

LIETUVOS VALSČIAI

Onuškis

LIETUVOS VALSČIAI

Knyga skiriama

LIETUVOS TŪKSTANTMEČIUI
1009–2009

LIETUVOS VALSTYBĖS – KARALIAUS MINDAUGO
KARŪNAVIMO 750 METŲ JUBILIEJUI
1253–2003

LIETUVOS VALSTYBĖS ATKŪRIMO ŠIMTMEČIUI
1918–2018

LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS ATKŪRIMO
25 METŲ SUKAKČIAI
1990–2015

ONUŠKIO 500 METŲ JUBILIEJUI
1505–2005

Onuškis

Versmė
Vilnius
2017

LIETUVOS
KULTŪROS
TARYBA

Atkurtai
Lietuvai
100

ISSN 1822-489X

Lietuvos
tūkstantmečiui
skiriamas
leidinys

Lietuvos
kultūros tarybos
remiamas
leidinys

Onuškis

34-oji serijos „Lietuvos valsčiai“ monografija

Vyriausioji redaktorė sudarytoja

ŽIVILĖ DRISKIUVIENĖ

Redaktoriai

PETRAS JONUŠAS, ARTŪRAS JUDŽENTIS, VENANTAS MAČIEKUS,
IRENA REGINA MERKIENĖ, KAZYS MISIUS

Kalbos redaktorės

VIDA KASPARAVIČIENĖ, ZITA KUTRAITĖ, NERINGA BALČIŪNAITĖ

Korektorė

RASA KAŠĖTIENĖ

Anglų kalbos redaktorius, vertėjas

ALOYZAS PRANAS KNABIKAS

Viršelio dailininkė

ONA LIUGAILIENĖ

Knygą elektroniniu formatu išleido „Versmės“ leidyklos
Elektroninių knygų rengimo centras. Vilnius, 2018-01-09

Principinio maketo dailininkas

ALVYDAS LADYGA

Kartografės

AIRA DUBIKALTIENĖ (UAB „Žemėlapių artelė“), LIDIJA KAVALIAUSKIENĖ

Maketuotoja

SIGRIDA JUOZAPAITYTĖ

Fotografas

KLAUDIJUS DRISKIUS

Kompiuterių informacinių sistemų specialistė

RIMGAILĖ PILKIONIENĖ

Monografijų serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisija

Prof. habil. dr. ROMUALDAS APANAČIUS (etnologija), prof. habil. dr. VALENTINAS BALTRŪNAS (geologija), prof. habil. dr. GRASILDA BLAŽIENĖ (kalbotyra), dr. DANUTĖ BLAŽYTĖ-BAUŽIENĖ (XX a. istorija), dr. ARŪNAS BUBNYS (XX a. istorija), dr. RASA BUTVILAITĖ (menotyra), LMA tikrasis narys prof. habil. dr. ALGIRDAS GAIŽUTIS (kultūrologija), doc. dr. VIRGINIJUS GERULAITIS (geografija), Vida Girininkienė (XIX a. istorija), LMA narys emeritas prof. habil. dr. ROMUALDAS GRIGAS (sociologija), doc. dr. ALGIRDAS JAKUBČIONIS (XX a. istorija), doc. dr. ARTŪRAS JUDŽENTIS (kalbotyra), doc. dr. ROBERTAS JURGAITIS (istorija), dr. ZITA MEDIŠAUSKIENĖ (XIX a. istorija), LKMA akademikė prof. habil. dr. IRENA REGINA MERKIENĖ (etnologija), dr. JURGA MOTIEJŪNAITĖ (botanika), prof. habil. dr. STASYS SKRODENIS (tautosaka), dr. DARIUS STONČIUS (biologija), dr. ŽILVYTIS ŠAKNYS (etnologija), IRENA ŠUTINIENĖ (sociologija), doc. dr. GINTAUTAS ZABIELA (archeologija, komisijos pirmininkas)

Rengėjas ir leidėjas

VšĮ „Versmės“ leidykla (leidyklos vadovas Petras Jonušas)

Pagrindiniai finansuotojai ir rėmėjai

UAB „Konversita“ (direktorius p. Vaidas Juška), Lietuvos kultūros taryba, UAB „Oksata“ (direktorius p. Gintautas Černiauskas), p. Bronius Vaičiulionis, LR Kultūros ministerijos Kultūros rėmimo fondas, UAB „Vilniaus lokomotyvų remonto depas“ (generalinis direktorius p. Valentas Stadalnykas), Trakų rajono savivaldybės administracija (administracijos direktorius p. Jonas Liesys), UAB „Magnolija“, p. Petras Jonušas, A. J. Naudžiūno inžinerinė konsultacinė firma (vadovas p. Algimantas Jonas Naudžiūnas), p. Rasa Stravinskaitė, p. Aldona Žilionytė, p. Vilius Šuminas.

Viršelio aplankale ir priešlapiuose

Onuškis iš paukščio skrydžio. 2014 m. Klaudijaus Driskiaus nuotr.

Už knygoje spausdinamų straipsnių turinį ir juose pateiktą informaciją atsako straipsnių autoriai.

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

ISBN 978-609-8148-51-0 (popierinė kn.)

ISBN 978-609-8148-59-6 (elektroninė kn.)

© VšĮ „Versmės“ leidykla, 2017

Turinys

17 Pratarinė

GAMTA

- 19 * *Aleksandras Šliaupa, Valentinas Baltrūnas, Bronislavas Karmaza.* Onušio apylinkių Žemės gelmių sandara ir raida
- 30 * *Valentinas Baltrūnas, Bronislovas Karmaza, Violeta Pukelytė.* Onušio apylinkių paviršiaus sandara, paleogeografija ir geopaveldas
- 43 * *Zofija Sinkevičienė.* Onušio apylinkių augalija
- 54 *Vytautas Žeimantas.* Onušio valsčiaus miškai, jų priežiūra ir naudojimas
- 67 *Talvydas Špiliauskas.* Aukštadvario regioninio parko pietinės dalies miškų paukščiai

ISTORIJA

ISTORIJA. ARCHEOLOGIJA IR ISTORIJOS ŠALTINIAI

- 73 * *Manvydas Vitkūnas.* Onušio apylinkių archeologiniai paminklai
- 109 *Dainius Kazlauskas.* Onuškis. Nuo seniausių laikų iki 1915 metų vasaros
- 151 *Kazys Misius.* Onušio valsčiaus aprašymas apie 1872 metus
- 157 1929 metų Onušio valsčiaus suskirstymas seniūnijomis. *Parengė Kazys Misius*
- 161 *Olijardas Lukoševičius.* Onušio valsčius 1918–1940 metais
- 285 *Algimantas Miškinis.* Onuškis (1941–1959)

ISTORIJA. PARAPIJOS, BAŽNYČIOS, KUNIGAI

- 291 *Kazys Misius.* Onušio šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo bažnyčia ir parapija
- 329 *Kazys Misius.* Dusmenų bažnyčios ir parapijos istorija
- 350 *Kazys Misius.* Žilinių bažnyčios ir parapijos istorija
- 364 *Kazys Misius.* Vytautavos bažnyčios ir parapijos istorija

* Žvaigždute turinyje žymimi straipsniai, įvertinti monografijų serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos (žr. p. 4). Knygos gale anglų kalba pateikiamos šių straipsnių santraukos.

- 372 * *Marija Rupeikienė, Antanas Rupeika*. Onušio valsčiaus sakralinių pastatų ir parapijų trobesių architektūra
- 410 *Kazys Misius*. Lietuvių kalba Onušio parapijoje iki 1918 metų
- 427 *Kazys Misius*. Atimti kunigystę ir išstremti. Onušio klebono kunigo Kiprijono Skirmonto byla
- 430 *Jonas Laurinavičius*. Onušio krašto knygnešys, lietuviybės puoselėtojas, kunigas Stanislovas Šlamas
- 433 *Kazys Misius*. Kraštotyrininkas, žurnalistas, istorikas, kunigas Nikodemas Švogžlys-Milžinas
- 440 *Nikodemas Švogžlys-Milžinas*. Ištraukos iš Milžino „Mano gyvenimo pasaka“. Gyvenimas Onuškyje
- 477 *Nijolė Marija Mickevičienė*. „Niekam pagiežos, visiems atlaidumo“ (Kunigo Juozo Voverio gyvenimo kelias)

ISTORIJA. KOVOS UŽ LAISVĘ. TREMTYS

- 509 Nuo sovietų okupacijos nukentėję Onušio valsčiaus gyventojai. *Parengė Gailė Ambraziėnė*
- 542 Onušio valsčiaus asmenys, nukentėję ar išvežti į Rusiją 1941 metų birželį (sąrašas). *Parengė Akvilė Marija Driskiūtė*
- 546 Onušio valsčiaus mokytojai, represuoti 1941 m. birželio 14 d. *Parengė Algimantas Jonas Naudžiūnas*
- 548 *Rimantas Zizas*. Bakaloriškių sunaikinimas
- 563 * *Andrius Tumavičius*. Baudžiamoji akcija prieš kolaboravimu su sovietais kaltintus Onušio valsčiaus gyventojus
- 589 *Andrius Tumavičius*. Agentų smogikų operacija Onušio valsčiuje 1946 metais
- 598 *Ona Voverienė*. Onušis – karžygiškos Dainavos dvasios istorijos puslapis
- 614 Partizanų vado ryšininkės Onos Veličkaitės atsiminimai. *Užrašė ir parengė Antanas Terleckas*
- 617 *Jonas Laurinavičius*. Mokyklos vedėjo Donato Staniūno ir jo šeimos nedalia
- 621 Alaburdiškių ūkininkų sargyba. *Iš Jono Piliaus atsiminimų parengė Ona Virginavičienė (Trepulaitė)*
- 626 *Ona Virginavičienė (Trepulaitė)*. Dusmenų krašto tremtiniai ir politkaliniai
- 634 *Eugenijus Cibarauskas*. Iš mano atsiminimų Onuškyje ir tremtyje
- 668 Irenos Motiejūnienės (Grabytės) atsiminimai apie dėdę Aloyzą Cibarauską. *Parengė Eugenijus Cibarauskas*
- 670 *Anelė Matukevičienė*. Mano prisiminimai iš kalėjimo, lagerio ir Sibiro tremties
- 707 *Angelė Mačionienė (Matukevičiūtė)*. Mama ir aš

ISTORIJA. ŠVIETIMAS, KULTŪRA

- 709 Onušio krašto knygnešiai. *Parengė Jonas Laurinavičius*
- 718 *Kazys Misius*. Buvusio Onušio valsčiaus mokyklos iki 1918 metų
- 724 *Kazys Misius*. Onušio valsčiaus mokyklos 1920–1940 metais
- 770 *Stanislovas Buchaveckas*. Onušio valsčiaus mokyklos 1940–1944 metais (pirmuoju bolševikmečiu ir nacmečiu): kai kurie aspektai
- 796 *Stasė Masilionienė*. Onušio vidurinės mokyklos istorija
- 826 *Algimantas Jonas Naudžiūnas*. Tas, kuris šalia tavęs
- 838 *Ona Virginavičienė (Trepulaitė)*. Dusmenų mokykla
- 847 *Nijolė Česnulevičienė*. Žilinių mokyklos istorija
- 855 *Ona Virginavičienė (Trepulaitė)*. Su knyga – per dešimtmečius
- 858 *Ona Virginavičienė (Trepulaitė)*. Dusmenų biblioteka
- 861 *Regina Karpičienė*. Grendavės biblioteka
- 862 *Aldona Valatkevičienė*. Žilinių kaimo bibliotekos istorija
- 867 *Liuda Korsanovienė*. Onušio kultūros namai
- 875 *Ona Virginavičienė (Trepulaitė)*. Dusmenų kultūros namai
- 879 *Dalia Šmigelskienė*. Žilinių kultūros namų metraštis
- 883 *Marijona Buividavičienė*. Onušio vaikų darželis

ONUŠIO KRAŠTO MOKYKLOS IR MOKYTOJAI ŽMONIŲ ATSIMINIMUOSE

- 887 *Vincas Vičkačka*. Žilinių mokytojas Adomas Kaulius
- 891 *Vladas Voveris*. Prisiminimai apie Alaburdiškių pradžios mokyklą
- 893 Taučionių pradinė mokykla Anastazijos Karužienės (Radzevičiūtės) prisiminimuose. *Parengė Stasė Masilionienė*
- 895 *Justas Česnulevičius*. Mokytojas Petras Kepežinskas
- 898 *Nijolė Česnulevičienė*. Mokytojas Bronius Bucevičius

ISTORIJA. ĮMONĖS, ORGANIZACIJOS, BENDRUOMENĖS

- 899 Onušio valsčiaus savanoriai. *Parengė Ričardas Čepas*
- 903 *Vytautas Voveris*. Onušio valsčiaus karininkai
- 907 *Inga Butrimaitė*. Krautuvės tarpukario Onuškyje
- 914 *Aleksandras Vitkus, Chaimas Bergmanas*. Onušio žydai
- 923 *Ona Virginavičienė (Trepulaitė)*. Dusmenų kolūkis

ISTORIJA. IŠ KAIMŲ PRAEITIES. ATSIMINIMAI

- 927 *Ona Virginavičienė (Trepulaitė)*. Dusmenys
- 934 *Ona Virginavičienė (Trepulaitė)*. Kaniūkai

- 941 *Danutė Plauškienė (Karūžaitė)*. Samninkai pokario metais
- 949 *Stasys Aliukonis*. Žuklių kaimo žmonių gyvenimas
- 958 „*Nugyvenau gyvenimą laimingai*“ (Zofijos Vaičiulionienės atsiminimai). *Užrašė Živilė Driskiuvienė*
- 964 *Vytautas Voveris*. Gimtieji Kareivonys mano atsiminimuose
- 977 *Jadvygos Sabulienės (Lelekauskaitės)* atsiminimai apie gyvenimą Pasamanio kaime. *Užrašė Ingrida Verbylienė*
- 985 *Marija Šaknienė (Žarkauskaitė)*. Voniškės
- 995 „*Dievo duota savo kampelis...*“ (Marijos Stadalnykienės prisiminimai apie gyvenimą Miguičionyse). *Užrašė Živilė Driskiuvienė*
- 1000 *Ona Virginavičienė (Trepulaitė)*. Vaikantonių kaimas
- 1007 *Jonas Laurinavičius*. Pajautos

ISTORIJA. GIMINIŲ ISTORIJOS

- 1017 *Vytautas Krupoviasas*. Krupoviesų giminė
- 1030 *Vytautas Krupoviasas*. Onušio bajorų Aloyzo ir Ignoto Krupoviesų ūkių struktūra ir žemėvalda 1850 metais
- 1038 *Nijolė Marija Mickevičienė*. Smalių Voverys
- 1080 *Vincas Vičkačka*. Praeities puslapiai
- 1108 *Nijolė Baranauskienė (Šiaudinytė)*. Aleksų šeima
- 1127 *Danutė Petrošienė (Kantakevičiūtė)*. Dusmenų kaimo žmonių istorijos

ISTORIJA. ATKŪRUS NEPRIKLAUSOMYBĘ

- 1145 *Nijolė Baranauskienė*. Atgimimas Onuškyje
- 1156 *Virginijus Baranauskas*. Vilniaus apskrities Karaliaus Mindaugo šaulių 10-osios rinktinės Onušio 8-oji šaulių kuopa
- 1160 Trumpa seniūnijų apžvalga. *Parengė Marija Rainytė*
- 1166 *Daiva Červokienė*. Onušio herbo simbolika
- 1168 *Liuda Korsanovienė*. Visuomeninė organizacija „Onušio bendruomenė“
- 1172 *Stasė Masilionienė*. Onuškiečių sporto pasiekimai
- 1177 *Ona Virginavičienė (Trepulaitė)*. Atgimimas Dusmenų krašte
- 1179 *Ona Virginavičienė (Trepulaitė)*. Dusmenų kaimo bendruomenė „Dusmena“
- 1183 *Ona Virginavičienė (Trepulaitė)*. Dusmenų parapijos Caritas

ETNINĖ KULTŪRA

- 1187 *Martynas Vingrys*. Apie Onušio bitininkus ir bites
- 1198 *Klemensas Čerbulėnas*. Žvejyba Onušio apylinkėse
- 1202 *Vidmantas Lopeta*. Gamtos turtai ir jų panaudojimas
- 1209 *Gražina Balčiūnienė*. Tradiciniai sodybų želdiniai
- 1217 *Auksė Noreikaitė*. Tradicinė tekstilė ir kiti rankdarbiai
- 1230 *Alė Počiūlpaitė*. Kryždirbystė Onušio apylinkėse
- 1252 *Rita Garškaitė*. Kapinės
- 1262 *Venantas Mačiekus*. Papročių teisė ir Jurgionių bei Varlių kaimai
- 1268 *Nijolė Marcinkevičienė*. Onušio krašto kalendorinės šventės
- 1307 *Elena Bacinkienė*. Onuškiečiai apie bendravimo kultūrą
- 1317 **Irma Šidiškienė*. Dusmenų apylinkių vestuvės XX a. viduryje
- 1326 *Arūnas Vaicekauskas*. Laidotuvių papročiai Dusmenų apylinkėse
- 1335 *Rita Balkutė*. Liaudies medicinos ir užkalbėjimų tradicija Onušio apylinkėse
- 1365 *Rasa Zakarė*. Raudojimo tradicija – gyvybingas Dzūkijos fenomenas

KALBA

- 1377 **Asta Leskauskaitė*. Onušio šnektos eskizas
- 1388 **Laimutis Bilkis*. Onušio vandenvardžiai
- 1405 *Marija Razmukaitė*. Onušio valsčiaus gyvenamųjų vietų vardų daryba ir kilmė

TAUTOSAKA

- 1411 Onušio valsčiaus tautosaka. *Parengė Edita Korzonaitė*
- 1420 Paspenglio kaime užrašytos partizanų dainos. *Užrašė Vidas Dusevičius*
- 1427 *Rimgaudas Paulius Kondratavičius*. Dzūkijos krašto dainorius Silvestras Masalskas

IŽYMŪS ŽMONĖS

- 1429 *Kazys Misius*. Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas
- 1449 *Ona Virginavičienė (Trepulaitė)*. Petrauskų šeima
- 1469 *Antanas Kiveris*. Prisimenant kolegą Vladą Voverį
- 1479 *Ona Virginavičienė (Trepulaitė)*. Aktorė Teofilija Vaičiūnienė

- 1484 *Ona Virginavičienė (Trepulaitė)*. Astronomas Vladas Vansevičius
- 1490 *Daiva Červokienė*. Dailininkas ir mokytojas Vydas Kasperavičius
- 1496 Apie autorius
- 1511 Straipsnių, įvertintų monografijų serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos, reziumė anglų kalba
- 1518 Santrumpos ir sutrumpinimai
- 1522 Buvusio Onuškio valsčiaus demografinis žemėlapis (pagal 1923 m. Lietuvos gyventojų surašymo duomenis).
Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“ kartografė Aira Dubikaltienė
- 1523 Onuškio miestelio žemėlapis. 2016 m. *Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“ kartografė Aira Dubikaltienė*
- 1524 Buvusio Onuškio valsčiaus žemėlapis. *Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“ kartografė Aira Dubikaltienė*
- 1526 Buvusių Lietuvos valsčių žemėlapis. Tamsiau išskirtas Onuškio valsčius. *Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“ kartografė Aira Dubikaltienė*
- 1528 Apie seriją „Lietuvos valsčiai“
- 1532 Rengiamų bei išleistų „Lietuvos valsčių“ serijos monografijų žemėlapis. *Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“ kartografė Aira Dubikaltienė*
- 1534 Apie seriją „Lietuvos valsčiai“ (anglų k.)
- 1536 Asmenvardžių rodyklė. *Sudarė Audinga Driskiūtė*

Spalvotų iliustracijų puslapių tarpas p. 1499–1510.
Parengė Živilė Driskiuvienė

Contents

- 17 Introduction

NATURE

- 19 * *Aleksandras Šliaupa, Valentinas Baltrūnas, Bronislavas Karmaza.*
The earth subsurface setup and its development in Onuškis area
- 30 * *Valentinas Baltrūnas, Bronislovas Karmaza, Violeta Pukelytė.*
The earth surface setup, palaeogeography and geoheritage in Onuškis area
- 43 * *Zofija Sinkevičienė.* The vegetation in Onuškis area
- 54 *Vytautas Žeimantas.* The forests, their handling and use in Onuškis *Valsčius*
- 67 *Talvydas Špiliauskas.* The birds in the Aukštadvaris Regional Park southern part forests

HISTORY

HISTORY. ARCHAEOLOGY AND HISTORICAL SOURCES

- 73 * *Manvydas Vitkūnas.* Archaeological monuments in Onuškis area
- 109 *Dainius Kazlauskas.* Onuškis. From the oldest times to the summer of 1915
- 151 *Kazys Misius.* The description of Onuškis *Valsčius* in around 1872
- 157 The division of Onuškis *Valsčius* into elderships in 1929. Prepared by *Kazys Misius*
- 161 *Olijardas Lukoševičius.* The Onuškis *Valsčius* in 1918–1940
- 285 *Algimantas Miškinis.* Onuškis (1941–1959)

HISTORY. PARISHES, CHURCHES 5 PRIESTS

- 291 *Kazys Misius.* The church of Sts. Philip and Jacob the Apostles and its parish in Onuškis
- 329 *Kazys Misius.* The Dusmenys Church and its parish history
- 350 *Kazys Misius.* The Žiliniai Church and its parish history
- 364 *Kazys Misius.* The Vytautava Church and its parish history

* The asterisk marks the articles approved by the *Lietuvos valsčiai* Monograph Series Commission for Scientific Works. Summaries in English are given at the end of the book.

- 372 * *Marija Rupeikienė, Antanas Rupeika*. The architecture of sacral and parish buildings in Onuškis *Valsčius*
- 410 *Kazys Misius*. The Lithuanian language in the Onuškis parish before 1918
- 427 *Kazys Misius*. Defrocked and exiled. The case of Onuškis parson Rev. Kiprijonas Skirmontas
- 430 *Jonas Laurinavičius*. Rev. Stanislovas Šlamas, a book-smuggler and fosterer of Lithuanian culture in the area of Onuškis
- 433 *Kazys Misius*. Rev. Nikodemas Švogžlys-Milžinas, an ethnologist, journalist and historian
- 440 *Nikodemas Švogžlys-Milžinas*. A tale of my life. Living in Onuškis
- 477 *Nijolė Marija Mickevičienė*. "No grudge against anybody, forgiveness for everybody" (The way of life of Rev. Juozas Voveris)

HISTORY. FREEDOM FIGHTS. EXILE

- 509 The Onuškis *Valsčius* people, who suffered from the Soviet occupation. *Prepared by Gailė Ambrazienė*
- 542 The Onuškis *Valsčius* people, who suffered or were deported to Russia in June of 1941 (a list). *Prepared by Akvilė Marija Driskiūtė*
- 546 The Onuškis *Valsčius* teachers who suffered repressive actions on June 14, 1941. *Prepared by Algimantas Jonas Naudžiūnas*
- 548 *Rimantas Zizas*. The obliteration of Bakaloriškės
- 563 * *Andrius Tumavičius*. A punitive action against Onuškis *Valsčius* people accused of collaboration with the Soviets
- 589 *Andrius Tumavičius*. The operation of agents storm-troopers in Onuškis *Valsčius* in 1946
- 598 *Ona Voverienė*. Onuškis: a page of valiant spirit history of Dainava
- 614 The reminiscences of Ona Veličkaitė, a signaller of partisan leader. *Written and prepared by Antanas Terleckas*
- 617 *Jonas Laurinavičius*. Bad luck to school director Donatas Staniūnas and his family
- 621 The farmer guard in Alaburdiškės. *Prepared by Ona Virginavičienė (Trepulaitė) from reminiscences of Jonas Pilius*
- 626 *Ona Virginavičienė (Trepulaitė)*. The Siberian deportees and political prisoners from Dusmenys land
- 634 *Eugenijus Cibarauskas*. From my reminiscences in Onuškis and exile
- 668 The reminiscences of Irena Motiejūnienė (Grabytė) about uncle Aloyzas Cibarauskas. *Prepared by Eugenijus Cibarauskas*

- 670 *Anelė Matukevičienė*. My reminiscences from jail, camp and Siberian exile
- 707 *Angelė Mačionienė (Matukevičiūtė)*. My mother and me
HISTORY. EDUCATION, CULTURE
- 709 The book smugglers in Onuškis area. *Prepared by Jonas Laurinavičius*
- 718 *Kazys Misius*. The schools of former Onuškis *Valsčius* before 1918
- 724 *Kazys Misius*. The schools of Onuškis *Valsčius* in 1920–1940
- 770 *Stanislovas Buchaveckas*. The schools of Onuškis *Valsčius* in 1940–1944 (the first Bolshevik and Nazi periods): some aspects
- 796 *Stasė Masilionienė*. The history of Onuškis Secondary School
- 826 *Algimantas Jonas Naudžiūnas*. The person beside you
- 838 *Ona Virginavičienė (Trepulaitė)* The school of Dusmenys
- 847 *Nijolė Česnulevičienė*. The history of Žilina School
- 855 *Ona Virginavičienė (Trepulaitė)*. With a book across the decades
- 858 *Ona Virginavičienė (Trepulaitė)*. The library of Dusmenys
- 861 *Regina Karpičienė*. The library of Grendavė
- 862 *Aldona Valatkevičienė*. The history of Žilina Village Library
- 867 *Liuda Korsanovienė*. The Onuškis Culture House
- 875 *Ona Virginavičienė (Trepulaitė)*. The Dusmenys Culture House
- 879 *Dalia Šmigelskienė*. The yearbook of Žilina Culture House
- 883 *Marijona Buividavičienė*. The kindergarten of Onuškis
THE SCHOOLS AND TEACHERS OF ONUŠKIS LAND
IN THE REMINISCENCES OF PEOPLE
- 887 *Vincas Vičkačka*. Adomas Kaulius: the Žilina teacher
- 891 *Vladas Voveris*. The reminiscences about the Alaburdiškės Primary School
- 893 The Taučionys Primary School in the reminiscences of Anastazija Karužienė (Radzevičiūtė). *Prepared by Stasė Masilionienė*
- 895 *Justas Česnulevičius*. Teacher Petras Kepežinskas
- 898 *Nijolė Česnulevičienė*. Teacher Bronius Bucevičius
HISTORY. ENTERPRISES ORGANISATIONS 5 COMMUNITIES
- 899 The volunteers of Onuškis *Valsčius*. *Prepared by Ričardas Čepas*

- 903 *Vytautas Voveris*. The officers of Onuškis *Valsčius*
- 907 *Inga Butrimaitė*. The shops in Onuškis between the two wars
- 914 *Aleksandras Vitkus, Chaimas Bergmanas*. The Jews of Onuškis
- 923 *Ona Virginavičienė (Trepulaitė)*. The Dusmenys kolkhoz
- HISTORY. FROM THE PAST OF VILLAGES. REMINISCENCES
- 927 *Ona Virginavičienė (Trepulaitė)*. Dusmenys
- 934 *Ona Virginavičienė (Trepulaitė)*. Kaniūkai
- 941 *Danutė Plauškienė (Karūžaitė)*. Samninkai during the post-war period
- 949 *Stasys Aliukonis*. The life of Žuklijai villagers
- 958 "I've been lucky all my life" (Reminiscences of Zofija Vaičiulionienė). *Written by Živilė Driskiuvienė*
- 964 *Vytautas Voveris*. Reminiscing about my home village Kareivonys
- 977 The reminiscences of Jadvyga Sabulienė (Lelekauskaitė) about her life in Pasamanis Village. *Written by Ingrida Verbylienė*
- 985 *Marija Šaknienė (Žarkauskaitė)*. Voniškės
- 995 "A God-given place..." (Reminiscences of Marija Stadalnykienė about her life in Miguičionys). *Written by Živilė Driskiuvienė*
- 1000 *Ona Virginavičienė (Trepulaitė)*. The village of Vaikantonys
- 1007 *Jonas Laurinavičius*. The village of Pajautos
- HISTORY. KIN STORIES
- 1017 *Vytautas Krupoviesas*. The kin of Krupoviesai
- 1030 *Vytautas Krupoviesas*. Onuškis Nobles Aloyzas and Ignatas Krupoviesai: structure of their farms and land-ownership in 1850
- 1038 *Nijolė Marija Mickevičienė*. The Voverys of Smaliai Village
- 1080 *Vincas Vičkačka*. The pages of the past
- 1108 *Nijolė Baranauskienė (Šiaudinytė)*. The Aleksos family
- 1127 *Danutė Petrošienė (Kantakevičiūtė)*. The stories of Dusmenys villagers
- HISTORY. AFTER RESTORATION OF INDEPENDENCE
- 1145 *Nijolė Baranauskienė*. The Rebirth in Onuškis
- 1156 *Virginijus Baranauskas*. The Onuškis 8th Riflemen Company of the Vilnius County King Mindaugas 10-th Riflemen Regiment
- 1160 A brief review of elderships. *Prepared by Marija Rainytė*

- 1166 *Daiva Červokienė*. The symbols in the coat of arms of Onuškis
- 1168 *Liuda Korsanovienė*. The “*Onuškio Bendruomenė*” public organisation
- 1172 *Stasė Masilionienė*. Sport achievements by Onuškis athletes
- 1177 *Ona Virginavičienė (Trepuilaitė)*. The Rebirth in Dusmenys area
- 1179 *Ona Virginavičienė (Trepuilaitė)*. “Dusmena”, a community of Dusmenys Village
- 1183 *Ona Virginavičienė (Trepuilaitė)*. Caritas in Dusmenys parish

ETHNIC CULTURE

- 1187 *Martynas Vingrys*. About the beekeepers of Onuškis and the bees
- 1198 *Klemensas Čerbulėnas*. Fishing in the area of Onuškis
- 1202 *Vidmantas Lopeta*. Nature riches and their use
- 1209 *Gražina Balčiūnienė*. Traditional plantings of homesteads
- 1217 *Auksė Noreikaitė*. Traditional textile and other needlework
- 1230 *Alė Počiulpaitė*. The cross making in Onuškis area
- 1252 *Rita Garškaitė*. The cemetery
- 1262 *Venantas Mačiekus*. The customary law and villages of Jurgionys and Varliai
- 1268 *Nijolė Marcinkevičienė*. The calendar festivals in Onuškis area
- 1307 *Elena Bacvinkienė*. The people of Onuškis about the culture of communication
- 1317 **Irma Šidiškienė*. The wedding rituals in the area of Dusmenys in mid-20th century
- 1326 *Arūnas Vaicekauskas*. The funeral customs in the area of Dusmenys
- 1335 *Rita Balkutė*. The tradition of folk medicine and incantations in the area of Onuškis
- 1365 *Rasa Zakarė*. Lamentation of the dead is a vital phenomenon in Dzūkija

LANGUAGE

- 1377 **Asta Leskauskaitė*. A sketch of Onuškis subdialect
- 1388 **Laimutis Bilkis*. The hydronyms in Onuškis area
- 1405 *Marija Razmukaitė*. The formation and origin of names of settlements in Onuškis *Valsčius*

FOLKLORE

- 1411 The folklore in Onuškis *Valsčius*. Prepared by Edita Korzonaitė
- 1420 The songs of partisans put down in the village of Paspenglys. Written by Vidas Dusevičius
- 1427 *Rimgaudas Paulius Kondratavičius*. Silvestras Masalskas: a folksinger of Dzūkija land

CELEBRITIES

- 1429 *Kazys Misius*. Donatas Malinauskas: a signatory of the Act of Independence of Lithuania
- 1449 *Ona Virginavičienė (Trepulaitė)*. The Petrauskai family
- 1469 *Antanas Kiveris*. Reminiscing the colleague Vladas Voveris
- 1479 *Ona Virginavičienė (Trepulaitė)*. Actress Teofilija Vaičiūnienė
- 1484 *Ona Virginavičienė (Trepulaitė)*. Astronomer Vladas Vansevičius
- 1490 *Daiva Červokienė*. Painter and teacher Vydas Kasperavičius
- 1496 About the authors
- 1511 Summaries of the papers approved by the “Lietuvos valsčiai” Monograph Series Lithuanian Local Researches Commission for Scientific Works (in English)
- 1518 Abbreviations
- 1522 A demographic map of former Onuškis *Valsčius* (according to the Lithuanian Census of 1923). Compiled by UAB *Žemėlapių Artelė* cartographer Aira Dubikaltienė
- 1523 The map of Onuškis Township. Compiled by UAB *Žemėlapių Artelė* cartographer Aira Dubikaltienė
- 1524 The map of Onuškis Eldership. Compiled by UAB *Žemėlapių Artelė* cartographer Aira Dubikaltienė
- 1526 The map of former Lithuanian rural districts *Valsčiai* with Onuškis *Valsčius* shown darker. Compiled by UAB *Žemėlapių Artelė* cartographer Aira Dubikaltienė
- 1528 About the “Lietuvos Valsčiai” series
- 1532 The map of “Lietuvos Valsčiai” series monographs being prepared and those issued by end of 2016. Compiled by UAB *Žemėlapių Artelė* cartographer Aira Dubikaltienė
- 1534 About the “Lietuvos Valsčiai” series (in English)
- 1536 The index of personal names. Compiled by Audinga Driskiūtė
The insert of colour illustrations pp. 1499–1510
Prepared by Živilė Driskiūvienė

Pratarmė

„Tauta, nesirūpinanti savo praeitimi, neturi ateities.“

Jonas Basanavičius

„Lietuvos valsčių“ serijos leidėjas ir mecenatas Petras Jonušas dar 1994 metais pradėjo įgyvendinti šimtmečio idėją – parengti ir išleisti monografijas apie visus Lietuvoje buvusius valsčius, per valsčių istorijas parašyti Didžiąją visos Lietuvos istoriją. 2009-aisiais, Lietuvos tūkstantmečio metais, pradėta rengti pirmoji šioje serijoje Dzūkijos krašto monografija „Onuškis“. Ją išleidžiame Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečio, kurį minėsime 2018 metais, išvakarėse ir dedikuojame iškiliausiems Valstybės jubiliejams.

Onuškiečių valsčius buvo vienas didžiausių Lietuvos valsčių – jį sudarė apie pusantro šimto kaimų. Valsčius apėmė didesnę teritoriją nei dabartinė Trakų rajono Onuškiečių seniūnija, į jį pateko ir Trakų rajono Grendavės, ir dalis Varėnės rajono Jakėnų seniūnijų kaimų. Valsčiui priklausė net keturios parapijos – Onuškiečių, Dusmenų, Žilinių ir Vytautavos. Dėl to skaitytojui pristatomos knygos struktūra tapo sudėtingesnė, tad net šioje didelės apimties lokalinėje monografijoje buvo galima pateikti tik nedidelę dalį medžiagos apie Lietuvos istorijoje svarbų vaidmenį turėjusį Onuškiečių valsčių.

Onuškiečių istorija yra sena ir įdomi. Šiame krašte žmonės gyveno dar akmens amžiuje, apylinkėse išlikę piliakalnių, pilkapių, mitologinių objektų. XVI a. pradžioje Onuškis turėjo būti nemaža gyvenvietė, nes joje pagal 1505 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro privilegiją buvusi pastatyta medinė bažnyčia. Šią datą istorikai žymi kaip pirmąjį Onuškiečių paminėjimą rašytiniuose šaltiniuose.

Onuškiečiai gali didžiuotis klasicistine Vilniaus katedrą primenančia Šv. apaštalo Pilypo ir Jokūbo bažnyčia, akmenimis grįsta istorine Kipro Petrausko aikšte, kurioje vykdavo garsieji Onuškiečių turgūs. Monografijoje įamžinti didžiausios pagarbos nusipelnę lietuvių saugotojai knygnešiai, 1918 m. Vasario 16 d. Nepriklausomybės akto signataras Donatas Malinauskas, kunigas Nikodemus Švogžlys-Milžinas, išgarsinęs Onuškių savo darbais ir raštais, mokytojai, tremtiniai, pokario kovotojai už Lietuvos laisvę, partizanų vadas Vaclovas Voveris-Žaibas ir daugelis kitų.

Nors turi gausią įvykių istoriją, yra netoli sostinės, šis Dzūkijos kampelis rimtesnio praeities tyrėjų dėmesio nebuvo sulaukęs. 1938 m. kai kuriuos kaimus tyrinėjo Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus etnologai, unikalios šios ekspedicijos nuotraukos, šiuo metu saugomos Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje, yra šios monografijos puošmena. 1988 ir 1989 m. Vilniaus universiteto kraštotyrininkai surengė etnografinės ekspedicijas po Dusmenų

apylinkes, ši dar sovietmečiu rinkta medžiaga sugulė monografijos etnografiniuose straipsniuose. Pradėjus rengti monografiją, 2010 ir 2011 m. mokslines ekspedicijas buvusio Onuščio valsčiaus teritorijoje surengė „Versmės“ leidykla. Ekspedicijose dalyvavo daugiau kaip 50 monografijos autorių – mokslininkų, tyrėjų, gamtininkų, etnologų, istorikų, tautosakininkų, žurnalistų, kraštotyrininkų. Kiti autoriai savarankiškai vyko į aprašomas vietas, rinko, tikslino informaciją. Į bendradarbių būrį įsitraukė ir vietos mokytojai, kultūros darbuotojai.

Šioje lokalinėje monografijoje pirmąkart bandoma atidžiau pažvelgti į Onuščio apylinkių praeitį nuo seniausių laikų iki šių dienų. Knygoje siekta susisteminti įvairiuose Lietuvos archyvuose, bibliotekų rankraštyuose, muziejų saugyklose, privačiose kolekcijose saugomą medžiagą ir mokslinėje literatūroje skelbtus duomenis, pateikti atskirų laikotarpių, temų apžvalgas. Straipsniai papildyti ne tik autentiškais ar ekspedicijų metu darytomis nuotraukomis, bet ir dokumentais, lentelėmis, sąrašais, žemėlapiais.

Knygą sudaro šeši skyriai: Gamtos, Istorijos, Etninės kultūros, Kalbos, Tautosakos, Įžymių žmonių. Jiems 77 autoriai parašė 116 straipsnių, iš jų 9 moksliniai.

Nuoširdžiai dėkoju knygos rėmėjams Petruui Jonušui, Rasai Stravinskaitei, Aldonai Žilionytei, Viliui Šuminui. Taip pat instituciniams rėmėjams – UAB „Konversita“ (direktorius Vaidas Juška; 6 000 Eur), Lietuvos kultūros tarybai (3 000 Eur), UAB „Oksata“ (direktorius Gintautas Černiauskas; 2 000 Eur), LR Kultūros ministerijos Kultūros rėmimo fondui (1 158,48 Eur), UAB „Vilniaus lokomotyvų remonto depas“ (generalinis direktorius Valentas Stadalnykas; 1 868,86 Eur), Trakų rajono savivaldybės administracijai (administracijos direktorius Jonas Liesys; 1 000 Eur), A. J. Naudžiūno inžinerinei konsultacinei firmai (vadovas Algimantas Jonas Naudžiūnas; 289,62 Eur), Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejui (direktorė Regina Lopienė), nemokamai leidusiam pasinaudoti muziejaus fondais.

Už galimybę pasinaudoti Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyve saugoma medžiaga dėkoju JE vyskupui Jonui Ivanauskui, JE vyskupui emeritui Juozapui Matulaičiui, vyskupijos generalviharui mons. dr. Algirdui Jurevičiui. Už nuolatinį rūpestį, kad mūsų darbas būtų sėkmingai užbaigtas, dėkoju autoriui, tremtiniui Eugenijui Cibarauskui.

Dėkoju už kruopštų darbą ir patarimus redaktoriui istorikui Kaziui Misiui, savo gyvenimą paaukojusiam ne tik gimtosios Žemaitijos istorijos tyrinėjimui, bet dalį brangaus laiko skyrusiam ir Onuščio kraštui, redaktoriui Venantui Mačiekui, didžiam rokiškėnui, už kraštotyros veiklą įvertintam Valstybine Jono Basanavičiaus premija, kalbos redaktorėms Vidai Kasparavičienei, Zitai Kutraitei, korektorei Rasai Kašėtienei, maketuotojai Sigridai Juozapaitytei, kompiuterių specialistei Rimgailei Pilkionienei, autoriams, visiems pagelbėjusiems renkant medžiagą monografijai.

Ypač dėkoju savo mamai Nijolei, vyrui Klaudijui, įamžinusiam fotografijoje Onuščio kraštą ir jo žmones, vaikams Akvilei, Audingai, Gaudrimei ir Norvilui, padėjusiems rengti knygą ir kantriai laukusiems jos pasirodymo. Knyga noriu išreikšti pagarbą ir padėką savo močiutei Marcelei Voverytei, kilusiai iš Smalių kaimo, seneliams, prosneliams ir visiems šio krašto žmonėms, aukojusiems savo darbus ir gyvenimą, kad išsaugotų tautiškumą, kultūrą ir istorinę atmintį.

Onušio apylinkių Žemės gelmių sandara ir raida*

Aleksandras Šliaupa, Valentinas Baltrūnas, Bronislavas Karmaza

Gamtos tyrimų centro Geologijos ir geografijos institutas

Esminiai žodžiai: Dzūkų aukštumà, Ōnuškis, geologinė sandara, kristalinis pamatas, nuosėdinė danga, paleoįrėžiai, kvarteras.

Įvadas

Ōnuškio valsčiaus teritorija yra Dzūkų aukštumoje. Pirmieji geologiniai tyrimai buvo pradėti praeito amžiaus pradžioje. Tai darbai daugiau liečiantys šio krašto paviršiaus geologinę sąrangą bei reljefo ypatybes. Juos vykdė H. Mortenzenas, Č. Pakuckas, J. Dalinkevičius. Kiek vėliau gana detaliai reljefą tyrė ir aprašė Č. Kudaba, A. Basalykas, V. Čepulytė. Apie buvusio Onušio valsčiaus ir gretimų apylinkių Žemės gelmių ir paviršiaus sandarą labai svarbios informacijos gauta 1961–1963 m. atlikus kompleksinę geologinę-hidrogeologinę nuotrauką M 1:200 000. Taip netoli Onušio Taučionių kaime buvo išgręžtas grėžinys per visą nuosėdinę dangą ir pasiektos kristalinio pamato uolienos. Dar detalesni duomenys apie šių apylinkių nuosėdinės dangos viršutinę dalį gauti atlikus geologinę nuotrauką M 1:50 000 (1975–1979 m. ir 1979–1983 m.).^{1, 2} Buvo išgręžta per 30 grėžinių, pasiekusių kreidos, jūros, triaso ir permio uolienuų sluoksnius. Per pastaruosius 50 metų Onušio apylinkėse nemažai išgręžta grėžinių požeminio vandens gavybai. Tad dabar susidarė geros galimybės apibendrinti visą geologinę informaciją ir pirmą kartą detaliai aprašyti šios nedidelės teritorijos geologinę sandarą. Buvo sudaryti detalūs prekvartero uolienuų paviršiaus geologinis ir struktūrinis žemėlapiai, geologiniai pjūviai, vaizduojantys gelmių struktūrinius ypatumus. Žinios apie Onušio apylinkių gelmių sandarą yra papildytos duomenimis iš literatūrinių šaltinių, ypač

* Straipsnis, leidyklai įteiktas 2012 03 13, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2012 10 17, pirmą kartą paskelbtas 2013 06 27 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029–0799 visatekstėje svetainėje www.llt.lt

¹ Шляупа А., Балтрунас В., Юшкявичюте А., Норвайшас И. Отчет о проведенной групповой геологической съемке масштаба 1:50 000 в Юго-Восточной Литве (в трех томах). Даугайский объект, 1975–1979 г. г., *Lietuvos geologijos tarnybos fondai*, Vilnius, 1979.

² Битинас А., Гуобите Р., Шляупа А., Салдукайтене М., Вершицкас И., Отчет о проведенной групповой геологической съемке масштаба 1:50 000 в Юго-Восточной Литве (в трех томах). Вевисский объект, 1979–1983 г. г., *Lietuvos geologijos tarnybos fondai*, Vilnius, 1983.

iš monografijų „Lietuvos geologija“ (1994 m.)³ ir „Lietuvos Žemės gelmių raida ir ištekliai“ (2004 m.)⁴.

Prieš geologinės medžiagos dėstymą reikia paaiškinti, kad geologijos tekstuose kalbant apie laiką, paprastai naudojami tokie terminai kaip „periodas“ (pvz., triaso periodas), „amžius“ (pvz., turonio amžius), Perlojės laikotarpis. O tuo metu susidariusios nuogulų (uolienu) sluoksnių storumės atitinkamai vadinamos „sistema“ (pvz., triaso sistema), „aukštas“ (pvz., turonio aukštas), Perlojos serija (gali būti horizontas, svita, posvitė ar sluoksnis). Geologinių sistemų amžius nurodytas pagal naujausią tarptautinę stratigrafinę skalę, kuri paskelbta prof. J. Paškevičiaus straipsnyje žurnale „Geologijos akiračiai“ (2004, Nr. 3, p. 43–46).

Kristalinio pamato ir prekvartero nuosėdinės dangos formavimosi istorija ir sudėtis

Kristalinė Žemės pluta užklota nuosėdinių uolienu sluoksniais, todėl duomenys apie ją gaunami iš pavienių gilių gręžinių ir geofizinių tyrimų (gravimetrinės ir magnetometrinės nuotraukų, seisminės žvalgybos). Onuškio apylinkėse išgręžtas tik vienas toks gręžinys (Taučionių kaime). Kristalinio pamato geologiniam žemėlapiui sudaryti pagrindu tampa geofizinių tyrimų duomenys. Taip išskiriami įvairaus stambumo metamorfinių ir magminių uolienu blokai. Patys stambiausi Žemės plutos blokai ar sritys yra Vakarų Lietuvos gravelitų domeinas ir Rytų Lietuvos domeinas, atskirti Vidurio Lietuvos sandūros zona.^{5, 6} Šios stambios struktūros susiformavo per kelis mlrd. metų. 1994–1996 m. atlikus giluminį seisminį zondavimą, paaiškėjo, kad abiejų sričių Žemės pluta iš esmės skiriasi savo gilumine sandara.⁷ Vakarų Lietuvos srities pluta plona (apie 42–44 km) ir palyginti vienalytė, kur vyrauja uolienos, artimos granitui. Rytų Lietuvos srityje pluta daug storesnė (52–54 km) ir nevienalytė. Joje išsiskiria keli skirtingo tankio ir sudėties sluoksniai. Abiejų sričių riba labai staigi – plutos storis ir sandara pasikeičia 30–40 km ruože. Tas ruožas ir pavadintas Vidurio Lietuvos sandūros zona. Šioje zonoje maždaug prieš 1,84 mlrd. metų vyko labai sudėtingi geologiniai procesai.⁶

Tuo metu čia egzistavo savotiškas „ugninis lankas“ – Rytų Lietuvos srities Žemės pluta lindo po Vakarų Lietuvos srities Žemės pluta, pasireiškė labai intensyvus vulkanizmas. Formavosi vulkaninių uolienu (bazalto, diabazo) klodai juostoje nuo Lazdijų link Biržų. Onuškio apylinkės tuo metu buvo netoli šios juostos rytinio pakraščio, kur taip pat vietomis reiškėsi vulkaniniai procesai. Po paminėtų audringų geologinių įvykių vyko susidariusių uolienu (tiek vulkaninių, tiek ir nuosėdinių) dideli pokyčiai dėl slėgio ir temperatūros. Todėl šiandien kristalinio pamato viršutinėje dalyje konstatuojama skirtingų uolienu mozaika ir Onuškio apylinkėse (žr. splv. nuotr. 1 pav.). Čia plyti suprakrustalinės uolienos – amfibolitai,

³ Lietuvos geologija, sud. A. Grigelis, V. Kadūnas, Vilnius, 1994, 447 p.

⁴ Lietuvos Žemės gelmių raida ir ištekliai, ats. red. V. Baltrūnas, Vilnius, 2004, 700 p.

⁵ Motuza G. Viršutinės plutos (kristalinio pamato) sandara ir raida, Lietuvos Žemės gelmių raida ir ištekliai, ats. red. V. Baltrūnas, Vilnius, 2004, p. 17–40.

⁶ Motuza G. Lietuvos ugninis lankas, Geologijos akiračiai, Vilnius, 2006, nr. 4, p. 33–39.

⁷ Motuza G., Nasedkin V., Korabliova L. Giluminis seisminis zondavimas – žvilgsnis į litosferos gelmes, Geologijos akiračiai, Vilnius, 2002, nr. 3/4, p. 6–16.

susidarę iš pirminių bazaltų bei diabazų, ir migmatitų juostos, sudarytos iš granulitinių facijų su metapelitų bei metapsamitų paleosoma ar amfibolinės facijos su amfibolito ar metapsamito paleosoma*.

Kristalinio pamato paviršius rytinėje Lietuvos pusėje, prieš jį užklojant pirmąsias nuosėdinės dangos sluoksniais, greičiausiai jau buvo gana lygus, t. y. paveiktas didelių denudacinių procesų. Taip šiame paviršiuje atsidenė plutoninių uolienu (gabroidų ir dioritoidų-granodioritų) masyvai (žr. splv. nuotr. 1 pav.). Pačios seniausios nuosėdinės uolienos pradėjo klostytis neoproterozojuje prieš 600 mln. metų. Tai vendo komplekso uolienos. Pačioje vendo pradžioje Lietuvos teritorija buvo dalis didelio žemyno, kur vyko intensyvus uolienu dūlėjimas. Tuo metu prasidėjo didelis kontinentinis apledėjimas. Jo pėdsakų Lietuvos teritorijoje neišliko, tačiau aptinkami Baltarusijoje. Ledynui ištirpus, susiformavo kalvota lyguma. Gretimoje Baltarusijoje, taip pat Ukrainoje ir Lenkijoje dėl atsiradusių giluminių lūžių Žemės plutoje vyko intensyvus vulkanizmas. Taip susiklostė lavų ir vulkaninių pelenų Volynės serijos stovymė. Lietuvos teritorijoj tuo metu vyko denudaciniai procesai. Irimo produktai buvo klostomi žemesnėse reljefo vietose. Taip Pietryčių Lietuvoje susiformavo Volynės serijos smiltainis, gravelitas, konglomeratas. Vulkaninė medžiaga juose neaptikta.

Platesnis nuosėdinis uolienu susidarymas vyko vendo laikotarpio antrojoje pusėje. Jos priskiriamos Valdajaus serijai ir buvo aptiktos Onušio apylinkėse (Taučionių grėžinyje 553–606 m gylyje). Tai smiltainis ir gravelitas. Jiems būdinga rusvai ruda, ruda, violetinė ir pilka spalvos. Granulimetrinė sudėtis labai kaiti. Nuotrupinės dalies sudėtyje vyrauja feldšpato bei kvarco grūdėliai su įvairių magminių ir metamorfinių uolienu nuolaužėlėmis. Smiltainis ir gravelitas dažniausiai silpnai sucementuotas kaolinitu, karbonatu ar geležies hidroksidu.

Valdajaus smiltainio ir gravelito sluoksnis Onušio apylinkėse nedarniai padengtas kambro periodo, prasidėjusio prieš 542 mln. metų, Baltijos serijos uolienomis. Tai besisluoksniojantys jūrinės kilmės smiltainis, smėlis, molis, aleurolitas, Taučionių grėžinyje sudarantys 62,5 m storio sluoksnį. Smiltainis ir smėlis nuo smulkiagrūdžio iki stambiagrūdžio, kvarcinis, šviesiai pilkas, gelsvai pilkas, rečiau rusvai gelsvas ar rusvai violetinis. Baltijos serijos smiltainiui ar smėliui charakteringi glaukonito grūdėliai. Smiltainis dažniausiai sucementuotas kalcitu, rečiau molinga medžiaga su geležies hidroksidu. Molis pilkai žalias, žaliai pilkas, violetinis. Aleurolitas kvarcinis, žėrutingas, melsvai žalias, žalsvai pilkas, pilkas, violetinis. Aprašytose uolienose aptinkama retos faunos liekanų, bet gausu vienaščių mikroorganizmų (akritarchų).

Baltijos serijos uolienos Lietuvoje susiformavo iš rytų plitusioje jūroje, o jaunesni kambro sistemos sluoksniai klostėsi iš vakarų transgresavusiame jūriniame baseine. Tie sluoksniai Vakarų Lietuvoje apklojo kristalinio pamato uolienas, o Rytų Lietuvoje (taip pat ir Onušio apylinkėse) uždengė Baltijos serijos molingą-smėlingą stovymę. Tai apatinio-vidurinio kambro Lakajų serijos smiltainis, smėlis ir molis. Smiltainis ir smėlis smulkiagrūdis, kvarcinis, šviesiai pilkas. Molis tamsiai pilkas, žėrutingas. Lakajų

* Paleosoma – tai nepakitusi migmatito substrato pirminė uoliena.

serijos uolienuų sluoksnio storis svyruoja apie 40 metrų. Tarp Lakajų ir Baltijos serijų uolienuų susidarymo egzistavo kelių milijonų metų kontinentinė pertrauka.

Lakajų serijos uolienuų sluoksniai Onuščio apylinkėse dengiami ordoviko karbonatine storyme, pradėjusia formotis prieš 488,3 mln. metų. Jos storis Taučionių grėžinyje – 73,05 m. Tai jūrinės kilmės klintis ir mergelis. Tuo metu šiltame jūros vandenyje suklestėjo gyvūnija (trilobitai, graptolitai, moliuskai, koralai, vėžiagyviai ir kt.) bei augmenija (dumbliai).

Ordoviko karbonatinė storymė Taučionių grėžinyje nedarniai dengiama silūro karbonatinėmis uolienomis (mergelium, klintimi, vietomis dolomitizuota ir pereinanti į dolomitą). Bendras storis siekia 71,65 m. Storymė pradėjo formotis prieš 443,7 mln. metų. Fosilijos liudija, kad silūro jūroje klestėjo gana įvairi gyvūnija. Tai graptolitai, koralai, pečiakojai, samangyviai, moliuskai ir kt. Atsirado pirmosios žuvis. Iš augalų ypač buvo paplitę karbonatiniai dumbliai.

Silūro uolienos Onuščio apylinkėse dengiamos permo periodo uolienomis. Silūro sedimentacinis periodas baigėsi maždaug prieš 416 mln. metų, o permo sedimentacinis periodas prasidėjo maždaug prieš 270 mln. metų. Neaptikta devono ir karbono uolienuų. Apatinio ir vidurinio devono nuogulos yra žinomos Semeliškių, Elektrėnų, Trakų apylinkėse. Manoma, kad apatinio, vidurinio ir net viršutinio devono uolienos (ypač franio aukšto) neabejotinai buvo paplitusios ir Onuščio apylinkėse, bet vėliau buvo nudenuduotos. Sedimentacijos pertrauka jau galėjo būti devono periodo pabaigoje (famenio metu) ir tikrai buvo karbono periode. Piečiau Onuščio aptinkami apatinio permo Perlojės svitos kontinentinės kilmės smiltainis ir gravelitas slūgsa tiesiogiai ant silūro karbonatinių uolienuų. Taučionių grėžinyje jų sluoksnio storis tesiekia 4,35 m. Terigeninių nuogulų sluoksnis gerokai sustorėja (iki 20 m ir daugiau) pietų kryptimi (žr. spltv. nuotr. 2 pav.) link jų pagrindinio paplitimo arealo Pietų Lietuvoje ir Šiaurės Lenkijoje.

Perlojos svitos uolienas sudaro nesurūšiuoti ir mažai apzulinti kvarco bei feldšpato grūdėliai ir magminių bei metamorfinių uolienuų apvalainukai, vietomis su vulkaninių uolienuų intarpais.⁸ Uolienose labai retos organinės liekanos. Varėnės rajono Perlojės grėžinyje negausiai aptikta augalų žiedadulkių.⁹

Platesnė jūrinė sedimentacija Lietuvoje prasidėjo viršutinio permo metu (maždaug prieš 260 mln. metų), kai Onuščio apylinkėse susidarė labai storas (per 70 m) Naujėsios Akmėnės svitos klinčių sluoksnis (žr. spltv. nuotr. 2, 3, 4 pav.), kuris vietomis labai suplonėja, ypač ten, kur pasirodo Prėgliaus svitos anhidritas (žr. spltv. nuotr. 4 pav.), susidaręs lagūnos sąlygomis. Naujosios Akmenės svitos klintyse yra daug organinių liekanų, tačiau jos dažniausiai blogai išsilaikiusios dėl dolomitizacijos, perkristalizavimo, tirpimo. Prėgliaus svitos uolienos Onuščio apylinkėse aptiktos Taučionių grėžinyje – 10 m storio smėlio, smiltainio ir mergelio sluoksnis. Tai jūros priekrantės dariniai. Anhidritas aptiktas tik Semeliškių apylinkėse. Tai vertinga naudingoji iškasena, slūgsanti palyginti negiliai (250–300 m).

Po Prėgliaus laikotarpio jūrai atsitraukus į vakarus, sedimentacija Rytų

⁸ Сувейздис П. И. К вопросу о возрасте „немой“ толщи терригенных подхешштейновых образований Южной Прибалтики, *Геология и нефтеносность палеозоя Южной Прибалтики*, Вильнюс, 1965, с. 84–91.

⁹ Шляупа А. О нижнепермских отложениях в Южной Литве и Калининградской области, *Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Geografija ir geologija*, Vilnius, 1966, kn. 4, p. 177–179.

Lietuvoje nutrūko. Naujas sedimentacijos periodas čia prasidėjo maždaug prieš 250 mln. metų ir tęsėsi vos kelis milijonus metų. Tai apatinio triaso periodas, kai susidarė kaitaus storio (nuo 100 iki keliolikos metrų) raudonspalvė Nemuno–Palangos svitų molinga storymė, kurios apatinėje dalyje vyrauja smiltainis su molio tarpsluoksniais, o aukščiau – molis su smiltainio sluoksniais. Molis paprastai kietas, raudonspalvis su melsvai pilkais tarpsluoksniais ar dėmėmis. Smiltainis dažniausiai smulkiagrūdis, rusvai geltonas ar gelsvai rudas, feldšpatinis-kvarcinis, paprastai silpnai sucementuotas molinga medžiaga. Nemuno ir Palangos svitų molis bei smiltainis susidarė negilame gėlame baseine, nuolat išdžiūstančiame, neturėjusiame ryšio su jūra, sauso bei karšto dykuminio klimato sąlygomis, kada mažai buvo gyvūnijos ir augalijos.

Po trumpo sedimentacijos laikotarpio triaso periode Rytų Lietuvoje įsivyravo kontinentinis režimas, kuris pasikeitė į jūrinį tik maždaug prieš 170 mln. metų jūros periode. Tada čia turėjo būti jūros pakraštys, kai susidarė kelovėjo ir oksfordžio aukštų nuogulos, bet dabar išlikusios tik nedideliuose ploteliuose dėl vėlesnių denudacijos procesų. Onušio apylinkėse jos aptiktos tik viename gręžinyje Nr. 655 (žr. splt. nuotr. 4 pav.). Tai oksfordžio amžiaus molingas aleuritas su suskaldytos faunos liekanomis.

Po jūros periodo Lietuvoje 34 mln. metų išgalėjo sausumos sąlygos. Vyko gana aktyvūs denudaciniai procesai, kurie ypač aktyviai pasireiškė Pietryčių Lietuvoje, todėl čia liko tik nedideli pavieniai jūros periodo nuogulų ploteliai, buvo ardomos triaso, permo ir devono uolienos. Ant tokio denuduoto paviršiaus maždaug prieš 110 mln. metų pradėjo klostytis apatinės kreidos jūrinis glaukonitinis smėlis, kurio sluoksnio storis Onušio apylinkėse pasiekia 40–50 m (žr. splt. nuotr. 2, 3, 4 pav.). Jūrinis baseinas čia egzistavo ir vėlyvosios kreidos metu, kai susiklostė cenomanio aukšto glaukonitinis-kvarcinis smėlis bei mergelis su fosforito sluoksniu („plyta“) sluoksnio asloje, taip pat turonio, konjakio, santonio, kampanio, o gal ir mastrichčio aukštų kreida bei mergelis su gausiais titnago gniutulais (konkreacijomis). Onušio apylinkėse dėl vėlesnių denudacinių procesų neišliko kampanio ir mastrichčio uolienu. Kreidos periode buvo gausus organinis pasaulis. Uolienose aptinkama daug pirmuonių – foraminiferų, suakmenėjusių amonitų ir belemnitų liekanų.

Kreidos periodo pabaigoje (prieš 66 mln. metų) prasidėjusi prekvartero uolienu denudacija tęsėsi iki pat kvartero pirmųjų kontinentinių apledėjimų. Dėl to susiformavo sudėtingas prekvartero uolienu paviršius, išraižytas giliais senųjų upių slėniais (žr. splt. nuotr. 5 pav.). Prekvartero uolienu paviršiaus paaukštėjimuose aptinkamos jauniausios viršutinės kreidos (santonio, konjakio ar turonio aukštų) uolienos (žr. splt. nuotr. 6 pav.).

Kvartero nuogulų storymė

Šioje teritorijoje visi kvartero periodo sluoksniai sudaro vadinamąją pleistoceno skaidmą ir slūgso ant sudėtingo prekvartero amžiaus uolienu paviršiaus iš senų mezozojaus eros uolienu. Pagrindinis šio paleoreljefo bruožas – ties dabartiniais Meikio ir Varėnės slėniais esantys palaidoti statmeni slėniai, jų intakai bei pakopomis link paleoiūrėžių žemėjančios takoskyros. Paleoiūrėžių gylys svyruoja

nuo 20 iki 180 metrų. Jų dugno gylis dažnai yra 60–70 m žemiau dabartinio jūros lygio. Terasuotų palaidotų tarpuslėnių aukštis svyruoja nuo –10 iki +40 m dabartinio jūros lygio atžvilgiu. Palaidotų takoskyrų paviršių sudaro viršutinės kreidos karbonatai, o paleoįrėžių (paleoslėnių) šlaitus – apatinės kreidos smėlingos nuogulos, triaso margaspalvis molis ir smiltainis, rečiau jūros ir permio sistemų uolienos. Paleoįrėžių dugno lokaliuose pagiliniuose aptiktas triaso smiltainis ir argilitinis molis (pavyzdžiui, ties Kaniūkais, grėž. Nr. 471).^{10, 11}

Pleistoceno nuogulų storis kinta nuo 60 iki 207 m (ties Kaniūkais, grėž. Nr. 471). Didžiausias storis paprastai yra ties paleoįrėžiais, ypač pastariesiems esant po dabartinėmis takoskyromis (pvz., piečiau Meškučių, Dusmenų ir kitur). Vyraujantis pleistoceno nuogulų storis ties paleotakoskyromis ir dabartinėmis takoskyromis yra 100–120 m, gal ir daugiau. Kadangi pleistoceno nuogulų formavimąsi veikė ilgalaikiai besikeičiantys geologiniai procesai, jų storumėi būdinga didelė sandaros ir sudėties įvairovė. Atlikti tyrimai liudija apie šešių buvusių apledėjimų nuogulas. Ledynų suklostyti moreniniai priemoliai ir priesmėliai bei tarp jų slūgsančios tarpmoreninės nuogulos (žvyras, smėlis, aleuritas, molis) kvartero nuogulų storumėje sudaro po 25–75%, kartais vieniems ar kitiems sluoksniams susitelkiant pjūvio apatinėje, vidurinėje ar viršutinėje dalyje (žr. splv. nuotr. 2, 3, 4 pav.).

Seniausios kvartero periodo nuogulos tirtoje teritorijoje priklauso vidurinio pleistoceno **Dzūkijos ir Dainavos** posvičių sluoksniams, susijusiems su vienais seniausių Dzūkijos ir Dainavos apledėjimų Lietuvoje.^{12, 13} Tai ledynų suklostyti moreniniai priemoliai ir priesmėliai (morenos arba till'ai), taip pat jų tekančių tirpsmo vandenų suklostytas gargždas, žvirgždas ir smėlis, o priedyniniuose ežeruose – smulkutis smėlis, aleuritas ir molis.

Dzūkijos posvitės nuogulos nėra labai paplitusios ir aptiktos pokvarterinio paviršiaus paleoįrėžiuose ties Žūkliais (grėž. Nr. 661, žr. splv. nuotr. 3 pav.) ir Vaikantonimis piečiau Dusmenų (grėž. Nr. 475, žr. splv. nuotr. 2 pav.). Jų storis pasiekia 40–50 m. O štai Dainavos svitos nuogulos paplitusios visoje buvusio valsčiaus teritorijoje ir sudaro kvartero storumės apatinę dalį. Storis pasiekia 70–80 m ties Žūkliais. Aukščiausiai (apie 60 m virš jūros lygio) jos yra iškilusios ties Vaiktiškėm (grėž. Nr. 461, žr. splv. nuotr. 3 pav.). Sudėties ir slūgsojimo sąlygų analizės pagrindu nustatyti abiejų apledėjimų palikti apatiniai ir viršutiniai sluoksniai, kurie liudija apie šių apledėjimų bent dvi užslinkimo stadijas. Pjūviuose vyrauja moreninis priemolis ir priesmėlis su žvirgždu, gargždu, rieduliais bei pasitaikančiais pokvarterinių uolienų (ypač kreidos) luistais, taip pat ledyno tirpsmo tekančio ir stovinčio vandens aplinkoje suklostyto žvirgždo, gargždo, smėlio, aleurito, molio įvairaus storio ir paplitimo lėšiais. Dzūkijos morenai būdinga pilka, rusvai pilka ir ruda spalva, tuo tarpu Dainavos – dažniausiai pilka su žalsvu atspalviu, rečiau

¹⁰ Шляупа А., Балтрунас В., Юшкявичюте А., Норвайшас И. Отчет о проведенной групповой геологической съемке масштаба 1:50 000 в Юго-Восточной Литве (в трех томах). Даугайский объект, 1975–1979 г. г., *Lietuvos geologijos tarnybos fondai*, Vilnius, 1979.

¹¹ Šliaupa A. Prekvartero uolienų paviršius, *Lietuvos Žemės gelmių raida ir išteklių*, ats. red. V. Baltrūnas, Vilnius, 2004, p. 254–258.

¹² Шляупа А., Балтрунас В., Юшкявичюте А., Норвайшас И. Отчет о проведенной групповой геологической съемке масштаба 1:50 000 в Юго-Восточной Литве (в трех томах). Даугайский объект, 1975–1979 г. г., *Lietuvos geologijos tarnybos fondai*, Vilnius, 1979.

¹³ Baltrūnas V. *Pleistoceno stratigrafija ir koreliacija*, Vilnius, 1995, p. 98–116.

rusvai pilka. Morenų sudėties tyrimai, iš dalies ir jų spalva liudija Dzūkijos ledyną atslinkus iš šiaurės per devono ir permio nuogulas, o Dainavos – iš šiaurės vakarų per Baltijos jūros ir Vakarų Lietuvos pokvarterinio paviršiaus uolienas. Tarp šių apledėjimų buvusio Turgėlių tarpledynmečio nuogulų valsčiaus teritorijoje kol kas neaptikta. Jos yra žinomos piečiau valsčiaus teritorijos, kairiakrantėje Meškio pusėje.

Virš Dainavos posvitės nuogulų kai kur aptiktos **Butėnų** svitos nuogulos, kurios sietinos su buvusiu Butėnų tarpledynmečiu, Europoje žinomo dar Holšteino ir Lichvino vardais. Ties Rieznyčia (grėž. Nr. 462) jos slūgso 73–91 m gylyje, o jų kraigo absoliutus aukštis pakyla iki +66 m. Tai ežerinės kilmės nuosėdos – dažniausiai tarpusavyje persisluoksniuojantis smulkutis ir smulkus smėlis bei aleuritas. Prie Dusmenų (grėž. Nr. 470, žr. sylv. nuotr. 2 pav.) 78,1–82,3 m gylyje tyrinėta ir aprašyta 4 m pilko smulkučio smėlio su aleurito tarp sluoksniais storymė, kuriai būdingas horizontalus mikrosluoksniuotumas. Šiame pjūvyje taip pat nustatyti trys smėlio tarp sluoksniai (0,1–0,8 m storio) su žolių liekanomis. Šviesios atminties paleobotanikės Aldonos Klivečkienės palinologinės (sporų ir žiedadulkių) analizės duomenimis, visame pjūvyje vyrauja pušies (iki 76%), beržo (iki 20%) ir alksnio (iki 21%) žiedadulkės. Aptikta kėnio (iki 4%) ir skroblo (1–2%), mažiau – liepos ir ažuolo žiedadulkių. Panašiose slūgsojimo sąlygose yra Butėnų tarpledynmečio nuogulos ties Vaickūniškėm (grėž. Nr. 461, žr. sylv. nuotr. 3 pav.) ir Rieznyčia (grėž. Nr. 462). Palinologiniais duomenimis, ties Vaickūniškėm išlikusi tik nedidelė tarpledynmečio pjūvio dalis, o ties Rieznyčia nustatyta Butėnų tarpledynmečio visai antrajai pusei būdinga miškų raida.

Po Butėnų tarpledynmečio Lietuvą dengė patys didžiausi buvę apledėjimai Europoje. Lietuvoje šių tarpledynmečių nuogulos yra priskirtos taip pat viduriniojo pleistoceno **Žemaitijos ir Medininkų** posvitėms. Bendras jų ledyninių nuogulų storis kai kur pasiekia 60–85 m (ties Kaniūkais, Puodžiais), nors dažniausiai jis būna apie 20–50 m. Paplitusios beveik visoje valsčiaus teritorijoje, išskyrus Siėnio ežero (į pietryčius nuo Aukštādvario) apylinkes, kur šios nuogulos vėlesnių procesų išplautos. Daugiausia tai moreninis priemolis ir priemolis su žvirgždu, gargždu ir rieduliais, taip pat su retais žvirgždo, žvyro, smėlio, aleurito ir molio 1–5 m storio tarp sluoksniais ir lėšiais. Morenai būdinga ruda, rečiau pilkšvai ruda ar rusvai pilka spalva, mažesnis molingumas negu aukščiau ir žemiau slūgsantiems ledynų paliktiems sluoksniams. Spalva ir morenų sudėties tyrimai patvirtina šiuos darinius suformavusių ledynų atslinkimą iš šiaurės per devono sistemos uolienu (ypač dolomitų) paplitimo rajonus pokvarteriniame paviršiuje. Su šiais apledėjimais taip pat susiję gausūs žvirgždo, gargždo, žvirgždingo smėlio, taip pat įvairaus ir smulkaus smėlio, aleurito, molio sluoksniai, suklostyti tekančių vandenių srautuose ir prieledyniniuose ežeruose. Tyrinėto valsčiaus teritorijoje kol kas nėra aptiktos tarp šių apledėjimų buvusio Snaigupėlės tarpledynmečio nuosėdų, kurios yra žinomos Druskininkų apylinkėse, Meškio slėnyje prie Mardasavo ir kitur.

Po Medininkų apledėjimo buvusio **Merkinės**, Europoje dažniausiai žinomo kaip Eemio ir Mikulino, tarpledynmečio nuosėdos nėra plačiai paplitusios. Geriau iširtas pjūvis yra piečiau Dusmenų, tarp Pāmusių ir Meškūčių kaimų, Mūsės upelio slėnyje (grėž. Nr. 464). Tai 53–57,6 m gylyje slūgsantis ežerinės kilmės karbonatingas pilkas aleuritas. Sporų ir žiedadulkių analizė parodė, kad teisiškę

tik tarpledynmečio pradžios sluoksniai su dar būdingo vėsaus klimato požymiais (negausiu eglės, pušies, beržo, alksnio ir kitų plačialapių paplitimu, gauseniu žolių paplitimu). Kaip žinoma, Merkinės tarpledynmečio ežerinių nuosėdų pilniausi pjūviai yra nustatyti Nemuno slėnyje netoli Merkinės (prie Jonionių, Maksimonių, Netiesų kaimų).

Po Merkinės tarpledynmečio ledynų ir jų tirpsmo vandenių aplinkoje buvo suklostyta gan didelė **Nemuno svitos** storumė, kuri susijusi su paskutiniojo Nemuno apledėjimo dažniais atsitraukimais bei pakartotiniais užslinkimais (stadijomis).^{14, 15} Šiai storumei būdingas didelis bendras storis, ypač aukštesniuose (iki 60–80 m), taip pat daugiasluoksniškumas, sudėties kaita.

Stratigrafinis Nemuno svitos suskaidymas yra ginčytinas dėl biostratigrafinių duomenų trūkumo, t. y. sporų ir žiedadulkių tyrimais nustatytų šiltesniais laikotarpiais suklostytų sluoksnių menko paplitimo. Tačiau sluoksnių, kaip geologinių kūnų, nustatymas yra pagrįstas gausia kita (petrografine, litologine, geochemine ir statistine) medžiaga, liudijančia sudėtingą ir iki galo neišaiškintą tikslią laikotarpio paleogeografinę raidą. Iki galo nepaaiškinta ledyno suformuotų morenų (moreninių priemolių ir priesmėlių) sluoksnių gausa. Jų nustatyta bent trys.

Apatinis morenos sluoksnis pradeda vadinamąją paskutiniojo apledėjimo paliktų nuogulų **Grūdų** posvitę. Ši morena nėra labai išplitusi, panaši į aukščiausių slūgsančią moreną. Pilkos spalvos moreniniame priemolyje, rečiau priesmėlyje, pasitaiko žvirgždo, smėlio, aleurito ir molio tarp sluoksnių bei kreidos ir jūros amžiaus luistų. Analitinė ir statistinė medžiaga, žvirgždo ir gargždo ilgujų ašių orientacija rodo ledyną atslinkus iš vakarų–šiaurės vakarų ar šiaurės vakarų. Ryčiau Dusmenų (jau už valsčiaus ribų), ties Sudvajaiškėmis, grėžinyje pergręžta 39 m šio ledyno prieledyninio ežero nuosėdų (smulkučio smėlio ir aleurito) storumė, susidariusi palaidotame slėnyje. Antroji morena, kuri sietina su vakaruose skiriama paskutiniojo apledėjimo Brandenburgo stadija, paplitusi beveik visoje teritorijoje, nors ir ne ištisine danga. Storis kartais yra iki 20 metrų. Dažniausiai tai šviesiai rudas, pilkšvai rudas smėlingas priemolis su retais smėlio, žvirgždo ir aleurito tarp sluoksniais iki 1–4 m storio. Morenų sudėties, taip pat ir būdingųjų riedulių tyrimo duomenys patvirtina ledyno atslinkimą iš šiaurės, šiaurės vakarų.^{16, 17} Pietrytinėje buvusio valsčiaus pusėje žemės paviršių sudaro šio Grūdų nuogulų komplekso Žiogelių vardu (vakaruose siejamo su paskutiniojo apledėjimo Frankfurto faze) pavadinti naujai užslinkusio ledyno dariniai.

Valsčiaus šiaurės vakarinės dalies paviršiuje paplitę dar vieni – paskutiniojo Nemuno apledėjimo palikti **Baltijos** posvitės dariniai, kurie Vakaruose Europoje siejami su paskutiniojo apledėjimo Pomeranijos stadija. Baltijos morena kartais aptinkama palaidota po jaunesnėmis nuogulomis. Storis siekia 10–12, o vyraujantis – 3–6 m. Dažniausiai tai gelsvai rudas ir rudas smėlingas priemolis ir priesmėlis su

¹⁴ Шляупа А., Балтрунас В., Юшкявичюте А., Норвайшас И. Отчет о проведенной групповой геологической съемке масштаба 1:50 000 в Юго-Восточной Литве (в трех томах). Даугайский объект, 1975–1979 г. г., *Lietuvos geologijos tarnybos fondai*, Vilnius, 1979.

¹⁵ Baltrūnas V. *Pleistoceno stratigrafija ir koreliacija*, Vilnius, 1995, p. 98–116.

¹⁶ Baltrūnas V. *Pleistoceno stratigrafija ir koreliacija*, Vilnius, 1995, p. 98–116.

¹⁷ Baltrūnas V. Paviršiaus geologinės sąlygos, *Akmens amžius Pietų Lietuvoje*, ats. red. V. Baltrūnas, Vilnius, 2001, p. 82–89.

smėlio, žvirgždo ir aleurito tarp sluoksniais bei lėšiais iki 1 m storio. Savo sudėtimi labai skiriasi nuo žemiau slūgsančių morenų. Skiriasi ir intensyvia gelsvai ruda spalva, būdingais rieduliais, ypač riedulių iš Pietų Suomijos atsiradimu.

Tarp aprašytų paskutiniojo apledėjimo morenų paplitę tarpmoreniniai ledyno tirpsmo vandens aplinkoje suklostytos nuogulos – žvirgždas ir žvyras, smėlis, aleuritas, molis. Kai kuriose vietose aptikti nestori ežerinių nuosėdų sluoksniai, kurių paleobotaniniai tyrimai atskleidė paleoklimatines ypatybes, rodančias aplinkos sąlygas tarp buvusių ledyno užslinkimo stadijų (fazijų). Štai prie Migūičionių (grėž. Nr. 473, žr. splt. nuotr. 3 pav.) 76–74 m gylyje tarp pirmos ir antros morenų slūgsančiame tankiame ir masyviame aleurite nustatyti sporų ir žiedadulkių spektrai liudija gan šiltas sąlygas. Aptikti kėnio, eglės, alksnio ir kitų plačialapių žiedadulkių nemaži kiekiai. Nedidelis sluoksnio storis ir mažas mėginių skaičius neleidžia daryti išsamesnių išvadų. Daug dažniau aptinkama ežerinės kilmės nuosėdų tarp viršutinių morenų. Onušio valsčiaus teritorijoje jos aptiktos tarp Meškučių ir Pamusio (grėž. Nr. 464) bei prie Migūičionių (grėž. Nr. 473), taip pat į pietvakarius nuo valsčiaus – ties Vaikantonimis ir Kánčėnais. Tiems sluoksniams suteiktas **Meškučių** vardas. Prie Meškučių 11,3–20 m gylyje slūgsančiame smulkučiame karbonatingame smėlyje A. Klivečkienės palinologiniai tyrimai parodė, kad medžių žiedadulkės sudaro 49–51%. Tiek pat yra sporų ir žolių. Eglės žiedadulkių yra 3–5%, pušies – 45%, beržo – iki 32%, alksnio – 15–26%, liepos – 2%, skroblo – 3–4%, lazdyno – 10%. Iki 5–25% aptikta senesnių geologinių sistemų žiedadulkių. Panašiose geologinėse sąlygose į pietryčius nuo Dusmenų esantis Migūičionių pjūvis (grėž. Nr. 473) taip pat buvo tirtas palinologiškai. Vyrauja medžių žiedadulkės: pušies – 82%, beržo – 23%, alksnio – 18%, eglės – iki 4%, liepos – iki 3%, skroblo – iki 3% ir kt. Iš pateiktos medžiagos matyti, kad Meškučių sluoksniai nėra gerai palinologiškai pagrįsti. Tačiau turima fragmentiška informacija vis tik liudija gan šilto klimato sąlygas dar prieš pat paskutinįjį apledėjimą arba tarp buvusių kai kurių paskutiniojo ledyno antslinkimų.

Nuosėdinės dangos struktūra

Nuosėdinės dangos struktūra gerai atsispindi geologiniuose pjūviuose (žr. splt. nuotr. 2, 3, 4 pav.). Jos susiformavimą nulėmė dvi stambios Lietuvos žemės gelmių struktūros. Tai Baltijos sineklizė ir Mozūrijos–Baltarusijos anteklizė. Onušio apylinkės patenka į tų struktūrų kontaktinę zoną. Staigus vėdo, kambro, ordoviko, silūro, permio ir triaso sluoksnių kilimas pietryčių kryptimi (žr. splt. nuotr. 3 pav.) buvo sąlygotas Mozūrijos–Baltarusijos anteklizės kilimu. Stebimas nedidelis išvardintų sluoksnių kilimas šiaurės–rytų kryptimi taip pat nulemtas minėtos anteklizės kilimu.

Kreidos amžiaus uolienuų sluoksniai yra arčiau horizontalios padėties, nes tuo geologiniu laikotarpiu intensyvi sedimentacija vyko ne tik Baltijos sineklizėje, bet ir Mozūrijos–Baltarusijos anteklizės teritorijoje. Šių sluoksnių nedidelės deformacijos daugiau siejosi su nedidelių Žemės plutos blokų diferencijuotais judėjimais paleogeno–kvartero periodais. Tai galima stebėti apatinės kreidos pado struktūrinėje schemoje (žr. splt. nuotr. 7 pav.). Čia išsiskiria Aukštadvario bei Kaniūkų struktūrinės „nosys“ (trumpas nyrančios atvirosios antiklinos) ir Pasama-

vio bei Daugų įlinkiai, kurių amplitudė neviršija 10–20 metrų. Bendras apatinės kreidos pado kilimas vyksta šiaurės–rytų kryptimi. Paminėtų lokalių struktūrų vystymasis vyko ir neotektoniniame etape (neogeno–kvartero periodais). Taip leidžia teigti prekvartero uolienų paviršiaus reljefo pobūdis (žr. splt. nuotr. 5 pav.). Aukštadvario ir Kaniūkų struktūrinės „nosys“ sutampa su lokaliomis prekvartero uolienų paviršiaus pakilumomis. Pasamavio ir Daugų įlinkiai išsidėstę šio reljefo pažemėjimuose. Žemės plutos blokiniai judėjimai tebevyksta ir pastaruoju geologiniu laikotarpiu pagal neotektoniškai aktyvius lūžius. Tai liudija struktūriniais-geomorfologiniais metodais išryškintos neotektoniškai aktyvios linijinės zonos (žr. splt. nuotr. 7 pav.). Pastarosios liudija kai kurių Žemės plutos lūžių aktyvumą neogeno ir kvartero periodų metu iki pat dabar siaurose paviršiaus zonose (dažnai išilgai upių slėnių, ežerų virtinių ir pan.).

Eksplatuojamos naudingosios iškasenos

Kol kas praktiniams poreikiams naudojama tik arčiausiai žemės paviršiaus esanti kvartero sistemos storumė. Visų pirma, tai tarp nelaidžių moreninio priemolio sluoksnių esantys smėlio, žvirgždo ir jų mišinio – žvyro sluoksniai, kurie yra geri požeminio vandens rezervuarai ir plačiai naudojami geriamojo požeminio vandens gavybai arteziniais šuliniais. Ledynų tirpsmo vandenų suklostytas įvairus smėlis, žvirgždas ir žvyras, esantys nedideliame gylyje, kai kur kasami karjeruose statybų ir kelių tiesimo poreikiams.

Lietuvos geologijos tarnybos duomenimis¹⁸, šiuo metu yra registruota per 60 eksploatacinių požeminio vandens gręžinių, tiekiančių vandenį ūkiams, įmonėms, mokykloms ir t. t. Tai arteziniai gręžiniai, paprastai siurbiantys geros kokybės, neužterštą, nuo paviršinio teršimo apsaugotą tarpmoreninį požeminį vandenį. Tačiau aplinkos teršimas, ypač prie galvijų kompleksų, fermų, gamybinių centrų kelia pavojų ir šiam gelmių turtui. Dalis gręžinių yra neveikiantys, užkonservuoti. Todėl didesnės paklausos požeminiam vandeniui vietose yra įrengtos trys stambesnės vandenvietės: Onušio (27,6 tūkst. m³/d), Dusmenų (14,6 tūkst. m³/d) ir Vaickūniškių (12,9 tūkst. m³/d). Didelė dalis gyventojų, deja, tebenaudoja negiliai esantį gruntinį vandenį, paprastai neapsaugotą nuo užteršimo ir dažnai užterštą azoto junginiais, naftos produktais, biogeninėm medžiagom ir kt. Stebimųjų gręžinių grupė netoli Jūrgionių (prie kelio tarp Onušio ir Dusmenų) nuo 1979 m. yra įrengta kaip požeminio vandens valstybinio monitoringo postas, stebintis požeminio vandens kokybę.

Kitas vertingas eksploatuojamas gelmių turtas – tai smėlis, žvirgždas ir jų mišinys (žvyras). Šios naudingosios iškasenos ištekliai aptariamojoje teritorijoje yra nemaži, kadangi daug kur tokias smėlingas nuogulas suklostė plūdę ledyno tirpsmo vandenys.¹⁹ Šiuo metu intensyviai eksploatuojamas Sámnikų smėlio ir žvyro telkinys, esantis apie 4 km į pietryčius nuo Onušio, prie kelio iš Grendavės į Grúožninkus (žr. splt. nuotr. 8 ir 9 pav.). Eksploatuojamos 5–6 m storio tarpmoreninės nuogulos, kurias iš viršaus dengia kaitaus storio

¹⁸ Žemėlapiai. Eksploataciniai požeminio vandens gręžiniai. Lietuvos geologijos tarnybos internetinis tinklalapis: <http://www.lgt.lt>.

¹⁹ Žemėlapiai. Naudingųjų iškasenų telkiniai. Lietuvos geologijos tarnybos internetinis tinklalapis: <http://www.lgt.lt>.

moreninis priesmėlis. Šis telkinys yra dar geologinio kartografavimo darbų metu²⁰ nustatytame perspektyviame „Onušio plote“, kur paplitusios paskutiniojo apledėjimo Žiogelių fazės palaidotos smėlingos ir žvirgždingos nuogulos. Šių nuogulų storis jau tada buvo nustatytas iki 8–9 m, o žvirgždo ir gargždo kiekis žvyre – iki 50, rečiau 80%. Prie pramoninių tokios žaliavos telkinių dar priklauso kol kas neeksploatuojamas dėl nepalankių poveikio aplinkai vertinimo išvadų Gudakiečio smėlio ir žvyro telkinys, kurio išteklių sudaro 1 271 tūkst. m³, o vidutinis naudingosios iškasenos sluoksnio storis siekia 14 m. Panašioje situacijoje kol kas yra šiaurės rytiniame pakraštyje esantis Aleksandriškių telkinys (dabar Rūdiškių seniūnija), kurio smėlio ir žvyro bendri išteklių sudaro 12 936 tūkst. m³. Be abejo, šio stambaus telkinio eksploatavimas vienaip ar kitaip turės įtakos dabartinės Onušio seniūnijos raidai.

Išvados

1. Onušio apylinkėse mūsų planetos kristalinis pamatas yra 606 m gylyje, sudarytas iš amfibolitų, kilusių iš pirminių bazaltų bei diabazų. Ant jo slūgso tokio pat storio nuosėdinė danga, sudaryta iš vendo, kambro, ordoviko, silūro, permio, triaso, jūros, kreidos ir kvartero periodų metu susidariusių sluoksnių. Tai lėmė didelę uolienu įvairovę krašto geologiniame pjūvyje.

2. Nuosėdinės dangos struktūros susiformavimą nulėmė dvi stambios tektoniškai aktyvios Lietuvos Žemės gelmių struktūros – Baltijos sineklizė ir Mozūrijos–Baltarusijos anteklizė, į kurių kontaktinę zoną ir patenka Onušio apylinkės. Žemės plutos blokiniai judėjimai tebevyksta ir pastarajame geologiniame laikotarpyje pagal aktyvius lūžius. Tai liudija struktūriniais-geomorfologiniais metodais išryškintos neotektoniškai aktyvios linijinės zonos.

3. Šiuo metu žmogaus praktiniams poreikiams kol kas naudojama tik arčiausiai žemės paviršiaus esanti kvartero sistemos stromė, kurios storis svyruoja nuo 60 iki 207 metrų. Tarp ledynų suklostytų moreninio priemolio sluoksnių esantys vandeningi smėlio ir žvyro sluoksniai yra geri požeminio vandens rezervuarai ir plačiai naudojami geriamojo požeminio vandens gavybai arteziniais šuliniais. Ledynų tirpsmo vandenių suklostytas žvirgždingas smėlis ir žvyras, esantis nedideliame gylyje, detalai yra išžvalgytas trijuose telkiniuose, nors eksploatuojamas kol kas tik Samninkų karjere.

²⁰ Шляупа А., Балтрунас В., Юшкявичюте А., Норвайшас И. Отчет о проведенной групповой геологической съемке масштаба 1:50 000 в Юго-Восточной Литве (в трех томах). Даугайский объект, 1975–1979 г. г., *Lietuvos geologijos tarnybos fondai*, Vilnius, 1979.

Onušio apylinkių paviršiaus sandara, paleogeografija ir geopaveldas*

Valentinas Baltrūnas, Bronislavas Karmaza, Violeta Pukelytė

Gamtos tyrimų centro Geologijos ir geografijos institutas

Įvadas

Ūnuškio apylinkių paviršiui būdinga didelė geologinė ir geomorfologinė įvairovė, ją lėmusios paleogeografinės raidos sudėtingumas. Paskutiniojo besitraukiančio ledyno ir jo tirpsmo vandenų sukurti moreniniai kalvynai bei pašlapusios lygumos, juos skrodžiančių upelių šaltiniuoti slėniai, daugybė ežerų ir ežerėlių nuo seniausių laikų buvo vietinių gyventojų gyvenamąja bei ūkinės veiklos aplinka. Vietovės buvo palankios medžioklei, žvejybai, žemės ūkiui, statybinių medžiagų (akmenų, molio, smėlio, žvyro ir kt.) bei geležies rūdos gavybai.

Dzūkų aukštumės paviršiaus geologijai, geomorfologijai ir paleogeografijai skirtų darbų yra nemažai. Dalis jų rankraštiniai ir saugomi bent kelių institucijų fonduose (Lietuvos geologijos tarnyboje ir kt.) bei bibliotekose (Lietuvos mokslų akademijos, Vilniaus universiteto, Gamtos tyrimų centro Geologijos ir geografijos instituto), o dalį sudaro spausdintos mokslinės publikacijos geomokslams skirtuose leidiniuose. Pastarojo dešimtmečio Lietuvos geologijos tarnybos specialistų atlikti įvairių geologinių ir geomorfologinių žemėlapių revizijos darbai, panaudojant gausią gręžinių ir lauko stebėjimų medžiagą, leido sudaryti naujus ir tikslesnius Lietuvos, taip pat ir tyrinėtos šios vietovės žemėlapius, pateikti naujesnėmis mokslo žiniomis grįstą nuogulų ir reljefo formų kilmės bei jų paleogeografinės raidos aiškinimą^{1, 2} (žr. splt. 1 pav.).

Šios publikacijos **tikslas** – panaudojant pastarųjų metų naujausių tyrimų rezultatus, pateikti buvusio Onušio valsčiaus paviršiaus geologinių ir geomorfologinių žinių, taip pat paleogeografinės raidos apibendrinimą, kartu išryškinant mokslui, studijoms ir pažinimui reikšmingas geologines bei geomorfologines vertybes (geopaveldą). Pagrindinis darbo **metodas** – teritorijos paviršiaus geologinis ir geomorfologinis kartografavimas, kurio darbų kompleksą sudaro archyvinės (fondinės) ir literatūrinės medžiagos sukaupimas ir panaudojimas, analitinių tyrimų naujas statistinis apibendrinimas ir interpretacija, taip pat nauji papildomi ekspediciniai stebėjimai bei laboratoriniai tyrimai.

Dzūkų aukštumos pietrytinės dalies tyrimų apžvalga

Dzūkų pakraštinės moreninės aukštumos pietvakarinio pakraščio vidurinės dalies, kurioje kaip tik ir yra buvusio Onušio valsčiaus teritorija, geologinių ir geomorfologinių tyrimų pradžia siekia XX a. pirmąją pusę. Tada buvo publikuoti regioninio pobūdžio H. Mortenseno (1924), Č. Pakucko (1934) ir J. Dalinkevičiaus (1939) darbai, daugiau ar mažiau tik bendrais bruožais apibūdinantys tirtos teritorijos reljefo

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2012 05 04.

¹ Guobytė R. Lietuvos kvartero nuogulų žemėlapis, masteliu 1:200 000. *Lietuvos geologijos tarnybos fondai*, Vilnius, 2000. Prieiga internete: <http://www.lgt.lt>

² Guobytė R. Lietuvos geomorfologinis žemėlapis, masteliu 1:200 000. *Lietuvos geologijos tarnybos fondai*, Vilnius, 2001. Prieiga internete: <http://www.lgt.lt>

ypatybes. Paminėtinas Č. Pakucko išryškintas galinių morenų lankas Onuški-Dusmenų pietinėse apylinkėse.³

Pirmaisiais pokario dešimtmečiais regioninių tyrimų kontekste Onuški apylinkių geologinė ir geomorfologinė sandara buvo apibūdinta V. Čepulytės (1956, 1957), A. Basalyko (1955, 1957, 1961, 1965, 1969), A. Garunkščio (1961) ir kai kurių kitų tyrinėtojų darbuose. Ypač paminėtinos A. Basalyko (1965) paleogeografinės išvados apie regiono raidą poledynmetyje ir Onuški mikrorajoną.⁴ Dzūkų aukštumą yra tyręs ir medžiaga išvalgiai apibendrinęs Lietuvos aukštumų kontekste Č. Kudaba (1962, 1983).^{5, 6} Jo daugiamečiai tyrimai atskleidė, kad Dzūkų aukštumoje ryškios dvi lygiagrečios zonos. Išorinė zona, sudaryta iš neaukštų pakraštinių darinių ir amžiumi yra senesnė. Vidinė aukštumos dalis labiau iškilusi, ryškesnių reljefo formų, amžiumi jaunesnė. Iš viso buvo imama dešimt pakraštinių kalvagūbrių, kurie tarpusavyje grupuojasi pagal išraišką reljefe bei sudėti. Turimos medžiagos pagrindu autorius darė paleoglaciomorfologines išvadas apie ledyno pakraščio aktyvumo pobūdį, skyrė aukštumos senesniąją (Vilniaus, dabar Žiogelių) ir jaunesniąją (Aukštaitijos, dabar Baltijos) dalis.

Buvusio Onuški valsčiaus ir gretimų apylinkių Žemės gelmių ir paviršiaus sandara, sudėtis ir geomorfologinės ypatybės buvo tiriamos vidutinio (1:200 000) ir stambaus mastelio (1:50 000) geologinio kartografavimo darbų metu. Jų dėka buvo sudaryti tikslesni paviršiaus geologiniai ir geomorfologiniai žemėlapiai 1961–1963 ir 1971–1973 m., vykdant kompleksinį geologinį kartografavimą masteliu 1:200 000. Vertingiausi duomenys apie Onuški apylinkių paviršiaus geologinę sandarą ir geomorfologiją gauti 1976–1979 m., atlikus geologinį kartografavimą masteliu 1:50 000.⁷ Stambaus mastelio geologinio kartografavimo darbų dėka sudaryti geologinis ir geomorfologinis žemėlapiai iš esmės objektyviai atspindi vietovės paviršių formavusius procesus, nuogulų ir reljefo formų sandarą, sudėtį ir amžių. Ši medžiaga taip pat yra panaudota visos Lietuvos naujiems revizuotiems geologiniams ir geomorfologiniams žemėlapių masteliams sudaryti.^{8, 9}

Paviršiaus geomorfologijos ir geologijos bruožai

Remiantis senokai atliktu Lietuvos geomorfologiniu rajonavimu, buvusio Onuški valsčiaus teritorija apima Pietų Lietuvos aukštumos ir Pietryčių lygumos gretimas dalis, kurioms priklauso Rūdiškių–Senųjų Trākų, Paluknio–Lieponių, Tolkūnų, Ōnuškio, Pivašiūnų–Alėšiškių, Jūncionių–Dusmenų ir Panóšiškių–Druckūnų geomorfologiniai mikrorajonai.¹⁰ Lietuvos atlase šis rajonavimas yra šiek tiek

³ Pakuckas Č. Pietinės Lietuvos glacialmorfologiniai bruožai, *Kosmos*, 1938, t. 19.

⁴ Basalykas A. *Lietuvos TSR geografija*, Vilnius, 1965, d. 2, p. 283, 331–332.

⁵ Kudaba Č. Kai kurie Dzūkijos aukštumos glacialmorfologijos bruožai, *Geografija ir geologija*, Vilnius, 1962, d. 2, p. 87–118.

⁶ Kudaba Č. *Lietuvos aukštumos*, Vilnius, 1983, p. 132–146.

⁷ Шляупа А., Балтрунас В., Юшкявичюте А., Норвайшас И. Отчет о проведенной групповой геологической съемке масштаба 1:50 000 в Юго-Восточной Литве (в трех томах). Даугайский объект, 1975–1979 г. г., *Lietuvos geologijos tarnybos fondai*, Vilnius, 1979.

⁸ Guobytė R. Lietuvos kvartero nuogulų žemėlapis, masteliu 1:200 000, *Lietuvos geologijos tarnybos fondai*, Vilnius, 2000. Prieiga internete: <http://www.lgt.lt>

⁹ Guobytė R. Lietuvos geomorfologinis žemėlapis, masteliu 1:200 000, *Lietuvos geologijos tarnybos fondai*, Vilnius, 2001. Prieiga internete: <http://www.lgt.lt>

¹⁰ Basalykas A. *Lietuvos TSR geografija*, Vilnius, 1965, d. 2, p. 283, 331–332.

sustambintas, kai kuriems suteikiant naujus pavadinimus.¹¹ Turima tirtos teritorijos nauja medžiaga, ypač po stambaus mastelio geologinio kartografavimo darbų ir specialių tyrimų regione, leido patikslinti daugumos mikrorajonų ribas, jų susiformavimo amžių ir paleogeografinę raidą.¹²

Tiriamiesiems savitiems geologiniams ir geomorfologiniams kompleksams (mikrorajonams) būdingos daugmaž panašios geologinės ir geomorfologinės ypatybės, kurios savo ruožtu didele dalimi lėmė vietovių miškingumą, ežeringumą, pelkėtumą, agrarinės plėtros, urbanizavimo bei kasybos galimybes. Laikantis vietovės paleogeografinės raidos eiliškumo, jie čia tokia tvarka trumpai ir apibūdinami (žr. splv. 1 pav.).

Rūdiškių–Senųjų Trākų mikrorajono tik pietvakarinis pakraštys yra buvusio valsčiaus teritorijoje. Tai plokščia, apskalauta, zandrinės kilmės banguota ir daubota, smėlinga ir žvirgždinga, raguvota, veikiama plokštuminės erozijos, vietomis užpelkėjusi, ties Jogėlonimis miškinga (Jogėlonių miškas), rečiau agrarinė, Dainavos lygumos aukščiausiai iškilusi (iki 160 m virš jūros lygio) dalis. Pietų ir vakarų link pereina į **Pāluknio–Lieponių** mikrorajoną, kuris yra taip pat dažnai plokščia, apskalauta, ledyno tirpsmo vandenų suklostyta silpnai banguota ir banguota, smėlinga ir žvirgždinga, slėniuota ir raguvota, veikiama erozijos ir defliacijos procesų, dažnai užpelkėjusi, agrarinė, rečiau miškinga (Samninkėlių, Kaniūkų miškai) Dainavos lygumos šiaurės vakarinė, pietvakarių link žemėjanti, dalis. Nors aprašomojo valsčiaus teritorijoje tėra tik nedidelė šios lygumos dalis, tačiau ji įdomi tuo, kad savo reljefu ir nuogulomis yra užfiksavusi sudėtingus ir plataus masto Baltijos stadijos ledyno tirpsmo vandenų erozijos ir akumuliacijos procesus, suskaidžiusius prieš tai Žiogėlių stadijos ledyno tirpsmo vandenų suklostytą plačią zandrinę lygumą. Baltijos stadijos ledyno tirpsmo vandenys, plūdę iš šiaurės ir šiaurės rytų per Vilkokšnio dubaklonį, toliau į pietus pasuko pro dabartinį Grendavės kaimą, ties kuriuo susidarė srautų išgraužta plokščia ir banguota protaka, beveik 15 m žemesnė nei ryčiau tįsančios lygumos paviršius. Ši protaka, į pietus ir pietryčius nuo Samninkų, vėlesnių ir labiau koncentruotų vandens srautų buvo dar keliais metrais pagilinta. Čia plyti Samio ir Galvožerio ežerai, apsupti plačiai paplitusių pelkių. Ties Spenglininkais ir Lieponimis nuo Vilkokšnio plūdę vandenys jungėsi su Gruožės dubakloniu atitekėjusiais vandenimis ir toliau plūdo Spenglos slėniu į platųjį Merkio senslėnį.

Vienas didžiausių yra **Žilinių** mikrorajonas – vidutiniškai ir smulkiai kalvotas, banguotas, rytiniame pakraštyje apskalautas, smėlingas, žvirgždingas ir priemolin gas, ežeringas, veikiamas erozijos, dažnai užpelkėjęs, pietinėje dalyje kloniuotas Dzūkų aukštumos pietrytinis pakraštys, pietuose išsiremiantis į Merkio senslėnį, o šiaurėje – į Vilkokšnio ežerą. Ši aukštumos pakraštį suformavo paskutiniojo (Nemuno) apledėjimo antrosios atsitraukimo ir stabtelėjimo Žiogėlių fazės ledynas. Rytinė mikrorajono riba nėra labai ryški, palaipsniui glacigeniniams dariniams pereinant į ledyno tirpsmo vandenų suklotą smėlingą ir žvirgždingą banguotą lygumą, o vakarinė riba gerokai aiškesnė, fiksuojanti aukščiau iškilusio Žilinių mikrorajono reljefo staigų

¹¹ Lietuvos TSR atlasas, Maskva, 1981, p. 54–55.

¹² Pukelytė V. Reljefo įvairovė ir geomorfologinis rajonavimas, *Akmens amžius Pietų Lietuvoje*, ats. red. V. Baltrūnas, Vilnius, 2001, p. 89–100.

perėjimą į žemiau tįsantį labiau smulkiakalvį reljefą, kurį suformavo jaunesnės Baltijos stadijos ledynas.

Didžiausią paviršinių nuogulų dalį sudaro ledyno pakraštyje susidariusios ledo ir ledyno tirpsmo vandenų aplinkoje suklostytos kalvos. Ledo aplinkoje susidariusios rusvos spalvos moreninio priesmėlio ir priemolio storis siekia 1,5–5,6 m su žvirgždo ir gargždo priemaiša iki 15%, su dažnais rieduliais net iki 1–1,5 m skersmens bei iki 1 m storio žvyro, smėlio ir molio lėšiais. Dažniau paplitusios ledyno tirpsmo vandenų suklostytos kalvos. Jų sudėtis labai kaiti, vyrauja gelsvas ir pilkšvas įvairiagrūdis smėlis su žvirgždo priemaiša, kai kur pereinantis į žvyrą, su daugeliu rieduliu. Abiejų genetinių kompleksų dariniuose matyti glaciokarsto sukeltos deformacijos, šalčio suformuotos (periglacialinės) krioturbacijos. Geologiniu požiūriu yra įdomus 1 km šiauriau Gruožninkų, prie kelio į Grendavę, esantis Samninkų žvyro karjeras, kuriame po ledyno paliktu moreninio priemolio sluoksniu slūgso eksploatuojamos smėlio ir žvyro nuogulos (žr. splv. 2 pav.).

Paleogeografiniu ir geologiniu požiūriu yra informatyvi riedulių petrografinė sudėtis, ypač išryškėję skirtumai su kitų mikrorajonų riedulių petrografine sudėtimi. Atlikti riedulių petrografinės sudėties tyrimai Grendavės, Grúožninkų, Vōniškių, Migūičionių ir kitų kaimų apylinkėse parodė, kad vyrauja Alándų salų (iki 70%) ir Baltijos jūros dugno (iki 18%) kristalinės uolienos su jas lydincia didele Jotnio smiltainių priemaiša. Tuo tarpu Pietvakarių Suomijos (12–15%) kristalinės uolienos yra mažiau paplitusios. Šios būdingųjų riedulių sudėties proporcijos labai skiriasi nuo kitų kalvynų, kuriuos suformavo kitu keliu slinkę ledynai. Tai gerai matyti 1 lentelėje, kurioje pateikti laukuose nustatyta būdingųjų kristalinių riedulių petrografinė sudėtis ir kilmės vieta Gruožninkų apylinkėse, lyginant su netoliese esančiomis Jurgionių apylinkėm (1 lentelė).

1 lentelė

Būdingųjų kristalinių riedulių petrografinė sudėtis ir kilmės vieta Gruožninkų apylinkėse, lyginant su netoliese esančiomis Jurgionių apylinkėmis (pagal A. Gaigalo apibūdinimą)

Riedulių petrografinė sudėtis ir kilmės vieta	Gruožninkai, %	Jurgionys, %
Baltijos rudieji kvarco porfyrai	4	-
Baltijos raudonieji kvarco porfyrai	2	3
Baltijos mandelšteinai ir diabazai	4	1
Alandų kvarco porfyrai	9	9
Alandų rapakyviai	58	58
Alandų granitai	12	6
Dalarnės porfyrai	2	-
Pietvakarių Suomijos rapakyviai ir granitai	4	22
Olivininiai diabazai	1	-
Uralitiniai porfyritai	3	-
Hoglando kvarco porfyrai	-	1
Vyborgitai	1	-

Žilinių mikrorajonas šiauriau pereina į savitą tos pačios kilmės ir to paties amžiaus **Vilkókšnio–Tōlkiškių** mikrorajoną, turintį kiek kitaip orientuotus moreninius kalvagūbrius, liudijančius jau kito – gretimo ledyno liežuvio veiklą. Tai

taip pat vidutiniškai ir smulkiai kalvota, dažnai apskalauta, smėlinga ir žvirgždinga, rečiau priemolingo, slėniuota, raguvota ir griovota, veikiama erozijos, nuošliaužų, dažnai užpelkėjusi, ežeringa, miškinga ir agrarinė Dzūkų aukštumos vidurinė dalis. Paminėtinas didelis ežeringumas (Vilkokšnio, Spindžiaus, Verniejaus, Drabužio, Drabužaičio, Sienio ir kiti ežerai). Šio mikrorajono reljefas labai paveiktas iš šiaurės (nuo Bagdanonių pusės) ir šiaurės vakarų (nuo Aukštadvario pusės) plūdusių Baltijos stadijos ledyno tirpsmo vandenų, palikusių apskalautus paviršius, erozinius paviršius ir gausius šlaitus, virš jūros lygio dažnai iškilęs, ypač šiaurinėje dalyje, apie 170, o rytiniame pakraštyje, ties Julijanava – 180 m. Pietvakariniame pakraštyje reljefas pažemėja iki 160–155 m. Tame pačiame pakraštyje daugiau plotų, dengiamų ledyno aplinkoje suklostyto moreninio priesmėlio ir priemolio su gausia žvirgždo, gargždo ir riedulių priemaiša. Tokių moreninių priesmėlingų plotų esama ir tarp Vilkokšnio bei Spindžiaus ežerų, kur nuo seno kultivuojamas žemės ūkis.

Vienas ryškiausių šio mikrorajono morfologinių objektų – rininės kilmės **Vilkokšnio ežero** ilgas, siauras ir gilus dubuo (dubaklonis), per kurį prateka netoli ežero ištekanči Verknės upė. Apie Vilkokšnio ežero dubaklonį, matyt, reikia atskirai parašyti keletą pastabų. Visų pirma, tai vienas iš nedaugelio gerai ištirtų tokio tipo geologinių ir geomorfologinių objektų. Antra, tai klasikinis rinos tipo ežero dubuo, į kurį jau seniai gamtininkai atkreipė dėmesį. Apie šio ežero dubens kilmę ir amžių yra rašę A. Garunkštis ir A. Stanaitis dar 1959 m. Jie teigė, kad tai ledyno tirpsmo vandenų evorzijos ir vėlesnio gliaciokarsto rezultatas, t. y. nuo besitraukiančio ledyno kriokliu kritusio vandens išmuštų daubų virtinė, kuri vėliau atsinaujino ištirpus daubose užšalusiam ledui.¹³ Toks aiškinimas, ko gero, artimiausias vokiečių mokslininko P. Woldstedto (1923) paskelbtai rinių ežerų susidarymo hipotezei. Vėliau (1965) Č. Kudaba akcentavo, kad šio ežero dubuo yra kelių skirtingo amžiaus procesų rezultatas.¹⁴ Jo nuomone, tai liudija pagrindinį ežero dubenį statmenai kertantis Kojos įlankos siauresnis ir savo amžiumi, ko gero, senesnis dubaklonis.

Ūnuškio–Dusmenų mikrorajonas – tai plokščia, silpnai banguota ir banguota, pietinėje dalyje silpnai kalvota, smėlinga ir žvirgždinga, slėniuota ir ežeringa, veikiama erozijos bei defliacijos, dažnai užpelkėjusi, agrarinė ir miškinga tarpgūbrinė Dzūkų aukštumos lyguma. Ji yra įsiterpusi tarp rytuose aukštesnio ir anksčiau susiformavusio reljefo ir vakaruose tarp taip pat aukštų Pivašiūnų ir Daugų moreninių kalvynų. Rytinio pakraščio reljefas ir jo sudėtis bene geriausiai išryškėja prie Taučionių kaimo, kur įsteigtas geomorfologinis draustinis (žr. splv. 3, 4 pav.). Čia Žilinių pakilumos pašlaitėse paplitusios smulkios moreninės kalvelės liudija apie Baltijos stadijos ledyno išsiremimą šioje vietoje, o likusią mikrorajono dalį daugiausia sudaro ledyno tirpsmo vandenų suklostyta fliuvioglacialinė lyguma, kurią sudaro greta besišliejantys zandrai, t. y. ledyno tirpsmo vandenų suklostyti smėlingi neaukšti, bet platūs išnašų kūgiai. Amžiaus požiūriu – tai paskutiniojo apleidėjimo Baltijos stadi-

¹³Garunkštis A., Stanaitis A. Vilkokšnio ežero raida vėlyvajame ledynmetyje ir poledynmečio pradžioje, Lietuvos TSR mokslų akademija, Moksliniai pranešimai, IX tomas, *Geologija, geografija*, Vilnius, 1959, p. 117–135.

¹⁴Кудабa Ч. О гляцигенных рытвинах, *Краевые образования материкового оледенения*, Вильнюс, 1965, с. 225–229.

jos ledyno tirpsmo vandenu veiklos rezultatas. Paviršiuje vyrauja įvairaus, kartais žvirgždingo, įstrižai sluoksniuoto smėlio nuogulos, kurių vyraujantis storis 4–6 m, o prie Onušio – net iki 18 m. Tiktai šiauriau Bakaloriškių ir ryčiau Jurgionių paplitusios žvyro nuogulos, kurių storis nėra didelis – iki 3 m. Aukščiausiai virš jūros lygio yra iškilusi iki 157 m banguota zandrinė lyguma piečiau Onušio. Pietų kryptimi, link Dusmenų ir Rudnios, paviršius palaipsniui žemėja iki 150 ir 140 m. Tai, matyt, liudija tirpsmo vandenu bendro nuotėkio kryptį.

Alabūrdiškių–Pivašiūnų mikrorajonas – tai smulkiai, vidutiniškai, pietinėje dalyje stambiai kalvota, priemolinga, rečiau smėlinga ir molinga, slėniuota, veikama erozijos, su užpelkėjusiais miškingais plotais agrarinė Dzūkų aukštumos vidurinė dalis. Ledo aplinkoje susidariusio gan retai pasitaikančio rudo moreninio priesmėlio ir priemolio nuogulų storis yra kaitus, stambesniuose kalvagūbriuose kartais net iki 10–17 m, su gausia žvirgždo ir gargždo priemaiša (iki 25%) bei daugeliu riedulių. Vyrauja tirpsmo vandenu suklostytos kalvos, sudarytos iš smėlingų ir žvirgždingų nuogulų iki 13 m storio. Kai kur šios nuogulos dengiamos iki 1,5–2 m storio abliacinio moreninio priesmėlio danga. Kai kur (ties Alabūrdiškėmis ir kitur) aptinkamos glaciokarstinių bei glaciotektoninių procesų deformuotos struktūros, pasireiškiančios sluoksniuotų smėlingų ir žvyringų nuogulų sujaukimu.

Ties Jurgionimis ir Ramošiškėmis atliktas būdingųjų riedulių petrografinis tyrimas parodė, kad šiame kalvotame masyve gana daug (21%) Pietų Suomijos uolienu (piterlitai, rapakyviai, granitai, Satakuntos olivininiai diabazai). Taip pat aptinkami Alandų salų (kvarciniai porfyrai, rapakyviai, granitai), Hoglando kvarciniai porfyrai, Baltijos raudonieji porfyrai. Tyrimais nustatyta riedulių sudėtis gali liudyti, kad ledyno slinkta iš šiaurės.

Stakliškių mikrorajono siauros rytinės įlankos, įsispraudusios tarp dviejų moreninių kalvynų, galas. Tai plokščios, silpnai banguotos ir banguotos, virš jūros lygio iškilusios apie 137 m, sudarytos iš molio, vietomis molingo ar aleuritingo smulkučio smėlio, slėniuotos, eroduojamos agrarinės plynaukštės rytinis pakraštys ties Pasamaviu ir Jukniškėm, kur įsigrauzę Samės ir Strūzdos upeliai, o šiaurinėje dalyje formuojasi Verknės slėnis. Tai buvusių didelių Simno–Balbieriškio–Stakliškių priledyninių marių įlankos dugnas, labiau išplitęs gretimose buvusio Aukštadvario valsčiaus teritorijoje.

Geologinis ir geomorfologinis paveldas

Buvusio Onušio valsčiaus teritorija nėra garsi pavienėmis ypatingomis gamtos vertybėmis, kurios išsiskirtų unikalumu, turėtų didelę mokslinę vertę ar būtų įamžintos tautosakoje. Valstybės saugomu geologiniu gamtos paminklu kol kas tėra paskelbtas tik mitologinis Nikronių akmuo (žr. spltv. 5 pav.). Dėmesio verti gan gausūs paskelbtieji draustiniai. Tai Taučionių geomorfologinis, Verniejaus hidrografinis, Gėjaus telmologinis draustiniai, taip pat Spindžiaus, Saloviškių, Verknės aukštupio ir Vilkokšnio kraštovaizdžio draustiniai. Dauguma jų priklauso Aukštadvario regioniniam parkui, apimančiam bent trijų gretimų buvusių Aukštadvario, Onušio ir Semeliškių valsčių gamtinių vertybių kompleksus. Visi jie daugiau ar mažiau yra susiję su ledynmečiu ir poledynmečiu vykusiais procesais, lėmusiais jų vietą, išraišką reljefe, geologinio pagrindo sandarą ir sudėtį, gruntinio

vandens paplitimą. O tai savo ruožtu lėmė ir slėniuotumą, hidrologinį ir hidrografinį režimą (Verniejaus ežero aplinka), užpelkėjimą (Gėjaus pelkės dubuma), kalvagūbrių išsidėstymą (Taučionių apylinkės), taip pat visų kraštovaizdžio komponentų ypatybes (ežeringumą, reljefą, piliakalnius, miškingumą, šaltiniuotumą, paukščių buveines, dvarvietes, senuosius kaimus ir pan.).

Aukštadvario regioniniam parkui priklausančius draustinius (žr. splv. 5 pav.) galima taip trumpai apibūdinti.¹⁵

Veiknės aukštupio kraštovaizdžio draustinio tikslas yra išsaugoti Verknės aukštupį su Gilandžio, Gilušio, Pakalnių ir Solio ežerais, senvages ir pratekamus ežerėlius, augalų augimvietes, kalvų ir šlaitų žolines bendrijas, paukščių buveines, Pakalninkų kaimą, Grinkavos užtvanką, malūno liekanas. **Verniejaus hidrografinis** draustinis skirtas savitam hidrologiniam Verniejaus ežero režimui, jo saloms, Degusio, Ilgio, Laužaraisčio, Skričio ežerėlių hidrografinei sistemai, Nikronių mitologiniam akmeniui – geologiniam gamtos paminklui, paukščių buveinėms, augalų (mažųjų šimtūnių) augavietėms ir kitoms vertybėms išsaugoti. **Vilkokšnio kraštovaizdžio** draustinyje siekiama išsaugoti ir eksponuoti lankytojams sudėtingos formos ežero dubaklonį, Žaliųjų Prūdėlių ir Panošiškių šaltinius, paukščių buveines, plačialapių klumpaičių augimvietes, taip pat Žuklijų piliakalnį, Žaliosios šventvietę ir pilkapius, Alkaičių akmenų mitologinę vietovę, Tolkiškių dvarvietę. **Saloviškių kraštovaizdžio** draustinio tikslas – išsaugoti ežeringo, miškingo dubaklonio kraštovaizdį, paukščių buveines, Saloviškių pilkapius, Vytautavos medinę bažnytelę, senovinę stiklo gamybos vietą. **Spindžiaus kraštovaizdžio** draustinis skirtas išsaugoti Strėvos aukštupio dubaklonių, miškų, pelkių ir ežerų kraštovaizdį, Strėvos įgriuvą, Spindžiaus ežerą su sala, raudonžemio išėigas miške, vertingas augalų augimvietes su ažuolo pomiškiu, Spindžiaus ir Strėvos šaltinius ir šlaitines žemapelkes su augalais, Drabužaičio ežerą, Spindžiaus ažuolą, Bekamieneę eglę ir Špokų vinkšną, paukščių gyvenamąsias vietas, Strėvos, Lausgenių ir Drabužininkų pilkapius, mitologinę „Karališkosios virtuvės“ vietovę. **Gėjaus telmologinis** draustinis yra įsteigtas išsaugoti Dzūkų aukštumos ežeruojamam moreniniam kalvynui būdingų stambių pelkių duburių kompleksą. Šiame 600 ha draustinyje, esančiame keli kilometrai šiauriau Dusmenų, saugoma Gėjaus pelkė užima 2,43 km² plotą. 65% sudaro aukštapelkės, 25% – žemapelkės. Be Gėjaus ežero, pelkėje dar telkšo Gėjuko ežeras (5 ha), teka Varėnės intakas Dusmena.

Kadangi straipsnio autoriai yra geologai ir tyrinėję valsčiaus geologines ir geomorfologines ypatybes, nuodugniau aprašomas spaudoje plačiau dar neapibūdintas Taučionių geomorfologinis draustinis, prie kurio įteisinimo autoriai yra prisidėję.

Taučionių geomorfologinis draustinis. Jis yra tarp Taučionių ir Grúožninkų kaimų, apie 4 km į pietus ir pietryčius nuo Onušio miestelio. Draustinio plotas – 338 ha. Įsteigtas išsaugoti žmogaus technogeninės veiklos dar nesužalotą, gana raiškų per paskutiniojo apledėjimo Žiogelių (Frankfurto) fazę susidariusio moreninio gūbrio fragmentą. Tai gerai išlikusi klasikinė skirtingo amžiaus ir skirtingų ledynų suformuotų moreninių darinių kontaktinė zona, kuri pagrįsta gausiais geologiniais ir geomorfologiniais tyrimais, tinkanti rodyti studijų bei mokslo populiarinimo tikslais.

¹⁵ Valstybinės saugomų teritorijų tarnybos svetainė. Prieiga internetu: <http://www.vstt.lt>

Šio draustinio savitumas yra pastebimas tiek natūralioje aplinkoje, tiek ir stambaus mastelio geologiniame ar geomorfologiniame žemėlapyje (žr. splv. 1 pav.). Draustinis yra trijų stambių geomorfologinių kompleksų sąlytyje. Tai paskutiniojo apledėjimo ankstesnės (Žiogelių) fazės ryškus ledyno pakraščio kalvagūbris, kurio aukštis draustinio teritorijoje pakyla iki 172,2–175,9 m virš dabartinio jūros lygio, prie jo iš vakarų pusės prisišliejęs jaunesnės (Baltijos) stadijos žemiau tįsantis smulkus moreninis reljefas, o iš rytų pusės – į kalvagūbrį „išsiemiantis“ Gruožės dubaklonis (žr. splv. 3, 4 pav.). Pastarasis dubaklonis yra jau poledynmečiu glaciokarsto proceso dėka (ištirpus ledui, palaidotam po nuosėdų danga) atsinaujinęs klonis, kuris buvo susidaręs, matyt, dar prieš paskutiniojo apledėjimo Žiogelių fazės ledyno antslinkį. Šis atsinaujinimas geriau išryškėja į rytus nuo aukštojo kalvagūbrio, kur tįso Gruožės upeliu jungiami Gruožio ir Spenglos ežerai. Ties pačiu kalvagūbriu šis atsinaujinimas išreikštas keliomis izoliuotomis giliomis daubomis, kurių viena yra beveik 30 m gylio, o daugumos jų dugno absoliutus aukštis panašus ir tįso 142,6–143,9 m virš dabartinio jūros lygio. Kartu tai yra ir gruntinio vandens lygis šioje vietovėje.

Išgręžti keturi negilūs zonduojantys gręžiniai profilyje per šio draustinio teritoriją iš rytų į vakarus atskleidė gan didelius geologinės sudėties skirtumus. Žiogelių fazės silpnai kalvotas reljefas iš viršaus (iki 2,4 m) sudarytas iš smulkaus smėlio, o toliau slūgso moreninis priemolis (iki 4 m) ir žvyro bei žvirgždingo smėlio sluoksniai (iki 14,1 m). Dar giliau slūgso smulkutis gerai išrūšiuotas smėlis. Kitas gręžinys, išgręžtas ant vienos aukščiausių kalvagūbrio vietų (170 m virš jūros lygio), parodė, kad paviršių (iki 0,9 m) sudaro įvairus smėlis, o giliau (iki 5,2 m) slūgso moreninis priemolis, po kuriuo aptiktas vėl įvairus smėlis su nedidele žvirgždo priemaiša. Nuo 14,3 m, kaip ir prieš tai aprašytame gręžinyje, yra smulkutis gerai išrūšiuotas smėlis, dažnai aptinkamas šiose apylinkėse. Žemiau tįsančiame Baltijos stadijos silpnai kalvoto reljefo komplekse konstatuoti dideli sandaros skirtumai. Smėlingoje kalvelėje randamas įvairus smėlis (iki 5,3 m), giliau – smulkutis smėlis (iki 16,5 m). O arčiau Taučionių moreninėje kalvoje nuo pat viršaus iki 6,8 m yra kompaktiškas moreninis priemolis, po kuriuo slūgso įvairus smėlis su smulkiu žvirgždu (iki 12 m). Šie geologinės sandaros ir sudėties skirtumai tarp skirtingo amžiaus ledyno pakraštinių darinių taip pat patvirtinami būdingųjų riedulių tyrimų ir palyginimo duomenimis, kurie gauti tiriant riedulius gretimose Gruožninkų, Gruožninkėlių, Jurgionių, Bičiūnų, Grendavės ir kitose vietovėse (1 lentelė).

Tęsiant kalbą apie riedulius, tai savotišku geologinio paveldo objektu yra **Onušio bažnyčia**, kuri pastatyta iš apylinkėse surinktų ir skaldytų akmenų. Tai unikali ekspozicija, žiūrovui atskleidžianti apylinkių didelę akmenų įvairovę pagal jų petrologinę sudėtį ir kilmę (žr. splv. 6, 7, 8 pav.). Ši įvairovė mena paskutiniojo apledėjimo Žiogelių fazės ir Baltijos stadijų ledynų skirtingus slinkimo kelius. Riedulių pritaikymas didelėms statyboms liudija apie šios žaliavos panaudojimo galimybes, kurias lėmė vietovės geologinė sandara ir paleogeografinė raida.

Pelkių rūda. Šiandien sunku nustatyti tikslias pelkių (balų) geležies rūdos gavybos vietas, nes patys žaliavos ištekliai dažniausiai yra iškasti, o vietovės seniai apleistos. Kadangi jos nebeturi praktinės reikšmės, tai šiuo metu traktuojamos kaip

istoriškai įdomūs geologinio paveldo objektai. Lengviau yra aptinkamos ar sužinomos vietos, kur buvo lydoma geležies rūda. Visų pirma – tai geležies lydymo šlako radiniai prie piliakalnių, senųjų gyvenviečių. Kitas informacijos šaltinis – viduramžių ir vėlesnių laikų dokumentai, kiti rašytiniai šaltiniai, fiksavę pelkių rūdos gavybą ir perdirbimą stambesnių dvarų valdose. Arčiausiai Onušio nuo XVIII–XIX a. buvo žinoma Tōlkiškių (Tolkovo) dvaro rudnia, stovėjusi ant Veřknės, taip pat Dusmenų dvaro rudnia, veikusi ant Mūsės upelio. Anot J. Navasaičio, abejose vietose dar ilgai buvo galima aptikti geležies lydymo (metalurginio) šlako.¹⁶ Netoli Onušio, į rytus nuo jo, prie Spenglos upelio taip pat stovėjusios Kalvių, Vaitakarčmio ir Pučkornės kaimų rudnios, XVI–XVII a. priklausiusios Valkininkų dvarui. Dabar sunku nurodyti išlikusius pelkių geležies rūdos didesnius telkinius dėl kelių priežasčių – jie, matyt, buvo gerokai išeksplatuoti per pastaruosius du tūkstančius metų, o šios žaliavos santalkų likučius sunaikino sovietmečiu vykdytas žemių melioravimas.

Bene daugiausiai žinių turima apie 4 km piečiau Dusmenų buvusią dvaro rudnią, kuri buvo pastatyta XVIII a. Tačiau pelkių rūdos gavyba galėjo būti pradėta ir keliais šimtais metų anksčiau, kadangi netoliese veikė kelios Valkininkų dvaro rudnios jau nuo XVI a.¹⁷ Dabar ši vieta žinoma Rudnios miško ir kaimo, įsikūrusio dešiniajame Mūsės (Varėnės intako) upelio krante, vardais. Archyviniais duomenimis, geležies dirbtuvių (rudnios) pastato ilgis siekė apie 17,5 m, o plotis – apie 6 m; užtventkos Musės vanduo suko tris rudnios ratus, kilnojusius kūjus.

Raudonžemis. Vadinamojo raudonojo smėlio radimvietės yra retos Lietuvoje, todėl labai vertingos moksliniu bei pažintiniu požiūriu. Geriausiai iširta tokio smėlio vieta yra 5,5 km į rytus–pietryčius nuo Aukštadvario, 2,13 km į pietvakarius nuo kelių kryžkelės Trākai–Aukštadvaris ir Bijūnai–Ōnuškis, 0,7 km į vakarus nuo kelio į Tōlkiškes, apie 450 m piečiau Spindžiūko ežero pietinio galo, netoli Ignatiškio vienkiemio.

Ryškiai raudonos spalvos smėlis paplitęs pailgoje tarpukalvėje – lobe (žr. splv. 9, 10 pav.). Vyšnių raudonumo smėlis atsidengia pačiame paviršiuje, vos prakrapščius miško paklotę. Raudonasis smėlis neryškiai horizontaliai sluoksniuotas, paviršiuje paveiktas dirvodaros procesu, gerai išrūšiuotas, vietomis sucementuotas geležies oksidų. Granulimetrine analize buvo nustatyta, kad vyrauja smulkūs ir labai smulkūs (smulkučiai) grūdėliai (2 lentelė). Smulkūs grūdėliai jame sudaro 44–49%, smulkučiai – 38–40%. Raudonžemio sluoksnio storis yra 0,4–0,6 m. Prakastos apačioje slūgso ryškiai horizontaliai sluoksniuotas balkšvas vienalytis smulkus smėlis, kuriame smulkių dalelių kiekis iki 66%.

Smėlio spalva sodri ir intensyvi. Atlikus smėlio cheminę analizę, nustatyta, kad jame iki 3,77% yra Fe_2O_3 , kuris ir nudažo smėlį raudonai (3, 4 lentelės). Paprastame šviesiai geltoname šios vietos smulkiame feldšpato kvarciniame smėlyje šio oksido tėra 0,8–0,9%. Raudonžemis turi daug daugiau kai kurių mikroelementų, lyginant su paprastu giliau slūgsančiu smėliu. Titano, cinko, molibdeno, cirkonio, alavo paprastame smėlyje surasta mažai, o raudonajame smėlyje šių elementų gerokai (3–4 kartus) daugiau. Pastebimas kai kurių mikroelementų

¹⁶Navasaitis J. *Lietuviška geležis*, Kaunas, 2003, p. 112–117.

¹⁷Ten pat.

(titano, vanadžio, cinko, švino, cirkonio, stroncio) kiekio padidėjimas raudonžemio viršutinėje dalyje.

Smėlį raudonai nudažo geležies oksido – hematito mineralo itin smulkūs milteliai. Apie šį pigmentą kiek daugiau. Jo pavadinimas kilęs nuo graikiško žodžio *hematelos* „kraujas“ (hematitas – kraujuotas akmuo). Hematitas yra atsparus dūlėjimui mineralas. Hematito milteliais prisotintas smėlis yra geri natūralūs mineraliniai raudoni dažai, kurie dažnai nepraranda spalvos šviežumo net kaitriausioje saulėje. Priešingai, saulės spinduliai juos apsaugo nuo išblukimo. Nuolat spinduliams veikiant, didėja gamtinių pigmentų kristalinės struktūros pastovumus.

Raudonojo smėlio kilmė siejama su požeminio vandens veikla. Išsiliejant šaltiniams, keičiasi požeminio vandens hidrocheminis režimas ir iš jo nusėda hidroksidai, turintys rudai raudoną spalvą. Strėvos miške, piečiau Spindžiuko ežero, po raudonspalvėmis nuogulomis slūgsančiame smėlyje matyti pseudofibrai – geležingos vingiuotos juostelės. Galbūt po raudonspalviu smėliu esantys pseudofibrai yra periglacialinių sąlygų liudininkai. Dažnai šis smėlis silpnai nujaurėjęs. Peršasi mintis, kad jie yra karštesnio klimato negu dabartinis dirvodaros rezultatas.^{18, 19} Netolimoje praetyje, poledynmečiu, per pastaruosius dešimt tūkstančių metų tokio atšilimo būta. Nors raudonžemio išteklių Strėvos miške nedideli, bet jis vietinių žmonių intensyviai naudojamas kaip natūrali spalvinga medžiaga, tinkanti dekoratyviniams parko, skverų takams barstyti, kitoms reikmėms. Dėl to ardoma miško paklotė, jų ir taip nedideli išteklių mažėja.

2 lentelė
Raudonžemio granulimetrinės analizės rezultatai

Pavyzdžio paėmimo vieta	Smėlio grūdelių (dydis mm) kiekis (%)									
		5–2	2–1	1–0,5	0,5–0,25	0,25–0,1	0,1–0,05	0,05–0,01	0,01–0,005	<0,005
Grėž. Nr.	Gylis nuo viršaus, m									
1.	0,11–0,13	0,32	0,44	0,75	5,36	43,97	40,50	5,31	0,69	2,68
1.	0,17–0,19	0,31	0,36	0,77	6,55	48,21	37,82	2,53	0,03	3,42
1.	1,43–1,50	0,51	0,51	0,96	5,45	66,44	15,73	0,1	0,1	0,22

3 lentelė

Pavyzdžio paėmimo vieta		Pagrindinių oksidų kiekis, %		
Grėž. Nr.	Gylis, m	SiO ₂	Fe ₂ O ₃	Al ₂ O ₃
1.	0,11–0,13	88,63	3,77	3,22
1.	0,17–0,19	88,91	3,57	3,76
1.	1,43–1,50	92,60	0,83	3,03

¹⁸Gaigalas A. Lietuvos raudonžemiai, *Mūsų gamta*, 1978, nr. 1, p. 18.

¹⁹Gaigalas A. Raudonas smėlis, *Mokslas ir gyvenimas*, 1983, nr. 9, p. 32.

4 lentelė

Raudonžemio cheminės (spektrinės) analizės rezultatai

Pavyzdžio paėmimo vieta	Nustatytų mikroelementų kiekis, g/t												
	Gylis, m	Rb	Li	B	Ga	P	Mn	Ti	V	Cr	Co	Ni	Cu
Grėž. Nr.													
1.	0,11–0,13	30,1	8	22	3,9	540	340	2100	23	18	2,2	11	8
1.	0,17–0,19	30,5	8	20	2,8	310	195	1850	15,5	16	2,2	10	6
1.	1,43–1,50	36,4	10	20	3,4	420	250	800	14	12	2,0	12	7
Pavyzdžio paėmimo vieta	Nustatytų mikroelementų kiekis, g/t												
	Gylis, m	Zn	Pb	Mo	Ag	Sn	Zr	Nb	Y	La	Sr	Ba	-
Grėž. Nr.													
1.	0,11–0,13	21	9,4	5,8	0,1	2,8	322	23	9	18	24,6	400	-
1.	0,17–0,19	6	9,4	5,0	0,07	2,5	360	20	9	17	21,9	410	-
1.	1,43–1,50	8	7	0,6	0,1	1,9	120	20	9	10	27,6	430	-

Nikronių akmuo. Šis plačiai žinomas geologinis gamtos ir mitologijos paminklas yra apie 4,5 km į pietryčius nuo Aukštadvario, 0,5 km į pietvakarius nuo Verknės upės įtekėjimo į Sienio ežerą vietos; apie 0,5 km į šiaurės vakarus nuo Babrauniškų kaimo kapinių, kelio tarp Nikronių ir Babrauniškų kaimų kairėje pusėje (žr. splv. 11 pav.). Apylinkėse paplitęs vidutiniškai ir smulkiai kalvotas, smėlingas ir žvirgždingas, rečiau priemolingas, raguvotas, ežeringas, miškingas kraštovaizdis. Pats riedulys yra pailgos ir netaisyklingos formos. Virš žemės paviršiaus aukštis yra 2,17 m, ilgis – 6,12 m, plotis – 3,81 m. Dabar riedulys kai kur pusmetriu atkastas, tad ir jo aukštis šiek tiek padidėjęs. Didžiausia horizontali apimtis – 15,89 m.^{20, 21} Rytinėje riedulio lygioje plokštumoje įrašas 31–38 cm aukščio raidėmis „MOPT“. Pietinėje plokštumoje iškaltas lygiakraštis kryželis (vertikali kryžma 27 cm, horizontali – 29,5 cm). Grioveliai, kaip ir kitų ženklų akmenyje apie 1 cm pločio, 0,2–0,3 cm gylio. Šios dalies viršuje matoma 84 cm ilgio, 44 cm ir 35 cm pločio, iki 24 cm gylio kaltinė įduba laivelio pavidalo dugnu.

Nikronių riedulį sudaranti uoliena – granatinis-biotitinis plagiogneisas, balkšvai ir pilkai juodas (margas), įvairiagrūdis (nuo itin smulkiagrūdžio iki vidutinigrūdžio). Tiriant mikroskopu permatomą uolienos preparatą – šlifą, nustatyti šie mineralai: plagioklazas (50–60%), kvarcas (20–30%), biotitas (20–25%), taip pat epidotas, cirkonas, apatitas. Kristalinių grūdelių dydžiai: plagioklazo – < 6 mm, biotito – < 2 mm, kvarco – < 1 mm. Uolienos tekstūra – gneisiška, o struktūra – blastocementinė, kataklastinė su porfyroklastinės struktūros elementais (plagioklazo grūdelių dydis iki 6 mm), įvairiagrūdė (nuo itin smulkiagrūdės iki vidutinigrūdės). Uolieną sudaro itin

²⁰ Linčius A. Ataskaita už mokslinį darbą, *Svarbiausią Lietuvos geologijos paminklų mokslinis įvertinimas ir tvarkymo kryptys*, Vilnius, 1990, p. 433–436.

²¹ Linčius A. *Lietuvos geologijos paminklai ir draustiniai* (žemėlapis su tekstu), Vilnius, 1994.

smulkiagrūdė ir smulkiagrūdė pagrindinė masė, kurią sudaro kvarco, biotito, plagioklazo, gal ir mikroklino kristalų mikronuolaužėlės, taip pat plagioklazo kristalų smulkios ir vidutinio dydžio nuolaužėlės bei iki 6 mm dydžio porfyroblastai, apsupti itin smulkiagrūdžio ir smulkiagrūdžio biotito. Granato mineralo tirtame šios uolienos preparate – šlife neaptikta, nors jis makroskopiškai matosi uolienos gabale.²²

Gerokai anksčiau Nikronių akmenį yra aprašęs archeologas P. Tarasenka savo knygoje „Pėdos akmenyje“.²³ Pagal P. Tarasenkos fonde LMA Vrublevskių bibliotekoje esančią medžiagą šiai knygai, galima manyti, jog P. Tarasenka tuoj po karo rūpimą informaciją, akmens piešinį gavo iš krašto praeitį tyrinėjusio V. Šaulio. Iš istoriko E. Gudavičiaus publikacijos apie Nikronių akmenį taip pat tenka manyti, jog istorikas akmenį aptarė turėdamas vien archyvinis duomenis, akmens aprašą, piešinį.²⁴ Padaryta išvada, jog „Nikronių akmuo yra žemės orientyras ir su pagonių kultu neturi nieko bendra.“ Tačiau turint omenyje pailgą یدubą viršutinėje akmens dalyje, atrodo, su išvadomis buvo paskubėta.²⁵

Akmens paskirtis kaip riboženklio, susieto su M. Odinco, Trakų pakamario (taip pagal pirmas raides šifruojamas įrašas MOPT), nuosavybėje buvusia žeme ar mišku, matyt, pagrįsta.²⁶ Riboženkliniai dalykai netgi paliudija akmenį praeityje žmonėms gerai žinojus, buvus šventu (neliečiamu) ar ir iš seno ant žemių ribos gulėjusį. Viena šiandien jau aišku, kad šalia pasakojimų apie turtus, auksą, Vytautą su akmeniu sieti ir senieji vaizdiniai – šis esąs Velnio atitemptas, pamestas.²⁷ Viršutinėje dalyje esanti یدuba neturi nieko bendro su bandymais akmenį skaldyti, išdykauoti ar panašiais „kaltinimais“ jos adresu. 1973 m. P. Čiupaila (87 m. amžiaus) papasakojo, jog tikėta یدuboje susirinkusio vandens nepaprasta gydymąja galia. Ypač tas vanduo padėdavęs akims.²⁸ Taigi bent jau XX a. pradžioje akmenyje buvo ne tik یدuba, bet jau gyvavo ir tikėjimai apie gydomasias joje susirinkusio vandens savybes. Kita, kas lygiai taip pat svarbu, tokio pobūdžio یدubos jau pabandytos aiškinti kaip viena iš senųjų šventviečių tradicijų šiandieninėje Dzūkijoje.

Iškaltasis kryžius laikytinas simbolišku saulės ženklu, taigi Nikronių akmuo galėjo būti senovišku aukuru. Padavime apie šį riedulį sakoma, kad po juo esąs paslėptas užkeiktas lobis. Su tuo, matyt, sietinas ir žmonių aiškinimas, jog akmenyje iškaltos raidės „MOPT“ reiškiančios „Moje pinigai tutaj“, t. y. „Mano pinigai čia“. Prie Nikronių akmens matosi seniau kastų duobių pėdsakų: gal tai lobių ieškotojų darbas, kalbėta, kad kažkas net bandęs akmenį sprogdinti.²⁹ Deja, ši padavimo versija šiuo metu yra „realizuota“ akmens aplinkoje nelabai vertinga puošyba (žr. splv. 12 pav.).

Baigiant apie saugotinus mitologinius akmenis, reikia paminėti buvu-

²²Linčius A. Ataskaita už mokslinį darbą, *Svarbiausių Lietuvos geologijos paminklų mokslinis įvertinimas ir tvarkymo kryptys*, Vilnius, 1990, p. 433–436.

²³Tarasenka P. *Pėdos akmenyje*, Vilnius, 1958, p. 58.

²⁴Gudavičius E. Nikronių (Trakų r.) ir Žvėryno (Vilniaus m.) akmenų paskirtis ir jų panaudojimo laikas, *Lietuvos TSR MA darbai (A)*, 4, 1982, p. 83–92.

²⁵Vaitkevičius V. Nikronys, *Kai kurie Užuguosčio–Aukštadvario apylinkių senovės bruožai*, Vilnius, 1994, p. 46–47.

²⁶Gudavičius E. Nikronių (Trakų r.) ir Žvėryno (Vilniaus m.) akmenų paskirtis ir jų panaudojimo laikas, *Lietuvos TSR MA darbai (A)*, 4, 1982, p. 83–92.

²⁷Vaitkevičius V. Nikronys, *Kai kurie Užuguosčio–Aukštadvario apylinkių senovės bruožai*, Vilnius, 1994, p. 46–47.

²⁸Tarasenka P. *Pėdos akmenyje* (istoriniai Lietuvos akmenys), Vilnius, 1958, p. 58.

²⁹Vaitkevičius V. Nikronys, *Kai kurie Užuguosčio–Aukštadvario apylinkių senovės bruožai*, Vilnius, 1994, p. 46–47.

sio Onuščio valsčiaus pietiniame pakraštyje miške tūnantį Genionių (Varenos r.) akmenį, dar vadinamą „**Kiščio bažnyčia**“. Jis priklauso mitologinių akmenų grupei, interpretuojamai dėl savo formos. Straipsnio autoriams pagal paskelbtus orientyrus (netoli kelio Dusmenys–Babriškės, Šilaičio miške, į vakarus nuo Genionių kaimo), deja, nepavyko jo surasti, tačiau šio kultūros paminklo fonuotruka yra spaudoje paskelbta.³⁰

Išvados

1. Buvusiam Onuščio valsčiaus paviršiui būdinga didelė geologinė ir geomorfologinė įvairovė, kurią lėmė sudėtinga Dzūkų aukštumos paleogeografinė raida. Paskutiniojo (Nemuno) besitraukiančio ledyno dviejų jo stadijų (Grūdės–Žiogelių ir Baltijos) ir tirpsmo vandenų suformuoti kalvų masyvai bei lygumų plotai, juos skrodžiančių upelių šaltiniuoti slėniai, dažnai tarpukalves užpildantys ežerai ilgai tiko medžioklei, žvejybai, miško verslams, žemės ūkiui, statybinių medžiagų (akmens, smėlio, žvyro ir kt.), geležies rūdos gavybai.

2. Teritorijos naujų tyrimų duomenys leido apibūdinti savitus geologinius ir geomorfologinius kompleksus (mikrorajonus), žymius būdinga geologine sandara ir sudėtimi, hidrogeologinėmis, hidrologinėmis ir geomorfologinėmis ypatybėmis. Tai savo ruožtu lėmė jų miškingumą ir pelkėtumą, agrarinės plėtros, urbanizavimo bei kasybos galimybes, kraštovaizdžio savitumą. Išskirti ir aprašyti Rūdiškių–Senujų Trakų, Paluknio–Lieponių lyguminių mikrorajonų nedideli pakraščiai, paskutiniojo (Nemuno) apledėjimo ankstesnės fazės (Žiogelių) ledyno suformuoti Žilinių ir Vilkokšnio–Tolkiškių, taip pat vėlesnės stadijos (Baltijos) ledyno paliktas Onuščio–Dusmenų, Alaburdiškių–Pivašiūnų Dzūkų aukštumos mikrorajonai bei Stakliškių mikrorajonų reljefas.

3. Onuščio apylinkėse kol kas yra įteisintas tik vienas geologinis gamtos paminklas – Nikronių mitologinis akmuo. Didelė dalis geologinio ir geomorfologinio paveldo objektų (riedulių, šaltinių, gilių daubų ir kt.) yra apsaugoti ir eksponuoti lankytojams Taučionių geomorfologiniame, Verniejaus hidrografiniame, Gėjaus telmologiniame ir keturiuose kraštovaizdžio draustiniuose.

4. Petrologiniu ir paleogeografiniu požiūriu labai įdomūs iš riedulių statyti senieji mūrai, tarp jų ir Onuščio bažnyčia, taip pat pelkių geležies rūdos gavybos ir liejybos vietos, ypač tokios, kaip senoji Dusmenų dvaro liejykla netolimame Rudnios kaime.

³⁰Vaitkevičius V. *Alkai, baltų šventviečių studija*, Vilnius, 2003, p. 73–74.

Onušio apylinkių augalija*

Zofija Sinkevičienė

Gamtos tyrimų centro Botanikos institutas

Įvadas

Buvusio Onušio valsčiaus teritorija priklauso Pietų Lietuvos aukštumos fiziniam geografiniam rajonui ties smėlėtosios Piėtryčių lygumės riba. Jis apima Veřknės ir Meřkio vandenskyrą bei jų intakų aukštupius. Tai žemiausia Dzūkų aukštumės dalis (~160 m absoliutaus aukščio), įsiterpusi tarp Aukštadvario (257 m) ir Daūgų (204 m) kalvėnų. Moreniniai gūbriai išsidėstę atokiau vieni nuo kitų, vietomis juos skiria priesmėlingais, smėlingais dariniais nukloti plotai, kitur – buvusios patvankos vandens aplyginti užpelkėję priemolingi tarpgūbriai (Kavoliutė, 2012).

Natūrali augalija ir žemės ūkio naudmenos dėl kalvoto reljefo, užpelkėjimo ir vietomis gana menko žemių našumo užima daugiau ar mažiau vienodą plotą. Dabartinė augalija – XX a. antroje pusėje ir pastaraisiais dešimtmečiais vykusios žemėnaudos kaitos rezultatas. Natūraliausi išlikę šlapių miškų ir pelkių kompleksai, neretai apsupti sausų miškų plotais. Daugiausia jų plyti į vakarus ir pietus nuo Ōnuškio. Brandžiausi sausi miškai daugelyje vietų iškirsti, be to, labai nukentėję nuo 2010 m. viesulo. Natūrali žolinė augalija užima nedidelę teritorijos dalį. Praėjusio amžiaus antroje pusėje įvairiais laikotarpiais vykusios sausinamoji melioracija sunaikino didelius natūralių šlapių pievų ir žemapelkių plotus. Jų vietoje įrengtos kultūrinės pievos ir ganyklos, pastaraisiais metais mažai šienaujamos ir ganomos, palapsniui užauga krūmais. Medžiais ir krūmais apaugusi ir didelė dalis nedirbamų žemės plotų.

Nuo vaikystės galėjau stebėti, kaip keičiasi mano gimtojo Ramōšiškių ir gretimo Jūrgionių kaimo augalija. Margažiedes šlapias pievas su purienomis ir „gegutės abrusėliais“ keitė monotoniškos sėtinės, nyko tarpkalvinės pelkaitės su spanguolynais, pelkėse seko *lagai*, raukėsi liūnai ir stiebėsi pelkinės pušys, paslėpdamos kitoje raisto pusėje mišku užsodintas kalvų keteras, buvusius tremtinių laukus. Kolūkių žemės buvo gana intensyviai dirbamos, pievos šienaujamos ir ganomos. Atkūrus nepriklausomybę, kaimo sodybos tuštėję, mažėję dirbamų žemių, šienaujamų pievų, pradėta intensyviai kirsti miškus.

Publikuotų duomenų apie Onušio apylinkių florą ar augaliją nėra, tačiau čia yra lankęsis profesorius P. Snarskis ir jo surinktų augalų herbariuminiai pavyzdžiai saugomi Botanikos instituto (BILAS) herbariume. 1993 m. atlikti Gėjaus telmologinio draustinio, 1995 m. – Kerėplio ir Rieznėčios durpėnų augalijos tyrimai (autorės nepublikuota medžiaga). 2012 m. augalijos tyrimai vykdyti atliekant europinės svarbos buveinių inventorizaciją.

Metodika

Buvēs Onušio valsčius užima daugiau kaip 400 km² plotą, todėl augalijos tyrimai atlikti ne visoje teritorijoje. 2010–2012 m. maršrutiniu metodu deta-

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2014 04 30.

liau tyrinėtos į vakarus ir pietus esančių Onušio apylinkių – Jurgionių, Onušio, Brastos, Dusmenų, Diržamenių miškai, kurie yra pelkių, pelkinių ir sausųjų miškų kompleksai, taip pat Jurgionių, Ramošiškių kaimų apylinkių žolinė augalija. Augalijos charakteristikai panaudota 1995 m. atliktų Kerėplio ir Rieznyčios durpynų, 1993 m. Gėjaus telmologinio draustinio floros ir augalijos tyrimų medžiaga.

Miškų ir aukštapelkių bendrijų aprašymai buvo atliekami 100 m² ploteliuose, pievų, žemapelkių ir vandens – 4 m² laukeliuose ar natūraliose bendrijos ribose, augalų gausumą ir padengimą juose vertinant pagal Braun-Blanquet (1964) metodiką. Pagrindiniai augalijos vienetai (asociacijos) įvardijami pagal Balevičienę ir kt. (1998), Pott (1995), Matuszkiewicz (2006). Induočių augalų pavadinimai pateikiami pagal Gudžinską (1999), samanų – pagal Jukonienę (2002), Jankevičienę (1998). Pirmą kartą tekste minint augalų rūšių ir bendrijų taksonų vardus, nurodomi jų lotyniški pavadinimai.

Rezultatai

Pelkių ir pelkinių miškų augalija

Tirtos teritorijos pelkės – tipiškos nuo pajūrio nutolusių vietovių aukštapelkės, kurių paviršius neišgaubtas, o centrinėje dalyje nėra aiškios kimininės plynės su retomis nykštukinėmis paprastosios pušies formomis – krūmokšnio formos *Pinus sylvestris* f. *pumila* ir eglutės formos

P. sylvestris f. *wilkommii*. Aptinkami tik nedideli tokių plynių fragmentai, sudarantys mozaiką su aukštapelkiniais plynraisčiais, kuriuose auga tik žemaūgės paspartėjusio augimo jaunos pušaitės arba pavienės 1–6 m aukščio pušys (*P. sylvestris* f. *Litwinowii*), rečiau 8–15 m aukščio *P. sylvestris* f. *uliginosa*. Plynesnės pelkių vietos palaipsniui pereina į pelkinius pušų, rečiau lapuočių miškus. Pelkių salose, salelėse ir į jas išiterpiančiuose pusiasaliuose vyrauja spygliuočių arba mišrūs miškai. Neretai pelkių augaliją paįvairina jose telkšantys įvairaus dydžio liekaniniai ežerai.

Jurgionių miško pelkės (Gėjaus telmologinis draustinis)

Natūraliausia pelkių augalija** išlikusi Gėjaus telmologiniame (ir kraštovaizdžio) draustinyje, dabar svarbioje buveinių apsaugos (Natura 2000) teritorijoje, kurioje saugomos Europos mastu vertingos ir nykstančios pelkių ir miškų buveinės (Rašomavičius, 2012). Iš aplinkinių pelkių ji patyrė bene mažiausią sausinamosios melioracijos poveikį, nors ši vykdyta gana dideliame apypelkio plote Griovinų, Varlių, Jurgionių ir Ramošiškių kaimų teritorijose Dusmenės aukštupyje. Pati Dusmenė ištiesinta ir tokia pasiekia piečiau esantį Didžiūlio ežerą.

Pelkinė augalija užima didžiąją draustinio dalį, ypač paplitusi pietinėje dalyje, šiaurinėje išterpia tarp salas ir pusiasalius formuojančių įvairaus stambumo keimų. Pietinėje dalyje pelkė pati atviriausia, čia labiausiai išplitusi aukštapelkinių plynių ir plynraisčių augalija. Tai ne tik hidrologinių sąlygų, bet ir besikartojančių pelkės gaisrų pasekmė. Atvirų pelkės plotų augalijai būdingos magelaninių kiminynų (*Sphagnetum magellanici*) ben-

** Augalų nuotraukos pateiktos knygos spalvotajame lanke.

*Spartaus augimo
pušaitės aukštapelkės
plynėje*

*Senos ir jaunos
plynraiščio pušys*

drijos, kurių samanų dangoje vyrauja magelaninis, raudonasis ir rudasis kiminai (*Sphagnum magellanicum*, *S. rubellum*, *S. fuscum*), auga krūmokšniai – siauralapė balžuva (*Andromeda polifolia*), šilinis viržis (*Calluna vulgaris*), spanguolės (*Oxycoccus palustris*), iš žolinių augalų tik kupstinis švylys (*Eriophorum vaginatum*). Palyginti lygiame pelkės reljefe nemažai aukštesnių kimsų, ant kurių ypač gausiai auga durpyninis gegužlinis (*Polytrichum strictum*). Pavieniui pradeda augti iki 1 m aukščio pušaitės (*Pinus sylvestris*), nors yra siekiančių iki 5 m aukščio. Vietomis matyti išlikę po gaisro pušaičių stuobriai. Gaisro mažiau paliestose ar nepaliestose vietose arčiau Gėjuko ežero ir miško paplitusios gailinio pušyno (*Ledo-Sphagne-*

tum magellanici) bendrijos, kurių medžių ardą sudaro tankesnės ir aukštesnės nei plynėje (~5 m) pušaitės, o krūmokšnių arde vyrauja viržis, pelkinis gailis (*Ledum palustre*), vaivoras (*Vaccinium uliginosum*), rečiau – juodoji varnauogė (*Empetrum nigrum*) ar durpyninis bereinis (*Chamaedaphne calyculata*). Samanų dangą sudaro magelanianis ir siauralapis (*Sphagnum angustifolium*) kiminai, žaliosios samanos – šilsamanės (*Pleurosium schreberi*), atžalinės gūžtvės (*Hylocomium splendens*).

Magelaninių kiminytų ir gailinių pušynų mozaika būdinga ir kitai pelkės daliai, tačiau čia gaisrų nėra buvę apie 50 metų, todėl vyrauja gailiniai pušynai, palaipsniui pereinantys į vaivorinius pušynus (*Vaccinio uliginosi-Pinetum*). Pastarieji užima tarpinę padėtį tarp pelkinių ir sausų augaviečių miškų. Jie formuojasi dirvožemiuose su plonu

durpės sluoksniu, vietomis sudaro nemažus ištisus masyvus, supa pelkėse pasitaikančias salas, pusiasalius. Brandžiausi šio tipo bendrijų medynai yra centrinėje Gėjaus draustinio dalyje, ypač vakariniame Gėjaus ežero pakraštyje ir šiauriau jo. Medžių arde vyrauja jau ne pelkinės, bet aukštaūgės pušys, krūmokšnių dangoje gausu mėlynių (*Vaccinium myrtillus*), bruknių (*Vaccinium vitis-idaea*), vaivorų ir gailių. Samanų dangą ne visur vienodai išsivysčiusi. Intensyviai uogaujamuose plotuose ji gana menka, kitur vešli, tačiau vyrauja ne kiminai, o žaliosios samanos – šilsamanė, pelkinė tranšė (*Aulacomnium palustre*), purioji dvyndantė (*Dicranum polysetum*).

Perteklinio drėkinimo sąlygos nulėmė pelkinių lapuočių miškų paplitimą draustinyje. Šlapių juodalksnytų (*Carici elongatae-Alnetum glutinosae*) pasitaiko visoje teritorijoje, bet brandžiausi medynai telkiasi centrinėje parko dalyje apie Gėjaus ežerą, ypač rytiniame jo pakraštyje. Čia aptinkamos tipiškos bendrijos su būdingais kupstais apie juodalksnių (*Alnus glutinosa*) ir plaukuotųjų beržų (*Betula pubescens*) kamienus. Tarp kupstų paprastai ilgą laiką telkšo vanduo, todėl auga viksvos (*Carex acutiformis*, *Carex elongata*), pelkinis papartuolis, pelkinis žinginis (*Calla palustris*), pelkinė puriena (*Caltha palustris*). Ant kupstų auga daug sausesnėms augimvietėms būdingi augalai – smailialapis papartis (*Dryopteris carthusiana*), durpyninė našlaitė (*Viola palustris*), kiškiakopūstis (*Oxalis acetosella*), dvilapė medutė (*Maianthemum bifolium*) ir kt. Tai turtingos rūšių miško bendrijos, jose ypač didelė samanų rūšių įvairovė, susiformuojanti ne tik ant kupstų ir tarpkupščiuose, bet ir medžių kamienų pamate, ant stuobrių ir pūvančios nuvirtusių medžių medienos. Ten, kur kupstėtumas mažesnis, šio tipo miškų samanų dangoje vyrauja garbanotasis kiminas (*Sphagnum squarrosum*), o žolių dangoje, be viksvų, gausiai

Sena pelkinė pušis ir jaunos sparčiai augančios pušaitės

Kaliūkšlio ežero liūnas
ir pelkinis miškas

auga siauralapis lendrūnas (*Calamagrostis canescens*), kartais nendrės (*Phragmites australis*). Vietomis medžių arde išivyrąja plaukuotasis beržas (*Betula pubescens*), o pelkės pakraščiuose neretai ir karpotasis beržas (*Betula pendula*).

Nors ir neužimdamos didelių plotų, svarbią pelkių augalijos dalį sudaro liūnų ir klampynių augalų bendrijos – svyruokliniai viksvynai (*Caricetum limosae*) ir baltieji saidrynai (*Rhynchosporium albae*). Tai šlapiausiose aukštapelkių vietose išsikuriančios svyruoklinės viksvos (*Carex limosa*), baltosios saidros (*Rhynchospora alba*), pelkinės liūnsargės (*Scheuchzeria palustris*) bendrijos su smailiašakiu (*Sphagnum cuspidatum*) arba magelaniniu kiminiais. Iki apypelkio sausinimo šios bendrijos buvo daug plačiau paplitusios atviruosiuose pelkės plotuose. Dabar jų daugiausia apie Kaliūkšlio ežerėlį, į šiaurvakarius nuo jo; nedideliais lopais išsibarsčiusios šiauriniame Gėjaus krante.

Prie nykstančių tarpinio tipo pelkių bendrijų priskirtini ir laibieji viksvynai (*Caricetum lasiocarpae*). Dar prieš dvidešimt metų buvę apie Gėjuko ežerą ir šiaurinės draustinio dalies pelkių pakraščius ir tarpkalvinių tarpinių pelkių viksvynai šiuo metu yra apaugę medžiais, dažniausiai beržais arba karklų (*Salix aurita*, *S. cinerea*) krūmais.

Onušio miško pelkės

Šiaurinėje dalyje Jurgionių miškas susisiečia su Onušio mišku, kurio vakarinėje dalyje plyti aukštapelkė su Rieznyčios durpynu. Iš jo grioviais ir ištiesintomis upių vagomis nutekantys vandenys, kaip ir šiaurinės Gėjaus draustinio dalies, priklauso Verknės upės baseinui. Durpynas užima apie trečdalį (229 ha) aukštapelkės ploto. Kasimo plotas buvo paruoštas (pašalinti medžiai) apie 1990 m., bet vėliau apleistas. Šiuo metu didelėje dalyje kasamos durpės. Dar neeksploatuojami arba jau apleisti plotai apaugę beržais (*Betula pendula*, *B. pubescens*), viržiais ir gegužliniais. Išlikusioje pelkėje vyrauja gailiniai pušynai (*Ledo-Sphagnetum magellanicum*), tačiau centrinėje dalyje jie sudaro mozaiką su aukštapelkinių plynių (*Sphagnetum magellanicum*) bendrijomis. Botaniniu požiūriu vertingi išlikusių tarpinių pelkių bend-

Beržais apauganti tarpinė pelkė

rijų plotai, kuriuose vyrauja laibųjų viksvynų (*Caricetum lasiocarpae*) bendrijos. Jų gana retą žolyną sudaro laiboji, svyruoklinė ir snapuotoji viksvos, krūmokšnių arde vyrauja siauralapė balžuva, samanų dangoje – smailusis (*Sphagnum fallax*) ir magelaninis kiminai. Iš saugomų rūšių čia gana gausiai auga siauralapė gegužraibė (*Dactylorhiza traunsteineri*), mėlynialapis ir laplandinis karklai (*Salix myrtilloides*, *S. lapponum*). Dar prieš dvidešimt metų šie plotai buvo daug šlapesni, vietomis su svyruoklinių viksvynų fragmentais. Tuo metu čia augo dar viena saugoma gegužraibinių šeimos augalų rūšis – pelkinė laksana (*Hammarbya paludosa*). Dėl artimos durpyno kaimynystės šie plotai apsausėjo ir sparčiau užželia pelkiniais beržais, o pakraščiuose – karklų (*Salix aurita*, *S. cinerea*) krūmais.

Pietinėje Onušio miško dalyje plyti Kerėplio pelkė ir durpynas. Šią miško dalį drenuoja Mūsės baseinas. Durpynas užima 166 hektarų plotą, kuriame nuo 1984 metų buvo kasamos durpės. Nuo 1992 m. nebenaudojamas. Durpynas keletą kartų degė, paskutinį kartą 2002 m. Santykinai natūraliausia pelkės augalija išlikusi šiaurinėje ploto dalyje su Kerėplio ežeru. 1995 m. tyrimų duomenimis, čia vyravo gailiniai pušynai, pereinantys į pelkinius (*Vaccinio uliginosi-Pinetum*) pušynus. Pietvakariniame ežero pakraštyje buvo išlikę klampynių su nedideliais ežerokšniais kompleksai. Čia vyravo saidrynų bendrijos, kuriose gausiai augo baltoji saidra, ilgalapė saulašarė (*Drosera anglica*), siauralapis švylys (*Eriophorum angustifolium*). Klampynę supo šlapių magelaninių kiminynų bendrijos. Apie užankantį ežerėlį ir Kerėplio pakrantėse buvo išplitusios svyruoklinių viksvynų bendrijos su svyruokline viksva, baltąja saidra, siauralapiu švyliu, žiląja viksva (*Carex cinerea*), smailiuoju ir magelaniniu kiminiais. Kerėplio ežero liūne buvo aptinkami laibieji viksvynai su vyraujančiomis viksvomis (*Carex lasiocarpa*, *C. cinerea*, *C. nigra*), puplaiškiais, pelkiniu saliaavu (*Peucedanum palustre*), pelkine sidabražole (*Potentilla palustris*).

Diržamenių telmologinio draustinio ir Bildiškių ežero pelkės

Šios dvi pelkės priskirtinos prie drastiškiausiai nusausintų tirtos teritorijos plotų. Sausinimo kanalai ne tik juosia pelkių pakraščius, bet ir jas kerta. Todėl

abiejose pelkėse visai nėra plynų vietų, net ir plynraisčiai užima labai mažą plotą, o vyrauja pelkiniai pušų miškai. Dėl apsausėjimo pailgėję pušų metūgiai ir stori kamienai rodo paspartėjusį jų augimą. Diržaminių pelkės pakraštyje pelkiniai pušynai pasiekė tokią brandą, kad buvo iškirsti. Šlapiausioms pelkių vietoms būdinga augalija išlikusi tik ežerus supančiuose liūnuose.

Pelkinių ežerų augalija

Visų pelkėse telkšančių ežerų vanduo rudas, rūgštus, todėl jie priskirtini prie distrofinių ežerų.

Gėjaus pelkėje yra keturi ežerai – Gėjus, Gėjukas, Kaliūkšlis ir Laumežeris. Gėjaus ir Kaliūkšlio ežerų vandens reakcija panaši (pH apie 6,5), Gėjuko pH 4,04, Laumežerio pH 3,65.

Jie skiriasi ne tik dydžiu, bet ir augalija, kuri įvairiausia didžiausiame Gėjaus ežere. Su pelke besiribojančius Gėjaus ežero krantus juosia įvairaus pločio papartuolinio nendryno (*Thelypteridi-Phragmitetum australis*) juosta, kurią sudaro vyraujantis pelkinis papartuolis (*Thelypteris palustris*), paprastoji nendrė (*Phragmites australis*), snapuotoji ir laiboji (*Carex rostrata*, *C. lasiocarpa*) viksvos, o vakarinėje pakrantėje ir plačialapis švendras (*Typha latifolia*). Ties sąsmauka, kur į ežerą remiasi mineralinės salos, nendryno juosta nutrūksta – ją keičia snapuotojo viksvyno (*Caricetum rostratae*) bendrijos, kuriose, be snapuotosios viksvos, gausiai auga ir trilapis puplaiškis (*Menyanthes trifoliata*). Nors ežeras sekus, tačiau dėl menko vandens skaidrumo augalija nėra labai vešli. Plačiojoje šiaurinėje ežero dalyje plūdurlapių augalų juostoje dažniausiai auga paprastoji lūgnė (*Nuphar luteum*) ir mažažiedė vandens lelija (*Nymphaea candida*), siaurojoje – plūdurlapė plūdė (*Potamogeton natans*). Povandeninių augalų – svetimžemės kanadinės elodėjos (*Elodea canadensis*), plokščiosios plūdės (*Potamogeton compressus*) ir samanės tribriaunės nertvės (*Fontinalis antipyretica*) – pasitaiko abiejose ežero dalyse, tačiau pietinėje dalyje povandeninė augalija daug vešlesnė ir dengia beveik visą seklaus ežero dugną. Botaniniu požiūriu vertingiausias Kaliūkšlio ežerėlis, kuriame auga mažažiedė lūgnė (*Nuphar pumilum*). 1980–1990 m. šis augalas sudarė iki 3 m pločio juostą beveik apie visą ežerą. Jame negausiai augo ir mažažiedė vandens lelija. 2012 m. pastebėta, kad ežero vanduo tapo drumstas, mažažiedžių lūgnių labai sumažėjo, labiau paplito mažažiedė vandens lelija. Tam įtakos galėjo turėti pastebimai sutensyvėjusi ežere mėgėjiška žvejyba, žuvų maitinimas. Tas galėjo paveikti labai lengvai pažeidžiamą tokių mažų ežerų ekosistemą ir tokių specifinių buveinių augalus. Gėjuko ir Laumežerio ežeruose auga tik samanės – smailiašakis kiminas (*Sphagnum cuspidatum*) ir vandeninė liūnsamanė (*Warnstorfia fluitans*).

Labai skurdi ir Kerėplio ežero (pH 5,17) augalija – čia auga tik ežeriniai meldai (*Schoenoplectus lacustris*) ir paprastoji lūgnė. Pastarosios aptiktos ir Bildiškių ežerėlyje. Diržaminių pelkės ežerėlyje augalų visiškai nėra.

Miškai

Sausų ir vidutinio drėgnumo augimviečių miškai yra intensyviai naudojami ir daugelyje vietų iškirsti arba išvalyti nuo virtuolių ir nuolaužų po 2010 m. viešulo. Sausose smėlėtose apypelkių kalvose, pelkių salose, į pelkę įsiterpiančiuose

*Pelkinis miškas po
viesulo*

pusiasaliuose labiausiai paplitę saliaviniai pušynai (*Peucedano-Pinetum sylvestris*). Jų medžių arda sudaro paprastoji pušis (*Pinus sylvestris*), kartais su nedidele karpotųjų beržų (*Betula pendula*) priemaiša. Žolių danga vietomis vešli – auga šilinis saliavas (*Peucedanum oreoselinum*), paprastoji pakalnutė (*Convallaria majalis*), vaistinė baltašaknė (*Polygonatum odoratum*), paprastoji rykštenė (*Solidago virgaurea*). Kitur vyrauja krūmokšniai – bruknės (*Vaccinium vitis-idaea*), mėlynės (*V. myrtillus*), viržiai. Čia auga ir saugomos rūšys – vėjalandė šilagėlė (*Pulsatilla patens*) ir kalninė arnika (*Arnica montana*). Samanų danga ne visur vienodai vešli, dažniausiai vyrauja paprastoji šilsamanė, purioji dvyndantė. Aukščiausių kalvų pietiniuose šlaituose pasitaiko nedideli kerpinių pušynų (*Cladonio-Pinetum sylvestris*) ploteliai su vešlia kerpių (*Cladonia* spp., *Cladina* spp.) danga. Išdegusiuose arba iškirstuose pušynų plotuose suveši smiltyninis lendrūnas (*Calamagrostis epigejos*), avietės (*Rubus idaeus*), meškauogės (*Arctostaphylos uva-ursi*).

Derlingesnėse augavietėse, kartais net didesnėse pelkių salose būta mišrių eglėlių ir ažuolų miškų (*Quercu-Piceetum sylvestris*). Jų medžių arde vyravo paprastoji eglė (*Picea abies*), vietomis drebulė (*Populus tremula*), augo pavieniai ažuolai (*Quercus robur*), trake – gana gausūs lazdynai (*Corylus avellana*), sausmedžiai (*Lonicera xylosteum*), karpotasis ožekšnis (*Euonymus verrucosus*). Įvairiausių rūšių žolinė danga ne visur vienodai vešli, dažniausiai augo krūmokšninė žliugė (*Stellaria holostea*), europinė pipirlapė (*Asarum europaeum*), triskiautė žibuoklė (*Hepatica nobilis*), pavasarinis pelėžirnis (*Lathyrus vernus*), geltonžiedis šalmutis (*Lamium galeobdolon*), pirštuotoji viksva (*Carex digitata*), dvilapė medutė (*Maianthemum bifolium*), kiškiakopūstis (*Oxalis acetosella*), rečiau – miškinė girūnė (*Sanicula europaea*), saldžiašaknis pelėžirnis (*Lathyrus niger*), kvapusis lipikas (*Galium odoratum*), tamsioji plautė (*Pulmonaria obscura*), miškinė lelija (*Lilium martagon*). Šie miškai pirmiausia nukentėjo nuo žievėgraužio tipografo, viesulo arba buvo iškirsti ir dabar brandžių medynų nėra.

Pievos ir kita žolinė augalija

Apie pievų augaliją Ramošiškių ir Jurgionių kaimų apylinkėse daugiausia galima kalbėti būtuojų laiku. Iki žemių sausinimo šlapių pievų, žemapelkių ir karklų krūmynų augalija buvo plačiai paplitusi tarpukalnėse ir apypelkiuose. Pirmieji sausinimo darbai vyko apie 1960 m., vėliau atlikta daug platesnio masto melioracija. Nusausintuose plotuose, šlapių ir pelkinių pievų vietoje, įrengtos pievos ir ganyklos arba buvusių dirbamų laukų sėtinės pievos šiuo metu daugelyje vietų apleistos. Jos atsikuria ir kartu apauga medžiais ir krūmais. Sausesniuose plotuose plinta ir išigali svetimkraščiai augalai – gausialapis lubinas (*Lupinus polyphyllus*), vienametis šemenis (*Phalacrolooma annuum*). Daugiau ar mažiau natūralios žolinės augalijos fragmentų išliko tarpkalvių pažemėjimuose, kurie periodiškai būna apsemti vandens. Jų centrinėje dalyje paprastai veši viksvynai – labiausiai paplitę pūslėtieji (*Caricetum vesicariae*), rečiau lapiniai (*Caricetum vulpinae*) ar snapuotieji (*Caricetum rostratae*) viksvynai. Kiek sausesnėse augavietėse aptinkami liekninių viksvameldynų (*Scirpetum syloatici*), kėstųjų vikšrynų (*Juncetum effusi*), kupstinių šluotsmilgynų (*Deschampsietum caespitosae*) fragmentai. Tarpkalvių šlaituose yra išlikusių ir briedgaurnų (*Calluno-Nardetum strictae*) bendrijų. Tai negausios rūšių pievų bendrijos, kuriose paprastai dominuoja stačioji briedgaurė (*Nardus stricta*), mažiau gausiai auga jonažolė (*Hypericum perforatum*), miškinė sidabražolė (*Potentilla erecta*), šliaužiančioji vaisgina (*Ajuga reptans*), dvilapė blandis (*Platanthera bifolia*), pagulusioji tridantė (*Danthonia decumbens*). Anksčiau dažniau šienaujamuose ar ganomuose briedgaurnuose buvo galima aptikti ir saugomų gegužraibinių rūšių – mažąją gegužraibę (*Orchis morio*) ir žaliąją plateivę (*Coeloglossum viride*). Dabar jų augimvietėse neretai išigali didžialapis šakys (*Pteridium aquilinum*), stačioji gervuogė (*Rubus nessensis*), gausialapis lubinas, iš sėtinių pievų plačiai išplitusi paprastoji šunažolė (*Dactylis glomerata*). Pastaroji nešienaujama aukštaūgė žolė, storu sluoksniu liekanų nuguldama savo augimo vietas, visiškai nuskurdina aplinkinius žolynus.

Dar pasitaiko išlikusių arba apleistuose dirbamuose laukuose atsikuriančių vidutinio drėgnumo augimvietėms būdingų dirvonų ir ganyklų bendrijų: gardūnytinių smilgynų (*Anthoxanto-Agrostietum tenuis*), eraičinių kietavarpynų (*Festuco-Cynosuretum cristati*). Jų žolyne vyrauja smulkieji varpiniai augalai: paprastoji smilga (*Agrostis capillaris*), kvapioji gardūnytė (*Anthoxanthum odoratum*), kiškio ašarėlės (*Briza media*), raudonasis eraičinas (*Festuca rubra*), pievinė miglė (*Poa pratensis*). Pačiose sausiausiose augavietėse pasitaiko termofilinių šlaitų bendrijų – dobilinių dirvuolynų (*Trifolio-Agrimonetum eupatoriae*), perluotinių dobilynų (*Anthylidi-Trifolietum montani*) fragmentų. Jų žolyne vyrauja šilinis arba kalninis dobilai (*Trifolium medium*, *T. montanum*), vaistinė dirvuolė (*Agrimonia eupatoria*), paprastasis perluotis (*Anthylis vulneraria*), keturbriaunis čiobrelis (*Thymus pulegioides*), pievinė žvirgždė (*Acinos arvensis*). Žolinės pievų augalijos būklei palaikyti būtina žmogaus veikla (šienavimas ir ganymas), o bendrijų įvairovei svarbus nepažeistas hidrologinis režimas.

Neišdžiūstančios arba retai išdžiūstančios tarpkalvių balos yra svarbi seklių vandenių augalų bendrijų augimo vieta. Jose dažniausiai aptinkamos plunksnalapinių griovenynų (*Hottonietum palustris*) bendrijos, kuriose gausiai auga plunksnalapė

griovenė (*Hottonia palustris*), kartais ir pavasarinė praujenė (*Callitriche palustris*), vandeninė išnė (*Oenanthe aquatica*). Rečiau – pavėsingose vietose – aptinkami vandeniniai ričijynai (*Ricciatum fluitantis*), kuriuose vyrauja kerpsamanė – vandeninė ričija (*Riccia fluitans*), mažoji ir trilypė plūdenos (*Lemna minor*, *L. trisulca*).

Savita augalija formuojasi miškų pakelėse ant rečiau važinėjamų gruntkelių. Šiaurinėje Gėjaus kraštovaizdžio draustinio dalyje ant šlapio miško kelio 1993 m. buvo pastebėta saugoma rūšis pelkinė šindra (*Peplis portula*). Vėliau ji dar labiau išplito ir augo kartu su būdingais tokių vietų augalais – rupūžiniu vikšriu (*Juncus bufonius*), pelkiniu pūkeliu (*Gnaphalium uliginosum*), rausvąja posmilte (*Spergularia rubra*).

Apibendrinimas

Onuškio apylinkėse natūraliausia išlikusi pelkių augalija. Pelkių ir pelkinių miškų augalijos kompleksuose vyrauja gailiniai ir vaivoriniai pušynai (*Ledo-Sphagnetum magellanicum*, *Vaccinio uliginosi-Pinetum sylvestris*), plynėse vietose – magelaniniai kiminynai (*Sphagnetum magellanicum*), rečiau – viksviniai juodalksnynai (*Carici elongatae-Alnetum glutinosae*). Šlapiausiose aukštapelkių vietose ir ežerų liūnuose išliko baltųjų saidrynų (*Rhynchosporium albae*), svyruoklinių viksvynų (*Caricetum limosae*), tarpinio tipo pelkėse – laibųjų viksvynų (*Caricetum lasiocarpae*) bendrijos.

Tirtose teritorijose sausų ir vidutinio drėgnumo augimviečių miškai yra intensyviai naudojami ir daugelyje vietų iškirsti arba išvalyti nuo virtuolių ir nuolaužų po 2010 m. viesulo. Brandžiausi išlikę pelkių salų ir pusiasalių, rečiau apypelkių saliviniai pušynai (*Peucedano-Pinetum sylvestris*). Labiausiai iškirsti, nukentėję nuo ligų ir vėtrų mišrūs eglių ir ažuolų miškai (*Quercus-Piceetum sylvestris*).

Rudo vandens pelkinių ežerų augalija labai skurdi – paprastai auga tik paprastosios lūgnės (*Nuphar luteum*) ir samanos. Didžiausiame Gėjaus ežere rūšių įvairovė didesnė – auga paprastoji lūgnė (*Nuphar luteum*), mažažiedė vandens lelija (*Nymphaea candida*), plūdurlapė plūdė (*Potamogeton natans*), kanadinė elodėja (*Elodea canadensis*), plokščioji plūdė (*Potamogeton compressus*), tribriaunė nertvė (*Fontinalis antipyretica*). Kaliūkšlio ežere auga mažažiedė lūgnė (*Nuphar pumilum*).

Dėl sausinamosios melioracijos ir buvusios gana intensyvios žemdirbystės Ramošiškių ir Jurgionių kaimų apylinkėse labiausiai nuskurdusi šlapių pievų ir žemapelkių augalija. Natūraliausi išlikę tarpkalviuose paplitę pūslėtieji (*Caricetum vesicariae*), lapiniai (*Caricetum vulpinae*) ir snapuotieji (*Caricetum rostratae*) viksvynai, liekniųjų viksvameldynų (*Scirpetum sylvatici*), kėstųjų vikšrynų (*Juncetum effusi*) ir briedgaurnų (*Calluno-Nardetum strictae*) bendrijų fragmentai.

2012 m. tyrimų metu rastos šios saugomos rūšys, įrašytos į Lietuvos raudonąją knygą: kalninė arnika (*Arnica montana*), siauralapė gegūnė (*Dactylorhiza traunsteineri*), statusis atgiris (*Huperzia selago*), mažažiedė lūgnė (*Nuphar pumilum*), vėjalandė šilagėlė (*Pulsatilla patens*), pelkinė šindra (*Peplis portula*), mėlynialapis karklas (*Salix myrtilloides*). Nerastos arba nepastebėtos anksčiau augusios retosios rūšys: laplandinis karklas (*Salix lapponum*), mažoji gegužraibė (*Orchis morio*), žalioji plateivė (*Coeloglossum viride*), pelkinė laksana (*Hammarbya paludosa*).

Teritorijoje inventorizuotos šios europinės svarbos buveinės: 3160 – natūralūs distrofiniai ežerai, 7110 – aktyvios aukštapelkės, 7120 – degradavusios aukštapelkės, 7140 – tarpinės pelkės ir liūnai, 91D0 – pelkiniai miškai, 9080 – pelkėti lapuočių miškai, 9050 – žolių turtingi eglynai, 91T0 – kerpiniai pušynai.

Literatūra

- Balevičienė J., Kizienė B., Lazdauskaitė Ž., Patalauskaitė D., Rašomavičius V., Sinkevičienė Z., Tučienė A., Venckus Z. *Lietuvos augalija, Pievos*, Vilnius, 1998.
- Gudžinskas Z. *Lietuvos induočiai augalai*, Vilnius, 1999.
- Jankevičienė R. *Botanikos vardu žodynas*, Vilnius, 1998.
- Jukonienė I. *Lietuvos kiminai ir žaliosios samanos*, Vilnius, 2003.
- Kavoliutė F. *Lietuvos gamtinis pamatas. 1 dalis. Gelmės ir paviršius* (Paskaitų konspektas), 2012. <http://www1151.vu.lt/wp-content/uploads/2012/04/priemon.pdf>
- Matuszkiewicz W. *Przewodnik do oznaczania zbiorowisk roślinnych Polski*, Warszawa, 2006.
- Rašomavičius V. (red.). *Lietuvos raudonoji knyga*, Kaunas, 2007.
- Rašomavičius V. (red.). *EB svarbos natūralių buveinių inventorizavimo vadovas*, 2012.

Onušio valsčiaus miškai, jų priežiūra ir naudojimas

Vytautas Žeimantas

Onušio krašto miškai. 2014 m. K. Driskiaus nuotr.

Senovėje visas Ūnuškio kraštas buvo apaugęs mišku. Dabartinė miškų augalija, šiek tiek panaši į šiuolaikinę mišrių miškų zonos augaliją, pradėjo formuotis maždaug prieš milijoną metų – pleistoceno pradžioje, kai klimato atšalimas išstūmė iki tol čia augusius paatogrąžinius miškus. Po pirmojo ledynmečio iš pradžių vyravo spygliuočiai, daugiausia buvo kėnių, vėliau, kai oras atšilo – gausiai augo pušys ir beržai. Po antrojo ledynmečio išsigalėjo plačialapiai miškai, labai paplito lazdynai. Po paskutinio ledynmečio, kuris čia baigėsi prieš 10 000 metų¹, pradėjo rasti augalija, jau tiesiogiai susijusi su dabartine².

Ūnuškio krašto miškai driekiasi Pietų Lietuvos aukštumoje, kurioje vyrauja kalvoto ir dauboto tipo reljefas. Atskiros kalvos pakyla iki 250 m virš jūros lygio³.

Po paskutinio ledynmečio formavosi ne tik nauji miškai, atsirado ir pirmųjų klajoklių žmonių gyvenvietės. Archeologiniai radiniai leidžia tvirtinti, kad čia žmonės gyveno jau mezolito (VIII–IV tūkst. prieš Kr.) laikotarpiu⁴. Pirmieji čia, prie Veiknės upės, Onušio, Vilkókšnio, Sprindžių bei kitų didesnių ežerų, apsigyvenę žmonės vertėsi medžiokle ir žvejyba. Miškuose buvo daug medžioklės žvėrių ir paukščių: stumbrų, taurių, miškinų tarpanų (laukinių arklių), briedžių, tauriųjų elnių, stirnų, rudųjų lokių, šernų, lūšių, elnių, tetervinų,

¹ Ledynmetis, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, XI t., Vilnius, 2007, p. 667.

² Ozolinčius R. *Lietuvos miškai*, Vilnius, 2005, p. 9.

³ Senovę menantys miškai, *Trakai*, p. 26.

⁴ Isokas G., Tervydis A. *Trakų urėdijos miškų istorija*, Vilnius, 2008, p. 9.

kurtinių, kitko. Dėl gyventojų daugėjimo atsiradusiai primityviai žemdirbystei ir gyvulininkystei reikėjo arimų ir ganyklų. Miškų plotai pradėjo mažėti, bet jų svarba išliko didelė. Buityje pradėta naudoti daugiau medinių įrankių, rakandų, mediena tiko ir būsto statybai, ir malkoms. Miške valgiui buvo renkami riešutai, gilės, grybai, uogos, augalų šaknys, pumpurai. Kopinėjamas medus. Iš sumedžiotų žvėrių kailių siuvami drabužiai, apavas, iš kaulų ir ragų dirbdinami įvairūs įnagai, ginklai. Pravertė beržų tošys, liepų karnos, kitų medžių žievės.

Žmonių pasaulėjautoje miškas ir medžiai tapo labai svarbūs, jie buvo garbinami. Ažuolas – Pasaulio medis, jovaras, šermukšnis, ieva, žilvitis – Gyvybės medžiai, obelis – Gėrio ir Blogio pažinimo medis. Medžiai tampa vėlių ir dievų buveinėmis⁵. Paprastai vyriškuose medžiuose gyvendavo dievai, moteriškuose – deivės. Pavyzdžiui, ažuole gyveno dievas Perkūnas, o liepoje – deivė Laima⁶. Buvo draudžiama laužyti medžių šakas, ypač viršūnę, nes joje paprastai tupėdavo vėlė – paukštis⁷. Atsiranda miškų dievaičiai: Puškaitis, Girinis (Giraitis), Krūminė, taip pat šventi miškai, girios, ypač ažuolynai, šventi medžiai, žalčiai, gyvatės, rupūžės, miško dvasia – Miškinis, lazdynų ir riešutų globėja Lazdona. Virš jų iškyla Medeinė (Medeina) – miško deivė, medžiotųjų globėja⁸. Ji netekėjusi, graži medžiotaja, mergina arba *vilkmergė*, lydima vilkų. Jai nepasimeldus geriau į mišką neiti. Yra ir Žvorūnė – laukinių žvėrių globėja, siejama su Vakarine žvaigžde⁹.

Medžiai, miškai, giraitės, akmenys, kalvos, kalnai kupini stebuklingų žemės ir vandens galių. Tos jėgos laimina, gydo, saugo nuo nelaimių, garantuoja vaisingumą. XI–XV a. rašytiniai šaltiniai pakartotinai mini pagarbą miškams, medžiams, šaltiniams. Svetimšaliams buvo draudžiama įeiti į šventus miškus. Juose niekam nebuvo leidžiama kirsti medžių. Šventos giraitės buvo vadinamos alkais, – teigia garsi mokslininkė Marija Gimbutienė¹⁰.

Senos kronikos teigė, kad net karalius Mindaugas šventajame miške nedrįsdavęs nulaužti šakelės¹¹.

Senovėje lietuviai turėjo paprotį sodinti medį gimus kūdikiui. Tas medis turėjo globoti žmogų iki pat mirties¹². O nekrikštytiems savo vaikams duodavo medžių ir žolių vardus¹³.

Dėl sausėjančio klimato miškai kito. Mažėjo kilniųjų lapuočių (skroblų, bukų), eglynų, vietoj jų plito beržynai, drebulynai, alksnynai. Miškų sudėtį keitė ne tik klimatas, bet ir žmogaus veikla, ypač miškų lydimas, kai miškai būdavo sąmoningai deginami, kad vietoj jų atsirastų derlinga, gausiai pelenais patręšta dirbama žemė. Tų trąšų pakakdavo tik keleriems metams, todėl nualinti laukai būdavo paliekami ir

⁵ Dundulienė P. *Medžiai senovės lietuvių tikėjimuose*, Vilnius, 2008, p. 67–74.

⁶ Glagan O. *Litauen und Litauer*, Tiltz, 1869, p. 106.

⁷ Mierzynski A. *Zrodla do mytologii litewskiej od Tacyta do konca XIII wieku*, Warszawa, 1892, p. 53.

⁸ Medeina, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, XIV t., Vilnius, 2008, p. 550.

⁹ Trinkūnas J. *Baltų tikėjimas*, Vilnius, 2000, p. 108.

¹⁰ Gimbutienė M. *Baltai priešistoriniais laikais*, Vilnius, 1985, p. 152.

¹¹ Dundulienė P. *Medžiai senovės lietuvių tikėjimuose*, Vilnius, 2008, p. 76.

¹² Narbutt T. *Dzieje starozytne narodu litewskiego*, t. 1, Warszawa, 1835, p. 195.

¹³ Valančius M. *Raštai*, t. 2, Vilnius, 1972, p. 87.

Žuklių piliakalnis prie Vilkokšnio ežero. 2014 m. K. Driskiaus nuotr.

deginami nauji. Beje, dėl gyvulininkystės plitimo pradėjo mažėti guobynų, mat guobų šakomis šėrė gyvulius.

Žmonės, bijodami užpuolimų, kūrėsi piliakalniuose. Buvusio Onuškio valsčiaus žemėse ir dabar dunkso Mirkėlių (Nupronių) prie Strūzdos upelio ir du Žuklių piliakalniai prie Vilkokšnio ežero¹⁴. Ten stovintiems įtvirtinimams irgi reikėjo medienos.

Iškirsta miško vieta vadinama skynimu. Skynimuose kūrėsi kaimai, kuriems priklausė ariamų laukų, pievų, ganyklų plotai. Ūnuškis atsirado kaip skynimų kaimas¹⁵.

Konsoliduojantis lietuvių tautai, Onuškio žemės atsidūrė istorinėje Lietuvės teritorijoje, kuri tuo metu buvo šalia Neriės, Upytės, Dėltuvos, Nalšiės ir Dainavės žemių¹⁶. Daugėjant žmonių, radosi poreikis statyti medines pilis, sutvirtintas gyvenvietes. Prireikė stambios medienos, o storą medį nukirsti buvo nelengva. Apskaičiuota, kad žmogus 26 cm skersmens eglę su titnaginiu kirvuku turėjo kirsti net 10 valandų¹⁷.

Įsikūrus Lietuvos karalystei, Onuškio apylinkės buvo karaliaus Mindaugo domenai. Jam priklausė ši žemė ir jos pagrindinis turtas – miškas¹⁸. Ypač buvo vertinami miško žvėrys. Medžioklė buvo Lietuvos didikų kunigaikščių Kęstučio ir Vytauto, gyvenusių Trakuose, pramoga ir vyriškumo įtvirtinimas. Be to, stambieji žvėrys – stumbrai, briedžiai, taurai, taurieji elniai, šernai – medžioti dėl mėsos, kuri būdavo

¹⁴Lietuvos piliakalnių atlasas [sudarytojai Zenonas Baubonis, Gintautas Zabiela], Vilnius, 2005, p. 152, 168.

¹⁵Isokas G., Tervydis A. *Trakų urėdijos miškų istorija*, Vilnius, 2008, p. 37.

¹⁶Gudavičius E. *Mindaugas*, Vilnius, 1998.

¹⁷Dundulienė P. *Žemdirbystė Lietuvoje*, Vilnius, 1963.

¹⁸Totoraitis J. *Mindaugas Lietuvos Karalius*, Marijampolė, 1932, p. 121.

Onuškio apylinkės. 2014 m. K. Driskiaus nuotr.

pristatoma kunigaikščių stalui. Nuo XV a. medžioti stambius žvėris leidžiama tik Lietuvos valdovams. Dėl mėsos ir kailių buvo medžijami mažesni žvėrys – kiškiai, barsukai, bebrai, dėl kailių – vilkai, lapės, lūšys, vilpišiai (miškinės katės). Ypač vertinti švelniakailiai žvėreliai: šermuonėliai, kiaunės, žebenkštys, ūdros, bebrai. Onuškio apylinkėse esančio Babrauniūnų kaimo pavadinimas leidžia teigti, kad čia gyvenantys žmonės turėjo verstis bebrų medžiokle. Jie kasmet turėjo sugauti bent po penkis bebrus ir keturis iš jų atiduoti dvarui. Kiekvieno sugauto bebro papildę galėdavo pasilikti sau. Ypač buvo vertinami bebrų *sruogliai*. Iš bebrų kailių siūdavo drabužius, kepures, paklotus.

Buvo medžijami ir paukščiai: kurtiniai, tetervinai, jerubės, kurapkos, slankos, žąsys, antys, garniai, gulbės. Vandens paukščius medžiodavo su sakalais, už kurių naikinimą 1529 m. pirmajame Lietuvos Statute buvo numatytos labai didelės baudos¹⁹.

Miškuose esančios laukinių bičių drevės priklausė valstiečiams drevininkams. Už drevių naikinimą Lietuvos Statutuose (1529, 1588 ir 1599 m.) buvo numatyta mirties bausmė²⁰. Nemažai bičių medaus ir vaško buvo eksportuojama, todėl iš valstiečių reikalauta medaus duoklės.

Onuškio krašte, kaip ir likusioje Lietuvoje, miško verslui plėtoti buvo statomos *būdos* – laikini mediniai statiniai medkirčiams. Nemažai jų išliko iki šių dienų. Būdose buvo ruošiami pelenai, gaminamas potašas, tašai, sijos, šulai statinėms, laivų stiebai, malksnos, kiti gaminiai. Be to, iš medienos anglininkai gamino medžio anglis, dervininkai – dervas (smalą). Pagal gamybos pobūdį nauji kaimai gaudavo pavadinimus. Taip Onuškio

¹⁹ *Medžiotojo vadovas*, Vilnius, 1980, p. 9.

²⁰ Lietuvos Statutai.

apylinkėse atsirado Smalių kaimas. Derva, degutas, pelenai, potašas, tašai buvo išvežami į užsienį. Nėmumu ir Nerimū į Prūsiją plukdė sielius.

Miškų pelkėse išgaudavo geležies rūdą. Apie tai byloja net du Onušio valsčiuje esantys Rūdnios kaimai, vienas iš jų Rūdnios, kitas – Sprindžiaus miške.

Atsirandant naujiems kaimams, įsitvirtinant baudžiavai, stiprėjo dvarai. Onušio dvaras pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose paminėtas 1511 m. Jam priklausė Taučionių, Vanagų, Niūronių, Bičiūnų ir kiti kaimai. Kuriantis dvarui, aplinkiniai miškai pateko jo žinion. 1524 m. Lietuvos ir Lėnkijos karalius Žygimantas Senasis suteikė dvarininkui J. Kuncevičiui privilegiją steigti Ōnuškio miestelį, rengti savaitinį turgų ir statyti karčiamas. 1526 m. Ōnuškyje iš vietinių miškų medienos pastatyta pirmoji medinė bažnyčia. Dvaro centre Ōnuškyje 1670 m. buvo tik 14 kiemų. 1722 m. – 36 šeimos²¹.

Visi pastatai buvo statomi iš vietinės medienos. Žinoma, kad 1825 m. Onuškyje veikė lentpjūvė, 1863 m. – terpentino ir dervos gamyklėlė. Dvarui priklausantis Onušio miškas išliko iki šių dienų²².

Miškų sąskaita augo kaimai. Bičiūnų kaimas išaugo prie Grendavės miško, Grúožninkai, Sámnninkai, Samninkėliai – prie Samninkėlių miško, Rùklabalis – prie Rùklabalių miško ir panašiai.

Miškai nuo seno buvo prieglobstis žmonėms, priešo persekiojamiems. Onušio apylinkių žmonės slėpėsi miškuose ir 1655 m., kai šį kraštą užplūdo ir pradėjo niokoti Rùsijos kariuomenė. Lietuvos ir Lėnkijos karaliaus sekretorius Steponas Medekša, čia keliavęs su diplomatine misija, į savo dienoraštį įrašė, kad rugsėjo 17 dieną valgė prie Onušio, nakvojo Dusmenysė, o kelionėje reikėjo *saugotis valstiečių, kurie jau pradėjo rodytis iš miškų*²³.

Mažėjant sumedžiojamų žvėrių kiekiui, plintant žemdirbystei, aktyvėjant užsienio prekybai, keitėsi požiūris į mišką. Į jį pradėta žiūrėti kaip į pigios medienos ir iš medžio gaunamų prekių tiekėją, ariamų žemių rezervą. Taip kūrėsi nauji kaimai, miškų plotai mažėjo, o miškai buvo skaidomi į mažesnius plotus, esančius atokiau nuo gyvenviečių.

Šie civilizacijos procesai vyko visoje Lietuvos teritorijoje, tačiau Onušio žemėse miškų plotai mažėjo palyginti

Bičiūnų kaimas iš paukščio skrydžio. 2014 m. K. Driskiaus nuotr.

²¹ Onuškis, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, XVII t., p. 21.

²² *Ten pat.*

²³ Stefana Franciska z Proszcza Medekszy [.] *Księga pamiętnicza wydarzen zaszlych na Litwie 1654–1668*, Krakow, 1875.

nedaug. Todėl iki šiol čia miškingumo procentas yra kur kas didesnis už vidutinį Lietuvoje. 2010 m. miškai sudarė 32,8 proc. valstybės teritorijos, Trakų urėdijoje – net 48 proc.²⁴

Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje šios girios pirmą kartą buvo aprašytos 1636 m.²⁵ Miškai buvo saugomi, į juos bet kas, ypač sekmadienį, negalėdavo įeiti. Išlikęs 1764 m. dokumentas teigia, kad

...eiguliai griežtai turi būti perspėti, kad jeigu kas nors sekmadienį ar kitą kurį šventadienį (...) nueis į mišką tuo metu su šautuvu ar kirviu, grybaus, uogaus arba riešutaus, toks turi būti dvare nubaustas 45 rykštėmis²⁶.

1795 m. Rūsijai okupavus Lietuvą, šiuos miškus pradėjo administruoti Vilniaus gubernijos miškų skyrius per girininkų valdomas girininkijas. Okupantai Lietuvos miškų negailėjo, kirtu juos. Vyravo plyni biržiniai kirtimai.

Miškai tiekdamo daug popiermalkių, todėl Onuškyje 1825 m. pradėjo veikti popieriaus fabrikas, buvusi lentpjūvė tiekė lentas vietinėms reikmėms²⁷. 1830–1831 m. ir 1863–1864 m. sukilimų metu Onušio miškuose slapstėsi sukilėliai²⁸. Sukilime dalyvavo kai kurie miškininkai. Yra išlikęs dokumentas dėl Trakų II girininkijos miško apsaugos darbuotojų iškėlimo ir trėmimo į Sibirą dėl 1863–1864 m. sukilimo²⁹.

Per carinės Rūsijos okupaciją miškai Onuškyje, kaip ir visoje Lietuvoje, beatodairiškai buvo kertami. 1796 m. naujai įkurtoje Vilniaus gubernijoje miškingumas sudarė 49,8 proc., o 1914 m. buvo tik 23,7 proc. Trakų apskrityje 1890 m. miškingumas sudarė 37 proc., 1911 m. tik 26 proc. 1850 m. Trakų apskrityje vienam gyventojui teko 1,7 deš., 1880 m. – 1,4 deš., 1908 m. – tik 0,6 deš. miško³⁰.

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, 1922 m. buvo įsteigtos miškų urėdijos. Onušio valsčiaus miškai pateko į Daugų miškų urėdiją. Miško paruošomis užsiimdavo privatūs asmenys. Kertamose biržėse buvo ruošiami sortimentai: pjautiniai rąstai, popiermalkės, sparmedžiai, faneriniai rąsteliai. Dirbo rankiniais įrankiais, pjūklais, kirviais. Žiemą ūkininkai noriai samdėsi miško darbams, gaudami papildomų pajamų. Žiemą rąstai arkliais apie 25 km buvo traukiami iš miškų, vežami į Varėnės rajono Ąkmenio bažnytkaimį, esantį prie Meškio upės. Iš čia sieliais buvo plukdomi Merkiū ir Nėmuni iki Kaūno ir Klaipėdos.

Daug medienos iš Onušio girininkijos miškų supjaudavo Rieznýčios lentpjūvė. Dalis jos buvo sunaudojama vietoje, dalis vežama į Kaišiadorių geležinkelio stotį. Ją iš lentpjūvės veždavo Onuškyje gyvenęs totorius Ščiuckas, vienintelis miestelyje turėjęs nuosavą sunkvežimį³¹.

Per antrąją vokiečių okupaciją Onušio valsčiaus miškai priklausė Daugų miškų urėdijai. 1941–1944 m. Onušio girininkas buvo Petras Pipiliauskas. Girininkija buvo įsikūrusi

²⁴ Ozolinčius R. *Lietuvos miškai*, Vilnius, 2005, p. 9.

²⁵ *VĮ Trakų miškų urėdija*, Kaunas, 2005, p. 2.

²⁶ Medonis A. *Trakai*, Vilnius, 1965, p. 17.

²⁷ Isokas G., Tervydis A. *Trakų urėdijos miškų istorija*, Vilnius, 2008, p. 75.

²⁸ Vercinkevičius J. *Trakų rajonas*, Vilnius, 1981, p. 19; Medonis A. *Trakai*, Vilnius, 1965, p. 18.

²⁹ *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 525, ap. 9, s. v. 369 (1863–1864 m.).

³⁰ Isokas G., Tervydis A. *Trakų urėdijos miškų istorija*, Vilnius, 2008, p. 55.

³¹ Onušio girininkijos duomenys.

Miškas tarp Onušio ir Dusmenų. 2014 m. K. Driskiaus nuotr.

Onuškyje, Ugniagesių g. 11. Vokiečiai, suprasdami savo valdymo laikinumą, irgi negailestingai kirto miškus.

Prasidėjus naujai sovietų okupacijai, 1945 m. rugpjūčio 1 d. buvo panaikintos urėdijos ir girininkijos. Vietoj jų steigiamų miško pramonės ūkių tikslas buvo kuo labiau išplėsti medienos ruošos darbus. Onušio krašto miškai pateko į Rūdiškių miško pramonės ūkį kaip atskiras Onušio miško ruošos punktas (ruožas), kuriam priklausė 3 249 ha miško³². Ir toliau vyravo rankų darbas, medieną traukdavo arkliais. Tačiau atsirado pirmosios automašinos su gazogeneratoriniais varikliais.

1947 m. spalio 1 d. Trakų ir Rūdiškių miško pramonės ūkiai sujungiami į Trakų miškų ūkį. Jis suskirstomas į 9 girininkijas. Buvusio Onušio valsčiaus miškus pradeda administruoti Onušio girininkija, turinti 7 921 ha miško³³. 1949 m. girininkijoje buvo atlikti miškotvarkos darbai, miškai buvo inventorizuoti³⁴. Girininkijos raštinė buvo įsikūrusi 1920 m. statytame pastate Onuškyje.

1952 m. sausio 1 d. beveik visa Onušio girininkija perduodama Varėnės miškų ūkiui. Tik Samninkėlių eiguva prijungiama prie Rūdiškių girininkijos. Girininkija turėjo 7 921 ha miško. Jai priklausė Kreivakėjo, Rūklabalių, Onušio, Dambinos, Jūrgionių, Kietaviškių, Dusmenų, Žilinciškių, Šilaičių, Burbonių ir Žilinių miškai. Girininkijoje dirbo girininkas, girininko padėjėjas, žvalgas, buhalterė, arklininkas ir 13 eigulių. Nuolatinių darbininkų nebuvo. Visus darbus atlikdavo sezoniniai darbininkai, kurių tada netrūkdavo. Dirbo tik rankiniais įrankiais, miško medžiagą realizuodavo miške, pirkėjai medieną išveždavo arkliais³⁵.

³²Mankus R., Strazdienė E. *Valkininkų krašto miškų istorija*, Kaunas, 2006, p. 56.

³³Trakų miškų urėdijos archyvas.

³⁴Mankus R., Strazdienė E. *Valkininkų krašto miškų istorija*, Kaunas, 2006, p. 56.

³⁵Trakų miškų urėdijos archyvas.

Miškas Onuškio apylinkėse. 2014 m. K. Driskiaus nuotr.

1952–1957 m. girininkija per metus pagamindavo po 4 490–9 297 ktm miško medžiagos, arkliais ištraukdavo 540–2 026 ktm, šviesinimais ir valymais išugdydavo 31–106 ha miško, retinimais – 8–47 ha, naujo miško pasodindavo 25–107 ha, daigynų užveisdavo 0,32–1,0 ha. Kankorėžių sėklai surinkdavo 6 410–14 410 kg³⁶.

1957 m. – nauja reorganizacija. Prijungus vieną eiguvą iš Varėnės miškų ūkio Onuškio girininkijos, įsteigiama nauja Strėvės girininkija.

1957 m. Onuškyje pradėjusi veikti Daugų pramonės kombinato lentpjūvė „Darbas“ gamino ir stogams dengti lenteles³⁷. Per metus – 0,7–1,0 mln. lentelių. Cechas uždaromas 1960 m. rugsėjį³⁸.

1958 m. gegužės 1 d. atkurtas Valkiniūnų miškų ūkis iš Varėnos miškų ūkio perima Onuškio girininkiją su 6 775 ha miško. Be to, Onuškio girininkija skaldoma, iš jos dalies (2 419 ha) sukuriama Žilinų girininkija³⁹.

1958 m. Onuškio girininkijoje dirbo 13 nuolatinių darbuotojų: girininkas Stasys Balkelis, girininko padėjėjas, gamybos meistras, cecho meistras, buhalteris, 7 eiguliai ir arklininkas⁴⁰.

1960 m. Onuškio girininkija, tada turėjusi 4 046 ha miško, vėl perduodama Trakų miškų ūkiui⁴¹. Miške daugiausia darbų atliekama rankiniais įrankiais, miško ruošoje naudojami rankiniai kirviai ir pjūklai, želdinimo darbuose – sodikliai, kauptukai, kastuvai. Mechanizmai mažai naudojami.

1960 m. girininkija pagamino 2 544 ktm miško medžiagos, ištraukė arkliais 2 119 ktm, šviesinimais ir va-

³⁶ Onuškio girininkijos duomenys.

³⁷ Murauskaitė T. Pusė šimtmečio atiduota miškams, *Gyvenimas* (Prienai), 2007, rugs. 15.

³⁸ Onuškio girininkijos duomenys.

³⁹ Mankus R., Strazdienė E. *Valkininkų krašto miškų istorija*, Kaunas, 2006, p. 62.

⁴⁰ Onuškio girininkijos duomenys.

⁴¹ Trakų miškų urėdijos archyvas.

lymais išugdė 38 ha miško, retinimais – 8 ha, naujo miško pasodino 41 ha, daigynų užveisė 0,62 ha, kankorėžių sėklai surinko 4 480 kg, pagamino 417 000 vnt. dengimo lentelių. 1961 m. užveisiamas nedidelis (0,15 ha) medelynas.

1962 m. pradedama mechanizuota miško ruoša. Miškininkai gauna pirmuosius benzininius pjūklus „Družba“, su jais pradeda pjauti medžius, skersuoti stiebus. Šakos genimos kaip seniau – kirviais, mediena ištraukiama arkliais⁴².

1963 m. Bytautonių miškas kartu su eiguliu perduodamas Valkiniūnų miškų ūkiui, Onušio girininkija sumažėja iki 3 230 ha⁴³.

1964 m. susirūpinta sėklinių plantacijų steigimu. Onušio girininkijos 35 kvartale 0,5 ha plote buvo paskiepyta 500 pušų medelių, paimti 5 medžių įskiepai. Prigijo 33 proc. Tai gana daug, nes tada Rykantų girininkijoje prigijo tik 15 proc., Rūdiškių – 10,5 proc. Tačiau plantacija neatitiko naujų reikalavimų, buvo apleista⁴⁴.

Po karo daigynus praktiškai turėjo visos eiguvos. Jie buvo maži, neveiksmingi. 1965 m. buvo nutarta įsteigti po vieną didesnę daigyną visose girininkijose, tarp jų ir Onušio. Vėliau daigynus ir stambino, ir mažino.

1965 m. prie girininkijos prijungiamas „Nemuno“ kolūkiui priklausęs 96 ha miškas prie Duñblių ežero. Girininkijos plotas tampa 3 326 ha. 1965 m. Onušio girininkijoje atlikti miškotvarkos darbai ir sklypinė miškotvarka⁴⁵.

Per VII penkmetį (1961–1965 m.) Onušio girininkija pagamino 16 910 ktm miško medžiagos, iš jų mechanizuotai – 9 520 ktm, ištraukė į tarpinius sandėlius 9 638 ktm, šviesinimais ir valymais išugdė 248 ha jaunuolynų, pasodino 144 ha naujo miško, užveisė 2,43 ha daigynų, surinko 19 200 kg pušų ir eglių kankorėžių sėklai⁴⁶.

1966 m. miško kultūrai dirvą pradedama ruošti mechanizuotai vagonais. Pirmasis traktorius buvo „Belorus“ markės, po metų gautas naujas traktorius T-34. Jie traukė prikabinamą plūgą PKL-70. Su juo buvo vagojamos plyno kirtimo biržės. Prasidėjo miško želdinimo darbai po miško laja (polajinis želdinimas)⁴⁷.

1967 m. Trakų miškų ūkis buvo pervadintas į Trakų miškų pramonės ūkį. Girininkijų skaičius nuo 9 išaugo iki 14, jos susmulkėjo. Onušio girininkijai tada priklausė 3 521 ha miško⁴⁸.

1970 m. girininkijoje pirmą kartą pradėta medieną iš miško traukti mechanizuotai. Arklius pakeitė traktorius „Belorus“. Vėliau su specialiu šakų rinktuvu pradėta mechanizuotai valyti plyno kirtimo biržės. Rinktuvas buvo kabinamas prie traktoriaus TDT. Miške sumažėjo rankų darbų⁴⁹.

Girininkija pradėjo sodinti mišką kolūkiams priklausančiose eroduojančiose žemėse. Miškininkų pastangomis 1970 m. kolūkiams buvo pasodinta 41 ha miško, 1971 m. – 15 ha, 1973 m. – 7 ha, 1975 m. – 14 ha⁵⁰.

1971 m. girininko Raimundo Balkelio pastangomis girininkijai pastatomas naujas dviejų aukštų mūrinis pastatas. Jame įrengta girininkijos raštinė ir du gyvenamieji butai⁵¹.

⁴² Onušio girininkijos duomenys.

⁴³ Trakų miškų urėdijos archyvas.

⁴⁴ Isokas G., Tervydis A. *Trakų urėdijos miškų istorija*, Vilnius, 2008, p. 165.

⁴⁵ Onušio girininkijos duomenys.

⁴⁶ *Ten pat.*

⁴⁷ *Ten pat.*

⁴⁸ Trakų miškų urėdijos archyvas.

⁴⁹ Onušio girininkijos duomenys.

⁵⁰ *Ten pat.*

⁵¹ Rėčiūnienė J. Su nauda Onušio miškams, *Mūsų girios*, 2006, nr. 3.

Onuškio girininkijos darbuotojai. Iš kairės: eigulys J. Paulauskas, vyresnysis technikas A. Bielaitis, eigulys V. Mečkauskas, girininkas R. Balkelis, eiguliai J. Pališauskas, A. Zinkevičius ir S. Kasperavičius. 1978 m. Iš Onuškio girininkijos archyvo

1973 m. Onuškio girininkija padidėjo 514 ha miško, nes jai buvo sugražinti 93–105 Samninkėlių miško masyvo kvartalai. Miško šviesinimo ir valymo darbams pirmą kartą naudojamas cheminis būdas. Cheminė medžiaga – butilo esteris⁵².

1973 m. Lietuvoje buvo atrenkami geriausi selekciniu požiūriu eglynai, išskiriami plusiniai medžiai. Trakų miškų urėdijoje iš viso atrinkta 17 plusinių medžių, iš jų 8 buvo Onuškio girininkijoje⁵³.

1974 m. rekonstruojamas girininkijai priklausantis gyvenamasis namas Rūklabaliuose. Girininkija pradeda gaminti plataus vartojimo prekes. Per metus surišama ir parduodama 2 500 šluotų, 1 500 vantų. Jos buvo rišamos ir vėlesniais metais. Pavyzdžiui, 1985 m. pagaminta 4 350 šluotų ir 1 570 vantų⁵⁴.

1975 m. mišką sodinti pradėta mechanizuotai. Dusmenų kolūkiui taip buvo pasodinta 14 ha miško⁵⁵.

1977 m. Trakų miškų pramonės ūkyje vykdoma miškotvarka. Ūkyje lieka tik 11 girininkijų, Onuškio girininkijai skiriama dalis Vėžionių girininkijos miškų. Ji pradeda administruoti 4 161 ha miško. Išskiriamas papildomas eigulio etatas⁵⁶.

1981 m. iš Onuškio girininkijos perduodama Baltosios Vokės durpių įmonei 69 ha miško. Girininkijoje dirba 14 darbuotojų: girininkas, vyriausiasis technikas, 6 eiguliai ir 6 motopjūklininkai⁵⁷.

1983 m. Onuškio girininkijai suteiktas geriausias tais metais dirbusios Lietuvos miškų ūkio girininkijos vardas⁵⁸. Todėl 1984 m. Onuškėje įvyko visų Lietuvos miško ūkių ir girininkijų darbuotojų seminaras. Jo dalyviai susipažino su pirmaujančios šalyje girininkijos ugdomais medynais ir jų technologiniu sutvarkymu.

1987 m. šalia veikusi Strėvės girininkija perorganizuojama į Strėvos meistriją ir prijungiama prie Onuškio

⁵² Onuškio girininkijos duomenys.

⁵³ Mankus R., Strazdienė E. *Valkininkų krašto miškų istorija*, Kaunas, 2006, p. 166.

⁵⁴ Onuškio girininkijos duomenys.

⁵⁵ *Ten pat.*

⁵⁶ *Ten pat.*

⁵⁷ *Ten pat.*

⁵⁸ Lietuvos TSR miškų ūkio ir miškų pramonės ministras V. Lukaševičius, Miško pramonės ir medžio apdirbimo pramonės darbininkų profsąjungos Lietuvos respublikinio komiteto pirmininkas A. Rauka. Pirmojo laipsnio diplomas. Trakų miškų pramonės ūkio Onuškio girininkijos kolektyvui (girininkas Raimundas Balkelis, proforgas Aleksandras Bielaitis), Vilnius, 1984 m. sausio 31 d.

girininkijos, sustambinamos eiguvos. Tačiau tai trunka neilgai. 1990 m. sausi Strėvos meistrėja vėl performuojama į savarankišką girininkiją⁵⁹.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, Trakų miškų urėdijos plotas buvo 40 021 ha. Jai priklausė 11 girininkijų (tarp jų ir Onuškio) ir 56 eiguvos. 1992 m. urėdija priėmė 15 060 ha likviduotų kolūkių ir tarybinių ūkių miškų⁶⁰.

1992 m. įsteigtame Aukštādvario regioniniame parke pradėta saugoti čia augančius skroblynus, kadagynus, žolių turinčius eglynus, pelkėtus lapuočių miškus, pelkinius miškus, daug rūšių turinčius briedgaurnus, miškuose gyvenančius žvėris, paukščius, roplius, bestuburius, kitką⁶¹. Į parką pateko 382 ha Onuškio girininkijos ir 445 ha Onuškio žemės ūkio bendrovės miškų. Atitinkamai pakoreguotos Onuškio girininkijos ribos⁶².

Reikėjo rūpintis miško ateitimi. Miško sėklininkystės pagrindas yra sėklinės plantacijos, miško sėkliniai draustiniai ir sėkliniai medynai. 1993 m. Onuškio girininkijoje buvo išskirti pušų etaloniniai medynai, parinkti pliusiniai pušų medžiai⁶³.

Pradedamos rinkti kai kurių lapuočių medžių sėklos. Per 1991–1995 m. surinkta 34 kg beržų, 2,2 kg šermukšnių, 3,0 kg mažalapių liepų sėklų⁶⁴.

Girininkijos teritorijoje buvo nemažai šlapių ir užmirkusių teritorijų. Jos menkai produktyvios. 1993–1994 m. AB „Vievio melioracija“ Onuškio girininkijoje nusausino 13 ha pelkių ir įrengė 14,9 ha kultūrinių pievų. Iškasė 2 km magistralinių griovių, 2,6 ha apsauginių griovių, 5 pralaidas. Darbų vertė siekė 92,5 tūkst. litų. Vėlesniais laikais nusausinimo darbų nevykdė. Buvo atliekami tik priežiūros darbai, atnaujinami esami grioviai⁶⁵.

Miškus pradėta grąžinti buvusiems savininkams. Iš pradžių iki 10 ha miško, vėliau iki 25 ha, o nuo 1997 m. net iki 150 ha miško. Prasidėjus aktyviai miškų privatizacijai, 1999 m. Trakų miškų urėdijoje įsteigta Privačių miškų tarnyba⁶⁶.

1999 m. pro Onuškio miškus praūžęs viesulas „Anatolijus“ išvertė 1 800 ktm medienos. Viesulo pasekmes teko skubiai likviduoti⁶⁷.

2000 m. rugpjūtį praūžęs naujas viesulas išvertė ir išlaužė 17,6 ha miško, kurį teko išpjauti plynai⁶⁸.

2000 m. buvo atlikta išsami visų miškų inventorizacija. Visi miškai buvo suskirstyti pagal nuosavybės formas. Onuškio girininkija tada turėjo 6 516 ha miško, iš jo 2 494 ha buvo valstybinės reikšmės, 4 022 ha – privatūs ir skirti privatizuoti miškai⁶⁹.

Nuo 2002 m. visus medienos ruošos, jos priėmimo, apskaitos ir realizavimo darbus girininkija pradėjo vykdyti pagal rangos sutartis⁷⁰.

2003 m. Dānijos bendrovė „Nature Ecology and People Consult“ atliko Trakų miškų urėdijos patikėjimo teise valdomų ir naudojamų valstybinių miškų tvarkymo sertifikavimą. Kartu buvo vertinami Onuškio girininkijos miškai. Dānijos specialistai pripažino, kad šie miškai tinkamai saugomi, atsakingai vykdomas miško naudojimas ir atkūrimas, miškininkų veikla atitinka

⁵⁹ Trakų miškų urėdijos archyvas.

⁶⁰ Ten pat.

⁶¹ Lietuvos saugomos teritorijos, Kaunas, p. 142.

⁶² Trakų miškų urėdijos archyvas.

⁶³ Onuškio girininkijos duomenys.

⁶⁴ Ten pat.

⁶⁵ Ten pat.

⁶⁶ Ten pat.

⁶⁷ Ten pat.

⁶⁸ Ten pat.

⁶⁹ Ten pat.

⁷⁰ Ten pat.

*Onušio girininkijos darbuotojai.
Iš kairės: eigulys G. Korkazas, girininko pavaduotojas V. Okunevičius, girininkas R. Balkelis, eiguliai A. Zakarevičius ir J. Gaina. 2007 m.
Iš Onušio girininkijos archyvo*

aplinkosauginius, socialinius ir ekonominius standartus, užtikrina ilgalaikį medienos išlikimą ir produktyvumą, biologinės įvairovės išsaugojimą. Vadovaujantis šiais kriterijais Onušio miškams, kaip ir visiems Trakų urėdijos miškams, buvo įteiktas tarptautinis FSC miškų sertifikatas⁷¹.

Onušio miškininkai vykdo 2002 m. patvirtintą Lietuvos miškų ūkio politiką ir jos įgyvendinimo strategiją, kuri numato miškų ūkio plėtros tikslus ir priemones jiems įgyvendinti iki 2015 m. Tarp svarbiausių tikslų yra išsaugoti ir gausinti miško išteklius, didinti miško produktyvumą, miško nuosavybės formų įvairovę, užtikrinti miško ekosistemų stabilumą, išsaugoti biologinę įvairovę, gerinti miškų sveikatingumą, visuomenę informuoti apie miškus, jų būklę ir tvarkymą ir dalyvauti visuomenei sprendžiant svarbiausius miškų ūkio klausimus⁷².

2001–2005 m. girininkijoje buvo iškirsta 155,1 ha miško, gauta 30 410,1 ktm medienos. Šviesinimo, valymo ir retinimo darbai atlikti 199,2 ha plote, atkurta 104,1 ha miško⁷³.

Onušio girininkija atlieka šiuos darbus: rūpinasi bendra miškų apsauga, priešgaisrine, sanitarine apsauga, abitinių veikslių (audrų, sausrų) žalos likvidavimu, kerta subrendusį mišką, vykdo ugdomuosius ir sanitarinius kirtimus, ruošia medieną ir užsiima jos prekyba. Ypač daug dėmesio skiriama miškų želdinimui, rekreaciniams darbams, miško keliams, daug dirbama su visuomene, ypač vaikais, aiškinant miškų svarbą, elgesio miškuose taisykles⁷⁴.

2008 m. prie girininkijos buvo prijungta dalis Strėvos girininkijos miškų. Onušio girininkija prižiūri Onušio, Jūrgionių, Brastės, Ruklabalių ir kitus miškus.

Onušio girininkijos miškai nukentėjo po 2010 m. rugpjūčio 8 d. įvykusio škvalo. Teko plynai iškirsti beveik 70 ha miško.

Po 2010 m. girininkijoje kasmet iškertama apie 9 300 ktm medienos. Miško želdinimo apimtys kasmet yra apie 14 ha.

⁷¹Isokas G., Tervydis A. *Trakų urėdijos miškų istorija*, Vilnius, 2008, p. 215–217.

⁷²Onušio girininkijos duomenys.

⁷³Ten pat.

⁷⁴Ten pat.

*Onušio girininkija
2011 metais.
Iš Onušio
girininkijos archyvo*

2011 m. girininkijos teritorijoje buvo 7 312 ha miškų, iš jų valstybinės reikšmės – 3 048 ha, valstybinių miškų, rezervuotų nuosavybės teisėms atkurti ir privačių miškų – 4 020 ha. Miškuose vyrauja pušynai⁷⁵.

Onušio girininkai: 1947–1948 m. – Juozas Kaliukevičius, 1950–1955 m. – Vaclovas Petrusevičius, 1955–1966 m. – Stasys Balkelis, 1966–2008 m. – Raimundas Balkelis, nuo 2008 m. – Vytas Okunevičius.

Ilgesnią laiką dirbę girininko pavaduotojai: Aleksandras Bielaitis, Bronius Muknickas, Vytas Okunevičius. Dabar Vytas Karčiauskas.

Ilgiau dirbę eiguliai: Jonas Pališauskas, Albinas Zakarevičius, Vytautas Virganavičius, Rimantas Judickas, Gintaras Korkazas, Juozas Prakapas, Jonas Sabaitis, Juozas Radzevičius⁷⁶.

Girininkijos miškai priklauso I gaisringumo klasei, todėl miškininkai turi nuolat rūpintis priešgaisrine apsauga, prižiūrimos ir periamos priešgaisrinės juostos. 2006 m. pastatytas priešgaisrinio stebėjimo bokštas.

Onušio miškininkai daug dėmesio skiria rekreaciniams darbams. Prižiūri girininkijos miškuose esančius archeologinius ir istorinius paminklus. 731 kvartale yra Grúožninkų senkapis. Girininkijos darbuotojai prie Ešerinio ežero įrengė Kajučio poilsiavietę⁷⁷.

Miškininkams aktyviai talkina Onušio vidurinės mokyklos jaunųjų miško bičiulių būrelis „Girinukas“.

⁷⁵ Ten pat.

⁷⁶ Ten pat.

⁷⁷ Ten pat.

Aukštadvario regioninio parko pietinės dalies miškų paukščiai

Talvydas Špiliauskas

Paukščiai – ypatinga gyvūnų klasė, Lietuvoje ir Europoje sulaukusi išskirtinio dėmesio, neatsiejama nuo žmonių gyvenimo. Baigiantis įkyrėjusiai žiemai, minime vieversio dieną, vėliau – kovarnių, 40 paukščių, Pempės, Gandro, Pasaulinę paukščių dieną. Visi pavasario mėnesiai – kovas, balandis, gegužė – pavadinti paukščių vardais. Iš tikrųjų, kasmet nekantriai laukiame pavasario pranašo vieversio giesmelės, sodybų muzikanto varnėno švilptelėjimo, tolumoje aidinčio gervės trimitavimo, į gandrąlidį sugrįžusių baltųjų gandrų kalenimo. Atgiję skardžiabalsiai paukščių giesmininkų chorai – geriausia relaksacija po darganoto ir niūraus rudens, žvarbios žiemos ar tiesiog po sunkių dienos darbų. Laukdami grįžtančių sparnuočių, gaminame ir keliame inkilus, gandrąlidžius, juos taisome. Šiandien neišsivaizduojame sodybos be iškeltų inkilų sparnuočiams. Lietuvoje inkiluose apsigyvena daugiau kaip 20 paukščių rūšių – ne tik varnėnai, bet ir zylės (didžioji, mėlynoji, pilkoji), musinukės (pilkoji, margasparnė), raudonuodegės (paprastoji, dūminė), žvirbliai (naminis, karklažvirblis), čiurliai, bukučiai, gražagalvės, kukučiai, žalvarniai, klykuolės, pelėdos (naminė, žvirblinė, lututė) ir kt. Žiemą inkiluose randa prieglobstį neišskridę į šiltesnius kraštus paukščiai – zylės, bukučiai, geniai, pelėdos ir kt. Tyrimų metu nustatyta, kad tinkamai pagamintas ir iškeltas inkilas nelieka tuščias, visuomet privilioja mažuosius gyventojus. Mediniais nameliais gali pasinaudoti ne tik paukščiai, bet ir smulkūs žinduoliai – miegapelės, geltonkaklės pelės, šikšnosparniai.

Aukštadvario regioninio parko teritorijoje pastebėta daugiau nei 180 paukščių rūšių, iš jų daugiau nei 140 rūšių čia peri. Didžiąjai daliai paukščių rūšių gyvybiškai svarbūs medžiai ar įvairių tipų ir dydžių miškai, giraitės.

Miškai užima daugiau nei pusę (apie 58 proc.) Aukštadvario regioninio parko teritorijos. Didesni plotai yra šiaurės vakarinėje (Mežiškių kalvų miškas), rytinėje, šiaurės rytinėje (Strėvės ir Spindžiaus miškai) regioninio parko dalyse. O pietinėje, pietvakarinėje, pietrytinėje parko dalyse reljefas mažiau raižytas, plyti didesni dirbamų žemių plotai, dažnesnės pievos ir ganyklos. Už regioninio parko pietinės ribos, Antakalnio, Skynimų, Kęštūčių, Jočionių, Totoriškių, Peteriškių, Toliotonių, Parankāvos, Gineitiškių, Vėdžionių kaimų apylinkėse, dominuoja agrarinis kraštovaizdis.

Į regioninio parko teritoriją pakliūvantys miškai yra brandesni, nes pagal nustatytą ūkinį režimą priskiriami daugiausiai draustinių miškams (II ir III grupės ūkinis režimas). Šiuos miškus leidžiama kirsti, kai sulaukia brandesnio amžiaus, taigi vėliau negu ūkinius (IV grupės) miškus.

Miškai su brandžiais medynais išsiskiria gausia biologine įvairove. Vertingiausi miškai su brandžiais kietaisiais lapuočiais – ąžuolais, klevais, skroblais, guobomis, vinkšnomis, ypač jei likę stambūs džiūstantys, negyvi medžiai, stuobriai, virtuočiai. Negyvoje medienoje įsikuria mikroorganizmai, grybai, vabzdžiai. Tokiuose medžiuose randa maisto ir slėptuvių miško paukščiai, smulkieji žinduoliai. Miško sklypų su brandžiais medžiais yra Tolkieskių, Spindžiaus, Kreivakōjo, Babrauniņkų, Pāverknės, Šlaifų, Auksinio miškuose.

Šlaitų, Auksinio miškų apylinkėse pastebėtas vienas paslaptiniausių ir baikščiausių miško paukščių, saugomas Europoje ir Lietuvoje, – juodasis gandras. Tikriausiai netoliese išsirengęs lizdą, nes šiuose miškuose yra jam tinkamų atokių miško kampelių su stambiais medžiais, paraisčių, kur retai užklysta žmonės. Gauda žuvytes, varles, moliuskus, vabzdžius žolėmis apaugusiuose upeliuose, kūdrose, pelkaitėse. Šis paukštis slapukas – kiekvieno miško pasididžiavimas.

Regioninio parko pietinėje dalyje, Spindžiaus, Tolkiškių, Babrauninkų miškų pakraščiuose, dažnai pastebimas didžiausias plėšrusis paukštis Lietuvoje – jūrinis erelis. Jo snapas masyvus, skrendant sparnų mostai galingi, reti, atstumas tarp sparnų galų daugiau nei du metrai. Minta žuvimis, vandens paukščiais, graužikais, nugaišusiais gyvūnais. Derionių kaimo gyventojai stebėjo, kaip išpūdingai jūrinis erelis kūdroje žvejojo – krito į vandenį kaip akmuo, triukšmingai sukeldamas purslų kalną, netrukus pakilo ir nuplasnojo, naguose laikydamas nemenką karpį. Tačiau negi dėl kelių žuvelių pyksi ant tokio kilmingo ir saugomo paukščio...

Dažniausias plėšrusis paukštis – paprastasis suopis peri Babrauninkų, Kreivakajo, Spindžiaus, Šlaitų, Paverknės, Auksiniame miškuose. Tai vienas atkakliausių pelinių graužikų naikintojų, už varną kiek didesnis, viršutinė kūno pusė tamsiai ruda, apatinė pilkšva, šlakuota. Ieškodamas pelių, sklando pamiškėse, virš laukų, kartais pakimba ore, tankiai plasnodamas sparnais. Įprasta matyti suopį kantriai tupintį medyje, ant elektros stulpo, šieno kūgio. Sodiečiai turėtų džiaugtis, jei virš pasėlių medžioja suopis, tai reiškia, kad bus mažiau pelių ir gausesnis derlius. O po kiemą vaikstančios vištos šiam paukščiui visai nerūpi.

Plėšrieji paukščiai yra patys „kilmingiausi“, būtini natūralios gamtos gyvenime. Iš viso Lietuvoje pastebėta daugiau kaip dvidešimt plėšriųjų paukščių rūšių, dauguma jų retos, saugomos.

Vištinių būrio paukštis tetervinas – miško puošmena. Šis baikštus paukštis yra nedidelės vištos dydžio, patelės raibos, o patinai pasidabinę juodomis plunksnomis, baltu pauodegiu ir raudonais antakiais. Žiemą lesa beržų pumpurus, žirginius, vasaros metu mėgsta žolių lapelius, mėlynių uogas, vabzdžius. Tetervinai stebėti Babrauninkų, Kreivakajo, Šlaitų, Auksinio miškuose, jiems patinka šviesūs beržynai, samanoti raistai. Seniau šis paukštis buvo medžiojamas, dabar saugomas. Vienas išpūdingiausių reginių gamtoje yra tetervinų tuoktuvės pavasari. Ankstyvą balandžio rytą į miško laukymę atskrenda patinėlis ir ima burbuliuoti, taip viliodamas pateles. Netrukus atsiliepia kitas patinėlis, taip pat siekiantis patelių dėmesio. Vaikščiodami ir burbuliuodami patinėliai skečia plunksnas, stryksi, gali net susipešti. O patelė tingiai tupi ant beržo šakos ir mėgaujasi patinų vaidinimu...

Vištinių būriui priklauso ir stambiausias miško paukštis – kurtinys, kuriam, deja, mūsų miškuose perėti trūksta ramių kertelių. Iš viso mūsų krašte aptinkamos septynios rūšys paukščių, priskirtų šiam būriui.

Gervinių būrio paukščių aptinkamos devynios rūšys, o miškai būtini saugomam, bet pastaraisiais metais įprastam paukščiui – pilkajai gervei. Šis paukštis, trimituodamas ankstyvą pavasari, dar neištirpus sniegui, žadina žemę iš sąstingio, įkvepia žmones naujiems darbams. Esame įpratę gerves matyti pievose, pamiškėse, ant želmėnų, čia jos maitinasi. Perėti pasirenka šlapius, užliejamus, sunkiai

*Pilkoji gervė –
saugoma rūšis.
Autoriaus nuotr.*

įžengiamus juodalksnynus, apypelkius. Daugiausia gervių šeimų pastebėta užpelkėjusiose Veřknės pakrantėse, Paverknės, Auksinio miškuose. Iš viso regioniniame parke suskaičiuota apie dvi dešimtys perinčių gervių porų.

Karvelinių būrio atstovas uldukas – saugomas sengirių gyventojas. Įsikuria meletų iškaltuose uoksuose, drevėse. Peri pušynuose, mišriuose miškuose su brandžiomis pušimis – Spindžiaus, Babrauninkų, Auksiniame miškuose. Deja, šių retų paukščių nedaugėja, trūksta tinkamų medynų, paukščiams stinga ramybės.

Pats paslaptiniausias ir mažiausiai ištirtas būrys – pelėdinių paukščių. Šie paukščiai aktyviausi temstant ir naktį, todėl net ir žmonės, kurie darbingesni vakarais, vadiname pelėdomis. Naktiniai paukščiai skraido tyliai, jų visos dengiamosios plunksnos turi pūkų pamatą, nagai ir snapas aštrūs, pritaikyti grobiui sučiupti ir draskyti. Mažiausias šio būrio atstovas Lietuvoje – žvirblinė pelėda, ūgiu kiek mažesnė už varnėną. Jei ne pelėdiniam paukščiams būdingi požymiai – nukreiptos į priekį didelės apvalios akys, stambi galva, lenktas snapas, aštrūs nagai, – sunku būtų suprasti, kad toks mažas raibas paukštėlis yra plėšrūnas. Jo grobis – dažniausiai peliniai graužikai, pasitaikius progai, stveria žvirbliuką ar kitą mažą paukštėlį. Įdomus nutikimas buvo 2010 metų kovo mėnesį Ūnuškyje. Dienos metu šis paukštėlis atsitrenkė į vidurinės mokyklos vitrininį langą, apsvaigo ir nukrito ant žemės. Tupintį šalia mokyklos keistos išvaizdos paukštėlį pamatė moksleiviai ir atnešė mokytojai, jaunųjų miško bičiulių būrelio vadovai. Netrukus paaiškėjo, kad tai retas ir saugomas paukštis, o ant kojos turėjo metalinį žiedą su numeriu. Kelias valandas pailsėjusi, pabuvusi fotomodeliu, pelėda buvo išnešta į lauką ir sėkmingai nuskrido. Perdavus nuotraukas ir žiedo duomenis Lietuvos paukščių žiedavimo centrui, gautas įdomus atsakymas – žvirblinė pelėda žieduota Lėnkijoje, Gdąnsko apylinkėse, prieš metus. Tai pirmas atvejis Lietuvoje, kai aptikta kaimyninėje šalyje žieduota šios rūšies pelėda. Žvirblinės pelėdas švilpaujant teko girdėti ir matyti ne vieną kartą, tačiau dažniau šiaurinėje regioninio parko dalyje, kur daugiau eglynų. Šie išpūdingi sparnuočiai gyvena genių iškaltuose uoksuose, kartais įsikuria miške iškeltuose inkiluose.

Didžiausias pelėdinis paukštis, miškų „valdovas“ – didysis apuokas. Deja, dabar jau mūsų apylinkėse pamatyti ar išgirsti šį retą paukštį nepavyksta. Trūksta

*Pelėdžiukas
ropščiasi medžio
kamienu. Autoriaus
nuotr.*

apuokui ramių seno miško kampelių, nepatinka jam motorinių pjūklų ir traktorių keliamas triukšmas, žmonių vaikščiojimas, šūkavimas.

Iš viso Lietuvoje peri aštuonios pelėdų rūšys, iš jų dažniausiai aptinkama naminė pelėda. Tai įprastas mūsų sodybų, esančių atokiau, pamiškėse, kaimynas. Šis paukštis būstą įsirengia senų medžių drevėse, juodųjų meletų iškaluose uoksuose. Mielai apsigyvena inkiluose, kurie pagaminti iš tuščiavidurio rąstelio. Jeigu sodyboje apsilanko ar šalia įsikuria naminė pelėda, peliniams graužikams sunku išlikti gyviems. Įdomu, kad sutemus ūbauja tik pelėdos patinas, o patelės kartais atsiliepia skardžiai *kuvik kuvik*. Pelėdos yra bebaimiai paukščiai, agresyviai gina savo jauniklius, užpuolimą atakuoja praskrisdamos su atkištais aštriais kaip peiliai nagais. Tačiau pelėdoms ne visuomet pasiseka užauginti jauniklius. Kai tėvai medžioja, į lizdą kartais iširopščia kiaunė, kuri suryja kiaušinius ar jauniklius.

Žalvarninių būrio paukščiai Lietuvoje saugomi, tai patys spalvingiausi tropikų gyventojai. Sparčiai nykstanti rūšis, buvusi įprasta prieš tris dešimtmečius, – žalvarnis. Regioninio parko teritorijoje jau neužfiksuotos perinčios poros, pastebėti tik pavieniai paukščiai rudeninių migracijų metu. Šiems paukščiams reikia kelti inkilus pušynuose, šviesiuose miškeliuose. Tokie patys inkilai tinka kitam tropikų gražuoliui – kukučiui. Vėlyvą pavasarį pietinėje regioninio parko dalyje girdimas kukučio puspėjimas. Šie sparnuočiai maitinasi įvairiais stambiais vabzdžiais – mėšlavabaliais, grambuoliais ir jų lervomis, vorais, moliuskais. Saulėtą vasaros popietę važiuodamas Žilinėškių kaimo apylinkių smėlėtu keliuku, priekyje ant kelio išvydau judant kažkokius kupstelius. Privažiavęs arčiau atpažinau, kad tai du kukučiai, kurie mėgavosi smėlio voniomis. Atsargiai pristabdžiau automobilį maždaug trisdešimties metrų atstumu ir kelias minutes grožėjausi vaizdu. Pasitūrškę smėlyje, paukščiai paskrido į priekį ir vėl nutūpė ant keliuko. Man privažiavus, perskridimai dar kelis kartus kartojosi, kol paukščiai praleido automobilį, nuskrido į pušyną.

Geninių būrio paukščiai – tipiški miško gyventojai, mūsų krašte pastebėta dešimt rūšių. Juodoji meleta – didžiausias genių atstovas, varnos dydžio, juodos spalvos apdaru su raudona kepurėle. Šie sparnuočiai įsikuria didesniuose pušy-

*Juodoji meleta –
didžiausias geninių
būrio paukštis.
Autoriaus nuotr.*

nuose ir mišriuose miškuose, kur yra brandžių medynų ar pavienių storų medžių. Pietinėje regioninio parko dalyje jų pasitaiko Spindžiaus, Tolkiškių, Babrauninkų, Paverknės, Šlaitų, Auksinio miškuose. Patikusiame miške stambiuose, pažeistuose puvinio medžiuose išsikala keletą uoksų, viename iš jų peri. Apskaičiuota, kad meletų iškaltais uokšais naudojasi apie šešios dešimtys gyvūnų rūšių – paukščių, smulkiųjų žinduolių, vabzdžių. Maitinasi meletos po žieve gyvenančiais medžių kenkėjais (kinivarpomis, ūsuočiais), skruzdėlėmis, vorais, moliuskais. Spindžiaus miške per Jonines pavyko nufotografuoti juodųjų meletų šeimyną. Įdomu buvo stebėti, kaip abudu tėvai pakaitomis maitino du triukšmingus ir vis nepasotinamus jauniklius. Mūsų krašte tai įprastas paukštis, tačiau Europos Bendrijoje – saugomas. Žinotina, kad medžius su geninių paukščių iškaltais uokšais privalu palikti miško kirtimo metu.

Žvirblinių paukščių būrys – pats gausiausias, mūsų šalyje jų daugiau kaip 130 rūšių. Didžiosios dalies žvirblinių paukščių rūšių gyvenimas susijęs su medžiais – juose peri, maitinasi, slapstosi. Varnėnas – vienas dažniausių giesmininkų, jį žmogus privilegavo prie sodybų keldamas dėžes, inkilus. Senovėje Europos varnėnai buvo miškų gyventojai, įsikurdavo uoksuose, drevėse. Ir dabar jie noriai įsikuria uoksuose ir miškininkų iškeltuose inkiluose miškų pakraščiuose, kirtavietėse. Maitinasi daugiausia vabzdžiais ir jų lervomis, moliuskais, sliekais. Kartais varnėnai keiksnojami už nulestas vyšnias, tačiau liepos mėnesį, kai noksta vyšnios, mūsiškiai jau būna išskridę į Pietų Europą. Taigi mūsų vyšnias lesa pro šalį pietų link keliaujantys šiaurinių platumų varnėnai.

Literatūra

1. *Aukštadvario regioninio parko teritorijos taikomieji tyrimai*, 2013.
2. Gamtinės įvairovės išsaugojimo draugija. *Aukštadvario regioninio parko paukščiai*, 1997.
3. Kurlavičius P. *Vadovas Lietuvos paukščiams pažinti*, Vilnius, 2003.
4. Jusys V. *Lietuvos paukščių rūšių sąrašas*, 2012.
5. Jusys V., Karalius S., Raudonikis L. *Lietuvos paukščių pažinimo vadovas*, Kaunas, 2012.
6. Drobėlis E., Knyva V. *Lietuvos miškų plėšrieji paukščiai ir pelėdos*, Vilnius, 2010.

Gruožio ežeras. 2010 m. Ž. Driskiuvienės nuotr.

Pakalninkų kaimo vaizdai. 2010 m. K. Driskiaus nuotr.

ISTORIJA

Onušio apylinkių archeologiniai paminklai*

Manvydas Vitkūnas

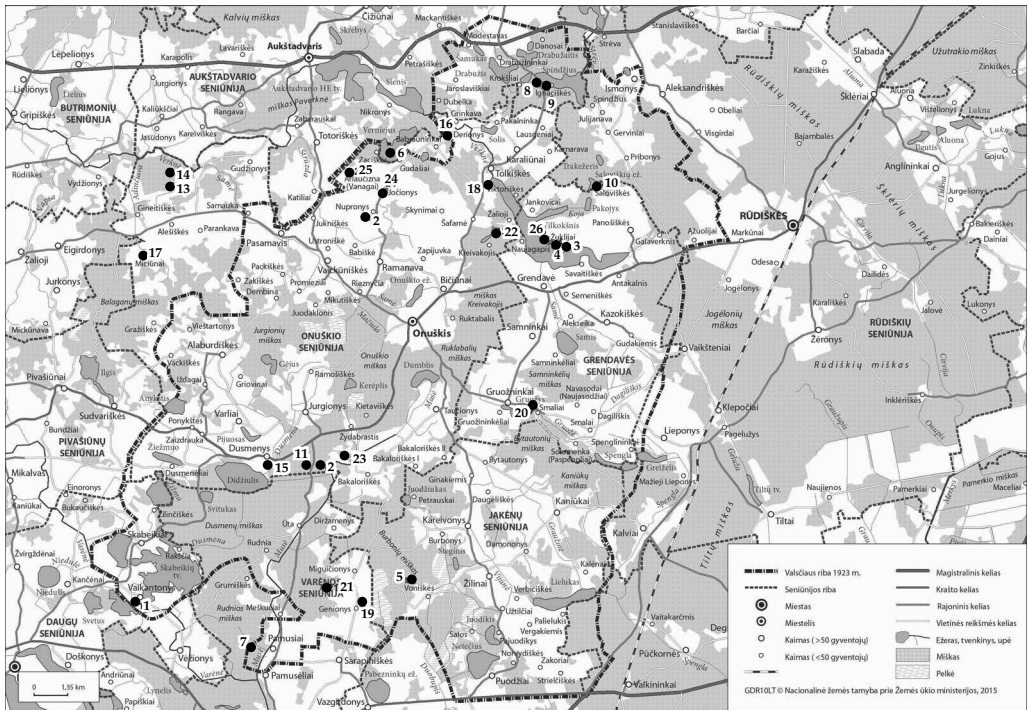
Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Gražiame Dzūkijos kampelyje – Ōnuškio ir Grendavės apylinkėse – ne tik įstabi gamta, bet ir gausu vertingų archeologinių objektų, reprezentuojančių įvairias praeities epochas – nuo akmens amžiaus radimviečių iki viduramžių ir naujųjų laikų archeologinių paminklų. Šiose apylinkėse yra keli piliakalniai, pilkapynai, mitologiniai objektai, dvarvietės. Iš jų tik menka dalis yra tyrinėta archeologų.

Šio straipsnio tikslas – apžvelgti Onušio apylinkių archeologinį paveldą ir pabandyti bendriausiais bruožais rekonstruoti šio krašto raidą priešistorėje, viduramžiais ir naujaisiais laikais. Pagrindiniai šaltiniai, rengiant šį straipsnį, buvo archeologinių žvalgymų bei tyrimų ataskaitos ir tarpukariu Valstybės archeologijos komisijos surinkta informacija. Peržvelgta mokslinė literatūra ir straipsniai periodinėje spaudoje, kuriuose yra žinių apie Onušio apylinkių archeologinius paminklus bei pavienius radinius. Autorius pats aplankė daugelį straipsnyje minimų objektų, apžiūrėjo muziejuose saugomus radinius iš archeologo Arūno Strazdo tirtų objektų – Miciūnų antrųjų senųjų kapinių (radiniai saugomi Lietuvos nacionaliniame muziejuje) ir Dusmenų dvarvietės (radiniai saugomi Trakų istorijos muziejuje). Autorius nuoširdžiai dėkoja kolegai archeologui A. Strazdui už konsultacijas ir leidimą straipsnyje skelbti jo vykdytų archeologinių žvalgymų ir žvalgomųjų archeologinių tyrimų metu surinktą medžiagą.

Kolektyvinių monografijų ciklo „Lietuvos valsčiai“ knygoje skelbiamuose straipsniuose apibrėžta tyrimų erdvė yra buvę valsčiai. Onušio valsčius, gyvavęs iki 1950 m., apėmė didesnę teritoriją nei dabartinė Trakų rajono Onušio seniūnija. Į jį pateko ir Trakų rajono Grendavės seniūnija, nedidelė dalis Trakų rajono Rūdiškių ir Alytaūs rajono Daūgų seniūnijų, taip pat Varėnos rajono Varėnės ir Jakėnų seniūnijų šiaurinės dalys. Straipsnyje apžvelgsime visą šią teritoriją.

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2015 01 26.

Onuškių apylinkių archeologiniai objektai (su žemėlapiu komentais)

Svarbiausi straipsnyje minimi archeologinio paveldo objektai

1. Vaikantonių radimvietė 2. Mirkelių, Nupronių piliakalnis 3. Žuklių I piliakalnis 4. Žuklių II piliakalnis 5. Voniškių piliakalnis 6. Verniejaus senovės gyvenvietė 7. Pamusių pilkapynas 8. Lausgenių pilkapynas 9. Lausgenių pilkapynas II 10. Saloviškių pilkapynas 11. Dusmenų pilkapis I 12. Dusmenų pilkapis II 13. Toliotonių, Valuikių pilkapynas, vad. Prancūzkapiais	14. Toliotonių, Valuikių pilkapis 15. Dusmenų dvarvietė 16. Derionių senosios kapinės 17. Miciūnų pirmosios senosios kapinės, vad. Kapiniai 18. Tolkiškių dvaro senųjų kapinių kompleksas 19. Genionių senosios kapinės 20. Gruožninkų senkapis (spėjamas) 21. Genionių akmuo, vad. Kiškio bažnyčia 22. Alkaičio, Žaliosios akmuo 23. Alkakalnis, vad. Pakoplyčkalniu 24. Jočionių lobio radimvietė 25. Vanagų lobio radimvietė 26. Žuklių lobio radimvietė

Archeologinių tyrinėjimų apžvalga

Paveldo objektai nuo seno domino žmones. Ypač daug dėmesio susilaukdavo išraiškingiausi seniausios krašto praeities liudininkai – piliakalniai. Ne tik praeitimi besidominčių šviesuolių, bet ir lobių ieškotojų dėmesio nestokojo pilkapiai. Daugybė jų buvo iškasinėta, įkapės išgrobstytos. Ne išimtis ir Onušio apylinkių archeologiniai paminklai.

Pirmasis šio krašto archeologinis paminklas, sulaukęs tyrinėtojų dėmesio, buvo Pāmusių pilkapynas (Varėnos r., Varėnos sen., miške šalia Pāmusių kaimo). Pilkapynas yra prie pat Onušio valsčiaus ribos – Pāmusių kaimas iki Antrojo pasaulinio karo priklausė Onušio valsčiui. Tačiau pats pilkapynas buvo jau buvusio Varėnos valsčiaus teritorijoje. Pāmusių pilkapyno tyrimų medžiaga yra labai reprezentatyvi ir svarbi, norint pažinti šio krašto žmonių dvasinę ir materialinę kultūrą viduriniame geležies amžiuje ir vėlyvojo geležies amžiaus pradžioje (V–X a.). 1889 m. Eduardas Volteris čia ištyrė 22 pilkapius. Tyrimus tęsė Vandalinas Šukevičius, 1889–1890 ir 1893 m. ištyręs dar 12 pilkapių¹. Informacija apie Pāmusių pilkapyną buvo pateikta ir Fiodoro Pokrovskio sudarytame „Vilniaus gubernijos archeologiniame žemėlapyje“, išleistame 1893 m.², bei 1928 m. išleistame kapitaliniame Petro Tarasenkos darbe „Lietuvos archeologijos medžiaga“³. 1968 m. Onos Kuncienės vadovaujama archeologinė ekspedicija Pāmusių pilkapyne ištyrė 13 pilkapių⁴. Pāmusių pilkapynas yra didžiausio archeologų dėmesio sulaukęs ir geriausiai ištirtas aptariamų apylinkių archeologinis paminklas.

Minėtame F. Pokrovskio „Vilniaus gubernijos archeologiniame žemėlapyje“, be Pāmusių pilkapyno, paminėti tuometiniame Trakų apskrityje Onušio valsčiuje žinomi archeologiniai objektai – Žūklijų (*Жукели*) piliakalnis, pilkapynas šalia Įsmonių kaimo („около дер. Еисманцевъ“; tikriausiai turėtas galvoje Strėvės pilkapynas⁵) ir pavieniai radiniai – šalia Vaikantonių (*Войконтань*) kaimo rasti pavieniai akmens amžiaus laikotarpio radiniai bei monetų lobis⁶.

1890 m. istorijos ir geografijos almanache „Wista“, leistame Vāršuvoje, paskelbta Vladislavo Sokolovskio surinkta informacija apie kelis pietų Lietuvos piliakalnius, tarp kurių buvo ir Žūklijų piliakalniai, kuriuos autorius buvo pats aplankęs, išmatavęs ir užrašęs vietos gyventojų pasakojimus⁷.

P. Tarasenkos „Lietuvos archeologijos medžiagoje“, be Pāmusių pilkapyno⁸, dar minimas Onušio valsčiuje

¹ Szukiewicz W. Kurhany ciałopalne w Pomusiu (pow. Trocki, gub. Wileńska), *Światowit*, Warszawa, 1900, t. 2, p. 1–16.

² Покровский Ф. *Археологическая карта Виленской губернии*, Вильна, 1893, с. 117.

³ Tarasenska P. *Lietuvos archeologijos medžiaga. Materialien für litauische Archeologie*, Kaunas, 1928, p. 202. (Toliau išnašose bus nurodoma tik lietuviška knygos pavadinimo dalis.)

⁴ Kuncienė O. Pāmūsio pilkapių, Varėnos r., tyrinėjimai 1969 metais, *Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1968 ir 1969 metais*, Vilnius, 1970, p. 61–64; Kuncienė O. Pāmūsio (Varėnos r.) pilkapiai (1. Laidosena), *LTSR mokslų akademijos darbai. A serija*, 1972, t. 3, p. 91–100; Kuncienė O. Pāmūsio (Varėnos r.) pilkapiai (2. Radiniai), *LTSR mokslų akademijos darbai. A serija*, 1973, t. 2, p. 103–123; Kuncienė O. Pāmusių pilkapynas, *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, 1987, t. 3, p. 287; Kuncienė O. Pāmusių pilkapynas, *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva*, Vilnius, 1998, t. 2, p. 272; Кунцене О. Исследования курганов Памусис, *Археологические открытия 1968 года*, Москва, 1969, с. 359–360.

⁵ Strėvos pilkapynas (unikalus kodas 3505) yra Trakų rajono Trakų seniūnijoje. Šiame straipsnyje jis nebus apžvelgiamas.

⁶ Покровский Ф. *Археологическая карта Виленской губернии*, Вильна, 1893, с. 125.

⁷ Sokolowski W. Do poszukiwaniu o pilkalniach, *Wista*, Warszawa, 1890, t. 4, p. 453–456.

⁸ Tarasenska P. *Lietuvos archeologijos medžiaga*, Kaunas, 1928, p. 202.

Žinios iš

LIETUVOS ŽEMĖS VARDYNAS

Surašė:

193. š. m. gruodžio mėn.

Bytautonių pr. m-los

Veličkienė Angelė mokytojas-a

Skilties Nr.

1. 25.

2b. Milžinkapis.

6. Ž.k.

7. Seniau buvo pušynas. Vėliau kapinės. Rasdavo pinigų ir dabar išariama kaulai.

8. Ariamas ne visas.

9. Apie 1/2 ha.

10. Prie Gruožio ežero į rytus.

12. Kasparavičienės Zosės sklype. Laukas akmenimis nusėtas.

Trakų apskritys *LM*

Onuškie valsčius

Gruožnikų km.

Žilin. laot. laot. Gruožnikų km.

1935 m. pildytos Lietuvos žemės vardyno anketos fragmentas

aptiktas nesukonkretintas akmenis amžiui priskirtas radinys („*rastas akmenis gadynės padaras*“)⁹, Vaikantonių („*Vaikautonių*“) kaime rastas akmeninis kirvukas¹⁰, Žuklių („*Žūklių*“) piliakalnis¹¹, taip pat piliakalnis, esantis Žilinių miškė, šalia „*Burlonių*“ kaimo¹². Akivaizdu, kad turimas galvoje Vōniškių piliakalnis, esantis Būrbonių miškė, netoli Būrbonių kaimo (Varėnos r.).

Vertingos iki sovietų okupacijos surinktos informacijos apie Onuškie apylinkių (kaip ir apie daugelio kitų Lietuvos vietovių, išskyrus tuomet Lėnkijos okupuotą Vilniaus kraštą) galima rasti Valstybės archeologijos komisijos archyve, kuris dabar yra Kultūros paveldo centro žinioje. Į šį archyvą pateko įvairių šalies valsčių gyventojų pranešimai apie archeologinius paminklus, mitologines vietas, pavienius radinius, kultūros paveldo paminklų pasai, brėžiniai, vietos gyventojų pasižadėjimai saugoti paveldo objektus, institucijų susirašinėjimo ir kiti dokumentai, fotonuotraukos.

Tai, kiek pirminės informacijos pateko į Valstybės archeologijos komisijos archyvą, priklausė visų pirma nuo konkrečiose vietovėse dirbusių mokytojų ir kitų šviesuolių aktyvumo. Į archyvą pateko ir XX a. ketvirtajame dešimtmetyje Lietuvos žemės vardynui rinktos informacijos anketos, kurias dažniausiai pildė mokytojai (Onuškie valsčiuje beveik visos anketos užpildytos 1935 m.). Aktyvūs šiame darbe buvo valsčiuje veikusių mokyklų pedagogai. Ypač daug pranešimų – septynis – pateikė Panóšiškių pradžios mokykloje mokytojavusi Marcelė Škėmaitė. Po vieną ar kelis pranešimus Valstybės archeologijos komisija gavo iš Žilinių pradžios mokyklos mokytojos Agnės Bigelytės, Bytautonių pradžios mokyklos mokytojos Angelės Veličkienės, Gūdakiemio pradžios mokyklos mokytojo Aleksandro Dragūno, Onuškie pradžios mokyklos mokytojo Donato Staniūno, Pāsamanio pradžios mokyklos mokytojos Salomėjos Karpavičiūtės ir Tólkiškių pradžios mokyklos mokytojo Jono Sveickacko, taip pat mokytojų Juozo Mitalo, Anelės Šalčiūnienės¹³.

⁹ *Ten pat*, p. 194.

¹⁰ *Ten pat*, p. 254.

¹¹ *Ten pat*, p. 269.

¹² *Ten pat*, p. 112.

¹³ Šiame straipsnyje cituojamų Valstybės archeologijos komisijos archyvinių dokumentų kalba netaisyta.

Gavus informacijos apie naikinamus arba sunaikinimo pavojuje atsidūrusius praeities paminklus, Valstybės archeologijos komisija kreipdavosi į tuometinės Trakų apskrities vadovybę, o ši pavesdavo policijos nuovados viršininkui sutvarkyti reikiamus paveldosaugos dokumentus. Nuovados viršininkas arba jo skirtas kitas pareigūnas užpildydavo atitinkamą blanką ir, esant reikalui, paimdavo raštišką žemės, kurioje yra archeologijos paminklas, valdytojo pasižadėjimą nenaikinti senovės paminklo ir jį prižiūrėti.

XX a. šeštajame dešimtmetyje Lietuvoje prasidėjo, o aštuntajame ir devintajame dešimtmetyje ypač suintensyvėjo planingi archeologiniai žvalgymai, kurių metu buvo renkami duomenys apie archeologinio paveldo objektus, jų būklę, sudaromi ir tikrinami paveldo objektų sąrašai.

1955 m. Lietuvos istorijos instituto¹⁴ žvalgomoji ekspedicija, vadovaujama A. Tautavičiaus, be kitų keliuose pietinės ir pietrytinės Lietuvos rajonuose esančių archeologinių paminklų, aplankė ir Pamusių pilkapyną bei Žuklijų piliakalnį¹⁵. 1970 m. tuometinės Mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos (MMT)¹⁶ darbuotojas archeologas Juozas Markelevičius žvalgė Varėnos rajono archeologinius paminklus, tarp jų – ir Genionių mitologinių akmenį, vadinamą Kiškio bažnyčia¹⁷. 1971 m. Lietuvos istorijos instituto¹⁸ žvalgomoji ekspedicija, vadovaujama A. Tautavičiaus, be daugelio kitų įvairiuose Lietuvos rajonuose esančių archeologinių paminklų, aplankė ir Dusmenų pilkapius¹⁹. 1973 m. į Onušio apylinkes atvyko Vytauto Daugudžio vadovaujama Lietuvos istorijos instituto žvalgomoji archeologinė ekspedicija. Jos dalyviai Júodaklonio ir Panošiškių kaimuose žvalgė vietas, kuriose spėjo buvus piliakalnius²⁰. 1978 m. Mokslinė metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba surengė archeologo Jono Balčiūno vadovaujamą žvalgomąją archeologinę ekspediciją Varėnos rajone. Ekspedicijos dalyviai aplankė Kiškio bažnyčia vadinamą akmenį Genionių kaime, Pamusių pilkapyną ir Voniškių piliakalnį²¹. 1984 m. MMT darbuotojai žvalgė Mirgėlių, Nupronių piliakalnį²². Paveldosaugininkai įvairiais metais rengė ir kitas žvalgomojo pobūdžio išvykas, tikrino archeologinių paminklų būklę. Šiame straipsnyje paminėti tik archeologinių tyrimų ataskaitose aprašyti archeologiniai žvalgymai.

1993 m. archeologo Arūno Strazdo vadovaujama Kultūros paveldo mokslinio centro mokslinė ekspedicija

¹⁴Tuomet – Lietuvos TSR mokslų akademijos Istorijos ir teisės institutas.

¹⁵Tautavičius A. LTSR MA Istorijos ir teisės instituto 1955 m. birželio 8–30 d. vykdytos žvalgomosios archeologinės ekspedicijos dienoraštis (Daugų, Druskininkų, Varėnos, Eišiškių, Šalčininkų, N. Vilnios, Vilniaus ir Trakų rajonai), *Lietuvos istorijos instituto Rankraštynas* (toliau – *LII R*), f. 1, b. 33, p. 57–58, 89–90.

¹⁶Prie tuometinės Lietuvos TSR Kultūros ministerijos veikusios Mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos pagrindu 1991 m. įsteigtas Lietuvos kultūros paveldo mokslinis centras, 1995 m. pertvarkytas į Kultūros paveldo centrą.

¹⁷Markelevičius J. Lietuvos TSR kultūros ministerijos Mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos vyr. mokslinio bendradarbio Markelevičiaus Juozo komandiruotės į Varėnos rajoną ataskaita, *LII R*, f. 1, b. 131, p. 6.

¹⁸Tuomet – Lietuvos TSR mokslų akademijos Istorijos institutas.

¹⁹Tautavičius A. 1971 m. žvalgomosios archeologinės ekspedicijos ataskaita (duomenys apie Kėdainių, Jonavos, Kauno, Kaišiadorių, Prienų, Alytaus, Trakų, Švenčionių, Raseinių ir Vilniaus rajonų archeologinius paminklus), *LII R*, f. 1, b. 313, p. 76–77.

²⁰Daugudis A. 1973 10 24 V. Daugudžio išvykos į Onušio apylinkes ataskaita, *LII R*, f. 1, b. 362, p. 1–3.

²¹Balčiūnas J. 1978 m. žvalgomosios archeologinės ekspedicijos Varėnos rajone ataskaita, *LII R*, f. 1, b. 2239, p. 11, 33–34, 41.

²²Dakanis B. Mažai žinomi Lietuvos piliakalniai, *Kultūros paminklai*, Vilnius, t. 1, 1994, p. 45–46.

žvalgė įvairių Rytų Lietuvos rajonų archeologinius paminklus. Ekspedicijos metu aplankyti Lausgėnių pilkapiai, o Dusmenų dvarvietė ne tik žvalgyta, bet atlikti ir žvalgomieji archeologiniai tyrimai (iširtas 1 kv. m dydžio šurfas). Iš viso surinkti 49 archeologiniai radiniai.²³ 1995 m. A. Strazdo vadovaujama Kultūros paveldo centro specialistų grupė žvalgė Salóviškių pilkapyną²⁴. 1997 m. A. Strazdo vadovaujama Kultūros paveldo centro žvalgomoji archeologinė ekspedicija lankė įvairius objektus Molėtu, Trakų ir Vilniaus rajonuose, tikslino spėjamų archeologinių paminklų chronologiją. Ekspedicijos metu Onušio seniūnijoje aplankytos Derionių, Miciūnų 1-osios ir Miciūnų 2-osios senosios kapinės. Pastarajame objekte iširta 4 x 1 m dydžio žvalgomoji perkasa²⁵.

Onušio apylinkių neaplenkė ir povandeninės archeologijos specialistai. 2004 m. archeologai Mantas Kvedaravičius ir Elena Pranckėnaitė žvalgė Vilokšnio ežero dugną. Buvo išžvalgytas 5,8 hektarų plotas (daugiausia – ežero seklumos), tačiau jokių archeologinių radinių aptikti nepavyko²⁶.

2009 m. tyrėjų grupė (Darius Stončius, Mindaugas Mačiulis, Gintautas Zabiela, Zenonas Baubonis) atliko įvairiose Lietuvos vietose esančių ežerų salų archeologinius žvalgymus, siekdami aptikti čia buvusių senųjų gyvenviečių pėdsakus. Viena iš tirtų salų yra buvusio Onušio valsčiaus teritorijos šiauriniame paribyje, Verniėjaus ežere²⁷. 2011 m. Genionių senąsias kapines žvalgė Kultūros paveldo centro archeologai Jonas Balčiūnas, A. Strazdas ir Algirdas Skrupskelis²⁸. 2013 m. Onušio miestelyje, sklype Mokyklos g. 4, nedidelius žvalgomuosius archeologinius tyrimus atliko archeologas Pavelas Vutkinas²⁹.

Žinių apie Onušio apylinkių archeologinius paminklus bei pavienius radinius galima rasti „Lietuvos TSR archeologijos atlaso“ keturtomyje³⁰. Informacija apie Onušio apylinkių piliakalnių pateikiama G. Zabielos ir Z. Baubonio sudaryto „Lietuvos piliakalnių atlaso“ 3 tome³¹.

Onušio apylinkėse yra lankęsi ir čia buvusias šventvietes lokalizavę kraštotyrininkas ir žygeivis Tadas Šidiškis, archeologas Vykintas Vaitkevičius.

Eugenijaus Ivanausko knygoje „Lietuvos pinigų lobiai, paslėpti 1390–1865 metais“ yra žinių apie Onušio apylinkėse aptiktus monetų lobius³².

²³Strazdas A. 1993 m. archeologijos paminklų žvalgymas Rytų Lietuvoje, *LII R*, f. 1, b. 2340, p. 10–12, 22–23; Balčiūnas J., Dakanis B., Strazdas A. Archeologijos paminklų žvalgymas 1992 ir 1993 metais, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992 ir 1993 metais*, Vilnius, 1994, p. 290–291.

²⁴Strazdas A. 1995 metų archeologijos objektų žvalgymas Neringos mieste, Skuodo ir Trakų rajonuose, *KPC PB*, f. 28, ap. 1, b. 22, p. 9; Strazdas A. Archeologijos objektų žvalgymas ir žvalgomieji kasinėjimai 1995 m., *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1994 ir 1995 metais*, Vilnius, 1996, p. 305.

²⁵Strazdas A. 1997 metų neaiškių archeologijos objektų žvalgymo Molėtu, Trakų ir Vilniaus rajonuose ataskaita, *LII R*, f. 1, b. 2879, p. 5–9.

²⁶Kvedaravičius M., Pranckėnaitė E. Rytų Lietuvos ežerų povandeniniai archeologiniai žvalgymai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2004 metais*, Vilnius, 2006, p. 317.

²⁷Stončius D., Mačiulis M., Zabiela G., Baubonis Z. Senosios gyvenvietės Lietuvos ežerų salose, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2009 metais*, Vilnius, 2010, p. 441–452.

²⁸Balčiūnas J., Strazdas A., Skrupskelis A. Informacija apie Genionių senąsias kapines. Priėgta internete: <http://kvr.kpd.lt/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=7166> (tikrinta 2015 m. sausio 19 d.).

²⁹*Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2013 metais*, Vilnius, 2014, p. 506.

³⁰*Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, Vilnius, 1974, t. 1, Akmens ir žalvario amžiaus paminklai; 1975, t. 2, Piliakalniai; 1977, t. 3, I–XIII a. pilkapynai ir senkapiai; 1978, t. 4, I–XIII a. radiniai.

³¹*Lietuvos piliakalniai. Atlasas*, sud. Z. Baubonis, G. Zabiela, Vilnius, 2005, t. 3.

³²Ivanauskas E. *Lietuvos pinigų lobiai, paslėpti 1390–1865 metais*, Vilnius, 1995.

Informacijos apie Vanagų kaime 1963 m. rastą lobį surinko ir istorijos muziejaus mokslo darbuotoja Dalia Andrašiūnaitė³³.

Informacija apie Onušio apylinkių archeologinius paminklus taip pat pateikiama enciklopedinio pobūdžio leidiniuose. Žinių apie daugelį Trakų ir Varėnos rajonų paveldo objektų buvo paskelbta 1998 m. pasirodžiusiame leidinyje „Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva“³⁴. Apie Onušio apylinkių archeologinius paminklus enciklopedinius tekstus parengė Jonas Balčiūnas³⁵, Bronius Dakanis³⁶, Vytautas Daugudis³⁷, Ona Kuncienė³⁸, Vytautas Urbanavičius³⁹. Kitose bendro pobūdžio lietuviškose enciklopedijose randame duomenų tik apie dalį svarbesnių Onušio apylinkių archeologinių paminklų⁴⁰.

Duomenys apie Onušio apylinkių, kaip ir kitų Lietuvos vietovių, archeologinių paveldą kaupiami Kultūros paveldo centre, Kultūros paveldo departamente ir jo Vilniaus teritoriniame padalinyje (apie Trakų rajone esančius paminklus) bei Alytaus teritoriniame padalinyje (apie Varėnos ir Alytaus rajonuose esančius paminklus), taip pat minėtų rajonų savivaldybėse. Krašto praeitimi domisi kai kurie mokytojai, kraštotyrininkai.

Akmens ir bronzos amžiaus radiniai

Akmens amžiumi ir ankstyvuoju metalų laikotarpiu datuojamų archeologinių paminklų Onušio apylinkėse nėra tirta, nors visiškai netoli, daugiausia į pietus ir pietvakarius nuo jų, Varėnos rajone, labai gausu įvairių akmens ir bronzos amžių periodų gyvenviečių bei stovyklaviečių. Onušio apylinkėse aptikti tik pavieniai laikotarpio iki Kristaus gimimo archeologiniai radiniai.

Bene pirmasis akmens arba ankstyvojo metalų laikotarpio radinius iš Onušio apylinkių paminėjo F. Pokrovskis „Vilniaus gubernijos archeologiniame žemėlapyje“. Jis nurodė, kad šalia **Vaikantonių** kaimo (dab. Alytaus r. Daugų sen.) rasti akmeninis kirvis („каменный молоток“) ir belemnitas, pavadintas perkūno strėle („громовая стрѣлка“)⁴¹. Dar vienas išties retas ir reikšmingas akmens amžiaus radinys iš Vaikantonių, patekęs į mokslininkų akiratį, buvo raginis ietigalis su įstatytais mikrolitiniais titnaginiais ašmenimis. Archeologas Karolis Mekas (1906–1993), tuo metu dirbęs Kauno miesto muziejuje restauratoriumi, 1933 m. žurnale „Trimitas“ paskelbė straipsnį „Lietuvoj prieš 9 000–12 000 m.“, kuriame aprašė Vaikantonysė aptiktą ietigalį:

„Per įvairius žemės darbus dažnai patenka dienos švieson vis naujų radinių, kurie liudija apie tolimą mūsų krašto praeitį. Kultūrtechnikas Z. Malinauskas, vykdydamas nusauginimo darbus Vaikantonių k. Onušio vls. Trakų apskr., tarp dumblių sluoksnio Varėnos upėj rado kaulinį harpūną, t. y. kaulinį 24,5 cm ilgio paplokščią įrankį, kurio vienoj briaunoj prisodinta

³³ Andrašiūnaitė D. Trakų rajono monetų lobiai, *LII R*, f. 1, b. 223, p. 1–2.

³⁴ *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva*, Vilnius, 1998.

³⁵ Balčiūnas J. Voniškių piliakalnis, *ten pat*, p. 293.

³⁶ Dakanis B. Dusmenų antrasis pilkapis, *ten pat*, p. 21; Dakanis B. Dusmenų pirmasis pilkapis, *ten pat*, p. 21; Dakanis B. Mirgelių–Nupronių piliakalnis, *ten pat*, p. 34; Dakanis B. Valuikų pilkapynas, *ten pat*, p. 92–93; Dakanis B. Valuikų pilkapis, *ten pat*, p. 93.

³⁷ Daugudis V. Žuklių piliakalnis, *ten pat*, p. 95.

³⁸ Kuncienė O. Pamusių pilkapynas, *ten pat*, p. 272.

³⁹ Urbanavičius V. Kiškio bažnyčia, *ten pat*, p. 230.

⁴⁰ Straipsnyje nurodomi objektų, įtrauktų į Kultūros vertybių registrą, unikalūs kodai. Jie tikrinti pagal Kultūros vertybių registro prieigą internete: <http://kvr.kpd.lt/heritage/> (2015 m. sausio 7 d.).

⁴¹ Покровский Ф. *Археологическая карта Виленской губернии*, Вильна, 1893, с. 125.

septyni aštrūs titnaginiai danteliai. Kad stipriau danteliai kaule laikytųsi, priklijuota sakais ar šiaip kokiais klijais. Harpūno kaulinė dalis ir joje titnago dantims sudėti ravelis labai dailiai apdirbtas ir turi titnaginiais įrankiais apdirbimo žymių. Rastas Vaikantonnyse harpūnas pagal formą yra iš viduriniojo akmens laiko tarpo (10 000–7 000 m. pr. Kr. gim.) <...>.”⁴²

Archeologė Rimutė Rimantienė ši šalia Varėnės upės aptiktą retą radinį – ietigalį su mikrolitininiais ašmenimis – taip pat priskyrė mezolito laikotarpiui (8–4 tūkst. m. pr. Kr.). Lietuvoje panašus ietigalis yra aptiktas Opšrūtuose (Vilkaviškio r.)⁴³. Vaikantonnyse rastas mezolito radinys atsidūrė Kauno miesto muziejuje (dabar saugomas Vytauto Didžiojo karo muziejuje). Apie tai 1933 m. rašė „Lietuvos aidas“:

„Kult. Z. Malinauskas dovanojo muziejui kaulinį su įdėtais titnaginiais danteliais harpūną, rastą Varėnos upėj, kasant kanalą ties Vaikantonių k., Onušio vls.“⁴⁴

Į muziejus pakliuvo dar keli akmens amžiaus ir ankstyvojo metalų laikotarpio radiniai iš Onušio apylinkių. Trakų istorijos muziejuje saugomas **Jočionių** kaime (Trakų r., Onušio sen.) aptiktas akmeninis kirvis keturkampe pentimi⁴⁵, o Lietuvos nacionaliniame muziejuje – panašus kirvis iš **Pamusių** (Varėnos r., Varėnos sen.)⁴⁶. 1993 m. žvalgant **Dusmenų** (Trakų r., Onušio sen.) dvarvietės teritoriją, link Dusmenės upelio besileidžiančiame šlaite rasta pavienių titnago nuoskalų, gremžtukas, rėžtukas⁴⁷. Šie radiniai pateko į Trakų istorijos muziejų.

P. Tarasenka „Lietuvos archeologijos medžiagoje“ mini, kad **Ūnuškyje** „yra rastas akmens gadynės padaras“, tačiau neaišku, kas konkrečiai turima omenyje⁴⁸.

Laikotarpiu iki Kristaus gimimo datuojamas archeologinis paveldas Onušio apylinkėse nėra gausus. Turimi radiniai leidžia teigti, kad šiose apylinkėse neabejotinai buvo gyvenama jau mezolito laikotarpiu (8 000–4 000 m. pr. Kr.).

Vos už keliolikos kilometrų, centrinėje ir pietinėje Varėnos rajono dalyje, labai gausu visų akmens amžiaus periodų archeologinių paminklų, liudijančių šį kraštą buvus gausiai gyvenamą nuo pat pirmųjų žmonių pasirodymo dabartinėje Lietuvos teritorijoje. Akmens amžiaus gyvenvietės

Vaikantonių kaime rastas ietigalis su mikrolitininiais ašmenimis.

Rimantienė R. Akmens amžius Lietuvoje. Vilnius, 1984, p. 91

⁴²Mekas K. Lietuvoj prieš 9 000–12 000 m., *Trimitas*, 1933, Nr. 12, p. 230.

⁴³Rimantienė R. *Akmens amžius Lietuvoje*, Vilnius, 1984, p. 88, 44:9 pav., p. 91.

⁴⁴Kauno miesto muziejus gavo brangių senienų, *Lietuvos aidas*, 1933, kovo 1, p. 7.

⁴⁵*Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, Vilnius, 1974, t. 1, Akmens ir žalvario amžiaus paminklai, p. 130.

⁴⁶*Ten pat*, p. 162.

⁴⁷Strazdas A. 1993 m. archeologijos paminklų žvalgymas Rytų Lietuvoje, *LII R*, f. 1, b. 2340, p. 11, 23.

⁴⁸Tarasenka P. *Lietuvos archeologijos medžiaga*, Kaunas, 1928, p. 194.

dažniausiai išikurdavo sausose upių bei ežerų pakrantėse. Piečiau nuo Onušio apylinkių esančių Meřkio, Ūlės, Katrės pakrantėse tokių gyvenviečių gausu. Onušio apylinkėse jokių didesnių upių nėra. Galbūt tai lėmė, kad šis kraštas akmens amžiuje (10 000–1 800 m. pr. Kr.) ir ankstyvajame metalų laikotarpyje (bronzos ir ankstyvajame geležies amžiuje – 1 800 m. pr. Kr.–Kristaus gimimas) buvo apgyvendintas menčiau nei kaimyninės teritorijos.

Piliakalniai ir geležies amžiaus gyvenvietės

Ankstyviausi piliakalniai dabartinės Lietuvos teritorijoje pradkami įrengti I tūkst. pr. Kr. (vėlyvajame bronzos amžiuje ir ankstyvajame geležies amžiuje). Piliakalniai naudoti visą geležies amžių ir viduramžių epochoje (iki XIV a. pabaigos–XV a. pradžios), o kai kuriuose piliakalniuose būta ir vėlesnių laikotarpių įtvirtinimų arba dvarviečių. Geležies amžius – plati archeologinė epocha, Lietuvos archeologijoje suskirstyta į keturis periodus – ankstyvąjį (V–I a. pr. Kr.), senąjį (I–IV a.), vidurinįjį (V–IX a.) ir vėlyvąjį (X–XII a. (XIII a. pradžia))⁴⁹.

Buvusio Onušio valsčiaus teritorijoje yra keturi piliakalniai. Du iš jų (Žuklių piliakalnis su gyvenviete ir Žuklių II piliakalnis, vadinamas Piliakalniuku) sudaro vieną archeologinių paminklų kompleksą.

Informacija apie Lietuvos piliakalnius yra susisteminta G. Zabelos ir Z. Baubonio sudarytame tritomyje „Lietuvos piliakalnių atlasas“. Atlase pateikiami svarbiausi duomenys apie piliakalnius, jų matmenis, formą, chronologiją, vykdytus tyrimus. Šiame straipsnyje pateiksime duomenis iš minėto atlaso ir papildysime juos informacija iš Valstybės archeologijos komisijos archyvo, archeologinių žvalgymų bei tyrimų ataskaitų ir kitų šaltinių.

Tarp Onušio ir Aukštādvario yra **Mirgelių, Nupronių piliakalnis** (Trakų r., Onušio sen.; unikalus kodas – 16320), datuojamas I tūkst. m. pirmąja puse ir viduriu. Piliakalnis įrengtas atskiroje kalvoje. Jo aikštelė pailga šiaurės vakarų–pietryčių kryptimi, 50 m ilgio, 24 m pločio, iki 2 m įdubusi viduriu bei pietvakarinio kraštu. Piliakalnis labai apardytas arimų, šiuo metu dirvonuoja⁵⁰.

Pirmieji pranešimai apie Nupronių kaime esančius archeologinius radinius Valstybės archeologijos komisiją pasiekė 1935 m. Pranešta, kad „*Nupronių kaime yra kalnelis, kuriame randama žmonių kaulų ir geležinių senienų, apleistas, be priežiūros*“⁵¹. Iš šio aprašymo atrodytu, kad kalbama ne apie piliakalnį, bet apie senkapį. Iš paminklo paso sužinome, kad minimas objektas yra ūkininko Andriaus Arlausko žemėje. Paminklo pase nurodoma, kad tai „*senkapis, žmonių niekaip nevadinamas „kalnas*“. Pateikiama ir žinių apie radinius:

„Retkarčiais randama žmonių kaulai. Visi gyventojai sako nieko nežiną, tik Arlausko piemuo sako radęs gretimame kalne peiliuką, žmonių kaulų. Vietoje nuvykę radome ornamentuotų puodo šukių, skaldyto titnago skeveldrų (titnago tašyto ir retušuoto esama ir tolimesnė aplinkoj).“⁵²

⁴⁹ Skirtingų archeologų darbuose atskirų geležies amžiaus periodų datavimas ir pati periodizacija skiriasi.

⁵⁰ *Lietuvos piliakalniai. Atlasas*, sud. Z. Baubonis, G. Zabiela, Vilnius, 2005, t. 3, p. 152–153.

⁵¹ Valstybės archeologijos komisijos medžiaga, *Kultūros paveldo centro paveldosaugos biblioteka* (toliau – KPC PB), f. 1, ap. 1, b. 58, l. 234.

⁵² *Ten pat*, l. 232.

Mirgelių, Nupronių piliakalnis. Manvydo Vitkūno nuotr., 2011 m.

Iš žemės savininko ūkininko A. Arlausko 1935 m. spalio 3 d. buvo paimtas pasižadėjimas saugoti senovės paminklą. Pasižadėjime objektas įvardytas painiai: „Piliakalnis, vadinamas senkapiu.“⁵³ 1937 m. data įrašyta ranka braižytame vietovės plane, kuriame nurodyta, kurioje vietoje kaimo gyventojai „rado žmonių kaulų ir peilaitį“⁵⁴. Ši vieta daugmaž sutampa su piliakalnio lokalizacija. Lieka taip ir neaišku, ar minimi žmonių kaulai bei peilis buvo rasti ant piliakalnio, ar kažkurioje gretimose kalvoje. Gali būti, kad Nupronyse būta ir piliakalnio, ir laidojimo paminklo, tačiau dabar mokslininkams ir paveldosaugininkams šioje vietovėje žinomas tik piliakalnis.

Mirgelių, Nupronių piliakalnį 1984 m. žvalgė Mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos darbuotojai. Piliakalnio aikštelės vidurinėje dalyje po pusmetrinio armens sluoksniu fiksuotas tokio paties storio kultūrinis sluoksnis, kuriame aptikta puodų lygiu, gludintu, brūkšniuotu bei grublėtu paviršiumi, šukių, molio tinko fragmentų, apdegusių akmenų ir degėsių⁵⁵.

Dviejų piliakalnių ir senovės gyvenvietės kompleksas yra Vilkokšnio ežero šiauriniame krante, Žuklių kaime (Trakų r., Grendavės sen.). **Žuklių I piliakalnis** (unikalus kodas – 3530) ir šalia jo esanti gyvenvietė (unikalus kodas – 24145) sudaro vieną kompleksą, turintį bendrą pavadinimą ir kodą Kultūros vertybių registre – **Žuklių piliakalnis su gyvenvieta** (unikalus kodas – 24144). Šalimais yra ir **Žuklių II piliakalnis**, vadinamas Piliakalniuku (unikalus kodas – 33656).

Žuklių I piliakalnis įrengtas Vilkokšnio ežero šiauriniame krante esančioje atskiroje kalvoje. Aikštelė ovali, pailga šiaurės–pietų kryptimi, 20 x 12 m dydžio. Ją žiedu juosia 1,5 m (pietinėje pusėje) ir 3 m (šiaurinėje pusėje) aukščio, 9–15 m pločio pylimas. Šiaurinėje papėdėje iškastas 26 m pločio, 2 m gylio griovys. Šlaitai statūs, 5–8 m aukščio. Piliakalnis dirvonuoja. Šiaurinėje papėdėje 0,5 ha plote yra papėdės gyvenvietė. Žuklių I piliakalnis datuojamas I tūkst.

⁵³Ten pat, l. 236.

⁵⁴Ten pat, l. 237.

⁵⁵Dakanis B. Mažai žinomi Lietuvos piliakalniai, *Kultūros paminklai*, Vilnius, 1994, t. 1, p. 45–46; Dakanis B. Mirgelių–Nupronių piliakalnis, *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva*, Vilnius, 1998, t. 2, p. 34.

*Žuklių I piliakalnis.
Manvydo Vitkūno
nuotr., 2011 m.*

*Žuklių I piliakalnis.
Aikštelės ir pylimo
dalis. Manvydo
Vitkūno nuotr.,
2011 m.*

viduriu–II tūkst. pradžia. Apie 100 m į vakarus nuo Žuklių I piliakalnio yra Žuklių II piliakalnis, vadinamas Piliakalniuku. Šis piliakalnis įrengtas Vilkokšnio ežero šiauriniame krante esančioje atskiroje kalvoje. Aikštelė ovali, pailga šiaurės rytų–pietvakarių kryptimi, 23 x 17 m dydžio. Šlaitai vidutinio statumo, 4–6 m aukščio. Piliakalnis labai apardytas arimų ir duobių, dirvonuoja. Žuklių II piliakalnis datuojamas I tūkst. pradžia⁵⁶.

Aukštame ežero krante nuostabios gamtos apsupti Žuklių piliakalniai XIX a. atkreipė paveldotyrininkų dėmesį.

1890 m. istorijos ir geografijos almanache „Wisła“ paskelbta Vladislavo Sokolovskio surinkta informacija apie Žuklių piliakalnius. Pateikiamas gana platus dviejų piliakalnių aprašymas,

⁵⁶*Lietuvos piliakalniai. Atlasas*, sud. Z. Baubonis, G. Zabiela, Vilnius, 2005, t. 3, p. 168–169.

*Žuklijų II piliakalnis.
Manvydo Vitkūno
nuotr., 2011 m.*

nurodyti atstumai tarp abiejų piliakalnių ir jų matmenys (autorius rašė, kad pats viską išmatavo pėdomis, nenaudodamas mechaninių matavimo prietaisų).

„Ant gana ilgo Vilkokšnio ežero, kurio ilgis – mylia, o plotis – iki 1 050 pėdų, 700 pėdų nuo Žuklijų kaimo, yra du piltiniai kalnai, iš kurių vienas daug aukštesnis, o kitas, 243 pėdos į vakarus nuo pirmojo, yra antrasis kalnas, jau suartas. Abu kalnai yra tarp javais užsėtų laukų.“

Toliau autorius aprašė pirmojo piliakalnio išvaizdą:

„Kalno viršaus pakraščiuose, rytinėje ir vakarinėje pusėse, yra įdubimai, o veikiau tarpai pylime, tarsi vietos, kuriose galima būtų pastatyti pabūklus.“

V. Sokolovskis aprašė ir kai kuriuos iš vietos gyventojų išgirstus pasakojimus apie šiuos piliakalnius.

„Padavimai apie piliakalnius prie Vilkokšnio ežero, kuriuos girdėjau iš Žuklijų kaimo gyventojų lūpų, skelbia, kad kalnas supiltas strateginiais tikslais. Kareiviai pylė jį kasketėmis (kareiviškomis kepurėmis), ir kiekvienas iš jų, kaip pasakojo seneliai – pridūrė pasakojęs senolis, – po tris kasketes žemių supylė. Tą štai didelį kalną supylė rusų kareiviai, kai atėjo, o tą mažesnę, kuris dabar suartas, supylė jau iš čia traukdamiesi, todėl ir kalnas daug mažesnis, nes mažiau kareivių buvo likę. Vėliau papasakojo, kad kalnas supiltas seniau, nei dabartinių gyventojų protėviai įsikūrė Žuklijuose.“

Toliau autorius aprašė didesnio piliakalnio išvaizdą:

„Kalno viršūnėje augo obelys ir kriaušės, kraštai ir šlaitai buvo apaugę kadagiais, tačiau su laiku dalis medelių tai iškirsta, tai nudžiūvo. Dabar švarus, neapaugęs kalnas matomas iš toli nuo kelio iš geležinkelio Sankt Peterburgas–Varšuva stoties Rūdiškėse į Tolkiškes.“

Autorius atkreipė dėmesį, kad pasakojimai apie piliakalnius nedaug skiriasi ir tolimesnėse apylinkėse.

„Per pusę mylios nuo Žuklijų, Grendavės kaime pakeliui iš Rūdiškių į Tolkiškių dvaro žemes, vietos gyventojai pasakoja, kad kalną supylė kazokai, kad didesni kalną pylė atėję, o antrą – kada grįždami traukėsi. Be to, senelis Žuklijuose įrodinėjo, kad nuo didesnio piliakalnio, kaip jam jo senelis pasakojo, tuomet buvo galima matyti Pilies kalną šalia Aukštadvario. Toliau pasakojo, kad tas miestas kadaise buvo didelis, bet dėl maro epidemijos žmonės išmirė, ir miestas buvo sunaikintas. Dėl maro epidemijos senelis dar pridūrė: „O baisūs tai buvo laikai; dideliu vežimu į miestą atvažiuodavo gražiai apsirengusios panelės, ir neduok Dieve nusuks link kurio nors namo prie lango; tai mirtis ten netrukus įsigalės, nes viena panelė nulipa nuo vežimo ir eina tiesiai į pirkį, o kai tik slenkstį peržengia, tuojau pat persikūnija į smilgą, o po to visi krenta jau negyvi.“⁵⁷

Taigi V. Sokolovskis paliko ne tik įdomius Žuklijų piliakalnių aprašymus, bet ir užrašė pasakojimą apie senovėje kildavusių maro epidemijų išsivaizdavimą. Pranė Dundulienė 1963 m. paskelbtame straipsnyje „Badas ir maras Lietuvoje feodalizmo laikais“⁵⁸ paminėjo daugelį iki to laiko įvairiose Lietuvos vietose užrašytų pasakojimų apie marą, tačiau V. Sokolovskio Žuklijuose užrašyto pasakojimo nemini – tikriausiai jis nepateko į tyrėjos akiratį.

F. Pokrovskio „Vilniaus gubernijos archeologiniame žemėlapyje“, išleistame 1893 m., minimas Žuklijų (Жукели) piliakalnis. Nurodoma, kad ant „Virkiekšnia“ („Виркекшня“, iškreiptas Vilkokšnio pavadinimas) ežero kranto yra apskritas piltinis kalnas, įgilintas viršuje daugmaž 16 kvadratinių sieksnių plote. Anot senelių, kalną supylė prancūzai“. Išnašose nurodyta, kad šią informaciją suteikė vietos mokytojas, o Vilniaus gubernijos 1891 m. atmintinėje knygelėje nurodyti du pilkapiai⁵⁹.

Žuklijų I piliakalnis minimas 1928 m. P. Tarasenos „Lietuvos archeologijos medžiagoje“⁶⁰. Valstybės archeologijos komisijos archyve taip pat yra dokumentų apie Žuklijų piliakalnius. Čia yra saugomas 1937 m.

⁵⁷Sokolowski W. Do poszukiwaniu o pilkalniach, *Wista*, Warszawa, 1890, t. 4, p. 455–456.

⁵⁸Dundulienė P. Badas ir maras Lietuvoje feodalizmo laikais, *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*, Vilnius, 1963, t. 4, p. 105–121.

⁵⁹Покровский Ф. Археологическая карта Виленской губернии, Вильна, 1893, с. 125.

⁶⁰Tarasenka P. *Lietuvos archeologijos medžiaga*, Kaunas, 1928, p. 269.

sudarytas planas su nurodyta Žuklių I piliakalnio vieta. 1935 m. dokumentuose buvo rašoma, kad „Žuklių k. piliakalnis yra ariamas. Ariant ardo ir gadina šį praeities paminklą“⁶¹. Tačiau veikiausiai čia kalbama apie Žuklių II piliakalnį, kuris nuo seno buvo ariamas, nes tais pačiais metais pildytame paminklo pase randame informaciją, kad piliakalnio savininkai yra Žuklių kaimo gyventojai ir kad „Paminklas tvarkoje, nekasinėjamas ir neardomas, apkapčiuotas“ [yra riboženkliai – M. V.]. Pildant grafą „Kas darytina paminklo apsaugai“ įrašyta: „Pakolkas nieko darytino nėra, nes paminklą prižiūri patys kaimiečiai ir saugo, kad kas nors nedarkytų.“⁶² Apie piliakalnio kilmę buvo surinkta įvairių pasakojimų. Panošiškių pradinės mokyklos mokytojos Marcelės Škėmaitės užpildytoje Lietuvos žemės vardyno anketoje skaitome: „Vieni žmonės pasakoja, kad ten Napoleono kariuomenė kepurėm supylė, kiti – kad senovės lietuvių supiltas.“⁶³ Paminklo pase rašoma:

*„Vietos gyventojų pasakojimu piliakalnis yra supiltas švedų. Kas minimą piliakalnį darytų bei naikintų, tą gyvenime išiktų nelaimės. Taip pasakoja vietos gyventojai, nes vienam ariant aikštelę, nugaišę jaučiai.“*⁶⁴

Paminklo pase randame informacijos ir apie radinius:

*„Aplink dirvoose randama skaldyto ir nescaldyto titnago gabalai. Dar prieš [Pirmąjį pasaulinį] karą vaikai, ganydami kiaules, ant piliakalnio velėnose radę buvo žiedą, bet koks tas žiedas buvęs, niekas neatsimena.“*⁶⁵

Žuklių piliakalniai ne kartą buvo žvalgomi archeologų. 1955 m. Lietuvos istorijos instituto žvalgomajai ekspedicijai vadovavęs A. Tautavičius ataskaitoje aprašė aplankytą Žuklių piliakalnį. Ekspedicijos dalyviai atliko bandomąjį grunto gręžimą ir nustatė, kad piliakalnio aikštelę dengia 40–50 cm storio juodos žemės sluoksnis, tačiau nei keramikos, nei sudegusio molio tinko gabalų nepastebėjo. Ataskaitoje paminėta, kad piliakalnio aikštelę knisa kiaulės. Iš vietos gyventojų archeologai išgirdo jau anksčiau užrašytus pasakojimus apie du kalnus, kurių didesnę supylė į karą einantys, o mažesnę – iš karo grįžtantys kareiviai⁶⁶.

Pietinėje buvusio Onušio valsčiaus dalyje, Varėnos rajono Jakėnų seniūnijoje, Burbonių miške yra **Voniškių piliakalnis** (unikalus kodas – 22953). Šis piliakalnis žinomas ir Burbonių piliakalnio vardu. Piliakalnis įrengtas atskiroje kalvoje. Jo aikštelė ovali, pailga šiaurės–pietų kryptimi, 15 x 12 m dydžio, iš visų pusių apjuosta 100 m ilgio, 2–3 m aukščio, 14 m pločio pylimu. Šlaitai statūs, 15–18 m aukščio (įskaitant pylimus). Pietinis aikštelės kraštas apardytas kasant duobę, šlaitai – griūvančių medžių kelmų išraustų duobių, žvėrelių urvų.

⁶¹ Valstybės archeologijos komisijos medžiaga, KPC PB, f. 1, ap. 1, b. 75, l. 303; ten pat, b. 58, l. 255, 256.

⁶² Ten pat, l. 252.

⁶³ Ten pat, l. 253.

⁶⁴ Ten pat, l. 252.

⁶⁵ Ten pat.

⁶⁶ Tautavičius A. LTSR MA Istorijos ir teisės instituto 1955 m. birželio 8–30 d. vykdytos žvalgomosios archeologinės ekspedicijos dienoraštis (Daugų, Druskininkų, Varėnos, Eišiškių, Šalčininkų, N. Vilnios, Vilniaus ir Trakų rajonai), LII R, f. 1, b. 33, p. 89–90.

Voniškių piliakalnis.
Klaudijaus Driskiaus
nuotr., 2013 m.

Vakarinėje pusėje 0,7 ha plote yra papėdės gyvenvietė. Piliakalnis datuojamas I tūkst. viduriu–II tūkst. pradžia⁶⁷.

Šis piliakalnis minimas 1928 m. P. Tarasenos „Lietuvos archeologijos medžiagoje“⁶⁸. Valstybės archeologijos komisijos archyve saugomos tarpukariu darytos situacijos schemos ir pranešimai, kuriuose, be kita ko, nurodyta, kad netoli Burbonių kaimo, „Žilinių miške yra piliakalnis, apleistas, neprižiūrimas“⁶⁹. Neabejotina, kad kalbama apie Voniškių piliakalnį. Nors piliakalnis yra atokiaje vietoje, miške, apie jį vietos žmonės sukūrė įvairių legendų. Prieš Antrąjį pasaulinį karą pasakojo, esą „ant piliakalnio buvo Lietuvos kunigaikščių šventykla.“⁷⁰ Šį pasakojimą, taip pat informacijos apie čia esą rastas kažkokias plytas randame mokytojo Juozo Mitalo 1935 m. užpildytoje Lietuvos žemės vardyno anketoje:

„Piliakalnis supiltas senovės lietuvių kunigaikščių. Ant jo buvo pastatyta pilis ir šventykla. Dabar plytų yra iš vakarų ir rytų piliakalnio pusės. Pati piliakalnio viršūnė įdubusi 2,3 mtr. Kalne yra lapių ir barsukų lizdų. Piliakalnis apsuptas neprieinamų raistų, tik iš rytų pusės prieinamas.“⁷¹

1926 m. Jonėnų kaime gyvenusi Merkinės vidurinės mokyklos moksleivė Marytė Didikaitė užrašė apie piliakalnį tokią informaciją:

„Žilinių piliakalnis. Trakų apskrityje, Onušiškių valsčiuje randasi kalnas, apie kurį žmonės kalba, būti esąs piliakalnis. Jis randasi dideliame miške. Tas miškas vadinamas Žilinių, kuris priklauso Dusmenų girininkijai. Žemės plotą užima apie 200 m², aukštumo yra apie 20 metr. Pakalnės apaugusios įvairiais medžiais: beržais, ažuolais, lazdomis, eglėmis, pušimis ir dar kitokiais. Viršuje ant kalno yra įdubimas, kuris kas metai

⁶⁷ Lietuvos piliakalniai. Atlasas, sud. Z. Baubonis, G. Zabiela, Vilnius, 2005, t. 3, p. 304–305.

⁶⁸ Tarasena P. Lietuvos archeologijos medžiaga, Kaunas, 1928, p. 112.

⁶⁹ Valstybės archeologijos komisijos medžiaga, KPC PB, f. 1, ap. 1, b. 58, l. 178, 183, 184, 185, 186; b. 75, l. 299.

⁷⁰ Ten pat, l. 177.

⁷¹ Ten pat, l. 179.

*darosi vis didesnis. Kalno įdubime tūkstantis devyni šimtai dvidešimt antrais metais buvo rasta: liktorius ir kryželis. Daiktus rado žmonės iš Burbonių kaimo, Onušiškių valsčiaus, Trakų apskrities. Žmonės, iš rastų daiktų, sprendžia, kad ten būta kokios šventyklos.*⁷²

1978 m. Voniškių piliakalnį aplankė Mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos ekspedicija, vadovaujama J. Balčiūno⁷³. Šis piliakalnis nelengvai randamas, nes miške nėra aiškesnių orientyrų.

Greta piliakalnių ir papėdžių gyvenviečių, iš kurių Onušio apylinkėse nė viena iki šiol nėra bent kiek plačiau tyrinėta archeologų, verta paminėti ir Lietuvoje iki šiol labai menkai tyrinėtą archeologinių paminklų grupę – gyvenvietes ežerų salose. 2009 m. tyrėjų grupė (D. Stončius, M. Mačiulis, G. Zabiela, Z. Baubonis) žvalgė salą **Verniejaus** ežere, buvusio Onušio valsčiaus teritorijos šiauriniame paribyje. Šioje 1,54 ha ploto kalvotoje saloje aptikti praeities žmonių buvimo pėdsakai – keturios lipdytos keramikos šukės⁷⁴. Šioje saloje būta geležies amžiaus (veikiausiai – ankstyvojo ir / arba senojo geležies amžiaus) gyvenvietės. 2013 m. ji įtraukta į Kultūros paveldo vertybių registrą kaip Verniejaus senovės gyvenvietė (adresas – Trakų r., Aukštadvario sen., Verniejaus k.; unikalus kodas – 35395). Daugiau apie šią senovės gyvenvietę būtų galima pasakyti tik atlikus papildomus archeologinius tyrimus, nors akivaizdu, kad priešistorės žmonių gyvenvietės šiame krašte buvo kuriamos ne tik atvirose vietose, piliakalnių papėdėse, bet ir ežerų salose.

Pilkapynai

Gausiausia archeologinių paminklų grupė Onušio apylinkėse yra pilkapynai. Mirusiųjų laidojimas pilkapiuose Rytų bei Pietų Lietuvoje buvo paplitęs viduriniame ir vėlyvajame geležies amžiuje. Mūsų dienas pasiekė tik dalis pilkapynų – daugybė jų buvo sunaikinti įvairiais laikotarpiais kertant miškus, dirbant žemę.

Didžiausias ir gerai ištirtas laidojimo paminklas šiame krašte yra **Pamusių pilkapynas** (unikalus kodas – 3689), esantis miške, apie 200 m į rytus nuo Pamusių kaimo (Varėnos r., Varėnos sen.). Šio pilkapyno tyrimų medžiaga yra apibendrinta ir paskelbta archeologės O. Kuncienės⁷⁵, todėl šiame straipsnyje pacituosime glaustą tyrėjos parengtą archeologinio paminklo ir jo tyrimų rezultatų aprašymą (kalba nežymiai koreguota):

„Daugiau nei 100 pilkapių. Jie išsidėstę apie 4 hektarų plote, siaura juosta šiaurės rytų-pietvakarių kryptimi kas 2–8 metrus. Sampilai 8–12 metrų skersmens, iki 1,5 metro aukščio, kai kurie apardyti, žemi, vos pastebimi. Pilkapyno pietrytinėje dalyje sampilų pagrindus juosia akmenų vainikai.

⁷²Ten pat, l. 180.

⁷³Balčiūnas J. 1978 m. žvalgomosios archeologinės ekspedicijos Varėnos rajone ataskaita, *LII R*, f. 1, b. 2239, p. 41. ATL?

⁷⁴Stončius D., Mačiulis M., Zabiela G., Baubonis Z. Senosios gyvenvietės Lietuvos ežerų salose, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2009 metais*, Vilnius, 2010, p. 447–448.

⁷⁵Kuncienė O. Pamusio (Varėnos r.) pilkapiai (1. Laidosena), *LTSR mokslų akademijos darbai. A serija*, 1972, t. 3, p. 91–100; Kuncienė O. Pamusio (Varėnos r.) pilkapiai. (2. Radiniai), *LTSR mokslų akademijos darbai. A serija*, 1973, t. 2, p. 103–123. Abi publikacijos dalys skelbiamos internete: pirma dalis (1. Laidosena) – http://www.lad.lt/data/com_ladlibrary/158/91-100.pdf; antra dalis (2. Radiniai) – http://www.lad.lt/data/com_ladlibrary/159/103-123.pdf (tikrinta 2015 m. sausio 20 d.).

Kitų pilkapių sampilų pagrindus supa pailgos duobės arba juosia grioviai. Pilkapių su akmenų vainikais sampilai žemesni. [Pilkapynas] pradėtas tirti XIX a. pabaigoje. Eduardas Volteris 1889 m. ištyrė 22 pilkapius, Vandalinas Šukevičius 1889–1890, 1893 m. – 12 pilkapių, Istorijos instituto archeologinė ekspedicija (vadovė Ona Kuncienė) 1968 m. – 13 pilkapių. Iš 47 tirtų pilkapių penkiolikoje kapų nerasta. Pilkapiuose su akmenų vainikais rasta po vieną V–VII a. degintinį žmogaus kapą. Jie įrengti pilkapio vidurinėje dalyje, ant pagrindo. Įkapės sudėtos virš degintinių kaulų arba išbarstytos kartu su kaulais 1 x 1 m dydžio plotuose. Kapuose rasta ginklų (įmovinių profiliuota ir rombine plunksna ietigalių, antskydžių), darbo įrankių (geležinių siauraašmenių pentinių kirvių, ylių, peilių), papuošalų ir aprangos reikmenų (diržų, geležinių sagčių, žalvarinių žiedų, lankinė segė trikampe kojole, žalvarinių ir sidabrinių storgalių apyrankių). Pilkapiuose, kurių sampilus supa duobės ar juosia grioviai, rasta nuo vieno iki šešių VIII–X a. degintinių žmonių kapų. Jie įrengti sampiluose, dažnai jų pakraščiuose, negiliai po vėlėna. Sudeginti kaulai, apdegusios įkapės, pelenai ir degėsiai supilti į 0,5 x 0,6 m, 0,7 x 0,5 m, 1,40 x 0,25 m, 1 x 1 m dydžio ir 0,25–0,30 m gylio duobutes. Kapuose rasta darbo įrankių (geležinių siauraašmenių pentinių kirvių, peiliukų, ylių, akmeninių galastuvų, molinių verpstukų), ginklų (geležinių karklo lapo pavidalo plunksna ietigalių, vienašmenis kalavijas), papuošalų (žalvarinių plokščiais užkeistais galais ir vytinių kūginiais galais antkaklių, pasaginė segė daugiakampėmis galvutėmis, juostinių platėjančiais galais apyrankių, įvijinių ir juostinių žiedų, žalvarinių įvijinių ir stiklinių karolių, žalvarinių grandelių, skardelių, įvijėlių, žvangučių, geležinių grandelių, diržų sagčių). Pilkapių vidurinėse dalyse, toliau nuo kapų, rasta molinių indų fragmentų. Radiniai (176 daiktai) laikomi Istorijos ir etnografijos muziejuje [Lietuvos nacionaliniame muziejuje].⁷⁶

Prie to, kas cituota, norėtusi pridurti, jog geležinių siauraašmenių pentinių kirvių priskyrimas darbo įrankių, o ne ginklų grupei nėra tikslus. Tai universalūs dirbiniai, pagal aplinkybes tinkami ir darbui, ir kovai.

Pamusių pilkapynas iki šiol yra vienintelis šiame krašte nuodugniai tirtas archeologinis paminklas. Visi kiti Onušio apylinkių pilkapynai archeologų yra žvalgyti, bet detalai netyrinėti.

Netoli Lausgenių kaimo (Trakų r., Onušio sen.), šalia Spindžiaus ežero, miške abipus Drabužniūkų–Onušio kelio yra du pilkapynai – **Lausgenių pilkapynas** (unikalus kodas – 21477) ir **Lausgenių pilkapynas II** (unikalus kodas – 21478). Pirmajame Lausgenių pilkapyne yra aštuoni 7–10 m skersmens ir 0,4–1,5 m aukščio pilkapiai⁷⁷, o Lausgenių II pilkapyne – du 11–11,5 m skersmens ir

⁷⁶Kuncienė O. Pamusių pilkapynas, *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva*, Vilnius, 1998, t. 2, p. 272.

⁷⁷Lausgenių pilkapynas, Kultūros vertybių registras. Prieiga internete: <http://kvr.kpd.lt/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=21477> (tikrinta 2015 m. sausio 20 d.).

Vienas iš sulėkštėjusių Pamusių pilkapyno pilkapių. Manvydo Vitkūno nuotr., 2011 m.

1–1,2 m aukščio pilkapiai⁷⁸. Visi jie juosiami daugelyje vietų žemėmis užslinkusių griovių ir datuojami vėlyvuojų geležies amžiumi. Šiuos pilkapius apie 1990 m. surado archeologai Gediminas Gendrėnas ir Birutė Lisauskaitė. 1993 m. juos žvalgė archeologo A. Strazdo vadovaujama Kultūros paveldo mokslinio centro mokslinė ekspedicija⁷⁹, o 1995 m. abu pilkapynai įtraukti į Kultūros vertybių registrą.

Skirtingai nei daugelis miškų glūdumoje esančių pilkapynų, Saloviškių kaime (Trakų r., Grendavės sen.) sodybos pakraštyje esantis **Saloviškių pilkapynas** (unikalus kodas – 22114) yra lengvai prieinamas, visu gražumu atsiveria prieš lankytojo akis. Šiame pilkapyne tėra du pilkapiai, kurių skersmuo siekia iki 15 m, aukštis 1,2–1,8 m. Vieno pilkapio viršuje pastatytas medinis kryžius. Aplink abiejų pilkapių sampilus matyti žemėmis beveik visiškai užslinkę akmenų vainikai. Jie būdingi viduriniam geležies amžiui. Pilkapiai datuojami viduriniu geležies amžiumi⁸⁰. Užfiksuotas pasakojimas, esą pilkapiuose „*paslėptas sukilėlių auksas*“. Šiuos pilkapius 1993 m. kaip archeologinius objektus identifikavo E. Ivanauskas⁸¹.

Į rytus nuo Dusmenų gyvenvietės, miške netoli Alytaus–Trakų plento yra du pilkapiai – **Dusmenų pilkapis** (unikalus kodas – 16192) ir **Dusmenų pilkapis II** (unikalus kodas – 16235). Abu jie datuojami I tūkst. antrąja puse–II tūkst. pradžia (toks datavimas nurodomas Kultūros vertybių registre; B. Dakanis pilkapius priskyrė viduriniam geležies amžiui ir datavo VI–VII a.)⁸². Pirmasis Dusmenų pilkapis yra maždaug 8 m skersmens, 0,6–0,7 m

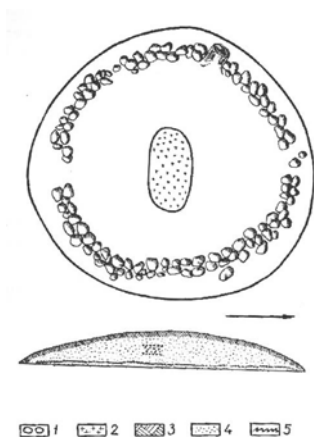
⁷⁸ Lausgenių pilkapynas II, Kultūros vertybių registras. Prieiga internete: <http://kvr.kpd.lt/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=21478> (tikrinta 2015 m. sausio 20 d.).

⁷⁹ Strazdas A. 1993 m. archeologijos paminklų žvalgymas Rytų Lietuvoje, *LII R*, f. 1, b. 2340, p. 12; Balčiūnas J., Dakanis B., Strazdas A. Archeologijos paminklų žvalgymas 1992 ir 1993 metais, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992 ir 1993 metais*, Vilnius, 1994, p. 290.

⁸⁰ Saloviškių pilkapynas, Kultūros vertybių registras. Prieiga internete: <http://kvr.kpd.lt/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=22114> (tikrinta 2015 m. sausio 20 d.).

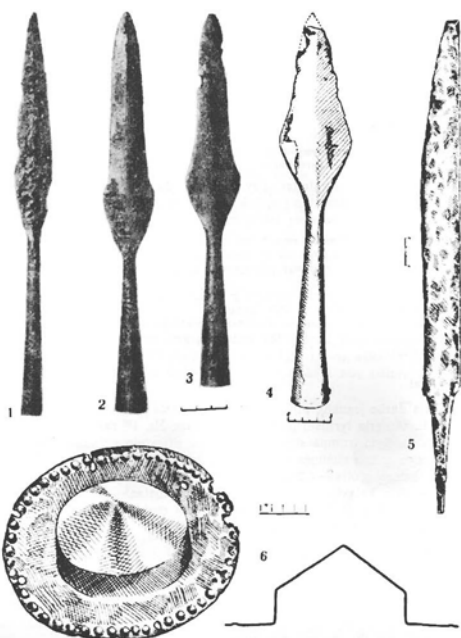
⁸¹ Strazdas A. Archeologijos objektų žvalgymas ir žvalgomieji kasinėjimai 1995 m., *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1994 ir 1995 metais*, Vilnius, 1996, p. 305.

⁸² Dakanis B. Dusmenų antrasis pilkapis, *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva*, Vilnius, 1998, t. 2, p. 21; Dakanis B. Dusmenų pirmasis pilkapis, *ten pat*.

Pamusių pilkapyno pilkapio Nr. 36 su akmenų vainiku schema. Sutartiniai ženklai: 1 – akmenys, 2 – degintiniai kaulai, 3 – velėna, 4 – smėlis, 5 – juoda žemė.

Kuncienė O. Pamusio (Varėnos r.) pilkapiai (1. Laidosena), LTSR Mokslų Akademijos darbai. A serija, 1972, t. 3, p. 94

Pamusių pilkapyne aptikti ginklai: 1–4 – ietigaliai, 5 – vienašmenis kalavijas, 6 – skydo umbas (antskydis). Kuncienė O. Pamusio (Varėnos r.) pilkapiai. (2. Radiniai), LTSR Mokslų Akademijos darbai. A serija, 1973, t. 2, p. 108

Pamusių pilkapyne siauraašmeniai pentiniai kirviai. Kuncienė O. Pamusio (Varėnos r.) pilkapiai. (2. Radiniai), LTSR Mokslų Akademijos darbai. A serija, 1973, t. 2, p. 104

aukščio. Sampilo viduryje, šonuose ir papėdėje prikasinėta senų duobių⁸³. Tai „lobių ieškotojų“ veiklos pėdsakai. Dusmenų pilkapis II yra apie 100 m į vakarus nuo pirmojo pilkapio. Jis apie 7 m skersmens ir 0,7 m aukščio. Pilkapis kadaise taip pat gerokai suniokotas „lobių ieškotojų“ – sampilo centre iškasta didelė, 1,5 m skersmens ir apie 0,7 m gylio duobė⁸⁴. Valstybės archeologijos komisija jau prieš Antrąjį pasaulinį karą turėjo informacijos apie Dusmenų pilkapius – ranka braižytą situacijos schemą, informacinių pranešimų⁸⁵. Viename jų nurodyta, kad vietos gyventojai pasakoja, esą pilkapiai likę „nuo prancūzų karo“⁸⁶.

⁸³Dusmenų pilkapis, Kultūros vertybių registras. Prieiga internete: <http://kvr.kpd.lt/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=16192> (tikrinta 2015 m. sausio 20 d.).

⁸⁴Dusmenų pilkapis II, Kultūros vertybių registras. Prieiga internete: <http://kvr.kpd.lt/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=16235> (tikrinta 2015 m. sausio 20 d.).

⁸⁵Valstybės archeologijos komisijos medžiaga, KPC PB, f. 1, ap. 1, b. 58, l. 192, 194, 195, 196.

⁸⁶Ten pat, l. 192.

*Lausgenių
pilkapynas II. Arūno
Strazdo (Kultūros
paveldo centras)
nuotr., 2012 m.*

*Saloviškių pilkapyne
įspūdingi pilkapiai
lengvai prieinami
lankytojams.
Klaudijaus Driskiaus
nuotr., 2013 m.*

*Vienas iš Saloviškių
pilkapyno pilkapių.
Klaudijaus Driskiaus
nuotr., 2013 m.*

Mažoji uogautoja prie Dusmenų II pilkapyje „lobių ieškotojų“ kadaise iškastos duobės. Manvydo Vitkūno nuotr., 2011 m.

Šalia Valūikų kaimo (Trakų r., Onuščio sen.) yra **Toliotonių, Valuikų pilkapytas, vadinamas Prancūzkapiais** (unikalus kodas – 16319), ir **Toliotonių, Valuikų pilkapis** (unikalus kodas – 16452). Abu šie objektai, sprendžiant iš išorinių požymių (aplink sampilus buvo įrengti grioviai, bet nėra akmenų vainikų), yra vienalaikiai ir datuojami vėlyvuju geležies amžiumi. Toliotonių, Valuikų pilkapyne, vadinamame Prancūzkapiais, yra keturi pilkapiai, kurių skersmuo siekia nuo 6 iki 11,5 m.⁸⁷ Apie 180 m į šiaurę nuo pilkapyto yra dar vienas pavienis Toliotonių, Valuikų pilkapis 9–10 m skersmens ir 0,8–1 m aukščio⁸⁸. Manoma, kad pilkapių šiame pilkapyne būta ir daugiau (į rytus bei pietryčius nuo išlikusių pilkapių buvo randama degėsių, pelenų, kaulų fragmentų). Pilkapyto teritorija XX a. trečiajame ir ketvirtajame dešimtmetyje buvo ariama⁸⁹. Valstybės archeologijos komisijai 1935 m. kreipusis į Trakų apskrities valdžią dėl šių pilkapių apsaugos, Aukštadvario policijos nuovados (tuo metu Valuikų kaimas buvo Aukštadvario valsčiuje, prie Onuščio valsčiaus ribos) siūstas vachmistras atvyko į kaimą, tačiau pilkapių nerado. Sudarytame protokole skaitome:

„1935 m. spalio mėn. 7 d. Trakų apskr. policijos Aukštadvario nuovados vachmistras Kreivys Vladas, pildydamas Valstybės archeologijos komisijos 1935 m. rugpjūčio mėn. 27 d. raštą 516 Nr., atvykau į Valuikų k. Aukštadvario vls. tikslu surasti Kazlauskio Jono žemėje tris piliakalnius, bet neradau. Paklaustas Kazlauskas Jonas pareiškė, kad jo žemėje piliakalnių nėra, jo žemėje yra lyguma.“⁹⁰

Policininko misija baigėsi nesėkme. Galbūt tai lėmė ir supainiotos

⁸⁷ Toliotonių, Valuikų pilkapytas, vad. Prancūzkapiai, Kultūros vertybių registras. Prieiga internete: <http://kvr.kpd.lt/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=22114> (tikrinta 2015 m. sausio 20 d.).

⁸⁸ Dakanis B. Valuikų pilkapis, *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva*, Vilnius, 1998, t. 2, p. 93; Toliotonių, Valuikų pilkapis, Kultūros vertybių registras. Prieiga internete: <http://kvr.kpd.lt/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=16452> (tikrinta 2015 m. sausio 20 d.).

⁸⁹ Dakanis B. Valuikų pilkapytas, *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva*, Vilnius, 1998, t. 2, p. 92–93.

⁹⁰ Valstybės archeologijos komisijos medžiaga, *KPC PB*, f. 1, ap. 1, b. 58, l. 151.

sąvokos – reikėjo ieškoti pilkapių, o pareigūnas vietos gyventojų klausinėjo apie piliakalnius. Vis dėlto kituose Valstybės archeologijos komisijos dokumentuose aiškiai nurodoma, kad minėto ūkininko J. Kazlausko žemėje pilkapiai yra⁹¹. Taip pat minimi jau beveik visiškai sunaikinti (nuarti) pilkapiai, buvę kito ūkininko – Felikso Glebuso žemėje⁹². Vietos gyventojų vartojamas pilkapyno pavadinimas „Prancūzkapiai“ neturėtų stebinti – pietinėje ir rytinėje Lietuvos dalyje gana nemažai priešistorės ir viduramžių laikotarpio laidojimo paminklų nuo seno vadinama „prancūzkapiais“, „prancūzų kapais“ (vakarinėje ir šiaurinėje Lietuvos dalyje dažnas „švedkapių“ pavadinimas). Taip žmonės bandydavo interpretuoti jų akimis keistus, lietuviams katalikams neįprastu papročiu įrengtus kapus ir klaidingai priskirdavo savo protėvių palaidojimus svetimų šalių karių kapams.

Viduramžių kapinynai

Onuški apylinkėse nėra nė vieno laidojimo paminklo, kurį būtų galima datuoti viduramžių (XIII–XV a.) laikotarpiu. Apie šio krašto žmonių laidoseną galime numanyti pagal jo apylinkėse tirtus šio laikotarpio laidojimo paminklus. XIII–XIV a. degintiniai kapai tirti netoli Aukštadvario, Purvynuose (tyrimai vyko 1937 m., vadovavo archeologas Pranas Kulikauskas)⁹³, Žėronysė (į pietus nuo Rūdiškių; tyrimai vyko 1996 m., vadovavo archeologas G. Zabiela)⁹⁴. XV–XVII a. datuojamas kapinynas su griautiniais kapais tirtas Varėnos r., Krūminiuosė. Detaliuosius šio kapinyno tyrimus 1969 m. atliko archeologės Reginos Volkaitės-Kulikauskienės vadovaujama ekspedicija⁹⁵, o žvalgomouosius archeologinius tyrimus 1997 m. – Zenonas Baubonis ir Bronius Dakanis⁹⁶. XIV–XVI a. pradžios kapinynas nuo 2010 m. tiriamas į rytus nuo Aukštadvario, Jūrgionyse (vadovas Manvydas Vitkūnas, o 2010 m. – ir Ilona Vaškevičiūtė)⁹⁷. Visų išvardytų kapinynų duomenys liudija, kad viduramžiais šios Lietuvos dalies gyventojai laikėsi ir kremacijos (mirusiųjų deginimo), ir inhumacijos (nede gintų mirusiųjų laidojimo) papročiu. Mirusiųjų deginimo paprotys būdingas ikirikriščioniškam (iki XIV a. pabaigos) periodui, griautiniai palaidojimai masiškai išplito nuo XIV a. pabaigos. Neabejotina, kad tam tikrą laiką būta ir biritualizmo – abiejų laidojimo papročiu laikytasi vienu metu.

Tikėtina, kad ir Onuški apylinkėse ateityje gali pavykti rasti viduramžių laikotarpio laidojimo paminklų. Visų pirma tai pasakytina apie degintinius kapinynus, kurių paieškos bei tyrimai Pietų Lietuvoje pastaraisiais metais vyksta labai sėkmingai.

⁹¹ *Ten pat*, l. 152, 153; b. 136, l. 23.

⁹² *Ten pat*, l. 148.

⁹³ Dakanis B. Purvynų kapinynas, *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva*, Vilnius, 1996, t. 1, p. 41.

⁹⁴ Zabiela G. Žėronių degintinių kapų tyrinėjimai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais*, Vilnius, 1998, p. 250–255; Zabiela G. Pietų Lietuvos vėlyvieji degintiniai kapinynai, *Archaeologia Lituana*, Vilnius, 2003, t. 4, p. 175–185.

⁹⁵ Volkaitė-Kulikauskienė R. Krūminių kapinyno, Varėnos r., tyrinėjimai 1969 metais, *Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1968 ir 1969 metais*, Vilnius, 1970, p. 99–101; Volkaitė-Kulikauskienė R. Krūminių senkapis, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 1979, t. 1, p. 112–121.

⁹⁶ Baubonis Z., Dakanis B. Krūminių kapinyno žvalgomieji tyrinėjimai 1997 metais, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais*, Vilnius, 1998, p. 232–234.

⁹⁷ Vitkūnas M., Vaškevičiūtė I. Jūrgionių senkapis, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2010 metais*, Vilnius, 2011, p. 151–157; Vitkūnas M. Jūrgionių senkapis, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2011 metais*, Vilnius, 2012, p. 175–179; Vitkūnas M. Jūrgionių senkapis, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2013 metais*, Vilnius, 2014, p. 182–189.

Vertėtų pabandyti paieškoti ir kai kurių galbūt pamirštų protėvių laidojimo vietų. 1955 m. archeologinių žvalgymų ataskaitoje A. Tautavičius, aprašydamas *Žuklijų* piliakalnį, minėjo, kad

„priešais piliakalnį kitame ežero krante, kiek į pietvakarius, yra kalva, vadinama Alkaičiu, o apie 300 m į šiaurės rytus nuo piliakalnio ariamame lauke buvę akmenų krūsnų. Prieš keletą metų ardant krūsnis, vienoje iš jų rasta žmogaus griaučiai“⁹⁸.

Labai tikėtina, kad tai galėjo būti jotvingių laidojimo paminklas. Akmenimis apkrauti kapai būdingi plačiam jotvingių genties gyventam arealui. Jotvingių gyvenamo arealo dalyje Nemuno aukštupio baseine XI a. pabaigoje–XIII a. vyko laidosenos tradicijų kaita: ankstesnius skirtingų geležies amžiaus periodų griautinius bei degintinius kapus pilkapiuose su akmenų vainikais ir virš kapo sudėtais akmenimis keitė akmenimis krauti griautiniai kapai plokštiniuose kapinyuose su šiek tiek virš kapo iškilusiais akmenų klojiniais. Toks laidojimo būdas jotvingių arealo rytinėje dalyje, dabartinės Baltarusijos teritorijoje, gyvavo iki XVII a., o akmenų krovimo ant kapų reliktai išliko iki XIX–XX a. sandūros⁹⁹. Sunku pasakyti, kokio laikotarpio buvo A. Tautavičiaus minėtas laidojimo paminklas prie Vilkokšnio ežero. Jis galėjo sudaryti vieną kompleksą su *Žuklijų* piliakalniais ir šalia jų buvusią gyvenvietę.

Dar viena vieta, kur galėjo būti jotvingių kapinynas arba pilkapynas, yra **Gūdakiemis** (Trakų r., Grendavės sen.). Valstybės archeologijos komisijos archyve yra informacijos apie Gudakiemio kaime esą buvusį senkapį ir jo situacijos planas¹⁰⁰. Gudakiemio pradžios mokyklos mokytojas Aleksandras Dragūnas 1935 m. Lietuvos žemės vardyno anketoje aprašė akmenuotą kalvą, vadinamą Gudu kapais:

„Randama didelių žmonių kaulų. Pasakojama, kad yra akmeninių rūsių, bet paviršiuje uždengta akmenimis ir negalime prieiti, nes storas sluoksnis akmenų grindinio.“¹⁰¹

Jotvingių gyvenviečių neabejotinai galėjo būti Onušio apylinkėse – šios genties gyvenamas arealas geležies amžiuje tęsėsi dar toliau į šiaurę ir siekė Aukštadvario apylinkes¹⁰². Viduramžiais šiame krašte galbūt galėjo išikurti nuo Vokiečių ordino (kryžiuočių) agresijos besitraukiantys jotvingiai. Reikia atkreipti dėmesį, kad abu rašytiniuose šaltiniuose minimi galbūt jotvingiški kapinynai (pirmasis pietiniame Vilkokšnio ežero krante priešais *Žuklijų* piliakalnį, kažkur ties Greždave, antrasis Gūdakiemyje) yra gana netoli (3–4 km) vienas nuo kito. Tai leistų spėti, jog čia galėjo būti ir kelios jotvingių gyvenvietės. Be to,

⁹⁸Tautavičius A. LTSR MA Istorijos ir teisės instituto 1955 m. birželio 8–30 d. vykdytos žvalgomosios archeologinės ekspedicijos dienoraštis (Daugų, Druskininkų, Varėnos, Eišiškių, Šalčininkų, N. Vilnios, Vilniaus ir Trakų rajonai), LII R, f. 1, b. 33, p. 89–90.

⁹⁹Kviatkovskaja A. Jotvingių kapinynai Baltarusijoje (XI–XVII a.), *Ятвяжские могильники Беларуси* (к. XI–XVII вв.), Vilnius, 1998, p. 159–161.

¹⁰⁰Valstybės archeologijos komisijos medžiaga, KPC PB, f. 1, ap. 1, b. 58, l. 224.

¹⁰¹*Ten pat*, l. 223.

¹⁰²Vaškevičiūtė I. Tautų kraustymosi ir baltų genčių konsolidacijos laikotarpis, *Lietuvos istorija. Geležies amžius*, Vilnius, 2007, t. 2, p. 287.

atkreiptinas dėmesys į vietovės pavadinimą „Gudakiemis“: ar tik nebus jis susijęs su etnonimu „gudai“, kuris šiame kontekste gali būti įvairiai interpretuojamas. Be abejo, kol kas tai tik prielaidos, kurias galbūt padėtų patvirtinti arba paneigti archeologiniai tyrimai. Jei minėti laidojimo paminklai nebuvo visiškai sunaikinti melioracijos ir kitų žemės darbų metu, šalia Grendavės archeologų gali laukti įdomūs atradimai.

Dvarvietės ir miesteliai

Buvusio Onuščio valsčiaus teritorijoje būta nemažai dvarų ir palivarkų. 1923 m. Lietuvos gyventojų surašymo registre tarp Onuščio valsčiaus gyvenamųjų vietovių minimi 11 dvarų ir 9 palivarkai. Iki mūsų dienų išliko tik nedidelė dalis, dažniausiai – sovietmečiu suniokotų, sugriautų dvarų ir palivarkų sodybų fragmentai. Vos keli tokie objektai įtraukti į Kultūros vertybių registrą¹⁰³, o dar mažiau jų susilaukė archeologų dėmesio. Vienintelė archeologų tirta buvusios dvaro sodybos vieta yra **Dusmenų dvarvietė** (unikalus kodas – 31836). Ji yra pietiniame Dusmenų gyvenvietės pakraštyje, šalia Dusmenos upelio, netoli Didžiulio ežero. Saugomos dvarvietės teritorijos plotas – 4,35 hektaro¹⁰⁴. Dusmenų dvaras 1667–1831 m. priklausė Pažaislio vienuoliams kamalduliams¹⁰⁵. Dvarvietės teritorijoje, kurios dalis buvo ariama, nuo seno randama puodų šukių ir kitų radinių. Apie 1990 m. daug jų susirinko, išsinešiojo vietos gyventojai. Dusmenų bibliotekininkė Dangira Sabaliauskienė, kurios sodyba ribojasi su buvusia dvarvieta, prieš porą dešimtmečių savo darže surinko buitinės keramikos, koklių, stiklo šukių¹⁰⁶. D. Sabaliauskienė leido šiuos radinius apžiūrėti ir nufotografuoti. Radiniai datuoti XVI–XVIII/XIX a.

Valstybės archeologijos komisijos archyve saugomas mokytojos Anelės Šalčiūnienės rašytas pranešimas, kad „*Kamaldulių rūmų pamatų griuvėsiai ir dabar randama žemėse. Rasta 1336 metų plyta ir tų laikų molinių indų ir papuošalų*“¹⁰⁷. Informaciją apie šią esą XIV amžiaus plytą (kurioje data buvo klaidingai išpausta gamybos metu arba neteisingai perskaityta radėjų) tapo „sensacija“. Tarpukariu pildytame paminklo pase pateikiama daugiau informacijos apie radinius ir nurodoma jau kiek kitokia tariama plytos data („1356“):

„Pirmiausia čia buvęs klaištorius (vienuolynas), paskiau tik dvaras. Kada dvaras buvęs žmonės kurį apie 80 metų atsimena. Ponas važinėjęs šešiais arkliais. Per balas „Grėblių“ pro „Andarokaraistį“ buvęs kelias, kurio jau dabar nėra, tik matosi likučiai medžių grindinio. 1935 met. buv. dvaro sodyboje išdegtą plytą su skaičium „1356“. Kaip pasakoja savo sklype plytą iškasęs Dusmenų km., Onuščio v., pil. Pr. Kantakevičius, plytos galas kur buvusi raidė, bekasant kastuvu nukirstas ir vėl su plytgaliais kitais išverstas atgal į duobę radimo vietoje. Dabar buv. dv. sodyba paversta

¹⁰³ Buv. Kamaravos (Komaravos) dvaro sodyba (Kamaravos k., Onuščio sen., Trakų r.) į Kultūros paveldo registrą įtraukta kaip Palivarko sodybvieta (unikalus objekto kodas – 1). **Dusmenų dvarvietės** (Dusmenų k., Onuščio sen., Trakų r.) unikalus objekto kodas – 31836. Buvusios dvaro sodybos fragmentų **Gineitiškių** kaime (Onuščio sen., Trakų r.) unikalus objekto kodas – 779.

¹⁰⁴ Dusmenų dvarvietė, Kultūros vertybių registras. Prieiga internete: <http://kvr.kpd.lt/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=31836> (tikrinta 2015 m. sausio 23 d.).

¹⁰⁵ Wolf J. *Pacowie*, Petersburg, 1885, p. 161–162; XIX a. pradžios Trakų apskr. gyvenviečių statistinės žinios, LVIA, f. 526, ap. 1, b. 3, l. 50–51.

¹⁰⁶ Živilės Driskiuvienės surinkta informacija.

¹⁰⁷ Valstybės archeologijos komisijos medžiaga, KPC PB, f. 1, ap. 1, b. 58, l. 190.

Dusmenų dvarvietės teritorija. Klaudijaus Driskiaus nuotr., 2013 m.

Dusmenų dvarvietėje, žemės paviršiuje bibliotekininkės Dangiros Sabaliauskienės surinkti radiniai. Klaudijaus Driskiaus nuotr., 2013 m.

ariamam laukui ir sėjami javai. Žemėje esantieji buvusiujų pastatų pamatai ardomi ir buvusios plytos gilesniame sluoksnyje naudojamos pečiams daryti. Plytos ariamajame sluoksnyje sudūlėjusios, nestiprios. Paviršiuje matosi degtų plytelių, koklių ir puodų šukių.“

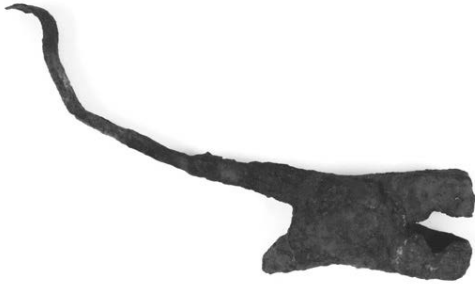
Paminklo paso skiltyje „Kas darytina paminklo pasaugai“ įrašyta: „*Reikia ištirti.*“¹⁰⁸ Taip ir buvo padaryta, bet labai nedaug ir praėjus beveik šešioms dešimtmečiams. 1993 m. archeologo A. Strazdo vadovaujama Kultūros paveldo mokslinio centro mokslinė ekspedicija Dusmenų dvarvietėje atliko žvalgymus ir žvalgomuosius archeologinius tyrimus (ištirtas 1 kv. m dydžio šūrfas). Gyventojams priklausančiuose sklypuose dirbamos žemės paviršiuje aptikta buitinės keramikos šukių, XVI a. pabaigos–XVIII a. glazūruotų koklių fragmentų, 1661 m. kaldintas Jono Kazimiero Vazos lietuviškas šilingas, Varšuvos kunigaikštystės (1807–1815) trijų grašių nominalo moneta, replės kulkoms lieti ir trys švininės kulkos. Šurfe atidengtas ir fiksuotas XVII a. datuojamas pastato pamatas iš akmenų, rištų molio skiediniu¹⁰⁹. Buvusios koplyčios aplinkoje rasti keli žmogaus kaulai.

¹⁰⁸ *Ten pat*, l. 189.

¹⁰⁹ Strazdas A. 1993 m. archeologijos paminklų žvalgymas Rytų Lietuvoje, *LII R*, f. 1, b. 2340, p. 10–12, 22–23.

Dusmenų dvarvietėje rasti XVI a. pabaigos–XVIII a. koklių fragmentai. Ugniaus Budvydo (Trakų istorijos muziejus) nuotr., 2015 m.

Dusmenų dvarvietėje aptiktos replės kulkoms lieti ir trys švininės kulkos. Ugniaus Budvydo (Trakų istorijos muziejus) nuotr., 2015 m.

Žalvarinis antpirštis iš Dusmenų dvarvietės. Ugniaus Budvydo (Trakų istorijos muziejus) nuotr., 2015 m.

Puodo dalis, rasta Dusmenų dvarvietėje. Ugniaus Budvydo (Trakų istorijos muziejus) nuotr., 2015 m.

Link Dusmenos upelio besileidžiančiame šlaite, buvusio dvaro vandens malūno aplinkoje aptikti buitinės keramikos fragmentų, statybinių griuvenų, žalvarinis antpirštis, titnago nuoskalų, gremžtukas, rėžtukas. Iš viso surinkti 49 archeologiniai radiniai¹¹⁰. Jie perduoti Trakų istorijos muziejui. Remiantis archeologinių tyrimų duomenimis, Dusmenų dvarvietė įtraukta į Kultūros vertybių registrą. Dabar jos teritorija neardoma, apaugusi žole.

Tarp saugomų kultūros paveldo objektų yra ir Onuškio miestelio senoji dalis. Spėjama, kad Onuškio užuomazgos gali siekti XIV a., o XVI a. Onuškis galėjo būti jau nemaža gyvenvietė, nes Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras 1505 m. suteikė privilegiją čia statyti bažnyčią. XVI a. Onuškis jau vadinamas miesteliu, jam suteiktos įvairios privilegijos. Miestelis labai nukentėjo per XVII a. vidurio karus su Rusija¹¹¹. Miestelio centrinė dalis į kultūros vertybių registrą

¹¹⁰Balčiūnas J., Dakanis B., Strazdas A. Archeologijos paminklų žvalgymas 1992 ir 1993 metais, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992 ir 1993 metais*, Vilnius, 1994, p. 290–291.

¹¹¹Miškinis A. Onuškio urbanistikos kompleksas, *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva*, Vilnius, 1996, t. 1, p. 35–37.

įtraukta kaip **Onuškis** (unikalus kodas – 17099). Saugomos vertingosios savybės yra urbanistinės – tai gatvių tinklas, aikštės planas ir tūrinė erdvinė kompozicija, kapitalinio užstatymo fragmentai, miestelio panorama¹¹². 2013 m. Ūnuškyje pirmą kartą vyko archeologiniai tyrimai (vadovas – P. Vutkinas). Sklype Mokyklos g. 4, būsimų žemės judinimo darbų (tvoros įrengimo) vietoje, buvo iširti keturi archeologiniai šurfai, bendras 4 kv. m plotas. Tyrimų metu vertingo archeologinio sluoksnio neaptikta, rasta tik XIX a. pabaigos–XX a. keramikos¹¹³. Tačiau atsižvelgiant į istorines žinias apie Onuškių miestelio raidą, neabejotina, kad ateityje archeologinių tyrimų metu bus aptiktas ir gerokai ankstyvesnis, archeologiškai vertingas kultūrinis sluoksnis arba bent jau jo fragmentai.

Senosios kapinės

Senosios kapinės nelaikomos archeologinio paveldo dalimi, tačiau saugotinos ir gerbtinos nė kiek ne mažiau nei ankstyvesni mūsų protėvių laidojimo paminklai. Archeologai senąsias kapines lanko archeologinių žvalgymų metu, renka informaciją apie radinius, tyrimų metu nustato kapinių ribas, teikia pasiūlymus dėl senųjų kapinių apsaugos, todėl apžvelgsime ir šią kultūros paveldo objektų grupę. Kai kurias kapines tik paminėsime, o apie dalį Onuškių apylinkių senųjų kapinių paveldosaugininkai, archeologai, tarpukario laikotarpio mokytojai yra surinkę kiek daugiau informacijos.

Saugomų senųjų kapinių Onuškių apylinkėse nėra daug. Į kultūros vertybių registrą yra įtrauktos šios senosios kapinės, kurių daugelis datuojamos XIX a. (nors bent dalis jų gali būti ir kiek ankstyvesnės arba naudotos dar ir XX a. pradžioje).

Derionių senosios kapinės (Trakų r., Onuškių sen.; unikalus kodas – 23130) yra dirvonuojančioje, retomis pušimis apaugusioje kalvoje nuožulniais šlaitais. Šios kalvos pietrytinė ir šiaurės rytinė dalys nukastos imant žvyrą keliams tiesti¹¹⁴. Paveldosaugininkams apie šias senąsias kapines 1997 m. pranešė visuomeninė organizacija „Dimsties kolegija“. Jos atstovai informavo, kad 1991–1992 m. pradėjus kasti žvyrą, rasta žmonių kaulų ir apie 20 cm ilgio ir 5–6 cm pločio „durklas su rankena“. Tais pačiais metais Kultūros paveldo centras surengė Derionysė archeologinius žvalgymus, kuriems vadovavo A. Strazdas. Buvo apklaustas vietos gyventojas A. Matonis, gimęs 1919 m. Jis nupiešė nežinia kur dingusio „durklo su rankena“ eskizą. Tai ne ietigalis, nes dirbinys turėjo skersinį. Iš pasakojimo paaiškėjo, kad kelininkams pradėjus tiesti kelią ir kalvelės viršuje stumdyti žemes, pasirodė žmonių kaulai – dviejų ar trijų mirusiųjų griaučiai. Apie radinius buvo informuota vietos valdžia. Darbai buvo sustabdyti, aptikti kaulai užpilti maždaug 40 cm storio žemių sluoksniu. Paveldosaugininkai padarė išvadą, kad „*prieštarinti duomenys apie rastąjį „durklą“ nėra pakankamas pagrindas šias kapines įtraukti į archeologinių vietų sąrašą, todėl jos buvo pasiūlytos įtraukti į laidojimo vietų sąrašą*“¹¹⁵. Taip ir buvo padaryta. Vis dėlto intriga išliko – jei minėtasis

¹¹² Onuškis, Kultūros vertybių registras. Prieiga internete: <http://kvr.kpd.lt/heritage/Pages/KVR-Detail.aspx?lang=lt&MC=17099> (tikrinta 2015 m. sausio 22 d.)

¹¹³ *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2013 metais*, Vilnius, 2014, p. 506.

¹¹⁴ Derionių senosios kapinės, Kultūros vertybių registras. Prieiga internete: <http://kvr.kpd.lt/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=23130> (tikrinta 2015 m. sausio 19 d.)

¹¹⁵ Strazdas A. 1997 metų neaiškių archeologijos objektų žvalgymo Molėtu, Trakų ir Vilniaus rajonuose ataskaita, *LII R*, f. 1, b. 2879, p. 5–6.

Miciūnų pirmosios senosios kapinės, vadinamos Kapiniais. Jolantos Paunksnienės (Kultūros paveldo centras) nuotr., 2011 m.

„durklas“ buvo įdėtas į kapą kaip įkapė, kapas gali būti ir viduramžių ar naujųjų laikų pradžios.

1997 m. A. Strazdo vadovaujama archeologų grupė atliko archeologinius žvalgymus ir žvalgomuosius archeologinius tyrimus dar dviejose Onuškie apylinkių senosiose laidojimo vietose – **Miciūnų pirmosiose senosiose kapinėse**, vadinamose **Kapiniais** (Trakų r., Onuškie sen.; unikalus kodas – 23131), ir Miciūnų antrosiose senosiose kapinėse, kurios preliminariai datuojamos XVIII–XIX (?) a.¹¹⁶ Paveldosaugininkus apie šias kapines taip pat informavo „Dimsties kolegija“. Kalvelė, kurioje yra Miciūnų pirmosios senosios kapinės, archeologinių žvalgymų metu priklausė dviem savininkams – Joanai Sartanavičienei (gim. 1923 m.) ir Vaclovui Sartanavičiui (gim. 1928 m.). J. Sartanavičienė pasakojo, kad kalvelėje nuo seno buvo randama kaulų. Sovietmečiu kolūkie traktoriams suarus kalvelę, buvo išversta daug žmonių kaulų, kurių stambesni surinkti ir perlaidoti veikiančiose Derionių kaimo kapinėse, o smulkesni kaulai užkasti vietoje. V. Sartanavičiaus teigimu, kaulų buvo išariama dar prieš Antrąjį pasaulinį karą. Jie buvo užkasami gilesnėse duobėse. Pateikėjas tikino iš tėvų girdėjęs, esą šie kapai gali būti iš Pirmojo pasaulinio karo laikų, kai „*karas čia ėjo ir užmuštus laidojo*“. Be to, čia buvo aptinkama ir šovinių¹¹⁷. Be abejo, Pirmojo pasaulinio karo aukų kapų versija neįtikima – palaidojus žuvusius kare žmones, jau po keliolikos metų tarpukario laikų ūkininkai tikrai nebūtų arę žemės.

Miciūnų antrosios senosios kapinės yra apie 250 m nuo pirmųjų, nedidelėje kalvelėje. Ir pirmosiose, ir antrosiose senosiose kapinėse žemės paviršiuje žvalgymų metu buvo pastebėta pavienių smulkių žmonių kaulų. Iš J. Sartanavičienės (gim. 1923) sužinota, kad šioje vietoje dar prieš Antrąjį pasaulinį karą buvo rasta moneta. Archeologai

¹¹⁶ Miciūnų pirmosios senosios kapinės, vad. Kapiniais, Kultūros vertybių registras. Prieiga internete: <http://kvr.kpd.lt/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=23131> (tikrinta 2015 m. sausio 19 d.).

¹¹⁷ Strazdas A. 1997 metų neaiškių archeologijos objektų žvalgymo Molėtų, Trakų ir Vilniaus rajonuose ataskaita, *LII R*, f. 1, b. 2879, p. 6–7.

metalo ieškikliu patikrino žemės paviršių ir aptiko vieną XVII a. trečiojo dešimtmečio monetą (Zigmano III Vazos lenkiško šilingo klastotę), žalvarinį juostinį žiedą (paprastas, be jokių papuošimų, 2 cm skersmens, 0,3–0,4 cm pločio) ir šautuvo šovinio tūtą. Sprendžiant iš radinių, mirusieji čia laidoti jau XVII a. viduryje. Buvo ištirta viena 1 x 4 m dydžio žvalgomoji perkasa, tačiau jokių radinių joje neaptikta¹¹⁸.

Tolkiškių kaime (Trakų r., Onušio sen.) yra **Tolkiškių dvaro senųjų kapinių kompleksas** (unikalus kodas – 26896), kurį sudaro XVIII a. antrąja puse–XX a. pr. datuojamos senosios kapinės (unikalus kodas – 26897) ir architektūros paminklas – XVIII a. pabaigoje pastatyta mūrinė koplytėlė (unikalus kodas – 26898)¹¹⁹.

Buvusio Onušio valsčiaus pietiniame paribyje yra **Genionių senosios kapinės** (Varėnos r., Varėnos sen.; unikalus kodas – 7166), datuojamos XVIII–XIX a. Jos įrengtos nedidelėje 2–3 m aukščio kalvelėje gana lėkštais ir vidutinio statumo šlaitais, kiek iškiliumi viršumi. Kalvelė apardyta seniau ariant, dabar dirvonuoja, jos šiaurinis ir rytinis šlaitai apaugę pušimis¹²⁰. Ši žmonių laidojimo vieta buvo prisimenama XX a. pirmojoje pusėje. Valstybės archeologijos komisijos archyve saugomas 1935 m. dokumentas, kuriame nurodyta, kad „Genionių kaime yra senkapiai, apleisti, be priežiūros“¹²¹. Sovietmečiu šis laidojimo paminklas taip pat nebuvo užmirštas. Atsižvelgiant į išsaugotą prieškarinės valstybės archeologijos komisijos medžiagą, jis laikytas spėjamu senkapiu (viduramžių ir naujųjų laikų laidojimo paminklu). 1978 m. spėjama Genionių senkapį aplankė Mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos ekspedicija, vadovaujama J. Balčiūno. Ekspedicijos dalyviai apžiūrėjo kultūros paveldo objektą ir iš vietos gyventojų A. Butkaus sužinojo, kad tarpukariu šioje vietoje buvo randama kaulų, dantų, taip pat rastas kažkoks *medalikėlis* (moneta?). Šią vietą gyventojai vadino Senais kapais¹²². Vėliau šią vietą 1989 ir 2011 m. žvalgė Kultūros paveldo centro archeologai. Jie konstatavo, kad sprendžiant iš visų turimų duomenų, tai senos apleistos kapinės, kuriose galėjo būti laidojama XVIII–XIX a.¹²³

Miciūnų pirmosiose senosiose kapinėse rasta XVII a. moneta. Gyčio Grižo (Lietuvos nacionalinis muziejus) nuotr., 2015 m.

Žalvarinis žiedas, rastas Miciūnų pirmosiose senosiose kapinėse. Gyčio Grižo (Lietuvos nacionalinis muziejus) nuotr., 2015 m.

¹¹⁸ Ten pat, p. 7–9, 11.

¹¹⁹ Tolkiškių dvaro senųjų kapinių kompleksas, Kultūros vertybių registras. Prieiga internete: <http://kvr.kpd.lt/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=26896> (tikrinta 2015 m. sausio 19 d.).

¹²⁰ Genionių senosios kapinės, Kultūros vertybių registras. Prieiga internete: <http://kvr.kpd.lt/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=7166> (tikrinta 2015 m. sausio 19 d.).

¹²¹ Valstybės archeologijos komisijos medžiaga, KPC PB, f. 1, ap. 1, b. 136, l. 42.

¹²² Balčiūnas J. 1978 m. žvalgomosios archeologinės ekspedicijos Varėnos rajone ataskaita, LII R, f. 1, b. 2239, p. 11–12.

¹²³ Balčiūnas J., Strazdas A., Skrupskelis A. Informacija apie Genionių senąsias kapines. Prieiga internete: <http://kvr.kpd.lt/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=7166> (tikrinta 2015 m. sausio 19 d.).

*Kalvos, kurioje
spėjamas buvęs
Gruožninkų senkapis,
pakraštys. Klaudijaus
Driskiaus nuotr.,
2013 m.*

*Sovietmečiu
pastatytas ženklas,
žymintis Gruožninkų
senkapį. Klaudijaus
Driskiaus nuotr.,
2013 m.*

Gruožninkų kaime (Trakų r., Grendavės sen.) taip pat minimi senkapiai: „Kaime prie ežero yra senkapiai, vadinami „Milžinkapiais“, apleisti, be priežiūros.“¹²⁴ Lietuvos žemės vardyno anketoje 1935 m. Bytautonių pradžios mokyklos mokytoja Angelė Veličkienė nurodė, kad Milžinkapis yra šalia Grúožio ežero, Zosės Kasparavičienės sklype, „akmenimis nusėtame lauke“, kurio dalis buvo ariama. „Seniau buvo pušynas. Vėliau kapinės. Rasdavo pinigų, ir dabar išariama kaulai.“¹²⁵ Paminklo anketoje nurodyta, esą vietos gyventojai pasakodavę, kad kalvoje „buvę kadaise laidojami senovės milžinai“¹²⁶. Neabejotina, kad Grúožninkuose yra buvęs senkapis. Sovietmečiu jis buvo įtrauktas į saugomų kultūros paveldo vertybių sąrašą¹²⁷, pastatytas paminklą žymintis gelžbetoninis stulpas su užrašu „Gruožninkų senkapis“ (šis ženklas kalvos papėdėje stovi iki šiol). Tačiau Kultūros vertybių registre šio objekto nėra – jis dėl šio straipsnio autoriui nežinomų priežasčių buvo išbrauktas.

¹²⁴ Valstybės archeologijos komisijos medžiaga, KPC PB, f. 1, ap. 1, b. 136, l. 43.

¹²⁵ Ten pat, b. 58, l. 214.

¹²⁶ Ten pat, l. 213.

¹²⁷ Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas, Vietovių ir asmenų rodyklė, Vilnius, 1977, p. 17.

Kiti objektai

Onušio apylinkėse būta ir daugiau senųjų, pamirštų kaimo kapinaičių bei kitų galimą istorinę vertę turinčių vietų, kurios iki mūsų dienų neišliko arba nepateko į Kultūros vertybių registrą. Apie kai kuriuos tokius objektus randame informacijos Valstybės archeologijos komisijos sukauptoje medžiagoje.

1935 m. Lietuvos žemės vardyno anketoje Žilinių pradžios mokyklos mokytoja A. Bigelytė nurodė, kad **Pālielukio** kaime (Varėnos r., Jakėnų sen.), apie 200 m į pietus nuo Lieluko ežero, yra „piliakalnis“, kurio dalyje anksčiau buvo kapinės: „*Dalis piliakalnio apkasta grioviu ir buvo seniau kapinės – vadinama Kapinėlėmis.*“¹²⁸ Valstybės archeologijos komisijos medžiagoje yra ir ranka braižyta schema, kurioje pažymėtos kapinės¹²⁹. Šiuo metu joks Palielukio kaimo objektas nėra įtrauktas į Kultūros vertybių registrą.

Į registrą neištrauktos ir kelios kitos Valstybės archeologijos komisijos medžiagoje minimos laidojimo vietos. Jos jau XX a. pirmojoje pusėje buvo aprašomos kaip apleistos, todėl labai tikėtina, kad sovietmečiu bent dalis jų buvo galutinai pamirštos, sunaikintos melioracijos metu, apaugo mišku. Šalia **Pakalniūku** (*Pakalnių*) kaimo (Trakų r., Onušio sen.) esą buvusios senosios kapinės, minimos Lietuvos žemės vardyno anketoje, 1935 m. užpildytoje Tolkiškių pradžios mokyklos mokytojo Juozo Sveikacko. Jo duomenimis, apie 1 hektaro plote į rytus nuo kaimo smėlingoje, pušimis apaugusioje kalvotoje vietoje, kurioje vietomis yra ir griovių, „*seniau buvo krikščionių kapai*“. Ši vieta buvo vadinama Kapinėlėmis¹³⁰. 1933 m. minima, kad **Ginakiemo** kaime (Varėnos r., Jakėnų sen.) „*yra senkapis ariamas. Ardami gadina ir ardo šį praeities paminklą*“¹³¹.

Tariamą mūšio vietą Lietuvos žemės vardyno anketoje minėjo Panošiškių pradžios mokyklos mokytoja Marcelė Škėmaitė. Anot jos, **Antākalnio** kaime (Trakų r., Grendavės sen.), apie 400 m į šiaurės vakarus, yra daugmaž 10 hektarų smėlingos žemės plotas, vadinamas *Styčka*. „*Žmonės pasakoja, kad toj vietoj buvo susitikusios dvi kariuomenės: viena švedų, kitos nežino.*“¹³²

M. Škėmaitė vienoje iš anketų nurodo, kad apie 1 km į šiaurę nuo **Panošiškių** kaimo (Trakų r., Grendavės sen.) yra laukas, vadinamas „*Pilaitėmis*“, tačiau ant anketos kažkas pieštuku užrašė: „*jokių pylimo požymių nėra.*“¹³³ Dar vienas *Piliakalnis*, anot jos, yra ties Vežknės upės ištakomis¹³⁴. Yra ir ranka braižytas Panošiškių bei kaimyninių kaimų žemėlapis ir jame pažymėtas „*pilkalnaitis*“¹³⁵. Anketose nurodytų šalia Panošiškių kaimo neva esančių piliakalnių bandė ieškoti archeologas V. Daugudis kartu su kolegomis A. Merkevičiumi ir J. Stankumi. 1973 m. spalio 24 d. jie atvyko į Panošiškes ir apžiūrėjo anketose minimas vietas. Panošiškių ir Galāverknio kaimų paribyje rado anketoje minimą *piliakalnį* – masyvią, iš dalies apardytą, neseniai pušimis apsodintą 8–18 m aukščio kalvą, kuri ilgą laiką buvo ariama. Ši vieta tyrėjui atrodė panaši į piliakalnį. Archeologinių žvalgymų

¹²⁸ Valstybės archeologijos komisijos medžiaga, KPC PB, f. 1, ap. 1, b. 58, l. 240.

¹²⁹ *Ten pat*, l. 241.

¹³⁰ *Ten pat*, l. 238.

¹³¹ Valstybės archeologijos komisijos medžiaga, KPC PB, f. 1, ap. 1, b. 136, l. 44.

¹³² Valstybės archeologijos komisijos medžiaga, KPC PB, f. 1, ap. 1, b. 58, l. 175.

¹³³ *Ten pat*, l. 242.

¹³⁴ *Ten pat*, l. 246.

¹³⁵ *Ten pat*, l. 247.

ataskaitoje buvo konstatuota: „Atrodo, kad piliakalnis ankstyvas. Ateityje reikėtų nuodugniau patikrinti jo kultūrinį sluoksnį, ypač kol dar nesuaugo ten pasodintos pušaitės.“ Archeologai aplankė ir Pilaitėmis vadinamą vietą, kurioje išvydo 4–5 m aukščio nedidelę (daugmaž 10 x 20 m) kalvelę, iš trijų pusių juosiamą griovų, kurios gilėja link Verknės. Kalvelė ilgą laiką buvo ariama.

„Ryškesnių išorinių įtvirtinimų bei kultūrinio sluoksnio žymių joje nepastebima. Šiuo metu pastaroji kalvelė taip pat neseniai apšodinta pušaitėmis. Kadangi pastarosios išvykos metu žemė jau buvo išalusi, todėl kultūrinio sluoksnio pėdsakų patikrinti nepavyko. Tai reikėtų padaryti ateityje“¹³⁶, – archeologinių žvalgymų ataskaitoje rekomendavo V. Daugudis.

Ar tai buvo padaryta, neaišku. Šiuo metu joks kultūros paveldo objektas minėtoje vietoje nėra žinomas.

Mitologinės vietos

Buvusio Onuščio valsčiaus teritorijoje, kaip ir daugelyje kitų Dzūkijos vietų, yra padavimais ir legendomis apipintų mitologinių vietų, šventviečių, alkviečių. Kai kurios jų ilgus amžius turėjo sakralinę reikšmę vietos gyventojams. Šventvietėmis kartais ir mūsų dienomis vadinamos ypatingos, išskirtinė dvasinę reikšmę turinčios vietos, laikytos šventomis mūsų protėvių ir dažniausiai nepraradusios sakralinės reikšmės po krikščionybės išgalėjimo. Anot archeologo, senųjų šventviečių tyrinėtojo Vykinto Vaitkevičiaus,

„šventvietės – tai ne vien kalva, šaltinis ar akmuo. Dažniausiai jos turi ypatingus vardus ir gaubiamos nepaprastų padavimų bei tikėjimų. Retkarčiais žmonės tebetiki, kad šios vietos teikia laimę ir sveikatą. Jos gražiai įamžina gamtos ir kultūros sąlytį, dievų ir žmonių istoriją“¹³⁷.

Genionių akmuo, vadinamas Kiškio bažnyčia (unikalus kodas – 3686), esantis šalia Genionių kaimo (Varėnos r., Varėnos sen.), – bene žymiausia mitologinė vieta šiame krašte. Šis į vakarus nuo kaimo, Šilaičio miškė ant kalvos esantis masyvus pilkšvo ir rusvo granito riedulys virš žemės iškilęs 1,15 m, jo ilgis 2,6 m, plotis 1,8 m.¹³⁸ Akmens perimetras – 7,4 m.¹³⁹ Anot V. Vaitkevičiaus, šis akmuo galėjo būti susijęs su senovės baltų deivės Medeinos garbinimu. Hipatijaus metraštis 1252 m. nurodo, kad tarp dievų, kuriems karalius Mindaugas aukojo aukas, buvo zuikių dievas ir Medeina. Tikėtina, kad tai ta pati dievybė. Kiškio bažnyčios – tai senosios

¹³⁶ Daugudis A. 1973 10 24. V. Daugudžio išvykos į Onuščio apylinkes ataskaita, *LII R*, f. 1, b. 362, p. 2–3.

¹³⁷ Vaitkevičius V. *Alkai*, Baltų šventviečių studija, Vilnius, 2003, p. 7.

¹³⁸ Genionių akmuo, vad. Kiškio bažnyčia, Kultūros vertybių registras. Prieiga internete: <http://kvr.kpd.lt/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=3686> (tikrinta 2015 m. sausio 24 d.).

¹³⁹ Markelevičius J. Lietuvos TSR kultūros ministerijos Mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos vyr. mokslinio bendradarbio Markelevičiaus Juozo komandiruotės į Varėnos rajoną ataskaita, *LII R*, f. 1, b. 131, p. 6.

Genionių akmuo, vadinamas Kiškio bažnyčia. Klaudijaus Driskiaus nuotr., 2013 m.

Alkaičio, Žaliosios akmuo. Klaudijaus Driskiaus nuotr., 2013 m.

šventvietės, kurių šiandieną išlikę tik pavieniai elementai – vienur akmuo, kitur kalvelė ar griova. V. Vaitkevičius Lietuvos teritorijoje nurodo esant penkias vietas, kurios vadinamos Kiškio bažnyčios vardu. Vietos gyventojai spėliojo, kad Genionių akmens pavadinimas esą kilęs iš to, jog „šio akmens niekas neaplanko, kaip (tik) kiškiai“. Dar neseniai Genionių kaime suaugusieji vaikus keldavo už ausų viršun, klausdami: „Ar matai kiškio bažnyčią?“, kaip tik Kiškio bažnyčios akmens pusėn¹⁴⁰.

Žališios kaime (Trakų r., Onušio sen.) yra **Alkaičio, Žaliosios akmuo** (unikalus kodas – 20891). Nuožulniame ežero, vadinamo Žaliaisiais Prūdėliais, didesnės vakarinės dalies krante iki 40 cm virš žemės iškilęs pilko granito riedulys, kurio paviršius daugelyje vietų suskeldėjęs. Matomos akmens dalies ilgis 1,75 m, plotis – 1,4 m. Aplink šį didelį akmenį yra dar keliasdešimt mažesnių akmenų. 2003–2004 m. šį akmenį atkasė ir laiptelius prie jo įrengė Žaliosios kaimo gyventojas Ernestas Radzevičius¹⁴¹. Atrodo, kad būtent apie šią vietą Lietuvos

¹⁴⁰ Vaitkevičius V. Nauja Žvėrūnos – Medeinos perspektyva, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 2003, t. 24, p. 17, 22.

¹⁴¹ Alkaičio, Žaliosios akmuo, Kultūros vertybių registras. Prieiga internete: <http://kvr.kpd.lt/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=20891> (tikrinta 2015 m. sausio 24 d.).

žemės vardyno anketoje 1935 m. rašė mokytojas D. Staniūnas (tiesa, minėjęs ne Alkaičio, bet Atkaičių vienkiemį): „*Netoli Atkaičių vs., Onušio girininkijos miške, yra kalnelis, vadinamas „alkų“ kalnu, ant kurio senovėje žmonės melsdavosi.*“¹⁴²

Dar vienas į Kultūros vertybių registrą įtrauktas objektas yra **Alkakalnis, vadinamas Pakoplyčkalniu** (unikalus kodas – 20891), esantis Bakaloriškių kaime (Trakų r., Onušio sen.)¹⁴³. Valstybės archeologijos komisijos archyve saugoma šios vietovės situacijos schema, paminklo byla ir trumpas pranešimas apie šioje vietoje esantį „*piliakalnį ir mūro griuvėsius*“¹⁴⁴.

Panošiškių pradžios mokyklos mokytoja M. Škėmaitė Lietuvos žemės vardyno anketose aprašė kelias **Panošiškių** (Trakų r., Grendavės sen.) ir aplinkiniuose kaimuose esančias vietas, susijusias su įvairiais padavimais. Tarp Vilkokšnio ir Baluošio ežerų minima paslaptinga vieta Bendrabalė, kurioje „*vaidenasi, net Dūšiakampiu vadina*“¹⁴⁵. Vietos gyventojų teigimu, vaidenosi ir šiaurinėje Panošiškių kaimo laukų dalyje esančioje „baloje“ samanotu dugnu, vadinamoje Bylaraisčiu¹⁴⁶.

Buvusiame Onušio valsčiuje gausu ir kitokių mitologinių vietų. Pasakota, kad šalia Žilinių (Varėnos r., Jakėnų sen.) esąs aukų reikalaujantis raistas, kuris „*neužšąla, kol koks gyvulys nenuskęsta*“¹⁴⁷. Tikėta, esą aukų reikalaujās ir Vilkokšnio ežeras¹⁴⁸, o Dundorių vardu vadinamoje vietovėje į šiaurės rytus nuo Gruožninkų ežero vaidenasi¹⁴⁹.

Monetų lobiai

Onuškyje ir jo apylinkėse rasti keli monetų lobiai. Pačiame Onušio miestelyje lobis aptiktas XIX a. pabaigoje. F. Pokrovskis „Vilniaus gubernijos archeologiniame žemėlapyje“ mini, kad „*dabartinio piliečio Cedlerio namo vietoje vienas valstietis po pušimi rado butelį su sidabrinėmis monetomis*“¹⁵⁰. Numizmatas E. Ivanauskas šį lobį apytiksliai datuoja XVII–XVIII a.¹⁵¹

E. Ivanausko knygoje „Lietuvos pinigų lobiai, paslėpti 1390–1865 metais“ suregistruoti ir daugelis Lietuvos teritorijoje aptiktų lobių. Leidinyje remiamasi ne tik įvairiais rašytiniais šaltiniais (mokslinė ir periodinė spauda, muziejų inventoriariais dokumentais ir kt.), bet ir žodine įvairių pateikėjų informacija, dažnai labai gyvais ir įdomiais vietos gyventojų liudijimais. Toliau cituojama informacija apie Onušio apylinkių lobius yra iš šio leidinio.

Žuklių kaime (Trakų r., Grendavės sen.) XX a. ketvirtajame dešimtmetyje rastas XVI a. Lietuvojė, Lėnkijoje, Prūsijoje, Rygojė bei Silėzijoje kaldintų monetų lobis.

„*Ardant ūkinį pastatą išverstas žemėje buvęs monetų lobis. Dalis monetų surinkta, o kita dalis liko žemėje. Įrengus toje vietoje daržą, jos pasklido 50 kv. m plote. Daržui patekus į Stasio Aliukonio*

¹⁴² Valstybės archeologijos komisijos medžiaga, KPC PB, f. 1, ap. 1, b. 58, l. 176.

¹⁴³ Alkakalnis, vad. Pakoplyčkalniu, Kultūros vertybių registras. Prieiga internete: <http://kvr.kpd.lt/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=12337> (tikrinta 2015 m. sausio 24 d.).

¹⁴⁴ Valstybės archeologijos komisijos medžiaga, KPC PB, f. 1, ap. 1, b. 58, l. 187, 188, 193.

¹⁴⁵ *Ten pat*, l. 243.

¹⁴⁶ *Ten pat*, l. 244.

¹⁴⁷ Vaitkevičius V. *Alkai*, Baltų šventviečių studija, Vilnius, 2003, p. 151.

¹⁴⁸ *Ten pat*, p. 143, 145.

¹⁴⁹ Valstybės archeologijos komisijos medžiaga, KPC PB, f. 1, ap. 1, b. 58, l. 212.

¹⁵⁰ Покровский Ф. *Археологическая карта Виленской губернии, Вильна*, 1893, c. 125.

¹⁵¹ Ivanauskas E. *Lietuvos pinigų lobiai, paslėpti 1390–1865 metais*, Vilnius, 1995, p. 334.

[gimęs 1901 m.] nuosavybę, pastarasis jas ėmė rankioti. Dalį rastų monetų pardavė Aukštadvario kolekcionieriui Motiejui Venclauskui ir Onušio mokytojui Morkūnui. Apie lobį sužinota 1982 m. iš Alvydo Blinstrubo, atnešusio 9 monetas į LIEM. 1991 m. Stasys Aliukonis turėjo keliasdešimt monetų. Iš viso užregistruota 85 aptariamąjo laikotarpio monetos.“¹⁵²

Jočionių kaime (Trakų r., Onušio sen.) buvo rastas XVI a. monetų lobis.

„1935 ar 1936 m. Juzefas Palionis [gimęs 1908 m.], kasdamas duobę rūsiui, 80 cm gylyje rado žemėmis aplipusią statinaitę. Užmesta ant malkų rietuvės, ji pragulėjo daug laiko, kol Juzefas Palionis sumanė ją sukapti malkoms. Su kirviu iškirto iš statinaitės senovinių monetų. Apie 70 monetų buvo rublio dydžio, apie 300 – mažų. Viena moneta buvo labai didelė. 40 monetų paėmė Onušio policijos nuovada, kelias iš jų pasiuntė į Kauno muziejų. Už 18 monetų Juzefas Palionis iš muziejaus gavo 150 litų. Anot radėjo, monetos buvusios „1550-ego roku“. Vėliau Juzefas Palionis monetas ėmė pardavinėti turguje, už dideles monetas gaudavęs po 3 litus. Mielai pirkdavę mažas. Didžiąją monetą už 100 litų nupirko vienas pasienietis, paskui guodėsis, kad nepavyko jos brangiau parduoti. Už gautus pinigus Juzefas Palionis nusipirko naują eilutę. S. Aliukonis iš Žuklių kaimo pasakojo, kad dalis Juzefo Palionio rastų monetų buvo eksponuojama Onuškyje per kažkokią šventę. Radimo vietoje dabar yra mūrinis rūsys.“¹⁵³

Greta Jočionių esančiame **Vanagų** kaime (Trakų r., Onušio sen.) aptiktas XVI a. Lietuvoje, Lenkijoje, Prūsijoje, Dāncige bei Eļbinge kaldintų monetų lobis.

„1963 m. pavasarį prie ribos su Jočionių kaimu, apie 200 m nuo Jono Daugelio ir apie 300 m nuo Vlado Žilionio sodybų, pievoje, šalia arimo ardant akmenų krūsnį ir dedant juos į sunkvežimius rastas monetų lobis. Jočionyse kalbama, kad didžiąją monetų dalį pasiėmęs vairuotojas Karolis Kavaliauskas. Pastarasis vengė suteikti autoriui žinių apie lobia radimo aplinkybes ir dalybas. Kaimas išnykęs. 1992 m. Pranas Krajevskis [gimęs 1919 m.] iš Jočionių parodė lobia radimo vietą. Ji sunkiai aprašoma, nes nėra aplinkui jokių orientyrų: tik keletas didokų akmenų. Į TIM [Trakų istorijos muziejų] pateko 627 monetos, o iš V. Žilėno 1964 09 05 į LIEM [Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejų; dabar – Lietuvos nacionalinis muziejus] 28 monetos. TIM dingo 24 monetos.“¹⁵⁴

Dar daugiau detalių apie šio lobia radimo aplinkybes randame Dalios

¹⁵² Ten pat, p. 46.

¹⁵³ Ten pat, p. 36.

¹⁵⁴ Ten pat, p. 32.

Andrašiūnaitės, nuo 1960 m. dirbusios Trakų istorijos muziejaus mokslo darbuotoja, ataskaitoje:

„1963 m. balandžio mėn. pradžioje Trakų r., tarp Onuškio ir Aukštadvario „Draugystės“ kolūkyje Vanaguose, lauke tarp Jono Daugelionio ir Vlado Žilionio sodybų, sprogdinant stambų akmenį kartu su akmenų skalda pabiro sidabrinės monetos ir puodo šukės. Po akmenių moliniame puode buvo paslėptas monetų lobis. Lobi surinko sprogdinę akmenis darbininkai. Didesnė lobia dalis pateko į Trakų istorijos muziejų, dalis jo buvo nuvežta į Vilniaus valstybinį istorijos ir etnografijos muziejų, dalis monetų pateko pas Aukštadvaryje gyvenanti kolekcionierių buvusį mokytoją Venzlauską.“ Toliau ataskaitoje pateikiamas monetų, patekusių į Trakų istorijos muziejų, sąrašas. Nurodoma, kad iš viso į šį muziejų pateko 591 sidabrinė moneta¹⁵⁵.

Išvados

1. Buvusio Onuškio valsčiaus teritorijoje, dalyje dabartinių Trakų, Varėnos bei Alytaus rajonų esantys archeologiniai paminklai reprezentuoja visas priešistorės ir istorinių laikų epochas – nuo akmens amžiaus iki naujųjų laikų.

2. Akmens ir ankstyvojo metalų laikotarpio archeologinis paveldas Onuškio apylinkėse negausus. Turimi pavieniai archeologiniai radiniai leidžia teigti, kad šiose apylinkėse buvo gyvenama jau mezolito laikotarpiu (8 000–4 000 m. pr. Kr.).

3. Kol kas Onuškio apylinkėse netirtas nė vienas senuoju geležies amžiumi (I–IV a.) datuojamas archeologinis paminklas, nėra žinoma ir pavienių šio laikotarpio archeologinių radinių. Sprendžiant iš išorinių požymių, I tūkstantmečio pradžia gali būti datuojami Mirgelių, Nupronių piliakalnis ir Žuklių II piliakalnis. Atrodo, kad gyvenviečių ir kapinynų šiame krašte ėmė gausėti tik nuo I tūkstantmečio vidurio.

4. Gausiausia archeologinių paminklų grupė Onuškio apylinkėse yra vidurinio ir vėlyvojo geležies amžiaus pilkapynai. Pamusių pilkapynas – iki šiol geriausiai ištirtas šio krašto archeologinis objektas. Jame aptikti V–X a. datuojami degintiniai žmonių kapai, būdingi lietuvių genties laidojimo paminklams.

5. Sprendžiant iš rašytinių šaltinių duomenų, į pietus nuo Vilkokšnio ežero, Grendavės ir Gudakiemio apylinkėse, galėjo būti geležies amžiaus arba viduramžių gyvenviečių ir kapinynų, priskirtinų jotvingiams.

6. Viduramžių ir naujųjų laikų laikotarpio archeologinis paveldas Onuškio apylinkėse ištirtas labai menkai. Nedideli archeologiniai tyrimai atlikti tik Dusmenų dvarvietėje ir Miciūnų senosiose kapinėse. Išsamesnis istorinių laikų Onuškio apylinkių gyventojų materialinės ir dvasinės kultūros pažinimas, remiantis archeologijos duomenimis, bus galimas tik atlikus platesnius tyrimus.

¹⁵⁵ Andrašiūnaitė D. Trakų rajono monetų lobiai, *LII R*, f. 1, b. 223, p. 1–2.

Onuškis

Nuo seniausių laikų iki 1915 metų vasaros*

Dainius Kazlauskas

Daugel mūsų tėvynėje yra puikių ir gražių vietų. Daugel yra šalių, kurios pagarsėjo senų tėvelių darbais, bet tarpe jų visų gražiausia ir garsiausia Dainavos šalis. Ir savo aukštais kalneliais, ir žemais kloneliais, savo tamsiomis giriomis, didžiais tankumynais, kuriais nei žmogus nepraeina, nei žvėris nepralenda, tik maži paukšteliai čiulbuonėliai pralekia, tik raibosios ten gegulės ir lakštingalėlės ankstų rytą ir vėly vakarėlį lakštuoja ir niauria girelę linksmina.

Vincas Krėvė

Ūnuškio praeitis sena ir įdomi. Gyvenvietės ir dvaro įkūrimo datą ir aplinkybes slepia XV a. pabaigos laiko užsklanda.

Miestelio teisės – tai LDK XVI a. ūkinės politikos rezultatas. Prekybos privilegija miesteliui suteikė naują ekonominį statusą. Išskirtinė padėtis leido gyvenvietėje organizuoti turgų, steigti karčiamas, plėtoti amatus.

Miestelio teisės gyventojams asmens laisvės negarantavo. Nemagdeburginis miestelis priklausė dvarininko valdžiai ir teismui.

Miestelio ūkio funkcionavimas buvo susietas su dvasinių institucijų veikla. Bažnyčios ir mokyklos gyvenimą sąlygojo privilegijuota padėtis ir paprotinė teisė. Bažnyčia registravo parapijos demografinius pokyčius. Iš sakyklos buvo skelbiamos valstybinio gyvenimo naujienos. Dvaro įtaka šiai institucijai tebuvo minimali. Dvasininkai aktyviai dalyvavo visuomeniniame ir kultūriniame gyvenime.

XIX a. įsigytas valsčiaus centro statusas leido perimti iš dvaro civilinės valdžios įstaigoms vykdyti teismo, administravimo ir dalines ekonominio reguliavimo funkcijas. Stiprėjo lietuvių valstiečių tautinis susipratimas.

1915 m. pasitraukus Rūsijos kariuomenei ir valdžios įstaigoms, išitvirtina vokiečiai.

Šio straipsnio chronologinės ribos nuo seniausių laikų iki 1915 m. vasaros.

Onuškis kitų darbuose

Lietuvos miestų ir miestelių istorija sulaukia nemažo tyrėjų dėmesio.

Apie mažesnius miestus, miestelius yra rašę Lietuvos ir užsienio istorikai, kraštotyrininkai, etnografai, mokytojai, kunigai.

Daug knygų šia tematika išleista Lietuvoje, JAV, Lenkijoje.

Išsamiausia darbą Lietuvos miestų istorijos klausimu parašė Vincas Kryževičius¹. Autorius, remdamasis gausiais šaltiniais, plačiai nagrinėja Lietuvos miestų savivaldos, agrarizacijos, ginčų su žemvaldžiais problemas. V. Kryževičius nubrėžia ryškiają takoskyrą tarp miesto ir nemagdeburginio miestelio: jis skelbia, kad

* Sutrumpinta autoriaus 1993 m. publikacija (*Trakų žemė*, 1993, nr. 10–11), nuorodos iš diplominio darbo.

¹ Kryževičius V. *Lietuvos privilegijuotieji miestai*, Vilnius, 1981.

administraciniu požiūriu nemagdeburginių miestelių ir valsčiaus gyventojų niekas negalėjo apsaugoti nuo dvaro savivalės. O Māgdeburgo teisė ekonominei miestiečių veiklai davė juridinę garantiją.

Algimantas Miškinis, Kazys Šešelgis, Romanas Jaloveckas yra paskelbę straipsnių Lietuvos privilegijuotų gyvenviečių atsiradimo, tinklo susidarymo, funkcijų klausimais².

A. Miškinis teigia, kad

privilegijuotų gyvenviečių atsiradimo tinklas vystėsi priklausomai nuo ekonominių ir visuomeninių politinių sąlygų. Suteiktos privilegijos turėjo įtakos funkciniai struktūrai ir formai³.

Kompetentingiausiai parašyta Ūnuškio urbanistinės raidos istorija. A. Miškino ir Algirdo Baliulio apie Ūnuškį surinkta tyrimų medžiaga yra skelbta serijoje „Lietuvos TSR urbanistikos paminklai“⁴, septintojoje knygoje. Bendraautorai aprašo gyvenvietės plano, aikštės, architektūros raidą nuo seniausių laikų iki šių dienų“.

Jie rašo:

reikšmingiausias dabartinio plano susidarymo požiūriu Ūnuškio urbanistinės raidos laikotarpis buvo nuo gyvenvietės įsikūrimo iki XVII a. vidurio. Ūnuškio urbanistinės raidos didesnis savitumas yra plano dvilypumas linijinis-radialinis, kuriam sudaryti turėjo reikšmės nepakankamai intensyvi ūkinė veikla ir vietos plano formavimosi veiksniai⁵.

Apybraiža parašyta remiantis gausiais šaltiniais ir plačia bibliografija, visi pateikti knygos gale. Tekstas iliustruotas planais ir dabartinio laikotarpio nuotraukomis.

Kunigo, rašytojo, istoriko Nikodemo Švogžlio-Milžino darbai, parašyti po karo, plačiai visuomenei dar nežinomi. Neįvertinta jo asmenybė ir indėlis Rytų Lietuvos kultūrai ir istorijai.

Šis lietuviškos puoselėtojas, dirbdamas Kernavėje, parašė istorinių apybraižų rinkinį apie vyskupijos bažnyčias, kunigus, gyvenvietes, žymesniuosius kultūros veikėjus ir pavadino „Kaišiadorių vyskupijos istorija“. Du rankraščio tomai, gausiai iliustruoti bažnyčių, kunigų nuotraukomis, saugomi Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyve.

Šis Milžino darbas skiriasi nuo Broniaus Kviklio „Lietuvos bažnyčių“ šeštojo tomo. Skyrelyje „Ūnuškis“ N. Švogžlys rašo apie didikus, gyven-

² Miškinis A. Privilegijuotos Lietuvos gyvenvietės ir jų tinklo vystymasis XIII–XVIII a., *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Statyba ir architektūra* (toliau – LAMD), 1963, t. 3 (3); Miškinis A., Šešelgis K. Miesto gyvenviečių tinklo vystymasis Lietuvoje iki XX a. vidurio (1940 m.), LAMD, 1965, t. 4, d. 2; Jaloveckas R. Lietuvos miestų kūrimosi veiksniai, *Lietuvos architektūros klausimai*, t. 1, Kaunas, 1960.

³ Miškinis A. Privilegijuotos..., p. 123.

⁴ Baliulis A., Miškinis A. Ūnuškis, *Lietuvos TSR urbanistikos paminklai* (toliau – LUP), t. 7, Vilnius, 1984, p. 5–32.

⁵ 2002 m. A. Miškinis paskelbė apie Ūnuškį papildytą darbą – *Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*, kn. 1, Vilnius, 2002, p. 190–216, ir nuorodos, p. 503–506, (skyriaus red. pastaba).

⁵ Žr. 4 nuorodą, p. 29.

vietes, dvaro, bažnyčios ir parapijos praeitį⁶. Šis darbas išsiskiria tuo, kad Milžinas suregistravo kunigus, dirbusius Ūnuškyje 1864–1964 m., ir pirmasis plačiau įvertino ir sutvarkė miestelio bažnyčios archyvą. Jo manymu, archyvinė medžiaga

būdingai atpasakoja anų laikų carinės Rusijos imperijos santykius su Vlniaus vyskupija ir jos parapijomis – taigi ir Ūnuškiu.

Autorius nurodo vėlyvą pirmosios Ūnuškio bažnyčios statybos datą (1568 metus). Patikslintais duomenimis, ji statyta 1505 m. Gyvesnis miestelio augimas, anot Milžino, prasidėjo XIX a. pastačius naują puikią mūrinę bažnyčią.

Autoriaus savitas rašymo stilius daro darbą panašų į literatūros kūrinį. Istorinius faktus jis pateikia labai nesirūpindamas dėl jų patikimumo.

B. Kviklys knygoje „Mūsų Lietuva“ ir „Lietuvos bažnyčios“, be tradicinių enciklopedinio pobūdžio žinių, plačiau aprašo 1534 m. inventorių, trumpai apistoja ties gyvenvietės įkūrimo problema⁷.

Česlovas Šaduikis, dirbęs Ūnuškio vidurinėje mokykloje istorijos mokytoju, yra parašęs keletą istorinių straipsnių, kurie buvo skelbti rajono laikraštyje.

Straipsnyje „Ūnuškio lietuvių kovos prieš kryžiuočius“ autorius stengėsi atkurti istorinių įvykių XIV a. pabaigoje eigą⁸.

Remdamasis „Vygando kronika“ ir „Herbarz Polski“ duomenimis, mano, kad Ūnuškis nuo seno yra Kuncevičių giminės tėvonija, kurios pradininkas bajoras Gineitis.

Miestelio vardo kilmę sieja su Vlniaus miesto XIV a. pab. pirklių vyresnioju Hanulu, kuriam Jogaila padovanojęs dvarą Ūnuškio apylinkėse.

Autoriaus teiginiai dėl gyvenvietės ir dvaro įkūrimo bei vietovardžio kilmės diskutuoti.

Kitame straipsnyje Šaduikis aprašo 1831 ir 1863 m. sukilimų atgarsius Ūnuškyje⁹. Daugiausia dėmesio skirta 1918–1919 m. Ūnuškio revoliucinio komiteto veiklai.

R. Šalūga, remdamasis 1534 m. inventoriumi, mano, kad dvaras buvęs įkurtas savavališkai XVI a. pradžioje. Plačiau aprašyta 1918–1919 m. bolševikinio komiteto veikla¹⁰.

Trakų istorijos muziejaus mokslinis bendradarbis Petras Cijūnėlis parašė „Trakų apskrities Ūnuškio valsčiaus istoriją“¹¹. Autorius pusę darbo skyrė feodalizmo ir kapitalizmo įvykiams nušviesti. O kitą dalį sudaro 1918–1919 m. bolševikų invazijos ir sovietmečio gyvenimo aprašymas. P. Cijūnėlio Ūnuškio istorijos pradžios aprašymą veikė Č. Šaduikio idėjos, autorius pažymėjo, kad „senuose dokumentuose“ gyvenvietė vadinama *Hanusdorf* ir *Hanusovo polė*.

Darbe gausu faktų, mažai apibendrinimų. Išvadose matyti aiški „klasių kovos“ teorijos įtaka.

⁶ Milžinas-Švogžlys N. Kaišiadorių vyskupijos istorija, t. 2. Parapijos, d. 2 (lapai nenumeruoti). Rankraštis *Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyve*.

⁷ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, t. 1, antra laida, Vilnius, 1989, p. 473–475; *Lietuvos bažnyčios*, t. 6. Kaišiadorių vyskupija, Čikaga, 1987.

⁸ Šaduikis Č. Ūnuškio lietuvių kovos prieš kryžiuočius, *Spartuolis*, 1969, sausio 25.

⁹ Šaduikis Č. Revoliucinė Ūnuškio praeitis, *Spartuolis*, 1969, gruodžio 3.

¹⁰ Šalūga R. Truputis apie Ūnuškį, *Švyturys*, 1959, nr. 3.

¹¹ Cijūnėlis P. *Trakų apskrities Ūnuškio valsčiaus istorija*, Trakai, 1977. Rankraštis Ūnuškio vidurinėje mokykloje.

Apie Onušio apylinkių knygnešius rašė D. Norinkevičienė ir J. Kulikienė¹². J. Kulikienė pabrėžė, kad *nuo neišvengiamos prapulties tautą išgelbėjo svetimos kultūros nepalieti valstiečiai*.

XIX a. politinius įvykius Onušio miestelyje ir apylinkėse fragmentiškai nušviečia Bronius Dundulis, Feliksas Sliesoriūnas, Ona Maksimaitienė¹³.

XVIII a. miestelio gyventojų socialinė ir tautinė struktūra nagrinėjama Rimanto Jaso ir Liudo Truskos darbe. Žydu ir totorių padėtis nušviesta remiantis A. Janulaičio ir A. Szyszmano tyrimais¹⁴.

LDK švietimo klausimais ir apie Trakų pradinės mokyklas rašė I. Lukšaitė. Ji pažymi, kad *Onuškyje kaip ir kituose prekybinę privilegiją turinčiuose miesteliuose buvo išskirtas sklypas mokyklos statybai*¹⁵.

H. Lovmianskis parengė, remdamasis „Lietuvos kelių aprašymais“, XIV a. pabaigos Lietuvos gyvenviečių žemėlapi. Jo darbai – pagrindas XIV a. pabaigos Onušio įkūrimo problemai nagrinėti¹⁶.

Akademiniai Lietuvos istorijos veikalai padeda atskleisti sudėtingus teisinius, socialinius, ekonominius procesus nemagdeburginiuose miesteliuose.

Lietuvoje ir kai kuriose užsienyje leistose enciklopedijose paskelbti svarbiausi miestelio praeities įvykiai ir datos.

Svarbiausių biografinių žinių apie didikus, valdžiusius Onušio dvarą, yra lenkų istorikų tęstiniame leidinyje „Polski słownik biograficzny“.

Šaltiniai

Šaltinių apie Ūnuškį paskelbta nedaug. Didesnė dalis medžiagos saugoma Lietuvos ir Rusijos archyvuose.

Iki Antrojo pasaulinio karo Lietuvos Respublikoje išleistuose istorijos šaltinių rinkiniuose nėra dokumentų apie Onušio gyvenvietę ir dvarą.

Po karo išleistų „Lietuvos istorijos šaltinių“ pirmajame tome esantis dokumentas fragmentiškai nušviečia pramonės ir prekybos padėtį Trakų apskrities valsčiuose. Informuojama apie įmones ir muges Ūnuškyje¹⁷.

Šio leidinio antrajame tome yra įtrauktas Vilniaus apygardos teismo prokuroro pranešimas „Vilniaus gubernijos Trakų apskrities Savaitiškių ir kitų kaimų valstiečių pasipriešinimas jų dvaro žemės atribojimui“. Dokumentas, matyt, skelbtas sovietmečiu ideologiniais sumetimais kaip valstiečių revoliucinės kovos su dvarininkais pavyzdys. Šį pranešimą galima įvertinti kaip eilinį kaimo žmonių stichišką pasipriešinimą matininkui, kuris bandė sumažinti valstiečių daržų plotą¹⁸.

Vokietijos istorikas T. Hiršas išleido „Prūsijos žemės kroniką“. Knygos antrajame tome išspausdinti „Lietuvos kelių aprašymai“.

¹²Norinkevičienė D. Knygnešys Stasys Banuškevičius, *Galvė*, 1990, bal. 28; Kulikienė J. Kęstučių kaimo knygnešys, *Trakiečių rūpesčiai*, 1992, nr. 216.

¹³Dundulis B. *Lietuva Napoleono agresijos metais*, Vilnius 1981; Sliesoriūnas F. *1830–1831 metų sukilimas Lietuvoje*, Vilnius, 1974; Maksimaitienė O. *Lietuvos sukilėlių kovos 1863–1864 metais*, Vilnius, 1969.

¹⁴Jasas R., Truska L. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojų surašymas 1790 m.*, Vilnius, 1972; Janulaitis A. *Žydai Lietuvoje*, Kaunas, 1923; Szyszman A. *Osadnictwo karaimskie na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Wilno, 1936.

¹⁵Lukšaitė I. Trakų mokykla – Lietuvos pradinė mokyklų pradžia, *Mokslas ir gyvenimas*, 1989, nr. 12.

¹⁶Łowmiański H. *Studia nad początkami spólceństwa i państwa litewskiego*, t. 1–2, Wilno, 1931–1932.

¹⁷*Lietuvos TSR istorijos šaltiniai* (toliau – LIŠ), t. 1, Vilnius, 1955, p. 390.

¹⁸LIŠ, t. 2, Vilnius, 1963, p. 486.

Vokiškas originalus tekstas svarbus tuo, kad jame skirtingai nei lietuviška-me vertime pateikti vokiški lietuviškų gyvenviečių pavadinimai. Istoriografijoje dauguma autorių vartoja vokiškus pavadinimus¹⁹.

Kryžiuočių sudarytus „Lietuvos kelių aprašymus“ (*Litauische Wegeberichte*) į lietuvių kalbą išvertė ir spaudai parengė Juozas Jurginis²⁰.

Juose matome, kaip išgalint feodalinei žemės nuosavybei klostėsi XIV a. pabaigos Lietuvos gyvenviečių pavadinimai. Maršrutuose Nr. 77–79, 81 minimi vietovardžiai padėjo nustatyti XIV a. didikų dvarų pavadinimus, kuriuos tyrinėtojai siejo su Ūnuškiu.

Vilniuje dirbusi Archeologinė komisija tęstiniame leidinyje išspausdino Karaliaus Augusto II universalą. Tarp kitų užfiksuotas ir Onušio gyvenvietės mokestis²¹.

Seniausias Onušio inventorių paskelbtas Rusijos istorikų parengtame dokumentų rinkinyje. Originalus Lietuvos metrikos tekstas išspausdintas XIX a. pab. rusiško raidyno ženklais²².

Inventorius – tai reikšmingiausias XVI a. šaltinis apie ūkį ir gyventojus.

Caro vyriausybės liepimu buvo leidžiami įvairūs statistiniai-informaciniai leidiniai. Juose pateiktos žinios fragmentiškos, enciklopedinio pobūdžio.

Goškevičiaus sudarytame sąrašė nurodyta: gyvenvietės pavadinimas, gyventojų skaičius, atstumai iki didžiausių miestų ir geležinkelio stočių, išvardytos valstybinės įstaigos²³.

Kasmetėse Vilniaus gubernijos atmintinėse-knygelėse pasitaiko žinių ir apie Onušio valsčiaus įstaigas, kitų informacinių, statistinių duomenų²⁴.

Prie šaltinių tenka priskirti ir korespondencijas spaudoje. Daugumai leidinių iki 1919 m. yra išspausdintos bibliografijos su vietovardžių rodyklėmis (Lietuvos bibliografija, serija C).

Neskelbti šaltiniai

Tiriamo laikotarpio archyviniai dokumentai saugomi Lietuvos valstybiniame istorijos archyve (LVIA), Mokslų akademijos bibliotekos (MAB) ir Vilniaus universiteto bibliotekos (VUB) rankraštytųjų saugyklose. Dalis dokumentų saugoma Onušio bažnyčioje (OBA).

Seniausieji LDK įstaigų raštai surašyti kanceliarine slavų, vėlesnieji – lenkų kalbomis.

XIX a. pradžioje caro valdžios įstaigų dokumentai pradedami rašyti rusų kalba. Bažnyčios inventoriuose ir toliau rašoma lenkiškai.

Seniausieji dokumentai surašyti XVI a. pradžioje. Visus archyvinius šaltinius galima suskirstyti į tris grupes. Pirmąją sudaro įvairūs valstybės ir savivaldos tarnybų aktai, nuosavybės dokumentai, teismų bylos.

¹⁹ *Scriptores rerum Prussicarum*. Hrsg. Von T. Hirsch. Bd. II, Leipzig, 1863, p. 664–708.

²⁰ *Kraštas ir žmonės*. Antras papildytas leidimas, Vilnius, 1988, p. 9–42.

²¹ *Акты, издаваемые Виленской археографической комиссией*, т. 8. Акты Виленского градского суда, Вильна, 1875, с. 289.

²² *Документы Московского архива Министерства Юстиции*, т. 1, Москва, 1897, с. 70–72.

²³ *Виленская губерния. Полный список населенных мест со статистическими данными о каждом поселении, составленный по официальному сведению Г. Г. Гошкевичем*, Вильна, 1905.

²⁴ *Памятная книжка Виленской губернии на 1855–1915 г. г.*

Tarp Lietuvos valstybiniame archyve saugomų dokumentų yra mikrofilmuotas 1567 m. privilegijos Ūnuškiui nuorašas²⁵.

1683 m. Onušio prekybinės privilegijos egzistavimo faktas užfiksuotas vienoje iš bažnyčios kronikų²⁶.

Nuosavybės teisė – valdos išsigijimas, perleidimas, praradimas, dovanojimas – yra patvirtintas Lietuvos išdo komisijos aktų knygoje, Trakų žemės teismo baudžiauninkų ir dekretinių aktų knygoje²⁷.

Pliaterių archyve surinkti dokumentai apie ginčijamą Onušio valdą.

Onušio dvaro valdytojai yra paminėti didikų Tiškevičių korespondencijoje, kituose dokumentuose.

Povilo Karazijos fonde tarp dokumentų apie Aljūtų paminėtas XVII a. Onušio seniūnas²⁸.

XVII–XVIII a. dėl Onušio dvaro paveldėjimo teisės bylinėjosi Naruševičių ir Tiškevičių giminės. Ilgiausia ginčo istorija su visais suminėtais XVI–XVIII a. valdos šeimininkais buvo įtraukta į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo knygas. Šis ginčas truko net iki XIX a. pradžios. Teismo knygoje išliko didikų prašymai ir nuosavybės perimamumą įrodantys raštai²⁹.

Carinės Rusijos valdymo metu veikusio Onušio valsčiaus dokumentai saugomi Vilniaus ir Kauno gubernijos valsčių valdybos fonde (f. 703). Šį fondą sudaro informacinio pobūdžio dokumentai, kuriuose atsispindi Onušio valsčiaus valstiečių teisme sprestų bylų skaičius ir rezultatai. Likusią dalį sudarantys iš aukštesnių valdžios instancijų gauti raštai didesnės istorinės reikšmės neturi³⁰.

Antrajai grupei priskirti ūkiniai inventoriai (dažnai su dvaro valdytojo instrukcija), įmonių mokesčių knygos, gyventojų surašymo (revizijų) duomenys, kiti su ūkiu susiję dokumentai.

Inventoriai saugomi LVIA fonduose. Tai geriausiai ūkinį gyvenimą atspindintys dokumentai. Juose kalbama apie gyventojus, jų verslus, dvaro prievoles, surašytos veikusios įmonės, nurodytas gamybinis ir kitos paskirties žemės dydis, derlingumas. Pateikta žinių apie augintas kultūras, dvare laikomų gyvulių skaičių.

Senųjų aktų (SA) fonde į Trakų žemės teismo knygas yra įtraukti trys LDK laikotarpio ūkiniai inventoriai.

1673 m. dokumente³¹ smulkiai aprašoma dvaro sodyba. Onuškiečių turimos žemės ir laikomų gyvulių skaičius nurodytas 1670 m. inventoriuje³².

Carizmo laikotarpiu dvarų inventoriai buvo siunčiami į Vilniaus gubernijos inventorių komitetą. Šios įstaigos fonde (f. 394) saugomi 1847 ir 1850 m. Onušio dvaro inventoriai³³.

Trakų apskrities įmonių mokesčių knygoje³⁴ nurodyta Onušio parduotuvėse pardavinėjamų prekių asortimentas ir apyvartos dydis.

Gyventojų revizinio surašymo 1795 m. duomenys įtraukti į fondo (f. 515) dokumentų rinkinį³⁵.

²⁵LVIA, LM-48, l. 111.

²⁶VUB RS, f. 4-2619; taip pat LVIA, f. 378, BS, 1845 m., b. 1900, l. 120.

²⁷LVIA, SA-3312; SA-3681; SA-6112; SA-6121.

²⁸MAB RS, f. 264-17.

²⁹LVIA, f. 443, ap. 5, b. 714; f. 431, ap. 1, b. 111.

³⁰LVIA, f. 703, ap. 1, b. 92.

³¹LVIA, SA-80, l. 1560–1569.

³²Ten pat, l. 1570–1575.

³³LVIA, f. 394, ap. 8, b. 599; ap. 7, b. 416.

³⁴LVIA, f. 515, ap. 1, b. 1808.

³⁵LVIA, f. 515, ap. 15, b. 56.

Lietuvos išdo komisijos knygose yra žinių apie žydus, jų skaičių, mokėtus pagalvės mokesčius³⁶.

Carinių valdžios įstaigų fonduose sukaupta daugiausia dokumentų, kuriuose atsispindi XIX–XX a. ūkinis gyvenimas. Fonde (f. 378) saugomi Vilniaus, Kauno, Gařdino, Mėnsko generalgubernatoriaus raštai ir korespondencija su valsčiaus valdybos dvaro administracija.

Vilniaus gubernijos braiřyklos fonde (f. 526) sukaupta daug Onuřkio miestelio ir dvaro planų. Źemėlapiai buvo sudaromi matuojant dvaro plotą ir nustatant ginčijamas ribas.

Vilniaus ir Kauno Źemdirbystės ir valstybės turtų valdybos dokumentuose (f. 525) yra duomenų apie Onuřkio dvaro mokėtus valstybei mokesčius³⁷.

Vilniaus gubernijos Źemėtvarkos komisijos dokumentuose (f. 951) atsispindi Trakų apskrities kaimų skirstymo į vienkiemius eiga.

Trečiąją archyvinių šaltinių grupę sudaro Onuřkio baŹnyčios inventoriai ir kronikos, metrikų ir ūkinės knygos.

Dalis baŹnyčios inventorių saugoma LVIA fonde (f. 694). Jame yra keletas XVIII–XIX a. dokumentų. Mokslų akademijos bibliotekoje Vilniaus kapitulos fonde (f. 43) yra informatyvus gerai įskaitomas 1855 m. baŹnyčios inventorių³⁸.

Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyno fonduose yra išlikusi 1849 m. baŹnyčios kronika³⁹. Joje, skirtingai nei kituose baŹnyčios dokumentuose, paminėta pirmosios baŹnyčios statybos data (1505 m.), karaliaus aktas apie Onuřkio valdžios dovanojimą Jokūbui Kuncevičiui (1511 m.). Bibliotekos fonde (f. 57) (Vilniaus viešosios bibliotekos rankraščių skyriaus dokumentai) išlikusiame inventoriuje supaŹindinama su XVIII a. baŹnyčios architektūra⁴⁰.

Onuřkio baŹnyčioje saugoma dalis inventorių XVII–XX a. metrikų knygos, vyskupijos kurijos atsiųsti dokumentai, įvairūs ūkiniai raštai, prie baŹnyčios veikusių organizacijų dokumentai.

UŹsienio šalių archyvų medŹiagos autorius netyrinėjo.

Vietovardžio kilmė

Gyvenvietės pavadinimas *Ōnuřkis* susiformavo XX a. pradžioje. Onuřkis – bendrinės lietuvių kalbos normas atitinkas variantas.

Apie miestelio vardo kilmę rašė Bronius Kviklys, Aleksandras Vanagas, Č. Šaduikis, R. Šalūga, P. Cijūnėlis.

Šių autorių pateiktų samprotavimų pagrindinė mintis yra ta, kad vietovardis neabejotinai yra asmenvardinės kilmės.

Vietovardžio kilmės XIV a. pab. problemos bus nagrinėjamos kitame šio straipsnio skyriuje.

R. Šalūga mano, kad valstiečio Onuřkio ūkyje feodolas J. Kuncevičius savavališkai įkūrė dvarą, prie kurio įsteigė miestelį. O A. Vanagas pažymi, jog vietovardžiai su priesaga *-uřkis* padaryti iš vardo ar pavardės Onus(as). Pavardė Onus(as) savo ruožtu yra skolinta iš lenkų *Hanus*, o *Hanus* iš *Jan*.

³⁶ LVIA, SA-3732; SA-3749.

³⁷ LVIA, f. 525, ap. 5, b. 805.

³⁸ MAB RS, f. 43-13570.

³⁹ VUB RS, f. 4-2619.

⁴⁰ VUB RS, f. 57, p. 53–287.

Panašus ir Č. Šaduikio aiškini-
mas. Deja, autorius vietovardį siejo su
istorine asmenybe, nieko bendra netu-
rinčia su Onuškie dvaru.

Fonetiniu kalbos tyrimu pagrįstas
A. Vanago aiškinimas yra labiausiai
argumentuotas ir priimtinas. Pastaroji
vietovardžio kilmės teorija artimiausia
istorinei tiesai.

Geriausi argumentai yra miestelio
vardo įrašai įvairiuose dokumentuose.

Ankstyviausias vietovardžio įra-
šas turėjo būti didžiojo kunigaikščio
privilegijoje, suteiktoje Onuškie baž-
nyčiai (1505 m.). Originalas neišliko.
Antrinis šaltinis apie miestelio vardą
nieko nesako.

Tarp išlikusių dokumentų pirmasis Onuškie vietovardis lenkų kalba buvo
užrašytas 1613 metų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapiuose. Jis skamba:
Hanusiski. Vėlesniuose valstybinių įstaigų raštuose aptinkamas *Hanuszyski*. Bažnyčios
dokumentuose vietovardis kartais rašomas *Anuszyski*.

Pakeitę lenkus, rusų *pisoriai* lenkiškąjį miestelio pavadinimą perrašė slaviškais
rašmenimis ir visur vartojo *Ganušyški*.

Lietuviškoje spaudoje, pasirodžiusioje XIX a. ir XX a. sandūroje, aptinkame
pavadinimą *Anusiškis*, *Onusziszkis*.

Po 1918 m. miestelio pavadinimas oficialiuose raštuose rašomas *Onušiškis*.
Valsčiaus antspaude buvo įrašas *Onušiškio savivaldybė*. Galutinai vietovardis su-
normintas XX a. trečiąjį dešimtmetį.

Vietiniai lenkiškai kalbantys gyventojai ir dabar gyvenvietę vadina *Hanušiški*.

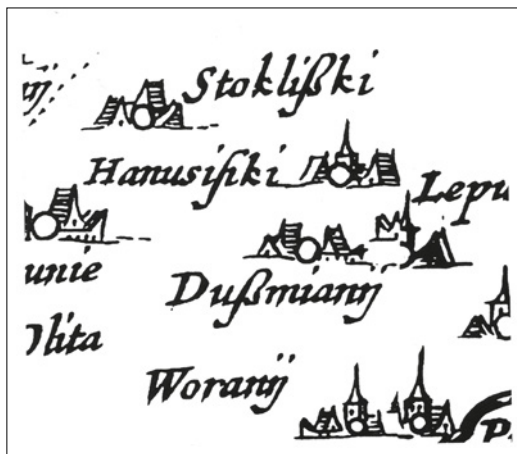
XIV a. pabaigos Onuškie įkūrimo problema

XIV a. pabaigoje Lietuvoje įvyko svarbių politinių pokyčių. Dėl valdžios
nesutarė dvi Gediminaičių šakos.

Tarpusavio rietenose buvo įpainiotos ir užsienio jėgos. Amžini priešai kry-
žiuočiai, lietuvių kunigaikščių vedami, degino ir plėšė kraštą. Rimtiems žygiams
parengti reikėjo tikslios informacijos apie geografinius Lietuvos objektus. Kryžiuočių
žvalgai aprašė tinkamiausius žygiui kelius ir sudarytą rinkinį pavadino „Lietuvos
kelių aprašymais“ (*Litauische Wegeberichte*).

Apie vieną tokių mūši su kryžiuočiais, įvykusį 1382 m., kryžiuočių kronika
rašo:

*Naktį kryžiuočių būriai susijungė ir sustojo poilsui Samnikuose
prie ežero. Tą naktį tie, kurie ganė arklius, buvo lietuvių užpulti.
Tų pagonių vadu buvo Vytautas, kuris su 300 karių užpuolė juos*

Miestelio ženklas 1613 m. LDK žemėlapyje
(Miškinis A. Rytų Lietuvos miestai ir
miesteliai, Onuškis, kn. 1, Vilnius, 1984, p. 192)

(kryžiuočius) ir kai kuriuos jų užmušė, būtent, 4 įžymius vyrus. Vyskupo vaitas buvo paimtas į nelaisvę.

Toliau kryžiuočiai giriasi, kad Vytautą vijęsi ir Vytautas tik su vienu kareiviu pabėgo⁴¹.

Su „Lietuvos kelių aprašymuose“ minimais vietovardžiais tyrėjai sieja Onušio ikūrimą. O visas šiuo klausimu pareikštas mintis galimas suskirstyti į 4 grupes.

Pirmajai priskirsime legendą apie Kęstutį. Ši legenda paprasta: Lietuvos didysis kunigaikštis Kęstutis turėjo dvi mylimąsias. Viena buvo vardu Ieva, kita – Ona. Viena gyvenusi Vievio apylinkėse, kita – Onušio. Iš jų vardų kilo dabartinių gyvenviečių pavadinimai – Vievis ir Onuškis.

Istorinei tiesai ši legenda svarbi kaip romantinės dvasios raiškos pavyzdys. Vietos gyventojai ieškojo savo šaknų ne XVI–XVIII a. respublikoje, o Kęstučio ir Vytauto laikais. Iš paprastos legendos turinio galime spręsti apie jos vėlyvumą. Ji, matyt, išsirutuliojo XX a. pradžioje, kai Onušio aikštėje vykusiuose teatro vaidinimuose pagrindiniai veikėjai buvo Vytautas, Kęstutis, Birutė, kryžiuočiai.

O tikras faktas yra tai, kad XX a. pradžioje Onušio apylinkių gyventojai Vievį vadino *Ieviu*.

Antrajai grupei priskirtinos prielaidos, kurias pateikė Č. Šaduikis, B. Kviklys, A. Vanagas⁴². Jos susijusios su *aprašymuose* paminėtomis vietovėmis *Ivanendorf*, *Montegidorf* ir *Hanusdorf*. Į lietuvių kalbą J. Jurginis išvertė atitinkamai *Ivano kiemas*, *Manto kiemas*, *Hanulo kiemas*.

B. Kviklys rašo:

[...] manoma, kad kryžiuočių kelių aprašymuose minimas „*Ivanendorf*“ kaimas bus dabartinis Onuškis, priklausęs Lietuvos didikams ir aukštiems kunigaikštijos pareigūnams Mangirdaičiams.

A. Vanago nuomone, visiškai įmanoma, kad Onušio vardas gali būti kildinamas iš šio Jono (Jono Mongirdo – D. K.), ir formuojama išvada: *gyvenvietės vardas sietinas su asmenvardžiu Hanusas, kurio lietuviškas atitikmuo Onusas*.

Č. Šaduikis mano, kad miestelio vardas atsiradęs nuo miesto pirklio Hanulo vardo. Jogaila už paslaugą 1382 m. sukilime prieš Kęstutį apdovanojo Hanulą žemės valda dabartinio Onušio apylinkėje. Kryžiuočiai „Kelių aprašymuose“ šią vietovę vadinę *Hanusdorf*, o lenkai vėliau *Hanušiški*.

P. Cijūnėlis, perrašydamas tokią pat versiją, pažymi, kad rusai *Hanusdorf* metraščiuose vadinę *Hanusovo pole*⁴³.

Pabandykime lokalizuoti šiuos geografinius objektus. Pirmiausia remsimės H. Lovmianskio teiginiu, esą *vietovės pavadinimas galėjęs kilti iš tą valdą valdžiusio savininko vardo. Taigi Hanusdorf reiškia Hanulo valdą*⁴⁴.

Maršrute Nr. 81 paminėtos visos trys vietovės: Manto kiemas, Ivano kie-

⁴¹Šaduikis Č. Onušio lietuvių kovos prieš kryžiuočius, *Spartuolis*, 1969, sausio 25, nr. 11, p. 3–4.

⁴²Ten pat; Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, t. 1, p. 474; Vanagas A. *Lietuvos miestelių vardai*, Vilnius, 1996, p. 162–165.

⁴³Cijūnėlis P. *Trakų apskrities Onušio valsčiaus istorija*, p. 3.

⁴⁴Łowmiański H. *Studia*, t. 1, p. 282.

mas, Hanulo kiemas⁴⁵. Šiame maršrute, be išvardytų kiemų (...dorf), paminėti dar tokie vietovardžiai ir pavadinimai: Perlojà, Versekōs upė, Šalčininkai, Ašmenā, Mėdininkai.

Įvertinus H. Lovmianskio sudarytą žemėlapį galima teigti, kad Nr. 81 išvardytos vietovės išsidėsčiusios į šiaurės rytus nuo Merkinės. O kai kurių tyrėjų paminėti Hanulo, Ivano, Manto kiemai yra netoli Šalčininkų.

Per Onušio teritoriją nebuvo nė vieno kryžiuočių maršruto. Artimiausio maršruto (Nr. 77) kelias priartėja prie tariamo Onušio per 10 kilometrų, kirsdamas Žilinų ir Lieponių gyvenvietes⁴⁶.

Vietovę *Ivanendorf* buvo bandoma susieti su Onušiu, nes manyta, kad tai dar viena didikų Mongirdų valda. Šių didikų giminė turėjo dvarą Aukštādvario apylinkėse. Šaltiniai neužsimena apie Onušio valdų priklausomybę Mongirdui.

Vilniaus pirklių vyresnysis Hanulas turėjo dvarų į rytus nuo Vilniaus. Tai patvirtina ne tik H. Lovmianskio žemėlapis, bet ir V. Semkovičiaus tyrimai⁴⁷.

XIV a. pab. vietovardžiai *Montegidorf*, *Ivanendorf*, *Hanusdorf* su Onušio gyvenvietės atsiradimu nesietini.

Trečioji gyvenvietės įkūrimo versija susijusi su LDK didžiojo kunigaikščio Vytauto politika. Vytautas strategiškai svarbiose vietose apgyvendino totorius ir taip kūrė pietinėje Lietuvoje atsparos taškų sistemą. Lenkų istorikai mano, kad Vytautas totorius apgyvendinęs Butrimonysė ir Onuškyje⁴⁸.

A. Szyszmanas žemėlapyje pažymi totorių diasporą Punių, Butrimonysė, Valkiniškuose, o Onušio neįtraukia⁴⁹. Rimtesnis argumentas dėl totorių apgyvendinimo Onuškyje yra 1534 m. inventoriuje įrašyta totoriaus Alkazos šeima. Bet, anot A. Miškinio su A. Baliuliu, tai vargu ar galėjo būti Vytauto atkeltų totorių palikuonys⁵⁰.

O ar galėjo būti Onušis XIV a. pab. strateginių kelių kryžkelė?

Tas pats A. Szyszmanas yra sudaręs žemėlapį „Strateginiai Lietuvos keliai“. Vienas iš Lietuvos strateginių kelių iš Punių eina per Butrimonis, už jų Aukštādvario link ir toliau į Trakus⁵¹. Onušis lieka šone. Tai dar vienas argumentas, jog Onušis XIV a. pabaigoje nebuvo strateginių kelių kryžkelė. Todėl labai abejotina, ar dėl strateginių sumetimų Vytautas galėjo apgyvendinti totorius.

Onušio įkūrimo data keltina į vėlesnius laikus dar ir todėl, kad XV a. šaltiniuose apie Onušį nėra nė vienos žinutės. XIV a. pabaigoje dar nebuvo susiklosčiusi palanki politinė-ekonominė situacija, kuri lemtų gyvenvietės įkūrimą nuošalioje miškingoje vietoje.

Onušis XVI–XVIII amžiuje

LDK vidaus padėtis

Sutriuškinus Kryžiuočių ir Kalavijuočių ordinus, XV a. pradžioje Lietuvai tiesioginis pavojus nebegrėsė. Lietuvos valstybės ekonomika ėmė atsigauti ir plėtotis. Po Valakų reformos

⁴⁵Kelias iš Merkinės į Šalčininkus, *Kraštas ir žmonės*. Antras leidimas, p. 35.

⁴⁶*Ten pat*, p. 33.

⁴⁷Semkowicz W. *Hanul, namiestnik wileński (1382–1387) i jegoród*, Wilno, 1930, p. 17.

⁴⁸Baliński M., Lipiński T. *Starożytna Polska*, t. 4, Warszawa, 1886, p. 286.

⁴⁹Szyszman A. *Osadnictwo karaimskie na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Wilno, 1936 (žemėlapis).

⁵⁰Onušis, *LUP*, t. 7, p. 5.

⁵¹Szyszman A. *Osadnictwo karaimskie na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Wilno, 1936 (žemėlapis).

pasikeitė žemdirbystės sistema, didėjo žemės ūkio produktų gamyba, jų paklausa vidaus ir užsienio rinkose. Plėtojosi amatai, plėtėsi vidaus ir užsienio prekyba. XVI a. – Lietuvos ekonomikos kilimo laikotarpis.

Po Horòdlės ir Vilniaus seimo (1565–1566 m.) nutarimų buvo pakeisti administracinių vienetų pavadinimai. Sritys pagal lenkišką pavyzdį buvo pavadintos vaivadijomis. Trakų vaivadijai priklausė Trakų, Semeliškių, Aukštadvario, Lieponių valsčiai. Lieponių valsčiui buvo priskirti ir miškai, tarp kurių įsikūrė Onušio gyvenvietė.

Vėliau vaivadijos buvo suskirstytos į pavietus. Onuškis buvo žymimas kaip Trakų pavieto miestelis. Trākuose buvo civilinės ir karo valdžios institucijos. Paviete veikė pilies, žemės ir pakamario teismai.

Po 1569 m. Liublino unijos Lietuvos ir Lėnkijos valstybę silpnino bajorų savivalė. Prasidėjo nutautėjimo procesas.

XVII a. vėl kraštą plėšia Rūsijos, Švėdijos kariuomenės. Šiaurės karas, po jo maras dar labiau apsunkina Lietuvos ir Lenkijos valstybės vidaus ir užsienio politiką.

Valstybę drasko didikų tarpusavio vaidai. Bajorų grupuotės, inspiruotos ir finansuojamos užsienio valstybių, niekaip nepasidalija politinės valdžios. Respublika dar bandė egzistenciją išgelbėti ketverių metų reformomis. 1795 m. Lietuvà prarado valstybingumą.

Dvaro ir gyvenvietės pradžia

XVI a. susilpnėjęs LDK įtakai rytuose, vyriausybė daugiau dėmesio skyrė valstybės vidaus gyvenimui. Aukštiesiems valstybės pareigūnams atlygiui už valstybinę tarnybą stigo dvarų. Kylant Lietuvos ūkiui, buvo įsteigta daug naujų gyvenviečių ir dvarų, kurių įkūrimą ir geografinę padėtį lėmė ūkiniai veiksniai. Krašto gynybos interesai naujų gyvenviečių kūrimui turėjo žymiai mažesnę reikšmę. Dauguma įsikūrusių gyvenviečių yra prie svarbesnių kelių ar jų sankryžose⁵².

Onušio praeities tyrėjai mano, kad anksčiau buvo įkurtas dvaras, o amatininkų gyvenvietė prie jo susiformavo vėliau.

Istorikas R. Šalūga išvelgia neteisėtą Onušio dvaro įkūrimą:

[...] feodalias Jokūbas Kuncevičius savavališkai užėmė valdovo žemių masyvą ir gyventojus priverė eiti baudžiavą, o valstiečio Onušio ūkyje Kuncevičius įkūrė savo dvarą, prie kurio įsteigė miestelį⁵³.

Č. Šaduikis ir P. Cijūnelis mano, kad Onuškis nuo seno yra Kuncevičių giminės tėvonija. O šios giminės pradininkas buvęs bajoras Gineitis turėjo valdą Onušio apylinkėse⁵⁴.

Istoriniuose šaltiniuose užfiksuota: 1511 m. Onušio dvaras dovanojimo aktu atitenka LDK pareigūnui J. Kuncevičiui⁵⁵.

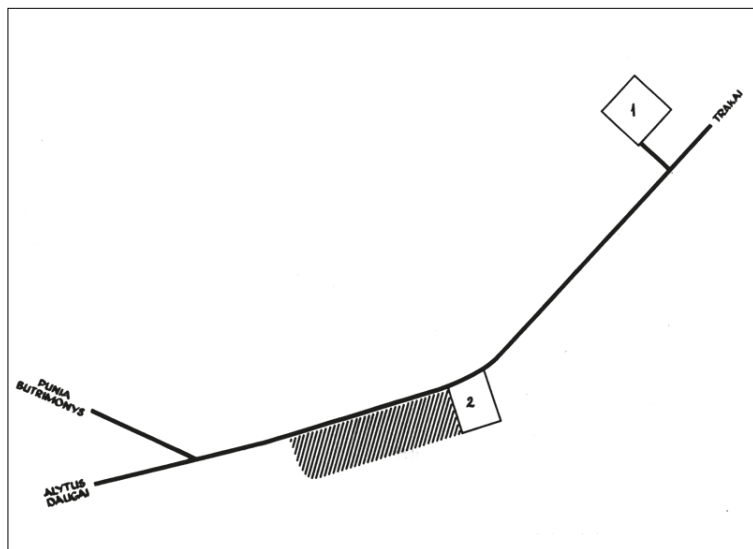
Priešingai R. Šalūgos teiginiui, Onušio dvaras buvo įkurtas ne savavališkai, o teisėtai įsigytas Kuncevičių.

⁵²Miškinis A., Šešelgis K. Miesto gyvenviečių..., *LAMD*, 1965, t. 4, d. 2, p. 220.

⁵³Šalūga R. Truputis apie Onuški, *Švyturys*, 1959, nr. 3.

⁵⁴Cijūnelis P. *Min. darbe*, p. 7.

⁵⁵Onuškis, *LUP*, t. 7, p. 6.

XVI a. pradžios
Onuškio miestelio
plano schema
(1 – dvaro sodyba,
2 – bažnyčia)
(Baliulis A.,
Miškinis A.
Onuškis, LUP, t. 7,
Vilnius, 1984, p. 6)

Miesto gyvenviečių tinklo tyrėjai mano,

jog Onuškio gyvenvietės įkūrimą lėmė ūkiniai interesai, nes prie XV–XVI a. pradžioje įsteigtų dvarų įsikūrė gyvenvietės, nieko bendra neturinčios su šalies gynyba⁵⁶.

XVI a. pradžioje turėjo būti nemaža gyvenvietė, nes joje pagal 1505 m. didžiojo kunigaikščio privilegiją (pakartota 1511 m.) buvusi pastatyta medinė bažnyčia⁵⁷.

Tad Onuškio gyvenvietė įsikūrė bent XV a. pabaigoje, o dvaras dar anksčiau.

Gyvenvietės urbanistinė raida

Šio skyriaus pagrindas yra A. Baliulio ir A. Miškinio straipsnis „Onuškis“, *Lietuvos urbanistikos paminklai*, Vilnius, 1984, t. 7, p. 5–30.

Nurodoma, kad Onuškio gyvenvietė formavosi prie karališkojo dvaro, kuris buvo įsteigtas Skundonių (*zemia skundevič*) kaimo vietoje. Iš vėlesnės medžiagos galima spręsti, kad gyvenvietės užuomazga atsirado į pietvakarius nuo dvaro sodybos ir į šiaurės rytus nuo Puniės, Alytaūs ir Trakų kryžkelės, taigi tokioje pačioje urbanistinėje situacijoje kaip Butrimónys.

Analogišką dviejų gyvenviečių padėtį beveik vienodų kelių sankryžos atžvilgiu galėjo lemti iš seno svarbūs strateginiai veiksniai. Kelyje į Trakus besiformuojanti Onuškio gyvenvietė aš pradžių, matyt, buvo linijinio plano, o sodybos statėsi turbūt vienoje (pietryčių) kelio pusėje. Naujai įsteigta bažnyčia žemių buvo skirta į rytus nuo gyvenvietės, arčiau dvaro sodybos. Bažnyčia buvo pastatyta, kaip ir kituose gatviniuose kaimuose, gyvenvietės gale ir greičiausiai atsukta į ją pagrindiniu fasadu.

1534 m. inventorių mini bažnyčia, klebono ir altaristo gyvenamuosius namus. Miestelyje gyveno dar 17 šeimų.

⁵⁶ Miškinis A., Šešelgis K. *Min. str.*, p. 220.

⁵⁷ Onuškis, LUP, t. 7, p. 6.

Taigi turėjo būti apie 20 pastatų. Miestelio gyventojai priklausė dvarui, kuris buvo *beveik prieš bažnyčią*, kitoje Trakų kelio pusėje. Inventoriuje apie miestelio turgaus aikštę neužsimenama.

1556–1560 m. Trakų vaivadijos lietuviškos žemės buvo išmatuotos valakais. 1555–1556 m. matavo Stanislovas Raiskis ir Semionas Vaina. Vėliau S. Raiskį pakeitė S. Delnickis, o 1559 m. A. Vainą – Kuncevičius.

Ar buvo matuotas Onušio dvaras ir miestelis, duomenų nėra. Iš vėlesnio miestelio gatvių tinklo (nors jis gana taisyklingas) neatrodo, kad Onuškis būtų buvęs pertvarkytas pagal valdų reformos metu įsigalėjusią standartinę stačiakampę miestų ir miestelių planavimo schemą, nes jame nėra elementų, būdingų tuo metu naujai sukurtoms ar rekonstruotoms prekybininkų gyvenvietėms. Taigi, matuojant Onuškyje valakus, miestelio ankstesnis planas nebuvo pakeistas arba tuo metu nebuvo galvota apie tolesnį gyvenvietės kaip miestelio ugdymą. O tai galbūt rodytų, kad per Valakų reformą Onuškis dar nebuvo potenciali prekybininkų ir amatininkų gyvenvietė.

Apie 1562 m. sudegė Onušio bažnyčia. Matyt, nukentėjo ir miestelis, nes 1567 m. jam buvo pakartotinai suteikta privilegija, o taip dažnokai elgtasi po gaisrų, rūpinantis paspartinti sudegusių Lietuvos miestų ir miestelių atstatymą. 1562–1568 m. Onuškyje vykdomi atstatymo darbai. Bažnyčia buvo atstatyta tiksliai 1568 m., bet nėra žinių apie miestelio atstatymą.

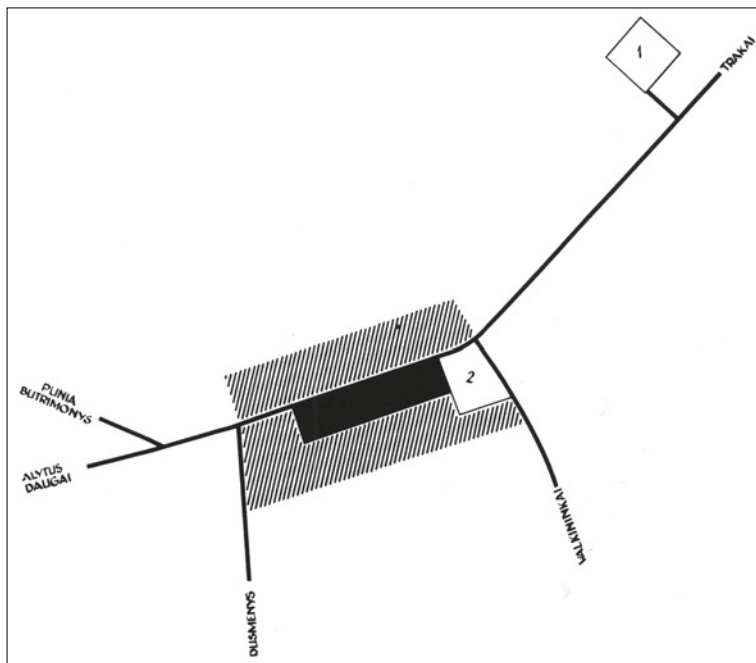
XVII–XVIII a. Lietuvoje pasikeitė urbanistinė situacija. Besiplečiantis gyveniečių tinklas smarkiai pakeitė kraštovaizdį. Seniau vyravę akcentai (pilyš) išnyko. Pilis pakeitė kulto pastatai ir jų bokštai. Aukštumose iškilusios bažnyčios buvo lyg orientyrai, padėdavę susivokti miškingoje teritorijoje.

Per 1654–1657 m. karą Onuškis nukentėjo. Dvaro teritorijoje iš 188 dūmų beliko vos 7, tad ir miestelis greičiausiai buvo sunaikintas. Sudegė antroji bažnyčia. Ją atstatė 1672 metais.

1670 m. inventoriuje pažymėta, kad dvaro sodyboje stovėjo gyvenamasis namas, mūrinė alinė, nauja klėtis, karčiama, bravoras, tvartas buvusio tvenkinio vietoje, arklidė (arčiau vieškelio) ir kiti pastatai. Miestelio bažnyčios šventorius pusiau aptvertas, o *turguje už bažnyčios* stovėjo karčiama. Tai pirmasis turgaus aikštės paminėjimas. Aikštė, nurodyta *už bažnyčios* (o tik taip buvo galima nusakyti jos padėtį iš dvaro sodybos), liudija, kad 1670 m. ji jau buvo, kur dabar esanti. Vadinasi, aikštė susidarė pagrindinėje Onušio gatvėje, kaip ir daugelyje kitų linijinio plano miestelių. Tiksliai nežinoma, kada aikštė susiformavo: 1534 m. dar neminima, tad turbūt jos ir nebuvo.

Realii galimybė jai atsirasti susidarė po 1562 m. gaisro, kai sudegusios sodybos, anksčiau buvusios pagrindinėje gatvėje į pietvakarius nuo bažnyčios, galėjo būti atstatytos atitraukus ir palikus tuščią plotą prekybai. Neaišku, kokio dydžio ir kokios formos tuo metu galėjo būti Onušio aikštė ir kaip ji keitėsi po 1654–1667 m. karo, kai atstatant sudegintą miestelį vėl buvo palankios sąlygos aikštę padidinti arba kitaip pakeisti jos formą pagal to meto poreikius.

XVII a. septintą dešimtmetį, be pagrindinės gatvės, kuri sutapo su Trakų keliu, Onuškyje buvo ir daugiau kelių, ėjusių į gretimius miestelius (Valkininkūs, Dūsmenis, Varėna), pavaizduotus dar 1613 m. žemėlapyje. Šie keliai negalė-

Miestelio plano schema, sudaryta pagal 1670 m. inventorių duomenis (1 – dvaro sodyba, 2 – bažnyčia) (Baliulis A., Miškinis A. Onuškis, LUP, t. 7, Vilnius, 1984, p. 10)

jo susijungti su pagrindine Onuškio gatve sodybų tarpuose, bet kaip ir kitur (Butrimonyse) tam tikru laiku įėjo į miestelį už jo paskutinių sodybų ir apibrėžė tuo metu užstatytą plotą. Manoma, kad taip dar iki XVII a. pradžios į Onuškio pagrindinę gatvę įsijungė keliai iš pietų pusės – nuo Valkiniškių ir Dusmenų. Kelias iš Valkiniškių įėjo į Trakų kelią tuoj už bažnyčios, o tiesioginis kelias iš Dusmenų – už miestelio paskutinių sodybų.

Pagal 1670 ir 1673 m. inventorius ir naudodamasis vėlesne medžiaga A. Miškinis sudarė Onuškio plano schemą. Joje sąlygiškai pavaizduotos teritorijos padėtis šių gatvių kelių atžvilgiu, turgaus aikštė ir bažnyčia.

XVIII a. penktą dešimtmetį kilo gaisras, sudegė 6 sodybos, gal ir daugiau pastatų; netrukus buvo beveik iš naujo pastatyta dvaro sodyba ir keli tiltai, supilta užtvanka. Bažnyčia nenukentėjo.

1795 m. Onuškyje buvo aštuoni dūmai (kiemai), klebonija, špitolė, bažnyčia ir tolėliau dvaro sodyba.

1797 m. stovėjo 1672 m. (antroji per visą istoriją) bažnyčia.

XVIII a. Onuškio urbanistinėje raidoje didelių pokyčių nebuvo. Miestelio planas išliko panašus į 1670–1673 m. planą. Dėl karų ir gaisrų keitėsi miestelio užstatymo plotas ir namų skaičius.

Reikšmingiausias dabartinio plano sudarymo požiūriu Onuškio urbanistinės raidos laikotarpis buvo nuo gyvenvietės įkūrimo iki XVII a. vidurio.

Valda ir valdytojai

Feodalinėje visuomenėje pagrindinė gamybos priemonė buvo žemė, nes žemės ūkio gamyba vaidino lemiamą vaidmenį palyginti uždaro ūkio sąlygomis. Stambiają žemėvalda buvo pagrįstas ekonominis ir politinis feodalų viešpatavimas. Žemės nuosavybė jungė specifinę feodalo valdžią toje žemėje gyvenantiems vals-

tiečiams ir kitiems priklausomiems žmonėms. Tai buvo teisiškai įtvirtinta. Žemės turėjimas priklausė nuo to, ar atliekama karinė, ar rūminė tarnyba. Feodolas savo valdose turėjo ir politinę valdžią. Išimtinę teisę suteikti ar atimti valdą turėjo Lietuvos didysis kunigaikštis.

Seniausias Onuškie valdos pavadinimas yra *zemlia Skundevič* – Skundonių (ar Skurdonių) žemė. Skundonis galėjo būti ir istorinis asmuo. 1534 m. inventoriuje ponia Kuncevičienė pareiškė: [...] *girdi, mano ponas už tą žemę tiems Skundevičiams davė lygią dalį mainais kitos žemės, ant kurios pastatė miestelį ir kluoną.*

Šaltiniuose užfiksuotas 1511 metų gegužės 20 d. Žygimanto Senojo dovanojimo aktas, kuriuo arklidininkui Jokūbui Kuncevičiui suteikiama teisė valdyti Onuškie dvarą Trakų vaivadijoje⁵⁸.

J. Kuncevičius 1502 m. buvo pasiuntinys Maskvojė, 1504 m. tapo Lieponių ir Valkiniūnų vietininku, 1510 m. kunigaikščio rūmų arklidininku⁵⁹. Lietuvos didžiojo kunigaikščio arklidininkas priklausė rūmų urėdininkams. Arklidininkas rūpinosi didžiojo kunigaikščio arklidės reikalais. Arklidininkas važinėjo po kunigaikščio dvarus ir prižiūrėjo arklides. Jis nustatydavo parduodamų arklių kainas, skirstydavo pašarus. XVIII a. ši pareigybė virto garbės titulu⁶⁰.

Apie Kuncevičių turtingumą byloja toks faktas. Trakų pavieto bajorai turėjo pristatyti kunigaikščio kariuomenei penkiasdešimt penkis ginkluotus raitelius. Iš jų 47 pristatė Kuncevičiai. Iš kiekvienų aštuonių bajorui pavaldžių kiemų buvo statoma po vieną raitelį⁶¹, – rašo P. Cijūnėlis.

J. Kuncevičius buvo du kartus vedęs. Pirmoji žmona Zofija Bagdanova greit po vedybų mirė. Antrą kartą vedė Oną Sapiegaite. 1531 m. Kuncevičiui mirus, ji tapo Onuškie dvaro ir 1524 m. įsteigto miestelio valdytoja. Karalius Žygimantas patvirtino teisę valdyti dvarą Onai Sapiegaitei-Kuncevičienei iki mirties. Jos vaikai galėjo valdą paveldėti, jei sumokės išdui 2 300 kapų grašiu⁶².

Lietuvių enciklopedijos sudarytojai pažymi, kad 1532 m. *minima Onuškie seniūnija. Seniūnu buvo Jonas Zabženskis*⁶³.

1559 metais Onuškie dvarą nusipirko Mikalojus Naruševičius. Už jo lėšas 1567–1568 m. buvo pastatyta antroji Onuškie bažnyčia.

Mikalojus Naruševičius ėjo aukštas pareigas kunigaikščio dvare. Jis buvo LDK žemės išdininkas ir raštininkas sekretorius. Išdininkas buvo artimiausias paiždininkio padėjėjas. Jis priimdavo ir išduodavo pinigines lėšas. Raštininkai kunigaikščio rūmuose buvo žemesnio rango urėdininkai. Už tarnybą gaudavo žemės, atlyginimą pinigais. Svarbiausi iš raštininkų buvo sekretoriai. Kunigaikštis, Ponų taryba arba kancleris sekretoriams pavesdavo tvarkyti svarbiausius valstybinius raštus. Raštininko parašas ant dokumento rodė, jog rašto (akto) turinys tikras⁶⁴.

⁵⁸ LVIA, SA-6121, l. 1363.

⁵⁹ Kuncewiczowie. *Herbarz Polski*, t. 13, Warszawa, 1909, p. 174.

⁶⁰ Vansevičius S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*, Vilnius, 1981, p. 40.

⁶¹ Cijūnėlis P. *Min. darbe*, p. 7.

⁶² *Sapiehowie, materiały historyczno genealogiczne i majątkowe*, t. 1, 1890, Petersburg, p. 45.

⁶³ Onuškis, *Lietuvių enciklopedija*, t. 21, p. 133.

⁶⁴ Vansevičius S. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybiniai teisiniai institutai*, Vilnius, 1981, p. 40–42.

M. Naruševičius Onuškį valdė 1559–1567 m. Jo vardu valdovas paskyrė 1567 m. privilegiją.

Mikalojus dvarus paliko valdyti savo sūnams. Onuškie dvaras su miesteliu atiteko jauniausiam sūnui Kristupui. Pastarasis 1611 m. Onuškie bažnyčią atėmė iš kalvinų ir atidavė katalikams. 1630 m. Kristupui mirus, Onuškie savininku tampa Aleksandras Naruševičius, literatūroje vadinamas „Danieliaus slapyvardžiu“⁶⁵.

Jis ėjo Lietuvos pakanclerio, o 1648 m. – Vilniaus vaivados pareigas. A. Naruševičius Onuškie dvarą su miesteliu užrašė savo žmonai Elenai Radzimičiūtei iš Franckevičių giminės. 1649 m. Elena mirė, palikusi valdyti Onuškie dvarą savo dukrai. Dukra po metų irgi mirė. Onuškis pereina į Franckevičių rankas. Mirus Elenai, A. Naruševičius vedė Kazimiero Povilo Paco dukterį Teodorą. Teodora jam pagimdė tris dukras: Kateriną, Teklę Mariją ir Oną. Vyriausioji Katerina vėliau ištekėjo už seniūno Valavičiaus, Marija – už Chodkevičių giminės atžalos, o Ona tapo vienuole⁶⁶.

Mirus Aleksandrui Naruševičiui prasidėjęs bylinėjimasis su Franckevičių gimine trunka iki 1802 m. 1668 m. Teodora ištekėjo už Tiškevičiaus, bet testamente nurodė visas valdas paliekanti Naruševičių giminei.

Pagal Teodoros iš Pacų giminės testamentą Onuškie valda atitenka Kazimierui Naruševičiui.

1681 m. pagal K. Naruševičiaus paskutinę valią Onuškis paliekamas valdyti Katerinai, Teklei Marijai ir Onai⁶⁷.

Andrius Franckevičius, artimas Elenos giminaitis, pareikalavo Onuškie nuosavybės teisių iš Naruševičių. 1684 m. jis prievarta užima Onuškie dvarą. A. Franckevičius išleido dukterį už Naugardūko vaivados Michailo Tyzenhauzo. A. Franckevičius paliko dukrai palikimą, įvertintą 40 000 auksinų. Į palikimo aktą įrašytas ir Onuškie dvaras.

1695 m. Teklė dalį Onuškie dvaro – Taučionių kaimą – išnuomojo Chodkevičiui. Dėl to išliepsnojo dar didesni ginčai.

1722 m. Onuškie dvarą valdė Tyzenhauzas⁶⁸. Pastarasis, matyt, prasiskolinęs, 1725 m. dvarą įkeičia Cieškovskiems⁶⁹. Tai patvirtina išlikęs Jono ir Teresės Šveikauskų įvesdinimo į Onuškie valdą aktas. Šveikauskui teisė valdyti patvirtinama 1765 m. didžiojo kunigaikščio aktu⁷⁰.

1750 m. Onuškis atiteko Chodkevičiui.

Vienur nurodoma, kad 1787 m. Romeras už tarnybą gauna Onuškie iš K. Chominskio⁷¹. Kitur nurodyta, kad Onuškie dvaras buvo įkeistas Romerui⁷². Tokia dažna savininkų kaita XVIII a. nepadėjo miesteliui nei augti, nei plėsti amatų bei prekybos.

Privilegijos

Viena feodalizmo sistemos sude-damųjų dalių yra privilegijos. Naują reiškinį įteisinti buvo galima gavus valdovo leidimą. Lietuvių enciklopedijoje privilegija apibūdinama taip:

⁶⁵Naruszewicz A., Naruszewicz K. *Polski słownik biograficzny*, t. 22, p. 564, 566.

⁶⁶LVIA, f. 443, ap. 5, b. 714, l. 51.

⁶⁷*Ten pat.*

⁶⁸Šalūga R. *Min. str.*

⁶⁹LVIA, SA-80, l. 1558.

⁷⁰MAB RS, f. 12, b. 3809, l. 1; LVIA, SA-3681, l. 172.

⁷¹LVIA, SA-6112, l. 118.

⁷²LVIA, f. 515, ap. 5, b. 3, l. 42.

Privilegija – tai speciali ir išimtinė teisė, suteikiama kuriam asmeniui, šeimai, vietovei. Išskirianti ją iš kitų ir suteikianti jam išskirtinių lengvatų bei patogumų, atleidžiant juos nuo kitiems privalomų įstatymų bei prievolių.

Privilegijas pradėjo teikti Jogaila ir Vytautas už nuopelnus. Gauta privilegija buvo pagrindinis teisinis dokumentas, liudijantis savininko nuosavybę.

XVI a. norint pagyventi ekonominį gyvenimą, buvo teikiama daug privilegijų miestams ir miesteliams. Tai suteikė naują impulsą prekybiniams santykiams plėtotis. Gyvenvietėms buvo teikiamos Mągdeburgo, Liubeko ir prekybinės privilegijos. Mągdeburgo ir Liubeko teisės suteikė miestui savivaldą. Ji sankcionavo įvairių teisinių santykių rūšis: miesto valdžios, teismo veiklą⁷³. Nemaģdeburginiai miesteliai priklausė feodalo valdžiai ir teismui.

Feodalai, norėdami išrūpinti atitinkamų privilegijų, turėjo gauti valdovų leidimą. Teikdami privilegijas, valdovai atsižvelgdavo į esamą gyvenviečių, kaip prekybos ir amatų centrų, tinklą, nes naujų prekybos ir amatų centrų atsiradimas feodalo žemėse galėjo nuostolingai paveikti gretimų valdovo gyvenviečių prekybą ir amatus⁷⁴.

Privilegijos (ar jų nuorašai) buvo rašomi į Lietuvos metriką (LM), vėliau į LDK Tribunolo, pilies ir žemės teismų knygas. Nemažai privilegijų žinoma iš paminėjimų kituose dokumentuose. Nors, kaip yra žinoma, pasitaiko suklastojimų – tiek Lietuvos Metrikoje, tiek teismų knygoje.

Elmantas Meilus miesto gyvenviečių privilegijas suskirsto į tris grupes: 1) steigiamosios (lokacinės), 2) miesto savivaldos teisių suteikimo, 3) turgų ir prekymečių⁷⁵.

Privilegijos teorinį modelį nupiešia Edmundas Rimša:

Kiekviena privilegija susideda iš daugelio dalių. Vienos dalys yra esminės, turi teisinę galią. Kitos privilegijos dalys yra bendros visoms privilegijoms ir lyg grieučiai jungia teisines normas tarpusavyje⁷⁶.

Mažai žinoma apie Aleksandro 1505 m. privilegiją Onušio bažnyčiai. Ji buvo pirmoji tokio pobūdžio privilegija⁷⁷, todėl priskirtina lokacinių privilegijų grupei.

1524 m. Onušio dvaro valdytojui J. Kuncevičiui buvo suteikiama prekybinė privilegija. Kaip pastebi E. Meilus,

privilegija, kuria pirmą kartą leidžiama gyventotei turėti turgų ir prekymečius, taip pat galima laikyti miestelio įkūrimo privilegija. Tačiau privilegijos suteikimas vienai ar kitai vietovei dar nereiškia, kad čia būtina išaugti miestas ar miestelis, jis tik steigiamas, o ar išliks, paaiškės laikui bėgant⁷⁸.

⁷³Kryževičius V. *Min. veik.*, p. 4.

⁷⁴Miškinis A. *Privilegijuotos Lietuvos gyvenvietės...*, p. 126.

⁷⁵Meilus E. Lietuvos miestų, miestelių steigimo ir turgų bei prekymečių privilegijos, *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*, t. 1, Vilnius, 1988, p. 60–67.

⁷⁶Rimša E. 1791–1792 m. Lietuvos miestų savivaldos privilegijos kaip heraldikos šaltinis, *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*, t. 1, Vilnius, 1988, p. 113.

⁷⁷VUB RS, f. 4, b. 2619, l. 1.

⁷⁸Meilus E. *Min. str.*, p. 61.

Taigi 1524 m. privilegiją galima laikyti Onušio lokacine privilegija. Šio dokumento tekste išskirtini trys svarbūs momentai: 1. Leista turėti miestelį. 2. Rengti turgų. 3. Laikyti karčiamas.

Šios trys Onuškiui suteiktos teisės išskyrė gyvenvietę iš aplinkinių kaimų ir suteikė perspektyvą iškilti apylinkėje. O ateity buvo galimybė tikėtis ir savivaldos teisių. Antrasis ir trečiasis punktai suteikia naujos prekybininkų gyvenvietės statusą. Prekyba turėjo būti plėtojama turguje ir per karčiamas. Tokių teisių suteikimas gyvenvietei pagyvino viso dvaro ir apylinkės ekonominį kilimą.

1567 m. Žygmantas Augustas vėl suteikė Onuškiui prekybinę privilegiją. Pats aktas adresuotas Mikalojui Naruševičiui⁷⁹.

Šis dokumentas turiniu panašus į 1524 m. privilegiją.

Tik 1567 m. privilegijos pradžioje patvirtinta, kad *Onušio dvare nuo seno miestelis laikomas buvo ir turgus nustatytas ir lankomas buvo*. Tai miestelio prekybinių funkcijų pripažinimas. Tolesnis tekstas toks pat, kaip ir 1524 m. Pabaigoje pažymima, kad *galioja tokia pati tvarka ir kitose LDK vietovėse*, tuo parodoma, jog tokių privilegijų buvo daug suteikta.

Šiame dokumente svarbu ir nauja yra tai, kad privilegijuota padėtimi naudojosi ne tik dabartinis dvaro valdytojas, bet taip pat jo žmona ir palikuo- nys – visiems laikams (*na večny časy*). Toks punktas galėjo patarnauti ir miestelio ugdymui, nes ilgesniam laikui gavęs valdą savininkas norėjo ne tik vienadienės naudos, o paprastai rūpindavosi viso prekinio ūkio kėlimu.

Jono Sobieskio 1683 metais balandžio 15 dieną suteiktos privilegijos neiškilo nei originalo, nei kopijos. Liko tik paminėtas antriniuose šaltiniuose privilegijos suteikimo faktas ir svarbiausios detalės⁸⁰.

XVII a. suteikiant miesteliui turgaus ir prekyviečių teises, su retomis išimtimis buvo nurodomos turgaus bei prekymečių dienos, kai kada išvardijamos prekės, kuriomis leidžiama prekiauti, dažnai nurodoma rinkti turgaus, o kai kada ir tilto rinkliavą, bei išvardijamos kitos savininkų, valdytojų, miestelėnų teisės ir pareigos⁸¹.

Privilegijoje Onuškiui ir jo valdytojui Kazimierui Naruševičiui nurodyta, kad leista organizuoti turgų antradieniais ir suteikta teisė organizuoti du prekymečius per metus – birželio 29 d. ir rugpjūčio tą pat 29 d. Įdomu tai, kad šios dvi dienos nesutampa su Onuškyje rengiamais atlaidais.

Taigi LDK laikotarpiu Onuškiui buvo suteiktos trys prekybinės privilegijos, kuriomis siekta pagyvinti amatus bei prekybą, papildyti valstybės iždą. Ketverių metų seimo laikotarpiu, kai daugeliui gyvenviečių buvo suteikta Magdeburgo teisė, Onuškis šios renovacinės privilegijos negavo.

Ūkinė veikla

XVI a. pasižymėjo visuotiniu ūkio pakilimu. Miestuose daugėjo amatinių kūrėjų. Kaimas po Valakų reformos buvo orientuotas į prekinį grūdų ūkį. Formavosi pažangesnė trilaukė žemės dirbimo sistema. Provincijoje augo dvarų pramonė.

Onušio miestelėnai vertėsi prekyba, amatais ir žemės ūkiu.

⁷⁹ LVIA, LM-48, l. 111.

⁸⁰ VUB RS, f. 4-2619; LVIA, f. 378, BS, 1845 m., b. 1900, l. 120.

⁸¹ Meilus E. *Min. str.*, p. 66.

Svarbiausia miestelio prekybos vieta buvo turgaus aikštė ir aplink ją išsidėsčiusios karčiamos.

Rengti turgų kiekvieną savaitę miestelis gavo teisę 1524 m. O 1567 m. Žygimantas Augustas pažymėjo, kad *turgus laisvas kiekvieną savaitę nustatytas ir laikomas buvo*⁸².

Turgaus pasiūlos ir paklausos mechanizmas atsirasdavo suplaukus didelei gyventojų daliai į vieną vietą. Feodalizmo laikotarpiu tai dažnai buvo susiję su religinėmis šventėmis. Vietiniai amatininkai ta proga siūlydavo savo darbus – prekes tolimesnių parapijų svečiams. Tokio reto turgaus mokesčiai buvo maži ir valdos savininkas neskyrė didelio dėmesio turgaus pajamoms. J. Jurginis pažymi:

*<...> miesteliuose buvo neleidžiama iš valstiečių supirktų maisto produktų pardavinėti krautuvoje ar turguje už vežimo. Supirkti ir išvežti galėjo tik pirkliai ir gildijos nariai*⁸³.

Vykti į turgų vieškeliais žemvaldžiai neturėjo teisės trukdyti. Vieškelis buvo laisvo susisiekiimo kelias su valdžios nustatytais miesto rinkliavomis.

Ar vyko turgūs Onuškyje XVI a.? Privilegijose ta teisė deklaruota, o dėl praktinio taikymo, neaišku. Yra net nuomonė, kad turgūs XVI a. Onuškyje nevykdavo, nes, jei būtų vykę, inventoriuje būtų užsiminta apie turgaus rinkliavą arba sklypus prie turgaus⁸⁴.

Turgus kaip prekybos vieta užfiksuota 1670 m. inventoriuje. Apibūdinant miestelį, pasakyta: *turguje už bažnyčios*⁸⁵. Inventorius pažymi, kad miestelis turi turgaus privilegiją. Taigi XVI–XVII a. miestelis naudojosi privilegijuota prekybine padėtimi.

1683 m. gyvenvietė gavo teisę organizuoti ir du prekymečius per metus⁸⁶. Prekymečiai, arba mugės, buvo skiriamos kurio nors šventojo parapijos bažnyčios globėjo dieną. Dėl to jos sutapdavo su bažnytiniais atlaisiais ir trukdavo kelias dienas. Onušio miestelyje geriausia tokius renginius organizuoti buvo per bažnyčios globėjų dieną (gegužės 1) ir per šv. Roko atlaisius (rugpjūčio 16).

Apie Onušio turgaus dydį feodalizmo laikais, atvykusių žmonių skaičių, papročius informacijos neišliko. J. Jurginis rašo, kad apskritai Lietuvoje *valstiečiams buvo draudžiama vykti į turgų, priklausantį kitam ponui, pardavinėjant mėsą reikalaudavo turėti papjauto gyvulio odą ir kailį*⁸⁷.

Miestelyje prekybos funkcijas atliko ir karčiama. V. Meškauskas rašo:

Šalia turgaus atsiverdavo amatininkų įmonės-karčiamos. Karčiama – tai užvažiuojamieji namai su pasivaišinimo patalpa ir su alaus bei midaus darykla. Karčiamininkas turėjo būti gėrimo gaminimo meistras ir turėti visas gamybos priemones. Už karčiamos laikymą reikėjo mokėti valstybinį mokestį. Karčiamos virto neatskiriamomis turgų palydovėmis ir ne tik dėl susitinkančių noro pasivaišinti, kiek dėl paprotinės teisės. Kiekvienas stambesnis

⁸² LVIA, LM-48, l. 111.

⁸³ Jurginis J. *Lietuvos valstiečių istorija*, Vilnius, 1974, p. 116.

⁸⁴ Onušis, LUP, t. 7, p. 7.

⁸⁵ LVIA, SA-80, l. 1571.

⁸⁶ VUB RS, f. 4-2619, l. 3.

⁸⁷ Jurginis J. *Min. veik.*, p. 120.

Turgus Onuškio aikštėje. Iš autoriaus asmeninio archyvo

pirkimo-pardavimo aktas buvo daromas prie liudininkų: pakviečiant juos išgerti magaryčių. Toks magaryčių liudininkas galėjo būti vienos ar kitos pusės pažįstamas žmogus. Todėl karčiama atstojo iš dalies teisinę instituciją⁸⁸.

1534 m. Onuškyje surašyta dvylika alaus ir viena midaus karčiama⁸⁹. Karčiama laikė amatininkai. Vienas jų, Martynas, gamino balnus, bet dar laikė alaus ir midaus karčiamą. Kitą grupę sudarė nuomojantys karčiamas šinkoriai. Dokumente pažymėta, kad šių karčiamų laikytojai *klebonui mokestį moka*.

XVII a. miesteliuose karčiamos nyko ir steigėsi smuklės, nes alų ir degtinę gamino dvaruose įrengti *bravorai*. Smuklininkai paimtus iš bravorų gėrimus pardavinėdavo smuklėse. Svaiginamųjų gėrimų gamyba iš amatininkų verslo pasidarė labai pelninga dvarų pramonė.

1670 m. miestelio turgaus aikštėje buvo viena karčiama. Antroji stovėjo dvaro sodyboje.

Po trejų metų pažymėta, kad karčiamą, kuri stovėjo *turguje už bažnyčios*, nuomojo žydas už 80 zlotų⁹⁰.

XVIII a. pabaigoje Onuškio gyvenvietėje tebuvo viena karčiama, nuomojama žydo Berkovičiaus. 1775 m. visame Onuškio dvare buvo tik 10 smuklių⁹¹.

Amatai

Amatininkų veikla miesteliuose buvo susijusi su buitiniu valstiečių aptarnavimu. Be žemdirbystės įrankių,

⁸⁸Meškauskas V. *Lietuvos pramonė ikisocialistiniu laikotarpiu*, Vilnius, 1976, p. 20.

⁸⁹Документы Московского архива Министерства юстиции, т. 1, Москва, 1897, с. 70–72.

⁹⁰LVIA, SA-80, l. 1572.

⁹¹LVIA, SA-3732, l. 9; SA-3312, l. 2.

valstiečiai pirko miestelėnų išdirbtų odų, audinių, įvairiausių indų: kubilų, statinių, rėčkų, kibirų, puodukų.

Pirmasis registruotas Onušio amatininkas buvo račius, jį 1524–1529 m. įbaudžiavino Onušio dvaro laikytojas⁹². 1534 m. surašyti 4 amatininkai: stiklius, mūrininkas, balnius ir siuvėjas. Siuvėjas su mūrininku turėjo dar ir žemės. Prie amatininkų įrašytas valstybės tarnautojas muitininkas. Jo veiklos pobūdis nenurodytas. Pagal tų laikų analogijas jis galėjo rinkti muitą už naudojimąsi vieškeliu. Matyt, buvo turtingiausias žmogus miestelyje, nes inventoriuje įrašytas pirmuoju ir jam nustatytas didžiausias mokestis.

XVII a. pabaigoje sunykus miestelio amatams, dirbo tik puodžius⁹³. Matyt, jam iš amatų buvo sunku pragyventi. Parašyta, kad jis turėjo pusę valako žemės, keturis jaučius, dvi karves, vieną arkli. Prievoles dvarui atlikinėjo tokias pat, kaip miestelio gyventojai valstiečiai.

1722 m. miestelio amatų tradicijas tęsė tik du amatininkai – kubilius ir dailidė⁹⁴. Tiesa, dvare veikė vienas malūnas, vadinasi, turėjo būti ir malūnininkas.

Feodalizmo laikais Onušio dvaro pramonė buvo neišplėtota. Sprendžiant iš 1673 m. inventoriaus, dvaro sodyboje stovėjo mūrinė alinė ir bravoras⁹⁵.

Iš įvairiuose šaltiniuose užrašytų mokesčių galima spręsti apie parapijos, valsčiaus, dvaro ekonominę padėtį.

Onušio valsčius XVI a. antrojoje pusėje mokėjo 147 kapas sidabrinės mokesčių⁹⁶.

Pagal karaliaus Augusto II universalą arklių paštui išlaikyti buvo nustatytas 20 auksinų mokestis⁹⁷. Tai vienas mažiausių mokesčių Trakų pavieta. Pavyzdžiui, Semeliškės mokėjo 26 auksinus.

1775 m. Onušio parapijai buvo uždėtas 264 auksinų mokestis, arba 6 auksinai nuo dūmo. Kaimyninė Dusmenų parapija mokėjo 420 auksinų, nors ten miestelio nebuvo⁹⁸.

Fiziniai asmenys (miestelėnai) mokesčius mokėjo dvarui.

XVI a. jau buvo renkamas mokestis pinigais. Onušio gyventojai mokėjo nuo pusės iki dviejų kapų grašių nuo kiekvienos sodybos⁹⁹.

1664 m. nuostatuose įrašyta, kad visas dvaras moka per metus 70 zlotų činšo¹⁰⁰. Aišku, kad po XVII a. vidurio nelaimių tai labai mažas dydis.

1722 m. onuškietėnai mokesčius dvarui mokėjo pinigais ir vištomis¹⁰¹. Piniginis mokestis svyravo nuo 15 grašių iki 3 auksinų, o vištų reikėjo atiduoti nuo vienos iki keturių.

Nedideli mokesčiai liudija prastą dvaro ekonominę būklę.

Žemės ūkio padėtis

XVI–XVIII a. vyravo baudžiavinių valstiečių darbu paremtas ūkis. Reformos keitė ūkininkavimo sistemą, bet nepakeitė dvaro organizacijos santykių. Ūkis buvo plėtojamas ekstensyviuoju būdu. Dzūkijos smėlynuose derliai buvo prasti net naudojant trilaukę sistemą.

⁹² Onuškis, *LUP*, t. 7, p. 6.

⁹³ *LVI A*, SA-80, l. 1564.

⁹⁴ *LVI A*, SA-74, l. 1820–1823.

⁹⁵ *LVI A*, SA-80, l. 1558–1559.

⁹⁶ Довнар-Запольский М. Государственное хозяйство Великаго Княжества Литовскаго при Ягеллонах, Киев, 1901, с. 354.

⁹⁷ *Акты, издаваемые Виленскою...*, т. 8, Вильна, 1875, с. 289.

⁹⁸ *LVI A*, SA-3312, l. 16.

⁹⁹ *Документы Московского архива...*, т. 1, с. 70–72.

¹⁰⁰ *LVI A*, SA-80, l. 174.

¹⁰¹ *LVI A*, SA-74, l. 1820–1823.

XVI a. pradžioje Kuncevičienės dvaro laukuose valstiečiai pasėjo 100 statinių rugių ir 60 statinių vasarojaus. Žemę apdirbdavo 12 nelaisvųjų šeimynykščių šeimų.

XVI a. antrojoje pusėje, pagal inventorių duomenis, valstiečio kiemas turėjo nuo pusės iki vieno valako žemės. Šeima turėjo 1–2 karves ir 2–4 jaučius. Iš devyniolikos miestelėnų sodybų tik penkios sodybos turėjo po nuosavą arklį. Tai rodė, kad jaučiai buvo naudojami kaip traukiamoji jėga. Valakas buvo mato vienetas, nuo kurio skaičiuotos duoklės ir prievolės.

1722 m. inventoriuje nurodyti tik mokesčiai ir kur kokias pievas šienavo onuškėnai. Šieną jie ruošė Sámnikuose ir Pāsamavyje¹⁰².

1674 m. nustatytos tokios prievolės:

nuo pasėlio surinktos bačkos turi duoti dvi vištas, 12 dienų arti, 12 dienų pjauti, vežimus siųsti kada paliepus, činšo nuo valako lietuviška kapa grašių. Už malkas (kurui) turi mokėti po 1 zlotą, kas arklį turi – 2 zlotus. Priklauso dvaro statyboms su dvaro valstiečiais medžius vežti¹⁰³.

Miestelėnų pajamos priklausė nuo socialinės padėties ir ekonominių galimybių. Didesnę dalį pajamų, matyt, davė veikla, susijusi su žemės apdirbimu. Tokia veikla lemia gyvenvietės agrarinį pobūdį. Miestelio amatininkai priklausė dvarui. Tai varžė jų asmens teises ir ūkinę iniciatyvą.

Maži ir reti turgūs neleido sutelkti miestelio gamintojų rankose didesnių piniginių lėšų, kurios būtų pagrindas stambesnei gamybai atsirasti ir plėsti.

Gyventojai

LDK laikotarpiu demografinėmis problemomis niekas labai nesidomėjo. Pirmieji gyventojų surašymai įvyko tik XVIII a. pabaigoje.

XVI–XVIII a. žmonės gyveno trumpai – vidutiniškai 40 metų. Žemas sanitarinis lygis, dažni karai ir marai retino ir sveikųjų eiles.

Iki XVIII a. žinių apie gyventojus yra išlikę tik dvarų inventoriuose.

1534 m. pažymėta, kad miestelyje gyveno 10 amatininkų šeimų. Atskirą grupę sudaro žmonės, kurie miestelyje gyvena. Jų padėtis skiriasi nuo amatininkų ir valstiečių. Tokių šeimų buvo septynios. Miestelyje dar gyveno klebonas ir altaristas.

Įvertinus tendenciją, kad vidutinėje statistinėje šeimoje tuo metu buvo 5–6 gyventojai, galima daryti prielaidą, kad 1534 m. miestelyje buvo apie šimtą žmonių.

1534 m. inventorius pažymi, jog prie dvaro gyveno 12 įbaudžiaintų šeimų.

Dvaro sodyboje gyveno Naruševičių šeima ir tarnai.

Prekybinė privilegija miestelėnams teikė prekybos laisvių, bet nesuteikė asmens laisvės. Visi miestelio gyventojai teisiškai buvo priklausomi nuo dvaro. Nors, kaip rašo J. Jurginis, *valdovas buvo iškėlęs reikalavimą, kad miestelėnas būtų laisvas išėivinis žmogus¹⁰⁴.*

Taigi pagal pateiktus duomenis Onušio gyventojus galima suskirstyti į 5 grupes: 1. dvarininkai, 2. amatininkai, 3. dvasininkai, 4. valstiečiai, 5. nelaisvieji šeimynykščiai.

¹⁰² *Ten pat.*

¹⁰³ LVIA, SA-80, l. 1558–1559.

¹⁰⁴ Jurginis J. *Min. veik.*, p. 125.

Geriausia socialinė ir ekonominė padėtis buvo 1 ir 2 grupės, prasčiausia – penktos grupės žmonių.

1534 m. inventoriuje tautybė nenurodyta, išskyrus mūrininką Alkazą. Prie jo pavardės pažymėta, kad jis totorius. Kitų pavardžių lietuviški kamienai rodo, jog gyventojai, matyt, buvę vietiniai dzūkai. Motiejus (*rodom iz Žemaitii*), matyt, į Onuški atsikėlė iš Žemaitijos¹⁰⁵. Vėlesnių inventorių duomenys ne tokie išsamūs. 1670 m. pažymėta: miestelyje 14 šeimų. Kai kurios pavardės jau lenkiškos.

1673 m. gyvenvietėje surašyta 19 lietuvių ir lenkų tautybės šeimų. Pirmą kartą paminėtas žydas. Žydai masiškai į miestelius pradėjo keltis XVII–XVIII a., kai materialiai sunyko jų bendruomenės mieste.

Be to, buvo iškeltas reikalavimas feodalams, kad miestelėnas būtų išėivinis laisvas žmogus. Tai sudarė palankias sąlygas kurtis miesteliuose svetimšaliams, daugiausia žydams¹⁰⁶.

1722 m. miestelio gyventojų sąrašė užregistruotos 35 šeimos. Prie šešių pavardžių nurodyta, kad jos miestelyje gyvena. Matyt, po Šiaurės karo miestelis teturėjo 5–6 namus su gyventojais.

1764 m. Onuškyje surašyta 1 žydų šeima (iš 13 asmenų), o dvare gyveno 41 žydų šeima¹⁰⁷.

Po vienuolikos metų duomenys pateikti tik apie visą dvarą. Onuški dvare su miesteliu, kaimais ir malūnu surašyti 45 dūmai, o parapijoje buvo 163¹⁰⁸.

Išsamiausi duomenys išlikę apie 1790 m. surašymą. Deja, skaičiai registruoti parapijos mastu, o gyvenvietės duomenys neišskirti. Parapijoje iš viso surašyti 554 vyrai ir 474 moterys. Gyventojai suskirstyti pagal amžių ir luomus. Didžiausią žmonių dalį sudaro 18–30 metų onuškietčiai. Dvare gyveno 74 žydai. Specialiai pažymėta, kad totorių miestelyje negyvena¹⁰⁹.

XVI–XVII a. Onuški miestelio gyventojų skaičius išliko beveik toks pat. 1534 m. – 17 šeimų, 1670 m. – 14, 1673 m. – 19. XVII a. pradžioje ryškus gyventojų skaičiaus sumažėjimas iki 5 šeimų (1722 metai). Amžiaus pabaigoje skaičius pašoka iki 65 žmonių. Miestelis su tiek gyventojų mažai kuo skyrėsi nuo aplinkinių kaimų (Onuškyje – 65, o Bičiūnų kaime – 59 žmonės).

Tokiai situacijai įtakos turėjo nestabili XVIII a. LDK vidaus padėtis.

Miestelėno vardas ir teisės nesuteikė miestelio gyventojams išskirtinės padėties aplinkinių kaimų valstiečių atžvilgiu, todėl XVI–XVII a. gyventojų skaičius išliko stabilus.

Bažnyčia

1387 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje senuosius tikėjimus pakeitė oficiali nauja religija – Rėmos katalikybė. Buvo įkurtos pirmos vyskupijos, pradėtos statyti bažnyčios.

XVI a. jau susiklosto vientisas bažnyčių ir parapijų tinklas. Į parapijos religinę bendruomenę įėjo miestelio (bažnytkaimio) ir aplinkinių vietovių

¹⁰⁵ *Документы Московского архива...*, т. 1, с. 70–72.

¹⁰⁶ Janulaitis A. *Žydai Lietuvoje*, Kaunas, 1923, p. 56; Žr. 104 nuorodą, p. 116.

¹⁰⁷ LVIA, SA-3749, l. 15.

¹⁰⁸ LVIA, SA-3312, l. 16.

¹⁰⁹ Jasas R., Truska L. *Min. veik.*, p. 20.

žmonės. Parapijiečiai išlaikė 1–2 dvasininkus, kulto namus, špitolėje gyvenančius pavargėlius. Parapijos dvasinis ir administracinis vadovas buvo klebonas. Esant didelei parapijai, padėdavo jaunas vikaras ar nuo metų naštos sulinkęs altaristas. Dvasininko vaidmuo kaimo vietovėje buvo didelis. Iš bažnyčios sakyklos būdavo skelbiamas ne tik Dievo žodis, bet ir svarbiausios politinės naujienos, įstatymai. Kunigo autoritetą palaikė ir stiprino artimas bendravimas su kaimiečiais. Kunigas valstiečiams duodavo ne tik dvasinių patarimų. Dvasininkai rūpinosi kaimo žmonių (gyventojų) katekizacija, iš dalies švietimu, pamoksluose atkreipdavo dėmesį į gyvenimo moralės momentus.

Asmens santykiai su bažnyčia buvo sudedamoji valstybinio gyvenimo dalis. Šis santykis tapo ypač aktualus Reformacijos metu. Gyventojų grupės buvo skirstomos pagal religinę priklausomybę.

Lietuvos katalikai priklausė Lėnkijos bažnytinei provincijai. LDK buvo suskirstyta į vyskupijas, vyskupijos – į dekanatus ir parapijas. Onušio parapija XVI–XVIII a. priklausė Vilniaus vyskupijos Trakų dekanatui.

Onušio bažnyčios

Jau anksčiau skyrelyje apie miestelio urbanistinę raidą rašyta, kad pirmoji Onušio bažnyčia buvo pastatyta XVI a. pradžioje. Šaltiniai nurodo, jog didysis kunigaikštis Aleksandras 1505 m. gegužės 2 d. suteikė privilegiją bažnyčios statybai, o 1511 m. pakartojo. Bažnyčios 1797 m. kronikoje ir daugelyje inventorių neapibrėžtinai pasakyta, esą *nežinia kada atsiradusi*. Daugiau žinių, išskyrus tai, kad stovėjo iki 1562 metų, neišliko. O sudegė ji per 1562 metų miestelio gaisrą¹¹⁰.

Mikalojus Naruševičius imasi naujos bažnyčios statybos. Šaltiniuose užfiksuotos skirtingos statybos datos: 1562, 1564, 1568. Matyt, antroji medinė Onušio bažnyčia buvusi pradėta statyti 1564 m., o baigta 1568 m.

Daugiau duomenų apie antrosios bažnyčios vidų ar išorę neišliko. Antroji bažnyčia sudegė per 1654–1657 metų karą.

1672 metais ant naujų pamatų pastatyta trečioji miestelio bažnyčia. Jai buvo lemta sulaukti XIX amžiaus.

1789 m. apie ją rašoma: *Ji labai sena, stogas senas, sienos iš sutręšusių rąstų*¹¹¹.

1820 m. inventorius aprašo bažnyčios vidų ir architektūrą. Ji buvo 21 uolekčio ilgio, 13,5 pločio ir 11 aukščio. Turėjo du bokštus. Stogas dengtas šiaudais. Pastatas turėjo tris įėjimus: vienas fasade, kitas iš dešinės, į zakristiją iš kairės. Šeši langai. Lubos medinės. Grindys iš lentų. Buvo vienas raižytinis staliaus darbo altorius. Altoriuje kabėjo du šventųjų paveikslai. Altorius ir kolonos nudažytos aliejiniiais dažais. Vietoj sakyklos – nedidelis paaukštinimas. Viduje nuo facijatos pusės choras, paremtas dviem stulpais¹¹². Panaši ji išliko iki 1823 metų. Kronikos ir inventoriai mini prie bažnyčios buvus špitolę. Špitolėje, pastatytoje 1673 m., glaudėsi keletas nusenusių žmonių, užsukdavo elgetų. Špitolės išlaidas padengdavo parapijos iždas.

Kunigų vardai ir pavardės dokumentuose sunkiai įskaitomi. Matyt, dauguma jų buvo lenkai arba jų pavardės buvo sulenkintos inventoriuose.

¹¹⁰ Корева А. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Виленская губерния, С-Пб, 1861, с. 566; Kurczewski J. *Biskupstwo wileńskie*, Wilno, 1912, p. 180, 194.

¹¹¹ VUB RS, f. 57, b. 53–287.

¹¹² LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4019, l. 534.

Pavyzdžiui, 1789 m. Onušio parapijoje dirbo Šaulauskas (Szawłowski) – 44 metų, kilęs iš Žemaitijos.

Reformacija

XVI a. pabaigoje per Lietuvą nuvilnijo reformacijos banga. Maždaug XVI a. vidury ėmė rasti kalvinistų, kurie netrukus išivyravo tarp protestantų ir įkūrė savarankišką evangelikų-reformistų bažnyčią. Juos rėmė ir globojo Mikalojus Radvila Juodasis ir Mikalojus Radvila Rudasis.

Onuškyje XVI a. pabaigoje katalikų parapijos nebuvo, bažnyčią buvo užvaldę kalvinai. 1611 m. Onušio dvaro savininkas Kristupas Naruševičius atėmė iš kalvinų maldos namus ir atidavė juos katalikams¹¹³. Perėjusiųjų į protestantišką tikėjimą, matyt, buvo nemažai. O prie kelio į Trakus – priešingoje dvaro rūmams pusėje, rastos nežinomos kapinaitės. Gal ten protestantų kauleliai dūlėja.

Mokykla

Seniausiais laikais vaikai įvairių igūdžių iš vyresniųjų gaudavo bendraudami ir dirbdami. Vaikiniai nuolat kariaudami spėdavo išmokti statybos, kitų amatų pagrindų. Moterys išmanė įvairių žolelių gydomasias savybes.

Raštas buvo pradėtas naudoti didžiojo kunigaikščio dvare. Po Lietuvos krikšto gyventojus rašto mokė atvykę misionieriai. Pirmosios mokyklos pradėtos steigti tik XIV a. pabaigoje. Seniausia Lietuvos mokykla yra Vilniaus katedros, kuri veikė jau 1397 m. Ji pradėjo rengti dvasininkus Lietuvoje. Vytautas pradinę mokyklą įkūrė 1409 m. Naujuojuose Trakuose.

XVI a. pradinių mokyklų skaičius didėjo. Jos buvo steigiamos prie bažnyčių. Vėliau steigtosios mokyklos kūrėsi senuose XII–XIV a. administraciniuose centruose, prie pilių, senųjų lietuvių žemių pagrindinėse gyvenvietėse – ypač jei vėliau pilys tapo LDK dvarais, o apie juos išaugo miesteliai ir miestai. Tokiose vietose reikėjo daugiau raštingų žmonių, o ir mokinių daugiau galėjo susiburti. Tokios mokyklos buvo įkurtos 1513 m. Puniojė, 1511 m. Žiežmariuose, 1518 m. Aukštādvarėje. Buvo išskirta sklypų mokykloms 1524 m. Eišiškėse, 1534 m. Onuškyje¹¹⁴. Daugelyje šių mokyklų tikėjimo pradmenys turėjo būti mokomi lietuvių kalba. Nežinomi XV–XVIII a. parapiinių mokyklų mokytojai. Mokyklėlės glausdavosi įvairiose trobelėse. Mokymo turinį nustatė Europoje susiklosčiusios parapinio mokymo tradicijos. Pirmiausia jose buvo mokoma tikėjimo pradmenų, giesmių ir rašto. Rašto mokė lotynų kalba.

1526 m. Vilniaus vyskupijos sinodas priėmė nutarimą prie kiekvienos bažnyčios įsteigti po mokyklėlę, kurioje būtų mokoma lietuvių ir lenkų kalbomis. 1545–1563 m. Tridento suvažiavimas patvirtino nuostatą – mokykla prie kiekvienos bažnyčios būtų atsparos taškas prieš plintančią reformaciją¹¹⁵.

Panaikinus Jėzuitų ordiną, 1773 m. spalio 15 d. buvo įkurta Edukacinė komisija. Ji veikė kaip atskira ministerija. Edukacinė komisija ėmė reformuoti pradinę mokyklą. 1774 m. ji nutarė įkurti vieną pradinę mokyklą trims parapijoms. Tokių mokyklų Vilniaus vys-

¹¹³ *Polski słownik biograficzny*, t. 22, p. 566.

¹¹⁴ Lukšaitė I. Trakų mokykla – Lietuvos pradinių mokyklų pradžia, *Mokslas ir gyvenimas*, 1989, nr. 12.

¹¹⁵ Jurginis J., Lukšaitė I. *Lietuvos kultūros istorijos bruožai*, Vilnius, 1981, p. 237.

kupijoje buvo daugiau nei trys šimtai. Pradinėse mokyklose vaikai buvo mokomi nuo 9 iki 11 metų. 30–40 proc. mokinių buvo kilę iš baudžiauninkų.

Onušio miestelyje irgi buvo įkurta parapinė mokykla. 1777 metais ją lankė 3 mokiniai. Ten pat nurodyta, kad du mokiniai buvo kilę iš šlėktų luomo, matyt, dvaro valdytojo vaikai¹¹⁶.

1781 m. pradinė mokykla veikė, o vėliau žinių apie ją nėra¹¹⁷. Be religinio ugdymo, tokiose mokyklose buvo supažindinama su dalykais, reikalingais žmogui kasdieniame gyvenime.

Onušio parapinė mokykla buvo LDK švietimo sistemos dalis. Trakų kraštas nuo Vytauto laikų iki XIX a. pradžios Lietuvoje buvo kraštas šviesuolis. Trakų vaivadijoje parapinių mokyklų tinklas buvęs tankiausias.

Miestelio ir dvaro raida XIX a.

Onuškis Lietuvos istorijos kontekste

1795 m. nustojo egzistavusi Lietuvos ir Lenkijos valstybė. Didesnė dalis lietuvių tautos žemių atsidūrė Rusijos imperijos sudėtyje.

Visas Lietuvos suverenumo teises pasisavino carinė Rūsija. Po administracinės reformos kraštas suskirstytas į gubernijas, gubernijos į apskritis, pastarosios į valsčius. Iki 1840 m. galiojo Lietuvos Statutas. Bajorai išlaikė daugelį LDK karaliaus suteiktų teisių ir privilegijų.

XIX a. audringas – vyko daug didelių kovų, sukilimų, revoliucijų.

1812 metų birželio 24 dieną į Lietuvą įžengė Napoleono kariuomenė. Prancūzų centrinės grupuotės dalys, paties Napoleono vadovaujamos, traukė Rytų ir Vidurio Lietuvos keliais. Onušio gyvenvietę pražygiavo keli smulkūs kariniai vienetai iš IV Italo korpuso, vadovaujami Itālijos vicekaraliaus R. Boharnė. Onušio apylinkių keliais į Rytus traukė generolo Sen Siro vadovaujamas šeštasis bavarų korpusas¹¹⁸.

Provincijoje nespėta pajusti demokratinių idėjų, kurias platino Napoleonas. Prancūzų žygis asocijavosi su kareivių plėšimais ir prievartavimais. B. Dundulis pažymi: *Po didžiosios Napoleono kariuomenės pražygiavimo nykiai atrodė Vilniaus, Trakų ir Švenčionių apskritys*¹¹⁹.

Onušio miestelis ir dvaras per prancūzmetį nenukentėjo. Tik dvaro savininkas buvo nubaustas už talkininkavimą prancūzams¹²⁰.

Iki 1831 m. Trakų miestelyje buvo ramu. Tais metais keliuose vėl pasirodė būriai raitų vyrų. Sukilimui Trakų apskrityje vadovavo dvarininkas Matusevičius.

Nuo gegužės pabaigos po apskritį marširuojanti caro kariuomenė siekė užklupti ir sutriuškinti sukilėlius.

Sukilėliai buvo užėmę Onušio miestelį. Į miestelį po kautynių ties Valkiniškais ir Ežeronais atsitraukė „Akademikų legionas“. O netoliese stovėjo V. Matusevičiaus vadovaujamas būrys.

Caro kariuomenės raportuose pažymėta, kad karininkui Kragelskiui buvo įsakyta prie savo dalinio prijungti

¹¹⁶ Wierzbowski T. *Szkoły parafjalne w Polsce i na Litwie za czasów Komisji edukacji narodowej 1773–1794*, Kraków, 1921, p. 198.

¹¹⁷ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, t. 1, p. 474.

¹¹⁸ Dundulis B. *Lietuva Napoleono agresijos metais*, Vilnius, 1981, p. 59.

¹¹⁹ *Ten pat*, p. 64.

¹²⁰ Onuškis, *LUP*, t. 7, p. 13.

Beliajevo jėgerių batalioną. Jėgeriai turėjo žygiuoti iš Valkiniūnų per Onuškę ir Aukštadvarį į Barbōriškių kaimą.

Gegužės 27 dieną Kragelskio vadovaujami kazokai pražygiavo per Onuškę ir apsistojo Gudašų kaime.

Gegužės 30 d. karininkas Sevastijanovas išžygiavo iš Alėšiškių su savo, Verzilino ir Beliajevo daliniais į Butrimōnis. Kariuomenė persikėlė per Veŕknės upę ir, žygiuodama Butrimonių keliu, pasiekė Gineitiškių palivarką. Tuo metu kazokų joja pastebėjo sukilėlius Miciūnų kaime. Prieš juos Sevastijanovas pasiuntė Beliajevą su jėgerių batalionu ir dviem patrankomis. Jėgeriai, remiami kazokų, puolė sukilėlių būrį ir privertė jį trauktis. Tuo metu Sevastijanovas kuopą jėgerių su Verzilino kazokais pasiuntė į pagirį, netoli Eīgirdonių, kad užtvirtų sukilėliams kelią į Butrimōnis.

Pasiuntus dar 2 jėgerių kuopas į dešinią sparną, pavyko apsupti sukilėlių stovyklą miško glūdumoje. Brautis reikėjo per užverstus medžius, užkardas. Tik po atkaklios kovos jėgeriai ir kazokai, remiami patrankų ugnies, užėmė stovyklą, joje rado gurguolę su maisto atsargomis, šovinių dėžę, bažnytinių daiktų. Sevastijanovo daliniai neteko per šias kautynes keletą žmonių: 8 jėgeriai buvo nukauti, 36 jėgeriai ir kazokai sunkiai sužeisti, o 1 kazokas dingo be žinios. Apie 100 sukilėlių, daugiausia studentų, žuvo. Tik šeši iš jų pateko į nelaisvę, keturi Sevastijanovo įsakymu sušaudyti vietoje. Prasiveržusieji iš apsupties pasitraukė į Pivašiūnų pusę¹²¹.

Šis mūšis dar vadinamas mūšiu Vīeštartonių miškuose.

Onuškie dvarą ir miestelį posukiliminės negandos aplenkė. Matyt, Onuškie dvarininkai prie sukilimo neprisidėjo.

Bajorija dar buvo nepamiršusi Respublikos laikų nerūpestingo gyvenimo malonumų. Nepasitenkinimas carizmu išsiliejo 1863 m. sukilimu. Kilus neramumams, valstiečiai, bajorų ar kunigų vadovaujami, kilo į kovą. 1863–1864 m. sukilime ginkluota kova su reguliaria Rusijos kariuomene privertė sukilėlius sukurti karinę organizaciją. Sukilėliams vadovavo daugiausia buvę Rusijos kariuomenės tikrosios tarnybos ir atsargos karininkai.

Sukilimas pažadino lietuvių tautą į kovą su carizmu dėl nacionalinio išsivadavimo.

Trakų apskrities Onuškie apylinkėse sukilėliai veikė gegužės mėnesį. Trakų pavieto kariniu viršininku 1863 m. balandžio 20 d. buvo paskirtas Maksimilijonas Černiakas (Lada). Jis buvo Peterbūrgo karinės akademijos poručikas. Prie Butrimonių suformuota sukilėlių rinktinė.

Gegužės 14 d. (senu stiliumi) apie 22 val. Černiako rinktinė įžengė į Onuškę ir stovėjo 3 dienas. Sargybos nieko iš miestelio neišleido. Sukilėliai paėmė valdybos dokumentus, sudraskė caro portretą, išnešė dokumentus iš bravoro, ragino žmones nemokėti mokesčių valdžiai, neklausyti ir nepildyti jokių jos potvarkių, įsakė tarnautojams atsisakyti pareigų¹²².

Spalio mėnesį Onuškyje stovėjo leibgardijos Gatčino pulkas, vadovaujamas poručiko grafo Stelmboko. Kariuomenė miesteliui ir dvarui pridarė nuostolių. Šis pulkas miestelio apylinkėse persekiojo sukilėlius¹²³.

¹²¹ Šaduikis Č. Revoliucinė Onuškie praeitis, *Spartuolis*, 1969, gruodžio 3; Sliesoriūnas F. 1830–1831 metų sukilimas Lietuvoje, Vilnius, 1974, p. 275–277.

¹²² Maksimaitienė O. *Lietuvos sukilėlių kovos 1863–1864 m.*, Vilnius, 1969, p. 158–159.

¹²³ LVIA, f. 525, ap. 15, b. 660, l. 14.

1864 m. Muravjovo represijos neaplenkė Onuškio ir aplinkinių dvarų. Skaudžiausiai nukentėjo Granapolio ir Bagdanonių dvarai. Šie dvarai už sukilėlių rėmimą maistu ir drabužiais buvo sudeginti. Iš Tomškių šeimos atimtas Grynkovo dvaras, iš Romerių – Granapolio ir Dembinos dvarai. Iš viso 6 267 dešimtinės žemės¹²⁴.

Onuškio dvaras buvo sekvestruotas jau 1863 m. už dvarininko dalyvavimą sukilime. Kazimieras Šetkevičius palaikė sukilimą – vykdė lenkų tautinės vyriausybės įsakus.

Valdžia dvarą konfiskavo ir davė valdyti Urbonavičiui, o vėliau Mineikai¹²⁵. 1864 m. dvaro reikalus tvarkė Čivm.

1905 m. kai kurie Onuškio apylinkės gyventojai energingai kovojo su rusų valdžia. Kai kuriuose kaimuose buvo įsteigti komitetai¹²⁶.

1911 m. liepos 11 d. Onuškio dvaro valdytojas, kai buvo matuojamos dvaro valdų ribos, bandė užgrobti Savaitiškių, Žūklijų ir Kanavoliškių (dab. Antakalnio) kaimų besiribojančias su dvaru žemes. Pasipiktinę valstiečiai įvairiais būdais trukdė matininkui statyti riboženklius ir stoji į mūšį su valdytojo iškviesta raitąja policija (*stražnikais*).

Liepos 29 dieną į įvykio vietą atvykus Vilniaus gubernatoriui ir pradėjus teismo tardytojui preliminarų tardymą, valstiečiai nustojo priešintis ir toliau matininkas Filomatovas dirbo netrukdomas¹²⁷.

Pirmajam pasauliniam karui prasidėjus, šimtas valsčiaus gyventojų vyrų buvo mobilizuoti į carinę kariuomenę ir kovojo vokiečių ir austrų frontuose. 1915 m. vasarą Onuškio valsčius, kaip ir visa Trakų apskritis, buvo vokiečių kariuomenės okupuota. Mūšiai vyko ir Onuškio apylinkėse. Tai liudija prie Grendavės–Onuškio kelio išlikusios kapinaitės, kuriose palaidoti vokiečių kariškiai, žuvę 1915 m. vasarą. Onuškio bažnyčios archyve yra dokumentas, kuriuo Kaišiadorių vyskupijos vyresnybė prašoma iškeldinti vokiečių kareivių palaikus iš šventoriaus į kapines¹²⁸.

Miestelio urbanistinės raidos ypatumai

Šio skirsnio pagrindas yra A. Baliulio ir A. Miškinio straipsnis „Onuškis“.

XVIII a. pab.–XIX a. pradžioje atsiradusios naujos sąlygos turėjo didelę įtaką feodaliniu laikotarpiu susiformavusių gyvenviečių tinklo kokybinei ir kiekybinei plėtrai ir pokyčiams. Tuo metu neteko galios miesto savivaldos teisės ir prekybinės privilegijos. Išnyko kliūtys, trukdžiusios tarpusavio konkurencijos keliu vystytis gyvenvietėms. Nemažą reikšmę gyvenviečių sunykimui turėjo tai, kad jos daugeliu atvejų buvo netoli perspektyvinių, geresnes ūkines sąlygas vystytis turinčių gyvenviečių.

Nutiesus Peterburgo–Vāršuvos geležinkelį, 16 km į rytus nuo Onuškio buvo įkurta Rūdiškių gyvenvietė. Ji, turėdama palankią ekonominę situaciją, vystymusi greit nustelbė apylinkines gyvenvietes.

Apie Onuškio gyvenvietės plėtotę sprendžiama iš 1809 m. sudarytų planų.

Geometriniam plane, kurį sudarė Trakų pavieta kamarininkas geometras F. Odyniecas, miestelis pažymėtas

¹²⁴ Šaduikis Č. Revoliucinė..., *Spartuolis*, 1969, gruodžio 3.

¹²⁵ *LVIA*, f. 525, ap. 15, b. 66, l. 1.

¹²⁶ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, t. 1, p. 474.

¹²⁷ *LIŠ*, t. 2, Vilnius, 1965, p. 486.

¹²⁸ 1915–1920 m. dokumentai Onuškio bažnyčios archyve.

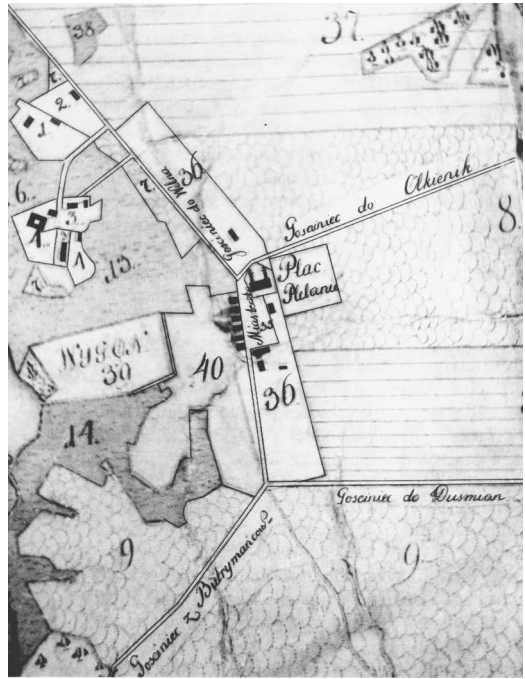
* *Lietuvos urbanistikos paminklai*, Vilnius, 1984, t. 7, p. 5–30.

gana schemiškai. Tačiau iš to bendrais bruožais galima spręsti apie jo planą ir užstatymą. Iš penkių į Onuškę įėjusių kelių svarbesni buvo keturi (pavadinti vieškeliais): į Vilnių, Valkininkus, Dusmenis, Butrimonis. Miestelio teritorija užėmė pagrindinės gatvės (Vilniaus–Butrimonių kelio) ruožą tarp išjungiančių iš pietų pusės Valkininkų ir Dusmenų kelių ir nusitęsė į vieną Vilniaus kelio pusę nuo Valkininkų kelio iki įvažiavimo į dvaro sodybą. Ši sodyba buvo į šiaurės rytus nuo miestelio, arčiau Sámio ežero. Neaišku, ar sodybų buvo visoje miestelio teritorijoje, ar jos grupavosi tik aplink aikštę, kaip pavaizduota plane, o kitas plotas atiduotas daržams ir sklypams. Aikštė plytėjo užstatytos teritorijos centre. Nuo Vilniaus, Butrimonių ir Valkininkų kryžkelės ją skyrė bažnyčia su šventoriumi. Pagrindinė netaisyklingos aikštės dalis buvo trapecinė, išstęta palei Vilniaus–Butrimonių vieškelį. Prie aikštės galo priešais bažnyčią dar buvo netaisyklingas prieaikštis. Miestelio teritorijoje pastatai stovėjo gana įvairiai. Šiaurinėje aikštės pusėje šeši trobesiai buvo galais į aikštę ir vienas arti kito, pietinėje – tik vienas pastatas, o už jo neužstatytas klebono sklypas. Vakariniame aikštės gale, šone į ją stovėjo vienas didelis pastatas; už jo du mažesni, o rytiniame gale – dvibokštė pagrindiniu fasadu į aikštę atsukta bažnyčia. Į šiaurės rytus nuo Valkininkų kelio tebuvo vienas pastatas. Dvaro sodyboje pažymėta 10 trobesių, kurie stovėjo gana įvairiai, matyt, buvo derinti prie reljefo ir žemėveiksnių.

Palyginti su XVII a. planu, Onuščio miestelis mažai pasikeitė – buvo pastatyta daugiau namų.

1856 ir 1857 m. buvo sudaryti Onuščio dvaro planai. 1857 m. plane, kurį sudarė Trakų pavieto matininkas K. Strusevičius, sprenddamas ginčą tarp Onuščio dvarininko ir valdiškų kaimų valstiečių, miestelis nevaizduojamas.

1856 m. plane, skirtame Onuščio dvaro riboms žymėti, užfiksuotos visos gyvenvietės, tarp jų ir miestelis. Jis buvo penkių kelių sankryžoje. Šeštasis išjungė į Valkininkų kelią ties kapinėmis pietryčių pakraštyje ir tuo metu buvo už miestelio ribų. Plane pažymėtos dvi šalutinės gatvelės iš aikštės. Vienos jų tebuvo užuomazga – ėjo iš aikštės pietvakarių kampo, buvo lygiagreti su Kauno keliu, o kita – iš šiaurės vakarų kampo Sámio ežero link. Vadinasi, nuo 1809 m. Onuščio gatvių tinklas kiek pasipildė, aikštės forma iš trapecinės pasikeitė beveik į stačiakampę. Miestelio teritorijoje sužymėti ne vien gyvenamieji ir visuomeniniai pastatai, bet ir kai kurie ūkiniai trobesiai. (Jie stovėjo toliau nuo gatvių.)

1809 m. Onuščio miestelio ir dvaro sodybos planas (Baliulis A., Miškinis A. Onuškis, LUP, t. 7, Vilnius, 1984, p. 12)

*Trakų gatvės vaizdas
į aikštės pusę
XX a. pr.
Iš Eugenijaus
Cibarausko šeimos
archyvo*

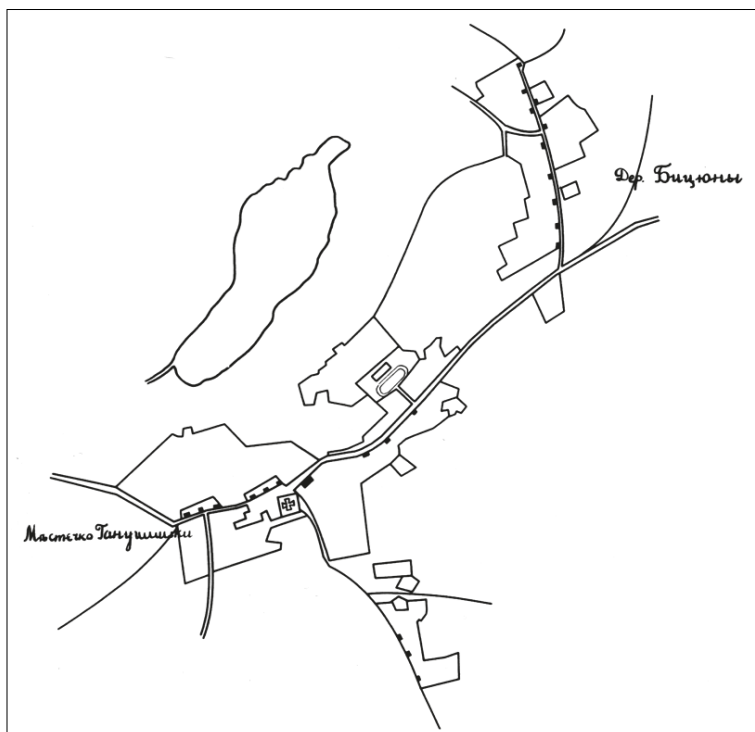
*1856 m. Onuškio
miestelio ir dvaro
sodybos planas
(Baliulis A.,
Miškinis A.
Onuškis, LUP, t. 7,
Vilnius, 1984, p. 15)*

Sodybos išsidėsčiusios apie Trakų ir Valkininkų kelių sankryžą. Kitos sodybos buvo šiaurėje svarbiausios miestelio gatvės pusėje, į vakarus nuo aikštės. Visai nepažymėtos sodybos Dusmenų kelyje, o po vieną sodybą buvo prie Valkininkų ir Butrimonių kelių. Daugiausia namų šiaurinėje pagrindinės gatvės pusėje stovėjo galais, o pietinėje – šonais.

Dvaro sodyboje, kuri plytėjo į šiaurės rytus nuo miestelio tarp Trakų kelio ir Samio ežero, pastatų padėtis ir kryptis buvo įvairi.

1871 m. sudarytame Onuškio geometriniame plane miestelio nėra, pažymėti tik kai kurie laukai į pietvakarius nuo jo.

Prieš Pirmąjį pasaulinį karą Onuškyje buvo įgyvendinta Stolypino reforma. Tais pačiais metais matininkas Filomatovas sudarė dvaro ir miestelio planą, kuris, nors ir schemiškesnis už 1856 m. planą, gana objektyviai vaizduoja tikrąją padėtį. Palyginus du dokumentus, susidaro gana tikras vaizdas apie tuo laikotarpiu įvykusius pokyčius. 1911 m. miestelis, labiau išsiplėtęs į šiaurės rytus ir pietryčius

1911 m. Onušio
miestelio ir dvaro
sodybos planas
(Baliulis A.,
Miškinis A.
Onuškis, LUP, t. 7,
Vilnius, 1984, p. 17)

pagal Trakų kelią, beveik susijungė su dvaro sodyba, o pagal Valkininkų kelią nusitęsė už kapinių. Šiaurinė, vakarinė ir pietinė jo užstatymo riba, kaip ir gatvių tinklas, liko nepasikeitę. Kadangi į nedidelį miestelį suėjo net 9 keliai, naujų gatvių nereikėjo. Užstatytoje teritorijoje pažymėta tik 13 pastatų ir bažnyčia. Tad Onuškis, ko gero, iš tikrųjų pavaizduotas po gaisro. Juo labiau kad plane visai nežymėti trobesiai aikštės pietryčių pusėje, kur jų būta anksčiau. Gerokai mažiau pastatų pažymėta aikštės šiaurės vakarų pusėje. Vadinasi, po gaisro, įvykusio turbūt prieš 1905 m., Onuškis ilgainiui buvo neatstatytas.

1913 m. grafas Olsufjevas norėjo išmatuoti dvaro žemę. Dėl neapmokėtų darbų matavimo darbai buvo nutraukti.

XIX a. Onuškyje pastatyti pastatai suformavo urbanistinę erdvę. Dabartinės aikštės vaizdas ėmė formuotis 1823–1829 m. pastačius klasicistinės architektūros bažnyčią, tapusią miestelio centro ir aikštės dominante.

Nūdienį vaizdą Onušio istorinė dalis ir aikštė įgijo iki XX a. antrojo dešimtmečio pabaigos, kai susiklostė centrinės dalies užstatymas.

Miestelis – valsčiaus centras

Lietuvoje (be Užnemunės) valsčiai, kaip rusiškos administracijos vienetai, buvo įvesti naikinant baudžiavą 1861 m. Tiesa, per Pavelo Kiseliovo valstybinių valstiečių reformą 1844 m. buvo sudarytos kaimų bendruomenės – valsčių protipai. Tačiau joms priklausė tik valstybiniai valstiečiai.

Valsčių sudarė kelios seniūnijos arba, kaip rusai vadino, *selskije obščiny*.

Valsčius buvo valstiečių luomo savivaldos institucija. Valstiečių sueigose trejiems metams buvo renkami: viršaitis, valdyba ir teismas. Valstiečių luominis

*Onuškis XX a.
pradžioje.
Iš Eugenijaus
Cibarausko šeimos
archyvo*

teismas susidėjo iš 4–12 teisėjų, renkamų valsčiaus sueigose. Teismas sprendė valsctiečių turtinius ginčus, kai ieškinio suma neviršijo 100 rb, nuo 1889 m. – 300 rb. Jo kompetencijai buvo priskirta skirti tokias bausmes: 1. bauda 3 rb, 2. pataisos darbai iki 6 dienų, 3. areštas iki 7 dienų, 4. 20 kirčių rykštėmis. Nuo 1889 m. teismui pirmininkavo viršaitis. Sueiga rinko kandidatus į teisėjus, o zemskinis viršininkas iš jų skyrė teisėjus¹²⁹.

XX a. pradžioje Onuškie teisme spręstos tokio pobūdžio bylos: dėl skriaudos (*obidy*) – 45, apgavysčių – 5, dėl teisių atkūrimo į valdą – 30, bylos, susijusios su dvaro turtu – 92, kitų nesutarimų – 23¹³⁰.

Taigi daugiausia ginčų iškildavo dėl materialinių vertybių, ypač jeigu jos priklausė dvarui.

1905 m. pažymėta, kad miestelis valsčiaus centras. Valsčiaus teritorijoje veikė 11 seniūnijų. Buvo pašto ir telegrafo įstaiga, nakvynės vieta¹³¹.

1910 m. gyvenvietėje veikė policijos įstaiga. Policijos padaliniai vadovavo *uriadnik* Anton Sosna. Jam tvarką palaikyti padėjo du *stražnikai*. Viršaičio pareigas ėjo Bingelis, raštininko – Grečko¹³².

¹²⁹ Valsčiaus teismas, valsčius, *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, t. 4, Vilnius, 1988, p. 439.

¹³⁰ LVIA, f. 703, ap. 1, b. 92, l. 3–6.

¹³¹ Виленская губерния. Полный список населенных мест, Вильна, 1905, с. 315.

¹³² Памятная книжка Виленской губернии на 1910 год, с. 5.

Tais pačiais metais buvo atidarytas felčerinis punktas (felčeris Zinkevičius). Jau anksčiau atidarytoje pašto ir telegrafo įstaigoje dirbo du žmonės – viršininkas ir padėjėjas. Valsčiuje užregistruota 70 gyvenviečių, 1 157 įvairiausio dydžio žemės valdos. Gyventojų buvo per penkis tūkstančius.

Valsčiaus centro statusas pagyvino Onušio miestelio gyvenimą. Valstybinėms įstaigoms išlaikyti buvo skiriama pinigų iš išdo. Tai padidino miestelio statybų apimtį.

Sutvarkę reikalus valdžios įstaigoje, kaimo žmonės užsukdavo ir pas prekybininką ar smuklininką. Tuo apsilankymu suteikdavo ne tik šeiminkams, bet ir gyventotei daugiau pajamų. Dvaro kompetencija susiaurėjo. Jis dalį civilinių valdymo funkcijų perdavė valsčiaus valdybai.

XIX a. ūkio apžvalga

XIX a. Lietuvà buvo agrarinis kraštas. Susiaurėjo užsienio rinka, nes dvarininkai negalėjo be caro administracijos leidimo laisvai prekiauti. Žemės ūkyje vyraujančias pozicijas turėjo grūdų ūkis, linininkystė ir gyvulininkystė.

Provincijoje pramonės įmonės buvo smulkios. Dvarų įmonių produkciją – alų, degtinę, plytas – sunaudodavo vietiniai vartotojai. O gelumbę, drobę, stiklą ir popierių pirkliai veždavo toliau.

Vietos gyventojai žemės ūkio ir pramonės prekes pirko gyvenviečių parduotuvėse ir savaitiniuose turguose. Per mugės vyko ir didmeninė prekyba. Atvykę pirkliai iš gyventojų supirkdavo grūdus ir gyvulius.

Pramonė ir amatai

Onušio pramonės ir amatų pobūdį lėmė vietinė žaliava ir palyginti mažas vartotojų skaičius.

1825 m. Onušio miestelyje buvo lentpjūvė. Ten pat pažymėta, kad *daugelis žmonių verčiasi žemės ūkiu, todėl negali plisti pramonė ir amatai*¹³³.

Mažuose miesteliuose spietėsi būtiniausių profesijų amatininkai. 1845 m. Onuškyje gyveno du mūrininkai, batsiuvys ir kalvis¹³⁴.

1850 m. inventoriuje skyriuje „gamyklos (zavody)“ įrašytas: vandens malūnas, vilnos karšykla, lentpjūvė, geležies ir vario apdirbimo gamyklos.

Skyriuje „manufaktūriniai fabrikai“ įtraukta:

1. Drobės ir gelumbės manufaktūra.
2. Alaus darykla, išverdanti 1 000 kibirų alaus per metus.
3. Vyninė.

4. Terpentino „fabrikas“. Perdirbdavo 196 pūdus sakų ir pagamindavo 40 pūdų (keistas sakų mato vienetas) galutinės produkcijos.

5. Kalvė – *kuznečnyj zavod*.

Dvaro reikmėms buvo gaminama plytų iš vietinės žaliavos.

Manufaktūriniuose fabrikuose buvo naudojamas laisvai samdomų žmonių darbas. Darbininkui per dieną mokama 7,5 kapeikos, o meistrui – 20 kapeikų sidabru¹³⁵.

¹³³ LIŠ, t. 1, p. 390.

¹³⁴ Šaduikis Č. Revoliucinė Onušio praeitis, *Spartuolis*, 1969, gruodžio 3.

¹³⁵ LVIA, f. 394, ap. 7, b. 416, l. 3–4.

1860 m. terpentino gamybos įmonėje dirbo 5–6 žmonės¹³⁶.

Keista: kodėl 1886 m. Onuščio miestelyje gyveno tik vienas siuvėjas? Matyt, užsirašyti amatininku buvo nepelninga. Spaudė mokesčiai.

Toks mažas amatininkų skaičius rodo, kad miestelyje ir aplinkiniuose kaimuose buvo paplitusi namudinė gamyba. Valstiečiai patys audė audinius, siuvosi drabužius, gaminosi apavą ir tik tada, kai negalėjo pasigaminti namie, pirko turguje ir parduotuvėje.

Prekyba

XIX a. pradžioje prekybos reikalai buvo prasti – nevyko turgūs, nebuvo parduotuvių.

Butrimonių miestelyje gera vieta prekybai, bet neturtinga. Onuščio situacija panaši, bet žemės dar prastesnės. Panaši padėtis ir 1845 m., kai nurodyta: *prekymečiai ir turgai nevyksta*¹³⁷. Nors 1850 m. inventoriuje pažymėta, kad *Onuščio gyvenvietė yra prie komerciško kelio (komercionoj doroge), einančio iš Vilniaus į Butrimonis ir Merkinę*¹³⁸.

1886 m. vėl pažymėta, kad *nei turgų, nei prekymečių nebuvo*. Miestelyje buvo trys karčiamos ir viena parduotuvė¹³⁹.

Matyt, smulkia prekyba vertėsi žydai, nes jų miestelyje 1897 m. buvo net 217.

Žymus žydų padaugėjimas XIX a. pabaigoje suintensyvino prekybos augimą.

1895 m. jau vyko trys mugės. Pirmoji, kuri rinkosi gegužės 1 dieną, sutapo su Onuščio bažnyčios patronų Šv. Pilypo ir Šv. Jokūbo atlaisdais. Prekyba nebuvusi labai intensyvi, nes iš atvežtų prekių (kurių vertė 690 rb) buvo parduota tik už 310 rb, taigi tik trečdalis.

Antroji mugė rinkosi antrąją Sekminių dieną. Trečioji sutapo su Onuškyje švenčiamais Šv. Roko atlaisdais. Per Šv. Roko mugę prekių užregistruota už 3 100 rb, o parduota už 1 900 rb¹⁴⁰.

Trakų apskrities prekybos įmonių mokesčių registravimo žurnale nurodyta, kad 1897 m. Onuškyje buvo 17 parduotuvių. Onuščio dvaro valdytojui grafui Olsufjevui priklausė penkios. Vienoje prekiaavo onušketis, o kitose karaliavo žydai. Prekiavo kaimo žmogui reikalingomis prekėmis: miltais, arbata, cukrumi, duona, tabaku, druska, silkėmis, galanterijos prekėmis ir žibalu. Parduotuvių apyvarta siekė 1 000–1 500 rublių per metus. Parduotuvių šeiminkai nurodė, jog turi 100–150 rb pelno¹⁴¹.

Praėjus 10 metų, 1907 m. Onuščio gyvenvietėje buvo jau 26 prekybos įmonės. Tarp savininkų minima Olsufjevo giminės, o daugiausia parduotuvių laikė žydai.

Parduotuvė, parduodanti alų, priklausė Vilniaus akcinei bendrovei *Šopel*. Prekybos įmonės nuomojo patalpas iš vietos gyventojų. Nuomos išlaidos siekė 100 rublių per metus¹⁴².

Padidėjus parduotuvių skaičiui, diferencijavosi pajamos ir pelnas. 1907 m. mažiausią apyvartą sudarė 120 rb per metus, o didžiausią – net 2 500 rb.

¹³⁶ Žr. 134 nuorodą.

¹³⁷ LVIA, f. 378, BS, 1845 m., b. 1900, l. 36–37.

¹³⁸ LVIA, f. 394, ap. 7, b. 416, l. 2.

¹³⁹ Onuškis, LUP, t. 7, p. 16.

¹⁴⁰ LVIA, f. 388, ap. 1, b. 1022, l. 1.

¹⁴¹ LVIA, f. 515, ap. 1, b. 1022, l. 1.

¹⁴² LVIA, f. 517, ap. 1, 1813, l. 28–30.

Samdomiems pardavėjams buvo mokama 120–150 rublių per metus.

1900 m. nurodyta, kad veikė indų ir mėsos parduotuvė. O 1910 m. buvo atidaryta valdiška degtinės parduotuvė (*kazionnaja vinnaja lavka*)¹⁴³.

Miestelio prekybai didžiausios įtakos turėjo vietos kaimų gyventojų perkamoji galia. Prastų Dzūkijos žemių valstiečiai, pamaitinę šeimą ir palikę sėklai, mažai teišgalėjo parduoti produkcijos. O ir gautų pinigų užteko tik būtiniausiems poreikiams.

Prekybos plėtrai reikšmės turėjo ir miesteliai konkurentai – Aukštadvaris ir Butrimonys, spėriai prie Sankt Peterburgo–Varšuvos geležinkelio augo Rūdiškės.

Tai iliustruoja prekymečių skaičius: Butrimonyse jų buvo net šeši, o Aukštadvaryje – 4.

Onuškyje, kaip pažymėta 1903 m. kalendoriuje: *jomarkos vyko po žolinei pirmam nedėldienyje*¹⁴⁴.

Žemės ūkis

Feodalinė žemėvalda žlugus Lietuvos ir Lenkijos valstybei nepatyrė didesnių permainų. Smulkieji bajorkaimių (*akalicų*) bajorai valdė žemę be baudžiauninkų ir dirbo ją patys ar samdė darbininkų. Dauguma Trakų apskrities bajorų turėjo baudžiauninkų, bet ir čia vyravo smulkūs dvareliai.

Ir palivarke, ir valstiečio ūkyje liko tradicinis trilaukis. Vyravo lažas. Palivarkų žemė buvo dirbama tais pačiais padargais, kaip ir valstiečių sklypuose: žagre, medinėmis akėčiomis. Grūdines kultūras pjovė dalgiu arba net pjautuvu, kūlė spragilais.

Baudžiauninkai tiekė dvarininko stalui paukščių, kiaušinių, grybų ir uogų. Grūdus ir linus, surinktus už činšą, savininkas stengėsi parduoti.

1850 m. Onušio dvare buvo 5 000 dešimtinių žemės. Apylinkių smėliukai už sunkų triušą atseikėjo: rugių – ketvirtą grūdą nuo pasėtojo, miežių – 5, avižų – 4, žirnių – 4, grikių – 4, bulvių – 7.

Dvaro tvartuose stovėjo 60 karvių, 2 jaučiai, 50 avių.

Inventorius pažymi, kad dvarininkas valstiečiams davė grūdų. Matyt, tai buvo nederliaus nuskriausti žmonės¹⁴⁵.

1915 m. Onušio valsčiuje žemė buvo apsėta tokiomis kultūromis: rugiais – 2 615 dešimtinių, miežiais – 875, grikiais – 450, žirniais – 320, avižomis – 600, bulvėmis – 600, kitomis – 329.

Smėlynuose derėjo grikiai. Iš techninių kultūrų augino linus ir kanapes.

Tobulėjo agrotechnika. Nors vėlai, bet jau buvo imtas naudoti plūgas. Turtingi valstiečiai turėjo metalinių akėčių.

Valsčiaus ekonomikos pagrindas buvo žemės ūkis. Žemę dirbo apie 90 proc. valsčiaus gyventojų. Nederlingos žemės davė mažą derlių. Dėl to valstiečiams buvo nelengva išigyti padargų ir naujų veislių sėklų.

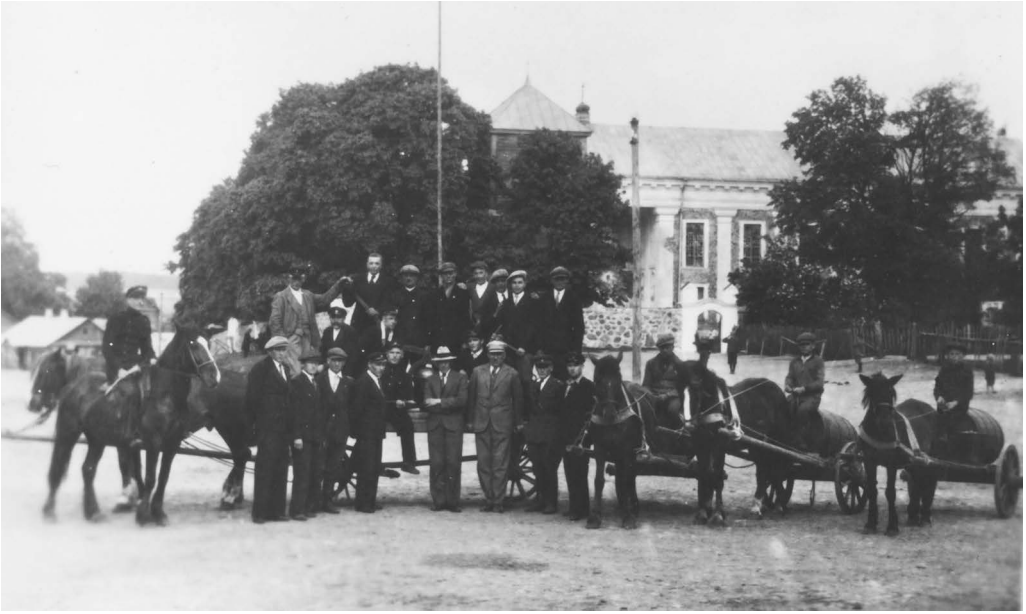
Atvežtinių trąšų dar nenaudojo.

Pagal ekonominius rodiklius Onušio dvaro žemės našumas balais buvo priskirtas vos ne žemiausiai priešpaskutinei kategorijai.

¹⁴³ LVIA, f. 515, ap. 1, b. 1813, l. 28–30; *Памятная книжка Виленской губернии на 1910 год*, с. 45.

¹⁴⁴ *Naujas kalendorius*, Tilžė, 1903, p. 154.

¹⁴⁵ LVIA, f. 394, ap. 7, b. 416, l. 3–4.

Onuškiečiai aikštėje prie bažnyčios. Iš Eugenijaus Cibarausko šeimos archyvo

Gyventojai

Po 1795 m. Lietuvos aneksijos provincijos gyventojų teisės ir laisvės beveik nepasikeitė. Išliko luomai, baudžiava. Lietuvos kaime dirbančių gyventojų daugėjo iki 1834 m. Vėliau absoliutus skaičius nebeaugo. Tai baudžiavinės krizės, lydimos nederliaus metų, epidemijų rezultatas. 1795–1857 m. valstiečių padaugėjo tik 21,7 proc., o palyginti su visais gyventojais – sumažėjo nuo 74,5 iki 68,7 proc. Iki panaikinant baudžiavą daugėjo valstybinių valstiečių. Po 1861 m. atsirado daugybė žemės ūkio darbininkų priklausomumo kategorijų.

Valstiečių laisvėjimo procesas skatino kapitalizmo raidą. XIX a. Onuški miestelyje gyveno amatininkai, prekybininkai, valstiečiai ir 1–2 dvasininkai. Dvaro rūmuose ilgiau ar trumpiau apsistodavo dvarininko šeima.

Amatininkai ir prekybininkai, kitaip nei valstiečiai, neatliko dvarui lažo. Jie mokėjo piniginių mokesčių. Tokia padėtis išskyrė juos iš miestelio gyventojų. Apie šias dvi kategorijas žinios labai šykščios iki pat XIX a. pabaigos.

Aišku tik, kad panaikinus baudžiavą šie žmonės galėjo vieni iš pirmųjų atsikratyti baudžiavos priklausomybės.

Prekybininkų, ypač žydų tautybės, miestelyje padaugėjo XIX a. pabaigoje–XX a. pirmaisiais metais. 1907 m. prekybininkų jau buvo 26 šeimos¹⁴⁶.

Didžiausią gyventojų procentą sudarė valstiečių luomo žmonės. Iki 1861 m. visų jų padėtį galima nusakyti vienu terminu – baudžiauninkai. Inventoriai, surašyti iki panaikinant baudžiavą, fiksuoja valstiečių skaičių, prievoles ir lažą dvarui.

1846 m. miestelyje gyveno 8 baudžiauninkų šeimos. Dvaro sodyboje gyveno 25 žmonės. Miestelio gyventojai vertėsi žemės ūkiu: šeima turėjo po arklių, 1–3 karves, 2–8 ožkas ir avis, 3–9 kiaules,

10–20 paukščių.

¹⁴⁶ LVIA, f. 517, ap. 1, b. 1813.

Valstiečio santykiai su dvaru buvo sujungti įvairių prievolių ir mokesčių.

Lažo norma buvo nustatoma šeimai. Vienas suaugęs šeimos narys turėjo dvare dirbti įvairius darbus.

Tame pat inventoriuje pažymėta: *iš didelių šeimų galima pareikalauti, kad lažą atliktų abiejų lyčių asmenys*, per savaitę nustatytos keturios darbo dienos, nuo saulės patekėjimo iki sutemų. Per derliaus nuėmimą ir šienapjūtę reikėjo papildomai atidirbti dar dešimt dienų. Darbingu asmeniu buvo laikomas žmogus nuo 15 iki 60 metų. Be lažo, valstiečio šeimai buvo nustatytos tokios duoklės: 1 žąsis, 2 vištos, 10 kiaušinių, 1 kapa grybų, pusė gorčiaus medaus ir 3 gorčiai uogų¹⁴⁷.

O 1850 m. dvaro inventoriuje dar pažymėta: valstiečio šeima nuo turimos žemės mokėjo 1 rublio 4 kapeikų mokesį valstybei. Ten pridėta pastaba: *jei valstietis mokesčių nesumoka, tai mokestis paimamas jėga, arba jis turi už tai atidirbti*. Kiekvienai *revizinei sielai* buvo nustatyta dar mokesčių už 42 kapeikas. Iš tos sumos, pavyzdžiui, Brėsto kadetų korpusui išlaikyti, kiekviena *siela* turėjo duoti 6 kapeikas.

Nurodyta, kad dvaro savininkas aprūpina dirbančiuosius medicinine pagalba ir medikamentais.

Dvaro sodybos pastatus valstiečių šeimos saugojo iš eilės. Už smulkius nusikaltimus – neatvykimą ar tinginiavimą darbe – buvo baudžiama vietoje. Paminėtos dviejų rūšių bausmės: 1) mušimas rykštėmis, 2) lažo dienų skaičiaus padidinimas¹⁴⁸.

Po 1861 m. valstiečiams panaikintas lažas, įvestas privalomas skirtinės žemės išpirkimas. Valstiečių luomas susiskaidė į daugelį kategorijų.

Apie kategorijas šaltiniai nutyli. Tik vienas pažymi, kad XX a. pradžioje Onušio žemės bendruomenėje buvo 155 savarankiški šeiminkai¹⁴⁹.

XIX a. duomenys apie miestelio gyventojų tautinę sudėtį nėra išsamūs. Rusijos imperijos dokumentuose gyventojai suregistruoti pagal priklausomybę kuriai nors religijai. Dvaro inventoriuje užfiksuotas tik žydų skaičius. 1897 m. visuotiniame Rusijos imperijos gyventojų surašyme lietuvių ir lenkų skaičius nurodytas skiltyje *katalikai*¹⁵⁰. Šių tautų atstovai sudarė gausiausią – valstiečių – luomą. Sprendžiant iš bažnyčios dokumentų ir vieno rusiško šaltinio, Onušio parapijoje XX a. pradžioje buvo apie 2 000 lietuvių ir 1 500 lenkais save laikantių gyventojų¹⁵¹.

Žydams padėtis Rusijos imperijoje buvo nepalanki. Tik užėmusi Lietuvos teritoriją, caro vyriausybė įsakė žydams kraustyti iš miestelių ir kaimų į miestus. Šiam išsikėlimui duoti tik metai¹⁵². Ar šis įsakymas apėmė Onušio žydus, neužsiminta.

Kaime žydai buvo laikomi vietinių valstiečių nuskurdinimo priežastimi. Rusijos imperijoje žydams apribotos teisės plėsti prekybą ir pramonę. 1844 m. panaikinta žydų savivalda. 1882 m. uždrausta prekiauti degtine¹⁵³.

Lietuva, kaip atskiras politinis vienetas, ir Lietuvos ateitis žydus ne labai domino, nors LDK žydai turėjo sentimentų.

¹⁴⁷ LVIA, f. 394, ap. 8, b. 599.

¹⁴⁸ LVIA, f. 394, ap. 7, b. 416, l. 4.

¹⁴⁹ LVIA, f. 703, ap. 1, b. 921, l. 10–11.

¹⁵⁰ *Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. 4, Виленская губерния*. Тетр. 1, 1900, с. 26.

¹⁵¹ *Памятная книжка Виленской губернии на 1910 год*, с. 40.

¹⁵² Janulaitis A. *Žydai Lietuvoje*, Kaunas, 1923, p. 84.

¹⁵³ Čepėnas P. *Naujausių laikų Lietuvos istorija*, t. 1, Čikaga, 1977, p. 45.

1839 m. Onuškyje surašyta 15 žydų. Viename šaltinyje nurodyta 120¹⁵⁴. Skaičius 120 yra nerealus. Tai duomenų surašinėtojo klaida. Matyt, žydų skaičius sumaišytas su katalikų skaičiumi.

Iki 1897 m. apie žydus – tyla. O tais metais Onuškyje žydų buvo 217. Matyt, ir šis skaičius netikslus. Gal Onuškiui buvo prirašyti aplinkinių kaimų žydai.

XX a. pradžioje įsteigus dar daugiau parduotuvių, turėjo padidėti ir žydų skaičius. Žydams prekyba, matyt, sekėsi, nes XX a. I ketvirtį jie sukaupę lėšų pasistatydino sinagogą.

Duomenų apie miestelio totorius XX a. nėra. Tiesa, yra nuoroda, kad 1902 m. Onušio pradinę mokyklą lankė mokinys, išpažįstantis mahometonų tikėjimą. Galima spėti, kad tai buvo totoriukas.

Rusai Onuškyje apsigyveno po 1863 m. sukilimo, kai dvaras pateko rusų grafo nuosavybėn. Valsčiaus įstaigose popieriams tvarkyti reikėjo rusų kalba rašančio ir skaitančio žmogaus. 1910 m. paminėtas raštininkas Grečko. Valdžios išlaikomoje parapinėje mokykloje dirbo mokytojas rusas. 1902 m. mokykloje mokėsi 2 stačiatikiai, matyt, dvaro valdytojo Remnovo vaikai.

Onušio gyvenvietėje XIX–XX a. pr. žmonių skaičius buvo toks: 1832 m. – 78 (dvaro sodyboje 18), 1833 m. – 111, 1839 m. – 135, 1860 m. – 187, 1897 m. – 574, 1910 m. – 250 gyventojų¹⁵⁵.

Įkūrus valsčiaus įstaigas, gyventojų tolygiai didėjo ir tik po 1897 m. ar vėlesnių metų gaisro gyventojų staiga sumažėjo.

Dvarininkai

Prijungus Lietuvą prie Rusijos, Onušio dvaro savininkas nepasikeitė. 1802 m. Onušio valdą už 1 000 raudonųjų išigijo Šabunevičius. 1814 m. Trakų žemės teismo aktų knygoje yra dokumentas apie Onušio valdą. Jame tiksliai užfiksuotos ribos su kitomis valdomis, išvardytos dvaro upės, ežerai, kaimai¹⁵⁶.

Šabunevičiaus asmenybė, matyt, nebuvo ryški, nes apie jį nėra užuominų nei literatūroje, nei enciklopediniuose leidiniuose. 1821 m. Onušio valdą išigyja Kazimieras Šetkevičius. Jo lėšomis Onušio miestelyje buvo išmūryta gražuolė bažnyčia. Po didžiuoju altoriumi Šetkevičiai sau iširengė požemius, tik čia nepasilaidojo – ne Onuškyje mirė. Kazimieras Šetkevičius palaikė 1863 m. sukilėlius. Rusų caro valdžia jį sulaikė, baudė ir su šeima ištrėmė Sibiran – pirma Ūfon, paskui Riazānėn. Šetkevičių šeima Sibire išbuvo 5 metus. Tada juos paleido, bet be teisės grįžti Lietuvon – Onuškin.

Šetkevičiai išvyko į Lenkiją, išikūrė Váršuvoje. Čia su Šetkevičiais susigiminiavo žinomas lenkų rašytojas Henrikas Senkevičius (1848–1916), jis buvo vedęs 1881 m. jų vyresnę dukterį Mariną Šetkevičiūtę, kuri greitai, 1885 m., mirė. Šetkevičiai į Onušį nebegrižo¹⁵⁷.

1867 m. Onušio dvaras atiteko caro generolui grafui Olsufjevui, kuris buvo Rusijos valstybės tarybos narys ir Rusijos sužeistųjų komisijos narys.

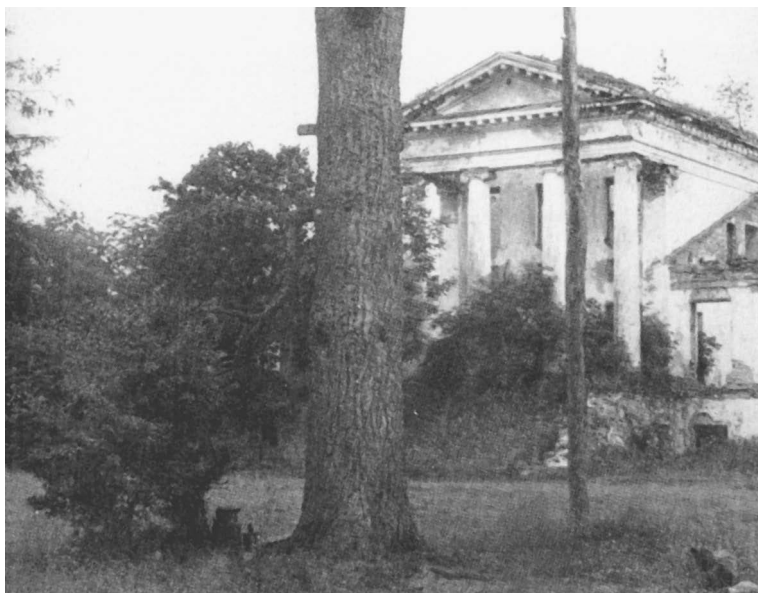
Olsufjevas buvo žymus caro armijos kariškis. Turėjo kavalerijos generolo leitenanto laipsnį. Jo žmona buvo

¹⁵⁴ LVIA, f. 388, ap. 1, b. 24.

¹⁵⁵ Onuškis, LUP, t. 7.

¹⁵⁶ LVIA, f. 443, ap. 5, b. 714, l. 4; f. 431, ap. 1, b. 111, l. 510.

¹⁵⁷ Milžinas-Švogžlys N. *Kaišiadorių vyskupija*, t. 2 (Onuškis).

Onuškio dvaro rūmai. 1920 m. (Miškinis A. Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai, Onuškis, kn. 1, Vilnius, 1984, p. 196)

italė katalikė. 1890 m. Olsufjevai lankėsi Rõmoje. Buvo audiencijoje pas popiežių Leoną XIII. Tam įvykiui atminti Onuškio bažnyčia atvežė sidabro kryželį su marmurine papėde. Jis ir dabar yra didžiajame altoriuje. Jo lotyniškas įrašas sako, jog šį kryželį savo ranka palaiminęs Leonas XIII.

Olsufjevai buvo gan palankūs katalikybei ir Onuškiui. Olsufjevų šeima Onuškyje išsilaikė iki 1915 m. Tada karo tremtiniai pabėgo į Peterbūrą. Onuškio dvarą globoti paliko onuškiečiui, monopolio laikytojui Toščiakovui. Šis grafui pastatė miestelyje puikius namus.

Olsufjevas, kaip rašo Milžinas, dalį savo brangenybių užkasė parke po alyvų krūmu. O jau 1925 m. kažkokie vyrai, kaip pasakoja, buvo atvykę iš Itálijos Onuškin su brėžiniais. Dienos metu jie apžvalgė parką, o naktį išsikasė Olsufjevų lobį ir dingo.

Šventoriuje iš seno stovi Onuškio parapijos mirusių ponų menkučiai paminklėliai-akmenys: Kielpšų, Tomskių. Rudamierai pasistatė geležinį paminklą. Visi ponai mirė XIX a. viduryje (1849–1860)¹⁵⁸.

Onuškio dvaro savininkai XIX a. ženkliai prisidėjo prie gyvenvietės plėtos, buvo aktyvūs politinio gyvenimo dalyviai. Lietuvių nacionalinio judėjimo neparėmė.

Bažnyčia

Padalijus Respubliką, Katalikų bažnyčia tapo religine mažuma Rusijos imperijoje. Katalikų reikalams spręsti Peterburge buvo sudaryta komisija prie stačiatikių bažnyčios vyresnybės. Prasidėjo prievartinio stačiatikybės diegimo Lietuvoje procesas. Katalikų bažnyčios teisės buvo siauriamos: sekvestruojama bažnytinė nuosavybė, uždarinėjamos bažnyčios ir vienuolynai. Apie katalikų dvasininkus būrėsi anticarinių nuotaikų žmonės.

Amžiaus pradžioje miestelyje stovėjo 1672 m. statytoji bažnyčia, kurios būklė buvo kritiška.

¹⁵⁸ *Теп рат; Энциклопедический словарь Брокгауз и Ефрон, т. 42, с. 908.*

Vilniaus katedrą
primenanti Onuščio
bažnyčia.
Iš Eugenijaus
Cibarausko šeimos
archyvo

1820 m. bažnyčios pastatas buvo paremontuotas. Kvadratinis lietuviško margo dydžio bažnyčios šventorius aptvertas pušine tvorele, varpinė stovėjo ant 4 stulpų¹⁵⁹.

Bendra Onuščio bažnyčios padėtis buvo bloga, ir ji buvo išardyta. 1821 m. Onuščio dvarą įsigijęs Šetkevičius pradėjo rūpintis naujos bažnyčios statyba.

Vilniaus vyskupas davė leidimą naujos bažnyčios statybai. Dvarininkų Kazimiero ir Teresės Šetkevičių buvo pastatyta nauja bažnyčia iš akmens ir plytų¹⁶⁰. Statė šešerius metus (1823–1829) senosios medinės bažnyčios vietoje, palikdami neliestus senus rūsius.

Statė iš netašytų lauko akmenų, tik prie durų, langų ir viduje buvo klojama plytų eilė.

Pastatyta bažnyčia pagal Vilniaus katedros vaizdą su šešiomis kolonomis frontone, su keturių evangelistų medinėmis statulomis.

Ši bažnyčia yra 46 uolekčių ir 3 colių ilgio, 27 uolekčių pločio. Ant portiko didelis geležinis kryžius, po kuriuo nutapyta Dievo apvaizdos akis su užrašu: *De tuis donis tibi Domine offero* (Iš Tavo dovanų Tau, Viešpatie, aukoju).

Bažnyčia dengta čerpėmis. Liptai į bažnyčią padaryti iš paprasto akmens.

Viduje du rūšiai: didelis po didžiuoju altoriumi ir mažesnis po zakristija. Bažnyčioje 3 altoriai. Didysis atneštas iš senosios bažnyčios¹⁶¹.

Dokumentuose užfiksuota, jog bažnyčia baigta statyti 1829 m. spalio 12 d., o spalio 15 d. iškilmingai pašventinta. Šventino Stākliškių klebonas Lasevičius. Naujos bažnyčios patronais paskelbti šv. Pilypas ir šv. Jokūbas¹⁶².

1853 m. pastatą konsekravo Vilniaus vyskupas Vaclovas Žilinskas.

Greit po statybos išlindo trūkumai. Blogai uždengtas stogas jau 1832 m. leido vandenį. Iš išorės pradėjo kristi karnizai, o viduje ant skliauto atsirado dėmių. Skliautas dviejose vietose suskilo.

1839 m. Onuščio bažnyčia buvo apvogta. Policija po ilgų tyrimų apkaltino keletą Vilniaus ir Butrimonių žydų¹⁶³.

Prieš 1853 m. bažnyčios skliautas ir sienos iš vidaus buvo nutinkuotos ir pabalintos.

¹⁵⁹ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3640, l. 534.

¹⁶⁰ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3920, l. 2.

¹⁶¹ Firkovičius R. *Onuščio bažnyčia* (mašinarštis), Kultūros paveldo centro Paveldosaugos biblioteka, dokumentų fondai, f. 5, ap. 1, b. 1108, l. 26–30.

¹⁶² LVIA, f. 694, ap. 1, b. 1039, l. 1.

¹⁶³ *Ten pat*; Kurczewski J. *Biskupstwo*, p. 194; LVIA, f. 378, BS, 1839, b. 712, l. 1.

1869 m. Onušio klebonas prašė dvasinės vyresnybės lėšų sienų ir stogų remontui¹⁶⁴.

1891 m. pakeista stogo danga. Bažnyčia iš išorės pabalinta ir pataisyta. Lan-guose įdėti įvairiaspalviai kryželiai. Varpinė apkalta lentomis ir nudažyta. 1895 m. viduje išklotas parketas.

Tik 1900 m. šventorių apmūrijo lauko akmenimis. Padaryti skliautuoti vartai.

1901 m. pažymėta: *koplyčių ir žymių dailininkų paveikslų nebuvo. Pastatytas medinis namas bažnyčios tarnams*¹⁶⁵.

Prie bažnyčios XIX a. buvo špitolė. Joje glaudėsi 3–4 senukai. Onušio parapijoje 1910 m. buvo 3 930 tikinčiųjų (katalikų), o parapijiečius Milžinas apibūdino taip:

*Parapijiečiai gal ne tiek šviesūs (kaip, pav., stakliškiečiai), ne visi raštingi, ne visi kasdien sotūs, kiti dar gyvenę dūminėse pirkėse ir valgę tamsią bėralinę duoną, bet visuomet kaip dzūkai jie buvo ir pasiliko nuoširdūs, geraširdžiai, ištikimi, maldingi ir giesmingi katalikai. Onušio bažnyčia nemaža ir talpi – visuomet buvo pilna maldininkų*¹⁶⁶.

Apie kunigus, dirbusius Onušio parapijos bažnyčioje, jų *polinkius, sėkmes, vargus ir net tragedijas* – rašė Milžinas. Jis suregistravo visus po 1863 m. sukilimo Onušio bažnyčioje dirbusius kunigus.

XIX–XX a. Onušio kunigai tiesiogiai ir netiesiogiai prisidėjo prie kovos, kuri buvo nukreipta prieš carizmo vedamą rusinimo politiką. Dvasiškiečiai lenkai nepalaikė nacionalinio lietuvių judėjimo idėjų.

Mokykla

Caro administracija gerai suprato švietimo sistemos rusinamąjį poveikį. XIX a. pradžioje sudaryta švietimo ir prieglaudų komisija turėjo rūpintis mokyklomis, labdaros įstaigomis ir prieglaudomis. Komisija įsakė parapiinių mokyklų vedėjams laikytis senų Edukacinės komisijos taisyklių ir rūpintis tikybos bei lotynų kalbos mokymu.

Vilniaus vyskupas ragino klebonus steigti parapines mokyklas, ligonines ir prieglaudas.

Taigi parapinė mokykla turėjo veikti ir Onušio miestelyje. Bet 1818 m. bažnyčios inventoriuje pažymėta, kad parapinės mokyklos nėra¹⁶⁷.

Po 1863–1864 m. sukilimo caro vyriausybė kardinaliai pakeitė švietimo politiką. Pradėtos kurti parapinės valdžios išlaikomos pradinės mokyklos. Dirbo rusų mokytojai, nes lietuvių kilmės mokytojams buvo uždrausta dirbti Lietuvoje. Visi dalykai mokomi rusų kalba. Valdiškoje mokykloje buvo mokoma tikybos, rusų kalbos, skaitymo, rašymo ir pagrindinių aritmetikos veiksmų. Šios mokyklos turėjo sustiprinti Rusijos kultūrinę invaziją į Lietuvą.

¹⁶⁴ LVIA, f. 604, ap. 4, b. 2167, l. 18.

¹⁶⁵ Firkovičius R. *Onušio bažnyčia* (mašinarštis), Kultūros paveldo centro Paveldosaugos biblioteka, dokumentų fondai, f. 5, ap. 1, b. 1108, l. 26–30; LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3920, l. 1; Onuškis, LUP, t. 7.

¹⁶⁶ Milžinas-Švogžyls N. *Kaišiadorių vyskupija*, t. 2 (Onuškis).

¹⁶⁷ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3640, l. 293–295.

Šaltiniuose užfiksuota 1864 m. Onuškyje įsteigta *liaudies mokykla*. Tų metų rudenį į mokinius, matyt, rusiškai pirmą kartą kreipėsi mokytojas Nikalojus Sciepkas.

Vėliau rusišką dvasią bandė perteikti Ivanas Cholmovskis, Antonas Dubrovskis, Steponas Parkis¹⁶⁸.

1886 m. iš 60 mokinių buvo 2 stačiatikiai ir 58 katalikai. Dirbo net du mokytojai – Gorelčnikovas ir Desidrovskis¹⁶⁹.

1902 m. Onušio liaudies mokykloje mokėsi 53 katalikai, 2 stačiatikiai, 2 žydai ir mahometonas. Iš jų buvo 51 berniukas ir 7 mergaitės, iš viso 58.

Pusę mokyklos išlaidų (175 rb) padengė išdas. O kitą dalį (173,8 rb) surinkdavo Onušio kaimo bendruomenė¹⁷⁰.

Švietimo tradicijas tęsusi valdiška parapinė mokykla prisidėjo prie Rusijos vykdomos nutautinimo politikos. Mokyklose skleidžiamos idėjos pristabdė vietos lietuvių nacionalinės savimonės brendimo procesą.

Lietuvių tautinis susipratimas pasireiškė dviem formomis. Tai buvo kova dėl lietuvių kalbos bažnyčioje ir slaptos lietuviškosios spaudos platinimo. Valstiečiai ir kunigai buvo aktyviausi šio judėjimo dalyviai.

¹⁶⁸ Onuškis, *LUP*, t. 7; Šaduikis Č. Revoliucinė Onušio praeitis, *Spartuolis*, 1969, gruodžio 3.

¹⁶⁹ *LVIA*, f. 1276, ap. 1, b. 73, l. 1–2.

¹⁷⁰ *LVIA*, f. 568, ap. 4, b. 1375.

Onušio valsčiaus aprašymas apie 1872 metus

Parengė Kazys Misius

1845 m. įsisteigė Rusijos imperatoriškoji geografų draugija. 1867–1875 ir 1910–1914 m. Vilniuje veikė šios draugijos Šiaurės vakarų skyrius. Draugija šiek tiek tyrinėjo ir Lietuvos fizinę, ekonominę geografiją, etnografiją ir kt. Parengė statistinių, etnografinių ir kitų žinių rinkimo programų. 1872 m. Vilniaus švietimo apygardos mokyklų direktorių suvažiavime buvo pasiūlyta mokytojams per vasaros atostogas aprašyti valsčius, kuriuose yra mokyklų. Buvo parengta ir išspausdinta „Programa duomenims apie žemės ūkio ir pramonės padėtį rinkti“.

Programa turėjo 56 paragrafus. Be to, siūlyta išsamiau aprašyti po vieną pasiturinčio, vidutinio ir neturtingo valstiečio ūkį. Todėl dar pridėta 20 paragrafų (apie 100 klausimų). Tą programą Vilniaus švietimo apygarda mokytojams išsiuntinėjo 1872 m. birželio mėn. Pagal šitokią programą mokytojai valsčius aprašinėjo iki 1874 rudens. Daugiausia aprašymų – net 156 – gauta iš Vilniaus gubernijos, mažiausiai iš Kauno gubernijos – tikrai 49. Visi Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriuje 1872–1874 m. gauti ir išlikę aprašymai apie valsčių žemės ūkio padėtį saugomi Vilniaus universiteto mokslinės bibliotekos rankraštyne (VUB RS, f. 34).

Šiuos aprašymus yra aptaręs žymus etnografas Vacys Milius, taip pat tyrinėjo istorikas Leonas Mulevičius¹. Jis 1979 m. rašė, kad

Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyrius 1872–1874 m. surinko vertingos medžiagos apie žemės ūkį. <...> Medžiaga apie žemės ūkį – tai bene didžiausią išliekamąją vertę turintis ŠVS (Šiaurės vakarų skyriaus – K. M.) mokslinės kraštotyros palikimas. Žemės ūkio aprašymai – ne tik tokios veiklos paminklas, bet ir unikalus istorijos šaltinis. Todėl visus aprašymus reikėtų paskelbti...²

Deja, iki šiol tokių aprašymų nepaskelbta nė dešimties. Jų vertimų į lietuvių kalbą pasitaiko „Versmės“ leidyklos monografijose.

Ūnuškio valsčių aprašė mokytojas Nikolajus Sceपुरa. Vargu ar jis mokėjo lietuviškai. N. Sceपुरa neatsakė į visus programos paragrafus, vietoj rekomenduojamų trijų valstiečių ūkių – pasiturinčio, vidutinio ir neturtingo – aprašė (ir tai ne visai išsamiai) tikrai pasiturinčio ūkį. Nepaisant minėto darbo trūkumo, šis aprašymas yra autentiškas šaltinis to meto Ūnuškio apylinkių valstiečių ir iš dalies dvarininkų ekonominiam gyvenimui, jų buičiai pažinti. Atsakymai surašyti be programos paragrafų klausimų, beveik 14-oje puslapių. Tekstas rusų kalba, dailus, gerai išsilaikęs. Prie aprašymo datos nėra, o lydraštis nepridėtas.

Skelbiamą tekstą į lietuvių kalbą vertė ir kelias pastabas pridėjo Kazys

¹ Milius V. *Mokslo draugijos ir lietuvių etnografija*, Vilnius, 1993; Mulevičius L. *Rusijos geografų draugijos Šiaurės vakarų skyriaus surinkta medžiaga apie žemės ūkio padėtį ir jos panaudojimas, Kai- mas ir dvaras Lietuvoje XIX amžiuje*, Vilnius, 2003, p. 23–35.

² Mulevičius L. *Min. str.*, p. 35.

Misius. Praleisti žodžiai įrašomi laužtiniuose skliaustuose. Originalas saugomas Vilniaus universiteto mokslinės bibliotekos rankraštyne (f. 34-475, l. 1-7).

Trākų apskrities Onušio valsčius.

Etnografinis aprašymas

1. Onušio valsčius yra Vilniaus gubernijoje, Trākų apskrityje, 2-oje taikos tarpininko apylinkėje, 1-oje policijos nuovadoje. Tame valsčiuje 7-ios valstiečių savininkų bendruomenės, 1861 metų vasario 19 dienos maloningiausiuoju manifestu išlaisvintos iš baudžiavinės priklausomybės, o likusiose 17-oje bendruomenių valstybiniai valstiečiai. Jį iš visų pusių supa šie ežerai: Onušio, Taučionių, Kerėplio, Sāmio, Dusmenėlių, Gūdakiemio, Grúožio, Žūklijų, Žilinų, Bakalōriškių, Smalių (Смалукское) ir Vilkókšnio; visi ežerai priklauso dvarininkams ir nuomojami žydams. Aprašomos vietovės gyventojai daugiausia kalba lietuvių kalba, beje, daugelis jaunosios kartos atstovų jau moka tėvyninę rusų kalbą; kai kuriose šeimose kalbama ir lenkiškai. Onušio valsčiaus rajone gyvenančių valstiečių, taip pat ir dvarininkų ūkiai trilaukiai, dešimtainei³ priklauso aštuoni–dešimt dvikinkių vežimų mėšlo, kurio užtenka ketveriems metams įvairiems javams sėti.

2. Dvarininkai nuosavus laukus apdirba pagal savo galimybes: labiau pasiturintys samdo darbininkus metams, vidutiniškai – padenius darbininkus, o mažiau pasiturintys savo žemes nuomoja valstiečiams per pusę, tai yra valstiečiai už lauko apdirbimą ir javų nuo jo sudorojimą ima iš dvarininko pusę tiek javų, tiek šieno, šiaudų, pelų. Darbininkas šeimnininko maistu ir apranga šeimnininkui kainuoja iki 80 rublių metams; vasarą per rugiapjūtę ir šienautę samdomo darbininko diena kainuoja: vyro 50 kapeikų, moters 30 kapeikų; kitu metų laiku vidutinė vyrų kaina 30, moterų 20 kapeikų savo maistu.

3. Žieminių lauke auginami rugiai, žieminiai kviečiai, o javų – vasariniai rugiai, miežiai, žirniai, pupos, avižos, grikliai, ankštiniai javai, kviečiai, o iš pluoštinių sėklų – šiek tiek linų ir kanapių. Tiksliai neįmanoma nustatyti, po kiek trilaukiuose ūkiuose valstiečiai ir dvarininkai sėja įvairių javų, nes kiekvienai javai sėjami žinomoje dirvoje ir reikalauja trąšų, o svarbiausia – geros kokybės dirvos. Apskritai į dešimtinę vidutiniškai sėja vieną ketvirtį⁴. Vidutinis derlius – aštuntas grūdas. Žemdirbystės padargai žemei apdirbti: žagrė ir akėčios, o nuimti: pjautuvas, dalgis ir grėblys.

4. Apskritai javų gyventojams užtektinai; žemių savininkai jų dažnai net parduoda, bet ne toliau savo gubernijos. Pritrūkus javų, valstiečiai skolinasi iš atsargos grūdų sandėlių, pačių pripildytų derlingais metais. 1868 m. dėl didelės sausros Onušio valsčiuje visi pasėliai pražuvo ir valstiečiams taip reikėjo javų, kad visi grūdai, laikyti jų atsargos sandėliuose, dar žiemą buvo suvalgyti, o pavasarį liaudį maitino vyriausybė: jos potvarkiu javus atgabendavo rangovas, Vilniaus pirklys Monasevičius iš Kūrsko ir Lėnkijos karalystės. Paprastai javų kainos kyla pavasarį, o mažėja rudenį. Pūdas⁵ rugių ir žirnių [kainuoja] ne daugiau kaip 70 ir ne mažiau kaip 50 kapeikų; miežių, griklų avižų kainos beveik vienodos – pūdas ne daugiau kaip 60 ir ne mažiau kaip 45 kapeikos. Daugiausia perkami ir parduodami javų grūdai.

³ Dešimtinė – 1,0925 ha.

⁴ Ketvirtis arba 8 siekai – 209,9 litro.

⁵ Pūdas – 16,38 kg.

5. Anksti pasėtus žieminius javus rudenį dažnai gadina kirmėlės, tačiau dėl to gyventojai jokių priemonių nesiima.

6. Valstiečiai javus dažniausiai mala rankinėmis girnomis, o dvarininkai – malūnuose. Onušchio valsčiuje trys vandens malūnai: vienas iš jų vienų girnų, nuomos mokestis 60 rublių metams, o likę du dviejų girnų, nuomos mokestis 150 rublių metams; visi jie išsinuomoti žydų. Kiek tuose malūnuose per metus primalama miltų, nustatyti neįmanoma, nes žydai, turėdami savų sumetimų, tai slepia.

7. Bulvės, ropės, cukriniai runkeliai ir moliūgai sėjami daržuose, tačiau tikrai tiek, kiek šeiminkui reikia metams; beje, daugelis valstiečių ir dvarininkų daug bulvių sodina daržuose ir mėšlu patrėštuose javų laukuose, jomis peni kiaules, o perteklių parduoda gamykloms degtinei iš jų varyti. Už bulvių statinę (tai prilygsta dviem ketvirčiams) mokama nuo dviejų su puse iki trijų rublių. Daugiausia linai sėjami naujose vietose, pūdymuose, o kanapės – pačiuose geriausiuose daržuose, bet tie ir kiti sėjami tikrai savo reikmėms.

8. Sodų valstiečiai neturi, o dvarininkai, nors ir turėdami, naudoja tikrai savo reikmėms.

9. Dvarininkų soduose auga vaismedžiai: obelys, kriaušės, slyvos, vyšnios, o iš vaiskrūmių: agrastai ir serbentai, iš vaisių verdamos geros uogienės, taip pat jie džiovinami, bet visa tai atitenka tikrai savoms reikmėms.

16. Miškai būna daugiausia spygliuočiai, mažas kiekis lapuočių, paminėtini pušis, eglė, ažuolas, beržas, drebulė, alksnis, klevas, liepa, šermukšnis.

17. Miškų pakankamas kiekis, tiek dvarininkų, tiek valstybinių, tačiau tinkamai miškai niekur netvarkomi.

18. Miškas pjaunamas rankiniais pjūklais priklausomai nuo reikmių.

19. Aprašomoje vietovėje nesant upių, nėra ir reikšmingų miško prekybos punktų; pasitaiko, kad dvarininkai parduoda žydams mišką, kurią jie apdoroja vietoje, o paskui pastotėmis veža prie Nėmuno arba artimiausios į jį įtekančios upės, o iš ten [plukdoma] į Prūsiją. Miškas gabenamas tašytais ir netašytais rąstais ir sijomis. Miško medžiagos kainos tiksliai nustatyti neįmanoma. Čia atsižvelgiama į jo kiekį ir kokybę, taip pat į atstumą iki upių.

20. Gyventojai perka miško medžiagą savo ūkiniams pastatams iš valstybinių ir privačių miškų.

21. Onušchio valsčiuje yra šios įmonės: spirito varykla ir dvi terpentino; šios įmonės priklauso grafui Olsufjevui ir nuomojamos žydų. Kūrenamos malkomis iš vietinio to paties dvarininko Olsufjevo miško. [Kubinis] sieksnis⁶ pušinių malkų vietoje kainuoja 1 rublį 25 kapeikas. Vietos gyventojai savo namus šildo malkomis, kurias ima iš kaimyninių dvarininkų už atidirbimą.

22. Nors gyventojai miškuose renka grybus ir uogas ir juos džiovina, tačiau sunaudoja patys, tuo paprastai nesiverčia.

23. Kiekvieno kaimo valstiečių ir dvarininkų šienaujamos pievos būna nevienodos: vienų didesnės, kitų mažesnės, atsižvelgiant kur, kiek tokių galima skirti. Valstiečių ir dvarininkų gyvuliai iki sudorojant šieną, javus iš laukų ganomi miškuose ir pūdymų laukuose, o sudorojus javus ir linus – pievose ir ražienose. Ganyklų beveik niekur nėra, o pasitaikančios

skirtos darbiniam gyvuliams ganyti.

⁶ Sieksnis – 1,95 m.

Ižymių vietovių – *apyrubių* beveik nepasitaiko, nebent tiktai apie Bakalōriškių ežerą gyvuoja šis liaudies padavimas, bylojantis, kad dabar esamo ežero vietoje buvo aukštas kalnas, kurio viršūnėje buvusi pastatyta bažnyčia, ir neva per kažkokią šventę, susirinkus daug žmonių į visuomenines pamaldas, ta bažnyčia prasmegusi į žemę ir toje vietoje susidaręs dabartinis ežeras. Pasak žmonių pasakojimų, kartais ir dabar girdima žuvusių žmonių dejonių. Šitas ežeras yra tarp dviejų kalnų, apaugusių spygliuočių mišku. Jo ilgis daug didesnis nei plotis, iš akies ežeras užima ne daugiau kaip 3-ų dešimtinių plotą. Išsiskiria iš visų Onušio valsčiaus ežerų tuo, kad jo dugnas nusėtas švairiu geltonu smėliu, o visi kiti – purvu ir dumbliu.

24. Pievos daugiausia pelkėtos, bet pasitaiko sausminių ir miškinių.

25. Kultūrinės žolės sėja dvarininkai, ir tai mažai; sėjami dobilai, sumaišyti su motiejukais, vienoje vietoje paeiliui trejus metus; paskui tokiam pat laikui sėjami kitoje vietoje. Šieno pūdas iš gamtinių pievų kainuoja nuo 30 iki 50 kapeikų.

26. Valstiečių ir dvarininkų raguočiai galvijai gana smulkūs; valstiečių arkliai taip pat paprasti, o dvarininkų sodybose pasitaiko Viātkos* [veislės] ir kitokių. Raguočiai daugiausia šeriami šiaudais, sumaišytais su stambiu pelkių šieniu, taip pat pelais ir daviniu iš įvairių javų miltų. Smulkūs gyvuliai, avys ir ožkos šeriamos sausminiu šieniu; valstiečių arkliai šeriami sausminiu šieniu ir įvairių javų varpomis, vadinamosiomis atliekomis arba varpigaliais, taip šeriama kūlimo metu; kartais duodama ir avižų, o dvarininkai šeria arklius avižomis ir šieniu; tačiau esant trūkumui, šie ir kiti šeria kapojumi, sumaišytu su avižomis arba įvairiais miltais. Už ne daugiau kaip 25 pūdų vežimą šiaudų mokama nuo 2 iki 3 su puse rublių.

27. Gyvulininkystė daugiausia tenkina namų reikmes; karvė kainuoja 20–30 rublių, jautis – 25–35 rublius, avis ir ožka nuo 2 iki 5 rublių. Iš karvių ir ožkų pieno daromas sviestas ir sūriai, bet visa tai atitenka namų poreikiams, tik retai pardavimui; funtas⁷ sviesto kainuoja 20–30 kapeikų.

28. Laukus apdirba jautis ir arklys; pasiturintis ūkininkas iš 20 dešimtinių gerai įdirbtos žemės, iš kurios prišienaujama ne mažiau kaip 40 vežimų šieno, gali laikyti nuo 12 iki 15 vienetų raguočių, smulkių [gyvulių] – 20–30 vienetų, porą arklių ir 6 kiaules.

30. Galvijai serga įvairiomis ligomis, tačiau nelabai dažnai. Vietinių ligų priežastis priklauso nuo pelkėtų ir žemumų ganyklų, taip pat nuo perdėm drėgno ar sauso oro. Susirgę galvijai gydomi namų priemonėmis; kadangi galvijams susirgus duodama daug gydomųjų arba, priešingai, kenksmingų žolių, tai gana sunku nustatyti, būtent nuo kokio vaisto ir kokios ligos galviją išgydytas.

31. Prekybinių miestelių ir gyvenviečių nėra. Ūnuškyje yra smulkių prekių krautuvė, joje žydas prekiauja įvairiomis smulkiomis prekėmis; tame miestelyje per metus būna du prekymečiai: trečią Švč. Trejybės dieną ir pirmą savaitę po Dangun ėmimo šventės (Žolinės); žmonių į tuos prekymečius susirenka nedaug. Arklių kainos būna įvairios, atsižvelgiant į jų gerumą, ūgį ir amžių – nuo 10 iki 100 rublių.

* Viatkos arklių veislė – kilusi iš Livonijos. Rūsijoje atsirado Petru I atvarius Livonijos gyventojų į Viatką (Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка, т. 1, Москва, 1998, р. 338).

⁷ Funtas arba svaras – 409,512 g.

32. Avis kerpa du kartus per metus ir prieš valandą ar dvi iki kerpant jas plauna; vilnų neparduoda, jas sunaudoja namų reikmėms. Funtas vilnų kainuoja 20–25 sidabro kapeikas.

33. Visi Onušio valsčiuje esantys ežerai, tiek valstybiniai, tiek privatūs, išnuomoti Vėlniaus žydams žvejams, kurie kartkarčiais atvažiuoja žvejoti, o laimikį čia pat vietoje sukrauna į vežimus ir siunčia į Vėlnių ar Kaūną.

34. Onušio ežeruose gaudo šias žuvų rūšis: lydekas, karosus, ešerius, kuojas, karšius ir kitas. Gaudo daugiausia žiemą, tačiau pasitaiko ir kitais metų laikais; paprastai žuvį gaudo tinklais, bučiais, bradiniais, tripaliais tinklais (trubicomis), graibštais; funtas žuvų kainuoja nuo 10 iki 15 kapeikų.

35. Ypatingų artelių žvejybai nesteigiama, taigi ir žuvų dalybų nėra. Ežerai išnuomoti žydams, todėl nuomininkas siunčia savo patikėtinius, kurie, padedami samdytų valstiečių, gaudo žuvis, siunčia į miestus ir paima grynuosius pinigus.

38. Bitininkyste kaip verslu beveik niekas nesiverčia; kartais pasitaiko tiek dvarininkų, tiek valstiečių soduose arba daržuose keletas bičių avilių, laikomų netoli namų.

39. Medus, taip pat ir vaškas, naudojamas savo reikmėms. Retkarčiais kai kurie jį pardavinėja, tačiau ne toliau kaip savo apskrities; funtas vaško kainuoja nuo 40 iki 60 kapeikų, o medaus – nuo 15 iki 20 kapeikų.

40. Iš naminių paukščių valstiečiai daugiausia laiko vištų, retai žąsų, tačiau tiktai savo poreikiams.

43. Valstiečiai daugiausia verčiasi žemdirbyste, o jeigu kartais imasi kokio nors amato, tai tiktai esant būtinybei savo namų reikmėms.

Atvežtus į mugę dirbinius valstiečiai parduoda už grynuosius pinigus; valstiečių buičiai būtinus daiktus jie taip pat perka grynaisiais.

[Pasiturinčio valstiečio ūkio aprašymas]

1. Onušio bendruomenės Bičiūnų kaimas.

Onušio valsčiuje labiausiai pasiturinti ir gausi šeima yra Bičiūnų kaime; toje šeimoje priskaičiuojama 20 abiejų lyčių asmenų.

2. Aprašomo šeimnininko gyvenamas namas medinis, pastatytas dviejų galų; viename gale gyvena, kitame kamara (*кладовая*); namas dengtas šiaudais, gryčia dūminė; apskritai nedūminė pirkia Onušio valsčiuje retenybė. Gyvenamas namas turi vieną kambarį, jame grindys molio, maži stiklo langai, kurių niekada nebūna daugiau nei keturi. Ūkiniai pastatai: javų daržinė arba klojimas, tvartas stambiems raguočiams ir avims, svirnas, arklidė su šienine ir kiaulidė; visi šie statiniai dengti šiaudais.

3. Stambių gyvulių keturiolika vienetų: tai šeši jaučiai, keturios karvės ir keturi vienetai galvijų prieauglio; du arkliai, šešiolika vienetų avių, keturios ožkos ir 6 vienetai kiaulių. Įvairių gyvulių prieauglis vidutiniškai per metus būna iki 20 vienetų, tačiau jis neparduodamas, o yra pakeičiami seni gyvuliai; senos karvės ir jaučiai parduodami mėšai, o avys ir nupenėti avinai retai teparduodami mėsininkams, didžioji dalis jų skerdiama namuose ir jų išdirbta oda eina namuose reikalingiems kailiniams. Trūkstant gerų ganyklų, karvės duoda mažai pieno, tiek, kad jo net nepakanka namų reikmėms. Beje, per pasninką šeimnininkės

iš pieno daro sūrį ir sviestą, bet visa tai jos laiko kaip brangenybę šventinėms dienoms ir namų pobūviams.

4. Yra šie žemdirbystės padargai: žagrė, akėčios, kaustytas vežimas važiuoti į svečius, vežimas javų pėdams vežti ir vežimas mėšlui išvežti, vadinamosios *drobynos*; kaustytos rogės važiuoti ir paprastos rogės, šlajos malkoms vežti; visi šie reikmenys daromi pačių valstiečių, tiktai apkaustai kainuoja; už kiekvieno vežimo, kuriuo šeimininkas važiuoja į svečius, apkaustymą moka 20 rublių, o drobynų javų pėdams ir mėšlui – po 12 rublių, roges kausto ir dažo aliejinais dažais [užmokant] iki 10 rublių, o nekaustytų rogių [dažymas] – nuo 1 iki 2 rublių; noragai žagrėms – iki 1 rublio. Nežinia, kiek šeimininkas moka už tokių padargų pataisymą.

5. Aprašomas šeimininkas iš viso turi 20 dešimtinių žemės: iš to kiekio sodybinė, ariama, pievos, ganyklos ir bloga.

6. Minėtas šeimininkas apdirba kaimyninių dvarininkų žemę ir už savo darbą iš jų gauna dalį javų ir malkų kurui arba miško medžiagos savo ūkiniams pastatams taisyti.

7. Sėjami šie javai: rugiai, miežiai, žirniai, vasariniai rugiai, avižos, grikliai ir linai. Rugių sėja 6 ketvirčius, o vidutiniškai prikulia 36 ketvirčius. Tiksliai nustatyti, kiek užsėjama kitais javais, negalima, nes vasariniai javai reikalauja ypatingo patarimo ir kiekvienais metais skirtingai išsėjama, atsižvelgiant į mėšlo kiekį. Apskritai įvairių javų čia nurodytame žemės plote sėjama 14 su puse ketvirčio ir prikuliami 88 ketvirčiai, surenkama 30 vežimų šiaudų, laikant vežimą 25 pūdų, tiek pat ir šieno.

8. Daržuose sėjamos (sodinamos) bulvės, pupos, cukriniai runkeliai, kopūstai, ropės, ridikai, aguonos, svogūnai, morkos, moliūgai, taip pat kanapės.

9. Visas iš daržų surenkamas derlius suvartojamas namuose.

11. Kasmet reikia iki dvylikos [kubinių] sieksnių kuro, kuris išsigyjamas iš kaimyninių dvarininkų už atidirbimą.

12–13. Visus išorinius ir vidinius drabužius šeimininkai siuva patys, išskyrus avalynę, kuri metams apytikriai kainuoja trisdešimt rublių, išskyrus vyžas, kurias jie daro patys.

14. Valstiečiai perka druską ir degtinę; druskos per metus suvartojama už 6 rublius, degtinės įvairiems atvejams, kaip antai krikštynoms, gedulingiems pietums, vestuvėms ir kita – nuo dešimties iki dvidešimt penkių rublių, o dėl kitų gyvybinių poreikių, tai viską daro jie patys ir viso šito tikru pinigų kiekiu išreikšti neįmanoma.

19. Visi piniginiai mokesčiai, tiek valstybiniai, tiek visuomeniniai, iš valstiečio sklypo siekia iki 50 rublių per metus.

20. Mokesčiai renkami nuo asmens, visos kitos rinkliavos – nuo žemės.

Kalbant apie vidutinio ir neturtingo valstiečio ūkį, galima sakyti, kad vidutinioko ūkis prilygsta pusei anksčiau parodyto valstiečio ūkio, o neturtingojo ūkis lygus ketvirtadaliui turtingojo.

Mokytojas Nikolajus Scepara (Сцеपुरо).

1929 metų Onušio valsčiaus suskirstymas seniūnijomis

Parengė Kazys Misius

1929 m. Savivaldybių departamentas iš apskričių valdybų rinko žinias apie valsčių suskirstymą seniūnijomis, joms priklausančias gyvenvietes ir gyventojų skaičių. Iš Trakų apskrities valdybos atsakymo minėtam departamentui skelbiamas pranešimas apie Onušio valsčiaus seniūnijas ir joms priskirtas gyvenvietes¹. Tos pačios seniūnijos be joms priskirtų kaimų nurodytos ir 1932 m. išleistame *Savivaldybių žinyne*. Ten taip pat pateikti valsčių viršaičiai, pavaduotojai, tarybų nariai, seniūnai ir jų pavaduotojai². Iki 1976 m. išlikusios gyvenvietės pateikiamos normine rašyba. Seniūnijų gyvenvietės sugrupuotos abėcėlės tvarka.

Seniūnijos pavadinimas	Kaimų, vienkiemių ir dvarų pavadinimas	Gyventojų skaičius	Pastabos
	Onušio valsčius		
Onušio	Bičiūnų k.	160	
	Lelyvos vnk.	3	
	Onušio mstl. ir k.	726	
	Rieznỹčios vnk.	52	
	Rūklabalys	7	
	Iš viso	948	
Skabeikių	Dusmenėlių k.	239	
	Rakščios k.	29	
	Skabeikių k.	170	
	Vaikantonių k.	231	
	Žilnčiškių k.	122	
	Iš viso	791	
Dusmenų	Bakaloriškių k.	162	
	Bakaloriškių vnk.	22	
	Dusmenų bžnk.	217	
	Jūrgionių k.	91	
	Karčemos vnk.	8	
	Panóšiškių k.	90	
	Pónykščių k.	49	
	Varlių k.	102	
	Zeidraukos k.	26	
	Žydabrasčio k.	19	
Iš viso	786		
Alaburdiškių	Alaburdiškių k.	60	
	Aleksandrāvos vnk.	10	

¹ 1929 08 13 Trakų apskr. valdybos pranešimas Savivaldybių departamentui, LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1941, l. 109–113.

² *Savivaldybių žinynas*, Kaunas 1932, p. 739–747.

(*tęsinys*)

Seniūnijos pavadinimas	Kaimų, vienkiamų ir dvarų pavadinimas	Gyventojų skaičius	Pastabos
	Dembinos k.	93	
	Griovinių k.	32	
	Išdagų k.	48	
	Juodlonių vnk.	17	
	Lakinės vnk.	3	
	Lelyvos vnk.	9	
	Pikčiuniškių k.	33	
	Promėzių vnk.	14	
	Režnyčios vnk.	52	
	Vackiškių k.	55	
	Vaickūniškių plv.	26	
	Viešartonių k.	97	
	Zakiškių vnk.	24	
	Iš viso	573	
Jūkniškių	Arlaučiznos plv.	17	
	Babiškių k.	17	
	Gudāšių plv.	21	
	Jočionių k.	134	
	Jūkniškių vnk.	110	
	Kęstūčių k.	165	
	Nupronių k.	107	
	Packiškės k.	7	
	Pasamovio k.	85	
	Patariškių k.	40	
	Petraučiznos plv.	14	
	Ramanāvos dv.	26	
	Ramanavos k.	90	
	Samūkios k.	27	
	Skynimų vnk.	84	
	Ustroniškės k.	9	
	Vaickūniškių k.	30	
	Zaciškių vnk.	10	
	Žaliōsios vnk.	69	
	Iš viso	1062	
Genionių	Diržamenių k.	94	
	Genionių k.	190	
	Migučionių k.	144	
	Pāmusių k.	152	
	Rūdnios k.	86	
	Ūtōs k.	99	
	Iš viso	765	
Žilinų	Būrbonių k.	82	
	Karėivonių dv.	53	

(tęsinys)

Seniūnijos pavadinimas	Kaimų, vienkiamų ir dvarų pavadinimas	Gyventojų skaičius	Pastabos
	Leipunkų k.	14	
	Pabalių k.	34	
	Pājuodikio vnk.	35	
	Pālielukio k.	24	
	Petrauskų k.	36	
	Salų k.	24	
	Ūžtilčių k.	13	
	Verbīciškių k.	24	
	Vérgakiemio k.	199	
	Vōniškių k.	57	
	Žilinių bžnk.	75	
	Iš viso	670	
Kaniūkų	Bytautonių k.	22	
	Bytautonių vnk.	82	
	Damononių k.	173	
	Kalėnų k.	165	
	Kaniūkų k.	246	
	Iš viso	688	
Gruožninkų	Dagīliškių k.	35	
	Gīnakiemio k.	113	
	Gruožninkėlių k.	124	
	Gruožninkų k.	208	
	Marijanauvkos vnk.	3	
	Novosodų (Naujasodų) vnk.	16	
	Salomenkos k.	32	
	Samninkėlių k.	21	
	Smalių k.	63	
	Spengliniūkų k.	112	
	Taučionių k.	186	
	Iš viso	913	
Grendavės	Alekseikos vnk.	11	
	Antākalnis	81	
	Galāverknis	32	
	Gečioniškių k.	16	
	Grendavės k.	222	
	Gūdakiemis-Kazōkiškės	306	
	Sāmninkų k.	223	
	Savaiciškės	35	
	Semēniškių k.	28	
	Žýdkaimis Panóšiškės	126	
	Iš viso	1080	
Panóšiškių	Panošiškių k.	292	
	Pribonių k.	66	

(*tęsinys*)

Seniūnijos pavadinimas	Kaimų, vienkiamų ir dvarų pavadinimas	Gyventojų skaičius	Pastabos
	Salóviškių k.	24	
	Užuliejų k.	92	
	Žūklijų k.	222	
	Iš viso	696	
Tólkiškių	Darandų plv.	23	
	Donosų vnk.	18	
	Drabužniūnų plv.	11	
	Grinkavos dv.	26	
	Jankovičių dv.	38	
	Jarosláviškių dv.	37	
	Kamarávos dv.	25	
	Karaliūnų k.	36	
	Krokšliai	11	
	Lausgėnių k.	100	
	Modestavos dv.	65	
	Pakalniūnų dv.	14	
	Pakalninkų k.	69	
	Senkevičiovos vnk.	9	
	Tamašiávos vnk.	7	
	Tolkiškių k.	74	
	Tolkiškių skynimai	30	
	Viktoriškių vnk.	2	
	Zakaičių vnk.	10	
	Iš viso	605	
Gervinių	Gervinių k.	62	
	Ignaciškės vnk.	6	
	Ismonių k.	72	
	Jagelonių k.	33	
	Julijanávos plv.	40	
	Paulinavos vnk.	18	
	Spindžiaūs k.	34	
	Svainionių vnk.	10	
	Trakežerio vnk.	7	
	Ūtós vnk.	11	
	Iš viso	293	

Onušio valsčius 1918–1940 metais

Olijardas Lukoševičius

Šiame straipsnyje aprašomas Ōnuškio valsčiaus gyvavimas per du nepriklausomos Lietuvos Respublikos dešimtmečius iki 1940 m. okupacijos. Nuo seno Onušio valsčius priklausė Trākų apskrīčiai, tačiau nuo 1920 iki 1940 m. pradžios apskrities administracinis centras buvo īsikūręs Kaišiadorysė. Todėl tolesniuose straipsnio puslapiuose, atsižvelgiant į formalų ir faktinį apskrities statusą, jį įvardijama Trākų (Kaišiadoriū) apskritimi.

Valsčius po karo

1918 m. sausio 12 d. Mečislovas Stankevičius¹ rašė Lietuvos Tarybai:

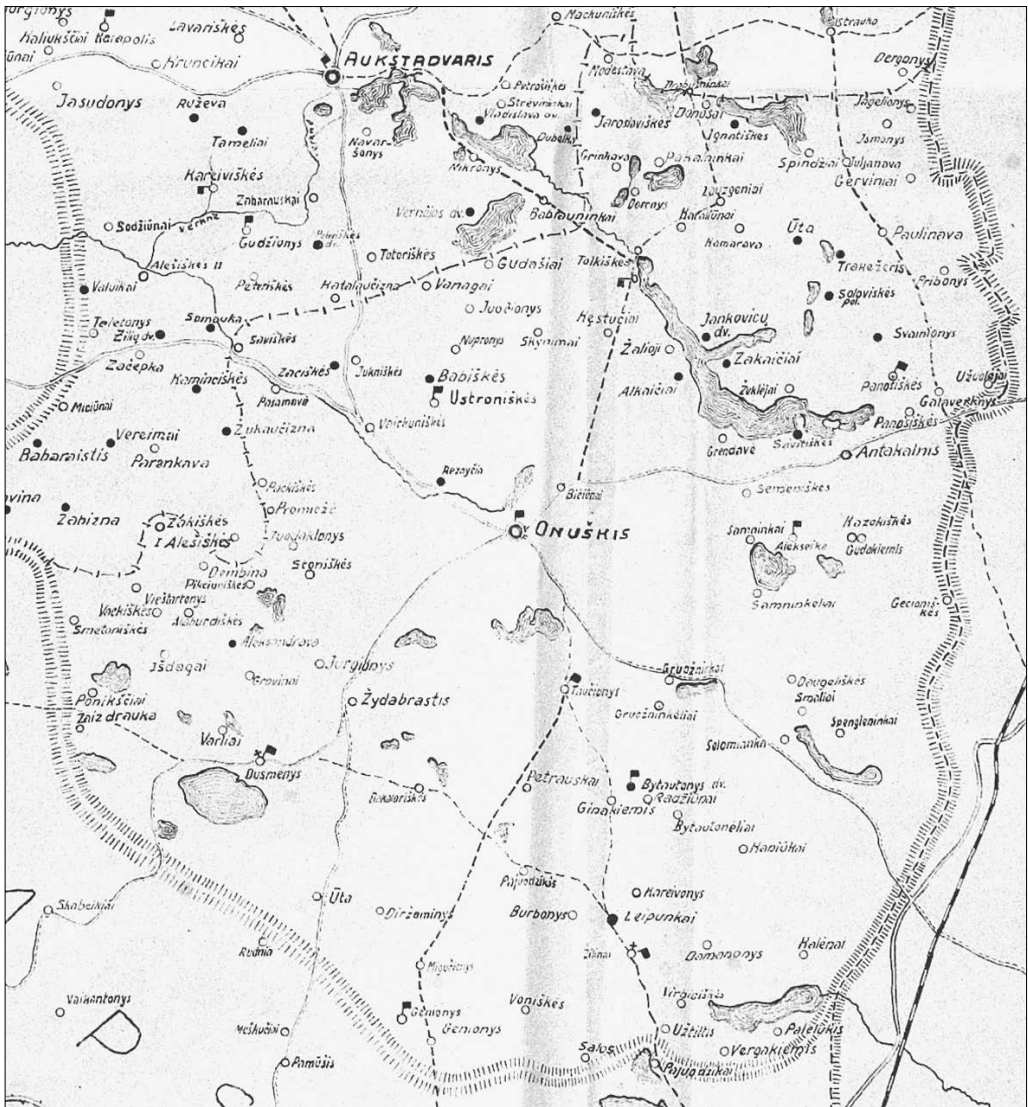
„Bet štai per Naujus Metus Onušišio klebonas kunigas Puzarevskis zakristijoje pranešė žmonėms, kad jis neseniai matėsi su ponu Donatu Malinausku, Lietuvos Tarybos nariu, iš kurio sužinojė, būk jau Lietuva pagarsinta, kad valdysiąs ją karalius liuteronis, kad būsianti Lietuvoje militarinė konvencija, kad geležinkeliai ir muitai būsią vokiečių rankose. Dar nuo savęs klebonas pridėjo, kad Lietuva būsianti gal vokiečių kolonizuojama. Žmonės nusiminė, sakydami, kad jeigu iš tikrųjų taip esą, tai Taryba bus Lietuvą vokiečiams pardavusi. Tuoju jie kreipėsi į mane su išmetinėjimais, kad aš juos užvylė, kad neišpildė jų reikalavimų. Kadangi aš negalėjau jiems visko išaiškinti, kaip čia viskas atsitiko, tai jie man paliepė kuo greičiau važiuoti į Vilnių ir Tarybai pranešti, kad jeigu jau negali būti Lietuvoje prezidentas, tai bent [kad būtų] karalius katalikas, jeigu jau negalima išvengti militarinės konvencijos, tai kad kariuomenė būtų mokoma lietuvių kalboje, kad geležinkeliuose tarnautų žmonės lietuviškai kalbantieji, o apie muitus mes nesuprantame, kad vokiečiai paliautų miškus kirtę ir kad uždrausta būtų ir dvarininkams miškus išpardavinėti, kad neleisti vokiečiams Lietuvoje kolonizuotis. Žmonės prašo, kad Taryba daugiau rašytų apie save laikraščiuose, kad apie jos darbus nereiktų žmonėms klausinėti per žydėlius ir lenkus, kurie tik iš lietuvių šidija, ir apskritai kad didesnių žingsnių Taryba be žmonių žinios nedarytų“².

Šiame onuškiečio laiške atsispindi to meto sunkumai ir vokiečių bei lenkų intrigos atkuriamo Lietuvos valstybingumo atžvilgiu. Iki Lietuvos nepriklausomybės akto paskelbimo dar buvo likęs mėnuo, o iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos ir pirmųjų realių Lietuvos valstybės žingsnių – beveik metai.

Onušio valsčiaus gyventojai, kaip ir visoje Lietuvoje, išgyveno po-

¹ Greičiausiai tai buvęs Onušio apylinkių knygnešys, vėliau (1920 m.) tapęs pirmuoju Onušio valsčiaus viršaičiu.

² Jencius-Butautas V. 1918 m. Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas, Trakai, 2011, p. 196–198. Cituojamų dokumentų skyryba pareдаguota. Kalbos red. pastaba.

Onuškio valsčius
1935 m. LCVA

kario suirutę, prisitaikymo prie naujos administracinės-politinės sistemos sunkumus, kitus ekonominius, socialinius ir kultūrinius pokyčius. Nors Pirmasis pasaulinis karas pasibaigė jau 1918 m. rudenį, tačiau Vokietijos okupacinė administracija tebeveikė iki 1919 m. pradžios, o vėliau keletą metų tebevyko Nepriklausomybės kovos su lenkais ir bolševikais. 1918 m. „nežiūrint to, kad vokiečiams atėjo laikas nešdintis į savo „faterlandą“, jie dar jaučiasi „šeimininkais“, veža į Vokietiją grūdus ir kitus produktus iš sandėlių Jukniškių dvare“³. Kai 1918 m. gruodžio 6 d. į Kaišiadoris suvažiavo pirmųjų susikūrusių apskrities valsčių ir parapijų komitetų atstovai, onuškiečių tarp jų dar nebuvo. Kol vyko kovos su lenkais ir bolševikais, nutrūkdavo ne tik Onuškio, bet ir Aukštadvario, Vievio, Žaslių valsčių veikla. Kai 1920 m. Lietuva atsiėmė Vilnių, apskrities centras iš Kaišiadorių buvo perkeltas į Trakus, tačiau neilgam. 1920 m. spalio 9 d. Lenkijai okupavus Vilniaus kraštą, iš Trakų administracinės įstaigos vėl perkeltos į Kaišiadoris⁴ ir čia išbuvo iki pat 1940 m. Galiausiai nusistovėjus laikinajai sienai su Lenkija, nusistovėjo ir apskrities administracinės ribos, taip pat ir Onuškio valsčiaus, kurio didelė dalis tiesiogiai ribojosi su demarkacine Lietuvos–Lenkijos linija.

Onuškio valsčius buvo gana didelis, jis apėmė net tris parapijas: Onuškio, Dusmenų ir Žilinų (1936 m. susikūrė dar viena – Vytautavos parapija). Pagal gyventojų skaičių jis buvo antras trečias apskrityje: Žaslių valsčiuje 1928 m. buvo beveik 14 000 gyventojų, Onuškio ir Žiežmarių – maždaug po 10 300, Krúonio – daugiau nei 9 000, Kaišiadorių, Vievio, Semeliškių ir Aukštadvario – daugiau nei 7 000, o Kietaviškių – beveik 5 000⁵. Valsčiaus finansinės galimybės iš esmės priklausė nuo vietoje surenkamų mokesčių, pirmiausia – valstiečių mokamų žemės mokesčių. Lietuvos, kaip naujos demokratinės valstybės, administracinės ir kitos institucijos formavosi ne vienerius metus. Keletą metų išliko ir senoji finansinė sistema. 1919 m. vokiškos ostmarkės buvo pavadintos auksiniais, o šimtoji jo dalis pfenigas – skatiku. Iki lietuviškų pinigų įvedimo kainos buvo labai nestabilios, sparčiai augo, o litai įvesti 1922 m. spalio 1 d. Tebegaliojo ir buvusios okupacinės vokiečių valdžios išduoti asmens dokumentai – Ober Osto pasai. Palaiptu per 1921 m. įvesta metrinė matavimo sistema. Vietoje dešimtinių žemės plotas imtas matuoti hektarais, ilgis vietoje sieksnių – metrais, atstumas vietoje varstų – kilometrais, svoris vietoje svarų ir pūdų – kilogramais ir t. t. Kvortas į litrus pakeisti nurodė 1921 m. pabaigoje Trakų apskrities svaiginamųjų gėrimų gamintojams ir pardavėjams paskelbtas gruodžio 21 dienos įstatymas:

„Nuo 1922 m. sausio 1 d. degtinę, alų ir vaisvynius pardavinėti išgertinai vien Matų, Saikų ir Svarstyklių Rūmų patikrintuose ir įspaustuose induose. To nedarantys bus baudžiami ligi 5 000 auks. pinigais arba areštu ligi 1 mėnesio“⁶.

Padėtis nebuvo stabili. 1921 m. rudenį Trakų apskrities viršininkas prašė apskrities valdybos imtis skubių priemonių stabdyti maisto produktų išgabenimą, „kad išvengus maisto ne-

³ Miškinis A. Onuškis, *Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2002, kn. 1, p. 200.

⁴ LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1775, l. 1–2.

⁵ LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1775, l. 2.

⁶ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 1, l. 535–536.

*pritekliaus Trakų apskrityje, kad sustabdžius nepaprastą kainų kilimą ir kad išvengus galimų kilti nesusipratimų su vargingesniais gyventojais, kurie jau ima bruzdėti*⁷. Tuo pat metu apskrities komendantas paskelbė draudimą „dirbtinai kelti būtiniausių prekių kainas ir spekuliuoti nuslepiant prekes“⁸.

Nepriklausomybės kovos

Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui ir vokiečiams besitraukiant iš mūsų teritorijos, 1919 m. pradžioje rytinę Lietuvos dalį užėmė bolševikinės Rusijos kariuomenė, nuo kurios kraštą ginti stoji kuriama Lietuvos kariuomenė. Sausio 10 d. bolševikai užėmė Vievį, sausio 11 d. – Žasliūs. Užimtose teritorijose bolševikai kūrė revoliucinius komitetus, rekvizavo maistą ir pašarą Raudonajai armijai. Gyventojai turėjo mokėti kontribucijas – po 10 rb pinigais ir 8 pūdus grūdų nuo kiekvienos dešimtinės turėtos žemės⁹ (bolševikų revoliucinis komitetas buvo įkurtas ir Ūnuškyje). 1919 m. vasario mėnesį Raudonoji armija pradėjo stambų puolimą siekdama užimti Kauną. Vasario 7 d. užėmė Aukštādvarį, vasario 8 d. – Stakliškes, vasario 9 d. – Jiėzną¹⁰. Čia vasario 13 d. jie buvo sustabdyti¹¹. Kovo mėnesį bolševikai buvo užėmę pozicijas ruože Daūgai–Pivašiūnai–Dūsmenys–Ūnuškis–Aukštādvaris–Žasliai. 1919 m. balandžio 3 d. Lietuvos kariuomenė pradėjo puolimą Vilniaus link. Viena iš lietuvių rinktinių, puldama iš Alytaūs balandžio 4 d., užėmė Daugūs, pasiekė pietines Ūnuškio valsčiaus apylinkes – perėjo per Varėnės upelį ties Pāmusių dvaru. Balandžio 5 d. pastebėjus, kad bolševikai sutelkę didesnes pajėgas, grasina nuo Vaikantonių ir Daškinių kaimų, lietuviai puolimą sustabdė ir grįžo į Aljūtų¹². Po sėkmingo mūšio balandžio 3 d. kitame ruože – ties Žasliais ir Pająutiškėmis – po trijų dienų lietuviai pasiekė Semeliškės¹³. Tuo laiku bolševikus iš kitos pusės spaudė lenkai, tad Raudonajai armijai teko atsitraukti. Todėl gegužės mėnesį prieš Lietuvos kariuomenės pozicijas ruože Jiėznas–Semeliškės–Vievis stovėjo jau ne bolševikų, o lenkų kariuomenė¹⁴. Nuo Vilniaus pusės Kauno link besiveržianti lenkų kariuomenė užėmė toliau į vakarus buvusias Stakliškes, taip pat Kietāviškes¹⁵. Užimtose teritorijose lenkų kariai vykdė masines kratas, ėmė rekvizicijas, plėšikavo ir visaip engė gyventojus. Birželio 18 d. tarpininkaujant santarvininkams nustatyta demarkacijos linija tarp Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių ruožu palei Varėnės–Vilniaus geležinkelį (taigi Ūnuškis šioje laikinoje pasienio zonoje liko Lietuvos pusėje). Tačiau liepos pradžioje lenkai vėl ėmė pulti Kauno kryptimi užimdami Stakliškes, Butrimonis, Daugus¹⁶. Maždaug liepos 7 d. lenkų raitelių būriai pasirodė Jiėzno apylinkėse¹⁷. Kaip atsiminimuose rašė Trakų apskrities viršininku nuo 1919 m. vasario 13 d. dirbęs Bronius Stosiūnas (kilęs iš gretimo Semeliškių valsčiaus ir palaikęs nuolatinis ryšius su šiomis apylinkėmis), „ne mažiau kaip du kartus per savaitę mes turėjome žinių iš bolševikų arba lenkų Trakų apskrities okupuotojo krašto. Gyventojams daug išipyko bolševikai,

⁷ Ten pat, l. 454.

⁸ Ten pat, l. 415.

⁹ Lesčius V. Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1918–1920, Vilnius, 2004, p. 34.

¹⁰ Ten pat, p. 47.

¹¹ Ten pat, p. 61.

¹² Ten pat, p. 84.

¹³ Ten pat, p. 86.

¹⁴ Ten pat, p. 97.

¹⁵ Lietuvos enciklopedija, Boston, t. 15, p. 100.

¹⁶ Lesčius V. Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1918–1920, Vilnius, 2004, p. 256.

¹⁷ Lietuva, 1919, liepos 11.

bet ne mažiau įsipyko ir lenkai¹⁸. B. Stosiūno teigimu, „iš pradžių lenkai dėjosi su lietuviais nekovojo... Vėliau santykinai kaskart aštrėjo... Naktimis tie lenkai eidavo vogti po kaimus maisto, audeklų ir kitokių daiktų... Tie vagys buvo dideli „patriotai“. Mano trejų metų sūnų Tautvilą Marijoną mokė dainuoti: Uciekaj, litwinie, Ty poganska dusza... Mažus vaikus lenkai mokė dainuoti ir visokių blevyzgų, kurių čia pakartoti drovu“¹⁹. 1919 m. rugpjūčio mėnesį „labai ėmė bruzdėti vietos lenkai dvarininkai, jų tarnai ir lenkuojantieji „okolicų“ ir „zascianků“ žmonės. Milicijai nuolatos tekdavo budėti, tekdavo dažnai daryti kratų. Kratų paliestieji dvarininkai kėlė triukšmą, rašė skundus“²⁰. Lenkija siekė Lietuvoje surengti maištą, aktyviai ir sutartinai veikdami per POW (trumpinys lenkų kalba, reiškiantis „Lenkų karinė organizacija“) ir OSN (Panemunių šaulių organizacija) – POW turėjo sukelti maištą Lietuvos viduje, o OSN ateiti iš lenkų okupuotų kraštų kaip ginkluota jėga²¹. Vykstant permainingoms kovoms šioje teritorijoje, lenkiškoji valdžia reikalavo iš gyventojų teikti pastotes. Tačiau netgi pats lenkams pavaldus Butrimonių komendantas Jonas Pylinkis pripažino, kad „žmonės suerzinti tuo, kad iš jų reikalaujama pastočių, o ponų arklių niekur nereikalaujama ir dažnai pas tokį poną pirktus produktus liepia pastotininkams vežti į Trakus ir toliau“. Lenkai aktyviai agitavo gyventojus, netgi tose vietovėse, kur beveik vien lietuvių gyvenama, stoti į savo organizacijas, užsakyti lenkiškus laikraščius²².

Nuo lenkų persekiojimų kentėjo ne tik paprasti gyventojai, bet ir kunigai. Pavyzdžiui, 1919 m. vasarą į Dūsmenis persikėlęs kun. Ignas Šopara buvo persekiojamas vietos lenkomanų ir lenkų kariuomenės pareigūnų. Lapkričio 23 d. vietos seniūnas J. Kantakevičius įskundė kleboną lenkų žandarmerijos postui, kad tas iš sakyklos raginęs žmones kirsti valstybinį mišką, o jo sesuo išvadavusi lenkus gyvatėmis. Kiti skundė, kad kunigas agituoja gyventojus nepripažinti lenkų valdžios, nes čia esanti Lietuva. Žandarai padarė kun. I. Šoparos namuose kratą ir išvežė kartu su seserimi į Vilnių įkalinti. Neturint įkalčių, klebonas po suėmimo grįžo į Dūsmenis, iš kur 1920 m. rugsėjo 27 d. buvo perkeltas į kur kas ramesnę ir gryną lietuvišką Nemaniūnų parapiją²³.

1919 m. rugsėjo mėnesį atskleidus lenkų vykdytą sąmokslą nuversti Lietuvos valdžią Kaunė, Lenkijos pusė pradėjo antilietuvišką propagandą apie lenkų persekiojimą Lietuvoje, o Lietuvos visuomenėje išgalėjo nuomonė, kad didžiausi Lietuvos nepriklausomybės priešai yra Lietuvos lenkai dvarininkai bei Lenkijos valdžia, kurie buvo laikomi pavojingesniais ir už bolševikus²⁴. Tokios nuotaikos tarpukariu buvo pastebimos ir tarp Onušio gyventojų.

Pirmojo pasaulinio karo šalių nugalėtojų (vadinamųjų santarvininkų) komisija, siekdama sulaukyti kovas tarp prieš bolševikus kariaujančių šalių, nustatydamas skiriamąsias demarkacijos linijas, tačiau lenkai jų nesilaikydavo. Taip vis iš naujo nustatomos demarkacijos linijos slinko į Lietuvos gilumą (pasiekė Žiežmarių apylinkes), o lietuvių gyvenamos vietovės buvo priskiriamos Lenkijos pusei. Nedaug besikeisdamos karinės pozicijos išliko iki 1920 m. liepos mėnesio, kai lenkų–bolševikų fronte prasidėjo rusų kariuomenės kontrpuolimas. Pasinau-

¹⁸Stosiūnas B. Rytų Lietuvai besikuriant, *Karo archyvas*, Kaunas, 1938, t. 9, p. 272.

¹⁹*Ten pat*, p. 292–293.

²⁰*Ten pat*, p. 294.

²¹*Ten pat*, p. 297.

²²*Ten pat*, p. 300.

²³Lebionka J. Bekompromisinis kovotojas už lietuvių Vilniuje, *Voruta*, 1999, vas. 13, Nr. 6.

²⁴Lesčius V. *Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1918–1920*, Vilnius, 2004, p. 270.

dodama 1920 m. liepos 12 d. pasirašyta Lietuvos–Rusijos taikos sutartimi ir Lenkijos kariuomenės atsitraukimu, Lietuvos kariuomenė pradėjo žygiuoti Vilniaus link. Nuo tada galutinai išliko Onuščio apylinkių priklausomybė Lietuvos pusei. Tačiau dar ilgai šiose Trakų apskrities apylinkėse tebevirė lietuviškos–lenkiškos–rusiškos politinės aistros. Pavyzdžiui, taip 1920 m. rugpjūčio 11 d. išpūdžiai Onuškyje aprašyti „Šaulių dienyne“:

„11 rugp. nukeliavau į Onuškę (Hanušiškį). Pakeliui sutikau grįžtančių nuo Gardino lenkų dvarininkų pabėgėlių ir keistų pėsčių žmogystų iš Vilniaus su maišeliais ant pečių, kurios platino žinias, kad „polacy stoja 20 wiorst od Wilna“. Onušky buvo mugė. Sušaukiau žmones ir pasakiau lietuviškai ir lenkiškai prakalbas. Didelį išpūdį padarė ir mano pareiškimas, kad dvarai bus išdalinti žmonėms, nes čia yra didžiausių Olsufievo dvarų ir visokių lenkų, kurie mažai dirbami, o žmonėms žemės maža. Vietinių dvarų tarnautojai dažniausiai lenkai, buvę lenkų agitatoriai ir „dzialačiai“, būta daug „ščelcu“. Kraštas reikalingas valymo. Buvo atėję bolševikai. Surekvoizavę, išvarę kai kam arklius su ratais, kurie iki šiol negrižę. Jų agitacija vaisių neturi. Tad mano literatūra laužėsi per atviras duris. Pasilikau jos ligi už demark. linės. Patyriau dar čia, kad vietos dvarininkai buvo nuvažiavę į Kauną ir prilindę į mūsų ministerijas, kame saviškai nušvietę dalykus ir pasisakę Lietuvos rėmėjais. Tai melas ir jiems netikėti. Šaulių būrį čia sudariau ir protokolą pasiunčiau vakar į Jus“²⁵.

1920 m. Lietuvos partizanų būriai formaliai perėjo į šaulių organizaciją ir buvo įsteigtas Lietuvos šaulių sąjungos Trakų rajonas. Trakų apskrities šaulių būriai aktyviai dalyvavo nepriklausomybės kovose. Aktyviam Aukštadvario būriui vadovavo kun. S. Pupaleigis, su rytų kaimyno partizanais kovoti teko ir Vievio, Onuščio, Semeliškių būriams²⁶. Ir pasibaigus aktyvioms kovoms, Onuščio valsčiuje šauliai per visą tarpukario laikotarpį išliko viena ryškiausių visuomeninių organizacijų, palaikanti patriotines nuotaikas, ir aktyvi vietos karinė struktūra, neatskiriama visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo dalis (todėl apie šaulius plačiau rašoma skyriuose apie visuomeninį ir kultūrinį gyvenimą).

1920 m. rugsėjo pabaigoje–spalio pradžioje atsiimtose teritorijose (tarp jų ir Onuškyje) lankėsi Lietuvos kariuomenės karo sanitarijos būrys, vadovaujamas vyr. ltn. gydytojo A. Laskausko, kuris apžiūrėjo ligonius, sušalpę badaujančius gyventojus²⁷.

Nors atvirų didelių mūšių čia nebevyko, tačiau susirėmimai tebesitęsė. Kapitonas K. Slavinskas aprašė šiuos įvykius savo dienoraštyje:

1920 m. spalio 21 d. Straukos vienk. [tai kaimas Semeliškių valsčiuje, netoli Onuščio valsčiaus ribos] Straukos vienkiemis yra paskendęs giriose, o čia prie pat vienkiemio

²⁵Kirvelis N. N. Šaulių dienyne, *Trimitas*, 1920, rugs. 22, Nr. 8, p. 11.

²⁶Matusas J. *Šaulių sąjungos istorija*, Sydney, 1966, p. 203.

²⁷Lesčius V. *Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1918–1920*, Vilnius, 2004, p. 208.

mažoje salelėje, dar nuo didžiojo karo yra užsilikę vingiuoti vokiečių apkasai, kurie ir mums buvo atspara ir prieglauda sunkią valandą, ginantis nuo lenkų. Vos susikūrėm ugnelę, jau kuopos vadas gavo slaptą žinią, kad artimiausiu laiku šiame ruože lenkai rengiasi mus pulti. Po tokio sunkaus nakties žygio pravartu buvo šiek tiek pailsėti, pasidžiovinti prie rusenančios ugnelės sustingusius nuo šalčio ir lietaus permirkusius drabužius, bet ši žinia privertė mus imtis darbo. Nors vyrai buvo ir pavargę, tačiau įsitvirtinimo darbas ėjo gana sparčiai. Iki vakaro apsigynimo pozicija buvo paruošta: atnaujintos priebėgos, iškasti kulkosvaidžių lizdai, sustatyti kulkosvaidžiai, sutvarkyta šaulių ugnies linija ir kt. Į priekį nuo mūsų įsitvirtinimo, prie Straukos upelio, milžiniškų eglių apsuptas, riogsojo senas, tik raganoms gyventi, vandens malūnas. Šis malūnas buvo parinktas mūsų priešakinės apsaugos sekimo punktu. Į pavakarį, kaip buvo spėjama, mūsų slapukai girdėjo iš priešų pusės miške kalbos garsų aidą ir arklių prunkštimą. Gavus šį pranešimą mūsų kuopos būrys, kuris buvo pasiruošęs sutikti lenkus ir tik laukė įsakymo, tą akimirksnį pasipylė malūno link ir pasinėrė tirštoje vakaro ūkanoje. Siauru miško keleliu mūsų įsitvirtinimų dešinio sparno link viens po kito jojo keturi lenkų raitininkai, o kiek toliau iš paskos pamažu topsėjo visas jų būrys. Pirmieji keturi raitininkai jojo visiškai pamažu, su atidžia dairydami į mišką. Mūsų kuopos būrys, pastojęs kelią ir išsisklaidęs miške, visai patogiai sekė lenkų judesį. Prisiartinę prie miško pakraščio, ties malūnu, pirmieji keturi raitininkai mūsų sargybos buvo staiga užklupti ir įspėti pasiduoti, bet šie, nepaisydami įspėjimo, susivertė atgal ir ryžosi bėgti. Į bėglius iš mūsų sargybos buvo paleista šautuvų ugnis. Po keleto šuolių trys arkliai suklypo, o ketvirtas dingo ūkanoj. Tuo pat metu mūsų būrio žvalgai puolė ir apšaudė lenkų raitininkų būrį. Susirėmimas greit pasibaigė mūsų laimėjimu, be to, ilgiau trukti ir negalėjo, nes tirštas rūkas ir vakaro prieblanda kliudė toliau kautis. <...>

1920 m. spalio 31 d. Salaviškių vienk. <...> greit išžygiavom palikdami pasakingąją Strauką kitiems ir po trumpo žygio pasiekėm Utos kaimelį. Čia, šiam kaimely, gavom atskirą įsakymą ir uždavinį vykti su savo kulkosvaidžių ir priskirtu iš 6 kuopos būriais Trokežerių–Salaviškių–Kujos ežerų apylinkėn ir ten, tarp šių ežerų, užimti tarpežerius. Tuos tarpežerius laikė lenkai. Žygiavom greit, nes norėjom dar prieš vakarą užimti nurodytus punktus, todėl į pavakarį pasiekiau Salaviškių vienkiemį (Onušio valsč.). Atvykę čion lenkų jau neradom. Vietiniai gyventojai pasakojo, kad pastarieji dar prieš porą valandų mums neatėjus pasitraukė. Kol užėmiau šiuos tarpežerius ir išstačiau sargybas, visiškai sutemo. Sutemus nepaprastai subiuro oras, pakilo šaltas vėjas ir pradėjo smarkiai lyti. O čia vis begaliniai miškai, ežerai ir nežinomos, tuščios vietos. Kairėje Salaviškių vienkiemio pusėje, Trokežerio link, pamiškeje mūsų didžiausiai laimei radom šiokių tokių blindaužus, kurie ir buvo mums geriausia pastogė tos darganos metu. Liusus nuo sargybos 6 kuopos būrio vyrus sutalpinau šiuose tariamuose apgriuvusiuose blindaužuose. Tuojuo čia atgijo pozicijos gyvenimas: kūrenosi ugnis, kepė bulvės, džiūvo sulyti drabužiai, rūko pypkės, klegėjo vyrai. Palikęs čia šią šeimą su savo kulkosvaidininkų būriu, leidaus Salaviškių vienkiemio link, nes čia turėjau pats apsistoti ir užimti, kaip soarbesnį, terpeklį. Kol pasiekėm Salaviškius, lietus mus visiškai permerkė. Atvykę į vienkiemį, namus ir kitus trobesius radom visiškai tuščius. Nei gyvos dvasios nebuvo. Apie tai žinojom jau anksčiau, nes pakely sutikom vieną praeivį, kuris ir papasakojo, kad Salaviškių vienkiemio savininkas dėl lenkų dažnų puolimų ir pozicijos artumo laikinai išsikraustė į artimiausią kaimą. Salaviškių stovykla atrode geresnė už Trokežerio blindaužus. Namai buvo nauji, pirkia didelė, net su grindimis,

tik šalta. <...> Kulkosvaidininkai rūpestingi vyrai! Greit užkūrė net abi krosnis. Vienoje virė kava, kepė bulves, prie kitos šildėsi, džiovino sulytus drabužius. Pirkia buvo prikūrenta šiltai, ant grindų storai priklotą sausų šiaudų. Būrininkas pusk. Pupka lūpine armonika sugriežė skambų gediminų maršą ir dar kažkokią linksmą kaimo dainušką, kuriai pritarė ir visi kiti kulkosvaidininkai. Ilgai nesilinksmينو, nes buvo gerokai nuvargę, tad, suvirte į šiaudus, vyrai greit sumigo. <...> Bežiūrinėdamas į žemėlapi nūgirdau, kad palangėje kažkas subildėjo. Pasikėliau ir priėjau prie lango. Ir labai nustebau atsidūręs nosis į nosį prieš lenkų kareivį, kuris stovėjo už lango prieš mane, o jo kepurėje baltavo lenkiškas erelis. Neatsimenu, su koku temperamentu sugriebiau ginklą į rankas, bet nereikėjo nei žodžio tarti, tą akimirksnį lenkas pakėlė rankas aukštyn. Pirkioje tuomet visi vyrai jau miegojo, išskyrus budovą (dežurą), kuris irgi kampe snaudė, bet pramerkęs akis ir pamatęs mane su revolveriu prie lango grasinant, visa gerkle riktelėjo vyrams kelti, o pats, sugriebęs šautuvą, puolė pro duris į kiemą. Šokę iš miego vyrai ir nežinodami triukšmo priežasties, sumišo. Parodžiau visiems mostu į duris, bet veržiantis vyrams laukan, pamačiau, kad išbėgęs budovas jau paėmė stovėjusį prie lango lenką ir daugiau nieko nesimatė. <...> Dabar svarbiausias klausimas, kodėl stovįs kieme ir saugojantis šiuos namus mūsų sargybinis nepastebėjo lenkų kareivio. Ištyrus reikalą paaiškėjo, kad mūsų sargybinis budėjo, bet tuo metu stovėjo prie namo durų iš kito namų galo ir nepastebėjo, kaip nuo miško pusės, pastebėjęs lange žiburį, tiesiog atkeliavo prie lango lenkas. Kažin koku tikslu čion atkeliavo, bet klausiamas drąsiai tvirtino, būk pasišalinęs nuo savųjų ir atėjęs pasiduoti lietuviams, pats savo noru, nes jis nesijaučiąs lenku, nors lietuviškai ir nemokąs. Kilęs esąs nuo Vievio. Apsakinėdamas pasirodė labai nuoširdus. Atvirai, nieko neslėpdamas, kiek teko tiesos pastebėti, išpasakojo visą lenkų kariuomenės skurdą, vargą ir netvarką. Svarbiausia šio belaisvio suteikta žinia buvo ta, kad esą netoliese mūsų stovyklos stovi lenkų net dvi kuopos ir kad lenkai aprenkę kareivius civilių drabužiais leidžia į mūsų pusę šnipinėti. Esą vieno kaimo vietiniai gyventojai (net pavardes minėjo) padeda lenkams šnipinėti. <...> Dar nesudėjęs akių, nūgirdau pirkios lubų braškėjimą <...>, įsaciau budovui su atidžia sekti miegantį belaisvį, o pats išėjau į kiemą ir išklausinėjau sargybinių. Stovįs čia prie mūsų stovyklos durų sargyboje eilinis Kuklelius, turįs gerą klausą ir budrus vyrukas, taip pat sakė girdėjęs kažkokį neaiškų šlamesį, bet neatkreipęs dėmesio. Tuomet liepęs sargybiniui daugiau daboti priemenės duris, sugrįžau į priemenę. <...> Atsargiai prisiartinęs prie stovinčių prie sienos kopėčių ir palipęs porą laiptų į aukštį, net kvopą sulaikiau klausydamas, bet nieko įtariamo nenugirdau. Palypėjau dar aukščiau ir prilipau sienos viršų. Čia buvo patogiau, ir kaip pradėjau su atidžia klausytis, išgirdau... ramų miegančio žmogaus knarkimą. <...> Turėjau ginklą, galėjau pavartoti, bet nežinia, kas būtų šio veiksmo auka. Jei būtų ir lenkas, vis tiek gyvas paimti geriau kaip negyvas. Turėjau ir elektros lemputę, galėjau pašviesti ir tuomet veikti. <...> Šiurpas kaip elektros srovė perėjo per visą kūną. Dešinė suspaudžiau užtaisytą ir paruoštą „parabelį“, o kairiąja paspaudžiau elektros lemputės sagutę. Balta šviesa nušvietė pastogę. Prieš save pamačiau didelį kupstą žalio kvepiančio šieno, o iš šieno kupsto buvo iškišta ir truputį nusvirus, nedidelė, geltona, garbiniuota jaunos, 13–15 metų mergaitės galvutė... Šviesos spinduliai pakuteno bemiegančios mergaitės akių dirgsmius. Pramerkus akis ir pamačius šviesą, išsigando, pašoko iš šieno ir suriko „Jėzus, Marija!“ <...> Išsigandusi mergaitė papasakojo, kad jos tėvelis, išvykdamas į kitą kaimą, palikęs ją namų saugoti, o ant pirkiosėjusi gulti dėl to, kad būdami čia ne per toli lenkai dažnai užpuldinėdavę ir plėšdavę. Kadangi greit

aušo, tai jaunąją šeimninę pakvietėm į pirkią pašėimininkauti – išvirti kavos. Mano „surastinė“ puikiai pašėimininkavo: išvirė kavos, net blynų iškepė, pasistiprinom kaip per Sekmines. Džiaugėsi ir klegėjo papusryčiauė vyrukai, kalbindami ir šnekindami mergaitę stoti savanore į 2 kulkosvoidžių kuopą ir šėimininkauti... Rytmety, sužinojės, kad Sala- viškiuose lenkų nebėra, su visa manta atsikraustė ir pats šėimininkas su visa savo šėima. Apsigyvenom visi drauge²⁸.

1920 m. spalio 9 d. lenkai sulaužė Suválkų sutartį ir, vedami L. Želi- govskio, vėl pradėjo puolimą Kauno kryptimi, tačiau po lietuvių pergalių ties Širvintomis–Giedraičiais–Mūsninkais ir Tautų Sąjungos spaudimo 1920 m. lapkričio 29 d. Kaune pasirašyta paliaubų sutartis. Pagal šią sutartį Tautų Sąjungos karinė kontrolės komisija nustatė neutralią zoną tarp Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių. Iš Lietuvos pusės linija ėjo per *Jakiance–Strelciški–Kalance–Spengliniki–kol. Pana- šiški–Žuklėje–Solovjiški–Spindzie–Straoka* ir t. t. į šiaurę. Iš lenkų pusės linija ėjo per *Dekšnie–Mosty–stotis Rudziški–Obale* ir t. t. Šios ribos reiškė kiekvienos pusės paskutinę sargybų liniją²⁹. Taigi vienas svarbiausių Lietuvos istorinių dokumen- tų ne tik nubrėžė laikinąją Lietuvos sieną, bet ir Onušio valsčiaus rytinę ribą bei paminėjo Onušio valsčiaus gyvenvietes Strielčiškes, Kalėnus, Spenglininkūs, Panóšiškes, Žūklėjus, Salóviškes, Spiñdžių. Šiuose kaimuose porai dešimtmečių įsikūrė Lietuvos pasienio policija, akytai saugojusi ir kontroliavusi tiek judėjimą per sieną, tiek ir situaciją pasienio ruože.

Iš Onušio valsčiaus į lenkų kariuomenę 1919–1922 m. tarnauti išėjo 15 vyrų, panašiai kaip ir iš Žaslių, Vievio, Kaišiadorių valsčių ir maždaug dvigubai mažiau negu iš kaimyninių Semeliškių ir Aukštadvario valsčių³⁰. Be to, Onušio valsčiaus Tólkiškių dvaro dvarininkas Kazys Chelstovskis 1920 m. dirbo lenkų valdžiai – buvo lenkams pavaldaus Trakų apskrities viršininko (*starostos* Vytauto Stanevičiaus, dva- rininko iš gretimo Aukštadvario valsčiaus) padėjėjas³¹. Įdomu, kad K. Chelstovskis buvo Lietuvos nepriklausomybės akto signataro Donato Malinausko giminaitis ir jų dvarai (Tólkiškės ir Jankovėcai), paveldėti per vedybas iš tos pačios Tanskių giminės, buvo šalia³². Kaip rašė B. Stosiūnas, „*Chelstovskis buvo žmogus linksmas ir politika mažiau tekvaršino sau galvą*“³³. Galima sakyti, kad prie kovų už laisvę prisidėjo ir dainininkas Kipras Petrauskas, kilęs iš Onušio valsčiaus. 1920 m. grįžęs iš Rusijos ir per dešimtmetį jau tapęs garsiu operos solistu, jis kartu su kompozitorium S. Šimkumi važinėjo į frontą koncertuodami ir palaikydami Lie- tuvos karių dvasią ir ryžtą kovoti³⁴.

1920 m. lapkričio mėnesį nusta- tyta neutrali zona, o 1923 m. patvir- tinta administracinė linija, išlikusi iki 1940 m. Taigi Onušio valsčius visą šį laikotarpį priklausė Trakų (Kaišiado- rių) apskrėčiai, kuri buvo neramiame Lenkijos pasienyje ir jautė kariuome- nės aprūpinimo bei aptarnavimo (pvz., pastočių, t. y. transporto teikimo) naš- tą, gulančią ant vietos savivaldybių ir

²⁸ Slavinskas K. Kovos dėl Vilniaus krašto, *Kardas*, 1928, vas. 16, Nr. 4–5, p. 68–73.

²⁹ Lesčius V. *Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1918–1920*, Vilnius, 2004, p. 477–478.

³⁰ Stosiūnas B. Rytų Lietuvai besikuriant, *Karo archyvas*, Kaunas, 1938, t. 9, p. 317.

³¹ *Ten pat*, p. 302.

³² Jencius-Butautas V. *1918 m. Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas*, Trakai, 2011, p. 17.

³³ Stosiūnas B. Rytų Lietuvai besikuriant, *Karo archyvas*, Kaunas, 1938, t. 9, p. 302.

³⁴ Braziulis A. Kipras Petrauskas, *Kultūra*, 1926, Nr. 3, p. 180.

gyventojų pečių. Vien 1921 m. Onuškie valsčius suteikė keletą šimtų pastočių: vasario mėnesį – 29, kovo – 69, balandžio – 68, gegužės – 48, birželio – 55, liepos – 47, rugpjūčio – 53, rugsėjo – 65, spalio – 48.

Kad net pasibaigus aktyviems karo veiksams 1920 m. tvyrojo nuolatinė įtampa, retsykliais pereidavusi į ginkluotus susidūrimus, rodo 1923 m. žiemos įvykiai. Daugiau nei 30 kilometrų pločio barą prie neutralios zonos iš Lietuvos pusės saugojo 6-asis pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulkas, priklausęs 3-iajai pėstininkų divizijai. Pulko vadavietė buvo Krúonyje, pulko vadas buvo pulkininkas leitenantas Pranas Tvaronas, buvęs Karo mokyklos viršininkas. Vienas pulko batalionas pakaitomis buvo prie neutralios zonos, o kiti du sudarė atsargą Kruonio–Darsúniškio apylinkėse. Kai 1923 m. vasario 15 d. lenkai puolė Valkiniūnų–Rūdiškių ruožą, P. Tvaronas dar tos pačios dienos vakarą su 1-uju ir 3-uoju batalionais atskubėjo į Ōnuškį. Nors ir buvo užpustyti keliai, kariai per labai trumpą laiką atliko 40 kilometrų žygį. Kartu atvyko ir 6-oji baterija, kuri buvo pulko vado žinioje. Lietuviai sulaukė lenkų puolimą. Per kautynes žuvo daugiau negu 10 karių. Aštuoni karininkai, įskaitant ir pulko vadą, bei apie 30 karių buvo apdovanoti Vyčio kryžiais³⁵. V. Ruzo duomenimis, apdovanoti buvo 34 kariai ir šeši karininkai: 1-ojo laipsnio Vyčio kryžiumi plk. ltn. P. Tvaronas, kpt. Soltanas Panteleonas, kpt. Jonas Ignatavičius, ltn. Tomas Kukta ir ltn. Liudas Tugaudis, o 2-ojo laipsnio – ltn. Jonas Andriunaitis³⁶.

Kad ir vėliau pasienyje tebetvyrojo nuolatinė įtampa, rodo ir toks Trakų apskrities viršininko žvalgybinis pranešimas apie lenkų veiksmus už sienos 1928 m.:

„buvo keliose vietose atstumu nuo demarklinijos apie 10–12 kilometrų išmėtyta „atsišaukimų į kariuomenę“, laikraštis „Pirmyn“ ir kit. Iš 26 į 27 dieną yra pastebėta sustiprintas patruliuojimas žmonių skaičiumi, kurie vaikšto po 5–8 žmonės. Gautomis žiniomis į sargybas atsiuntė pastiprinimą, skaičius neišaiškintas. Kareiviai kalba žmonėms, kad lietuviai žada juos pulti. 27 dieną ryte apie 4–5 val. praskrido aeroplanas...“³⁷

Per visą nepriklausomybės laikotarpį visuomenė ir vietos savivaldybės išliko glaudžiai susijusios su kariuomene ir šalies gynybos sistema – aktyviai veikė Šaulių sąjunga, vyrai privalėjo atlikti privalomąją karinę tarnybą, o valsčiaus savivaldybė vykdė nurodytas kariuomenės aprūpinimo prievoles. Pavyzdžiui, 1934 m. gruodžio pabaigoje Trakų apskrities komendantas nurodė suteikti pastotes atostogaujantiems kariams, grįžtantiems iš Onuškie valsčiaus į Kauną (iki persėdimo punkto Kruonyje kariai turėjo atvykti su pastotėmis iš savo seniūnijų). Į Kruonį atvykusius 87 atostogavusius karius 44 vienkinkės pastotės (arba 20 porinių) sausio 1 dienos 24 valandą turėjo plentu per Ruņšiškes išvežti į Kauną ir būti paskirtoje vietoje 2 dienos 9 valandą³⁸.

Įdomu, kad šalies saugumui ir gyventojų nusiteikimui valstybės atžvilgiu svarbūs buvo netgi tokie dalykai kaip tarnautojų elgesys, dorovingumas.

³⁵Rukša A. *Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės*, Cleveland, 1982, t. 3, p. 407–411.

³⁶Ruzas V. *Karininkai Vyčio kryžiaus kavaleriai, Karo archyvas*, Vilnius, 2002, t. 17, p. 122–123.

³⁷LCVA, f. 394, ap. 2, b. 837, l. 28.

³⁸LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 538, l. 79–83.

Maždaug 1933 m. apskrities karo komendantūros dokumentuose kaip blogas pavyzdys minimi

„pasienio policininkai, tvirkinantieji kaimo merginas, nesilaiką pasninkų, nelanką bažnyčios. Taip pat, bet rečiau minimi ir mokytojai, nedorovingai gyvenantieji, bei mokytojos, kurios einančios iš proto dėl meilės ir t. t. Šie reiškiniai kitame krašte praeitų nepastebimai, bet čia, kur lenkininkai ieško medžiagos mumis apkaltinti, kiekviena smulkmena gaudoma, registruojama ir skleidžiama plačioje apylinkėje“³⁹.

1935 m. vyko kareivių mobilizacija, 68 kareiviai iš Onušio valsčiaus numatyti paskirti į Alytaūs įgula, o 97 – į Prienus⁴⁰. Onušio viršaitis atsargos jaun. ltn. Benedikto Bičkausko, Justino Rūbo ir Donato Staniūno mobilizacijos kvietimus gavo atskirai⁴¹. Pagal vieną iš mobilizacijos tvarkaraščių numatyta 270 atsargos karių iš Onušio valsčiaus pervežti į Prienus autobusais ir autosunkvežimiais⁴², o 1936 m. plane 134 Onušio valsčiaus atsarginius vežti pastotėmis iki Kaišiadorių geležinkelio stoties, o paskui į Kauną ir Radviliškį – traukiniu⁴³. Mobilizacijos kvietimus turėjo išnešioti seniūnai. Tuo pat metu buvo surašyti ir valsčiaus gyventojų turimi tinkami joti balnai – Onušio valsčiuje jų buvo 22: 5 kariško tipo (140 Lt vertės), 14 – ūkiško (222 Lt) ir 3 – sportinio tipo (265 Lt)⁴⁴.

Onušio padangėje Lietuvos oro erdvę kontroliavo Lietuvos karo aviacija. 1938 m. vaizdingai aprašyta aviatorių kasdienybė su lietuvišku ANBO lėktuvu:

„Netraukia, kai oras kunkuliuoja, verda lyg vanduo katile. Lėktuvas lyg tošėlė. Aukštyn, žemyn, kairėn, dešinėn. Nei su vairois jo nesugausi, nei pats nepasiruoši vilkduobėn pasinerti. Valdyk nevaldęs, vis tiek ką nori, tą daro pavasariškos oro srovės. – Svaido, mėto... nori priminti eskadrilės vadui, kai skiria uždavinį. – Priprask... Varėna–Onuškis–Vievis–Musninkai–Širvintai–Giedraičiai–Ukmergė–Šėta–Kaunas... Foto, radijo, kelių žvalgyba... Aukštis – 2. Varykit... Kita įgula – vėl naujas uždavinys, kurį vadas diktuoja, neatsižvelgdamas į šėlstantį pavasario orą... Susirangiusios Nemuno kilpos, Jiezno, Kalvių, Aukštadvario ežerai... Ežero apjuosti Dugai, toliau geltoni Varėnos smėlynai, kur ne kur pušelių kuokštai styro. Sraunus Merkys gurguliuoja, putoja per sutinkamas kliūtis. Be visų kitų teikiamų patogumų, Merkys išdidžiai saugo nors ir prievarta primestą ribą“⁴⁵.

1939 m. atėjo naujo karo nuojauta. Dar 1936 m. buvo parengti pasienio apsaugos dalinių mobilizavimo planai. Onušio, Semeliškių ir Vievio valsčiuose numatyta 9-ojo pasienio apsaugos bataliono (štabas Semeliškėse) dislokacija. Iš pradžių planuota, kad vienas

³⁹ LCVA, f. 500, ap. 1, b. 406, l. 401.

⁴⁰ LCVA, f. 500, ap. 1, b. 440, l. 2–3.

⁴¹ Ten pat, l. 17.

⁴² Ten pat, l. 30.

⁴³ Ten pat, l. 161.

⁴⁴ Ten pat, l. 25.

⁴⁵ Virš pavasario laukų, *Karys*, 1938, geg. 26, Nr. 21, p. 611–612.

apsaugos kuopos būrys išikurs Panóšiškėse, tačiau vėliau jis prijungtas prie visos kuopos, numatytos įkurdinti Onuškyje. Apskrities komendantas pulk. lt. Vladas Žutautas 1939 m. sausio 10 d. 2-osios pėstininkų divizijos vadui aiškino, kad formuoti būrį Panošiškėse netikslinga, nes laikyti ginklus ir šaudmenis nėra tinkamų sąlygų. Apginkluoti daug vietos šaulių irgi neįmanoma, mat pasienyje negausūs šaulių būriai, „nes pasienio zonos gyventojai, užsiimę kontrabanda, į šaulius nepriimami“. Siūlyta Onuškyje suformuoti būrį ir jį siųsti į numatytą vietą Panošiškyje. Be to, numatyta, kad ginklus ir mundiruotę ateityje galės laikyti Onuškyje statomuose šaulių namuose, šauliams galėtų pavesti ir turto priežiūrą⁴⁶.

1939 m. sausio 6 d. paskelbtas atsargos kareivių sušaukimas. Onuškio valsčiaus atsarginiai, gimę 1904–1918 m., turėjo susirinkti Onuškyje vasario 11 d.⁴⁷ 1939 m. gegužės mėn. visi apskrities valstybės tarnautojai turėjo duoti priesaiką arba iškilmingą pasižadėjimą, kad „nesigailėdamas savo jėgų, ginsiu Lietuvos Tautos ir Valstybės garbę, dirbsiu jų gerovei...“⁴⁸ Liepos 20 d. apskrities viršininkas, remdamasis Nepaprastojo meto įstatymu, uždraudė būti pasienyje 10 metrų zonoje be pasienio policijos leidimo, būti 1 kilometro zonoje asmenims nuo 17 metų be asmens dokumento, o nakties metu šioje zonoje leidžiama judėti tik savo sodyboje, be to, turintieji radijo imtuvus turėjo juos užregistruoti pasienio policijoje⁴⁹. Buvo registruojami stambesnių ūkių savininkų arkliai ir vežimai, kuriuos galėtų esant reikalui mobilizuoti karo reikmėms. Onuškio valsčiuje kaip tinkamos karo reikalams susisiekimo priemonės įregistruoti Miko Kšivoblocko (valdančio Vaickūniškių palivarką) arklys ir trys vežimai, Tomo Malijausko (valdančio Ramanāvos dvarą) trys vežimai, Jaroslavo Korevos (Zaciškių palivarko savininko) du vežimai, Elenos Sakalauskienės (Grinkavos palivarkas) vienas arklys ir vienas vežimas, Gabrio Sakalausko (Derionio palivarkas) vienas arklys ir du vežimai, Donato Malinausko (iki 1937 m. tebevaldžiusio net keletą dvarų) – du vežimai⁵⁰.

Kai 1939 m. rudenį Raudonajai armijai užėmus Vilniaus kraštą į Lietuvą ėmė plūsti lenkų pabėgėliai, Onuškio gyventojai juos užjautė ir priglaudė. Paskui nuo Vilniaus link Kauno pro Onuškę dieną ir naktį važiavo rusų technika, apsistodavo miestelio aikštėje. Aikštėje buvo šulinys su rankine pompa, kur rusų kareiviai prausėsi, pastatę du sargybinius su šautuvais, kad šulinio neužnuodytų⁵¹. Apie tuos įvykius atsiminimuose plačiai rašė ir kun. N. Švogžlys-Milžinas.

Valsčiaus teritorija ir gyventojai

1919 m. liepos 1 d. buvo priimtas Apskričių sienų ir jų centrų įstatymas, pagal kurį Trakų apskritį sudarė 17 valsčių, tarp jų Onuškio, Dusmenų, Rūdiškių, Semeliškių, Aukštadvario, Valkininkų⁵². Įstatymas apibrėžė ir tas teritorijas, kurių Lietuvos vyriausybė dar nekontroliavo.

Tačiau pasibaigus karui Onuškio valsčiaus teritorija atsidūrė Lietuvos pasienyje su Lenkija. Apskrities centrui išikūrus Kaišiadoryse, onuškietčiai atsidūrė naujosios Trakų (Kaišiadorių) apskrities atokiame paribyje. Nuo apskrities centro – Kaišiadorių – Onuš-

⁴⁶ LCVA, f. 500, ap. 1, b. 462, l. 10, 50–51.

⁴⁷ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 142, l. 32.

⁴⁸ Ten pat, l. 43.

⁴⁹ Ten pat, l. 55.

⁵⁰ LCVA, f. 500, ap. 1, b. 406, l. 11.

⁵¹ Pasakojo Eugenijus Cibarauskas, gim. 1931 m., gyvenęs Onuškyje iki 1941 m.

⁵² Vyriausybės žinios, 1919, liepos 26, Nr. 9, p. 7.

kis buvo nutolęs net apie 60 km⁵³. 1924 m. rugpjūčio 8 d. Trakų (Kaišiadorių) apskrities taryba patvirtino apskrities gyvenviečių (su valsčių ribomis) sąrašą, o tų pačių metų lapkričio 11 d. apskrities valsčių ribas patvirtino ir Savivaldybių departamentas⁵⁴.

Pagal 1923 m. vykusį visuotinį Lietuvos gyventojų surašymą, Onušio valsčiuje buvo 147 gyvenvietės, 1 728 sodybos (ūkiai) ir 10 304 gyventojai (vietovardžių rašyba netaisyta):

Alaburdiškių k.: 10 ūkių, 54 gyventojai;
Aleksandravos vnk.: 1 ūkis, 10 gyventojų;
Alekseikos vnk.: 2 ūkiai, 19 gyventojų;
Arlaučiznos vnk.: 2 ūkiai, 19 gyventojų;
Babiškės vnk.: 3 ūkiai, 28 gyventojai;
Bakaloriškių k.: 33 ūkiai, 167 gyventojai;
Bakaloriškės I vnk.: 2 ūkiai, 14 gyventojų;
Bakaloriškės II vnk.: 3 ūkiai, 14 gyventojų;
Bakaloriškių plv.: 1 ūkis, 18 gyventojų;
Bičiūnų k.: 32 ūkiai, 167 gyventojai;
Bytautonių dv.: 1 ūkis, 85 gyventojai;
Bytautonėlių k.: 5 ūkiai, 34 gyventojai;
Burbonių k.: 11 ūkių, 134 gyventojai;
Ceceliškės vnk.: 1 ūkis, 8 gyventojai;
Dageliškių k.: 9 ūkiai, 44 gyventojai;
Damanonių k.: 20 ūkių, 123 gyventojai;
Daugeliškės vnk.: 1 ūkis, 9 gyventojai;
Dembinos k.: 14 ūkių, 87 gyventojai;
Deronio vnk.: 3 ūkiai, 27 gyventojai;
Diržamonių k.: 20 ūkių, 105 gyventojai;
Donosų vnk.: 1 ūkis, 8 gyventojai;
Drabužnikų plv.: 1 ūkis, 8 gyventojai;
Dubialkos vnk.: 1 ūkis, 9 gyventojai;
Dusmenių bžk.: 62 ūkiai, 272 gyventojai;
Dusmenėlių k.: 50 ūkių, 273 gyventojai;
Fabrikos vnk.: 1 ūkis, 7 gyventojai;
Galaverknio vnk.: 6 ūkiai, 33 gyventojai;
Goranimaukos vnk.: 1 ūkis, 6 gyventojai;
Geceniškės vnk.: 4 ūkiai, 17 gyventojų;
Geluškių plv.: 1 ūkis, 6 gyventojai;
Genionių k.: 40 ūkių, 216 gyventojų;
Ginakiemio k.: 20 ūkių, 104 gyventojai;
Grendavių k.: 43 ūkiai, 235 gyventojai;
Grinkavos plv.: 1 ūkis, 18 gyventojų;
Grovinų vnk.: 4 ūkiai, 32 gyventojai;
Gruožnikų k.: 46 ūkiai, 246 gyventojai;
Gruožnikėlių k.: 24 ūkiai, 115 gyventojų;
Gudakiemio k.: 31 ūkis, 156 gyventojai;
Gudašių vnk.: 1 ūkis, 8 gyventojai;
Ignaciškės vnk.: 2 ūkiai, 5 gyventojai;
Ismonio vnk.: 11 ūkių, 66 gyventojai;
Iždagų k.: 8 ūkiai, 56 gyventojai;

Jankavičių dv.: 4 ūkiai, 39 gyventojai;
Jaroslaviškės vnk.: 1 ūkis, 9 gyventojai;
Jaroslaviškių plv.: 1 ūkis, 19 gyventojų;
Jočionių k.: 25 ūkiai, 149 gyventojai;
Juodklonio vnk.: 2 ūkiai, 13 gyventojų;
Jukniškių dv.: 14 ūkių, 70 gyventojų;
Jurgionių k.: 15 ūkių, 84 gyventojai;
Jurgionių dv.: 1 ūkis, 16 gyventojų;
Kaniūkų k.: 42 ūkiai, 224 gyventojai;
Kalėnų k.: 31 ūkis, 159 gyventojai;
Kareivonių dv.: 1 ūkis, 46 gyventojai;
Kazimeravos plv.: 1 ūkis, 5 gyventojai;
Kazokiškių Nauj. k.: 30 ūkių, 162 gyventojai;
Kietaviškės vnk.: 1 ūkis, 9 gyventojai;
Komaravos dv.: 3 ūkiai, 28 gyventojai;
Kreivakojos vnk.: 1 ūkis, 8 gyventojai;
Krokšlių vnk.: 1 ūkis, 7 gyventojai;
Kukiškių plv.: 1 ūkis, 9 gyventojai;
Lakinių vnk.: 1 ūkis, 5 gyventojai;
Lauzgionių k.: 21 ūkis, 121 gyventojas;
Lelivos (Lelijavos) vnk.: 1 ūkis, 7 gyventojai;
Leipunkų vnk.: 2 ūkiai, 8 gyventojai;
Marijanaukos vnk.: 1 ūkis, 18 gyventojų;
Migučionių k.: 31 ūkis, 155 gyventojai;
Mykutiškės vnk.: 1 ūkis, 6 gyventojai;
Modestavo dv.: 1 ūkis, 19 gyventojų;
Narvidiškių vnk.: 2 ūkiai, 18 gyventojų;
Naujagrapios vnk.: 1 ūkis, 13 gyventojų;
Navasodų vnk.: 1 ūkis, 10 gyventojų;
Nupronių k.: 12 ūkių, 123 gyventojai;
Onušio mstl.: 80 ūkių, 609 gyventojai;
Packiškės vnk.: 2 ūkiai, 15 gyventojų;
Pajodikės vnk.: 1 ūkis, 4 gyventojai;
Pajodikės vnk.: 5 ūkiai, 102 gyventojai;
Pakalnikų k.: 15 ūkių, 89 gyventojai;
Pakojos vnk.: 1 ūkis, 7 gyventojai;
Palelukių dv.: 8 ūkiai, 42 gyventojai;
Pamusių k.: 31 ūkis, 154 gyventojai;
Panosiškių k.: 58 ūkiai, 379 gyventojai;

⁵³LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 395, l. 345.

⁵⁴LCVA, f. 379, ap. 2, b. 990, l. 21, 24.

*Chmieliausko
gyvenamasis namas
Onuškyje. 1938 m.
Nuotr. Juozo
Timuko.
Iš Nacionalinio
M. K. Čiurlionio
dailės muziejaus
archyvo*

*Jono Buividavičiaus
gyvenamasis namas
Grendavės kaime.
1938 m.
Nuotr. J. Timuko.
Iš Nacionalinio
M. K. Čiurlionio
dailės muziejaus
archyvo*

Panosiškių k.: 24 ūkiai, 129 gyventojai;
Pasamakio k.: 20 ūkių, 132 gyventojai;
Patariškių k.: 12 ūkių, 50 gyventojų;
Petraučiznos vnk.: 1 ūkis, 4 gyventojai;
Pikčiūniškių k.: 6 ūkiai, 84 gyventojai;
Podžių k.: 29 ūkiai, 141 gyventojas;
Pojodnių vnk.: 1 ūkis, 6 gyventojai;
Ponikštės k.: 8 ūkiai, 41 gyventojas;
Pribonių k.: 14 ūkių, 68 gyventojai;
Promežio vnk.: 1 ūkis, 11 gyventojų;
Ragavo Kapčiaus vnk.: 2 ūkiai, 14 gyventojų;
Rakščios vnk.: 5 ūkiai, 33 gyventojai;
Ramosiškių k.: 12 ūkių, 82 gyventojai;
Remanavos k.: 18 ūkių, 93 gyventojai;
Remanavos dv.: 1 ūkis, 26 gyventojai;

Rudnios k.: 14 ūkių, 69 gyventojai;
Ruklabalio vnk.: 1 ūkis, 12 gyventojų;
Salų k.: 6 ūkiai, 48 gyventojai;
Samaukos vnk.: 2 ūkiai, 10 gyventojų;
Samnikų k.: 46 ūkiai, 251 gyventojas;
Samnikėlių k.: 4 ūkiai, 40 gyventojų;
Savaiciškės vnk.: 9 ūkiai, 44 gyventojai;
Semeniškių k.: 7 ūkiai, 34 gyventojai;
Skinimų vnk.: 13 ūkių, 92 gyventojai;
Skabeikių k.: 36 ūkiai, 179 gyventojai;
Smalių k.: 11 ūkių, 53 gyventojai;
Solomenkos k.: 6 ūkiai, 25 gyventojai;
Soloviškės vnk.: 1 ūkis, 11 gyventojų;
Spenglininkų k.: 26 ūkiai, 141 gyventojas;
Spindžių k.: 6 ūkiai, 40 gyventojų;

Staviškės vnk.: 1 ūkis, 9 gyventojai;
 Strielciškių k.: 22 ūkiai, 140 gyventojų;
 Šaparnės Sen. vnk.: 1 ūkis, 4 gyventojai;
 Šaparnės Nauj. plv.: 1 ūkis, 14 gyventojų;
 Šilaičių vnk.: 2 ūkiai, 13 gyventojų;
 Taučionių k.: 38 ūkiai, 197 gyventojai;
 Tolkuškių dv.: 2 ūkiai, 26 gyventojai;
 Tolkuškių k.: 18 ūkių, 104 gyventojai;
 Ustrioniškės vnk.: 2 ūkiai, 17 gyventojų;
 Utos k.: 17 ūkių, 101 gyventojas;
 Užolėjų k.: 16 ūkių, 86 gyventojai;
 Užtilčio vnk.: 6 ūkiai, 48 gyventojai;
 Vackiškės k.: 9 ūkiai, 63 gyventojai;
 Vaikantonių k.: 38 ūkiai, 225 gyventojai;
 Varlių k.: 15 ūkių, 105 gyventojai;
 Verbicikiškės vnk.: 3 ūkiai, 15 gyventojų;
 Vergakiemio k.: 39 ūkiai, 180 gyventojų;
 Veštarionių k.: 13 ūkių, 80 gyventojų;

Viktoriškės vnk.: 1 ūkis, 5 gyventojai;
 Voickūniškių k.: 9 ūkiai, 85 gyventojai;
 Voniškių k.: 5 ūkiai, 38 gyventojai;
 Voniškės vnk.: 4 ūkiai, 26 gyventojai;
 Zaciškės vnk.: 3 ūkiai, 21 gyventojas;
 Zaizdraukos vnk.: 6 ūkiai, 27 gyventojai;
 Zakarų plv.: 5 ūkiai, 13 gyventojų;
 Zakarų vnk.: 9 ūkiai, 35 gyventojai;
 Zapijovkos vnk.: 5 ūkiai, 20 gyventojų;
 Žakiškės vnk.: 1 ūkis, 32 gyventojai;
 Žaliosios k.: 10 ūkių, 71 gyventojas;
 Žežnyčios vnk.: 7 ūkiai, 42 gyventojai;
 Žilinciškių k.: 20 ūkių, 111 gyventojų;
 Žilinių k.: 16 ūkių, 76 gyventojai;
 Žilinių dv.: 7 ūkiai, 41 gyventojas;
 Žydabrasčio vnk.: 4 ūkiai, 21 gyventojas;
 Žukų vnk.: 1 ūkis, 14 gyventojų;
 Žuklėjų k.: 46 ūkiai, 215 gyventojų.

Onušio valsčius buvo pats tolimiausias Trakų (Kaišiadorių) apskrityje, o kai kurios jo gyvenvietės nuo apskrities centro ir artimiausios geležinkelio stoties – Kaišiadorių – buvo nutolusios daugiau nei 70 kilometrų. Pavyzdžiui, Onušio miestelis – 55 km, Dusmenų bažnytkaimis – 64 km, o Vaikantonių kaimas – net 74 km. Artimiausi valsčiaus kaimai buvo už 47 km nuo Kaišiadorių. Artimiausias paštas 1923 m. buvo Aukštādvaryje – nuo Dusmenų – už 22 km, o nuo Vaikantonių – 32 km⁵⁵.

Onušio valsčius buvo daugiatautis. Be dominuojančios lietuvių bendruomenės, jame gyveno ir žydų, lenkų, rusų, totorių. Tarpukario metais ypač aktualūs buvo lietuvių–lenkų santykiai, jų identiteto, kalbų vartojimo problemos. M. Krupavičius, 1919 m. paskelbtame straipsnyje „Medžiaga etnografinėms mūsų sienoms nustatyti“ lygindamas to meto ir 1857-ųjų duomenis, nurodė, kad Onušio parapija buvo „grynai lietuviška. Dabar apie trečdalis lenkiškai kalba“. Dusmenų parapija – „grynai lietuviška“⁵⁶. Kas tai lėmė? Galbūt tai, kad Dusmenų apylinkėse beveik nebuvo dvarų, kurie gana tankiai išsidėstę kitose, ypač šiaurinėje, valsčiaus dalyse. Tas tautybių margumas išliko ir tarpukariu. Onušio bažnyčioje lietuvių kalba galutinai įsigalėjo maždaug 1930 m. Tais metais į Onušį atvykęs naujasis nuovados viršininkas Kazimieras Čaplikas atsiminimuose rašė:

„Onušio bažnyčioje nuo ankstesnio laiko dar buvo likę dalis pamaldų lenkiškai, nors lenkų šiame valsčiuje buvo labai nedaug. Paakinau vietas tikinčiuosius, kad jie kreiptųsi į vyskupą ir visai atsisakytų tų lenkiškų pamaldų. Čia tuo metu buvęs klebonas Čibiras buvo sąmoningas tautietis, tai tokios progos ir telaukė. Jis man patvirtino, kad lenkiškai kalbančių parapijoje nedaug ir tie patys retai lanko bažnyčią. Dar pridūrė: „Jei ne lietuviai, tai lenkiškus pamokslus

⁵⁵ Lietuvos apgyventos vietos. Pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys, Kaunas, 1925, p. 396–398.

⁵⁶ Krupavičius M. Medžiaga etnografinėms mūsų sienoms nustatyti, *Lietuva*, 1919, geg. 13.

tekėtų sakyti sienoms.“ Lenkiškos pamaldos buvo panaikintos, bet dėl užsispyrimo keli lenkai jų reikalavo, prašė klebono atstatyti seną tvarką. Klebonas Čibiras pasiūlė labai taktiškai, jiems pasakydamas, kad jie susirinktų po lietuviškų apeigų, tuomet lenkiškas pamaldas jiems ir praves. Tačiau jie nesusirinkdavo, taip šis klausimas visiems laikams ir atkrito“⁵⁷.

Maždaug 1933–1934 m. buvo skaičiuojama, kurie Trakų apskrities kaimai yra lenkuojantys. Onušio valsčiuje tokiais įvardyti Viekštonys, Alabūrdiškės, Vėckišės, Pikčiūniškės, Dembinà, Jočiúnys, Pāsamanis, Nuprúnys, Bičiūnai, Griovinaĩ, Babiškiai, Peteriškės, Tolkiškės, Lausgėniai, Vėniškės, Zákoriai, Pajodzikiai, Karėivonys, Norvėdiškės. Domėtasi, ar šiuos kaimus pasiekia lietuviška spauda. Pasirodė, kad iš minėtų gyvenviečių Pāsamanis gaudavo net 11 lietuviškų laikraščių, o Nupronys, Zakoriai ir Pajodzikiai – nė vieno. Tiesa, tik Nupronių kaimas buvo laikomas ištisai lenkuojančiu. Kai kuriuose iš šių kaimų gyveno ir *patikimi lietuviai*: Norvėdiškėse – Antanas Zaleckas, Karėivonyse – Adomas Rapeika, Zákoriuose – Motiejus Balkus⁵⁸. Manoma, kad Onušio valsčiuje lenkuoja apie 15 proc. gyventojų – gerokai mažiau negu Vievio, Aukštadvario ir Semeliškių valsčiuose. Tačiau tokių nemažai buvo Onušio miestelyje, kaimuose sulenkėjimas mažiau iširtvintęs (pvz., Tėlkiškėse). Rašto autoriaus nuomone,

„pafrontės sulenkėjimą ir bendrai atsilikimą palaikė didelis tamsumas (yra kaimų, kur senesni žmonės nė vienas nemoka rašyti). Žemės nederlingumas ir ūkininkavimo primityvumas taip pat palaiko lenkybę. Šitos aplinkybės labai sunkina artintis prie aukštesnės kultūros. Žmonės nepasitiki savo jėgomis, laukia išganymo iš kitur“⁵⁹.

Kiti laikėsi nuomonės, kad Onušio valsčiuje lenkiškai kalba apie 40 proc. žmonių. Greičiausiai tai pulk. lt. Vlodo Žutauto, ėjusio Trakų apskrities komendanto pareigas, duomenys⁶⁰, o jis šį skaičių galėjo perimti iš Aukštadvario agronomo pranešimo, kuriame teigta, kad Onušio valsčiuje lenkiškai kalba 40, Semeliškių – 45, o Aukštadvario – net 60 proc. gyventojų ir kad lietuviškai kalbėti moka daug žmonių, *„bet kadangi taip įpratę, tai tarp savęs dauguma kalba lenkiškai“⁶¹.* Buvo skaičiuojamas kiekvieno kaimo pasiskirstymas pagal kalbą ir lyginamas su prenumeruojamų leidinių kalba (greičiausiai tai hipotetiniai Onušio pašto darbuotojo 1933 m. sudaryti duomenys): kaip 100 procentų lietuvių kalbą vartojantys nurodomi Bičiūnai, Daugėlišės (kaimas ir vienkiemis), Galāverknis, Gečioniškės, Grendavė, Grúožninkai, Gruožninkėliai, Gūdakiemis, Naūjos Kazėkiškės, Kietāviškės, Mikuliškės, Ramėšiškės, Pribúnys, Rakščià, Rūklabalis, Sámnninkai, Smaliaĩ, Spenglininkai, Taučiúnys, Tolkiškės (dvaras), Viktėriškės, Žūkljiai. Samáukoje ir Solomenkoje 99 procentai gyventojų kalba lietuviškai, po 1 procentą – lenkiškai. 95 procentai kalba lietuviškai Juknaičiuose, 90 proc. – Samninkėliuose, Ustroniškėse. Per pusę lietuviški ir len-

⁵⁷ Čaplikas K. *Saugojau žmonių gyvybę ir turta*, Kaunas, 2001, p. 84.

⁵⁸ LCVA, f. 500, ap. 1, b. 406, l. 255.

⁵⁹ *Ten pat*, l. 384.

⁶⁰ *Ten pat*, l. 391.

⁶¹ *Ten pat*, l. 460.

*Lietuvos Nepriklausomybės 10-mečio minėjimas Onuškyje. 1928 m. gegužės 15 d.
Iš J. Laurinavičiaus archyvo*

kiški (50 ir 50 procentų) kaimai – Alekseika, Arlaučizna, Gudāšiai, Júodaklonis, Kamaravà, Petraučizna, Ramošiškės, Zaciškės, Zapijuvka, Žalióji. Visiškai lenkiški – Aleksandravà, Babiškės, Dembina, Ismónys, Jankovicai, Jaroslāviškės, Jočionys, Lausgēniai, Navasōdai, Packiškės, Pakalniňkai, Pikčiūniškės, Ramanavà, Savaitiškės, Salóviškės, Ažuolijai, Vackiškės, Vaickūniškės, Žežnyčia. Įdomu, kad netgi šiuose kaimuose dalis gyventojų prenumeravo lietuvišką spaudą. Pavyzdžiui, maždaug po tiek pat lietuviškų ir lenkiškų leidinių prenumeravo Babiškėse, Dembinoje, Navasōduose, Pikčiūniškėse ir kitur, o Jankoviuose, kurie nurodyti visiškai lenkiški, buvo prenumeruojami 4 lietuviški spaudiniai ir tik vienas lenkiškas⁶². Tai rodo, kad Onušio paštinko pateikti hipotetiniai skaičiavimai greičiausiai neatitiko tikrovės. Žilinių pašto agentūros vedėjas V. Čenkus 1933 m. nebandė spėlioti procentų ir tenurodė, kokiomis kalbomis kaimuose prenumeruojami leidiniai. Pavyzdžiui, Puōdžių kaime prenumeravo 30 lietuviškų leidinių, Striēlčiškių – 25, Žilinuosē – 20, o lenkiškų – nė vieno. Tik Vōniškių kaime užsisakė 4, Pālielukio – 2 lenkiškus leidinius, o lietuviškų – nė vieno. Karėivonių kaime nebuvo nė vieno lenkiško leidinio, bet užsakytas žurnalas prancūzų kalba. Iš viso lietuviškų leidinių Žilinių apylinkėse užsakė 174 egz., o lenkiškų – 12 egz.⁶³ Dar mažiau lenkiškų leidinių prenumeravo Dusmenų pašto agentūroje, kuri aptarnavo 28 apylinkės kaimus. Jos vedėjas S. Čenkus 1933 m. savo aptarnaujamoje apylinkėje suskaičiavo tik 6 lenkiškus leidinius, o lietuviškų vien dusmeniškiai užsakė 23 egz.⁶⁴

1939 m. į Onušį atsikėlęs kun.
N. Švogžlys-Milžinas taip pat pastebėjo,
kad tautybių požiūriu parapija marga.

⁶² *Ten pat*, l. 424–425.

⁶³ *Ten pat*, l. 429.

⁶⁴ *Ten pat*, l. 430–431.

Šalia, jo manymu, visai lietuviškų Bičiūnų, Gruožninkų, Sámnikų ir kai kurių kitų kaimų buvo lenkiški Dembinos, Pajautos, Pasamanio, Ramanavos, Vaickūniškių kaimai (atkreiptinas dėmesys, kad 1933–1934 m. minimi kaimai ir 1939 m. kun. N. Švogžlio-Milžino išskirtos gyvenvietės sutampa tik iš dalies). Pačiame Onušio miestelyje nemažą dalį gyventojų sudarė žydai, kurie irgi buvo nevienodi. Pavyzdžiui, miestelio viešajame gyvenime išsiskyrė prekybininkas Josifas Baranovas, kuris atvykęs susipažinti su kun. N. Švogžliu-Milžinu, prisistatė taip: „*Ponas klebonas, aš esu izraelitas, bet dar daugiau lietuvis. Aš esu lietuvis patriotas dar labiau už kitus.*“ Kunigas pastebėjo ne tik tautinius, bet ir socialinius onuškiečių skirtumus⁶⁵.

1923 m. vykusio visuotinio Lietuvos gyventojų surašymo duomenimis, Onušio valsčiuje gyveno 10 304 gyventojai (iš jų 4 932 vyrai ir 5 372 moterys). Valsčius apėmė 436 kv. km, taigi gyventojų tankumas buvo 23,6 gyventojų viename kv. km⁶⁶. Iš viso valsčiuje suskaičiuotas 2 021 privatus ūkis (valstybinių ar visuomeninių ūkių nebuvo). Ūkiai suskirstyti pagal šeimos narių skaičių. Vienas šeimos narys buvo 79 ūkiuose, du – 158, trys – 251, keturi – 325, penki – 366, šeši – 327, septyni – 258, aštuoni – 137, devyni – 73, dešimt ir daugiau – 47 ūkiuose⁶⁷. Taigi didžiausią dalį sudarė penkių asmenų šeimos. Beveik pusė gyventojų buvo raštingi – mokėjo skaityti ir rašyti. Tiesa, tarp mokyklinio amžiaus (7–13 metų) vaikų tokių buvo tik apie ketvirtadalis⁶⁸.

1922 m. Trakų apskrities taryba gavo Alytaus apskrities valdybos raštus dėl dviejų Onušio valsčiuje buvusių kaimų priskyrimo Alytaus apskrīčiai: Skabeikių kaimo – Daūgų valsčiui, Žilinciškių kaimo – Pivašiūnų valsčiui. Šis prašymas buvo atmestas⁶⁹.

1924 m. rugpjūčio 8 d. Trakų (Kaišiadorių) apskrities taryba patvirtino apskrities valsčius sudarančių gyvenviečių sąrašą, kartu nustatė ir valsčių ribas⁷⁰. Onušio valsčių sudarė šios gyvenvietės (vietovardžių rašyba netaisyta): Alaburdiškės (k.), Arlauščizna (vnk., ribojosi su Aukštadvario vls.), Aleksandrava (vnk.), Alekseika (vnk.), Bytautonys (dv.), Bakaloriškės (plv.), Bakaloriškės (vnk.), Bakaloriškės II (vnk.), Bakaloriškės (k.), Babiškės (vnk.), Bytautonėliai (k.), Bičiūnai (k.), Burbonys (k.), Cecėliškės (vnk., ribojosi su Aukštadvario vls.), Dageliškės (k.), Damanonys (k., ribojosi „su lenkų siena“), Dembina (k.), Diržemonys (k.), Dusmenys (bžnk., ribojosi su Pivašiūnų vls.), Dusmenėliai (k.), Daugeliškės (vnk.), Danosai (vnk., ribojosi su Semeliškių vls.), Drabužinkai (vnk., ribojosi su Semeliškių vls.), Dubialka (vnk.), Deronys (vnk., ribojosi su Aukštadvario vls.), Fabrika (vnk.), Grendobės (k.), Gudakiemis (k.), Gruožnikai (k.), Gruožnikai II (k.), Ginakiemis (k.), Genionys (k.), Grovinai (vnk.), Gudašiai (vnk.), Garanimauka (vnk.), Galaverknis (vnk., ribojosi su Aukštadvario vls.), Geceniskės (vnk.), Gėluškės (plv.), Grinkava (plv.), Jačionys (k.), Jurgionys (k.), Jukniškės (dv., ribojosi su Aukštadvario vls.), Jankaviecai (dv.), Jurgionys (dv.), Jaraslaviškės (plv.), Ignaciškės (vnk.), Jaraslaviškės (vnk.), Ismonys (vnk., ribojosi „su lenkų siena“), Išdagai (vnk.), Juodaklonis (vnk.), Kaniūkai (k., ribojosi „su lenkų siena“),

⁶⁵ Kunigo Nikodemo Švogžlio-Milžino gyvenimas ir kūryba, sud. J. Kilčiauskienė, Kaunas, 2001, p. 80.

⁶⁶ Lietuvos gyventojai. Pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotinio gyventojų surašymo duomenys, Kaunas, 1923, p. 3.

⁶⁷ Ten pat, p. 11.

⁶⁸ Ten pat, p. 90.

⁶⁹ LCVA, f. 379, ap. 2, b. 583, l. 13.

⁷⁰ LCVA, f. 379, ap. 2, b. 990, l. 24.

Kalėnai (k., ribojosi „su lenkų siena“), Kareivonys (dv.), Kamarava (dv.), Kazimierava (plv.), Kukiškės (plv.), Kreivakojis (vnk.), Kietaviškės (vnk.), Krokšliai (vnk.), Lauzģionys (k.), Lakienai (vnk.), Lėliva (vnk.), Leipūnai (vnk.), Miguģionys (k.), Mikuciškės (vnk.), Madestava (dv., ribojosi su Aukštadvario vls.), Marijanauka (vnk.), Nupronys (k.), Naujos Kazokiškės (k.), Narkudziškės (dv., ribojosi su Aukštadvario vls.), Navasodai (vnk.), Naujagratys (vnk.), Onuškis (rašoma *Onušiškės*, miestelis), Pamusiai (k., ribojosi su Varėnos vls.), Panošiškės (k., ribojosi „su lenkų siena“), Panošiškės žydu (vnk., ribojosi „su lenkų siena“), Pakalnikai (k.), Pribonys (k., ribojosi „su lenkų siena“), Patariškės (k.), Pikciūniškės (k.), Packiškės (vnk.), Petraušģizna (vnk.), Promėžis (vnk.), Paklukai (dv., ribojosi „su lenkų siena“), Pasamovis (k.), Palėlukai (dv.), Puodģiai (k., ribojosi „su lenkų siena“), Pajuodģikiai (vnk.), Pajuodģikiai II (vnk.), Pajuodģikiai III (vnk.), Pamkģtis (vnk.), Pakojus (vnk.), Ramosiškės (k.), Ramanava (k.), Ramanava (dv.), Rakģčiai (vnk., ribojosi su Varėnos vls.), Ragavos Kapģcius (vnk.), Reznyģia (vnk.), Rudnia (k.), Ruklabilis (vnk.), Salai (k.), Samnikai (k.), Samnikėliai (k.), Skabeikiai (k., ribojosi su Daugų vls.), Semeniškės (rašoma *Semeliškės* greiģiausiai klaidingai, kaimas), Spengleninkai (k., ribojosi „su lenkų siena“), Strėlciškės (k., ribojosi „su lenkų siena“), Smaliai (k.), Solomenka (k.), Spindģiai (k.), Samauka (vnk.), Savaiciškės (vnk.), Soloviškės (vnk.), Skynimai (vnk.), Staviškės (vnk.), Šaparnia Sena (vnk.), Šaparnia Nauja (plv.), Šilaiģiai (vnk.), Tauģionys (k.), Tolkuškės (dv.), Tolkuškės (k.), Ūta (k.), Ustroniškės (vnk.), Uģolėja (k., ribojosi „su lenkų siena“), Uģtiltės (vnk.), Vackiškės (k.), Vaitkuniškės (k.), Vaikantonys (k., ribojosi su Daugų vls.), Varliai (k., ribojosi su Pivaģiūnų vls.), Voniškės (k.), Verdakiemis (greiģiausiai turėjo bŭti Vergakiemis, kaimas, ribojosi „su lenkų siena“), Vieģtartonys (k.), Verbiciškės (vnk.), Viktoriškės (vnk.), Voniškės (vnk.), Źalioja (k.), Źiliniai (k.), Źilinciškės (k.), Źuklėjai (k.), Zakarai (plv., ribojosi „su lenkų siena“), Zakarai (vnk., ribojosi „su lenkų siena“), Źiliniai (dv.), Zakiškės (vnk.), Zaciškės (vnk., ribojosi „su lenkų siena“), Zapijuvka (vnk.), Źukai (vnk.), Źydabrastis (vnk.), Zaizdrauka (vnk.)⁷¹.

1931 m. buvo pateikti visų gyvenvieģiŭ duomenys pagal Źemės rŭšis (pagal rŭšį buvo skaiģiuojami Źemės mokesģiai). Onuģkio valsģiuje iģ viso buvo 145 gyvenvietės, kuriose suskaiģiuoti 2 185 ūkiai. Iģ viso Źie ūkiai apėmė 24 061,15 ha Źemės⁷².

1934 m. Onuģkio valsģiaus seniŭnijas sudarė Źie kaimai:

1. Onuģkio seniŭnija: Onuģkio mst., Rŭklabilio pasoda, Bicicŭnų k., Riezniģios vnk., Lelyvos vnk., Lakinės pasoda, Mikuciģkiŭ vnk.;
2. Jukniģkiŭ seniŭnija: Jukniģkiŭ vnk., Zaciģkiŭ vnk., Arlausģiznos vnk. ir Vanagų k., Ramanavos k., Gudaģiŭ vnk., Juoģioniŭ k., Nuproniŭ k., Skinimŭ k., Kęģtuģiŭ k., Źaliojos k., Pasamovės k., Saviģkiŭ k., Peteriģkiŭ k., Babiģkiŭ vnk., Uztroniģkiŭ vnk., Vaickŭniģkiŭ k., Pajautos k., Mirgeliŭ k.;

⁷¹ *Ten pat*, l. 14–16.

⁷² LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 537, l. 108–109.

3. Gruožnykų seniūnija: Gruožnykų k., Salomenkos k., Smalių k., Spenglininkų k., Dagiliškių k., Navasodų k., Samnikėlių k., Ginakiemio k., Taučionių k., Marijanuvkos pasoda, Gruožnykėlių k.;
4. Panošiškių seniūnija: Panošiškių k., Žuklėjų k., Pribonių k., Soloviškių dv., Užulėjų k.;
5. Genionių seniūnija: Genionių k., Rudnios k. [įrašytas ir išbrauktas, prirašyta „nėra“], Ūtos k., Diržaminių k., Migučionių k.;
6. Tolkiškių seniūnija: Tolkiškių k., Pakalnykų k., Jaroslaviškių dv., Grinkavos dv., Darancų dv., Drabužnykų k., Drabužnykų dv., Donosų vnk., Sinkevičevos vnk., Tamoševos vnk., Lauzgenių k., Komaravos dv., Viktoriškių vnk., Zakaičių vnk., Krokšlių pasoda, Karaliūnų k., Modestavos dv., Bijūnų k.;
7. Žilinių seniūnija: Žilinių bžnk., Burbonių k., Vergakiemio k., Palelukių vnk., Salų k., Virbiciškių k., Užtilčių k., Pabalių k., Leipunkų vnk., Voniškių k., Kareivinių dv., Pajuodiškių vnk., Petrauskų k.;
8. Alaburdiškių seniūnija: Vackiškių k., Dimbinos k., Pikciūniškių k., Griovinių k., Aleksandravos vnk., Alaburdiškių k., Išdagų k., Viešartonių k., Šakiškių vnk., Juodklonio vnk., Promiezės vnk., Packiškių vnk., [prirašytas ranka tryliktas – Smetoniškių k.];
9. Skabeikių seniūnija [pieštuku išbraukta, prirašyta „nėra“]: Skabeikių k., Vaikantonių k., Žilinčiškių k., Rakščios k., Dusminėlių k.;
10. Gervinių seniūnija: Ismonių k., Gervinių k., Spindžių k., Ignaciškių vnk., Julijanavos vnk., Svainionių vnk., Ūtos vnk., Paulinavos vnk., Trakežerio vnk., Stanislavavos vnk.;
11. Grendavės seniūnija: Grendavės k., Gudakiemio k., Kazokiškių k., Antakalnio k., Samnykų k., Semeniškių k., Gegioniškių k., Alekseikos vnk., Savaiciškių k., Galaverknio k., Panošiškių-Žydkaimio k., Alkaičių vnk.;
12. Dusmenų seniūnija: Dusmenų bžnk., Zaizdraukos k., Ponykščių k., Varlių k., Jurgionių k. ir dvaras, Žydabraščio k., Ramošiškių-Stoniškių k., Bakaloriškių k.;
13. Kaniūkų seniūnija: Kaniūkų k., Damanonių k., Kalėnų k., Bytautonėlių k., Radžiūnų k., Bytautonių dv.⁷³

Apie šių seniūnijų seniūnus rašoma kitame skyriuje.

1932 m. valsčiaus viršaitis teigė, kad Onuškiečio valsčiaus plotas – 36 408,63 ha (iš jų 24 610,63 ha ūkininkų žemės ir kito nekilnojamojo turto ir 11 798 ha valstybinių miškų ir ežerų). Taigi valstybiniai

⁷³LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 179, l. 32.

miškai ir ežerai sudarė apie trečdalį valsčiaus teritorijos (miškai – 10 200 ha, ežerai – 1 598 ha)⁷⁴. 1935 m. Onušio valsčiaus teritorija apėmė 34 560 ha, čia gyveno 12 102 gyventojai⁷⁵. Onušio miestelyje su priemiesčiais 1932 m. buvo 726 gyventojai⁷⁶, o pagal tautybes 1937 m. Onušio miestelyje gyveno 286 lietuviai, 175 žydai, 5 rusai, 4 totoriai⁷⁷.

1939 m. rudenį Lietuva atgavo Vilniaus kraštą. Buvo sudaryta administracinio pertvarkymo komisija. Ji pasiūlė apskrities centrą perkelti iš Kaišiadorių į Trakus, beveik visus apskrities valsčius palikti Trakų apskrityje, o Kruonio valsčių prijungti prie Kauno apskrities, kad šio valsčiaus gyventojams būtų patogiau pasiekti apskrities centrą⁷⁸. Spalio mėnesį Trakų apskrities valdyba Savivaldybių departamentui teigė, kad labiausiai nuo Trakų miesto nutolę Kruonio ir Žaslių valsčiai galėtų būti priskirti Kaūnui, tačiau jų gyventojai to nenorėjo⁷⁹. Onušio valsčiaus gyventojams apskrities centro perkėlimas iš Kaišiadorių į Trakus buvo naudingas ir palengvino susisiekimo galimybes su nauju (tiksliau – vėl sugražintu senuoju istoriniu) administraciniu ir kultūriniu centru.

Onušio vietovės gamtinę ir istorinę *credo* galima trumpai apibrėžti 1939 m. spaudoje išsakytais dviem sakiniais:

„Onušio parapija – būdinga Dzūkijos provincija: čia kalnuota žemė, smėlingi su žvyriumi laukai, visur pilna titnagų, sausi šilai, smulkūs ūkiai. Čia Trakų žemės širdis“⁸⁰.

Onušio valsčiaus savivaldybės susikūrimas

Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, vokiečiai iš Onušio išsikraustė 1918 m. gruodžio mėnesį (iš kitų apskrities vietų kur kas vėliau, pavyzdžiui, iš Kaišiadorių tik 1919 m. liepos 7 d.)⁸¹. Tuo laiku, kaip ir kitose Lietuvos vietose, kūrėsi parapijų arba valsčių komitetai, kurie ir perėmė į savo rankas vietos valdžią. Daugumoje Trakų apskrities parapijų šiuos komitetus dažniausiai inicijavo parapijų kunigai, tačiau, skirtingai nei kitur, Onušio parapijos klebonas kun. Puzyriauskas buvo prolenkiškos orientacijos (*„buvo renkami į komitetą tokie asmenys, kurie buvo artimi kun. Puzyriauskui, todėl parapijos komitetas buvo sudarytas iš lenkų darbininkų, nors šiaip dauguma gyventojų yra lietuviai“*). Parapijos komitetas iš besitraukiančių vokiečių išpirko jų baldus ir inventorių. Lygia greta su Onušio parapijos komitetu susikūrė ir lietuviškas Dusmenų parapijos komitetas, kuriam vadovavo Juozas Kuklys. Šis komitetas palaikė ryšius su besikuriančios Lietuvos valstybės valdžia, o Onušio komitetas – su lenkais. Ir Onušio, ir Dusmenų komitetai tvarkai palaikyti organizavo miliciją. Manoma, kad Dusmenų milicijai apginkluoti šautuvų gauta iš Lietuvos vyriausybės, o Onušio – iš Vilniaus lenkų komiteto. 1919 m. sausio 14 d. ši regioną užėmė bolševikinės Rusijos kariuomenė ir sudarė savo komitetą tik Onušio miestelyje – vietos komitetai nustojo veikti (revkomo pirmininkas buvo

⁷⁴LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 537, l. 74.

⁷⁵LCVA, f. 379, ap. 3, b. 27, l. 116.

⁷⁶LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 43, l. 90.

⁷⁷LCVA, f. 379, ap. 3, b. 28a, l. 74.

⁷⁸LCVA, f. 379, ap. 3, b. 44, l. 16.

⁷⁹Ten pat, l. 188.

⁸⁰Onuškis, XX amžius, 1939, rugpj. 31, Nr. 187, p. 11.

⁸¹Stosiūnas B. Rytų Lietuvai besikuriant, *Karo archyvas*, Kaunas, 1938, t. 9, p. 294.

Alfonsas Lebednykas, nariai – Jurgis Andriulionis, Kazys Griškevičius, Juozas Kuklys, Petras Šlaičiūnas, Vladas Paulauskas, Kazys Junevičius ir kiti)⁸². 1919 m. balandžio 22 d. Onuškio miestelį ir valsčių užėmė lenkų kariuomenė ir išbuvo čia iki 1920 m. liepos.

Pasitraukus lenkam, policijos nuovados viršininkas Juzukonis sukvietė Onuškio valsčiaus gyventojus ir *„pravedė rinkimus valsčiaus valdybos paprastu balsavimu“*. Valsčiaus viršaičiu buvo išrinktas Mečius (Mečislovas) Stankevičius – buvęs knygnešys, kurio atminimo paminklas stovi Onuškio kapinėse. Valsčiaus sekretoriumi liko Kazys Griškevičius, kuris šias pareigas ėjo ir lenkų okupacijos metu. Nuo to laiko susikūrė bendra valsčiaus administracija, apėmusi ir Onuškio, ir Dusmenų parapijas. Valsčiaus ribos beveik atitiko prieš Pirmąjį pasaulinį karą buvusio valsčiaus ribas – apie 30 kilometrų ilgio ir 16 kilometrų pločio teritorija, kurioje gyveno apie 10 000 gyventojų. Be to, 1923 m. panaikinus neutraliąją zoną, prie Onuškio valsčiaus priskirta dalis Valkininkų valsčiaus su 2 000 gyventojų. 1920–1924 m. dėl lėšų stokos nedaug tenuveikta. 1925 m. pagerėjus padėčiai, įsigyta rašomoji mašinėlė, įrengtas telefonas, 1926 m. suremontuoti valsčiaus valdybos pastatai⁸³.

1920 m. Trakų apskrities valdyba prašė Savivaldybių departamento *„parėdymo kaip galima greičiau užmokėti valsčiams algas, o jei ne, tai nurodyt, kaip su jais pasieltgt, nes visų valsčių tarnautojai atsikako toliau be užmokesnio darbuotis“*. Valsčių tarnautojams atlyginimas buvo nesumokėtas už 2–5 mėnesius⁸⁴. 1922 m. Onuškio valsčiaus viršaitis apskrities tarybai pateikė reikalavimą, kad reikalingas kitas raštvedžio padėjėjas⁸⁵. Tame pačiame apskrities tarybos posėdyje buvo svarstomas ir Onuškio valsčiaus tarybos prašymas apmokėti Onuškio mokyklos ūkines išlaidas (278 auks.) ir sargo atlyginimą (480 auks.), tačiau apskrities taryba atsakė, kad šias išlaidas turinti apmokėti pati valsčiaus valdyba⁸⁶.

1928 m. apibendrinant pirmąjį nepriklausomybės dešimtmetį konstatuota, kad Onuškio valsčiaus keliai buvo taisomi pačių gyventojų kaip *„natūralė prievole“*, socialine apsauga rūpintasi tiek, kad apmokėtas beturčių gydymas, švietimo srities darbai – 1922 ir 1924 m. buvo išlaikomos septynios pradžios mokyklos, o 1925–1926 m. – dvi mokyklos⁸⁷.

Beje, įdomu, kad 1931 m. oficialiai ant valsčiaus blankų valsčiaus pavadinimas dar buvo rašomas „Onušiškio valsčiaus valdyba“, o nuo 1932 m. – „Onuškio valsčiaus savivaldybė“.

Valsčiaus valdyba ir taryba

Onuškio valsčiaus savivaldybės administraciją sudarė valsčiaus valdyba ir taryba. Valdyba buvo vykdomoji institucija, kurią sudarė viršaitis, viršaičio padėjėjas, kasininkas ir raštininkas. Vietos gyventojai, sprenddami savo reikalus, dažniausiai su jais ir susitikdavo, kad tapatino juos su valdžia (artimiausias valdžios atstovas, tiesa, buvo seniūnas, bet jo pareigos buvo daugiau visuomeninės). Pagal 1924 m. priimtą savivaldos įstatymo pakeitimą viršaitį tvirtindavo apskrities viršininkas iš trijų valsčiaus tarybos pasiūlytų kandidatų. Pagal 1931 m. įsta-

⁸² Miškinis A. Onuškis, *Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2002, kn. 1, p. 201.

⁸³ LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1775, l. 19–21.

⁸⁴ LCVA, f. 379, ap. 2, b. 180, l. 58.

⁸⁵ LCVA, f. 379, ap. 2, b. 538, l. 3.

⁸⁶ *Ten pat.*

⁸⁷ LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1775, l. 10–11.

tymų pakeitimus valsčiaus tarybą sudarė viršaitis ir seniūnijų atstovai. Valsčiaus savivaldybė rūpinosi beveik visais valsčiaus reikalais – švietimu, socialine globa, statybų priežiūra, švaros palaikymu, keliais, tiltais, turgavietėmis, visuomenine tvarka, organizavo viešuosius darbus, skirstė gyventojams prievolės (pirmiausia – vietinių kelių tvarkymo) ir t. t.⁸⁸

Skyriuje apie valsčiaus susikūrimą minėta, kad pirmuoju Onušio valsčiaus viršaičiu 1920 m. tapo Mečislovas Stankevičius. M. Stankevičius (1877–1953) – buvęs knygnešys, dirbęs staliumi ir vargonininku; 1923 m. per žemės reformą gavo 16 ha žemės buvusiam Zapijovkos palivarke (ši kaimą naujakuriai pavadino Kęstučiais)⁸⁹; 1933 m. jam paskirta 30 Lt valstybinė knygnešio pensija ir apdovanotas medaliu. Ši medalių knygnešys labai vertino ir prašė vaikų, kad palaidotų kartu su juo⁹⁰.

1923–1924 m. komisijose dėl varžytinių minimi Onušio valsčiaus valdybos atstovai M. Stankevičius ir Petras Žylyonis⁹¹. 1926 m. pavasarį minimi Onušio valsčiaus valdybos atstovas Juozas Bingelis⁹² ir valsčiaus sekretorius Kazys Vitkūnas⁹³. 1927 m. vasarą – valsčiaus valdybos atstovė Uršulė Zaikaitė⁹⁴ ir valsčiaus viršaitis Jonas Velička⁹⁵.

Po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo šalyje palaipsniui išgalėjo prezidento valdžia. Lietuvos politinis gyvenimas nebebuvo toks demokratiškas kaip parlamentarizmo laikotarpiu, tačiau kartu tapo mažiau chaotiškas. Valstybės valdymą, pagrįstą partinės demokratijos principu, pakeitė labiau centralizuotas vyriausybės valdymas siekiant didesnio veiklos efektyvumo. 1927 m. pradžioje Trakų (Kaišiadorių) apskrities viršininkas A. Steikūnas pateikė visų apskrities valsčių viršaičių charakteristikas, kurios buvo gana neigiamos („pareigas atlieka silpnai“, „išsilavinimo silpno“, „pareigoms netinka“, „gudrus, pasitikėti juomi negalima“, „mėgsta išgerti“, „valdžiai ištikimas, bet apsileidęs tarnyboje“...). Kaip pareigoms netinkantis, nors ir „valdžiai ištikimas“, įvardijamas ir Onušio viršaitis Jonas Velička⁹⁶. Policijos nuovados viršininkas viršaitį charakterizavo panašiai, dar pridūrė, kad jis yra „lietuois, dešiniųjų pažiūrų, nepolitikuoja, pareigų nesupranta...“⁹⁷ Suabsoliutinti šių charakteristikų nereikėtų, bet jos rodo, kad po perversmo norėta matyti ne tiek lojalius, kiek tinkamų darbui gebėjimų turinčius žmones.

Po 1929 m. savivaldos rinkimų Onušio valsčiaus viršaičiu tapo Juozas Bingelis. Jis apskrities viršininko buvo apibūdintas kaip „lietuois, tautininkų sąjungos narys, prityręs savivaldybininkas, doras, pakankamai išsilavinęs“⁹⁸. 1935 m. sudarytoje J. Bingelio trumpoje biografijoje minima, kad jis gimė 1892 m., baigė pradžios mokyklą, turėjo 11 ha žemės (bendro valdymo), savivaldoje 5 metus dirbo raštininku ir 6 metus viršaičiu, už viršaičio pareigas gaudavo 200 Lt. 1932 m. buvo apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino 3-iojo laipsnio medaliu⁹⁹. Apie tai netgi paskelbta žinutė „Lietuvos žiniose“, kuri vadinosi „Viršaitis apdovanotas Gedimino ordenu – už pasidarbavimą ir

⁸⁸ <http://eais-pub.archyvai.lt/eais/faces/pages/forms/search/F3001.jspx>; žiūrėta 2014 07 02.

⁸⁹ Kaluškevičius B., Misius K. *Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai. 1864–1904 m.*, Vilnius, 2004, p. 437.

⁹⁰ Kulikienė J., Laurinavičius J. *Trakų krašto knygnešiai*, Trakai, 1990, p. 17.

⁹¹ LCVA, f. 1247, ap. 4, b. 380, l. 157.

⁹² LCVA, f. 1579, ap. 1, b. 48, l. 26.

⁹³ *Ten pat*, l. 28.

⁹⁴ *Ten pat*, l. 45.

⁹⁵ *Ten pat*, l. 49.

⁹⁶ LCVA, f. 394, ap. 2, b. 1185, l. 36.

⁹⁷ *Ten pat*, l. 34.

⁹⁸ LCVA, f. 379, ap. 3, b. 19 a, l. 288.

⁹⁹ LCVA, f. 379, ap. 3, b. 26, l. 98.

Valsčiaus valdybos pastatas. Prie vartelių su Gedimino stulpais stovi tarnautojai, centre – Onušio viršaitis Antanas Petrauskas. Nuotr. A. Karlono. Iš J. Laurinavičiaus archyvo

*stropų pareigų ėjimą*¹⁰⁰. 1929 m. valsčiaus sekretorius buvo Matas Kazinskas¹⁰¹. Tais pačiais metais minimas ir valsčiaus savivaldybės atstovas J. Matonis¹⁰².

1932 m. Onušio valsčiaus viršaičio padėjėju dirbo Petras Bubelevičius. Tuo laiku Onušio valsčiaus tarybos nariai buvo Jonas Andriulionis, Silvestras Dusevičius, Juozas Pilius, Mykolas Palubinskas, Jonas Arlauskas, Jonas Blažonis, Juozas Korsakas, Ignas Adlys, Feliksas Balkus, Domininkas Narkevičius, Antanas Petrauskas¹⁰³. Tais pačiais metais valsčiaus sekretoriumi dirbo Juozas Vaicekauskas¹⁰⁴.

1934 m. spalio 19 d. susirinko nauja (ir iki 1940 m. okupacijos faktiškai paskutinė) Onušio valsčiaus taryba. Posėdyje dalyvavo 13 (iš 13) valsčiaus tarybos narių, kurie buvo išrinkti savo seniūnijų sueigose. Posėdžiui pirmininkavo Ignas Adlys, kiti nariai – Jonas Sveickackas, Jonas Montvila, Jonas Čenkus, Antanina Maziliauskaitė, Juozas Pilius, Vladas Kareiva, Kazys Apačionka, Antanas Zdanavičius, Feliksas Balkus, Juozas Bingelis, Selvestras Dusevičius, Aleksas Dragūnas. Taip pat posėdyje dalyvavo apskrities viršininkas Juozas Merkys. Pirmiausia buvo renkami du atstovai nuo Onušio valsčiaus į Trakų (Kaišiadorių) apskrities tarybą. Iš pasiūlytų penkių kandidatų (iš valsčiaus tarybos narių) aštuonis balsus gavo S. Dusevičius. Net trys kandidatai gavo po 5 balsus ir burtai lėmė, kad apskrities tarybos nariu tapo L. Lelešius. Paskui slaptu balsavimu buvo nustatytas atlyginimas būsimam viršaičiui. Vienbalsiai nutarta mokėti po 250 Lt per mėnesį (nuo 1935 m. sausio 1 d., o iki tol paliktas ankstesnės kadencijos viršaičiui mokėtas 300 Lt atlygis). Trečiasis posėdžio klausimas – viršaičio rinkimai. Iš pasiūlytų keturių kandidatų (A. Petrausko, K. Valatkevičiaus, S. Aukštuolio ir J. Baranausko) net 10 balsų gavo A. Petrauskas. Iš penkių pasiūlytų kandidatų viršaičio padėjėju išrinktas Juozas Baranauskas (50 metų, iš Rakščios k.)¹⁰⁵. Visi balsavimai valsčiaus tarybos posėdyje vyko slaptai¹⁰⁶.

Nuo 1934 m. viršaitis buvo renkamas jau ne trejiems, o septyneriems metams. Viršaičiams suteikta teisė priimti ir atleisti iš pareigų visus vals-

¹⁰⁰ Viršaitis apdovanotas Gedimino ordinu, *Lietuvos žinios*, 1932, geg. 25, Nr. 117, p. 4.

¹⁰¹ LCVA, f. 1579, ap. 1, b. 48, l. 103.

¹⁰² *Ten pat*, l. 104.

¹⁰³ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 97, l. 21.

¹⁰⁴ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 43, l. 2.

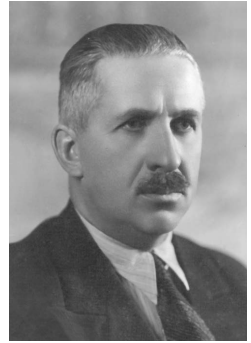
¹⁰⁵ *Ten pat*, l. 116.

¹⁰⁶ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 179, l. 133.

čiaus savivaldybės tarnautojus (anksčiau valsčiaus sekretorių priimdavo apskrities viršininkas). 1934 m. rugsėjo mėnesį jau buvo žinomos būsimų viršaičių kandidatūros. Daugumoje iš devynių Trakų apskrities valsčių buvo numatyta, kad liks esami viršaičiai, o Onuškyje – naujas. Onuškio valsčiaus viršaičiu numatytas A. Petrauskas, gimęs 1892 m., baigęs 4 klases, turėjęs 11 ha žemės. Valstybės tarnyboje jis buvo jau nuo 1925 m., nors neturėjo valstybinių apdovanojimų¹⁰⁷. A. Petrauskas politikoje nebuvo naujokas: nuo 1929 m. buvo valsčiaus tarybos narys, taip pat Trakų apskrities tarybos narys. Be to, apskrities viršininkas išskyrė ne tik A. Petrausko lietuviškumą, priklausymą Tautininkų sąjungai, žvalgo veiklą (tai buvo išskirtinė pasienio civilių gyventojų galimybė prisidėti prie valstybės kūrimo), bet ir apibūdino jį kaip tinkamai išsilavinusį ir turintį tarp gyventojų gerą vardą. Įdomu, kad apskrities viršininkas, charakterizuodamas A. Petrauską, matė būtinybę pridėti, kad jis „*dainininko p. Kipro Petrausko brolis*“. 1936–1940 m. A. Petrauskas buvo IV Seimo narys. Jame tebuvo 49 atstovai, išrinkti nuo apskričių ir miestų tarybų, taigi onuškietis A. Petrauskas Seime greičiausiai atstovavo visą Trakų apskritį.

Buvusį Onuškio valsčiaus viršaitį J. Bingelį numatyta perkelti dirbti Aukštadvario valsčiaus viršaičiu, nes „*tinkamesnio čia nėra*“¹⁰⁸. 1935 m. Onuškio valsčiaus viršaičio padėjėju dirbo Bronius Buividavičius¹⁰⁹. Esama duomenų, kad viršaitį jis pavaduodavo ir 1939 m. Jis buvo gimęs 1896 m., lietuvis, vedęs, katalikas, išsilavinimas – „*namų mokslo*“, kaip ir viršaitis turėjo 11 ha žemės. Viršaičio padėjėjo darbas nebuvo nuolatinis, jis dirbdavo tada, kai reikėjo pavaduoti viršaitį (pavyzdžiui, jo atostogų metu) ir už darbo dieną gaudavo 5 Lt¹¹⁰. Kurį laiką Onuškio valsčiaus sekretoriumi dirbo Vincas Šibonis¹¹¹. 1939 m. rugsėjo mėn. Onuškio valsčiaus savivaldybės sekretoriumi dirbo Mykolas Šlepetyš, savivaldybės raštininku – Moizėšius Stadalnykas¹¹².

1934 m. spalio 13 d. apskrities valdyba nustatė atlyginimo minimumą Onuškio valsčiaus viršaičiui ir sekreto-

Onuškio viršaitis
Antanas Petrauskas.
1937 m.
Iš J. Laurinavičiaus
archyvo

Onuškio viršaitis Antanas Petrauskas (stovi pirmas iš kairės), du asmenys neatpažinti, Onuškio seniūnas Antanas Aleksa (pirmas iš dešinės). Iš J. Laurinavičiaus archyvo

¹⁰⁷ LCVA, f. 379, ap. 3, b. 26, l. 99.

¹⁰⁸ LCVA, f. 379, ap. 3, b. 19a, l. 288.

¹⁰⁹ Ten pat, l. 116.

¹¹⁰ Ten pat, l. 99.

¹¹¹ Ten pat, l. 116.

¹¹² Ten pat, l. 1953.

riui. Jiems mokėjo po 250 Lt, tačiau sekretoriui papildomai buvo skiriamas butas, padengiamos kuro ir šviesos išlaidos¹¹³.

1937 m. pavasarį vidaus reikalų ministras nurodė savivaldybėms pakelti tarnautojų atlyginimus mokant trejų metų ir vaikų priedus, nes „*paskutiniu metu jaučiamas žymus ekonominis atkūtimas. Krašte pakilo kaip pramonės, taip ir žemės ūkių produktų paklausa. Bet ryšium su šiuo pakilo ir pragyvenimo minimumas...*“¹¹⁴.

Galima pastebėti, kad Onuškio valsčiaus valdžios pasikeitimai atspindėjo ir to meto Lietuvos raidos tendencijas. Lietuvoje prisimenamas laikotarpis „prie Smetonos“. Galime įvardinti ir skirtingus Onuškio laikus „prie“ M. Stankevičiaus, J. Veličkos, J. Bingelio ar A. Petrausko.

Seniūnijos ir seniūnai

Pagal 1924 m. įstatymo pakeitimus mažiausiu Lietuvos teritorinio padalijimo vienetu tapo seniūnijos (savivaldos grandį sudarė seniūnijos–valsčiai–apskritis). Seniūnijos teritorijai buvo priskirtos kelios artimiausios gyvenvietės, atsižvelgiant į gyventojų skaičių ir geografinę padėtį. Seniūnijos gyventojų sueigoje (krivulėje) iš saviškių buvo renkamas seniūnas, jo padėjėjas ir seniūnijos atstovas į valsčiaus tarybą, svarstomi kiti gyventojams aktualūs klausimai. Onuškio valsčiuje buvo 19 seniūnijų, o vėliau jų sumažėjo iki 13.

1927 m. balandžio 9 d. Onuškio policijos nuovados viršininkas pateikė devyniolikos valsčiaus seniūnijų seniūnų trumpas charakteristikas: Grendavės seniūnas Ignas Piliauskas – „*kairiųjų pažiūrų, matyti, nepatenkintas esama valdžia...*“; Onuškio miestelio seniūnas Antanas Aleksa – „*lietuvis, nepolitikuoja, vidutinio išsilavinimo, pareigoms atitinka, gerai jas atlieka*“; Jūkniškių seniūnas Modestas Kazlauskas – „*lenkas, neraštingas, neaiškus politinio nusistatymo, kaip seniūnas netinka pareigoms*“; Vackiškių seniūnas Daminas Narkevičius – „*lenkuojantis, vidutinio išsilavinimo, pareigas atlieka pakenčiamai*“; Dusmenėlių seniūnas Jonas Geisčiūnas – „*lietuvis, pareigas atlieka gerai*“; Dusmenų seniūnas Bronius Kantakevičius – „*lietuvis, neaiškus politinio nusistatymo, pareigas netinkamai atlieka*“; Vaikantonių seniūnas Juozas Griška – „*lietuvis ir pareigas atlieka gerai*“; Genionių seniūnas Vincas Žemaitis – „*lietuvis, vidutinio išsilavinimo, politikuojant nepastebėtas, kaip seniūnas yra geras*“; Vėrgakiemio seniūnas Stasys Verseckas – „*lietuvis, vidutinio išsilavinimo, politikuojant nepastebėtas, kaip seniūnas yra geras*“; Damononių seniūnas Petras Karčiauskas – „*lietuvis, vidutinio išsilavinimo, kaip seniūnas yra pakenčiamas*“; Žilinių seniūnas Stasys Repeika – „*lietuvis, politikuojant nepastebėtas, pareigoms visai netinka*“; Samninkų seniūnas Petras Karčiauskas – „*menko išsilavinimo, politikuojant nepastebėtas, kaip seniūnas silpnas*“; Gūdakiemio seniūnas Audrius Vonsevičius – „*lietuvis, pareigų nesupranta ir visai netinka užimamai vietai*“; Panošiškių kaimo seniūnas Andrius Kasparavičius – „*lietuvis, beraštis, netinkamas seniūnas*“; Panošiškių–Žydkaimio seniūnas Yoselis Volkovickas – „*išsilavinęs, nepolitikuoja, pareigas atlieka gerai*“; Tolkiškių seniūnas Antanas Švabauskas – „*lenkas, politikuojant nepastebėtas, kaip seniūnas netinka*“; Gruožninkų seniūnas Jonas Voveris – „*lietuvis, vidutinio išsilavinimo, neaiškus politinio nusistatymo <...>, pareigoms visai netinka*“; Bytautonių seniūnas Pranas Rusas – „*lietuvis, bet*

¹¹³ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 179, l. 49.

¹¹⁴ LCVA, f. 379, ap. 3, b. 723, l. 16.

netinkamas“; Skabeikių seniūnas Stasys Narkevičius – „lietuvis, vidutinio išsilavinimo, politikuojujant nepastebėtas, kaip seniūnas pakenčiamas“¹¹⁵.

Kai XX a. ketvirtajame dešimtmetyje Onušio valsčių sudarė 13 seniūnijų, seniūnijai vidutiniškai teko mažiau negu 1 000 gyventojų, ji apimdavo apie 10 gyvenviečių. Už darbą seniūnai gaudavo apie 30 Lt per mėnesį. Atlyginimas būdavo nustatomas prieš seniūno rinkimus, todėl galėjo keistis. Nors seniūno pareigos nebuvo etatinės, tačiau buvo manoma, kad joms reikia skirti maždaug tris dienas per savaitę. Seniūnas geriausiai žinojo savo seniūnijos reikalus, įteikinėjo gyventojams visokius raštus, pranešimus, raginimus, prižiūrėjo vietinių kelių ir tiltų tvarkymą ir t. t. Atsitikus kokiam svarbiam įvykiui, žmonės pirmiausia kreipdavosi į seniūną.

1932 m. pradžioje Onušio valsčiuje dirbo šie seniūnai ir seniūnų pavaduotojai:

1. Onušio (seniūnas Antanas Aleksa, jo pavaduotojas Petras Žilionis, seniūnijoje – 1 017 gyventojų);
2. Jukniškių (Petras Bubelevičius ir Stasys Pšerackas, gyventojų – 1 167);
3. Tolkiškių (Mykolas Palubinskas ir Petras Kairys, gyventojų – 605);
4. Gervinių (Jonas Arlauskas, Petro, ir Jonas Arlauskas, Juozo, gyventojų – 343);
5. Panošiškių (Salva Čiupala ir Juozas Saulėnas, gyventojų – 746);
6. Grendavės (Motiejus Tubinė ir Juozas Velička, gyventojų – 1 160);
7. Gruožninkų (Šimas Barišauskas ir Juozas Korsakas, gyventojų – 973);
8. Kaniūkų (Stasys Aliukonis ir Petras Karčiauskas, gyventojų – 728);
9. Žilinių (Antanas Zalieckas ir Antanas Matukevičius, gyventojų – 710);
10. Genionių (Feliksas Balkus ir Feliksas Stadalnykas, gyventojų – 815);
11. Skabeikių (Pranas Šilalė ir Urbonas Šilanskas, gyventojų – 841);
12. Dusmenų (Juozas Pilius ir Jonas Geisčiūnas, gyventojų – 836);
13. Alaburdiškių (Daminas Narkevičius ir Izidorius Dulskas, gyventojų – 513).

Nurodyti 10 454 gyventojai, tačiau pieštuku prirašyti dar 800 ir suskaičiuota iš viso 11 254; pieštuku prirašyta pastaba, kad 1923 m. buvo 10 304, 1929 m. – 9 089, o pasų išduota 5 650¹¹⁶.

Baigiantis seniūnų kadencijai ir ruošiantis naujiems rinkimams, 1934 m. rugsėjo 7 d. susumuota, kiek mokama valsčiaus seniūnams. Mat seniūnų alga turėjo būti patvirtinta iki naujos kadencijos seniūnų išrinkimo. Seniūnų alga buvo nustatyta atsižvelgiant į seniūnijos gyventojų skaičių, atstumą nuo valsčiaus savivaldybės ir kaimų skaičių bei jų išsiskirstymą viensėdžiais. Be to, kai kurie seniūnai turėjo papildomų pareigų, pavyzdžiui, Onušio seniūną dažnai kviesdavo į policijos nuovadą. Onušio valsčiaus viršaičio numatytas algos minimumas Onušio seniūnui buvo 40 Lt (1 125 gyventojai, į seniūniją įėjo 3 kaimai ir trys vienkiemiai), Jukniškių – 35 Lt (1 300 gyventojų, 6 kaimai ir 12 vienkiemiu), Skabeikių – 35 Lt (791 gyventojas, 2 kaimai ir 3 vienkiemiai, be to, net 23 km nuo valsčiaus centro), Gruožninkų – 30 Lt (1 200 gyventojų, 5 kaimai ir 7 vienkiemiai), Genionių – 30 Lt (765 gyventojai, 4 kaimai ir 1 vienkiemis), Gervinių – 25 Lt (350 gyventojų, 2 kaimai ir 7 vienkiemiai), Kaniūkų – 30 Lt (790 gyventojų, 5 vienkiemiai), Panošiškių – 30 Lt (750 gyventojų,

¹¹⁵ LCVA, f. 394, ap. 2, b. 1185, l. 33–34.

¹¹⁶ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 97, l. 11.

4 kaimai), Alaburdiškių – 30 Lt (60 gyventojų, 2 kaimai ir 9 vienkiemiai), Dusmenų – 30 Lt (1 010 gyventojų, 3 kaimai ir 8 vienkiemiai), Žilinių – 30 Lt (770 gyventojų, 4 kaimai ir 9 vienkiemiai), Grendavės – 30 Lt (1 150 gyventojų, 8 kaimai ir 4 vienkiemiai), Tolkiškių – 30 Lt (pieštuku taisyta iš 35 Lt, 790 gyventojų, 3 kaimai ir 11 vienkiemiu)¹¹⁷.

1934 m. rugsėjo pabaigoje–spalio pradžioje buvo renkami seniūnai, jų padėjėjai ir seniūnijų atstovai (t. y. valsčiaus tarybos nariai). Rinkimai netgi tame pačiame valsčiuje vyko ne vienu metu. Jau 1934 m. rugsėjo 30 d. apskrities viršininkas pranešė, kad Onuškie valsčiuje rinkimai įvyko Kaniūkų, Žilinių, Dusmenų ir Skabeikių seniūnijose, spalio 3 d. informavo apie rinkimus Genionių, Onuškie, Gruožninkų, Grendavės, Tolkiškių ir Gervinių seniūnijose, o spalio 13 d. – apie Alaburdiškių, Jukniškių ir Panošiškių seniūnijas. Iš viso Onuškie valsčiuje tuo metu buvo 13 seniūnijų, valsčiuje gyveno 1 862 žmonės, turintys balsavimo teisę, rinkimuose dalyvavo 830, t. y. 44,57 proc. Kiekvienos seniūnijos gyventojai rinko po tris žmones – seniūnijos seniūną, jo pavaduotoją ir atstovą į Onuškie valsčiaus tarybą. Taigi iš viso Onuškie valsčiuje išrinkti 39 seniūnijų politikai. Beveik visi seniūnai ir jų pavaduotojai buvo lietuvių tautybės, vienas – žydas. Vien lietuviu buvo ir Onuškie valsčiaus tarybos nariai – seniūnijų atstovai¹¹⁸.

Kaniūkų seniūnijos seniūnu išrinktas Stasys Aliukonis (kaip ir dauguma išrinktųjų – lietuvis, ūkininkas, be to, „rimtas, blaivus, doras, L. T. S. narys“, t. y. Tautininkų sąjungos narys, 36 metų amžiaus, gyveno Kaniūkų k.¹¹⁹), seniūno padėjėju – Juozas Matonis („turįs pasitikėjimą, prie jokios organizacijos nepriklauso“, 60 m., iš Bytautonių k.), o seniūnijos atstovu – Ignas Adlys („buvęs tarybos narys, turįs pasitikėjimą, L. T. S. narys“, taip pat 60 m., iš Damonionių k.). Jų rinkimuose dalyvavo 49 rinkikai (iš 115 turėjusių teisę balsuoti, t. y. 42,6 proc.).

Žilinių seniūnijos seniūnu išrinktas Antanas Zaleckas („rimtas, savanoris, L. T. S. ir Š. S. narys“, t. y. Tautininkų ir šaulių sąjungų narys, 34 m., iš Kareivionių k.), seniūno padėjėju – Pranas Karužas („doras, tautišku pažiuuru, Š. S. narys“, 36 m., iš Žilinių k.), o seniūnijos atstovu – Vladas Koreiva (kitur nurodoma pavardė Kareiva, skirtingai nei dauguma – „dvarininkas, kilęs iš sulenkėjusios šeimos“, tačiau taip pat „turįs pasitikėjimą, L. T. S. narys“, 34 m., iš Kareivionių k.). Jų rinkimuose dalyvavo 84 rinkikai (iš 158 turėjusių teisę balsuoti, t. y. 53,1 proc.).

Dusmenų seniūnijos seniūnu išrinktas Jonas Geisčiūnas („rimtas, sąžiningas, prie jokių organizacijų nepriklauso“, 61 m., iš Žaizdrūkų), seniūno padėjėju – Vaclovas Pališauskas („rimtas, Jaunosios Lietuvos S-gos narys“, 25 m., iš Dusmenų), o seniūnijos atstovu – Juozas Pilius („prekybininkas, rimtas, aktyvus vietos veikėjas, L. T. S. narys“, 48 m., iš Dusmenų). Jų rinkimuose dalyvavo 60 rinkikų (iš 162 turėjusių teisę balsuoti, t. y. 37 proc.).

Skabeikių seniūnijos seniūnu išrinktas Zigmąs Dusevičius („rimtas, prie jokių organizacijų nepriklauso“, 25 m., iš Vaikantonių), seniūno padėjėju – Feliksas Šilauskas (kitur nurodoma – Šilanskas, „rimtas, prie jokių organizacijų nepriklauso“, 34 m., iš Skabeikių), o seniūnijos atstovu – Silvestras Dusevičius („rimtas, sąžiningas, buv. tarybos narys, visuomenės

¹¹⁷ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 179, l. 9.

¹¹⁸ LCVA, f. 379, ap. 3, b. 19a.

¹¹⁹ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 179, l. 119 (dokumente nurodomas valsčiuje išrinktų asmenų amžius ir gyvenamoji vieta).

veikėjas, L. T. S. narys“, 35 m., iš Vaikantonių). Jų rinkimuose dalyvavo 57 rinkikai (iš 154 turėjusių teisę balsuoti, t. y. 36,3 proc.)¹²⁰.

Genionių seniūnijos seniūnu išrinktas Silvestras Žemaitis (kitur nurodomas vardas Salva, „rimtas, V. V. S. narys“, t. y. Vilniaus vadavimo sąjungos narys, 32 m., iš Diržamenių), seniūno padėjėju – Feliksas Stadalnikas („rimtas, prie jokių organizacijų nepriklauso“, 39 m., iš Genionių), o seniūnijos atstovu – Feliksas Balkus („rimtas, turįs gerą vardą ir pasitikėjimą, prie jokių organizacijų nepriklauso, tautiškai nusistatęs“, 32 m., iš Genionių). Jų rinkimuose dalyvavo 52 rinkikai (iš 129 turėjusių teisę balsuoti, t. y. 40,3 proc.).

Onušio seniūnijos seniūnu išrinktas Antanas Aleksa („rimtas, Š. S., V. V. ir L. T. S. narys“, 33 m., iš Onušio), seniūno padėjėju – Josifas Baranovas (kitur nurodomas vardas Joselis, „žydas, prekybininkas, Š. S. narys rėmėjas“, 35 m., iš Onušio), o seniūnijos atstovu – Juozas Bingelis („dabartinis viršaitis, Š. S. ir L. T. S. narys“, 42 m., iš Onušio). Jų rinkimuose dalyvavo 91 rinkikas (iš 150 turėjusių teisę balsuoti, t. y. 60,6 proc.).

Gruožninkų seniūnijos seniūnu išrinktas Juozas Korsakas (kitur nurodoma pavardė Karsokas, „rimtas, L. T. S. narys“, 38 m., iš Taučionių), seniūno padėjėju – Bernardas Legetavičius („rimtas, prie jokių organizacijų nepriklauso“, 34 m., iš Gruožninkų), o seniūnijos atstovu – Kazys Apačionka („rimtas, V. V. S. narys, tautiškai nusistatęs“, 36 m., iš Taučionių). Jų rinkimuose dalyvavo 74 rinkikai (iš 178 turėjusių teisę balsuoti, t. y. 41,5 proc.).

Grendavės seniūnijos seniūnu išrinktas Kazys Radzevičius („rimtas, prie jokių organizacijų nepriklauso“, 33 m., iš Grendavės), seniūno padėjėju – Petras Aliukonis („rimtas, prie jokių organizacijų nepriklauso“, 47 m., iš Samninkų), o seniūnijos atstovu – Aleksas Dragūnas („mokytojas, žymus veikėjas, L. T. S. narys“, 30 m., iš Alekseikos). Jų rinkimuose dalyvavo 78 rinkikai (iš 203 turėjusių teisę balsuoti, t. y. 38,4 proc.)¹²¹.

Alaburdiškių seniūnijos seniūnu išrinktas Juozas Pilius („rimtas, L. T. S. ir Š. S. narys“, 37 m., iš Iždagų), seniūno padėjėju – Mečius Bingelis („prie jokių organizacijų nepriklauso“, 37 m., iš Iždagų), o seniūnijos atstovu – Jonas Montvilas („rimtas, prie jokių organizacijų nepriklauso“, 28 m., iš Vackiškių). Jų rinkimuose dalyvavo 53 rinkikai (iš 89 turėjusių teisę balsuoti, t. y. 58,4 proc.).

Jukniškių seniūnijos seniūnu išrinktas Petras Bubelevičius („rimtas, L. T. S. ir Š. S. narys“, 37 m., iš Skynimū), seniūno padėjėju – Andrius Arlauskas („prie jokių organizacijų nepriklauso“, 36 m., iš Mirgėlių), o seniūnijos atstovu – Antanas Zdanevičius („rimtas, L. T. S. narys“, 41 m., iš Jukniškių). Jų rinkimuose dalyvavo 98 rinkikai (iš 218 turėjusių teisę balsuoti, t. y. 44,8 proc.).

Panošiškių seniūnijos seniūnu išrinktas Silvestras Čiupala (kitur nurodomas vardas Salva, „rimtas, Š. S. ir L. T. S. narys“, 48 m., iš Žuklįjū), seniūno padėjėju – Stasys Kasperavičius („prie jokių organizacijų nepriklauso“, 37 m., iš Panošiškių), o seniūnijos atstovu – Jonas Čenkus („mokytojas, žymus vietos veikėjas, L. T. S. narys“, 30 m., iš Panošiškių). Jų rinkimuose dalyvavo 74 rinkikai (iš 178 turėjusių teisę balsuoti, t. y. 41,5 proc.)¹²².

Palyginę 1927 ir 1934 m. seniūnus, galime teigti, kad iš jų tik pora yra abiejuose sąrašuose – Antanas Aleksa

¹²⁰ LCVA, f. 379, ap. 3, b. 19a, l. 304–305.

¹²¹ LCVA, f. 379, ap. 3, b. 19a, l. 291–292.

¹²² Ten pat, l. 297–298.

(Onuško) ir Jonas Geisčiūnas (Dusmenų), kurie ir 1927 m. buvo apibūdinti kaip gerai atliekantys seniūno pareigas.

Pažymėtina, kad Savivaldybių departamentui teikdamas išrinktųjų apibūdinimus apskrities viršinininkas išskirdavo ne tik tautybę, partinę nepriklausomybę ar pažiūras, bet ir moralines bei išskirtines asmenines savybes, tarp kurių buvo ir neigiamų bruožų (pavyzdžiui, *stačiokas, mėgsta išgerti, ekspansyvaus būdo, turi blogą vardą, lošia kortomis, moraliniu žvilgsniu pašlijęs ir panašiai*). Iš esmės apskrities viršinininkas buvo patenkintas rinkimų rezultatais, nes „*kaip seniūnijų atstovais, taip ir seniūnais beveik visur praėjo rimti ūkininkai, politiniai patikimi, Lietuvos tautininkų sąjungos nariai bei tautiškai nusistatę*“. Tačiau pastebėjo ir tokį reiškinį, kad „*į seniūnijų atstovus stengiamasi praversti įvairius nenuoramus, stačiokus, blogo vardo žmones. Šį reiškinį, kaip patyriau, reikia aiškinti taip, jog norima išsprauti tarybon tokie žmonės, kad jie drąsiau kovotų už mokesčių, algų etc. mažinimą*“¹²³. Taigi įprastiniame gyvenime neigiamai vertinamos savybės rinkėjams atrodė kaip tam tikrų pareigūnų privalumas.

Rinkimai seniūnijose buvo protokoluojami. Pavyzdžiui, rugsėjo 28 d. Onuško seniūnijos sueigoje protokolą surašyti sueigos pirmininkas J. Bingelis (valsčiaus viršaitis) pakvietė valsčiaus sekretorių Praną Majauską. Svarstant seniūno algos dydį siūlyta mokėti 25, 15 arba 30 Lt, nutarta mokėti 25 Lt per mėnesį (už tai viešai balsavo 50 sueigos dalyvių). Kandidatais į seniūnus pasiūlyti Ignas Širvinskas (prekybininkas), Jonas Šlaičiūnas (ūkininkas), Antanas Aleksa (ūkininkas). Balsuojant pusiau slaptai (kiti variantai galėjo būti viešas arba slaptas balsavimas) 48 balsais išrinktas A. Aleksa. Seniūno pavaduotojais pasiūlyti Joselis Baranovas ir Jonas Šlaičiūnas. 43 balsais išrinktas J. Baranovas. Kandidatais į seniūnijos atstovus pasiūlyti Leonas Lelešius (mokytojas) ir J. Bingelis (viršaitis), kuris 44 balsais ir buvo išrinktas. Seniūnijos sueiga baigėsi 15 val.¹²⁴ Rugsėjo 25 d. Žilinių seniūnijos sueigai taip pat pirmininkavo valsčiaus viršaitis J. Bingelis, protokolavo P. Majauskas. Čia iš pasiūlytų keturių variantų (35, 25, 20, 15) seniūnui nustatyta 15 Lt algos per mėnesį. Iš trijų kandidatų viešai balsuojant vienbalsiai seniūnu išrinktas A. Zalieckas. Seniūno padėjėju viešai balsuojant iš dviejų kandidatų išrinktas P. Karužas (už 29 balsai, prieš – 25). Kandidatu į seniūnijos atstovus valsčiaus taryboje pasiūlytas tik V. Kareiva. Rugsėjo 26 d. Dusmenų seniūnijos sueigoje seniūno alga pasiūlyta 20 Lt, tiek ir buvo vienbalsiai patvirtinta. Seniūnų rinkimuose pasiūlyti du kandidatai – J. Geisčiūnas ir V. Pališauskas. Balsuojant pusiau slaptai (40 balsų prieš 20) išrinktas J. Geisčiūnas. Tapti seniūno pavaduotojais pretendavo V. Pališauskas ir Bronius Kantakevičius. Gavęs 37 balsus (prieš – 17), išrinktas V. Pališauskas. Kandidatu į seniūnijos atstovus pasiūlytas tik vienas kandidatas – prekybininkas J. Pilius iš Dusmenų¹²⁵.

Kaip vyko seniūno rinkimai, atsiminimuose aprašė ilgametis Alaburdiškių seniūnas, ūkininkas iš Iždagų Juozas Pilius:

„Į Alaburdiškių mokyklą atvažiavo Onuško valsčiaus vyresnybė su viršaičiu Antanu Petrausku priešakyje. Prieš tai seniūnu dirbo Daminas Narkevičius. Visą seniūniją sušaukė į mokyklą. Pareigūnai paaiškino balsavimo tvarką. Liepė siūlyti kandidatus.

¹²³ Ten pat, l. 299.

¹²⁴ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 179, l. 127.

¹²⁵ Ten pat, l. 121–123.

Buvo pasiūlyti net 7 žmonės, tarp jų – ir aš. Prasidėjo balsavimas. Tas, už kurį balsuoja, prašomas išeit. Už mane balsavo daugiausia žmonių – 75 procentai. Pareigūnai liepė kitą dieną prisistatyt valsčių. Nuėjau ir mane patvirtino Alaburdiškių apylinkės seniūnu. Atlyginimas – 45 litai per mėnesį. Rinkimai vyko kas trejus metus. Aš į šias pareigas buvau perrinktas net keturis kartus“¹²⁶.

Pagal profesiją Onušio valsčiuje 1934 m. valsčiaus tarybos nariais išrinkti 7 ūkininkai, 1 prekybininkas pramonininkas, 4 mokytojai, vienas – kitos profesijos. Iš 13 valsčiaus tarybos narių buvo 12 vyrų ir viena moteris. Dauguma buvo baigę pradžios mokyklą (aštuoni), trys – šešias klases, vienas – aštuonias ir vienas – mokytojų seminariją. Visi seniūnai buvo ūkininkai, vyrai, baigę pradžios mokyklą (išskyrus vieną, baigusį keturias klases). Panašus socialinis portretas ir seniūnų padėjėjų, bet tarp jų buvo vienas prekybininkas ir vienas žmogus, baigęs aštuonias klases. Valsčiaus viršaitis taip pat buvo ūkininkas, baigęs pradžios mokyklą, nors jo padėjėjas, vienintelis iš išrinktųjų, nebuvo baigęs jokios mokyklos. Abu į apskrities tarybą išrinktieji buvo vyrai – vienas ūkininkas, baigęs pradžios mokyklą, o kitas – mokytojas, baigęs mokytojų seminariją¹²⁷.

Ne visi būdavo patenkinti rinkimų rezultatais. Pavyzdžiui, 1934 m. Respublikos prezidentui Antanui Smetonai keli Onušio miestelio gyventojai pateikė skundą dėl rugsėjo 28 d. valsčiaus valdybos pastate vykusių Onušio seniūnijos seniūno ir valsčiaus tarybos nario rinkimų. Kai kurie gyventojai buvo nepatenkinti

„dėl to, kad seniūnas Aleksa Antanas ir Tarybos narys Juozas Bingelis, matyti, buvo prieš rinkimus paėję žydams, kad kuris turėjo teisę balsuoti ar neturėjo teisės balsuoti, vis vien įsibrovė į butą ir balsavo, tuomi ir pasiliko žydų išrinktas buvusis seniūnas A. Aleksa ir Tarybos narys, dabartinis viršaitis Juozas Bingelis ir rinktinis Joselis Baranovas“.

Tarp seniūno nuodėmių gyventojai nurodė tai, kad jis išganė kažkieno pievas, javus ir t. t.¹²⁸ Gyventojų skundas buvo tiriamas, tačiau galiausiai rinkimų rezultatai patvirtinti.

Seniūnijos svarstė ir sprendė aktualius vietos klausimus, kartais svarstydavo aukštesnių valdžios įstaigų atsiųstus klausimus. Pavyzdžiui, 1932 m. liepos 4 d. apskrities valdyba nurodė visoms seniūnijoms atsakyti, ar gyventojai norėtų, kad Lietuvoje būtų įvestas privalomas trobesių draudimas nuo ugnies. Liepos 10 d. susirinkę pas Tolkiškių seniūną seniūnijos gyventojai, *„iš viso 37 asmenys turentojai teisę balsuoti, norenteiei apdrausti priverstina tvarka balsavo 9 ir prieš 28, kame ir pasirašome“.* Liepos 19 d. Žilinių seniūnijos žmonės – *„visi tam darbui pritarėm, sueigoje dalyvavo 71. Žmonių sueiga teisėta, iš viso nepritarė 12 asmenų visos seniūnijos“.* Liepos 23 d. šį klausimą svarstė pas Gervinių seniūną Julijanāvos vienkiemyje susirinkę gyventojai, tačiau jų sprendimas rašte sunkiai įskaitomas. Dauguma se-

¹²⁶ Pilius J. *Iš atminties aruodų*, Kaišiadorys, 2014, p. 92–93.

¹²⁷ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 179, l. 210–211.

¹²⁸ LCVA, f. 379, ap. 1, b. 1190, l. 70.

niūnijų sueigų įvyko liepos 24 d. Jukniškių seniūnijos sueigoje dalyvavo 62 žmonės. Jiems seniūnas P. Bubelevičius paaiškino, kad 50 proc. gyventojų trobesių vertės būtų draudžiama privalomai, o kita dalis – pasirinktinai. Su tuo sutiko ir pasirašė tik trečdalis susirinkusiųjų, kiti „*tam buvo priešingi*“. 24 d. pas seniūną Čiupalą Žuklių kaime susirinko ir Panošiškių seniūnijos žmonės, kurie nutarė, „*kad dabartiniame sunkiame laike nieku būdu negalima to įvesti ir nesutinkame, apie ką seniūnas ir surašo šį nutarimą ir pasirašyti nesutinkame*“. Tą pačią dieną susirinko Grendavės seniūnijos „*25 asmenys ir buvo balsavimas pakėlimu rankomis, gavome iš viso norinčių apdrausti tik 3 asmenis, atlikusi atsisakė ir pasirašyti*“. Gruožninkų gyventojai susirinko Gruožninkų pradžios mokykloje, bet „*vienbalsiai nutarti nebuvo galimybės*“ – iš 39 susirinkusiųjų už draudimą balsavo 7, prieš – 32. Pas seniūną Kaniūkų kaime susirinkusieji „*privalomo apdraudimo trobesių atsisakė vienbalsiai*“. Genionių kaime susirinkusieji pas seniūną 9 žmonės nutarė, „*kad dabartiniame sunkiame laike neįmanoma būdu negalima to įvesti*“. Skabeikių seniūnijos ūkininkai užprotokolavo, kad „*susirinkome į kaimą Skabeikių skaičiuje 84 iš 120 seniūnijos gyventojų, turinčių teisę sueigoje dalyvauti, svarstėme apie priverstiną trobesių nuo ugnies draudimo klausimą. Apsvarstę visapusiškai šį klausimą vienbalsiai nutarėme pusę trobesių vertės drausti priverstinai, o kitą pusę palikti savininko nuožiūrai. Draudimo gi premijas sumažinti bent per pusę*“. Dusmenų seniūnijos sueigoje dalyvavo 83 iš 150 turinčiųjų teisę, „*pripažinome, kad priverstinis trobesių apdraudimas yra reikalingas, tad ir šiam projektui pritarėme*“. Alaburdiškių seniūnijos 15 žmonių sprendimas sunkiai įskaitomas. Liepos 29 d. „*Onušio m. seniūnijos gyventojai bei ūkininkai viešoj sueigoj nutarėm ir sutikom, kad mūsų seniūnijoje būtų priverstinis valstybės trobesių apdraudimas*“¹²⁹. Skaitant seniūnų surašytus sueigų protokolus, tampa aišku, kodėl ne visus išrinktuosius patvirtindavo seniūnais ir keldavo raštingumo reikalavimus.

1934 m. išrinktos valsčiaus tarybos kadencija baigėsi 1939 m. pabaigoje, tačiau dėl tarptautinės situacijos ir šalies vidaus padėties nauji rinkimai vyko tik 1940 m. vasario mėnesį.

Verta prisiminti, kad šie seniūnijų rinkimai (taip pat ir valsčiaus tarybos bei atstovų į apskrities tarybą) vyko laikotarpiu, kuris nuo sovietmečio iki dabar kai kurių istorikų vadinamas autoritarinės diktatūros ar net fašistinio valdymo metais. Onušio apylinkių (kaip ir kitų Trakų apskrities valsčių), istorinių šaltinių duomenimis, nei fašizmas, nei autoritarinė diktatūra iki 1940 m. birželio 15 d. nepasiekė.

Onuškiečiai Trakų apskrities ir kitose institucijose

Pirmojo pasaulinio karo metais vokiečiai įkūrė Kaišiadorių apskritį. Pasi- baigus karui dar kurį laiką išliko senasis administracinis suskirstymas. 1918 m. lapkričio mėn. buvo išrinkti pirmieji valsčių arba parapijų komitetai. Trylikos komitetų atstovai gruodžio 6 d. susirinko Kaišiadoryse ir išrinko Kaišiadorių apskrities šešių žmonių tarybą¹³⁰. Nuo 1919 m. vasario 13 d. Trakų apskrities viršininku tapo semeliškietis Bronius Stosiūnas. 1919 m. pabaigoje išrinktą apskrities tarybą sudarė valsčių at-

¹²⁹ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 43, l. 330–345.

¹³⁰ Morkūnaitė A. Iš vietos savivaldos kūrimosi Kaišiadorių apskrityje 1918 metais, *Kaišiadorys: miesto ir apylinkių praeitis*, sud. O. Lukoševičius, Kaišiadorys, 1999, p. 72.

Onušio valdžia prie valsčiaus savivaldybės namo ir paminklo. Pirmas iš dešinės – valsčiaus viršaitis Antanas Petrauskas. 1938 m. sausis. Iš Dainiaus Kazlausko archyvo

stovai, kurie išrinko apskrities valdybos narius, t. y. vykdomąją valdžią. Nuo 1920 m., Trakus užėmus Lenkijai, oficialiuose dokumentuose apskritis vadinama Trakų apskritimi, nors jos administracinis centras buvo Kaišiadoryse. Taigi šiuo laikotarpiu viešajame gyvenime pastebimą Trakijos idėją atspindėjo ne tik kultūrinis ideologinis lygmuo, bet ir administracinis (Kaišiadoryse rezidavo Trakų apskrities viršininkas, Trakų apskrities karo komendantas, pasienio policijos Trakų baro viršininkas, Trakų žemės tvarkytojas, Trakų apskrities mokyklų inspektorius, Trakų apskrities policijos viršininkas, Lietuvos banko Trakų skyrius, apskrities inžinierius, agronomas, gydytojas ir t. t.).

XX a. ketvirtajame dešimtmetyje apskrities tarybą sudarė valsčių atstovai ir viršaičiai. Apskrities savivaldybės veiklą kontroliavo Trakų (Kaišiadorių) apskrities viršininkas, kuriuo ilgiausiai dirbo Juozas Merkys. Apskrities savivaldybė rūpinosi visuomenine tvarka, švietimu, sveikatos ir socialine apsauga, statybų priežiūra, ugniagesiais, nustatė įmonių veiklos tvarką, prižiūrėjo kelius, turgavietes, rinko valstybinius mokesčius, leido įsakymus ir skirstė prievoles gyventojams¹³¹.

Reikia pasakyti, kad 1918–1920 m. Onušio valsčiaus atstovai Trakų (Kaišiadorių) apskrities tarybos veikloje beveik nedalyvavo, panašiai kaip ir kitų toliau į rytus buvusių valsčių – Aukštadvario, Vievio. Posėdžiuose dažniausiai dalyvaudavo arčiau Kaišiadorių buvusių valsčių atstovai iš Kaišiadorių, Žiežmarių, Žaslių, Kruonio, Kietaviškių, kartais – Semeliškių¹³². Pavyzdžiui, 1927 m. Trakų apskrities valdyba Vidaus reikalų ministerijos Savivaldybių departamentą informavo, kad Aukštadvario, Kietaviškių, Onušio, Semeliškių ir Vievio valsčių savivaldybės 1919 m. dar neveikė¹³³. Tai galima paaiškinti ne tik tolimesne jų geografine padėtimi, bet ir nenusistovėjusia karine-politine šio regiono situacija.

¹³¹ <http://eais-pub.archyvai.lt/eais/faces/pages/forms/search/F3001.jspx>; žiūrėta 2014 07 02.

¹³² LCVA, f. 379, ap. 2, b. 72.

¹³³ LCVA, f. 379, ap. 2, b. 117, l. 1.

1922 m. rugšėjo 25 d. apskrities taryba nutarė tarybos nariams mokėti dienpinigius – po 200 auksinų. Jau po mėnesio, kai buvo įvesta nacionalinė valiuta litai, nutarta apskrities valdybos nariams mokėti dienpinigių po 1,5 Lt, vėliau ir tarybos nariams nustatyta mokėti po 5 Lt¹³⁴. Taigi atlyginimą tarybos nariai gaudavo tik už tas dienas, kai vykdavo tarybos posėdžiai.

1932 m. Trakų (Kaišiadorių) apskrities taryboje buvo trys Onuškio valsčiaus atstovai: viršaitis J. Bingelis, taip pat A. Petrauskas ir S. Dusevičius¹³⁵, o 1934 m. ūkininkai A. Petrauskas (Onuškio valsčiaus viršaitis) ir S. Dusevičius, mokytojas L. Lelešius¹³⁶. L. Lelešius tuo laiku buvo 34 metų, gyveno Onuškio miestelyje, o S. Dusevičius – 35 metų, gyveno Vaikantonių k.¹³⁷

Kaišiadorių apskrities valdybos sekretoriumi (tai viena svarbiausių apskrities vykdomosios valdžios pareigybių) dirbo Jonas Mazūras iš Žilinių apylinkių. Pagal specialybę jis buvo mokytojas, tuo laiku dirbdamas apskrities valdyboje gyveno Kaišiadoryse, tačiau nenutraukė ryšių ir su Žilinais, buvo aktyvus vietos šaulių būrio narys¹³⁸.

1931 m. lapkričio 25 d. buvo paskelbtas Prezidento rinkimų įstatymas, pagal kurį Lietuvos valstybės prezidentą rinko Ypatingieji tautos atstovai. Savo ruožtu ypatinguosius atstovus turėjo išrinkti valsčių, apskričių ir miestų tarybos. Jau 1931 m. lapkričio 30 d. buvo sudarytas Trakų (Kaišiadorių) apskrities ypatingųjų atstovų rinkikų sąrašas. Iš Onuškio valsčiaus šiame sąrašė buvo J. Andriulionis (iš Panošiškių), J. Bingelis (iš Onuškio), S. Dusevičius (iš Vaikantonių), J. Pilius (iš Dusmenų), M. Polubinskas (iš Tolkiškių), J. Arlauskas (iš Julijanavos), J. Blažonis (iš Grendavės), J. Korsakas (iš Taučionių), I. Adlys (iš Damononių), P. Bubelevičius (iš Skynimų), F. Balkus (iš Migučionių), D. Narkevičius (iš Vackiškių) ir A. Petrauskas (iš Petrauskų)¹³⁹. Be to, viršaitį A. Petrauską visuomenė žinojo ir kaip 1936–1940 m. IV Seimo narį.

Atskirai norėtusi paminėti svarbiausio apskrities pareigūno, turėjusio tuo metu bene didžiausius politinius-administracinius įgaliojimus – apskrities viršininko J. Merkio neformalų ryšį su Onuškio apylinkėmis. Merkių šeima beveik kasmet vasarodavo Tolkiškėse. Šias kaimė praleistas atostogas vėliau su ilgesiu prisiminimuose aprašė apskrities viršininko žmona, Kaišiadorių gimnazijoje matematikos mokytoja dirbusi Olga Merkienė:

„Vyras manęs prašydavo, kad mes su šeima vyktume į kaimą. Esą jo darbas reikalaujamas nuolatinio susitikimo su žmonėmis. Atvyksta kaimiečiai pas jį, prašo patarimo, kaip pasielgti vienu ar kitu klausimu, daugiausia dėl nuosavybės. Mat Juozas buvo labai nuoširdus, nė vienam neatsisakydavo padėti. O tie kaimiečiai nemoka išdėstyti savo reikalo ir daug nereikalingo pripasakoja, kas atimdavo daug laiko. Žmonės jį privargindavo, ir jis troško pailsėti kur gamtoje, savo šeimos aplinkoje. Aš sutikdavau. Daug metų iš eilės, bene aštuonerius, mes praleisdavome Tolkiškyje, Onuškio valsčiuje. Ten buvo nauja erdvi mokykla. Ir mokytojo butas tose pačiose patalpose. Mes apsigyvendavome dviejose klasėse, tačiau mano vyras su vyresniais vaikais, o kai mažieji paaugu, mes visa

¹³⁴ LCVA, f. 379, ap. 2, b. 538, l. 22–26.

¹³⁵ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 97, l. 20.

¹³⁶ LCVA, f. 379, ap. 3, b. 21, l. 32.

¹³⁷ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 179, l. 117.

¹³⁸ Česnulis V. *Varėnos krašto šauliai. 1919–1940*, Vilnius, 2008, p. 439–440.

¹³⁹ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 97, l. 30.

*Merkių šeima
Tolkiškių kaime:
Rytė, Olga ir
Juozas. 1933 m.
Iš R. Merkytės
archyvo*

šeima miegodavom daržinėje ant šieno. Ten nebuvo musių, kurių daugybė buvo erdvoiose šviesiose klasėse. Apleistas senas sodas, senas parkas, mokykla ant kalno. Kadaisė stovėję dvaro rūmai visai išnykę. Mokyklos kaimynystėje eigulio trobelė. Pakalnėje toks ilgas ežeras. Už ežero puikus pušynas. Nepaprasta daugybė miško uogų. Skardžiuose prieš saulę milijonai žemuogių (daugiau niekur nemačiau tokios daugybės). O šiapus ežero netoliese tankus tamsus mišrus miškas, kuriame augdavo baravykai. Deja, nors kartais ir labai anksti dar prieš saulės tekėjimą su eiguliu išeidavau grybauti, rasdavau vos 20–30 baravykų, o eigulys jų pririnkdavo 200–300. Vyras keldavosi labai anksti ir išvykdavo į ežerą, kur žvejodavo su meškere iš laivo. Apie dešimtą grįždavo su puskiurium žuvų – lemčių, karšių, ešerių, raudžių ir kitų. Visi kartu pusryčiaudavome. Po pusryčių Juozas laiveliu perkeldavo mus į kitą krantą. Ten praeidavom pro kito eigulio sodybą, kurioje buvo daug avilių ir pilna bičių, pakildavom gilyn į pušyną. Turėjom pasirinkę nuolatinę stovyklavietę. Miliutė pririšdavo hamakus, kur nors pavėsyje paslėpdavome krepšius su maistu. Daugybė mėlynių, žemuogių. Miliutė pasilikdavo su vaikučiais, o aš retkarčiais su Rytėle, dažniausiai viena išeidavau paklaidžioti po mišką, kartais pamatydavau kokį kiškį ar stirnutę. Grįžusi į stovyklą, pažaisdavau, pauogaudavau su vaikučiais, nusileisdavom prie ežero, pasimaudydavome, pasipliuškendavome. Iš eigulio atsinešdavome šviežio pieno, medaus, iš krepšio traukdavom keptus viščiukus ir puotaudavome. Paskaitydavau. Ir vaikams. Ir vėl klaidžiodavau po pušyną. Vakare Juozas atplaukdavo su laiveliu mūsų parsivežti. Grįžę valgydavome žuvį. Juozas retai su mumis ištisą dieną būdavo mūsų stovykloje. Buvo, kaip sakoma, prisiekęs žvejys. Mudu gražiai sutardavome, aš niekad nedraudavau jam žvejoti. Vakaris mudu dažniausiai dviuose vaikščiodavom po apylinkes, po miškus. Kaimai buvo toliau. Kartais mes trise, Juozas, Rytėlė ir aš, laivu nuplaukdavome anapus ežero ir pakrantėje prisirinkdavom labai daug aviečių, po porą didelių bliūdų. Pasidarydavome sulčių. Nusiveždavau konservavimo aparatą ir reikalingus priedus. Taigi, parsiveždavome iš ten daug gėrybių. Pabūdavome tenai vieną mėnesį. Tolkiškyje dažnai pavasarodavo su mumis mano mielas Tėvelis, sesutės. Po kelias dienas paviešėdavo bičiuliai: Gerardas¹⁴⁰, kun. Slavynas¹⁴¹,

¹⁴⁰ Greičiausiai turimas omenyje Gerardas Žilinskas (1910–1968) – matematikas, nuo 1939 m. taip pat dėstęs Kaišiadorių gimnazijoje, vėliau Vilniaus universitete, Kaišiadorių gydytojo Petro Žilinsko sūnus.

¹⁴¹ Kun. Vincentas Slavynas (1877–1957), iki 1940 m. dirbo Kaišiadorių gimnazijoje, vėliau išvyko į JAV.

Merkių šeima valtimi irstosi Tolkiškių ežere su mokytoju Sveikacko šeima. Iš kairės: Olga Merkienė ant rankų laikanti metų amžiaus Rytę, penktas – Juozas Merkys, su irklais – Sveikackas, dešinėje – Merkių auklė Emilija. 1933 m. Iš R. Merkytės archyvo

teisėninkas Taraila ir kiti. Visiems labai patiko miegoti ant šieno... Kažkas man paliko tokią nedidelį šautuvėlį (bene montekristu vadinamą) ir mudu su mokytoju Sveikacku išėjom vakare stirnų medžioti. Radom tokią didelę žalią erdvią pievą, toliau ežerėlis, kur stirnos atbėgdavo troškulį numarinti. Sveikackas išrinko patogią vietą ir pamokė, kai pamatysiu artėjančią stirną – šauti, pats nešausiąs. Ilgai laukėm. Gražus tylus vakaras. Ir pamačiau tokią nuostabiai puikią stirną, žvaliai bėgančią – iššoviau, išgirdusi šūvį ji metėsi į šalį. Nepataikiau. Ir tokia laiminga buvau, kad nepataikiau...¹⁴²

Valsčiaus biudžetas

Dar 1919 m. birželio 23 d. apskrities seimelis nutarė, kad valsčių komitetų pirmininkai ir raštvedžiai gaus po 700 auksinų per mėnesį, o kasininkas – 600. 1922 m. auksinus pakeitė litai.

Pagrindinis savivaldybės biudžeto šaltinis buvo ūkininkų mokami žemės mokesčiai. Pirmojo pusmečio žemės mokesčius reikėjo sumokėti iki gegužės 1 d., antrojo – iki gruodžio 1 d. Mokesčių pranešimus mokėtojams įteikdavo valsčių viršaičiai. 1932 m. apskrities valdyba viršaičiams įsakė juos gyventojams įteikti mėnesiu anksčiau (įteikia seniūnas ir mokėtojas pasirašo, kad gavo pranešimą), nes iki tol kai kurie viršaičiai laukdavo, kol gyventojai patys juos pasiims savivaldybėje. Nauja tvarka įvesta tam, kad gyventojai nevēluotų mokėti mokesčių ir dėl to jiems netektų mokėti baudų, o policijai užsiimti priverstiniu mokesčių išieškojimu ir susirašinėjimu¹⁴³. Valsčiaus savivaldybė gaudavo po 20 proc. nuo valstybinio žemės mokesčio ir nekilnojamojo turto.

1931 m. valsčiaus savivaldybė turėjo 39 356 Lt pajamų ir išlaidų¹⁴⁴, o 1934 m. pajamos ir išlaidos sudarė jau tik 30 000 Lt¹⁴⁵.

Pagrindinė mokesčių dalis – žemės mokesčiai. 1932 m. Onušio valsčiuje už 43,67 ha pirmos rūšies žemės

¹⁴² Merkienė O. Merkiai. *Atsimenantys Kaišiadorys: atsiminimų rinkinys*, sud. M. Marcevičienė, Kaišiadorys, 2007, p. 85–86.

¹⁴³ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 43, l. 28.

¹⁴⁴ *Lietuvos savivaldybių 1931–1932 m. įvykdytas biudžetas*, Kaunas, 1933, p. 168–169.

¹⁴⁵ *Lietuvos savivaldybių 1934 m. biudžetas*, Kaunas, 1934, p. 136–137.

valstybės naudai priklausė 393,04 Lt, apskrities savivaldybei (8 proc.) – 31,44 Lt, valsčiaus savivaldybei (20 proc.) – 78,60 Lt, iš viso – 503,08 Lt. Už 919,05 ha antros rūšies žemės valstybės naudai priklausė 6 892,88 Lt, apskrities savivaldybei – 551,43 Lt, valsčiaus savivaldybei – 1 378,60 Lt, iš viso – 8 787,41 Lt. Už 9 989,74 ha trečios rūšies žemės valstybės naudai priklausė 49 948,70 Lt, apskrities savivaldybei – 3 995,90 Lt, valsčiaus savivaldybei – 9 989,74 Lt, iš viso – 63 934,34 Lt. Už 11 913,93 ha ketvirtos rūšies žemės valstybės naudai priklausė 17 870,90 Lt, apskrities savivaldybei – 1 429,67 Lt, valsčiaus savivaldybei – 3 574,18 Lt, iš viso – 22 874,75 Lt. Beveik pusantro tūkstančio hektarų žemės buvo neapmokes-tinta. Taigi už 24 305,13 ha Onušio valsčiaus gyventojų turimos žemės valstybės naudai priklausė 75 105,52 Lt, apskrities savivaldybei – 6 008,44 Lt, valsčiaus savivaldybei – 15 021,12 Lt, iš viso – 96 099,58 Lt mokesčių¹⁴⁶.

Nemažai lėšų valsčių savivaldybės gaudavo ir iš Miškų departamento. Pavyzdžiui, 1932 m. Onušio valsčius iš departamento per apskrities valdybą gavo už valstybinius miškus ir ežerus 750 Lt pajamų, už kelių taisymą per valdiškus miškus – 4 000 Lt. Tiesa, iš tos sumos iš Onušio valsčiaus buvo atskaityta 1 321 Lt skola apskrities valdybai už kryžkelių ženklus. Taigi liko „išduoti grynais pinigais“ 3 428 Lt¹⁴⁷.

Palyginti su kitais valsčiais, Onušio savivaldybė turėjo nedaug skolų. Pavyzdžiui, 1932 m. sausio 1 d. iš viso turėjo 4 050,40 Lt skolų (Kaišiadorių valsčius turėjo daugiau negu 12 000, o Žaslių – net 15 000 Lt skolų, o mažiausiai Aukštadvario valsčius – mažiau negu 3 000 Lt). Onušis apskrities valdybai buvo įsiskolinęs už kelių ženklus (1 247 Lt) ir raštinės knygas (74,40 Lt). Valstybinėms ligoninėms už beturčių gydymą valsčiaus savivaldybė buvo skolinga 835 Lt (šios skolos ir sudarė didžiausią skolų dalį minėtose kitose savivaldybėse), kitų apskričių ligoninėms – 1 041 Lt, žygiųjų arklių stočių laikytojams – 813 Lt, dar 40 Lt kitų smulkių skolų. Valsčius nebuvo įsiskolinęs nei mokytojams, nei už mokyklų patalpų nuomą, nei už turgaviečių grindimo darbus¹⁴⁸.

1935 m. Onušio valsčiaus pagrindinio verslo mokesčio lentelėje nurodyta, kad valsčiuje buvo trys V rūšies įmonės (2 prekybos ir 1 pramonės įmonė, kurios mokėjo po 250 Lt valstybinio mokesčio), VI rūšies – šešiolika (15 prekybos ir 1 pramonės, kurios mokėjo po 50 Lt), VII rūšies – aštuoniolika (15 prekybos ir 3 pramonės, kurios mokėjo po 25 Lt) ir VIII rūšies – trisdešimt (20 prekybos, mokėjusių po 20 Lt, ir 10 pramonės įmonių, mokėjusių po 10 Lt). Taigi iš viso valsčiuje buvo 67 įmonės – 52 prekybos ir 15 pramonės, kurios mokėjo 2 500 Lt valstybinio mokesčio, o nuo jo 20 proc. tekdavo valsčiaus savivaldybei (500 Lt)¹⁴⁹. Be to, 1935 m. valsčius surinkdavo ir traktieriaus verslo mokesť: II rūšies traktierius valsčiuje buvo tik vienas (mokėjo 600 Lt valstybinio mokesčio, iš jų 30 proc., t. y. 180 Lt teko valsčiaus savivaldybei (beje, šis procentas įvairiuose valsčiuose buvo nevienodas ir svyravo nuo 25 iki 35 proc.)¹⁵⁰.

Onušio valsčiaus savivaldybė numatė pajamas ir „iš savivaldybės trobesių: valsčiaus raštinei patalpa 360 Lt., valsč. sekretor. buto 240 Lt., arešto namams patalpa 300 Lt., už atskirą valsčiaus sa-

¹⁴⁶ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 537, l. 157–158.

¹⁴⁷ Ten pat, l. 172.

¹⁴⁸ Ten pat, l. 177.

¹⁴⁹ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 15, l. 133–134.

¹⁵⁰ Ten pat, l. 136.

*vivaldybės namą, kuris nuomojamas privatiems asmenims, nuomos 200 Lt. ir už žemės sklypą 40 Lt*¹⁵¹.

Valsčiaus savivaldybės veikla

Išlaikyti apskrities ligoninei (kuri 1919 m. buvo Žasliuose, vėliau perkelta į Kaišiadoris) visos apskrities pirkliai, pramonininkai ir valdininkai turėjo mokėti po 1 proc. mėnesinio pelno, o žemdirbiai – po 1 auksiną nuo dešimtinės žemės (ši mokesčių turėjo surinkti valsčių komitetai, susitarę su kaimų seniūnais)¹⁵². Tiesa, 1919 m. gruodžio mėnesį Darsūniškio valsčius (tuo metu dar buvo atskiras) atsisakė mokėti pinigų ir rinkliavas apskrities ligoninei. Tačiau apskrities seimelis nurodė vykdyti priimtą apskrities valdžios sprendimą¹⁵³. Visi apskrities valsčiai turėjo prisidėti ir prie Žasliuose buvusios vaikų prieglaudos išlaikymo (joje buvo apie 90 po karo be globos likusių vaikų, surinktų ir iš kitų Lietuvos vietų). 1919 m. spalio pabaigoje apskrities seimelis nustatė „laisvą pyliavą“ prieglaudos vaikams maitinti – nuo valako žemės ne mažiau kaip po gorčių grūdų ir porą gorčių bulvių, taip pat aukoti vaikams „atmestinių skarmalų“ ir kitų dalykų. Jei tokia pyliava neduotų naudos, nutarta imtis priverstinės rinkliavos. Valsčių valdybos buvo prašomos prieglaudai aukoti ir pinigų. Už malkas mokykloms šildyti (kurių sieksnis kainavo 65 auksinus, o mokykloms buvo parduodamos už pusę kainos) turėjo sumokėti savivaldybė. Tam tikslui žemės savininkams nustatytas mokeskis po 10 kapeikų, arba 20 skatikų, nuo dešimtinės žemės, o bežemiams po vieną auksiną nuo šeimos per metus. Nuo mokesčio atleisti tik „pavargeliai, neištesantieji savo šeimynų išmaitinti be viešosios meilėsirdystės pagalbos“. Valsčiai privalėjo nuolat aprūpinti kariuomenę ir valdininkus pastotėmis (t. y. ūkininko prievolė vežti savo arkliu ir vežimu, kartais toks pavėžėjimas užtrukdavo ir dvi dienas). Nuo „priverčiamojo vežėjavimo“ nebuvo atleistos netgi į kariuomenę išėjusių savanorių šeimos. Valsčiai privalėjo pateikti sąrašus asmenų, kurie išgalėtų pirkti valstybės paskolos bonus (jei ne – valsčiaus pirmininkas turėjo pats išpirkti bonų ne mažiau nei už 500 auksinų, o vėliau vis tiek pristatyti sąrašus)¹⁵⁴.

Apskrities ir valsčiaus savivaldybės sprendė ir bendros tvarkos įvedimo klausimus (apskrities valdžios įstaigų nutarimai ir įsakymai buvo privalomi ir Onuškių valsčiuje). Pavyzdžiui, dar 1919 m. Kaišiadorių apskrities seimelis svarstė klausimą dėl žalos, kurią daro Kruonio šunys, ir nutarė įsakyti, kad ir visur kitur dienos metu šunys būtų laikomi pririšti¹⁵⁵.

1922 m. pradžioje apskrities taryba numatė uždrausti smuklėse pardavinėti „svaiginamus gėralus“ šventadieniais ir turgadieniais. Už įsakymo nevykdymą numatyta iki 1 000 auksinų bauda¹⁵⁶. Tų pačių metų kovo mėnesį apskrities taryba nutarė „gėralų“ nepardavinėti šventadieniais nuo 10 val. ryto iki 14 val. ir nuo 17 val. vasaros ir žiemos metu. Turgadieniais žiemos metu numatyta nebepardavinėti nuo 15 val., o vasarą nuo 16 val. (žiemos laikas buvo nuo spalio 1 d. iki balandžio, o vasaros – nuo balandžio 1 d. iki spalio)¹⁵⁷.

1922 m. lapkričio 2 d. Onuškių valsčiaus tarybos posėdyje svarstyta, kur gauti lėšų mokykloms išlaikyti, kaip sumokėti

¹⁵¹ *Ten pat*, l. 130.

¹⁵² *LCVA*, f. 379, ap. 2, b. 72, l. 3.

¹⁵³ *Ten pat*, l. 13–14.

¹⁵⁴ *Ten pat*, l. 7–8.

¹⁵⁵ *Ten pat*, l. 15.

¹⁵⁶ *Ten pat*, l. 11.

¹⁵⁷ *Ten pat*, l. 3.

„įvairias skolas, padarytas valdybos daugelyje krautuvių. Anto išėjimo neradus nutarta nuo kiekvienos dešimtinės naudojamos žemės imti po 20 centų, o nenaudojamos po 10 centų ir tuo sudaryti reikalingas lėšas. Taip pat svarstoma ir apie pašto skyriaus steigimą. Šį klausimą Taryba nutarė pavesti Valsčiaus Valdybai, kuri ir turi rūpintis greitu pašto skyriaus įsteigimu Onuškyje“¹⁵⁸.

Valsčiaus savivaldybė turėjo vykdyti privalomuosius įsakymus, skirtus visiems apskrities valsčiams. Pavyzdžiui, 1924 m. apskrities taryba paskelbė keletą privalomųjų įsakymų. Uždrausta neprašytiems svečiams (vadinamiesiems naktiniams paukščiams) lankytis pokyliuose ir kelti triukšmą. Neprašytų svečių vaikščiojimas į vakarėlius, vestuves, krikštynas retai apsieidavo be muštynių, langų daužymo, vagysčių ir buvo laikomas „bjauriausia rusų laikų liekana“. Kitas įsakymas draudė kankinti gyvūnus – nekrauti per sunkių vežimų, nenešti gyvūnų už kojų, neleisti kankintis šaltyje ir panašiai. Taip pat įsakymas draudė leisti „liuosai vaikščioti po miestelius“ raguočiams, arkliais ir kiaulėms. Šis nusižengimas galėjo būti baudžiamas bauda iki 10 Lt, o pirmiau minėtieji – net iki 50 Lt¹⁵⁹.

Valsčiaus savivaldybė galėjo bausti ne tik pinigėmis baudomis, bet ir areštu. Tam tikslui Onuškio valsčiaus savivaldybė turėjo *daboklę*, kuri buvo įrengta kitoje gatvės pusėje priešais valsčiaus savivaldybės namus.

Kad būtų geriau tvarkoma aplinka, 1927 m. rugsėjo 14 d. apskrities taryba visiems gyventojams pailgino tvorų aptvėrimo terminą iki kito pavasario – 1928 m. balandžio 1 d. Tą pačią dieną apskrities taryba nusprendė sutvarkyti vietovių pavadinimus ir pavedė valsčių valdyboms sudaryti vietovių, kurių pavadinimus reikėtų sulietuvinti, sąrašus¹⁶⁰.

1931 m. lapkričio 30 d. *Onušiškio* viršaitis užsakė valsčiaus savivaldybei raštinės knygų, tarp jų naujokų rezervo registracijos, archyvų ir kt.¹⁶¹ 1932 m. Onuškio (tokia forma vietovės pavadinimas pradedamas rašyti ant oficialių blankų) viršaitis iš apskrities valdybos gavo valsčiaus savivaldybės veiklai reikalingas raštinės knygas, už kurias turėjo susimokėti 74 Lt (gavo po vieną įteikiamųjų raštų, gaunamųjų ir leidžiamųjų raštų, medžiagų, išlaidų sąmatai vykdyti, kasos knygų, 13 vnt. pajamų kvitų ir 24 vnt. algų lapų blankų)¹⁶². Ko gero, išsamiausias valsčiaus raštinėje tvarkomų knygų sąrašas nurodytas 1932 m. rugsėjo 22 d. Onuškio valsčiaus savivaldybės užsakyme, kuris kartu atskleidžia ir dalį valsčiaus funkcijų: užsakyta gaunamųjų-siunčiamųjų raštų, raštų įteikimo, tarybos nutarimų, viršaičio nutarimų, kelių taisymo pareigų paskirstymo, tiltų registracijos, tarnautojų sudėties, archyvo, buhalterijos dienynas, pajamų kvitų, išlaidų orderių, medžiagų, turto, įvairių asmenų ir įstaigų, biudžeto pajamų-išlaidų, prekybos ir pramonės mokesčio, nejudamojo turto, pabaudų, kiekvienų metų vedamų knygų ir bylų, sąmatų blankų, įvykdytų sąmatos apyskaitos blankų, apyskaitos blankų, gaisrų žinių blankų, algų lapų, memorialo orderių¹⁶³.

Visų valsčiaus administracijos veiklos sričių ir jose nuveiktų darbų

¹⁵⁸ Onuškis, *Lietuvos žinios*, 1922, gruodžio 1, Nr. 224, p. 4.

¹⁵⁹ LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1154, l. 5–7.

¹⁶⁰ LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1533, l. 1–2.

¹⁶¹ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 537, l. 39.

¹⁶² *Ten pat*, l. 5.

¹⁶³ *Ten pat*, l. 183.

viename skyriuje neįmanoma aprašyti, todėl tolesniuose skyriuose bus išskirtos kelios sritys (statybos, mokyklų veikla, kelių priežiūra, socialinė rūpyba, kultūrinė veikla ir kt.), kuriose valsčiaus savivaldybės veikla buvo ryškesnė.

Statybos

Tik 1926 m. Onuškie valsčiaus valdyba susiremontavo savo pastatą¹⁶⁴. Tarp valsčiaus savivaldybės funkcijų buvo ir statybų priežiūra. Pavyzdžiui, 1935 m. apskrities valdyba paskelbė Žemės ūkio statybos taisykles, valsčių viršaičiams ir policijos nuovadoms nusiųstos privačias statybas reguliuojančios taisyklės. Nurodyta, kad smulkesniems darbams tvarkant šaligatvius ir tvoras nurodymus galėjo duoti valsčiaus viršaitis. Viršaitis turėjo patikrinti vietoje ir patvirtinti statinių situacijos planus, jis vienintelis buvo atsakingas už tai, kad statiniai atitiktų planą. Jei statytojas netyčia nukrypavo nuo plano, „*valsčiaus viršaičio pareiga duoti tokiam analfabetui reikalingų nurodymų ir paaiškinimų*“. 1938 m. apskrities taryba paskelbė įsakymą dėl miestelių statybos tvarkymo. Taigi Onuškie statybų reguliavimas prilygintas miestų statybos reikalavimams. Miesteliuose leidimų reikėjo ne tik naujai statybai, bet ir laiptams, priebučiams tvarkyti, išorinėms sienoms tinkuoti ar apkalti ir t. t. Stogus dengti galėjo tik nedegia medžiaga (pirmiausia buvo rekomenduojamos čerpės) arba malksnomis. Visi sklypai šiuose miesteliuose nuo gatvės pusės privalėjo būti aptverti ir tinkamai nudažyti (dažniausiai apskrityje tvoras dažydavo žalia spalva). Leidimus tvoroms tvirti ir šaligatviams tvarkyti nemokamai išduodavo viršaitis. Nesilaikančiuosius statybų tvarkos viršaitis galėjo bausti iki 500 Lt bauda. Tiesa, statybų priežiūra vyko ir iki šių taisyklių patvirtinimo. Iki šių dienų išlikę „Smetonos laikais“ statyti gyvenamieji ir ūkiniai pastatai išsaugojo senosios tradicinės architektūros stiliaus bruožus.

1926 m. Onuškėje Trakų gatvės gale gydytojas K. Zinkevičius pasistatė palivarko tipo namą pagal tikslų apleisto Jukniškių dvarelį pavyzdį, panaudodamas kai kuriuos iš ten atkeltus autentiškus elementus (mūrinės kolonas). 1929 m. suremontuota senoji medinė dviaukštė varpinė. Tačiau daugiau statyta ketvirtąjį dešimtmetį. Sodybos išsėtėsė palei Kauno ir Trakų gatves. Keliolika namų pastatyta Miškų ir Ugniagesių gatvėse ir naujai besiformuojančiose naujose gatvelėse, kurios įėjo į Savanorių gatvę. Kadangi pagal įstatymą buvo leidžiama direktyvine tvarka griauti blogos būklės pastatus, 1934–1937 m. miestelyje nugriauta 12 pastatų (keturi namai, pirtis, tvartai ir kt.). 1933 m. buvo nugriauti ir sudegę Onuškie dvaro rūmai¹⁶⁵. Prastos būklės pastatų griovimo vėjus vyko tuo laiku, kai Onuškie viršaičiu tapo A. Petrauskas. Apie tai rašyta 1935 m. straipsnyje „Sutvarkė kelius, dabar puošia miestelį“:

„Prašėjusiais metais išrinktas naujas viršaitis Ant. Petrauskas pirmoje eilėje baigė tvarkyti vieškelius ir kelius, o jau šiais metais susirūpino miestelio papuošimu. Visos tvorelės ir kiemų vartai nudažomi žaliomis spalvomis; seni, mediniai šaligatviai pakeičiami cementiniais.

Kiek apleista didelė turgavietė manoma galutinai sutvarkyti tik ateinančiais metais, dalį jos atiduodant šauliams, kur jie sta-

¹⁶⁴ LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1775, l. 19–21.

¹⁶⁵ Miškinis A. Onuškie, *Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2002, kn. 1, p. 202.

Jono Brundės statomas gyvenamasis namas Žilinių bažnytkaimyje. 1938 m. Nuotr. J. Timuko. Iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus archyvo

Gydytojo K. Zinkevičiaus palivarko tipo namas Trakų gatvės gale. 2015 m. K. Driskiaus nuotr.

tysis dviejų aukštų namą skersai turgavietę, tuo būdu perskirdami ją į dvi dalis. Vienoje pusėje bus įrengta sporto aikštė su sodeliu, o antra pusė, savivaldybės lėšomis išgrįsta, paliks turgavietė. Prie pat miestelio ir gražaus Trakų vieškelio-alėjos yra parkas, priklausęs grafo Olsufjevo įpėdiniams, išnuomotas Paulauskui. Parkas didelis ir apleistas. Jame yra daug senų, sudžiūvusių iškirstinų medžių ir nusausintina, maurų priaugusi kūdra. Pats parkas apsuptas jaukiomis alėjomis. Jame nuomininkas leidžia organizacijoms rengti gegužines, bet visai nesirūpina jo tinkamu sutvarkymu“¹⁶⁶.

1936 m. pradėta grįsti akmenimis Onušio turgaus aikštė, maždaug tais pačiais metais pastatyta nauja klebonija¹⁶⁷. 1938 m. sudarytas Kauno gatvės tvarkymo projektas, kurį parengė apskrities technikas J. Vilkaitis. Gatvę

¹⁶⁶ Sutvarkė kelius, dabar puošia miesteli, *Lietuvos aidas*, 1935, liepos 17, Nr. 161, p. 8.

¹⁶⁷ Kviklys B. *Lietuvos bažnyčios*, Chicago, 1987, t. 6, p. 286.

numatyta paplatinti, o važiuojamąją dalį išgrįsti. 1939 m. prasidėję politiniai pasikeitimai sutrukdė užbaigti gatvės tvarkymą. 1938 m. patvirtintas Onuškio šaulių būrio namų projektas (kurio statybos turėjo būti pradėtos 1939 m.) nebuvo įgyvendintas¹⁶⁸. 1940 m. rugsėjį buvo atidaryta nauja moderni dviejų aukštų mūrinė mokykla, valsčiaus kaimuose pastatytos kelios naujos dviaukštės medinės mokyklos (Pasamanio, Tolkiškių, Gudakiemio ir kitos).

Švietimas ir mokyklos

Onuškio valsčiaus mokyklų steigimas ir išlaikymas buvo vienas svarbiausių valsčiaus savivaldybės rūpesčių. Kad tuo metu pirmiausia rūpintasi švietimu, rodo mokyklų tinklo atsiradimas ir augimas. Valsčiaus savivaldybė sumokėdavo už mokyklų ir mokytojų butų nuomą, aprūpindavo mokyklas kuru (malkomis) ir šviesa (žibalu), atlikdavo smulkų remontą¹⁶⁹. Kitas išlaidas švietimui (pirmiausia – atlyginimus mokytojams) padengdavo Švietimo ministerija. Mokyklų ir mokytojų veiklą prižiūrėjo ir kontroliavo Trakų (Kaišiadorių) apskrities pradžios mokyklų inspektorius. 1928 m., matyt, gerokai išaugus mokyklų skaičiui ir ruošiantis įvesti privalomąjį pradinį išsilavinimą, apskrities mokyklų priežiūra padalyta į du rajonus. Onuškio ir kitų gretimų valsčių mokyklas prižiūrėjo Trakų apskrities 2-ojo rajono pradžios mokyklų inspektorius¹⁷⁰.

1923 m. gyventojų surašymo duomenimis, mažiau negu pusė Onuškio valsčiaus gyventojų buvo raštingi. Iš 4 932 vyrų skaityti ir rašyti mokėjo 2 222, tik skaityti – 994. Iš 5 372 moterų – 2 048 mokėjo skaityti ir rašyti, 1 523 – tik skaityti. Tarp mokyklinio amžiaus (7–13 metų) vaikų iš 874 berniukų 231 mokėjo skaityti ir rašyti, o 126 – tik skaityti. Iš 812 mergaičių 230 mokėjo skaityti ir rašyti, o 164 – tik skaityti¹⁷¹. Taigi ypatinga valsčiaus problema buvo vaikų raštingumas ir išsilavinimas, ypač svarbus tapęs naujomis gyvenimo sąlygomis.

Pagrindinė valsčiaus mokykla buvo Onuškyje. Ji pradėjo veikti 1920 m. rugsėjį ir buvo vadinama Onušiškio pradedamąja mokykla, o nuo 1924 m. – Onuškio pradžios mokykla. 1920–1935 m. mokykla buvo keturių skyrių, o nuo 1936 m. – šešių skyrių (visi mokyklinio amžiaus vaikai nuo 7 iki 14 metų privalėjo lankyti keturis skyrius)¹⁷². 1920 m. rugsėjo 28 d. mokytoja D. Stankevičiūtė rašo: „*Užėmiau Onušiškių pradedam. liaudies mokyklą ir šios mokyklos inventorius daiktus.*“ Mokyti vaikus ji pradėjo spalio 25 d. Iš pradžių buvo 6, o lapkričio 4 d. jau 23 mokiniai – „*kiekvieną dieną pribudinėja vis daugiau*“. Dar 1921 m. sausio 21 d. mokytoja skundėsi apskrities pradžios mokyklų instruktoriui, kad neturi „*žemėlapių, skaitytuvų, raidžių, kurie reikalinga mokyklai*“ ir prašė tas priemones atsiųsti. Vasario 9 d. pagaliau gavo Lietuvos žemėlapi. Be to, mokytoja vedė vakarinius suaugusiųjų kursus, kuriuos lankė 37 mokiniai (mokėsi lietuvių kalbos, aritmetikos ir dailės)¹⁷³. D. Stankevičiūtė blogas švietimo sąlygas apibūdino taip: „*Esant karo pafrontėj, kur gyventojai slegiami visokiomis išlaidomis daugiau nek kitur, ir turint omenyje vietos žemės nederlin-*

¹⁶⁸ Miškinis A. Onuškis, *Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2002, kn. 1, p. 203.

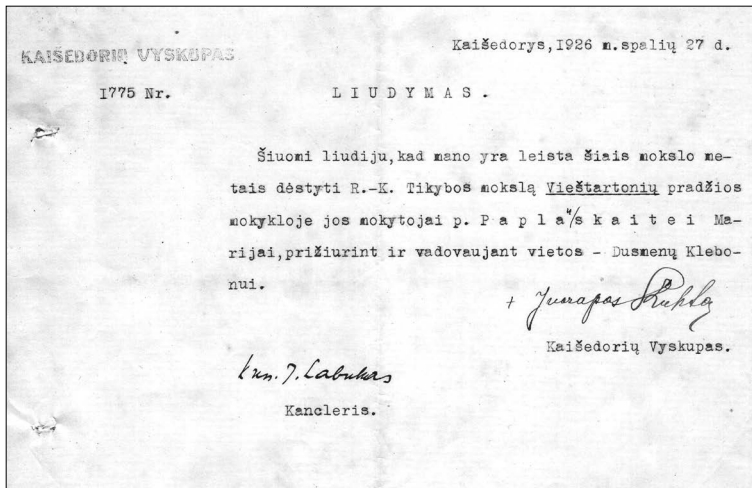
¹⁶⁹ LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1775, l. 10.

¹⁷⁰ <http://eais-pub.archyvai.lt/eais/faces/pages/forms/search/F3001.jspx>; žiūrėta 2014 07 02.

¹⁷¹ *Lietuvos gyventojai*. Pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotinio gyventojų surašymo duomenys, Kaunas, 1923, p. 90.

¹⁷² <http://eais-pub.archyvai.lt/eais/faces/pages/forms/search/F3001.jspx>; žiūrėta 2014 07 02.

¹⁷³ LCVA, f. 1579, ap. 1, b. 22, l. 1, 3, 7, 9.

Kaišėdorių vyskupo Juozapo Kuktos leidimas dėstyti tikybą Vieštarionių pradžios mokyklos mokytojai Marijai Paplauskaitei. 1926 m. spalio 27 d. Iš Dusmenų bažnyčios archyvo

gumą, randasi daug beturčių, kurie nepajėgia savo vaikų aprūpinti apdengti ir mokslo vadovėliais.“ Todėl mokytoja prašė skirti 635 auksinus rašymo priemonėms ir vadovėliams. Tiesa, mokykloje dar buvo „nuo rusų laikų“ likusių vadovėlių lietuvių ir lenkų kalbomis. Įdomu, kad apskrities mokyklų instruktorius į prašymą atsiliepė ir gegužės 6 d. atsiuntė beveik 620 auksinų likusių vadovėlių ir mokslo priemonių Onušio mokyklos remtiniams vaikams – 200 sąsiuvinų (225 auks.), 16 egz. P. Mašiot „Uždavinynų“, 10 egz. J. Murkos „Vaikų darbymečiui“ ir kitų vadovėlių, taip pat siuntinyje buvo „dėžutė plunksnų, bonka rašalo, tuzinas paišelių, žurnalas pamokoms vesti“¹⁷⁴. Tiesa, jau liepos mėnesį mokytoja pasiskundė „Kas ling paišelių, taigi pasirodo, kad vežant keliu iš Kaišėdorių į Onušiškes pasimetė“¹⁷⁵. 1922 m. pradžioje iš mokyklų instruktoriaus mokytoja D. Stankevičiūtė gavo netgi smuiką, vertą 550 auks.¹⁷⁶

1923 m. steigti mokyklą buvo numatyta ir Vieštaronyse. Apskrities švietimo komisija į ją jau buvo paskyrusi mokytoją Steponą Povylą, bet vėliau jis nusiūstas kitur. Apskrities mokyklų inspektoriaus nuomone, šis mokytojas Vieštarionių mokyklai netinka, nes „nemoka lenkiškai, o taip pat jis nepajėgtų suorganizuoti mokyklos – tenai dar nėjo mokslas“¹⁷⁷. Kodėl Vieštaronyse užsitęsė lietuviškos mokyklos įkūrimas, galbūt paaiškina faktas, kad ten maždaug 1926 m. neoficialiai siekta įkurti lenkišką mokyklą. Ypač dėl to stengėsi Montvilas iš Vieštarionių¹⁷⁸.

1924 m. rugsėjo 25 d. į Panošiškes organizuoti mokyklos atvyko mokytojas Juozas Narkevičius. Kadangi mokytojas nuolat ir gana vaizdingai rašė mokyklų inspektoriui apie savo darbo rūpesčius, galime susidaryti vaizdą, kaip kūrėsi to meto mokyklos. Vos atvykęs, jis ėmėsi ieškoti, kur išnuomoti mokyklai patalpas, planavo greitai iš valsčiaus valdybos gauti suolus ir spalio 6 d. pradėti pamokas. Deja... Spalio 27 d. apskrities mokyklų inspektoriui jis rašė:

„Panošišio mokyklai valsčiaus valdyba nepasirūpino paimti amatininką, kad padarytų suolus, lentą ir kitus reikalingus mokyklai baldus. Reikalavimas buvo įteiktas valsčiaus valdybai 1924 m. spalio 4 d., kad parū-

¹⁷⁴ Ten pat, l. 13–16.

¹⁷⁵ Ten pat, l. 21.

¹⁷⁶ Ten pat, l. 29.

¹⁷⁷ LCVA, f. 1579, ap. 1, b. 49, l. 65.

¹⁷⁸ LCVA, f. 500, ap. 1, b. 406, l. 384.

pintų mokyklai baldus, bet dar iki spalio 27 d. neišpildė. Malkų reikalavau spalio 3 d., bet dar iki spalio 27 d. malkų nepristatė. Valsčius pirma reikalauja iš gyventojų pastočių, tie nuvažiavo miškan, bet jokių malkų negavė, grįžo atgal. Tik spalio 25 d. valsčiaus viršaitis Panošiškio seniūnui įteikė orderį, kad gal eiti malkų kirsti. Malkomis apkūrenti kambarį iki šiam laikui naudojuosi iš savo lėšų įgytomis. Mokytojui kambarys nebuvo išnuomotas dar iki šiam laikui. Iki šiam laikui naudojuosi kambariu iš savo lėšų įgytu. Mokyklai namas dar galutinai nėra išnuomotas iki spalio 27 d. Valsčiaus valdyba mokyklos darbą įvairiais būdais trukdo. Vienas valdybos asmuo paleido paskalą, kad Panošiškėn skiria koki tai kitą pilietį, ir tuo sako, kad kaip jis ateis paskirton vieton, tai pradėsime darbą. Tokiu būdu iš valsčiaus valdybos nieko negalime gauti. Vaikų į pamokas ateina, bet nėra kame susodinti“¹⁷⁹.

Lapkričio 13 d. rašte inspektoriumi mokytojas atskleidė ir gyventojų nuotaikas:

„Gyventojai šio mokyklos rajono visai mokykla nesūdomauja. Keletą kartų buvau sušaukęs sueigas, kad įkalbėjus jiems mokyklos reikalingumą, naudą. Bet gyventojai leidžia visa tai juokais <...>, sako, kad kitoms mokykloms duoda suolus iš valsčiaus valdybos ar paskiria ponas Inspektorius, tai tegu ir mums duoda ar iš kur nors paskiria, mes patys nepirksime ir nedarysime. Malkų jau yra senai paskirta, bet nors ir raginami gyventojai kirst iš valsčiaus, nekerta, neveža. Sako, kad mums nereik. Taigi, valsčiaus valdyba mokyklai nieko nepadeda, gyventojai visai padėti atsisako. Kas daryt? Jau ir lapkričio mėn. pusė praėjo, dar mokyklos nesama“¹⁸⁰.

Pagaliau gruodžio 5 d. susirinkęs tėvų komitetas surašė reikalavimą valsčiaus valdybai, kad parūpintų mokyklai būtinausias priemones:

„1. Antspaudą. 2. Žemėlapių, Azijos, Afrikos, Amerikos, Australijos, Europos ir Lietuvos. 3. Globusą. 4. Termometrą ir barometrą. 5. Inventoriaus knygą. 6. Lentos. 7. Dienyno. 8. Skiriamųjų Panošiškio mokyklai valdiškų knygų ir valdiško popierio. 9. Skiriamą normą žibalo. 10. Viedras vandeniui laikyti ir puodelis. 11. Šventas paveikslas ir Vytis ir vėliava. 12. Ir kiti skiriamieji mokyklai plakatai.“¹⁸¹

Jau 1925 m. sausio pradžioje mokytojas po incidento su tėvų komiteto atstovu rašė, kad

„su mokytoju tiesiog žaidžia. Ką vaikus mokini, tai už tai žada atsimokėti, kad daugiau nereiktų mokyt: nori sumušti. Taigi prašau duoti patarimą, ką su tokiais

¹⁷⁹ LCVA, f. 1579, ap. 1, b. 49, l. 5–6.

¹⁸⁰ Ten pat, l. 8.

¹⁸¹ Ten pat, l. 9.

*negeistinais piliečiais reikia daryt, nes jau ilgiau negaliu tverti tokioje padėty?*¹⁸²

Sausio 22 d. mokytojo skundas atskleidė, kad mokykla visiškai nevaloma, nes valsčiaus valdyba nemoka patalpų savininkui už nuomą:

*„Mokykla nuo pradžios veikimo dar nemazgota ir vos tik apie porą kartų šluota. <...> Per dulkes ir nešvarumą kartais net ir pamokas negalime dėstyti“*¹⁸³.

1925 m. įsteigta Tolkiškių pradžios mokykla (į ją prašėsi perkeliama Dusmenų mokytoja Antanina Mazaliauskaitė)¹⁸⁴. 1927 m. dirbti Gudakiemio mokyklos mokytoju, ką tik baigęs Simono Daukanto mokytojų seminariją atvyko Aleksandras Bieliauskas¹⁸⁵.

Baigusieji pradžios mokyklas laikydavo egzaminus. Pavyzdžiui, 1925 m. birželio 5 d. Onušio pradžios mokykloje vyko valsčiaus mokyklų baigiamojo IV skyriaus egzaminai – *„Onušio, Dusmenų ir Žilinių IV sk. mokinių kvotimai“*. Egzaminų komisijoje dalyvavo Dusmenų mokyklos mokytoja M. Keršytė, valsčiaus valdybos atstovas Kazys Vitkūnas, Onušio mokyklos tėvų komiteto atstovas J. Karsokas, Dusmenų mokyklos tėvų komiteto pirmininkas K. Paplauskas, Onušio klebonas kun. J. Kunigėlis, Dusmenų klebonas kun. J. Čaplikas, Onušio mokyklos mokytoja Regina Staniulytė, Dusmenų mokyklos mokytoja A. Mazaliauskaitė ir Žilinių mokyklos mokytojas Jonas Jankauskas. Egzaminus laikė aštuoni mokiniai: Onušio mokyklos – B. Paplauskas, J. Ptašnykovas ir J. Karsokas, Dusmenų mokyklos – V. Kantakevičius, V. Zarauskas ir P. Noreikavičius, Žilinių mokyklos – Jonas ir Juozas Gainos. Komisija, *„išklausiusi mokinių žinių, pripažino virš įvardintus mokinius baigusius pradžios mokyklos IV skyr. kursą ir nutarė išduoti jiems pažymėjimus“*¹⁸⁶. Kitamet (1926 m. gegužės 28 d.) išleidžiamuosius IV skyriaus egzaminus kartu laikė Dusmenų ir Pamusių mokyklų mokiniai (trys iš Dusmenų ir du – Pamusių, visi sėkmingai išlaikė). Komisijoje buvo jau minėti kun. J. Čaplikas, mokytoja M. Keršytė, taip pat pradžios mokyklų inspektoriaus įgaliotinė mokytoja M. Paplauskaitė, Pamusių mokyklos vedėjas K. Lapinskas, Onušio valsčiaus valdybos atstovas J. Bingelis ir tėvų komiteto atstovas B. Kantakevičius¹⁸⁷. Tą pačią dieną Onušio pradžios mokykloje egzaminus laikė Onušio, Bytautonių, Gudakiemio ir Žilinių moksleiviai, baigiantys IV skyrių. Egzaminus laikė 14 vaikų, iš jų tik vienas liko antriems metams kartoti IV skyriaus kurso. Komisijoje – Onušio mokyklos vedėja R. Staniulytė, Bytautonių mokyklos vedėjas Juozas Krutulius, Gudakiemio mokyklos vedėjas Juozas Šipulskis, Žilinių mokyklos vedėjas J. Jankauskas, Onušio valsčiaus sekretorius K. Vitkūnas, Onušio klebonas kun. J. Kunigėlis, tėvų komiteto atstovas Petras Žilionis ir Juozas Narkevičius¹⁸⁸. Reikia pasakyti, kad ne visi lankiusieji mokyklą laikydavo egzaminus. Pavyzdžiui,

¹⁸² *Ten pat*, l. 4.

¹⁸³ *Ten pat*, l. 12.

¹⁸⁴ *Ten pat*, l. 166.

¹⁸⁵ http://www.kaisiadoriumuziejus.lt/enciklopedija/index.php?title=Bieliauskas_Aleksandras;žiūrėta20140706.

¹⁸⁶ LCVA, f. 1579, ap. 1, b. 48, l. 14.

¹⁸⁷ *Ten pat*, l. 26.

¹⁸⁸ *Ten pat*, l. 28.

1926 m. gegužės 28 d. laikė egzaminą tik vienas Onušio mokyklos mokinys (nors IV skyrių buvo lankę 4 vaikai), Dusmenų – trys (lankė 8), Bakaloriškių – visi penki lankiusieji, Žilinių – taip pat laikė visi penki lankiusieji (vienas neišlaikė), Pamusių – visi trys lankiusieji. Gudakiemio mokykloje 1925–1926 mokslo metais IV skyriaus dar nebuvo, o trys vaikai egzaminams buvo paruošti III skyriuje¹⁸⁹.

1927 m. birželio 4 d. baigiamuosius IV skyriaus egzaminus kartu su Dusmenų ir Pamusių moksleiviais laikė trys Skabeikių mokyklos vaikai¹⁹⁰, o su Onušio ir Pasamanio mokyklų vaikais – trys Panošiškių mokyklos mokiniai. Šiuose egzaminuose komisija paliko kartoti kurso tris Pasamanio mokyklos mokinius, „*silpnai nusimanančius lietuvių kalboje*“. Tuo laiku Pasamanio mokyklos vedėjas buvo Pranas Makauskas, o Panošiškių mokyklos vedėjas – Jonas Pilius¹⁹¹. Bakaloriškių-Bytautonių dviejų komplektų pradžios mokykloje tą pačią dieną egzaminus laikė trys Bakaloriškių-Bytautonių ir Žilinių mokyklų mokiniai. Komisijoje buvo Bakaloriškių-Bytautonių mokyklos vedėja A. Mazūrienė, šios mokyklos baigiamojo IV skyriaus mokytojas J. Mazūra, Žilinių mokyklos vedėja O. Kuodzevičienė, Onušio valsčiaus viršaitis J. Velička ir kiti¹⁹².

1928 m. birželio 5 d. egzaminuose jau minima nebe Bakaloriškių-Bytautonių, o Bytautonių mokykla, kurios vedėja buvo A. Mazūrienė. Šioje mokykloje egzaminus laikė ir viena Panošiškių mokyklos mokinė – Alfkė Veberaitė¹⁹³. Pamusių mokykloje egzaminus laikė ir Skabeikių mokyklos vaikai. Komisijoje – Skabeikių mokyklos vedėjas A. Petkūnas, Pamusių mokyklos vedėjas Stasys Byla ir kiti. Pažymėta, kad du mokiniai egzaminus išlaikė labai gerai (Juozas Jermalavičius ir Petras Šilanskas), keturi – gerai, vienas – patenkinamai ir vienas neišlaikė¹⁹⁴. Dusmenyse egzaminus laikė tik Dusmenų mokyklos mokiniai¹⁹⁵, taip pat buvo ir Pasamanio mokykloje¹⁹⁶.

1929 m. Pamusiuose mokyklinių egzaminų nebuvo, nes

*„Pamusio pradž. mokyklos IV skyrius dėl sutrukdyto darbo <...> sergant mokiniams šiltine, Švietimo Ministerijos nustatytos programos neišėjo. Kaimyninėj mokykloj Skabeikiuos, kurie visuomet dalyvauja drauge egzaminuos, IV skyriaus visai nebuvo“*¹⁹⁷.

Dusmenų mokykloje egzaminų irgi nebuvo, nes „*mokiniai, atšilus pavasario orui, išginė gyvulius*“. Tuo laiku Dusmenų mokyklos vedėja buvo M. Pšerackienė¹⁹⁸. Onuškyje 1929 m. birželio 7 d. egzaminai vyko sėkmingai – juos išlaikė visi keturi mokiniai. Onušio mokyklos vedėja tuo metu buvo Regina Okunevičienė, komisijoje dalyvavo Žilinių mokyklos vedėjas J. Mazūra, valsčiaus sekretorius Matas Kazinskas, Onušio klebonas kun. K. Čibas bei tėvų komiteto pirmininkas I. Širvinskas¹⁹⁹. Bytautonių mokykloje tą dieną egzaminų komisijoje buvo Bytautonių mokyklos vedėja A. Mazūrienė, baigiamojo skyriaus mokytojas P. Tarūta, Pamusių mokyklos

¹⁸⁹ *Ten pat*, l. 33.

¹⁹⁰ *Ten pat*, l. 40.

¹⁹¹ *Ten pat*, l. 45.

¹⁹² *Ten pat*, l. 49.

¹⁹³ *Ten pat*, l. 63.

¹⁹⁴ *Ten pat*, l. 64.

¹⁹⁵ *Ten pat*, l. 65.

¹⁹⁶ *Ten pat*, l. 68.

¹⁹⁷ *Ten pat*, l. 83.

¹⁹⁸ *Ten pat*, l. 84.

¹⁹⁹ *Ten pat*, l. 103.

vedėjas S. Byla, savivaldybės atstovas J. Matonis ir tėvų komiteto atstovas J. Velička²⁰⁰. Tuo pačiu metu egzaminus kartu laikė Panošiškių ir Gudakiemio mokyklų mokiniai. Panošiškių mokyklos vedėju tebebuvo J. Pilius, o Gudakiemio – Jonas Šalčiūnas²⁰¹. 1929 m. vasarą Onušio, Bytautonių ir Panošiškių mokyklose buvo po tris klasių komplektus, Gudakiemyje – du, Tolkiškėse – vienas. Onušio mokykloje tais metais IV skyrių baigė tik vienas berniukas ir trys mergaitės, Bytautonyse – trys berniukai ir dvi mergaitės, Panošiškėse – du berniukai ir viena mergaitė²⁰².

Norintieji siekti aukštesnio išsilavinimo, baigę pradžios mokyklas, galėjo mokytis Kaišiadorių valstybinėje progimnazijoje, nuo 1937 m. tapusioje aštuonių klasių gimnazija. 1923–1927 m. gretimame Aukštadvario miestelyje veikė dvimečiai mokytojų bendrojo lavinimo kursai, kuriuos baigė keturios mokytojų laidos. Vien 1924 m. juos lankė 76 būsimi mokytojai. Aukštadvaryje veikė ir progimnazija, o nuo 1923 m. – ir mergaičių žemės ūkio mokykla²⁰³.

Dar 1922 m. Trakų (Kaišiadorių) apskrities taryba svarstė privalomojo pradžios mokslo įvedimo klausimą, tačiau teko pripažinti, kad „*dabartiniam laike, dėlėi lėšų stokos ir nebesant pakankamo kadro mokytojų, tas neįvykdoma*“²⁰⁴. 1922 m. lapkričio 2 d. Onušio valsčiaus tarybos posėdyje svarstyta, kur gauti lėšų mokykloms išlaikyti, ir nutarta papildomai apmokestinti gyventojus pagal turimą žemės plotą²⁰⁵.

Trakų (Kaišiadorių) apskrities valdyba teikė Trakų ir Kaišiadorių miškų urėdijų urėdams sąmatas, kiek mokykloms reikės kuro. Tačiau, pavyzdžiui, 1922 m. lapkričio viduryje kuro mokyklos dar buvo negavusios, todėl žiemą nebūtų galėjusios veikti.

1925 m. Žemės ūkio ministerija Trakų miškų urėdai pavedė Onušio ir aplinkinėms mokykloms (Onušio, Dusmenų, Pamusių, Skabeikių, Žilinių, Bakaloriškių) išduoti jų reikalaujamos medienos kurui ir statybai²⁰⁶. 1929 m. apskrities valdžia išskirstė mokykloms 110 dvisėdžių suolų, dalį iš jų Onušio mokykloms²⁰⁷.

Dažniausiai mokyklos įsikurdavo ūkininkų nuomojamose patalpose, tačiau savivaldybė, remiama Švietimo ministerijos, stengėsi kiek įmanydama statyti specialiai mokykloms skirtus pastatus. Pavyzdžiui, 1930 m. pastatyta Tolkiškių pradžios mokykla²⁰⁸.

Iki 1931 m., kai Trakų (Kaišiadorių) apskrityje buvo įvestas privalomas pradinis mokymas, gyventojų raštingumas buvo nedidelis. Įvedus privalomą pradžios mokslą, valsčiuje sukurtas tankus mokyklų tinklas. 1934 m. Onušio valsčiuje jau veikė Bytautonių, Dusmenų, Drabužnikų, Gudakiemio, Migučionių, Onušio, Pasamanio, Panošiškių, Skabeikių, Tolkiškių, Vieštartonių ir Žilinių mokyklos. Šių mokyklų komplektų buvo ir kituose kaimuose (siektą, kad mokykla būtų arčiau mokinių gyvenamosios vietos), todėl mokyklų tinklas apėmė visą valsčių, buvo net 22 gyvenvietėse. Pavyzdžiui, Bytautonių mokykla buvo trijų komplektų (po vieną komplektą Bytautonyse, Smaliuose ir Grúožninkuose), Bytautonyse turėjo savo pastatą, o kitur nuomojo. Dusmenų mokykla turėjo po komplektą Bakaloriškių ir Dusmenėlių

²⁰⁰ *Ten pat*, l. 104.

²⁰¹ *Ten pat*, l. 105.

²⁰² *Ten pat*, l. 107.

²⁰³ Narvydas V. Aukštadvaris Lietuvos istorijos kontekste, *Aukštadvaris*, Vilnius, 2002, p. 145.

²⁰⁴ LCVA, f. 379, ap. 2, b. 538, l. 13.

²⁰⁵ Onuškis, *Lietuvos žinios*, 1922, gruodžio 1, Nr. 224, p. 4.

²⁰⁶ LCVA, f. 393, ap. 1, b. 228, l. 156.

²⁰⁷ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 9a, l. 154.

²⁰⁸ *Tautos mokykla*, 1935, spalio 15, Nr. 20, p. 460.

kaimuose (Dusmenyse – savos patalpos, kitur – nuomojamos). Drabužnikų mokykla turėjo vieną kompleksą, patalpas nuomojo. Gudakiemyje buvo abu mokyklos kompleksai, patalpos savos. Migučionių trikomplektės mokyklos du kompleksai buvo vietoje, nuosavame pastate, o vienam nuomojo patalpas Ūtojė. Onuškie mokykla turėjo tris kompleksus, iš kurių du buvo vietoje, vienas – Taučionysė, abiejose vietose turėjo savo patalpas. Pasamanio mokykloje iš trijų kompleksų du buvo vietoje, savose patalpose, o vienas – nuomojamos patalpose Jočionių kaime. Taip pat buvo išskirstyta ir Panošiškių mokykla (vienas kompleksas – Gervinių kaime). Skabeikių mokyklos vienas kompleksas buvo vietoje, o kitas – Vainkantių kaime (abiem kompleksams patalpas nuomojo). Tolkiškių mokyklos abu kompleksai buvo vietoje, savose patalpose. Vieštarionių mokykla teturėjo vieną kompleksą, kuris mokėsi vietoje savose patalpose. Žilinių mokyklos du kompleksai buvo vietoje, savose patalpose, vienas – nuomojamos patalpose Vergakiemio kaime²⁰⁹.

Mokyklos daug nuveikė ne tik mokydamos vaikus, bet ir organizuodamos kultūrinius renginius. Pavyzdžiui, vien 1933 m. pradžioje (iki balandžio 1 d.) Onuškie mokykloje vyko 10 susirinkimų, 9 paskaitos, 4 vakarai, 1 eglutė, 3 dainų renginiai, 3 deklamacijų renginiai, 8 ekskursijos. Iš viso šiuose renginiuose apsilankė 2 800 žmonių. Dusmenų mokykloje vyko 20 susirinkimų, 15 paskaitų, 4 vakarai, 2 eglutės, 3 deklamacijų renginiai, 1 ekskursija, 5 šventiniai minėjimai, 7 gegužinės. Šiuose renginiuose apsilankė 2 500 žmonių. Gudakiemio mokykloje vyko net 42 susirinkimai, 40 paskaitų, 1 vakaras, 12 ekskursijų, 2 šventiniai minėjimai, 4 įvairūs kursai, 1 paroda. Renginiuose apsilankė 2 400 žmonių. Bytautonių mokykloje – 4 susirinkimai, 2 paskaitos, 2 vakarai, 2 eglutės, 1 gegužinė. Juose apsilankė 300 žmonių. Pasamanio mokyklos veiklos ataskaitoje ryškūs prirašinėjimo požymiai arba buvo nesutarta, ką vadinti renginiu. Čia vyko net 140 susirinkimų, 150 paskaitų, 2 vakarai, 25 ekskursijos ir 1 paroda. Šiuose renginiuose apsilankė 3 500 žmonių. Panošiškių mokykloje buvo 7 susirinkimai, 2 paskaitos, 4 vakarai, 2 eglutės, 4 ekskursijos, 7 šventiniai minėjimai, apsilankė 350 žmonių. Tolkiškių mokykloje – 1 susirinkimas, 9 paskaitos, 2 vakarai, 1 eglutė, 3 ekskursijos, apsilankė 200

Merkių šeima prie Tolkiškių pradžios mokyklos su mokytojo Sveickacko šeima. 1933 m.

Iš R. Merkytės archyvo

²⁰⁹ LCVA, f. 500, ap. 1, b. 406, l. 375.

Genionių pradžios mokyklos mokiniai su mokytojais Marija ir Aleksandru Naudžiūnais.
1938 m. Iš Algimanto Jono Naudžiūno archyvo

LIETUVOS RESPUBLIKA		<i>Dusmenų Bažnyčios Klebonui</i>	
Migučionių pradž. mok.	Šiuo Tamsta esi kviečiamas į Migučionių pradžios	mokyklos baigiamųjų egzaminų komisiją, š/m. bir-	
Onuškio valsč.	Trakų apskr.	želėjo mėn. 7 d. 9 v. ryto. Pamsio kaim.	
25 Nr.	Pamatas: Pradžios mokyklų ist. §18.		
1938 gegužės mėn. 22 d.	Pamsio.		
<i>Jonka 23.5.38 N. 38.</i>		<i>A. Naudžiūnas Mokyklos vedėjas</i>	

Mokyklos vedėjo
Aleksandro
Naudžiūno kvietimas
Dusmenų bažnyčios
klebonui dalyvauti
Migučionių pradžios
mokyklos baigiamųjų
egzaminų komisijoje
Pamsio kaime.
1930 m. gegužės
22 d. Iš Dusmenų
bažnyčios archyvo

žmonių. Žilinių mokykloje vyko 6 susirinkimai, 2 paskaitos, 5 vakarai, 3 gegužinės, apsilankė 1 500 žmonių. Drabužnikų mokykloje – 6 paskaitos ir 3 ekskursijos, apsilankė 180 žmonių. Skabeikių mokykloje – 10 susirinkimų, 10 paskaitų ir 3 vakarai, apsilankė 300 žmonių. Migučionių mokykloje – 5 susirinkimai, 1 paskaita, 6 vakarai, 1 eglutė, apsilankė 300 žmonių. Vieštarionių mokykloje – 9 susirinkimai, 2 paskaitos ir 1 šventinis minėjimas, renginiuose apsilankė 450 žmonių²¹⁰.

Gyventojų raštingumą atskleidžia ir leidinių prenumerata. 1928 m. populiariausias leidinys tarp Onuškio valsčiaus gyventojų buvo „Mūsų rytojus“ – prenumeruoti 158 egz. „Mūsų rytojus“, tuo laiku vienas populiariausių ir visoje Lietuvoje, buvo skirtas ūkininkams, tačiau jame

²¹⁰ Ten pat, l. 372.

ūkio, gyvulininkystės, namų ūkio, bet ir Lietuvos bei pasaulio naujienų, kultūros, švietimo ir kitų temų. Tarp vaikiškų periodinių leidinių valsčiuje dažniausiai buvo užsakomi žurnalai „Pavasaris“ (7 egz.) ir „Žvaigždutė“ (4 egz.)²¹¹. „Pavasari“ leido katalikiška jaunimo organizacija, dažniausiai vadinama tiesiog pavasarininkais, o „Žvaigždutė“ buvo vaikiškas žurnalas, jį ilgą laiką redagavo žymus pedagogas Stasys Tijūnaitis. Jei palyginsime su kituose valsčiuose užsakomais leidiniais, matysime, kad Onuškiečio valsčiuje mažiau žmonių skaitė periodinę literatūrą (523 egz.) negu Žiezmerių valsčiuje (724 egz.), kur buvo panašus gyventojų skaičius, taip pat Žaslių (857 egz.), Kaišiadorių (653 egz.), Kruonio (636 egz.) valsčiuose. Tačiau Onuškis lenkė artimesnius Semeliškių (317 egz.), Vievio (320 egz.), Kietaviškių (165 egz.), Aukštadvario (407 egz.) valsčius²¹². 1935 m. Skabeikių mokyklos vedėjas rašė, kad „šioj apylinkėj žmonės mėgsta skaityti laikraščius <...>. Kiek pastebėjau, tai daugiausia mėgsta skaityti žurnalus „Kari“, „Trimitą“ ir t. t.“²¹³

Kad raštingumo vertė tuo laiku didėjo, rodo ir J. Piliaus iš Dusmenų apylinkių (kuris, nors nebaigęs jokios mokyklos, mėgo skaityti) atsiminimai:

„Knygų skaitymas mane padarė pranašesniu už savo draugus. Pradėjo į mane žmonės kreiptis, kad padėčiau bėdose. Aš prumeravau laikraštį „Ūkininko patarėjas“. Redakcija man prisiuntė visokių knygų, o svarbiausia – „Naminį advokatą“. Pradėjau žmonėms rašyti įvairius prašymus, skundus. Vėliau redakcija padarė mane ūkio korespondentu, prisiuntė visokių blankų ir nurodymų, kaip dirbt. Be to, atsiuntė knygas „Gyvulių gydymas namuose“, „Žmonių gydymas namuose“. Aplinkiniai kreipėsi pagalbos, o aš padėdavau ir sergančiam žmogui, ir gyvuliui“²¹⁴.

Švietimas padėjo lietuvių kalbą sugražinti ne tik į viešąjį gyvenimą, bet ir šeimų aplinką. Pavyzdžiui, 1934 m. valsčiaus mokytojai rašė, kokią įtaką daro jų mokiniams dalijamos lietuviškos maldaknygės. Drabužnikų pradžios mokyklos mokytojas maldaknyges dalijo vaikams, kurie eina išpažinties, ir pastebėjo, kad jomis naudojasi ne tik vaikai, bet ir kiti šeimos nariai, be to „yra sulenkėjusių šeimų, kurios skaitė iš lenkiškų maldaknygių ir joms susidėvėjus vėl gal pirktų lenkiškas, bet gavus jų vaikams lietuviškas – skaito iš lietuviškų“²¹⁵. Tolkiškių mokytojas taip pat pastebėjo tokią maldaknygių dovanojimo vaikams naudą ir siūlė maldaknyges dalyti visiems vaikams:

„Dabar iš vaikų, negavusių knygelių, tėvų girdėti šioks toks nepasitenkinimas. Dar yra vienas šio krašto liaudies paprotys, kuris kenkia atletuvinimo darbui ir į kurį reikia kreipti dėmesį – tai pakasynų (šermenių) metu giedojimas lenkiškai. Jie tai daro ne dėl to, kad būtų priešingi lietuviškumui, bet dėl to, kad jie gieda daugiausia iš senų lenkiškų giesmių (kantičkų). Naujų neperka, nes brangiai kainuoja“²¹⁶.

²¹¹ LCVA, f. 394, ap. 2, b. 837, l. 3–4.

²¹² Ten pat, l. 4.

²¹³ LCVA, f. 500, ap. 1, b. 406, l. 190.

²¹⁴ Pilius J. Iš atminties aruodų, Kaišiadorys, 2014, p. 37.

²¹⁵ LCVA, f. 500, ap. 1, b. 406, l. 325.

²¹⁶ Ten pat, l. 339.

Šeiminkinių kursai. Antroje eilėje (iš kairės) sėdi Onušio viršaitis Antanas Petrauskas, seniūnas Antanas Aleksa. Iš J. Laurinavičiaus archyvo

1931 m. lankydamas Pasamanio mokyklos Jačionių kompleksą, apskrities mokyklų inspektorius V. Staugaitis pastebėjo, kad su vaikais susikalbėti lietuviškai sunku, be to, „vaikuose mažokai išvystytas drąsos ūpas“²¹⁷.

Dalis mokytojų priklausė aktyviausiai šio krašto visuomeninei organizacijai – Šaulių sąjungai. Maždaug 1934 m. šauliams priklausė Aleksas Dragūnas, Stasys Ivanauskas (gyveno Žilinuose), Stasys Kadžiulis (gyveno Onuškyje ir Bytautonyse), Jonas Pilius (iš Panošiškių), Marcelė Sinkevičiūtė, Antanas Stadalninkas, Jonas Sveikackas²¹⁸. Vėliau į šaulių veiklą įsitraukė dar daugiau mokytojų.

1939 m. spaudoje džiaugtasi, kad Onušio parapijoje padėtis gerėja, kasmet daugėja moksleivijos, šviesuomenės,

*„atostogų metu moksleivija šviečia ir kultūrina vietos žmones. Vyrai su sportininku Vyt. Taraila atstovauja parapijos sportui. Šį rudenį išeina mokslan daugiau jaunų parapijiečių“*²¹⁹.

Siekta šviesti ne tik mokyklinio amžiaus vaikus, bet ir suaugusiuosius. Be bendro išsilavinimo pagal pradžios mokyklos kursą, stengtasi suteikti ūkininkavimui ir buičiai reikalingų žinių.

Aprašomuoju laikotarpiu mokslas tapo ne tik prieinamas, bet ir privalomas visų socialinių grupių vaikams, kartu su visuotiniu švietimu brendo ir nacionalinė kultūra.

²¹⁷ LCVA, f. 391, ap. 3, b. 1500, l. 33.

²¹⁸ LCVA, f. 500, ap. 1, b. 406, l. 387.

²¹⁹ Onuškis, XX amžius, 1939, rugpj. 31, Nr. 187, p. 11.

Sveikatos priežiūra

Pagrindinė apskrities sveikatos priežiūros įstaiga (ligoninė) buvo įsikūrusi apskrities centre Kaišiadoryse. Iš pradžių ligoninei išlaikyti buvo renkamas 1 proc. nuo pelno, kurį mokėjo žemės savininkai, pirkliai, pramonininkai ir valdininkai, vėliau ją ėmė išlaikyti apskrities savivaldybė. 1919 m. ligoninės vedėjas buvo gydytojas Bieliūnas, vėliau gydytoja Černiauskiene ir bene ilgiausiai – gydytoja Adelė Ivickaitė-Mazurkevičienė. Kaišiadoryse buvo ir apskrities gydytojo etatas. Ilgą laiką juo dirbo gydytojas Petras Žilinskas, kuris kartais pavaduodavo ir ligoninės gydytoją. Gydymas buvo mokamas, todėl valsčiaus savivaldybė rūpinosi sumokėti už remtinų asmenų gydymą. Norėdamas gauti lėšų gydytis asmuo turėjo pateikti prašymą, kurį svarstydavo valsčiaus taryba. Būtina sąlyga paramai gauti – turėti beturčio liudijimą. 1928 m. Kaišiadorių ligoninėje už dieną reikėjo mokėti 4 Lt (už vietą, maistą, baltinius), už mažas operacijas – 5 Lt, gimdymą – 10–15 Lt. Sudėtingesnėms operacijoms pacientus siųsdavo į Kauną. Nors ligonio išlaikymas per parą kainavo apie 10 Lt, už vaistus ir tvarstomąją medžiagą nereikėjo mokėti. Be to, prie ligoninės buvo ambulatorija ir dezinfekcijos kamera²²⁰. Tačiau didžiausios skolos susidarydavo už beturčių gydymą kitose ligoninėse. Pavyzdžiui, 1935 m. Onuškio valsčiaus savivaldybė buvo skolinga Alytaus apskrities ligoninei (980 Lt skola buvo įtraukta į biudžetą, o 105 Lt liko neįtraukta), taip pat Kauno valsstybinei ligoninei (500 Lt įtraukta į biudžetą ir 568 Lt neįtraukta) bei Valstybinei psichiatrijos ligoninei (net 3 466 Lt liko neįtraukta į sąmatą)²²¹. Gydytis onuškiečiai vykdavo ir į Varėną (Varėnos sanatorijoje dirbo gydytojas Grigaitis)²²².

Tuo laikotarpiu dar buvo įprasta gydytis patiems arba kreiptis į savamokslius „daktarus“. Pavyzdžiui, 1922 m. spaudoje rašyta, kad Onuškio valsčiuje yra du

„stebuklingu gydytoju, vienas gyvena kaime Dusmenėliuose X, o antras kaime Gruožninkuose Y. Jie gydo visokias ligas, kokios tik yra pasaulyje. Pirmiausia paklausė ligonio, ką jam skauda, o paskui paima gabalėlį cukraus, duonos ar vandens, pakužda ant jų ir tik tada duoda ligoniui kaip vaistus. Pacientų iš tamsuolių tarpo stebuklingi „daktarai“ turi daug“²²³. Po dešimtmečio tokie „daktarai“ pasirodė ir Žilinuose: Šioj apylinkėj atsirado daug įvairių „šundaktarių“, kurie visokias ligas užkalbėjimu gydo. Kai kurie jų pradėjo po kaimus vaikščioti ir pacientų ieškoti“²²⁴.

Onuškyje veikė vaistinė²²⁵. Onuškio vaistininkas buvo Antanas Vilnius²²⁶ (mirė 1935 m.). 1939 m. vaistinės blanke įrašyta „Onuškio vaistinė. A. Vilniaus įpėd.“²²⁷

1938 m. Onuškyje atidarytas sveikatos punktas²²⁸. 1939 m. Onuškyje gydytoju dirbo M. Kovalskis²²⁹.

Nemažai rūpesčių pokario visuomenei kėlė masinės epidemijos. Dažniau

²²⁰ LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1775, l. 5.

²²¹ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 15, l. 140.

²²² Pilius J. *Iš atminties aruodų*, Kaišiadorys, 2014, p. 49.

²²³ Ek. Onuškis, *Lietuvos žinios*, 1922, spalio 4, Nr. 175, p. 4.

²²⁴ Šundaktariai pacientų ieško, *Lietuvos aidas*, 1932, vas. 17, Nr. 38, p. 7.

²²⁵ Miškinis A. Onuškis, *Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2002, kn. 1, p. 202.

²²⁶ A. Vilnius palaidotas Onuškio kapinėse.

²²⁷ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 179, l. 45.

²²⁸ Miškinis A. Onuškis, *Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2002, kn. 1, p. 203.

²²⁹ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 179, l. 76.

Vaistininkas Antanas
Vilnius (viduryje)
prie savo vaistinės
Onuškyje.
Iš Mindaugo
Kazimiero Pociaus
archyvo

jos pasireiškė pokario metais, bet netgi 1929 m. Pamusių mokykloje vaikai negalėjo mokytis, nes „nuo 1928 XI 1 iki 1929 II 1 sergant mokiniams šiltine, Švietimo Ministerijos nustatytos programos neišėjo“²³⁰. Epidemijoms kelią užkirsti padėjo skiepai. Pavyzdžiui, 1930 m. spalio 1 d. į Gruožnikėlių kaimą su seniūnu atvykęs žmogus „skiepino vietas gyventojus į kairę koją (į šlaunį) nuo nežinomos ligos. Už įskiepinimą iš kiekvieno pil. ėmė po 30 ct. Žmonės dejuoja su skaudamomis kojomis ir negali nė bulvių kasti“²³¹.

Kaip buvo sprendžiami gydymosi klausimai, rodo ir pasienio policijos 1-ojo rajono viršininko Prano Zenkevičiaus 1931–1932 m. dienoraštis. Pavyzdžiui, pasienio policininkas iš Kalėnų 1931 m. gydytis dantų vyko į Butrimonis (tiesa, jo viršininkas įtarė, kad tokia kelionės priežastis tebuvo pretekstas)²³². Pats 1-ojo rajono viršininkas 1932 m. pas gydytoją vyko į Varėną²³³. Be to, dienoraščio autorius užfiksavo, kad 1932 m. kovo 18 d. gyventojai pradėjo sirgti dėmėtąja šiltine: „Daugiausia serga vaikai, kurie užsikrėtė eidami į Bytautonių mokyklą... Buvo atvažiavęs feldšeris su viršaičiu dėl ligonių. Pripažino kad serga dėm. šiltine.“ Pasienio policijos 1-ojo rajono viršininkas įsakė policininkams savo namuose palaikyti švarą ir laikytis atokiau nuo gyventojų. Kovo 20 d. Kaniūkų apylinkėse dėl epidemijos lankėsi gydytojas iš Kauno²³⁴. Apie senus gyventojų gydymosi įpročius galime spręsti ir iš tokio P. Zenkevičiaus įrašo, daryto 1932 m. birželio 24 d. (t. y. per Jonines): „Nuo ryto <...> raistuose buvo pastebėtas didesnis „žoliautojų“ judėjimas.“²³⁵

Žemės ūkis

Žemės ūkis buvo pagrindinė valsčiaus gyventojų, ypač lietuvių, ūkinės veiklos sfera. Vienas iš prioritetinių Lietuvos vyriausybės darbų buvo žemės reforma, kuria siekta ne tik sumoderninti dar primityvią žemės ūkio gamybą, bet ir įvykdyti socialinius pertvarkymus. Buvusių stambių dvarų žemėse kūrėsi naujakuriai, pirmiausia Lietuvos kariuomenės savanoriai. Naujakuriams kurtis buvo sudarytos palankios sąlygos.

²³⁰ LCVA, f. 1579, ap. 1, b. 48, l. 83.

²³¹ Patrimpas P. Nežinomi skiepytojai, *Šaltinis*, 1930, spalio 18, Nr. 42, p. 536.

²³² LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 43, l. 32.

²³³ *Ten pat*, l. 37.

²³⁴ *Ten pat*, l. 40.

²³⁵ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 58, l. 8.

Kadangi dauguma to meto gyventojų vertėsi žemės ūkiu, labai svarbi išgyvenimo sąlyga buvo žemės rūšis. Onuškio valsčiuje vyravo prasčiausios rūšies žemės. 1931 m. buvo pateikti visų gyvenviečių duomenys pagal rūšis (pagal žemės rūšį buvo skaičiuojami ir žemės mokesčiai). Onuškio valsčiuje buvo iš viso 145 gyvenvietės, kuriose suskaičiuoti 2 185 ūkiai. Iš viso šie ūkiai apėmė 24 061,15 ha žemės, iš kurios pirmos rūšies buvo tik 53,19 ha (daugiausia Onuškio miestelyje, skaičiuojant su Rūklabaliais, ir Jukniškių kaime), antros rūšies – 965,60 ha (šios rūšies žemės buvo daugelyje gyvenviečių, tačiau po labai mažą dalį), trečios rūšies – 10 190,37 ha, o didžiausią dalį sudarė ketvirtos rūšies žemė – 11 097,60 ha. Dar 1 754,39 ha žemės buvo iš viso neapmokestinta²³⁶.

Igno Adlio klėtis Damanonių kaime. 1938 m. Nuotr. J. Timuko. Iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus archyvo

Lietuvos vyriausybė skatino ūkininkų švietimą, spaudoje visuomenė buvo raginama padėti vyresniems žmonėms prisitaikyti prie naujų sąlygų. Apskritis centre (Kaišiadoryse) buvo agronomo tarnyba. 1932 m. agronomo raštinėje įsikūrė ir smulkių ūkio šakų instruktorius, kuris ūkininkams teikė patarimus sodininkystės, bitininkystės, daržininkystės ir kitais klausimais²³⁷. Ūkininkams Žemės ūkio rūmai organizuodavo atskirų sričių kursus.

1933 m. „Dienos naujienose“ Trakų apskrities žemės ūkio būklę apžvelgė apskrities agronomas Volodka. Apžvalgoje nurodoma, kad žemė šiame regione daugiausia trečios ir ketvirtos rūšies.

„Bloga žemė daugiausia tenka Aukštadvario, Onuškio, Semeliškių, Vievio ir Kietaviškių valsčiams. Todėl jie, dėl savo tokios padėties, yra kultūroj atsilikę. Stovėdami toliau nuo centro, neturėdami patogesnių susisiekimo priemonių ir būdami nenašūs, jų savininkus stato į sunkesnę materialę būklę... Šiose vietose dar svarbi kliūtis ūkio pažangai yra ta, kad čia žmonės labai tamsūs, žymia dalim sulenkėję. Žemės ūkiui skirtų laikraščių bei literatūros neskaito, o skaitydami lenkiškus laikraščius iš jų jokių žinių nepasisemia. Čia daugumoj dar galima užtikti dirbant žemę žagrėmis ir visais kitais atgyvenusiais ūkio įrankiais. Lietuvių, susipratusių ūkininkų, ūkiai ir čia žymiai skiriasi nuo lenkuojančių, nes jie ūkio pažangumu domisi.“

Šalia šių priežasčių minima ir nebaigta žemės reforma – pavyzdžiui,

²³⁶ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 537, l. 108–109.

²³⁷ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 43, l. 166.

Vinco Karpičiaus daržinė ir tvartai Panošiškių kaime. 1938 m. Nuotr. J. Timuko. Iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus archyvo

Onušio valsčiuje dar buvo neišskirstytas į vienkiemius 61 kaimas (42,9 proc.). Kruonio, Žiežmarių, Kaišiadorių ir Žaslių valsčiuose, palyginti su kitais į rytus esančiais Trakų apskrities valsčiais, žemės ūkio būklė buvo daug geresnė – čia buvo daugiau stambesnių ūkių, mažiau neišskaidytų į vienkiemius gatvinių kaimų. Vyraujanti žemės ūkio šaka buvo grūdų auginimas (nors javai tuo laiku buvo pigūs), o pieno pramonės padėtis apskrityje buvo labiausiai atsilikusi Lietuvoje. Tačiau plėtėsi bekonų auginimas, išigyta geresnių veislių. Iš keturių apskrityje dirbančių agronomų vienas dirbo netoli nuo Onušio – Aukštadvaryje²³⁸.

Ne tik valsčių centruose, bet ir mažesnėse gyvenvietėse buvo organizuojami trumpalaikiai žemės ūkio kursai. Pavyzdžiui, 1935 m. kovo 14–15 d. tokie kursai vyko Onušio valsčiaus Migučionių kaime, o kovo 18–19 d. – Jočionių kaime. Be to, žemės ūkio švietimas vyko ir per jaunųjų ūkininkų ratelius (JŪR). Pavyzdžiui, 1935 m. sausio 17–19 d. vyko paskaitos Žilinių, sausio 24–25 d. – Pasamanio, sausio 31–vasario 1 d. – Onušio, vasario 11–12 d. – Gudakiemio JŪR nariams²³⁹.

Negana žemės ūkio atsilikimo, ūkininkus kartais užpuлдavo ir gamtinės nelaimės. 1922 m. liepos mėnesį spaudoje paskelbtoje žinutėje iš Onušio džiaugiamasi, kad „apylinkėje šių metų derlius atrodo geras, būtent: rugiai, miežiai, bulvės, o žirniai, galima sakyti, ir labai geri, avižos kai kokioje vietoje menkos“²⁴⁰. Deja, jau po mėnesio tame pačiame laikraštyje kremtamasi, kad kažkokie vabzdžiai pakenkė žirniams ir linams:

„Pas mus iki šiam laikui derlius vasarinis išrodė gan geras, bet dabar užpuolė kažkokios kirmėlės ant žirnių, peliuškų ir linų. Jos tokios, kaip esti ant kopūstų. Tik kiek mažesnės ir tamsesnės. Jos labai pradėjo tuos javus ėsti; nuėda visai lapus, ir javai pradeda džiūti. Labiausia užpuolė ant linų, jau kai kuriose vietose visai linai nuėsti. Ūkininkai dabar nori pjauti žirnius ir peliuškas gyvuliams, bet bijo, kad nepakenktų jiems“²⁴¹.

²³⁸ Stangirdas E. Žemės ūkio būklė Trakų apskrity, *Dienos naujienos*, 1933, birž. 22, Nr. 140, p. 3.

²³⁹ Pranešimai, *Ūkininko patarėjas*, 1935, sausio 31, Nr. 5, p. 14.

²⁴⁰ Ek. Onuškis, *Lietuvos žinios*, 1922, liepos 19, Nr. 113, p. 2.

²⁴¹ Ek. Onuškis, *Lietuvos žinios*, 1922, rugpj. 15, Nr. 133, p. 4.

Kaip kūrėsi ūkininkai naujaku-riai? Apie tai galime paskaityti ilgame-čio Alaburdiškių seniūno Juozo Piliaus atsiminimuose. 1928 m. J. Pilius iš Ižda-gų vienkiamio vedė Antaniną Voverytę iš Varlių kaimo ir nauja šeima ėmėsi kurti savo ūkį. Iš buvusio savanorio R. Skorobogato už 9 tūkst. Lt anksčiau buvusiame valdiškame miške nusipir-ko beveik 20 ha sklypą, vadinamą Žvėrinčiumi. Dalį pinigų žemei pirkti gavo Kaune, Žemės ūkio banke, kuris ūkininkams duodavo paskolas už labai mažus procentus ir ilgam išsimokėjimo terminui. Tiesa, kad paskolą gautų kuo greičiau, Kaune tarpininkavo žymusis kraštiešis Petras Petrauskas.

„Dusmenyse pas Noreikavičių buvau nu-pirkęs didelį senovinį gyvenamą namą. Išardęs nuvežiau jį į naują sklypą. Pa-skaičiavau, kad iš jo išeis neblogas, šiek tiek mažesnis namelis. Ir pradėjau statyti. Išvariau beveik visas sienas. Tuomet, kai tėvo sklype sudegė pastatai, ten iš naujo sklypo pervežiau pradėtą statyti namą ir per dvi dienas pastačiau. Bet iš ko padaryti langams šuflėdas? Jas išpjoviau iš storų senovinių balkių.

Ir netrukus padariau puikiausią namą. Pečių padariau iš molio naktimis, nes die-nomis nebuvo tam laiko. Kol viską sutvarkiau, padariau langus, duris, jau ir ruduo atėjo. Atšalo. Šalta miegoti. Vakare devintą valandą pasikviečiau Julijų ir pradėjom ant lubų žemes pilti. Iki trečios valandos nakties visas lubas ir užpylėm. Kaip pasidarė šilta pirkioj!

Prasidėjo nelengvas gyvenimas – reikėjo sunkiai dirbti ir viską taupyti. Padidėjo ūkis, reikėjo samdyti piemenį, mergą, o per darbymetį ir padienius darbininkus. Reikėjo įsigyti vežimų, plūgų, drapakų ir kitų padargų. Reikėjo šeimą aprenkti ir apauti. Tai buvo masinės išlaidos.

Viską ką užaugindavom – kiaules, telyčias, avis, bulius – veždavom į Butrimonių turgų parduoti. Nešėm parduoti kiaušinius, sūrius, sviestą. Mėsos niekada nepavalgėm iki soties. Antosė išpardavė savo austas marškas, drobių rietimus.

Įdirbau sklypus, nes jau turėjau kuo. Turėjau dvi kumeles. Įsigijau porinius plūgus (12 numerio), aštuonių dantų drapakus, pripirkau trąšų, viską apsėjau. Kitais metais vien rugių pripjoviau 96 kapas, dar avižų, miežių, žirnių, kvietukų. Javais užkimsau visą daržinę. O kūlimas – vien spragilu.

Turėdamas laisvesnio laiko, eidavau į naująjį sklypą. Kirtau riešutmedžius, roviau kelmus, eglėlių šakas kroviau į krūvas ir degindavau. Taip degė visas sklypas. Kaip Bra-zilijoje! Paskui išardavau ir ant tų pelenų sėdavau miežius ir avižas. Derlius būdavo

Alaburdiškių apylinkės seniūnas Juozas Pilius su žmona Antanina ir vaikais Jonu ir Monika. 1937 m. Iš Marytės Varnagirienės (Piliūtės) šeimos archyvo

geras. Rugių sėti nevertėjo, nes užaugdavo labai dideli šiaudai, o varpos apie 15 cm ilgio, bet jos beveik tuščios – vos keli grūdėliai.

Visą savaitę sunkiai dirbom, o sekmadieniais visad eidavom į bažnyčią. Mes nesigilinom, ar yra Dievas, ar nėra, bet pasimeldę jautėmės stipresni, labiau pasitikintys, atsinaujinę. Ir vėl viską protingai apgalvoję, griebdavomės darbo. Ir taip nugalėdavom visas kliūtis.

Po kiek laiko abu su Antose nutarėm statyti trobesius Žverinčiuje. Iš varžytinių su švogeriu Romasium nupirkom 3 ha stačio miško biržę. Pasidalijom ją lygiomis dalimis ir išpjovėm. Paskui padariau talką ir visus rąstus suvežėm. Prisivežiau rąstų visiems trobesiams. Likusias kalades išvežiau Ūton ir sudėjau prie Arbačiausko trobesių. Bet jas iš ten beveik visas išvogė.

Pasiamdęs Praną Rošką, pirmiausia pastačiau daržinę. Vėliau Rusinas pastatė tvartą. Pamatams iškasiau 60 centimetrų griovius, į juos priverčiau akmenų, sutvirtinau juos cementu. Pamatus padėjo daryti Špiliauskas iš Pivošiūnų. Pamatų aukštis – 1 m 10 cm. Tvarto ilgis – 17 m, plotis – 6 m. Reikėjo labai daug akmenų privežti ir daug cemento pripirkti. Julius tuo metu buvo kariuomenėj. Įrengęs tvartą, ėmiausi statyti gyvenamąjį namą. Pasamdžiau pilščikus iš Gudžionių, apipjovė rąstus ir paruošė visą medžiagą. Rusinas namą greit pastatė. Jis padarė ir langus bei duris. Dengėme šiaudais. Šiaudų kūlius pirkau Gruožninkuose. Namą dengė Balkus iš Migučionių.

Sutvarkius visus trobesius, persikėlėm gyventi ten. Tai buvo 1938 m. gruodžio 8 d.

Kitą rudenį iškasėm sklepą, išmūrijom ir apdengėm. Bet smarkus lietus sugriovė tas mūrines sienas, todėl teko jas mūryti iš naujo. Tada jau cemento negailėjau. Kieme iškasiau šulinį, du prūdus. O galiausiai subudavojau pirtį.

Ūkis buvo įrengtas be priekaištų.

Prasigyvenom. Priauginom daug gyvulių. Jau gerai maitinomės, įsitaisėm gerus rūbus. Tačiau geras gyvenimas tęsėsi neilgai. Netrukus užėjo nauja valdžia²⁴².

Žemės reforma

Žemės reforma pirmiausia pakeitė dvarų ir palivarkų valdymą. Onušio valsčiuje, kaip ir visoje Lietuvoje, dvarininkams buvo paliekama 80 ha žemės norma, o kita naudojama kariams savanoriams ir gretimų kaimų mažžemiams bei bežemiams aprūpinti. Pirmieji dvarų ir palivarkų žemių skirstymai į ūkininkų vienkiemius Onušio valsčiuje pradėti 1921 m. – jau kitais metais, kai susikūrė Onušio valsčiaus savivaldybė ir pasienyje nusistovėjo santykinė taika. Pirmiausia kariškiams, bežemiams ir mažžemiams išdalyti Andrejui Alsufjevui²⁴³ priklausę Naujosios Šoparnios, Senosios Šoparnios, Zapijuvkos, Grodzenkos ir Ragavos Kapčiaus palivarkai. 1922 m. tam pačiam tikslui išparceliuoti Ceidleriams priklausę Žilinių ir Leipunkų palivarkai, o 1923 m. Chelstovskiui priklausęs Kazimieravos dvaras.

1923 m. rugpjūčio 9 d. iš varžytinių išparduotas Bytautonių dvaro, kuris tuo laiku buvo valstybinis, ūkinis inventoriūsus²⁴⁴. 1924 m. pradžioje iš varžytinių komisija pardavė Onušio dvarą vokiečių paliktus daiktus: *akselmašią*

²⁴² Pilius J. *Iš atminties aruodų*, Kaišiadorys, 2014, p. 49–55.

²⁴³ Rusų grafas Alsufjevas (kartais rašoma ir Olsufjevas) Onušio dvarą valdė nuo 1882 m. XIX a. viduryje Onušio dvaro valda apėmė 5 000 dešimtinių žemės plotą (Onuškis, *Lietuvių enciklopedija*, t. 21, p. 133.)

²⁴⁴ LCVA, f. 1247, ap. 4, b. 380, l. 158.

Felikso Blavacko gyvenamasis namas Bakaloriškių kaime. 1938 m. Nuotr. J. Timuko. Iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus archyvo

Vlado Voverio gyvenamasis namas Bakaloriškių kaime. 1938 m. Nuotr. J. Timuko. Iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus archyvo

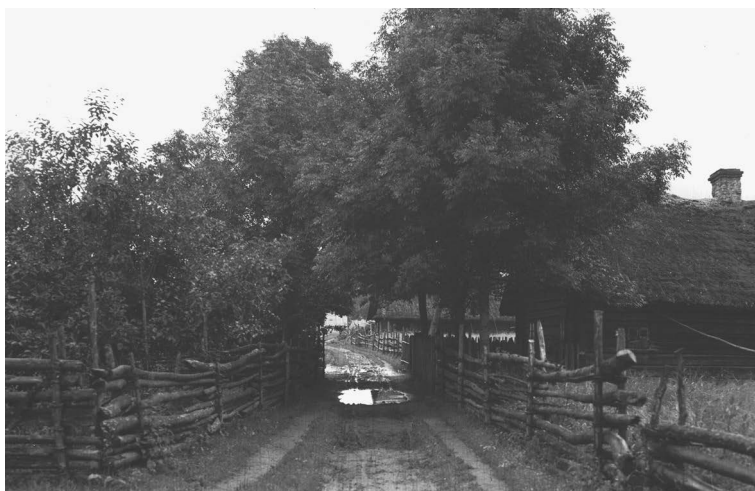
(už 175 Lt S. Kaminskui iš Bičiūnų k.), *kuliamąją mašiną arkliais su maniežu* (už 300 Lt B. Lesčinskui iš Bakaloriškių k.), *arfa* (greičiausia turėtas omenyje arpas – grūdų vėtimo mašina; už 68 Lt parduotas V. Paulauskui iš Onušio miestelio)²⁴⁵.

Tačiau didžiausią mastą dvarų ir palivarkų parceliavimas įgavo 1924 m. (skirstytų vietų vardai netaisyti). Tuomet sudaryti Antanui Daugėlai priklausiusių Bakaloriškio, Bitautonių, Daugėliškių palivarkų ir Gražųjų I ir II ūkių parceliacijos planai; Mykolui ir Mikalojui Rachmanovams – Juodklonės palivarko; taip pat Rachmanovams – Jukniškių dvaro, Ustroniškių palivarko ir Ramošiškių, Samankos ir Sofijuvkos, Pasamovės I–III ūkių; Aleksejaus Alsufjevo įpėdiniams – Kukiškių, Alkaičių ir Navasadų palivarkų ir Žaliosios kaimo malūnui priklausiusių žemių; Sofijai Matrosovienei – Nupronių palivarko, o Stefanijai Matrosovienei – Petraučiznos ir Arlaučiznos palivarkų; Aleksejaus Alsufjevo įpėdiniams – Onušio dvaro ir šalia esančio Ruklabalės palivarko; A. Alsufjevui – Alekseikos, Semeniškių palivarkų ir „Režnicos“ ūkio; Mykolo Geidlero (galbūt turėtų būti Ceidlerio) įpėdiniams – Voniškių ir Pajodzikių ūkių; A. Nikiforovienės – Zaciškių ir

²⁴⁵ *Ten pat*, l. 157.

Gruožninkėlių kaimo gatvė. 1938 m. Nuotr. J. Timuko. Iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus archyvo

Salomenkos kaimo gatvė. 1938 m. Nuotr. J. Timuko. Iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus archyvo

Gudašių palivarkų, Skynimų ūkio; Eduardo Sokolausko – Drabužnikų, Viktoriškių ir Krokšlos ūkių; Sakalauskių – Grinkavos dvaro, Ciciliškių vienkiemio ir Doronių palivarko; Marijos Komarienės – Komaravos dvaro su Juljanovos, Naujasodų ir Ignaciškių palivarkais; Leono Chelstausko – Tolkiškio dvaro ir Pakalnykų palivarko.

1925 m. buvo skirstomi į vienkiemius jau ne tik dvarai ir palivarkai, bet ir Gruožninkų kaimas. Tais metais savo eilės sulaukė Marijos Egertienės Jaroslaviškių ir Naša Dolia palivarkai, Anelyno, Dubelkos ir Donasų vienkiemiai; Adelės Vitkunsienės – Modestavos, Geluškių ir Žukų palivarkai; M. Ceidlerio ipėdinių Paelukių palivarkas.

1926 m. sudaryti Jurgionių dvaro, Kareivionių dvaro su Pajuodzikių ūkiu ir Pasamovės ūkio išskirstymo planai²⁴⁶.

Tokia dvarų skirstymo chronologija, aišku, neatskleidžia gyvenimo istorijų ir dramatismo. Su dvarais tapatinami tuometinės didžiausios Lietuvai priešiškos valstybės – Lenkijos – šalininkai, tačiau kai kurie dvarininkai buvo palankūs ir lietuviams. Pavyzdžiui, Kareivionių

²⁴⁶ file:///LCVA_F1250_ap4-17_rodykle1%20(2).pdf; žiūrėta 2014 07 01.

Korsako gyvenamasis namas ir vartai Taučionių kaime. 1938 m. Nuotr. J. Timuko. Iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus archyvo

Juozo Matonio gyvenamojo namo galas ir vartai Bytautonių kaime. 1938 m. Nuotr. J. Timuko. Iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus archyvo

dvaro savininkas Vaclovas Kareiva dar iki Pirmojo pasaulinio karo aplinkinių dvarininkų buvo vadinamas *litvomanu*, nes palaikė lietuvių kalbos išsaugojimą. Kaip rašė kaimyniniame Aukštadvaryje gyvenęs dr. Vladas Mongirdas, jis buvo šviesus, kilnus žmogus, supratęs savo pilietišką pareigą Lietuvoje, mylintis savo žemę, darbštus, energingas.

„Buvo jisai tikras patriotas-dvarponis, susijęs su liaudimi, kuri aplink jį gyveno, kaip tikras tėvas materialiai ir patarimais juos rėmė. Kaimynai ūkininkai jį mylėjo ir noriai kreipdavosi į jį visokiais reikalais. Kalbėjo jisai gražiai lietuviškai ir visuomet užkalbindavo lietuvius tik lietuviškai... Vaclovo Kareivos meilė žemei jį pražudė. Gavęs pranešimą, kad jo dvaras jau parceliuojamas, taip susijaudino, kad staiga mirė...“²⁴⁷

²⁴⁷ Mongirdas V. Iš prieškarinio Trakijoj gyvenimo atsiminimų, *Aukštadvaris*, Vilnius, 2002, p. 186.

Prano Bujanausko gyvenamasis namas Grendavės kaime. 1938 m. Nuotr. J. Timuko. Iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus archyvo

Kazio Blažonio gyvenamasis namas Grendavės kaime. 1938 m. Nuotr. J. Timuko. Iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus archyvo

V. Kareiva buvo baigęs agronomų mokyklą ir savo dvarą labai sukultūrinęs, laikė veislinius eržilus, bulius, kuilius, avinus²⁴⁸.

Iki 1927 m. rugsėjo Trakų (Kaišiadorių) apskrities žemės tvarkytojas buvo gavęs iš Onušio valsčiaus 25 prašymus ir pradėjęs tvarkyti tiek pat bylų dėl kaimų skirstymo į vienkiemius (panašiai kaip ir iš Žaslių bei Kruonio, o iš Semeliškių ir Kietaviškių tebuvo po 11, Vievio – 8, Aukštadvario – 15 bylų)²⁴⁹. Beje, 1927 m. išskirstomų gyvenviečių planų nebuvo sudaryta. Galbūt tai susiję ir su tuo metu Lietuvoje vykusiais politiniais pasikeitimais.

1928 m. skirstyti Eiknoraisčio, Viešartonių, Žaizdraukos, Pikčiūniškių ir Iždagų ūkiai ir keletas miškų sklypų. 1929 m. – tik vienas Gečioniškių ūkis ir pora miškų.

1930 m. imtasi Onušio valsčiaus pietvakariniame kampe buvusių Vaikantonių ir Skabeikių kaimų, kartu ištiesinta siena su Alytaus apskrities Pivašiūnų valsčiumi. 1931 m. matininkai dirbo

²⁴⁸ Pilius J. *Iš atminties aruodų*, Kaišiadorys, 2014, p. 24.

²⁴⁹ LCVA, f. 1247, ap. 4, b. 373, l. 3.

pietrytiniame valsčiaus kampe, prie laikinosios sienos Vergakiemio I kaime, užkabindami Zākorių ir Palielukio kaimus.

1932 m. matininkai tęsė darbus pietinėse valsčiaus apylinkėse ir rengė planus Vergakiemio II, Žilinių, Kalėnų, Palielukio, Pamusių I kaimuose.

1933 m. atėjo eilė Bytautonėlių, Ginakiemio, Kaniūkų, Panošiškių-Žydkaimio kaimams ir Dusmenų bažnytkaimiui.

1934 m. žemėtvarkos planai parengti Senų Varlių, Jurgionių, Migučionių, Dembinos I ir II, Jočionių, Gervinių, Alaburdiškių, Verbiliškio kaimams.

1935 m. skirstyti Ūžtilčių, Taučionių, Bičiūnų, Bakaloriškių, Ažuolijų, Ramanavos kaimai, be to, A. Alsufjevo įpėdiniais gražinti Onušio dvaro ežerai.

1936 m. matininkai braižė Smalių, Paanykščių, Pasamanio, Kazokiškių kaimų išskirstymo į vienkiemius planus.

1937 m., be Bobiškių, Iždagų, Griovinų, Tolkiškių, Grendavės ir Semenikių kaimų, buvo skirstomi Jankovicų dvaras ir Zokaičių bei Paulinavos ir Ūtės palivarkai²⁵⁰.

Vien pagal 1930 m. papildomai sudarytą Alsufjevo žemių parceliavimo planą iš Onušio dvaro žemių gavo 33 kariuomenės savanorių ir bežemių šeimos²⁵¹.

1936 m. Onušio valsčiuje 80 ir daugiau hektarų žemės bebuvo tik dvylikoje ūkių. Signataras D. Malinauskas, tuo laiku gyvenęs Kaune, valdė Jankovicų dvarą (183,60 ha), Zokaičių palivarką (80 ha), Svainionių palivarką su Ūtos ir Paulinavos ūkiais (200,96 ha) ir Gervinių kaimo žemės plotą (80,15 ha). Jadvyga Malinauskaitė-Zavackienė, gyvenusi Saloviškėse, valdė Saloviškių palivarką (151,89 ha). Monika, Mykolas, Liudas ir Bronius Kšivablockai, gyvenę Vaickūniškių kaime, valdė Vaickūniškių palivarką (114,20 ha). Tomas Malijauskas, gyvenęs Ramanavoje, valdė Ramanavos palivarką (94 ha). Jaroslavas Korėva iš Zaciškių valdė Zaciškių palivarką (80,10 ha). Elenos Sakalauskienės, kurios gyvenamoji vieta buvo nežinoma, valdomą Grinkavos palivarką (80,55 ha) nuomojo Jonas Plegevičius iš Grinkavos. Gyvenamoji vieta nebuvo žinoma ir Gabrio Sakalausko, kurio valdomą Derionių palivarką (82,13 ha) nuomojo Juozas Virganavičius iš Derionių. Zofijos Kvintienės, gyvenusios Jiezno valsčiuje, valdomą Drabužnikų palivarką (81,64 ha) nuomojo Jonas Kazlauskas iš Drabužnikų kaimo. Juzefos Daugelaitės-Odynec, gyvenusios Lenkijoje, Bytautonių dvarą globojo Vanda Chadakauskienė iš Kauno²⁵².

Vienas iš žemės reformos tikslų buvo sumažinti dvarininkų įtaką. Onušio valsčiuje vienas iš stambiausių dvarininkų buvo žymus Lietuvos valstybės kūrėjas, 1918 m. vasario 16-osios Nepriklausomybės Akto signataras, Jankovicų dvaro savininkas D. Malinauskas²⁵³. Matyt, todėl jį ši reforma palietė vėliau negu tuos dvarininkus, kurie buvo pasitraukę į Lenkiją arba pasilikę savo dvaruose reiškė prolenkiškas pažiūras. Per žemės reformą –

²⁵⁰ file:///LCVA_F1250_ap4-17_rodykle1%20(2).pdf; žiūrėta 2014 07 01.

²⁵¹ Miškinis A. Onuškis, *Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2002, kn. 1, p. 202.

²⁵² LCVA, f. 500, ap. 1, b. 406, l. 1.

²⁵³ D. Malinausko Jankovicų dvare anksčiau lankėsi ir žymiausi Lietuvos valstybės kūrėjai. Apie vieną iš tokių išvykų 1911 m. J. Basanavičius rašė autobiografijoje, kaip su „inž. Juodele, A. Smetona, J. Vileišiu ir k. geležinkeliu Rudziškės stotin, iš kur arkliais į Zavadzko dvarelį Saloviškius pas D. Malinauskus; papriešpietuję, nuvažiavome į Donato Malinausko Jankovičių dvarą; Vilkokšnių ežeru nusiyreme pas k. Zuklijų piliakalnį. Saloviškiuosna sugrižus nakvojom su Smetona. Vakare – vaikštynės girioje: puikus vaizdelis Trakežerio krantų...“ (Jencius-Butautas V. 1918 m. Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas, Trakai, 2011, p. 143).

dvarininkų žemėvaldos mažinimą ir ūkininkų socialinio sluoksnio stiprinimą – dvarininkų įtaka šalies ir vietos gyvenimui sumažėjo. Dauguma Rytų Lietuvoje (ir Trakų apskrityje) gyvenusių dvarininkų reiškė palankumą kuriamai Lenkijos valstybei ir laikė ją senosios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinio tęstinumo paveldėtoja. Tad net tarp tos pačios giminės žmonių atsirasdavo prieštaravimų dėl požiūrio į valstybę, juolab kad vieni ilgainiui išiliejo į Lietuvą, o kiti į Lenkijos gyvenimą. Pavyzdžiui, kai 1935 m. D. Malinausko ir Chelstovskių giminaitė Marija Modzeliausienė iš Lietuvos nuvyko pas savo mamos seseris į Lenkijos valdomą Vilnių, pamatė, kad senoji sostinė liko tokia pat, kaip prieš porą dešimtmečių. Paklausė giminaičių, kodėl Vilnius nepuoselėjamas kaip Kaunas, kuris per tą laiką neatpažįstamai pasikeitė. Tetos už tokias pastabas ją išvadino *litwinka chamowka...*²⁵⁴

Viena iš žymiausių Onušio apylinkių bajorų giminių buvo Tanskiai. Tanskių giminė žemes tarp Vilkóksnio ir Spindžiaūs ežerų valdė ne vieną šimtmetį, XIX a. jos apėmė beveik 4 000 ha. Iš šių žemių Tolkiškių dvarą paveldėjo Chelstovskiai, o Jankovicų dvarą gavo kraičio Alina Tanskytė, tekėdama už Mykolo Malinausko²⁵⁵. Jų šeimoje ir gimė būsimoji signataras D. Malinauskas (1869–1942). 1934 m. D. Malinauskas Kaišiadorių vyskupui Juozapui Kuktai pasiūlė perimti 20 ha iš jo valdomo Stanislavovo palivarko ir kurti Vytautavos miestelį ir naujos parapijos centrą (parapija pradėta kurti 1936 m., bažnyčia iš išardyto Jankovicų dvaro kluono pastatyta 1939 m.). 1937 m. buvo pradėti parceliuoti D. Malinausko dvarai, juose žemės gavo 135 žmonės. Pagal tuo metu galiojusius įstatymus už nusavintą žemę ir mišką (605,7 ha) D. Malinauskas iš žemės ūkio ministro Stasio Putvinskio gavo 44 tūkst. Lt. Nenusavinamą žemės normą (233,22 ha) – Jankovicų dvarą su Zakaičių, Gervinių ir Svainionių palivarkais – D. Malinauskas 1937 m. pardavė už 70 167 Lt ir išvažiavo gyventi į neseniai įsigytą Alvito dvarą²⁵⁶ (netoli Vilkaviškio). 1937 m. Saloviškių palivarką iš Jadvygos Malinauskaitės-Zavadzkienės įsigijo prof. Zigmas Žemaitis²⁵⁷.

1938 m. žemė toliau skirstyta, matuoti Samninkų, Pribonių, Žuklių kaimai, o 1939 m. skaidytas Diržamenių kaimas. Tuo pagrindiniai žemės reformos darbai iki 1940 m. okupacijos ir baigėsi. Jau Antrojo pasaulinio karo metais (1942) išskirstymo vienkiemiais planas parengtas Onušio miesteliui²⁵⁸.

Miškų administravimas

Nuo pat savivaldybių susikūrimo pradžios vienas aktualiausių klausimų buvo sustabdyti savavališką miškų kirtimą. 1922 m. spaudos žinutėje apie Onušį rašyta:

*„Neutralinėje juostoje labai pradėjo naikinti miškus ir vietos gyventojai ir lenkų pusės žmonės. Kam tik reikalinga, tai važiuoja ir kerta drūčiausią medį, atsipjauna 2–3 metrų, o visą medį palieka miške. Apie ateitį kirtikai nesirūpina“*²⁵⁹.

²⁵⁴ Jencius-Butautas V. 1918 m. Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas, Trakai, 2011, p. 19.

²⁵⁵ *Ten pat*, p. 17.

²⁵⁶ *Ten pat*, p. 268, 286.

²⁵⁷ *Ten pat*, p. 279, 286.

²⁵⁸ file:///LCVA_F1250_ap4-17_rodykle1%20(2).pdf; žiūrėta 2014 07 01.

²⁵⁹ Ek. Onuškis, *Lietuvos žinios*, 1922, gruodžio 29, Nr. 245, p. 3.

Naujai sukurtą vietinę miškų administravimo sistemą sudarė urėdijos, girininkijos ir eiguvos. 1936 m. Dusmenų ir Onušio girininkijos priklausė Varėnos miškų urėdijai. Trakų (Kaišiadorių) apskrityje buvo dvi urėdijos: Trakų (centras buvo Bačkonyse, netoli Žiez marių) ir Kaišiadorių (centras Kaišiadoryse). Dalis Onušio valsčiaus miškų priklausė Trakų urėdijai, kurioje buvo devynios girininkijos: Bačkonių, Gėrvaraisčio, Dainavės, Vievio, Kaukinės, Semeliškių, Jagėlonių, Aukštadvario ir Drabužnikų. Drabužnikų girininkijos sodyba buvo Onušio valsčiaus šiauriniame kampe. 1936 m. Trakų miškų urėdijos Drabužnikų girininkijos eiguliais dirbo:

- Matas Bareika (eiguvos Nr. 67), 45 metų amžiaus, eiguliu pradėjo dirbti 1930 m., gyveno valdiškame bute, turėjo 5,13 ha valdiškos žemės ir 5 ha nuosavą ūkį, buvo tarnavęs rusų kariuomenėje, pakankamai raštingas;
- Pranas Čiupaila (eiguva Nr. 65), 37 metų amžiaus, pradėjo dirbti 1928 m., valdiško buto neturėjo, turėjo 6 ha valdiškos žemės, buvo netarnavęs kariuomenėje, pakankamai raštingas;
- Povilas Eidukevičius (eiguvos Nr. 68), 36 metų amžiaus, pradėjo dirbti 1926 m., valdiško buto neturėjo, turėjo beveik 6 ha valdiškos žemės, buvo netarnavęs kariuomenėje, pakankamai raštingas;
- Tomas Gutauskas (eiguvos Nr. 63), 41 metų amžiaus, pradėjo dirbti 1923 m., valdiško buto neturėjo, turėjo 5,34 ha valdiškos žemės, buvo pašauktas į kariuomenę, raštingumas silpnas;
- Silvestras Karpičius (eiguvos Nr. 70), 39 metų amžiaus, pradėjo dirbti 1934 m., valdiško buto neturėjo, turėjo 6 ha valdiškos žemės ir 15 ha nuosavą ūkį, buvo tarnavęs rusų kariuomenėje, „gerai raštingas“;
- Petras Mizinenka (eiguvos Nr. 64), 34 metų amžiaus, pradėjo dirbti 1927 m., valdiško buto neturėjo, turėjo 6 ha valdiškos žemės ir 15 ha nuosavą ūkį, buvo pašauktas į kariuomenę, pakankamai raštingas;
- Stasys Sinkevičius (eiguvos Nr. 66), 37 metų amžiaus, pradėjo dirbti 1924 m., valdiško buto neturėjo, turėjo 5,70 ha valdiškos žemės ir 6 ha nuosavą ūkį, buvo pašauktas į kariuomenę, pakankamai raštingas;
- Adomas Sinkevičius (eiguvos Nr. 69), 38 metų amžiaus, pradėjo dirbti 1929 m., valdiško buto neturėjo, turėjo 6 ha valdiškos žemės ir 8 ha nuosavą ūkį, kariuomenėje netarnavęs, pakankamai raštingas;
- Jonas Stančikas (eiguvos Nr. 62), 53 metų amžiaus, pradėjo dirbti 1924 m., valdiško buto neturėjo, turėjo 6 ha valdiškos žemės ir 16 ha nuosavą ūkį, kariuomenėje netarnavęs, pakankamai raštingas.

Visi Drabužnikų girininkijos eiguliai buvo ir žemdirbiai, beveik visi turėjo 2-ąją tarnybos laipsnį, tik Stasys Sinkevičius – 1-ąjį²⁶⁰. Tie patys eiguliai dirbo ir 1938 m. pradžioje²⁶¹.

1939 m. Drabužnikų girininkijos eiguliams nustatyta pagrindinė alga buvo 150 Lt, o girininkui Juozui Vaičiūnui – 280 Lt. Tuo laiku iš minėtų eigulių tik J. Stančikas užėmė ne eigulio, o sargo pareigas ir jo atlyginimas tesudarė 30 Lt, o M. Bareika buvo perėjęs dirbti

²⁶⁰ LCVA, f. 393, ap. 1, b. 204, l. 261–262.

²⁶¹ Ten pat, l. 415–416.

Sodinamas Dusmenų miškas. Iš Danutės Petrošienės šeimos archyvo

miško sargu į Aukštadvario girininkiją²⁶². Miškininkai, be pagrindinio atlyginimo, gaudavo ir premijas už medienos paruošimą. Pavyzdžiui, 1938–1939 m. per pirmą gamybos sezono pusmetį J. Stančikas gavo 21 Lt, P. Mizinenka – 167 Lt, P. Eidukevičius – 328 Lt, P. Čiupaila – 367 Lt, o A. Sinkevičius – beveik 400 Lt premijos²⁶³. 1939 m. pradžioje girininkijos tarnautojai gavo ir 110 ktm medienos (tikriausiai – malkinės): girininkas ir miško sargas – po 20, o eiguliai – po 15. Be to, buvo skirti 7 ktm medienos Drabužnikų girininkijoje esančiai vienai krosniai kūrenti²⁶⁴. Už girininkijos raštinei skirtų malkų iškirtimą, suvežimą ir sukapojimą S. Jakubauskui sumokėti 28 Lt²⁶⁵.

Onušio valsčiuje buvusios Drabužnikų girininkijos sodybą sudarė keturi pastatai:

1. Gyvenamasis namas buvo medinis, šiaudiniu stogu, viduje – tinkuotomis sienomis. Jis buvo jau gana senas, blogos būklės („sienų raštai papuvę, pamatai išgriuvę“), teturėjo vienas duris ir porą langų (1938 m. įkainotas 100 Lt).

2. Tvartas taip pat buvo medinis, be pamatų, stogas „senas, šiaudų ir skylėtas“ (įkainotas 100 Lt).

3. Klojimo būklė panaši kaip ir tvarto (įkainotas 250 Lt).

4. Rūsysis išmūrytas iš akmenų, antžeminė dalis – iš medienos. Stogas taip pat šiaudinis (įkainotas 15 Lt)²⁶⁶.

Onuškyje miško pramonė turėjo didelę reikšmę. 1938 m. spaudoje rašyta:

„Anksčiau Onuškis galėjo pasigirti turįs be galo daug gražių ir didelių miškų. Pastaruoju metu tuos miškus labai kerta ir veža į lentpjūvę. Vien šiais metais parduota šioje apylinkėje miškų už 2 mil. litų. Vietos žmonės gali gerai uždirbti, nes darbų yra daug“²⁶⁷.

²⁶² LCVA, f. 393, ap. 1, b. 488, l. 35–36.

²⁶³ Ten pat, l. 43.

²⁶⁴ Ten pat, l. 115.

²⁶⁵ Ten pat, l. 247.

²⁶⁶ Ten pat, l. 488–489.

²⁶⁷ Verknė S. Oniškis (Trakų a.), *Šaltinis*, 1938, Nr. 16, p. 273.

Miškai nykdavo ne tik dėl žmogaus veiklos. 1932 m. dienraštyje „Lietuvos aidas“ paskelbta, kad apie 100 hektarų Dusmenų girininkijos miško, kuris yra šalia Genionių kaimo žemių, pradėjo nykti. Išdžiūvo net pusės metro pušys. Nustatyta, kad medžiai sunyko dėl per didelės drėgmės: „*Grioviams užakus, didelį miško plotą vanduo apsėmė*“²⁶⁸. Tame pačiame dienraštyje buvo skelbiama ir informacija apie miško varžytines. 1930 m. apskrities žemės tvarkytojas paskelbė, kad „1930 metų spalio mėn. 20 d. 10 val. Onušiškio valsčiaus valdybos raštinėje iš viešų atkurtotinių varžytinių bus parduodamas Onušiškio valsčiaus išparceliuoto „Dusmenų miško sklypo“ miškas“. Norintieji turėjo įmokėti 10 proc. užstato, o medžius nusipirkę tuojau pat sumokėti tiek, kiek trūko iki 20 proc. galutinės varžytinių sumos²⁶⁹.

Didesnioji Onuškio valsčiaus miškų dalis priklausė Daugų miškų urėdijai, o Onuškyje²⁷⁰ ir Dusmenyse²⁷¹ buvo jos girininkijų centrai. 1936 m. ne tik Dusmenų, Onuškio, bet ir pačių Daugų girininkija jau priklausė Varėnos miškų urėdijai. Dusmenų girininkijoje dirbo girininkas Juozas Milalas (?), pirmos eilės eigulys Petras Staniulionis ir antros eilės eiguliai Juozas Alaburda, Antanas Matulevičius, Vytautas Jankauskas ir Juozas Kuklys²⁷². Onuškio girininkijoje dirbo girininkas Jonas Keženius, vyr. eigulys Jonas Pledzevičius, antros eilės eiguliai Juozas Banuškevičius ir Vladas Norinkevičius, pirmos eilės eiguliai Petras Žilionis, Audrius Krasauskas ir Balys Maslauskas²⁷³.

1932 m. Onuškio valsčiaus valdyba medieną gaudavo ir iš Varėnos miškų urėdijos (1932 m. už 460 Lt – medienos statybai)²⁷⁴.

1940 m. paminėta, kad eigulys B. Maslauskas nušovė du šernus, svėrusius po porą centnerių²⁷⁵.

Sausumos keliai ir tiltai

Sistemiškai keliai ir tiltai apskrityje pradėti taisyti nuo 1927 m. pavasario. Tais metais buvo išmatuoti ir pažymėti geležiniais kilometrus žyminčiais stulpais vieškeliai Aukštadvaris–Onuškis (atstumas – 13 km ir 435 m), Onuškis–Dusmenys (9 km ir 630 m), Dusmenys–Vaikantonys (10 km ir 90 m). Apskrities savivaldybės rūpesčiu buvo įrengiami ir cementiniai vamzdžiai, kurie sudėti vietoj medinių tiltų. Onuškio valsčiuje 30 centimetrų (matyt, skersmens) cementinių vamzdžių įrengta 48 vienetai, 50 cm – 84, o 75 cm – 18²⁷⁶. Valsčiaus savivaldybė buvo atsakinga už antros rūšies vieškelius ir valsčiaus ribose esančius paprastus kelius. Antros rūšies keliai jungė valsčių centrus, bažnytkaimius, miestelius. Trečios rūšies buvo vietos keliai, t. y. visi kiti. Viršaičiams ir seniūnams akcentuota, kad geras susisiekimas – šalies kultūros požymis. Valsčių kelių komisijoms nurodyta: atrenkant taisyti kelius, atsižvelgti į kelio rūšį, grunta, eismo intensyvumą, medžiagų pristatymo sąlygas, kelio atstumą nuo taisytojo gyvenamosios vietos (nes vietinių kelių taisymas buvo gyventojų prievolė). Kelių sklypų ruožus viršaičiams nurodyta pažymėti didesniais akmenimis (kad

²⁶⁸ Nyksta miškas, *Lietuvos aidas*, 1932, vas. 17, Nr. 38, p. 7.

²⁶⁹ *Lietuvos aidas*, 1930, rugs. 26, Nr. 219, p. 8.

²⁷⁰ Onuškis, *Lietuvių enciklopedija*, t. 21, p. 133.

²⁷¹ Dusmenų girininkija, *Lietuvių enciklopedija*, t. 5, p. 273.

²⁷² LCVA, f. 390, ap. 2, b. 98, l. 3.

²⁷³ *Ten pat*, l. 4.

²⁷⁴ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 537, l. 85.

²⁷⁵ Onuškis, *XX amžius*, 1940, sausio 11, Nr. 8, p. 11.

²⁷⁶ LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1775, l. 4.

praeiviai nenuspardytu), baltai dažytais ir numeruotais. Be to, viršaičiams nurodyta atsižvelgiant į naujas kelių tvarkymo taisykles iki rugsėjo 30 d. išrūšiuoti visus valsčiaus kelius ir paskirstyti gyventojams kelių tvarkymo pareigas²⁷⁷. Viršaičiams būdavo nuolat primenama kelių tvarkymo ir taisymo svarba, pateikti praktiniai kelių taisymo nurodymai, siūloma valsčių biudžete numatyti lėšų keliams ir gatvėms tvarkyti. Kelių tvarkymo pareiga gyventojams būdavo nustatoma pagal turimą turtą (žemę). Už kelių netaisymą baudavo pinigineis baudomis. Keliams, einantiems per valstybinius miškus, taisyti lėšų gaudavo iš apskrities valdybos. 1930 m. apskrities valdyba nustatė, kad kelių taisymas apskrityje vyktų nuo birželio 1 d., „kai ūkininkai dar liuosi nuo didžiųjų ūkio darbų“²⁷⁸.

1932 m. Onušio valsčiuje buvo 11,7 km pirmos rūšies kelių ir 52,3 km – antros rūšies, taigi iš viso apie 64 km. Kadangi trečdalį valsčiaus teritorijos užėmė valstybiniai miškai ir ežerai, valsčiaus savivaldybė apskaičiavo ir pateikė sąmatą apskrities valdybai, kad trečdaliu kelių (t. y. 21 km) remontas kainuos 28 812 Lt (1 kub. m žvyro kainavo 0,20 Lt, jo atvežimas vidutiniškai 4–5 km – 6 Lt, griovių išvalymas, kelių akėjimas ir kiti darbai – 1 Lt už vieną išilginį kelio metrą; vienam kelio kilometrui pataisyti reikėjo per metus 60 kub. m). Taigi pagal kelių ilgį ir nuo turimos žemės hektaro teko prievolė taisyti beveik po du metrus (1,80) kelio²⁷⁹. Realiai iš Miškų departamento per apskrities savivaldybę Onušio valsčiui paskyrė už valstybinius miškus ir ežerus 750 Lt pajamų, už kelių taisymą per valdiškus miškus – 4 000 Lt²⁸⁰. 1935 m. kelio taisymo kainos šiek tiek pakito: valsčiuje reikėjo taisyti beveik 17 000 tiesinių metrų kelio, tai kainavo beveik 15 000 Lt (už kub. m žvyro reikėjo mokėti 0,24 Lt, o jo pristatymą – 2,80 Lt, griovių valymą ir kitus darbus tiesiniame kelio metre – 0,50 Lt)²⁸¹. 1934 m. valsčiui už kelių tvarkymą jau paskirta tik 900 Lt²⁸².

Valsčiaus savivaldybė buvo atsakinga ir už kelio ženklų pastatymą. Pavyzdžiui, 1932 m. rugpjūčio 4 d. visų valsčių viršaičiams išsiųsti apskrities valdybos raštai, kad sumokėtų už pagamintus ženklus. Onušio valsčius gavo 26 kelio kryptčių ženklus (už 668 Lt), 7 kelio kryptčių lenteles (už 10 Lt), 4 valsčiaus ribų ženklus (už 102 Lt) ir 15 kaimų pavadinimų ženklus (už 465 Lt)²⁸³. Šiuos kelių ženklus iš Kaišiadorių (oficialiai – iš Trakų apskrities valdybos) į Onušį pristatydavo žyginų arklių stoties laikytojas. Pavyzdžiui, 1932 m. birželio 1 d. Onušio žyginų arklių stoties laikytojas Kazys Sabaitis iš apskrities valdybos gavo pristatyti 8 kaimų pavadinimų ženklus, 4 – valsčių ribų ir 14 kryžkelių ženklų²⁸⁴. Atvežus ženklus 1932 m. birželio 30 d. Onušio savivaldybėje sudaryta komisija ženklus smulkiai aprašė. 15 kaimų pavadinimų ženklai buvo pagaminti iš geležinių stiebų (3,3 m ilgio), prie jų pritvirtintos skardinės lentelės (40 x 80 cm dydžio) su užrašais „Pasamovė“, „Leipunkai“, „Gruožninkai“ ir t. t. Valsčiaus ribų skardinės lentelės buvo kiek mažesnės – 20 x 80 cm, jose įrašyta „Onušio v. Trakų aps. – Daugų v. Alytaus aps.“ ir t. t. Kelio kryptčių lentelės buvo 20 x 100 cm, įrašai „Į Spenglininkus 2 km – į Bytautonis 1 km“ ir t. t. Didesnė dalis kelio kryptčių ženklų buvo 20 x 50 cm dydžio, juose nuro-

²⁷⁷ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 20, l. 55–57.

²⁷⁸ Ten pat, l. 47.

²⁷⁹ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 537, l. 74.

²⁸⁰ Ten pat, l. 172.

²⁸¹ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 15, l. 170.

²⁸² Ten pat, l. 434.

²⁸³ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 537, l. 131.

²⁸⁴ Ten pat, l. 135.

dyti vienos krypties įrašai („Į Žilinus 9 km“). Stiebai buvo dažyti pilkai, lentelių geroji pusė – baltai, kita – pilkai. Užrašai juodomis raidėmis. Komisija, priekabiai patikrinusi ženklus, rado trūkumų, pavyzdžiui, viename žodyje „Onuškie“ raidė „š“ įrašyta atbulai, vietoje „Į Bakaloriškes“ parašyta „Į Bakaloriškį“ ir pan. Visiems ženklų stiebams iš Semeliškių atvežti ir 45 cementiniai pamatai (90 cm aukščio, žemyn platėjantys, su skylėmis stiebui įstatyti)²⁸⁵. Ženkluose padarytos klaidos turėjo būti ištaisytos „iš rangovo Butkevičiaus priklausomo atlyginimo“²⁸⁶.

1932 m. rugpjūčio 18 d. viršaitis paskelbė konkursą (varžytines) dėl Onuškie miestelio gatvių grindimo darbų. Šiems darbams buvo paskirta 4 000 Lt²⁸⁷.

1934 m. valsčiuje akmenimis buvo išgrįstos dvi miestelio gatvės – Trakų ir Savanorių. Trakų gatvė buvo 104 m ilgio ir 8 m pločio, o Savanorių – 167 m ilgio ir 8 m pločio. Grindimui sunaudota 472 kub. m akmenų (1 kub. m akmenų kaina – 4 Lt, smėlio kaina – 3 Lt, o darbas – 0,5 Lt), dar 325 Lt sumokėta už žemės darbus²⁸⁸. Onuškie miestelio gatvių būklė 1935 m. pradžioje buvo tokia: sutvarkytos gatvės (t. y. išgrįstos paprastais akmenimis) – Turgaus aikštės gatvė (250 m ilgio), Kauno (277 m), Savanorių (167 m) ir Trakų (104 m); aptvarkyta (žvyruota) Kauno gatvės dalis (1 000 m); netvarkyta Rinkos aikštė²⁸⁹. Onuškie Rinkos aikštė (vėlesnėje literatūroje ji vadinama Turgaus aikšte, tačiau jos nereikėtų painioti su Turgaus aikštės gatve) pradėta grįsti 1936 m.²⁹⁰

Onuškie valsčiuje aktyviau tvarkyti kelius ėmėsi 1934 m. viršaičiu išrinktas Antanas Petrauskas. Apie tai 1935 m. parašė net spauda:

„Praėjusiais metais išrinktas naujas viršaitis Ant. Petrauskas pirmoje eilėje baigė tvarkyti vieškelius ir kelius, o jau šiais metais susirūpino miestelio papuošimu. Visos tvorelės ir kiemų vartai nudažomi žaliomis spalvomis; seni, mediniai šaligatviai pakeičiami cementiniais“²⁹¹.

Įdomu, kad tvorų dažymas žalia spalva, tuo laiku paplitęs ir Kaišiadoryse, buvo siejamas su tuometinio apskrities viršininko J. Merkio iniciatyvomis. 1935 m. viršaitis A. Petrauskas „paragino Onuškie miestelio ir valsčiaus gyventojus gatvėse prie savo namų ir šalikelėse savo laukuose prisodinti vaismedžių: slyvų, obelių ir kt. Medelių priežiūra pavedama kiekvienam turto savininkui, kurio rajone medeliai bus pasodinti“²⁹². Tų pačių metų liepos mėnesį žurnalas „Savivaldybė“ visoje Lietuvoje išgarsino, kad

„Onuškie valsčiaus rajone keliai jau baigti taisyti. Ypač atkreipia dėmesį jų platumas ir gana platus tinklas, išraižęs visą valsčių. Viršaičio stropiai kontroliuojami taisytojai kelių profilį padaro gražų ir lygų, su reikiamais nuolydžiais. Sausi, apsodinti vaisiniais medeliais, susisiekimą su visais kaimais padaro maloniai lengvą. Esama viešelių (Trakų), seniau nutiestų, kurie, paaugus medeliams, virto puikiomis, gražiomis alėjomis. Prie mažiausių kelelių visur pastatyti kelrodžiai

²⁸⁵ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 43, l. 225.

²⁸⁶ Ten pat, l. 223.

²⁸⁷ Ten pat, l. 239.

²⁸⁸ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 15, l. 208.

²⁸⁹ Ten pat, l. 209.

²⁹⁰ Miškinis A. Onuškis, *Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2002, kn. 1, p. 203.

²⁹¹ Sutvarkė kelius, dabar puošia miestelį, *Lietuvos aidas*, 1935, liepos 17, Nr. 161, p. 8.

²⁹² *Savivaldybė*, 1935, gegužė, Nr. 4, p. 22.

su tiksliais nurodymais kilometrų iki artimiausių vietų, o prie kaimų – jų pavadinimai. Vieškeliai su kilometriniiais stulpais”²⁹³.

Apibendrinant 1925–1935 m. kelių tvarkymo darbus Onušio valsčiuje apskaičiuota, kad per dešimtmetį akmenimis išgrįsta 798 m gatvių (6 284 kv. m), išžvyruota 1 500 tiesinių metrų gatvių, nutiesta 16 km naujų vieškelių, taip pat „pakloti betoniniai šaligatviai, sutvarkytos tvoros ir nustatyti gatvių pavadinimai“. Keisčiausia, kad už gatvių tvarkymo darbus per šį laikotarpį valsčiaus savivaldybė oficialiai išleido tik 1 040 Lt²⁹⁴.

1934 m. birželio 17 d. Trakų apskrities komendantas Lietuvos Respublikos prezidentui įteikė prašymą, kad būtų tiesiamas plentas Žiežmāriai–Aukštādvaris, ateityje pratęsiamas iki Onušio. Siekta šį projektą laikyti „kaipo strateginio plento statybą“. Prisidėti prie plento tiesimo buvo siūloma ir Aukštadvario, Onušio, Semeliškių, Žiežmarių ir Kietaviškių valsčių savivaldybėms. Onušio valsčiaus taryba 1934 m. liepos 19 d. vienbalsiai palaikė šį projektą ir nutarė prisidėti, pristatant kelio tiesimui reikalingus akmenis („valsčiaus gyventojai iki Aukštadvario valsčiaus ribų pristatys nuo 10 ha 2 metru akmenų“). Tuo laiku Onušį ir Aukštadvarių jungė pirmos rūšies vieškelis. Lietingu oru kartais netgi tekdavo nutraukti susisiekimą, nors iš visų valsčiaus vieškelių šis buvo pats svarbiausias, juo vyko didžiausias judėjimas²⁹⁵. Tokio plento nutiesimas buvo laikomas viena iš ekonominių ir politinių priemonių siekti visuomenės palankumo savo valstybei: „Iš Onušio gyventojams su bekonais ar akmenimis privažiuoti prie geležinkelio stoties (Kaišiadorys, Vievis) tenka nugalėti 50 kilometrų kelio. Reiktų plento ar geležinkelio”²⁹⁶. Beje, pageidavimus čia tiesti geležinkelį jau 1926 m. buvo pareiškusi ir Alytaus apskrities taryba, prašiusi Susisiekimo ministerijos nutiesti geležinkelį nuo Kaišiadorių iki Daugų, kuris galėtų sudaryti palankias sąlygas Dzūkijos ekonominei plėtrai, taip pat būtų galima geriau išnaudoti Onušio, Dusmenų apylinkių miškus²⁹⁷.

Nuo kelių priežiūros neatsiejama ir tiltų statyba bei remontas. Mažesnių tiltų, kaip ir vietinių kelių, tvarkymo našta gulė ant pačių gyventojų. Apskrities savivaldybė 1929 m. tiltams įrengti centralizuotai užsakė 572 betoninius vamzdžius, iš kurių dalis teko Onušio valsčiui²⁹⁸.

Transportas

Pagrindinė keliavimo priemonė buvo arklių transportas. Ūkininkai arklių kinkiniais važinėjo ne tik savo reikalais, nes Nepriklausomybės pradžioje pastočių (padvadų) teikimas valstybės ir savivaldybių reikalams buvo gyventojų prievolė. Vėliau pareigūnams ir tarnautojams pavežti valsčių savivaldybės numatydavo lėšų savo biudžete. Tam tikslui iš gyventojų buvo renkami mokesčiai „žyginių arklių stotims laikyti“. Tarnautojai, kuriems reikėjo transporto, gaudavo žyginių arklių reikalavimo pareiškimą (liudijimą), kad tarnybos reikalais turi teisę naudotis žyginiiais arkliais visose Trakų apskrities žyginių arklių stotyse. Pavyzdžiui, 1932 m. minimas Onušio žyginių arklių stoties laikytojas Kazys Sabaitis (birželio 1 d. jis apsiėmė iš apskrities valdybos parvežti į

²⁹³ Ten pat, Nr. 6, p. 24.

²⁹⁴ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 15, l. 240–241.

²⁹⁵ LCVA, f. 500, ap. 1, b. 406, l. 304, 306.

²⁹⁶ Ten pat, l. 410.

²⁹⁷ Savivaldybė, Nr. 10, p. 56.

²⁹⁸ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 9a, l. 64.

Onušio valsčiaus valdybą kelio ženklus, birželio 4 d. – naujokų registracijos knyga²⁹⁹). 1932 m. liepos 29 d. Onušio valsčiaus savivaldybėje paskelbtos varžytinės dėl Onušio žygių arklių stoties laikymo 1933–1935 m. Pradinė kaina paskelbta 2 500 Lt, konkurso metu ji buvo mažinama³⁰⁰.

Lengvieji automobiliai Trakų apskrityje atsirado 1927 m. Pirmasis lengvasis automobilis įsigytas Kaišiadoryse (apskrities centre) 1927 m. sausio 8 d., o ant-rasis – Onuškyje 1927 m. rugsėjo 20 d. Jo savininkas buvo Bronius Podlipskis. Abu šie automobiliai buvo „Ford“ markės. Kaišiadoriečiui Jonui Darškui priklausęs fordo modelis buvo „Model T“, o abiejų automobilių techniniai duomenys nurodyti analogiškai, todėl galima manyti, kad B. Podlipskio automobilio modelis buvo toks pats. Abu automobiliai buvo keturviečiai, turėjo keturis cilindrus, efektyvus galingumas – 22, kėbulo tipas – „Torpedo“, ratlankių (gumų) matmenys – 29 x 4,40. Tačiau skirtingai nei pirktasis Kaišiadoryse, B. Podlipskio automobilis buvo įsigytas naujas, pagamintas 1926 m. Taigi galėjo būti vienas paskutiniųjų „Model T“ automobilių, nes jie buvo gaminami JAV „Ford Motor Company“ nuo 1908 iki 1927 m. Maždaug per metus (nuo automobilio įsigijimo 1927 m. rugsėjo 20 d. iki 1928 m. lapkričio) B. Podlipskio automobilis nuvažiavo 8 000 kilometrų³⁰¹.

Tiesa, greičiausiai 1927 m. automobilį jau turėjo ir Jankovičų dvaro savininkas D. Malinauskas, nes fotografijoje, darytoje 1927 m. Jankovičų dvare, užfiksuota prie automobilio vairo sėdinti Marija Alina Malinauskaitė ir šalia jos – D. Malinauskas³⁰². Greičiausiai automobilis buvo registruotas kitoje apskrityje, todėl Trakų apskrities automobilių sąrašė jis neminimas. Onuškyje ne kartą su savo automobiliu iš Kauno apsilankydavo ir Kipras Petrauskas.

Kaip atsiminimuose rašė valsčiaus nuovados viršininkas Kazimieras Čaplikas, Onuškis tuo laiku buvo laikomas užkampiu. Iki Vievio geležinkelio stoties apie 50 km reikėjo važiuoti arkliu, tik nuo 1931 m. pradėjo vasaros metu kursuoti autobusas į Kauną³⁰³.

Onušio miestelį su laikinąja sostine Kaunū jungė susisiekimas autobusu. 1935 m. iš Kauno į Onuškę (per Butrimonis) autobusas išvykdavo 16 val., į Onuškę atvykdavo 19 val. 55 min. Iš Onuškio į Kauną (per Butrimonis) autobusas išvykdavo 4 val. 30 min., į Kauną atvykdavo 8 val. 25 min.³⁰⁴ 1937–1938 m. autobusas į Onuškę iš Kauno išvykdavo 15 val. 30 min.³⁰⁵ Autobusų vairuotojai net spaudoje 1936 m. skundėsi dėl sunkių darbo sąlygų: *„Kaunas–Semeliškės–Aukštadvaris–Onuškis–Rumšiškės–Musninkai ruožo šoferiai dirba su pertraukomis 18–19 val. per dieną, o 8 val. išbūna prie vairo. Atlyginimo gauna 150 Lt; be to, negauna savaitinės laisvos dienos... neturi darbo knygelių, negauna atostogų“*³⁰⁶. Vairuotojų darbo sąlygas žiemą sunkino ir sniegas. Pavyzdžiui, 1936 m. dėl blogo kelio autobuso reisai iš Kauno į Onuškę sustabdyti nuo sausio 13 d.³⁰⁷

²⁹⁹ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 537, l. 135–136.

³⁰⁰ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 43, l. 225.

³⁰¹ LCVA, f. 379, ap. 3, b. 1797, l. 240–241.

³⁰² Jencius-Butautas V. 1918 m. Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas, *Trakai*, 2011, p. 200.

³⁰³ Čaplikas K. *Saugojau žmonių gyvybę ir turtą*, Kaunas, 2001, p. 84.

³⁰⁴ LCVA, f. 409, ap. 1, b. 390, l. 574.

³⁰⁵ Autobusai iš Kauno išeina, *XX amžius*, 1937, birž. 25, Nr. 141, p. 7; Susisiekimo priemonių tvarkaraštis, *XX amžius*, 1938, liepos 23, Nr. 165, p. 10.

³⁰⁶ Skundžiasi šoferiai, *Lietuvos žinios*, 1936, rugpj. 21, Nr. 160, p. 7.

³⁰⁷ Kur sustabdyti autobusai, *Rytas*, 1936, sausio 14, Nr. 10, p. 7.

1936 m. Kaune patvirtintas Onušio *auto sustojimo* projektas³⁰⁸. Autobusų stotelė buvo įrengta Onušio miestelio aikštės kampe.

1939 m. atgavus Vilnių ir Trakus, atsirado naujų maršrutų. 1940 m. pavasarį paskelbtame tvarkaraštyje iš Kauno į Onuškę – 17 45 ir 6 50 val.³⁰⁹

1938 m. Onušio valsčiuje buvo trys *auto sunkvežimiai*³¹⁰.

Dviračiai buvo laikomi rimta transporto priemone. Jų apskaita buvo gana griežta. Pasienio policininkai juos išgydavo net tarnybos reikalams. Kai 1939 m. balandžio 1 d. vyr. policininkas Juozas Sedlickas išgijo dviratį, apie tai raštu informavo savo rajono viršininką, tuomet šis kreipėsi į baro viršininką, kad sudarytų priėmimo komisiją „*susisiekimo priemonę – dviratį priimti*“. Gegužės 15 d. komisija, kurioje buvo rajono viršininkas Pranas Augaitis, vachmistras Stasys Malinauskas, Kaniūkų seniūnijos seniūnas Stasys Aliukonis ir „žinovas“ mokytojas Jonas Čenkus, nustatė, kad „Nauman“ firmos dviratis, kainuojantis 125 Lt, tarnybai tinkamas³¹¹.

Paštas ir telefonas

1922 m. Onušio valsčiaus taryba svarstė klausimą dėl Onušio pašto skyriaus įsteigimo ir pavedė tuo pasirūpinti valsčiaus valdybai³¹². 1925 m. valsčiaus savivaldybėje įrengtas telefonas³¹³. 1928 m. Onušio pašto viršininkas buvo M. Rajeckis³¹⁴. Kad pašte dažnai tekdavo lankytis tarnautojams, rodo pasienio policijos viršininko P. Zenkevičiaus dienoraštis (rašytas 1931–1933 m.), kuriame jis beveik kiekvieną ketvirtadienį (t. y. turgaus dieną) mini vykdaęs į Onuškę „*asmens reikalais ir į paštą*“³¹⁵.

1928 m. Onušio pašte valsčiaus gyventojai prenumeravo 459 leidinius lietuvių, lenkų, žydų ir rusų kalbomis. Tarp dienraščių ir savaitraščių pagal prenumeratorių skaičių pirmavo savaitraštis „Mūsų rytojus“ – 146 egzemplioriai. Toliau pagal populiarumą buvo „Gimtoji pirkia“ (savaitraštis lenkų kalba) – 79 egz., „Naujienos“ (taip pat savaitraštis lenkų kalba), savaitraštis „Trimitas“ – 27, savaitraščiai „Vienybė“ ir „Tautos kelias“ – po 19, dienraštis „Lietuvos aidas“ ir savaitraštis „Sargyba“ – po 14, savaitraštis „Naujasis žodis“ – 6, dienraščiai „Kauno diena“ (lenkų k.), „Rytas“ ir savaitraštis „Lietuvos ūkininkas“ – po 4, savaitraštis „Ūkininkas“ ir dienraštis „Žydų balsas“ (žydų k.) – po 2 ir 1 dienraščio „Aidas“ egzempliorius (rusų kalba). Be to, valsčiaus gyventojai prenumeravo 7 egz. kas dvi savaites leidžiamo leidinio „Pavasaris“ ir keturių pavadinimų mėnraščius: „Ūkininko patarėjas“ (44 egz.), „Žvaigždutė“ (4), „Paštininkų žodis“ (2) ir „Kultūra“ (1 egz.). Taip pat buvo gaunami iš užsienio neįvardyti 22 laikraščiai lietuvių kalba ir 4 kitomis kalbomis. Atskirai Dusmenų pašto agentūroje buvo prenumeruojami dar 38 leidiniai: 4 egz. „Lietuvos aidas“, 12 – „Mūsų rytojaus“, 8 – savaitraščio „Chata nasza“ ir 14 „Ūkininko patarėjo“³¹⁶. Iš leidinių pobūdžio galima susidaryti ir visuomeninio-ideologinio visuomenės susiskirstymo vaizdą. Palyginti su kitais apskrities valsčiais, Onuškyje daugiau nei kitur gaudavo lenkiškų savaitraščių, taip pat šaulių

³⁰⁸ Techniškoji kronika, *Technika ir ūkis*, 1936, Nr. 3, p. 88.

³⁰⁹ LCVA, f. 386, ap. 1, b. 1091, l. 7.

³¹⁰ LCVA, f. 500, ap. 1, b. 440, l. 310.

³¹¹ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 179, l. 48.

³¹² Onuškis, *Lietuvos žinios*, 1922, gruodžio 1, Nr. 224, p. 4.

³¹³ LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1775, l. 19–21.

³¹⁴ LCVA, f. 394, ap. 2, b. 837, l. 102.

³¹⁵ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 52.

³¹⁶ LCVA, f. 394, ap. 2, b. 837, l. 3–4.

leidinio „Trimitas“ (iš 120 visoje apskrityje gaunamų egzempliorių beveik pusė teko Onušio ir Semeliškių valsčių prenumeratoriams). Pavyzdžiui, 1934 m. duomenimis, per Onušio paštą buvo užsakomi 183 lietuviški ir 39 lenkiški leidiniai (kitų – 6 egz.), Dusmenų pašte – 151 lietuviškas ir 9 lenkiški, o Žilinių pašte – 174 lietuviški ir 12 lenkiškų (1 – kita kalba)³¹⁷. Onušio apylinkėse buvo daug pasienio policininkų. Vien 1-ojo rajono (Kaniūkų) pasienio policininkai 1935 m. prenumeravo 27 egz. „Policijos“ žurnalo (12 metams ir 15 pusmečiui)³¹⁸.

Kaip per dešimtmetį pasikeitė spaudos prenumerata, matome iš 1939 m. antrojo pusmečio prenumeratorių sąrašo. Onušio pašte užsakyti dienraščiai: „Lietuvos aidas“ (12 egz.), „Lietuvos žinios“ (25), „XX amžius“ (13), „Lenkiška diena“ (2), „Vilniaus balsas“ (2), kitų – 1 egzempliorius; savaitraščiai: „Apžvalga“ (15), „Darbininkas“ (2), „Diena“ (28), „Gimtoji pirčia“ (24), „Jaunoji karta“ (30), „Karys“ (44), „Mūsų laikraštis“ (19), „Naujoji Romuva“ (3), „Suvalkų kraštas“ (10), „Trimitas“ (85), „Vyrų žygiai“ (14), „Ūkininko patarėjas“ (215), „Vyr. žinios“ (5), „Lietuvos ūkininkas“ (27), „Verslas“ (7), „Kuntaplis“ (2), kitų savaitraščių – 37 egzemplioriai; dvisavaitiniai leidiniai: „Akademikas“ (2), „Policija“ (59), „Tautos mokykla“ (12), „Žvaigždutė“ (34), „Liepsna“ (27), kitų – 35 egzemplioriai; mėnraščiai: „Gimtoji kalba“ (2), „Kultūra“ (3), „Misijos“ (1), „Moteris“ (5), „Naujoji vaidilutė“ (4), „Pašto pasaulis“ (4), „Savivaldybė“ (60), „Talka“ (14), „Ugniagesys“ (1), „Vairas“ (2), „Žemės ūkis“ (3), „Žvaigždė“ (5), „Šaltinėlis“ (41), „Liurdas“ (142), kitų – 22 egzemplioriai.

Dusmenų pašto agentūroje 1939 m. užsakyti dienraščiai: „Lietuvos žinios“ (4), „XX amžius“ (2); savaitraščiai: „Diena“ (2), „Gimtoji pirčia“ (3), „Karys“ (12), „Mūsų laikraštis“ (29), „Trimitas“ (13), „Vyrų žygiai“ (7), „Ūkininko patarėjas“ (78), „Vyr. žinios“ (1), „Lietuvos ūkininkas“ (44), kitų savaitraščių – 2 egzemplioriai; dvisavaitiniai leidiniai „Tautos mokykla“ (3), „Žvaigždutė“ (18), mėnraščiai „Laisvoji mintis“ (11), „Mokykla ir gyvenimas“ (2), „Moteris“ (2), „Naujoji vaidilutė“ (1), „Žvaigždė“ (5), „Šaltinėlis“ (21), „Liurdas“ (31), kitų – 34 egzemplioriai.

Žilinių pašto agentūroje užsakyti dienraščiai: „Lietuvos aidas“ (1), „Lietuvos žinios“ (1), „XX amžius“ (3), „Lenkiška diena“ (1); savaitraščiai: „Darbininkas“ (3), „Diena“ (4), „Gimtoji pirčia“ (9), „Karys“ (10), „Mūsų laikraštis“ (45), „Naujoji Romuva“ (1), „Trimitas“ (26), „Vyrų žygiai“ (4), „Ūkininko patarėjas“ (83), „Lietuvos ūkininkas“ (15), „Verslas“ (2), „Kuntaplis“ (1), kitų savaitraščių – 37 egzemplioriai; dvisavaitiniai leidiniai: „Tautos mokykla“ (3), „Žvaigždutė“ (5), „Liepsna“ ? (3); mėnraščiai „Laisvoji mintis“ (18), „Moteris“ (2), „Naujoji vaidilutė“ (2), „Talka“ (2), „Žvaigždė“ (15), „Šaltinėlis“ (10), „Liurdas“ (10), kitų – 114 egzempliorių³¹⁹.

1927 m. buvo suremontuota telegrafo–telefono linija Onušis–Aukštadvaris³²⁰. Kad telefono–telegrafo linijas reikėjo dažnai remontuoti rodo informacija jau po penkerių metų – 1932 m. rugsėjo mėnesį buvo suremontuotos linijos Aukštadvaris–Onušis ir Onušis–Varėna³²¹.

1932 m. dėl skundo Onušio pašte vyko revizija. Iš Kauno atvykę revizoriai turėjo pripažinti, kad skundai nepasitvirtino – „įstaiga rasta tvarkoje“³²².

³¹⁷ LCVA, f. 500, ap. 1, b. 406, l. 415.

³¹⁸ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 83, l. 1.

³¹⁹ LCVA, f. 500, ap. 1, b. 406, l. 14.

³²⁰ *Lietuvis*, 1927, liepos 18, Nr. 157, p. 3.

³²¹ Rugsėjo mėnesį suremontuotos 45 telegr.-telefono linijos, *Lietuvos aidas*, 1932, spalio 24, Nr. 242, p. 7.

³²² Revizija pašte, *Lietuvos žinios*, 1932, liepos 26, Nr. 168, p. 6.

Valsčiuje pagrindinė pašto įstaiga buvo Onuškyje, o Dusmenyse ir Žilinuose buvo pašto agentūros (skyriai). Žilinių agentūros vedėju 1933 m. dirbo Vincas Čenkus iš Puodžių kaimo. V. Čenkus priklausė šaulių organizacijai³²³. Dusmenų pašto agentūra minima nuo 1926 m.³²⁴ Dusmenų pašte vedėju dirbo Zaruskas³²⁵. 1933 m. Dusmenų pašto agentūros, kuri aptarnavo 28 apylinkės kaimus, vedėjas buvo S. Čenkus³²⁶.

Nuo 1932 m. ant Onušio valsčiaus firminio blanko įrašytas ir valsčiaus savivaldybės telefono numeris („Tel. 4 nr.“)³²⁷. Savo telefono ryšį – po tris sargybines su telefonais – turėjo Kaniūkuose ir Panošiškėse įsikūrę pasienio policijos rajonai.

Prekyba

Turgus Onuškyje rinkdavosi kiekvieną ketvirtadienį. Be to, Onuškyje rinkosi šeši didesni prekymečiai per metus³²⁸. Valsčiaus savivaldybė sudarydavo sutartį dėl „rinkos rinkliavos rinkimo“ ir gaudavo papildomų pajamų, o nuomininkas rūpinosi rinkliavos surinkimu ir tvarka. Onušio turgaus aikštė buvo išgrįsta savivaldybės (greičiausiai valsčiaus) lėšomis. 1935 m. planuota ją sumažinti – dalyje aikštės įrengti sporto aikštę ir sodelį³²⁹. Turgaus aikštė pradėta grįsti 1936 m.³³⁰

Gyventojai pirkti ar parduoti vykdavo ir į kaimyninių valsčių turgus, pavyzdžiui, Dusmenų apylinkių ūkininkai lankydavosi Butrimonyse³³¹. Butrimonyse turgus būdavo antradieniais.

1927 m. Kaišiadoryse buvo nagrinėjamas onuškietės Pesės Adolsėnienės skundas, kad 1921 (ar 1926 m.) jai Onuškyje buvo išnuomotas namas *su plecium*, ji turėjo leidimą ir prisistatė prie to namo krautuvę, o skirstant sklypus ši vieta išnuomota kitam...³³²

Lietuvos banko Trakų skyrius veikė Kaišiadoryse nuo 1923 m.³³³ Čia buvo galima gauti paskolą, pirkti ir parduoti vekselius, siųsti perlaidas, laikyti indėlius ir atlikti kitas vietinės banko operacijas³³⁴. Onuškyje veikė smulkaus kredito draugija³³⁵. 1930 m. Onuškyje veikė 6 didesnės ir kelios mažos parduotuvės. Šiek tiek pagyvėjo amatai – gamybą ir prekybą išplėtė Onušio puodžiai³³⁶.

Kad turgaus diena buvo svarbi Onušio miestelio ir apylinkių gyventojams, rodo pasienio policijos 1-ojo rajono (kurio centras buvo Kaniūkuose) viršininko P. Zenkevičiaus 1931–1933 m. dienoraštis, kuriame jis beveik kiekvieną ketvirtadienį (būtent turgaus dieną) minėdavo vykstantis į Onušį asmeniniais ir tarnybos reikalais³³⁷. Jis

³²³ Česnulis V. *Varėnos krašto šauliai. 1919–1940*, Vilnius, 2008, p. 440.

³²⁴ Laurinavičius J. *Dusmenų bažnyčia*, Kaišiadorys, 2000, p. 6.

³²⁵ Pilius J. *Iš atminties aruodų*, Kaišiadorys, 2014, p. 51.

³²⁶ LCVA, f. 500, ap. 1, b. 406, l. 430–431.

³²⁷ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 537, l. 156.

³²⁸ Miškinis A. *Onušis, Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2002, kn. 1, p. 202.

³²⁹ Sutvarkė kelius, dabar puošia miestelį, *Lietuvos aidas*, 1935, liepos 17, Nr. 161, p. 8.

³³⁰ Miškinis A. *Onušis, Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2002, kn. 1, p. 203.

³³¹ Pilius J. *Iš atminties aruodų*, Kaišiadorys, 2014, p. 47.

³³² LCVA, f. 1247, ap. 4, b. 373, l. 7.

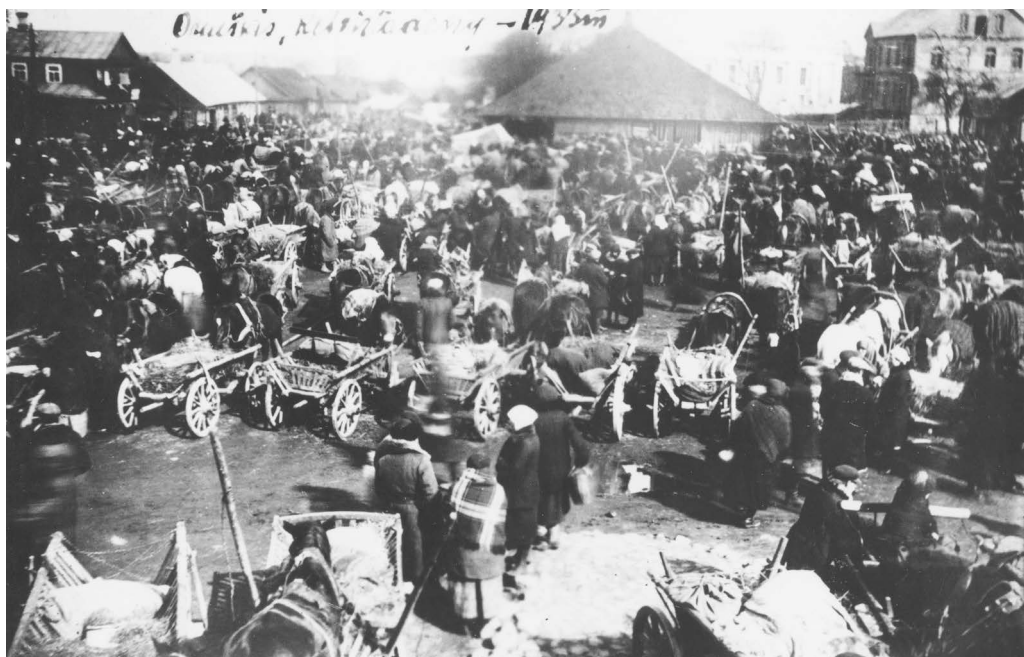
³³³ <http://eais-pub.archyvai.lt/eais/faces/pages/forms/search/F3001.jspx>; žiūrėta 2014 07 02.

³³⁴ <http://eais-pub.archyvai.lt/eais/faces/pages/forms/search/F3001.jspx>; 2014 07 02.

³³⁵ Onušis, *Lietuvių enciklopedija*, t. 21, p. 133; Miškinis A. *Onušis, Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2002, kn. 1, p. 202.

³³⁶ *Ten pat.*

³³⁷ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 43.

Onušio turgus. 1933 m. Iš D. Kazlauskio archyvo

taip pat pastebėjo, kad Onušio turguje būdavo žmonių net iš už „lenkų sienos“. Pavyzdžiui, 1932 m. birželio 23 d. jis rašė:

„Nuo 9 iki 17 val. buvau išvykęs į Onušį ir į paštą ir asmens reikalais. Iš Okupuotos Lietuvos buvo daug žmonių nuvykę į Onušį. Ten pirkto tabako ir druskos. Lenkai tuom susirūpinę. Prie Kalvių pereinamo punkto kviečia kratoms daryti žmoną seržanto iš Vojtovo, bet kviečia ne kiekvieną dieną. Tabaką neša daugiausiai moterys paslėpę po drabužiais“³³⁸. Spalio 10 d. pažymėjo, kad „daug atvažiuoja su leidimais iš lenkų pusės tikslu pirkti tabako ir druskos“.

Po poros dienų rašė: *„lenkų pusėje atpigo degtinė, cukrus ir tabakas. Supirkinėja pirkliai naminius audeklus, nes manoma įvesti manufaktūros monopolį.“* Per sieną žmonės legaliai galėjo pereiti pro Spenglininkuose buvusią sargybą. Spalio 24 d. P. Zenkevičius vėl pastebėjo, kad *„iš Kaniūkų į Kalvius druskos išvežimas padidėjo“* (t. y. iš Lietuvos į Lenkijos pusę). Matyt, dėl rinkos pokyčių lapkričio 2 d. pasieniečiai numatė *„rytojaus dieną ant kelio padaryti vežimuose, kurie važiuos į Onušio turgų, patikrinimus“*. Gruodžio 3 d. pranešta, kad *„lenkų pusėje yra brangesnis žibalas“*. Kai kada prekių gabenimas įgaudavo ypač didelį mastą. Pavyzdžiui, 1932 m. gruodžio 5 d. pro 1-ąjį pasienio rajoną į lenkų pusę pernešta net 900 kg druskos. Gruodžio 18 d. *„atvykę iš lenkų pusės piliečiai pirkosi silkių, kurios Nepr. Lietuvoje yra pigesnės“*. Gruodžio 21 d. pro antrą sargybą į lenkų pusę išgabenta 1 450 kg druskos, o pro Spenglininkus – 200 kg sacharino. Gruodžio 23 d. vakarą į lenkų pusę

³³⁸ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 58, l. 7–8.

žmonės pergabeno net 1 800 kg druskos. 1933 m. kovo mėnesį pradėjo gabenti ir pipirus³³⁹. Kai kurias prekes gabeno ir į Lietuvos pusę. Pavyzdžiui, gruodžio 26 d. Kaniūkų kaime sulaikyta Vičkačkienė, kuri į Onuški vežėsi 51 metrą lenkiškos drobės³⁴⁰. Dar viena pastebėta prekė, keliaujanti į Lietuvos pusę, – nuodai žvėrimams³⁴¹. Plačiau apie prekių gabenimą per sieną rašoma skyriuje „Pasienio policija“.

Pora parduotuvių buvo ir Dusmenyse³⁴², tačiau daugiausia – Onuškie mieste. Prieš Antrąjį pasaulinį karą prekyba čia vertėsi beveik vien žydai (iš lietuviškų prisimenama tik Širvinsko parduotuvė miestelio centre). Jų parduotuvių ir įmonių pobūdis labai įvairus: tik smulkiais prekėmis prekiaavo Aronas Aronavičius, Beilė Bajerienė, Dora Baranovienė, Rochė Dvorcenienė, Icka Fleišeris; tik ledais – Beilė Blinderienė, Chana Abramavičienė – ledais, oda, batais; Ita Agolienė – smulkiais prekėmis ir karštuvais; Sora Agolienė prekiaavo smulkiais prekėmis ir turėjo siuvyklą. Žaliosios kaime smulkiais prekėmis vertėsi Izraelis Lifšicas, smulkiais prekėmis ir kepėjo amatu – Beilė Malcmanienė ir Moricas Šnejeris, smulkiais prekėmis, mėsa ir karštuvais – Beigė Nachimavičienė, o ledais vertėsi Iseris Jaspė, Sorė Judelevičiūtė ir Beilė Šimelevičienė. Panošiškėse smulkia prekyba užsiėmė Abromas Vilkovickas, o Žilinuose – Rivka Druzgenickaitė³⁴³. Kaip kun. N. Švogžliui-Milžinui, 1939 m. persikėlusiam į Onuški, pasakė prekybininkas ir aktyvus visuomeninkas J. Baranovas,

„pinigas yra gyvenimo nervas ir todėl reikia turėti daug pinigų <...>. Aš turiu pirmos gildijos magaziną ir rekomenduoju ponui klebonui savo inteligentišką komerciją ir lygiai kaip Paryžiaus galanteriją, parfumeriją“³⁴⁴.

Malūnai

Onuškie valsčiuje buvo palyginti nedaug malūnų. Pavyzdžiui, gretimame Semeliškių valsčiuje buvo net 11 vien vandens malūnų. Onuškie valsčiuje žinomi du vandens malūnai (Žaliosios ir Grinkuvos kaimuose) bei malūnas pačiame Onuškie mieste³⁴⁵. Onuškie malūnas priklausė žydai Faibai Bajovui³⁴⁶.

Žaliosios kaimo vandens malūnas buvo prie Žaliosios ežero, susijungiančio su greta esančiu Vilokšniu. Malūno savininkas (1936 m. aprašant malūną) buvo žydas Benjaminas Gurvičius, gyvenęs tame pačiame Žaliosios kaime. Tiksliai nežinoma, kada B. Gurvičius įsigijo malūną, tačiau yra duomenų, kad jis perpirko malūną iš ankstesnio savininko, kuris buvo Žaliosios malūną įsigijęs iš Žemės reformos valdybos už 22 000 (valiutos rūšis nenurodyta). Malūnas buvo pastatytas dešiniajame krante prie kanalo, vedančio iš ežero. Malūno pamatai buvo iš akmenų, jau seni, apgriuvę, o pats pastatas medinis, uždengtas šiaudiniu stogu. Pastato ilgis buvo 8 metrai. 1933 m. virš kanalo pastatytas betoninis tiltas ir priėjimas prie vandens sukamo rato. Malūno įrengimus suko

³³⁹ *Ten pat*, l. 10.

³⁴⁰ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 52, l. 35–53.

³⁴¹ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 58, l. 7.

³⁴² Laurinavičius J. *Dusmenų bažnyčia*, Kaišiadorys, 2000, p. 6.

³⁴³ Latvytė-Gustaitienė N. *Holokaustas Trakų apskrityje*, Vilnius, 2002, p. 90–91.

³⁴⁴ *Kunigo Nikodemo Švogžlio-Milžino gyvenimas ir kūryba*, sud. J. Kilčiauskienė, Kaunas, 2001, p. 80.

³⁴⁵ Miškinis A. Onuškis, *Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2002, kn. 1, p. 202.

³⁴⁶ Latvytė-Gustaitienė N. *Holokaustas Trakų apskrityje*, Vilnius, 2002, p. 91.

*Vandens malūnas
Grendavės kaime,
priklausęs Failai.
1938 m.
Nuotr. J. Timuko.
Iš Nacionalinio
M. K. Čiurlionio
dailės muziejaus
archyvo*

du viršutiniai ratai: didesnysis jau senas (jo dydis 3,90 x 1,40 m), o mažesnysis – visai naujas (3,50 x 1,10 m). Malūne buvo viena pora girnų (45 colių) ir viena šatruška – grūdams valyti. Vandens kanalas buvo 1,80 m pločio ir turėjo atsarginę vandens pralaidą (jos dydis 0,40 x 0,40 m). Žaliosios malūną apžiūrėjęs B. Baublys malūno užtvanką įvertino 5 000 Lt, įrengimus – 1 000 Lt, o trobesius – 500 Lt. B. Baublio nuomone, malūnas dirbo nedaug, o jo lankymosi metu (1936 m. birželio 4 d.) klientų visai nebuvo. Malūnas „tenkina vietos reikalavimus“, o „jėgos užtenka 1 porai girnų, šatruška suka kartu po ilgesnio malūno stovėjimo“. Vandens girnoms sukti ypač trūko žiemą ir sausos vasaros mėnesiai. Žaliosios kaimo ūkininkai skundėsi, kad gadinama apie 10 ha pievų, nes „malūno savininkas neturi darbo, o visą vandenį laiko“, o kai malūnas dirba – ir pievos neapsemiamos. Šalia malūno stovėjo gyvenamasis namas, o kitoje kanalo pusėje – daržinė³⁴⁷.

Grinkuvos vienkiemio vandens malūnas su lentpjūve stovėjo ant kairiojo Veřknės upės kranto. Jo savininkė buvo Elena Sakalauskienė (Sakalauskai – seni

³⁴⁷ LCVA, f. 903, ap. 5, b. 170, l. 31.

šių apylinkių dvarų valdytojai), malūno aprašymo metu (1936 m.) gyvenusi Lenkijoje, o nuomininkas buvo Aleksas Jankauskas, gyvenęs tame pačiame Grinkuvos vienkiemyje. Šis malūnas pastatytas 1863 m., o suremontuotas 1933 m. Už nuomą savininkei mokėta 600 Lt per metus, o viso malūno vertė buvo 8 000 Lt. Šalia malūno stovėjo gyvenamasis namas, tvartas, kluonas ir svirnas. Malūno pastatas buvo medinis (iš rąstų), turėjo ne tik gernas (40 colių), bet ir kruopinę bei du diskinius pjūklus (*zeimerius*). Įrenginius suko apatinis vandens ratas 3,00 x 1,10 m dydžio. Malūnas dirbo nuolat, jam užtekdavo vandens visais metų sezonais, tačiau vienu metu galėjo dirbti tik arba gernos, arba lentpjūvės pjūklai, arba kruopinė. Malūnas tenkino ir vietos gyventojų poreikius, buvo apkrautas darbu „*vidutiniai*“. Malūno „*tvenkinys ir patvankos užliejimo riba, nuomininko pareiškimu, dvaro nuosavos žemės ribose*“, taigi aplinkiniai ūkininkai dėl jo rūpesčių neturėjo³⁴⁸.

Kiti verslai

Jau minėta, kad Onuškyje tarpukario metais veiklą buvo išplėtę puodžiai³⁴⁹. Puodžių veiklą patvirtina ir žinutė, kad 1932 m. sudegė B. Podlipskio namai ir puodų dirbtuvė³⁵⁰.

1936 m. „*Dienoje*“ buvo skelbimas, kad Kumpikevičiui iš Onuškio skubiai reikalingas „*pilnoj tvarkoj benzino motoras*“³⁵¹.

Spaudoje 1940 m. pradžioje rašyta:

*„Pakilus kainoms, Onuškio apylinkėse daug kas ėmė namuose dirbti vailokus, kurie daug šiltesni ir stipresni negu fabriko gamybos. Megztinių fabrikinų taip pat retai kas perka. Daugiausia mezga namuose arba duoda megzti vietinei mezgėjai“*³⁵².

Tais metais „*pasidarius sunkiau su žibalu, elektros įvedimo klausimas vėl pasidarė aktualus. Dabar onuškiečiai visi nori elektros šviesos*“³⁵³.

Kai kurių amatininkų veikla plačiau aprašyta policijos pranešimuose, kuriuose fiksuojami nusižengimai. Pavyzdžiui, 1935 m. Onuškio policijos nuovados viršininkas rašė pasienio policijos viršininkui:

*„Onuškio mst. auladirbis-batsiuvis Abramavičius Leonas-Leiba visokiais būdais išsisukinėja, nesumoka įvairių valstybinių mokesčių, darydamas valst. nuostolius. Kadangi, kaip policijai žinoma, jis varo neblogą biznį, siuva avalynę daugeliui pasienio policijos tarnautojų, turi namą ir dirbyklą su įrankiais, perrašytus savo uošvės vardu, ir galėtų visus mokesčius apmokėti“*³⁵⁴.

Taigi iš šio pranešimo sužinome, kad kai kurie verslininkai įmones buvo užrašę ne savo vardu, tad neatsitiktinai Onuškio parduotuvių ir įmonių savininkų sąrašė beveik pusę sudaro moterų pavardės.

³⁴⁸ *Ten pat*, l. 62.

³⁴⁹ Miškinis A. Onuškis, *Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2002, kn. 1, p. 202.

³⁵⁰ *Šaltinis*, 1932, liepos 23, Nr. 30, p. 432.

³⁵¹ Nori pirkti, *Diena*, 1936, geg. 10, Nr. 19.

³⁵² Onuškis, *XX amžius*, 1940, sausio 11, Nr. 8, p. 11.

³⁵³ *Ten pat*.

³⁵⁴ *LCVA*, f. 1120, ap. 1, b. 83, l. 54.

Daug įmonių Onuškyje priklausė žydams: malūnininkas buvo Faiba Bajovas, kalves turėjo Berelis Daugauskas, Jankelis Daugauskas ir Abromas Balionas; skardininkas buvo Chaimas Basas; oda ir batais vertėsi Chana Abramavičienė; vien oda – Chaimas Abramavičius ir Chaimas Aronavičius; vien batais – jau minėtasis Leonas Abramavičius ir Moricas Vinikas, batų siuvyklą turėjo Chaimas Zaluckas; siuvykla turėjo Sora Agolienė, Chyva Zaluckaitė ir Mevė Zaluckaitė; karštuvus – Ita Agolienė ir Bencelis Blinderis; anglis degė R. J. Daugauskas, anglių verslu vertėsi Agolas; vaisiais – Gitlė Belickienė. Kitas stambus žydų prekybininkų, amatininkų ir verslininkų centras valsčiuje buvo Žaliosios kaime. Čia, be malūnininko Benjamino Gurvičiaus, įmones turėjo Iseris Jaspė (ledai), Elijasas Judelevičius (batų siuvykla), Sorė Judelevičiūtė (ledai), Laugauskas (anglys), Joselis Levinas (siuvykla), Zelmanas Levinas (siuvykla), Peisė Levinienė (vaisiai), Sorė Levinienė (vaisiai), Jadvyga Liorencienė (mėsa), Feifelis Malcmanas (mėsa), Beilė Malcmanienė (kepykla), Sorė Miklašauskaitė (siuvykla), Šnejeris Moricas (kepykla), Feigė Nachimavičienė (mėsa, karštuvai), Enechas Prundzenas (pirtis), Mejeris Sinderauskas (puodai), Feigė Sinderauskienė (siuvykla), Asnė Skrandienė (duonos gaminiai), B. Skrandienė (batai), Joselis Šapira (žūklavimas), Beilė Šimelevičienė (ledai), Chasė Šimelevičienė (vaisiai), Šima Šimelevičienė (oda), Hileris Šimelevičius (mėsa), K. Švarbordienė (batai). Žilinuose vaisių verslu užsiėmė Šlioma Daugauskas ir Šlioma Druzgenickas³⁵⁵.

1937 m. Rieznýčios kaime buvo Polovinsko ir Kameneco lentpjūvė³⁵⁶. Dumenyse taip pat buvo lentpjūvė (maždaug už kilometro nuo bažnytkaimio), vilnų karšykla³⁵⁷.

Policija

1919–1920 m., dar nenusistovėjus politinei sistemai, didelę grėsmę kėlė ne tik viešosios tvarkos pažeidėjai, bet ir asmenys, aktyviai palaikantys bolševikus ar lenkus. Ypač atidžiai tokie asmenys buvo stebimi Trakų apskrities pakraščiuose, vadinamojoje pafrontėje, kurioje vyko ir tiesioginiai kariniai veiksmai.

1920–1921 m. Onuškie valsčiuje veikė Trakų (Kaišiadorių) apskrities milicijos Onuškie nuovada. Nuo 1921 m. Trakų apskrities milicija padalyta į keturias nuovadas (Onuškie nuovada pavadinta Trakų apskrities milicijos 4-ąja nuovada). Nuo 1924 m. sausio 1 d. miliciją reorganizavus į policiją, pasikeitė tik vienas pavadinimo žodis (vietoje milicijos – policijos). 1920–1932 m. nuovados centras buvo Onuškyje, tačiau jos veikla apėmė ir Aukštadvario valsčių. 1932 m. 4-oji nuovada pertvarkyta į Onuškie nuovadą, kuri pagal kategoriją buvo I eilės ir veikė jau tik Onuškie valsčiuje. Ji buvo pavaldi Trakų (Kaišiadorių) apskrities viršininkui ir apskrities policijos vadui, o nuovados viršininką skirdavo vidaus reikalų ministras³⁵⁸. Maždaug 1938 m. vidaus reikalų ministras Julius Čaplikas apsilankė Onuškyje.

1920–1924 m. teismo bylas sprendė Trakų nuovados taikos teisėjas. Nuo 1924 m. įkurta Trakų nuovados taikos teisėjo institucija (1933 m. pavadinta Trakų apylinkės teismu) buvo įsikūrusi

³⁵⁵ Latvytė-Gustaitienė N. *Holokaustas Trakų apskrityje*, Vilnius, 2002, p. 90–91.

³⁵⁶ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 123, l. 49.

³⁵⁷ Laurinavičius J. *Dumenų bažnyčia*, Kaišiadorys, 2000, p. 6.

³⁵⁸ <http://eais-pub.archyvai.lt/eais/faces/pages/forms/search/F3001.jspx>; žiūrėta 2014 07 01.

Vidaus reikalų ministro Juliaus Čapliko sutikimas Onuškyje. Centre – J. Čaplikas, jį sveikina Josifas Baranovas ir rabinas. Už J. Čapliko stovi Trakų (Kaišiadorių) apskrities viršininkas Juozas Merkys (su uniforma). Apie 1938 m. Iš J. Laurinavičiaus archyvo

Semeliškėse ir sprendė Semeliškių, Onušio, Aukštadvario, Vievio ir Kietaviškių valsčių bylas³⁵⁹.

Pagrindinė policininkų transporto priemonė buvo arkliai. 1923 m. vasarą Kaišiadorių (Trakų) apskrities taryba panaikino ankstesnius tarybos nutarimus dėl gyventojų prievolės teikti pastotes ir nustatė, kad milicijos arkliams pašarus valsčiai teiks natūra. Vėliau policininkams pradėtas mokėti specialus priedas prie atlyginimo arkliams išlaikyti.

1928 m. pradžioje nuovados viršininku buvo Nikodemus Daleckis³⁶⁰, o tu pačių metų gegužės mėnesį – Andrius Taraila³⁶¹. A. Tarailos padėjėjas Kostas Verkėlis dirbo Aukštadvario valsčiuje³⁶².

1927 m. nuovados viršininko padėjėju dirbo Kazimieras Čaplikas. Vėliau kurį laiką jis buvo ir Onušio nuovados viršininku. 1930 m. rudenį į Onušį K. Čapliką perkėlė iš Semeliškių. Tai buvo netiesiogė bausmė, nes Onušis laikytas apskrities užkampiu, labiausiai nutolusiu nuo centro. Naujojo nuovados viršininko K. Čapliko nuomone, Onušio valsčius buvo garsus mušeikomis ir vagimis:

Dar nuo caro laikų buvo likę bjaurus paprotys: susipykus miesto ir kaimo bernams, reikėdavo vieniems kitus apmušti. Susidarydavo grupės, kurios turėdavo savo vadą. Sekmadeniais, per atlaidus, turgaus dienomis susirinkę miestelyje, vieni kitus užkabinėdavo, išprovokuodavo muštynes. Onušio valsčiuje jos būdavo dažnai, reikėjo kažkokiu būdu šį barbarišką paprotį išgyvendinti. Bet tas buvo nelengva, nes, jei muštynių metu nusiųsi policininkus, mušeikas bemašindami, jie patys gali nukentėti. Nustačiau tokią tvarką: švenčių ir turgaus dienomis paskirdavau du policininkus, o esant reikalui ir daugiau, kad jie nuolatos sekiotų paskui mušeikų

³⁵⁹ <http://eais-pub.archyvai.lt/eais/faces/pages/forms/search/F3001.jspx>; žiūrėta 2014 07 02.

³⁶⁰ LCVA, f. 394, ap. 2, b. 837, l. 67.

³⁶¹ Ten pat, l. 46.

³⁶² Ten pat, l. 57.

grupę. Pastebėję iš jų girtą ar užkabinėjančią žmones, tuoj įspėti ir pasakyti, kad pasišalintų iš miestelio. Nepaklususiems iškart surašyti protokolą.

Tuo metu apskrities viršininkas turėjo teisę už triukšmo ir muštynių kėlimą bausti nusikaltėlių iki vieno mėnesio arešto administraciniu būdu. Tas mums buvo patogu, nes surašius protokolą, pasiuntus apskrities viršininkui, tuoj po kelių dienų gaudavome baudos nutarimą. Nubaustieji tokią nutarimą galėjo per 14 dienų apskusti, bet, jausdamiesi kalti, jie dažniausiai to nedarydavo. <...>

Labai neramus buvo valsčiaus Dusmenų bažnytkaimis, esantis už 9 km į pietvakarius nuo Onušio. Per atlaidus čia suplaukdavo minios žmonių, o mušeikoms būdavo proga gerai apsidaužyti, žiauriai sužalojant ar net užmušant žmogų. Čia net sakydavo: „Jei per atlaidus neužmuša žmogaus, tai atlaidai buvę labai menki.“ Muštynėmis labai garsėjo keturių brolių Moliejų grupė. Jie su talkininkais apylinkėje galėjo bet ką sumušti. Silpnesni ar šiaip tie, kurie negalėjo susigrupuot, norėdami kam nors atkeršyti, už degtinę ar pinigų samdydavo Moliejus. Taip tie broliai ir uždarbiavo. Norėdami veltui išgerti, jie alinėse ir užėigose kibdavo prie lankytojų, juos provokuodami, o paskui neva už įžeidimą grasindavo sumušti. Tie, bijodami ir vengdami muštynių, Moliejus vaišindavo, duodavo išgerti degtinės. Jų visi bijojo, net policija privengdavo.

Tai žinodamas, tų atlaidų metu pats nuvykau į Dusmenis. Apsistojau pradžios mokyklos patalpose. Mokytojai man sako, kad šiandien bus kraujo praliejimas. Jiems atsakiau, kad jokio kraujo nebus, net ir muštynės neįvyks. Jie atsako, kad tokio stebuklo čia dar nebuvo. Sakau: „Tai bus!“ Savo policininkus suskirsčiau grupėmis po du ir dar paskyriau po šaulį. Įsakiau neatstojant sekti mušeikas ir išgėrusiuosius, tiesiog lipti jiems ant kulnų. Pastebėjus girtus, užkabinėjančius žmones – įspėti ir pareikalauti, kad pasišalintų iš atlaidų. Pats vis patikrindavau vaikščiojančias sargybas, stebėjau žmones. Taip vaikėme, kol visi išsiskirstė, jokio triukšmo ir muštynių neįvyko. Mokytojai stebėjosi, kad tokią didelę minią keli žmonės gali suvaldyti. Jiems pasakiau, kad čia nieko ypatingo, labai paprasta. Čia kaip ir su numatomu gaisru, pastebėjai liepsną, tuoj ją ir užgesini, gaisras neįvyks.

Seni žmonės man pasakojo, kad caro laikais mušeikos policiją papirkdavo, ji pasislėpdavo, o pasirodžiusi po įvykio, nesurasdavo kaltininkų. Taip ir įsigalėjo bjaurūs papročiai, žmonės ilgainiui priprato prie kruvinų pasilinksminimų. Mums pavyko gerokai pažaboti ir brolius Moliejus, juos tiesiog persekiojome, rasdavome visur: kaimuose, kelyje, vestuvėse. Kur tik sukeldavo muštynes, ką nors nuskriausdavo – protokolo neišvengdavo. Būdavo ir taip, kad ilgiau sėdėjo arešte, negu bastydavosi laisvėje. Žmonės buvo mums dėkingi, nes pasijusdavo saugesni, matė, kad naujoji policija gali susitvarkyti su nusikaltėliais.

Jau gerokai vėliau, gal net praėjus pusamžiui, lankydamas Dusmenyse savo gerą draugą, savanorį ir kunigą Joną Žvynį, sužinojau, koks buvo tų Moliejų, jų palikuonių likimas. Jie labai tiko, talkininkavo okupacinei sovietų valdžiai. Kartą juos čia, Dusmenyse, aptiko ir namuose susprogdino Lietuvos partizanai – miškiniai.

Onušio valsčiuje daug vargo turėjau su arklių vagystėmis, beveik kas trečia diena gaudavome pranešimus apie tokius nusikaltimus. Su smulkiais vagiliais lengva susidoroti, bet su recidyvistais, jų šaikomis tekdavo gerokai pavargti. Be to, ten būdavo grupės, grupelės: vieni vagystes organizuodavo, antri vogė, tretį parduodavo. <...>

Susikūrus Lietuvos valstybei, senieji papročiai dar ilgam laikui išliko, vagys ir plėšikai toliau tęsė savo pragaištingą darbą. Pirmiesiems atgimusios šalies policijos pareigūnams teko su jais labai sunkiai ir atkakliai kovoti. Aukštadvario, Onušio ir Semeliškių valsčiai

ypač tuo pasižymėjo, nes buvo tuometinės Lenkijos pasienyje. Vagys šias vietas pasirinko neatsitiktinai, nes žinojo, kad čia, perėjus sieną, lengva pasislėpti. Diplomatiniių santykių su šia valstybe nebuvo, lenkai vagių mums neišduodavo, pavogtų arklių nesugrąžindavo. Šiuose valsčiuose atsidurdavo pavogti arkliai iš įvairiausių Lietuvos vietovių. Pradžioje net ir turguose, matant policijai, buvo prekiaujama pavogtais arkliais. Vėliau policija pradėjo sudarinėti pavogtų arklių sąrašus, aprašant jų žymes, paskelbdavo paieškojimą. <...>

Savo pavaldiniams įsakiau, kad slaptai surašytų pirtų iš čigonų arklių žymes. Pavartęs paieškas, labai lengvai nustačiau apie dešimt pavogtų ir jau parduotų arklių. Kadangi sąrašuose buvo nurodytas arklių pavogimo laikas, vieta ir savininkas, tai greit nuskriaustieji savo arklius atgaudavo. Tačiau policijai buvo soarbu žinoti, kokiais keliais ir kas čia tuos vogtus arklius pristato.

Kartą vienas seniūnas man pasakė, kad į Biliūnų kaimą, apie 11 km nuo Aukštadoario, turi atvykti čigonai parduoti arklių. Daviau seniūnui pistoletą ir pasiūliau jam su kaimiečiais patiems sulaukyti čigonus ir pristatyti į Aukštadoario policiją. Jie taip ir padarė. <...>

Kartą iškart daviau įsakymą: „Visus pirtus iš čigonų arklius surinkti ir pristatyti į policiją.“ Buvo atvesta 12 arklių, jie visi vogti. Savininkams pranešėme, kad juos atsiimtų, o visą bylą perdaviau Kauno kriminalinei policijai, nes vagių keliai ėjo per visą Lietuvą <...>. Ūkininkas Staniulis <...> man siūlė paimti 100 litų, tačiau jam atsakiau, kad mums asmeniškai paimti jo dovanos negalima, bet ją galima įteikti viešai, per mano tiesioginį viršininką.

Praėjus pusmečiui sužinojau, kad mes užėjome nemažos arklių vagių gaujos pėdsakus. Kriminalinė byla buvo perduota Marijampolės apygardos teismui, ji buvo nagrinėjama ištisą savaitę. Buvo patraukti atsakomybėn 37 įtariamieji, išaiškinta 50 vagysčių, nukentėjo net apie 150 piliečių. Kaip liudininkui ir man teko šioje byloje dalyvauti.

Onuškyje vėl suėjau su Lietuvos saugumo tarnautoju, geru draugu Vladu Ežerskiu. Tarnyboje viens kitam padėdavome. Ežerskis sekė lenkų šnipus, plečkaitininkus, pats verbuodavo lenkus, kurie talkino mūsų saugumui. Kartą jis užverbavo lenkų karininką, kuris teikė labai tikslias ir geras žinias apie Lenkijos kariuomenę, ypač jos išsidėstymą, karinius įtvirtinimus ir sandėlius Vilniaus krašte. Jie abu susitikdavo naktį, miške prie sienos. Kaip ir įprasta – žvalgas žvalgu nepasitiki, įtarinėja, bijo demaskavimo, net ir nužudymo. Dėl to Ežerskis prašydavo manęs į tuos susitikimus jį lydėti. Nuo Onušio iki demarkacinės su lenkais sienos buvo apie 16 km. Vykdavome motociklu, o likus kokiems keturiems kilometrams, eidavome pėsti, kad nesukeltume net mažiausio įtarimo. Jiems susitikus, kol kalbėdavosi, aš iš toli juos stebėdavau, buvau pasiruošęs visokiems netikėtumams. Ežerskis jam duodavo suprasti, kad jį saugo ginkluota sargyba.

Kartą naktį, eidami į susitikimo vietą, pasiklydome, atsidūrėme net du tris kilometrus už demarkacinės linijos lenkų pusėje. Iš pradžių netikėjome, kad galėjome taip nuklysti, bet, priėję geležinkelį ir pamatę važiuojantį traukinį, supratome, kad esame prie Vilniaus–Varšuvos linijos. Tuo pat sutarėme, kad turime grįžti atgal atskirai, nes jei jį kaip žvalgą sulaukytų, būtų labai blogai, teistų, gautų iki 10 metų kalėjimo. Tuo tarpu mane, kaip viešosios policijos atstovą, paaiškinus, kad pasiklydau, galėjo nubausti apie mėnesį arešto. Laimei, abu laimingai jau paryčiais grįžome į Onušį. <...>

Kaip ir kiekviename pasienyje, taip ir čia veikė kontrabandininkai. Iš Lietuvos į Lenkiją gabeno cukrų, tabako gaminius, sachariną, o kartais net ir druską. Kontrabandą

lemia kainų skirtumas, pas mus cukrus tuomet kainavo apie 80–90 centų, o Lenkijoje 12 zlotų – 2 litus. Ekonomiškai ši šalis buvo atsilikusi, tad neturtingi piliečiai vietoj cukraus naudojo sachariną. <...> Iš Lenkijos į Lietuvą gabendavo šilką, įvairias skaras, kosmetiką, užsienio gėrimus, nes ten jiems buvo nedideli įvežimo muitai. <...>

Gaudant kontrabandininkus, labai sumaniai veikė Vladas Ežerskis. Jis sugebėdavo užverbuoti kontrabandos vežėjus, nes ant pečių, maišais daug tokių prekių nuo saugomos sienos nenuneši, greit žmonės pastebės, pasienio policija sulaikys. Vežėjai pranešdavo, kur kontrabandą paima, kokiais keliais ją veža, kam ji skirta. Belikdavo tik tinkamu metu policijai prisistatyti ir – viskas jos rankose. <...>

Kartą vienas kontrabandinių prekių vežėjas pranešė, kad veš didelį kiekį – 600 indelių kosmetikos prekių. Jų perdavimo vieta – senos kapinės Onuškio–Butrimonių kelyje. Jis dar pasakė, kad jų pirkejas žydas ši kartą išsisukinėjo ir už kontrabandą iš anksto nenorėjo mokėti. Mums kilo mintis, kad pirkejas pajuto pavojų, gal ruošiasi mūsų agentą ir kontrabandą įduoti kriminalinei policijai. Nutarėme patikrinti. <...>

Žinodami kontrabandos kelius, gaudami tiksliai žinias apie jos gabenimą, ją sulaikydavome ir kituose valsčiuose. Kartą, apsilikę sėmėgomis ir vaizduodami valstiečius, ją sekėme iki pat Butrimonių <...>. Mūsų toks aktyvumas, pastangos kovojant su nusikaltimais ne visiems patiko. Prisidėjus dar ir kitiems dalykams, supratau, kad greit teks išsikelti kur nors kitur ir apleisti Onuškio valsčių.

Tokiam žingsniui paskutinis pretekstas buvo įvykis, susijęs su Onuškio dvaru. Beveik visas miestelis buvo ant dvaro žemės, anksčiau jo gyventojai turėjo mokėti dvarponiui nuomą. Po Pirmojo pasaulinio karo dvaro savininkas išbėgo į Lenkiją, ten už kažkokių nuopelnus gavo gerą tarnybą. Dvarą Onuškyje paliko tvarkyti ūkvedžiui Paulauskui. Kuomet lenkai laikinai buvo užėmę Onuški, tai ir Paulausko sūnus nuėjo jiems tarnauti. Lietuvos valstybė nusavino pabėgusių į Lenkiją dvarininkų žemes, o jei jie prieš mus ginklu kovojo, tai ne tik kad negaudavo nusavinto turto atlyginimo, bet ir nepalikdavo jiems įstatymo numatyto centro su 80 ha žemės plotu.

Toks atvejis buvo su Onuškio dvaru, jo žemės buvo atiduotos savanoriams ir bežemiams. Dvarą matavo ir jo išdalinimui atstovavo matininkas Jesiulevičius. Bema tuodamas dvaro žemes, įsimylėjo Paulausko dukrą ir ją vedė. Uošvio nenuskriaudė, jam paskyrė dvaro centrą su 16 ha sodu ir trobesiais. Tačiau savanoriai tokiu padalinimu liko nepatenkinti, sakė: „Mes kariavome, liejome už tėvynę kraują, gavome žyvyrynus. O Paulauskams, kurie padėjo lenkams, atiteko dvaro centras su geriausia daržų žeme.“ Tų kalbų mažai kas paisė, o Jesiulevičius iškilo, tapo Trakų apskrities žemės tvarkytoju ir apskrities Tautininkų sąjungos pirmininku.

Man atvykus į Onuški, apie neteisingą dvaro padalinimą smulkiai papasakojo vieno savanorio tėvas – Kuklys, kuris ir naudojo sūnaus žemę. Sakė, kad daug kur kreipėsi, rašė prašymus, bet dėl tos neteisybės niekas neregavo. Pasitariau su Ežerskiu: „Ką daryti?“ Aiškiai matėme, kad padarytas nusikaltimas, bet jau buvo praėję dešimt metų, gali būti įsisenėjimas. Be to, Jesiulevičius Trakų apskrities Tautininkų sąjungos pirmininkas, o visos Lietuvos šios organizacijos galva – Ministras Pirmininkas Juozas Tūbelis, saugodamas jos garbę, gali palaikyti trakiškį. <...>

Pasiūlėme Kukliui parašyti Prezidento Antano Smetonos vardu prašymą, kurį jis pats nuvykęs jam asmeniškai įteiktų. Suredagavome prašymą, kurį Kuklys šiaip taip perrašė, nes buvo mažai raštingas. Kaune jį, kaip savanorio tėvą, Prezidentas priėmė,

jis dar žodžiu jam smulkiai papasakojo apie to dvaro neteisingą išdalinimą. Po dviejų savaitių į Onuškę atvyko Valstybės kontrolierius tirti Kuklio pareiškimo. Jis užėjo ir pas mane, jam ką žinojau, papasakojau. Kontrolierius išdėstė: „Paulauskas gavo dvaro centrą neteisingai, tačiau praėjo dešimt metų, yra išsienėjimas, iš jo negalime atimti žemės. Tačiau už trobesius, kurie įkainoti 5 000 litų, Paulauskas turės sumokėti valstybės išdui.“ Tautininkai nepaglostė ir Jesiulevičiaus, jis buvo pašalintas iš pirmininko pareigų ir pažemintas pareigose: pervedė į raštvedžius ir iškėlė į kitą apskritį.

Nors viską su Ežerskiu darėme slaptai, Trakų apskrities viršininkas ir policijos vadas apie tai suuodė, pradėjo prie mūsų kabintis. Ežerskis buvo iškeltas į Kauną, o man teko atlaikyti ne vieną nemalonią apskrities policijos vado Šostako reviziją. Vieną kartą jis patikrinimo akte įrašė, kad netvarka nuovados raštiniėje, o kitą kartą – kad nešvarūs, surūdiję ginklai. Dėl to su juo turėjau aštrių pokalbių, aiškinau, kad mano raštvedys Beiga yra pakankamai išsilavinęs ir sugeba tvarkyti raštinės reikalus. Aš pats nemanau, kad ten turiu sėdėti, nes pats svarbiausias policijos uždavinys – saugoti piliečių gyvybę ir turtą, kad nei vienas nusikaltimas neliktų neišaiškintas.

Kazimieras Čaplikas pateikė prašymą dėl perkėlimo į kitą vietą ir išvyko į Kėdainių apskrities Griūkiškio valsčių:

„Palyginus su Onuškiu, čia visai ramu, nėra plečkaitininkų, šnipų, kontrabandininkų, o ir mušeikų bei vagių žymiai mažiau. Po tokios audringos tarnybos Onuškyje, Lenkijos pasienyje, gavau atsikvėpti“³⁶³.

Iš K. Čapluko prisiminimų sužinome, kad jis prisidėjo ne tik prie nusikaltimų išaiškinimo ir prevencijos, bet ir prie lietuviškų pamaldų išigalėjimo Onuškio bažnyčioje. Beje, 1920–1929 m. Dusmenų klebonu buvęs kun. Juozapas Čaplikas buvo K. Čapluko giminaitis.

Dažnai policininkais dirbdavo tie, kurie buvo tarnavę savanoriais arba šauktiniais Lietuvos kariuomenėje ir dalyvavę nepriklausomybės kovose. Pavyzdžiui, Kazys Gilius-Gilevičius nuo 1920 m. vasaros tarnavo savanoriu ir pasižymėjo mūšyje su lenkais prie Varėnos (apdovanotas Vyčio kryžiumi). Baigęs karinę tarnybą, 1922 m. apsigyveno Onuškio valsčiuje, 1925–1927 m. dirbo Kaišiadoryse arešto namų prižiūrėtoju, 1927–1931 m. – pasienio policijoje, vėliau perėjo į kriminalinę policiją. 1939 m. atgavus Vilnių, buvo ten komandiruotas ir žuvo eidamas pareigas³⁶⁴.

Onuškyje policija turėjo daboklę, kuri buvo kitoje gatvės pusėje priešais valsčiaus administraciją. Joje uždarydavo ne tik policijos nuovados, bet ir pasienio policijos sulaikytus asmenis³⁶⁵.

Pasienio policija

Siena su Lenkija nusistovėjo 1920 m. rudenį. Nuo 1924 m. Lietuvos sienų apsaugą iš Krašto apsaugos ministerijos perėmė pasienio policija. Demarkacijos linija 1929 m. pavadinta

³⁶³ Čaplikas K. *Saugojau žmonių gyvybę ir turtą*, Kaunas, 2001, p. 84–90.

³⁶⁴ http://www.kaisiadoriumuziejus.lt/enciklopedija/index.php?title=Gilius-Gilevi%C4%8Dius_Kazys;žiūrėta 2014 07 06.

³⁶⁵ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 52, l. 26.

Pasienio policijos Trakų baro mokomojo būrio 1-oji laida. Kaišiadorys, 1931 m. Iš Pasieniečių muziejaus archyvo

administracinė linija. Vienas iš Lietuvos pasienio policijos padalinių buvo pasienio policijos Trakų baras, kurio centras įsikūrė Kaišiadoryse. Trakų baro ribos sutapo su rytinėmis Trakų apskrities ribomis (apėmė 85,6 km), todėl už šio baro veiklą buvo atsakingas ir Trakų apskrities viršininkas. Pasienio policijos uždavinys buvo politinė ir ekonominė sienos apsauga – kontroliuoti, kad nebūtų neteisėtai kertama siena (administracinės linijos gyventojai turėjo lengvatų), nebūtų gabenama kontrabanda. Trakų baras buvo skirstomas į šešis rajonus ir 20 sargybų. Onuškio valsčiaus teritorijoje buvo pirmasis ir antrasis rajonai.

Trakų baro 1-ojo rajono viršininko buveinė buvo Kaniūkuose. 1937 m. rajone tarnavo rajono viršininkas, vachmistras, 3 vyresnieji policininkai ir 22 policininkai (vienai sargybai teko po vieną vyr. policininką ir 7 policininkus). 1931–1933 m. rajono viršininkas buvo Pranas Zenkevičius, o pagal 1935 m. rajono policininkų sąrašą, vachmistru tarnavo Petras Ramoška, vyr. policininkais – Mikas Kieras, Juozas Vaicekauskas, Jonas Aleksandravičius, Antanas Paulauskas, Stasys Smilinis, Valerijonas Kurauskas, Juozas Juška, Vladas Motiejūnas, Juozas Gilius, Stasys Cichockas, Antanas Butkus, Vaclovas Malinauskas, Izidorius Vygantas, Kazys Arlickas, Donatas Grybauskas, Aleksas Malašauskas, Aleksas Patinskas, Jonas Stankevičius, Juozas Malickas, Leonas Bartkevičius, Augustas Adamkevičius, Juozas Černiauskas³⁶⁶. Iš 1938 m. sudaryto sąrašo galima nustatyti, kad vachmistru tarnavo Stasys Malinauskas, ryšininku – Leonas Bartkevičius, 1-oje sargyboje (rajoną

³⁶⁶ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 83, l. 79.

sudarė trys sargybos) – Feliksas Švaila, Juozas Vaicekauskas, Jonas Stankevičius, Antanas Strasininkas (vyr. policininkas), Juozas Jermalavičius, Juozas Černiauskas, Teofilus Gineika, Aleksas Malašauskas, 2-oje sargyboje – Kazys Arlickas, Izidorius Vygantas, Aleksas Kibildis, Juozas Gilius, Jonas Macijauskas (vyr. policininkas), Ignas Strikauskas, Antanas Butkus, Vaclovas Malinauskas, 3-ioje sargyboje – Mikas Kieras, Pranas Kapočiūnas, Pranas Tirva, Karolis Michnevičius (vyr. policininkas), Aleksas Patinskas, Petras Lazauskas, Nikodemus Gailius, Juozas Malickas³⁶⁷.

1-ojo rajono riba apėmė beveik 11 km, ji ėjo nuo kelio Verdakiemis–Vaituva (pagal pasieniečių naudojamo karinio vokiško žemėlapiu užrašus – *Werdakiemia-Wojtowo*), skyrimo linija iš kairės – „*Gieceniszki*“ išimamai ir „*Jez Samis*“ ir „*Samiki ir Hanuszyszki*“ išimamai“. 1-asis rajonas buvo skirstomas į tris sargybas: 1. Kalėnų (3,7 km ilgio ruožas, „nuo „*Werdakiemia-Wojtowo*“ iki raisto siaurumos, kur baigiasi kelias iš „*Kalance*“); 2. Kaniūkų (taip pat 3,7 km, „nuo raisto siaurumos, kur baigiasi kelias iš „*Kalance*“ iki „*J. Spengla*“ 138“); 3. Spenglininkų (3,5 km, „nuo „*J. Spengla*“ 138 iki 151 aukštumos imamai“). Kadangi nuo Spenglininkuose buvusio perėjimo per sieną punkto iki 2-ojo rajono ribos buvo atvira vietovė, 1932 m. rudenį ten numatyta pastatyti iš šakų tris būdas sargybiniams pasislėpti³⁶⁸.

2-ojo rajono buveinė buvo Panošiškėse. Šis rajonas taip pat buvo skirstomas į tris sargybas: 1. Gudakiemio (4 km, „nuo aukštumos 151 išimamai iki kelio „*Antokol*“ – miškas / „*Ejgielance*“); 2. Ažuolijų (4,8 km, „nuo kelio „*Antokol*“ – miškas iki aukšt. 171 imamai“); 3. Pribonių (5 km, „nuo aukštumos 171 išimamai iki „*Gierwinie*“ imamai“). 2-ojo rajono sargybose taip pat tarnavo po vieną vyr. policininką ir 7 policininkus, išskyrus Ažuolijūs, kur buvo 8 eiliniai policininkai. 3-iasis rajonas jau persikėlė į Semeliškių valsčiaus teritoriją, jo centras buvo Stravkoje, sargybos: 1 – Dėrgionyse, 2 – Stravkoje, 3 – Zailgėse. Pasieniečiai turėjo telefono ryšį per 5-ojo rajono centrinę (nurodymas sujungti – „*šaukti Kaišiadorys 17*“). Po vieną eilinių policininką tarnavo „*prie rajono viršininko*“. Rajonų etatų sąrašuose buvo ir po vieną arklį³⁶⁹. Panašus pasienio policijos išdėstymas nurodomas ir 1931 bei 1933 m. „Lietuvių enciklopedijoje“ nurodoma, kad vienas iš rajono centrų buvo Užuliejuose³⁷⁰. Iš tiesų nuo 1932 m. spalio 1 d. 2-ojo rajono viršininko buveinė perkelta iš Ažuolijų į Panošiškės. Pasienio policijos rezervas buvo dislokuotas Kaišiadoryse. Be to, dar buvo mokomasis būrys³⁷¹. Onuškie valsčiaus pietuose buvusi Strielčiškių sargyba ir toliau į pietus einanti pasienio riba jau priklausė Alytaus apskrities barui³⁷². 1928 m. 2-ojo rajono viršininkas buvo Čerskis³⁷³, o 1929 m. – Kmieliauskas³⁷⁴.

1933 m. rugsėjo mėnesį pasienio policijos 1-ajame rajone už kontrabandos gabenimą sulaikyti keturi asmenys, be dokumentų – trys, surašyta 13 protokolų, už nelegalų įėjimą per administracinę liniją nubausti penki asmenys³⁷⁵; gruodžio mėnesį tame pačiame ruože už kontrabandos gabenimą sulaikyti du asmenys (sulaikant sužeistas pilietis Juozas Masalskas), surašyti 7 protokolai, už nelegalų įėjimą per administracinę liniją nubausti penki asmenys³⁷⁶. Sulaikytos

³⁶⁷ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 123, l. 91.

³⁶⁸ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 52, l. 37.

³⁶⁹ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 38, l. 10.

³⁷⁰ Onuškis, *Lietuvių enciklopedija*, t. 21, p. 133.

³⁷¹ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 38, l. 20–22.

³⁷² *Ten pat*, b. 52, l. 56.

³⁷³ LCVA, f. 1120, ap. 2, b. 109, l. 15.

³⁷⁴ *Ten pat*, l. 23.

³⁷⁵ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 51, l. 68.

³⁷⁶ *Ten pat*, l. 105.

prekės – skaros ir skarelės, šalikai, medvilniniai ir vilnoniai audiniai, avalynė (*vailokai, kaliošai*), degtinė, degtukai³⁷⁷. Pagavus per sieną be dokumentų ir su kontrabanda einantį Bronių Daujotą, kilusį iš Ginakiemio kaimo, jo tėvas rašė pasižadėjimą, kad „*savo sūnų Bronių į namus priėmiau ir ateityje pasižadu neleisti vaikščioti per administracinę liniją*“³⁷⁸.

1-ojo rajono viršininko P. Zenkevičiaus *slaptame dienyne* galime rasti įvairiausių kasdieninių situacijų aprašymų.

1931 metai spalio mėn. 16 d. Iš vakaro Kaniūkų kaimo pušelyne rasta paslėpta po šaknimis naminio tabako apie 10 soarų ir apie 5 pūdus druskos. Tą vietą naktį saugojo slapukas, bet niekas paimti iš lenkų pusės neatėjo. 10 val. perėjęs II sargybos barelį prekes dar radau. Tikrinau sarg. Karpavičių ir radau tvarkoje. Per III sargybą buvo perėjęs moteris iš lenkų pusės su lenkų lauko darbams leidimu, bet leidimo terminas pasibaigęs, tai ištrėmiau atgal. Pranešėjai pranešė, kad lenkų pusėje žydai už vieną litą moka 1 zlotą ir 20 grašių. Rugių centneris kainuoja 9 zlotai.

Spalio mėn. 17 d. Nuo ryto atlikęs kaip kurį raštinės darbą išvykau patikrinti I sargybos tarnybą. Sargybos v-kas Dulke Juozas išvykęs slaptai sekti kontrabandos. Apart jo, tarnyboje polic. Macijauskas. Sargybos būste paliktas polic. Jakštas. Pravažiavęs barelį grįžau namon ir radau iš III sargybos atvartą sulaikytą pil. Smolskį Boleslovą iš Vilniaus. Kvotoje parodė, kad pabėgo nuo lenkų persekiojimų ir nori apsigyventi Nepriklausomoje Lietuvoje. P. baro Viršininkui įsakius jį pasiunčiau į Kaišiadoris. Tą atlikus polic. Dulke paskambino, kad sulaikė kontrabandą ir todėl važiavau į I sargybą pravesti kvotą. Sulaikyta Kazlauskaitė leva, 13 metų amžiaus. Jinai nešė 2 skaras ir šiltas kelnes. Matomai ją buvo siuntęs jos tėvas Kazlauskas Antanas, bet kvotoje neprisipažino.

Spalio mėn. 18 d. (sekmadienis). Nuo ryto lyja ir todėl liečiau tas prekes, kurios buvo saugojamos pušyne, paimti į būstą. Apie 10 val. išvykau į Onušiskį ir grįžau 17 val. Pranešė, kad Kalėnuose pas polic. Stasiūną yra svečių, bet negirtuokliauja.

Spalio mėn. 19 d. (pirmadienis). Nuo ryto kiek padirbęs raštinėje, išvykau tikrinti III sargybos. Tarnybon išvykęs polic. Urbanavičius Bolius ir prie manęs išvyko polic. Šulga Adomas. Į tarnybą išvyko laiku. Žinių apie kontrabandininkus nėra. Nuo ryto pėdsakų irgi nerasta. Eina gandų, kad iš Lietuvos į lenkų pusę perduoda kokainą. Toliau nuvykau pas dirbančius prie telefono linijos. Atrodo, kad dirba tingiai ir esant gerai priežiūrai padarytų daugiau.

Spalio mėn. 20 d. (antradienis). Nuo ryto tikrinau I sargybos tarnybą. Po-

Pasienio policininkai. Centre – Trakų baro viršininkas Adomas Virbalis. 1938 m. liepos 10 d. Iš Pasieniečių muziejaus archyvo

³⁷⁷ Ten pat, l. 94–104.

³⁷⁸ Ten pat, l. 70.

lic. Stasiūno jam paskirtoje vietoje neradau, bet radau toliau raiste ir jisai sekė Kaniūkų kaimo pil. Lebedniką, kuris norėjo perduoti į lenkų pusę maišą naminio tabako. Vėliau nuvykau pas dirbančius prie telefono linijos. Šiandieną atliko darbo daugiau negu vakar.

Spalių mėn. 21 d. (trečiadienis). Nuo ryto tikrinau I sargybos tarnybą. Radau polic. Paulauską 21 punkte. Žinių iš lenkų pusės naujų nėra. Grįžęs namon paruošiau korespondenciją.

Spalių mėn. 22 d. (ketvirtadienis). Nuo ryto dirbau raštinės darbą. Vėliau išvykau į Onušiški asmens reikalais ir į paštą. Žinių apie kontrabandą negauta. Iš turgaus paliusuoti policininkai grįžo tvarkoje. <...>³⁷⁹

Tolesniuose dienoraščio puslapiuose P. Zenkevičius rašė:

„Lenkų pusėje žmonės klostė linus ir netoli jų radau polic. Šimulyną Joną. Prie vietos prisitaikęs gerai... lenkai sugavo du piliečius, kurie nešė į jų pusę druską. Sulaikytus mušė ir kankino, reikalavo išduoti, kas daugiau iš Kalvių kaimo turi parsinešę naminio tabako ir druskos...

Spalių mėn. 25 d. (sekmadienis). Šiandieną 3 v. 30 min. išjojau į Onušiški dalyvauti šaulių manevruose iš sektoriaus šaukiamas. Grįžau 19 val. III rajono polic. Mikalauskas, pasiskolinęs nuo polic. Jakšto pinigų, nusipirko degtinės ir draug su Jakštu vakar nuvyko pas merginą Tubiniūtę piršlėmis...

Iš lenkų pusės perbėgo karvė. Šiandien atsišaukus jos savininkui karvę gražinau... Į lenkų pusę perėjo Onušiški žydai Jaspe... Nutariau drausmingus, naujus ir nevedusius policininkus laikyti II sargyboje. Tą darau dėl to, kad naujus policininkus negalės seni ir patvirke išmokyti vengti tarnybos ir rodyti blogą pavyzdį, bus galima siuntinėti į kitas sargybas patikimus kontrol. patrulius ir lengviau išlaikyti tarnybines paslaptis... Polic. Pinelis sulaikė grįžtant iš lenkų pusės Onušiški žydą Jaspe, o jį vedęs asmuo pabėgo... Prisipažino buvęs lenkų pusėje asmens reikalais. Papasakojo apie kontrabandininkus ir pranešė, kad jį vedė per adm. liniją Spengleninkų kaimo pil. Buja Antanas... Kaip kurių policininkų darosi silpna išvaizda, todėl įsakiau po vieną valandą savaitėje daryti rikiuotės pamokas... Nuvykau į III sargybą. Išmokėjau algas ir patikrinau šautuvus ir šovinius... Išvykau į I sargybą. Ten mokėjau algas ir tikrinau ginklus ir turtą. Šautuvai užlaidomi gerai. Kailiniai sutaisyti ir bendrai sargyba tvarkoje... Iš lenkų pusės atvyko vyr. štabo agentas ir krim. polic. Onuški punkto vedėjo agentas. Juos paleidau į Onušiški. Sužinojau, kad kariuomenės dalys lenkų pusėje prieš Trakų barą nepasikeitė. Lenkai labai subruzdę organizuoti jaunimą į kariškas ir kitokias organizacijas. Sunki piliečių ekonominė būklė, ypatingai ūkininkų ir krautuvininkų... Iš Kalėnų ėjo į tarnybą Stasiūnas atvira vieta tiesiai į 22 p. ir atsisėdo toje pat vietoje kur ir vakar. Man priešus prie jo per 8 ž. irgi per kokia 10 min. nepajuto. Sėdėjo šonu į adm. liniją. Po vakarykščio įspėjimo – nedovanotina. Pasiūliau pačiam išeiti iš tarnybos arba prašysiu atleisti... Apie Žilinus pasirodė vagilių gauja, kuri mėgino apiplėšti Kuklį. Polic. Vaicekauskas pranešė, kad Žilinių pil. Alaburda turi nelegaliai pas save ginklų. Juos taiso ir prekiauja. Daviau parėdymą sekti... Kalėnų kaimo pil. Barisas, pas kurį gyvena polic. Vaicekauskas, paklausęs per duris, kaip Vaicekauskas kalbėjo su slaptu pranešėju, išpasakojo tą kitiems piliečiams. Įsakiau Vaicekauskui persikelti į kitą butą ir daviau parėdymą, kad pas

³⁷⁹ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 43, l. 1-4.

minėtą pilietį negyventų joks policininkas ir ateitį... Per Spengleninkų sargybą į Leipūnų kaimą pernešė 5 pūdus cukraus. Iš Lietuvos pusės daneša iki adm. linijai ir iš ten ateina paimti Okupuotos Lietuvos piliečiai. Neša bemaž pro lenkų sargybos būstą... Pavyko sarg. v-kui Benesevičiui nustatyti signalus gyventojų prie adm. linijos, kuriuos jie vartoja susišinėjimui... Pašalus piliečiai pjauna raistuose žolę. Todėl įsčiau sargybą sustiprinti... Paaiškėjo kontrabandininkų veikimo metodai. Po gauto pereiną žiemą smūgio organizuojasi iš naujo, bet labai atsargiai. Damanonyse kaip kas seniau varo naminę degtinę... Bitautonių miške nežinomi asmens nupjovė medį, kuris sugriuvęs skersai kelio ir nutraukęs vieną telefono linijos vielą ir sugadino izoliatorių. Mano manymu, tą padarė vietiniai žmonės keršydamai eiguliui... Damanonių kaimo piliečiai mano Kalėdų šventėms pasigaminti namų darbo degtinės... Pranešė, kad samagono „specialistas“ gyvena ant sklypo netoli Grendavės. Damanonyse seniau varydavo, bet dabar susilaukė. Numato, kad bus galima sugauti prieš Kalėdas... Buvau nuvykęs į Onušiškį į turgų ir paštą. Turguje žinomas iš anksčiau kontrabandininkas Šimas Barišauskas kreipėsi į mane, kad jis nori į lenkų pusę sacharino ir kad nedaryčiau jam kliūčių... Važiavau į Semeliškes teisman liudininku kontrabandinėje byloje Ališausko ir Geinos...

Gruodžio mėn. 24 d. (ketvirtadienis). III sargybos tarnautojai, ypatingai senesni, norėjo nakties metu, kaip kūčių naktį, kad nereikėtų eiti tarnybon visai arba mažiau ir kalbino l. e. sarg. v-ko p. Kantakevičių, kad savo valia sutiktų tarnybą palengvinti, bet šis nesutiko ir apsaugą nešė kaip visuomet. Nakties metu į lenkų pusę perdavė 50 kilo sacharino ir priėmė 300 dolerių... Kaniūkų kaimo bernai susimušė vakaruškose...³⁸⁰

Įdomu, kad ir paskutinė 1931 metų diena, ir kitų metų pradžia aprašomos kaip eilinės darbo dienos.

1932 m. pateikiame vos kelių dienų įvykių fragmentus: rugsėjo 28 d. už sienos „Bartelių kaime lenkai išprovokavo susipratusį lietuvių Noviką Joną, pakišdami jam „Mūsų Vilnių“. Novikas sumuštas ir sėdi kalėjime <...>“, rugsėjo 29 d. „Alytuje koks tai Rusteika nušovęs moterį, lengvu auto bėga link adm. linijos ją perbėgti <...>“, rugsėjo 30 d. gaudė Rusteiką, spalio 1 d. greičiausiai Spenglininkuose „Rusteika sulaikytas 5 val. Nenorėdamas pasiduoti, pats sau persišovė galvą... Rusteiką perdaviau nuovados v-kui ir išsiunčiau į Onuškį. 21 val. gautas pranešimas, kad plečkaitininkai puls Gudakiemį. Paruošiau tam reikalui rajoną <...>“, spalio 2 d. (sekmadienį) „tarnybą laikiau sustiprintą <...>“³⁸¹. Kai kurie įvykiai atspindi principinę lenkų–lietuvių priešpriešą. Pavyzdžiui, 1932 m. lapkričio 11 d. lenkai savo pusėje organizavo karinę šventę. „Ta proga ties Spengleninkais lenkų seržantas papuošė stulpus žalumynais. Bet po nakčiai jie buvo rasti nuplėšyti ir prie pereinamo punkto pakabinta Pilsudskio paveikslas-karikatūra“³⁸². O gruodžio 8 d. lenkų pusėje „apie Leipūnų sargybos būstą vietos gyventojai, kad paerzintų lenkus, išmėtė gabalus spygliuotos vielos. Už tai pusk. Border gavo 6 paras arešto ir 4 kareiviai po 3 kartus be eilės tarnybon“³⁸³. Kaip gyventojai kovojo ne tik dėl tautinių principų, bet ir dėl savo turto, rodo gruodžio 27 d. įvykis lenkų pusėje: kai Leipūnų sargyba darė kratą pas Geiną ieškodami druskos, „supuolė kaimo moterys sumušė seržantą ir kelis kareivius ir vieną maišą druskos atėmė, kitą nusigabeno kareiviai. Tuo pat laiku kaimo bernai sumušė lenkų pranešėją

³⁸⁰ Ten pat, l. 5–24.

³⁸¹ LCVA, f. 1120, ap. 1, l. 52.

³⁸² Ten pat, l. 43.

³⁸³ Ten pat, l. 49.

Pasienio policininkai stulpais žymi Lietuvos sieną. Trečias iš dešinės – pasienio policininkas onuškietis Stasys Žilionis. 1939 m. Iš Aldonos Žilionytės asmeninio archyvo

Biekšą Romasių. Ryšį su tuo pil. Adliai ir Makselė Antanas suimti“. Jau kitą dieną girti lenkų sargybiniai sumušė savo pranešėją Jarmolavičių³⁸⁴.

1933 m. dienraštyje, be tiesioginių pareigų, minimi gausūs kultūriniai ir sportiniai renginiai. Sausio 30 d. gauta žinių, kad „kaip kurie vietos piliečiai rengiasi sudegini lenkų sargybinių būdelę prie pereinamo punkto“. Kovo 6 d. pastebėta, kad „lenkų šnipas Kiaulevičius išvyko į Nepriklausomą Lietuvą. <...> lenkai organizuoja sustiprintai šaulius. Kariuomenė daugiau turi pamokų. Supažindina su vietomis mūsų pusėje“. Kovo 15 d. P. Zenkevičius rašė: „Turėjau pasimatymą su lenkų K. O. P. 23 b. 4-tos kuopos vadu. Užklaustas, kada jie leis Kalėnų km. piliečiams kirsti lenkų pusėje esančius nuosavus medžius, pareiškė, kad laukia tuo reikalu nuo savo starostos rašto.“ Kovo 19 d. (sekmadienį) „lenkai pro pereinamą punktą kaipo šventėje piliečių neleido“. Kovo 20 d. „Kliuvo lenkams nešama iš Lietuvos druska ir pundelis knygų. Nešikai išlakstė. Kliuvo vienas, bet sugautas buvo jau kaime Jakučionis Motiejus. Jis mušamas neprisipažino ir savo draugų neišdavė.“ Kovo 23 d. „2 val. 30 min. sarg. Patinskas patruliuodamas sutiko prie Bytautonių miško tris asmenis, kurie paleido į sargybinių du šūvius ir pasislėpė miške. Patinskas iššovė į juos keturius kartus, bet sulaukyti nepavyko.“ Kovo 28 d. „Vachm. Ramoška 5 val. sulaukė Kalėnų km. grįžtantį iš lenkų pusės dezertyrą Aleksandravičių Stasį, kuris buvo 1932 m. XII 28 d. pabėgęs iš ats. art. grupės I baterijos.“ Kovo 29 d. „Sužinota, kad apšaudęs polic. Patinską asmuo yra Silvestras Rokša ar Roška iš Valkininkų. Anksčiau jis gyveno Onuški apylinkėse. Ėjo per adm. liniją kontrabandiniais tikslais. Jam Patinskas

peršovė ranką žemiau alkūnės ir manoma,

³⁸⁴ Ten pat, l. 53–54.

kad turės ranką nupjauti. Grįžtant jį sulaikė lenkai ir dabar yra ligoninėje.“ Balandžio 4 d. *„Pastebėta, kad kaip kurie sargybiniai mėgsta į tarnybą vestis šunis ir dienos metu. Tą dalyką griežtai ir pakartotinai uždraudžiau.*“ Balandžio 8 d. *„Pranešė, kad ypatingai pas lenkus sustiprinta adm. linijos apsauga. Kalvių kaime prie lenkų šnipų priklauso: Staknys Andrius, Mackevičius (išstremtas iš Lietuvos, jo žmona ir duktė gyvena Kaniukuose) ir dar du nežinomi asmens iš Kaniukų kaimo.*“ Balandžio 16 d. (sekmadienis, tą dieną buvo švenčiamos Velykos). *Sargybiniai buvo blaivūs. Kaniukų kaimo bernai buvo pradėję peštynes, bet nuvykęs vachmistras nieko nerado.*“ Balandžio 27 d. *„Sulaukytas žydiškas laiškas, kuris buvo mėginta perduoti nuo lenkų kontrabandininkų žydui Chaimui Šapiro. Išvertus paaiškėjo, kad jie turėjo susirašinėjimą ir anksčiau. Dėlei to nutariau laikinai sustabdyti šį eksportą, prieš tai dar leidus išgabenti tas prekes, už kurias sumokėti pinigai.*“ Gegužės 6 d. *„Lieponių kaimo pil. Makselė Antanas, anksčiau dirbęs mūsų naudai, paskutiniu metu susidėjo su lenkais ir matomai gauna nuo jų atlyginimą.*“ Gegužės 17 d. *„Sargybos būste dariau pamokas su sargybiniais, supažinimas su vietiniais kaimais.*“ Gegužės 21 d. (sekmadienis). *„Nuo 9 iki 11 val. turėjau sporto pamoką su II sargybos policininkais ir Kaniukų kaimo šauliais.*“ Birželio 13 d. (antradienis, greičiausiai tą dieną vyko šaulių organizuota Antaninių šventė). *„Nuo 11 val. buvau išvykęs į Žilinus, šaulių sporto rungtynes. Rugsėjo 29 d. „Nuo 9 iki 14 val. Ginakiemio šaudykloje atlikau šaudymo pratimus su policininkais.“ Rugsėjo 21 d. „nuo 10 iki 14 val. dariau su policininkais-sportininkais rungtynes žygio 8 kilometrų distancijoje. Pasižymėjo sarg. Juška ir Malickas.“ Rugsėjo 25 d. „Buvo daromos pamokos su rajono policininkais sportas-bėgimas“³⁸⁵.*

Rajono viršininkas P. Zenkevičius ne tik organizavo pasienio policininkų budėjimus, kontroliavo jų ginklus, aprangą, budėjimą postuose ir elgesį, atsiveždavo ir išmokėdavo algas, bet ir vedė teorinius užsiėmimus bei treniravo – vedė rikiuotės pamokas, bėgimo, šaudymo ir netgi džiudžitso pratybas. Jis vesdavo užsiėmimus ir Žilinių būrio šauliams (pavyzdžiui, skaitė paskaitą apie Lietuvos didįjį kunigaikštį Kęstutį), kalbėjo šventėse. O kur dar nuolatinis žvalgybinis darbas ir bendravimas su slapta agentūra Lietuvos ir Lenkijos pusėje, agitacinės medžiagos platinimas lenkų pusėje, nusikaltimų aiškinimas ir sulaikytųjų tardymas, leidimų gyventojams rašymas, kad galėtų pereiti sieną ir dirbti lauko darbus (kad gautų leidimą, gyventojas turėjo pateikti prašymą, sumokėti žyminį mokesį, pristatyti po dvi fotografijas)³⁸⁶.

Kuo dar pasienio režimas pasireiškė? Tuo, kad rajono viršininkas buvo įsakęs gyventojams šunis laikyti pririštus, mat palaidi šunys išduodavo ir policininkus, kad atvykstama jų tikrinti. Viršininkas turėjo rūpesčių ir dėl tarnybinės informacijos saugojimo. Mat *„kaip kurie policininkai ką sužinoję papasakoja savo žmonoms, kurios išnešioja po gyventojus“³⁸⁷. Kai kurie nevedę policininkai užsukdavo į kaimo vakaruškas, tačiau viršininkas tai uždraudė. 1932 m. birželio 26 d., sekmadienį, „sarg. Jakštas patruliavo kaime, nes ten buvo vestuvės ir 23 val. 10 min. rastas tvarkoje“³⁸⁸. Saugant pasienį policininkai dažnai sugaudavo vietos gyventojus ir turėjo aiškintis jų tapatybę ir nusižengimus. Pavyzdžiui, 1935 m. spalio 22 d. sugautas *„slaptai einant iš lenkų pusės su kontrabanda, be jokių asmens dokumentų, save pasivadinusiu**

³⁸⁵ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 58.

³⁸⁶ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 51, l. 16.

³⁸⁷ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 58, l. 3.

³⁸⁸ Ten pat, l. 9.

Voveriu Vladu, kilusiu iš Onušio kolonijos“. Kitą dieną 1-ojo rajono viršininkas parašė raštą Onušio policijos nuovados viršininkui, kuris dar tą pačią dieną ištyrė šį reikalą ir atsiuntė atsakymą, kad asmuo, pasivadinęs Voveriu Vladu, „yra tikrai tas pats ir turi vidaus pasą“. Taigi tą pačią dieną V. Voveris paleistas³⁸⁹. Net pasienietis yra nusistebėjęs, kad „vietos piliečiai neapdaužo policininkų dėl jų per didelio uolumo“³⁹⁰. Policininkai buvo gana griežtai kontroliuojami fiksuojant ne tik didesnius nusižengimus, bet ir pastangų trūkumą. Pavyzdžiui, 1930–1934 m. policininkas I. Vygantas (kuris tuo laiku tarnavo kitame rajone) gavo šešias nuobaudas: už savavališką pasišalinimą iš būsto, netikslų areštavimą, betikslų trukdymą raportu aplenkiant sargybos viršininką, miegojimą tarnyboje, girtavimą ir pasivėlinimą tarnybon. Šias nuobaudas skyrė baro, rajono arba sargybos viršininkai, o skiriama bausmė (pvz., trys paros arešto) dažniausiai būdavo pakeičiama į tarnybą be eilės³⁹¹. Už tai, kad 1933 m. sausio 11 d. policininkai Pocevičius ir Vaškevičius nesulaikė iš lenkų pusės grįžtančių Kaniūkų gyventojų Juozo Kačeno ir Prano Karčiausko, Pocevičių nutarta atleisti, o Vaškevičių nubausti³⁹². Siekiant, kad policininkų negalėtų paveikti pažintys, 1935 m. pradžioje patikrinta, kurie policininkai tarnauja toje vietoje, iš kurios yra kilę. Tokiais buvo laikomi čia gimę, turintys artimųjų („dvių pirmų laipsnių bei genčių“) ar prieš tarnybą trejus metus nuolat gyvenę tarnybos vietoje. Tarnavimo apylinke buvo laikomas plotas 10 kilometrų spinduliu nuo sargybos, 7 kilometrų pasienio ruožas į krašto gilumą ir visas prie sienos prisišliejęs valsčius³⁹³.

Gyventojai, turintieji leidimus, sieną galėjo pereiti Kalėnų, Kálvių, Lieponių pereinamuosiuose punktuose³⁹⁴.

1934 m. atliktas tyrimas rodė, kad apie 30 proc. žmonių siekia pereiti sieną kontrabandos tikslais. Iš anos pusės nešė batus (ten kainavo apie 6–8 Lt, Lietuvos pusėje – 12 Lt), skaras (anoje pusėje 2–3 Lt, šioje – 5 Lt). Iš Lietuvos nešė cukrų, sachariną, tabaką, druską. Lietuvos pusės gyventojai turėjo akivaizdžiai geresnes ekonomines sąlygas (buvo manoma, kad materialinė Lietuvos būklė netgi pasaulinės ekonominės krizės metu buvo trigubai geresnė negu lenkų pusėje), be to, lenkų pusėje siautė mokesčių anarchija – „žmonės nežino, kiek mokėti (nėra griežtų nuostatų), kada mokėti (nuolat reikalauja), už ką mokėti (už viską ima), kam mokėti (visi reikalauja)“³⁹⁵.

Pasienio policijos darbas buvo gana įtemptas. Be kasdieninių sienos kontrolės įvykių, kartais atsitikdavo ir itin rimtų incidentų. Pavyzdžiui, 1932 m. liepos 6 d. prieš pat vidurnaktį ties Gečioniškėmis sieną bandė pereiti revolveriu ginkluotas plečkaitininkas (tai buvusio Seimo nario socialdemokrato J. Plečkaičio šalininkai, remiami Lenkijos). 2-ojo pasienio rajono trečiame punkte budėjęs policininkas jį nušovė vos per 10 metrų nuo administracinės linijos Lietuvos pusėje. Į įvykio vietą jau naktį pranešus telefonu atvyko 1-ojo rajono viršininkas, vėliau – Trakų baro viršininkas ir kriminalinės policijos valdininkai. Kitą dieną atvyko dar ir gydytojas bei tardytojas. Įvykio tyrimo metu „be jokio tikslo administracine linija vaikščiojo lenkų patruliai, taip pat buvo siunčiamos moters žvalgybos reikalu <...>, policininkų ūpas pakilęs“. Liepos 9 d. iš Onušio atvykęs viršaitis lavoną pa-

³⁸⁹ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 83, l. 66.

³⁹⁰ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 58, l. 5.

³⁹¹ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 83, l. 26.

³⁹² LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 52, l. 57.

³⁹³ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 83, l. 22.

³⁹⁴ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 123, l. 41.

³⁹⁵ LCVA, f. 500, ap. 1, b. 406, l. 392.

laidojo Gudakiemio kapinėse³⁹⁶. Pavojus grėsė ir kai kuriems civiliams piliečiams. Pavyzdžiui, 1932 m. liepos 30 d. „iš lenkų pusės pas mus perbėgo mūsų vyr. štabo agentas“, o rugpjūčio 2 d. jau gauta žinių, kad lenkų pusėje žuvo Leipūnų kaimo gyventojas Aukštuolis, kuris „buvo lenkų šnipas. Ryšy su tuo lenkai sustiprinę apsaugą ir neleidžia žmonių lauko dirbti“³⁹⁷. Lenkų pusę palaikę gyventojai bijojo atvykti į Lietuvos kontroliuojamą teritoriją. Kai 1933 m. sausio mėnesį Leipūnų gyventojai kirto mišką ir ruošė malkas šioje sienos pusėje, „lenkų pranešėjai Biekša Romasius ir Vencius Stasys bijo į mūsų pusę eiti ir samdo kas jiems paruoštų jų malkas“³⁹⁸. Ties pasieniu buvo palaikomas ir pusiau oficialus bendravimas tarp valstybių pareigūnų. 1932 m. lapkričio 30 d. 1-ojo pasienio rajono viršininkas susitiko su lenkų kuopos vadu, kuris paprašė, kad Trakų (Kaišiadorių) apskrities viršininkas prie Spenglininkų susitiktų su Vilniaus starosta. Vėliau iš lenkų pasieniečio jis gavo ir laišką, skirtą apskrities viršininkui³⁹⁹.

Lenkų pusėje pasieniečiai taip pat turėjo tradicijų. Pavyzdžiui, 1938 m. liepos 6 d. 2-ojo rajono 3-ios sargybos (Pribonių) viršininkas Antanas Sturonas rašė, kad lenkų „batalionas turi Trakuose karišką orkestrą. Kas metai liepos mėn. per visas sarg. eina griežti, o sarg. v-kas ir kareiviai suprašo vietos inteligentiją ir vietos gyv. pasilinksminti“. Kartu policininkas pridūrė, kad „lenkai vietos gyventojams pasakoja, kad lietuvių pusėj labai serga žmonės, po visą kraštą vengti mūsų žmonių liepė“⁴⁰⁰. Tiesa, 1938 m. vasarą ir rudenį Lietuvos pusėje buvo imtasi ypatingų apsaugos priemonių dėl lenkų pusėje paplitusios gyvulių snukio ir nagų ligos. Per sieną leista pereiti tik būtiniausiu reikalu, o grįžtantys iš okupuotos Lietuvos turėjo būti dezinfekuojami – avalynė ir kelnės apačia bei rankogaliai trinami šepečiu, pamirkytu natrio šarmo tirpale, veidas ir rankos plaunami šiltu vandeniu su muilu, rankos pamirkomos tirpale, apžiūrima, kad būtų švarios panagės⁴⁰¹.

1938 m. pasieniečiai buvo ginkluoti daugiausia vokiškais šautuvais (1898 m. modelio). 2-asis rajonas (kurio centras buvo Panošiškėse) jų turėjo 27, taip pat turėjo automatinį pistoletą: „Mauser“ (2 vnt.), „Parabellum“ (3 vnt.) ir „Retoleze“ (3 vnt.); dar vieną raketinį pistoletą, du kardus, 15 rankinių granatų, vienus žiūronus, 3 telefono aparatus, 28 švilpukus ir t. t. Kiekvienam policininkui buvo duota po 100 šovinių, dar 100 laikė atsargai įstaigoje⁴⁰². Pasienio policininkai turėjo gerai nusimanyti ne tik apie ginklus. Kartą per savaitę rengiamose pamokose jiems buvo dėstoma ir Lietuvos istorija (8 val.), Tėvynės pažinimas (8 val.), o šautuvams ir pistoletams skirta po 6 val.⁴⁰³

Vėliau pasienio 1-ojo rajono viršininku tapo Pranas Augaitis, tačiau jis neturėjo tokių literatūrinių gabumų ir jo 1936–1938 m. tarnybinis dienynas, parašytas lakoniška biurokratine kalba, nesuteikia žinių apie Onuškiečių apylinkių gyvenimą⁴⁰⁴. 1-ojo rajono viršininką P. Augaitį esant reikalui (pavyzdžiui, 1939 m. atostogų metu) pavaduodavo vachmistras Stasys Malinauskas, o 2-ojo rajono viršininką Petrą Bistricką – vachmistras Jonas Skukauskas⁴⁰⁵.

Artėjant karui buvo stiprinama ir pasienio apsauga. 1939 m. liepos

³⁹⁶ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 52, l. 11–13.

³⁹⁷ Ten pat, l. 18–19.

³⁹⁸ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 58, l. 3.

³⁹⁹ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 52, l. 47.

⁴⁰⁰ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 153, l. 23.

⁴⁰¹ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 142, l. 8.

⁴⁰² LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 153, l. 28, 34.

⁴⁰³ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 142, l. 28.

⁴⁰⁴ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 105.

⁴⁰⁵ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 179, l. 27.

Pasienio policijos 6-ojo rajono policininkas onušketis Stasys Žilionis. 1931 02 30.

Iš A. Žilionytės archyvo

Pasienio policininkas Stasys Žilionis su žmona Zofija Žilioniene (Grečnaitė). 1937 07 15.

Iš A. Žilionytės archyvo

15 d. Trakų baro viršininko rašte apskrities viršininkui pasieniečių etatai pertaisyti ranka – padidintas pasienio policininkų skaičius. 1-ajame rajone 1-oje sargyboje (Kalėnuose) vietoj 8 policininkų įrašyta 10, 2-oje sargyboje (Kaniūkuose) vietoj 8 – 14, 3-ioje sargyboje (Spenglininkų) vietoj 8 – 10, iš viso 34. 2-ajame rajone 1-oje sargyboje (Gudakiemio) vietoj 8 įrašyti 9 policininkai, 2-a sargyba – Panošiškių (7 policininkai), kaip 3-ia – Ažuolijų (vietoje 9 – 10), 4-a – Pribonių (8 policininkai), iš viso taip pat 34 policininkai. Kartu pažymėta, kad 1-ojo rajono 1-os ir 2-os sargybų būstai labai maži (vieno kambario). Be to, sargybų viršininkai yra vedę ir gyvena su šeimomis. Todėl sargybose sudėti ginklus esant būtinybei nebūtų sąlygų, o ginklus siūloma laikyti 1-ojo ir 2-ojo rajonų sargybose, kur yra nuolatiniai budėtojai ir įrengtos pasienio rajonų telefonų centrinės⁴⁰⁶.

Sargybų dienynai taip pat labai lakoniški, nurodo, kada (minučių tikslumu) policininkas pradėjo tarnybą, kada grįžo, ką pastebėjo (dažniausi įrašai – „*nieko nepastebėjau*“ arba „*nieko nepatyrčiau*“). Įdomi grafa – „Jūros ir oro stovis“, kurioje tiksliai laiku užfiksuoti šių vietovių orai. 1939 m. rugpjūčio 24 d. 2-ojo rajono 1-os sargybos dienynas staiga nutrūksta ir vėl tęsiamas rugsėjo 24 d. („*nieko nepastebėjau*“...). Rugsėjo 27 d. Markevičius rašo, kad matė „*tris SSSR pasienio sargybinius, iš jų vienas turėjo dviratį*“, spalio 5 d. Šeškus taip pat pastebėjo

⁴⁰⁶ LCVA, f. 500, ap. 1, b. 462, l. 71.

„4 rusų kareivius, einančius administracine linija“, spalio 21 d. Jermalavičius sulaikė Juozą Lekevičių iš Antakalnio kaimo, važiuojantį per sieną su vežimu malkų, o spalio 24 d. Žilionis, Jermalavičius ir Lazarevičius atskirai sulaikė lenkų kareivius, besislapstančius Grendavės kaime. Tai pirmieji įrašai, rodantys, kad ir Onuški valsčių pasiekė 1939 m. rugsėjo 1 d. prasidėjusio Antrojo pasaulinio karo ženklai (spalio–lapkričio mėnesiais į pasienį atsiūsta daugiau pasienio policininkų). Pagal 1939 m. spalio 10 d. sutartį su SSRS Lietuvai sugražinus Lenkijos okupuotąją Rytų Lietuvą, senoji administracinė linija formaliai tapo nebereikalinga. Tiesa, dar keletą mėnesių sienos režimas buvo išlaikytas. Netgi 1939 m. spalio, lapkričio mėnesiais sulaikydavo vietas gyventojus, vežančius per sieną malkas, rąstus. Lapkričio 30 d. ir vėliau pasienyje sulaikytos grupės po 10–20 žmonių iš Vilniaus krašto buvo sugražinamos atgal. Tokių mėginimų pereiti sieną buvo gana daug gruodžio mėnesį.

Pagaliau 1940 m. sausio 8 d. visi pasienio tarnautojai „turėjo liuosą dieną susitvarkymui“, o sausio 9 d. „vyko ir rinkosi į naują tarnybos vietą ant SSSR sienos“⁴⁰⁷. 1940 m. sausio 10 d. Lietuvos pasienio policija perėmė iš SSRS dalinių naujosios sienos apsaugą. Pasikeitė pasieniečių dislokacija. Trakų baro 1-asis rajonas tapo Valkininkų baro 2-uoju rajonu (centras Eišiškėse), o Trakų baro 2-asis rajonas – Valkininkų baro 3-uoju rajonu (centras Rakliškių dvare). Trakų baro viršininkas Adomas Virbalis tapo Valkininkų baro viršininku⁴⁰⁸. Sausio 27 d. neseniai sudarytai Valkininkų apskrčiai Trakų apskritis persiuntė perduodamų pasienio policijos tarnautojų sąrašą. Tuo metu 1-ajame pasienio rajone buvo 41 policininkas, iš jų šeši vyr. policininkai – Romualdas Skorobogatas, Juozas Baltrušaitis, Juozas Sedlickas, Jonas Macijauskas, Mykolas Keras ir Jonas Tomkus; policininkai – Augustas Adamkevičius, Benediktas Povilaitis, Klemensas Meigys, Stasys Janulis, Vincas Bakutis, Pranas Andriušis, Juozas Matiukas, Vincas Žukauskas, Pranas Bajoras, Bronius Ramunis, Stasys Račkus, Juozas Levulis, Pranas Suslavičius, Vaclovas Pamarnackas, Antanas Kuzinevičius, Vaclovas Šavareika, Juozas Televičius, Juozas Šeškus, Juozas Markevičius, Aleksas Kibildis, Aleksas Patinskas, Nikodemus Gailius, Petras Lazauskas, Izidorius Vygantas, Juozas Gilius, Jonas Vaitkevičius, Juozas Malickas, Pranas Kapočiūnas, Stepas Pigaga, Juozas Vaicekauskas, Leonas Bartkevičius, Juozas Nenartonis, Pranas Tirva, Petras Pečiukevičius, Aleksas Malašauskas.

2-ajame pasienio policijos rajone (kurio centras iki 1940 m. buvo Panošiškėse) tarnavo 38 žmonės, iš jų keturi vyr. policininkai – Petras Puišys, Karolis Michnevičius, Pranas Makarevičius ir Antanas Sturonas; policininkai – Stasys Virbickas, Antanas Jakštas, Jonas Norkus, Vladas Zubkus, Antanas Narkevičius, Pranas Bakšys, Juozas Jermalavičius, Jonas Lazarevičius, Kostas Raškus, Pranas Česlevičius, Jonas Rimkus, Stasys Čėsna, Benadas Uždavinsys, Zigmas Gauba, Jonas Sagatavičius, Mykolas Ramunis, Stepas Gerbutavičius, Jonas Kuzinevičius, Jeronimas Kralikauskas, Vincas Žvingilas, Alfonsas Meilūnas, Kazys Želionis, Antanas Šlekys, Jonas Gričius, Antanas Paulauskas, Vincas Stankevičius, Adolfas Audenis, Bernardas Kepežinskas, Jonas Gasiūnas, Petras Ambraževičius, Adomas Verbickas, Motiejus Keršys, Vladas

⁴⁰⁷ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 186, l. 165.

⁴⁰⁸ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 211, l. 60–62.

Paulauskas, Vincas Tomkus⁴⁰⁹. 2-ojo rajono sargybos dienyne 1940 m. sausio pradžioje dar žymimas patruliavimas senajame pasienyje, tarnybos reikalais lankomasi Onuškyje ir Semeliškėse, o sausio 10 d. policininkų veikloje atsiranda įrašų, kad „susipažinau su bareliu“ naujoje tarnybos vietoje⁴¹⁰.

Viešosios tvarkos pažeidimai ir kiti įvykiai

Nepriklausomybės laikų pradžios spaudoje apie daugelį vietovių galime paskaityti niūrių aprašymų. Pavyzdžiui, 1923 m. „Lietuvos žinios“ rašė apie Onuški:

„Mūsų valsčiaus gyventojai labai tamsūs ir sulenkėję. Knygų ir laikraščių mažai kas teskaito, jokios švietimo draugijos nėra, bet užtai perpilna yra smuklių. Valsčiaus taryba leido atidaryti tris traktierius, kurie šventadieniais ir turgaus dienomis visi pilni, kaip kimšte prikimšti, o paskui apyvakariais visose miestelio gatvėse pilna girtų, rėkauja, keikia, o neretai išrinka ir muštynių. Gyvenau Lietuvoje įvairiose vietose, bet to niekur nebuvoau matęs. Kaip matyti, į tai vietinė milicija visai neatkreipia dėmesio. Neretai pasitaiko matyti, kad ir patys milicininkai, pasigriebę pilietį už trinityčio skverno, traukia karčman, kad užfundytų buteliuką. Gaila, kad mūsų aukštesnioji vyriausybė nesirūpina paskirti atitinkamesnių valdininkų į tokį tamsų ir sulenkėjusį kampelį“⁴¹¹.

Daug dėmesio teisėtvarkos įstaigos privalėjo skirti visuomenės stabilumui išsaugoti, todėl dažniau fiksuoti politinio pobūdžio viešosios tvarkos pažeidimai, t. y. kalbos prieš Lietuvos nepriklausomybę, dažniausiai palaikančios Lenkijos interesus Lietuvoje, arba socialistinių politinių pažiūrų skleidimas, palankus bolševikinei Rusijai. Nepriklausomybės pradžioje didelį rūpestį kėlė ne tik kariniai, bet ir plėšikiški lenkų antpuoliai. Pavyzdžiui, 1922 m. rugpjūčio 19 d. 5 val. ryto

„lenkų plėšikai užpuolė ant kaimo Panešiškių ir susišaudė su nei-tralinės zonos milicija. Laike šaudymosi nušautų nebuvo. Lenkų buvo atvykę 20: vieni šaudėsi, kiti pradėjo žmones plėšti. Atėmė nuo pils. Adolfo Venčiaus arklį, kuris kainuoja 50 tūkstančių auks., ir nuo pils. Izid. Kasperavičiaus 4 karves, kurios kainuoja 90 tūkst. auks., atėmė taip pat ir rūbus“⁴¹².

1928 m. sausio 5 d. Antakalnio kaime buvo išmėtytos brošiūros lenkų kalba, kaip manoma, siekiant diskredituoti Lietuvos valdžią⁴¹³. 1928 m. spalio 5 d. sulaukyti su plečkaitininkų literatūra ir perduoti kriminalinei policijai du Onuškie valsčiaus Gervinių kaimo gyventojai M. Biekša ir P. Jankauskas⁴¹⁴. Kad priešiška prieš Lietuvos valstybę nusiteikę asmenys nesiruošė tik dalyti literatūra, liudija policijos pranešimas,

⁴⁰⁹ Ten pat, l. 53–54.

⁴¹⁰ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 187, l. 25–26.

⁴¹¹ Kaimietis. Onuškis, *Lietuvos žinios*, 1923, bal. 25, Nr. 92, p. 3.

⁴¹² Ek. Onuškis, *Lietuvos žinios*, 1922, rugs. 6, Nr. 151, p. 3.

⁴¹³ LCVA, f. 394, ap. 2, b. 837, l. 104.

⁴¹⁴ Ten pat, l. 19.

jog penki asmenys iš Onuškio valsčiaus „turi tarp savęs tamprius ryšius, kaip kada sueina ir daro pasitarimus veikti kuo galint prieš mūsų Valstybę – lenkų naudai. Kiek laiko tam atgal pas juos būk buvo pasitarimas nužudyti Valstybės Prezidentą p. Smetoną. Šis pasitarimas buvo Alekseikos vienik.“ Tai buvo Bakanavičius su sūnumi iš Alekseikos kaimo, Krupovisienė iš Saranciškių, Antanavičius iš Ramošiškių, Dakinevičius iš Grendavės⁴¹⁵. Onuškio valsčiuje palaikyti tvarką padėjo ir pasienio policija. Pavyzdžiui, 1932 m. rugsėjo 8-osios (t. y. per Tautos šventę) naktį lenkai į Lietuvos pusę praleido savo agentą, o jį vedė Leipūnų gyventojas Romasius Biekša. Apie tai pasienio policijos rajono viršininkas pranešė kriminalinės policijos Onuškio punkto vedėjui, pats nuvyko į Onuškį bei pasiuntė perrengtą policininką⁴¹⁶. Kai gruodžio 17 d. pasienyje sulaikytas Ipolitas Arbačiauskas iš Ginakiemio kaimo, įtarta, kad jis lenkų pusėje „turėjo pasimatymą su lenkais“, tad nutarta jį persiųsti kriminalinės policijos Onuškio punkto vedėjui⁴¹⁷.

Onuškio policijos nuovada rūpinosi palaikyti tvarką ir Aukštadvario valsčiuje. 1928 m. nemažai rūpesčių policininkams kėlė ne tik veikiantieji Lenkijos naudai, bet ir socialdemokratai, dirbę Aukštadvario girininkijoje, pradžios mokykloje ir kt.⁴¹⁸

Kai kuriuos policijos nagrinėjamus klausimus lėmė lengvas visuomenės nepasitenkinimas. Pavyzdžiui, 1928 m. vasario 26 d. Samninkų kaime seniūno namuose vyko krivulės sueiga dėl pasų. Sueigoje Buslavičius, Koltušis ir Kaukolis „kalbėjo prieš esamąją Vyriausybę, išreikšdami susirinkusiems žmonėms, kad valdžia spaudžia, įvesdama prievarta pasus ir t. t. Buslavičius tarp kita ko sakė, kad girdi, „Kryžiuok“ laikai dabar atsiranda“⁴¹⁹. Beje, kitame įrašė paaiškinta, jog šis nepasitenkinimas dėl pasų daugiausia buvo susijęs su tuo, kad „norint išgauti pasus reikia imti metrikus, kuriuos kunigas išduodamas daug pinigų ima: tokios kalbos ir dejavimai girdėti Onušiškio valsčiuje daug vietose“⁴²⁰.

Policininkų rūpestis buvo ir mokesčių išieškojimas. Pavyzdžiui, 1928 m. Onuškio nuovados viršininkas A. Taraila teigė, kad per policiją išieškoma daugiau kaip 50 proc. mokesčių. Policininko nuomone, mokesčiai laiku nesumokami todėl, kad „čia žmonės gyvena skurdžiai“, daugiausia neturtingi ūkininkai, be to, blogas susisiekimasis su banku⁴²¹.

Be ryškių politinių prieštaravimų, buvo fiksuojami ir visuomeninės tvarkos pažeidimai bei kriminaliniai nusikaltimai, tiesa, labai reti. Pavyzdžiui, 1928 m. Kaniūkų kaime Karčiauskas netyčia mirtinai peršovė savo brolių⁴²².

Onuškio valsčiuje pasitaikė ir vagysčių. 1928 m. sausio 20 d. Žaliosios kaime iš V. Aleksos pavogti 4 pūdai avižų⁴²³. 1928 m. vasario 26 d. J. Pilius iš Iždagų kaimo pranešė, kad kažkas naktį veržėsi į jo namus, turbūt norėjo apvogti. Tačiau vagis pabėgo, palikdamas prie tvoros pririštą karvę, matyt, taip pat pavogtą⁴²⁴.

Pasitaikydavo, kad nusikaltimus įvykdydavo ir šeimyninių kivirčų metu. Pavyzdžiui, 1922 m. Samninkų kaime pas ūkininką Motiejų Karužą Kazimierinių vakare susirinko jaunimas.

⁴¹⁵ Ten pat, l. 65.

⁴¹⁶ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 52, l. 27.

⁴¹⁷ Ten pat, l. 51.

⁴¹⁸ LCVA, f. 394, ap. 2, b. 837, l. 57.

⁴¹⁹ LCVA, f. 394, ap. 2, b. 837, l. 65.

⁴²⁰ Ten pat, l. 69.

⁴²¹ Ten pat, l. 59.

⁴²² Ten pat, l. 65.

⁴²³ Ten pat, l. 102.

⁴²⁴ Ten pat, l. 65.

„Atėjo iš Samnikėlių kaimo medinčius Pr. Radzevičius, atsinešęs su savim šautuvą, kurį ir pasikabino sienoje, pareiškęs, jog tuščias, neužtaisytas esąs. Kitas medinčius Juozas Okunevičius sėdėjo lovoje su Linkevičiaus žmona, tik savaitė kai ištekėjusia, ir mylavosi. Linkevičius paėmęs nuo sienos šautuvą ir, turbūt manydamas, kad neužtaisytas, priėjęs prie J. Okunevičiaus pasakė: „Kam su mano žmona sėdi, aš tave peršausiu.“ Tuo pačiu kartu pasigirdo šūvis ir J. O. krito ant grindų negyvas: kulipka perskrodė jam krūtinę. Linkevičius ir Radzevičius suimti“⁴²⁵.

Prie kategorijos „dėl moterų“ galima priskirti ir mokytojo dviračio vagystę 1932 m. liepos 21 d., kai

„mokytojas Dragūnas atvyko į miestelį savo reikalais. Pamatęs panelę užsikalbėjo, po pasikalbėjimo pasistatė dviratį prie Baranovo krautuvės ir nuėjo su panele pasivaikščioti. Grįžęs jau dviračio nerado ir turėjo vargšas mokytojas pėsčias drožti namo“⁴²⁶.

Dažnai tvarkos pažeidimai ar kiti įvykiai buvo fiksuojami pasienio ruože, kuriame galiojo speciali tvarka. Be jau minėtų pasienio įvykių, galėtume paminėti ir 1929 m. rugsėjo 29 d. atsitikimą ties Tolkiškių kaimu, kai pasienio policininkas V. Mikalauskas bandė sustabdyti iš Švarbenskio namų bėgantį nepažįstamą asmenį, o jam nesustojus paleido kelis šūvius į orą ir į bėglį. Pasirodė, kad sužeistasis buvo to paties kaimo gyventojas S. Kairys⁴²⁷.

Kitos nelaimės

1932 m. sudegė B. Podlipskio namai ir puodų dirbtuvė (nuostoliai net apie 30 000 Lt)⁴²⁸. 1932 m. prie ežero (pavadinimas neįskaitomas) miške piemenys rado kaukolę ir pranešė policijai. Manoma, kad ji buvo nuo karo laikų⁴²⁹. Kelios nelaimės įvyko dėl žaibų. 1928 m. liepos 29 d. audros metu „Onušiškio apylinkėj nutrenkė Vl. Josevičių ir jo motiną pritrenkė“⁴³⁰. 1932 m. vasarą Strielčiškių kaime bernas Vincas Žemaitis ganė laukuose gyvulius, tuo laiku pradėjo žaibuoti ir žaibas nutrenkė piemenį mirtinai⁴³¹. Žaibas didelę nelaimę atnešė ir Petrauskų šeimai, gyvenusiai tuo metu jau Petrauskais pavadintame kaime. Kartą į jų namus trenkė žaibas, sudegė klėtis, tvartai. Tuo metu svečiuose pas gimines viešėjo ir kompozitorius Mikas Petrauskas. Po šio įvykio jis dažniau ėmė skūstis pablogėjusia sveikata. Mirė 1937 m. kovo 23 d. ir buvo palaidotas Dusmenų bažnyčios šventoriuje⁴³².

1935 m. rugpjūčio mėnesį žurnale „Savivaldybė“ paskelbta:

„Neseniai Onuškio valsčiuje išdegė beveik visas Panošiškių kaimas, padaryta nuos-

⁴²⁵ Onuškis, *Lietuvos žinios*, 1922, bal. 6, Nr. 33, p. 3.

⁴²⁶ Per panelę neteko dviračio, *Lietuvos žinios*, 1932, liepos 26, Nr. 168, p. 6.

⁴²⁷ Nelaimingas atsitikimas pasieny, *Lietuvos žinios*, 1929, rugpj. 31, Nr. 197, p. 5.

⁴²⁸ Šaltinis, 1932, liepos 23, Nr. 30, p. 432.

⁴²⁹ Piemens rado kaukolę, *Lietuvos žinios*, 1932, birž. 28, Nr. 145, p. 5.

⁴³⁰ Perkūnas išsismagino, *Karys*, 1928, rugpj. 8–24, Nr. 33–34, p. 603.

⁴³¹ Perkūnas užmušė berną, *Lietuvos žinios*, 1932 m. liepos 26, Nr. 168, p. 6.

⁴³² Laurinavičius J. *Dusmenų bažnyčia*, Kaišiadorys, 2000, p. 22.

tolių daugiau kaip 22 000 litų sumai. Iš sudegusių ūkininkų tik vienas buvo apsidraudęs. Dar visa laimė, kad į kluonus nebuvo suvežti pašarai ir javai. Padegėlių būklė labai bloga. Apskrities viršininkas, pranešdamas apie gaisrą, prašė atitinkamų įstaigų pašalpos, o Onušio viršaitis šiomis dienomis išsiuntinėjo visoms apskrities savivaldybėms bendraraštį su aukų lapais, prašydamas parinkti aukų neturtingiausius padegėlius šelpti. Savivaldybininkai tuojau sukruto aukas rinkti. Pirmoje eilėje aukoja patys savivaldybių tarnautojai, paragindami prie to prisidėti ir visuomenę“⁴³³.

Galime prisiminti, jog 1932 m. apklausiant gyventojus, ar norėtų, kad Lietuvoje būtų įvestas privalomas trobesių draudimas nuo ugnies, Panošiškių seniūnijos žmonės nutarė, „kad dabartiniame sunkiame laike nieku būdu negalima to įvesti ir nesutinkame, apie ką seniūnas ir surašo šį nutarimą ir pasirašyti nesutinkame“⁴³⁴.

1940 m. Onušio miestelio gyventojas S. R. „tiek prisigėrė, kad vėliau buvo rastas restorane negyvas“⁴³⁵.

Visuomeninė veikla

Visuomeninė veikla aprašomojo laikotarpio pradžioje pirmiausia buvo susijusi su religinėmis bendruomenėmis. Nuo seno katalikų parapijos veikė Onuškyje, Dusmenyse ir Žilinuose, o 1936 m. įkurta Vytautavos parapija. Katalikų bendruomenės turėjo bene didžiausią įtaką gyventojams. Kartu didelę įtaką turėjo ir parapijoje reziduojantis klebonas. Ilgiausiai Onuškyje klebonavo kun. Kazimieras Čibas⁴³⁶ (nuo 1927 iki 1939 m.), reikšmingą vaidmenį Onušio istorijoje turėjo kun. Nikodemas Švogžlys-Milžinas, persikėlęs čia 1939 m.

Onušio valsčiaus parapijos, nuo seno priklausiusios Vilniaus vyskupijos Trakų dekanatui, nuo 1922 m. buvo pavaldžios Vilniaus vyskupijos neokupuotos dalies administracijai, rezidavusiai Kaišiadoryse. 1926 m. ši Lietuvos bažnytinės provincijos dalis įteisinta kaip Kaišiadorių vyskupija. Taigi Kaišiadoryse buvo ne tik pasaulietinės, bet ir dvasinės vyresnybės administracinės įstaigos, kuriose iki 1940 m. dažnai lankytis teko ir Onušio valsčiaus gyventojams.

Žydų (judėjų) bendruomenės ir maldos namai buvo Onuškyje. Žydai išsirikdavo savo komitetą, sprendusį bendruomenės reikalus.

1927 m. išgalėjęs prezidentiniam valdymui, aktyvėjo tautininkų, jaunalietuvių ir kitų valdžios palaikomų organizacijų veikla. Onušio valsčiuje veikė Darbo federacijos skyrius, Vilniaus vadavimo sąjungos skyrius, šauliai, jaunalietuviai, pavasarininkai⁴³⁷. 1928 m. pavasarį iš draugijų registro buvo išbraukti nebeveikiantys kai kurių draugijų skyriai⁴³⁸. Apibendrinamas gyventojų nuotaikas Onušio policijos nuovados viršininkas 1928 m. rašė:

„Šiam krašte lietuvių gyventojų ūpas ramus ir esamąją tvarką patenkinti. Čia daugumoje žmonės gyvena skurdžiai ir politiniais klausimais mažai įdoma. Viešai priešvalstybinė agitacija nepasi-

⁴³³ *Savivaldybė*, 1935, Nr. 7, p. 30.

⁴³⁴ LCVA, f. 1539, ap. 1, b. 43, l. 330–345.

⁴³⁵ Onuškis, *XX amžius*, 1940, sausio 11, Nr. 8, p. 11.

⁴³⁶ http://www.kaisiadoriumuziejus.lt/enciklopedija/index.php?title=%C4%8Cibas_Kazimieras;žiūrėta_2014_07_06.

⁴³⁷ Onuškis, *Lietuvių enciklopedija*, t. 21, p. 133.

⁴³⁸ LCVA, f. 394, ap. 1, b. 1421, l. 10–14.

*Panošiškių kaimas
šventadienyje,
XX a. pr. Vairas,
1914, Nr. 2 (sausio
20)*

reiškė. Minėtoji agitacija varoma slaptai (iš lūpų į lūpas) lenkų orientacijos bei kairiųjų pažiūrų žmonių...“⁴³⁹

Apie legalių organizacijų veiklą policijos nuovados viršininkas rašė, kad „jokio veikimo iš pusės legalizuotų partijų nesimato, kiek gyviau veikia „Pavasario“ kuopos“⁴⁴⁰. Pavasarininkų aktyvumą patvirtina ir anksčiau minėtas faktas apie „Pavasario“ žurnalo prenumeratą valsčiuje.

1932 m. gegužės mėnesį Onuškyje susikūrė vartotojų kooperatyvas „Liūtas“, kurio organizatoriai buvo mokytojai. Apie tai spaudoje pareikšta skeptiška pastaba:

„Sveikintina iniciatyva, tik daugelis abejoja jo ilgu gyvavimu, nes jau yra buvę Onušky...“⁴⁴¹

Viena iš aktyviausių organizacijų Onuškyje buvo šauliai. Šaulių sąjungos nariai aktyviai veikė jau nuo Nepriklausomybės kovų pradžios. Pagrindinis jų uždavinys buvo krašto gynyba, todėl ir taikos metais daugiausia dėmesio skirta kariniam ir fiziniam pasirengimui. Tad ir Onušio šaulių veikloje dažni įvykiai – šaudymo pratybos, sporto varžybos, paskaitos apie sanitariją, priešlėktuvinę ir priešcheminę apsaugą, žvalgybos ir partizaninio karo įgūdžių lavinimas. Kariniai užsiėmimai dažniausiai vykdavo sekmadieniais ar kitu laisvesniu nuo darbų laiku. Šauliai ir pasienio policija turėjo bendrų veiklos tikslų saugant Lietuvos pasienį nuo lenkų išpuolių. Pavyzdžiui, 1928 m. apskrities šaulių rinktinės vadas slapta instrukcija nurodė šauliams sekti lenkų šnipų veiksmus šia pus demarkacijos linijos ir lenkų kariuomenės dalinius bei plečkaitininkus kitoje pusėje. Be žvalgybinės veiklos, šauliai nuolat dalyvaudavo ir karinėse pratybose. Pavyzdžiui, 1929 m. spalio 5–6 d. vyko rinktinės rajoniniai manevrai, rinktinės šaulius padalijus į du batalionus – Žiezmarių ir Semeliškių (šiam batalionui priklausė aš-

⁴³⁹ LCVA, f. 394, ap. 2, b. 837, l. 44.

⁴⁴⁰ *Ten pat*, l. 59.

⁴⁴¹ Įsikūrė kooperatyvas, *Lietuvos žinios*, 1932, geg. 25, Nr. 117, p. 4.

Pasamavio kaimo jaunalietuvių skyrius. Viduryje sėdi skyriaus vadovas mokytojas Aleksas Kisielius. Apie 1939 m. Nuotr. A. Karlo. Iš J. Laurinavičiaus archyvo

tuoni šaulių būriai, tarp jų ir Žilinių). Spalio 30 d. Onuškyje vyko keturių būrių šaudymo pratybos (šaudė iš 100 m gulomis nuo brustvero ir iš 150 m gulomis nuo rankos)⁴⁴². 1934 m. birželio 10 d. Onuškio šauliai, stebint pačiam rinktinės vadui, „atliko žemesnės ir aukštesnės grupės šaudymus kovos šoviniiais. Geriausiai šaudė Ant. Krasauskas“⁴⁴³. Tuo laiku galimybė turėti šautuvą buvo viena iš paskatų dalyvauti šaulių veikloje. Be to, šauliai skatinti kuo geriau pasirodyti šaudymo pratybose, nes tada galėjo būti perkelti į aukštesnes šaudymo grupes ir klases. Kad taptum šaulių būrio nariu (tiksliau – iš pradžių kandidatu į šaulius), turėjai gauti kitų dviejų šaulių rekomendacijas.

1928 m. liepos 22 d. Onuškio šaulių susirinkime nutarta „dėti visas pastangas išgauti iš valdžios valdišką namą, kurį dabar nuomoja žydai, taip pat įsigyti sklypą sporto aikštei“. Šiame susirinkime išrinktas naujas šaulių būrio valdybos pirmininkas (Matas Kasinskas) ir būrio vadas (juo tapo nuovados viršininkas A. Taraila)⁴⁴⁴. Jie abu buvo seniai žinomi energingi šauliai. 1930 m. kovo 2 d. visuotiniame Onuškio šaulių būrio susirinkime buvo perrinkta būrio valdyba, išrinkta švietimo sekcija ir nutarta įsteigti knygyną. Buvusiam valdybos pirmininkui M. Kasinskui (valsčiaus valdybos sekretoriui), išsikeliančiam į Krúonį, būrys pareiškė padėką⁴⁴⁵. 1933 m. gruodžio 3 d. į Onuškio šaulių būrio valdybą išrinkti J. Zubikas (pirmininku), K. Tamulevičius (sekretoriumi) ir P. Bubilevičius (iždininku). Į revizijos komisiją išrinkti Kisielis, Cibarauskas

⁴⁴² Česnulis V. *Varėnos krašto šauliai. 1919–1940*, Vilnius, 2008, p. 438–439.

⁴⁴³ Onuškis, *Trimitas*, 1934, birž. 28, Nr. 26, p. 521.

⁴⁴⁴ Survus. Onuškis, *Trimitas*, 1928, rugpj. 9, Nr. 32, p. 1055–1056.

⁴⁴⁵ Onuškis, *Trimitas*, 1930, kovo 13, Nr. 11, p. 14.

Onušio žemės ūkio kooperatyvo „Liutas“ administracija ir nariai. Vytauto Didžiojo mirties 500 metų sukaktuvėms paminėti albumas 1430–1930, Kaunas, 1933, p. 473

ir Bingelis. Būrio korespondentu išrinktas V. Junevičius (matyt, žinutė apie šį susirinkimą, pasirašyta *Junaičio*, taip pat buvo jo paskelbta). Be to, susirinkime „gyvai susirūpinta spaudos platinimu. Būrio vadas J. Kubilius jau turi surinkęs apie 15 metinių „Trimito“ skaitytojų“⁴⁴⁶. 1935 m. vasario 17 d. Onušio šauliai išrinko naują valdybą: A. Petrauską (valsčiaus viršaitį, kuris tapo būrio valdybos pirmininku), Miką Tamulionį (policijos nuovados viršininką), Leoną Lelešių (pradžios mokyklos vedėją), Joną Keženį (girininką), Bolių Maslauską (vyr. eigulį). Pirmieji naujosios valdybos darbai buvo sutvarkyti apleistą salę, sceną. Po kelių dienų naujajai valdybai teko pasirūpinti ir būrio nario Mečio Kolevinsko laidotuvėmis, mat jis gyveno gana sunkiai ir buvo remiamas šaulių⁴⁴⁷.

1931 m. birželio 21 d. Onušio šaulių būrio susirinkime nutarta įsteigti ugniagesių komandą, o į švietimo komisiją išrinko Zaikaite, Stankevičių, Kašelionį, Vailionį ir Kisielių, taip pat išrinkta komisija knygynui papildyti. Po susirinkimo „buvo šaudymas šratais“⁴⁴⁸. 1932 m. gegužės mėnesį šaulių ugniagesių komanda suorganizavo Onušio miestelyje priešgaisrinę savaitę. Ją organizavo pasienio policijos valdininkas Degutis (organizacinio komiteto pirmininkas), policijos nuovados viršininkas Sutkus, vietos šaulių būrio vadas J. Kubilius, mokytojas J. Rūbas ir prekybininkas J. Baranovas.

⁴⁴⁶ Junaitis. Onušis, *Trimitas*, 1933, gruodžio 14, Nr. 50, p. 997.

⁴⁴⁷ Onušis, *Trimitas*, 1935, kovo 21, Nr. 12, p. 218.

⁴⁴⁸ K-lis A. Onušis, *Trimitas*, 1931, liepos 2, Nr. 27, p. 534.

Onuškio valsčiaus šauliai. Pirmoje eilėje sėdi (iš dešinės) antras Onuškio viršaitis Antanas Petrauskas, šeštas – mokytojas Leonas Lelešius, antroje eilėje sėdi (pirmas iš kairės) Aloyzas Cibarauskas. Apie 1938–1939 m. Iš E. Cibarausko archyvo

„Ta proga buvo padaryta rinkliava dėžutėmis gatvėse, o gegužės 29 d. įvyko iškilmės: komandos paradas, prakalbos, po to šaulių salėje paskaita. Visuomenės susidomėjimas ir pritarimas – gan didžiulis. Onuškio ugniagesių komanda yra įsteigta šaulių iniciatyva ir nors komanda jaunutė, bet jau spėjo gražiai užsirekomenduoti. Komandos viršininku yra vietos šaulių būrio vadas p. Kubilius, o išdo globėjas – p. Karlonas“⁴⁴⁹ (A. Karlonas buvo Onuškio fotografas).

Apie Onuškio ugniagesius rašyta ir 1933 m.⁴⁵⁰ 1933 m. šauliai ugniagesiai išsimokėtinai pirkė rankinį siurblių. 1934 m. spaudoje rašoma, kad už siurblių jau baigia atsiskaityti. Lešų savo veiklai surinkdavo ir rengdami kultūrinius vakarus. Pavyzdžiui, 1934 m. liepos 15 d. „kėlė vakarą. Vaidino „Jociaus marčią“. Pelnas paskirtas ugniagesybai. Rugsjūčio mėnesį tam pačiam tikslui būrys ruošia loteriją“⁴⁵¹. 1939 m. Onuškio šaulių būrio ugniagesių komandoje buvo 12 ugniagesių, komanda turėjo vieną rankinį siurblių, vandeniui tiekti – keturias statines ir 100 metrų žarnų⁴⁵².

1928 m. rugsjūčio 12 d. steigiamasis šaulių būrio susirinkimas, aprašytas „Trimate“, įvyko ir Žilinuose:

„Kelių vietos inteligentų ir Onuškio būrio vado nuov. v-ko Tarailos pastangomis buvo sušauktas steigiamas būrio susirinkimas. Bendrą pranešimą padarė Onuškio šaulių būrio

⁴⁴⁹ Priešgaisrinė savaitė, Lietuvos žinios, 1932, birž. 8, Nr. 128, p. 5.

⁴⁵⁰ Onuškis, Trimitas, 1933, vasario 2, Nr. 5, p. 99.

⁴⁵¹ Onuškis, Trimitas, 1934, rugsj. 2, Nr. 31, p. 622.

⁴⁵² Savivaldybė, Nr. 9, p. 288.

vadas P. Taraila. Kap. Čenkus apibūdino šaulių uždavinius bei pareigas. Po pranešimo kandidatais į būrį užsirašė 16 žmonių, iš kurių buvo išrinkta ir būrio valdyba. Būrio vadu išrinktas Rajono v-kas p. Marčiūnas. Susirinkimui pasibaigus įvyko gegužinė. Dėl pigios bilietai kainos žmonių prisirinko gana daug. Pelno gegužinė davė apie 26 Lt. Gegužinė buvo surengta p-ios O. Čenkuvienės pastangomis⁴⁵³.

Žilinių būrio iniciatoriai – jau minėtas Onušio šaulių vadas ir policijos nuovados viršininkas A. Taraila. Žilinių būrio valdybos pirmininku tapo Bernardas Kuodzevičius (kadai buvęs Aukštadvario valsčiaus sekretorius), o būrio vadu – pasienio policijos rajono viršininkas ats. ltn. Juozas Marčiūnas. Susirinkime dalyvavęs apskrities viršininkas šaulius „papeikė už nesugyvenimą su pasienio policija“. Kad pasienio policija turėjo nuolatinius ryšius su šauliais, rodo ir pasienio policijos 1-ojo rajono (Kaniūkų) viršininko P. Zenkevičiaus 1931–1932 m. nuolatinis lankymasis pas Žilinių būrio šaulius ir pratybų jiems rengimas⁴⁵⁴.

Organizacijos veikloje neapsieita ir be tarpusavio nesutarimų, skundų. Pavyzdžiui, Žilinių būrio šauliai V. Jakelevičius iš Damononių ir J. Kuklys iš Lieponėlių skundė būrio valdybos pirmininką B. Kuodzevičių ir Joną Mazūrą. J. Mazūras buvo mokytojas, tuo laiku gyvenęs Kaišiadoryse ir dirbęs apskrities valdybos sekretoriumi. Skundą ištyręs būrio vadas J. Marčiūnas padarė išvadą, kad kaltinimai nepagrįsti, B. Kuodzevičius „kaipo darbininkas būryje yra nepamainomas, Mazūras taipogi“. Rinktinės vadas taip pat Lietuvos šaulių sąjungos vadovybei teigė, kad „visi skundai yra kilę iš pavydo ir asmeninių kerštų“, „nes Žilinių apylinkės piliečiai labai kerštingi ir iš teismo salės niekuomet neišeina“, dėl 5 Lt nesitaiko, bet važiuoja 60–70 km į teismą bylinėtis⁴⁵⁵.

1931 m. birželio 7 d. Žilinių būryje išrinkta nauja valdyba: mokytoja S. Karpavičiūtė, V. Baublys ir S. Verseckas. Birželio 13 d. suorganizuota šaulių gegužinė, dėl kurios spaudoje apgailėstauta: „Tik gaila mums žiliniečiams, kad bažnyčioje buvo raginama neiti į šaulių gegužinę“⁴⁵⁶. Gegužinė birželio 13 d. (per Antanines) buvo tradicinė Žilinių šaulių būrio organizuojama šventė. 1932 m. gegužės 8 d. (jau ketvirtame tais metais susirinkime) Žilinių šauliai nutarė įsteigti būrio biblioteką, kuriai knygų pažadėjo paaukoti mokytojai ir kiti šauliai (biblioteka atidaryta jau tų pačių metų birželio 26 d., jos steigėjas buvo mokytojas J. Martinaitis). Tų pačių metų birželio 13 d. būrio švietimo komisija surengė gegužinę su sporto pratimais – šuoliais į tolį, lenktynėmis su maišais, šuoliais į aukštį su kartimi ir be karties⁴⁵⁷. 1933 m. Žilinių šauliai Vergakiemio mokykloje surengė „Aušros“ laikraščio 50-mečio minėjimą, kuriame kalbėjo mokytojai J. Kuklys ir J. Martinaitis, tylos minute pagerbti mirę aušrininkai ir kan. Juozas Tumas-Vaižgantas. Birželio 13 d. tradicinėje žiliniečių gegužinėje dalyvavo ir Kaniūkų būrio sportininkai, vyko arklių ir dviračių lenktynės, varžytasi granatos mėtymo, 100 m bėgimo, šuolių į tolį ir aukštį su kartimi rungtyse⁴⁵⁸. 1934 m. birže-

⁴⁵³ Š. A. B. Žylinai, *Trimitas*, 1928, rugpj. 23, Nr. 34, p. 1120.

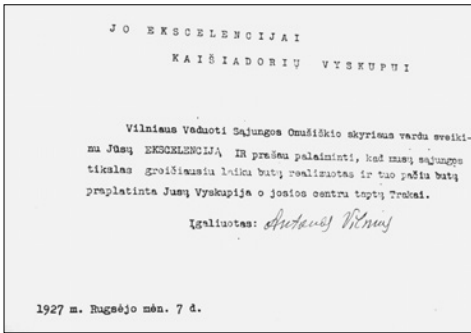
⁴⁵⁴ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 52.

⁴⁵⁵ Česnulis V. *Varėnos krašto šauliai. 1919–1940*, Vilnius, 2008, p. 438–440.

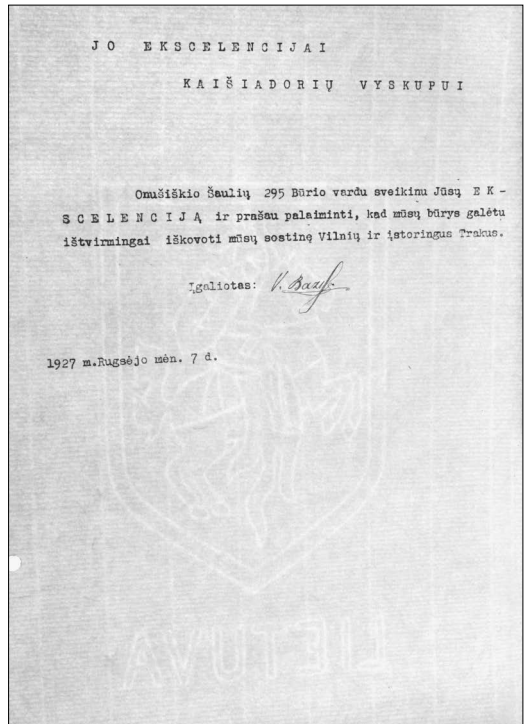
⁴⁵⁶ Žilinietis. Šis tas iš prafrontės, *Trimitas*, 1931, liepos 2, Nr. 27, p. 535.

⁴⁵⁷ Česnulis V. *Varėnos krašto šauliai. 1919–1940*, Vilnius, 2008, p. 440.

⁴⁵⁸ *Ten pat*, p. 441.

Vilniui vaduoti sąjungos Onuškio skyriaus sveikinimas Kaišiadorių vyskupui: „Vilniaus Vaduoti Sąjungos Onušiškio skyriaus vardu sveikinu Jūsų Ekskelenciją ir prašau palaiminti, kad mūsų sąjungos tikslas greičiausiu laiku būtų realizuotas ir tuo pačiu būtų praplatinta Jūsų Vyskupija, o josios centru taptų Trakai. Įgaliotas Antanas Vilnius. 1927 m. Rugsėjo mėn. 7 d.“ Iš Kaišiadorių vyskupijos archyvo

Onuškio šaulių būrio sveikinimas Kaišiadorių vyskupui: „Onušiškio Šaulių 295 Būrio vardu sveikinu Jūsų Ekskelenciją ir prašau palaiminti, kad mūsų būrys galėtų ištvirmingai iškovoti mūsų sostinę Vilnių ir įstoringus Trakus. 1927 m. Rugsėjo mėn. 7 d.“ Iš Kaišiadorių vyskupijos archyvo

lio 13 d. šaulių būrys su jaunalietaiviais Žilinuose surengė gegužinę per Šv. Antano atlaidus. Joje iškilmingai paminėtas Antano vardas, „ypač gražiai kalbėjo P. Zenkevičius, apibūdinęs Valstybės Prezidento Antano Smetonos asmenį ir jo nuopelnus Lietuvai. Gegužinėje buvo sportas, šokiai ir žaidimai, dainos“⁴⁵⁹. Būrių veikla nebuvo tolygi, būta pakilimų ir nuosmukių. Tai susiję ir su vadovybės kaita, organizaciniais pertvarkymais. Pavyzdžiui, 1933 m. apskrities rinktinės būriai suskirstyti į kuopas, kuriuos sudarė būriai. Žilinių kuopai priskirti Gudakiemio, Žilinių ir Panošiškių būriai. Sudarytam kuopos štabui vadovavo ats. ltn. P. Zenkevičius, sanitarijos punktui – Jonas Čenkus, raitelių skyriui – ats. viršila Pranas Bauža, ūkio vedėju tapo ats. viršila Jonas Armakevičius, dviratininkų būrio vadu – ats. jaun. puskarininkis Simas Karpičius, technikos skyriaus vadu – ats. vyr. puskarininkis Antanas Strašinskas, priešcheminės apsaugos instruktorium – ats. jaun. ltn. Aleksas Šeštokas. Būrių vadai dažnai keitėsi. Pavyzdžiui, Žilinių būrio vadu tapo ats. jaun. ltn. Juozas Martinaitis. Po jo laikinai tas pareigas ėjo Feliksas Verseckas, o nuo 1934 m. pradžios vadu tapo Stasys Ivanauskas. 1936 m. Žilinių šauliai skundėsi, kad prie jų veiklos nedaug teprisideda mokytojai (kitų būrių veikloje jie buvo aktyvesni). 1937 m. aktyviai šaulių veikloje Žilinuose dalyvavo kun. Petras Liutkus, kuris ir pats buvo šaulys, ir kitus ragino stoti į šią organizaciją. Net spaudoje pažymėta, kad kun. P. Liut-

⁴⁵⁹ Žiliniai, *Trimitas*, 1934, birž. 28, Nr. 26, p. 521.

kus labai suaktyvino vietos šaulius, dalyvavo rengiant vakarus, pašventino būrio vėliavą. 1938 m. iš būrio vado pareigų atleistas Viktoras Baublys, o vadu paskirtas ūkininkas ats. viršila Jonas Staknys. Tuo laiku būrio taryboje buvo kun. P. Liutkus, girininkas L. Verseckas ir J. Kuklys. Aktyviai prie būrio veiklos prisidėjo šaulė mokytoja E. Urbonaitė, kuri 1939 m. vasario 5 d. surengė šaulių vakarą savoje Gruožninkų mokykloje, o surinktas lėšas paskyrė būrio reikmėms. Tarp dažnų būrio išlaidų – atlygis muzikantams (po 3–6 Lt už vakarą), už pavėžėjimą arkliais. Žilinių būrys turėjo savo teatro grupę, chorą (choro vedėjas – Vytautas Stelionis), kurie vaidindavo ir koncertuodavo ir tolimesnėse vietovėse⁴⁶⁰.

1933 m. Onušio valsčiuje buvo 7 šaulių būriai: Onušio būryje – apie 60 narių (vadas – Juozas Kubilius), Dusmenų – apie 40 (Bronius Katlauskas), Žilinių – apie 35 (mokytojas Martinaitis), Kaniūkų – apie 30 narių (vadas – pasienio policijos 1-ojo rajono viršininkas), Gudakiemio – apie 30 (Petras Karūžas), Antakalnio (*Antokolio*) – apie 40 (Salvas Karpičius), Panošiškių – apie 60 (pasienio policijos 2-ojo rajono viršininkas)⁴⁶¹. Apskritis šaulių rinktinė Lietuvos šaulių sąjungoje buvo vadinama 5-ąja Trakų rinktine, o apskrityje veikę būriai taip pat turėjo savo numerius: Onušio būrys – 10-as, Dusmenų – 14-as, Žilinių – 15-as, Gudakiemio – 17-as, Panošiškių – 20-as, Antakalnio – 25-as, Kaniūkų – 29-as⁴⁶².

Dusmenų šaulių būryje 1935 m. kovo 3 d. buvo išrinkta nauja būrio valdyba. Pirmininku tapo mokytojas K. Lelka, jo padėjėju – mokytojas J. Šalčiūnas, sekretoriumi – Zarauskas, išdininku – J. Pilius. Kontrolės komisiją sudarė mokytojas A. Naudžiūnas, V. Trakimavičius ir Pulys. Nauju būrio vadu tapo atsargos jaun. ltn. mokytojas J. Lesevičius⁴⁶³.

Panošiškių šaulių būrys minimas „Trimito“ žinutėje iš Panošiškių. 1933 m. gruodžio 2 d. būryje buvo renginys:

„Vaidino „Gavau žmoną“, o būrio choras padainavo keletą dainelių. Vakaras davė pelno. Tą vakarą atsisveikinome su šauliu mokytoju ats. j. leit. Aleksandru Šeštoku. Jis būry buvo sekretorium, sporto sekcijos

*Onušio šauliai prie simbolinių vartų su užrašu „O Vilniaus neužmiršk, lietuvi!“
Iš D. Kazlausko archyvo*

⁴⁶⁰ Česnulis V. *Varėnos krašto šauliai. 1919–1940*, Vilnius, 2008, p. 441–446.

⁴⁶¹ LCVA, f. 500, ap. 1, b. 406, l. 480.

⁴⁶² Česnulis V. *Varėnos krašto šauliai. 1919–1940*, Vilnius, 2008, p. 441.

⁴⁶³ Onuškis, *Trimitas*, 1935, kovo 21, Nr. 12, p. 218.

Prieškaryje išleistame atviruke pavaizduoti svarbiausi Onuškio simboliai.

Nuotraukos viršuje – Onuškio šaulių namų projektas. Iš D. Kazlausko archyvo

pirmininku ir korespondentu. Palinkėta ir naujoje vietoje, Kietavišky, sėkmingai šaulišką darbą dirbti⁴⁶⁴.

1939 m. spaudoje rašoma, kad Panošiškių būriui vadovauti pradėjo J. Kuuskas, o tarybą sudarė K. Navickas, A. Legetavičius, J. Makarevičius. Sausio 10 d. vykusiame tarybos posėdyje nutarta:

„1. Vakarams vaidinimus parinkti, turinčius kilnią idėją. 2. Vakarami turi prasidėti punktualiai ir baigtis 12 val., nes vėliau baigiantis, per daug varginami žmonės nustoja rytojaus diena darbingumo, kas kenkia ne tik tiems dalyviams, bet, plačiau paėmus, ir tautai. 3. Vakaruose nevertoti svaigalų ir nelošti iš pinigų“⁴⁶⁵.

1933 m. balandžio 9 d. įsteigtas Kaniūkų šaulių būrys. Daug jo narių buvo pasienio policininkai, taip pat ūkininkai. 1937 m. lapkričio 16 d. šauliai išlydėjo šio būrio steigėją ir būrio vadą, pasienio policijos vachmistrą Petrą Ramošką, kuris išvyko į kitą tarnybos vietą. Vadovavimą būriui perėmė T. Gineika⁴⁶⁶. 1940 m. būrio vadu buvo mokytojas J. Čenkus⁴⁶⁷. Netgi „Trimito“ žurnale paminėta, kad vadu tapus J. Čenkui „būrys pradėjo sparčiai augti <...> Apskritai, būrys dažnai rengia susitikimus ir aktyviai veikia kitose srityse“⁴⁶⁸.

1934 m. gruodžio 8 d. susikūrė ir Onuškio moterų šaulių skyrius. „Steigiama jame susirinkime dalyvavo vien moterys inteligentės. Steigėjos savo kalbose pabrėžė dėsnių pastangų papildyti savo eiles dešimteriopai. Į šaulių moterų veiklą neatidėliojant nutarta įtraukti kaimo moteris.“ Į moterų šaulių būrio valdybą buvo išrinktos M. Sinkevičiūtė (pirmininkė), V. Petrauskienė (iždininkė) ir E. Cibarausienė (sekretorė). Į revizijos komisiją išrinktos Tamulionienė ir Veličkienė, o skyriaus vade – Zinkevičienė. Steigiamojo susirinkimo dalyvius pasveikino Lietuvos tautininkų sąjungos Onuškio apylinkės

⁴⁶⁴ P. K. Panošiškis, *Trimitas*, 1933, gruodžio 14, Nr. 50, p. 997.

⁴⁶⁵ Trakai, *Trimitas*, 1939, vas. 2, Nr. 5, p. 118.

⁴⁶⁶ Kaniūkai, *Trimitas*, 1937, gruodžio 16, Nr. 50, p. 1159.

⁴⁶⁷ Česnulis V. *Varėnos krašto šauliai. 1919–1940*, Vilnius, 2008, p. 447–448.

⁴⁶⁸ Kaniūkai, *Trimitas*, 1940, bal. 18, Nr. 16, p. 390.

Vilniaus vadavimo sąjungos (VVS) Onuškio skyrius. Pirmoje eilėje (pirmas iš dešinės) sėdi Zigmąs Kumpikevičius, antroje eilėje (iš kairės) sėdi Leonas Lelešius, Aloyzas Cibarauskas, Veronika Petrauskienė (?), Aleksandras Karlonas. 1935 m. Iš E. Cibarausko archyvo

pirmininkas L. Lelešius, valsčiaus viršaitis A. Petrauskas, nuovados viršininkas M. Tamulionis ir kuopos vadas (matyt, turima omenyje Onuškio šaulių kuopa) atsargos jaun. ltn. J. Rūbas⁴⁶⁹. Galime numanyti, kad moterų šaulių organizacijos iniciatorės buvo aktyvesniųjų Onuškio tarnautojų ir visuomenės veikėjų žmonos.

1933 m. sausio 22 d. šaulys A. Cibarauskas šaulių būrio nariams skaitė paskaitą apie „dujų kautynes“⁴⁷⁰. 1934 m. kovo 25 d. Trakų šaulių rinktinės vadas kapitonas P. Ciunis patikrino Onuškio šaulių ginklus ir skaitė jiems paskaitą apie nuodingąsias dujas bei kaip nuo jų apsisaugoti. Kapitonas P. Ciunis kalbėjo apie šaulių ideologiją ir koks turi būti šaulys, ragino sportuoti, skaityti knygas, „Trimitą“ ir „Mūsų kalendorių“⁴⁷¹.

Jau 1935 m. Onuškio šauliai planavo centrinėje aikštėje pasistatyti dviejų aukštų namą, kuris turėjo perskirti aikštę į dvi dalis: vienoje būtų likusi turgavietė, o kitoje įrengta sporto aikštė su sodeliu⁴⁷².

Onuškio šaulius rėmė vietos visuomenė. 1938 m. gegužės 15 d. minint kariuomenės ir visuomenės šventę, Onuškio šaulių būriui buvo padovanoti 9 šautuvai: keturis paaukėjo Onuškio gyventojai, kitus keturis – Palovinskio ir Kameneco darbininkai, dar vieną – policininkas Stasys Juškelis. Toje pačioje šventėje dalyvavusiems ulonams pasienio policininkai įteikė lengvąjį kulkosvaidį⁴⁷³. Rašoma, kad tą dieną šventėje Aukšta-

⁴⁶⁹ Onuškis, *Trimitas*, 1934, Nr. 51–52, p. 994.

⁴⁷⁰ Onuškis, *Trimitas*, 1933, vas. 2, Nr. 5, p. 99.

⁴⁷¹ Onuškis, *Trimitas*, 1934, bal. 12, Nr. 15, p. 299.

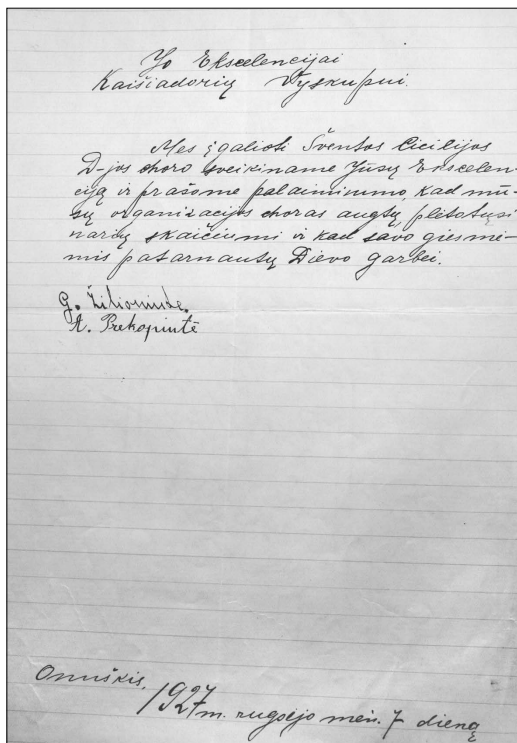
⁴⁷² Sutvarkė kelius, dabar puošia miestelį, *Lietuvos aidas*, 1935, liepos 17, Nr. 161, p. 8.

⁴⁷³ Onuškis, *Karys*, 1938, geg. 19, Nr. 20, p. 24.

dvaryje ir Onuškyje dalyvavo du ulonų pulkai „ant savo šaunių žirgų“⁴⁷⁴. Tokioje pačioje kariuomenės ir visuomenės šventėje Žilinuose šauliams paaukoti 6 šautuvai, vardinius šautuvus paaukavo kun. P. Liutkus ir mokytoja P. Monkevičienė⁴⁷⁵. 1938 m. buvo patvirtintas Onuškio šaulių namų projektas⁴⁷⁶.

Vienas paskutinių Onuškio šaulių organizuotų renginių buvo 1940 m. birželio 11 d. – prieš pat Lietuvos okupaciją. Tą dieną moterys šaulės baigė sanitarijos kursus, kuriuos vedė gydytojas M. Kovalskis⁴⁷⁷.

1931 m. per pirmąją Lietuvos organizacijų surašymą surašytos kai kurios valsčiaus organizacijos. Katalikų veikimo centro (KVC) Onuškio skyrius pradėjo veikti 1927 m. balandžio 10 d. (18 narių, buveinė – klebonijoje)⁴⁷⁸. KVC skyrius nuo 1927 m. gegužės 20 d. išsikūrė ir Žilinuose (13 narių)⁴⁷⁹ bei Dusmenyse (21 narys)⁴⁸⁰. Lietuvos sionistų organizacijos Onuškio skyrius įkurtas 1929 m. lapkričio 10 d. (organizacija siekė įkurti žydų valstybę Palestinoje), joje dalyvavo 10 žydų⁴⁸¹. 1928 m. rugsėjo 2 d. pradėjo veikti Lietuvių tautininkų sąjungos Onuškio skyrius, kuriame buvo 14 lietuvių (organizacijos tikslas – „žadinti tautiečių tarpe Tėvynės meilės ir vienybės jausmus“)⁴⁸². 1931 m. kovo 26 d. pradėjo veikti Lietuvių tautininkų sąjungos Dusmenų skyrius, kuriame buvo 10 vyrų⁴⁸³. 1930 m. liepos 30 d. pradėjo veiklą „Jaunosios Lietuvos“ sąjungos Onuškio skyrius (turėjo 29 narius)⁴⁸⁴, nuo 1929 m. liepos 28 d. „Jaunosios Lietuvos“ padalinys buvo ir Dusmenyse (30 narių)⁴⁸⁵. 1926 m. kovo 29 d. pradėjo veikti Šv. Cecilijos draugijos Onuškio skyrius (12 narių, būstinė buvo bažnyčios namuose Rūdiškių gatvėje, organizacijos tikslas – „tobulinti žmonių

Šv. Cecilijos draugijos Onuškio skyriaus laiškas Kaišiadorių vyskupui: „Jo Ekscelencijai Kaišiadorių Vyskupui, Mes įgalioti Šventos Cecilijos D-jos choro sveikiname Jūsų Ekscelenciją ir prašome palaiminimo, kad mūsų organizacijos choras augtų, plėtotųsi narių skaičiumi ir kad savo giesmėmis patarnautų Dievo garbei. G. Žilionytė, A. Prekopiūtė. Onuškis, 1927 m. rugsėjo mėn. 7 dieną“.

Iš Kaišiadorių vyskupijos archyvo

⁴⁷⁴ Trakiečiai birutėnams ir kęstutėnams padovanojo keturis kulkosvaidžius ir 20 šautuvų, *Karys*, 1938, geg. 19, p. 22.

⁴⁷⁵ Česnulis V. *Varėnos krašto šauliai. 1919–1940*, Vilnius, 2008, p. 443.

⁴⁷⁶ Techniškoji kronika, *Technika ir ūkis*, 1938, Nr. 2, p. 60.

⁴⁷⁷ Onuškis, *Trimitas*, 1940, birž. 20, Nr. 25, p. 622.

⁴⁷⁸ LCVA, f. 377, ap. 10, b. 333, l. 54.

⁴⁷⁹ *Ten pat*, l. 55.

⁴⁸⁰ *Ten pat*, l. 60.

⁴⁸¹ *Ten pat*, l. 2.

⁴⁸² *Ten pat*, l. 16.

⁴⁸³ *Ten pat*, l. 9.

⁴⁸⁴ *Ten pat*, l. 37.

⁴⁸⁵ *Ten pat*, l. 52.

giedojimą šventų giesmių“)⁴⁸⁶. Šv. Cecilijos draugija nuo 1931 m. spalio 13 d. buvo ir Dusmenyse (20 narių)⁴⁸⁷. Viena gausiausių organizacijų – „Ūkininkų vienybės“ Onušio skyrius, turėjęs 39 narius⁴⁸⁸. Mokytojus vienijusioje Dr. J. Basanavičiaus vardo sąjungos Onušio skyriuje, įkurtame 1931 m. kovo 4 d., buvo 11 vyrų ir 1 moteris⁴⁸⁹. 1929 m. vasario mėnesį įkurtas Vilniaus vadavimo sąjungos (VVS) Žilinių skyrius (13 narių)⁴⁹⁰, o 1930 m. vasario 21 d. pradėjo veiklą VVS Genionių skyrius (19 narių)⁴⁹¹, 1930 m. vasario 18 d. – Ūtos skyrius (21 narys)⁴⁹², 1930 m. kovo 2 d. – Bakaloriškių skyrius (50 narių)⁴⁹³. 1940 m. pavasarį veikė Lietuvos ūkininkų draugijos Onušio skyrius, kurio valdyboje buvo mokytoja Joana Stankevičienė (skyriaus vadovė) ir ūkininkės Viktorija Kazakevičienė, Veronika Avižienytė ir Ona Kanuševičienė⁴⁹⁴. 1938 m. rugsėjo 12 d. įregistruotas Šv. Vincento a Paulo draugijos Onušio skyrius, kurio pirmininkas buvo kun. Valentas Balčius, pavaduotojas mokytojas Donatas Staniūnas, sekretorius Kazys Okunevičius, išdininkas Antanas Truikys. Valdyboje taip pat buvo vargonininkas Mykolas Virbickas⁴⁹⁵. Mokytojas D. Staniūnas buvo ir vietinio jaunalietuvių organizacijos skyriaus vadas. Dusmenų jaunalietuvių vadas buvo mokytojas Jonas Šalčiūnas⁴⁹⁶.

1940 m. birželio 15 d. Lietuvą okupavus Sovietų Sąjungai tautinės, patriotinės ir kitos lietuviškos organizacijos uždraustos, o jų vadovai ir aktyvesnieji nariai – persekiojami. 1941 m. birželio 14 d. ankstų rytą iš Onušio miestelio išstremtos aktyviausių to meto visuomenės veikėjų – viršaičio A. Petrausko, mokyklos vedėjo D. Staniūno, mokytojos R. Okunevičienės, valstybės tarnautojo Aloyzo Cibarausko šeimos, Gudakiemio mokytojas A. Dragūnas, Bytautonių mokytojas J. Čenkus ir kiti.

Kultūriniai ypatumai ir įvykiai

XX a. pirmojoje pusėje Onušio valsčiuje tebevyravo tradicinė kultūra – gyvavo jai būdingos vertybės, senosios šeimos ir kalendorinės šventės bei kiti papročiai. Kultūra tais laikais buvo suprantama plačiau, ne kaip specialių kultūros įstaigų veikla (tokių įstaigų ir nebuvo). Kultūra persmelkė šeimos ir bendruomenės gyvenimo būdą, buvo bendruomeniškumo, kūrybiškumo ir vertybių palaikymo forma. Palaikant teigiamus tradicinės kultūros bruožus, buvo smerkiami neigiami arba netinkami kolektyviniai įpročiai. Keletas šių papročių aprašyta ir spaudoje. Pavyzdžiui, 1935 m. V. Junevičius „Ūkininko patarėjyje“ patarė onuškiečiams atsisakyti poros papročių. Vienas iš jų – moterų sveikinimasis bučiuojantis:

„Šioje apylinkėje dar laikosi ne visai tinkas dabarčiai sveikinimosi paprotys tarp moterų. Susitinka dvi moterys, apsikabina rankom kaklus ir kad ims viena kitą bučiuoti, lyg lenktyniaudamos, kuri daugiau kartų pabučiuos. Išsibučiuavus dažnai mato mi žandai blizgant, tik nežinia – nuo suprakaitavimo ar nuo kito ko. Jaunesniosios šito papročio kiek galėdamos vengia, bet

⁴⁸⁶ Ten pat, l. 56.

⁴⁸⁷ Ten pat, l. 59.

⁴⁸⁸ Ten pat, l. 74.

⁴⁸⁹ Ten pat, l. 82.

⁴⁹⁰ Ten pat, l. 91.

⁴⁹¹ Ten pat, l. 87.

⁴⁹² Ten pat, l. 93.

⁴⁹³ Ten pat, l. 95.

⁴⁹⁴ LCVA, f. 1367, ap. 1, b. 964, l. 1.

⁴⁹⁵ LCVA, f. 1367, ap. 1, b. 1747.

⁴⁹⁶ <http://partizanai.org/failai/html/Lietuviai-tautininkai-komunistu-kankiniai.htm>; žiūrėta 2014 09 15.

senesniosios moterys jo griežtai laikosi ir kitaip nemoka pasisveikinti. Negrąžu ir nesveika.“

Kitas, autoriaus nuomone, netinkamas paprotys susijęs su kraičio skyrimu:

„Šioje apylinkėje laikosi paprotys leidžiant dukteris už vyro duoti didelius kraičius pinigais ir įvairiais daiktais. Kadangi paskutiniai nepiniginiai metai, o vestuvėms jų reikia, tai ūkininkai vietoj pinigų duoda kraitį dukterims vekseliais. Dėl kraičio tokiam pavidale vėliau kykla daug nepasitenkinimų, pykčio ir dar blogiau, net šeimos kartais išyra. Pinigų tiek neturima, kiek duota vekselių, dėl to juos išieško tretieji asmenys dažniausiai prievartos tvarka. Kraičio pinigai nebranginami, bet tuojau iššvaistomi. Tad kam besivaikyti šito papročio ir save apsunkinti“⁴⁹⁷.

Dar įdomesnis „piršlybų paprotys“, kurį galėtume aprašyti ir „Viešosios tvarkos pažeidimų“ skyriuje, užfiksuotas Gruožninkų ir Taučionių kaimuose 1930 m.:

„Nesenai vienas Grožnikų kaimo jaunuolis nuvyko į Taučionių kaimą pasipiršti merginai. Kambary besišnekučiuojant atėję kažkoki vyrai numovė vežimui ratus ir į vežimą įkėlę kumelę (kuiną) apvertė. Tuoj jaunas apsžiūrėjo, bet ratų nerado ir reikėjo vykti pėsčiam ir kuinu vedinam. Girdėti, jaunas tą pilietį, pas kurį buvo nuvykęs, padavęs į teismą“⁴⁹⁸.

Onuškis valsčiaus gyventojams tikru kultūriniu centru tapdavo valstybinių švenčių, turgaus ir atlaidų dienomis. Rugpjūčio viduryje į Onuškyje vykstančius atlaidus (pvz., 1932 m. rugpjūčio 23 d., antradienį) suvažiuodavo ne tik žmonės iš apylinkių, bet ir „labai daug piliečių su leidimais iš Okupuotos Lietuvos“⁴⁹⁹.

Didžiausią įtaką valsčiaus kultūriniam gyvenimui turėjo atskiros asmenybės ir visuomeninės organizacijos. Pavyzdžiui, viršaitis A. Petrauskas ir visa Petrauskų giminė (pradedant nuo prieš Pirmąjį pasaulinį karą į Dusmenis dirbti vargonininku atsikėlusio jo tėvo ir su šia žeme jau suaugusių brolių dainininko Kipro Petrausko bei kompozitoriaus Miko Petrausko, dažnai besilankiusių tėviškėje), kunigas Nikodemus Švogžlys-Milžinas, mokytojai, policininkai, Šaulių sąjungos nariai...

Valsčiaus savivaldybės biudžete atskirai kultūrinei veiklai lėšų iš esmės nebuvo numatoma. Kultūrinis gyvybingumas reiškėsi šeimos ir bendruomenės šventėse pačių gyventojų iniciatyva pagerbti tradicijas. Savivaldybė rūpinosi pirmiausia valstybinėmis šventėmis. Kaip buvo organizuojamos valstybinės ir visuomeninės šventės?

Sprendžiant iš spaudos žinučių, vien 1928 m. vasarą Onuškių šaulių būrys rengė kultūrinius renginius vos ne kas dvi savaites. Liepos 15 d. surengė gegužinę.

⁴⁹⁷ Junevičius V. Pasenės sveikinimosi paprotys, *Ūkininko patarėjas*, 1935, sausio 24, Nr. 4, p. 12; Junevičius V. Sunkūs kraičiai, *ten pat*.

⁴⁹⁸ Patrimpas P. Kaip kur jaunikius vaišina, *Šaltinis*, 1930, spalio 25, Nr. 43, p. 549.

⁴⁹⁹ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 52, l. 23.

Onušio valsčiaus gyventojai su viršaičiu Antanu Petrausku (stovi septintas iš kairės) pasirengę važiuoti į Palangą prie jūros. Apie 1938 m. Iš Stasės Masilionienės archyvo

„Oras buvo puikus. Žmonių buvo atvykusių net iš kaimyninių miestelių. Programoje buvo gyvas laikraštis, eilėraščiai, dainos, šaudymas, šokiai ir tautiški žaidimai. Gyvą laikraštį, pavadintą „Spirgučiais“, paskaitė jo autorius stud. B. Širovinskas. Jame (laikraštyje) lengvu, humoristiniu tonu buvo paliesti pasauliniai ir vietos įvykiai. Susirinkusiems „Spirgučiai“ labai patiko. Miestelį, vietos įstaigas ir šaulių būrį eilėmis aprašė ir jas paskaitė J. Baranovas. Vietos vargonininko pastangomis buvo padainuota keletas lietuviškų dainelių. Gegužinės tvarka buvo pavyzdinga. Gryno pelno gegužinė davė 100 Lt ir 50 cnt“⁵⁰⁰.

Po poros savaitių (rugpjūčio 5 d.) šaulių būrys vėl surengė gegužinę:

„Žmonių atsilankė daug. Be šokių ir tautiškų žaidimų, buvo dar ir gyvo laikraščio, vardu „Spirgučiai“, 2 nr. skaitymas ir laimės biliečiukų pardavinėjimas, kuriuos surašė ir platino Vl. Širovinskaitė. Be to, pardavinėta ir maskaradinės popierinės kepuraitės, su kuriomis žmonės atrodė kaip maskarade. Gegužinė visi patenkinti. Pelno liko 90 Lt ir 80 cnt. Tenka pažymėti, kad Onušio gegužinės žinomos kaip linksmos, pavyzdingos ir tvarkingos ne vien tik kaimyniniuose miesteliuose, bet ir kiek toliau“⁵⁰¹.

Dar po poros savaitių (rugpjūčio 19 d.) per atlaidus šaulių būrys vėl surengė vakarą. Jame buvo suvaidinta vieno veiksmo komedija „Brangusai pabučiavimas“.

⁵⁰⁰ Survus. Onuškis, *Trimitas*, 1928, rugpj. 9, Nr. 32, p. 1055.

⁵⁰¹ Survus. Onuškis, *Trimitas*, 1928, rugpj. 23, Nr. 34, p. 1120.

Paminklas žuvusiesiems už Lietuvos laisvę Onušio kapinėse, pastatytas Nepriklausomybės dešimtmečiui 1928 metais. K. Driskiaus nuotr.

Užrašas ant paminklo „1918–1928 m. žuvusiems broliams už Lietuvos laisvę, Tegul būna Jums lengva Lietuvos žemelė, Onušio visuomenė“. K. Driskiaus nuotr.

„Vaidinimas praėjo gan gyvai ir visiems atsilankymas labai patiko... Nors oras ir ne koks buvo, bet žmonių atsilankė daug. Prieš vaidinimą Zinkevičių Jonukas padeklamavo Ks. Vanagėlio gražias, patriotiškas eiles, o Širvinskių Balys pasakė lengvo turinio farsamonologą.“

Per šį vakarą gauta dar daugiau pelno – 180 Lt⁵⁰². 1935 m. spaudoje rašoma, kad Onuškyje gegužinės vykdavo ir buvusio dvaro parke, kur „nuomininkas leidžia organizacijoms rengti gegužines“⁵⁰³.

1928 m. Lietuvos nepriklausomybės 10-metis buvo paminėtas du kartus – vasario 16 ir gegužės 15 d. Žiemą jos šventos gana kukliai, o pavasarį šventė paminėta palankesnėmis sąlygomis ir kur kas iškilmingiau. Vasario 16 d. miesteliai ir kaimai buvo pasipuošę tautinėmis vėliavomis, žalumynais, organizuoti susirinkimai, skirti šiai progai. Onuškyje iškilmėms rengti netgi buvo sudarytas komitetas. Vienas iš komiteto narių mokytojas Makauskas parengė rezoliuciją, parodė ją policijos nuovados viršininkui N. Daleckiui, tačiau šis dėl

⁵⁰² Survus. Onuškis, *Trimitas*, 1928, rugpj. 30, Nr. 35, p. 1155.

⁵⁰³ Sutvarkė kelius, dabar puošia miestelį, *Lietuvos aidas*, 1935, liepos 17, Nr. 161, p. 8.

netinkamo rezoliucijos tono rekomendavo jos nesiūlyti priimti (rezoliucija siūlė nevesti su lenkais derybų, kol negražintas Vilnius)⁵⁰⁴.

1928 m. gegužės 15 d. Onušio valsčiuje buvo ypač iškilmingai švenčiamas Lietuvos nepriklausomybės 10-metis. Šventė prasidėjo 9 val. vėliavos pakėlimu. Iš kaimų atvyko daug žmonių su tautinėmis vėliavomis, surengtos eitynės. 10 val. bažnyčioje buvo pamaldos su tai progai tinkamu pamokslu, paskiau vyko atskiros pamaldos už žuvusiuosius, Lietuvos nepriklausomybę. Po pamaldų visi šventės dalyviai organizuota eiseną nuėjo prie valsčiaus savivaldybės namų, kur pašventintas paminklo pamatas ir perskaitytas vyriausybės manifestas. Nuo valsčiaus namo eiseną pasuko į Onušio kapines, kur buvo pašventintas žuvusiesiems už Lietuvos laisvę pastatytas paminklas ir pasakyta prakalba. (Šis paminklas-kryžius išliko iki šių dienų, jame įrašas didžiosiomis raidėmis: „1918–1928 m. žuvusiems broliams už Lietuvos laisvę, Tegul būna Jums lengva Lietuvos žemelė, Onušio visuomenė“.) Iš kapinių šventės dalyviai sugrįžo į miestelį, į centrinę turgaus aikštę, kur buvo skaitoma paskaita ir pasakytos dar kelios šiai progai tinkamos kalbos. Vakare surengta gegužinė. Apibendrinamas šią šventę Onušio policijos nuovados viršininkas A. Taraila rašė, kad dalyvavo apie 1 500 žmonių, jų ūpas geras, šventės dalyvių vardu dar buvo nusiųsta sveikinimo telegrama Respublikos prezidentui.

Tą pačią dieną šventiniai renginiai įvyko ir Dusmenyse, kur dalyvavo apie 300 žmonių. Čia šventė taip pat prasidėjo mišiomis 9 val., po pamaldų pašventintas medinis kryžius, skirtas žuvusiesiems už Lietuvos laisvę. Vakare buvo gegužinė. Tiesa, ir čia įvyko nedidelis, matyt, šiek tiek politinio atspalvio incidentas. Žilinių klebonas nepaisė prašymo pranešti savo parapijos gyventojams, kad bus švenčiama Tautos šventė ir nepranešė. O pamatęs gegužės 15 d. žmones einant į Onušį jiems sakė, kad jis irgi laikysiąs pamaldas – „*tokiu klebono elgesiu vietos gyventojai pasipiktinę*“⁵⁰⁵.

Didelį išpūdį to meto žmonėms padarė 1930 m. visoje Lietuvoje minėti Vytauto Didžiojo metai, kurių pretekstas buvo didžiojo kunigaikščio mirties 500 metų sukaktis. Šia proga buvo statomi paminklai, miestuose ir miesteliuose atsirado Vytauto vardu pavadintų gatvių, tapo populiariu vaikams duoti Vytauto vardą. Per Lietuvą, lankydamas net mažus miestelius, keliavo Vytauto Didžiojo paveikslas. 1930 m. rugpjūčio 18 d. nuo Aukštadvario porą kilometrų iki Onušio miestelio nešamą paveikslą ir jį lydinčiuosius pasitiko raiti Varėnos miškų urėdijos tarnautojai ir lydėjo per visą urėdiją. Onuškyje į iškilmes susirinko Vytauto Didžiojo komiteto Onušio skyrius, šaulių būriai, vietinis Vilniaus vadavimo sąjungos skyrius, pavasarininkai, angelaičiai, valstybinių įstaigų darbuotojai ir „*dar didelė žmonių minia per 3 500–4 000*“. Kaip rašoma spaudoje, dėl didelio renginyje dalyvavusių organizacijų ir žmonių skaičiaus paveikslas iš Onušio išlydėtas pusvalandžiu vėliau nei planuota, tačiau į Dusmenis spėjo laiku – lygiai 16 val. Po 40 minučių iš Dusmenų paveikslas išlydėtas į Daugus. Deja, nėra išsamesnio šio renginio Onuškyje aprašymo, todėl šventės iškilmingumą suvokti padeda Aukštadvaryje vykusios ceremonijos aprašymas. Čia namai nuo ryto laukė papuošti vėliavomis, Vytauto Didžiojo ir Respublikos prezidento ir kitais portretais, o vakare miestelis nušvito įvairiaspalvėmis iliuminacijomis.

⁵⁰⁴ LCVA, f. 394, ap. 2, b. 837, l. 67.

⁵⁰⁵ *Ten pat*, l. 46.

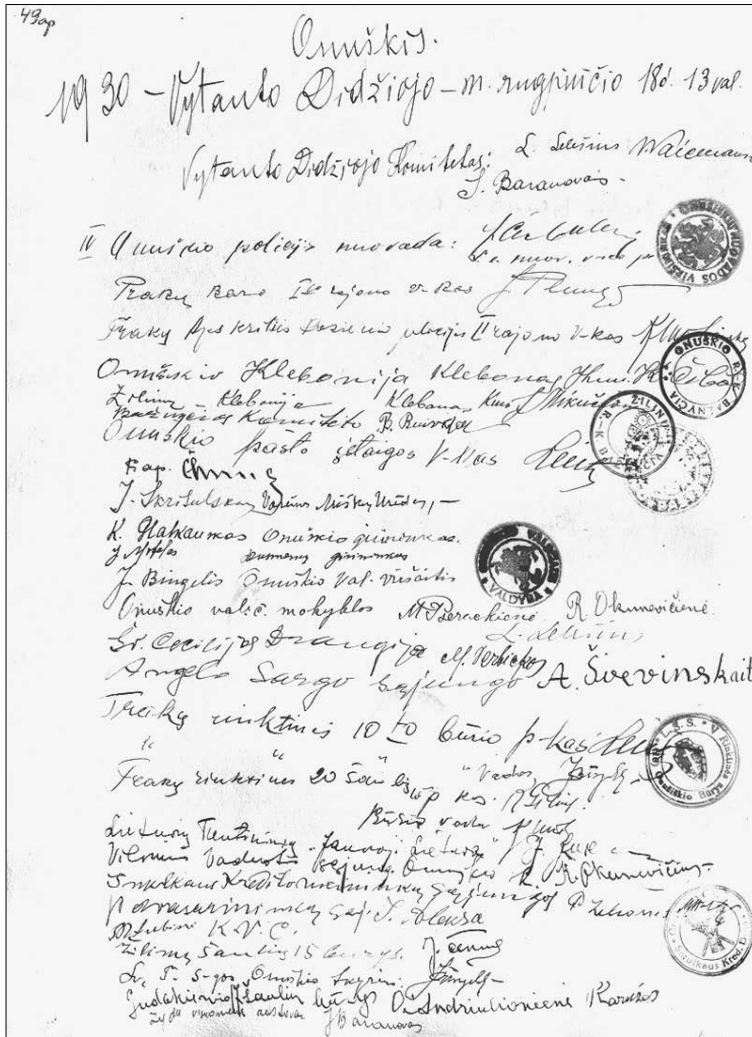

Vytauto Didžiojo
500 metų minėjimo
komiteto Onuškio
skyrius. Vytauto
Didžiojo mirties
500 metų
sukaktuvėms paminėti
albumas 1430–1930,
Kaunas, 1933, p. 76

„22 val. garsus šūvis pranešė, kad paveikslas artinasi. Uždegus laužus pasigirdo muzika ir dainos – Vytauto Didžiojo atvaizdas, Stakliškių šaulių būrio, gaisrininkų ir didelės žmonių minios lydymas, pasiekė dr. V. Mongirdo dvarą, kame buvo paruošti gražūs vartai su užrašu: „Garbė Lietuvos Didvyriui.“ Pats savininkas ilga kalba pasveikino garbingą Svečių. Toliau paveikslas, apšviestas daugybe fakelų, nešamas į miestelio centrą ir apsistojo prie šv. Dominiko (moksleivių) bažnyčios dailiai išpuoštų vartų. Ant jų užrašas: „Vytauto dvasia tegyvena mumyse.“ Vytauto Didžiojo Komiteto vietos skyriaus vardu paveikslą sveikino vidurinės mokyklos direktorius p. J. Žilvitis. Po jo kalbos, visai miniai sugiedojus Tautos himną, dar kalbėjo Semeliškių būrio atstovas, o valstybinių bei savivaldybinių įstaigų viršininkai ir organizacijų pirmininkai pasirašė raportų knygoje. Prie paveikslu buvo pastatyta visai nakčiai šaulių garbės sargyba.“

Kitos dienos rytą paveikslas nuneštas į bažnyčią, kur klebonas pasakė ta proga pamokslą, prie vartų kalbą pasakė mokyklų inspektorius. Nuo šių vartų iki išleidžiamųjų vartų paveikslą nešė dr. V. Mongirdas⁵⁰⁶, parapijos klebonas kun. F. Paškonis ir Aukštadvario viršaitis Venzlauskas. Toliau prie žydų pastatytų vartų su užrašu „Eikime Vytauto keliais“ žydiškai kalbėjo rabinas R. Brazas. Pagaliau visa eisena pasiekė paskutinius – parapijos statytus – vartus su ilgu užrašu: „Vytaute Didysis – Lietuvos Kūrėjau, Jos Karaliau, Jos Krikščionintojau. Kvėpk ir piliečiams sąžinės ir proto, kad nesiduotų priešų gundomi. Kad krašto laimės – ne savęs ieškotų. Galingu darbu kilnia mintimi.“ Čia kalbas pasakė šaulių būrio pirmininkas mokytojas A. Rinkevičius, o visuomenės vardu – J. Simanavičius. Panašiai aprašytos iškilmės ir Dauguose, kur „eisenai artinantis, kilometrą nuo miestelio, pradėtos leisti rakietos, užkurtas didelis laužas ir iliuminuotas ežeras 120 degutu pripildytų

⁵⁰⁶ Dr. Vladas Mongirdas dar iki Pirmojo pasaulinio karo daug nuveikė ir Onuškio bei Dusmenų apylinkėse palaikydamas lietuvių kalbą ir platindamas lietuvišką literatūrą.

Vytauto Didžiojo paveikslas apsilankymo Onuškioje 1930 m. rugpjūčio 18 d. patvirtinimas onuškietų parašais. LCVA, f. 1686, ap. 1, b. 185

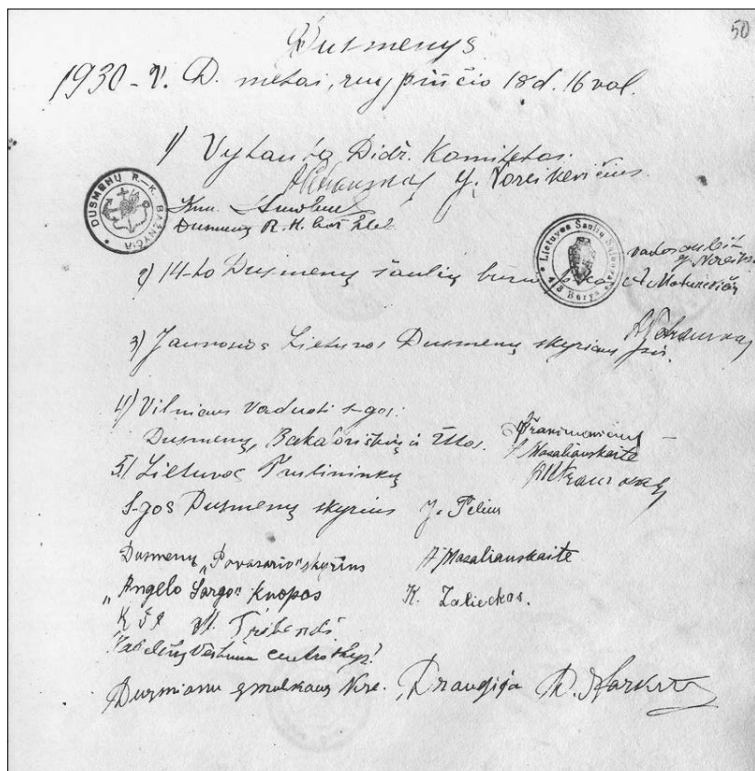
ir padegtų geldelių“. Čia irgi laukė tūkstančiai žmonių, kalbos, orkestras, žibintai, šviečiantys visą naktį, iškilminga vakarienė. Jos metu naudoti puodukai su Vytauto Didžiojo atvaizdu liko kiekvienam prisiminimui⁵⁰⁷.

Paveikslas kelionės grafikas suplanuotas valandų tikslumu, maršrutas paskelbtas spaudoje: 1930 m. rugpjūčio 18 d. 8 val. išvyksta iš Aukštadvario ir 12.30 val. atvyksta į Onuškį, 13 val. išvyksta į Dusmenis. 16 val. atvyksta į Dusmenis ir po pusvalandžio išvyksta į Daugus⁵⁰⁸.

Su Vytauto Didžiojo vardu galima sieti ir dar vieną reikšmingą Onuškio valsčiaus įvykį – Vytautavos gyvenvietės vardo atsiradimą ir Vytautavos parapijos įkūrimą. 1934 m. gegužės 12 d. D. Malinauskas parašė laišką Kaišiadorių vyskupui J. Kuktai, su kuriuo buvo gerai pažįstamas dar nuo bendros lietuviybės gavinimo veiklos Vilniuje laikų XX a. pradžioje:

„Remdamasis mano pasikalbėjimu su Jūsų Ekscelencija šių metų pradžioje, turiu garbės pareikšti, kad atsižvelgdamas į aplin-

⁵⁰⁷ Iš Vytauto Didžiojo paveikslas kelionės po Lietuvą, Lietuvos aidas, Nr. 194, 1930, rugpj. 27, p. 4.
⁵⁰⁸ V. Didžiojo paveikslas maršrutas, Lietuvos aidas, 1930, rugpj. 6, p. 7.

Vytauto Didžiojo
 paveikslą apsilankymo
 Dusmenyse 1930 m.
 rugpjūčio 18 d.
 patvirtinimas
 dusmeniškųjų parašais.
 LCVA, f. 1686, ap. 1,
 b. 185

kinių gyventojų reikalus, gyvenančių keliolika kilometrų nuo savo parapijos Onušio bažnyčios, ir jų norą turėti nuosavą bažnyčią, pasitaręs su savo šeima, nutariau naujai bažnyčiai nuosavybėn pavesti dvidešimt hektarų žemės sklypą iš buvusio Stanislavovos palivarko, dabar pavadinto Vytautava, su sąlyga, kad visais laikais kartą per metus būtų laikomos egzekcijos su mišiomis už visus mano giminės mirusius narius.“

Vyskupas padėkojo ir dovaną priėmė. 1936 m. jis sudarė Vytautavos parapijos steigimo komisiją, į kurią įėjo Stakliškių dekanas kun. Vladas Jezukevičius, Semeliškių klebonas kun. Juozapas Bučys, Onušio klebonas kun. Kazimieras Čibas ir Aukštadvario klebonas kun. Kazimieras Trimonis. Rugpjūčio 19 d. komisija išrinko vietą bažnyčiai, nustatė naujosios parapijos teritoriją. 1937 m. į „Vytautavos projektą“ aktyviai įsitraukė prof. Z. Žemaitis, kuris iš Jadvygos Malinauskaitės-Zavadzkiėnės nusipirko Saloviškių palivarką, buvusį šalia Vytautavos. 1939 m. pradžioje jau buvo parengtas preliminarus bažnyčios projektas, o pavasarį atvyko matininkas-architektas ir revizorius, kurie suplanavo Vytautavą su alėjomis, gatvėmis ir aikšte, paskyrė sklypus krautuvei, pieninei, parapijos salei, namams. Pagrindinė gatvė pavadinta Vytauto vardu. Iš jos turėjo matytis Vytauto Didžiojo paminklas, esantis priešais akmeninę bažnyčią (ant aukšto akmeninio postamento stovinti gelžbetoninė Vytauto skulptūra, viena ranka iškėlusi kryžiu, o kita pasirėmusi į sunkų dviašmenį kalaviją, žiūrinti į Trakų ir Vilniaus pusę). 1939 m. iškilo laikinoji medinė bažnyčia, kurią naujosios parapijos gyventojai per

talkas pastatė iš D. Malinausko padovanoto Jankovičių palivarko kluono. Kaip rašė kun. N. Švogžlys-Milžinas, „išėjo nemaža, talpi, jauki, miela šventovė...“⁵⁰⁹ Savaitraštis „Mūsų laikraštis“ šias statybas ir naujo miestelio kūrimą aprašė 1939 m. spalio 5 d. – prieš pat reikšmingus įvykius (Vilniaus ir Trakų atgavimą, buvusios laikinosios sienos panaikinimą):

„Paulinavo dvaro laukuose bus įsteigta nauja parapija, pavadinta Vytautavo vardu. Naujos parapijos bažnyčiai pastatyti atiduos didelį dvaro kluoną, o klebonijai paves 8 ha žemės. Prie parapijos bus įsteigtas Vytautavo miestelis. Naujo miestelio gyventojams naujakuriams duos po nedidelį sklypelį žemės namams pasistatyti. Kadangi šiame krašte labai trūksta amatininkų, tai steigiamame Vytautavo miestelyje sklypais bus aprūpinti grynai amatininkai. Pagal projektą miestelyje bus įgyvendinti reikalingiausi ūkininkams amatininkai, būtent: kalviai, staliai, siuvėjai, batsiuviai, račiai ir pan. Žodžiu, Vytautavo miestelis sudarys savotišką Trakų apskrityje amatininkų centrą, kuriame amatų pasimokyti galės ir kiti šio krašto gyventojai...“⁵¹⁰

„Vytautavos projektas“ – viena įdomiausių vizijų – buvo pradėtas įgyvendinti, tačiau pasikeitus istorinėms aplinkybėms nebeteko numatytos prasmės.

Onuškiečiai vykdavo ir į šventes, organizuojamas kitose vietose. 1931 m. vykusiame Kaišiadorių vyskupijos eucharistiniame kongrese, kurio dalyviai tiesiog užtvindė gana nedidelį Kaišiadorių miestą, dalyvavo ir Onuškiečių valsčiaus katalikai⁵¹¹. Onuškiečių parapiją tuo laiku net tris kartus vizitavo Kaišiadorių vyskupas J. Kukta – 1927, 1932 ir 1937 m.⁵¹² Šie vizitai tapdavo visos parapijos švente. Iki tol onuškiečiai vyskupo savo parapijoje nebuvo matę nuo XIX a.

Viena iš daugelio „Smetonos laikų“ kultūrinių naujovių, kuri oficialiai pradėta švęsti 1928 m., buvo Motinos dienos minėjimas. 1935 m. gegužės 5 d. Onuškyje šią šventę organizavo moterų šaulių būrys:

„Visos tautiškos organizacijos iš aikštės nužygiavo bažnyčion. Po mišių prisirinko pilnutėlė šaulių būrio salė žmonių. Močiutės sengalvėlės užėmė pirmąsias vietas, o 12 jų – garbės prezidiumą. Onuškiečių pr. mokyklos mokiniai sudainavo „Tu mano motinėle“, „Oi varge varge...“ ir pasakė motinos garbei gražių eilučių.“

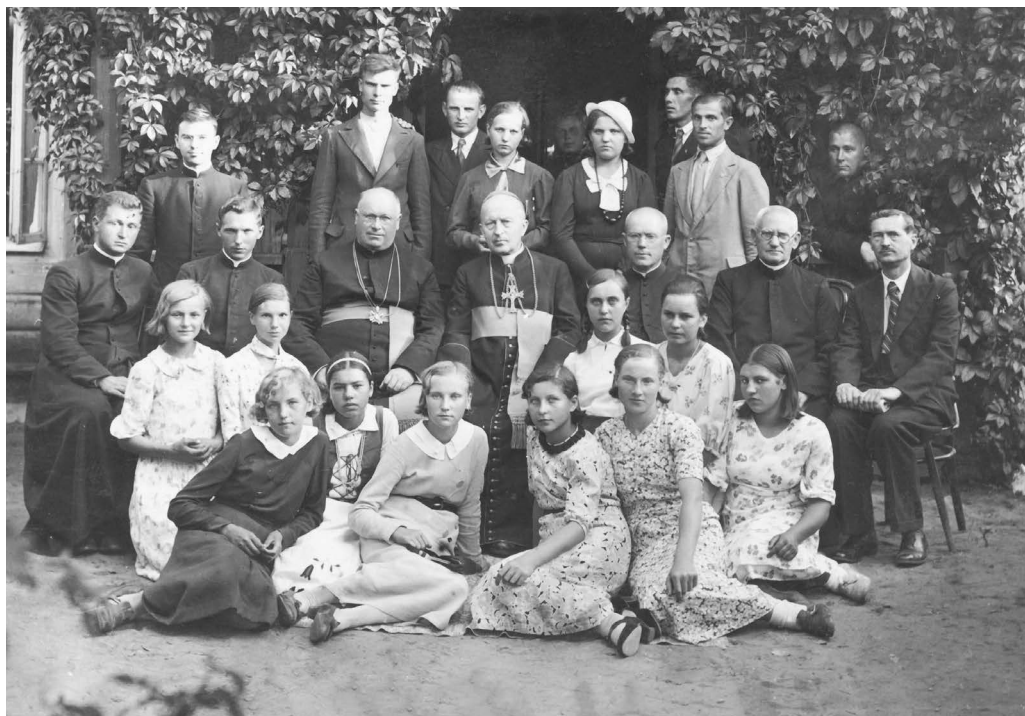
Renginyje motinas sveikino vietinio Vytauto Didžiojo komiteto ir mokytojų vardu mokyklos vedėjas Leonas Lelešius, šaulių – mokytojas J. Rūbas, jaunųjų ūkininkų ratelio (JŪR) – mokytojas A. Dragūnas, valsčiaus savivaldybės – viršaitis A. Petrauskas, taip pat mokytojos M. Sinkevičiūtė ir A. Maziliauskaitė (kuri skaitė ir pranešimą šia tema), girininkas Glatkauskas. Šventėje prisimintos kai kurios motinos:

⁵⁰⁹ Jencius-Butautas V. 1918 m. Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas, Trakai, 2011, p. 279, 286–287.

⁵¹⁰ (k) Trakų apskrityje steigiamą naują parapiją, prie kurios bus amatininkų centras, *Mūsų laikraštis*, 1939, spalio 5, Nr. 40, p. 6.

⁵¹¹ KVC Kaišiadorių valdybos biuletenis, Nr. 13.

⁵¹² Laurinavičius J. Kunigas Kazimieras Čibas, *Aukštadvaris*, Vilnius, 2002, p. 202.

Kaišiadorių vyskupo Juozapo Kuktos vizitacija Onuškyje 1937 m. Sėdi (iš kairės) antras – klierikas Juozas Voveris, ketvirtas – vyskupas Juozapas Kukta, penktas – kun. Motiejus Cijūnaitis, šeštas – kun. Kazimieras Čibas. Iš J. Laurinavičiaus archyvo

„Paminėta mūsų Operos Tėvo Kipro Petrausko motina, kuri apsirėdžiusi čigone 1905 metais saugojo savo sūnelį žandarų apniktą ir kreivų liudytojų skundžiamą, kuri panaudojo motinišką atkaklumą ir drąsą pamatyti Trakų kalėjime mylimąjį sūnų Kiprą ir jį pamatė.“

Šventėje dalyvavusios motinos buvo apdovanotos audiniais, skarelėmis, palaidinukėmis. Pabaigoje visi šventės dalyviai kartu su klebonu kun. K. Čibu ir vikaru kun. Šveju nusifotografavo prie didžiųjų Onuškio bažnyčios durų. Straipsnio autorius, aprašęs šią šventę, reziumavo, kad „švenčių nuotaiką gali tik moterys taip sudaryti: jos jautrios, judrios, širdingos. Dzūkai ilgai minės taip gražiai atliktą motinos garbei šventę“⁵¹³.

1935 m. Lietuvos savivaldybių žurnale „Savivaldybė“ rašoma, kad Onuškio viršaitis nurodė seniūnams rinkti senovinius daiktus, „kurie savivaldybės bute, atskirame kambaryje bus suklasifikuoti ir aprašyti. Šiame muziejuje bus įvestas skyrius ir dar nesenų laikų, prieškarinių, ligi šių dienų“⁵¹⁴ (tokio muziejaus eksponatų rinkimą patvirtina kiek vėlesnis faktas, kai apylinkės muziejinė ekspozicija buvo pristatyta 1942 m. Onuškio mokykloje; tuo laiku ją tvarkė mokytojai A. Naudžiūnas, D. Matiukas ir kun. N. Švogžlys-Milžinas; muziejuje tebesijautė tarpukario visuomeninių idealų dvasia – centre

⁵¹³ Gražiai pagerbė motiną, *Trimitas*, 1935, geg. 9, Nr. 19, p. 343.

⁵¹⁴ *Savivaldybė*, 1935, gegužė, Nr. 6, p. 23.

buvo „įrengtas Gedimino kalnas ir pilis“, ekspozicijoje – „Vytauto laikų kardas“, Trakų pilies liekanos, tautodailė, numizmatika...⁵¹⁵).

1936 m. prie Onuškio valsčiaus administracinio pastato pastatytas paminklas S. Dariui ir S. Girėnui, kurį sukūrė meistras Aleksas Keturenka⁵¹⁶. Įdomu, kad šio paminklo pamatas buvo pastatytas ir pašventintas jau 1928 m. Taigi galima manyti, jog iš pradžių planuotas paminklas nepriklausomybės 10-mečiui, tačiau užsitęsus statybai ir atsižvelgiant į Lietuvos gyventojų nuotakas po 1933 m. įvykusio Dariaus ir Girėno skrydžio, nuspręsta paskirti paminklą lakūnų skrydžiui įamžinti. 1938 m. prie senosios mokyklos Savanorių gatvėje buvo pastatytas obeliskas K. Petrauskui. Jo autorius – mokytojas L. Lelešius⁵¹⁷. Galbūt šio paminklo pastatymas sietinas su 1938 m. minimu Lietuvos nepriklausomybės dvidešimtmečiu ir tuo, kad jis skirtas vienam žymiausių iš Onuškio apylinkių kilusių žmonių, kuris, dar būdamas gyvas įamžintas, galėjo būti pavyzdys to meto mokiniams.

1933 m. Onuškio šaulių būrio ugniagesių komanda pastatė dramą „Du broliai“⁵¹⁸. Šaulių organizacijos laikraštyje „Trimitas“ 1936 m. įdėta žinutė apie tai, kad birželio 23 d. vakare Onuškyje buvo švenčiamos Joninės – „buvo uždegti dervos pilni laiveliai ežero viduryje“⁵¹⁹. Greičiausiai šią šventę taip pat organizavo šauliai. Onuškio šauliai turėjo ir savo orkestrą⁵²⁰.

Daug informacijos apie Onuškio ir aplinkinių kaimų kultūrinius renginius suteikia pasienio policijos 1-ojo rajono viršininko P. Zenkevičiaus 1931–1933 m. tarnybinis dienoraštis. Jame rašyta apie šaulių organizuojamas šventes, sporto užsiėmimus ir varžybas, valstybinių švenčių minėjimus. Dienoraštis atskleidė ir paties policininko P. Zenkevičiaus

1936 m. prie Onuškio valsčiaus administracinio pastato atidengtas 3 m aukščio daugiapakopis obeliskas, viršuje su Gedimino stulpais, skirtas lakūnams S. Dariui ir S. Girėnui. Paminklo autorius Aleksas Keturenka. Prie paminklo stovi valsčiaus valdyba: pirmoje eilėje Onuškio seniūnas Antanas Aleksa (pirmas iš kairės), Onuškio viršaitis Antanas Petrauskas (pirmas iš dešinės), sėdi sekretorius Mykolas Šlepetyš (iš kairės), raštininkas Možiėšius Stadalnykas (iš dešinės), trečioje eilėje stovi tarnautojai Vaclovas Lapurka (iš kairės) ir Stasys Norinkevičius (iš dešinės). Iš D. Kazlausko archyvo

⁵¹⁵ Šimkevičius Š. Kolekcionavimas Džūkijoje, paskelbta <http://gintarinesvajone.lt/?p=4334>; žiūrėta 2014 09 04.

⁵¹⁶ Dariaus ir Girėno paminklas, *Nukentėję paminklai*, Vilnius, 1994, p. 189.

⁵¹⁷ Miškinis A. Onuškis, *Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2002, kn. 1, p. 203.

⁵¹⁸ Onuškis, *Trimitas*, 1933, vas. 2, Nr. 5, p. 99.

⁵¹⁹ Onuškis, *Trimitas*, 1936, liepos 9, Nr. 28, p. 678.

⁵²⁰ Onuškis, *Lietuvių enciklopedija*, t. 21, p. 133.

Onuškio vaidintojų būrelis po spektaklio: stovi (iš kairės) Onuškio mokyklos vedėjas D. Staniūnas, greta jo sėdi su šuniuku bibliotekininkė K. Staniūnienė, trečioje eilėje pirmą (iš dešinės) – J. Stankevičienė, pirmoje eilėje – G. Okunevičiūtė. 1939 m. Iš J. Laurinavičiaus archyvo

aktyvų dalyvavimą visuomeniniame gyvenime. Pavyzdžiui, 1933 m. rugsėjo 8 d. įrašas:

„Nuo 9 iki 14 val. buvau išvykęs į Onuškę, kur dalyvavau Tautos Šventės iškilmėse. Pastebėtina, kad dalyvavo labai maža žmonių, ne tik paprastų, bet inteligentų ir valdininkų. Žydų bemaž visai nebuvo. Jaučiama pas vietos vadovus stoka organizacinių gabumų ir takto.“

Kitą dieną (rugsėjo 9 d., šeštadienį) jis lankėsi 3-iojoje sargyboje ir policininkams vedė sporto pratybas, rugsėjo 10 d. (sekmadienį) vyko į Žilinių bažnyčią, rugsėjo 14-ąją, kaip ir beveik kiekvieną ketvirtadienį, turgaus dieną, kone iki vakaro praleido Onuškyje, rugsėjo 21 d. policininkams-sportininkams organizavo 8 kilometrų žygio varžybas, rugsėjo 24 d., sekmadienį, – vėl Žilinių bažnyčioje, kitą dieną (pirmadienį) rajono policininkams organizavo bėgimo treniruotę, rugsėjo 30 d. (šeštadienį) – vėl „sporto repeticija“, sekmadienį – Žilinuose busimos policijos šventės reikalais, o spalio 2 d. „nuo 9 iki 14 val. buvau Žilinuose Bažnyčioje, kur buvo pamaldos polic. šventės proga. 14 val. buvo polic. šeimoms ir svečiams vaišės...“⁵²¹

Maždaug 1937–1938 m. Onuškyje pradžios mokyklos vedėjas D. Staniūnas įkūrė vaidintojų būrelį. Būrelyje buvo apie 15 narių: mokytojos Magdalena Navickienė, Joana Stankevičienė, mokyklos bibliotekininkė Karolina Staniūnienė, Pranė Lapurkienė, valsčiaus administracijos darbuotojai Moižiešius Stadalnykas, Lapurka, moksleivė Gražina Okunevičiūtė ir kiti. Trupės suflerė buvo mokytoja Veronika Petrauskienė. Būrelio repeticijos ir vaidinimai dažniausiai vykdavo Onuškio šaulių namuose, kartais aplankydavo ir tolimesnius valsčiaus kaimus – Taučionis, Pasamanį, Dusmenis. Žmonių į spektaklius susirinkdavo daug, o surinktas lėšas naudojo labdarai. Tarp grupės suvaidintų spektaklių – dramos „Miške“ ir

⁵²¹ LCVA, f. 1120, ap. 1, b. 58, l. 47–51.

„Kęstutis ir Birutė“, komedija „Uošvės namuos tylos nebebus“. Veikalus parinkdavo ir pasirinkdavo leidimu vaidinti kun. N. Švogžlys-Milžinas. Dekoracijas ruošdavo patys vaidintojai ir jų artimieji⁵²².

Apibendrintas to meto Onuškio kultūrinis vaizdas atsispindi 1937 m. Onuškio valsčiaus atsakymoje anketoje. Reikia pripažinti, kad, palyginti su kitais Trakų (Kaišiadorių) apskrities valsčiais, Onuškio valsčiaus bendras ekonominis-kultūrinis išsivystymas atrodo menkesnis. Iš 25 anketos klausimų net 17 atsakyta neigiamai („tinkamų namų nakvynei nėra“, „maudyklių nėra“, „sporto organizacijų nėra“, „įžymiesnių vietų nėra“ ir t. t., nors šių dienų akimis atrodo, kad atsakęs į anketą asmuo tiesiog neskyrė tinkamo dėmesio anketai užpildyti). Keliautojams dėl informacijos apie miestelį nurodoma kreiptis į Onuškio valsčiaus savivaldybę darbo dienomis ir valandomis. Iš geresnių valgyklų minimas Juozo Tarailos restoranas Onuškyje. Pagrindine vietos švente nurodomi atlydai Onuškyje, kurie vykdavo rugpjūčio 15–17 d. Onuškio miestelyje buvo paštas, telefonas ir telegrafas, o pašto agentūros su telefonais – Žilinių ir Dusmenų bažnytkaimiuose. Onuškį buvo galima pasiekti autobusu, važiuojančiu maršrutu Kaunas–Rumšiškės–Butrimonys–Onuškis⁵²³. Kad Onuškyje lankydavosi ekskursantai, rodo ir žinutė spaudoje, kurioje minima Kauno miesto savivaldybės tarnautojų išvyka autobusu 1929 m. liepos 7 d. į Jiezną, Onuškį, Aukštadvarį ir Žiežmarių:

„Ekskursijos tikslas arčiau susipažinti su vietos gyvenimu, su savivaldybėmis, aplankyti įdomesnes istorines vietas etc.“⁵²⁴

Visuomeninės organizacijos steigė ir išlaikė savo bibliotekas, o 1937 m. Onuškyje atsirado pirmoji valstybės išlaikoma kultūros įstaiga – švietimo ministro įsakymu 1937 m. kovo 15 d. įkurta Onuškio biblioteka (oficialiai pavadinta ketvirtos eilės viešąja valstybine biblioteka). 1939 m. rugsėjį Onuškio viešosios bibliotekos vedėjas buvo D. Staniūnas, tačiau jis mobilizuotas iki 1939 m. spalio 9 d., tad biblioteką kurį laiką prižiūrėjo jo žmona. Biblioteka buvo įsikūrusi valsčiaus savivaldybės patalpose, todėl jeigu D. Staniūnui tektų išsikelti, pavaduoti vedėją viršaitis numatė skirti savivaldybės sekretorių Mykolą Šlepetį ir savivaldybės raštininką Moižiešių Stadalnyką, kurie buvo jau nemobilizuojamojo amžiaus⁵²⁵.

Kultūrinis pagyvėjimas pastebimas ir iš Gegužinės į Onuškį (iš vieno Trakų apskrities pakraščio į kitą) persikėlus kun. N. Švogžliui-Milžinui, kuris čia gyveno ir dirbo 1939–1953 m. Į Onuškį kun. N. Švogžlys-Milžinas atvažiavo šeštadienį, 1939 m. balandžio 15 d. Net pats atvykimas rodė kun. N. Švogžliui-Milžinui būdingą ceremonškumą. Atvažiavo mašina, apkaišyta vainikais. Su savimi atsivežė tik inventorių, o gyvulius, pasiganydami arklį, atsivežė iš paskos klebono šeimininkė molėtiškė Marija Činskaitė ir zakristijonas Kazys Kernuševičius. Rytoriaus dieną, sekmadienį, laikydamas mišias padėjo kun. K. Čibui už ilgą klebonavimą ir paprašė parapijiečių rąstų ir lentų bažnyčios remontui. Viršaitis A. Petrauskas senajo klebono

⁵²² Laurinavičius J. Onuškio vaidintojų būrelis, *Galvė*, 1989, spalio 7, p. 2.

⁵²³ LCVA, f. 379, ap. 3, b. 28, l. 73–74.

⁵²⁴ Kauno kronika, *Lietuvos žinios*, 1929, geg. 22, Nr. 113, p. 3.

⁵²⁵ LCVA, f. 391, ap. 4, b. 406, l. 1953.

išleistuvių ir naujojo sutiktuvių proga surengė pietus. Jau kitą dieną į kleboniją atidarė vežimai su statybinėmis medžiagomis. Ėmėsi pertvarkyti ir bažnyčios aplinką – taisė takus ir kalė suoliukus, genėjo krūmus, pastatė aukurą. Visi stengėsi dirbti ir netrukus sodelyje prie aukuro (kaip onuškietėiai juokavo – „rojelyje“) jau šventė pabaigtuves.

Kun. N. Švogžlys-Milžinas, kad ir kur dirbdamas, buvo atsidavęs Rytų Lietuvai, ypač jos istorijai. Tiesa, kunigui gyvenimas Onuškyje pasirodė be jokios programos ir siekių, be mokslo ir meno, be lietuviškos kultūros, nebuvo čia nei paminklų, nei muziejaus, nei džiaugsmo⁵²⁶. Bent jau kun. N. Švogžliui-Milžinui tuo metu taip atrodė.

Spaudoje minima, kad naujasis klebonas daug dėmesio skyrė ne tik Onuškio bažnyčiai tvarkyti, bet ir apeigoms atnaujinti. Didelė šventė buvo, kai 1939 m. „trečią keturiasdešimties atleidų dieną“ į Onuškę atvyko kunigų seminarijos rektorius kan. profesorius P. Penkauskas:

„Svečias šioje vietoje lankosi pirmą kartą, todėl labai domėjosi galinga romėniška bažnyčia su vilnietiškomis kolonomis frontone ir naujuoju bažnyčios išdekoravimu viduje. Svečiui patiko onuškietėių lietuviškas paprastumas ir jų atlaidiniai papročiai. Svečias malonėjo užbaigti gražius atlaidus, laikė mišparus ir savo galingu, skambiu balsu paliko onuškietėiams didį atminimą. Rektorius Penkauskas 1924–1925 m. buvo kun. Švogžlio-Milžino profesorius, o šiais metais prirėngė šventimams du onuškietėius kunigus: kun. Juozą Voverį ir kun. Joną Voverį – du brolius iš Smalių kaimo“⁵²⁷.

Per Šv. Onos atlaidus kun. N. Švogžlys-Milžinas suorganizavo onuškietėių žygį į Dusmenis. Ėjo pėsčiomis per mišką, su vainikais, vėliavomis, gėlėmis, ansambliais ir trimitininkais, klebono pažais, raitelių būriu ir didele minia maldininkų. Dusmenis kun. N. Švogžlys-Milžinas labai mėgo, ypač Petrauskų sodybą. Atvažiavus dainininkui K. Petrauskui kartu išsimaudydavo ežere. Klebonas, veikiamas Petrauskų autoriteto, netgi išigijo pianiną ir savarankiškai mokėsi skambinti.

Kaip ir kitose vietose, kunigas ir Onuškyje rinko senienas, siekė sukurti muziejų, kaupė daiktus bažnyčios varpinėje (kaip jau minėta, muziejaus ekspozicija atidaryta 1942 m.). Su pradžios mokyklos vedėju D. Staniūnu rengė vaidinimus⁵²⁸.

1939 m. vasarą Žolines onuškietėiai

„šventė lietuviškai ir meniškai. Gražiai pasimeldę bažnyčioje, visi, liaudies muzikos vedami, nužygiavo į Onuškio dvaro parką, kur įvyko liaudies šventė. Vietos sportininkai, Vyt. Tarailos vedami, atliko bėgimus, šuolius į aukštį, rutulio metimą, arklių lenktynes, plaukimo rungtynes ir komiškąjį sportą. Laimėjusiems išduoti garbės prizai. Vakare prie gražaus laužo jungtinis liaudies choras, A. Pet-

⁵²⁶ Kunigo Nikodemo Švogžlio-Milžino gyvenimas ir kūryba, sud. J. Kilčiauskienė, Kaunas, 2001, p. 80–81.

⁵²⁷ Onuškis, XX amžius, 1939, rugpj. 25, Nr. 192, p. 9.

⁵²⁸ Kunigo Nikodemo Švogžlio-Milžino gyvenimas ir kūryba, sud. J. Kilčiauskienė, Kaunas, 2001, p. 81–82.

rausko (Kipro brolis) valdomas, atliko įdomų koncertą. Dirigentui ir solistei Marytei Voverytei vietos šimtamečiai seneliai prisegė garbės ir dėkingumo ženklus. Liaudies šventė praėjo pavyzdingai – tai buvo repeticija Tautos šventei rugsėjo 8 d. Šventę globojo A. Petrauskas, D. Staniūnas ir kun. Švogžlys Milžinas⁵²⁹.

Kun. N. Švogžlys-Milžinas mokėjo ir švęsti, ir kartu paauklėti: sodelyje suorganizavo Motinos šventę prie stalų ir pasirūpino ką padovanoti – našlėms šaukštus, daugiavaikėms pieštukus, o miestietėms po gabalą ūkiško muilo...⁵³⁰

Neužmiršdamas lenkų okupuotos Lietuvos dalies, dažnai savo arkliuku nuvažiuodavo iki administracinės linijos. Kai 1939 m. rudenį Rytų Lietuvą užėmė rusai ir lenkų sargyba išbėgiojo, tuoj nuvyko pafrontėn, prie buvusios valstybinės sienos. Mokytojų Staniūnų akivaizdoje sulaužė lenkų šiaurinę gairę, išvertė lenkišką pasienio stulpą ir įžengė į Vilniaus krašto žemę, 20 metų atskirtą nuo Lietuvos. Karolina Staniūnienė verkė iš džiaugsmo, o D. Staniūnas pabučiavo kun. N. Švogžlį-Milžiną. Šis atsiminimuose rašė:

„Mes pakėlėme rankas Vilniaus pusėn, pasveikinom mūsų sostinės Madoną Aušros Vartuose. Mes pasisėmėm po saują vilnietiškos žemės. Susikrovėm vežiman lenkų stulpus ir grįžom Onuškin.“

Keletą kartų lankėsi Vilniuje, apie Vilnių rašė straipsnius ir knygas. Onuškiečio moteris vežė į Vilniuje vykusią Moterų sąjungos konferenciją, jaunimą – į pavasarininkų kongresą, o vyrus – į katalikų vyrų konferenciją, Vilniui vaduoti sąjungos iškilmingą posėdį. Onuškiečio klebonas vadovavo šios sąjungos eitynėms per miestą į Aušros Vartus, kur pats pasakė pamokslą⁵³¹.

1940 m. pradžioje pasirodė žinutė spaudoje, kad Onuškyje pradėtas rodyti ir kinas. Tai dar viena naujojo klebono kun. N. Švogžlio-Milžino iniciatyva, mat jis *„paskutiniu laiku įgijo kino aparatą ir parapijiečiams dovanai rodo religines ir pamokančias filmas“*⁵³².

Vėliau, 1940 m. birželio 14 d., į Vilniuje švenčiamas Sekminės nuvežė kone visą parapiją. Iš Rūdiškių – traukiniu, paskui tūkstantinė onuškiečių minia nuo Aušros Vartų žygiavo į Vilniaus Kalvarijąs. Pernakvojo Vilniuje. Prasidėjo Lietuvos okupacija, Vilniaus gatvėse pasirodė rusų tankai. Grįžo iš Vilniaus laimingai. Onuškyje plevėsavo raudonos vėliavos⁵³³.

Baigiamosios pastabos

Laikotarpis tarp dviejų pasaulinių karų buvo neilgas, tačiau Onuškiečio apylinkėms itin reikšmingas. Tuo laiku užsimezgė ir formavosi modernios demokratinės visuomenės politinio ir visuomeninio gyvenimo pradmenys ir įgūdžiai. Pastebimi bendruomenių kultūrinės raidos, istorinės savimonės pasikeitimai. Susidarė palankios sąlygos ir tradicijoms išsaugoti, ir naujoms kultūrinio gyvenimo

⁵²⁹ Onuškis, *XX amžius*, 1939, rugpj. 19, Nr. 187, p. 11.

⁵³⁰ *Kunigo Nikodemo Švogžlio-Milžino gyvenimas ir kūryba*, sud. J. Kilčiauskienė, Kaunas, 2001, p. 80.

⁵³¹ *Ten pat*, p. 80–83.

⁵³² Onuškis, *XX amžius*, 1940, sausio 11, Nr. 8, p. 11.

⁵³³ *Kunigo Nikodemo Švogžlio-Milžino gyvenimas ir kūryba*, sud. J. Kilčiauskienė, Kaunas, 2001, p. 83.

formoms užsimegzi. Modernios visuomenės kūrimosi pokyčiai buvo ryškūs netgi atokiausiuose kaimuose, kurie negalėjo išvengti, pavyzdžiui, žemės reformos. Jos metu reformuota buvusi feodalinė dvarų žemėvalda, gatviniai kaimai išskirstyti į vienkiemius, o gyventojams teko statyti naujas sodybas, pakeitusias kraštovaizdį, ūkininkavimo praktiką ir buitį. Išnyko dvarų skleistos ir su lenkiška kultūra sietos ideologijos dominavimas, ką jau kalbėti apie tai, kad po Pirmojo pasaulinio karo ir vokiečių okupacijos neliko ir rusiškos kultūrinės įtakos, neskaitant trumpalaikio bolševikmečio 1919 m. Įvedus privalomą pradinį mokslą, suformuotas tankus mokyklų tinklas, visuomenė iš esmės tapo raštinga, mokyklose, bažnyčiose ir viešajame gyvenime ištvirtino lietuvių kalba. Nors politinės laisvės nuo 1927 m., palyginti su buvusiomis, buvo apribotos, tačiau įdiegta gana veiksminga valdymo ir teisėtvarkos sistema. Matome didžiulį viršaičio, klebono, mokytojo, policininko, karininko profesijos autoritetą, netgi seniūno pareigų (kurios iš esmės tebuvo visuomeninės) garbingumą. Iš spaudos ir atsiminimų Onuškiečių valsčiuje išsiskiria viršaičio A. Petrausko, kunigo N. Švogžlio-Milžino, prekybininko J. Baranovo, mokytojų L. Lelešiaus ir D. Staniūno, signataro D. Malinausko ir kitos asmenybės. Tarp įstaigų ir organizacijų pirmavo valsčiaus savivaldybė, pradžios mokykla, Šaulių sąjungos būriai. Didžiulė šiuolaikinei visuomenei būtinų pertvarkymų ir paprasčiausio fizinio darbo našta gulė ant pačių gyventojų pečių (pavyzdžiui, trumpalaikės ir ilgalaikės prievolės – kelių tvarkymas ir kitos). Didžiulis buvo ir valsčiaus savivaldybės administracijos vaidmuo. Jai teko rūpintis beveik visomis gyvenimo sritimis, nors jos finansinės galimybės (netgi valsčiaus įstaigos ir administracijos išlaikymo) iš esmės priklausė nuo valsčiuje surenkamų mokesčių, pirmiausia ūkininkų mokamų žemės mokesčių. Žmonės patyrė daug sunkumų, tačiau, nepaisant visko, tarp dviejų pasaulinių karų (arba Smetonos laikais) įvyko svarbūs teigiami pokyčiai. Net atokios vietovės gyventojai galėjo didžiuotis esą dalimi tautos ir valstybės, kuri gebėjo ir susigrąžinti garbingą praeitį, ir sparčiai kurti pažangesnę, teisingesnę ateitį.

Onuškis (1941–1959)*

Algimantas Miškinis

...1940 m. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, Ūnuškio, kaip ir kitų šalies vietovių, gyvenimas iš esmės pasikeitė. Valsčiaus vadovais tapo pagrindžio bolševikų veikėjai, buvo uždraustos katalikiškos ir kitos visuomeninės organizacijos, amatininkai suvaryti į artelę, pradėta nacionalizacija. 1940 m. rugsėjo 27–29 d. nacionalizuotos Arono Aranovičiaus manufaktūros, avalynės ir galanterijos, Doros Baravienės manufaktūros ir galanterijos krautuvės, Šnejerio Morico kepykla²¹⁹ (išnašų numeracija palikta kaip knygoje Miškinis A. *Onuškis, Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*, – vyr. red. pastaba). Sumažėjo turgų ir prekymečių apimtis. Vykdyta sovietinė žemės reforma.

1941 m. birželio viduryje suimtas ir ištremtas į Sibirą Onuškie viršaitis A. Petrauskas su šeima²²⁰, kelios mokytojų šeimos²²¹.

1941 m. birželio 22 d. Vokietijai pradėjus karą prieš Sovietų Sąjungą, „*Onuški labai bombardavo vokiečių aviacija. Dauguma žmonių liko be pastogės ir pragyvenimo šaltinių. Aplinkinių kaimų valstiečiai padėjo nukentėjusiems duona ir kitais produktais*“²²². Kitais duomenimis, „*daugiausia nukentėjo Valkininkų, Onuškie ir Aukštādvario miesteliai*“²²³, „*sudegė ir buvo sugriauta daugybė pastatų*“²²⁴, „*sudegė apie 40 namų*“²²⁵: 30 – vakarinėje centro dalyje abipus Kauno gatvės Ugniagesių–Miškų gatvių ruože, o apie 10 – Kauno gatvėje atokiau nuo centro²²⁶.

Birželio sukilimo metu ir vėliau (1941 m. birželio 23–liepos 5 d.) Onuškyje „*buvo suorganizuota policija*“²²⁷, kuri gaudė ir suiminėjo besislapstančius sovietinius aktyvistus²²⁸.

„*Miestelyje įsikūrė vokiečių komendantūra, kuriai vadovavo majoras Fingeris*“²²⁹. Buvo sušaudyti nespėję pasitraukti žydai. Vėliau – 1943 m. gegužės 1 d. – SS oberšturmfiureris Miuleris ir SS hauptšarfiureris Štiucas, apibūdindami sritis, „*kurioms gresia partizanų pavojus*“, rašė, kad „*ši mėnesį naujai prijungtos prie Lietuvos generalinės srities Baltarusijos vietovės ... ir Trakų apskrities ... Onuškie valsčiai išvalyti nuo žydu*“²³⁰. Tuo tarpu dar „*1942 m. rugsėji–spalį daugumoje Onuškie valsčiaus kaimų buvo įkurtos pagrindinės partinės organizacijos*“²³¹, t. y. sudarytos prielaidos raudonųjų partizanų veiklai.

1941 m. antrojoje pusėje klebono (1939–1953 m.) kun. Nikodemo Švogžlio iniciatyva prie varpinės pastatytas kryžius ir aukuras „*ištremtų į Sibirą Onuškie mokytojų šeimų atminimui*“²³².

* Sutrumpinta iš Miškinis A. *Onuškis, Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2002, p. 203–208.

²¹⁹ LTSR prekybos liaudies komisariato nacionalizuotų prekybos įmonių alfabėtinis sąrašas, 1941, p. 5, 9, 43.

²²⁰ *Lietuvių enciklopedija (LE)*, t. 21, p. 133.

²²¹ Laučkaitė-Surgailienė L. *Tremtinių kryžius ir aukuras, Nukentėję paminklai*, Vilnius, 1994, p. 190.

²²² Afoninas M. *Onuškie ir Valkininkų pagrindis, Spartuolis*, 1973, vas. 6, Nr. 16 (3355), p. 2.

²²³ *1941 m. Birželio sukilimas (dokumentų rinkinys)*, Vilnius, 2000, p. 154.

²²⁴ Onuškis, *Galvė*, 1991, lapkr. 22, p. 3.

²²⁵ Kviklys B. *Lietuvos bažnyčios. Kaišiadorių vyskupija*, Chicago, 1978, t. 6, p. 287.

²²⁶ Architektūros ir statybos instituto Urbanistikos sektorius (archyvas), b. 5132.

²²⁷ *1941 m. Birželio sukilimas*, p. 194.

²²⁸ Afoninas M. *Onuškie ir Valkininkų pagrindis*, p. 2.

²²⁹ *Ibid.*

²³⁰ *Masinės žudynės Lietuvoje*, Vilnius, 1965, t. 1, p. 117.

²³¹ Afoninas M. *Onuškie ir Valkininkų pagrindis*, p. 2.

²³² Laučkaitė-Surgailienė L. *Tremtinių kryžius ir aukuras*, p. 190.

Kadangi miestelis karo pradžioje buvo nukentėjęs, tad nepaisant nepalankių sąlygų 1942 m. pradėtas rengti jo atstatymo projektas. 1943 m. rašyta: „*Praeitais metais buvo imtasi perplanuoti visa eilė apskričių miestų ir miestelių, kurie nukentėjo nuo karo arba buvo numatyti perplanuoti dėl kitų priežasčių*“ – tarp jų paminėtas ir Ūnuškis²³³.

Iš pradžių (1942 m.) sudarytas miestelio skirstymo viensėdžiais planas (matininkas P. Radvilas)²³⁴. Skirstomas plotas buvo 188,7 ha, dalį jo – 17,86 ha – sudarė žemė, 1930 m. perimta iš buvusio dvaro. Vienkiemiais išskirstyti 25 Ūnuškyje gyvenę žemdirbiai, iš jų dalis – nukentėję 1941 m. sodybų šeiminkai, kurie pageidavo atstatyti trobesius jau ne miestelyje, o laukuose. <...>

1942 m. tikrosios būklės plane matyti, kad Ūnuškio gatvių tinklą formavo pagrindinės Kauno, Dusmenų, Trakų ir Savanorių gatvės. Į jas įsijungė 6 šalutinės gatvės (Ugniagesių, Miškų, kitos – be pavadinimų). Apie 85% visų sodybų išsidėstė Kauno ir Trakų gatvėse. Dusmenų gatvėje tebuvo viena sodyba, Savanorių – 10 (kartu su mokykla). Sklypų dydis ir plotis buvo labai įvairūs: siauriausi ir ilgiausi sklypai išsidėstė šiaurinėje Kauno gatvės pusėje tarp Ugniagesių ir Miškų gatvių, t. y. seniausioje miestelio dalyje, paskui – šios gatvės pabaigoje. Aplink aikštę pastatai stovėjo tankiausiai; pietryčių pusėje tarpai tarp jų kai kur buvo labai maži. Gana tankiai buvo užstatytas ir Trakų gatvės pietryčių šonas į rytus nuo aikštės, o žemesnė vieta kitoje tos gatvės pusėje buvo beveik tuščia. Neužstatyta ir vakarinė centrinės dalies teritorija aplink Kauno–Dusmenų gatvės susikirtimą į vakarus nuo aikštės iki Miškų gatvės atsišakojimo, nes čia anksčiau stovėjo 1941 m. sudegusios sodybos. Kitose miestelio vietose daugiau ryškėjo pavienės sodybos arba jų grupės. <...>

Vokiečių okupacijos metu Ūnuškyje sumažėjo gyventojų, sunyko prekyba, nebuvo statoma trobesių, o kai kurie – nugriauti. Nurodoma 1944 m. tebusus 35 namus²³⁵.

Nors 1943 m. vasarą iš Lenkijos į Vilniaus kraštą atvykusių Armijos krajojvos dalinių veikimo zonon Ūnuškio valsčius neįėjo, tačiau 1944 m. sausio 5–11 d. lenkai išibrovė į šią teritoriją: ties Ramoškų kaimu susirėmė su lietuvių pagalbinės policijos daliniu; keli policininkai žuvo²³⁶. Terorizavo ir žudė lietuvius ne tik Armijos krajojvos daliniai, bet ir raudonieji partizanai: Trakų apskrityje 1944 m. veikęs būrys „Už tėvynę“ (vadas kapitonas Sergejevas) „*sudegino Ūnuškio valsčiaus Bakaloriškių kaimą ir nužudė jo 18 vyrų*“²³⁷.

Raudonoji armija, stumdama vermachto dalinius į vakarus, Ūnuškį užėmė, matyt, 1944 m. liepos 14 ar 15 d. (Daugūs – liepos 13 d., Butrimónis ir Kaišiadóris – liepos 15 d.)²³⁸. Sprendžiant iš 1944–1945 m. šios armijos generalinio štabo žemėlapyje užfiksuotos miestelio plano schemos, neatrodo, kad jis, pereinant frontui, būtų patyręs didesnių nuostolių.

Dar 1944 m. liepos mėnesį užimtoje Lietuvos dalyje buvo paskelbta

²³³ LVA, f. 1250, ap. 4, b. 17/236.

²³⁴ J. R. Kas daroma miestų atstatymo reikalu, *Ateitis*, 1943, Nr. 9, p. 3.

²³⁵ Baliulis A., Miškinis A. Ūnuškis, *Lietuvos TSR urbanistikos paminklai*, Vilnius, 1984, t. 7, p. 22.

²³⁶ *Armija krajojva Lietuvoje*, Vilnius, Kaunas, 1995, d. 2, p. 270.

²³⁷ Maksimaitienė O. *Lietuvos istorinė geografija ir kartografija: XX a. Lietuvos istorijos žemėlapiai ir jų šaltiniai*, Vilnius, 1995, p. 73–74.

²³⁸ *Lietuvos naikinimas ir tautos kova (1940–1998)*, sud. I. Ignatavičius, Vilnius, 1999, p. 104.

mobilizacija, kurią pradėjo 1-ojo Pabaltijo fronto 43 armijos vadovybė ir Baltarusijos karinės apygardos kariuomenė²³⁹.

Dalis šaukiamojo amžiaus vyrų tuoj pat išėjo į miškus, kiti dar bandė slapstytis; juos pradėta gaudyti: 1944 m. lapkričio 25 d. Onušio turgaus dieną sekmadienį „buvo surengta karinė operacija – „oblava“, kurios metu suimti 23 vengiantys mobilizacijos ir „2 rėmėjai“²⁴⁰. Pasinaudojus situacija, pradėtos suvedinėti ir senos sąskaitos – 1944 m. lapkričio 18 d. kaimynas įskundė Onušio valsčiaus Diržamenių kaimo sodyboje besislapstančius vyrus²⁴¹. Komentuodamas mobilizacijos reikalus, Onušio valsčiaus partorgas Zapolskis kalbėjo: „Lietuvius vis tiek visus išžudys, juos gaudo ir grūda į frontą, priekinę liniją, o iš paskos eina rusai. Jei vokiečiai neužmuš, tai rusai sušaudys“²⁴².

1944 m. rudenį valsčiuje pradėjo veikti pirmieji partizanų būriai: rugsėji–spalį Būrbonių miškė stovyklavo eigulio Juozo Matukevičiaus-Vilko ir Alekso Kaukolio-Pavasario vadovaujamas apie 40 vyrų būrys, palaikęs ryšius su kitais partizanų daliniais²⁴³. 1944 m. spalio 15–16 d. J. Dambrausko-Siaubo partizanai nušovė valsčiaus NKVD įgaliotinį ir dar 7 baudėjus, girtavusius vietinio rusų sodyboje²⁴⁴. 1944 m. lapkričio mėn. iš 11 į 12 d. naktį, užėmęs miestelį, 30–40 partizanų būrys nesėkmingai atakavo valsčiaus mūriniame pastate įsitvirtinusių enkavėdistus ir milicininkus; taip pat baigėsi ir lapkričio 14 d. pakartotinis puolimas: partizanai buvo pasitikti dar Onušio prieigose²⁴⁵.

1944 m. rudenį Onuškyje stovėjo NKVD kariuomenės 298 šaulių pulko 2-ojo bataliono kuopa²⁴⁶, kuri vykdė partizanų ir jų rėmėjų paieškos ir naikinimo operacijas: 1944 m. lapkričio mėn. valsčiaus Derionių kaime buvo suimta partizanų būrio vado Adomo Lukšos šeima, o lapkričio mėn. iš 27 į 28 d. naktį viename iš valsčiaus miškų aptiktas bunkeris, kuriame suimti 77 žmonės (tarp jų 5 „banditai“, 11 „rėmėjų“, 2 „išdavikai“; 18 paleista, kiti „filtruojami“)²⁴⁷. Kentėjo ir nekalti gyventojai. 1944 m. gruodžio 31 d.–1945 m. sausio 2 d. valsčiaus Dusmenėlių kaime enkavėdistai nužudė 8 žmones, „suėmė rėmėjus ir banditus“²⁴⁸.

Iki 1944 m. pabaigos Onušio valsčiaus partizanai kovojo su enkavėdistais ir milicininkais, o ėmus kurti sribų ir jiems talkinusių aktyvistų būrius – ir su jais. 1944 m. lapkričio 22 d. Bakaloriškių kaime partizanai užpuolė Onušio įgulos karius, o 1944 m. lapkričio naktį iš 18 į 19 d. Bičiūnų kaime nušovė, kaip teigiama, valsčiaus sribų vadą Grolinską²⁴⁹. Tuo metu Onušio sribų būrys, matyt, dar tik formavosi, nes įsakymas dėl jų sudarymo valsčiuose išleistas 1944 m. gruodžio 3 d.²⁵⁰ 1945 m. pabaigoje šiame būryje buvo 43 sribai²⁵¹. Valsčiaus aktyvistų, kurie talkino sribams, buvo daugiau; nors jie „apginkluoti, bet daugelis ... linkę

²³⁹ Kasparas K. *Lietuvos karas*, Kaunas, 1999, p. 169.

²⁴⁰ *Ibid.*, p. 168.

²⁴¹ Truska L. *Lietuva 1938–1953 metais*, Kaunas, 1995, p. 122.

²⁴² *Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD–MGB dokumentuose 1944–1953 metais*, Kaunas, 1996, p. 172.

²⁴³ Kasparas K. *Lietuvos karas*, Kaunas, 1999, p. 208–209; Kašėta A. *Partizaninis karas Dzūkijoje*, p. 8.

²⁴⁴ Kasparas K. *Lietuvos karas*, Kaunas, 1999, p. 169.

²⁴⁵ *Ibid.*, p. 222; Starkauskas J. *Stribai* (Ginkluotieji kolaborantai Lietuvoje partizaninio karo laikotarpiu (1944–1953)), Vilnius, 2001, p. 335; Starkauskas J. *Čekistinė kariuomenė Lietuvoje 1944–1953 metais* (NKVD–MVD–MGB kariuomenė partizaninio karo laikotarpiu), Vilnius, 1998, p. 25.

²⁴⁶ Kasparas K. *Lietuvos karas*, Kaunas, 1999, p. 233.

²⁴⁷ *Ibid.*, p. 169.

²⁴⁸ *Ibid.*, p. 253.

²⁴⁹ *Ibid.*, p. 222, 224.

²⁵⁰ Truska L. *Lietuva 1938–1953 metais*, Kaunas, 1995, p. 157.

²⁵¹ Starkauskas J. *Stribai*, Vilnius, 2001, p. 157.

vengti kovos. Kai partizanai užpuolė Dusmenų stribus, 30 Onušio ginkluotų aktyvistų be pasipriešinimo partizanams atidavė savo ginklus“²⁵². 1944 m. pabaigoje valsčiuje veikė Motiejaus Kasperavičiaus-Čako partizanų būrys, kuriame buvo 26–30 vyrų.

Dėl aktyvios partizanų veiklos Onušio valsčiuje 1944 m. pabaigoje–1945 m. pradžioje daug kur nebuvo kaimo apylinkių pirmininkų, „egzistavo daugybė kaimų, kur ... pareigūnai net nevykdavo“²⁵³. Tačiau baudėjai buvo drąsesni savo bazėje, t. y. miestelyje. 1944 m. pabaigoje stribai nugriovė ištremtoms į Sibirą mokytojų šeimoms atminti skirtą kryžių, „o aukurą išardė, kartu privertė kleboną (kun. N. Švogžlį – aut.) stebėti griovimą“²⁵⁴. Galimas daiktas, kad maždaug tuo metu buvo nugriautas Dariaus ir Girėno obeliskas²⁵⁵.

1945 m. sausio 20 d. įsakymu pakeitus karines įgulas, Onuškyje stovėjo NKVD kariuomenės 4-osios šaulių divizijos 25 pulko 9-oji kuopa²⁵⁶. Tą dieną enkavėdistai Onušio miške rado bunkerį, kuriame nužudė 7 partizanus²⁵⁷.

Po nesėkmingų baudėjams 1945 m. vasario 7 d. Migučionių kautynių (enkavėdistai neteko 40–60, partizanai – 7 žmonių) jie pasitraukė į Ūnuškį, o netrukus, keršydami už pralaimėjimą, išžudė Migučionių kaimo gyventojus (12 žmonių), sudegino 13 sodybų²⁵⁸.

Nemažėjantį partizanų aktyvumą Onušio valsčiuje 1944 m. liudija kovo 17 d. Bytautonių miškė, per 5 km nuo miestelio, surengta pasala, kurioje J. Matukevičiaus-Vilko būrys nukovė 8–9 stribus iš 13-os²⁵⁹, taip pat 1945 m. rugpjūčio mėn. iš 4 į 5 d. naktį Onušio, Daugų ir Ālovės partizanų sutartinai surengta operacija, kurios metu partizanai „sunaikino stribus ir šnipus“ (apie 50 asmenų, iš jų 20 stribų)²⁶⁰. Tai buvęs atsakas į 1945 m. liepos 7 d. valsčiaus žmonių suėmimą ir trėmimą (ištremta 15 šeimų)²⁶¹.

Į šią koordinuotą operaciją tuoj pat buvo reaguota. Į Onušio valsčių iš Vilniaus atvyko NKVD operatyvinio sektoriaus viršininko pavaduotojas Ivanas Rudyko, generolas majoras P. Vetrovas, kiti žymūs enkavėdistai²⁶². Nors operacija prieš partizanus iš esmės nepavyko, bet, gavę įsakymą negrįžti į Vilnių be aki-vaizdžių rezultatų, baudėjai suėmė daug partizanų ir jų rėmėjų šeimų. Žmonės slėpėsi, bet rugpjūčio 15 d. iš Onušio ir gretimų valsčių ištremtos 128 šeimos (iš Onušio valsčiaus – 33; 115 žmonių)²⁶³.

Be to, rugsėjo 30 d. surengtas „parodomasis NKVD karinio tribunolo procesas“, kuriame buvo „teisiami“ 6 pasidavę partizanai, tarp jų M. Vičkačka-Vasara.

1945 m. vasarą Dzūkijos partizanų pajėgos susivienijo. 1945 m. birželio 23 d. Onušio valsčius priklausė Geležinio vilko rinktinės zonai²⁶⁴; jame veikė partizanų dalinys, kuriam vadovavo J. Neicelis-Šarūnas²⁶⁵.

Nors partizanai valsčiuje vis dar buvo aktyvūs, tačiau išdavystės, šeimų suėmimai ir trėmimai, atskirų narių registracija silpnino jų veiklą (legali-

²⁵² *Ibid.*, p. 386.

²⁵³ Kasparas K. *Lietuvos karas*, Kaunas, 1999, p. 372.

²⁵⁴ Laučkaitė-Surgailienė L. Tremtinių kryžius ir aukuras, p. 190.

²⁵⁵ *Nukentėję paminklai*, p. 189–190.

²⁵⁶ Starkauskas J. *Čekistinė kariuomenė Lietuvoje 1944–1953 metais*, Vilnius, 1998, p. 231.

²⁵⁷ Kasparas K. *Lietuvos karas*, Kaunas, 1999, p. 253.

²⁵⁸ *Ibid.*, p. 253–254.

²⁵⁹ *Ibid.*, p. 271.

²⁶⁰ *Ibid.*, p. 395, 414.

²⁶¹ *Lietuvos gyventojų trėmimai sovietinės okupacinės valdžios dokumentuose 1940–1941, 1945–1953 m.* (dokumentų rinkinys), Vilnius, 1995, p. 258; Grunskis E. *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1945–1953 m.*, Vilnius, 1996, p. 107.

²⁶² Kasparas K. *Lietuvos karas*, Kaunas, 1999, p. 395.

²⁶³ *Ibid.*, p. 396.

²⁶⁴ *Ibid.*, p. 529, 531.

²⁶⁵ *Ibid.*, p. 475.

zavęsis V. Šumulevičius padėjo sunaikinti Petro Kaboro apie 60 partizanų būrį; registravosi Stasys Uždaravičius ir kt.)²⁶⁶. Dar 1945 m. vasarą nustojo veikti agentų demoralizuotas Panóšiškių kaimo partizanų būrys²⁶⁷. 1945 m. liepos 25 d. NKVD ir Valkininkų valsčiaus sribai sutriuškino Lūšies partizanų būrį, kuris veikė Onušio ir Valkininkų valsčiuose²⁶⁸. Žuvo kelių būrių vadai, partizanai registravosi²⁶⁹. 1945 m. rugsėjo 1 d. J. Dambrausko-Siaubo būrys iš Onušio apylinkių perėjo į Valkininkų ir Mostų miškus²⁷⁰.

1945 m. rugsėjo mėn. Onuškėje buvo dislokuotas NKVD 134 pėstininkų pulko 3-iojo bataliono štabas, 1946 m. kovo 26 d. įsakymu – MVD 34-ojo motošaulių pulko kuopa (vadas leitenantas Vasilijus Rekas), o 1946 m. balandžio 30 d. įsakymu – MVD 261 šaulių pulko dalinys²⁷¹.

1945 m. lapkričio 6 d. plk. I. Rudyko savo raporte rašė apie baudėjų operatyvinių darbuotojų girtavimą, pašlijusią jų drausmę²⁷², kenkimą (Onušio kooperatyvo vadovas Usovas, užuot pardavęs žmonėms produktus, juos gadino)²⁷³.

Prieš 1946 m. vasario 2 d. rinkimus Onušio partizanai klįjavo atsišaukimus²⁷⁴, raginančius žmones nebalsuoti. 1946 m. vasarą Geležinio vilko rinktinėje buvo Valkininkų batalionas (20 vyrų), veikęs ir Onušio valsčiuje²⁷⁵. 1946 m. rugsėjo 2 d. agentai apgaule iškvietė į susitikimą 3 partizanus (J. Dambrauską, S. Legetavičių, V. Budrevičių), inscenizavę kautynes juos nušovė, o lavonus numetė miestelio aikštėje²⁷⁶.

1945 m. vasario 14 d. Lietuvos partizanų Dainavos apygardos vadas A. Ramanauskas-Vanagas, pranešęs vyriausiajam ginkluotųjų pajėgų vadui apie realią padėtį, rašė ir apie Onušio valsčiaus partizanų veiklą²⁷⁷.

1946 m. spalio pabaigoje partizanai užminavo kelią iš Rūdiškių į Onuški, apie 4 km nuo miestelio; užvažiavę ant minos žuvo MGB Onušio įgulos leitenantai Pacevičius, Mikolajūnas, Sergejevas, 14 karių²⁷⁸. Tai buvo vienas iš paskutinių žymesnių partizanų kovos su okupantais epizodų Onušio apylinkėje. Po 1948 m. spalio–gruodžio išdavysčių, infiltravus K. Kubilinską-Varną ir A. Skinkį-Rytą²⁷⁹, partizanų veikla valsčiuje užgeso. Todėl nei 1950 m. rugpjūtį, nei 1951 m. gegužę Onuškėje karinės įgulos jau nebuvo²⁸⁰. Iki 1953 m. valsčiuje neliko nė pavienių partizanų²⁸¹.

Tuo metu, kai Onušio valsčiuje beveik visą penkmetį vyko aktyvi rezistencinė kova, miestelyje, kuris buvo baudėjų bazė, direktyvine tvarka iš esmės formuojamas viešasis gyvenimas turėjo kiek kitokį pobūdį. 1944 m. buvo įsteigta biblioteka, 1946 m. – buitinio aptarnavimo dirbtuvės, 1947 m. pertvarkyta mokykla – ji tapo vidurinė;

²⁶⁶ Starkauskas J. *Čekistinė kariuomenė Lietuvoje 1944–1953 metais*, Vilnius, 1998, p. 20.

²⁶⁷ Kasparas K. *Lietuvos karas*, Kaunas, 1999, p. 475.

²⁶⁸ Starkauskas J. *Čekistinė kariuomenė Lietuvoje 1944–1953 metais*, Vilnius, 1998, p. 19.

²⁶⁹ Kasparas K. *Lietuvos karas*, Kaunas, 1999, p. 538.

²⁷⁰ *Ibid.*

²⁷¹ Starkauskas J. *Čekistinė kariuomenė Lietuvoje 1944–1953 metais*, Vilnius, 1998, p. 154, 447, 457; plg. *Lietuvos naikinimas ir tautos kova (1940–1998)*, sud. I. Ignatavičius, Vilnius, 1999, p. 117.

²⁷² *Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD–MGB dokumentuose 1944–1953 metais*, Kaunas, 1996, p. 164.

²⁷³ *Ibid.*, p. 169.

²⁷⁴ Kasparas K. *Lietuvos karas*, Kaunas, 1999, p. 422.

²⁷⁵ Kašėta A. *Partizaninis karas Dzūkijoje*, p. 16.

²⁷⁶ *Lietuvos naikinimas ir tautos kova...*, p. 117.

²⁷⁷ *Lietuvos kovos 1944–1953 metais*, p. 284.

²⁷⁸ *Lietuvos partizanų kovos...*, p. 551.

²⁷⁹ Čekutis R. Legendinis Dzūkijos partizanų vadas, *Lietuvos aidas*, 1999, kovo 9, Nr. 46, p. 14.

²⁸⁰ Starkauskas J. *Čekistinė kariuomenė Lietuvoje...*, žemėlapiai.

²⁸¹ *Lietuvos partizanų kovos...*, p. 617–618.

atnaujino darbą vaistinė (įsikūrė 1941 m. sudegusiame, o 1948 m. atstatytame name), pieninė ir girininkija²⁸².

1945 m. pastatyti pirmieji namai²⁸³.

1949 m. sausio 1 d. Onuškis buvo Trakų apskrities valsčiaus centras²⁸⁴, o po 1950 m. birželio 20 d. įvykdytos administracinės reformos – Vilniaus srities Daugų rajono apylinkės centras²⁸⁵. 1959 m. gruodžio 7 d. panaikinus Daugų rajoną, Onuškis vėl priskirtas Trakų rajonui.

Pasibaigus rezistencinėms kovoms ir gyventojų trėmimams, įsteigus kolūkius ir susidarius kiek ramesnio gyvenimo okupacijos sąlygomis prielaidoms, mieste lyje pradėta statyti daugiau namų, ėmė formotis infrastruktūra. Apie 1952 m. įsteigta apylinkės ligoninė, kuri įsikūrė buvusioje klebonijoje²⁸⁶, 1956 m. sinagoga pritaikyta kultūros namų paskirčiai²⁸⁷. Konstatuota, kad iki 1958 m. miestelyje pastatytas 31 vienbutis namas²⁸⁸ <...>.

Sprendžiant iš 1958 m. tikrosios būklės plano (sudarė Pranas Bubelis ir Josifas Judelevičius)²⁸⁹, dalis namų iškilo Kauno gatvėje, į vakarus nuo aikštės, Antrojo pasaulinio karo metu sudegusių sodybų vietose. Ir vis dėlto ši miestelio teritorija iki 1958 m. dar nebuvo atkurta ir įgavusi prieškarinio apstatymo pobūdžio ir vaizdo.

1958 m. tikrosios būklės planas sudarytas pradėjus rengti Onuškiečio projektą. Plane matyti, kad dar iki 1958 m. buvo šiek tiek išsiplėtęs šalutinių gatvių tinklas: pailgėjo kai kurios anksčiau susidariusios gatvelės, pradėjo formotis naujos. Aikštės pietvakarių kampą su Dusmenų gatve sujungė Trumpoji gatvelė (anksčiau tai tebuvo akligatvis iš aikštės kampo). Atsirado ir akligatvio užuomazga iš Kauno gatvės į šiaurės rytus.

Kadangi iki 1958 m. pastatyti namai buvo mediniai ir vienaukščiai, o jų architektūra mažai tesiskyrė nuo prieškarinių statytų namų, ankstesnis miestelio vaizdas beveik nepakito. <...>

1959 m. Onuškyje surašyti 696 gyventojai²⁹¹, vadinasi, po karo jis buvo atsikūręs.

²⁸² Baliulis A., Miškinis A. Onuškis, p. 22.

²⁸³ *Ibid.*

²⁸⁴ Maksimaitienė O. *Lietuvos istorinė geografija...* p. 81.

²⁸⁵ Onuškis, *Galvė*, p. 3.

²⁸⁶ Onuškiečio apylinkės LDT VK 1981 m. duomenys.

²⁸⁷ *Ibid.*; *MLTE*, t. 2, p. 716.

²⁸⁸ ASI US (1958 m. projekto aiškinamasis raštas).

²⁸⁹ *Ibid.*

²⁹¹ *MLTE*, t. 2, p. 716.

Onušio šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo bažnyčia ir parapija

Kazys Misius

Onušio šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo bažnyčia. 2014 m. K. Driskiaus nuotr.

Katalikų ir evangelikų reformatų bažnyčia iki 1611 m. Dabartinio Ūnuškio apylinkės priklausė Vilniaus vyskupijai, kuri įsteigta 1387 m. Vilniaus vyskupui Jogaila dovanavo nemažas žemių valdas. Apkrikštytos Vilniaus vyskupijos katalikybei įtvirtinti reikėjo sukurti parapijų tinklą, pastatytas bažnyčias materialiai aprūpinti. Pirmąsias katalikų parapijas steigė valdovai, o joms materialiai aprūpinti surašydavo dovanojimo aktus, vadinamus privilegijomis arba fundacijomis. Vėliau bažnyčias funduodavo ir turtingi bajorai.

Apie Onušio dvarą ir miestelį plačiai rašoma Dainiaus Kazlausko straipsnyje. Ten pateikiama žinių ir apie bažnyčią. Algimantas Miškinis nurodo, kad Ūnuškyje bažnyčia pastatyta vadovaujantis 1505 m. valdovo Aleksandro privilegija (pakartota 1511 m.). 1511 m. Ūnuškis dovanotas arklaininkui Jokūbui Kuncevičiui ir tapo privačia valda. Tų privilegijų aptikti nepavyko. 1511 m. valdovo Aleksandro Onušio dovanojimas Kuncevičiui minimas 1779 m. teisiniame akte dėl turtinių ginčų¹.

Kada Onuškyje pastatyta pirmoji bažnyčia, lieka neaišku, nes neišliko ar nepavyko aptikti jos fundacijos akto, kitų dokumentų. Ježis Ochmanskis, nenurodydamas pirminio šaltinio, teigia, kad Onušio bažnyčia minima 1526 m. Žinoma, ji galėjo būti pastatyta ir keleriais

¹ Miškinis A. *Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2002, kn. 1, p. 190; 1779 10 15 Žemės teismo dekretas, LVIA, SA-6121, l. 1363.

ar keliolika metų anksčiau. Minėtas istorikas nurodo, kad pagal padūmės mokesčių tarifus Onušio bažnyčia buvo tarp pačių neturtingiausių Vilniaus vyskupijoje, 1559 m. turėjo tikta 9 kiemus (dūmus)².

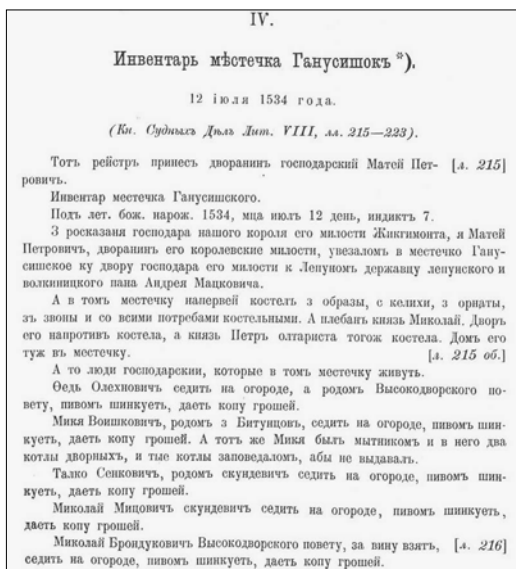
Paskelbtame Onušio dvaro 1534 m. inventoriuje rašoma, kad bažnyčia turi paveikslų, kielikų, arnotų, varpų ir visa, kas reikalinga. Minimas ne tik Onušio klebonas kun. Mikalojus, bet ir altaris kun. Petras, kurio altarijos namas buvo miestelyje. Klebonas miestelyje turėjo 2 smukles, o altaris vieną. Tos smuklės buvo išnuomotos³.

Barborai Kuncevičiūtei ištekėjus už Mykolo Naruševičiaus, Onušis perėjo pastarajam, nors buvo surašytas dokumentas, kad 1559 m. jis Onušio dvarą nupirko. 1562 m. bažnyčia sudegė, atstatyta 1568 m.⁴ Pastaroji statybos data nurodoma beveik visuose ir inventoriuose.

1525 m. Mažonoje Lietuvoje liuteronizmas tapo valstybine religija. Netrukus atsirado evangelikų liuteronų sekėjų ir Didžiojoje Lietuvoje. Dėl persekiojimų jie turėjo pasitraukti į Mažąją Lietuvą. Nuo XVI a. vidurio vyraujančia protestantizmo šaka Lietuvoje tapo evangelikai reformatai (kalvinistai). Onušio savininkas M. Naruševičius 1544 m. įrašytas Krókuvos akademijos studentu. Vėliau jis buvo karaliaus sekretorius, raštininkas ir LDK paiždininkis. Jam tapo priimtinos evangelikų reformatų idėjos. Nurodoma, kad jo kaip reformato veikla nėra tyrinėta. Lenkų rašytojas evangelikas reformatas Mikolajus Rejus savo vertimą „Apocalypsis“, išspausdintą 1565 m. Krókuvoje, dedikavo M. Naruševičiui. Nurodoma, kad M. Naruševičius Onušio katalikų bažnyčią perdavė evangelikams reformatams⁵.

Kadangi per religines kovas senieji Vilniaus evangelikų reformatų archyvo dokumentai sudegė, evangelikų reformatų šaltiniuose žinių apie Onušio kalvinų bažnyčią neišliko. 1594 m. Vilniaus vyskupijos dvasinių valdų mokesčių sąrašė Onušio bažnyčia su altarija nurodyta nemokanti jokių mokesčių. Galima suprasti, kad tada ši bažnyčia katalikams nepriklausė⁶.

M. Naruševičius mirė 1575 m. Onušį paveldėjo jo jauniausias sūnus Kristupas Naruševičius (apie 1570–1630). 1611 m. K. Naruševičius perėjo

Onušio dvaro inventoriaus fragmentas, kuriame nurodyta bažnyčia (Документы Московского архива министерства юстиции, т. 1, Москва, 1897, с. 70)

XIX a. bažnyčios vizitacijų dokumentuose

² Ochmański J. *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu. Ustrój i uposażenie*, Poznań, 1972, p. 70, 104.

³ *Документы Московского архива министерства юстиции*, Москва, 1897, т. 1, с. 70–71.

⁴ Miškinis A. *Min. veik.*, p. 191.

⁵ Alexandrowicz S. Naruszewicz Mikolaj, *Polski słownik biograficzny (PSB)*, t. 22, p. 568–569.

⁶ 1594 m. Vilniaus vyskupijos bažnyčių mokesčių sąrašas, *LMAVB RS*, f. 43–472, l. 4.

į katalikų tikėjimą ir iš kalvinų atėmė Onušio maldos namus. Nuo 1611 m. vėl atkurta Onušio katalikų parapija⁷.

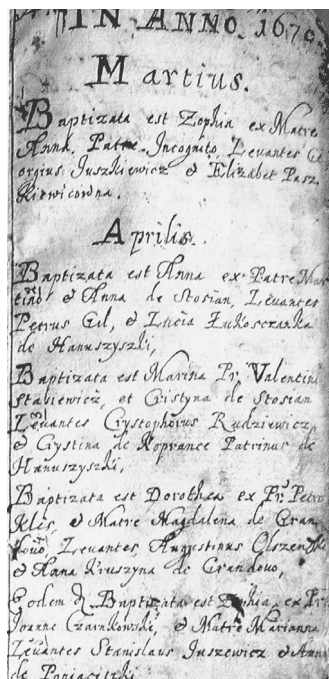
Bažnyčia 1611–1820 m. Iki XVIII a. pabaigos aptiktos žinios apie Onušio bažnyčią perdėm skurdžios. Susidaro išpūdis, kad K. Naruševičius perėjo iš evangelikų reformatų į katalikų tikėjimą iš išskaičiavimo, siekdamas politinės karjeros, nes Lietuvos ir Lenkijos valdovai rėmė katalikybę. Nuo 1615 m. jis buvo LDK paiždininkis, be Onušio, turėjo dar du dvarus Lydōs apskrityje, gaudavo administruoti didžiojo kunigaikščio valdų.

Bažnyčių statytojai (fundatoriai) būdavo ir jų patronais (koliatoriais). Patronai (koliatoriai) turėjo teisių ir pareigų. Pavyzdžiui, mirusio klebono įpėdiniu vyskupui siūlydavo kandidatą, galėjo būti palaidotas bažnyčios rūsyje ir kt. Patronai negalėjo kištis į pamaldų tvarką, sakramentų teikimą, reikalauti mokesčių iš bažnyčios žemių, atimti klebonijų žemes. Patronų svarbiausia pareiga – remontuoti ir statyti bažnyčias.

K. Naruševičius neatkūrė buvusios Onušio altarijos, o ir bažnyčios reikiamai neaprupino. 1717 ir 1744 m. Vilniaus sinodo paskelbtuose bažnyčių sąrašuose Onuškyje klebonas nenurodomas⁸. Tikėtina, kad Onuškyje klebonams tekdavo skursti. Keista, kad keičiantis to dvaro savininkams (patronams), neatsirado nė vieno, kuris teisiškai funduotų bažnyčiai žemės.

1820 m. vizitacijoje nurodoma, kad seniausios metrikų knygos buvo nuo 1660 m. 1655 m. Rūsijos kariai Onušio bažnyčią sudegino. 1670 m. Onušio dvaro inventoriuje rašoma, kad pusiau aptvertame šventoriuje stovėjo bažnyčia su varpine, o netoliese (priešais bažnyčią) buvo klebonija. Pagal 1673 m. inventorių klebonijos sklype jau stovėjo nauja prieglauda (špitolė)⁹. 1674–1677 m. vizitacijos akte rašoma, kad per užpuolimą sunaikintos Onušio bažnyčios vietoje stovi namelis. Kunigo nebuvo. Nuo 1672 m. Onuški aptarnavo Aukštadvario dominikonai¹⁰.

Konkrečių žinių apie Onušio bažnyčią iki XVIII a. pabaigos daugiau nepavyko aptikti. 1797 m. vizitacijos akte rašoma, kad bažnyčia sena, sienos sutrešusios, stogas apšiuręs, bokšteliai nugriuvę, 4 altoriai. Didysis altorius medžio drožybos, gruboko darbo. Panōšiškių kaime buvo koplyčia. Klebonas iš dvaro per metus gaudavo 200 zlotų algos (tiek dvaras mokėjo ir 1783 m.). Be to, klebonas turėjo gauti 2 statines rugių, 2 miežių, 2 avių, pusę statinės grikių, po ketvirtį statinės kviečių ir žirnių, paršą, 10 žąsų ir tiek pat ančių, 16 vištų. Ta pyliava priklausė nuo dvaro malonės, jokia

1670 m. Onušio bažnyčios krikšto metrikų fragmentas.

Onušio bažnyčios archyvas

⁷ Wasilewski T. Naruszewicz Krzysztof, PSB, t. 22, p. 566.

⁸ *Decreta sanctiones et universa acta synodi dioeclesana... Vilnae [1717]; Synodus dioeclesana Vilmensis... 1744, Vilnae, [1744].*

⁹ Miškinis A. *Min. veik.*, p. 192.

¹⁰ Kurczewski J. Stan kościolów, parafjalnych w djecezji wileńskiej po najście neprzyjacieliskiem 1655–1661, *Litwa i Ruś*, 1912, t. 3, zes. 1, p. 58.

dokumento, įpareigojančio dvarą duoti duoklę klebonui, nebuvo¹¹. Taigi klebonas buvo visiškai priklausomas nuo dvaro savininko arba jo valdytojo malonės. Matyt, dėl tos priežasties XIX a. pirmojoje pusėje Onuškie klebonai dažnai keitėsi.

1818 m. vizitacijos akte nurodyta, kad keletą kartų remontuota bažnyčia stovi jau 254 metus. Klebonija nei fundacinės žemės, nei jai priklausančių valstiečių neturėjo. Klebonas iš Onuškie dvaro kasmet gaudavo po 150 rublių ir javų pyliavą, taip pat valdė apie 3,5 ha žemės, tačiau tai priklausė nuo dvarininko malonės, nes nebuvo jokio fundacijos dokumento. Parapinės mokyklos nebuvo. Nebeminima koplyčia Panóšiškėse¹².

1820 m. bažnyčia buvo apie 13,6 x 7,7 m dydžio. Dviejų jos bokštų bebuvu išlikę pirmieji tarpniai, stogas šiaudų. Choro patalpa rėmėsi į dvi kolonas (stulpus), grindys lentų. Tikrai vienas drožinėtas altorius. Sakyklos nebuvo, tik paauskstinimas. 1820 m. bažnyčia šiek tiek pataisyta. Šventorius aptvertas apvaliais pušiniais rąsteliais. Palyginęs 1809 m. Onuškie planą su aprašytu 1820 m. vizitacijos akte, Algimantas Miškinis priėjo išvados, kad iki 1820 m. šventorius galėjo būti padidintas. Varpinė iš 4 stulpų, dengta malksnomis, joje kabojo 3 varpai. Bažnyčiai reikėjo remonto ir fundacijos. Patalpoje chorui buvo vargonų atmaina – 5 balsų pozityvas. Veikė Švč. Mergelės Škaplierinės brolija.

Klebonija buvo nauja, dar nebaigta įrengti. Tvirteliai ir daržinė po vienu stogu. Klebonui per metus dvaras mokėjo 150 rublių. Taip pat gaudavo po statinę rugių, miežių ir avių. Bažnyčiai, klebonijai ir daržams buvo skirti teisiškai nepatvirtinti 3 margai (apie 2 ha) žemės. Nors stengtasi, tačiau niekur jokio Onuškie bažnyčios fundacijos dokumento nepavykę surasti. Valstybinės valdos Gūdakiemio kaime buvo apleista koplyčia. Valdžia jos taisyti nesirūpino, ši koplyčia buvo pasmerkta sugriūti¹³.

Mūrinės bažnyčios statyba, jos istorija iki 1920 m. 1821 m. įsigiję Onuškie dvarą Kazimieras ir Teresė Šabunevičiūtė Šetkevičiai ėmėsi savo lėšomis senosios vietoje statyti mūrinę šventovę. 1841 m. bažnyčios inventoriuje teigiama, kad senoji medinė bažnyčia buvo išardyta ir šalia sukalta laikina¹⁴.

Kaip liudija 1828 m. vizitacijos aktas, mūrinės bažnyčios projektą parengė Balstogės srities architektas Dominykas Kulakauskis (*Kułakowski*)¹⁵. Nurodoma, kad jis gimė apie 1790 m. 1818 m. įstojo į Vilniaus universitetą, o 1821 m. paskirtas to universiteto architekto padėjėju. 1823 m. parengė Krāžių buvusios jėzuitų bažnyčios atstatymo projektą, kuris liko neįgyvendintas. Po 1823 m. dirbo Balstogės miesto ir srities architektu. Nuo 1843 m. paskirtas pirmuoju Kaūno gubernijos architektu. Dėl sveikatos 1844 m. šių pareigų atsisakė, dirbo laisvu architektu. Mirė po 1846 m.¹⁶

Nurodoma, kad iš lauko akmenų ir plytų bažnyčia pradėta mūryti 1823 m. Apdaila irgi buvo mišri – tinkas su akmenų mūru. Detalesnių žinių apie

¹¹ 1797 m. Onuškie bažnyčios inventorių, *VUB RS*, f. 57, 253–287.

¹² 1818 m. Onuškie bažnyčios vizitacija, *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 3640, l. 293–295.

¹³ Miškinis A. *Min. veik.*, p. 192; 1820 m. Onuškie bažnyčios vizitacija, *LVIA*, f. 94, ap. 1, b. 4019, l. 534–543.

¹⁴ Firkovičius R. Onuškie bažnyčia, *Kultūros paveldo centro biblioteka, Dokumentacijos skyrius (KPCB DS)*, f. 5, ap. 1, b. 1108, l. 26–30; 1841 m. Onuškie bažnyčios inventorių, *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 1596, l. 1–7.

¹⁵ 1828 m. Onuškie bažnyčios vizitacija, *LVIA*, f. 604, ap. 3, b. 1636, l. 134.

¹⁶ Čerbulėnas K. J. Sabaliauskas, D. Kulakauskis, B. Brodovskis, *Statyba ir architektūra*, 1984, nr. 12, p. 31.

134

№ 4829.

Wizyta kurseinta parafialnego Kamenskijego w Guberni
 Wileńskiej w sprawie i Działania Towarzystwa w sprawie
 Kamenskijego i pasterstwa jego parafialnego w sprawie
 i Filipu Wierzbickiego Kamenskijego, Diecezji wileńskiej
 i wileńskiego Kamenskijego Par. 1828, Junij 14. Dnia i prawnosna.

Kurseint parafialny Kamenskijy iay Inwentarz w Dnie 1828 roku
 Nikita Pasa sprowadzony spewnia byt wygony any Kurseint Janu
 Hawle i mathonki: jezay Eblentz i Tjrenhausan. Stalwidan Par.
 namplik alacau Sofnowyck iulowicki Duszni an de Kamenskij
 parafialnych nalezajacych, w których smianowici roka swiadomosci
 i w nio, który wosisi idaw egzitem a w nowonay wsi w dptawany do d.
 wojny gdaie do mawey Kurseinta w którym tyje prawnosie i prawnosie, me-
 kurseintny – Porozumienie zay Kurseinta i parafialnych prawnosie
 w dnie prawnosna – Dapiwio prawnosie dawneych dawnych Kurseinta we-
 prawnosie wsiach nalezajacych, Kurseint 1828/1829. Wskazowana i mat-
 wisi jezay Teresy i Inalwosiwisaw i w tch wsiach, teraz i dnie w gub.
 wsiach prawnosie i w dnie wsiach, Kurseint i Kamenskijy i w dnie
 me 1828/1829. Wskazowana i mat-
 wsiach prawnosie i w dnie wsiach, Kurseint i Kamenskijy i w dnie
 w dnie wsiach, Kurseint i Kamenskijy i w dnie

1828 m. Onušcio
 bažnyčios vizitacijos
 fragmentas, kurio
 pabaigoje nurodytas
 mūrinės bažnyčios
 projekto autorius
 (LVIA, f. 604, ap. 3,
 b. 1636, l. 134)

statybą nerasta. Darbus prižiūrėjo minėtas projekto autorius. 1828 m. pamaldos dar vyko laikinojoje bažnytėlėje. Naujos šventovės jau buvo baigtos mūryti sienos ir uždengtas čerpių stogas, trūko langų, durų, reikėjo dar įrengti vidų. Dvaro savininkas klebonui mokėjo tiktai 90 rublių per metus¹⁷.

Pastatytoji bažnyčia pašventinta 1829 m. spalio 15 (27) d. ankstesniu Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo titulu. Naujoji bažnyčia, be atstumo nuo portiko iki pastato, nurodyta 46 uolekčių ir 3 colių ilgio ir 27 uolekčių pločio (apie 29 x 18 m), su portiku 31 x 18 m. Laiptai į ją iš paprastų akmenų. Priekinis fasadas buvo papuoštas portiku, paremtu 6 apskritomis mūrinėmis kolonomis. Virš portiko buvo didelis geležinis kryžius. Portike nutapytas Dievo paveikslas su užrašu: „De tuis donis tibi Domine offero“ (Iš tavo dovanų tau, Viešpatie, aukoju). Pagrindinis fasadas sukurtas Vilniaus katedros pavyzdžiu, stogas dengtas čerpėmis, vidaus sienos nutinkuotos ir nubaltintos, iš lauko netinkuotos, grindys plytų, o lobyne ir už kolonų tiktai paberta žvyro. Po bažnyčia buvo 2 rūšiai. Viduje 3 altoriai. Didysis altorius perkeltas iš senosios bažnyčios. Sakykla medinė, 2 klausyklos, viena iš senosios bažnyčios, kita nauja. Choro patalpoje buvo senas 5 balsų pozityvas (vargonų atmaina). Šventorius neaptvertas, jame sena malksnomis dengtų stulpų varpinė. Varpinėje 3 varpai, sveriantys 3, 2 ir 1 pūdą (pūdas – 16,38 kg). Parapinės mokyklos nebuvo. Bažnyčios bibliotekoje 46 knygos, tarp jų lietuviškų neminima¹⁸.

Šiai šventovei buvo blogai uždengtas stogas. Jau 1832 m. Onušcio

¹⁷ 1828 m. Onušcio bažnyčios vizitacija, LVIA, f. 604, ap. 3, b. 1636, l. 134–135.

¹⁸ 1830 m. Onušcio bažnyčios vizitacija, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4093, l. 105–113.

Vilniaus katedrą primenanti Onušio bažnyčia pastatyta 1829 m. K. Driskiaus nuotr.

bažnyčios perdavimo inventoriuje rašoma, kad lyjant daugelyje vietų prateka vanduo, viduje skliautuose jau matėsi dėmių, be to, pačiuose skliautuose atsirado du plyšiai, pradėjo kristi išorės karnizai. Jau pradėta rūpintis trūkumų pašalinimu¹⁹.

1839 m. vasario 1 d. vidurnaktį dvejomis rogėmis atvykę plėšikai išplėšė Onušio bažnyčios duris. Kai liturginius daiktus plėšikai krovėsi į roges, tai pastebėjęs zakristijonas ėmė skambinti varpais. Subėgę žmonės du piktadarius pagavo, o kiti trys paspruko. Bažnyčios reikmenys išgelbėti. Vėliau paaiškėjo, jog ta pati žydų grupė anksčiau apiplėšė Puniōs, Vievio ir Žaslių bažnyčias²⁰.

1838 m. Kazimieras ir Teresė Šetkevičiai Vilniuje Danieliaus Venerio varpų liejykloje užsakė Onušio bažnyčiai varpą. Išlietas varpas svėrė apie 458 kg ir turėjo lenkišką įrašą: „*Liejo Danielius Veneris Vilniuje 1838 m. Kazimieras ir Teresė Gedgaudaitė Šetkevičiai šį varpą įgijo, kad per amžius Dievui melstų.*“ 1849 m. varpinėje kabėjo dar 3 varpai, kurie svėrė 3, 2 ir 1 pūdą. 1841 m. inventoriuje nurodyta, kad bažnyčios stogas jau dengtas malksnomis. Nuo drėgmės apgadinti skliautai dar nebuvo pataisyti. Išorėje tinkas nuo karnizų daugelyje vietų buvo nukritęs. Skliautų šonuose prie vargonų, tarp kolonų ir sienose matėsi įtrūkimų. Jau buvo pastatyta nauja, panaši į senąją varpinė, tačiau varpai į ją dar neperkelti. Šventorius aptvertas stačių lotelių tvora. Altoriai tie patys. Buvo išigyti nauji šv. Kazimiero ir šv. Jono Krikštytojo paveikslai. Taip pat kabėjo Kazimiero Šetkevičiaus portretas²¹.

Siekiant susilpninti katalikų dvasininkų ekonominį savarankiškumą, 1843 m. gegužės 10 (23) d. Rusijos caro įsaku Valstybės turtų ministerija turėjo perimti bažnyčių žemes su valstiečiais. Valdžia nusavino ir bažnyčių piniginius kapitalus. Pačios parapinės bažnyčios buvo suskirstytos į 5 klases ir pagal klasę jų klebonams paskirtos algos. Onušio bažnyčia priskirta 4 klasei, kle-

¹⁹ 1832 m. Onušio bažnyčios inventorių, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 1039, l. 3.

²⁰ Pranešimai apie Onušio bažnyčios apiplėšimą, LVIA, f. 378, BS, 1839, b. 712; Onušio bažnyčios byla iki 1920 m., d. 1–2, KVKA (lapai nenumuoti).

²¹ Žalėnas G. *Kaišiadorių vyskupijos bažnyčių varpai*, Kaišiadorys, 2008, p. 30; 1841 m. Onušio bažnyčios inventorių, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 1596, l. 1–7; 1849 m. Onušio bažnyčios kronika, VUB RS, f. 4, A–2619.

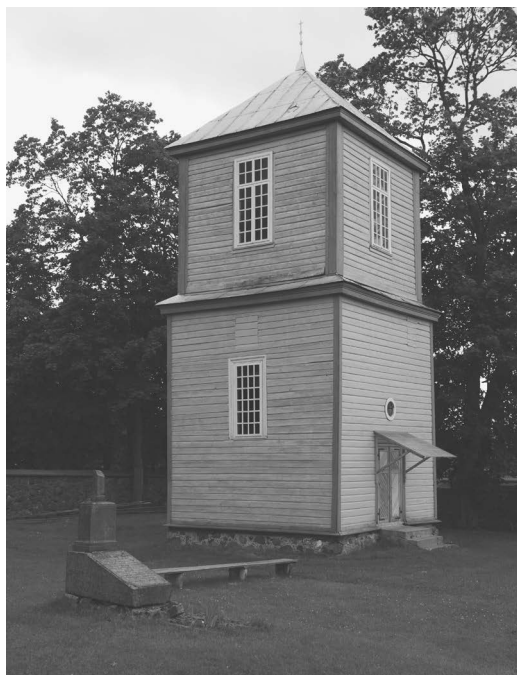
bonui numatyta 275 rublių metinė alga. Nustatyti etatai 4 klasės bažnyčioms leido turėti kleboną ir vikarą, tačiau jam atskira alga nenumatyta²². Be to, bažnyčioms leista atmatuoti ne daugiau apie 33 dešimtines (apie 36 ha) žemės be valstiečių. Nors Onušio bažnyčia savo žemių neturėjo, jai 1861 m. irgi buvo atmatuotos apie 34 dešimtinės valstybinės žemės, gana toli nuo Onušio, Kietaviškių parapijoje, Šuoliais vadinamoje vietovėje. Tą žemę klebonai nuomodavo, buvo pastatytas palivarkas. Paskyrus valstybinę algą, Onušio klebonas tapo nebe priklausomas nuo dvaro malonės. Be to, 1843 m. rusų valdžia panaikino ir patronato teisę. Nuo šiol bažnyčių statybos ir remonto lėšos turėjo būti renkamos iš parapijiečių aukų. Be to, iš nusavintų bažnyčių bei vienuolynų kapitalų nuošimčių sudarytas bažnyčių remonto fondas, iš kurio remontui arba statyboms buvo galima gauti šiek tiek pinigų.

1843 m. Onušio dvaro savininkas bažnyčios šventoriuje išmūrijo 14 „stulpų“ su nišomis. Į tas nišas būdavo padedami bažnyčioje esantys Kristaus kančios kelio stočių paveikslai ir stotys apvaikštomos ne bažnyčioje, bet šventoriuje. Prie minėtų apeigų ir koplytėlių ėmė kabinėtis policija, tačiau jos liko nenugriautos. Paašškinta, kad tai būsimos mūrinės šventoriaus tvoros stulpai su nišomis²³.

1846 m. Butrimonių bažnyčiai perduota sidabrinė paaukuota monstrancija. 1847 m. klebono Salvatoro Vaitkevičiaus rūpesčiu ažuolinėmis lentelėmis aptvertos Onušio parapijos kapinės²⁴.

1851 m. klebonas Vincentas Prialgauskas (*Przyalgowski*) paprašė kurijos leidimo rinkti aukas Onušio bažnyčios remontui, nes taip nutarusi parapija. Reikėjo pastatyti naują varpinę, pataisyti karnizus, kolonas, stogą, langus, aptverti šventorių. Kurija išdavė aukoms knygą ir leido prašomą remontą²⁵. Bažnyčia pagal išgales buvo pataisyta, 1853 m. ją konsekravo vyskupas Vaclovas Žilinskis. 1855 m. inventoriuje nurodyta, kad bažnyčios vidus neseniai išbaltintas, galerijose padarytos medinės grotos, tačiau buvo nubyrėjusio tinko nuo karnizų. Tebeveikė 1764 m. įsteigta Švč. Mergelės Škaplierinės brolija²⁶.

1863 m. gegužės 14 (26) d. į Onušį atvyko Maksimilijono Černiako

Onušio bažnyčios varpinė. 2010 m.

K. Driskiaus nuotr.

²² Truska L. *Bažnytinė žemėvalda Lietuvoje*, Vilnius, 1988, p. 50–52; Bažnyčių klasės būdavo nurodomos vyskupijų kunigų kalendoriuose *Directorium horarum...*

²³ 1845 m. Onušio koplytėlių byla, LVIA, f. 381, ap. 24, b. 18081.

²⁴ Onušio bažnyčios byla iki 1920 m., d. 1–2, KVKA.

²⁵ 1851 05 25 kun. V. Prialgausko prašymas kurijai ir jos atsakymas, Onušio bažnyčios byla iki 1920 m., d. 1–2, KVKA.

²⁶ 1855 m. Onušio bažnyčios inventorių, LMAVB RS, f. 43–13570.

vadovaujama sukilėlių rinktinė ir čia išbuvo 3 dienas. Sukilėliai išstatė sargybas, nieko iš miestelio neišleido ir neįleido. Sukilėliai paėmė valsčiaus valdybos dokumentus, sudraskė caro portretą, ragino žmones nemokėti mokesčių, nevykdyti jokių valdžios potvarkių²⁷.

Žinoma, sukilėliai buvo atvykę ir į kleboniją. Išvykus sukilėliams, vienas iš policininkų apie jų buvimą Onuškyje pranešė karinei valdžiai. Beveik metus Onušio klebonas valdžiai neužkliuvo. Tiktai 1864 m. kovo mėn. gavus anoniminių skundą, pradėta kvota. Pasibaigus kvotai, kun. Kiprijonas Skirmontas iškeltas į Šešuolius, kur 1864 m. gegužės 16 (28) d. suimtas. Apie kun. K. Skirmontą šioje knygoje rašoma atskirai.

1864 m. surašytame inventoriuje pažymėta, kad išorėje bažnyčios tinkas daugelyje vietų nubyrėjęs, reikia taisyti. Akmenų laiptai į bažnyčią buvo išklypę. 1863 m. valdžia paėmė dalį bažnyčios sklypo pradžios mokyklai²⁸.

Jau 1864 m. Merkinės dekanas prašė kurijos išrūpinti leidimą Onušio bažnyčios remontui. Jis rašė, kad bažnytinė brolija yra surinkusi šiek tiek pinigų jai taisyti. Reikėjo tvarkyti stogą, keisti langų rėmus, palopyti nubyrėjusį karnizų, kolonų ir sienų tinką. 1865 m. pradžioje Vilniaus generalgubernatorius bažnyčią remontuoti leido²⁹.

Kokie taisymai, turint 1865 m. leidimą, buvo atlikti, žinių rasti nepavyko. Tikėtina, kad dėl lėšų stokos remontuota nedaug. 1866 m. balandžio 12 naktį sudegė bažnyčios tarnų namas (rašo „gyvenamas namas“), svirnas ir ledainė. Be sudegusių pastatų, kurių vertė 600 rublių, sudegė ir 800 rublių vertės klebono turto. Administratorius kun. Antanas Abdulskis neturėjo jokių lėšų sudegusiems namams atstatyti³⁰.

Kada buvo atstatyti sudegę namai, žinių nerasta. 1869 m. Merkinės dekanas rašė vyskupijos administratoriui, kad klebonas Mykolas Paučinskis pranešęs, jog Onušio bažnyčiai būtina perdengti stogą, pataisyti ir uždengti mūrinius šventoriaus stulpus. Tam reikėjo 300 rublių. Nesant tokių lėšų klebonas prašęs skirti pinigų iš bažnyčių remonto kapitalo gaunamų nuošimčių. Vyskupija skyrė perpus mažiau, negu buvo prašyta. Iš tų lėšų 1869 m. išigyta naujų malksų ir uždengta pusė bažnyčios stogo, aptverta dalis šventoriaus, išpjauta lentų šventoriaus stulpams apdengti³¹.

1870 m. pradžioje klebonas vėl prašė išrūpinti iš bažnyčių remonto kapitalo 150 rublių nebaigtiems bažnyčios ir šventoriaus taisymo darbams. Remonto darbams iš prašomo fondo buvo skirta 100 rublių. 1870 m. birželio 7 (20) naktį (kitame pranešime liepos 1 (12) d.) audra nuplėšė pusę bažnyčios malksų stogo ir išgriovė dalį šventoriaus tvoros. Skubiam nuplėšto stogo uždengimui prašyta išrūpinti valdžios leidimą ir skirti kokią nors pašalpą. Kurija skyrė pašalpą iš mirusių kunigų paliktų pinigų fondo³².

²⁷ Maksimaitienė O. *Lietuvos sukilėlių kovos 1863–1864 m.*, Vilnius, 1969, p. 159–160.

²⁸ Onušio bažnyčios byla iki 1920 m., d. 1–2, KVKA (1864 03 27 Onušio bažnyčios inventorių).

²⁹ 1864–1865 m. susirašinėjimas dėl Onušio bažnyčios remonto, *ten pat*; LVIA, f. 378, BS, 1864, b. 1291, d. 3, l. 75, 77.

³⁰ 1866 04 18 Merkinės dekanas raštas Vilniaus vyskupijos administratoriui, Onušio bažnyčios byla iki 1920 m., d. 1–2, KVKA.

³¹ 1869 01 17 Merkinės dekanas raštas vyskupijos valdytojiui, LVIA, f. 604, ap. 4, b. 2167, l. 18; Išleistų remontui pinigų apyskaita, *LMAVB RS*, f. 318, l. 1–3.

³² 1870 m. susirašinėjimas dėl Onušio bažnyčios remonto, LVIA, f. 604, ap. 4, b. 2382, l. 18, 19, 91; Onušio bažnyčios byla iki 1920 m., d. 1–2, KVKA.

Po 1870 m. pradėtas apmūryti šventorius. 1878 m. liepos 29 (rugpjūčio 10) d. 11 val., kai klebonas buvo bažnyčioje, klebonijoje kilo gaisras. Subėgę miestelėnai išgelbėjo dalį daiktų ir neleido išplisti ugniai į kitus pastatus. Pati klebonija supleskėjo iki pamatų. Valdžia atstatyti kleboniją leido tikrai iš asmeninių klebono lėšų³³. Iš vėlesnių pranešimų sužinome, kad vietoj sudegusios nauja Onušio klebonija pastatyta 1879 m.

1884 m. Dvasinių reikalų departamentas atsiklausė Vilniaus generalgubernatoriaus nuomonės dėl gauto prašymo Onušio bažnyčios taisymui iš bažnyčių remonto kapitalo skirti 660 rublių. Paaikšėjo, kad prašyta ne Trakų apskrities Onušio, bet Kauno gubernijos tokio pat pavadinimo bažnyčiai.

Apie 1890 m. prašyta valdžios leidimo pastatyti mūrinę Onušio varpinę ir apmūryti šventorių. Dėl šio prašymo Vilniaus gubernatorius atsiklausė stačiatikių vyskupijos kurijos nuomonės, nors to nustatyta leidimų tvarka nereikalavo. Stačiatikių dvasinė vadovybė atsakė, kad suprojektuota Onušio varpinė per aukšta ir perdėm prabangi, todėl reikėtų leisti tikrai atstatyti tokią pat senąją. Taip pat siūlė neleisti apmūryti šventoriaus. Neva tvarkingas šventorius per katalikų švenčių proga vykstančias muges gali neigiamai veikti stačiatikius. Vilniaus gubernatoriaus siūlė prašymo netenkinti³⁴.

Neva rūpindamasi valstiečių gerove, valdžia reikalaujavo remontą atlikti nuosavomis klebonų lėšomis. 1890 m. Onušio klebonas Bonifacas Raubickis nusiuntė vyskupijos kurijai parengtą mūrinės varpinės projektą ir prašė išrūpinti valdžios leidimą jos statybai. Taip pat prašyta gauti leidimą uždengti bažnyčiai naują malksnų stogą, baigti apmūryti ketvirtą šventoriaus šoną. Remontą ir varpinės statybą (visa tai kainavo apie 500 rublių) klebonas išipareigojo atlikti savo lėšomis. Prašymą valdžia patenkino, tačiau varpinę pareikalavo pastatyti tokią pat kokia buvo, t. y. medinę. Vilniaus gubernatorius pabrėžė, kad remontui ir varpinės statybai negali būti renkamos aukos, žmonėms draudžiama dalyvauti talkose. Tuo leidimu klebonas B. Raubickis nebepasinaudojo, nes jau buvo miręs. Remonto darbus 1891 m. pradėjo vykdyti kun. Petras Endrikas. Kai varpinė jau buvo pastatyta, Onušio dvaro savininkas grafas Aleksiejus Olsufjevas 1902 m. gavo vidaus reikalų ministro leidimą mūrinei varpinei³⁵.

Kun. P. Endriko pastangomis 1891 m. uždengtas naujas malksnų stogas ir nudažytas aliejiniiais dažais, išorėje pataisyti karnizai, nubyrėjęs tinkas (daugiausia bažnyčios frontone), nudažytos lauko sienos. Ties pagrindiniu įėjimu padaryti nauji laiptai, prieangio plotas tarp kolonų išklotas plytomis.

1893 m. tremiamas kun. P. Endrikas savo pinigais apie 500 (gal ir daugiau) rublių paliko Onušio bažnyčiai. Iš jo pinigų 1893 m. baigtas apmūryti šventorius, padaryti mūriniai vartai, o 1895 m. apkalta lentomis 1891 m. pastatyta varpinė.

1893 m. visuose bažnyčios languose į nedidelius alavo rėmus sudėti įvairių spalvų stiklai. 1895 m. bažnyčios vidus išdažytas aliejiniiais dažais. 1896 m. sudėtos naujos pušų lentų grindys. Visa tai atlikta klebono Pranciškaus Sakalausko rūpesčiu ir jo

³³ 1878 07 28 Onušio klebono raštas kurijai ir 1879 10 17 Vilniaus gubernatoriaus atsakymas dėl prašymo leisti atstatyti kleboniją, Onušio bažnyčios byla iki 1920 m., d. 1–2, KVKA.

³⁴ 1891 05 22 Vilniaus gubernatoriaus raštas generalgubernatoriui, LVIA, f. 378 BS, 1884, b. 978, l. 32–33.

³⁵ 1890–1892 m. susirašinėjimas dėl bažnyčios remonto, Onušio bažnyčios byla iki 1920 m., KVKA.

lėšomis. Be to, šio klebono pastangomis įsigyta liturginių daiktų – rūbų, vėliavų, paveikslų ir kitko³⁶.

1900 m. sudegė parapijos prieglauda. 1901 m. klebonu paskirtas kun. Motiejus Šidagis energingai ėmėsi tolesnių bažnyčios taisymo darbų. Dar 1901 m. jis susitarė su meistru Florijonu Ostromenckiu sumontuoti naujus deramus tokiai šventovei 16 balsų vargonus. Dėl pinigų stygiaus nutarta įrengti tik 11 balsų vargonus. Tai kainavo 1 650 rublių. 1902 m. įsigytos gipso lipdybos Kryžiaus kelio stotys, kainavusios 800 rublių. Prie šoninių bažnyčios įėjimų padaryti priangiai. Iš kun. Stanislovo Visockio paliktų pinigų Vāršuvoje Mykolo Zvolinskio įmonėje nulieti 2 nauji varpai, kainavę 400 rublių. Vienas jų svėrė apie 245,5 kg, o kitas – 82 kg.

1902 m. iš esmės suremontuota klebonija, perstatyti jos ūkiniai pastatai, iškilo ir naujų (ledainė, kepykla, du tvartai, malkinė). 1903 m. pastatyta nauja parapijos prieglauda³⁷.

Dėl bažnyčios remonto 1903 m. valdžia pradėjo kabinėtis, tačiau reikšmingiausi taisymo darbai jau buvo atlikti, o pareigūnai nieko nusikalstamo nenustatė. 1906 m. remonuota šventoriaus tvora, bažnyčios karnizai³⁸.

1907 m. Vilniaus generalgubernatorių pasiekė anoniminis skundas, kad Onušio klebonas Motiejus Šidagis renka pinigus „revoliucijai“. Matyt, taip prolenkiški asmenys siekė atsikratyti klebonu lietuviu. Tyrimu nustatyta, kad pinigai buvo rinkti bažnyčiai tvarkyti ir puošti. 1908 m. byla prieš kun. M. Šidagį nutraukta³⁹. Plačiau ši byla aptariama rašinyje apie lietuvių kalbą Onušio bažnyčioje.

Iki 1911 m. įsteigtos naujos parapijos kapinės, kurios aptvertos stačių lentelių (*lystvelių*) tvora. Be to, kun. M. Šidagio rūpesčiu bažnyčioje padarytos 5 naujos klausyklos, įrengtas naujas šoninis altorius, įsigytos 9 vėliavos, Čenstakāvos Dievo motinos paveikslo kopija, rūbų, kito liturginio inventoriaus⁴⁰. 1911 m. iškelus kleboną M. Šidagį, jo vieton paskirtas kun. Petras Balkauskas netrukus mirė. Naujo klebono kun. Jurgio Januševičiaus rūpesčiu 1914 m. pavasarį Onušio bažnyčia iš lauko nubaltinta⁴¹. Dėl kilusio Pirmojo pasaulinio karo bažnyčios remontas tapo neįmanomas.

Užimtose teritorijose vokiečiai rinko spalvotąjį metalą, net nuplėsdavo vario lakštų stogus. Todėl 1915 m. apie birželio mėn. Rusijos karo vadovybė įsakė artėjant frontui nukabinti visų bažnyčių, cerkvių varpus ir prie kiekvieno jų pririšti kartono ar medžio etiketes, jose nurodyti, iš kur nukabintas varpas. Varpus kariškiai turėjo išgabenti į Rusijos gilumą. Visi Onušio bažnyčios varpai 1915 m. rugpjūčio 12 (25) d. buvo nukabinti. Jie išvežti į Rusiją ir Onušio bažnyčiai nebegražinti. 1915 m. rugsėjo mėn. Onuškyje ir jo apylinkėse vyko mūšiai. Keliose vietose buvo pramušti bažnyčios skliautai, išbyrėjo langai, išlaužytos durys, nuplėšta didžioji dalis stogo, visiškai sunaikinti vargonai. Iš vėlesnių šaltinių žinoma, kad Onušio parapijos kapinėse buvo palaidoti 46 vokiečių ir 22 rusų kariai. 11 vokiečių karių palaidota Onušio bažnyčios šventoriuje. Tie

³⁶1897 07 Onušio bažnyčios inventorių, *ten pat*.

³⁷1911 m. Onušio bažnyčios inventorių, *ten pat*; Žalėnas G. *Min. kn.*, p. 40.

³⁸1903 m. byla dėl Onušio bažnyčios remonto, LVIA, f. 378, BS, 1903, b. 530.

³⁹Kun. M. Šidagio byla, *ten pat*, 1908, b. 392, l. 1–26.

⁴⁰1911 m. Onušio bažnyčios inventorių, žr. 37 nuorodą.

⁴¹1914 06 12 Onušio bažnyčios inventorių, Onušio bažnyčios byla iki 1920 m. KVKA.

palaikai šventoriuje 1932 m. spalio mėn. buvo iškasti ir perlaidoti prie vokiečių palaidotų karių Grendavės miškė⁴².

Vokiečiai Pirmąjį pasaulinį karą pralaimėjo ir 1918 m. pradėjo trauktis iš Lietuvos. Paskui besitraukiančius vokiečius iš rytų slinko raudonarmiečiai, kurie 1919 m. sausio 19 d. užėmė Ūnuškį. 1919 m. balandžio 29 d. raudonarmiečiai iš Ūnuškio pasitraukė. Netrukus Ūnuškį užėmė lenkų kariuomenė. Dėl raudonarmiečių puolimo lenkai buvo priversti pasitraukti. 1920 m. liepą Ūnuškį užėmė Lietuvos kariuomenė. Sulaužę 1920 m. spalio 7 d. pasirašytą Suvalkų sutartį, lenkai okupavo Vilnių ir didesnę Rytų Lietuvos dalį, tačiau iki kovų sustabdymo Ūnuškio nebeužėmė.

Bažnyčia 1921–1944 m. 1914 m. Ūnuškio klebonu paskirtas kun. Martynas Puzirevskis buvo lenkas, lietuviškai šiek tiek suprato, bet kalbėti jam buvo sunku. Pasibaigus lenkų valdymui Ūnuškyje, klebonas liko nervingas, o tai veikė ir lietuvių parapijiečius. Jau 1921 m. vasarą Merkinės dekanas kun. Vladas Mironas siūlė Vilniaus vyskupui kleboną iš Ūnuškio iškelti, nes jisai nervinasi ir žmonės nervina⁴³. Kun. M. Puzirevskis paties prašymu iš Ūnuškio iškeltas 1925 m. į grynai slavišką parapiją.

1925 m. vykdant žemės reformą, mainais į turėtą žemę Kietaviškių parapijoje Ūnuškio bažnyčiai iš Olsufjevo dvaro atmatuotas tokio pat dydžio žemės plotas. Senieji palivarko pastatai parduoti iš varžytinių, gauti 885 litai. 1925 m. klebono kun. Jono Kunigėlio rūpesčiu skarda uždengtas Ūnuškio bažnyčios stogas. Medžiagos ir darbai kainavo daugiau negu 6 000 litų. Taisyti ir klebonijos pastatai. 1925 m. iš gražintų iš Rusijos varpų bažnyčia gavo vieną nedidelį varpą, svėrusį 77 kg. Tas varpas buvo išlietas Jaroslāvlyje⁴⁴.

1926 m. kovo 3 d. komisija apžiūrėjo Ūnuškio bažnyčią ir pažymėjo, kad bažnyčios sienose yra 8 įtrūkimai. Komisijos išvada – reikia bažnyčios sienas suveržti geležimis⁴⁵.

Tolesniu bažnyčios remontu rūpinosi klebonas kun. Kazimieras Čibas. Jau 1927 m. jis ėmė galvoti apie lėšas, reikalingas pataisyti ir uždengti šventoriaus mūrinę tvorą, reikėjo naujai uždengti klebonijos ir kai kurių jos ūkinių pastatų stogus. Sutarta minėtiems ir kitiems remonto reikalams surinkti iš parapijiečių nuo turimos žemės hektaro po 1 litą. 1927–1928 m. klebonijos dviejų ūkinių pastatų stogai uždengti skarda. Taisytos bažnyčios grindys, jos pamatai, nupirkta medienos varpinės remontui, įsigyta bažnytinių rūbų ir kt. Tam išleisti 5 383 litai. Šventoriaus mūro tvora ir varpinė remontuoti 1929 m. Tam išleista apie 1 500 litų. 1930 m. remontuota parapijos prieglauda (špi-tolė), joje įrengta ir parapijos salė⁴⁶. 1936 m. pataisytas tinkas ir nubaltinta bažnyčios išorė. Darbai ir medžiagos kainavo 1 100 litų. Ta proga klebonas K. Čibas rašė kurijai, kad bažnyčios

⁴² Žalėnas G. *Min. kn.*, p. 53, 83. Laurinavičius J. Ūnuškio bažnyčia, *Gimtinė*, 1988, nr. 7, p. 3, 7; 1919 07 02 Ūnuškio klebono M. Puzirevskio raštas Vilniaus vyskupui, *LMAVB RS*, f. 318–1051, l. 31–32; 1932 10 22 Ūnuškio klebono pranešimas Kaišiadorių vyskupijos kurijai, Ūnuškio bažnyčios byla nuo 1921 m., *KVKA*, lapai nenumuruoti.

⁴³ 1921 07 Merkinės dekanas raštas vyskupui, *LMAVB RS*, f. 318–22107.

⁴⁴ 1925 07–08 susirašinėjimas dėl bažnyčios žemių sukeitimo, bažnyčios remonto, Ūnuškio bažnyčios byla nuo 1921 m., *KVKA*, lapai nenumuruoti; Žalėnas G. *Min. kn.*, p. 49, 56.

⁴⁵ 1926 03 03 Ūnuškio bažnyčios apžiūros aktas, *KVKA*.

⁴⁶ 1929 02 28 ir 1930 03 14 Ūnuškio klebono pajamų ir išlaidų apyskaitos, *ten pat*.

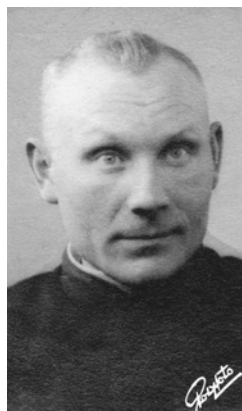
frontone esančio lotyniško užrašo žmonės nesupranta. Todėl prašė jį pakeisti lietuvišku posakiu arba visai uždažyti. Vyskupas nurodė užrašą palikti⁴⁷. 1937 m. vikaras kun. Pranciškus Gaidamavičius suorganizavo didelį bažnyčios chorą, tačiau Onuškyje darbavosi tik 7 mėnesius.

1939 m. kovo mėn. kun. K. Čibas atsisakė Onuškio klebono pareigų, jo vieton paskirtas kun. Nikodemas Švogžlys-Milžinas. Jis pastebėjo, kad bažnyčios vidus apšiuęs. Todėl pradėjo rinkti pinigų vidui dekoruoti. Dekoravimas pradėtas 1939 m. balandžio 24 d. ir truko du mėnesius. Dirbo menininkai Domas Valiukonis ir Jonas Grigaravičius, taip pat du darbininkai. Be to, Milžinas ėmėsi ir kultūrinės veiklos, įsigijo kino filmų demonstravimo aparatą ir nemokamai rodydavo daugiausia religinius ir dorą propaguojančius filmus⁴⁸.

Apie dekoratorių D. Valiukonį žinių nepavyko aptikti, jo sesuo buvo J. Grigaravičiaus žmona. J. Grigaravičius gimė 1912 m. Sasnavos valsčiuje vargonininko šeimoje. Mokėsi Sasnavos pradinėje ir Marijampolės marijonų gimnazijoje. Jaunystėje grojo kanklėmis, smuiku, vėliau drožinėdavo, piešdavo daugiausia religinėmis temomis. 1935–1944 m. dekoruodavo bažnyčias, 1946–1981 m. dirbo vargonininku, net 19 metų vargonininkavo Merkinėje. Mirė 2008 m. Merkinėje, palaidotas Merkinės kapinėse. Už nuopelnus Merkinės krašto kultūrai 1999 m. J. Grigaravičiui įteikta Varėnės rajono „Sidabrinės bitės“ nominacija. Jo darbų (ornamentuotų dėžučių, akmenukų su įrėžtais kryžiais ir kt.) eksponuojama Dzūkijos nacionalinio parko Merkinės lankytojų centre⁴⁹.

Kadangi apie klebonavimą Onuškyje skelbiamos ištraukos iš Milžino rankraščio *Mano gyvenimo pasaka*, čia skausmingieji įvykiai minimi tik fragmentiškai. 1940 m. birželio mėn. Lietuvai praradus valstybingumą, buvo nacionalizuotos bažnyčių žemės. Prasidėjus represijoms, Milžinas net vyskupui rašė, kad „dabar reikia atsargumo su pamokslais“. Grėsė net klebonijos atėmimas. Todėl 1941 m. sausį Milžinas prašė vyskupo neiškelti vikaro Petro Jakulevičiaus⁵⁰. Visa Lietuva buvo sukrėsta stalinistų žiaurumų, politinių areštų, trėmimų.

1941 m. birželio 23 d. po pietų pro Onuškę link Rūdiškių nudundėjo pirmieji nacių kariai. Pro Onuškę bandant prasiveržti atsilikusiems raudonarmiečių daliniams įvyko mūšis. Nuo sprogsio sunkvežimio su degalų cisterna užsidedė miestelis, sviediniai sproginėjo ir šventoriuje. Miestelis degė visą naktį, o klebonijos ir jos ūkinių pastatų liepsnos nepasiekė, žmonės sustabdė ugnies plitimą ta kryptimi. Tik tai sudegė parapijos namai su sale susirinkimams ir kultūriniais renginiams. Bažnyčia irgi beveik nenukentėjo. Miestelyje sudegė apie 30 kiemų. Nacių valdymo metais kun. N. Švogžlys prie šventoriaus pastatė tremtiniams kryžių su ištremtųjų

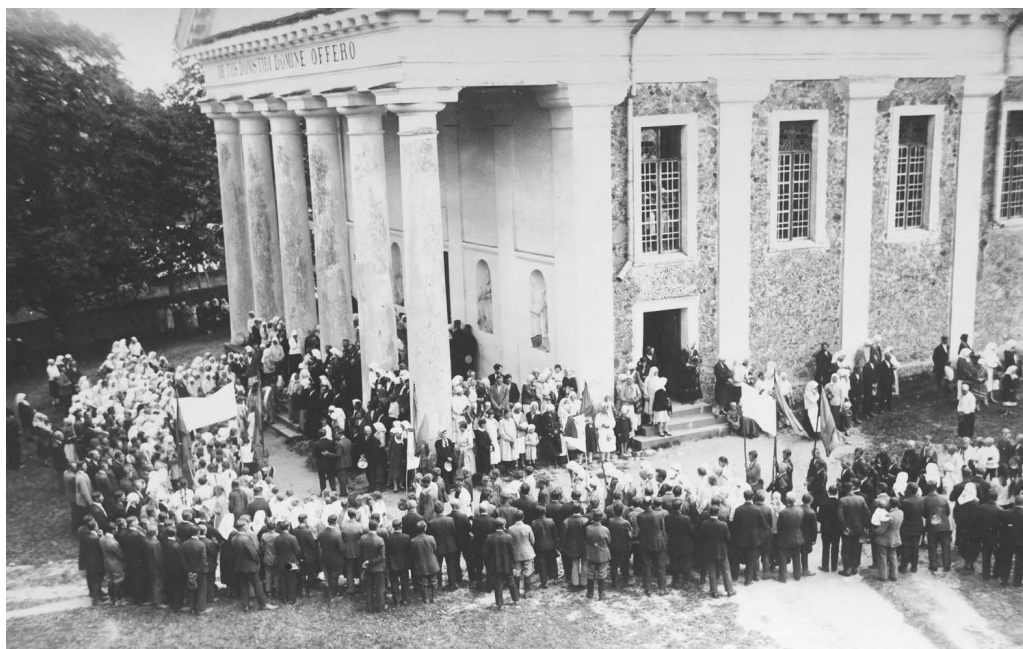
Kun. Nikodemas
Švogžlys-Milžinas
Onuškyje. 1953 m.
Iš J. Laurinavičiaus
asmeninio archyvo

⁴⁷1936 m. susirašinėjimas dėl Onuškio bažnyčios remonto, *ten pat*; Išvyko parapijos priedelius, *Ūkininkas-Vyrų žygiai*, 1938, kovo 24, nr. 13, p. 6.

⁴⁸1939 07 07 kun. N. Švogžlio pranešimas vyskupui, KVKA; Onuškis. Rodo nemokamai kiną, *XX amžius*, 1940, sausio 11, nr. 8, p. 11.

⁴⁹Iš čia neišgrauš, http://www.respublika.lt/lt/naujienos/kultura/portretai/is_cia_neisgraus_skirta_dailininkui_dievidirbiui_jgregoraviciui/.print.1

⁵⁰1941 01 12 kun. N. Švogžlio raštas vyskupui, KVKA.

Atlaidai Onušio bažnyčioje. 1939 m. Iš Algimanto Jono Naudžiūno asmeninio archyvo

iš Onušio valsčiaus pavardėmis. Milžinas aktyviai dalyvavo lietuviškoje kultūrinėje veikloje, bendradarbiavo spaudoje. 1943 m. pradžioje Švietimo valdyba kun. N. Švogžlį paskyrė Kultūros paminklų apsaugos įstaigos įgaliotiniu Trakų apskrščiai⁵¹.

Bažnyčia 1944–2014 metais. 1944 m. liepos 15 d. Onuškyje be kovos pasirodė raudonarmiečiai. Iki jiems atvykstant, Milžinas nupjovė tremtiniams pastatytą kryžių, tačiau tai negelbėjo. Netrukus šnipinėti Milžiną užverbuotas Onušio vargonininkas ir dar vienas agentas. Dar 1944 m. gauta sankcija kun. N. Švogžlio areštui. 1944 m. pabaigoje Milžinas buvo suimtas, bet netrukus paleistas⁵². Jis puikiai suprato, kad ir toliau bus nuolat sekamas, todėl reikėjo išminties ir atsargumo, nes agentams buvo leidžiamos įvairios provokacijos.

1948 m. rugsėjo mėn. įvyko vadinamoji Onušio religinės bendruomenės registracija. Tai reiškė, kad bažnyčios, klebonijos ir kitas parapijos turtas nacionalizuojamas. Tiesa, nacionalizuotose registruotose bažnyčiose leistos pamaldos. Vietos stalinistai atėmė iš parapijos ne tik kleboniją, bet ir prieglaudą (špitolę), kitus pastatus. Faktiškai prieglaudos turėjo būti paliekamos registruotoms religinėms bendruomenėms. Retas Lietuvoje dalykas: klebonas apsigyveno zakristijoje, o bažnyčios tarnai varpinėje. 1953 m. Milžinas prašė Kaišiadorių ir dar dviejų vyskupijų valdytojo Juozapo Stankevičiaus rūpintis, kad parapijai būtų grąžinta atimta prieglauda⁵³. Tačiau buities pagerėjimo nebesulaukė. Išgyvenęs 5 metus mažutėje, tamsioje zakristijoje, kur žiemomis būdavo ypač šalta ir drėgna, 1953 m. pabaigoje Milžinas išvyko į

⁵¹ Onušis, *Naujoji Lietuva*, 1943, nr. 11.

⁵² 1944 12 ir 1945 08 Trakų apskr. sovietinio saugumo ataskaitos, *Lietuvos ypatingasis archyvas (LYA)*, f. K-1, ap. 3, b. 4/13, t. 1, l. 225, t. 2, l. 170 (pagal seną aprašą).

⁵³ 1953 09 01 kun. N. Švogžlio raštas Kaišiadorių vyskupijos valdytojui, Onušio bažnyčios byla nuo 1921 m., KVKA.

Kauną – naują paskyrimo vietą. Rodos, kad jo įpėdinis butą išsinuomojo. Po 1953 m. prieglaudos pastatas gražintas, suremontuotame galėjo gyventi klebonai ir bažnyčios tarnai.

Į ilgai neremontuotos Onušio bažnyčios būklę 1960 m. atkreipė dėmesį Kaišiadorių vyskupijos valdytojas kan. Juozapas Meidus. Jis įpareigojo kleboną atlikti šiuos taisymo ir tvarkymo darbus: 1. Skubiai sutvarkyti stogo lietvamzdžius. 2. Sutvarkyti bažnyčios mūro karnizus ir neleisti jiems toliau irti. Jeigu virš karnizų kiauras stogas, sutvarkyti ir jį. 3. Perdažyti bažnyčios išorę ir sutvarkyti apirusius pamatus. 4. Sutvarkyti šventoriaus vartus ir stulpus. 5. Kur kiauri stulpų stogeliai, apdengti juos skarda. 6. Išlyginti bažnyčioje vietomis kiauras ir įlinkusias grindis. 7. Pageidautina, susitarus su menininkais, restauruoti bažnyčios frontono nišose esančias keturias šv. apaštalų Mato, Morkaus, Luko ir Jono skulptūras. Nesant galimybės restauruoti, pastatyti naujas, nesunaikinti senųjų kaip meno paminklų. 8. Įstiklinti bažnyčios langus. 9. Sutvarkyti varpinės langus, kad geriau girdėtųsi varpų skambėjimas.

Tai klebonas įpareigotas atlikti per 1960 m. vasarą⁵⁴. Atliktų remonto darbų apyskaitos nepasitaikė aptikti. Visus taisymo darbus vargu ar pavyko atlikti per vieną vasarą. Minėto valdytojo 1962 m. rašte pažymėtina, kad Ryliškių špitolei visa skirta medžiaga perimta kurijos žinion ir perleidžiama Onušio bažnyčios einamajam remontui, taip pat grindims sudėti⁵⁵. Žinoma, kad kun. P. Gerbutavičiaus rūpesčiu vietoj apipuvusių medinių evangelistų skulptūrų bažnyčios frontono nišose pastatytos naujos gipsinės. Šventovės remontu rūpinosi ir 1963 m. klebonu paskirtas kun. Juozapas Jaruševičius. Deja, konkrečių žinių beveik nepavyko aptikti. 1992 m. bažnyčios inventoriuje pažymėta, kad 1968 m. padaryti 32 nauji suolai (klauptos)⁵⁶.

1971 m. kun. J. Jaruševičius mirė. Tikėtina, kad bažnyčios kurį laiką taisyti nereikėjo. 1979 m. balandžio mėn. Onušio klebonu paskirtas kun. Ignatas Kavaliauskas. Tų metų Stakliškių

Kun. N. Švogžlio-Milžino iniciatyva prie šventoriaus pastatytas medinis kryžius tremtiniams su 1941 m. birželio 14 d. ištremtųjų iš Onušio valsčiaus pavardėmis. Iš Dainiaus Kazlauskas asmeninio archyvo

⁵⁴1960 05 Kaišiadorių vyskupijos valdytojo įpareigojimas Onušio klebonui, *ten pat*.

⁵⁵1962 05 09 Kaišiadorių vyskupijos kurijos pranešimas, *ten pat*.

⁵⁶1992 m. Onušio bažnyčios inventoriūs, *ten pat*.

dekano Onušio bažnyčios vizitacijos akte rašoma, kad bažnyčios būklė gera, šventovė švariai ir pavyzdingai prižiūrima. Vargonai buvo 15 balsų, juos reikėjo taisyti. Pažymėta gausa liturginių rūbų⁵⁷.

Rodos, kad 1984 m. klebono I. Kavaliausko rūpesčiu buvo atnaujintas Onušio bažnyčios vidus, tačiau detalesnių žinių apie šį ir kitus taisymus nepasitaikė aptikti.

Jau minėtame 1992 m. inventoriuje nenurodyta, kad bažnyčiai būtų reikalingas koks nors taisymas. 1988 m. jos stogas perdažytas aliuminio bronzos dažais. Viduje 4 altoriai. Didžiojo altoriaus viršuje buvo didelis medinis kryžius su Nukryžiuotojo figūra. Kryžiaus šonuose – du dideli angelai. Tabernakulis medinis, jo viršuje Apokalipsės knyga su Avinėliu. Altoriaus šonuose dvi didelės šv. apaštalų Jokūbo ir Pilypo statulos. Altorius apstatytas didelėmis pasidabruotomis žvakidėmis, ant jų metaliniai šviestuvai su elektros lemputėmis. Mensa mūrinė, papuošta antipedijumi, kurio viduryje taurės su kryžiumi emblema.

Švč. Mergelės Marijos šoniniame altoriuje buvo šv. Antano ir šv. Jurgio paveikslai. Altorius apstatytas masyviomis žvakidėmis.

Švč. Jėzaus Širdies altoriuje buvo Švč. Trejybės ir Šv. Dvasios paveikslai, centre – Jėzaus statula. Altoriuje pasidabruotos žvakidės.

Šv. Roko altorius iš medžio.

Ant sienų kabojo Kryžiaus kelio 14 reljefinės gipsatūros paveikslų. Surašyta 5 įvairaus dydžio skulptūros ir 8 paveikslai.

15 balsų elektrifikuoti vargonai ir fisharmonija buvo geri, stovėjo dvi naujos klauisyklos. Surašyta daug liturginių reikmenų, užtiesalų, rūbų⁵⁸.

1993 m. vėl remontuota bažnyčia ir tvarkytas šventorius, kuriame palaidoti parvežti iš Altajaus 1918 m. Nepriklausomybės Akto signataro Donato Malinausko ir jo artimųjų palaikai.

Ruošiantis Onušio bažnyčios 180 metų jubiliejui, 2006 m. buvo parengta jos vidaus ir išorės, taip pat varpinės ir šventoriaus tvarkymo darbų sąmata. Darbų vertė 138 tūkst. litų.

Onušio bažnyčios Didysis altorius. XIX a. tabernakulis, XVII a. drožiniai, XVIII a. trečiojo ketvirčio Nukryžiuotojo skulptūra, XIX a. angelų statulos. Altoriaus centre patalpinta stebuklingo Žemaičių Kalvarijos Marijos atvaizdo kopija. 2010 m. K. Driskiaus nuotr.

⁵⁷ 1979 10 25 Stakliškių dekanato aktas, *ten pat.*

⁵⁸ 1992 m. Onušio bažnyčios inventorių, *ten pat.*

Šv. apaštalo Pilypo statula Didžiajame altoriuje. 2010 m. K. Driskiaus nuotr.

Šv. apaštalo Jokūbo statula Didžiajame altoriuje. 2010 m. K. Driskiaus nuotr.

Onuškio bažnyčios interjeras ir vargonai. 2010 m. K. Driskiaus nuotr.

Iš parapijiečių aukų galima buvo surinkti vieną kitą tūkstantį litų. Todėl paramos parapija kreipėsi į Lietuvos Vyriausybę, Kultūros paveldo departamentą, savivaldybę.

2007 m. birželio 20 d. Onuškio parapiją perėmė paskirtas naujas klebonas kun. Algimantas Gaidukevičius. Jis toliau rūpinosi atnaujinimo darbais artėjančiam jubiliejui. 2007 m. remontuota klebonija, įvestas vandentiekis. Tais metais

Onuškio bažnyčios šventoriuje antkapiniai paminklai čia palaidotiems kunigams, 1918 m. Nepriklausomybės Akto signatarui Donatui Malinauskui ir jo artimiesiems. 2010 m. K. Driskiaus nuotr.

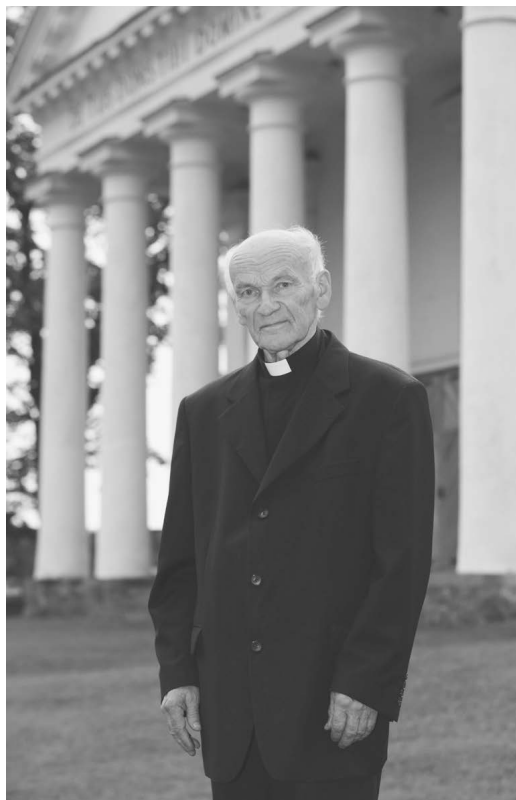
sutvarkytas bažnyčios vidaus apšvietimas, atnaujinti liturginiai rūbai, apskardinti visi bažnyčios karnizai.

Trakų rajono savivaldybė Onuškio bažnyčios remontui ir atnaujinimui 2008–2009 m. skyrė 54 tūkst. litų. 2008 m. bažnyčioje įrengta garso aparatūra, įdėtos naujos bažnyčios durys, sudėti nauji varpinės langai. Senajai klebonijai uždengtas naujas skardos stogas. Suremontuota dalis senosios klebonijos.

2009 m. atnaujinti centriniai šventoriaus vartai, pakeisti naujais bažnyčios langai. Šventoriuje pastatyta Švč. Mergelės Marijos skulptūra (autorius Juozas Lebednykas)⁵⁹.

Bažnyčios jubiliejaus iškilmės įvyko 2009 m. per Šv. Roko atlaidus. Dalyvavo Kaišiadorių vyskupas Juozapas Matulaitis, generalinis vikaras kun. teologijos daktaras Algirdas Jurevičius, atvyko kaimyninių parapijų kunigų, valdžios atstovų. Pasveikintas 55 metų kunigystės jubiliejų švenčiantis kun. Ignatas Kavaliauskas. Po pamaldų vyko koncertas⁶⁰.

Pagal reikalą ir išgales Onuškio bažnyčia tvarkoma ir toliau. 2010 m. įsigyti ir sumontuoti nauji šviestuvai, o kai kurie senieji atnaujinti. 2011 m. sudėti nauji zakristijos langai, atnaujin-

Kun. Ignatas Kavaliauskas. 2010 m. K. Driskiaus nuotr.

⁵⁹ 2009 08 09 Onuškio klebono pranešimas vyskupui, *ten pat.*

⁶⁰ Paminėtas Onuškio bažnyčios 180-asis jubiliejus, *Trakų žemė*, 2009, rugpj. 14, nr. 32, p. 1.

Onuškio bažnyčia, šventoriaus tvora ir varpinė. 2010 m. K. Driskiaus nuotr.

tas vitražinis langas, įrengtas šventoriaus ir bažnyčios lauko apšvietimas. 2012 m. šventoriuje išrauti kelmai, pradėta tvarkyti šventoriaus akmenų mūro tvora⁶¹.

Onuškio bažnyčia ir šventoriaus vartai iki 1972 m. paskelbti vietinės reikšmės architektūros paminklais⁶². Aprašytas ir reikšmingesnis Onuškio bažnyčios sakralinis paveldas, paskelbta iliustracijų⁶³.

Galima priminti, kad 2007 m. restauruotas Onuškio bažnyčios ant drobės tapytas paveikslas „Marija su kūdikiu“ (dailininkas nežinomas). Paveikslo spalvos buvo išblukusios. Prieš restauravimą atlikti išsamūs biologiniai ir cheminiai tyrimai. Nustatyta, kad pabalimas – tai ankstyvesnio restauravimo metu užtapyti dažai. Juos pašalinus įvairiais tirpikliais, pasirodė autentiškos spalvos. Ištrupėjęsios tapybos dažų vietos atkurtos restauraciniu gruntu ir retušuotos akvarele. Restauravo pirmos kategorijos tapybos restauratorius Mantas Matuiza⁶⁴.

Vida Mažrimienė nurodė, kad Onuškio ir Žilinių bažnyčiose yra menininkės Leokadijos Belvertaitės tapybos ir skulptūros darbų, tačiau jų konkrečiai neįvardijo⁶⁵.

Šis tas apie Onuškio parapiją. 1744 m. nurodytos šios Onuškio parapijos gyvenvietės: Bytautónys (*Bitowtany*), Dūsmenys (*Duszmiany*), Grúožninkai (*Groźniki*), Gruožninkėliai (*Groźnokiele*), Gumbronys (*Gumbronas*), Ōnuškis (*Anuszyski*), Panóšiškės (*Panuszyszki*), Sámnninkai (*Samniki*), Samninkėliai (*Samnikiele*), Žùklįjai (*Zukleie*)⁶⁶. Skliaustuose nurodyta originalo rašyba.

Vėliau parapijos ribos keitėsi. Dusmenys buvo prijungti prie Pivašiūnų parapijos. Vilniaus vyskupas Ignotas Masalskis norėjo parengti ir išleisti Vilniaus vyskupijos žemėlapi. Tam reikalui pagal parengtą instrukciją 1784 m. buvo aprašytos parapijos. Nurodytos parapijų gyvenvietės, į kurią pusę ir koku atstumu nutolusios nuo bažnyčios, aprašytos parapijų ribos, paminėti

⁶¹ 2013 10 13 Onuškio klebono pranešimas Kaišiadorių vyskupui, Onuškio bažnyčios byla nuo 1921 m., KVKA.

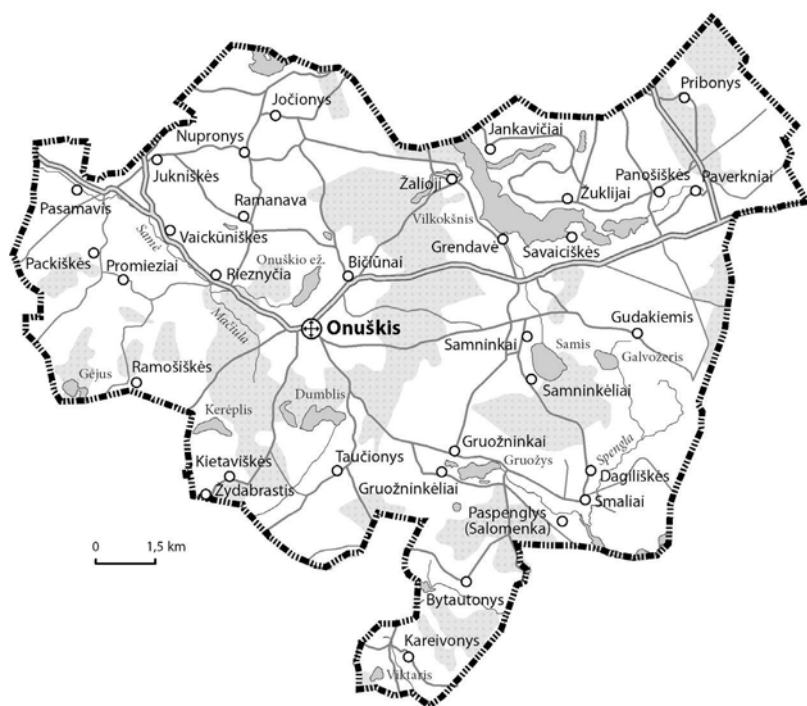
⁶² Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas, Vilnius, 1973, p. 422.

⁶³ Elektrėnų dekanato sakralinis paveldas, Vilnius, 2008, p. 144–147.

⁶⁴ <http://www.ldm.lt/Parodos/Muziejusirpataliniai/Nezinomas.htm>

⁶⁵ Mažrimienė V. Karalienė molio bateliais, arba savimonės teigimas ir mentaliteto įtvirtinimas L. Belvertaitės kūryboje, *Lietuvos muziejai*, 2004, nr. 1.

⁶⁶ *Synodus dioeceseana Vilmensis... A. D. 1744...*, Vilnae, [1744], p. 87.

Onuškio parapijos žemėlapis. 1830 m. Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“ kartografė Aira Dubikaltienė

artimiausi miesteliai, surašyti per parapiją einantys reikšmingi vieškeliai ir vietiniai keliai, ežerai, malūnai. 1784 m. nurodytos šios gyvenvietės: Onuškis (*Anuszyszki*), bažnyčia, Chominskių dvaras, kaimas; Bičiūnai (*Biciuny*), Onuškio dvaro kaimas; Bytautony (*Bitowtany*), Ciškevičių dvaras ir kaimas; Gīnakiemis (*Ginakienice*), Pažaislio kamaldulių kaimas; Grendavė (*Grandowo*), Onuškio dvaro kaimas; Jūrgionys (*Jurewicze*), bajorkaimis; Konovališkės (*Konowaliszki*), Valkiniūkų seniūnijos kaimas prie Vilkokšnio ežero ir smuklė prie kelio į Vilnių; Leipunkai (*Leypunki*), Pažaislio kamaldulių kaimas; Panošiškės (*Panuszyszki*), Valkininkų seniūnijos palivarkas ir kaimas; Samninkai (*Samniki*), Eidziatavičiaus kaimas; Samninkėliai (*Samnikiele*), Onuškio dvaro kaimas; Savaitiškės (*Sawaszyszki*), bajorkaimis prie Vilkokšnio ežero; Semėniškės (*Siemieniszki*), Onuškio dvaro smuklė prie kelio į Vilnių; Smaliai (*Smoluki*), Onuškio dvaro kaimas; Skorobogatiškės (*Skorobohaciszki*), Vaickūniškių palivarko išnuomotas vienkiemis; Taučionys (*Towczany*), Onuškio dvaro kaimas; Tribonys (*Trybańce*), Valkininkų seniūnijos kaimas; Vaickūniškės (*Woyckuniszki*), Kšivoblockių palivarkas ir smuklė prie kelio į Karaliūčių; Žuklijai (*Żukleie*), Valkininkų seniūnijos kaimas⁶⁷.

1808 m. Onuškio parapijos nurodyti 1 302 gyventojai katalikai⁶⁸.

1825 m. įsteigus Dusmenų parapiją, iš Onuškio jai atiteko Gīnakiemio ir Leipunkų kaimai.

1830 ir 1841 m. Onuškio parapijos gyventojų statistika matyti 1 lentelėje⁶⁹.

⁶⁷ 1784 m. Onuškio parapijos aprašymas, LVIA, f. SA-19248, p. 1-3.

⁶⁸ 1808 m. Onuškio klebono raštas Vilniaus universitetui, VUB RS, f. KC-561, l. 90.

⁶⁹ Lentelė sudaryta iš 1830 ir 1841 m. vizitacijų dokumentų, LVIA, f. 394, ap. 1, b. 4093, l. 11-113, b. 1596, l. 6.

1 lentelė
1830 ir 1841 metų Onušio parapijos gyventojų statistika

Eil. nr.	Gyvenvietės pobūdis	Gyvenvietės pavadinimas	1830 m.		1841 m.	
			kiemų	gyventojų	kiemų	gyventojų
1.	Dvaras	Gudakiemis (<i>Gudakiemie</i>)	1	16	1	15
2.	Dvaras	Jukniškės (<i>Juchniszki</i>)	1	35	1	30
3.	Dvaras	Kareivonys (<i>Koreywany</i>)	1	13	1	8
4.	Dvaras	Onuškis (<i>Hanuszyszki</i>)	1	18	1	27
5.	Dvaras	Panošiškės (<i>Panaszyszki</i>)	1	5	1	5
6.	Dvaras	Ramanava (<i>Romanowo</i>)	1	15	1	13
7.	Dvaras	Vaickūniškės (<i>Woyckuniszki</i>)	1	8	1	13
8.	Miestelis	Onuškis (<i>Hanuszyszki</i>)	7	78	18	139
9.	Kaimas	Bičiūnai (<i>Biciuny</i>)	10	57	10	108
10.	Kaimas	Bytautonys (<i>Bitowtany</i>)	3	21	3	26
11.	Kaimas	Grendavė (<i>Grandowo</i>)	12	66	14	127
12.	Kaimas	Gruožninkai (<i>Grozniki</i>)	11	77	17	126
13.	Kaimas	Gruožninkėliai (<i>Groznikiele</i>)	6	36	6	68
14.	Kaimas	Gudakiemis (<i>Gudakiemie</i>)	7	47	8	83
15.	Kaimas	Jočionys (<i>Jaczanie</i>)	7	49	9	135
16.	Kaimas	Kareivonys (<i>Koreywany</i>)	6	42	6	60
17.	Kaimas	Konovališkės (<i>Konowaliszki</i>)	4	24	4	30
18.	Bajorkaimis	Nupronys (<i>Nuprany</i>)	7	46	7	85
19.	Kaimas	Panošiškės (<i>Panaszyszki</i>)	12	78	12	106
20.	Bajorkaimis	Pasamavis (<i>Pasamawia</i>)	9	63	15	184
21.	Užėžis	Paverkniai (<i>Powierchnie</i>)	2	18	2	16
22.	Užėžis	Pribonys (<i>Prebance</i>)	3	28	3	15
23.	Užėžis	Promieziai (<i>Promiezie</i>)	2	18	2	15
24.	Kaimas	Ramanava (<i>Romanowo</i>)	6	42	6	61
25.	Užėžis	Ramošiškės (<i>Romaszyszki</i>)	–	–	3	37
26.	Kaimas	Samninkai (<i>Samniki</i>)	11	64	14	131
27.	Užėžis	Samninkėliai (<i>Samnikiele</i>)	2	16	2	17
28.	Užėžis	Savaitiškės (<i>Sawaciszki</i>)	2	21	2	26
29.	Kaimas	Smaliai (<i>Smałuki</i>)	7	49	4	35
30.	Kaimas	Taučionys (<i>Towczany</i>)	10	71	10	150
31.	Kaimas	Vaickūniškės	2	16	2	21
32.	Užėžis	Žalioji (<i>Zielona</i>)	2	18	3	33
33.	Kaimas	Žuklijai (<i>Zukleie</i>)	12	73	12	93
		Iš viso	162	1 228	201	2 038
Gyvenvietės, 1835 01 prijungtos prie Onušio iš panaikintos Aukštadvario parapijos						
1.	Dvaras	Grinkava (<i>Hrynkow</i>)			1	46
2.	Dvaras	Kataliaučizna (<i>Kotolawszczyzna</i>)			1	10
3.	Palivarkas	Pakalninkai (<i>Pokolniki</i>)			1	6
4.	Dvaras	Peteriškės (<i>Peteryszki</i>)			1	8
5.	Dvaras	Tolkiškės (<i>Talkowa</i>)			1	7
6.	Dvaras	Vladislava (<i>Władysławow</i>)			1	8

(tęsinys)

Eil. nr.	Gyvenvietės pobūdis	Gyvenvietės pavadinimas	1830 m.		1841 m.	
			kiemu	gyventojų	kiemu	gyventojų
7.	Palivarkas	Žakaičiai (<i>Zakajcie</i>)			2	22
8.	Kaimas	Babrauninkai (<i>Bobrowniki</i>)			7	51
9.	Kaimas	Derionys (<i>Daranie</i>)			4	43
10.	Užežis	Grūzdas (<i>Hruzda</i>)			1	4
11.	Užežis	Gudašiai (<i>Gudaszy</i>)			1	18
12.	Kaimas	Gudžionys (<i>Gudziance</i>)			8	74
13.	Kaimas	Jankovicai (<i>Jankowice</i>)			2	17
14.	Kaimas	Lausgeniai (<i>Lowzgiany</i>)			6	64
15.	Kaimas	Nekrašiškės (<i>Nikraszyszki</i>)			2	23
16.	Kaimas	Nevaršonys (<i>Noworszany</i>)			3	21
17.	Kaimas	Nikronys (<i>Nikrany</i>)			7	60
18.	Kaimas	Pakalninkai (<i>Pokolniki</i>)			5	59
19.	Kaimas	Peteriškės (<i>Peteryszki</i>)			1	11
20.	Kaimas	Ravai (<i>Rowiny</i>)			4	24
21.	Užežis	Slabada (<i>Stoboda</i>)			1	8
22.	Užežis	Strėvininkai (<i>Strawieniszki</i>)			1	17
23.	Užežis	Svainionys (<i>Swoyniany</i>)			2	14
24.	Užežis	Šemelionys (<i>Szemelany</i>)			2	15
25.	Kaimas	Tolkiškės (<i>Talkowa</i>)			8	93
26.	Kaimas	Totoriškės (<i>Tataryszki</i>)			9	105
27.	Kaimas	Zabarauskai (<i>Zaborowka</i>)			6	55
Iš viso prijungta					88	883
Iš viso parapijoje 1841 m.					289	2 921

Nuo 1860 m. Vilniaus vyskupijos kunigų kalendoriuose nurodomas ir parapijos gyventojų katalikų skaičius. Klebonai turėjo puikias galimybes pateikti tiksliai žinias, tačiau pasitaikydavo ir aplaidumo. Kartais kelerius metus paeiliui būdavo pateikiamas toks pat parapijiečių skaičius. Įvairių metų gyventojų katalikų skaičius pateikiamas antroje lentelėje.

2 lentelė

Onušio parapijos gyventojų katalikų statistika 1860–1939 metais

Metai	Gyventojų skaičius	Metai	Gyventojų skaičius
1860	3 976	1900	7 084
1870	4 722	1910	3 740
1880	5 550	1926	4 311
1890	5 668	1939	5 600

1910 m. gyventojų sumažėjo todėl, kad 1908 m. vėl buvo įsteigta Aukštadvario parapija ir jai gražintos anksčiau priklausiusios gyvenvietės. 1924 m. įsteigta Žilinių parapijai iš Onušio parapijos priskirti tiksliai Karėivonys. 1940 m. naujai Vytautavos parapijai iš Onušio parapijos priskirta 12 gyvenviečių.

Nors esamu plotu Onušio parapija yra nemaža, tačiau nykstant kaimams gyventojų joje vis mažėja. Pastaraisiais metais parapijoje, kaip ir visoje Lietuvoje, kasmet būna kur kas daugiau laidotuvių negu krikštynų. 2013 m. parapijoje buvo apie 1 600 gyventojų.

Parapijos klebonai ir kiti kunigai. Sužinoti Onuškyje gyvenusius kunigus iki XIX a. yra keblu, reikia peržiūrėti daug įvairių dokumentų. Jau minėta, kad Onušio bažnyčia neturėjo reikiamos fundacijos, kleboną išlaikė dvaras. Todėl net XIX a. pirmojoje pusėje Onušio klebonai dažnai keitėsi. Anksčiau minėta, kad XVII a. antroje pusėje Onušio parapiją kurį laiką aptarnavo Aukštadvario vienuoliai dominikonai. Kadangi XVII–XVIII a. Onuškyje dirbusius kunigus surasti dokumentuose nėra paprasta (dauguma jų neišliko), mėginta ieškoti ir krikšto metrikų įrašuose. Onušio bažnyčios archyve yra nuo 1670 m. išlikusių tos parapijos krikšto metrikų įrašų, tačiau visuose juose kūdikius krikštiję kunigai nenurodyti. Onušio parapijos krikšto, mirties ir santuokų įrašų nuorašų nuo 1739 m. yra ir Lietuvos valstybės istorijos archyve. Kunigai krikšto įrašuose pradėti žymėti nuo 1748 m. Nuo 1810 m. Lietuvos bibliotekose yra Vilniaus vyskupijos dvasininkams skirtų kalendorių (*Directorium horarum canonicarum ... pro dioecesi Vilnensi*). Juose iš pradžių abėcėlės tvarka spausdindavo kunigų sąrašus su nurodytomis pareigomis ir tarnybos vietomis. Vėliau, be minėtų sąrašų, būdavo dekanatais pateikiamos ir bažnyčios, ir prie jų esantys kunigai. Jau XIX a. pradžioje būdavo surašomi kunigų tarnybos lapai, sudaromos kunigų asmens bylos, tačiau visa tai nėra paprasta atsirinkti. Keblu susirasti žinių apie kunigus ir 1940–1981 m. laikotarpiu, kada nebuvo leidžiami katalikų kalendoriai (žinynai). Apie Kaišiadorių vyskupijoje dirbusius ir 1921–1995 m. mirusius kunigus yra atskira knyga, kuo negali pasigirti jokia kita Lietuvos vyskupija (Prel. Kiškis S. *Kristaus pašauktieji, Kaišiadorys*, 1996).

Čia pateikiami sužinoti Onuškyje dirbę kunigai, o nuo XIX a. pradžios ir jų biogramos.

1534 m. minimas Onušio klebonas **Mikalojus** ir altaris **Petras**.

Документы Московского архива министерства юстиции, Москва, 1897, т. 1, с. 70–71.

Kun. Algimantas Gaidukevičius su bažnyčios choristais. 2010 m. K. Driskiaus nuotr.

1744–1747 m. Onušio metrikų įrašų nėra. Gal parapijoje tada kunigo nebuvo.

1748–1756 m. Onušio parapiją aptarnavo vienuoliai bernardinai, 1757–1760 m. – vienuoliai dominikonai, o 1761–1775 m. – vienuoliai reguliniai kanauninkai.

1739–1797 m. Onušio parapijos metrikų nuorašų knyga, LVIA, f. 669, ap. 1, b. 60.

1775–1788 m. Onušio klebonu dirbo kun. **Jonas Motiejus Žolankovskis** (*Żołądkowski*). Jis 1784 m. aprašė parapiją.

Ten pat; LVIA, f. SA–19248, p. 8.

1790–1802 07 klebonavo kun. **Juozapas Šaulauskas** (*Szawłowski*). Gimė apie 1753 m., kilęs iš Žemaitijos. Mokėsi Žemaičių ir Vilniaus misio-nierių kunigų seminarijose. Kunigu išventintas 1785 m. 1809–1813 m. buvo Nemajūnų klebonu, ten mirė 1813 m.

Directorium horarum canonicarum... pro dioecesi Vilnensi 1810–1814; VUB RS, f. 57, 253–287, l. 2.

1802 07–1804 07 Onušio kleboną laikinai pavadavo įvairūs kunigai, daugiausia Aukštadvario dominikonai.

1802–1818 m. Onušio parapijos metrikų nuorašai, LVIA, f. 604, ap. 10, b. 190.

1804 07–1816 05 klebonu buvo kun. **Mikalojus Baikauskas** (*Baykowski*). Gimė apie 1771 m. Kunigu išventintas apie 1801 m. Pirmosios tarnybos vietos nežinomos. Išvykęs iš Onušio kurį laiką buvo be pareigų. 1818–1826 m. dirbo Lāpių filijos kuratu, o 1826–1829 m. – Gegužinės vikaru. 1829 m. paskirtas Bābtų vikaru, nuo 1833 m. ten liko klebonu ir eidamas šias pareigas mirė 1839 08 11 (23).

Directorium horarum canonicarum... pro dioecesi Vilnensi 1810–1840.

1816 05–1816 10 parapiją aptarnavo Senūjų Trākų vienuoliai benediktinai.

1816 10–1821 m. Onušio parapiją administravo kun. **Rapolas Lasevičius** (*Lassewicz*). Gimė apie 1773 m., gal Žemaitijoje. Nuo 1780 m. mokėsi Kražių mokykloje. Rodos, kad 1794–1798 m. studijavo Vilniaus universitete. Kunigu išventintas 1798 m. Paskirtas vikaru, nuo 1804 m. kurį laiką dirbo Vilniaus vyskupijos kurijos sekretoriumi, vėliau Liskovo klebonu, iš kur perkeltas į Onuškę. 1821–1825 m. buvo Giedračių klebono pavaduotoju. 1825 paskirtas Stakliškių klebonu, eidamas šias pareigas mirė 1833 05 26 (06 07).

Directorium horarum canonicarum... pro dioecesi Vilnensi 1810–1833; 1820 m. Onušio bažnyčios vizitacija, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4019, l. 540.

1821–1824 m. Onušio administratoriumi buvo kun. **Jurgis Žementauskas** (*Zementowski, Żementowski*). Gimė apie 1792 m. Kunigu išventintas 1818 m. ir paskiras vikaru į Melagėnus, 1820 m. toms pat pareigoms perkeltas į Nemajūnus. Iš Onušio paskirtas Pėrvalko filijos kuratu, 1828 m. buvo Ālovės kuratas, 1829 m. – Daūgų vikaras. 1830–1833 m. – vikaras Nemajūnuose. 1833 m. išvyko į Kauno

dekanatą. Tolesnis jo likimas nežinomas. Nuo 1834 m. tarp Vilniaus vyskupijos kunigų nebeminimas, jo nėra ir mirusių kunigų sąrašė.

Directorium horarum canonicarum... pro dioecesi Vilnensi 1810–1835.

1824–1825 m. Onušio administratoriumi dirbo kun. **Andrius Vrublevskis** (*Wróblewski*). Gimė apie 1776 m. Kunigu išventintas apie 1800 m. Nežinia, kodėl jis iki 1823 m. tarp Vilniaus vyskupijos kunigų nenurodomas. Gal perėjo iš kitos vyskupijos. Iš Onušio 1825 m. paskirtas Bezdzežo (Kobрино dekanatas) klebonu. 1826–1828 m. klebonavo Kamajuosė, 1828 m. paskirtas Strūnáičio administratoriumi. Nuo 1831 m. jo nebėra Vilniaus vyskupijos kunigų sąrašuose, tačiau nenurodytas ir tarp mirusių.

Directorium horarum canonicarum... pro dioecesi Vilnensi 1810–1833.

1825–1827 m. klebonavo kun. **Stanislovas Giržadas** (*Gieržod*). Gimė apie 1782 m., kun. išventintas apie 1809 m., tačiau Vilniaus vyskupijos kunigų kalendoriuose pasirodė tik tai nuo 1821 m., kai jau buvo 13 metų kunigavęs. 1820–1822 m. buvo Alytaūs vikaru, 1822–1825 m. – Butrimonių kuratu. Iš Onušio 1827 m. perkeltas į Darsūniškį vikaru. 1829 m. susirgo ir išvyko į Kauno dekanatą. Mirė 1831 05 02 (14).

Directorium horarum canonicarum... pro dioecesi Vilnensi 1810–1832.

1827 06–1831 m. Onušio administratoriumi buvo kun. **Justinas Sperskis** (*Sperski*). Gimė apie 1798 m. 1815–1820 m. mokėsi Troškūnų mokykloje. 1820–1823 m. – Vilniaus kunigų seminarijoje. Paskirtas vikaru į Daugėliški, vėliau – į Melagėnus, 1825–1826 m. tas pačias pareigas ėjo Kernavėjė, o 1826–1827 m. buvo administratorius Šešuoliuose. 1831 m. paskirtas Vandžiogalos klebonu, šias pareigas ėjo ir nuo 1850 m., kai Vandžiógala buvo priskirta Žemaičių vyskupijai. Mirė 1861 12 18 (30) Vandžiógaloje.

Directorium horarum canonicarum ... pro dioecesi Vilnensi 1824–1862; 1828 ir 1830 m. Onušio bažnyčios vizitacijos, LVIA, f. 604, ap. 3, b. 1639, l. 136; f. 694, ap. 1, b. 4093, l. 120.

1832 08–1833 m. parapiją administravo kun. **Mikalojus Boguslavskis** (*Bogusławski*), teologijos kandidatas. Kilęs iš Gařdino gubernijos dvarininkų. Gimė apie 1806 m. Iki 1824 m. mokėsi Balstogės gimnazijoje. 1825 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją, kunigu išventintas 1829 m. Paskirtas vikaru į Slánimo dekanatą. 1831 m. jau buvo Naugardūko administratorius, iš ten atkeltas į Onuški. 1833 m. gyveno Vilniuje prie Šv. Jonų bažnyčios kaip mansionarijus. 1834–1837 m. buvo Naugarduko klebonas ir bajorų mokyklos kapelionas. Gal pablogėjus sveikatai, 1837 m. nurodytas Vilniuje be pareigų. Vėliau tarp Vilniaus vyskupijos kunigų jo nebėra, tačiau tarp mirusių irgi nepažymėtas.

Directorium horarum canonicarum... pro dioecesi Vilnensi 1830–1840; LVIA, f. 694, ap. 2, b. 411, l. 19 (1831 m. kunigų tarnybos žinios).

1833–1835 m. administratoriaus pareigas ėjo vienuolis dominikonas kun. **Vincentas Kochanskis** (*Kochański*). Jo biografinių duomenų nepasitaikė aptikti. Pasiprašė vyskupo jį iš Onušio iškelti, 1835 m. paskirtas Varėnės filijos kuratu. Buvo įpareigotas talkininkauti ir Onušio parapijai, 1841 m. vyskupas reikalavo persikelti į Onuški,

tačiau jis prašė palikti Varėnoję. Rodos, kad nuo 1842 m. vėl gyveno vienuolyne.

Onuškio bažnyčios byla iki 1920 m., KVKA; *Directorium horarum ... 1832–1842.*

1835–1836 04 parapiją administravo kun. **Petras Kaminskis** (*Kamiński*), teologijos magistras. Gimė apie 1807 m. Kunigu išventintas apie 1831 m. ir paskirtas vikaru į Aljūtų, iš kur perkeltas į Onuškį. 1836–1837 m. buvo Vilniaus šv. Jonų bažnyčios klebono pavaduotojas ir Vilniaus miesto dekanato dekanas. 1837–1840 m. – Naugarduko klebonas ir dekanas, o 1840–1842 m. – vyskupo kapelionas. 1842–1845 m. – Divinos, 1845–1848 m. – Braševičių klebonas ir 1842–1848 m. – Kobrino dekanas. 1848–1852 m. klebonavo Daūguose, nuo 1853 m. – Pivašiūnuose, kur mirė 1859 m.

Directorium horarum canonicarum... pro dioecesi Vilnensi 1832–1860.

1836 04–1837 05 Onuškio parapijos administratoriaus pareigas ėjo kun. **Gabrielius Vilčevskis** (*Wilczewski*), regulinių kanauninkų vienuolis. Gimė apie 1787 m., kun. išventintas apie 1818 m. 1832 m. panaikinus visus regulinių kanauninkų vienuolynus, apie 1834 m. paskirtas Lūšniāvos (Breslaujės dekanatas) klebonu, iš ten atvyko į Onuškį. Nesutarė su Onuškio dvaro savininku. 1838–1841 m. buvo Perlojės, 1841–1844 m. – Butrimonių kuratas, o apie 1844–1847 m. – Dilių koplyčios kapelionas. 1847 m. gyveno Vilniuje, vienuolyne, 1848 m. nurodomas Skudutiškio kuratu, o 1849 m. – Vandžiogalos vikaru. Nuo 1850 m. nebenurodomas tarp Vilniaus vyskupijos kunigų, nepažymėtas ir tarp mirusių.

Directorium horarum canonicarum... pro dioecesi Vilnensi 1834–1851.

1837 05–1841 m. Onuškio parapiją administravo kun. **Jonas Jankauskas** (*Jankowski*). Gimė apie 1801 m. Kunigu išventintas apie 1830 m. Pirmos jo tarnybos vietos nežinomos. 1834 m. buvo Drūkšių, 1835 m. – Melagėnų, 1836 m. – Karkažiškių vikaras, o 1837–1838 m. – Balingrado kuratas. 1841–1864 m. dirbo Užuguosčio klebonu. 1864 m. caro valdžia jam skyrė 300 rublių administracinę baudą. Matyt, valdžiai reikalaujant 1864 m. perkeltas Nedingės administratoriumi, o 1865 m. uždarytas į vienuolyną Vilniuje. 1866 m. buvo Vỹšniavo, vėliau – Vijos vikaru. Matyt, pablogėjus sveikatai, apie 1870 m. apsigyveno Vilniaus karmelitų vienuolyne, vėliau persikėlė pas gimines į Merkinės dekanatą. Mirė 1873 01 05 (17).

Kubicki P. *Bojownicy kapłani*, Sandomierz, cz. 2, t. 2, 1936, s. 332; *Directorium horarum... 1834–1874.*

1841–1849 m. Onuškio administratoriumi dirbo kun. **Salvatoras Vaitkevičius** (*Woytkiewicz*), vienuolis pranciškonas. Gimė apie 1804 m. Kunigu išventintas apie 1829 m. Dar 1820 m. Troškūnų bernardinų mokykloje dėstė matematiką. Kuriuose vienuolynuose gyveno, nenustatyta. Iš Onuškio 1849 m. perkeltas į Barbōriškes filijos kuratu, eidamas šias pareigas mirė 1861 12 30 (1862 01 01).

Directorium horarum canonicarum... pro dioecesi Vilnensi 1841–1862.

1846 m. Onuškio vikaru nurodytas kun. **Jonas Paškevičius** (*Paszkiewicz*), vienuolis bernardinus. Matyt, kitais metais vėl gyveno

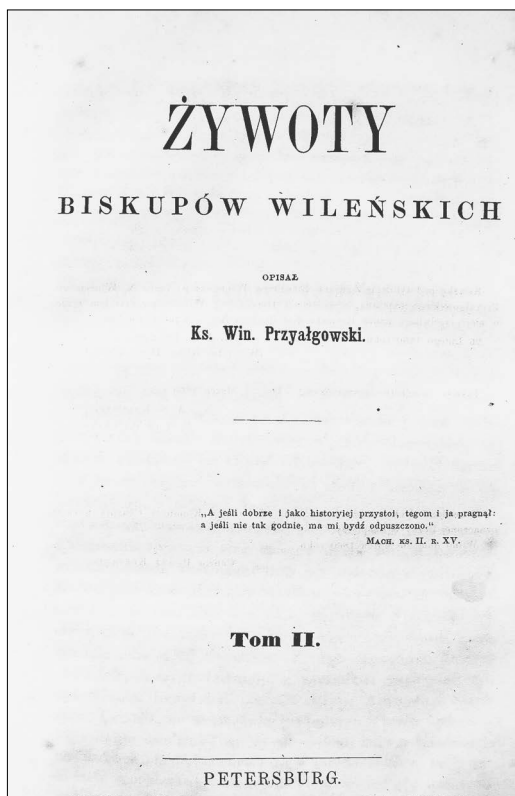
vienuolyne. 1851 m. nurodomas Kuznicos vikaru. Apie jį daugiau žinių nerasta.

Directorium horarum canonicarum... pro dioecesi Vilnensi 1846–1864.

1849–1851 m. Onušio klebonu darbavosi kun. **Vincentas Prialgauskas, Prialgauskis** (*Przyałgowski*), kunigas, istorikas. Gimė 1818 01 19 (31) Šiėnlaukyje (Rasėinių r.). Iki 1838 m. mokėsi Kražių gimnazijoje, o 1841–1844 m. – Vilniaus kunigų seminarijoje. 1844–1848 m. buvo Vilniaus šv. Teresės bažnyčios vikaras, 1848–1851 m. – Onušio parapijos administratorius, 1851–1854 m. – Vilniaus šv. Jonų bažnyčios vikaras ir to miesto gimnazijos kapelionas. 1853 m. dar buvo ir Vilniaus bonifratrų vienuolyno kapelionas. 1854–1857 m. ėjo Balstogės mergaičių instituto kapeliono pareigas. 1857 m. pasiūlyta persikelti į Mogiliovo arkivyskupiją, paskirtas Kronštato katalikų bažnyčios klebonu ir karo kapelionu. 1858 m. Kronštate nurodyta apie 3 900 katalikų, daugiausia kareivių. 1867 m. Daūgpilyje sulaikytas buvęs Kronštato arešto kuopos eilinis Sosnickis. Pas jo motiną Liūblinė padaryta krata. Paaiškėjo, kad minėtas kareivis, būdamas arešto kuopoje, su giminėmis susirašinėjo per Kronštato kleboną. Todėl Kronštato karo gubernatorius pareikalavo pašalinti kun. V. Prialgauską iš užimamų klebono pareigų ir paskirti vikaru vienoje iš didžiarusiškos gubernijos katalikų bažnyčių. 1867 m. perkeltas vikaru į Māskvą prie Šv. Petro ir Povilo bažnyčios. Mirė Maskvoje 1878 04 15 (27). Talkininkavo Motiejui Valančiumi rengiant religines knygas, į lenkų kalbą išvertė iš M. Valančiaus *Žemaičių vyskupystės* skyrių apie Žemaičių katedrą, pridėjo papildymų (liko rankraštyje). Išleido *Vilniaus vyskupų gyvenimus (Żywoty biskupów Wileńskich)*, Petersburg, 1860, t. 1–3.

Biržiška V. *Aleksandrynas*, Vilnius, 1990, t. 3, p. 276–277; Vanagas V. *Lietuvių rašytojų sąvadas*, Vilnius, 1996, p. 85; *Polski słownik biograficzny*, t. 28, s. 72; 1867 06 07 vidaus reikalų ministro raštas Vilniaus generalgubernatoriui, LVIA, f. 78, BS, 1867, b. 1351, l. 1.

1849–1851 m. klebonui talkininkavo vikaras kun. **Bonifacas Pisanka** (*Pisanka*). Gimė apie 1819 m. Baigė Vilniaus kunigų seminariją, kunigu išventintas 1844 m. Paskirtas vikaru į Vidėniškius, 1847 m. perkeltas toms pat pareigoms į Adūtiškį, o 1849 m. – į Senūsius Trakūs, iš kur paskirtas į Onušį. 1851–1858 m. administravo Rūdninkų parapiją. 1858 m. paskirtas Prozorovo (Volkovysko dekanatas) klebonu. Įtartas rėmęs sukilimą ir 1863 05 27 (06 08) suimtas. Kalintas Gardine ir Vilniuje. Tiktai 1865 07 21 (06 02) laikinasis karo lauko

Kun. Vincento Prialgausko knygos antraštėnis puslapis

teismas kaip politiškai nepatikimą nusprendė kun. B. Pisanką išstremti į Tòmsko guberniją gyventi griežtoje policijos priežiūroje. Toks nuosprendis buvo konfirmuotas, tačiau sunkios kalinimo sąlygos palaužė kun. B. Pisankos sveikatą. 1865 08 gulėjo ligoninėje. Vėliau išstremtas į Tomsko guberniją, o 1867 m. leista persikelti į Kostròmso guberniją. Ten mirė 1870 12 07 (19).

Directorium horarum canonicarum... pro dioecesi Vilnensi 1844–1866; Kubic-ki P. *Bojownicy kapłani*, Sandomierz, 1936, cz. 2, t. 3, s. 58–63.

1851–1855 m. Onušio klebonu dirbo kun. **Juozapas Zagorskas** (*Zagórski*). Gimė apie 1819 m., 1831–1837 m. mokėsi Vilniaus gimnazijoje. 1838 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją, kunigu išventintas apie 1844 m. ir paskirtas vikaru į Lavóriškes, 1847 m. toms pat pareigoms perkeltas į Užvėrį, 1849 m. – į Gegužinę, iš kur atvyko į Onušį. 1855–1859 m. klebonavo Tabariškėse. 1859 m. paskirtas vadovauti Punios parapijai. Valdžiai gavus skundą, kad Punios klebonas ragina žmones eiti į sukilimą, 1863 09 suimtas. Kalintas Trakuose ir Vilniuje. 1864 10 karo lauko teismas nusprendė J. Zagorskui atimti kunigystę, visas teises, konfiskuoti turtą ir išstremti į Sibirą. Toks nuosprendis konfirmuojant nepakeistas. Išstremtas į Tunką. Tolesnis jo likimas nežinomas.

Directorium horarum canonicarum... pro dioecesi Vilnensi 1845–1865; Kubic-ki P. *Bojownicy kapłani*, Sandomierz, 1936, cz. 2, t. 3, s. 468–473; *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 2495, l. 3.

1851–1852 m. buvo vikaras kun. **Juozapas Korsakas** (*Korsak*), teologijos kandidatas. Gimė apie 1813 m. Kunigu išventintas 1836 m. ir paskirtas vikaru į Tabariškes, 1837 m. toms pat pareigoms perkeltas į Pabáiską, 1840 m. – į Alytų, 1841 m. – į Valkininkūs. 1842–1844 m. klebonavo Valkiniñkuose, 1844–1845 m. – Mikáiliškėse. Gal valdžios reikalavimu 1846 m. gyveno Vilniaus bernardinų vienuolyne, nes vėliau jo pareigos pažemintos. 1847–1849 m. dirbo vikaru Valkininkuose, 1849–1851 m. buvo Butrimonių filijos kuratas, iš ten atvyko į Onušį. 1853–1866 m. buvo Šalčininkėlių kuratas. 1866 05 suimtas, išvežtas į Vilnių ir uždarytas į vienuolyną, paleistas 1866 10. Paskirtas Gráužiškių vikaru, o 1870 m. toms pat pareigoms perkeltas į Darsūniškį, kur 1871 m. mirė.

Directorium horarum canonicarum... pro dioecesi Vilnensi 1836–1872; Kubic-ki P. *Bojownicy kapłani*, Sandomierz, 1936, cz. 2, t. 2, s. 425–426.

1855–1858 m. parapiją administravo kun. **Juozapas Savickis** (*Sawicki*). Gimė apie 1797 m., kunigu išventintas apie 1823 m. 1825 m. buvo Kuprėlišio koplyčios kapelionas, 1826–1829 m. – Obėlių vikaras, 1829–1831 m. – Jiėzno altaristas. 1831–1836 m. buvo Užuguosčio, o 1836–1839 m. – Nemenčinės administratorius. Gal dėl silpnos sveikatos 1839–1842 m. dirbo vikaru Gegužinėje, o 1842–1845 m. gyveno Vilniaus bernardinų vienuolyne. 1845–1852 m. ėjo Mostų (Gardino dekanatas) vikaro pareigas. 1852–1855 m. darbavosi vikaru Balstogės dekanate, iš kur perkeltas į Onušį. 1858–1860 m. buvo Užuguosčio vikaras, 1860–1862 m. Plikiškių koplyčios kapelionas, 1862 m. – Šešuolėlių filijos kuratas, dar tais pat metais paskirtas Bohino (Dysnės dekanatas) koplyčios kapelionu, o netrukus – Krėvos

masionarijumi. Pablogėjus sveikatai 1863 05 išvyko pas gimines į Vilnių, kur mirė 1864 06 20 (07 02).

Directorium horarum canonicarum... pro dioecesi Vilnensi 1825–1865.

1857–1858 m. vikaru dirbo kun. **Vladislovas Žegelauskas, Žeglovskis** (*Żegielowski*). Gimė apie 1828 m. Baigė Vilniaus kunigų seminariją, kunigu išventintas 1852 m. ir paskirtas vikaru į Valkininkus, o 1855–1857 m. tas pareigas ėjo Puniojė, iš kur perkeltas į Onuškę. 1858–1859 m. buvo Daugų vikaras, vėliau apie 2 metus gyveno Papiškių vienuolyne. Rodos, kad 1862 m. paskirtas vikaru į Švenčionis. Gavus skundą, kad dalyvavo sukilime, 1863 03 suimtas, kalintas Švenčionysė, Vilniuje. 1864 02 12 už politinį nepatikimumą jam administracine tvarka atimta kunigystė, konfiskuotas turtas ir ištremtas į Pėnzos guberniją. Tolesnis jo likimas nežinomas.

Directorium horarum canonicarum... pro dioecesi Vilnensi 1853–1864; Kubic-ki P. Bojownicy kapłani, Sandomierz, 1936, cz. 2, t. 3, s. 502–504.

1858–1862 m. Onuškyje klebonavo kun. **Leonas Vaškevičius** (*Waszkiewicz*). Gimė apie 1826 m., kunigu išventintas 1851 m. Paskirtas Iščelnos (Ródūnios dekanatas) vikaru. 1852–1855 m. buvo Ašmenoš, 1855–1857 m. – Jiezno vikaras, o 1857–1858 m. – Butrimonių kuratas, iš kur perkeltas į Onuškę. 1862–1863 m. administravo Semeliškių parapiją. Už sukilimo rėmimą 1863 05 29 (06 10) suimtas. 1864 01 karo lauko sprendimu pripažintas politiškai nepatikimu, nuspręsta ištremti į Pėnzos guberniją gyventi policijos priežiūroje. Toks nuosprendis ir patvirtintas (konfirmuotas). Tolesnis jo likimas nežinomas.

Directorium horarum canonicarum... pro dioecesi Vilnensi 1851–1865; Kubic-ki P. Bojownicy kapłani, Sandomierz, 1936, cz. 2, t. 3, s. 382–383.

1858–1859 m. klebonui talkininkavo vikaras kun. **Konstantinas Mackevičius** (*Mackiewicz*), vienuolis. Gimė apie 1830 m. Kunigu išventintas 1838 m. Vėliau paskirtas Senujų Trakų vikaru. Nuo 1862 m. tarp Vilniaus vyskupijos kunigų nebeminimas. Gal gyveno vienuolyne.

1861–1862 m. Onuščio vikaru buvo kun. **Ferdinandas Dijakevičius** (*Dyakiewicz*). Gimė apie 1836 m. 1852–1856 m. mokėsi Kėdainių gimnazijoje. 1858 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1861 m. ir paskirtas vikaru į Onuškę. 1852 m. toms pat pareigoms paskirtas į Daugūs. 1863 09 01 (13) suimtas. Kalintas Vilniuje. Kaltės neįrodžius, 1864 m. paleistas, paskirtas Užuguosčio mansionarijumi. 1865 m. buvo Žiezmarių, 1866–1867 m. Molėtų vikaras, 1868–1880 m. – Kiemeliškių (Svierių dekanatas) klebonas. 1880–1899 m. dirbo Svierių klebonu, dar ėjo ir dekanato pareigas. 1900 m. susirgo, išvyko į Vilnių, kur mirė 1900 12 23 (1901 01 04).

Directorium horarum canonicarum... pro dioecesi Vilnensi 1861–1902; Kubic-ki P. Bojownicy kapłani, Sandomierz, 1936, cz. 2, t. 2, s. 176; LVIA, f. 604, ap. 6, b. 805 (tarnybos byla).

1862–1863 m. parapiją administravo kun. **Kiprijonas Skirmontas** (*Skirmont*). Apie jį – atskiras rašinys.

1864–1866 m. Onuščio parapiją administravo kun. **Antanas Abdulskis** (*Obdulski*). Gimė apie 1809 m. Kunigu išventintas 1836 m. Paskirtas Ramýgalos vikaru. 1838 m. buvo Bíržų, 1839–1841 m. Pūmpėnu,

1841–1842 m. – Alytaus, 1842–1845 m. Valkininkų, 1845–1846 m. Pabaisko, 1846–1847 m. – Šešuolių, 1847–1849 m. – Širvintų vikaras. 1849–1864 m. dirbo Šešuolių klebonu, iš ten paskirtas Onušio administratoriumi. Rūpinosi Onušio bažnyčios remontu. Nuo 1867 m. buvo Stakliškių bažnyčios klebonas, eidamas šias pareigas mirė 1869 m.

Directorium horarum canonicarum... pro dioecesi Vilnensi 1836–1870.

1867 01–1877 m. Onušio parapiją administravo kun. **Mykolas Paučinskis** (Павчинский). Kilęs iš Švenčionių apskrities valstybinių valstiečių. Gimė apie 1838 m. Privačiai pasirošęs, 1852 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją, kunigu išventintas 1861 m. 1862 04 paskirtas Valkininkų vikaru. 1864–1865 m. buvo Užuguosčio, 1865–1866 m. – Žiežmarių administratorius. 1866 10 paskirtas Žiupronių vikaru, iš ten perkeltas į Onuški. Taisė ir remontavo Onušio bažnyčią. 1877 m. paskirtas Jiezno klebonu. Eidamas šias pareigas mirė 1888 05 02 (14).

Directorium horarum canonicarum... pro dioecesi Vilnensi 1861–1902; LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3261, l. 183 (1873 m. tarnybos lapas).

1871–1874 m. Onušio vikaru dirbo kun. **Mikalojus Sinevičius** (Синiewicz). Gimė apie 1808 m. 1818–1823 m. mokėsi Troškūnų mokykloje. 1823 m. įstojo į Vilniaus misionierių kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1827 m. ir paskirtas vikaru į Tverėčių. 1830–1834 m. buvo Molėtų, 1834–1836 m. – Dėltuvos, 1836–1838 m. Labanoro, 1838–1840 m. – Vabalniūko, 1840–1843 m. – Gėlvonų, 1845–1850 m. – Pabėržės, 1850–1854 m. – Kūktiškių, 1854–1855 m. – Mūsninkų vikaras. 1855–1867 m. buvo Sužionių filijos kuratas, o 1867–1871 m. Stakliškių vikaras, iš ten perkeltas į Onuški. Mirė 1874 09 08 (20) Onuškyje.

LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3261, l. 183 (1873 m. kun. M. Sinevičiaus tarnybos lapas).

1874–1876 m. Onuškyje gyveno mansionarijus kun. **Juozapas Kuncevičius** (Кунцевич). Kilęs iš Minsko gubernijos Slūcko apskrities dvarininkų. Gimė apie 1793 m. 1817–1822 m. mokėsi Slucko gimnazijoje, 1822 m. įstojo į Minsko kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1825 07 25 (08 06). 1825–1832 m. buvo Starčicko, 1832–1837 m. – Nesvėžiaus, 1837–1857 m. – Dūkšicos, 1857–1870 m. – Okolovo klebonas. 1870 m. dukart baustas administracinėmis bandomis po 25 rublius. Už atsisakymą priimti apeigyną su rusiškais tekstais 1870 m. 5 metams uždarytas į Nesvėžiaus dominikonų vienuolyną, tą vienuolyną panaikinus bausmę atlikti baigė Vilniaus karmelitų vienuolyne. Rodos, kad išleistas anksčiau ir 1874 m. paskirtas mansionarijumi į Onuški. 1877–1880 m. buvo Ratnyčios kuratas. 1880 m. paskirtas Chotajevo (Minsko gubernija) klebonu. Už atsisakymą į pamaldas įvesti rusų kalbą 1883 m. trejiems metams uždarytas į Vilniaus karmelitų vienuolyną. Nuo 1886 m. liko rezidentu prie Vilniaus visų šventųjų bažnyčios. Mirė 1889 03 04 (16) Vilniuje.

LVIA, f. 604, ap. 6, b. 506 (kun. J. Kuncevičiaus tarnybos byla).

1877–1890 m. Onuškyje klebonavo kun. **Bonifacas Raubickis** (Ровбички). Kilęs iš Baltarusijos bajorų. Gimė apie 1823 m. Mokėsi Barūnų apskrities mokykloje. 1846 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1848 m. ir paskirtas Karkažiškių vikaru,

aptarnavo Vidiškių filiją, 1849–1852 m. buvo vikaras Adutiškyje. 1852–1861 m. dirbo Mėdilo, 1861–1862 m. – Lavariškių administratoriumi. Gal dėl valdžios reikalavimo 1863 m. paskirtas mansionarijumi Vilniuje, o netrukus – Daūkšiškių kuratu. 1863–1866 m. buvo Krėvos parapijos administratorius. 1866 03 Ašmenos apskrities karinis viršininkas įsakė išgabenti kun. B. Raubickį į Ašmeną ir ten laikyti iki naujo valdžiai tinkamo paskyrimo. Netrukus paskirtas Nalibokų administratoriumi, iš ten perkeltas į Onuškę. Rūpinosi Onuškiečio bažnyčios remontu. Mirė 1890 12 22 (1891 01 03) Onuškyje.

Kubicki P. *Bojownicy kapłani*, Sandomierz, 1936, cz. 2, t. 3, s. 121; LVIA, f. 604, ap. 6, b. 419 (tarnybos lapas).

1887 11–1889 m. vikaru buvo lietuvių kun. **Juozapas Augūnas** (Авгун). Gimė 1864 09 03 (15) Gailionyse, Pabaisko parapijoje. Baigė Ukmergės miesto mokyklą, Gardino gimnazijoje išlaikė 4 klasių baigimo egzaminus ir 1884 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1887 09 01 (13). Paskirtas vikaru į Onuškę, o 1889 07 perkeltas toms pat pareigoms į Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčia, 1890 11 – į Pastovis. 1893 10–1901 09 dirbo Nedingės klebonu, kurį laiką ir Merkinės dekanu. 1901 09 perkeltas Žiez marių klebonu. Čia įvedė lietuviškas pridėtines pamaldas ir pamokslus, nes parapijoje lenkiškai kalbančių buvo 1 000, o lietuviškai – 6 000 asmenų. Už tai kovotoju prieš lietuvių kalbą buvo skundžiamas tiek Vilniaus vyskupijos vadovybei, tiek rusų valdžiai. Lenkininkai kun. J. Augūnui rengė įvairias provokacijas, kėlė bylas teismuose. Atsisakę protėvių kalbos asmenys nedorais skundais kenkė ir statomai mūrinei Žiez marių bažnyčiai. Nors įvairios komisijos jokių pažeidimų nerado, tačiau tikrinimai trukdė statybai. Skundikai nieko nelaimėjo, bet sugadino klebonui sveikatą. Vyskupijos valdytojo skirta komisija konstatavo, kad skundai prieš Žiez marių kleboną nepasitvirtino. Dėl sugadintos sveikatos 1914 11 pats kun. J. Augūnas pasiprašė paskiriamas Čiobiškio klebonu. Čiobiškyje irgi neįtikio lenkiškai kalbančiai mažumai, buvo skundžiamas vyskupijos valdytojui. 1917 m. paskirtas Kabelių klebonu, ten mirė 1918 m.

Kun. J. Augūno tarnybos bylos, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 2827, 3041.

1889–1890 m. Onuškiečio vikaru buvo kun. **Pranciškus Sakalauskas** (*Sokołowski*). Apie jį rašoma vėliau.

1890–1891 m. Onuškiečio vikaru o 1891 03–1893 05 m. klebonu dirbo kun. **Petras Endrikas, Endriekus, Andriekus** (Эндрик). Kilęs iš Telšių apskrities valstiečių. Gimė 1866 01 20 (02 01). Baigė Liepėjos gimnazijos 5 klases. 1883 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. 1886 m. pasiūstas studijuoti į Sankt Peterburgo dvasinę akademiją. Dėl ligos iš akademijos atleistas ir 1887 11 grįžo į Vilnių. Kunigu išventintas 1889 07 16 (28). Paskirtas Daugėliškiečio vikaru, iš ten perkeltas į Onuškę. Mirus klebonui B. Raubickiui, paskirtas klebonu. Apie jo rūpesčiu vykdytą bažnyčios remontą rašyta anksčiau. 1893 m. vidaus reikalų ministro įsakymu 5 metams ištremtas į Vologdos guberniją. Trėmimo bylos aptikti nepavyko. Iš jo paties pasakojimo susidaro įspūdis, kad kun. Endriką, kaip lietuvi, siekė pašalinti priešiški lietuvių kalbos teisėms bažnyčioje asmenys. Kartą valsčiaus viršaitis atvedė pas kleboną prisaikdinti girtus valsčiaus teisėjus. Klebonas

neblaivius teisėjus atsisakė prisiekti. Buvo sukurpti keli skundai. Esą Onušio klebonas nekenčia rusų kalbos, todėl atsisakė priimti valsčiaus teisėjų priesaiką. Iš nemokančio lietuviškų poterių valsčiaus sargo nepriėmęs santuokos užsakų. Raginęs valsčiaus sueigose nekalbėti rusiškai. Stačiatikių dvasininkui važiuojant per Onušį, ne tikėtai pats neskambinęs varpais, bet ir užrakinęs varpinę, raginęs žmones nepriimti stačiatikių dvasininko palaiminimo. Bažnyčioje nesimeldžiama už carą, vieno stačiatikio neleides laidoti katalikų kapinėse. Kun. P. Endrikas išvežtas iš Onušio 1893 m. gegužės mėn. Maskvos kalėjime laikytas 5 savaites. Tremties etapai pablogino silpną kun. P. Endriko sveikatą. Vologdos gubernijos šaltas ir drėgnas oras buvo sunkiai pakeliamas. Per grafą Olsufjevą pavyko gauti leidimą persikelti į Poltavą, kur mirė 1894 07 16 (28).

Iš svetur. Poltava. *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*, 1894, nr. 18, p. 143–144; LVIA, f. 604, ap. 6, b. 584, l. 1 (tarnybos lapas).

1889–1890 m. vikaru, o 1893–1897 m. Onušio klebonu darbavosi kun. **Pranciškus Sakalauskas** (*Sokolowski*). Gimė 1864 10 11 (23) Pagirių (Ukmergės apskr.) miestelyje. Mokėsi Liepojos gimnazijoje, įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1889 m. Iškeltas iš Onušio, 1890 09–1891 01 buvo Daugėlišio vikaras, 1891 04–1891 06 – Butrimonių (Lydos apskr.) kuratas. 1891 06–1893 06 buvo klebonas Strūnaitėje, iš kur toms pareigoms perkeltas į Onušį. Onuškyje sakė lietuviškus pamokslus. 1897–1919 m. buvo Vosyliškių klebonas ir Rodūnios dekanas. Kai 1914 11 09 (22) dekanas, atvykęs į Rodūnią, po lenkiško pradėjo sakyti lietuvišką pamokslą, lenkuojantieji kėlė triukšmą, o po pamaldų neleido pašventinti vėliavos su lietuvišku įrašu, dekaną stumdė ir keikė. Vėliau kun. P. Sakalauskas Vosyliškių parapijoje steigė lenkiškas mokyklas. Liko Vilniaus vyskupijoje. 1919–1921 m. Gardine buvo vidurinės mokyklos ir lenkų mokytojų seminarijos kapelionas, 1921–1924 m. – Benekainių klebonas. 1924–1926 m. gyveno Vilniuje, buvo garbės kanauninkas. 1925 11 paskirtas Rasų kapinių koplyčios rektoriumi. 1926–1932 m. buvo Varėnos koplyčios rektorius. Dėl sveikatos atsisakęs siūlytų Varėnos klebono pareigų, nuo 1932 m. vėl gyveno Vilniuje, buvo emeritu prie Šv. Kryžiaus bažnyčios. Mirė Vilniuje 1939 08 04.

Kun. P. Sakalausko tarnybos byla, LVIA, f. 694, ap. 1. b. 1169.

1897–1901 01 klebonavo kun. **Stanislovas Visockis** (Высоцкий). Kilęs iš valstiečių. Gimė apie 1852 m. Kernavės parapijoje, tačiau lietuviškai nekalbėjo. 1875 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1879 07 18 (30). Paskirtas vikaru į Bielsko dekanatą. 1879 10 perkeltas toms pat pareigoms į Máišiagalą, 1880 09 – į Švenčionis, po poros mėnesių – į Punia, o 1881 01 paskirtas Butrimonių (Merkinės dekanatas) kuratu. 1883 01–1885 m. buvo Pastovių administratorius. Už slaptos lenkiškos mokyklos globą 1885 m. nubaustas 50 rublių bauda. Už slapto mokymo organizavimą ir kitą valdžiai nepalankią veiklą 1885 12 metams uždarytas į Gardino pranciškonų vienuolyną. 1887 m. paskirtas Senujų Trakų vikaru, tačiau netrukus atšauktas į Vilnių. 1888 04–1897 m. buvo Graužiškių klebonu, iš ten perkeltas į Onušį, čia mirė 1901 01 23 (02 05).

Kun. S. Visockio tarnybos bylos, LVIA, f. 604, ap. 5, b. 2852; ap. 6, b. 495, 514.

1898 m. apie 10 mėnesių Onušio vikaru dirbo kun. **Stanislovas Šlamas**. Apie jį – atskiras rašinys.

1901–1911 m. Onuškyje klebonavo kun. **Motiejus Šidagis** (Шидагис). Gimė 1865 m. Pānevėžio apskr. valstiečio šeimoje. Baigė Palangės progimnazijos 5 klases ir 1891 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1895 11 15 (27). Paskirtas vikaru į Balstogės dekanatą, o 1897–1901 m. dirbo klebonu slaviškame Pružanų dekanate, iš kur perkeltas į Onuški. Čia sakė ir lietuviškus pamokslus. Rūpinosi bažnyčios remontu, tačiau daug laiko atėmė nepagrįsti prolenkiškų asmenų skundai, kuriais buvo siekiama pašalinti lietuvi kleboną. Apie tai plačiau rašinyje, skirtame lietuvių kalbos teisėms Onušio parapijoje. 1911 m. iškeltas klebonu į nutautintą Surviliškio parapiją, kur mirė 1933 12 04.

Kun. M. Šidagio tarnybos byla, *LVIA*, f. 604, ap. 6, b. 625.

1911 02–1911 08 trumpai Onušio klebonu buvo kun. **Petras Balkauskas** (Балковский). Gimė 1858 m. Giedraičių parapijoje. Privačiai pasirošęs Vilniuje, įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1895 m. ir paskirtas vikaru į Giedraičius. 1897–1911 02 buvo Šešuolių klebonas. Nors Šešuolių parapijoje lenkiškai kalbančių asmenų gyveno nedaug, lietuviams kunigams toje parapijoje buvo sunku. Siekdami kun. P. Balkauską pašalinti iš Šešuolių, prolenkiški asmenys vis kurdė ir kurdė skundus prieš kleboną, rengė provokacijas. Skiriamos skundams tirti komisijos visus juos pripažino nepagrįstais, tačiau pastovus aiškinimasis įvairioms komisijoms, valdžios pareigūnams suardė kun. P. Balkausko sveikatą. Mirė 1911 08 09 (22) Onuškyje.

Kun. P. Balkausko tarnybos bylos, *LVIA*, f. 694 ap. 1, b. 2650.

1911–1914 05 klebonu dirbo kun. **Jurgis Januševičius** (*Januszewicz*), Žemaičių vyskupijos prelato, lietuvių atgimimo ir visuomenės veikėjo Povilo Januševičiaus brolis. Gimė 1871 12 24 (1872 01 05) Bīržuose. Jo tarnybos lape rašoma, kad privačiai pasirošęs 1896 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1901 06 24 (07 07). Paskirtas vikaru į Šīrvintas, 1905 08 – Vilniaus katedros vikaru, 1908 12 – Vilniaus šv. Mykolo bažnyčios kapelionu, iš ten perkeltas į Onuški. 1914–1925 m. dirbo Vilniaus senelių prieglaudos kapelionu ir vyskupijos kurijos vicesekretoriumi. 1925 11 paskirtas Vilniaus katedros vikaru, o 1926 07–1928 m. buvo vikaras Trakuose. 1929 01–1933 07 buvo Gardino bernardinų vienuolyno administratorius. 1936 04 paskirtas Dievėniškių klebonu. Po 1939 m. Dievėniškėse liko mansionarijumi, tas pareigas ėjo ir 1944 m. Mirė 1947 01 11 Turgėliuose, kur buvo prisiglaudęs. Stengėsi visiems būti teisingas, lietuvių tautinio atgimimo neskatino.

Kun. J. Januševičiaus tarnybos byla, *LMAVB RS*, f. 318–19062.

1914 05–1925 07 Onušio klebonu dirbo kun. **Martynas Puzyrevskis** (*Puzyrewski*). Nors buvo kilęs iš lietuviškos Melagėnų parapijos, tačiau save laikė lenku ir lietuvių šnekamosios kalbos neišmoko. Gimė 1869 11 14 (26). Privačiai pasirošęs, Vilniaus realinėje mokykloje išlaikė 4 klasių baigimo egzaminus ir 1888 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1892 m. ir paskirtas vikaru į Balstogę. 1893 m. buvo Rožankos, 1893 m. – Sakalėnų, 1899 m. –

Zabludovo klebonas. Zabludove 1905–1906 m. jo rūpesčiu pastatyta mūrinė bažnyčia. 1910 m. apkaltintas stačiatikius vertęs į katalikybę. Todėl 1910 11 Gardino apygardos teismas jam skyrė 10 rublių baudą ir 3 mėnesiams nušalino nuo pareigų. Be to, vidaus reikalų ministras nurodė pažeminti jo pareigas. 1911 m. paskirtas Lāsko, o netrukus – Turgėlių vikaru. Dėl 1913 m. caro manifesto jam vėl leista dirbti klebonu. 1914 m. paskirtas Onuškių klebonu. 1925 m. jau trečią kartą pasiprašė iškeliamas į lenkišką parapiją. Paskirtas Odelsko klebonu. 1939 m. pareigų atsisakė ir persikėlė į Vilnių. 1941–1942 m. sandūroje 2 mėnesius vokiečių kalintas. 1942 05 08 buvo paskirtas redemptoristų koplyčios (Vilniaus šv. Petro ir Povilo parapijoje) rektoriumi. Mirties data nežinoma.

Kun. M. Puzyrevskio tarnybos byla, *LMAVB RS*, f. 318, b. 1051.

1925–1926 m. klebonavo kun. **Jonas Kunigėlis** (*Kunigielis*), lietuvių tautinės sąmonės žadintojas. Kilęs iš Ukmergės apskr. valstiečių. Gimė 1880 10 09 (21) Jaūniškiuose, Taurāgnų parapijoje. Mokėsi Liepojos gimnazijoje. 1902 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1906 m. ir paskirtas Dysnos, o 1907 m. – Volkovysko vikaru. 1909 m. paskirtas laikinai administruoti Krūonio parapiją. 1909–1918 m. dirbo Šešuolių klebonu. Šešuoliuose steigė lietuviškas mokyklas. Vykdydami lenkų endekų partijos nurodymus, prolenkiški asmenys nepagrįstai skundė kun. J. Kunigėlį, kėlė bažnyčioje skandalus ir taip gadino klebono sveikatą. Už sukeltą skandalą Šešuolių bažnyčioje lenkininkas Zigmantas Palukas 1915 m. pradžioje buvo nubaustas 25 rublių bauda. 1918–1924 m. klebonavo Nemajūnuose. 1918 11 21 liudijo Lietuvos Valstybės Tarybai apie vokiečių žandarų piktadarybes Alytaus apskrityje: sudegintą Nemajūnų klebonijos kluoną, gyventojų namus, nušautus žmones ir kitus nusikaltimus. Apie tai parašė ir spaudoje. 1924 m. trumpai buvo Nedingės, 1924–1925 m. – Stakliškių klebonu, iš kur perkeltas į Onuški. 1926–1929 m. klebonavo Labanóre, 1929–1930 m. – Kernavėje. Pablogėjus sveikatai, nuo 1931 m. gyveno pas gimines. Mirė 1932 m.

Kiškis S. *Kristaus pašauktieji*, Kaišiadorys, 1996, p. 45–46.

1926–1927 m. Onuškių klebonu buvo kun. **Juozapas Balčiūnas**. Gimė 1880 10 02 (14) Rozalimo valsčiuje. 1896 m. Brėsto gimnazijoje išlaikė 4 klasių baigimo egzaminus ir 1897 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1903 06 12 (25) ir paskirtas vikaru į Gardiną. 1905–1907 m. buvo Strebnicos, 1908–1912 m. Švenčionėlių klebonas. Švenčionėliuose įrengė medinės bažnyčios vidų. 1912–1914 m. darbavosi Nočiōs, 1914–1926 m. – Žiez marių klebonu. Čia jam sunkiais laikais reikėjo baigti statyti mūrinę bažnyčią. 1926–1935 m. darbavosi Semeliškių klebonu. 1935–1936 m. gyveno pas gimines Panevėžio vyskupijoje. 1936–1940 m. rezidavo prie Ākmenio bažnyčios. 1940–1944 m. buvo Akmenio klebonas. Mirė 1944 05 01. Palaidotas Akmenio bažnyčios šventoriuje.

Kiškis S. *Kristaus pašauktieji*, Kaišiadorys, 1996, p. 86.

1927–1939 m. Onuškyje klebonu darbavosi kun. **Kazimieras Čibas**. Gimė 1871 07 18 Vabalninko parapijoje. Apie 8 metus dirbo vargonininku. Įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. Kunigu išventintas

1909 05 25. Paskirtas vikaru į Širvintas. 1911–1923 m. klebonavo Kiaukliusė. Čia išpuošė bažnyčią, įrengė vargonus. 1923–1925 m. buvo Vievio klebonas. Bandė tęsti bažnyčios statybą. Kadangi ėmė sakyti ir lietuviškus pamokslus, nutautę asmenys atsiskė prisidėti prie bažnyčios statybos. 1925–1927 m. klebonavo Papatčiuose, iš kur atkeltas į Onuški. Apie jo rūpesčiu remontuotą bažnyčią ir klebonijos pastatus rašyta anksčiau. 1939–1940 m. buvo Tamašiavos (netoli Aukštadvario) Švč. Jėzaus Širdies tarnaičių kongregacijos kapelionas. Stalinistų valdžios išvartas 1940–1941 m. gyveno Užuguosčio altarijoje, 1941–1944 m. – vėl Tamašiavoje. Nuo 1944 m. išlaikytinis Aukštadvaryje, kur mirė 1952 07 14. Palaidotas Aukštadvario bažnyčios šventoriuje.

Kiškis S. *Kristaus pašauktieji*, Kaišiadorys, 1996, p. 86.

1933–1936 11 klebonui talkininkavo vikaras kun. **Jonas Švejys**. Gimė 1904 m. Skiemonių parapijoje. Baigė Ukmergės gimnazijos 5 klases, 1923 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją. Kunigu iššventintas 1929 05 25. Paskirtas vikaru į Jiezną, o iš ten – į Onuški. 1936–1940 m. buvo vikaru Gegužinėje. Jau 1929 m. pasireiškė sunkios ligos požymiai, dėl kurios Gegužinėje vikaro pareigų eiti beveik nebegalėjo, nors ten išbuvo iki 1940 m. Vėliau jį globoti pasiėmė giminės. Mirė 1945 11 29. Palaidotas Skiemonių bažnyčios šventoriuje.

Kun. Kazimieras Čibas (iš interneto: <http://www.google.lt/search?q=%C4%8Cibas>)

Kiškis S. *Kristaus pašauktieji*, Kaišiadorys, 1996, p. 93–94.

1937 09–1938 03 Onuškyje vikaru buvo kun. **Pranciškus Gaidamavičius**. Gimė 1914 01 26 (02 08). Baigė Kauno kunigų seminariją. Kunigu iššventintas 1937 05 22. Paskirtas vikaru į Onuški, o 1938 03 – į Širvintas. Onuškyje suorganizavo didelį bažnyčios chorą, turėjo gerą iškalbą. 1944 m. pasitraukė į Vakarų. Vėliau persikėlė į Kanadą.

Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri provinciae ecclesiasticae Lituanae pro anno Domini 1937–1940; Onuškis, *Ūkininkas-Vyrų žygiai*, 1938, kovo 24, nr. 13, p. 6.

1938–1939 09 Onuškyje vikaru darbavosi kun. **Valentas Balčius**. Gimė 1907 05 05 (17) Ratnyčios parapijoje. Mokėsi Merkinėje ir Alytaus gimnazijoje. 1930 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją. Kunigu iššventintas 1935 06 15, paskirtas vikaru į Pivašiūnus. 1936–1938 m. buvo Širvintų vikaras, iš ten perkeltas į Onuški, 1939 m. tapo Pūsnės (Ukmergės r.) klebonu. Rūpinosi bažnyčios tvarkymu, apmūrijo šventorių. 1941 m. birželio 27 d. besitraukiančių raudonarmiečių kartu su broliu nužudytas. Abu rasti peršauti kelio griovyje, kun. V. Balčius dar 6 valandas buvo gyvas.

Kiškis S. *Kristaus pašauktieji*, Kaišiadorys, 1996, p. 81–82.

Sunkiais okupacijų ir stalinizmo 1939–1953 metais Onušio klebono dalia teko kun. **Nikodemui Švogžliui-Milžinui**. Šiame leidinyje dedamos jo užrašų *Mano gyvenimo pasaka* ištraukos apie Onušio laikotarpį ir pateikiama jo biografija.

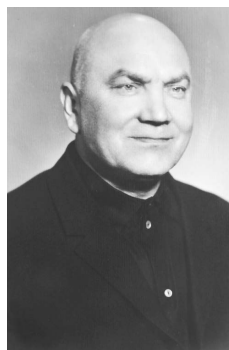
1939–1940 08 klebonui talkininkavo vikaras kun. **Juozapas Juodagalvis**. Gimė 1907 03 11 (24) Ažušilės kaime (Ignalinos r., Vidiškių parapija). Baigęs Švenčionių lietuvių gimnazijos 6 klases, 1932 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją, 1937–1939 m. studijavo Rõmoje, kur 1939 05 05 išventintas kunigu. Grįžęs į Lietuvą, paskirtas vikaru į Onušį, o 1940 08 – į Kazõkiškes. 1940–1941 m. dirbo Palõmenės klebonu. 1941–1942 m. buvo Kauno kunigų seminarijos prokuratorius, 1942–1944 m. tas pareigas ėjo Vilniaus kunigų seminarijoje, o 1945–1949 m. – vėl Kauno kunigų seminarijoje. 1949–1950 m. dirbo Vilniaus šv. Teresės bažnyčios, 1949–1950 m. – Varėnos, 1950–1952 m. – Rimšės klebonu. 1952–1956 m. buvo Adutiškio vikaras, 1956–1957 m. – Pabradės koplyčios rektorius, 1957 m. – Kalesniūkų klebonas, 1957–1958 m. Vilniaus šv. Mikalojaus bažnyčios vikaras, 1958–1962 m. tas pat pareigas ėjo Vilniaus Kalvarijos bažnyčioje. 1962 m. buvo klebonas Tilžėje, 1963–1966 m. – Tilžėje ir Smãlvose, 1966 m. – Tverečiuje, 1966–1968 m. – Adutiškyje. 1968 m. dirbo vikaru Dubičiuose, 1968 10–1970 m. Palúšėje. 1970 m. paskirtas Vilniaus Nekalto Prasiðėjimo parapijos vikaru, o nuo 1970 06 iki mirties tas pareigas ėjo prie Vilniaus Šv. Dvasios parapijos. Mirė 1988 02 10. Palaidotas Vilniaus Kalvarijos kapinèse.

Kiškis S. *Kristaus pašauktieji*, Kaišiadorys, 1996, p. 81–82; LCVA, f. R181, ap. 6, b. 44, l. 43–49 (tarnybos dokumentai).

1940 10–1941 m. Onuškėje vikaru dirbo kun. **Petras Jakulevičius**. Gimė 1910 05 25 (06 07) Vieštartų k. (Lazdijų r.). 1922–1930 m. mokėsi Lazdijų gimnazijoje. 1932 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1937 05 22. Paskirtas vikaru į Nedzingę. 1938–1939 m. tas pareigas ėjo Alytuje, 1939–1940 m. – Dauguose, iš kur perkeltas į Onušį. 1941–1946 m. dirbo Krikštėnų klebonu. Gresiant areštui, 1946 12 buvo skiriamas Dubingių klebonu, bet ėmė slapstytis. Gyveno Ryliškiuose, Jiezne, Kaune, Žaliakalnyje pas pranciškonus, Rasėiniuose. 1948 m. suimtas, tačiau 1950 m. paleistas. Pusę metų buvo Žiežmarių kapų sargu, apie metus dirbo vikaru Kietãviškėse ir metus klebonu Beižionysė. 1953 m. vėl suimtas, nu-teistas 25 metams pataisos darbų lagerio. Lageris palaužė sveikatą, sugadino nervus. Paleistas tiktai 1969 m. Grįžęs dėl ligos kunigo pareigų eiti nebegalėjo, buvo rezidentas Stakliškėse. Mirė 1975 01 27. Palaidotas Lazdijų parapijos kapinèse.

Kiškis S. *Kristaus pašauktieji*, Kaišiadorys, 1996, p. 193; LCVA, f. R181, ap. 6, b. 26, l. 79–89 (1969–1970 kun. P. Jakulevičiaus raštai religijų reikalų įgaliotiniui).

1953–1955 m. klebonavo kun. **Jonas Žemaitis**, vienuolis salezietis. Gimė 1904 01 31 (02 13) Žečkalniuosė, Pilviškių parapijoje. Mokėsi Pilviškių vidurinėje mokykloje. 1918 m. išvyko į Itãlijã, tapo vienuoliu saleziečiu, toliau tobulinosi. Turino universitete baigė pedagogikos, filosofijos ir teologijos studijas. Kunigu išventintas 1934 07 08. Grįžęs į Lietuvã, gyveno saleziečių vienuolyne Vytėnuose, kur dirbo

Kun. Juozapas Juodagalvis apie 1966 m. (LCVA, f. R181, ap. 6, b. 44)

mokytoju ir ekonomu. 1937–1938 m. Itālijoje studijavo muziką. 1938–1939 m. buvo Saldutiškio vikaru. 1939 11 paskirtas Laūrų (prie Nemenčinės) vaikų namų ir mokyklos administratoriumi bei mokytoju. Tas pareigas ėjo iki 1946 m. Nacių okupacijos metais gelbėjo iš geto išneštus žydų vaikus. 1946–1949 m. buvo Kauno Švč. Trejybės parapijos klebonas, 1949–1950 m. – Kauno arkikatedros vikaras ir Švč. Sakramento bažnyčios vicerektorius, 1950–1952 m. – Rumšiškių vikaras, 1952–1953 m. – Garliavės altaristas. 1953–1955 m. dirbo Onušio klebonu, aptarnavo ir Vytautavos parapiją. 1955–1956 m. klebonavo Pivašiunuose. 1956–1994 m. – Rumšiškių klebonas. Rūpinosi bažnyčią perkelti į naują vietą. 1960–1972 m. dėstė Kauno kunigų seminarijoje. Nuo 1994 m. altaristas Rumšiškėse. 1999 m. apdovanojotas Žūvančiųjų gelbėjimo kryžiumi. Mirė 2001 09 11 Rumšiškėse. Palaidotas Rumšiškių bažnyčios šventoriuje.

Katalikų žinynas 2002, Vilnius, 2002, p. 276–277.

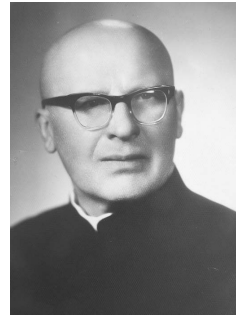
1955 08–1963 07 Onuškyje klebonu darbavosi kun. **Pranas Gerbutavičius**. Gimė 1919 05 22 Pajautiškėse (Kaišiadorių r.). Mokėsi Pajautiškių pradinėje mokykloje, o 1934–1941 m. – Kaišiadorių gimnazijoje. 1941 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1945 m. Paskirtas Aukštadvario šv. Domininko bažnyčios rektoriumi. Nežinia kodėl buvo dažnai kilnojamas: 1946 07–1948 08 dirbo Varėnos, 1948 08–1950 01 – Kuktiškių, 1950 01–1950 10 – Plokščių, 1950 11–1951 11 – Gražiškių (abi Vilkaviškio vyskupijos) klebonu. 1951 11–1953 08 klebonavo Pivašiunuose, iš ten perkeltas į Onuški. Nors Onuškyje remontavo bažnyčią, apie ką rašyta anksčiau, 1963 08 paskirtas mažos Žilinių parapijos klebonu. 1967–1968 m. gyveno Pivašiūnų altarijoje. Pablogėjęs sveikatai, apsigyveno pas tėvą Pajautiškių kaime, nors formaliai buvo Žaslių altaristas. Mirė 1977 10 07 Romainių (prie Kauno) sanatorijoje. Palaidotas Žaslių bažnyčios šventoriuje.

Kiškis S. *Kristaus pašauktieji*, Kaišiadorys, 1996, p. 204–205; LCVA, f. R181, ap. 6, b. 28, l. 39–41 (tarnybos anketos).

1963 07–1971 m. klebonavo kun. **Juozapas Jaruševičius**, garbės kanaaninkas. Gimė 1906 06 02 (15) Nemajūnuose (Prienu r.). Mokėsi Nemajūnų pradinėje mokykloje, o 1921–1928 m. – Prienu „Žiburio“ gimnazijoje. 1928 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją, kunigu išventintas 1933 07 15 ir paskirtas vikaru į Žiežmariūs. 1936 08–1937 09 klebonavo Senojoje Varėnoje, o 1937 09–1939 04 – vėl vikaras Žiežmariuose. 1939 04–1949 02 dirbo Beižionių parapijos klebonu. 1949–1962 m. buvo Kálvių klebonu ir Žiežmarių dekanu, dar ėjo ir Stakliškių dekanu pareigas, nuo 1956 m. garbės kanaaninkas. 1962 02–1963 07 dirbo Žilinių klebonu, iš ten perkeltas į Onuški. Tas pareigas eidamas mirė 1971 08 23. Palaidotas Onušio bažnyčios šventoriuje.

Kiškis S. *Kristaus pašauktieji*, Kaišiadorys, 1996, p. 179–190; LCVA, f. R181, ap. 6, b. 22, l. 8–11 (tarnybos anketos, gyvenimo aprašymas).

1971–1975 06 klebono pareigas ėjo kun. **Juozapas Napoleonas Anusevičius**. Gimė 1932 05 23 Vasaknos vienkiemyje (Ukmergės r.). 1953 m. baigė Žėlvos vidurinę mokyklą ir įstojo į Vilniaus universitetą, Istorijos ir filologijos fakultetą. 1956 m. iš universiteto išstojo

Kun. Jonas Žemaitis 1966 m. (LCVA, f. R181, ap. 7, b. 12)

Kun. Pranas Gerbutavičius 1966 m. (LCVA, f. R181, ap. 6, b. 28)

Kun. Juozapas Jaruševičius 1966 m. (LCVA, f. R181, ap. 6, b. 22)

ir buvo priimtas į Kauno kunigų seminariją. Valdžiai išakius labai sumažinti klierikų skaičių, 1959 m. seminariją teko palikti. Dirbo zakristijonu, darbininku Kauno „Apvijos“ fabrike, Kauno melioracijos statybos valdyboje. 1966 m. vėl įstojo į Kauno kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1967 05 24 ir paskirtas Kaišiadorių vikaru. Pagal religijų reikalų įgaliotinio ištaigos anketą 1969 m. paskirtas Vytautavos klebonu, 1971–1974 m. buvo Vytautavos vikaras, 1974–1975 m. – Onušio ir Vytautavos klebonas. Tikėtina, kad iš pradžių talkininkavo silpnos sveikatos Onušio klebonui kun. J. Jaruševičiui, o jam mirus administravo ir Onušio parapiją. 1975–1990 m. dirbo Žaslių klebonu. Jam būnant Žasliuose, matyt, valdžios aktyvistai parašė skundą religijų reikalų įgaliotiniui (nuoraše datos nėra). Jame rašoma, kad net 15 vaikų Žaslių bažnyčioje patarnauja mišioms, klebonas per pamokslus klaidina žmones, „šmeižia tarybų valdžią“ ir kt. Reikalavo kun. J. N. Anusevičių iš Žaslių iškelti. 1990 10–2002 07 buvo Daugų klebonas ir dekanas. 2002 07–2005 m. klebonavo Punioje. 2005 07–2013 m. dirbo Videniškių klebonu. Nuo 2013 06 rezidentas Žasliuose.

Katalikų žinynas, 1982–2014; LCVA, f. R181, ap. 7, b. 10 (voke tarnybos kortelė, anketa, gyvenimo aprašymas).

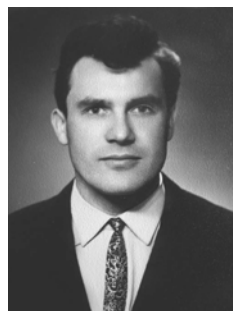
1975 06–1976 07 Onušio ir Vytautavos klebonu buvo kun. **Edvardas Kraujalis**. Gimė 1931 08 13 Miliuose (Molėtų r.). 1944–1951 m. mokėsi Molėtų vidurinėje mokykloje. 1951 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją, tačiau 1954 m. pašauktas į kariuomenę. Atlikęs tarnybą, 1957–1958 m. vėl mokėsi Kauno kunigų seminarijoje. Kunigu išventintas 1958 03 23. Paskirtas vikaru į Marijampolę (Vilkaviškio vyskupija). 1959 m. trumpai tas pareigas ėjo Stakliškėse, o 1959–1962 m. – Semeliškėse. 1962–1966 m. buvo Kalvių, 1966–1975 m. Babriškių ir Akmenio klebonas, iš kur paskirtas į Onušį. 1976–1983 m. dirbo Kiauklių, 1983–1996 m. – Butrimonių klebonu. 1996 m. paskirtas Joniškio klebonu. Pablogėjus sveikatai, 2012 09 atsisakė pareigų. Mirė 2012 10 11. Palaidotas Stirnių bažnyčios šventoriuje.

Katalikų žinynas, 2013, p. 351–352.

1976 07–1978 05 Onušio klebonu darbavosi kun. **Vincentas Pinkevičius**. Gimė 1919 03 18 Bendžiuose (Jūrbarko r.). 1932 m. baigęs Girdžių pradinę mokyklą, gyveno pas tėvus, dirbo jų ūkyje. 1942 m. baigė Raseinių žemės ūkio mokyklą, o 1946 m. – Belvederio pienininkystės technikumą. 1946–1950 m. dirbo Eišvilko pieninėje. 1950 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1954 09 12. Paskirtas vikaru į Semeliškės. 1955–1957 m. dirbo Kirdeikių, 1957–1959 m. – Žilinių, 1959–1962 m. – Nedingės, 1962–1967 m. – Žaslių, 1967–1970 m. – Butrimonių klebonu. 1970–1976 m. vėl klebonavo Kirdeikiuose, iš kur paskirtas į Onušį. 1978–1981 m. dirbo klebonu Nemajūnuose. 1981 04–1982 10 buvo Kruonio administratorius ir Kaišiadorių vyskupijos kancleris, 1982 10–1984 07 – Giedraičių, 1984 07–2001 m. – Kalvių klebonas. Nuo 2001 04 gyvena Žiežmarių altarijoje.

Katalikų žinynas, 1982–2014; LCVA, f. R181, ap. 7, b. 12 (voke tarnybos kortelė, anketa, gyvenimo aprašymas).

1978 05–1979 04 Onušio parapiją administravo kun. **Juozapas Čebriokas**, monsinjoras (1999). Gimė 1934 03 17 Tumėniškėje (Ignalinos r.).

Kun. Juozapas Napoleonas Anusevičius apie 1967 m. (LCVA, f. R181, ap. 7, b. 10 (voke))

Kun. Edvardas Kraujalis apie 1966 m. (LCVA, f. R181, ap. 7, b. 11 (voke))

Kun. Vincentas Pinkevičius apie 1966 m. (LCVA, f. R181, ap. 7, b. 12 (voke))

Kun. Juozapas Čeberiokas apie 1966 m. (LCVA, f. R181, ap. 7, b. 10 (voke)

Kun. Ignotas Kavaliauskas apie 1966 m. (LCVA, f. R181, ap. 7, b. 11 (voke)

Kun. Algimantas Gaidukevičius. 2010 m. K. Driskiaus nuotr.

Mokėsi Lińkmenų septynmetėje, Ignalinos ir Kauno suaugusiųjų vidurinėje mokykloje, kurią baigė 1954 m. Dirbo Ignalinos ir Vilniaus kooperatyvuose, Rimšės bažnyčios zakristijonu, 1959 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1964 03 25, paskirtas Jiežno vikaru ir aptarnavo Vilūnų parapiją. 1964–1971 m. dirbo Darsūniškio, 1971–1972 m. – Dubingių, 1972–1975 m. – Užuguosčio, 1975–1978 m. – vėl Dubingių klebonu, iš ten paskirtas į Onuškę. 1979 m. paskirtas Kaišiadorių ? klebonu ir Giedraičių dekanu. 1982–1985 m. buvo Širvintų, 1985–1986 m. Kuktiškių, 1986 03–1990 10 – Daugų, 1990 10–1991 05 – Ińturkės klebonas. Nuo 1991 05 vadovauja Kuktiškių parapijai. Jo pastangomis atstatyta Kvyklių koplyčia.

Katalikų žinynas, 1982–2014; LCVA, f. R181, ap. 7, b. 10 (voke tarnybos kortelė, anketa, gyvenimo aprašymas).

1979 04–2007 m. Onuškyje klebonu darbavosi kun. **Ignotas Kavaliauskas**. Gimė 1929 12 27 Žėlvoje (Utenos r.). 1950 m. baigė Žėlvos vidurinę mokyklą ir įstojo į Kauno kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1954 09 12, paskirtas vikaru į Molėtus, 1957–1960 m. buvo Pusnės, 1960–1967 m. – Paparčių, 1967–1976 m. Alovės, 1976–1979 m. – Punios klebonas. Tai ilgiausiai Onuškyje dirbęs klebonas. Apie jo bažnyčios tvarkymo darbus rašyta anksčiau. Nuo 2007 m. altaristas Onuškyje.

Katalikų žinynas, 1982–2014; LCVA, f. R181, ap. 7, b. 11 (voke tarnybos kortelė, anketa, gyvenimo aprašymas).

Nuo 2007 06 Onuškyje klebonu darbuojasi kun. **Algimantas Gaidukevičius**. Kilęs iš Alytaus šv. Liudviko parapijos. Gimė 1974 11 25. Baigė Vilniaus kunigų seminariją. Kunigu išventintas 2005 07 31, paskirtas Kaišiadorių vikaru, o 2006 04 – Darsūniškio administratoriumi. Būdamas Onuškie klebonas, toliau rūpinasi klebonijos ir bažnyčios remontu, jos aplinkos tvarkymu.

Katalikų žinynas, 2003–2014.

Dusmenų bažnyčios ir parapijos istorija

Kazys Misius

Dusmenų bažnyčia. 2014 m. K. Driskiaus nuotr.

Dusmenų šv. apaštalų Simono ir Judo Tado bažnyčia yra Elektrėnų savivaldybėje, Dusmenų kaime, 9 km į p. v. nuo Ūnuškio.

Pirmoji bažnyčia. Dūsmenys – sena gyvenvietė. Janas Jakubovskis sudarytame 1387 m. Trakų kunigaikštystės žemėlapyje nurodo ir Dūsmenis, tačiau tų metų Jogailos akte, kuriuo Trakų kunigaikštystė duodama valdyti Skirgailai, Dusmenys nepaminėti¹. 1493 m. valdovas Aleksandras patvirtino Kazimiero Jogailaičio privilegiją, kuria Dusmenų dvaras dovanojamas Petro Mangirdaičio vaikaičiui, Trakų vaivada, Lietuvos žemių maršalkai Petru Jonaičiui Mangirdaičiui². P. J. Mangirdaitis buvo tarp aukščiausių LDK pareigūnų.

Kun. Janas Kurčevskis nurodo, kad 1522 m. Vilniaus vyskupijos bažnyčių vizitacijos akte minima ir Dusmenų bažnyčia³. Taigi Dusmenų bažnyčia pastatyta iki 1522 m., tačiau jos aprūpinimo akto nepavyko aptikti. Dusmenų klebonas Jonas minimas 1524 m. Tų metų spalio 14–15 d. LDK raštininko Vasiljevičiaus Kopočio rašte Trakų vaivada pranešama, kad du Aukštadvario bajorai skundėsi, jog Dusmenų klebonas kunigaikštis Jonas užgrobęs jų žemes ir ežerus. Raštininkas nurodė ginti tų bajorų nuosavybę⁴. Deja, tyrinėtojai daugiau paminėtų Dusmenų dvasininkų XVI a. neaptiko.

¹ Jakubowski J. Opis księstwa trockiego z r. 1387, *Przegląd historyczny*, 1907, t. 5, p. 44–48.

² Леонтович Ф. Н. Акты Литовской Метрики, Варшава, 1896, т. 1, с. 36; *Polski słownik biograficzny (PSB)*, t. 21, p. 675–676.

³ Kurczewski J. *Biskupstwo Wileńskie*, Wilno, 1912, p. 177.

⁴ *Lietuvos Metrika (LM–14)*, Vilnius, 2008, p. 207 (nr. 505).

Ježis Ochmanskis nurodo, kad 1559 m. Dusmenų bažnyčia turėjo 8 kiemus (dūmus). Tai buvo viena iš neturtingiausių parapijų⁵.

Tikėtina, kad kilus reformacijai, XVI a. antrojoje pusėje katalikų bažnyčia Dusmenysė buvo panaikinta. Ar jos vietoje buvo įsteigta evangelikų reformatų (kalvinų) bažnyčia, neaišku. Reformacijos istorijos tyrinėtojai to nenurodo, tačiau XVI a. evangelikų reformatų archyvas beveik neišliko. 1594 m. Vilniaus vyskupijos (vyskupo, kapitulos ir bažnyčių) mokesčių sąrašė paminėta ir Dusmenų bažnyčia, kuri nieko nemokėjo⁶. Tai reikštų, kad Dusmenų katalikų bažnyčios nebuvo. Tuo metu katalikų bažnyčios buvo išlikusios beveik vien Lietuvos didžiojo kunigaikščio žemėse, ir tai ne visose.

1644 m. pranešime Šv. Sostui Vilniaus vyskupas Abraomas Voina (Vilniaus vyskupu paskirtas 1631 m.) rašė, kad jo pastangomis per teismus iš eretikų atgauta 14 bažnyčių. Jis taip pat išvardijo 41 bažnyčią, kurią dar reikia atgauti. Tame sąrašė paminėti ir Dusmenys⁷. Bylinėjimosi dėl Dusmenų bažnyčios ir jos fundacijos gražinimo katalikams dokumentų nepavyko aptikti. Nei Dusmenų katalikų bažnyčia, nei jos fundacija neatgauta.

Dusmenų koplyčia. 1667 m. LDK kancleris Kristupas Pacas iš Jarošo Straševičiaus nupirko Dusmenų dvarą ir tais pačiais metais jį dovanojo Pažaislio kamaldulių vienuolynui⁸. Kamalduliai viename iš dvaro pastatų įsirengė koplyčią. XVIII a. Dusmenys priklausė Pivašiūnų parapijai. Iki 1744 m. vienuoliai kamalduliai savo dvare pastatė viešą koplyčią, kuri minima 1744 m. Vilniaus vyskupijos sinodo paskelbtuose nutarimuose. 1797 m. Pivašiūnų bažnyčios vizitacijos akte rašoma, kad Dusmenyse yra vieša koplyčia, kurioje šventadieniais būna pamaldos⁹.

XIX a. pradžioje Pažaislio kamaldulių Dusmenų dvare veikė vandens malūnas, o prie Mūsės upės – geležies iš balų rūdos liejykla. Buvo gaminami noragai, ratlankiai, įvairūs metalo dirbiniai daugiausia malūnams¹⁰.

Bažnyčia 1820–1900 m. 1818–1820 m. kamalduliai vienuolyno lėšomis Dusmenyse pastatė medinę pušų rąstų bažnyčią. Ją 1820 m. spalio 28 (lapkričio 9) d. Šv. apaštalų Simono ir Judo Tado titulu konsekrovo vyskupas sufraganas Tadas Kundzičius¹¹.

Netrukus Pažaislio kamaldulių vienuolyno vadovas paprašė įsteigti Dusmenų parapiją. Vilniaus vyskupijos kurija įpareigojo Trakų dekaną ir jo pavaduotoją nustatyti naujos parapijos ribas, t. y. parengti naujos parapijos steigimo aktą. Vykdamas šį įpareigojimą, 1821 m. kovo 4 (16) d. į Dusmenis atvyko Trakų dekanas Simonas Augutavičius ir jo pavaduotojas Andrius Čerskis. Dėl prisijungimo prie steigiamos parapijos apklausti Dusmenų apylinkių dvarininkai. Nustačius naujos Dusmenų parapijos ribas, buvo parengtas jos įsteigimo aktas. Naujai parapijai priskirta:

1. Dusmenų dvaras su Vāckiškių palivarku. Dvarui priklausė šie kai-

⁵ Ochmański J. *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu. Ustrói i uposażenie*, Poznań, 1972, p. 104.

⁶ 1594 m. Vilniaus vyskupijos bažnyčių mokesčių sąrašas, *LMAVB*, f. 318–472, l. 4.

⁷ *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, I, redigēt P. Rabikauskas, Romae, 1971, p. 78–80.

⁸ Wolf J. *Pacowie*, Petersburg, 1885, p. 161–162.

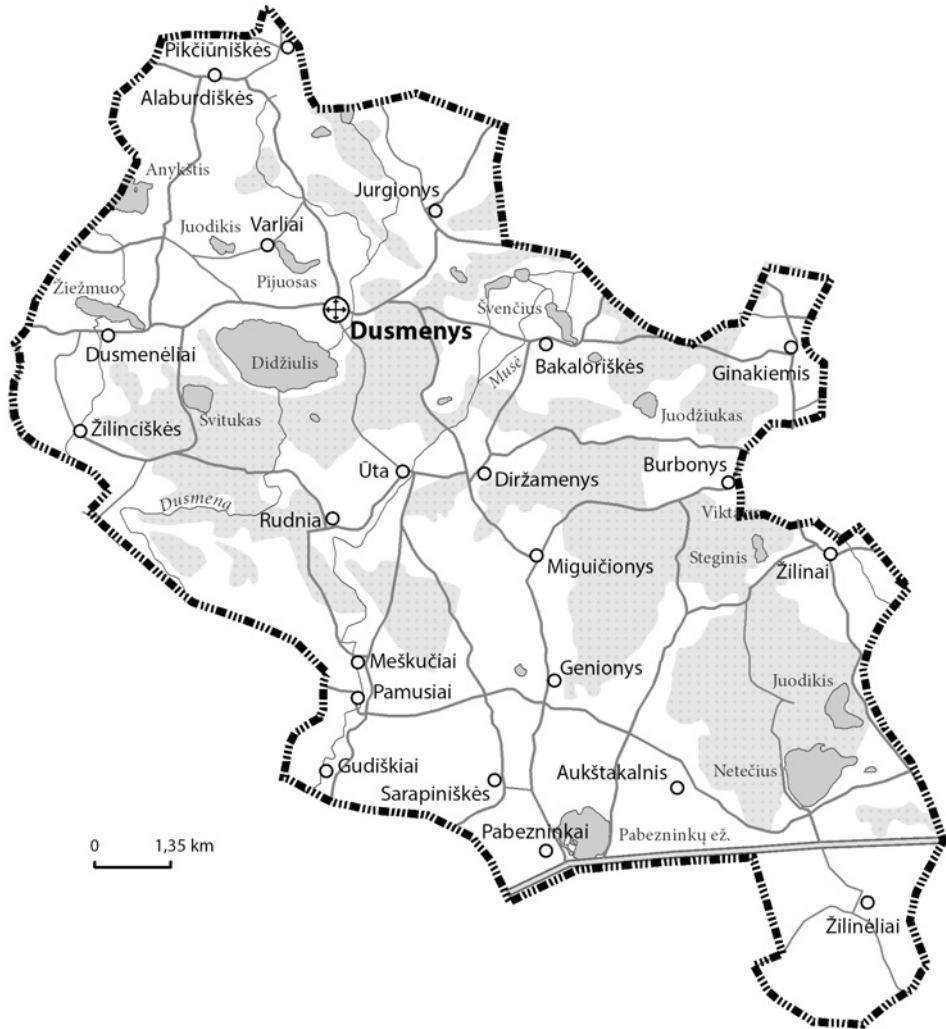
⁹ *Synodus dioeciesana Vilnensis... 1744*, Vilnae, [1744], p. 87, 182; 1797 m. Pivašiūnų parapijos vizitacija, *VUB RS*, f. 57, 853–904 (lapai nenumeruoti).

¹⁰ XIX a. pradžios Trakų apskr. gyvenviečių statistinės žinios, *LVIA*, f. 526, ap. 1, b. 3, l. 50–51.

¹¹ 1830 m. Dusmenų bažnyčios vizitacija, *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 4093, l. 226.

*Dusmenų bažnyčia.
2010 m. K. Driskiaus
nuotr.*

*Dusmenų parapijos žemėlapis. 1821 m. Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“
kartografiė Aira Dubikaltienė*

mai: Alabūrdiškės, Dusmenėliai, Dūsmenys, Geniúnys, Gínakiemis, Mígúčionys, Pikčiúniškės, Rudnià, Ūtà, Žilínčiškės.

2. Žilinų dvaras ir jo kaimai: Būrbonys, Žilinaĩ, Žilinėliai.

3. Jūrgionių dvaras su to paties pavadinimo kaimu.

4. Bytautonių dvaras ir jo kaimai: Bakalōriškės, Varliaĩ.

5. Pámusių dvaras ir jam priklausantys kaimai: Gudiškės, Meškūčiai, Sarapiniškės.

6. Taip pat iš valstybinio Valkinińkų dvaro priskirti šie kaimai: Aukštákalnis, Diržamenys, Pábezninkai, Pámusiai.

Minėtos gyvenvietės iš viso turėjo 197 kiemus su 1 157 gyventojais. Į ši skaičių neįtraukti vaikai, dar neįnantys išpažinties¹².

Nežinia kodėl oficialus parapijos įsteigimas užsitęsė. Mogiliovo arkivyskupas Stanislovas Bogušas Sestrencevičius Dusmenų parapijos steigimo aktą patvirtino tiktai 1825 m. pabaigoje. Iki tol bažnyčia buvo Pivašiūnų parapijos filija. Pirmuoju Dusmenų klebonu paskirtas Raimondas Celinskis. Jam talkininkaudavo ir iš Pažaislio pasiunčiami kunigai vikarai. 1826 m. pradėtos rašyti metrikų knygos. Bažnyčia jokios fundacijos neskirta, nes buvo išlaikoma Pažaislio vienuolių kamaldulių.

1830 m. bažnyčia buvo nauja, stačiakampio plano, su 4 medinių kolonų priangiu, apie 30 m ilgio ir 11,7 m pločio. Stogas dengtas malksnomis, iš lauko apkalta lentomis, virš stogo du bokšteliai, didesniame kabojų varpelis. Bažnyčioje 6 dideli langai, o presbiterijoje – du dideli ir du maži apvalūs. Pagrindinio įėjimo durys dvivėrės, dažytos žaliai ir raudonai.

Viduje grindys plytų, rūsių nebuvo, 4 altoriai. Didysis altorius stalių darbo, jame Švč. Mergelės Marijos, o aukščiau šv. Mykolo arkangelo paveikslai. Du šoniniai altoriai tapyti drobėje, o ketvirtas – tapytas optiškai. Kituose altoriuose kabojų Švč. Mergelės Sopulingosios, šv. Romualdo, šv. Jurgio ir šv. Tado paveikslai. Dar būta nešiojamojo altorėlio. Iš liturginio inventoriaus nurodyta paaukuota monstrancija, varinė paaukuota taurė, 2 paaukuoti kielikai ir kt. Dar buvo 6 balsų vargonai, dangaus spalva dažyta sakykla, 2 klausyklos, stovėjo 12 suolų.

Šventoriuje stovėjo dviejų tarpinių medinė varpinė, kurioje kabojų varpai. Už šventoriaus buvo kapinės, aptvertos medine tvora.

Netoli bažnyčios stovėjo suvargusiųjų prieglauda (špitolė). Joje vienas kambarys skirtas mokyklai. Teigiama, kad dėl parapijiečių abejingumo švietimui mokiniai nesirenka.

Klebonija buvo nauja, pušų rąstų, statyta ant pamūrytų pamatų, dengta malksnomis, dviejų galų. Vienoje pusėje du kambariai, kitoje virtuvė su sandėliuku ir kambarėliu, buvo du išmūryti rūšiai. Klebonija pastatyta pačiame kamaldulių palivarke ir neturėjo jokio ūkinio ar kitokio pastato¹³.

Kadangi 1831 m. kovo 26 (balandžio 7) d. Pažaislyje įvyko sukilimo vadų pasitarimas, Pažaislio kamaldulių vienuolynas buvo panaikintas, o jų turtas konfiskuotas. Karinė valdžia, teikdama carui panaikinti Pažaislio vienuolyną, tų vienuolių administruojamos Dusmenų bažnyčios uždaryti nesiūlė. 1831 m. laikinu klebonu paskirtas pasaulietis kunigas Liudvikas Obolevičius. Valstybės turtų

¹²1821 m. Dusmenų parapijos steigimo akto nuorašas, LVIA, f. 604, ap. 1, b. 1655, l. 15–17.

¹³1830 m. Dusmenų bažnyčios vizitacija, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4093, l. 226–231.

žinion perimant konfiskuotą Dusmenų palivarką, norėta atimti ir kleboniją. Kai Vilniaus vyskupijos valdytojas paaiškino, jog Dusmenų bažnyčia lieka parapiinė, o klebonija dvarui nepriklauso, Vilniaus išdo rūmai pareikalavo caro paliepinimo dėl Pažaislio vienuolyno uždarymo patvirtinto nuorašo¹⁴. Nežinia, ar Dusmenų bažnyčiai valdžia skyrė bent kokią paramą.

1842 m. panaikinus bažnytinę žemėvaldą, Dusmenų parapija priskirta žemiausiai 5 klasei. Klebonui valdžia mokėjo algą – 230 rublių per metus. Be to, bažnyčios galėjo gauti iš valdžios apie 33 dešimtines (dešimtinė – 1,0925 ha) žemės be valstiečių. Tiek žemės Dusmenų bažnyčiai keliuose sklypuose buvo atmatuota 1845 m.

1849 m. atskiro prieglaudos pastato nebebuvo, pavargėliai glaudėsi klebonijoje. 1849 m. bažnyčia turėjo 5 varpus. Du didžiausieji buvo sudužę ir

nebe naudojami. Pats didžiausias varpas, sveriantis šiek tiek daugiau negu 8 pūdus (pūdas – 16,38 kg), buvo išgabentas į Vilnių perlieti ir laikinai paliktas bernardinų vienuolyne. Kitas, sveriantis 4 pūdus, nulietas 1820 m. Minsko kanauninko kun. Juozo Snarskio. Trečią varpą 1847 m. dovanojo valstietė Kristina Maliejienė (Malejowa). Ketvirtas varpas svėrė vieną pūdą, o penktas 30 svarų (svaras – 409,5 g) *signorius* buvo pakabintas bažnyčios kupole. Varpai jokių įrašų neturėjo¹⁵.

Romualdas Firkovičius nurodo, kad 1848–1849 m. kun. Baltramiejus Pukšta perdarė ir pataisė aplink bažnyčią esančią tvorą ir jos vartus, bažnyčios portiko 4 mediniams stulpams padėjo pamatus¹⁶. Neaišku, iš kur šios žinios imtos. Tuo metu Dusmenų klebonu buvo kun. Steponas Gailevičius.

1860 m. klebono S. Gailevičiaus rūpesčiu Vilniuje Boleslovo Venerio liejykloje buvo išlietas 131 kg sveriantis varpas. Varpas turėjo šv. Jurgio reljefą ir lenkiškus įrašus didžiosiomis raidėmis, o lietuviškai varpo viršuje įrašyta: „*Liejo Boleslovas Veneris Vilniuje 1860 m.*“ Ant varpo liemens – „*Šventojo Jurgio garbei. Kun. Stepono Gailevičiaus pastangomis, Dusmenų bažnyčiai*“¹⁷.

1863 m. sukilimo malšintojai įtarė, kad Dusmenų klebonas kun. S. Gailevičius palaikė ryšius su sukilimo rėmėjais. 1863 m. liepos 9 (21) d. anksty ryte rusų kariai Dusmenų klebonijoje ir bažnyčioje darė kratą, išniekino

*Dusmenų bažnyčios varpinė. 2010 m.
K. Driskiaus nuotr.*

¹⁴1838 08 05 Vilniaus išdo rūmų raštas Vilniaus vyskupo raštinei, LVIA, f. 604, ap. 1, b. 12579, l. 1.

¹⁵1849 m. Dusmenų bažnyčios kronika, VUB RS, f. 4, A–2641, l. 1.

¹⁶Firkovičius R. Dusmenų bažnyčia, Kultūros paveldo centro biblioteka, Dokumentacijos skyrius, f. 5, Trakų rajono kultūros paminklų byla, l. 20.

¹⁷Žalėnas G. *Kaišiadorių vyskupijos bažnyčių varpai*, Kaišiadorys, 2008, p. 31.

šventovę, jos liturginius daiktus, nuniokojo ir apiplėšė kleboniją, paėmė rastus maisto produktus ir vertingesnius daiktus, įvairius dokumentus. Sergantis klebonas S. Gailevičius buvo kareivių ištemptas iš lovos ir išvežtas į Trakus. Kitą dieną išgabentas į kalėjimą Vilniuje, kur po mėnesio mirė¹⁸.

Po 1863–1864 m. sukilimo rusų valdžia Vilniaus vyskupijoje pradėjo uždarinėti katalikų bažnyčias. Gal siekdamas, kad valdžiai nebūtų dingsties uždaryti – esą Dusmenų bažnyčia apleista ir todėl nereikalinga, Vilniaus vyskupijos valdytojas prelatas Juozas Baukys (Baukevičius) 1865 m. balandžio mėn. nurodė kurijai griežtai pareikalauti, kad Dusmenų klebonas ir Perlojės kuratas dar pavasariį pradėtų remontuoti jiems patikėtas bažnyčias ir klebonijos pastatus. Merkinės dekanas pranešė, kad Dusmenų bažnyčiai reikia naujo stogo ir pakeisti supuvusius langų rėmus, taip pat perdengti klebonijos ir jos ūkinių pastatų stogus. Dėl remonto prašyta Vilniaus gubernatoriaus leidimo. Nežinia, kokiems konkretiems taisymo darbams buvo prašoma leidimo, tačiau Vilniaus gubernatorius 1866 m. spalio mėn. generalgubernatoriui siūlė leisti remontuoti tiktai Dusmenų varpinę. Caro vietininkas tokiam teikimui pritarė¹⁹. Dusmenims pasisėkė, o Perlojos bažnyčia 1866 m. buvo uždaryta.

Kas buvo padaryta turint oficialų leidimą remontuoti Dusmenų varpinę, žinių nepavyko aptikti. Tikėtina, kad, be varpinės taisymo, bažnyčiai buvo uždengtas naujas stogas. Iš bažnyčių remonto kapitalo gavus 100 rublių, 1870 m. Dusmenų bažnyčiai padaryti nauji langų rėmai, pakeistos plytų grindys²⁰.

1884 m. lapkričio 23 (gruodžio 5) d. piktadariai išlaužė Dusmenų bažnyčios duris ir pavogė sidabrinę komuninę ir paaukuotą varinę taurę²¹.

1883–1884 m. apmūrytas šventorius. 1885 m. vietoj senosios pastatyta nauja medinė dviejų tarpinių varpinė. Varpinė apkalta lentomis, stogas malksnų. 1889 m. perlieti du įtrūkę varpai, parapijiečių lėšomis išsigytas dar vienas 10 pūdų (apie 163,8 kg) sveriantis didysis varpas. 1890 m. pristatytas klebonijos priestatas, pastatyta kalvė, pirtis.

1891 m. varpinėje kabojo 4 varpai. 1891 m. vizitacijos akte nurodyta, kad zakristijoje ir presbiterijoje buvo sudėtos naujos lentų grindys. Viduje 4 altoriai. Didžiajame altoriuje kabojo tie patys paveikslai: Švč. Mergelės Marijos, o aukščiau – šv. Mykolo arkangelo. Kiti altoriai irgi mažai kuo skyrėsi nuo aprašytųjų 1830 m. Dar buvo du nešiojamieji altorėliai. Iš liturginių daiktų nurodytos naujai paaukuota komuninė, monstrancija, taurė ir kt.

Bažnyčios išorė aprašyta tokia pat, kaip ir 1830 m., tačiau reikėjo remonto. Malksnų stogas vietomis buvo kiauras, bokštelio kryžius ir frontono stulpai sulinkę, langų rėmai apipuvę²².

1896 m. pradžioje gautas valdžios leidimas remontuoti bažnyčią. Reikėjo permūryti pamatus, pakeisti stogo gegnes, lubas ir jas laikančias sijas, perdengti stogą, nudažyti vidaus sienas ir lubas. Remonto darbų su medžiagomis sąmata – 2 400 rublių. Tikėtina, kad

¹⁸Kubicki P. *Bojownicy kapłani*, Sandomierz, 1936, cz. 2, t. 2, p. 251–254.

¹⁹1865 m. Dusmenų ir Perlojos bažnyčių remonto byla, *LVIA*, f. 604, ap. 6, b. 776, l. 1–24; 1866 10 12 Vilniaus gubernatoriaus raštas generalgubernatoriui ir jo atsakymas, *LVIA*, f. 378, BS, 1864, b. 1291, d. 4, l. 122.

²⁰1870 m. Dusmenų bažnyčios remonto išlaidų knygelė, *LMAVB RS*, f. 318–25097.

²¹Pranešimai apie Vilniaus gubernijos įvykius 1884 m., *LVIA*, f. 378, BS, 1884, b. 21, l. 553.

²²1891 m. Dusmenų bažnyčios vizitacija, *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 3922, l. 1–7.

darbai vyko sėkmingai, nes dalį pinigų taisymui skyrė valdžia iš uždarytų vienuolynų sukaupto bažnyčių remonto kapitalo²³.

Žlugusios viltys pasistatyti mūrinę bažnyčią. 1900–1914 m. laikotarpis. Dar 1900 m. klebonas kun. Kazimieras Valantinas sumanė Dusmenyse statyti mūrinę bažnyčią. Deja, jam netrukus prasidėjo nemalonumai. 1900 m. Dusmenų seniūnas Vincentas Bubelevičius parašė skundą Vilniaus vyskupui, neva klebono K. Valantino šeimininkė kišasi į parapijos reikalus. Todėl prašė ją iš Dusmenų pašalinti. Skundą tyręs Merkinės dekanas nustatė, kad jis neteisingas, nes apklausti žmonės ir pats skundikas negalėjo nurodyti nė vieno klebono giminaitės ir šeimininkės kišimosi į parapijos reikalus fakto.

Per 1902 m. Šv. Onos atlaidus už procesiją šventoriuje (eita aplink bažnyčią) be valdžios leidimo Vilniaus gubernatorius pareikalavo vyskupo pateikti kun. K. Valantino pasiaiškinimą. Klebonas atsakė, kad nuo 1886 m. per atlaidus Dusmenyse visada būdavo einama apie bažnyčią ir valdžia to niekada nelaikiusi pažeidimu²⁴.

Dėl „nelegalios“ procesijos Dusmenyse 1903 m. pradžioje Vilniaus gubernatorius pranešė ir caro vietininkui. Po 1863 m. sukilimo rusų valdžia draudė katalikų iškilmingas eisenas (procesijas) ne bažnyčiose. Todėl procesijoms net šventoriuose formaliai reikėdavo gauti valdžios leidimą. Kadangi Dusmenyse nebuvo nei valsčiaus valdybos, nei policijos, niekam ėjimas per atlaidus aplink bažnyčią iki 1902 m. neužkliuvo. Procesijų draudimai buvo įvesti Michailo Muravjovo, vadinamo Koriku, o XX a. pradžioje laikai jau buvo kiti. Nors generalgubernatorius kun. K. Valantino nebaudė, 1904 m. jis iškeltas į Čiobiškį²⁵.

1904 m. Dusmenų klebonu paskirtas kun. Stanislovas Šlamas. Jis netrukus pasikvietė vargonininkauti Joną Petrauską, žinomų muzikų Miko ir Kipro Petrauskų tėvą. Mikas ir Kipras Petrauskai Dusmenų apylinkėse platino lietuvišką anticarinę literatūrą, atsišaukimus, suorganizavo valstiečių mitingą, pasiuntė reikalavimą į vietos valdinę mokyklą paskirti mokytoją lietuvi. Pakeitęs seną tėvą, kurį laiką čia vargonininkavo ir K. Petrauskas. Plačiai išgarsėjo Petrauskų suburtas Dusmenų bažnyčios choras ir muzikos instrumentų orkestras²⁶. Kun. S. Šlamas už „litvomaniją“ buvo persekiojamas tiek rusų valdžios, tiek Vilniaus vyskupijos vadovybės. Todėl ilgai Dusmenyse išbūti negalėjo.

Nuo 1908 m. mūrinės bažnyčios statybos reikalais rūpinosi klebonas Jeronimas Janulionis. Jis dar 1908 m. įsteigė atskiras parapijos kapines ir ėmė rinkti aukas mūrinės Dusmenų bažnyčios statybai. Visos aukos buvo surašomos į tam skirtą knygą. Tačiau neapsieita ir be intrigų. Apie 1909 m.

Kun. Stanislovas Šlamas

Iš: *Kairiūkštytė N., Gudonytė A. Lietuvybės kovų verpetuose, Vilnius, 2009, p. 294*

²³1896 02 24 Vilniaus gub. raštas generalgubernatoriui ir jo atsakymas, LVIA, f. 378, BS, 1896, b. 362, l. 35–36.

²⁴Kun. K. Valantino tarnybos byla, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 2724.

²⁵1903 02 21 Vilniaus gubernatoriaus raštas generalgubernatoriui ir jo atsakymas, LVIA, f. 378, BS, 1903, l. 24, 27.

²⁶Milžinas. Dusmenys, Kaišiadorių vyskupija, t. 1, rankraštis, KVKA.

nusigyvenęs šlėkta Viktoras Montvila ėmė aiškinti žmonėms, kad mūrinės bažnyčios statyba nuskurdins žmones, įžeidinėjo kleboną. Pagaliau 1910 m. kovo mėn. trinktelėjo vyskupijos valdytojui skundą, neva Dusmenų bažnyčioje plečiamas lietuvių kalbos vartojimas, todėl skriaudžiami lenkai²⁷.

1911 m. Vilniaus vyskupijos kurijoje buvo pradėta Dusmenų bažnyčios statybos byla, tačiau ji neišliko. Iki 1911 m. gruodžio mėn. buvo suvežta nemažai akmenų būsimos šventovės pamatams, surinkta 5 100 rublių aukų. Visi suaukoti pinigai buvo padėti į banką. Iš tų pinigų klebonas išleido 827 rublius bažnyčios projektui, kuris jau buvo parengtas, ir klebonijos ūkinių pastatų (tvarto ir daržinės) statybai. Kai apie tai buvo paskelbta parapijiečiams, jau minėtas V. Montvila ėmė aiškinti, kad klebonijos ūkiniai pastatai – tai asmeninis klebono reikalas. Suklaidinti žmonės tapo pikti, nepatenkinti. Kaltinimai išekvojus parapijos pinigus ir pasėtas pyktis klebonui buvo per skaudūs. Todėl jis pareiškė, kad bažnyčios nestatys ir išvyks kitur. Parapijiečiai parašė skundą vyskupijos valdytojui ir pareikalavo, kad iškeliamas kun. J. Janulionis gražintų parapijai 827 rublius. Tačiau projektas ir klebonijos ūkiniai pastatai buvo parapijos nuosavybė. Formaliai bažnyčios statybos komitetas dar nebuvo patvirtintas. Pats klebonas pasiprašė jį iškelti į kitą lietuvišką parapiją²⁸.

1912 m. vietoj kun. J. Janulionio Dusmenų klebonu paskiriamas kun. Antanas Neniauskas. Gal jis ir neturėjo reikiamų savybių organizuoti bažnyčios statybą. Rasti bendrą kalbą su vietos žmonėmis dėl būsimos mūrinės šventovės nepavyko. Prisdėjo ir kita aplinkybė. Už tai, kad Dusmenų vargonininkas Antanas Petrauskas (Kipro ir Miko brolis) skaitė ir neva platino liberalios pakraipos laikraštį *Lietuvos ūkininkas*, klebonas A. Neniauskas atleido jį iš pareigų. O dusmeniškiai vargonininką A. Petrauską buvo labai pamėgę. Todėl 1913 m. rudenį parapijiečiai pasiskundė vyskupijos valdytojui, kad kun. A. Neniauskas visai nesirūpina bažnyčios statyba, nepagrįstai atleido vargonininką. Skundą tirti įpareigotas Merkinės dekanas kun. Vladas Mironas.

1913 m. lapkričio mėn. 3 (16) d. per šventę dekanas pasakė pamokslą ir paragino parapijiečius vieningai imtis bažnyčios statybos ir pakvietė po pamaldų į paskirtą vietą ateiti skundą pasirašiusius asmenis. Atėjo daugybė žmonių, o iš skundą pasirašiusių tik keturi. Susirinkusieji ėmė užgauliai priekaištauti tiek buvusiam, tiek dabartiniam klebonui. Netaktiški priekaištai buvo beprasmiškai ir dekanas juos nutraukė. Vėliau susitikus su bažnyčios statybos komitetu ir klebonu, formaliai pasižadėta vieningai imtis statyti mūrinę bažnyčią²⁹. Deja, statybos darbai taip ir nebuvo pradėti. Kilo Pirmasis pasaulinis karas. Laikyti komerciniame banke Dusmenų bažnyčios statybai suaukoti pinigai pražuvo. Neturtingai ir mažai parapijai tai buvo didelė netektis.

Milžino žiniomis, Bytautonių dvaro savininkas siūlėsi dovanoti Dusmenų bažnyčios statybai plytų ir rąstų, tačiau pareikalavo įvesti perpus su lietuviškomis ir lenkiškas pridėtines pamaldas. Lietuviška parapija su tokiais sąlygomis nesutikusi³⁰.

²⁷1910 05 02 kun. J. Janulionio paaiškinimas Vilniaus vyskupijos valdytojui, *LMAVB*, f. 318–22095, l. 2–3.

²⁸Kun. J. Janulionio tarnybos byla, *LVI A*, f. 694, ap. 1, b. 4708.

²⁹1913 11 08 Merkinės dekanas raštas Vilniaus vyskupijos valdytojui, *LVI A*, f. 694, ap. 1, b. 1117, l. 1.

³⁰Milžinas. *Dusmenys, Kaišiadorių vyskupija*, t. 1, rankraštis, *KVKA*.

Karų ir okupacijų 1915–1920 metai. Jau vykstant Pirmojo pasaulinio karo kovoms, 1914 m. Dusmenų klebonu paskirtas kun. Felicijonas Žintelis. Kadangi vokiečiai iš okupuotų teritorijų karo reikalams rekvizuodavo spalvotuosius metalus, varpus, nuplėsdavo vario skardos stogus ir rinkdavo kitus spalvotojo metalo daiktus, apie 1915 m. birželio mėn. Rusijos karo vadovybė įsakė artėjant frontui nukabinti visų bažnyčių, cerkvių varpus ir prie kiekvieno jų pririšti kartono ar medžio etiketes, jose nurodyti, kurios bažnyčios varpas. Į Rusiją buvo išvežti visi Dusmenų bažnyčios varpai. Jie išgabenti į Saratovo guberniją, Saltykovkos gyvenvietę. Tolesnis šių varpų likimas nežinomas³¹.

1915 m. rugsėjo mėn. Dusmenų apylinkes užėmė vokiečiai. Rodos, kad kovų nebuvo ir bažnyčia nenukentėjo. Klebonas F. Žintelis vokiečių valdžios buvo baustas³². Gal vokiečiai paėmė ir Dusmenų parapijos metrikų knygas, nes po klebono mirties nerasta 1915 06 12–1918 04 21 laikotarpio Dusmenų parapijos krikšto ir mirties metrikų įrašų.

Traukiantis vokiečiams iš okupuotų kraštų, paskui juos į vakarus slinko raudonarmiečiai, kurie Dusmenis užėmė 1919 m. sausio 19 d., o 1919 m. balandžio 20 d. raudonarmiečiai iš Onuškio valsčiaus pasitraukė. Netrukus Dusmenis užėmė lenkai. Vietos klebonas, kovotojas už lietuvių Ignotas Šopara 1919 m. agitavo žmones nepripažinti okupacinės lenkų valdžios. Už tai buvo lenkų suimtas ir išvežtas į Vilnių. Lenkai reikalavo, kad šis kunigas iš Dusmenų būtų iškeldintas. Vyskupas Jurgis Matulaitis nepakluso ir kun. I. Šoparą paliko Dusmenyse³³.

Dar tebešeimininkaujant lenkams, 1920 m. balandžio mėn. kun. I. Šopara pradėjo statyti naują klebonijos tvartą, kuris baigtas jau klebonaujant kun. Juozapui Čaplikui³⁴.

Lietuvių kalbos teisės bažnyčioje. 1828 m. Dusmenų bažnyčios vizitacijos akte rašoma, kad pamokslai vyksta visuotinai vartojama lenkų kalba³⁵. Tikėtina, kad nepasidomėjęs Žalsių administratoriaus, kokia kalba vyrauja parapijoje, vizitatorius kun. Kazimieras Jurkevičius užrašė standartinę frazę. 1830 m. vizitacijoje jau rašoma kitaip – pamokslai kartais sakomi lenkų kalba, o dažniausiai lietuvių³⁶.

Tikėtina, kad Pažaislio kamalduliai ir iki 1820 m. viešojo Dusmenų koplyčioje sakydavo lietuviškus pamokslus ir nesiekė sulenkinti valstiečių, kaip buvo tuo metu daroma Pivašiūnuose, Aukštādvarėje ir kitose parapijose. Dusmenims pasisekė, kad 1843–1863 m. čia klebonavęs kun. S. Gailevičius buvo žemaitis, o jį pakeitęs kun. Andrius Jaloveckis 1864 m. karinės nuovados viršininkui raštu patvirtino, kad moka lietuviškai, tačiau nemokėjo rusiškai³⁷.

Nuo 1886 m. visą laiką Dusmenyse klebonavo kunigai lietuviai, kurie sakydavo lietuviškus pamokslus, rengdavo vaikučius Pirmajai komunijai gimtąja kalba, žadino tautinę savimone. Nors buvo sakomi ir lenkiški pamokslai, tačiau parapija nelenkinta. Tai patvirtina įvairios žinios apie kalbų vartojimą Dusmenų bažnyčioje. Pavyzdžiui,

³¹ Žalėnas G. *Min. kn.*, p. 55.

³² 1915–1918 m. vokiečių okupacinės valdžios baustų kunigų byla, *LMAVB*, f. 318–25062.

³³ Kairiūkštytė N., Gudonytė A. *Lietuvių kovų verpetuose*, Vilnius, 2009, p. 304–305.

³⁴ Dusmenų bažnyčios byla (nuo 1920 m.), *KVKA* (lapai nenumeruoti).

³⁵ 1828 m. Dusmenų bažnyčios vizitacija, *LVIA*, f. 604, ap. 3, b. 1639, l. 244–248.

³⁶ 1830 m. Dusmenų bažnyčios vizitacija, *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 4093, l. 227.

³⁷ 1864 m. karinės nuovados žinios apie kunigus, *LVIA*, f. 1253, ap. 1, b. 132, l. 19.

lietuvių spaudoje rašoma, kad 1894 m. Dusmenų bažnyčioje būdavo giedama lietuviškai ir šia kalba sakomi pamokslai³⁸.

1904 m. buvo panaikintas lietuvių spaudos draudimas, 1905 m. leista mokyklose įvesti ir lietuvių kalbos pamokas, mokytojauti lietuviams katalikams. Deja, Vilniaus gubernijoje į valdines mokyklas mokytojai lietuviai beveik nebūdavo skiriami. Ne išimtis buvo ir Dusmenys. Vaikučiai negalėjo išmokti skaityti ir rašyti gimtąja kalba, nes ir dauguma tėvų to nemokėjo. Tai skatino lenkų veikėjus mėginti plėsti lenkų kalbos vartojimą bažnyčiose, nes tam pritarė ir Vilniaus vyskupijos vadovybė.

Jau anksčiau minėta, kad V. Montvila 1910 m. parašė vyskupijos valdytojui skundą, neva Dusmenų bažnyčioje siaurinamas lenkų kalbos vartojimas. Pareikalauta klebono pasiaiškinimo. Kun. J. Janulionis atsakė, kad, 1909 m. duomenimis, Dusmenų parapijoje gyvena 3 648 katalikai, iš jų tiktai 600 kalba lenkiškai. Tai daugiausia dvarų nuomininkai ir jų darbininkai. Jis nurodė, kad kun. S. Šlamo perimtame Dusmenų bažnyčios inventoriuje užrašyta, jog pamokslai ir giedojimai vyksta lietuvių kalba. Pamokslus lenkų kalba jis sakantis reguliariai. Valdytojas Dusmenų bažnyčioje esamos pamaldų ir pamokslų tvarkos keisti nereikalavo³⁹.

Pats vyskupijos valdytojas K. Michalkevičius 1911 m. balandžio mėn. reglamentavo pamaldų tvarką mišrioje parapijose. Pagal šį aplinkraštį lenkams, sudarantiems vos šeštadalį Dusmenų parapijos gyventojų, kiekvieną šventadienį, be lenkiškų, turėjo būti sakomi ir lietuviški pamokslai, o pridėtinės lenkiškos pamaldos turėjo būti tiktai antrą Kalėdų, Velykų, Sekminių ir 40 valandų atlaidų dieną. Tai galiojo tik lenkų mažumai ir beveik negaliojo lietuviams.

1911 m. pradžioje Dusmenyse jau veikė Lietuvių katalikų blaivybės draugijos skyrius, turėjęs apie 400 narių⁴⁰.

1914 m. pradžioje veikė ir Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ Dusmenų skyrius⁴¹. Skyrius švietimo reikalu nieko negalėjo nuveikti, nes rusų valdžia ypač priešinosi lietuvių tautiniam atgimimui, visai trukdė šiai draugijai steigti bibliotekas skaityklas, mokyklas.

Dusmenų parapijoje išliko dzūkų tarmė. Nelengvomis sąlygomis paprasti valstiečiai išsaugojo brangiausią tautos turtą – lietuvišką kalbą, papročius, etninę kultūrą. 1988 m. Vilniaus universiteto „Ramuvos“ ekspedicija Dusmenų apylinkėse dar surinko apie 700 žodžių didžiajam lietuvių kalbos žodynui, apie 400 vietovardžių, per 360 tautosakos vienetų⁴².

Galima priminti, kad iki 1825 m. Dusmenys priklausė Pivašiūnų parapijai. O Pivašiūnuose dar 1936 m. buvo reikalaujama lenkiškų pamaldų.

Lietuvos Respublikos metai. Patyrę pralaimėjimą kare su Rusijos raudonarmiečiais 1920 m. liepos 6 d. lenkai pradėjo trauktis iš Lietuvos. Sulaužę 1920 m. spalio 7 d. pasirašytą Suválkų sutartį, lenkai Dusmenų nebeužėmė. Klebonui J. Čaplikiui 1924 m. reikėjo apklausus gyventojus atkurti dingusių 1915–1918 m. metrikų įrašus.

³⁸ Žemaičių ir Lietuvos apžvalga, 1894, nr. 20, p. 150.

³⁹ 1910 05 02 kun. J. Janulionio paaiškinimas Vilniaus vysk. valdytojui, LMAVB, f. 318–22095, l. 2–3.

⁴⁰ Dusmenys, *Vienybė lietuvininkų*, 1911, nr. 16, p. 2.

⁴¹ Visuotinis „Ryto“ draugijos suvažiavimas, *Viltis*, 1914, kovo 12, nr. 58, p. 1.

⁴² Bieliauskaitė I. „Ramuvos“ ekspedicija, *Tiesa*, 1988, liepos 29.

Pirmoji komuniija Dusmenyse. Kairėje stovi kun. S. Smolinskis. 1935 m. Iš Danutės Petrošienės (Kantakevičiūtės) šeimos albumo

Suvoirtinimo sakramento šventė. Prie Dusmenų bažnyčios sėdi (iš kairės trečias) Kaišiadorių vyskupas Juozapas Kukta, (ketvirtas) kun. S. Smolinskis; stovi klierikai (iš kairės) Zigmus Neciunskas, Juozas Voveris. 1937 08 25. Iš D. Petrošienės šeimos albumo

1925 m. Petras Reinys Dusmenų bažnyčiai paaukojo varpą, kuris išlietas Kaune. Varpe yra šv. Petro reljefas, po juo įrašas – ŠV. PETRAS. Kitame to varpo šone – *AUKA PETRO REINIO DUSMENŲ BAŽNYČIAI. LEJYKLA MASAICEVO KAUNE. 1925 M.* 1927 m. Dusmenų bažnyčia gavo 49 kg varpą iš gražintų 1915 m. į Rusiją išvežtų varpų⁴³.

1931 m. vasarą klebonas Stanislovas Smolinskis pasiuntė Statybos inspekcijai inžinieriaus Stasio Rudoko parengtą Dusmenų bažnyčios remonto projektą ir gavo leidimą numatytiems darbams. Darbai galėjo būti pradėti tiksliai 1932 m., nes 1931 m. parapija negavo nusipirkti ir išsikirsti valstybinio miško. 1931–1932 m. permūryti pamatai, bažnyčia paaukštinta, sudėtos naujos dvigubos lubos, remontuojant dalis konstrukcijų pakeistos naujomis⁴⁴.

Be to, 1932 m. liepos mėn. gauta Jurgionių kaimo gyventojų Bitkevičiaus 1 500 litų auka naujam didžiajam altoriui įrengti. Nurodoma, kad minėtas asmuo paaukojo gautą JAV mirusio giminaičio palikimą. Atnaujintą bažnyčią 1932 m. rugsėjo mėn. vizitavo vyskupas Juozapas Kukta⁴⁵.

1930–1933 m. Dusmenims skirstantis vienkiemiais, netoli klebonijos suformuotas vientisas bažnyčios žemės sklypas. 1933 m. padidinti bažnyčios langai, 1936 m. perstatytas klojimas, o 1938 m. skarda uždengtas klebonijos stogas. Per 1939–1940 m. šaltą žiemą iššalo Dusmenų klebonijos sodas. Iš 40 vaismedžių tik 5 rodė šiek tiek gyvybės žymes. Taip pat iššalo visos vyšnios⁴⁶.

1937 m. šalia tėvų Dusmenų šventoriuje palaidojus kompozitorių Miką Petrauską, vėl kilo mintis statyti mūrinę bažnyčią, kurios požemiuose šalia kitų šeimos narių norėjo būti palaidotas ir operos solistas Kipras Petrauskas. Būsimai mūrinei bažnyčiai K. Petrauskas žadėjo paaukoti 10 tūkst. litų. Tikėtasi, jog ne mažesnę pašalpą pavyks gauti iš valstybės. Šias viltis 1940 m. palaidojo Lietuvos valstybingumo praradimas⁴⁷.

Bažnyčia nelaisvės metais. Jau 1940 m. bolševikų valdžia klebonijai paliko tiksliai 10 ha žemės, o kitą nacionalizavo. Apie 1941 m. karo pradžios ir

Kun. S. Smolinskis ir vargonininkas Vytautas Budrevičius Dusmenų bažnyčios šventoriuje apie 1940–1945 m. Iš Budrevičių šeimos albumo

⁴³Įrašas varpe paskelbtas: *Elektrėnų dekanato sakralinis paveldas*, sud. J. Bardauskas, S. Poligienė, Vilnius, 2008, p. 71; Žalėnas G. *Min. kn.*, p. 56.

⁴⁴1931 m. Dusmenų klebono prašymas pirkti valstybinio miško ir atsakymas jam, *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 155, l. 112, 114.

⁴⁵1932 m. susirašinėjimas dėl naujo Dusmenų altoriaus įrengimo, *KVKA* (Dusmenų bažnyčios byla). Nors krizis..., *Lietuvos žinios*, 1932, liepos 14, nr. 158, p. 6; Milžinas, J. E. vyskupas Juozapas Kukta Dusmenyse, *Rytas*, 1932, rugs. 13, nr. 190, p. 3.

⁴⁶1930–1940 m. susirašinėjimas dėl Dusmenų bažnyčios, *KVKA* (Dusmenų bažnyčios byla).

⁴⁷Milžinas, Dusmenys, min. darbe.

Dusmenų bažnyčios choristai apie 1951 m. Viduryje sėdi kun. S. Smolinskis. Iš Budrevičių šeimos albumo

XIX a. 9 dešimtmetyje bažnyčios titulo šventiesiems skirtas paveikslas „Šv. Apaštalai Simonas ir Judas Tadas“ vaizduoja apaštalus, išvarančius iš šventyklos piktąsias dvasias. 2010 m. K. Driskiaus nuotr.

Dusmenų parapijos 190 metinės. Sėdi (iš kairės) Kaišiadorių vyskupijos generalvikaras monsinjoras dr. Algirdas Jurevičius, Kaišiadorių vyskupas Juozas Matulaitis, monsinjoras Vincas Baublys. Dusmenys, 2008 07 26

nacių valdymo metais patirtus bažnyčios nuostolius žinių nerasta. Gal bažnyčia ir nenukentėjo. Rodos, kad ir 1944 m. raudonarmiečiams užimant Dusmenis bažnyčia nenukentėjo. Jau 1944 m. Dusmenų bažnyčiai palikta tik 3 ha žemės. 1948 m. rugsėjo mėn. įvyko Dusmenų religinės bendruomenės registracija. Tai reiškė, kad bažnyčia, klebonija ir kitas parapijos turtas nacionalizuojamas. Tiksliai suteikiama „malonė“ – leidžiama pamaldoms naudotis bažnyčia sumokant nustatytus mokesčius. Netrukus atimta klebonija. Todėl klebonas kun. S. Smolinskis privačios nuosavybės teise šventoriuje pasistatė namelį. Būdamas altarištu ir 1963 m. nutaręs išsikelti į Ūnuškį, kun. S. Smolinskis formaliai tą namelį pardavė parapijai⁴⁸.

1965–1967 m. klebono kun. Marijono Petkevičiaus rūpesčiu atliktas bažnyčios kapitalinis remontas. Jis suremontavo ir šventoriuje buvusią kleboniją⁴⁹. Sumažėjus parapijos gyventojų, nuo 1984 m. kunigas į Dusmenis nebeskiriamas.

Atkūrus nepriklausomybę. 1992 m. parapijai gražinta nacionalizuota klebonija. Kadangi joje veikė kultūros namai, buvusi klebonija dar kurį laiką išnuomota.

1999 m. Pivašiūnų ir Dusmenų klebono kun. Vinco Baublio rūpesčiu Dusmenų bažnyčia išdažyta, sutvarkytas šventorius, iškirsti nereikalingi krūmai. Dar XX a. pradžioje į šventorių suvežti akmenys išgabenti į Pivašiūnus apmūryti tos parapijos kapinėms⁵⁰.

Minėto kun. V. Baublio pastangomis 2005 m. parapijiečių lėšomis suremontuotas ir nudažytas Dusmenų bažnyčios stogas, išorinės sienos, varpi-

⁴⁸ Žinios Dusmenų bažnyčios byloje, KVKA.

⁴⁹ Kiškis S. *Kristaus pašauktieji*, Kaišiadorys, 1996, p. 260.

⁵⁰ Laurinavičius J. Kur Dusmenų bažnyčia spindi, *Gimtinė*, 2000, nr. 7, p. 7, 12.

nė, pakeisti langai. 2006 m. išdažytas bažnyčios vidus, atnaujinti altoriai, padaryti laiptai prie vargonų. 2007 m. bažnyčioje įrengtas šildymas, suremontuoti Parapijos namai, įrengtos šarvojimo salės. 2008 m. restauruotas šv. apaštalo Simono ir Judo paveikslas, taip pat šoninio altoriaus šv. Jurgio paveikslas⁵¹.

Iki 1973 m. Dusmenų bažnyčia įtraukta į vietinės reikšmės architektūros paminklų sąrašus⁵². Paskelbtas ir toje bažnyčioje iki 2008 m. buvusių dailės kūrinių ir dirbinių sąrašas⁵³, kuris čia nekartojamas.

Dusmenų klebonai

1826–1831 m. Dusmenų bažnyčią administravo Pažaislio vienuoliai kamalduliai. 1828 m. vizitacijoje nurodoma, kad Dusmenų klebonas yra kun. **Raimondas Celinskis** (*Celiński*). Gimė apie 1776 m. Kauno apskrityje. 1790–1795 m. mokėsi Kauno apskrities mokykloje. 1801 m. įstojo į Pažaislio kamaldulių vienuolyną. Iš pradžių dirbo zakristijonu, 1813 m. išventintas kunigu. 1815–1823 m. buvo Pažaislio vienuolyno viršininku. Gal palikęs pavaduoti vikarą, kun. R. Celinskis 1831 m. pradžioje išvyko į Pažaislį. Pakviestas Aukštėsios Panemūnės klebono, 1831 01 22 (02 02) Aukštōjoje Panemūnėje pasakė rusams nepalankų pamokslą. Netrukus suimtas, išgabentas į Vilnių ir perduotas įsteigtai sukilėlių kaltės nustatymo komisijai. Nors 1831 03 paleistas, tačiau tikėtina, kad sunkios kalinimo sąlygos, kankinamos kvotos palaužė jo sveikatą. Mirė iki 1831 09.

LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3774, l. 436–437 (1830 m. Pažaislio vienuolyno vizitacija); f. 378, BS, 1832, b. 2278 (Pažaislio vienuolių byla).

1832 m. laikinu klebonu paskirta pasaulietis kun. **Liudvikas Obolėvičius** (*Obolewicz*). Gimė apie 1785 m. Kunigu išventintas apie 1815 m., paskirtas vikaru į Daugūs, o 1817 m. – į Daugėliški. 1818–1822 m. tas pačias pareigas ėjo Drūkšiuosė, 1822–1824 m. – Puniojė, 1824–1829 m. – Šešuōliuose. 1829–1831 m. buvo Svierių klebonas, iš kur perkeltas į Dusmenis. 1833–1855 m. Bistrūčios klebonas. 1855 m. Paskirtas Svierių mansionarijumi. Mirė 1862 01 23 (02 04) Svieriuose.

Directorium horarum canonicarum... pro Dioecesi Vilnensi... 1816–1863.

1832–1838 m. Dusmenyse klebonavo kun. **Andrius Važnevičius** (*Waźniewicz*). Gimė apie 1801 m., kunigu išventintas apie 1827 m. Paskirtas Alytaūs vikaru, iš kur perkeltas vadovauti Dusmenų parapijai. 1838–1841 m. buvo Užūguosčio klebonu, o 1841–1845 m. – Barbōriškių kuratu. 1845 m. apsigyveno vienuolyne Vilniuje, kur mirė 1846 12 08 (20).

Directorium horarum canonicarum... pro Dioecesi Vilnensi... 1829–1847.

1839–1841 m. klebonu buvo kun. **Baltramius Pukšta** (*Pukszta*). Augustinų vienuolis, jo biografinių duomenų nepavyko aptikti.

Directorium horarum canonicarum... pro Dioecesi Vilnensi... 1840–1842.

⁵¹ Virginavičienė O. Dusmenų bažnyčia šiemet švęs 190 metų jubiliejų, *Trakų žemė*, 2008, birž. 28, nr. 26, p. 7.

⁵² Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas, Vilnius, 1973, p. 420.

⁵³ *Elektrėnų dekanato sakralinis paveldas*, sud. Bardauskas J., Poligienė S., Vilnius, 2008, p. 69–73.

1841–1842 m. Dusmenyse klebonavo kun. **Jonas Soroka** (*Soroka*). Gimė apie 1805 m., kunigu išventintas apie 1827 m. Teologijos kandidatas. Iki 1840 m. buvo vikaru Vabalninkė, o 1840–1841 m. – Viešintosė. Iš Dusmenų perkeltas į Kiauklius kuratu, o 1846–1849 m. – Darsūniškio administratoriumi. 1849 m. paskirtas Birstono klebonu. Nuo 1852 m. Vilniaus vyskupijos kunigų sąrašuose jo nebėra, tačiau nenurodytas ir tarp mirusių.

Directorium horarum canonicarum... pro Dioecesi Vilnensi... 1828–1853.

1842–1843 m. Dusmenų administratoriumi buvo **Ignotas Mineika** (*Mineyko, Minejko*), gim. apie 1803 m., kunigu išventintas apie 1828 m. Teologijos kandidatas. Vikaru dirbo Nalibōkuose ir kitose Vỹšniavo dekanato parapijose. Iš Dusmenų perkeltas vikaru į Kietaviškes. 1846 m. buvo Vilniaus bernardinų vienuolyne, 1847 m. – vikaras Darsūniškyje, 1848–1862 m. gyveno Papařčių dominikonų vienuolyne. 1862 m. paskirtas vikaru į Slābadą, 1865–1867 m. buvo Mikailiškių administratoriumi, o 1868 m. – vienuolyne Vilniuje. Nuo 1872 m. paskirtas Vilniaus katedros vikaru. Mirė 1881 10 07 (19) Vilniuje.

Directorium horarum canonicarum... pro Dioecesi Vilnensi... 1829–1882.

1843–1863 m. Dusmenyse klebonu darbavosi kun. **Steponas Gailevičius** (*Goylewicz, Goflewicz*). Gimė apie 1798 m. Žemaitijoje. 1817–1826 m. mokėsi Žemaičių Kalvarijos mokykloje. 1827 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1831 m. ir paskirtas vikaru į Pūnią. 1832–1843 m. dirbo vikaru Jieznė. 1843 m. paskirtas Dusmenų klebonu. Kažkam įskundus, kad per 1863 m. sukilimą kun. S. Gailevičius buvo išvykęs iš Dusmenų, 1863 m. liepos 9 (21) d. kareiviai jau daug dienų sergantį ir gulintį lovoje kunigą privertė keltis, suėmė ir išvežė į Trakus, o kitą dieną išgabeno į Vilnių, perdavė ten veikusiai Politinių kalinių tardymo komisijai. Per kratą kareiviai apiplėšė kleboniją, išniekino bažnyčią. Mirė 1863 08 09 (21) Vilniuje, kalėjimo ligoninėje dėl piktvotės. Palaidotas cholera mirusių kapinėse Vilniaus Poguliankoje.

Kubicki P. *Bojownicy kapłani*, cz. 2, t. 2, p. 251–254; 1862 m. Merkinės dekanato kunigų tarnybos žinios, LVIA, f. 694, ap. 2, b. 1495, l. 2.

1863–1885 m. Dusmenų klebonu darbavosi kun. **Andrius Jaloveckis** (*Jałowiecki, Jałowiecki*). Gimė apie 1824 m. Pānevėžio ? apskrityje. 1840–1845 m. mokėsi Panevėžio bajorų mokykloje. 1846 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1850 m. ir paskirtas vikaru į Gervėčius, 1855 m. toms pat pareigoms perkeltas į Turgeliūs, 1856 m. – į Pūnią, 1860 m. – į Merkinę, 1862 m. – į Pivašiūnus, paskui pakeitė suimtąjį Dusmenų kleboną. Apie jo rūpinimąsi Dusmenų bažnyčios taisymu rašyta anksčiau. Mirė 1885 12 16 (28) Dusmenyse, palaidotas Dusmenų bažnyčios šventoriuje.

1886–1904 m. Dusmenų parapijai vadovavo kun. **Kazimieras Valantinas**. Gimė 1859 01 04 (16) Radviliškio parapijoje, Šiaulių apskrityje. Kilęs iš valstiečių. Privačiai pasirošęs įstojo į Vilniaus

kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1883 m. ir paskirtas vikaru į Vilniaus šv. Rapolo bažnyčią. 1884–1886 m. buvo Dievėniškių filijos kuratas, iš kur paskirtas Dusmenų klebonu. Dievėniškėse be valdžios leidimo atnaujino bažnyčią. Už tai turėjo sumokėti 100 rublių pabaudą. Dusmenų bažnyčioje įtvirtino lietuvių kalbos teises. Parapijiečiai kun. K. Valantinu buvo patenkinti. Netikėtai 1900 m. Dusmenų seniūnas parašė vyskupui skundą, neva kun. K. Valantino šeimininkė giminaitė kišasi į parapijos reikalus, ir pareikalavo ją iš Dusmenų klebonijos pašalinti. Tiriant šį skundą, seniūnas Merkinės dekanui negalėjo pateikti nė vieno fakto, skundas nepasitvirtino. Apie 1902 m. valdžios priekabes dėl ėjimo aplink bažnyčią rašyta anksčiau. 1904 m. iškeltas klebonu į Čiobiškį. 1906 m. paskirtas Merkinės, 1909 m. – Daugų, 1910 m. – Stakliškių vikaru. Stakliškių klebonas 1911 m. paprašė paskirti kitą vikarą, nes kun. K. Valantinas turis priklausomybę nuo svaigalų. Netrukus gavo įsakymą vykti į Gařdino vienuolyną. Kun. K. Valantinas paprašė atidėti išvykimą, nes buvo paūmėjusi inkstų liga. Rodos, kad į prašymą neatsižvelgta. Mirė 1913 02 03 (19) Gardino vienuolyne. Matyt, Stakliškių klebono skunde buvo tiesos. Kun. K. Valantinas palūžo ir dėl blogėjančios sveikatos nepajėgė atsitiesti.

Kun. K. Valantino tarnybos byla, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 2724.

1904–1907 m. Dusmenų parapijai vadovavo kun. **Stanislovas Šlamas**. Apie jį plačiau rašoma šios knygos straipsnyje „Kunigas Stanislovas Šlamas“.

1907–1912 m. klebonavo kun. **Jeronimas Janulionis**. Gimė 1880 05 30 (06 11) Dusetų parapijoje, Berniūnų kaime. 1892 m. įstojo į Panevėžio realinę mokyklą. 1897–1898 m. privačiai mokėsi Šiauliuose ir išlaikė vaistininko padėjęo egzaminus. 1899 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1903 m. ir paskirtas vikaru į Daugėliškių. 1904 m. buvo pasiūstas laikinai aptarnauti Kamojų (dabar Baltarusija) parapiją. Kamojų bažnyčioje iš ankštos presbiterijos jis iškėlė dvarininkės Riomerienės klaupką prie kitų bažnyčios suolų. Dvarininkė pasiskundė vyskupui ir kitaip protestavo. Laikiniai paliktas pareigose, pavadavo sergantį Kałtanėnų kleboną. Kai 1905 m. žmonės pasiskundė kun. J. Janulioniui, kad Daugėliščio mokytojas rusas verčia lietuviams mokiniams skaityti maldą rusiškai, jis viešai paaiškino, kad dabar laisvesni metai ir mokytojas taip elgtis neturi teisės. Vilniaus gubernatorius pareikalavo kun. J. Janulionį iškelti kitur, nes agituojas žmones neklausyti valdžios. Dėl vietos valdžios puolimų pasiprašė iškelti kitur. 1906 m. paskirtas Valkininkų vikaru, o 1907 m. perkeltas vikaru ir tikybos dėstytoju į Dusmenis. Vėliau paskirtas tos parapijos klebonu. Rūpinosi mūrinės Dusmenų bažnyčios statybos reikalais, apie tai rašyta anksčiau. Pasiprašė iškelti kitur. 1914 m. paskirtas Lińkmenų klebonu, kur, rodos, užsikrėtęs šiltine mirė 1919 04 05. Palaidotas Linkmenų bažnyčios šventoriuje.

Kun. J. Janulionio tarnybos byla, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 2793.

1912–1914 m. Dusmenyse klebonu buvo kun. **Antanas Neniauskas (Nenėnas)**. Gimė 1862 m. Zabičiūnuose, Zarasų apskrityje. Baigė

Daūgpilio realinės mokyklos 5 klases, 1882 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1887 11 01 (13) ir paskirtas vikaru į Daugėliški, o 1889 m. perkeltas į Švenčionis. 1892–1897 m. buvo Ašmenėlės (Mūro Ašmenos), 1897–1912 m. Linkmenų klebonu, iš kur atvyko į Dusmenis. Liūkmenyse domėjosi draudžiama lietuviška spauda, žandarų žiniomis, tarp gyventojų propagavo lietuviybę. 1912 m. paskirtas Dusmenų klebonu. 1915–1920 m. buvo Pástovių klebonu. Liko lenkų okupuotame Vilniaus krašte. 1920 m. paskirtas Varnionių klebonu, kur mirė 1930 07 03.

Kun. A. Neniausko tarnybos byla, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 1117.

1914–1919 m. klebonu dirbo kun. **Felicijonas Žintelis**. Gimė 1880 m. Barboriškio kaime, Vėprių valsčiuje. Pasiruošęs privačiai, 1901 m. Revelio (Talino) gimnazijoje išlaikė vaistininko padėjėjo egzaminus, įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1907 m. ir paskirtas vikaru į Valkininkūs, o 1910 m. perkeltas toms pat pareigoms į Udzialą (Dysnės dekanatas). 1911 m. paskirtas Čiobiškio klebonu, iš kur perkeltas į Dusmenis. Mirė 1919 04 08 užsikrėtęs šiltine. Palaidotas Dusmenų bažnyčios šventoriuje.

1919–1920 m. Dusmenų parapijai vadovavo žymus kovotojas už Vilniaus vyskupijos lietuviybę kun. **Ignotas Šopara**. Gimė 1864 04 10 (03 29) Mařtynaičiuose, Kařtenos valsčiuje. Mokėsi Palangės progimnazijoje. 1888 m. įstojo į Sankt Peterbūrgo kunigų seminariją. Baigęs 4 kursus, 1893 m. perėjo į Vilniaus kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1894 06 ir paskirtas vikaru į Švenčionis. 1896–1897 m. buvo Ceikinių kuratas. 1897 m. paskirtas Kálvių klebonu, tačiau už lietuviškų pamokslų sakymą po 3 mėnesių iškeltas vikaru į Drūją. Įsigydavo ir platindavo draudžiamą lietuvišką spaudą. 1898 m. perkeltas į Dýsną, o po 2 mėnesių – į Gráužiškes. 1899–1900 m. dirbo Labanóro klebonu. 1900–1903 m. buvo Lydós, 1903–1905 m. – Vijós vikaras. 1905–1907 m. darbavosi Varanávo, 1907–1910 m. – Gelčino klebonu. Net nutautintose parapijose sakydavo lietuviškus pamokslus. 1910–1919 m. klebonavo lietuviškoje Perlojos parapijoje, iš jos paskirtas į Dusmenis. 1920–1924 m. dėl blogos sveikatos pareigų neturėjo, 1924–1927 m. buvo Nemajūnu, 1927–1929 m. – Kernavės klebonu. 1929–1930 m. gyveno rezidentu prie Akmeňs, 1930–1931 m. – prie Perlojos bažnyčios. Mirė 1931 12 15 Perlojoje. Lietuvindavo sulenkintas pavardes. Mėgino kurti lietuvišką liturginę terminiją, tačiau pritarimo nesulaukė. Bendradarbiavo *Varpe*, *Viltyje*, *Šaltinyje* ir kt. Jo slapyvardžiai: Gls.; Iešmas; Jiešmas; K.J.Š.; Keleivis; Kunigas N. ir kt.

Kairiūkštytė N., Gudonytė A. *Lietuviybės kovų verpetuose*, Vilnius, 2009, p. 304–307; Milžinas. A. a. kun. Ignatas Šoparas, *Rytas*, 1931, sausio 18, nr. 2, p. 5–6.

1920–1929 m. Dusmenyse klebonavo kun. **Juozapas Čaplikas**. Gimė 1876 01 20 (02 01) Samūniškėse, Merkinės valsčiuje. Apie 1883 m. su tėvais apsigyveno Ryliškių kaime (Alytaus r.). Mokėsi Merkinės valdinėje mokykloje, 1890–1893 m. Suvalkų gimnazijoje, kur baigė

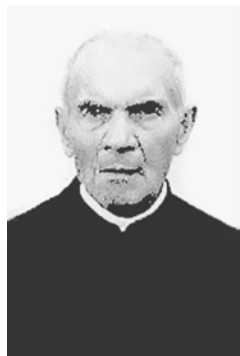
Kun. Ignotas Šopara.
Iš: Kairiūkštytė N.,
Gudonytė A.
*Lietuviybės kovų
verpetuose*, Vilnius,
2009, p. 304

4 klases. 1895 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1899 08 16. Paskirtas vikaru į Žiežmariūs, 1900–1901 m. – Valkininkų vikaras (tuo pat metu buvo ir Onušio bažnyčios administratorius). Dirbdamas šiose parapijose rūpinosi žadinti ir palaikyti lietuviybę. 1901–1903 m. dirbo Vijos (dabar Baltarusija) vikaru. 1903–1905 m. buvo Sidros (Sokulkos dekanatas), 1905–1910 m. – Perlojos klebonas. Klebonaudamas Perlojoje suorganizavo būsimoms nelegalioms mokytojoms kursus: pats jas mokė ir siūsdavo į kaimus mokyti vaikų lietuviškai skaityti ir rašyti. 1910–1913 m. – Darsūniškio, 1913–1915 m. – Vidėniškių klebonas. 1915–1918 m. kaip karo pabėgėlis gyveno Rusijoje (Astrachanėje, Kamišine, Dysnos apskr.). Sugrįžęs į tėviškę, 1918 m. Ryliškiuose organizavo koplyčios statybą, prie kurios 1924 m. buvo įsteigta Ryliškių parapija. 1920 m. vadovavo Dusmenų parapijai. 1929 10 paskirtas klebonu į sulenkintą Kazokiškių parapiją, kur išbuvo iki 1949 m. Jo pastangomis išdekoruota Kazokiškių bažnyčia, pastatyta mūrinė varpinė, įsteigtos naujos kapinės. Vyskupo nurodymu Kazokiškių bažnyčioje įvedė ir lietuviškas pridėtines pamaldas, giedojimus, pamokslus. Tai sukėlė sulenkėjusių lietuvių neapykantą. Jie rašė skundus vyskupui, tačiau nieko nepasiekė. Pokario metais sulenkinti lietuviai ėmė skusti savo kleboną neva už antitarybinę veiklą ir propagandą. Buvo sekamas ir agentų provokuojamas. 1949 m. areštuotas ir nuteistas 10 metų pataisos darbų lagerio. Dėl ligos ir senatvės paleistas. 1954 07 grįžo į Lietuvą, 1955 m. paskirtas Babriškių klebonu, 1956–1959 m. – Vievio altarisas. 1956 m. suteiktas garbės kanauninko titulas. Nuo 1959 m. Akmens parapijos klebonas. Būdamas klieriku, per atostogas rinko tautosaką ir 1899 m. JAV J. Šimtakojo slapyvardžiu išleido rinkinį „Trakiečių dzūkų dainos“. Bendradarbiavo ir periodiniuose leidiniuose. Šio kunigo brolis Julius Čaplikas (1888–1941) buvo žymus politikos ir visuomenės veikėjas, generolas, pedagogas, ministras.

LCVA, f. R181, ap. 6, b. 36, l. 139 (1954 m. autobiografija); LVIA, f. 604, ap. 6, b. 652 (tarnybos lapas).

1929–1959 m. Dusmenų klebonu, o 1959–1963 m. ir altaristu buvo kun. **Stanislovas Smolinskis (Smolinskas)**. Gimė 1889 12 20 (1890 01 01) Praulių kaime (Jonavos r.) nutautinto valstiečio šeimoje. Mokėsi valdinėje Jonavos pradžios mokykloje. Vilniuje baigė 4 gimnazijos klases ir 1910 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1914 06 06 (19). Paskirtas vikaru į Daugus, o 1915 m. – į Vilnių prie Šv. Rapolo bažnyčios. 1917–1919 m. buvo Geranaičių, 1919–1920 m. – Širvintų vikaras. 1920–1922 m. klebonavo Papančiuose, 1922–1929 m. – Kazokiškėse. Tapo padoriu lietuviu. Kazokiškėse bandė įvesti lietuviškas pamaldas. 1929 m. per vyskupo vizitaciją lenkininkai Kazokiškėse pakėlė triukšmą. Kun. S. Smolinskis paskirtas Dusmenų klebonu. 1950–1956 m. kartu buvo ir Alytaus dekanas. 1963–1975 m. gyveno Ūnuškyje savo namelyje kaip rezidentas. Mirė 1975 11 08, palaidotas Dusmenyse.

Kiškis S. *Kristaus pašauktieji*, Kaišiadorys, 1996, p. 196–197; LCVA, f. R181, ap. 6, b. 36, l. 171–176 (tarnybos dokumentai).

Kun. Juozapas
Čaplikas 1954 m.
LCVA, f. R181,
ap. 6, b. 36, l. 138

Kun. Stanislovas
Smolinskis 1966 m.
LCVA, f. R181, ap. 6,
b. 28

1959–1961 m. klebonavo kun. **Juozapas Masalskas**. Gimė 1923 01 29 Strėvininkuose, Žiežmarių valsčiuje, gausioje mažžemio valstiečio šeimoje. Baigęs pradinę mokyklą, 1933 m. įstojo į Kaišiadorių gimnaziją, kurią baigė 1941 m. Tų metų vasarą lankė Trakų mokytojų kursų. 1941 10–1942 08 mokytojavo Lomėnių (Kaišiadorių r.) pradžios mokykloje. 1942 m. įstojo į VDU Medicinos fakultetą. 1943 m. vokiečiams universitetą uždarius, buvo vežamas dirbti darbų į Vokietiją. Pakeliui pavyko pabėgti, gyveno pas tėvus. Užėjus raudonarmiečiams, mokytojavo Strėvininkų pradžios mokykloje, o 1945–1946 m. – Žiežmarių progimnazijoje. 1946 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją, tačiau dėl valdžios reikalavimo sumažinti klierikų, 1949 m. turėjo mokslą seminarijoje nutraukti. Vėl įstojo 1953 m. Kunigu išventintas 1954 09 12 ir paskirtas vikaru į Pivašiūnus. 1955–1956 m. buvo Perlojos, 1956–1960 m. – Inčurkės klebonu, iš kur atvyko į Dusmenis. 1961–1967 m. dirbo Stakliškių klebonu, o 1967 06 perkeltas toms pat pareigoms į Saldutiškį. Mirė 1985 10 25. Palaidotas Saldutiškio bažnyčios šventoriuje.

Kiškis S. *Kristaus pašauktieji*, Kaišiadorys, 1996, p. 231–232; LCVA, f. R181, ap. 6, b. 38, l. 110–115 (tarnybos dokumentai).

1961–1968 m. formaliai altaristu, faktiškai klebonu, o 1969 m. oficialiu Dusmenų klebonu buvo kun. **Marijonas Mykolas Petkevičius**. Gimė 1920 01 02 Vaiškūnuose (Širvintų r.). Mokėsi Širvintų vidurinėje mokykloje, 1938 m. baigė Ukmergės gimnaziją ir įstojo į Kauno kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1942 12 19. 1943 m. paskirtas vikaru į Jiėzną, netrukus toms pat pareigoms perkeltas į Kaišiadorių katedrą. 1944 m. rudenį Kaišiadorių gimnazijoje įsteigė ateitininkų būrelį. Turėjo ryšių su partizanais. 1945 12 21 išduotas arešto orderis. Supratęs, kad Kaišiadorysė likti pavojinga, išvyko į Suginčius, o netrukus į Vidėniškį, 1945 m. pabaigoje – į Punią. 1946 m. vasarą miške palaidojo žuvusį partizaną. 1946 07 įsigijo pasą svetima Prano Tamošaičio pavarde. Dar 1946 m. išsikėlė į Telšių vyskupiją, gyveno Švėkšnoje, Mažeikiuose. 1948 m. persikėlė į LiŃkuvą (Panevėžio vyskupija). Čia 1948 08 10 suimtas. 1948 12 30 sovietinio saugumo Ypatingojo pasitarimo nubaustas 25 metams pataisos darbų lagerio. Bausmę atliko Vorkūtos lageryje. 1956 m. bausmė sutrumpinta. Paleistas 1958 m. Išvyko į Krasnojarsko kraštą pas 1951 m. išstremtus tėvus. Dirbo statybos valdybos buhalteriu. Ėmė lankyti tremtinius katalikus ir teikė jiems religinius patarnavimus. Žiemą persišaldė, gavo bronchinę astmą. Už pastoraciją be valdžios leidimo 1959 m. vėl nuteistas 2 metams pataisos darbų. Bausmę atliko Taišetė. 1961 m. grįžo į Lietuvą, paskirtas Onušio altaristu, aptarnavo ir Dusmenis, kur persikėlė gyventi 1961 12. Jau minėta, kad atnaujino Dusmenų bažnyčią. 1969–1987 m. klebonavo Birstone, kur remontavo ir išpuošė bažnyčią, sutvarkė aplinką. Pablogėjus sveikatai, 1987 04 persikėlė į Širvintas pas motiną ir seserį. Mirė 1987 06 23 Širvintosė. Palaidotas Bagaslaviškio bažnyčios šventoriuje. 2002 m. išleista kun. M. M. Petkevičiaus eilėraščių, laiškų, pamokslų knyga *Karalius man paliko kelią*.

Kun. Juozapas Masalskas 1966 m. LCVA, f. R181, ap. 6, b. 38

Kun. Marijonas Mykolas Petkevičius 1966 m. LCVA, f. R181, ap. 6, b. 38, l. 164

Dusmenų giesmininkai. 2010 m. K. Driskiaus nuotr.

Kiškis S. *Kristaus pašauktieji*, Kaišiadorys, 1996, p. 259–261; LCVA, f. R181, ap. 6, b. 38, l. 155–162 (tarnybos dokumentai).

1969–1984 m. Dusmenų parapijai vadovavo kun. **Jonas Žvinys**. Gimė 1901 12 04 (17) Aktāpolyje (Molėtų r.). 1918 m. įstojo į Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnaziją. 1919 m. savanoriu stojo į Lietuvos kariuomenę. 1922–1923 m. mokėsi Ukmergės gimnazijos 5-oje klaseje. 1923 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją. Kunigu iššventintas 1930 06 14, paskirtas vikaru į Žiežmarius, 1933–1938 m. buvo Čiobiškio, 1938–1945 m. – Dubingių, 1945–1947 m. – Vilūnų administratorius. 1947 07 24 suimtas. Kaltintas antisovietine propaganda ir ryšiais su partizanais. Sovietinio saugumo Ypatingojo pasitarimo nubaustas 10 metų pataisos darbų lagerio. Paleistas 1956 m. Grįžęs į Lietuvą paskirtas Perlojos altaristu (klebonu), tačiau 1961 m. valdžia jį iš Perlojos išvarė ir metus neleido skirti į kitas pareigas. 1961–1962 m. gyveno Širvintose be pareigų. 1962–1968 m. buvo Semeliškių altaristas (klebono padėjėjas), 1968–1969 m. dirbo Vytautāvos klebonu. 1969 08 paskirtas į Dusmenis. Pablogėjęs sveikatai pareigų atsisakė, išleistas į Vilnių rezidentu prie Šv. Rapolo bažnyčios. Apsigyveno pas gimines. Mirė 1994 02 14 Vilniuje. Palaidotas Molėtų parapijos kapinėse. 1993 m. išleisti kun. J. Žvinio atsiminimai *Mano gyvenimo užrašai*, kuriuose, be kitko, aprašė ir lenkų Armijos krajojvos Dubingių puolimus, lietuvių žudymus.

Kiškis S. *Kristaus pašauktieji*, Kaišiadorys, 1996, p. 290–291; LCVA, f. R181, ap. 7, b. 9 (tarnybos dokumentai voke).

*Kun. Jonas Žvinys
1966 m. LCVA,
f. R181, ap. 7, b. 9
(voke)*

Nuo 1984 iki 2014 m. į Dusmenis klebonas nebebuvo skiriamas. Tuo laikotarpiu parapiją aptarnaudavo Aukštadvario, Pivašiūnų, Daugu, Žilinių, vėl Pivašiūnų klebonai. Nuo 2009 m. šią parapiją aptarnauja Butrimonių klebonas kun. Juozas Bakšys.

Žilinių bažnyčios ir parapijos istorija

Kazys Misius

Žilinių šv. Antano Paduviečio bažnyčia. 2010 m. K. Driskiaus nuotr.

Istorija. Žilinių šv. Antano Paduviečio bažnyčia yra Varėnės rajone, Žilinių kaime, 10 km į pietus nuo Ūnuškio. Žiliniai (Szeleinen, Sillyn) minimi XIV a. pa-baigos (tikslios datos nėra) kryžiuočių kelių į Lietuvą aprašymuose. Tada nurodyti kelyje iš Puniės į Trakus, nuo Perlojos į Žilinius, Liepónis ir Trakus¹. XVI a. buvo privati valda. Žiliniai (з Жилина) minimi ir 1567 m. LDK kariuomenės surašyme².

Kada Žilinių dvare pastatyta koplyčia, iš išlikusių šaltinių nustatyti sudėtinga. 1744 m. Žiliniai priklausė Valkiniškių parapijai, tada koplyčia dar nenurodyta³. Po 1863 m. sukilimo rusų valdžia rinko žinias apie bažnyčias ir koplyčias. Atmintinėje 1868 metams rašoma, kad Dusmenų parapijoje Žilinuose koplyčią Žilinskis pastatė 1812 m. Ta koplyčia atnaujinta 1867 m. ir yra geros būklės⁴. Kadangi 1867 m. koplyčiai taisyti vargu ar būtų gautas leidimas, matyt, pagalvota, kad įsivėlė korektūros klaida, ir ištaisyta į 1862 m. Tokios datos atsidūrė ir *Katalikų žinyuose*. Tikėtina, kad koplyčios remonto data turėjo būti 1857 m. Kurija tikslų istorinių duomenų apie koplyčias neturėdavo.

1820 m. Valkininkų parapiinės bažnyčios vizitacijoje nurodyta ir Žilinių dvare buvusi koplyčia. Ją pašventinęs kun. Jonas Vyšniauskas⁵. Kai 1821 m. atvyko Dusmenų parapijos steigimo komisija, Žilinių savininkas Juozapas Žilinskis tai komisijai raštu pareiškė, kad nori priklausyti būsimai Dusmenų parapijai, nes į Valkininkus dvigubai toliau negu į Dūsmenis. Jis taip pat rašė, kad Žilinuose prie vieškelių yra jo dėdės deramai pastatyta ir visais liturginiais reikmenimis aprūpinta koplyčia. Joje nuo pat pastatymo kartą per metus

¹ *Scriptores Rerum Prussicarum*, II, Leipzig, 1863, p. 697, 698; *Kraštas ir žmonės*, Vilnius, 1988, p. 33, 34 (77 ir 79 keliai).

² *Литовская Метрика, отдел 1, ч. 3 книги публичных дел. Переписи войска Литовского*, Петроград, 1915, с. 669.

³ *Synodus dioecesisana Vilmensis... A. D. 1744...*, Vilnae, [1744], p. 89.

⁴ *Памятная книжка Виленского генерал-губернаторства на 1868 год*, Санкт Петербург, 1868, с. 404.

⁵ 1820 m. Valkininkų bažnyčios vizitacija, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4019, l. 517.

(Žolinių antrą dieną) aukojamos Mišios. J. Žilinskis prašė Žilinių koplyčią laikyti bažnyčia, Dusmenų filija ir išipareigojo prie jos išlaikyti kunigą. Tokiam prašymui raštu Vilniaus vyskupijos kurijai pritarė ir Trakų dekanas pavaduotojas kun. Andrius Čerskis⁶. Deja, Žilinuose liko tikta koplyčia.

1830 m. Dusmenų bažnyčios vizitacijos akte apie Žilinių koplyčią rašoma daugiau. Ji stovėjo priešais Žilinių dvaro rūmus, turėjo 20x12 uolekčių (apie 12,8 m ilgio ir 7,8 m pločio), dengta malksnomis, su prieangiu, palaikomu dviejų medinių kolonų, įeinant 4 laipteliai, durys dvivėrės, 4 langai, kupole kabojo du varpai. Viduje vienas drožinėtas altorius, pasidabruotas. Jame šv. Antano, o aukščiau Dievo Motinos paveikslas sidabro rūbais, paaukuotuose rėmuose. Iš liturginių reikmenų nurodyta sidabrinė paaukuota monstrancija, sidabrinė paaukuota komuninė, rūbų ir kt. Tą koplyčią 1800 m. pašventinęs kun. Jonas Vyšniauskas. Buvo vyskupo leidimas pamaldoms toje koplyčioje⁷. Taigi reiktų teigti, jog Žilinių koplyčia statyta 1800 m. Kun. Jonas Vyšniauskas 1809 m. buvo Trakų dekanu, mirė 1813 m.

Už 1863–1864 m. sukilimo rėmimą 1865 m. gruodžio 10 (22) d. caro patvirtintu įsaku Konstantino Žilinskio Žilinių dvaras, kuriam priklausė apie 1 000 ha žemės, turėjo būti privalomai parduotas per dvejus metus⁸. Žilinių dvarą nupirko liuteronų tikybos generolas Mykolas Ceidleris. Naujasis savininkas Žilinių koplyčios nesistengė panaikinti. M. Ceidleris gyveno Vilniuje, savo žemes jis nuomodavo įvairiems asmenims.

1873 m. žiniose apie koplyčias rašoma, kad generolo M. Ceidlerio Žilinių dvaro koplyčioje pamaldos vykdavo ir vyksta bet kuriuo metu, tačiau didžiausios jų būna Kalėdų, Velykų ir Sekminių antromis dienomis. Pamaldoms toje koplyčioje leidimai (indultai) išduoti 1829, 1845 ir 1851 m. Pastarasis 1851 m. leidimas neterminuotas, t. y. visam koplyčios egzistavimo laikui⁹.

1891 m. Dusmenų bažnyčios inventoriuje Žilinių koplyčia nurodyta 21x12 aršinių (apie 14,9x8,5 m). Gal dydžiai nesutampa, nes buvo pateikti apytikriai ir skirtingais matų vienetais. Statyta iš pušinių rąstų, iš lauko apkalta lentomis, stogas malksnų, durys dvivėrės, 4 langai. Grindys lentų, vidaus sienos iškalto lentelėmis. Altoriuje bebuvo tikta įremintas aliejiniiais dažais tapytas šv. Antano paveikslas. Be to, ant sienų kabojo dar 4 paveikslai, dalis rūbų seni ir nebetinkami. Stovėjo sena klausykla. Pamaldos vykdavo tris kartus per metus. Koplyčia su visu inventoriumi buvo Žilinių dvaro nuomininko žinioje¹⁰.

Žilinių parapijos steigimas. Bažnyčios statyba. Pasibaigus kovoms dėl Lietuvos nepriklausomybės, 1920 m. lapkričio 29 d. nustatyta neutrali zona. Valkiniškai liko lenkams. Į pietus nuo Žilinių buvusiems Valkininkų parapijos kaimams buvo toli iki artimiausios bažnyčios. Todėl Žilinių apylinkių gyventojai dar 1921 m. kovo 31 d. kreipėsi į Vidaus reikalų ministeriją ir prašė išdalijant Žilinių dvarą skirti

⁶ 1821 02 10 J. Žilinskio raštas Dusmenų parapijos steigimo komisijai, LVIA, f. 604, ap. 1, b. 1655, l. 25; Trakų vicedekano kun. A. Čerskio raštas Vilniaus vyskupijos kurijai, *ten pat*, l. 13.

⁷ 1830 m. Dusmenų bažnyčios vizitacija, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4093, l. 229–230.

⁸ Список именням Северо-Западного края, подлежащим обязательной продаже в 2-х годичный срок на основании Высочайшего повеления 10-го декабря 1865 года, Вильна, 1866, с. 22–23.

⁹ 1873 m. žinios apie Žilinių koplyčią, LVIA, f. 604, ap. 6, b. 376, l. 195.

¹⁰ 1891 m. Dusmenų bažnyčios vizitacija, *ten pat*, b. 3922, l. 7.

Žilinių koplyčiai žemės, nes norintys prie šios koplyčios steigti parapiją. Prašymą 17 kaimų ir vienkiemų gyventojų vardu pasirašė lietuvių spaudos draudimo laikų knygnešys, 1917 m. Lietuvių konferencijos Vilniuje dalyvis valstietis Juozas Kuklys iš Būrbonių kaimo¹¹.

Minėtas raštas persiųstas Tikybų departamentui, kuris atsiklausė Merkinės dekanu nuomonės. Merkinės dekanas kun. Vladas Mironas atsakė, kad tikrai reikalinga Žilinių parapija ir prašė būsimai parapijai skirti žemės su dvaro pastatais klebonijai¹².

1892 m. Žilinių savininkas M. Ceidleris mirė. Žilinus ir kitus palivarkus paveldėjo žmona Ana, sūnus Mikalojus ir duktė Marija. Kadangi M. Ceidlerio įpėdiniams Ūnuškio valsčiuje priklausė keli palivarkai ir ūkiai, o Žemės reformos įstatymas savininkams numatė palikti tik 80 ha žemės, jau 1921 m. gegužės 28 d. Žemės reformos valdyba nutarė Žilinių palivarką paimti valstybės žinion ir išdalyti kariams, kovojusiems už Lietuvos nepriklausomybę¹³.

1922 m. kovo 3 d. Vilniaus vyskupijos lenkų neokupuotos dalies Lietuvoje administratoriumi paskirtas kun. Juozapas Kukta, kuris įsikūrė Kaišiadorysė. Po kurio laiko žiliniečiai dėl parapijos steigimo pas administratorių J. Kukta pasiuntė Stasį Repeiką. 1923 m. pradžioje kun. J. Kukta nurodė Dusmenų klebonui Juozapui Čaplikui organizuoti Žilinių parapiją ir jeigu panorėtų, būtų paskirtas tos naujos parapijos klebonu. Kun. J. Čaplikas atsakė, kad Žilinių parapijos steigimo reikalas jau buvo iškilęs prieš 15 metų, tačiau neįgyvendintas dėl lėšų stokos. Siūlė valdytojui išprašyti iš valdžios Žilinių dvaro pastatus. Kadangi Žilinių koplyčia maža, bažnyčią bent laikinai būtų galima įrengti dvare. Ten galėtų gyventi ir klebonas¹⁴. Žilinių parapijos reikalingumą 1923 m. pradžioje vyskupijos valdytojui pabrėžė ir Merkinės dekanas V. Mironas.

Žemės reformos valdyba, dalijant Žilinių dvarą, dvaro centrą su pastatais paskyrė pradžios mokyklai, o būsimai parapijai davė įstatymu numatytą žemės plotą (8 ha), 1925 m. numatė skirti dar 2,5 ha kapinėms. Pagaliau 1924 m. rugsėjo mėn. kanauninkas J. Kukta nurodė Dusmenų klebonui surasti Žiliniuose butą kunigui. Tada būsimai parapijai tuoj būtų paskirtas kunigas. Matyt, Dusmenų klebonui pasiūlius, Žilinių atstovai kreipėsi į vietos pradžios mokyklos vedėją ir prašė kunigui dvaro name skirti kelis kambarius. Žilinių pradžios mokyklos vedėjas J. Jankauskas atsakė neprieštaruojas, kad kunigas apsigyventų mokyklai priklausančiame buvusiam dvaro pastate, tačiau priminė, kad tam reikia Trakų apskrities pradžios mokyklų inspektoriaus ir Švietimo komisijos sutikimo¹⁵.

Į Žilinių parapijos steigimą buvo įtrauktas ir Vasario 16-osios akto signataras Pivašiūnų klebonas kun. Alfonsas Petrulis. Jis, iš anksto pranešęs, 1924 m. spalio 10 d. kartu su Dusmenų klebonu atvyko į Žilinus, kur jų laukė daug žmonių. Susirinkusiesiems buvo pranešta, kad į Žilinus skiriamas kunigas. Tokia žinia sutikta džiaugsmingai. Paskui apžiūrėta koplyčia, kuri buvo

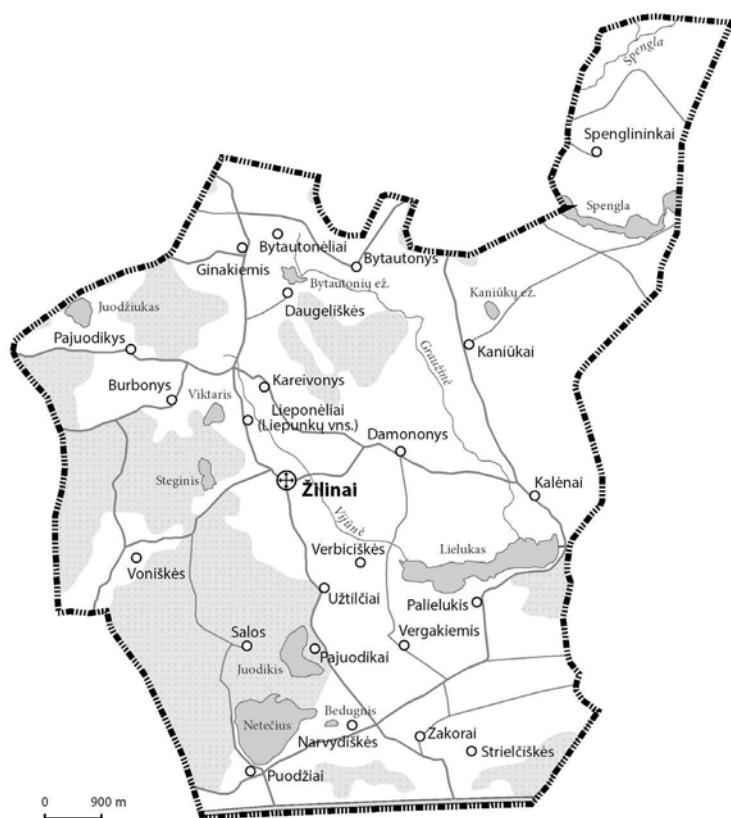
¹¹1921 03 31 Žilinių apylinkių kaimų gyventojų prašymas Vidaus reikalų ministerijai, KVKA, Žilinių bažnyčios byla (lapai nenumeruoti).

¹²1921 11 21 Merkinės dekanu raštas Tikybų departamentui, *ten pat*.

¹³M. Ceidlerio įpėdinių palivarkų ir ūkių paėmimo žemės reformos reikalams byla, LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 2559.

¹⁴1922 02 07 kun. J. Kuktos raštas Dusmenų klebonui ir jo atsakymas, *ten pat*.

¹⁵1924 09 susirašinėjimas dėl gyvenamų patalpų Žilinių klebonui, *ten pat*.

Žilinių parapijos
žemėlapis. 1927 m.
Sudarė UAB
„Žemėlapių artelė“
kartografė Aira
Dubikaltienė

geros būklės, skirta žemė. Kunigai užėjo į buvusį dvarą pas mokytoją. Mokytojas parodė kunigui laikinai gyventi skiriamus tris kambarius be jokio atlygio, tačiau kambariams reikėjo remonto. Paskui surašė steigiamos Žilinių parapijos gyvenvietes. Prisiraišė 11 kaimų ir vienkiemių iš Valkininkų parapijos šiaurės demarkacijos linijos, 12 gyvenviečių iš Dusmenų parapijos ir Karėivonių dvaras iš Onušio parapijos. Taip sutvarkius parapijos steigimą, atvažiavo ir paskirtasis klebonas kun. Kazimieras Meškėnas. Kun. A. Petrulis susirinkusiems žmonėms pasakė deramą kalbą ir kun. K. Meškėnui įteikė bažnytėlės raktus¹⁶. Dar 1924 m. spalio mėn. pradėtos rašyti metrikų knygos. Įvesti Šv. Antano ir Šv. Juozapo atlaidai.

Parapijiečiai pritarė Žilinių bažnyčios padidinimui. Tam 1925 m. prašyta Miškų departamento skirti medienos. Kopyčios padidinimo projektą ir sąmatą parengė inžinierius Aleksandravičius. Kada pradėta statyti bažnyčia, tikslų žinių nepavyko aptikti. Taip pat nepavyko išsamiau sužinoti apie statybos eigą. Tikrai aišku, kad 1926 m. gegužės mėn. statybos darbai vyko. Pasitaikydavo ir nemalonių dalykų. Parapijos komitetas reikalavo, kad klebonas griežčiau elgtųsi su tais asmenimis, kurie atsisako aukoti, prisidėti darbu ar kitaip prie bažnyčios statybos, nors nėra neturtingi. Grasino nebeprisidėti, jeigu yra neišreikalaujama iš neauktojančiųjų¹⁷. Kad priekaištai neišsiliėtų į smarkius kivirčius, klebonui reikėjo sumanumo ir taktiškumo. Bažnyčia statyta senosios kopyčios vietoje. Tikrai nesužinota, kur vykdavo pamaldos statybos metu.

¹⁶ 1924 10 11 kun. A. Petrulio raštas kan. J. Kuktai, *ten pat.*

¹⁷ 1925–1926 m. susirašinėjimas Žilinių bažnyčios statybos reikalais, *ten pat.*

Iš gražintų per Pirmąjį pasaulinį karą į Rusiją išvežtų varpų apie 1926 m. pradžią Žilinių bažnyčia gavo nedidelį varpą, sveriantį 18 kg¹⁸. 1915 m. iš Žilinių koplyčios varpų nepaimta.

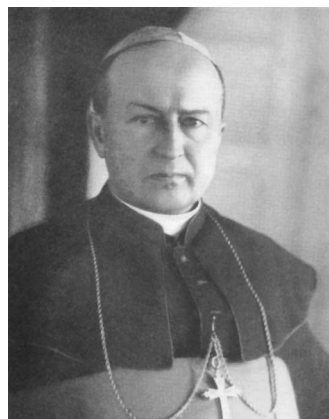
Pagaliau 1927 m. rugpjūčio 10 d. Žilinių bažnyčios statyba baigta. O 1927 m. rugpjūčio 25 d. Žilinus vizitavo Kaišiadorių vyskupas Juozapas Kukta. Ta proga buvo surašytas naujosios bažnyčios inventorių. Apie 20,6x14,8 m dydžio bažnyčia ant aukštų akmenų pamatų, su dviem lentų bokštais, dengta skarda, su dviem zakristijomis. Patalpa chorui turėjo baliustradą. Didysis altorius buvo tapytas drobėje. Kabojo šv. Antano ir šv. Kazimiero paveikslai. Stovėjo viena geresnė ir 4 laikinos klausyklos. Klebonijos dar nebuvo, tačiau jos statybai turėta paruoštos medžiagos, jau stovėjo du ūkiniai pastatai (tvartas ir kluonas)¹⁹.

1930 m. sausio 13 d. perduodant bažnyčią kun. Jonui Mikučioniui surašytas inventorių liudija apie 1928–1929 m. įvykusias permainas. Bažnyčioje jau buvo 3 altoriai. Vieną šoninį altorių paaukėjo Ona Jeraminienė, kitą – Juozas Ambrutis. Šoniniai altoriai buvo tapyti. Juos tapė Vanda Bankauskaitė. Buvo daugiau ir liturginio inventoriaus, rūbų. Tiktai monstrancija buvo pasiskolinta iš Stākliškių bažnyčios. Stovėjo nauja, apie 16,4x10 m dydžio (11 kambarių) klebonija su rūsiu, nauja klėtis²⁰.

Įsteigtos parapijos gyvenvietės.

Kun. A. Petrulis paskirtam klebonui K. Meškėnui įteikė ir steigiamos parapijos gyvenviečių statistiką. Iš Valkininkų parapijos priskirtos šios gyvenvietės su kiemų (santrumpa k.) skaičiumi: Damonónys (20 k.), Kalėnai (30 k.), Kaniūkai (40 k.), Norvėdiškių dvaras (1 k.), Pajuodikys (1 k.), Pālielukis (4 k.), Puōdžiai (25 k.), Spengliniņkai (30 k.), Striēlčiškės (20 k.), Vėrgakiemis (35 k.), Zākoriai (5 k.). Iš tų kaimų tiktai Pālielukio 3 kiemai ir visi Zākorių gyventojai kalbėjo lenkiškai, o visi kiti – lietuviškai. Norvėdiškių dvare kalbėta lietuviškai ir lenkiškai.

Iš Dusmenų parapijos priskirtos šios gyvenvietės: Bytautonėliai (5 k.), Bytautonių dvaras (1 k.), Būrbonys (8 k.), Daugeliškės (1 k.), Gīnakiemis

Vyskupas Juozapas Kukta

Žilinių bažnyčia apie 1968 m. Iš K. Misiaus rinkinio

¹⁸ Žalėnas G. *Kaišiadorių vyskupijos bažnyčių varpai*, Kaišiadorys, 2008, p. 56.

¹⁹ 1927 08 25 Žilinių bažnyčios inventorių, KVKA, Žilinių bažnyčios byla.

²⁰ 1930 01 13 Žilinių bažnyčios inventorių, *ten pat.*

(20 k.), Lieponėliai (4 k.), Pajuodikai (5 k.), Sālos (5 k.), Ūžtilčiai (5 k.), Verbiciškės (3 k.), Vōniškės (8 k.), Žilinaĩ (16 k.). Pajuodikių ir Vōniškių kaimų gyventojai kalbėjo lenkiškai, o visur kitur – lietuviškai.

Iš Onušio parapijos priskirtas Karėivonių dvaras (1 k.)²¹. Spengliniškų kaimas siuntė kelis prašymus priskirti juos Onušio parapijai, tačiau šis kaimas liko Žilinių parapijoje.

1936 m. lapkričio mėn. Žilinių klebonas J. Mikučionis prašė vyskupo leidimo kreiptis į Lietuvos vyriausybę skirti 5 000 litų pašalpos Žilinių bažnyčios remontui. Tikėtina, kad pašalpos nebuvo prašyta, nes tam sąmatą turėjo parengti apskrities architektas. 1937 m. vasario 15 d. Žilinių bažnyčia buvo perduota paskirtam klebonui kun. Petru Liutkui. Iš ta proga surašyto inventoriaus galima įsitikinti, kad 1930–1936 m. buvo išigyti penkių registrų vargonai, auksinė komuninė, paauksuota taurė su dubenėliu, šv. Jono Krikštytojo paveikslas ir kito liturginio inventoriaus²².

1940 m. spalio mėn. Nedingęs klebonas kun. Donatas Linartas paskirtas kartu ir Žilinių administratoriumi. Jis rado klebonijos tvartą visai be stogo ir iki žiemos suspėjo uždengti šiaudais keturis penktadalius. Be to, jo rūpesčiu iš buvusių rąstų išpjautos lentos ir iš lauko pusės iki žiemos suspėta apkalti dalis bažnyčios. Lietuvai praradus valstybingumą, 1940 m. rudenį nacionalizuota ir Žilinių bažnyčios žemė, kurioje jau buvo pasėti rugiai.

1941 m. balandį Žilinių bažnyčios komiteto įgaliotiniai pasiuntė skundą, kad neva kun. D. Linartas naikina parapijos turta, siūlęs giedoti ir lenkiškai. Komisija, tyrusi tą skundą, pripažino, kad visi priekaištai kun. D. Linartui yra neteisingi²³. Jis liko Žilinių klebonu, išgyveno sunkius nacių valdymo metus, kol 1946 m. rugsėjo mėn. buvo suimtas.

Žilinių bažnyčios didysis altorius. Iš K. Misiaus rinkinio

Žilinių bažnyčios vargonai. 2010 m. K. Driskiaus nuotr.

²¹ 1924 10 10 kun. A. Petruolio pateiktas Žilinių parapijai priskiriamų gyvenviečių sąrašas, *ten pat.*

²² 1937 02 15 Žilinių bažnyčios inventorius, *ten pat.*

²³ 1940–1941 m. susirašinėjimas dėl Žilinių bažnyčios ir jos klebono, *ten pat.*

*Žilinių špitolė.
2010 m. K. Driskiaus
nuotr.*

*Senoji Žilinių
klebonija.
2010 m. K. Driskiaus
nuotr.*

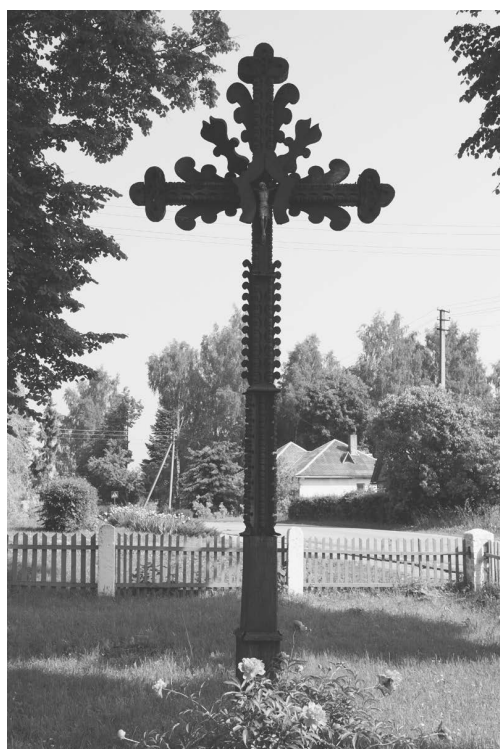
1946 m. Žilinių klebonu paskirtas kun. Česlovas Krivaitis. 1948 m. rudenį įvyko vadinamoji religinių bendruomenių registracija. Bažnyčia nacionalizuota, tačiau jai leista veikti. Vėliau Žilinių klebonija su jos ūkiniais pastatais ir bažnyčios tarnų namas (špitolė) iš parapijos atimti. 1953 m. špitolėje veikė dalis septynmetės mokyklos klasių. Klebonas nebeturėjo kur gyventi.

1947–1950 m. kun. Č. Krivaičio pastangomis bažnyčios išorė apkalta lentomis, lentelėmis iškaltos ir vidaus sienos. Pavyko nupirkti medienos iš Dusmenų miško, Onuškio lentpjūvėje buvo išpjautos lentos. Kun. Č. Krivaitis Vilniuje surado ažuolinius altorius ir atvežė į Žilinus. Vietoj tapytų buvo įrengtas didysis ir vienas šoninis Švč. Jėzaus Širdies altorius. Didžiajame altoriuje pastatyta šv. Antano statula. Šoniniams altoriams įsigyti du nauji paveikslai. Paaukštinta ir išdekoruota presbiterija, rekonstruoti vargonai. 1949 m. netoli špitolės pastatytas meniškasis koplytstulpis²⁴. Kada įrengtas naujas kitas šoninis altorius, nepavyko sužinoti.

²⁴Milžinas, Kaišiadorių vyskupija, t. 1, Žiliniai (rankraštis KVKA archyve, lapai nenumeruoti); 1952 07 07 Žilinių parapijos komiteto raštas Kaišiadorių vyskupijos valdytojui, *ten pat* (Žilinių bažnyčios byla).

Šv. Antano skulptūra centriniame altoriuje.
2010 m. K. Driskiaus nuotr.

Kryžius Žilinių bažnyčios šventoriuje

Žilinių klebono kun. Vytauto Sidaro pastangomis apie 1951 m. įsigytas naujas didelis varpas.

1948 m. nacionalizavus kleboniją, po 1953 m. kun. Petras Barčinskas prie bažnyčios pastatydino kunigui gyventi namą, faktiškai kleboniją. Klebono kun. Romualdo Šalčiūno rūpesčiu tarp 1959 ir 1962 m. išdekoruotas bažnyčios vidus²⁵.

1981 m. Žilinių klebonas Petras Kastytis Krikščiukaitis norėjo remontuoti bažnyčią, tačiau parapijos kasa buvo tuščia, o paskolos paimti neleista. Šis kunigas buvo valdžios ir vietos aktyvistų persekiojamas dėl vaikų katekizacijos ir sakomų pamokslų, todėl Žilinuose ilgiau negalėjo likti. 1984 m. Žilinių klebono kun. Jono Zubraus rūpesčiu padarytos ir sudėtos naujos bažnyčios durys, sudėti nauji langų rėmai²⁶.

Vietoj 1949 m. atimtos Žilinių klebonijos apie 1990 m. valdiškomis lėšomis pastatyta nauja, kuri nebuvo visiškai įrengta. Kadangi nuo 1989 m. Žilinių parapiją aptarnavo Onušio klebonas, negyvenama klebonija gedo. 1999 m. vasarį paskirtas klebonas kun. Valdas Beleckas Žilinuose neturėjo kur gyventi²⁷.

2007 m. Žilinių klebono Antano Zavalskio (Anton Zavalskij) pastangomis perdažyta bažnyčios išorė²⁸.

Nors Žilinių bažnyčia nesena, tačiau joje yra 1798 m. datuojama monstrancija, XIX a. pabaigoje tapytas

²⁵ *Ten pat.*

²⁶ 1984 04 25 kun. J. Zubraus užsakymo darbams sąskaita, KVKA (Žilinių bažnyčios byla).

²⁷ 1999 06 13 Žilinių klebono ataskaita Kaišiadorių vyskupui, *ten pat.*

²⁸ 2007 04 04 Kaišiadorių generalvikaro leidimas Žilinių bažnyčios remontui, sąmata, *ten pat.*

šv. Antano paveikslas, XVIII a. paveikslas „Palaimintoji Emilija“. Paveikslas patekęs iš nenustatyto dominikonų vienuolyno. Šventovėje saugoma XIX a. vidurio bažnytinės tekstilės, patekusios iš kitų bažnyčių²⁹. Vienas arnotas dar 1971 m. paskelbtas saugomu kultūros paminklu.

Parapijos klebonai

1924–1930 m. pirmuoju klebonu buvo kun. **Kazimieras Meškėnas**. Gimė 1896 m. sulenkintoje Drūkšių parapijoje (dabar Baltarusija). Vėliau tėvai persikėlė į Vilnių, namuose kalbėjo lenkiškai. Mokėsi Vilniaus miesto mokyklose. 1914 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1920 m. ir paskirtas vikaru į Daugų. 1923–1924 m. tas pat pareigas ėjo Stakliškėse, paskiau paskirtas Žilinių klebonu. Liko lietuviu, lietuviškai rašė taisyklingai, jo rašysena daili. 1930 m. keliavo po Europą, dalyvavo Kartaginos eucharistiniame kongrese. 1930–1938 m. vadovavo Butrimonių parapijai. 1938 m. paskirtas Birstono klebonu. Eidamas šias pareigas mirė 1951 12 02. Palaidotas Birstono kapinėse.

Kiškis S. *Kristaus pašauktieji*, Kaišiadorys 1996, p. 112.

1930–1937 m. Žilinių klebonu darbavosi kun. **Jonas Mikučionis**. Gimė 1898 12 07 Dulgininkų k., Lėipalingio parapijoje. Mokėsi Seinų, vėliau Lazdijų gimnazijoje. Baigė Kauno kunigų seminariją, kunigu išventintas 1928 03 24. Paskirtas vikaru į Gėlvonus, netrukus perkeltas į Molėtus. 1930 m. paskirtas Žilinių klebonu. 1937–1944 m. klebonavo Šešuoliuose. Jo brolis Ignas Mikučionis buvo karininkas. Jis 1941 06 24 suimtas ir išgabentas į Norilsko pataisos darbų lagerį. Matyt, nacių valdymo metais kun. J. Mikučionis viešai smerkė bolševikus. Todėl 1944 m. išvyko iš Šešuolių ir gyveno Kaune be pareigų. 1946–1949 m. buvo Žaslių klebonu. 1949 09 15 suimtas. 1950 02 25 sovietinio saugumo Ypatingojo pasitarimo nubaustas 10 metų pataisos darbų lagerio. Bausmę atliko lageryje Kòmijoje. 1954 08 21 paleistas. Grįžo visišką ligonis. Gyveno pas gimines Kaune, gydėsi. Nuvykęs į Karmėlavą pas kurso draugą, 1955 m. mirė.

Kiškis S. *Kristaus pašauktieji*, Kaišiadorys 1996, p. 130–131.

1937–1944 10 Žiliniuose klebonavo kun. **Petras Liutkus**. Gimė 1904 01 23 (02 05) Purvelių k., Plūngės r. Įstojo į Telšių kunigų seminariją, o iš IV kurso perėjo į Kauno kunigų seminariją, kunigu išventintas 1933 04 01. Paskirtas vikaru į Kietaviškes, o 1935 m. – į Daugus, iš ten perkeltas klebonu į Žilinius. 1944 m. perkeltas Kirdeikių klebonu. 1944 m. spalio mėn. Kirdeikiuose įsteigta partizanų Tigro rinktinė. Jos ryšininku ir kapelionu tapo kun. P. Liutkus, kuris 1945 07 26 suimtas ir tų metų lapkričio 27 d. Karo tribunolo nuteistas 15 metų lagerio ir 5 metams tremties. Išgabentas į Vorkūtą, ten lageryje 1947 11 14 mirė.

Kiškis S. *Kristaus pašauktieji*, Kaišiadorys, 1996, p. 97; *Lietuvos gyventojų genocidas 1944–1947*, kn. 2, Vilnius, 2002, p. 356.

²⁹ *Kaišiadorių vyskupija ir jos sakralinis paveldas*, Vilnius, 2006, p. 206–207.

1944–1946 m. Žilinuose klebonavo kun. **Donatas Linartas**. Gimė 1874 m. Šiaurės Lietuvoje. Vėliau jo giminė išigijo ūkį Bagaslaviškio parapijoje, dar vėliau to ūkio savininku tapo brolis. D. Linartas gyveno pas gimines Lenkijoje, kur mokėsi ir baigė kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1897 m. Iki 1922 m. kunigavo Lenkijoje. 1922 m. atvyko į Vilnių ir buvo paskirtas Dievėniškių parapijos klebonu. 1924–1926 m. klebonavo Kernavėje, o 1926–1930 m. buvo Širvintų klebonas ir dekanas. 1930–1931 m. klebonavo Labanore, tačiau 1931 m. perkeltas į žemesnes pareigas, paskirtas Stakliškių vikaru. Netrukus perėjo į Kauno arkivyskupiją ir 1931–1937 m. buvo Kulautuvos bažnyčios (koplyčios) rektoriumi. Grįžęs į Kaišiadorių vyskupiją 1937–1941 m. buvo Nedingės (Nedzingės), o nuo 1944 10 paskirtas ir Žilinių klebonu. Čia 1946 09 28 suimtas, kalintas Trakuose, Vilniuje. 1947 03 31 Karo tribunolo nuteistas 10 metų lagerio ir 5 metams tremties. Rodos, kad kalintas Pravieniškėse, nes į lagerį Kėmerovo srityje išgabentas 1949 10 03. Mirė lageryje Mariinske 1950 08 01. Kun. S. Kiškis nurodo, kad mirė Pravieniškėse.

Kun. Česlovas
Krivaitis 1966 m.
LCVA, f. R181,
ap. 7, b. 11

Kiškis S. *Kristaus pašauktieji*, Kaišiadorys, 1996, p. 107–108; *Lietuvos gyven-tojų genocidas 1944–1947*, kn. 2, Vilnius, 2002, p. 338.

1946–1950 m. Žilinių klebonu buvo kun. **Česlovas Krivaitis**. Gimė 1921 07 18 Žebertonių k., Trakų r. Mokėsi Žebertonių ir Gilūčių pradžios mokyklose, 1933–1941 m. – Kaišiadorių gimnazijoje, o 1941–1945 m. Kauno kunigų seminarijoje. Kunigu išventintas 1945 06 10 Kaišiadoryse ir paskirtas vikaru į Žiežmariūs, iš kur perkeltas klebonu į Žilinus. 1950–1957 m. dirbo Vilniaus arkivyskupijos kurijos kancleriu, o 1951–1961 m. dar ir Vilniaus šv. Mikalojaus bažnyčios klebonu. Prie šios bažnyčios pastatydino parapijos namus, kuriuose 1961–1992 m. buvo įsikūrusi ir Vilniaus arkivyskupijos kurija. Kun. Č. Krivaičio rūpesčiu 1957 m. šventoriuje pastatyta šv. Kristoforo skulptūra (skulpt. Antanas Kmieliauskas). 1961 m. valdžiai reikalaujant išrinktas Vilniaus arkivyskupijos valdytoju. 1962–1965 m. stebėtojo teisėmis dalyvavo Vatikano II susirinkimo sesijose. Nuo 1965 m. buvo Lietuvos vyskupijų ordinarų kolegijos sekretorius, Liturginės komisijos pirmininkas. Rūpinosi Vatikano II susirinkimo nutarimų spausdinimu, platinimu, prisidėjo prie bažnyčios apeigyno ir Romos mišiolio atskirų dalių parengimo ir išleidimo. 1979 01 08 atsisakė Vilniaus arkivyskupijos valdytojo pareigų. 1979–2004 m. klebonavo Kernavėje. Netoli Dūkštų, Karmāzinuose, turėjo vilą. Rūpinosi Kernavės bažnyčios remontu, jos aplinkos tvarkymu. Kun. Č. Krivaičio pastangomis Kernavėje įrengtos mozaikinės Kryžiaus kelio stotys, pastatyta mūrinė klebonija ir kt. Mirė 2004 08 17 Kernavėje.

Visuotinė lietuvių enciklopedija, t. 11, p. 87; LCVA, f. R181, ap. 7, b. 11 (tarnybos dokumentai voke).

1950–1952 m. Žilinių klebonu darbavosi kun. **Vytautas Sidaras**. Gimė 1925 05 01 Kaišiadoryse geležinkelio darbininko šeimoje. Nuo 1932 m. mokėsi Kaišiadorių pradinėje mokykloje ir gimnazijoje. 1943 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1948 10 31, 1949 m. paskirtas vikaru į Stakliškes, dar tais pačiais metais perkeltas irgi vikaru į Širvintas, iš kur atvyko į Žilinus. 1952–1959 m. buvo Merki-

nės, 1959–1962 m. – Birštono, 1962–1974 m. Jiezno klebonu. 1974 m. sausį paskirtas Kaišiadorių vyskupijos kurijos (Vievyje) kancleriu, nuo 1979 02 17 kartu buvo ir Vievio klebonu. 1980 m. kurijai išsikėlus į Kaišiadōris, liko klebonu Vievyje. 1983 m. pakviestas dėstyti Kauno kunigų seminarijoje. 1991 06 07 paskirtas tos seminarijos vicerektoriumi. Be šių pareigų, 1992 m. paskirtas Kauno šv. Mikalojaus bažnyčios rektoriumi ir Kauno seserų benediktinių vienuolyno dvasios tėvu. 1992 08 20 atleistas iš kunigų seminarijos vicerektoriaus pareigų, tačiau liko tos seminarijos dėstytoju. Persikėlė gyventi prie Kauno šv. Mikalojaus bažnyčios, toliau buvo šios bažnyčios rektoriumi ir seserų benediktinių kapelionu. Nuo 1995 m. pradžios Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakulteto teologijos dėstytojas, nuo 1994 m. docentas, 1995 12 14 teologijos daktaras. Mirė 2014 09 23 Kaune. Palaidotas Kauno šv. Mikalojaus bažnyčios šventoriuje.

LCVA, f. R181, ap. 7, b. 4 (dokumentai voke); <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2014-09-24-pas-viespati-iskeliavo-monsinjoras-vytautas-sidas-ras/122281>

1952–1957 m. Žilinuose klebonavo kun. **Petras Barčinskas**. Gimė 1924 m. Baigė Kauno kunigų seminariją, kunigu iššventintas 1949 m. ir paskirtas Gėlvonų vikaru. 1950–1951 m. buvo Žaslių, 1951–1952 m. – Beižionių klebonu, iš kur atvyko į Žilinus. 1957–1960 m. buvo Šešuolėlių, 1960–1961 m. – Palūomenės klebonu. 1961 10 21 atsisakė kunigystės.

Duomenys apie atsisakiusius kunigystės asmenis, LCVA, f. R181, ap. 6, b. 42, l. 4.

1957–1959 m. Žilinuose klebonavo kun. **Vincas Pinkevičius**. Jo biograma – straipsnyje prie „Onušio bažnyčios ir parapijos istorija“.

1959–1962 m. Žilinių parapijos klebonu buvo kun. **Romualdas Šalčiūnas**. Gimė 1928 04 23 (pagal pasą – 1925 04 22) Juodžiūnų k., Ukmergės r. Po pusantrų metų tėvai persikėlė gyventi į Širvintas. 1935–1942 m. mokėsi Širvintų pradinėje mokykloje ir progimnazijoje, o 1942–1944 m. – Ukmergės gimnazijoje. 1944 m. pradžioje išvyko į karininkų mokyklą Marijampolėje. Pranešus, kad vokiečiai puls tą mokyklą, suspėjo pabėgti. Užėjus raudonarmiečiams, išvyko į Vilnių, kur baigė paskutinę gimnazijos klasę. 1945 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją. 1949 m., nesutikęs būti sovietinio saugumo agentu, turėjo palikti seminariją. Atvyko į Vilnių, kur 1949–1950 m. mokėsi vairuotojų mokykloje ir dirbo tiekėju. 1950–1953 m. tarnavo kariuomenėje. 1953–1955 m. dirbo Vilniaus universiteto tiekimo skyriuje. 1957 m. vėl pavyko įstoti į Kauno kunigų seminariją. Kunigu iššventintas 1957 04 17. Iš pradžių valdžia jam neleido eiti dvasininko pareigų. Aukodavo Mišias įvairiose bažnyčiose, ilgiau gyveno Baisogaloje. 1959 m. gavo paskyrimą dirbti Žilinių klebonu. 1962–1973 m. klebonavo Vievyje, 1973–1977 m. – Molėtuose, 1977–2002 m. Semeliškėse. Nuo 2002 08 01 altaristas Vievyje, kur mirė 2014 03 05. Palaidotas Vievio bažnyčios šventoriuje.

<http://www.bernardinai.lt/archyvas/straipsnis/61537>; LCVA, f. R181, ap. 7, b. 13 (voke).

Kun. Vytautas Sidaras 1966 m. LCVA, f. R181, ap. 7, b. 4

Kun. Romualdas Šalčiūnas 1966 m. LCVA, f. R181, ap. 7, b. 13

1962–1964 m. Žilinuose klebonavusio kun. **Jono Jaruševičiaus** ir 1964–1967 m. klebonu buvusio kun. **Prano Gerbutavičiaus** biografijos – straipsnyje prie „Onušio bažnyčios ir parapijos istorija“.

1967–1980 m. ilgiausiai Žilinuose klebonu išbuvo kun. **Antanas Šležauskas**. Iki 1940 m. katalikų kalendoriuose jo pavardė Šležauskas, pokario metais pats rašėsi Šležauskas. Gimė 1909 01 01 (14) Vilniuje. 1914 m. tėvai persikėlė į Giedraičius, kur nusipirko namelį. 1925 m. baigė Giedraičių vidurinės mokyklos 4 klases. 1927 m. Kaune suaugusiųjų gimnazijoje išlaikė 5 klasės kursą ir įstojo į Kauno kunigų seminariją. Lankė VDU Teologijos filosofijos fakultetą. Kunigu iššventintas 1934 05 26. Paskirtas vikaru į Stakliškes, o 1935–1939 m. tas pareigas ėjo Gėlvonuose. 1939–1941 m. buvo Čiobiškio, 1941–1952 m. – Ālovės, 1952–1954 m. – Šešuolėlių, 1954–1966 m. – Nemajūnų klebonas. 1966–1967 m. gyveno Stakliškių altarijoje. 1967 m. birželį paskirtas Žilinių klebonu, šias pareigas ėjo iki mirties. Mirė 1980 10 26 Žilinuose.

Kun. A. Šležausko tarnybos dokumentai, LCVA, f. R181, ap. 6, b. 31, l. 84–88 (voke).

1980–1981 m. klebonu darbavosi kun. **Petras Kastytis Krikščiukaitis**. Gimė 1950 11 26 Kaune. Tėvai nežinomi. Augo globos įstaigoje: 1955–1958 m. Tamašiavos (Trakų r.) vaikų namuose, 1958–1961 m. vaikų namuose Kaune, vėliau Kauno 3-iosios mokyklos internate. Buvo silpnos sveikatos, gydėsi Respublikinėje klinikinėje ligoninėje, vaikų ir Romáinių tuberkuliozės sanatorijose. 1970 m. Kauno 22-ojoje vidurinėje mokykloje baigė 11 klasę. 1970–1972 m. gydėsi Kazachstanė. 1972–1974 m. dirbo zakristijonu Užpáliuose. 1974 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją. Kunigu iššventintas 1979 05 27 ir paskirtas vikaru į Molėtus. 1980 m. perkeltas į Daugųs, dar aptarnavo Babriškio parapiją. Tais pat metais paskirtas Žilinių klebonu. P. K. Krikščiukaitis buvo kunigas kovotojas. 1981 06 19 12 val. į Žilinių bažnyčią atvyko Jakėnų apylinkės sekretorė, Žilinių mokyklos partorgė ir mokytojas. Atvykusieji bažnyčioje rado kleboną, rodantį filmuką 24 vaikučiams, ir surašė protokolą. Netrukus birželio 22 d. 11 val. Žilinių bažnyčioje vėl pasirodė apylinkės sekretorė, Žilinių mokyklos direktorė ir partorgė. Klebono bažnyčioje nebuvo, o 26 vaikučius katekizavo A. Juškevičiūtė iš Žilinių. Vėl surašytas protokolas. Po trijų dienų, birželio 25 d., 22 val. Žilinių šventoriuje pasirodė Žilinių mokyklos direktorės pavaduotojas, partorgė ir viena mokytoja. Šventoriuje rado kun. P. K. Krikščiukaitį ir 14 mokinių. Kol buvo rašomas aktas, klebonas pareiškė, kad esate parsidavėliai, neverti nei motinos, nei tėvo vardo, ir neturite teisės mindyti šventą bažnyčios žemę. Pasakė, kad dėl tikėjimo jis gali sėsti ir į kalėjimą, bet savo įsitikinimų neatsisakys. Medžiaga perduota prokuratūrai. 1981 07 16 Varėnos prokuratūroje kun. P. K. Krikščiukaitis buvo išpėtas. Jį išpėjo ir religinių reikalų įgaliotinis Petras Anilionis. Kurį laiką kun. P. K. Krikščiukaitis liko be pareigų. 1982 m. spalį išvyko dirbti pastoracinio darbo į Dušanbė miestą (Tadžikija). Matyt, dėl valdžios priekabių turėjo grįžti į Lietuvą. 1983 08 04 paskirtas vikaru į Alūtų. 1984–1989 m. klebonavo Čiobiškyje. Čia už „antivisuomeninio-politinio turinio“ pamokslus ir kitą veiklą buvo dar tris kartus

Kun. Antanas Šležauskas 1966 m. LCVA, f. R181, ap. 6, b. 31

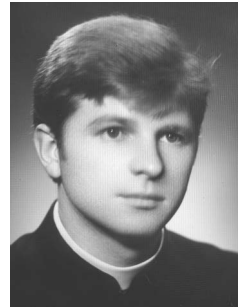
P. Anilionio išpėtas. 1989 05 15 paskirtas Užuguosčio klebonu. 1990 m. gavęs Kaišiadorių vyskupo sutikimą, išvyko į Pelėšą (Baltarusija), kur dar gyva lietuvių kalba. Mirė 2012 06 03 Pelesos šv. Lino parapijos bažnyčioje pamaldų metu. Palaidotas Pelesos kapinėse.

Kun. P. K. Krikščiukaičio tarnybos dokumentai, LCVA, f. R181, ap. 7, b. 11 (voke).

1982–1985 ir 2008–2010 m. Žilinuose darbavosi kun. **Jonas Zubrus**. Gimė 1924 05 06 Atesniūkuose, Siūno parapijoje. Mokėsi Alytaūs gimnazijoje. 1943 m. įstojo į jėzuitų vienuolyną Pagryžuvyję, o 1946 m. – į Kauno kunigų seminariją, tačiau 1949 m. valdžiai pareikalavus gerokai sumažinti klierikų, teko seminariją palikti. Dirbo zakristijonu Plikiuosė, Pläteliuose ir Jonavojė. 1952 m. vėl įstojo į kunigų seminariją, tačiau 1954 m. dėl nesužinotos priežasties išstojo, dirbo zakristijonu Vadokliuose. 1956 m. vėl priimtas į seminariją. Kunigu išventintas 1957 04 17. 1957 m. dirbo vikaru Seirijuose, 1957–1959 m. – Léipalingyje, 1957–1959 m. – Pivašiūnuose. 1960–1962 m. buvo Šešuolėlių klebonu. 1962 m. valdžia iš jo atėmė kunigo registracijos pažymėjimą. Teko dirbti miško darbininku, dažytoju. 1963 m. buvo vikaru Giedraičiuose, 1963–1968 m. – Vytautavos klebonu. 1968–1969 m. klebonavo Molėtuose, 1969–1972 m. – Stirniuosė, 1972–1973 m. – Dubingiuosė. 1972–1973 m. dirbo vikaru Širvintose. 1973–1979 m. Palomenės klebonas. 1979–1981 m. buvo Podolės Kamenėco (Ukraina) klebonas. Ten jis aptarnavo dar keturias tikinčiųjų bendruomenes. Grįžęs į Lietuvą, 1981–1982 m. vėl buvo Vytautavos, 1982–1985 m. – Žilinių, 1985–1987 m. – Kirdeikių, 1987–1988 m. Kiauklių klebonas. 1989 m. išvyko į Aktiubinską (Kazachija), kur gyveno vokiečių katalikų. Grįžęs į Lietuvą, 1992–1993 m. buvo Klaipėdos šv. Juozapo Darbininko bažnyčios vikaras, 1993–1994 m. – Pivašiūnų klebonas, 1995–1996 m. – Naujųjų Kietaviškių klebonas. 1996 m. jis iškeliavo į Sibirą, dirbo Novosibirske. Grįžęs 1996–1998 m. J. Zubrus tarnavo Lietuvos šv. Kazimiero seserų kongregacijos Pažaislio vienuolyno kapelionu, 1998–1999 m. buvo Bąbtų ir Panevėžiūko (Kauno r.) klebonas, 1999–2001 m. gyveno Ukmergėje, Šv. Petro ir Povilo parapijos altarijoje. 2001–2003 m. buvo Kurklių, 2004–2008 m. – Čiobiškio, 2008–2010 m. – Žilinių klebonas. Nuo 2010 m. yra Kauno šv. Pranciškaus Ksavero (Jėzuitų) bažnyčios vicerektorius. 1977–1979 m. leido pagrindžio žurnalą „Tiesos kelias“. Parengė ir 2003 m. išleido maldynėlį „Pasitikiu tavimi“.

Kun. J. Zubraus tarnybos dokumentai iki 1989 m., LCVA, f. R181, ap. 7, b. 12 (voke); *Katalikų žinynas* (Katalikų kalendorius), 1894–2014.

1985–1989 m. Žilinuose klebonavo kun. **Pranciškus Čivilis**. Gimė 1957 07 02 Antāgaluonės k., Iñturkės parapijoje. 1964–1975 m. mokėsi Molėtų vidurinėje mokykloje, tarnavo kariuomenėje, 1977–1978 m. dirbo Vilniaus kuro aparatūros gamykloje. 1978 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1983 05 29 ir paskirtas vikaru į Molėtus, o 1984 m. – į Alytų. 1985 m. balandį paskirtas Babriškių administratoriumi, 1985 m. – Žilinių klebonu. Nuo 1989 m. ilgametis Babriškių klebonas. 1991–1994 m. kun. P. Čivilio rūpesčiu Senojoje Varėnoje pastatyta mūrinė bažnyčia, įrengta klebonija. Konkurso

Kun. Pranciškus Čivilis 1983 m. LCVA, f. R181, ap. 7, b. 10

„Lietuvos kaimo spindulys 2009“ laureatas. Už nuopelnus Lietuvos Respublikai 2012 02 19 kun. P. Čivilis apdovanotas ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Riterio kryžiumi. Iki 2015 m. aptarnavo Babriškių, Akmens ir Senosios Varėnos parapijas.

Katalikų žinynas (Katalikų kalendorius), 1986–2014.

1989–1999 m. Žilinių parapiją aptarnavo Onušio klebonas kun. **Ignotas Kavaliauskas**.

1999–2002 m. Žilinių administratoriumi buvo kun. **Valdas Beleckas**. Gimė 1974 08 06 Gelvonų parapijoje. Baigė Gelvonų vidurinę mokyklą ir įstojo į Kauno kunigų seminariją. Kunigu iššventintas 1998 08 15. 1999 m. vasarį paskirtas Žilinių administratoriumi, 2002 m. balandį – Perlojės klebonu. Remontavo Perlojos bažnyčią. Nuo 2006 m. balandžio Alytaus šv. Liudviko bažnyčios klebonas.

Katalikų žinynas (Katalikų kalendorius), 1998–2014.

2002–2008 m. Žilinių parapijoje klebonavo **Antonas Zavalskis** (Anton Zavalskij). Gimė 1959 08 06. Baigė Kauno kunigų seminariją. Kunigu iššventintas 1988 05 29. 1988 m. liepą išvyko dirbti pastoracinio darbo į Ukrainą, Chmelnickio sritį. Grįžęs į Lietuvą, 2000 m. rugsėjį paskirtas vikaru į Čiobiškį, iš kur atvyko vadovauti Žilinių parapijai. 2008 m. balandį paskirtas Molėtų, o 2009 m. liepą Giedraičių vikaru. Pastarąsias pareigas ėjo ir 2014 m. Rūpinasi naujos Dubingių bažnyčios statyba (pradėta 2012 m.).

Katalikų žinynas (Katalikų kalendorius), 1988–2014.

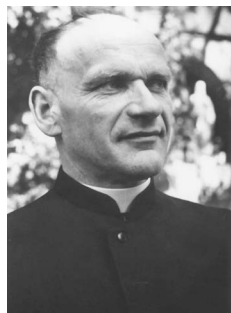
Jau minėta, kad 2008–2010 m. Žilinių klebonu vėl dirbo kun. **Jonas Zubrus**.

2010–2011 m. Žilinių parapiją aptarnavo Onušio klebonas.

2011 09–2014 07 Žilinių klebonu darbavosi kun. **Donatas Šukys**. Gimė 1979 01 01 Nemunaičio parapijoje. Baigė Vilniaus kunigų seminariją. Kunigu iššventintas 2006 10 07 ir paskirtas Vikaru į Molėtus. 2007 06–2009 06 Pilnų namų bendruomenės, įsteigtos 1999 Nemunaityje, ugdytojas. Nuo 2009 09 vikaras Kudirkos Naumiestyje (Vilkaviškio vyskupijoje). 2010 07 paskirtas Vievio vikaru, iš kur atkeltas į Žilinus. Nuo 2014 07 išvyko pastoraciniam darbui į Vilkaviškio vyskupiją.

Katalikų žinynas (Katalikų kalendorius), 2004–2014.

Nuo 2014 m. liepos 2 d. Žilinių parapiją aptarnauja Onušio klebonas kun. **Algimantas Gaidukevičius**.

Kun. Ignotas Kavaliauskas. Iš Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvo

Vytautavos bažnyčios ir parapijos istorija

Kazys Misius

Vytautavos
šv. Antano
Paduviečio bažnyčia.
2010 m. K. Driskiaus
nuotr.

Bažnyčia. Vytautavos šv. Antano Paduviečio bažnyčia yra Vytautavos kaime, Trakų rajone, 4,5 km į pietus nuo Trakų–Aukštadvario kelio. Vytautavos parapijos organizatorius ir laikinos bažnyčios statytojas kun. Nikodemus Švogžlys-Milžinas tiek savo rankraštyje apie Vytautavą, tiek rašančiajam šias eilutes yra teigęs, kad Vytauto Didžiojo 1930 metais Donatui Malinauskui kilo idėja tų metų įamžinimui įsteigti Vytautavos parapiją. Tokio vietovardžio tuose kraštuose nebuvo. Dėl naujos parapijos steigimo nuošalioje vietoje, netoli demarkacinės linijos, 1934 m. pradžioje Kaišiadorių vyskupas kalbėjosi su D. Malinausku. Tų metų gegužės mėn. D. Malinauskas raštu pranešė Kaišiadorių vyskupui Juozapui Kuktai pasitaręs su šeima ir dovanojans naujai bažnyčiai „*dvidešimt hektarų žemės sklypą iš buvusio Stanislavovos palivarko, dabar pavadinto Vytautava...*“ Vyskupas dovaną priėmė ir įpareigojo Ūnuškio kleboną kun. Kazimierą Čibą notariškai įforminti dovanotą sklypą¹. Tą nurodymą įvykdyti uždelsus iškilo keblumų.

1936 m. Kaišiadorių vyskupas sudarė naujos Vytautavos parapijos įkūrimo komisiją. Į ją įėjo Stākliškių dekanas kun. Vladas Jezukevičius, Ūnuškio klebonas kun. Kazimieras Čibas, Semeliškių klebonas Juozapas Būčys ir Aukštadvario klebonas Kazimieras Trimonis. 1936 08 18 aktu minėta komisija būsimai Vytautavos parapijai pasiūlė iš Ūnuškio parapijos priskirti 1 435, iš Semeliškių – 475, iš Aukštadvario – 145 gyventojus. Tais pat metais komisija išrinko bažnyčiai vietą Paulinavos palivarko teritorijoje².

Deja, bažnyčiai parinkta žemė nuo 1935 m. rugsėjo mėn. D. Malinauskui nebepriklausė. Reikalas tas, kad Žemės reformos įstatymas galiojo ir Lietuvos Tarybos nariams, pasirašiusiems 1918 m. vasario 16 aktą. Todėl dar 1926 m. Trakų apskrities žemės refor-

¹ Jencius-Butautas V. Vytautava, *Voruta*, 1996, nr. 25–26, p. 5.

² Iš 1940 05 29 Ūnuškio klebono pranešimo Kaišiadorių vyskupijai, KVKA (Vytautavos bažnyčios byla, lapai nenumuoti).

mos komisija nutarė D. Malinauskui palikti 80 ha žemės, o visą kitą paimti žemės reformos reikalams. Tačiau tas nutarimas nepatvirtintas. Pagaliau 1935 m. rugsėjo 30 d. Žemės reformos valdyba nutarė D. Malinauskui palikti 150 ha, o kitą žemę laikyti perėjusia valstybės nuosavybėn nuo 1922 m. balandžio 3 d. Pakeitus žemės reformos įstatymą, 1937 m. birželio 2 d. D. Malinauskui žemės norma padidinta iki 233 ha. Kitu 1937 m. rugpjūčio 18 d. Žemės reformos valdybos nutarimu valstybė nutarė išpirkti D. Malinauskui paliktą žemę (233 ha) su visu joje esančiu nekilnojamuoju turtu. Sandoris tuoj buvo įgyvendintas. Taigi nuo 1937 m. rugsėjo mėn. D. Malinauskas jokio nekilnojamojo turto Onušio parapijoje nebeturėjo³. Reikėjo žemės gauti iš valstybės, o tam buvo būtina parengti bent tos dalies parceliacijos planą.

1938 m. liepos mėn. apžiūrėti Vytautavos bažnyčios žemės, parinkti konkrečią vietą bažnyčios ir jos trobesių statybai atvyko Kaišiadorių vyskupijos bažnyčios turtų valdymo komisija su vyskupu J. Kukta. Komisijoje kaip vietos gyventojas (1937 m. netoliese buvo išsigijęs žemės) dalyvavo ir profesorius Zigmąs Žemaitis. Matyt, tada jau buvo oficialiai paskirtas sklypas būsimai bažnyčiai. Iš nuorodos į Z. Žemaičio laišką Kaišiadorių vyskupui galima spręsti, kad Vytautavos laikinos bažnyčios bent eskizą prašyta parengti inžinieriaus Klaudijaus Dužausko-Duž⁴. Tarp Statybos ir sauskelnių inspekcijos 1938–1939 m. patvirtintų bažnyčių projektų Vytautavos nerasta.

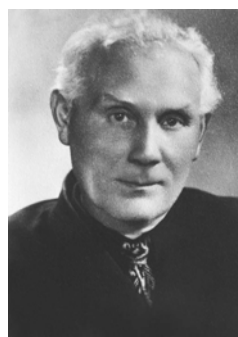
1939 m. balandžio 12 d. Onušio klebonu paskirtas kun. Nikodemas Švogžlys-Milžinas. Jį vyskupas įpareigojo skubiai suorganizuoti naują parapiją, nedelsiant pastatyti ir įrengti laikiną bažnyčią. Kun. N. Švogžlys iš kun. Kazimiero Čibo 1939 m. balandžio 17 d. perėmė šį Vytautavos parapijos turtą: 15 ha bažnyčios žemės su joje esančiu tvarteliu, 2 kluonus (viena Jankovičių dvare ir kitą Zokaičių palivarke). Tuos kluonus reikėjo kuo skubiau pervežti į Vytautavą⁵.

Prie būsimos bažnyčios esančiame tvartelyje buvo įrengta laikina koplyčia, kurioje pradėtos laikyti pamaldos. Buvo sutartos žmonių tautos. Netrukus pakviestas matininkas parengė būsimos Vytautavos gyvenvietės planą. Numatyti sklypai parapijos namams, pieninei, parduotuvei, individualiems namams, vieta Vytauto paminklui. Tikėtasi, kad Vytautavoje kursis pasienio policininkai.

Žmonių tautos įrengė Vytautavos kapines. Talkininkai išardė D. Malinausko dovanotą Jankovičių dvaro ir Zokaičių ūkio kluonus ir medieną suvežė į Vytautavą. Pastatytas kluonas, prie jo vežiminė, malkinė, sandėliai⁶. Iki 1940 m. gegužės 23 d. Vytautavoje

*Profesorius Zigmąs
Žemaitis*

*Kunigąs Nikodemas
Švogžlys-
Milžinas*

³ 1935 09 30, 1937 06 02 ir 06 08 Žemės reformos valdybos nutarimai, LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 2318, l. 6–16.

⁴ Jencius-Butautas V. Vytautava, *Voruta*, 1996, nr. 25–26, p. 5.

⁵ 1939 04 17 būsimos Vytautavos parapijos turto perdavimo–perėmimo aktas, KVKA (Vytautavos bažnyčios byla, lapai nenumėruoti).

⁶ 1940 05 23 kun. N. Švogžlio raštas Kaišiadorių vyskupijos kurijai, KVKA (Vytautavos bažnyčios byla, lapai nenumėruoti).

bažnyčios dar nebuvo. Milžino nuomone, laikinai pamaldas buvo galima laikyti kluone. Atgavus dalį Vilniaus krašto ir esant pasiekiamai Rūdiškių bažnyčiai, kilo abejonė, ar bereikalinga Vytautavos parapija.

Iš Vilniuje veikusios lenkų oro ir priešdujinės gynybos lygos būsimai Vytautavos bažnyčiai atvežtas bronzinis varpelis (aukštis 17,5 cm, skersmuo 21,5 cm)⁷.

1940 m. gegužės 30 d. vyskupas nurodė Onuškie klebonui kuo greičiau pastatyti kleboniją. Milžinas pasirūpino pastatyti laikiną bažnyčią. Nusamdyti meistrai, talkininkaujant apylinkių gyventojams, per trumpą laiką iš kluono ir jo priestatų surentė bažnytėlę su bokšteliu, stogą uždengė malksnomis (skiedromis). Joje tuoj pastatyti keli suolai, klausykla, fisharmonija, į bokštelį ikeltas jau minėtas varpas, įrengtas didysis altorius. Liturginiai reikmenys paskolinti iš Onuškie bažnyčios. Jau buvo klebonijai nupirktas namas, kurį reikėjo parvežti ir pastatyti Vytautavoje. Visa tai padaryta nuo 1940 m. birželio 1 iki liepos 21 d. Tą dieną (sekmadienį) įvyko atlydai. Milžinas suorganizavo parapijiečių prašymą vyskupui į Vytautavą paskirti nuolatinį kunigą, taip pat prašyta kurijos metrikų knygų ir bažnyčios antspaudo⁸.

Dviejų galų medinis namas klebonijai nupirktas iš Pribonių kaimo gyventojų Jurgio Žukausko. Kadangi Lietuvoje jau šeiminkavo stalinistai, talkininkai vyrai vieną naktį tą namą išardė, kitą naktį medieną suvežė į Vytautavą, o trečią naktį iškilo klebonija. Visa tai įvyko 1940 m. tarp liepos 22 ir rugpjūčio 4 d. Iki pastarosios dienos naujoje Vytautavos bažnyčioje tris sekmadienius paeiliui vyko pamaldos. O Lietuvoje jau šeiminkavo stalinistai. Buvo persekiojama Bažnyčia, atimtinėjama bažnyčių žemė. Tačiau vietos valdžia pripažino Vytautavos bažnyčią ir turimą žemę jai paliko. Rodos, kad bolševikų valdžiai perimant vienuolynus, Vytautavą buvo pasiūlyta vienuoliams marijonams. 1940 m. rugpjūčio pradžioje Vytautavos klebonu paskirtas vienuolis marijonas kun. Juozapas Rakickas. Jo rūpesčiu iki rugpjūčio 17 d. Vytautavos bažnyčioje įrengtos chorui patalpos, sudėtos grindys⁹. Bažnyčioje buvo didysis Vilniaus Aušros vartų ir šoninis Šv. Juozapo altorius.

Kun. N. Švogžlio-Milžino duomenimis, naujai Vytautavos parapijai priskirtos gyvenvietės iš aplinkinių parapijų. Vytautavos parapijai atiteko šie kaimai ir vienkiemiai: iš Onuškie parapijos – Galāverknis, Jankoviācai, Kamaravā, Karaliūnai, Lausgēniai, Panōšiškės, Salōviškės, Šilāiāčiai (vienkiemis neišliko), Tōlkiškės, Zokaiāčiai (vienkiemis neišliko), Žydkaimis, Žūkliai; iš Semeliškių parapijos – Strēvā, Špokai, Jagelionys (pastarosios dvi gyvenvietės neišliko); iš Aukštadvario – Pakalniņkai, taip pat buvę Rūdiškių parapijos lenkų okupuoti kaimai – Ažuolijai (Dembniakai), Derionys, Gervīniai, Ismōny, Pribōny¹⁰.

Gal siekdami reikšmingesnės pastoracinės ir kultūrinės veiklos, o gal dėl kitų priežasčių marijonai Vytautavos namų 1942 m. atsisakė. 1942 m. balandžio mėn. perduodant Vytautavos parapiją kun. Leonui Jakubauskui, surašytas bažnyčios inventoriūs. Bažnyčia statyta iš senų rąstų, dengta malksnomis, iš lauko pusės apkalta lentomis, vidus taip

⁷ Žalėnas G. *Kaišiadorių vyskupijos bažnyčių varpai*, Kaišiadorys, 2008, p. 65–66.

⁸ 1940 07 22 Onuškie klebono raštas Kaišiadorių vyskupijos kurijai, KVKA (Vytautavos bažnyčios byla, lapai nenumeruoti).

⁹ 1940 07 22 ir 08 17 Onuškie klebono raštai Kaišiadorių vyskupijos kurijai, *ten pat*.

¹⁰ Milžinas. Kaišiadorių vyskupija, t. 2, rankraštis, KVKA (Vytautava; lapai nenumeruoti).

*Vytautavos parapijos
žemėlapis. 1940 m.
Sudarė UAB
„Žemėlapių artele“
kartografe Aira
Dubikaltienė*

pat iškaltas lentelėmis. Nebuvo sakyklos, stovėjo dvi klausyklos, didysis Vilniaus Aušros vartų ir šoninis Šv. Juozapo altorius. Juose Aušros vartų Dievo motinos ir šv. Juozapo paveikslai. Ant sienų kabojo dar 4 paveikslai, taip pat 14 stacijų paveikslų. Bažnyčia turėjo visus liturginius reikmenis, rūbų. Klebonijos vienas kambarys buvo neįrengtas. Parapijos salė buvo po vienu stogu su laikinu kluonu. Klebonijai priklausė 12 ha žemės, kuri nuomojama už pusę derliaus. Parapijos kapinės dar nebaigtos aptverti¹¹.

1948 m. vykdant prievartinę religinių bendruomenių registraciją, 1948 m. rugsėjo mėn. registruota ir Vytautavos bažnyčia. Buvo sudarytas 20 asmenų bendruomenės komitetas. Tai reiškė, kad valdžia nusavina bažnyčią, bet leidžia joje pamaldas. Tačiau jau 1949 m. parapija liko be nuolatinio klebono. Atrodo, kad kunigo į Vytautavą neleido skirti valdžia.

Jau 1950–1958 m. Vytautavą aptarnaudavo Onušio klebonas. 1958–1969 m. Vytautavos parapija turėjo klebonus. Klebonui Vytautavoje gyventi būdavo gana sunku, reikėjo pasiaukojimo. Parapija maža, bažnyčia stovi vieniša, prie jos neįsisteigė gyvenvietė, iki 1970 m. nebuvo šulinio, elektros, parduotuvės, pašto, pro Vytautavą nevažiuodavo maršrutiniai autobusai. Statant bažnyčią šulinys neiškastas, nes buvo nustatyta, kad vanduo labai giliai.

Vytautavos bažnyčia visada buvo deramai prižiūrima. 1981 m. ją vizitavęs Stakliškių dekanas kun. Marijonas Petkevičius pažymėjo, kad Vytautavos parapiją administravusių kunigų rūpesčiu bažnyčios būklė gera. Tikrai kleboniją reikėjo taisyti. Buvo papuvusios palangės, pastatą reikėjo apkalti lentomis. Lentų

¹¹ 1942 04 15 Vytautavos bažnyčios priėmimo ir perdavimo aktas, KVKA (Vytautavos bažnyčios byla, lapai nenumeruoti).

*Vytautavos
šv. Antano Paduviečio
bažnyčia.
Iš Kaišiadorių
vyskupijos kurijos
archyvo*

*Panošiškių Šv. Petro
ir Povilo koplyčia.
2015 m.*

jau buvo išigyta, Onušio klebonas pažadėjęs iškasti šulinį. Bažnyčia perduota administruoti kun. Jonui Zubrui¹².

Dar 1989 m. Vytautavos bažnyčios komitetas paprašė vietos kolūkio valdybą pagal paskirtį nenaudojamus Panošiškių kultūros namus perduoti Vytautavos katalikų bendruomenei įrengti juose maldos namus (koplyčią). Tokiam prašymui pritarė ir Grendavės apylinkės taryba. Prašymas 1990 m. buvo patenkintas. Vytautavos parapiją aptarnaujančio kun. Petro Bingelio rūpesčiu, talkininkaujant parapijiečiams, koplyčia Panošiškėse buvo įrengta. Ją 1991 m. pašventino Kaišiadorių apaštalinis administratorius Juozapas Matulaitis. Panošiškių koplyčiai suteiktas Šv. Petro ir Povilo titulas, įvesti Šv. Petro ir Povilo ir Šv. Teresėlės atlidai. 1991 m. Panošiškių koplyčia turėjo visą reikiamą liturginį inventorių, buvo įrengtas altorius, 3 paveikslai ir 14 stacijų paveikslų. Išigyta fisharmonija, pastatyti 6 suolai, 2 klausyklos, bokštelyje kabojo varpas. Rodos, kad dėl nuosavybės formalumų pamaldos joje pradėtos tikrai 1995 m. 2011 m. Panošiškių koplyčiai pakeistos grindys, perdažytos sienos, tvarkytos pagalbinės patalpos¹³.

¹²1981 09 01 Stakliškių dekanato aktas, KVKA (Vytautavos bažnyčios byla).

¹³*Ten pat; Elektrėnų dekanato sakralinis paveldas*, Vilnius, 2008, p. 199.

2000 m. sausio mėn. tarp 12 ir 14 d. išdaužus du zakristijos ir bažnyčios langus buvo išplėšta Vytautavos bažnyčia. Pagrobtas Švenčiausiasis Sakramentas, dvi komuninės (sidabrinė ir geltono metalo), taurė su išgraviruota 1802 m. data ir lenkišku įrašu. Dar plėšikai nugvelbė 4 žalvarines žvakides ir sieninį laikrodį. Materialinis nuostolis apie 3 500 litų. Pastebėjus, kad pradėta ardyti klebonijos krosnis, nutarta ją visai išardyti, o plytas ir koklius parduoti¹⁴.

Vytautavos parapijos administratoriaus rūpesčiu 2007 m. spalį parengtos net kelios sąmatos Vytautavos bažnyčios stogo konstrukcijai pakeisti ir naujam stogui uždengti, kitoms rekonstrukcijoms. Ieškota rėmėjų. 2008 m. Lietuvos vyriausybė Vytautavos bažnyčios remontui skyrė 80 tūkst. litų. Naujai uždengtas stogas, pakeistos jo medinės konstrukcijos. Rekonstruotas bokštas, pakeista elektros instaliacija, tvarkyta aplinka ir kita¹⁵.

2009 m. Vytautavos bažnyčios skulptūros „Šv. Pranciškus“ ir „Šv. Bernardinas“, žvakidžių pora, dar 2 žvakidės, arnotas, stula, veliumas ir bursa įtraukti į kultūros paminklų sąrašą.

XXI a. pradžioje Vytautavos parapijai priklausė šie kaimai: Derionys, Galaverknis, Gerviniai, Ismonys, Jankoviciai, Julijanavà, Kamarava, Karaliūnai, Lausgeniai, Pakalninkai, Panošiškės, Spindžiūs, Tolkiškės, Vytautava, Žydkaimis, Žuklijai.

Parapijos gyventojai senėja, jų skaičius sparčiai mažėja. 2014 m. parapija neturėjo nei zakristijono, nei vargonininko. Vytautavos bažnyčią ir Panošiškių koplyčią pasikeisdami prižiūri ir valo patys parapijiečiai.

Parapijos klebonai

1940 08–1941 08 Vytautavos klebonu dirbo vienuolis marijonas kun. **Juozapas Rakickas**. Gimė 1908 01 12 Emiliavos k., Šakių valsčiuje. 1927 m. įstojo į marijonų kongregaciją. 1931 m. baigė Marijampolės gimnaziją. Kunigu iššventintas 1934 06 29. Studijavo Vytauto Didžiojo universitete, Teologijos-filosofijos fakultete. 1935 m. baigė Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-filosofijos fakultetą. 1935 m. paskirtas Marijampolės šv. Mykolo bažnyčios vikaru, 1936 m. – Kauno marijonų bažnyčios rektoriumi (ėjo provincijos ekonomo pareigas). 1940 08 paskirtas Vytautavos klebonu, 1941 10 – Ukmergės marijonų bažnyčios rektoriumi, 1942 08 – Varėnės (dabar Senoji Varėnà) klebonu, 1944 11 – Palómenės klebonu, 1945 08 – Marijampolės šv. Vincento bažnyčios rektoriumi, 1945 08 – Pãnevėžio marijonų bažnyčios laikinu rektoriumi. Ten 1945 09 11 buvo suimtas. Kaltintas už antisovietinę agitaciją. 1946 01 išvežtas tolesniam tardymui į Abėzės lagerį (Kòmija). Ten 1946 03 18 mirė nuo sužalojimų.

<http://www.lkma.lt/lddb/israsas.php?nr=11156>

Kun. J. Rakickas nemokėjo lenkiškai, o Vytautavos parapijoje pasitaikė žmonių, kurie teigė nemokantys lietuviškai. Todėl į Vytautavą talkininku buvo pakviestas kun. marijonas **Jurijus Kašyra**. Jis gimė 1904 m. Dysnės rajone, Baltarusijoje. 1923 m. įstojo į Drūjos marijonų vienuolyną. Mokėsi Vilniaus kunigų seminarijoje. Kunigu iššventintas 1935 06 20. Paskirtas

¹⁴2000 01 17 Vytautavos administratoriaus kun. A. Jurevičiaus raštas Kaišiadorių vyskupijos kurijai, KVKA (Vytautavos bažnyčios byla).

¹⁵Ten pat (lapai nenumeruoti).

marijonų namų vyresniuoju Vilniuje. 1936 m. persikėlė į Drūją, 1938 m. – į Rosną. 1940 m. stalinistai Rosnos vienuolius marijonus išvarė. Kun. J. Kašyra atvyko į Lietuvą, buvo Marijampolės marijonų namuose, gyveno prie Patašinės koplyčios. Apie 1940 09 paskirtas į Vytautavą. Rodos, kad išvykus iš Vytautavos kun. J. Rakickui, į Žemaičių Kalvariją, išsikėlė ir kun. J. Kašyra. 1942 m. išvyko į nacių užimtą Rosicą netoli Drujos. Rosicos gyventojai apkaltinti bendradarbiavę su raudonaisiais partizanais. Keršydami naciai Rosicoje sudegino apie 1 500 gyventojų. Kun. J. Kašyra nacių sudegintas 1943 02 17. Paskelbtas palaimintuoju.

Vytautavos bažnyčios byla, KVKA (lapai nenumeruoti).

1941 08–1942 04 Vytautavoje klebonavo vienuolis marijonas kun. **Jonas Guturavičius**. Gimė 1883 07 24 (08 05) Obėlių valsčiuje. 1891–1896 m. mokėsi Zarasų miesto mokykloje. Sankt Peterbūрге praktikavosi vaistininko padėjėju ir 1898 m. išlaikė tam reikiamus egzaminus. 1899 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją, 1904 m. pasiūstas į Sankt Peterbūrgo dvasinę akademiją, kur iš trečio kurso išstojo. 1907 12 16 (29) išventintas kunigu. Paskirtas Rasėinių vikaru ir pradžios mokyklų kapelionu, o 1910 08 – Palangės progimnazijos kapelionu, 1914 m. – Ąpso kuratu, dar dirbo Breslaujės vikaru. 1924 m. grįžo į Lietuvą. 1925 m. įstojo į marijonų kongregaciją. 1929 m. paskirtas Marijampolės vikaru ir pradžios mokyklų kapelionu, o 1932 m. – Marijampolės kalėjimo kapelionu. Nuo 1933 m. buvo Patašinės koplyčios rektoriumi, dar gyveno Panevėžio ir Marijampolės marijonų namuose. Iš ten paskirtas į Vytautavą. Nuo 1942 m. gyveno marijonų namuose (vietos nežinomos). Uždraudus vienuolijas, 1950 m. paskirtas Pivašiūnų vikaru. 1951–1959 m. buvo Palomenės klebonu, 1960–1961 m. gyveno Kietaviškių altarijoje. 1961 m. paskirtas Akmeňs klebonu, nuo 1963 05 vėl altaristas Kietaviškėse. Vėliau išvyko į Marijampolę, kur mirė 1967 01 16.

1913 m. tarnybos lapas, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 951, l. 245; tarnybos kortelė, LCVA, f. R181, ap. 6, b. 18, l. 29.

1942 04–1949 04 Vytautavoje klebonavo kun. **Leonas Jakubauskas**. Gimė 1900 12 29 Kučiūnuose, Lazdijų r. 1925 m. baigė Lazdijų gimnaziją. Tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Studijavo mediciną, Kaune dirbo dienraščio *Rytas* redakcijoje. 1932 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1937 05 22, paskirtas vikaru į Stākliškes, o 1942 m. – Vytautavos klebonu. Iš Vytautavos 3 mėn. perkeltas į Aukštadvarį klebonu, o 1949 07–1951 05 tas pareigas ėjo Ryliškiuose. 1951–1956 m. buvo Alytaus šv. Liudviko parapijos, 1956 04–1959 07 – Krūonio, 1959–1965 m. – Inťurkės klebonu. Nuo 1965 04 paskirtas Jōniškio (Molėtų r.) klebonu. Pablogėjus sveikatai, 1972 04 išvyko gydytis į Kauną, apsigyveno pas gimines. 1974 05 paskirtas Kauno šv. Kryžiaus (Karmelitų) bažnyčios altaristu. Mirė 1986 11 22 Kaune. Palaidotas Kauno Panemūnės kapinėse. Būdamas Vytautavoje prisidėjo prie žydų gelbėjimo. Apie 1955–1956 m. suremontavo Antrojo pasaulinio karo apgriautą Alytaus I bažnyčią, atstatė bokštą.

Kun. Leonas Jakubauskas 1966 m. LCVA, f. R181, ap. 6, b. 39

Kiškis S. *Kristaus pašauktieji*, Kaišiadorys, 1996, p. 267–258; Tarnybos dokumentai, LCVA, f. R181, ap. 6, b. 39, l. 29–33.

1949–1958 m. Vytautavos parapiją aptarnaudavo Onušio kunigai.

1958–1963 m. Vytautavoje klebonavo kun. **Jonas Matuliauskas**. Paties surašytoje anketoje ir autobiografijoje nurodyta, kad gimė 1892 08 10 (22) Pūslių k. Sálako vls. Katalikų žinyuose ir literatūroje rašoma, kad gimė 1899 m. Gyveno vargingai, tėvas nuomojo 10 ha nederlingos žemės. Reguliariai pradžios mokyklos nelankė. 1919 m. įstojo į Utenės progimnaziją. Baigęs 4 klases, 1922 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1929 03 24. Paskirtas vikaru į Širvintas. 1929–1932 m. dirbo klebonu Zibaluosė, 1932–1939 m. – Vilūnuose. Čia išpuošė bažnyčią, įsigijo paveikslų. 1939–1943 m. klebonavo Kirdeikiuose, 1943–1948 m. – Iñturkėje, 1948–1949 m. – Krikštėnuose, 1949–1950 m. – Beižionysė, 1950–1952 m. – Puniojė, 1952–1953 m. – Gegužinėje, 1953–1958 m. – Alksnėneje (Vilkaviškio r.), iš ten atvyko į Vytautavą. Šioje mažoje ir neturtingoje parapijoje buvo sunku išsilaikyti. Todėl įstojo į kolūki, augino bekonus, vėliau iš kolūkiečių pašalintas. 1963–1966 m. buvo Palomenės, nuo 1966 m. – Kernavės klebonas. 1967 m. susirgo. Mirė 1968 01 25 Kauno klinikose. Palaidotas Daūgailių (Utenos r.) kapinėse.

Kiškis S. *Kristaus pašauktieji*, Kaišiadorys, 1996, p. 173; Tarnybos dokumentai, LCVA, f. R181, ap. 6, b. 19, l. 42–46.

1965–1968 m. ir 1981–1982 m. Vytautavoje klebonu darbavosi kun. **Jonas Zubrus**. Jo biograma straipsnyje „Žilinių bažnyčios ir parapijos istorija.“

1968–1969 m. Vytautavos klebonu buvo kun. **Jonas Žvinys**. Jo biograma – straipsnyje „Dusmenų bažnyčios ir parapijos istorija.“ Nuo 1969 m., išskyrus 1981–1982 m., Vytautavos parapiją aptarnauja Onušio klebonas arba kunigai iš Aukštadvario.

Kun. Jonas
Matuliauskas 1966 m.
LCVA, f. R181, ap. 6,
b. 19

Kunigas Jonas Žvinys.
Iš Kaišiadorių
vyskupijos kurijos
archyvo

Onušio valsčiaus sakralinių pastatų ir parapijų trobesių architektūra*

Marija Rupeikienė, Antanas Rupeika

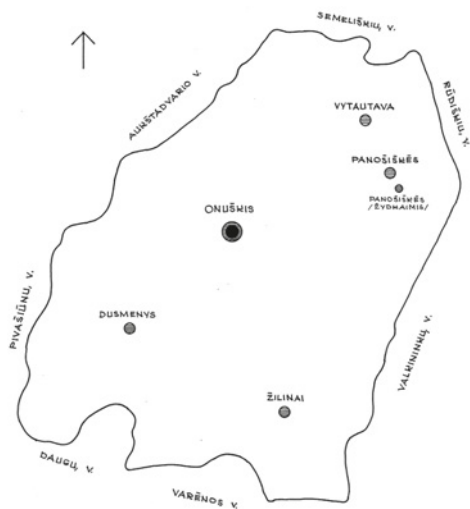
Šio straipsnio *tyrimų tikslas ir uždaviniai* – ištirti visų Ōnuškio apylinkių sakralinių pastatų, parapijos trobesių bei smulkiųjų sakralinių statinių architektūrą, nustatyti jų urbanistinius ryšius. Remiantis archyviniais šaltiniais ir istoriniais duomenimis, ikonografinė medžiaga ir natūros tyrimais, atlikti objektų formų analizę, nustatyti jų vertę ir atskleisti savitus bruožus; nustatyti išnykusių pastatų stovėjimo vietas ir iš istorinių nuotraukų ar projektų atkurti jų architektūrą.

Tyrimų metodai: istorinis – ikonografinis, aprašomasis – analitinis, lyginamasis, rekonstrukcinis. *Papildomi specifiniai tyrimo metodai:* pastatų dokumentavimas ir fotofiksacija.

Reikšminiai žodžiai: bažnyčia, koplyčia, varpinė, šventorius, parapijos trobesiai, sinagoga.

Onušio valsčius šiaurėje ribojasi su Semeliškių, rytuose su Rūdiškių ir Valkiniūku, vakaruose su Aukštādvario ir Pivašiūnu, pietuose su Daūgu ir Varėnės valsčiais. Tyrinėtoms šioms vietovėms, kuriose stovi (arba stovėjo) sakraliniai pastatai: Ōnuškis, Dūsmenys, Panošišškės, Vytautava, Žilinaĩ ir Žydkaimis. Ōnuškis yra vidurinėje buvusio valsčiaus dalyje, Dūsmenys ir Žilinaĩ – pietinėje, o Vytautava, Panošišškės ir Žydkaimis – rytinėje (1 pav.). Katalikų bažnyčios stovi Ōnuškyje, Dūsmenysė, Vytautavoje ir Žilinuosė, varpinės – Ōnuškyje ir Dūsmenysė; koplyčia yra Panošišškėse. Be to, Ōnuškyje ir Žydkaimyje tarpukariu stovėjo sinagogos.

Ōnuškio valsčiaus sakraliniai pastatai ir klebonijų trobesiai kompleksiskai netyrinėti. Pagrindiniai leidiniai, kuriuose pateiktos trumpos istorinės žinios apie Ōnuškio apylinkių bažnyčias, yra B. Kviklio knygos¹ ir Lietuvos katalikų bažnyčių žinynas². Gana išsamūs istoriniai duomenys apie Ōnuškio valsčiaus bažnyčias pateikti leidinyje, kuriame rašoma apie Elektrėnų dekanato sakralinį paveldą³. Apie Ōnuškio ir Dūsmenų bažnyčias rašyta Kultūros paminklų enciklopedijoje⁴; Dūsmenų

1 pav. Ōnuškio valsčiaus plano schema.

Pažymėtos tyrinėtoms vietovės. Sudarė A. Rupeika

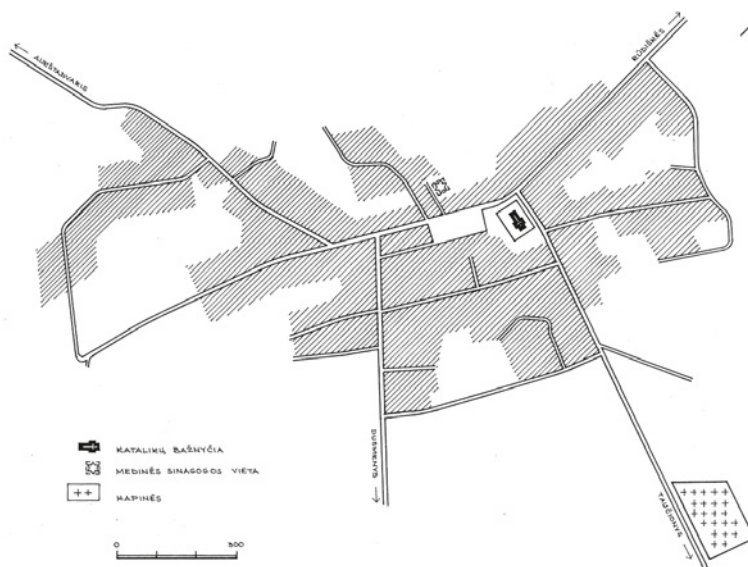
* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2015 01 26.

¹ Kviklys B. *Lietuvos bažnyčios*, Chicago, 1980–1987, t. 1–6; Kviklys B. *Mūsų Lietuva* (2-oji fotogr. laida), Vilnius, 1989–1992, t. 1–4.

² Misius K., Šinkūnas R. *Lietuvos katalikų bažnyčios* (žinynas), Vilnius, 1993.

³ *Elektrėnų dekanato sakralinis paveldas*, Vilnius, 2008.

⁴ *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva*, Vilnius, 1998, t. 2, p. 20–21, 37–38.

↑ 2 pav. Onušio gatvių tinklo ir sakralinių objektų schema. Sudarė A. Rupeika

bažnyčia minima ir A. Jankevičienės monografijoje⁵. Onušio istorinę urbanistinę raidą tyrinėjo A. Miškinis⁶.

Onuškis – Trakų rajono miestelis, išikūręs prie Trakų–Alytaūs kelio, nutolęs apie 28 km į pietvakarius nuo Trakų. Onuškis miesteliu jau vadintas 1534 m., po to, kai 1524 m. Žygimantas Senasis suteikė jam privilegiją rengti turgų ir atidaryti smukles. XVI a. II pusės LDK žemėlapiuose Onuškis nepažymėtas (greičiausiai buvo sunykęs po gaisro). Miestelis pirmą kartą pažymėtas 1613 m. LDK žemėlapyje⁷. Šalia bažnyčios sklypo 1670 m. minima turgaus aikštė; ji buvo trapecijos formos, ištįsusi pagal gatvę. Nuo 1809 m., kai pasipildė miestelio gatvių tinklas, pradėjo keistis ir aikštės forma. Teigiama, kad stačiakampė aikštės forma greičiausiai susidarė atstatant miestelį po XX a. pradžios gaisro. Iki 1924 m. susiformavo dabartinis miestelio planas⁸. Onuškis – linijinio plano miestelis, turintis ir radialinio plano bruožų. Pagrindinė miestelio gatvė sutampa su keliu, vedančiu į Pūnią ir Trakus. Centrinėje Onušio dalyje šis kelias, arba paplatėjusi gatvė, tapo beveik taisyklinga keturkampe aikšte, šalia kurios buvo statomi svarbiausi pastatai.

2015 m. Onuškyje yra katalikų bažnyčia su varpine, šventoriaus tvora su Kryžiaus kelio stočių koplytėlėmis, parapijos pastatas, klebonija ir špitolė; buvusi medinė sinagoga sunyko. Bažnyčios statinių kompleksas išikūręs vidurinėje miestelio dalyje, į rytus nuo centrinės aikštės; į šiaurę nuo aikštės, priešingoje nei bažnyčia pagrindinės gatvės pusėje, stovėjo sinagoga. Pietiniame miestelio pakraštyje, šalia kelio, vedančio į Tautišonį, yra kapinės (2 pav.).

Bažnyčios statinių kompleksas išsidėstęs erdviame šventoriuje, Trakų ir Mokyklos gatvių sankirtoje. Klebo-

⁵ Jankevičienė A. *Lietuvos medinė sakralinė architektūra*, Vilnius, 1998, p. 152.

⁶ Miškinis A. *Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės. Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2002, kn. 1; *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva*, Vilnius, 1998, t. 2, p. 35–37; Baliulis A., Miškinis A. Onuškis, *Lietuvos TSR urbanistikos paminklai*, Vilnius, 1984, p. 5–32.

⁷ *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų...*, p. 36–37.

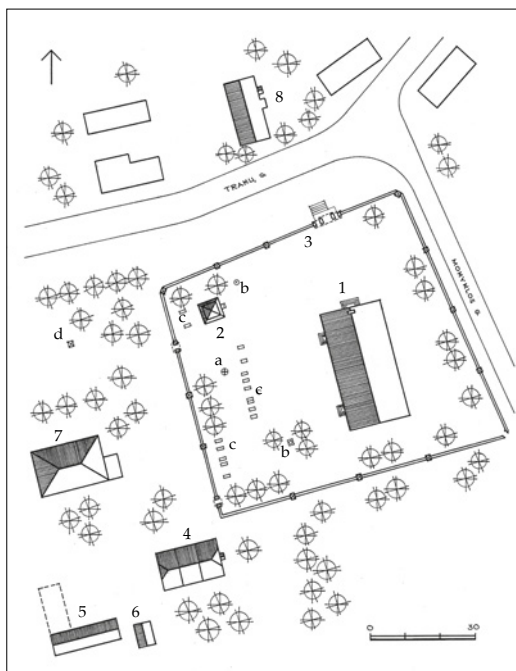
⁸ *Ten pat*, p. 37; Baliulis A., Miškinis A. Onuškis..., p. 14, 19.

nijos sodyba įkurta šalia šventoriaus, į pietvakarius nuo bažnyčios; špitolė stovi priešais bažnyčią, Trakų gatvės šiaurinėje pusėje (3 pav.).

Teigiama, kad Onuškyje bažnyčia pastatyta vadovaujantis 1505 m. valdovo Aleksandro privilegija ir yra minima 1526 m. Bažnyčia 1562 m. sudegė ir 1568 m. buvo atstatyta, o 1655 m. ją sudegino Rūsijos kariai⁹. 1797 m. vizitacijos akte minima sena, apgriuvusi bažnyčia. 1820 m. ji 13,6x7,7 m dydžio, su apgriuvusiais bokštais, dengta šiaudais¹⁰.

Dabartinė bažnyčia pradėta statyti 1823 m. dvarininkų Kazimiero ir Terešės (Šabunevičiūtės) Šetkevičių lėšomis. Remiantis 1828 m. atlikta bažnyčios vizitacija, galima teigti, kad jos projektą parengė architektas Dominykas Kulakauskis¹¹. 1829 m. statyba baigta ir bažnyčia pašventinta. 1830 m. vizitacijos akte rašoma, kad statybos darbus prižiūrėjo architektas Dominykas Kulakauskis¹². Iš pradžių stogas buvo dengtas čerpėmis, o prieš 1841 m. perdengtas malksnomis¹³. Prieš 1853 m. nutinkuotos vidaus sienos ir skliautas, padarytos medinės grotos galerijoms virš zakristijos ir lobyno; tais metais bažnyčia konsekruota. 1865 m. gautas leidimas remontuoti bažnyčią: reikėjo taisyti stogą, keisti langų rėmus, lopyti nuo fasadų sienų ir orderio elementų nubyrėjusį tinką. 1868 m. bažnyčia dar neremontuota, minimi ir akmeniniai laiptai, kuriuos reikia taisyti¹⁴. Yra duomenų, kad bažnyčia remontuota 1869–1870 m.¹⁵ 1891–1895 m. bažnyčia remontuota iš pagrindų: skarda dengtas stogas ir padaryti nauji karnizai, prie šoninių durų sumūryti plytų laipteliai, choras apkaltas lentomis, sudėtos naujos pušinių lentų grindys¹⁶. 1902 m. permūryta cokolio akmenų apdaila (yra iškalta data – „1902 rok“). 1939–1943 m. dekoruotas bažnyčios vidus¹⁷. Bažnyčia remontuota 1976 ir 1993 m. Onuškio bažnyčia ir šventoriaus vartai įrašyti į Kultūros vertybių registrą (kodas 1727).

Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo bažnyčia stovi rytinėje aukščiausioje šventoriaus dalyje, pagrindiniu fasadu atgręž-

3 pav. Onuškio bažnyčios statinių ir klebonijos trobesių situacijos plano schema. 1) bažnyčia; 2) varpinė; 3) šventoriaus tvora su vartais ir Kryžiaus kelio stočių koplytėlėmis, a) kryžius, b) paminklas, c) kapas, d) stogastulpis; 4) klebonija; 5) ūkinis trobesys; 6) ūkinis trobesys; 7) parapijos pastatas; 8) špitolė.

Sudarė A. Rupeika

⁹ Misius K. Onuškio šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo bažnyčia, *Elektrėnų dekanato sakralinis paveldas*, Vilnius, 2008, p. 131.

¹⁰ *Ten pat*, p. 133, 135.

¹¹ LVIA, f. 604, ap. 3, b. 1636, l. 134.

¹² Misius K. Onuškio šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo bažnyčia, *Elektrėnų...*, p. 135.

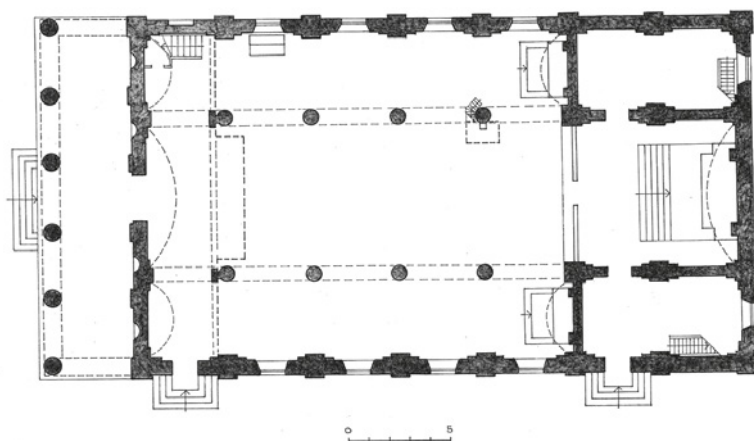
¹³ *Ten pat*, p. 137.

¹⁴ *Ten pat*, p. 139.

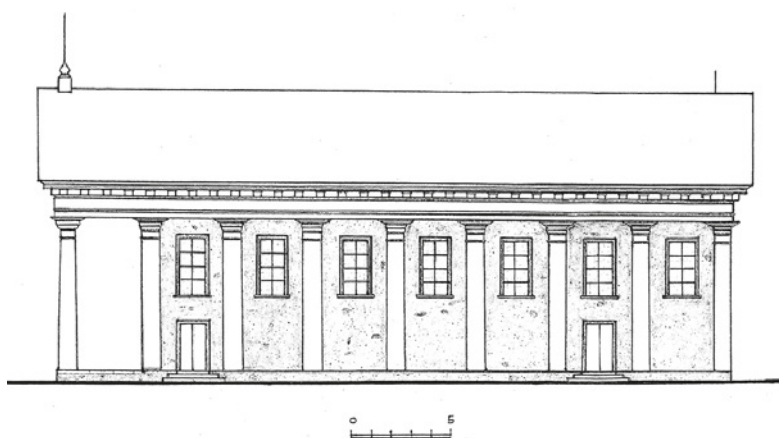
¹⁵ Baliulis A., Miškinis A. Onuškis..., p. 16.

¹⁶ Misius K. Onuškio..., *ten pat*, p. 140.

¹⁷ *Ten pat*.

4 a pav. Onuškio
bažnyčios planas.
Sudarė A. Rupeika

4 b pav. Onuškio
bažnyčios vakarų
fasadas. ASI

ta į šiaurę. Nuo Trakų gatvės į šventorių veda platūs laiptai. Bažnyčia bebokštė, trinavė, pseudobazilikinė. Ji sumūryta iš plytų ir lauko riedulių bei skaldos, su akmens mūro pamatais; dvišlaitis stogas dengtas cinkuota skarda. Planas stačiakampis, užbaigtas tiesia apside. Abipus presbiterijos glaudžiasi nedidelė zakristija (dešinėje pusėje) ir lobynas (kairėje), o virš jų, antrajame aukšte, įrengtos galerijos (4 a pav.). Po presbiterija ir zakristija yra ištęsto plano dviejų pereinamų patalpų rūšiai (kriptos) su švieslangiais, dengti cilindriniais skliautais; juose palaidoti fundatorių palaikai. Pagrindiniame fasade dominuoja šešių kolonų dorėninis portikas, vainikuotas aukštu trikampi frontonu; portiko kolonos išdėstytos vienodais tarpais. Frontono kraštines paryškina karnizai su modiljonais; virš stogo kraigo kyla žemas kvadratinio skerspjuvio bokštelis su kaltiniu ažūriniu kryžiumi. Antablemento frize lotynų kalba įrašyta: „DE TUIS DONIS TIBI DOMINE OFFERO“. Pagrindinio fasado siena tinkuota, skaidoma piliastrais; simetrijos ašyje yra stačiakampis portalas su medinėmis dvivėrėmis durimis, o šonuose – po dvi nišas, kuriose stovi evangelistų skulptūros. Šoniniuose fasaduose dominuoja netinkuotos akmens mūro sienų plokštumos, skaidomos metriškai išdėstytais piliastrais, tarp kurių aukštai įkomponuoti stačiakampiai langai, apjuosti tiesiais apvadais (4 b pav.). Pastogę juosia lygus antablementas, užbaigtas profiliuotu karnizu su modiljonais. Šoninių fasadų akmens mūro plokštumas pagyvina balti tinkuoti orderio elementai ir langų

Onuškio bažnyčios pagrindinis ir vakarų fasadai. 2010 m. M. Rupeikienės nuotr.

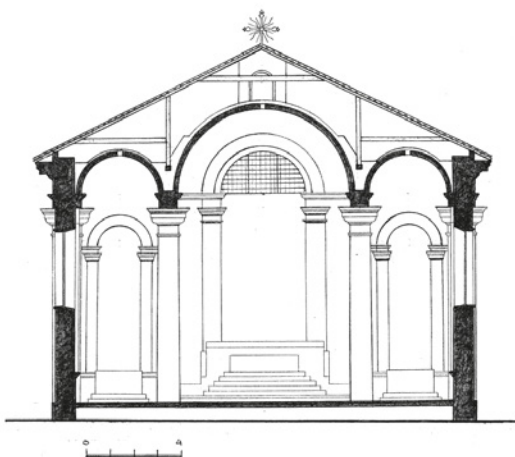

Onuškio bažnyčios apsidės ir rytų fasadai. 2010 m. M. Rupeikienės nuotr.

apvadai. Originaliai suprojektuotas apsidės fasadas. Jis simetriškas, su piliastrais atskirta platesne vidurine plokštuma, akcentuota siauromis dantytomis mentėmis. Centrinėje plokštumos dalyje suformuota stačiakampė niša, kurioje įterpta rausvo granito plokštė su iškaltu lenkų kalba įrašu: „w Roku 1823 Ten kosciol zbudowali Kazimierz y Teresa z Szabuniewiczow Szetkiewiczowie“. Juosiantis fasadus antablementas apsidės fasade yra pertrauktas; simetrijos ašyje įkomponuotas jį kertantis pusapskritis langas, apjuostas dantytu arkiniu apvadu, optiškai tęsiančiu vidurinę fasado plokštumą akcentuojančių menčių linijas. Trikampio frontono vidurinėje dalyje yra siauras langelis, užbaigtas pusapskrite sąrama. Apsidės fasado šonuose žemai įstatyti maži stačiakampiai zakristijos ir lobyno langai. Šiame fasade, kaip ir šoniniuose, kontrastingai dera akmens mūras su tinkuotais orderio elementais, langų apvadais ir fasadą vainikuojančiu baltu frontonu.

Interjere keturios poros kolonų skiria navas ir remia cilindrinis skliautus (4 c pav.). Šonines navas skaido piliastrai, besiremiantys į sienas juosiančius profiliuotus karnizus. Presbiterijos šonuose, virš zakristijos ir lobyno, įrengtos galerijos, atskirtos baliustradomis. Yra trys orderinių formų altoriai; centrinis puošnesnis, o

šoninių navų – itin lakoniškų stilizuotų formų. Prie pirmosios kolonų poros kairėje pusėje įrengta atvira sakykla. Vargonų prospektas taip pat santūrių orderinių formų, apjuostas karnizais su modiljonais, vainikuotas trikampaiais frontonėliais ir puoštas lyra – svarbiu antikos laikų instrumentu; chorą juosianti sienelė aklina, antresolinė. Bažnyčia statyta vėlyvojo klasicizmo laikotarpiu; pagrindinis fasadas kurtas sekant Vilniaus katedros pavyzdžiu. Bažnyčios išorėje susipina santūrus klasicizmo architektūros bruožai su būdingais liaudiškam romantizmui

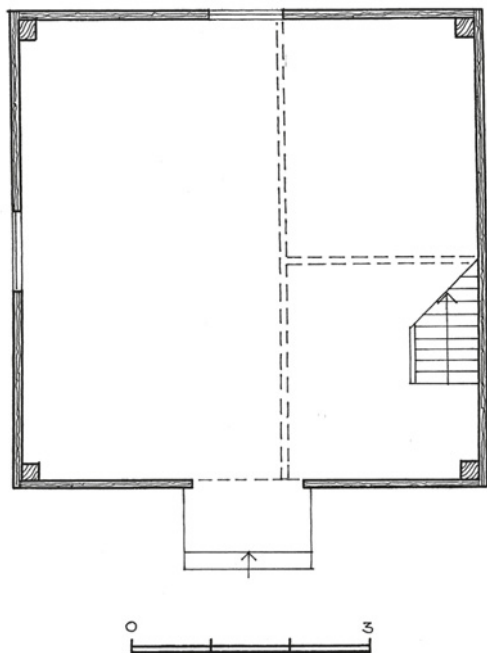
4 c pav. Onušio bažnyčios skersinis pjūvis. ASI

Onušio bažnyčios interjeras. 2010 m. M. Rupeikienės nuotr.

Onušio bažnyčios interjeras. 2010 m. M. Rupeikienės nuotr.

5 pav. Onuškio varpinės planas. Sudarė A. Rupeika

Onuškio varpinė. 2010 m. M. Rupeikienės nuotr.

elementais (akmens mūro sienomis, arkinėmis angomis). Pastatui originalumo ir gyvumo teikia skirtingi fasadų kompoziciniai sprendimai bei akmens mūro sienų plokštumų ir baltų tinkuotų detalių kontrastinga dermė. Bažnyčia bebokštė, todėl neišsiskiria miestelio kraštovaizdyje, tačiau ji yra pagrindinė centrinės aikštės dominanti ir matoma artimosiose gatvių perspektyvose.

Varpinė stovi atokiau nuo tvoros, šiaurvakariniame šventoriaus kampe, pagrindiniu fasadu atgręžta į rytus. 1830 m. bažnyčios vizitacijos akte minima sena, malksnomis dengta varpinė, o 1841 m. inventoriuje minima nauja varpinė, panaši į senąją¹⁸. 1890 m. prašyta valdžios leidimo vietoje medinės varpinės statyti mūrinę, tačiau tuomet leista statyti tik medinę; ji buvo pastatyta 1891 m.¹⁹ 1929 m. varpinė remontuota²⁰. Varpinė stulpinė, karkasinės konstrukcijos, su akmens mūro cokoliu. Ji dviejų siaurėjančių ir žemėjančių į viršų tarpinių, dengta keturšlaičiu skardos stogu. Planas kvadrato formos, su laiptais dešinėje durų pusėje (5 pav.). Fasada simetriški, sienos apkaltos lentomis horizontaliai, kampai – vertikaliai; langai stačiakampiai, smulkiai sudalyti. Pirmajame tarpsnyje langai iškirsti pietų ir vakarų fasaduose, o viršutinių tarpinių vidurinėje dalyje – išdėstyti visuose fasaduose. Pirmojo tarpsnio langai kiek mažesni, apjuosti profiliuotais apvadais, o antrojo tarpsnio langai didesni, jų apvadai lygūs, siauresni. Pagrindiniame fasade virš dvivėrių, apkaltų „eglude“ durų yra mažas apskritas langelis; duris pridengia vienslaidis plastikinis stogelis – svetimas elementas, disonuojantis su tradicine statinio architektūra. Varpinė nesudėtingų formų, lakoniškos architektūros.

Šventorius banguoto reljefo, netaisyklingo keturkampio plano, su didžiai-

¹⁸ *Ten pat*, p. 135, 137.

¹⁹ *Ten pat*, p. 135, 137, 139.

²⁰ Baliulis A., Miškinis A. *Onuškis...*, p. 20.

6 pav. Onušio
šventoriaus didieji
vartai. ASI

siais vartais iš Trakų gatvės pusės, priešais pagrindinį bažnyčios fasadą. 1820 m. šventorius buvo aptvertas pušiniais rąsteliais²¹. 1841 m. inventoriuje rašoma, kad šventorius aptvertas stačių lotelių tvora; 1843 m. tvoroje išmūryta 14 stulpelių su nišomis, skirtomis Kryžiaus kelio stotims, ir nurodyta, kad tai būsimos mūro tvoros stulpai²². Šventorius pradėtas apmūryti po 1870 m.; darbai baigti ir vartai pastatyti tik 1893 m., o 1906 m. tvora remontuota²³. Kitais duomenimis, 1901 m. dalis šventoriaus tvoros dar buvo medinė²⁴.

Dabar šventorius aptvertas lauko rieduliais su smulkios skaldos priemaišomis; tvora netinkuota, pridengta vienšlaičiu betono stogeliu (su nuolydžiu į šventorių). Siauras perėjimas paliktas pietrytiniame tvoros kampe, už bažnyčios apsidės, prie Mokyklos gatvės; dveji varteliai, įrengti vakarinėje tvoros linijoje, veda prie klebonijos sodybos. Tvoroje sumūryta 14 kvadratinio skerspjuvio stulpų. Jie kiek aukštesni už tvorą ir dengti keturšlaičiais skardos stogeliais, tinkuoti; iš šventoriaus pusės įrengtos stačiakampės nišelės, skirtos Kryžiaus kelio stočių koplytėlėms. *Didieji vartai* simetriški, trijų arkinių angų, kurios paryškintos raktais ir dengtos trikampiškai skydais su dvišlaičiais skardos stogeliais; skydus pagyvina kelių traukų karnizai, virš vidurinės angos kyba kryžius (6 pav.). Vidurinę, aukščiausią ir plačiausią, įvažiavimo angą

Onušio šventoriaus tvora su stulpu. 2010 m.
M. Rupeikienės nuotr.

²¹ *Ten pat*, p. 13.

²² Misius K. Onušio..., *ten pat*, p. 137–139.

²³ *Ten pat*, p. 139–140.

²⁴ Baliulis A., Miškinis A. Onuškis..., p. 16.

*Onuškio
šventoriaus didieji
vartai. 2010 m.
M. Rupeikienės nuotr.*

*Onuškio šventoriaus varteliai. 2010 m.
M. Rupeikienės nuotr.*

*Onuškio šventoriaus kryžius. 2010 m.
M. Rupeikienės nuotr.*

rėmina platūs stulpai su laužyto kontūro pusapskričių arkų įdubomis; angos viršų akcentuoja vidurinio skydo kampuose kylantys stačiakampiai stulpeliai, dengti dvišlaičiais stogeliais. Iš gatvės pusės viršutinius vartų stulpelius pagyvina arkinės nišelės, užbaigtos trikampėmis viršūnėmis. Iš šventoriaus pusės visos fasadinės vartų plokštumos lygios, be įdubų ir be karnizų. Pagrindinių baltai tinkuotų šventoriaus vartų įkomponavimas į akmens mūro tvorą, skaidomą tinkuotais stulpeliais (skirtais Kryžiaus kelio stočių koplytėlėms), dera su bažnyčios archi-

Onušio šventoriaus paminklas. 2010 m.
M. Rupeikienės nuotr.

Onušio šventoriaus angelo paminklas prie
kapo. 2010 m. M. Rupeikienės nuotr.

tektūra; vartų kompozicijai naudotos stilizuotos architektūrinės detalės artimos klasicizmo stilistikai. Dveji vienos angos *varteliai* taip pat uždari. Jų segmentinių arkų angas vainikuoja antstatai su lenkto kontūro dvitraukiais karnizais. Vartelių šonus rėmina stulpai su viršuje kylančiais stulpeliais, kurių nišėlėse įkomponuoti kryžių reljefai. Vartelių architektūrinis sprendimas artimas didžiųjų vartų kompozicijai. Šventoriaus vakarų pusėje yra palaidojimų, stovi kryžius ir du paminklai. *Kryžius* medinis, su užapvalintais galais ir Nukryžiuotojo skulptūrele, pritvirtinta kryžmoje ir pridengta, imituojant dvišlaitį stogelį, siauromis drožinėtomis lentelėmis. Iš keturių pusių kryžmą juosia spinduliais išdėstytos drožinėtais galais lentelės. Prie kryžiaus pritvirtinta lenta su įrašu: „1941–1952 METŲ TREMTINIAMS ATMINTI. TAUTOS ATMINTIS – AMŽINA“. 2009 m. šventoriuje pastatytas paminklas, skirtas bažnyčios 180-osioms statybos metinėms. Ant lauko akmens iškalti 1829 ir 2009 metai ir dviejų bažnyčios fasadų reljefai, o viršuje pastatyta simbolinė Švč. Mergelės Marijos skulptūra. Originalus *paminklas* pastatytas prie kanauninko Juozapo Jaruševičiaus kapo. Ant stačiakampės juodo granito plokštės iškalta: „VIEŠPATIE PAS TAVE KITUS VEDŽIAU. PRIIMK TĄ MANO GYVENIMO AUKĄ. KANAUNINKAS JUOZAPAS JARUŠEVIČIUS 1906–1971. DĖKINGA KALVIŲ PARAPIJA“. Virš plokštės pastatyta balta plastiškų formų angelo skulptūra. Klostėmis krentančius apdarus ir subtilių veido bruožų nedidelę angelo galvą pridengia aukšti ir siauri lenktų formų šoniniai sparnai.

Klebonijos sodyboje yra du namai (klebono namas ir parapijos pastatas) ir du ūkiniai trobesiai; statiniai išdėstyti taisyklingai ir sudaro pusiau uždara kiemą. Klebonija prie bažnyčios minima 1673 m. inventoriuje; 1790 m. joje gyveno 8 žmonės, o 1820 m. šalia senosios buvo pastatyta nauja klebonija²⁵. 1878 m. klebonija sudegė, naują statyti valdžia leido tik iš klebono lešų²⁶. Teigiama, kad 1879 m. ji atstatyta ir 1901 m. dar buvo medinė²⁷. Mūrinė dviaukštė klebonija pastatyta XX a. pradžioje, 1936 m. remontuota ir išnuomota. 1936²⁸ (bažnyčiai priklausantis pastatas, po remonto išnuomotas valsčiaus savivaldybės įstaigoms – *red. past.*).

Parapijos pastatas stovi šiaurinėje sodybos pusėje, statmenai bažnyčiai, atgręžta į ją galiniu rytų fasadu. Pastatas monumentalaus tūrio, dviaukštis, su pusrūsiu, dengtas žemu valminiu šiferio stogu. Sienos sumūrytos iš raudonų ir gelsvų plytų, o aukštas cokolis – akmens mūro ir plytų. Planas stačiakampis, su vėlesniu žemu priestatu, priglaustu prie galinio rytų fasado. Pastatas su paaukštintu, kiek platesniu už sienas cokoliu, kuriame yra stačiakampiai poriniai langai; pastogę juosia siauras išsikišęs karnizas. Pagrindinio šiaurės fasado simetriją pabrėžia šoniniai portalai, akcentuoti plačiais laiptais su laiptuoto profilio sienelėmis. Fasado šonus su durimis ir virš jų įrengtais balkonais rėmina mentės, viršuje sujungtos dantukų eile. Vidurinėje fasado dalyje dviem aukštais išdėstyti dveiliniai langai, užbaigti segmentinėmis sąramomis, paryškintomis iškiliais plytų apvadais su raktais. Kitų fasadų sienos lygios, segmentinių arkų langai be apvadų; tik galinio, atgręžto į bažnyčią (rytų) fasado langų viršų pabrėžia analogiški kaip pagrindinio fasado langų apvadai. Pastatas yra perstatytas, jo paskirtis ne kartą keitėsi. *Klebono namas* pastatytas už šventoriaus tvoros pietvakarių kampo, į pietryčius nuo senosios klebonijos ir lygiagrečiai su ja. Jis buvo medinis, vėliau apmūrytas baltomis silikatinėmis plytomis. Namas vienaukštis, dengtas pusvalminiu skardos stogu; virš šoninių fasadų kyla mediniai vienslaičiai mezoninai. Planas ištęstas stačiakampis, su trejomis durimis: jos įrengtos abiejuose galiniuose ir viename šoniniame fasade. Prie galinio rytų fasado pristatytas medinis atviras dvišlaitis prieangis, dėl kurio šis fasadas įgijo svarbiausiojo statusą. Fasadas asimetriškas, su durimis vidurinėje dalyje, dviem skirtingo dydžio stačiakampiais langais ir plačiu stačiakampiu langu trapecijos formos skyde. Duris pridengiančio prieangio skydelį juosia kiauraraščiu ornamentu dekoruotos lentelės, o stogelį remia du drožinėti stulpeliai. Panašus ir antrasis galinis (vakarų) fasadas. Jis taip pat asimetriškas, su durimis vidurinėje dalyje, dviem langais jų šone ir langu trapecijos formos skyde; duris pridengia kabantis vienslaitis stogelis. Šoninis pietų fasadas asimetriškas, su durimis vidurinėje dalyje ir stačiakampiais langais; šalia durų – mažesnis langas. Šoninis šiaurės fasadas simetriškas, su dveiliais stačiakampiais langais; mezoniną apšviečia du panašaus dydžio langai. Išliko autentiškas tik namo tūris; medinis prieangis su drožinėtomis detalėmis yra tarsi svetimkūnis ir disonuoja su baltomis silikatinėmis plytų sienomis.

Pietinė klebonijos sodybos dalis baigiasi šalia stovinčiais dviem mediniais ūkiniais trobesiais. *Didysis trobesys* buvo kampinio plano; liko ištęsto stačiakampio plano pietų sparnas. Jis

²⁵*Ten pat*, p. 9, 11, 13.

²⁶Misius K. Onušio..., *ten pat*, p. 139.

²⁷Baliulis A., Miškinis A. Onuškis, *Lietuvos...*, p. 16.

²⁸*Ten pat*, p. 20; *Kultūros paminklų enciklopedija*, Rytų..., p. 37.

*Bažnyčia
priklausantis mūrinis
pastatas. 2010 m.
M. Rupeikienės nuotr.*

*Onušio klebono
namas (klebonija).
2010 m.
M. Rupeikienės nuotr.*

*Onušio klebonijos
ūkiniai trobesiai.
2010 m.
M. Rupeikienės nuotr.*

vientiso tūrio, dengtas dvišlaičiu šiferio stogu, su plačiais dvivėriais vartais. Antrasis *ūkinis trobesys* (gal ledainė?) stovi šalia pirmojo, statmenai jam; jis nedidelio vientiso tūrio, stačiakampio plano, dengtas dvišlaičiu šiferio stogu. Trobesys surestas iš sienojų, su akmens mūro pamatais; sienos apkaltos lentomis vertikaliai. Galinis šiaurės fasadas simetriškas, su durimis vidurinėje dalyje. Šoninio rytų fasado dešiniajame šone yra durys, apkaltos rombų raštu, o kairiajame – stačiakampis langas. Šoniniame vakarų fasade asimetriškai išsidėstę du langai, o galiniame pietų fasade – vienas langas. Abu ūkiniai trobesiai yra pakeisti.

Už šventoriaus, į vakarus nuo tvoros ir į šiaurę nuo senosios klebonijos, 2004 m. pastatytas *stogastulpis* Šv. Roko atleidams įamžinti; autorius – skulptorius Juozas Lebednykas. Ant aukštos baltai tinkuotos kolonos, po keturšlaičiu skardos stogeliu, paremtu metalo strypais, stovi medinė šv. Roko skulptūra. Šventasis pavaizduotas sekant senąją lietuvių skulptūrų tradiciją (atskleidžiami būdingi šventajam bruožai): atidengęs pažeistą maro koją, su šalia tupinčiu šunimi, angelu sargu ant peties ir būtinais piligrimo atributais – lazda ir krepšiu.

Špitolė pastatyta į šiaurę nuo šventoriaus, galu atgręžta į Trakų gatvę ir į bažnyčią. Nauja špitolė minima jau 1673 m. bažnyčios inventoriuje²⁹. Vėliau, 1795 m., špitolėje gyveno septyni elgetos, 1818 m. – penki, 1820 m. – trys elgetos; prie bažnyčios špitolė minima 1832 ir 1855 m. (medinė)³⁰. Špitolė sudegė 1900 m.; 1903 m. pastatyta nauja³¹. Dabartinė špitolė vienaukštė, su pastoge, suresta iš sienojų ant akmens mūro pamatų ir dengta aukštu dvišlaičiu skardos stogu. Sienos skaidomos vertikaliomis sąvaržomis, apkaltos horizontaliomis lentomis (dalis trobesio apkalta plastikinėmis dailylentėmis). Planas išstėtas stačiakampis, su priangiu (buvo su dviem priangiais), sudalytas skersinėmis ir išilginėmis sienomis į keliolika patalpų; vidurinėje dalyje yra priemenė su laiptais į pastogę (7 pav.). Pagrindinio fasado vidurinėje dalyje yra dvivėrės durys (buvęs priangis nugriautas), o dešiniajame šone išsikiša uždaras įstiklintas priangis, dengtas dvišlaičiu stogeliu. Dešinioji fasado dalis skaidoma sąvaržomis ir apkalta lentomis; jos langas ir mažas priangio langelis – seni, mediniai, apjuosti plačiais apvadais. Kairioji pusė apkalta plastikinėmis dailylentėmis, kurios dengia sąvaržas;

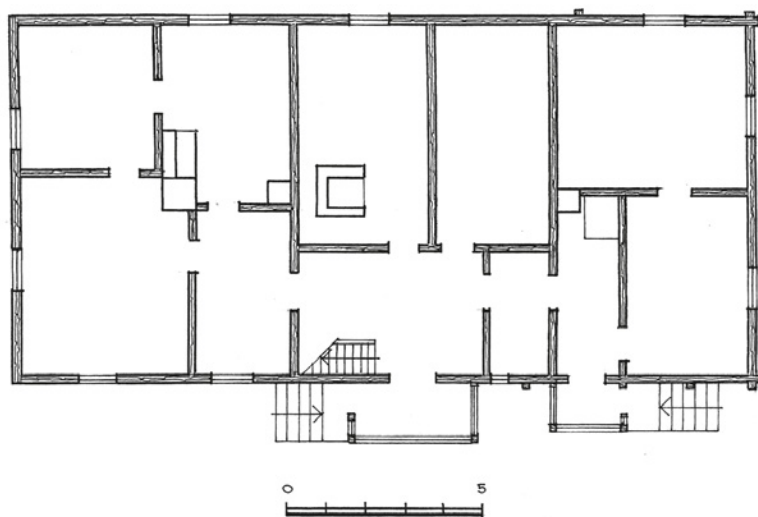

Stogastulpis Šv. Roko atleidams įamžinti. 2010 m. M. Rupeikienės nuotr.

²⁹Baliulis A., Miškinis A. Onuškis. *Lietuvos...*, p. 9.

³⁰*Ten pat*, p. 11, 13, 14.

³¹Misius K. *Onuškie...*, *ten pat*, p. 140.

7 pav. Onuškio
špitolės planas.
Sudarė A. Rupeika

Buvusi Onuškio
špitolė. 2010 m.
M. Rupeikienės nuotr.

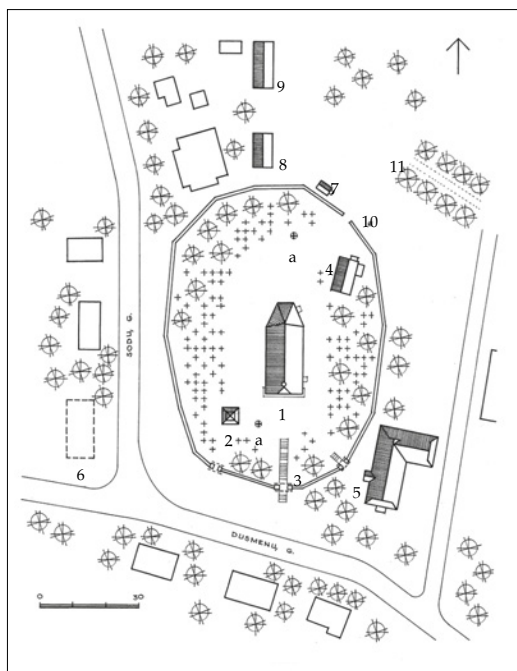
du stačiakampiai langai – nauji, plastikiniai. Galinis (pietu), atgręžtas į Trakų gatvę fasadas simetriškas, su dviem plastikiniais langais, apkaltas plastikinėmis dailylentėmis; trikampiame mediniame skyde yra senas stačiakampis langas. Šoninis vakarų fasadas, kaip ir pagrindinis, – nevientisas: dešinioji jo pusė apkalta plastikinėmis dailylentėmis, o kairioji – su senais mediniais langais (yra mažas langelis), skaidoma sąvaržomis, apkalta horizontaliomis lentomis. Buvusi špitolė – būdingo šios paskirties trobesiams tūrio ir plano, nesudėtingos architektūros.

Sinagoga stovėjo į šiaurę nuo centrinės aikštės ir į vakarus nuo Ežero gatvės; bažnyčia nutolusi į pietryčius nuo jos, o šiaurėje tyvuliuoja Onuškio ežeras (žr. 2 pav.). Sinagoga buvo žemėnė, šildoma, nedidelio kompaktiško tūrio, stačiakampio plano, dengta dvišlaičiu šiferio stogu; prie vieno šoninio fasado glaudėsi žemas priestatas, dengtas vienslaičiu stogu, tęsiančiu pagrindinio tūrio stogo šlaitą. Pastato cokolis buvo sumūrytas iš akmenų, sienos suręstos iš sienoju, skaidomos vertikaliomis sąvaržomis ir apkaltos horizontaliomis lentomis. Langai buvo nedideli, stačiakampiai, su siaurais apvadais. Pastato architektūra buvo lakoniška,

artima gyvenamajam namui. 1820 m. Onuškyje žydų maldos namų dar nebuvo³². Sprendžiant iš formų, sinagoga pastatyta tarpukariu. Apie 1956 m. ji perstatyta, įrengiant kultūros namus. Vėliau pastatas degė ir buvo nugriautas.

Dusmenys – kaimas Trakų rajone, nutolęs 8 km į pietvakarius nuo Onuškio. Bažnyčios statinių kompleksas išsidėstęs pietinėje kaimo dalyje, Sodų ir Dusmenų gatvių sankirtoje. Šalia šventoriaus stovi klebonija ir ūkiniai trobesiai; špitolė stovėjo priešingoje nei šventorius Sodų gatvės pusėje, Dusmenų ir Sodų gatvių kampe (neiškiko) (8 pav.). Bažnyčia 1820 m. suręsta iš pušies sienojų Pažaislio kamaldulių vienuolyno lėšomis ir 1820 m. lapkričio 28 d. konsekruota vyskupo Tado Kundzičiaus; stogas buvo dengtas malksnomis, sienos apmuštos lentomis. 1891 m. virš stogo kylantys du bokšteliai apkalti skarda, sudėtos naujos lentų grindys presbiterijoje ir zakristijoje³³. 1896 m. gautas valdžios leidimas bažnyčią remontuoti: reikėjo permūryti pamatus, pakeisti stogo gegnes ir dangą, lubų sijas ir jų dangą, nudažyti vidų; remonto darbų sąmata – 2 400 rublių³⁴. Bažnyčia remontuota 1931–1934 m., vadovaujant klebonui Stanislovui Smolinskiui. Klebonas 1931 m. liepos 2 d. kreipėsi į Kauno vyriausiąją statybų inspekciją dėl leidimo remontuoti bažnyčią; kartu su prašymu nusiųstas ir projektas, kurį 1931 m. parengė inžinierius Stasys Rudokas. Projektas buvo patvirtintas ir 1931 m. rugpjūčio 1 d. išsiųstas klebonui³⁵. S. Rudoko parengti brėžiniai išliko³⁶ (9 a, b, c, d pav.). Teigiama, kad tuo metu bažnyčios išorė ir vidus apkalti horizontaliomis lentomis, stogas dengtas skarda, sudėtos grindys. Taip pat remontuotas prienavis, portiko kolonos sutvirtintos aukštais pjedestalais, atnaujinti ir puošti drožiniais altoriai³⁷. 1965–1967 m. bažnyčia atnaujinta³⁸. Dusmenų bažnyčia įrašyta į kultūros vertybių registrą (kodas 1724).

Šv. apaštalų Simono ir Judo Tado bažnyčia pastatyta šventoriaus vidurinėje aukščiausioje dalyje, pagrindiniu fasadu atgręžta į rytus. Ji bebokštė, trinavė, bazilikinė. Bažnyčia su akmens mūro cokoliu, sienos suręstos iš sienojų,

8 pav. Dusmenų bažnyčios statinių ir klebonijos trobesių situacijos plano schema.

- 1) bažnyčia; 2) varpinė; 3) šventoriaus tvora su vartais; 4) laikinoji klebonija, a) kryžius,
- 5) klebonija; 6) špitolės vieta; 7) ledainė;
- 8) ūkinis trobesys; 9) ūkinis trobesys;
- 10) šulinys; 11) alėja. Sudarė A. Rupeika

³²Baliulis A., Miškinis A. Onuškis, *Lietuvos...*, p. 13.

³³LVA, f. 694, ap. 1, b. 3922, l. 1–7.

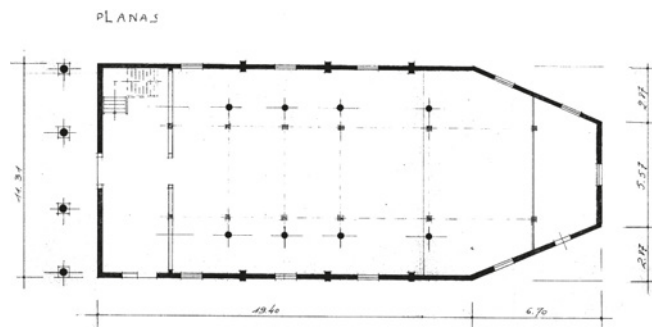
³⁴Misius K. Dusmenų šv. apaštalų Simono ir Judo Tado bažnyčia, *Elektrėnų dekanato sakralinis paveldas*, Vilnius, 2008, p. 59.

³⁵LCVA, f. 1622, ap. 4, b. 130, l. 1–3.

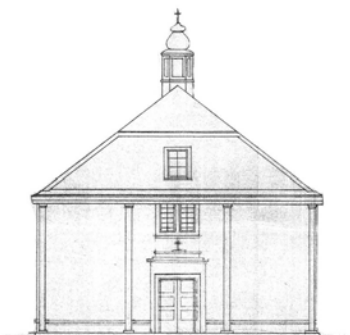
³⁶*Ten pat*, l. 4.

³⁷*Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva*, Vilnius, 1998, t. 2, p. 21; LVA, f. 694, ap. 1, b. 3922, l. 1–7.

³⁸Misius K., Šinkūnas R. *Lietuvos katalikų bažnyčios* (žinytas), Vilnius, 1993, p. 51.

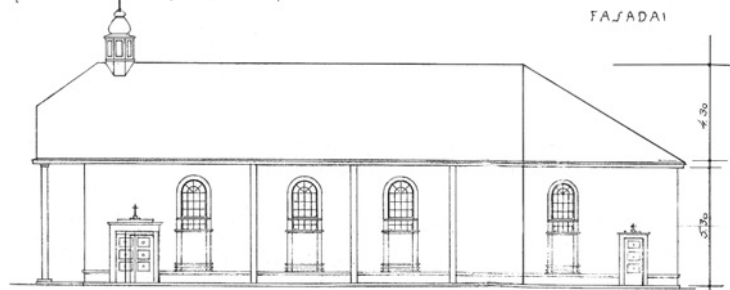

9 a

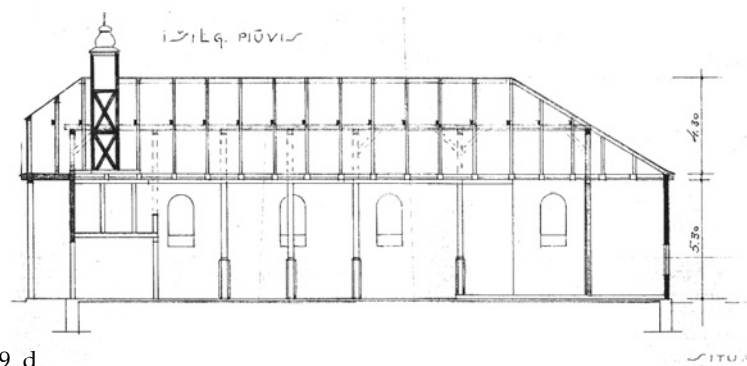

9 b

DUSMENŲ R-K BAŽNYČIOS REMONTO PROJEKTAS
 7. DUSMENŲ TRAKŲ APSKR.

9 c

9 d

9 a pav. Dusmenų
 bažnyčios remonto
 projektas, planas.

LCVA, f. 1622, ap. 4,
 b. 130, l. 4;

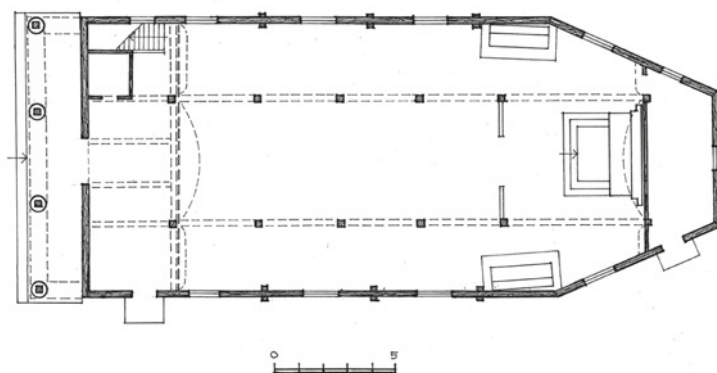
9 b pav. Dusmenų
 bažnyčios remonto
 projektas,
 pagrindinis fasadas.

LCVA, f. 1622, ap. 4,
 b. 130, l. 4;

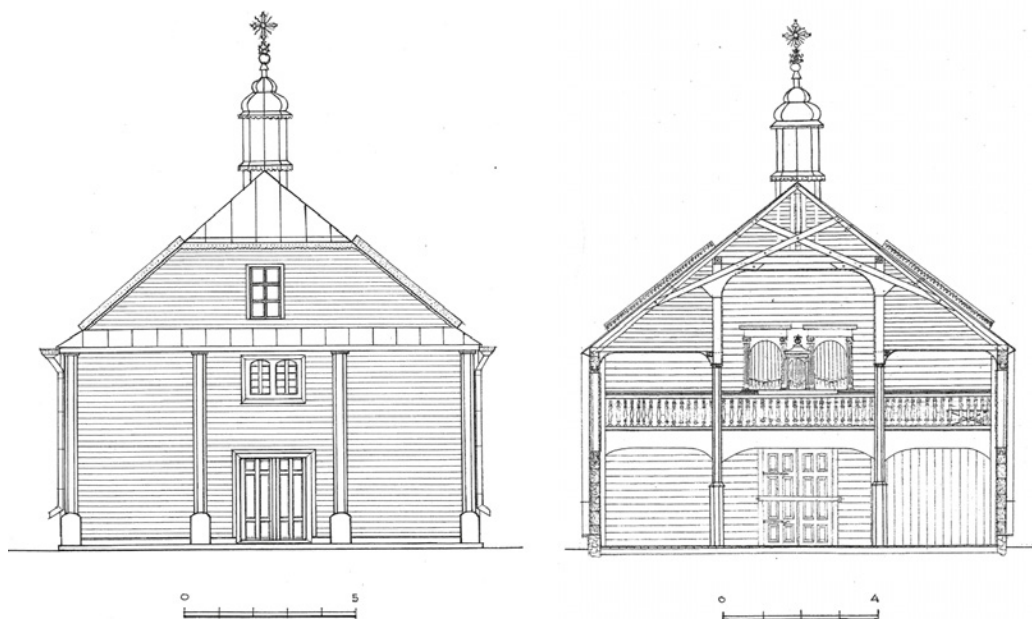
9 c pav. Dusmenų
 bažnyčios remonto
 projektas, šoninis
 fasadas. LCVA,
 f. 1622, ap. 4, b. 130,
 l. 4;

9 d pav. Dusmenų
 bažnyčios remonto
 projektas, išilginis
 pjūvis. LCVA, f. 1622,
 ap. 4, b. 130, l. 4

apkaltos horizontaliomis lentomis ir sutvirtintos vertikaliomis sąvaržomis; stogas gegninės konstrukcijos, pusvalminis, dengtas skarda, su mažais bokšteliais galuose. Planas stačiakampis, užbaigtas trisiene apside. Prienavio kairiajame kampe yra laiptai į vargonų chorą; zakristija įrengta už didžiojo altoriaus, presbiterijos gale (10 a pav.). Pagrindiniame fasade dominuoja keturių kolonų portikas, remiantis trapecijos formos frontoną, kurio vidurinėje dalyje įkomponuotas dveilis stačiakampis langelis. Fasado simetrijos ašyje yra stačiakampis portalas su dviverėmis durimis, apjuostas tiesiais lentų apvadais; virš durų įkomponuotas porinis vargonų choro langas su išlenktomis sąramėlėmis, apjuostas stačiakampiu siauru apvadu. Ant stogo kyla aštuonkampis bokštelis, dengtas dvitarpsniu kupoliuku su rutuliu ir kaltiniu ažūriniu kryžiumi (10 b pav.). Šoniniai fasada skaidomi vertikaliais stulpeliais, tarp kurių išdėstyti langai, užbaigti pusapskritėmis sąramomis ir ap-

10 a pav. Dusmenų
bažnyčios planas.
Sudarė A. Rupeika

10 b pav. Dusmenų bažnyčios pagrindinis
fasadas. ASI

10 c pav. Dusmenų bažnyčios skersinis
pjūvis. ASI

juosti siaurais lentų apvadais (10 c pav.). Apsidės fasado vidurinės plokštumos apačioje yra mažas stačiakampis zakristijos langas. Šoninių įstrižų sienų viršuje įkomponuoti maži apskriti langeliai, o apatinėje dalyje yra zakristijos durys ir mažas stačiakampis zakristijos langas; šalia esantys platūs arkiniai langai apšviečia apsidę. Virš stogo kraigo kyla žemas bokštelis su kryžiumi. Šoninius ir apsidės fasadus juosia dveilii karnizai.

Interjere navas skiria penkios poros aštuonkampio skerspjūvio stulpų, remiančių kampuose kiek išlenktus lubų skliautus; stulpų viršus, imituojant kapiteliais, puoštas lipdiniais. Šoninių navų sienas skaido vertikalūs stulpeliai. Trijų altorių puošybai naudoti stilizuoti orderio elementai ir neoromaninei architektūrai būdingos detalės. Vargonų choras remiasi į du stulpus ir yra atitvertas ažūrine tekintų baliustrų tvorele. Vargonų prospektas medinis, raiškių klasicistinių formų, puoštas kompozicinio orderio piliastrais, profiliuotomis traukomis ir muzikos

Dusmenų bažnyčios pagrindinis ir rytų fasadai. 2010 m. M. Rupeikienės nuotr.

Dusmenų bažnyčios apsidės ir vakarų fasadai. 2010 m. M. Rupeikienės nuotr.

instrumentu – lyra. Stilistiškai kiek išsiskiria prospekto apatinė sienelė, kuri suskaidyta piliastreliais su archivoltų imitacija – panašūs dekoruoti elementai labiau būdingi romantizmo architektūrai arba istorizmo laikotarpiui. Bažnyčios grindys ir lubos lentų, dažytos.

Lyginant 1931 m. parengtą remonto projektą ir dabartinę bažnyčią, galima pastebėti tam tikrų skirtumų. Projekto plane ir išilginiame pjūvyje pavaizduoti kvadratinio skerspjūvio navas skiriantys stulpai (dabar jie yra aštuonkampio skerspjūvio). Skiriasi ir angų aprėminimas bei bokštelio siluetas. Portalų apvadai suprojektuoti su platesne viršutine dalimi, o šoninių fasadų langus juosiantys apvadai pratęsti iki cokolio, tarsi siekiant juos vizualiai paaukštinti. Virš pagrindinio fasado kylantis bokštelis pavaizduotas žemesnis, su lakoniškesnio silueto kupoliuku; projekte virš apsidės bokštelio nėra. Dusmenų bažnyčia – nesudėtingų liaudiško klasicizmo formų; interjeras nevientisas, su eklektikos elementais. Dėl išskirtinės urbanistinės situacijos, kadangi pastatyta iškilioje vietoje ir gatvių sankirtoje, ji dominuoja kaimo užstatymo perspektyvose.

*Dusmenų bažnyčios
interjeras. 2010 m.
M. Rupeikienės nuotr.*

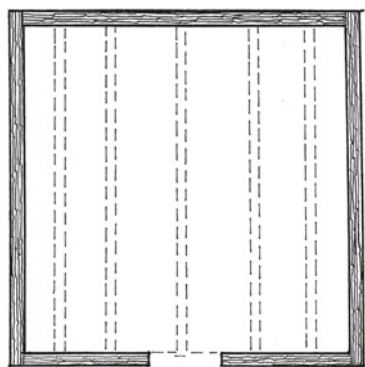
*Dusmenų bažnyčios
interjeras. 2010 m.
M. Rupeikienės nuotr.*

Varpinė šventoriuje jau stovėjo 1830 m. ir buvo medinė, dviejų tarpsnių; 1866 m. prašyta leidimo ją remontuoti³⁹. Nauja varpinė pastatyta 1885 m. iš pušies, apkalta lentomis ir dengta malksnomis; durys buvo dailidės darbo. Varpinėje kabojo keturi varpai: trys maži, o vienas naujas – 10 pūdų. Du varpai buvo trūkę ir 1889 m. iš naujo perlydyti⁴⁰. Varpinė stovi į pietvakarius nuo bažnyčios, atokiau nuo šventoriaus tvoros. Ji vientiso tūrio, dviejų siaurėjančių ir žemėjančių į viršų tarpsnių, dengta keturšlaičiu skardos stogu. Varpinė suręsta iš sienojų, su akmens mūro pamatais; sienos apkaltos gulsčiomis lentomis. Planas kvadrato formos, vienos patalpos (11 a pav.). Pagrindinis rytų fasadas simetriškas, su dvivėrėmis durimis ir langu antrajame tarpsnyje; durų anga stačiakampė, o langas užbaigtas segmentine sąrama (11 b pav.). Kiti fasadai vienodi: pirmasis jų tarpsnis aklinas, o antrųjų tarpsnių vidurinėje dalyje išdėstyti segmentiniai langai. Tarpsnius juosia siauros lentų traukos ir skiria vienšlaičiai skardos stogeliai; virš stogo kyla kryžius. Varpinė lakoniškų formų, tradicinės architektūros.

Šventoriuje, į šiaurės rytus nuo bažnyčios, šalia tvoros stovi *laikinoji*

³⁹Misius K. Dusmenų..., p. 57.

⁴⁰KTU ASIA, b. 15, l. 20.

11 a

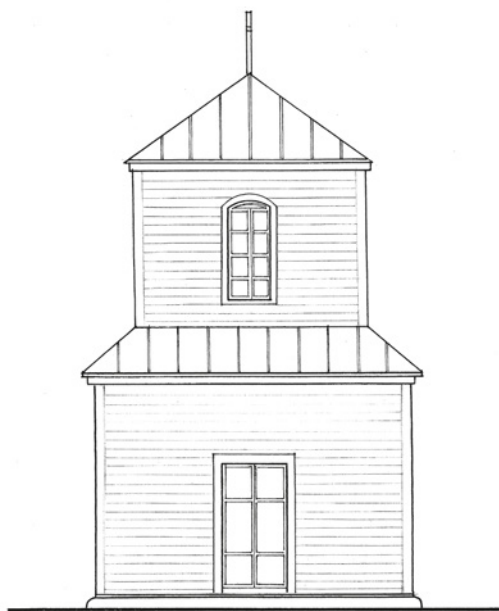

11 a pav. Dusmenų varpinės planas.

Sudarė A. Rupeika

11 b pav. Dusmenų varpinės rytų fasadas.

Sudarė A. Rupeika

11 b

klebonija. Ji pastatyta 1948 m., nacionalizavus kleboniją⁴¹. Pastatas sudėtinio tūrio, vienaaukštis, su pastoge, dengtas dvišlaičiu skardos stogu. Sienos surętos iš sienojų ir apkaltos horizontaliomis lentomis. Planas stačiakampis, su vienslaičiais priestatais prie šiaurės ir rytų fasadų. Pagrindinio vakarų fasado vidurinėje dalyje yra durys, o šonuose – platūs stačiakampiai langai. Šoniniame rytų fasade yra dvieilis stačiakampis langas, apjuostas apvadais su tiesia viršutine ir riestine apatine prikaltėmis. Galinio pietų fasado trikampiam skyde yra langelis, kurio šoninių apkalimo lentų galai pratęsti ir nusmailinti. Pastatas nesudėtingos architektūros, dauguma jo langų padidinti.

Šventorius įkurtas iškilioje vietoje. 1830 m. jis buvo aptvertas apskrito skerspjūvio kuolais, o 1883–1884 m. apjuostas mūru; iki 1908 m., kai įsteigtos parapijos kapinės, šventoriuje buvo laidojama⁴². Šventorius daugiakampio formos, aptvertas akmens mūro tvora,

Dusmenų varpinė. 2010 m. M. Rupeikienės nuotr.

⁴¹Misius K. Dusmenų..., p. 63.

⁴²Ten pat, p. 57, 59, 61.

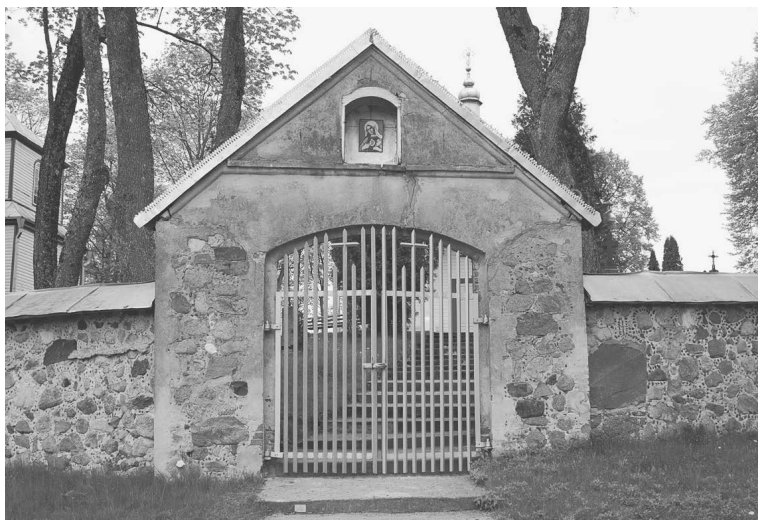
Dusmenų laikinoji klebonija. 2010 m. M. Rupeikienės nuotr.

dengta dvišlaičiu skardos stogeliu. Tvoroje įrengti ketveri vartai: treji – pietų pusėje – veda į Dusmenų gatvę ir prie klebonijos, o ketvirtieji – šiauriniai – yra arčiau klebonijos sodybos ūkinių trobesių. Šventoriaus pakraščiai ap sodinti medžiais, yra palaidojimų; reljefas banguotas, žemėja link tvoros pakraščių. *Didieji vartai* įrengti priešais pagrindinį bažnyčios fasadą; nuo Dusmenų gatvės prie bažnyčios pagrindinio fasado veda šlaite įrengti platūs laiptai. Didieji vartai vienos plačios angos, uždari. Jie sumūryti iš akmenų ir skaldos, viršus užbaigtas trikampių skydu, gaubiančiu segmentinę angą. Skydo viršuje horizontalia trauka atskirtas frontonėlis, kuriame įkomponuota segmentinė nišėlė. Abipus didžiųjų vartų, jų šonuose, šventoriaus tvoroje įrengti siauresni varteliai. Kairieji varteliai yra už varpinės, o dešinieji veda prie klebonijos. *Varteliai* vienodi, sumūryti iš akmenų ir skaldos, uždari; segmentinę angą dengia tiesus apskardintas antstatas. Šiaurinėje tvoros dalyje įrengta viena anga, uždaryta metalo varteliais. Šventoriuje stovi du mediniai kryžiai. Vienas kryžius pastatytas šalia varpinės, o antrasis – už apsidės fasado. Pirmasis, šalia varpinės stovintis, *kryžius* drožinėtas, su plačia kryžma, kurią remia ietys ir puošia Nukryžiuotojo skulptūrėlė. Antrasis *kryžius* lakoniškų formų, senas, be dekoru elementų.

Klebonija stovi už šventoriaus tvoros pietrytinių vartelių. Minima, kad 1830 m. dvigalė klebonija stovėjo netoli bažnyčios; buvo ir prieglauda vargšams (špitolė), kurios viename kambaryje veikė mokykla⁴³. Klebonija monumentalaus sudėtinio tūrio, vienaukštė, dengta šiferiu; stogo konstrukcija artima seniesiems čiukuriniams stogams. Pastatas buvo medinis, dabar – apmūrytas baltomis ir raudonomis plytomis; langai mediniai, trieiliai. Planas kampinis, su dviem prieangiais. Pagrindiniame fasade yra atviras medinis prieangis, dengtas dvišlaičiu stogeliu. Jis yra sienos aukščio, vainikuotas trikampių frontonu, kurį rėmė keturi stulpeliai (liko tik trys). Fasadus juosia išsikišęs medinis karnizas. Iš buvusios senosios medinės klebonijos liko tūris, stogo forma, medinis atviras prieangis – portiko imitacija – ir medinis pastogės karnizas.

Ūkiniai klebonijos sodybos *trobesiai* (ledainė ir du trobesiai) pastatyti atokiau nuo klebonijos, už šiaurinės šventoriaus tvoros. *Ledainė* stovi prie šventoriaus

⁴³*Ten pat*, p. 57.

*Dusmenų šventoriaus
didieji vartai. 2010 m.
M. Rupeikienės nuotr.*

*Dusmenų šventoriaus kryžius. 2010 m.
M. Rupeikienės nuotr.*

*Dusmenų šventoriaus kryžius. 2010 m.
M. Rupeikienės nuotr.*

tvoros, kairėje šiaurinių vartelių pusėje; dešinėje vartelių pusėje netoli tvoros įrengtas šulinys. Ledainė nedidelio tūrio, su vienslaičiu prieangio priestatu, dengta dvišlaičiu skardos stogu. Ji sumūryta iš baltų silikatinų plytų; trikapiai skydai – lentų. Du ūkiniai trobesiai pastatyti kiek atokiau nuo šventoriaus tvoros, galais į ją, lygiagrečiai. Arčiau šventoriaus tvoros stovintis ūkinis trobesys kiek mažesnis.

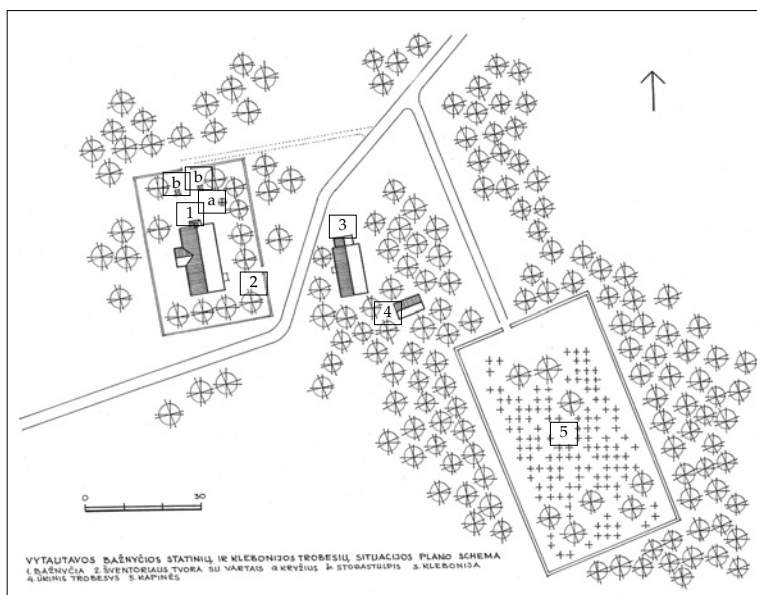
*Buvusi Dusmenų
klebonija. 2010 m.
M. Rupeikienės nuotr.*

*Dusmenų klebonijos
ūkiniai trobesiai.
2010 m.
M. Rupeikienės nuotr.*

Jis monumentalaus vientiso tūrio, dengtas aukštu dvišlaičiu skardos stogu. Sienos suręstos iš sienojų, sukirstų į kertes. Pagrindiniame fasade yra platūs dvivėriai vartai; vertikalios jų lentos sutvirtintos įstrižomis lentjuostėmis. Galinių fasadų trikampiai skydai apkalti vertikaliomis lentomis. Šiame trobesyje greičiausiai buvo įrengti tvartai. Antrasis *ūkinis trobesys* (buvusi daržinė) taip pat vientiso monumentalaus tūrio, dengtas aukštu dvišlaičiu šiferio stogu. Jis mišrių konstrukcijų: tarp medinių sienų yra baltų silikatinių plytų intarpai. Pagrindiniame fasade įrengti du dvivėriai vartai, kurių vertikalios lentos sutvirtintos įstrižais ryšiais. Mažiausiai pakito pirmasis ūkinis trobesys.

Vytautava – kaimas Trakų rajone, nutolęs 10 km į šiaurės rytus nuo Onuškio. Jis išikūręs tarp Trakų–Aukštadvario ir Trakų–Onuškio kelių, šalia Trākežerio. Vytautavoje yra bažnyčia ir klebonija su ūkiniu trobesiu, išsidėstę abipus pagrindinės kaimą kertančios gatvės, tarp šventoriaus ir kapinių. 1934 m. Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas dovanojo bažnyčiai iš savo buvusio Stanislavovos palivarko 20 ha sklypą, kurį pavadino Vytautava; 1936 m. sudaryta Vytautavos parapijos įkūrimo komisija ir Paulinavos palivarko teritori-

12 pav. Vytautavos bažnyčios statinių ir klebonijos trobesių situacijos plano schema. 1) bažnyčia; 2) šventoriaus tvora su vartais, a) kryžius, b) stogastulpis; 3) klebonija; 4) ūkinis trobėsysis; 5) kapinės. Sudarė A. Rupeika

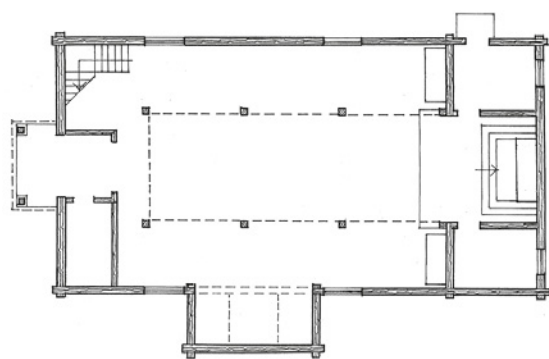
joje parinkta vieta bažnyčiai⁴⁴. Teigiama, kad 1938 m. buvo užsakyta inžinieriui Duž-Dušanskiui parengti pastato projektą; laikina bažnyčia pastatyta 1939 m. iš Jankovičų dvaro klojimo rąstų⁴⁵. 2008 m. pastatas remontuotas: atnaujintas stogas ir varpinės bokštas⁴⁶. Bažnyčia, apsupta šventoriaus, yra šiaurinėje kaimo gatvės pusėje, o klebonijos sodyba – pietrytinėje; už klebonijos sodybos, į pietryčius nuo jos, įrengtos kapinės (12 pav.). Vytautavos bažnyčia įrašyta į Kultūros vertybių registrą (jai suteiktas vietinio reikšmingumo lygmuo).

Šv. Antano Paduviečio bažnyčia stovi vidurinėje šventoriaus dalyje, pagrindiniu fasadu atgręžta į šiaurę. Ji surešta iš sienojų ir apkalta lentomis horizontaliai; žemas cokolis sumūrytas iš akmenų, tinkuotas. Bažnyčia sudėtinio tūrio, vienbokštė, trinavė bazilikinė, dengta aukštu dvišlaičiu skardos stogu. Planas asimetriškas, su šonine koplyčia, išsikišusiu priekiu siauresniu už centrinę navą prieangiu ir užbaigtas tiesia apsidės siena; apsidės šonuose įrengtos nedidelės zakristijos ir pagalbinės patalpos (13 a pav.). Pagrindiniame fasade dominuoja dviejų tarpсниų bokštas, užbaigtas aukštu keturšlaičiu stogeliu su kryžiumi. Bokštas dviejų siaurėjančių tarpсниų, kiek išsikiša priekiu ir remiasi į du atviro prieangio stulpelius. Simetrijos ašyje yra stačiakampis porinis choro langas, o viršutiniame tarpсныje – aukštai įkomponuotas siauresnis stačiakampis langelis. Apatinė fasado plokštuma be langų, su dvivėrėmis durimis, apkaltomis dviejų krypčių (vertikalios ir horizontalios) lentomis; trapecijos formos skyde prie bokšto šonų glaudžiasi maži stačiakampiai langeliai (13 b pav.). Šoniniame vakarų fasade išsikiša aklas (be angų) koplyčios tūris, užbaigtas stačiašlaičiu skydu; abipus koplyčios – platus, stačiakampiai smulkiai sudalyti šoninių navų langai (13 c pav.). Šoniniame rytų fasade yra du platus stačiakampiai langai ir durys į zakristiją (13 d pav.). Apsidės fasadas simetriškas, su dviem lygiais išdėstytais stačiakampiais lan-

⁴⁴Misius K. Vytautavos šv. Antano Paduviečio bažnyčia, *Elektrėnų dekanato sakralinis paveldas*, Vilnius, 2008, p. 197.

⁴⁵Gustaitis R. Vytautavos šv. Antano Paduviečio bažnyčia, *Kaišiadorių vyskupijos bažnyčios*, Kaunas, 2013, p. 80–81.

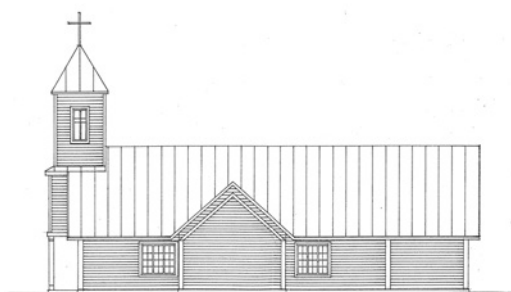
⁴⁶Ten pat, p. 81.

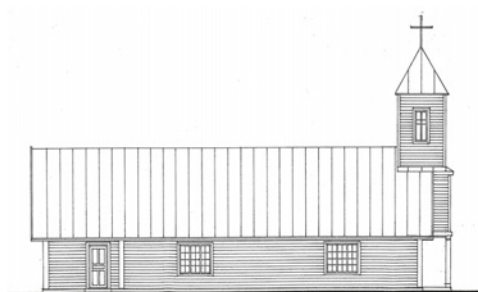
13 a

13 b

13 c

13 d

13 e

- 13 a pav. Vytautavos bažnyčios planas. Parengė spaudai A. Rupeika
 13 b pav. Vytautavos bažnyčios pagrindinis fasadas. Parengė spaudai A. Rupeika
 13 c pav. Vytautavos bažnyčios vakarų fasadas. Parengė spaudai A. Rupeika
 13 d pav. Vytautavos bažnyčios rytų fasadas. Parengė spaudai A. Rupeika
 13 e pav. Vytautavos bažnyčios apsidės fasadas. Parengė spaudai A. Rupeika

gais: apatiniai zakristijos ir pagalbinės patalpos langai trieiliai, o skydo šoniniai viršutiniai langai (apšviečia apsidę) siauresni – dvieiliai, su spalvotais stiklais; pačiame skydo viršuje įkomponuotas horizontalus siauras langelis (13 e pav.). Langus rėmina siauri apvadai su tiesiomis viršutinėmis ir apatinėmis prikaltėmis. Šoninius fasadus juosia išsikišęs karnizas.

Vytautavos bažnyčios pagrindinis ir vakarų fasadai. 2010 m. M. Rupeikienės nuotr.

Vytautavos bažnyčios apsidės ir rytų fasadai. 2010 m. M. Rupeikienės nuotr.

Interjero erdvė trinavė, bazilikinė, dengta lygiomis, apkaltomis siauromis lentelėmis, lubomis; panašiomis lentelėmis apkaltos ir sienos. Navas skiria trys poros stulpų. Koplyčios lubos kiek paaukštintos, nusklembtais kampais. Yra trys altoriai. Centrinis altorius – medinis, orderinių formų. Choro lubos kiek aukštesnės už navos, sienelė ažūrinė, sudaryta iš plokščių drožinėtu baliustrų. Bažnyčia lakoniškų formų, nesudėtingos architektūros, atspindinčios tarpukario stiliškumą.

Šventorius keturkampio plano, lygaus reljefo, aptvertas ažūrine vieline tvora, su dvejais vartais. Tvoros pakraščiai apsodinti medžiais. Dvivėriai ažūriniai metalo *vartai* įrengti priešais pagrindinį bažnyčios fasadą. Antrieji siauri metalo *varteliai* įrengti tvoroje priešais šoniniame rytų fasade esančias zakristijos duris ir veda prie klebonijos. Šventoriuje, abipus pagrindinių vartų, pastatyti du drožinėti stogastulpiai. Kairėje pusėje (žiūrint nuo vartų į bažnyčią) stovintis *stogastulpis* puošnesnis, su drožinėtomis briaunomis. Kryžmai susikertančius dvišlaičius stogelius remia drožinėtos gembės, trikampių frontonėlių šonus puošia kiaurapjūvio ornamentai ir juosia plačios drožinių juostos; viršuje kyla kryžius-saulutė. Stulpo apatinėje dalyje pritvirtinta lentelė su įrašu: „*Kun. STANISLOVO ČIUPALOS pir. šv. Mišioms*“

Vytautavos bažnyčios interjeras. 2011 m.
M. Rupeikienės nuotr.

Vytautavos bažnyčios interjeras. 2011 m.
M. Rupeikienės nuotr.

atminti. 1982.VI.13.“ Dešinėje pusėje stovintis *stogastulpis* lakoniškesnių formų. Stulpo viršutinė dalis platesnė, dekoruota dviem drožinėtomis lentelėmis, remiančiomis išsikišusį šešiakampį stogelio pagrindą; viršuje kyla kryžius-saulutė. Apatinėje stulpo dalyje pritvirtinta lentelė su įrašu: „*MARIJOS METAMS ATMINTI*. 1988.“ Pagrindinio bažnyčios fasado kairiajame šone stovi *kryžius*. Jo pagrindas medinis, o viršuje kyla platus dekoruotas metalo kryžius-saulutė.

Klebonija pastatyta 1940 m., nupirkus Pribonių kaimo gyventojų Jurgio Žukausko namą⁴⁷. Ji stovi lygiagrečiai su bažnyčia, kampu į gatvę, pagrindiniu fasadu atgręžta į vakarus. *Klebonija* sudėtinio tūrio, vienaukštė, su žemesniu šiauriniu priestatu, dengta dvišlaičiais stogais. Pastato cokolis sumūrytas iš akmenų, sienos suręstos iš sienoju, sukirstų į kertes, ir apkaltos horizontaliai; išsikišę kerčių rąstų galai uždengti vertikaliomis lentomis. Planas stačiakampis, sudalytas išilgine ir skersinėmis sienomis; patalpos pereinamos. Šiauriniame gale pristatytas erdvus, stačiakampio plano uždaras prieangis (14 pav.). Pagrindinis fasadas asimetriškas, su vienvėrėmis durimis, pridengtomis vienslaičiu stogeliu, vi-

⁴⁷Misius K. Vytautavos..., p. 198.

*Vytautavos šventoriaus stogastulpis. 2010 m.
M. Rupeikienės nuotr.*

*Vytautavos šventoriaus stogastulpis. 2010 m.
M. Rupeikienės nuotr.*

durinėje dalyje ir stačiakampiais dveiliais langais šonuose; kairėje fasado pusėje yra vienas, o dešinėje – du langai. Šoninių fasadų sienas skaido dveilii stačiakampiai langai. Pastogėje matyti skersinių sijų ir profiliuoti gegnių galai. Galiniai fasadai aklini, tik pietų fasado trikampiame skyde yra mažas stačiakampis langelis. Pastatas tradicinės architektūros, labai nugyventas. Dar prastesnės būklės yra *ūkinis trobesys*. Jis pastatytas į pietryčius nuo klebonijos, pagrindiniu fasadu atgręžtas į šiaurę, o galiniu rytų fasadu į keliuką, vedantį į kapines. Trobesys nedidelio vientiso tūrio, stačiakampio plano, dengtas dvišlaičiu lentelių stogu. Jis suręstas iš sienoju, sukirstų į kertes. Pagrindinio šiaurės fasado dešiniajame šone yra vienvėrės durys, vertikaliai apkaltos lentomis. Trobesys tradicinės lakoniškos architektūros, būdingos tvartams.

*Vytautavos šventoriaus kryžius. 2010 m.
M. Rupeikienės nuotr.*

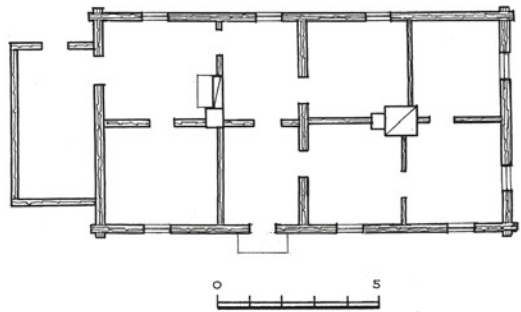
*Vytautavos klebonija
ir ūkiniai trobesiai.*

2010 m.

M. Rupeikienės nuotr.

Žiliniai – kaimas Varėnos rajone, nutolęs 10 km į pietryčius nuo Onuškio ir išsikūręs prie kelio, vedančio iš Onuškio į Merkinę. Yra duomenų, kad nuo 1800 m. Žilinių dvaro sodyboje stovėjo koplyčia. Ji buvo medinė, su priangiu, paremtu dviem stulpeliais; virš malksnomis dengto stogo kilo bokštelis, kuriame kabėjo du varpai. 1862 m. koplyčia buvo atnaujinta⁴⁸. Teigiama, kad bažnyčia Žilinuose pastatyta 1928 m., o 1932 m. vyskupas Juozapas Kukta ją pašventino⁴⁹. Bažnyčia ir klebonijos sodyba įkurtos tarp Sodų ir Mokyklos gatvių ir aptvertos bendra tvora; špitolė pastatyta atokiau nuo bažnyčios, prie Mokyklos gatvės (15 pav.).

Šv. Antano Paduviečio bažnyčia stovi rytinėje šventoriaus dalyje, pagrindiniu rytų fasadu atgręžta į Mokyklos gatvę. Ji dvibokštė, trinavė, pseudobazilikinės erdvės; stogai dengti skarda. Bažnyčios cokolis akmenis mūro, sienos suręstos iš sienoju, skaidomos sąvaržomis ir apkaltos horizontaliomis lentomis; fasadų kampai apdailinti vertikaliomis lentomis su įrėžomis ir iškiliais rombų ornamentais. Bokštai ir frontonai apkalti kelių krypčių lentutėmis. Planas stačiakampis, su trejomis durimis, užbaigtas tiesia apside. Abipus presbiterijos yra priangis su zakristija ir pagalbinė patalpa; priangio kairiajame kampe įrengti laiptai į bokštą (16 pav.). Pagrindinis fasadas simetriškas, su vieno tarpsnio bokštais, užstatytais virš karnizo, fasado kampuose. Fasado simetrijos ašyje yra dvivėrės durys ir arkinis, kertantis karnizą, vargonų choro langas. Vidurinę dalį vainikuoja stačiašlaitis skydas, sudalytas į stačiakampes ir trapecijos formos plokštumas, kurios apkaltos išstrižomis lentutėmis, sudarančiomis rombų ir „eglutės“ ornamentus. Apatinė fasado plokštuma aklina, be langų; bokštų viršutinėje dalyje yra po nedidelę

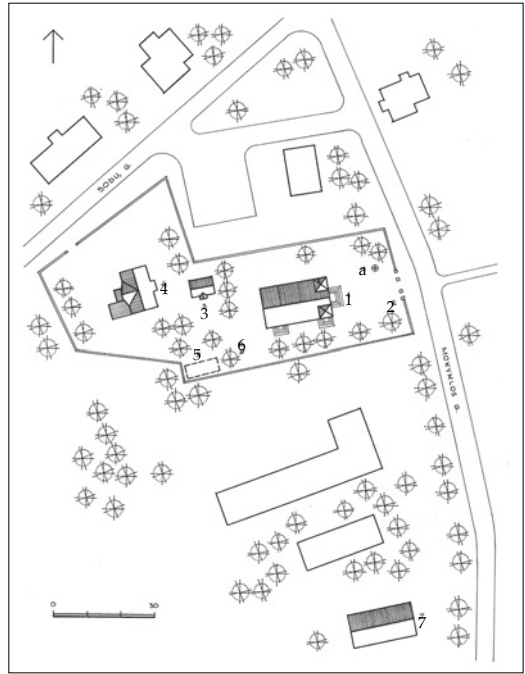
14 pav. Vytautavos klebonijos planas. Sudarė A. Rupeika

⁴⁸Gustaitis R. Žilinių šv. Antano Paduviečio bažnyčia, *Kaišiadorių...*, p. 138–139.

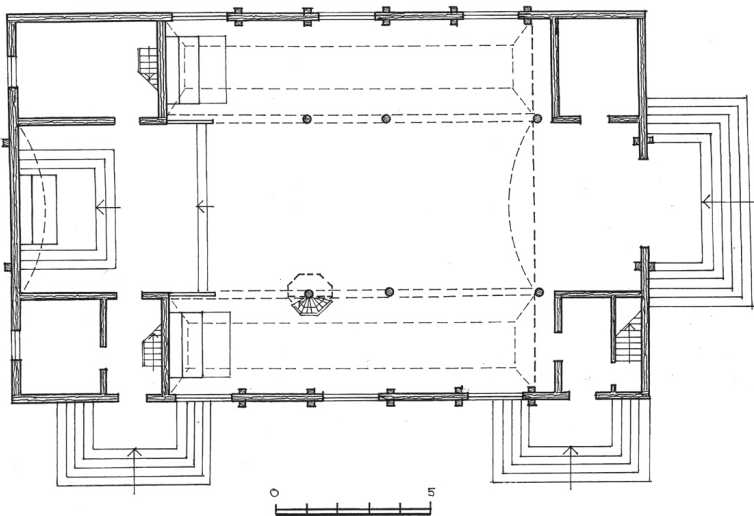
⁴⁹*Ten pat*, p. 139.

delį stačiakampį langą, užkaltą horizontaliomis lentomis. Bokštai apkalti dviejų krypčių įstrižomis lentutėmis „eglute“ ir užbaigti aukštais piramidiniais stogais su kryžiais; siaura cokolinė bokštų fasadų dalis apkalta vertikaliai. Šoniniuose fasaduose yra trys arkiniai langai; jų viršus remiasi į pastoginį karnizą. Langų stiklai rėmeliais smulkiai sudalyti į stačiakampius ir kvadratėlius, iš kurių vidurinėje dalyje suformuoti žalios spalvos kryžiai, o arkinė lango dalis suskaidyta spinduliais. Apsidės fasadas simetriškas; jo langai nepanašūs į kitų fasadų. Vidurinėje dalyje yra du aukšti siauri langai (apšviečiantys apsidę), užbaigti trikampėmis viršūnėmis, o šonuose – nedideli dveilii stačiakampiai apatiniai šoninių patalpų langeliai. Fasadą užbaigia trikampis frontonas, kurio apačia apkalta vertikaliomis lentomis, o viršus – įstrižai; virš kraigo kyla mažas ažūrinis bokštelis, dengtas keturšlaičiu stogeliu.

Interjere navas skiria trys poros aštuonkampių stulpų, remiančių išilgines lubų sijas. Prie pirmosios stulpų poros, kairėje pusėje, pritvirtinta sakykla. Ji aštuonkampio plano, su nedideliu kvadratinu baldakimu. Šoninių navų sienas skaido vertikalios sąvaržos, imituojančios pilastrus, ir apatinės horizontalios traukos; viršų juosia karnizai su dantukų imitacija.

15 pav. Žilinių bažnyčios statinių ir klebonijos trobesių situacijos plano schema. 1) bažnyčia; 2) šventoriaus tvora su vartais, a) kryžius; 3) laikinoji klebonija; 4) klebonija; 5) ūkinio trobesio vieta; 6) šulinys; 7) špitalė (senoji klebonija). Sudarė A. Rupeika

16 pav. Žilinių bažnyčios planas. Sudarė A. Rupeika

*Žilinių bažnyčios
pagrindinis fasadas
ir didieji vartai.
2011 m.
M. Rupeikienės nuotr.*

*Žilinių bažnyčios
apsidės ir pietų
fasadai. 2011 m.
M. Rupeikienės nuotr.*

Analogiški dekoru elementai su dantukais puošia ir išilgines sijas. Presbiterijos šonuose esančias duris juosia profiliuoti apvadai su stilizuotais dekoru elementais – gembėmis ir dantukais. Vidurinę navą dengia cilindrinis skliautas, o šoninių navų kampai išlenkti. Abipus presbiterijos antrajame aukšte įrengtos galerijos, aptvertos ažūrinėmis apskritų baliustrų tvorelėmis. Vargonų choro sienelė taip pat ažūrinė, sudaryta iš apskritų baliustrų, o prospektas – lakoniškų stilizuotų orderinių formų. Yra trys stilizuotų orderinių formų altoriai. Žilinių bažnyčios architektūra nevientisa. Pagrindinio fasado formos atspindi lakonišką tarpukario stilistiką, tačiau šoninių fasadų langų forma bei interjero dekoru elementai būdingesni istorizmo laikotarpio stilistikai.

Šventorius netaisyklingos, laužyto kontūro daugiakampio formos, aptvertas ažūrine tvora, sudaryta iš vertikalių lentelių, viršuje ir apačioje sujungtų ilginiais, ir tarp jų įterptų stulpelių, kurie sumūryti iš plytų, baltai tinkuoti; šventoriaus reljefas lygus. *Didieji vartai* įrengti priešais pagrindinį bažnyčios fasadą ir veda į Mokyklos gatvę. Jie trijų atvirų angų, kurias rėmina stulpai, sumūryti iš plytų ir baltai tinkuoti. Viduriniai stulpai aukštesni, rėmina plačią vidurinę įvažiavimo angą,

Žilinių bažnyčios
interjeras. 2011 m.
M. Rupeikienės nuotr.

Žilinių bažnyčios
interjeras. 2011 m.
M. Rupeikienės nuotr.

o šoniniai – žemi, atskiria vienverius vartelius. Antrieji *varteliai* įrengti vakarinėje šventoriaus pusėje, šalia klebonijos, atgręžti į Sodų gatvę. Šventoriaus reljefas lygus; jo pakraščiai ir vidurinė dalis, skirianti bažnyčią nuo klebonijos, apsodinta medžiais. Tarp didžiųjų vartų ir pagrindinio fasado, dešinėje pusėje, pastatytas *kryžius*. Jis medinis, drožinėtas, su Nukryžiuotuoju prie kryžmos.

Šventoriaus vidurinėje dalyje, į vakarus nuo bažnyčios, lygiagrečiai su ja stovi *laikinoji klebonija*. Ji nedidelio sudėtinio tūrio, vienu aukštu, dengta aukštu dvišlaičiu šiferio stogu. Pastato cokolis akmens mūro, sienos suręstos iš sienojų, sukirstų į kertes, ir apkaltos horizontaliai, o kampiniai išsikišusių rąstų galai apdailinti vertikaliomis lentomis. Planas T raidės formos, su prieangiu prie šoninio fasado, dviejų patalpų (17 pav.). Pagrindinio pietų fasado vidurinėje dalyje išsikiša dvišlaitis uždaras fasado aukščio prieangis, kurio apačia ir trikampis skydelis apkalti vertikaliomis lentomis, o kitos plokštumos apkaltos horizontaliai; prieangio šonuose yra po vieną nedidelį stačiakampį langą. Šoninis šiaurės fasadas aklas, be langų. Galiniame rytų fasade yra du stačiakampiai langai ir mažas langelis trikampiam skyde; langelis remiasi į horizontalią trauką, skiriančią vertikaliai lentomis aptaisytą

apatinę plokštumą. Galiniame vakarų fasade yra vienas stačiakampis langas, o trikampiame skyde – vertikaliai lentomis apkaltos durys. Pastatas būdingų etninei architektūrai formų.

Šventoriaus vidurinėje dalyje, į pietus nuo laikinosios klebonijos, prie tvoros stovėjo ūkinis trobesys, sudarytas iš dviejų dalių. Dešinėje pusėje, tvoros kampe, stovėjo nedidelio vientiso tūrio tvartas, surestas iš apvalių sienojų, sukirstų į kertes, dengtas dvišlaičiu skardos stogu. Pagrindiniame trobesio fasade buvo dvivėrės durys ir vienas nedidelis stačiakampis langas. Prie tvarto glaudėsi karkasinės konstrukcijos statinys, dengtas vienslaičiu šiferio stogu. Ūkinis trobesys nugriautas po 2012 m. Į rytus nuo ūkinio trobesio yra šulinys.

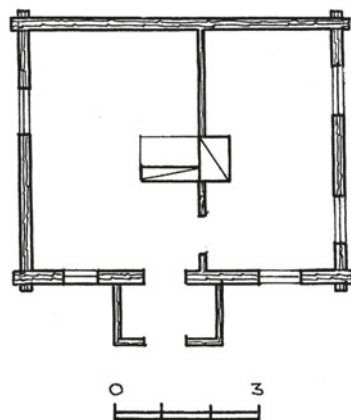
Dabartinė klebonija pastatyta vakarinėje šventoriaus dalyje, galiniu siaurės fasadu atgręžta į Sodų gatvę. Ji sudėtinio tūrio, vienaukštė, su mezoninu ir rūsiu, dengta dvišlaičiu ir vienslaičiais šiferio stogais. Sienos sumūrytos iš gelsvų ir baltų silikatinių plytų. Planas sudėtinis, sudarytas iš T raidės formos pagrindinio tūrio ir kampinio vienslaičio garažų priestato (18 pav.). Pagrindinio rytų fasado vidurinėje dalyje yra durys su siauru prieangio langeliu, o kairiajame šone – trieilis stačiakampis langas; duris ir langelį pridengia vienslaitis stogelis, tęsiantis stogo šlaito liniją. Šoniniame vakarų fasade išsikiša uždaras prieangio priestatas su virš jo kylančiu

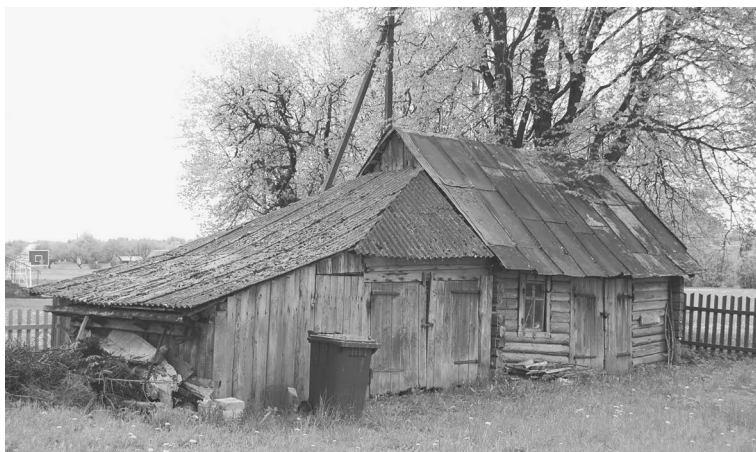
Žilinių šventoriaus kryžius. 2011 m.
M. Rupeikienės nuotr.

Žilinių laikinoji klebonija. 2010 m. M. Rupeikienės nuotr.

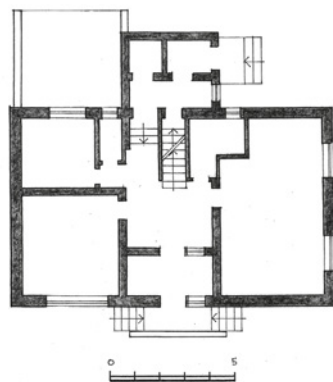
17 pav. Žilinių laikinosios klebonijos planas. Sudarė A. Rupeika

*Žilinių klebonijos
ūkinis trobesys.
2010 m.
M. Rupeikienės nuotr.*

Žilinių klebonija. 2010 m. M. Rupeikienės nuotr.

*18 pav. Žilinių klebonijos
planas. Sudarė A. Rupeika*

trisieniu mezoninu. Dešinėje prieangio pusėje priglaustas garažo priestatas. Galiniai fasadai užbaigti stačiašlaičiais skydais. Galiniame šiaurės fasade yra du dvieiliai stačiakampiai langai ir platus porinis langas trikampiame skyde, o galiniame pietų fasade – tik porinis pastogės langas. Klebonija lakoniškos architektūros, kurią pagyvina trisienis mezonino tūris su ištęstu vertikalų proporcijų langu.

Špitolė (arba senoji klebonija) stovi atokiau nuo bažnyčios, į pietus nuo jos, galiniu rytų fasadu atgręžta į Mokyklos gatvę. Ji vientiso tūrio, vienaukštė, su pastoge, dengta aukštu dvišlaičiu stogu. Špitolės architektūra buvo originali; jos formose susipynė būdingi etninei ir stilinei architektūrai dekoruoti elementai. Pastato cokolis akmens mūro, sienos suręstos iš pjautų sienojų. Ištęstas stačiakampis planas buvo su atviru kampiniu įgilintu prieangiu, kurio kampą rėmino du drožinėti stulpeliai (galima prielaida, kad atviras prieangis tęsėsi per visą galinį fasadą). Pastato kampus pabrėžė drožinės vertikalios lentos su įrėzomis (panašios į bažnyčios kampų apkalus). Langai stačiakampiai, dvieiliai, sudalyti į aštuonias dalis ir apjuosti plačiais lentų apvadais. Viršutinės jų prikaltės buvo profiliuotos imituojančios sandrikus ir paremtos drožinėtomis gembėmis, o apatinės prikaltės drožinės riestiniu ornamentu. Galinių fasadų aukšti trikampi frontonai

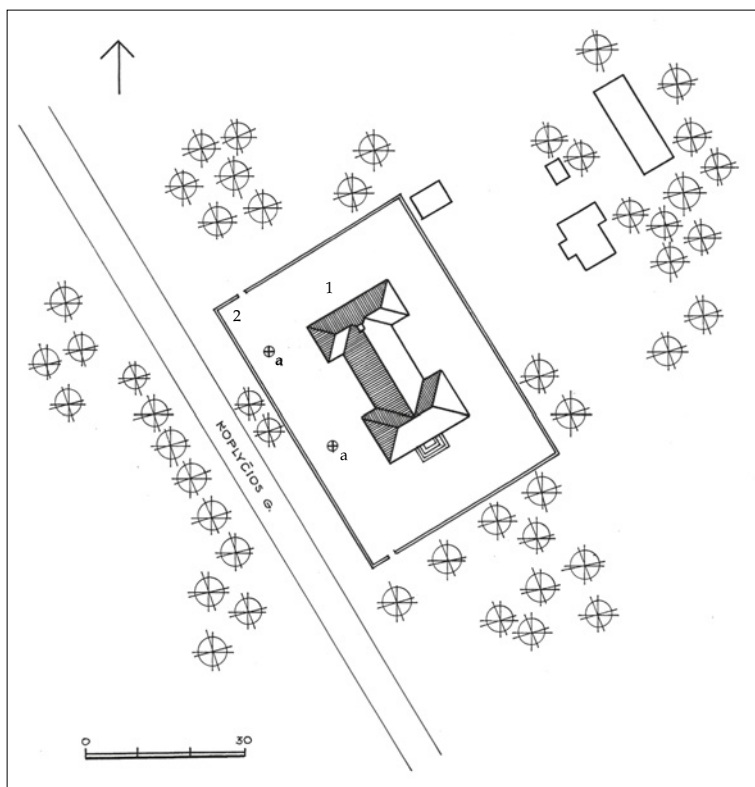

Žilinių špitolė ir jos langas. 2006 m. M. Rupeikienės nuotr.

buvo smulkiai sudalyti vertikaliomis juostomis, kurios buvo apkaltos ištiziomis ir horizontaliomis lentutėmis, sudarančiomis originalią margą plokštumą. Nedidelis stačiakampis frontono langelis taip pat buvo apjuostas panašiais kaip didžiųjų langų apvadais, tik apatinės prikaltės riestinis ornamentas buvo paprastesnis. Dabar buvusi špitolė (senoji klebonija) iš dalies perstatyta – panaikintas buvęs įgilintas prieangis, kampų apkalimas, pakeisti langai, panaikinti jų apvadai, vertikaliomis lentomis apkaltas dekoratyvusis galinio fasado frontonas; neliko ir jame buvusio mažojo langelio. Taigi pastatas prarado buvusią išskirtinę originalią išvaizdą, dekoratyvumą; jis neteko autentiškumo ir prarado architektūrinę vertę.

Panošiškės – kaimas Trakų rajone, nutolęs 10 km į šiaurės rytus nuo Onuškio. Panošiškės yra tarp Onuškio ir Rūdiškių, šiaurinėje kelio Trakai–Onuškis pusėje; per kaimą teka Vežknė. Kaime yra koplyčia, įrengta buvusiuose kultūros namuose. Ji apsupta šventoriaus, stovi prie Koplyčios gatvės, vidurinėje šventoriaus dalyje, atgręžta į gatvę šoniniu pietvakarių fasadu (19 pav.). Pastatas sudėtinio tūrio, sumūrytas iš plytų, tinkuotas, dengtas dvišlaičiu ir valminiais šiferio stogais. Planas sudarytas iš vidurinės įgilintos dalies ir jos galuose pristatytų skersinių priestatų. Fasadų kompozicija nesudėtinga, simetriška, skaidoma stačiakampių angų. Vidurinės dalies ir kampinių priestatų stilistika kiek skiriasi. Kampinių priestatų langai remiasi į bendras horizontalias traukas, o plokštumas tarp jų užpildo rustų imitacija. Vidurinės dalies langai nesujungti, o horizontali trauka paryškina tik cokolį; antroji horizontali trauka eina virš viršutinės langų linijos. Pastato paskirtį išduoda tik kairėje pusėje, virš stogo kraigo, sumūrytas nedidelis trapecijos formos pjedestalas su ažūriniu kryžiumi.

Šventoriaus reljefas vos banguotas, teritorija stačiakampio plano, aptverta medine tvorele, sudaryta iš nukirstais galais statinių, kuriuos viršuje ir apačioje jungia horizontalūs ilginiai; iš šventoriaus vidinės pusės tvoros ilginių juostelės sutvirtintos vertikaliais metalo strypeliais, kurie išdėstyti tam tikrais atstumais. Dveji vartai įrengti pietiniame ir vakariniame tvoros kampuose. *Vakariniai vartai* su viena plačia įvažiavimo anga, kurią rėmina apskrito skerspjuvio metalo stulpeliai,

19 pav. Panošiškių koplyčios statinių situacijos plano schema. 1) koplyčia; 2) šventoriaus tvora, a) kryžius. Sudarė A. Rupeika

Panošiškių koplyčia ir šventoriaus vartai. 2010 m. M. Rupeikienės nuotr.

viršuje sujungti išlenktu segmento formos metaliniu strypu, jo vidurinėje dalyje kyla kryžius. Šalia atgręžtos į gatvę tvoros linijos pastatyti du mediniai kryžiai. Pirmasis *kryžius* lakoniškų formų, tiesiais galais, su Nukryžiuotoju prie kryžmos, pridengtu dvišlaičiu siaurų lentelių stogeliu. Antrasis *kryžius* puošnesnis; kryžmą supa drožinėtos ietys, Nukryžiuotojo figūrėlę dengia stogelis, kurio lentelės pagyvintos kiauraraščių ornamentu.

Žydkaimis – kaimas Trakų rajone, kiek nutolęs į pietryčius nuo Panošiškių, glaudžiasi prie Onušio–Rūdiškių kelio ir Vilkókšnio ežero. Žydkaimyje buvo medinė *sinagoga*. Ji stovėjo pagrindinės kaimo gatvės šiaurinėje pusėje, ant kalvelės, apie 300 metrų nutolusi nuo kelio, vedančio į Panošiškės (20 pav.). Šiuo metu netoli

Panošiškių šventoriaus kryžiai. 2010 m. M. Rupeikienės nuotr.

*Žydkaimio gatvė.
Kairėje pusėje, ant
kalvelės, stovėjo
sinagoga. 2010 m.
M. Rupeikienės nuotr.*

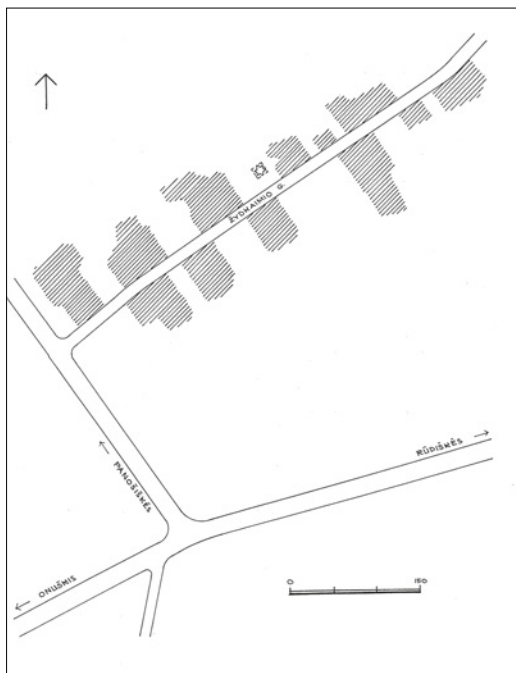
buvusios sinagogos stovi medinis namas. Jis nedidelio vientiso tūrio, vienaukštis, dengtas dvišlaičiu stogu. Jo sienos suręstos iš sienoju, sukirstų į kertes, ir apkaltos toliu. Nedideli stačiakampiai langai apjuosti apvadais, kurių šoninių lentų galai užapvalinti, o apatinės prikaltės drožinėtos riestiniu ornamentu. Trobesys labai nugyventas, apgriuvęs. Galima prielaida, kad šiame name gyveno rabinas.

Apibendrinant galima teigti, kad Onuškie apylinkių vertingiausi kultūros paveldo objektai – mūrinė Onuškie ir medinė Dusmenų bažnyčia. *Onuškie bažnyčia* – puikus vėlyvojo klasicizmo ir romantizmo simbiozės pavyzdys, turi

raiškių profesionaliosios ir etninės architektūros bruožų; interjere dominuoja lakoniškos klasicistinės orderinės formos. Prie bažnyčios architektūros dera šventoriaus tvora su stulpeliais (Kryžiaus kelio stočių vietomis) ir trejais vartais. *Dusmenų bažnyčios* architektūra taip pat balansuoja tarp klasicizmo ir romantizmo stilistikos: pagrindinio fasado kompozicija ir angų forma – liaudiško klasicizmo pavyzdys. Skiriasi šoninių fasadų langai, užbaigti pusapskritėmis sąramomis (galima prielaida, kad jie buvo perdirbti). Interjeras taip pat nevientisas: ryškiausias klasicistinės formos pastebimos vargonų prospekto kompozicijoje; altorių formose susipina įvairūs, būdingi istorizmui eklektiniai dariniai. Šių bažnyčių šventoriuose stovi panašios *varpinės*. Jos dviejų tarpsnių, lakoniškų etninės architektūros formų. Skiriasi tik varpinių konstruktyviniai

sprendimai ir angų formos. Vytautavos ir Žilinių bažnyčios statytos tarpukariu, tačiau jų stilistika labai skirtinga. *Vytautavos bažnyčios* architektūra lakoniška, būdinga tarpukario stilistikai; kiek neįprastas bokštas – su erdviu apatiniu tarpsniu. Galima prielaida, jog bažnyčios architektūrą lėmė tai, kad ji buvo statoma kaip laikina, iš ūkinio trobesio medienos. *Žilinių bažnyčios* pagrindinio fasado stilistika būdinga tarpukariui, o šoninių fasadų langai disonuoja su kitų angų formomis; interjero formos būdingesnės istorizmo laikotarpiui. *Panošiškių koplyčia* įrengta buvusiuose kultūros namuose, todėl jos architektūra nebūdinga sakraliniam pastatui ir neatspindi jos paskirties. Be katalikų bažnyčių, Onušio apylinkėse – Onuškyje ir Žydkaime – stovėjo dvi medinės *sinagogos*, tačiau jos sunyko.

Bažnyčioms priklausantys *parapijų trobesiai* labai įvairūs, tačiau dauguma jų perstatyti ir praradę autentiškumą.

20 pav. Žydkaime buvusios sinagogos situacijos plano schema. Sudarė A. Rupeika

Lietuvių kalba Onušio parapijoje iki 1918 metų

Kazys Misius

Trumpai apie priežastis, lėmusias lietuvių kalbos nykimą

Lietuvės krikštas sudarė sąlygas Vakarų Europos kultūros įtakai, tačiau per pirmąjį krikščionybės šimtmetį neskatinio raštijos lietuvių kalba nei Vilniaus, nei Žemaičių vyskupijose. Lietuvės Didžioji Kunigaikštystė priklausė Gniezno arkivyskupui. Valstybės dokumentai buvo rašomi lotyniškai, kanceliarine slavų kalba, o XVI a. pirmojoje pusėje atsiranda ir lenkiškų. Dalis rytinių Lietuvos valstybės žemių buvo apgyventos slavų. Jau nuo Jogailos laikų mezgėsi glaudesni santykiai su Lėnkija. Dėl šių ir kitų priežasčių lietuvių kalbos vartojimas viešajame valstybės gyvenime pradėjo menkėti. Tam pradžia davė valdovai. 1440–1492 m. Lietuva valdantis Kazimieras dar kalbėjo lietuviškai, tačiau vėlesni didieji kunigaikščiai lietuvių kalba nesidomėjo ir jos nemokėjo. XVI a. pirmojoje pusėje LDK didikai dar plačiai vartojo lietuvių kalbą. 1569 m. Liublino unija, bendri Lietuvos ir Lėnkijos seimai, giminystės ryšiai su lenkais skatino didikus gerai mokėti lenkiškai, svetima kalba pradėta vartoti ir namie¹.

Lietuvos didikai, stambūs žemvaldžiai linko į Vakarų Europos kultūrą, o tokie kultūros pasiekimai buvo įmanomi per svetimas lotynų, vokiečių kalbas, ypač artimiausių kaimynų lenkų kalbą. Didikams, siekiantiems gyventi taip, kaip gyveno Vakarų valstybių turtingieji, lietuvių kalba nebuvo reikalinga. Po didikų lenkiškai kalbėti ėmė pasiturintys bajorai. 1566 m. buvo sulygintos didikų ir kitų bajorų (šlėktų) teisės. Nuo 1566 m. sudarius apskričių teismus, net smulkiems žemvaldžiams tapo privalu turėti žemės nuosavybę įrodančius dokumentus. Reikėjo surašyti žemių pirkimo ir pardavimo, įkeitimo, dovanojimo ir kitus aktus, kurie būdavo įrašomi ir į apskričių teismų knygas. Teismų aktai būdavo rašomi kanceliarine slavų, o XVII–XVIII a. dažniausiai lenkų kalba. Dėl žemių, valdų ribų tekdavo nemažai bylinėtis teismuose. Bajorams reikėjo mokytis. Faktiškai aukštesnėse mokyklose lietuvių kalba nebuvo mokoma. Tarp šlėktų atsirado dvikalbystė. 1547 m. Mažōjoje Lietuvojē pasirodžiusioje pirmojoje lietuviškoje knygoje į skaitytoją kreipiamasi žodžiais: *Broliai, seserys, imkit mane ir skaitykit*. Pirmą lietuvišką knygą – Mikalojaus Daukšos versta J. Ledesmos katekizmas – Didžiojoje Lietuvojē pasirodė tik 1595 m. 1599 m. M. Daukša išleido Jokūbo Vujeko pamokslų rinkinio – sutrumpintai „Postilė“ – vertimą į lietuvių kalbą. Jos patriotinėje prakalboje, be kita ko, rašoma:

...Tik pati mūsų lietuvių tauta, besirūpindama išmokti lenkiškai, savo tikrąją kalbą apleido, paniekino ir beveik pametė – tai aiškiai mato kiekvienas, bet nežinau ar kas už tai pagirs. Kurgi yra pasauly tokia menka ir niekam verta tauta, kuri neturėtų savo trijų lyg igimtų dalykų: savo žemės, papročių ir kalbos?

Visų amžių žmonės vartojo savo gimtąją kalbą, rūpinosi jos išlaikymu, gražinimu

¹ Lebedys J. *Mikalojus Daukša*, Vilnius, 1963, p. 14–17.

ir platinimu. Nėra tokios menkos tautos, nėra tokio mažo žemės sklypo, kur nevertotų savo gimtosios kalbos, kuria paprastai rašomi įstatymai, kuria rašoma savo ir kitų šalių istorija, kuria svarstomi visi krašto reikalai, kuria gražiai ir padoriai atliekami reikalai bažnyčioj, susirinkimuose ir namie; ir kiekvienas beveik iš motinos krūtų gauna palinkimą į savo kalbą – į jos vartojimą, gynimą ir platinimą. <...> Juk tautos laikosi ne žemės derlingumu, ne apdarų įvairumu, ne apylinkių smagumu, ne miestų ir pilių tvirtumu, bet vien vartojimu savo gimtosios kalbos, kuri kelia ir stiprina pilietiskumą, santaiką ir brolišką meilę. Kalba yra bendras meilės ryšys, vienybės motina, pilietiskumo tėvas, viešpatysčių sargas. Panaikink kalbą – panaikinsi santaiką, vienybę ir viską gera...²

Šitoks jausmingas M. Daukšos kreipimasis į nutaustančius lietuvius bajorus liko šauksmas tyruose. XVII–XVIII a. viešajame gyvenime šlėktos vartojo lenkų kalbą. Nors iki XIX a. nemažai bajorų gerai mokėjo ir lietuviškai, tačiau išsisknijo įsitikinimas, kad protėvių gimtoji kalba tinka tiktai žemesniam luomui – pilietinių teisių neturintiems valstiečiams. Valstiečiai tapo svarbiausiais lietuvių – vienos seniausių gyvos indoeuropiečių kalbos saugotojais.

Jurgio Lebedžio paskelbtame 1791 m. Jurgio Pilsudskio rašytame laiške lietuvių kalbai tenka nemenka dalis. Šis laiškas liudija, kad autoriui abi kalbos – lietuvių ir lenkų – buvo šnekamosios³.

Žinoma, kad nemaža dalis Žemaitijos bajorų išlaikė gimtąją protėvių kalbą ir prisidėjo prie tautinio lietuvių atgimimo. Kitaip buvo Vilniaus vyskupijoje. Jos vyskupai nesirūpino lietuvių kalbos teisėmis bažnyčioje, lietuviai katalikai buvo mokomi lenkiškų poterių, kuriuos kalbėdami dažniausiai nesuprasdavo prasmės. 1828 m. Vilniaus dekanato vizitacijos išrašė pabrėžiama, kad šio dekanato Buivydžių, Dubingių, Lavóriškių, Mėdininkų, Nemenčinės, Šalčininkų, Tabāriškių ir kitose parapijose žmonės kalba lietuviškai, moterys ir vaikai lenkų kalbos nesupranta, o bažnyčiose pridėtinės pamaldos ir pamokslai būna tiktai lenkiškai⁴. Iki panaikinant baudžiąvą ir vėliau prie valstiečių lenkinimo nemažai prisidėjo ir dvarininkai.

Po pralaimėto 1863–1864 m. sukilimo dalis Vilniaus vyskupijos dvasininkų, unijos su Lėnkija šalininkų, į lietuvių kalbą žvelgė kaip į grėsmę vienybei su Lenkija ir gerokai prisidėjo prie Vilniaus vyskupijos lietuvių nutautinimo. 1864 m. pradėtas ir 1866 m. įtvirtintas lietuvių spaudos draudimas lotyniškėmis ir apskritai nerusiškomis raidėmis Vilniaus vyskupijoje taip pat smarkiai prisidėjo prie lietuvių slavėjimo, nes lenkiškos maldaknygės nebuvo draudžiamos. Todėl jaunimas, skatinamas prolenkiškų kunigų, griebėsi mokytis lenkiškai.

Tuo pat metu lietuviai prievarta buvo vokietinami Mažōjoje Lietuvojē. 1879 m. Tilžėje įsisteigusiai Lietuvių literatūros draugijai priklausē žymūs vokiečių ir rusų mokslininkai, kultūros veikėjai. Ši draugija buvo mokslinė ir nesiēmē žygių stabdyti lietuvių vokietinimą ir slavinimą. Kilo grėsmē lietuvių kalbai visai išnykti.

² Daukša M. *Postilės prakalbos*. Sudarytojas Arnoldas Piročkinas. Iš lenkų kalbos vertė Juozas Balčikonis, Vilnius, 1990, p. 33–34.

³ Lebedys J. *Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime*, Vilnius, 1976, p. 30–32.

⁴ Pakarklis P. *Raštai*, Vilnius, 1987, p. 384, 450.

Vilniaus vyskupijos parapijose, kuriose laikraščių „Aušros“ ir „Varpo“ pasirodymo metu nebuvo tautiškai susipratusių lietuvių kunigų, parapijiečiai buvo spėriai sulenkinti. Pirmiausia imtos lenkinti Vilniaus apylinkių parapijos. Tas nutautinimas nėra senas. Tai liudija Nemenčinės parapijos pavyzdys. Kai 1878 m. buvo paprašyta grąžinti 1866 m. caro valdžios uždarytą Sužionių bažnyčią, Nemenčinės filiją, Sužionių dvaro savininkas išsipareigojo kunigui mokėti algą. Vietos valdžios pareigūnų žiniomis, visi Sužionių apylinkių valstiečiai kalbėjo lietuviškai. Todėl vidaus reikalų ministras tą bažnyčią grąžino tikintiesiems su sąlyga, kad joje pridėtinės pamaldos ir pamokslai būtų atliekami lietuvių kalba. Vilniaus vyskupijos vadovybė išsipareigojo sąlygų dėl lietuvių kalbos Sužionių bažnyčioje laikytis. Valdžios pareigūnai vėliau nesidomėjo minėto išsipareigojimo vykdymu. Kuratu paskirtas iš Vidžiū parapijos bajorų kilęs kun. Karolis Obolevičius, nors lietuviškai mokėjo, save laikė lenku. Tai buvo tikras lenkinimo misionierius. Per beveik 27 metus kun. K. Obolevičius sugebėjo sulenkinti Sužionių apylinkes. Jis iš sakyklos tiktai išjuokdavo lietuvių kalbą, klausyklose pasakydavo – *lietuvių nespaviedoju*, neišmokytų lenkiškai vaikų neleisdavo Pirmajai komunijai. Kai 1905 m. į Sužionis paskirtas kun. Pranciškus Raštutis pradėjo sakyti lietuviškus pamokslus, lenkintojai tam atvirai pasipriešino. Sužionių dvaro savininkas Jonas Tiškevičius atsisakė laikytis išsipareigojimo ir iki iškeldinant dvejus metus nebemokėjo lietuviui kunigui algos. Nors žmonės dar mokėjo lietuviškai, tačiau gimtosios kalbos teisių bažnyčioje nereikalavo, vaikus mokė tik lenkiškai. Iškėlus ir už „litvomaniją“ nubaudus kun. P. Raštutį, Sužionių bažnyčioje vietos lietuvių kalbai nebeliko⁵.

Dar LDK laikais lietuvių ir gudų paribyje lietuvių valstiečiai buvo baltarusinami. Ta riba ilgainiui keitėsi lietuvių nenaudai. Pramokęs gudų kalbos valstietis galėjo susikalbėti valsčiaus valdyboje, teisme, ši kalba tiko ir bažnyčioje.

Lietuvių valstiečių vaikams Vilniaus vyskupijoje nebuvo galimybių pramokti lietuviškai nei rašyti, nei skaityti. Dalyje Žemaitijos parapijų mokyklų dar XIX a. pradžioje buvo mokoma lietuviškai, o Vilniaus vyskupijoje tokie atvejai ypač reti.

Lietuvių kalbos nykimą tarp didikų, bajorų ir valstiečių lėmė čia tiktai fragmentiškai minimi veiksniai. Konkrečioje parapijoje lietuvių kalbos nykimas tarp valstiečių priklausė nuo įvairių veiksnių, klebonų, dvarininkų, o parapijose atsiradusiais pramokusiais kalbėti lenkiškai, imdavo rūpintis lenkų veikėjai.

Lietuvių kalba Onušio parapijoje iki 1905 metų

Apie lietuvių kalbos vartojimą Ūnuškio bažnyčioje LDK laikais žinių nepavyko aptikti. Iki 1840 m. Ūnuškio parapija priklausė Trākų dekanatui, o pačiuose Trākuose lietuvių kalba anksti pradėjo nykti. Todėl galima manyti, kad Onušio parapija bent XVIII a. buvo lenkinama per bažnyčią. Seniausia aptikta tiktai 1797 metų vizitacija. Joje apie pamokslų kalbą nerašoma, tačiau tada lietuviai nebuvo skriaudžiami. Iš šioje knygoje esančių kunigų biogramų galima įsitikinti, kad nuo 1788 m. Onušio klebonas buvo iš Žemaitijos kilęs Juozapas Šaulauskas (*Szawlowski*). Jis turėjo mokėti daugumos parapijiečių gimtąją lietuvių kalbą, nebent susikalbėti šiek tiek trukdė tarmė. Vilniaus vyskupijoje bajorai palyginti anksti perėmė lenkų kalbą. 1784 m.

⁵ Sužionių bažnyčios grąžinimo byla, LVIA, f. 378, BS, 1878, b. 320; Parapijonis K. L. Sužionys, *Viltis*, 1908, lapkr. 9, nr. 130, p. 2.

Onušio parapijoje nurodyti tikrai 4 privatūs dvarai ir 3 bajorkaimiai: Jurevičiai (dabar Jurgionys), Kareivonys ir Savaitiškės⁶. Taigi Onušio apylinkių lenkinimui dirva nebuvo palanki.

XIX a. Vilniaus vyskupijos bažnyčių vizitacijose nuo 1828 m. atsiranda skyrelių apie pamaldų tvarką bažnyčioje, čia dažniausiai nurodoma, kokia kalba sakomi pamokslai ir mokoma katekizmo. 1828 m. Onušio bažnyčios vizitacijoje apie pamaldų tvarką rašoma, kad *po suplikacijų pamokslai ir katekizacija paprastai liaudžiai būna lenkų kalba*. Tuo metu nebuvo išimtis ir Dusmenų bažnyčia, kurioje

kiekvieną sekmadienį ir švenčių dienomis pamokslai ir pamokymai iš evangelijos, katekizmo ir tikybinių straipsnių sakomi čia visuotinai vartojama tikra lenkų kalba.

1830 m. Onušio bažnyčios vizitacijoje rašoma, kad pamokslai ir katekizacija vyksta visiems parapijiečiams gerai suprantama lenkų kalba⁷.

Išeitų, kad Onušio parapijos lietuviai buvo slavinami nuo seno, tačiau vargu ar visi parapijiečiai 1830 m. suprato lenkų kalbą. Lenkinami valstiečiai dėl savo kalbos teisių bažnyčioje iki 1861 m. beveik nesiskųdavo. Kadangi privačiuose dvaruose įsteigtų bažnyčių globėjai (*koliatoriai*) būdavo tų valdų savininkai, skundai dėl lietuvių kalbos teisių bažnyčioje buvo laikomi skundais ir prieš savo poną. Vis dėlto 1832 m. Onušio parapijiečiai kažkokiu būdu prašė savo bažnyčioje lietuviškų pamaldų. Gal buvo atvykę į Vilnių ir žodžiu kreipėsi į vyskupijos administratorių. Yra išlikęs 1832 m. Stakliškių klebono Rapolo Lapavičiaus ir Dusmenų administratoriaus Liudviko Obolevičiaus 1832 m. liepos mėn. pranešimas Vilniaus vyskupijos administratoriui Andriui Klungevičiui. Tame pranešime minėti kunigai nurodo, kad, vykdydami valdytojo raštišką nurodymą patikrinti lietuvių kalbos reikalingumą Onušio parapijoje, jie atvyko į vietą ir sukvietė iš įvairių kaimų gyventojus. Šie tikrintojai nustatė, kad Onušio parapijiečiai

*savo kasdieniniame gyvenime jie, kaip Lietuvos provincijos gyventojai, mieliau kalba lietuviškai ir savo vaikus taip moko, tačiau poterių kalba ir katekizmo mokosi lenkiškai, ir savo vaikus taip moko, nes pakankamai supranta ir gali kalbėti lenkiškai*⁸.

Matyt, toks pranešimas Vilniaus vyskupijos administratoriui tapo įrodymu, kad Onušio bažnyčioje lietuvių kalba nereikalinga. Dar ilgai toje bažnyčioje lietuvių kalbai teisių nesuteikta. Beje, minėtas dvasininkas Andrius Klungevičius buvo kilęs iš valstiečių ir dėstęs Krėžių kolegijoje. Jis rengė lietuvišką religinę literatūrą. Panašiai apie pamaldų tvarką rašoma 1832 m. Onušio bažnyčios inventoriuje, taip pat 1841 m.

⁶ 1784 m. Onušio parapijos aprašymas, LVIA, SA-19248, l. 1–3.

⁷ 1828 m. Onušio ir Dusmenų bažnyčių vizitacijų aktai, LVIA, f. 604, ap. 3, b. 1639, l. 135, 244–245; 1830 m. Onušio bažnyčios vizitacija, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4093, l. 106.

⁸ Merkys V. *Tautiniai santykiai Vilniaus vyskupijoje 1798–1918 m.*, Vilnius, 2006, p. 333; Stakliškių klebono ir Dusmenų administratoriaus pranešimas 1832 07 17 Vilniaus vyskupijos administratoriui, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3873, l. 1.

vizitacijoje – bažnyčioje pamokslai ir katekizacija vyksta lenkų kalba, kurią žmonės reikiamai supranta⁹.

Apie 1840 m. Onuščio parapija buvo prijungta prie naujai įsteigto Merkinės dekanato. 1849 m. dalį Vilniaus vyskupijos prijungus prie Žemaičių, Merkinės dekanatas liko vienu lietuviškiausių visoje vyskupijoje. Atsakydamas į 1860 m. Merkinės dekano aplinkraščių, išsamiau nepaaiškindamas Onuščio klebonas teigė, kad lietuvių kalba toje bažnyčioje reikalinga. Akademikas Vytautas Merkys pažymi, kad Merkinės dekanate

lietuvių kalba bažnyčiose lygių teisių su prestižine, aukštųjų luomų lenkų kalba neturėjo ir susidariusios padėties koku nors reguliavimo būdu keisti nemanyta. Tačiau vyskupijos valdytojai į vyraujančią šio dekanato parapijiečių tautybę atsižvelgdavo, kai skirdavo naujus kunigus¹⁰.

Nepavyko surinkti žinių, ar XIX a. pirmojoje pusėje buvę Onuščio klebonai mokėjo lietuviškai, tačiau 1849–1851 m. klebonavęs vyskupo Motiejaus Valančiaus talkininkas rengiant lietuvišką literatūrą, žemaitis Vincentas Prialgauskas galėjo bent klausyti išpažinčių lietuvių kalba. Gerai lietuviškai turėjo mokėti ir 1862–1863 m. parapijai vadovavęs iš Žemaičių vyskupijos, Griškiškio parapijos kilęs kun. Kiprijonas Skirmantas.

Jeigu Onuščio parapijiečiai buvo išmokyti lenkiškai melstis ir šią kalbą šiek tiek suprato, tai nereiškė, kad jie jau lenkai. 1857 m. Piotro Keppeno pastangomis buvo surinkta žinių apie Vilniaus vyskupijos parapijų gyventojų tautinę sudėtį. Tuos duomenis Peterbūrge surado ir paskelbė Mykolas Krupavičius. Iš jų aišku, kad 1857 m. Onuščio parapija tebebuvo grynai lietuviška¹¹.

Šiame leidinyje skelbiamas baltarusio mokytojo 1872 m. Onuščio valsčiaus aprašymas patvirtina, kad to valsčiaus žmonės daugiausia kalbėjo lietuviškai, o lenkiškai buvo šnekama tik tai kai kuriose šeimose.

Nepavyko aptikti žinių, kada lietuvių kalbai Onuščio bažnyčioje atsirado vietos pridėtinėse pamaldose. 1874 m. pavasarį atsakydamas į Vilniaus gubernatoriaus paklausimą, tos vyskupijos valdytojas pranešė, kuriose vyskupijos bažnyčiose pridėtinės pamaldos būna lietuvių kalba. Pateiktame sąrašė yra Onuščio parapija, tas pat nurodyta ir 1876 m.¹² Jeigu žinios teisingos, netrukus lietuviai buvo nuskriausti. Valdžios duomenimis, 1884 m. tarp Onuščio parapijos gyventojų lietuvių buvo 87 nuošimčiai, o bažnyčioje pridėtinės pamaldos vykdavo lotynų ir lenkų kalbomis, tik tai pamokslai sakomi lenkiškai ir lietuviškai¹³.

Prieš 1883 m. lenkų kalbos plitimo priežastis Trākų apskrityje teisingai nurodė rusų valdininkas Osipovas. Tirdamas slaptas lenkų mokyklas Vailkininkų parapijoje jis pastebėjo, kad

⁹ 1832 m. Onuščio bažnyčios inventorius, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 1039, l. 3; 1841 m. Onuščio bažnyčios vizitacija, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 1596, l. 3.

¹⁰ Merkys V. *Min. veik.*, p. 334.

¹¹ Krupavičius M. Medžiaga etnografinėms mūsų sienoms nustatyti, *Lietuva*, 1919, geg. 13, nr. 100, p. 3.

¹² Lebionka J. Lietuvių kalba Vilniaus gubernijos bažnyčiose 1874 metais, *Voruta*, 1998, sausio 10, nr. 2, p. 6; Vilniaus vyskupijos valdytojo 1876 12 18 pranešimas Vilniaus gubernatoriui, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 2360, l. 331.

¹³ 1884 m. parapijų tautybių statistika, LVIA, f. 378, BS, 1884, b. 976, l. 23.

beveik visi kunigai siekia lenkų kalbos vyravimo bažnyčioje. Pasikalbėjęs su valstiečiais, minėtas valdininkas sužinojo, kad kunigai neprileidžia prie Pirmosios komunijos vaikų, kol jie neišmoksta taisyklingai lenkiškai melstis. Be to, kunigai reikalavo, kad vaikai, einantys pirmosios išpažinties, mokėtų skaityti maldas iš lenkiškų maldaknygių, nors jų tėvai, senbuviai lietuviai, patys lenkiškai nemokėjo. Osipovas taip pat teigė, kad lenkiškų elementorių visur yra apščiai ir jų galima įsigyti labai pigiai, o lietuviškas elementorius retenybė. Todėl lietuviai stengdavosi savo vaikus mokyti lenkiškai. Tie tėvai, kurie negalėdavo namie pramokyti vaikų lenkiškai, juos leisdavo į slaptas lenkiškas mokyklas¹⁴.

Galima manyti, kad mokėti lenkiškai poterius ir ta kalba paskaityti maldas iš vaikų, einančių Pirmosios komunijos, taip pat reikalavo Onušio ir Dusmenų parapijų klebonai. Policijos žiniomis, 1884 m. sausio mėn. Onušio valsčiaus Bičiūnų kaime valstietis Jonas Žilionis savo namuose iš lenkiškų elementorių skaityti mokė 3 kaimynų berniukus ir vieną mergaitę.

1884 m. pradžioje Dusmenysė savo namuose Jonas Putys iš lenkiškų elementorių mokė du kaimynų berniukus ir vieną mergaitę. Tuo pat metu savo namuose Dusmenysė Petras Paplauskas lenkiškai skaityti mokė 5 kaimynų berniukus.

Tiriant 1883 m. pranešimą apie slaptą lenkų mokyklą Onušio valsčiaus Skabeikių kaime, prieita prie išvados, kad organizuoto mokymo nebuvo. Tikrai patys tėvai savo namuose mokė vaikus skaityti iš lenkiškų elementorių¹⁵. Plačiau Onušio valsčiuje lietuvių vaikų mokymas lenkų kalba tiek namuose, tiek nelegaliose mokyklose netyrinėtas.

Grįžtant prie kalbų vartojimo bažnyčioje, tikėtina, kad 1874–1876 m. Onušio bažnyčioje tik pamokslai buvo sakomi lietuviškai. 1867–1877 m. Onušio klebonas buvo Mykolas Paučinskis, o 1877–1890 m. – Bonifacas Raubickis. Jie šiek tiek tenkino lietuvių religinius poreikius jų gimtąja kalba. M. Paučinskis galėjo gerai mokėti lietuviškai, buvo kilęs iš valstiečių. B. Raubickis vargu ar gerai mokėjo daugumos parapijiečių gimtąją kalbą. Kilęs iš bajorų, jis mokėsi Borūnų apskrities mokykloje. Iki 1877 m. buvo skiriamas į gudiškas parapijas. Ūnuškyje pasitaikydavo lietuvių vikarų. Pavyzdžiui, 1887–1888 m. toje bažnyčioje vikaro pareigas ėjo lietuvių tautinės sąmonės žadintojas kun. Juozapas Augūnas, o 1889–1890 m. – irgi lietuvis Pranciškus Sakalauskas. Ribotos lietuvių kalbos teisės Onušio bažnyčioje sulėtino lietuvių slavėjimą, tačiau jo nesustabdė.

Kilus lietuvių tautiniam atgimimui su „Aušros“, „Varpo“ ir kitų laikraščių pasirodymu ir plitimu, Didžiojoje Lietuvoje nauja kunigų karta žadino lietuvių, siekiančių viešajame gyvenime gimtajai kalbai lygių teisių, tautinį sąmoningumą. Tačiau dalis senųjų lietuvių kunigų tautinio atgimimo nesuprato ir netikėjo lietuvių kalbos tinkamumu inteligentams. Kun. J. Tumas-Vaižgantas mini dviejų beveik vienodo amžiaus lietuvių kunigų tarpusavio bendravimo konfliktą. 1892 m. Vaikinių klebonas poetas Silvestras Gimžauskas buvo iškeltas vikaru į Giedraičius, ten klebonaujantis kun. Juozapas Pikturna irgi rašė lietuviškai. Dar 1864 m. buvo išspausdinta J. Piktornos parengta lietuviška religinė knygelė. Tačiau

¹⁴Ypatingų įpareigojimų valdininko Osipovo 1884 08 10 pranešimas Vilniaus gub., LVIA, f. 380, ap. 41, b. 220, l. 2–3.

¹⁵Trakų apskr. ispravniko 1884 01 02 pranešimai Vilniaus gubernatoriui apie slaptas lenkų mokyklas, LVIA, f. 380, ap. 41, b. 183, l. 41–42, 51.

jam bažnyčios ir klebonijos kalba tebuvo lenkiškoji. <...> Bet naujųjų laikų padaras Gimžauskas žinome jau, adverniška manė. Bažnyčios kalba jam buvo lotyniškoji, o namų kalba visiems lietuviams, tad ir kunigams, lietuviškoji. <...> Pikturnai nesutikus namie su vikaru kalbėtis lietuviškai, šisai ėmė su klebonu kalbėtis lotyniškai¹⁶.

1890 m. grafas Vilniaus gubernijos bajorų vadas, Švėkšnos dvaro savininkas Adomas Pliateris pasirūpino surinkti žinių apie tautybių statistiką Vilniaus gubernijoje. Matyt, pagal parengtą aplinkraštį reikalauta žinių apie Vilniaus gubernijos valsčių kiekvieno kaimo ir miestelio gyventojų skaičių ir jų pasiskirstymą tautybėmis. Bajorai ir miestų gyventojai į šį skaičių neįėjo. Tikėtina, kad žinias teikė valsčių valdybos.

Adomo Pliaterio iniciatyva surinktos žinios 1898 m. paskelbtos Anonimo slapyvardžiu¹⁷. Pirminio šaltinio aptikti nepavyko.

Minėtoje publikacijoje (p. 25) esantys Onuščio valsčiaus duomenys parodyti 1 lentelėje. Tuometės seniūnijos pateikiamos abėcėlės tvarka, skliausteliuose nurodoma lenkiška forma, nors pirminiame šaltinyje vietovės turėjo būti užrašomos rusiškai.

1 lentelė

1890 m. Onuščio valsčiaus gyventojų tautybių statistika

Eil. nr.	Seniūnijos	Gyventojų kiekis seniūnijose					
		Iš viso	Rusų	Lenkų ir baltarusių	Lietuvių	Žydų	Kitų
1.	Ažuolijai (Uzaleje)	128	–	44	87	–	–
2.	Bytautonys (Bytowtany)	278	–	–	288	–	–
3.	Dusmenėliai (Duśmianki)	378	–	–	378	–	–
4.	Dusmenys (Duszmiany)	208	–	–	208	–	–
5.	Genionys (Geniany)	262	–	–	262	–	–
6.	Ginakiemis (Gienakiemie)	106	–	–	106	–	–
7.	Gruožninkai (Groźniki)	230	–	–	228	2	–
8.	Gruožninkėliai (Groźnikiele)	95	–	–	95	–	–
9.	Gudakiemis (Gudakiemie)	194	–	–	194	–	–
10.	Ismonys (Esmańce)	102	–	71	31	–	–
11.	Jočionys (Jaczańce)	238	–	–	238	–	–
12.	Jurevičiai (Jurewicze) Jurgionys	179	–	39	140	–	–
13.	Migučionys (Miguciany)	276	–	–	276	–	–
14.	Onuškis (Hanuszyszki)	645	–	–	582	63	–
15.	Panošiškės (Panoszyszki)	226	–	–	226	–	–
16.	Panošiškės II (Panoszyszki II)	241	–	–	–	241	–
17.	Ramanava (Romanowo)	229	–	–	229	–	–

¹⁶Tumas J. *Lietuvių literatūros paskaitos, Draudžiamasis laikas. Aušrininkų grupė*, Kaunas, 1924, p. 258–259.

¹⁷Anonim. *Obszar języka litewskiego w gub. wileńskiej, Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne. Dział etnograficzny*, t. 3, Kraków, 1898, p. 1–72.

(tęsinys)

Eil. nr.	Seniūnijos	Gyventojų kiekis seniūnijose					
		Iš viso	Rusų	Lenkų ir baltarusių	Lietuvių	Žydų	Kitų
18.	Rudnia (Rudnia)	155	–	–	155	–	–
19.	Samninkai (Samniki)	216	–	16	200	–	–
20.	Skabeikiai (Skubejki)	161	–	76	85	–	–
21.	Tolkiškės (Talkowo)	205	–	162	43	–	–
22.	Vackišškės (Wackiszki)	94	–	–	94	–	–
23.	Vaikantonys (Wojkontany)	158	–	69	89	–	–
24.	Žiliniai (Zyliny)	213	–	–	213	–	–
25.	Žuklijai (Zukleje)	212	–	–	212	–	–
	Iš viso	5429	–	474	4195	306	–

Iš pateiktos statistikos matome, kad 1890 m. Onušio valsčiaus lietuviai tarp visų gyventojų sudarė 77 procentus. Kadangi į šį skaičių neįeina bajorai, kurie, išskyrus retas išimtis, save laikė lenkais, lietuvių procentas būtų šiek tiek mažesnis.

Be suvestinės statistikos, kiekvienam valsčiui dar pateikiami ir paaiškinimai apie seniūnijas. Onušio valsčiui yra šie paaiškinimai.

1. Ažuolijų sen. k.: Ažuolijai – 41 baltarusis ir Antākalis (Antakolnis) – 87 lietuviai.
2. Bytautonių sen. k.: Bytautónys, Bakalōriškės (Bakaloryszki), Salāmiškis ? (Sołomiszi), Smaliai (Smoluki).
3. Dusmenėlių sen. k.: Dusmenėliai – 279 gyv. ir Žilincišškės (Zylinciszki) – 99 gyv.
4. Toje sen. tik k. Dūsmenys.
5. Genionių sen. k.: Geniónys – 118 gyv. ir Pāmusiai (Pomusie) – 144 gyv.
6. Toje sen. tik k. Gīnakiemis.
7. Grúožninkų sen. tik k. Grúožninkai – 230 lietuvių, 2 žydai.
8. Toje sen. tik k. Gruožninkėliai.
9. Gūdakiemio sen. k.: Gūdakiemis – 157 gyv. ir Antākalis (Antakolnis) – 37 gyv.
10. Ismonių sen. k.: Ismónys – 71 baltarusis ir Pribónys – 31 lietuvis.
11. Jočionių sen. tik k. Jočiónys.
12. Jurevičių sen. k.: Jurevičiai (dabar Jūrgionys) – 90 lietuvių ir 21 baltarusis ir Varliai (Orla) – 50 lietuvių ir 18 baltarusių.
13. Migučionių sen. k.: Migučiónys – 178 gyv. ir Diržamenys (Darżemiańce) – 98 gyv.
14. Onušio sen. gyvenvietės: Ōnuškis – 120 lietuvių ir 68 žydai, Bičiūnai (Biciunejle) – 142 lietuviai, Grendavė (Grendowie) – 164 lietuviai ir Taučiónys (Tawożianis) – 156 lietuviai.
15. Panóšiškių sen. tik k. Panóšiškės.
16. Panóšiškių II sen. tik k. Panóšiškės II, kuriame 241 žydas žemdirbys.
17. Ramanāvos sen. k.: Ramanavà, Vaickūniškės (Wojakuniszki) ir Póteronys – tik bendras gyventojų skaičius.
18. Rūdnios sen. k.: Rudnià ir Ūtà (Huta), kuriems nurodytas bendras gyventojų skaičius.

19. Sámnikų sen. tik k. Sámnikai, kuriame 200 lietuvių ir 16 baltarusių.
20. Skabeikių sen. tik k. Skabeikiai, kuriame 85 lietuviai ir 76 baltarusiai.
21. Tólkiškių sen. k.: Tólkiškės – 69 baltarusiai, Lausgėniai (Łowgiany) – 93 baltarusiai ir Pakalniňkai (Pokalnikiej) – 43 lietuviai.
22. Váckiškių sen. k.: Váckiškės ir Alabúrdiškės (Halabardziszki) – tiktai bendras gyv. skaičius, visi lietuviai.
23. Vaikantoniių sen. tik k. Vaikantónys, jame 89 lietuviai ir 69 baltarusiai.
24. Žiliniių sen. k.: Búrbonys (Burbonis), Sálos (Soły), Verbiciškės (Werbiciszkis), Vóniškės (Woniszki), Zákorai (Zamoris) ir Žilinaĩ – tiktai bendras gyv. skaičius, visi lietuviai.
25. Žuklijiių sen. tik k. Žuklijaĩ.

Iš lentelės ir jos paaiškinimų lieka ši 1890 m. Onušio valsčiaus tautybių statistika: iš viso 5 180 gyventojų, tarp jų 4 380 lietuvių, 474 baltarusiai ir 306 žydai. Dar pažymėta, kad 194 asmenys moka rusiškai skaityti ir rašyti. Lietuviškai raštingų asmenų nenurodoma¹⁸.

Kaip minėta anksčiau, į šią statistiką neįeina bajorai, kurių dauguma tuo metu kalbėjo lenkiškai. Vilniaus bajorų vado Adomo Pliaterio pastangomis surinkta statistika liudija, kad tarp lenkinamų valstiečių Onušio parapijoje plito ne lenkų, bet gudų (baltarusių) kalba. Nenurodomas nė vienas valstietis lenkas. Lietuvių padėtis buvo ypač sunki. Beveik visi tėvai patys nemokėjo nei skaityti, nei rašyti lietuviškai. Todėl jie patys savo vaikų negalėjo išmokyti net skaityti lietuviškai. Be to, lietuviška spauda nerusiškomis raidėmis buvo uždrausta. Valdinėje mokykloje mokiniams buvo draudžiama gimtąja kalba kalbėtis net tarpusavyje. Žmonės, priversti išmokti lenkiškai melstis, to išmokydavo savo vaikus. Rusų valdžios reikalavimu iki 1905 m. tikybos mokykloje turėjo būti mokoma rusiškai.

Onušio bažnyčioje lietuviški pamokslai buvo sakomi iki 1897 m. Tiktai šia kalba nebūdavo giedojimų. Tai patvirtina 1893 m. jauno Vilniaus vyskupijos kunigo Povilo Rakausko surinkta ir lietuvių spaudoje paskelbta Vilniaus vyskupijos lietuviškų parapijų ir lietuvių kalbos vartojimo jų bažnyčiose statistika. Onuškyje buvo sakomi lenkiški ir lietuviški pamokslai, o lietuviškų giedojimų nebuvo¹⁹.

1890–1893 m. Onuškyje klebonaujantis Petras Endrikas, paskui rusų valdžios išstremtas, buvo žemaitis, kilęs iš Telsių apskrities valstiečių. Jo vieton paskirtas jau anksčiau minėtas čia dirbęs vikaru Pranciškus Sakalauskas, kilęs iš Ukmergės apskrities Pagirių miestelio.

1897 m. kun. P. Sakalauskas iškeltas į sulenkintą Vosyliškio parapiją, o šios bažnyčios klebonu paskirtas Stanislovas Visockis lietuviškai nemokėjo, o gal tik dėjosi nemokąs. Kaip liudija jo biograma, buvo kilęs iš Mūsųninkų valsčiaus, Kernavės parapijos. 1885 m. kun. S. Visockis, būdamas Pastovių administratorius, apkaltintas slaptos lenkų mokyklos organizavimu ir nubaustas 50 rublių bauda. Be to, rusų valdžia jį kaltino, kad mišrias katalikų ir stačiatikių šeimas raginęs atlikti katalikų apeigas, kad

¹⁸ *Ten pat*, p. 32–33.

¹⁹ Margumynai, *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*, 1894, nr. 20, p. 156.

nedavęs pažymos merginai, norinčiai tekėti už stačiatikio, ir kt. Už tai valdžios reikalavimu 1887 m. buvo uždarytas į Gařdino pranciškonų vienuolyną²⁰.

Tapus klebonu kun. S. Visockiui, lietuviški pamokslai Onušio bažnyčioje buvo panaikinti. Tiesa, 1898 m. apie 10 mėnesių čia vikaru dirbo lietuviybės žadintojas kun. Stanislovas Šlamas. Matyt, jam lietuviškų pamokslų sakyti klebonas nedraudė. Tikėtina, kad kun. S. Šlamas subūrė žmones ir išmokė lietuviškai giedoti rožinį. S. Šlamą iškėlus vėl viskas vyko lenkiškai. Tyrinėjęs lietuvių kalbos vartojimą Vilniaus vyskupijos bažnyčioje 1897–1902 m. Kęstutis Raškauskas Onušio parapiją priskiria *intensyvaus lenkėjimo zonai*²¹.

Pradėta užsienyje leisti Didžiajai Lietuvai skirta periodinė spauda skelbdavo žinių apie lietuvių kalbos diskriminavimą Vilniaus vyskupijos bažnyčiose. Pasi-taiko korespondencijų ir apie Onušį. 1900 m. pradžioje rašoma, kad Merkinės dekanato Onušio klebonu

*yra jau ketvirti metai kun. Stanislovas Vysockis, nemokąs lietuviškai. Tuo tarpu parapija, turinti apie 7 tūkstančius asmenų, visa beveik lietuviška. Žmonės kas antra savaitė gieda bažnyčioje rožančių lietuviškai, bet pamokslų lietuviškų nei sykį ant metų negauna išgirsti. Pranokėjai kun. Vysockio amžiną atilsį kun. Endrykas, Sokolauskis sakydavę kasnedėl po du pamokslu: vieną lietuvišką, antrą lenkišką. Kun. Visockiui tai nepatiko ir ans įvestą nuo dešimties metų paprotį savo galybe panaikino. Onuškiečiai lietuviai buvo nuėję pas vyskupą skųsties ant savo klebono, nuskriaudusio juos dvasiškai, bet vyskupas, įtikėjęs pranešimams dekanato ir klebono, deputaciją lauk pavarė, grasindamas net, jog panaikinsiąs parapiją, jeigu onuškiečiai nepaliaus skųsties*²².

Onušio parapijoje Jankovicų dvarą turėjo lietuvių tautinio atgimimo veikėjas Donatas Malinauskas. Jis gyveno Vilniuje, tačiau dažnai lankydavosi Onuškėje. Nuo 1898 m. D. Malinauskas organizavo prašymus Vilniuje lietuviams gauti Šv. Mikalojaus bažnyčią. 1898 m. prašyme jis savo adresą nurodė Vilniuje, o 1900 m. Onušio valsčiaus Jankovicų dvare²³. Tikėtina, kad jis nebuvo abejingas lietuvių kalbos teisėms Onušio bažnyčioje.

1901 m. sausio 28 (vasario 10) d. kun. S. Visockis mirė. Jo vieton atkeltas lietuvis, kilęs iš Pānevėžio apskrities, kun. Motiejus Šidagis. Šia proga 1901 m. „Varpe“ rašoma:

...mes likome išgelbėti nuo lenkiškos dvasiškos duonelės. Pasistenkime dar savo bažnyčioj užlaikyti viską lietuviškai, o labiausiai išmokime gražiai lietuviškas giesmes giedoti. Tuomi gal pergalėsime visus savo lenkuojančius parapijonis, kurie perstos reikalauti lenkiškų giedojimų, pamokslų ir t. t. Kai mokėsime savo bažnyčioj lietuviš-

²⁰1885 m. susirašinėjimas dėl kun. S. Visockio nubaudimo, LVIA, f. 604, ap. 5, b. 2852, l. 1–5; Kubicki P. *Bojownicy kapłani*, cz. 2, t. 1, Sandomierz, 1936, p. 885–886.

²¹Raškauskas K. Lietuvių kalbos diegimas Vilniaus vyskupijos religiniame gyvenime vyskupo Stepono Zvierovičiaus laikais (1897–1902 m.), *Lietuvos istorijos metraštis*, 2008, d. 1, Vilnius, 2009, p. 84.

²²Keleivis, Onušis, *Tėvynės sargas*, 1900, nr. 1, p. 21.

²³Lietuvių padėjimas Vilniaus vyskupijoje, *Žinyčia*, 1901, nr. 3, p. 51–53.

*ką kalbą guodoti, tai ir patsai vyskupas nebedrįs siuntinėti mums kunigus lenkus. Daugiau mums jų nebereikia. Mažai tik tarp mus lietuviškų knygų, o laikraščių ir visai nematyti. Argi negalėtų kas parūpinti mums to dvasiško peno – pirktime, kiek galėdami, nes trokštame tikros šviesos. Apsilankykit pas mus!*²⁴

Šio rašinio autorius Jonas Vileišis tada kartu su Donatu Malinausku buvo Vilniaus lietuvių būrelio nariai. Tikėtina, kad J. Vileišis žinias ėmė iš D. Malinausko. Išskyrus D. Malinauską, tada Onušio parapijoje tautiškai susipratusių mokančių lietuviškai skaityti galėjo būti vienetai. Onušio parapijoje per visą lietuvių spaudos draudimo laikotarpį niekas valdžios pareigūnams su lietuviška spauda neįkliuvo. Tai netiesiogiai liudytų, kad spaudos draudimo metais lietuviški leidiniai Onušio valsčiuje plito menkai. Dauguma ilgus metus nutautinamų lietuvių valstiečių nemokėjo gimtąją kalbą nei rašyti, nei skaityti. Nors 1904 m. lietuvių spaudos draudimas buvo panaikintas, valdinė Onušio mokykla liko rusiška. Apie tikybos mokomąją kalbą po 1904 m. Onušio valdinėje mokykloje konkrečių žinių aptikti nepavyko, tikėtina, kad tikybos lietuviškai nemokė.

Lietuvių kalba Onušio parapijoje 1905–1918 metais

Dėl 1905 m. Rūsijoje kilusios revoliucijos caro valdžia buvo priversta sušvelninti tautinę ir religinę spaudą. Leista steigti ekonomines, kultūrinės ir švietimo draugijas. 1905 m. lapkričio 21–22 (gruodžio 4–5) dienomis Vilniuje įvyko lietuvių suvažiavimas – Didysis Vilniaus Seimas. Tame suvažiavime buvo priimtas ir šis nutarimas:

*Kadangi Vilniaus vyskupystėje lietuvių bažnyčiose yra vartojama pamaldose lenkiška kalba su politišku tikslu, tai Lietuvių susirinkimas nutarė vienbalsiai išreikšti Vilniaus vyskupystėje gyvenantiems ir kovojantiems lietuviams geriausį linkėjimą pasisiekimo kovoje su lenkomanų kunigija už tiesas lietuviškosios kalbos Lietuvos bažnyčiose ir papeikti šiandieninės bažnyčios tvarką Vilniaus vyskupystėje*²⁵.

Kadangi Onušio parapijoje vyravo dvikalbystė, trūko lietuvių inteligentų, 1905–1907 m. nebuvo reikalavimų vietos mokykloje įvesti lietuvių kalbos pamokas, nesusiorganizavo jokios lietuviškos draugijos skyrius. 1906 m. Jonas Basanavičius surinko dokumentus ir parengė memorandumą popiežiui „Apie lenkų kalbą Lietuvos bažnyčiose“, jame surašytos lenkų įvykdytos ir tebedaromos skriaudos dėl lietuvių kalbos teisių bažnyčiose. Memorandume, be kita ko, prašoma neskirti lietuviškai nemokančio vyskupo, o į parapijas – gimtosios parapijiečių kalbos nemokančių kunigų. Išspausdinta knygelė su lietuvišku ir paraleliai lotynišku tekstu buvo išsiuntinėta popiežiui, kardinalams, vyskupams. Įtakingų lenkų dvasininkų paveiktas, popiežius nei į šį, nei į kitą 1912 m. lietuvių memo-

²⁴Parapijonis [Jonas Vileišis]. Anušiškis, *Varpas*, 1901, nr. 4, p. 43.

²⁵Motieka E. *Didysis Vilniaus Seimas*, Vilnius, 2005, p. 295.

randumą beveik nereagavo. 1907 m. pradžioje, Rūsijos pareigūnui būnant Ròmoje, kardinolas Merry del Valis jam pasakė, kad *Šv. sostas lietuvių skirti Vilniaus vyskupu niekad nesutiks, vyskupiją turįs valdyti lenkas*²⁶.

Demokratinės caro valdžios nuolaidos leido aktyviau reikštis ir lenkų veikėjams. 1897 m. įsteigta lenkų Tautinė demokratinė partija veikė nelegaliai. Šios organizacijos veikla Lietuvoje tapo aktyvesnė nuo 1905 m., kai buvo galima pasinaudoti Rūsijoje atsiradusiomis demokratinėmis laisvėmis ir legalia spauda. Tos organizacijos tikslas buvo Lenkijos nepriklausomybė. Lietuvojė veikiantys endekai nuo lenkiško „Narodowa Demokracja“ (Tautinė demokratija) katalikų bažnyčią laikė lenkų tautine institucija. Beveik visos lenkų politinės partijos siekė, kad lietuviai privalo pripažinti aukštesnę lenkų kultūrą, netrukdomą jos plėtotę Lietuvoje ir turi kuo glaudžiau jungtis su lenkais²⁷.

Endekai pasižymėjo nacionalizmu, lietuvių kalbos persekiojimu. Lietuvių lenkinimas tapo organizuotas ir koordinuotas. Lietuviams nepalanki buvo vietinė lenkų spauda: „Dziennik Wileński“ („Vilniaus dienraštis“), „Goniec Wileński“ („Vilniaus pasiuntinys“), „Kurjer Litewski“ („Lietuvos kurjeris“) ir kt. Vilniaus kapitula taip pat buvo priešiška lietuvių kalbos teisėms bažnyčiose. Nelygu aplinkybės, Vilniaus vyskupijos bažnyčiose su lietuvių kalba buvo kovojama įvairiai: triukšmo kėlimas bažnyčioje per lietuviškas pamaldas, net muštynių kėlimas, įvairiausi skundai prieš lietuvius kunigus tiek vyskupui, tiek valdžios pareigūnams ir kt. Ta kova buvo organizuota. Lietuvių kalbos gynėjai kunigai buvo vadinami litvomanais, visai išžeidinėjami.

Kadangi Onušio parapijoje kalbantys lietuviškai namie nesudarė mažumos, kun. Motiejui Šidagiui vėl pradėjus sakyti lietuviškus pamokslus atviro pasipriešinimo iš lenkuojančių pusės nebuvo. Veikiami dvarininkų ir lenkuojančių lietuvių, dalis parapijiečių savo vaikus, kad pasiruoštų Pirmajai komunijai, 1905 m. leisdavo mokyti lenkiškai. 1905 m. spaudoje pasirodžiusioje žinutėje rašoma, kad vienas pakeleivis, užsukęs į Onušio bažnyčią, rado vaikus besimokančius katekizmo lenkiškai, nors dalis jų tarpusavyje kalbėjosi lietuviškai. Vėliau, važiuodamas iš miestelio, jis pasivijo einančius 10 vaikų ir paklausė, kodėl jie mokosi lenkiškai, jeigu yra lietuviukai. Vienas jų atsakė, kad *jis moka ir lietuviškai, bet kad jų tėvai tarnauja pas poną dvare, o ponas reikalauja, kad mokintų vaikus lenkiškai*²⁸.

Kitoje korespondencijoje Onušio parapijos kalbinė padėtis aprašoma plačiau:

Lietuviai čia labai sulenkėję; dar jų tėvai kalba lietuviškai, o vaikai jau grabalioja lenkiškai; nors kituose namuose niekas nesupranta lenkiškai, o vaikus mokina iš lenkiškų elementorių ir per laidotuves gieda lenkiškai. Sutikęs žmogų kelyje sveikina jį „niek bėdžių pokaloni“, o paskui sako sveikas gyvas ir kalba jau lietuviškai. Labiausiai atsižymi tame dalyke Taučionių, Grendavės, Bičiūnų ir kitų sodžių gyventojai, kurie neprisipažįsta lietuviškai ir gėdiasi tėvų kalbos. Lietuviškų laikraščių niekas neskaito išskiriant kleboną ir jo vieną tarną.

Kada vieną kartą buvo pamaldos už mirusį iš sodžiaus G. lietuvių ir visi bažny-

²⁶ Merkys V. *Min. veik.*, p. 167.

²⁷ *Ten pat*, p. 369–370.

²⁸ Pabėržietis Senelis, Onušiškiai, *Vilniaus žinios*, 1905, geg. 31, nr. 133, p. 3.

čioje susirinkę buvo lietuviai, tai kunigas ir užgiedojo po pamaldų „Aniolas Dievo“ lietuviškai, bet jie giedojo toliau lenkiškai (i počela z duka...) ir taip bjauriai, kad gėda klausyti. Reikia čia apšviestų inteligentų, kurie praskleistų nuo jų akių tamsybės rūką. Didelė čia dar tamsybė ir daug reikia padėti vargo, kolei juos apšviesti.

Tame pat rašinyje pranešama, kad onuškietis balandžio 24 (gegužės 7) d. minėjo lietuvių spaudos atgavimo metines. Po pamaldų bažnyčioje žmonės, giedodami lietuviškai, su kunigu nuėjo į kapines²⁹.

Nors kun. Motiejus Šidagis nebuvo tarp aktyviausių lietuviškos sąmonės žadintojų, tačiau endekams Onuškyje reikėjo kunigo lenko. Klebonas katekizavo vaikus ir lietuviškai, kelis dešimtmečius trukęs Onuškio parapijos lenkinimas galėjo būti sustabdytas. Todėl 1907 m. pabaigoje Onuškio felčeris Juozapas Micholapas (Михолап) pradeda gerai apgalvotus skundus prieš kun. M. Šidagį tiek vyskupijos vadovybei, tiek Vilniaus generalgubernatoriui. Tokie vietiniai lenkų veikėjai panašiai elgdavosi ir kitose parapijose, pavyzdžiui, Žašliuose, Žiezėmariuose ir kitur. J. Micholapo žmona Pranciška sukelia triukšmą klebonijoje. Tai tampa pagrindu skųsti kun. M. Šidagį dėl neva nederamo klebono elgesio su parapijiete. Tuoj atsiranda kitas prašymas – klebonas turi pašalinti savo šeimninę. Merkinės dekanas su Perlojės kuratu Juozapu Čapliku tiria skundą, nustato, kad jis visiškai nepagrįstas, šmeižikiškas, tačiau Micholapas savo ar žmonos vardu kurpia naują skundą. Neva prašymas ištirtas neobjektyviai, netiksliai surašyti Micholapo nurodytų liudytojų parodymai. Reikalaujama naujo tyrimo. Nepasiekus tikslo nuolat rašomi nauji panašūs skundai. Be to, prašymas pašalinti Onuškio klebono šeimninę pasiunčiamas net Mogiliavo arkivyskupui³⁰.

Tuo pat metu Onuškio parapijiečių vardu anoniminių skundą prieš kun. M. Šidagį gauna Vilniaus generalgubernatorius. Palyginus su pasirašytais felčerio J. Micholapo skundais vyskupui, matyti, kad rašytas ta pačia ranka. Skunde teigiama, kad Onuškio klebonas renka pinigus revoliucijai. 1905 m. gruodžio mėn. bažnyčioje kun. M. Šidagis tris kartus raginęs žmones lietuvių, lenkų ir baltarusių kalbomis neklausyti valdžios, nemokėti mokesčių, neklausyti policijos ir rusų valdžios, išvyti rusus. Dėl 1905 m. kun. M. Šidagio veiklos vietos policija pradėjusi tyrimą, tačiau byla buvusi nutraukta. Politiškai nepatikimas Onuškio klebonas iki šiol tebeina pareigas ir dvejus metus bažnyčioje renka pinigus revoliucinei partijai. Skundo liudytojais pasiūlyta 14 asmenų. Tarp jų stačiatikiai Onuškio dvaro ekonomas, pašto telegrafo viršininkas ir kt., sulenkėję miestelėnai, vienkiemių bajorai ir tikrai vienas valstietis.

Ši skundą tirti įpareigota žandarmerija. Žandarai nesunkiai sužinojo, kad Ōnuškyje buvo platinami Didžiojo Vilniaus Seimo nutarimai. Tikėtina, kad juos buvo atvežęs Donatas Malinauskas. Du policininkai liudijo, kad nuo 1905 m. pabaigos žmonės tapo mažiau paklusnūs, net priešinosi Olsufjevo miško kirtimui ir išvežimui. Apklausus skunde nurodytus liudytojus du stačiatikiai teigė katalikų bažnyčios nelankantys ir apie kun. M. Šidagio pamokslus ar pinigų

²⁹Lukštis J. Onuškis, *Vilniaus žinios*, 1905, birž. 10, nr. 141, p. 3.

³⁰Kun. M. Šidagio tarnybos bylos, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 2638; f. 604, ap. 6, b. 625.

rinkimą nieko nežinantys. Tiktai Onušio dvaro ekonomas Aleksandras Lipovas sakė šį tą apie kun. M. Šidagio pamokslus girdėjęs iš savo tarnų, tačiau nieko konkretaus nepaliudijo. Beveik visi liudytojai teigė apie Onušio klebono pamokslus, kuriuose žmonės kurstomi prieš rusų valdžią, nieko nežinantys, o pinigai rinkti bažnyčios reikalams, jos vidui papuošti, kapinėms aptverti. Žinoma, svarbiausi liudytojai liko Juozapas Micholapas ir jo žmona Pranciška. Pastaroji liudijo perdėm naiviai. Neva kun. M. Šidagis kalbėjęs, kad rusų carą reikia nušalinti ir išrinkti mūsų kataliką Tiškevičių. Tačiau net jie nedrįso teigti, kad kunigas pinigus renkąs revoliucinei partijai. 1908 m. spalio mėn. pradžioje Vilniaus gubernijos pasitarimas bylą prieš kun. M. Šidagį nutraukė³¹.

Tačiau skundai vyskupijos vadovybei dėl kun. M. Šidagio, kuriuose reikalaujama pašalinti šio klebono šeimininkę, nesiliovė. 1911 m. kun. M. Šidagis iškeltas į Armėniškių parapiją. Jo vieton paskirtas kun. Petras Balkauskas dar tais pačiais metais mirė. Onušio klebonu atkeltas irgi lietuvis, kilęs iš Biržų parapijos, kun. Jurgis Januševičius, lietuvių kalbininko, visuomenės veikėjo kun. Povilo Januševičiaus brolis.

Kadangi Onušio parapijoje dauguma lietuvių mokėjo kalbėti ir lenkiškai arba baltarusiškai, tos parapijos tautybių statistika pateikiama skirtinga. Lietuvių statistikos žiniomis, 1908 m. Dusmenų parapija buvusi grynai lietuviška, o Onušio parapijoje lietuvių nurodyti trys ketvirtadaliai. 1909 m. spaudoje paskelbtais duomenimis, kurie buvę pateikti Vilniaus vyskupijos kunigų suvažiavime, Dusmenų parapijoje iš viso 3 648 katalikai (visi lietuviai); Onušio parapijiečių iš viso 3 930 gyv., tarp jų lietuvių 2 000 asmenų³².

Tačiau lietuvių lenkėjimas Onušio parapijoje vyko toliau. 1912 m. korespondencijoje rašoma:

Onušio miestelis stovi ant grafo Olsufino žemės. Miestelis nemažas, apgyvendintas ištautėjusiais lietuviais. Mūro bažnyčia stovi ant kalnelio ir dailiai atrodo. Pamaldos vieną nedėldienį lietuviškos, antrą – lenkiškos, nors parapijonai beveik visi lietuviškai moka, tik daugumas nenori kalbėti, ypač miestelėnai ir kai kurie sodžiai, o prie jų dar prisideda nuomininkai, kurie pas dvarponį samdo žemės. Onušio miestelyje yra vienas senelis, kuris man pasakojo, kad seniau visi miestelėnai ir aplinkiniai sodžiai, kurie dabar išsižadėjo savo kalbos, buvo lietuviais ir lietuviškai šnekėjo.

*Laikraščių tai kuone visai neskaito, retas kuris kiek paskaito*³³.

1911–1912 m. Vilniaus vyskupijoje vyko parapijiečių surašymas tautybėmis, ir priklausomai nuo surašymo rezultatų buvo nustatoma pridėtinių pamaldų ir pamokslų kalbos tvarka. Vykstant tokiam surašymui, būdavo skleidžiami įvairūs lietuviams nepalankūs gandai. Pasitaikydavo parapijų, kur ir užsirašę lenkais pageidaudavo lietuviškų pridėtinių pamaldų. 1912 m. kun. J. Janu-

³¹ Kun. M. Šidagio byla, LVIA, f. 378, BS, 1908, b. 392.

³² Lietuvių padėjimas Vilniaus vyskupijoje, *Viltis*, 1908, spalio 3, nr. 115, p. 2; Wykaz parafji djecezji wileńskiej z ludnością litewską i mieszana, *Litwa*, 1909, nr. 10, p. 149.

³³ Velička J. Onušis, *Aušra*, 1912, rugs. 6, nr. 18, p. 284.

ševičius pranešė kurijai, kad Onušio parapijoje iš viso yra 4 311 katalikų, tarp jų užsirašę 2 156 lietuviais ir 2 155 lenkais³⁴.

1911 m. per pradinių mokyklų surašymą Onušio mokykloje pagal sąrašą buvo 55, o tą dieną atėjo 51 mokinys. Tarp jų tautybėmis 12 žydų, 26 lenkai ir 13 lietuvių. Dusmenų mokykloje iš žurnale įrašytų 48 mokinių surašymo dieną atėjo 40, tarp jų 36 lietuviai, 3 lenkai ir 1 žydas³⁵. Taigi lietuvių vaikų Onušio mokykloje buvo mažuma, o Dusmenų mokykloje buvo galima įvesti ir lietuvių kalbos pamokas arba paskirti mokytoją lietuvi. Deja, Vilniaus gubernijoje švietimo valdžia lietuviams nebuvo palanki.

Nors 1901–1914 m. Onušio klebonai buvo lietuviai, tačiau tautinis sąmonin-gumas mažai tepakilo. Užguiti žmonės neturėjo galimybių savo vaikų pramokyti skaityti ir rašyti lietuviškai. 1913 m. apie apsilankymą Onuškėje rašoma:

Teko man būti per šv. Juozapo atlaidus Onuškėje. Bažnyčioje prisirinko daug žmonių. Pamaldos buvo lietuvių. Choras nemažas, bet balsai mažai išlavinti. Chore dalyvauja vien „šlekcionkos“, lietuviškai negieda. Bažnyčioj taip gi maža kas gieda lietuviškai, kuo toliau, tuo mažiau čia lietuvių. Šveicorius iš Grendavės sodžiaus lietuvis buvo prie kunigo Šidagio, o dabar negieda lietuviškai, tik per lenkų nedėlią tai net ausyse skamba, kaip rėkia. Lietuviai giesmininkai gieda ir lietuviškai ir lenkiškai. O lenkai eidami procesiją aplink bažnyčią tyli, kai lietuviškai giedama, tik lotyniškai padeda giedoti. Yra dar keli sodžiai lietuvių, kurie nesigėdi kalbėti lietuviškai, tai: Taučionys, Samninkai, Gudakiemis ir kituose po truputį dar yra. Grendavėj pusė lietuvių, o kita pusė jau virto lenkais. Bičiūnuose vis daugiau atsiranda lenkų³⁶.

Gal Onušio klebonas J. Januševičius žinojo, kaip nepagrįstai buvo skundžiamas jo pirmtakas kun. M. Šidagis, ir vengdamas lenkintojų nemalonės iš pradžių aktyviau nežadino lietuvių tautinės sąmonės. Tai buvo laikas, kada galėjo įvykti staigus onuškiečių virsmas į lietuvius ar lenkus.

Jau 1914 m. pradžioje bažnyčioje buvo šiokių tokių permainų, spaudoje rašoma, kad *lietuviai gražiau gieda negu lenkai. Yra bažnytinis choras, maišytas; gieda užtektinai gražiai*. O lietuvių tautinis susipratimas eina pirmyn, bet palengvėliu. Toje pat žinutėje nurodoma, kad ruošiamasi įsteigti Vartotojų ir Labdarių draugijas³⁷.

1914 m. birželio mėn. Onušio klebonu paskiriamas lenkas Martynas Puzirevskis. Jis buvo kilęs iš Švenčionių apskrities, tačiau lietuviškai nemokėjo. Keistas Vilniaus vyskupijos valdytojo Kazimiero Michalkevičiaus sprendimas. Oficialiai parapijoje buvo užsirašę lygiai lietuvių ir lenkų. Pagal paties valdytojo patvirtintą tvarką pridėtinės pamaldos ir pamokslai vieną savaitę turėjo būti lenkiškai, kitą – lietuviškai. Kaip tai įgyvendinti, jeigu kunigas nemo-ka lietuviškai? Galima priminti, kad

³⁴ Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvas, Onušio bažnyčios byla iki 1915 (lapai nenumeruoti).

³⁵ 1911 m. Dusmenų ir Onušio mokyklų surašymo duomenys, LVIA, f. 567, ap. 8, b. 170, 171.

³⁶ Ten buvęs, Onuškė. Pamaldos bažnyčioje, *Aušra*, 1913, geg. 2, nr. 9, p. 140.

³⁷ Keleivis, Oniškis, *Vienybė*, 1914, sausio 8, nr. 2, p. 25.

išventintas kunigu M. Puzirevskis darbavosi slaviškose parapijose ir praktiškai lietuvių kalbos negirdėjo. Turėdamas 45 metus jis ėmė mokytis lietuviškai, tačiau sekėsi sunkiai. Dar 1915 m. balandžio mėn. pradžioje kun. M. Puzirevskis prašė vyskupijos valdytojo perkelti jį į grynai lenkišką parapiją, nes jam sunku ištarti lietuviškus žodžius ir ta kalba sakyti pamokslus³⁸. Prašymas nebuvo patenkintas.

Lietuvių spaudoje pasirodžiusioje korespondencijoje rašoma, kad Verbų sekmadienį Onušio bažnyčioje pridėtinės pamaldos vyko lietuviškai. Kadangi pagal nustatytą tvarką vieną visą savaitę pridėtinės pamaldos būna lenkiškai, o kitą lietuviškai, didžiosios savaitės pridėtinės pamaldos priklausė lietuviams, tačiau ketvirtadienį, penktadienį ir šeštadienį vyko lenkiškai. Per Šv. Juozapo atlaidus lietuviams pamokslas pradėtas sakyti *kai jau metas namon eiti*. Žinutėje nurodoma, kad

lenkiškai šnekėt griebiasi dauguma ir pamažu nerias lenkais. Antai Bičiūnų ir Grendavės sodžiai lietuviški, bet dabar nusidažė sermėgas juodai, kalba „po polskiemu“ ir jau „šlėktos“. Mat tamsiam kaimiečiui ir rodosi neverta būti lietuviu, nes jo kalba visur niekinama³⁹...

Į tai piktoku laišku lenkų spaudoje atsakė pats Onušio klebonas kun. M. Puzirevskis. Piktinosi, kad Mirkiaus rašinys neteisingas, jame juntama neapykanta lenkams. Teigė, kad parapijoje lietuvių mažiau ir bažnyčioje lietuviškai nėra kam giedoti, o lenkų niekada netrūksta. Anonimiškai atsiliepta ir lietuvių spaudoje. Joje rašoma, kad pamaldos pakaitomis lenkiškai ir lietuviškai būna ne kas savaitę, bet kas šventadienį. Penktadienį buvę tik du giedoriai lietuviai, todėl giedota lenkiškai. Vis dėlto pripažinta, kad per Šv. Juozapo atlaidus lietuviams po sumos pasakytas pamokslas *buvo klebono apsirikimas*⁴⁰.

Onušio parapijoje lietuvių nebuvo mažiau, o ir pradėję kalbėti lenkiškai dar nebuvo pamiršę gimtosios kalbos. Perskaitęs tuos rašinius, matyt, anksčiau Onuškyje dirbęs zakrastijonu žmogus stebėjosi, kad

*atgal 8 metus prie kunigo Šidagio tai lenkiškai nebūdavo kam giedoti. Argi taip greit galėjo virsti ant kito šono?*⁴¹

Kun. M. Puzirevskis nebuvo lenkų endekų programos vykdytojas ir nesiekė specialiai lenkinti lietuvių, tačiau jis nenorėjo ir negalėjo padėti lietuviams tautiškai susiprasti, šviestis. Girdėdami iš savo klebono daryta kalba pamokslus, lietuviai negalėjo jaustis visaverčiais žmonėmis. Iki 1915 m. Onuškyje niekas neišsteigė jokios lietuviškos draugijos skyriaus. Vaikai vis neturėjo galimybių pramokti skaityti lietuviškai. 1912 m. Vilniaus gubernijai pavyko įsteigti Lietuvių „Ryto“ švietimo draugiją, tačiau Onušio skyrius neišsteigė, nors jau 1913 m. veikė Dusmenų ir Semeliškių „Ryto“ draugijų skyriai⁴².

³⁸M. Puzirevskio 1915 04 04 raštas Vilniaus vyskupijos valdytojui, MAB RS, f. 318, b. 1051, l. 33 (M. Puzirevskio asmens byla).

³⁹Mirkiaus U. Onušiškės, *Viltis*, 1915, bal. 15, nr. 83, p. 1.

⁴⁰Ks. Marcin Puzyrewicz. Stosunki kościelne w Hanuszyszczkach, *Kurjer litewski*, 1915, geg. 29, nr. 138, p. 2; Parapijonis, Onušiškės, *Viltis*, 1915, liepos 8, nr. 151, p. 1.

⁴¹Senas zakrastijonas, Onušiškės, *Viltis*, 1915, liepos 29, nr. 168, p. 1.

⁴²Visuotinis Ryto d-jos suvažiavimas, *Viltis*, 1914, kovo 12, nr. 58, p. 1.

1915 m. pabaigos žiniose apie Onušio parapiją pažymima, kad beveik visi parapijiečiai kalba lietuviškai. Anksčiau pridėtinės pamaldos buvusios perpus lenkiškai ir lietuviškai, o dabar beveik viskas lenkiškai. Klebonas M. Puzirevskis lietuviškai supranta. Tada Onuškyje veikė vartotojų draugija. Tuo metu Dusmenų parapijoje gyveno vien lietuviai. Todėl toje bažnyčioje pridėtinės pamaldos vykdavusios tiktai lietuviškai. Iki užimant vokiečiams parapijoje buvo prenumeruojama 20 egz. laikraščių⁴³.

Kodėl Onušio valsčiuje buvo aplenkinta Onušio, o išliko lietuviška Dusmenų parapija? Jau minėta, kad iki XIX a. vidurio ir vėliau abiejose bažnyčiose pamokslai ir pridėtinės pamaldos vykdavo tiktai lenkiškai. „Aušros“ pasirodymo metu ne tiktai Onušio parapijoje, bet ir Dusmenyse veikė slaptos lenkiškos mokyklos. Vėliau nuo 1886–1904 m. Dusmenyse klebonavęs lietuvis Kazimieras Valantinas nelenkino parapijos, o kaip buvo Onuškyje, jau žinome. 1904–1907 m. čia klebonavusio kun. Šlamo pastangomis, dirbant vargonininkui Jonui Petrauskui ir prisidedant jo sūnams, Dūsmenys tapo lietuviškos kultūros židiniu, plačiai išgarsėjo bažnyčios choras.

Rodos, kad Onušio parapijoje lietuviškų mokyklų nebuvo įsteigta ir per Pirmąjį pasaulinį karą vokiečių valdymo metais. Parapija buvo toliau lenkinama. Jeigu Onušio valsčių būtų užgrobę lenkai, vargu ar lietuvių kalba tose apylinkėse būtų išlikusi.

Galima priminti, kad kun. M. Puzirevskis 1919 ir 1921 m. prašė jį iškelti į lenkišką parapiją, tačiau greičiausiai dėl sudėtingų politinių aplinkybių vyskupas Jurgis Matulaitis prašymo nepatenkino. Pagaliau 1925 m. vasario mėn. kun. M. Puzirevskis dar kartą pasiprašė Vilniaus vyskupo iškelti jį iš Lietuvos, noris būti arčiau giminių, darbuotis grynai lenkiškoje parapijoje. Teigė, kad prie jo kabinėjasi vietos valdžia, likus Ūnuškyje gresia areštas. Netrukus kun. M. Puzirevskis išsikėlė į lenkų okupuotą Rytų Lietuvą⁴⁴.

⁴³ *Vilniaus aidas. Kalendorius 1916 metams*, Vilnius, 1915, p. 72.

⁴⁴ Kun. M. Puzirevskio asmens byla, MAB RS, f. 318, b. 1051.

Atimti kunigystę ir ištremti. Onušio klebono kunigo Kiprijono Skirmonto byla

Kazys Misius

Kiprijonas Skirmontas, sūnus Baltramiejaus, buvo kilęs iš Žemaičių vyskupijos. Tarnybos lape jis teigė kilęs iš dvarininkų. Tikėtina, kad bajorystės jo artimieji neįrodė, nes vėliau sūnėnas vadinamas valstiečiu. Pagal jo žodžius Vilniaus komendanto anketoje nurodyta, kad gimė Šiauliuosė, tačiau tai galėjo būti netikslis žinia. 1841 m. jis prašė leidimo mėnesiui išvykti pas savo artimuosius, kurie gyveno Šiaulių apskrityje, Griškiškio parapijoje¹.

K. Skirmontas gimė apie 1811 m. 1827–1833 m. mokėsi tėvų karmelitų Kólainių mokykloje. 1836 m. įstojo į Važnių kunigų seminariją, tačiau 1836 m. perėjo į Vilniaus kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1839 m. ir paskirtas vikaru į Švenčionis. Apie 1844 m. toms pat pareigoms perkeltas į Ąšmeną, o 1847 m. – į Ūkmergę. 1849 m. paskirtas Jiėzno, o 1852 m. – Pavóverės klebonu. 1855–1862 m. vadovavo Kernavės parapijai. 1862 m. paskirtas Ōnuškio klebonu².

Nespėjus apsiprasti naujoje parapijoje, prasidėjo 1863 m. sukilimas. 1863 m. gegužės 14 (28) d. į Ōnuškį atvyko keli sukilėlių būriai, kuriems vadovavo Feliksas Vislouchas, vėliau jis buvo paskirtas Trākų apskrities sukilimo kariniu viršininku. Sukilėliai išstatė sargybas, nieko iš miestelio neišleido ir neįleido. Žinoma, sukilėliai buvo atvykę ir į kleboniją. Iš pradžių Trākų apskrities karinė valdžia dėl sukilėlių atvykimo į miestelį prie Ōnuškio klebono beveik nesikabinėjo, nors anoniminis skundas buvo pasiūstas.

1864 m. kovo mėn. valdžia gavo skundą, kuriame išdėstyta, kad Onušio klebonas palaikė ryšius su sukilėliais, tiekė jiems maisto produktų, ne kartą buvo išvykęs iš parapijos, neva šio kunigo nurodymu sukilėliai pakorė vietos policininką (penkiašimtininką), mat kun. K. Skirmontas buvęs Trākų apskrities sukilimo karinis viršininkas. Apie tai skundikai dar 1863 m. pranešę valdžiai, neva kun. K. Skirmontas nuvykęs į Trakūs ir už 1 000 rublių kyši išsipirkęs. Iš tiesų Trākų apskrities sukilimo kariniu viršininku buvo paskirtas Kletas Koreva, turėjęs Skirmonto slapyvardį. Jis dar 1863 m. kovo mėn. pakliuvo į nelaisvę ir buvo sušaudytas Kaunė. Rašte nurodyta, kad skundą siunčia valstiečiai stačiatikiai, tačiau nė vienos skundiko pavardės jame nebuvo. Trākų apskrities karinis viršininkas įsakė antros karinės nuovados viršininkui pradėti kvotą ir bylą pasiūsti jam³.

Iš prisaikdintų ir apklaustų asmenų 18 katalikų teigė nieko nežinantys apie Onušio klebono ryšius su sukilėliais. Tačiau būdami tris dienas Ōnuškyje sukilėliai domėjosi ir galimais valdžios šnipais. Šnipinėjimu įtartos dvi moterys buvo atvestos į kleboniją. Iš tų moterų apklausta Ieva Radzevičiūtė liudijo, kad ji ir pakarto penkiašimtininko motina buvusios sukilėlių paimtos ir atvestos į klebonijos kiemą, kur maištininkai pas kun. K. Skirmontą pietavę. Liudytoja

¹ 1841 07 14 Švenčionių dekanato pranešimas Vilniaus vyskupui, LVIA, f. 604, ap. 5, b. 385, l. 9.

² Kun. K. Skirmonto tarnybos lapas, LVIA, f. 694, ap. 2, b. 1495, l. 6; kunigavimo vietos paimtos iš Vilniaus vyskupijos kunigų kalendorių *Directorium horarum ... pro anno Domini 1840–1863*.

³ 1864 03 11 Trākų apskrities karinės nuovados viršininko raštas 2-os karinės nuovados viršininkui, LVIA, f. 1248, ap. 2, b. 628, l. 5–6.

klebonijos kieme iš sukilėlių patyrusi fizinių bausmių. Sukilėliai jas išsivedę į mišką. Ten buvusiam kunigui turėjusi atlikti išpažintį, kunigas pasakęs, kad ji įtariama šnipinėjimu valdžiai. Paskui I. Radzevičiūtei įkirsta rykščių, ir ji paleista. Apie sukilėlių buvimą klebonijoje paliudijo jos brolis Jonas Radzevičius ir klebonijoje tarnaujantis Jurgis Radzevičius, galbūt giminaitis. Surasti dar keli asmenys Radzevičių parodymus patvirtino⁴.

Kun. K. Skirmontas neneigė fakto, kad į kleboniją buvo atėję sukilėlių, tačiau teigė pas sukilėlius miške niekada nebuvus. Jis paaiškino, kad iš Onušio kelis kartus buvo išvažiuavęs į Stikliškėse, Dusmenysė, Pivašiūnuose vykusius atlaidus. Tai raštiškai patvirtino tų parapijų klebonai. Jis aiškino, kad į Onušio parapiją paskirtas neseniai, pakarto policininko penkiašimtininko Skernevičiaus nepažinojęs ir bausti jo niekam nesiuo. Maža to, sukilėliai grasinę ir jį pakarti už tai, kad jų nužudytą policininką palaidojęs su bažnyčios apeigomis. Sukilėlių vadui paaiškinęs, kad su religinėmis apeigomis tik savižudžių negalima laidoti, ir taip išsiteisinęs. Į klausimą, ar buvo anksčiau kvočiamas, Onušio klebonas teigė, kad pernai tardytojo buvo kviestas į Trakūs, ten dalyvavo akistatoje su patekusiais į nelaisvę sukilėliais. Šie tvirtinę rodomo kunigo būryje nematę. Vienas svariausių kaltinimų buvo, kodėl apie sukilėlių atvykimą į kleboniją nepranešė valdžiai. Kun. K. Skirmontas aiškino, kad miestelyje tris paras šeimininkavę sukilėliai, Onušis buvęs apsuptas ir niekam iš jo neleista išvykti. Pasitraukus sukilėliams, apie jų buvimą Ūnuškyje valdžiai pranešęs vienas iš policininkų⁵.

Po šios apklausos kun. K. Skirmontas skubiai paskirtas Šešuolių klebonu, tačiau kariškiai Onušio klebono kalte neabejojo. Nepraėjus nė savaitei po kvotos, kun. K. Skirmonto byla buvo perduota Vilniaus karo lauko teismui. Gegužės 11 (23) d. įsakoma Onušio kleboną suimti. Jis uždarytas į buvusį misionierių vienuolyną. Kadangi jau buvo iškeltas į Šešuoliūs, areštuotas tik-tai gegužės 16 (28) d. Jokių apklausų neberekėjo, kariškiams kaltė buvo aiški. Kun. K. Skirmontą 1864 06 01 (13) teisė Vilniaus karo lauko teismas prie laikino kalėjimo. Karo teismų posėdžiai būdavo uždari, be jokios teisinės gynybos, advokatų. Faktiškai kariškiai teisėjai tik-tai pasirašydavo iš anksto parengtą nutartį. Šios ir kitų to meto karo lauko teismų bylų protokoluose nėra net kaltinamųjų apklausos. Kariškiai teisėjai už sukilėlių priėmimą, jų valgydinimą ir apie tai nepranešimą valdžiai kun. K. Skirmontą priskyrė ketvirtai politinių nusikaltėlių kategorijai. Tačiau pripažino politškai nepatikimu ir kenksmingu gyventi šiame krašte, todėl neatimant kunigystės nusprendė *kun. K. Skirmontą ištremti į vidines imperijos gubernijas*⁶.

Karo teismų nuosprendžius tvirtindavo (konfirmuodavo) Vilniaus karo apygardos vadas, kuriuo buvo pats generalgubernatorius arba kitas įgaliotas generolas. Teismų nuosprendžiai juos konfirmuojant dažnai būdavo keičiami. Taip įvyko ir kun. K. Skirmonto byloje. Perdavus bylą Vilniaus laikinajam karo lauko teismui, buvo surašyta nauja išvada. Nuspręsta K. Skirmontui atimti kunigystę, visas teises, konfiskuoti turtą, jį patį ištremti

⁴ 1864 03 liudytojų apklausos protokolai, *ten pat*, l. 9–18.

⁵ 1864 04 24 kun. K. Skirmonto apklausos protokolas, *ten pat*, l. 18–19.

⁶ 1864 06 01 Vilniaus karo lauko teismo prie laikinų arešto namų nuosprendis, *ten pat*, l. 40.

į Tòmsko guberniją. Gavęs konfirmuoti tokį nuosprendį, Nikolajus Muravjovas užrašė rezoliuciją *Sutinku*⁷.

Keletas žodžių apie tolesnį kun. K. Skirmonto likimą. Apie 1873 m. K. Skirmontas prašė paleisti jį iš tremties ir grąžinti teisę eiti kunigo pareigas. Jam kunigystė nebuvo grąžinta, tačiau panaikinta policijos priežiūra ir leista pasirinkti gyvenamąją vietą, išskyrus gubernijų sostines Šiaurės vakarų krašte ir Lénkijos karalystėje⁸.

1874 m. K. Skirmontas gyveno Ąstrachanėje, greičiausiai glaudėsi prie ten veikiančios Katalikų bažnyčios. Tais metais Tirāspolio vyskupijos kurija pasiteiravo, dėl kokių priežasčių ir kas Kiprijoną Skirmontą iš kunigų pašalino⁹.

Vėliau K. Skirmontas atsidūrė Černigove. 1883 m. caro manifestu daugeliui dėl 1863–1864 m. sukilimo tremtų kunigų leista grįžti į tėvynę. Prašymą leisti grįžti į Lietuvą padavė ir Kiprijonas Skirmontas. Pranešus, kad K. Skirmontas turėjo *kenksmingą įtaką valstiečiams, nekentė visko, kas rusiška*, jo prašymas buvo atmestas¹⁰.

Susenęs, palieęs, kamuojamas ligų K. Skirmontas apie 1886 m. kreipėsi į Vidaus reikalų ministeriją ir, nurodęs savo beviltišką padėtį, prašė leidimo likusias savo gyvenimo dienas praleisti tėvynėje. Černigovo gubernatorius patvirtino, kad Kiprijonas Skirmontas neturi pinigų sumokėti už butą ir nepajėgus užsidirbti pragyvenimui. Šio gubernatoriaus nuomone, vienintelė išeitis – leisti K. Skirmontui grįžti pas gimines. Vidaus reikalų ministerija atsiklausė Vilniaus generalgubernatoriaus nuomonės¹¹.

Generalgubernatorius pasiteiravo Kaūno gubernatoriaus, ar giminės sutinka K. Skirmontą priimti. Kaūno gubernatorius pranešė, kad K. Skirmontas kilęs iš Vaėnių valsčiaus valstiečių. To valsčiaus Šėrpaičių kaime gyvenantis sūnėnas turi išperkamos žemės sklypą. Kitas sūnėnas Jonas Skirmontas buvo kunigas, Šeduvės klebonas. Jeigu galima tikėti Kauno gubernatoriumi, Kazimieras Skirmontas pareiškęs, kad nei jis, nei brolis Jonas nesutinkantys priimti globon savo dėdės Kiprijono. Neva pernai pasiuntę jam 75 rublius, už kuriuos deramai nepadėkojęs, esąs neramaus būdo. Todėl, gubernatoriaus nuomone, buvusio kunigo grąžimas į tėvynę esąs *nenaudingas*¹². Vidaus reikalų ministerijai generalgubernatorius pranešė, kad K. Skirmonto grąžimas į Kauno guberniją yra nepageidaujamas. Buvęs Onušio klebonas K. Skirmontas mirė 1887 m. birželio 17 (29) d. Černigove¹³.

⁷ 1864 06 20 Vilniaus laikinojo karo lauko teismo išvada su konfirmacija, *ten pat*, l. 45–46.

⁸ Kubicki P. *Bojownicy kapłani*, cz. 2, t. 3, Sandomierz, 1936, p. 183–187.

⁹ 1874 05 13 Tiraspolio vyskupijos raštas Vilniaus vyskupijos kurijai, LVIA, f. 604, ap. 5, b. 385, l. 7.

¹⁰ Žr. 8 nuorodą.

¹¹ Vidaus reikalų ministerijos Policijos departamento raštas Vilniaus generalgubernatoriui, LVIA, f. 1248, ap. 2, b. 628, l. 55.

¹² 1887 05 13 Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, *ten pat*, l. 60.

¹³ *Directorium horarum canonicarum et missarum pro ... Dioecesis Vilnensis in annum 1888*, Vilnae 1887, p. 187.

Onušio krašto knygnešys, lietuvybės puoselėtojas, kunigas Stanislovas Šlamas

Jonas Laurinavičius

Stanislovas Šlamas gimė 1866 m. gruodžio 10 d. Buknėnų vnk. (Pakruojo r.) vidutinio ūkininko šeimoje. Šeimoje buvo vienturtis sūnus. Iki 16 metų dirbo tėvų ūkyje. Vėliau mokėsi Šiauliuosė, baigė keturias gimnazijos klases. Metus dirbo pas provizorių, išmoko lotynų kalbą. 1891 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. Kurse mokėsi keliolika lietuvių seminaristų, su jais išitraukė į lietuvybės puoselėjimo veiklą, draudžiamų lietuviškų knygų platinimą. 1895 m. išventintas kunigu ir paskirtas vikaru į Ōnuškį.

Nuo pirmųjų kunigavimo dienų Onuškyje sakė lietuviškus pamokslus, įtvirtino lietuviškas pamaldas, lietuviškai katekizavo vaikus.

Kunigas Nikodemus Švogžlys-Milžinas kun. S. Šlamo veiklą Ōnuškyje aprašė taip:

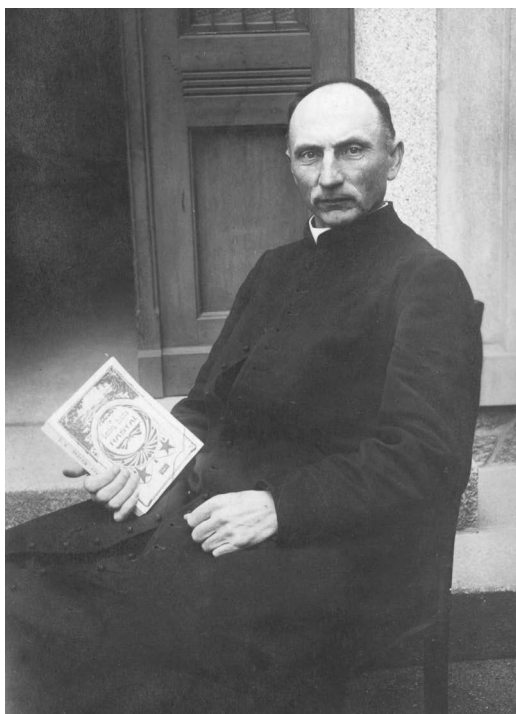
Rado čia kleboną lenkų kun. Stanislovą Visockį (1851–1901, kilęs iš Kernavės parapijos Rudeikiškių palivarko, palaidotas Ōnuškio bažnyčios šventoriuje). Rado visas pamaldas tik ... lenkiškai. Susipažinęs su šita neteisinga padėtimi, vikaras kun. Šlamas sakė klebonui kun. Wisocki:

„Vilniaus vyskupijoje netoarka: lietuvius kunigus tremia į Gūdiją, o lenkus kunigus kiša į lietuviškas parapijas...“

Kun. Wysocki raudonavo ir aiškinosi: „Aš nekaltas, kad vyskupas mane paskyrė į Ōnuškį, aš gi jam sakiau, kad nemoku lietuviškai.“

Tada klebonas leido kun. Šlamui pradėti Ōnuškyje lietuviškas pamaldas: pamokslus, giedojimus, katekizaciją. Ir kun. Šlamas pradėjo.

Kun. Šlamas čia Onuškyje susipažino su lietuviu patriotu veikėju dvarininku Donatu Malinausku (Jankovičių dvaras, dabar Vytautavos parapija), ir su juo prinešė Ōnuškin daug lietuviškų knygų: maldaknygių, elementorių, kalendorių, knygučių prieš rusų carą ir laikraščių iš Tilžės – „Aušra“, „Varpa“, „Ūkininkas“, „Tėvynės sarga“. Onuškiečiai ir meldėsi, ir skaitė jau lietuviškai!

Onušio krašto knygnešys, lietuvybės puoselėtojas, kun. Stanislovas Šlamas. Iš Kaišiadorių muziejaus archyvo

Neturtingiems žmonėms lietuviškus leidinius kun. S. Šlamas duodavo nemokamai.

1898 m. kun. S. Šlamas buvo perkeltas vikaru į Žiežmariūs. Čia taip pat įvedė giedojimą lietuviškai, užmezgė ryšius su knygnešiais. Lietuviškos spaudos slėptuves išsirengė klebonijos tvarte, ant bažnyčios lubų. Spaudinius čia laikė susuktus į senus bažnytinius rūbus. Buvo iškūstas, surengta krata, bet spaudą spėjo saugiai paslėpti.

Netrukus po šitos kratos perkeltas klebonu į Čiobiškį (Širvintų r.). Ir čia klebonaudamas (1899–1904) susirado vietinių knygnešių, skatino platinti ir pats platino lietuvišką spaudą.

Po spaudos draudimo panaikinimo kun. S. Šlamas perkeltas į Dūsmenis. Apie jo klebonavimą Dusmenysė (1905–1907) kun. N. Švogžlys-Milžinas rašo taip:

Čia jis daug pasidarbavo ir tų laikų, ir ateities lietuvių kultūrai. Taigi ir čia buvo knygnešių – į čia gabeno ir platino lietuviškas knygas.

Tuoju iš Ūnuškio į Dūsmenis prikviėtė Joną su jaunais sūnumis Miku ir Kipru vargonininkus Petrauskus, geriau juos čia aprūpino (brangiau mokėjo už patarnavimus!) – ir su jais subūrė didį bažnytinį chorą. Šitą Dusmenų chorą kun. S. Šlamas nuveždavo į Vilnių pakoncertuoti vilniečiams lietuviams. O 1906 m. šitas Dusmenų choras su Petrauskais Vilniuje dainavo „Birutės“ operoje!

Maža to. Kun. Šlamas pakylėjo jaunutį dainininką Kiprą Petrauską, suprato jo balso talentą ir savo lėšomis leido jį mokytis Peterbūrgo konservatorijon! Viskuo aprūpino. Kviesdavo į Dusmenis atostogauti. Vis apdovanodavo ir girdavo. Taip šviesaus, supratingo, veikliojo kun. Šlamo dėka – lietuviukas Kipras Petrauskas ilgainiui tapo pasaulinio garso artistu...

Tolesnis kun. Šlamo gyvenimo kelias buvo toks: Jōniškyje (Molėtų r.) klebonas (1907–1909). Už lietuvybės puoselėjimą 1909 m. perkeltas į gudiškas Pariėčės, Nestōniškių, Vỹšniavo parapijas, ten klebonavo iki 1916 m. Kadangi mokėjo vokiškai, buvo pasiūstas pas rusų kariuomenės katalikus belaisvius į Vokietiją. Ten dirbo pastoracinį darbą. Nuo 1912 m. kun. S. Šlamas – Lietuvių mokslo draugijos narys.

Grižęs į Lietuvą 1918 m. patvirtintas Aukštādvario klebonu. 1920 m. lenkų suimtas. Nuo 1925 m. septyniolika metų dirbo Inturkės (Molėtų r.) klebonu. Vėliau pastoracinį darbą dirbo Gėlvonuose, Čiobiškyje, Semeliškėse, Jōniškyje.

1946 m. gruodžio mėn. kun. Šlamas iš Semeliškių arkliu atvažiavo Ūnuškin atšvęsti savo 80 metų jubiliejaus. Tuo metu ten klebonavo kun. N. Švogžlys-Milžinas. Jis šio jubiliejaus paminėjimą aprašė taip:

Taip 1898 m. jis (kun. S. Šlamas – J. L.) čia Ūnuškio vikaras pradėjo savo kunigavimą. Ir taip po ilgos istorinės kelionės, nugalėjęs 80 metų, jis vėl (Semeliškių) vikaras – ir nori šitai atžymėti šitame pačiame Ūnuškyje.

Tai atžymėjo. Pasimeldė prie savo jaunystės altoriaus. Pa- bučiavo atsiklaupęs Ūnuškio bažnyčios grindis, kur jis 1898 m.

stovėjo ir kalbėjo lietuviškai. Apėjo šventorių, kur jis vedė lietuvių procesijas. Peržegnojo bažnyčią ir Onušio miestelį.

Paskui sočiai pavalgė Onušio duonos. Išpasakojo visą savo gyvenimą ir prašė surašyti jo istoriją. Milžinas surašė. Tada jis išbučiavo kun. Švogžlį, peržegnojo jį, nušluostė ašaras... – ir liūdnas, sunkus, vargingas išvažiavo namo.

Nuo 1948 m. kaip altarista, jau gana paliegęs, apsigyveno Jonišio parapijoje (Molėtų r.). 1951 m. lapkričio 3 d. kun. S. Šlamas mirė. Palaidotas Joniškio (Molėtų r.) bažnyčios šventoriuje. Ant jo kapo pastatytas paminklas su įrašu granitinėje plokštėje: „Čia ilsisi Lietuvos knygnešys kun. Stanislovas Šlamas, 1866. XII.10-1951.XI.3.“

Kun. N. Švogžlys-Milžinas įvykdė kun. S. Šlamo prašymą – aprašė jo gyvenimo kelią. Čia visos žinios imtos iš Milžino biografinės apybraižos „Joniškio altaristas kun. Stanislovas Šlamas“. Apybraiža buvo parašyta Kernavėje 1977 m. sausio 14 d. Naudojantis šios apybraižos duomenimis, trumpa kun. S. Šlamo biografija pateikta prelado Stanislovo Kiškio knygoje „Kristaus pašauktieji“ (Kaišiadorys, 1996). Daugiausia pagal šią apybraižą kun. S. Šlamo gyvenimą aprašė Alma Šlamaitė savo knygoje „Molėtų krašto šviesuoliai“ (Vilnius, 2009). Tos pačios autorės publikacija apie kun. S. Šlamą „Šviesos nešėjas“ išspausdinta istorijos laikraštyje „Voruta“ (2000, nr. 33–34).

Kraštotyrininkas, žurnalistas, istorikas, kunigas Nikodemas Švogžlys-Milžinas

Kazys Misius

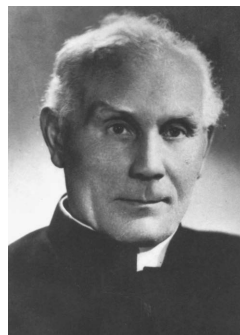
Apie kun. Nikodemą Švogžlį, kraštotyrininką, mętraštininką, žurnalistą, nemažai rašyta. Kadangi šis kunigas 1939–1953 m. vadovavo Ūnuškio parapijai, norisi trumpai priminti jo biografiją.

1899 m. kovo 29 (balandžio 4) d. Švenčionių parapijos Trebūčių kaimo gyventojų Mateušo ir Julijos Švogžlių šeimoje gimė berniukas, kuris balandžio 4 (16) d. kun. Placido Šarkausko pakrikštytas Nikodemo vardu. Švogžlių šeimoje iš viso augo šeši vaikai (dvi dukros ir keturi sūnūs). Varginama nepriteklių Švogžlių šeima, kai Nikodemui tebuvo pusantro mėnesio, išvyko į Rįgą. Tėvas dirbo fabrike, motina buvo namų šeimininkė. Paaugęs Nikodemas lankė rusišką miesto mokyklą. Per Pirmąjį pasaulinį karą, 1915 m., Rygojė ėmė trūkti maisto produktų. Todėl Švogžlių šeima 1915 m. iki rugsėjo mėn. grįžo į gimtinę.

Sunkiais vokiečių okupacijos metais, kun. Benedikto Virbicko rekomenduotas, N. Švogžlys 1916 m. pradėjo mokytojauti. Ėmė domėtis lietuvių literatūra, poezija, žavėjosi Maironio lyrika, tapo susipratusiu lietuviu. 1917 m. Kaunė lankė mokytojų vokiečių kursus, o tų metų rudenį paskirtas Naūjojo Strūnāičio mokytoju. 1917 m. pradėjo kurti eiles. 1918 m. gegužės 5 d. data Vilniaus kalendoriuje išspausdintas pirmas kūrinių – eilėraščių Gyvuok, tėvyne!, pasirašytas tikra pavarde (N. Švogžlys). Kun. B. Virbicko ir kitų paveiktas Nikodemas nutarė siekti kunigystės, kuo ypač džiaugėsi motina.

1918 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. Nors beveik nemokėjo lenkų kalbos, tačiau į seminariją buvo priimtas, o trečiame kurse lenkiškoje seminarijoje jau buvo tarp pirmūnų. Per pirmąją 1919 m. lenkų Vilniaus okupaciją visi klierikai lenkai prisisegė ant sutanų Lėnkijos herbus. Klierikus lietuvius ir ypač Nikodemą tai skaudino ir žeidė.

Kai sulaužę Suvālkų sutartį 1920 m. spalio 9 d. lenkai užėmė Vilnių, žuvusių lietuvių karių laidotuvėse dalyvavo ir klierikas N. Švogžlys. Prasidėjo konfliktai su klierikais lenkais. Kartą neiškentęs profesoriaus tendencingos, lietuvius užgaunančios paskaitos, N. Švogžlys atsistojęs drāšiai pareiškė: „*Vilnius bus mūsų!*“ Prie N. Švogžlio ėmė kibti ne tik klierikai, bet ir profesoriai. Per atostogas iš Švenčionių, taip pat iš Vilniaus kunigų seminarijos N. Švogžlys 1919–1921 m. siuntinėjo korespondencijas į lietuvių laikraščius, 1921 m. *Vilniaus garse* išspausdintus vaizdelius (monologus) pasirašinėjo slapyvardžiu Milžinas. 1921 m. birželio mėn. klieriko N. Švogžlio celėje padaroma krata. Lagamine rasta lietuviškų laikraščių, rankraščių. Už tai profesūros sesija Nikodemui skyrė papeikimą, bet inspektoriui reikalaujant 1921 m. birželio 15 d. jis iš seminarijos pašalinamas.

*Kunigas Nikodemas
Švogžlys-Milžinas
Paparčiuose, 1967–
1968 m.*

Prie medinės Kaišiadorių bažnytelės kun. N. Švogžlio-Milžino sutiktuvės. Sėdi kunigai (iš dešinės): kun. N. Švogžlys-Milžinas, klebonas kun. Alfonsas Varnas, vyskupijos kancleris dr. Juozapas Labukas. 1927 m. vasara. Iš Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvo

Palydėtas į laikinąją sostinę profesorių Jono Skruodžio ir Mečislavo Reinio, buvo priimtas į Kauno kunigų seminariją. Nikodemus mokėsi toje seminarijos ir lankė Kauno universiteto Teologijos-filosofijos fakultetą. Mokydamasis Kauno kunigų seminarijoje bendradarbiavo Lietuvių katalikų blaivybės draugijos leidžiamame žurnale *Sargyba*. Vaizdelius, eilėraščius siuntinėjo Amerikos lietuvių laikraščiams, žurnalui *Laivas*. Dėl vieno vaizdelio seminarijos rektoriaus buvo išpėtas. Kurį laiką Amerikos lietuvių spaudai pasirašinėjo slapyvardžiu Nieknieknis.

1925 m. birželio 14 d. išventintas kunigu, primicijos įvyko Žaslių bažnyčioje. Pirmoji paskyrimo vieta – vikaras ir progimnazijos kapelionas Molėtuose. Čia ėmėsi visuomeninės veiklos: įsteigė inteligentų klubą, pavasarininkų kuopą ir jų muziejėlį, kuriame lankėsi dar studentė Salomėja Nėris. Bendradarbiavo satyriniame laikraštyje *Garnys*.

1927 m. kun. N. Švogžlys paskirtas Kaišiadorių vikaru, vyskupijos notaru ir mokyklų kapelionu. Čia jam teko artimai pažinti ne tik vyskupą Juozapą Kuklą, bet ir kitus žymius Kaišiadorių vyskupijos dvasininkus. Kaišiadorysė bendradarbiavo *Ryto* dienraštyje, religines noveles spausdino žurnalas *Žvaigždė*, spaudoje skelbė žinutes iš Kaišiadorių kronikos. Kaip aktyvus visuomenininkas, suorganizavo Kaišiadorių amatų mokyklos orkestrą, įsteigė kraštotyros muziejų. 1928 m. pagal paties parašytą scenarijų, talkininkaujant vietos progimnazijos direktoriui, surežisavo patriotinį vaidinimą ir kt. Deja, Milžino romantizmas ir idealizmas tam laikotarpiui nelabai tiko, gaudavo vyresnių kunigų draugiškų perspėjimų, pamokymų.

1930 m. paskiriamas Kernavės klebonu. Jis ima populiarinti Keėnavę. Iš Vilniaus krašto kilusio jaunimo „Vilnijos“ korporacijos šventės būdavo rengiamos Kernavėje, vykdavo eisenos prie demarkacinės linijos. Milžinas Kernavėje pastatė parapijos namus, Geležinio vilko paminklą. Bendradarbiaudamas su mokytoju Juozu Šiaučiu gerokai išplėtė to mokytojo įsteigtą kraštotyros muziejų. *Mūsų Vilniuje* buvo skelbiami jo *Laiškai iš Vilniaus pafrontės*, skelbdavo kunigų nekrologus. Vyskupas J. Kukta kun. N. Švogžlį kviesdavo korespondentu. Reportažus apie vyskupo vizitacijas spausdino dienraštis *Rytas*. Tame dienraštyje buvo spausdinami ir kiti platesni straipsniai, pavyzdžiui, apie Paparčiūs, Vilniaus Aušros vartus ir kt. Iš Kernavės toliau siuntė noveles į žurnalą *Žvaigždė*. 1932 m. išspausdinta pirmoji Milžino knyga *Vilniaus sūnus*. 1934 m. Milžinas žurnale *Žemėtvarka ir melioracija* paskelbė įdomų straipsnį apie skirstymąsi vienkiemiais *Kernavės kolonizacija*.

1934 m. kun. N. Švogžlys toms pat pareigoms perkeliamas į Gegužinę. Čia reikėjo remontuoti ir puošti ilgai ir vargingai statytą tašytų akmenų bažnyčią, uždengti naują stogą, sudėti naujus langus. Paveikslą su Jeruzalės vaizdu ir Alyvų kalnu nutapė dailininkas Vaclovas Kosciūška, su kuriuo Milžinas artimai bendravo iki dailininko mirties. Su vietos mokytoju Juozu Blažaičiu įsteigė pavasarininkų muziejėlį. 1937 m. su ekskursija išvyko į Prancūziją, iš kur reportažus skelbė laikraštyje *Ūkininkas-Vyrų žygiai*. Grįžęs parengė dviejų dalių rankraštį, kelionės apybraižą *Prancūziškoji pasaka*.

1939–1953 m. kun. N. Švogžlys buvo Onušio klebonu. Tai sudėtingiausias jo gyvenimo laikotarpis. Apie gyvenimą Ōnuškyje dedamos ištraukos iš Milžino rankraščio *Mano gyvenimo pasaka*. Apie tai dar bus minima vėliau.

1953 m. lapkričio mėn. kun. N. Švogžlys paskiriamas Kauno šv. Mykolo Arkangelo (Igulos) bažnyčios klebonu. Milžino liaudiškas paprastumas ir kiti savi-

Kun. N. Švogžlys-Milžinas su skautais
Kaišiadoryse. 1928 m. birželio 15 d.
Iš *Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvo*

Kun. Nikodemas Švogžlys-
Milžinas. 1930 m.

Kunigas Nikodemus Švogžlys atsisveikina su onuškietiais. 1953 m. gruodis. Iš Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvo

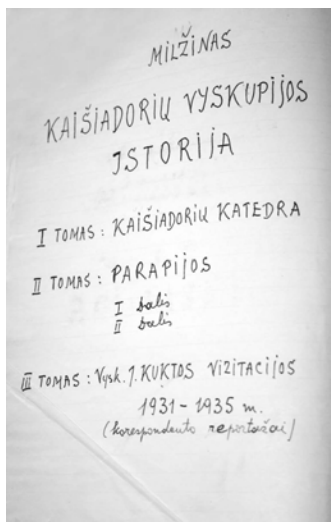
tumai nepatiko daliai margos parapijos bendruomenės asmenų. Jau 1954 m. birželio mėn. Milžinas perkeliamas klebonu į Bijūtiškį.

Nelaisvės metais kunigų veikla buvo labai suvaržyta. Visi dvasininkai vienaip ar kitaip buvo sekami. Kunigai nebegalėjo ruošti vaikučių Pirmajai komunijai, o ką jau kalbėti apie bet kokią katalikišką visuomeninę veiklą. Milžinas atnaujino Bijūtiškio bažnyčią, užsakė jau minėtam dailininkui V. Kosciuškai nutapyti paveikslą, sutvarkė šventorių. Jam teko globoti be sveikatos iš lagerio grįžusį brolių mokytoją Silvestrą, dar 1944 m. spalio 20 d. karo tribunolo nuteistą 10 metų pataisos darbų lagerio ir 5 metams tremties. Toliau rašė bažnyčių istorijas, rengė monografiją apie vyskupą Kazimierą Paltaroką.

1959 m. rugpjūčio mėn. paskirtas Krúonio klebonu. Toje parapijoje žmonės daug kam buvo abejingi ir Milžinui

Milžinas atsisveikina su Onušio bažnyčia. 1953 m. Iš Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvo

Milžino parašyta „Kaišiadorių vyskupijos istorija“ saugoma Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyve

Kun. N. Švogžliui-Milžinui sukurti ekslibriai. Dailininkas Vaclovas Kosciūška. Iš K. Misiaus archyvo

sunkokai sekėsi pakelti jų dvasią. Negalėdamas gyventi be veiklos, toliau atkakliai rašė, ėmėsi *Kaišiadorių vyskupijos istorijos*. Rašymas jam teikė paguodą ir džiaugsmą.

1961 m. vyskupijos valdytojo valia Milžinas atvyko vadovauti anksčiau labai sulenkintai Kazūkiesčio parapijai. Milžinas stengėsi neužgauti nelietuviškai kalbančių asmenų, todėl buvo gerbiamas tiek susipratusių lietuvių, tiek lietuviškai nekalbančių žmonių. Kazūkieskyje taip pat daug rašė.

1967–1968 m. buvo Papančių klebonu. Čia pradėjo rašyti dokumentinę apybraižą *Mokytojas Juozas Šiaučiušas* apie ilgametį Kernavės mokytoją, 1941 m. kankinį.

1968 m. gegužės mėn. antrą kartą gavo paskyrimą į Kernavę. Įsikūrė mažytėje klebonijoje, bet jautėsi laimingas. Parapija buvo jau beveik lietuviška, tik tai atvykdavę iš už buvusios demarkacinės linijos žmonės kalbėjo lenkiškai. Jiems jis neretai pasakydavo pamokslą ir lenkų kalba. Kernavėje Milžinas buvo pilnas jėgų, sveikas ir daug rašė. Būdamas aktyvus vykdavo į atlaisdus ne tikai Kaišiadorių vyskupijoje, bet buvo kviečiamas ir į Vilniaus arkivyskupijos parapijas. 1970 m. baigė dviejų tomų *Kaišiadorių vyskupijos istoriją*. Tuoj ėmėsi panašaus darbo apie Vilniaus arkivyskupiją. Aplankė ir apžiūrėjo visas tos arkivyskupijos bažnyčias. 1972 m. jau gulėjo to darbo 8 storokos dalys. 1975 m. atšventė savo kunigystės 50-metį. Jautėsi stiprus. Kartą, kai paklausiau apie jo sveikatą, atsakė: „Milžinai neserga“. 1979 m. pavasarį atšventė 80-ąjį gimtadienį.

Netekęs Vilniaus arkivyskupijos valdytojo pareigų, pas Milžiną atvyko kun. Česlovas Krivaitis ir paprašė jam užleisti Kernavę. Nors Kernavė Milžinui buvo be galo miela, jis skaudama širdimi sutiko išsikelti į gretimus Mūsninkus. Netrukus taip buvo sutarta su Mūsninkų klebonu ir Kaišiadorių vyskupijos valdytoju. Deja, iš Mūsninkų be tos parapijos komiteto žinios pas Kernavės kleboną atvykęs vienas asmuo pareiškė, kad Milžinas Mūsninkuose nelaukiamas. Milžinui

buvo be galo skaudu, valdytojo paprašė neskirti į Musninkus. Netikėtai likęs be vietos labai sielojosi, netrukus sunkiai susirgo, 1979 m. gegužės mėn. paguldytas į Vilniaus infekcinių ligų ligoninę. Išleistas iš ligoninės jau žinojo – vyks rezidentu į Vievį.

Vievyje Milžinas, kiek leido jėgos, toliau rašė. Niekuo nesiskundė, nors sveikata ėjo vis silpnyn. Mirė 1985 m. sausio 20 d. Palaidotas Kernavės bažnyčios šventoriuje.

Rašinio apimtis neleidžia plačiau aptarti Milžino rankraštinį palikimą. Gana storų rankraščių buvo per šimtą. Nemažai jų pateko į Kaišiadorių vyskupijos archyvą. Dalies Milžino rankraščių neberandama. Pavyzdžiui, parašytus *Vilniaus arkivyskupijos istorijos* 8 tomus kun. N. Švogžlys perdavė tuometiniam jos valdytojui Č. Krivaičiui, už tai gavo net honorarą. Deja, Nepriklausomybės metais Milžino palikimo tyrinėtojai minėto darbo Vilniaus arkivyskupijos kurijos archyve nerado, jų sakėsi neturįs ir kun. Č. Krivaitis.

Rankraščius apie Kirdeikius ir kun. Juozą Breivą Milžinas buvo atidavęs Juozui Bulkai, kuris kilęs iš Kirdeikių. J. Bulka vėliau Lenkijoje buvo išventintas kunigu ir dirbo Baltarusijoje, nors jo praeitis kruvina. Girdėjau, kad po Milžino mirties J. Bulka išsivežė ir daugiau jo rankraščių. Per 200 pozicijų sudarytų ir Milžino publikacijų bibliografija.

Milžinas neturėjo nei laiko, nei galimybių raustis tarp archyvų bylų, bibliotekų rankraščių. Rašyti parapijų istorijas N. Švogžlį paskatino prelatas Adomas Jakštas. Senesnei bažnyčių praeičiai atskleisti Milžinas naudojosi daugiausia kun. Jono Kurčevskio darbu, kita mokslinė bei informacinė literatūra. Milžinas – savo gyvenamojo laikotarpio metraštininkas. Kun. N. Švogžlys ne kartą yra lankęsis visose Kaišiadorių vyskupijos bažnyčiose, pats rinko autentiškas žinias, plačiai susirašinėjo. Pavyzdžiui, mirus lenkų valdomos Vilniaus arkivyskupijos kunigui lietuviai, Milžinas laiškais jų pažįstamiems prašydavo suteikti žinių. Jis buvo vietovių istorijų populiarintojas. Milžinas jausmingai rašė paprastiems žmonėms. Bendravo su istorikais kun. Juozapu Stakausku, kun. Stanislovu Kiškiu ir kitais. Jam buvo prieinamas ir Kaišiadorių vyskupijos archyvas.

2003 m. Kaišiadorių vyskupijos kurijos leidykla 300 egz. tiražu išleido kun. Nikodemo Švogžlio-Milžino darbą *Vyskupas Juozapas Kukta*. Tai pirma, atgavus Nepriklausomybę, ištiesai paskelbta Milžino monografija.

Kun. N. Švogžlio-Milžino 50 metų kunigystės jubiliejus. 1975 m. Iš J. Laurinavičiaus archyvo

Manome, kad skelbiamos Milžino rankraščio *Mano gyvenimo pasaka* iš klebonavimo Onuškyje 1939–1953 m. ištraukos yra įdomūs ir reikšmingi to laikotarpio liudijimai. Minėtas rankraštis nėra Milžino dienoraštis, nors jis irgi rašė dienoraštį, kuris, matyt, liko pas gimines. *Mano gyvenimo pasakos* Onuškio laikotarpį pagal dienoraštį Milžinas rašė jau išvykęs iš tos parapijos. Jis puikiai žinojo, kad yra sekamas ir rankraščiai bet kada gali būti atvirai arba slaptai paimti. Todėl *Mano gyvenimo pasakoje* Milžinas negalėjo parodyti savo pažiūrų. Neminimi 1941 m. trėmimai, nors pats Milžinas Onuškio valsčiaus tremtiniams buvo pastatęs kryžių su išvežtųjų pavardėmis. Milžinas nieko nerašo ir apie savo areštą. Jau 1944 m. rugsėjo mėn. Onuškio kleboną sekti užverbuotas agentas slapyvardžiu Žėrutis. Kun. N. Švogžliui pradėta sekimo byla. Gavus dviejų mėnesių šnipų pranešimus, 1944 m. lapkričio mėn. Milžinas suimamas, tačiau po trijų savaičių paleistas. Rašydamas, kad 1948 m. jis apsigyveno zakristijoje, dėl atsargumo nepaminėjo klebonijos nacionalizacijos. Apskritai rašyta taip, kad sovietų saugumo darbuotojai neižiūrėtų jokios anti-sovietinės propagandos. O tarp Milžino paslėptų rankraščių buvo ir jo studija *Raudonasis maras Lietuvoje*.

Kun. N. Švogžlio-Milžino kapas Kernavės bažnyčios šventoriuje. Aloyzo Petrašiūno nuotr.

Ištraukos iš Milžino „Mano gyvenimo pasaka“

Gyvenimas Onuškyje

Nikodemas Švogžlys-Milžinas

Knyga trečioji (1939–1953)

1962 Kazokiškis

Penktoji dispozicija: Onuškis 1939–1953 m.

Toli, plačiai, aplinkui...

*Dieve mano, Dievuli gerasis! – aš
Tau dėkoju už viską ir tikrai už viską.
O labiausiai ačiū Tau, Galybių Viešpatie,
už mano gyvybę – gyvenimą ir už mano
milžinišką sveikatą!*

Gyventi aš labai noriu...

Gyventi aš vyriškai labai mėgstu...

Gyventi aš nuoširdžiai myliu...

Gyvenimas man turiningai patinka.

*Ir gyventi man, rodos, ne tik reikia,
bet ir privalu.*

*Taip. O kas gi bus žmogumi? Kas
be manęs gyvens? Kas bus gyvas? Kas
mylės, melsis, dirbs, bus geras, vargs ir
kentės? Kas garbins Tave, Dievuli mano, –
ir kas šlovins žmones? Kas globos vargšus
ir dar labiau džiugins laiminguosius? Kas
bus visų gyvųjų prietelius ir visų žmonių
bičiulis? Kas visus savuosius ir svetimus
pavadins broliais – ir kas brolius priete-
lius ir brolius neprietelius laikys broleliais
mylimaisiais? Kas visiems širdį turės ir
bus ligi galo, visados geras, savas, nuolankus ir ištikimas? Kas džiaugsis savo ir kitų
gyvenimu? Kas kurs, kels ir laimins savo ir visų kitų amžių? Kas gi rašys ir parašys
savo ir visos, sakysime, Žmonijos Gyvenimo Pasaką?..*

Tai aš!

Aš Žmogus.

Aš Lietuvis.

Aš Kunigas.

*Kun. Nikodemas Švogžlys-Milžinas. Apie 1965 m.
Iš Marijos Pudliauskienės asm. archyvo*

Aš – dabar naujojo Onušio klebonas, žmonių gyvybės bei sielos tėvas ir ganytojas. Visų žmonių brolis, prietelius ir bičiulis, o gyvenimo mylėtojas.

Tai man tikrai gyventi reikia ir būtina.

Tai dar kartą – šimtą kartų dėkui už mano gyvenimą Tau, Dievuli mano!

O gyvenimo aureolė – tai kūno ir sielos sveikata! Aš jas abidvi turiu. Kūno sveikata – tai mano laimė ir džiaugsmas. O sielos sveikatingumas – tai mano esmė, mano gyvybė, mano jėga, mano didis užsimojimas, mano vertė, mano garbė ir mano, sakysiu, milžiniškas – žmogiškas ir kunigiškas vainikas.

Aš noriu šito vainiko ir jį myliu. Aš šito vainiko reikalauju. Aš šituo vainiku gyvenu.

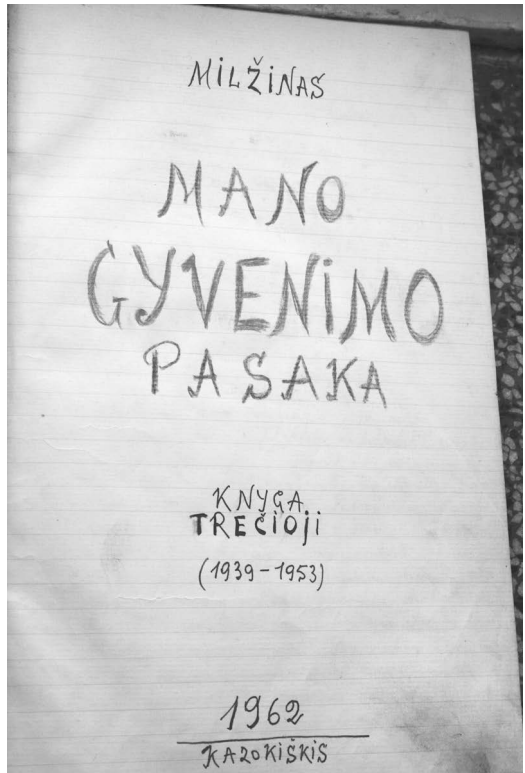
– Dievuli mielas! – dėkui Tau dėkui už šitas mano sveikatas.

Va man dabar lygiai 40 metų amžiaus. O Onuškin važiuosiu jau keturiasdešimt pirmais.

Dairausi patsai į save ir su džiaugsmu matau:

- Esu vyriškai aukšto ūgio.
- Esu tiesus, laibas, lengvas ir neapkūnus.
- Einu lengvai, sparčiai minu, galiu sukarti didį, tolimąjį žygį.
- Ir širdis nedreba – gera, ištikima mano miela širdelė.
- Ir kraujas mano tirštas, raudonas, sotus, gyvas ir karštas.
- Nervai? Aš nervų nepripažįstu ir neturiu. O jeigu jie yra, tai jie zoologiški – kaip jaučio ar veršio...
- Mano būdas? Aš esu žmogus. Ir dar daugiau: esu lietuvis švenčioniškis, esu vilnietis dzūkas, esu gal laimingiausias asmuo visame pasaulyje.
- Mano akys mėlynos – kaip mano Motinos Gimdytojos Julios Švogžlienės, ir dar be... akinių. Gal tai dėlto, kad visur ir visada aš prateš matyti tiesą ir šviesą, gėrį bei grožį. O gal ir todėl, kad mano abi akys mėgsta džiaugtis ir mylėti.
- Įdomu, ar galima mylėti akimis? Bet mano akys – myli! Taigi jos mėlynos.
- Man rodos, kad juodos akys – tai rūstybė ir aistra, rudos akys – tai charakteris; žalsvos, pilkos ir kitos – neįdomios. O aš myliu savo akis.
- Mano galvutė sidabrinė – jau žila.

Žilti aš pradėjau anksti, dar Kernavėje (1930–1934). Ir pražilau iš džiaugsmo, iš laimės, iš nerūpestingumo, iš besisekančio man gyvenimo ir, žinoma, iš nuolatinės

Milžino rankraštis „Mano gyvenimo pasaka“ saugomas Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyve

gyvenimo meilės. Kiti čia kitaip sako. Kiti sako, kad žilumas – tai kančios ir amžiaus metraštis. Dar sako, kad kančios ir amžiaus išvaizda vienoda – raukšlėta ir žila.

O pas mane kitaip: aš pradėjau žilti savo ištikimu ir nuolatiniu laimingumu. Visus ir viską visada mylėdamas. Bet man pražilti ir nesunku buvo, nes mano Momutė gimdydama papuošė mane šviesiais plaukučiais – kaip linais. Linai šviesūs, sidabras šviesus – tai ir supuola kaip giminės. Todėl ir mano plaukai-linai be skausmo, vargo ir kančios lengvai ir gamtiniai susigiminiavo su mano amžiaus 35–40 galvutės plaukais – sidabrais... Taip. Jauna, nesena. Bet jau žilstanti galvutė.

O kiek čia jauno grožio buvo! Kiek iš kitų dėmesio ir pagarbos! Ir kiek pačiam privalėjo būti asmeninės rimties! Ir niekaip nesakė gegužiniečiai, kad išleidžia „senį“ Milžiną... Ne. Matė ir jautė vyrą. Mylėjo ir gerbė. Ir Onuškis, tikiu, gal nesusirauks ir nenumos rankomis, kad „senio“ susilaukė...

Aš gi vežuosi širdį! Aš jaunas pečiais, krūtine ir širdimi. Aš net agresyvus savo mylėjimais. Aš važiuoju Onuškin. O tai jau viską pasako, nes Vyskupo siunčiamas, turiu pakeisti amžiaus ir gyvenimo senelį Gerb. Kun. Čibą.

Gana.

Tai tokis aš dabar staju ant Onuškio parapijos slenksčio ir Onuškio bažnyčios angoje. Atsimenu... Atsimenu – Vilniaus Dvasinén Seminarijon, tėvelių neleidžiamas, aš pabėgau nakčia traukiniu – kad tik greičiau... 1918 metai.

1921 m. Kauno Žemaičių Seminarijon iš Vilniaus mane trémė lenkų legionų konvojus...

1925 m., jau kunigėlis, į pirmuosius Molėtus nuėjau pėsčias...

1927 m. iš Molėtų į Kaišiadoris atkeliavau dviračiu...

1930 m. iš Kaišiadorių į Kernavės kleboniją mane nuvežė... žydelis savo kuinu.

1934 m. iš Kernavės į Gegužinę mane jau vežė... parapijos arkliais.

1939 metai! O kaip dabar į Onuškę?

– Na, sunkvežimiu! Mašina! Benzinu ir motoru! Kabinoj šalia šoferio! Su visu negyvu inventoriumi. O gyvasis, jis jau buvo pas mane: arkliukas, karvutė, paršai, kiaulės ir senutė šeimininkė Gerbiamoji molėtiškė Marijona Čiuskaitė A. A. Kun. Kazimiero Bandzevičiaus ilgametė patarnautoja su jaunu zakristijonu Kaziuku Karnuševičiumi – atvažiuos pasiganydami arkliuku.

Taigi mašina. Jų jau truputį buvo. Buvo tai žydelių nuosavybė ir šoferiai žydeliai buvo. O aš ir žydelius kaip savo brolius mylėjau. Taigi ir sutarėme. Buvo jau ir vieškeliai, ir plentai, nors ir neasfaltuoti. Ir mašina iš Jonavos atvyko Gegužinén manęs išvežti Onuškin...

Tą dieną – balandžio 15-tą suėjo minia gegužiniečių. Mašinos sunešė, sukrovė mano daiktelius: du stalus, dvi lovas, dvi sofקות, du fotelius ir kėdes, radijo aparatą ir visas dėžes mano knygų bei raštų. Popierinio inventoriaus pas mane buvo... daugiausia.

Kaip dėkingai pats sau aš tada džiaugiausi, kad mano laimei dabar aš neturiu, ir ketinu niekuomet neturėti, nei iškilmingos spintos, nei plačios komodos, nei seno arba moderniško kredenso, nei plačiarėmio veidrodžio, nei liustrų, abažūrų, krišpolo ir parceliano.

Vargas dabar būtų ir bagažas. Samdyk dar kitas mašinas. Krauk, saugok, bijok ir drebėk. O aš dabar nieko nebijau, nes, pavyzdžiui, mano mielas rašomasis stalas – tai ne miestiška, poliruota biurka su stalčiais ir šufledomis, su atbrailomis, karnyzais ir tekintomis kojonomis – bet tai tikras lietuviškas stalas iš trijų plačių pušinių lentų ir keturios

kirviu tašytos eglinės kojos. Sėdi prie šito stalo ir vis tarsi junti pušų kvapą, vis atgauni mano gimtinės Trebučių kaimo ulyčios dvelksnį, vis atsimeni savo liaudišką proletarinę buitį ir vis niekaip nenori išvirsti ir išsigimti miesčionišku ponu... O tai šimtą kartų sveikiau ir mano lietuviškam kūnui ir vilnietišškai širdžiai ir kunigiškai dūšiai. Gyveni ir nieko nebijai – nei patsai savęs, nei kitų. Ir tolimojo pervažiavimo niekaip nebijai. Ar negerai? Taigi liūdni dabar gegužiniečiai man viską ir sukrovė. <...>

Važiavau Onuškin liūdnei susimąstęs. Aš moku ir mėgstu pats sau paliūdėti. Man tada pačiam sau drąsiau ir geriau. Tada atrodo, kad aš ne tik entuziastas, ne tik ekscentrikas – bet kartais ir rimtas esu... O rimtas – suprantu ir noriu būti, tik ne visuomet tai man pavyksta. Labai jau gyvas mano gyvenimas.

Bet aš savo teisybe, meile, darbu, malda bei nuoširdumu, rodos, įtinku žmonėms ir, kiek žinau, visur mane pamyli. Tą nuoširdumą aš ir Onuškin vežuosi... Ar supras? Ar įvertins? Ar pagerbs? Tikiu, kad pagerbs, įvertins ir supras. O kai tikiu, tai man lengviau ir linksmiau. Todėl dabar važiuoju ir jaučiuosi net... galingas.

Artėjant prie Onuški mane apsupo iš abiejų kelio pusių jaunų pušynėlių vainikas. Kuo ir kaip mane Onuškis apvainikuos?!

Pamačiau miestelį, įžiūrėjau bažnyčią – ir vėl pradėjau melstis. O širdis suplakė jau dzūkišku įkarščiu. Gerai!

– Vardan Dievo Tėvo ir Sūnaus ir Šventosios Dvasios. Amen – nesakiau...

Tai – kai kada Onuškę baigsiu... Dabar tik pradėdu. <...>

Va, ir Onuškis...

Į Onuškę aš įvažiavau iš Kauno ir Butrimonių pusės. Nuo mano išsvajoto Vilniaus ir nuo mylimųjų Trakų dar buvo negalima – skyrė lenkų okupacijos administracinė linija.

Privažiavau prie senos klebonijos. Ir man pasidarė gera, malonu, ramu – kad nepamačiau minios žmonių, kad manęs niekas... nesutiko. Tik vienas senelis klebonėlis kun. Kazimieras Čibas. Net ir mano jauno vikarėlio kun. Valento Balčiaus nebuvo namie. <...> Todėl vienas privažiavau Onuški kleboniją, apsidairiau, apsidžiaugiau ir surimtėjau. Klupinas išbučiavau seneliui kun. Čibui abi rankas, jis mane peržegnojo – ir aš susikrausčiau klebonijon.

Tai buvo 1939 m. balandžio mėn. 15 diena – šeštadienis prieš Atvelykio sekmadienį. Tiesa, subėgo paskui prie klebonijos onuškietčiai, bet aš buvau jau po stogu. Pamokslo mintis ryt dienai aš parengiau anksčiau. <...>

Apėjau aplinkui mano naujuosius Dievo Namus, pabučiavau juos, pabučiavau šventoriaus žemę, apžiūrėjau mielą sodnelį prie klebonijos, baigiau savo poterių ir peršizegnojęs – atsiguliau pirmai Onuški nakčiai. <...>

Rytojaus dieną mane pažadino rytmetinių poterių varpai. Gražiau susitvarkiau, dailiau apsirengiau. Ir jau buvau bažnyčioje. Tenuėjau ir džiaugiausi pirmaisiais maldininkais. Savo laiku neužgiedojo valandų ir aš asmeniškai nuejau pas vargoninką Miką Virbicką ir paprašiau eiti dūduoti ir giedoti valandas. Jisai nustebo. Esą nebuvo tokio papročio... O visgi nuejo, grojo ir giedojo valandas. Tai, mačiau, patiko jau gausiems maldininkams. O Ražončius liko negiedotas – nebuvo giedorių. Seniai jau negiedodavo. Ir čia aš susimąstiau ir susirūpinau...

Sumai suėjo pilna bažnyčia Onuški parapijiečių. Naujiena: naujas klebonas – visiems buvo ne tiek pamaldū, kiek įdomu. Buvusį kleboną kun. senelį Čibą aš įprašiau atsisėsti

Onušio aikštė.
Iš Eugenijaus
Cibarausko archyvo

aiškion, garbingon vieton, o pats vyrišku žingsniu išėjau Sumon. Galingai užtraukiau „Vidi aquam“ ir visu ūgiu nuėjau per bažnyčią gausiai šv. vandeniui apšlakstydamas savo naujus, į mane gyvai bežiūrinčius parapijiečius. Švęsto vandens aš jiems... nesigailėjau. Patiko! Tuoju ir prielankumą pajaučiau...

Iškilmingai sugiedojau Sumą. Plačiu kryžiumi pirmą kartą peržegnojau Onuškę. Ir įžengiau sakyklon. Patiko man pilnutėlė bažnyčia svetimų, bet jau ir savų žmonių.

– Garbė Jėzui Kristui! Sveiki-drūti mano katalikai onuškiečiai!

Ir pasiliejo mano gyvas, karštas, nuoširdus, skambus ir net šauklus pirmasis pamokslas onuškiečiams. Visus pasveikinau, pasisakiau mylėsiąs Onuškę.

Maldininkų minioje pamačiau man jau pažįstamus šviesius ir aukštus vyrus – prof. Zigmą Žemaitį (stebėjau, kaip jisai čionai yra...) ir Onušio viršaitį, garsios Petrauskų giminės, Kipro brolių – Antaną Petrauską. Savo įpročiu (nežinau, ar tai visuo-met gerai?) drąsiai bei mielai ir juos asmeniškai pasveikinau – ir paskui girdėjau, kad parapijiečiams tai patiko. Laimėjau tuomi jų ir visų širdis.

Ypač nuolankiai ir iškilmingai, parinktais žodžiais, prieš visą bažnyčią, visos parapijos vardu atsiveikinau buv. kleboną senelį kun. Kazimierą Čibą ir nuo visų bei nuo savęs (aš jau šeimininkas!) gražiai padėkojau jam. <...>

Bažnyčia pravirko. Ir senelis kunigas apsiašarojo. Dievo Namuose susidarė Šventa nuotaika. Ir baigėsi pirmas pamokslas Onuškyje. O tada ir pasakiau:

– Skelbiu ir sakau Jums, onuškiečiai, kad rytoj (pirmadienis) pradėsime remontuoti, gražinti ir malevoti (taip ir sakiau) mūsų Onušio bažnyčią. Prašau iš ryto suvežti man kartis ir lentas rištavonėms. Būtinai. Nes meistrus ir visą kitą aš jau turiu.

Ir... aiktelėjo užkart visa bažnyčia. Visi nustebę sužiūro į mane. Paskui vieni į kitus pasidairė. Paskui permetė akimis bažnyčios sienas.

– Tiesa, jos jau šimtą metų nematė naujų, šviežių, jaunų, šviesių dažų. Reikia dažyti, dekoruoti...

Ir vėl visi sužiūro į mane. O aš vėl rimtai ir linksmai:

– Taip, taip – rytoj pradėsime. Tiktai prašau karčių ir lentų. Ir, žinoma, truputį aukų ir maisto mūsų artistams malevotojams...

Ir nulenkęs žemai galvą pakviečiau sujaudintą ir patenkintą senolį klebonėlį kun. Čibą baigti pamaldas, kartu su mumis pagiedoti Dievo Motinos litaniją, atsiveikinti su mumis ir mus visus tėviškai palaiminti – savo buvusius parapijiečius, naują klebonėlį ir rytoj pradėdamus didžius darbus.

Taip paskutinį kartą iškilminguose parėduose gerasis senolis, gyvenimu ir darbais nusipelnęs kun. Kazimieras Čibas nuolankiai atsiklaupė prieš Didįjį Altorių. Giedojome litaniją. Nulenkėme galvas. Ir senelis kunigas su ašaromis ir meile Monstrancija mus visus palaimino.

Onušio šeimininkas viršaitis Antanas Petrauskas pagerbė mus pas save pietų stalu – tai buvo senelio Čibo asmeninis atsisveikinimas ir mano pirmasis vizitas.

Tada visą ilgą vakarą Senolis vedžiojo mane šventoriuje ir mokė Onušio mokslo.

... Išbuvęs čionai lygiai dvylika metų.

... Tris kartus vysk. Juozapą Kuktą su vizitacija priėmęs – 1927–1932–1937 m.

... Žmonių kaip visur, taip ir čia – visokių esą.

... Parapija – didelė, kieta ir sunki tamsuolė.

... Ypač vargas klebonui su lenkininkais, kurių čia esą pusė parapijos, kurie nerimsta, kelia bažnyčioje ir parapijoje triukšmą, vis nepamiršta seniau čia buvusių lenkiškų pamaldų ir netaktiškai reikalauja jas vėl atgaivinti. Senolis Čibas turėjęs čia Onuškyje su lenkininkais nemalonumų, konfliktų ir skundų. Kartais net bažnyčion reikėję šauktis... policijos apsaugos. Policija čia tramdžiusi tūlą fanatiką, beprotį ar simulantą, kuris savo burnojimais nutraukdavęs kun. Čibo pamokslus sakykloje.

Onušio bažnyčios lenkų–lietuvių skandalų byla buvusi svarstoma net Vyskupijos Kūrijoje (atsimenu, aš tada tenai dirbau 1927–1930 m.) ir Kaišiadorių Apskrities Viršinininko įstaigoje. O paskutinis lenkų–lietuvių skandalas Onušio bažnyčioje buvęs 1937 m., kada lietuviai šauliai savo ryksmais nutraukę čia vizituojančio vysk. Juozapo Kuktos sakomą parapijai... lenkišką pamokslą.

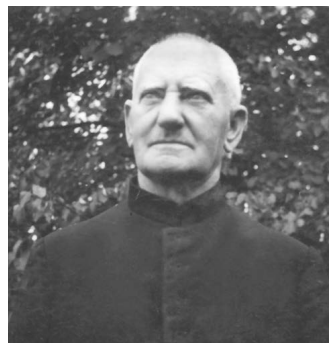
... Senolis kun. Čibas nuo visa tai pavargęs, nusiminęs ir jau neturįs jėgų bei noro čia ilgiau pasilikti. Todėl ir atsisakęs klebonavimo Onuškyje.

... Sveikinąs mane jauną bei stiprų vyrą ir tikįs, kad dabar čia Onuškyje būsianti „užvesta Lietuva“ ir bažnyčia būsianti suremontuota...

Aš su pagarba ir dėmesiu klausiau gerbiamo senelio Kun. Čibo man dėstomo mokslo ir įvairiai mažčiau. Ir sutikau ir liūdėjau ir pats savyje priešinausi.

Aš žinau Vilniaus Vyskupijos mišrių parapijų istorijas. Aš žinau ir Kaišiadorių Vyskupijos kelių sulenkėjusių parapijų Vilniaus Pafrontėje sunkią ir neramią padėtį. Didelis čia vargas lietuviams ir sulenkėjusiems parapijiečiams. Didi čia gėda ir pačiai Motinai Katalikų Bažnyčiai, kurios vaikai bei auklėtiniai pešasi tarp savęs dėl poterių ir maldų kalbos Dievo Namuose. Ne, čia Motina Bažnyčia ir Dievo Namai nekalti. Nekalti čia, manau, nei nelaimingi parapijiečiai, nei jų čionai vargstantieji kunigai. Kalta čia lenkų–lietuvių praeities istorija. Čia kaltos lenkų ponų amžiais lietuvių tautai primetamos ir po prievarta brukamos unijos, lenkiškas ponavimas. Čia kaltas ilgus amžius varytas „Lenkiškas apaštalavimas Lietuvoje.“ (Kan. Kazimiero Prapuolenio terminas).

Tasai „apaštalavimas“ ilgainiui – 1920 m. spalio 9 dieną – išsigimė ir išsiveržė kaip karinė Lietuvos Sostinės Vilniaus ir Vilniaus Krašto okupacija ir pašėlimas užgrobti visą Lietuvą lenkų Rzečipospolitai ir lenkiškajam ponų imperializmui.

Onušio klebonas
kun. Kazimieras Čibas.
Iš Kaišiadorių vyskupijos
kurijos archyvo

Tokia buvo istorija. Ir dėl jos nelemtų pasekų net ir dabar (1939 m.) kentėjo, pavyzdžiui, Onušio parapija ir jos buv. senelis klebonėlis kun. Kazimieras Čibas.

Bet dabar nereikia pykti. Nes rūstybė – blogas patarėjas. Dabar reikia protingai gydyti istorijos žaizdas ir išmintingai ieškoti praktiškojo modus vivendi. Skandalingais lenkų–lietuvių konfliktais mūsų mišrioje parapijose nereikia išduoti mūsų visų Motinos Bažnyčios. <...>

Tai ir gerbiamo senelio kun. Čibo dėstomo Onušio mokslo – aš neišsigandau. Net susidomėjau ir džiaugiausi. Man tikrai buvo įdomu, kad, pavyzdžiui, aš vėl tą patį randu – kaip kadaise man Dubingiuose... Kaišiadoryse... Kernavėje ir dalinai net Gegužinėje...

Ko man bijoti Onušio? Aš jau turiu stažą ir praktiką. Aš esu vilnietis kunigas. O mano gyvenimo ir darbuotės tikslas bei stilius – kad turi būti taika, meilė ir broliškumas tarp visų žmonių. Tai reikia man laimėti ir šitą Onušį!

– Padės man mano Gerasis Dievas, mane čia siunčiančio Vyskupo palaiminimas ir mano kunigiškoji nuolatinė meilė visiems ir visiems.

* * *

Dieve mano! – šią antrą naktį puikiai išsimiegojau Onuškyje ir rytojaus dieną visi gražiai išlydėjome senelį emeritą kun. Kazimierą Čibą. Ir jau nebuvo laiko svajonėms ir mąstymams.

Mane tiesiog iš lovos prikėlė vyrai onuškiečiai, atvežę pilnus ratus lentų ir karčių bažnyčios remontui. Ir, pažymėsiu, pirmasis vežimas buvo Jono Balkausko iš Skynimų – Pasielių kaimo. Tas mielas ir gerbiamas Jan Balkovski buvo ar laikė save lenku, bet jis pirmasis, dėmesio! – išardė savo namų priemenės lubas, sukrovė lentas vežiman ir atvežė bažnyčiai. <...>

Kaip manote, jūs žmonės, ar man nereikėjo ir Jonelį Balkauską veidan išbučiuoti už šitą jo žygį Dievui, Onušio bažnyčiai ir man kunigui klebonui?!

– Lubas išardė ir atvežė!

O mane juk kaltindavo lengvai bučiuojant žmones... Bet aš čia Balkauską pabučiavau ne lengvai, bet sunkiai, nes jisai senis bevaikis sunkiai savo rankomis ardė lubas, krovė vežimą, ir tris kilometrus vežė Onuškin.

– Sunkumas čia už sunkumą. Meilė už meilę.

Bet būkime dar rimtesni. O jeigu Jan Balkovski, sakysime, buvo visų lenkininkų Onušio parapijiečių provizorinis atstovas? Jeigu, daleiskime, jam ir jiems rūpėjo – kaip naujas klebonas pasitiks... lenką? Kaip prakalbės į... lenką? ar priims auką bažnyčiai iš... lenko? ar padėkos kunigiškai... lenkui? Ar palinkės gero savo parapijiečiui... lenkui?

Kaip manote, ar naujas, vos dviejų parų laiko, Onušio klebonas neprivalėjo turėti galvos ir suprasti, kad čia su Jonu Balkausku prasideda jam, kun. Nikodemui Švogžliui-Milžinui, – prasideda Onušio parapijos pastoracija ir kad ji bus lemiama ateičiai, nes pirmas išpūdis – tai teisingiausias išpūdis. Kaip manote?

Taip, čia reikėjo galvos ir supratimo. Kunigų be galvos Vyskupas neskiria klebonais. O dar į Onušį! <...>

Ir daviau ranką pabučiuoti – jis jos siekė. Ir lenkiškai kalbėjome. Ir išklausiau jo pasakojimus. Ir įdaviau sveikinimus jo lenkei žmonai. Ir užkart patapome bičiuliai visiems Onušio laikams. Taip, ir dar daugiau.

Onušio
Šv. apaštalų Pilypo
ir Jokūbo bažnyčia.
2009 m. K. Driskiaus
nuotr.

Per šitą Janek Balkovski, pasirodo, užsimezgė mūsų broliškumas ir su visais Onušio parapijiečiais lenkininkais, kurie šią pačią dieną klausinėjo Balkauską apie naują Onušio kleboną. <...> O Balkauskas mane geru ir teisingu pavadino. Taip ir visiems čia lenkuojantiems aš „patapau“ užkart – geras ir teisingas. <...> Manau – tai didelis laimėjimas.

Ir tik vėliau supratau, kad dalinai visa tai padėjo man pasakiškai skubiai praversti ir užbaigti didelį Onušio bažnyčios remontą – išdažymą aliejiniais dažais. O juk kasos neturėjau – ji rinkosi darbui prasidėjus. Supratau vėliau ir dar daugiau, kad aš, pavyzdžiui, nieko nekentėjau Onuškyje ir nežuovau – kai greitai prasidėjo karai ir vyko mirtinos tautybių kautynės. Tai ačiū Dievui, Onuškiui ir gal truputį man pačiam. <...>

O dabar matau, kaip onuškiečiai vyrai veža prie bažnyčios pilnus vežimus karčių bei lentų, o mano meistrai dailininkai Antanas Valiukonis ir Jonas Grigaravičius, vyrų vežikų padedami – jau stato ir kala pastolius bažnyčiai dažyti.

Argi man nelinksma buvo?! Argi negalima buvo užkart pamylėti Onušio?! Ir dar turint didelę Milžino širdį?!

Aš pradėjau dairytis aplinkui. Va, kokis neįprastai didelis, platus, erdvus, žalias Onušio šventorius – puikesnis ir meniškesnis už kitų bažnyčių šventorius. Visas čia hektaras. Ir visas sodas, nes aplinkui eile rikiuojasi šimtamečiai klevai, šermukšniai ir liepos, o vidury šventoriaus auga plačiašakė laukinė obelis. Akmeninė mūro siena aplinkui. Kaip man čia gražu! Kaip man čia nuošalu ir ramu! O, aš čia daug privoikščiosiu, daug rožančių sukalbėsiu, kartu ir prisvajosiu daug!

– Mylėsiu aš Tave, mano tu Onušio šventoriau!

O va ir kunigai guli palaidoti. Vargšai mano broliai! Pirma jie čia vaikštinėjo – dabar jau aš jų vietoje. <...>

Onušio bažnyčia? Ne, čia tarsi Vilniaus Katedra, tik miniatiūroje.

Dievuli mielas! – mano Onuškyje va Vilniaus Katedra, tai man to tik ir reikėjo! Tai aš čia būsiu kaip namie. Taigi man bus gerai! Taigi aš rodos dvigubai laimingas: Onuškis ir Vilnius man kartu!

Va, šešios kolonos priešaky vilnietiškos... Va nišose statulos katedrinės. Ir visas stilius kaip ten Sostinėje. Ir jau myliu, myliu kaip Vilniuje.

Onuškio bažnyčia
pro vartus. 2012 m.,
Vytauto Žemaičio
nuotr.

Ne, aš paskui džiaugsiuosi ir išsidžiaugsiu Tavimi, O miela Onuškio bažnyčia-katedra, džiaugsiuosi visus bemaž penkiolika metų! O dabar skubiai einu aplinkui, nes man čia viskas nauja, įdomu ir miela.

Bažnyčios frontone stambiai įrašyta lotyniškai – gal kad neerzinti nei lietuvių, nei lenkų: De Tuis donis Tibi Domine offero. Tai reiškia lietuviškai: Tavo dovanas Tau Viešpatie aukoju. Susimąščiau. Iš Dievo dovanų... De donis Tuis...

– Argi tai ne mano gyvenimo tiesa ir pareiga?!.

Ak Dieve, Dieve! – kaip Tu mane gausiai viskuom apdovanojai ir papuošei mane. Žadi man, Viešpatie, dabar Onuškyje dar naujų ir begalinių dovanų bei talentų. Gerai! – skoloje Tau, Dieve, neliksiu. Ir kunigiškąją duoklę iš Onuškio sodybos aš Tau atiduosiu. Atiduosiu malda ir darbu, meile ir plunksna. O Onuškietėiai bus mano liudininkai ir dalyviai.

Einu toliau aplinkui Onuškio bažnyčia-katedrą ir iš galo aukštai sienoje matau šių Dievo namų metriką. Skaitau:

Roku 1823

Ten koscioł zbudowali

Kazimier y Teresa

r Szabuniewierów

Szetkewiczowie

Tai akmenyje iškalta. Šetkevičiai buvo Onuškio dvaro ponai. Tai ponai statė Onuškio bažnyčią. Žinoma, ne patys ponai savo rankomis krovė šiuos lauko akmenis – baudžiauninkai, tik ponai juos čia varinėjo, o paskui savo garbei savo poniškus vardus čia išsikalo. Neseni tai Dievo namai, tik 115 metų.

Ir gaila – neturėsiu progos atšvęsti kokį žymesnį Onuškio jubiliejų. Gal tik

Onuškio bažnyčios fundatorių Kazimiero ir Teresės Šetkevičių pavardės iškalto bažnyčios sienos akmenyje

125 metus – jeigu čionai būčiau 1949 metais? Tačiau pati parapija čia kur kas senesnė – iš 1568 m. ir pirmoji bažnytelė buvo medinė. O aplinkui ją ir pirmi kapeliai buvo – kur dabar platus šventorius. Senieji klevai liudija šio kalnelio bažnytinį senumą. <...>

Prasideda Onušio širdies – bažnyčios ir aplink ją parapijos restauracija... <...>

Onušio pavasaris...

<...> Apsidairiau aplinkui, užkart pajaučiau Onušį ir supratau: tebūnie šitas didis Onušis mano gyvenimo, mano meilės ir mano džiaugsmo lemiamas – taigi pirmoji ir paskutinė Sostinė!

Čia Onuškyje suradau pilnutinę Dzūkiją ir žmones dzūkelius onuškietiškus. O pats, kaip žinoma, buvau ir esu dzūkas švenčioniškis-vilnietis. Tai užkart pasijutau savas tarp savųjų. Ir daugiau kaip savas. Jau iš pirmų dienų buvau mylintis tarp mylinčiųjų! <...>

O Onuškyje čia pat prie klebonijos aš pastebėjau tokį mielą ir savą sodnelį, kad savo vaizduote užkart sukūriau čia dar nerašytą didžią grožio ir meilės misteriją.

Onušio sodnelis buvo nedidukas.

Eilėmis apaugęs jaunomis liepaitėmis.

Dar be takelių – ir aš juos išvesiu.

Dar be suolelių – ir aš juos čia įrengsiu.

Ir dar be... aukuro – ir aš jį čia... užkursiu.

Tikrai – tiesiai kvadratu išskyriau laužo krūmus, apgenėjau šakutes ir takus išvežčiau. Ne, neplačius – tik... dviese eiti. <...>

Ir aukurėlį tašytų akmenų centrinėj ložėj pastačiau savo vaizduote ir rankomis. Tegū jis dega vakarais. Vakarais – po visų mano maldų ir didžio darbo. Vakarais, kai mėnesiena bus, arba kai bus labai... tamsu. Suolelius pavadinau romantiškais literatūriniais vardais, o kaip? – čia nesakysiu, nes tai surašyta mano ir kelių onuškietiškių širdyje. O aukurą, žinoma, Vilniaus Aukuru aš praminiau. Ir Vilniaus, ir mano meilės Ugnimi pavadinau. Tegul sau dega! Tegul sau šildo! Tegul sau būna čia gražu!

Ir kai vėliau, viską įrengus ir išpuošus, aš sukviečiau mano sodnelio atidaryti rinktinius onuškietiškus ir svajingas, jautrias, mielas onuškietes – tai visi net aiktelėjo ir žadą užgavo – taip mano sodnelyje buvo nuošalu, gražu, miela ir sava! <...>

Tegul sau džiaugiasi žmonės rimtin, taikon, broliškuman, darban ir gražian gyveniman. Tegul sau džiaugiasi. Nes džiaugsmas yra didžioji sveikata kūnui ir sielai.

Taip mano sodnelis buvo jau atidarytas – ir čia gamtoje ir mano širdyje. Tegul tiktai žaliuoja. Ir tegul aukuras dega. Ir tegul iš naujo pina mano gyvenimo ir meilės pasaką.

– Pasaką! – jau Onuškyje.

O! Kiek ilgų vakarų ir kiek tamsių naktelių aš čionai vienas išvaikščiosiu sodnelio takeliais ir išrymosiu pačiame giliausiame sodnelio suolelyje. Išvaikščiosiu ražončių besimeldamas ir savo dūmas bedūmodamas. O išrymosiu į gilų dangų bežiūrėdamas ir savo svajos niekadės nebaigdamas.

Beje, aš gi čia nebuvo vienas. Onuškyje su manimi buvo ir jaunas vikarelis – kun. Valentas Balčius. Tai buvo tipiškas Ratnyčios dzūkelis. Dzūkelis savo išvaizda – smulkus, sausas, blondinas, išblyškęs, liesutis. Dzūkelis ir savo būdu: karštuolis, greituolis,

kalbėtojas ir visur lakstytojas su savo motociklu. Bet ne dzūkėlis savo širdimi – nepasitikėjo savo broliais kunigais. Va nemylėjo senelio kun. Čibo, neturėjo su juo bendros kalbos ir pasislėpė – nedalyvauti savo klebono išleistuvėse. Pradėjo užkart ir manęs, bičiulio, vengti – nesurasdavo bendros kalbos ir neidavo su manimi sodnelin ramiai pabūti ir pasipasakoti. Vis kažkur skubėdavo. Vis senelį kun. Čibą pašiepėdavo – kad jis ne patriotas ir pataikavęs lenkams. Ir mane ragino užkart baigti čia Onuškyje visokį lenkiškumą. Ne, netiesą galvojo ir kalbėjo jaunasis karštuolis kun. Balčius. Senelis kun. Čibas buvo visa širdimi lietuvis, tik išmintingas ir taktiškas. O Onušio lenkininkų užkart negalima buvo pribaugti, nes istorija užkart nepanaikinama smulkiu mušimu ir antausių skaldimu... Čia reikia auklybos, laiko ir sąlygų.

O visgi ilgainiui mes su jaunu vikareliu labai susigyvenome ir, rudenį išvažiuodamas klebonauti Pusnėn, kun. Balčius pasisakė mane pirmąjį iš visų kunigų pamylėjęs, man pirmajam dovanojęs savo nuotrauką ir mane pirmąjį su pagarba bučiuojąs... Esą, jo žodžiais, jis pamatęs, kad aš esąs... tikras lietuvis ir tikras kunigas... Vargšas kun. Balčius, rudenį išvyko Pusnėn klebonauti ir greitai savo kalte žuvo.

Taip aš ir mano jaukus, malonus sodnelis visą laiką buvome kunigiškai vieniši. Tik kartais vakarais čia mes pabūdavome dviese: aš ir mano ramiai rusenantis aukurėlis.

Pavasaris! Pavasaris!

Bažnyčioje visu spartumu ėjo Dievo Namų dekoravimas aliejiniais dažais. Visas medžiagas mums laiku statė Onušio krautuvininkas dėdė Ignas Širvinskas – labai protingas ir savas žmogus. O meistrai dirbo sumaniai ir savistoviai. Tai aš tik džiaugiausi ir buvau tarsi laisvas. Savo žygius išcentriškai ėmiau plėsti toliau.

Ir va čia pat prie miestelio senieji kapai. Aš pakviečiau talkon miestelio jaunimą. Sųėjo darban bažnyčios choristės ir kitos Onušio gražuolės. <...> Mano mergaitės išvedžiojo takus, sutvarkė antkapius, pašalino šiukšlyną, išpuošė seną, šventą vietą. O aš jas stebėjau ir maniau: va man dainininkės chorui, va man artistės scenai, va man jaunimas sportui, gegužinėms, va man sielos katalikiškai darbuotei ir va man pavasario žiedai – ir akiai meniškai pasižiūrėti ir gyvai širdžiai broliškai ar tėviškai pasidžiaugti. <...>

O tuo tarpu senuosius kapus mes gražiai sutvarkėme ir mergaitės onuškietės man pasižadėjo būti ir choro giesmininkėmis ir būsimų vaidinimų artistėmis ir rengsimų iškilmių ruošėjomis ir bendro džiaugsmo dalyvėmis. <...>

Senuosius kapus aptvarkęs, aš ėjau toliau, toliau. <...>

Mano pirmąjį Pavasarį Onuškyje onuškietėiai apvainikavo ražončiaus giedojimu mūsų bažnytėlėje. Ir buvo gražu.

Čia didysis altorius visas apstatytas pastoliais – meistrai jį dabina įvairiom spalvom ir šventais vaizdais, o čia suoluose susėda sekmadieniais vyrai „pravadnykai“ Bronius Buividavičius, Stasys Radzevičius, broliai giedoriai Tubinės Giečioniškietėiai ir dėdė vienaakis Anupras, o kitoj pusėj balsingos moterėlės – ir traukia šventiškai:

Sveika aušros, žvaigžde šviesi,

Tu linksmybė svieta esi...

O klebonėlis sėdi ir brevijorių meldžiasi. Ir klauso pirmųjų išpažinčių. Įdomu – o žmonės kalba dzūkiškai ir taip jau mielai, paprastai ir nuoširdžiai. Kunigą vadina „tėvutis“ ir sako: „spaviedis“, „griekai“, „pakūta“, „metavonė“, „pekla“, „nebaženstva“. „Dievo služba“, „dūšia“ ir pan. Ir po išpažinties būtinais siekia kunigui ranką pabučiuoti.

Bučiuoja ir žiūri kunigui į akis. Taip, tai didis nuoširdumas. Tai sveikos sielos. Tai natūralūs, gamtiniai ir supratingi žmonės. Tai gyvas tikėjimas ir širdies malda.

Žinia, visa tai man labai tiko ir guodė mano vilnietišką būdą ir meilišką nuotaiką. Aš džiaugiausi mano charakterio Onuškiu ir užkart buvau čionai laimingas.

O greitai mes pradėjome ir Gegužines Pamaldas. Kad broliškai pagerbti savo maldininkus, aš vilkausi puošnia kamža su raudonu kasnyku, dėjau iškilmingą kapą, degiau daugiau žvakių, prašiau vargoninką šauniau sudūduoti vargonais – o pats ne skaičiau iš knygutės, bet gyvu žodžiu sakiau kasdien vis gražesnę pamokslėlį...

Ir onuškietėiai tai suprato, tai pajuto, tai įvertino. Todėl daugiau susirinkdavo. Todėl skambiau sugiedodavo litaniją. Todėl pas mus būdavo gražiau ir visiems meiliau.

– Onuškis pajautė naują klebonėlį...

– Onuškis gyveno savo Pavasari... <...>

Pirmieji rūpesčiai...

Kiekvienas žmogus ne viena duona gyvena. Ir ne visuomet šviečia mums saulutė – nors ir pavasaris. O šalia gėlių auga ir erškėčiai ir dilgėlės. O kartu su paukščių čiulbėjimu pasigirsta ir mūsų keikimai ir šunų lojimas. Kartu su jaunuųjų juoku mes pamatome ir senių ašaras. O paskui laimę, kaip žinoma, visuomet slankioja didelės-mažos nelaimės ir rūpesčiai bei rūpestėliai. Tai yra mūsų gyvenimas. Bet ir kunigas yra žmogus. Žmogus su savo dienomis ir naktimis, su savo saule, prietemomis ir šešėliais.

Todėl ir Onuškyje negalėjo būti tik nuolatinis Pavasaris. Jo pavasariškomis dienomis irgi galėjo ir, taip sakant, ir saulutė pasislėpti už debesų... ir rudenėlis padvelkti, pasisakyti, kad jisai bus... Ir tai yra kasdieninis žmonių gyvenimas. Bet ir kiekvienas kunigas... kasdien gyvena.

* * *

Pirmą Onušio turgaus dieną, trečiadienį, pas mane klebonijon atėjo parapijietis iš Bičiūnų kaimo – Stasys Norinkevičius ir aš jį broliškai priėmiau, pasodinau, net ir pavaišinti siūliausi. Norinkevičius, tikrai savas žmogus, nuoširdžiai klausinėjo mane iš kur aš esąs, kaip čia įsikūręs ir kaip man patikęs Onuškis.

– Gerai, gerai, gerai.

Ir pasisakė Norinkevičius norįs užrašyti Mišias už savo... neseniai užmuštą brolių. Esą buvęs jaunimo vakarėlis... Bernai ten šokę su mergomis. Mergų nepasidalinę. Buvę muštynės ir vienas draugas peiliu papiovęs jo brolių Norinkevičių... Tai norįs Mišių už jį. Pas kun. Čibą Mišių neprašęs, nes gėdinęsis, o dabar naujas klebonėlis, tai prašęs. Brolis palaidotas, o žudikas sėdįs kalėjime.

Va man ir liūdna pasidarė. Va tau ir Onušio pavasaris... Vienas jaunas jau žemėse, o kitas lietuvis onuškietis jau kalėjime... Ir aš Norinkevičiui Mišėles užrašiau. Tai pirmos onuškietiškos Mišios, išeina, bus... kruvinos. Maščiau pats sau: ką tai reikštų? Nejaugi Onuškis mane kraujais, muštynėmis, karais lydėtų?.. Man pasidarė truputį baugu.

Bet aš Stasį Norinkevičių išbučiavau ir jam pirmajam Onuškyje dovanojau savo fotografiją. Su jo namais aš vėliau labai susidraugavau. Jo dukterys buvo choristės ir aš jas apvedinau. O neužilgo ir patsai Norinkevičius mirė savo vargais bei rūpesčiais ir mano nuotrauka jį palydėjo į šaltą žemę. Stasys prašė ją įdėti į savo mirusias rankas. Tai šitai Onušio rožės ir erškėčiai.

* * *

Onušio bažnyčia turėjo kleboniją ir dvi špitoles. Vienoje jų gyveno vargoninkas, o kitą buvo išsinuomavęs savo šeimai švarus ir inteligentiškas žydėlis batsiuovys, kaip jį visi vadindavo – ponas meistras Zaluckis. Sūnus jo buvo aukštas ir gražus, o dvi dukrelės dar gražesnės. Gyveno jie pasiturinčiai ir nejaugi tik iš batsiuovystės?

Ir štai pirmomis dienomis atėjo pas mane klebonijon Onušio šaulių ir jaunalietuvių vadovybė ir... pirma prašė, o paskui pareikalavo – kad aš tuojau išmesčiau, anot jų, tą bolševiką žydą Zaluckį iš špitolės ir įleisčiau tenai gyventi šaulių bei jaunalietuvių, anot jų, poną Stasį Žilionį, kuris čia atidarysiąs savo krautuovę, palaikysiąs lietuvių komerciją ir boikotuosiąs visus žydus. Lietuovybės vardu to prašą bei reikalauja šauliai ir jaunalietuviai.

Aš supratau, kad man dabar nedera supykėti su šauliais ir jaunalietuviais, o reikia išsilaikyti taktiškai, ramiai ir mandagiai. Maža, kad vyrai ir jaunimas karščiuojasi, o aš privalau būti gyvenimiškas ir protingas. Aš atsakiau šauliams ir jaunalietuviams, kad: „Gerai, vyrai, galima viską padaryti ir visaip padaryti, bet kodėl jūs to nereikalavote prie kun. Čibo, nes, kaip žinau, žydėlis Zaluckas špitolėje jau senokai gyvena ir turi raštišką sutartį su Onušio klebonu...

– Esą kun. Čibas buvęs susenęs ir nebuvęs lietuvis patriotas.

Aš pasisakiau pagalvosiąs, su gerb. kun. Čibu pasitarsiąs ir padarysiąs kaip reikia.

Šauliai bei jaunalietuviai man rankos nepadavė ir išėjo įsižeidę ir nepatenkinti. Jie manė mane užkart laimėsią, o čia aš užkart ir nepasidaviau. Jie nuėjo savavališkai pas žydėlį Zaluckį ir jį lietuviškai iškoliojo grasindami tuojau išmesti iš parapijos namų...

Įbaugintas Zaluckis atbėgo pas mane. Aš jį draugiškai nuraminau ir patariau dėl visko nuvykti su mano laiškeliu Aukštadvarin pas kun. Čibą, pasikalbėti ir man gal kokį raštelį atnešti.

Taip aš norėjau pagerbti senelį kunigą, užkart nelaužant jo Onuškyje buvusios gyvenimo tvarkos, norėjau apsidrausti patsai save nuo įvairių ateityje galimų skandalų, norėjau gal tuokart padėti ir žmogui žydėliui Zaluckiui. Atsiminiau ir patarłę: mesk priekin – tai rasi.

Zaluckis buvo nuvykęs pas kun. Čibą. Atnešė man jo raštelį – galimai palikti Zaluckį špitolėje, jo gyvenvietėje, dėkojo man senolis už atsiklausimą jo šiuo reikalu.

Ir aš Zaluckį palikau gyventi vietoje. O šauliams ir jaunalietuviams paaiškinau, kad šį namą aš perimsiąs pats sau ir kad čia, kai laikas bus, gyveniąs mano bažnytinės žemės pusininkai. Ir bent oficialiai viskas nurimo. <...>

* * *

Tikrai pavasaris jau buvo ir gaspadoriai jau sparčiai dirbo savo laukuose ir daržuose. Ir va vieną pavakarę pas mane kažin kaip nedrąsiai ir neryžtingai užėjo pilietis iš Bičiūnų kaimo – pusamžis vyras Kirkliauskas.

– Tai tu esi kunigas? – paklausė Kirkliauskas.

– Taip, dėde, esu Onušio klebonas ir prašau Tamistą sėsti. Ką gera man, dėde, sakysi.

Kirkliauskas jau tarsį maloniau man tarė:

– Nei gera, nei bloga sakysiu, kunige klebone, bet paprašysiu truputį žemės daržui kopūstams pasisodinti. Matai, bažnyčios žemė prieina prie pat mano namo durų ir aš vis

tiek mindau jūsų žemę. O aš savo žemės nei sprindžio neturiu, o šeimos – devynetas vaikų... Tai norėčiau keletos ežių nors kopūstams ir burokams. Bažnyčiai žemės užteks... o man būtų lengviau... vis tiek prie pačių mano durų... Aš mat bežemis kampininkas, o girdėjau iš žmonių, kad naujas klebonas... kaip ir neblogas.

Kirkliauskas ištiesė man savo grubią ranką ir aš ją broliškai, karštai paspaudžiau. Man patiko šio žmogaus realumas ir kad jo šeima – devynetas mažų vaikų.

– Geras, tai gal ir geras naujas klebonas, – prielankiai ir supratingai sakiau Kirkliauskui, – bet, dėde, čia ne mano vieno valia. Yra toks įstatymas, kad kunigas turi atsiklausti Kūrijos.

– Tai gal pačio pono vyskupo? – teiravosi tarsi nuliūdęs dėdė Kirkliauskas.

Aš supratau rimtį ir intrigą.

– Ne paties vyskupo, bet jo raštinės, jo sekretorių, – aiškinau.

– Tai jau blogai ir gal nieko nebus, – nusiminė Kirkliauskas, – tie vyskupai ir sekretoriai kažin ar atjaus biedną žmogų?..

Man pasidarė žmogiškai ir kunigiškai skaudu.

Aš pasisiūliau Kirkliauskui tuojau čia pat parašyti Kūrijon raštą. Parašiau – prašas leisti man išskirti iš bažnytinės žemės keletą metrų mažutį kampelį, kad parapijietis Kazimieras Kirkliauskas galėtų tenai prie savo namų pasisodinti truputį daržovių. Rašiau – kad tai man, čia naujam, būtų pastoracijai palanku ir naudinga. O pilietis Kirkliauskas, rašiau, esąs patikimas vyras, gausios šeimos tėvas ir, manau, arba tikrai nesikesinsiąs pasisavinti šiuos kelis žingsnius bažnytinės beneficijos...

Perskaičiau Kirkliauskui raštą – jam patiko mano gera nuomonė apie jį. Raštą užklijavome, voką padaviau Kirkliauskui, kad savo ranka įmestų paštan, kad būtų tikras raštą pasiuntus.

– Lauksime atsakymo, dėde Kirkliauski! – sakiau savo biedniokui parapijiečiui, – o nuo savęs privačiai sutinku – pasisodink tenai paliai duris savo kopūstų ir burokų, aš jau tenai su savo pusininkais nelysiu – vis tiek vaikai išmindžiotų...

Dėdė Kirkliauskas pralinksėjo ir man net ranką pabučiavo atsisveikindamas. Aš nežinau kodėl.

O po trijų dienų ir atsakymas atėjo, kad pagal Kanonus esą negalima privatininkams skirstyti bažnytinės žemės ir kad nesurasta galimybė patenkinti klebono ir Kirkliausko prašymą.

Aš tai pasakiau ir paaiškinau jau mano prieteliui Kirkliauskui, aplankiau jo vienišą bakūžę ir vaikams nunešiau dvi silkes ir bakaną pyrago – tada biedniokams tai buvo didelė dovana, naujiena.

– Aš taip ir spėjau, kunige klebone, – sakė nieko nepykdamas Kirkliauskas, – ponai ir muzikai dabar negali susikalbėti. Gal kada susikalbės... Bet gali būti jau vėlu, – į šalį nususukęs baigė šis nekaltas žmogus...

Parodė ežias, kiek mano sutikimu pasisodino daržovių ir truputį džiaugėsi mūsų brolišku sutikimu. <...>

* * *

Tą rytą atvažiavo žmogus pas ligonį. <...> Greitai privažiavo ir kitas vežimas. <...> Tai buvo pakeliui pas abu – lenkiškon parapijos pusėn. Taigi sutarėm pirma Lelivon,

paskui Pasamovėn. O važiavau aš pirmą kartą Onuškyje ir, žinoma, man buvo įdomu – kaip pasitiks? kaip pagiedos? ką mes visi nauji kalbėsime?

Vežė mane Rieznyčios linkui, paskui į dešinę. Pamačiau Lelivą – tai šlėktiškas, nusigyvenęs vienkiemėlis, gražiai apaugęs sodeliu ir aukštais medžiais. O prie namų gėlynas, suolelis ir griovyv-upelis. Kaip ir gražu.

Mane pasitiko nemažas būrelis, užgiedojo lenkiškai. Takelis smėliu išbarstytas, o toliau jau divonai pakloti. Pirkioje tuojau užmačiau senyvus poniškus baldus, kertėje iškrypusią lentyną su knygomis – tai buvo lietuviški rankvedžiai – o ant sienos kabėjo gitara. Poneliai?!

Ligonė buvo aštuoniolikmetė mergelė, Aukštadvario Žemės Ūkio Mokyklos mokinė Bronė Leščinskaitė – dabar sunki džiovininkė, tik viena dukrelė šeimoje. Taigi jos gaila. Bronytės akys buvo didelės ir mėlynos. Visa drebėdama ji verkė didelėmis ašaromis ir nuolat sakė:

– Kunigėli, aš jus pirmoji pamačiau Onušio bažnyčioje, kai jūs buvot atvažiavę pasižiūrėti. Mūsų kunigas Čibas tada man sakė, kad jūs būsite čia naujas klebonėlis. Aš į jus žiūrėjau. O paskui ir mamai pasakiau, kaip jūs atrodote. Klebonėli, aš nenoriu mirti... Klebonėli, jūs mane išgelbėkit... Klebonėli, aš tokia jauna ir daktarai man jau nepadedą...

Man gaila buvo jaunutės ir gražios Bronytės. Aš nutariau pavartoti dar paskutines priemones – išvežti Bronytę į tuberkuliozinį dispanserį Varėnon, prašyti gydytojus lemiamų veiksmy ir, jei galima, viską panaudojant – išgelbėti Bronytės gyvybę. Ji taip mane prašo ir verkia. Patarnavimą baigęs aš tai pasakiau Bronytės motinai ir pažadėjau grįždamas iš antro ligoonio vėl čia užvažiuoti. Bronytė ir tėvai apsidžiaugė.

Aš nuskubėjau pas kitą ligonį Pasamovėn. Tai buvo kaimo centras. Daug mane pasitiko žmonių. Rėksmingai giedojo lenkiškai. Aš ligonį aptarnavau ir įtikinamai paguodžiau. Mane apstojo minia pasamoviečių – vyrai, moterys, jaunimas ir vaikai. Vaikus aš apdovanojau... paišeliai – tai jiems naujiena buvo. Mergaitėms ir moterims daviau saldainių. Su vyrais kalbėti pradėjau.

Ir kai ėmė pasamoviečiai man skųstis savo lenkiškomis skriaudomis – galo nebuvo. Visi vienan balsan man sakė ir kartojo, kad jie esą lenkai, kad jų niekas nemyli, o visi lietuviai nekenčia. Kad jie Onušio bažnyčioje neturi nei žodelio lenkiškų pamaldų, kad net evangelijos lenkiškos negirdi. Kad jie ir bažnyčion dėl to mažai eina. Kad jie nekenčia kun. Čibo. Kad jie prašo naują kleboną bent truputį lenkiško žodžio. Kad ir jie yra katalikai ir parapijiečiai, bet nuo savo bažnyčios atskirti ir nuo Dievo Namų nutolinti...

Aš kantriai ir mielai visų klausiau – ir tai jiems patiko. Tegu išsikalba – jiems bus lengviau. Tylėjau aš – man rūpėjo pateisinti kun. Čibą ir apginti visą čia lietuviškąjį reikalą. Bet kaip? – su katalikybės ir sielų skriauda? Ir aš taktiškai paminėjau vyskupą, jo parėdymus ir tvarką. Sakiau – klebono čia mažai, čia galima vyskupo šauktis. Neskakiau – reikia, sakiau – galima šauktis...

Ir pasamoviečiai vyrai numojo rankomis. O paskui man įnirtingai aiškino, kad vyskupą jie jau išbandė prašymais ir delegacijomis – ir nieko nepadėjo. <...> Jie buvo Kaune pas Lenkijos pasiuntinį poną Chorvatą. Jie nuvežė ir įteikė jam savo skundą, kad juos, lenkus, čia skriaudžia... Ponas Chorvatas atskleidęs storas knygas, paskaitęs iš tenai Aukštadvarį... Onušį... Dubingius... Kazokiškį... (mano buvusios Kernavės nepaminėjo) ir sakęs, kad visa tai turi būti prijungta prie... Lenkijos. <...>

Aš supratau jų bylą: jiems maža lenkiškų pamaldų, gal jų ir ne visiems reikia. Jie tiesiog nenori Lietuvos, o nori Lenkijos. O tai jau išeina iš mano kompetencijos. Todėl aš pradėjau meiliai klausinėti jų vardų ir pavardžių. Pradėjau susipažinti. Užkart susidraugavau su kalbančiųjų vyrų vadovu – su mielu ir nuoširdžių akių Juozu Petelčycu. Ėmiau žmonėms gerintis, pagyriau – kad jų daug suėjo ir kad gražiai lenkiškai pagiedojo. Pasisakiau esąs iš Vilniaus krašto, išėjęs Vilniaus seminariją, mintinai mokąs daug lenkiškų šventų giesmių ir su visais užtraukiau. <...> Visi įnirtingai ir šaukliai sugiedojo. O aš vedžiau ir pritariu. Gerai išėjo. Visiems patiko. Visi buvo patenkinti. <...>

O Jozef Petelčyc ir sako lenkiškai:

– Na, vyrai, gana varginti naują kleboną, matome – kad tai savas žmogus ir teisingas kunigas. <...>

Aš išbučiavau Petelčycą – mes su juo paskui draugavome visus penkiolika metų ir daug padarėme gero vienas kitam. Tai jis čia pat nuramino įsikarščiavusius pasamoviečius lenkus, o vėliau ir visai perkalbėjo, įtikino man nedaryti lenkiškų nemalonumų. Todėl ramu ir šventa mano laikais buvo šitame sumaišytame Onuškyje. Nulėmė šitas mano pirmas ilgas susitikimas. Mane visi su meile, su džiaugsmu iš Pasamovės išlydėjo.

Bet užtai... Bronytė mirė.

– Ak Tu, miela, jauna, graži, gyventi norėjus Bronyte!

Užtrukau, sutrukdė mane Pasamovėje visą dieną. Namu važiauvau jau pavakarem. O Kūrijon turėjau paštu išleisti skubius, svarbius raštus. Beliko man tik valandėlė laiko. Tai jau nesuskubau Lelivon grįžti, užvažiuoti. Kitą dieną turėjau neatsitraukiamai būti prie meistrų. Paskui mane iššaukė Kūrijon dėl Vytautuvos parapijos.

Ieškojo manęs namuose Bronytės motina – ir nesurado. Praėjo kelios dienos... Be mano skubios pagalbos – Bronytė beviltiškai ir... mirė. Kas kaltas? Pasamovėje užtrukusi visa diena? Nelemta lenkiška byla? Ir va jos auka – jauna ir nekaltutė Bronytė. O, manau, dar galima buvo išgelbėti deguonių, dirbtiniu kvėpavimu ir ilgesne kūracija. Bronytė – mano pirmasis ligonis – mirė. Ir aš jos paverčiau. Mes Bronytę iškilmingai palaidojome. Aš čia panaudojau visą savo bažnytinį meniškumą. Net ir lenkišką prakalbą Bronytei pasakiau kapuose. Tai nutildė visų skausmą – ir lelijviečių ir pasamoviečių ir dembiniečių ir viso to lenkuojančio krašto.

Barė mane užtai Onušio mokytoja Joana Stankevičienė, kad aš „ne tautiškas“. Šauliai ir jaun lietuviai su manim kalbėti nenorėjo. Bet nieko: va Onušio parapija buvo suvienyta ir laimėta. <...>

Taip iš pirmųjų Onušio dienų, savaitių bei mėnesių aš mokiausi gyvenimo mokslo. Aš čia supratau ir vyriausią buities dėsni, kad gyvenime reikia proto ir širdies. Aš ir pirma tai praktikavau. O dabar kūriau to mokslo teoriją. Jungiant abu kartu – ir neblogai išeidavo.

Galima buvo už tai pamėgti ir pamilti Onušį? Taip. Ir galima buvo ir reikėjo. Ir aš Onušį greitai įsimylėjau. Aš vakarais pereinavau miestelį ir džiaugiausi, kad štai aš turiu... miestelį. Su retai gražia ir man miela bažnyčia. Su bent vienu mūriniu dviaukščiu namu. Su keliomis gatvėmis. Su Kipro Petrausko vardo turgaus aikšte. Su aplinkiniais miškais, pušynais. Su viename miestelio krašte tenai į Trakų pusę – su lietuviais dzūkeliais, o iš kito krašto į Butrimonių pusę – su parapijiečiais lenkuojančiais, kurie mane jau pažino ir suprato ir pamėgo. Taigi galima bus ir gyventi ir dirbti. Kaip Dievas duos. <...>

Gyvenimas...

Onuškyje aš pradėjau jaustis dideliu klebonu, dideliu kunigu, didele širdimi, didele jėga, net dideliu asmeniū. (Žmogumi aš jau pirma jaučiausi... nemažu!). Aš gi buvau Onuškio klebonas dabar!

Kernavė, kaip parapija, man buvo maža. Gegužinė – man buvo siaura. Čia Skarulių, Jonavos pusėn buvo jau Kaunija – man labai neįdomu. Čia Neris mane skyrė nuo centrinės Vilnijos – man buvo jos gaila. O iš likusios lemiamos ir pagrindinės pusės mane slėgė ir temdė didieji Žasliai ir aukštieji Kaišiadorys. Taigi Gegužinėje man siaura buvo. Pirma aš to lyg ir nepastebėjau, o dabar iš Onuškio matau.

Onuškis dabar man atsivėrė kaip tikra kunigaikštija, kaip mano valdos, kaip centrinis mano sostas. Tai plati ir didelė parapija. Daug čia kelių, tolimumų ir erdvės. Pavyzdžiui, Semeliškių pusėn Onuškio – mano valdžia tęsėsi net 15–18 kilometrų. Aplink Onuškį dabar grupavosi mažesnės ir tarsi silpnesnės parapijos – mano kaimynai: Žiliniai, Dusmenys, Aukštadvaris ir projektuojamoji Vytautuva. Onuškis čia buvo vidury. Seniau gi Onuškis rubežiuosė net su Trakų parapija ir tai net dabar kėlė Onuškio ir mano aureolę!

Taip, jau tik ir tuomi Onuškyje galima buvo jaustis... dideliu klebonu. Vėliau net pagalvodavau, kad čia Onuškyje galima būtų ir dekanatą steigti. Ypačiai – kada įsisteigė Vytautuvos parapijėlė.

Taigi mano Onuškis buvo aplinkinis centras. Na, o bažnyčia – Vilniaus Katedros kopija ir miniatiūra! O šventorius – lyg tūkstantinis stadionas! O aplinkinis gamtos įvairumas, gamtos pilnybė! O mano plati klebonija su vikariatu! Šviesuomenė Onuškio miestelį praminė Roma, o klebonijos sodybą – Vatikanu! O mano sodnelis su alėjom, suoleliais ir aukuru!

O mano, kas svarbiausia, žmonės, parapijonys, onuškietčiai! Aš juos greitai pažinau ir supratau, pamėgau, pamylėjau. Aš juos pradėjau gerbti. Man buvo ir pačiam tarsi naujiena, tarsi įdomu: aš kunigas – gerbiau savo žmones! Tai buvo man naujas mokslas, naujas supratimas ir nauja tezė. Aš kasdieną ją Onuškiui įrodinėdavau savo rimtimi ir meile. Ilgainiui aš ėmiau galvoti, kad Onuškis bus mano „aukštasis lygis“ ir nežinau, kas toliau bus...

Onuškietčiai man patiko savo linksmumu, savo lengvumu, savo nuoširdumu, savo paprastumu, savo neklastingumu, savo artimumu ir savo meilumu. O ko daugiau reikia vilniečiui kunigui? Jeigu ko reikia katalikų kunigui – tai savo buvimu ir darbu tegul išsiauklėja, tegul laimėja, tegul padaro ir turi.

Ir pradėjau aš Onuškyje gyventi ir auklėti patsai save ir savo onuškietčius. Mes augome. Mes veikėme vieni kitus. Mes jautėmės vis didesni. Mes vieni kitais džiaugėmės. Mums buvo miela ir gera. Buvo sakoma, kad Onuškis tampa laimingas. Onuškis ėmė garsėti. Onuškyje kūrėsi didis, savas, pilnas gyvenimas!

* * *

Va mes Onuškyje atšventėme pirmąją Motinos Dieną. Ir kaip mes draugiškai pasimeldėme visa bažnyčia! Onuškyje dabar kūrėsi nauja tradicija – eiti bažnyčion, nes ten žmonėms buvo įdomu. Sakė, kad įdomus ir savas klebonėlis, kad gieda garsiai ir gražiai, kad suprantamai sako pamokslus, kad visus prakalbina ir pats nusišypso. Matyt, žmonėms patinka kitų rimtis, savumas ir linksmumas...

Motinos Dienos iškilmių posėdį mes padarėme šventoriuje. Salės dar neturėjome. Jei salė ir būtų buvusi, aš jon būčiau nėjęs ir motinų bei svečių tenai būčiau nešaukęs. Tai man atrodė per daug oficialu ir miesčioniškai. O aš norėjau pasirodyti gyviau ir nuoširdžiau!.. Ir tokios salės visai parapijai sutilpti – nebūtų. O man rūpėjo užkart visus apimti, apvaldyti.

Taigi mes posėdžiavome šventoriuje prie šventei papuošto stalo. Visi dalyviai susėdo ant žalios vejės. Tai buvo paskaita, pranešimai, sveikinimai. Buvo religinės deklamacijos. Buvo šventosios giesmės ir liaudies dainos – ir nereikia tuo stebėtis ar pasipiktinti: aš jau tada supratau, kad Dievą reikia jungti su Žeme, Bažnyčią su žmonėmis, o tikėjimą ir pamaldumą reikia rišti su gyvenimu ir su kiekviena diena. O ypač, žinoma, Motinos Dieną!

Bet maža to. Reikia dar žinoti, kad žmonės mėgsta dovanas... O dovana iš kunigo rankų, galimas daiktas, labiau suartina žmogų ir su pačiu Dievu ir su bažnyčia ir su... dovanotoju. O kiek čia būna džiaugsmo, dėkingumo ir atminimo!

Ir va seniausioms motinoms aš savo ranka dovanojau baltas skarytes su kvietkais. Senutės net apsiverkė džiaugsmu. Motinoms našlėms aš dovanojau... šaukštus. Nėra jų vyrų – prisiegu, tai aš jas tarsi maitinu (šaukštus duodu!) ir globoju. Daugiavaikėms motinoms aš padalijau įvairiaspalvius... paišelius – kiek šeimoje vaikų, tiek ir paišelių. (Paišeliai paprasti, pigūs, visi juodai rašantieji, tik iš viršaus įvairių spalvų, kad vaikams būtų nevienodi ir įdomesni.) O miestietėms tarsi inteligentėms motinoms aš dovanojau... po gabalą skalbiamojo muilo – jų ponaičiukams vaikams prausti. Ir toji dovana visiems labiausiai patiko. Visi suprato mano pamoką, kad nereikia vaikų auginti ponais ir lepinti, kad ir „ponaičiai“ turi būti savi su liaudimi.

Galima suprasti, kaip labai patiko onuškiesiems ši „nauja“ Motinos Diena ir kaip po to į gerą sujudo visa parapija. Tai, gali sakyti, buvo mano racionalizacija, nors to vardo tada ir aš pats dar nežinojau, bet veiksmą jau supratau ir vykdžiau. Taigi kartojau: mes visi augome ir lavinomės.

* * *

Onušio bažnyčios dekoravimas vyko sparčiai ir jau ėjo į galą. Tie žmonės onuškiesčiai niekaip nesigailėjo nei savo aukų, nei darbo talkų. Visi čia buvo gyvi ir supratingi. Aš supratau psichologinį dėsnį – visi nori gyvenimo ir gražumo, naujienos ir gerumo. O bažnyčios puošimas ir buvo dabar mums gyvenimas ir grožis, naujiena čia Onuškyje ir gerasis gėris.

Skubiau dailinti bažnyčią man privalu buvo ir dėlto, kad jau birželio mėn. vidury ir liepos pradžioje turėjo būti dviejų jaunų kunigėlių onuškiesčių Primicijos – kun. Juozo Voverio ir kun. Jono Voverio – pusbrolių iš to paties Smalių kaimo.

Tie mieli kunigėliai prašė mane, Onušio kleboną, globoti jų Pirmąsias Mišias. Man tai buvo ypačiai graudu ir gražu. Juk ir mane, Vilniaus tremtinį 1921 m. paglobojo Žasliuose Didysis klero Prietelius kun. dekanas Matas Cijūnaitis 1925 m., kai ten laikiau savo Primicijas. Su pagarba atsidėkodamas savo Aukštajam Geradariui – aš dabar jau kitiems dariau gerai ir kitus globojau.

Taigi remontą paskubėjome. Ir nors visur dar kvėpė šviežiais dažais, bet birželio 16 dieną neopresbyteris kun. Juozas Voveris jau iškilmingai prižengė prie naujai išdailinto Didžiojo Altoriaus.

Onušio bažnyčioje Pirmosios komunijos šventė. Kun. N. Švogžlys-Milžinas sėdi centre.
Apie 1940 m. Iš Eugenijaus Cibarausko archyvo

Kokia tai buvo visiems naujiena! Kiek buvo daug žmonių ir svetelių! Kaip nuoširdžiai visi meldėsi ir verkė... Kaip šventai mus visus jaunas kunigėlis laimino...

O Onušio bažnyčia savo vidumi buvo jauna ir graži kaip jaunamartė – ir mes ją tarsi sutuokėme su jaunu kunigu. Visam gyvenimui.

Tada Smalių kaime, Jono ir Monikos Voverių sodyboje, po atviru dangumi visi susėdome už švento stalo. O vakare ir naktį čia degė laužai ir skambėjo dzūkiškos dainos.

Liepos 2 dieną ir kun. Jonas Voveris atlaikė savo Primicijas. Bet jau kitu variantu, sakysime – iškilmingiau. Jonelis svajojo ir rengėsi išeiti... karininku, bet tapo kunigas. Taigi į savo Pirmąsias Mišias suprašė pačius aukščiausius svečius – generolus iš Karo Mokyklos, profesorius iš Universiteto, prelatus iš Kapitulos ir kitus. O liaudies suplaukė iš aplinkui tikrai nematytai daug ir daug. Onušio bažnyčia priėmė diduomenę, šventorius sutalpinė liaudį.

Prie altoriaus suklaupė generolai, profesoriai ir pralotai. Kleras susėdo ložėse. Neopresbyterio tėveliai Stasys ir Liudvika Voveriai susikaupė foteliuose. O kun. Jonas, dabar jau Dievo karininkas, kaip tikras vadas ir valdovas nuo Didžiojo Altoriaus užvaldė visą bažnyčią. Užvaldė savo... kapitoniška figūra, savo artistišku balsu, savo vyriškais gestais ir savo šios dienos... nekaltumu.

Savo drąsiomis rankomis jis palaiminimu spaudė galveles savo gimdytojų tėvų, savo aukštiesiems svečiams ir mums visiems. Buvo tai tada kažkaip šventa, didinga ir gražu. Buvo čia Dievas žemėje. Buvo Motina Bažnyčia tarp žmonių. Žmonės buvo visi broliai tarp savęs. Taika visiems ir Meilė buvo jau ne žodžiai, bet Gyvenimas. Buvo ir Gyvenimas ir jo Scena, jo Drama ir tūkstančių dalyvių Misterija. Buvo ir džiaugsmas ir ašaros ir šventa rintis.

Į Smalių kaimą mes dabar nevykome – tai buvo neįmanoma: minia svečių ten pajudėti neturėjo priemonių. Puota susikaupė klebonijos sodyboje. Sveteliai sakė kalbas,

valgė ir gėrė. Skambėjo koncertas. Dainavo Operos solistė-dainininkė Marytė Voverytė. Svečiai džiaugėsi ir mylėjosi. Liaudis surengė žaismus. Primicijosėjo iškilmingai.

* * *

Taip. Bet didysis Onuškis kvietė mane ne tik gyventi, iškilniauti, džiaugtis ir mylėti – Onuškis užkart man krovė ant pečių ir sunkų, nelengvą darbą. Reikėjo man skubiai kurdinti nauja Vytautuvos parapija.

Mažutė, bet įdomi tai istorija. Buvo Lietuvoje 1930 Vytauto Didžiojo Metai. Onušžio parapijos pakraščiuose, Jankovicų sodyboje, gyveno dar tada įžymus vilnietis visuomenininkas Donatas Malinauskas. Tai jis Vilniaus Katedroje ieškojo Vytauto Didžiojo palaikų ir Čekoslovakijoje nukaldino jiems karališkąjį sarkofagą. Bet Vilniaus Kapitula neprileido palaikus surasti. Sarkofago į Katedrą nepriėmė. Paminklo pastatyti Bazilikoje nesutiko.

Iš visų lenkiškų lizdų gujamas Malinauskas Vytauto Didžiojo Biustą įrengė šv. Mikalojaus bažnytelėje, o savo žemėse už Onušžio nutarė įsteigti naują parapiją ir pavadinti ją Vytautuvos vardu.

Byla užsimezgė Kaišiadorių Vyskupijos Kūrijoje. Nauja parapija buvo pripažinta. Vytautuvos vardas – patvirtintas. Malinauskas davė plotą tuščios žemės ir toliau iš savo sodybos senų pastatų – medžiagos statybai. Reikėjo bylą vykdyti. Ji nusitęsė devynerius metus.

Ir va 1939 metais vėsk. Juozas Kukta įprašė mane ir įsakė man šią bylą realizuoti – suorganizuoti Vytautuvos parapiją ir pastatyti Vytautuvos bažnyčią.

Aš bylą vykdžiau iš pirmų dienų. Nuvykau parapijos steigimo vieton ir radau:

– Tuščias ir plikas dirvonas. Aplinkui laukuose daug didelių ir mažų akmenų. Supratau – iš jų galima išmūryti Dievo Namus. Va centrinis dirvonelis – čia turi būti bažnyčia. Va toliau antras dirvonelis – čia bus kapai. Va stovi toartas be stogo – čia bus laikinoji koplyčia-šopa.

Sušaukiau aplinkinius žmones ir mes vieningai nutarėme:

*– Toarte tuojau pradėti pamaldas – aš atvažinėsiu kas antras sekmadienis.
– Rengsiu vaikus Pirmajai Išpažinčiai – čia ji ir bus.
– Vyrai skubiai padarys du didelius! gražesnius kryžius. Vieną pastatysime kur stovės bažnyčia, kitą – kur bus kapai. Kapus apmatavome ir vyrai apsiėmė juos skubiai aptverti.*

– Dviejų savaičių bėgyje toartas turi būti įrengtas koplyčia.

– Visus darbus vykdyti masinėmis talkomis.

– Patys žmonės turi sunešti laikinus paveikslus, kryželius ir pirmuosius indus.

– Moterys turi pasiūti pirmuosius bažnytinčius rūbus.

– Aš iš Onušžio atvešiu reikiamus aparatus.

– Švęsime čia Vytautuvoje pirmuosius šv. Antano atlaidus.

– Parapijiečiai duos kunigams pavalgyti.

– Žmonės paieškos namų čia atkelti klebonijai.

– Skaityti parapiją čia jau atidarytą.

Ir kasdieninės talkos, man pačiam dalyvaujant, sparčiai užvirė. Žmonės skubiai vykdė kas buvo nutarta. Už poros savaičių Vytautuvoje jau buvo laikina bažnytelė ir pilna visko, ko reikėjo pamaldoms ir net iškilmingumui.

Pirmųjų pamaldų sekmadienį Vytautuvon suėjo visa nauja parapija. Ir buvo išpažintys, komunija, giedojimai – net dūdavo ir atsivežtinė fisharmonija. Buvo procesija

Vytautavos bažnyčia.
Iš Kaišiadorių
vyskupijos kurijos
archyvo

aplink pastatytus kryžius – kryžius pašventinome – buvo Mišios, pamokslas, mišparai, palaiminimai, pašventimai, relikvių bučiavimas. Buvo išklaustyti visi interesantų reikalai.

Ir dar daugiau. Buvo pakrikštyti naujagimiai, sutuokti pirmieji Vytautuvos jaunavedžiai, pasitaikė ir mirusios bobutės laidojimas naujai pašventintuose kapuose.

Vytautuviečiai nustebo – štai jau yra Vytautuvos parapija! Taip skubiai, taip lengvai ir taip gražiai. Toliau eis tik visko dailinimas ir plėtimas. Savo džiaugsmui atžymėti, čia pat ant dirvono, parapijiečiai surengė parapijinį stalą – visiems kartu broliškai pavalgyti.

Ir kai rytojaus dieną aš visa tai raportu pranešiau vysk. Juozapui Kuktai, tai jis, sako, susijaudino, giliai atsiduso, patenkintas nusišypsojo, paminėjo mane geru žodžiu ir savo raštu mums visiems dėkojo, tėviškai džiaugėsi ir ganytojiškai laimino toliau sėkmingai dirbti.

O kai neužilgo apsilankiau Kūrijoje, tai Gerasis Ganytojas mane išbučiavo ir sakė:
– Matai ir neapsirikau Tave paskyręs Onuškin – va jau ir Vytautuvos parapija yra. Dėkoju ir viską tvirtinu, ką ten padarei. Dabar ten rengsi kleboniją ir statysi bažnyčią. Duosiu tenai ir atskirą kleboną, tik dabar neturiu tokio kunigo.

Aš tada ir pats džiaugiausi, kad su žmonėmis galima daug ir net viską padaryti. Tik reikia proto, širdies ir paties kunigo darbščių rankų. Taip.

1940 m. pavasarį Vytautuvoje jau stovėjo patogi klebonija, buvo pastatyta dabartinė medinė bažnyčia ir čia nuolatos apsigyveno pirmasis Vytautuvos klebonas kun. Juozapas Rakickas.

Stebiuosi pats – kaip man tada viskas palankiai sekėsi. Turiu dėkoti Dievui, Vyskupui ir pats save mylėti.

– Vytautuva jau yra! – nors jos buvo laukiama net devynerius metus...

* * *

Atėjo šv. Onos atlaidai ir mes, Onuškis, sumanėme su iškilminga procesija išžygiuoti į mielus man Dusmenis. <...>

Taigi 1939 m. vidurvasarį mes onuškietėliai žygiavome į Dusmenų šv. Onos atlaidus. Tai apie dešimt kilometrų kelio – ir visas žaliuoju mišku. <...>

Susigyvenimas su Dusmenimis suartino mane su dusmeniečių Petrauskų sodyba „Petrauskai“. 1939 m. vasarą tenai kaip retas svečias apsilankė maestro dainininkas Kipras Petrauskas. Pakvietė tenai ir mane. Mus tenai priėmė namų šeimininkė sesutė Veronika Petrauskaitė Orlickienė ir brolis Antanas Petrauskas.

Prieš pietus mes vyrai išsimaudėm Petrauskų ežere. Ir aš išžiūrėjau į Kiprą vi-soje jo... nuogybėje. Aš jį „nuoga“ matydavau Operos scenose, kur jis būdavo tik triko apsitempęs. Kauno damos, girdėjau, žavėdavosi jo figūromis, net alpavo. O dabar aš konstatavau, kad mūsų Kipras tikrai buvo... dievaitis, Apolonas, Erozas ir Libido. Jis nardė savo ežere kaip ungyrys... Jis gimnastikavo krante kaip Plastika... Jis tiesėsi pliaže kaip... dažai drobėje... Jis raivėsi paskui kaip „Carmen“ Don Chosė... Jis paskui taip elegantiškai, laisvai ir originaliai įsidabino kaip... Kipras Petrauskas.

Mes visi kartu skaniai sukirtome pietus – čia pat iš ežero ištrauktos žuvienos. O Verutė mus pasmaguriavo savo specialo lašais – Petrauskų šimtamečiu midumi. Aš tada pajaučiau, kad šalia manęs pasaulyje ir dar yra laimingųjų žmonių!

Aš susirašiau savo dienoraštyje turtingus įspūdžius ir maniau – reikia kam nors parašyti scenarijų garsinei filmai „Kipras Petrauskas“. Kas ir kada jį parašys?

O praktiškai Petrauskų idilę realizuodamas – aš nuvykau Kaunan ir įsigijau skambų pianiną. Atvežiau jį Onuškin. Pasistačiau jį prie lango į mano sodnelį. Ir vakare pats sau akomponuodamas užtraukiau savo širdies dainą. <...>

Pianinu paskambinti aš pramokau pats per save. Tada buvo garbė turėti pianinus. Skambinau ne iš gaidų, bet iš ausies. Ir ne tiek skambinau, kiek pats sau dainavau. O prie visų Onuškiečio džiaugsmų – pianinas buvo dar vienas mano viršdžiaugsmas.

Džiaugtis man tada galima buvo, nes čia buvo Onuškis, o pasaulyje buvo taika ir ramybė. Taika bei ramybė viešpatavo ir mano laimingoje širdyje.

* * *

Iš Onuškiečio savo arkliuku aš mėgdavau dažnai nuvykti prie lenkų Administracijos Linijos. Ji buvo mano parapijos ribose, čia pat už Panošiškių kaimo. To nelaimingojo „rubežiaus“ aš jau buvau išsiūlęs. Nuo Kernavės laikų aš nemačiau jo jau penkeris metus. O jo istoriją ir nuotykius aš gerai žinojau.

Taigi nuvykdavau, suimdavau rankomis šiaudinę „rubežiaus“ gairę ir ilgai ilgai žiūrėdavau Vilniaus Kraštan... <...>

* * *

Darbingą ir laimingą šių metų vasarą aš nutariau užbaigti kaip nors visuomeniškiau ir įdomiau pats sau ir visiems onuškietiams. Mes sutarėme prvesti liaudies sporto šventę.

Paulauskų dvaro sodas – kokia tam puiki vieta! Čia pat ir vieškelis – ir jis į Vilnių veda... Taigi mes sportiškai įgrūdinsime savo raumenis, kad juo greičiau Vilnių pasiektume... Ir mūsų liaudies sporto šventė buvo.

Sekmadienį po pamaldų minia onuškietų traukė Paulauskų dvaro sodan. Skambėjo dzūkiškoji sutartinė. Čia sugiedojo choras. Ir prasidėjo liaudies sportas.

Bernai šokinėjo į viršų – kas aukščiau... Mergos bėginėjo maišuose – kuri greičiau... Vyrai mečiojo gyriais – kuris sunkiau ir toliau... Mergaitės sukė ratelį – kuri sparčiau. Stipruoliai kilnojo sunkumus. Bėgikai šuoliavo tolius. Vikruoliai raitė kamuolius. O juokdariai sukčiavo savo komiškumą. Čia pat Bičiūnų ežere plaukikų ekipa plaukė savo

pirmybės. Ir nuo Grendavės kaimo vieškeliu Onuškin savo ristais žirgais lenktyniavo berneliai raiteliai.

Buvo pryžų bei dovanų komisija: Antanas Petrauskas, Donatas Staniūnas, Marytė Voverytė, Petras Žilionis ir kun. Švogžlys-Milžinas. Laimėtojus apdovanojo knygomis, saldainiais, pyragais, silkėmis, o raitelis pirmūnas gavo ir bonką skaidriosios. Nugalėtojai buvo papuošti vainikais. Tada koncertavo liaudies choras. O vakare buvo uždegtas laužas. Čia sakė prakalbas, eilėraščius, pasakas ir sakmes. Pagaliau jaunimas pašoko ir ėjo ratelius.

Tokia pačių kaimiečių sporto šventė onuškiečiams buvo naujiena. Ją net spauda aprašė. Visi džiaugėsi savo sumanumu.

Ir kupina gyvenimo bei įdomumų vasara buvo iškilmingai uždaryta. Prasidėjo sezonas rudeninis. <...>

1939 m. rugsėjo 1 diena

Tai buvo retai graži, šviesi, šilta ir saulėta diena.

Aš į kapus lydėjau mirusį senelį. Praeinant mums pro Onuškiečio valsčių, man sekretorius šūktelėjo iš lango:

– Klebonėli! – vokiečių–lenkų karas prasidėjo ir jau pusė Lenkijos užimta...

Aš radijo iš ryto neklausiau ir nieko nežinojau. Mes visi nustebome ir išsigandome. Aš pagalvojau: lengva pasakyti – karas, bet kas bus toliau... O laidojamas senelis man dabar buvo mįslingas simbolis: nejaugi baigiasi senasis pasaulis – ir prasidės naujas gyvenimas?!

Po laidotuvių aš atskubėjau klebonijon ir prigulčiau prie radijo. Jis rėkė tik karo balsu, karo staugimu ir karo šūvais... Taip, karas prasidėjo... Hitleris užpuolė Lenkiją ir jon įsiveržė... Jau eina kruvinos kautynės... Pusė Lenkijos užimta – taip staigiai... Stebuklingoji lenkų Čenstachava jau kraujais aptaškyta ir dega... Lenkijoje visuotinė mobilizacija...

– Ji palies ir mano gimtuosius Švenčionis, – maniau pats sau.

Man buvo gaila Vilniaus Krašto lietuvių. Pasidarė gaila ir pačios vargšės Lenkijos. Aš ją tuojau pakaltinau – kam ji nenusileido Dancigo ir koridoriaus klausimu...

Ir susimastęs nustebau pats sau:

– Va kaip netikėtai gali iškilti – jau iškilo ir mūsų Vilniaus likimas... Lenkija Jį valdo... Lenkija dabar kariuoja... Tai ir mūsų Vilnius bus karo paliestas... Bet kaip? O! Mielas Vilniau, kaip?..

Ir pats sau nuliūdau:

– Jeigu Lenkija karą laimės, tai ji bus dar stipresnė ir Vilniaus mums jau niekad negražins. O jeigu Vokietija laimėtų, tai Klaipėdą pagrobusi, ji pagrobs ir mūsų Sostinę. O tada ir dar blogiau – ji pasikėsintų ir prieš visą Lietuvą. Ir man šis karas pasirodė baisus ir mirtinas.

O radijas rėkė toliau. Ir kasdienu vis baisiau. Visa Lenkija plūdo kraujais ir degė ugnimi. Vokiečiai pragariškai veržėsi pirmyn ir pirmyn. Lenkija buvo naikinama ir klupdoma. Bet ji tuo tarpu dar nesiklaupė prieš vokiečius ir beviltiškai kariavo su savo likučiais.

Rugsėjo 17 d. Stakliškėse buvo šv. Pranciškaus Žaizdų atlydai. Buvo tenai vysk. Juozapas Kukta, daug kunigų ir aš. Aš turėjau prarasti tenai visuomenines iškilmes. Bet iškilmių mes jau nedarėme.

Tai radijas mums paskelbė, kad ir Sovietai pajudėjo Lenkijon. Lenkų okupuotą 1920 m. ir valdytų ligi 1939 m. vakarinių Ukrainos ir Baltarusijos dalių liaudis prašė

Sovietus gelbėti juos nuo naikinamo karo ir sujungti su savo tėvynėmis – su Ukraina ir Baltarusija. Sovietai sparčiai vadavo tas ukrainietiškas ir baltarusiškas žemes – gelbėjo nuo karo niekuom nekaltą liaudį.

Ir mūsų Lietuva paskelbė mobilizaciją. Lietuvai rūpėjo saugoti savo rubežėjus.

Karo eigos įvykiai dabar vystėsi jau ne dienomis – jos buvo per ilgos, įvykiai ir žinios ėjo valandomis ir minutėmis.

Rugsėjo 18 d. visas Onuškis prigarmėjo pro Rūdiškį lenkų bėglių iš sumuštos Lenkijos. Tai buvo lenkų kariškiai, policija, valdininkai ir ponų šeimos su savo manta. Net baisu buvo. Kariškiai, policija, valdininkai – pirmieji pabėgo iš savo visų apleidžiamos tėvynės.

Tokuose Rūdiškyje, Trakuose ir Vilniuje kelias valandas nebuvo jokios valdžios, o galėjo būti jų net keturios. Galėjo būti lenkų valdžia, bet ji pabėgo. Galėjo Vilniun įšokti Lietuva, bet ji buvo paskelbusi neutralumą ir Vilniun nėjo. Galėjo Vilnių daužyti ir užimti vokiečiai. Galėjo Vilnių paimti savo apsaugon sovietų kariuomenė.

Kelios sunkios netikrumo valandos... Ir Vilnių savo globon paėmė sovietų armija. <...>

Vokiečių–lenkų karo eiga toliau jau buvo aiški ir trumpa. Lenkija buvo sumušta ir sunaikinta. <...>

Ir 1939 metų spalio 10 dieną Vilnius buvo perduotas Lietuvai. Štai kokia didelė, netikėta ir laiminga Vilniaus istorija!

O Onuškis? O aš? Tą karališkąją žinią sužinojęs aš išsilaikiau ramiai, tik vilnietišškai susikaupęs nuėjau šventoriun, persižegnojau, atsiklaupiau, nusilenkiau ir ašarodamas žemę pabučiavau. Ši Onušžio žemė taip pat vilnietiška, nes čia kadaise buvo Vilniaus Gubernija ir Vilniaus Vyskupija. Onušžio šventorių bučiuodamas – aš kartu pabučiavau ir Aušros Vartus ir Gedimino Kalną ir Vytauto Didžiojo Karstą ir šv. Kazimiero Relikvijas. Man to buvo gana. Vilnius jau buvo Lietuvos ir mano. <...>

Tada nebuvo kada delsti. Tada reikėjo atlikti Milžino pareigą savajam Vilniui. Tai pasiėmęs lietuvius liaudininkus aš iškilmingai nuvykau buvusio Vilniaus Pafrontėn ir atsistojau ant buvusios linijos – rubežiaus. Mano liudininkas Donatas Staniūnas turėjo čia simbolizuoti mūsų Vilnių. Mano liudininkė Jadvyga Staniūnienė mums simbolizavo Tėvynę Lietuvą. O aš buvau kaip buvęs Milžinas.

Liudininkų akivaizdoje aš nulaužiau lenkų šiaudinę gairę, išverčiau K. O. P. lenkiškąjį stulpą – ir įžengiau Vilniaus Krašto Žemėn, kurion mano ir Lietuvos koja neturėjo teisės įžengti visus dvidešimt metų (be vieno: 1920–1939).

Šis momentas man buvo istoriškas. Vilnius tai matė, nes Donatas Staniūnas mane pabučiavo jau už linijos Vilnijos Žemėse. O Lietuva ir Onuškis man už šį realų žygį padėjo, nes Jadvyga Staniūnienė, mano liudininkė – laimingai apsisverkė. Ir mes pavaikščiojome Vilnijos Žemėse. Mes jos čia nebučiuavome – gražiau bus patį Gedimino Kalną pirmą kartą pabučiuoti! Mes pasidairėme į Trakus ir į Vilnių – jie taip jau netoli. Mes pakėlėme rankas Aušros Vartų linkui. Tarsi pasveikinom mūsų Sostinės Madoną. Mes pasiėmėme pilną saują vilnietiškos žemelės. Susikrovėm vežiman lenkišką gairę ir stulpą. Ir grįžom Onuškin.

Pirmąjį sekmadienį onuškiečiai surengė Vilniaus Laisvės Manifestaciją. Ir džiaugėsi visi savo kalbomis, savo pranešimais, savo deklamacijomis ir dainomis. Visi savo širdimi džiaugėsi. Visi pabučiavo mūsų atsivežtą Vilnijos Žemelę. Taip visas mano Onuškis su Vilniū susijungė.

Onuškėčiai sveikina laimėtą Vilnių. Šventė Šaulių namuose. Kun. N. Švogžlys-Milžinas pasakoja Vilniaus istoriją. 1939 m. spalio 10 d. Iš J. Laurinavičiaus archyvo

Bet neužilgo reikėjo Onuškiui ir oficialų vizitą Vilniui padaryti. Reikėjo, aš maniau, jį atlikti dokumentaliau... originaliau... istoriškiau... ir milžiniškiau... Tai kaip?

– Kad patsai Vilnius sudrebėtų! Kad mūsų Sostinė apsidžiaugtų! Ir kad Aušros Vartai mūsų vizitą įamžintų! Tai kaip gi?

Tai pasirinkau aš 20 vyrų onuškėčių – ne daugiau. Dvidešimt metų (1919–1939) ilgėsiu – tai vyrų dvidešimt. Visiems į rankas įdaviau iš Onuškio miško ažuolo ir eglėlių šakutes. Patsai pasiemiau ažuolo-eglių vainiką. Ir mes Vilniun išvykome. Tai viso Onuškio vardu.

Ten Sostinėje išsirikiavome eilėn vienas po kito – aš pirmasis ir visi paskui mane. Aš nešiau Onuškio ir Milžino vainiką – visi dvidešimt vyrų nešė iškėlę onuškėčių ir savo šakutes. Taip mes atžygiavome į Aušros Vartus.

Visi atsiklaupėme. Vilniaus Žemę pabučiavome. Ir padėjome ant tos mūsų Motinos vilniškės Žemės Onuškio ir Milžino vainiką ir onuškėčių ažuolo bei eglėlių šakutes. Tada atsistojome ir žemai nusilenkėme ir Aušros Vartams ir visam Vilniaus Miestui. Tada vėl suklypome ir garsiai sukalbėjome Tėve mūsų, Sveika Marija ir Tikiu į Dievą Tėvą Visagalį. Amen.

Mūsų vizitą stebėjo, matė, laimino visi čia maldininkai ir vilniečiai. Jų daugelis, mačiau, pravirko. Visi jie klaupėsi, bučiavo žemę ir sakė Amen.

O paskui mus onuškėčius sveikino. Ir sakė mums, kad onuškėčių vizitas Vilniui – yra visos Lietuvos pirmasis! Taigi mes buvome pirmieji. <...>

Tada mes onuškėčiai ėjome per Vilniaus Miestą – jis jau buvo mūsų. Valgėme Vilniaus duoną – ji buvo mūsų lietuviška, nes lenkiškosios jau nebuvo. Mes ir vyno ragavome – jis buvo vilniškis.

Mes sveikinomės vilniečius – o jie mus bučiavo. Mes nusitraukėme visi prie Gedimino Kalno. Mes pasiėmėme Vilniaus dovanų ir linksmi, patenkinti, laimingi – grįžome Onuškin. Vizitas buvo padarytas. Ir mes onuškėčių sueigoje tai raportavome Onuškiui. <...>

Vilnietiškas 1940 m. pavasaris

Pakiliai ir darbščiai praėjo mano pirmoji Onušio žiemužė. Ji man nebuvo šalta, nes karšta buvo mano širdis ir Vilniumi, ir mano meile. Aš kelis kartus suvažinėjau Sostinėn, o visus kitus tris mėnesius kalėdojau Onušio parapiją.

Aš gi čionai buvau svečias. Su onuškietiais mes jau buvome įsimylėję prieteliai. Mane visur sodino už stalo. Mane apdovanodavo dzūkiškais grikiais. Jaunamartės mane juosė savo kraičių rankšluosčiais. Moterėlės motinos mano tarbon dėjo sausus sūrius.

– Mūsų tėvutis jaunas, gražus ir linksmas, o jo dantukai kai perlai, tai tegul kramto kietus sūrelius, – kalbėjo jos dar ir ranką mielam klebonėliui pabučiuodamos...

O vaikai man bėrė savo poterius kaip angelėliai iš dangaus. Taip jie buvo gerai ir pamėtlyvai momų išmokyti.

Rimta darėsi Onušio parapija. Katalikybė, tarsi kaip pyragai, augo kaip ant mielių. Klebonėlis buvo kartu ir rimtas, kartu ir draugiškas, net broliškas. Aš jau seniau buvau išsprendęs tezę – kaip suderinti kunigo rimtį ir populiarumą. Taigi mane, rodos, ir gerbė, ir mylėjo.

Atsimenu, atsivežė mane vyrai į Vaickūniškį ir mano maršalka Vladas Krupoviesas – man skirtas vazokas, man sako:

– Na, klebonėli, dabar važiuosime kur tik norite, jūsų valia, sakykite...

– Aš nežinau iš kur pradėti, jūs vežkite mane, – aiškinau aš.

– Ne, klebonėlis viską žino, – aiškinosi mano vazokas, – kaip nežinos tokis „vožnas“ kunigas...

Ir mes prieteliškai ginčijomės visą pusvalandį. Krupoviesas dėstė, kad aš labai „vožnas“, o aš aiškinausi, kad čia kalėdoju pirmą kartą ir nežinau namų eilės. Pagaliau paleidome nerimstančius arklius ir su skambučiais bei žvaguoliais nulėkėme per namus. „Vožnas“ kunigas ir mano gerbiamas vazokas – o paskui mus tarnų ir palydovų gurguolė...

A! – tai buvo mano Onušis! Kalėdoti prisėjo visus tris mėnesius – ir parapija buvo plati, beribė, ir trukdė mane žmonių stalai ir noras visų išsikalbėti su manimi. Aš supratau, tegul sau žmonės išsikalba – tai jiems sveikiau, linksmiau ir labiau „savą“ kunigėlį myli. Aš supratau pagrindinę kunigystės tezę – ir kunigas žmonėms, ir žmonės kunigui. Aš supratau, kad reikia parapijiečiams protingai įtikti ir juos tėviškai išklaudyti ir paguosti. <...>

O mes su onuškietiais kalbėdavome paprastai, dzūkiškai, visiems suprantamai. Ir džiaugėsi mano parapijiečiai, kad jų dvasiškas tėvelis labai mokytas ir „razumnas“ – moka gražiai pakalbėti su visais.

Taip, brangus ir didis yra mūsų liaudies nuoširdumas kunigui, tik reikia klebonėliui jį sužadinti, laimėti ir palaikyti. Aišku, kunigui čia reikia būti ir kunigu, ir psichologu, ir poetu, ir filosofu, ir žmogumi, ir tėvu, ir broliu visiems savo parapijiečiams – ir tikintiems, ir abejingiems, ir priešiškiems.

– Ego sum Pastor Bonus, – sakė Išganytojas...

Gavėnios metu aš surengiau onuškietiams šventas rekolekcijas. Jos žmonėms patiko ir jie uoliai pasinaudojo. Ypač, sako, gražios buvo vakarinės valandos – su savo pamaldomis ir religiniais koncertais. Taip, tai buvo mano įvesta provincinė naujiena.

Vakarais sueidavo bažnyčion nemaža vietinės publikos, susirinkdavo visas choras ir su galingais vargonais, su dirigentu Mykolu Virbicku dūduodavo ir sugiedodavo koncertines

giesmes. Tai mielai nuteikdavo vakarinę šviesią publiką ir nuoširdžiai pasimelsti, ir išpažintį atlikti. Džiaugiuosi, kad taip galima buvo padaryti Onuškyje, ir kad aš taip dariau.

Velykas atšvenčiau Onuškyje pirmą kartą. Ir mane nustebino žmonių gyvas religingumas ir jų gyvos, gražios tikiškos tradicijos. Pavyzdžiui, Verbų Sekmadienį jie susinešė dideles, margas verbas – ir aš pagyriau ir apdovanojau tuos, kurių verbos buvo pačios gražiausios. Tiesa, aš pirma pamokiau parapiją apie verbas, ir jie paklausė. Pavyzdžiui, jie Rezurekcijai susinešė krepšius su Velykų pyragais, sustojo šventoriuje aplink bažnyčią, ir aš visa tai pašventinau. Džiaugėsi onuškiečiai ir net mane apdovanojo.

– Dignus est operarius mercede sua.

Tiesa, aš ir tai buvau žmonėms priminęs ir juos pamokęs.

– Euntas docente omnes gentes.

Suprantu, reikia žmones pamokyti viso gero ir gražaus. Malonu, kur užkart paklauso. Kur nepaklauso, reikia nuolatos pakartoti. Tradicijos juk žmogaus širdį paliečia. Paliečia konkrečiai ir apčiuopiamai. Tai ir patį tikėjimą bei pamaldumą padaro gyvus.

O tada ir pavasaris ėmė žaliuoti. Šiam pavasariui atžymėti buvo didelė Onuškio–Vilniaus programa – masinis onuškiečių judėjimas Vilniaus linkui...

Taigi pirmiausiai aš vežiau Vilniun onuškietes moteris. Vežiau į Kat. Moterų Sąjungos konferenciją.

Paskui vežiau jaunimą Vilniun į Pavasarininkų ir Kazimieriečių Kongresą. Čia mes pasirodėme labai gražiai ir užtai savo jaunimo būrį aš paplukdžiau garlaisiu Nerimi į Verkius ir atgal. Naujiena tai buvo onuškiečiams! O man asmeniškai buvo neapsakomas rašytojiškas džiaugsmas, kad tuo metu visame Vilniaus Mieste ir net mūsų garlaivijoje masiniai platino-pardavinėjo tik ką išspausdintą Milžino knygą „O Šventasis Vilniaus...“ Mačiau, kaip ją vilniečiai ir svečiai mielai pirkė.

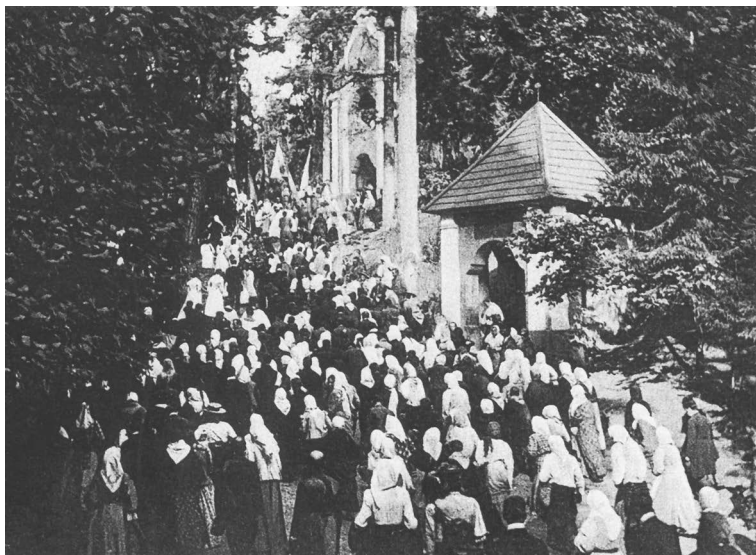
Ir savo jaunimą aš visus apdovanojau šia knyga. Tai buvo mūsų lauktuvės iš Vilniaus, iš Sostinės!

Paskui vežiau Vilniun vyrus. Tai buvo du kartus. Pirmą važiavome į Katalikų Vyrų Konferenciją – aš ten buvau sumanymų bei rezoliucijų redakcijos komisijoje. O antrą kartą važiavome į Vilniui Vaduoti Sąjungos Iškilmingą Posėdį. Čia aš vadovavau Sąjungos Eitynėms per visą Miestą į Aušros Vartus, kur prof. kan. Florijonas Kemėšis laikė Padėkos Mišias, o aš viso Vilniaus akivaizdoje pasakiau iškilmingą Atvaduotojo Vilniaus Pamokslą. Iš visos Lietuvos klero mane čia pirmąjį parinko. Buvo tai visiems didi ir graudi Valanda. Supraskime, kad kartais žmonės verkia ir iš didelio bei gausaus džiaugsmo!

O ar galėjo kada būti Lietuvių Tautai šventesnis džiaugsmas – negu kai Vilnių atvadavome, kai Vilnių jau turėjome ir kai Vilniuje jau asmeniškai buvome?! Ne. O šiandieną Vilniuje tai buvo džiaugsmų džiaugsmas, linksmybių linksmybė ir visų istorijų istorija! <...>

Ėjome mes visi tada ir į Rasų kapines ir pagerbėme čia Ižymiuosius Vilniečius, Garsiuosius Lietuvius ir 1920.X.9 d. žuvusius Vilniuje lietuvius kareivėlius. <...>

Pagaliau 1940 metais gegužės mėn. (birželio – redaktorius Kazio Misiaus pastaba) 14 dieną, šeštadienį, aš nuvežiau Vilniun į Kalvarijas visą – pilna to žodžio prasme – visą Onuškio parapiją. Tai buvo didžiausias mūsų sąjūdis Vilniaus linkui. Čia prirėkė man viso traukinio ešalono – ir aš jį gavau. Ešaloną padavė Rūdiškių stotin. Mes čionai susėdome į vagonus. Vilniun važiavome.

Kalvarijų kryžiaus kelyje (Iš leidinio „Vilniaus Kalvarijos“, 2002)

Vilniaus stotyje susirikiavome po keturis. Žengėme į Aušros Vartus. Čia mus pasitiko ir iš Koplyčios pasveikino kun. kapelionas Kazimieras Pukėnas. Čia onuškiečiai Vilniaus Žemę pabučiavo.

Tada pro Gedimino Kalną, kuriam mes visi žemai nusilenkėme, žygiavome į Žaliąjį Tiltą – į Vilniaus Kalvarijas. Ir mūsų onuškiečių ir prisidėjusių prie mūsų kolonos vilniečių buvo tiek daug, kad kolonos pradžia buvo jau prie Žaliojo Tilto, o pagyna buvo truputį nutolusi nuo Aušros Vartų.

O aš ėjau kolonos priešaky. Mano tvarkdariai valdė visas eitynes. Vilniaus policija sustabdė šių gatvių judėjimą ir leido mums tvarkingai praeiti.

Ir staiga... Ir staiga prie manęs prišoko vilniečių studentų būrys ir tyliai, bailiai man sako kone ausin:

– Kaip Tu, Milžine, tokiu momentu atvedei Vilniun iš provincijos tokią minią žmonių... Gal nežinojai ir nežinai... Juk Smetona pabėgo... Valdžios jau nėra... O Lietuvon įžengia Sovietų Kariuomenė naują valdžią pastatyti... Kur jūs dabar pasidėsite ir kaip grįšite namo... Ar nežinai?..

O aš jiems nieko. Tik pagalvojęs ramiai tariau:

– Tai kas čia tokio? Nėra vienos valdžios – tai bus kita. Be valdžios niekur nebūna. Viena gera – kita būna dar geresnė. O mums maldininkams kas?

– Kas Ciesoriaus – Ciesoriui, o kas Dievo – Dievui, – baigiau aš ir pakėlęs ranką sušukau kolonai, kad eitų ramiai, tvarkingai, gražiai, katalikiškai.

Ir mes nužygiavome toliau. Mes priėjome Žaliąjį tiltą. Mums reikėjo patekti į Kalvarijų gatvę.

Ir staiga... Ir staiga nuo Antakalnio pusės Žygimanto gatve prie Žaliojo Tilto pridundėjo Sovietų tankų linija. Jie atsidūrė prieš mūsų žmonių koloną. Jie tankus sustabdė. Jie pagerbė mūsų eitynę. Jie palaukė, kol mes visi gražiai praėjome. Ir mes visi praėjome labai tvarkingai ir gražiai.

Mes buvome jau už Žaliojo Tilto ir žygiavome Kalvarijų gatve. Už valandos mes buvome Šventose Kalvarijose. Tai buvo mūsų maldos tikslas.

Čia mes laisvai truputį pailsėjome – paskui išsiėmėme savo maldaknyges, ražončius, giesmynus ir tikrai ramiai, gražiai nuėjome Kalvarijas. Čia sakėme trumpučius pamokslus, skambiai giedojome ir šventai meldėmės. Kalvarijas apėjome tikrai nuoširdžiai. Mano žmonės buvo drausmingi, paklusnūs ir ramūs.

Kalvarijų bažnyčioje mes išklausėme mišparų ir pamokslo. Prisipirkome atsiminimų iš Kalvarijų. Buvau ... užsakęs Kalvarijų bufetus, kuriuos tada valdė Vilniaus Geležinis Fondas. Jie buvo pasirengę priimti kelis tūkstančius žmonių. Ir mus visus mielai ir sparčiai aptarnavo. Onuškiečiai sočiai pavakarieniavo ir troškulį numaldė mano pirma užsakytomis giromis. Puiki buvo gira vilnietiška!

Žmonių ūpas buvo ramus, patenkintas ir linksmas. Juk mūsų onuškiečių daug kas pirmą tik kartą dabar buvo Vilniuje ir ėjo Kalvarijas. Visiems labai patiko.

O aš vėl buvau visų laimingiausias, nes man ir Kalvarijos pravesti nusisekė, ir čia bufetų vedėjomis aš suradau mergaites onušketes, kurias aš pats anai rekomendavau čia į šitą darbą, buvau atvežęs ir įstatedirbti. Dabar jos ir dirbo taip sparčiai ir sumaniai. Net man pačiam ir mums visiems buvo gražu! Tai buvo mano buvusios artistės Vanda Aleksaitė ir mano šaunioji šokėja balerina Elenutė Galavaitytė. Man norėjosi jas net... išbučiuoti, kad jos dirba mano Vilniuje! Ir aš jas mintimis šventai, broliškai pabučiavau. O jos mane vaišino riebiais užkandžiais, saldžiais skanėstais ir vėl gira, gira.

Jau vėlai vakare mes suėjome savo pirma mums paruoštan naktigultan ir tikrai vilnietišškai išsimiegojome.

– Ačiū Dievi! – Labanaktis mano drausmingiems onuškiečiams! Myliu aš juos ir po Kalvarijų – dar broliškiau mylėsiu. Tai mano žmonės! O aš jų klebonėlis – prietelius.

Rytojaus dieną, sekmadienį, mes anksčiau Aušros Vartuose išklausėme šv. Mišių – aš pats jas atlaikiau – ir mačiau iš Kopyčios, kaip mano onuškiečiai vargiai sutelpa visoje gatvėje – tiek mūsų buvo daug ir daug. Vilniaus Katedroje su kitais maldininkais mes būtume nesutilpę.

Tada visą dieną mes lankėme Vilniaus Miestą. Visur buvo gražu, ramu ir tvarka. Mano onuškiečiai prisipirko ko tik norėjo. Pamatė ko tik geidė. Aš jiems aprodžiau net Kunigų Seminariją, kur aš klieriku mokiausi. Onuškiečiai žiūrėjo į mane ir dūsavo. Gražus aš jiems buvau jų klebonėlis. Gražus ir geras. Va jiems dovanojau Kalvarijas!

O vakarop mes namo – Onuškin važiavome. Mus vežė tas pats mūsų ešalonas. Visi buvo žygiu patenkinti. Iš Rūdiškių stoties jau pėsti kur kas sau namučio ėjome. Kitus ir arkliais namiškiai pasitiko. Mes onuškiečiai miestelėnai, gerai pavargę, tik apie pusiaunaktį savo namus pasiekėme. Bet visiems buvo gerai: jeigu Kalvarijos – tai kalvarijos! <...>

Rytojaus dieną...

Rytojaus dieną aš vėlokai atsikėliau. Vėlai ir Mišeles laikiau. Už mane bažnyčioj meldėsi mano uolus vikaras kun. Juozas Juodagalvis. Dar rudenį 1939 m. mes buvom išlydėję mano vikarą kun. Valentą Balčių į Pusnės klebonus, o jo vieton Onuškis gavo vilnietį švenčioniškį kunigėlį Juodagalvį. Jis buvo punktualus, uolus, žmonėms mielas ir visur rūpestingas. Žmonės jį laikė šventučiu. Jis savo sąžine ir buitimi tokis ir buvo. Tai jis dabar ir meldėsi nustatytą valandą. O paskui jau aš.

Po pamaldų aš jam išpasakojau onuškiečių žygį į Vilniaus Kalvarijas – ir jis man ranką pabučiuodamas džiaugėsi mūsų pasiekimais. Kun. Juodagalvis buvo jautrus

ir įspūdingas Vilniaus Mylėtojas, net vilnietišku reikalų pirmasis veikėjas ir rūpintojas. Nuo Vilniaus atgavimo dienų jis mažai Onuškyje ir bebūdavo – vis Vilniun važinėjo ir padėjo dirbti Vilniaus Geležiniame Fonde. Tada ten buvo begalės vilnietišku darbu. O kun. Juodagalvis buvo visur sumanus ir greitas. Brangus tai žmogus. Brangus visiems ir visur.

– Duok Dieve Jam ilgą amžių ir sveikatą!

Jis net mane mano dvasioje paremdavo, mane pamokydavo ir man ką gera patar-davo. Aš jį myliu. Mes esame broliai švenčioniškiai.

Rytojaus dieną... Rytojaus dieną – jau šiandieną – Onuščio miestelis suplevėsavo raudonomis vėliavomis. <...>

* * *

O vakare, kupinas džiaugsmo, pas mane klebonijon iškilmingai atėjo tas pats „špitolė“ mano žydėlis Zaluckas, paėmė apskabino mane, pabučiavo man... ranką ir skubiai sako:

– Aš sveikinu Jus, ponas klebonas! Aš sakau – Jūs geras žmogus. Jūs teisingas žmogus. Jūs neišvarėt mano šeima iš savo špitolė. Jūs nepaklausėt fašistai. Jūs dabar nieko nebijokit. Už Jus jau balsavo visi Onuščio proletarai. Ir aš pirmas pasakiau, kad ponas klebonas geras, teisingas ir reikia dėl jo balsuoti. Aš jau pirma turėjau raudona vėliava, ponas kunigas Čibas žinojo – o Jūs neišvarėt manęs iš parapijos špitolė, todėl Jums dabar bus gerai.

Ir susijaudinęs nuoširdus Zaluckas vėl man ranką pabučiavo. Aš nesipriešinau, aš kas čia dedasi susimaišiau. Juk šitas žydėlis Zaluckas tiesą sako – aš jo tada iš bažny-tinio namo neišvariau. <...>

* * *

Dar už savaitės mane pakvietė Onuščio valsčiu. Aš ramiai ir drąsiai nuėjau. Ant durų pamačiau stambiom raidėm parašyta:

– Čia ponų nėra, vadinkime vieni kitus draugais. <...>

Smetonos seimo Tautos Atstovas Antanas Petrauskas jau nebuvo viršaitis. O se-kretorius, raštininkas ir sargas dirbo seni. Aš su jais pasisveikinau, mes pasivadiname draugais.

Mane pasišaukė naujas viršaitis. Aš jį užkart pažinau – tai buvo mūsų parapijietis. Jis ištiesė man ranką, pasisveikino, paprašė sėstis ir gražiai man tarė:

– Draugas klebone, jūs kalėdojote Ramošiškių kaimą ir visgi užėjote į mano menkus namus – kur visi vaikai buvo nekrikštyti... Atsimenate – tai aš: Aleksas Stanevičius. O dabar – liaudies viršaitis. Aš jums dėkoju, kad jūs tada manęs nesunteikinote ir policijai neįdavėte – jūs supratote iš kalbos, kad aš buvau komunistas...

Stanevičius ramiai sakė toliau:

– Jūs tada buvote savas žmogus, tai ir mes dabar būsime jums savi žmonės – nieko nebijokite!

Ir Stanevičius vėl man padavė savo ranką.

– Paskui plačiau pasikalbėsime, dabar aš laiko neturiu, reikia tarnauti liaudžiai, – tarė Stanevičius ir atsistojo. – O sluzba ne družba (tarnyba – ne draugystė, rus.), – rimtai sakė Stanevičius, – dabar klausykite mūsų įsakymo: vaikus tegul pirma užrašo valsčiuje – tada juos krikštikite, šliubus tegul pirma surašo valsčiuje – tada juos ženikite

ir mirusius tegul pirma užregistruoja valsčiuje – tada juos laidokite. Mes kiekvienu kartu išduosime jums raštą – be jo negalima. Jei neklausysite – mes bausime: sluzba ne družba. Ir mums taip liepė. <...>

Lietuvoje atsikūrė Tarybinė valdžia. Stanevičius va dabar dirbo valsčiuje. Pagal įstatymus – man buvo reiklus, teisingas ir savas. Paskui tas baisusis hitlerinis karas. Fašistai Stanevičių kartu su kitais suėmė kalėjiman. Gresė sušaudymas... Man, taip man kunigui, pasisekė Stanevičių ir juos visus išgelbėti iš Onušio kalėjimo. Paskui Stanevičius buvo tarybinis partizanas. Ir žuvo vargšas fašistų namuose užpultas.

Jo žmona Onuškyje – miestelyje apsigyveno. Savo vaikus apkrikštijo. Ir aš, kaip sutarėm, buvau jų kūmas. Su Stanevičiene draugavome kaip seni pažįstami ir prieteliai. Aš globojau nekaltus našlaičius. <...>

* * *

Kovo mėnesį aš pirmą kartą nuo 1922 m. nuvažiavau į Švenčionis ir keletą dienų pabuvau savo gimtuose Trebučių namuose. Momutės, mano Gimdytojos, aš jau neradau ir gailiai, šventai paverkiau ant jos kapo Papaltėje. Aš gi nemačiau Motinos mirties ir jos nelaidojau – toli tada buvau, o taip ją vaikiškai visuomet mylėjau. Ji vargšė pas mus buvo – man buvo jos gaila. Ji mirė kaip kankinė – visų apleista...

Tėvelį Mataušą Memelį Švogžlį radau gyvą ir sveiką, tik neramų, nerimstantį. Jis nesiskundė sveikata, bet aiškiai nyko. Jam buvo nedaug, tik 72-tri metai. Atrodė vis gražiai, inteligentiškai, su ūsais ir nežilas, pilnų plaukų brunetas.

Mes abu ilgai bučiavomės ir verkėme. <...>

* * *

Vilniun ir Onuškin grįžau ramus, labai patenkintas.

Onuškyje mane šiuo laiku pavadavo ir darbavosi bažnyčioje mano tretysis vikaras kun. Petras Jakulevičius. Vargšas tai buvo kunigėlis – jam visur nesisekė. Danguose jis nesutarė su klebonu kun. Povilu Bakšiu. Jautėsi tarsi nuolatos įžeidžiamas. Niekuo nepasitikėjo. Onuškin atvykęs ir manęs šalinosi. Manė, kad ir aš jį... žeminsiu. O kam? Dėl ko? Ir jis gi žmogus. Nei vieno žmogaus man nevalia ir aš nenoriu nei kuom įžeisti, nei kaip paniekinti. Tegul visi gyvena. Visi turi savo pasaulį ir savo valią. Visi ką nors mėgsta ir myli.

O mano originalus kunigėlis Jakulevičius mėgo būti laikomas pilnateisium žmogumi. Aš ne tik pagerbiau jo „pilnas teises“ kaip žmogaus ir kunigo, bet aš nuoširdžiai su juo draugavau ir broleliu vadinau. Kun. Jakulevičius tai pajautė, suprato – ir neužilgo mes patapome geriausi prieteliai ir bičiuliai. Tebūnie čia garbė mielam mano kunigėliui Petru – jis mėgo knygą ir šiuo metu mokėsi įvairių svetimų kalbų. Daug skaitė ir studijavo. Aš už tai jį labai gerbiau. Taip mes gražiai, ramiai gyvenome kovo, balandžio ir gegužės mėnesius. Mūsų dienos ir darbai ėjo normaliai, tvarkingai.

Birželio pradžioje mano kviečiamas pas mane Onuškin atostogauti atvyko iš Vilniaus klierikas Antanas Driekanas – ir mes jau buvome trise. Darbavomės namie, išėdavome miškan pavaikščioti.

O plačiame pasaulyje tuo tarpu buvo tikrai neramu ir baisu. 1939 m. prasidėjęs karas nebuvo baigtas. Ne, jis degė ir kraujavo – deja, jis plėtėsi ir traukė į savo mirtinas skerdynes visą pasaulį. <...>

*Taip netikėtai... Karas**1941 metai birželio mėn. 22 diena...*

* * *

*Birželis mano gyvenime yra didelis mėnuo.**1921 m. birželio mėn. mane išvarė iš Vilniaus Kunigų Seminarijos ir ištrėmė iš Vilniaus.**1921 m. birželio mėn. mane priėmė į Žemaičių kunigų Seminariją ir įgyvendino Laisvoje Lietuvoje.**1925 m. birželio mėn. mane Kaune išventino kunigu ir padarė žmogumi visam gyvenimui. Atsimenu, kokis tada buvo gražus birželio mėnesis. Koks buvo puikus tasai birželio rytas! Kaip buvo šventa mano jaunoje sieloje! Kokis aš buvau laimingas jaunas kunigėlis! Ir kaip man tą lemiamą birželį nesinorėjo apleisti tylių ramių Seminarijos Rūmų – ir eiti neramian pasaulin ir atsakingai stoti margan gyveniman.**Myliu aš žmones. Gerbiu aš liaudį. Visais visa širdimi pasitikiu. Visus savo broliais vadinu. O gyvenimo eigoje kartais pradėdavau žmonių ir pabijoti ir pasisaugoti. Nieko man žmonės iki šiol dar bloga nepadarė, bet aš pats iš žmonių daug nemalonumų prisikentėjau dėl savo atvirumo, nuoširdumo ir gerumo. Man keista buvo kai supratau, kad gyvenant su žmonėmis reikia... atsargumo, reikia... patylėjimo, reikia... siauresnės širdies, reikia džiaugtis, o kartais ir... nesidžiaugti.**Tokis mūsų kanauninkas Juozas Tumas-Vaižgantas... Jo širdis, gali sakyti, buvo gyviausia ir plačiausia visoje lietuvių tautoje. O žmogus buvo persekiojamas Vilniuje, pabaramas Kaune, o savo Lietuvoje nesugyveno pilno amžiaus ir mirė nelaiku – ligomis neatpažintas... Aš jį, Vaižgantą, labai mylėjau...**Arba tokis mūsų tautos pranašingas dainius Maironis. Jis nukentėjo nuo lenkomanų lojimo. <...>**Va ir 1941 metų birželio mėn. 22 dieną, sekmadienį, anksti rytą dar saulutei nepatekęs, aš Onuškyje taip ramiai miegojau... <...> O čia šį birželio rytą laužia man duris ir išgąstingai šaukia:**– Karas... Kelkitės... Slėpkimės... <...>**Aš žinojau, kas aš esu. Todėl susirūpinęs ir susitvarkęs, aš išėjau melstis į savo Dievo Namus. Jie pasirodė man šiandieną toki mylimi ir brangūs. Toki rimti, savi, geri ir saugūs. Aš net pabučiavau savo bažnyčią. Kaip man gerai, kad aš laiku ją sutvarkiau ir papuošiau. „Va dabar karas prasidėjo, gali būti neramu ir sunku, nieko nebus, nebus medžiagų, nieko dirbti nebus galima“ – galvojau aš apeidamas bažnyčios vidų ir džiaugdamsis, kad mano bažnytelė graži. Viskas savo laiku padaryta.**Aš net apžiūrėjau, apmąsciau bažnyčios sienas, aš jas ranka paglосčiau ir paplojau – ir vėl rūpestingai džiaugiausi, kad Onuškiio bažnyčia akmeninė, kad sienos kietos ir storos – tai gal jų ir karo kulkos neims ir ugninės bombos nesudegins. Aš net džiaugiausi, kad mūsų bažnyčia ir bokštų neturi. Karai visuomet mato bokštus, taiko į juos ir juos nuverčia. Kaip gerai, kad jų čionai nėra. O pati bažnyčia ir neaukšta, ir susigūžus ir niekam kelio nepastoja ir gyventi nori ir nenori mirti, prapulti, griuvėsiais pavirsti.**Ir tarsi pirmą kartą matydamas, aš apžiūrėjau visą mielą bažnyčią. Aš savo ranka ją peržegnojau. O paskui atsiklaupiau ir jos grindis pabučiavau. Man pasidarė lengviau.*

Aš tarsi pasijutau, kad mane Dievas dabar globos, o Onušio bažnyčia mane saugos. Tada pradėjau melstis. <...>

Aš esu Dievo žmogus, Dievo nuosavybė, Dievo pareigūnas – todėl dabar, kai visiems taip sunku bus, aš privalau pabūti arčiausiai prie Dievo ir su Dievu, kad nors malda, užuojauta ir savo skausmu sumažinčiau žmonių kančias ir kraują.

Todėl aš pradėjau melstis ir tikrai išbuva bažnyčioj visą dieną. Atsimenu, mano suvargęs kunigėlis Petras Jakulevičius skubiai atsiskaitė savo Mišeles ir vėl nulindėjo savo kambarėlin prie knygu. O aš palaukiau žmonių.

Žmonių, kaip paprastai, vis buvo daug. Aš jiems pagiedojau Sumą, paskaičiau Evangeliją apie artimo meilę, pasakiau pamokslėlį apie Aukščiausiąjį Dievą – mūsų gyvybės ir mirties Viešpatį, visus tėviškai palaiminau ir greičiau namučio paleidau. Žmonės graudžiai paverkė ir, nežinau kodėl, visi su ašaromis mane atsiveikino. <...>

Paskui jau sužinojau, kad sekmadienį vėlai vakare prie Juozo Tarailos traktieriaus sustojo visa voza mašinų. Traktieriun suėjo būrys generolų. Jie paprašė ką nors užkasti – tiktai skubiau. Vienas jų paklausė šeimininką, ar jis turįs radiją ir ar klausęs šiandieną?

Taraila atsakęs – turįs ir klausęs. Generolas gyvai paklausęs – ar sakė radijas, kad gal būt Amerika paskelbusi karą Hitleriui?..

– Ne, radijas iš Maskvos to nesakęs, – taręs šeimininkas ir skubiai davęs užkandį.

– Пропал! (prapuolėm – rus.) – sunkiai numojęs ranka generolas ir šūkterėjęs kitiems kariškiams netrukti, bet skubiau važiuoti toliau.

Visi sušokę į mašinas ir nusiveržę Rūdiškių keliu. Tarailos manymu – tai buvęs Sovietų–vokiečių pasienio paskutinis štabas.

Tada po sunkios nakties nenoriai išaušo pirmadienio rytas, birželio 23 diena. Onušio miestelis buvo tuščias. Vargšai nelaimingieji bėgliai dingo iš miestelio, o onuškiečiai, užrakinę savo namus, susikraustė į aplinkinius miškus.

Onušio bažnyčia pasiliko viena be žmonių. Tik aš vienas prie jos budėjau. Man buvo graudu, kam taip staigiai negerai pasidarė. Aš meldžiausi ir ašarojau. Nieko savųjų aplinkui nemačiau. Ir man vienam darėsi vis baugiau.

Dusmenų ir Butrimonių keliais pro Onušį Rūdiškių linkui vis dar prasiverždavo pavieni tankai ir karinės mašinos su susigūžusiais sovietų kareivėliais. Buvo tylu ir niekas niekur nešaudė...

Tik ant Onušio miestelio staigiai suurstė svetimas lėktuvas. Jis pradėjo suktis aplink miestelį ir skrido labai žemai – aš įžiūrėjau ant jo sparnų... juodus kryžius. <...>

Klebonijos darže po žemu medžiu ir krūmuose sugulė, sulindo mano tarnai. Lėktuvas, matyt, juos pastebėjo. Lėktuvas nusileido dar žemiau, apsupo juos aplinkui ratu ir... vėl paleido šūvių eilę. Aš nustebau – nejaugi tai sušaudė mano tarnus?.. Ne, ačiū Dievui, ne. <...>

Onuškyje jau buvo vokiečiai. Tai buvo 1941 m. birželio 23 d. pirmadienį, po pietų. Motociklais jie čia įsiveržė iš Butrimonių kelio. Paskui motociklistus pasirodė vokiškieji tankai ir jų velkamos lauko armotos. Praūžė pro miestelį ir nukriokė Rūdiškių keliu. Pirma nedaug... Paskui kiti riedėjo...

Bet tuo tarpu atsitiko netikėta baisenybė. Iš Žilinių kelio Onuškin išoko Sovietų motociklai su lengvais kulkosvaidžiais. Jie suklupo prie šventoriaus akmeninio parkono ir pylė šūviais į vokiečių motociklistus. Onušio miestelyj užvirė kova. O nuo Dusmenų kelio Onuškin įvirto keli Sovietų tankai ir paskui juos benzovožų kolona. Sovietų tan-

ku pabuklai kirto į didelį vokiečių tanką ir jį pramušė vidury kelio miestelio pradžioje. Tankas pastojo kelią kitoms vokiečių mašinoms. Pasirodo, kad Sovietų benzovozai, lydimi savų motociklistų bei tankų, buvo atsilikę ir dabar norėjo prasiveržti pro Onuškę. Ir čia susidūrė su vokiečiais.

Motociklistai apšoko miestelį ir pastojo kelią vokiečiams, o Sovietų tankai kirto į vokiečių tankus. Vieną, kaip sakiau, pašovė. Tada vokiečių armotos iš toliau pradėjo daužyti Onuščio miestelį. Sovietų tankai ir benzino cisternos visgi kovingai prasimušė pro Onuškę ir nulėkė miškan. Bet viena cisterna vidury miestelio sprogo ir uždegė namus.

Onuškis pradėjo degti. Grįžo vokiečių lėktuvus ir jau iš aukščiau ėmė mėtyti ant miestelio ir ant mano šventoriaus raudonas ugnis. Buvo aišku – tai rodė iš toliau vokiečiams ženklus, kad čia Onuškyje yra pavojus. Vokiečiai pradėjo iš armotų mušti Onuškę ir toliau kelią bei mišką už Onuščio. Virš Onuščio zvimbė patrankų sviediniai. O miestelio vidurys visas jau liepsnojo gaisro ugnimi.

Su atsiradusiu prie manęs kun. Petru mes supratome, kad mūsų bažnyčia gali būti sudaužyta ir mus užversti, jeigu mes pasiliksimė jos viduje. Todėl mes iššliaužėme iš bažnyčios, gulimi nurepliojome prie mūrinio parkono ir sugulėme patvoriu po aukštu, šakotu klevu.

O miestelis degė. O miestelyje ir ant šventoriaus sproginėjo sviediniai. Baisu gi buvo... Ir nežinia, kurie kareiviai vyravo Onuškyje...

Tik staigiai trinktelėjo kurtinantis armotos šūvis, virš mūsų galvų spygtelėjo sviedinys, nukirto mūsų klevo storiausią šaką ir ji nukrisdama prislėgė patvory mane su kun. Petru. Mes abu pajutome... galimą žuviną, mirtį... Ir visas drebėdamas kun. Petras paprašė mane čia patvory po klevo šakomis... išklausti jo paskutinės išpažinties. Aš kun. Petrą čia pat išspaviojau ir išrišiau...

Tada mūsų šventoriuje dar baisiau sprogo kitas sviedinys. Mes su Petru dar baimingiau prisiglaudėme prie žemės ir prie parkono akmeninių pamatų... Tada ir aš susigraudinau ir liepiau kun. Petrui ir mane greičiau išspaviedoti. Atrodė – mus abu jau čia pat... tykoja mirtis. Kun. Petras mane išklaušė ir verkdamas man suteikė išrišimą... Mes norėjom atsisveikinti, bet bijojome judėti... Aplinkui mus griaudė armotos... Sproginėjo sviediniai. Kapojo šventoriaus klevų šakas ir viršūnes.

O visas Onuškis degė. Ugnys artėjo prie mūsų klebonijos. Kas bus toliau?.. Ir pajudėjau aš žeme-šliaužte pažiūrėti – ar nedega dar namai čia pat už mūsų klebonijos... Nežinau, ką būčiau daręs. Bet tuo kartu vėl trenkė armota ir aš atatupsčiomis pasidaviau atgal.

Mūsų klebonija dar nedegė. Bet kun. Petras bailiai pravirko – esą dabar mane kas pastebėjęs ir čia mus patvory sušaudys, arba nudurs... Ir aš tada pabūgau... Tylėjome... Bet ne.

Slinko mūsų baisios minutė... kita... trečia... O mes, ačiū Dievui, vis buvome... gyvi. Niekur nesirodė nei joks žmogus, nei kokis kareivis. Dar slinko neramusis pusvalandis. Armotos jau nešaudė. Sviediniai nesproginėjo. Tik ten miestelyje, girdėjosi, virė visas pragaras. Tai užė viso miestelio gaisras. Braškėjo griūvantys namai. Virš Onuščio kilo karo liepsnos ir debesys tirštų dūmų.

Blogai. Bet buvo dar blogiau. Visas miestelis buvo pilnas... vokiečių. Jie gargaliavo, blaškėsi ir rikdė savo begalinius tankus, kad jie važiuotų aplinkui per laukus, nes per miestelio liepsnas negalima buvo prasiveržti. Gaisro ugnių pleškėjime lakstantys vokiečiai

man dabar atrodė... velniais. Karas mano susisąmoninime dabar man atrodė velnių išmislu ir darbu. Va degė namai. Degė pamiršti tankai ir cisternos. O kartu šiose pragaro mašinose degė ir negyvų kareivių lavonai.

Dievuli mielas! – kaip baisu: karo ugnyje degė miestelis, gyvenimas ir žmonės. Žiūrėjau aš iš tolo ir gailiai verkiau.

O pragariškos vokiečių mašinos visais laukais vis šliaužė ir šliaužė pirmyn. Vis Rūdiškių, Trakų ir Vilniaus pusėn. Tik niekur nešaudė.

O buvo jau pavakarys ir vakaras. Mes, klebonijos gyventojai, truputį nurimome.

– Ačiū Dievuliui, šiandieną likome gyvi. Ir gaisras ėjo ne į mus, bet priešingon pusėn. Gaisrą subėgę vyrai jau gesino. Čia ypač bebaimiai, tiesa, savo kvailumu, į ugnį lindo klebonijos bernas Jonas Rusas ir pylė liepsnas balos vandeniui, nes visi šuliniai jau buvo išsemti. Jonelis, ačiū jam, sulaukė gaisro plitimą klebonijos linkui. Jis nakvodavo svirne ir todėl gynė savo svirną.

Bet ugnies pavojus vis dar buvo. Todėl aš prisipyliau statines vandens, prisimirčiau marškų, užkopiau ant klebonijos stogo ir nuo jo dangsčiau medinį aukštą, nors pats stogas buvo skardinis ir vis buvo įkaitęs kaip žarija.

Moterys pradėjo vilkti iš sodnelio krūmų klebonijon ryšulius rūbų, patalines ir indus. Mes įtraukėm mano pianiną. Ir pirmą kartą per visą dieną mes vakare pavalgėm. kažkas pasakė, kad vokiečiai jau Trakus ir Vilnių paėmė...

– Tai karas jau toli, – pamaniau aš pats sau.

Buvo jau naktis, bet nuo vis degančio gaisro miestelyje buvo šviesu. Aš pasiėmiau ražončių, pradėjau kalbėti ir truputį ėjau miestelin žiūrėti besibaigiančių liepsnų.

Bet vos žengiau kelis žingsnius ir pirmą nepastebėtas vokietytis atstatė į mane šautuvą. Sušuko stoti ir eiti atgal. Tai mano nelaimė ir laimė, nes vos aš rankas pakėlęs atbulas prislinkau atgal prie klebonijos – šventorių pasigirdo šūvis ir iš ryto prie vartų mes radome nukautą varpininkės sesers vyrą Bagdanavičių. Jis naktį grįžo iš miško namo, dėl atsargumo ėjo per šventorių – ir čia jį vokiečiai sargybiniai nušovė.

Mes radome šventoriuje ir kitą lavoną. Tai buvo kažkoks nepilnaprotis elgeta, dienos metu pasimaišęs miestelyje. Šaudymui prasidėjus jis įlindo mūsų varpinėn. Naktį, matyt, išėjo šventoriun. Ir čia vokiečiai jį subadė durtuvais. Aš juos abu palaidojau net be karstų ir apverčiau.

Bet dabar vos gyvas likęs, aš užsidariau klebonijoje ir netik per kambarius nėjau, bet ir per langus nežiūrėjau. <...>

* * *

Onuščio miestelis sudegė. Tai apie trisdešimt namų. Sudegė ir mūsų vaidinimų salė su scena. Sudegė dėdė Širvinskas, Tarailos traktierius, Antano Petrausko butai, Tosčiakovo miestiški namai su augusiais čia puikiais gluosniais. Sudegė visi kiti. Vargšai žmonės verkė savo namų bei rakandų ir glaudėsi pastogėn pas kitus.

Tik nuostabiai ir nesuprantamai pačiame gaisravietės vidury nesudegė ir išliko Petro Žilionio namai ir pastatai. Išliko ir prieš namus daržely stovintis senolis kryžius. Pasakojo vėliau laimingasis Žilionis, kad jis fronto metu niekur nebėgęs, o slėpėsis namuose. Ir va prasidėjo Onuščio gaisras. Aplinkui Žilionį degė visi namai. Bet jau nešaudė. Tai Žilionis paėmęs šv. Agotos duonos, apėjęs savo namus, paskui suklupęs prie savo kryžiaus, verkęs ir prašęs savo kryžių apginti nuo gaisro jo namus... Ir tarsi stebuklas – aplinkui išdege visos sodybos, o Žilionis likęs...

Ilgai paskui parapijiečiai vaikščiojo tenai žiūrėti Žilionio „stebuklo“ ir vis stebėjosi – kaip Žilionis liko nesudegęs. O Žilionis tikėjo ir sakė, kad jo namus išsaugoję šv. Agotos duona ir kryžius...

Nuo Rieznyčios pusės Onušio miestelio pradžioje riogsojo didelis pamuštas vokiečių tankas ir trys lauko patrankos. Pasakojo onuškiečiai, kad buvo čia nukauti ir keli vokiečiai kareiviai, bet jų lavonus tuojau pasiėmė kiti daliniai.

Pasakojo grendaviečiai, kad tas žvalgybinis vokiečių lėktuvas skraidęs ir ant Bičiūnų–Grendavės miško vis palei vieškelį. O miškan buvo sulindę sovietų tankai. Ir matę grendaviečiai, kaip sovietų tankai šovę į vokiečių lėktuvą, pamušę jį ir jis kritęs miške ant vieškelio. Du vokiečiai lakūnai šokę su parašiutais, bet juos ore pakirto sovietų tankų kulkosvaidžiai. Jie kritę negyvi vieškelio pakelėn, o parašiotai pakibę miško šakose. Jau kiti vokiečiai skubiai pakasę negyvus lakūnus prie vieškelio, o parašiotus grendaviečiai išsistvarstė sau. <...>

Sekančiomis dienomis visi Onušio keliai užtvino vokiečių kariauna. Skubomis šliaužė vokiečių tankai su juodais kryžiais, pridengti raudonomis vėliavomis su svastika ir vilkdami paskui save benzino cisternas. Iš tankų kyšojo karininkai, atstatę į visas puses savo naganus ir tykodami tuojau šaudyti... <...>

Šiomis rūsčiomis dienomis aš netikėtai pergyvenau didį kunigišką džiaugsmą bei dėkingumą savo parapijiečiams. Štai visai nelauktai į mano klebonijos kiemą įvažiavo vežimas su... balta skaryte ant žemo stiebo. Kas tai būtų? Tai buvo senelis dėdė Jonas Aliukonis iš Samnykų kaimo – mūsų bažnyčios brostvininkas. Jis dzūkiškai pasisveikino mane ir sako... atvežęs valgymo klebonui ir visiems Onušio padegėliams. Ir ėmė rodyti maišus bulvių, miltų, duonos, o košikuose – lašinius, sviestą, sūrius ir kiaušinius. Tai, sakė, Samnykų žmonės sudėję.

Samnykiečiai matę Onušio gaisrą. Verkę, kad bažnyčia nebūtų sumušta. Bijoję, kad klebonija nebūtų sudeginta. Meldęsi, kad klebonas nežūtų ir liktų gyvas. Supratę, kad miestelio padegėliams dabar reikės maisto, nes jie likę be nieko... Todėl samnykiečiai patys sudėję šias gerybes. Sunešę pas senelį dėdę Joną Aliukonį. Ir įprašę jį vežti Onuškin pas kleboną.

Dėdė Aliukonis tarsi bijojęs vokiečių, kariuomenės, karo. Tai vyrai jam įtaisę baltą „vėliavą“ – kad jis esąs „neutralus“ ir važiuojąs miesteliu „taikiais“ reikalais. Vyrai pakabinę ant paprasto pagalio baltą skarytę. Dėdė Aliukonis „spakainai“ atvažiavęs ir va prašęs klebonėlį priimti samnykiečių dovanas ir valgyti „ant sveikatos“ ir apdovanoti padegėlius, kurie „biedni“...

Taip. Tai buvo pašaukti „biednieji“ padegėliai, buvo dar paimti iš klebonijos rūšio ir pieninės sviestai ir klebono numatytos moterys išdavė miestelio proletarams pirmuosius maisto davinius. Visi labai džiaugėsi, nes buvo alkani ir dėkojo samnykiečiams ir klebonui už užuojautą varguomenei ir už taip dabar reikalingą maistą. Gražus tai buvo samnykiečių pirmas pavyzdys.

Paskui atsišaukė paraginti ir kiti kaimai ir per klebono rankas vargšai proletarai gaudavo maisto pašalpas, nes visos krautuvės buvo sudegę, turgų negalėjo būti, o turintieji išteklių privatininkai viską paslėpė. Visi bijojo rytojaus dienos, o laukai ir daržai dar nieko nedavė valgyti. Buvo juk tik vasaros pradžia.

Taip dabar aš vykdžiau praktikoje krikščioniškumą, nes žinojau, kad „melius est dare, quam accipere“. Pats proletaro tėvo sūnus ir pats sunkiai alkanavęs 1915–1918 m.

Didžiojo Karo laikais – aš dabar supratau, kaip sunku kai norisi valgyti ir gailėjausi vargšų žmonių.

Per dvejis mano čia buvimo metus ir ypač šiais tarybiniais metais (1940–1941) mes su onuškiečiais proletarais buvome broliškai susidraugavę. Atsimenu, tokis miestelio draugas Cekavičius, dabar buvęs Onuškio mokyklų sargas, pats neidavo bažnyčion ir labai rėmė tarybinę liaudies valdžią, o per žmoną laiške man vis atsiųsdavo penkis rublius aukų... pragyvenimui.

– Jie man, aš jiems – taip dabar išeidavo šių sunkių valandą...

Viešasis gyvenimas dabar pasidarė liūdnas, sunkus, kerštingas ir neaiškus. Taip buvo miestelyje. Visur pakvipo kerštu ir kraujais. Galėjo būti daug pralieto kraujo... Tai kaip aš čia elgiuosi?

– Krikščioniškai, – maniau aš pats sau, – tiktai griežtai ir drąsiai krikščioniškai!

Mano Onuškio parapija dabar pasirodė dar gyvesnė, meilesnė ir šviesesnė – ji buvo aukštai verta pati savęs ir manęs.

– Ačiū mano broliams onuškiečiams – katalikams dzūkams! Dabar širdis širdin gyvensime sunkųjį karą.

„Niekam pagiežos, visiems atlaidumo“
(Kunigo Juozo Voverio gyvenimo kelias)

Nijolė Marija Mickevičienė

Didelė garbė buvo kaimui, iš kurio nors vienas jaunuolis tapdavo kunigu. Iš Ūnuškio valsčiaus Smalių kaimo XX a. į kunigus išėjo net du – pusbroliai Juozas ir Jonas Voverys. Juozo Voverio tėvai buvo pasiturintys ūkininkai, todėl savo vaikus skatino siekti mokslo, o jauniausiąjį sūnų norėjo matyti kunigu. Dar mokymasis seminarijoje klierikas Juozas Voveris išsiskyrė neeiliniais gabumais, jam buvo pranašaujamas aukštas profesinis kilimas. Deja, sovietų okupacija sužlugdė jaunojo kunigo svajones, ir jam, kaip ir daugeliui okupacijos aukų, lemta buvo eiti golgotos keliu.

Kunigas Juozas Voveris.
Kaunas, 1939 m. Iš Nijolės
Mickevičienės asmeninio
archyvo

Šeima

Juozas Voveris gimė 1912 m. lapkričio 1 d. Monikos ir Jono Voverių šeimoje Smalių kaime, Ūnuškio valsčiuje, Trākų apskrityje. Pakrikštytas Juozukas parapinėje Ūnuškio bažnyčioje, už 8 km nuo Smalių.

1923 m. surašymo duomenimis, Smalių kaime buvo 11 sodybų, jose gyveno 53 gyventojai¹. Senelio Motiejaus Voverio šeimoje užaugo šeši vaikai – penkios dukterys ir sūnus. Dukterys nutekėjo į aplinkinius kaimus, duktė Marcelė išvyko į Ameriką, o sūnus Jonas liko gyventi Smalių kaime su tėvais.

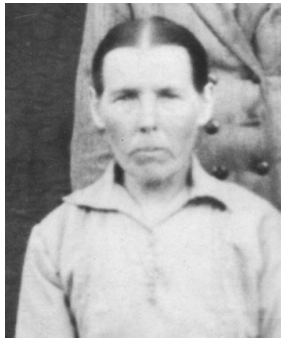
Tėvas Jonas Voveris (1874–1948) gimė Smalių kaime Motiejaus ir Onos Voverių šeimoje. Smalių kaime dauguma gyventojų turėjo *Voverių* pavardę, dėl to visi Voverys turėjo pravardes. Tėvas Jonas Voveris turėjo *Vaicyno* pravardę, greičiausiai nuo žodžio *vaitas*, nes Jono tėvas Motiejus Bytautonių dvare dirbo prižiūrėtoju.

Motina Monika Narinkevičiūtė (1875–1940), kilusi iš Taučionių kaimo (Ūnuškio vls.), gimė Petro Narinkevičiaus šeimoje. Ji nugyveno 65 metus ir mirė 1940 m. kovo 19 d. nuo plaučių uždegimo. Buvo darbšti, nuoširdi ir labai pamaldi moteris, vietos žmonės ją vadino *šventa moterimi*.

Juozo tėvai Smaliuose ūkininkavo, turėjo 50 ha žemės ir miško. Žemę dirbdavo visa šeima, o darbymečiu dar samdydavo darbininkus.

Jono ir Monikos Voverių šeimoje gimė aštuoni vaikai. Du mirė maži, užaugo šeši – trys sūnūs ir trys dukterys: Boleslovas (1897–1979), Emilija (1901–1988), Stasys (1906–1985), Marijona (1910–1974), Juozas (1912 11 01–1994 02 23) ir Marcelė (1915 01 15–2004 06 10). Tėvas Jonas Voveris testamentu padalijo vyriausiems sūnams žemę, ir jie liko ūkininkauti Smalių kaime. Vyriausias sūnus Boleslovas vedė Jadvygą Barišauskaitę iš Spengliniškų kaimo, dirbo eiguliu girininkijoje. Stasys vedė Jadvygą Juodaitę iš Bičiūnų kaimo, liko gyventi tėvų namuose ir tėvus nukaršino. Vyriausia duktė Emilija nutekėjo į gretimą Spengliniškų kaimą

¹ Lietuvos apgyventos vietos, Kaunas, 1925.

*Tėvas Jonas Voveris.
1929 m. Iš N. Mickevičienės
asm. archyvo*

*Motina Monika Voverienė
(Narinkevičiūtė). 1929 m.
Iš N. Mickevičienės
asm. archyvo*

*Juozo Voverio tėviškė
Smaliuose. 2010 m.
Ž. Driskiuvienės
nuotr.*

už Jokūbo Bujos. Duktė Marijona 1928 m. išvyko gyventi į Argentina, sunkiai dirbo, vėliau ten ištekėjo už lietuvio Adolfo Klemonskio. Jauniausi vaikai Juozas ir Marcelė gavo išsilavinimą – Juozas baigė Kauno kunigų seminariją, Marcelė – Kauno Raudonojo Kryžiaus medicinos seserų mokyklą. 1939 m. gruodžio 31 d. Marcelė Voverytė gimtosios Onušio parapijos bažnyčioje susituokė su agronomu iš Mantviliškio (Krākių vls.) Vladu Rainiu ir apsigyveno Jieznė, kur V. Rainys dirbo Žemės ūkio mokykloje mokytoju ir valsčiaus agronomu.

Netoli tėvų sodybos buvo du ežerai – Smalių ir Spenglės, taip pat Spenglės upė, ištekanti iš šalia esančių Dagiliškių pelkių, kurios, vėliau užaugusios, virto pievomis. Visa šeima sunkiai dirbdavo, traukdama šieną iš šitų pievomis virstančių pelkių. Spenglės upelis buvo labai švarus. Vaikai eidavo čia vėžianti, gaudyti vėgėlių. Juozukas pasakojo, kad kartą prigaudė tiek daug vėžių, jog nebuvo kur dėti. Tada nusimovė kelnes ir pilnas prikišo vėžių, kad galėtų parsinešti namo.

Mokslas

Po Pirmojo pasaulinio karo Bytautonyse įsikūrusią pradžios mokyklą Juozukas pradėjo lankyti 1924 m. kartu su seserimi Marcele. Pradžios mokyklos kursą baigė per dvejus metus ir 1926 m. įstojo į keturklasę Aukštadvario progimnaziją. Baigė ją 1930 m. su pagyrimu. Tais pačiais metais įstojo mokytis į Alytaūs gimnaziją, kurią baigė 1934 m. Juozą nuo mažens traukė dvasiniai dalykai, todėl jis pasirinko kunigystės kelią.

Kauno kunigų seminarijos pirmakursiai. Juozas Voveris sėdi pirmoje eilėje ketvirtas iš kairės. 1934 m. Iš N. Mickevičienės asm. archyvo

1934 m. Juozas įstojo į Kauno kunigų seminariją. Čia mokėsi ir Juozo Voverio pusbrolis Jonas Voveris, gimęs Stasio Voverio ir Liudvikos Voverienės (Buivydavičiūtės) šeimoje tame pačiame Smalių kaime tą pačią Visų šventųjų dieną (lapkričio 1-ąją), tik metais anksčiau – 1911-aisiais. Tais pačiais 1939-aisiais klierikai Juozas ir Jonas Voverys buvo iššventinti į kunigus. Nors pusbroliai buvo skirtingo būdo, tiek seminarijoje, tiek vėliau klebonaudami įvairiose parapijose dažnai susitikdavo, svečiuodavosi vienas pas kitą, susirašinėjo laiškais.

Kauno kunigų seminarijoje Juozas gavo ne tik puikų teologinį ir humanitarinį išsilavinimą, čia sustiprėjo Juozo patriotinės nuostatos, kurios vėliau neįleis abejoti, stojant tėvynės gynėjų pusėje. Nors jo gimtasis Smalių kaimas buvo lietuviškas, už visai šalia einančios demarkacijos linijos lietuviškieji kaimai buvo lenkinami, todėl jau nuo vaikystės Juozui teko matyti ne tik okupantų daromas skriaudas, bet ir lietuvių kalbos naikinimą.

1938 m. balandžio 2 d. Kauno arkikatedroje bazilikoje J. E. vyskupas Juozapas Skvireckas suteikė Juozui Voveriui subdiakonato šventimus.

1938 m. birželio 19 d. J. E. vyskupas Pranciškus Karevičius suteikė jam diakonato šventimus.

Vyskupas Juozapas Skvireckas

Kauno kunigų seminarijos klierikai: (iš dešinės) Juozas Voveris, Jonas Voveris, Zigmas Neciunskas. Apie 1938 m. Iš Nijolės Mickevičienės asmeninio archyvo

Kun. Juozas Voveris (sėdi ant žemės kairėje) su Kaišiadorių vyskupu Juozapu Kukta (sėdi trečias iš kairės). 1939 m. Iš Kaišiadorių vyskupijos archyvo

1939 m. birželio 3 d. Kauno arkikatedroje bazilikoje J. E. vyskupas J. Skvirckas išventino Juozą Voverį į kunigus.

1939 m. birželio 13 d. charakteristikoje apie kun. Juozą Voverį rašoma:

„Seminarijoje mokėsi gerai, gabumai geri, elgėsi pavyzdžingai, švelnus, taikaus, kiek pataikaujančio būdo. Religinas, jautrios sąžinės. Katalikiškoje akcijoje dalyvavo uoliai. Pamokslininkas labai geras, balsas geras, sveikatos geros, tinka darbui miesto ir kaimo pastoracijai, skaito vokiečių k.“²

² Iš Kaišiadorių vyskupijos archyve esančios kun. Juozo Voverio bylos.

Kunigai (iš kairės)
Zigmas Neciunskas,
Juozas Voveris,
Dusmenų klebonas
Stanislovas Smolinskis,
Jonas Kaušyla (šeštas)
Pivašiūnuose. Apie
1939 m. Iš Kaišiadorių
vyskupijos archyvo

Primicijos

Juozo Voverio pirmosios Šv. Mišios (primicijos) vyko 1939 m. birželio 18 d. gimtosios Onušio parapijos bažnyčioje. Šv. Mišioms vadovavo Onušio klebonas Nikodemus Švogžlys-Milžinas. Savo kunigystės moto kunigas Juozas pasirinko žodžius: „Teateinie Tavo karalystė.“

Kun. N. Švogžlys-Milžinas atsiminimų rankraštyje „Mano gyvenimo pasaka“ rašė:

„Ir nors visur dar kvėpė šviežiais dažais, bet birželio 18 dieną neopresbyteris kun. Juozas Voveris jau iškilmingai prižengė prie naujai išdailinto Didžiojo Altoriaus. Kokia tai buvo visiems naujiena! Kiek buvo daug žmonių ir svetelių! Kaip nuoširdžiai visi meldėsi ir verkė... Kaip šventai mus visus jaunas kunigėlis laimino... O Onušio bažnyčia savo vidumi buvo jauna ir graži kaip jaunamartė – ir mes ją tarsu sutuokėme su jaunu kunigu. Visam gyvenimui.

Tada Smalių kaime, Jono ir Monikos Voverių sodyboje, po atviru dangumi visi susėdome už švento stalo. O vakare ir naktį čia degė laužai ir skambėjo dzūkiškos dainos.“³

„Prisimenu Smalių stalą“, – rašė 1964-aisiais kunigas Milžinas, sveikindamas kunigą Juozą jo 25-erių kunigystės metų proga.

Tai buvo neeilinis įvykis ir Onušio krašto žmonėms. 2010 m. vykusioje lokalinėje ekspedicijoje klausinėjome seniausius Onušio apylinkių žmones – jie dar prisiminė kunigo Juozo Voverio primicijų šventę. Vanda ir Juozas Buckai pasakojo:

„Primicijos buvo labai iškilmingos – dalyvavo daugybė žmonių iš Onušio ir aplinkinių kaimų. Po iškilmių tėvai suruošė tėviškėje vaišes: sukvietė kelis šimtus žmonių, prieš tai nušienavo dobilus, sustatė lauke stalus, užtiesė gražiausiomis staltiesėmis. Stalai

³ Milžinas. Mano gyvenimo pasaka, knyga trečioji (1939–1953), penktoji dispozicija: Onušis 1939–1953 m., Kazokiškis, 1962, rankraštis, Kaišiadorių vyskupijos archyvas.

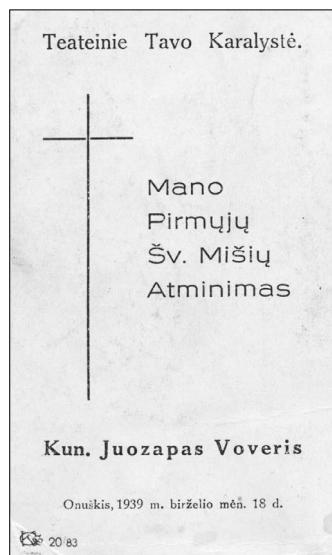
Juozo Voverio primicijos Onušio Šv. apaštalu Pilypo ir Jokūbo bažnyčioje. Centre – kun. Juozas Voveris, šalia jo (dešinėje) stovi Onušio klebonas Nikodemus Švogžlys-Milžinas. 1939 m. birželio 18 d. Iš N. Mickevičienės asm. archyvo

buvo gražiai serviruoti, daugybė įvairių valgių. Valgius gamino pakviestos šeimininkės, aptarnavo moterys vienodomis tamsiai mėlynomis suknutėmis su baltomis apykaklaitėmis.“

Pirmieji kunigavimo metai. Okupacija

Kaip kun. J. Voveris rašė savo autobiografijoje, „1939 m. – seminarijos baigimas sutapo su pradžia karo audros“. Lietuvoje prasidėjusi sovietų okupacija 1940-aisiais, o vėliau ir vokiečių okupacija 1941-aisiais atnešė Lietuvos žmonėms baisius išbandymus. Pirmiausia okupantai stengėsi sunaikinti inteligentiją, dvasininkiją.

Pirmoji parapija, į kurią kun. Juozas Voveris paskirtas dirbti vikaru, buvo Žasliai (1939–1942). 1940 m. kovo 19 d. gavo žinią apie motinos mirtį, bet į laidotuves jo neišleido, dėl to kun. Juozas labai išgyveno. Tais pačiais metais birželio 15 d. Sovietų Sąjunga okupavo Lietuvą, prasidėjo Lietuvos žmonių naikinimas ir masiniai trėmimai į Sibirą. 1941 m. birželio 22 d. Lietuvoje prasidėjo karas su hitlerine Vokietija.

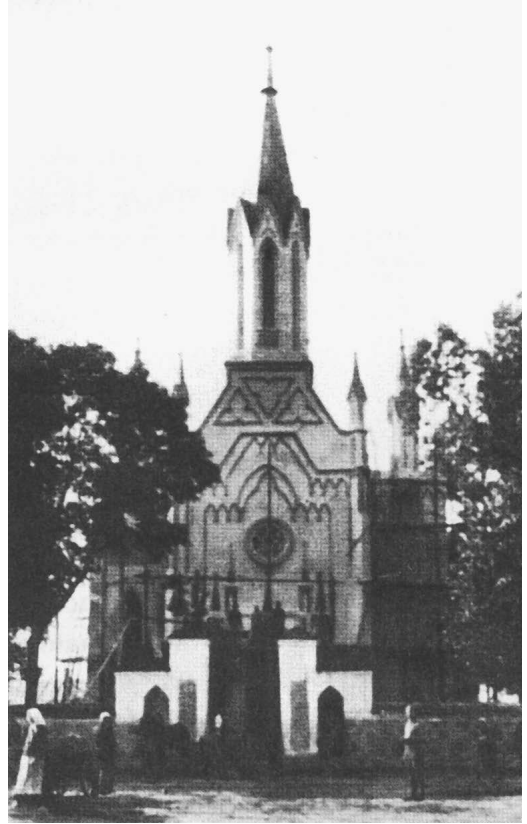
Paveikslėlis su užrašu, atspausdintas kun. Juozo Voverio primicijų proga. Onuškis, 1939 m. birželio 18 d. Iš N. Mickevičienės asm. archyvo

*Žaslių Šv. Jurgio
bažnyčia. 2015 m.
K. Driskiaus nuotr.*

*Kunigas Juozas Voveris prie motinos kapo
Smaliuose. 1940 m. Iš N. Mickevičienės
asm. archyvo*

Musninkų bažnyčia 1934 m.

1942 m. spalį kun. J. Voveris paskiriamas dirbti į Mūsninkus (Ukmergės apskr.), kur klebonavo iki 1945 m. rugpjūčio. Jau Musninkuose jis išitraukė į kovą su okupantais, globojo persekiojamus, skriaudžiamus žmones.

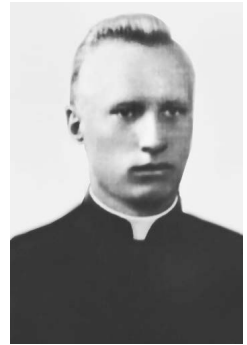
Karo metu Mūsninkuose bažnyčios varpinėje vokiečiai uždarė sovietų karo belaisvius, kurie ten badmiriavo. Kunigas Juozas ėmėsi iniciatyvos jiems padėti – slapta nunešė ir perdavė jiems duonos ir pieno. Pakvietė gydytoją, paprašė jo suteikti sužeistiesiems medicinos pagalbą, sutvarstyti jiems žaizdas. Kitomis dienomis iš vietos žmonių rinko maisto produktus ir, rizikuodamas gyvybe, nešė juos belaisviams. Dalį produktų belaisviams pavyko slapta perduoti, o dalį konfiskavo vokiečių komendantūra. Kun. Juozas iškviečiamas į vokiečių komendantūrą, kur jam pareiškama: *tu padedi priešams*. Kunigui pavyko išsisukti nuo bausmės, be to, jis dar paprašė vokiečių komendanto, kad leistų jam užėti pas karo belaisvius, prašė išleisti juos pasivaikščioti.

Dar vienas J. Voverio krikščioniškos meilės artimui pavyzdys – Musninkuose klebonijoje nacmečiu jis slėpė žydę Dorą Kaloškienę (gim. 1898 m. Musninkų vls.). Ji vėliau, 1958 m. liepos 14 d., liudijo kun. J. Voverio tardymo byloje, palankiai atsiliepdama apie savo gelbėtoją.

1944 m. vasarą Raudonoji armija, stumdama nacistinės Vokietijos pajėgas į vakarus, reokupavo Lietuvą. Kartu su Raudonąja armija į Lietuvą grįžo okupacinė sovietų valdžia. Lietuvoje prasidėjo ginkluotas pasipriešinimas sovietų okupacijai. Į laisvės kovą įsijungė ir kunigai, be kurių aktyvaus dalyvavimo ir palaikymo ji būtų greitai užgesusi. Kovai su sovietų valdžia įkuriamas pasipriešinimo judėjimas – Lietuvos laisvės armija (LLA), kurios nariais tampa ir kunigai Juozas Voveris, Alfonsas Ažubalis (1944–1945 m. dirbęs vikaru Širvintosė) ir Liudvikas Puzonas (1944–1945 m. Čiobiškio klebonas).

Jau nuo 1944 m. vasaros Vilniaus, Kauno, Ukmergės apskrityse Lietuvos kariuomenės viršilos Jono Misiūno-Žalio Velnio iniciatyva įkuriama Didžiosios Kovos apygarda. 1944 m. liepą Žalio Velnio kovotojų junginiui priklausė 200 partizanų. 1944–1945 m. apygardos partizanai surengė daug kovinių operacijų, sunaikino mažesnių miestelių sovietines įgulas ir administracines įstaigas.

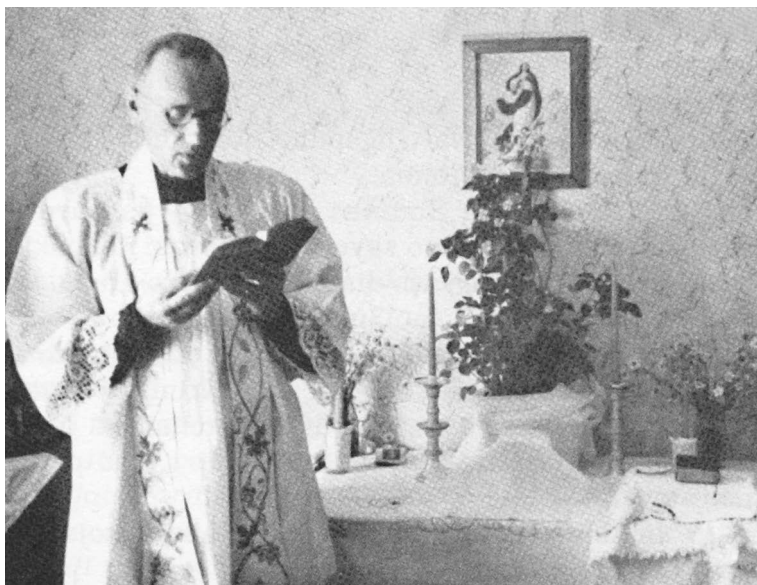
Dirbdamas Mūsninkuose kun. J. Voveris tampa partizanų rėmėju – perdavinėja per ryšininkus partizanams pinigų, maisto produktus, trispalvius antsiuvus, baltus rankovių raiščius, platina antisovietinę literatūrą. J. Voveris palaiko ryšius su partizanų vadais Adolfu Ramanausku-Vanagu, Jonu Misiūnu-Žalio Velniu, Aleksandru Zapkumi-Piliakalniu, padeda organizuoti jų susitikimus. Su kunigais Alfonsu Ažubaliu, Liudviku Puzonu aptariami ne tik pastoraciniai reikalai, bet ir sovietinių struktūrų veikla, tėvynės išlikimo grėsmės.

*Širvintų vikaras
kun. Alfonsas
Ažubalis*

*Pirmosios partizanų
apygardos įkūrėjas,
Lietuvos kariuomenės
viršila Jonas
Misiūnas-Žalias
Velnias*

*Čiobiškio klebonas
kun. Liudvikas
Puzonas tremtyje
Sibire, 1956 m.*

Kun. Juozas ne tik padeda kovotojams su okupantais, bet ir krikščioniškai globoja nuskriaustuosius, visus, kuriems reikia pagalbos, iš sakyklos prašo žmones vieniems kitų nepersekioti. 1944 m. jis priglaudžia Musninkuose partizanų persekiojamą Juliaus Stankevičiaus šeimą su mažu vaiku, paskiria jiems kambarį klebonijoje, duoda 3 ha žemės, tvartą gyvuliams laikyti, pinigų. J. Stankevičiaus sūnus dirbo sovietų saugume, tad jis bijojo gyventi savo namuose. Klebonijoje Stankevičių šeima gyveno apie metus.

Sovietų valdžiai lojalių žmonių skundžiamas, kun. Juozas buvo nuolat sekamas, todėl 1945–1946 m. slapstėsi Daūguose (Alytaus apskr., 1945 08–1946 03), Sugiñčiuose (Utenos apskr., 1946 03–1946 04), Kūktiškėse (Utenos apskr., 1946 04–1946 10), kur Kaišiadorių vyskupo Teofiliaus Matulionio pavedimu rinko aukas Kauno kunigų seminarijai.

1946 m. spalį J. Voveris perkeltas į Jōniškį (Švenčionių apskr.), kur iki suėmimo (1947 m.) klebonavo ir tęsė pasipriešinimo sovietų okupacijai veiklą.

Suėmimas ir kalinimas

Lietuvos ypatingajame archyve (LYA) saugomos sovietinių represijų aukų bylos. Tarp jų – kun. Juozo Voverio bylos: tardymo byla Nr. 10882 (pradėta 1947 m. birželio 17 d., baigta 1952 m. spalio 6 d.); sekimo byla (pradėta 1947 m. birželio 25 d., baigta 1989 m. liepos 21 d.).

Kunigo suėmimui ruošiasi iš anksto. Buvo apklausti liudininkai, kurių parodymuose ieškota jo „kaltės“ įrodymų. 1947 m. birželio 16 d. Vilniuje pasirašytas nutarimas areštuoti J. Voverį⁴. Nutarime rašoma:

„Voveris priešišškai nusistatęs Sovietų valdžios atžvilgiu, palaiko ryšius su banditų organizacijomis, teikia banditams materialinę pagalbą. Naudojamas banditų kaip

⁴ Nutarimas (areštuoti), 1947 06 16, iš Juozo Voverio tardymo bylos, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. A-1, ap. 58, b. 41889/3.

РЕВИЗИЯ МВД СССР
1962 ГОДА
ПЕРВЫЙ СПЕЦИАЛЬНЫЙ ОТДЕЛ

НАБЛЮДАТЕЛЬНОЕ ДЕЛО №10882.

По обв. Воверис Юозас с. Ионаса

мес. 58-1а УК РСФСР

ЛИТОВΟΣ УПАТINCASIS ARCHYVAS
F. K1
Ar. 98
B. 41889/2

Начато „17“ июня 1942 г.
Окончено „6“ сентября 1952 г.

41889

Арх. № 10882

АРЕШТА САНКЦИОНУОЮ
на 7-ю ИЮНЯ 1942 г.
АРЕСТ САНКЦИОНУОЮ
КУРСОР ВОДЪЮ ИМЪ ПИТЪЮ
ПОДПОЛКОВНИКА ИОНАСА
ГРИШКОВИЧУ

ПТВРТИНО ЗАМЪ МИНИСТРА ГОСУВРОПАС-
УТВЕРЖДАЮ
ЛТШ ВЪЛКЪ ДОНАУС
НЕМЪ ДРОМЪ МОДЪ РСФСР
НОСТИ ИОНАСА СЪР
ПРИКЪЛНИКЪ
ЛИТВИНС

НУТАРИМАС – ПОСТАНОВЛЕНИЕ
(арте кардомослос притемонс париклмъ – об набрани меры пресеचना)

Город Вильнюс 1942 г. ИЮНЯ _____ день
Зам. Начальника 1-го отделения ст. „О“ МП РСФСР
(полит. органъ и делъ – органъ и должность)
лейтенант МИХЕЕВ
(имя и фамилия – полное и сокращенное)

Итого Лит. ТШ РСФСР ДУМУВ (полн. медлгъ) арте мукаклтамъгъ veiklų – рассмотрен поступившие
РММ НКВД РСФСР материалы о преступной деятельности:
арте ВОВЕРИС
имя Ионас Янис Иона
дата и место рождения 1912 г.р. г. Трокайский уезд РСФСР
профессия слушитель религиозного культа
национальность литовец
политическая принадлежность о/шартиный
образование высшее богословское
гражданство литовец
политическое положение холодот
место жительства проживает в мес. Ионишки Швенчинского уезда Лит. ССР

РАДАУ – НАШЕЛ
ВОВЕРИС Я. И. (полное – фамилия) (полное – фамилия) находится в преступных, предусмотренных
статьей 58-1а ст. УК РСФСР, признавая стр. ст. 58-1а
имя ВОВЕРИС
именем, что крыться от следствия и суда
аме ливеје гелл
паш на свободе может

абзаудамаси РСФСР ВТК 145 и 158 стр. — и руководствуясь ст. 145 и 158 УПК РСФСР

Kun. Juozo Voverio tardymo byla Nr. 10882.
Lietuvos ypatingasis archyvas (LYA)

Nutarimas (areštuoti), 1947 06 16, iš Juozo
Voverio tardymo bylos (LYA)

antisovietinės literatūros perdavimo punktas. Antisovietinė Voverio
veikla patvirtinta suimtųjų banditų organizacijų dalyvių Puzono,
Ažubalio ir Ručytės parodymais.“

Pasirašė LSSR valstybės saugumo komiteto 1-ojo poskyrio „O“ skyriaus
viršininko pavaduotojas leitenantas Michejevas, patvirtino LSSR valstybės saugumo
komiteto „O“ skyriaus 1-ojo poskyrio viršininkas kapitonas Čėčurovas, LSSR valstybės
saugumo komiteto „O“ skyriaus viršininko pavaduotojas kapitonas Raslanas,
LSSR valstybės saugumo komiteto sekimo dalies viršininkas papulkininkis Soloidas.

1947 m. birželio 25 d. sovietinių represinių struktūrų suimamas. Krata kunigo
name atlikta nuo 10 iki 11 val. Kratą atliko kapitonas Kicenko ir dar penki saugumo
darbuotojai rusiškais pavardėmis. Kratos metu paimti trys vyskupo laišakai, vaikų,
lankančių Pirmosios Komunijos pamokėles ir patarnaujančių bažnyčioje, sąrašai.
Atliktos kratos protokolo kopiją gavo kunigo sesuo Marcelė Voverytė, kuri tuo
metu gyveno pas brolių Juozą. Marcelės vyras V. Rainys kalėjo Vorkūtoje, o ji su
trejų metų dukra Nijole slapstėsi nuo tremties, todėl buvo susigražinusi mergautinę
pavardę. Kun. J. Voveris nuvežamas į Vilnių, uždaromas į KGB kalėjimą Nr. 1.
Kunigą tardo LSSR VRM tardymo 1-ojo skyriaus tardytojas leitenantas Jankevičius.
Tardymas vyksta rusų kalba, kunigas Juozas parodymas duoda rusiškai.

10.

ПРОТОКОЛ ОБЫСКА

№ 10882 мес. 1947 г. произведен обыск у гр. Василия Мизова

Место обыска: квартира Василия Мизова, ул. Мухоморова, д. 10, кв. 10, г. Москва, СССР

Обыск производили: полковник милиции тов. Фролов, лейтенант милиции тов. Каштан, капитан милиции тов. Фролов, лейтенант милиции тов. Мухоморов, лейтенант милиции тов. Мухоморов, лейтенант милиции тов. Мухоморов

Содержание отчета арестованного: Василия Мизова, ул. Мухоморова, д. 10, кв. 10, г. Москва, СССР

Вопросы для выяснения в Народный Комиссариат Государственной Безопасности следующие:

1. Квартира Василия Мизова № 10 кв. 10 по адресу Мухоморова, д. 10, г. Москва, СССР.
2. Квартира Василия Мизова № 10 кв. 10 по адресу Мухоморова, д. 10, г. Москва, СССР.
3. В квартире Мизова обнаружены следующие предметы:
4. Копия протокола обыска от 1947 года по адресу Мухоморова, д. 10, кв. 10, г. Москва, СССР.
5. Копия протокола обыска от 1947 года по адресу Мухоморова, д. 10, кв. 10, г. Москва, СССР.

Обыск произведен с 10 час. до 11 час. Василия Мизова

Обыск производил сотрудник НКГБ Василия Мизова

При обыске выявлены жалобы от:

- 1) на неправомерность, допущенные при обыске и задержании по мнению жалобщика: нет
- 2) на использование предметов не занесенных в протокол: нет

ПРИМЕЧАНИЕ: _____

Письмо произведена, обыска означено: всего над предметами

Характер отчета: квартиры или комнаты: нет

Помещение алая, у которого производился обыск: Мухоморова

Помещение предст. милиции, или других присутствующих лиц: Мухоморова

Помещение сотрудника НКГБ, производившего обыск - арест: Мухоморова

Все заявления и претензии должны быть занесены в протокол.

За всеми справками обращаться в канцелярию НКГБ.

Копия протокола обыска получена: Мухоморова

Мухоморова 1947 года Мухоморова

1947 06 25 Jonišio klebonijoje atliktos kratos protokolai. Iš Juozo Voverio tardymo bylos (LYA)

Kaltinamasis nuosprendis pagal bylą Nr. 10882 J. Voveriui surašomas 1947 m. liepos 6 d.⁵ Kun. J. Voveris kaltinamas tuo, kad

„1945 metų pradžioje užmezgė nusikalstamus santykius su „Didžiosios kovos“ apygardos banditų grupuočių organizatoriais kunigais Ažubaliu ir Puzonu (suimti) ir aprūpino per juos ginkluotų grupuočių dalyvius maisto produktais, pinigais ir nacionalistiniais trispalviais antsiuvais ir vykdė atskiras „Didžiosios kovos“ apygardos vadų užduotis, tarpininkavo organizuojant jų susitikimus.

Taip, 1945 metų birželio 24 perdavė per Puzoną banditams 3 000 rublių, du pūdus mėsos, kelias dešimtis kiaušinių, trispalvius nacionalistinius antsiuvus ir baltus medžiaginius raiščius ant rankovėlių.

1945 metų vasarą savo namuose kartu su Puzonu ir Ažubaliu skaitė antisovietinius laikraščius.

1945 metų rugpjūtį nuo „Didžiosios kovos“ apygardos štabo vado „Piliakalnio“ (užmuštas) per ryšininę O. I. Ručytę gavo du paketus su antisovietine literatūra, adresuotus būrio vadui „Vanagui“ (ieškomas), ir perdavė juos Ažubaliui.

Voveris Juozas, Jono, kaltu neprisipažino, nuteisiamas areštuotųjų Puzono, Ažubalio, Ručytės (akistata su Ručyte) parodymais ir medžiaga, susijusia su byla ypatingame pakete.“

⁵ Kaltinamasis nuosprendis, 1947 m. liepos 6 d., ten pat.

№-7

УТВЕРЖДАЮ

МИНИСТЕР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СССР
- ГЕНЕРАЛ-МАЙОР
БЕЛОВ

6 июля 1947 года.

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По следственному делу № 10882

ОБВИНЕНИИ:

ВОЗЕРИС Юозас сына Ионаса -
в совершении преступлений, предусмотренных ст. ст. 17-58-1"а" и 58-11 УК РСФСР.

25 июня 1947 года Министерством Государственной Безопасности Литовской ССР арестован за активное пособничество участникам вооруженных банд ВОЗЕРИЮ Юозас сын Ионаса, привлеченный в качестве обвиняемого по настоящему делу.

Следствиям установлено:

ВОЗЕРИС в начале 1945 года установил преступную связь с органами бандоватчанского округа "Большой Борьбы" - членами АЖУБАЛИС и ПУЗОНАС / арестованы / и снабжал через них участников вооруженных банд продуктами питания, деньгами и националистическими трехцветными нашивками и выполнял отдельные задания гаварей бандокрута "Большой Борьбы" по организации связи между ними.

Так, 24 июня 1945 года передал ПУЗОНАСУ для бандитов 3000 рублей, два пуда мяса, несколько десятков яиц, трехцветные националистические значки и белые полотняные повязки на рукава.
/ л.д. 30-33, 36 /.

Летом 1945 года у себя в доме совместно с ПУЗОНАСОМ и АЖУБАЛИСО читал антисоветские газеты / л.д. 30-33 /.

3 августа 1945 года получил от б. начальника штаба бандокрута "Большой Борьбы" "НИЛЬСЕНА" / убит / через связника Ручице О.И. два пачета с антисоветской литературой, адресованные руководителю банды "АНУРАСУ" / разуживается / и передал

48

к АЖУБАЛИСУ / л.д. 27-29, 34, 35, 37-41 /.

ВОЗЕРИС Юозас сын Ионаса виновен себя не признал, изобличается показаниями арестованных ПУЗОНАСА / л.д. 30-33 /, АЖУБАЛИСА / л.д. 34-35 /, РУЧИЦЕ / л.д. 27-29, очной ставкой с РУЧИЦЕ / л.д. 42-44 / и материалами, приобщенными к делу в особом пакете.

На основании изложенного ОБВИНЯЕТСЯ:

ВОЗЕРИС Юозас сын Ионаса, 1912 года рождения, уроженец дер. Смолий, Омутской волости, Трашкяйского уезда, Литовской ССР, из крестьян - середняков, литовец, гражданин СССР, беспартийный, с высшим богословским образованием, кончен судим, до ареста был настоятелем костела в м. Юшкино, Швенчюнского уезда, Литовской ССР, проживал также,

И ТО ЧТО:

в 1945 году поддерживал преступную связь с руководителями участниками бандоватчанской организации "Округ Большой Борьбы", снабжал участников вооруженных банд деньгами и продуктами питания, читал и распространял нелегальную антисоветскую литературу,

т.е. в совершении преступлений, предусмотренных ст. ст. 17-58-1"а" и 58-11 УК РСФСР.

ПОДАГАЛ - БЫ:

Следственное дело № 10882 по обвинению ВОЗЕРИСА Юозаса сына Ионаса направить через военного прокурора войск МВД Литовского Олута на рассмотрение Особого Совещания при Министерстве Государственной Безопасности Союза ССР.

Арестованного ВОЗЕРИСА Ю.И. дальнейшим содержанием считать за особым Совещанием при МГБ Союза ССР.

Обвинительное заключение составлено "30" июля 1947 года в гор. Вильнюсе.

СТ. СИМОНАТЮС 1 ОБЛАСТИ СЕВЕРНОЙ МТБ ЛССР
-МЛ ЛЕЙТЕНАНТ - [подпись]

ОТГОВОРЩИ: /ЗАН НАЧ ОТГ-Я 1 ОБЛАСТИ СЕВЕРНОЙ МТБ ЛССР
-СТ ЛЕЙТЕНАНТ - [подпись]
НАЧАЛЬНИК 1 ОБЛАСТИ СЕВЕРНОЙ МТБ ЛССР
-ПОЛКОВНИК - [подпись]
НАЧАЛЬНИК СПЕЦИАЛЬНОЙ ЧАСТИ МТБ ЛССР
-ПОЛКОВНИК - [подпись]

Kaltinamasis nuosprendis, 1947 m. liepos 6 d. Iš Juozas Voverio tardymo bylos (LYA)

Šiuo pagrindu kun. Juozas Voveris kaltinamas tuo, kad

„1945 metais palaikė nusikalstamus ryšius su „Didžiosios kovos“ apygardos vadais, aprūpindavo ginkluotų grupių dalyvius pinigais ir maisto produktais, skaitė ir platino nelegalią antisovietinę literatūrą, t. y. įvykdė nusikaltimus, kurie apibrėžti RSFSR baudžiamojo kodekso 17-58-1 „a“ ir 58-11 straipsniais.

Siūloma: Tardymo bylą Nr. 10882 kaltinamajam Juozui Voveriui, Jono, nusiųsti per Lietuvos apskrities VRM karinį prokurorą peržiūrėti Ypatingajam Pasitarimui prie SSRS Valstybės Saugumo Ministerijos.

Areštuotojo Voverio J. J. tolimesnį laikymą spręs Ypatingasis Pasitarimas prie SSRS Valstybės Saugumo Ministerijos.“

Pasirašė LSSR VRM tardymo 1-ojo skyriaus tardytojas leitenantas Jankevičius, patvirtino LSSR VRM tardymo 1-ojo skyriaus viršininko pavaduotojas vyr. leitenantas Golincinas, LSSR VRM tardymo 1-ojo skyriaus viršininkas papulkininkis Čelnokovas, LSSR VRM tardymo dalies papulkininkis Soloidas.

Pažymoje nurodoma: 1. Voveris J. J. areštuotas 1947 m. birželio 25 d.

2. Daiktinių įrodymų, susijusių su byla, nėra.

СОВ. СЕКРЕТНО

LIETUVOS TSR ЛИТОВСКАЯ ССР
Valstybės Saugumo Министерство
Ministerija Государственной Безопасности

Отдел "А" НАЧАЛЬНИКУ ОТДЕЛА "А" МГБ СОВБЭ ССР
12 августа 1947 г. ГЕНЕРАЛ-МАЙОРУ ТОВ. ГЕРЦОВОКУ
№ 1016784/1с. Г. Москва
Вильнюс — г. Вильнюс КОПИЯ: НАЧАЛЬНИКУ ВНУТРЕННЕЙ ТЕРЬМЫ МГБ ДООР
Лейтенанту ТОВ. ДОРОШЕНКО
Г. Вильнюс

Направляем следственное дело № 10882 по обвинению ВОВЕРИС Юозаса с. Ионаса в пр. пр. ст. ст. 17-58-1 "А" и 58-11 УК РСФСР, — для передачи на рассмотрение Особого совещания при МГБ Совбэ ССР.

Обвиняемый ВОВЕРИС находится во внутренней тюрьме МГБ Лит. ССР и дальнейшим содержанием под стражей перечисляется за Особым совещанием при МГБ ДООР

ПРИЛОЖЕНИЕ: След. дело № 10882

12061/1947
Зам. Нач. Отдела "А" МГБ ДООР (КОВАЛЬ)
М а й о р —
Начальник 1-го Отделения (АКИМОВ)
М а й о р —
Ш. Конькова
нр

Lietuvos TSR
valstybės saugumo
ministerijos pažyma.
1947 m. rugpjūčio
12 d. Iš Juozo
Voverio tardymo
bylos (LYA)

3. Kaltinamasis Voveris J. J. saugomas Lietuvos SSR VRM kalėjime Nr. 1. Pasirašė LSSR VRM tardymo 1-ojo skyriaus tardytojas leitenantas Jankevičius. Kaltinamasis nuosprendis surašytas rusiškai.

1947 m. liepos 8 d. nutarimą dėl kaltinimo pateikimo, kuriuo siūloma patraukti kun. J. Voverį baudžiamojon atsakomybėn pagal straipsnį už „tėvynės išdavimą“, pasirašė LSSR VRM tardymo 1-ojo skyriaus tardytojas leitenantas Jankevičius, LSSR VRM tardymo 1-ojo skyriaus viršininko pavaduotojas vyr. leitenantas Golicinas ir pats kaltinamasis Juozas Voveris su rusišku priedašu: „Šis nutarimas man paskelbtas suprantama man rusų kalba, po kuo ir pasirašau. J. Voveris.“⁶

1947 m. rugpjūčio 12 d. Lietuvos TSR valstybės saugumo ministerijos „A“ skyriaus pažyma „ypatingai slaptai“ rašoma SSRS VSM „A“ skyriaus viršininkui generolui majorui drg. Gercovskiui, Maskva, kopija LSSR VSM vidaus kalėjimo viršininkui leitenantui drg. Dorošenko, Vilnius. Joje nurodoma, kad siunčiama kaltinamojo Voverio Juozo, Jono, tardymo byla Nr. 10882, nurodomi straipsniai, pagal kuriuos kaltinama, Ypatingajam pasitarimui prie SSRS valstybės saugumo ministerijos peržiūrėti. Pažymima, kad kaltinamasis Voveris yra LSSR VSM vidaus kalėjime ir tolimesnis jo laikymas priklausys nuo Ypatingojo pasitarimo prie SSRS valstybės saugumo ministerijos. Pasirašė Lietuvos SSR VSK „A“ skyriaus viršininko pavaduotojas majoras Kovalis, 1-ojo skyriaus viršininkas majoras Akimovas.⁷

1947 m. rugsėjo 27 d. išrašas iš Ypatingojo pasitarimo prie SSRS valstybės saugumo ministerijos protokolo Nr. 39 informuoja apie kaltinamąjį nuosprendį:

„Voverį Juozą, Jono, už pagalbą antisovietinės nacionalistinės organizacijos dalyviams nubausti pataisos darbų lageriu 8 metams, skaičiuojant nuo 1947 metų birželio 25.“⁸

1947 m. spalio 10 d. dokumente su nuoroda „ypatingai slaptai“ Ypatin-gasis pasitarimas prie SSRS valstybės

⁶ Nutarimas dėl kaltinimo pateikimo, 1947 m. liepos 8 d., *ten pat.*

⁷ Pažyma, 1947 m. rugpjūčio 12 d., *ten pat.*

⁸ Išrašas iš protokolo, 1947 m. rugsėjo 27 d., *ten pat.*

вр.4 Выписка из протокола № 39 13 Особого Совещания при Министре Государственной Безопасности Союза ССР от „27“ сентября 1947 г.	
С Л У Ш А Л И	П О С Т А Н О В И Л И
37. Дело №-10882/МГБ Литовской ССР, по обвин. ВОВЕРИС Воваса сын Ионаса, 1912 г. р., уро. Литовской ССР, литовец, гр. ССР, б/п. До ареста был настоятелем костела. Обвин. по ст. 17-58-1 "а" и 58-11 УК РСФСР.	ВОВЕРИС Воваса сын Ионаса за пособничество участникам антисоветской националистической организации - заключить в исправительно-трудовой лагерь сроком на ВОСЕМЬ лет, считая срок с 25 июня 1947 года.
 Нач. Секретариата Особого Совещания	

1947 m. rugsėjo 27 d. išrašas iš Ypatingojo pasitarimo prie SSRS valstybės saugumo ministerijos protokolo informuoja apie kaltinamąjį nuosprendį. Iš Juozo Voverio tardymo bylos (LYA)

saugumo ministerijos siunčia nurodymą Lietuvos SSR VSK „A“ skyriaus viršininkui majorui Grišiniui: pagal 1947 m. rugsėjo 27 d. nagrinėtą Voverio Juozo, Jono, byla Nr. 10882 nedelsiant vykdyti išrašą, esantį protokole Nr. 39, kuriame nurodoma bausmės terminą vykdyti išsiunčiant į VRM lagerį. Pasirašė SSRS VSK „A“ skyriaus viršininko pavaduotojas pulkininkas Ivanovas ir 14-ojo skyriaus viršininkas kapitonas Kirinas⁹.

1947 m. spalio 23 d. pažyma su nuoroda „ypatingai slaptai“ adresuota VRM vidaus kalėjimo viršininkui: nedelsiant vykdyti išrašo iš protokolo Nr. 39 nutarimą – išsiųsti nuteistąjį Voverį Juozą, Jono, į lagerį. Pasirašė Lietuvos SSR VSK „A“ skyriaus viršininkas majoras Grišinas¹⁰.

Dar vienoje „ypatingai slaptoje“ pažymoje SSRS VSK „A“ skyriaus viršininko pavaduotojui Maskvoje pulkininkui Titovui 1947 m. lapkritį rašoma, „kad išrašas iš Ypatingojo Pasitarimo 1947 m. rugsėjo 27 d. protokolo Nr. 39 kaltinamajam Voveriui Juozui, Jono, paskelbtas 1947 m. spalio 23 d.“ Pasirašė Lietuvos SSR VSK „A“ skyriaus viršininko pavaduotojas majoras Kovalis¹¹.

Kunigo J. Voverio byloje kaip liudininkai buvo tardomi kunigai Alfonsas Ažubalis, suimtas 1946 01 17, nuteistas dešimčiai metų lagerio ir penkeriems metams tremties, išvežtas į Ūchtos lagerį Kòmijoje; Liudvikas Puzonas, suimtas 1946 02 07, nuteistas dešimčiai metų lagerio ir penkeriems metams tremties, išvežtas į Steplagą, Karagándos sr.; kunigai Kazimieras Pivariūnas, Juozas Poškus, ryšininkės Otilija Ručytė (vėliau – Šmaukštienė) ir Stasė Lisauskaitė. Abi ryšininkės 1947 m. buvo suimtos ir nuteistos.

Lageris

1947 m. spalį kun. J. Voveris išvežamas į Karagándos lagerį (Kazachijos SSR, Karagandos sr.). Lageryje – katoginis darbas anglių kasyklų šachtose be poilsio dienų, badas, vasaros karštis, siekiantys iki 50 laipsnių, žiemos šalčiai, siekiantys 47 laipsnius. Nuo bado kojos buvo

⁹ Ten pat.

¹⁰ Ten pat.

¹¹ Ten pat.

Трудовая книжка

Фамилия Воверие

Имя Юозас

Отчество Ионос

Год рождения 1912.

Образование: начальное, среднее, высшее
(подчеркнуть)

Профессия слесарь-монтажник.

Подпись владельца Трудовой книжки

Дата заполнения Трудовой книжки
6. 12 1955 г.

Председателю Верховного Суда
Союза ССР

г. Воверие Марселе Ионас
прам. г. Вильнюс
ул. Суворова 18 кв. 37

Заявление.

Мой брат Воверие Юозас Ионас 1912 г.
рождения был осужден (1947 г.),
Особым Собранием в Москве заочно
к лишению личности свободы без возврата
и правах по ст. ст. 58^{1а} 58^{1б} УК РСФСР.

В настоящее время брат мой
наказан обшл, однако на родину не
возвращен. Он находится в Каз. ССР
Каратаундская область, Тейманский р-он
пос. Актау

Трану Вас убедительно прос-
им, чтобы дело моего брата, т. е. он
применили к нему постановления не
линоват, и вернуть его в Союз ССР.

16. 12. 1955. Воверие

Kun. Juozo Voverio darbo knygelė lageryje,
kurioje parašyta, kad jis dirbo šaltkalviu.
Apie 1954 m. Iš N. Mickevičienės
asm. archyvo

1955 03 16 kun. Juozo Voverio sesers
Marcelės Voverytės pareiškimas SSRS
Aukščiausiojo Teismo pirmininkui. Iš Juozo
Voverio tardymo bylos (LYA)

ištinusios taip, kad negalėjo jų net ant gultų užkelti. Ne-
žmoniškos gyvenimo barakuose sąlygos, prižiūrėtojų patyčios
išsekino kun. Juozą. Jį palaikė tik tikėjimas ir po kiek laiko
ateidavę iš Lietuvos laišakai ir siuntiniai. Broliu ypač rūpinosi
sesuo Marcelė: jos vyras Vladas kalėjo Vorkutos lageryje, o
ji pati, likusi su mažu vaiku, rinko iš giminių savo tėviškė-
je Smaliuose (Onušio vls.) ir vyro tėviškėje Mantviliškyje
(Krakių vls.) maisto produktus ir siuntė vyrui ir broliui į
kalėjimus siuntinius.

Marcelė 1955 m. kovo 16 d. SSRS Aukščiausiojo Teismo
pirmininkui parašė prašymą leisti bausmę atlikusiam broliui
Juozui grįžti į Lietuvą. Prašyme nurodė, kad šiuo metu brolis
bausmę atliko, bet į tėvynę neišleistas. Jis yra Kazachijos SSR,
Karagandos srityje, Telnanskij rajono Aktau kaime. Be to, ji
primygtinai prašė persvarstyti brolio bylą, nes jis nekaltas¹².

Kun. Juozas Voveris
lageryje. Apie 1955 m.
Iš N. Mickevičienės
asm. archyvo

Grįžus į Lietuvą

1955 m. pavasarį pervargęs, išbadėjęs ir praradęs sveikatą kun. Juozas grįžo
į Lietuvą. Tada jis rašė:

¹²Marcelės Voverytės pareiškimas SSRS Aukščiausiojo Teismo pirmininkui, 1955 03 16, ten pat.

„Vėl sušvito tėviškės saulė. Kokia brangi tėvynė Lietuva, žmogus perpranta tik tada, kai ją praradęs vėlei grįžta į savo gimtą kraštą.“

Kunigas Juozas paskiriamas į Rasėinius (1955–1959). Čia dirbo drauge su kunigais kanauninku Juozapu Meidumi, vyskupu Juozapu Matulaičiu-Labuku, Česlovu Kavaliausku, taip pat grįžusiu iš Sibiro kalėjimų – Vorkutos, Norilsko.

1959–1963 m. kun. J. Voveris klebonavo Puniųje (Alytaus r.). Jis didžiavosi Punią, garsia savo didvyriška praeitimi. Svečius vesdavo parodyti Puniųs piliakalnį, kuriame, manoma, stovėjusi kunigaikščio Margirio Pilėnų pilis. Čia, kalvos papėdėje, nepaprastai gražus Nėmuno vingis, Puniųs šilas, kur augo aukščiausia Lietuvės eglė.

1964–1966 m. kun. J. Voveris klebonavo Butrimonyse (Alytaus r.), 1966–1970 m. – Dubingiuose (Molėtų r.). Jis žavėjosi garsia Dubingių istorija. Kunigas Juozas labai vertino kunigaikščių Radvilų nuveiktus darbus Lietuvai, jų valstybinę mąstyimą, išmintį valdant Lietuvą ir numatant ateities perspektyvą. Tiek Puniųje, tiek Butrimonyse remontavo bažnyčias. Dubingiuose perstatė bažnytelę, įrengė ją, išpuošė.

1968 m. kunigas Juozas norėjo išvykti į Argentiją – aplankyti ten gyvenančią seserį Mariją, kurios nebuvo matęs 40 metų. Sutvarkė visus išvykti reikalingus dokumentus, bet KGB neišleido, tikriausiai dėl nesutikimo su jais bendradarbiauti.

1970 m. balandžio 28 d. paskirtas dirbti klebonu į Aukštadvarį (Trakų r.). Jis atliko didelius remonto darbus Aukštadvario bažnyčioje: sutvarkė elektrą, išdažė, išdekoravo bažnyčios vidų, išorę. Užsakė ir pastatė Švč. Mergelės Marijos skulptūrą šventoriuje. Konsultuoti klebonas kviesdavosi žinomus dailininkus.

1977 m. kun. J. Voveris siunčiamas į Skudutiškį (Molėtų r.), nes, anot parapijiečių, „užkietėjęs dzūkėlis“ atsiskakė Aukštadvaryje laikyti pamaldas lenkiškai. Skudutiškis – kun. Juozo Voverio kūrybinio, dekoracinio, statybinio darbo ir

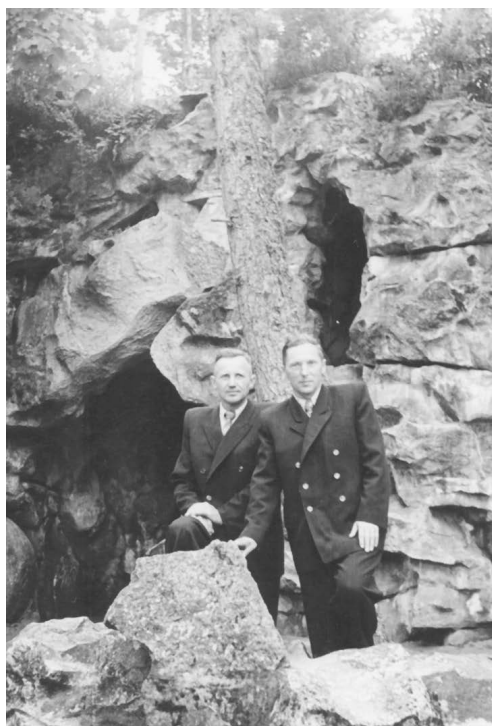
Sugrįžus į Lietuvą. Kun. Juozas Voveris (sėdi viduryje) su artimaisiais Gedimino kalno papėdėje Vilniuje. Pirmoje eilėje sėdi (iš kairės) sesers dukra Nijolė Rainytė, sesuo Marcelė, stovi (pirmas iš kairės) pusbrolis Valentas Buja. 1955 05 15. Iš N. Mickevičienės asm. archyvo

Kun. Juozas Voveris Raseiniuose. 1958 m. Iš N. Mickevičienės asm. archyvo

*Kun. Juozas Voveris prie kryžiaus kankiniams.
Iš N. Mickevičienės asm. archyvo*

*Kun. Juozas Voveris (dešinėje) su bičiuliu
Palangos Lurde. Iš N. Mickevičienės
asm. archyvo*

Pirmosios Komunijos šventė Aukštadvaryje. Centre – Aukštadvario klebonas kun. Juozas Voveris

*Skudutiškio
(Molėtų r.) bažnyčioje
kun. J. Voveris
klebonavo 1977–
1985 m. 2015 m.
K. Driskiaus nuotr.*

*Skudutiškio klebonija,
kurioje gyveno
kun. J. Voveris.
2015 m. K. Driskiaus
nuotr.*

pastoracinio veikimo zenitas. Skudutiškyje jis nudažė ir išdekoravo bažnyčią, atliko didelį bokšto remontą, paausino Švč. Mergelės Marijos Sopulingosios paveikslą, sutvarkė varpinę ir kita. Kunigas Juozas mielai bendraudavo su parapijiečiais, buvo jų gerbiamas ir mylimas.

Pablogėjus sveikatai, 1985 m. kun. Juozas Voveris grįžo į Aukštadvarį kaip altarista ir gyveno čia iki mirties.

Reabilitacija

Lietuvos TSR Aukščiausiojo Teismo, kuris rėmėsi LTSR AT Prezidiumo sprendimu, 1989 m. liepos 28 d. įsaku „Dėl asmenų, nuteistų už kai kurias veikas, reabilitavimo“, 1989 m. lapkričio 25 d. kunigui Juozui Voveriui išduotas reabilitavimo pažymėjimas.

Paskelbus Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimą 1990 m. kovo 11 d., Lietuvos Respublikos prokuratūra 1990 m. birželio 4 d., vadovaudamasi Lietuvos Respublikos 1990 m. gegužės 2 d. įstatymu „Dėl asmenų, represuotų už pasipriešinimą okupaciniams režimams, teisių atstatymo“, išdavė kun. J. Voveriui pažymėjimą apie neteisėtai kalėtą laiką. Pasirašė prokuroras A. Juknevičius. Dokumente

Skudutiškio bažnyčios interjeras su Švč. Mergelės Marijos paveikslu centriniame altoriuje. 2015 m. K. Driskiaus nuotr.

„pažymima, kad Voveris Juozas, Jono, gim. 1912 m., gyvenęs Trakų rajone, buvo neteisėtai represuotas ir išbuvo laisvės atėmimo vietoje Kazachijos SR, Karagandos r. nuo 1947 m. birželio mėn. 25 d. iki 1954 m. lapkričio 25 d., yra nekaltas Lietuvos Respublikai ir yra atstatomos visos jo teisės“.

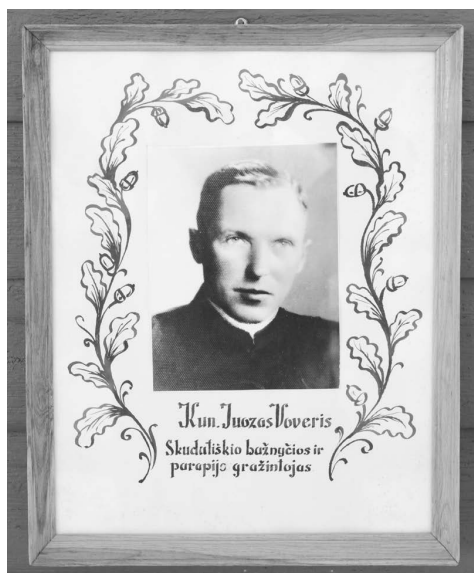
Bendrystėje

Kunigas J. Voveris draugavo su daugeliu kunigų – tai buvę kurso draugai, kaimyninių parapijų kunigai. Jis gaudavo daug sveikinimų Juozinių, Kalėdų, Velykų proga.

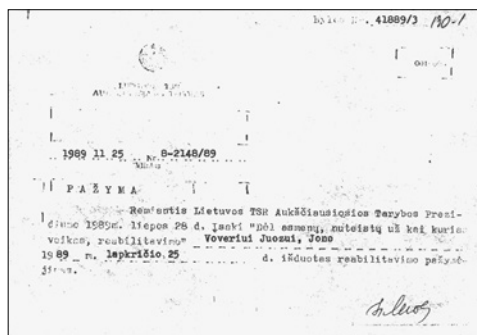
1966 m. vyskupas Vincentas Sladkevičius sveikino savo bičiulį kun. Juoza:

„Brangus ir Mylimas Kun. Juozai,

Kristaus Prisikėlimo šventės proga priimkite mano nuoširdų sveikinimą ir geriausius linkėjimus,

Skudutiškio bažnyčioje kabo kun. J. Voverio nuotrauka su užrašu „Kunigas Juozas Voveris Skudutiškio bažnyčios ir parapijos gražintojas“. 2015 m. K. Driskiaus nuotr.

Kun. Juozo Voverio rehabilitavimo pažymėjimas. 1989 11 25. Iš Juozo Voverio bylos (LYA)

Velykinėje Kristaus pergalėje mes švenčiame pergalę meilės prieš neapykantą, malonės prieš nuodėmę, gyvenimo prieš mirtį.

Per Kristaus malonę šią pergalę patys sau užsitikrinę, kupini džiaugsmo ir drąsos Kristaus vardu bei galia sėkmingai neškime ir kitiems.

Aleliuja!

*Jus nuoširdžiai gerbiąs ir mylįs –
Vysk. Vincentas*

*N. Radviliškis,
1966 m. Velykos“*

*Teologas, poetas,
Biblijos vertėjas,
kunigas Česlovas
Kavaliauskas*

Kardinolas V. Sladkevičius su kunigu Juozu draugavo nuo jaunystės. Kardinolas yra dirbęs Aukštadvaryje. Abu dzūkai, kuklūs, labai gabūs, gilaus mąstymo ir išminties. Tai juos siejo. Jiedu susirašinėjo visą gyvenimą. Tai buvo ne formalūs sveikinimai, bet svarbios mintys apie būtį, žmogaus ir kunigo gyvenimo prasmę.

Kun. Česlovo Kavaliausko sveikinimas:

„Labai, labai nuoširdžiai sveikinu Tave, brangiausias k. Juozapai, šv. Velykų proga!

Esi mano namuose nuolat minimas. Prisimename su vargounininku ir Tave, ir Joną – visus geruosius žmones. Prisimena ir kai kurie parapijiečiai, pvz., Kuncevičius (meistras). Visi sako – ot, tai buvo tikrai geras žmogus. Gaila, bet gyvename toli, sveikatos nekokios. Bent priimk mūsų meilę ir pagarbą!

Tavo Česlovas K. 1986, Joniškis“.

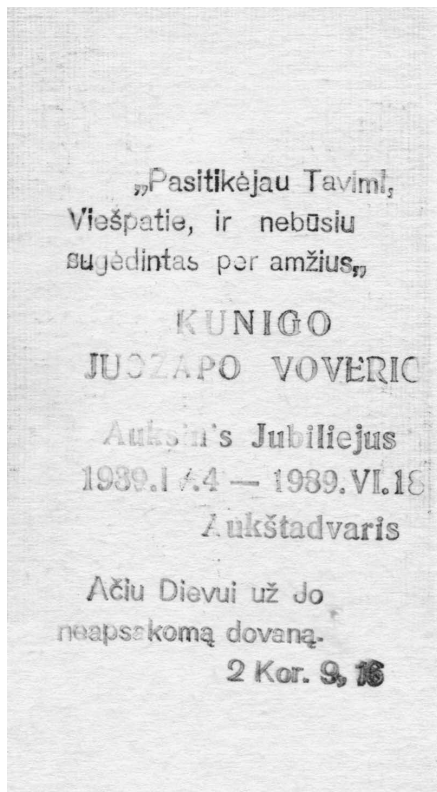
Kunigas Č. Kavaliauskas kunigui Juozui buvo ypač artimas. Su kunigu Česlovu jiedu dalydavosi ne tik kunigystės rūpesčiais, bet ir įvairiais gyvenimo, būties klausimais. Kaip ir J. Voveris, kun. Č. Kavaliauskas nuėjo sunkų katorgininko kelią, tačiau savo intelektu, nepaprastais gabumais pranoko visus. Jis mokėjo penkiolika kalbų, polemizavo su marksistine religijos ir Bažnyčios kritika, kritikavo egzistencializmo, teosofijos ir reinkarnacijos teorijas, skelbė fizikos, matematikos ir astronomijos mokslų naujoves bei šių mokslų ryšį su gamta, su Kūrėju. Kun. Česlovas siuntė kun. Juozui savo išspausdintus straipsnius iš moderniosios teologijos srities, įvairios poezijos, kurios tada neleisdavo viešai spausdinti. Kunigas Juozas Č. Kavaliauską vadino genijumi. Abu kunigai buvo labai kuklūs, paprasti, nuoširdžiai bendraudavo su žmonėmis.

Kun. Juozas susirašinėjo su kun. Nikodemu Švogžliu-Milžinu, buvusiu savo tėviškės, Onušio parapijos, klebonu. Kun. Juozas siųsdavo jam įvairios medžiagos apie Lietuvos istorijos įvykius, istorines vietas.

1989 m. birželio 18 d. kunigas J. Voveris šventė aukštinį kunigystės jubiliejų. Šia iškilminga proga kunigas, dėkodamas Dievui, rašė: „*Ačiū Dievui už Jo neapsakomą dovaną“* ir išsakė viltingą moto: „*Pasitikėjau Tavimi, Viešpatie, ir*

Kun. Juozas Voveris švenčia auksinį kunigystės jubiliejų. Aukštadvaris, 1989 m. birželio 18 d.
Iš N. Mickevičienės asm. archyvo

Užrašas ant paveikslėlio, atspausdinto kun. Juozo Voverio auksinio kunigystės jubiliejaus proga. 1939.IV.4–1989.VI.18. Aukštadvaris.
Iš N. Mickevičienės asm. archyvo

nebūsiu sugėdintas per amžius“ (2 Kor 9, 16). Ta proga atvyko pasveikinti kardinolas Vincentas Sladkevičius, Kaišiadorių vyskupas Juozas Matulaitis, aplinkinių parapijų kunigai.

Viso gyvenimo draugas buvo dailininkas skulptorius Vaclovas Kosciūška. Pagal jo projektus jiedu atnaujindavo, išgražindavo bažnyčias, kuriose kunigas Juozas klebonavo.

Gyvendamas Aukštadvaryje, dažnai pėsčias ateidavo pas Čižiūnuose gyvenančius Janiną ir Juozą Kasperavičius. Sakydavo: „*Taip nuobodu, taip sunku – sėdi visi partiniai, tai nors prasiblaškysiu.*“ Su svetingais šeimininkais kun. Juozas prisimindavo karo ir pokario žiaurumus, kalėjimus, kalbėdavo apie okupuotą tėvynę ir kartu tvirtai tikėjo, kad ateis diena, kai Lietuvą taps laisva. „*Už Lietuvą aš nebijojau savo galvą padėti*“, – sakydavo kun. Juozas. Šeimininkas J. Kasperavičius buvo šviesus žmogus: baigęs gimnaziją, mokėjo vokiškai, tikras patriotas, tremtinys. J. Kasperavičienė giedojo Aukštadvario bažnyčios chore. Kun. Juozas jais pasitikėjo. J. Kasperavičienė pasakojo, kad apie savo kančias kun. Juozas vengė kalbėti, tačiau yra prasitaręs, jog kalėjime *utėlės ėjo šniūrais*, buvo alkani, kankinami, pradžioje ir grandinėmis surakintomis kojomis, mat pripažinti sunkūs nusikaltėliai.

Kun. Juozą Voverį auksinio kunigystės jubiliejaus proga sveikina kardinolas Vincentas Sladkevičius. 1989 m. birželio 18 d. Aukštadvaris. Iš N. Mickevičienės asm. archyvo

„Jei gauni duonos, pasidalini. Duona už medų eidavo“, – sakydavo kun. Juozas. Kai siuntinių gaudavo, viską pasidalydavo. Kun. Juozas sakydavo: „Aš nenoriu nieko kalbėti, kas buvo. Man tada viskas atsistoja prieš akis ir negaliu nei miegoti, nieko. Buvo sunku, labai sunku.“

Grįžusį saugumas persekiojo, todėl kun. Juozas nepasitikėjo žmonėmis, sakydavo: „Ir sienos girdi.“ Nors persekiojamo, kun. Juozo nuostatos nepakito – jis ir toliau domėjosi pogrindine veikla, klausėsi „Amerikos balso“ radijo laidų. 1983 m. vasario mėn. kartu su kitais Kaišiadorių vyskupijos kunigais pasirašė pareiškimą, adresuotą Tarybų Sąjungos AT Prezidiumui, TSKP generaliniam sekretoriui Jurijui Andropovui, Lietuvos vyskupams ir vyskupijų valdytojams, dėl religinio persekiojimo Lietuvoje ir didesnių teisių tikintiesiems, kunigams ir vyskupams¹³ ir 1983 m. sausio 26 d. Kaišiadorių vyskupijos kunigų pareiškimą TSKP generaliniam sekretoriui Jurijui Andropovui, LTSR generaliniam prokurorui, vyskupams ir valdytojams, Lietuvos kulto įgaliotiniui, kuriame Kaišiadorių vyskupijos kunigai prašo nutraukti kun. Alfonsui Svarinskui keliamą baudžiamąją bylą¹⁴.

Kunigo Juozo Voverio asmenybė

Kun. Juozas laisvai kalbėjo vokiečių, rusų, lenkų, prancūzų, lotynų kalbomis. Prenumeravo laikraščius užsienio kalbomis, skaitė knygas. Ypač mėgo rusų rašytoją Fiodorą Dostojevskį, Migelio Servanteso „Don Kichotą“ ir pasakas. Klausiamas, ką atvežti, prašydavo pasakų knygų.

¹³Lietuvos katalikų bažnyčios kronika, t. 7, Nr. 59, p. 561–567.

¹⁴Ten pat, p. 567–570.

*Aukštadvario klebonas kun. Juozas Voveris.
1990 m. K. Driskiaus nuotr.*

*Aukštadvario klebonas kun. Juozas Voveris prie
Švč. Mergelės Marijos skulptūros šventoriuje.
1990 m. K. Driskiaus nuotr.*

Mėgo muziką, ypač mielos jam buvo dzūkiškos savo krašto dainos. Turėjo gerą balsą, pats gerai dainavo, grojo akordeonu. Kai ilgiau susimąstydavo, imdavo į rankas akordeoną ir užgrodavo.

Kur buvo kunigo Juozo asmenybės žavesys? Pirmiausia, jis buvo plataus mąstymo žmogus, išsilavinęs, geras oratorius. Be to, turėjo ypatingą humoro jausmą, buvo sąmojingas, linksmas ir nuoširdus. Po valgio persižegno davė ir suplodavo rankomis, jei tris kartus – labai skanu. Kunigas Juozas visai nemokėjo pykti, visada pritardavo pašnekovo mintims: „Gerai sakai.“

Jis buvo vaikiškai patiklus ir nuoširdus, turėjo priežodį: „Ot, tai gerai.“ Kartą jauna moteris atėjo užrašyti krikštyti savo vaikelį. Kun. Juozas pasitiko ją ir džiaugiasi: „Ot, tai gerai.“ „Bet vaikelis neturi tėvo“, – sako mama. „Ot, tai gerai“, – kartoja kunigas Juozas. „Paskui pagalvojai, – pasakojo kunigas Juozas, – kad aš čia ne visai gerai pasakiau.“

Mylėjo kun. Juozas savo parapijiečius, su visais vienodai gražiai bendravo, buvo dosnios širdies – ištikus bėdai, padėdavo jiems kuo galėdamas. Jei žmogus neturėdavo pinigų šv. Mišioms, laidotuvėms ar krikštynoms, kunigas Juozas patarnaudavo be atlygio.

J. Kasperavičienė, 2013 m. vasario 23 d. laiške prisimindama kun. Juozą Aukštadvaryje, rašė:

Kunigo Juozo Voverio
kapas Aukštadvario
bažnyčios šventoriuje.
2015 m. K. Driskiaus
nuotr.

„Tokio gero kunigo, kaip Juozas V., tikrai nebuvo. Atsimenu, atėjo sena močiutė užsakyti Šv. Mišių. Traukia iš nosinaitės pinigėlius, o jis sako: „Gal neturi vaikam duonos už ką nusipirkti, aš atlaikysiu ir taip Šv. Mišias.“

Aš neatsimenu, kad jis kada pats rinktų bažnyčioje pinigėlius. Juozas Voveris nenorėjo jokio turto: „Ačiū Dievui, kad aš turiu ką pavalgyti, turiu lovą ir galiu atsigulti.“ Nepastebėta jokio noro, kad būtų turtų.

Pasakodavo kunigas Juozas, kad ne kartą tekdavo ir naktį važiuoti pas ligonį paskutinio patepimo. Mašinų tai nebuvo, veždavo su arkliukais. Jis ir sakydavo: „Kaip aš galiu atsisakyti tokio svarbaus dalyko. Jeigu aš nepaklusčiau, mane sąžinė užgriaužtų.“

Vežė vieną kartą ir į Gudžionis (apie 8 km). Šalta buvo, tai žmonės supratingi, užklojo kojas kailiniais, kad nesusąltų.

Kai jį iškėlė 1977 metais į Skudutiškį, labai mes jo liūdėjom. O kai grįžo, tai vėl bendravom iki pat jo mirties.“

Kun. Juozui didžiausios vertybės buvo meilė Dievui, Tėvynei, artimui. Jis domėjosi Lietuvos istorija, kalbėjo gražia, turtinga lietuvių kalba, gynė jos teises bažnyčioje. Už lietuviybės išsaugojimą ir už pagalbą kovojantiems Lietuvos partizanams perėjo Rūsijos lagerių golgotas. Bet, kaip rašė kunigas Milžinas, sveikindamas kun. Juozą su vardadieniu:

*Praslinko amžiai katalikų
Vis švento Juozapo globoj...
O Juozas Voveris išliko –
Su Juo bažnytinėj talkoj
Milžinas, 1964. III. 19.*

Mirė kunigas Juozas Voveris Aukštadvaryje 1994 m. vasario 23 d. Palaidotas Aukštadvario bažnyčios šventoriuje šalia Švč. Mergelės Marijos skulptūros. Laidotuvės vyko labai iškilmingai: dalyvavo daug kunigų, parapijiečių, buvo atvykęs net autobusas parapijiečių iš Skudutiškio (Molėtų r.). Laidotuvių pamaldoms vadovavo ir pamokslą pasakė Kaišiadorių vyskupas J. Matulaitis, prie kapo ugningą kalbą pasakė kun. Romualdas Šalčiūnas, buvo sugiedotas Lietuvos himnas. Kalbėjusieji reiškė kun. J. Voveriui nuoširdžią pagarbą, padėką ir sakė, kad jis buvo nuostabaus gerumo bei nuoširdumo žmogus ir kunigas.

Atminimas

2010 m. kardinolo Vincento Sladkevičiaus tėviškėje Guronyse (Kaišiadorių r.) atvėrė duris koplyčia, skirta Eucharistijos šventimui. Koplyčia dedikuota šv. Juozapui, Kaišiadorių vyskupijos globėjui. Koplyčios šiaurinėje sienoje išrašyti Kaišiadorių vyskupijos kunigai, nukentėję nuo sovietinio teroro. Šiame sąrašė yra ir kun. Juozo Voverio pavardė.

2012 m. lapkričio 1 d. Aukštadvario bažnyčioje paminėtas kun. J. Voverio šimtmetis. Mišiose gausiai dalyvavo Voverių giminės palikuonys, artimieji, kunigą pažinoję parapijiečiai, bičiuliai, laikraščių „Voruta“ ir „Trakų žemė“ redaktorius Juozas Vercinkevičius. Mišias aukojo Aukštadvario klebonas monsinjoras Vytautas Sudavičius. Po Mišių dėdės kun. Juozo gyvenimą apžvelgė sūnėnas ekonomikos mokslų daktaras Gediminas Rainys. Ant kunigo kapo uždegta šimtas žvakučių, buvo kalbamos maldos, giedamos giesmės. Artimieji pagerbė ir kunigo Juozo tėvų kapus Smaliuose. Apie dėdę kun. J. Voverį straipsnį parašė ir paskelbė „Trakų žemės“ laikraštyje dukterėčia Nijolė Mickevičienė.

Šv. Juozapo koplyčia Guronyse. 2015 m.
K. Driskiaus nuotr.

Kaišiadorių vyskupijos kunigų, patyrusių sovietinį terorą, kalėjimą ir tremtį, sąrašas
Šv. Juozapo koplyčios sienoje Guronyse. 2015 m.
K. Driskiaus nuotr.

*Prie kun. Juozo Voverio kapo minint jo gimimo šimtmetį. Aukštadvaris, 2012 m. lapkričio 1 d.
K. Driskiaus nuotr.*

*Kun. Juozo Voverio
gimimo šimtmečio
minėjimas.
Aukštadvaris,
2012 m. lapkričio 1 d.
K. Driskiaus nuotr.*

Kunigas Juozas užrašų knygelėje buvo įsirašęs Amėrikos prezidento Abraomo Linkolno sentenciją: „Niekam pagiežos, visiems atlaidumo.“ Tai liudijo ir savo gyvenimu.

Iš kunigo Juozo Voverio pamokslų*

Pamokslas, pasakytas Šv. Juozapo šventės proga.

„Šv. Juozapas

Šiandieną švenčiame šv. Juozapo šventę. Senai jis gyveno mūsų žemėje. Buvo mažai žinomas Nazareto stalius, o šiandieną jį garbiname kaip vieną didžiausių šventųjų. Mes prašome jo užtarimo ir globos.

Jo kelias į šventumo aukštumas nebuvo lengvas. Dievas uždėjo ant jo pečių sunkią naštą. Bet jis garbingai, su dideliu pasiaukojimu įvykdė jam patikėtas sunkias ir atsakomingas pareigas.

Dviem atžvilgiais pamąstykime apie šv. Juozapo gyvenimą.

Pirma, šv. Juozapas buvo Švč. Mergelės Marijos sužadėtinis, ir antra, šv. Juozapas buvo Šv. Šeimos sargas.

Labai natūralu, kad bręstančiai Nazareto mergaitei Marijai buvo parinktas būsimasis vyras Juozapas. Sužieduotuvės reiškė juridinį aktą, kuriuo sužieduotiniai traktuojami kaip vyras ir žmona. Evangelija pažymi, kad Juozapas kartu su mergele Marija kartu negyveno.

Tuom tarpu Dievas vykdo savo amžinąjį žmonijos atpirkimo planą. Jo numatyta, išrinkta mergelė Marija būti Mesijo motina. Užtai įvyksta per angelą šios Dievo valios pranešimas. Apreiškimo valandoje įvyksta angelo pasikalbėjimas su Marija. Ji davė sutikimą: „Teįvyksta.“ Šv. Dvasios galybe Marija tampa Išganytojo Motina. Jėzus pradeda savo žemiškąjį gyvenimą Marijos iščiose.

Tuom tarpu Juozapas šio įvykio akivaizdoje susvyruoja, suabejoja, „būdamas teisus“ nori Mariją atleisti. Bet Dievas neleis, kad Marija liktų be globos. Tai apsireiškia angelas sapne ir sako: „Nebijok į savo namus priimti savo žmonos Marijos.“ Juozapas, būdamas paklusnus, priima Mariją į savo namus.

Menininkas vaizduoja Juozapą su balta lelija rankoje. Tai simbolika skaustaus vyro. Jam patikėta globoti skaisčiausias žiedas – Marija.

Jau buvo pribrendęs Mesijo atėjimo laikas. Jau buvo paskelbę pranašai Jo atėjimo laiką ir vietą. Šį Dievo sprendimą parems Romos imperatoriaus Augusto dekretas. Visi gyventojai turi vykti į savo gimtinę užsirašyti. Tai Juozapas su Marija keliavo į Betliejų.

Du vargani keleiviai pasirodė Betliejuje ieškodami užkeigos. Tarp žmonių nesuradę, apsisusto piemenų oloje.

Tą naktį, kuri bus šventa naktis, užgimė Kūdikis. Jį sveikino dangaus angelas, piemenys ir vėliau trys išminčiai, atkeliavę iš rytų. Juozapas džiaugėsi ir kūdikį paėmė ant rankų. Nuo dabar jis bus globėjas, maitintojas Švč. Motinos ir Jėzaus.

Šv. Juozapas šv. Šeimos sargas. Šeimos gyvenimą lydi ne tik džiaugsmas, bet aplanko vargas ir skausmas. Taip neseniai buvo nuskambėję angelų balsai, kurie skelbė didelį džiaugsmą, o štai jau reikia bėgti nuo žiauraus Erodo.

Angelas apsireiškia Juozapui sapne, liepia imti motiną su Kūdikiu ir bėgti į Egiptą. Kelionė sunki, pilna pavojų. Laukia nežinomas gyvenimas pagonių šalyje.

Ten gyvenant ateina žinia apie Erodo mirtį. Angelas jau trečią kartą šaukia Juozapą: „Imk motiną ir Kūdikį ir grįžk į savo žemę.“

Iš Egipto sugrįžusi šventoji Šeima apsigyveno Nazarete. Ji tapo pavyzdžiu visoms šeimoms darnaus gyvenimo.

* Kalba neredaguota (red. pastaba).

Šv. Juozapas Švč. Mergelės Marijos sužieduotinis, o vėliau šv. Šeimos sargas, globėjas ir maitintojas buvo kilnus, daug pasiaukojęs. Už tai Dievas jį išaukštino. Jis visos Bažnyčios globėjas. Jis globėjas mūsų vyskupijos. Į šventąjį Juozapą galime visi kreiptis.

Broliai, sekime šv. Juozapo gyvenimo pavyzdį – išmoksime vykdyti Dievo valią. Juk mes tam ir gyvename, kad vykdytume Dievo valią ir nueitume pas Dievą. Kad taptume šventais. Vienok žmonės, besirūpindami šio gyvenimo reikalais, ieškodami netvarkingai didelių turtų, garbės ir malonumų, užmiršta savo paskirtį. Bet ir mums neduoda nurimti balsas, kurį girdėjo Juozapas Egipte: „Kelkis ir grįžk į savo žemę.“ Ta žemė – tai amžinoji Tėvynė, pomirtinio gyvenimo karalystė. Kad nepaklystume šio gyvenimo keliuose, imkim sau už vadovą šv. Juozapą. Jis žino kelią, kuriuo turime eiti. Jis mums padės teisingai gyventi ir laimingai numirti.

Amen.“

Pamokslas, pasakytas Kauno katedroje, kunigystės 40 metų jubiliejaus proga, 1979 m. birželio 3 d.

„Mirusiems profesoriams ir draugams

Kunigystės 40 metų jubiliejaus proga

Šiandieną mūsų dėmesys nukreiptas į būrį kunigų, čia atvykusių atžymėti kunigystės 40 metų jubiliejaus. Tai džiugus mūsų gyvenimo įvykis.

Jūreiviai grįžta iš kelionės audringų okeanų. Jie pasiekia tėviškės krantus. Koks džiaugsmas!

Paukščiai parskrenda iš tolimų kraštų. Jie suranda savo lizdus. Koks jų čiulbėjimas.

Mes atvykome iš neramių dienų kelionės. Norėjome aplankyti vietas, iš kur pradėjome anuomet kunigystės žygį. Norėjome sutikti draugus-bendražygius. Ir štai jau mes čia! Koks džiaugsmas mums ir tiems, kurie mūsų laukė.

Bet kodėl nuskambėjo gedulingas requiem? Kodėl liūdesys skverbiasi į mūsų džiaugsmo dieną?

Gal todėl, kad mums primintų, jog mūsų gyvenimo dienos sudėtos ne vien iš džiaugsmo ir juoko, bet ir iš liūdesio, skausmo ir ašarų...

O gal mes nuliūdome prisiminę savo praeities skriaudas? O jų turėjome.

Popiežiaus Jono Pauliaus II Apaštališkas Palaiminimas kunigo Juozo Voverio kunigystės 40 metų šventimo proga. 1979 m. vasario 26 d.

Mes atvykę kaip norėjome pamatyti mūsų garbingus profesorius. Deja! O iš jų gausaus būrio beliko du. Kaip tikėjome sutiksią visus draugus. O aštuoniems mirtis sukliudė čia atvykti.

Apie mūsų mirusius profesorius ir draugus noriu tarti keletą žodžių. Jų prisiminimas ir jų pagerbimas – tai tema mano trumpo pamokslo.

Mes prisimename mūsų mirusius profesorius. Ar gali užmiršti dėkingi vaikai savo motiną, kuri atskleidė jiems šio gyvenimo paslaptį ir išvedė savo ranka į gyvenimo kelią? Ar ne panašiai jie su mumis pasielgė – mūsų profesoriai? Jie mus mokė, jie vedė mus pažinimo keliu. Jie atidengė Bažnyčios sukauptas ir saugomas mūsų tikėjimo tiesas. Jie dėstė mums teologijos mokslo įvairias disciplinas ir padėjo įsigyti didelį žinių bagažą. Studijų pradžioje prof. prel. Grigaitis sakydavo: jūs viščiukai, o studijų pabaigoje mes buvome jau tapę arais, pasiruošę skristi ir kitus mokyti. Mūsų studijų darbas buvo įvertintas ir atžymėtas Universiteto baigimo diplomais. Vienok, kunigo pašaukimui neužtenka žinių iš teologijos ir diplomo. Reikalingas jo dvasinis subrendimas. Ką tas reiškia?

Geriausia mums tai paaiškins mūsų Išganytojo elgesys su savo apaštalais. Ko Mokytojas labiausiai reikalavo iš savo mokinių? Prieš siųsdamas juos skelbti Evangelijos, kartą paklausė apaštalą Petrą: „Petrai, ar myli mane?“ „Taip“, – atsakė Petras. „Petrai, ar myli mane?“ „Taip, myliu“, – atsakė Petras. „Petrai, ar myli mane?“ „Tu žinai, Viešpatie, kad myliu Tave“, – atsakė Petras.

Tai būsimojo kunigo dvasinio subrendimo žymė – meilė Jėzui. Jis tvirtai apsisprendęs sekti savo Mokytoją, turės su apaštalu Petru atsakyti: „Kristau, aš myliu Tave“, „Kristau, aš myliu Tavo Bažnyčią“, „Kristau, aš myliu Tavo tikinčią tautą, o mano Tėvynę.“ Meilė bus ir tas akstinas, kuris įgalins daug pasiaukoti.

Tai mūsų profesoriai, būdami ir prityrę pedagogai, kilnios asmenybės, padėjo mums dvasiškai subręsti, išsiugdyti kunigiško būdo teigiamas savybes. Mes buvome, ačiū jiems, pasiruošę žengti prie Viešpaties altoriaus. Tai įvyko 1939 metų birželio mėnesio 3 dieną. Mes priėmėme šioje katedroje kunigystės šventimus.

Mes prisimename mūsų mirusius draugus. Su jais praleidome gražiausius mūsų gyvenimo metus seminarijoje. Su jais kartu priėmėme Kunigystės šventimus. Su jais išėjome į mūsų pašaukimo darbymetį. Jie čia neatvyko iš kovos lauko. Juos Dievas pašaukė pas save. Kaip gaila.

Antras klausimas. Kaip juos pagerbsime? Gal gėlių vainikais jų kapus papuošime. Bet gėlės greit nuvysta. O kapus jų ar besurasime? Geriau mes čia jiems vainikus iš mūsų maldų nupinsime.

Mums čia besimeldžiant nuskambėjo mūsų Išganytojo žodžiai, pasakyti Betanijoje: „Aš Prisikėlimas ir Gyvenimas.“ O Jo Velykų ryto mirties pergalė kaip užtekanti saulė apšviečia mūsų mirusiųjų kapus ir skelbia jų nemirtingumą. Šito tikėjimo šviesoje mes meldžiamės už jų, mūsų profesorių ir draugų, vėles. Tai šventas mūsų brangiųjų mirusiųjų pagerbimas.

O gal mes statysime jiems iš akmens ar granito paminklus? Bet ir jie neamžini. Tvirčiausias ir gražiausias jiems bus paminklas – tai vykdytas jų idealų.

Ko jie ieškojo ir ką labiausiai brangino? Jiems užvis labiau rūpėjo mūsų Bažnyčios ir mūsų Tėvynės gerovė ir likimas. O mes ar liksime šalti ir abejingi jų idealams?

Po visų karo audrų mūsų bažnyčia gyva ir vykdo savo misiją. Bet girdime jos balsą: pjūtis didelė, o darbininkų mažą. Iš kur juos imsime? Mūsų viltys sudėtos į geras

katalikiškas šeimas. Jos pašauktos auklėti sūnus – kandidatus seminarijai.

Mūsų viltys sudėtos į mūsų vienintelę seminariją čia Kaune. Ji pašaukta tęsti senosios almos tradicijas ir paruošti Lietuvos bažnyčiai naują pamainą kunigų idealistų.

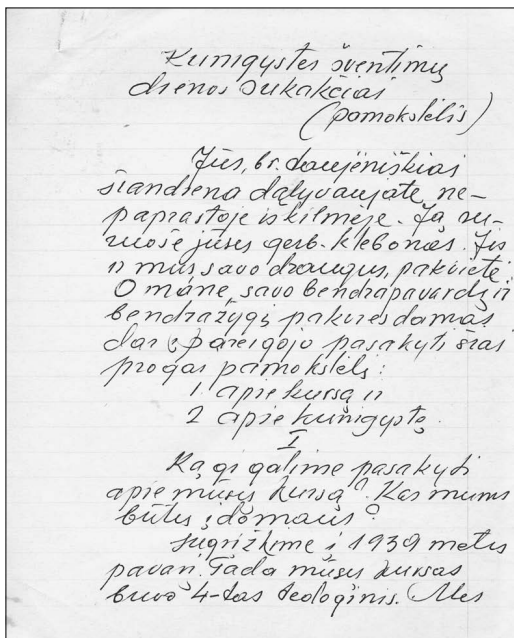
Dieve, laimink mūsų seminariją, jos vadovybę, profesorius ir auklėtinius.

Mūsų susitikimas baigsis. Tegul neužgęsta meilė mūsų širdyse mirusiems profesoriams ir draugams. O šviesi vilties žvaigždė tegul rodo kelius į susitikimą su jais laimingoje amžinybėje.

Amen.

1979 m. birželio mėn. 3 d.

Kaunas“

Pamokslas, pasakytas Taujėnuose, 43-ųjų kunigystės šventimų dienos sukakčiai 1982 m. birželio 3 d.

Pamokslas 43-ųjų kunigystės šventimų dienos sukakčiai. 1982 m. birželio 3 d.

„Kunigystės šventimų dienos sukakčiai (pamokslėlis)

Jūs, broliai taujėniškiai, šiandieną dalyvaujete nepaprastoje iškilmėje. Ją suruošė jūsų gerbiamas klebonas. Jis ir mus, savo draugus, pakvietė. O mane, savo bendrapavardį ir bendražygį pakoiesdamas dar įpareigojo pasakyti šiai progai pamokslėlį:

1. apie kursą ir
2. apie kunigystę.

Ką gi galime pasakyti apie mūsų kursą? Kas mums būtų įdomaus?

Sugrįžkime į 1939 metų pavasarį. Tada mūsų kursas buvo 4-tas teologinis. Mes jau buvome bebaigią teologijos-filosofijos mokslo disciplinų studijas, išlaikę egzaminus. Buvo užbaigtas ir mūsų dvasinis brendimas kunigystės uždaviniais. Beliko visa apvainikuoti priimant Kunigystės šventimus.

Atėjo ir lauktoji šventimų diena. Tai buvo birželio 3-ioji. Tą dieną Kauno katedroje arkivyskupas Juozapas Skvireckas mums suteikė kunigystės šventimus. Kiekvienam uždėdamas ant galvos rankas suteikė kunigystės Sakramentą, suteikdamas teises ir galias.

Priėmę šventimus išsiskirstėme į savo tėviškes ir laukėme paskyrimų. Prasidėjo pastoracinis darbas parapijose. Vienok, neilgai teko darbuotis ramaus gyvenimo sąlygose. Jau niukės dangus ir pranašavo besiantinančią karo audrą. Jis atnešė daugeliui mirtį, trėmimus, medžiaginių ir dvasinių gėrybių sunaikinimus, kančias ir ašaras. Ir mes nuėjome kančių keliu.

Po daugelio metų ir vėl sulaukėme šių metų birželio 3-iosios. Iš ilgos 43 metų kelionės atvykome čia nedidelis būrelis. O kur kiti mūsų kurso draugai? O gi daug draugų pasitraukė iš gyvųjų tarpo. Jiems parašyti nekrologai. Šiandieną mes pagerbiame

jų atminimą. Už juos meldžiamės. O kaip norėtume jų kapus aplankyti, bet kur juos surasti? Dalį draugų atskyrė nuo mūsų karo audra. Jie toli nuo tėviškės. Jie žino, kad mes čia šiandien Taujėnuose pas mūsų brolių kunigą Joną. Dalis, nors maža, persėdo į moterystės vežimą. Jiems kunigystės našta buvo per sunki. O čia mes, mūsų kurso atstovai, esame laimingi. Pasimeldėme už mirusius draugus. Bendrai aukojame padėkos Dievui šv. Mišias.

Apie kunigystę. Apie kunigystę ir apie kunigus daug rašoma ir kalbama. Tarsi virto mada piešti kunigus, ir vis tamsiomis spalvomis. Iš tiesų, ar jie to užsitarnauja? Juk jie vykdo pasiuntinybę, gautą iš Kristaus: „Eikite ir padarykite visas tautas mano mokiniais.“ Kunigai nesiekia žemiškos valdžios. Jie pašaukti vesti žmones prie Dievo laimės šaltinio.

Kunigystę įsteigė pats Kristus per paskutinę vakarienę. Kunigystė yra sakramentas, vienas iš septynių. Sakramentai yra Dievo malonių šaltiniai. Kunigystės sakramentas teikia ypatingą malonę – Dievo pagalba kunigams vykdyti pareigas. O tos svarbiausios pareigos:

- a. laikyti šv. Mišias
- b. teikti sakramentus
- c. mokyti ir
- d. laiminti

Kunigas yra Kristus darbo tęsėjas. Atsiminkime, kad kunigai yra paimti iš žmonių. Jie yra gundomi ir yra pavojuose nupulti. Už juos turime melstis.

Geros valios žmonės, sąmoningi katalikai supranta, kaip kunigai reikalingi. Jie šventina kunigų darbus ir pasišventimą. Už tai kunigus gerbia, myli ir jų klauso.

Broliai klausytojai, mes čia esame laimingi. Bet mes turime grįžti į savo pareigas. Trumpai čia pabuvome, pasidžiaugėme. Mums gera čia svečiuotis. Vienok laukia dar mūsų kelias. Jis mums nežinomas. Kuo mes pasitikime tęsdami savo kelionę?

Pirma, Kristus mus padrąsinančiais žodžiais: „Neišsigąskite.“

Antra, jūsų, broliai taujėniškiai, maldomis.

Amen.

1982 m. birželio mėn. 3 d.

Taujėnai“

Pamokslas apie gyvenimo tikslą.

„30 metų sekmad.

Mk 10, 46–52

Šiandien pilni laikraščiai prirašyti, kaip turime gyventi. Rašoma, kaip motinos turi ugdyti vaikus nesavanaudžius, kaip atsargios turi būti mergaitės, susivaldą berniukai, blaivūs vyrai. Tai gražu. Bet niekas nerašo, kuriam reikalui mes turime gyventi, kodėl mes gyvename? Garsusis mokslininkas Einšteinas teisingai pastebi: „Mes gyvename tokiame laike, kai turime tobulas priemones, bet neturime aiškaus gyvenimo tikslo.“ Tai koks mūsų gyvenimo tikslas? Kam mes gyvename?

Kartą klasei buvo duotas rašinys. Vienas mokinys turiningai, su gražiu stiliumi parašė, bet visai ne į temą. Daleiskime davė temą rašyti apie Vienuolį, o parašė apie Vaižgantą. Aišku, mokinys, parašęs ne į temą, neišlaikė egzamino. Taip lygiai neužtenka gyventi, reikia gyventi į temą. Ne į temą gyvenimas yra svarbiausia klaida. Taip gyvenimas nežinant tikslo ir ne į tikslą – svarbiausia klaida.

Tai kam gi mes gyvename? Į tai kartais duodami atsakymai, bet neteisingi. Kai kurie galvoja – gyvename, kad patenkintume savo pojūčius, t. y. skaniai pavalgytume, miegotume, seksualinius pojūčius patenkintume. Kiti galvoja – gyvename, kad sustiprėtume finansiškai. Su pinigais viską laimėsime. Treti gyvenimo tikslu laiko garbę. Tačiau tie netikri tikslai greit nuvilia. Patenkinimas pojūčių, nevaldymas jų greit žmogų atbukina. Jis pasidaro neatsparus. Tu susergi neišgydoma liga ir tavo finansai nulis. Pagaliau mirtis visa nutraukia. Argi tam gyvename, kad mirtume ir iš gyvenimo būtų fiasko?

Vienu žodžiu, taip galvodami mes esame tamsumoje – nežinome kam. Šios dienos evangelija tuo reikalu prakalba. Kristus išgydė aklą žmogų. Tas išgydymas, aišku, yra istorinis, tas buvo. Bet kodėl evangelistas jį paduoda – ką turi tas su ateinančių kartų gyvenimu.

Jau pačios išgydymo aplinkybės įdomios. Aklasis šaukė: „Dovydo Sūnau, pasigailėk manęs!“ Po to numetęs apsiaustą, pribėgo prie Jėzaus. Jėzus pagydė ir aklasis praregėjo. Įdomiausi Kristaus žodžiai: „Tavo tikėjimas išgelbėjo tave.“ Ne regėjimas akims išgelbėjo, bet tikėjimas. Tikėjimas didesnis dalykas už regėjimą. Tikėjimu gauni išganymą.

Mūsų gyvenimas tamsumoj. Tikėjimas atriša mums aklumo raištį. Tikėjimas atsako į svarbiausią klausimą – kam mes gyvename. Gyvename, kad pasiektume amžiną laimę. Tačiau atrišti sielos regėjimą gali tik Kristus. Todėl aklasis prie Kristaus ir prisiartinio.

Tikėjimo šviesa yra svarbiausias dalykas. Jau šiame gyvenime jis daug apšviečia. Mes tikėjime išmokstame teisingai gyventi. Teisingas gyvenimas tas, kurį Kristus skelbia. Kiergergard sako: „Svarbiausia suprasti ir pildyti, ko Dievas nori iš mūsų.“

Kartą gyveno du broliai. Vienas jų antram prikaišiojo nedorybes ir dėl to buvo pik-tumas. Bet vieną kartą tas prikaišiotojas sužinojo, kad brolis jo nekaltas, o jis pats kaltas. Atrodė neperneš tos tamsumos. Tarytum Dievas parodė nuodėmės ir pragaro tamsumą. Tada jis sušuko: „Dieve, pasigailėk manęs nusidėjėlio!“ Tuoj nušvito šviesa. Jis atsiprašė ir susitaikė su broliu. O kaip linksma susitaikyti. Visa tai padaryti padėjo tikėjimas.

Tačiau negalime sakyti, kad tikėjimas visa nušviečia. Ir tikintis turi tamsumų – jam nežinomos paslaptys. Bet naktį važiudamas automobiliu, tu uždegi šviesas. Be šviesų sudužtum. Bet tomis šviesomis matai tiktai priešakį kelio, bet nematai, kas dedasi šonuose, užpakalyje. Tačiau ir to užtenka, kad nuvažiuotum.

Taip tikėjimu mes visko nesužinome, bet Kristaus atneštas tikėjimas pakankamas, kad nukeliautume į laimę, į amžinąją šviesą. Kur viską sužinosime.

Mūsų Universiteto prof. Pranas Dovydaitis buvo religingas. Gynė tikėjimą anuo-met nuo laisvamanių. Jis buvo suimtas ir lageryje mirė. Kada prieš mirtį aplankė vienas ukrainietis rašytojas, pasakojo jo gražų, nepalaužiamą tikėjimą. Prieš mirtį prof. Dovydaitis tarė: „Palaiminti tikintieji“.

Tikrai, palaiminti, kurie tiki, tie bus išgelbėti. Tie, kurie pametė tikėjimą, neteks ir amžinosios laimės. Amen.“

Nuo sovietų okupacijos nukentėję Onušio valsčiaus gyventojai*

Parengė Gailė Ambraziėnė

Alaburdiškių kaimas

Juozas Jasevičius, gim. 1899, valstietis, sūnus **Marijonas**, gim. 1923; suimti 1949 08 17–19, kalinti Trakuose, Vilniuje; Ypat. pasit. 1950 01 07 nuteisti 25 m. lagerio; Juozas nuo 1950 08 14 Minlage, Vorkutlage (Komija); paleistas 1958 05 11; Marijonas nuo 1950 03 18 Rečlage (Komija); paleistas 1956 02 16, grįžo į Lietuvą.

Kipras Siniauskas, gim. 1904, sūnus (?) **Česlovas**, gim. 1921, valstietis; nužudyti NKVD kareivių (striubų) 1944.

Stasys Siniauskas, gim. 1916, valstietis; suimtas 1949 08 19, kalintas Trakuose, Vilniuje; Ypat. pasit. 1950 01 07 nuteistas 25 m. lagerio; nuo 1950 03 09 Džezkazganė (Steplage), Karagandos sr., nuo 1958 12 20 Dubravlage (Mordvija); tremtis Džezkazgane, Karagandos sr.; paleistas 1964 08 19, 1964 grįžo į Lietuvą; brolis **Vytautas žuvo** atsitiktinai per susišaudymą 1949 08 19.

Vytautas Siniauskas-Sinevičius, gim. 1914, valstietis; suimtas 1945 09 19, kalintas Trakuose, 1945 10 09 išvežtas į spec. lagerį.

Zigmantas Siniauskas, gim. 1900, žmona **Uršulė**, gim. 1908, sūnūs **Vladas**, gim. 1927, **Vaclovas**, gim. 1940, **Vytas**, gim. 1942; ištremti 1945 07 18 į Jugo Osokino r., Pėrmės (Molotovo) sr.; Vladas ir Vytas 1946 **mirė tremtyje**; Vaclovas 1946 parvežtas į Lietuvą; tėvai pabėgo iš tremties; suimti 1946 09 07, ištremti į Kalinino r., Permės (Molotovo) sr.; 1958 grįžo į Lietuvą;

sūnus **Edmundas Siniauskas**, gim. 1922, partizanas Liūtas; **žuvo** 1945 02 07 (1946?) Migučionių k. Trākų r.

Jonas Zacharevičius, gim. 1904, valstietis; suimtas 1946 04 09; karo tribunolo 1946 08 08 nuteistas mirti, bausmė pakeista 15 m. katorgos; kalintas Oziorlage (Irkūtsko sr.), 1952 03 11 **mirė lageryje**.

Aleksandrovkos (Aleksandravos) kaimas

Antonina Dombrovskaja, gim. 1904, sūnus **Francas**, gim. 1923, duktė **Vanda Songin**, gim. 1924 (1925), marti **Aleksandra**, gim. 1925 (1928); ištremti 1948 05 22 į Minos k., Partizanskojės r., Krasnojársko kr.; 1957 01 12 iš tremties emigravo į Lėnkiją.

Antakalnio kaimas

Pranas Balnys, gim. 1909, glžk. tarnautojas; suimtas 1944 09 15, karo tribunolo 1944 09 29 nuteistas 3 m. lagerio; paleistas 1945 09 07.

Pranas Balnys, gim. 1926, glžk. tarnaut., partizanas; suimtas 1946 02 18, kalintas Kaunė; karo tribunolo 1946 06 15 nuteistas

* Straipsnis parengtas naudojant Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro duomenų bazių informaciją.

10 m. lagerio ir 5 m. tremties, nuo 1946 Kòmijoje, Karagandos sr., nuo 1952 07 20 Sovetskaja Gavanėje, Chabârovsko kr.; 1954 grįžo į Lietuvą.

Silvestras Karpičius, gim. 1895, valstietis; suimtas, 1941 06 14 išvežtas į Pukslagerį (Plesècko r., Archàngelsko sr.); Ypat. pasit. 1943 06 16 nuteistas 5 m.; paleistas 1946, grįžo į Lietuvą; žmona **Marija**, gim. 1903, dukros **Aldona**, gim. 1934, **Danguolė**, gim. 1937; ištremtos 1941 06 14 į Kurjos t. ū., Chabârų r., Altâjaus kr.; Marija 1951 **mirė tremtyje**; dukros 1959 grįžo į Lietuvą.

Bakaloriškių kaimas

Vaclovas Alaburda, gim. 1926, partizanų ryšininkas; suimtas 1944 09 14, kalintas Trakuose; 1944 10 pabėgo; suimtas 1947 10 28 sovietinėje kariuomenėje, kalintas Petrozavodskè, Karèlijoje; karo tribunolo 1947 12 04 nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. tremties; kalintas Amūro sr.; paleistas 1954 08 17, 1954 grįžo į Lietuvą.

Stasys Banaškevičius, partizanas; **žuvo** 1945 08 27 Dusmenų miške, Trakų r.

Ieva Buslavičienė, gim. 1900, valstietė; ištremta 1949 03 25 į Kasjanovkos k., Čeremchovo r., Irkutsko sr.; paleista 1958 06 26, 1959 grįžo į Lietuvą; duktė **Jadvyga Grigonienė**, gim. 1927, partizanų rėmėja; suimta 1948 07 04, kalinta Trakuose, Vilniuje; Ypat. pasit. 1948 12 11 nuteista 10 m. lagerio; kalinta nuo 1949 02 11 Taišetė (Oziorlage), Irkutsko sr., nuo 1950 10 15 Berlage (Magadâno sr.); tremtis 1955 02 28 Čeremchove, Irkutsko sr.; paleista 1958 06 26, 1959 grįžo į Lietuvą.

Bronius Buslavičius, gim. 1908, valstietis, partizanų rėmėjas; suimtas 1946 09 26, kalintas Trakuose, 1946 11 04 Vilniuje; paleistas 1947 05 15.

Jonas Dambrauskas, gim. 1912 (1915), partizanų būrio vadas Siaubas; **nužudytas** NKVD kareivių (stribų) 1946 09 02 Grendavės k., Trakų r.

Dominas Grigūnas, gim. 1901, žmona **Zosė**, gim. 1911, valstiečiai, partizanų rėmėjai; suimti 1945 08 09 su vaikais: dukra **Stanislava**, gim. 1932, sūnumi **Vladu**, gim. 1943, kalinti Trakuose, Vilniuje. Vladas **mirė kalėjime**; tėvai su dukra kalinti Vorkutlage (Komija); Dominas ir Stanislava paleisti (pabėgo?) 1946 06 27, Zosei byla nutraukta 1947 04 30.

Pranas Karuža, gim. 1898, žmona **Liudvika**, gim. 1894, valstiečiai; ištremti 1948 05 22 į Minos k., Partizanskojės r., Krasnojarsko kr., 1955 08 29 **mirė tremtyje**. Sūnus **Jonas**, gim. 1929, moksleivis, pogr. org. narys; suimtas 1947 11 14, kalintas Trakuose; Ypat. pasit. 1948 02 28 nuteistas 7 m. lagerio, kalintas Leninabade (Tadžikija), vėliau Sevželdorlage, Abezėje (Komija), 1951 01 18 **mirė lageryje**.

Silvestras Keršys, gim. 1887, žmona **Rozalija**, gim. 1881, duktė **Malvina**, gim. 1925, vaikaitė **Elena Keršytė**, gim. 1940, valstiečiai; ištremti 1945 07 17 į Krochaliovo m. ū. Jusvos r., Permės (Molotovo) sr.; paleisti 1957 12 12, 1958 grįžo į Lietuvą. Sūnus **Albinas**, gim. 1929,

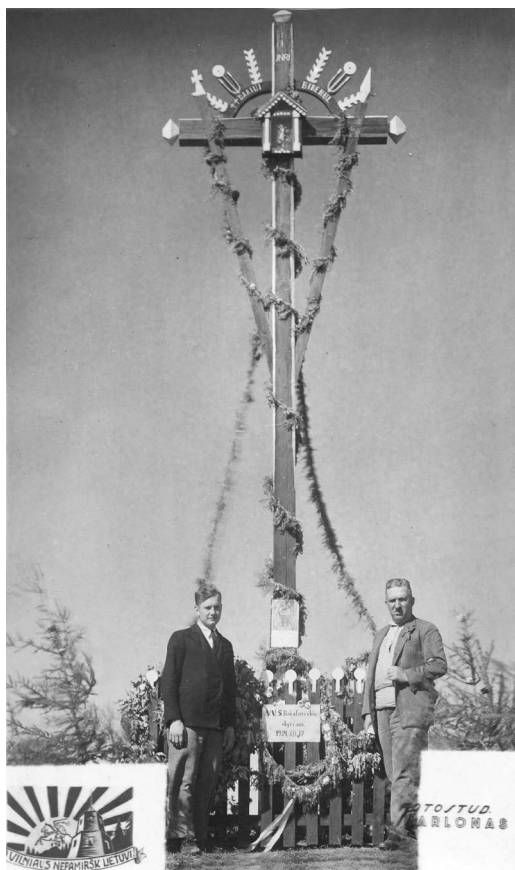
1946 savanoriškai atvyko į tremtį; sūnus **Stasys**, gim. 1920; suimtas 1945 03 05, kalintas Vilniuje; 1945 04 03 išvežtas į filtracinį lagerį Kalinine; nuo 1945 08 03 kalintas Vorkutlage, Komija; paleistas 1947 01 16, grįžo į Lietuvą; sūnus **Silvestras**, gim. 1918, valstietis; suimtas 1945 06 01, kalintas Trakuose, nuo 1945 08 03 Vorkutlage, Intlage (Komija), 1947 03 04 atvežtas į kalėjimą Vilniuje; karo tribunolo 1947 12 18 nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. tremties; kalintas Vosturallage (Sverdlòvsko sr.); tremtis nuo 1954 07 16 Jusvos r., Permės (Molotovo) sr.; paleistas 1964 02 08, 1964 grįžo į Lietuvą.

Vladas Kleinotas, gim. 1909, valstietis; suimtas 1944 09 15, kalintas Trakuose, Vilniuje; karo tribunolo 1945 05 30 nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. tremties; nuo 1945 06 10 kalintas Vorkutoje, Komija; 1945 08 30 **mirė lageryje**.

Jonas Kuklys, gim. 1908, valstietis; suimtas 1945 06 06, kalintas Trakuose, 1945 06 23 Vilniuje; nuo 1945 08 03 kalintas Vorkutlage, Intlage (Komija), 1945 **mirė lageryje**; žmona **Jadvyga**, gim. 1908, dukros **Veronika**, gim. 1937, **Angelė**, gim. 1940; išstremtos 1945 07 į Agišovo k., Jusvos r., Permės (Molotovo) sr.; paleistos 1957 10 30, 1960–1978 grįžo į Lietuvą.

Monika Pačkauskienė, gim. 1910, valstietė, sūnūs **Bolius**, gim. 1942, **Alvydas**, gim. 1949, dukros **Marytė**, gim. 1938, **Adelė**, gim. 1941, uošvis **Ignas Pačkauskas**, gim. 1880; išstremti 1949 03 25 į Kasjanovką, Čeremchovo r., Irkutsko sr.; uošvis Ignas 1950 09 28 **mirė tremtyje**, kiti paleisti 1958 06 11. Vyras **Bolius Pačkauskas**, valstietis, partizanų ryšininkas; suimtas 1948 07 03, kalintas Trakuose, Vilniuje; Ypat. pasit. 1948 12 11 nuteistas 25 m. lagerio; nuo 1949 03 13 Oziorlage (Irkutsko sr.), vėliau Berlage, Magadano sr., Angarlage, Irkutsko sr.; tremtis šeimos tremties vietovėje 1956 05 10 Čeremchovo r., Irkutsko sr., leista grįžti į Lietuvą 1958 03 31; 1961 visa šeima grįžo į Lietuvą.

Vincas Rapkevičius, gim. 1903, žmona **Ona**, gim. 1905, sūnus **Tadas**, gim. 1938, dukros **Marijona**, gim. 1929, **Janina**, gim. 1931; išstremti 1945 08 30 į Galiašorą, Belojevo r., Permės (Molotovo) sr.; Tadas 1945 **mirė tremtyje**; kiti paleisti 1957 12 24, 1961 grįžo į Lietuvą. Sūnus **Bronislovas Algirdas** ir duktė **Ona** išstremti 1951.

Kryžius lakūnų S. Dariaus ir S. Girėno nemirtingo skrydžio atminimui. Pastatytas Bakaloriškių kaimo gale aukštoje vietoje – Dusmenų, Petrauskų ir Ūtos kelių sankryžoje. Kryžiaus viršuje užrašas „+ + Dariui–Girėnui“. Kryžiaus kamieno apatinėje dalyje lakūnų portretai, žemiau lentelė su užrašu: „V. V. S. (Vilniui vaduoti sąjunga – red. past.), Bakaloriškių skyrius. 1934.VII.17“. Stovi Antanas Petrauskas (dešinėje) ir kryžiaus pastatymo iniciatorius – Bakaloriškių pradžios mokyklos mokytojas Petras Narinkevičius (kairėje). Iš Kazio Misiiaus archyvo

Bronius Stanulionis, gim. 1902, žmona **Marija**, gim. 1913, valstiečiai, sūnūs **Jonas**, gim. 1935, **Algis**, gim. 1939, **Viktoras**, gim. 1941; ištremti 1945 08 15 į Šordynės k., Gainų r., Permės (Molotovo) sr.; paleisti 1957 08 15, 1957 grįžo į Lietuvą.

brolis **Jonas Stanulionis**, gim. 1917, partizanas; suimtas 1951 08 27, kalintas Vilniuje; karo tribunolo 1952 01 09 nuteistas 25 m. lagerio; nuo 1952 06 11 Intoje (Minlage), Komijoje; 1956 07 27 tremtis Intoje (Komija).

Jonas Valatkevičius, gim. 1912 (1907), žmona **Elena**, gim. 1914, valstiečiai, sūnūs **Danius**, gim. 1940, **Jonas**, gim. 1944, motina **Juzė Valatkevičienė**, gim. 1877; ištremti 1945 07 17 į Agišovo k., Jusvos r., Permės (Molotovo) sr.; motina Juzė **mirė tremtyje**, kiti paleisti 1957 12 30.

Julius Valatkevičius, gim. 1917; suimtas 1944 09 14, kalintas Vilniuje; karo tribunolo 1945 05 30 nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. tremties; kalintas Vorkutlage (Komija), 1948 05 19 **mirė lageryje**; žmona **Ona**, gim. 1914, valstietė, sūnus **Gintautas**, gim. 1942; ištremti 1945 07 17 į Agišovo k., Jusvos r., Permės (Molotovo) sr.; 1947 09 15 pabėgo iš tremties, grįžo į Lietuvą; Ona suimta 1949 03 11, kalinta Vilniuje; Ypat. pasit. 1949 10 28 nuteista 3 m. lagerio; kalinta Kizele, Permės (Molotovo) sr., vėliau gražinta į tremtį Jusvos r., Permės (Molotovo) sr.; Gintautas 1951 atvyko pas motiną į tremtį; paleisti 1957 12 31, 1964 grįžo į Lietuvą.

Stasys Valatkevičius, gim. 1911, Didžiosios Kovos apyg. partizanų būrio vadas Niva (Pieva?); **žuvo** 1945 08 13 (1945 08 26) netoli Bakaloriškių k. Trakų r.; žmona **Janina**, gim. 1915, sūnus **Vaclovas**, gim. 1937, duktė **Jadvyga**, gim. 1940, uošvė **Stasė Pšemeneckienė**, gim. 1880; ištremti 1948 05 22 į Minos k., Partizanskojės r., Krasnojarsko kr.; paleisti 1960 02 24; brolis **Vladas**, gim. 1918, miškininkas, LLA narys; suimtas 1944 10 27; karo tribunolo 1945 05 30 nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. tremties, kalintas Vorkutoje (Komija), 1945 07 20 **mirė lageryje**.

Andrius Voveris, gim. 1876; dukros **Eleonora**, gim. 1924, **Vanda**, gim. 1927, partizanų rėmėjos; suimtos 1944 11 24 (1944 12 25), kalintos Trakuose, Vilniuje; Andrius neatlaikęs kankinimų tardant 1945 05 16 **mirė kalėjime**; Eleonora paleista 1945 10 24; Vanda Ypat. pasit. 1948 04 08 nuteista 5 m. lagerio ir 5 m. tremties, kalinta Uchtižemlage (Komija); paleista 1952 05 25, 1952 grįžo į Lietuvą;

sūnus **Vaclovas Voveris**, gim. 1920, Dainavos apyg. partizanas, „Geležinio vilko“ būrio ir grupės vadas Žaibas, **žuvo** 1949 03 07 Kalesniūkų miškė, Alytaūs r.;

sūnus **Vladas Voveris**, gim. 1918, Dainavos apyg. partizanas, skyriaus vadas Deksnys, **žuvo** 1946 02 17 Dusmenėlių k., Trakų r.

Vladas Voveris, gim. 1901, žmona **Veronika**, gim. 1905, sūnus **Jonas Algirdas**, gim. 1935, duktė **Zofija**, gim. 1925; ištremti 1948 05 22 į Kutturčino k., Partizanskojės r., Krasnojarsko kr.; paleisti 1957 11 05, 1962 grįžo į Lietuvą. Sūnus **Vytautas**, gim. 1929, moksleivis, pogr. org. na-

rys, slap. Pantera; suimtas 1947 10 27, kalintas Trakuose, Vilniuje; Ypat. pasit. 1948 02 28 nuteistas 10 m. lagerio, kalintas Vorkūtoje (Komija); tremtis nuo 1956 01 17 Kuturčine, Partizanskojės r., Krasnojarsko kr.; paleistas 1957 10 30, 1992 grįžo į Lietuvą; duktė **Stasė**, suimta 1953.

Dagiliškių kaimas

Piotras Kazarinas, gim. 1900, valstietis; suimtas 1950 07 24, kalintas Trakuose, 1951 03 23 Vilniuje. Srities(?) teismo 1950 10 07 nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. tremties; nuo 1951 04 24 kalintas Kunejevlage (Kūibyševo sr.).

Antanas Survila, gim. 1897, valstietis; suimtas 1946 09 10, kalintas Trakuose; paleistas 1947 05 15.

Adomas Vyšniauskas, gim. 1894, valstietis, pogr. org. narys; suimtas 1946 10 29; karo tribunolo 1947 04 17 nuteistas 5 m. lagerio ir 2 m. tremties; byla nutraukta 1947 10 23.

Dembinos kaimas

Algirdas Bliujus, gim. 1929, valstietis, Didžiosios Kovos apyg. partizanas Ažuolas; suimtas 1949 10 21, kalintas Trakuose, Vilniuje; Ypat. pasit. 1950 05 06 nuteistas 10 m. lagerio; nuo 1950 07 09 kalintas Lugovoilage, Pesčianlage (Karagandos sr.); paleistas 1956 06 25, grįžo į Lietuvą.

Juozas Bliujus, gim. 1894, valstietis, Didžiosios Kovos apyg. partizanų rėmėjas; suimtas 1945 05 24, kalintas Trakuose, nuo 1945 06 29 kalintas Vorkutoje (Komija), 1946 kalintas Vilniuje; karo tribunolo 1947 02 15 nuteistas 7 m. lagerio ir 3 m. tremties; nuo 1947 04 17 kalintas Vanine, Sovetskaja Gavanės r., Chabarovsko kr.; 1947 06 28 **mirė lageryje**;

sūnus **Aleksas Bliujus**, gim. 1929, valstietis, Didžiosios Kovos apyg. partizanas Juodvarnis; suimtas 1949 10 20, kalintas Trakuose; Ypat. pasit. 1950 05 06 nuteistas 10 m. lagerio, nuo 1950 07 02 kalintas Džezkazgane (Steplage), Karagandos sr., vėliau Kamyšlage, Ōmsko sr.; paleistas 1956 08 10, grįžo į Lietuvą.

Derionių kaimas

Marijona Lukšienė (Baubliūtė), gim. 1890, partizanų rėmėja; suimta 1944 12 09, kalinta Trakuose, Vilniuje; karo tribunolo 1945 06 17 nuteista 10 m. lagerio ir 5 m. tremties; nuo 1946 07 01 kalinta Uchtižemlage (Komija), vėliau Dubrovlage (Mordvija), 1953 04 09 **mirė lageryje**.

Kazys Paplauskas, gim. 1898, valstietis; suimtas 1944 09 25; karo tribunolo 1945 04 06 nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. tremties, nuo 1945 05 10 kalintas Uchtižemlage (Komija).

Leonardas Zaleckis, gim. 1897 (1907?), valstietis; suimtas 1946 07 22, kalintas Trakuose, Vilniuje; paleistas 1946 08 23; ištremtas 1949 03 25

kartu su žmona **Emilija**, gim. 1906, sūnumi **Vitoldu**, gim. 1933, dukromis **Stase**, gim. 1936, **Regina**, gim. 1939, **Vanda**, gim. 1942, į Čeremchovo r., Irkutsko sr., paleisti 1955 12 04; tėvai ir sūnus Vitoldas iš tremties emigravo į Lenkiją.

Drabužninkų kaimas

Marijona Bandzevičienė, gim. 1893, partizanų rėmėja; suimta 1944 12 13; karo tribunolo 1945 04 06 nuteista 6 m. lagerio, kalinta Pesčianlage (Karagandos sr.); paleista 1950 12 05.

Antanas Chmieliauskas, gim. 1895, valstietis, partizanų rėmėjas; suimtas 1946 07 27, kalintas Trakuose, Vilniuje; paleistas 1946 08 23.

Petras Kurelavičius, gim. 1908, valstietis, partizanų rėmėjas; suimtas 1946 07 07, kalintas Trakuose, Vilniuje; paleistas 1946 08 22.

Jonas Vaičiūnas, gim. 1903, miškininkas; suimtas 1941, išvežtas link Pečiorlago (Komija); likimas nežinomas.

Juozas Vaičiūnas, gim. 1900, miškininkas; suimtas, 1941 06 išvežtas į Rešotų lagerį (Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr.); Ypat. pasit. 1943 01 13 nuteistas 8 m.; 1944 07 07 **mirė lageryje**; žmona **Ona**, gim. 1904, mokytoja, dukros **Aldona**, gim. 1929, **Danutė**, gim. 1930, **Gražina**, gim. 1936; išstremtos 1941 06 14 į Chabarų r., Altajaus kr.; paleistos 1961, į Lietuvą negrižo.

Dusmenėlių kaimas

Juozas Kaminskas, gim. 1921, sovietų administracijos pareigūnas; **nužudytas** neaiškiais aplinkybėmis 1946 03 09.

Jonas Kazlauskas, gim. 1919, valstietis, Dainavos apyg. partizanų rėmėjas; suimtas už prievolių nevykdymą 1945; išstremtas 1948 05 28 į Minos k., Partizanskojės r., Krasnojarsko kr.; 1948 **mirė tremtyje**.

Jonas Kazlauskas, gim. 1923, Dainavos apyg. partizanų būrio vadas Šermukšnis; **žuvo** 1949 03 07 Kalesninkų miške, Alytaus r.; žmona **Stanislava Kazlauskienė (Budrevičiūtė)**, gim. 1925, partizanų ryšininkė Rūta; suimta 1944 11 kartu su 9 mėnesių dukra **Albina**, kalinta Ūnuškyje, po 6 savaičių paleista; suimta 1946 10 01, kalinta Onuškyje, paleista 1946 12 15; suimta 1949 10 06, kalinta Vilniuje; Ypat. pasit. 1950 03 18 nuteista 10 m. lagerio; nuo 1950 06 28 kalinta Intoje (Komija), Rešotų lageryje (Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr.), nuo 1955 Mariinske (Kemerovo sr.); paleista 1956 06 22, 1956 grįžo į Lietuvą.

Vytautas Narkevičius (Norkevičius?), gim. 1923, valstietis; suimtas 1945 03 21, kalintas Alytuje, nuo 1945 06 29 kalintas Vorkutlage (Komija); paleistas 1945 10 23.

Jonas Nikštas, gim. 1900, sūnus **Alfonsas**, gim. 1924; suimti 1944 08 06, kalinti Vilniuje; karo tribunolo 1944 12 13 nuteisti: Jonas 10 m. lagerio ir 3 m. tremties, Alfonsas 8 m. lagerio ir 3 m. tremties; Jonas nuo 1945 05 13 kalintas Siblage (Kemerovo sr.), Kamyšlage (Omsko sr.);

nuo 1954 07 26 tremtis Krasnojarsko kr.; Alfonsas nuo 1945 01 09 kalintas Výchsos lageryje (Gorkio sr.); 1945 06 11 **mirė lageryje**.

Stasys Nikštas, gim. 1921, valstietis; suimtas 1945 06 24, kalintas Alytuje. Byla nutraukta 1945 07 26.

Jonas Pūtys, gim. 1894, valstietis, partizanų rėmėjas; suimtas 1944 12 13, kalintas Trakuose; 1945 04 30 byla nutraukta, paleistas; 1948 05 22 išstremtas su šeima: žmona **Uršule**, gim. 1898 (1895), sūnumis **Jonu**, gim. 1927, **Valentu**, gim. 1932, dukra **Birute**, gim. 1935, į Minos k., Partizanskojės r., Krasnojarsko kr.; 1948 07 01 Jonas su dukra Birute pabėgo iš tremties į Lietuvą; abu suimti 1949 12 10, kalinti Vilniuje; Birutė gražinta į tremtį Minos k.; Jonas Ypat. pasit. 1950 04 28 nuteistas 3 m. lagerio; gražintas į tremtį Taštyno r., Krasnojarsko kr.; visi paleisti 1957 04 25, 1957 grįžo į Lietuvą.

Pranas Rainys, gim. 1891 (1895), žmona **Veronika**, gim. 1900, valstiečiai, sūnūs **Petras**, gim. 1926, **Viktoras**, gim. 1929, dukros **Bronė**, gim. 1937, **Genė**, gim. 1939, **Albina**, gim. 1945; išstremti 1949 03 27 į Petrovkos k., Čeremchovo r., Irkutsko sr.; paleistas 1956 08 01, 1957 grįžo į Lietuvą.

Vitoldas Rainys (Reinys?), gim. 1908, valstietis; suimtas 1945 06 26, kalintas Vilniuje, nuo 1945 10 25 Vorkutlage (Komija).

Petronėlė Tamulevičienė, gim. 1900, valstietė, duktė **Ona**, gim. 1928; išstremtos 1949 03 25 į Petrovkos k., Čeremchovo r., Irkutsko sr.; paleistos 1958 07 08.

Dusmenų kaimas

Jonas Balkus, gim. 1922, brolis **Pranas**, gim. 1924, partizanai; suimti 1945 03 31, kalinti Alytųjė, nuo 1945 08 15 Vorkutlage (Komija); karo trib. 1946 05 17 nuteisti 10 m. lagerio ir 5 m. tremties; Jonas 1951 03 13 **mirė lageryje**; Pranas paleistas 1946 12 16, 1947 grįžo į Lietuvą.

Stasys Balkus, gim. 1910; išstremtas 1945 08 15 į Kòžvos r., Komija.

Petras Bubelevičius, gim. 1898, karo komisariato pareig.; suimtas 1945 01 29, kalintas Trakuose; karo tribunolo 1946 07 15 nuteistas 15 m. lagerio, kalintas Archangelsko sr., Pesčianlage Karagandos sr., 1955 09 04 atvežtas į kalėjimą Lietuvoje; paleistas 1955 09 28.

Vaclovas Budrevičius, gim. 1919, žmona **Bronė**, gim. 1919, valstiečiai, duktė **Stasė**, gim. 1946, tėvas **Gabrielis**, gim. 1890, motina **Izabelė**, gim. 1898, sūnėnas **Vytautas Kazlauskas**, gim. 1942, išstremti 1948 05 22 į Dizo k., Partizanskojės r., Krasnojarsko kr.; Gabrielis 1952 10 10 **mirė tremtyje**; Vytautas ir Izabelė 1948 07 01 pabėgo iš tremties į Lietuvą; kiti paleisti 1958 06 18, 1958 grįžo į Lietuvą;

brolis **Jonas Budrevičius**, gim. 1929, valstietis, partizanas Garsas; suimtas 1945 08 24, kalintas Trakuose, nuo 1946 02 28 kalintas Kniaž Pogoste, Železnodorožno r. (Komija); 1946 09 09 byla nutraukta, paleistas; tapo partizanu; **žuvo** 1948 07 04 Rùdnios k., Varėnės r.

Stasys Čenkus, gim. 1902 (1898), pašto tarnautojas; suimtas, 1941 06 išvežtas į lagerį Jerceve, Konošos r., Archangelsko sr.; Ypat. pasit. 1943 05 29 nuteistas 8 m. lagerio, 1943 10 16 **mirė lageryje**; žmona **Katrė**, gim. 1901, duktė **Marija**, gim. 1924; ištremtos 1941 06 14 į Altajaus kr.; paleistos 1957 09 22, grįžo į Lietuvą.

Juozas Čepokas, gim. 1900, valstietis, partizanų ryšininkas; suimtas 1945 08 18, nuo 1945 10 25 Vorkutlage (Komija), 1946 08 19 atvežtas į kalėjimą Trakuose; nuo 1946 10 15 vėl kalintas Intlage (Komija); Ypat. pasit. 1947 02 26 nuteistas 5 m. lagerio.

Jonas Čepukas, gim. 1900, valstietis; suimtas 1945 08 11; Ypat. pasit. 1947 02 26 nuteistas 5 m. lagerio, nuo 1948 10 30 kalintas Intoje (Komija); nuo 1950 08 14 tremtis Krasnojarsko kr.

Jonas Čepukas, gim. 1925, valstietis, partizanas; suimtas 1946 02 08; karo tribunolo 1946 09 07 nuteistas 15 m. lagerio ir 5 m. tremties; nuo 1946 10 14 kalintas Vorkutlage (Komija); tremtis nuo 1955 03 13 Komijoje; paleistas 1956 05 07.

Jonas Česnulevičius, gim. 1918, darbininkas; išvežtas 1941 į lagerį arba tremtį; likimas nežinomas.

Alfonsas Kaminskas, gim. 1927, valstietis; suimtas 1945 06 11, kalintas Trakuose, Vilniuje; nuo 1945 10 25 kalintas Vorkutlage (Komija); Ypat. pasit. 1946 05 18 nuteistas 5 m. lagerio; paleistas 1950 07 11.

Bronius Kantakevičius, gim. 1887, valstietis, partizanų rėmėjas; suimtas 1945 06 14, kalintas Trakuose, Vilniuje; nuo 1945 08 03 kalintas Vorkutlage (Komija); paleistas 1946 09 18.

Jonas Matusevičius, gim. 1903, valstietis; suimtas 1949 11 28, kalintas Trakuose, Vilniuje; Ypat. pasit. 1950 05 20 nuteistas 25 m. lagerio; nuo 1950 08 02 kalintas Oziorlage (Irkutsko sr.); 1952 07 14 **mirė lageryje**.

Viktoras Pališauskas, gim. 1919, valstietis, partizanų rėmėjas; suimtas 1946 02 08, kalintas Trakuose; karo tribunolo 1946 09 07 nuteistas 15 m. lagerio ir 5 m. tremties, kalintas Vorkutlage (Komija), 1948 01 16 **mirė lageryje**.

Rožė Pinkevičienė (Penkevičienė?), gim. 1895 (1890), sūnus **Juozas**, gim. 1929 (1927), duktė **Vlada**, gim. 1926, valstiečiai; ištremti 1945 07 17 į Jurlos r., Permės (Molotovo) sr.; 1947 visi pabėgo iš tremties, grįžo į Lietuvą; Rožė ir Vlada suimtos 1949 09 23, kalintos Vilniuje; Ypat. pasit. 1949 12 09 nuteistos: Rožė 3 m. lagerio, kalinta nuo 1950 01 18 Šilūtėje, Vlada 2 m. lagerio; vėliau abi gražintos į tremtį Jurlos r., Permės (Molotovo) sr.; Rožė paleista 1960 02 16, į Lietuvą negrįžo; Vlada paleista 1956 04 11, 1965 grįžo į Lietuvą; Juozas tapo partizanu ir **žuvo** 1948 03.

Marijona Skamarakienė, gim. 1900, valstietė, pogr. org. narė; suimta 1945 10 27, kalinta Trakuose; paleista 1948 04 03.

Jonas Šalčiūnas, gim. 1904, mokytojas; suimtas 1941 06 14, išvežtas į Kargopollagą (Archangelsko sr.); Ypat. pasit. 1943 05 29 nuteistas 10 m.; 1943 06 15 **mirė lageryje**; žmona **Anelė**, gim. 1912, mokytoja;

dukros **Birutė**, gim. 1940, **Gražina**, gim. 1934; ištremtos 1941 06 14 į Ust Kurją, Chabarų r., Altajaus kr.; paleistos 1957, grįžo į Lietuvą.

Geceniškės vienkiemis

Mykolas Bžozovskis, gim. 1891, žmona **Jadvyga**, gim. 1891, valstiečiai, duktė **Marija**, gim. 1923; represuoti (?) 1941.

Matas Kantakevičius, gim. 1886, valstietis, sūnūs **Bronius**, gim. 1916, **Pranas**, gim. 1919, **Vytautas**, gim. 1928, vaikaičiai **Danius**, gim. 1945, marti **Vladislava Kantakevičienė**, gim. 1923; ištremti 1945 07 17 (1945 08 30) į Kuproso k., Jusvos r., Permės (Molotovo) sr.; **Danius** 1945 09 11 **mirė tremtyje**; kiti paleisti 1956 02 15, 1956 grįžo į Lietuvą.

Grendavės vienkiemis

Juozas Andrulionis, gim. 1901, valstietis, žmona **Ona**, gim. 1905, mokytoja, sūnus **Vaidutis**, gim. 1932, duktė **Danutė**, gim. 1931; ištremti 1941 06 14 į Slavgorodo r., Altajaus kr.; **Juozas** 1942 suimtas tremtyje, kalintas Taišete, Irkutsko sr.; gražintas į tremtį Slāvgorodo r., Altajaus kr.; paleisti 1958, grįžo į Lietuvą.

Juozas Arlauskas, gim. 1906; suimtas 1946 09 10; paleistas 1947 05 15.

Petras Blažonis, gim. 1901, žmona **Monika Zosė**, gim. 1902, duktė **Monika**, gim. 1922, valstiečiai, Didžiosios Kovos apyg. partizanų ryšininkai, sūnus **Kazys**, gim. 1931, moksleivis; **nužudyti** NKVD kareivių (strību) 1946 09 01 Grendavės k.

Vaclovas Budrevičius, gim. 1918, valstietis, Didžiosios Kovos apyg. partizanas Lietuvos; **žuvo** 1946 09 01 Grendavės k.

Juozas Buividavičius, gim. 1921, partizanas; suimtas 1945 01 02, kalintas Vilniuje; 1945 03 10 išvežtas į Jelšankos filtracinį lagerį (Sarátovo sr.).

Petras Dambrauskas, gim. 1878, sūnus **Stasys**, gim. 1928, dukros **Ona**, gim. 1922, **Antosė**, gim. 1931, marti **Frania Dambrauskienė**, gim. 1915, vaikaičiai **Vladas**, gim. 1934, **Vincas**, gim. 1937, **Aldona**, gim. 1939; ištremti 1945 07 17 į Jusvos r., Permės (Molotovo) sr.; **Petras** ir **Antosė** pabėgo iš tremties į Lietuvą; **Petras** suimtas 1949 03 05, 1949 06 17 gražintas į tremtį Jusvos r., Permės (Molotovo) sr., **mirė tremtyje**; **Antosė** suimta 1948 12 18, kalinta Vilniuje, nuo 1949 09 09 kalinta Pėrmėje, gražinta į tremtį Jusvos r.; paleisti 1957 09 03.

Melanija Dambrauskienė (Dombrauskienė?), gim. 1920; ištremta 1945 į Kudymkáro r., Permės (Molotovo) sr.; 1946 09 02 pabėgo iš tremties, grįžo į Lietuvą; suimta 1949 09 02, Ypat. pasit. 1949 10 28 nuteista 3 m. lagerio; gražinta į tremtį Jurlos r., Permės (Molotovo) sr.; paleista 1956 10 28.

Juozas Janušauskas, gim. 1901, policininkas, represuotas 1941.

Ona Kilčiauskienė, gim. 1892, sūnūs **Vytautas**, gim. 1930, **Stasys**, gim. 1936; ištremti 1948 05 22 į Minos k., Partizanskojės r., Krasnojarsko kr.; paleisti 1957 07 22, 1958 grįžo į Lietuvą;

sūnus **Petras Kilčiauskas**, gim. 1923, partizanas; **žuvo** 1945 01 30 Sámnikų k., Trakų r.

Bernardas Legetavičius, gim. 1898; suimtas 1945 01 06, kalintas Trakuose, nuo 1945 03 30 kalintas spec. lageryje, paleistas 1945 06 22; 1945 07 17 išstremtas su šeima: žmona **Zofija**, gim. 1901, dukromis **Monika**, gim. 1921, **Birute**, gim. 1938, į Kuproso k., Jusvos r., Permės (Molotovo) sr.; visa šeima 1947 06 24 pabėgo iš tremties į Lietuvą; Bernardas, Zofija ir Birutė gražinti į tremtį Kedrovyj Loge; 1952 grįžo į Lietuvą; Monika suimta 1949 12 05, kalinta Trakuose; Ypat. pasit. 1950 03 03 nuteista 3 m. lagerio, kalinta Norilске; 1954 08 gražinta į tremtį Kedrovyj Loge; paleista 1956 02 27, 1960 grįžo į Lietuvą.

Stasys Legetavičius, gim. 1912, valstietis, Dainavos apyg. partizanų būrio vadas Aušra; **žuvo** 1946 09 01 (1945 11 30?) Grendavės k.

Jonas Radzevičius, gim. 1921, amatininkas; **nužudytas** NKVD kareivių (stribų) 1944 10 10.

Juozas Radzevičius, gim. 1920, valstietis; **nužudytas** NKVD kareivių (stribų) 1945 03 15 (10?).

Petras Šlaičiūnas, gim. 1914; **nužudytas** NKVD kareivių (stribų) 1944.

Gruožninkų kaimas

Ieva Andriulionienė, gim. 1893, valstietė; **nužudyta** NKVD kareivių (stribų) 1946 06 25.

Motiejus Andrulionis, gim. 1876, žmona **Ieva**, gim. 1901, dukros **Ona**, gim. 1926, **Anelė**, gim. 1932, **Bronislava**, gim. 1934, **Teofilė**, gim. 1936; išstremti 1945 08 15 į Vizijajevo k., Kudymkaro r., Permės (Molotovo) sr.; visi 1946 09 30 pabėgo iš tremties į Lietuvą; Motiejus ir Anelė suimti 1949 01 24, kalinti Vilniuje; Ypat. pasit. 1949 04 22 nuteisti gražinti į tremtį Vizijajevo k.; Motiejus 1952 12 24 **mirė tremtyje**; Anelė 1960 grįžo į Lietuvą;

sūnus **Juozas Andrulionis**, gim. 1917, partizanas; suimtas 1945 07 07, kalintas Vilniuje, nuo 1945 08 29 kalintas Vorkutlage (Komija); paleistas 1946 06 26, grįžo į Lietuvą; vėl suimtas, nuteistas 1952 (1953) 2 m. lagerio; paleistas; suimtas 1958 01 07, kalintas Kaliningradė; srities teismo 1958 04 08 nuteistas 10 m. lagerio; nuo 1958 05 22 kalintas Dubrovlage, Mordvija; paleistas 1959 11 19.

Stasys Deškus, gim. 1910, valstietis; **nužudytas** NKVD kareivių (stribų) 1944 09 19.

Jonas Gaina, gim. 1908 (1918), valstietis, Dainavos apyg. partizanų ryšininkas Gruodis; suimtas 1945 08 23, kalintas Trakuose, Vilniuje; paleistas 1945 10 31.

Juozas Karpičius, gim. 1901, valstietis; suimtas 1948 11 25, kalintas Trakuose, 1949 07 15 Vilniuje; Karo tribunolo 1949 05 10 nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. tremties; nuo 1954 09 29 kalintas Angarlage (Irkutsko sr.); paleistas 1955 11 04.

Mataušas Kuklys, gim. 1906, valstietis, partizanų rėmėjas; suimtas 1947 07 14, kalintas Trakuose, Vilniuje; Ypat. pasit. 1948 05 26 nu-

teistas 8 m. lagerio, kalintas Krasnojarsko kr.; nuo 1955 01 tremtis į Svirskojės k., Čeremchovo r., Irkutsko sr.; 1958 grįžo į Lietuvą; žmona **Monika**, gim. 1909, sūnus **Vytautas**, gim. 1945, dukros – **Bronė**, gim. 1935, **Marijona**, gim. 1938, uošvis **Antanas Stašauskas**, gim. 1878; ištremti 1949 03 25 į Svirskojės k., Čeremchovo r., Irkutsko sr.; uošvis 1951 **mirė tremtyje**; kiti paleisti 1957 03 08, 1959 grįžo į Lietuvą.

Liudvisė Kutycienė, gim. 1908; **nužudyta** neaiškiais aplinkybėmis 1945 08 05.

Ona Legetavičienė, gim. 1896, valstietė, partizanų rėmėja; suimta 1945 08 09, kalinta Trakuose, nuo 1945 09 20 kalinta Intlage, Vorkutlage (Komija); paleista 1946 06 26.

Gruožninkėlių kaimas

Bronius Aliukonis, gim. 1927, valstietis, partizanas; **žuvo** 1945 01 29 Samninkų k., Trakų r.

Vincas Aliukonis, gim. 1917, partizanas Miškas; **žuvo** 1944 (1945).

Bernardas Janauskas, gim. 1905, valstietis, partizanų ryšininkas; suimtas 1945 08 08, kalintas Trakuose, nuo 1945 10 23 kalintas Vorkutlage (Komija); Ypat. pasit. 1946 07 18 nuteistas 7 m. lagerio, 1950 01 05 **mirė lageryje**.

Petras Rudzinskas, gim. 1916, valstietis, partizanų rėmėjas; suimtas 1945 08 15, nuo 1945 11 24 kalintas Sevdvinlage (Archangelsko sr.); 1947 01 09 byla nutraukta, paleistas, grįžo į Lietuvą.

Gudakiemio kaimas

Ona Banuškevičienė, gim. 1901, valstietė, partizanų rėmėja; suimta 1945 01 07, 1945 03 30 išvežta į spec. lagerį.

Juozas Banuškevičius, gim. 1910, miškininkas, partizanas; **nužudytas** NKVD kareivių (stribų) 1945 01 02 Ūnuškio vls., Trakų r.

Juozas Banuškevičius, gim. 1897, valstietis, partizanų ryšininkas; suimtas 1945 08 15, kalintas Trakuose, Vorkutlage (Komija); 1946 09 29 **mirė lageryje**.

Aleksandras Dragūnas, gim. 1904, mokytojas; suimtas, 1941 06 14 išvežtas į Pukslagerį (Plesecko r., Archangelsko sr.); Ypat. pasit. 1943 05 29 nuteistas 8 m. lagerio, 1943 08 07 **mirė lageryje**; žmona **Genė**, gim. 1914, sūnus **Gintautas**, gim. 1934, duktė **Laima Irena**, gim. 1940; ištremti 1941 06 14 į Ust Kurją, Chabarų r., Altajaus kr., 1957 grįžo į Lietuvą.

Feliksas Jeraminas, gim. 1898 (1883), žmona **Agota**, gim. 1893, valstiečiai, sūnūs **Bronius**, gim. 1930, **Vincas**, gim. 1925, ištremti 1949 03 25 į Barchatovo k., Čeremchovo r., Irkutsko sr.; Feliksas 1951 04 11 **mirė tremtyje**; kiti paleisti 1958 07 03, 1958 grįžo į Lietuvą.

Motiejus Zalieckas, gim. 1921, valstietis; suimtas 1945 01 07, kalintas Trakuose, Vilniuje; 1945 03 10 išvežtas į filtracinį lagerį Jelšankoje, Saratovo sr.

Gudašių kaimas

Juozas Gudonis, gim. 1904, glžk. tarnautojas; suimtas 1946 10 26, kalintas Trakuose, Vilniuje; teismo kolegijos 1947 03 04 nuteistas 10 m.; nuo 1952 10 17 kalintas Siblage (Kemerovo sr.).

Jankovičių kaimas

Jonas Andriulionis, partizanas; **žuvo** 1945 01 30 Samninkų vnk., Trakų r.

Juozas Andriulionis, gim. 1896, žmona **Kotryna**, gim. 1902, duktė **Ona**, gim. 1940, sūnus **Jonas**, gim. 1928, valstiečiai; ištremti 1948 05 22 į Ados k., Taštyno r., Krasnojarsko kr.; paleisti 1958 02 15, 1958 grįžo į Lietuvą;

sūnus **Vytautas Andriulionis**, gim. 1926, Didžiosios Kovos apyg. partizanas Siaubas; **žuvo** 1947 05 10 Samninkų vnk., Trakų r.

Marija Kasparavičienė, gim. 1887, sūnūs **Vaclovas**, gim. 1921, **Motiejus**, gim. 1928, duktė **Zosė**, gim. 1930; ištremti 1945 07 17 į Krochaliovo k., Jusvos r., Permės (Molotovo) sr.; Vaclovas 1946 **mirė tremtyje**; Marija ir Motiejus 1946 09 bėgo iš tremties, bet nesėkmingai; suimti tremtyje; nuteisti 2 m. lagerio; Marija 1948 09 16 gražinta į tremtį Krochaliovo k.; Motiejus slapta grįžo į Lietuvą; suimtas 1948 12 25; LSSR Aukšč. Teismo 1949 04 01 nuteistas 3 m. lagerio; kalintas Komsomolske prie Amūro, Chabarovsko kr., 1951 gražintas į tremtį Krochaliovo k.; paleisti 1957 09 30, grįžo į Lietuvą; sūnus **Stasys**, gim. 1925, 1945 01 01 **nužudytas** NKVD kareivių (striubų) Jankovičių k., Trakų r.

Vytautas Narkevičius, gim. 1909, žmona **Bronė**, gim. 1922, duktė **Leokadija**, gim. 1947, brolis **Mikas**, gim. 1904, valstiečiai; ištremti 1949 03 26 į Balachtos r., Krasnojarsko kr.; paleisti 1958 07 09.

Jaroslaviškių kaimas

Vaitiekus Šteina, gim. 1899, žmona **Stefanija**, gim. 1909, sūnus **Jonas**, gim. 1946, dukros **Irena**, gim. 1940, **Jadvyga**, gim. 1928, valstietis; ištremti 1948 05 22 į Malyj Kebežą, Jermakovskojės r., Krasnojarsko kr.; paleisti 1956 09 04; išvyko į Lenkiją.

Jočionių kaimas

Vladislava Gaurienė, gim. 1916, valstietė, partizanų rėmėja; suimta 1945 08 08, nuo 1945 11 23 kalinta Sevželdorlage (Komija); paleista 1946 07 28.

Domicelė Grinkevičienė, gim. 1914, sūnūs **Antanas**, gim. 1934, **Eugenijus**, gim. 1940, dukros **Genė Ona**, gim. 1940, **Jonė**, gim. 1933, **Antanina Aldona**, gim. 1937; ištremti 1941 06 14 į Zaprudichą, Krasnozerskojės r., Novosibirsko sr.; **mirė tremtyje**: Eugenijus 1941, Genė Ona 1942; kiti paleisti 1958, 1973 grįžo į Lietuvą.

Georgijus Siniakovas gim. 1888, amatininkas; suimtas 1944 08 11, kalintas Vilniuje, 1945 04 30 Pravieniškėse, Kaišiadorių r.; karo

tribunolo 1945 01 30 nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. tremties, nuo 1945 09 14 kalintas Karlage (Karagandos sr.); 1953 02 14 **mirė lageryje**.

Antonas Stankevičius, gim. 1923, valstietis; 1948 08 27 suimtas Vokietijoje sovietų okupacinėje zonoje; karo tribunolo 1949 02 10 nuteistas 25 m. lagerio ir 5 m. tremties, kalintas Sevostlage (Magadano sr.); paleistas 1955 09 19, grįžo į Lietuvą.

Jukniškių kaimas

Mykolas Aliukonis, gim. 1890, žmona **Leonarda**, gim. 1910, sūnūs **Vitoldas**, gim. 1936, **Edvardas**, gim. 1943, dukros **Janina**, gim. 1938, **Filomena**, gim. 1942; ištremti 1949 03 25 į Svirskojės k., Čeremchovo r., Irkutsko sr.; paleistas 1958 07 02, 1960 grįžo į Lietuvą.

Zofija Paulionkienė, gim. 1884, sūnus **Jonas**, gim. 1930, ištremti 1949 03 25 į Svirskojės k., Čeremchovo r., Irkutsko sr.; Zofija 1955 01 20 **mirė tremtyje**; Jonas paleistas 1956 09 15, 1958 grįžo į Lietuvą.

Petras Pileckas, gim. 1872, valstietis, partizanų rėmėjas; suimtas 1945 01 09, tolimesnis likimas nežinomas.

Stanislovas Pšerockas (Pšerackas), gim. 1903, valstietis; suimtas, 1941 06 14 išvežtas į lagerį Archangelsko sr.; 1942 05 **mirė lageryje**; žmona **Marija**, gim. 1906, mokytoja, sūnus **Algimantas**, gim. 1931, duktė **Birutė**, gim. 1932; ištremti 1941 06 14 į Pleso Kurją, Chabarų r., Altajaus kr.; paleisti 1958 06 25, 1958 grįžo į Lietuvą.

Kazimieras Pūras, gim. 1891, žmona **Julija**, gim. 1892, valstiečiai; suimti 1944 12 27, kalinti Trakuose, Vilniuje; mirė kalėjime: **Kazimieras** 1945 02 18, **Julija** 1945 03 14; duktė **Kazimiera Ona**, Dainavos apyg. partizanų ryšininkė Laimutė; suimta 1948 02 28, kalinta Varėnoje, 1948 07 06 Vilniuje; Ypat. pasit. 1948 07 21 nuteista 10 m. lagerio; nuo 1948 10 03 kalinta Dubravlage (Mordvija); paleista 1956 08 11, 1956 grįžo į Lietuvą.

Juodaklonio kaimas

Boleslavas Rakovskis, gim. 1891, žmona **Bronislava**, gim. 1906, valstiečiai, sūnūs **Kazimiras**, gim. 1923, **Stanislavas**, gim. 1927, dukros **Marija**, **Valentina**, gim. 1936; represuoti 1941.

Jurgelionių kaimas

Antanas Vienožindis, gim. 1922, mokytojas; suimtas 1951 12 07, kalintas Trakuose; ištremtas į Irkutsko sr.; paleistas 1958 06 30.

Jurgionių kaimas

Paulina Bičinskaitė, gim. 1920, amatininkė, partizanų rėmėja; suimta 1945 07 23, kalinta Trakuose, Vorkutlage (Komija); atvežta į kalėjimą Vilniuje, nuo 1946 09 09 kalinta Trakuose; paleista 1946 11 25.

Martynas Bieliauskas, gim. 1893, valstietis; suimtas 1949 09 12, kalintas Trakuose, Vilniuje; karo tribunolo 1949 10 12 nuteistas 25 m. lagerio ir 5 m. tremties; nuo 1952 02 07 kalintas Siblage (Kemerovo sr.); paleistas 1955 05 18;

sūnus **Juozas Bieliauskas**, gim. 1927, Dainavos apyg. partizanas Šarūnas; **žuvo** 1949 08 23 Smetōniškių k., Trakų r.

Stanislovas Juškelis, gim. 1898, policininkas, žmona **Honorata**, gim. 1912, sūnus **Zenonas**, gim. 1938, duktė **Marytė Aldona**, gim. 1931; ištremti 1941 06 14 į Turočiaką, Altajaus kr.; paleisti 1959, 1965 grįžo į Lietuvą.

Adomas Keršys, gim. 1895, 1941 sukilimo dalyvis; suimtas 1945 04 20, kalintas Panevėžyje; karo tribunolo 1945 11 18 nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. tremties; nuo 1945 12 27 kalintas Pečiorlage, Minlage (Komija); paleistas 1954 12 16.

Jonas Kuliešius, gim. 1907, kolūkietis; suimtas 1949 08 03, kalintas Trakuose, Vilniuje; karo tribunolo 1949 10 12 nuteistas 25 m. lagerio ir 5 m. tremties; kalintas Kizellage (Permės (Molotovo) sr.); 1954 12 24 **mirė lageryje**.

Vladas Mastavičius, gim. 1907, valstietis, partizanų rėmėjas; suimtas 1949 05 21, kalintas Trakuose, Vilniuje; karo tribunolo 1949 08 10 nuteistas 25 m. lagerio ir 5 m. tremties; nuo 1949 10 21 kalintas Oziorlage (Irkutsko sr.), nuo 1954 11 27 Angarlage (Irkutsko sr.), vėliau Permės (Molotovo) sr.; tremtis Tulūne, Irkutsko sr., 1958 06 11 **mirė tremtyje**; brolis **Mikas**, gim. 1908, valst.; suimtas 1949 08 03, kalintas Trakuose, Vilniuje; karo tribunolo 1949 10 12 nuteistas 25 m. lagerio ir 5 m. tremties; nuo 1950 04 15 kalintas Kizellage (Permės (Molotovo) sr.); paleistas 1955 05 10.

Jeronimas Nekrašas, gim. 1902, žmona **Marija**, gim. 1905, sūnus **Vojtekas**, gim. 1944, dukros **Irena Eulalija**, **Mariana Jolanta**, gim. 1941; ištremti 1949 03 27 į Staraja Kuzurbos k., Užūro r., Krasnojarsko kr., paleisti 1957 01 05; iš tremties emigravo į Lenkiją.

Simas Vaiciukevičius, gim. 1897, valstietis, partizanų rėmėjas; suimtas 1949 06 20, kalintas Trakuose, 1949 08 12 Vilniuje; karo tribunolo 1949 08 10 nuteistas 25 m. lagerio ir 5 m. tremties; nuo 1949 10 21 kalintas Oziorlage (Irkutsko sr.), nuo 1955 06 19 Vòlogdos sr.; nuo 1956 07 13 tremtis, paleistas 1957 09 14; žmona **Marija**, gim. 1897, sūnus **Stanislovas**, gim. 1933, dukros **Genė**, gim. 1926, **Anelė**, gim. 1930; ištremti 1951 09 21 į Irkutsko sr.; paleisti 1957 09 14.

Vladas Vasiliauskas (Vasilevskis), gim. 1886, inžinierius, žmona **Valerija**, gim. 1879, brolis **Liudas**, gim. 1888, agronomas, brolienė **Mikalina Vasiliauskienė**, gim. 1899, motina **Jadvyga Liudvika**, gim. 1856; ištremti 1941 06 14 į Altajaus kr., 1942 pervežti į Tit Arus, Bulūno r., Jakutiją; Valerija ir Jadvyga Liudvika **mirė tremtyje**.

Komaravos kaimas

Genovaitė Koreivaitė, gim. 1905; ištremta 1951 10 02 į Čiajos r., Tomsko sr.; paleista 1956 11 28.

Stasys Malakauskas, gim. 1905, sūnus **Zigmundas**, gim. 1932, dukterė **Jadvyga**, gim. 1940, ištremti 1951 10 02 į Čiajos r., Tomsko sr.; paleisti 1956 11 28.

Kareiviškių kaimas

Jonas Petrusevičius, gim. 1894, valstietis; suimtas, 1941 06 14 išvežtas į lagerį.

Aleksas Šimanskas, Kazio, gim. 1907, amatininkas; ištremtas 1949 04 14 į Bodaibo k., Irkutsko sr.; paleistas 1957 11 22, 1958 grįžo į Lietuvą.

Antanas Zaleckas, gim. 1894, valstietis; suimtas 1948 12 17, kalintas Trakuose, Vilniuje; karo tribunolo 1949 04 15 nuteistas 25 m. lagerio ir 5 m. tremties; nuo 1949 08 09 kalintas Oziorlage, Angarlage (Irkutsko sr.); 1955 03 16 tremtis Krasnojarsko kr.; 1959 04 22 **mirė tremtyje**.

Kareivonių kaimas

Vladas Kareiva, ūkininkas, gim. 1901, žmona **Marija**, gim. 1896, sūnus **Petras**, gim. 1928, dukros **Jadvyga**, gim. 1941, **Vanda**, gim. 1941; ištremti 1941 06 14 į Chabarų r., Altajaus kr.; **mirė tremtyje**: Vladas 1943, Jadvyga ir Vanda 1941; Marija ir Petras 1966 grįžo į Lietuvą.

Petras Karužas, Jono, gim. 1904, žmona **Monika**, gim. 1916, valstiečiai, sūnus **Motiejus**, gim. 1939, ištremti 1941 06 14 į Slavgorodą, Altajaus kr., Motiejus 1948 pabėgo į Lietuvą, tėvai 1960 grįžo į Lietuvą.

Kazokiškių kaimas

Juozas Čaplikas, gim. 1876, kunigas; suimtas 1949 05 23, kalintas Trakuose, 1949 08 02 Vilniuje; Ypat. pasit. 1949 09 17 nuteistas 10 m. lagerio; nuo 1949 10 14 kalintas Žistiunskio k., Topčichos r., Altajaus kr.; paleistas 1954 05 24.

Jonas Jacevičius, gim. 1915, valstietis; suimtas 1945 11 19, kalintas Trakuose, 1945 12 03 Vilniuje; karo tribunolo 1946 04 10 išteisintas.

Ignatas Karčevskis (Korčevskis?), gim. 1903, amatininkas; suimtas 1945 02 21, kalintas Vilniuje; Karo tribunolo 1945 04 03 nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. tremties, 1946 07 08 pabėgo.

Stasys Karužas, gim. 1908, valstietis; suimtas 1946 09 25, kalintas Trakuose; paleistas 1947 05 16.

Jokūbas Rukšta, gim. 1896, žmona **Jadvyga**, gim. 1898, valstiečiai, sūnus **Aleksas**, gim. 1917, darbin., marti **Paulina Rukštienė**, vaikaitė **Janina**, gim. 1944; ištremti 1949 04 20 į Sibiro Usoļę, Irkutsko sr.; paleisti 1956 08 25, 1956 09 grįžo į Lietuvą; išvyko į Lenkiją.

Viktoras Rukšta, gim. 1889, tarnautojas; suimtas 1940 08 19, kalintas Vilniuje, vėliau išvežtas į lagerį; 1944 grįžo į Lietuvą; vėl suimtas 1945, paleistas 1947; 1947 emigravo į Lenkiją.

Juozas Tūbinė, gim. 1917, valstietis, partizanas; **žuvo** 1945 01 01.

Vladas Zalieckas, gim. 1925 (?), valstietis; **nužudytas** NKVD kareivių (stribų) 1945 01 01;

Zosė Zalieckienė, gim. 1911, ištremta 1945 08 15 į Belajevsko r., Permės (Molotovo) sr.; paleista 1957 08 02.

Kęstučių kaimas

Jadvyga Bujanauskienė, gim. 1908, sūnus **Jonas**, gim. 1930, dukros **Stasė**, gim. 1926, **Vanda**, gim. 1938; ištremti 1945 08 30 į Kudymkarą, Permės (Molotovo) sr.; Jadvyga ir Vanda 1946 12 05 pabėgo iš tremties, grįžo į Lietuvą; Jadvyga suimta 1947 11 17, 1948 03 09 gražinta į tremtį Kudymkarė; paleistos 1955 11, 1959 grįžo į Lietuvą; Jonas suimtas tremtyje, liaudies teismo 1947 05 09 nuteistas 1 m., paleistas 1948 04 15, į tremtį negrįžo, pabėgo į Lietuvą; vėl suimtas 1948 12 23, kalintas Vilniuje; Ypat. pasit. 1949 04 01 nuteistas 3 m. lagerio; 1951 12 25 ištremtas į Kudymkarą, Permės (Molotovo) sr.; paleistas 1955 11 30.

Juozas Didikas, gim. 1902, žmona **Leonora**, gim. 1905, sūnūs **Algirdas**, gim. 1939, **Vytautas**, gim. 1931, sesuo **Katrė**, gim. 1920; ištremti 1951 10 02 į Užūro r., Krasnojarsko kr.; paleisti 1955 05 04.

Henrikas Matulevičius, gim. 1920; suimtas 1946 06 06; karo tribunolo 1947 12 04 nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. tremties; nuo 1948 07 01 kalintas Sevvostlage (Magadano sr.).

Janas Radzevičius, gim. 1894, žmona **Marija**, gim. 1900, sūnūs **Antanas**, gim. 1921, **Michalas**, gim. 1929, dukros **Katerina Dana**, gim. 1938, **Marija**, gim. 1938; ištremti 1949 03 28 į Užūro r., Krasnojarsko kr.; Janas 1951 **mirė tremtyje**; kiti paleisti 1958 02 28, grįžo į Lietuvą.

Kazys Žilinskas, gim. 1901, žmona **Ona**, gim. 1908, sūnūs **Kazys**, gim. 1935, **Jonas**, gim. 1937, dukros **Elena**, gim. 1932, **Ona**, gim. 1933; ištremti 1951 10 02 į Ujaro r.; paleisti 1958 05 26.

Stasys Žilionis, gim. 1903, amatininkas; suimtas 1945 08 16, kalintas Trakuose, Vilniuje; nuo 1945 10 25 kalintas Intlage (Vorkutlage?), Komijoje; 1945 12 11 **mirė lageryje**; žmona **Zofija**, gim. 1919, valstietė; suimta 1946 02 13, kalinta Trakuose, Vilniuje; paleista 1947 01 08.

Kietaviškių kaimas

Juozas Bliujus, gim. 1914; ištremtas 1945 05 09 į Severouralską, Sverdlovsko sr.; paleistas 1957 07 29.

Pranas Bliujus, gim. 1884, motina **Marijona**, gim. 1832, valstiečiai; ištremti 1948 05 22 į Krivliaką, Jarcevo r., Krasnojarsko kr.; Marijona 1949 11 22 **mirė tremtyje**; **Pranas** paleistas 1956 05 31;

sūnus **Vytautas Bliujus**, gim. 1926, partizanas; **žuvo** 1945 03.

Bernas Bunkulis, gim. 1908, valstietis, partizanų rėmėjas; suimtas 1945 09 19, kalintas Trakuose.

Vladas Kablys, gim. 1906, mokytojas; ištremtas 1941 06 14.

Stefanija Puidokienė, gim. 1911, kolūkietė; suimta 1950 07 04, kalinta Kaišiadoryse, Kaune; 1950 08 09 byla nutraukta, paleista.

Antanas Simonaitis, gim. 1910, kunigas; suimtas 1951 03 28, kalintas Kaune; Ypat. pasit. 1951 07 21 nuteistas 10 m. lagerio; nuo 1951 10 05 kalintas Vožajolyje (Ustvymlage), Železnodorožno r. (Komijoje); paleistas 1956 06 13.

Andrius Šiškauskas, gim. 1906, valstietis, partizanas; suimtas 1950 04 05, kalintas Kaišiadorysė; karo tribunolo 1950 11 14 nuteistas 25 m. lagerio; nuo 1955 kalintas Siblage (Kemerovo sr.); paleistas 1956 07 17.

Juozas Žukauskas, gim. 1898 (1902), valstietis; suimtas 1947 06 22, kalintas Kaune; karo tribunolo 1948 02 13 nuteistas 25 m. lagerio ir 5 m. tremties, nuo 1948 09 23 kalintas Steplage (Karagandos sr.); tremtis 1954 11 05 Jeniseisko r., Krasnojarsko kr.; 1955 11 30 **mirė tremtyje**; žmona **Elena**, gim. 1900, sūnus **Juozas**, gim. 1932, duktė **Marytė**, gim. 1927; ištremti 1948 05 22 į Jarcevo r., Krasnojarsko kr.; paleisti 1957 11 27, grįžo į Lietuvą.

Lauzgenių kaimas

Juozas Blaževičius, gim. 1915, amatininkas; suimtas 1949 01 20, kalintas Trakuose, 1949 08 Vilniuje; karo tribunolo 1949 08 18 nuteistas 25 m. lagerio ir 5 m. tremties; nuo 1949 10 23 kalintas Steplage (Karagandos sr.); tremtis 1958 08 13 Karagandoje (Kazāchija).

Leipunkų vienkiemis

Antanas Saulėnas, gim. 1895, valstietis, partizanų rėmėjas; suimtas 1945 08 24, kalintas Trakuose, nuo 1945 10 24 kalintas Vorkutlage (Komija); 1946 07 31 byla nutraukta, paleistas, grįžo į Lietuvą; kartu su žmona **Ona**, gim. 1900, sūnumi **Adolfu**, gim. 1929, ištremtas 1949 03 25 į Griševo k., Čeremchovo r., Irkutsko sr.; paleisti 1958 02 20, 1958 grįžo į Lietuvą;

sūnus **Juozas Saulėnas**, gim. 1925, partizanas Pempė; **žuvo** 1945 08 01 (1945 08 05?) Dagiliškių k., Trakų r.

Simas Šakaitis, gim. 1916, valstietis, partizanų rėmėjas; suimtas 1945 04 16, kalintas Trakuose, Vilniuje, nuo 1945 10 06 kalintas Vorkutlage (Komija); paleistas 1946 09 18.

Vincentas Šakaitis, gim. 1922, valstietis; suimtas 1945 08 04, kalintas Trakuose, Vilniuje; nuo 1945 10 25 kalintas Vorkutlage (Komija); byla nutraukta 1946 04 17.

Lelivos vienkiemis

Petras Sinkevičius, gim. 1883, valstietis, 1941 sukilimo dalyvis; suimtas 1945 06 24, kalintas Trakuose, Vilniuje; nuo 1945 09 07

kalintas Intlage (Komija), nuo 1948 09 22 Dubrovlage (Mordvija); karo tribunolo 1947 09 20 nuteistas 25 m. lagerio.

Migūčionių kaimas

Vincas Aladavičius, gim. 1918, žmona **Adelė**, gim. 1921, valstiečiai, sūnūs **Rimantas**, gim. 1947, **Liudvikas**, gim. 1949, tėvas **Jokūbas**, gim. 1875; ištremti 1949 03 25 į Petrovkos k., Čeremchovo r., Irkutsko sr.; Jokūbas 1956 03 29 **mirė tremtyje**; kiti paleisti 1958 07 31, 1958 grįžo į Lietuvą.

Alfonsas Balkus, gim. 1929, valstietis, partizanų ryšininkas; suimtas 1948 07 20, kalintas Trakuose, Vilniuje; Ypat. pasit. 1948 12 11 nuteistas 10 m. lagerio; nuo 1949 02 11 kalintas Oziorlage (Irkutsko sr.), Berlage (Magadano sr.), 1954 12 10 **mirė lageryje**.

Zigmas Janulevičius, gim. 1918, darbininkas; suimtas 1945 11 30; karo tribunolo 1946 01 19 nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. tremties, nuo 1946 06 01 kalintas Sevželdorlage, Vorkutlage (Komija); nuo 1955 03 20 tremtis Komijoje; paleistas 1956 09 06.

Martynas Kondrotas, gim. 1911, 1941 sukilimo dalyvis; suimtas 1945 11 30, kalintas Kaišiadoryse; karo tribunolo 1946 01 19 nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. tremties; kalintas Minlage (Komija); nuo 1954 11 19 tremtis Komijoje; paleistas 1956 05 30, grįžo į Lietuvą.

Mamertas Stadalnikas, gim. 1899, žmona **Marija**, gim. 1906, duktė **Marija Baranauskienė**, gim. 1923, vaikaičiai **Baranauskai: Petras**, gim. 1944, **Ona**, gim. 1942, **Bronė**, gim. 1947; ištremti 1949 03 25 į Svirskojės k., Čeremchovo r., Irkutsko sr.; paleisti 1957 05 30, 1957 grįžo į Lietuvą; žentas **Petras Baranauskas**, gim. 1919, valstietis, Dainavos apyg. partizanų rėmėjas; suimtas sužeistas 1948 06 30, kalintas Vilniuje; karo tribunolo 1948 12 08 nuteistas 25 m. lagerio ir 5 m. tremties, nuo 1949 04 12 kalintas Vorkutoje (Rečlage), Komijoje; tremtis 1955 08 08 Vorkutoje; paleistas 1958 11 18, 1972 grįžo į Lietuvą.

Kajetonas Vėzelis, gim. 1917, valstietis, 1941 sukilimo dalyvis; suimtas 1945 11 30; karo tribunolo 1946 01 19 nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. tremties, kalintas Gorlage (Krasnojarsko kr.); nuo 1954 09 06 tremtis Susumane, Magadano sr.; paleistas 1956 05 05.

Naujadvario vienkiemis (Naujalaukio k.? Naujasodžio k.?)

Pranas Ašmena, gim. 1922, valstietis; suimtas 1947 07 06, kalintas Trakuose; byla nutraukta 1948 01 28.

Antanas Damulevičius, gim. 1880, žmona **Antanina**, gim. 1892, sūnūs **Juozas**, gim. 1926, **Česlovas**, gim. 1932, marti **Aleksandra**, gim. 1929, valstiečiai; ištremti 1949 03 25 į Čeremchovo r., Irkutsko sr., paleisti 1955 12 04; iš tremties emigravo į Lenkiją.

Edvardas Dovnarovičius, gim. 1902, žmona **Felicija**, gim. 1904, sūnūs **Albinas**, gim. 1935, **Janas**, gim. 1943, dukros **Teodora**, gim. 1946, **Jadvyga**, gim. 1930, **Juzefa**, gim. 1941, valstiečiai; ištremti 1949 03 26 į Balachtos r., Krasnojarsko kr., paleisti 1958 05 10; iš tremties emigravo į Lenkiją.

Alfonsas Jakimovičius, gim. 1887, žmona **Stefanija**, gim. 1902, sūnus **Anzelmas**, gim. 1925, duktė **Anelė**, gim. 1932; ištremti 1949 03 25 į Čeremchovo r., Irkutsko sr., paleisti 1955 12 04; 1956 iš tremties emigravo į Lenkiją.

Jonas Talačka, Igno, gim. 1912, **nužudytas** NKVD kareivių (striubų) 1945 02 savo namuose.

Stasys Žmuidziniavičius, gim. 1913 Naujālaukio k., valstietis, partizanų rėmėjas; suimtas 1946 10 05; Ypat. pasit. 1948 01 24 nuteistas 7 m. lagerio, nuo 1948 04 14 kalintas Uchtižemlage, Komija–Rečlage (Komija); nuo 1953 09 04 tremtis Komijoje; paleistas 1956 09 04.

Naujasodžio kaimas

Juzefas Bartaševičius, gim. 1922, valstietis, AK narys; suimtas 1946 07 23, kalintas Trakuose; Aukšč. Teismo 1947 01 10 nuteistas 10 m. lagerio; kalintas Steplage (Karagandos sr.); nuo 1955 05 15 tremtis Karagandos sr.; paleistas 1956 04 20.

Fabijanas Blaževičius, gim. 1899, žmona **Elžbieta**, gim. 1907, valstiečiai, sūnus **Mirolslavas**, gim. 1948, duktė **Irena**, gim. 1947; ištremti 1949 03 27 į Svirskojės k., Čeremchovo r., Irkutsko sr.; paleisti 1954 07 20, 1954 grįžo į Lietuvą.

Filitija Charnatkevič, gim. 1905; ištremta 1949 03 25 į Čeremchovo r., Irkutsko sr., paleista 1955 12 04; iš tremties emigravo į Lenkiją.

Ipolitas Čižikovskis, gim. 1894, valstietis; suimtas 1945 02 10; karo tribunolo 1945 05 14 nuteistas 8 m. lagerio; nuo 1945 08 07 kalintas Karlage (Karagandos sr.).

Viktoras Glebus-Gributis, gim. 1926, valstietis; suimtas 1944 07 23; karo tribunolo 1945 05 08 nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. tremties, nuo 1945 12 13 kalintas Pečiorlage (Komija).

Aleksandra Vasilevskaja, gim. 1897; ištremta 1949 03 25 į Čeremchovo r., Irkutsko sr.

Foma Zelenkovas, gim. 1887, valstietis; suimtas 1946 11 23; karo tribunolo 1947 05 15 nuteistas 20 m. lagerio ir 5 m. tremties; kalintas Ūgličiuje, Jaroslāvlio sr.; paleistas 1956 08 06.

Nupronių kaimas

Martyna Nausutienė (Navsutienė?), gim. 1891, valstietė; ištremta 1949 03 26 į Makarjevo k., Čeremchovo r., Irkutsko sr.; paleista 1955 10 27; 1955 12 iš tremties emigravo į Lenkiją.

Onušio valsčius

Juozas Alaburda, gim. 1902, valstietis, partizanų rėmėjas; suimtas 1945 09 19, 1945 09 22 kalintas Vilniuje; nuo 1945 10 25 kalintas Vorkutlage (Komija); paleistas 1946 07 08.

Juozas Andrulionis, gim. 1921, valstietis; suimtas 1945 08 18, nuo 1945 10 25 kalintas Intlage (Vorkutlage?), Komijoje; duktė **Stanislava**, gim. 1938, motina **Marijona**, gim. 1880; ištremtos 1948 05 22 į Ados k., Taštyą, Krasnojarsko kr.; Marijona 1957 01 08 **mirė tremtyje**; Stanislava paleista 1958 02 15, 1958 grįžo į Lietuvą.

Petras Andrulionis, gim. 1901, valstietis; suimtas 1945 03 07; 1945 04 03 išvežtas į filtracinį lagerį Kalinine.

Petras Arbačiauskas, gim. 1906, valstietis, partizanų rėmėjas; suimtas 1945 08 15, kalintas Trakuose; paleistas 1947 08 09.

Jonas Arlickas, gim. 1927, valstietis; suimtas 1945 02 06, kalintas Trakuose; 1945 išvežtas į filtracinį lagerį Jelšankoje, Saratovo sr., vėliau kalintas Kutaisyje (Grūzija).

Feliksas Balkevičius, gim. 1900, valstietis; suimtas 1948 06 15, kalintas Trakuose, Vilniuje; Ypat. pasit. 1948 10 30 nuteistas 10 m. lagerio; nuo 1948 11 29 kalintas Minlage (Komija); paleistas 1955 07 29.

Genė Bunelytė, gim. 1928, valstietė, partizanų rėmėja; suimta 1945 08 09, kalinta Trakuose; byla nutraukta 1946 09 12.

Aloyzas (Aleksandras) Cibarauskas, gim. 1901, amatininkas; suimtas, 1941 06 14 išvežtas į Pukslagerį (Plesecko r., Archangelsko sr.); Ypat. pasit. 1943 06 16 nuteistas 5 m. lagerio; 1944 02 10 **mirė lageryje**; žmona **Elena**, gim. 1903, sūnus **Eugenijus**, gim. 1931, duktė **Ingrida**, gim. 1936; ištremti 1941 06 14 į Martovką, Chabarų r., Altajaus kr.; Ingrida 1951 pabėgo į Lietuvą; kiti paleisti 1956, 1957 grįžo į Lietuvą.

Antanas Gudynas, gim. 1902, mokytojas; suimtas, 1941 06 14 išvežtas į Vorkutą (Komija); **mirė lageryje**.

Petras Jankauskas, gim. 1892, žmona **Ona**, gim. 1881; ištremti 1948 05 22 į Chabaidako k., Partizanskojės r., Krasnojarsko kr., abu **mirė tremtyje**; Petras 1951 03 15, Ona 1954 03 15.

Vladas Kašėta, gim. 1897, valstietis; suimtas 1945 08 08, kalintas Trakuose, Vilniuje; nuo 1945 10 24 kalintas Vorkutlage (Komija); byla nutraukta 1947 09 11.

Jonas Kazlauskas, gim. 1928, valstietis; **nužudytas** neaiškiais aplinkybėmis 1945 08 28.

Pranė Lapurkienė, gim. 1911, sūnus **Gintautas Juozas**, gim. 1940, duktė **Veronika Nijolė**, gim. 1937, ištremti 1941 06 14 į Fermą Nr. 2, Rodino r., Altajaus kr.; **Gintautas Juozas** 1941 12 01 **mirė tremtyje**; kitos paleistos 1958, grįžo į Lietuvą.

Stanislavas Nevedomskis, gim. 1907, valstietis; suimtas 1945 01 25, kalintas Vilniuje, NKVD spec. lageryje; paleistas 1945 11 25.

Kazimieras Okunevičius, gim. 1900, mokytojas; suimtas, 1941 06 14 išvežtas į Pukslagerį (Plesecko r., Archangelsko sr.); 1942 07 08 **mirė lageryje**; žmona **Regina**, gim. 1899, mokytoja, sūnus **Vytenis**, gim. 1933, dukros **Gražina**, gim. 1929, **Meilutė**, gim. 1939; ištremti 1941 06 14 į Ust Kurja, Chabarų r., Altajaus kr.; Gražina 1947 ir Meilutė 1951 pabėgo į Lietuvą; kiti paleisti 1957, grįžo į Lietuvą.

Antanas Petrauskas, gim. 1893, tarnautojas, Seimo narys; suimtas, 1941 06 14 išvežtas į Pukslagerį (Plesecko r., Archangelsko sr.); 1943 02 10 **mirė lageryje**; žmona **Veronika**, gim. 1904, mokytoja, sūnūs **Dainius**, gim. 1931, **Juozas**, gim. 1933; ištremti 1941 06 14 į Fermą Nr. 2, Rodino r., Altajaus kr.; paleisti (?) 1945 11 15, grįžo į Lietuvą.

Viktoras Pilipavičius, gim. 1907, partizanas; suimtas 1948 11 17, kalintas Trakuose; karo tribunolo 1949 03 01 nuteistas 25 m. lagerio ir 5 m. tremties; nuo 1949 07 17 kalintas Oziorlage (Irkutsko sr.), nuo 1951 09 17 Sevvostlage (Magadano sr.), vėliau Vorkutoje (Komija), Dubravlage (Mordvija); paleistas 1963, grįžo į Lietuvą; žmona **Jadvyga**, gim. 1916, sūnus **Algirdas**, gim. 1933, duktė **Birutė**, gim. 1934; ištremti 1941 06 14 į Martovką, Chabarų r., Altajaus kr.; Jadvyga 1943 09 14 **mirė tremtyje**; vaikai perkelti į NKVD vaikų namus tremtyje Utiankoje, Chabarų r.; Algirdas 1959 **mirė tremtyje**; Birutė paleista 1956, grįžo į Lietuvą.

Maižiešius Stadalnikas, gim. 1897, tarnautojas, žmona **Genovaitė**, gim. 1911, duktė **Aldona Marija**, gim. 1937; ištremti 1941 06 14 į Turočiaką, Altajaus kr.; 1942 perkelti į Tit Arus, Bulūno r. (Jakutija); paleisti 1957, grįžo į Lietuvą.

Donatas Staniūnas, gim. 1907, mokytojas, žmona **Karolina**, gim. 1910, dukros **Danutė**, gim. 1936, **Regina**, gim. 1933, motina **Rozalija**, gim. 1876; ištremtos 1941 06 14 į Turočiaką, Altajaus kr., pervežtos 1942 į Tit Arus, Bulūno r. (Jakutija); Rozalija 1943 **mirė tremtyje**; kitos paleistos 1956, 1958 grįžo į Lietuvą.

Augustinas Urbonavičius, gim. 1904, policijos nuovados viršininkas; suimtas, 1941 06 14 išvežtas į Jagrinlagą (Archangelsko sr.); Ypat. pasit. 1943 02 06 nuteistas mirti; žmona **Olimpija**, gim. 1911, sūnus **Vitoldas**, gim. 1932, ištremti 1941 06 14.

Mykolas Vaitkuskis, gim. 1914, valstietis, partizanų rėmėjas; suimtas 1945 06 24, nuo 1945 08 03 kalintas Vorkutlage (Komija); 1946 07 10 byla nutraukta, paleistas.

Balys Voveris, gim. 1887, valstietis; suimtas 1945 06 28, kalintas Vorkutlage (Komija); paleistas 1946 06 21.

Vincas Zagorskas, gim. 1926, Dainavos apyg. partizanas Gintaras; **žuvo** 1949 12 06 Pajautos k., Trakų r.

Onuškis

Jonas Bartkevičius, gim. 1889, miškininkas; suimtas 1945 12 01, kalintas Vilniuje, nuo 1946 02 01 kalintas Sevželdorlage (Komija), atvežtas į kalėjimą Trakuose 1947 03 21; karo tribunolo 1947 07 19

nuteistas 10 m. lagerio; nuo 1948 09 22 kalintas Dubrovlage (Mordvija), Perebarske (Jaroslavljo sr.); paleistas 1954 12 30.

Adolfas Cibulskis, gim. 1895, prekybininkas, partizanų ryšininkas; suimtas 1945 06 24, kalintas Trakuose, Vorkutlage (Komija); paleistas 1946 09 30.

Baltrus Čeponis, gim. 1904; suimtas 1945 06 12; Ypat. pasit. 1948 04 12 nuteistas 10 m. lagerio, kalintas Steplage (Karagandos sr.); nuo 1955 05 14 tremtis Balchaše, Karagandos sr.

Petras Česnulevičius, gim. 1896, valstietis; suimtas 1945 06 25, kalintas Vorkutoje (Komija); byla nutraukta 1946 06 25, 1947 grįžo į Lietuvą.

Adomas Garbačiauskas, gim. 1916; suimtas 1945 08 09; Ypat. pasit. 1947 11 15 nuteistas 10 m. lagerio, nuo 1951 11 06 kalintas Kamyšlage (Omsko sr.); nuo 1954 12 09 tremtis Karagandos sr.

Viktoras Jalinskas, gim. 1907; partizanas; **žuvo** 1945 05; žmona **Marcelė**, gim. 1905, valst.; ištremita 1948 05 22 į Minos k., Partizanskojės r., Krasnojarsko kr.; paleista 1957 11 28, 1958 grįžo į Lietuvą.

Jurgis Karčiauskas, gim. 1909, miškininkas; **nužudytas** neaiškiomis aplinkybėmis 1947 10 05.

Andrius Krasauskas, gim. 1901, miškininkas; suimtas 1946 07 20, kalintas Trakuose; karo tribunolo 1946 12 17 nuteistas 7 m. lagerio, kalintas Oziorlage (Irkutsko sr.); nuo 1953 07 20 tremtis Krasnojarsko kr.; paleistas 1956 04 04.

Marijona Lacevičienė (Lasevičienė?), gim. 1910; suimta, nuo 1945 08 03 kalinta Vorkutlage (Komija).

Francišekas Malinovskis, gim. 1896, valstietis; suimtas 1945 04 25, nuo 1945 08 15 kalintas Vorkutlage (Komija); paleistas 1946 07 20.

Balys Maslauskas, gim. 1903, miškininkas, partizanų rėmėjas; suimtas 1945 06 24, kalintas Vorkutlage (Komija); paleistas 1946 06 28.

Kazys Miglinas, gim. 1903, tarnautojas; suimtas 1945 01 18; karo tribunolo 1945 07 26 nuteistas 20 m. katorgos, kalintas Ponyšlage (Permės (Molotovo) sr.); 1947 04 10 **mirė lageryje**.

Marijona Pacevičienė, gim. 1910; suimta 1945 05 19, kalinta Trakuose, nuo 1945 10 24 (1946 12 28?) kalinta Vorkutlage (Komija).

Petras Papiliauskas, gim. 1905, miškininkas; suimtas 1945 01 18, kalintas Trakuose; karo tribunolo 1945 06 27 nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. tremties; kalintas Pesčianlage (Karagandos sr.), nuo 1951 12 13 tremtis Kamyšlage (Omsko sr.), 1956 grįžo į Lietuvą.

Vytautas Pempė, gim. 1928, valstietis, Dainavos apyg. partizanas Alvydas; suimtas 1949 04 23, kalintas Lazdijuose, Alytuje, Kaune; karo tribunolo 1949 07 23 nuteistas 25 m. lagerio ir 5 m. tremties; nuo 1949 09 24 kalintas Steplage (Karagandos sr.), nuo 1954 07 20 Kazanės (Totōrija) kalėjime, vėliau Oziorlage (Irkutsko sr.); paleistas 1956 07 24, grįžo į Lietuvą.

Sofija Puodžiūnienė, gim. 1914, sūnūs **Juozas**, gim. 1938, **Bronislovas**, gim. 1941, duktė **Marytė**, gim. 1935, motina **Ana Jeseneva** (Eseneva?), gim. 1888; ištremti 1945 08 15 į Gubachos k., Permės (Molotovo) sr.

Pranas Stalionis, partizanas, **žuvo** 1944 12 Didsodės k.; žmona **Akvilija**, gim. 1919, valst.; ištremta 1948 05 22 į Zyriankos k., Jeniseisko r., Krasnojarsko kr.; paleista 1956 06 08, 1956 grįžo į Lietuvą.

Jonas Šlaičiūnas, gim. 1905, valstietis; suimtas 1945 06 25, kalintas Vilniuje, nuo 1945 10 06 (1945 08 03) kalintas Vorkutlage, Komija; Ypat. pasit. 1946 08 09 nuteistas 3 m. lagerio; byla nutraukta, paleistas;

brolis **Aleksandras Šlaičiūnas**, gim. 1920, valstietis, Tauro apyg. partizanų skyriaus vadas Bitė; suimtas 1949 03 17, kalintas Kybártuose, Vilkaviškio r., Kaune, Vilniuje; Ypat. pasit. 1949 08 06 nuteistas 25 m. lagerio; kalintas Džezkazgane (Steplage), Karagandos sr.; paleistas 1956 06 28, grįžo į Lietuvą.

Juozas Taraila, gim. 1901, valstietis; suimtas 1944 07 29, kalintas Trakuose; karo tribunolo 1945 02 17 nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. tremties, kalintas Pečiorlage (Komija); paleistas 1954 08 04, 1958 grįžo į Lietuvą. Šeima 1949 ištremta iš Meřgiškių k.

Petras Žilionis, gim. 1883, valstietis, partizanų rėmėjas; suimtas 1945 08 18; byla nutraukta 1945 09 27.

Pajautos kaimas

Jonas Andrijauskas, gim. 1901, žmona **Veronika**, gim. 1903, sūnus **Alfonsas**, gim. 1935, dukros **Genovaitė**, gim. 1929, **Ona**, gim. 1942; ištremti 1951 09 21 į Sliudiansko r., Irkutsko sr.; paleisti 1957 08 21.

Jonas Bubnelis, gim. 1897, valstietis; suimtas 1944 08 02, kalintas Trakuose; karo tribunolo 1944 11 30 nuteistas 10 m. lagerio, nuo 1945 01 09 kalintas Gorkio sr.

Petras Dubinskas, gim. 1927, valstietis; suimtas 1947 02 15 už prievolių nevykdymą, liaudies teismo nuteistas 1 m., kalintas, 1947 03 17 paleistas; suimtas 1949 07 27 tarnaujant sovietų armijoje Baltarusijoje; karo tribunolo 1949 11 21 nuteistas 25 m. lagerio ir 5 m. tremties; nuo 1949 12 03 kalintas Ūršoje (Baltarusija).

Pakalninkų kaimas

Stasys Barkauskas, gim. 1920, partizanas; **žuvo** 1945 08 18.

Motiejus Žideckas, gim. 1890, valstietis; suimtas 1944 08 12, kalintas Trakuose, 1944 10 15 Vilniuje; karo tribunolo 1945 01 08 nuteistas 20 m. katorgos ir 5 m. tremties; nuo 1945 05 01 kalintas Vorkutlage (Komija), 1945 06 26 **mirė lageryje**; žmona **Zofija**, gim. 1919; stribų **nužudyta**, data nežinoma;

sūnus **Juozas Žideckas**, gim. 1928, Dainavos apyg. skyriaus vadas Žemaitis, suimtas 1949 08 27, kalintas Vilniuje; nuo 1950 04 10 kalintas Vorkutlage (Komija), Kargopollage (Archangelsko sr.); grįžo į Lietuvą;

sūnus **Petras Žideckas**, gim. 1929, Dainavos apyg. partizanas Lapė, Giedrius; **žuvo** 1949 02 23 Vėrgakiemio k., Varėnos r.

Panošiškių kaimas

Aleksandras Kasparavičius, gim. 1927, valstietis, partizanų rėmėjas; suimtas 1945 08 14, kalintas Trakuose, 1945 09 25 Vilniuje; paleistas 1945 10 31.

Vladas Kasparavičius, gim. 1915 (1905?), valstietis, partizanų rėmėjas; suimtas 1945 07 20, kalintas Trakuose, Vilniuje; nuo 1945 10 25 kalintas Inflage (Komija); byla nutraukta 1946 11 23.

Juozas Kasperavičius, gim. 1921, valstietis; **nužudytas** NKVD kareivių (stribų) 1945 04 04.

Stasys Kasperavičius, gim. 1891, policininkas; suimtas, 1941 06 14 išvežtas į Oneglągą (Archangelsko sr.); 1942 05 03 **mirė lageryje**; žmona **Joana** (Jugasia), gim. 1893; sūnus **Juozas**, gim. 1928, sūnus **Stasys**, gim. 1933, **Vytautas**, gim. 1930; ištremti 1941 06 14 į Chabarų r., Altajaus kr.; Juozas **mirė tremtyje**; kiti paleisti 1957 09 31, grįžo į Lietuvą.

Vincas Kasperavičius, gim. 1903, sūnus **Gediminas**, gim. 1933, duktė **Grażina**, gim. 1931, brolis **Juozas**, gim. 1899; ištremti 1941.

Petras Karpičius, gim. 1908, valstietis; suimtas 1944 11 27, kalintas Trakuose, 1945 05 19 Vilniuje, nuo 1945 10 23 kalintas Vorkutlage (Komija); Ypat. pasit. 1946 07 25 nuteistas 7 m. lagerio; nuo 1952 01 16 tremtis Vorkutoje (Komija).

Petras Kuklys, gim. 1900, apylinkės admin. pareigūnas, Dainavos apyg. partizanų rėmėjas; suimtas 1949 09 18, kalintas Trakuose, 1949 11 25 Vilniuje; Ypat. pasit. 1950 02 04 nuteistas 10 m. lagerio; nuo 1950 03 07 kalintas Steplage (Karagandos sr.), 1950 08 21 **mirė lageryje**.

Kazys Navickas, gim. 1911, žmona **Magdalena**, gim. 1907, mokytojai; ištremti 1941 06 14 į Altajaus kr.; Magdalena pabėgo į Lietuvą; suimta, kalinta Kaune, nuteista 3 m.; grąžinta į tremtį Chabarų r., Altajaus kr.; paleisti 1957 06 27, grįžo į Lietuvą.

Pasamanės (Pasamano) vienkiemis

Zigmas Klečkauskas, gim. 1920, valstietis; suimtas 1941 04 08, kalintas Vilniuje, nuteistas 1 m., nuo 1941 06 03 kalintas Vologdoje; tremtis nuo 1942 10 Jermakovo t. ū., Vologdos r.; tremtyje paimtas į RA; tarnaudamas 1943 07 07 suimtas, karo trib. 1943 07 25 nuteistas 10 m., kalintas Jelecke (Komija).

Juozas Petraška, Jurgio, gim. 1871, žmona **Petronėlė**, gim. 1893, sūnūs **Juozas**, gim. 1918, **Vladas**, gim. 1926, duktė **Selė**, gim. 1934, valstiečiai; ištremti 1949 03 25 į Alario k., Irkutsko sr.; Juozas 1954 08 28 **mirė tremtyje**; kiti paleisti 1955 12 04; iš tremties emigravo į Lenkiją.

Peteriškių kaimas

Bronislavas Kulakovskis, gim. 1911, valstietis, AK narys; suimtas 1945 06 19, kalintas Vilniuje, nuo 1945 10 25 kalintas Vorkutlage (Komija); paleistas 1948 07 31; 1958 emigravo į Lenkiją.

Kazys Simanavičius, gim. 1901, miškininkas, 1941 sukilimo dalyvis; suimtas 1949 08 07, kalintas Trakuose, Vilniuje; Ypat. pasit. 1949 12 10 nuteistas 25 m. lagerio; nuo 1950 01 28 kalintas Minlage, Vorkutlage (Komija); paleistas 1956 07 18, grįžo į Lietuvą; brolis **Jonas** su šeima ir tėvai **Pranas** ir **Marijona**, ištremti 1945 08 15 iš Čižiūnų k.

Stefanija Šimelevič, gim. 1896, valstietė, lenkų pogr. org. narė; suimta 1944 12 13, kalinta Vilniuje; karo tribunolo 1945 02 03 nuteista 6 m. lagerio ir 3 m. tremties; nuo 1946 02 01 kalinta Sevželdorlage (Komija), Siblage (Kemerovo sr.); nuo 1950 12 17 tremtis Tasejevo r., Krasnojarsko kr.; 1955 12 09 iš tremties emigravo į Lenkiją.

Petrauskų kaimas

Petras Glebus, Prano, gim. 1925, valstietis; suimtas 1945 08 08, kalintas Trakuose, 1945 08 21 Vilniuje; Ypat. pasit. 1946 07 18 nuteistas 7 m. lagerio; kalintas Komijoje; nuo 1952 08 08 tremtis Vorkutoje, Komijoje; 1962 08 paleistas, 1965 grįžo į Lietuvą;

brolis **Albertas Glebus**, gim. 1927, valstietis, partizanas Aidas; suimtas 1945 09 01, kalintas Trakuose; 1945 11 13 byla nutraukta, paleistas; tapo partizanu; **žuvo** 1948 07 04 Rudnios k., Varėnos r.

Adomas Kaminskas, gim. 1922, valstietis, Didžiosios Kovos apyg. partizanas; **žuvo** 1945 08 25.

Adomas Kazlauskas, gim. 1923, partizanas Vasaris; **žuvo** 1945 09 01 Petrauskų k., Trakų r.

Ieva Kleinaitienė, gim. 1884, vaikaičiai **Glebai** – **Albertas**, **Petras** ir **Veronika**, gim. 1933; ištremti 1949 03 25 į Kasjanovką, Čeremchovo r., Irkutsko sr.; Ieva 1951 **mirė tremtyje**; vaikaičiai paleisti 1956 06 22.

Feliksas Navickas, gim. 1904, Dusmenų miškininkas; suimtas 1941, kalintas Archangelsko sr., **mirė lageryje**; žmona **Veronika**, gim. 1904, sūnūs **Jonas Feliksas**, gim. 1933, **Tadas Antanas**, gim. 1931, dukros **Bernadeta Marija**, gim. 1939, **Birutė Salomėja**, gim. 1930, **Marija Teresė**, gim. 1931; ištremti 1941 06 14 į Martovką, Chabarų r., Altajaus kr.; Veronika 1946 07 31 suimta tremtyje, kalinta Barnaulė, Altajaus kr.; 1946 10 25 nuteista 10 m. lagerio; kalinta Altajaus kr.; Jonas Feliksas, Bernadeta Marija ir Marija Teresė perkelti į Utiankos NKVD vaikų namus; Tadas Antanas ir Birutė Salomėja 1946, kiti 1954–1955 grįžo į Lietuvą

Stasys Stančikas, gim. 1896, valstietis, partizanas Mūras; suimtas 1945 09 18, kalintas Vilniuje, nuo 1945 10 24 kalintas Vorkutlage (Komija), 1946 03 25 **mirė lageryje**; duktė **Genė**, gim. 1928, valstietė;

suimta 1945 07 14, kalinta Trakuose, Vilniuje; nuo 1945 08 03 kalinta Vorkutlage (Komija); byla nutraukta 1946 09 30.

Ponykščių (Ponykštės) kaimas

Juozas Paplauškas, gim. 1909, valstietis; suimtas 1944 12, kalintas Onuškyje, Trakuose, Vilniuje; 1945 išvežtas į filtracinį lagerį Jelšankoje (Saratovo sr.), nuo 1945 10 12 kalintas Kutaisyje (Gruzija); paleistas 1947 08, grįžo į Lietuvą.

Kazys Rainys (Reinys?), gim. 1907, valstietis, partizanų rėmėjas; suimtas 1945 08 11, kalintas Trakuose. Liaudies teismo 1946 07 30 nuteistas 2 m. lagerio; nuo 1946 12 04 kalintas Sevvostlage (Magadano sr.), 1946 12 29 **mirė lageryje**; brolis **Vincas**, gim. 1909, valstietis; suimtas 1945 01 03, kalintas Trakuose, 1945 03 30 išvežtas į spec. lagerį; sesuo **Vanda**, gim. 1927, valstietė, partizanų rėmėja; suimta 1945 08 13, kalinta Vilniuje, byla nutraukta 1945 10 09.

Stasys Vilkančas, gim. 1866, marti **Stefa Vilkancienė**, gim. 1912; ištremti 1948 05 22 į Malyj Kebežą, Jermakovskojės r., Krasnojarsko kr.; Stasys 1948 09 14 bėgo, bet nesėkmingai; suimtas, grąžintas į tremtį, 1949 02 08 **mirė tremtyje**; Stefa paleista 1957 01 16; iš tremties emigravo į Lenkiją; sūnus **Stasys** ir vaikaičiai **Zenonas** ir **Jadvyga** ištremti 1952.

Pribonių kaimas

Fabijonas Uždanavičius, gim. 1893, žmona **Ona**, gim. 1897, sūnus **Aleksas**, gim. 1927, dukros **Marija**, gim. 1931, **Ona**, gim. 1934; ištremti 1945 07 24 į Kuprosą, Jusvos r., Permės (Molotovo) sr.; paleisti 1957 09 03.

Ramanavos kaimas

Vaclovas Bžezovskis, gim. 1916; suimtas 1945 07 27, byla nutraukta 1946 07 27.

Ramošiškių kaimas

Ona Bandonienė, gim. 1919, valstietė; ištremta 1949 03 25 į Badajų, Usolės r., Irkutsko sr., nuo 1950 04 į Aldano r., Jakutiją; paleista 1956 02 29, grįžo į Lietuvą.

Adomas Baranauskas, gim. 1895, žmona **Ona**, gim. 1905, sūnus **Jonas**, gim. 1945, duktė **Marytė**, gim. 1942, valstiečiai; ištremti 1949 03 25 į Badajų, Usolės r., Irkutsko sr.; paleisti 1958 02 18, 1958 grįžo į Lietuvą; sūnus **Petras**, gim. 1919, Dainavos apyg. partizanų rėmėjas, suimtas sužeistas 1948 06 30, kalintas Vilniuje, karo tribunolo 1948 12 08 nuteistas 25 m. lagerio ir 5 m. tremties, kalintas Vorkutlage (Komija), paleistas 1958 11 18, 1972 grįžo į Lietuvą,

sūnus **Vaclovas Baranauskas**, gim. 1924, Dainavos apyg. partizanas Riešutas, suimtas 1948 07 15, kalintas Alytuje, Kaune; karo tribunolo 1948 07 15 nuteistas 25 m. lagerio ir 5 m. tremties; kalintas

Rečlage (Komija), Vladimiro kalėjime, Butyrkų kalėjime Maskvoje, paleistas 1956.

Jonas Paplauskas, gim. 1899, amatininkas; suimtas 1945 06 24, kalintas Trakuose, Vilniuje; karo tribunolo 1947 11 21 išteisintas; paleistas 1947 12 11.

Adomas Žareika, gim. 1905, žmona **Genė**, gim. 1904, sūnus **Vytautas**, gim. 1933, valstiečiai; ištremti 1949 03 25 į Kasjanovką, Čeremchovo r., Irkutsko sr.; Genė 1955 08 21 **mirė tremtyje**; kiti paleisti 1958 05 29, grįžo į Lietuvą.

Kazys Žydelis, gim. 1918, valstietis; suimtas 1946 07 06; LSSR Aukšč. Teismo 1947 04 08 išteisintas, paleistas; ištremtas su žmona 1951 10 02 į Novopiatnickają–Novoaleksandrovką, Ujaro r., Krasnojarsko kr.; paleistas 1958 05 26, 1958 grįžo į Lietuvą.

Salų kaimas

Adomas Kuklys, gim. 1903, valstietis; suimtas 1945 09 14, kalintas Trakuose, nuo 1945 11 24 kalintas Sevdvinlage (Velsko r., Archan-gelsko sr.); 1946 12 25 byla nutraukta, paleistas.

Samaukos kaimas

Petras Makarevičius, gim. 1924; suimtas 1950 07 19, kalintas Tra-kuose; paleistas 1950 10 19.

Juzefas Roda, gim. 1892, amatininkas; suimtas 1945 04 15, kalintas Vilniuje, nuo 1945 08 15 kalintas Vorkutlage (Komija); paleistas 1946 06 18; emigravo į Lenkiją.

Samnikų kaimas

Feliksas Batarla, gim. 1900, žmona **Marė**, gim. 1906, sūnūs **Juo-zas** gim. 1928, **Adolfas**, gim. 1930, dukros **Julija**, gim. 1937, **Zosė**, gim. 1939, **Ona**, gim. 1941, sesuo **Antanina**, gim. 1901, valstiečiai; ištremti 1948 05 22 į Minos k., Partizanskojės r., Krasnojarsko kr.; paleisti 1958 02 03, visi, išskyrus Antaniną, grįžo į Lietuvą.

Juozas Karužas, Juozo, gim. 1920, valstietis; suimtas 1944 08 15, kalintas Trakuose; karo tribunolo 1945 03 16 nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. tremties, kalintas Karlage (Kazachija); paleistas 1954 08 15, 1954 grįžo į Lietuvą.

Eleonora Zinevičienė, gim. 1924, valstietė, partizanų rėmėja; suimta 1945 08 08, kalinta Vilniuje, kalinta Vorkutlage (Komija); byla nu-traukta 1946 01 05.

Semeniškių kaimas

Stasys Glinskas, gim. 1901, žmona **Kazimiera**, gim. 1904, valstiečiai, sūnus **Jonas**, gim. 1932, dukros **Vladislava**, gim. 1939, **Stasė**, gim. 1940; ištremti 1948 05 22 į Vorogovą, Jarcevo r., Krasnojarsko kr.; Jonas 1948 10 27 **mirė tremtyje**; kiti paleisti 1957 11 27, 1958 grįžo į Lietuvą;

sūnus **Vaclovas Glinskas**, gim. 1926, gyv. Skynimū k., valstietis, partizanas Gegužis; suimtas 1945 04 04, kalintas Trakuose; karo tribunolo 1945 06 22 nuteistas 10 m. lagerio, kalintas Vorkutlage (Komija), Norilске (Krasnojarsko kr.); nuo 1954 11 03 tremtis Norilске, Krasnojarsko kr.; paleistas 1956 04 11, 1956 grįžo į Lietuvą.

Antanas Jasiulevičius, gim. 1911, valstietis; suimtas 1940 11 05, kalintas Kaune už nelegalų sienos perėjimą.

Skynimū kaimas

Juozas Arlauskas, gim. 1894, kolūkietis; suimtas 1950 06 30, kalintas Vilniuje, išvežtas į lagerį, ten Srities teismo 1950 11 03 nuteistas 10 m. lagerio, kalintas iki 1954 11 20.

Kazys Banišauskas, gim. 1900, kolūkietis; suimtas 1950 06 27, kalintas Vilniuje; išvežtas į lagerį, ten Srities teismo 1950 11 03 nuteistas 10 m. lagerio; nuo 1951 09 01 kalintas Vytegorlage (Vologdos sr.), vėliau Novgorodo sr.; paleistas 1954 12 03.

Bernardas Bartnikas, gim. 1900, kolūkietis; suimtas 1950 06 27, kalintas Trakuose, 1950 07 16 Vilniuje; išvežtas į lagerį, ten Srities teismo 1950 11 03 nuteistas 10 m. lagerio; nuo 1952 12 22 kalintas Kargopollage (Archangelsko sr.)

Kazys Sabaitis, gim. 1889, žmona **Teresė**, gim. 1899, duktė **Marijona**, gim. 1918, valstiečiai, vaikaitis **Algimantas Petras**, gim. 1938, vaikaičiai **Kopylovai**, gimę Jakutijoje ir 1947 parvežti į Lietuvą, – **Julijanas**, gim. 1945, **Nikolajus**, gim. 1946; ištremti 1949 03 26 į Alarį, Golumetės r., Irkutsko sr.; paleisti 1956 10 20, 1956 grįžo į Lietuvą; duktė **Jadvyga Jankūnienė-Kopylova**, gim. 1919, ištremta iš Kuršėnų, Šiaulių r., 1941 06 14 į Altajaus kr., 1942 į Jakutiją; **tremtyje mirė** 1948 11 30.

Smalių kaimas

Juozas Balčiūnas, valstietis, partizanas; **žuvo** 1946 03 25.

Motiejus Budrevičius, 1907, valstietis; suimtas 1945 08 13, nuo 1945 10 24 kalintas Vorkutlage (Komija); paleistas 1947 05 26.

Jurgis Kavaliauskas, gim. 1915, valstietis, partizanų rėmėjas; suimtas 1945 08 25, kalintas Trakuose, vėliau kalintas Intlage (Komija); paleistas 1947 05 12.

Juozas Voveris, gim. 1896, valstietis; suimtas 1945 08 08; karo tribunolo 1948 01 09 nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. tremties; kalintas Vorkutlage (Komija), nuo 1950 09 20 Oziorlage ir Angarlage (Irkutsko sr.); paleistas 1955 11 18.

Simonas Voveris, gim. 1898, žmona **Marijona**, gim. 1901, valstiečiai, sūnūs **Vaclas**, gim. 1927, **Vytautas**, gim. 1932, ištremti 1945 07 17 į Kuprosą, Jusvos r., Permės (Molotovo) sr.; Marijona **mirė tremtyje**; kiti paleisti 1960 02 03;

sūnus **Juozas Voveris**, gim. 1922, Dainavos apyg. partizanų skyriaus vadas Špokas; **žuvo** 1949 09 21 netoli Vėžiūnių k., Alytaus r.

Stasys Voveris, gim. 1906, valstietis; suimtas 1951 04 03, kalintas Vilniuje; nuo 1952 03 28 tremtis Georgijevsko k., Kansko r., Krasnojarsko kr.; paleistas 1958 06 24, 1958 grįžo į Lietuvą; žmona **Jadvyga**, gim. 1922, duktė **Aurelija Milda**, gim. 1943, sūnus **Jonas**, gim. 1947, išstremti 1951 10 02 į Georgijevsko k., Kansko r., Krasnojarsko kr.; duktė **Birutė**, gim. 1956 Krasnojarsko kr.; paleisti 1958 06 24 be teisės grįžti į Lietuvą iki 1965 m., 1958 m. grįžo į Lietuvą.

Spenglininkų kaimas

Balys Buja, gim. 1920, valstietis, partizanų rėmėjas; suimtas 1946 09 10, kalintas Trakuose, 1946 09 25 Vilniuje; byla nutraukta 1947 05 15.

Alfonsas Glebus, gim. 1907, miškininkas; suimtas 1944 11 01; karo tribunolo 1945 12 26 nuteistas 15 m. katorgos ir 5 m. tremties, nuo 1946 02 21 kalintas Vorkutpečlage (Komija); paleistas 1956 04 06.

Motiejus Vičkačka, gim. 1902, žmona **Zosė**, gim. 1913, valstiečiai, partizanų rėmėjai; suimti 1951 02 15 (1951 03 15), kalinti Daūguose, Alytaus r., Vilniuje; karo tribunolo 1951 05 16 nuteisti 25 m. lagerio; Motiejus nuo 1951 10 22 kalintas Kamyšlage (Kemerovo sr.), nuo 1953 07 27 Oziorlage, Angarlage (Irkutsko sr.); paleistas 1956 07 10; Zosė nuo 1951 12 05 kalinta Minlage, Pečiorlage (Komija); paleista 1955 12 02.

Spindžiaus (Spindžių) kaimas

Jefimas Boženkovas, gim. 1914, valstietis; suimtas 1945 03 03, kalintas Trakuose; nuo 1945 03 28 kalintas lageryje.

Jevtichijus Dolženkovas (Dovženkovas?), pogr. org. narys; suimtas 1944 12 09; 1945 03 21 byla nutraukta, paleistas.

Kazys Karalevičius, gim. 1922, valstietis, Didžiosios Kovos apyg. partizanas; **žuvo** 1945 09 05.

Taučionių kaimas

Bronius Buividavičius, gim. 1892, valstietis; **nužudytas** NKVD kareivių (stribų) 1945 02 07 Trakų r.

Juozas Karsokas, gim. 1913, partizanas; **žuvo** 1945 04 12.

Juozas Karsokas, gim. 1891, valstietis; suimtas 1945 04 27, nuo 1945 10 23 kalintas Vorkutlage (Komija).

Juozas Norinkevičius, gim. 1918, Dainavos apyg. partizanas Katinas; **žuvo** 1947 06 (1947 07?) Onušio vls., Trakų r.;

brolis **Boleslovas Norinkevičius**, gim. 1922, valstietis, Dainavos apyg. partizanas Vaitkus; suimtas 1945 09 19, kalintas Trakuose, nuo 1945 10 25 kalintas Vorkutlage (Komija); paleistas 1946 12 grįžo į Lietuvą; **žuvo** 1947 10 03 Migūčionių k., Trakų r.

Pranas Norinkevičius, gim. 1904, valstietis, partizanų rėmėjas; suimtas 1945 10 27, kalintas Trakuose, nuo 1945 11 29 kalintas Vorkutlage (Komija), Sevdivinlage (Archangelsko sr.); byla nutraukta 1946 10 10, paleistas; ištremtas 1948 05 22 kartu su šeima: žmona **Elena**, gim. 1904, sūnumis **Vincu**, gim. 1930, **Stasiu**, gim. 1940, dukterimi **Genovaitė**, gim. 1936, į Chabaidaką, Partizanskojės r., Krasnojarsko kr.; Pranas 1958 05 **mirė tremtyje**; kiti 1958 10 nelegaliai grįžo į Lietuvą; 1960 dėl kliūčių apsigyventi Lietuvoje išvyko į Kaliningrādo sr.; Genovaitė ir Stasys 1972 grįžo į Lietuvą.

Jonas Seniūta, gim. 1892; **nužudytas** 1944 04 raudonųjų partizanų Taučionių k., Trakų r.; žmona **Antosė**, gim. 1900, duktė **Anastazija**, gim. 1929; ištremtos 1948 05 22 į Minos k., Partizanskojės r., Krasnojarsko kr.; Antosė 1958 01 01 **mirė tremtyje**; Anastazija paleista 1957 09 21, 1958 grįžo į Lietuvą;

sūnus **Vaclovas Seniūta**, gim. 1919, partizanas Vaitkus; **žuvo** 1946 02 Dainavos k., Šalčininkų r.;

sūnus **Vladas**, gim. 1922, mokytojas; **nužudytas** NKVD kareivių (stribų) 1948 05 Onuškyje.

Tolkiškių kaimas

Jonas Aliukonis, gim. 1888 (1886?), kolūkietis; suimtas 1950 07 24, kalintas Vilniuje; ištremtas 1952 01 23 į Čiajos r., Tomsko sr.; duktė **Julija Dainienė**, gim. 1915, vaikaičiai **Algis**, gim. 1945, **Birutė**, gim. 1939; ištremti 1951 10 02 į Čiajos r., Tomsko sr.; visi paleisti 1956 10 19.

Petras Kairys, gim. 1906, amatininkas; suimtas 1945 03 29, kalintas Trakuose; karo tribunolo 1945 07 26 nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. tremties; nuo 1945 08 03 kalintas Sevpečlage, Vorkutlage (Komija); nuo 1954 09 25 tremtis Vorkutoje, Komijoje; paleistas 1955 10 14, 1959 grįžo į Lietuvą.

Adelė Kairytė, gim. 1925, partizanė Saulė; suimta 1945 07 12, kalinta Vilniuje, nuo 1945 08 03 kalinta Vorkutlage (Komija), Archangelske; karo tribunolo 1946 05 21 nuteista 10 m. lagerio ir 5 m. tremties; nuo 1954 11 30 tremtis; paleista 1955 02 14.

Adolfas Palubinskas, gim. 1922, valstietis; **nužudytas** NKVD kareivių (stribų) 1945 03 10.

Mikas Palubinskas, gim. 1899, valstietis; suimtas 1945 04 28, nuo 1947 04 25 kalintas Vilniuje; LSSR Aukšč. Teismo 1947 04 16 nuteistas 8 m. lagerio.

Ignas Razmislevičius, gim. 1904, amatininkas; suimtas 1945 04 07, išv. į spec. lagerį; 1945 05 31 byla nutraukta, paleistas.

Vladas Ruskonis, gim. 1915, mokytojas; suimtas 1945 01 28, nuo 1945 07 03 kalintas Vorkutlage (Komija); karo tribunolo 1945 07 26 nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. tremties; nuo 1954 09 18 tremtis Vorkutoje, Komijoje.

Jonas Sveikackas (Sveikūnas), gim. 1904, mokytojas; suimtas, 1941 06 išvežtas į Rešotų lagerį (Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr.), Ypat. pasit. 1943 01 13 nuteistas 8 m.; 1943 07 17 **mirė lageryje**; žmona **Stanislova**, gim. 1909, mokytoja, sūnus **Donatas Daumantas**, gim. 1936, duktė **Laimutė**, gim. 1934; ištremti 1941 06 14 į Ust Kurją, Chabarų r., Altajaus kr.; 1956 12 08 paleisti, grįžo į Lietuvą.

Ignas Žilionis, gim. 1908, apylinkės admin. pareigūnas, partizanų rėmėjas; suimtas 1946 09 06, kalintas Trakuose, Vilniuje; paleistas 1947 09 05.

Ustroniaus vienkiemis

Francišekas Radomskis, gim. 1907, valstietis; suimtas 1944 11 12, kalintas Vilniuje; karo tribunolo 1945 03 13 nuteistas 15 m. katorgos ir 5 m. tremties, nuo 1945 05 01 kalintas Vorkutlage, Rečlage (Komija); paleistas 1956 01 16.

Ūžuolijų (Užolėjų) kaimas

Dominykas Malachovskis, gim. 1898, žmona **Teklė**, gim. 1900, sūnūs **Vitoldas**, gim. 1922, **Stasys**, gim. 1934, **Vaclovas**, gim. 1939, valstietis; ištremti 1949 03 25 į Svirskojės k., Čeremchovo r., Irkutsko sr.; paleisti 1958 03 19, 1959 grįžo į Lietuvą.

Varlių kaimas

Juozas Jarmala, gim. 1906, valstietis; suimtas 1949 12 07, kalintas Trakuose, Vilniuje; Ypat. pasit. 1950 05 20 nuteistas 10 m. lagerio; kalintas Pesčianlage (Karagandos sr.).

Jonas Jarmalavičius, gim. 1904, valstietis, pogr. org. narys; suimtas 1945 08 15; byla nutraukta 1945 10 10.

Juozas Kazlauskas, gim. 1908, žmona **Marija**, gim. 1912, valstiečiai, sūnus **Algis**, gim. 1936, dukros **Marija**, gim. 1941, **Stasė**, gim. 1942, motina **Marcelė Kazlauskienė**, gim. 1883; ištremti 1945 07 17 į Jusvos r., Permės (Molotovo) sr.; paleisti 1958 07 04, 1966 grįžo į Lietuvą.

Matas Mikalkevičius, gim. 1887, valstietis, partizanas; suimtas 1945 10 01, nuo 1945 11 24 kalintas Vorkutlage (Komija); Ypat. pasit. 1948 04 08 nuteistas 5 m. lagerio, kalintas Sevdvinlage (Archangelsko sr.), Karlage (Karagandos sr.); tremtis Kuprose, Jusvos r., Permės (Molotovo) sr., leista grįžti į Lietuvą 1969 09 22; žmona **Elena**, gim. 1900, sūnus **Petras**, gim. 1920, amatininkas; ištremti 1945 07 06 į Kuprosą, Jusvos r., Permės (Molotovo) sr.; Elena 1946 08 bėgo, bet nesėkmingai; suimta tremtyje 1946 09 07; Liaudies teismo 1946 nuteista 2 m. lagerio; gražinta į tremtį; Matas, Elena ir Petras 1970 grįžo į Lietuvą; sūnūs **Vytas**, gim. 1930, **Bronius**, gim. 1936, atvyko 1954 pas tėvus į tremtį; į Lietuvą negrįžo;

sūnus **Albinas Mikalkevičius**, gim. 1924, valstietis, Didžiosios Kovos apyg. partizanas Vasaris; **žuvo** 1945 08 15;

sūnus **Jonas Mikalkevičius**, gim. 1927, valstietis, partizanas Šiaulys; suimtas 1945 09 05; karo tribunolo 1945 11 27 nuteistas 20 m. lagerio ir 5 m. tremties; nuo 1949 06 01 kalintas Rečlage (Komija); nuo 1957 04 28 tremtis Vorkutoje (Komija); paleistas 1961 07 06.

Leonas Voveris, gim. 1907, valstietis; suimtas 1949 11 28, kalintas Trakuose, 1950 01 11 Vilniuje; Ypat. pasit. 1950 05 20 nuteistas 10 m. lagerio; nuo 1950 08 16 kalintas Steplage (Karagandos sr.); paleistas 1956 05 22.

Romualdas Voveris, gim. 1912, amatininkas; **nužudytas** NKVD ka-reivių (stribų) 1945 08 11.

Krisius Zaleckas, gim. 1881 (1878), valstietis; ištremtas 1949 03 25 į „Novyj Put“ kolūki Čeremchovo r., Irkutsko sr., perkeltas į NKVD invalidų namus Sergine, Taišeto r., Irkutsko sr.; paleistas 1956 07 12, 1956 grįžo į Lietuvą; sūnus **Alfonsas**, gim. 1920, valstietis; suimtas 1949 11 26, kalintas Trakuose, Vilniuje; Ypat. pasit. 1950 05 20 nuteistas 10 m. lagerio; nuo 1950 09 21 Čiurubai Nūroje, Žana Arkos r., Karagandos sr., vėliau Kamyšlage (Kemerovo sr.), Vorkutlage (Komija); nuo 1956 07 04 (1956 04 21) tremtis Vorkutoje (Komija); paleistas 1957 05 18, grįžo į Lietuvą.

Vieštartonių kaimas

Aleksandras Chodykinas, gim. 1903, žmona **Bronė**, gim. 1910, sū-nus **Kazys**, gim. 1933, duktė **Helena**, gim. 1934, valstiečiai; ištremti 1949 03 25 į Svirskojės k., Čeremchovo r., Irkutsko sr., paleisti 1955 12 04; iš tremties emigravo į Lenkiją.

Vladas Trakimavičius, gim. 1919, valstietis; suimtas 1945 09 11, kalintas Trakuose; karo tribunolo 1945 11 27 nuteistas 20 m. lagerio ir 5 m. tremties, nuo 1945 12 19 kalintas Vorkutlage (Komija); nuo 1957 09 04 tremtis Vorkutoje (Komija).

Vytautavos kaimas

Petras Gramauskas, gim. 1895, žmona **Zosė**, gim. 1905, duktė **Janina**, gim. 1936, sūnūs **Edmundas**, gim. 1929, **Juozas**, gim. 1932; ištremti 1951 10 02 į Čiajos r., Tomsko sr.; paleisti 1956 10 19.

Zaizdraukos kaimas

Mykolas Degutis, Vincento, gim. 1921 Zaizdráukos k., valstietis; suimtas 1944 09 08, kalintas Trakuose, nuo 1945 01 29; paleistas 1945 06 23.

Petras Norinkevičius, gim. 1913, valstietis; suimtas 1945 12 29, nuo 1946 02 01 kalintas Sevželdorlage (Komija), atvežtas į kalėjimą Vilniuje; Ypat. pasit. 1948 04 12 nuteistas 10 m. lagerio; nuo 1948 05 09 kalintas Intlage, Ustvymlage (Komija); paleistas 1954 11 23, grįžo į Lietuvą.

Žilinčiškių kaimas

Jurgis Kriščiūnas, gim. 1911, darbininkas; **nužudytas** neaiškiais aplinkybėmis 1945 01 12.

Rimtautas Šulčys, gim. 1923, žmona **Vladislava**, gim. 1922, sūnus **Steponas**, gim. 1944, duktė **Irena**, gim. 1947, valstiečiai; ištremti 1949 03 26 į Staraja Kuzurba, Užūro r., Krasnojarsko kr.; paleisti 1958 07 09, 1958 grįžo į Lietuvą.

Jonas Zarauskas, gim. 1890, partizanų ryšininkas; **žuvo** 1945 03 04 Onušio vls., Trakų r.

Žilinių kaimas

Viktoras Baublys, gim. 1902, tarnautojas, žmona **Malvina**, gim. 1901, sūnūs **Stasys**, gim. 1923, **Vincas**, gim. 1928, dukros **Izabelė**, gim. 1925, **Ona**, gim. 1937; ištremti 1941 06 14 į Turočiaką, Altajaus kr.; 1942 perkelti į Tit Arus, Bulūno r., Jakutiją; Viktoras 1942 12 19 **mirė tremtyje**; paleisti 1957, 1958 grįžo į Lietuvą.

Žuklių kaimas

Vladas Aliukonis, gim. 1925, valstietis, partizanas; **žuvo** 1945 07 05 Trakų r.

Juozas Čiupaila, gim. 1910, žmona **Elena**, gim. 1906, valstiečiai, sūnūs **Stasys**, gim. 1936, **Boleslovas**, gim. 1938, **Jonas**, gim. 1940, **Juozas**, gim. 1945, **Antanas**, gim. 1948, ištremti 1949 03 25 į Barchatovą, Čeremchovo r., Irkutsko sr.; Antanas **mirė tremtyje**; kiti paleisti 1954 12 17, 1955 grįžo į Lietuvą.

Kasperavičius, partizanas; **žuvo** 1945 07 03 Serapiniškių k., Trakų r.

Jonas Kasperavičius, gim. 1926, valstietis; **nužudytas** neaiškiais aplinkybėmis 1945 01 18.

Petras Zaleckas, gim. 1910, valstietis, partizanas Balandis; suimtas 1945 07 03, kalintas Trakuose, Vilniuje; nuo 1945 08 03 kalintas Vorkutlage (Komija); karo tribunolo 1946 07 27 nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. tremties; nuo 1954 11 24 tremtis Komijoje, grįžo į Lietuvą.

Žukiškių kaimas

Zigmas Urbanovičius, gim. 1906, miškininkas; suimtas 1940 11 07, kalintas Vilniuje, Ypat. pasit. 1941 05 24 nuteistas 8 m.; nuo 1941 07 03 Gorkyje; amnestuotas kaip buv. Lenkijos pilietis, paleistas 1942 12 30.

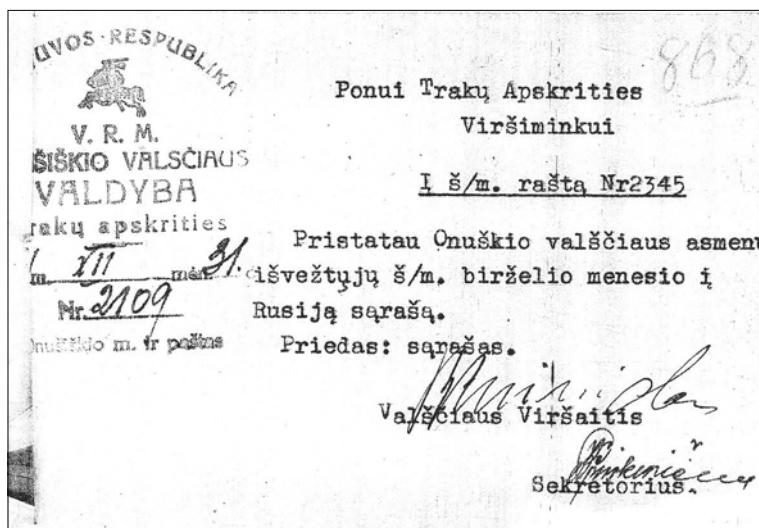
Žūkų kaimas

Klara Niciecka, gim. 1911, duktė **Liudvika**, gim. 1940; ištremtos 1941 06 14.

Onušio valsčiaus asmenys, nukentėję ar išvežti į Rusiją 1941 m. birželį

Parengė *Akvilė Marija Driskiūtė*

Sąrašas parengtas pagal Ūonuškio valsčiaus viršaičio 1941 m. gruodžio 31 d. rašytą raštą Nr. 2345 Trakų apskrities viršininkui. Pasirašytas Onušio valsčiaus viršaičio ir sekretoriaus.

LCVA, f. R-500,
ap. 1, b. 8, l. 868

Ponui Trakų Apskritis Viršininkui

Pristatau Onušio valsčiaus asmenų išvežtųjų š. m. birželio mėnesio į Rusiją sąrašą.

Priedas: sąrašas.

Onušio valsčiaus asmenų, nukentėjusių nuo raudonojo teroro ar išvežtų, sąrašas

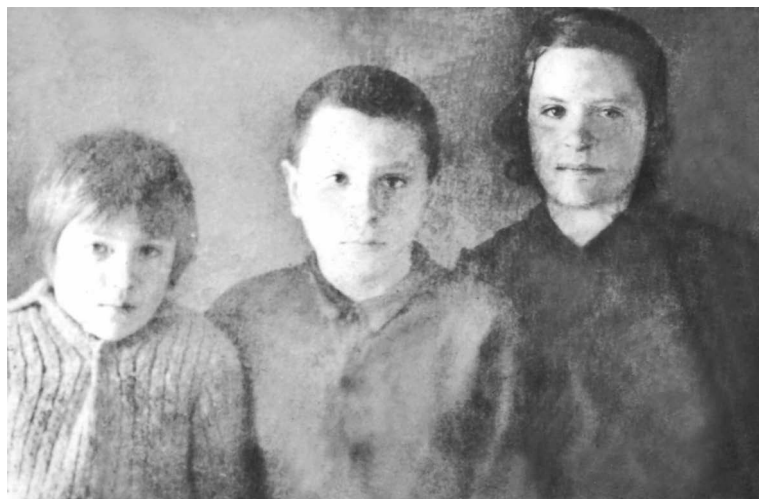
	Nukentėjusio vardas ir pavardė	Gyvenamoji vieta	Amžius	Tautybė	Užsiėmimas	Kaip nukentėjo
1.	Pšerackas Stasys	Jūkniškių k.	39	Lietuvis	Šoferis	Išvežtas į Rusiją 1941 m. birželio 17 d.
2.	Pšerackienė Marija	"	45	"	Mokytoja	"
3.	Pšerackas Algirdas	"	9	"	Mokinys	"
4.	Pšerackaitė Birutė	"	8	"	"	"
5.	Gudinas Antanas	Tölkiškių	37	"	Mokytojas	"
6.	Golubovaitė Otylija	"	30	"	"	"
7.	Vaičiunas Jonas	Drabužniškų	38	"	Girininkas	"
8.	Vaičiunienė Ona	"	"	"	Žmona	"
9.	Vaičiunaitė Danutė	"	"	"	Duktė	"
10.	Vaičiunaitė Aldona	"	"	"	"	"
11.	Staknys Jonas	Žilinų bžnk.	42	"	Ūkininkas	"
12.	Staknienė Marija	"	38	"	"	"

(tėsinys)

	Nukentėjusio vardas ir pavardė	Gyvenamoji vieta	Amžius	Tautybė	Užsiėmimas	Kaip nukentėjo
13.	Kasperavičius Vincas	Panošiškių	38	“	Saugumo pol.	“
14.	Kasperavičienė	“		“	Žmona	“
15.	Kasperavičius Gediminas	“	8	“	Sūnus	“
16.	Kasperavičiūtė Gražina	“	10	“	Duktė	“
17.	Navickas Kazys	Gervinių	30	“	Mokytojas	“
18.	Navickienė	“	29	“	“	“
19.	Arlauskas Juozas	“	71	“	Ūkininkas	“
20.	Arlauskas Jonas	“	37	“	“	“
21.	Arlauskienė Liucija	“	28	“	“	“
22.	Arlauskas Algirdas	“	7	“	“	“
23.	Janušauskas Jonas	“	38	“	“	“
24.	Janušauskienė Marcelė	“	34	“	“	“
25.	Janušauskas Algimantas	“	6	“	“	“
26.	Kasperavičius Stasys	Panošiškių	40	“	“	“
27.	Kasperavičius Juozas	“	42	“	“	“
28.	Kasperavičius Juozas	“	17	“	“	“
29.	Kasperavičius Vytautas	“	12	“	“	“
30.	Kasperavičius Stasys	“	8	“	“	“
31.	Pilipavičienė Jadvyga	Ūnuškio mst.	33	“	Vachm. žmona	“
32.	Pilipavičius Algirdas	“	7	“	Sūnus	“
33.	Pilipavičiūtė Birutė	“	6	“	Duktė	“
34.	Lapurkienė Pranė	“	30	“	Šeimininkė	“
35.	Lapurkaitė Nijolė	“	4	“	Duktė	“
36.	Lapurka Gintautas	“	2	“	Sūnus	“
37.	Stadalnikas Mojžešus	“	43	“	Raštininkas	“
38.	Stadalnikienė Genovaitė	“	30	“	Žmona	“
39.	Stadalnikaitė Aldutė	“	3	“	Duktė	“
40.	Urbanavičius Alfonsas	“	49	“	Nuovad. virš.	“
41.	Urbanavičienė Olimpija	“	30	“	Žmona	“
42.	Urbanavičius Rimgaudas	“	10	“	Sūnus	“
43.	Rusas Stasys	“	40	“	Be užsiėmimo	“
44.	Rusienė	“	30	“	Bibl. ved.	“
45.	Rusas Vytautas	“	8	“	Sūnus	“
46.	Rusas Vladas	“	6	“	“	“
47.	Okunevičius Kazys	“	45	“	Mokytojas	“

(tęsinys)

	Nukentėjusio vardas ir pavardė	Gyvenamoji vieta	Amžius	Tautybė	Užsiėmimas	Kaip nukentėjo
48.	Okunevičienė Regina	“	42	“	“	“
49.	Okunevičiūtė Gražina	“	12	“	Duktė	“
50.	Okunevičius Vitenis	“	10	“	Sūnus	“
51.	Okunevičiūtė Meilutė	“	3	“	Duktė	“
52.	Staniūnas Donatas	“	35	“	Mokytojas	“
53.	Staniūnienė Jadvyga	“	30	“	Žmona	“
54.	Staniūnaitė Danutė	“	7	“	Duktė	“
55.	Staniūnaitė Aldutė	“	4	“	“	“
56.	Petrauskas Antanas	“	51	“	Seimo narys	“
57.	Petrauskienė Veronika	“	30	“	Žmona	“
58.	Petrauskas Dainius	“	11	“	Sūnus	“
59.	Petrauskas Juozas	“	7	“	“	“
60.	Čibiraukas Alioizas	“	48	“	Laikrodininkas	“
61.	Čibirauškienė Elena	“	41	“	Žmona	“
62.	Čibiraukas Eugenius	“	9	“	Sūnus	“
63.	Čibiraukaitė	“		“	Duktė	“
64.	Malinauskas Antanas	“	47	“	Mūrninkas	“
65.	Baublys Vytautas	Žilinių bžnk.		“	Ūkininkas	“
66.	Baublienė Malvina	Žilinių bžnk.	40	“	Žmona	“
67.	Baublys Stasys	“	18	“	Sūnus	“
68.	Baublys Vincas	“	13	“	“	“
69.	Baublytė Izabelė	“	16	“	Duktė	“
70.	Baublytė Ona	“	4	“	“	“
71.	Koreiva Vladas	Karėivonių	46	“	Ūkininkas	“
72.	Koreivienė Marija	“	45	“	Žmona	“
73.	Koreiva Petras	“	14	“	Sūnus	“
74.	Koreivaitė Vanda	“	1	“	Duktė	“
75.	Koreivaitė Elena	“	1	“	“	“
76.	Navickas Feliksas	Petrauskų	42	“	Girininkas	“
77.	Navickienė Veronika	“	38	“	Žmona	“
78.	Navickaitė Saloméja	“	11	“	Duktė	“
79.	Navickaitė Marytė	“	4	“	“	“
80.	Navickaitė Bernadeta	“	2	“	“	“
81.	Navickas Tadas	“	8	“	Sūnus	“
82.	Navickas Jonas	“	7	“	“	“
83.	Staknys Jonas	Radžiūnų	42	“		“
84.	Staknienė Marija	“	38	“		“
85.	Sveikackas Jonas	Tolkiškių	36	“	Mokytojas	“
86.	Sveikackienė	“		“	Žmona	“
87.	Čenkus Jonas	Bytautonių	42	“	Mokytojas	“
88.	Čenkienė	“	23	“	Žmona	“
89.	Andrulionis Juozas	Gūdakiemio	40	“	Mokytojas	“

Mokytoja Regina Okunevičienė su vaikais Vyteniu ir Gražina Sibire. Iš Gražinos Jazukevičienės (Okunevičiūtės) šeimos albumo

(tęsinys)

	Nukentėjusio vardas ir pavardė	Gyvenamoji vieta	Amžius	Tautybė	Užsiėmimas	Kaip nukentėjo
90.	Andrulionienė Ona	“	36	“	“	“
91.	Andrulionytė Danutė	“	11	“	Duktė	“
92.	Andrulionis Vaidautas	“	8	“	Mokinys	“
93.	Dragunas Aleksas	“	38	“		“
94.	Dragūnienė Genoefa	“	26	“	Žmona	“
95.	Dragunas Gintautas	“	7	“	Sūnus	“
96.	Draguno Alekso kūdikis (bevardis)	“	–	–	–	“
97.	Čenkus Stasys	Dusmenų	39	“	Šaulių vadas	“
98.	Čenkienė Katrė	“	35	“	Žmona	“
99.	Čenkaitė Marija	“	17	“	Duktė	“
100.	Karužas Petras	Modestavos	39	“	Mokytojas	“
101.	Karužienė Jadvyga	“	23	“	Žmona	“
102.	Karužas Motiejus	“	5	“	Sūnus	“
103.	Karužaitė Veronika	“	1	“	Duktė	“
104.	Karpičius Salvys	Antakalnio	47	“	Ūkininkas	“
105.	Karpičienė Marija	“	38	“	“	“
106.	Karpičiūtė Aldona	“	7	“	Duktė	“
107.	Karpičiūtė Danguolė	“	4	“	“	“
108.	Bingelis Romualdas	“	35	“		“
109.	Vasiliauskas Vladas	Jūrgionių	47	“	Ūkininkas	“
110.	Vasiliauskienė Ona	“	45	“	Žmona	“
111.	Vasiliauskas Liudas	“	49	“	Agromomas	“
112.	Šalčiūnas Jonas	Dusmenų	30	“	Mokytojas	“
113.	Šalčiūnienė Anelė	“	28	“	Žmona	“
114.	Šalčiūnaitė Birutė	“	6	“	Duktė	“
115.	Šalčiūnaitė Aldutė	“	2	–	“	“

Onušio valsčiaus mokytojai, represuoti 1941 m. birželio 14 d.

Parengė Algimantas Jonas Naudžiūnas

Sąrašas parengtas remiantis LYA turimais dokumentais ir leidinio „Lietuvos gyventojų genocidas 1939–1941 m.“ 1 t., antru pataisytu ir papildytu leidimu (1999).

Petrauskienė-Kadžiulytė Veronika, Petro, gim. 1904 m. Byla Nr. 38460/5

Baigusi Kauno mokytojų seminariją. Mokytoja Ūtės k. Trā-
kų apskr. 1928–1931 m., Žilinų pradžios mokykloje iki 1934 m. 1934 m.
persikėlė į Ōnuškio mstl. pradžios mokyklą iki tremties 1941 06 14.

Ištekėjo 1931 m. už Antano Petrausko, Jono, gim. 1893 m.
Petrauskū k., Onušio vls. Vyras Antanas gyveno Dusmenysė, dirbo
miškų techniku. Nuo 1935 m. Onušio vls. viršaitis, nuo 1937 m.
Tautininkų sąjungos vietos skyriaus pirmininkas, nuo 1938 m. Ne-
priklausomos Lietuvos seimo narys. Ištremtas 1941 06 14, nes buvo
Tautininkų sąjungos narys, valsčiaus viršaitis, seimo narys. Nuo šei-
mos atskirtas 1941 06 14 Rūdiškių gelž. stotyje, ištremtas į Oneglągą,
Pūksą, Plesėcko r., Archangelsko sr. Iki 1942 m. šeima gaudavo iš
Archangelsko laiškus. Mirė tremtyje 1943 02 10.

Kiti šeimos nariai: žmona Veronika, sūnus Dainius, gim. 1931 m.,
sūnus Juozas, gim. 1933 m., ištremti į fermą Nr. 2, avininkystės
sovchozą, Rodiono r., Altajaus kr. Motina dirbo pagalbine darbininke.
Antano brolio didelių pastangų dėka šeima 1945 m. grįžo į Lietuvą.

Staniūnas Donatas, Igno, gim. 1907 m. Byla Nr. 1322/5

Gyveno Ōnuškyje, Trakų apskr. 1926 m. baigė mokytojų
seminariją. Mokytojas nuo 1934 m. iki tremties 1941 06 14. Buvo
Šaulių sąjungos kuopos vadas, tautininkas, Vilniui vaduoti sąjungos
narys, Basanavičiaus vardo sąjungos narys. Tremtyje dirbo miške,
prieplaukoje, žveju, ekonomistu. Grįžo į Lietuvą 1958 m. Mirė 1967 m.

Žmona Šalomskaitė-Staniūnienė Karolina, Mykolo, gim. 1910 m.
Užūguostyje, Aukštadvario vls., Trakų apskr. 1930 m. ištekėjo už mo-
kytojo Donato Staniūno. Nuo 1936 m. gyveno Onuškyje, Trakų apskr.,
namų šeimininkė. Jokios medžiagos dėl jos išvežimo priežasčių nėra.

Duktė Staniūnaitė-Andrikienė Regina, Donato, gim. 1933 m.,
gyveno Onuškyje, Trakų apskr. Ištremta kartu su tėvais.

Duktė Staniūnaitė-Petrauskienė Danutė, Donato, gim. 1936 m.,
gyveno Onuškyje, Trakų apskr. Ištremta kartu su tėvais.

Motina Staniūnienė Rozalija, gim. 1876 m., gyveno Onuškyje,
Trakų apskr., ūkininkė. Mirė 1943 m.

Visa šeima ištremta 1941 06 14 į Turočiaką, Altajaus kr., vē-
liau 1942 m. į Tit Arus, Bulūno r., Jakūtiją, 1948 m. į Oliokminską,
Jakutiją. 1958 m. visa šeima grįžo į Lietuvą, 1965 m. reabilituoti.

Pranckus Juozas, Mykolo, gim. 1905 m. Baigė mokytojų kursus
Aukštadvaryje, mokytojas. Gyveno Meįgiškių k., Trakų apskr. Iš-

tremtas 1941 06 14, nuo šeimos atskirtas, išvežtas į lagerį Puksoje, Plesecko r., Archangelsko sr., ten mirė 1942 m. KGB archyve bylos nėra.

Visa šeima: žmona Pranckuvienė Marija, Kazimiero, gim. 1908 m., namų šeimininkė, duktė Pranckutė Alfreda, Juozo, gim. 1928 m., duktė Pranckutė-Armalienė Marija Algirda, Juozo, gim. 1932 m., sūnus Gediminas Pranckus, Juozo, gim. 1936 m., 1941 06 14 ištremti į Slāvgorodą, Altajaus kr. Duktė Marija Algirda ir sūnus Gediminas 1947 m. pabėgo į Lietuvą. Mokytojo Juozo Pranckaus šeimos likimas plačiau aprašytas memuaruose „Tautų tėvo“ karalystėje“ (sudarytojas A. Masaitis, Kaunas, 1991).

Okunevičius Kazimieras, Jono, gim. 1900 m., gyveno Onuškyje, Trakų apskr., mokytojas, ištremtas 1941 06 14, nuo šeimos atskirtas, išvežtas į lagerį Puksoje, Plesecko r., Archangelsko sr., ten mirė 1942 07 08.

Žmona Okunevičienė Regina, Jono, gim. 1899 m., gyveno Onuškyje, Trakų apskr., mokytoja, 1941 06 14 ištremta į Ust Kurją, Chabarų r., Altajaus kr., 1957 m. grįžo į Lietuvą. Mirė 1974 m.

Duktė Okunevičiūtė-Jazukevičienė Gražina, Kazimiero, gim. 1929 m., sūnus Okunevičius Vytenis, Kazimiero, gim. 1933 m., duktė Okunevičiūtė-Beloglazovienė Meilutė, Kazimiero, gim. 1939 m., gyveno Onuškyje, Trakų apskr. Kartu su motina 1941 06 14 ištremti į Ust Kurją, Chabarų r., Altajaus kr. Duktė Gražina 1947 m., duktė Meilutė 1951 m. pabėgo į Lietuvą. Sūnus Vytenis 1957 m. grįžo į Lietuvą. Mirė 1974 m.

Pšerockas Stanislovas, Adolfo, gim. 1903 m., gyveno Jūkniškių k., Trakų apskr., ūkininkas. Ištremtas 1941 06 14 į Archangelsko sr., ten mirė 1942 05.

Žmona Pšerockienė Marija, Jono, gim. 1906 m., gyveno Jūkniškių k., Trakų apskr., mokytoja, 1941 06 14 ištremta į Pleso Kurją, Chabarų r., Altajaus kr., vėliau į Uderėjaus r., Krasnojarsko kr. 1958 m. grįžo į Lietuvą. Mirė 1974 m.

Sūnus Pšerockas Algimantas, Stanislovo, gim. 1931 m., duktė Pšerockaitė-Nadtočnaja Birutė, Stanislovo, gim. 1932 m., gyveno Jūkniškių k., Trakų apskr. Kartu su motina 1941 06 14 ištremti į Pleso Kurją, Chabarų r., Altajaus kr., vėliau į Uderėjaus r., Krasnojarsko kr. 1959 m., 1961 m. grįžo į Lietuvą.

Šalčiūnas Jonas, Jono, gim. 1904 m., gyveno Dusmenų k., Onušio vls., Trakų apskr., mokytojas, 1941 06 14, nuo šeimos atskirtas, ištremtas į Kargopollagą, Archangelsko sr. Ypatingojo pasitarimo 1943 05 29 nuteistas dešimčiai metų. Mirė lageryje 1943 06 15.

Visa šeima: žmona Šalčiūnienė Anelė, Rapolo, gim. 1912 m., mokytoja, duktė Šalčiūnaitė-Murašova Birutė, Jono, gim. 1940 m., duktė Šalčiūnaitė-Martynova Gražina, Jono, gim. 1934 m., gyveno Dusmenų k., Onušio vls., Trakų apskr., ištremta į Ust Kurją, Chabarų r., Altajaus kr., grįžo į Lietuvą 1957 m. Duktė Gražina grįžo 1975 m.

Bakaloriškių sunaikinimas*

Rimantas Zizas

Panašią savo žiaurumu susidorojant su Kaniūkų kaimu baudžiamąją smurto akciją raudonieji partizanai vykdė per 1944 m. Velykas: balandžio 12 d. jie Trākų apskrities Ūnuškio valsčiuje visiškai sudegino Bakaloriškių kaimą (iš viso apie 40 sodybų), terorizavo ir žudė šio ir kitų kaimų žmones.

G. Zimasas 1944 m. kovo 3 d. laiške Lietuvos partizaninio judėjimo štabo (LPJŠ) Maskvoje viršininkui A. Sniečkui, trumpai apžvelgęs Rūdinkų girios raudonųjų partizanų kovas su Pietryčių Lietuvos apsiginklavusių kaimų savisaugininkais, įvykdytas baudžiamąsias akcijas prieš Daržininkus, Kaniūkų (kaimų pavadinimai neminimi), rašė:

„Lieka mums dabar dar vienas kaimas vakariniame [Rūdinkų girios] pakrašty, kuris mums uždaro išėjimus į vakarus. Jie (šio kaimo savisaugininkai) apšaudo beveik kiekvieną mūsų grupę, ir mes jau nemažai turėjome dėl jų aukų. Mes juos jau seniai būtume sutvarkę, kad nebūtų taip blogai su šaudmenimis, bet, tikiuos, jog kai Jūs gausite šį laišką, mes jau būsime juos sutvarkę.“¹

Nėra abejonių, kad G. Zimasas turėjo omenyje Trakų apskrities Ūnuškio valsčiaus Bakaloriškių kaimą ir jo ginkluotą savisaugą.

Sulaukus 1944 m. pavasario, G. Zimano ir visų kitų raudonųjų partizanų, kurie veikė Rūdinkų girioje, nuotaika pagerėjo, ypač po to, kai 1944 m. balandžio mėn. po ilgos pertraukos (nuo 1943 m. spalio), lėmusios didžiulį ginklų badą, iš sovietų užnugario (vadinamosios „Didžiosios žemės“) pradėjo skraidyti lėktuvai su ginklais, šaudmenimis, žmonėmis ir kitu krovinium. Pirmieji lėktuvai su ginklais G. Zimano partizanus laimingai pasiekė 1944 m. balandžio 5-osios naktį į 6 d.²

Ne tik ginklai ir šaudmenys iš sovietų užnugario, bet ir pagerėjusios gamtinės sąlygos, svarbiausia, Raudonosios armijos artėjimas prie Lietuvos kėlė raudonųjų partizanų entuziazmą ir „kovinę dvasią“, pagaliau atvėrė platesnes partizaninio karo galimybes. G. Zimasas, sulaukęs pirmųjų ginklų siuntų, karštai dėkojo LPJŠ viršininkui A. Sniečkui: 1944 m. balandžio 7 d. laiške jam žadėjo atsilyginti „koviniais darbais“, apgailestavo, kad pastarasis negalįs pamatyti, su koku džiaugsmu žmonės sutiko šią „paramą“. G. Zimasas džiaugdamosis ironizavo:

„Partizanai, tie žiaurūs „banditai“, kaip vaikai šokinėjo iš džiaugsmo, bučiavosi, svajojo vos ne Berlyną užimti ir kt.“³

Iki Berlyno dar buvo tolokai, o Bakaloriškės – vienas iš apsiginklavusių Pietryčių Lietuvos savisaugininkų

* Perspausdinta iš: Zizas R. *Sovietiniai partizanai Lietuvoje 1941–1944 m.*, Vilnius, 2014, p. 494–511.

¹ Jurgio (G. Zimano) 1944 m. kovo 3 d. laiškas A. Sniečkui, *LYA*, f. 1, ap. 1, b. 40, l. 35.

² E. Bilevičiaus 1944 m. balandžio 6 d. šifruotė LPJŠ, *ten pat*, b. 411, l. 160. 3 lėktuvai atgabeno 42 maišus (daugiau kaip 5 t) įvairių ginklų ir šaudmenų; LPJŠ pažyma apie specialiųjų krovinių siuntimo partizanų būriams plano vykdymą 1944 m. balandžio 5–25 d., *ten pat*, b. 5, l. 46.

³ Jurgio (G. Zimano) 1944 m. balandžio 6–7 d. šifruotės LPJŠ, *ten pat*, b. 411, l. 156, 168; b. 40, l. 25.

kaimų – netoli ir susidoroti su juo nuspręsta tučtuojau, nedelsiant, vos tik gavus ginklų, kaip su didžiausiu, nekenčiamiausiu priešu, tarytum aplink nebūtų buvę sovietiniams partizanams didesnį pavojų kėlusiu karinių ir policijos įgulų (atsparos punktu). Ginklai ir šaudmenys iš atskridusių lėktuvų „priimti“ balandžio 5-osios naktį į 6-ąją, o jau balandžio 6 d. LKP(b) Trakų apskrities pagrindinis komitetas apsvarstė rūsčiai suformuluotą klausimą „Apie kontrrevoliucinį banditų lizdą Bakaloriškių kaime“. Visą kaimą (be jokių išlygų) nutarta negailestingai sunaikinti. Tokį nutarimą priėmė Petras (tikroji pavardė – Michailas Afoninas), Žvirblis (Teofilis Mončiunskas), Sokolovas (Josifas Nikitinas), Bevardis (Jonas Čiu-lada) ir Paukštis (Jonas Moliejus). Nuosprendis Bakaloriškių kaimui motyvuotas ir suformuluotas taip:

„Atsižvelgiant į tai, kad banditų kontrrevoliucinis lizdas Bakaloriškių kaime nepasiduoda mūsų politiniam poveikiui ir toliau žudo mūsų žmones (neišsamiais duomenimis, šio kaimo banditai nužudė apie 300 tarybinių žmonių), tarp jų drg. Tamulevičių ir jo seserį Alytaus apskrityje, pavesti būrių vadui drg. Žvirbliui ginkluota jėga sunaikinti kaimą.“⁴

Raudonųjų partizanų karo metais ir vėliau rašytuose šaltiniuose apstu melagingu, absurdiškai išpūstu, demagoginių faktų ir vertinimų, siejamų su Pietryčių Lietuvos kaimų savisaugininkų veikla, o kaltinimus bakaloriškiečiams apie jų nužudytus 300 „tarybinių žmonių“ galima laikyti tokios demagogijos viršūne. Įdomu, kad šie „ispūdingi“ duomenys, iš Rūdninkų girios radijo siųstuvu nusiųsti į Maskvą, buvo minimi Lietuvos komunistų partijos ir LPJŠ svarbiausių informacinių ir propagandinių duomenų santraukose⁵, tačiau, matyt, dėl nerealumo ir absurdiškumo nebuvo plačiau naudojami propagandinėje kovoje su „buržuaziniais nacionalistais“.

Kokios buvo tokios piktos propagandos, kartu ir Bakaloriškių kaimo sudeginimo svarbiausios priežastys bei motyvai? Kodėl iš daugelio apsiginklavusių ir bandžiusių priešintis raudoniesiems partizanams Pietryčių Lietuvos kaimų, esančių į vakarus nuo Rūdninkų girios, Kaniūkų likimas ištiko būtent Bakaloriškes?

Nors Bakaloriškių kaimo savisaugininkų veikla sovietų šaltiniuose neabejotinai sureikšmintą ir išpūstą, jau minėti jų teiginiai ir faktai santykinai, matyt, atspindėjo aktyvią bakaloriškiečių savisaugininkų veiklą, įtemptus, bekompromisius santykius su raudonaisiais partizanais; kartu jie atskleidžia žiauraus susidorojimo su kaimu esmines priežastis ir motyvus. Reikia pabrėžti, kad, kaip ir apie Kaniūkų kaimo savisaugininkus, sovietų šaltiniuose apie Bakaloriškių savisaugos veiklą galima rasti nemažai konkrečių duomenų, dar atkaklesnės ginkluotos konfrontacijos su raudonaisiais partizanais epizodų.

Juose Bakaloriškių kaimo savisaugininkai apibūdinami kaip labai aktyvūs ir veiklūs, kaimo savisauga – kaip viena pirmųjų Pietryčių Lietuvoje susitelkusi ir apsiginklavusi. G. Zimanas A. Sniečkui rašė, kad Bakaloriškių

⁴ LKP(b) Trakų apskrities pagrindinio komiteto 1944 m. balandžio 6 d. posėdžio protokolas, *ten pat*, f. 51, ap. 51, b. 7a, l. 19.

⁵ LKP(b) CK Propagandos skyriaus 1944 m. biuletenis nr. 3, *ten pat*, f. 1771, ap. 7, b. 270, l. 4; išrašas iš LPJŠ 1944 m. balandžio 24 d. informacinių žinių santraukos nr. 31, *ten pat*, b. 269, l. 12.

kaimė yra „geras būrys žmonių“, smarkiai susitepusių „mūsų krauju“, kaimo savisaugininkai važinėję po gretimus kaimus ir vertę valstiečius „sargybauti“, nepaklususiems grasino „sudeginimu“, vertė parduoti karvę ir pirkti ginklą. Vaizdi frazė apie karvės pardavimą ir ginklų pirkimą kartojasi ir kituose sovietų šaltiniuose⁶.

Juozas Olekas tvirtino: Bakaloriškių kaimo savisauga (60–70 vyrų) „terrorizavo“ aplinkinius kaimus, nereagavo į sovietinių partizanų išpėjimus, tyčiojosi iš jų, organizavo pasalas, netgi degindavo partizanus rėmusių valstiečių ūkius, šaudydavo (!) jų šeimų narius. Logiška tokių teiginių išvada: sovietiniai partizanai tiesiog buvo „priversti“ užpulti Bakaloriškes, kitos išeities, alternatyvos ginkluotos jėgos panaudojimui ir žiauriai kolektyvinei viso kaimo žmonių bausmei neturėjo.

Įsismaginus propagandiniame „kare“ prieš Bakaloriškes, kaimas vadintas Trakų apskrities ar net „visos Lietuvos“ kontrevoliucijos centru⁷.

Kaip matyti iš cituoto LKP(b) Trakų apskrities pagrindinio komiteto nutarimo ir kitų raudonųjų partizanų dokumentų, Bakaloriškių kaimo savisaugininkai kaltinami žymaus komunistų partijos veikėjo Tomo Tamulevičiaus nužudymu⁸. T. Tamulevičius bandė organizuoti sovietinį pasipriešinimo judėjimą Alytaus apskrityje, tačiau 1942 m. balandžio 12 d. buvo nukautas. Bakaloriškių kaimo vyrų vaidmuo jo žūties istorijoje neaiškus. Tada ginkluotų kaimų savisaugos būrių dar nebuvo, galbūt galima kalbėti apie Onuškiečio valsčiaus pagalbinių policininkų dalyvavimą. Tačiau T. Tamulevičius žuvo ne Trakų apskrityje, o Alytaus apskrities Ālovės valsčiaus Meškūčių kaime. Jį likvidavo vokiečių žandarmerijos pareigūnai⁹, taigi pagalbinių policininkų vaidmuo jo žūties istorijoje apskritai turėjo būti menkas.

Bakaloriškių savisaugininkų vaidmuo nėra visiškai aiškus ir sovietinės pagrindininkės T. Tamulevičiaus sesers – Onos Tamulevičiūtės-Miklušienės žūties istorijoje. G. Zimas 1944 m. vasario 2 d. radiogramoje pranešdamas A. Sniečkui apie jos žuvimą teigė, kad ji žuvo Bakaloriškių kaimo savisaugininkų apsupta: bandė susisprogdinti granata, buvo sunkiai sužeista ir „žvėriškai“ jų nukankinta¹⁰; kiti sovietų šaltiniai sako, ji žuvusi Vōniškių kaime Stasio Novopolskio name 1943 m. gruodžio 30 d., apsupta „aplinkinių kaimų fašistinių savisaugos dalinių“¹¹. Vis dėlto kiti buvę raudonieji partizanai (Juozas Barauskas, Vincas Ožkutis) savo atsiminimuose neakcentavo Bakaloriškių savisaugininkų vaidmens šioje istorijoje¹². Sovietinis partizanas Jurgis Grigonis atsiminimuose rašė, kad Bakaloriškių savisauga pridariusi partizanams daug žalos, nes trukdžiusi jiems judėti ir padėjusi hitlerininkams¹³.

⁶ *Ten pat*, l. 33–34; J. Bucylinas, 1958 m. autobiografija-atsiminimai, *ten pat*, f. 51, ap. 51-2, b. 9, l. 18.

⁷ Olekas J. 1962 m. atsiminimai (rankraštis), *ten pat*, f. 3377, ap. 27, b. 99, l. 71; Olekas J. *Neramios naktys*, Vilnius, 1964, p. 115–117; Sovietinio partizano M. Telnovo asmens byla, *LYA*, f. 49, ap. 2, b. 1, l. 1.

⁸ T. Tamulevičius (1914–1942) – pagrindyje veikusios LKP veikėjas, jos narys nuo 1933 m., 1938–1940 m. – komunistų partijos Alytaus apskrities komiteto sekretorius, 1940 m. vadinamojo Liaudies seimo narys. 1942 m. kovo 17 d. su LKP(b) CK operatyvine grupe atvyko į Pietryčių Lietuvą organizuoti sovietinį partizaninį judėjimą.

⁹ Bėderis L., Rukšėnas K. Tegu kalba vokiški popieriai (dokumentų publikacija), *Švyturys*, 1969, geg., nr. 10, p. 7.

¹⁰ *LYA*, f. 1, ap. 1, b. 410, l. 184.

¹¹ „Dainavos partizano“ būrio partizanės Onos Tamulevičiūtės-Miklušienės 1943 m. gruodžio 30 d. Voniškių k. (Daugų r.) žuvimo vietos nustatymo aktas nr. 285, *ten pat*, f. 3377-9, b. 42, l. 76; aktas nr. 286, *ten pat*, l. 77.

¹² Barauskas J. 1952 m. atsiminimai, *ten pat*, f. 3377, ap. 3377, b. 77, l. 26–27; Ožkutis V. 1952 m. atsiminimai, *ten pat*, b. 817, l. 16–17.

¹³ Grigonis J. 1951 m. atsiminimai, *ten pat*, b. 362, l. 4–5.

Taigi iš sovietų šaltinių sunku susidaryti tikrovišką vaizdą, kokia buvo Bakaloriškių kaimo savisaugos reali veikla ir jos keltas pavojus raudoniesiems partizanams. Absurdiškus, išpūstus, su sveika logika prasilenkiančius teiginius, atvirą melą ir prasimanymus galima drąsiai vadinti propagandiniu karu prieš Bakaloriškių savisaugą. Kaip ir žudynių Kaniūkuose atveju, siekta pateisinti žiaurų susidorojimą su kaimu jau po įvykusio fakto.

Tačiau sovietinio pagrindžio šaltiniuose, matyt, yra ir bent iš dalies teisingų faktų, atspindinčių Bakaloriškių kaimo savisaugos ir jos pirmtako – pagalbinės policijos struktūrų – aktyvius antipartizaninės kovos veiksmus. Bakaloriškėčiai ne tik gynė savo kaimą ir turtą; jie, matyt, veikė ir visoje Onušio valsčiaus teritorijoje, gal net už jo ribų (tai buvo numatyta Vietinės savisaugos būrių steigimo taisyklėse). Kad taip galėjo būti, galima spręsti iš tokių faktų: raudonųjų partizanų būrio „Už tėvynę“ dvi grupės 1944 m. sausio 2–4 d. veikė „kovos veiksmų rajone – Grandovo–Ramoniškių“ (matyt, Grendavės–Ramoniškių) kaimų apylinkėse. Šie kaimai yra tolokai nuo Bakaloriškių, bet minėtojo būrio „kovos veiksmų“ ataskaitoje teigiama, kad buvo nukauti 4 Bakaloriškių „banditai“, keletas žmonių sužeista, paimtas tanko kulkosvaidis, šautuvas, 20 šovinių¹⁴. Matyt, šis raudonųjų partizanų ir bakaloriškėčių ginkluoto konflikto epizodas užfiksuotas lietuvių policijos 1944 m. sausio 5–11 d. savaitinėje įvykių santraukoje; rašoma, kad 1944 m. sausio 3 d. Onušio valsčiaus Ramoniškių kaime 17 ginkluotų banditų susidūrė su pagalbinės policijos grupe. Per susišaudymą žuvo policininkas Kipras Siniauskas, 3 policininkai sužeisti, vienas iš jų ligoninėje mirė¹⁵.

Apie pasirengimą baudžiamajai operacijai prieš Bakaloriškių kaimo savisaugą ir jos vykdymą sovietinių partizanų šaltiniuose tiesioginių duomenų nėra; apie tai tenka spręsti iš pavienių detalių, fragmentų, užuominų.

Pulti Bakaloriškių kaimą 1944 m. balandžio mėn. buvo iš anksto rengiamasi, raudonųjų partizanų rėmėjai ir agentūra atliko kruopščią žvalgybą planuojamos vykdyti operacijos apylinkėse¹⁶. Gavus iš sovietinio užnugario ginklų ir šaudmenų, Bakaloriškėms sunaikinti pasiūstas palyginti stiprus, gerai ginkluotas apie 150 rinktinių vyrų būrys; jo pagrindą sudarė „Už tėvynę“, „Laisvosios Lietuvos“, „Išlaisvintojo“ (tai šiek tiek vėliau, gegužės mėn., suformuotos vadinamosios Trakų partizanų brigados būriai) partizanai, daugiausia buvę Raudonosios armijos kariškiai, pabėgę iš vokiečių karo belaisvių stovyklų, ir karo belaisviai, tarnavę vokiečių karinėse formuotėse¹⁷. Alberto Barausko ir kitų „Margirio“ būrio vadovų teigimu, sunaikinant Bakaloriškes ir kaimo savisaugos „įgulą“ dalyvavo ir šio būrio partizanai¹⁸. Apskritai, kaip ir visas kitas didesnes apsiginklavusių kaimų Pietryčių Lietuvoje puolimo ir naikinimo akcijas, Bakaloriškių baudžiamąją operaciją galima laikyti bendra visų Rūdninkų girioje veikusių raudonųjų partizanų būrių baudžiamąją akcija.

¹⁴ *Ten pat*, f. 47, ap. 1, b. 1, l. 6.

¹⁵ *Ten pat*, f. 3377, ap. 58, b. 266, l. 30.

¹⁶ V. Dobrovolsko asmens byla, *ten pat*, f. 1, ap. 5, b. 8, l. 154.

¹⁷ „Už tėvynę“ būrio 1944 m. liepos 15 d. ataskaita, *ten pat*, f. 47, ap. 1, b. 1, l. 6; „Laisvosios Lietuvos“ būrio 1944 m. ataskaita apie kovos veiksmus 1943 m. lapkričio 15–1944 m. liepos 15 d., *ten pat*, f. 50, ap. 1, b. 1, l. 2; „Išlaisvintojo“ būrio 1944 m. liepos 16 d. ataskaita apie įvykdytas operacijas nuo 1943 m. lapkričio 7 d., *ten pat*, f. 49, ap. 1, b. 1, l. 1.

¹⁸ Margirio būrio vado A. Barausko 1944 m. rugsėjo 30 d. ataskaita apie būrio veiklą nuo 1943 m. rugpjūčio iki 1944 m. balandžio mėn., *ten pat*, f. 12, ap. 1, b. 1, l. 2; Barauskas A., Olekas J., Pletkus V. Margirio partizanų būrio veikla 1943–1944 m., 1968 m. ataskaita-atsiminimai, *ten pat*, ap. 3, b. 1, l. 13.

Bakaloriškių puolimas ir represijos kituose Onuškio valsčiaus kaimuose planuotos ir vykdytos kaip kelių dienų trukmės akcija, jų tikslas buvo ne tik įvykdyti baudžiamąsias (keršto) funkcijas, bet ir pademonstruoti išaugusią karinę jėgą apsiginklavusių kaimų savisaugininkams, lietuvių policijai, galbūt net lenkų Armijos krajojvos partizanams, veikusiems „lenkiškuose“ Trakų apskrities valsčiuose. Matyt, savotiškai mėginta mėgdžioti sovietinių baltarusių partizanų reidus vokiečių kariuomenės užnugaryje (kai kurie iš jų pasiekdavo Latviją ir Rytų Lietuvą). Gerai ginkluoto (net ir minosvaidžiais), palyginti didelio raudonųjų partizanų būrio reidas iš Rūdninkų girios į Onuškio valsčiaus apsiginklavusius kaimus turėjo demoralizuoti visus jų priešus.

Kariniu atžvilgiu ši baudžiamoji operacija gerokai skyrėsi nuo Kaniūkų operacijos. Puolant Kaniūkus, pasak Mejerio Elino ir Dimitrijaus Gelperno, raudonieji partizanai ėjo „*miškeliais ir pelkėmis*“¹⁹, buvo menčiau ginkluoti, tarp baudėjų buvo daug partizanų moterų. Raudonųjų partizanų, puolusių Bakaloriškes, būrį sudarė vien rinktiniai vyrai, tarp jų būta daug įvairaus rango vadų; nėra duomenų apie partizanų moterų dalyvavimą ir kt. Visa tai rodo, kad Bakaloriškių puolimui rengtasi kaip rimtai karinei operacijai, tikėtasi savisaugininkų ir policijos pasipriešinimo.

Baudžiamąją operaciją suplanavo ir jai vadovavo S. Sergejevas (gim. 1910 m. Sarátovo sr.), Raudonosios armijos kapitonas, karo pradžioje ėjęs 20-osios armijos štabo operatyvinio skyriaus viršininko pavaduotojo pareigas (jis buvo bene aukščiausias pareigas Raudonojoje armijoje ėjęs Rūdninkų girios sovietinis partizanas), partizanavo nuo 1943 m. rudens, pabėgęs iš Kalvarijos karo belaisvių stovyklos. Kiti vadovaujantys ir aktyviausi Bakaloriškių puolimo dalyviai buvo iš vokiečių nelaisvės pabėgę karo belaisviai sovietiniai partizanai Aleksandras Zolotovas (vyr. leitenantas, Trakų partizanų brigados žvalgybos skyriaus viršininkas), Fiodoras Machovas („Laisvosios Lietuvos“ būrio štabo viršininkas), Michailas Kornouchovas, Ivanas Lavreniukas, Semionas Galočkinas, Ivanas Kučeras, Dimitrijus Borisovas, Michailas Telnovas ir daugelis kitų sovietinių karo belaisvių, ėjusių vadovų pareigas Rūdninkų girios partizanų būriuose²⁰; visi jie artėjant frontui skubėjo išpirkti savo kaltes už pasidavimą į nelaisvę vokiečiams ir kitas tikras ir tariamas kaltes „*socialistinei tėvynei*“ ir „*draugui Stalinui*“.

Tačiau Bakaloriškių sunaikinimo negalima priskirti vien sovietiniams partizanams – buvusiems karo belaisviams (kaip ir analogiškos susidorojimo su Kaniūkų kaimu operacijos – žydų partizanų būriams). Renkant žvalgybinius duomenis, vykdant Bakaloriškių „*triuškinimo*“ operaciją aktyviai dalyvavo „Už tėvynę“ būrio vadas J. Čiulada²¹, šio būrio ypatingojo skyriaus viršininkas S. Nevedomskis²², partizanas Leonas Žubikas²³ ir kt.

¹⁹Elinas M., Gelpernas D. *Kauno getas ir jo kovotojai*, Vilnius, p. 187.

²⁰S. Sergejevo asmens byla, *LYA*, f. 47, ap. 1, b. 165, l. 3, 7, 9; A. Zolotovo asmens byla, *ten pat*, b. 68, l. 7, 15; F. Machovo asmens byla, *ten pat*, f. 50, ap. 1, b. 61, l. 1; M. Kornouchovo asmens byla, *ten pat*, f. 49, ap. 1, b. 53, l. 8, 10; f. 164, ap. 1, b. 24, l. 101, 162, 184; Petro (M. Afonino) 1944 m. šifruotės LPJŠ, *ten pat*, f. 1, ap. 1, b. 412, l. 432, 434, 451; D. Borisovo asmens byla, *ten pat*, f. 47, ap. 1, b. 19, l. 9, 13; M. Telnovo asmens byla, *ten pat*, f. 49, ap. 2, b. 1, l. 1 ir kt.

²¹J. Čiulados (Bevardžio) asmens byla, *ten pat*, f. 47, ap. 1, b. 192, l. 7; užfiksuota: „Sunaikino Lukšos gaują, sudegino banditų kaimą – Bakaloriškes – 38 kiemus, sušaudė 25 ginkluotus priešiškus asmenis.“

²²S. Nevedomskio asmens byla, *ten pat*, b. 118, l. 6.

²³L. Žubiko asmens byla, *ten pat*, b. 61, l. 5–6; jo 1958 m. atsiminimai, *ten pat*, ap. 2, b. 39, l. 8–9. Iš L. Žubiko atsiminimų matyti, kad jis buvo ne tik Bakaloriškių, bet ir daugelio kitų Pietryčių Lietuvos kaimų puolimų dalyvis.

Bakaloriškių ir kitų Pietryčių Lietuvos apsiginklavusių kaimų vyrų priešprieša svetimam elementui, sovietinio ir prosovietinio pogrindžio dalyviams buvo ryški nuo pat karo ir vokiečių okupacijos pradžios: jie ėmė persekioti nespėjusius pasitraukti raudonarmiečius, besislapstančius karo belaisvius ir 1940–1941 m. sovietų aktyvistus²⁴. Karo ir okupacijos sąlygomis svetimio, priešiško elemento daugėjo; stiprėjant ir plečiantis jo veiklai, didėjo ir tarpusavio neapykanta.

Bakaloriškių kaimo tragedijoje buvo ryškūs ir vietiniai, „*lietuviški*“ priešpriešos sovietiniam ir prosovietiniam elementui aspektai. Gretimame Dusmenų kaime nuo 1937 m. veikė nelegali komunistinė kuopelė, tapusi vienu aktyviausių komunistinės veiklos židinių visoje Trakų apskrityje. Dusmenų kaimo komunistai buvo labai aktyvūs, „*atkūrūs*“ sovietų valdžią 1940 m. jie „*kaip liaudies priešus*“ reikalavo atleisti daugelį Dusmenų girininkijos eigulių, pradėti ruošti ūkininkus „*kolchoziniam gyvenimui*“, iš maksimalistinių „*revoliucinių*“ pozicijų kritikavo Onušio valsčiaus komunistų partijos komiteto darbą ir kt.²⁵ Be abejo, Dusmenų komunistai aktyviai dalyvavo vykdant 1941 m. trėmimus ir kitas sovietų represijas. Vokiečių okupacijos metais spaudoje rašyta, kad 1940–1941 m. iš Trakų apskrities valsčių labiausiai nukentėjo Onušio valsčius: ištremta net 30 šeimų ir kt.²⁶

Liudytojų atsiminimuose apie Bakaloriškių tragediją išliko „*įsigalėjusi nesant-taika*“ ir priešprieša tarp Dusmenų ir Bakaloriškių kaimų. 1940 m. „*rusų atėjimu*“ džiaugėsi Dusmenų sovietiniai aktyvistai, o pasirodžius vokiečiams „*lengviau atsiduso Bakaloriškės*“²⁷.

Išvengę represijų Dusmenų komunistai ir sovietiniai aktyvistai (Jonas ir Stasys Moliejai, Stasys Pališauskas, Vladas ir Vytautas Zarauska, Petras Dulkė, Stasys Kantakevičius ir kt.) vokiečių okupacijos metais tapo sovietiniais partizanais ar jų rėmėjais, ėjo „*partizanų instruktorių*“ pareigas, dirbo agentūrinį žvalgybinį darbą, stengėsi „*iššifruoti visas kovojančias priešo grupes, nustatyti priešiškus asmenis, sekti jų užsimojimus*“²⁸. Konkrečiomis aplinkybėmis tai buvo dažniausiai ginkluotos kaimų savisaugos veiklos sekimas ir kova su ja. Dusmenų komunistai atliko nemažą vaidmenį sunaikinant Bakaloriškes, vykdant represijas prieš kitus kaimus, kurių savisaugininkai priešinosi raudoniesiems partizanams.

Kaip vyko raudonųjų partizanų baudžiamoji operacija Bakaloriškėse ir kituose Onušio valsčiaus kaimuose? Tiesioginių duomenų nėra, apytikrų vaizdą tenka lipdyti iš pavienių detalių ir fragmentų. Baudžiamasis būrys iš bazių Rūdninkų girioje išžygiavo 1944 m. balandžio 9 d. (t. y. pirmąją Velykų dieną). J. Olekas rašė, kad būrys dieną perėjo Vılniaus–Gařdino geležinkelį; geležinkelio apsauga (2 ar

²⁴Prie Nupronių kaimo (Onušio vls.) kapinių okupacijos pradžioje buvo nušautas ir palaidotas sovietinis karo belaisvis. Ant jo kapo pastatytas kryžius, prikalta lentelė su užrašu: „Ilsėkis ramybėje, brangus drauge. Už tavo mirtį mes atkeršysime“; žr. J. Bucylinas, 1958 m. autobiografija-atsiminimai, *ten pat*, f. 51, ap. 51-2, b. 9, l. 10.

²⁵Lietuvos komunistų partijos Dusmenų kuopelės 1940 m. posėdžių protokolai, *ten pat*, f. 164, ap. 164-12, b. 27, l. 87, 88, 92, 94; b. 21, l. 61.

²⁶Savitarpinės pagalbos žinios, 1943, spalio 18, p. 5.

²⁷Zapolskienė A. Bakaloriškės, *Galvė* (Trakų r. laikraštis), 1990, sausio 13, p. 2–3.

²⁸Žubikas L. Kovinė jaunystė, *Komjaunimo tiesa*, 1965, bal. 4; L. Žėčiaus 1985 m. atsiliepinimas apie sovietinių partizanų ryšininkės M. Kašėtienės veiklą, *LYA*, f. 47, ap. 2, b. 155, l. 10; J. Moliejaus asmens byla, *ten pat*, f. 47, ap. 1, b. 110, l. 2, 5; V. Zarausko asmens byla, *ten pat*, b. 65, l. 1, 3; P. Dulkės (Berželio) asmens byla, *ten pat*, b. 54, l. 1–2; S. Pališausko asmens byla, *ten pat*, b. 129; V. Zarausko 1958 m. autobiografija, *ten pat*, ap. 2, b. 43, l. 6; L. Žubiko (Žėručio) asmens byla, *ten pat*, ap. 1, b. 61, l. 5–6; jo 1958 m. atsiminimai, *ten pat*, ap. 2, b. 39, l. 8–9 ir kt.

3 policininkai, vienas iš jų ginkluotas kulkosvaidžiu), pamačiusi tokį būrį partizanų, „mirtinai išsigando“, paliko betoninį bunkerį ir kulkosvaidį, „bėgo, kiek kojos neša“. Onušio valsčiaus policija esą taip pat išsislapstė. Jo teigimu, kaip ir Kaniūkai, Bakaloriškės turėjo būti puolamos sulaukus ryto, kai savisaugininkai „susirinks iš sargybų ir pasaly“, jiems nesitikint puolimo.

Tačiau vis dėlto šis sovietinių partizanų reidas nebuvo toks išpūdingas ir nevyko taip sklandžiai ir lengvai, ne be pasipriešinimo, kaip jį stengėsi pavaizduoti J. Olekas ir kiti sovietiniai partizanai²⁹.

Baudžiamajoje operacijoje dalyvavusio būrio „Už tėvynę“ ataskaitoje rašoma, kad rinktinis būrys, sudarytas iš „Laisvosios Lietuvos“, „Už tėvynę“, „Išlaisvintojo“ būrių partizanų, žygio metu į Bakaloriškės nuėjo 60 km, pakeliui sunaikino 4 priešo pasalas, sušaudė 16 „banditų“. Pagrindinių jėgų priešakyje žygiavęs „Išlaisvintojo“ būrio seržanto M. Kornouchovo vadovaujamas skyrius; jis pirmasis stodavęs į kovą su priešo pasalomis ir „nukreipdavęs į save jų ugnį“³⁰.

Bene vienintelis sovietinių partizanų dokumentas, šiek tiek atskleidžiantis Bakaloriškių puolimo detales, yra jo dalyvio Stepano Lazarevo apklausos protokolas. Šis partizanas puolant Bakaloriškės buvo kulkosvaidininko padėjėjas, turėjo nešti apkabas su šoviniais, bet šių pareigų neatliko, be vadų leidimo sukrovė juos į vežimą. Kai netoli Bakaloriškių būrys pateko į priešo pasalą ir buvo apšaudytas, S. Lazarevas kautynių metu negalėjo rasti apkabų su šoviniais, nes nežinojo, į kurią pusę nubėgo pasibaidę arkliai su vežimu (dėl to ir buvo būrio ypatingojo skyriaus tardomas)³¹.

1990 m. apie Bakaloriškių kaimo sudeginimą Trakų rajono laikraštyje „Galvė“ rašiusios žurnalistės A. Zapolskienės duomenimis, baudžiamasis būrys žygiavo per Smaliūs, Grúožninkus, Taučionis, Spenglininkūs. Šiuose kaimuose raudonieji baudėjai rasdavo „kaltų“ žmonių ir su jais susidorodavo: Grúožninkuose nušautas Zubrickas, Taučionysė sudeginti Norinkevičiaus namai, Spenglininkuose nušautas Silvestras Bujus, sudeginti jo namai, dviem šūviais sužeistas jo penkiametis sūnus³².

Šie duomenys apie raudonųjų partizanų nužudytus žmones, deja, toli gražu neišsamūs. Taučionių kaime jie sušaudė Joną Seniūtą (gim. 1892 m.; prieš sušaudydami jį kankino, nužudė nusivedę už kelių sodybų), Stasį Mikalopą, Joną Norinkevičių (jie nušauti savo sodybų kiemuose)³³. (Nėra aiškus žudynių Taučionyse ir kituose kaimuose ryšys su būrio „Už tėvynę“ dokumentuose minimomis „priešų pasalomis“. Galbūt tų kaimų savisaugininkai bandė priešintis sovietiniams partizanams.)

Deja, raudonųjų baudėjų nužudytų kitų aukų pavardės nežinomos. Remiantis minėtąja būrio „Už tėvynę“ ataskaita, nužudyta 16 žmonių. Nė aišku, kas buvo nužudytieji žmonės. Sprendžiant iš pateiktų pavyzdžių, galima manyti, kad nužudyti buvo civiliai žmonės, kaimų savisaugininkai ir jų šeimų nariai. Nemažas nužudytųjų skaičius rodo, kad raudonųjų parti-

²⁹Olekas J. *Neramios naktys*, p. 116–117; J. Olekas 1962 m. atsiminimai, *LYA*, f. 3377, ap. 27, b. 99, l. 71–72.

³⁰„Už tėvynę“ būrio įvykdytos kovinės užduotys (be datos), *ten pat*, f. 47, ap. 1, b. 1, l. 7; M. Kornouchovo asmens byla, *ten pat*, f. 49, ap. 1, b. 53, l. 10.

³¹S. Lazarevo 1944 m. balandžio 14 d. apklausos protokolas, *ten pat*, f. 51, ap. 51, b. 2, l. 5.

³²Zapolskienė A. Bakaloriškės, *Galvė*, 1990, sausio 13, p. 2–3.

³³A. Seniūtaitės-Smailienės 1999 m. birželio 17 d. laiškas *LYA* dėl archyvinųjų duomenų apie tėvo nužudymą.

zanų baudžiamoji operacija per 1944-ųjų Velykas buvo nukreipta ne vien prieš Bakaloriškes, bet ir prieš kitus Onušio valsčiaus kaimus. Vis dėlto Bakaloriškių puolimas, matyt, buvo svarbiausias baudžiamosios operacijos tikslas ir uždavinys.

Bakaloriškių kaimas užpultas 1944 m. balandžio 12 d. (ketvirtosios Velykų dienos, trečiadienio) rytą. Apie kaimo puolimo rezultatus LKP(b) Trakų apskrities pagrindinio komiteto sekretorius M. Afoninas (slap. Petras) LPJŠ viršininkui A. Sniečkui 1944 m. balandžio 14 d. nusiuntė tokią šifruotę:

„Balandžio 12 d. mūsų partizanai, vadovaujami kpt. Sergejaus, sunaikino, sudegino lietuvių banditų centrą apskrityje – Bakaloriškes; nukauta 18 banditų, trofėjai – 9 šautuvai ir lengvasis kulkosvaidis.

Bakaloriškių banditai nužudė apie 300 tarybinių žmonių, sušaudė Tomo grupę ir jo seserį. Mes nuostolių neturėjome.“³⁴

Taigi M. Afonino pasiūsta šifruotė neinformatyvi, net ir iškreipianti (siaurinant) baudžiamosios operacijos įvykius, raudonųjų baudėjų įvykdytų represijų „geografiją“, klaidinanti. Iš jos galima spręsti, kad žmonės žudyti vien Bakaloriškėse, kaime nužudyta 18 žmonių. Tačiau, kaip matyti iš kitų šaltinių (liudytojų atsiminimų), Bakaloriškėse nužudyti tik du šio kaimo vyrai: Adolfas Rinkevičius (gim. 1888 m.) ir Aleksandras Ališauskas³⁵ (gim. 1894 m.). Visi kiti žmonės nužudyti ne Bakaloriškėse, o pakeliui į jas, kituose kaimuose.

Sovietinių partizanų šaltiniuose Bakaloriškių kaimo naikinimo (deginimo) akcija plačiau, detaliau neatskleidžiama, iš esmės beveik visiškai nutylima, minimi tik jos rezultatai. J. Olekas pabrėžė, kad „užduotis“ buvo „pilnai ir sėkmingai“ įvykdyta, visi savaugininkai sunaikinti [?!]³⁶. J. Grigonis rašė ciniškai ir demagogiškai: Bakaloriškių puolime dalyvavę net apie 500 partizanų naktį kaimą apsupo, padegė, po kelių valandų iš kaimo liko tik „degusių krūva“; anot jo, „taip išnyko nuo žemės paviršiaus gana stambus kaimas, pamėginęs padėti lietuvių ir visų tarybinių tautų priešams“³⁷.

Iš liudytojų atsiminimų galima susidaryti maždaug tokį Bakaloriškių deginimo vaizdą: kaimo žmones pažadino šaudymas; norėdami padėti kaimą baudėjai šaudė padegamosiomis kulkomis į šiaudinius trobesių stogus, žmonės girdėjo šaudant iš „patrankos“ (minosvaidžio?) ar granatų sprogimus. Įsiveržę į kaimą, trobesius padeginėjo ir užsidegusių stogų šiaudų kuokštais. Prasidėjus šaudymui kaimo žmonės bėgo slėptis į netoliese esantį Bilaiškių raistą; jiems pavymui šaudyta, matyt, norint pagąsdinti. Raudonieji baudėjai iš padegtų trobesių neleido gelbėti jokio turto. Jei kas ir bandydavo pagriebti ryšulį drabužių, pasisemti grūdų, baudėjai viską atimdavo ir sviesdavo į ugnį, neleido paleisti iš tvartų gyvulių, o ištrūkusius gyvulius šaudė.

Raudonieji partizanai grobstė deginamo kaimo žmonių turtą, patraukė į Rūdninkų girią prisikrovę grobio vežimus. (Pokariu sudeginto kaimo žmonės atpažino savo drabužius, kuriuos vilkėjo „liaudies gynėjų“ (stribų) šeimų nariai³⁸.)

³⁴ LYA, f. 1, ap. 1, b. 411, l. 301.

³⁵ Balkauskas M. Sušaudyti, negalima pasigailėti, *Dainavos žodis*, 2000, spalio 30, nr. 125, p. 3; LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 7572, l. 2–3, 70–71.

³⁶ J. Oleko atsiminimai, 1962 m., LYA, f. 3377, ap. 27, b. 99, l. 71–72; Olekas J. *Neramios naktys*, p. 11.

³⁷ J. Grigonio atsiminimai, užrašė R. Šarmaitis 1951 m., LYA, f. 3377, ap. 3377, b. 362, l. 5.

³⁸ O. Gliebienės (Kaunas) 2002 m. gegužės 2 d. laiškas autoriui.

Pasislėpę raiste ir pamiškėse žmonės girdėjo iš kaimo sklindantį degančių galvijų baubimą, kiaulių žviegimą, matė, kaip dūmais ir pelenais virsta jų sodybos – trobos, kluonai, svirnai. Baudėjams pasitraukus, grįžę kaimo žmonės sodybų vietose rado krūvas degėsių, kur ne kur rusenančius sienojus, smilkstančius grūdus ir drabužius, tvyrantį troškų svylančios gyvulių mėsos tvaiką, į dangų besistiebiančius vienišus kaminus, šulinių svirtis. Tas klaikus vaizdas visam gyvenimui įstrigo kaimiečių atmintyje³⁹. Tai gal šiek tiek beletrizuotas, bet tikroviškas sudegintų Bakaloriškių vaizdas.

Bakaloriškių tragedijos liudininkas Albinas Staniulionis. 2010 m. K. Driskiaus nuotr.

Sovietinių partizanų („Už tėvynę“ būrio) šaltinių duomenimis, buvo sudegintas visas kaimas – 38 kiemai (sodybos)⁴⁰. A. Zapolskienės surinktais ir paskelbtais duomenimis, Bakaloriškių kaime buvo iš viso 45 sodybos, iš jų tik 4 nesudegintos⁴¹. Yra ir dar kitokių duomenų: sudegintos 44, išliko nesudegusios 2 sodybos⁴². Taigi sudegintas visas kaimas, išskyrus vos keletą sodybų, stovėjusių atokiau nuo kaimo, pamiškėje.

Grįždami į Rūdninkų girią sovietiniai partizanai balandžio 13 d. Rūdiškių–Klepėčių geležinkelio ruože užpuolė įrenginėjusius bunkerį prie pervažos per geležinkelį vokiečius; 2 vokiečiai buvo sunkiai sužeisti, paimtas kulkosvaidis, 3 šautuvai su šoviniais⁴³. A. Zapolskienė mini žiaurų raudonųjų partizanų veiklos aktą, įvykdytą grįžtant į Rūdninkų girią: radę Gruožninkų kaime namie pašarvotą jų nušautą Zubricką, išvaikė susirinkusius žmones ir sudegino namą su nužudytojo palaikais⁴⁴.

Bakaloriškių kaimo sunaikinimas buvo aprašytas Vilniuje leistame laikraštyje „Naujoji Lietuva“. Iš jo ryškėja kaimo sunaikinimo detalės (beje, patvirtinančios kai kuriuos raudonųjų partizanų šaltinių teiginius apie kaimo savisaugininkų aktyvumą). Laikraštyje rašyta:

„Mūsų apylinkėje Bakaloriškių kaimas garsėjo savo narsumu, lietuviškumu ir drąsiais vyrais. Bakaloriškėčiai ir patys gynėsi nuo miško banditų, ir kitus kaimus organizavo mušti bolševikinius plėšikus. Todėl kelis mėnesius šita apylinkė buvo rami nuo užpuolimų ir saugi nuo banditų. Tačiau girdėti buvo, kad miškiniai pabėgėliai pyko ant Bakaloriškių kaimo ir rengėsi jam keršyti.

Tas raudonasis kerštas įvyko Velykų trečią [turėtų būti ketvirtą – R. Z.] dieną, kada Bakaloriškių vyrai, išbudėję visas šventes, dabar buvo ramūs, kad banditai

³⁹Zapolskienė A. Bakaloriškės, *ten pat*; Januškevičienė V. Bakaloriškių kaimas, *Alytaus sąjūdis: Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Alytaus tarybos leidinys*, 1989, kovo 17.

⁴⁰„Už tėvynę“ būrio kovos veikslių suvestinė, 1944 m., *ten pat*, f. 47, ap. 1, b. 1, l. 7.

⁴¹Zapolskienė A. Bakaloriškės, *ten pat*. Autorė pateikė visų sudegintų sodybų savininkų pavardes.

⁴²Balkauskas M. Sušaudyti, negalima pasigailėti, p. 3.

⁴³LPJŠ dienoraštis apie būrių veiklą, 1944 m. balandžio 18 d. įrašas, *LYA*, f. 1, ap. 1, b. 77, l. 85; f. 47, ap. 1, b. 1, l. 7.

⁴⁴Zapolskienė A. Bakaloriškės, *ten pat*.

jų nepuolė ir po švenčių tikrai nepuls. Bet įvyko kruvina nelaimė. Vėlykų trečios dienos rytą banditai prasiveržė prie Bakaloriškių kaimo ir jį padegė. Ir tada sudegė 71 gyvenamasis namas, o visų ūkio trobesių apie 300. Tokia tai buvo komunistinių banditų neapykanta ir velniškas kerštas Bakaloriškių lietuviams vyrams.

Visa apylinkė su broliška užuojauta ėmė remti ir šelpti nukentėjusį Bakaloriškį, o viso valsčiaus mokyklos padarė didžią rinkliavą nelaimingiems Bakaloriškių vaikams. Į sudegusį kaimą atvyko Onušio, Bitautonių, Žilinių, Genonių, Dusmenų mokyklos ir perdavė Bakaloriškių vaikams žymius kiekius maisto, indų, rūbų, avalynės ir knygų.

Šitos mokyklos ir ypač rinkliavos sumanytojai ir organizatoriai atliko didį patriotišką ir auklėjantį darbą – todėl Bakaloriškių kaimas jiems pasiliks dėkingas. Dėkoja šioms mokykloms ir Trakų mok[yklų] inspekcija.⁴⁵

Įdomių, tačiau prieštaringų, abejotinų, aiškiai netikslių detalių apie Bakaloriškių sunaikinimą 1989 m. pateikė puolimo dalyvis, buvęs sovietinės Trakų brigados partizanas Julius Sapatka. Jo žodžiais, kaimas turėjo labai daug ginklų – kulkosvaizdžių, automatų, į jį partizanai „negalėjo pakliūti“. Raudonųjų partizanų vadai aiškina, kad buvo gautas iš Maskvos nurodymas nuginkluoti kaimą „bet koku būdu“. Bakaloriškėms pulti iš kelių partizanų būrių jaunų stiprių vyrų buvo sudaryta smogiamoji grupė, dalyvavę ir vadai. Kaimo vyrai per religinę šventę (Velykas) nemažai išgėrė, „pati stipriausia sargyba – prie kapinių, ginkluota kulkosvaizdžiu, ir ta buvo susilpnėjusi“. Partizanų žvalgyba ją įveikė be mūšio. Prasidėjus mūšiui, kaimą padegė. Keletas žmonių buvo nukauti, keletas paimti gyvi (kitur J. Sapatka teigia, kad „žuvo daug gyventojų“). Taip buvęs ne tik nuginkluotas Bakaloriškių kaimas, bet ir sunaikintas, sudegintas. J. Sapatka tvirtino, kad ir partizanai turėję nuostolių: buvo sužeistų ir keletas užmuštų. Anot jo, bakaloriškiečiai, priešindamiesi sovietiniams partizanams, „gynę savo kiaules ir duonos gabalą“. Kadangi aplinkiniai kaimai buvo apsiginklavę, o netoliese, Valkiniškuose, stovėjo vermachtas, partizanai turėjo „greičiau trauktis“. Tą pat dieną buvo nuginkluoti Taučionių, Bytautonių kaimai, žmonėms buvo įvaryta daug baimės ir jie nesipriešino⁴⁶.

Taigi istoriniai faktai, duomenys, liudijimai apie Bakaloriškių kaimo tragediją ne tik fragmentiški, bet ir prieštaringi, keliantys daug klausimų, į kuriuos šiandien jau sunku atsakyti. Kodėl raudonieji baudėjai, negailestingai degindami kaimą, priešingai negu Kaniūkuose, vengė masiškai žudyti žmones? Galimas daiktas, apie Bakaloriškių naikinimo operaciją žinojo LPJŠ Maskvoje, sovietiniams partizanams leista sudeginti kaimą, bet po skerdynių Kaniūkuose drausta masiškai žudyti žmones, nes tai kompromitavo sovietinį partizaninį „judėjimą“. Apie „kontaktus“ su Maskva sprendžiant Bakaloriškių likimą užsiminė ne tik J. Sapatka, bet ir sovietinis partizanas J. Grigonis. Jis teigė, kad, nutarus Bakaloriškių kaimą nubausti, buvo prašoma LPJŠ leidimo, ir toks leidimas gautas po pakartotinio

⁴⁵ Žinios iš provincijos: Onuškis (Trakų apskr.), *Naujoji Lietuva*, 1944, geg. 14, nr. 114(885), p. 6.

⁴⁶ Žmogžudžiai greta mūsų. J. K. Burdulio pokalbis su J. Sapatka, *Atgimimas*, 1989, bal. 28.

prašymo⁴⁷. Jei tai tiesa, leidimas gautas ne iškart, sunkokai, jame galėjo būti tam tikrų suvaržymų ir draudimų. Antra vertus, yra liudijimų, kad raudonieji baudėjai norėjo sušaudyti apie 10 kaimo žmonių: jie buvo surinkti į vieną sodybą, sukluptyti, jiems pareikšta, kad bus sušaudyti, jei vykdant akciją žus bent vienas sovietinis partizanas. Esą partizanų vadus nuo žmonių žudynių atkalbėjo dusmeniškiai broliai J. ir S. Moliejai⁴⁸. Taigi sovietinių partizanų iš Dusmenų kaimo vaidmuo Bakaloriškių tragedijoje nebuvo visai vienareikšmis. Be to, J. Moliejus bakaloriškėiui Adolfui Pačkauskui padarė išimtį: leido išsivaryti gyvulius, išsinešti kai kuriuos daiktus, šventųjų paveikslus⁴⁹.

Kitas neaiškus klausimas – bandė Bakaloriškių savisaugininkai pasipriešinti raudoniesiems partizanams ar ne? Šaltinių ir autorių teiginiai prieštaringi: J. Grigonis minėjo kaimo savisaugininkų mėginimus atsišaudyti⁵⁰, A. Zapolskienė pabrėžė, kad keletas kaimo vyrų, ginkluotų šautuvais, išėjo pasitikti sovietinių partizanų⁵¹. Net esama tvirtinimų, kad užpuolus kaimą dauguma jo žmonių buvo išėję į bažnyčią⁵². Sovietinių šaltinių teiginius apie kaimo savisaugininkų pasipriešinimą reikia vertinti atsargiai. Kaip jau minėta, sovietiniai partizanai stengėsi pabrėžti ir sureikšminti Bakaloriškių savisaugininkų pasipriešinimą ir jų keltą grėsmę; taip bandyta pateisinti žiauraus susidorojimo su kaimu priežastis ir išpūdį.

Kita vertus, yra liudijimų, kad visi jaunesni kaimo vyrai, pajutę pavojų, pasitraukė į mišką ir nepasipriešino⁵³. Tokia įvykių versija, matyt, realiausia. Juk gyvi liko aktyviausi kaimo vyrai, pokario metais tapę žymiais ginkluotos antisovietinės rezistencijos dalyviais: Jonas Dambrauskas-Siaubas, KGB šaltiniuose vadinamas Bakaloriškių kaimo savisaugos organizatoriumi ir vadovu⁵⁴, Vaclovas Voveris-Žaibas (vienas žymiausių partizanų Pietryčių Lietuvoje, po mirties (1949 m.) jam suteiktas Laisvės Kovotojo Karžygio garbės vardas), Stasys Valatkevičius-Niva ir kiti. Raudonųjų baudėjų nužudyti kaimo gyventojai A. Ališauskas ir A. Rinkevičius buvo senyvo amžiaus ir vargu ar aktyvūs savisaugininkai, jie nespėjo pabėgti ar bandė ginti savo turtą. Apskritai Bakaloriškių užpuolimas negalėjo būti netikėtas: prieš tai, kaip minėta, sovietiniai partizanai žudė žmones gretimame Taučionių kaime, be to, yra duomenų, kad iš šio kaimo atbėgęs žmogus (Apocianka?) pranešė apie sovietinių partizanų siautėjimą.

Taigi Bakaloriškių kaimo savisaugininkai nesipriešino raudoniesiems baudėjams; kaimo savisaugininkai, matyt, pasitraukė iš kaimo dar prieš pasirodant raudoniesiems partizanams, nestojo į beviltišką mūšį su rinktinėmis jų pajėgomis. Kaime paimti palyginti menki „kariniai trofėjai“: nuginkluojant kai kuriuos kitus Pietryčių Lietuvos kaimus, jie buvo gerokai didesni. Tai rodo, kad sovietinių partizanų tvirtinimai apie išskirtinę, ypatingą šio kaimo savisaugininkų jėgą, kuri galėjo, pasak G. Zimano, „uždaryti išėjimus į vakarus“, Bakaloriškių, kaip „kontrrevoliucijos centro“, vaidmenį visoje Trakų apskrityje buvo propagandinis mitas.

Jeigu yra tikslūs iš įvairių šaltinių pateikti duomenys apie Bakaloriškių

⁴⁷ Grigonis J. 1951 m. atsiminimai, *ten pat*, l. 5.

⁴⁸ Balkauskas M. Sušaudyti, negalima pasigailėti, p. 3; Januškevičienė V. Bakaloriškių kaimas, p. 8.

⁴⁹ Zapolskienė A. Bakaloriškės, *ten pat*.

⁵⁰ Grigonis J. 1951 m. atsiminimai, *ten pat*, l. 5.

⁵¹ Zapolskienė A. Bakaloriškės, *ten pat*.

⁵² G. Lučinsko (Alytus) 2002 m. vasario 7 d. laiškas autoriui.

⁵³ Januškevičienė V. Bakaloriškių kaimas, *ten pat*.

⁵⁴ M. Vičkačkos (slap. Vasara) 1945 m. parodymai, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 39213/3, l. 76.

2014 m. balandžio 12 d. pažymint Bakaloriškių tragedijos 70-metį, Bakaloriškių kaime pastatytas paminklas. Užrašas ant paminklo: „1944-04-12 sovietiniai partizanai sudegino Bakaloriškių kaimą. Nušauti ir sudeginti 2 vyrai, vėliau ištremta į Sibirą 15 šeimų, areštuoti ir įkalinti 7 vyrai, sušaudyti be teismo 5 vyrai.“ 2014 m. K. Driskiaus nuotr.

kaimo sunaikinimo mastą (sudeginta apie 40 sodybų, apie 300 ūkio trobesių ir kt.), jei apskritai galima lyginti nukentėjusių Lietuvos kaimų tragedijas, Bakaloriškes galima laikyti vienu didžiausių karo metais tiek nacistinių baudėjų, tiek raudonųjų partizanų sunaikintų kaimų: nacistiniai baudėjai Pirčiupiuose iki pamatų sudegino 27 sodybas⁵⁵, Miliūnų kaime (Rokiškio apskr.) 1943 m. rudenį – 67 sodybas (64 rusų ir 3 lietuvių ūkininkų gyvenamuosius pastatus ir kitus trobesius)⁵⁶. Bakaloriškėse padaryti materialiniai nuostoliai buvo didesni negu sovietinių partizanų 1944 m. sausio 29 d. sudegintame Kaniūkų kaime (Eišiškių apskr., Jašiūnų vls.).

Bakaloriškių kaimo sunaikinimą (sudeginimą) 1944 m. balandžio 12 d., žmonių žudynes šios baudžiamosios operacijos metu galima vertinti kaip vieną didžiausių raudonųjų partizanų įvykdytų nusikaltimų Lietuvoje. Žmoniškumo atžvilgiu ši nusikaltimą paryškina vykdymo laikas – 1944-ųjų Velykos. Velykos (Dzūkijoje šventos 3–4 dienas) – viena didžiausių ir seniausių bažnytinių švenčių, simbolizuojanti prisikėlimą, atsinaujinimą, krikščioniškas vertybes ir lūkesčius. Deja, Bakaloriškių ir kitų Onušio valsčiaus kaimų žmonėms jos atnešė mirtį, pažeminimą, neviltį.

Raudonųjų partizanų šaltiniai net ir po žiauraus susidorojimo su kaimu dvelkė neapykanta „klasiniam priešui“, kuriuo tapo beveik visas sunaikintas didelis dzūkų kaimas, visi jo žmonės. Sovietinių partizanų Trakų brigados vadovybės iškilmingame sveikinime

⁵⁵Sinkevičius S. *Pirčiupiai (dokumentinė apybraiža)*, Vilnius, 1974, p. 60.

⁵⁶LYA, f. 3377, ap. 58, b. 266, l. 10.

partizanams 1944 m. gegužės 1-osios – „tarptautinės darbo žmonių šventės“ proga – ciniškai girtasi ir triumfuota:

„Sutriuškinome, nušlavėme nuo žemės paviršiaus apskrities kontr-revoliucinį banditų, lietuvių liaudies priešų centrą Bakaloriškes... Mūsų būrių partizanai ir partizanės, kovotojai už Tarybinės žemės laisvę ateityje dar labiau privalo triuškinti nekenčiamus fašistinius užkariautojus, vydami juos iš šventosios mūsų tarybinės Tėvynės žemės.“⁵⁷

1944 m. pavasarį LKP(b) Trakų apskrities pagrindinis komitetas SSRS „vyriausybiniams“ apdovanojimams, ordinams ir medaliams pristatė daug sovietinių partizanų. Pristatant tarp kitų „kovinių nuopelnų“ minėtas ir „aktyvus dalyvavimas triuškinant Bakaloriškių banditus“⁵⁸.

Sovietmečiu nuo pat pokario Partijos istorijos institutas prie LKP CK rengė mokslines ekspedicijas revoliucinio ir partizaninio judėjimo vietoms ir įvykiams nustatyti. 1953 m. buvo parašytas aktas ir apie sovietinių partizanų 1944 m. įvykdytą „kovinę operaciją“ Bakaloriškėse. Aktą pasirašė buvę sovietiniai partizanai M. Afoninas, T. Mončiunskas, J. Nikitinas, Konstantinas Izvekovas, įvardyti kaip kaimo puolimo akcijos „organizatoriai ir dalyviai“. Jame konstatuota, kad Bakaloriškėse buvo sunaikinta 17 „fašistinės savisaugos dalyvių“, kiti savisaugininkai esą buvo priversti kapituluoti ir atiduoti ginklus. Po Bakaloriškių sunaikinimo praėjus septyneriems metams, raudonųjų partizanų vadai išpūdingai padidino iš bakaloriškėčių atimtos ginkluotės skaičius: 10 kulkosvaidžių, 20 automatų, 20 pistoletų, daugiau kaip 100 šautuvų, daug granatų ir šaudmenų. Užtat kaimui padaryti materialiniai nuostoliai taip pat išpūdingai sumažinti, nutylėti: esą sudeginti „aktyvesnių fašistų namai“⁵⁹. Taip buvę sovietinio partizaninio „judėjimo“ veikėjai nuo pat pokario metų sąmoningai pradėjo klastoti savo veiklos faktus.

Su Bakaloriškių kaimo sunaikinimu (kaip ir po Kaniūkų žudynių), matyt, galima sieti vokiečių įvykdytas atsakomąsias baudžiamąsias represines akcijas; jų vaizdas ir rezultatai labai panašūs. 1944 m. balandžio 13 d. iš pabūklų apšaudyta Trakų brigados būrių bazė Rūdninkų girioje, sunaikinta „Laisvosios Lietuvos“ būrio žeminė, mirtinai sužeistas „Išlaisvintojo“ būrio partizanas Pavelas Burmistrovas⁶⁰. Motorizuotas vokiečių būrys, apie 80 vyrų, balandžio 14 d. puolė raudonųjų partizanų bazių teritoriją. Inklėriškių kaime įvyko mūšis, raudoniesiems partizanams iš dalies pavyko apsiginti (tai rodo 1944 m. pavasarį išaugusią jų jėga): vokiečių baudžiamasis būrys, nors ir remiamas artilerijos ugnies, buvo priverstas trauktis. Kaip teigiama raudonųjų partizanų šaltiniuose, vokiečiai baudžiamosios akci-

⁵⁷ Įsakymas nr. 50 būriams „Už tėvynę“, „Išlaisvintojas“ ir „Laisvoji Lietuva“, 1944 m. gegužės 1 d., LYA, f. 51, ap. 51, b. 6a, l. 24–25.

⁵⁸ *Ten pat*, b. 1, l. 77–78.

⁵⁹ Trakų brigados partizanų būrių „Už tėvynę“, „Išlaisvintojas“, „Laisvoji Lietuva“ ir „Pergalė“ kovinės operacijos, įvykusios 1944 m. kovo mėn. sunaikinant vietinės fašistinės savisaugos būrius Bakaloriškių kaime (dabar kolūkis „Nemunas“), Daugų rajone vietos nustatymo 1953 m. liepos 28 d. aktas nr. 329, *ten pat*, f. 3377, ap. 3377-9, b. 42, l. 166–167. Akte netiksliai nurodyta kaimo puolimo data.

⁶⁰ *Ten pat*, f. 51, ap. 51, b. 3, l. 21–22.

jos metu Inklėriškėse sušaudė 15 moterų ir vaikų, tarp jų ir sovietinio partizano Antano Gibnerio šeimą, nužudė keletą Pągražupio kaimo gyventojų⁶¹.

Iš kai kurių vokiškų šaltinių galima spręsti, kad 1944 m. balandžio pabaigoje vokiečiai planavo plataus masto Rūdninkų girios puolimą ir valymą, turėjo dalyvauti formuojamos Lietuvos vietinės rinktinės trys batalionai, artilerija ir aviacija. Tačiau raudonųjų partizanų bazės ir telkimosi vietos nebuvo pultos, vokiečiai surengė tik kelias nedideles antipartizanines akcijas (apšaudė kaimus, kuriuose pasirodydavo partizanai, ir kt.)⁶².

Siekdami išvengti Rūdninkų girios blokados ir susidūrimų su vokiečiais, raudonųjų partizanų būriai 1944 m. balandžio 14-osios naktį į 15-ąją Rūdiškių apylinkėse nesėkmingai bandė pereiti Vilniaus–Gardino geležinkelį: jų žvalgyba pateko į minų lauką (vokiečiai saugumo sumetimais kai kur užminavo geležinkelio prieigas). Kaip konstatuota M. Afonino 1944 m. balandžio 18 d. pranešime A. Sniečkui, partizanams užėjus ant minų, įvyko 6 sprogimai, „*partizanams Mišai, Grišai (Voicevui), Koliai ir Toliai nutrauktos kojos, Liova [Svirskis] neteko akies*“⁶³ (kitos tikrosios partizanų pavardės nenustatytos). Raudonųjų partizanų vadovybė gresiant pavojui ketino iš Rūdninkų girios pasitraukti į vakarus, iš pradžių į Alytaus apskrities miškus, kur veikė Rimonio (Vytauto Sakalausko) grupė, vėliau į Seinų apskrities Kąpčiamiesčio apylinkes, Augustavo miškų pakraštį⁶⁴.

Bakaloriškių kaimo sunaikinimą kariniu atžvilgiu nulėmė 1944 m. pavasarį ėmusi kisti raudonųjų partizanų naudai jėgų pusiausvyra tarp jų ir ginkluotos kaimų savisaugos, lietuvių policijos pajėgų. Raudonieji partizanai pradėjo gauti karinę materialinę pagalbą iš sovietų užnugario. Antra vertus, ėmė kriksti su jais kovojusios antipartizaninių jėgų struktūros.

Vienareikšmiškai sunku atsakyti, kaip Bakaloriškių tragedija paveikė tolesnį kaimų savisaugos funkcionavimą. J. Olekas rašė, kad sutriuškinus Bakaloriškių savisaugininkus daug „*mažesnių*“ savisaugos grupių „*pačios subyrėjo*“ ir nustojo „*terrorizavusios žmones*“⁶⁵. Tačiau yra nemažai duomenų, rodančių, kad bakaloriškėčiai, kaip ir sudeginto Kaniūkų kaimo gyventojai, neatsisakė kovoti su raudonaisiais partizanais. Pietryčių Lietuvos ginkluotų kaimų savisaugininkų ryžtą ir galimybes priešintis sustiprino 1944 m. balandį čia prasidėjęs Lietuvos vietinės rinktinės dalinių dislokavimas. Trākuose buvo dislokuotas vienas pirmųjų suformuotų Vietinės rinktinės batalionų (303-iasis). Kartu su kitų kaimų vyrais bakaloriškėčiai padėjo Vietinės rinktinės kariams vykdyti antipartizanines akcijas, dalyvavo raudonųjų partizanų gaudynėse. 1944 m. balandžio pabaigoje Voniškių kaime (Onuškie vls.) žuvo 9 sovietiniai partizanai (tarp jų 7 Raudonosios armijos generalinio štabo specialiosios grupės partizanai)⁶⁶. Gegužės mėn. Onuškie valsčiaus Žališios kaime žuvo

⁶¹Lietuvos liaudies Didžiajame Tėvynės kare, Vilnius, 1982, p. 277, 280; Petro (M. Afonino) 1944 m. balandžio 14 d. šifruotės LPJŠ, LYA, f. 1, ap. 1, b. 411, l. 246, 302; LKP(b) CK propagandos skyriaus 1944 m. biuletėnis nr. 3, *ten pat*, f. 1771, ap. 7, b. 270, l. 4.

⁶²Petro (M. Afonino) 1944 m. balandžio 19 d. šifruotė LPJŠ, *ten pat*, f. 1, ap. 1, b. 411, l. 313.

⁶³*Ten pat*, l. 304.

⁶⁴Jurgio (G. Zimano) 1944 m. balandžio 23 d. šifruotė LPJŠ, *ten pat*, l. 370.

⁶⁵J. Oleko 1962 m. atsiminimai, *ten pat*, f. 3377, ap. 27, b. 99, l. 72.

⁶⁶Partijos istorijos instituto prie LKP CK aktai revoliucinio ir partizaninio judėjimo vietoms nustatyti, 1954 m. rugsėjo 7 d. aktas nr. 431, *ten pat*, ap. 11, b. 9, l. 139–140; V. Zalecko 1951 m. sausio 10 d. parodymai, *ten pat*, f. 3377, ap. 55, b. 193, l. 126–127.

6 sovietiniai partizanai; jų kūnai buvo atvežti į Onuškę ir suguldyti miestelio turgavietėje, vėliau palaidoti smėlio karjere prie kelio į Taučionių kaimą⁶⁷. (Nėra duomenų, kad iš žuvusiųjų palaikų būtų tyčiotasi.)

Matyt, Bakaloriškių ir kitų kaimų vyrai veikė kartu ir su 1944 m. gegužės pabaigoje Onuščio apylinkėse dislokuoto 253-iojo lietuvių savisaugos bataliono kariais.

Vietinė ginkluota savisauga, „*kaimų sargybos*“, veikusios iki pat nacių okupacijos pabaigos, tapo antisovietinės ginkluotos rezistencijos organizacinėmis struktūromis. Aktyvūs savisaugininkai, nacių okupacijos metais išitraukę į ginkluotą konfliktą su sovietiniais partizanais, beveik neturėjo kitos išeities, tik slapstytis, išeiti į mišką, stoti į ginkluotą kovą.

Bakaloriškių kaimo sunaikinimas, brutalus ginkluotos prievartos aktas ilgai darė poveikį sovietų valdžios ir Onuščio apylinkių partizanų santykiams, stiprino neapykantą, kėlė keršto jausmus. Iš daugelio tai iliustruojančių faktų galima paminėti 1944 m. vėlyvą rudenį partizanų įvykdytą antisovietinio teroro aktą, kurį galima vadinti žiauraus simbolinio keršto už sudegintą kaimą aktu: per susirėmimą prie Bakaloriškių kaimo pagautas NKVD kariuomenės kareivis buvo pririštas prie vežimo su šieniu, apipiltas benzinu ir padegtas⁶⁸. 1945 m. rugpjūčio 4-osios naktį į 5-ąją Onuščio valsčiuje įvykdyta pirmoji iki tol Lietuvoje neregėto masto masinė represinė akcija prieš partinį ir sovietinį aktyvą; aukomis tapo 31 žmogus, 9 nužudytieji gyveno Dusmenysė⁶⁹. Onuščio valsčius 1944–1945 m. iš tikrųjų buvo vienas didžiausių „*kontrrevoliucijos*“, t. y. antisovietinio ginkluoto pasipriešinimo, centrų Trakų apskrityje ir visoje Lietuvoje.

⁶⁷ Partijos istorijos instituto prie LKP CK aktas nr. 441, *ten pat*, ap. 11, b. 9, l. 159–160.

⁶⁸ LKP(b) Trakų apskrities komiteto pažyma LKP(b) CK apie banditizmą apskrityje 1944 m. spalio 28–gruodžio 1 d., *ten pat*, f. 164, ap. 7, b. 2, l. 9; Žuvusiųjų už tarybų valdžią anketa, *ten pat*, f. 3377, ap. 66, b. 82, l. 75.

⁶⁹ NKVD Kovos su banditizmu skyriaus vyr. įgaliotinio S. Korgenkino 1945 m. rugpjūčio 28 d. pasirašytas „Lūšies“ banditinės formuotės masinio teroristinio akto metu Onuščio valsčiuje 1945 m. rugpjūčio 4 d. naktį į 5 d. nužudytųjų sąrašas, *LYA*, f. 164, ap. 7, b. 2, l. 20.

Baudžiamoji akcija prieš kolaboravimu su sovietais kaltintus Onušio valsčiaus gyventojus*

Andrius Tumavičius

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras

Įvadas

Viena aktualiausių, kontroversiškesnių ir skaudžiausių Lietuvos istorijos problemų yra žmonių nužudymai, kuriuos įvykdė partizanai. Tačiau vis dar pasigendama detalių archyvinių tyrimų, kuriuose būtų atskleisti šių įvykių motyvai ir priežastys, aiškinamasi nužudytųjų darbinė veikla, išnagrinėti jų saitai su represinėmis struktūromis, įvardyti žudynių vykdytojai ir t. t.

Lokalinės istorijos tyrimai yra paranki terpė išsamiam atvejų svarstymui, nes atskirų fragmentų nagrinėjimas gali atskleisti visumą ir pateikti vienos skaudžiausių pokario problemų paaiškinimą.

Siekdami užpildyti istoriografijos spragą, nagrinėsime organizuotą keršto akciją, kurią 1945 08 04–08 05 naktį gretimuose Trakų apskrities Onušio ir Alytaus apskrities Daugų valsčiuose įvykdė partizanai. Tada kovotojai, atsakydami į 1945 m. liepos mėn. trėmimą, nužudė kelias dešimtis žmonių.

Istoriografijoje šis įvykis detaliam nenagrinėtas. Sovietmečiu išleistame dokumentų rinkinyje¹ nenagrinėjamos įvykio aplinkybės, o tik pateikiami liudininkų pasakojimai. Kai kurie nužudytieji minimi ir 2011 metais pasirodžiusioje knygoje, kuri, pasak sudarytojų, skirta „*nuo partizanų teroro nukentėjusių žmonių atminimui*“².

Šis leidinys – tai pokariu nužudytų žmonių sąrašas. Jame surinkta medžiaga nėra kritiškai įvertinta, o nužudymų aplinkybės nenagrinėjamos.

Juozas Starkauskas knygoje, nagrinėjančioje SSRS vidaus kariuomenės veiklą Lietuvoje 1944–1953 m., rašo, kad 1945 08 05 partizanai atsakydami į kovotojų šeimų trėmimus Onušio ir Daugų valsčiuose, nužudė okupantų rėmėjų ir informatorių³.

Autorius įvykio neanalizavo, neišvardijo nei nužudytųjų, nei išpuolyje dalyvavusių partizanų.

Plačiau šiuos įvykius nagrinėjo Rimantas Zizas straipsnyje, analizuojančiame pasipriešinimą sovietų represijoms Onušio valsčiuje. Jis rašo, kad tai buvo „[...] *masinis represinis aktas prieš sovietinį aktyvą, sovietų valdžios šalininkus*“⁴.

Autoriaus nuomone, tai atsakas ir į įsisenėjusių priešpriešą Onušio valsčiuje tarp buvusių sovietų partizanų ir jų rėmėjų bei kaimų savisaugos būrių. Jos apogėjus – Bakaloriškių kaimo sudeginimas 1944 m. balandžio mėn. R. Zizo straipsnis tiesiogiai neskirtas žudynėms nagrinėti, tačiau jame, remiantis archyviniais dokumentais, aprašomos įvykio aplinkybės ir pateikiamos išvados.

Žudynes Onušio ir Daugų valsčiuose mini ir Kęstutis Kasparas. Jo nuomone, tai NKVD-NKGB šnipų bei talkininkų likvidavimo operacija, kurios pretekstu tapo įvykdyti ir vėl numatomi

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2012 03 22.

¹ *Buržuazinių nacionalistų gaujų siautėjimas Dzūkijoje*, Vilnius, 1964.

² *Partizanų teroro aukų atminimo knyga*, Vilnius, 2011.

³ Starkauskas J. *Čekistinė kariuomenė Lietuvoje 1944–1953 metais*, Vilnius, 1998, p. 214–215.

⁴ Zizas R. Sovietinės represijos ir pasipriešinimas joms Onušio valsčiuje (Trakų apskr.), *Genocidas ir rezistencija*, Vilnius, 2003, nr. 1, p. 123–124.

partizanų šeimų trėmimai. Pasak K. Kasparo, Geležinio Vilko rinktinės partizanai sunaikino 32 Onušio ir 18–20 Daugų valsčių kolaborantų, tarp jų 20 stribų, 3 apylinkių tarybų pirmininkus, informatorius, o

„[...] kai kuriais atvejais sužeisti ar žuvo šeimų nariai, kuriems tragišką likimą užtraukė jų artimųjų išdavikiška veikla. Dalis pasmerktųjų išsislapstė palikdami savo bendrus ir net artimuosius likimo valiai“⁵.

Šiems įvykiams dėmesio skiria ir Mindaugas Pocius. Straipsnyje, nagrinėjančiame pasipriešinimą sovietams Valkiniškų valsčiuje, jis rašo, kad partizanai Onušio ir Daugų valsčiuose 1945 m. rugpjūčio mėn. surengė pirmąją plataus masto baudžiamąją akciją prieš „[...] kolaboravimu kaltintus gyventojus. Iš viso buvo sušaudyta 48 tikri ir tariami kolaborantai [...]. Apie daugelio nubaustų mirtimi žmonių kaltumą ar nekaltumą nieko konkretaus negalima pasakyti. Kiek iš žuvusių buvo agentų ar informatorių, nežinoma“⁶, o disertacijos pagrindu parengtoje monografijoje teigia:

„Šioje masinėje tikrų ir tariamų kolaborantų baudimo akcijoje pasitaikė savavališkų, žiaurių kai kurių partizanų grupių veiksmų – vaikų ir nepilnamečių, senukų, aktyvistų, stribų artimųjų žudymų vien tik dėl jų giminystės. Tai buvo niekuo nepateisinamos ir beprasmiškos aukos.“⁷

Minėti autoriai nuasmenina įvykį: neidentifikuoti partizanai įvykdė represinį aktą prieš tokius pat beasmenius „NKVD kariuomenės talkininkus“, „rėmėjus ir informatorius“, „sovietų valdžios šalininkus“ bei „tikrus ir tariamus kolaborantus“, apie kuriuos „nieko konkretaus negalima pasakyti“.

Straipsnio tikslas: atlikti detalų archyvinį žudynių Onušio valsčiuje 1945 08 04–08 05 tyrimą.

Straipsnio uždaviniai: aptarti 1945 07 17 trėmimą bei partizanų požiūrį į prie jo prisidėjusius asmenis; išsiaiškinti baudžiamosios operacijos rengimo ir vykdymo detales, identifikuoti nužudytuosius bei nustatyti operacijoje dalyvavusius partizanus.

Rašant straipsnį remtasi pirminiais šaltiniais. Lietuvos ypatingajame archyve (toliau – LYA) saugomi operatyviniai LSSR NKVD bei NKGB Trakų apskrities skyriaus ir centrinių represinių struktūrų skyrių dokumentai, kuriuose rašoma apie šį įvykį, yra fragmentiški. Ataskaitose ir susirašinėjimo dokumentuose nurodomos žudynių priežastys, aplinkybės, išvardijami nužudytieji ir paaiškinama, kas buvo daroma ir kas padaryta aiškinantis šį įvykį, įvardijami žmonės, kurie asmeniškai dalyvavo ar, tiksliau pasakius, prisipažino dalyvavę žudynėse.

Geležinio Vilko rinktinės kovotojų, ryšininkų ir rėmėjų baudžiamosiose bylose esančiuose tardymų ir liudininčių apklausų protokoluose pateikiamos įvykio detalės, surinkti įvykių vietų apžiūros aktai, kurie leidžia patikslinti

⁵ Kasparas K. *Lietuvos karas*, Kaunas, 1999, p. 414.

⁶ Pocius M. Antisovietinis ginkluotas pasipriešinimas Valkininkų krašte 1944–1949 m., <http://www.ilt.lt/pdf/valkininkai/valkininkai-antisov.pdf>

⁷ Pocius M. *Kita mėnulio pusė. Lietuvos partizanų kova su kolaboravimu 1944–1953 metais*, Vilnius, 2010, p. 135.

nužudytųjų asmenų duomenis, nužudymų aplinkybes ir t. t. Kita vertus, protokoluose esanti informacija vertintina kritiškai ir turi būti tikrinama pagal kitus šaltinius.

Dokumentai, saugomi LYA LKP dokumentų skyriuje, suteikia informacijos apie nužudytųjų ar jų artimųjų partiškumą, darbą sovietų įstaigose ar tarnybą represinėse struktūrose ir santykius su raudonaisiais partizanais.

Taip pat naudotasi LYA VRM dokumentų skyriuje saugomomis tremties bylomis. Jose esančiuose dokumentuose įvardijami asmenys, dalyvavę 1945 07 17 trėmimo: tie, kurie rengė pažymą, pasirašė apklausos protokolus, kuriuose užfiksuota žmonių antisovietinė veikla, dalyvavo perimant konfiskuojamą tremtinių turtą ir t. t.

Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau – LCVA) fonduose saugomi Lietuvos generalinės srities 1942 m. visuotinio gyventojų surašymo (toliau – surašymo) dokumentai suteikė papildomos informacijos apie nužudytųjų ir jų šeimų narių anketinius duomenis, šeimų sudėtį ir t. t. Tačiau šią informaciją reikėtų tikrinti, nes surašymo lapuose yra netikslumų: neištraukti išvykę šeimos nariai, įrašytos netikslios gimimo datos ir t. t. Be to, surašymą ir nagrinėjamą įvykį skiria treji metai, todėl galėjo keistis žmonių gyvenamoji vieta, būdavo atvejų, kad šeimų nariai mirdavo, dar kartą tuokdavosi ir pan. LCVA saugomi Žemės komisijų, kurios 1940–1941 m. ir nuo 1944 iki 1949 m. vykdė žemės reformą, dokumentai. Tarp jų yra vardiniai naujakurių ir konfiskuotų ūkių sąrašai. Šie dokumentai patvirtino informaciją, jog kai kurie nužudytieji buvo naujakuriai.

Vilniaus apskrities archyve saugomi Onušio valsčiaus Darbo žmonių deputatų tarybos vykdomojo komiteto dokumentai padėjo tiksliau nustatyti kai kurių nužudytųjų pareigas.

Taikytas analitinis-aprašomasis metodas: rinkta ir analizuota archyvinė medžiaga.

Nevartosime sąvokų „civilis“, „beginklis gyventojas“, nes pokario kovų kontekste pasakyti, kad žmogus yra civilis, ypač beginklis, yra keblu. Asmenys, kurie nepriklausė represinėms struktūroms, taip pat galėjo turėti valdžios išduotą ginklą. Pavyzdžiui, sovietinis partinis aktyvas buvo apginkluojamas nuo 1944 iki 1953 m. Taigi esant tam tikroms sąlygoms, pačių taikiausių profesijų atstovai – mokytojai, matininkai, kolūkių pirmininkai, apylinkių tarybų pareigūnai – galėjo turėti ginklą. Ar jie imdavo ginklą savo noru, ar prievarta – ne tiek svarbu. Svarbu tai, kad partizanų požiūriu režimui dirbantis ir ginkluotas asmuo buvo baudžiamas mirtimi. Manytume, jog korektiškiau vartoti paprastą žodį „žmogus“ ar „asmuo“ ir nurodyti, kuo jis buvo, ką veikė, kaip buvo susijęs ar nesusijęs su režimo struktūromis. Beje, tokie pat principai taikytini ir partizanams bei jų rėmėjams: žmogus, tapęs rezistentu, vykdydamas rezistentų įsakymus arba juos remdamas, jau nebe neutralus civilis, o vienos kovojančių pusių atstovas.

Partizanų šeimų trėmimas 1945 metais ir kovotojų požiūris į jį

Sovietų veikėjai priešininkų šeimų represavimą kaip vieną kovos prieš rezistenciją formų nagrinėjo jau 1944 m. Pavyzdžiui, Ukmergės apskrities LKP komiteto sekretorius Vladas Vildžiūnas 1944 11 20 rašte LKP CK nurodė, kad

„[...] pats laikas imtis ryžtingų priemonių prieš atskirus banditizmo pasireiškimo lizdus – jų šeimas. Tai pagreitintų banditizmo išnaikinimą”⁸. J. Paleckis LKP CK VII plenumė sakė: „Mišką kerta – skiedros lekia. Pirštinėtas nepakovosi. Kur kovojama, ten gali būti atveju, kai žūva be reikalo ir kai kas be reikalo gali nukentėti”⁹.

Partizanų šeimų represijų klausimas tapo ypač aktualus 1945 m. pirmoje pusėje. SSRS vadovybė išsiaiškino padėtį ir suvokė, jog Lietuvoje veikia ne saujelė „vokiškųjų nacionalistų” ar „buožių sūnelių gaujos”, kurios veikiai bus sunaikintos. Sovietai suprato, kad susidūrė su didele jėga, kurią reikia pakirsti nuo pat šaknų. VKP(b) CK biuro Lietuvai posėdyje 1945 05 24 nutarta, jog partiniai, sovietiniai, komjaunimo ir NKVD bei NKGB organai turi tik vieną uždavinį – veikti aktyviau ir likviduoti „[...] buožių – nacionalistų judėjimą”¹⁰.

Biuro pirmininkas M. Suslovas nurodė, jog tarybų valdžia dar neparodė tikrosios savo galios. Biuras kreipėsi į SSRS vidaus reikalų liaudies komisarą Lavrentijų Beriją, prašydamas leisti „[...] išvežti iš kiekvienos Lietuvos apskrities po 50–60 gaujų vadeivų ir pačių aršiausių banditų šeimų”¹¹.

Į Lietuvos teritoriją 1945 m. birželio ir liepos mėn. iš Rytų Prūsijos laikinai perkelti papildomi devyni NKVD kariuomenės pulkai. Jie turėjo dalyvauti plataus masto operacijoje, per kurią Lietuvos teritorija būtų „išvalyta” nuo nelegalų – partizanų, vengiančių mobilizacijos asmenų, dezertyrų ir t. t.¹²

Greta karinių priemonių nutarta imtis represijų prieš partizanų šeimas. Žmonės, kurie, operatyviais čekistų duomenimis, turėjo ryšių su antisovietinės rezistencijos dalyviais, ir partizanų šeimų nariai įvardyti „špijonais” arba „išdavikais”. Jie turėjo būti iškeldinti iš Lietuvos. Numatyta ištremti apie 20 tūkstančių žmonių¹³.

Trėmimų pagrindu tapo SSRS NKVD 1945 06 16 potvarkis Nr. 328 ištremti partizanų vadus ir aktyvių kovotojų šeimas¹⁴.

Gavęs NKVD vadovybės leidimą ištremti 1 000 partizanų šeimų, LSSR vidaus reikalų liaudies komisaras J. Bartašiūnas 1945 06 19 įsakymu Nr. 0057 suformavo specialiąją grupę, kuri turėjo vadovauti trėmimo operacijai¹⁵.

Partiniams ir administraciniams organams taip pat teko savas vaidmuo. LSSR Liaudies komisarų taryba ir LKP(b) centro komitetas 1945 07 16 bendru nutarimu Nr. 139-s nurodė LKP(b) apskričių komitetų pirmiesiems sekretoriams, apskričių vykdomųjų komitetų pirmininkams ir LSSR Liaudies komisarų tarybos įgaliotiniams, kad jie asmeniškai atsako už trėmimo operacijos įvykdymą, privalo laikytis griežtos konspiracijos ir organizuoti ištremtųjų turto perėmimą¹⁶.

Tuo pačiu nutarimu patvirtinta instrukcija apie likusio tremtinių turto (gyvulių, pasėlių ir žemės ūkio produk-

⁸ LKP Ukmergės apskr. komiteto pirmininko V. Vildžiūno 1944 11 20 raštas LKP CK, *Lietuvos ypatingasis archyvas* (toliau – LYA), f. 1771, ap. 7, b. 150, l. 130.

⁹ Starkauskas J. *Represinių struktūrų ir Komunistų partijos bendradarbiavimas įtvirtinant okupacinį režimą Lietuvoje 1944–1953 m.*, Vilnius, 2007, p. 83.

¹⁰ Зубкова Е. *Лесные братья в Прибалтике: война после войны, Отечественная история*, Москва, 2007, н. 3, с. 20.

¹¹ *Ten pat*, p. 21.

¹² Зубкова Е. *Прибалтика и Кремль*, Москва, 2008, с. 238.

¹³ Зубкова Е. *Лесные братья в Прибалтике: война после войны, ten pat*, p. 22.

¹⁴ Pažyma apie asmenis, kurie 1941–1952 m. perkelti iš Lietuvos į rytinius ir šiaurinius šalies rajonus, LYA, f. V-135, ap. 7, b. 549, l. 62.

¹⁵ LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro 1945 06 19 įsakymas Nr. 0057, *ten pat*, f. L-141, ap. 1, b. 23, l. 11.

¹⁶ LSSR Liaudies komisarų tarybos ir LKP(b) CK 1945 07 16 nutarimas Nr. 139-c, *ten pat*, f. 1771, ap. 190, b. 3, l. 31.

tų) perėmimą, kurioje išdėstyti represuotų žmonių turto nusavinimo ir realizacijos principai. Be to, paskirti LSSR Liaudies komisarų tarybos įgaliotiniai, turėję „[...] padėti vykdant spec. perkėlimo priemones“. Į Trakų apskritį paskirtas Karolis Didžiulis^{17, 18}.

Instrukcijoje rašoma, kad komisijas, kurios perims liekantį tremtinių turtą, turi sudaryti apskrities vykdomojo komiteto įgaliotinis valsčiui ir vietos valdžios atstovai. Vietos atstovus turėjo atrinkti LKP ir vykdomieji apskričių komitetai iš kaimo aktyvistų (apylinkių tarybų pirmininkai ir kt.)¹⁹.

Trėmimai vykdyti pagal instrukcijas, kurios reglamentavo jų tvarką. LSSR NKVD pareigūnai rinkdavo duomenis apie partizanus ar asmenų antisovietinę veiklą ir teikdavo apskrities čekistų vadovybei tvirtinti tremiamų šeimų sąrašus. Valsčių administracijos vadovai (vykdomojo komiteto sekretorius ir pirmininkas) represinių struktūrų darbuotojų prašymu parengdavo pažymas apie numatomų tremti šeimų socialinę kilmę ir sudėtį. Žinios apie vieno ar kito žmogaus antisovietinę veiklą buvo surenkamos pagal liudininkų apklausų protokolus ar agentūrinius pranešimus. Taip surinktų dokumentų kompleksas buvo būtina tremties bylos įforminimo dalis. Šeimos trėmimą vykdė operatyvinė grupė, kurią sudarė SSRS NKVD kariškiai, vietiniai represinių struktūrų darbuotojai, sovietiniai partiniai aktyvistai ir administracijos atstovai. Operatyvinės grupės nariai pasirašydavo liekančio turto paėmimo aktą. Po to turtas perduodamas vykdomojo komiteto atstovams (pirmininkui), o vėliau realizuojamas vadovaujantis LSSR Liaudies komisarų tarybos ir LKP(b) CK patvirtinta instrukcija. Joje rašoma, kad paimtas turtas perduodamas: galvijai ir paukščiai – Mėsos ir pieno pramonės liaudies komisariato punktams, veisliniai gyvuliai ir arkliai – artimiausiems tarybiniam ūkiams, gatava žemės ūkio produkcija – Paruošų liaudies komisariato punktams, pastatai, žemės ūkio mašinos ir inventoriūs, pagalbinės įmonės ir jų įranga – valsčių vykdomiesiems komitetams, kurie privalo juos perduoti naudotis tarybiniam ūkiams, mašinų ir traktorių stotims, mašinų ir arklių nuomos punktams, dalį – valstiečiams naujakuriams, Raudonosios armijos karių šeimoms ir naikintojų batalionų kovotojams²⁰.

Sovietų Sąjungos okupuotoje Lietuvoje buvo įvykdyta daugiau kaip 30 gyventojų trėmimų operacijų (stambiausios – 1948, 1949 ir 1951 m.). Sovietų Sąjungos vadovybė deportacijas laikė didelės politinės svarbos valstybiniais uždaviniais. Jomis siekta palaužti gyventojų ginkluotą pasipriešinimą okupacijai, taip pat įgyvendinti politinius ir ekonominius tikslus: sovietizuoti Lietuvą ir panaudoti iš esmės nemokamą darbo jėgą mažai apgyvendintose Sovietų Sąjungos srityse. Žmonės buvo prievarta perkelti iš gimtojo krašto į tolimus regionus, apgyvendinami jiems neįprastomis gyvenimo sąlygomis, jie netekdavo savo turto.

Taigi 1945 m. liepos mėnesį įvykdyti trėmimai tiesiogiai susiję su kova prieš partizanus. Akcija prieš rezistentų artimuosius siekta įbauginti žmones, kad jie neberemtų kovotojų, parodyti režimo galią, paskatinti partizanus legalizuotis, kad artimieji nebūtų tremiami.

¹⁷Karolis Didžiulis (iki 1940 m. Grosman) (1894 08 19 Radviliškio vls. Maldeikių k.–1958 05 24) 1940–1947 m. LSSR Aukščiausiosios Tarybos prezidento pirmininko pavaduotojas.

¹⁸LSSR Liaudies komisarų taryba ir LKP(b) CK 1945 07 16 nutarimas Nr. 139-c, *ten pat*.

¹⁹Instrukcija, *ten pat*, l. 33.

²⁰*Ten pat*, l. 34.

Ištremtųjų turtas konfiskuotas ir perduotas besikuriančiai sovietinei ūkio sistemai ar lojaliems sovietams žmonėms.

Trėmimai, kaip ir kitos krašto sovietizacijos priemonės, sukėlė atsaką. Partizanai ginklu priešinosi režimui, kovojo dėl Lietuvos valstybingumo ir tradicinės gyvenimo sanklodos. Sovietai, perduodami iš vadinamųjų „buožių“, ištremtų ar kitaip represuotų asmenų nusavintą žemę, gyvulius, trobesius ar padargus sau palankiems asmenims, pažeidė pagrindinius buvusios ūkininkavimo sistemos principus – žemės valdos ir kito turto neliečiamumą. Ištremtųjų turto ėmimas lygus vogimui ir plėšimui, o pagal partizanų nuostatas už bet koki plėšikavimą ir vogimą „[...] atsakys plėšikaujančių šeimos, jie patys ir jų turtas“²¹.

Trėmimuose dalyvavusius asmenis partizanai vertino ne vien kaip sovietų kolaborantus ar rėmėjus, bet ir kaip nusikaltimo lietuvių tautai bendrininkus.

Partizanų požiūrį į sovietų administracijos pareigūnų, represinių struktūrų darbuotojų ar kitų režimui lojalių asmenų šeimas atspindi kovotojų dokumentai. Rezistentų 1944 12 03 kreipimesi į Rōkiškio apskrities Obėlių valsčiaus partorgą, vykdomojo komiteto pirmininką ir milicijos viršininką rašoma, kad partizanai griežtai draudžia „[...] liesti (t. y. areštuoti, mušti, plūsti ir pan.) šeimas tų asmenų, kurių ieškoma. Į tai bus atsakyta tuo pačiu komunistų šeimoms, tik dešimteriopei smarkiau ir negailėstingiau“. Tame pačiame dokumente rašoma, kad už nusikaltimus lietuvių tautai pirmiausia atsakys

„[...] vykdomųjų komitetų pirmininkai, milicijos viršininkai, partorgai ir kiti komunistiniai veikėjai, jų šeimų turtas, ir t. t. Jei šie nusikalstami veiksmai nebus nutraukti, artimiausiu metu neliks nei komunistų, nei jų šeimų“²².

Partizanai 1945 m. pirmos pusės atsišaukime į tautiečius, tarnaujančius milicijoje ir sovietų represinėse struktūrose, ragino liautis naikinti ir pardavinėti savus, būti lietuviais ir nesigriebti teroro prieš tautiečius. Atsišaukime skelbiama:

„[...] Gerai dirbsite, būsite šlovinami, blogai dirbsite, bus blogai Jums ir Jūsų šeimoms. Visi, kas liausis išdavinėti, naikinti lietuvius ir ims padėti savo tautai, gali laukti geros ateities. Laukiame iš Jūsų gero, o jei to nebus, tai viską sunaikinsime be jokio gailėsčio.“²³

Alytaus apskrityje Alytaus valsčiuje po 1945 m. liepos mėn. trėmimų buvo išplatintas partizanų atsišaukimas, kuriame skelbiama, jog asmenys, kurie pirsks išvežtųjų daiktus, bus vertinami kaip prisidėję prie trėmimų. Jie atsakys lygiai kaip sovietų pareigūnai ar kiti aktyvistai – bus griežčiausiai baudžiami už dalyvavimą konfiskuojant ir naikinant turtą²⁴.

Alytaus valsčiaus Takniškių kaime 1945 08 04 čekistai rado atsišaukimą, kuriame skelbiama, kad

„[...] atsirado teroristinių 1941 m. aktų, kuriuos vykdo NKVD ir jų sūnūs stri-

²¹ *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save*, Vilnius, 1998, p. 267.

²² *Ten pat*.

²³ Partizanų atsišaukimo vertimas į rusų kalbą, *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 805, l. 101.

²⁴ Partizanų atsišaukimo vertimas į rusų kalbą, *ten pat*, f. K-11, ap. 1, b. 94, l. 151.

bai, nukreiptų prieš geriausius lietuvius ir jų šeimas. Lietuvos valstybės atplaišos – išdavikai, jūs dar nežinote kokį darbą darote. [...] pralieję mūsų seserų ir brolių kraują, gaus kerštą, todėl, kad nekaltųjų kraujas jo šaukiasi. Pespėjimas: Už kiekvieną ištremtą arba jo šeimą atsako atitinkamai komunistas ir jo šeima”²⁵.

Lietuvos išlaisvinimo komiteto ne ankstesniame kaip 1945 09 16 atsišaukime į stribus rašoma, kad „[...] už kiekvieną nukentėjusį žmogų nukentės iš jūsų du. Už nukentėjusią šeimą – nukentės dvi jūsų”²⁶.

1945 m. spalio mėn. atsišaukime „Lietuva – lietuviams” rašoma:

„Už partizanų šeimų ir jų giminių persekiojimą bus persekiojamos jūsų šeimos ir giminės. Neįsižeiskite, kai elgsimės pernelyg žiauriai – tai tik atsakas į jūsų elgesį. To mes išmokome tik iš jūsų.”²⁷

Didžiosios Kovos apygardos vado 1946 01 18 direktyvoje Nr. 2 rašoma, kad po nesėkmingų rinkimų sovietai imsis areštų ir kratų. Todėl reikia ruošti atremti naujus smūgius. Kovotojams nurodoma:

„[...] kaimus ir miestelius, kuriuose gyvena komunistai – sudeginti [...] jei priešas imsis masinių areštų ar trėmimų – be gailėsčio naikinti įkaitus. Įkaitus imti: komunistai lietuviai ir jų šeimos, rusai, gyvenantys Lietuvoje ir jų šeimos, savisauga ir visi sovietų tarnautojai ir jų šeimos. Komunistų valdžia jau seniai įspėta ir jokių įspėjimų susijusių su įkaitais nedaryti [...] išgaudyti ir sunaikinti visus komunistų špijonus, kurie dažniausiai būna moksleiviai iš komunistų šeimų.”²⁸

Tauro apygardos vado Zigmo Drungos, slap. Mykolas-Jonas, 1946 02 20 įsakyme Nr. 1 Siaubo būrio vadui nurodomi veiksmai per trėmimus. Būriui įsakoma:

„Būti ypač budriems ir atsargiems, išsiaiškinti svarbiausias tautos atplaišas – bolševikų veikėjus ir asmenis, padedančius tremti lietuvius ir grobiančius išvežamųjų turtą. Pirmiausia naikinti vadovaujančius, aktyvius bolševikus [...] ir kitą bolševikų aktyvą. Persekioti ir be gailėsčio naikinti pavienius ir, esant galimybei, jų šeimas. Į atvirų kovų nestoti ir užduotis vykdyti taip, kad nenukentėtų pašaliniai asmenys ir patys vykdytojai.”²⁹

LLA Žemaičių apygardos vado Fortūnato Ašoklio, slap. Mindaugas, 1946 08 02 įsakyme Nr. 13 nurodoma, kaip elgtis sužinojus apie numatomą trėmimą. Vienas įsakymo punktas skelbia:

²⁵ Ataskaita apie 1945 m. rugpjūčio mėn. Alytaus apskrityje įvykdytas operatyvines priemones bei profilaktinį darbą ir lietuvių bei lenkų pagrindžio narių legalizacija, *ten pat*, l. 151, 191.

²⁶ *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save*, p. 272.

²⁷ Зубкова Е. Прибалтика и Кремль, с. 242.

²⁸ Didžiosios Kovos apygardos vado 1946 01 18 direktyva Nr. 2, LYA, f. K-21, ap. 1, b. 5, l. 45.

²⁹ *Lietuvos partizanų Tauro apygarda (1945–1952 m.). Dokumentų rinkinys*, Vilnius, 2000, p. 107.

„[...] pasibaigus išvežimui, apylinkėje pagal galimybę pasidalinti į mažas grupes ir vienu metu surengti aktyvių sovietinių asmenų ir jų šeimų valymo akciją“, o „[...] rengiant panašias akcijas, dėtų susitarti su būriais ar rinktinių vadais, kad tuo pačiu metu akcijos vyktų dviejose ar daugiau vietų, tuomet bolševikai negalėtų susijungti į didesnius vienetus ir tuo pačiu taptų mažiau pavojingi susidūrimo momentu.“³⁰

Taigi partizanų požiūriu priešų ar priešais laikomų žmonių veikla užtraukia kaltę ir jų artimiesiems, o tai reiškia, kad jie gali susilaukti kovotojų bausmių. Šitaip tikėtasi priversti žmones atsisakyti administracijos pareigų ar tarnybos represinėse struktūrose, gyventojams įrodyti, kad partizanai yra tikroji krašto valdžia, galinti bausti už Tėvynės išdavystę, ir kad kenkėjiška veikla neliks be atsako.

Rengimasis operacijai

Kad trėmimas sukėlė reakciją ir partizanai rengėsi imtis atsakomųjų veiksmų, byloja keletas dokumentų. Pavyzdžiui, 1945 07 19–07 20 naktį Alytaus apskrities Butrimonių valsčiaus Adomonių kaimo apylinkėse partizanai sulaukė Bandonių, kuriam sakė, jog „[...] sunaikins istrebitelių šeimas, nes išvežė mūsų šeimas“, Seirijų valsčiaus Puskelnių kaimo apylinkėse 1945 07 19 partizanai sulaukė uogaujančias moteris, klausė apie jų pažįstamas stribų šeimas ir sakė, jog „[...] dabar veža mūsų šeimas, atsakydami darysim viską, kad sunaikintume stribų šeimas“³¹.

Liepos mėn. pabaigoje čekistai turėjo žinių, jog partizanų būriai, išsklaidyti per čekistines-karines operacijas, vėl pradėjo telktis³².

Tuo metu Onušio valsčiaus teritorijoje veikė Geležinio Vilko rinktinės kovotojai. Šis partizanų dalinys susiformavo 1945 m. birželio mėn., kai į vieną organizacinį darinį pradėti telktis partizanų būriai, veikę Valkininkų, Onušio, Daugų valsčiuose. Rinktinė buvo pavaldi Lietuvos partizanų sąjungai (toliau – LPS)³³. Jos vadu LPS štabas paskyrė Tarasevičių Leoną/Leonardą, Mato, slap. Lūšis, Aras (1912 06 29 Švenčionių apskr. Adutiškio vls. Švilakių k.–1946 04 03 Varėnos vls. Pabaronės k.). Rinktinė vienijo kelis būrius, kuriuos sudarė per 100 kovotojų³⁴.

Liepos mėn. pabaigoje Būrbonių miškė vyko Geležinio Vilko rinktinės vadų pasitarimas. Jame dalyvavo rinktinės vadas L. Tarasevičius, slap. Lūšis, ir būrių vadai: Martynas Vičkačka, Jur-

³⁰ Lietuvos partizanų Žemaičių apygarda (1945–1953 m.). Dokumentų rinkinys, Vilnius, 2010, p. 165.

³¹ Pažyma apie besislapstančių banditų legalizaciją ir apie išpuolius Alytaus apskr. iki 1945 07 20, LYA, f. 1308, ap. 1, b. 2, l. 16.

³² Pažyma apie teroro išpuolį naktį iš 1945 08 04 į 1945 08 05 Alytaus apskr. Daugų vls. ir Trakų apskr. Onušio vls., ten pat, f. K-21, ap. 1, b. 67, l. 115.

³³ Lietuvos partizanų sąjunga – antisovietinė organizacija, susikūrusi 1945 m. Vilniuje. Jos vyriausiojo štabo viršininko pavaduotojas Matas Mastauskas, Petro (gim. 1907 Panevėžyje) 1945 m. gegužės mėn. pabaigoje Valkininkų vls. susitiko su partizanų būrių vadais M. Čėsniumi, slap. Lapkritis, M. Vičkačka, slap. Vasara, B. Poškumi, slap. Naras ir kovotoju slap. Dobilas. Visi vadai sutiko su pasiūlymu priklausyti LPS. Nutarta junginį pavadinti Geležinio Vilko rinktine, o vadu paskirti organizacijos narį ltn. L. Tarasevičių, slap. Aras. Organizacijos veikla nutrūko po to, kai čekistai 1945 m. birželio mėn. 20–23 d. Vilniuje areštavo štabo narius.

³⁴ M. Mastausko 1945 09 14 apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 8, b. 25, l. 177; M. Mastausko ir Z. Petrausko 1946 01 24 akistatos protokolas, ten pat, l. 64; M. Mastausko 1946 01 16 apklausos protokolas, ten pat, l. 30; 1946 04 03 aktas, ten pat, f. K-1, ap. 58, b. 35251/3, l. 221; Lietuvos naikinimas ir tautos kova (1940–1998), Vilnius, 1999, p. 270.

gio, slap. Vasara (1911 Trakų apskr. Onušio vls. Kaniūkų k.–1945 12 24), Jonas Jakubavičius, Kazimiero, slap. Rugys (1918 Alytaus apskr. Varėnos vls. Druckūnų k.–1948 09 16), Jonas Dambrauskas, Petro, slap. Siaubas (1915 09 14 Onušio vls. Bakaloriškių k.–1946 09 02 Onušio vls. Grendavės k.) ir Vaclovas Voveris, Andriaus, slap. Žaibas (1922 02 07 Bakaloriškių k.–1949 03 07 Alytaus apskr. Daugų vls. Žemaitėlių k.). Pasitarime nutarta atsakant į partizanų šeimų trėmimus surengti išpuolį prieš sovietų rėmėjus ir talkininkus. Pirmiausia kovotojams nurodyta surinkti duomenų apie konkrečių vietovių gyventojus, išsiaiškinti, kurie žmonės dirbo represiniuose organuose, skundė ar kitaip padėjo sovietų valdžiai. M. Vičkačkos apklausos protokole užfiksuota, kad pagal surinktus duomenis buvo sudaromi pasmerkųjų sąrašai³⁵.

Išlikusiuose archyvinuose dokumentuose neradome šio teiginio patvirtinimų. Galima prielaida, jog pasmerkųjų sąrašai buvo, nes tai buvo ne spontaniška, o suplanuota keršto akcija. Kita vertus, informaciją apie išankstinius sąrašus galima vertinti kaip sovietų tardytojų išmonę, siekį nutapyti kuo juodesnį žudynių paveikslą. Analizuoti duomenys byloja tik tai, jog kovotojai dar prieš prasidedant operacijai buvo surinkę duomenų apie numatytus nužudyti asmenis.

Kas suteikė partizanams žinių apie žmonių veiklą ir kodėl nutarta pasmerkti vienus, o ne kitus – neaišku. Dažniausiai informaciją apie dominančius asmenis partizanai surinkdavo apklausdami vietos gyventojus. Greičiausiai žinias apie vieno ar kito žmogaus veiklą pateikė jų kaimynai arba juos pažinoję asmenys. Be to, partizanai pažinojo apylinkių gyventojus ir turėjo asmeninių motyvų ieškoti smerktinų žmonių. Išsiaiškinti pasmerkimo motyvus yra problemiška. Išlikusi archyvinė medžiaga gali atskleisti tik objektyviasias priežastis: dalyvavimą sovietizuojant kraštą, bendradarbiavimą su represinėmis struktūromis arba darbą jose, partiškumą ir kt. Tačiau išsiaiškinti subjektyviųjų priežasčių, t. y. asmeninių kivirčių, neapykantos, tikrų ar menamų skriaudų ar kaltinimų pagrįstumą, praktiškai neįmanoma.

Ar partizanai žinojo, kas tiesiogiai dalyvavo trėmime? Archyviniai dokumentai ir amžininkų atsiminimai byloja, kad vietos trėmikus žmonės pažinojo. Taip pat žinodavo arba numanydavo, kas skundė ištremtuosius. Nustatėme kai kuriuos asmenis, kurie dalyvavo arba prisidėjo prie 1945 07 17 Onušio valsčiaus gyventojų trėmimo: Onušio valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininkas Jonas Bucilinas ir vykdomojo komiteto sekretorius Aleksas Koturjenko³⁶, Onušio valsčiaus partorgas Vladas Zapolskis³⁷, LSSR NKVD Trakų apskrities skyriaus Onušio valsčiaus poskyrio viršininkas Vitalijus Kvačenka, Georgijaus (gim. 1915 05 05 Astrachanės gub.)³⁸, LSSR NKGB Trakų apskrities skyriaus operatyvinis įgaliotinis Jonas Sabaitis, Jono (gim. 1922 Alytaus apskr. Butrimonių vls. Liesionių k.)³⁹, LSSR NKVD Onušio valsčiaus poskyrio liaudies

³⁵M. Vičkačkos 1945 08 27 apklausos protokolas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 39213/3, l. 13.

³⁶Pažyma apie J. Pinkevičių, *ten pat*, f. V-5, ap. 1, b. 39373, R. Pinkevičienės asmens byla, l. 28, 29–29 a. p.; Onušio vls. vykdomojo komiteto 1945 01 16 posėdžio protokolas, *ten pat*, f. 164, ap. 7, b. 4, l. 22; Pažyma apie V. Versecko šeimą ir jo veiklą, *ten pat*, f. V-5, ap. 1, b. 38100, l. 4; 1945 07 17 aktas, *ten pat*, l. 13–13 a. p.

³⁷Onušio vls. vykdomojo komiteto 1945 01 16 posėdžio protokolas, *ten pat*; 1945 07 17 aktas, *ten pat*, f. V-5, ap. 1, b. 38100, l. 13–13 a. p.

³⁸*Ten pat*; V. Kvačenkos tarnybos kortelė, *ten pat*, f. K-1, ap. 61, kartoteka Nr. 41.

³⁹1945 07 17 aktas, *ten pat*, f. V-5, ap. 1, b. 39373, R. Pinkevičienės asmens byla, l. 31; J. Sabaičio tarnybos kortelė, *ten pat*, f. K-1, ap. 61, kartoteka Nr. 41.

gynėjas Vladas Cibulskas, Jono (gim. 1929/1928 Onuškyje)⁴⁰, Juozas Pačkauskas, Juozo⁴¹, Juozas Barbaravičius⁴², SSRS NKVD kariuomenės kariškis Mavlinas, Onuški gyventojas Vytautas Ivaškevičius, Vlodo (gim. 1927)⁴³, Levinas⁴⁴, Juozas Karinkevičius, Miko (gim. 1894 Dusmenų k.)⁴⁵, LSSR NKVD agentas slap. Donskoj⁴⁶ ir Jonas Molėjus, Kazio, buvęs sovietų partizanų būrio „Už tėvynę“ narys, vėliau SSRS paruošų liaudies komisariato įgaliotinio Trakų apskričiai pavaduotojas⁴⁷.

Tikėtina, kad partizanams jie taip pat buvo žinomi. Kita vertus, dauguma gyveno Ūnuškyje, kur buvo nepasiekiami kovotojams. Todėl baudžiamoji operacija nukreipta ne prieš tiesioginius trėmimų dalyvius, o prieš sovietų rėmėjus.

Kaimai, kuriuose turėjo vykti keršto išpuolis, numatyti iš anksto. Partizanų grupės turėjo eiti į Damononių, Dusmenų, Grúožninkų, Gúdakiemio, Kalėnų, Kaniūkų, Karėivonių, Smalių kaimus ir Verbìčiškių vienkiemį⁴⁸.

Nukentėję kaimai yra apie 10 km nuo partizanų stovyklos, įrengtos ant Piliakalnio kalno Burbonių miške. Atokiausias Gudakiemio kaimas (apie 14 km), o artimiausias Kareivonių kaimas (apie 3 km). Kita vertus, nukentėję kaimai yra atokiau nuo valsčiaus centro. Tai reiškia, kad žudynės vyko kaimuose, kuriuos partizanai galėjo greitai pasiekti ir atlikę užduotį greitai pasitraukti, taigi Onuškyje dislokuota NKVD įgula ir sribai, gavę žinių apie išpuolį, nebūtų spėję operatyviai reaguoti ir užkirsti atsitraukimo kelių.

Per 1945 07 17 trėmimą nukentėjo Bakaloriškių, Dižžamenių, Pribonių, Grendavės, Ūtės, Kaniūkų, Smalių, Dusmenėlių, Varlių, Dusmenų, Alabūrdiškių kaimų ir Jankavičių dvaro gyventojai. Iš viso iš Onuški valsčiaus išstremta penkiolika šeimų⁴⁹.

Keršto akcija turėjo vykti tik trijuose kaimuose, kurių gyventojai buvo išstremti: Dusmenysė, Kaniūkuose ir Smaliuosė. Tai reiškia, kad partizanai siekė smogti ne išstremtųjų kaimynams, o nubausti kai kuriuos Onuški valsčiuje gyvenusius sovietų šalininkus ir rėmėjus.

Taigi keršto akcijos vietovių pasirinkimą lėmė taktiniai sumetimai: nukentėję kaimai buvo netoli nuo partizanų telkimosi vietos, greitai pasiekiami ir patogūs atsitraukti.

Atlikus parengiamuosius darbus, partizanams įsakyta 1945 08 04 susirinkti Burbonių miške. Susirinkus grupių vadai nuėjo gilyn į mišką tartis. Paskui rinktinės vadas išrikiavo kovotojus. Partizanams paskelbta, kad vyks išdavikų baudimo akcija. L. Tarasevičius įsakė kovotojus suskirstyti į grupes. Tada paskelbta operacijos užduotis: nužudyti šeimas tų, kurie dirbo milicijoje ar skundė kaimynus. Partizanams nurodyti kaimai ir pavardės asmenų, kuriuos reikia nužudyti. Kituose archyvuose dokumentuose

⁴⁰ 1945 07 17 aktas, *ten pat*, f. V-5, ap. 1, b. 38100, l. 13–13 a. p.; V. Cibulsko kortelė, *ten pat*, f. K-1, ap. 61, kartoteka Nr. 45.

⁴¹ 1945 07 17 aktas, *ten pat*, f. V-5, ap. 1, b. 39373, R. Pinkevičienės asmens byla, l. 31.

⁴² *Ten pat*.

⁴³ V. Ivaškevičiaus 1944 12 26 apklausos protokolas, *ten pat*, f. V-5, ap. 1, b. 38100, l. 1.

⁴⁴ 1945 m. pažymos kopija, *ten pat*, f. V-5, ap. 1, b. 38974, l. 3 a. p.

⁴⁵ J. Karinkevičiaus 1945 01 07 apklausos protokolas, *ten pat*, f. V-5, ap. 1, b. 39373, R. Pinkevičienės asmens byla, l. 24–24 a. p.

⁴⁶ Agentūrinis pranešimas, *ten pat*, f. V-5, ap. 1, b. 38100, l. 5.

⁴⁷ Buvusių partizanų sąrašas, *ten pat*, f. 164, ap. 164, b. 23, l. 33 a. p.; 1945 m. pažymos kopija, *ten pat*, f. V-5, ap. 1, b. 38974, l. 3 a. p.

⁴⁸ Taip pat nukentėjo Genionių ir Taučionių kaimų gyventojai. Partizanų, veikusių šiuose kaimuose, nepavyko išsiaiškinti.

⁴⁹ Iš Trakų apskr. išskeldintų banditų šeimų sąrašas, *LYA*, f. V-135, ap. 7, b. 41, l. 31–33.

nurodoma, kad užduotį žinojo tik grupių vadai, kurie įsakymus partizanams perdavė pakeliui. Pasmerktuosius sušaudyti galėjo savanoriai, jei tokių neatsirastų, tai turėjo padaryti partizanų gretose esantys nuo fronto atsilikę vokiečiai. Grupių vyresnieji galėjo vietoje nutarti, kuriuos šeimų narius nužudyti. Jie turėjo vadovautis saugumo sumetimais – asmuo nužudomas, jei manoma, kad jis kelia grėsmę partizanų saugumui. Gavusios įsakymą grupės išėjo į paskirtas vietas⁵⁰.

Suformuotos penkios grupės, kurias sudarė jungtinės Siaubo ir Vasaros būrių pajėgos (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Kaimai	Grupių sudėtis
Kareivionių ir Verbiciškių k.	Vadas – Valatkevičius (archyviniuose dokumentuose nurodomas kitas pavardės variantas – Volodkevičius) Stasys, Kristoforo, slap. Nyva, Pieva (1911 01 01 Alytaus apskr. Daugų vls. Griciūnų k.–1946 08 13) ⁵¹ , Kazlauskas Adomas, Bernardo (1923 08 15 Varėnos vls. Sapiėgiškių k.–1945 09 01/1945 09 25) ⁵² , Kuodzevičius Stasys, Jono, slap. Tauras (gim. 1925 Onušio vls. Burbonių k.) ⁵³ , Stravinskas Stasys, slap. Liepsna (gim. Burbonių k.) ⁵⁴ , Ambrutis Vincas, Stasio, slap. Nevėžis (gim. 1925 Alytaus apskr. Daugų vls. Salų k.) ⁵⁵ , Kudzevičius (Kodzevičius) Vaclas (Vincas), Vinco, slap. Verbas (gim. 1929 Onušio vls. Burbonių k.) ⁵⁶ , Stražnickas (Staržinskas/Spražinskas) Juozas, Karolio, slap. Aukštaitis (gim. 1916 10 20 Kareivionių k.) ⁵⁷ , Vilkauskas Jonas, slap. Liepa (gim. Damononių k.) ^{58, 59} .
Kaniūkų k.	Vadas – M. Vičkačka, slap. Vasara, partizanas slap. Dania, Motiejus Glebus, slap. Ledas, vokiečiai slap. Vilhelmas, Judickas Jonas, Lukošiaus, slap. Pėdas (gim. 1918 Alytaus apskr. Alovės vls. Leliūnų k.–1945) ⁶⁰ .
Damononių ir Kalėnų k.	Vadas – Žilionis Mikas, Kazio, slap. Martynas (gim. 1911 Onušio vls. Bičiūnų k.) ⁶¹ , Rusas Vincas (kitur – Vaclovas), Juozo, slap. Ažuolas

⁵⁰M. Vičkačkos 1945 08 27 apklausos protokolas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 39213/3, l. 13; V. Kodzevičiaus 1945 08 30 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 110; J. Gainos 1945 09 19 apklausos protokolas, *ten pat*, b. 29523/3, l. 9 a. p.; Pažyma apie teroro išpuolį naktį iš 1945 08 04 į 1945 08 05 Alytaus apskr. Daugų vls. ir Trakų apskr. Onušio vls., *ten pat*, f. K-21, ap. 1, b. 67, l. 116; Legalizuoto bandito K. Stražnicko 1945 09 04 apklausos protokolas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 25126/3, l. 213.

⁵¹S. Kodzevičiaus 1945 08 29 tardymo protokolas, *ten pat*, b. 39213/3, l. 92–92 a. p.; V. Ambručio 1951 12 29 tardymo protokolas, *ten pat*, b. 25126/3, l. 112; Metrikos ištrauka, LCVA, f. 399, ap. 3, b. 42, vokas Nr. 1; Pažyma apie Juozo Matukevičiaus, slap. Vilkas, gaują, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 25126/3, l. 353–4.

⁵²Ataskaita apie judriojo Trakų naikintųjų būrio kovą prieš banditizmą nuo 1945 09 01 iki 1945 09 25, *ten pat*, f. 164, ap. 7, b. 2, l. 39; Pažyma, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 25126/3, l. 242; Pažymėjimas, *ten pat*, l. 240.

⁵³S. Kodzevičiaus 1945 08 29 apklausos protokolas, *ten pat*, b. 39213/3, l. 92–92 a. p.

⁵⁴*Ten pat*; V. Ambručio 1951 12 29 apklausos protokolas, *ten pat*, b. 25126/3, l. 112.

⁵⁵S. Kodzevičiaus 1945 08 29 apklausos protokolas, *ten pat*; V. Ambručio 1951 12 29 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 111, 112.

⁵⁶*Ten pat*.

⁵⁷LSSR NKVD-NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko pavaduotojo Smirnovo 1945 08 05 raportas LSSR NKVD-NKGB operatyvinio sektoriaus viršininkui Rudyko, *ten pat*, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 121; Areštuotojo J. Stražnicko anketa, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 25126/3, l. 6.

⁵⁸S. Kodzevičiaus 1945 08 29 apklausos protokolas, *ten pat*.

⁵⁹Yra duomenų, jog S. Valatkevičiaus grupėje buvo Vaclas Alaburda, Juozo, slap. Džūkas (gim. 1926 Onušio vls. Žilinių k.), į partizanų gretas įstojęs 1945 03 16, buvęs J. Dambrausko, slap. Siaubas, grupės partizanas, o 1945 m. liepos mėn. perėjęs į M. Vičkačkos būrį.

⁶⁰M. Žilionio 1945 09 02 apklausos protokolas, LYA, b. 39213/3, l. 169; M. Vičkačkos 1945 09 04 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 37; Areštuotojo J. Judicko anketa, *ten pat*, l. 127–127 a. p.; J. Judicko 1945 09 03 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 132–134; Pažyma, *ten pat*, l. 243.

⁶¹Pažyma apie Juozo Matukevičiaus, slap. Vilkas, gaują, *ten pat*, b. 25126/3, l. 353–3; M. Žilionio 1945 09 02 apklausos protokolas, *ten pat*, b. 39213/3, l. 169.

(tęsinys)

Kaimai	Grupių sudėtis
	(gim. 1922 Ginakiemio k.) ⁶² , Gaina Jonas, Jono, slap. Gruodis (gim. 1918 Damononių k.) ⁶³ , Glebus Motiejus, slap. Epušė (gim. Kaniūku k.) ir Aliukonis Vincas, slap. Miškas (tikėtina, gim. 1922 Gruožninkėlių arba Gruožninkų k.) ⁶⁴ .
Gruožninkų, Smalių ir Gudakiemio k.	Vadas – Zaleckas Stasys, Vinco, slap. Rytas (gim. 1919 Gudakiemio k.) ⁶⁵ , Kuklys Stasys, slap. Kirvis (gim. Bakaloriškių k.) ⁶⁶ , Stankevičius Petras, slap. Rūgypūtis (gim. Damononių k.) ⁶⁷ , Masalskis Zidorius, slap. Šaulys (gim. 1920/1921 Kaniūku k.) ⁶⁸ , Valentukevičius Jonas, slap. Dobilas, Rėkus Vaclas, slap. Neris (tikėtina, gim. 1923 Kaniūku k.), Aliukonis Juozas, slap. Girėnas (tikėtina, gim. 1921 Gruožninkėlių k.), Rusas Algirdas, slap. Rėmas, vokietis slap. Bruno ⁶⁹ .
Dusmenų k.	Vadas – J. Dambrauskas, slap. Siaubas ⁷⁰ , Kazlauskas Jonas, Šimo, slap. Šermukšnis (1919/1920 Onušio vls. Varlių k.–1949 03 07) ⁷¹ , Legetavičius Stasys, slap. Aušra (1911/1916 Grendavės k.–1946 09 02 Grendavės k.) ⁷² , kovotojas slap. Bijūnas ⁷³ , Budrevičius Vaclovas, Ignoto, slap. Lietus (1918 08 16 Vackišės k.–1946 09 02 Grendavės k.) ⁷⁴ , partizanas slap. Gardinas, jo žmona ⁷⁵ , Trakimavičius Vladas, Motiejaus, slap. Patrimpas (gim. 1919 Onušio vls. Vieštarionių k.) ⁷⁶ , slap. Mažiukas, Bingelis Bronius, slap. Pupa (Ūtos k.) ⁷⁷ , Kriščiūnas Bronius, slap. Dėdė Andrius ⁷⁸ , Rusas Vaclovas, Juozo, slap. Ešerys (gim. 1921 Ginakiemio k.) ⁷⁹ , Arbačiauskas Stasys, Stasio, slap. Tigras (Ginakiemio k.–1949) ⁸⁰ , Mikalkevičius Jonas, Mato, slap. Sausis (gim. Varlių k.) ⁸¹

⁶²V. Ruso 1949 09 14 apklausos protokolas, *ten pat*, b. 19070/3, t. 1, l. 196–197.

⁶³J. Gainos 1945 09 19 apklausos protokolas, *ten pat*, b. 29523/3, l. 8–8 a. p.; Areštuotojo J. Gainos anketa, *ten pat*, l. 67; 1945 11 27 nuosprendis, *ten pat*, l. 133.

⁶⁴B. Narinkevičiaus 1945 09 08 apklausos protokolas, *ten pat*, b. 38757, l. 20 a. p.; J. Gainos 1945 09 19 apklausos protokolas, *ten pat*, b. 29523/3, l. 9 a. p.

⁶⁵S. Zalecko 1945 08 17 apklausos protokolas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 39213/3, l. 157; Pažyma, *ten pat*, b. 19070/3, t. 3, l. 137.

⁶⁶S. Zalecko 1945 08 17 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 157.

⁶⁷J. Mikalkevičiaus 1945 09 11 apklausos protokolas, *ten pat*, b. 29523/3, l. 24 a. p.

⁶⁸S. Arbačiausko 1945 09 06 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 82.

⁶⁹J. Mikalkevičiaus 1945 09 11 apklausos protokolas, *ten pat*.

⁷⁰J. Mikalkevičiaus 1945 09 13 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 27 a. p.

⁷¹J. Mikalkevičiaus 1945 09 11 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 24; J. Mikalkevičiaus 1945 09 13 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 27 a. p.; Pažyma apie S. Kazlauskienę, *ten pat*, b. P-16165 stebėjimo byla, l. 46–25; Pažyma, *ten pat*, b. P-16165, l. 165; Voverienė O. *Lietuvos laisvės kovos karžygyss Vaclovas Voveris-Žaibas*, Vilnius, 2007, p. 54.

⁷²J. Mikalkevičiaus 1945 09 11 apklausos protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 29523/3, l. 24; 1946 09 02 operatyvinė suvestinė Nr. 235, *ten pat*, f. K-41, ap. 1, b. 138, l. 91.

⁷³J. Mikalkevičiaus 1945 09 13 apklausos protokolas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 29523/3, l. 27 a. p.

⁷⁴J. Mikalkevičiaus 1945 09 11 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 24; 1946 09 02 operatyvinė suvestinė Nr. 235, *ten pat*, f. K-41, ap. 1, b. 138, l. 91.

⁷⁵J. Mikalkevičiaus 1945 09 13 apklausos protokolas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 29523/3, l. 27 a. p.

⁷⁶V. Trakimavičiaus 1945 09 13 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 47; V. Trakimavičiaus 1945 09 03 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 50; Areštuotojo V. Trakimavičiaus anketa, *ten pat*, l. 45–45 a. p.; J. Mikalkevičiaus 1945 09 11 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 25.

⁷⁷J. Mikalkevičiaus 1945 09 13 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 27 a. p.

⁷⁸J. Mikalkevičiaus 1945 09 11 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 24; J. Mikalkevičiaus 1945 09 13 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 27 a. p.; S. Arbačiausko 1945 09 06 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 81 a. p.

⁷⁹S. Arbačiausko 1945 09 07 papildomos apklausos protokolas, *ten pat*, l. 84 a. p.; J. Mikalkevičiaus 1945 09 13 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 27 a. p.; J. Mikalkevičiaus 1945 09 11 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 24.

⁸⁰Pažyma apie Juozo Matukevičiaus, slap. Vilkas, gauja, *ten pat*, b. 25126/3, l. 353-3; J. Mikalkevičiaus 1945 09 13 apklausos protokolas, *ten pat*, b. 29523/3, l. 27 a. p.; S. Arbačiausko 1945 09 06 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 83; J. Mikalkevičiaus 1945 09 11 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 24.

⁸¹J. Mikalkevičiaus 1945 09 13 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 28; J. Mikalkevičiaus 1945 09 11 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 23–23 a. p.

Išanalizavus archyvinius duomenis, paaiškėjo, kad visose grupėse, išskyrus partizanus, veikusius Dusmenų kaime, buvo nukentėjusių kaimų gyventojų (žr. 2 lentelę). Tai reiškia, kad jos suformuotos taip, kad nors vienas jų narys tiksliai žinojo, kur gyvena pasmerktieji, juos asmeniškai pažinojo. Jie gerai pažinojo ir apylinkes, todėl galėjo greitai nuvesti grupę į nurodytas vietas, o kilus pavojui sėkmingai pasitraukti. Kartu su iš nukentėjusių kaimų apylinkių kilusiais partizanais grupėse buvo atokesnių vietovių gyventojų. Nepažįstamų arba beveik nepažįstamų partizanų įtraukimą į grupes galima pagrįsti tuo, jog jie asmeniškai nepažinojo pasmerktųjų, todėl jų neturėjo veikti asmeniniai motyvai ir sentimentai. Dėl tos pačios priežasties užduočiai vykdyti paskirti ir partizanų gretose buvę vokiečių kariai. Tikėtina, kad taip suformavusi grupes Geležinio Vilko vadovybė manė, jog įsakymas bus įvykdytas.

Išskirtinė yra Dusmenų kaime veikusi grupė. Joje nebuvo šio kaimo gyventojų. Grupei vadovavo bakaloriškietis J. Dambrauskas, o ją sudarė tik jo būrio partizanai.

Archyvinė medžiaga byloja, kad dalyvavimas akcijoje nebuvo savanoriškas. Jos dalyvius atrinko ir į grupes suskirstė vadai. Todėl darytina išvada, kad operacijoje dalyvavo patikimiausi kovotojai. Pasmerktuosius sušaudyti turėjo savanoriai, o jų neatsiradus – vokiečiai.

2 lentelė

Nukentėjo šių kaimų gyventojai	Operacijoje dalyvavo šių kaimų gyventojai
Kareivonių k. ir Verbiciškių vnk. Kaniūkų k.	Bakaloriškių, Petrauskų, Burbonių, Kareivonių, Damononių k. Kaniūkų, Leliūnų k. ir nežinomas.
Gruožninkų, Smalių ir Gudakiemio k.	Gudakiemio, Bakaloriškių, Damononių, Kaniūkų, Bytautonių, Gruožninkėlių, Ginakiemio k., nežinomas.
Damononių ir Kalėnų k.	Bičiūnų, Damononių, Kaniūkų, Gruožninkėlių arba Gruožninkų, Ginakiemio k.
Dusmenų k.	Bakaloriškių, Varlių, Grendavės, Vackiškės, nežinomas, Vieštarionių, Ūtos, Ginakiemio k.

Akcijos data pasirinkta neatsitiktinai – naktis iš šeštadienio į sekmadienį. Tikėtasi, kad tuo metu į namus bus grįžę administracijos darbuotojai, sribai ir kt., kurie dirbo ir gyveno Onuškyje.

Operacijos vykdymas

S. Valatkevičiaus vadovaujami partizanai 1945 08 05 naktį išėjo iš Burbonių miško. Pakeliui grupės vadas kovotojo V. Kodzevičiaus klausinėjo apie įtariamuosius Vincą Sinkevičių, Malviną Čižienę ir Antaną Zalecką⁸².

Išsiaiškinome, kad Kareivonių kaime gyveno Malvina Čižienė (gim. 1904). Jos vyras Jonas Čižius, Jokūbo (gim. 1907 Onuškio vls.), buvo naujakuris, Kareivonių kaime turėjęs 2,5 ha ir papildomai gavęs 2 ha⁸³. Vardiniame Onuškio vls. naujakurių sąrašė įrašytas ir Vincas Sinkevičius, Šimo, Kareivonių kaime turėjęs 2,75 ha, gavęs 3,25 ha⁸⁴. Esamų

⁸² V. Kodzevičiaus 1945 08 30 apklausos protokolas, *ten pat*, b. 39213/3, l. 110.

⁸³ Vardinis Onuškio vls. Žilinių kaimiškosios apylinkės naujakurių sąrašas, LCVA, f. R-61, ap. 2, b. 41, l. 104 a. p.; Trakų apskr. Onuškio vls. Kareivonių k. butų ūkio lapas Nr. 3, *ten pat*, f. R-743, ap. 2, b. 7610, l. 4 a. p.

⁸⁴ Vardinis Onuškio vls. Žilinių kaimiškosios apylinkės naujakurių sąrašas, *ten pat*.

archyvinių duomenų nepakako nustatyti, ar tai vienas ir tas pats asmuo. Duomenų apie A. Zaleką neradome.

V. Kodzevičius grupės vadui atsakęs, jog šiuos asmenis jis gerai pažįsta ir jie palankūs partizanams, todėl Nyva nutarė jų neliesti⁸⁵. Tai reiškia, kad grupių vadai, vykdydami vadovybės nurodymus, rinko žinias, ir manydami, kad įtariamieji yra palankūs, nutarė jų nežudyti.

Atėjus į Verbiciškių vienkiemio apylinkes (apie 1 km iki jo) grupės vadas pasakė užduotį – įsakyta nužudyti Linkevičių⁸⁶. Apie 24 val. partizanai apsupo jo namą. S. Valatkevičius įsakė nužudyti name esančius vyrus, o moterų neliesti⁸⁷. Į vidų nuėjo A. Kazlauskas, Spražinskas ir Stravinskas bei Valatkevičius⁸⁸. Moterys buvo nuvestos į kitą kambarį. Su jomis liko K. Stražnickas. Nyva reikalavo, kad Linkevičius atiduotų šautuvą ir pistoletą. Po to pasigirdo šautuvo ir automato šūviai. Automatu buvo ginkluotas Vasaris⁸⁹.

Partizanai nužudė Juozą Lenkevičių (archyviniuose dokumentuose užfiksuotas ir kitoks jo pavardės variantas – Linkevičius), Jono (gim. 1907 05 15), buvusį sovietų partizanų ir pogrindininkų rėmėją, tuoj po karo dirbusį apylinkės tarybos pirmininku, o 1945 m. rugpjūčio mėn. – apylinkės tarybos pirmininko pavaduotoju, ir jo sūnų Juozą Lenkevičių (gim. 1931 02 25). Kovotojai nelietė jo žmonos Onos Lenkevičienės, Tomo (gim. 1909 04 04 Kalėnų k.), ir keturių dukterų – Marijonos (gim. 1929 09 10), Veronikos (gim. 1933 01 15), Onos (gim. 1935 08 25) ir Zofijos (gim. 1938 03 30)⁹⁰.

Paskui, apie 3 val. nakties grupė nuėjo į Kareivonių kaimą, kur turėjo nužudyti sovietų administracijos pareigūno Zinkevičiaus šeimą⁹¹. Jonas Zinkevičius, Jono (kitur nurodoma – Juozo) (gim. 1905/1899), 1944 m. išrinktas ir iki žūties dirbo Žilinių kaimiškosios apylinkės tarybos pirmininku (kitame archyviniame dokumente – sekretoriumi)⁹². Į jo namą įėjo S. Valatkevičius, Nevėžis, Vasaris ir

⁸⁵V. Kodzevičiaus 1945 08 30 apklausos protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 39213/3, l. 110.

⁸⁶S. Kodzevičiaus 1945 09 04 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 96.

⁸⁷V. Ambručio 1951 12 29 apklausos protokolas, *ten pat*, b. 25126/3, l. 113; Legalizuoto bandito K. Stražnicko 1945 09 04 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 213; LSSR NKVD-NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko pavaduotojo Smirnov 1945 08 05 raportas LSSR NKVD-NKGB operatyvinio sektoriaus viršininkui Rudyko, *ten pat*, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 119.

⁸⁸V. Ambručio 1951 12 29 apklausos protokolas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 25126/3, l. 113.

⁸⁹Legalizuoto bandito K. Stražnicko 1945 09 04 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 213–214.

⁹⁰LSSR NKVD-NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko pavaduotojo Smirnov 1945 08 05 raportas LSSR NKVD-NKGB operatyvinio sektoriaus viršininkui Rudyko, *ten pat*, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 119; 1945 08 05 aktas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 29523/3, l. 90; Trakų apskr. Onušio vls. Verbiciškių k. butų ūkio lapas Nr. 48, *LCVA*, f. R-743, ap. 2, b. 7611, l. 42 a. p.; O. Linkevičienės 1951 12 29 apklausos

protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 25126/3, l. 162–163; O. Linkevičienės 1958 07 31 apdovanojimo lapas, *ten pat*, f. 2, ap. 2, b. 97, l. 1; S. Kodzevičiaus 1945 09 04 apklausos protokolas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 39213/3, l. 96.

⁹¹S. Kodzevičiaus 1945 09 04 apklausos protokolas, *ten pat*; LSSR NKVD-NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko pavaduotojo Smirnov 1945 08 05 raportas LSSR NKVD-NKGB operatyvinio sektoriaus viršininkui Rudyko, *ten pat*, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 119; 1945 08 05 aktas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 29523/3, l. 91.

⁹²LSSR NKVD-NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko pavaduotojo Smirnov 1945 08 05 raportas LSSR NKVD-NKGB operatyvinio sektoriaus viršininkui Rudyko, *ten pat*, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 119; Trakų apskr. Onušio vls. Kareivonių k. butų ūkio lapas Nr. 16, *LCVA*, f. R-743, ap. 2, b. 7610, l. 18 a. p.; O. Židenienės 1951 12 29 apklausos protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 25126/3, l. 135; O. Židenienės 1952 01 02 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 140–141; 1945 08 05 aktas, *ten pat*, b. 39213/3, l. 177.

Liepsna⁹³. Gelbėdamasis J. Zinkevičius iššoko pro langą ir mėgino pabėgti, tačiau buvo nušautas šūviu į nugarą. Bėgantį J. Zinkevičių galėjo nušauti V. Kodzevičius ir K. Stražnickas⁹⁴. Be to, nužudyti J. Zinkevičiaus sūnūs Jonas (gim. 1932) ir Vaclas (gim. 1934)⁹⁵.

V. Kodzevičiaus 1945 08 30 apklausos protokole užfiksuota, jog J. Zinkevičiaus vaikus galėjo nušauti Kazlauskas, slap. Vasaris, kuris tuo metu buvo ginkluotas automatu. V. Kodzevičius girdėjo, kad šaudyta iš automato, todėl manęs, jog nušovė Kazlauskas⁹⁶. Automato šūvius girdėjo ir kitas akcijos dalyvis V. Ambrutis. Jo 1952 01 02 tardymo protokole užfiksuota, kad iš šautuvo nebuvo šaudoma⁹⁷.

Partizanai nelietė J. Zinkevičiaus žmonos Onos, Adomo (gim. 1900/1908 Daugų vls. Užtelšių k.), ir dukters Varės (gim. 1938)⁹⁸.

Yra informacijos, kad Kareivionių kaime tą pačią naktį buvo nušautas Jonas Žemaitis (gim. 1900). Į jo namus atėjo 12 partizanų ir pareikalavo maisto ir degtinės, nieko negavę pradėjo grasinti šeimnininkui ginklu. Tuo pat metu jo sūnus Vaclas Žemaitis (gim. 1929 Kareivionių k.) pabėgo iš namų. Grįžęs rytą, jis rado ant grindų gulintį nušautą tėvą. Jis buvo nušautas tuo pat metu, kai sūnus bėgo iš namų. Nužudytas žmonos Onos Žemaitienės (gim. 1900 Daugų vls.) akivaizdoje. Ji mirė po keturių dienų⁹⁹.

Duomenų, patvirtinančių šią informaciją, neradome.

Be to, S. Valatkevičiaus vadovaujami partizanai Kareivionių kaime ieškojo Jankausko, tačiau jo namie nerado, o šeimos narių nelietė¹⁰⁰.

Išsiaiškinome, jog Kareivionių kaime gyveno tik vienas asmuo tokia pavarde: Jonas Jankauskas, Lauro (gim. 1901 Kareivionių k.), sovietų aktyvistas, 1951 m. dirbęs Žilinių kaime pradinės mokyklos mokytoju, 1951 06 26 Bakaloriškių kaimo apylinkėse buvo sumuštas, atbėgo į Pajodikės vienkiemį, kur jį nušovė nenustatyti asmenys¹⁰¹.

⁹³V. Ambručio 1951 12 29 apklausos protokolas, *ten pat*, b. 25126/3, l. 113; Legalizuoto bandito K. Stražnicko 1945 09 04 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 214.

⁹⁴Pažyma apie V. Kodzevičiaus šeimą, *ten pat*, b. 39213/3, l. 108; V. Kodzevičiaus 1945 08 30 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 110; Legalizuoto bandito K. Stražnicko 1945 09 04 apklausos protokolas, *ten pat*, b. 25126/3, l. 214.

⁹⁵LSSR NKVD-NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko pavaduotojo Smirnovo 1945 08 05 raportas LSSR NKVD-NKGB operatyvinio sektoriaus viršininkui Rudyko, *ten pat*, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 119; 1945 08 05 aktas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 29523/3, l. 91; Trakų apskr. Onušio vls. Kareivionių k. butų ūkio lapas Nr. 16, LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 7610, l. 18 a. p.; O. Židenienės 1951 12 29 apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 25126/3, l. 135; O. Židenienės 1952 01 02 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 140–141; 1945 08 05 aktas, *ten pat*, b. 39213/3, l. 177.

⁹⁶V. Kodzevičiaus 1945 08 30 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 110.

⁹⁷V. Ambručio 1952 01 02 apklausos protokolas, *ten pat*, b. 25126/3, l. 121.

⁹⁸LSSR NKVD-NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko pavaduotojo Smirnovo 1945 08 05 raportas LSSR NKVD-NKGB operatyvinio sektoriaus viršininkui Rudyko, *ten pat*, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 119; Trakų apskr. Onušio vls. Kareivionių k. butų ūkio lapas Nr. 16, LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 7610, l. 18 a. p.; O. Židenienės 1951 12 29 apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 25126/3, l. 135; O. Židenienės 1952 01 02 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 140–141; 1945 08 05 aktas, *ten pat*, b. 39213/3, l. 177.

⁹⁹V. Žemaičio 1945 10 07 apklausos protokolas, *ten pat*, b. 29523/3, l. 87–87 a. p.; Trakų apskr. Onušio vls. Kareivionių k. butų ūkio lapas Nr. 17, LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 7610, l. 19 a. p.

¹⁰⁰V. Kodzevičiaus 1945 08 30 apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 39213/3, l. 110; V. Ambručio 1952 01 02 apklausos protokolas, *ten pat*, b. 25126/3, l. 121; Legalizuoto bandito K. Stražnicko 1945 09 04 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 214.

¹⁰¹1951 06 26 aktas, *ten pat*, b. 19973/3, t. 5, l. 54; 1952 01 09 pažymėjimas, *ten pat*, b. 25126/3, l. 249.

Įvykdžiusi vadovybės įsakymą S. Valatkevičiaus grupė išėjo į Burbonių mišką¹⁰².

M. Vičkačkos vadovaujama grupė į Kaniūkų kaimą atėjo apie 2 val. Vadas užėjo į namus. Po 20 min. grįžęs išakė kovotojams sekti paskui. Jie apsupo ūkį, esantį už kilometro nuo M. Vičkačkos namų. Name buvo senutė ir dvi merginos. Senutę ir vieną merginą M. Vičkačka ir dar vienas partizanas išvedė į daržinę, kur jos buvo nušautos. Kitos merginos kovotojai nelietė¹⁰³.

Nužudytos stribo Juozo Lebednyko, Motiejaus (gim. 1921 Trakų apskr. Onuškio vls. Kaniūkų k.), nuo 1945 05 15 iki 1951/1953 m. dirbusio LSSR NKVD/MGB/MVD Daugų ir Onuškio vls. poskyrių liaudies gynėjų būriuose¹⁰⁴, motina Elena Dambrauskienė (pagal pirmą vyrą – Lebednykienė) ir jo sesuo Elena Lebednykaitė (kitur – Anelė), Motiejaus (gim. 1922 09 08). Tą naktį jų namuose nakvojo giminaitė, kurią partizanai paliko gyvą¹⁰⁵.

Yra duomenų, kad moteris nušovė vokiečių, buvęs grupėje. M. Vičkačkos 1945 09 04 apklausos protokole užfiksuota, jog pasmerktąsias kartu su vokiečiu žudė ir J. Judickas. Tai patvirtino ir pats J. Judickas, kurio 1945 09 07 apklausos protokole užfiksuota, kad asmeniškai nušovė senutę¹⁰⁶.

J. Lebednyko publikuotuose atsiminimuose rašoma, kad tuo metu stribu jis dar nebuvo, o įstojo sužinojęs, kad

„[...] banditai nužudė mano motiną ir seserį. [...] nulėčiau į valsčiaus milicijos skyrių. Čia sutikau liaudies gynėjus. Jie patvirtino, kad naktį banditai nužudė ne tik mano namiškius, bet ir keliolika kitų valsčiaus gyventojų – vyrų, moterų ir vaikų. Tragiški įvykiai pagreitino mano apsisprendimą. Užėjęs pas valstybės saugumo skyriaus viršininką, paprašiau ginklo, užsirašiau į liaudies gynėjus“¹⁰⁷.

Surašymo duomenimis, Kaniūkų kaime, be jau minėtų E. Dambrauskienės artimųjų, gyveno E. Dambrauskienės vyras Jonas Dambrauskas, sūnus Vaclovas (gim. 1921 02 05) ir duktė Stasė (gim. 1932 09 05)¹⁰⁸.

¹⁰² V. Ambručio 1951 12 29 apklausos protokolas, *ten pat*, b. 25126/3, l. 114.

¹⁰³ J. Judicko 1945 09 04 apklausos protokolas, *ten pat*, b. 39213/3, l. 135–135 a. p.

¹⁰⁴ Buvusių liaudies gynėjų, gyvenančių Trakų r., sąrašas, *ten pat*, f. K-11, ap. 2, b. 1857, l. 3; Buvusių liaudies gynėjų, 1984 m. gyvenusių Trakų r., sąrašas, *ten pat*, l. 14-4; J. Lebednyko kortelė, *ten pat*, f. K-1, ap. 61, kartoteka Nr. 45; LSSR NKVD-NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko pavaduotojo Smirnovo 1945 08 05 raportas LSSR NKVD-NKGB operatyvinio sektoriaus viršininkui Rudyko, *ten pat*, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 120; 1945 08 06 aktas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 29523/3, l. 93–93 a. p.; Trakų apskr. Onuškio vls. Kaniūkų k. butų ūkio lapas Nr. 6, LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 7594, l. 7 a. p.

¹⁰⁵ LSSR NKVD-NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko pavaduotojo Smirnovo 1945 08 05 raportas LSSR NKVD-NKGB operatyvinio sektoriaus viršininkui Rudyko, *LYA*, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 120; M. Vičkačkos 1945 09 01 apklausos protokolas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 39213/3, l. 24 a. p.; M. Vičkačkos 1945 09 04 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 37; M. Vičkačkos 1945 09 08 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 40; 1945 08 06 aktas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 29523/3, l. 93–93 a. p.; Trakų apskr. Onuškio vls. Kaniūkų k. butų ūkio lapas Nr. 6, LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 7594, l. 7 a. p.; 1945 08 06 aktas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 39213/3, l. 184–184 a. p.

¹⁰⁶ J. Judicko 1945 09 07 apklausos protokolas, *ten pat*, b. 39213/3, l. 138.

¹⁰⁷ *Liaudies gynėjų žodis*, Vilnius, 1987, p. 213–218.

¹⁰⁸ Trakų apskr. Onuškio vls. Kaniūkų k. butų ūkio lapas Nr. 6, LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 7594, l. 7 a. p.

Informacijos apie tai, jog šie asmenys būtų nukentėję nuo partizanų, neradome. Iš archyvinės medžiagos neaišku, ar J. Dambrauskas, V. Dambrauskas ir S. Dambrauskaitė tuo metu gyveno kartu su nužudytosiomis, ar jie buvo namuose tą rugpjūčio naktį. M. Vičkačkos grupės veiksmai vertintini kaip represinis veiks- mas prieš tiesioginius stribo ar sovietams palankaus asmens gimines: nužudytos jo motina ir sesuo, o patėvis, netikras brolis ir sesuo nenukentėjo.

M. Žilionio, slap. Martynas (gim. 1911 Bičiūnų k.), vadovaujami partizanai 1945 08 05 naktį apie 3 val. atėjo į Kalėnų kaimą¹⁰⁹.

Čia nužudytos komjaunuolio Andriaus Kalvedžio, Aleksandro (1924–1948), kuris nuo 1944 m. buvo LSSR NKVD/MGB/MVD Alytaus apskr. skyriaus Dau- gų vls. poskyrio liaudies gynėjų būrio narys¹¹⁰, motina ir netikra sesuo. Partizanai nužudė Marcelę (archyviniuose dokumentuose užfiksuotas ir kitas vardo varian- tas – Martyna) Putienę, pagal pirmą vyrą Kolvedienę (gim. 1898 10 20), ir jos dukterį Ievą Putytę, 24 metų¹¹¹.

Tuo pat metu namuose ant aukšto slėpėsi M. Putienės vaikai Stasys Putys (gim. 1937 03 21), Juozas Putys (gim. 1939 04 05) ir Juzė Putytė (gim. 1935 12 10), kurių partizanai nelietė¹¹².

Iš archyvinių dokumentų neaišku, ar kovotojai jų nerado ir todėl nenužudė, ar rado, tačiau nutarė nežudyti.

Yra duomenų, kad J. Gaina, slap. Gruodis, M. Žilionis, slap. Martynas, ir partizanas Aliukonis, slap. Miškas, moteris paklupdė, o po to J. Gaina jas sušaudė¹¹³.

Kad nužudant M. Kolvedienę-Putienę ir jos dukrą dalyvavo Damononių kaimo gyventojas Gaina, liudijo ir įvykio amžininkai¹¹⁴.

Tame pačiame kaime M. Žilionio vadovaujami partizanai nužudė Motiejų Vičkačką, Motiejaus (gim. 1896 06 20/27 Trakų apskr. Valkininkų vls. Kalėnų k.), jo žmoną Marę Vičkačkienę (gim. 1896 03 10), dukteris Anelę (gim. 1922 12 06) ir Genę (kituose dokumentuose – Stasė) (gim. 1931 08 05)¹¹⁵.

Archyviniai dokumentai neatskleidė motyvų, dėl kurių partizanai išžudė Vičkačků šeimą. Apie M. Vičkačką pavyko išsiaiškinti tik tiek, kad jis 1915 08 15 mobilizuotas į carinės Rusijos armiją, buvo eilinis, 1917 m. fronte prie Gusečino kontūzytas, 1917 m. lapkričio mėn. Smolenske stojo į Lietuvių tautinę dalį, kur

¹⁰⁹ LSSR NKVD-NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko pavaduotojo Smirnovo 1945 08 05 raportas LSSR NKVD-NKGB opera- tyvinio sektoriaus viršininkui Rudyko, *ten pat*, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 120.

¹¹⁰ Stojančio į LKJS A. Kalvedžio anketa, *ten pat*, f. 3108, ap. 3108, b. 19, l. 20–20 a. p.

¹¹¹ LSSR NKVD-NKGB Vilniaus operatyvinio sekto- riaus viršininko pavaduotojo Smirnovo 1945 08 05 raportas LSSR NKVD-NKGB operatyvinio sekto- riaus viršininkui Rudyko, *ten pat*, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 120; 1945 08 05 aktas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 29523/3, l. 94–94 a. p.; Trakų apskr. Onušio vls. Kalėnų k. butų ūkio lapas Nr. 30, LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 7595, l. 29 a. p.

¹¹² S. Cikanavičiaus 1989 02 03 paaiškinimas, *LYA*, f. K-15, ap. 1, b. 588, l. 9; O. Markevi-

čienės 1989 02 03 paaiškinimas, *ten pat*, l. 10; Trakų apskr. Onušio vls. Kalėnų k. butų ūkio lapas Nr. 30, LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 7595, l. 29 a. p.

¹¹³ J. Gainos 1945 10 02 apklausos protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 29523/3, l. 12.

¹¹⁴ O. Markevičienės 1989 02 03 paaiškinimas, *ten pat*, f. K-15, ap. 1, b. 588, l. 10.

¹¹⁵ LSSR NKVD-NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko pavaduotojo Smirnovo 1945 08 05 raportas LSSR NKVD-NKGB opera- tyvinio sektoriaus viršininkui Rudyko, *ten pat*, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 120; 1945 08 05 aktas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 29523/3, l. 94–94 a. p.; Trakų apskr. Onušio vls. Kalėnų k. butų ūkio lapas Nr. 25, LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 7595, l. 26 a. p.

tarnavo iki 1918 m. kovo mėn., 1919 m. sausio mėn. grįžo į Lietuvą, visą laiką gyveno Kalėnų k., buvo žemdirbys¹¹⁶.

Galimi Vičkačkų šeimos nužudymo motyvai minimi publikuotose gretimo Kaniūkų kaimo gyventojų, buvusio liaudies gynėjo Juozo Lebednyko atsiminimuose. Jo pasakojime rašoma, kad Vičkačka, žmonių Beruliu pramintas, buvęs caro kariuomenės kareivis, sakydavęs:

„[...] rusai stiprūs, kaip pliekia vokiečius. Tai ne keturiasdešimt pirmieji metai jiems. O ką jūs ten, miške, pakariausite“, dėl to „[...] banditai jį apšaukė bolševiku ir nužudė. Ne tik senį Joną Vičkačką, bet ir jo žmoną, dvi suaugusias dukras.“¹¹⁷

Nesant archyvinių duomenų apie M. Vičkačkos bendradarbiavimą su sovietų represinėmis struktūromis ar jo darbą administracijoje, šis pasakojimas yra vienintelis M. Vičkačkos šeimos nužudymo motyvus atskleidžiantis šaltinis. Taigi tikėtina, kad M. Vičkačka nepritarė partizanų veiksams ir apie tai viešai kalbėjo. Todėl partizanų vertintas kaip priešiškas nusiteikęs ir nepatikimas asmuo. Gandų skleidimą kovotojai vertino kaip nusikaltimą, už kurį grėsė griežtos bausmės. Pavyzdžiui, Tauro apygardos štabo įsakyme visuomenei rašoma:

„Draudžiama platinti visokius niekuo nepagrįstus gandus, skleidžiamus daugiausia bolševikų su tikslu išgąsdinti ir demoralizuoti visuomenę [...]. Kas nevykdys [...] šio įsakymo, bus griežtai nubaustas pas mus turimomis priemonėmis.“¹¹⁸

Pasak Vasaros būrio partizano Stasio Bėkšos, Kosto, slap. Rugsėjis (1923 Onušio vls. Damononių k.–1945), kuris žudynėse nedalyvavo, nes sirgo¹¹⁹, Kalėnų kaime nužudytas žmogus pavarde Barulis. Tikėtina, kad jis kalbėjo apie M. Vičkačką, kuris kaimynų buvo vadinamas Beruliu¹²⁰.

Apie 4 val. M. Žilionio vadovaujami partizanai atėjo į gretimą Damononių k.¹²¹

Kovotojai pažadino daržinėje miegojusį Juozą Radžių, Martyno (gim. 1904 10 15)¹²², ir nusivedė apie 150 metrų nuo kaimo nušovė ant kelio. Partizanai nelietė J. Radžiaus žmonos Anastazijos Radžienės (gim. 1901 05 28) ir jo vaikų¹²³: Vaclovo (gim. 1936 05 01), Vytauto (gim. 1941 06 02), Bronės

¹¹⁶ 1917–1919 m. tarnavusiųjų rusų kariuomenės lietuvių tautinėse dalyse ir veikusiųjų Lietuvių karių sąjungoje (komiteto suvažiavimuose) anketa, LCVA, f. 1446, ap. 1, b. 27, l. 75–75 a. p.

¹¹⁷ *Liaudies gynėjų žodis*, p. 213–218.

¹¹⁸ Tauro apygardos štabo įsakymas gyventojams, LYA, f. K-41, ap. 1, b. 190, l. 231–232.

¹¹⁹ M. Vičkačkos 1945 09 01 apklausos protokolas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 39213/3, l. 25; Pažyma, *ten pat*, l. 247.

¹²⁰ S. Bėkšos 1945 09 05 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 59; *Liaudies gynėjų žodis*, p. 213–218.

¹²¹ LSSR NKVD-NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko pavaduotojo Smirnovo 1945 08 05 raportas LSSR NKVD-NKGB operatyvinio sektoriaus viršininkui Rudyko, *ten pat*, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 120.

¹²² *Ten pat*; 1945 08 07 aktas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 29523/3, l. 96–96 a. p.; Trakų apskr. Onušio vls. Damononių k. butų ūkio lapas Nr. 23, LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 7595, l. 24 a. p.

¹²³ LSSR NKGB 2 skyriaus poskyrio viršininko Zausejevo 1945 08 08 specialusis pranešimas LSSR valstybės saugumo liaudies komisaro pavaduotojui Jefimovui, LYA, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 156; Trakų apskr. Onušio vls. Damononių k. butų ūkio lapas Nr. 23, LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 7595, l. 24 a. p.

(gim. 1932 06 16) ir Stasės (gim. 1931 11 27), bei brolio Stasio Radžiaus (gim. 1907 Damononių k.)¹²⁴.

Informacijos apie šio asmens nužudymo motyvus nėra. Nerasta žinių, kad jis būtų bendradarbiavęs su sovietų represinėmis struktūromis, būtų naujakuris ar lojalus sovietams asmuo. Vien archyvinės medžiagos nepakanka tam, kad atskleistume nužudymo motyvus.

S. Zalecko, slap. Rytas, grupei būrio vadas J. Dambrauskas įsakė nužudyti: Gruožninkų kaime Antaną Gliebų ir jo šeimą, Joną Gainą ir jo sūnų, Kutušį ir jo žmoną, Smalių kaime Skromną ir visą jo šeimą, o Gudakiemio kaime – Bernardą Radzevičių ir jo žmoną Oną¹²⁵.

S. Zalecko grupė 1945 08 03 iš partizanų stovyklavietės Burbonių miške išėjo į nurodytų kaimų apylinkes. Partizanai apsistojo pelkyne prie Bytautonių kaimo, t. y. 5–6 km iki veikimo rajono¹²⁶. Į Gruožninkų kaimą atėjo 1945 08 04 22 val. Kaime jie ieškojo naujakurio tarybos pirmininko Antano Gliebaus, Jokūbo (gim. 1899 07 14). Sovietų administracijoje jis dirbo jau pirmosios sovietų okupacijos laikotarpiu: 1941 m. buvo Gruožninkų apylinkės sekretorius, o nuo 1944 m. – tarybos pirmininkas, 1944–1945 m. iš Valstybinio žemės fondo buvo gavęs 4,36 ha, kurie pridėti prie turėtų 2,5 ha¹²⁷.

Tuo metu A. Gliebus buvo iššęs į Gruožninkėlių k. Jo žmonos Onos Gliebienės, Juozapo (gim. 1892 10 14 Gruožninkų k.) apklausos protokole užfiksuota, kad apie 22 val. pasigirdo šūvis ir į trobą įėjęs partizanas paklausė, kur jos vyras, po to kartu išsivedė vyriausią sūnų Stasį, 17–19 metų amžiaus, kad šis parodytų kelią į Gruožninkėlių kaimą. Po pusvalandžio pasigirdo šūvis, bet O. Gliebienė į tai nekreipė dėmesio, manydama, kad šaudo sribai. Rytą šalia namo patvoryje rado vyro lavoną, o kiek toliau ant kelio sūnaus Stasio kūną¹²⁸.

Tokios pačios A. Gliebaus ir jo sūnaus nužudymo aplinkybės užfiksuotos ir grupės vado S. Zalecko apklausos protokole. Jis sakė, kad A. Gliebaus nerado namuose, todėl grasindami ginklu priverstė jo sūnų Stasį eiti su jais ir surasti tėvą. Kovotojai kieme sutiko grįžtantį A. Gliebų ir kartu su sūnumi sušaudė, o žmonos ir kitų vaikų nelietė¹²⁹.

Gyvi liko Antanas Gliebus (gim. 1934 12 04), Vytautas Gliebus (gim. 1940 07 05), Vladas Gliebus

¹²⁴ *Ten pat*; Radžiaus 1945 08 07 apklausos protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 39213/3, l. 143.

¹²⁵ S. Zalecko 1945 08 17 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 156–157.

¹²⁶ *Ten pat*, l. 158.

¹²⁷ LSSR NKGB 2 skyriaus poskyrio viršininko Zausejevo 1945 08 08 specialusis pranešimas LSSR valstybės saugumo liaudies komisaro pavaduotojui Jefimovui, *ten pat*, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 154; Trakų apskr. Onušio vls. Gruožninkų k. butų ūkio lapas Nr. 22, *LCVA*, f. R-743, ap. 2, b. 7581, l. 23 a. p.; 1945 08 05 aktas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 39213/3, l. 176; O. Gliebienės 1945 08 06 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 142; Onušio vls. vykdomojo komiteto tarnautojų 1941 03 01–03 15 algų lapai, *Vilniaus apskrities archyvas* (toliau – *VAA*), f. 694, ap. 3, b. 3, l. 3 a. p.; Onušio vls. vykdomojo komiteto visų skyrių tarnautojų sąrašas, *ten pat*, b. 4, l. 1; Trakų apskr. Onušio vls. Gruožninkų kaimiškosios apylinkės vardinis naujakurių sąrašas, *LCVA*, f. R-61, ap. 2, b. 41, l. 106.

¹²⁸ 1945 08 05 aktas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 39213/3, l. 176–176 a. p.; O. Gliebienės 1945 08 06 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 142–142 a. p.; LSSR NKGB 2 skyriaus poskyrio viršininko Zausejevo 1945 08 08 specialusis pranešimas LSSR valstybės saugumo liaudies komisaro pavaduotojui Jefimovui, *ten pat*, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 154; Trakų apskr. Onušio vls. Gruožninkų k. butų ūkio lapas Nr. 22, *LCVA*, f. R-743, ap. 2, b. 7581, l. 23 a. p.

¹²⁹ 1945 08 05 aktas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 39213/3, l. 176–176 a. p.; S. Zalecko 1945 08 17 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 157.

(gim. 1930 03 12), Zofija Gliebytė (gim. 1925 10 01), Veronika Gliebytė (gim. 1937 09 19) ir Bronė Gliebytė (gim. 1941 12 12)¹³⁰.

Paskui partizanai tame pačiame kaime nužudė apylinkės tarybos sekretorių Joną Gainą, Jono (gim. 1901/1898 02 12)¹³¹.

Kovotojai nelietė jo žmonos Marijonos Gainienės (gim. 1906 10 14) ir vaiku Vlodo (gim. 1930 01 02), Jono (gim. 1935 02 11), Jadvygos (gim. 1932 04 30) ir Stasės (gim. 1941 06 13)¹³².

Abiem atvejais pasmerktuosius partizanai išvedė iš namų ir nužudė šūviu į pakaušį. Pasmerktųjų šeimos narių nežudė, pasitarę tarpusavyje¹³³.

Kovotojai buvo pasmerkę mirti Gruožninkų kaimo gyventoją Antaną Kutišį, Karolio (gim. 1909 08 22 Eišiškėse), komunistą pogrindininką, 1931–1938 m. kalėjusį už tai, kad Gruožninkų kaime platino sovietų atsisaukimus. Prasidėjęs SSRS–Vokietijos karui, jis slėpė raudonarmiečius, palaikė ryšius su sovietų partizanų būrio „Išlaisvintojas“ nariais, dalyvavo gadinant telefono ir telegrafo linijas, naikinant „[...] fašistus Bakaloriškėse“¹³⁴, nurodydavo partizanams, kas turi ginklų, teikė duomenis apie „[...] priešus ir vokiečių įgulų išsidėstymą“, suteikė naudingų duomenų apie „[...] vokiečių agentus“. Jis nuo 1945 m. dirbo Gruožninkų kaimiškosios apylinkės tarybos sekretoriumi ir „[...] aktyviai dalyvavo kovose prieš buržuazinius nacionalistus“¹³⁵.

A. Kutišius išsigelbėjo iššokęs pro langą ir pabėgęs. Partizanai nužudė jo žmoną Liudviką Kutišienę, Jokūbo (gim. 1908 02 19)¹³⁶.

Archyvinių dokumentų, patvirtinančių A. Kutišiaus ar jo žmonos bendradarbiavimą su sovietų represinėmis struktūromis, neradome. Taip pat neaišku, kokiomis priemonėmis jis „aktyviai kovojo“ prieš partizanus.

¹³⁰ LSSR NKGB 2 skyriaus poskyrio viršininko Zausejevo 1945 08 08 specialusis pranešimas LSSR valstybės saugumo liaudies komisaro pavaduotojui Jefimovui, *ten pat*, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 154; Trakų apskr. Onušio vls. Gruožninkų k. butų ūkio lapas Nr. 22, LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 7581, l. 23 a. p.

¹³¹ LSSR NKGB 2 skyriaus poskyrio viršininko Zausejevo 1945 08 08 specialusis pranešimas LSSR valstybės saugumo liaudies komisaro pavaduotojui Jefimovui, LYA, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 154; Trakų apskr. Onušio vls. Gruožninkų k. butų ūkio lapas Nr. 16, LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 7581, l. 17 a. p.; 1945 08 05 aktas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 39213/3, l. 176; Onušio vls. vykdomojo komiteto visų skyrių tarnautojų sąrašas, VAA, f. 694, ap. 3, b. 4, l. 1.

¹³² S. Zalecko 1945 08 17 apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 39213/3, l. 157; LSSR NKGB 2 skyriaus poskyrio viršininko Zausejevo 1945 08 08 specialusis pranešimas LSSR valstybės saugumo liaudies komisaro pavaduotojui Jefimovui, *ten pat*, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 154; Trakų apskr. Onušio vls. Gruožninkų k. butų ūkio lapas Nr. 16, LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 7581, l. 17 a. p.

¹³³ S. Zalecko 1945 08 17 apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 39213/3, l. 157.

¹³⁴ „Bakaloriškių fašistais“ sovietmečiu vadinti kaimo savisaugos būrio nariai. Bakaloriškiečiai aktyviai kovojo prieš sovietų partizanus, todėl kaimą 1944 m. pavasarį sudegino raudonieji partizanai. Lietuvos teritoriją užėmus Raudonajai armijai, dalis buvusių savisaugininkų stojo į partizanų gretas.

¹³⁵ A. Kutišiaus apdovanojimo lapas, *ten pat*, f. 51, ap. 3, b. 55, l. 2; A. Kutišiaus 1964 04 12 apdovanojimo lapas, *ten pat*, l. 3; A. Kutišiaus 1964 04 30 kadru įskaitos lapas, *ten pat*, l. 4 a. p.; A. Kutišiaus 1964 05 04 autobiografija, *ten pat*, l. 6; Atsiliepimas apie partizanų būrio „Išlaisvintojas“ ryšininką A. Kutišį, *ten pat*, l. 7; A. Kutišiaus charakteristika, *ten pat*, l. 11.

¹³⁶ S. Zalecko 1945 08 17 apklausos protokolas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 39213/3, l. 157; LSSR NKVD-NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko pavaduotojo Smirnovo 1945 08 05 raportas LSSR NKVD-NKGB operatyvinio sektoriaus viršininkui Rudyko, *ten pat*, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 119; Trakų apskr. Onušio vls. Gruožninkų k. butų ūkio lapas Nr. 29, LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 7581, l. 30 a. p.; 1945 08 05 aktas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 39213/3, l. 176.

S. Zalecko vadovaujami partizanai apie 24 val. nuėjo į Smalių kaimą, kur apie 2 val. nužudė naujakurį Vladą Skromną (48 metų) ir jo žmoną Sofiją (41 metų), o keturių vaikų nuo 3 iki 18 metų nelietė. Pasmerktieji išvesti iš namų ir netoliese nušauti¹³⁷.

V. Skromnas buvo naujakurys, 1944–1945 m. Smalių kaime gavęs 15 ha žemės, namą, tvartą, klojimą, svirną¹³⁸.

Ta pati grupė Gudakiemio kaime nužudė agronomo motiną Oną Radzevičienę, Antano (gim. 1893)¹³⁹.

Nužudytosios sūnus Antanas Radzevičius, Bernardo (gim. 1918 06 16 Gudakiemio k.) SSRS–Vokietijos karo metais slėpė karo belaisvius, buvo sovietų partizanų būrio „Už tėvynę“ ryšininkas, kartu su motina rėmė raudonuosius partizanus, suteikdavo jiems prieglobstį, teikdavo žinių apie „*ginkluotų buržuazinių nacionalistų gaujų veikimą*“¹⁴⁰ ir t. t., nuo 1944 07 iki 1946 02 dirbo Onušio vls. vykdomojo komiteto Žemės skyriaus agronomu, 1945 04 15 išrinktas į Onušio vls. žemės ūkio bei mokesčių komisijas¹⁴¹.

Jo šeimą partizanai buvo išpėję jau 1945 m. pavasarį. A. Radzevičius gavo laišką, kuriame parašyta, kad jis įskundęs partizanų gimines sovietams, ir nurodoma juos sugražinti. Iš rašto A. Radzevičius atpažinęs, jog tai S. Zalecko, kurio šeima buvo represuota, laiškas. A. Radzevičius siūlė, kad motina persikeltų į Onušį, bet ji atsisakiusi. Todėl, A. Radzevičiaus nuomone, motiną nužudė S. Zaleckas, kuris juos keletą kartų apiplėšė bei grasino susidoroti¹⁴².

J. Dambrauskas, slap. Siaubas, 1945 08 04 vėlai vakare išrikiavo savo būrį, suskirstė jį į grupes ir pasakė, kad jie naktį eis į Dusmenų kaimą „šaudyti žmonių“, tačiau užduočių nesukonkretino¹⁴³.

Grupei atėjus į mišką Ūtos kaimo apylinkėse, Siaubas nurodė užduotį: Dusmenų kaime nužudyti Pacelienę ir jos šeimą, Bronę Pališauskiene, Lukjanovą, Jokūbą Varanavičių ir jo šeimą, Gabrį Vaitkevičių, Juozą Beniulį ir jo šeimą, Vinčą Kantakevičių ir jo žmoną, Vaclą Bubelevičių¹⁴⁴.

¹³⁷ LSSR NKVD-NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko pavaduotojo Smirnovo 1945 08 05 raportas LSSR NKVD-NKGB operatyvinio sektoriaus viršininkui Rudyko, *ten pat*, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 119; S. Zalecko 1945 08 17 apklausos protokolas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 39213/3, l. 157; 1945 08 05 aktas, *ten pat*, l. 176–176 a. p.

¹³⁸ Trakų apskr. Onušio vls. Gruožninkų kaimiškosios apylinkės vardinis naujakurių sąrašas, *LCVA*, f. R-61, ap. 2, b. 41, l. 106.

¹³⁹ LSSR NKVD-NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko pavaduotojo Smirnovo 1945 08 05 raportas LSSR NKVD-NKGB operatyvinio sektoriaus viršininkui Rudyko, *LYA*, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 120; LSSR NKGB 2 skyriaus poskyrio viršininko Zausejevo 1945 08 08 specialusis pranešimas LSSR valstybės saugumo liaudies komisaro pavaduotojui Jefimovui, *ten pat*, l. 156; S. Zalecko 1945 08 17 apklausos protokolas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 39213/3, l. 157; 1945 09 02 aktas, *ten pat*,

l. 186; Trakų apskr. Onušio vls. Gudakiemio k. butų ūkio lapas Nr. 28, *LCVA*, f. R-743, ap. 2, b. 7583, l. 29 a. p.

¹⁴⁰ Omenyje turimi kaimų savisaugos būriai.

¹⁴¹ Atsiliepiamas apie A. Radzevičių, *LYA*, f. 51, ap. 3, b. 86, l. 6–6 a. p.; Atsiliepiamas apie A. Radzevičių, *ten pat*, l. 5; A. Radzevičiaus 1968 04 29 kadru įskaitos lapas, *ten pat*, l. 2; Trakų apskr. Žemės skyriaus tarnautojų sąrašas, *ten pat*, f. 164, ap. 1, b. 18, l. 51 a. p.; Atsiliepiamas apie A. Radzevičių, *ten pat*, f. 51, ap. 3, b. 86, l. 7; Onušio vls. vykdomojo komiteto 1945 04 15 posėdžio protokolas, *ten pat*, f. 164, ap. 7, b. 4, l. 76–76 a. p.

¹⁴² A. Radzevičiaus 1945 09 02 apklausos protokolas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 39213/3, l. 167–167 a. p.

¹⁴³ S. Arbačiausko 1945 09 06 apklausos protokolas, *ten pat*, b. 29523/3, l. 82 a. p.–83.

¹⁴⁴ J. Mikalkevičiaus 1945 09 13 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 27 a. p.–28.

Siaubas grupę padalijo į dvi dalis. Pirmojoje buvo J. Dambrauskas, slap. Siaubas, Šermukšnis, Tigras, Ešerys, Patrimpas, Gardinas, ir jo žmona, o antroje – Sausis, Aušra, Ėglis, Lietus, Bijūnas, Mažiukas¹⁴⁵.

J. Dambrausko nurodymu viena grupė turėjo iėiti į Dūsmenis nuo Dusmenėlių k. pusės, o kita – nuo miško¹⁴⁶.

Keturi kovotojai, tarp kurių buvo S. Arbačiauskas, liko saugoti kelią, vedantį į Dusmenis, ir žudynėse nedalyvavo¹⁴⁷.

Į Dusmenis partizanai atėjo 1948 08 04 apie 21 val. LSSR NKVD Vilniaus operatyvinio sektoriaus dokumentuose nurodoma, kad kovotojai į kaimą įėjo nuo Alytaus apskrities Daugų valsčiaus ir puolė iš trijų pusių¹⁴⁸. Iš rytų pusės į Dusmenis partizanai atvažiavo dviračiais. Jais važiavo kovotojai, slap. Sausis ir Aušra. Dviračius jie atėmė iš nepažįstamų žmonių pakeliui į Dusmenų kaimą¹⁴⁹. Partizanai eidavo į namus, surasdavo reikiamą šeimą ir ją sušaudydavo¹⁵⁰.

Tokią įvykių eigą patvirtina duomenys, užfiksuoti J. Mikalkevičiaus kvotos protokole. Be to, dokumente rašoma, jog jo grupės nariai iš įsakyme nurodytų asmenų namuose nerado Pocelienės, Pališauskienės, o Varanavičiaus – ne visą šeimą¹⁵¹.

Yra duomenų, kad J. Mikalkevičius, slap. Sausis, šūviu iš pistoleto nušovė Semioną Lukjanovą, Vasilijaus (60–62 metų), kuris nacių okupacijos laikotarpiu buvo atvežtas ir apgyvendintas Dusmenų kaime, dirbo padienius darbus. Jo žmona ir 10 metų sūnus (vienne archyvinų dokumentų nurodoma, jog duktė) pabėgo¹⁵².

J. Mikalkevičiaus apklausos protokole užfiksuota, kad S. Legetavičius, slap. Aušra, nušovė Jokūbą Varanavičių (gim. 1887 Dysnos apskr.), dailidė, dirbusį pradinės mokyklos sargu¹⁵³. Jo šeimos nariai – žmona Elena Varanavičienė (gim. 1896 02 14), sūnūs Piotras Varanavičius (gim. 1932 02 10), dar vienas sūnus,

¹⁴⁵ *Ten pat*, l. 28.

¹⁴⁶ *Ten pat*.

¹⁴⁷ S. Arbačiausko 1945 09 06 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 83.

¹⁴⁸ Ataskaita apie kovą prieš banditizmą ir antisovietinį pogrindį Trakų apskr. nuo 1945 08 06 iki 1945 08 10, *ten pat*, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 115.

¹⁴⁹ LSSR NKVD-NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko pavaduotojo Smirnovo 1945 08 05 raportas LSSR NKVD-NKGB operatyvinio sektoriaus viršininkui Rudyko, *ten pat*, l. 118; J. Mikalkevičiaus 1945 09 13 apklausos protokolas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 29523/3, l. 28.

¹⁵⁰ LSSR NKVD-NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko pavaduotojo Smirnovo 1945 08 05 raportas LSSR NKVD-NKGB operatyvinio sektoriaus viršininkui Rudyko, *ten pat*, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 118.

¹⁵¹ J. Mikalkevičiaus 1945 09 13 apklausos protokolas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 29523/3, l. 28.

¹⁵² LSSR NKVD-NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko pavaduotojo Smirnovo 1945 08 05 raportas LSSR NKVD-NKGB operatyvinio sek-

toriaus viršininkui Rudyko, *ten pat*, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 118; 1945 08 05 aktas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 29523/3, l. 92 a. p.; LSSR NKGB 2 skyriaus poskyrio viršininko Zausejevo 1945 08 08 specialusis pranešimas LSSR valstybės saugumo liaudies komisaro pavaduotojui Jefimovui, *ten pat*, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 154; J. Mikalkevičiaus 1945 09 13 apklausos protokolas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 29523/3, l. 28.

¹⁵³ LSSR NKVD-NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko pavaduotojo Smirnovo 1945 08 05 raportas LSSR NKVD-NKGB operatyvinio sektoriaus viršininkui Rudyko, *ten pat*, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 118; 1945 08 05 aktas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 29523/3, l. 92 a. p.; V. Budrevičiaus 1945 09 05 apklausos protokolas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 29523/3, l. 75 a. p.; Trakų apskr. Onušio vls. Dusmenų k. butų ūkio lapas Nr. 50, LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 7567, l. 51 a. p.; J. Mikalkevičiaus 1945 09 13 apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 29523/3, l. 28.

buvęs apylinkės tarybos sekretoriumi, ir duktė, kuriai tuo metu buvo 20 metų, pabėgo¹⁵⁴.

Kitame kaimo gale veikė J. Dambrausko, slap. Siaubas, grupė¹⁵⁵.

Partizanai namuose rado ir nužudė:

Vinčą Kantakevičių, Vinco (gim. 1876 09 19) ir jo žmoną Leonidą Kantakevičienę, Vinco/Miko (58 metų)¹⁵⁶. Jie nužudyti kaip sovietų administracijos pareigūnų šeimos nariai. Jo sūnus Stasys Kantakevičius (gim. 1921 03 17 Onušio vls. Dusmenų k.) – buvęs sovietų partizanas, Trakų apskr. LKP(b) komiteto instruktorius kadrams, o žentas Nykštas dirbo mokesčių agentu. Abu jie tuo metu buvo darbe ir nenukentėjo¹⁵⁷.

Prof. O. Voverienė rašo, kad S. Kantakevičius 1944 m. įskundė J. Kazlausko, slap. Šermukšnis, žmoną partizanų ryšininkę Stasę Kazlauskienę (mergautinė pavardė – Budrevičiūtė), Gabrio (1925 09 10 Onušio vls. Dusmenėlių k.–2010 05 10), kuri sulaikyta 1944 m. lapkričio mėn.¹⁵⁸

Archyviniai duomenys byloja, kad ji buvo sulaikyta 1944 m. gruodžio mėn. ir kalinama Trakų kalėjime¹⁵⁹. Dokumentų, patvirtinančių, kad S. Kantakevičius būtų ją įskundęs, neradome. Surašymo butų ūkio lape nurodoma, jog V. Kantakevičius buvo našlys¹⁶⁰, tai reiškia, kad su L. Kantakevičiene jis susituokė po 1942 m. gegužės mėn. Taigi ji nebuvo tiesioginė sovietų pareigūno giminaitė. Jau aptartais atvejais partizanai netiesioginių giminių nežudydavo. Tai reiškia, kad galutinis sprendimas, ką pasmerkti, o ką palikti gyvą, priklausė nuo grupių vadų.

Vaclovą Bubelevičių, Antano (gim. 1887 06 14), lojalų sovietų santvarkai valstietį¹⁶¹. Jo žmona Ona Bubelevičienė (gim. 1885 07 28), sūnūs Juozas (gim. 1922 09 05) ir Petras (gim. 1941 04 24) (sovietų pareigūnų parengtuose dokumentuose nurodoma, kad jam buvo 7 metai) ir duktė Bubelevičiūtė pabėgo¹⁶².

¹⁵⁴ LSSR NKVD-NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko pavaduotojo Smirnovo 1945 08 05 raportas LSSR NKVD-NKGB operatyvinio sektoriaus viršininkui Rudyko, *ten pat*, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 118; Trakų apskr. Onušio vls. Dusmenų k. butų ūkio lapas Nr. 50, LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 7567, l. 51 a. p.; J. Mikalkevičiaus 1945 09 13 apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 29523/3, l. 28.
¹⁵⁵ *Ten pat*.

¹⁵⁶ LSSR NKGB 2 skyriaus poskyrio viršininko Zausejevo 1945 08 08 specialusis pranešimas LSSR valstybės saugumo liaudies komisaro pavaduotojui Jefimovui, *ten pat*, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 155; LSSR NKVD-NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko pavaduotojo Smirnovo 1945 08 05 raportas LSSR NKVD-NKGB operatyvinio sektoriaus viršininkui Rudyko, *ten pat*, l. 118; 1945 08 05 aktas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 29523/3, l. 92; Trakų apskr. Onušio vls. Dusmenų k. butų ūkio lapas Nr. 25, LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 7567, l. 26 a. p.

¹⁵⁷ LSSR NKGB 2 skyriaus poskyrio viršininko Zausejevo 1945 08 08 specialusis pranešimas LSSR valstybės saugumo liaudies komisaro pavaduotojui Jefimovui, LYA, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 155; LSSR NKVD-NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko pavaduotojo Smirnovo 1945 08 05 rapor-

tas LSSR NKVD-NKGB operatyvinio sektoriaus viršininkui Rudyko, *ten pat*, l. 118; Ataskaita apie judriojo Trakų naikintojų būrio kovą prieš banditizmą nuo 1945 09 01 iki 1945 09 25, *ten pat*, f. 164, ap. 7, b. 2, l. 40.

¹⁵⁸ Voverienė O. *Lietuvos laisvės kovos karžygyss Vaclovas Voveris-Zaibas*, Vilnius, 2007, p. 79.

¹⁵⁹ S. Kazlauskienės 1949 12 27 apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-16165, l. 47.

¹⁶⁰ Trakų apskr. Onušio vls. Dusmenų k. butų ūkio lapas Nr. 25, LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 7567, l. 26 a. p.

¹⁶¹ LSSR NKVD-NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko pavaduotojo Smirnovo 1945 08 05 raportas LSSR NKVD-NKGB operatyvinio sektoriaus viršininkui Rudyko, LYA, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 118; 1945 08 05 aktas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 29523/3, l. 92; Trakų apskr. Onušio vls. Dusmenų k. butų ūkio lapas Nr. 2, LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 7567, l. 2 a. p.

¹⁶² LSSR NKVD-NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko pavaduotojo Smirnovo 1945 08 05 raportas LSSR NKVD-NKGB operatyvinio sektoriaus viršininkui Rudyko, LYA, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 118; Trakų apskr. Onušio vls. Dusmenų k. butų ūkio lapas Nr. 2, LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 7567, l. 2 a. p.

Naujakurių, 1944–1945 m. gavusį 5,9 ha žemės, Juozą Beniulį, Prano (gim. 1893 03 19, sovietų pareigūnų sudarytuose dokumentuose nurodoma, kad jam buvo 70 metų), jo žmoną Moniką Beniuliene, Adomo/Motiejaus (gim. 1897 06 14), dukterį Anelę (gim. 1926 12 25) ir sūnų Joną (gim. 1934 12 17)¹⁶³. Dar viena J. Beniulio duktė Monika (gim. 1923/1922 Dusmenų k.), komjaunuolė nuo 1940 m., tuo metu dirbo Onuškyje¹⁶⁴.

Grupės nario Vlodo Trakimavičiaus, slap. Patrimpas, tardymo protokole užfiksuota, kad Kantakevičių ir Bubelevičių nušovė pats J. Dambrauskas¹⁶⁵.

Be to, yra duomenų, jog per išpuolį Dusmenų kaime nušautas Juozo Kaminsko, Vlodo (gim. 1921 Dusmenų k.) tėvas Vladas Kaminskas¹⁶⁶.

Tai patvirtinančių archyvinių dokumentų neradome.

Paskui J. Dambrausko partizanai susirinko ir nuėjo į Dusmenų mišką¹⁶⁷.

Tą pačią naktį nenustatyti partizanai Taučionių kaime iš namų išsivedė milicininko tėvą Praną Dailydą, Ignoto (gim. 1894 10 10). Jis 1940 m. buvo Gruožninkų kaimiškosios apylinkės pirmininkas, per SSRS–Vokietijos karą rėmė sovietų partizanų būrį „Už tėvynę“, o 1945 m. dirbo savo ūkyje¹⁶⁸. Išsivestas ir kitas šio kaimo gyventojas Feliksas Korsakas, Mataušo (gim. 1895 01 20). Jis 1940 m. buvo miškininkas, o 1945 m. dirbo savo ūkyje¹⁶⁹.

Genionių kaime nežinomi kovotojai išsivedė šaukiamojo amžiaus jaunuolių rengimo būrio vadą Feliksą Balkų, Juozo, 46 metų, ir Martyną Gudaitį, Antano, 49 metų. Rugsjūčio 7 d. jų kūnai rasti senuose apkasuose šiaurės vakariniame Burbonių miško pakraštyje¹⁷⁰.

Po operacijos Geležinio Vilko rinktinės vadas L. Tarasevičius, slap. Lūšis, partizanams įsakė išsiskirstyti ir slapstytis bei griežtai uždraudė legalizaciją, o tiems, kurie nepaklus įsakymui, grėsė sušaudymas. L. Tarasevičius išėjo iš Burbonių

¹⁶³ 1945 08 05 aktas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 29523/3, l. 92 a. p.; LSSR NKVD-NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko pavaduotojo Smirnovo 1945 08 05 raportas LSSR NKVD-NKGB operatyvinio sektoriaus viršininkui Rudyko, *ten pat*, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 118; Trakų apskr. Onušio vls. Dusmenų k. butų ūkio lapas Nr. 3, *LCVA*, f. R-743, ap. 2, b. 7567, l. 4 a. p.; M. Rakštienės 1960 04 08 autobiografija, *LYA*, f. 50, ap. 2, b. 66, l. 4; 1945 08 05 aktas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 29523/3, l. 92 a. p.; Onušio vls. Dusmenų kaimiškosios apylinkės vardinis naujakurių sąrašas, *LCVA*, f. R-61, ap. 2, b. 41, l. 116.

¹⁶⁴ LSSR NKVD-NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko pavaduotojo Smirnovo 1945 08 05 raportas LSSR NKVD-NKGB operatyvinio sektoriaus viršininkui Rudyko, *LYA*, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 118; 1945 08 05 aktas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 29523/3, l. 92 a. p.; M. Beniulytės 1945 09 30 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 86; M. Rakštienės 1960 04 08 autobiografija, *ten pat*, f. 50, ap. 2, b. 66, l. 4; M. Beniulytės-Rakštienės 1960 07 06 apdovanojimo lapas, *ten pat*, l. 1.

¹⁶⁵ V. Trakimavičiaus 1945 09 03 apklausos protokolas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 29523/3, l. 50.

¹⁶⁶ *Buržuazinių nacionalistų gaujų siautėjimas Dzūkijoje*, p. 87.

¹⁶⁷ J. Mikalkevičiaus 1945 09 13 apklausos protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 29523/3, l. 28.

¹⁶⁸ LSSR NKVD-NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko pavaduotojo Smirnovo 1945 08 05 raportas LSSR NKVD-NKGB operatyvinio sektoriaus viršininkui Rudyko, *ten pat*, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 120; Trakų apskr. Onušio vls. Taučionių k. butų ūkio lapas Nr. 7, *LCVA*, f. R-743, ap. 2, b. 7580, l. 8 a. p.; Atsiliepiamas apie S. Dailydą, *LYA*, f. 51, ap. 3, b. 26, l. 4; M. Dailydos 1945 08 07 apklausos protokolas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 39213/3, l. 145–146; 1945 08 05 aktas, *ten pat*, b. 29523/3, l. 89; 1945 08 05 aktas, *ten pat*, b. 39213/3, l. 178; Onušio vls. vykdomojo komiteto tarnautojų 1941 03 01–03 15 algų lapai, *VAA*, f. 694, ap. 3, b. 3, l. 3 a. p.

¹⁶⁹ LSSR NKVD-NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko pavaduotojo Smirnovo 1945 08 05 raportas LSSR NKVD-NKGB operatyvinio sektoriaus viršininkui Rudyko, *LYA*, f. K-21, ap. 1, b. 75, l. 120; Trakų apskr. Onušio vls. Taučionių k. butų ūkio lapas Nr. 15, *LCVA*, f. R-743, ap. 2, b. 7580, l. 16 a. p.; 1945 08 05 aktas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 29523/3, l. 89; 1945 08 05 aktas, *ten pat*, b. 39213/3, l. 178.

¹⁷⁰ 1945 08 06 aktas, *ten pat*, l. 181–181 a. p.

miško ir persikėlė į J. Jakubavičiaus, slap. Rugys, būrį, veikusį Varėnės ir Valkininkų valsčiuose¹⁷¹.

Išvados

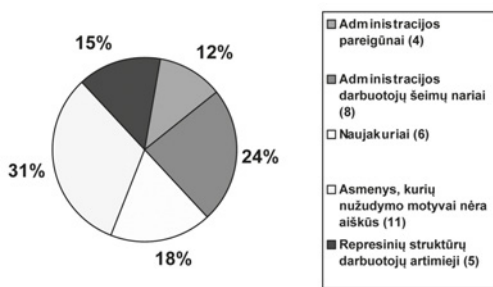
Šis įvykis vertintinas kaip logiškas atsakas į sovietų represinių veiksmą – trėmimą. Keršto akcija nukreipta ne prieš tiesiogiai trėmimo dalyvavusius ar prie jo prisidėjusius asmenis, kurie telkėsi Onuškyje ir buvo nepasiekiami partizanams, o prieš sovietams lojalius asmenis ir jų šeimų narius.

Per išpuolį Onuškie valsčiuje nukentėjo dvidešimt šeimų, nužudyti trisdešimt keturi žmonės. Sušaudyti ne visi pasmerktieji – vienu partizanai nerado namuose, o kitų nežudė, nes nutarė, kad jie palankūs kovotojams.

Daugiausia nužudyta sovietų administracijos pareigūnų ir jų šeimų narių (iš viso dvylika žmonių). Be to, nužudyti šeši naujakuriai ir jų šeimų nariai bei penki liaudies gynėjų artimieji. Remiantis archyviniais dokumentais nepavyko išsiaiškinti vienuolikos asmenų nužudymo motyvų (žr. 1 schema). Nerasta dokumentų, liudijančių, jog nužudytieji ar jų šeimų nariai būtų dalyvavę 1945 07 17 trėmimo. Nenužudytas nė vienas represinių struktūrų pareigūnas. Taip pat nerasta duomenų, kad kuris nors iš nužudytųjų ar jų artimieji būtų kaltinti skundimu ar šnipinėjimu. Taigi kovotojai smogė neapsaugotiems režimo šalininkams ar tokiais laikytiems žmonėms: žemiausios administracijos grandies pareigūnams, naujakuriams, liaudies gynėjų ir administracijos darbuotojų šeimoms. Be to, nukentėjo asmenys, kurių nužudymo motyvų archyviniai dokumentai neatskleidė. Stribai ar valsčiaus partinių ir administracinių įstaigų darbuotojai telkėsi Onuškyje, kur dislokuota NKVD 4-osios šaulių divizijos įgula. Operacijos rezultatai patvirtina K. Girniaus mintį, kad „vokiečiai ir komunistai buvo labiausiai atsakingi už žudymus ir areštus, bet jie buvo sunkiai prieinami, tad dėl tikrų ar įsivaizduotų nusikaltimų dažnai nukentėdavo nuskriaustųjų kaimynai ar žemesnio rango pareigūnai“¹⁷².

Opiausias partizanų įvykdytų nužudymų klausimas yra moterų, vaikų ir senolių žudynės, nes vadovaujamosi nuomone, kad šios gyventojų kategorijos partizanams kėlė mažiausią grėsmę. Todėl jų nužudymai kelia motyvacijos problemų. Per žudynes Onuškie valsčiuje žuvo daugiau vyrų nei moterų (žr. 2 schema). Taigi ši operacija atitinka bendrą tendenciją: vyrų žūdavo daugiau. Tendenciją lemia tai, kad vyrai dažniau užimdavo administracines ar ūkines pareigas, tarnavo represiniuose organuose ir aktyviau dalyvavo visuomeniniame gyvenime. Moterys dažniau nukentėdavo dėl artimųjų veiklos arba „ilgo liežuvio“. Nagrinėtu atveju duomenų apie skundikių baudimą nėra, o visų moterų nužudymo motyvas – artimųjų veikla.

Skirstyti nužudytuosius pagal amžių keblu. Prieš skirstant reikėtų atsakyti į klausimą: kokio amžiaus žmogus galėjo sąmoningai bendradarbiauti su viena kovojančių pusių? Šiuo atveju šiandienis vaikystės, paauglystės, brandos ir

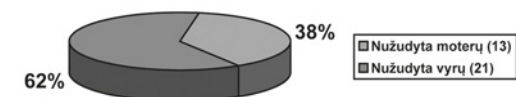

1 schema

¹⁷¹ M. Vičkačkos 1945 09 01 tardymo protokolas, *ten pat*, l. 26.

¹⁷² Girnius K. *Partizanų kovos Lietuvoje*, Vilnius, 1990, p. 362.

senatvės suvokimas netenka prasmės. Būdavo atveju, kai vieni paaugliai tapdavo sribais, o kiti vykdė partizanų nurodymus, buvo jų ryšininkai, teikė žinių. Lygiai taip pat kyla garbiųjų senolių problema: ar septyniasdešimties

2 schema

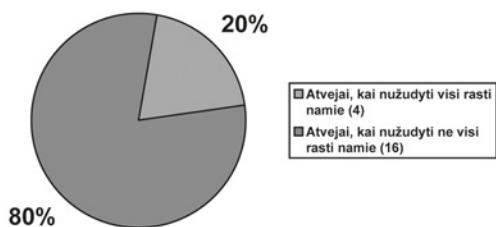
metų sulaukęs žmogus (garbingas senjoras šiandien) jau nebegalėjo būti čekistų agentas ar informatorius arba remti partizanų, savo ūkyje įrengti jų slėptuvę ir pan.? Todėl skirstymas pagal amžių yra labai sąlygiškas. Svarbu ne amžius, lytis ar socialinė padėtis, o tai, ką asmuo veikė. Todėl atliekant tokius tyrimus nevertėtų sureikšminti nužudytųjų amžiaus ar lyties. Reikėtų aiškintis, ar yra duomenų apie vieno ar kito asmens veiklą, galėjusią lemti partizanų represijas.

Beje, sovietai, kovodami su partizanais, taip pat nepaisė suimamų, žudomų ar tremiamų žmonių amžiaus. Svarbiausia, kad jie vertinti kaip „banditai“, „banditų rėmėjai“ ar „bandito šeimos nariai“. Pavyzdžiui, 1945 07 17 iš Diržamėnių kaimo kartu su šeima ištremta Marytė Verseckaitė, Vinco (gim. 1944)¹⁷³.

Tyrimo duomenys rodo, kad akcijos tikslas nebuvo išžudyti šeimas. Atveju, kai nužudyti visi rasti namuose, yra keturi (iš viso nukentėjo dvidešimt šeimų; žr. 3 schemą). Taigi akcija buvo nukreipta prieš konkrečius asmenis, partizanų vertintus kaip lojalius režimui, ir jų šeimų narius. Surinkti duomenys rodo, kad galutinis sprendimas sušaudyti pasmerktųjų šeimų narius priklausė grupių vadams. Todėl šeimų išžudymas vertintinas kaip atskirų asmenų sprendimas, o ne bendra nuostata ir akcijos tikslas. Archyviniai dokumentai neatskleidė, kokiais motyvais vadovavosi grupių vadai, žudydami pasmerktųjų šeimų narius.

Akciją įvykdė partizanų junginys, pavaldus antisovietinei organizacijai. Tai, kad partizanai neturėjo ryšio su štabu ir nebuvo gavę nurodymų, nekeičia esmės. Vykdyti keršto akciją įsakė Geležinio Vilko rinktinės vadas L. Tarasevičius, slap. Lūšis, kuriam ir tenka atsakomybė už jos vykdymą. Tai, kad ne su visais jam pavaldžių būrių vadais tartasi arba kad ne visi kovotojai pritarė tokiems veiksams, nereiškia, kad veikta savavališkai. Keršto akciją vado įsakymu parengė ir įvykdė jam pavaldūs partizanai, o ne atskiros grupuotės.

Grupinės atsakomybės principus taikė abi pusės. Sovietai persekiojo ir represavo partizanų, jų rėmėjų ir ryšininkų šeimas, o kovotojai savo ruožtu smogdavo režimo rėmėjų šalininkams ar tokiais laikytiems asmenims ir jų šeimų nariams. 1945 m. liepos trėmimai vertintini kaip režimo žinia Lietuvos visuomenei – žinokite, koks likimas laukia socialistinės santvarkos priešų. Savo ruožtu partizanai taip pat pasiuntė žinią – mes žinome savo priešus ir juos baudžiame.

3 schema

Partizanų baudžiamųjų priemonių, ypač nužudymų, vykdymas yra skaudus partizaninio karo puslapis, tačiau privalome jį atversti ir nagrinėti.

¹⁷³ Banditų šeimų, ištremtų iš Trakų apskr., sąrašas, LYA, f. V-135, ap. 7, b. 41, l. 25.

Agentų smogikų operacija Ūnuškio valsčiuje 1946 metais

Andrius Tumavičius

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras

1946 m. rugsėjo naktį Grendavės kaime partizanais apsimitę LSSR MVD agentai smogikai, iškviėtę į susitikimą, nužudė būrio vadą Joną Dambrauską, slapyvardžiu Siaubas, tris kovotojus bei partizanų ryšininkus ir rėmėjus Blažonius. Pagal archyvinius dokumentus pavyko atkurti tos nakties įvykius, išsiaiškinti jų seką, nustatyti operaciją planavusius čekistus bei kai kuriuos joje dalyvavusius agentus.

J. Dambrausko, slapyvardžiu Siaubas, vadovaujamas būrys susiformavo Raudonajai armijai 1944 m. antrojoje pusėje užėmus Ūnuškio valsčiaus teritoriją. Dalinys aktyviai kovojo su sovietų santvarka, kartu su kitomis partizanų formuotėmis dalyvaudavo kautynėse su NKVD kariuomene, vykdė išpuolius prieš sovietinių partinių aktyvą ir t. t. J. Dambrausko būrys nuo 1945 m. birželio mėn. priklausė „Geležinio Vilko“ rinktinei, kuri 1946 m. rugpjūčio 10 d. buvo įtraukta į Juozo Vitkaus, slapyvardžiu Kazimieraitis (1901–1946), vadovaujamą Dzūkų grupę.

Susekti ir sunaikinti J. Dambrausko būrio čekistams vis nepavykdavo. Todėl 1946 m. vasarą nutarta surengti stambią šio būrio paiešką ir likvidavimo operaciją, kurioje svarbus vaidmuo teko agentams ir informatoriams. Vienas jų – buvęs partizanų būrio skyrininkas Zaleckas Stasys, Vinco (gim. 1919 Ūnuškio vls. Gūdakiemio k.). Legalizavosi 1945 m. rugpjūčio mėnesį ir per apklausą tardytojams papasakojo apie kovines operacijas, partizanų dalinių struktūrą, nurodė žinomus kovotojus, jų ryšininkus ir rėmėjus. Jį LSSR NKVD pareigūnai užverbavo ir suteikė slapyvardį Balandis¹.

Po metų čekistai nutarė S. Zalecką panaudoti J. Dambrausko būrio paieškoms. 1946 m. rugpjūčio mėn. pradžioje apklausiamas S. Zaleckas papasakojo apie tris dešimtis jam žinomų partizanų ryšininkų².

Paskui agentui S. Zaleckui-Balandžiui buvo įsakyta išsiaiškinti J. Dambrausko-Siaubo būrio rėmėjus. Pagal jo pateiktus duomenis čekistai nustatė, kad Grendavės kaimiškosios apylinkės tarybos sekretorius Stasys Radzevičius ir Grendavės k. gyventojas Jonas Orlauskas yra J. Dambrausko būrio ryšininkai, o Žūklijų k. gyventojas Kavaliauskas – rėmėjas³.

¹ LSSR MGB Trakų apskr. skyriaus viršininko pavaduotojo Kostočiko 1947 03 20 pasiaiškinimas LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojui Leonovui, *Lietuvos ypatingasis archyvas* (toliau – LYA), f. K-1, ap. 58, b. P-2480, l. 376-24; 376-22–376-23; LSSR MVD Trakų apskr. skyriaus viršininko Kerino 1947 03 28 pasiaiškinimas LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojui Leonovui, *ten pat*, l. 376-9; LSSR MVD Kovos prieš banditizmą 4 skyriaus poskyrio agentų informatorių, perduotų LSSR MGB žinion, sąrašas, *ten pat*, f. K-41, ap. 1, b. 236, l. 23; M. Vičkačkos 1945 08 27 apklausos protokolas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 39213/3, l. 13 a. p.; M. Vičkačkos 1945 09 01 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 18, 19; S. Zalecko 1945 08 17 apklausos protokolas, *ten pat*, l. 150.

² LSSR MGB Trakų apskr. skyriaus viršininko pavaduotojo Kostočiko 1947 03 20 pasiaiškinimas LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojui Leonovui, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. P-2480, l. 376-24; 376-22–376-23; LSSR MVD Trakų apskr. skyriaus viršininko Kerino 1947 03 28 pasiaiškinimas LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojui Leonovui, *ten pat*, l. 376-9; LSSR MVD Kovos prieš banditizmą 4 skyriaus 4 poskyrio agentų informatorių, perduotų LSSR MGB žinion, sąrašas, *ten pat*, f. K-41, ap. 1, b. 236, l. 23.

³ LSSR MVD ataskaita SSRS MVD Kovos prieš banditizmą valdybos viršininkui Leontjevui apie nacionalistinio pogrindžio ir jo ginkluotų gaujų likvidavimą per 1946 m. liepos–rugsėjo mėnesius, *ten pat*, f. K-41, ap. 1, b. 137, l. 43; 1946 08 15

Remdamiesi šiais duomenimis, LSSR MVD darbuotojas Brusvičius ir LSSR MVD Trākų apskr. skyriaus viršininkas Kerinas nutarė į J. Dambrausko būrio veikimo rajoną nuo 1946 08 16 iki 1946 08 22 nusiųsti LSSR MVD Kovos prieš banditizmą valdybos specialiąją grupę, sudarytą iš agentų smogikų, vadovaujamų mjr. Sokolovo Aleksejaus, Ivano (gim. 1906 m. Voronežo gub.)⁴.

Pagal archyvinius duomenis išsiaiškino, kai kuriuos šioje operacijoje dalyvavusius smogikus.

Slap. „Lesnoj“ – Gaudentas Kisielius, Mato (gim. 1915 Tauragės apskr. Eŗžvilko vls. Kavolių k., partizanas, 1946 m. suimtas ir užverbuotas, LSSR MVD/MGB specialiojoje grupėje buvo nuo 1946 iki 1947 m. ir dalyvavo operatyvinėse-agentūrinėse kombinacijose. Paskui perkeltas į maršrutinius agentus⁵. G. Kisielius, būdamas agentas, apgavo sovietų represinių struktūrų darbuotojus ir dirbo partizanų naudai. Jis išpėdavo kovotojus apie prieš juos rengiamas baudžiamąsias operacijas. G. Kisielius suimtas, mirė LSSR MGB kalėjime Kaune 1951 10 03.

Slap. „Koršun“ – tikėtina, kad tai iš Zarasų apskr. kilęs partizanų kuopos vadas Zakrevskis, suimtas ir užverbuotas agentu smogiku⁶.

Slap. „Kruk“ – Michailas Žabo, Fiodoro (gim. 1918/1919 11 28 Ukrainoje), buvęs Ukrainos sukilėlių armijos Pietų grupės „Bystrojo“ būrio žandarmerijos komendantas⁷.

Ukrainos čekistų užverbuotas agentu smogiku. 1946 m. gegužės mėn. komandiruotas į LSSR MVD/MGB. Čia buvo agentas smogikas ir dalyvavo operacijose. M. Žabo dėl ligos iš tarnybos LSSR represinėse struktūrose atleistas 1950 m.

Slap. „Ugor“ – Stanislovas Bivėnas, Antano (gim. 1926 08 08 Zarasų apskr. Sālako vls. Mikāiliškių k.), 1947 m. dėl plėšimų pašalintas iš SSRS MGB specialiosios grupės⁸.

agentūrinių-operatyvinių priemonių planas likviduojant „Siaubo“ gaują, *ten pat*, b. 1735, l. 2-3; LSSR MGB Trākų apskr. skyriaus viršininko pavaduotojo Kostochiko 1947 03 20 pasiaiškinimas LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojui Leonovui, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. P-2480, l. 376-24; 376-22; 376-23.

⁴ LSSR MVD ataskaita SSRS MVD Kovos prieš banditizmą valdybos viršininkui Leontjevui apie nacionalistinio pogrindžio ir jo ginkluotų gaujų likvidavimą per 1946 m. liepos-rugpjūčio mėnesius, *ten pat*, f. K-41, ap. 1, b. 137, l. 43; 1946 08 15 agentūrinių-operatyvinių priemonių planas likviduojant „Siaubo“ gaują, *ten pat*, b. 1735, l. 2-3; LSSR MGB Trākų apskr. skyriaus viršininko pavaduotojo Kostochiko 1947 03 20 pasiaiškinimas LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojui Leonovui, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. P-2480, l. 376-24; 376-22-376-23; A. Sokolovo tarnybos kortelė, *ten pat*, f. K-1, ap. 61, kartoteka Nr. 41.

⁵ Mjr. Sokolovo 1947 06 03 raportas LSSR MGB 2-N valdybos 2 skyriaus viršininkui Figūrinui, *ten pat*, f. K-41, ap. 1, b. 228, l. 114.

⁶ LSSR MVD ataskaita SSRS MVD Kovos prieš banditizmą valdybos viršininkui Leontjevui apie

nacionalistinio pogrindžio ir jo ginkluotų gaujų likvidavimą per 1946 m. liepos-rugpjūčio mėnesius, *ten pat*, f. K-41, ap. 1, b. 137, l. 43; Kandidatų į specialiąją grupę atrankos Zarasų apskr. 1947 04 30 planas, *ten pat*, b. 228, l. 129; Pocius M. MVD-MGB specialiosios grupės Lietuvoje 1945-1959 m., *Darbai*, nr. 1, Vilnius, 1996, p. 61.

⁷ LSSR MVD Kovos prieš banditizmą valdybos specialiosios agentūrinės grupės, perduodamos LSSR MGB žinion sąrašas, *ten pat*, f. K-41, ap. 1, b. 237, l. 57; Specialiosios grupės priedangos ir ryšio grupės sąrašas, *ten pat*, b. 228, l. 100; LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojo Kapralovo 1947 03 03 raštas LSSR MGB Vilniaus apskr. skyriaus viršininkui, *ten pat*, l. 24.

⁸ S. Bivėno šeimos sąrašas, *ten pat*, f. K-41, ap. 1, b. 130, l. 154; LSSR MVD Kovos prieš banditizmą valdybos specialiosios agentūrinės grupės, perduodamos LSSR MGB žinion sąrašas, *ten pat*, b. 237, l. 57; LSSR MGB 2-N valdybos specialiosios grupės smogikų, kurie išbraukti iš grupės sudėties, sąrašas, *ten pat*, b. 228, l. 62; 1947 08 09 agentūrinis pranešimas, *ten pat*, l. 154.

Slap. „Veter“ – Sevostjanas Presniakovas, Evstignėjaus (gim. 1921 05 26 Kauno apskr. Jonavos vls. Pagėjos k.), buvęs LSSR MVD Kauno apskr. skyriaus liaudies gynėjas, agentas smogikas buvo nuo 1946 08 07, iš specialiosios grupės atleistas dėl vagysčių⁹.

Slap. „Karosas“ – Petras Jonikaitis/Jonaitis, Mykolo (gim. 1912 07 17 Šiaurios), čekistų užverbuotas buvęs Kasparavičiaus būrio partizanas¹⁰.

Slap. „Volk“ – Stepas Frankonis, Jono (gim. 1921 11 25 Trakų apskr. Žaslių vls. Totoriškių k.), nuo 1945 m. sausio mėn. dirbo gaisrininku Vilniuje, iš tarnybos pasitraukė 1945 06 25 ir įstojo į Bijūno partizanų būrį, kuris priklausė LLA 5 apygardai, 1945 m. atėjo į LSSR NKVD Trakų apskr. skyriaus Žaslių vls. poskyrį ir pareiškė norą legalizuotis. NKVD pareigūnai jį pasiuntė į mišką parsinešti ginklo. Pakeliui S. Frankonį sulaukė SSRS NKVD kariškiai. Per apklausą jis išdavė su LLA 5 apygarda susijusius asmenis, kurie buvo suimti. S. Frankonis 1945 m. rugsėjo mėn. savo noru įstojo į LSSR NKVD Žaslių vls. poskyrio liaudies gynėjų būrį, dalyvavo kovose su partizanais, pats nužudė Klajūno būrio kovotoją ir gavo 300 rublių premiją. S. Frankonis dalyvavo suimtųjų tardymuose, akistatose. Nuo 1946 05 27 buvo agentas smogikas slap. „Volk“, iš specialiosios grupės atleistas 1947 m., kai vedė. Paskui iki 1949 m. liaudies gynėjas LSSR MGB Kaišiadorių apskr. skyriuje, kol buvo atleistas dėl drausmės pažeidimų¹¹.

Slap. „Morskoj“, kilęs iš Zarasų apskr. Sālako vls.¹²

Slap. „Junak“ – Vasilijus Lapušniakas, Piotro (gim. 1927 Ukrainoje), čekistų užverbuotas buvęs Ukrainos sukilėlių armijos Pietų grupės kovotojas, „Rybako“ ir „Nedolios“ būrių ryšininkas, 1946 m. komandiruotas į LSSR MGB/MVD¹³.

Slap. „Krot“ – kilęs iš Zarasų apskr. Salako mstl.¹⁴

Slap. „Somov“ – Sergejus Skromovas, Timofėjaus/Tito (gim. 1928 Kauno apskr. Jonavos vls. Užsalių/Girmėnų k.) buvęs LSSR NKVD/MVD Kauno aps. skyriaus liaudies gynėjas, nužudžius Siaubo būrio kovotojus iš specialiosios grupės pabėgo¹⁵.

Slap. „Čiomij“ – Nikolajus Čečenikovas, Efrosinijaus (gim. 1927 06 24 Suvalkų apskr. Krasnopolio vls. Nikolajevkos k.), buvęs LSSR NKVD/MVD Kauno apskr. skyriaus liaudies gynėjas, po šios operacijos iš spec. grupės pabėgo¹⁶.

Slap. „Žutkij“ – Michailas Žukovas, Ivano (gim. 1926/1928 09 14 Kauno apskr. Jonavos vls. Užsalių k.), buvęs LSSR NKVD/MVD Kauno apskr. skyriaus liaudies gynėjas, iš spec. grupės pabėgo¹⁷.

⁹ S. Presniakovo šeimos sudėtis, *ten pat*, f. K-41, ap. 1, b. 130, l. 143; LSSR MGB 2-N valdybos specialiosios grupės smogikų, kurie išbraukti iš grupės sudėties, sąrašas, *ten pat*, b. 228, l. 61.

¹⁰ P. Jonaičio šeimos sudėtis, *ten pat*, f. K-41, ap. 1, b. 130, l. 139; Specialiosios grupės sąrašas, *ten pat*, b. 228, l. 99.

¹¹ S. Frankonio šeimos sudėtis, *ten pat*, f. K-41, ap. 1, b. 130, l. 137; S. Frankonio tarnybinė charakteristika, *ten pat*, b. 1732, l. 223; LSSR MGB 2-N valdybos specialiosios grupės smogikų, kurie išbraukti iš grupės sudėties, sąrašas, *ten pat*, b. 228, l. 60.

¹² Mjr. Sokolovo 1946 08 25 raportas LSSR MVD Kovos prieš banditizmą valdybos viršininko pavaduotojui Sinicinui, *ten pat*, b. 1735, l. 28–28 a. p.

¹³ Specialiosios grupės priedangos ir ryšio grupės sąrašas, *ten pat*, b. 228, l. 100.

¹⁴ Mjr. Sokolovo 1946 08 25 raportas LSSR MVD Kovos prieš banditizmą valdybos viršininko pavaduotojui Sinicinui, *ten pat*, b. 1735, l. 28–28 a. p.

¹⁵ S. Skromovo šeimos sudėtis, *ten pat*, b. 130, l. 141; LSSR MGB 2-N valdybos specialiosios grupės smogikų, kurie išbraukti iš grupės sudėties, sąrašas, *ten pat*, b. 228, l. 61.

¹⁶ N. Čečenikovo šeimos sudėtis, *ten pat*, b. 130, l. 140; LSSR MGB 2-N valdybos specialiosios grupės smogikų, kurie išbraukti iš grupės sudėties, sąrašas, *ten pat*, b. 228, l. 61.

¹⁷ M. Žukovo šeimos sudėtis, *ten pat*, b. 130, l. 140; LSSR MGB 2-N valdybos specialiosios grupės smogikų, kurie išbraukti iš grupės sudėties, sąrašas, *ten pat*, b. 228, l. 61.

Slap. „Italjanec“ – užverbuotas 1946 m. rugpjūčio mėn.¹⁸

Slap. „Lisa“ – Juzė Ramanauskaitė/Romančiukaitė, Konstanto (gim. 1922 Švenčionių apskr. Tverėčiaus vls. Būkliškių k.), užverbuota buvusi Karioto būrio kovotoja. Ji 1947 m. iš spec. grupės buvo atleista ir perduota LSSR MVD Švenčionių apskr. skyriaus viršininko žinion¹⁹.

Pagal operacijos planą smogikai turėjo apsimesti Trakų apskr. teritorijoje veikusios Lietuvos laisvės armijos 5-osios apygardos partizanų būriu, atėjusiu ieškoti Onušio valsčiaus kovotojų. Pagal čekistų parengtą legendą grupę neva siuntęs apygardos vadas Misiūnas, Jono, slapyvardžiu „Žalias Velnias“ (1911–1947), ir įgaliojęs perduoti įsakymus ir nurodymus. Apsimestiniam būriui vadovavusio „Tigro“ vaidmenį atliko smogikas slapyvardžiu „Koršun“. Pagal čekistų parengtą planą agentūrinė grupė, vaidindama kovotojus, turėjo sulaikyti partizanų rėmėjus bei ryšininkus, apkaltinti juos išdavyste, tardydami išgauti tikslių žinių apie J. Dambrausko būrį ir surinktus duomenis perduoti LSSR MVD Trakų apskr. skyriaus viršininkui Anatolijui Kerinui, Georgijaus (gim. 1909 Krasnodarė)²⁰.

Smogikai 1946 08 17 išvyko iš Vilniaus. Jie važiavo maršrutu Vilnius–Trakai–Rūdiškės–Semėniškės. Grupė naktį iš 17 į 18 d. atvažiavo į Trakus, pernakvojo kapinėse ir rytą išvyko į paskirtą vietą. Smogikai Semėniškių k. apylinkėse, rytinėje Sámio ežero pusėje, pamiškėje buvusiame tuščiam eiguolio vienkiemyje įsirengė bazę. Daržinėje jie įsirengė du bunkerius, kuriuose turėjo vykti inscenizuojamos apklausos. Kad nesukeltų įtarimų, agentai vilkėjo sovietų karių uniformas ir vietos gyventojams pasakė esą Raudonosios armijos kariai, vykdantys topografinius darbus. Prieš eidami ieškoti J. Dambrausko ryšininkų ir rėmėjų, smogikai persirengdavo partizaniškomis uniformomis. Siekiant aplinkiniams įrodyti, kad atėjūnai yra tikri partizanai, buvo atlikta kombinacija: pas partizanų rėmėją Antaną Survilą apgyvendintus keletą Raudonosios armijos inžinerinių dalinių karių partizanų uniformas dėvintys smogikai „sumušė“ ir „nuginklavo“.

Smogikai 1948 08 19 naktį nutarė atsivesti į bazę ir iškvosti du ryšininkus Stasį Radzevičių ir Juozą Orlauską. Pakeliui į Grendavės k. agentai sutiktą nepažįstamą asmenį apklausė ir išsiaiškino, kad tai Bičiūnų k. gyventojas Petras Žilionis, Martyno, partizanų ryšininkas, atėjęs į susitikimą su Siaubo būrio kovotojais. P. Žilionį smogikai nusivedė pas Radzevičių. Atėjūnai pranešė, kad su juo nori susitikti Žalio Velnio atstovas. Paskui vyrai nuėjo pas Radzevičiaus kaimyną Orlauską. Per inscenizuotą apklausą Orlauskas smogikams nurodė kelis partizanų ryšininkus. Apklausiamas Radzevičius pasakojo, kad aktyvus ryšininkas yra

¹⁸Pažyma, *ten pat*, b. 237 l. 49; LSSR MVD Trakų apskr. skyriaus viršininko Kerino 1947 03 28 pasiaiškinimas, LSSR valstybės saugumo ministro pavduotojui Leonovui, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. P-2480, l. 376-16.

¹⁹J. Ramančiukaitės šeimos sudėtis, *ten pat*, f. K-41, ap. 1, b. 130, l. 146; LSSR MVD Kovos prieš banditizmą valdybos specialiosios agentūrinės grupės, perduodamos LSSR MGB žinion, sąrašas, *ten pat*, b. 237 l. 58; LSSR MGB 2-N valdybos specialiosios grupės smogikų, kurie išbraukti iš grupės sudėties, sąrašas, *ten pat*, b. 228, l. 64.

²⁰LSSR MVD ataskaita SSRS MVD Kovos prieš banditizmą valdybos viršininkui Leontjevui apie nacionalistinio pogrindžio ir jo ginkluotų gaujų likvidavimą 1946 m. liepos–rugpjūčio mėnesiais, *ten pat*, f. K-41, ap. 1, b. 137, l. 43; 1946 08 15 agentūrinių-operatyvinių priemonių planas likviduojant „Siaubo“ gaują, *ten pat*, b. 1735, l. 2-3; LSSR MGB Trakų apskr. skyriaus viršininko pavduotojo Kostočiko 1947 03 20 pasiaiškinimas LSSR valstybės saugumo ministro pavduotojui Leonovui, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. P-2480, l. 376-24; 376-22–376-23; A. Kerino tarnybos kortelė, *ten pat*.

Grendavės k. gyventojas Stasys Karūžas. Pagal gautus duomenis specialiosios grupės vadovybė nutarė iškviesti į susitikimą Siaubo būrio partizanus ir juos nužudyti. Kad įtikintų ryšininkus, esą atėjo tikri partizanai, nutarta pas Bičiūnų k. gyventoją Žilionį palikti smogikę slapyvardžiu „Lisa“, kuri esą buvusi sužeista per kautynes ir ją reikia gydyti. Smogikas „Koršun“ susitiko su S. Karūžu, kuris sutiko surengti susitikimą su J. Dambrausku. Per specialiosios grupės veiklos laikotarpį Onušio vls. smogikai vaikščiojo pas gyventojus, kalbėdavosi su jais, rinkdavo maistą, imitavo partizanus. Pasukutinėmis rugpjūčio dienomis „Lisa“ buvo perkelta pas ryšininką Radzevičių. Pas jį 1946 08 30 atėjo Siaubas. Jis pasiūneikėjo su „ligone“ ir nutarė, jog atėjūnai yra tikri partizanai. J. Dambrauskas per smogikės „Lisa“ vyrą, kuriuo apsimitė agentas slapyvardžiu „Ugor“, „Tigrui“ perduotu laišku pranešė, kad 1946 09 02 susitiks su juo pas Juozą Orlauską²¹.

Ruošdamasis susitikimui su Siaubo partizanais, Sokolovas smogikus suskirstė į tris grupes²²:

- smogikai slapyvardžiais „Lesnoj“, „Ugor“ ir „Koršun“ turėjo susitikti su J. Dambrausko partizanais ir juos nužudyti;

- grupė, kuriai vadovavo smogikas slapyvardžiu „Kruk“, – dengti pirmąją grupę ir nužudyti J. Dambrauską lydinčius asmenis;

- mjr. Sokolovo vadovaujami 7 smogikai – likti rezerve ir į kautynes stoti tuo atveju, jei pirmos dvi grupės nesugebėtų nužudyti partizanų.

Pirmoji smogikų grupė 1946 09 02 naktį nuėjo pas ryšininką Radzevičių ir sužinojo, jog susitikimas vyks pas Orlausko kaimyną Blažonį. Nuėję pas

ponas Stasi!
 Aš karšiai laikiu, laikiu, pas isu Tigras
 paku su savo...
 mesu laimėgy...
 mal, net...
 tik partizanai...
 to bijau, ir...
 m...
 nesinom...
 duoti, nes...
 at...
 du...
 galima...
 k...
 k...
 ome...
 s...
 ne...
 mes...
 Tigras

padarysim, čia vietas mūsų v...
 maudai, aš manau, mes...
 st. Tarp...
 perduoti ir per Blažonį...
 Tigras.
 Su pagarba, būrio vadas: Tigras
 28.8.46
 "Nanegas"
 Ugor
 Tigras

Smogiko, slapyvardžiu „Koršun“, apsimitusio partizanų vadu, slapyvardžiu „Tigras“, laiškas J. Dambrausko kovotojams. LYA

²¹LSSR MVD ataskaita SSRS MVD Kovos prieš banditizmą valdybos viršininkui Leontjevui apie nacionalistinio pogrindžio ir jo ginkluotų gaujų likvidavimą 1946 m. liepos–rugsėjo mėnesiais, *ten pat*, f. K-41, ap. 1, b. 137, l. 43–45; 1946 08 15 agentūrinė-operatyvinė priemonių planas likviduojant „Siaubo“ gaują, *ten pat*, l. 4; Sokolovo 1946 08 20 spec. pranešimas LSSR MVD Kovos prieš banditizmą valdybos viršininko pavaduotojui Sinicinui, *ten pat*, l. 8; Ypatingojo būrio tarytojo, slap. „Koršun“, 1946 08 20 pranešimas ypatingojo būrio viršininkui mjr. Sokolovui, *ten pat*, l. 13; Agento, slap. „Ugor“, 1946 08 21 pranešimas, *ten pat*, l. 15; Ypatingojo būrio tarytojo, slap. „Koršun“, 1946 08 21 pranešimas ypatingojo būrio viršininkui mjr. Sokolovui, *ten pat*, l. 16; Agento, slap. „Koršun“, 1946 08 22 pranešimas, *ten pat*, l. 17; Mjr. Sokolovo raportas LSSR vidaus reikalų ministrui J. Bartašiūnui, *ten pat*, b. 130, l. 76.

²²Mjr. Sokolovo raportas LSSR vidaus reikalų ministrui J. Bartašiūnui, *ten pat*, f. K-41, ap. 1, b. 130, l. 76.

Sona Jigru

Sveiki nuo jūsų rašteli kuriam
sveikėjim. Kad jus atkreipi tai labai
dėkui, bet prašau dar daugiau
atkreipi tiksliai 30-31 atkreipi būtinai
atkreipi vis atkreipi kad vėl dar
uždaviniai - Dujų kt. Jau būna
po Ruzai. Mūsų atkreipi dviem
asmensiu su mums ginklais 2. Jau
garantuota galit būti smūdis. C. sau gal
ing iasai. Mūsų slapyvardis Ruzai
atkreipi Dura. Mūsų slapyvardis Ruzai
rašite 1946 m. 22 d. Mūsų slapyvardis Ruzai
Sona Ruzai pasau apupinti manta

Sona Dura ir Dambas

Partizano
J. Dambausko,
slapyvardžiu „Siaubas“,
laiškas smogikams.
LYA

66

L.L.A. Tiesiškai slaptai.
DKR ŠIUBAS.
Name 1946-VIII-16d.
Asmeniškai partizanų būrių ir partizaninio judėjimo aplinkių vadams.

Į S A K Y M A S 84/3.

Paskutiniuoju metu iš daugelio vietų gausų žinias apie kulkurių partizanų ir net būrių visų savivališko elgesį su vietiniais gyventojais.

Vietoj šventosios kovos už mūsų kraują sulietus tėvynės nepriklausomybę, kulkurios partizanų būrių ir grupių vadai netinkamai elgiasi su vietiniais gyventojais: plėšia, vartoja gurtę, o kulkuriose vietose suveda niekuo nekaltus tautesčius.

Taip pat elgiasi tiksliai tiksliai ir persidavėliai kurie provokuoja tiksliai gori sutuoktybi partizaninę judėjimą, ypač net kovą su bolsavistiniu terorizmu. Šie žmonės tyčia nori atskleisti lietuvių masę partizanams, sukurti dvasinę ir fizinę įtampą, susilpninti mūsų atsparumą, tuo padėti bolsavikams.

Nepasąlygi, kad kulkurios, ypač žinomiausių, padarytų smūdis, nesantysis partizanų veiklę, manojasi mūsų praktiškai priešais. Tikrovimas tikrovėje mas partizanų lietuvių tapo onkeveusių frankin, kurie nie vienos minutės neparanama kovoje su mumis.

Nekia suprasti, kad kovodami su išdavikais ir persidavėliais mes negalim atleisti savivališko plėšio kulkurios gausinių smūgių savo nuostabi saugančių niekuo nekaltus žmones.

Pas kiekvieną iš tų smūgių yra artimieji ir draugai. Jie niekada nesuliks dėvėti už mylimo žmogaus prašyti ir savanoriai peris į mūsų priešų stovyklę.

Partizanai - aukštasis tautinio judėjimo formos. Tas vadas, kuris daleiznia partizanų tarpe dvasinį pakirkimą ir gaudžia juos nuo liaudies, veikia prieš tautę, padeda bolsavikams.

Mes vedam sunkią ir nelygią kovą su galingu ir gudriu priešu. Dėl šios kovos ir stiprių partizanų pasuogoje savo gyvenimui ir laisvėn nukoro. Jų garbingas kraujas saukia masę į jūvėnė kovą. Ją apla pasuogė pasuogė.

Partizanai - mūsų smūdis. Vėliai baigiasi. Tautinio atėjimo aukščiausiojo stato varau:

- 2 -

I S A K A U :

1. Visur baigti savivališkus veikimus su vietiniais gyventojais. Asmenis daleiziančius žmogudutes, plėšikavimus ir varojančius smurtę - su s a u d y t i, kaip isauvikus ir persidavėlius. Bausmė už tokius veikimus - sūduodymas prieš rikiuotę.

2. 6-sios apylinkės vadų grandinė PULIN už jam pavesto bataliono dezorganizavimą tuo grandinė pareiški atleisti. Poni VASILIUSI pavesol istojimą ir visų medžiagų žmog okomplioriuose pareiški į DKR smūdis.

3. 6-sios apylinkės batalioną informuoti, įjungus į 5-sios ir 8-sios apylinkių būrius.

4. Skolbiu apie partizanų teismo nutarimą ir buvusiųjų 6-sios apylinkės bataliono partizanų PULIN, LAUS, VISVARDIO ir VISO susaulymą už išaukavimą smurtę. Pranešamas rite tel su tirėtos skausmu, prašau apylinkių ir būrių vedus įvesti tvarką ir discipliną.

Apie visus savivališkus tuo greičiausiai man pranešti. Dieve! Duok mums jėgų, proto ir ištvėnais!

L.L.A. - DKR ŠALIŠTIS VERNIAS.

Atop. Iš okzanliopių.

Dokumentai, kuriuos skaitančius partizanus
sušaudė smogikai. LYA

Asmeniškai. 57

PONI TIGRUI.

Jūsų informaciją gavau. Šiurės apylinkių padėtis sunki. Dėl 1946-VIII-5 d. partizanų į K' rajoną. Nysis per

Išaukinti padėti pietuose. Ar yra būriuose centru-
limotas vadovavimas po KAZIMIRAIČIŲ. Šaukiamas provoka-
cijos!

Siūniū įsakymų, trumpai supažinkite partizanus.
Reperdukt! Tai epizodai, su kuriais mes kovojame.

Jūsų praneštus faktus portikrinkite.
Stiprinkitės! Ansa arti.

DKR. ŠALIŠTIS VERNIAS.

jį, smogikai namie rado tik ūkio šeimnininką. Agentai „Lesnoj“, „Koršun“ ir „Ugor“ įėjo į namą, smogikė „Lisa“ nuėjo pas Orlauską kviesti Siaubo partizanų, „Kruk“ išdėstė savo grupę aplink namą ir kartu su smogiku „Veter“ liko kieme, o mjr. Sokolovas su smogikų rezervu tykojo krūmuose. Į susitikimą atėjo kovotojai: J. Dambrauskas, slapyvardžiu Siaubas, Stasys Lenartavičius, slapyvardžiu Aušra, J. Dulus, slapyvardžiu Klevas, ir V. Budrevičius, slapyvardžiu Lietus. Kartu atėjo sodybos šeimnininko P. Blažonio žmona Z. Blažonienė, sūnus K. Blažonis ir duktė M. Blažonytė. J. Dambrauskas ir Lenartavičius įėjo į namą kalbėtis su Žalio Velnio atstovais apsimetusiais smogikais. Jie aptarė organizacinius reikalus. Paskui smogikas „Koršun“ partizanams davė suklastotą Žalio Velnio įsakymą. Kovotojams ėmus jį skaityti, „Koršun“ iš už nugaros juos sušaudė. Tuo pat metu lauke buvę smogikai „Kruk“ ir „Veter“ sušaudė greta stovinčius partizanus ir moteris. Tai atlikę „Kruk“ ir dar trys smogikai persirengė raudonarmiečių uniformomis ir liko saugoti lavonų. Kiti agentai grįžo į bazę, pakeliui sulaikydami ryšininką Karūžą²³.

Smogikai Grendavės kaime nužudė 8 žmones²⁴:

Joną Dambrauską, Petro, slapyvardžiu Siaubas (gim. 1915 09 14 Trakų apskr. Onušio vls. Bakaloriškių k.) – būrio vadą;

Stasį Legetavičių, Martyno, slapyvardžiu Aušra (gim. 1916) – vado pavaduotoją;

Joną Dulių, Motiejaus, slapyvardžiu Klevas (gim. 1916 Alytaūs apskr. Daugų vls. Žvirgždėnų k.) – skyriaus vadą;

Vaclovą Budrevičių, Ignoto, slapyvardžiu Lietus (gim. 1918 08 16 Trakų apskr. Onušio vls. Vackiškės k.) – skyriaus vadą.

Taip pat smogikai nužudė partizanų rėmėjus ir ryšininkus:

Petrą Blažonį, Stanislovo (gim. 1901) – partizanų ryšininką;

Zofiją Blažonienę, Kazimiero (gim. 1903) – partizanų rėmėją;

Moniką Blažonytę, Petro (gim. 1922) – partizanų ryšininkę;

Kazimierą Blažonį, Petro (gim. 1931) – partizanų ryšininką.

Gyva liko Blažonių duktė Antosė Blažonytė, Petro (gim. 1929 03 23 Grendavės k.), kuri pasislėpė daržinėje.

Archyviniai dokumentai atskleidžia, kad per operaciją pasižymėjo smogikai slapyvardžiais „Koršun“, „Kruk“, „Lesnoj“, „Karasos“, „Volk“, „Ugor“ ir smogikė „Lisa“²⁵.

Partizanų ir ryšininkų nužudymo aktą 1946 09 02 pasirašė LSSR MVD Trakų apskr. skyriaus viršininkas Kėrinas, jo pavaduotojas Kostiučikas, SSRS MVD vidaus kariuomenės 261 šaulių pulko mokomosios komandos viršininkas Semeniakinas, būrio vadas Farenjukas, kursantai Grakovas ir Zacepilovas. Akte neminimi smogikai. Konspiruojant agentų veiklą, jame rašoma, kad 3 val. nakties Grendavės k. vykdamt karinė

²³Mjr. Sokolovo 1946 09 02 raportas LSSR vidaus reikalų ministrui J. Bartašiūnui, *ten pat*, f. K-41, ap. 1, b. 1735, l. 55 a. p.; Mjr. Sokolovo raportas LSSR vidaus reikalų ministrui J. Bartašiūnui, *ten pat*, b. 130, l. 76–78 a. p.; Spec. pranešimas apie „Geležinio Vilko“ būrio vadeivos J. Dambrausko, slap. Siaubas, ir jo štabo likvidavimą, *ten pat*, b. 135, l. 3–4; Anušauskas A. *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais*, Vilnius, 1996, p. 297–298.

²⁴1946 09 02 operatyvinė suvestinė Nr. 235, *ten pat*, f. K-41, ap. 1, b. 138, l. 91.

²⁵Mjr. Sokolovo raportas LSSR vidaus reikalų ministrui J. Bartašiūnui, *ten pat*, f. K-41, ap. 1, b. 130, l. 78 a. p.

Partizanų rėmėjų ir ryšininkų P. Blažonio ir M. Blažonytės kūnai. LYA

Partizano J. Budrevičiaus kūnas. LYA

Partizano S. Legetavičiaus kūnas. LYA

Partizano J. Dambrausko kūnas. LYA

operaciją prie P. Blažonio namo buvo apšaudytas žvalgybinis būrys. Per maždaug 30 minučių trukusį susišaudymą nužudyti J. Dambrauskas, S. Legetavičius, J. Dulus, V. Budrevičius, P. Blažonis, K. Blažonis, M. Blažonytė ir Z. Blažonienė²⁶.

Z. Blažonienės ir K. Blažonio kūnai užkasti ūkio kieme, o P. Blažonio, M. Blažonytės ir partizanų lavonai išvežti į Ūnuškį, niekinti miestelio aikštėje, vėliau užkasti prie senųjų kapinių.

Pagal agentų smogikų klasta išgautus prisipažinimus čekistai suėmė ryšininkus²⁷:

Stasį Karūžą, Jono (gim. 1908 Trakų apskr. Onušio vls. Kazokiškių k.);

Petrą Žilionį, Martyno (gim. 1920 Bičiūnų k.);

Balį Bują, Juozo (gim. 1920 Spengliniškų k.);

Bronių Buslavičių, Vinco (gim. 1908 Bakaloriškių k.);

Antaną Survilą, Ciprijono (gim. 1897 Kauno apskr. Krūonio vls.

Germonėnų k.), Onušio vls. Daugėliškių k. gyventoją;

Petrą Orlauską, Juozo (gim. 1906

Godolionių k.), Grendavės k. gyventoją.

Partizano J. Duliaus kūnas. LYA

²⁶1946 09 02 aktas, *ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. P-2480, l. 300-307.

²⁷Pažyma, *ten pat*, l. 376-1.

Partizanų ir jų rėmėjų, kuriuos Grendavės kaime sušaudė smogikai, kūnai niekinami Onuškyje 1946 m. rugsėjo mėn. LYA

Paminklas partizanų ir jų rėmėjų žuvimo vietoje Blažonių sodyboje Grendavės kaime. 2015 m. K. Driskiaus nuotr.

LSSR MVD tardytojai, susipažinę su baudžiamosios bylos medžiaga, ją nutraukė. Sulaikytieji išlaisvinti 1947 04 19, nutarus, jog nepakanka antisovietinės veiklos įrodymų²⁸.

Išlikę archyvinių dokumentų fragmentai atskleidė vieną tragiškiausių Onušio krašto pokario istorijos puslapių, kuris byloja apie to meto tragizmą, žmonių likimų vingius, klastą ir mirtį.

²⁸ 1947 04 19 nutartis dėl baudžiamosios bylos nutraukimo ir kaltinamųjų paleidimo į laisvę, *ten pat*, l. 364.

Onuškis – karžygiškos Dainavos dvasios istorijos puslapis

Ona Voverienė

Karžygiška kovos dvasia Dainavos krašto žmonių legendose ir padavimuose

Jeigu kada nors mūsų tauta sulauks savojo epo, kokį turi mūsų broliai latviai – „Lačplēšis“, kaimynai suomių – „Kalevala“ ar vokiečiai – „Nibelungų giesmė“, neabejoju, kad jo fabulos branduolį sudarys Dainavos kraštas ir jo kovotojai. Tam dabar turime realiausias literatūrines prielaidas: pirmiausia Vinco Mickevičiaus-Krėvės kūrybą.

Į visų lietuvių širdis nuo pat ankstyvos vaikystės įaugo jo „Dainavos šalies senų žmonių padavimai“ – jo „Milžinkapis“, „Daina apie arą“, „Sena pasaka apie narsųjį kunigaikštį Margirį, Punios valdovą“ ir kt. ir Dainavos krašto unikalus išaukštinimas pakiliais žodžiais:

„Daugel mūsų tėvynėje yra puikių ir gražių vietų, daugel yra šalių, kurios pagarsėjo senų tėvelių darbais, bet tarpu jų garsiausia Dainavos šalis.“

Literatūros romantikas Vincas Krėvė padavimų knygoje „Dainavos šalies senų žmonių padavimai“ (1912), dramose „Šarūnas“ (1911) ir „Skirgaila“ (1924) buvo užsimojęs sukurti lietuvių tautos herojinį epą savo krašto didžiavyriams, sukūrusiems valstybę nuo Baltijos iki Juodėsios jūros, pagarsinti ir pagarbinti. Epos pradžia turėjo tapti legendinio Dainavos krašto valdovo kunigaikščio Šarūno istorija. Kūrinio pagrindinis tikslas buvo pabudinti lietuvių savimonę ir savigarbą, norą sekti garbingais protėviais.

Kunigaikštis Šarūnas – vienišas kovotojas ir nelaimingas žmogus, nuskriaustas gamtos – mažo ūgio, kuprotas, nepatyręs meilės, vienišas. Gal kaip tik ši išorinė gamtos skriauda padarė jį tvirta ir nepalenkiama asmenybe, gebančia pasiekti savo gyvenimo aukščiausią tikslą – suvienyti nuolat besivaidijančias lietuvių pajėgas kovai su išorės priešais, nes tik taip tegalima įveikti priešą.

Šarūnas – tikras valdovas... Jo pėdomis sekė Mindaugas, visiems mums pažįstamas jau ne iš Dainavos dainų ir padavimų, o iš tikrų tikriausios Lietuvos istorijos metraščių. Lietuvos valdovas ir vienintelis mūsų valstybės istorijoje karūnuotas karalius paveldėjo daugybę bruožų iš Dainavos kunigaikščio Šarūno nuo Subártonių krašto, iš Balyno dvaro. Rašytojo valia Mindaugo gyslose irgi teka dzūko kraujas. Mat jo giminė – Liškiavà.

Vyraujančiomis Dainavos krašto vertybėmis V. Krėvė įvardijo dzūkų karinumą ir karžygišką narsą: „*Nedera gailėtis mūsų lauke žuvusiųjų. Savo žygių daina jie džiaugiasi dausose*“ (Gelvonis, senas karys, bajoras, Gėlvonės pilies valdovas);

„Mes, vyrai, ne tam juk gemame, kad su jaučiu jungtą vilktume, bet kad ereliais per gyvenimo kelią perskristume... Nei arklas, nei

dalgė nesužadins jaunos krūtinės, neatskleis dausių vartų, į didvyrių kraštą kelio neparodys“ (Vaidila Dundys); „Kaip aš tau pavydžiu, dievai aukščiausieji: tu nieko nebijai, nei dievų, nei žmonių... Senovės didvyrius, brol, prašokai...“ (Mindaugas Šarūnui).

Ir Šarūnas, ir Mindaugas siekė vieno tikslo: suvienyti Lietuvą, nutraukti broliškus karus: *„Viena saulė danguje, vienas tik valdovas turi būti Dainavoje, arba mane gyvą žemė nelaikys...“ (Šarūnas).* Mindaugas, Šarūnui žuvus mūšio lauke, prisiekia savo tautai: *„Šarūno takais eisiu ir kalavijo iš rankų neišleisiu, kol... vienas bus Tėvynėje valdovas, kaip viena Tėvynė!“ (Mindaugas).*

Mindaugo sukurtai valstybei žlugus, vėliau kelis šimtus metų Lietuvą ir Dainavos kraštas skendėjo istorijos ūkuose, kol padavimuose, legendose ir realioje šio krašto istorijoje suformuota karžygiška šio krašto žmonių dvasia atgimė XX amžiaus žūtbutinėse kovose su mūsų krašto žiauriausia per visą Lietuvos istoriją pavergėja – komunistine Rusijos imperija.

Lietuvos partizanų kovos – ryškiausias Onuškio istorijos puslapis

Lietuvos istorijoje reikšmingiausiu įvykiu po to, kai buvo sukurta Mindaugo valstybė, po didžiųjų Vytauto užkariavimų ir pergalės Žalgirio mūšio lauke, nepriklausomos Lietuvos valstybės 1918 metais – laikytinas Lietuvos partizanų ginkluotas pasipriešinimas pokario metais prieš komunistinę Rusijos imperiją ir Stalino dvasia, iki šiol nuodingos gyvatės barškuolės hipnotizuojančiu žvilgsniu kaustančią ne tik dabartinę Lietuvą, bet ir didžiąją Europos dalį.

Visos Lietuvos ginkluoto partizaninio pasipriešinimo vado, Ketvirtojo (oku puotos) Lietuvos prezidento generolo Jono Žemaičio-Vytauto įsakymais vienas iš aštuonių to laikotarpio Lietuvos aukščiausiųjų apdovanojimų – Lietuvos Laisvės kovos karžygio vardas – buvo suteiktas net keturiems Dainavos apygardos partizanų vadams: Pietų Lietuvos partizanų vadui pulkininkui leitenantui Juozui Vitkui-Kazimieraičiui, Dainavos apygardos štabo viršininkui Jurgiui Krikščūnui-Rimvydui, Dainavos apygardos vado pavaduotojui leitenantui, talentingam partizaninio karo strategui ir vienam iš narsiausių kovotojų, laimėjusiam net 28 susirėmimus su NKVD kariuomene ir sribais, Vaclovui Voveriui-Žaibui ir Dainavos apygardos vienam iš talentingiausių organizatorių, mąstytojui Konstantinui Bajerčiui-Garibaldžiui.

Visi jie žuvo nelygioje kovoje su šimtatūkstantinėmis okupantų ordomis, kurios kaip skėriai užplūdo Lietuvą pokario metais. Iš partizanų aukos ir kraujo išaugo laisvės daigai, atsparūs pačioms žiauriausioms okupacijos šalnoms ir sausroms. Jie užaugo ir pražydo, gaivinami tautinės kultūros, laisvės ir Lietuvos nepriklausomybės gėle 1990 metų kovo 11 dieną. Nepaprasta gėle, o įsakmiai reikalaujančia – neišduoti dėl laisvės pralieto kraujo, apginti ir įgyvendinti dėl jos žuvusiųjų idealus, jausti atsakomybę dėl savo tautos ir savo valstybės ateities.

Lietuvos Laisvės kovos karžygys Vaclovas Voveris-Žaibas*

Vaclovas Voveris-Žaibas žuvo jaunas, būdamas vos 27 metų. Jo biografija primena kometa, ryškiai nušvietusią ne tik Dzūkijos, bet ir visos Lietuvos tamsų okupacijos dangų. Jos skrydžio trajektorija buvo staigi ir truko vos penkerius metus.

Vaclovas Voveris gimė 1922 m. vasario 17 d. Trākų apskrityje, Ūnuškio valsčiuje, Bakaloriškių kaime, daugiavaikėje ūkininkų Viktorijos Buivydavičiūtės-Voverienės ir Andriaus Voverio šeimoje. Tėvai nebuvo turtingi. Turėjo penkiolika hektarų nederlingos Dzūkijos žemės. Šeimoje augo devyni vaikai: penkios seserys ir keturi broliai. Vaclovas iš brolių buvo jauniausias. Po jo dar gimė Vandutė. Šeima buvo darbšti, vaikus pratino prie darbo nuo pat ankstyvos jaunystės. Todėl neskurdo. Visi keldavosi anksti, su malda eidavo į darbus, gyveno taikiai ir ramiai, gerbiami kaimynų ir pažįstamų. Voverių sodyba buvo graži, tvarkinga, tėvelio rūpestingai prižiūrima. Aplink ją augo aukšti medžiai, žydėjo obelys, po langais – mamos ir mergaičių rūpestingai prižiūrimos gėlės, to meto lietuvių pasididžiavimas.

Pirmoji namus paliko Jadvyga (gim. 1904), ištekėjusi už 1918–1920 m. Lietuvos nepriklausomybės kovų savanorio Stasio Bujanausko iš Kęstūčių kaimo. Gyveno pasiturimai. Turėjo 18 ha derlingos žemės, pasistatė gražius namus, užaugino keturis vaikus.

Po jos iš namų išėjo brolis Boleslovas. Jis 1935 m. išvyko į Rygą uždarbiauti. Vedė lietuvaitę. Šeimoje augo dukrelė. Juos visus jau priglaudė broliškos Tūkumo rajono Dúobelės valsčiaus Brātužės kapinaitės.

Brolis Jonas mirė 19 metų nuo nediagnozuotos ligos. Sesuo Marija (gim. 1912) ištekėjo savame Bakaloriškių kaime už kaimyno Vlado Kleinoto. Jis buvo stalius, tvarkingas ir darbštus lietuvis, geras tėvas. Kleinotai augino tris sūnus ir dukrą.

Vaclovas buvo linkęs į meną, kažką vis drožinėdavo; mėgo gamtą; pavasarį žavėdavosi kiekvienu žydinčios gėlės žiedeliu, su meile žvelgdavo į žydinčias obelis; buvo kantrus, paslaugus, santūrus; mėgo skaityti, svajojo apie mokslą, visada laukdavo rugsėjo pirmosios, kai reikės eiti į mokyklą. Mokytiis sekėsi. Mokytojai pranašavo jam mokyto žmogaus ateitį. Bet lemta nebuvo. Vyresnieji broliai paliko namus: Balys apsigyveno Látvijoje, Jonas mirė, Vladas tarnavo Lietuvós kariuomenėje, husarų pulke. Visa šeima labai juo didžiavosi. Sunkiai susirgus tėvui Andriui Voveriui, Vaclovui teko perimti visas tėvo pareigas: šeimoje jis liko vienintelis artojas... ir statybininkas, nes šeima buvo pradėjusi statyti namą vienkiemyje. Tėvui susirgus statybos įstrigusios. 1936 m. namas vienkiemyje buvo baigtas, iškastas šulinys, užveistas sodas, pastatytas kluonas, tvartai, kiti statiniai. Per šventes į tėvų namus suvažiuodavo

*Dainavos partizanų apygardos
 Kazimieraičio rinktinės vadas
 Vaclovas Voveris-Žaibas. Iš
 Onos Voverienės asmeninio
 archyvo*

* Sutrumpinta iš autorės knygos: Voverienė O. *Lietuvos Laisvės kovos karžygys Vaclovas Voveris-Žaibas*, Vilnius, 2007.

visa šeima; skambėjo dainos, Vaclovas grojo armonika. Mama Viktorija pražydo; anūkai ėmė rasti; pilna sodyba vaikų klegesio ir linksmybių.

Pirmoji rusų okupacija 1940 metais Bakaloriškių kaimą ir Voverių šeimą aplenkė negandomis, kokias patyrė kitos lietuvių šeimos miestuose ir kaimų vietovėse. Vokiečių okupacijos metais Bakaloriškėse buvo ramu. 1943 m., kai Lietuvą užplūdo sovietiniai diversantai, remiami lietuvių bolševikėlių, ramybė baigėsi. Tais pat metais Smaliuose jie nužudė Voverių giminaitį Joną Voverį ir jo nepilnametį sūnų. Tada Vaclovui nekilo jokių abejonių, kad nuo plėšikų reikia gintis patiems, vokiečiai nepadės. Kartu su kaimynais Jonu Kazlausku, Stasiu Kukliu, Jonu Dambrausku ir kitais jie įkūrė kaimo savisaugos būrį. Ginklų turėjo daug, nes 1941 m., paniškai bėgdami nuo vokiečių, rusai jų buvo visą sunkvežimį palikę.

Frontui artėjant prie Lietuvos, 1944 m. balandžio 12 d. raudonieji diversantai, sutelkę visas Dzūkijoje esančias savo pajėgas, apsupo Bakaloriškes, sudegino beveik visas kaime esančias 40 sodybų, nužudė keletą žmonių. Jų puolimas buvo toks netikėtas, kad vietos savisaugininkai iš pradžių sutriko, tačiau vėliau atsipeikėję ėmė banditus vyti ir gerokai jiems įpliekė. Tie, nesitikėję iš kaimiečių tokio atkaklaus atkirčio, paniškai traukėsi į savo irštą Rūdninkų girioje.

1944 m. prasidėjus antrajai rusų okupacijai Lietuvoje, šitie padegėjai ir galvažudžiai tapo svarbiomis okupacinio režimo personomis ir pirmąjį savo keršto smūgį nukreipė į buvusius savisaugininkus. Rusams vos išengus į Bakaloriškes, Voverių sodyba buvo apsupta enkavėdistų. Vaclovas tuo metu plovė avižas. Pamatęs prie namų enkavėdistų būrį, puolė bėgti į mišką, bet buvo sužeistas paleistos enkavėdisto kulkos.

Nuo 1944 m. rugsėjo 1 d. NKVD ieškomas Vaclovas Voveris išėjo į mišką ir sukūrė partizanų būrį. Į jį įsitraukė buvę savisaugininkai, jau patikrinti kovose su raudonaisiais diversantais: Jonas Kazlauskas, Vacys Petrauskas, Vytautas Kuzmickas, kiti pažįstami. Iš pradžių būryje buvo 20 kovotojų. Būrys pasivadino „Geležiniu Vilku“. Jo gretos sparčiai augo. Būrys veikė Alytaūs ir Trakų apskrityse, Ūnuškio, Ąlovės ir Daūgų apylinkėse. Gretimose apylinkėse veikė partizanų Vėžio ir Rugio būriai.

1945 m. pradžioje plk. ltn. Juozas Vitkus-Kazimieraitis pradėjo vienyti Dainavos partizanų būrius, ir gegužės mėnesį buvo įkurta Dzūkų rinktinė, o 1946 m. sausį Merkio (vėliau pavadinta Kazimieraičio vardu) rinktinė. 1948 m. rugsėjį Vaclovas Voveris-Žaibas paskiriamas Dainavos apygardos Partizano Kazimieraičio rinktinės vadu, o lapkritį – visos Dainavos apygardos vado pavaduotoju. Jis buvo veiklus, sumanus ir narsus vadas, puikus partizaninės kovos strategas. Partizanai juo pasitikėjo. Vaclovas Voveris vadovavo 28 kautynėms su NKVD kariuomene ir sribais, per kurias buvo nukauta per 40 NKVD karininkų ir apie 300 kareivių ir sribų. 1945 m. vasario 7 d. Ūnuškio valsčiuje, prie Migūičionių kaimo, jungtinės Dainavos partizanų pajėgos susirėmimo su NKVD kariuomene nukovė 17 enkavėdistų, tarp jų du karininkus ir vieną vietinį sribą. Tada žuvo 7 partizanai. Rusai kovai su partizanais Migūičionių mūšyje panaudojo aviaciją.

Po šių kautynių NKVD sudegino Migūičionių kaimą – 15 sodybų; sušaudė ir gyvus sudegino 11 žmonių. 1945 m. vasario 23 d. V. Voverio-Žaibo vadovaujami partizanai Alytaūs rajono Daūgų valsčiuje prie Kāncėnų kaimo surengė

„Geležinio Vilko“
būrio partizanai.
Stovi (pirmas iš
kairės) Lionginas
Baliukevičius-Dzūkas,
centre – Vaclovas
Voveris-Žaibas.
Iš LGGRTC archyvo

pasalą įsisiautėjusiems Daugų sribams. Tada „Geležinio Vilko“ būryje jau buvo 50 kovotojų. Suplanuota akcija Žaibo vyrams pavyko: žuvo devyni aršiausi Daugų sribai, o partizanai iš kovos lauko pasitraukė be nuostolių.

1945 m. birželio 14 d. A. Ramanausko-Vanago (būriui mūšyje vadovavo Antanas Kulikauskas-Daktaras), V. Voverio-Žaibo ir K. Barausko-Vėžio jungtinis būrys, kurį sudarė apie 120 kovotojų, pateko į NKVD kariuomenės 220-ojo pasienio pulko apsuptį Varčiōs miške ir stoji į atvirą mūšį su keliskart gausesnėmis pasieniečių pajėgomis. Kautynės vyko visą dieną. Partizanai priverstė pasieniečius trauktis. Bet greitai enkavėdistams buvo atsiųstas pastiprinimas iš kito rajono, partizanams reikėjo pasitraukti iš apsupties su mažiausiais nuostoliais. Žaibui ir Daktarui pavyko suklaidinti iš kitos pusės atėjusius į pagalbą saviškiams enkavėdistus, ir šie pradėjo šaudyti į savus. Mažomis grupelėmis partizanai prasiveržė iš apsupties ir grįžo į savo vadavietes. Čekistų duomenimis, tada žuvo 45 partizanai, 14 buvo paimta į nelaisvę. Dalyvavę mūšyje ir išlikę gyvi partizanai tvirtino, kad Varčiōs mūšyje žuvo 12 partizanų. Tą skaičių patvirtino ir istorikai.

1945 m. rudenį „Geležinio Vilko“ būrys, vadovaujamas V. Voverio-Žaibo, ir Nemunaičio būrys, vadovaujamas Adolfo Ramanausko-Vanago, gavo pasiūlymą iš Kauno jungtis į Lietuvos laisvės armijos gretas, nes buvo siekiama centralizuoti visos Lietuvos partizaninę kovą. Dzūkų rinktinės vadų pasitarime pasiūlymui nepritarė nei Žaibas, nei Vanagas. Jiems kėlė įtarimą tai, kad LLA vadai gyveno legaliai, Kaunė, ir rengėsi partizaninei kovai vadovauti iš miesto. Kadangi partizanų situacija keisdavosi kas dieną, kas minutę, kartais dar greičiau, reikėjo į tuos pokyčius reaguoti greitai. Netrukus jų būgštavimai visiškai pasitvirtino – beveik visi LLA Alytaus štabo nariai buvo suimti.

1946 m. vasario 17 d. žuvo Vaclovo Voverio-Žaibo brolis partizanas Vladas Voveris-Deksnsys. Jis priklausė Siaubo būriui.

1946 m. gegužės 20 d. susikūrus Dainavos partizanų apygardai, „Geležinis Vilkas“ buvo pavadintas grupe. Joje liko 30 narsiausių, mūšiuose apšaudytų „Geležinio Vilko“ vyrų. Šios grupės, vadovaujamos Žaibo, pagrindinė funkcija buvo aktyvūs kovos veiksmai. 1946 m. liepos 30 d. Vaclovas Voveris-Žaibas ir Ričardas Golšteinas-Lordas Juozapāvos dvare pas mokytoją Moniką Golšteiniene susitiko su Daugų MVD viršininku mjr. Buiko „draugiško“ pokalbio: partizanai reikalavo,

Kazimieraičio rinktinės „Geležinio Vilko“ grupės partizanai. Pirmoje eilėje Viktoras Kazlauskas-Vanagas (kairėje) ir Vaclovas Voveris-Žaibas. Iš LGGRTC archyvo

kad emvėdistai atiduotų partizanų valiai visus Daugų stribus lietuvius partizanams teisti. Mjr. Buiko pažadėjo, bet apgavo. Tos pačios dienos vakare emvėdistai įnirtingai „šukavo“ visus miškus aplink Juozapavą, tačiau partizanų pėdos jau buvo atšalusios; jie dingo kaip į vandenį. 1946 m. lapkričio 15 d. „Geležinis Vilkas“ prie Purvėlių kaimo netoli Daugų surengė pasalą ir sunaikino visą Daugų NKVD įgulą – 18 emvėdistų, tarp jų ir patį MVD viršininką mjr. Buiko, juos apgavusį. Buvo paimti nukautųjų ginklai ir sudegintas sunkvežimis.

MVD dokumentuose buvo užfiksuota, kad Vaclovą Voverį-Žaibą ir jo „Geležinio Vilko“ vyrus sekė MVD agentai „Olga“ (Ona Voverienė iš Smalių – O. V.); „Gabrys“, „Nočnoj“, „Grybas“, „Vasiliauskas“, „Beržas“ ir agentai, kurie sekė ir Adolfą Ramanauską-Vanagą – „Oriol“, „Varnas“ (Kostas Kubilinskas), „Rytas“ (Algirdas Skinkys), „Suvorov“, „Nemunas“, „Dzūkas“, „Gražus“. Jie visokiausiais būdais, per proklamacijas, „netyčia“ pamestus raštelius, per kaimų žmones stengėsi sukiršinti Žaibą su Rūgiu, Kazimieraitį su Vanagu, paskleisti paskalas, neva tas ar kitas partizanas bendradarbiauja su MVD, ir t. t.

1947 m. rugsėjo 20 d. „Geležinio Vilko“ vyrai prie Rakatanskų kaimo stojo į atvirą mūšį su MVD kariuomenės daliniu ir stribais.

1948 m. liepos 20 d. MVD papulkininkis Krainovas apdovanojo Daugų stribų vadą J. Pacevičių už liepos 2 d. Rūdnyje nušautus partizanus devyniolikmetį Joną Budrevičių-Garsą ir Feliksą Truncę ir liepos 5 d. nušautą 21 metų Albertą Gliebų (pastarojo nupjauta galva buvo numesta rūgių lauke prie jo namų, o kūnas išvežtas į Daugūs išniekinti). Vaikaičio galvą radusi močiutė ją palaidojo, o stribą prakeikė.

„Geležinis Vilkas“ į šį kruviną įvykį reagavo liepos 6 d.: į Daūgų miestelio klubą, kuriame posėdžiavo ir linksminosi stribų aktyvas, pro langą įmetė granatą; trys stribai žuvo, aštuoni buvo sužeisti.

1948 m. rugsėjo 30 d. Žaibo vadovaujami kovotojai išsiveržė į Alytaus ligoninę, norėdami išvaduoti sužeistą ir suimtą partizaną Stasį Raklevičių-Myslinčių, Tigrą. Dėl partizano Guobos išsiblašymo vos nežuvo Žaibas. Nuo stribo kulkos tada jį išgelbėjo ant krūtinės kabantys žiūronai. Į Žaibą šovęs stribas R. Laužys buvo nukautas.

1948 m. spalio 27 d. Žaibo vadovaujami partizanai surengė pasalą Onušio MVD įgulai. Netoli Onušio prie Grendavės jie sunaikino 19 Onušio emvėdistų, jų ginklus pasiėmė. Patys nuostolių nepatyrė.

1948 m. lapkričio 25 d. Dainavos apygardos vadas Adolfas Ramanauskas-Vanagas paskyrė Vaclovą Voverį-Žaibą Kazimieraičio rinktinės vadu.

1948 m. gruodžio mėn. Žaibo vyrams, provokatoriaus išduotiems, pavyko prasiveržti iš netikėtos stribų apsupties tik Žaibo išradingumo dėka. Buvo sužeistas Viktoras Kazlauskas-Vanagas; jį iš kovos lauko išnešė ir išgelbėjo Žilvitis. Svajotojas, pakirstas stribo kulkos, žuvo.

1949 m. vasario 16 d. Vaclovas Voveris-Žaibas apdovanotas trimis narsumo juostelėmis; jam suteiktas partizanų leitenanto vardas.

1948 m. spalio 11 d. į Kazimieraičio rinktinės štabą buvo infiltruoti, neva redakciniam darbui, rašytojai, MGB agentai Kostas Kubilinskas-Varnas ir Algirdas Skinkys-Rytas. Sulaukę patogios progos, kai Dainavos apygardos vadas Adolfas Ramanauskas-Vanagas buvo iškeliavęs į visos Lietuvos partizanų vadų pasitarimą ir laikinai Dainavos apygardos vado pareigas ėjo Benediktas Labėnas-Kariūnas, taip pat rašytojas, su kuriuo niekšai neva buvo susidraugavę, jį miegantį bunkeryje nužudė ir išdavė Kazimieraičio rinktinės štabą, 1949 m. kovo 7 d. atvedę prie jo visą kelių šimtų NKVD karių įgulą. Nelygioje kovoje tada žuvo Kazimieraičio rinktinės štabo vadas Vaclovas Voveris-Žaibas, tuometis „Geležinio Vilko“ grupės vadas Jonas Kazlauskas-Šermukšnis, jų bendražygiai Viktoras Kazlauskas-Vanagas ir Petras Šilanskas-Labutis.

1950 m. visos Lietuvos ginkluoto pasipriešinimo vado Jono Žemaičio-Vytauto įsakymu Vaclovas Voveris-Žaibas buvo apdovanotas visų laipsnių Laisvės Kovos kryžiais (su kardais ir be kardų). Jam suteiktas Laisvės Kovos Karžygio garbės vardas.

Dainavos apygardos partizanų vadas Adolfas Ramanauskas-Vanagas (stovi trečias iš kairės) ir Kazimieraičio rinktinės „Geležinio Vilko“ grupės vadas Vaclovas Voveris-Žaibas (stovi antras iš kairės) su bendražygiais. 1948 m. Iš LGGRTC archyvo

*Partizanai (iš kairės):
Kazimieraičio rinktinės
„Geležinio Vilko“
grupės vadas Jonas
Kazlauskas-Šermukšnis,
Kazimieraičio rinktinės
vadas Vaclovas
Voveris-Žaibas ir
Kazimieraičio rinktinės
štabo viršininkas
Viktoras Kazlauskas-
Vanagas.
Iš Vytauto Ikamo
asmeninio archyvo*

Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę, 1997 m. gruodžio 22 d. Vaclovui Voveriui-Žaibui pripažintas kario savanorio statusas, Lietuvos Respublikos Prezidento 1997 m. lapkričio 20 d. dekretu suteiktas Vyčio Kryžiaus 1-ojo laipsnio ordinas (šiuo metu – Vyčio Kryžiaus ordino Didysis kryžius), Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 1998 m. gegužės 13 d. įsakymu – kapitono laipsnis (po mirties).

Adolfas Ramanauskas-Vanagas savo knygoje „Daugel krito sūnų...“ Vaclovą Voverį apibūdino kaip teisingą partizanų vadą, kuris ir pats neskubėjo, ir kitiems neleido skubėti teisti suimtų šnipelių ir MGB provokatorių. Juos ilgai stebėjo ir sekė. Buvo atvejų, kai įtariamai šnipinėjimu žmonės pasirodydavo esą dori lietuviai, o partizanams įskūsti buvo neteisingai¹.

Dainavos apygardos, o vėliau ir visos Lietuvos partizanų vadas labai vertino Vaclovo Voverio-Žaibo organizacinius ir partizaninio karo strateginius gebėjimus; „Geležinio Vilko“ vyrų susiklausymą, vienas kito saugojimą, narsą ir kovinių pajėgumą, idealizmą ginant Lietuvos valstybės interesus ir siekiant jos nepriklausomybės. „Jie niekada savo vado neapvylė, buvo narsūs, mokėjo valdyti ginklą, buvo drausmingi. Jie ir kautynių daugiausia turėjo, jas laimėdavo“².

Žaibo bendražygis ir vienas ištikimiausių jo bičiulių Lionginas Baliukevičius-Dzūkas savo dienoraštyje Vaclovą Voverį-Žaibą įvertino kaip tikrą karžygi, gerą partizaninio karo strategą, narsų, greitos orientacijos ir ryžtingą kovotoją, teisingą žmogų³.

Dzūkui Žaibas buvo didžiausias autoritetas, mielas ir nuoširdus draugas, artimos sielos žmogus. Kai Vaclovas Voveris-Žaibas ir jo bendražygiai žuvo,

¹ Ramanauskas-Vanagas A., „Daugel krito sūnų...“, Vilnius, 1999.

² Ten pat, p. 495.

³ Liongino Baliukevičiaus – partizano Dzūko dienoraštis. Parengė A. Kašėta, Vilnius, 2002, p. 89.

Kazimieraičio rinktinės „Geležinio Vilko“ grupės vadovas Vaclovas Voveris-Žaibas. 1948 m. Iš LGGRTC archyvo

Partizanų padirbtas kryžius. Partizanai jį padovanojo Vladiui Dambrauskui iš Dagiliškių kaimo, išsaugojo Vladislava Andriulionienė (Dambrauskaitė) Smalių kaime. 2011 m. Ž. Driskiuvienės nuotr.

niekšų MGB provokatorių K. Kubilinsko ir A. Skinkio išduoti, Lionginas Baliukevičius-Dzūkas rašė, kad jo *krūtinėje atsivėrė gilios žaizdos, o sieloje taip tamsu...*⁴

Lionginas Baliukevičius-Dzūkas žuvo 1950 m. birželio 24 d. Žaliāmiškyje, prie Léipalingio ir Merkšnės valsčiaus ribos, išduotas varėniškio niekšo, MGB agento K. Kalantos.

Visi narsiausi „Geležinio Vilko“ partizanai žuvo. Nenugalėti. Jie mirti nebijojo. Ir ją nugalėjo. Išliko pagrindinės idėjos – tarnauti savo Tautai ir savo Valstybei ir jas ginti.

Partizano Vaclovo Voverio-Žaibo šeimos likimas

1944 m. lapkričio 25 d. enkavėdistai areštavo tėvą Andrių Voverį ir abi jo dukras – Eleonorą ir Vandą. Viktorijos Voverienės tądien namuose nebuvo, ir ji arešto išvengė. Voverių sodybą enkavėdistai padegė. Tėvą su dukromis uždarė į Trakų kalėjimą. V. Voverytė pasakojo:

„Buvome suvaryti į rūsius. Atsigulti nebuvo kur. Stovėdavom, siūbuodami tai į

⁴ Ten pat.

vieną, tai į kitą pusę, o kai kojos pavargdavo, su Eleonora pasikeisdavome ir pakaitomis pasėdėdavome. Valgyti duodavo gabalėlį duonos ir puodelį vandens. Keletą mėnesių buvome nesiprausiusios; užpuolė milijonai utėlių. Kai atvežė į Lukiškių kalėjimą ir leido nusiprausti, gyvenimas tarsi ir pagerėjo“⁶.

1945 m. A. Voveris, neatlaikęs kankinimų Lukiškių kalėjime, reikalaujant išduoti sūnus Vladą ir Vaclovą, tardomas mirė.

Seserims Eleonorai ir Vandai bylos nesudarė, jas iš Lukiškių enkavėdistai išleido 1945 m. spalio 25 d.

1945 m. Jadvyga (Voverytė) ir Stasys Bujanauskai buvo ištremti į Sibirą, į Krasnojarsko krašto Badojano gyvenvietę. Iš Sibiro grįžo po keliolikos metų, sodybą rado išdraskytą, medžius iškirstus, žemę kolchozo nuniokotą. Apsigyveno Rūdiškių miestelyje. Bet greitai vienas po kito mirė (Jadvyga – 1966 m.). Tik vyriausios Bujanauskų dukters Stasės liko du sūnūs – Bronius ir Algis. Jie gyvena Vilniuje.

1944 m. rugpjūtį suėmė Vladą Kleinotą, sesers Marytės vyrą. Namuose liko keturi maži vaikai nuo pusantrų iki septynerių metų. Vladą nuteisė 10 metų tremties ir 5 metus be teisių. Išvežė į Vorkutos lagerius, ten jis ir mirė, neatlaikęs bado ir vergiško darbo.

Brolis Vladas Voveris (gim. 1918) tarnavo Kaunė, husarų pulke. Kai 1940 m. rusai okupavo Lietuvą, jis buvo perkeltas į Varėnės karinį poligoną. Okupavus Lietuvą vokiečiams, su ginklu skirtis nenorėjo ir vokiečiai jį areštavo. Už nelegalų ginklo laikymą vienuolika mėnesių sėdėjo Lukiškių kalėjime, bet bylos vokiečiai jam nesudarė ir paleido. Įsidarbino Ūnuškyje paruošų tiekėju. Rusams grįžus į Lietuvą, tuoj pat buvo suimtas ir kalinamas. Palaikė kelias savaites ir paleido. Vladas žinojo, kad gali suimti ir antrą kartą, todėl, suėmimo nelaukdamas, pasitraukė į mišką. Tapo partizanų būrio vado pavaduotoju Deksniu. Žuvo 1946 m. vasario 17 d. Palaidotas Rūdnios kapinėse.

Sesuo Verutė (gim. 1920) išteko už Jono Stadalnyko iš Migūičionių kaimo. Jis buvo ne tik geras ūkininkas, bet ir muzikantas. Grojo armonika. Geležinio Vilko partizanų būrio, kuriam jau tada vadovavo Vaclovas Voveris-Žaibas, mūšyje su Onuškie sribais, vykusiame netoli Stadalnykų sodybos, buvo nušautas Jono tėvas, o sodyba sribų sudeginta. Verutė ir Jonas Stadalnykai turėjo pradėti gyvenimą iš naujo. Gyvenimas nebuvo lengvas, nes šeimoje augo keturi vaikai. Verutė ir Jonas jau mirė. Vaikai gyvena Varėnoje.

Eleonora 1948 m. išteko už Adolfo Kuklio. Kurį laiką gyveno jo tėviškėje, Diržaminių kaime. Ten buvo didelė šeima, keli dar jaunesni už jį broliai ir seserys. Metus ten pagyvenę, Kukliai grįžo į Bakaloriškes. Apsigyveno ištremtųjų sodyboje. Ten su vaikais jau gyveno sesuo Marytė Kleinotienė. 1949 m., jau žuvus Vaclovui Voveriui, pas dukras sugrįžo gyventi ir motina. Eleonora ir Adolfas užaugino du vaikus. 1957 m. Kukliai persikėlė gyventi į Vilnių. Adolfas įsidarbino siuvimo fabrike. Pavilnyje įsigijo namelį. Mama 1966 m. mirė ant rūpestingų Eleonoros rankų. Palaidota Pāvilnio kapinaitėse.

Vanda (gim. 1926 m.). iš pradžių keliavo per žmones, vėliau, kai Alytujė

⁵ Voverienė O. *Žymiosios XX amžiaus Lietuvos moterys. Partizanės, ryšininkės, tremtinės, kovotojos*, Kaunas, 2005.

buvo atidaryta siuvelykla, jai pavyko ten išsidarbinti. Atlyginimas buvo mažas, todėl nuomoti buto negalėjo. Apsigyveno pas moterį, kuri nuomos pinigų neprašė, nes Vanda buvo labai darbšti ir paslaugi: skalbė, tvarkė butą, ravėjo daržą, visur ir visada savo darbu padėjo šeimininkei.

Kai žuvo brolis Vladas, partizanas Deksnys, Alytuje pasidarė nesaugu. Enkavėdistai ją nuolat sekė, norėdami išsiaiškinti jos ryšius su broliu V. Voveriu-Žaibu. 1947 m. gegužės 25 d. Alytaus enkavėdistai ją areštavo. Tardydavo naktimis, neleisdami miegoti.

1947 m. birželio pabaigoje į kamerą įstūmė žiauriai iškankintą kokių šešiolikos metų mergaitę. Jos veidas buvo kruvinas – ištisa žaizda, drabužiai sudraskyti, plaukai ištaršyti. Ji susigūžė kameros kamputyje ir vaitote vaitojo. Šaukėsi Dievo, mirties. Vakare tą mergaitę išvedė, ir daugiau jos niekas nematė. Kameroje buvusi pagyvenusi moteris pasakojo, kad sužvėrėjęs Alytaus enkavėdistas kpt. Savčenko į tos mergaitės tardymą atvedė kelis azijiečius kareivius ir liepė ją prievartauti visokiausiais būdais. Ji tų kančių neatlaikė ir išdavė partizanų bunkerį. Kaip tik dėl to ji labiausiai ir sielojosi.

O šeštadienio rytą Alytaus MGB kieme gulėjo keli nužudyti ir žiauriai išniekinti partizanai. Vyrus iš kamerų vedžiojo jų atpažinti. Tą šeštadienio vakarą nuvedė pas tardytoją Laskovą. Į tardymą atėjo ir tas sadistas Savčenko. Jo ir išvaizda buvo baisi – visas raupuotas. Kaliniai jį vadino velniapupiu. Jis buvo kalėjimo režimo viršininkas. Kalbėdamasis su Laskovu, jis pasidžiaugė, kad pavyko likviduoti banditų bunkerį, paklausė, kaip sekasi Laskovui. Kai tas jam atsakė, kad Vanda tyli, Savčenko pasakė: „*Nieko. Pirmadienį ji man prakalbės.*“ Visą naktį Vanda nemiegojo, baisus buvo ir sekmadienis. Ji karštai, kaip ir ta nelaiminga mergaitė, meldė Dievo, kad atsiųstų jai mirtį, „*nes jeigu ir mane kankins kaip tą mergaitę, tai geriau mirti...*“, – mąstė Vandutė.

Pirmadienio ryte, vos tik koridoriuje kas subildėdavo, Vandos širdis apmirdavo iš baimės, manė – jau ateina jos vesti į tardymą. O vyrai per sieną atkalė Morze žinutę, kad MGB kieme kabo vėliavos, parištos juodais kaspinais. Pasirodo, tas žiaurusis sadistas maudėsi Nemunė ir paskendo. Visi lengviau atsiduso.

Po kelių dienų V. Voverytę nuteisė 5 metus kalėti ir 5 metams be teisių. Kalėjo Kaune, vėliau – Lukiškėse, 1948 m. gegužės 25 d. išvežė į Kòmiją, į Ūchtos lagerį, vėliau – Kàmenkos. Čia teko dirbti žemės ūkio darbus, žiemą miškuose ruošti medieną statyboms. Darbas buvo sunkus, maistas blogas, dažnai lankydavo mintys, kad jau niekada nepamatys Lietuvos, savo tėviškės.

Vandos gyvenime lemtinga diena buvo gegužės 25-oji. 1947 m. gegužės 25 d. prasidėjo jos goltotos kelias – 1952 m. gegužės 25 d. paleido iš lagerio. Sugrįžusi į Lietuvą, iš pradžių apsigyveno pas seseris Eleonorą ir Marytę Bakaloriškėse. Jos tada gyveno ištremtųjų namuose. Vėliau išvažiavo į Vilnių ieškoti darbo. Prisiregistruoti galėjo tik Naujòjoje Vilmioje (tada dar ji nepriklausė Vilniui).

*Partizanų sesuo
Vanda Lagunovičienė
(Voverytė).
Iš O. Voverienės
asmeninio archyvo*

Padedama pažįstamų, gavo darbą „Audėjo“ baldų fabrike, vėliau buvo pakviesta į „Lelijos“ siuvimo fabriką. Iš „Lelijos“ išėjo į pensiją.

V. Voverytė 1955 m. ištekėjo už Jono Lagunavičiaus. Darbštūs lietuviai Pavilnyje pasistatė namą, užaugino du sūnus ir dukrą. Pirmagimis jų sūnus Viktoras žuvo sovietinėje kariuomenėje. Tarnavo Maskvojė. Kiti vaikai užaugo, turi gražias šeimas. Šalia jos apsigyveno sesuo Eleonora su šeima. Kai abi susitikdavo, prisiminimais grįždavo į jų namus brangūs artimieji – nukankintas tėvas, broliai partizanai Vladas ir Vaclovas, pokario kančias ir skriaudas iškentėję kiti broliai ir seserys.

Kazimieraičio rinktinės „Geležinio Vilko“ būrio ryšininkė Stasė Kazlauskienė-Rūta

Dainavos apygardos Partizano Kazimieraičio rinktinės, „Geležinio Vilko“ partizanų būrio ryšininkė, Vyčio Kryžiaus ordino riterė Stasė Kazlauskienė (Budrevičiūtė) – kukli lietuvaitė, pasirinkusi pasiaukojimo ir kančios kelią, pakilo virš buities ir jos rūpesčių į būties aukštumas, įprasmindama savo gyvenimą tarnavimu Tautai ir Valstybei.

Stasė Budrevičiūtė gimė 1925 m. rugsėjo 10 d. Dusmenėlių kaime, Trākų valsčiuje, netoli Ūnuškio darbščioje katalikiškoje ūkininkų Izabelės Norinkevičiūtės ir Gabrieliaus Budrevičiaus šeimoje. Ji buvo trečias vaikas šeimoje, po vyresniųjų Vaclovo (gim. 1920); Bronytės (gim. 1922, ši nuskendo Dusmenėlių ežere). Po jos dar gimė broliukas Jonas (gim. 1929) ir sesutė Onutė (gim. 1936).

Stasė Budrevičiūtė mokėsi Dusmenėlių pradinėje mokykloje, vėliau Dusmenysė. 1942 m. liepą, būdama 17 metų, ištekėjo už kaimyno Jono Kazlausko. 1943 m. gimė sūnus Vytukas. Kazlauskų šeima gyveno netoli miško, todėl vokiečių okupacijos metais gyvenimas nebuvo ramus – siautėjo ir apiplėšinėjo raudonieji diversantai. Jonas Kazlauskas, doras ir tvarkingas lietuvis, negalėjo šito pakęsti; išstojo į Vaclovo Voverio vadovaujamą savisaugos būrį, gynė savo gimtąsias sodybas nuo neprašytų „svečių“.

1944 m. prasidėjus antrajai sovietų okupacijai Lietuvoje, Jonas Kazlauskas gavo šaukimą į sovietinę kariuomenę. Kaip ir daugelis to meto Lietuvos vyrų, jis nenorėjo kariauti svetimos valstybės svetimų karų. Savo gyvenimo moto paskelbęs „geriau žūti stovint, negu gyventi klūpant“, išėjo į mišką partizanauti.

1944 m. rugsėjį J. Kazlauskas tapo Dainavos apygardos „Geležinio Vilko“ partizanų būrio, kuriam vadovavo Vaclovas Voveris-Žaibas, kovotoju. Vėliau 1948 m. Dainavos apygardos partizanų vadui A. Ramanauskui-Vanagai paskyrus V. Voverį-Žaibą Partizano Kazimieraičio rinktinės vadu, Jonas Kazlauskas-Šermukšnis vadovavo „Geležinio Vilko“ būriui. „Geležinis Vilkas“ savo narsa, koviniu meistriškumu, teisingumu ir karžygiška dvasia garsėjo ne tik Dainavos krašte, bet ir visoje Lietuvoje. Apie jo vyrų narsą sklido legendos, buvo kuriamos eilės, jos greitai tapdavo dainomis ir aidėjo visoje Dzūkijoje.

1944 m. lapkritį Ūnuškio enkavedistai suėmė partizano Jono Kazlausko-Šermukšnio žmoną Stasę. Įtarė, kad įskundė kaimynas Kantakevičius. Sulaikyta ji Ūnuškio miestelio turgaus aikštėje. Kaltino, kad esanti „bandito“ žmona, reikalavo

išduoti partizanus. Tardė enkavėdistai, savo kruvinus pėdsakus palikę Onušio žemėje, Tyniakovas, Liukaitis, Kisminas, Grišinas, Lapkovas, vertėjavo Urbonavičius ir Misionis. Tardydami mušė, spardė, netekusią sąmonės apipildavo kibiru šalto vandens ir įmesdavo į rūšį, vadinamą karceriu. Prasidėjus gruodžio šalčiams, visus kalinius iš Onušio pėsčius varė į Trakus. Onušio ir Trakų kalėjimuose Stasė Kazlauskienė buvo tardoma ir kankinama šešias savaites. Vėliau paleido, matyt, enkavėdistai tikėjosi, kad, jai esant laisvėje, greičiau pavyks susekti per jos vyrą Kazlauską visą „Geležinio Vilko būrį“.

Stasė Kazlauskienė tapo „Geležinio Vilko“ ryšininke Rūta. Kas suskaičiuos kilometrus, nueitus per lietu, darganas, šaltį, dažnai tamsą, miškais, nuo vieno partizanų būrio prie kito, nešant laiškus, pranešimus, spaudinius, drabužius, maistą, vaistus? Kas įvertins pavojus, tykojusius kiekviename miško plotelyje ir enkavėdistų pasalose, kiekvieną kartą gyvybei grėsusius susitikimus pamiškėse ir kaimų keliukuose su rusų garnizonų kareiviais ir sribų būriais?

1946 m. S. Kazlauskienė-Rūtą su dešimties mėnesių dukrele Albina areštavo Onušio sribai, vadovaujami Vlado Banaškevičiaus. Albinutė Kazlauskaitė tapo jauniausia – vos dešimties mėnesių sovietinio režimo politine kaline. Kalėjo Trakų kalėjime. Enkavėdistai tardydami mušdavo, pasodinę ant taburetės spardydamo kojas. Tai buvo labai skausminga. S. Kazlauskienė buvo tardoma keturias savaites. Valgyti duodavo tik kas trečią parą – stiklinę vandens ir duonos gabalėlį. Išėjusi iš kalėjimo moteris ryžosi pereiti į nelegalią padėtį: gyveno kartu su partizanais bunkeriuose, ruošė jiems maistą, slaugė sužeistuosius, platino partizaninę spaudą, palaikė ryšius tarp Dainavos partizanų būrių.

1948 m. gegužės 22 d. į Krasnojarsko kraštą buvo ištremta Budrevičių šeima: tėvas, motina, vyriausio brolio Vaclovo šeima su ketverių metų dukrele, jauniausioji Stasės sesuo Onutė ir Kazlauskų sūnus Vytukas. Jauniausioji Stasės sesuo Onutė ryžosi bėgti iš tremties kartu su Vytuku. Slapstydamasi pasiekė Lietuvą. Vytuką priglaudė dori ir nuoširdūs dzūkai Aldoniai, o Onutė netrukus buvo suimta ir grąžinta į tremtį. 1952 m. tremtyje mirė šeimos tėvas Gabrieliūs Budrevičius.

1948 m. liepos 4 d. Onušio sribų surengtoje pasaloje Rudnios kaime žuvo devyniolikmetis S. Kazlauskienės brolis Jonas Budrevičius-Garsas. 1949 m. kovo 7 d. niekšų sovietinių rašytojų Kosto Kubilinsko ir Algirdo Skinkio, MGB užverbuotų „Kanibalų“, išduoti ir kelių šimtų NKVD kariuomenės apsupti didvyrių mirtimi žuvo atsišaudydami Kazimieraičio rinktinės ir „Geležinio Vilko“ vadai Vaclovas Voveris-Žaibas, Jonas Kazlauskas-Šermukšnis, Viktoras Kazlauskas-Vanagas ir Petras Šilanskas-Labutis. Jie dar spėjo sudeginti štabo dokumentus. Poetą Be-

Stasė Kazlauskienė (Budrevičiūtė) ir Jonas Kazlauskas-Šermukšnis. Iš O. Voverienės asmeninio archyvo

nediktą Labėną-Kariūną, laikinai ėjusį Dainavos apygardos vado pareigas, išdavikai nušovė miegantį bunkeryje dar prieš atveddami NKVD įgulą prie Kazimieraičio štabo bunkerio.

Po vyro žūties S. Kazlauskienė suprato grėsmę būti suimta. Vaikus išslapstė pas gerus žmones. Ir iš tikrųjų ji 1949 m. spalio 16 d. buvo suimta ir nuteista 10 metų griežtojo režimo lagerių. Kalėjo Intos, Krasnojarsko, Kemerovo, Rešiotų lageriuose. Kasė griovius, tiesė kelius, kirto mišką. Nuo mirties saugojo tvirtas tikėjimas, malda ir viltis sugrįžus į Lietuvą vaikus užauginti padoriais žmonėmis.

Į Lietuvą S. Kazlauskienė grįžo tik 1956 m. Kaip ir visi buvę politiniai kaliniai, čia buvo nelaukiama, pagal Justo Paleckio doktriną persekiojama. Dirbo pačius sunkiausius darbus gaudama mažiausius atlyginimus. Vargo kartu su vaikais. Tačiau užaugino juos dorais žmonėmis. Ir Vytautas, ir Albina sukūrė gražias šeimas, užaugino vaikus ir vaikaičius. S. Kazlauskienė dažnai kalbėjo, kad jos širdis rami – jos šeima, vaikai ir vaikaičiai niekada neišduos ir neparduos Lietuvos, savo tėvų šventų idealų.

Prasidėjus Atgimimui Stasė Kazlauskienė aktyviai įsitraukė į Lietuvos atkuriamąją veiklą; dalyvavo Sąjūdžio dainuojančios revoliucijos renginiuose, konferencijose, mitinguose. Ypač aktyviai prisidėjo prie „Geležinio Vilko“ partizanų būrio atminties gaivinimo. Ji daug padarė padėdama ir istorikams, ir man įamžinti „Geležinio Vilko“ vyrų žygdarbį.

Dainavos krašto didvyrių įamžinimas

Dainavos krašto didvyrių kovai įprasmingai: mokytojo Juozo Kaupinio Merkinėje sukurtas Dainavos krašto partizanų atminimui memorialinis muziejus, kuriame surinkti buvusių partizanų išlikę daiktai; jų palaiškų perlaidojimo kalnelis Merkinėje; jų atminimui skirti kryžiai ir koplytėlė jų vadui generolui Adolfui Ramanauskui-Vanagai.

Buvęs partizanas Kazimieras Savičius kartu su savo bendražygiu Vytautu Žilioniu savo lėšomis ir savo rankomis iš Dainavos krašto akmenėlių, surinktų tose vietovėse, kuriose lankėsi Vaclovas Voveris-Žaibas ir jo „Geležinio Vilko“ vyrai, pastatė paminklą Kalesniškų miške žuvusiems karžygiams Vaclovui Vove-

Kryžius senosiose Onušio kapinėse, žymintis vietą, kur buvo užkasti žuvę Šermukšnio būrio partizanai. 2015 m. K. Driskiaus nuotr.

Paminklas žuvusiems kovotojams už Lietuvos laisvę Onušio senosiose kapinėse. 2010 m. K. Driskiaus nuotr.

riui-Žaibui, Jonui Kazlauskui-Šermukšniui, Viktorui Kazlauskui-Vanagai ir Petruil Šilanskui-Labučiui.

V. Voverio mylimoji mokytoja Elena Akelaitytė savo mylimojo prašymu jo žūties vietoje pastatė juodą geležinį kryžių ir kiekvienais metais pasodindavo prie jo raudoną rožę. Buvęs politinis kalinys, Norilsko sukilimo dalyvis, Norilsko Vytis varėniškis Vytautas Kaziulionis Daūguose pastatė Ažuolų memorialą Daugų partizanų atminimui. Čia perlaidoti žuvusių partizanų palaikai. Memorialas ir žuvusių partizanų vardai įamžinti V. Kaziulionio knygoje „Dainavos apygardos partizanų atminties paminklai“⁶.

V. Kaziulionio žygdarbį tęsė partizaninių kovų liudytojas Vytautas Mačionis. Jis išaiškino 100 Dainavos partizanų vardų ir jų atminimui pastatė Ažuolų memorialą dar dvi stelas po 50 įrašų. V. Mačionio pastangomis Dzūkijoje, Dainavos apygardos partizanų žūties vietose, pastatyti dar 9 paminklai.

Kazlų Rūdojė mokytojo, buvusio politinio kalinio, iniciatyva pastatytas ažuolinis paminklas žuvusiems Tauro apygardos partizanams. Tautodailininko Vytauto Apučio valia jis turi Vaclovo Voverio-Žaibo veidą ir jo pozą po žūties: „Jis tarsi ir po mirties kovoja: ištiesta jo dešinioji ranka tarsi ir šaukia į ataką“ (Algimantas Lelešius).

Ir jeigu kada mūsų tauta sukurs savo herojinę epą, neabejoju, kad jame bus įrašyti šalia Jono Žemaičio-Vytauto ir dzūkų Adolfo Ramanausko-Vanago, Vaclovo Voverio-Žaibo, Jono Kazlausko-Šermukšnio ir jų ryšininkės Stasės Kazlauskienės-Rūtos vardai. Iš jų kraujo ir kančios išaugo mūsų tautos laisvės ir mūsų valstybės nepriklausomybės daigai. Jų žygdarbis pokario metais kovoje su nuožmiausiu žmonijos priešiu – komunizmu ir jo okupaciniu režimu – amžinai liks lietuvių tautos atmintyje, įamžintas dainose, knygose, paminkluose ir Lietuvos istorijoje.

⁶ Kaziulionis V. *Dainavos apygardos partizanų atminties paminklai*, Varėna, 2005.

Onušio krašto kovotojų už Lietuvos laisvę vardai, iškalti ant paminklo senosiose Onušio kapinėse

Lietuvos rezistentai

Vytautas Zalieckas	1928–1952	Stasys Valatkevičius	1911–1946
Jonas Židackas	1926–1957	Stasys Stravinskas	1928–1946
Feliksas Truncė	1910–1948	Stanislovas Legetavičius	1911–1946
Petras Dauda	1923–1946	Vaclovas Budrevičius	1918–1946
Petras Kabaras	1922–1947	Monika Mažonytė	1922–1946
Jonas Dulius	1919–1946	Adolfas Žilinskas	1927–1945
Petras Blažonis	1902–1946	Jonas Zaruskas	1901–1945
Romas Voveris	1912–1945	Jonas Vilkauskas	1912–1945
Bronius Ikasala	1910–1945	Vincas Tribandis	1925–1945
Petras Beručka	1923–1945	Edmundas Siniauskas	1924–1945
Stasys Biekša	1924–1945	Juozas Stančikas	1919–1945
Bronius Vičkačka	1927–1949	Vladas Stražnickas	1913–1945
Petras Žideckas	1924–1947	Karolis Stražnickas	1885–1945
Bronė Juodytė	1929–1947	Juozas Pušinskas	1913–1945
Juozas Rusas	1900–1945	Julius Plutulevičius	1900–1945
Bronė Rusaitė	1929–1949	Motiejus Račauskas	1911–1945
Vaclovas Rusas	1921–1949	Albinas Mikalkevičius	1925–1945
Mikas Stankevičius		Juozas Matukevičius	1916–1945
Vincas Zagorskas	1926–1949	Antanas Matukevičius	1887–1945
Vladas Dabravolskas	1927–1951	Adomas Kazlauskas	1923–1945
Stasys Arbačiauskas	1918–1951	Juozas Gecevičius	1920–1945
Juozas Andrijauskas	1928–1951	Pranas Mikalopas	1919–1945
Juozas Palubinskas	1927–1950	Petras Balkus	1919–1945
Vytautas Tribandis	1928–1949	Bronius Arbačiauskas	1925–1945
Viktoras Krisiulevičius	1924–1949	Vincas Aliukonis	1921–1945
Jonas Budrevičius	1929–1948	Vladas Aliukonis	1922–1945
Bolius Norinkevičius	1924–1947	Juozas Radzevičius	1920–1944
Juozas Norinkevičius	1918–1947	Julius Tarasevičius	1925–1949
Jonas Dambrauskas	1916–1947		

*Ir tavo dienos skirtos kovai ir vargams
liks kaip nenykstantis granito testamentas
Dienų dienoms – vaikų vaikams.
Apraudam tėvynės sūnus ir dukras
1991*

Partizanų vado ryšininkės Onos Veličkaitės atsiminimai

Užrašė ir parengė Antanas Terleckas

Ona Veličkaitė (ištekėjusi Gričienė) gimė 1927 m. kovo 7 d. Melnytėlės kaime, Daugų valsčiuje (dab. Alytaūs r.). Nuo 1944 m. tapo Dainavos apygardos Geležinio Vilko rinktinės vado Vaclovo Voverio-Žaibo ryšininke. Okupantų suimta, kankinta, kalinta, ištremta į Irkūtsko sritį. Grįžusi į Lietuvą apsigyveno Palangojė. Spausdinami atsiminimai užrašyti 2014 m. rudenį.

1944 m. antrąkart atėję sovietai mano brolių prievarta paėmė į kariuomenę. Aš labai supykau, iškart nulėkiau pas partizanus ir tapau Dzūkų rinktinės Geležinio Vilko būrio, vadovaujamo Vaclovo Voverio-Žaibo, ryšininke.

Netrukus prisiekiau pačiam Žaibui. Pažinojau jį dar iš anksčiau, nuo pat pirmų partizanavimo dienų jis su kitais partizanais lankydavosi pas mus – mes juos maitindavom, pasidalindavom naujienomis. Jis man vis kartodavo: „Onute, būsi ryšininke!“ Taip ir įvyko. Prisiekiau su dar vienu partizanu – Vaclovu Petrausku-Guoba. Žaibas uždegė žvakę, pastatė kryželį ir liepė kartoti paskui jį priesaikos tekstą: prisiekiau tarnauti Lietuvai ir nieko neišduoti. Jis pats davė man slapyvardį – Mėta. Vėliau, po antro arešto, davė ir antrą – Snaigė.

Pirma Žaibo pavesta užduotis buvo nunešti partizanų atsišaukimus 25 kilometrų į Alytų. Apsiaiviau tėvelio čeverykais, vilnonėmis kojinėm, jau buvo šalta. Padvia vieni gimnazistei Miškų gatvėje ir iškart grįžau. Reikėjo eit per Kalesnykų mišką, kokių 5 kilometrų. Eidama labai bijojau vilkų, visą kelią poteriavau. Galvojau, kad jei pamatysiu vilką, lipsiu į eglę. Dabar galvoju, kad kur aš ten būčiau spėjus, bet tuo metu atrodė kitaip.

Vėliau dažnai tekdavo nešioti partizanų laiškus, atsišaukimus. Turėjau pasisiuvusi iš brolių kelnų aukštą sijoną, susikišdavau popierius po liemeniu, į rankas pasiimdavau skietą arba vištą ir eidavau. Sustabdo, klausia: kuda idioš? Atsakau, kad skietą nešu gražinti arba vištą parduoti. Ryšininkavau iki pat išvežimo, neskaitant

Dzūkijos partizanų vadų Vaclovo Voverio-Žaibo ir Adolfo Ramanausko-Vanago ryšininkė Ona Veličkaitė-Mėta. 1947 m. Iš O. Veličkaitės asmeninio archyvo

laiko, praleisto kalėjimuose Alytuje ir Kaune. Kaune 16 parų praleidau karceryje – į kameras man įmetė šnipę, o aš ją prilupau...

Žaibas buvo neeilinis vyras, išsiskyręs iš kitų. Labai griežtas, labai gražus, man vėliau visada patikdavo barzdoti vyrai. Pas mus Žaibas su vyrais lankydavosi labai dažnai. Gyvenom pamiškėje, šalia ežero. Partizanai susirinkdavo ant kalvos, nusirengdavo, sudėdavo ginklus ir eidavo maudytis. Netoli trobos buvo toks didelis akmuo, Žaibas ateidamas ant jo užlipdavo ir mojuodavo kepure. Užėjęs pas mus, Žaibas visad mane apkabindavo, pabučiuodavo ir vadindavo sesute. Susirinkusius partizanus pamaitindavom, apskalbavom, o nuo dainų aidėdavo visa troba.

Žaibas papasakodavo ir apie mūšius, ir apie kitus partizanų laimėjimus. Jis buvo labai drąsus, o jo būrys – gerai organizuotas. Partizanai nuginkluodavo sunkvežimių kolonas, atimdavo iš jų maisto produktus. Žaibas labai stengėsi kovoti su sribais, rengdavo pasalas.

1945 m. partizanai surengė tokią pasalą: paleido gandą, kad Kančėnuose pas vieną žmogų yra banditų (partizanų). Gandas nuėjo iki sribų, jie susigundė. Tačiau partizanai buvo pasiruošę. Jie buvo pasislėpę kitame name ir nepasiruošusius sribus užklupo netikėtai – visus paklojo.

Kitąkart ėjau pro Kančėnus iš bažnyčios ir sutikau tris sribus. Jie ginkluoti ėjo pirmą manęs, aš juos pažinau, žinojau, kad jie – sribai. Man dar buvo toli eiti, bet ties paskutiniu namu Kančėnuose pasigirdo „Stok, rupūže! Rankas aukštyn!“ Aš galvojau, kad čia man sako, tad apsisukau ir puoliau į griovį. Netrukus pasigirdo kulkosvaidžių ir automatų serijos. Vienam sribui koją nukirto, jis dar bandė partizanų prašyti: „Vyrukai, nešaukit, aš geras“. Brauningo kulka į kaktą jį pribaižė. Antras ėmė bėgti link ežero – kitoje pusėje buvo įsikūrę čekistai, – jį nukirto kulkosvaidis. Trečiajam, sribų viršininkui, buvo skirtas tas „rankas aukštyn“ – jį irgi nukovė. Tuomet prie manęs priėjo Žaibo vyrai, apglostė, paklausinėjo, mergaitė, ar nesužeista. Vienąkart sribai buvo atėję pas mus į kaimą daryti kratos, bet Žaibo vyrai, vos keliese, juos visus nukovė.

Žaibas mane labai mylėjo ir rūpinosi. Jis buvo labai pareigingas, stiprus vyras. Vienas partizanas mane mergino, koietė eiti į bunkerį ir su juo apsiženyti. Atsakiau, kad esu per jauna, nenorėjau. Tačiau jis neatstojo, tuomet pasiskundžiau Žaibui, šis partizaną išvarė į drausmės batalioną – pas mus jis daugiau nebesilankydavo. Apskritai Žaibas neprileisdavo jokių piršlių prie manęs, sakė, kad pernelyg gera ryšininke. Žaibas netgi atkeršijo vienam sribui, besitaikiusiam mane išprievartauti. Iš viso prievartauti mane bandė tris kartus, tačiau visus tris kartus apsigyniau. Iki 1946 m. dirbau labai uoliai, bet mane išdavė tokia Mačionytė, Golštynienė ir jos sūnus. Tardydami jau šveitė kaip reikalas. Pasodindavo ant kėdės ir mušdavo tiesiai per sprandą. Vėliau nuversdavo, paguldydavo, užversdavo sijoną ir mušdavo toliau. Buvau visa mėlyna, tačiau kėsdavau – atsiguldavau, ranką įsikėsdavau ir cypdavau, o jie plakė. Garnizono viršininkas taikėsi mane išprievartauti, prirėmė prie durų, užrakino duris tardymo kabinete. Pradėjau rėkti, verkti. Matau, kad nėra ką daryti – kaip griebiau jam už šeimynos ir pradėjau raut... Jau prilupo, tai prilupo, bet apsigyniau. Nespėjo net kelių apsimaut, kai išmetė pro duris... Kitąkart prie pat mūsų namų buvo mūšis, kurio metu žuvo 2 partizanai, o mūsų namas buvo sušaudytas. Aš išėjau į lauką, o kareiviai mane parbloškė ant žemės ir sumušė šautuovų buožėmis. Tuomet garnizono viršininkas užpylė ant manęs kibirą vandens, nutempė į namus, paguldė ant suolo, užlaužė, ėmė smaugti ir su savo organu daužyti per

veidą. Visa laimė, kad tuo metu sirgau – tik atidaužė, išvadino banditska kurva, grezna ir paliko. Dabar tai viskas švaru – vatos, tamponai. O seniau kas? Skudurai. Tą patį vakarą mus išvežė į Daugus – partizanus suguldė į vežimą, tėvelį pasodino šalia. Mane pririšo prie vežimo, dar metė man partizano kepurę. Aš ją pagavau, pabučiavau ir pasikišau po pažasčia. Atskyrus mūsų šeimą, kitas sribas mane vėl taikėsi išprievartauti. Šįkart atsigyniau pati – kiaurai perkandau ranką.

Kai buvau areštuota ir sėdėjau Kauno kalėjime, Žaibas su kitu partizanu Vanagu apsilankė pas mano tėvuką, atnešė mano apdovanojimus – uolumo ir narsumo juosteles ir pasakė: „Velička, turi šaunią dukrą.“ Tėvelis pradėjo verkt, nes buvau kalėjime. Partizanai jį nuramino: „Nebijok, po trijų dienų pareis.“ Taip ir buvo – partizanai turėjo užverbuotų vertėjų, kurie dirbo saugume, per juos ir sužinojo. Grįžau iš kalėjimo, nebegalėjau būti savo kaime, tad persikėliau šalia Nemunaičio, ryšininkavau ten.

Su Žaibu kalbėdavomės apie viską, aš jam pasakojau apie savo areštus, ką su manim darė tardytojai, kaip mušė, kankino, bandė prievartauti. Jis manimi labai didžiuodavosi, kad viską iškęsdavau ir nieko neišduodavau.

Jis buvo labai griežtas, iš partizanų reikalavo nepriekaištingos drausmės. Neleisdavo jiems gerti, o nusižengusius prilupdavo. Vienąkart pas tokį žmogų buvo susirinkę apie 15 partizanų ir vienas jų pasakė: „Ai, kas man, eisiu namo, jau daugiau nebevaikščiosiu su partizanais. Mano tėvas vyžas pins ir mane maitins.“ Žaibas kad šoko nuo stalo, griebė ir su granatos buože pradėjo vanot per galvą. „Eisi dabar namo?!“ Tas atsiklaupė ir atsiprašinėjo, sakė, kad niekur neis. Savo žodį ištesėjo, liko partizanu, buvo nukautas.

Partizanavimas Žaibui buvo šventas dalykas. Tik po jo mirties partizanų padėtis krašte pablogėjo, suprastėjo drausmė, atsirado ir girtaujančių. Pradėjo vaikščioti ir partizanais apsimetantys sribai, iki Žaibo mirties jie nedrįsdavo ir apskritai jautėsi labai nedrąsiai apylinkėse – būrio vyrai sribus naikino be gailėsčio.

Mokyklos vedėjo Donato Staniūno ir jo šeimos nedalia

Jonas Laurinavičius

1940 m. rugsėjo 18 d. „Komjaunimo tiesa“ (Nr. 34) išspausdino A. Bakanavičiaus straipsnį iš Ūnuškio apie pradinės mokyklos atidarymą.

„IX 15 Ūnuškio miestelyje įvyko pradžios mokyklos atidarymas. Visos iškilmės prasidėjo labai įspūdingai. 16 val. Ūnuškio komjaunimo būstinė buvo pilnutėlė. Čia buvo susirinkę Ūnuškio pionieriai, Ūnuškio, Dusmenų, Leponių ir Panóšiškių komjaunuoliai. Išsirikiavę po du į gretas su orkestru ir pionieriais priešaky, komjaunuoliai su vėliavomis, Lenino, Stalino ir kitų paveikslais žygiavo į iškilmės, kurios vyko mokykloje.

Visa Ūnuškio visuomenė, džiaugdamasi tokia gražia ir moderniška mokykla, taip pat skubėjo į atidarymo iškilmės. 17 val. buvo skirta vaikams, kurie čia jau rytoj pradės mokslą.

Vaikams buvo padainuota, padeklamuota. Orkestras juos palinksmino. Išdalyta jiems saldinių.

20 val. prasidėjo atidarymo iškilmės. Daugybės lempų nušviesti mokyklos rūmai atrodė labai gražiai. Erdvi ir didelė mokyklos salė buvo pilnutėlė žmonių. Scenoj <...> Ūnuškio komjaunimo choras su orkestru gražiai sugiedojo Internacionalą. Po to mokyklos vedėjas D(onatas) Staniūnas atidarė šią šventę, perskaitė sveikinimo telegramą iš Trākų ir perdavė žodį Ūnuškio kompartijos atstovui L. Ramanauskui. Po to kalbėjo Ūnuškio komjaunimo sekretorė S. Sindrauskienė, Ūnuškio lempjūvės komisaras Bajeris, mokyklos vedėjas D. Staniūnas, Dusmenų komjaunimo sekretorius V. Zarauskas, ūkininkų valstiečių vardu – Buividavičius, Ūnuškio jaunimo vardu – Bakanavičius ir kompartijos atstovas (Dovydas) Grinas.

*Po to buvo padainuota ir padeklamuota.“**

Dviejų aukštų mūrinės mokyklos statyba Ūnuškyje buvo neeilinis įvykis ne tik miestelyje, bet ir visoje apskrityje. Aniems laikams pastatas buvo modernus – su kanalizacija, vandentiekiu, centriniu šildymu. Mokykla turėjo salę, kurią nuo gretimos klasės skyrė suveriamą sieną. Reikalui esant, salės plotas buvo padidinamas, atveriant šią sieną. Taip pat buvo pakyla. Mokykloje buvo įrengtos patogios patalpos vedėjo butui, taip pat patalpos mokyklos sargui. Paruošiamieji mokyklos statybos darbai prasidėjo 1936 m.

Bene didžiausias nuopelnas, kad ši mokykla Ūnuškyje buvo pastatyta, priklauso Ūnuškio viršaičiui Antanui Petrauskui ir Donatui Staniūnui, atvykusiam čia mokytojauti 1934 m.

Donatas Staniūnas gimė 1907 m.

Dabūžių kaime netoli Kavársko (Anykš-

* Cituojamo teksto kalba netaisyta – red. past.

Po baigiamųjų egzaminų prie Zinkevičiaus namų, kur buvo išnuomos patalpos mokyklai, nusifotografavo 4 klasės mokiniai su mokyklos vedėju Donatu Staniūnu (sėdi pirmas iš kairės) ir mokytojais. 1938 m. Iš Adomo Morkūno archyvo

čių r.). Tarnavo Lietuvos kariuomenėje. 1926 m. baigė mokytojų seminariją. Vedęs Karoliną Šalomskaiteį iš Užuguosčio, pradėjo dirbti pedagoginį darbą. Mokytojavo Niciūnų pradinėje mokykloje (netoli Semeliškių), po to buvo paskirtas į Onuški. Čia dirbo iki 1941 m. birželio 14 d. D. Staniūnas buvo Šaulių sąjungos kuopos vadas, tautininkas, Vilniui vaduoti sąjungos narys. Žmona dirbo (1939–1941) mokyklos bibliotekoje. Šeimoje augo dvi dukros: Regina (gim. 1933) ir Danutė (gim. 1936).

Kaip matyti iš anksčiau pacituoto straipsnio apie mokyklos atidarymo iškilmes, Onuškie valsčiaus komjaunuoliai buvo labai aktyvūs. Tą patį liudija ir kitos publikacijos iš Onuškie: 1940 m. rugpjūčio 27 d. „Komjaunimo tiesa“ (Nr. 24) išspausdino V. Tarailos straipsnį, kuris pavadintas „Onuškie komjaunimas labai aktyvus“. Čia rašoma, kad miestelyje

„yra 43 komjaunuoliai. Laikinąjį skyriaus komitetą sudaro: sekr. Grinas M., vėzdininkas Pacevičius J., švietimo vadovas Bakanavičius A., ryšininkas Radzevičius Vl. ir pionierių vadovė Galavaitytė E. Skyrius yra pasidalijęs į scenos mėgėjų, švietimo ir sporto sekcijas“.

Nežinia, ar tai atsitiktinumas, tačiau 1941 m. birželio 14–15 d. Trakų apskrityje daugiausia mokytojų buvo ištremta iš Onuškie valsčiaus, tarp jų ir mokyklos vedėjas D. Staniūnas su šeima. Aktyviausiai trėmimuose dalyvavo komjaunuoliai. Birželio 14 d. jie buvo apsupę ir Onuškie pradinę, saugojo, kad kas nors iš Staniūnų šeimos nepabėgtų.

*Onuškio inteligentai:
(iš dešinės) priklaupęs
mokyklos vedėjas
Donatas Staniūnas,
šalia jo – Karolina
Staniūnienė, klebonas
Nikodemas Švogžlys-
Milžinas, seniūnas
Antanas Aleksa,
vikaras Valentas
Balčius, mokytoja
Joana Stankevičienė.
Apie 1940 m.
Iš autoriaus archyvo*

1989 m. vasarą Leitvaryje susitikau su D. Staniūno žmona Karolina Staniūnienė (gim. 1910). Štai ką ji papasakojo:

„Mes nesitikėjom, kad gali mus išstremti, nors aiškiai jutom, jog bręsta nemalonumai. Pirmas toks ryškus pavojaus signalas buvo tai, kad komunistas Alekna liepė mokyklos sargui pašildyti mokyklos katilą, o po to jo žmona atėjo į mūsų buto vonią maudytis, nė mur mur mums nepratarusi. Vadinas, ji jau jautėsi mūsų buto šeimininke.“

Birželio 14 d. Onuškio valsčiaus gyventojai trimis sunkvežimiais buvo vežami į Rūdiškių geležinkelio stotį. Staniūnus vežė paskutiniu reisui, jau apie vidudienį. K. Staniūnienė atsimena kiekvieną šio kraupaus pusdienio minutę:

„Mus nuvežė į valsčiaus būstinę, kur laukė mašinos, kol ji sugrįš iš Rūdiškių, nugabenusi kitus tremtinius. Mums leido pasiimti tik po 50 kilogramų mantos. Valsčiaus būstinėje pradėjau prašyti, kad leistų sugrįžti į namus ir pasiimti vyro kostiumą, kepurę. „Mes jums atnešim“, – pasisiūlė komjaunuoliai. Nuėję ilgai užtruko. Mat mūsų bute buvo ir alkoholinių gėrimų. Grįžo girti, viršininkai juos barė. Vietoj kostiumo atnešė senas, suplyšusias vyro kelnes ir tokią pat kepurę. Neiškenčiau, mečiau jiems tuos skudurus po kojom, kad, jeigu viską grobsto, tegu ir tuos skarmalus sau pasiima.“

Tuo metu iš Kavarsko valsčiaus į Onuškį buvo atvykusi Rozalija Staniūnienė (gim. 1876) – Donato Staniūno motina. Atvyko keliolikai valandų belikus iki D. Staniūno šeimos trėmimo. Kad ir kaip sūnus įtikinėjo, jog motina atvažiavo tik į svečius, kad ji atskirai gyvena, tai nieko nepadėjo – pasodino ir ją į sunkvežimį... Staniūnai suprato, kodėl taip daroma: raktus į Staniūnų butą jau pasiėmė aktyvistai, kurie į tą patalpą pretendavo, o jeigu liks neišstremta R. Staniūnienė, raktą teks atiduoti jai...

*Mokyklos vedėjo
Donato Staniūno
kapas. Iš autoriaus
archyvo*

Staniūnai buvo ištremti į Altajaus kraštą – į Turačaką. 1942 m. juos ištrėmė antrą kartą – į amžino išalo Tit Arų (Jakūtija) salą. Savo vargus tremtyje K. Staniūnienė aprašė atsiminimuose „Už ką?“, kuriuos išspausdino laikraštyje „Tarybinis mokytojas“ (1988 m. lapkričio 4 d.). Juose skaitome:

„Bado ir ligų giltinė pjovė vargšus tremtinius, kaip gležnas žoleles. Buvo įprasta ryte rasti virš savo naro ar po juo lavoną. Jei būdavo artimųjų, sukaldavo karštą ir palaidodavo, tačiau žiemą, kai žmonės krisdavo lyg lapai, o per audrą tamsoje nespėdavo daryti karštų, sukraudavo juos pašiūrėje taip, kaip rasdavo: kartais sėdinčius, kartais susirietusius ar dar kitokiomis pozomis. Tam, kad tilptų karste ir būtų galima uždaryti, dažnam tekdavo nukirsti kirviu kurią nors kūno dalį.“

Neištvėrė tremties siaubo ir senoji R. Staniūnienė – 1943 metais ji mirė.

Į Lietuvą D. Staniūnas su žmona ir abiem dukrom grįžo po septyniolikos metų. 1965-aisiais jie visi buvo reabilituoti kaip „be pagrindo ištremti“. Dukros, baigusios aukštuosius mokslus, mokytojauja (abi matematikės). Danutė buvo puiki šaulė, respublikos rinktinės narė, pelnė apdovanojimų net sąjunginėse šaudymo varžybose, tačiau kaip buvusių tremtinių dukros, jos į varžybas užsienyje neišleisdavo.

D. Staniūnas mirė 1967 m. Palaidotas Leņtvario kapinėse.

Iš A. Bakanausko ir V. Tarailos straipsniuose paminėtų komunistų ir komjaunuolių beveik visi daugiau ar mažiau prisidėjo prie žmonių trėmimo iš Onušio valsčiaus. Tremiant Staniūnų šeimą, dalyvavo Leopoldas Ramanauskas (iš Pasamovio k.) ir Dovydas Grinas (buvo vertėjas). Pastarąjį, kaip ir daugumą kitų Onušio žydų, hitlerininkai pirmosiomis karo dienomis Trakuose sušaudė.

Alaburdiškių ūkininkų sargyba

Iš Jono Piliaus atsiminimų parengė Ona Virginavičienė (Trepulaitė)

Viskas prasidėjo per vokiečių okupaciją 1943 metais. Man tada buvo apie 11–12 metų. Vokiečių kariuomenė „išvadavo“ Lietuvos žmones nuo sovietų žudymų, kankinimų, trėmimų į nežinią, į mirtį. Ji greitai žygiavo į rytus vydamą pusalkanę apiplyšusią rusų kariauną. Pasitraukus sovietinei valdžiai iš Lietuvos, prijaučiantiems komunizmui įvairiems nešvaraus plauko žmonėms teko pasitraukti iš visuomenės akiračio. Ūnuškio valsčiuje Dusmenų miestelyje ir jo apylinkėse taip pat buvo nemažai žmonių be autoriteto, tamsios praeities. Jie *vakaruškose* sukeldavo muštynes, vogdavo, valkatavo. Pamenu šiurpias apie juos sklidusias kalbas.

Vokiečių okupacijos metais policija juos pradėjo „čiupinėti“. Tuomet jie apsiginklavo ir pradėjo terorizuoti ūkininkus. Prie jų prisidėjo rusų karo belaisviai, pabėgę iš Alytaūs lagerio. Ūnuškio policijos darbuotojų buvo nedaug ir prastai ginkluotų, o vokiečių valdžiai tai mažai rūpėjo. Sudarę ginkluotą grupę, jie masiškai ėmė grobti ūkininkų turta, deginti pastatus. Vietiniai patys viešai nesirodydavo, tik rusų belaisvius informuodavo, iš ko ir ką grobti. Jie likdavo prie pastočių sargyboje, o buvę rusų belaisviai, užėję į trobą, kaip tuomet sakydavo, *aprabavodavo* (apgrobdavo). Grobė viską: bekonus, lašinius, kumpius, audeklų rietimus, kostiumus, kitą geresnę aprangą ir t. t. Iš anksto žinodavo, iš kurio ūkininko pasipelnys.

Vakarais susirinkę kaimo vyrai svarstydavo, kaip apginti savo turta, prisimindavo 1914 m. karą ir likusių bolševikų plėšimus. Kadangi mūsų tėtis buvo seniūnas, valsčiuje per pasitarimus jis buvo įpareigotas organizuoti sargybą. Žinoma, ginklų mažai kas turėjo, todėl sugalvojo kitą būdą. Nudailino maždaug 5–7 cm storio ir apie 1,5 m ilgio lazda, ant jos išdrožė užrašą „Iždagų sargyba“. Ūkininkai paeiliui gaudavo tą lazda ir turėdavo visą naktį slampinėti aplink savo sodybą. Išgirdus pavojų buvo keliamas triukšmas, šaukiamasi kaimynų pagalbos, skardenama geležimis ir kt. Mūsų šeima sargybos eilę ir tą lazda priimdavo berods iš Mečislovo Bingelio, o praėjus nakčiai perduodavo Vaclovui Bingeliui, šis – ją perduodavo Stangvilai. Taip „sargybos lazda“ kiekvienai nakčiai vis pas kitą ūkininką keliaudavo.

Taigi viskas prasidėjo nuo lazdos. Tačiau pavienių ūkininkų naktinė sargyba nepasiteisino. Juk jie beginkliai buvo. Netrukus vyrai sužinojo, jog banditų jėgos labai sustiprėjusios. Jie sudegino Rainio ir Simo Voverio klojimus, Smalių kaime nužudė tėvą ir sūnų Voverius. Tada Bakalōriškių kaimo vyrai, vadovaujami Vaclovo Voverio (vėliau energingo partizano, slapyvardžiu Žaibas), gerai apsiginklavo. Alaburdiškių kaime gyvenusi Siniauskų šeima taip pat organizavo stiprią ginkluotą sargybą prieš raudonąją banditizmą.

Mano dėdė Juozas Pilius, protingas žmogus buvo, politikas. Jis pranešė mano tėvui, kad rusai išmetė desantą ir organizuoja pagrindinę veiklą. Prie jų prisidėję visi vietiniai banditai, todėl pavieniai ūkininkai bus nepajėgūs atsilaikyti prieš daug stipresnį priešą. Pasekmės gali būti liūdnos – sudegins trobesius, išžudys šeimas.

Ginklų labai trūko. Vyrai iš kelių šautuvų surinkdavo vieną. Policija šiuo klausimu niekuo nepadėdavo, o vokiečiai išvis nekreipė dėmesio ir sparčiai žygiavo Maskvės link. Žmonių nuotaika buvusi pakili, visi tikėjo, kad komunizmo maras bus sunaikintas, banditėliai pamažu bus likviduoti, o Lietuva vėl taps laisva.

Kai vietiniai banditėliai prisijungė prie išmesto desanto ir sudarė stiprią grupuotę Rūdninkų miškuose, veik visuose aplinkiniuose kaimuose susikūrusi stipri vietos ūkininkų sargyba patruliavo ir buvo pasirengusi atremti banditus. Onuškie valsčiuje Lauzgėnių ir Pakalniškių kaimuose apsiginklavo Lukšių ir Žideckų šeimos. Jos ne tik saugojo savo turtą, bet ir iš dalies užkirto kelią banditams eiti grobti žmones. Savo šeimos savigynos pajėgas įsisteigė Pāsamavio kaime gyvenusi Būbnelio šeima, gretimo Jūdaklonio kaimo gyventojas Juozas Bielevičius su sūnumi, kilęs nuo Varėnės. Dusmenėlių ir Varlių kaimų vyrai irgi apsiginklavo. Ginklus įsigijo ir Taučionių, Grúožninkų, Spengliniškų gyventojai. Organizuočiausia ir tvirčiausia sargyba buvusi Bakaloriškių kaime. Šios sargybos iniciatoriai ir vadai buvo Vaclovas Voveris, jo brolis Vladas Voveris ir Juozas Matukevičius.

Stipri sargyba buvo Alabūrdiškių kaime. Ją organizavo energingi prieš komunizmą nusiteikę vyrai. Sargybos štabas įsteigtas Kipro ir Zigmo Siniauskų name. Čia dalis vyrų pasiruošę ginklus ilsėdavosi, kiti grupėmis ginkluoti patru-liuodavo apie gyventojų trobesius. Šiam būriui priklausė beveik viso kaimo vyrai: Edmondas Siniauskas ir jo dėdė Kipras Siniauskas (jie buvo vadai), Marijonas Jesevičius, Juozas Jesevičius, Stasys Siniauskas, Vytautas Siniauskas, Česlovas Siniauskas, Kazys ir Vincas Rainiai iš gretimo kaimo, Vytautas Voveris, Jonas Trakimavičius, Vladas Trakimavičius ir kt.

Gretimame Varlių kaime ginklus įsitaisė Jonas ir Albinas Michalkevičiai, Jonas Kazlauskas (vėliau jis tapo partizanu, slapyvardžiu Šermukšnis), Leonas Voveris, Juozas Jermala ir kt., Dusmenėliuose – Kantakevičių šeima.

Ginkluoti vyrai trukdė vadinamųjų raudonųjų banditų gaujoms skverbtis į mūsų kraštą ir grobti ūkininkus bei jų turtą. Jie saugojo ne tik savo ūkius, bet ir kitas sodybas.

Nors įsikūrus sargybos būriams ūkininkai šiek tiek laisviau pasijuto, tačiau ir toliau banditai nedidelėmis grupėmis užklysdavo grobti jų turto. Minėtos sargybos stipriai apsiginklavo. Jos kontroliavo kelius bei žinomus takus, kur galėjo praeiti banditai, nes šiuose kraštuose jie turėjo ryšininkų ir žinojo sargybos jėgą, todėl vengė viešiau pasirodyti.

Tais laikais jau formavosi generolo Povilo Plechavičiaus vietinė rinktinė. Daug jaunų patriotiškai nusiteikusių vyrų įstojo į rinktinę. Buvo suorganizuotas „skrajojantis“ savisaugos būrys. Česlovas Siniauskas taip pat nuėjo į generolo suformuotą rinktinę. Jį pasiuntė į Baltarusiją gaudyti ten siautėjančių banditų. Česlovas Siniauskas iš Baltarusijos Naujiesiems metams grįžo atostogų ir, sužinojęs apie čia sukurtą stiprų sargybos štabą, nusprendė negrįžti į savo dalinį ir liko kovoti ne tik už savo šeimą, bet ir už kitus savo tėvynainius. Jis, būdamas parengtas karys, buvo labai reikalingas vietinei sargybai vadovauti.

Kartą sargybai buvo pranešta, kad Gėjaus miške netoli Jūrgionių kaimo apsistojusi banditų gauja iš Rūdninkų miško. Alabūrdiškių, Varlių, Dusmenėlių ir Bakaloriškių kaimų sargybos vyrai apsiginklavo ir pradėjo supti ir šukuoti

Gėjaus mišką ir Jūrgionių kaimą. Dusmenėlių sargybos narys Rainys ėjo per Jūrgionių kaimą nešinas diskiniu kulkosvaidžiu. Staiga iš už klojimo kampo iššokęs banditas įsakė mesti ginklą. Rainys, neturėdamas kitos išeities, metė kulkosvaidį. Banditas, nenorėdamas išsiduoti, Rainio nešaudė, nes iš ryšininkų žinojo, kad visur pilna ginkluotų vyrų – sargybininkų. Jis su trofėjumi pasitraukė į Gėjaus mišką pas saviškius. Banditai gerai suprato, kad sargybininkai juos supa iš visų pusių. Būdami šešiese, jie pasislėpė ant kalnelio už pjautų metrinųjų malkų. Energingas Alaburdiškių sargybos vyras Česlovas Siniauskas sukomandavo *Pirmyn!* Visas būrys patraukė per lygų retais krūmokšniais apaugusį slėnį. Paskui Česlovą ėjo jo dėdė Kipras. Iš kitų pusių banditus puolė Bakaloriškių, Varlių bei Dusmenėlių sargybų vyrai. Bet banditai buvo gudresni, geriau išmokę atakuoti. Kai Česlovas Siniauskas su dėde Kipru pakilo visu kūnu, norėdami užimti geresnes pozicijas, banditai paleido šūvius. Česlovą Siniauską nukovė vietoje, o jo dėdę Kiprą sužeidė į pilvą. Sužeistas Kipras, su pastote gabenamas į Trākų ligoninę, dar nepasiekus Trākų mirė.

Buvo žiaurios ir labai liūdnos laidotuvės Alaburdiškių sargybos štabo punkte Siniauskų namuose. Šeimnininkai Zigmas ir Edmondas rūpinosi laidotuvėmis, o aš su jų broliu Vladu (jam buvo apie 14 metų) prižiūrėjome ūkį ir gyvulius. Vladas su savimi visada nešiojosi naganą, nes buvo kalbama, kad banditai gali užpulti ir išniekinti laidotuves. Vyrai ateidavo ginkluoti, prie namų visą laiką buvo išstatyta sargyba. Pritrūkus vyrų, leisdavo ir mums su Vladu trumpam pastovėti sargyboje. Aš, gavęs nediduką šautuvą, buvau labai patenkintas.

Laidotuvėse dalyvavo labai daug žmonių, o šiuos du karstus į kapines lydėjo rogėmis apie 30 pastočių. Rogėse sėdėjo po 3–4 žmones. Žmonės masiškai susirinko į paskutinę kelionę palydėti Siniauskų, žuvusių pačioje jaunystėje. Žuvusių kaip kovotojų-patriotų, kovojusių su banditizmu, su raudonuoju maru, už šio krašto žmonių gyvybes bei turtą.

Artėjant frontui politikai suprato, kad vokiečiai karą pralaimėjo. Suformuota generolo P. Plechavičiaus vietinė rinktinė pradėjo irti. Daugelis aktyvios sargybos narių pasitraukė. Iširo ir gerai organizuota Alaburdiškių sargyba. Visi „karšti“ patriotai metė ginklus ir atsisakė veiklos. Tačiau Alaburdiškių sargybos Siniauskų šeima nenuleido rankų. Savo namą per pusę metro apkalė lentomis (apie 70 cm aukščio), o tarp sienos ir lentų pripylė ir sutrombavo smėlio sluoksnį, kad užpuolus banditams ir jiems šaudant galėtų sugulti ir likti gyvi. Čia liko pasiaukojamai kovoti tėvas Zigmas Siniauskas, jo sūnus Edmondas, jaunėlis sūnus Vladas. Iš plechavičiukų (taip juos tada vadino) gavo kulkosvaidį ir kitų ginklų – granatų, pistoletų, šovinių – ir naktimis laukdavo užpuolimo. Edmondas Siniauskas, susisiekęs su Bakaloriškių sargybos vyrais, naktimis žmonių nurodytose vietose darydavo pasalas ir laukdavo pavienių banditų. Vieną naktį sulaukė ir nukovė du Rūdninkų banditus.

1944 m. frontas artėjo. Dauguma žmonių buvo blogai nusiteikę, nerimastingai laukė vėl užgriūvančio raudonojo maro, tremties, kalėjimų ir t. t. Raudonajai armijai esant netoli Lietuvos, Onuškiečio valsčiaus darbuotojai draskė ir degino įvairius dokumentus. Alaburdiškių buvusios sargybos vadas Edmondas Siniauskas atėjo pas mus. Jis pasikalbėjo su tėvu, ir man tėtis liepė parvesti iš ganyklos

arklį. Pasikinkęs arklį, Siniauskas išvažiavo. Ryte pastebėjau, kad arklys labai šlapias, o vietomis buvo putų žymės. Kaip šiandien atsimenu, kai tąkart tėtis, pasikvietęs mane vieną, atskleidė didelę paslaptį. O paslaptis štai tokia: užaina jau rusai, vokiečiai jau bėga, ir Edmondui Siniauskui policija įsakiusi atvažiuoti į Ūnuškį su stipriu arkliu ir vežimu. Taigi jis nuvažiavo į nuovados kiemą su mūsų arkliu. Ten policininkai į vežimą pakrovė daugybę šautuvų, kulkosvaidžių, granatų bei pistoletų, taip pat šovinių, spausdinimo mašinėlių, tušo bei kalkės rašymui. O tėtis su dėde Juliumi per tą laiką eglynėlyje iškasė nemažą duobę. Tą pačią naktį Edmondas Siniauskas į mūsų eglyną atvežė pilną vežimą ginklų. Juos sutepė alyva, sudėjo į duobę, ant viršaus padėjo *balkelius*, iš lentų padarė lubas ir užkasė. Ant viršaus sukrovė akmenų krūvą. Prašvitus tėtis nusivedė mane ir parodė ginklų paslėpimo vietą. Nemažai ginklų buvo paslėpta laužuose. Dėdė Julius, gandydamas arklius arba šiaip turėdamas laiko, retino eglyną, o iškirstus medžius sudėjo į laužus. Taigi tuose laužuose laikinai buvo prikišta nemažai ginklų ir šovinių. Jeigu staiga prireiktų ginklų, nereiktų iškasdinėti jų iš po akmenų krūvos.

Tėtis pasakė, kad netrukus užeis rusų kariuomenė, bet Lietuvos žemėje ji ilgai neviešpataus, nes bus išvyta sąjungininkų amerikonų ir anglų, o mes pliekime jiems iš paskos. Gal iš likusių bolševikų susidarys užnugario grupuotės ir vėl grobs ūkininkus, tuomet šie ginklai labai pravers.

– Gal aš žūsiu, gal žus Edmys Siniauskas, tai tu žinosi tą vietą. Jeigu kas ateis ginklų paimti, tai tam ir parodysi, – pasakė ir dar pridūrė: – Pasitikiu tavimi.

Aš pajutau savyje patriotizmo jausmą, pasijutau didvyriu ir niekam nieko nesakiau. Būdavo, gandydamas karves apsidairau, ar kas neina, išsitraukiu šautuvą, pačiupinėju, pasidžiaugiu ir vėl padedu į vietą.

Iš laužų šautuvus pasiėmė Edmondas Siniauskas, o ilgainiui eglyne to bunkerio lubos supuvo ir akmenų krūva įgriuvo į žemę. Mus išvežė į Sibirą. Sugrįžęs neradau tos vietos, nes eglynas buvo išpjautas, vietoj jo telikęs ariamas laukas.

Ir štai 1944 m. vasarą Dusmenų miestelyje (bažnytkaimyje) pasirodė rusų tanketės. Naktimis, o kartais ir dienomis, ginkluoti ir pametę ginklus vokiečių kariai pakrūmėmis kaip išblaškytos avelės traukė į vakarus, o Raudonosios armijos daliniai sparčiai juos vijo. Vyrus iki 35 metų pradėjo šaukti į armiją. Dauguma jų ėmė slapstytis, užsiaugino barzdas, kad vyresni atrodytų. Mūsų tėtis buvo gudrus ir gabus žmogus. Jis sau, dėdei Juliui bei keliems geriems draugams lietuviškame pase perdirbo gimimo metus. Kluone po šieną iškasė bunkerį.

Nors pro mūsų Iždagų vienkiemius ejęs keliukas buvo paprastas, tačiau ir juo pradėjo žygiuoti Raudonosios armijos gurguolės – ėjo pėsti, jojo raiti ant sulysusių arklių, basi kariai, keliais arkliais traukė patrankas.

Alaburdiškių sargybos vyrų likimai:

Juozas Jesevičius nuteistas 10 metų.

Marijonas Jesevičius nuteistas 10 metų.

Stasys Siniauskas nuteistas 10 metų.

Vytautas Siniauskas partizanų iššifruotas kaip MGB agentas ir nušautas.

Kazys Rainys 1944 m. areštuotas ir dingio be žinios.

Vincas Rainys, Kazio brolis, 1945 m. areštuotas ir dingio.

Jonas Trakimavičius partizanų išaiškintas kaip MGB agentas ir nušautas.

Vladas Trakimavičius 1944 m. įstojo į partizanų gretas. 1945 m. suimtas, nuteistas 25 metams, po Chruščiovo „amnestijos“ apsigyveno Rusijoje.

Kipras Siniauskas žuvo būdamas sargybinis.

Česlovas Siniauskas žuvo dalyvaudamas „Gėjaus“ operacijoje.

Vytautas Voveris 1944 m. areštuotas. Pabėgęs iš Trakų kalėjimo, prisijungė prie Bakaloriškių partizanų. Slapstėsi. Vėliau apsigyveno Smaliūų kaime pas uošvį. Vieną rytą plakant dalgį nušautas iš miško paleista automato serija.

Edmondas Siniauskas išitraukė į partizaninę veiklą ir žuvo.

Dusmenų krašto tremtiniai ir politkaliniai

Ona Virginavičienė (Trepuilaitė)

Su Dusmenų kraštu vienaip ar kitaip susiję apie 30 tremtinių šeimų arba asmenų, nukentėjusių 1941–1952 m. laikotarpiu ir dalį savo gyvenimo praleidusių Sibire. Apie 20 šeimų ar asmenų buvo ištremti iš Dusmenų krašto, 7 šeimos arba asmenys, ištremti iš kitų vietovių, į šį kraštą atsikėlė po tremties, 2 asmenys čia gyveno dar prieš tremtį, bet buvo išvežti iš kitų vietovių. Keturios šeimos nukentėjo nuo vokiečių okupacijos ir į Dusmenų kraštą atvyko iš Lėnkijos teritorijos.

Dusmenų krašto žmonės nukentėjo jau pirmojo masinio trėmimo metu. 1941 m. birželio 14 d. buvo išvežtas Dusmenų pradžios mokyklos vedėjas Jonas Šalčiūnas, jo žmona Adelė Šalčiūnienė, šios mokyklos mokytoja. Kartu vežė ir Dusmenų pašto viršininką Čenkų su šeima. Ir Šalčiūnas, ir Čenkus tremtyje mirė, o jų žmonos su vaikais grįžo. Tą pačią dieną buvo ištremta buvusio Dusmenų bažnyčios vargonininko ir orkestranto Antano Petrausko šeima, tuomet gyvenusi Ūnuškyje, birželio 14 d. iš Taurėgnų (Utenės apskr.) išvežta mokytojų Mikšių šeima. Vėliau Stasė Mikšienė ilgą laiką gyveno Jūrgionių kaime.

Daugiausia gyventojų nukentėjo pokario metais. 1946 m. už ryšius su partizanais nuteistas Viktoras Pališauskas, 1947 m. iš Viršūrodukio kaimo ištremta Stasė Volungevičiūtė vėliau apsigyveno Dusmenų krašte. 1948 m. gegužės 22 d. išvežta Glinskų šeima iš Griovinų ir Budrevičiai iš Dusmenų. Tą pačią dieną iš Mėškaskalio k. (Alytaūs r.) ištremta Burneikų šeima, iš Grūmiškių k. (Varėnės r.) – Palubinskai. Abi šios šeimos po tremties apsigyveno Varlių kaime šalia Dusmenų. 1949 m. nuteista ir į lagerį išvežta partizanų ryšininkė Stasė Kazlauskienė (Budrevičiūtė). 1949 m. kovo mėnesį ištremtos Tamulevičių ir Rainių šeimos iš Dusmenėlių, Trepuilų šeima iš Kaniūškų kaimo. 1950 m. nuteisti ir į lagerį išvežti Alfonsas ir Bronius Norinkevičiai iš Dusmenėlių. 1951 m. spalio mėnesį ištremtos Olšauskų ir Žydelių šeimos iš Ramošiškių kaimo. 1941–1952 m. laikotarpiu nukentėjo Štainų šeima iš Jaroslaviškių, Kantakevičiai ir Pūčiai iš Dusmenėlių, Kazlauskų ir Mikalkevičių šeimos iš Varlių, Žareikai iš Jūrgionių ir kt.

Vertėtų prisiminti ir kunigus politkalinius, klebonavusius Dusmenų bažnyčioje. Kun. J. Čaplikas, kun. M. M. Petkevičius ir kun. J. Žvinys pokario metais taip pat kalėjo Sibiro lageriuose. Kunigas Jonas Žvinys Sibire praleido devynis metus. Į Dusmenis jis atvyko 1969-aisiais ir šioje bažnyčioje klebonavo net 15 metų – iki 1984-ųjų. Kunigas Marijonas Mykolas Petkevičius būdamas Sibire stengėsi teikti lietuviams tremtiniais dvasinius patarnavimus, stiprinti jų viltį, teikti dvasinę stiprybę. Į Dusmenis jis atvyko 1961 m., jau grįžęs iš Sibiro, kur praleido dvylika metų, ir klebonavo čia iki 1969-ųjų. Kunigas Juozas Čaplikas Dusmenų bažnyčioje klebonavo dar gerokai prieš tremtį. Jis areštuotas 1949 m. ir Sibiro lageriuose kalėjo iki 1954-ųjų.

Stanislovo ir Kazimieros Glinskų šeima iki tremties gyveno Griovinų kaime netoli Dusmenų. Nors žemės turėjo nedaug (2,5 ha), bet šeima nebadavo. Tėvas išdirbdavo kailius ir taip užsidirbdavo pragyvenimui. Tuomet Glinskai dar gyveno senoje pirkelėje, bet šalia jau buvo pastatytas naujas namas. Tik, deja, persikelti į

jį nebespėta. Šeimoje buvo keturi vaikai: sūnūs Vaclovas ir Jonas, dukros Vlada ir Stasė. Jauniausiajai Stasei tada buvo vos treji metukai. Suaugęs vyriausias sūnus Vaclovas kartu su Jonu Kazlausku-Šermukšniu jau partizanavo, todėl buvo suimtas ir išvežtas kalėti į Norilską. Dėl to 1948 m. gegužės 22-ąją į Sibirą ištremta ir visa Glinskų šeima. Automatais ginkluoti pareigūnai lydėjo šeimą iki Ōnuškio. Žmones laipino į mašinas, vežė į traukinių stotį ir grūdo į gyvulinius vagonus. Susėdę ant savo ryšulių tremtiniai traukiniu dardėjo visą mėnesį.

Krasnojárske visus atvežtuosius, tarp kurių buvo ir Glinskų šeima, sulaipino į laivą ir plukdė apie 800 km Jenisėjumi žemyn iki Vòrogovo. Paskui žmones su visa manta perkėlė į baržą ir Dūbčės upe atplukdė į taigoje įsikūrusią vietovę, vadinamą Kolokòlnia. Tremtiniai, įdarbinti miškų ūkyje, pjovė medžius, genėjo, juos tvarkė ir plukdė. Glinskų sūnus Jonas taip pat dirbo miško darbus, nors buvo nepilnametis. Deja, jam buvo lemta žūti svetimame krašte – virsdamas medis jį mirtinai sužalojo. Vyriausias Glinskų sūnus Vaclovas tuo metu kalėjo Norilске, visai netoli nuo savo šeimos. Jie nuolat susirašinėjo tarpusavyje. Paleistas iš kalėjimo, jis negalėjo grįžti į Lietuvą, todėl dar penkerius metus dirbo tremtyje. 1959 metais Vaclovas nuvažiavo į Vòrogovą, ir visa šeima kartu grįžo į Lietuvą.

Deja, savo gimtųjų namų Glinskų šeima nerado. Iš pradžių apsigyveno pas kaimynus, po kiek laiko nusipirko namus ir vėl įsikūrė gimtajame Griovinų kaime. Norėdami padėti tėvams, Vaclovas ir Vlada išvažiavo į Norilską uždarbiauti. Ten Vlada baigė dešimtą klasę vakarinėje mokykloje, metus mokėsi siuvėjos amato. Vėliau plytų fabrike dirbo kontroliere. Vaclovas dirbo statybose. Po dvejų metų abu grįžo į Lietuvą, bet čia ilgai neužsibuvo. Netrukus vėl išvyko. Šį kartą – į Donėcką. Vlada ten susipažino su ukrainiečiu Eugenijumi Pravednyj, kuris vėliau tapo jos vyru. Vlada iš pradžių dažnai važinėjo į Lietuvą, o susituokusi su Eugenijumi, apsigyveno Ukrainoje, netoli Donėcko. Bet giminė nenumaldomai traukė atgal, todėl po keleto metų vėl sugrįžo.

Izabelės ir Gabrieliaus Budrevičių šeima iš pradžių gyveno Dusmenėlių kaime, vėliau persikėlė į Dūsmenis. Jie turėjo penkis vaikus: du sūnus – Vaclovą ir Joną, ir tris dukras – Bronę, Stasę ir Onutę. Dukra Stasė 1942 m. iškėję už Jono Kazlausko, kuris vėliau tapo partizanau. Dėl to 1948 m. į Sibirą buvo ištremta visa Budrevičių šeima, o dukra Stasė pateko į kalėjimą. 1949 m. kovo 7 d. Jonas Kazlauskas žuvo, tą pačių metų spalio mėnesį Stasė Kazlauskienė buvo suimta ir nuteista 10 metų kalėjimo, o po teismo išsiųsta kalėti į Kèmerovo srities Rešiótų griežtojo režimo lagerį. Mažai kas jame likdavo gyvas. Jį vadino „Mirties lageriu“. Vėliau S. Kazlauskienė dar kalėjo Įntos ir Krasnojársko lageriuose. Kalinės tiesė kelius, kasė griovius, kirto miškus. Į Lietuvą Stasė Kazlauskienė grįžo 1956 m.

1948 m. gegužės 22 d. į Krasnojársko kraštą ištremtas Gabrieliu Budrevičius (gim. 1892 m.), jo sūnus Vaclovas su žmona Brone ir pustrėčių metų dukrele Stase. Vaclovo ir Bronės keturmetis sūnus Danius tada buvo paliktas pas senelius Bōbriškių kaime, todėl tremties išvengė. Izabelė Budrevičienė ir jos dukra Onutė bandė bėgti, bet buvo suimtos ir uždarytos į kalėjimą. Kadangi Onutė, dar nepilnametė, į Budrevičių tremties vietą buvo atvežta vėliau. Budrevičių sūnus Jonas išėjo partizanauti, bet netrukus Rūdnoje žuvo.

Krasnojárske išlaipintus iš traukinio tremtinius toliau gabeno sunkvežimiais iki Dizo vietovės (Partizánskoje r.). Išlaipino taigoje. Ten buvo iškirstas gabalėlis miško ir pastatyti specialūs barakai tremtiniam. Tremtiniai dirbo miško darbus – pjovė, paskui ir genėjo medžius, nuleisdavo juos nuo stačių kalnų. Tada veždavo arkliais iki Mino upės ir plukdė Krasnojarsko link. Tremtyje Vaclovo ir Bronės Budrevičių šeimoje gimė dvi pametinė dukros Aldutė ir Danutė.

Į Lietuvą Budrevičių šeima grįžo 1958 m. Ilgai negalėjo niekur prisiregistruoti, nes jiems buvo leidžiama važiuoti į bet kurią Sovietų Sąjungai priklausančią respubliką, tik ne į Lietuvą. Iš pradžių Budrevičiai apsistojo pas Bronės tėvus Bōbriškių kaime. Po metų Dusmenų kaime pradėjo statyti naują namą ir čia įsikūrė visam laikui. 1989 m. vaikai į Lietuvą parvežė Gabrieliaus Budrevičiaus palaikus ir perlaidojo Dusmenų kapinėse.

1949 m. kovo 25 d. iš Dusmenėlių kaimo buvo išvežta **Rainių** šeima: tėvai Pranas ir Veronika, du jau suaugę sūnūs Viktoras ir Petras, trys mažametės dukros. Jauniausiajai Albinai tada buvo vos treji, Genei – penkeri, o Bronei – dvylika metų. Namie liko tik Prano Rainio brolis Petras, mat buvo neįgalus (paralyžiuotas), o be to, ne tos šeimos narys. Vyriausioji Rainių dukra Vanda, jau ištekėjusi, gyveno Varėnės rajone, todėl liko Lietuvoje.

Į Ūnuškį suvežtus žmones toliau vežimais gabeno į Bičiūnus, iš ten mašinomis į Rūdiškių geležinkelio stotį, kur visus laipino į stovinčius vagonus. Traukinys bildėjo į Rytus per Ōmską, Čeliābinską, Krasnojārską, Novosibirską į Irkūtsko sritį. Čeremchovo geležinkelio stotyje tremtinius išlaipino po 26 parų. Iš čia išvežiojo mašinomis į kolūkius, pramonės objektus, anglių kasyklas. 18 šeimų, tarp jų ir Rainių, pateko į kolūkį „Naujas kelias“ (*Novyj putj*), įsikūrusį prie pat šachtų. Šeimas apgyvendino dideliame barake, buvusiame kolūkio klube. Iš pradžių tremtinius įdarbino kolūkyje, o po dvejų metų Rainių šeima buvo perkelta į šachtų gyvenvietę, gavo ten vieno kambario butą. Viktoras Rainys dirbo anglių kasyklose. Darbas sunkus ir labai pavojingas, dažnai kasyklas užgriūdavo, būdavo aukų. Išdirbio normos gana didelės – per pamainą vienam kirtikui reikėjo išsemti iki 12–14 tonų anglių. Šachtose Viktorą Rainį du kartus buvo užgriuvę, bet viskas baigėsi laimingai.

Leidimą grįžti į Lietuvą Rainių šeima gavo 1957 metais. Per didelius vargus Viktorui pavyko įsidarbinti vairuotoju Leñtvario kariniame dalinyje. Karinio dalinio viršininkas majoras M. Blinikovas buvo labai geros širdies žmogus. Išgirdęs Viktoro biografiją, jis ne tik pasiūlė darbą, bet ir padėjo prisiregistruoti. Vėliau už sąžiningą darbą dalinio viršininkas pasiūlė imti 5,5 aro žemės sklypą Leñtvaryje. Po kurio laiko Rainiai tame sklype pasistatė nuosavą namą.

Ramōšiškių kaime gyvenanti **Kazimiero ir Kazimieros Olšauskų** šeima ūkininkavo 20-ies hektarų sklype. Jų šeimoje augo keturi vaikai: sūnūs Vaclovas ir Stasys, dukros Elena ir Bronislava. Šeima buvo ištremta 1951 m. spalio pradžioje. Visiems buvo pasakyta, kad jie savo noru važiuoja į Sibirą uždarbauti. Krovininiuose vagonuose vežė 15 parų su sustojimais. Krasnojárske dalį vagonų atkabino, o Olšauskų šeimą vežė toliau ir išlaipino Kánske. Ji pateko į Frunzės kolūkį. Penkioms šeimoms davė vieną ilgą namą. Taip sutapo, kad visi kartu važiavusieji pateko į tą patį kolūkį. Bronislava Olšauskaitė po savaitės pradėjo

dirbti prie grūdų valymo įrengimų. Grūdus pildavo į valomąją, išvalytus maišais nešdavo laiptais į antrą svirno aukštą džiovinti. O pavasarį išvažiavus į laukus technikai, ji su broliu dirbo prikabinėtojais. Pasibaigus lauko darbų sezonui, Bronislavą paskyrė į fermą šerti veršelių. Po dvejų metų Olšauskų šeima užsiaugino karvę, augino žąsis, sodino bulves. Kūrėsi gyventi ilgam, nes kai atvežė, buvo pasakyta, kad liks čia visam gyvenimui. Kolūkio kontoroje reikėjo nuolat registruotis, mat nuolat buvo tikrinama, ar niekas nepabėgo.

Po septynerių metų išaušo ta diena, kai buvo galima grįžti namo. Važiuojant namo, kamavo neramios mintys: kur reikės gyventi, kas priglaus? Juk gimtieji namai išdraskyti. Kadangi savo namų neturėjo, iškilo įvairių sunkumų ir dėl prisiregistravimo. Grįžusi į Lietuvą, Olšauskų šeima laikinai prisiglaudė pas dėdę Ūnuškyje. Vėliau įsidarbino Trākų internato pagalbiniame ūkyje, o susitaupe pinigų nusipirko namą prie Trākų. Bronislavą likimas vėl atvedė į Ramošiškių kaimą. Ji ištekėjo už savo buvusio kaimyno Jono Vaitkevičiaus ir visam laikui netoli savo gimtųjų namų įsikūrė.

Burneikų ir Palubinskų šeimos, gyvenančios Varlių kaime, susitiko daugiau kaip prieš 60 metų tolimajame Krasnojarsko krašte.

Burneikų šeima iki 1948 m. gegužės 22 d. gyveno Mėškasalio kaime, netoli Ālovės (Alytaūs r.). Tąkart iš namų išvežė 5 asmenis: motiną Rožę Burneikienę, jos sūnų Juozą ir tris dukras – Veroniką, Albiną ir Eleną. Tą pačią gegužės 22-ąją iš Grūmiškių kaimo (Varėnos r.) buvo ištremta Palubinskų šeima: motina Marijona Palubinskienė, jos jau suaugusi dukra Janina ir sūnus Martynas su žmona Izabele ir mažamečiais vaikais Jonu, Albinu ir Albinute. Albinui tada tebuvo vos treji metukai, Albinutei – ketveri, o Jonui – devyneri. Palubinskų ir Burneikų šeimos į Sibirą važiavo atskiruose vagonuose ir tada viena kitos nepažinojo.

Iš traukinio tremtinius išlaipino Abakanė ir toliau vežė bordinėmis mašinomis iki Ustj Matūro. Palubinskų ir Burneikų šeimos buvo apgyvendintos tame pačiame barake. Tremtinius įdarbino miškų ūkyje. Jie plovė medžius, juos genėjo ir plukdė Abakāno upe. Visi darbingi Burneikų ir Palubinskų šeimų nariai taip pat dirbo miške. Maždaug po trejų metų tremtiniai prasigyveno, kai kurie netgi pinigų susitaupe. Burneikos ir Palubinskai nusipirko vieną bendrą namą. Įsigijo karvę, pasisodino daržus. Augino agurkus, burokus, kopūstus, bulves.

Apie 1952–1954 m. į Ustj Matūrą buvo atvykęs kunigas S. Kiškis. Tada Palubinskų vaikai priėmė Pirmąją komuniją, o jų močiutei Marijonai Palubinskienei buvo suteiktas paskutinis patepimas. Tas pats kunigas sutuokė Juozą Burneiką ir Janiną Palubinskaitę. 1955 m. jų šeimoje gimė sūnus Algis.

Į Lietuvą Palubinskų ir Burneikų šeimos grįžo 1960 metų kovo mėnesį. Tremtinius išleido šiek tiek anksčiau, bet dauguma šeimų labai neskubėjo, nes žinojo, kad gimtinėje jų niekas nelaukia, o jų namai išdraskyti. Tada neblogai mokėjo už darbą, todėl kai kas norėjo dar užsidirbti. Palubinskai grįžo į Eišiškes pas tėvo seserį, vėliau šiek tiek pagyveno pas giminaičius Migūičionyse. Burneikų šeima iš pradžių apsigyveno pas seserį Likiškėlių kaime. Neilgai trukus Juozo ir Janinos Burneikų šeima, susitarę su Palubinskais, nusipirko bendrą namą Varlių kaime ir ten apsigyveno visam laikui.

Konstantinas Trepuila buvo ištremtas iš Kaniūškų kaimo, esančio Varėnos rajone, 1949 m. kovo 25 d. Tada jam buvo šešiolika, jis dirbo tėvų žemę ir niekada nebūtų pamanęs, kad dar nepraėjus dvejiems metams teks kasti akmens anglis Čeremchovo šachtose.

Tą lemtingą kovo 25-ąją iš namų buvo išvežta visa šeima: motina Apolonia Trepuilienė, jos duktė Bronė ir sūnus Konstantinas. Kelionė traukiniu truko apie 20 parų. Vagoną atkabino Čeremchovo (Irkūtsko sritis) geležinkelio stotyje. Toliau gabeno bortinėmis mašinomis (*gazikais*). Į Kasijānovkos gyvenvietę, esančią maždaug už 10 km, atvežė naktį. Pirmiausia visus suvarė į pirtį, išdegino drabužius. Vėliau apgyvendino barakuose – ilguose kaip fermos pastatuose. Po trijų dienų visus darbingus asmenis įdarbino kolūkyje. Darbo sąlygos buvo prastos, darbo diena nenormuota – reikėjo dirbti nuo aušros iki sutemų. Tremtiniai dirbo įvairius žemės ūkio darbus: fermose prižiūrėjo gyvulius, melžė karves, jas ganė, ruošė pašarus, sėjo, sodino *turnepsus*, ravėjo daržus. Kiti dirbo prie technikos, kasė žvyrą, prižiūrėjo ir taisė kelius. Rudenį daug tremtinių visai žiemai išveždavo toli į taigą (apie 100 km nuo gyvenvietės) miško darbų dirbti. Konstantinas ir Bronė žiemą irgi dirbo taigoje. Vėliau, sulaukęs pilnametystės, Konstantinas Trepuila įsidarbino netoliese esančiose anglių kasyklose. Iš pradžių reikėjo baigti šešių mėnesių kursų Kasijānovkos šachtininkų mokykloje. Darbas šachtose buvo labai sunkus, bet už jį gaudavo normalų atlygį.

Į Lietuvą Trepuilų šeima grįžo 1957 m. kovo 20 d. 1969 m. Adelės ir Konstantino Trepuilų šeima persikėlė gyventi į Dusmenų kaimą (Trakų r.). Iki pat pensijos abu dirbo Dusmenų kolūkyje.

Mokytojai **Stasė ir Jonas Mikšiai** buvo suimti Taurāgnuose ir ištremti į Sibirą 1941 m. birželio 14 d., pirmojo masinio trėmimo metu. Trys jų vaikai liko pas gimines Lietuvoje. Jonas Mikšys buvo atskirtas ir išvežtas į Krasnojarsko lagerį. Ten dirbo sunkius miško darbus ir 1943 m. lapkričio 25 d. mirė dėl organizmo išsekimo. Stasė Mikšienė buvo ištremta į Altėjaus krašto Barnaulo sritį ir išbuvo ten iki 1947 m. pavasario. Tais metais ji pabėgo iš tremties su jau Sibire gimusia dukra ir grįžo į savo tėviškę Žemaitijoje. Ten giminių ir draugų padedama gavo pasą ir vėl pradėjo mokytojauti. Iš giminių pasiėmė sūnus ir visus vaikus leido į mokslus. Stasė Mikšienė mokytoja išdirbo apie keturiasdešimt metų. Į pensiją išleista 1960 m. Mažeikiuose. Po keleto metų su sūnumi Rimantu persikėlė į Dusmenų kraštą ir apsigyveno Jurgionių kaime, kuriame gyveno iki pat mirties. Stasė Mikšienė mirė 2002 m., palaidota šalia sūnaus Rimanto Bakaloriškių kapinaitėse.

Stasė Volungevičiūtė ištremta 1947 m. iš Viršūrodukio kaimo, esančio netoli Puvōčių Varėnos rajone. Stasė ir kiti Volungevičių vaikai į Sibirą buvo išvežti be tėvų, todėl tėvams vėliau teko juos vyti. Volungevičių vaikai atsidūrė tolimajame Krasnojarsko krašte ir buvo apgyvendinti barake Malyj Kebeš kaime, įsikūrusiame netoli Tenzibėjaus gyvenvietės. Sunku įsivaizduoti, kaip jautėsi Antanina ir Dominykas Volungevičiai, kai grįžę iš bažnyčios rado tuščius namus. Jie greit sumojo, ką reikia daryti. Nuvykę į Varėną sužinojo, kuria kryptimi išvežti jų mažamečiai vaikai, ir nutarė juos vyti. Ilgai nelaukdami papjovė kiaulę, pasiruošė kitokio maisto, pasiėmė nemažai drabužių ir savo noru išvyko į Sibirą ieškoti vaikų. Neilgai trukus jau visa šeima buvo kartu. Tuomet tai buvo didžiausias džiaugsmas.

Tremtiniai į tas vietas buvo atvežti sunkiam darbui statybose ir miškuose. Dauguma darbų buvo pavojingi gyvybei, nemažai tremtinių žūdavo nukritę nuo rąstų ir paskendę arba mirtinai užspausti milžiniškų eglių. Stasė Volungevičiūtė taip pat dirbo miškuose: kirto medžius, genėjo šakas, vėliau plukdė rąstus.

Stasė Volungevičiūtė tremtyje ištekėjo už Jono Bikausko iš Babrūkų kaimo (Trakų r.). Jis į Sibirą buvo pabėgęs dėl to, kad buvo Lietuvoje padaręs kažkokį nesunkų nusikaltimą ir tuometė valdžia būtų pasodinusi į kalėjimą. Sibire Stasės ir Jono Bikauskų šeima susilaukė trijų vaikų: sūnaus Jono ir dvynukių Aldonos ir Angelės. 1958 m. į Lietuvą Bikauskų šeima grįžusi apsigyveno Jono gimtinėje Babrūkų kaime.

Geležinio Vilko tėvūnijos partizanas **Alfonsas Norinkevičius** 1950 m. vasarą buvo sužeistas ir paimtas į nelaisvę. Tais pačiais metais LTSR Vilniaus įgulos karinio tribunolo nuosprendžiu buvo nuteistas devyneriems metams įkalinimo pataisos darbų stovykloje. Laisvės atėmimo vietoje Chabárovsko krašte (Tolimieji Rytai) jis kalėjo iki 1953-ųjų.

Broniaus ir Marijonos Norinkevičių šeima gyveno Dusmenėlių kaime. Turėjo tris sūnus: Alfonsą, Bronių, Petrą, tris dukras: Oną, Zabelę ir Leokadiją. Alfonsas šeimoje buvo vyriausias. Kadangi Norinkevičių šeima gyveno prie miško, pas juos dažnai besilankantys partizanai kartais paprašydavo išnešioti atsišaukimus. Padėdamas partizanams Alfonsas artimiau susipažino su skyriaus vadu Vladu Voveriu-Deksniu. Pirmą kartą Alfonsas Norinkevičius areštuotas 1946 m. Savaitę tardę jį išleido, bet ramybės nedavė. Todėl, pasikalbėjęs su Vaclovu Voveriu-Žaibu, Alfonsas nutarė stoti į partizanų būrį, vadovaujamą Vlodo Gavelio-Ryto.

1950 m. vasarą Alfonsas Norinkevičius vėl buvo suimtas. Abu su broliu Broniumi nuvežė į Dūsmenis, vėliau į Ūnuškį. Ten pusantro mėnesio tardė ir kankino. Po 1,5 mėnesio Alfonsą ir jo brolių Bronių pervežė į Lūkiškes. Ten į tardymus varė kas vakarą, o tardė dar žiauriau. Rugsėjo 10 d. Alfonsą ir Bronių Norinkevičius Karo tribunolas ir Aukščiausiasis Teismas nuteisė devyneriems metams. Po teismo dar 10 parų išlaikė Lūkiškių kalėjime, bendroje nuteistųjų kameroje. Paskui brolius išskyrė. Bronius Norinkevičius buvo išvežtas į Sverdlòvską, ten išbuvo iki 1956 metų. Alfonsas Norinkevičius ištremtas į Tolimuosiuose Rytuose esantį Chabárovsko kraštą. Po 29 parų kelionės traukiniu pateko į neapgyvendintą salą, kuri anksčiau priklausė Japonijai. Ta vietovė vadinosi Saugaunė.

Lageryje kalėjo apie 5 tūkst. kalinių. Iš pradžių A. Norinkevičius dirbo statybose, paskui – įrankių sandėlyje (*instrumentalkoje*). Vėliau dirbo sprogdintoju. Darbas buvo nesunkus, bet labai pavojingas. Sprogdino uolas ir ruošė vietą laivų uosto statybai. Į Lietuvą A. Norinkevičius grįžo 1953 metais.

Viktoras Pališauskas 1946 m. buvo nuteistas 15 metų katorgos darbų su teisių suvaržymu penkeriems metams ir viso jam priklausančio turto konfiskavimu. Vėliau Aukščiausiojo Teismo Karinės kolegijos nutartimi baismė sumažinta iki 10 metų pataisos darbų lagerio. Jis kaltintas tuo, kad įstojo į „Sargybos“ būrį, turėjo ginklą, dalyvavo ginkluotoje kovoje su raudonaisiais partizanais. LSRS išlaisvinus iš vokiečių okupantų vengė tarnybos Raudonojoje armijoje, palaikė ryšius su partizanais. Laisvės atėmimo vietoje Kòmijos srityje, Vorkùtoje, V. Pališauskas išbuvo dvejus metus. 1948 m. Vorkutlage tragiškai žuvo, būdamas vos 29-erių. Dusmenysė

likusi žmona su dukrele Stase netrukus išsikėlė gyventi į Aljūtų. Vėliau Viktoro dukra Stasė su šeima apsigyveno Šeštokuosė (Lazdijų r.).

Viktoras gimė 1919 m. Felikso ir Mikalinos Pališauskų šeimoje. Turėjo tris seseris ir šiek tiek jaunesnį brolių Joną. Abu broliai buvo gimę Amerikoje, nes Pališauskai keletui metų buvo išvykę uždarbiauti už Atlanto. Pališauskų šeima gyveno prie miško, todėl jų namuose lankydavosi partizanai. Kaimynystėje gyvenęs Jonas Kazlauskas-Šermukšnis dalyvavo savisaugos būryje, vėliau partizanavo kartu su kaimyniniame Bakaloriškių kaime gyvenančiu Vaclovu Voveriu-Žaibu. Broliai Jonas ir Viktoras Pališauskai taip pat pagelbėdavo partizanams. Viktoras įstojo į savisaugos būrį, vėliau partizanavo 1944–1946 m. veikiančiame „Žaibo“ būryje. Ginklais apsirūpindavo patys savisaugininkai. Savo lėšomis pirktu šautuvu savisaugos būryje buvo ginkluotas ir Viktoras Pališauskas. Anot jo bendražygio J. Kleinoto-Ulano, Viktoras Pališauskas-Uosis buvo drąsus ir ištvermingas partizanas. Jis aktyviai dalyvavo pasipriešinimuose sovietinei okupacijai – žvalgybinėse ir kovinėse operacijose, Bakaloriškių, Migūičionių mūšiuose ir kituose susirėmimuose.

Perkeltieji asmenys

Dusmenų krašte karo metais apsigyveno Bugarauskų, Maksimavičių ir Sinkevičių šeimos, nukentėjusios nuo vokiečių okupacijos ir vėliau įgijusios perkeltųjų asmenų statusą. Perkeltaisiais asmenimis pripažįstami asmenys, pagal Sovietų Sąjungos ir nacistinės Vokietijos 1941 m. sausio 10 d. susitarimą dėl gyventojų mainų atkelti į Lietuvą. Lėnkijos teritorijoje daug metų gyvenusios lietuvių šeimos 1941 m. buvo priverstinai iškeldintos iš savo gimtųjų namų Arādnikų kaime į Lietuvą, o pastovios gyvenamosios vietos joms nebuvo suteikta. Jos apie 10 metų klajojo iš vienos vietos į kitą, kol galiausiai pasistatė savo namus ir visam laikui čia įsikūrė. Buvęs svetimas ir visai nežinomas Dusmenų kraštas klajūnams pasidarė savas ir artimas, o kai kuriems naujiems jų šeimų nariams tapo gimtine.

Archyvuose saugomi sąrašai gyventojų, kurie per Kálviškių punktą 1941 m. kovo 17 d. atvyko į Lazdijų evakuacijos punktą ir kitą dieną – kovo 18-ąją – iš jo išvyko į Vilkaviškio apskritį. Iš viso tuo metu iš Lėnkijos buvo išvežta apie 14 000 lietuvių. Nemažai žmonių buvo perkelta į Áustriją. Vokiečiai buvo nutarę į perkeltųjų šeimų vietas atvežti savo tautiečių. Mišrių šeimų, kuriose vienas šeimos narys buvo lenkas, o kitas lietuvis, niekur nevežė. Apie perkėlimą gyventojams buvo pranešta prieš mėnesį, nurodyta net tiksli perkėlimo data, liepta tam pasiruošti. Kad nesusimaišytų daiktai, kiekviena šeima turėjo savo numerį. Ant fanerinių lentelių buvo užrašoma pavardė, vardas ir numeris. Tokias lenteles prikaldavo arba virvutėmis pririšdavo prie kiekvieno daikto. Niekas nedraudė pasiimti užgyventą turtą – drabužių, namų apyvokos reikmenų, baldų, maisto produktų, bet naminių gyvūnų – karvių, kiaulių, vištų – imti neleido.

Iki 1941 m. Lenkijos teritorijoje esančiame Arādnikų kaime (Suválkų apskritis, Seinų valsčius) gyveno apie 30 žmonių, dauguma jų – lietuviai. Kaimas buvo įsikūręs labai gražioje vietoje – aplink miškai, ežerai, šalia teka Alnės upė.

Broliai **Antanas ir Petras Bugarauskai** su savo šeimomis gyveno viename dviejų galų name. Jie ūkininkavo 7 ha plote, be to, turėjo savo kalvę, abu dirbo kalviais ir aprūpindavo visus aplinkinius ūkininkus kalvystės gaminiiais. Antano

ir Onos Bugarauskų šeimoje augo du mažamečiai vaikai – Juozas ir Ona. Juozui tada buvo 7 metai, o jo mažajai sesutei vos treji. Petras ir Olesė Bugarauskai turėjo tris jau paaugusius vaikus. Jauniausiam sūnui Vincui buvo 11 metų, dukrai Marytei – 14. Vyriausioji Ona, sulaukusi šešiolikos, kartu su kitomis kaimo mergaitėmis buvo išvežta į Vokietiją darbams. Vokiečiai stengėsi, kad šeimos nebūtų skiriamos, todėl Ona iki perkelti numatytos dienos buvo parvežta namo.

Bronislovas ir Anelė Maksimavičiai gyveno pasiturimai, ūkininkavo apie 50 ha žemės plote, darbui ūkyje samdė žmonių. Šeima turėjo nemažai miško, vešlių pievų, savoje žemėje kasdavo geros kokybės juodas durpes, kurias pjaustydavo gabalais, džiovindavo ir naudodavo kurui. Turėjo didelį seną sodą, šalia buvo pasodintas naujas. Sode derėjo labai skanios kriaušės – daug jų parduodavo. Turėjo tris arklius, karvių, kiaulių, vištų ir kt. Bronislovas Maksimavičius dirbo seniūnu, todėl tose apylinkėse buvo gerbiamas žmogus. Maksimavičių šeimoje tuo metu augo keturi mažamečiai vaikai. Vyriausiam Albinui buvo septyneri, Birutei – penkeri metai, o broliukai Algis ir Vytautas buvo dar visai maži. Kartu gyveno vaikų močiutė Žukauskienė. Šeima buvo neseniai persikėlusį gyventi į naują, ką tik įrengtą namą, tačiau juo pasidžiaugti nespėjo.

Sinkevičių šeimoje augo šeši vaikai: Ona, Leokadija, Jurgis, Jonas, Vitas ir Juozas.

Visos šios šeimos buvo tarp savęs susigiminiavusios. Bugarauskų sesuo buvo ištekėjusi už Sinkevičiaus, o Petras Bugarauskas vedęs Maksimavičiaus seserį. Onos Bugarauskienės ir Bronislovo Maksimavičiaus seserys ištekėjusios už lenkų, todėl jų šeimos liko Lėnkijoje.

Visos lietuvių šeimos savo gimtąjį Aradnikų kaimą buvo priverstos palikti ankstyvą 1941 metų pavasarį. Kovo 17 dieną lietuvius nuvežė į Lazdijų kultūros namuose įsikūrusią evakuacijos punktą. Pernakvojusius evakuacijos punkte žmones kitą dieną nuvežė į Vilkaviškio apskritį. Perkeltas šeimas apgyvendino tuose ūkiuose, kuriuose anksčiau gyveno vokiečiai, nes šie buvo išbėgę Vokietijon. Vilkaviškio apskrityje iš Lenkijos atvežtos šeimos pragyveno dvejus metus, nuėmė du derlius. Jos jau buvo neblogai įsikūrusios: dirbo žemę, sėjo javus, augino gyvulius, bet į tas vietas po dvejų metų vėl grįžo vokiečiai. Tada lietuvius nutarta pervežti į Trakų apskritį. Bugarauskų ir Sinkevičių šeimas iš pradžių apgyvendino Panóšiškėse buvusiuose žydų namuose, o po kelių savaičių jie persikėlė į Jurgionių dvarą. Maksimavičius pirmiausia nuvežė į Radžiūnus, esančius šalia Bytautonių. Po kiek laiko ir Maksimavičiai persikėlė į Jūrgionis.

Iš mano atsiminimų Onuškyje ir tremtyje

Eugenijus Cibarauskas

Gimiau 1931 m. Kėlmėje, bet save laikau onuškietiu. Į Ūnuškį su tėveliais persikėlėme, kai man buvo dveji metukai. Šiame mažame, širdžiai mielame Lietuvos miestelyje prabėgo mano laimingiausi ir nerūpestingiausi metai. Čia pradėjau lankyti pradžios mokyklą, čia gimė sesuo Ingrida. Čia mūsų darni šeima – tėvelis, mama, sesuo ir aš – drauge praleidome paskutines dienas. Ūnuškyje 1941 m. birželio 14 d. prasidėjo naujas, pilnas skausmo, baimės, bado ir nežinios mūsų gyvenimo etapas.

Tėvai

Mano tėvelis Aloyzas Cibarauskas gimė 1901 m. gegužės 11 d. Jurbarkė, tarnautojo šeimoje. Jo tėvas ir mano senelis Bronislovas mirė, kai tėveliui buvo 12 metų. Teko susidurti su nepriekliais, su vyresniąja seserimi padėti mamai Karolinai Cibarauskienei (Mackevičiūtei) auginti dvi jaunesniąsias. Nepaisant to, nors ir su trukdžiais bei pertraukomis, būdamas 21 metų tėvelis sugebėjo baigti gimnaziją. Ją baigęs, talkininkavo savo mamai Rasėiniuose įkurtoje arbatinėje, o vėliau persikėlė į Kėlmę, kur atidarė laikrodžių parduotuvę, laikrodžių ir elektros prietaisų taisyklą. Tėvelis labai gerai mokėjo ir rusų, ir lenkų, ir žydų kalbas, galėjo susikalbėti ir angliškai, ir vokiškai. Jurbarkė kaimynystėje gyveno žydai, tad augdamas su žydukais išmoko žydų kalbos.

Tėvelio sesuo Bronislava Cibarauskaitė ištekėjo už pulkininko Dominyno Grabio, sesuo Janina Cibarauskaitė – už teisininko Petro Kairio,

Elenos ir Aloyzo Cibarauskų šeima Kaune. Apie 1939 m. Iš E. Cibarausko šeimos archyvo

Tėvai Karolina ir Bronislovas Cibarauskai su vaikais Aloyzu (ant rankų) ir Janina. Apie 1903 m. Iš E. Cibarausko šeimos archyvo

Atsiminimai papildyti Ž. Driskiuvienės 2012 09 17 Vilniuje, 2015 07 30 Ūnuškyje ir O. Lukoševičiaus 2014 06 19 Ūnuškyje užrašytais autoriaus pasakojimais. Straipsnyje publikuojamos autoriaus tremtyje išsaugotos nuotraukos, kurias tragišką 1941 m. birželio 14-osios rytą atrinko jo tėvas Aloyzas Cibarauskas, prieš išvežant į Sibiro kalėjimą.

jauniausioji sesuo Irena Cibarauskaitė – už teisėjo Vlado Balvočiaus.

Pulkininkas Dominykas Grabys baigė Tulūzos (Prancūzijoje) universiteto du fakultetus. Jis buvo kariškis. Prezidentas Antanas Smetona jį paskyrė dirbti Linkaičiuose ginklų dirbtuvių viršininku. Pulkininkas Grabys dažnai važinėdavo į komandiruotes į Prancūziją, Angliją, Švediją, Šveicariją. Gyveno Panemunėje, Kaunė. Pulkininkas Grabys turėjo valdišką lengvąją mašiną, kuria važinėdavo tik tarnybos reikalais. Buvo labai sąžiningas, doras žmogus.

Grabiai turėjo dvi dukteris: vyresnę Bronislava, jaunesnę Irena. Abi mano pusseserės mokėsi Vytauto Didžiojo universitete Kaune Medicinos fakultete. Viena tapo farmacininke, kita tarybiniais laikais dirbo teismo medicinos ekspertizėje.

Mamytė Elena Kumpikevičiūtė gimė 1903 m. vasario 16 d. Krāžiuose, ten baigė gimnaziją. Jaunystėje dirbo guvernante, mokė dvarininko dukras lietuvių kalbos ir kitų dalykų.

Tėveliai susituokė 1929 m. Pākražančio bažnyčioje. Kelmėje gyveno nuo 1929 iki 1933 m. Netrukus, susiklosčius nepalankioms aplinkybėms, parduotuvę teko uždaryti ir persikelti į Onuški. Čia tėvelis dirbo naujoje valstybinėje degtinės parduotuvėje.

Aloyzas Cibarauskas I klasės gimnazistas. Iš E. Cibarausko šeimos archyvo

Sėdi dukterys (iš kairės): Irena Balvočienė (Cibarauskaitė), Bronislava Grabienė (Cibarauskaitė), mama Karolina Cibarauskienė (Mackevičiūtė), Janina Kairienė (Cibarauskaitė), stovi žentas (iš kairės) Dominykas Grabys, sūnus Aloyzas Cibarauskas, žentas Petras Kairys. Kelmė. Apie 1930 m. Iš E. Cibarausko šeimos archyvo

Aloyzas Cibarauskas (dešinėje) laikrodžių parduotuvėje Kelmėje. Apie 1930 m. Iš E. Cibarausko šeimos archyvo

Kada 1933 m. atvažiavome iš Kėlmės gyventi į Onuški, pirmiausia apsigyvenome žydo Korino namuose. Pirmame aukšte buvo ir valstybinė degtinės parduotuvė, ir butas. Tėvelis, kaip valstybės tarnautojas, dirbo toje parduotuvėje, gaudavo algą. Dažnai važiuodavo į Kauną, o iš Kauno atvažiudavo tikrinti jo darbo revizoriai. Paskui persikėlėme pas Kazimierą Okunevičių. Iš Okunevičių persikėlėme į Andriulionio namą. Andriulionis gyveno kaime, o Onuškyje turėjo tą namą. Šis namas taip pat buvo išnuomotas, jame buvo įrengta valstybinė degtinės parduotuvė.

Pas Andriulionį gyvenome iki sovietų okupacijos – iki 1940-ųjų. Kada pasikeitė valdžia, tuojau pat valstybinę degtinės parduotuvę likvidavo, nes ji buvo valstybinė, o valstybės jau nebuvo, ji okupuota. Tada mes persikėlėme gyventi į šalia Okunevičiaus namo buvusį batsiuvio žydo Judelevičiaus namą. Tėvelis tą namą gražiai sutvarkė, o Judelevičius iš Onušio išvažiavo ir namą paliko.

Tėvelis buvo aktyvus šaulių organizacijos narys, dalyvaudavo įvairiuose renginiuose. Moterų šaulių būrio narė buvo ir mamytė. Renginiuose ir šaulių vasaros stovyklose tekdavo pabūti ir mums su mamyte.

Tėvelis turėjo auksines rankas: mokėjo staliaus darbus, pats pasigamino namų baldus, nusimanė apie techniką. Tėvelis pasidarė telegrafo aparatą ir užmezgė ryšį su daugeliu pasaulio valstybių. Jis pasiūsdavo signalą, o iš ten gaudavo atviruką, kad jo signalas priimtas tai Vokietijoje, tai Anglijoje, tai Prancūzijoje. Jis buvo trumpabangininkas mėgėjas. 1940 m. užėję rusai šį aparatą iš karto konfiskavo.

*Aloyzas Cibarauskas
skaičiuoja su
skaitliukais.
Apie 1939 m.
Iš E. Cibarausko
šeimos archyvo*

*Aloyzas Cibarauskas
su savo paties
sukurtu telegrafo
aparatu.
Apie 1939 m.
Iš E. Cibarausko
šeimos archyvo*

Tėvelis pats savo rankomis gamino detektorinius radijo imtuvus, kurių buvo galima klausytis su ausinėmis. Tokių detektorinių imtuvų atvažiudavo žmonės iš kaimų prašyti, kad tėvelis įrengtų ir jiems. Tėvelis atsiguldavo, užsidėdavo ausines ir klausydavosi žinių.

Tėvelis padarė du lauko telefonus. Juos naudodavo šaulių šaudymo pratybose, kurios vykdavo už Onušio. Šauliai šaudydavo į taikinius, iš vadavietės telefonu susisiekdavo su tais, kurie stebėdavo pataikiusiuosius į išdėliotus taikinius.

Namuose turėjome elektrinį apšvietimą – tėvelis įrengė vėjinę jėgainę, kuri kraudavo akumulatorius, o vakare iš tų akumuliatorių bute prie stalo, virtuvėje švietė lemputės.

Iš kažkokio dvarininko tėvelis išigijo laikrodžio mechanizmą. Tas laikrodis turėjo gal 120 metų, jam trūko detalių. Tėvelis laikrodžiui padirbo detales, futliarą, prisuko, kad eitų. Ir taip tiksliai jis veikė!

Tėvelis padirbo rašomąjį stalą su dviem rašalinėmis, rašalui nusausinti skirtu spaudu, dėžute sudėti popieriams, žvakide, medžiu aptaisytu laikrodžiu. Iš tos

*Aloyzas Cibarauskas savo paties sukonstruotu radijo aparatu bendrauja su kitų šalių trumpabangininkais. Apie 1938 m.
Iš E. Cibarausko šeimos archyvo*

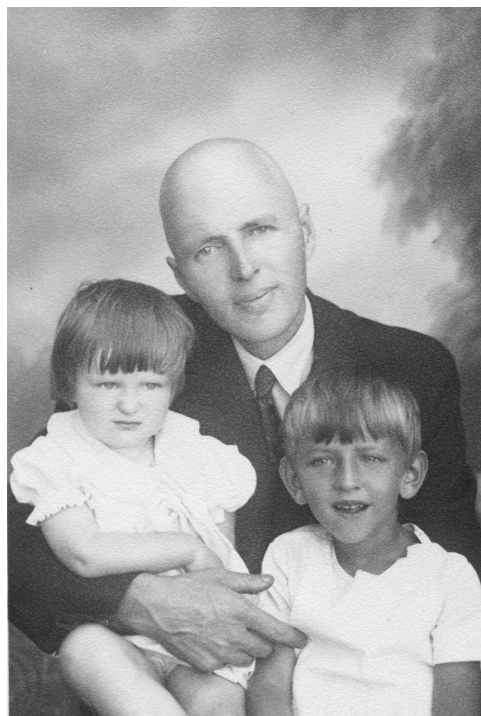
*Aloyzas Cibarauskas kalba savo paties sukonstruotu telefonu. Apie 1938 m.
Iš E. Cibarausko šeimos archyvo*

*Aloyzas Cibarauskas su sūnumi Eugenijumi Kelmėje. 1931 m.
Iš E. Cibarausko šeimos archyvo*

Elena Cibarauskienė su sūnumi Eugenijumi Onuškyje. Apie 1933 m. Iš E. Cibarausko šeimos archyvo

Aloyzas Cibarauskas su vaikais Eugenijumi ir Ingrida Onuškyje. Apie 1939 m. Iš E. Cibarausko šeimos archyvo

pačios medienos padirbo peilius popieriaus lapams supjaustyti, liniuotę. Pasigamino įrangą knygoms įrišti, visas knygas minkštais viršeliais perrišo į kietus.

Man pagamino daug žaislų, tarp jų – pedalais minamą automobilį. Vaikiškas automobilis buvo su pedalais, vedančiais užpakaliniais guminiiais ratais, vairu, atsarginiu ratu, šviestuvais – paspaudus mygtukus, rodydavo posūkius. Automobilyje buvo gaubtas, galėjau važiuoti ir lietui lyjant. Automobilio numeris buvo „Trakų 01“. Kai pamačiau, kad atvažiavo Lietuvos karių mašina, aš savo automobiliu greitai nuvažiavau į aikštę. Kareiviai juo susidomėjo. Karininkas priėjo ir sako: „Aš tau duodu 50 centų benziniui.“ Šitam automobiliui buvo ir variklis, bet dar neįdėtas. Tėvelis sakė, kada paūgėsi, įdėsime varikliuką ir galėsi važiuoti kaip su tikru automobiliu. Deja...

Tėvelis ne tik meistravo, bet ir ant audeklo aliejiniiais dažais tapė paveikslus. Jis buvo labai išradingas – grodavo mandolina, balalaika, gitara. Onuškio šaulių salėje per renginius, tautines šventes vykdavo vaidinimai, o tėvelis su draugu Karlonu būdavo konferansjė – persirengdavo klounais ir vaidindavo Foką ir Moką.

Mano tėvelis labai vertino nuotraukas, sakydavo, kad viskas užfiksuota nuotraukoje – antrą kartą tas laikas jau nepasikartos, bus tik naujas. Pats fotografavo, turėjo fotoaparata.

Tėvelis mėgo žvejoti, žuvis gaudydavo tinkliuku. Plaukdavo paties pasigamintu laiveliu „Gulbe“, kuriame, be irklų, buvo ir burė. Pagauta žuvimi mielai dalydavosi su kaimynais.

*Eugenijus
Cibarauskas su
Aleksandru Karlonu
ant Aloyzo Cibarausko
padirbtų rogučių prie
Onuškieo bažnyčios
tvoros. Apie 1937 m.
A. Karlono nuotr.
Iš E. Cibarausko
šėimos archyvo*

*Eugenijus Cibarauskas
su tėvelio pagamintu
vaikišku automobiliu.
Apie 1938 m.
Iš E. Cibarausko
šėimos archyvo*

Onuškio šaulių salėje Foką ir Moką vaidina šauliai Aloyzas Cibarauskas (dešinėje) ir Aleksandras Karlonas. Apie 1935 m. Iš E. Cibarausko šeimos archyvo

Aloyzas Cibarauskas Onuškio ežere paties pagamintame laivelyje „Gulbė“, kuriame, be irklų, buvo ir burė. 1939 m. Iš E. Cibarausko šeimos archyvo

Tėvelis mus ir mamą labai mylėjo. Aš buvau vyresnis, todėl man skirdavo daugiau dėmesio: padarė man lėktuvą, laivelį, du automobilius, kaustytas rogutes. Jei važiuodavo į Kauną, paimdavo kartu ir mane. Apsistodavome pas jo seserį Grabienę Aukštōjoje Panemūnėje, ten ir nakvodavome, ir pabūdavome. Dalyvaudavome tautinėse, aviacijos šventėse, kurios vykdavo Aleksōto aerodrome. Tribūnoje ir Lietuvos prezidentas Antanas Smetona stebėdavo sklandytuvų, ulonų (raite-

*Eugenijus Cibarauskas
su tėvu Onuškio
ežere. Apie 1937 m.
Iš E. Cibarausko
šėimos archyvo*

*Eugenijus
Cibarauskas
vaikystėje.
Apie 1938 m.
Iš E. Cibarausko
šėimos archyvo*

*Eugenijus Cibarauskas
laiko tėvo pagamintą
lėktuvėlį.
Apie 1937 m.
Iš E. Cibarausko
šėimos archyvo*

*Eugenijus Cibarauskas
su tėvo pagamintu žaisliniu
burlaiviu. Apie 1937 m.
Iš E. Cibarausko šėimos
archyvo*

liu) pasirodymą. Šventėje stovėdavo patranka su nukreiptu į dangų vamzdžiu, saliuotuodavo. Buvome ir Karo muziejuje pažiūrėti lakūnų Dariaus ir Girėno sudužusio lėktuvo. Pereidavome Laisvės alėja.

Gyvenimas Onuškyje tarpukariu

Nors vežant mus į Sibirą man buvo tik devyneri metai, neblogai menu prieškario Onuškie gyvenimą. Kiek sunkiau su suaugusių žmonių vardais. Jų atmintyje neišliko, nes niekados vyresniųjų nevadinau vardais.

Iki okupacijos gyvenimas Onuškyje tekėjo ramiai. Nors miestelyje gyveno įvairių tautų žmonių – lietuvių, žydų, ukrainiečių, rusų, totorių, lenkų, – tarpusavyje jie sugyveno draugiškai.

Onuškis buvo valsčiaus centras. Miestelyje veikė paštas, garo mašina varomas malūnas, lentpjūvė, nedidelis iš kelmų degutą gaminantis fabrikėlis. Už kilometro nuo miestelio veikė didelė, belgams priklausanti medžio apdirbimo įmonė. Miestelyje veikė Tarailos ir Cibulskio restoranai. Molines puodynes, dubenis gamino puodžius Podlipskas. Žuvimi gyventojus aprūpindavo žvejai Malinauskas ir Baguckas.

Miestelio širdis – centrinė akmenimis grįsta aikštė, kurioje ketvirtadieniais vyko dideli turgūs, trukdavę nuo ryto iki vakaro. Arklius atvykusieji rišo prie rąstų, kurie stovėjo ant stulpelių palei šaligatvį. Aikštė buvo kultūros centras,

Eugenijus Cibarauskas su tėvu Laisvės alėjoje Kaune. Apie 1939 m. Iš E. Cibarausko šeimos archyvo

Onuškie miestelio aikštė. 1957 m. E. Cibarausko nuotr.

Šventė Onuškio aikštėje. Sėdi Onuškio inteligentai: iš kairės (antras) žydų rabinas, (penktas) Onuškio viršaitis Antanas Petrauskas, (devintas) šaulys Aloyzas Cibarauskas. Apie 1938 m. A. Karlono nuotr. Iš E. Cibarausko šeimos archyvo

įvairių susibūrimų vieta. Labai iškilmingai joje buvo švenčiamos valstybinės šventės, keliama trispalvė, giedamas himnas. Kartais aikštėje pastatydavo stalą, prie kurio susėsdavo policijos nuovados viršininkas, rabinas (rabinas šventėse būdavo visada), šaulių vadas, mokytojai. Čia buvo šaulių namai su sale ir scena, kurioje vykdavo koncertai, šaulių saviveiklininkų pasirodymai, kiti renginiai. Vėliau šiuos namus nugriovė, nes buvo labai prastos būklės.

Vasario 16-ąją į aikštę rinkdavosi jaunimas, su vėliava giedodami eidavo į kapines, kur 1928 m. pastatytas Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo dešimtmečiui skirtas kenotafas. Ten giedodavo himną, giesmes, deklamuodavo eilėraščius, Onuškio valdžia sakydavo kalbas.

Aikštėje dažnai gastroliuodavo gyventojų mėgstamas cirkas. Atveždavo visokių gyvūnų, net beždžionių. Menu, kartą cirkui išvažiavus, miestelį pasiekė žinia, kad netoli Alytaūs, keliantis keltu per Nemuną, įvyko nelaimė – keltas apvirto ir nuskendo autobusas su artistais. Daugelis išsigelbėjo, bet žuvo garsi oro akrobatė Stankutė ir dar keletas žmonių.

Atvažiuodavo į aikštę automobilis-žuvis, kuris reklamuodavo žuvelės formos muilą. Automobilio viršuje atsidarydavo dangtis ir pro angą išmesdavo muiliukus-žuveles. Vaikai tuos muiliukus puldavo rinkti.

Arčiausiai bažnyčios stovėjo klebonija (dabar tuščias sklypas). Mūsų šeima artimai bendravo su klebonu Nikodemu Švogžliu-Milžinu. Labai geras žmogus buvo – asmenybė. Kalėdodamas užeidavo pas mus. Mama pagamindavo ska-

nių valgių, pavaišindavo. Žinodavome, kada ateis, labai laukdavome, būdavo tikra šventė. Atėjo klebonas! O jis visuomet būdavo labai gyvas, visuomet šypsodavosi, labai malonus žmogus. Kai man buvo 8-eri metai, Onuškyje priėjau Pirmosios Komunijos pas kunigą Švogžlį.

Šalia klebonijos maždaug 1938–1939 m. pastatė dviejų aukštų mūrinį pastatą. Pirmame aukšte buvo išikūres paštas ir gydytojo kabinetas. Arčiau bažnyčios – įėjimas su laiptais pas gydytoją Kovalskį, o kitas – į pašta. Antrame pastato aukšte buvo įrengti butai, į kuriuos patekdavo iš kiemo pusės. Čia gyveno pašto viršininkas Čeponis, dviaukščio malūno ir lentpjūvės savininkas Kazakevičius ir jo dalininkas Urbonas. Jis buvo vokiečių kilmės ir 1939 m. išvyko į Vokietiją. Kazakevičiaus sūnus buvo vyresnis už mane. Jis suburdavo vaikų būrelį, laidydavo aitvarus, lėktuvėlius.

Cibarauskų šeima Onuškyje. Apie 1938 m. A. Karlono nuotr. Iš E. Cibarausko šeimos archyvo

Onuškis iki 1940 m. Vaistinė, Baranovo parduotuvė. Iš E. Cibarausko šeimos archyvo

Be Kovalskio, dar vienas medikas buvo lenkiškai kalbėjęs Zinkevičius, kuris gyveno name su kolonomis kelyje į Trakus (išlikęs iki šių dienų).

Prieš kleboniją buvo kiemas, mokykla, ūkiniai pastatai, ten gyveno ir šeimininkė.

Kaip ir daugelyje Lietuvos miestų ir miestelių, parduotuvių savininkai buvo žydai. Stambiausi prekybininkai Onuškyje buvo žydai Baranovas ir Moricas. Baranovo namai svarbūs ne tik kaip parduotuvė, kurioje prekavo audiniais, gatavais drabužiais, avalyne. Antrajame namo aukšte į gatvės pusę esantis balkonas (namas ir balkonas tebėra išlikę) iškilmių metu buvo tarsi tribūna – iš jos į stovinčiuosius aikštėje kreipdavosi viršaitis, šaulių vadas. Įsiminiau vieną atvejį. Su tėveliu atėjau į žydo Baranovo parduotuvę pirkti vaikų batelių, Baranovas pasiūlė keletą pasirinkti ir, jei buvo per maži, sakė: „*Li ponas, sušlaps, įsitemps, ir bus kaip tik.*“ O jei buvo per dideli, sakė: „*Li ponas, sušlaps, susitrauks, ir bus kaip tik.*“

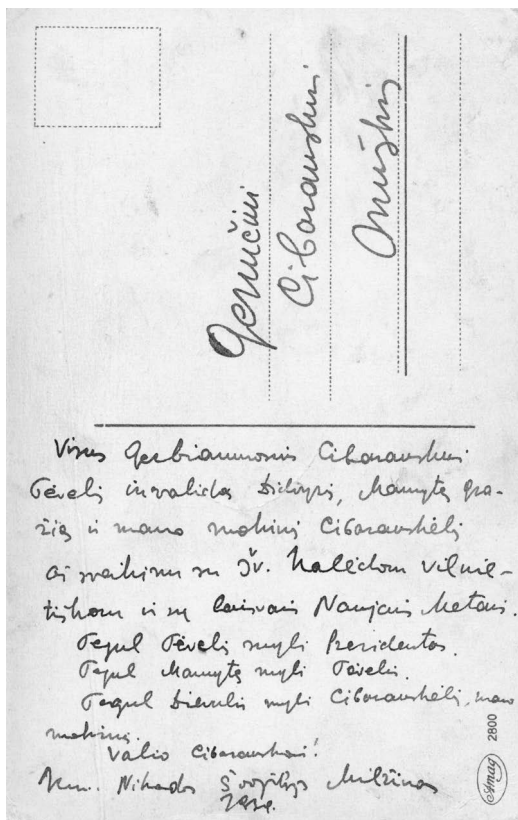
Nuo Baranovo namo link bažnyčios išlikę brolių Ščiutskų namai. Tai tarsi du sujungti pastatai, turi po tris langus į aikštės pusę. Ščiutskai buvo totoriai, laikė arklius, galėdavo pavėžėti, taip pat turėjo sunkvežimį, kurį laikė prie girininkijos.

Toliau už Ščiutskų pailgas namas – žydo Morico kepykla, kur galėjai išigyti duonos, bandelių (*bulkučių*). Tebėra išlikęs ir įėjimas į kepyklos parduotuvėlę su laiptais nuo aikštės.

Dar toliau – priešais bažnyčios laiptus – buvo vaikų darželis, šiame name gyvendavo ir vargonininkas (namas dabar rekonstruotas, jame įrengti bendruomenės namai).

Nuo Baranovo namo į kitą pusę (Kauno link) buvo vaistinė, kurioje dirbo vaistininkas pavarde Vilnius. Namas išlikęs iki dabar, dengtas skarda.

Už vaistinės ėjo senasis keliukas žemyn į nedidelį „mikrorajonėlį“, kur buvo sinagoga, žydų *škala* – dviejų aukštų medinis pastatas. Netoli jos – vieša pirtis

Onušio klebono kun. Nikodemo Švogžlio-Milžino sveikinimas Cibarauskų šeimai:

„*Visus Gerbiamuosius Cibarauskus – Tėvelį ... Didvyrį, Mamytę gražią ir mano mokinį Cibarauskėlį aš sveikinu su šv. Kalėdom vilnietiškom ir su laisvais Naujais Metais. Tegul Tėvelį myli Prezidentas. Tegul Mamytę myli Tėvelis. Tegul Dievulis myli Cibarauskėlį, mano mokinį. Valio Cibarauskams!*“

Kun. Nikodemas Švogžlyso Milžinas. 1939 m.“

Valstybinė degtinės parduotuvė Korino name. Apie 1933 m. A. Karlono nuotr. Iš E. Cibarausko šeimos archyvo

Valstybinė degtinės parduotuvė. Už moterų stovi parduotuvės vedėjas Aloyzas Cibarauskas, vežikas Stanapėdis (pirmas iš dešinės). Apie 1933 m. Iš E. Cibarausko šeimos archyvo

Aikštėje šalia pašto pastato stovėjo Krupovieso namas (dešinėje). 1957 m. E. Cibarausko nuotr.

Onušio miestelis
 1957 m.
 E. Cibarausko nuotr.

(atskirai nustatytos dienos vyrams ir moterims). Priešais pirtį buvo girininkija ir namukas, kuriame gyveno knygrišys Kutarenka. Priešais škalą buvo medinis Malianės Okunevičiūtės namas.

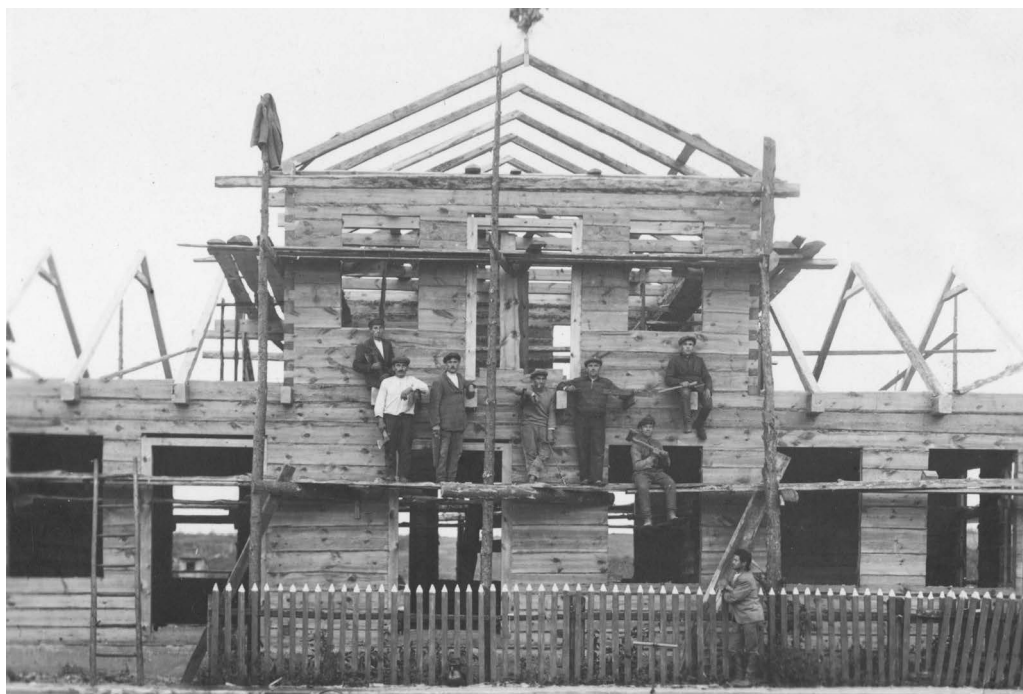
Už vaistinės ir keliuko – Širvinsko parduotuvė, prekiausi maistu, žibalu. Tai buvo vienintelė lietuviui priklausiusi parduotuvė (joje pirkdavo „patriotai, o kiti – kur pigiau“, nes kartais žydai aikštėje pasistatydavo statinę su silkėmis, pasverdavo – ir dar vieną pridėdavo). Prie Širvinsko parduotuvės ant sienos buvo padarytos lentynos, ant jų išdėliotos kepurės, skrybėlės. Jas pirkdavo ne tik onuškietės, bet ir kaimo moterys, merginos. Jomis pasipuošdavo eidamos į bažnyčią. Pas Širvinską lentpjūvės vedėjas iš Rieznycios kasdien atsiųsdavo savo vilkšunį su krepšiu dantyse ir jame įdėtu rašteliu – prekių sąrašu. Pardavėjas įdėdavo užsakytas prekes, ir šuo parnešdavo krepšį į už kelių kilometrų buvusią lentpjūvę. Kartą per savaitę ateidavo šeimininkas, tada ir atsiskaitydavo.

Už Širvinsko parduotuvės – Tarailos restoranas ir viešbutis (dabar šio pastato nėra, per sklypą nutiestas ir naujas kelias). Pirmame aukšte buvo restoranas, o antrajame – viešbučio kambariai.

Jau beveik už aikštės, už Tarailos restorano, buvo policijos nuovada (maždaug iki 1939 m., vėliau persikėlė į kitą aikštės pusę). Kartą dėl automobilio čia pasibaidė arklys ir užšoko ant tvoros. Susižeidusį arklį teko pavedėti toliau ir nušauti, kad nesikankintų.

Dabartinės sovietmečiu statytos parduotuvės vietoje buvo du namai. Viename jų gyveno Krupoviesas (rusas, vežėjas, vežiojo ir kunigą Švogžlį), už jo tvoros augo didžiuliai moliūgai. Kitame name gyveno Andriulionis, čia nuomojo patalpas ir valstybinės degtinės parduotuvė, kurios vedėju dirbo Aloyzas Cibarauskas. Žmonės šią parduotuvę vadino „monopolium“, oficialiai buvo parašyta „Valstybinė degtinės parduotuvė“. Jos vedėjas dirbdavo vienas, už darbą gaudavo atlyginimą ir butą. Degtinę kartą per savaitę arkliais kinkytu vežimu iš Kauno „Stumbro“ gamyklos atveždavo vežėjas Stanapėdis.

Išlikusiame sename name su didele veranda gyveno policijos nuovados viršininkas Tamulionis. O gretimame, šiuo metu gana apleistame name (priešais šulinį aikštėje, kuris toje pačioje vietoje buvo ir prieš Antrąjį pasaulinį karą), veikė

Kazimiero Okunevičiaus namo statyba. 1937–1938 m. A. Karlo nuotr. Iš E. Cibarausko šeimos archyvo

Reginos ir Kazimiero Okunevičių namas, dekoruotas Gedimino stulpais. Prie namo šalia valtės stovi Aloyzas Cibarauskas, ant rankų laiko dukterį Ingridą, ant valtės sėdi sūnus Eugenijus. Apie 1938 m. Iš E. Cibarausko šeimos archyvo

policijos nuovada. Čia, be viršininko Tamulionio, dirbo dar 2–3 policininkai. Už nuovados vedė keliukas malūno link.

Už keliuko, dabar esančios pievelės vietoje, stovėjo žydo Judelevičiaus namukas – vieno aukšto medinis namas su *gonkomis*. Judelevičius buvo batsiuovys, o kieme turėjo ir ledainę. Pavasarį į ją pridėdavo iš ežero iškirstų ledo gabalų, apdėdavo šiaudais, paskui čia šaldė valgomuosius ledus ir juos pardavinėjo.

Toliau už Judelevičiaus namo – privažiavimas į malūną, Kazakevičiaus keliukas, o gale – dviejų aukštų malūnas ir lentpjūvė. Priešais malūną buvo neoficialus arklių turgus. Ten susirinkdavo čigonai ir tie, kurie siūlydavo arklius pirkti čigonams.

Vienas įdomiausių yra iki dabar išlikęs Okunevičių namas. Regina Okunevičienė dirbo Onušio mokykloje mokytoja, o jos vyras Kazimieras Okunevičius buvo šaulys, taip pat mokytojas, bet dirbo Aukštadvaryje. Jų namas statytas prieš pat karą ir įdomus tuo, kad stogas nuo aikštės pusės buvo dekoruotas Gedimino stulpais. Šis namas turėjo du įėjimus nuo gatvės pusės: vienas į butą (šis įėjimas išlikęs ir dabar), o antras – link bažnyčios pusės – į nuomojamas patalpas (čia kurią laiką nuomojo patalpas ir „monopolis“).

Toliau einanti gatvė vedė skerdyklos link.

Kitoje aikštės kraštinėje kampe (priešingoje aikštės pusėje nuo bažnyčios, kur dabar autobusų stotelė) stovėjo žydo Arono namas. Pirmame jo aukšte buvo parduotuvė, kurioje pardavinėjo maistą, įvairias smulkmenas, o ant ilgo prekybos talio gulėjo laikraščiai žydų kalba. Antrame aukšte butą su balkonu, išeinančiu į aikštę, nuomojo viršaitis Antanas Petrauskas. Čia jo aplankyti atvažiuodavo brolis Kipras Petrauskas, kuris mėgo Onušio apylinkėse medžioti. Kartą po medžioklės A. Petrausko bendraamžiai vaikai Dainius ir Juozas parodė sumedžiotą erelį, kuris per ištiestus sparnus siekė 2,5 metro.

Aikštės kampe, kur gyveno Antanas Petrauskas, stovėjo stulpas su iškelta primusine lempa gatvei apšviesti, kuri pripumpuota oro net užė. Prieš valsčių (važiuojant Grúožninkų link, pro bažnyčią, pro mokyklą) kieme irgi buvo primusinė lempa. Rytai ją nuleisdavo, o vakarais pakeldavo, kad šviestų. Švietė geriau, negu elektra. Tokia ryški spalva ir zvimbis kaip primusas. Tokio apšvietimo iniciatorius Onuškyje buvo mano tėvelis.

Prie Arono namo buvo autobusų stotelė. Čia kas vakarą 9 val. atvažiuodavo maršrutinis autobusas iš Kauno. Jam atvažiuojant pirmiausia visi pamatydavo stogą, ant kurio būdavo sukrauti lagaminai. Vairuotojai, autobusą pasistatę kieme (tarp Ščiutskų ir Morico namų), naktį permiegodavo pas Moricą ir apie 6 val. ryto vėl grįždavo į Kauną.

Nuo aikštės, važiuojant Kauno link, kairėje pusėje dviejų aukštų pastate buvo Cibulsko restoranas. Jis karo metais sudegė. Šio namo kieme stovėjo Kebliko namas, sumūrytas iš akmenų, vieno aukšto.

Priešais Cibulsko namą per gatvę buvo neturtingo žydo Bencelio namas. Bencelis buvo kaminkrėtys, kiekvieną rytą eidavo valyti kaminų, nešinas šluota iš eglės šakučių, svarsčiu ir persimetęs per petį ilgą suodina suvyniotą virvę. Turėjo jis šeimą, mažų vaikų. Mano tėvelis tuos turtuolius žydus krautuvinius visą laiką traukdavo per dantį: „*Kaip jūs leidžiat, kad jūsų tautietis, žydas, gyvena*

Maršrutinis autobusas Kaunas–Onuškis. Apie 1939 m. Iš E. Cibarausko šeimos archyvo

Podlipsko automobilis. Priekyje – mamos E. Cibarauskienės brolis Zigmas Kumpikevičius, dešinėje matosi šaulių salės kampas (vėliau nugriautas). Apie 1940 m. Iš E. Cibarausko šeimos archyvo

taip biednai, ar jūs negalit jam padėti, jį sušelpiti?' Neduodavo jis jiems ramybės. O jiems šitas labai nepatikdavo. Tėvelis visada stengdavosi padėti – padėdavo tam žydui Benceliui, kiek galėjo, sušelpdavo. Ateidavo čigonai, ir tiems duodavo. Kas prašė pagalbos, tėvelis visuomet tokiems neturtingiems žmonėms padėdavo.

Važiuojant Kauno link, už Bencelio gyveno rusas Taščiakovas. Gražus medinis vieno aukšto namas, prie gatvės medinis šaligatvis paklotas. Tame name buvo nedidelė siuvyklėlė.

Už žydo Korino namo žemyn vedė keliukas, kur stovėjo kluonas, ten gyveno Mikalopas. Tame kluone kuldavo spragilais rugius.

Toliau gyveno Monkevičius. Jis turėjo ūkinį pastatą, kuriame gaminavo kumpius, šonines, lašinius, juos parduodavo.

Už Monkevičiaus vieno aukšto namuke prie gatvės gyveno rabinas. Kieme jis statėsi dviejų aukštų medinį pastatą. Statėsi ilgai, taip ir neužbaigė.

Toliau gyveno Pilipavičiai, jie nuomojo namą iš Krasausko. Pilipavičius buvo policijos vachmistras. Krasauskas gyveno ant kalniuko, turėjo ūkelį.

Be aikštės ir jos aplinkos, labai svarbi miestelio dalis buvo Savanorių gatvė (dabar Mokyklos), kuria pro bažnyčią galėjai pasiekti mokyklą, valsčiaus administracijos namus, kapines.

Pačiame pirmame šios gatvės name buvo žydo parduotuvė, išlikusi iki dabar. Mediniame name, pažymėtame 3 numeriu, gyveno dantų protezuotojas Levonas.

Kitoje gatvės pusėje (namas Nr. 4) iki 1939 m. buvo mokykla. Namas priklausė Stanapėdžiui. Šioje mokykloje ir aš mokiausi. Onuškyje mane lietuvių kalbos mokė mokytoja Okunevičienė, matematikos – mokytoja Petrauskienė, viršaičio Antano Petrausko žmona.

Tiesiai priešais senąją mokyklą 1940 m. pastatyta nauja dviejų aukštų mūrinė mokykla. Tai buvo viena moderniausių mokyklų visoje apskrityje, antrame aukšte turėjusi didelę salę.

Toliau už senosios mokyklos name Nr. 6 – žymusis Onuškio valsčiaus administracijos pastatas. Įėjimas į valsčiaus pastatą buvo iš kiemo pusės, ties viduriu. Įėjus į vidų, buvo tarsi priemenė, lankytojai galėjo pasikabinti drabužius. Namo kieme priešais įėjimą 1936 m. buvo atidengtas paminklas žuvusiems lakūnams Steponui Dariui ir Stasiui Girėnui.

Statomas Cibulsko restoranas. Apie 1938 m.
 Iš E. Cibarausko šeimos archyvo

Statoma nauja dviejų aukštų mūrinė Onušio mokykla. Apie 1940 m. Iš E. Cibarausko šeimos archyvo

Onušio fotografas Aleksandras Karlonas (kairėje) su Cibarausku šeima: tėvais Aloyzu, Elena, vaikais Ingrida ir Eugenijumi. Apie 1939 m. Iš E. Cibarausko šeimos archyvo

Priešais savivaldybę kitoje gatvės pusėje buvo valsčiaus daboklė, kurios vienintelis nuolatinis klientas buvo girtuoklis Miglinas, o prie jo budėdavo policininkas. Šalia daboklės stovėjo krepšinio lenta.

Už senųjų kapinių pievoje 1940 m. buvo įrengtas aerodromas, ten leidosi lėktuvai.

Onuškis turėjo ir savo fotografą Aleksandrą Karloną. Savo name jis buvo įrengęs fotostudiją. Prisirišęs trikojį fotoaparatai prie dviračio, važiuodavo į Pivašiūnus, Dūsmenis, ten fotografuodavo. Fotografavosi, kas norėjo, paskui atvažiuodavo į Onuškę pasiimti nuotraukų iš Karlono. Kada Onuškis 1941 m. degė, gaisrą gesindami užpylė Karlono namo rūsi, kur buvo padėti nuotraukų negatyvai. Taip sugadino juostas. Visas jo archyvas pražuvo. Nuotraukos išliko tos, kurias turėjo žmonės.

Onuškiečiai, ypač žydai, mėgo poilsiauti prie Onušio ežero, kurio pakrantėje augo dideli medžiai, eidavo į pušynėlį, kuris buvo už Onušio Kauno link. Šeimos su vaikais pasitiesdavo pušynėlyje kilimėlius, atsinešdavo limonado, užkandžių. Čia ilsėtis atvažiuodavo žydai iš Kauno. Jie išsinuomodavo kambarius, pirkdavo iš gyventojų pieną, kiaušinius, grybaudavo.

Onuščio vaikai: pirmoje eilėje (iš kairės) fotografo sūnus Aleksandras Karlonas, neatpažinta mergaitė, viršaičio sūnus Juozas Petrauskas; antroje eilėje antras Vytenis Okunevičius (su kepure), Dainius Petrauskas; trečioje eilėje Regina Karlonaitė (pirma iš dešinės) laiko ant rankų mergaitę. Apie 1939 m. A. Karlono nuotr. Iš E. Cibarausko šeimos archyvo

Onuščio inteligentai. Sėdi antroje eilėje (pirmas iš kairės) Onuščio viršaitis Antanas Petrauskas, paskutinis toje eilėje Aloyzas Cibaruskas. Apie 1938 m. A. Karlono nuotr. Iš E. Cibarausko šeimos archyvo

Jaunimas rinkdavosi į gegužines dvaro sode Bičiūnuose. Ten grodavo dvaro orkestras. Sako, kad ir pats Lietuvos Prezidentas Antanas Smetona buvo ten atvykęs.

1939 m., kai vokiečiai užpuolė Lenkiją, miestelyje vakarais būdavo girdėti tolimos kanonados dundėjimas. Netrukus nuo Rūdiškių pusės pasirodė lenkų pabėgėliai. Važiavo vežimais su prie jų pririštomis karvėmis, dviračiais. Tarsi jausdami, kad netrukus panašus likimas ištiks ir juos, miestelio gyventojai kaip galėdami padėjo pabėgėliams: laikinai priglaudė, pamaitino, įdėjo maisto tolimesnei kelionei.

Sovietų okupacija

1940 m. birželio 15 d. sovietams okupavus Lietuvą, Onušio aikštėje per naktį buvo skubiai pastatyta medinė tribūna, iš kurios naujos valdžios atstovai sveikino demonstrantus, remiančius naują santvarką. Pirmose gretose su raudonomis vėliavomis ir Stalino portretais žygiavo vietos žydai. Vėliau kelis kartus per savaitę pastatydavo didelį ekraną ir demonstruodavo sovietinius propagandinius filmus.

Prasidėjus okupacijai, miestelio aikštę užplūdo sovietų kariai. Žygiavo pėsstininkai, važiavo *polutarkomis* vadinami sunkvežimiai, tankai, arklių traukiamos patrankos. Virš galvų skrido lėktuvai. Prie aikštėje esančio šulinio su rankine pompa kariai nusiprausdavo ir traukdavo toliau, Kauno link. Kareiviai dieną naktį šulinį saugojo, nieko neprileido, kad kas neužnuodytų vandens. Kariuomenė judėjo ir naktimis. Prie senųjų kapinių, pievoje, leisdavosi lengvi dvisparniai lėktuvai PO-2, kurie vėliau buvo praminti „kukurūzininkais“. Iš lėktuvų mėtydavo lapelius su užrašu „СССР“. Kitoje lapelių pusėje esantį rusišką tekstą, nemokėdami rusų kalbos, nedaug kas galėjo perskaityti. Netrukus gyventojai buvo mobilizuoti prieš senąsias kapines kasti apkasų. Atkuto vietos žydai, kurie, užsirišę virš alkūnių raudonus raiščius, tapo aktyviais naujosios santvarkos rėmėjais.

1941 m. birželio 13 d. vakarą 9 valandos autobusas iš Kauno į Onuškę neatvažiavo. Ir atsimenu, kaip atrodė ta diena: dangus debesuotas, oras labai ramus, saulė leidosi į debesis, pro properšas išlįsdavo. Onuškiečiai vieni kitų klausinėjo: „Devinta valanda, dar nėra autobuso iš Kauno?“ Visi laukė autobuso atvažiuojant. Niekas nieko nežinojo.

Neišvengiamai artėjo lemtinga 1941 m. birželio 14-oji. Šeštą valandą ryto pasigirdo stiprus beldimas į duris. Mamai atvėrus jas, į kambarį įsiveržė keturi šautuvais ginkluoti kareiviai ir civilis su raudonu raiščiu ant rankos. Šis iš popieriaus lapo perskaitė, kad tėvelis slepia ginklą ir bus atlikta krata. Viską bute išvertė, visas knygas, bet ginklo nerado. Tada iš to paties lapo perskaitė, kad mūsų šeima perkeliama gyventi į tolimą Tarybų Sąjungos rajoną. Kalbėjo rusiškai.

Tėvelį pasodino prie stalo, du kareiviai jį saugojo, kad negalėtų atsikelti, o mamai liepė surinkti į maišus būtiniausius daiktus. Patalynė, maistas, drabužiai neturėjo viršyti 50 kilogramų. Mama viską krovė į paklodes, jas surišo per kampus. Užlipo ant aukšto paimti rūkytos mėsos, bet labai nedaug įsidėjo. Mamytei renkant daiktus, paskui ją sekiojo kareivis su šautuvu (šautuvo gale buvo durtukas) – saugojo, kad nepabėgtų.

Tėvelis sėdėjo prie stalo. Stalčiuose buvo nuotraukos, dokumentai. Tėvelis ėmė viską iš stalčių, dėjo ant stalo ir atrinkinėjo nuotraukas – kurias paimti,

kurias palikti. Šios nuotraukos buvo išgelbėtos: jos išbuvo 16 metų Sibire, paskui jas parvežiau į Lietuvą ir išsaugojau. Kas pasiliko – viskas prapuolė.

Lauke jau laukė sunkvežimis, į kurį sukrovė daiktus. Išėję į lauką pamatėme, kad vežami ne mes vieni. Į toki pat sunkvežimį lipo kaimynas Okunevičius su šeima, sunkvežimis stovėjo ir prie Onušio viršaičio Antano Petrausko namo. Bet mes vieni su kitais negalėjome kontaktuoti, kadangi buvome skirtingose vietose, prižiūrimi. Mus pakrovė į sunkvežimį (*palutarka*), tuo metu toks sunkvežimis buvo pats mažiausias Tarybų Sąjungoje.

Pirmasis naujo gyvenimo etapo rytas buvo niūrus, apsiniaukęs, dulkė smulkus lietus. Sunkvežimis pajudėjo Rūdiškių geležinkelio stoties link. Čia buvome perkelti į dviaši prekinį vagoną su įrengtais gultais. Mums teko vieta antrame aukšte, prie grotuoto lango. Šalia įsikūrė mokyklos direktoriaus Staniūno šeima.

Kol mūsų vagonas Rūdiškėse stovėjo, saulei leidžiantis iš Onušio atvažiavo Malinauskienė, gyvenusi Onušio dalyje, vadintoje *kolonija*. Ji ėjo per vagonus, klausinėjo, kur Cibarauskas, o suradusi padavė kumpį, lašinių ir visą kibirą išlydytų taukų. Mums jie labai pravertė kelionėje.

Neilgai teko būti kartu. Jau kitą rytą Naujijoje Vilnioje įsakyta visiems suaugusiems vyrams išlipti iš vagonų ir išsirikiuoti. Raginama šautuvų buožėmis vyrų kolona buvo suvaryta į kitą traukinį. Tada paskutinį kartą matėmės su tėveliu...

Tremtis

Tą pačią dieną (birželio 15-ąją), kai nuo šeimų buvo atskirti suaugę vyrai, mūsų traukinys, suformuotas iš dviašių prekinų vagonų, pajudėjo į kelionę.

Mus vežė tris savaites per Baltarusiją, Rūsijos miestus Kūibyševą, Čeliabinską, kirsdami Vòlgos upę ir Uràlo kalnus, pasiekėme Sibirą. Toliau vežė per Kurgāną, Òmską iki Slāvgorodo.

Vagonuose važiavo 3–5 asmenų šeimos. Iš Onušio buvo Kareivienės šeima, Pilipavičių šeima, Staniūnų šeima ir mes, Cibarauskai. Man teko vieta prie lango, tad viską mačiau, kai važiuoju. Priglaudęs skruostą matau traukinio uodegą, ir kada pasuka, matau, kiek garvežių veža. Kažkas iš mūsų vagono veidrodėlių iškišo per grotas ir žiūrėjo, kas ten darosi. Pačiam paskutiniame vagonė vežė enkavėdistai, sargybiniai, ir tą veidrodėlį pastebėjo. Ir kada stoty sustojo, iš karto atidarė mūsų vagono vartus ir klausė, kas buvot iškišęs veidrodėlį. Tardė. Kas prisipažins? Niekas neprisipažino, kad stebėjo važiuojančius vagonus.

Važiuodami ką turėjom, tą valgėm – lašinių, rūkytos mėsos. Pakeliui mums visą laiką trūko vandens. Geležinkelio stotyse kada sustodavo, išleisdavo iš vagono vieną žmogų su kibiru, kad tas nueitų ir atneštų vandens. Visur lydėdavo sargybinis.

Kada pervaziavome Urālą, vietos gyventojai pirmoje stotyje sakė (rusiškai): „Prasidėjo karas. Hitleris užpuolė Tarybų Sąjungą.“ Tik ten sužinojome. Mes jau už Uralo. Karas prasidėjo, todėl ešelonais vežė karinę techniką: tankus, patrankas, kareivius su arkliais gyvulinuose vagonuose – tie arkliai ir kareiviai važiavo priešais mus, iš Sibiro, o mes – į Sibirą.

Atvykome į Altėjaus krašto Slavgorodo miestą. Slāvgorode visus išlaipino iš vagonų, susodino į sunkvežimius ir pervežė į šalia miesto esančią plytų gamyklą.

Po trijų parų po atviru dangum visus paskirstė į skirtingas vietas Altajaus krašte. Mes patekome į Chabarų rajono Martovkos sovchozą. Ten pat apgyvendino dar tris šeimas: Veroniką Navickienę iš Dusmenų su penkiais vaikais (Salomėja, Tadu, Jonu, Maryte ir Benedikta), Mariją Kareivienę iš Karėivonių dvaro su sūnum Petru ir dar nevaikštančiomis dvynukėmis, Jadvygą Pilipavičienę su Birute ir Algiu. J. Pilipavičienės vyras, buvęs Onušio policijos vachmistras, vežimo metu spėjo pasislėpti ir išvengė tragiškos lemties.

Vietos gyventojai dar iš vakaro buvo įspėti, kad ateitų pažiūrėti, kaip pas juos atveš banditus. Mus atvežė vidurdienį, tad susirinko vos ne visi gyventojai. Kaip nustebo, kai vietoje banditų pamatė moteris su mažamečiais vaikais! Mus laikinai apgyvendino pradinėje mokykloje. Kitą dieną vietos gyventojai atėjo susipažinti artimiau, atnešė arbūzų, melionų. Guodė, kad mums pasisėkė ir kad, gal duos Dievas, grįšime į savo Tėvynę.

Kas yra tremtis, jie žinojo: 1931 m. vykdant kolektyvizaciją, jai nepaklususius Stalinas ištrėmė į šiaurę, kaip jie sakė, „*pas baltas meškas*“. Buvo vežami ištisi kaimai. Iš ten niekas negrįžo. Patys tuo įsitikinome matydami žole apaugusius namų likučius. Beje, vietos gyventojai – rusai, ukrainiečiai – daugiausia caro tremtinių palikuonys. Jie buvo varomi kaip nusikaltėliai – sukaustyti grandinėmis – iš Maskvės iki Altajaus krašto. Prižiūrėtojai važiuodavo vežimuose ir lydėdavo tuos varomus žmones.

Nuo Jekaterinos II laikų iš Vokietijos į Altajaus kraštą perkelti gyventi vokiečiai. Čia ištisi jų kaimai, net yra vokiečių miestas Holpštatas, 40 km neprivažiavus Slavgorodo. Vokiečių kaimai gražūs, sutvarkyti. Vietos gyventojai vokiečiai tarp savęs kalba vokiškai. Buvo ir moldavų, juos atitrėmė iš Moldāvijos 1951 m., kazachų. Mes labai gražiai sugyvenome su vietos gyventojais: nebuvo nė karto jokių vagysčių, jokių muštynių, jokių nesantaikų.

Martovkos sovchozas turėjo šešias fermas (skyrius), išsidėsčiusias skirtingais atstumais nuo centro – Martovkos. Mūsų keturios šeimos pateko į antrą fermą, esančią už 18 kilometrų nuo centro. Fermoje buvo nameliai, kurių sienas tremtiniai per dieną sulipdydavo iš skysto molio ir šiaudų. Ten gyveno kokie 300 žmonių. Daugiausia lietuvių šeimų pateko į penktą fermą. Ten tremties metus praleido ir širdies chirurgas prof. Arimanto Dumčiaus šeima.

Pats baisiausias laikotarpis prasidėjo jau 1941 m. rudenį ir tęsėsi iki 1945 m. rudens: badas, įvestos kortelės duonai – 100 g per dieną vaikams ir 500 – dirbantiems žmonėms. Duona iškepta iš avižų su ašakomis, tešla neiškilusi. Avižų vaikai surasdavo tarp atliekų, kurių po derliaus nuėmimo būdavo sukrauti kalnai. Su sieteliais vaikai sijodavo žolių sėklas, tarp kurių rasdavo ir kelis avižų grūdelius. Grūdus išrūšiuodavo pildami prieš vėją. Avižų grūdai būdavo rudi, jau sugedę.

Sunkumai suvienijo žmones, vieni kitiems padėjo, kiek galėjo. Atsirado nerašyta taisyklė, kad iš žmogaus vogti negalima, o iš valdžios – imk, kiek gali. Žmonės tos taisyklės laikėsi: kiek gyvenome Sibire, vagysčių nebuvo. Durims užrakinti neturėjome spynų, bet jų ir nereikėjo.

1941 m. prasidėjo mobilizacija. Iš fermos visi vyrai išvyko į frontą. Liko tik valdytojas Pogrebickis ūkio reikalams tvarkyti ir moterims bei vaikams vadovauti. Frontui iš gyventojų konfiskuoti dviračiai, kad žmonės nežinotų tikrosios padė-

*Namai 2-oje fermoje
Martovkoje (Sibire).
Iš E. Cibarausko
šėimos archyvo*

*Namas, kuriame
gyveno Cibarausų
šeima Martovkoje.
Ferma Nr. 2.
Iš E. Cibarausko
šėimos archyvo*

ties fronte – iš jų atimti radijo imtuvai. Laikraščių nebuvo. Ateidavo tik laišškai iš fronto, bet jie karinės cenzūros būdavo išbraukti taip, kad tikrosios padėties niekas nežinojo. Labai greitai fermą pasiekė pirmosios *pochoronkės* – pranešimai apie žuvusiuosius.

1942 m. rudenį prasidėjo vidurių, o netrukus ir dėmėtosios šiltinės epidemijos. Nebuvo jokios medicinos pagalbos, vaistų. Žmonės mirė masiškai, ir sunku suprasti, kaip kai kurie iš jų, nualinti bado, sugebėjo įveikti ligą ir likti gyvi. Iš mūsų, lietuvių, persirgo visi: kas viena, o kas ir abiem šiltinės formomis. Mirė tik J. Pilipavičienė, 35 metų amžiaus, nuo dėmėtosios šiltinės. Jos vaikus priglaudė Navickienė iš Dusmenų, vėliau juos išvežė į Utiankos vaikų globos namus. Tiesa, pirmosios netektys buvo dar 1941 m. – iš bado mirė dvynukės Kareivaitės. Laidojo mirusiuosius iš senų neobliuotų lentų sukaltuose loviuose.

Prasidėjo antroji bado banga, daug baisesnė už pirmąją. Kas pajėgė, gaudė stepėje starus (*suslikus*), valgė dvėselieną. Žmonės neturėjo jėgų paruošti gyvuliams pašaro, tad dvėse gyvuliai. Pavasarį eidavome ražienose rinkti pernykščių varpų. Varpas buvo valstybės nuosavybė, tad jas rinkti griežtai drausta. Ant sie-

nų būdavo kabinami lapeliai, kuriuose aiškino, kad pernykščių varpų grūdai nuodingi. Atseit valdžia rūpinasi žmonių sveikata. Buvome sutinę iš bado. Visus, nesirinkdamos, tu vietinis ar tremtinys, užpuolė utėlės.

Žmonėms pavykdavo pasivogti grūdų, bet milicija nuolat darydavo kratas. Jeigu rasdavo nuo 5 iki 10 kg grūdų, nuteisdavo nuo 5 iki 10 metų kalėjimo. Moteris nuteisdavo, o vaikus ikišdavo į už 18 km Utiankos kaime (*selo*) įkurtus vaikų namus. Nežinau kodėl, bet pas lietuvius milicija kratų nedarydavo. Spėju, kad dėl to, jog mūsų mamos kiekvieną mėnesį privalėjo registruotis pas NKVD komendantą Martovkoje, kuris pasidomėdavo, ar jų neskriaudžia vietos valdžia. Vietos gyventojai kentėjo daugiau už mus.

1943 m. pavasarį, siaučiant baisiam badui, barake man, trylikamečiui, apsiereiškė Jėzus Kristus. Mūsų barakas buvo apie 20 kv. m patalpa. Jėzus Kristus apsilkęs baltu apsiaustu, iki lubų maždaug per pusę metro ir iki grindų kojomis pusės metro nesiekė, kampe. Pirmiausia taip nušvito mūsų kambarys – kokia tai šviesa! Tokios šviesos tikrame gyvenime man niekuomet neteko matyti. Paskui matau jau ne kampe, bet visai prieš save. Jis į mane įdėmiai žiūri. Jo veidas toksai geranoriškas, mėlynos akys mirksi. Aš nedrįsau Jo nieko klausti, nes supratau, kad tai Dievas. Jis paklausė manęs: „Ką norėtumei tu manęs prašyt?“ Aš sakau: „Duonos.“ Ir Jis pasakė: „Duonos gausit.“ Ir užgeso ta šviesa, ir išnyko Jėzus Kristus. Ir vėl viskas sutemo, pasidarė kaip visuomet.

Maždaug po 10 dienų atvažiuoja motociklu žmogus, visiškai nepažįstamas, atveža kvietinių miltų maišą. Badas. 1943 metai. Atvežė tuos miltus. Tas nepažįstamas žmogus kažkur girdėjo, kad mes turime laikrodžių detalių. Tėvelis įsidėjo laikrodžių detalių dėl visa ko, gal kartais prireiks, nes vietos daug neužėmė. Jis paprašė mamos, kad parodytų tas detales, sako, aš girdėjau, kad turite. Mama parodė. Jis pažiūrėjo ir paprašė: „Gal jūs galėtumėte jas parduot?“ Na, o ką mes darysime su tomis detalėmis? Mama sutiko, sako, gerai. Jis iš karto 150 rublių davė, tą maišą kvietinių miltų. Sakė, už savaitės atveš dar vieną maišą kvietinių miltų, rudenį galėsite pasiimti bulvių, kopūstų tiek, kiek jums žiemai reikia. Regėjimas išsipildė.

Šio žmogaus pavardė buvo Mitrošinas. Jis atvažiavo iš už 18 km, iš centro, iš Martovkos. Aš pas jį buvau nuvažiavęs, pasiėmiau bulvių. Jis sako: „Imk, kiek nori.“ Jis išigijo motociklą ir vėliau su tuo motociklu užsimušė – ant jo užvažiavo. Kiekvieną vakarą, prieš eidamas miegot, pasimeldžiu už Mitrošiną, pasimeldžiu už kunigą Švogžlį.

Visos keturios lietuvių šeimos tuos miltus naudojo bendrai. Kartu ir meldavosi. Susirinkdavo lietuviai apie 20 kv. m patalpoje per savaitę porą kartų ir meldavosi. Prašydavo Dievo dviejų dalykų: sugrįžimo į Lietuvą ir duonos. Duona – tai viskas. Aš svajodavau: *jei būtų iki valiai duonos ir nors stiklinė pieno retkarčiais, būčiau pats laimingiausias žmogus*. Per Kalėdas tik sudėdavo kiekvienas ant stalo po gabaliuką duonos ir išvirdavo kiselius iš avižų atliekų (nuo nuimto derliaus).

Žiemos būdavo labai šaltos. Temperatūra nukrisdavo iki 60 laipsnių šalčio. Neturėjome avalynės, trūko šiltų žieminių drabužių. Vaikai patys pasidarydavo klumpes iš medžio ir senų batų aulų ar kaliošų. Pindavome vyžas iš karvės odos

Altajaus kraštas.
E. Cibarausko nuotr.

diržų. Labai sunkiai išverdavome *buranus* (sniego audras). Audros tęsdavosi iki trijų savaitėjų. Sniegas užnešdavo kelius. Užtekdavo ir vienos nakties, kad namas būtų užverstas sniegu sulig stogu. Ryte prabudus patalpoje tamsu: pro sniegu užverstus langus nepatekdavo šviesa. Kasdavome sniegą nuo durų į priemenę, kad išeitume į lauką. Kai prasikasdavome iki langų, išvalydavome priemenę. Kitą rytą vėl tas pats. Net dieną toliau kaip 10 metrų nieko nematyti. Susimaišydavo iš dangaus gausiai krintantis sniegas su iškritusiu anksčiau. Vėjo nešamas sniegas užimdavo kvapą. Tekdavo pasisukti pavėjui, keletą kartų giliai įkvėpti ir nekvėpuojant žengti kelis žingsnius. Pasitaikydavo, kad eidami į darbą žmonės pasiklysdavo. Praeidavo pastatus ir nerasdavo kelio atgal. Pasibaigus audrai, vykdavo žmonių paieškos. Būdavo, kad lavonus rasdavo sušalusius prie pat namų.

Gyvenome Ūbės ir Irtýšiaus upių baseine, 12 km nuo Burlos upės, kuri ėjo palei Novosibirsko srities ir Altajaus krašto sieną. Barnaule upė buvo 2,5 km pločio. Vasaros pradžioje ji išsilieja, užlieja pievas iki 12 km pločio. Gyvenome derlingose Kulundos stepėse. Tai lyguma kaip stalas – be galo ir krašto. Stovint gali matyti iki 35 km. Juodžemio sluoksnius – nuo 0,5 iki 0,7 m storio. Oras švarus. Nedideliais plotais stepėje auga stumbražolės (kvapas tos žolės sklido labai toli), valerijonai, įvairios vaistažolės. Upės krantai apaugę juodaisiais serbentais – krūmai iki 6 metrų aukščio – kaip medžiai, o uogos – kaip mūsų vyšnios. Auga nedideli, iki 1 hektaro beržų ir drebulių miškeliai, juose galima surasti grybų: grūzdų, pasitaikydavo baravykų, raudonikių, voveraičių. Prie miškelių galima rasti aviečių, žemuogių. Pačioje stepėje raudonais plotais auga laukinės braškės. Eini per stepę – iš po kojų išskrenda būriai putpelių, kurapkų. Galima sutikti vilką, lapę.

1945 m. pabaigoje pasijutome lengviau. Nors nežymiai, gyvenimas pradėjo lengvėti. Jau veikė pradinė mokykla. Aš labai norėjau mokytis. Mokiausi dar Lietuvoje, todėl mane priėmė į antrą klasę. Po trijų mėnesių jau pradėjau suprasti rusiškai. Nebuvo nei vadovėlių, nei sąsiuvinų. Trūko pieštukų, rašalo. Mums iš Lietuvos atsiųsdavo laikraščius. Iš jų pasidarydavau sąsiuvinų, iš kamino suodžių – rašalo, kuriuo rašydavau ant spausdinto teksto. Neturėjom kuo apsirengti – marškiniai buvo švarūs, bet visai sulopyti.

Baigęs antrą klasę, vasarą pradėjau dirbti: iš stepės dviem jaučiais veždavau šieną prie tvartų, kur darbininkai kraudavo į stirtas. Į vieną stirtą sukraudavo iki 20 tonų šieno. Martovkos sovchozo specializacija buvo mėsos ir pieno gamyba, tad pagrindinis vasaros darbas – pašarų ruošimas žiemai.

1948 m. pradėjau mokytis dešimtmetyje vidurinėje mokykloje sovchozo centre Martovkoje. Tai nedidelis miestelis, kuriame buvo mechaninės remonto dirbtuvės, malūnas, paštas, ambulatorija, maisto, pramoninių prekių ir universalinė parduotuvės.

Mokslas vidurinėje mokykloje buvo mokamas: du kartus per metus reikėjo mokėti po 75 rublius. Tai nemaži pinigai. Mamytė dirbo prie statybų, visokius pagalbinius darbus, o pablogėjęs sveikatai, dirbo lengvesnį darbą, tad ir atlyginimas buvo menkas. Mamytė, sesuo Ingrida ir aš nutarėme, kad mokysiuos tik aš, o sesuo eis dirbti – prižiūrėti veršiukų. Kad mokslas buvo prabanga, patvirtino ir tai, jog iš mūsų keturių lietuvių šeimų vaikų vidurinėje mokykloje mokiausi aš vienas. Kiekvienų mokslo metų gale reikėdavo laikyti egzaminus.

Besimokydamas vidurinėje gyvenau pas ukrainiečius senukus Dūles. Šie nuostabūs žmonės mane mylėjo ir vadino sūneliu. Aš jiems padėdavau, atnešdavau vandens, malkų. Pavasarį senukas kinkydavo į vežimą karvę ir drauge veždavome iš miško malkas žiemai. Kiekvieną šeštadienį po pietų eidavau į už 18 km esančius namus, o sekmadienį grįždavau į Martovką.

Mokykloje dirbo nuostabūs mokytojai, kurie sunkiomis sąlygomis sugebėjo perteikti mums žinias. Vietos mokytojų buvo nedaug. Daugelis atvykę iš Maskvos, tuometinio Leningrado, Voronežo. Visus juos prisimenu su didele meile.

1951 m. sesuo Ingrida, sulaukusi 16 metų, kartu su drauge Meilute Okunevičiūte ryžosi bėgti iš Altajaus krašto į Lietuvą. Joms pavyko. Pakeleivinga mašina nuvažiavo į Slavgorodą, ten nusipirko traukinio bilietą iki Maskvos, palydovė rusė paslėpė jas savo kajutėje, paaiškino, kaip pasiekti Kauną. Iš Maskvos traukiniu važiavo į Kauną. Dokumentų neturėjo. Ingrida apsistojo Kaune pas tėvelio seserį Bronislavą Grabienę, gavo pirmąjį pasą ir taip legalizavosi. Po kelių mėnesių nuvyko pas mamos seserį Mariją Rimkienę į Pakražantį (Kelmės r.). Ten gyveno kelerius metus, asfaltavo kelius. Jos visą laiką ieškojo.

Tuomet mokiausi vidurinėje mokykloje Martovkoje, ir iš Chabarų, iš centro, paskambino NKVD komendantas į Martovką, vidurinę mokyklą. Į mano klasę atėjo direktorius ir pasakė: jūs kviečiamas prie telefono. Prisistatė, kas kalba, ir pasakė, kad jūsų sesuo dingo, mes norim, kas jūs atvažiutumėte į Chabarus ir pasakytumėte, kokiū būdu. Aš sakau: „*Pirmą kartą girdžiu.*“ Aš žinojau, kad Meilutė Okunevičiūtė ir mano sesuo Ingrida susitarusios. Mes jų pasiryžimui pritarėme: ir mama, ir jos mama, ir sesuo Gražina, ir Vytenis Okunevičius. Mes visi žinojome, bet kas norės prisipažinti, kad žino. Aš paaiškinau, kad mokausi Martovkoje už 18 kilometrų nuo namų, o kas ten fermoje, kur gyvena mano mama ir sesuo, sakau, nežinau. Pasakė, kad nedelsdamas prisistatytčiau. Buvo ruduo, naujų mokslo metų pradžia. Tą pačią dieną išėjau pėsčias į Chabarus. Ten sužinojau, kad ir mama jau Chabaruose, uždaryta į kalėjimą. Ją tardo. Ją pralaukė 5 paras. O tą dieną lijo, šalta – ruduo. O avalynės nėra geros, tai nusiaviau ir basas per balas, per lietu nuėjau į Chabarus. Nuėjau, prisistačiau ir tą pačią dieną grįžau atgal.

*E. Cibarauskas
(antroje eilėje
pirmas iš kairės) ant
Statybos technikumų
laiptų Barnaule
apie 1955 m.
Iš E. Cibarausko
šeimų archyvo*

Suvaikščiojau 36 kilometrus į vieną ir kitą pusę. Chabaruose pernaktoti neturėjau kur. Buvau šlapias kaip viščiukas, bet nesusirgau. Per 16 metų Sibire nesu slogos turėjęs, niekuo nesirgau. O sušaldavau nežmoniškai.

Per vasaros atostogas dirbdavau tarybiniame ūkyje įvairius darbus ir taip prisidėdavau prie šeimos biudžeto papildymo. Džiaugiausi, kad galiu dirbti, galiu mamai padėti. Pirmiausia jaučiais šieną vežiau į stirtas, paskui tais pačiais jaučiais vandenį vežiojau. Vėliau dirbau pjaunamosiomis, grėbiamosiomis mašinomis, paskutinius metus, prieš dešimtą klasę, dirbau net kombainininku.

Per šienapjūtę saulė dar nepatekėjo – mes jau dirbdavom. Išvažiuodavom į stepes net už 24 km nuo gyvenvietės, baigdavom darbą jau sutemus. Stepėse šienapjūtė. Vidurvasarį vidurdienį būdavo net daugiau kaip 40 laipsnių karštis. Nėra debesų, saulė beveik zenite. Kaitina nežmoniškai – vėjelio jokio. Taigi kečiau. Ir svarbiausia – nė kepurės ant galvos, tik su glaudėm, be marškinių, be nieko. Įdegdavau kaip negras. Nežinojome, kad saulė gali kenkt. Pietų pertrauka visada būdavo 2 valandas: nuo 12 iki 14 val. Nuščiūva visa gamta, paukščiai nečiulba, gyvuliai stengiasi sulįsti į pavėsį, jei yra kokia bala – į tą balą įbrenda. Vieną dieną šieną nupjaunam, kitą dieną tas žalias šienas jau sausas, jau kraunam į stirtas.

1954 m. baigiau vidurinę ir įstojau į Barnaulo statybos technikumą. Buvau baigęs vidurinę, todėl technikumė mokiausi tik pustrečių metų. Baigęs technikumą, buvau paskirtas į Barnaulo statybos apdailos valdybą. Dirbau apdailos darbų meistru. Teko darbuotis statant Barnaulo telecentrą,

*Bendrabitis Barnaule, Malabechterevo gatvės
10 name, kuriame gyveno Eugenijus Cibarauskas.
Apie 1955 m. Iš E. Cibarausko šeimų archyvo*

dramos teatrą, partinę mokyklą. Barnaule tuo metu gyveno 350 tūkstančių gyventojų.

1957 m. mamai buvo leista vykti į Lietuvą. Aš, baigęs technikumą, privalėjau atidirbti 2 metus paskirtoje vietoje. Kreipiausi į valdybos vyriausiąjį inžinierių Čepurkovskį. Šis nuoširdus žmogus nedvejodamas pareiškė, kad į Tėvynę būtina grįžti, ir kuo greičiau, atleido nuo privalomo darbo, palinkėjo sėkmės. Apsidžiaugiau, kad į Tėvynę galėsiu grįžti kartu su mamyte.

Šaulys Aloyzas Cibarauskas. Iš E. Cibarausko šeimos archyvo

Likimai

Visos tremtyje patirtos negandos trumpam pasitraukė į šalį, kai 1942 m. gavome tėvelio laišką. Nežinia, kaip jam pavyko mus surasti. Rašė tik tiek, kad geri žmonės padėjo. Bet netrukus susirašinėjimas nutrūko. Apie tragišką tėvelio likimą sužinojau tik atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę, kai buvo leidžiama susipažinti su saugumo archyvuose saugomomis arsimųjų bylomis. Tėvelio byloje buvo parašyta: „*buvo fašistinės nacionalistinės šaulių organizacijos narys.*“ Jam skirtas 58 straipsnis, 13 punktas – „tėvynės išdavimas“. Toliau byloje buvo trumpas ir skaudus įrašas: „1944 m. vasario 10 d. mirė badu.“

Negaliu nepaminėti ir trijų tėvelio seserų bei jų šeimų tragiško likimo. Vyriausios sesers Janinos vyras Petras Kairys, Lietuvos kariuomenės majoras, kariuomenės teismo tardytojas, 1940 m. suimtas ir 1942 m. sušaudytas. Vidurinėsios sesers Bronislavos vyras Dominykas Grabys, Lietuvos kariuomenės pulkininkas, pirmasis ir paskutinis Linkaičių ginklų dirbtuvių viršininkas, 1940 m. suimtas ir 1942 m. Gorkio kalėjime sušaudytas. Jauniausios Irenos vyras Vladas Balvočius, Kauno apygardos teismo teisėjas, 1941 m. suimtas, mirė lageryje. Visų trijų, kaip ir mano tėvelio, palaidojimo vieta nežinoma.

Ireną Balvočienę (Cibarauskaitę) išvežė į Sibirą, ji buvo Jakutskė, kur šaltis siekia 70 laipsnių. Grįžo iš Sibiro į Kauną, į savo namus.

Mamos brolių Zigmą Onuškyje sušaudė vokiečiai. Jis gyveno Onuškyje, dirbo pašte. Onuškyje Andriulionio name buvo valgykla, ten vokiečių okupacijos metais

Jouana, Bytauto 4 6643.

Gerb. *E. Cibarauskas*

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos 1900 03 02 įstatymu „Dėl asmenų, repressuojų už pasipriešinimą okupaciniams reikiams, teisių atstatymo“, siunčiame pažymėjimą apie *jų mirtį*.....

netiesiogiai kaitę laiką, *jeanmy Cibarauskas*

Lietuvos Respublikos generalinis prokuratorius
grupos prokuroras

LIETUOVOS RESPUBLIKOS
GENERALINIS PROKURATORIAUS
232700 Vilnius, A. Smetonos 6

PAŽYMĖJIMAS

Pažymėjimo kod. *Cibarauskas Aloyzas Bronislavos*.....
gim. *1901* m. gyveno (susi) *Trakų apg. Quirkyt*.....
..... buvo netiesiogiai represuojamas (tai, ir buvo lietuvių atsimamo vietoje *Arėlaugelio mištyje*.....
mirties *14 m. brucio* mirties *14* m. iki *10. 44* m. *vasario* mirties *10* m. *1944* m. *mištyje Arėlaugelio mištyje lageryje*.....
iki *19* m. m. 1900 m. d.

Pagal Lietuvos Respublikos 1900 m. gegužės 2 d. įstatymą „Dėl asmenų, repressuojų už pasipriešinimą okupaciniams reikiams, teisių atstatymo“ 26 (3) yra nutačius (ta) Lietuvos Respublikai ir yra siunčiamas pažymėjimas apie jo (jų) mirtį.

Šis pažymėjimas yra pagrįstas įskaityti jame nurodyta laiką ir vieta rikių darbu mirtį, taip pat mirties repressuojam netiesiogiai arba jo įrodinimo kompensacijai ir grąžinti turta Lietuvos Respublikos įstatymu nustatyta tvarka.

Kompensaciją išmoka savivaldybės, kurios teritorijoje asmuo gyveno iki repressuojam. Išrašų or-ganai.

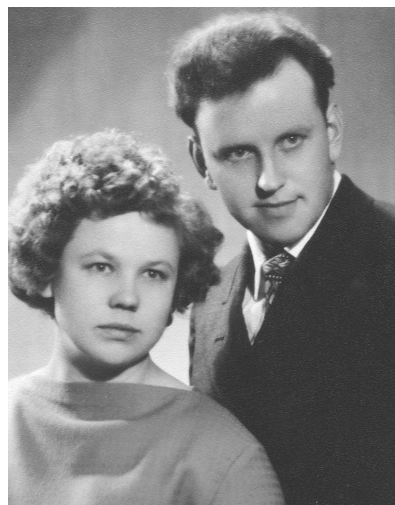
Kuotikšto turto arba jo vertis atlyginimo klausimas sprendžia savivaldybės, kurių teritorijoje buvo tas turas.

Lietuvos Respublikos
generalinis prokuroras

A. Cibarauskas

Vilnius, 1900 m. *09. 17* Nr. *43/6098-90*

Pažymėjimas apie tėvo Aloyzo Cibarausko mirtį. Iš E. Cibarausko šeimos archyvo

*Eugenijus ir Joana Cibarauskai
Šakiuose. Apie 1961 m.
Iš E. Cibarausko šeimos archyvo*

*Eugenijus Cibarauskas (viduryje) su
tėvu ir sūnumi (kairėje) Aleksandrais
Karlonais Trakuose. 1957 m.
Iš E. Cibarausko šeimos archyvo*

kabojų Adolfo Hitlerio portretas. Zigmas tą portretą ėmė ir sutrypė. Kažkas iš lietuvių pranešė vokiečiams. Vokiečių kareiviai liepė jam išeiti į lauką ir automatu sušaudė tiesiog aikštėj.

1957 m. mes kartu su mama grįžom ir apsigyvenom pas tėvelio seserį Grabiенę Kaune, Aukštoj Panemunėj. Į Onuškį negrįžome, niekas ten mūsų nelaukė. Lietuvoje niekur neregistravo. Milicijos valdyboje pasakė: „Važiuk ten, iš kur atvažiavai.“ Atsakiau: „Aš atvažiavau į savo tėvynę.“

Grabienės žentas Eugenijus Motiejūnas buvo pažįstamas su statybininkais ir man per pažįstamus surado darbą Šakiuose. Davė bendrabutį su mažu kambariuku, dviratį, kad galėčiau iki „Tiesos“ kolūkio nuvažiuoti. Teko statyti gyvenamuosius namus, mokyklas Šakių, Vilkaviškio, Kėdainių rajonuose, Jonavoje. Statybose išdirbau 47 metus. Mama liko pas Grabiенę. Vėliau išsinuomojau kambarį ir pasiėmiau mamą pas save.

Kai 1957 m. grįžau, norėjau pirmiausia susitikti su Aleksandru Karlonu. Atvažiavau į Onuškį, bet Karlono neradau. Sužinojau, kad gyvena Trakuose. Kai susitikome Trakuose, pirmiausia jis mus nufotografavo.

Grįžus į Lietuvą, reikėjo iš naujo tvarkyti asmens dokumentus, ieškoti įrašų bažnytiniuose dokumentuose, nes mus išvežus, saugumiečiai namuose padarė kratą ir visus dokumentus paėmė.

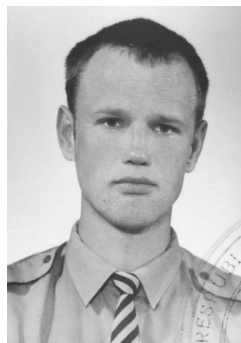
1961 m. vedžiau Joaną Mikolaitytę iš Vilkaviškio. 1962 m. apsigyvenome Jonavoje, pradėjau dirbti azotinių trąšų gamykloje „Azotas“.

Elena Cibaruskienė su sūnumi Eugenijumi, anūkais Aloyzu (kairėje) ir Aurelijumi. Apie 1975 m. Iš E. Cibarausko šeimos archyvo

Elena
Cibaruskienė.
Apie 1990 m.
Iš E. Cibarausko
šeimos archyvo

Lietuvos akrobatinio
skraidymo
federacijos
prezidentas lakūnas
Aloyzas
Cibaruskas.
Apie 1983 m.
Iš E. Cibarausko
šeimos archyvo

Lietuvos TSR VIDAUS REIKALŲ MINISTERIJA Литовская ССР МИНИСТЕРСТВО ВНУТРЕННИХ ДЕЛ 232754 Vilnius, Janonio g. 2 232754 Вильнюс, ул. Янонио, 2 Информационный центр 89.04.6 № 15779	ARCHYVINE PAZYMA АРХИВНАЯ СПРАВКА Duota pil.(ams) <u>Cibaruskas Aloyzas,</u> Vydaia gr.(aus) <u>Bronislovo - 1901, Cibaruskienė</u> <u>Elena, Antano - 1903, Cibaruskas</u> <u>Eugenijus, Aloyzo - 1931, Cibara-</u> <u>uskaitė Ingrida, Aloyzo - 1935</u>
I Na _____	išstremtiems iš Lietuvos TSR _____ rajono vyslanimais iš Lietuvos TSR _____ vyslanimais iš Lietuvos TSR _____
specištrėmė _____ в спецзаказе _____	kaime ir buvusiams _____ деревни и бывших _____
19. <u>11</u> m. <u>birželio</u> mėn. <u>14</u> d. iki 19. <u>56</u> m. <u>lapkričio</u> mėn. <u>16</u> d.	srityje nuo _____ области с _____
Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1988 m. spalio 21 d. įsaku jie yra reabilituoti.	Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1988 m. spalio 21 d. įsaku jie yra reabilituoti.
На основании Указа Президиума Верховного Совета Литовской ССР от 21 октября 1988 г. они реабилитированы.	На основании Указа Президиума Верховного Совета Литовской ССР от 21 октября 1988 г. они реабилитированы.
Skyriaus viršininkas _____ Начальник отдела _____	Vyr. inspektorius _____ Ст. инспектор _____
A. Petiulis А. А. Пачюлис	E. Petrauskas Э. Б. Петраускас

Тир. МВД Лит. ССР зак. № 2263, тир. 10000 экз., 1988 г.

Lietuvos TSR vidaus reikalų ministerijos 1989 04 06 išduotoje archyvinėje pažymoje informuojama: „Cibaruskas Aloyzas, Bronislovo – 1901, Cibaruskienė Elena, Antano – 1903, Cibaruskas Eugenijus, Aloyzo – 1931, Cibaruskaitė Ingrida, Aloyzo – 1935, išstremtiems iš Lietuvos TSR Trakų rajono Onušio m. ir buvusiams spec. ištrėmė Chabarovsko raj. Altajaus srityje nuo 1941 m. birželio 14 d. iki 1956 m. lapkričio 16 d. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1988 m. spalio 21 d. įsaku jie yra reabilituoti.“

*Eugenijus Cibarauskas
su seserimi Ingrida. Apie
1980 m. Iš E. Cibarausko
šėimos archyvo*

*Cibarauskų šeima su
sūnumis Aloyzu ir
Aurelijumi Jonavoje.
Apie 1980 m. Iš
E. Cibarausko šėimos
archyvo*

*Eugenijus
Cibarauskas su žmona
Joana ir anūkais
(iš kairės) Domu,
Gabrieliumi ir Kamile
lakūno Aloyzo
Cibarausko žuvimo
vietoje. 2002 m.
Iš E. Cibarausko
šėimos archyvo*

*E. Cibarauskas
su žmona Joana
apie 1998 m.
Iš E. Cibarausko
šeimos archyvo*

1963 m. gimė sūnus Aloyzas, vėliau tapęs garsiu lakūnu (žuvo 1997 m.). Aloyzas Cibarauskas su žmona Daiva užaugino sūnų Dominyką ir dukrą Kamilę.

1968 m. gimė sūnus Aurelijus. Jis baigė Klaipėdos universitetą, dirba Vilniuje scenografu. Aurelijus Cibarauskas su žmona Nomeda užaugino sūnų Gabrielių.

Mama mirė 2002 m., jai buvo 99 metai. Senatvėje gyveno pas dukterį Ingridą. Buvo šviesaus proto, skaitydavo laikraščius, žiūrėjo televiziją, iki paskutinės dienos domėjosi politika.

Sesuo Ingrida grįžo į Kauną, dirbo fabrike „Raudonoji pašvaistė“. Vėliau ištekėjo už Zigmo Bagdanavičiaus, susilaukė dukters Genovaitės ir sūnaus Liongino.

Džiaugiuosi laisva Lietuva. Žvelgiu į ateitį su viltimi, kad Lietuvos žmonėms neteks tiek patirti, kiek teko mano kartai, visai Lietuvai.

Žaizdos užgyja, bet vieną nuolat prisimenu: neturiu galimybės ant tėvelio, mano vaikai – ant senelio kapo padėti gėlių, uždegti žvakelę...

*Eugenijus Cibarauskas su anūku Gabrieliumi
Cibarausku Onuškyje prie tremtinių kryžiaus.
2015 07 30*

Irenos Motiejūnienės (Grabytės) atsiminimai apie dėdę Aloyzą Cibarauską

Užrašė Eugenijus Cibarauskas

Savo dėdę, mamytės brolių, prisimenu gerai, nes mano tėveliai su juo bendravo iki pat Lietuvos okupacijos, iki 1940 metų.

Mano mamytė, Bronislava Grabienė (Cibarauskaitė) turėjo dar dvi seseris ir vienintelį brolių Aloyzą. Su juo ji daugiausiai bendravo. Gal juos jungė panašus charakteris. Jie abu mylėjo žmones, dalyvavo labdaringoje veikloje, šelpdavo asmeniškai.

Kiek leidžia vaiko atmintis, prisimenu, kad dėdė Aloyzas dažnokai atvykdavo iš Ūnuškio pas mus į svečius, į Kauną. Visada atvažiuodavo su sūnum Eugenijum, kurį mes vadindavome Geniuku. Pusbrolis buvo žingeidus, judrus vaikas, viskuo domėdavosi.

Mano tėvelis – inžinierius, pulkininkas Domas Grabys, baigęs aukštuosius mokslus Prancūzijoje, turėjo du – elektrotechniko ir elektromechaniko – diplomus. Jis buvo pirmasis ir paskutinis (1938–1940 m.) Lietuvos ginklų dirbtuvių Linkaičiuose viršininkas.

Dėdė Aloyzas gerai sutarė su mano tėveliu, rasdavo bendrą kalbą. Dėdė domėjosi technika, parsisiųsdavo iš Prancūzijos techninės literatūros. Dėdė iš medžio pagamino rašomąjį stalą su veikiančiu staliniu laikrodžiu.

Dėdė Aloyzas ir mano tėvelis buvo tikri lietuviai, mylėjo savo Tėvynę, Dievą, savo šeimas, atsakingai vykdė tiesiogines pareigas, svajavo apie laimingą ateitį.

Tarp manęs ir pusbrolio Eugenijaus yra trijų metų amžiaus skirtumas, tačiau mes gerai sugyvenome. Dažnai vaikščiodavome Kaunė, Aukštojoje Panemunėje,

Aloyzas Cibarauskas su seserimis Kelmėje. Apie 1930 m. Iš E. Cibarausko šeimos archyvo

*Bronislava ir
Dominyka Grabia
su dukterimis
Bronislava ir Irena.
Apie 1930 m.
Iš E. Cibarausko
šėimos archyvo*

aplankydavome įdomesnes vietas, vaikščiodavome po parduotuves.

Atėjo 1941 metai. Mūsų mylimi tėveliai sulaukė panašaus likimo. Dėdė Aloyzas 1944 m. mirė badu lageryje, o mano tėvelis suimtas ir 1942 m. sušaudytas Gorkio (Nižnij Novgorodas) kalėjime. Dėdės šeima buvo išstremta, o mes per stebuklą likome Lietuvoje (kai atėjo vežti, mūsų nebuvo namuose).

1944 m. Rusijos okupantams sugrįžus antrą kartą, bijodama tremties, mamytė persikėlė į Vilnių. Čia gavome pirmus laiškus iš tetos Elenos Cibarauskienės. Mamytė pradėjo siųsti siuntinius, drabužius. Tik tada pusbroliis ir pusseserė galėjo pradėti mokytis.

Aprimus trėmimams, grįžome į Kauną, vėliau ir į savo namus, kurie tapo vieta, kur galėjo sugrįžti teta Elena su sūnumi Eugenijumi, kiti išstremti giminės. Pirmoji grįžo pabėgusi iš tremties pusseserė Ingrida. Mamytė jai, šešiolikmetei, išrūpino pirmąjį pasą. Grįžus pusbroliui Eugenijui, aš jau buvau ištekėjusi. Mano vyras dirbo statybose ir padėjo Eugenijui įsidarbinti. Vėliau jis persikėlė į Jėnavą.

Tragiškas likimas ištiko ne tik mūsų šeimas, bet ir visą lietuvių tautą. Mes užaugome be tėvų, net jų kapų neturime.

Saugok, Dieve, mūsų Lietuvą, kad tai daugiau nebesikartotų.

*Pulkininkas Dominykas Grabys. Iš E. Cibarausko
šėimos archyvo*

Mano prisiminimai iš kalėjimo, lagerio ir Sibiro tremties

Anelė Matukevičienė

Anelė Matukevičienė (Dambrauskaitė) gimė 1923 m. Varėnos rajono Kareivonių kaimo ūkininkų šeimoje, auginojoje tris vaikus. Užaugusi Anelė dirbo kaimo kooperatyve. 1942 m. ištekėjo už eigulio Juozo Matukevičiaus. Prasidėjus antrajai sovietų okupacijai, J. Matukevičius sukūrė Onušio apylinkėse partizanų būrį, tapo jo vadu, slapyvardžiu Vilkas. 1945 m. balandžio 4 d. J. Matukevičius-Vilkas žuvo mūšyje Kaniūkų miške. Anelė sovietinių represinių struktūrų buvo suimta, nuvežta į Onušio, vėliau Trakų, Vilniaus Lukiškių kalėjimus, tardyta, kankinta. Trakuose prievarta atimta dvejų metų dukra atiduota į Užutrakio vaikų namus. 1945 m. spalį A. Matukevičienė išvežta į Vorkutos lagerius. Po ketverių metų ištremta į Krasnojarsko krašto Bogučiano rajoną, kur dirbo miško darbus. 1954 m. liepos 24 d. grįžo į Lietuvą. Gyveno Kaune, dirbo siuvimo fabrike. Užaugino dukterį Angelę. Anelė Matukevičienė mirė 2014 m., palaidota Varėnos rajono Žilinių kapinėse. Monografijoje spausdinami sutrumpinti Anelės Matukevičienės parašyti atsiminimai, kuriuose atsiskleidžia neteisėtai represuotų nekaltų žmonių fizinės kančios ir dvasiniai išgyvenimai Sibiro lageriuose ir tremtyje.

*Anelė Matukevičienė
(Dambrauskaitė)
Sibire, Kizike,
Bogučiano r. 1954 m.
Iš Angelės
Mačionienės šeimos
archyvo*

Vieną okupaciją keičia kita

Pirmiausia noriu parašyti apie pačius pirmuosius trėmimus. 1941 m. birželio 14 d. pas mus Žilinių bažnyčioje buvo Antano atlaidai. Po pamaldų visi žmonės susirinko prie mokyklos ir buvo sakomos kalbos. Prisimenu dar ir šiandieną, kaip gražiai vienas partijos narys gyrė tarybinę santvarką, kaip moterys gerai gyvena, bus lygios su vyrais, nereikės vaikų gimdyti namuose prie senų bobučių, bus vaikų lopšeliai, darželiai ir t. t. Visi plojo ir galvojo, kad iš tikrųjų bus gerai. Išsiskirstė nejausdami, kad ateinanti naktis bus pati pirmoji tos nelauktos laimės pradžia. Taigi naktį išgirdome mašinų (sunkvežimių) ūžimą ir žmonių verksmą, kiti, kurie spėjo išbėgti, palikę žmonas, vaikus, tikėjosi, kad be šeimos galvos žmonių neves, bet į tai niekas nekreipė dėmesio ir paėmė motiną su mažais vaikais, o vyrai, sugrįžę ir neradę šeimos, važiuo į Trakus, kur kelias dienas dar stovėjo traukinio vagonai su žmonėmis, ir patys pasidavė, manydami, kad jau geriau kartu visi važiuosim. Bet nebuvo lemta visiems kartu išvažiuoti, vyrai buvo atskirti, o šeimos išvežtos į numatyta vietą. Kilo baisi panika, žmonės negalėjo suprasti, nežinojo, kur eiti ir ką daryti. Aš tada dirbau Žilinių kooperatyve „Ūkininkas“ pardavėja, prieš mūsų kooperatyvą buvo špitolės pastatas, kuriame įsikūrusi kompartija. Po pirmo vežimo bijojome eiti į darbą, nes matėme, kad ir mes esame sekami, o naktį kompartijos darbuotojai susirinkę kažką dirbdavo, tardavos ir tik rytui išaušus skirstydavosi. Visi galvojome, kad dar bus vežimų. Man tada buvo vos 17 metų, ir vyresnieji nutarė, kad aš turiu kaip nors užmegzti ryšį

su kompartijos sekretoriumi Kaziu Volčka iš Vōniškių kaimo, kuris truputį lyg ir simpatizavo man. Pasikviečiau sekretorių pietauti į kontorą ir mūsų darbuotojai taip jį nugirdė, kad buvo visai be sąmonės, tada iš jo švarko ištraukė dokumentus ir rado 28 žmonių, numatytų išstremti, pavardes, tame sąraše buvau ir aš, ir kooperatyvo vedėjas Juozas Kuklys.

Antras vežimas turėjo įvykti birželio 18 d., bet neįvyko. Sužinojome, kam gresia išvežimas, greitai vyrai sėdo ant dviračių ir numynė pranešti žmonėms, kad nenakvotų namuose ir pasisaugotų, o sekretoriui buvo gražinti dokumentai ir apsimetėme, kad mes nieko nežinome. Įspėti žmonės slapstėsi, mums buvo sunkiau, reikėjo, kad parduotuvė dirbtų. Pora dienų dar buvo likę iki 18-osios, tada pasitarę su vadovais uždėjome ant durų užrašą „Revizija“, nors jos nebuvo, ir taip pavyko mums išvengti pirmųjų 1941 m. išvežimų.

Birželio 22 d. sutikome vokiečių kareivius, kaip ir džiaugėmės, nes vienu baubu nusikratėme, o kad atėjo kitas, nežinojome, bet kai pagyvenome, pamatėme tą laimę. Pirmiausia už neatiduotas duokles, ar ką nors ne taip, kaip jiems reikia, žmones korė, ištikus kaimus degino, vežė dirbti darbų į Vokietiją ir t. t. Svarbiausia – žydų naikinimas. Dar labai gerai prisimenu, kiek daug Ūnuškio miestelyje buvo žydų šeimų, viena šeima (Druzginickai) gyveno ir Žilinuosė, dar teko su jų jaunesniu sūnumi Joške eiti kartu į mokyklą, ir mes su žydų tautybės žmonėmis labai gražiai sugyvendavome.

Pagaliau pasigirdo patrankų garsai ir žinojome, kad vėl sulauksime tų pačių laimės žadėtojų, kuriuos jau anksčiau buvome matę ir pažinę. Kilo didelė baimė, o mano pačios gyvenimas buvo pasikeitęs, nes jau buvau ištekėjusi, auginau dukrą, taigi niekur toliau nuo namų negalėjau su kūdikiu nubėgti. Prasidėjo nauji gyvenimo vargai ir nelaimės. Kada sugrįžo rusai, buvome iš namų pasitraukę į mišką, o kada frontas nuslinko tolyn, sugrįžome į namus, bet praėjus lygiai 10-čiai dienų vietiniai mūsų lietuviai pradėjo suvedinėti asmenines sąskaitas. Tuomet žmonės gyveno namuose, niekas dar nebuvo išėjęs į miškus. Visi sėdėjo ir laukė, iš kurios pusės užgrius nelaimė, ir štai mus pirmus užgriuvo.

Mes prie namų grėbėme šieną ir pamatėme, kad atjojo du raiteliai. Mano uošvis juos sutiko ir girdime, pradėjo apie kažką kalbėtis, išgirdau pažįstamą balsą ir liečiau vyrui bėgti. Tas pažįstamas buvo iš Zākorių kaimo Bankauskas, vardo neprisimenu. Pasirodo, už sodo buvo dar apie 10 žmonių, kurie atvažiavo prisigrobti, mat mes neseniai buvome sugrįžę iš miško su visais drabužiu ryšuliais ir maisto atsargomis, taigi jiems buvo labai gerai, nereikėjo patiems nei krauti į maišus. Pirmiausia mano uošviui liepė paimti kastuvą, nuvarė už toarto ir liepė išsikasti duobę, sako, mes tave čia sušaudysim, tačiau patys neturėjo laiko prie jo stovėti, nes norėjo daugiau prisivogti. Uošvis pamatė,

*Mano gyvenimo prisiminimai,
iš kalpinio, laisvės ir šlovės kareivis.
Pirmiausia mūsų pavardė: apa po eis
pirmus susidėjimus 1941 m. birželio 18 d.
pas mus žilinių kvėpytojų buvo išskirti
atleisti: po pavardę visi žinome sulivė
ke prie mokyklų ir buvo sukurtas kalbės
prisiminimai dar ir švedinė, kaip gražiai vi-
nus partijos narys gyvė Fozglinis suston-
ke, kaip moteris gyvė gyvė sus gyvė su
vyrais, nereiki vaiti gimdyti namuose prie
sėdėsi be būdų taip pat bus vaiti išpūsi
dešinėsi ir t. t. Dėsi plėgė ir gėtuojė
kaul būkėnėsi bus gėtu. Dėsi išpūsi
neįėjusiems bus atėjusi naktis bus
te pati pirmoji tos nelaimės kaimo
gradėsi. Tai gė naktį užgriuvo me
mėsimų (sunkus žmogus) užsima ir žuo-
mų vėgėma iki kaimi susijęsi išbėgti
bėgė reiki žuo nes reiki ir žuimė*

Anelės Matukevičienės atsiminimų
rankraščio faksimilė

kad jo niekas nesaugo, puolė bėgti ir jau gerą atstumą nubėgo. Tik tada banditai apsižiūrėjo ir ėmė šaudyti. Per šaudymą iš namų pabėgo visa šeimyna, pasilikau tik aš viena su maža dukrele. Kadangi uošvio nenušovė, banditai įsiuto ir aš viena atsiėmiau už visus: mane pastatė prie sienos, grasino nušauti, dukrelė miegojo lovutėje, pervertė ją su lovele aukštyn kojomis, kažko ieškojo, bet nieko nesuradę išbėgo į kiemą, pradėjo iš automatų šaudyti kiaušes, devynias nušovė, susikrovė į vežimą, pasikinkė kumelę, dar pasigrobė vertingų drabužių, mėsos ir išvažiavo.

Gal todėl jie pas mus atvažiavo keršyti, kad mano uošvis buvo Lietuvos savanoris, apdovanotas Vyčio kryžiaus ordinu, mano vyras – šaulys, be to, tėvas ir sūnus dirbo eiguliais, turėjo ginklus. Po šito pirmo antpuolio visi, kurie išbėgo, bijojo artintis prie savo namų, bet vėliau visi sugrįžo, ir nors baimindamiesi, dirbo ir gyveno savo namuose. Nepraėjo nė mėnuo ir mūsų namus vėl apsupo, ketino vyrus gyvus paimti, bet ir šįkart nepavyko.

Naktimis vyrai namuose jau nenakvodavo, nes bijojo, kad neužpultų miegančių, jeigu visur tylu ramu, tai padirba ir nakvoti išeina kur akys veda. Per pačią rugiapjūtę daug ūkyje darbų ir aš paprašiau, kad vyras nuneštų pieną į pieninę, maniau, kad visur tylu ramu. Ilgai nesulaukėme grįžtančio ir išėjome prie rugių. Staiga girdime baisų šaudymą, po kiek laiko pamatėme išlendantį iš rugių lauko žmogų vos gyvą – pasirodo, tai mano vyras. Kada nunešęs pieną grįžo namo, jį su kartuėjusiu Petru Glibumi sulaikė prie Petrauskų girininkijos ir uždarė į girininkiją, o sargybiniai kieme pasiliko saugoti. Jie palaukė, kol sargybinis nususuko, atidarė langą ir iššoko, kiek palaukė ir puolė bėgti. Sargyba apsižiūrėjo per vėlai, pradėjo į juos šaudyti, bet veltui, abiem pasisekė pabėgti.

Gyventi jau nebebuvo įmanoma nei dieną, nei naktį. Moterims labai didelio pavojaus nebuvo, todėl dar neatrodė taip baisu. Vyrams padarome valgyti, nunešame į sutartą vietą, baltinius irgi galima pasikeisti, dar vasara, ruduo, dar visur žalia ir nešalta. Bulves kasant, vis dažniau pradėjo mus lankyti sribai ir vis vogė, kas tik jiems po ranka pakliūdavo, pradėjo mus, moteris, gąsdinti, ir mes naktimis nebenakvodavome namuose, išeidavome į laukus, miškus, pas kaimynus. Čia pat žiema, dabar jau ne tik vyrams blogai, bet ir mums, moterims, o man blogiausia, nes turiu mažą dukrelę. Aš turėjau gerą pažįstamą Joną Zinkevičių iš Karėvonių kaimo, jo visa giminė buvo komunistai ir tuo metu labai pasižymėję veikėjai – žmones įskusti, visokias niekšybes daryti. Kreipiausi į Zinkevičių, kad jis mane priimtų per žiemą pagyventi, žinoma, slaptai, kad niekas nematytų ir jo giminės nesužinotų. Pakalbėjome, pasitarėme ir jis sutiko priimti, tik žinoma, be dukros,

Anelės ir Juozo Matukevičių vestuvės.

Apie 1942 m. Iš A. Mačionienės šeimos archyvo

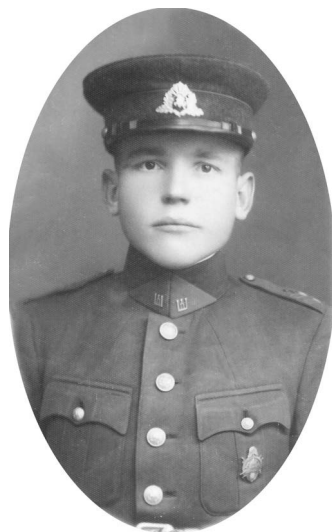
nes su vaiku nuo žmonių nepasislėpsi. Susirinkome visa mūsų šeima ir sutarėme, kad mažytę dukrelę aš atiduosiu savo mamai, kuri netoliese gyveno, uošvis eis pas brolių į Jakėnų kaimą, o vyrui iš trijų kelių reikėjo rinktis tik vieną; pirmas kelias – pasitraukti į Vakarus (jau per vėlu), antras – Sibiras, trečias – gimtosios Lietuvos miškai, ir tuo trečiuoju keliu jis pasuko. Pačiu sunkiausiu, bet tikėjosi kaip nors sulauksiąs pavasario, o jau pavasarį, vasarą ir miške nebaisu. Išeidamas pasakė: „Geriau žūsiu savo tėvynėje nei Sibiro platybėse.“

1945 m. balandžio 4 d. mano vyras Juozas Matukevičius-Vilkas žuvo Kaniūkų kaime. Netekusi vyro galvojau, kad dabar ramiai su dukra galėsiu gyventi, nes jokios kaltės nejaučiau, tik dėl vyro mane persekiojo. Praėjo beveik 5 mėnesiai, buvau nuėjusi pas savo tėvus į svečius, čia mane sulaukė ir išsivarė kartu su 2 metų dukra į Kaniūkų kaimą pas viršininką, atseit pasiaiškinti. Uždarė mus į klojimą, o ten jau pilna žmonių. Šaukė į klėtį tardyti, sunkvežimis stovėjo kieme, ir ką iš klėtelės paleidžia, tas laimingas eina į namus, o ką numato nepaleisti – tą į sunkvežimį, ir kai pilną prisodina, tada veža į Ūnuškį, į kalėjimą. Ir vėl tuščias sunkvežimis atvažiuoja, vėl kieme stovi, kol prisipildys. Įkyrėjo man laukti, kada iškvies. Į tardymą varė stribas Pranas Daveckas, o mes anksčiau su juo labai gerai sugyvenome. Pranas pas mus porą metų dirbo, vėliau, vokiečiams viešpataujant, mes Praną prisirašėme, esą jis pas mus dirba, nors iš tikrųjų nedirbo. Mes Praną prisirašėme, kad jo neišvežtų į Vokietiją. Pranas nenorėjo manęs varyti į tardymą ir atidavė šautuvą kitam stribui Juozui Pačkauskui iš Bytautonių kaimo, tas nuvedė pačią paskutinę, jau saulė leidosi.

Onušio, Trakų kalėjimuose

Nuėjusi į klėtį pamačiau, kad tardo Onušio stribai: Vaclovas Semaška, iš Bytautonių kaimo Peciukevičius, Bucilinas ir kiti, kurių pavardžių nežinojau, tik žinojau iš matymo, kad visi lietuviai ir savi žmonės. Nieko jie manęs per daug neklausinėjo, nes ir nebuvo ko klausti, tik į knygą užrašė ir liepė nuvesti prie sunkvežimio. O jis jau pilnas, aš su dukra įlipau paskutinė. Išvežė į Onušio kalėjimą. Pasodino mane iškart į daboklę tik su dukra, o kitus nuvedė į mūrinį namą, kur anksčiau buvo ligoninė, paštas, vėliau pavertė kalėjimu. Čia ir prasidėjo kelias į visas kančias, badą, skurdą, čia prasidėjo visos mano gyvenimo blygybės.

Atsidūrusi už grotų su maža dvejų metų dukra, nežinojau, ką daryti, nes ji verkė, prašė pieno atsigerti ir valgyti, aš nieko neturėjau, buvau pasiėmusi gal 1 kg medaus dėžutę, galėjau dukrai pasaldinti vandens, bet niekas man jo nedavė, ir po didelių ašarų alkanas vaikas užmigo, aš nieko nenorėjau – nei valgyti, nei miegoti. Ryte išgirdau kažką beldžiant į lango grotas, pažiūrėjau ir labai nustebau: stovi rusų kareivis su duonos kepaliuku ir, kadangi grotos labai tankios, jis pradėjo laužyti duoną mažais gabaliukais

Lietuvos kariuomenės
puskarininkis, partizanų vadas
Juozas Matukevičius-Vilkas:
„Geriau žūsiu savo tėvynėje
nei Sibiro platybėse“.
1938–1939 m.

Iš A. Mačionienės šeimos
archyvo

ir kišti pro grotų tarpelius, paskiau įkišo mažą buteliuką vandens, aš jam su ašaromis padėjau ir kartu pagalvojau, kad svetimtautis turi gerą širdį ir žino, jog reikia nelaimėje žmogui padėti, o mūsų „savi“ stribai ir „aktyvistai“ nejaučia jokio gailesčio. Man tai tiek jau to, bet mažas kūdikis kuo čia dėtas? Nespėjome kaip reikiant pasisotinti, jau atėjo stribas, liepė išeiti ir nuvarė mane į kalėjimą. Kalėjimas perpildytas, uždarė mudvi prie įėjimo durų, po laiptais ant šiaudų. Čia jau radau pažįstamą moterį iš Glnakiemio kaimo Stefaniją Vilkauskienę, sėdinčią su dviem dukrelėm, vyresnioji jos dukra buvo dvejų metų, o jaunesnioji – 6 mėnesių. Motina verkė, pradėjau ją guosti, kad neverktų, sakau, kai tu susirgsi, kas gi žiūrės tavo mergaites, bet veltui, jinai negalėjo nusiraminti, nes jai su tokia maža mergaite buvo visai neįmanoma – nei vandens, nei vystyklų, nei mums pačioms kur atlikti gamtinius reikalus, čia sėdėjome, čia miegojome, jei kas iš gailesčio ką paduodavo, suvalgydavome. Tardyti mus vedė be vaikų, grįžusios džiaugdavomės, kad pailsėsime. Čia teko sutikti gerą ir jautrią rusę moterį, kuri per karą buvo vokiečių atvežta iš Vitebsko. Jinai valydavo kalėjimo kameras, laiptus ir jai labai pagailo visų trijų mergaičių, todėl anksti ryte, eidama į darbą, paimdavo ąsotėlį pieno, mat laikė karvę, ir mums atnešdavo, o vakare išeidama pasiimdavo tuščią. Ir taip kasdien. Tam kareiviui ir geraširdei moteriai žemai lenkiu galvą, jeigu visi būtų tokie žmonės, man atrodo, nebūtų tiek kančių pasaulyje.

Kalėjime sužinojau, kad čia sėdi ir mano uošvis, baisiai kankinamas ir nežinia, ko iš jo buvo reikalaujama, nes jis nei miške buvęs, nei niekur nedalyvoavęs, tik išėjęs iš namų, gyvenęs pas brolių Jakėnų kaime ir niekam nesirodęs, bet, matyt, buvo išduotas ir suimtas. Vieną naktį tardė viename kambaryje uošvi, antrame mane ir taip kankino uošvi, kad rėkė nesavu balsu, o mane mušė du su bananais ir tardytojas naganu sudaužė galvą, visą sukruvino, ir staiga uošvis, neiškentęs kančių, iš trečio aukšto šoko per langą. Nors jam buvo beveik 60 metų, iššoko laimingai ir būtų pabėgęs, bet čia ėjo sargybą iš Kalėnų kaimo stribas Barysas. Jis ir nušovė, ir dar atbėgęs į kalėjimo koridorių pasigybrė, kad jeigu ne jis, tai senis būtų pabėgęs, nes stiprus – iššoko ir pradėjo bėgti, o čia aš jį iš automato. Dar pusvalandį gyveno, o aš, prisimenu, kritau nuo baltos taburetės ir man atrodė, kad visur užgeso šviesos, iki šiol nesuprantu, ar taip buvo iš tikrųjų, ar tik man akyse. Gulėjau ant grindų, bet pramerkusi akis pamačiau šalia stovinčius du kareivius ir baltu chalatu seselę. Man kažkokių vaistų davė, sako, mes tave nunešim po

Lietuvos savanoris, apdovanotas Vyčio kryžiaus ordinu, šaulys Antanas Matukevičius.
Iš A. Mačionienės šeimos archyvo

laiptais, nes labai verkia dukra. Šiaip taip atsistojau, nusišluosčiau kraują nuo veido ir sakau, pati nueisiu. Laiptinėje buvo baisus sujudimas, lakstė visi, dar norėjo iš mirties išgelbėti mano uošvį, bet viskas buvo veltui, jis po pusvalandžio mirė. Kada išaušo rytas, man dar atnešė ta rusė pieno ir tuojau atėjo vienas stribas, liepė pasiimti savo daiktus ir vaiką ir eiti kartu su juo. Nežinojau, kur mane veda. Pasirodo, vėl į tą pačią daboklę, kur jau buvau, o Vilkauskienę su dukromis varė kitas stribas, irgi ten pat kur ir mane. Prie daboklės buvo didelis plotas, aptvertas tvora, ten stovėjo kariška virtuvė ir keletas kareivių. Mane varydamas, stribas, matyt, norėjo pasirodyti prieš rusų kareivius, koks jis didelis „patriotas“, visaip mane užgauliojo, stumdė, rėkė, o aš vos kojas pavelku, dar dukra ant rankų, ryšelis drabužių, kuriuos pasiemiau išeidama iš namų, ir dar tas pienas – viską nešu aš, nes Vilkauskienė turi du vaikus, jai dar sunkiau negu man. Priėjome daboklę, o mano varovas dar sužūlėjo, tik žiūriu, atbėga 5 kareiviai ir puola prie stribo. Ištraukė jam iš rankų šautuvą, liepė atiduoti daboklės raktus, apibarė, pasakė kad jis neturi teisės su žmonėmis šitaip elgtis, ir liepė jam eiti, kur nori. Šitie kareiviai mus pasiėmė savo žinion. Pasijutome daug geriau, nes kamera buvo su gultais, buvo ant ko atsigulti ir mums, ir mūsų vaikams, o kada nemato vyresnysis ar jie kur išvažiuoja, tai atidaro duris ir mus su vaikais išleidžia į lauką, dar iš virtuvės valgyti atneša, o vaikams – ir uogų, ir vaisių. Žodžiu, čia jau niekas mūsų netardė, niekas nemušė ir mums kareiviai sakė: „Žinokit, jeigu jau jus iš namų paėmė, tai tikrai nepaleis, bet išves į Sibirą arba į lagerį“. „Kaip jūs sėdit prie mūsų, daugiau niekur taip nesėdėsite ir mus visą laiką prisiminsite.“

Taip ir buvo, gal po dviejų savaitių mus išvežė į Trākų kalėjimą. Trākuose irgi visi kalėjimai buvo perpildyti ir mane su dukra uždarė į lentomis atitvertą kamerą prie įėjimo durų pusrūsyje. Kameroje jau sėdėjo dvi moterys su mažais vaikais, viena buvo iš Bakaloriškių kaimo Grigūnienė, jos sūnus 9 mėnesių, o antra nuo Žāslių, jos vaikas jau truputį didesnis už mano. Iš viso šioje kameroje buvome 33 moterys ir 3 vaikai, ir dar iš Grúožnikų kaimo nepilnaprotė Aliukonienė. Jinai niekur neidavo nuo parašės (tai indas, į kurį eidavome atlikti gamtos reikalų). Todėl būdavo didžiausia bėda, kada prireikdavo pasinaudoti, ir dar negana, baisiai tai beprotei norėjosi pasmaugti vaikus, taip ir tykodavo dieną naktį.

Atėjus vakarui, kalėjime būdavo „otboj“ (tai reiškė, kad laikas miegoti ir kad turi būti ramu). Mes visos šioje kameroje negalėjome sugulti, nes neužteko vietos – mūsų kamera buvo ilga, bet siaura, ir visu ūgiu negalima išsitiesti. Darydavome taip: pusė kameros, kojas per kelius sulenkusios, sugula, o kita pusė susėda, po pusiaunakčio pasikeičiame, ir dar viena iš mūsų trijų motinų turėjo budėti prie vaikų, nes reikėjo juos saugoti nuo beprotės. Toks gyvenimas, nesinori net prisiminti: utėlės tiesiog krito nuo lubų ir sienų, nebuvo kur nei nusiprausti, nei išsiskalbt, valgyti duodavo ryte vandens ir 400 gramų duonos. O vakare atnešdavo iš miesto virtuvės vadinamosios „sriubos“ – jeigu randi keletą žirnių arba kokią lupeną, tai laimė, o jeigu ne, tai ir vandens užtekdavo. Vaikams jokio davinio nedavė, mūsų laimei, kas gaudavo siuntinių, tas sušėldavo.

Trākų kalėjime matėme labai baisių dalykų: iš čia žmones vesdavo tardyti, varydavo į NKVD ir NKGB pastatus, na, ir ne visi jau savomis kojomis galėdavo sugrįžti į kameras. Labai daug ką atnešdavo su neštuvais paryčiui, nes tardymai vykdavo daugiausia naktį. Mūsų kamera buvo atitverta lentomis, o naktį lauke degdavo elektra, ir mes pro plyšius labai gerai matydavome, kas vyksta lauke. Kalėjimo lauko durys dieną

naktį būdavo atdaros ir prie jų stovėdavo sargybinis. Būdavo, tyčia ateina su rašteliu stribas į kokią vyrų kamerą ir iškviečia kalinį į tardymą, bet, kaip mums buvo matyti, visai ne į tardymą, o į daržą prie durų – tame darže patys stribai kankindavo žmones. Čia ne vienam kaliniui buvo sulaužytos rankos kojos, net išluptos akys. Kiekvieną naktį kam nors tekdavo tokia „laimė“.

Moterų neimdavo į tokius tardymus, imdavo tik kur reikalinga, ten gal nebūdavo tiek baisumų – žiūrint koks tardytojas pakliūva ir ką iš tavęs nori išgauti. Taip slinko mano dienos šioje 9 kameroje. Vėliau tą beprotę vis dėlto paleido, pasidarė kiek ramiau, bet jokių prošvaisčių nematyti. Vienas stribas, neprisimenu gerai pavardės, atrodo, Naruševičius, man kaip ir pagelbėdavo: kai reikėdavo atnešti iš ežero vandens, mane išleidžia su dukra ir einam atnešti vandens. Prie ežero nuprausiu, nors ir be muilo, dukrą ir pati nusiprausiu, trupučiuką gryno oro gaunam, o kai grįžtame nuo ežero su vandeniu, visuomet netoli kalėjimo mudvi sutikdavo kapitonas rusas ir vis imdavo mano dukrą ant rankų, duodavo jai saldainį ar kokį žaislą, o dukra žaisdavo su kapitonui ant krūtinės kabančiais medaliais. Kaskart tas pats vis kartodavos, o mano širdis net nenujautė, ką tai reiškia, tik vėliau viskas išaiškėjo. Greitu laiku mus, visas tris motinas su vaikais, iš 9 kameros perkėlė į 5 kamerą, geresnę, negu kur sėdėjome anksčiau – buvo padaryti gultai, geras langas ir oras visai kitoks. Tik maisto neturėjome, nes nė viena negaudavome siuntinių ir ne tik pačios neturėjome ko valgyti, bet svarbiausia – vaikams nebuvo nieko geresnio, tik ką mums kalėjime davė, ir viskas. Neilgai čia man teko gyventi. Jau turbūt buvo viskas iš anksto suplanuota ir sutarta, ką jie su manimi darys.

Vieną dieną atėjo kalėjimo prižiūrėtojas, liepė man rengtis į tardymą ir pasiimti kartu dukrą, aš tiesiog nesupratau kodėl. Pirmą kartą dienos metu kviečia tardyti ir kartu su vaiku, taigi pagalvojau, kad gal nebemuš. Žiūriu, veda ne ten, kur vesdavo visuomet, bet kur buvo milicija, į viršų laiptukais. Įvedė į kambarį, stovi pianinas ir gražus fotelis, ir man liepė į fotelį sėstis. Kitų baldų neprisimenu, buvo ten ir daugiau kėdžių, nes prieš mane sėdėjo gražus uniformuotas vyras su keliom žvaigždutėm. Pirmiausia jis mane gražiai mandagiai paklausė, kaip sekasi sėdėti kalėjime ir ar aš nenorėčiau savo dukros atiduoti į Užutrakio vaikų namus, nes kalėjime labai blogos sąlygos ir vaikas jų neištvers. Aš, žinoma, atsakiau jam, kad jeigu jūs manęs neišleisite į laisvę, tai tada kartu išvežkite, kur jau jums reikia, o aš dukros neatiduosiu. Dar bandė mane įkalbinėti tokiais žodžiais: „Mes ne vokiečiai, mes vaikų nežudome, o tik vaikams norime gero, jūsų negalim į laisvę išleisti, mes jus išvešim pas baltas meškas, o vaiką vis tiek paimsim, kitaip negali būti.“ Tada aš pradėjau verkti, pradėjo verkti ir dukra. Mano pašnekovas mato, kad vienas su manimi nesusidoros, tada pakilo ir išėjo, bet greitai sugrižo su dar 7 uniformuotais vyrais ir jau be jokių įkalbinėjimų visi aštuoni vyrai priėjo prie mūsų, ėmė plėsti man iš rankų dukrą, dukra pradėjo klykti: „Aš su mamyte, aš pas dėdes nenoriu.“ Aš juos ėmiau spardyti, kandžioti, tada man du vyrai iškėtė rankas, užvertė galvą, suėmė kojas ir pasiėmė rėkiančią dukrą, pasodino ant pianino. Ir čia įėjo moteris su gražiais vaikiškais drabužėliais ir norėjo ją aprenkti, bet dukra nesidavė, klykė sau, o aš klykiau sau, laikoma prispausta prie fotelio. Tada matydami, kad negalės jos aprenkti, nes dukra šaukė, kad mamytė tegul aprenkia, tada tai moteriai liepė išsinešti dukrą į gretimą kambarį, o vienas vyras priėjęs ją užrakino. Mane nuvilko į kamerą, liepė pasiimti iš 5 kameros daiktus ir norėjo vėl perkelti į 9-tąją, bet tą dieną turbūt nenorėjo su manimi dar žiauriau elgtis ir pasakė, būk čia, vėliau perkelsim. Buvo toks triukšmas,

sujudo visos kameros moterys, verkė, tad visas, išskyrus mane vieną, uždarė į karcerį, sako, „dar iš jūsų vaikų neatėmėm, tai ko šaukiat, kada jau atimsim, tada šaukite, o iš šitos moters atėmėm, tai tegu dabar jinai ir verkia“. Taip likau aš viena kameroje su svetimais vaikais. Kameros moteris palaikė keletą dienų kažkur uždarę. Po kelių dienų mane visdėlto perkėlė į 9 kamerą, paverčiau, pakalbėjau ir teko nusiraminti, nes galvojau, gal dar manęs neišveš, o vaikui vis tiek daug geriau vaikų namuose negu kalėjime, nes jeigu ilgai kalėjime sėdėsiu, tai mirs iš bado ir skurdo, o kai išėsiu į laisvę, žinosiu, kur mano dukra, nueisiu ir pasiimsiu. Su likimu susitaikiau, prašiau tik Dievą sveikatos sau ir dukrai ir vis dėlto turėju viltį susitikti.

Praėjo savaitė. Iš mūsų 9 kameros iškviėtė kalėjimo prižiūrėtojas kalinę Galiną iš Vitebsko, kuri mano dukrą gerai pažinojo. Pasirodo, ją nuvedė pas tą patį kapitoną, kuris duodavo mano dukrai saldinių ir žaislų, grindų plauti ir kambarių tvarkyti, ir jinai pamatė mano dukrytę – dar jinai neužmiršus, dar paklaususi, kur mano mama. Kada ją atvedė į mūsų kamerą, jinai man sako, kaip čia yra? Sako, jūs sakėt, kad dukrą paėmė į vaikų namus, o ji pas kapitoną, gražiai papuošta, pilna žaislų ir, sako, aš pagalvojau, kaip čia yra? Tuo momentu atsivėrė iš naujo mano žaidždos, aš dar keletą kartų Galinos klausiau, gal tu nepažinai, bet jinai mane patikino, kad tai tiesa. Kas dabar man liko daryti, mane ne tik nuskriaudė, bet ir apgavo. Nieko nelaukdama pradėjau kumščiais ir kojomis daužyti kameros duris, tuojau prisistatė kalėjimo prižiūrėtojas. Atidarė duris ir paklausė, ko reikia, kas atsitiko. Pasakiau, man reikia prokuroro. Jis man paaiškino, kad prokuroras po kameras nevaikšto, ir užrakinęs nuėjo, aš vėl daužiau duris, tada atėjo kalėjimo viršininkas, aš pareikalavau vėl prokuroro, vėl uždarė duris ir nuėjo, bet aš vėl dariau tą patį, tada jau atėjo pats prokuroras ir paklausė, ko man iš jo reikia. Pasakiau, kad man reikia su juo pasikalbėti asmeniškai ir labai svarbiu klausimu, ir ne čia, ne kameroje. Prokuroras mane išsivedė į tardomąjį ir aš pasakiau, kad prieš savaitę iš manęs prievarta buvo atimta dukra ir kad jinai atiduota į Užutrakio vaikų namus, o pasirodo, mane apgavo, dukrą pasiėmė kapitonas, sužinojau iš mūsų kameros kalinės. Prokuroras mane mėgino įkalbinėti, kad nieko blogo neatsitiko, vaikui pas jį bus dar geriau, jie savo vaikų neturi, o jus išveš, tad savo vaiko vis tiek negalėsite auginti. Vėl pradėjau verkti, sakau, tas kapitonas visą gyvenimą Trakuose negyvens, jis karys ir kažin kur atsidurs, o gal dar aš ir sugrįšiu, tada vaikų namuose vaiką surasiu, jei kur juos ir išsiųs kitur, tai vis tiek bus dokumentai ir galėsiu ieškoti, o kapitono kur ieškoti, aš nežinosiu. Patylėjo prokuroras ir sako, gal tu ir teisi, bet ką dabar man su tavimi daryti? Gerai, padarysime šitaip, kad būtų mažiau triukšmo, aš jus nuvesiu į miliciją, ten milicijos kambarielyje užrakinsiu ir paskambinsiu pirmiausia kapitonui, kad paruoštų mergaitę atiduoti į vaikų namus, o į vaikų namus paskambinsiu, kad atplauktų su laiveliu jos pasiimti, ir kada pasiims tavo dukrą, neš pro milicijos langus ir tu pati pamatysi ir įsitikinsi, kad tikrai dukra bus vaikų namuose. Po kiek laiko tikrai atplaukė laivelis, išlipo dvi baltais chalatais darbuotojos, nuėjusios į kapitono butą pasiėmė mano dukrą, kaip tik pranešė pro milicijos langą – viską aš mačiau, kaip sėdo į laivelį ir nuplaukė į vaikų namus. Vaikų namai buvo Užutrakioje. Taip paskutinį kartą aš ir mačiau savo dukrelę, negalėjau nei paglostyti jos galvelės, nei pratarti jai nors vieną žodelį, ir tuo momentu, kada taip man viskas atsitiko, atrodė, kad gal būtų lengviau nusileisti į žemę su karstu, negu tvirti didžiausią nežinią – keliasdešimties tūkstančių kilometrų kelią, lagerį, tremtį, Sibirą, o vaikas lieka be tėvo, motinos, be namų, be tėviškos šilumos.

Kada mane atvedė į kamerą, ilgai verkiau ir su niekuo nekalbėjau, bet vėliau viską papasakojau ir visos paverkė kartu su manimi, nes ir vėl susitaikiau su savo likimu, ir vėl laukiau, kas su manimi bus toliau ir nieko jau mano gyvenime neliko, tik pagalvoju, reikia kaip nors gyventi, o galgi išgyvensiu. Jau girdime vieni iš kitų, kad greit išveš į Vilniaus Lūkiškių kalėjimą, o jau iš ten į tremtį ruoš etapą.

Kada likau viena kameroje be dukros, mane pradėjo naktimis kviesti į tardymą ir ne vieną kartą grįždavau į kamerą sumušta. Vieną vėlų vakarą atidarė prižiūrėtojas kameros duris ir pasiklausė, kuri būsite iš Trakų apskrities. Viena moteris sėdėjo iš Antakalnio kaimo, 83 metų, ir jinai man sako, tu nesakyk, kad esi Trakų apskrities, o aš eisiu prie durų ir pasisakysiu. Prižiūrėtojas jai atsakė, kad man tu nereikalinga, čia turi būti jauna, iš kurios atimtas vaikas. Na ką, nori nenori, dabar jau man reikėjo prisistatyti. Buvo šeštadienio vakaras ir pagalvoju, kur jis mane varys, juk tokiu laiku kaip ir netardo. Nuvarė mane į NKGB pastatą, į trečią aukštą, ir čia radau tardytojus ruošiantis išeiti, dėjo bylas į stalčius, vis manęs tai vienas, tai kitas šio to klausinėjo ir šaipėsi kaip įmanydami. Vėliau vienas tardytojas atnešė kibirą, skudurą ir liepė man viską išplauti, nušluostyti dulkes, o patys visi išėjo į namus. Visame aukšte likau viena, sargybinis stovėjo prie lauko durų ir tikriausiai mane visiškai užmiršo. Viską išploviau, sutvarkiau, jau patekėjo ir saulė, o manęs niekas neateina pasiimti ir aš pati bijau lipti žemyn, kad nepagalvotų, jog noriu pabėgti. Kameroje likusios moterys meldėsi už mane visą naktį, galvojo, kad jau mane nukankino, nes gal jau buvo 11 val. Kai sugrižau į kamerą, visos sužiuro, kad sugrižau nei sumušta, nei apdraskyta. Nesulaukusi ateinant sargybinio, nulipau vis dėlto žemyn ir paprašiau, kad mane nuvestų į kamerą. Sargybinis, varydamas pro NKVD kalėjimą, pamatė ten sėdinčias moteris su siuntiniais, matyt, jų šeimos narių jau nebuvo kalėjime ir siuntinių nebuvo kam atiduoti. Sargybinis priėjo prie sėdinčių moterų ir paprašė, kad jos duotų man ko nors pavalgyti. Viena moteris greit nusirišo nuo galvos skarelę ir visos greit pradėjo krauti į tą skarelę maisto – prikravė ir surišusios padavė sargybiniui. Aš taip apsidžiaugiau, kad ne tik pati pavalgysiu, bet pamaitinsiu ir kameroje sėdinčias moteris, bet, deja, nebuvo lemta pasinaudoti gerų žmonių nuoširdumu. Šalia prie namo stovėjo grupė civilių, dauguma stribai, tuojau prišoko vienas vyras, iš Gruožninkų kaimo Aliukonis, rodos, Petras, ir ištraukė man tą ryšulėlį iš rankų, o sargybiniui pasakė: „Kaip tu gali kalinei paduoti ryšulį surištą, o gal ten revolveris ir tuo ginklu jinai tave nušaus.“ Tą ryšulį nusinešė prie namo, kur buvo jo draugeliai, maistą dalijosi ir šaipėsi, kad geriau mes suvalgysim negu kalinės. Sargybinis sunkiai atsiduso ir sako, man už tai klius, jeigu praneš viršininkui. Tai ir likau alkana iki vakaro.

Praėjo keletas dienų ir mane iškvietė su daiktais į kiemą. Čia stovėjo sunkvožimis su žmonėmis ir liepė man į jį lipti. Įlipau, atsėdau, pūtė smarkus vėjas, linko medžių šakos, žiūrėjau į Užutrakio vaikų namus ir širdyje tariau savo dukrelei paskutinį sudie. Ašaras braukdama išvažiavau iš kalėjimo kiemo, ir vėl priekyje nežinia, o jau kūnas ir dvasia taip iškankinti.

Pagaliau Lukiškių kalėjimas, 313 kamera antrame korpuse. Kamera nedidelė, cementinė, matyt, pritaikyta sėdėti vienam, nes prie sienos geležinė lova, staliukas, bet mūsų čia sugrūdo vienuolika. Maistas panašus kaip ir Trakuose, tik čia kas rytą varo praustis ir kas dieną po 15 min. pasivaikščiojimas lauke, taro jau ir dienos metu. Po kiek laiko sužinoju, kad korpuse yra žmonių, neseniai paimtų iš laisvės ir iš mano

krašto, ir ryžausi su jais pro langą pasikalbėti pirštais, norėjau sužinoti, ar areštuoti mano tėvai ir gal jie galės iš vaikų namų pasiimti mano dukrą. Man bekalbant, iš bokštelių pastebėjo sargybinis, užsirašė langą ir tuojau pranešė prižiūretojui. Atėjęs pradėjo tardyti – kas kalbėjo, pasakė, jeigu neprisipažins, tai visą kamerą pasodins į karcerį, o jeigu prisipažins, tai tik tą vieną, na, ir teko man prisipažinti. Tada mane nuvedė į karcerį 10 parų, o tas karceris – bausis dalykas, reikia nusirengti iki baltinių, nei atsigult, nei prie sienos priglaust, šlapia, drėgna basai. Tris paras pabuvau ir maniau, kad iš čia tikrai gyva neišeisiu, ir atsisakiau karcerio davinio – 300 gramų duonos ir vandens. Kai atsisakiau maisto, mane iš karcerio nuvedė į šiltą kamerą, ten buvo paklota lova. Atėjo keletas viršininkų ir ėmė man kalbėti, kad valgyčiau, o aš griežtai atsisakiau, geriau, sakau, greičiau numirti negu iš lėto. Tada vienas viršininkas išėjo ir greitai grįžo nešinas dubeniu karštos sriubos su konservais ir duona, sako, valgyk, ir kai pavalgysi, tada šioje lovoje galėsi miegoti. Mano visi viduriai buvo taip sušalę, kad neatsilaikiau ir suvalgiau didžiausią dubenį sriubos. Kai tik pavalgiau, tuojau mane vėl pasodino į karcerį. Kitą dieną vėl atsisakiau maisto, tai dar tris paras palaikė ir, žinoma, savo kojom negalėjau eiti, jau mane atnešė neštinai. Visa buvau nušašusi, negalėjau net kalbėti, nes drebėjau kaip epušės lapas. Vėliau jau ir tardyti nevedė, matyt, jau su manim buvo viskas užbaigta ir tik ruošė išvežti.

Vieną dieną, atrodo, 1945 m. spalio 22-ą, iškvietė mane su daiktais ir nuvedė į pirmą korpusą „ant rato“ (taip vadino vietą palei kalėjimo cerkvę), o ten jau grupavo visus etapui. Kada jie sutvarkė savo dokumentus, mus visus išvarė iš kalėjimo į Lukiškių aikštę. Ten buvo toks šiukšlynas, turgaus aikštė, mus sugrupavo, surikiavo ir nuvarė į geležinkelio stotį, kur stovėjo paruošti vagonai. Varė mus kareiviai su automatais ir raiteliai ant arklių, eidami gatvėmis matėme, kaip žmonės mus nulydėdavo akimis, ne viena senutė žegnojo mus kryžium ir verkė, daug kas fotografavo, o mes vis ejom ir ejom – ir vėl į nežinią. Nespėji apsiprasti, ir vėl nežinia, o man buvo ypač skaudu, nes nežinojau, kaip bus mano dukrelei.

Pasiekėme geležinkelio prekių stotį, čia jau stovėjo ilgiausias sąstatas prekinių vagonų. Atidarė duris ir pradėjo varyti į vagonus. Mano vagonė buvo 63 moterys ir tarp jų 2 nėščios paskutinį mėnesį. Vagonė buvo iš lentų sukalta „parašė“, išvesta į lauką, taigi nereikėdavo jos nešioti, jokių gultų, nei geležinės krosnelės, nieko. Pradžioje krosnelės nė nereikėjo – žmonių daug, o Lietuvoje dar visai nešalta.

Vorkuta

Uždarius vagono duris, pro langelį matėme toliau stovinčius žmones – visi su užuojauta žiūrėjo į mūsų pusę ir, matyt, laukė, kada pajudės traukinys. Ilgai jie tvarkėsi, suvarė į vagonus tik vakare, bet dar buvo šviesu. Mūsų ešelonas pajudėjo iš Vilniaus. Kada pradėjome važiuoti, visas mūsų vagonas sustojome ir pradėjome giedoti „Marija, Marija“, o vėliau verkdamos – ir Lietuvos himną. Neilgai pavažiavome, mus atvežė į Naująją Vilnią ir čia dar ilgai stovėjome, dabar net nebeprisimenu kiek laiko. Nuo tada, kai išvarė iš Lukiškių kalėjimo, niekas mums nedavė nei duonos trupinėlio, nei vandens lašelio, gerai, kad mūsų vagonė nebuvo vaikų. Visame ešlone nebuvo nė vieno mažo vaiko, nes ne tik iš manęs atėmė dukrą, bet ir iš kitų. Pastovėjęs mūsų traukinys vėl pradėjo važiuoti. Važiavome alkani, sielvario suspausta širdimi, valgyti nė nesinorėjo, bet buvo labai silpna ir tvanku.

Traukinys lekia visu greičiu, o kai sustoja, palydovai eina aplink vagonus ir muša su kažkokiais plaktukais, lekia per stogus, galvoja, gal kas važiuojant išpjovė vagono lubas ir ruošiasi pabėgti. Rytą ir vėl vakarą vagonuose žmonės tikrina: atidaro vagono duris, įeina du palydovai su deglu rankose, suvaro visus į vieną vagono pusę, vienas laiko deglą, o antras po vieną už sprando meta į kitą vagono pusę ir skaičiuoja. Gerai, jei pavyksta iš karto gauti reikiamą skaičių, o jeigu ne, tai skaičiuodavo keletą kartų, kol sueidavo skaičius. Mes stengdavomės jiems sukliudyti, nors gaudavome ir per sprandą, bet kuo ilgiau jie skaičiuodavo, tuo ilgiau būdavo atviros vagono durys ir daugiau galėdavome įkvėpti gryno oro.

Pirmą kartą maitinti pradėjo tik po kelių dienų: atidarė vagono duris ir padavė kiekvienai po vieną kepaluoką forminės duonos ir po dvi sūrias silkes, vandens – nė lašo. Mes išalkusios puolėme valgyti, o kai pavalgėme, tai ir prasidėjo didžiausia kančia – negalėjome visos išsilaikyti nuo troškulio, buvo daug blogiau, negu keletą dienų nevalgius. O traukinys vis lėkė ir lėkė, galvojome, jeigu sustotų, duotų atsigerti, bet traukinys vis lėkė, o mes alpome. Per užkaltą vagono langelį pamatėme, kad dulksnoja rudeniškas lietus, tada nusiavusios guminius batus iškišdavome per langelį bato padą, ir kada lietus sulyja, jį išsitraukiame ir visos puolame, kad gautume palaižyti šlapią padą – nors trupučiuoką atsigaudavo širdis. Pagaliau sustojo mūsų ešelonas. Pradėjome visos šaukti vandens, tačiau vandens mums niekas nedavė, užtat davė kažkokios sriubos, virtos su arkliena, tik ne visos turėjo į ką įpilti, ne visos turėjo indelį. Sriuba buvo atšalus, ją greitai išgeria iš kokios nors skardinės viena, duoda kitai, ir po trupučiuoką numalšiname troškulį, bet vis tiek norėjosi vandens. Kada mūsų traukinys važiuodavo per kokios nors didelės upės tiltą, jeigu būtų įmanoma, būtume šokusios į upę, kad dar prieš mirtį galėtume atsigerti. Važiuodamos nors pro plyšius stengėmės žiūrėti į vietoves, į miestus ir kaimus. Man baisiausia išpūdį padarė Velikije Lūkai – labai didelė geležinkelio stotis, mes ten ilgokai stovėjome ir pro plyšius matėme, kaip sudaužytas miestas, nė vieno sveiko namo, aplink griuvėsiai, baisu žiūrėti.

Po trupučiuoką pradėjo keistis gamta. Pravažiavus Pečidros upę, dar dideli miškai, dar yra žemės, o toliau miškai ėmė mažėti, virto krūmokšniais, darėsi vis šalčiau, pasirodė sniegas. Mes susigūžėme visos į krūvą, kad būtų šilčiau, bet kuo toliau nuo Tėvynės, tuo labiau šalome, nes beveik visos buvome vasariškai apsirengusios, o kai kurios basos. Prie alkio prisidėjo ir šaltis, tada sugalvojome vagonė ant grindų sugulti taip, kaip silkės statinėje, bet ir tai nepadėjo apsisaugoti nuo šalčio. Būtų pravertusi geležinė krosnelė ir anglis, bet, deja, jų mums nedavė.

Prasidėjo tundra, pro plyšius matėme pakelėse spygliuotomis vielomis aptvertus lagerius, iš barakų kaminėlių rūko dūmai, ir mums taip norėjosi, kad greičiau išlaipintų į tokį lagerį ir leistų sušilti bei pavalgyti. Bet traukinys vis lėkė ir lėkė. Pradėjo mirti žmonės. Mes tik meldėme Dievą, kad nepradėtų gimdyti tos dvi nėščios moterys. Mūsų vagonė nemirė niekas, bet iš kitų vagonų, kai traukinys sustodavo, vis išnešdavo lavonus ir, matyt, vietos žmonėms liepdavo užkasti.

Kadangi mes vis važiavome, gamta darėsi vis atšiauresnė ir šaltis stiprėjo, o maisto mums nedavė jokie, jautėme, kad artėjame prie pabaigos. Ir štai – Vorkutà. Sustojame, atkabina keletą vagonų, kiek pavažiuoja, sustoja, vėl atkabina, ir trečią kartą sustojus atkabino tą vagoną, kuriame važiavau ir aš. Bet mus dar negreit išlaipino, mat dar neparuošti barakai, stovėjome apie tris paras. Šaltis jau siekė 40 laipsnių, o vagonė

buvo ir basų, ir vasariškai apsirengusių moterų. Mano laimei, turėjau trumpus avikailių kailinukus, bet apsiavusi tik vasariniais bateliais. Kai tik mūsų vagonus atkabino, gavome įsakymą pasiruošti lipti. Sušalo mūsų „parašė“, pradėjome šaukti, kad išleistų į lauką, bet neišleido, liepė naudotis vienu vagono kampu. Taip ir elgėmės, laimė, kad viskas labai greit sušaldavo ir su kvapais galėjome taikstyti.

Pagaliau atsivėrė vagono durys, mūsų vagonus apstoję sargybiniai su automatais su šunimis. Tai buvo 1945 m. lapkričio mėn. 7 d., per revoliucijos šventes. Toks šaltis, bet jie neskubėjo įleisti į lagerio teritoriją, dar surikiavo, tikrino dokumentus ir po keletą kartų pagal dokumentus skaičiavo. Iš dviejų vagonų trūko žmonių, mat jie pakelėje numirė ir juos išmetė, o čia priėmėjams trūko, todėl nenorėjo mūsų priimti. Palydovams sakė, gal jūs už pinigus juos paleidote, iš kur mes dabar galime žinoti, kur tie žmonės dingo. Vagonų palydovai pradėjo aiškinti, kad tikrai numirė tie žmonės, tada mūsų priėmėjai pasakė: „Reikėjo atvežti lavonus.“ Stovėjome sušalę prie vagonų pabalusiais nuo šalčio veidais ir rankomis, kojomis, o mūsų viršininkai vis tarp savęs ginčijosi ir nė mažiausio dėmesio nekreipė, kad baigiame sušalti. Žiūriu, viena mano pažįstama 17 metų mergaitė Genė Stančikaitė iš Petrauskų kaimo jau atsigulė ant sniego ir pradėjo snausti. Greitai prišokau prie jos ir ėmiau purtyti, pakėliau nuo sniego ir stumiu ją, bet jinai pargrįūva, vėl pakeliu, vėl papurtau, ir man pačiai pasidarė šilčiau, o jinai manęs prašė, kad neliesčiau jos, nes labai norinti miego. Viršininkai pagaliau susitarė, dar kartą mus sustatė po keturias, dar kartą suskaičiavo ir atidarė lagerio vartus. Kurios galėjome eiti, nuvarė į 13 baraką, o kurios negalėjo paeiti, nesė neštuvais į lagerio ligoninę. Mūsų lageris vadinosi Predšachtnaja U. D. S. 223/19.

Barakas naujas, per vidurį paklotos lentų grindys, trys ar keturi keturkampiai staliukai ir po keturias taburetes, ant grindų sukaltos pailgos dėžės, pripiltos anglių šlako, pastatytos geležinės krosnelės, kurios kūrenosi dieną ir naktį, nes anglių netrūkdavo. Į baraką sugrūdo 130 žmonių. Barako šonuose buvo dviejų aukštų gultai, tarp gultų tik šlakas, grindų nebuvo, o prie sienos tarp gultų stovėjo spintelė („tumbočka“), nors mes ten nieko ir dėti neturėjome. Man teko viršutinis gultas, po dvi gulėjo apačioje ir po dvi viršuje. Kai iš šalčio patekome į pakūrentą baraką (patalpai apšilus, pasruvo vanduo ir nuo lubų, ir per sienas), pradėjo baisiai skaudėti nušalusias rankas ir kojas. Po kelių dienų jos supūliavo, atsirado šašų – medicinos pagalbos jokios. Naujai atvežtieji neturėjo teisės vaikščioti po lagerio zoną, esą vienos savaitės karantinas.

Iš virtuvės atnešė valgyti. Virtuvė stovėjo lagerio zonoje, ir kam nebuvo uždrausta vaikščioti, turėjo patys su kokia skardine parsinešti į baraką maisto ir ryte, ir vakare, nes valgyklos tik pagamindavo, o pavalgyti patalpų nebuvo. Taigi gavome seniai išsvajoto maisto, svarbiausia – šilto. Buvome labai patenkintos, bet, kaip mums vėliau paaiškino senesni kaliniai, maisto patiekta šventės (revoliucijos) proga. „Šventės“ praėjo ir iškart pajutome, kad viskas pasikeitė. 13 barake buvo labai daug gražių jaunų mergaičių, paimtų tiesiog iš gimnazijų, nors ir nebuvo galima lankytis pašalininiams, pas mus ateidavo žmonių teirautis, gal sutiks pažįstamų ar net savo šeimos narių. Dažnai ateidavo kaunietis Kazys Jočius, ištremtas dar 1941 m., labai išvaizdus vyras. Jis susirado kauniškių, net ir pažįstamų, o kadangi buvo senas lagerininkas, tai daugiau ir žinojo. Mums papasakojo, kad maistas labai pablogės, nes TSRS santykiai su Vakarų valstybėmis labai atšalo. Iš tikrųjų mus maitino vien turnepsais (ropėmis), žuvų galvų ir uodegų sriuba, duona su priemaišomis – į skyles pirštas lįsdavo. Karantine gaudavome visos vienodai po 500 gramų,

o kai pradėjome dirbti – pagal uždarbį nuo 300 iki 700 gramų. Teko dirbti įvairiuose darbuose – tiesėme tundroje kelius, klojome gelžkelius, statėme namus, kasėme sniegą, šachtų paviršiuje teko sverti anglis. Visur buvo nelengva, bet svarbiausia, kaskart vis sunkiau, nes esi alkanas.

Jaunam organizmui reikia maisto, jeigu būtume sotūs, darbas nebūtų toks baisus, o aš lageryje atsidūriau vos 23 metų. „Podjomas“ (kėlimasis) 4 val. ryto, reikėdavo dar nueiti iš virtuvės parsinešti pusryčius, barake pavalgyti ir greit apsirengti, nes jau „nariadčikas“ (kuris varo į darbus) atėjęs šaukia eiti prie vartų „vachtos“ ir pagal korteles tikrina – žengdamas pro vartus, turi pasakyti vardą, pavardę, tėvo vardą, gimimo metus, bausmės laiką ir straipsnį. Už zonos rikiuojamės brigadomis, po maždaug 50 žmonių, būna ir mažiau, bet kiekvienai brigadai paskirti du sargybiniai, ginkluoti automatais. Jie įspėja: „Brigada, neatstavaite, nerazgavarivat, nerastenutsia, šaga v prava, šaga v leva sčitaetsa pobieg, streljat budem“ (brigada, neatsilikti, nekalbėti, neišsitieskite, žingsniai į kairę, žingsniai į dešinę laikomi pabėgimu, šausim). Ši procedūra vyko kiekvieną dieną. Laimė, jeigu sargybiniai pasitaikydavo geri žmonės, tada darbe galima buvo ir susikurti iš anglių ugnį, ir – žiūrint kur tenka dirbti – pasišildyti kokiam depe, o jeigu sargybiniai blogi, tai šalame visą darbo laiką. Svarbiausia, kad sunkiausių darbų reikėjo dirbti, o jokių pietų negaudavome, tik vakare sugrįžęs iš darbo vėl turėdavai nueiti į lagerio virtuvę ir atsinešti maisto. Vyrai neparsinešdavo į baraką nieko, pakeliui be šaukšto iš skardinės išgerdavo sriubą ir prarydavo košę, o mes, moterys, vis dėlto norėdavome parsinešti į baraką ir pasidėjusios ant stalo suvalgyti, bet ne visuomet pavykdavo, ypač kada Vorkutoje būdavo ištisa naktis – eini iš virtuvės per lagerio teritoriją į savo baraką su maistu ir tamsoje net nepastebi, kaip pagriebia iš rankų maistą kriminaliniai kaliniai ir pabėga. Taip liekame visai nevalgę iki ryto. Būdavo dar ir tokių atvejų, kad anksti ryte eidavo du žmonės iš brigados atnešti duonos normos, juos užpuldavo ir su visa dėže atimdavo brigados duoną. Taip vyko nuo 1945 iki 1948 metų, kada lageryje gyvenome kartu su įvairiais nusikaltėliais („blatnaisiais“), kurie nieko nedirbo, o buvo po keletą žmonių priskirti prie politinių kalinių brigadų, ir mes jiems turėjome uždirbti duoną. Tokie dalykai pasikartodavo dažnai, tada, savaime aišku, visiškai netenki jėgų ir negali pavilkti kojų, o darbo normos buvo nustatytos ir būtinai turėjai padaryti.

Vorkutos mieste statėme kažkokio viršininko Malinovo namą, reikėjo amžiname įšale iškasti kanalizacijos griovius. Čia ir prasidėjo žmonių kankinimas, normos negalėjome įvykdyti, palikdavo dirbti per naktį, o rytą gauni vos 300 gramų duonos ir vandens. Taip pavalgęs, aišku, koks darbininkas. Taigi daug priklausydavo nuo sargybinių, jeigu jie turėdavo sąžinės, pagailėdavo, net būdavo tokių atvejų, kad vakare, kai nėra viršininkų, išleidžia porą moterų paelgetauti į miestą, o likusieji dirba ir jų normą.

Ką buvome atsivežę iš Lietuvos, iš mūsų viską pavogė. Dar turėjau gražią vilnonę baltą megztą skarą, ją iškeičiau į 700 gramų duonos ir dėžutę žuvies konservų. Likau visiškai plika ir nuoga, tik su baltiniais, kur ant manęs, o lageryje 6 mėnesiams duodavo tokius drabužius: vienas vatines kelnes, šimtasiūles („telogreiką“ ir „bušlaką“), kareivišką kepurę, ožkos vilnų pirštines ir veltinius.

Marskinių nei kelnaičių, nei kitko, kas moteriai yra būtina, mums niekas nedavė. Baisiausia buvo patalynė, drožlių čiužiniai, pagalvės ir vatinė antklodė. Barake nebuvo šalta, nes dieną naktį kūrendavosi dvi geležinės krosnelės. Išsiskalbtai nebuvo nei su kuo, nei kur, nei vandens. Vandenių – šalto statinę, o virinto pagal normą mažesnę statinai-

tę – vežė valytoja iš už zonos rogutėmis. Kada jau mirtinai reikia šilto vandens, atiduodi valytojai kruviną paskutinį duonos davinį („paikę“), jinai duoda pusę kibiro šilto vandens ir šiek tiek apsiplauni. Rankšluosčių niekas nedavė, ir nors be muilo, nusirengus išsiskalbi vienintelius marškinius, bet pasidžiauti nebuvo galima barake, todėl kada eini miegoti, pasidedi po šonais, iki ryto išdžiūsta ir vėl apsielki. Lagerio pirtis buvo už zonos ir brigadomis varydavo į pirtį. Pirtyje vandenį išduodavo vyras, norma – du dubenys („tazikai“), muilo duodavo, jeigu skysto, tai iš butelio užpila ant rankos delno, ir viskas, o jeigu gabalinio, tai 20 gramų, o esi visas suodinas, taigi nusiprausi veidą, rankas, o apie visą kūną, galvą nėra ko ir galvoti. Po kiekvienos pirties vyksta skutimas („sanobrabotka“), moteris skuta būtinai vyras, o vyrus – moteris, taip turbūt buvo vadovybės įsakyta. Drabužius duodavo dezinfekuoti karščiu (į „prožarką“), kad iškeptų visi gyviai.

Vėliau man teko dirbti lagerio skalbykloje, skalbėme ne kalinių baltinius, bet sargybinių. Už zonos buvo didžiausias divizionas, saugojo kalinius, ir mes juos turėjome apskalbti, išplauti kareivines ir t. t. Kada dirbau skalbykloje, jau galėjau ir savo vienintelius baltinius išsiskalbti, ir susitaupydavau muilo nusiprausti. Dar paimdavome išskalbti chalatus kirpyklos, virtuvės darbuotojams, iš jų gaudavome papildomo maisto: iš virtuvės – košės, dar ko nors, iš kepyklos – duonos, tada jau ir pietus valgydavome. Skalbykloje dirbti buvo labai sunku, nes patalpa maža, o skalbėjos aštuonios, čia pat virinimo katilas, o kada išvirini baltinius ir reikia išimti iš katilo, būna labai daug garų, reikia atidaryti į lauką duris, o lauke daugiau kaip 30 laipsnių šaltis, tad baisiai šąla kojos, mat be kojinių, tik guminiiais „branaovykais“ apautos, o dar visos šlapios. Ir taip kasdien, tik tiek gerai, kad užsidirbi truputį maisto ir jau gali švariau laikytis. Dar būdavo bėda, kai nakčiai padžiauni baltinius ir ateina viršininkai pažiūrėti, ar gerai išgrežti. Jeigu iš baltinių laša vanduo, tai ateina naktį į baraką, pakelia iš miego ir liepia viską pergrežti. Išgrežti būdavo labai sunku, nes tiek pavargusios nuo skalbimo rankos, kad negalėdavai to padaryti, o naktį eidama gulti, pasistatydavai kokią skardinę vandens, kai ima rankas gelti, įmerki į vandenį ir pasidaro geriau, vėl pradeda rankos tirpti, vėl tą patį kartoji.

Neprisimenu, kiek laiko dirbau skalbykloje, bet vėliau vėl buvau brigadoje. Vėl dirbau įvairius darbus, bet susirgau baisia tundros liga dėl vitaminų stokos: pirmiausia kairės kojos blauzdikaulis sukietėjo, paraudo ir pradėjo baisia skaudėti, pakilo temperatūra iki 40 laipsnių. Paguldė į ligoninę. Ligoninė buvo zonoje, du barakai, tik be gultų, o su geležinėmis lovomis, bet šioje ligoninėje buvo guldomi įvairiomis ligomis sergantys ligoniai, ir venerinėmis, ir plaučių, ir širdies, ir net gimdydavo toje pačioje palatoje kur visi, ir svarbiausia, vienoje ligoninėje gulėjo vyrai, o antroje moterys. Užsikrėtusieji venerinėmis ligomis buvo gydomi, bet jie daktaro nurodymų nesilaikė, išvietėse susitikdavo ir santykiavdavo. Gydytojai su jais turėdavo labai daug vargo, tokių ligonių jie negalėdavo pagydyti. Kurie jau būdavo, rodos, 4-tos stadijos, tuos išsiųsdavo į koloniją, ir jie daugiau pas mus nesugrįždavo. Aš dvi savaites gulėjau pakėlusį koją, ir temperatūra buvo ne mažesnė kaip 39 laipsniai, nebuvo vaistų, liga vis plito. Daktaras Dūdėnas buvo kalinys iš Kaišiadorių krašto, aš irgi iš Trakų apskrities, taigi kaip ir artimi. Stengėsi žmogus kiek galėdamas, bet kai nėra vaistų, nieko man negalėjo padėti, pagaliau tas kojos sukietėjimas sprogo, atsivėrė didžiausia žaizda, aplink žaizdą atsirasdavo spuogų, po kurio laiko jie sprogdavo ir darydavos nauji židiniai. Mano laimei, buvo paskirta gydytoja laisva rusė iš pačios Vorkutos. Jinai mane apžiūrėjo, pasiteiravo, iš kur aš, kokia mano šeimos padėtis, jai pasisakiau, kad vyro jau neturiu, tik turiu dukrą, kad iš manęs ją

enkavėdistai atėmė ir dabar nežinau, kur jinai. Išklausinėjusi mane, labai susijaudino, matyt, jai pagailo manęs, jinai man pasakė: „Tau nuo šios ligos reikia leisti vaistus į veną, kad liga neplistų, lageryje tų vaistų nėra ir nebus, bet man tavęs gaila, aš noriu, kad dar sugrįžtum pas dukrą. Trupučiuką tau padėsiu – kartą per savaitę suleisiu savų vaistų ir liga toliau nesiplės, o be šių vaistų tu mirsi.“ Taigi ši gydytoja man į veną du kartus per savaitę leisdavo vaistus, nors man jų reikėjo kas dieną, bet nebuvo galimybių. Kada man pradėjo leisti vaistus, ėmė kristi temperatūra ir pradėjo gyti žaizdos, bet mano sveikata tebebuvo labai bloga. Po kurio laiko aš pradėjau su ramentais vaikščioti, o kadangi buvo labai daug sergančių žmonių, mane išrašė ir paskyrė ambulatorinį gydymą.

Artinosi Kalėdos, į darbą dar negalėjau eiti, taigi mane paskyrė barako naktine sarge (tvarkytoja), per visą naktį turėjau kūrėti krosneles ir žiūrėti, kad neužteitų pašaliniai. Koją labai skaudėjo, tad ir čia nebuvo lengva, bet ką gi darysi, turėjau dirbti, ką galėjau. Kūčių dieną mano buvusi brigadininkė Regina Maslauskienė parsinešė mažą eglutę, leido vokitę dešimtininkę, ir kiekviena po žiupsnelį šieno. Einant pro vartus, viršininkai pastebėjo ir paklausė, kodėl nešasi šieno, o jiems atsakė: „Pas mus šiandieną Kūčios.“ Viršininkai nieko nesuprato ir nutarė ateiti į mūsų baraką pasižiūrėti, ką mes su tuo šieniu darysime. Kada visos moterys pavalgė vakarienę, tada mes, lietuvės, susistūmėme tris stalus, pakratėme šieną, uždėjome baltą paklodę ant šieno, o viršininkai vis žiūri ir laukia, kas bus toliau. Vietoje kalėdaičių pasidėjome duonos, pastatėme eglutę, sustojome aplink stalus ir pradėjome garsiai kalbėti „Tėve mūsų“. Vienas iš viršininkų liepė mums išsiskirstyti, bet brigadininkė Maslauskienė mokėjo rusiškai ir ėmė aiškinti, kad čia nieko blogo nėra, čia mūsų, katalikų, šventė – Kūčios, šiandien gimė Kristus. Jie nieko nesuprato, liepė brigadininkei rengtis ir ją nuvedė pas lagerio viršininką Bakuliną, esą mes agitujame prieš tarybų valdžią. Maslauskienė viską paaiškino, viršininkas išklaušė ir liepė grįžti į baraką, vakarieniauti kartu, tik nieko nekalbėti prieš valdžią ir nedainuoti jokių dainų. Maslauskienė sugrįžo į baraką, rado mus visas tebelaukiančias. Pasimeldėme, laužėme duoną, viena kitą sveikinome ir taip praleidome pirmas Kūčias Vorkutos lageryje.

Mano koja vis negijo ir ilgiau negalėjo taip laikyti. Gal balandžio mėnesį mane su daugeliu kitų kalinių išvežė iš Predsachtnajos lagerio į Ječegą, už 30 kilometrų. Vežė traukiniu, o paskui nuo geležinkelio varė pėsčiomis, ir dar su daiktais. Mano sveikata buvo labai bloga, turėjau temperatūros, o čia, pasiekus lagerį, neįleidžia į zoną, reikia dar pirtį pereiti. Jau negalėjau ant kojų pastovėti, atsiguliau ant anglių krūvos ir guliu, nors dar buvo ir sniego, ir šalta. Man begulint, išgirdau praeinančio vyro lietuvišką balsą, jis klausė, ar yra čia lietuvių, iš rikiuotės atsiliepė, kad yra. Tada tas vyras paklausė, gal kas yra iš Trakų apskrities. Atsiliepiu, kad aš nuo Trakų, vyras priėjo ir pasiklausė iš kur, bet pamatęs mane pažino. Tai buvo Stasys Keršys iš Bakaloriškių kaimo, o aš iš Petrauskų, artimi kaimynai. Labai blogai atrodžiau, į žmogų buvau nepanaši. Stasys su manimi pasisveikino ir pasakė: „Tik tu laikykis, aš tau galėsiu padėti, nes prie razdačios (kur išduoda ligoniams maistą), pasistengsiu tave atgaivinti...“

Jačegos lageryje mus paguldė į ligoninę, kurioje buvo 3 didelės palatos vyrų katorgininkų, o viena – moterų. 10 vietų, bet ne lovos, o gultai, ir apatiniai, ir viršutiniai. Mane paguldė ant viršutinio, nors viena negalėjau ant jo užlipti. Pirmą naktį visiškai neužmigau, nes buvo tiek blakių, kad visos sienos raudonos, aš su šaukšto kotu per naktį prižėriau pilną puslitrinį stiklainį. Ryte buvo pusryčiai atnešti staciai į palatą, ir atnešė mano pažįstamas Stasys. Man maisto tikrai prikrovė daug, bet kad nieko negalė-

jau valgyti. Vėliau ėjo daktarai, apžiūrinėjo naujus ligonius. Gal savaitę pagulėjau toje mažytėje palatoje, bet man darėsi kasdien vis blogiau ir blogiau. Mums į tualetą reikėjo eiti per visas tris vyrų palatas, ir svarbiausia, naktį mirusį ligonį išneša į koridorių ir paklode užkloja, o per naktį kartais numiršta keletas. Naktį eini į tualetą vos gyvas ir užgriūni ant negyvo žmonių. Viskas būtų niekai, bet į kaulus baisiai užsigauni, o bijoti nebijai, tai ne, nes žinai, gal ryt ir pati čia gulėsi. Kadangi negerėjau, mane paguldė į kitą ligoninę, vien moterų, ir čia radau dvi gydytojas kaunietes, viena buvo vardu Valė, o antra Danutė. Jos irgi buvo kalinės, bet dirbo ligoninėje, jos stengėsi man padėti, bet ir čia nebuvo reikalingų vaistų, tad man darėsi vis blogiau.

Vieną dieną per vizitaciją priėjo prie manęs, ilgai tarp savęs kalbėjosi, aš nesu-pratau, tik kitą dieną mane pernešė į mirštančiųjų palatą. Jau buvau taip nusilpusi, kad net atsisėsti pati negalėjau. Praėjo kelios dienos, atvažiavo komisija, atidarė mūsų palatos duris ir vyriausiasis gydytojas sako, kad čia jau nėra ko žiūrėti. Bet vienas gydytojas gruzinas nesutiko, sako, užeiname ir čia pasižiūrėti. Mūsų buvo gal keliolika, apėjo visas iš eilės, ir kada priėjo prie manęs, stovėjo ilgokai ir kalbėjosi, vėliau jis mane gulinčią apklausė, o paskui liepė dviem gydytojams pakelti mane ir klausė plaučius, ir vis klausinėjo, ar man duoda kažkokių vaistų. Mūsų gydytojas sakė, kad ne. Tada tas gruzinas pažiūrėjo man į akis ir palatos gydytojui pasakė: „Perneškit ją į sveikstančiųjų palatą, tegul jinai ten numiršta.“ Ir tą pačią dieną vėl atsidūriau pas tas gydytojas kaunietes. Davė man kažkokių vaistų, po kelių dienų galėjau jau atsisėsti, šiek tiek pradėjau valgyti. Man valgio negailėjo ne tik Keršys, bet ir gydytojos išrašydavo dar papildomai, ir po poros savaitių pradėjau vaikščioti po palatą, jaučiausi daug geriau, jau mačiau, kad yra vilties pasveikti. Greitai liepė ruošti etapui, vėl mus nuvarė į traukinį ir sugrąžino į Predšachtnąją.

Matyt, lagerio viršininkas pamanė, kad mažai dar mūsų išmirė, ir sudarė tokias sąlygas, kad jau iš čia gyvos neišeitume. Sugrįžusios į ankstesnę lagerį, 40 moterų sudarė brigadą ir buvo pasiūstos dirbti į ketvirtą karjerą. Ryte keltis 4 valandą, nueiti į virtuvę atsinešti maisto, pavalgyti ir apsirengti, ir pačioms pirmutinėms būti prie vartų, nes kuriai brigadai pėsčiomis toli reikėdavo eiti, tą pirmutinę išleisdavo, o kurias veždavo su sunkvežimiais, tos išeidavo paskutinės. Kada mus išleido už vartų, tuojau perėmė mus du sargybiniai su automatais ir nuvedė į įrankių sandėlį. Liepė pasiimti po kastuvą, kirtiklį ir laužtuvą. Pirmą dieną griebėmės už kuo lengvesnio laužtuvo, pagalvojome, kad bus daug lengviau nešti, bet kai nuėjusios pradėjome dirbti, supratome, kad lengvas laužtuvas amžinam įšalui netinka, reikia kuo sunkesnio. Apsirūpinusios inventoriumi pirmą dieną kelioviame į darbą vietą.

Eiti teko 9 km. Kada nuėjome, mūsų jau laukė dešimtininkas ukrainietis Gužna ir mums nurodė, ką reikės dirbti. Kiekvienai reikėdavo per pamainą amžiname įšale iškalti 12 duobučių („burkių“) 1 metro gylio, platesnę ar siauresnę – neturi reikšmės. Kada visos tai padarydavome, mūsų dešimtininkas atnešdavo padegamųjų virvelių ir sprogmėnų, viską sudėdavom į skyles, ilgus virvelių galus palikdavome viršuje ir tas skyles vėl užkasdavome, ir kada visos tai padarydavome, kiekviena atsistodavome prie savo užkastų skylių, sujungdavome virvių galus į vieną, ir kada jau visos pasiruošusios, viršininkas duoda ženklą uždegti virvę. Uždegame ir bėgame visos už kalno slėptis. Taip ir sprogdindavome iki grunto, kurį kita pamaina kraudavo į vagonų platformas. Mūsų dienos darbas baigtas, bet neduok Dieve, jeigu dar prieš pamainos pabaigą garvežys atstumdavo

platformas. Nors iki darbo pabaigos belikę 15 minučių, mūsų į „namus“ neišleisdavo – turėdavome pačios pakrauti platformas. Taip atidirbdavome dvi pamainas iš eilės, o per visą dieną nei valgiusios, nei gėrusios, negana to, reikėdavo su visais įrankiais pareiti į lagerį. Kada sugrįždavome iš darbo laiku, sukraudavome į sandėlį įrankius ir eidavome į savo barakus, o jeigu tekdavo pakrauti platformas, grįždavome kokią 22 val., tuo metu jau vyksta kalinių patikrinimas. Gerai, jeigu tikrintojams iškart viskas sueina, tada už vartų netekdavo labai ilgai stovėti, greitai įleisdavo, o jeigu skaičiuodavo keletą kartų, reikėdavo stovėti apie porą valandų. O juk kalinės eidamos sušyla, visos šlapios, šaltuje stovėti menkas malonumas, o dar alkanos, žarna žarną ryja, ryte vėl į tą patį darbą, niekas neatsižvelgia, kad vakar dirbo dvi pamainas. Ir kasdien su visais įrankiais tuos 9 kilometrus pirmyn atgal, pirmyn atgal.

Taip man bevaikštant ir bedirbant, vėl pradėjo labai skaudėti koją. Kad nereikėtų vaikščioti, dar galėčiau dirbti, bet tas ėjimas mane su kiekviena diena vis labiau kankino. Supratau, kad iš čia gyva neišeisiu – ėjau vis silpnyn ir jau nelaukiau išsigelbėjimo. Buvo visoms sunku vienodai, bet man sunkiausia, nes negalėjau vaikščioti, o į mano nusiskundimus niekas nekreipė dėmesio. Ir man pirmą kartą gyvenime kilo mintis, kad reikia ką nors daryti – ar kristi po traukiniu, ar ką, bet mačiau, kad išsigelbėjimo nėra. Vieną dieną nuėjau į ambulatoriją ir gavau vienai dienai atleidimą nuo darbo ir, turėdama laisvo laiko, nuėjau pas tą patį stacionaro gydytoją Dūdėną, radau ir ūkvedį Kasinską ir pradėjau jiems pasakoti savo vargus. Jie su užuojauta išklausė, bet man padėti negalėjo. Vėliau gydytojas man ir sako: „Matau, kad dar turi sutuoktuvių žiedą, atiduok jį vyriausiajam gydytojui Ivanui Ivanovičiui, jis gal padės.“ Man buvo labai gaila žiedo, bet pagalvojau, kad man jo vis tiek nereikės, nors jį išsaugojau kalėjimuose, visur slėpiau ir nesurasdavo, o jau lageryje galima buvo laisvai nešioti ir žiedus, ir laikrodžius. Žiedą nešiojau ant piršto, nes paliktą barake iškart būtų pavogę. Nutariau kitą rytą nunešti jį tam gydytojui, kuris, būdamas laisvas, ne tik dirbo su kaliniais mūsų lagery, bet ir buvo nemažas viršininkas visoje Vorkutoje.

Kitą rytą nuėjau pas Ioaną Ivanovičių. Mane jis priėmė, paaiškinau savo bėdas, nors jis pats puikiai žinojo, kaip atrodė mano koja, ir tik per jį aš patekau į šią brigadą. Pradėjau prašyti, kad mane paskirtų dirbti kur nors kitur, kad nereikėtų tiek daug vaikščioti. Pasakė, kad nieko man padėti negali. Nusiėmiau nuo piršto sutuoktuvių žiedą ir padėjau jam ant stalo. Jis jį pasiėmė ir sako, eik į baraką, o aš tau paskirsiu dvi savaites poilsio. Taip aš buvau dvi savaites, vėliau man dar davė dvi savaitės, per tas keturias savaites nieko nedirbau, gavau geresnio maisto ir trupučią sustiprėjau, bet koją vis tiek skaudėjo, nors mažiau.

Baigėsi mano poilsis ir, matyt, Ivanui Ivanovičiui vieno žiedo neužteko, jis sugalvojo naują planą. Vieną dieną atėjo „nariadčikas“ ir sako, kad rytoj eisi į darbą. Klausiu kur, man paaiškino, kad dirbsiu stacionaro (ligoninės) virtuvėje virėja. Pradėjau dirbti, čia buvo daug artimų žmonių: sesuo šeimininkė Ada Eidukevičiūtė iš Kauno, ūkvedys Kasinskas ir gydojas Dūdėnas, abudu nuo Kaišiadorių. Darbas sekėsi gerai, ko nemokėjau ir nesupratau, visuomet turėjau ko pasiklausti, bet ir čia neilgai teko dirbti.

Vieną dieną atėjo iš pirties darbininkė Olė Guk, ukrainietė, ir pakvietė mane į pirtį išsimaudyti. Pirtis buvo už zonos, bet kadangi aš dirbau prie maisto, iš lagerio budėtojas išleisdavo kiekvieną kartą, kada panorėdavau nusimaudyti, nes jau buvau įtraukta į „pridurkų“ (lengviau dirbančių) sąrašą. Taigi išėjau į pirtį, bet, eidama kartu su pirties

darbininke, nieko blogo nesitikėjau, maniau, išsiprausiu kaip ir kiekvieną dieną. O ukrainietė neperspėjo, kodėl mane pakvietė ir kas ją siuntė. Nuėjusi į pirtį radau manęs laukiantį Ivaną Ivanovičių, labai nustebau, tarp mudviejų kilo smarkus ginčas. Suprasdama, kad aš jam negalėsiu išaiškinti ir jam reikia, kaip jis nori, pradėjau verkti, o jis man pasakė, jeigu tu tokia nesukalbama, tai nuo šiol virtuvėje nedirbsi. Atsikėliau ir išėjau, parėjau į lagerio baraką, o į virtuvę visiškai neužėjau, nes puikiai supratau, kad man čia ne vieta. Atėjo vakaras, mano viršininkai susirūpino, kodėl aš nedirbu virtuvėje, ir nutarė ateiti į mano baraką pasižiūrėti, ar kartais nesergu. Atėję pamatė, kad aš guliu ant gulto ir verkiu. Išklausinėję suprato mano padėtį, suprato, kad virtuvėje toliau dirbti negalėsiu. Tarp mūsų, trijų kalinių ir aukšto laisvo viršininko, liko paslaptis, niekas ir nesužinojo, kas nutiko. Kitą rytą atėjęs „nariadčikas“ sako: „Eisi dirbti į brigadą.“ Visos ėmė klausinėti, kodėl į brigadą, ne į virtuvę? Sakau, nesugebu košės išvirti, už tai mane ir atleido.

„Nariadčiko“ pasiklausiau, į kokią brigadą aš eisiu, atsakė, kad dirbsiu prie kelių tiesimo. Apsidžiaugiau, kad ne į ketvirtą karjerą, o prie kelių sunkvežimiu nuveža ir parveža, dirbti aš nebijojau ir pasijutau laiminga. Šiame darbe išdirbau gal du mėnesius ir net nenujaučiau, kad man rezgamos pinklės, kurios tik vėliau išaiškėjo. Viršininkas užgautos ambicijos nedovanojo. Dirbdama apsipratau ir kojai trupučiuoką pasidarė geriau, jaučiausi nevysiškai blogai. Tačiau mūsų zonoje buvo labai daug ne politinių kalinių, bet kriminalinių – „blatnyjų“, kurie nieko nedirbdavo ir dar norėdavo geriau valgyti iš kitų darbo, ir padarydavo įvairių nusikaltimų. Nė vienas lageris tokių žmonių nenorėdavo laikyti, lagerio viršininkai jų bijodavo ir stengdavosi nusikratyti. 1948 m. balandžio mėnesį buvo ruošiamas vagių ir žmogžudžių etapas iš mūsų lagerio, viskas labai slaptai, kad tik „blatnieji“ nesužinotų, nes jie surasdavo visokių priemonių, kad jų neišvežtų, persipjaudavo pilvus, venas, arba į vieną baraką susirinkdavo ir apsiginkluodavo peiliais, pjūklais, laužtuvais, kirtikliais ir pan. Niekas prie jų negalėdavo prieiti ir jų neišveždavo, jie pasilikdavo kur buvę.

Vieną vakarą mūsų brigada sugrįžo iš darbo, priėjome prie vartų, labai nustebęs „nariadčikas“ priėjo prie manęs ir sako: „Matukevičiene, tu neik į baraką, o tiesiai pas lagerio viršininką, nes esi užrašyta į etapą su blatnaisiais. Kuo greičiau išsiaiškink, čia kažkoks nesusipratimas.“ O jau „blatnieji“ po vieną sugaudyti ir uždaryti izoliatoriuje. Niekur nėjau, nes man buvo aišku, kad čia Ivano Ivanovičiaus kerštas. Barake manęs jau laukė viršininkas Kuratkovas, prižiūrėtojas ir kiti, norėjo sužinoti, kodėl mane siunčia į etapą? Aš niekam nei žodžio neprasitariau, tylėjau. Visi pradėjo ant manęs pykti ir man įrodinėti, kad su kokiais žmonėmis tu važiuosi ir ką tu išgyvensi su jais. Tas man ir pačiai buvo suprantama, bet kur eisi, kam pasiskūsi ir kur surasi teisybę būdamas nelaisvas. Būdavo tokių atsitikimų, kad kas nors iš politinių kalinių eidavo ieškoti tiesos, tai „blatnasis“ žmogžudys taip pasakydavo: „Kad aš nužudžiau ar pavogiau, tai atsidėsiu ir grįšiu žmogus, o tu esi liaudies priešas, išdavei tėvynę, tu niekada nebuvai ir nebūsi žmogus“... Ir teisybė likdavo jo pusėje, o tas žmogus, niekada niekam blogo nepadaręs, likdavo apkaltintas. Pagalvojau, Dievo valia, kaip jau bus, taip. Ryte atsisveikinau su savo pažįstamomis, su visais sužvėrėjusiais žmonėmis, palikau lagerį ir atsidūriau vagone. Kur mus veš, niekas nežinojo, net ir tie „blatnieji“. Kada atsidūriau vagone, mane nužiūrėjo nuo galvos iki kojų. Buvau ne visai blogai apsirengusi, tuojau man liepė viską, kas ne lageriška, nusivilkti. Kada viską nusivilkau, dar liepė pasilenkti ir apžiūrėjo, gal dar bus kas nors paslėpta, ir likau kaip motinos pagimdyta. Mums trims dienoms išdavė maistą,

tuojau teko atsisveikinti ir su maistu. Taip važiavome iki Kožnos. Išlaidino mus prie Pečioros upės žemutiniame OLP'e (atskirajame lagerio punkte). Toje vietoje buvo tik du lageriai – žemutinis ir aukštutinis. Šiuose lageriuose gyveno vieni vyrai, moterų iki mūsų net akys nebuvo matę, ir kai mus čia apgyvendino, net nenumanė, kokias gegutes atvežė.

Dar kada mus vežė, pakeliui iš kitų lagerių įlaidino po keletą moterų į vagonus, buvo ir politinių kalinių, kažkam, matyt, nepatikusių. Mes, politinės, kada išlipome iš vagonų, greit susibičiuliavome ir prašėme viršininkų, kad mus apgyvendintų bendrame barake. Kožnoje barakai buvo geresni negu Vorkutoje – ne bendri barakai, o sekcijos nuo 15, 20 iki 40 žmonių. Ne tiek daug buvo blakių, maistas kiek geresnis, net duodavo trupučiuką bulvių ir kitokių daržovių, o Vorkutoje žalių daržovių nebuvo, viskas džiovinta. Pirmąją dieną nedarbome, o kitą išvarė iškrauti presuotą šieną iš baržos. Leido kiekvienai pasiimti čiuzinį, darbe prisikimšti šieno ir parsinešti į savo sekciją. Šieno barža stovėjo Pečioros upėje netoli nuo mūsų lagerio ir antrą naktį jau miegojom minkštai ant šieno. Dar keletą dienų dirbome prie šieno, kol iškravėme visą baržą, vėliau mūsų brigadą vedė rauti kelmų ir su dideliais kauptukais sukasti žemes. Mūsų brigadoje buvo gal 40 moterų, 8 moterys buvo politinės kalinės, visos kitos – kriminalinės. Joms tas darbas nepatiko ir sutarė visiškai nedarbti, ir buvo labai nepatenkintos, kad mes dirbame. Mes dirbame, o jos sėdi ir nė krust, brigadininkas parėjęs pasiskundė viršininkams, kad jo neklauso ir nedarba. Kitą dieną išvedė mūsų brigadą labai griežtas sargybinis. Pasakė: „Jos man dirbs tą, ką liepsiu“. Nuėjom į darbo vietą, mes kaip ir anksčiau stojome prie darbo, o kitos susėdo ir sėdi. Sargybinis priėjo prie vienos, davė didelį kaplį ir liepė kasti žemes, toji paima ir meta į šalį. Ant jų šaukia, kad dirbtų, o viena, Smetanina, sako: „Duok man tą kaplį, aš tikrai dirbsiu.“ Sargybinis jai tą kaplį padavė, o toji užsimojo ir skėlė jam per galvą, nukirto pusę veido. Mes išsigandom, ir tuojau brigadininkas pranešė į divizioną, atvažiavo mašina ir nuvežė sargybinį į ligoninę.

Daugiau jau mūsų nevedė į tą darbą, bet sudarė iš mūsų didelę brigadą ir išvedė dirbti prie rąstų trauktuvo, „lesotaskos“ – stovi gal 15 metrų aukščio tiltas su paženklintais tarpais, apačioje yra „chobotas“ – tai gerklė prie vandens, čia pat pastatyta užtvara, kad rąstai nenuplauktų toliau. Darbininkai stovi su kabliais (bagrais) ir įplukdo kiekvieną rąstą į tą gerklę. Grandinės su aštriais smaigais pagauna rąstą ir traukia aukštyn, o čia stovi su basliais žmonės, sutartinai pakiša baslius po rąstu ir numeta nuo to tilto žemyn. Čia kiti tuos rąstus krauna į rietuves, o per vidurį kelias, stovi vagonai, ir dar kiti krauna rąstus į vagonus. Prie mūsų lagerių buvo net trys „lesotaskos“ prie Pečioros upės. Kada atvedavo į darbą, jeigu tik būdavo laiko, turėjome teisę vaikščioti po visas tris „lesotaskas“. Sargybiniai būdavo šalia visų trijų „lesotaskų“ prie kelio, o čia didžiausia upė ir netoli didelė bazės tvora, todėl tik vieną pusę saugojo. Mes niekur nevaikščiojom ir laikydavomės tos vietos, kur mus pastatydavo dirbti, o kriminalinės visur apeidavo, susitikdavo su vyrais, ten gyveno ir laisvų žmonių, tai ir butus apvogdavo, jos ne darbo žiūrėdavo, bet ką pavogti ir tik laiką praleisti. Taip pragyvenom gal porą mėnesių, nebuvo jokios pirties ir mus užpuolė utėlės. Vieną dieną prieš išvedant į darbą, viena kriminalinė mums, politinėms, pareiškė: „Šiandien nieko nedarbkit, susėsim ant rąstų, nusirengsim nuogai ir mušim utėles, tegul viršininkai pamato, kaip mes gyvenam.“ Na, nuėjome į darbą ir turėjome daryti taip, kaip mums buvo pasakyta: susėdom netoli kelio, kur stovėjo vagonai, ir nusirengusios pradėjom utinėtis. Keliu ėjo „lesotaskos“ viršininkas Kušmanovas, pasižiūrėjo ir klausia: „Dievčiata, počemu ne rabotajete“ (kodėl

nedirbate). Kriminalinės chorų atsakė: „Graždanin načalnik, vši zajedajut“ (Draugas viršininke, utėlės ėda, – rus.). Pasižiūrėjo, kaip mes visos nuogos sėdim, nieko daugiau nepasakė, nuėjo į būdelę ir paskambino į mūsų lagerį, kad kuo greičiau paruoštų pirtį, ir mus prieš laiką, nesibaigus net pamainai, nuvedė į ją. Įėjusios į pirtį, radome mūsų zonos komendantą belaukiantį, čia buvo statinė su karštu vandeniu ir kūrenosi geležinė krosnelė, vienas kambariukas prikūrentas dezinfekuoti drabužiams. Po 10 moterų leido į vadinamąją pirtį praustis, gavome po du dubenis vandens ir 20 gramų muilo. Čia mes perėjome ir prausimus, ir skutimus, ir „prožarkas“, žodžiu, išėjome kaip iš skaistyklės, tą dieną taip ir nedirbome. Rytojaus dieną vėl nuėjome į savo darbo vietas. Vasarą dirbti buvo pakenčiama, bet kai atėjo ruduo, pradėjo šalti, prasidėjo didžiausi vargai, ypač tiems, kurie dirbdavo vandenyje prie „choboto“. Iki juosmens būni per visą darbo dieną šlapias, o jau šąla, menkas malonumas ir aukštai ant tilto stovėti, vėjas, šalta, geriausia krauti vagonus. Čia nėra kada šalti, paskiria 5 moteris vagonui – viena vagone, keturios rąstus ritina, gerai, jeigu pasitaiko aukšta rietuvė, tai lengviau, o jeigu žema, tai labai sunku į viršų ritinti, be to, dar vagoną reikia ir apkalti, žodžiu, čia neįmanoma jokių šalčių. Bedirbdamos persišaldėm, užpuolė votys, man iškilo didžiausia votis ant sprando, negalėjau nei gulėti, nei galvos pajudinti, ligoninės mūsų zonoj nebuvo, tik ambulatorija. Nueini, uždeda ichtiolo, ir viskas, o skausmas baisiausias. Taip 11 dienų ir naktų kankinausi, kol votis trūko ir pasijutau daug geriau. Iškilo ir daugiau vočių, bet kitos nebuvo tokios baisios. Pagaliau vėl dirbu, laukiame, kad greičiau pradėtų šalti ir sustingtų Pečiora, tada jau mums liktų tik vagonų krovimas ir kiti darbai.

Dar vienas nenumatytas darbas: į bazę atvežė visą sąstatą kviečių, mus atšaukė iš visų trijų „lesotaskų“ ir suvarė iškrauti vagonų. Dirbome visą dieną nuo ryto iki vakaro, vienus iškrauname, atstumia naujus, sukauptėme didžiausią kalną kviečių. Pagalvodavome, o kodėl negalėtų ir mums duoti kvietinės ar ruginės duonos, o ne su visokiomis priemaišomis, kokią valgome. Bazės teritorijoje supylėme didžiausią kviečių kalną, tik man darėsi keista, kad tų kviečių niekas netvarko, net neuždengia, o žiema čia pat. Pagaliau pradėjo lyti, lijo gal porą savaitių, bet niekam tie kviečiai nerūpėjo. Palijo, pašvietė saulė ir kviečiai pradėjo degti, o po kurio laiko iš bazės teritorijos dingo, nes vargu ar dar kam nors tiko, gal tik gyvuliams...

Vėl atvažiavo ešelonas su vokiškais drabužiais, avalyne, kailiais, prisiplėštais Vokietijoje. Mūsų pirmos „lesotaskos“ darbininkai, gal 60 žmonių, dirbo kokias dvi savaites, kol iškrovė visus vagonus. Bazės teritorijoje galėjome kuo norėjome pasipuosti ir pavaikščioti, o prieš išeinant, reikėdavo vėl apsilvilti savo skarmalais, nes išeinant iškrato, prie vartų krato dar kartą, ir taip kasdien. Nors ir labai kratydavo, bet per tas dvi savaites sugebėjau apsirengti, kiekvieną dieną vis ką nors parsinešdama, mat jau baigė suplyšti paskutiniai mano baltiniai. Įsitaisiau ir kojinių, ir kelnaičių, ir treningą, ir triušių kailinukus, ir paklodę, ir rankšluostį. Jau ir kriminalinės iš mūsų neatiminėjo, nes pačios turėjo. Tų drabužių sukrovėme didžiausią kalną. Iš bazės kasdien juos išveždavo į parduotuves ar sandėlius, siųsdavo karių šeimoms.

Prasidėjo šalčiai, užšalo upė ir darbai vandenyje baigėsi. Dirbome prie vagonų krovimo, ir vienas rąstas užkrito man ant tos skaudančios kojos, lūžo kaulas. Vėl nelaimė, vėl negaliu paeiti, o ramentų nėra. Koją sugipsavo, ligoninės nėra, guliu barake, bet kai reikia atsikelti, tai tik su taburete galiu paeiti. Gulėjau nemažai, bet viskam yra laikas, kiek galiu nedirbti, išrašo į darbą, o aš nepaeinu. Tada darydavo taip – pirmutinę

mane pro vartus išleidžia ir aš einu pamažiukais, iki darbo buvo gal 1,5 km, paskiau išleidžia visą brigadą, mane paveja ir palieka, o vakare sargybinis mane išleidžia visą valandą anksčiau, jie mane paveja, dar prie vartų laukia visa brigada, kol atšlubuoju. Vadovybė į tai dėmesio nekreipė, vėliau sargybinis manęs neimdavo, sako, gal jinai tyčia nepaeina, aš už ją atsakingas, o gal jinai pabėgs. Ir jau sėdžiu barake, vėl mane paskyrė tvarkytoja (valytoja). Tvarkau savo sekciją ir man čia neblogai, jau nereikia vaikščioti su skaudančia koja. Dirbdama labai žiūrėjau, kad mūsų sekcija būtų tvarkinga ir švari, tai pastebėjo KVČ viršininkas ir vieną dieną paklausė, ar nesutikčiau eiti dirbti į 4 sekciją, vienų vagių brigadą, sako, ten labai apleista, baisu užėti. Bijojau nesutikti, nes kiekvienu momentu galėjo mane paskirti į brigadą, ir man būtų vėl blogai, bet tik pasakiau, ar gebėsiu su jomis rasti bendrą kalbą ir ar jos mane išleis, o jis man atsakė, kad jau su jomis kalbėjęs. Sutikau, tik sakau, tegu visą savaitę jokia komisija neina, kol sekcijos nesutvarkysiu. Viršininkas sutiko, ir kitą rytą išėjau dirbti pas vagis. Kadangi jau žinojau, su kuo man teks gyventi ir kam pirmiausia reikia prisistatyti, įėjusi į sekciją pasiklausiau, kas čia vyresnė iš visų. Atėjo tokia Zina Džiumarina, vadinta Muzika, liepė visoms išsiskirstyti ir pakvietė mane atsisėsti. Aptarėme visus reikalus ir aš ją paprašiau, kad man visos padėtų, kol viską padarysiu kaip reikiant, nes viena negalėsiu greitu laiku visko sutvarkyti. Jinai sutiko ir paklausė, kokios pagalbos iš jų norėčiau. Pareikalavau, kad jos iš darbo parneštų stiklo duženų, nes reikia nuskusti visą purvą nuo gultų, stalų, taburečių, kubilų ir t. t., o jau grindis aš ir viena išskusiu. Rytojaus dieną viskas buvo įvykdyta ir visos dirbo tą, ką joms liepiau, ir per tris dienas sekcija tapo švari. Dar paprašiau marlės ir Muzika parnešė. Nuėjus į siuvyklą pasiuvau užuolaidėles gultams, gražiai sutvarkiau, net pačiai malonu pasižiūrėti. Kada sugrįžo iš darbo, mano gyventojos labai buvo patenkintos. Muzika pasakė: kad ryt parneštumėte kablį durims. Kai duris užkabins nakčiai, tai ir aš galėsiu miegoti, o be kablį per naktį turėdavau budėti, kad kas naktį neatsitiktų. Kablį parnešė ir naktį jau miegodavau kartu su visomis.

Artinosi 1949 m. pavasaris. Kadangi mūsų lageris buvo prie pat Pečioros upės, o netoliese tiltas, skraidydavo vis lėktuvai ir ties tiltu bombarduodavo ledus, kad nekiltų potvynis. Išėjo atvirksčiai, naktį ledai prišalo ir užtvėrė upę. Vieną naktį miegodama truktelėjau antklodę ir pajutau, kad ji visa šlapia. Atsisėdau ant gulto, norėjau pasižiūrėti, kas čia yra, ir nuleidau kojas tiesiai į vandenį. Visos susikraustė ant viršutinių gultų, bet vanduo pasiekė ir juos, lageryje kilo panika, pradėjome laužti lubas, ėmėme kraustytis ant stogo, o vanduo vis kilo ir kilo. Kada užlipome ant stogo, pamatėme baisų vaizdą: viskas pakilę, ir lentiniai šaligatviai, ir virtuvės maistas, ir išvietės – viskas plaukia, žmonės šaukiasi pagalbos, o kiti, nors vanduo kylo, dar bėga prie virtuvės, nori ką nors pasičiupti ir sočiai pavalgyti nors prieš mirtį. Už mūsų lagerio spygliuotos vielos buvo labai didelis kalnas, kur buvo galima visam lageriui išsigelbėti, bet be sargybos nevalia išeiti už zonos. Gelbėjimo valtytis jau plukdė kalinius ant to kalno. Atsirado ir sargybinių, žmonės pradėjo kaip išmanydami gelbėtis, aš užsikabinau už lentinio šaligatvio ir išnešė mane už lagerio ribų, bet čia įvyko tas, ko niekas nesitikėjo. Vanduo padarė vagą ir prasiveržė šonu, per valandą apsemė lagerio stogus ir nuslūgo. Sugrįžome į savo lagerį – baisus vaizdas, visur šlapia, nėra kur prisiglausti, prinešta visokiausių pagalių, nežinia, nuo ko pradėti tvarkytis. Man pasisekė, kadangi aš paklausiau KVČ viršininko ir neatsisakiau dirbti pas vagis, dabar viršininkas mus, keturias moteris, pasiuntė dirbti į kitą lagerį – aukštutinį OLP'ą ant kalno, netoli mūsų lagerio. Nuvedė mus sargybinis,

perdavė lagerio viršininkui ir mus visas keturias nuvedė į lagerio pirtį. Pirties vedėja buvo Punkaj iš Latvijos. Pirtyje buvo nedidelis kambaryukas, kuriame tilpo dvi geležinės lovos ir spintelė per vidurį, ten ir apsigyvenome. Pirmą kartą nelaisvėje gulėjau lovoje ir nebe barake. Darbai mūsų keturių buvo skirtingi. Doma Mekčiuko (rumunė) ir Olė Guk (ukrainietė) vežiojo iš medžio dirbtuvių vandenį į pirtį ir skalbyklą, Anė Barau (ukrainietė) dirbo kirpėja, skusdavo tik diviziono sargybinius, o ne kalinius, o aš, lietuvi, išduodavau skalbėjoms baltinius ir paimdavau švarius. Vis dėlto nuo 1948 m. lageryje daug kas pasikeitė į gerąją pusę, mes palyginti neblogai gyvenome, baltinius pradėjo keisti ir skalbti ne tik divizionui, bet ir kaliniams. Kiekvieną vakarą, pasibaigus žmonių maudymuisi, reikėdavo išplauti visą pirties patalpą, o kada jau visur švaru, tada mes visos nusiprausdavome ir tiesiog į lovą. Maisto užsidirbdavome iš šalies, jau netekdavo badauti kaip anksčiau.

Vieną vakarą atėjo „nariadčikas“ ir liepė rengtis nakties darbui, reikėjo iškrauti baržą rąstų Pečioros upėje, netoli mūsų lagerio. Visos brigados jau grįžusios iš darbo, todėl rinko, kurie dirba zonoje įvairiuose darbuose: siuvykloje, valgykloje, pirtyje, ligoninėje, žodžiu, visus „pridurkus“. Ir mus, tris moteris, išvarė, ir iš siuvyklos dėdė Jašą (armėną).

Temstant nuvedė prie Pečioros ir perdavė kito lagerio sargybiniams, kurie atvedė 250 vyrų, vien „blatnujų“ (kriminalinių). Tie tik vaikščiojo po baržos medžių rietuves ir nė negalvojo imtis jokio darbo, o mes, kvailos, sutikome. Kada užlipom ant rąstų ir keturiose ketinome iškrauti per naktį vieną paketą, tuojau prie mūsų prisistatė vyrai ir liepė nedirbti, sako, mes nedirbame ir jūs nedirbkit. Pagalvojome, kad bus blogai, mus parves iš darbo ir pasakys, kad nieko nedirbome. Mes vis tiek bandėme dirbti, sargybinio baržoje nebuvo, jis buvo ant kranto, susikūrė ugnį ir žiūrėjo, kad kas nepabėgtų.

Mes, trys moterys, tarp daugelio vyrų turėjome būti per visą naktį, tamsu, tik vanduo ir dangus, o dar čia su tokio kontingento žmonėmis. Jie pamatė, kad mes mėginame dirbti, vėl atėjo ir ėmė mus vadinti į triumfą. Viršininkų čia, išskyrus baržos škiperi, daugiau nebebuvo, ir vyrai pradėjo elgtis įžūliai, kaip jiems patiko.

Prie manęs prisistatė vienas ir pirmiau gražumu ėmė kviesti eiti su juo į baržos triumfą. Aš su juo nėjau, tada jis man davė 20 minučių apsigalvoti. Grįžo su basliu rankose, pasakiau, kad neisiu, ir jis ėmė mušti tuo basliu. Vėl man davė 20 minučių apsigalvoti ir atėjęs vėl ėmė mane mušti, pasakė, žinok, aš tave nustumsiu nuo rąstų į Pečiorą, o kai gulėsi upės dugne, tada galėsi įrodinėti: pati paslydai ir įkritai ar tave kas nustumė. Dabar davė valandą apsigalvoti. Dieve mano, visa sumušta, naktį baržoje, nieko neprisišauksi, niekas tau nepadės, pradėjau melstis Marijai ir prašyti jos, kad mane išgelbėtų iš šitos nelaimės. Tuomet pasižadėjau: jeigu šitą naktį išsigelbėsiu, kol gyva būsiu, melsiuos Mergelei Marijai.

Praėjo ta valanda, žiūriu, vėl ateina tas kriminalinis su basliu. Gavęs neigiamą atsakymą, vėl mane ėmė mušti, maniau, kad mane nuskandins, bet paskiau jis man taip pasakė: „Gerai, neini, tai dabar turite visi keturi iškrauti paketą, o kai iškrausite, tada ne vienas vesis jus į triumfą, bet 30 žmonių ir visi praleis choru, tada tai tau nieko ir nereikės.“ Na, ir mes pradėjome mesti iš baržos rąstus į upę, iš viršaus iki baržos borto nesunku dirbti, tik ritink medžius, o kai reikia išritinti rąstą iš baržos apačios, tada jau labai sunku. O jie sėdi ir mus ragina, kad greičiau dirbtume. Pradėjau prašyti armėno dėdės Jašos, kad tik neskubėtų, kad ilgiau užtruktume. 6 valandą ryto atves iš lagerio brigadas ir tik atėję nauji žmonės galės mus išgelbėti. Mums bedirbant, pradėjo švisti.

Lageryje pasigirdo „podjomo“ dūžis, mačiau, kad mūsų darbas – tik mūsų vienu – eina į pabaigą, o visoje baržoje niekas nė vieno rąsto nenumetė į upę. Jau pasirodė einančios brigados, tada sulėkė vyrų daugybė ir vilktinai mus ėmė tempti į triumą, o dėdei Jašai liepė uždaryti baržos triumą ir atsistėti ant dangčio, bet jis, uždaręs triumo dangtį, nubėgo pas škiperių ir pranešė, kas vyksta triume. Tuoju atsiyrė du sargybiniai ir brigada pradėjo keltis į baržą, o mus ten jie apdraskė, suplėšė drabužius, aš įlindau baržos palėpėn, jie mane ištraukė, aš vėl stengiuosi toliau nulįsti ir rėkiu, ir kitos rėkia kitame šone. Mūsų laimei, čia į pagalbą atskubėjo škiperis ir du sargybiniai su automatais. Aš tiek įlindau, kad tiesiog nesupratau, kad gelbėti atėjo, pradėjo deginti degtukus ir šaukia „dievuška, vylezai“ (mergina, išlįsk), o aš tik rėkiu, manau, kad čia tie patys užpuolikai, bet vėliau pašaukė dėdė Jaša, atpažinau jo balsą, jis pasakė, nebijok, jie nori jus išgelbėti, jau tų „blatnujų“ nėra nė vieno. Pabandžiau išlįsti, bet niekaip negalėjau, buvau taip įstrigusi, kad trys vyrai vos ištraukė, visą sumušė, apdraskytą. Išvedė į viršų nepanašias į žmones ir laiveliu nuyrė į žemutinį lagerį pas prokurorą, ir mes, tokios apdraskytos, sumuštos, papasakojome, kaip tie žmonės elgėsi su mumis per visą naktį ir pasakėme, kad daugiau gyvenime į tokius „udarnikus“ neisime. Prokuroras viską surašė, mes ir dėdė Jaša kaip liudininkas pasirašėme ir grįžome į aukštutinį lagerį, o tuos kriminalinius išsiuntė į kalkių kasyklą. Ilgai dar buvau mėlyna ir labai blogai jaučiausi, bet vėliau gyvenimas sugrižo į įprastas vėžes – vėl tie patys darbai.

Atėjo gegužės mėnuo, mane iškvietė pas lagerio viršininką ir paskaitė tokį raštą, kad aš į Kožvą atvežta per nesusipratimą, turiu būti gražinta į Vorkutos lagerį Predšachtnąją, nes man iki baismės pabaigos liko keli mėnesiai, o aš Vorkutos kalinė, ten turiu ir būti. Už keleto dienų – vėl etapas atgal į Vorkutą. Radau daug pažįstamų, visos klausinėjo, kodėl tave išvežė? Bet aš taip niekam ir nepasakiau, nes Ivanas Ivanovičius tebedirbo.

Mums iš Predšachtnajos lagerio į darbą netoli Vorkutos miesto buvo gal 5 km kelio. Pasitaikydavo gerų sargybinių, mes tokius gerbdavome ir grįždami jiems ką nors išnešdavom, tad dažniausiai į lagerį grįždavome sunkvežimiu, o ne pėsti. Vairuotojai, irgi kaliniai, grįždavo iš darbų tuščiomis ir mus į du sunkvežimius susisodindavo, ir parveždavo tiesiog prie pat vartų. Pasitaikydavo ir labai žiaurių sargybinių, tokie iš mūsų nieko negaudavo, o kadangi nieko negaudavo, elgdavosi dar žiauriau, keletą kartų sustato, skaičiuoja, vesdami iš darbo, neleidžia kalbėti ir kimba prie mažiausio menkniekio. Vieną dieną buvo labai blogas oras, pūga, kada išvedė mus iš bazės, vairuotojai jau laukė parvežti. Mes, užmiršę, kad čia negeras konvojus, greit sulipome į sunkvežimius ir manėme parvažiuosią namo, tačiau nepasisekė. Tuoju liepė lipti iš mašinų, gulti į purvyną ir pradėjo šaudyti į viršų, tuoju paskambino į divizioną, pranešė, kad bazės brigada ketina pabėgti. Atvažiavo keli sunkvežimiai ginkluotų kareivių su šunimis, mus sustatė prieš vėją, tardė, kratė, manė, kad jeigu ruošiamės bėgti, tai gal ras ir maisto, bet, deja, nieko nerado. Tada sustatė, perskaičiavo keletą kartų ir parvedė prie vartų, kur laukė kareiviai su šunimis, su durtuvais ir aukšti viršininkai, vėl mus į balą suguldė, po vieną šaukė į sargybines ir tardė. Kol visas ištardė, praėjo nemažai laiko. Jau žadėjo daugiau mūsų nevesti dirbti į bazę, bet kitą dieną vėl nuvedė. Jeigu blogas sargybinis, tai niekada nevažiuodavome, eidavome pėsčios.

Vieną dieną atėję į darbą pamatėme stovinčius vagonus-šaldytuvus su mėsa ir ant vagonų buvo užrašyta, kad mėsa – kiauliena iš Lietuvos, Radviliškio stoties. Iš visų pusių apžiūrėjome vagonus, mums atrodė, kad čia kažkas sava, ir net nepagalvojome,

kad mums patiems teks iškrauti šiuos vagonus. Tą dieną atvarė labai daug kalinių ir mūsų visa brigada per dieną krovė tą kiaulieną. Krovėme į barakus, barakai buvo tik lentomis apkalti ir per juos pūsdavo vėjai, net grindų nebuvo. Krovėme į rietuves mėsą, tik perėjimus palikdavome, aukštis – kiek pajėgdavome užkelti pusę kiaulės. Kiaulių būta visų bekoninių, mėsa graži, kraudami pagalvojome, pasivogsime ir pavalgysime lietuviškos mėsos, bet kaipgi iš pusės kiaulės atsipjausi, negalima, bet ne apie tą aš noriu parašyti, o koks likimas ištiko mėsą. Mėsos prikrovėme keletą barakų, vagonus išstūmėme iš bazės ir likome bazėje. Visus kalinius nuvedė į savas vietas, mums čia bedirbant teko sužinoti, kad bazės vadovai išsiuntė į Maskvą paklausimą, ką daryti su ta mėsa. Maskvą atsiuntė telegramą, kad nieko nejudintų, o laukėtų iš Maskvos atvažiuojant komisijos, jinau turi patikrinti, ar mėsa tinkama maistui. Po savaitės atvažiavo ta komisija ir kaip tik iš mūsų mėsos ir žuvies sandėlio paėmė Juozą Ramanauską ir Joną Čėplą atkirsti po gabaliuką iš rietuvių. Kad ir šalta Vorkutoje, bet vis tiek birželio mėnesis, jau kartais papučia ir pavasariškas vėjas, ir einant pro mėsos barakus, reikėdavo užsiimti nosį. Negana, kad mėsa apgedo (dar buvo galima greitomis sunaudoti) – ta komisija, mėsos gabaliukus analizei daryti išsivežė į Maskvą, ir tik po savaitės bazės vadovai gavo tokį pranešimą: „Mėsa netinkama vartoti maistui, reikia perdirbti, riebalus suspirginti ir supilti į statines, o pačią mėsą sukapti, susūdyti į statines sargybos šunims šerti.“ Užvirė nauji darbai, atvarė daug kalinių ir dirbome ilgai, kol pagaliau baigėme šį nelemtą ir baisų darbą. Mes, kurie čia dirbome, nebuvoome alkani ir tos mėsos nevalgėme, o atvaryti kaliniai išalkę nežiūrėjo, kad baisi smarvė, valgė visai žalią supuvusią mėsą ir net nežinau, kuo tai jiems baigdavosi. Užbaigę šiuos darbus, vėl grįžome dirbti nuolatinį darbą ir aš jau laukiau tos dienos, kada išeisiu į laisvę.

Vorkutoje išgyvenau daugiau kaip metus, buvau neteista, nežinojau, ar ilgai man čia reikės gyventi. Pagaliau vieną dieną atėjo „nariadčikas“ ir nuvedė pas tardytoją. Tardytojas buvo Lietuvos žydas iš Utenės, karo pradžioje pabėgęs iš Lietuvos ir saugiai įsitaisęs Vorkutos lageriuose. Paklausė, ar prisimenu, už ką čia atsidūriau, sakau, nelabai, ir paprašiau, kad man perskaitytų. Kada ėmė skaityti, nustebau, ko ten prirašyta. Kada baigė skaityti, paklausė, ar aš sutinku, atsakiau: ne. Tardytojas pasakė, kad viskas patvirtinta mano parašu. Nežinau, kaip ten buvo, kad man tokių dalykų ankstesni tardytojai niekada neskaitė, nes visuomet po tardymo paskaitydavo ir tada pasirašydavau. Vėliau tardytojas paklausė, ar aš žinanti, kas mane įskundė, kas ir kiek žmonių pasirašė. Aš pagalvojau ir pasakiau, kad numanau kas, tada tardytojas paprašė, kad aš išvardyčiau pavardes, bet, pasirodo, apsirikau. Man pats tardytojas perskaitė pavardes, aš nepatikėjau, tada jis mane pasikvietė prie stalo ir liepė pačiai perskaityti: pirmas buvo Vaclovas Semaška, taip pat Kalistratas, Elena Balčiūnienė, o ketvirtojo jau nėra tarp gyvųjų, todėl nenoriu minėti, tegul jam Dievas atleidžia. Tardytojas liepė pasirašyti ir eiti į baraką, aš galvojau, ar dar mane kvoies į tardymą, ar jau ne, čia niekas manęs negąsdino, nemušė, tik pasikalbėjome. Tačiau niekas manęs niekur nešaukė, tik gal po mėnesio atėjo „nariadčikas“ ir man perskaitė tokį raštą, kad aš nuteista ypatingo pasitarimo pagal 58 str. 4 metams, ir viskas, aš nei teisme buvau, nei teisėjo mačiau. Na, pagalvojau, jeigu Dievas duos sveikatos, gal dar ir sugrįšiu, net neatėjo mintis į galvą, kad kai čia baigsis mano bausmė, važiuoti reikės į Sibirą amžiams.

Atėjo 1949 m. rugpjūčio 10 d., mano 4 metų bausmės pabaiga. Ėjo įvairūs gandai, vieni kalbėjo, kad niekur neleis išvažiuoti tiems, kurių bausmė baigsis, o tik išleis

už zonos ir laisvai galėsime gyventi, kiti kalbėjo, kad veš į Sibirą, į amžinąją tremtį. Atėjo „nariadčikas“ ir pasakė, kad jeigu nenoriu, į darbą galiu neiti, bet maisto gausiu, ir paaiškino, kad nežino, ką su manimi darys. Tą dieną ir dar keletą dienų į darbą nėjau, bet vėliau ėjau, nes norėjau ir skaniau pavalgyti, ir kankino nežinia, o barake buvo labai liūdna, darbe tarp žmonių kažkaip daug geriau praleidi dieną. Nebeprisimenu, kiek laiko gyvenau nei laisva, nei kalinė. Vieną dieną man dirbant sandėlyje, atvažiavo „nariadčikas“ ir liepė važiuoti su juo į lagerį, esą atėjęs įsakymas mane išleisti iš lagerio, atsiskaityti ir daugiau man maisto niekas neskirs, čia neturėsiu teisės gyventi. Kada mane parvežė į lagerį, tuojau gavau du atsiskaitymo lapus ir iš karto supratau, kad laisvės nematysiu. Greitai su viskuo atsiskaičiau ir tą pačią dieną su sargybiniais buvau nuvežta į Vorkutos persiuntimo punktą, sargybinis mane perdavė ir išvažiavo savo keliais, o aš likau kaip stovinti ir net negalėjau įsivaizduoti, kur mane veš ir kur apgyvendins. Punte gyvenau gal savaitę, o gal ir daugiau, gulėjome ant grindų, davė duonos ir vandens. Vieną dieną išdavė dvi silkes, kepaliuką duonos, kilogramą cukraus ir liepė būt pasiruošusioms. Su didžiausia sargyba suvarė mus į spec. vagonus ir užrakino. Didžiausia nežinia, naktį mūsų kelis vagonus prikabino prie kitų ir po geros valandos pajudėjome iš Vorkutos stoties. Paskutinį kartą pro grotas matėme Vorkutos elektros šviesas, ir viskas.

Kelionė į Sibirą

Mano kupė (kameroje) buvo vokiečių, rumunė ir aš, lietuvė, visos nepažįstamos ir susijaudinusios, sėdėjome kiekviena su savo mintimis ir savo svajonėmis. Po kokios dienos pradėjome bendrauti, jau pasidarė daug geriau, kada gali su kuo nors išsikalbėti ir pasidalyti savo gyvenimo vargais, ir taip važiuojome iki Kòtlaso, o Kotlasė pas mus atvedė jauną moterį rusę, mokytoją, matėme stovint jos vyrą ir verkiantį 4 metų sūnų. Kada ją užrakino mūsų kupė, jinai nežmoniškai verkė, draskė savo drabužius, o mano bendrakeleivės bandė ją raminti. Ėmiau ją prašyti, kad jos neliestų, tegul išsiverkia, tada jai bus daug lengviau, nes puikiai supratau, kaip jai sunku atsiskirti nuo sūnaus, dar tokio mažo, o ją irgi vežė į nežinią. Kada pradėjome važiuoti, truputį nusiramino, pradėjome vėl visos kalbėtis ir pagaliau jinai mums papasakojo, už ką ją areštavo: vokiečiams artėjant į tą vietą, kur jinai mokykloje dirbo, reikėjo evakuotis, o ji nutarė nesievuoti ir už tai pagal 58 straipsnį gavo 10 metų. Ir viskas.

Vòlogdoje mūsų ešeloną pastatė ant šalutinių bėgių, greta mūsų privožiavo traukinys vien su kariais ir sustojo. Dar Vorkutoje mūsų dokumentus perėmė traukinio viršininkas. Sužinojęs, kad aš lietuvė, atėjo prie mūsų kupė ir paklausė, kuri čia lietuvė. Pasisakiau, kad aš, jis paklausė, iš kur kilusi, ir paskiau pasakė, kad jo žmona irgi lietuvė. Jis mūsų kupė užrakino ir mes galėsime vaikščioti po visą vagoną, taip mums bus daug geriau. Kai greta sustojo kariškas traukinys, išlipę visi ėjo ir nuėjo savo keliais. Vienas karininkas su keliomis žvaigždutėmis vis stovėjo ant vagono laiptelių, dairėsi tai į kairę, tai į dešinę ir vis žiūrėjo į mūsų kupė kamerą. Aš tuo momentu gulėjau, ir kada mūsų žvilgsniai susitiko, jis pamojo man pirštu. Atsikėliau ir priėjau prie vagono lango grotų. Karininkas dar pasižvalgė, vėl pažiūrėjo į mane, ikišo ranką į kišenę, išsitraukė pinigų, greitai apsidairęs priėjo prie vagono lango, pro grotas vos pasiekdamas ikišo man pinigų ir tuoj pat nuėjo savo keliais. Suskaičiavau – buvo 180 rublių. Kokie tie pinigai buvo 1949 m., jau ir nebeprisimenu, bet vėliau jie labai man pravertė.

Ešelonas vėl pajudėjo, o kur mus veža, nežinome, tik ne į Lietuvą. Atvežė į Kirovo persiuntimo punktą. Mus sutiko ginkluoti kareiviai su šunimis, sunešė mūsų formularus (bylas) ir pradėjo pavardėmis tikrinti. Persiuntimo punkto salė buvo gana didelė, viduryje salės stovėjo niekuo neatitverta „parašė“. Jau buvome visko matę, tai visiškai nestebino, o mūsų bendrakeleivė, kuri pirmą kartą pateko į tokią padėtį, tai niekaip negalėjo susitaikyti, kad su mumis elgiamasi ne kaip su žmonėmis, ir niekaip jinai neišdrįsdavo, kol mes nepadarydavome jai užtvaros, sėsti ant „parašės“ reikalui esant. O mes tyčia nieko nesivaržydavome, elgdavomės taip, kaip mums patogiau, ir pagaliau jeigu jau čia taip sutvarkyta, tegul žiūri, mes akis užmerkiam, ir viskas.

Perėmė visus atvežtuosius, tuojau surikiavo, suskaitė po keletą kartų ir sargybiniai nuvedė mus į miesto pirtį. Čia perėjome visus kirpimus, skutimus, o mūsų bendrakeleivė – vėl į ašaras, ir vėl reikėjo ją raminti, vėl jai viską iš naujo aiškinti, kad jau kitaip nebus. Iš pirties mus nuvedė į kalėjimą, tik mūsų bendrakeleivę atskyrė nuo mūsų ir nuvedė į kitą kalėjimą. Jinai labai verkė, nes jau su mumis buvo susidraugavusi. Kirovo kalėjimas – tai jau iš tikrųjų kalėjimas, ir savo išore, ir švara, ir bendra tvarka. Mane uždarė į kamerą su gultais. Radau čia moteris, sėdinčias po 8 mėnesius, ir niekas jų niekur nei kvičia, nei praustis veda, nei pasivaikščioti išleidžia, žodžiu, sėdėk ir lauk. Jos visos paimtos iš laisvės, anksčiau po 10 metų atsėdėjusios, o dabar vėl areštuotos, bet jos nors šį tą turi pasikloti ir užsikloti, o aš kaip stoviu, dar gerai, kad vasara. Maitino taip, kad net negali aprašyti ar tokį maistą pavadinti maistu, o svarbiausia, blakių per akis, nes baisi buvo nešvara. Rytą asenizatorius palieka šluotą prie išviečių, paskui ateina pas mus kameros prižiūrėtojas su ta baisia išmatose permirkusia šluota ir šluoja mūsų gultus, grindis ir net stalą, juokiasi, kad reikia tvarką padaryti. Pagaliau pradėjome rašyti skundus, juk mes tarsi ir laisvos, o taip elgiasi. Nepraėjo nė pora dienų, ir sužinojome, kad mus kasdieną išleis į lauką pasivaikščioti. Trečią dieną atėjo kalėjimo prižiūrėtojas ir liepė išeiti. Mus nuvedė į užtvartą aukšta tvora daržą ir ten išlaikė keletą valandų, iš greta stovinčių kalėjimo pastatų girdėjome šauksmus, pro langų grotas žmonės kaišiojo rankas ir šaukė, kad ir jiems leistų nors 15 min. išeiti į lauką, bet, matyt, buvo tokia tvarka, kad nieko neleido pasivaikščioti. Kitą rytą mus vėl išleido į kiemą. Neilgai man teko čia sėdėti, mano laimei, matyt, jau buvo baigiamas ruošti etapas. Po kelių dienų buvo įsakyta pasirošti etapui. Gerai prisimenu, smarkiai lijo. Kol kalėjimo viršininkai su mumis susitvarkė, praėjo visa diena, jau pradėjo temti, ir mes tik ką pajudėjome iš vietos. Varė pirmiausia per miestą, matėme didelį paminklą Stalinui. Varė laukais ir per bulves, kadangi nieko neturėjau, eidama per bulvių lauką išraudavau bulvių krūmą, pasiimdavau bulvių sau ir dar kitoms duodavau, o bulvės buvo labai skanios, valgėme tarsi skaniausius obuolius, net širdis atsigavo. Atsidūrėme geležinkelio stotyje, čia jau mūsų laukė gyvuliniai vagonai be gultų, be kupė, ir kad nors šiaudų būtų paklota, – ir tu čia neradome. Ir vėl visą naktį laukėme, dar atvarė daug kalinių. Enkavėdistai darbovosi išsijuosę, tik paryčiais mūsų ešelonas pajudėjo iš Kirovo.

Nenumanėme, ar ilgas mūsų sąstatas, ir tik posūkyje pro užkaltų langelių plyšius pamatėme, kad ešelonas labai ilgas, ir nieko nenučiuokėme, kur pagaliau mus veža. Važiavome netrumpai, bet maitinti mūsų niekas nesiruošė. Dar turėjau keletą žalių bulvių, bet pradėdi valgyti, reikia ir kitoms duoti. Pasibaigė ir bulvės, pradėjome prašyti valgyt. Novosibirske davė po kepaliuką forminės duonos ir vandens. O traukinys lekia ir lekia, ryte ir vakare patikrinimas, po patikrinimo plaktukais daužė aplink vagonus ir lakstė

stogais, kol atvažiuome į Krasnojárską. Krasnojársko stotyje mus sutiko daugybė kareivių, ginkluotų ir su šunimis, pradėjo atidarinėti vagonus, rikiavo, skaičiavo ir vėl varė per nepažįstamą miestą į kalėjimą. Po dešimties dienų nuvarė į pirtį. Pirtis gera, vandens niekas nenormavo kaip lageryje, bet muilo ta pati norma – 20 gramų, veikė „prožarka“, drabužius atidavėme dezinfekuoti, apsiprausėme ir be muilo, po tokios kelionės buvo visai neblogai. Iš pirties nuvedė į Krasnojarsko kalėjimą ir mus, gal 30 moterų, apgyvendino vienoje didelėje kameroje. Tiesiog neįtikėtina: čia stovėjo geležinės paklotos lovos. Kada atsiguliau į lovą, aš buvau tiek išvargusi, kad miegas nugalėjo alkį. Ryte 6 valandą prikėlė raktų daužymas į duris – laikas keltis. Atsikėlėme visos ir per langelį gavome duonos po 500 gramų, virinto vandens ir cukraus po porą šaukštelių – man buvo didžiausia šventė. Niekas čia mūsų netardė, nei šaukė, nei kankino. Išsėdėjau savaite ir vėl atėjo kalėjimo prižiūrėtojas, liepė rengtis į pirtį. Visos išsiprausėme – ir vėl į tą pačią kamara, ir vėl viskas kaip anksčiau, sėdime ir laukiame, kur dabar mus dės ir ar ilgai be darbo sėdėsime. Šis kalėjimas gal buvo iš visų kalėjimų švariausias, čia neturėjau utėlių, gulėjome lovose, tik maistas panašus kaip ir visur. Nežinau, kiek čia pragyvenome, bet vieną sekmadienio rytą atidarė kameros duris prižiūrėtojai, liepė visoms rengtis ir eiti į koridorių. Mūsų laukė ginkluoti kareiviai, kurie mus nuvedė į didelę salę. Čia radome labai daug privarytų kalinių, vyrų ir moterų, ir daugiausia nuteistų Ypatingo pasitarimo po 25 ir po 5 metus be teisių. Nustebau, kad visi šitie kaliniai nebuvo morališkai palūžę, jie tik juokėsi iš savo bausmių ir sakė: „Dar reikės mums ilgai gyventi, kol nugalėsime tuos 30 metų.“ Ar tau skyrė 20 metų, ar 5, visus tikrino vienodai ir visų laukė toks pats likimas. Dar turėjome pasirašyti, kad laisvai sutinkame visą amžių gyventi čia, Sibire, nors mes to Sibiro nė vienas net neįsivaizdavome.

Pagaliau sutvarkė visus dokumentus ir pradėjo šaukti į kiemą, čia jau stovėjo sunkvežimiai. Atvežė mus prie Jenisejaus prieplaukos ir liepė išlipti, o sunkvežimiai nuvažiavo kitų kalinių. Buvo labai graži diena, švietė vėsi saulė, prieplaukoje buvo daug civilių žmonių, ir mes visi susimaišėme su laisvaisiais. Nieks čia mūsų nesaugojo, ir man atrodė, kad lengvai buvo galima pabėgti, bet ką darysiu pabėgusi, nei paso, nei jokio dokumento, sugaus ir vėl nuves į lagerį, o čia bent būsime laisvi ir gal vis bus geriau negu lageryje. Pagaliau atplaukė didelis laivas, tuojau prie mūsų prisistatė būrys ginkluotų kareivių ir vienas viršininkas, kuris viskam vadovavo. Plaukėme labai gražia ir didele Jenisejaus upe, dar niekad nebuvau mačiusi tokios plačios upės. Pečioros upė plati, bet nepalyginsi su Jenisejumi. Antrąją parą išdavė sausą maisto davinį: po 2 didelės silkes, 1 kg cukraus ir po 3 kepaliukus forminės duonos; valgyti labai norėjome ir tą maistą greitai suvalgėme. Atplaukėme į Strelką, kur susilieja Jenisejus su Angarà. Labai įdomu pasižiūrėti nuo laivo denio: baisūs vandenys, abiejų upių skirtingos spalvos, ir nesusimaišo – rudas vanduo Jenisejaus, natūralios spalvos Angaros vanduo, kaip užrėžta. Čia turėjome išlipti. Artinosi vakaras, susodino didelėje pievoje, nors jau gerokai buvo šalta, naktį pašalo, visa žolė pabalo nuo šalnos. Per visą naktį prie upės buvo girdėti žmonių balsai. Tai darbininkai dirbo prie rąstų, rišo plaustus. Kada patekėjo saulė, pasidarė šilčiau. Valgyti jau nieko neturėjome, nes alkanas žmogus jei turi nors trupučiuką maisto, negali užmigti, kol nesuvalgo visko. Kai jau žinai, kad nieko neturi, tada ramiau gali užmigti. O kai atsibundi, nieko daugiau ir negalvoji, tik apie duoną, nes alkanam ir nebūna nieko skanesnio už duoną.

Pro šalį praeidavo vietos žmonių, mes jų klausinėjome, ar čia galima gyventi, jie sakydavo galima, tik labai daug mašalų („moškių“). Man atrodė, baisus čia daiktas ma-

šalai, juk ir Lietuvoje jų yra, bet apsirikau. Atplaukė kateris ir atitempė ilgiausią baržą, mus suvarė į baržą ir davė didelį samtį („čerpak“), nes barža buvo kiaura. Liepė visiems semti vandenį, o jeigu nesemsim, tai paskęsime. Dabar plaukėme Angaros upe: labai graži didelė upė, didelės akmeninės uolos lyg didžiausi namai. Labai ilgai teko plaukti, nes buvo rūkas, kai sustodavome, imdavo pulti moškės. Pradžioje į jas nekreipėme dėmesio, nes dar nežinojome pasekmių; pasirodo, jos lisdavo, kur tik ankščiau, ir išėsdavo žaizdas. Buvo apsiavusi auliniais batais, ant blauzdų aptemptais, ir man tiek sudarkė kojas, kad negalėjau nė nusiauti, teko prapjauti aulus.

Mes mažai plaukėme, daugiau tik plūduriavome Angaroje. Vis atplaukdavo laiveliais įvairūs viršininkai su popieriais, klausinėdavo specialybių, surašo ir vėl išplaukia. Specialistų buvo įvairių – ir mokslo žmonių, ir amatininkų, pradžioje žmonės rašydavosi, nes manė, kad kiekvienas pagal savo specialybę gaus darbo. Po kelių parų pradėjome suprasti, kur mus veža – vis toliau į miškus, toliau nuo kelių, vis toliau į pelkes. Kada vėl mūsų kateris sustojo, mes jau buvome 5 dienas nieko nevalgę, baisiai pikti ir nutarėme, kad kai atplauks surašinėtojai, juos išvarysime ir nesirašysime jokių specialybių, nes mus veža į tokią vietą, kur nei specialybė, nei išsilavinimas nereikalingas. Matėme, kokiuose barakuose žmonės gyvena. Kamenkoje žmonės vaikščiojo ant galvų užsimovę tinklelius iš arklių ašutų. Tinkleliai atrodė juodi, ir aš pamaniau, kad čia atvežti galvažudžiai ir todėl jiems ant veidų uždėti juodi tinkleliai, kad nematytų pasaulio. Tik kai pati įsikūriau, turėjau ir aš tokį tinklelį nešioti, nes čia kitaip neįmanoma gyventi. Taigi, kada atplaukė viršininkai mūsų surašinėti, mes griežtai atsisakėme rašytis ir liepėme jiems plaukti atgal. Taip elgėmės ir vėliau: nieko nesakydavome, nes buvo aišku, kokia čia specialybė bus reikalinga – pjūklas ir kirvis. Mus lydėjusieji kareiviai kažkur pasiliko, liko vienintelis mūsų palydovas viršininkas, neblogas vyras, matydamas, kad mes ramūs žmonės, nutarė visus kareivius atleisti, o gal jau buvome per daug toli nuo kelių, nepabėgsime. Penkta para nevalgę buvome, bet ramūs.

Labai gražus vakaras, saulė leidosi už uolų, jokio vėjo, sulipę ant baržos stogo grožėjomės Sibiro gamta. Daugiausia buvo ukrainiečių, lietuvių plaukė keturi – vienas vyras ir mes, trys moterys. Pradėjome dainuoti ukrainietiškas dainas. Ukrainiečiai labai gražiai dainuoja, mes pritardavome. Ant vandens gražiai skambėjo, daina vijo dainą, o mūsų palydovas sėdėjo ir klausėsi, kaip mes visi alkani dainuojam. Kada dainos nutilo, žiūrėm, ateina mūsų palydovas pas mus, verkia ir sako: „Aš toliau alkanų žmonių nelydėsiu, ir kada priplauksim darbovietę, įsakysiu kateriui sustoti, kad galėčiau nuvesti žmones į valgyklą pavalgyti. Kokios gi jums čia dainos alkaniems, jūs vietoje dainų galite net mane nustumti į Angarą, kad nieko neduodu valgyti.“ Taip ir buvo. Kitą dieną priplaukėme Plodbiščią, Artiūginą, visus iš baržos išlaipino, viršininkas nuvedė į valgyklą ir užsakė mums maisto. Pinigų ne visi turėjome, tad nutarėme, tegul valdžia mus maitina, ir pavalgę vėl sulipome į baržą, ir kateris mus traukė toliau. Matėme praplaukiančius sielius ir net nepagalvojome, kad ir mums teks tokie darbai. Atplaukėme į Angárską ir mūsų palydovas įsakė kateriui sukti į priplauką, vėl mus nuvedė į valgyklą valgyti, valgėme be pinigų. Pakeliui dalį žmonių paliko, matyt, taip buvo suskirstyta dar pačiame Krasnojarske. Likome baržoje gal keliasdešimt ir plaukėme toliau, kol pasiekėme Bogučianus. Čia ir išlipome, o mūsų palydovas užlipo ant katerio kajutės ir pasakė: „Tovarišči, vas ja privioz na viečnuju ssylku, vy idite i živoite, kuda chotite i kak chotite“ (Draugai, aš jus čia atvežiau į amžiną tremtį, eikite ir gyvenkite, kur norite

ir kaip norite, – rus.). Nustebę dairėmės, žiūrėjome vienas į kitą ir nežinojome nei ką sakyti, nei ką daryti. Niekas mūsų nepriėmė, niekas nenuvedė į jokią baraką ir net joks komendantas nepatikrino, iš kur mes atsiradome.

Prie Angaros

Aš su viena ukrainiete, este gydytoja ir suome, pagyvenusia moterimi, nutarėme būti kartu. Pagalvojome, mes trys dirbsime, o senesnioji virs mums valgyti, bet kur dirbsime, kur ateinančią naktį nakvosim, neaišku. Bogučianai – šioks toks miestas, tai pasivalkiojome gatvėmis ir užėjome į ORS (Darbininkų aprūpinimo skyriaus) parduotuvę, norėjome nusipirkti duonos ir cukraus. Pardavėja suprato, kas mes, o aš supratau, kad ji ne rusė. Jinai iš tikrųjų buvo latvė, šiek tiek pasiklausinėjo, o sužinojusi, kad aš lietuvė, liepė eiti į parduotuvės kiemą. Latvė atnešė 4 kepalus forminės duonos ir apie 3 kg cukraus, o pinigų neėmė. Nuėjome prie Angaros, pavalgėme ir svarstėme, ką mums toliau daryti, kur nakvoti. Sutarėm nueiti į komendantūrą ir prisistatyti. Komendantas mums taip atsakė: „Jūs man nepriklausote, eikite ir gyvenkite, kaip norit ir kur norit.“ Artinosi vakaras, mes vėl prie Angaros atėjome, nes atrodė, kad teks ir nakvoti. Žiūrime, kateris ruošiasi išplaukti. Paklausėme, kur plauks, sako, į Goltevino bazę už 70 kilometrų, ten yra barakų. Ir išplaukėme.

Plaukėme visą naktį, nuplaukusios pamatėme keletą barakų, o nuo barakų, gal už 1 kilometro, kaimą, jame gyveno šio krašto žmonės. Patraukėme barakų link, bet žmonių nesuradome, tik vieną moterį valytoją. Paklausėme, ar galime čia apsistoti, atsakė nežinanti, reikia viršininko atsiklausti. Pamatėme daug laisvų geležinių lovų ir tuojau keturias lovas susistūmėme greta, nuėjome į kolūkio lauką, atsinešėme glėbius šiaudų ir pasiklojome. Pirmiausia valytojos paprašėme virinto vandens, pavalgėme ir atsigulėme pamiegoti, nes visą naktį nė bluosto nebuvo sudėjusios. Vakare žmonės grįžo iš darbo, čia gyveno ir lietuvių, ir pavieniui, ir su šeimomis, jie daugiausia dirbo kolūkyje. Aš su jais susipažinau, bet čia gyvenantys lietuviai visi buvo žemaičiai, o aš pati dzūkė, ir mums nelabai sekėsi susikalbėti, bet mane lietuviai pakvietė kartu vakarieniauti, aš padėkojau, sakau, esu ne viena, mano draugės irgi nori valgyti. Davė mums bulvių ir pieno. Rytojaus dieną buvo šeštadienis ir trys lietuviai ruošėsi naktį plaukti valtimi vogti bulvių į Zalediejų kolūkį, gal už kokių 25–30 kilometrų nuo Goltevino bazės. Matydami, kad mes neturime ko valgyti, pakvietė ir mane plaukti, aš sutikau. Naktį išplaukėme Angara į Zalediejus. Plaukėme prieš srovę, laivelis mūsų nemažas, bet ir žemaičiai stambūs vyrai, jiems ta kelionė buvo niekis, o aš plaukiau pirmą kartą gyvenime. Kai priplaukėme tą vietą, kur į Angarą įteka Mūros upė, mūsų valtį pradėjo mėtyti, nes čia didžiausi slenksčiai, dar niekad tokios baimės nebuvo patyrusi, atrodo, nuplaus mus visus keturis, valtį jau, atrodo, užlieja visiškai, bet ir vėl išskylame. Vargais negalais įveikėme tuos krioklius. Prisikasėm po porą maišų, susikrovėme į valtį ir išplaukėme atgal, pasroviui plaukti jau buvo daug lengviau, bet pasiekus tuos slenksčius, vėl ta pati baimė. Prisižadėjau gyvenime daugiau neplaukti čia valtimi, sakiau, geriau mirsiu iš bado, bet neplauksiu. Dar neprašvitus parplaukėme į Goltevino bazę, pasiėmiau, kiek pakėliau, bulvių, nunešiau į barako sandėliuką, barake prikėliau savo drauges, ir mes nuėjome susinešti bulves. Bulvių turime, dar turėjau ir tuos pinigus, kuriuos man davė karininkas Vologdoje, nusipirkome duonos ir pieno, bet jau artinosi žiema, o nei apsiauti, nei apsirengti ir nė viena nedarbame.

Vaikščiodavau į kolūkio kaimą ko nors nusipirkti, nes keletą rublių turėjau, mano draugės eidavo į laukus, kur stovėjo nupjautų kviečių gubos ir niekas jų nei veža, nei kulia. Labai nustebau, o paskiau pagalvojau, kad gal Sibire iš bado ir neteks numirti, galėsime bent grūdų prisilukštenti. Nuėjusi į kaimą, paklausiau, kodėl niekas kviečių nekulia, sako, dar įsakymo nėra. Taip tie kviečiai ilgai ir stovėjo, o dienos gražios, saulėtos, žmonės girtuokliauja ir laukia įsakymo. Kai pradėjo lyti, gavo įsakymą kulti, užvirė darbas. Mes ėjome niekieno nevaromos kulti – šlapia, grūdai išmirkę, toks ten ir kūlimas, bet šiaip taip iškūlėme.

Reikėjo ką nors daryti: ieškoti, kur prisiglausti, dirbti. Mūsų suomė rimtai nusprendė prašyti, kad ją priimtų į kolūką, o mes trys nežinojome, kur dingti, pagaliau Goltevino kolūkyje reikėjo kviečius sunešti į gubas, nes artinosi žiema, o kviečiai ne tik nekulti, bet ir nesunešti į vieną krūvą. Pasisiūlėme sunešti ir šiek tiek užsidirbti. Dirbau pirmą dieną, nešiojau pėdus, pradžioje buvo netoli, o vėliau gal kilometras iki gubos, su manimi kartu dirbo viena rusė, bet ji nešdavo ne daugiau kaip po vieną pėdą, ar iš arti, ar iš toli, jai tas pats. Aš nešiojau po penkis, iš toliau – po keturis, o vakare nuėjome pas brigadininką užsirašyti. Nešdama į kišenę įsidėdavau tiek grūdų, kiek nešu pėdų, kai vakare suskaičiavau ir pasakiau, kiek sunešiau, brigadininkas pažūrėjo, sako: „Negali būti, kad tiek mažai sunešėte juk jūs labai gerai dirbote, nešėte net po penketą pėdų, jūs apsirikote.“ Pasakiau, kad neapsirikau, sąžiningai suskaičiavau. Rusė visą dieną nešiojo po vieną pėdą, bet pasakė trigubai daugiau sunešusi už mane. Nieko nesakiau, bet pagalvojau, kodėl jinai taip elgiasi? Dirbau kolūkyje visas dvi savaites, sunešėme pėdus, vėliau prasidėjo kūlimas, viskas lauke, tik kuliamajai iškeltas stogas, lyja ar sninga – darbas nesustoja.

Gyvenome barake, lentų gultai, prikloti šiaudų, ir gulėjo, kaip kas norėjo. Man teko gulėti šalia kino lakūno. Buvo įdomu su juo pasikalbėti, apie jų gyvenimo papročius labai daug ką sužinojau. Jis turėjo viltį sugrįžti, sako, reikia tik čia kaip nors išsilaikyti. Valgėme tik bulves su lupenomis, nugriebtą pieną ir duoną, vadintą „chalačiais“. Duona labai gera, geresnė už forminę. Po dviejų savaičių atėjo pirmininkas ir pasakė, kiek uždirbome. Aš nieko neuždirbau, likau dar skolinga. Pradėjau verkti, nieko gero nesuvalgiau ir dar skolinga, tai kaip reikės toliau gyventi? Tada man tas brigadininkas ir pasakė, kad reikia rašyti daug daugiau, negu padaryta, o ne taip, kaip aš užrašinėdavau, bet vis tiek verkiu ir klausiu, ką man dabar daryti, juk aš atvažiauvusi iš lagerio ir nieko daugiau neturiu, tik ką apsiivilkusi, o ateina žiema, kaip aš gyvensiu, jeigu nieko negalima užsidirbti, belieka tik vogti. Matyt, pagailo manęs brigadininkui, jis man taip pasakė: „Pas mus iš kolūkių nieko neišleidžia, dabar jau ir tu prirašyta čia dirbti. Išėitis tik tokia: kur tavo pasiūs dirbti, ne dirbk, bet simuliuok, išversk vežimą, paleisk arklius, žodžiu, daryk viską atvirksčiai, tai gal patys išvarys.“ Taip ir pradėjau daryti: reikia vežti kviečius – aš juos pakelėje išverčiu, vieną kartą vos arklio nepradžudžiau ir pati vos neužsimušiau, kai verčiausi nuo skardžio. Ir vieną dieną brigadininkas sako pirmininkui: nieko gero iš šitos moters nebus, jinai kvaila, be to, fašistė, daugiau jokio darbo jai neduosiu.

Iš kolūkio mane atleido. Parėjau į Goltevino bazę. Mano draugės irgi kažkaip iš to kolūkio ištrūko, apie jų likimą nežinau, likau viena. Nieko nedirbu, duoda kas nors man pavalgyti – tai gerai, o neduoda – ir taip prabūnu, net pradėjau gailėtis lagerio, nes ten buvome šiuo bei tuo aprūpintos, o čia atvežė ir paleido – gyvenk kaip nori.

Vieną dieną bazės kieme sutikau moterį, pasisveikinom, ir ta moteris manęs paklausė, kas aš per viena ir iš kur čia atsiradau. Viską pasipasakojau ir pradėjau aiškinti,

kad aš kaip stoviu, nieko neturiu nei pasikloti, nei užsikloti, o jau šalta, darbo neturiu ir nežinau, ką reikia daryti, juk jau žiema čia pat. Ši moteris buvo atvežta 1948 m. Tada jiems leido pasiimti ir maisto, ir drabužių, jinai mano bendraamžė, atvežta čia su dukra, mama ir dėde, vyrą kažkur kitur nuvežę. Man ir sako: „Nesijaudink, mes dar turime visko, mano mama dar ir bulvių pasisodino, jinai gyvena su mano dukrele už Angaros Čirimšane“ – ir parodė kaimelį kitoje upės pusėje. – „Aš dirbu, kartais po pusmetį nebūnu namuose, bet uždirbu pinigų ir sau, ir šeimai, pabandyčiau ir tau padėti...“ Ši moteris buvo žemaitė nuo Kretingos Monika Šmitienė, ir šiandien retkarčiais su ja susitinku. Pirmiausia jinai mane nusivedė pas miško pramonės ūkio direktorių Golydovą ir prašė, kad mane priimtų į darbą. Golydovas pagalvojo, paklausė, ar moku dirbti miško darbus, sakau, nemoku, bet pasistengsiu išmokti, taigi mane ir priėmė. Monika nusivedė mane pas ūkvedį Papovą, kuris išrašė čiuzinį, antklodę, porą paklodžių, šimtasiulę, kelnes. Visą parsinešiau, susitvarkiau ir laukiu rytojaus.

Kitą dieną pradėjau dirbti, krovėme rąstus čia pat, Golteveno bazėje. Jau buvau tikra, kad kiek uždirbsiu, tiek ir gausiu. Rišome sielius, dirbome kitus darbus, bet aš jau tarp dirbančiųjų, nuotaika geresnė, nesvarbu, kad darbas sunkus, svarbu dirbti.

Po kurio laiko visus darbininkus perkėlė į Rečkos darbovietę, pasiuntė mane su Monika pjauti medžių. Nei viena, nei kita nemokame medžio užkirsti, nupjautų rąstų supjaustyti. Pirmą dieną pjovėme ir dirbome gerai, bet nė pusės normos nepadarėme. Rytojaus dieną mano draugę paskyrė deginti šakų, o man liepė į kepyklą nešioti iš miško skaldytas malkas. Nešiojau ant pečių tas malkas visą dieną – iki kepyklos daugiau kaip kilometras, labai pavargau, šis darbas man buvo labai sunkus, bet ką gi darysi – Sibiras, čia tavęs niekas nepagailės. Nešiojau gal savaitę malkas, vėliau kelis vyrus, ir mane kartu, paskyrė iš Rečkos prielaukos iškelti prieš žiemą inkarą. Valtimi nusiyrėme į tą vietą, kur buvo nuleistas inkaras, ir pasirodė, kad ne taip paprasta jį iš vandens iškelti. Buvo labai šaltas, vėjuotas oras, o prie darbo nesusišli, nes ir dirbti neturėjau ką, tik sėdžiu valtyje sušalus, ir viskas. Vidury dienos atplaukė laiveliu miško meistras rusas Stepanas Abrosimovičius pasižiūrėti, kaip sekasi darbas, ir pamatęs mane taip sušalusią, davė degtukų ir liepė sėsti į jo laivelį, išsikelti ant upės kranto ir susikurti laužą. Dar pasakė, esą nesirūpink, aš tau užrašysiu, kad visą dieną dirbai. Pasižiūrėjau į tokias dideles bangas ir atsisakiau viena plaukti, nes nemokėjau gerai valdyti valtės, pagalvojau, bangos nuneš mane, niekas neišgelbės. Tada liepė man sėsti į valtėlę ir pats viršininkas iškėlė į krantą, net pats laužą sukūrė ir liepė šildytis iki vakaro. Kūrenau laužą visą dieną.

Kitą dieną pasiuntė šakų genėti ir deginti. Taip ir dirbau, gavau atlyginimą, pasidarė linksmiau, bet greitai teko nusiminti: atėjo raštas, jog mes skolingi Bogučianų valgyklai, kurioje pietavome plaukdami į amžinąją tremtį, reikia mums iš atlyginimų išskaityti. Viršininko pradėjau prašyti, kad man išskaitytų iš kito atlyginimo, nes man dabar labai reikia tų pinigų. Pasakė, kad iš kito atlyginimo išskaičiuos. Miške dirbo daug lietuvių, ir buvau patenkinta.

Vieną dieną pasikvietė į kontorą gal 10 vyrų ir mus, dvi moteris, tokią Stasę ir mane, ir pasakė, kad turime eiti beveik 200 km į Ust Kežmą, ten reikia daugybės darbininkų. Rytojaus dieną turime iškelti – iki Golteveno bazės valtimi, o nuo Golteveno daugiau kaip 100 kilometrų pėsčiomis. Vyrų nenorėjo leisti į tokį kelią, svarbiausia, kad jo nežinome, bet Sibire kelius rodo arkliai. Golteveno bazėje davė mums arklių, ant kurio

Laidotuovės Sibire Ust Kežma gyvenvietėje. Laidoja 22 metų jaunuolį Ipolitą Riuką, nuskendusį Mūros upėje. A. Matukevičienė stovi trečia iš dešinės. Iš A. Mačionienės šeimos archyvo

susikrovėme daiktus, ir išleidome arklį į priekį, o mes iš paskos. Iš Goltevinio išėjome 12 valandą ir vidurnaktį pasiekėme Buzikaną už 50 kilometrų. Pirmąją dieną jaučiausi stipri, visi vyrai, priešę barakus, greitai sukrito ant grindų ir skundėsi pavargę, o aš dar nuėjau prie Mūros upės, nusiprausiau ir tik tada atsiguliau. Visi stebėjosi, kad aš tokia stipri, bet neilgai mano stiprybė laikėsi. Rytojaus dieną visi buvo žvalūs, o aš visiškai negalėjau paeiti, per visą dieną nuėjome gal 38 kilometrus iki Irbos kaimo. Čia gyveno daug lietuvių, nakvojome lietuvių Riepšų šeimoje. Atsisėdau ant suolo ir negaliu net pajudėti. Kvietė vakarieniauti, tik pasijudinau, apsisuko galva, net iš vietos negaliu atsikelti. Kitą dieną nuėjau tik 10 kilometrų ir viskas, turėjome nakvoti miške, vyrai pyko, o man baisus radikulitas, sakau, palikite mane ir eikite, bet manęs nepaliko vienos ir, pernakvoję miške, vargais negalais pasiekėme Ust Kežmą. Čia mus sutiko miško meistras Ivanas Briuchanovas ir davė porą laisvų dienų, o vėliau – į darbą.

Jau buvo tikra žiema, šalta, bet apgyvendino mus barakuose, malkų užteko, šalti namuose netekdavo, bet neturėjau veltinių, o parduotuvėje jų taip pat nebuvo. Teko dirbti su pusbačiais, o šaltis jau per 30 laipsnių, iš pradžių deginau miške šakas, bet čia minkštas sniegas, ir labai užgelia kojas, nėra kur jų pašildyti. Vėliau mus perkėlė gal už 20 kilometrų į Kulindą: vieni pjovė mišką, kiti degino šakas, o mane paskyrė krauti į rietuves, mat taip greičiau gali sušilti. Stengdavausi greitai vaikščioti, bet vis tiek kojas užgeldavo, tekdavo nusiauti pusbačius ir trinti pabalusius pirštus, kai atšyla, vėl apsiauni, ir prie darbo. Buvo jau sausis, nuo šalčio guminis bato padas lūžo pusiau, jau ir pusbačių neturiu, todėl sėdžiu namuose. Pagaliau atvažiavo gurguolė (obozas) ir

atvežė dvi poras veltinių, tų veltinių norėjo mūsų žmonės, bet miško meistras pasakė, kad vieną porą paskirs man, gavau tuos veltinius ir jau nebešalau kojų.

Pavasarij perkėlė mus į Ručėiką. Kai patvino upė, rąstus iš rietuvių ritinome į upę, žmonės Mūros upe plukdydavo į Angarą, o čia rišdavo sielius ir plukdydavo į Igárką. Vasarą miško darbų jau nereikėjo dirbti, bet reikėjo eiti šienauti pievų, reikėjo žiemai paruošti šieno arkliais. Šienauti nemokėjau, bet greitai teko išmokti. Šienauti buvo sunku todėl, kad per didžiausią karštį turėjai būti su drabužiu ilgomis rankovėmis, ilgomis kelnėmis ir apsimuturiavusi galva, nes kitaip suės „moškės“. Pievų arti nedaug, reikėjo eiti kokius 10–15 kilometrų per krūmynus, per pelkes.

Baigėme šienauti vienoje Mūros pusėje, reikia keltis į antrąją. Ruošėsi darbininkai, paruošė ir arklį bei jautį. Viršininkas pamatė, kad aš sėdžiu ir nenusirenginėju, paklausė, kodėl, sakau, nemoku plaukti ir liksiu čia, o jis sako, tave čia meška sudraskys, plauk, ir viskas. Pakartojau, kad plaukti nemoku, o upė beveik kaip mūsų Neris, gal dar platesnė. Taip besiginčydamis ir likome šioje upės pusėje tik dviese, ir jautis dar su mumis. Matydamas, kad tikrai nesiruošiu plaukti, liepė man sėsti ant jaučio, mane pririšo virve, liepė įsikibti už ragų ir tą jautį su rykšte įvarė į vandenį. Jautis pradėjo plaukti, pasiekė upės vidurį, vanduo pradėjo nešti į šoną, o man ėmė galva suktis, ant jaučio nugaros labai nepatogu sėdėti, vos nekritau į vandenį, bet šiaip taip išplaukėme. Pareiškiau, kad daugiau ant jaučio nebesėsiu, kaip nori, taip tegul mane ir kelia į kitą pusę. Šienavome iki vakaro, dabar reikia vėl keltis per upę ir grįžti į namus, o ką man daryti. Viršininkas nuėjo pats pirmas prie upės, prisirinko pagalių, prisipjovė vytelių ir surišo mažą plaustelį, nuleido į vandenį ir liepė ruoštis visiems į namus. Einu kaip nesavom kojomis ir galvoju, kas bus su manimi. Priėjome, liepė man lipti ant plausčiuko, prie jo virve pririšo arklį ir pavarė į vandenį, arklys plaukdamas traukė su virve ir mane, taip vėl perplaukiau upę, bet kitą dieną jau šienavau anoje upės pusėje.

Baigėsi vasara, sugrįžo visi darbininkai, ir vėl miško darbai, vėl kraunu rietuves. Dirbti lengviau, nes nereikia vaikščioti toli į mišką, vežikai atveža rąstus, išverčiame ir krauname, o moka neblogai, jau mano badmiriavimas pasibaigė. Iš kolūkiečių nusipirkdavome ir grietinės, ir sviesto, o žmonės, nors negalima buvo medžioti briedžių, visi medžiojo, ir kai nusišauna briedį, duoda ir man mėsos. Būdavo ir žuvies, vasarą, išieginę dieną pati su meškere pasigaudavau. Darbovietėse būdavo bendra pirtis, kas šeštadienį galima išsiprausti. Visa bėda, kad vasarą labai daug mašalų, o žiemą labai dideli šalčiai – iki 53 laipsnių, dažnai 45 laipsniai, o 35 laipsniai net šalčiu nelaikomi...

Kartą atėjo kontoros valytoja ir sako, tavoęs ieško miško meistras. Nuėjau į kontorą ir radau iš Ust Kežmos atvažiuosį pardavėją. Jis reikalavo, kad mane išleistų iš miško pramonės ūkio į ORS, į duonos kepyklą, mat dvi kepėjos atsidūrė kalėjime. Atsisakiau, nes neturiu tinkamo išsilavinimo, rusiškai prastai moku ir į kalėjimą nenoriu patekti, bet mano atsakymas buvo niekis – jau ir mano lova, ir drabužiai sukrauti ant rogių, ir viršininkas man pasakė: „Aš tau čia darbo daugiau neduosiu.“ Taip mane verkiančią nusivežė iš Ručėikos į Ust Kežmą dirbti į kepyklą. Lietuvių čia buvo tik viena Rimkų šeima, tėvas ir sūnus dirbo miške, o Rimkienė su 12 metų sūnumi turėjo gal 9 m² kambariuką. Aš su savo geležine lova susikrausčiau gyventi pas juos. Buvo paskutinės sausio dienos, daugiau kaip 40 laipsnių šalčio. Perėmiau kepyklą ir pradėjau kepti duoną. Lietuvoje kečiau duoną tik savo šeimai, o čia reikia kepti taip, kaip tau liepia, be to, turi būti tam tikras priemaišų procentas, todėl labai bijojau, bet turbūt visur mane lydėdavo Dievas, man darbe sekėsi.

Supratau, kad dar geresnę duoną galima kepti, nes gyvenau viena, be šeimos, neturėjau nei gyvulių, tad man nereikėjo vogti, o pati žinojau, kaip sunkiai žmonės dirba miškuose, spaudžiant dideliems šalčiams, kaip norisi suvalgyti geresnės duonos gabalą. Žiūrėjau tik, kad nepadaryčiau trūkumų, dirbau sąžiningai. Kai baigėsi kepykloje miltai, galvoju, eisiu pas pardavėją (tai mano tiesioginis viršininkas), kad iš sandėlio atvežtu, tik žiūriu – privaziuoja jautis su rogėmis, ir ORS'o darbininkas Saša Prūdnikas sako: „Priimk miltus“. Žiūriu ir nesuvokių, ką jam atsakyti, sakau: „Ar jūs mane kvietėte priimti miltus prie svarsčių? Aš jų nepriimsiu, man pačiai reikia žinoti, kiek priimu miltų ir kiek man reikės atiduoti duonos.“ Darbininkas atsakė, kad čia visuomet taip, pardavėjas pats užsirašo ir tik jis žino. Sakau, dirbsiu aš, o ne jis, liepiu Sašai apsukti jautį ir važiuoti atgal prie svarsčių, o aš apsirengčiau ir einu pati priimti miltų. Pardavėjas pradėjo mane keikti, bet viską persvėriau, užsirašiau ir parsivežiau miltus į kepyklą. Nuo tada mane kviesdavo ne tik prie svarsčių, bet reikėdavo ir į maišus pačiai su darbininku prisipilti, pačiai maišus kilnoti ir į kepyklą susinešti, bet buvau patenkinta, nes žinojau, kiek galiu iškepti duonos.

Nuo Ust Kežmos už 60 km buvo Šitkino rajonas, taip sakydavo vietos sibiriečiai (čeldonai), pati ten nesu buvusi, bet žinau iš pasakojimų. Šitkino rajone 1928 m. Maskvos įsakymu keletas sandėlių buvo pripilta įvairių grūdų, atsarga karui, tačiau per Antrąjį pasaulinį karą šių grūdų nesuvartojo – ar nereikėjo kariuomenei, ar negalėjo išgabenti, mat iš šio rajono grūdus galima buvo išvežti tik lėktuvais – bet žmonėms nedavė, nors vietos sibiriečiai kalbėdavo, kad vyrus paėmė į frontą, o moterys su vaikais gaudavo tik motinos duonos davinį, jeigu dirbo, vaikai negaudavo nieko. Šie sandėliai su grūdais išstovėjo iki 1952 m., tada Maskva įsakė sandėlius ištuštinti, kas nori, gali pirkti grūdų centnerį, t. y. 100 kg po 7 rb, o jeigu niekas nepirks, išvežti į Mūros upę ir sandėlius pripilti naujų grūdų. Ust Kežmos žmonės ėjo pėsti į Šitkiną pirkti grūdų, prisipirkę po 50–100 centnerių ir pasidarę plaustus, pasroviui parsiplukdė galybę grūdų. Kiek nepardavė, išvežė į upę ir paskandino. Šių grūdų parsiplukdė ir mano viršininkas (pardavėjas), panoręs pasipelnyti. Grūdus malė malūne ir kepė duoną, bet man nieko nesakė. Pradėjo suplėkusius miltus maišyti su gerais, duona nekokia, bet dar pakenčiama. Apetitas kylo bevalgant – pradėjo maišyti per pusę, matau, kad duona jau visai prasta, nuėjau pas viršininką ir klausiu: ką daryti? Sako, duosiu vien „karinių“ miltų, tu iškepk. Iškepiu, duona juoda, karti, sukritusi, ir kai atvažiavo vežti į darbovietę, aš tos baisios duonos atsverčiau 300 kg ir pasakiau, kad kokių miltų man duoda, iš tokių ir kepu. Visi buvo nepatenkinti ir tuojau per raciją pranešė į Krasnojarską. Atskrido komisija. Mano viršininko nepaglostė, bet komisija išvyko, jis palaukė, kol viskas nurims, ir vėl pradėjo maišyti miltus. Susipykome, parašiau prašymą, kad atleistų iš darbo, bet manęs neatleido. Jokiai komendantūrai nepriklausiau ir niekur negalėjau pasiskųsti. Laimė, artėjo kažkokie rinkimai ir atvažiavo iš Bogučianų rajono milicijos viršininkas Anikinas mūsų ieškoti: kažkur buvome įrašyti, po 3 metų pasigedo. Man išdavė pažymą, ir nuo tos dienos pradėjau registruotis kas mėnesį, o per balsavimą ėjau balsuoti. Bet jeigu reikdavo į paštą nueiti, turėjau komendanto leidimą gauti. Milicijos viršininkui papasakojau, kad čia dirbti nenoriu, ir parašiau pareiškimą ORS'o viršininkui Vasilijui Zarubinui. Mano viršininkas (pardavėjas) sužinojo, kad parašiau pareiškimą, ir pradėjo duoti gerų miltų. Nors aš mačiau, koks jis neteisingas, ir nenorėjau čia dirbti, išdirbau beveik visą žiemą.

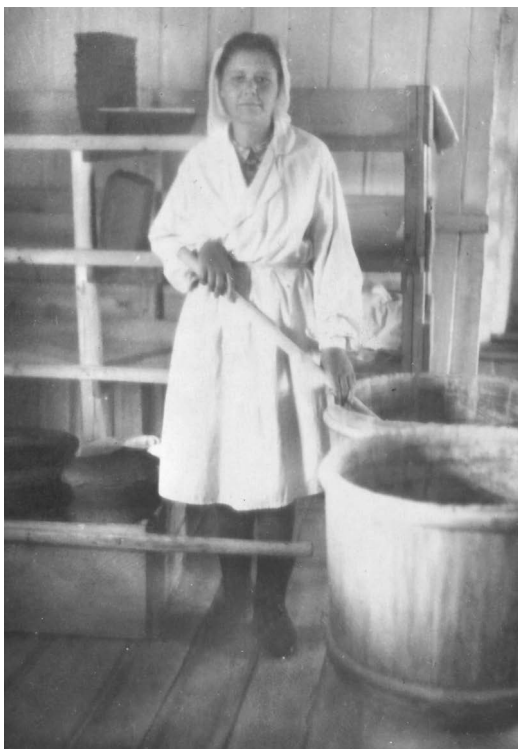
Pavasariį gavau leidimą išvažiuoti, reikėjo tik galvoti, kaip ir su kuo. Kai tik iš Yrbos kolūkio vežė prievolę į Bogučianus – mėsą, sviestą, pasiprašiau, kad paimtų ir

mane. Žmonės sutiko, ir aš daugiau kaip 200 kilometrų važiauvau arkliais. Buvo balandžio pradžia, dar laikėsi rogių kelias, naktį šalta, dieną truputiuką šilčiau. Iki Bogučianų važiauvome ilgiau kaip keturias paras.

Viršininko Zarubino prašiausi atleidžiama, sakiau, kad eisiu dirbti į miško darbus, bet neatleido, pasakė pasiūsiąs į Kežeko pagalbinio ūkio parduotuvę parduoti. Parduotuvėje dirbti bijojau, nes daugybė dokumentų, ir vis rusiškai. Pasiuntė į sandėlį, bet vis tiek po kelių dienų teko keliauti į Kežeką, kuris buvo Bogučianų rajone tik už 120 kilometrų. Važiauvau ir galvojau: vis tiek kur dirbti, niekas manęs niekur nelaukia. Kelias į Kežeką labai prastas, duobėtas, o rogės prikrautos įvairių prekių, žiema ėjo į pabaigą ir rogių keliu skubėta aprūpinti prekėmis tolimas parduotuves, vasarą per taigą jau nieko nenuveši. Keliavome keturias dienas, išvargome ir išalkome, dar reikėjo prekes į sandėlį atiduoti, o tik tada ieškoti kokio nors viršininko ir reikalauti pastogės ir pavalgyti (pinigų aš turėjau).

Paskyrė mane į duonos kepyklą, bet turėsiu dirbti ir kepėja, ir pardavėja, nes pardavėjas atostogauja. Pardavinėti nelabai buvo ką – duona, degtinė, rūkalai ir t. t. Paklausiau, o kur man galima būtų nusipirkti pavalgyti, juk esu išalkusi. Ūkvedys atsakė: „Čia yra pieninė, ten dirba viena latvė, jinai jums parduos sviesto, varškės, pieno.“ Pieninėje paklausiau, ar galiu nusipirkti pavalgyti, bet man atsakė, kad atėjau per vėlai, jinai viską apskaičiavusi ir negali nieko parduoti, liepė ateiti kitą dieną.

Trenkiau durimis, pasakiau „k čiortu“ (po velnių), grįžau į baraką ir sėdžiu alkana. Ūkvedžiui vėl bėda – kur mane apgyvendinti, kol man paruoš kambariuką. Nuėjo pas tą pačią latvę ir pasakė: „Laikiniai apgyvendinsiu žmogų, kol jai sutvarkysim kambariuką, o vėliau jinai iš tavęs išeis.“ Latvė protestavo, kad nepriims, sako: „Aš tą moterį mačiau, jinai buvo pieninėje, baisiai pikta, trenkė duris, nusikeikė ir išėjo.“ Tačiau Ūkvedys atnešė geležinę lovą, patalynę, pastatė latvės kambaryje, ir viskas, liepė man eiti ir miegoti. Latvė gyveno nedideliame namelyje, gražiai susitvarkiusi, grindys išdažytos, užuolaidėlės, žodžiu, visur tvarka. Aš atėjusi bandžiau su buto šeimininke pasikalbėti, bet matau, kad tarp mudvoiejų nesimezga kalba, paprašiau stiklinės karšto vandens ir išgėrusi atsiguiliau, nors labai norėjau valgyti, bet iš kurgi gausi, niekas nieko nesiūlo, o nusipirkti nėra kur. Rytojaus dieną ėjau tvarkyti savo reikalų, perėmiau kepyklą ir kioską, kada gavau raktus, tuojau nuėjau į kepyklą, pasiruošiau šio to valgomo, numarinau alkį, na, galvoju, jau dabar ne bėda. Iš darbo sugrįždavau nors ir į švarų butą, bet nemielą ir, rodos,

A. Matukevičienė dirba kepykloje Sibire, Ust Kežma. 1953 m. Iš A. Mačionienės šeimos archyvo

Brangiems naminiams!
 Prisiminkite, mieli
 lietuviai, gyvenančių šaltame Sibire.
 Lietuvių būrelis esu ir aš. Anelė.
 Anelyte!
 Pasižiūrėjusi prisiminu k savo
 mamytę, kurios su vi-
 šiais nežinau. *[Signature]*
 25/m. 03.

Anelė Matukevičienė (pirma iš dešinės) su draugėmis Sibire. Šią nuotrauką atsiuntė dukrai į Lietuvą. Kitoje pusėje užrašė: „Brangiems namiškiams! Prisiminkite mieli, mane, gyvenančią šaltame Sibire. Lietuvių būrelis esu ir aš. Anelė. Anelyte! Pasižiūrėjusi prisimink savo mamytę, kurios tu visiškai nežinai.“ 1953 m. liepos 23 d.

Užrašas ant nuotraukos iš Sibiro

šaltą. Nors mudvi bendros kalbos nesurasdavome, viena kitą gerbėme. Jeigu aš anksčiau atsikeldavau, tai ant galų pirštų išeidavau iš kambario, kad neprižadinau šeiminių. Šeiminių, jeigu anksčiau atsikeldavo, tą patį darydavo. Po keleto dienų pradėjome po truputi kalbėtis ne tik apie dienos darbus, bet ir apie asmeniškumus. Po mūsų pasikalbėjimų ėmėme viena kitos ilgėtis, laukti pareinant iš darbo, viena kitą išleisdavome į darbą, greitai pradėjome kartu valgyti. Mano šeiminių buvo latvė iš Liepėjos Ela Gebetienė, dvejais metais už mane vyresnė, ištekėjusi, turėjo dvi dukreles. Juos išvežė 1941 m. birželio 14 d. Viena dukrelė buvo 2 metų, antrai vos 9 mėnesiai, vyrą atskyrė, nuvežė nežinoma kryptimi, mergaitės viena po kitos numirė, ji liko viena. Aš jai papasakojau apie save, ir po šių pasikalbėjimų pasidarėme lyg artimiausios giminaitės. Praėjo gal dvi savaitės, atėjo ūkvedys pas mano šeiminių ir pranešė jai, kad jau paruošė man kambariuką ir galės mane iškeldinti, o jinai jam atsakė: „Niekur ji nesikels, gyvens su manimi, aš nenoriu, kad ji išeitų.“ Taip dvi viena ir gyvenome, turėjome 6 vištas, katiną, pasisodinome po 5 arus bulvių, ruošėmės pirkti karvę, nors nei pieno, nei grietinės, nei duonos nepirkdavome, bet norėjome turėti viską savo, laikyti porą paršų ir gyventi sąžiningai. Bet neilgai lemta buvo mums taip gyventi.

1954 m. birželio pradžioje gavau iš Maskvos raštą, kad mano bausmė panaikinta ir iš tremties esu atleista, reikia važiuoti į Bogučianus paso. Ela tikėjo ateitimi, galvo-

jome, kad ne visus iš karto paleis, bet paleis – šiandieną mane, o ryt ją. Man rūpėjo, kaip atsiskaityti darbe ir kaip per taigą pasiekti Bogučianus – 120 kilometrų per mišką, kelio nežinau, viena nenuėsiu. Per raciją pranešiau viršininkui Zarubinui, sakau, būtina reikia važiuoti į Bogučianus, pareikalavau atsiųsti revizorių. Nieko konkretaus neatsakė ir liepė laukti. Laukiau savaite, bet niekas neatvažiavo, o čia kaip tik iš Molotovo (Pèrmės) atvažiavo žmogus pas savo motiną ir norėjo ją išsivežti. Motina buvo laisva ir gyveno pas dukrą, šis žmogus buvo vietos sibirietis, bet išvažiavo į Molotovą, vedė, susilaukė vaiku, prireikė mamos vaikams auginti. Pradėjau jo prašyti, kad ir manęs nepaliktų, bet ką daryti su darbu, kaip atsiskaityti. Pasitariau su Ela, nuėjau pas ūkio direktorių Medvedevą ir sutarėme, kad mes trise – direktorius, Ela ir aš – padarysime reviziją, vienas egzempliorius liks direktoriui, vieną nuvešiu į Bogučianus Zarubinui, o trečią dėl viso pikto pasiliksiu sau. Taip ir padarėme. Direktorius davė arklį, ant arklio sukrovė tos moters turtą, porą mano medinių lagaminų, atsisveikinau su visais, su kuriais suspėjau susipažinti, ir mes išėjome iš Kežeko. Vyras vedė mus caro laikų keliu, kurį kadaise tiesė katorgininkai, iki Kánsko buvo likę vos 70 km, bet prasidėjo revoliucija ir tą kelią paliko likimo valiai. Mūsų vedlys pasakojo, kad dirbdami katorgininkai neturėjo jokios technikos, nuo kalvų kasė žemes, pylė į duobes ir išlygindavo, o tiltus per balas nutiesė iš storiausių maumedžių, manau, jie nesutrešę ir iki šiol.

Bogučianuose nunešiau dokumentus Zarubinui ir paprašiau, kad atleistų iš darbo. Zarubinas labai supyko, esą savivaliauju, ir griežtai pareiškė neduosias darbo knygelės ir nemokėsias atlyginimo, jeigu aš jau taip norėsiu išvažiuoti, tai tik rudenį, kada baigsis navigacija, plauks ORS'o kateris į Krasnojarską ir galėsiu veltui tuo kateriu plaukti, o dabar jis manęs neatleidžijs. Pradėjau verkti, o jis man pasakė: „Štai kokie jūs žmonės, nenorite klausyti, užtat jus čia ir atvežė.“ Verkdamą pradėjau aiškinti, kad palikau mažą dukrelę ir greičiau noriu pas ją sugrįžti, vyro jau neturiu, dukrą reikės leisti į penktą klasę ir rudenį noriu ją pati į mokyklą išleisti. Viršininkas man nieko daugiau nepasakė, bet atsikėlė, išėjo ir negrįžo. Nuėjau pas prokurorą pasiklausti, ar turiu teisę iš čia išvažiuoti. Prokuroras paklausė, ar turiu pasą? Parodžiau gautus iš Maskvos raštus, jis pažiūrėjo, liepė susitvarkyti dokumentus – gavusi pasą, galėsiu važiuoti kur noriu. Pasakiau, kad man neduoda darbo knygelės, prokuroras paaikšino, jog griežtai parašyčiau, kad artimiausiu laiku man atsiųstų mano dokumentus, kad priešingu atveju kreipsiuosi į aukštesnius organus.

Daugiau pas Zarubiną nė neužėjau, tik sutikau kontoros darbuotoją Niurą Baskovą, kuri pasakė, kad atėjęs Zarubinas į kontorą ir labai susijaudinęs pasakęs: „Jinai vargšė tiesiog pradėjo verkti.“ Gavau pasą, nuėjau prie Angaros į priplauką žiūrėti, kaip man išplaukti iš Bogučianų. Suradau katerio škiperį ir susitariau su juo, kad mane paims į baržą, kurią kateris trauks iki Strelkos, o tenai vėl reikės žiūrėti, kaip pasiekti Krasnojarską.

Nuėjau į parduotuvę, nusipirkau kelionei duonos, dar užėjau pas pažįstamus lietuvius, atsisveikinau. Kateris turėjo išplaukti vėlai vakare, tai dar pavaiškščiau po Bogučianus, vis galvodama apie savo gyvenimą Vorkutos tundroje prie Pečioros ir Sibiro taigos platybėse. Dar kartą sustojusi apsižvalgiau aplinkui ir pagalvojau, štai čia praleidau gražiausius jaunystės metus. Ir lėtai nužingsniavau prie plačiųjų Angaros vandenu, priėjau priplauką ir vėlai vakare išplaukiau iš Bogučianų į Tėvynę Lietuvą.

Mama ir aš

Angelė Mačionienė (Matukevičiūtė)

Mama grįžo iš Sibiro 1954 m. vasarą, per pačią rugiapjūtę. Grįžo netikėtai, nieko nepranešusi. Man tada buvo vienuolika, augau pas senelius, mamos tėvus. Mamos buvau nemačiusi 9-erius metus, jos visiškai nepažinau. Taigi mums reikėjo atrasti vienai kitą, o tai nebuvo taip paprasta, kaip gali atrodyti.

Mamai reikėjo pagalvoti, kaip gyventi toliau. To meto Lietuvos kolūkinis kaimas buvo skurdus, žmonės nelabai turėjo ką valgyti. Mano tėvo namai, kuriuose gimiau, buvo nugriauti, mamos namuose jau buvo ištekėjusi jos jaunesnioji sesuo, gyveno su savo šeima. Ir tremtinės gimtinėje niekas niekur nelaukė išskėstomis rankomis. Aš dar likau kaime, o mama įsidarbino Vilniuje, vienoje tarnautojų šeimoje. Dirbo aukle ir tiesiog tarnaitė, dirbo gerai, ir tie žmonės netrukus ją Vilniuje priregistravo. Nepraėjus nė metams mama persikėlė į Kauną, ten per pažįstamus gavo darbą ir jau nesunkiai prisiregistravo.

Iš tremtinių žemaičių moterų Sibire buvo pramokusi siūti, tad Kaunė įsidarbino nedideliame siuvimo fabrike „Danga“. Vėliau ją prijungė prie didesnių siuvimo fabrikų, bet mama čia išdirbo iki pensijos.

Aš taip pat pradėjau lankyti mokyklą Kaune. Kaimo vaikui tai buvo nelengva užduotis. Tada, 1955–1956 m., Kaune irgi visko trūko: buvo didelės eilės prie duonos, o prie cukraus ir miltų žmonės eilėse stovėjo net naktimis. Bet gyvenimas po truputį gerėjo, eilės trumpėjo.

Tik viena didelė bėda – nebuvo kur gyventi. Su mama ilgus metus pralėdome pas „šeimininkus“, buvome ne nuomininkės, o tai reiškė vaikščiojimą ant pirštų galų, lankstymąsi ir panašiai. Aš visą laiką pavydėdavau žmonėms, turintiems savo namus. Eidama gatve, pamačiusi kad ir paprastą namelį su vyšniomis ir alyvomis, pagalvodavau: Dieve mano, kokie čia laimingi žmonės gyvena, jie turi savo namus.

Kad mamai būtų lengviau, baigusi 7 klases išstojau mokytis į Sodininkystės-daržininkystės technikumą, gavau stipendiją. Baigusi dirbau Vilkijos žvėrininkystės ūkyje. Čia dirbo daug specialistų, baigusiu aukštuosius mokslus net Maskvoje. Supratau, kad tik mokymasis gali padėti išbristi iš skurdo. Todėl po dvejų darbo metų išstojau į Vilniaus pedagoginio instituto Gamtos fakultetą. Džiaugiuosi dėl savo tokio pasirinkimo, nes tai nulėmė visą mano tolesnį gana sėkmingą gyvenimą.

Sugrįžus iš tremties. Anelė Matukevičienė (Dambrauskaitė) su dukrele Angele. 1955 m., Kaunas. Iš autorės šeimos archyvo

O mamai esu labai dėkinga, kad ji, sunkiai versdamasi, penkerius metus man padėjo išgyventi Vilniuje ir užbaigti studijas, gauti gerą paskyrimą. Niekada niekam, net geriausiems draugams, nepasakodavau apie savo šeimą, savo tėvą, todėl niekada niekam neužkliuvo mano biografija.

Mama visą likusį gyvenimą nugyveno Kaune. Išėjusi į pensiją, siuvo namuose kaimynams, pažįstamoms, todėl visiems buvo reikalinga, pažinojo daug žmonių. Daug metų slaugė savo seną mamą, kurią buvo pasiėmusi pas save. Labai džiaugėsi Lietuva, atgavusia Nepriklausomybę. Ir dar joje ji pagyveno, galima sakyti, tiek, kaip ir tarpukario Lietuvoje, kurią visada prisimindavo su didele meile. Džiaugėsi, kad valstybė tinkamai įvertino jos vyrą, žuvusį partizaną, kad neužmiršo jos ir senatvėje atlygino už patirtas skriaudas. Mama iki gyvenimo pabaigos domėjosi pasaulio įvykiais, Lietuvos gyvenimu, politika, net mėgo žiūrėti krepšinį. Ji sakydavo: toks ilgas gyvenimas – tai gal kompensacija už anuos metus.

Mirė mama sulaukusi gilios senatvės, gana netikėtai, jau baigdama 91-uosius metus.

Anelė Matukevičienė su dukra Angele senosiose Onušio kapinėse prie paminklinio akmens rezistentams, kuriame iškalto Antano Matukevičiaus ir jo sūnaus partizano Juozo Matukevičiaus pavardės. Apie 2000 m. Sigito Mačionio nuotr. Iš autorės šeimos archyvo

Onušio krašto knygnešiai

Parengė Jonas Laurinavičius

1864 m. buvo išleisti Rusijos valdžios nurodymai, kuriais uždrausta spausdinti, įvežti į Rusijos imperiją ir platinti visus lietuviškus leidinius lotyniškomis raidėmis. Lietuviška knyga tapo ginklu prieš Lietuvai grėsmingą tautos rusinimo politiką, vykdytą carinės administracijos. Ne mažiau grėsmingas tautos išlikimui tuo metu buvo ir lenkinimas, kurį vykdė didžioji dalis bajorijos ir dvasininkijos, ypač Vilniaus vyskupijoje. Pasipriešinimas draudimui spausdinti ir skaityti lietuviškas knygas, mokyti vaikus lietuviško rašto galutinai subrandino lietuvių tautinį atgimimą¹.

Knygas ir kitą lietuvišką spaudą pradėta spausdinti Mažōjoje Lietuvojē, slapta gabenti į Lietuvą ir čia platinti. Slaptą lietuvišką spaudą rizikuodami gyvybe platino knygnešiai.

Kun. Pranciškus Sakalauskas (1864–1939)

Lietuviškos spaudos draudimo metais (1864–1904) Ōnuškio parapijoje klebonas kun. Pranciškus Sakalauskas tapo draudžiamos spaudos platintoju. P. Sakalauskas gimē 1864 m. Pagiriū (Ukmergēs apskr.) miestelyje. 1893 m. paskirtas klebonu į Ōnuškį, čia sakē lietuviškus pamokslus. Jonē Žebrytē, rinkusi medžiagą apie Gervēčių apylinkēs Miciūnų kaimo šviesuolį Vaclovą Mileišį (1879–1961)², rašē:

„Netrukus su dėde išvažiuoja į Ōnuškį ir čia pirmą kartą išgirsta bažnyčioje lietuviškas giesmes <...>. Slapta nuo dėdės jis nusiperka lietuvišką maldaknygę ir pats išmoksta lietuviškai skaityti <...>. Šešiolikmetis vaikinys Ōnuškyje nusiperka dar dvi lietuviškas maldaknyges ir jas padovanoja Gēliūnų kaimo merginoms. Tai buvo pirmosios lietuviškos knygos Gervēčiuose.“

Šie faktai liudija, kad iš Onušio daugiausia kun. P. Sakalausko organizuojamos knygnešystės gijos nusitęsē toli už Vilniaus, net į Gervēčius, kurie pagal dabartinę administracinę suskirstymą yra Baltarusijoje, Āstravo rajone.

Jurgis Karpičius (1857–1901)

Artimiausias kun. P. Sakalausko pagalbininkas buvo zakristijonas Jurgis Karpičius. Jis buvo viengungis, gyveno tėvų namuose prie brolio Motiejaus šeimos Kanavōliškēsē (dabartiniame Antākalnio k.). J. Karpičius mėgo skaityti, buvo laikomas kaimo šviesuoliu. Kun. P. Sakalauskas jam duodavēs pinigų, ir jis pēsčiomis eidavo į Prūsiją parnešti lietuviškų knygų. Daugiausia keliaudavo naktimis, pasiēmēs lazdą, kad prireikus apsigintų nuo šunų ar vilkų. Parneštas knygas klebonas paskirstydavo, kur, kam ir kiek duoti.

J. Karpičius jas išnešiodavo. Nešdavo net į Vilnių klebono pažįstamiems kunigams, kitiems žmonēm, skaitantiems

¹ Kaluškevičius B., Misius K. *Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai. 1864–1904 m.*, Vilnius, 2004.

² Žebrytē J. Miciūnų kaimo šviesuolis, *Gervēčiai*, Vilnius, 1989, p. 57–58.

lietuviškai, ypač daraktoriams. Kartą, kirsdamas su broliu mišką, J. Karpičius smarkiai peršalo, susirgo plaučių uždegimu ir mirė. Palaidotas Panėšiškių kapinaitėse³.

Kun. Stanislovas Šlamas (1866–1951)

Po kunigo P. Sakalausko kitas žymus knygnešystės organizatorius ir lietuviybės puoselėtojas Onuškių parapijoje buvo kunigas Stanislovas Šlamas*. Kun. S. Šlamas gimė 1866 m. Buknėnų vienkiemyje (Pakruojo r.). 1891 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. Seminarijoje išitraukė į lietuviybės puoselėjimo veiklą, draudžiamų lietuviškų knygų platinimą. 1895 m. išventintas kunigu ir paskirtas vikaru į Onuškių.

Nepaisydamas klebono kun. S. Visockio nepritarimo, vikaras energingai tęsė kun. P. Sakalausko pradėtą lietuviškų knygų platinimą, lietuviybės puoselėjimą. Onuškyje kun. S. Šlamui pirmutinis padėjėjas buvo dvarininkas Donatas Malinauskas⁴.

D. Malinauskas (1869–1942) – šviesi asmenybė, taurus onušketis, glaudžiai bendradarbiavo su dr. J. Basanavičiumi, broliais Vileišiais, kitais anų laikų kultūros veikėjais. Jis 1905 m. padėjo organizuoti lietuvių Seimą Vilniuje ir pats jame aktyviai dalyvavo. Kartu su dr. J. Basanavičiumi 1906 m. parengė memorandumą popiežiui Pijui X dėl lenkų kalbos lietuvių bažnyčiose. Buvo vienas veiklesnių Lietuvių mokslo draugijos narių, prisidėjo prie švietimo draugijos „Rytas“ steigimo (1913). 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto signataras.

Su tokiu energingu, veikliu ir pasiturinčiu lietuviybės skleidėju kun. S. Šlamui buvo malonu dirbti. Už D. Malinausko pinigus įsigytos knygos iš Pivašiūnų, Dusmenų, Butrimonių, kitų vietovių knygnešių slėptuvių keliavo į Onuškių pas kun. S. Šlamą. Jas dažniausiai gabendavo jau minėtas zakristijonas J. Karpičius. Kun. S. Šlamas dalį maldaknygių, kalendorių, elementorių paskirstydavo patikimiems savo parapijos žmonėms, o kitas knygas perduodavo toliau: į Rūdiškes, Žilinus, Eišiškes ir kt. Klebonas kun. S. Visockis nujautė, kad jo vikaras išitraukė į lietuviškų knygų platinimą, kad nuo šios veiklos gali nukentėti ir jis pats, todėl panorė kuo greičiau atsikratyti „priešvalstybinio žmogumi“. Bažnyčios vadovybė kun. S. Šlamą perkėlė į Žiežmarių, po kelių mėnesių jis buvo paskirtas Čiobiškio parapijos klebonu.

Iš Čiobiškio bažnytinė vyresnybė S. Šlamą perkėlė į Dūsmenis. Čia jis klebonavo 1905–1907 m. Lietuviškoji spauda buvo atgauta, tačiau lietuviškos mokyklos dar turėjo didelių sunkumų, nes caro tarnautojai visaip joms trukdė. Kun. S. Šlamas steigė mokyklas Alabūrdiškių, Varlių, Išdagų, Viekštonių kaimų vaikams, materialiai šelpė Dusmenų ir kitų mokyklų daraktorius. Bažnyčioje sakė lietuviškus pamokslus. Vyskupas Eduardas Ropas 1907 m., vizituodamas Dusmenų parapiją, patvirtino kun. S. Šlamo lietuviškų pamaldų tvarką.

Mirė knygnešys kun. S. Šlamas 1951 m. lapkričio 3 d. Palaidotas Jėniškio (Molėtų r.) bažnyčios šventoriuje.

³ Kulikienė J. *Tai buvo mūsų kelias. Trakų krašto knygnešiai ir daraktoriai*, Trakai, 2004.

* Apie kun. S. Šlamą knygoje yra Kazio Misiaus straipsnis.

⁴ *Ten pat.*

Mečislovas Stankevičius (1875–1953)

Mečislovas Stankevičius – vienas žinomiausių Vilniaus krašto knygnešių. Jis su šeima į Onušio parapiją atsikėlė 1923 m., kai buvo dalijama (parceliuojama) dvarų žemė. Kaip ir keli kiti naujakuriai, gavo žemės sklypą. Naujasis kaimas M. Stankevičiaus siūlymu buvo pavadintas Kęstūčiais. Čia jis ūkininkavo, patarnavo bažnyčioje, netgi vargonavo. Artimai bendravo su kun. Nikodemu Švogžliu-Milžinu. Kunigas išklausinėjo jo atsiminimų apie knygnešystę ir parašė M. Stankevičiaus biografinę apybraižą. Jos rankraštis yra Kaišiadorių vyskupijos kurijoje.

M. Stankevičiaus gyvenimo kelias buvo ilgas ir įdomus. Jis gimė 1875 m. Vilniaus apskrityje, Pabėržės parapijoje. Paauglys būdamas Vilniuje mokėsi staliaus amato. Septyniolikos metų pirmą kartą pėsčias išėjo į Prūsiją parnešti lietuviškų knygų. Vilniuje susipažino su dr. J. Basanavičiumi. Jis vaikinui patarė eiti dirbti zakristijonu Šv. Mikalojaus bažnyčioje. Kadangi turėjo gražų balsą, bažnyčioje jis šventas giesmes užtraukdavo lietuviškai. Lietuviai parapijiečiai pritardavo.

M. Stankevičius su kitais knygnešiais atkakliai siekė, kad Šv. Mikalojaus bažnyčia būtų atiduota Vilniaus miesto lietuviams katalikams, ir pasirašydavo parapijiečių prašymus dvasinei vyresnybei. Tai buvo iškovota. M. Stankevičius buvo laikomas to meto (1895–1908) vienu iš dvylikos vadinamųjų Vilniaus lietuvybės apaštalu.

M. Stankevičius knygas daugiausia platino Šv. Rapolo bažnyčios aplinkoje, nes ten gyveno daug lietuvių darbininkų. Gabeno knygų ir į Vilniaus apylinkes savo giminėms ir pažįstamiems. Knygų slėptuvę buvo įsirengęs savo bute Vilniuje, taip pat Šv. Mikalojaus bažnyčios rūsyje. Jo artimas bičiulis Valentinas Urbanavičius (1845–1929) buvo laikomas Vilnijos knygnešių tėvu. V. Urbanavičius gyveno arti geležinkelio stoties, jo vardu iš Tilžės geležinkeliu buvo vežamos lietuviškos knygos. Kai M. Stankevičiui iškildavo pavojus būti suimtam, jis rasdavo laikiną prieglobstį pas V. Urbanavičių arba jo bičiulius.

Knygnešystė į M. Stankevičiaus sielą buvo giliai įaugusi. Net nepriklausomos Lietuvos laikais, gyvendamas Kęstūčių kaime, jis vaikščiojo po aplinkinius kaimus, po miestelius ir platino knygas, daugiausia religinio turinio, taip pat kitokią spaudą. Beje, M. Stankevičius ir pats rašė laikraščiams, per juos skleidė lietuvybę. 1905 m. „Vilties“ laikraštyje jis rašė apie Aukštadvarių:

„Rugsėjo 20 d., sekmadienį, pardavinėjau čia knygas. Kaip tik tą dieną buvo Pirmoji vaikų Komunija. Vietinis klebonas nemoka lietuviškai. Dauguma vaikų išėję iš bažnyčios šnekėjo su tėvais lietuviškai, pirkė pas mane rožančius, skaplierių įsirašyti. Vienam vaikui lietuvių motina pradėjo derėti knygelę, žinoma, lenkišką. Bet vaikas

Knygnešys Mečislovas Stankevičius apdovanotas medaliu už nuopelnus knygnešystei. Nuotrauka iš Kazimiero Stankevičiaus šeimos archyvo

stovėsi lietuviškos, ėmė iš jos skaityti ir gražiai skaitė. Tačiau motina nenori jam pirkti lietuviškos. Sako: „Ką gi, vaikel, matai, kad dabar jau reikia lenkiškai. Su lietuviška nė „Spavėdžia neprieisi“. Vaikas pradėjo verkti: aš nenoriu, sako, lenkiškos. Tuomet ir sakau motinai, kad tas kunigas ne amžinai bus pas juos. Duos Dievas, susilauks jie ir lietuvių kunigo. Ant galo motina sutiko ir nupirko vaikui lietuvišką knygelę.“⁵

Nors nepriklausomos Lietuvos laikais M. Stankevičiaus lietuviybės puoselėjimo veikla buvo didžiai vertinama, jo gyvenimas nebuvo rožėmis klotas. Štai „Rytų Lietuva“ žinutėje rašė:

„Onušio valsčiuje gyvena senas knygnešys Mečius Stankevičius. Jis spaudos draudimo laikais buvo labai veiklus knygnešys ir aktyvus lietuviybės gaivintojas. Onušio okupacijos lenkais metu jį už lietuvišką nusistatymą buvo smarkiai apmušę.

Dabar šis knygnešys dėl bendros pasunkėjusios ūkininkų būklės kaip naujakuris yra patekęs dėl skolų į sunkią padėtį.

Stankevičius gauna iš valstybės 30 litų pensijos mėnesiui“⁶.

Pensija jam buvo paskirta 1933 m. Pasak vaikų, jis buvo apdovanotas medaliu, tačiau nežinia kokių, nes dokumentų neišliko, o patį medalį M. Stankevičius prašęs įdėti į jo karstą. Vaikai tai padarė.

M. Stankevičius mirė 1953 m. vasarį. Palaidotas Onušio kapinėse.

Antanas Didikas (1865–1933)

Kitas žymus knygnešys, amžino poilsio atgulęs Onušio kapinėse, buvo Antanas Didikas. Tačiau ir jis, kaip ir M. Stankevičius, į Onušio valsčių, tą patį Kęstučių kaimą, atsikėlė jau nepriklausomos Lietuvos laikais – 1928 m., kai čia, kaip Lietuvos kariuomenės savanoris, gavo sklypą žemės. O kilęs jis nuo Valkiniūnų.

Tose apylinkėse lietuviška knyga spaudos draudimo metais nebuvo didelė retenybė. Kartais čia užsukdavo knygnešių nuo Daugų, Dusmenų, Ūnuškio, dar iš tolimesnių parapijų – Užuguosčio, Stakliškių, Žiežmarių. Jie valstiečiams siūlydavo maldaknygių, kalendorių, o turintiems mažų vaikų – ir elementorių.

Naujas knygnešystės etapas Valkiniūnų parapijoje prasidėjo 1884 m.,

Paminklas knygnešiui Mečislovui Stankevičiui Onušio kapinėse. 2010 m.

Ž. Driskiuvienės nuotr.

⁵ Stankevičius M. Aukštadvaris, Trakų apskr., *Viltis*, 1905, spalio 7, nr. 116, p. 3.

⁶ Sunki knygnešio būklė, *Rytų Lietuva*, 1934, spalio 13, nr. 40.

kai į ją klebonauti buvo paskirtas kun. Silvestras Gimžauskas (1845–1897). Jo suburti talkininkai gavo konkrečias užduotis, kuriam kokią literatūrą ir iš kur atgabenti, kur platinti. Kun. S. Gimžauskas teigė, kad svarbiausia – steigti kaimuose slaptąsias lietuviškas mokyklas ir jas aprūpinti vadovėliais. Vienu iš kun. S. Gimžausko talkininkų tapo Jakėnų kaimo jaunuolis Antanas Didikas. Jis dažniausiai būdavo siunčiamas į Tilžę pargabenti vadovėlių.

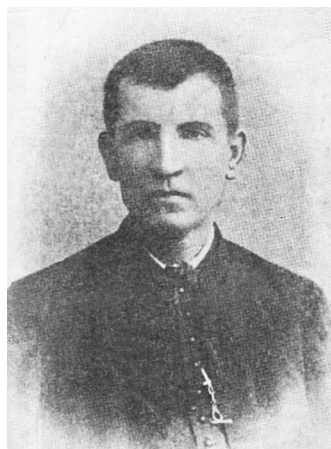
A. Didiko gyvenime svarbų vaidmenį atliko ir kun. Vincentas Valavičius (1858–1939). Kun. V. Valavičius 1885 m. buvo paskirtas vikaru į Valkininkūs. Jis jau Vilniaus kunigų seminarijoje buvo žinomas kaip lietuviybės skleidėjas, todėl nedelsdamas tęsė pradėtą darbą ir naujoje vietoje: platino draudžiamą lietuvišką spaudą, švietė žmones. Šiam darbui sąlygos buvo palankios. Kun. S. Gimžauskas naujam vikarui atidavė globoti A. Didiką. Jiedu iš karto pradėjo artimai bendrauti, vienas kitam jautė draugiškumą. Kun. V. Valavičius duodavo pinigų A. Didikui lietuviškai literatūrai pirkti, o šis ją ant pečių parnešdavo į Varėną, Jakėnus, Valkininkūs. Antanas kartais į kelionę kviesdavosi savo brolių Vinčą.

Didikų šeima kilusi iš bajorų, buvusių Lietuvos didikų, iš čia ir pavardė kilusi. Trys Antano broliai išvyko į Lėnkiją, Vincas, likęs gyventi tėviškėje, taip pat buvo knygnešys.

Kęstūčių kaime A. Didikas ūkininkavo. Jam, kaip aktyviam knygnešiui, buvo skirta 30 litų pensija. A. Didikas teisėtai didžiavosi, kad Lietuvą neužmiršo jo triūso, pastangų spaudos draudimo metais. Deja, sveikata jau buvo pašlijusi, jėgos seko. 1933 m. lapkritį knygnešys A. Didikas užgeso. Palaidotas Onušio kapinėse.

Stasys Banuškevičius (1887–1948)

Trečias knygnešys, palaidotas Onušio kapinėse – Stasys Banuškevičius. Jis gimė 1887 m. balandžio 25 d. Gūdakiemio kaime. Buvo penktas vaikas šeimoje.

Knygnešys kun. Silvestras Gimžauskas (Lietuvos bicziulis, parengė Paulius Subačius, Vilnius, 1996, p. 10)

Paminklas knygnešiui Antanui Didikui Onušio kapinėse. 2015 m. K. Driskiaus nuotr.

Dvejų metų liko našlaitis. Tėvas, pasiturintis ūkininkas, vedė antrą kartą. Pamotė Stasiuko nemylėjo. Anksti išleido piemenauti, paskui jis išėjo bernauti į Kęstučių kaimą. Bernaudamas susipažino su knygnešiu M. Stankevičiumi, tapo knygnešių ryšininku. Vėliau parveždavo lietuviškos spaudos iš Kaišiadorių ir Kauno. Buvo įtariamas spaudos platinimu, bet su įkalčiais nesugautas. Vieną kartą išgelbėjo kartu tarnavusi mergina: pamačiusi policiją, S. Banuškevičiaus parsineštas knygas įkišo į užraugtos duonos tešlos kubilą. Tėvas ir pamotė nuolat S. Banuškevičių skųsdavo policijai. Buvo suimtas, įkalintas, tačiau, įkalčių neradus, paleistas į laisvę⁷.

1918 m. S. Banuškevičius savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę. Kovėsi su bermontininkais (prie Radviliškio), buvo apdovanotas medaliu. Mūšyje prie Giedraičių buvo patekęs lenkams ir nelaisvę. Pavyko pabėgti.

Kaip savanoris, gavo 15 ha žemės Taučionių kaime. Vedė Malviną Arbačiauskaitę iš Gínakiemio. Šeima ūkininkavo. Stasys buvo gabus meistras – darė ratus, roges, važelius.

1948 m. žiemą Stasys peršalo, susirgo plaučių uždegimu ir vasario 21 d. mirė.

Simonas Aukštuolis (1877–1947)

Knygnešys Simonas Aukštuolis buvo kilęs iš Pūčkornės k. (Valkininkų vls.). Motina mirė jam esant mažam. Atsirado pamotė. Ji vaiko nemylėjo. Vos paaugęs buvo išleistas piemenauti. Skaityti ir rašyti (lietuviškai ir rusiškai) išmoko vėliau, tarnaudamas pas vaistininką. Lietuvišką spaudą platinti paskatino Valkiniškuose klebonavęs S. Gimžauskas. Tada įsitraukė į knygnešystę. Platino religinio turinio spaudą gimtinės apylinkėse – Pūčkornės, Tiltų, Vařtakarčmio, Liepynų ir kt. kaimuose. Daugiausia knygų gaudavo iš Ievos Kaziukonytės.

Knygnešys Stasys Banuškevičius su žmona. Iš J. Laurinavičiaus asmeninio archyvo

Paminklas knygnešiui Stasiui Banuškevičiui Onušio kapinėse. 2015 m. K. Driskiaus nuotr.

⁷ Kulikienė J., Laurinavičius J. *Trakų krašto knygnešiai*, Trakai, 1990, p. 19–20.

*Knygnešys Simonas Aukštuolis.
Iš J. Laurinavičiaus asmeninio archyvo*

*Knygnešys Simonas Aukštuolis su vaikais.
1925 m. Melagėnai. Iš J. Laurinavičiaus
asmeninio archyvo*

Vengdamas persekiojimų, 1901 m. išvyko į Rostovą prie Dòno (Rūsija). Ten dalyvavo lietuvių draugijos veikloje, pažįstamiems į Lietuvą prenumeravo lietuviškus laikraščius. 1911 m. sugrįžo į Lietuvą, apsigyveno Melagėnuose (Švenčionių r.). Sukūrė šeimą, ūkininkavo. Lėnkijai okupavus Vilniaus kraštą, vėl išitraukė į knygnešystę – sulenkėjusiame krašte platino lietuvišką spaudą, knygas. Už šią veiklą 1919 m. žiemą suimtas policijos. Įkalintas Švenčionysė. Jo aplankyti atvažiavo žmona. Buvo stiprūs šalčiai. Kelionėje žmona persalo, susirgo plaučių uždegimu. Išgulėjo visą mėnesį, bet iš lovos nebepakilo. Liko našlaičiai trys maži vaikai, kurių jauniausias tebuvo vienerių metų. Mirus žmonai, S. Aukštuolį iš arešto paleido.

1923 m. S. Aukštuolis pasitraukė į nepriklausomą Lietuvą ir apsigyveno Onuškie valsčiuje. Vykdamas žemės reformą, gavo apie 12 ha žemės Pajautos kaime, dar nuomojo Bytautonių dvaro žemės.

S. Aukštuolis mirė 1947 m. Palaidotas Pāsamanio kaimo kapinaitėse.

Juozas Kuklys (1870–1941)*

Juozas Kuklys gimė 1870 m. kovo 10 d. Kotrynos (Čeglaitės) ir Vincento Kuklio šeimoje Diržamenių kaime ir buvo pakrikštytas Dusmenų Romos katalikų bažnyčioje. Vedė Marijoną Sabaitytę. Jie turėjo devynis vaikus: Silvestrą, Vaclovą, Marijoną, Valentą, Juozą, Liudvisią, Oną, Bronislavą ir Malviną. Silvestras Kuklys, baigęs mokslus, dirbo Plūngės apylinkės teismo pirmininku.

* Parengė Egidijus Sinkevičius.

Onuškio ūkininkų smulkaus kredito draugija. Antras iš kairės sėdi Vilniaus lietuvių konferencijos dalyvis knygnešys Juozas Kuklys. Iš Egidijaus Sinkevičiaus asmeninio archyvo

Būdamas 16 metų J. Kuklys jau tarnavo Valkiniškuose pas kunigą Silvestrą Gimžauską liokajumi. Daug skaitė, taip pat kun. S. Gimžausko ir kunigo Antano Strazdo eilėraščius. Išmoko siūti ir, eidamas per kaimus, visuomet krepšelyje turėdavo lietuviškų knygų. Nuo 1897 m. buvusiuose Ūnuškio, Varėnės, Valkiniškų valsčiuose pradėjo platinti knygas. Platindavo maldaknyges, elementorius, kalendorius, laikraščius ir kt. Nepasiturintiems įvairių knygelių duodavo veltui. Bendradarbiavo su knygnešiais Mečislovu Stankevičiumi ir Antanu Didiku. Spaudos gaudavo Valkininkuose iš Juozapavičiaus, taip pat Dusmenysė iš kun. Valantino.

J. Kuklys buvo Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti nariu, Onuškio ūkininkų smulkaus kredito draugijos pirmininku.

1916 m. rugpjūčio 21 d. vokiečių valdžios išduotame pase J. Kuklys pasirašė kaip *šaltyšius*.

1905 m. dalyvavo Didžiojo Vilniaus Seimo darbe, o 1917-aisiais – Lietuvių konferencijoje Vilniuje, kur buvo išrinkta Lietuvos Taryba, 1918-aisiais paskelbusi Lietuvos Nepriklausomybę.

1918 m. tarybų valdžia paskyrė J. Kuklį Onuškio valsčiaus švietimo komisaru.

1919-aisiais įkūrus Dusmenų valsčių, dirbo jo viršaičiu. Tais pačiais metais lenkai įkalino jį Lukiškėse, kur teko praleisti 4 mėnesius, kol bolševikai, išviję lenkus iš Vilniaus, išlaisvino.

1920-aisiais dirbo Onuškio valsčiaus administracijoje. Lenkams okupavus Vilniaus kraštą, toliau platino lietuviškas knygas. Tais pačiais metais voldemarininkai jį suėmė ir išvežė į Pānevėžį. Prezidento Antano Smetonos rūpesčiu buvo išlaisvintas.

1927-aisiais Ūnuškyje įkūrė Šaulių sąjungos padalinį. Nepriklausomoje Lietuvoje gavo 9,96 ha žemės⁸.

Savo raštuose J. Kuklys mini, kad asmeniškai pažinojo daktarą Joną Basanavičių.

⁸ Kaluškevičius B., Misius K. *Lietuvos knygnešiai ir daraktorai. 1864–1904 m.*, Vilnius, 2004, p. 247.

Knygnešys J. Kuklys mirė 1941 m. Būrbonyse. Palaidotas Žilinių kaimo kapinėse.

Knygnešių atminimas

Pirmasis renginys knygnešiams ir daraktoriams atminti Trakų rajone buvo surengtas 1989 m. kovo 14 d. Trakų 2-ojoje vidurinėje mokykloje. Čia dalyvavusi Vilniaus pedagoginio instituto (dabar Lietuvos edukologijos universitetas) doc. Irena Kubilienė ištare pirmo išsiaiškinto knygnešio, gyvenusio Trakų rajone, Mečislovo Stankevičiaus vardą ir pavardę. Tą dieną didelė dalis susirinkusiųjų nuvyko prie jo kapo Ūnuškyje. Tada nežinota, kad tose kapinėse palaidoti dar du knygnešiai – A. Didikas ir S. Banuškevičius, todėl tik prie M. Stankevičiaus kapo buvo pagerbtas knygnešio atminimas.

Gražus renginys knygnešiams atminti buvo surengtas 1992 m. Ūnuškio vidurinėje mokykloje. Susirinko mokytojai, mokiniai. Garbingiausioje vietoje – M. Stankevičiaus, A. Didiko ir S. Banuškevičiaus vaikai, anūkai, artimieji. Atvyko svečių iš Trakų, Kaišiadorių. Mokytoja Nijolė Baranauskienė su mokiniais parengė knygnešiams skirtų eilėraščių ir dainų. Trakų bibliotekininkė Jadvyga Kulikienė prisiminė įdomesnius Ūnuškio knygnešių veiklos epizodus.

Klebonas kun. Ignatas Kavaliauskas Ūnuškio bažnyčioje aukojo gedulines šv. Mišias už knygnešius. Po šv. Mišių iškilmių dalyviai nuėjo į Ūnuškio kapines, ir kun. I. Kavaliauskas pašventino knygnešių koplytstulpius.

Ant visų trijų knygnešių kapų Ūnuškio kapinėse 1992–1994 m. pastatyti koplytstulpiai, kuriuos sukūrė tautodailininkas Pranas Kiškys.

*Paminklas knygnešiui Ūnuškio kapinėse. 2010 m.
Ž. Driskiuvienės nuotr.*

Buvusio Onušio valsčiaus mokyklos iki 1918 metų

Kazys Misius

Parapinės mokyklos. Lietuvai priėmus krikščionybę, pradiniu švietimu turėjo rūpintis parapijų klebonai. 1528 m. Vilniaus vyskupijos sinodo nutarime nurodoma klebonams prie visų parapijų bažnyčių laikyti mokyklas tam skirtuose namuose. Turėjo būti mokoma gramatikos ir religijos. Lietuvių gyvenamose parapijose siūlyta mokyti lietuvių ir lenkų kalbomis. Mokydavo klebonams patarnaujantys klierikai¹. Pasitaikydavo bažnyčių fundacijų, kuriose klebonai būdavo įpareigojami laikyti parapiinę mokyklą.

Vargu ar Ūnuškyje ir Dusmenysė XVI a. pirmojoje pusėje galėjo veikti parapiinės mokyklos, nes tos bažnyčios buvo menkai aprūpintos. Pralaimėjus reformacijai, Dusmenų katalikų bažnyčia nebeatkurta, o Ūnuškio bažnyčia faktiškai jokios fundacijos neturėjo, kunigą išlaikė dvaras. Žinių apie Onušio parapiinę mokyklą iki 1773 m. nerasta.

1773 m. panaikinus jėzuitų ordiną, Lietuvoje ir Lenkijoje švietimui ėmė vadovauti tam reikalui įsteigta Edukacinė komisija. Ši komisija rūpinosi ir parapiinėmis mokyklomis, tačiau neparengė nė vieno vadovėlio lietuvių kalba. Lėšų parapiinėms mokykloms išlaikyti komisija beveik neskyrė, tačiau jas steigti paragino klebonus ir dvarininkus. Parapijų mokyklų Vilniaus vyskupijoje gerokai padaugėjo.

Nurodoma, kad 1777 m. Ūnuškyje (Trākų dekanatas) veikė parapiinė mokyklėlė. Joje mokėsi tik 3 mokiniai, iš kurių 2 buvo bajorų vaikai². Deja, vėlesnėje 1781, 1782 ir 1785–1798 m. Vilniaus vyskupijos parapijų mokyklų statistikoje Onušio mokykloje mokinių nenurodyta³.

1803 m. įsteigta Vilniaus švietimo apygarda, parengtos Laikiniosios pradinio liaudies švietimo taisyklės. Parapiinės mokyklos tapo pavaldžios Vilniaus universitetui. Parapiinės mokyklos bendros programos neturėjo. Mokyklas steigdavo klebonai, jie pasirinkdavo ir mokytojus. Yra paskelbtos 1803–1815 m. žinios apie Vilniaus švietimo apygardos parapiines mokyklas. Iš tų duomenų galima įsitikinti, jog tais metais Ūnuškyje parapiinė mokykla neveikė⁴. Rašinyje apie Onušio bažnyčią minimų 1820 ir 1830 m. vizitacijų dokumentuose teigiama, kad parapiinės mokyklos nėra.

Apie Onušio ar Dusmenų parapiines mokyklas bandyta ieškoti žinių ir Vilniaus švietimo apygardos bylose (LVIA, f. 567, ap. 2), tačiau nesėkmingai. Bėlieka ši išvada: 1800–1863 m. Ūnuškyje ir Dusmenyse parapiinės mokyklos neveikė.

Onušio vienklasė liaudies mokykla. 1828 m. pabaigoje buvo patvirtinti nauji švietimo nuostatai, be kitko, reikalavę parapiinėse mokyklose įvesti ir rusų kalbos pamokas. Iš pradžių šie nuostatai Vilniaus švietimo apygardoje nebuvo taikomi. Po 1831 m. sukilimo caro valdžia norėjo Lietuvoje visai už-

¹ Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis XIII–XVII a. Istorijos šaltinių antologija, Vilnius, 1994, p. 96–97.

² Wierzbowski T. Szkoły parafjalne za Komisji Edukacji Narodowej, Kraków, 1921, s. 198.

³ Kurczewski J. Biskupstwo wileńskie, Wilno, 1912, s. 298–299.

⁴ Ambros M. Zarys statystyczny szkół wydziału wileńskiego, Ateneum Wileńskie, Wilno, 1939, r. 14, z. 1, s. 174–175.

drausti parapines mokyklas ir steigti valdines, tačiau iš karto to įgyvendinti negalėjo, todėl laikinai parapinėms mokykloms leido veikti. Jos buvo pertvarkomos pagal 1828 m. švietimo nuostatus, įvedamas privalomas rusų kalbos mokymas. 1832 m. uždarytas Vilniaus universitetas. Po 1832 m. pradėtos steigti rusiškos valdinės parapinės mokyklos. Parapinės mokyklos galutinai uždraustos 1863 m.

1863 m. „Laikinosios taisyklės“ ir 1864 m. „Pradinių liaudies mokyklų nuostatai“ nustatė net 7 pradinių mokyklų tipus. Jokio tipo mokykloje lietuvių kalbos dėstymas nebuvo numatytas. 1874 m. gegužės 25 (birželio 6) d. patvirtinti nauji liaudies mokyklų nuostatai lietuvių kalbai jokių teisių mokykloje irgi nesuteikė. Iki 1905 m. vaikams mokykloje net tarpusavyje buvo draudžiama kalbėtis lietuviškai.

Valdinės pradinės mokyklos tapo rusinimo įrankiu, joms skirtas svarbiausias vaidmuo siekiant Lietuvą paversti gubernija, niekuo nesiskiriančia nuo kitų rusiškų gubernijų. 1863–1904 m. Lietuvoje, išskyrus Ūžnemunę, buvo dėstoma vien rusiškai, mokytojais galėjo dirbti tik stačiatikiai. Vilniaus gubernijai pradžios mokyklų mokytojus rengė 1865 m. įsteigta Maladėčinos (Molodečno) mokytojų seminarija. Mokytojais būdavo skiriami ir stačiatikių dvasinių seminarijų auklėtiniai.

Apie 72 proc. vaikų eidavo į žemiausio tipo vienklases pradines liaudies mokyklas. Tokios mokyklos daugiausia būdavo išlaikomos iš valsčių gyventojų mokesčių. Mokytojus skirdavo gubernijų mokyklų direkcijos. Mokyklos būdavo trijų skyrių, mokymo kursą vaikai išeidavo per trejus metus. Šių mokyklų savaitinis pamokų tvarkaraštis matyti 1 lentelėje⁵.

1 lentelė

Vienklasės pradinės liaudies mokyklos savaitinis pamokų tvarkaraštis

Mokymo dalykai	Valandų skaičius		
	I skyrius	II skyrius	III skyrius
Tikyba	3	3	3
Skaitymas rusiškai	4		
Vaizdus mokymas	2	2	2
Mintinis skaičiavimas	3		
Dailyraštis	1	1	1
Dainavimas	2	2	2
Rusų kalba		3	3
Slavų kalba		2	1
Aritmetika		3	3
Rankraščių skaitymas			1
Iš viso:	15	16	17

Vėliau pamokų išdėstymas šiek tiek keitėsi. Katalikų tikybą dėstydavo kunigai. Iki 1905 m. pirmus metus tikybą buvo leidžiama mokyti gimtąja kalba, antrame ir trečiame skyriuose – tikrai rusiškai, o nuo 1905 m. leista katalikų tikybą dėstyti lenkų arba lietuvių kalbomis.

Vadinamoji Onušio liaudies mokykla buvo įsteigta 1864 m. valsčiaus valdybos skirtame visuomeniniame

⁵ Karčiauskienė M. *Pradinio švietimo raida Lietuvoje XIX a. antroje pusėje ir XX a. pradžioje*, Kaunas, 1989, p. 39.

pastate. Valsčius nemokamai suteikė ir mokytojui butą. Mokyklai išlaikyti buvo skirta 200 rublių per metus. Pirmuoju mokytoju paskirtas stačiatikių dvasinės seminarijos auklėtinis Mikolajus Scepura (Николай Сцепуро). Jis gaudavo 150 rublių algos per metus ir nemokamai butą. Vėliau jam dar duodavo javų, kurių vertė 80 rublių⁶. M. Scepura Onuškyje mokytojavo iki 1881 m. vasaros.

Carinės Rusijos valdymo metų Onuškio pradinės mokyklos istorija išsamiau netyrinėta. Nors nuo 1905 m. Kaūno ir Vilniaus gubernijose galėjo mokytojauti ir lietuviai katalikai, leista įvesti ir lietuvių kalbos pamokas, tačiau tai buvo neprivaloma. Reakcinga Vilniaus gubernijos mokyklų direkcija visaip trukdė įvesti lietuviškas pamokas, „Ryto“ švietimo draugijai stengėsi neleisti steigti nei mokyklų, nei bibliotekų. Todėl rusiškoje Onuškio mokykloje per visą jos gyvavimo laiką lietuvių kalbos nemokyta. Statistinės žinios apie liaudies pradines mokyklas buvo skelbiamos Vilniaus švietimo apygardos ir Vilniaus liaudies mokyklų direkcijos atmintinėse. Tačiau šie leidiniai yra reti ir visų jų Lietuvos bibliotekose nepavyko aptikti. Iš minėtų leidinių žinios apie Onuškio mokyklą pateiktos 2 lentelėje⁷.

2 lentelė
1878–1906 metų Onuškio mokyklos mokinių statistika

Mokslo metai	Mokinių skaičius	Mokytojo vardas, pavardė	Pastabos
1878–1879	40	Mikolajus Scepura	Baigęs stačiatikių dvasinę seminariją
1879–1880	34	„	
1880–1881	34	„	
1881–1882	41	Ivanas Cholmovskis	Baigęs Maladečinos mokytojų seminariją
1882–1883	41	„	
1883–1884	41	„	
1884–1885	52	Afanasijus Smoriga	Baigęs Maladečinos mokytojų seminariją
1885–1886	45	Antonas Dubrovskis	Baigęs Maladečinos mokytojų seminariją
1886–1887	45	„	
1888–1889	72	„	
1889–1890	52	Stepanas Gordėjus	Baigęs Maladečinos mokytojų seminariją
1890–1891	73	„	
1891–1892	73	„	
1892–1893	58	„	
1893–1894	68	„	
1894–1895	71	„	
1895–1896	66	„	
1896–1897	66	„	
1902–1903	60	„	
1905–1906	34	„	

Statistinių žinių apie Onuškio mokyklą yra ir 1911 m. sausio 18 (31) d. visuotinio pradžios mokyklų surašymo duomenyse. Mokykla medinė, pastatyta 1902 m. valsčiaus lėšomis. Jos dydis

⁶ Памятная книжка Виленского учебного округа на 1874 год, часть 2, с. 145.

⁷ Памятная книжка Виленского учебного округа на 1878 / 1879–1896 / 1897 учебный год, часть 2; Памятная книжка Виленской дирекции народных училищ на 1889 / 1890–1905 / 1906 учебный год.

apie 10,6 x 7,8 m, įkainota 2 011 rublių. Prie mokyklos veikė ir 10 vietų bendrabutis. Tame pat pastate buvo ir mokytojo butas. Žiemą mokykloje būdavo šalta. Mokyklai priklausė ir 3 ūkiniai pastatai: svirnas, tvartas, daržinė. Prie mokyklos buvo jaunas sodas ir daržas, kuriame praktikuodavosi ir mokiniai.

Mokytoju dirbo Andriejus Šeršenovičius, baltarusis, stačiatikis, 1901 m. baigęs cerkvinę mokytojų mokyklą, į Ūnuškį paskirtas nuo 1909 m. rugsėjo. Gaudavo algos 360 rublių per metus. Per savaitę būdavo 28 pamokos. 1909–1910 m. m. pamokos prasidėjo spalio 7 (20) d., o baigėsi balandžio 8 (21) d. Tais metais mokiniai iš viso praleido 119 dienų.

Mokyklos bibliotekoje buvo 545 vienetai vadovėlių, 208 užklasinio skaitymo knygos mokiniams ir 177 knygos mokytojui. Prie mokyklos veikė ir vadinamoji liaudies biblioteka, turėjusi 184 pavadinimų 208 rusiškas knygas. Kitomis kalbomis, taip pat lietuviškų knygų nebuvo. Iš vaizdinių priemonių mokykla turėjo 12 žemėlapių, gaublį, 5 skaitytuvus, 47 rusų dailyraščio pavyzdžius.

Buvo mokoma rusiško dainavimo, trečias skyrius turėjo ir fizinio lavinimo pamokas. 1909–1910 m. m. iš mokyklos išstojo 38 mokiniai, o mokymo kursą baigė 3 berniukai. Surašymo dieną klasėje turėjo būti 55 mokiniai (39 berniukai, 16 mergaičių), atėjo 51 mokinytis. Iš atėjusių namuose lietuviškai kalbėjo 13, lenkiškai 26, žydiškai (*hidiš*) 12 mokinių⁸. Rusiška Ūnuškio mokykla lietuvių lūkesčių netenkino.

1915 m. priartėjus vokiečiams, mokytojas pasitraukė. Taip baigėsi Ūnuškio rusiškos mokyklos istorija. Žinių apie vokiečių okupacijos laikų mokyklą nepasitaikė aptikti, tikėtina, kad mokykla veikė.

Dusmenų vienklasė liaudies mokykla. Mokykla įsteigta 1900 m. Pirmuoju mokytoju paskirtas Jakovas Griniukas, baigęs Maladečinos mokytojų seminariją. Jis gaudavo 250 rublių algos per metus. 1902–1903 m. m. buvo užsirašę mokyti 40 berniukų ir 16 mergaičių, o 1905–1906 m. – 38 berniukai, 3 mergaitės. Nuo 1906 m. sausio mėn. mokytojavo Ivanas Kocelis (Коцелль)⁹.

1911 m. mokyklos surašymo žiniose užrašyta, kad Dusmenų medinės mokyklos apie 8,5 x 7,1 m dydžio nuosavi namai pastatyti 1902 m., jie įkainoti 1 745 rubliais. Mokykla viduje netinkuota, iš lauko neapkalta lentomis. Mokykloje buvo viena klasė, mokytojo butas ir 10 vietų mokinių bendrabutis. Žiemą klasėje būdavo šalta. Mokyklai buvo skirta apie 0,5 ha žemės, kurioje jaunas sodas ir daržas.

Mokyklos biblioteka turėjo 340 vadovėlių, 18 užklasinio skaitymo knygų ir 34 knygas mokytojams. Prie mokyklos formaliai veikė ir „liaudies“ biblioteka, turėjusi tik 24 knygas. Visos knygos tikrai rusiškos. Iš mokymo priemonių buvo gaublys, 8 sąsiuviniai piešimo pavyzdžių, 30 aspidinių lentelių, raidyno raidžių rinkinys.

Mokytojavo 1910 m. baigęs Maladečinos mokytojų seminariją Markas Prokovičius, baltarusis. Jo alga 360 rublių per metus. Per savaitę būdavo 29 pamokos. 1910 m. mokyklą baigė 3 mokiniai. 1909–1910 m. m. pamokos prasidėjo spalio 16 (29) d., baigėsi balandžio 31 (gegužės 13) d. Tais metais iš mokyklos išstojo 10 mokinių. Surašymo dieną

⁸ 1911 01 18 Ūnuškio mokyklos surašymo žinios, LVIA, f. 567, ap. 8, b. 171, l. 2–11.

⁹ Памятная книжка Виленской дирекции народных училищ на 1902 / 1903, с. 14; на 1905 / 1906 учебный год, с. 18.

turėjo mokytis 48 mokiniai, tačiau 8 iš jų į pamokas neatėjo. Iš visų atėjusių 36 mokinių namuose buvo kalbama lietuviškai, trijų – lenkiškai, vieno – žydiškai.

Mokytojas prirašė pastabą, kad tos mokyklos beveik visi mokiniai namuose kalba lietuviškai, ateina mokyklon beveik nė žodžio nesuprantantys rusiškai. Jiems mokytis mokykla neturi vaizdinių piešinių, be kurių neįmanoma mokiniams paaiškinti nesuprantamų dalykų.

Matome, kad visai lietuviškų kaimų vaikams Dusmenų mokykloje valdžia 1911 m. nepripažino 1906 m. balandžio mėn. suteiktos teisės turėti lietuvių kalbos pamokas, taip pat vartoti šią kalbą dėstant vienklasėse pradinėse mokyklose. Dusmenų „liaudies“ mokykloje vaikai negalėdavo pramokti nei rašyti, nei skaityti gimtąją kalbą. Mokytojas, visai nemokantis lietuviškai, mokydavo ir bendraudavo rusiškai su vaikais, kurie atėję mokyklon tos kalbos dar nesuprasdavo nė žodžio. Taip iki 1915 m. vokiečių okupacijos buvo beveik visose Vilniaus gubernijos lietuvių vaikų lankomose pradinėse mokyklose. 1905–1914 m. lietuviai mokytojai į Vilniaus gubernijos pradines beveik nebūdavo skiriami.

Rodos, kad vokiečių okupacijos metais Dusmenyse mokykla neveikė.

Slaptos lenkų mokyklos. 1864 m. Onuškyje pradėjusi veikti rusiška mokykla buvo artima baltarusišku dialektu kalbantiems ir priskiriamiems lenkų tautybei gyventojams. Jų vaikai su mokytoju rusiškai arba baltarusiškai lengvai galėjo susikalbėti. Lenkų veikėjai tokioje mokykloje išvelgė rusinimo ir stačiatikybės pavojų, todėl ir Onuškio valsčiuje veikė slaptos lenkiškos mokyklos. Lenkų nelegalios mokyklos – atskira tema. Jos plačiau netyrinėjamos, tik tai pateikiami keli faktai.

1883 m. gruodžio mėn. gavęs žinių apie slaptas mokyklas, Trakų apskrities policijos viršininkas (ispravnikas) nurodė trečios nuovados viršininkui (pristavui) patikrinti, ar nėra slaptų lenkų mokyklų Onuškio valsčiaus Dusmenų, Dusmenėlių ir Skabeikių kaimuose. Ispravnikas pranešė Dusmenyse ir Skabeikiuose organizuotų mokyklų neaptikęs, tačiau dauguma tų kaimų tėvų mokė savo namuose vaikus skaityti iš lenkiškų maldaknygių. Dusmenėliuose gyvenantis atsargos eilinis iš lenkiškų elementorių mokė skaityti du kaimynų berniukus ir vieną mergaitę. Byla perduota teismo tardytojui. Griovinų kaimelyje dvarininkas Pšemeneckis ruošęs mokytis lenkiškai valstiečio Narinkevičiaus vaikus, įspėtas to nedaryti¹⁰.

Matome, kad pasirodžius *Aušrai* Dusmenų parapijos lietuviai buvo raginami mokytis savo vaikus lenkiškai. 1886 m. Dusmenų klebonu paskirtas kun. Kazimieras Valantinas įvedė lietuviškus pamokslus ir giedojimus, pažadino tautinę savimonę. Dusmenų apylinkės liko nenutautintos.

Kitame pranešime rašoma, kad 1884 m. sausio mėn. policija Onuškio valsčiaus Bičiūnų kaime, valstiečio Jono Žilionio namuose, aptiko slaptą lenkišką mokyklą. Rasti besimokantys 3 berniukai ir viena mergaitė. Juos iš lenkiškų elementorių mokė pats namo šeimininkas J. Žilionis. Uždrausta toliau mokytis, byla perduota teismo tardytojui¹¹. Taigi lietuvius mokė Bičiūnų kaimo vaikus lenkiškai.

Tirti rusų spaudoje pasirodžiusių žinučių apie slaptas mokyklas Vilniaus gubernatorius 1884 m. vasarą į Trakų apskritį pasiuntė ypatingų įpareigojimų valdininką Osipovą. Žinoma, vasaromis slaptos mokyklos neveikdavo. Minėtas

¹⁰1884 02 12 Trakų apskr. ispravniko raštas Vilniaus gubernatoriui, *LVIA*, f. 380, ap. 41, b. 183, l. 51–52.

¹¹1884 02 03 Trakų apskr. ispravniko raštas Vilniaus gubernatoriui, *ten pat*, l. 42.

pareigūnas rašė, kad Trakų apskrities kunigai lenkų kalbą laiko prestižine, verčia lietuvių vaikus melstis lenkiškai, reikalauja išmokti skaityti iš lenkiškų elementorių ir maldaknygių. Tokių lenkiškų knygų apstu ir jos pigios, o lietuviški elementoriai ar knygelės yra retenybė. Plinta lenkų įtaka, lietuvių vaikai lenkinami. Sustabdyti slaptas lenkų mokyklas valsčių viršaičiai nepajėgia¹². Rusų valdžiai lenkų įtaka lietuviams buvo nepageidautina, siekta lietuvių lenkinimą pakeisti rusinimu.

Slaptos lenkiškos mokyklos Onušio valsčiuje veikė ne vieną dešimtmetį ir prisidėjo prie Onušio parapijos lietuvių nutautinimo.

¹²1884 08 ypatingų įpareigojimų valdininko pranešimas gubernatoriui, *ten pat*, b. 220, l. 2–3.

Onušio valsčiaus mokyklos 1920–1940 metais

Kazys Misius

Lietuvos Respublikos pradinio švietimo organizavimas, svarbiausi įsakymai ir įstatymai

Paašškėjus, kad vokiečiai Pirmąjį pasaulinį karą pralaimėjo ir turės išsikraustyti iš užimtų kraštų, 1918 m. lapkričio 11 d. įsteigta Lietuvos Respublikos švietimo ministerija. Pirmuoju jos valdytoju (ministru) paskirtas Jonas Yčas. Švietimo ministerijos vienas iš keturių skyrių (vėliau departamentas) skirtas pradžios mokyklų reikalams. Jau 1918 m. lapkričio 14 d. išleistas įsakymas dėl mokyklų organizavimo. Kiekvienoje apskrityje rūpintis pradinių mokyklų reikalais paskirti įgaliotiniai. Įgaliotiniai turėjo rūpintis visais pradinių mokyklų reikalais apskrityje, privalėjo užmegzti ryšius su vietos mokyklų vedėjais, rengti mokytojų konferencijas, prižiūrėti, kad nesutriktų mokyklų veikimas. Sunki, bet svari įgaliotinio pareiga – materialinis mokyklų ir mokytojų aprūpinimas. Įspėta, kad bent iki 1919 m. mokykloms išlaikyti Švietimo ministerija lėšų skirti negalės. Siūlyta kaip ir anksčiau gauti pajamų už vaikų mokymą iš tėvų, prašyti parapijų komitetų skirti mokykloms lėšų.

Kaišiadorių apskrities įgaliotiniu paskirtas Jonas Jurkūnas, o antruoju įgaliotiniu – kun. Juozas Grigonis¹. Atrodo, kad kun. J. Grigonis dėl sudėtingų aplinkybių švietimo įgaliotiniu nedirbo, o ir J. Jurkūnas mažai ką spėjo nuveikti. 1919 m. dar bolševikų valdžia atkūrė Trakų apskritį, kuri palikta ir pasitraukus bolševikams. Trakų apskrities švietimo įgaliotiniu 1919 m. paskirtas Antanas Paltanavičius.

1919 m. balandžio mėn. Kaunė buvo sušaukta apskričių mokyklų instruktorių ir mokytojų atstovų konferencija. Šioje konferencijoje aiškiau buvo nustatytas mokyklos tipas ir jų išlaikymas. Švietimo ministerija įpareigota mokėti mokytojams algas, o savivaldybės turėjo rūpintis visais mokyklų ūkio reikalais.

1 lentelė

Pradžios mokyklos savaitės pamokų paskirstymas 1919 metais²

Dėstomi dalykai	Pamokų skaičius savaitėje			
	I skyrius	II skyrius	III skyrius	IV skyrius
1. Tikyba	2	2	2	2
2. Gimtoji kalba	10	9	6	5
3. Gimtinės mokslas	–	5	–	–
4. Krašto mokslas	–	–	4	4
5. Gamtos mokslas	–	–	4	4
6. Geografija, istorija	–	–	4	4
7. Aritmetika	6	6	6	6
8. Grafikos darbai ir dailė	4	4	4	4
9. Dainos, giesmės	2	2	2	2
10. Rankų darbai	–	2	2	2
11. Gimnastika, žaidimai	Per pertraukas			

1922 m. rugpjūčio 6 d. paskelbtoje Lietuvos Respublikos konstitucijoje 82 straipsnis skelbė:

¹ *Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis 1918–1940 m. (antologija)*, sud. T. Bukauskienė, Vilnius 1996, t. 3, p. 30–33.

² *Kaltinėnai*, Vilnius, 2010, p. 345.

„Pradžios mokslas yra privalomas. Privalomojo pradžios mokslo įvedimo laiką ir tvarką nurodo įstatymas. Pradžios mokslas valstybės arba savivaldybių laikomose mokyklose yra nemokamas“³.

1922 m. konstitucija mokyklose numatė ir privalomą religijos mokymą.

Kaimo pradžios mokyklose tikybą dėstydavo mokytojai, nes parapijų kunigams visose mokyklose dėstyti tikybą buvo neįmanoma. Tikybą dėstantis mokytojas tokiam darbui turėjo gauti dvasinės vyresnybės leidimą. Todėl pasitaikydavo atvejų, kad negavusį leidimo dėstyti tikybą mokytoją tekdavo pakeisti. Nuo 1927 m. valdant tautininkams, mokytojai, dirbantys visuomeninėse tautininkų pakraipos organizacijose, neretai pakliūdavo į klebonų nemalonę.

1922 m. lapkričio mėn. priimtas pradžios mokyklų įstatymas. Jame numatyta 4 skyrių pradinė vienklasė arba dviklasė mokykla, tačiau laikinai leista veikti ir 3 skyrių vienklasėms mokykloms. Viena mokykla steigiama teritorijai, turinčiai ne mažiau kaip 500 gyventojų. Vienam mokytojui skiriama nuo 32 iki 60 mokinių. Pradžios mokyklą privalėjo lankyti visi sveiki 7–14 metų vaikai.

Atskiri įstatymo skyriai numatė mokytojų teises ir pareigas. Pradžios mokyklos mokytojais galėjo dirbti asmenys, baigę mokytojų seminariją arba aukštesniąją mokyklą. Pradžios mokyklos apskrityse suskirstytos į švietimo rajonus. Kiekvienam rajonui skiriamas Švietimo ministerijos inspektorius. Švietimo rajone turėjo būti ne mažiau kaip 40 ir ne daugiau kaip 75 pradžios mokyklos. Inspektorius privalėjo per mokslo metus du kartus aplankyti kiekvieną mokyklą, išlaikomą Švietimo ministerijos, ir tikrinti, kaip laikomasi įstatymo reikalavimų. Inspektoriai kontroliavo mokytojų darbą, rūpinosi mokymo priemonių įsigijimu, teikė siūlymus dėl mokyklų tinklo ir kt.

Prie kiekvienos mokyklos turėjo būti sudarytas 5 asmenų tėvų komitetas, išrinktas visuotiniame mokinių tėvų susirinkime. Kiekvienoje apskrityje veikė švietimo komisijos. Apskričių savivaldybės rūpindavosi mokyklų remontu, jų inventoriaus (suolų, lentų), mokymo priemonių įsigijimu. Valsčių savivaldybės privalėjo rūpintis mokyklų patalpų nuoma, joms tiekti kūrą, apšvietimą, smulkų ūkio inventorių, parūpinti mokytojams butą ir būtiniausius baldus arba tai atlyginti pinigais⁴.

Vadovaujantis 1922 m. pradžios mokyklų įstatymu, 1924 m. paskirstytos savaitės pamokos (2 lentelė⁵).

1925 m. padaryti pradžios mokyklų įstatymo pakeitimai, paskelbtos programos. Pradžios mokykla į klases nebeskirstyta, turėjo keturis skyrius. Savivaldybėms palikti tikrai mokyklų ūkio reikalai. Baigusieji pradžios mokyklas galėjo stoti į vidurinių ar aukštesniųjų mokyklų pirmas klases be stojamųjų egzaminų.

1928–1931 m. Lietuvoje buvo skelbiama apie privalomo pradinio mokymo įvedimą apskrityse arba jų dalyse (konkrečiuose valsčiuose). Kada konkrečiai tai padaryta Ūnų valsčiuje, žinių nepasitaikė aptikti. Įvedant privalomą pradinį mokymą instrukcijomis nurodyta, kad kaimo pradžios mokyklose 7–8 metų vaikai lanko mokyklą nuo rugsėjo 1 d. iki lapkričio 1 d. ir nuo gegužės 1 d. iki liepos 1 d., o visi kiti vaikai nuo

³ Vyriausybės žinios, 1922, nr. 100, p. 6.

⁴ Kaubrys S. Lietuvos mokykla 1918–1939 m.: galios gimtis, Vilnius, 2000, p. 239–244.

⁵ Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis 1918–1940 m., p. 81–82.

2 lentelė

Pradžios mokyklos savaitės pamokų paskirstymas 1924 metais

Dėstomi dalykai	Pamokų skaičius savaitėje			
	I skyrius	II skyrius	III skyrius	IV skyrius
1. Tikyba	2	2	2	2
2. Gimtoji kalba ir daiktų pažinimas	9	13	6	4
3. Kraštotyra (gimtinės mokslas)	–	–	4	3
4. Geografija ir istorija	–	–	–	4
5. Gamtos mokslas	–	–	4	4
6. Skaičiavimas	6	6	5	5
7. Rankų darbai ir grafikos darbai	4	6	5	4
8. Mankšta, žaidimai, dainavimas	3	3	4	4
Iš viso	24	30	30	30

lapkričio 1 d. iki gegužės 1 d. Tai padaryta todėl, kad visus mokslo metus vienam mokytojui dirbti su keturiais skyriais buvo sudėtinga. Be to, žiemą per šalčius ir pūgas 7–8 metų mokinukams iš atokesnių vienkiemių buvo sunku nuklaupti 2–3 km iki mokyklos. Beturčių vaikams vietos savivaldybės turėjo nupirkti vadovėlius.

Kaip matysime vėliau iš konkrečių pavyzdžių, privalomąjį pradinį mokymą įgyvendinti buvo daug kliūčių. Nuo seno rudenį ir pavasarį vaikai talkininkaudavo tėvams žemės ūkio darbuose, ganydavo gyvulius. Dėl minėtų ir kitų priežasčių visiškai įgyvendinti privalomojo pradinio mokymo nepavyko. Dauguma mokinių pradžios mokyklos nebaigdavo.

Nuo 1936 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojo naujas pradžios mokyklų įstatymas. Mokytojams algas mokėjo Švietimo ministerija. Apskričių savivaldybės savo lėšomis buvo įpareigosios statyti ir remontuoti mokyklų namus, parūpinti reikiamą inventorių ir mokymo priemones, šelpti beturčius mokytojus. Valsčių savivaldybės turėjo valstybinėms mokykloms nuomoti patalpas, samdyti sargus, paruošti kurą, tiekti apšvietimą, apmokėti smulkias ūkio išlaidas, taisyti mokyklų inventorių. Įstatymas skelbė, kad pradžios mokykloje yra 6 skyriai. I–IV skyriai sudarė pirmąją pradžios mokyklų laipsnį, o V–VI skyriai – antrąjį laipsnį. Baigdami pirmą ir antrą laipsnius, mokiniai privalėjo laikyti egzaminus. Vaikams iki 14 metų pirmojo laipsnio mokyklos lankymas buvo privalomas. Be pateisinamos priežasties nelankančių pradžios mokyklos vaikų tėvai ar globėjai valsčių viršaičių arba miestų burmistrų galėjo būti baudžiami iki 50 litų bauda. Pradžios mokykloje numatyti dėstyti šie dalykai: tikyba, lietuvių kalba, skaičiavimas, tėvynės pažinimas, istorija, geografija, gamta, dailės dalykai, rankų darbai, muzika ir dainavimas, kūno kultūra. 1936 m. pradžios mokyklų įstatymas numatė tris mokytojų kategorijas: jaunesnieji mokytojai, mokytojai ir vyresnieji mokytojai.

V–VI skyrius lankydavo tie mokiniai, kurie ketindavo mokytis toliau. Baigę šešis skyrius, būdavo priimami į vidurinės mokyklos ar gimnazijos pirmą klasę be egzaminų. Baigę tik keturis skyrius ir norintys toliau mokytis turėdavo laikyti stojamuosius egzaminus.

Paskelbtos ir šio įstatymo vykdymo taisyklės. Miestuose visiems pradžios mokyklų mokiniams mokslo metų pradžia rugsėjo 1 d., o pabaiga birželio 15 d.

Miesteliuose ir kaimuose I skyriaus vaikai mokyklą turėjo lankyti nuo rugsėjo 1 d. iki lapkričio 1 d. ir nuo gegužės 1 d. iki liepos 1 d.; II ir III skyriaus – nuo lapkričio 1 d. iki gegužės 1 d.; IV skyriaus – nuo spalio 1 d. iki birželio 15 d.; V ir VI skyriaus – nuo rugsėjo 1 d. iki birželio 15 d. Mokyklos vedėjas privalėjo domėtis, ar visi jai priskirto rajono vaikai lanko mokyklą. Tėvai ar globėjai, neleidžiantys vaikų į mokyklą, gaudavo mokyklos vedėjo raginimą pranešti, dėl kokios priežasties vaikas mokyklos nelanko. Pradžios mokyklos nelankymo bylas administracine tvarka sprendavo valsčiaus viršaitis⁶.

Paminėta tikrai dalis pradžios mokyklų darbą reglamentuojančių dokumentų. Daug rekomendacijų mokytojams, mokymo programų būdavo skelbiama pedagogikai skirtuose žurnaluose. Švietimo ministerija leisdavo aplinkraščius, instrukcijas, skelbdavo programas, kurios vis tobulėjo. Vykdavo apskričių ir valsčių pradžios mokyklų mokytojų konferencijos.

Švietimo ypatumai Trakų apskrityje ir Onuškio valsčiuje

Traukiantis iš Lietuvos vokiečiams, paskui juos slinko raudonarmiečiai. Jau 1919 m. sausio 1 d. Lietuvos vyriausybė persikėlė į Kauną. Netrukus Lietuvos Respublikos švietimo darbas Trakų apskrityje tapo neįmanomas.

1919 m. sausio 19 d. Onuški užėmė raudonarmiečiai, kurie balandžio 26 d. iš Aukštadvario, Onuškio, Dusmenų ir Semeliškių pasitraukė. Jau 1919 m. gegužės 8 d. Lietuvos kariuomenė susirėmė su Vievį užėmusiais lenkais. Apie tą laiką lenkai užėmė ir Ūnuškį. Siekdama sulaukyti lenkų veržimąsi Lietuvos kariuomenė prieš lenkus laikėsi ruožė Čiobiškis–Ausiėniškės–Semeliškės–Jiėznas. Lenkai užėmė Aukštadvari, Butrimonis, Daugūs, Stakliškes ir rengė atskirus išpuolius į Lietuvos kariuomenės kontroliuojamas teritorijas. Iki 1920 m. liepos 1 d. lenkai laikė užėmę Gegužinę, Kazokiškį, Vievį, Ąlove, Merkinę. Dėl raudonarmiečių puolimo lenkai nuo 1920 m. liepos 6 d. ėmė trauktis iš Lietuvos. Apie 1920 m. liepos vidurį Lietuvos kariuomenė užėmė Onuški. Sulaužę 1920 m. spalio 7 d. pasirašytą Suvalkų sutartį, lenkai užėmė Vilnių ir didesnę Rytų Lietuvos dalį, tačiau iki kovų sustabdymo Onuškio nebeužėmė⁷. Laikinu Trakų apskrities centru tapo Kaišiadorys.

1919 m. lenkams okupavus dalį Trakų apskrities ir vykdant tarp aplenkintų gyventojų plačią antilietuvišką propagandą, švietimo darbas ir neokupuotoje dalyje tapo sudėtingas. Pavyzdžiui, 1919 m. spalio mėn. Trakų apskrityje teko uždaryti 6 pradžios mokyklas, nes gyventojai nesutiko mokykloms duoti butų ir kuro⁸.

Lenkų okupacijos metai Onuškio valsčiuje netyrinėti. 1920 m. vasarą pasitraukdami iš Onuškio valsčiaus lenkai nuniokojo Dusmenų ir Onuškio mokyklas, o jų remontui lėšų Onuškio valsčius neturėjo⁹. Plačiau apie tai rašoma konkrečios mokyklos apžvalgoje.

Nuo 1920 m. rugsėjo 1 d. buvo paskirti mokytojai į šias Onuškio valsčiaus mokyklas: Dusmenų, Onuškio, Pámusių ir Skabeikių. Dėl įvairių sun-

⁶ Pradžios mokyklų įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 1936, liepos 29, nr. 541, p. 1–4; Pradžios mokslo prievolei vykdyti taisyklės, *Vyriausybės žinios*, 1936, spalio 17, nr. 554, p. 4–6.

⁷ Duomenys paimti iš 1919–1920 m. kovų kronikos, paskelbtos 1929 ir 1930 m. *Kario* žurnale.

⁸ 1919 10 31 Trakų apskr. pradžios mokyklų instruktoriaus pranešimas, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 807, l. 17.

⁹ 1920 09 pranešimas apie Trakų apskrities mokyklas, *ten pat*, b. 808, l. 85.

Trakų apskr. pradžios mokyklų mokytojų konferencijos dalyviai 1925 m. LCVA, f. 391, ap. 3, b. 814

kumų rugsėjo mėn. pamokos neprasidėjo, o spalio mėn. Onušio valsčiui jau grėsė lenkų okupacija. Todėl mokymas galėjo būti pradėtas tik spalio pabaigoje, lapkritį arba dar vėliau. Pasitaikė ir administracinių nesusipratimų. Pavyzdžiui, Dūsmenys ir Pāmusiai priklausė Trakų apskrities Onušio valsčiui, tačiau per nesusipratimą jų mokyklos priskirtos Alytaūs apskrities švietimo instruktoriui. Tai pataisyta 1921 m. vasario mėn. Jau 1921 m. nemažai Onušio valsčiaus asmenų prašė Trakų apskrities švietimo instruktoriaus leisti privačiai kaimuose mokyti vaikus lenkiškai iš lenkiškų vadovėlių. 1920–1921 m. m. dėl fronto artumo buvo sunku mokyklas aprūpinti kuru¹⁰.

1921 m. vasaros pradžioje spaudoje paskelbta, kad Trakų apskrityje atleista 17 mokytojų. Stebėtasi, kad mokytojams nepasiūlyta tobulintis vasaros mokytojų kursuose. Švietimo ministerija redakcijai atsakė, kad Trakų apskrityje dėl negebėjimo dirbti ir išsilavinimo stokos atleista ne 17, bet 10 mokytojų¹¹. Galima paminėti, kad jau nuo 1911 m. Kaišiadorių klebono Alfonso Varno rūpesčiu Kaišiadorių, o iš dalies ir Žiežmarių parapijų kaimuose buvo steigiamos slaptos lietuviškos mokyklos, rengiami vaidinimai. Į tas mokyklėles buvo pasiūstos šiek tiek apmokytos daraktorės. Lietuviškos mokyklos Kaišiadorių parapijoje veikė ir vokiečių okupacijos metais¹². Tikėtina, kad tarp atleistųjų buvo ir privačiai parengtų daraktorių, dirbusių 1911–1918 m.

¹⁰ 1921 m. Trakų apskr. švietimo instruktoriaus pranešimai Švietimo ministerijai, *ten pat*, b. 809, l. 208, 227, 271.

¹¹ Vienoj apskrityje 17 mokytojų atstatyta, *Tėvynės sargas*, 1921, birž. 13, nr. 26, p. 262; LCVA, f. 391, ap. 3, b. 809, l. 121.

¹² J. B. Keli bruožai iš rytiečių kultūros kronikos (Kaišiadorių apylinkė), *Lietuvos aidas*, 1917, lapkr. 8, nr. 26, p. 3–4.

Nors būta sunkumų, 1921–1922 mokslo metais Onušio valsčiuje jau veikė 7 pradinės mokyklos: Bakaloriškių, Dusmenų, Gūdakiemio, Onušio, Pamusių, Skabeikių, Žilinių¹³.

Mokyklų reikalams aptarti būdavo rengiamos apskričių mokytojų konferencijos. Skirtingų politinių pažiūrų mokytojai, kartais neatsižvelgdami į galimybes, Švietimo ministerijai ir apskričių valdyboms žerdavo griežtus priekaištus. 1922 m. kovo 12 d. Kaišiadorysė vyko Trakų apskrities mokytojų konferencija, kurioje dalyvavo apskrities viršininkas ir tarybos pirmininkas. Konferencijoje pirmininkavo mokytojas Vladas Serbenta. Pasipiktinę pirmininko nepagarba ir reikalavimais Trakų apskrities valdžiai, minėti pareigūnai išėjo iš konferencijos. Kitą dieną apskrities taryba apsvairstė mokytojų konferenciją ir tuo reikalu priėmė rezoliuciją. Joje, be kitko, pareikalauta, kad „mokytojai platintų tėvynės meilę, remtų valdžią jos pastangose apginti nepriklausomąją Lietuvą ir neerzintų tikybinių žmonių jausmų“. Be to, rezoliucijoje paprašyta Švietimo ministerijos pašalinti iš mokytojų šešis Trakų apskrities pedagogus, tarp kurių buvo socialistai liaudininkai Žiežmarių vidurinės mokyklos direktorius Andrius Serbenta, Pakalniškių pradžios mokyklos mokytojas Vladas Serbenta, Onušio mokytoja Julija Chondzinskaitė ir kiti¹⁴. Prašomų pašalinti iš mokytojų asmenų likimai netyrinėti. J. Chondzinskaitė, pradėjusi mokytojauti 1916 m., o į Trakų apskritį paskirta 1920 m., buvo iš pareigų atleista. Trakų apskrities inspektoriaus nuomone, J. Chondzinskaitė iš pareigų pašalinta tik dėl to, kad išipyko savivaldybei dėl griežtų reikalavimų¹⁵. Atrodo, kad jai ir kitiems atleistiems asmenims neatimta teisė mokytojauti kitur. Beje, Andrius ir Vladas Serbentos – neeilinės asmenybės. Jų biografijos pateko ir į enciklopediją¹⁶.

Susidaro įspūdis, kad pirmaisiais metais Trakų apskrities savivaldybė švietimo reikalus buvo apleidusi. Tai vėl iškilo per 1923 m. balandžio 7 d. Trakų apskrities mokytojų konferenciją. Mokytojai kalbėjo, kad valsčių savivaldybės neskiria jokių lėšų mokykloms išlaikyti. Net Švietimo ministerijos skirtas lėšas mokyklų remontui savivaldybės naudojo ne pagal paskirtį. Ne visos mokyklos laiku gaudavo kurui malkų, o jas reikėjo skaldyti patiems mokytojams. Faktiškai dauguma vaikų mokyklas lankė nuo Kalėdų iki Velykų. Todėl nebuvo įmanoma išėiti mokymo programos¹⁷. Tai patvirtina ir Trakų apskrities inspektorių pranešimai. Pavyzdžiui, 1922–1923 mokslo metai Gudakiemio mokykloje prasidėjo spalio 1 d., Dusmenų – lapkričio 16 d., o Žilinių dėl užsitęsusio remonto – 1923 m. sausio 10 d. Pastarosiose dviejose mokyklose vaikams nebelankant, mokslo metai baigėsi 1923 m. gegužės 9 d.¹⁸ Žinių apie Trakų apskrities apleistas mokyklas, sunkias mokytojų buitines sąlygas 1923 m. pateikė ir katalikiška spauda¹⁹.

1924 m. pabaigoje Onušio valsčiuje jau veikė 10 pradžios mokyklų, mokykloms buvo priskirtos konkrečios teritorijos (rajonai) su jų gyvenvietėmis. Ruošiantis įvesti privalomą pradinį

¹³ 1922 01 Onušio valsčiaus pradinių mokyklų mokytojų algų žiniaraštis, LCVA, f. 391, ap. 3, b. 233, l. 191.

¹⁴ Dėl mokyklų padėties Trakų apskrityje, *Laisvė*, 1922, kovo 17, nr. 38, p. 2–3.

¹⁵ 1923 06 21 Trakų apskr. inspektoriaus raštas Švietimo ministerijai, LCVA, f. 391, ap. 3, b. 812, l. 186.

¹⁶ *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, Vilnius, 1971, t. 3, p. 186.

¹⁷ Kaišiadorys (Trakų apskr.). Apleistas švietimas, *Lietuvos žinios*, 1923, bal. 20, nr. 88, p. 4.

¹⁸ 1923 06 27 Trakų apskr. inspektoriaus raštas Švietimo ministerijai, LCVA, f. 391, ap. 3, b. 812, l. 160, 162.

¹⁹ Mūsų pradžios mokyklų tragikomedija, *Lietuvos mokykla*, 1923, nr. 7, p. 257–271.

Mokytojų konferencija Aukštadvaryje. 1930 m. spalio 11 d. Iš Algimanto Jono Naudžiūno asmeninio archyvo

mokymą, 1927 m. buvo parengti mokyklinio amžiaus vaikų sąrašai. Iš tų sąrašų paaiškėjo, kaip tobulinti mokyklų tinklą. Pavyzdžiui, pastebėta, kad iš Taučionių kaimo Onuškie mokyklos nelanko 43 vaikai. Todėl jau 1928 m. sausio mėn. Taučionysė atidarytas Onuškie mokyklos komplektas. Kadangi Žilinių mokyklos nelankė 51 vaikas, 1928 m. rudenį prie tos mokyklos įsteigtas naujas komplektas. Tada dar nauji komplektai įsteigti prie Bytautonių, Dusmenų ir Skabeikių mokyklų²⁰.

Švietimui trukdė ir Lietuvos valstybei priešišku jėgų veikla. 1928 m. rugsėjo 22 d. Onuškie miestelyje ir netoli jo surinkti 25, matyt, lenkų žvalgybos parengti spausdinti lietuviški atsisaukimai. Tų metų lapkričio 26 d. rytą Onuškie kapinėse rastas sugriautas paminklas kritusiesiems už Lietuvos laisvę. Paminklas buvo atidengtas 1928 m. gegužės 15 d.²¹

Paskelbtoje pradžios mokyklų mokinių statistikoje nurodyta, kad Trakų apskrityje 1922 01 mokėsi 2 859, 1927 01 – 4 335, 1928 01 – 4 568, 1929 01 – 6 113, 1932 01 – 7 708, 1934–1935 m. – 11 411, 1938–1939 m. – 12 589 mokiniai²². Matome, kad nuo 1928 m. mokinių skaičius apskrityje pradėjo sparčiai didėti, o nuo 1927 iki 1938 m. besimokančių pradinukų Trakų apskrityje padaugėjo beveik trigubai. Išplitus mokyklų tinklui, 1930 m. Trakų apskrityje įvesti du švietimo inspektorių rajonai.

Nors dėl įvairių priežasčių visiškai įgyvendinti privalomojo pradinio mokymo nepavyko, tačiau tai jokia būdu nepaneigia didžiulių pradinio švietimo nuopelnų visoje Lietuvoje ir mus dominančiame Onuškie valsčiuje. Juk faktiškai iki 1920 m. Onuškie valsčiuje lietuviškos mokyklos nebuvo. Siekiant menkinti Lietuvos Respublikos pradinio švietimo pasiekimus, po 1944 m. įvairūs propagandistai pateikdavo beraščių statistiką,

²⁰ 1928 01 11 ir 05 12 Švietimo ministerijos pranešimai Trakų apskrities inspektoriui, LCVA, f. 391, ap. 3, b. 817, l. 260, 320.

²¹ 1928 09 23 ir 11 27 Trakų apskr. viršininko pranešimai Piliečių apsaugos departamentui, LCVA, f. 394, ap. 3, b. 325, l. 34, 35.

²² Kaubrys S. *Lietuvos mokykla 1918–1939 m.: galios gintis*, Vilnius, 2000, p. 45.

į kurią įtraukdavo ir garbaus amžiaus žmones, senelius, sąmoningai nutylėdami, kad tokie beraščiai yra carinės Rusijos ir Pirmojo pasaulinio karo palikimas.

Išsamesniam vaizdui apie Lietuvos Respublikos metų švietimą Onuškie valsčiuje pateikiamos konkrečių pradinių mokyklų apžvalgos.

Onuškie pradinė mokykla

Rodos, kad dar vokiečių valdymo metais Onuškie mokykloje kilo gaisras. Išdegė vidinė mokyklos siena ir lubos. 1920 m. rugsėjo mėn. visi mokyklos langų stiklai buvo išdaužyti, dalis jų rėmų išimti, krosnis sugriauta. Mokykloje nebuvo suolų, baldų, mokyimo priemonių. Mokytojui gyventi kambariai buvo išlikę, jiems reikėjo nedidelio remonto. Mokykla turėjo apie 1,5 ha žemės, jos sklype buvo ir daugiau namų²³.

Nuo 1920 m. rugsėjo 1 d. mokytoja paskirta Domicelė Stankevičiūtė. Planuota atidaryti trijų skyrių mokyklą. Pagal išgales paremontavus mokytojos gyvenamus kambarius, viename jų 1920 m. spalio 25 d. pradėtas mokymas. Mokytoja įsteigė ir kursus suaugusiesiems, kuriuos lankė 42 asmenys. Tuose kursuose buvo dėstoma lietuvių kalba, aritmetika, krašto mokslas. 1921 m. kovo 7 d. mokyklą aplankė Trakų apskrities inspektorius. Jis rado besimokančius 32 berniukus ir 2 mergaites, o užsirašę buvo net 72 mokiniai. Mokiniai buvo suskirstyti į dvi grupes. Mokyimo priemonių nebuvo. Lenkų okupacijos propagandos paveikti kai kurie tėvai jau rašėsi lenkais, vaikai lietuviškai menkai tesuprato, patys kalbėjo silpnai ir netaisyklingai. Todėl mokytoja ėmė vaikus mokyti lietuviškų dainelių, kelias mokiniai padainavo ir inspektoriui. Skaitė mokiniai dar silpnai, perskaityto teksto atpasakoti beveik nesugebėdavo. Mokytoja jau buvo surengusi ir mokinių vakarėlį. Suvaidintos net trys pjesės, padeklamauta eilėraščių, dainuota, šokta²⁴.

1920–1921 mokslo metai baigti birželio 14 d., kai besimokė 14 vaikų. 1921–1922 mokslo metai prasidėjo spalio 10 d. Tada pagaliau susirinko 18 mokinių. Mokytoja surengė Kalėdų eglutę. Mokiniai vaidino veikalėlius „Grybai“ ir „Barbutė“. Mokyklos klasės dar nebuvo suremontuotos, pamokos vyko mokytojos kambaryje. 1922 m. sausio 22 d. mokėsi 30 berniukų ir 27 mergaitės, o sąrašė buvo 65 mokiniai. 1922 m. gegužės 5 d. aplankęs šią mokyklą inspektorius rado besimokančius tik 3 berniukus ir 6 mergaites. Mokytoja D. Stankevičiūtė ir toliau organizuodavo vakarėlius, pratino mokinius prie lietuvių šnekamosios kalbos. Inspektorius patarė mokytojai rengti su mokiniais kuo daugiau pokalbių²⁵.

Mokytojos D. Stankevičiūtės kultūrinė veikla nepatiko sulenkintiems onuškiečiams. 1922 m. vasarą Švietimo ministerija gavo kelių Onuškie valsčiaus gyventojų prašymą pakeisti Onuškie mokyklos mokytoją D. Stankevičiūtę, kuri neva per dvi žiemas vaikų nieko neišmokė, nes rengdavo vakarėlius, žaidimus ir kt. Trakų apskrities inspektorius rašė ministerijai, kad D. Stankevičiūtė moko planingai. Šią mokyklą lanko sulenkintų tėvų vaikai, kurių auklėjimui ir mokymui įdėta daug širdies. Mokinių žinios iš

²³ 1920 09 žinios apie Trakų apskr. mokyklą, LVIA, f. 391, ap. 3, b. 808, l. 85.

²⁴ 1921 03 07 Onuškie mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, b. 1368, l. 36.

²⁵ 1922 01 22 ir 05 05 Onuškie mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, l. 122, 159.

*Pirmoji medinė
Onuškio mokykla.
Apie 1938 m.
Iš Adomo Morkūno
asmeninio archyvo*

visų dalykų patenkinamos, jie išmokyti įvairių žaidimų, dainelių. Mokytoja rengia tiek mokinių, tiek suaugusiųjų lietuviškus vakarus. O tai ypač pageidautina kultūrinė veikla²⁶.

Matyt, vengiant konfliktų D. Stankevičiūtė paskirta į labai sulenkintą Vievį, o jos vieton iš Semeliškių perkelta Janina Chondzinskaitė. Jau minėta, kad dėl griežtų reikalavimų savivaldybėms 1923 m. vasarą ji iš pareigų pašalinta.

Pagaliau suremontavus Onuškio mokyklos klasę, 1923 m. rudenį joje atidarytas pirmas skyrius. Dėl pavėluoto remonto 1923–1924 mokslo metai prasidėjo spalio 15 d. Mokykla tapo dviejų komplektų, tačiau liko trijų skyrių. Pirmą skyrių erdvioje šviesioje klasėje, kurioje 8 langai, mokė Antanina Mazaliauskaitė. Antrą ir trečią skyrius mokytojai skirto kambario salone mokė vedėja Regina Staniulytė. 1924 m. gruodžio mėn. inspektorius mokykloje rado 37 berniukus ir 57 mergaites. Dalis pirmo skyriaus mokinių vos buvo pradėję skaityti, o bandymai rašyti irgi sunkokai sekėsi. Dalis pirmokų silpnai mokėjo lietuviškai. Atsilikę nuo programos buvo ir kitų skyrių mokiniai.

Prie mokyklos buvo sodas, kuriame augo vaismedžiai. Jos sklype dar stovėjo sandėlis ir namelis sargui. Tą namelį norėjo paimti valsčiaus valdyba. Veikė ir suaugusiųjų kursai, kuriuos lankė 36 asmenys, beveik visi žydai. Jiems irgi prireikė pramokti lietuviškai²⁷.

Netrukus A. Mazaliauskaitę pakeitė mokytojas Jonas Sabakonis, o 1924 m. rudenį jo vietoje jau dirbo Jonas Jakštas. Nuo 1924 m. rudens turėjo veikti keturi skyriai. 1924 m. rugsėjo 26 d. inspektorius Onuškio mokykloje rado tiktai vieną mokinį. Mokytojų žiniomis, kiti mokyklinio amžiaus vaikai ganė gyvulius. Dirbo tiktai vedėja, paskirtasis mokytojas dar nebuvo atvykęs. Tuo metu mokyklai tik ką pradėtas remontas: buvo dengiamas stogas, permūrijamos krosnys, taisomos durys, langai ir kita. 1924 m. lapkričio 20 d. inspektorius Onuškio mokykloje rado besimokančius tiktai 13 berniukų ir 13 mergaičių. Nurodyta mokytojai per seniūnus pranešti, kad tėvai leistų

²⁶ 1922 07 21 kelių Onuškio valsčiaus gyventojų prašymas Švietimo ministerijai ir 07 26 inspektoriaus paaiškinimas tuo reikalu, *ten pat*, b. 811, l. 123, 152.

²⁷ 1923 12 04 Onuškio mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, b. 1402, l. 157.

vaikus į mokyklą. Matyt, mokyklos nelankymo priežastys buvo sudėtingesnės. Gal sulenkintų gyventojų renkama valsčiaus valdžia sąmoningai vilkino mokyklos remontą. Per valstybės šventę 1925 m. vasario 16 d. pradžios mokykloje vedėja R. Staniulytė surengė mokinių vakarą. Antro ir trečio skyrių mokiniai vaidino pjesę „Paparčio žiedas“, sugiedotas Lietuvos himnas, padainuota dainelių, deklamuotos eilės²⁸.

Tiktai 1925–1926 m. m. pamokos Onušio mokykloje prasidėjo laiku, rugsėjo 1 d. Baigiamuosius egzaminus leista laikyti tik vienam mokiniui²⁹. Nuo 1926 m. rugsėjo 1 d. mokytojas J. Jakštas paskirtas Antakalnio pradinės mokyklos vedėju.

1926 m. toliau vyko ginčas tarp valsčiaus savivaldybės ir Onušio mokyklos vedėjos dėl vokiečių okupacijos metais mokyklos sklype pastatyto namo. Jame vokiečiai buvo įrengę pieninę. Kai vokiečiai pasitraukė, tame name kurį laiką gyveno mokyklos sargas. Prie mokyklos dar buvo ir daržinė, kurią perėmė valsčiaus valdyba. 1926 m. kovo mėn. Onušio valsčiaus valdyba tą namelį, buvusią pieninę, nutarė perkelti į valsčiaus valdybos sklypą. Rodos, kad minėtas namas liko mokyklai. Statybos inspekcija išaiškino, jog vokiečių valdymo metais valstybės žemėje pastatyti namai priklauso valstybei³⁰.

1927–1928 m. m. Onušio pradinės mokyklos žurnale iki sausio mėn. užsirašė 56 mokiniai, tačiau 1928 m. sausio pabaigoje inspektorius rado besimokančius 10 berniukų ir 16 mergaičių, dirbo vedėja R. Staniulytė ir mokytoja Angelė Kindurytė. Kaip ir anksčiau, nemažai mokinių deramai nemokėjo lietuviškai³¹. Vėliau mokinių sąrašas pirmame ir antrame komplektuose padidėjo iki 100. Lancomumas buvo blogas. 1928 m. balandžio 24 d. mokytiis atėjo tik 6 berniukai ir 18 mergaičių³¹. 1928 m. sausio mėn. įsteigtas trečias mokyklos komplektas Taučionių kaime.

1928 m. mokykloje daug kas remontuota: uždengtas naujas stogas ir lauko sienos apkaltos lentomis, taisyti pamatai ir kita³². Rodos, kad po šio remonto mokyklos pastate įrengti abu komplektai (klasės).

1930 m. balandžio mėn. mokyklos vedėju dirbo Leonas Lelešius, prieš 6 metus baigęs Vilniaus mokytojų seminariją. Mokytojavo Motiejus Venzlauskas, baigęs Simono Daukanto mokytojų seminariją. Žurnale buvo įrašyta 100 mokinių, iš kurių 19 žydu tautybės, o kiti lietuviai³³.

Nuo 1931 m. sausio 1 d. mokytojas M. Venzlauskas išėjo iš tarnybos. Jo vieton paskirtas Justinas Rūbas. Jau

Onušio mokyklos vedėja Regina Staniulytė. Iš Gražinos Jazukevičienės asmeninio archyvo

²⁸ 1924 05 28 ir 11 20 Onušio mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, b. 1418, l. 185, 192; Onuškis, *Tėvynės sargas*, 1925, kovo 4, nr. 9, p. 100.

²⁹ 1926 05 28 Onušio mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, b. 1435, l. 97.

³⁰ 1926 m. susirašinėjimas dėl Onušio mokyklos žemėje esančių namų, *ten pat*, b. 815, l. 15–24.

³¹ 1928 01 28 ir 04 24 Onušio mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, b. 1458, l. 48, 71.

³² Žinios apie Onušio pradinę mokyklą, *LVIA*, f. 1643, ap. 1, b. 15 (lapai nenumeruoti).

³³ 1930 04 10 Onušio mokyklos lankymo apyskaita, *LVIA*, f. 391, ap. 3, b. 1500, l. 303–304.

Onuškie pradžios mokyklos mokiniai su mokytojais prie mokyklos. Viršutinėje eilėje (iš kairės) sėdi žydų rabinas, mokyklos vedėjas Donatas Staniūnas, mokytoja Veronika Petrauskienė, mokytojas Jonas Čenkus. 1937 m. Iš Adomo Morkūno asmeninio archyvo

1932 m. Švietimo ministerija gavo anoniminį melagingą skundą, neva J. Rūbas girtuokliauja, o per tikybos pamokas pastebėtas miestelyje. Tada tikyba Onuškie mokykloje dėstė vietos klebonas³⁴.

1932 m. rudenį prie Onuškie pradžios mokyklos įsteigta žemės ūkio klasė, joje visus dalykus dėstė L. Lelešius. 1933 m. balandžio mėn. Onuškie mokyklos abiejų komplektų žurnaluose buvo įrašyti 107 mokiniai, iš jų 28 žydų tautybės. Pavasarį ir rudenį mokyklą vidutiniškai lankė apie pusė iširašiusių mokinių. Švietimo ministerija pareikalavo mokyklos vedėją blogai lankančių mokinių tėvus išpėti ir taikyti nuobaudas³⁵.

Mokyklos vedėjas L. Lelešius buvo Lietuvių tautininkų sąjungos Onuškie apylinkės pirmininku, Vilniaus vadavimo sąjungos Onuškie skyriaus pirmininku, vadovavo vietos Jaunųjų ūkininkų rateliui. Gal dėl keleto anoniminių skundų prieš L. Lelešių Trakų apskrities 2 rajono inspektorius pasiūlė Onuškie mokytojus L. Lelešių ir J. Rūbą iškelti kitur. 1935 m. vasarą visi Onuškie mokyklos mokytojai buvo pakeisti. Vedėju paskirtas Donatas Staniūnas³⁶.

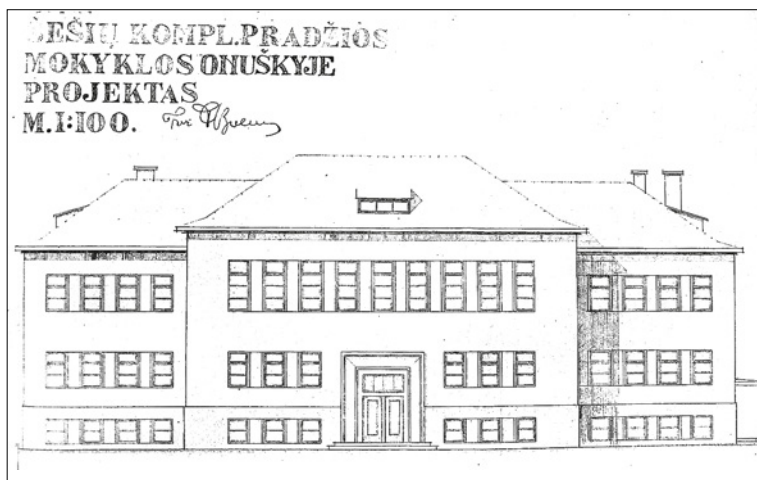
1936 m. sausio mėn. Onuškie mokyklos abiejų komplektų sąrašuose buvo 219 mokinių. Kaip minėta anksčiau, visi skyriai vienu metu mokyklos nelankė. Tų metų sausio 23 d. turėjo mokytis 120 mokinių, iš jų 12 tądien neatėjo. Be vedėjo D. Staniūno, dar mokytojavo Veronika Petrauskienė. Inspektorius pažymėjo, kad mokiniai tinkamai auklėjami³⁷.

³⁴ 1932 m. Trakų apskr. Švietimo inspektoriaus raštas dėl mokytojo J. Rūbo, *ten pat*, b. 821, l. 204.

³⁵ 1933 04 03 Onuškie mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, b. 1577, l. 123–129.

³⁶ 1934–1935 m. susirašinėjimas dėl Onuškie mokytojų, *ten pat*, b. 1151, l. 83, 97, 103, 105, 114, 121, 146–147.

³⁷ 1937 01 23 Onuškie mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, b. 827, l. 59–61.

Mūrinės Onušio pradinės mokyklos projektas, LCVA, f. 1567, ap. 1, b. 249

Nuo 1936–1937 m. m. pradžios Ūnuškyje atidarytas V skyrius. Mokykla tapo trijų kompleksų. Tik vienas kompleksas veikė nuosavame name, kitų dviejų kompleksų klasės buvo nuomojamuose namuose. 1937 m. gegužės 5 d. inspektorius aplankė Onušio miestelyje veikiančios mokyklos kompleksus. Tuo metu II ir III skyriai nesimokė. Pažymėta, kad mokyklos vedėjas moko V skyrių, kuriame 21 mokinys. V. Petrauskienės klasėje sėdėjo I skyriaus 20 ir IV skyriaus 23 mokiniai. Joana Stankevičienė mokė 36 pirmokus ir 11 ketvirtokų. Pamokas tądien praleido 40 mokinių³⁸.

1937–1938 m. m. Onušio miestelyje jau veikė 6 skyrių, 5 kompleksų pradinė mokykla. Šeštame skyriuje mokėsi 22 mokiniai. Matyt, pertvarkius mokyklos pastatus, trys kompleksai buvo nuosavuose namuose, o du – nuomojamose patalpose. Be vedėjo D. Staniūno, dar mokytojavo V. Petrauskienė, J. Stankevičienė ir Regina Okunevičienė, baigusi Vilniuje „Ryto“ draugijos mokytojų 3 metų kursų. Iš viso sąrašė 264 mokiniai. Labai pagerėjo lankomumas. Pavyzdžiui, 1938 m. gegužės 12 d. į Onušio miestelio klases neatėjo tiksliai 19 mokinių. Inspektorius pažymėjo, kad „*pastebima mokymo pažanga*“. Mokiniai mokytis ir rankdarbių: karpymo, lipdybos, pynimo, medžio drožybos, kartonažo ir mezgimo darbų. 1939 m. buvo įsteigtas ir šeštasis kompleksas. 1940 m. gegužės mėn. mokyklos lankymo apyskaitoje pažymėta, kad „*šiais metais bus įrengta moderni 6 kompleksų mokykla*“³⁹.

1939 m. Švietimo ministerija skyrė lėšų moderniai mūrinei 6 kompleksų Onušio pradinės mokyklos statybai ir paskelbė konkursą, kurį laimėjo S. Guričiaus ir J. Judelevičiaus firma. 1939 m. liepos 25 d. pasirašyta sutartis, kurioje rangovai už 213,9 tūkst. Lt išpareigojo pagal pateiktą projektą pastatyti ir atiduoti naudoti mokyklą iki 1940 m. rugpjūčio mėn. 1 d. Pirmos eilės statybos darbai (pamatų paklojimas, sienų mūrijimas, stogo uždengimas) turėjo būti baigti iki 1939 m. gruodžio 1 d.

Statybos vietai parinkti jau liepos 27 d. į Onušį atvyko komisija, kurioje dalyvavo ir rangovų atstovai. Esamame sklype prie medinės mokyklos trūko erdvės, o senąją mokyklą

³⁸ 1937 05 05 Onušio mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, b. 1704, l. 65–66.

³⁹ 1938 05 12 ir 1940 05 06 Onušio mokyklos lankymo apyskaitos, *ten pat*, b. 1722, l. 54–55, b. 1754, l. 100–101.

Onuškio mokykla.
Apie 1940 m.
Iš Eugenijaus
Cibarausko asmeninio
archyvo

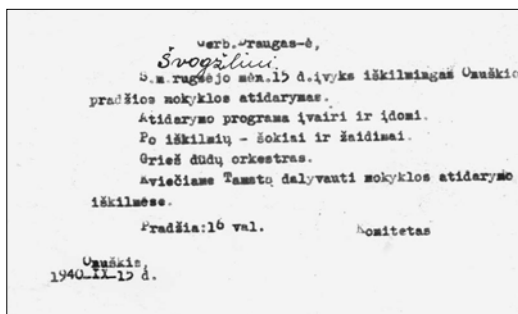
reikėjo palikti. Pastačius mūrinę mokyklą, senąją norėta pritaikyti vaikų darželiui ar kitai paskirčiai. Komisija nutarė mokyklą statyti antrame mokyklos sklype. Dėl to projekto keisti nereikėjo. Nutarta, kad fasadas bus iš pietų pusės.

Statybos techninei priežiūrai ir darbo brėžiniams parengti Švietimo ministerija sudarė sutartį su inžinieriumi E. Manomaičiu. Sutartyje numatyta, kad vykstant statyboms E. Manomaitis arba jo kvalifikuotas įgaliotinis kasdien bus darbų vietoje. Statybos darbai buvo pradėti rugpjūčio 1 d. E. Manomaitis darbo brėžinius statybininkams įteikė tikrai rugpjūčio 29 d. Todėl iš pradžių naudotasi panašios Vievio mokyklos, kurią pastatė tie patys rangovai, brėžiniais. Nuolat statybą prižiūrėti įgaliotas mokyklos vedėjas D. Staniūnas, tačiau, nebūdamas statybų žinovas, tokių pareigų eiti formaliai jis negalėjo.

Kilus Antrajam pasauliniam karui, tapo nebeįmanoma iš užsienio perdangoms gauti projekte numatytų geležinių sijų. Nutarta daryti gelžbetonines perdangas. Statybos darbus tikrino Valstybės kontrolės atstovas, įvairios komisijos. Pastebėti trūkumai būdavo šalinami. Pavyzdžiui, pastebėjus sienose plyšių, 1939 m. rudenį buvo tvirtinti pamatai. Iki 1939 m. gruodžio 14 d. jau buvo išmūrytos sienos ir čerpėmis dengiamas stogas. 1939 m. gruodžio mėn. komisija įpareigojo inž. E. Manomaitį parengti mokyklos kiemo ir aplinkos sutvarkymo projektą.

1940 m. gegužės mėn. Onuškio mokyklos statyboje dirbo kelios dešimtys žmonių. Viena išorės siena jau buvo nutinkuota, kitos dar tinkuojamos, vyko centrinio šildymo įrengimo ir vidaus sienų tinkavimo darbai.

Lietuvai praradus valstybingumą, darbai buvo tęsiami toliau. 1940 m. liepos 11 d. statybos darbus tikrinusi komisija pažymėjo, kad mokyklos koridoriuose dedamos medinės grindys, daromi laiptai, dažomi langai ir durys. Klasėse ir salėje grindys jau buvo sudėtos, tačiau komisija pastebėjo netin-

Kvietimas Onuškio klebonui kun. Nikodemui
Švogžliui-Milžinui į Onuškio mokyklos
atidarymo šventę. 1940 m. rugsėjo 15 d.
Iš J. Laurinavičiaus asmeninio archyvo

Onuškio jaunųjų ūkininkų ratelis. Centre sėdi mokytojas Leonas Lelešius. 1935 m. birželio 15 d. Iš Dainiaus Kazlausko asmeninio archyvo

kamų lentų ir jas pareikalavo pakeisti. Nurodyta ir kitų taisytinų dalykų. Pagaliau 1940 m. rugsėjo 3 d. komisija konstatavo, kad „patalpas jau galima perimti mokyklos reikalams“. Nustatytus smulkius trūkumus rangovai išsipareigojo ištaisyti. 1940 m. gruodžio mėn. mokyklos vandentiekis ir kanalizacija veikė gerai⁴⁰. Taip mokyklos apdaila sėkmingai baigta jau sunkiais nelaisvės metais.

Norisi dar priminti, kad mokytojas L. Lelešius apie 1933 m. įsteigė Onuškio Jaunųjų ūkininkų ratelį. 1933 m. spalio 1 d. miestelyje vykusioje jaunųjų ūkininkų parodoje onuškiečiai dar nedalyvavo. 1934 m. parodai atvežta Gudakiemio ir Pāsamovio jaunųjų ūkininkų naminių gyvulių, paukščių, daržovių ir kt. Minėtas L. Lelešius pradėjo kurti ratelio bityną, tačiau jį iškėlus šiam sumanymui nebuvo kam vadovauti ir bitynas panaikintas⁴¹. Onuškio jaunųjų ūkininkų ratelis veikė iki 1940 m.

Iš anksčiau nurodytų Onuškio mokyklos lankymo apyskaitų ją baigusiuju statistika (be Taučionių komplekto) pateikta 3 lentelėje.

Atrodo, kad į paskutinių metų baigusiuju skaičių įtraukti mokiniai, tiek baigę šešis skyrius, tiek baigę keturis skyrius ir nebestoję į penktąjį. Nors Onuškio mokyklą baigdavo palyginti nedaug mokinių, tačiau ir nebaigusieji nustatyto kurso tapdavo dorais, prasilavinusiais ir tautiškai susipratusiais jaunuoliais.

Nuo 1940 m. rudens Onuškio mokykloje įvykusios permainos netyrinėtos. Nors mokyklos vedėjas D. Staniūnas rūpinosi mūrinės mokyklos statyba ir vykdė visus stalinistų valdžios

⁴⁰ 1939–1940 m. Onuškio mokyklos statybos tikrinimo komisijų aktų nuorašai, LVIA, f. 1579, ap. 1, b. 249.

⁴¹ Onuškis, *Jaunasis ūkininkas*, 1933, spalio 26, nr. 42, p. 186; 1935, rugs. 5, nr. 36, p. 179; 1939, rugs. 7, nr. 25, p. 405.

3 lentelė

1927–1939 metais baigusiujų Onuškio pradinę mokyklą statistika

Metai	Baigusiujų skaičius			Metai	Baigusiujų skaičius		
	berniukų	mergaičių	iš viso		berniukų	mergaičių	iš viso
1927	1	2	3	1934	6	5	11
1928				1935	4	6	10
1929	1	3	4	1936	12	9	21
1930				1937	12	10	22
1931	2	3	5	1938	30	22	52
1932	5	9	14	1939	28	22	50
1933		3	3	Iš viso	101	94	195

reikalavimus, 1941 m. birželio mėn. jis ir dar trys Onuškio mokytojai (Kazimieras Okunevičius, Regina Okunevičienė ir Veronika Petrauskienė) su šeimomis ištremti į Sibirą. K. Okunevičius ir V. Petrauskienės vyras Antanas Petrauskas (Miko ir Kipro brolis) išgabenti į lagerį Archangelsko srityje, kur mirė. Apskritai 1941 m. vien iš Onuškio valsčiaus ištremta net 17 mokytojų su šeimomis⁴². Taip komunistuojantys asmenys atkeršijo mokytojams už jų darbą. Mokytojai kankiniai garbingai dirbo, vadovaudamiesi Lietuvos valstybės, kurią pripažino ir Tarybų (Sovietų) Sąjunga, įstatymais. Jie niekuo nebuvo nusikalte okupacinei valdžiai, prie kurios šliejosi ir dalis asmenų, siekusių vėl lenkinti Onuškio valsčių, tačiau to nebeįvyko.

Onuškio pradinės mokyklos Taučionių kompleksas

Jau minėta, kad Taučionyse Onuškio mokyklos kompleksas pradėjo veikti 1928 m. sausio mėn. Mokytoju paskirtas Vincas Zablackas. Mokykla atidaryta nuomojamose patalpose, klasės plotas 48 m². 1930 04 mokytoja dirbo Marcelė Sinkevičiūtė⁴³.

1931 m. balandžio mėn. Taučionių komplekte mokiniai mokėsi 3 skyriuose. Mokytoja tebedirbo M. Sinkevičiūtė. Žurnale įrašyta 50 mokinių. Lankymo dieną rasti 36 mokiniai. Mokymo programa einama sėkmingai. Mokyta dainavimo, piešimo, rankdarbių⁴⁴.

1931 m. gegužės mėn. Švietimo ministerija Taučionių mokyklai iš Kazio Sabaičio nupirko 1930 m. statytą namą su 7 arų sklypu⁴⁵.

1931–1932 m. m. jau veikė ir ketvirtas skyrius. Taučionių mokyklą 1932 m. baigė 3, 1933 m. – taip pat 3 mokiniai⁴⁶.

1934 m. tobulinant mokyklų tinklą buvo siūlyta iš Taučionių kompleksą perkelti kitur. Tačiau Taučionių mokykla turėjo savo namus. Todėl Trakų apskrities inspektorius siūlė Taučionių mokyklą palikti, o Grūožninkų kompleksą perkelti toliau į rytus⁴⁷.

1935 m. į šį kompleksą paskirta Magdalena Zmitrienė. 1937 m. gegužės mėn. I skyriuje mokėsi 11, o IV – tik 4 mokiniai, inspektorius visus rado mokykloje. Pažymėta, kad mokyklos apylinkė visai lietuviška, jaučiama gera

⁴² Lietuvos švietimo darbuotojų likimai 1941 metais, *Lietuvos archyvai*, Vilnius, 1990, t. 2, p. 77–78.

⁴³ 1930 04 10 Onuškio mokyklos lankymo apyskaita, *LVA*, f. 391, ap. 3, b. 1500, l. 303–304.

⁴⁴ 1931 04 18 Taučionių komplekto lankymo apyskaita, *ten pat*, l. 119–120.

⁴⁵ Žinios apie Taučionių mokyklą, *LVA*, f. 1643, ap. 1, b. 15 (lapai nenumeruoti).

⁴⁶ 1934 03 16 Taučionių komplekto lankymo apyskaita, *LVA*, f. 391, ap. 3, b. 1617, l. 37–38.

⁴⁷ 1934 06 09 Švietimo ministerijos raštas Trakų apskr. 2 rajono inspektoriumi, *ten pat*, b. 823, l. 72.

mokytojos įtaka vaikams. Taučionių mokyklos IV klasę 1934 m. baigė 7, 1935 ir 1936 m. – 3 mokiniai. Mokyklos namui jau reikėjo remonto⁴⁸.

1938 m. birželio 2 d. lankymo apyskaitoje pažymėta, kad turėjo mokyti I skyriaus 15, IV – 7 mokiniai, neatėjo 2. Iš viso 1938 m. pavasarį sąrašė 38, 1939 m. žiemą – 33 mokiniai. Mokytoja M. Zmitrienė rūpestinga ir sumani. Klasės sienos papuoštos paveikslais, mokymo priemonėmis, rankų darbeliais. 1937 m. šią mokyklą baigė 4, 1938 m. – 7 mokiniai⁴⁹.

Dusmenų pradinė mokykla

Pasitraukdami iš Dusmenų lenkai mokyklą paliko nuniokotą: nebuvo nei langų rėmų, nei stiklų, durų, sugriauta krosnis, grindys kiauros. Ketinta įrengti mokytojui kambarį, o mokyklą atidaryti privačiame name. Prie mokyklos buvo sargo namelis. 1920 m. rugsėjo mėn. į Dusmenis mokytojauti paskirta E. Tarasevičiūtė, tačiau ji sunkiai susirgo ir atvykti negalėjo⁵⁰.

Paskyrus mokytoją Motiejų Aldonį, pamokos mokytojo kambaryje prasidėjo 1920 m. lapkričio 4 d. Kadangi valsčiaus valdyba pinigų neturėjo, tartasi, kad mokinių tėvai mokės sutartą kainą mokyklos remontui. Buvo šiek tiek pataisytas tiktai mokytojo kambarys, kuriame ir prasidėjo pamokos. Deja, liko nesudėti išdauzyti langai, durys blogai užsidarydavo. 29 tėvai mokyklos remontui nemokėjo ir savo vaikų mokyti neleido. 1921 m. kovo mėn. žurnale buvo įrašyti net 52 mokiniai, tačiau 1921 m. kovo 5 d. lankantis inspektorius mokėsi 17 berniukų ir 6 mergaitės. Mokykloje veikė du skyriai. Pirmas skyrius suskirstytas į dvi grupes. Balandžio 20 d. į mokyklą atėjo tik 6 berniukai. Teigta, kad vaikai talkininkauja tėvams, gano gyvulius⁵¹.

1921–1922 mokslo metai prasidėjo lapkričio 21 d. Tada susirinko 17 mokinių. Mokykla tebebuvo neremontuota, mokyti mokytojo kambaryje. 1922 m. sausio mėn. žurnale buvo įregistruota 40 mokinių. Šaltą 1922 m. sausio 20 d. inspektorius mokykloje rado 26 berniukus ir 5 mergaites. Kadangi Dusmenys nebuvo sulenkinti, mokiniai skaitė sąmoningai, rašė diktantus ir sėkmingai mokėsi kitų programoje numatytų dalykų, mokėjo dainų, veikė ir vakariniai kursai suaugusiesiems, kuriuos lankė 15 asmenų.

Mokytojas M. Aldonis buvo 1916 m. baigęs Varėnės dviklasę mokyklą ir dvejus metus lankęs vokiečių mokytojams surengtus kursus. 1922 m. gegužės 6 d. atvykęs tikrinti Dusmenų mokyklos inspektorius mokinių neberado. Pasakyta, kad mokiniai gano gyvulius⁵².

1922 m. pamokos prasidėjo lapkričio 16 d., nes remontuota mokykla, tačiau ir lapkričio 20 d. darbai dar nebuvo baigti. Tiktai sumūryta krosnis, pataisytos grindys, o langai nesandarūs. Malkas teko kapoti pačiam mokytojui, o krosnį kūreno mokiniai, nes sargo nebuvo⁵³.

1923 m. pavasarį Švietimo ministerija paskyrė pinigų kapitaliniam

⁴⁸ 1937 05 11 Taučionių komplekto lankymo apyskaita, *ten pat*, b. 1704, l. 57–58.

⁴⁹ 1938 06 02 ir 1939 02 09 Taučionių komplekto lankymo apyskaitos, *ten pat*, b. 1722, l. 24–25; b. 1734, l. 342–343.

⁵⁰ 1920 09 žinios apie Dusmenų mokyklą, *LVI*, f. 391, ap. 3, b. 808, l. 85, 175.

⁵¹ 1921 03 05 ir 04 20 Dusmenų mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, b. 1368, l. 25, 38.

⁵² 1922 01 20 ir 05 06 Dusmenų mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, b. 1378, l. 131, 154.

⁵³ 1922 11 20 Dusmenų mokytojo raštas Trakų apskr. mokyklų inspektorius, *ten pat*, b. 812, l. 306.

Dusmenų mokyklos remontui. Stebėtinas aplaidumas – atėjo mokslo metų pradžia, o remontas net nepradėtas. Kurį laiką laukta, keitėsi mokytojai. Vietoj M. Aldonio paskirta Marija Keršytė, baigusi „Ryto“ draugijos mokytojų seminariją ir tik ką atvykusi iš okupuotos Lietuvos. Supratusi, kad ilgiau laukti nebegalima, M. Keršytė viename jai skirto buto kambaryje pradėjo mokyti lapkričio 30 d. Mokytis užsirašė 66 mokiniai. Nors visi užsirašiusieji vienu metu mokyklon neateidavo, tačiau kambarys trims skyriams buvo per ankštas, trūko suolų. 1923 m. gruodžio 5 d. inspektorius rado besimokančius 36 berniukus ir 20 mergaičių. Dalis mokinių per pamokas stovėjo, o jiems reikėjo ir rašyti. Apie mokyklą inspektorius rašė:

„Lankymo metu klasė buvo panaši į malkinę. Languose nebuvo nei rėmų, nei stiklų. Durys sunaikintos, grindys kiauros.“⁵⁴

1924 m. kovo 14 d. inspektorius rado mokinius jau suremontuotoje mokyklos klasėje. Buvo sudėti nauji, bet viengubi langai, grindys, suveržtos sienos. Mokykla turėjo apie 3 ha žemės. Žinoma, nesimokant visus mokslo metus atsilikta nuo programos, ypač krašto pažinimo. Pavyzdžiui, ne visi trečio skyriaus mokiniai galėjo pasakyti, prie kurios upės yra Vilnius⁵⁵.

Nors Dusmenų mokykloje buvo tikrai viena klasė, tačiau apylinkėje esant daug mokyklinio amžiaus vaikų 1924 m. rudenį išnuomotose patalpose atidarytas antras komplektas, mokytoja paskirta Antanina Mazaliauskaitė, baigusi Vilniaus „Ryto“ mokytojų seminariją. Veikė keturi skyriai. 1924 m. lapkričio 21 d. sąraše buvo 81 mokynys. Tą dieną mokėsi 37 berniukai ir 21 mergaitė. Priekaištų mokytojoms inspektorius nepareišė⁵⁶.

1925 m. pamokos pradėtos rugsėjo 9 d. 1926 m. šią mokyklą sėkmingai baigė 6 ketvirtokai⁵⁷.

1927 m. mokymas pradėtas rugsėjo 13 d. Sąraše buvo 55 mokiniai. Kai 1928 m. sausio 23 d. inspektorius aplankė šią mokyklą, buvo pūga, todėl rado pamokose 19 berniukų ir 8 mergaites. Dirbo tos pačios mokytojos M. Keršytė (vedėja) ir A. Mazaliauskaitė⁵⁸.

1928 m. rudenį įsteigtas Dusmenų mokyklos Bakaloriškių komplektas, kur paskirta mokytojauti A. Mazaliauskaitė. Jos vieton į Dūsmenis atkeltas Juozas Martinaitis, baigęs Veiverių mokytojų kursus. Nuo 1929 m. rugsėjo vedėja Marija Pšerackienė (Keršytė) paskirta į Pasamovio mokyklą, o Dusmenų mokyklos vedėju tapo Jonas Šalčiūnas. 1930 m. lapkričio mėn. J. Martinaitis pašauktas į kariuomenę. Jį pakeitė mokytojas Jonas Baukus⁵⁹. 1931 m. Dusmenyse neilgai mokytoju dirbo ir Julius Perednis.

1931 m. Dusmenų mokyklos antras komplektas perkeltas į Dusmenėlius. Dusmenų mokyklos klasės plotas 56,5 m². 1932–1933 m. m. žurnale įrašyti 62, o 1933–1934 – 45 mokiniai. Juos mokė J. Šalčiūnas. Jis buvo ir mokyklos vedėjas, mokė ir rankdarbių: karpymo,

⁵⁴ 1923 12 05 Dusmenų mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, b. 1402, l. 158.

⁵⁵ 1924 03 14 Dusmenų mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, l. 106.

⁵⁶ 1924 11 21 Dusmenų mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, b. 1418, l. 187.

⁵⁷ 1926 05 28 Dusmenų mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, b. 1435, l. 88.

⁵⁸ 1928 01 23 Dusmenų mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, b. 1458, l. 61.

⁵⁹ 1928–1930 m. pranešimai apie Dusmenų mokytojų paskyrimus, *ten pat*, b. 1005, l. 31; b. 1026, l. 83; b. 1046, l. 38.

Dusmenų pradinės mokyklos mokiniai su mokytojais. Priekyje mokytojai Jonas Šalčiūnas (kairėje) ir Aleksandras Naudžiūnas. 1939 m. birželio 14 d. Iš Algimanto Jono Naudžiūno asmeninio archyvo

lipdybos, kartonažo darbu, medžio drožybos. Inspektorius pastebėjo, kad mokiniai drausmingi ir drąsūs⁶⁰.

Rodos, kad apie 1935 m. į Dusmenų komplektą perkelta Anelė Šalčiūnienė (Kemeklytė), o mokyklos vedėjas J. Šalčiūnas perėjo į Bakaloriškes vietoj iškelto mokytojo J. Lesevičiaus⁶¹.

1937 m. gegužės 1 d. Dusmenų komplekte turėjo mokyti I ir IV skyrių 35 mokiniai, į pamokas tada neatėjo 5. Inspektorius pažymėjo, kad mokinių žinios patenkinamos⁶².

1939 m. spalio 25 d. šio komplekto I skyriuje turėjo mokyti 23, o IV – 11 mokinių. Į pamokas neatėjo 6 mokiniai, o II ir III skyriai tada nesimokė. Klasė buvo papuošta mokinių darbais. Mokytojai A. Šalčiūnienei inspektorius priekaištų neturėjo⁶³.

1941 m. birželio mėn. stalinistai Dusmenyse gyvenusius mokytojus Joną ir Anelę Šalčiūnus su dukromis Gražina ir Birute ištrėmė į Sibirą. J. Šalčiūnas buvo atskirtas nuo šeimos ir išgabentas į Archangelsko srities lagerį. Ten 1943 m. gegužės 29 d. NKVD Ypatingojo pasitarimo nubaustas dešimčiai metų lagerio, tačiau jau tų metų birželio 15 d. mirė⁶⁴.

⁶⁰1933 05 23 ir 10 26 Dusmenų komplekto lankymo apyskaita, *ten pat*, b. 1577, l. 29–30, 85–86.

⁶¹1934 11 05 Dusmenų mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, b. 1657, l. 103–104.

⁶²1937 05 01 Dusmenų ir Bakaloriškių komplektų lankymo žinios, *ten pat*, b. 1704, l. 59–60.

⁶³1939 10 25 Dusmenų mokyklos visų komplektų lankymo žinios, *ten pat*, b. 1754, l. 307–308.

⁶⁴*Lietuvos gyventojų genocidas (1939–1941)*, Vilnius, 1999, t. 1, p. 793.

Dusmenų pradinės mokyklos Bakaloriškių kompleksas

Nuo 1924 m. rudens Bakaloriškių mokykla perkelta už 5 km į Bytautonių dvarą ir 1927 m. oficialiai pavadinta Bytautonių mokykla. Ruošiantis įvesti privalomą pradinį mokymą, nuo 1928 m. rudens išnuomotose patalpose atidarytas Dusmenų mokyklos Bakaloriškių kompleksas, kur mokytojauti atkelta A. Mazaliauskaitė.

1931 m. vasario 5 d. tą kompleksą aplankęs inspektorius žurnale rado įrašytus 28 mokinius (17 berniukų, 11 mergaičių), tą dieną pamokas praleido 7 mokiniai. Apyskaitoje įrašė, kad „*mokinių žinios patenkinamos*“. Klasės plotas 38,4 m². Mokykla keturių skyrių⁶⁵.

1932 m. spalio 21, inspektoriaus lankymosi dieną, mokėsi tikrai I ir II skyriaus mokiniai (5 berniukai, 11 mergaičių). Mokyta ir rankdarbių⁶⁶.

Nuo 1933 m. gruodžio 1 d. A. Mazaliauskaitė perkelta į Panóšiškių mokyklą, o į Bakaloriškes paskirtas tik ką baigęs Marijampolės mokytojų seminariją Petras Narinkevičius. 1934 m. balandžio 13 d. apsilankęs toje mokykloje inspektorius žurnale rado įrašytus 39 mokinius. Pažymėta, kad mokinių žinios patenkinamos. Mokyta ir rankdarbių: knygrišystės, lipdybos, medžio darbėlių. Veikė ir kursai suaugusiesiems, juos lankė 27 asmenys⁶⁷.

1934 m. spalio mėn. P. Narinkevičius pašauktas į kariuomenę, o jo vieton paskirtas Juozas Lesevičius, baigęs Lazdijų mokytojų seminarijos du kursus⁶⁸.

Nuo 1935 m. vietoj J. Lesevičiaus Bakaloriškių komplekte dirbo Dusmenų mokyklos vedėjas J. Šalčiūnas. Dėl tautinės veiklos Dusmenų klebonas Stanislovas Smolinskis organizavo prieš J. Šalčiūną įvairius skundus. Švietimo ministerija, išsiaiškinusi, kad skundai išgalvoti, o mokyklos vedėjas dirba sąžiningai, yra doras žmogus, jo neiškėlė. J. Šalčiūnas su žmona gyveno Dusmenyse. Į Bakaloriškes kasdien jis apie 4 km eidavo pėsčias. 1935–1936 m. žurnale buvo įrašyti 32 mokiniai. Inspektorius siūlė ministerijai Dusmenų ir Bakaloriškių kompleksus sujungti, tačiau išsiaiškinęs tokio jungimo galimybes, pasiūlymą atšaukė⁶⁹.

Dėl tymų epidemijos 1939 m. sausį dvi savaites Bakaloriškių mokykloje pamokų nebuvo. 1939 m. vasario 9 d. Bakaloriškių komplekte turėjusių mokytiis II–IV klasių žurnaluose buvo įrašyti 43 mokiniai. Inspektorius mokytojui J. Šalčiūnui jokių priekaištų neturėjo⁷⁰.

1939 m. vasarą kažkoks B. Bagdžius vėl skundė Švietimo ministerijai Dusmenyse gyvenančius mokytojus Šalčiūnus ir reikalavo juos iškelti. Rimtų nusižengimų nebuvo, negi rašys, kad platina tautininkų spaudą. „Svariausias“ kaltinimas – po santuokos įregistravimo nepraėjus 9 mėnesiams, jiems gimė kūdikis, nors tai buvo daugiau negu prieš 4 metus⁷¹. Beje, dėl jų vaiko įrašo į krikšto metrikus Dusmenų klebonas anuo laiku kreipėsi net į vyskupą. Gavo atsakymą, kad jeigu abu tėvai sutinka, tai vyro pavardę ir reikia įrašyti.

⁶⁵ 1931 02 05 Bakaloriškių mokyklos lankymo žinios, LCV A, f. 391, ap. 3, b. 1500, l. 155–156.

⁶⁶ 1932 10 21 Bakaloriškių komplekto lankymo žinios, *ten pat*, b. 1537, l. 21–22.

⁶⁷ 1933 11 11 įsakymo nuorašas, *ten pat*, b. 1109, l. 7; 1934 04 13 Bakaloriškių komplekto lankymo apyskaita, *ten pat*, b. 1617, l. 25–26.

⁶⁸ 1934 10 03 Švietimo ministerijos raštas Trakų apskr. 2 rajono inspektoriumi, *ten pat*, b. 1130, l. 47.

⁶⁹ 1936 02 27–28 Dusmenų ir Bakaloriškių kompleksų lankymo žinios, *ten pat*, b. 827, l. 39, 43.

⁷⁰ 1939 02 03 Trakų apskr. inspektoriaus raštas Švietimo ministerijai, *ten pat*, b. 270, l. 141.

⁷¹ 1939 02 09 Bakaloriškių ir Dusmenėlių lankymo apyskaita, *ten pat*, b. 1734, l. 344–346.

1939 m. rudenį J. Šalčiūnas tebebuvo kariniuose mokymuose, tačiau 1939 m. spalio 25 d. inspektorius užrašė, kad Bakaloriškių komplekto mokinių žinios neblogos⁷².

Dusmenų pradinės mokyklos Dusmenėlių komplektas

Nuo 1931 m. rudens Dusmenyse liko tik vienas komplektas, o atskiras komplektas atidarytas Dusmenėliuose. Mokykla išsikūrė nuomojamose patalpose, klasės plotas 32 m². Mokytoju paskirtas J. Baukus. 1931 m. rugsėjo 9 d. tą komplektą aplankęs švietimo inspektorius pažymėjo, kad laikomasi mokymo programos⁷³.

1933 m. sausio mėn. Dusmenėliuose mokytojavo Anelė Kemeklytė, neseniai baigusi mokytojų seminariją. Žurnale buvo įrašyti 22 berniukai ir 19 mergaičių. Pažymėta, kad mokymas vyksta sėkmingai⁷⁴.

1934 m. kovo 15 d. Dusmenėliuose apsilankęs inspektorius rado žurnale įrašytus 40 mokinių. Nuo 1931 m. veikė visi keturi skyriai. 1932 m. mokyklą baigė 3 mokiniai, o 1933 m. niekas baigiamųjų egzaminų neišlaikė. Mokytoja A. Kemeklytė mokė ir darbelių: karpymo, knygrišystės⁷⁵.

Apie 1935 m. vietoj Anelės Šalčiūnienės (Kemeklytės), perkeltos į Dusmenis, į Dusmenėlių komplektą paskirta Elena Kazlauskienė, kuri čia darbavosi iki 1940 m. 1937 m. birželio 18 d., kai turėjo mokyti tikrai pirmas skyrius, kuriame 14 mokinių, 3 vaikų pamokose nebuvo. Iš viso sąrašė 47 mokiniai. 1935 m. šį komplektą baigė 7, 1936 m. – 2, 1937 m. – 3 mokiniai. Pažymėta kad mokiniai dar mokomi mezgimo, siuvinėjimo, karpymo ir kt. Pastebėta, kad normaliam darbui kenkia blogas lankomumas, tačiau mokymas vyksta sklandžiai⁷⁶.

1939 m. vasario 9 d. Dusmenėlių komplekto II–IV skyriuose turėjo mokyti 32 mokiniai. Inspektorius apyskaitoje jau ne pirmą kartą įrašė, kad šio komplekto mokinių žinios silpnokos. Dėl to mokytoją E. Kazlauskienę išpėjo net Švietimo ministerija⁷⁷.

Pamusių-Migučionių-Genionių pradinė mokykla

Iki 1921 m. vasario 1 d. Pamusių kaimas buvo Alytaus apskrities švietimo instruktoriaus žinioje. 1920 m. rugsėjo mėn. Pamusių mokytoju paskirtas Jonas Pilius. Pamokos prasidėjo tikrai nusistovėjus frontui – 1920 m. lapkričio 19 d. Pirmą kartą Trakų apskrities švietimo instruktorius Pamusių mokyklą aplankė 1921 m. kovo 5 d. Mokykla buvo trijų skyrių, mokėsi 26 berniukai ir 5 mergaitės, o sąrašė buvo 43 mokiniai. Mokyklos patalpos nuomojamos, klasė tamsi ir ankšta.

Nuo 1921 m. balandžio 19 d. pamokas teko nutraukti, nes mokiniai liko namuose talkininkauti tėvams, ganė gyvulius. Mokytojas butu neaprūpintas, todėl kaip daraktorių laikais padieniui gyvendavo pas kaimo ūkininkus⁷⁸.

1921 m. pavasarį gyventojai prašė pradžios mokyklai skirti Pamusių dvaro rūmus ir apie 2–3 margus žemės,

⁷² 1939 10 25 Dusmenų mokyklos visų komplektų lankymo žinios, *ten pat*, b. 1754, l. 307–308.

⁷³ 1931 09 09 Dusmenų mokyklos lankymo apyskaita, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 1500, l. 42–43.

⁷⁴ 1933 01 12 Dusmenėlių komplekto lankymo apyskaita, *ten pat*, b. 1577, l. 193–194.

⁷⁵ 1934 03 15 Dusmenėlių komplekto lankymo apyskaita, *ten pat*, b. 1617, l. 25–26.

⁷⁶ 1937 06 18 Dusmenėlių komplekto lankymo apyskaita, *ten pat*, b. 1704, l. 17–18.

⁷⁷ 1939 02 09 Bakaloriškių ir Dusmenėlių lankymo apyskaita, *ten pat*, b. 1734, l. 344–346.

⁷⁸ 1921 03 05 ir 04 21 Pamusių mokyklos lankymo žinios, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 1368, l. 24, 37.

nes to dvaro savininkai gyveno Lénkijoje. 1921 m. balandžio mėn. Žemės ūkio departamentas sutiko perleisti mokyklai prašomus dvaro rūmus ir 3 margus (apie 2,1 ha) žemės⁷⁹. Matyt, Pamusių dvaro centras neperėjo valstybės žinion, liko savininkams arba jų įpėdiniams.

1921–1922 mokslo metai prasidėjo spalio 17 d., kada atėjo 10 mokinių. Vėliau sąrašė buvo 45 mokiniai. 1922 m. gegužės 3 d. pamokos nutrauktos, nes mokiniai mokyklos nebelankė. Mokyklai trūko suolų, nebuvo tinkamos lentos, stalo, kėdės⁸⁰.

1923 m. pamokos prasidėjo tiktai gruodžio 6 d., nes vėlavo atvykti naujai paskirtas mokytojas Konstantinas Lapinskas. 1924 m. kovo mėn. sąrašė buvo 37 mokiniai, o inspektoriaus lankymosi dieną, kovo 14, mokėsi 21 berniukas ir 6 mergaitės. Mokiniai rašė švariai, tačiau trūko žinių apie mokyklos apylinkes. Mokyklos klasė buvo ankšta, be grindų⁸¹.

1924 m. rudenį įsteigtas ir antras Pamusių mokyklos komplektas. Mokytoju paskirtas Jonas Paplauskas, jis perėmė ir mokyklos vedėjo pareigas. Mokymas pradėtas rugsėjo 1 d. 1925 m. gegužės 13 d. tą mokyklą aplankęs inspektorius mokinių neberado. Teigta, kad mokiniai talkininkauja tėvams prie ūkio darbų⁸².

1926 m. pavasarį pirmame komplekte pamokos nutrūko gegužės 1 d., o antrame komplekte dar gegužės 29 d. mokėsi 5 mokiniai. Tais metais baigiamuosius egzaminus išlaikė 2 mokiniai⁸³.

1926 m. rugpjūtį mokyklos vedėjas J. Paplauskas pasiprašė paskiriamas į Aukštadvarį. Prašymas patenkintas, mokytojauti atvyko Kazys Tirva, baigęs Aukštadvario mokytojų kursus, o vedėju liko K. Lapinskas⁸⁴.

Kadangi K. Lapinskas neturėjo nustatyto mokslo cenzo, jis 1927 m. rugpjūčio 1 d. iš pareigų atleistas. 1927 m. rudenį Pamusių mokykla jau turėjo tris komplektus. Be Pamusių, komplektai veikė Ūtojė ir Genionių kaime. 1928 m. vedėju dirbo Stanislovas Byla, dar mokytojavo J. Šalčiūnas ir Marija Paplauskaitė. Lako-niškose lankymo žiniose nenurodyta, kuriuose komplektuose tie mokytojai dirbo⁸⁵.

Nuo 1928 m. lapkričio 1 d. Pamusių mokytoja laikinai paskirta Veronika Kadžiulytė, baigusi Lietuvos moterų kultūros draugijos merginų mokytojų seminarijos du kursus⁸⁶. 1929 m. liepos mėn. Pamusių mokykla pavadinta Migučionių pradinė mokykla⁸⁷.

1930 m. rudenį Pamusių komplektas dar veikė. Kai tų metų rugsėjo 12 d. šį komplektą aplankė inspektorius, mokėsi tiktai pirmas skyrius, suskirstytas į dvi grupes. Mokinių skaičius nenurodytas. Antrus metus ten mokytojavo Aleksandras Naudžiūnas⁸⁸. Apie Pamusių komplekto panaikinimą pranešimo nepasitaikė aptikti, tačiau vėliau švietimo inspektorių lankymo apyskaitose jis nebeminimas.

Nors 1929–1935 m. oficialiai nurodoma Migučionių pradinė mokykla,

⁷⁹1921 m. Pamusių k. žmonių prašymas ir 1921 04 22 Žemės turtų ministerijos atsakymas Švietimo ministerijai, *ten pat*, b. 809, l. 35, 40.

⁸⁰1922 01 19 ir 05 06 Pamusių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1378, l. 129, 160.

⁸¹1924 03 14 Pamusių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1402, l. 108.

⁸²1925 05 13 Pamusių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1418, l. 112.

⁸³1926 05 29 Pamusių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1435, l. 87.

⁸⁴1926 08 07 Švietimo ministerijos įsakymo nuorašas, *ten pat*, b. 815, l. 64, 65.

⁸⁵1927 08 Švietimo ministerijos įsakymo nuorašas, *ten pat*, b. 984, l. 70; 1928 04 23 Pamusių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1458, l. 76.

⁸⁶1928 11 14 Švietimo ministerijos įsakymo nuorašas, *ten pat*, b. 1005, l. 36.

⁸⁷1929 07 18 Trakų apskr. švietimo inspektoriaus raštas Švietimo ministerijai, *ten pat*, b. 818, l. 141.

⁸⁸1930 09 12 Pamusių komplekto lankymo apyskaita, *ten pat*, b. 1500, l. 216–217.

bet nepasitaikė aptikti žinių, kad Migučionyse būtų veikusi pradinė mokykla arba bent kompleksas. Gal ne visus dokumentus pavyko rasti, tačiau šiame poskyryje bus kalbama tikrai apie mokyklą Genionysė.

1930 m. Genionių komplekte dirbo mokytoja M. Paplauskaitė, baigusi mokytojų seminarijos du kursus. Rodos, kad mokykla veikė išnuomotose patalpose⁸⁹.

1931 m. pastatyta dviejų komplektų (klasių) medinė pradinė mokykla. Klasių plotai 46 ir 48 m². 1935 m. pradžioje vedėju dirbo Aleksandras Naudžiūnas, baigęs dvimečius mokytojų kursus, antrame komplekte tebedirbo M. Paplauskaitė. A. Naudžiūnas mokė III ir IV, o M. Paplauskaitė I ir II skyrius. Inspektorius pažymėjo, kad mokykla tvarkoma rūpestingai⁹⁰. Po metų tebedirbo tie patys mokytojai, buvo mokoma ir rankdarbių: kartonažo darbų, knygrišystės, mezgimo⁹¹.

1937 m. sausio 16 d. II–IV skyrių (I skyrius tada nesimokė) žurnaluose įrašyti 87 mokiniai. Uždarius Ūtos kompleksą, mokinių Genionyse padaugėjo. A. Naudžiūnas mokė II ir IV skyrius. Inspektorius pažymėjo, kad rūpinamasi mokinių auklėjimu, jų žinios geros. Mokinių sąsiuviniai tvarkingi, mokytojų tikrinami⁹².

1937–1938 m. m. Genionių mokyklos abiejų komplektų žurnaluose buvo įrašyti 58 berniukai ir 52 mergaitės. Tą mokyklą inspektorius aplankė 1938 m. gegužės 21 d. Tada turėjo mokytis I skyriaus 35 ir IV skyriaus 16 mokinių, neatėjo tik 2 mokinukai. Mokytojai tebebuvo tie patys: vedėjas A. Naudžiūnas ir mokytoja M. Naudžiūnienė (Paplauskaitė). Iš darbelių buvo mokoma kartonažo, karpymo, mezgimo ir siuvinėjimo. 1936 m. tą mokyklą baigė 6, 1937 m. – 13 mokinių. Inspektorius pažymėjo, kad mokinių paruošimas geras⁹³.

Paskutinį kartą mokykla inspektuota 1940 m. birželio 4 d. Mokytojavo Aleksandras ir Marija Naudžiūnai. Sąrašė 128 mokiniai (72 berniukai ir 56 mergaitės). Tada turėjo mokytis I skyriuje 40, o IV – 19 mokinių, lankomumas geras, nes trūko tik 2 mokinių. Nuo 1931 m. veikė atskira rankdarbių klasė. Mokykla turėjo 3,5 ha žemės⁹⁴.

Mokytojų A. ir M. Naudžiūnų pastangomis buvo įsteigtas ir Genionių jaunųjų ūkininkų ratelis. 1940 m. pradžioje ratelis dalyvavo referatų konkurse. Iš Onušio valsčiaus Genionių ir Žilinių rateliai laimėjo po 120 litų premijas ekskursijoms⁹⁵. Tikėtina, kad dėl Lietuvos valstybingumo praradimo ekskursija neįvyko.

Migučionių-Genionių pradinės mokyklos Ūtos kompleksas

Ūtos kompleksas įsteigtas 1928 m. 1931 m. spalio 2 d. joje dirbo Veronika Petrauskienė (Kadžiulytė). Mokyklai patalpos išnuomos, klasės plotas 37 m². Veikė tikrai 2 skyriai. Mokėsi 15 mokinių. Pažymėta, kad mokinių žinios patenkinamos⁹⁶.

⁸⁹1930 06 16 Genionių komplekto lankymo žinios, *ten pat*, b. 1500, l. 149–250.

⁹⁰1935 01 18 Migučionių mokyklos Genionyse lankymo žinios, *ten pat*, b. 1657, l. 85–86.

⁹¹1936 02 22 Genionių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 827, l. 44, 47.

⁹²1937 01 16 Genionių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1704, l. 88–89.

⁹³1938 05 25 Genionių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1722, l. 30–31.

⁹⁴1940 06 04 Genionių mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, b. 1754, l. 9–10.

⁹⁵Pranešimas, *Jaunasis ūkininkas*, 1940, birž. 27, nr. 18, p. 274.

⁹⁶1931 10 02 Ūtos komplekto lankymo žinios, LCVA, f. 391, ap. 3, b. 1500, l. 21–22.

1932 m. rugsėjo mėn. I ir II skyriuose mokėsi 15 mokinių. Inspektorius rašė, kad mokinių atsakymai patenkinami. Mokytojavo V. Petrauskienė⁹⁷.

1933 m. pabaigoje Ūtoje jau mokytojavo Kazys Lelka, baigęs Vilniaus „Ryto“ mokytojų seminariją. Mokyklos žurnale buvo įrašyta tiksliai 14 berniukų ir 13 mergaičių. Švietimo ministerija pareikalavo pasiaiškinti, kodėl Ūtos komplekte tiek mažai mokinių. Pasitarus su tėvų komitetu paaiškėjo, kad apylinkės retai apgyventos, mokykla tarp miškų ir daug vaikų niekada nebuvo⁹⁸.

1936 m. vasario 22 d. inspektorius Ūtos komplekto žurnale rado įrašytus 27 mokinius. Mokė Justinas Rūbas. Inspektorius pasiūlė dėl mažo mokinių skaičiaus tą komplektą panaikinti⁹⁹. Švietimo ministerija 1936 m. kovo 21 d. raštu nurodė Ūtos komplektą pavasarį panaikinti.

1937 m. pradžioje Ūtos, Diržamenių ir Rūdnicos kaimų gyventojai prašė vėl atidaryti Ūtos komplektą. Inspektorius teigė, kad tą komplektą lankyti tiksliai 23 mokiniai ir pasiūlė ministerijai prašymą atmesti. Ministerija pritarė apskrities švietimo inspektoriaus nuomonei¹⁰⁰.

Skabeikių pradinė mokykla

Mokykla Skabeikiuose įsteigta 1921 m. rudenį. Mokytoja paskirta Alfonsė Endziulytė. Pamokos prasidėjo lapkričio 30 d. Susirinko 25 mokiniai, vėliau jų sąrašas padidėjo iki 37. Išnuomota klasė buvo negrįsta, ankšta, tamsi. Trūko dviejų suolų, tinkamos lentos, spintos, stalo, kėdės, mokymo priemonių¹⁰¹.

1923–1924 m. m. pamokos prasidėjo lapkričio 15 d., nes anksčiau neatvyko paskirtas mokytojas Juozas Kaminskas, baigęs vidurinę mokyklą. Sąrašė 30 mokinių. Mokykla trijų skyrių. Grynų lietuviškos apylinkės neturtingi dzūkai rūpinosi mokykla, tačiau gerų patalpų tuo metu nebuvo¹⁰².

1924 m. rudenį mokytoju į Skabeikius paskirtas Benadas Bublys, baigęs Aukštadvario mokytojų kursus. Pamokos prasidėjo spalio 1 d. 1925 m. gegužės 13 d. dar mokėsi 17 vaikų, o žurnale įrašyti 37 mokiniai¹⁰³.

1925 m. rudenį pamokos prasidėjo spalio 3 d., nes anksčiau mokinių nesusirinko. Mokykla tebebuvo 3 skyrių. Gegužės pabaigoje mokėsi tik 8 vaikai¹⁰⁴.

1926 m. rudenį mokytojauti paskirtas Augustinas Petkūnas, baigęs Aukštadvario mokytojų kursus. Mokymas pradėtas rugsėjo 29 d. Veikė visi keturi skyriai. 1927 m. sausio 27 d. inspektorius pamokose rado 21 berniuką ir 19 mergaičių, sąrašė 48 mokiniai. Inspektorius pažymėjo, kad mokytojas darbštus, mokinių atsakymai drąsūs. Jau kelintoje apyskaitoje nieko nerašoma apie mokyklos patalpas, inventorių, mokymo priemones¹⁰⁵.

Po metų tikrinant šią mokyklą, klasėje sėdėjo 19 berniukų ir 16 mergaičių iš buvusių sąrašė 41 mokinio.

⁹⁷ 1932 09 17 Ūtos komplekto lankymo žinios, *ten pat*, b. 1537, l. 44–45.

⁹⁸ 1933 12 21 žinios apie Ūtos komplektą, *ten pat*, b. 1577, l. 3–8.

⁹⁹ 1936 02 22 Genionių mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, b. 827, l. 44, 47.

¹⁰⁰ 1937 01 09 susirašinėjimas dėl Ūtos mokyklos komplekto, *ten pat*, b. 2634, l. 7–8.

¹⁰¹ 1922 01 20 ir 05 06 Skabeikių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1378, l. 130, 161.

¹⁰² 1923 12 05 Skabeikių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1402, l. 159.

¹⁰³ 1925 05 13 Skabeikių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1418, l. 111.

¹⁰⁴ 1926 05 29 Skabeikių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1435, l. 89.

¹⁰⁵ 1927 01 27 Skabeikių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1447, l. 136.

Lankymo dieną buvo didelė pūga. Nurodyta mokiniams vengti barbarizmą, stengtis kalbėti taisyklingai¹⁰⁶.

Apie 1929 m. įsteigtas antras Skabeikių mokyklos komplektas Vaikantonysė. 1929 m. vedėju paskirtas Juozas Šimėnas, baigęs dvejų metų mokytojų kursų. Mokyklos klasė išnuomotuose namuose išsamiau neaprašyta, jos plotas 84 m². 1931 m. pavasarį švietimo inspektorius nurodė, kad mokymas vyksta sėkmingai¹⁰⁷.

1932–1933 m. m. sąrašė buvo 51 mokinyš. Mokytoju ir vedėju tebedirbo J. Šimėnas. Tikėtina, kad mokyklai patalpos išnuomos kitame name, nes klasės plotas nurodytas 32,5 m². 1932 m. Skabeikių komplektą baigė 4 mokiniai¹⁰⁸.

Jau 1935 m. gegužės 6 d. Skabeikiai buvo prijungti prie Alytaus apskrities Daugų valsčiaus. Todėl ši mokykla, nebeprisiklausanti Onušio valsčiui, nebeapžvelgiama.

Skabeikių mokyklos Vaikantonių komplektas

Apie 1929 m. įsteigtą Vaikantonių komplektą mokytojauti paskirtas Augustinas Petkūnas, baigęs dvejų metų mokytojų kursų. 1930 m. kaimui skirstantis vienkiemiais, mokyklai numatyta skirti žemės¹⁰⁹.

1932 m. rugsėjo mėn. Vaikantonysė mokytojavo Antanas Dunderis, baigęs dvejų metų mokytojų kursų. Klasės plotas 38,4 m². Mokyklai patalpos nuomojamos¹¹⁰.

1935 m. Skabeikiai ir Vaikantonys prijungti prie Alytaus apskrities Daugų valsčiaus. Todėl čia nutrūksta ir Skabeikių mokyklos Vaikantonių komplekto apžvalga.

Bytautonių pradinė mokykla

Pirmiausia mokykla nuo 1922 m. sausio 1 d. įsteigta Bakaloriškėse ir vadinosi Bakaloriškių pradinė mokykla. Mokytoju paskirtas Adomas Naujalis. Pamokos prasidėjo 1923 m. vasario 3 d. Susirinko 30 vaikų. Iš pradžių veikė tiksliai I skyrius. 1922 m. gegužės 2 d. tą mokyklą aplankęs inspektorius pamokose rado tik 2 berniukus ir 8 mergaites. Pagal išgalėjusį paprotį mokiniai buvo išėję talkininkauti tėvams, ganyti gyvulių. Išnuomota klasė negrįšta, trūko suolų, kitų baldų¹¹¹.

1924 m. kovo 13 d. iš sąrašė buvusių 38 mokinių, mokėsi tik 11 berniukų ir 4 mergaitės. Mokykla dviejų skyrių. Mokslas prasidėjo lapkričio 15 d., nes anksčiau neatvyko mokytojas Bronius Goštautas, baigęs vasaros mokytojų kursų Marjampolėje. Mokiniai skaityti sekėsi nekaip, praleisdavo skiemenis. Net ant-rame skyriuje pasitaikė mokinių, kurie nesuprasdavo kai kurių perskaitytų žodžių reikšmių, nors mokyklos apylinkė buvo grynai lietuviška¹¹².

1924 m. lapkričio 4 d. Žemės reformos valdyba nutarė, kad Bytautonių dvaro 384 ha žemės su pastatais nuo

¹⁰⁶ 1928 01 23 Skabeikių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1458, l. 59.

¹⁰⁷ 1931 05 09 Skabeikių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1500, l. 104–105.

¹⁰⁸ 1933 05 23 Skabeikių komplekto lankymo žinios, *ten pat*, b. 1577, l. 83–84.

¹⁰⁹ 1930 05 26 Vaikantonių komplekto lankymo žinios, *LVIA*, f. 391, ap. 3, b. 1500, l. 273–274.

¹¹⁰ 1932 09 16 Vaikantonių komplekto lankymo žinios, *ten pat*, b. 1537, l. 52–53.

¹¹¹ 1922 05 05 Bakaloriškių mokyklos lankymo žinios, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 1378, l. 127.

¹¹² 1924 03 14 Bakaloriškių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1402, l. 107.

1922 m. balandžio 3 d. perėjo valstybės nuosavybėn, įpėdiniams palikta įstatymu nustatyta žemės norma. Matyt, dar anksčiau mokyklai iš dvaro pastatų buvo skirti 2 namai. Formaliai tie pastatai perduoti tiktai 1925 m., kada ten jau vyko pamokos¹¹³.

1924 m. lapkričio 22 d. lankymo apyskaitoje pažymėta, kad pamokos prasidėjo lapkričio 17 d. dėl mokyklai skirtų pastatų Bytautonių dvare remonto. Namas mokymui tinkamas. Mokyklai buvo skirti 3,9 ha žemės su sodu ir parku. Mokytojavo Juozas Krutulis. Sąraše 37 mokiniai. Apylinkės grynai lietuviškos¹¹⁴.

1925 m. rudenį Bytautonyse jau veikė dviejų komplektų keturių skyrių mokykla, vedėju dirbo J. Krutulis, dar mokytojavo Jonas Vaitkūnas. Jie tarpusavyje nesutarė ir kivirčijosi, skundė vienas kitą¹¹⁵.

Nuo 1926 m. rugpjūčio mėn. mokytojas J. Vaitkūnas atleistas iš tarnybos, o J. Krutulis paskirtas Papaščių pradinės mokyklos vedėju. Į Bytautonis mokytojauti paskirtas Jonas Mazūras, o vedėja – jo žmona Elena Mazūrienė¹¹⁶.

1927 m. rugpjūčio mėn. Švietimo ministerija pritarė tėvų komiteto prašymui Bakaloriškių (Bytautonių) mokyklą vadinti Bytautonių pradine mokykla¹¹⁷.

1927 m. vasarą ir rudenį Bytautonių mokykla buvo remontuojama: reikėjo permūryti dvi krosnis, sudėti naujus langų rėmus, pakeisti dalį grindų, taisyti lubas, pritaisyti lietaus nutekėjimo vamzdžius. Remontas užsitęsė, komisijos nustatyti neesminiai trūkumai liko nepataisyti, nes nenorėta ilgiau trukdyti pamokoms¹¹⁸.

1927–1928 m. m. Bytautonių mokykloje keitėsi mokytojai. Pamokos prasidėjo rugsėjo 2 d. 1928 m. sausio mėn. abiejų komplektų sąraše 55 mokiniai. Vedėja tebebuvo E. Mazūrienė, mokytojavo Sofija Šutaitė. Pažymėta, kad mokinių žinios geros. Jų sąsiuviniai tvarkingi, mokytojų tikrinami¹¹⁹.

1928 m. atidarytas Dusmenų mokyklos Bakaloriškių komplektas, apie kurį jau rašyta Dusmenų pradinės mokyklos apžvalgoje.

Rūpintasi, kad įgyvendinant privalomą pradinį mokymą mokiniams nebūtų toli eiti į mokyklą. Todėl 1928 m. panaikintas antras komplektas Bytautonyse, įsteigti nauji komplektai Smaliuose ir Grúožninkuose.

1930 m. rudenį Bytautonių mokyklos vedėju laisvai samdomo mokytojo teisėmis paskirtas Jonas Vyšniauskas.

1931 m. balandžio mėn. sąraše buvo 63 mokiniai. Mokyklai likusi klasė turėjo 40 m². Mokyta ir rankdarbių: karpymo, klijavimo. Inspektorius užrašė, kad „mokyklos darbas visai patenkinamas“¹²⁰.

Dėl dėmėtiosios šiltinės epidemijos 1931 m. nuo Velykų iki vasaros atostogų Bytautonių komplekte pamokų nebuvo. 1932 m. rugsėjo mėn. Bytautonyse mokėsi 31 pirmokėlis. Inspektoriaus nuomone, mokymas ir auklėjimas vyko sėkmingai¹²¹.

Iki 1935 m. Bytautonių mokyklos vedėju ir šio komplekto mokytoju pa-

¹¹³ Bytautonių dvaro perėmimo valstybės žinion byla, LCVA, f. 1248, ap. 20, b. 3125.

¹¹⁴ 1924 11 22 Bakaloriškių (Bytautonių) mokyklos lankymo žinios, LCVA, f. 391, ap. 3, b. 1418, l. 169.

¹¹⁵ 1926 01 16 Bakaloriškių (Bytautonių) mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1435, l. 165.

¹¹⁶ 1926 08 07 švietimo ministro įsakymų nuorašai ir kt. žinios, *ten pat*, b. 815, l. 64, 65, 67.

¹¹⁷ 1927 08 20 švietimo ministerijos raštas Trakų apskr. švietimo inspektoriumi, *ten pat*, b. 316, l. 221.

¹¹⁸ 1928 03 27 Trakų apskr. inspektoriaus raštas švietimo ministerijai, *ten pat*, b. 817, l. 217.

¹¹⁹ 1928 01 24 Bytautonių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1458, l. 47.

¹²⁰ 1928 11 14 švietimo ministro įsakymo nuorašas, *ten pat*, b. 1005, l. 36; 1931 04 18 Bytautonių komplekto lankymo apyskaita, *ten pat*, b. 1500, l. 121–122.

¹²¹ 1932 09 17 Bytautonių komplekto lankymo apyskaita, *ten pat*, b. 1537, l. 47–48.

skirtas baigęs mokytojų seminariją Antanas Urbonas. 1935 m. vasario mėn. komplekto mokinių sąraše be pirmos klasės buvo 48 mokiniai. Švietimo inspektorius lankymo pastabose užrašė, kad programa einama gerai, mokinių žinios tvirtos. A. Urbonas dirba uoliai, turi pedagoginių gabumų ir reikalingo takto¹²².

1935 m. Bytautonių dvaro įpėdinės Juzefa Odincienė ir Janina Korčinskienė įgalioto Vandą Chodakauskienę atgauti buvusio Bytautonių dvaro centre mokyklai skirtą žemę mainais į kitą sklypą. Teigta, kad įpėdinėms yra nepatogu, nes mokyklos sklypas išterpęs į joms paliktą žemę. Trakų apskrities 2 rajono švietimo inspektorius paaiškino, kad namas vienam komplektui per didelis, jo remontui jau išleisti beveik 2 tūkst. litų. Kadangi Bytautonis nebuvo tai mokyklai skirtos teritorijos centre, ten negalėjo veikti trijų komplektų mokykla. Norint grąžinti Bytautonių mokyklą su žeme savininkėms, reikėjo patogioje vietoje pastatyti naują mokyklą. Švietimo ministerija pranešė V. Chodakauskieniui negalinti tenkinti jos prašymo¹²³. Galima spėti, kad minėtos įpėdinės tikėjosi palankaus sprendimo, nes įgaliotinės vyro seserys buvo vyriausybės vadovo ir prezidento žmonos.

Apie 1936 m. vasarą mokytojauti Bytautonių komplekte ir eiti vedėjos pareigas paskirta Elena Urbonaitė. 1937 m. sausio 15 d. buvo išsirašę 83 mokiniai. Turėjo mokytis II–IV skyriaus 54 mokiniai, iš jų neatėjo 9. Šio komplekto ketvirtą skyrių 1934 m. baigė 5, 1935 m. – 9, 1936 m. – 6 mokiniai. Mokykloje buvo reikiama tvarka ir drausmė¹²⁴.

1938 m. birželio 2 d. aplankęs Bytautonių mokyklą švietimo inspektorius pastebėjo, kad tądien pamokas praleido 8 mokiniai. I skyriuje turėjo mokytis 31, o IV – 8 mokiniai. Pasiūlyta Bytautonyse įsteigti antrą komplektą, nes žiemą rinkdavosi daug mokinių. Mokyklos nelankančių vaikų tėvus Onušio valsčiaus valdyba baudavo tikrai 2 litų administracinėmis baudomis¹²⁵.

1938 m. vasarą Bytautonių mokyklos vedėju paskirtas Jonas Čenkus, o E. Urbonaitė perkelta į Gruožninkų komplektą. 1939 m. vasario 8 d. Bytautonių komplekto II–IV skyriuose turėjo mokytis 62 mokiniai, iš jų 10 tą dieną į mokyklą neatėjo¹²⁶.

Siūlymas Bytautonių mokykloje steigti antrą komplektą iki 1940 m. liko neįgyvendintas.

Per 1941 m. birželio trėmimus paimta ir Jono Čenkus šeima. J. Čenkus išgabentas į Rešotų lagerį. Ten 1943 m. sausio mėn. NKVD Ypatingojo pasitarimo nubaustas 5 metams lagerio, mirė 1943 m. lapkričio 3 d. lageryje¹²⁷.

Bytautonių mokyklos Smalių komplektas

Komplektas įsteigtas 1928 m. Mokykla veikė išnuomotose patalpose, klasės plotas 32 m². Mokytoju paskirtas Petras Tarūta. 1930 m. rugsėjo 12 d. veikė tik I skyrius. Pirmokų sąraše 32 mokiniai, tačiau tą dieną net 22 iš jų į pamokas neatėjo¹²⁸.

¹²² 1935 02 20 Bytautonių mokyklos visų komplektų lankymo žinios, *ten pat*, b. 1657, l. 79–80.

¹²³ 1935 02 susirašinėjimas dėl Bytautonių mokyklos sklypo, *ten pat*, b. 824, l. 211–214.

¹²⁴ 1937 01 15 Bytautonių komplekto lankymo žinios, *ten pat*, b. 1704, l. 91–92.

¹²⁵ 1938 06 02 Bytautonių mokyklos visų komplektų lankymo žinios, *ten pat*, b. 1722, l. 22–23.

¹²⁶ 1939 02 08 Bytautonių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1734, l. 347–348.

¹²⁷ *Lietuvos gyventojų genocidas (1939–1941)*, Vilnius, 1999, t. 1, p. 206.

¹²⁸ 1930 09 12 Smalių komplekto lankymo žinios, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 1500, l. 218–220.

1930 m. gruodžio mėn. Švietimo ministerija gavo skundą, kad mokytojas P. Tarūta neva girtuokliauja ir praleidžia pamokas. J. Tarūta buvo aktyvus visuomenininkas, šaulys. Onuškiečio valsčiuje buvo sulaukyti plečkaitininkai. Įtarus, kad šis mokytojas išdavė veikiančius prieš valstybę plečkaitininkus, jam pradėta keršyti skundais. J. Tarūta paties prašymu perkeltas į Šiaulių apskritį¹²⁹.

Vietoj J. Tarūtos į Smalių kompleksą laikinai paskirtas Stasys Kadžiulis, baigęs dvimečius Skāpiškio mokytojų kursus. 1932 m. rudenį išnuomotų patalpų Smalių kompleksui klasės plotas 36 m². 1932 m. rudenį pirmoje klasėje mokėsi 23 mokiniai¹³⁰.

1932 m. lapkričio mėn. Smalių komplekto mokytoja paskirta Apolonija Plikšnienė (Kaziliūnaitė). 1933 m. rugsėjo mėn. lankymo apyskaitoje pažymėta, kad mokoma sėkmingai¹³¹.

1934 m. vasario lankymo žiniose nurodyta, kad Smalių komplekte vidutiniškai pavasarį ir rudenį lankė 10 berniukų ir 13 mergaičių, o žiemą – 19 berniukų, 16 mergaičių. 1931 m. šiame komplekte IV skyrių baigė 3, 1932 m. niekas nebai-gė, 1933 m. – 3 mokiniai. Mokytojo darbo rezultatai pripažinti patenkinamai¹³².

Apie 1935 m. vasarą į Smalių kompleksą paskirta mokytoja Elena Subačiūtė. 1936 m. vasario 20 d. to komplekto I–IV skyriuose turėjo mokytis 41 mokinys, į pamokas neatėjo 9 vaikai. 1937 m. lankymo žiniose pažymėta, kad mokytoja E. Subačiūtė išradingai kovoja su nelankomumu¹³³.

1938 m. birželio 2 d. lankymo žiniose nurodyta, kad I skyriuje turėjo mo-kytis 17, o IV – 7 mokiniai, iš jų pamokas praleido 4. Pažymėta, jog E. Subačiūtė moko ypač sėkmingai¹³⁴.

Apie 1939 m. vasarą mokytojauti į Smalių kompleksą paskirta Antanina Klimašauskaitė, baigusi Tauragės mokytojų seminariją. 1939 m. gruodžio 12 d. Smalių komplekto II–IV skyriuose turėjo mokytis 44 mokiniai. Tą dieną niekas pamokų nepraleido¹³⁵.

Bytautonių mokyklos Gruožninkų kompleksas

Rodos, kad Gruožninkų kompleksas įsteigtas 1928 m. Išnuomotų namų klasės plotas 37 m². Pažymėta, kad klasė „netenkina net minimalių higienos reikalavimų“. 1930 m. gegužės mėn. šiame komplekte dirbo mokytoja Ona Juozaitytė, baigusi dvimečius Veiverių mokytojų kursus¹³⁶. Ją 1930 m. sau-sio mėn. pakeitė Petras Savickas.

1932 m. kovo mėn. Gruožnin-kų komplekte dirbo mokytoja Angelė Veličkienė, baigusi dvejų metų Aukš-tadvario mokytojų kursus. 1932 m. kovo mėn. švietimo inspektoriaus lan-kymo apyskaitoje pateiktas tiktai bend-ras Smalių ir Gruožninkų kompleksų mokinių skaičius¹³⁷.

¹²⁹ 1930 12 skundas ir susirašinėjimas dėl mokytojo J. Tarūtos, *ten pat*, b. 819, l. 103–104.

¹³⁰ 1932 09 30 Smalių komplekto lankymo žinios, *ten pat*, b. 1537, l. 42–43.

¹³¹ 1933 09 15 Smalių komplekto lankymo žinios, *ten pat*, b. 1577, l. 46–47.

¹³² 1934 02 05 Smalių komplekto lankymo žinios, *ten pat*, b. 1617, l. 88–89.

¹³³ 1936 02 20 ir 1937 06 17 Bytautonių mokyklos visų kompleksų lankymo žinios, *ten pat*, b. 827, l. 50–51; b. 1704, l. 21–22.

¹³⁴ 1938 06 02 Bytautonių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1754, l. 272–273.

¹³⁵ 1939 12 15 Bytautonių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1574, l. 272–273.

¹³⁶ 1930 05 26 Gruožninkų komplekto lankymo žinios, LCVA, f. 391, ap. 3, b. 1500, l. 262–263.

¹³⁷ 1932 03 12 Smalių ir Gruožninkų kompleksų lankymo žinios, *ten pat*, b. 1537, l. 133–134.

*Gruožninkų mokykla.
2016 m. K. Driskiaus
nuotr.*

1933 m. vasario mėn. aplankęs šį kompleksą inspektorius pastebėjo ir atsilikusių mokinių, tačiau detalesnių žinių nepateikė¹³⁸.

1934 m. kovo mėn. žiniose apie Gruožninkų kompleksą rašoma, kad mokyklą pavasarį ir rudenį lankė vidutiniškai 15 berniukų ir 15 mergaičių, o žiemą – 20 berniukų, 24 mergaitės. Patalpos mokyklai netinkamos. Pačioje mokykloje tvarka ir drausmė patenkinama, mokinių žinios irgi patenkinamos¹³⁹.

Mokyklos inspektavimo 1936 m. vasario 20 d. komplekto I–IV skyriuose turėjo būti 39 mokiniai, tačiau net 24 tądien nebuvo pamokose. Inspektorius įpareigojo A. Veličkienę pagerinti lankomumą¹⁴⁰.

1936 m. Gruožninkų komplekto mokytoja paskirta Regina Okunevičienė, baigusi Vilniaus „Ryto“ draugijos mokytojų seminariją¹⁴¹.

Apie 1939 m. vasarą Gruožninkų komplekto mokytoju paskirtas Kazys Lelešius, baigęs Marijampolės gimnaziją ir Ukmergės mokytojų kursus. 1939 m. sausio 15 d. to komplekto II–IV skyrių sąrašuose buvo 43 mokiniai, iš jų tik-tai 2 tą dieną praleido pamokas. Matome, kad šio komplekto lankomumas buvo labai pagerėjęs¹⁴².

Žilinių pradinė mokykla

Žilinių dvaro savininko Mykolo Ceidlerio įpėdiniam Onušio valsčiuje priklausė keli palivarkai ir ūkiai. Todėl jau 1921 m. gegužės 28 d. Žemės reformos valdyba nutarė Žilinių palivarką paimti valstybės žinion ir išdalyti kariams, kovojusiems už Lietuvos nepriklausomybę. Skirstydama Žilinių dvarą, Trakų apskrities žemės reformos komisija 1923 m. birželio 13 d. nutarė to dvaro gyvenamąjį namą perduoti pradžios mokyklai¹⁴³.

Matyt, susitarus jau 1922 m. sausio 1 d. Žilinių dvaro centre buvo

¹³⁸ 1933 02 24 Gruožninkų komplekto lankymo žinios, *ten pat*, b. 1577, l. 153–154.

¹³⁹ 1934 03 16 Gruožninkų komplekto lankymo žinios, *ten pat*, b. 1617, l. 39–40.

¹⁴⁰ 1936 02 20 Bytautonių mokyklos visų kompleksų lankymo žinios, *ten pat*, b. 827, l. 50–51.

¹⁴¹ 1937 06 17 Bytautonių mokyklos visų kompleksų lankymo žinios, *ten pat*, b. 1704, l. 21–22.

¹⁴² 1939 12 15 Bytautonių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1754, l. 272–273.

¹⁴³ 1923 06 13 Trakų apskr. žemės reformos komisijos nutarimas, *LCVA*, f. 1248, ap. 20, b. 3162, l. 11.

steigiama pradžios mokykla. Pirmuoju Žilinių mokytoju paskirtas Pranas Plaušinis. Pamokos prasidėjo 1922 m. vasario 3 d. Susirinko 23 mokiniai, tačiau gegužės 6 d. į tą mokyklą teatėjo 2 berniukai ir 1 mergaitė. Kiti vaikai talkininkavo tėvams, ganė gyvulius. Iš pradžių mokyklai trūko suolų, tinkamos lentos, kitų baldų¹⁴⁴.

1923 m. rugsėjo mėn. Žilinių mokytoju paskirtas Jonas Jankauskas, baigęs Vilniaus „Ryto“ mokytojų seminariją. 1924 m. lapkritį tą mokyklą aplankęs inspektorius klasėje rado tik 10 berniukų, nors sąrašė buvo 51 mokinys. Nurodoma ta pati priežastis – mokiniai dar talkininkauja tėvams. 1924 m. vasarą ir rudenį mokyklai buvo dedamos naujos grindys, taisomos krosnys, langai, durys, permūrijami kaminai. Mokyklai atiteko ir didelis sodas, kuriame augo apie 100 vaismedžių. Mokytojas sodo neprižiūrėjo¹⁴⁵.

Nuo 1926 m. Žilinių mokytoja paskirta Ona Kuodzevičienė, baigusi Aukštadvario mokytojų kursus. Abejingas tėvų požiūris į mokyklos lankymą ilgai nesikeitė. 1927 m. gegužės 12 d. iš sąrašė buvusių 55 mokinių į pamokas atėjo tik vienas berniukas. 1928 m. sausio 24 d. iš sąrašė buvusių 52 mokinių mokėsi tik 23. 1926–1927 ir 1927–1928 m. m. mokykla tebebuvo trijų skyrių, vieno komplekto¹⁴⁶.

1928 m. rudenį įsteigtas Žilinių mokyklos kompleksas Vėrgakiemyje. Palaužta džiovos, 1928 m. spalio 15 d. mirė Žilinių mokyklos vedėja O. Kuodzevičienė¹⁴⁷. 1929 m. spalio mėn. pasiūlyta Žilinuose atidaryti dar vieną kompleksą.

Nuo 1929 m. rugsėjo Žilinių pradžios mokyklos vedėju paskirtas Jonas Mazūra. Tačiau jis savo noru išėjo iš tarnybos ir 1929 m. gruodžio 1 d. buvo atleistas. 1929 m. gruodžio mėn. Žilinių mokyklos vedėju paskirtas Juozas Pūras. 1929–1930 m. m. sąrašė buvo 80 mokinių¹⁴⁸.

1930 m. lapkričio 1 d. Žilinuose atidarytas antras kompleksas. Į jį laikinai paskirta mokytoja Salomėja Karpavičiūtė, baigusi visą gimnazijos kursą, pareikalauta, kad įgytų reikiamą mokytojai cenzą. Vedėju tebedirbo J. Pūras. Keista, bet Žilinių dvare neįrengtas antras kompleksas (klasė). Matyt, kai dvaro centras pritaikytas mokyklai, apie antrą kompleksą nepagalvota. Todėl antram komplektui patalpos išnuomos, klasės plotas 68 m². Valdinės mokyklos klasės plotas buvo 72 m². Mokykla turėjo 6,3 ha žemės. Iš darbėlių mokyta kartonažo darbų ir knygrišystės. Nuo 1930 m. lapkričio mėn. veikė ir mokymo kursai suaugusiesiems, juos lankė 19 asmenų¹⁴⁹.

*Žilinių mokyklos vedėjas
Adomas Kaulius. Iš Kaišiadorių
muziejaus archyvo*

¹⁴⁴ 1922 05 06 Žilinių mokyklos lankymo žinios, LCVA, f. 391, ap. 3, b. 1378, l. 128.

¹⁴⁵ 1924 11 22 Žilinių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1418, l. 188.

¹⁴⁶ 1927 05 12 ir 1928 01 24 Žilinių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1447, l. 87; b. 1458, l. 46.

¹⁴⁷ 1929 04 15 raštas apie O. Kuodzevičienės mirtį, *ten pat*, b. 818.

¹⁴⁸ 1929 12 04 įsakymas dėl mokytojų pasikeitimo, *ten pat*, b. 1026, l. 14; 1930 06 23 Žilinių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1500, l. 142–143.

¹⁴⁹ 1931 02 21 Žilinių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1500, l. 140–141.

¹⁵⁰ 1932 04 20, 1933 05 10 ir 09 05 Žilinių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1537, l. 111–112; b. 1577, l. 50–51, 157–158.

1932 m. balandžio mėn. abiejų kompleksų sąrašė buvo 85 mokiniai. Mokytojai tie patys. Lankymo pastabose užrašyta, kad mokinių žinios patenkinamos. 1933 m. gegužės mėn. vedėju tebedirbo J. Pūras, o mokytoja buvo V. Petrauskienė. 1933 m. rugsėjo mėn. Žilinių kompleksuose buvo įregistruoti 94 mokiniai¹⁵⁰.

Apie 1935 m. vietoj V. Petrauskienės paskirta Antanina Mazaliauskaitė, baigusi „Ryto“ draugijos mokytojų seminariją. 1936 m. vasario 21 d. iš Žiliniuose turėjusių mokytis 72 mokinių neatėjo 27, nes buvo šalta. Veikė atskira rankdarbių klasė¹⁵¹.

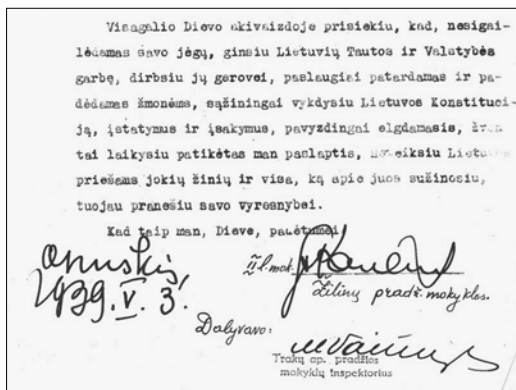
Vykdamas naują švietimo įstatymą, 1936 m. rudenį pradėjo veikti ir pentas skyrius. 1936 m. sausio mėn. vedėjas J. Pūras mokė IV ir V skyrius, o A. Mazaliauskaitė – II ir III skyrius¹⁵².

1938 m. birželio 1 d. Žiliniuose tie patys mokytojai: J. Pūras (vedėjas) ir Antanina Šveistrienė (Mazaliauskaitė). Nors tada mokėsi tik I ir IV skyriai, švietimo inspektorius užrašė nemažai kritinių pastabų, reikalavo daugiau dėmesio skirti atsiliekantiems. Mokymui pakenkė ir mokytojos A. Šveistrienės liga.

1939 m. lapkričio mėn. Žilinių mokyklos lankymo žiniose pastebime esminius pokyčius. Žiliniuose jau veikė 6 skyrių 3 kompleksų mokykla. Nurodyta, kad visų trijų kompleksų (klasių) patalpos buvo nuosavos. Iš viso sąrašė 208 mokiniai. Net vyresniuose skyriuose mokėsi nemažai mokinių, pavyzdžiui, IV skyriuje mokėsi 34, IV – 32, VI – 19 mokinių.

Mokyklos vedėju dirbo Adomas Kaulius, baigęs S. Daukanto mokytojų seminarijos 3 kursus. Jis mokė V ir VI skyrius. Mokytojas Petras Bieliūnas buvo baigęs gimnaziją ir Ukmergės pedagoginius kursus. Jis mokė IV skyrių. Pirmą skyrių mokė Elena Truškauskaitė. II ir III skyriai tada nesimokė. Nė vienam mokytojui inspektorius priekaištų nepareiškė¹⁵³. Lietuvos Respublikos metais 1939-ųjų spalio 24 d. Žilinių mokykla švietimo inspektoriaus buvo aplankyta paskutinį kartą.

Iki 1935 m. buvo įsteigtas Žilinių jaunųjų ūkininkų ratelis. Jaunieji ūkininkai dalyvaudavo parodose, įvairiuose konkursuose. Įdomu, kad 1936 m. šis ratelis įsteigė kiaušinių supirkimo punktą. Supirkti kiaušiniai buvo traukiniu vežami parduoti į Vilnių¹⁵⁴.

Mokytojo A. Kauliaus priesaika: „Visagalio Dievo akivaizdoje prisiekiu, kad, nesigailėdamas savo jėgų, ginsiu Lietuvos Tautos ir Valstybės garbę, dirbsiu jų gerovei, paslaugiai patardamas ir padėdamas žmonėms, sąžiningai vykdysiu Lietuvos Konstituciją, įstatymus ir įsakymus, pavyzdžingai elgdamasis, šventai laikysiu patikėtą man paslaptis, neteiksiu Lietuvos priešams jokių žinių ir visa, ką apie juos sužinosiu, tuojau pranešiu savo vyresnybei. Kad taip man, Dieve, padėtumei. 1939.V.3“.

Iš Kaišiadorių muziejaus archyvo

¹⁵¹ 1936 02 21 Žilinių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 827, l. 48–49.

¹⁵² 1937 01 15 Žilinių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1704, l. 93–94.

¹⁵³ 1937 01 15, 1938 06 01, 1939 10 24 Žilinių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1704, l. 93–94; b. 1722, l. 26–27; b. 1754, l. 309–310.

¹⁵⁴ Žilinių JŪR, *Jaunasis ūkininkas*, 1935, vas. 14, nr. 7, p. 36; 1936, birž. 13, nr. 17, p. 270.

Žilinių pradinės mokyklos komplektas Vergakiemyje

Kas buvo 1928 m. įsteigto Vėrgakiemio komplekto pirmuoju mokytoju, nepavyko sužinoti. Tikėtina, kad galėjo būti vedėjos vyras Bernardas Kuodzevičius. Mokyklos klasės išnuomotame name plotas 52 m². 1930 m. birželio sąrašė buvo 49 mokiniai, mokytojavo Alfonsas Žalkauskas, o po metų jau mokė Jonas Šiliūnas, baigęs „Saulės“ mokytojų kursų¹⁵⁵.

Nuo 1931 m. lapkričio 11 d. Vergakiemio mokytoju paskirtas Juozas Martinitis, baigęs dvejų metų Veiverių mokytojų seminarijos kursų. 1932 m. pavasarį šio komplekto sąrašė buvo 47, o 1933 m. gegužės mėn. – 51 mokinys. Mokymas ir auklėjimas vyko sėkmingai¹⁵⁶.

1936 m. gegužės mėn. Trakų apskrities 2 rajono inspektorius siūlė Švietimo ministerijai statyti vieno komplekto mokyklą Vergakiemyje, nes skirstantis vienkiemiais mokyklai buvo įteisintas 4 ha žemės sklypas. Jis rašė, kad Vergakiemyje dažnai keičiasi mokytojai, nes žmonės neturtingi ir nėra iš ko nuomoti mokytojui buto. Netinkamos ir mokyklos patalpos. Mokytoja Petronelė Monkevičienė nuo 1935 m. rugsėjo 20 iki 1936 m. sausio 30 d. sirgo ir pamokos nevyko. Ministerija atsakė, kad „reikalas pavėluotas“ ir statyti bus galima tik tai kitais mokslo metais¹⁵⁷.

1937 m. birželio 18 d. Vergakiemyje turėjo mokytis 25 pirmokai, tačiau net 14 vaikų tą dieną praleido pamokas. Iš viso sąrašė 64 mokiniai. Mokytoja P. Monkevičienė gyveno kitame kaime, nes Vergakiemyje su šeima nebuvo reikiamo buto. P. Monkevičienė nuo 1936 m. lapkričio 18 iki 1937 m. vasario 1 d. sirgo ir pamokų nebuvo¹⁵⁸.

Tikėtina, kad Vergakiemyje buvo pastatyta nauja mokykla, tačiau žinių apie tai nepasitaikė aptikti. P. Monkevičienė toje mokykloje tebedirbo ir 1939 m. pabaigoje. 1939 m. lapkričio 24 d. komplekto sąrašė buvo 49 mokiniai¹⁵⁹.

Samninkų pradinė mokykla

1922 m. gruodžio mėn. į Sámnninkų mokyklą iš Vėštartonių atkeltas mokytojauti Bronius Pranys. Mokyklos patalpos buvo blogos, mažai tesirinko vaikų. Todėl jau 1923 m. sausio mėn. B. Pranys perkeltas į Semeliškių valsčių. Sámnninkuose mokykla nustojo veikti ir niekada nebuvo atkurta¹⁶⁰.

Gudakiemio pradinė mokykla (Gudakiemio komplektas)

Trakų apskrities 1921–1924 m. mokytojų sąrašuose randame, kad 1922 m. sausio mėn. Gudakiemio mokytoju dirbo Petras Staniulis, tačiau vėliau iki 1922 m. rugsėjo ta mokykla nebeminima. Rugsėjo mėn. jau nurodyta Gudakiemio mokytoja Antanina Mazaliauskaitė, kuri ten tebedirbo ir

¹⁵⁵ 1930 06 06 ir 1931 06 20 Vergakiemio komplekto lankymo žinios, *ten pat*, b. 1500, l. 142–143, 258–259.

¹⁵⁶ 1932 05 10 ir 1933 05 13 Vergakiemio komplekto lankymo žinios, *ten pat*, b. 1537, l. 87–88; b. 1577, l. 99–100.

¹⁵⁷ 1936 05 14 Trakų apskr. švietimo inspektorius raštas Švietimo ministerijai ir jos atsakymas, *ten pat*, b. 2634, l. 3, 4.

¹⁵⁸ 1937 06 18 Vergakiemio komplekto lankymo žinios, *ten pat*, b. 1704, l. 18–19.

¹⁵⁹ 1939 10 24 Žilinių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1754, l. 309–310.

¹⁶⁰ 1922 12 ir 1923 01 Trakų apskr. inspektorius raštai dėl Samninkų mokyklos, *ten pat*, b. 812, l. 354, 381.

Gudakiemio mokykla. Iš Stasio Aliukonio asmeninio archyvo

1923 m. pabaigoje. Iš 1924 m. sąrašų galima įsitikinti, kad nuo 1924 m. rudens toje mokykloje mokė Juozas Šipulskis¹⁶¹.

Trakų apskrities švietimo inspektoriaus lankymo žinios apie Gudakiemio mokyklą pirmąkart atsiranda tik 1925 m. gegužės 14 d. Tikėtina, kad anksčiau metų švietimo inspektorių lankymo apyskaitos priklausė kitai apskrīčiai. Sąraše buvo 50 mokinių. Pažymėta, kad mokytojas J. Šipulskis tikrina mokinių sąsiuvinius, kurie buvo švarūs¹⁶². 1927 m. gegužės mėn. mokykla tebebuvo vieno komplekto ir trijų skyrių. Sąraše 40 mokinių¹⁶³.

1927 m. rudenį iškėlus Gudakiemio mokyklą į Alekseiką, Gudakiemyje kompleksas vėl įsteigtas 1929 m. Rodos, kad mokytoja paskirta Regina Okunevičienė (Staniulytė), kurią nuo 1930 m. rugsėjo mėn. pakeitė Ona Juozaitytė, baigusi Veiverių mokytojų kursų¹⁶⁴.

1930 m. spalio mėn. Gudakiemio komplekto sąraše buvo 47 mokiniai. Mokytoja Ona Andriulionienė (Juozaitytė) darbavosi sėkmingai¹⁶⁵.

Nuo 1931 m. lankymo žiniose dažniausiai pateikiamas bendras abiejų komplektų mokinių skaičius. Pastačius Alekseikoje naują dviejų komplektų mokyklą, nuo 1933 m. rudens Gudakiemio kompleksas panaikintas ir iki 1940 m. nebuvo atkurtas.

¹⁶¹ 1922–1924 m. Trakų apskrities mokytojų sąrašai, LVIA, f. 391, ap. 3, b. 233, 258, 289.

¹⁶² 1925 05 14 Gudakiemio mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1418, l. 113.

¹⁶³ 1927 05 11 Gudakiemio mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1447, l. 85.

¹⁶⁴ 1930 09 02 Švietimo ministro įsakymo nuorašas, *ten pat*, b. 1046, l. 129.

¹⁶⁵ 1930 10 14 Gudakiemio komplekto lankymo žinios, *ten pat*, b. 1500, l. 190–191.

Gudakiemio pradinė mokykla Alekseikoje

Dar 1922 m. pabaigoje mokytoja A. Mazaliauskaitė prašė Gudakiemio mokyklai skirti žemės iš numatyto išdalyti naujakuriams Alekseikos palivarko. Prašymas patenkintas. 1925 m. mokyklai skirtas 4 ha žemės sklypas ir 17 x 7 m dydžio gyvenamasis namas su nemažu tvartu. 1926 m. vietos žemės reformos komisija per klaidą, o gal ir tyčia iš varžytinių pardavė mokyklai skirtą tvartą naujakuriui Petruui Dambarauskui. Šis jau kitą dieną, nepaisydamas mokyklos vedėjo J. Šipulskio protesto, su talkininkais nugriovė pusę tvarto ir rąstus išsivežė. Trakų apskrities švietimo inspektorius surinko žmones saugoti nenugriauto tvarto dalies ir toliau ardyti neleido. Mokyklai tvartas buvo reikalingas malkoms laikyti. Žemės reformos valdyba pripažino, kad naujakurys tvartą pradėjo griauti dar negavęs formalaus leidimo. Vis dėlto minėta valdyba, nenorėdama skriausti naujakurio, neteisėtai varžytines nutarė patvirtinti ir konstatavo, kad bylinėtis su naujakuriu nėra prasmės¹⁶⁶. 1927 m. rugpjūčio mėn. Alekseikos palivarko namai buvo baigiami pritaikyti mokyklai. Todėl 1927 m. rudenį pamokos prasidėjo Alekseikoje. Kadangi Alekseikoje buvo nuosava mokykla ir butas mokytojui, čia gyvendavo mokyklos vedėjas.

Kadangi J. Šipulskis neturėjo nustatyto mokslo cenzo, jis dar 1927 m. vasarą iš tarnybos atleistas. Laikiniai eiti Gudakiemio mokyklos vedėjo pareigas paskirtas Aleksandras Bieliauskas. Jį pakeitęs Jonas Mazūra 1928 m. lapkričio mėn. paskirtas Žilinių pradžios mokyklos vedėju, o Gudakiemio mokyklos vedėju atkeltas Jonas Šalčiūnas. Jis 1929 m. rugsėjo mėn. paskirtas į Dusmenis. Gudakiemio mokyklos vedėju pradėjo dirbti Aleksandras Dragūnas, baigęs Aukštadvario mokytojų kursų¹⁶⁷.

Nuo 1931 m. lapkričio 3 d. Alekseikoje veikė ir žemės ūkio klasė. Žemės ūkio kursus lankė 27 asmenys. Visus dalykus dėstė A. Dragūnas, kuris buvo baigęs žemės ūkio kursus Dotnuvoje. 1931 m. komplektą Alekseikoje baigė 6 mokiniai¹⁶⁸.

Jau minėta, kad 1933 m. Alekseikoje pastatyta medinė dviejų komplektų mokykla su mokytojų kambariais. Abiejų komplektų klasės buvo vienodos – po 48 m². 1934 m. balandžio mėn. sąrašė buvo 81 mokiny. II ir IV skyrius mokė vedėjas A. Dragūnas, o I ir III skyrius – O. Andriulionienė¹⁶⁹.

1935 m. vasario mėn. sąrašė buvo 122, o 1936 m. gegužę – 110 mokinių. Dirbo tie patys mokytojai. 1934 m. keturis skyrius baigė 8, 1935 m. – 5 mokiniai. 1935 m. pradžioje mokykla dar nebuvo tinkamai įrengta, vidus netinkuotas, vienos klasės langai nesandarūs¹⁷⁰.

1937 m. sausio mėn. mokinių sąrašė buvo 105, 1938 m. gegužės mėn. – 122 vaikai. Ketvirtą klasę 1936 m. baigė 6, o 1937 m. – net 20 mokinių¹⁷¹.

1939 m. pabaigoje abiejuose kompleksuose surašyta 117 mokinių. 1938 m. keturias klases baigė 13, 1939 m. –

¹⁶⁶ 1927 08–11 susirašinėjimas dėl Gudakiemio mokyklos tvarto, *ten pat*, b. 816, l. 12, 18.

¹⁶⁷ 1927–1929 m. išakymų dėl Gudakiemio mokytojų skyrimų nuorašai, *ten pat*, b. 984, l. 63; b. 1005, l. 36; b. 1026, l. 83.

¹⁶⁸ 1932 03 Gudakiemio mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1537, l. 137–141.

¹⁶⁹ 1934 04 12 Gudakiemio mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1617, l. 27–28.

¹⁷⁰ 1935 05 21 ir 1936 05 08 Gudakiemio mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 827, l. 6, 8; b. 1657, l. 77–78.

¹⁷¹ 1937 01 14 ir 1938 05 21 Gudakiemio mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1704, l. 95–96; b. 1722, l. 36–37.

15 mokinių. Inspektorius pažymėjo, kad abu mokytojai dirbo neblogai, rūpestingai tvarkė mokyklos aplinką, jos ūkį. Lietuvai praradus valstybingumą, abu mokytojai liko dirbti Alekseikoje.

1941 m. birželį abiejų Gudakiemio mokytojų šeimos suvarytos į tremties vagonus. Aleksandras Dragūnas atskirtas nuo šeimos, išgabentas į lagerį Archangelsko srityje. Ten 1943 m. gegužės mėn. nuteistas 8 metams lagerio. Mirė 1943 m. rugpjūčio 7 d. Ona Andriulionienė (Andrulionienė) su šeima ištremta į Altėjaus kraštą, 1958 m. ši šeima grįžo į Lietuvą¹⁷².

Pasamavio (Ustroniškėje) pradinė mokykla

Pasamavio pradinė mokykla pradėjo veikti 1922 m. rudenį. Mokytoju paskirtas Juozas Kesminas. Nuo 1923 m. rudens jį pakeitė Pranas Makauskas¹⁷³.

1924 m. mokymas pradėtas rugsėjo 14 d. Veikė tiktai I ir II skyriai. Jų sąrašė 32 mokiniai, visi nutautintų tėvų vaikai. Mokytojas P. Makauskas buvo baigęs 6 gimnazijos klases ir rankdarbių kursus. Jis mokinius išmokė lietuviškų poterių, kuriuos kasdien kalbėdavo prieš pamokas. Žinoma, tai piktino suslavintus tėvus, jie mokytoją nepagrįstai skundė. Onušio valsčiaus valdyba irgi buvo priešiška šiam mokytojui. Mokyklai klasė nuomojama, šviesi, tačiau mažoka. Mokiniai skaitė sunkiai, klysdavo, netaisyklingai kirčiuodavo žodžius¹⁷⁴.

1927 m. vasario mėn. lankymo žiniose rašoma, kad Pasamavio mokykloje gerokai sumažėjo mokinių, nes apylinkėje atidarytos dvi privačios lenkiškos mokyklos. Mokykla jau buvo keturių skyrių¹⁷⁵.

Nepavyko sužinoti, kuriame kaime buvo atidaryta pirmoji Pasamavio mokykla. 1926 m. Pasamavio mokykla veikė Ustroniškės vienkiemyje, o vėliau patalpos išnuomos Vaickūniškių kaime. 1928 m. birželio mėn. Vladas ir Olimpija Krupoviesai, kurių name Vaickūniškėse buvo mokykla, skundė mokytoją P. Makauską neva dėl grasinimų ir prašė jį iškelti. Nors P. Makausko darbą švietimo inspektorius vertino gerai, Švietimo ministerija, motyvuodama tuo, kad neturi įstatymu nustatyto mokslo cenzo, 1928 m. liepos mėn. atleido jį iš mokytojų¹⁷⁶.

Nuo 1928 m. rugsėjo mėn. vietoj P. Makausko Pasamavio mokyklos vedėja paskirta Elena Žukauskaitė, baigusi Pānevėžio mokytojų seminariją. Tačiau jau lapkričio mėn. ją pakeitė Apolonija Kazakevičiūtė, baigusi Marijampolės mokytojų seminarijos du kursus¹⁷⁷. Matyt, toje mokykloje dirbti buvo nelengva, nes nuo 1929 m. rugsėjo 1 d. A. Kazakevičiūtė iškelta į Kaugonis, o jos vieton paskirta Marija Pšerackienė. Ji nuo 1930 m. liepos mėn. tapo paprasta mokytoja, o mokyklos vedėju paskirtas Aleksandras Kisielis.

Apie 1924 m. per žemės reformą Pasamavio mokyklai iš Jūkniškių dvaro Pasamavio palivarko Ustroniškėje paskirti 4 ha žemės. 1930 m. tame sklype pastatyta medinė dviejų komplektų mokykla, klasių plotas 45 ir 51 m². 1931 m. balandžio mėn. mokyklai dar trūko net 20 suolų ir rašomosios lentos.

¹⁷² Lietuvos gyventojų genocidas (1939–1941), Vilnius, 1999, t. 1, p. 96, 243.

¹⁷³ 1922–1924 m. Trakų apskrities mokytojų sąrašai, LVIA, f. 391, ap. 3, b. 233, 258, 289.

¹⁷⁴ 1924 11 20 Pasamavio mokyklos lankymo žinios, ten pat, b. 1418, l. 184.

¹⁷⁵ 1927 02 11 Pasamavio mokyklos lankymo žinios, ten pat, b. 1447, l. 133.

¹⁷⁶ 1928 06 07 susirašinėjimas dėl mokytojo P. Makausko, ten pat, b. 1005, l. 132.

¹⁷⁷ 1928 m. švietimo ministro įsakymų nuorašai, ten pat, b. 1005, l. 36.

Pasamavio pradinė mokykla.

Iš J. Laurinavičiaus asmeninio archyvo

Be vedėjo, Ustroniškėje dar mokytojavo Antanas Tamošaitis. Abiejų kompleksų sąrašė buvo 76 mokiniai, iš jų du užsirašę rusų tautybės. 1931 m. pavasarį veikė ir mokymo kursai suaugusiesiems¹⁷⁸.

1932 m. pavasarį vietoj A. Tamošaičio mokytojavo Liudas Bartuška, baigęs Marijampolės mokytojų seminariją. 1933 m. balandžio mėn. Pasamavio kompleksuose dirbo Salomėja (Selemija) Karpavičiūtė ir M. Pšerackienė, o vedėjas A. Kisielis mokytojavo Jočionysė. Abiejų kompleksų sąrašuose 79 mokiniai. M. Pšerackienė mokė I ir II skyrius. Jos mokiniai rašė dar nedailiai. Nurašydami iš knygos tekstą darė klaidų. III ir IV skyrių mokiniai, kuriuos auklėjo S. Karpavičiūtė, buvo labiau prasilavinę ir neatsilikę nuo programos¹⁷⁹.

1934 m. vasario mėn. abiejų kompleksų žurnaluose buvo įrašyti 95 mokiniai, iš jų 6 užsirašę rusų tautybės. Ustroniškėje vėl mokė vedėjas A. Kisielis ir S. Karpavičiūtė. 1931 m. ketvirtą skyrių baigė 5, 1932 m. – 4, 1933 m. – 10 mokinių. Rodos, kad į šią baigusiujų statistiką įtrauktas ir Jočionių kompleksas. Pažymėta, kad mokoma sėkmingai¹⁸⁰.

Paties prašymu vedėjas A. Kisielis nuo 1934 m. lapkričio 1 d. perkeltas Čedasų (Rōkiškio apskr.) pradinės mokyklos vedėju. Pasamavio mokyklos vedėju paskirtas Juozas Matulaitis, kurį nuo 1935 m. vasario pakeitė S. Karpavičiūtė¹⁸¹.

1936 m. vasario mėn. abiejuose kompleksuose turėjo mokytis 76 mokiniai, pamokas praleido 8. Mokytojavo S. Karpavičiūtė (vedėja) ir J. Matulaitis, kuris tuo metu sirgo. Jį laikinai pavadavo Mičiūnų mokytoja B. Valkauskaitė. 1934 ir 1935 m. ketvirtą skyrių (turbūt su Jočionių kompleksu) baigė po 6 mokinius¹⁸².

1937 m. gruodžio mėn. Ustroniškėje mokytojavo Salomėja Mackevičienė (Karpavičiūtė) ir Bronius Gladas (vedėjas), 1931 m. baigęs Marijampolės mokytojų seminariją. B. Gladas mokė II ir III, o S. Mackevičienė I ir IV skyrius. Sąrašuose 120 mokinių. Lankymosi metu (gruodžio 2 d.) turėjo mokytis 67 mokiniai, tačiau dėl pusnių net 25 mokiniai į pamokas neatėjo. 1936 m. šią mokyklą baigė 5, 1937 m. – 10 mokinių. Pažymėta, kad nutautintos apylinkės mokiniai lietuviškai

¹⁷⁸ 1931 04 30 Pasamavio mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1500, l. 107–108.

¹⁷⁹ 1933 04 04 Pasamavio mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1577, l. 121–123.

¹⁸⁰ 1934 02 06 Pasamavio mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1617, l. 86–87.

¹⁸¹ 1934 11 13 ir 1935 01 31 švietimo ministro įsakymų nuorašai, *ten pat*, b. 1130, l. 28; b. 1151, l. 204.

¹⁸² 1936 02 04 Pasamavio mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 826, l. 100, 102.

žodžius dar vis tardavo netaisyklingai¹⁸³. Žinoma, čia mokytojo darbas buvo daug sudėtingesnis negu grynai lietuviškose apylinkėse. Daugiau Pasamavio mokyklos komplektų Ustroniškėje lankymo žinių iki 1940 m. nepavyko aptikti.

1931 m. mokytojas A. Kisielis įsteigė Pasamavio jaunųjų ūkininkų ratelį. 1935 m. pradžioje jis turėjo daugiau negu 60 narių. Tai buvo veikliausias jaunųjų ūkininkų ratelis visame Onušio valsčiuje. 1935 m. Aukštadvario žemės ūkio parodoje šis ratelis užėmė antrą vietą, o 1936 m. inkilų darymo ir ikėlimo konkurse laimėjo premiją – sodininkystės įrankius. 1937 m. pradžioje ratelio bibliotekėlėje buvo 186 knygos. Apie jo veiklą nemažai žinučių paskelbė vėliau žinomas žurnalistas Vandalinas Junevičius¹⁸⁴.

Mokytojas
Aleksandras Kisielis.
Iš J. Laurinavičiaus
asmeninio archyvo

Pasamavio mokyklos Jočionių kompleksas

1927 m. rudenį Jočionių kaime išnuomotose patalpose pradėjo veikti Pasamavio mokyklos kompleksas. Mokytoju paskirtas Jonas Šalčiūnas. 1928 m. sausio mėn. to komplekto sąrašė buvo 36 mokiniai¹⁸⁵.

1930 m. rudenį Jočionių komplekte mokytojavo Aleksandras Kisielis. Klasė buvo per ankšta – 30 m². Sąrašė 20 mokinių. 1931 m. rugsėjo mėn. komplekto sąrašė jau net 48 mokiniai. Inspektorius pažymėjo, kad su mokiniais lietuviškai susikalbėti jam buvo sunku, pasitaikė silpnai skaitančių vaikų¹⁸⁶.

1932 m. vasario mėn. komplekto sąrašė buvo 37 mokiniai. M. Pšerackienė mokė ir rankdarbių¹⁸⁷.

1932 m. lapkričio mėn. į Jočionių kompleksą persikėlė vedėjas A. Kisielis, o M. Pšerackienė mokė Ustroniškėje. 1933 m. vasario mėn. sąrašė buvo 42 mokiniai. Inspektorius pastebėjo ir atsilikusių mokinių¹⁸⁸.

1934 m. vasario mėn. šiame komplekte vėl dirbo M. Pšerackienė. Sąrašė 41 mokiny. Žinoma, tarp nutautintų tėvų vaikų pasitaikė ir atsilikusių nuo programos, tačiau mokinių atsakymus inspektorius pripažino patenkinamais¹⁸⁹.

1936 m. vasarą Jočionių komplektui išnuomotos geresnės patalpos, klasė erdvi ir šviesi, jos plotas 48 m². 1936 m. gruodžio mėn. II–IV skyriuose turėjo mokytis 32 mokiniai, pamokas praleido 7 vaikai. 1938 m. birželio pabaigoje turėjo mokytis tik 35 pirmokai, pamokų niekas nepraleido. Sąrašė 46 mokiniai. Geras lankomumas pasiektas mokytojos M. Pšerackienės rūpesčiu. Jos „darbo pažangą“ pastebėjo ir inspektorius. Apylinkė buvo ne tik tai nutautinta, bet ir neturtinga, net ketvirtadalis mokinių neturėjo vadovėlių¹⁹⁰.

M. Pšerackienė Pasamavio mokyklos Jočionių komplekte liko dirbti ir valdant stalinistams. 1941 m. birželį

¹⁸³ 1937 12 02 Pasamavio mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1722, l. 157–158.

¹⁸⁴ Junevičius V. Pasamavis, *Jaunasis ūkininkas*, 1933, nr. 47, p. 211; 1935, nr. 4, p. 19; 1937, nr. 2, p. 31.

¹⁸⁵ 1928 01 21 Jočionių komplekto lankymo žinios, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 1458, l. 62.

¹⁸⁶ 1930 10 31 ir 1931 09 24 Jočionių komplekto lankymo žinios, *ten pat*, b. 1500, l. 32–33, 185–186.

¹⁸⁷ 1932 02 22 Jočionių komplekto lankymo žinios, *ten pat*, b. 1537, l. 158–159.

¹⁸⁸ 1933 02 03 Jočionių komplekto lankymo žinios, *ten pat*, b. 1577, l. 169–170.

¹⁸⁹ 1934 02 23 Jočionių komplekto lankymo žinios, *ten pat*, b. 1617, l. 76–77.

¹⁹⁰ 1936 12 18 ir 1938 06 28 Jočionių komplekto lankymo žinios, *ten pat*, b. 1704, l. 106–107; b. 1722, l. 2–3.

M. Pšerackienė ir jos šeima – vyras Stanislovas, sūnus Algimantas ir duktė Birutė – ištremti. Ūkininkas S. Pšerackas atskirtas nuo šeimos, 1942 m. mirė lageryje Archangelsko srityje. M. Pšerackienė ir jos vaikai iš tremties Altajaus krašte paleisti 1958 m. M. Pšerackienė mirė 1974 m.¹⁹¹

Viešartonių pradinė mokykla

Viešartonių pradinė mokykla įsteigta 1922 m. rugsėjo mėn. Pirmuoju mokytoju paskirtas Bronius Pranys, kuris, kaip minėta anksčiau, 1922 m. gruodžio mėn. persikėlė į Samninkų mokyklą. Atrodo, kad nuo to laiko Viešartonių mokykla kelis mėnesius neveikė. 1923 m. rugpjūčio mėn. šios mokyklos mokytoja minima Teresė Paukštytė, o lapkričio mėn. – Vincas Šilonis, tačiau susidaro įspūdis, kad 1923 m. Viešartonių mokykla praktiškai neveikė¹⁹².

1924 m. kovo 13 d. mokyklos lankymo žiniuose rašoma, kad mokymas pradėtas 1924 m. vasario 6 d., o „*anksčiau ši mokykla vakavo*“. Mokytoja paskirta Adelaida Briginaitė. Sąrašė buvo 34 mokiniai. Lankymo dieną mokėsi 12 berniukų ir 7 mergaitės. Apylinkės buvo aplenkintos, gyveno ir rusiškai kalbančių žmonių. Mokiniai šiek tiek suprato lietuviškai, patys žodžius tardavo netaisyklingai. Beje, švietimo inspektorius pastebėjo, kad ir mokytoja A. Briginaitė tinkamai nemokėjo valstybinės kalbos. Mokyklai išnuomota klasė buvo maža, tamsi, joje nevykusiai sustatyti suoliai¹⁹³.

1924 m. vasarą net keli žmonės norėjo išnuomoti mokyklai patalpas. Kadangi mokykla galėjo būti tik pas vieną ūkininką, kiti liko nepatenkinti ir organizavo mokyklos boikotą, kilo ir daugiau nesusipratimų. 1924 m. lapkričio 21 d. švietimo inspektorius pamokose rado tik 4 berniukus ir 3 mergaites. Pakalbėjęs su 7 mokinių tėvais, juos įtikino leisti vaikus į mokyklą¹⁹⁴. Nutautintus tėvus lenkų veikėjai stengėsi nuteikti prieš lietuvišką švietimą.

1925–1926 m. m. pamokos prasidėjo tiktai gruodžio 14 d., kai atvyko paskirta mokytoja Marija Paplauskaitė, baigusi Aukštadvario mokytojų kursų. Veikė tik I ir II skyriai. 1926 m. gegužės 30 d. inspektorius Viešartonių mokykloje rado tik vieną mokinį¹⁹⁵.

Atrodo, kad Viešartonių mokykla buvo atidaryta Alabūrdiškėse. 1926 m. rudenį Trakų apskrities švietimo inspektorius rašė, kad Viešartonių mokyklai centras nustatytas Alabūrdiškių kaime. Iki 1926 m. vasaros ten mokykla ir veikusi. 1926–1927 m. m. Onuškio valsčiaus valdyba išnuomojo mokyklai patalpas Viešartonių kaime iš Stasės Voverienės. Inspektorius žiniomis, daugumai gyventojų mokykla patogesnė Alabūrdiškėse, todėl ji ten ir turėtų būti¹⁹⁶.

1927 m. gegužės 13 d. švietimo inspektorius Viešartonių mokykloje nerado nė vieno mokinio. Jis įpareigojo mokytoją M. Paplauskaitę mokinių tėvams išaiškinti patiriamą žalą, kai neleidžiama mokyklon visus mokslo metus. Tuo metu Viešartonyse veikė ir lenkiška mokykla (apie ją rašoma vėliau).

Nuo 1927 m. rugsėjo 1 d. mokytojauti į Viešartonis paskirtas Juozapas

¹⁹¹ Lietuvos gyventojų genocidas (1939–1941), Vilnius, 1999, t. 1, p. 669.

¹⁹² 1922–1924 m. Trakų apskrities mokytojų sąrašai, LVIA, f. 391, ap. 3, b. 233, 258, 289.

¹⁹³ 1924 03 13 Viešartonių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1402, l. 105.

¹⁹⁴ 1924 11 21 Viešartonių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1418, l. 186.

¹⁹⁵ 1926 05 30 Viešartonių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1435, l. 86.

¹⁹⁶ 1926 10 12 Trakų apskr. švietimo inspektorius raštas ministerijai, *ten pat*, b. 815, l. 115.

Alaburdiškių pradžios mokyklos IV skyriaus mokiniai su mokytojais. Vidury sėdi egzaminų komisijos nariai (iš kairės): mokytojas Jonas Šalčiūnas, Dusmenų parapijos klebonas kun. Stanislovas Smolinskis, mokytoja Ona Šimkūnaitė, į egzaminus atsiųstas mokytojas Martusevičius. 1939 m. pavasaris. Iš Jadvygos Krikštulienės (Kvedaravičiūtės) asmeninio archyvo

Kazakevičius, baigęs Aukštadvario mokytojų kursus. Pamokos prasidėjo lapkričio 7 d. 1927–1928 m. m. žiemą rinkdavosi iki 33 mokinių. Toje apylinkėje buvo kovojama prieš lietuvišką mokyklą¹⁹⁷.

Nuo 1928 m. rugsėjo 1 d. mokytojas J. Kazakevičius iškeltas kitur. Rodos, kad laikinai Vieštarionių mokytoju paskirtas studentas Petras Litvinaitis nedirbo, todėl į šią mokyklą paskirtas Jonas Čenkus, kuris nuo 1929 m. gruodžio 1 d. sukeistas vietomis su Panošiškėse mokytojavusiu Jonu Piliumi¹⁹⁸.

1929 m. mokyti pradėta rugsėjo 30 d. 1930 m. balandžio mėn. sąraše buvo 58 mokiniai, iš jų 7 užsirašę lenkais ir 7 rusais. Veikė ir mokymo kursai suaugusiesiems, kuriuos lankė 22 asmenys. Tikėtina, kad mokyklai patalpos buvo išnuomos Alaburdiškėse, klasės plotas 36 m². Mokykla turėjo apie 1,3 ha žemės. Lankymo apyskaitoje pažymėta, kad J. Pilius moko sėkmingai¹⁹⁹.

1930 m. vasarą skirtame sklype pastatyta medinė dviejų komplektų mokykla. Iš pradžių veikė tik vienas komplektas, klasės plotas 46 m². 1931 m. birželį sąraše buvo 71 mokinys, iš jų, be lietuvių, lenkais užsirašę 4, rusais – 11 mokinių. Lankymo dieną, birželio 19-ąją, turėjo mokytis 24 pirmo skyriaus mokiniai, suskirstyti į 2 grupes, tačiau atėjo tik 13 pirmokų. 1930 m. mokyklą baigė 2,

¹⁹⁷ 1927 05 13 ir 1928 06 22 Vieštarionių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1447, l. 90; b. 1458, l. 109.

¹⁹⁸ 1928 09 ir 1929 11 Švietimo ministerijos įsakymų nuorašai, *ten pat*, b. 1005, l. 7, 95; b. 1026, l. 28.

¹⁹⁹ 1930 04 11 Vieštarionių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1500, l. 307–308.

1931 m. – 5 mokiniai. Iš rankdarbių J. Pilius mokė lipdybos, karpymo ir medžio drožinėjimo²⁰⁰.

Nuo 1931 m. spalio 1 d. vietoj J. Piliaus iš Semeliškių atkeltas Valentinas Laurinaitis, baigęs „Saulės“ mokytojų seminarijos 2 kursus. 1932 m. pavasarį sąrašė buvo 70 mokinių, iš jų, be lietuvių, buvo ir 9 rusų vaikai²⁰¹.

1933 m. sausį mokyklos žurnale buvo įrašyti 87, 1936 m. vasarį – 98 mokiniai. 1931 m. mokyklą baigė 1, 1933 m. – 5, 1934 m. – 8, 1935 m. – 4, 1936 m. – 3 mokiniai. Mokytojas V. Laurinaitis mokė ir įrišti knygas. Pažymėta, kad net 1936 m. dauguma mokinių namuose negirdėdavo lietuvių kalbos. 1936 m. pabaigoje nurodyta, kad Vieštarionyse reikalingas antras mokytojas²⁰².

1937–1938 m. m. Vieštarionių mokykloje jau dirbo du mokytojai: V. Laurinaitis (vedėjas) ir Ona Šimkūnaitė, baigusi gimnaziją ir mokytojų kursus Šiauliuosė. III ir IV skyrius mokė V. Laurinaitis, I ir II – O. Šimkūnaitė. Sąrašė 132 mokiniai, iš jų 10 rusų, kiti lietuvių vaikai. Nuosavos mokyklos klasių plotas 46 ir 48 m². 1937 m. mokyklą baigė 5 mokiniai. Pažymėta, kad mokymas vyko sėkmingai, nors apylinkės nutautintos²⁰³. Daugiau Vieštarionių mokyklos lankymo apyskaitų iki 1940 m. birželio 15 d. nepasitaikė aptikti.

Panošiškių pradinė mokykla

Mokykla Panošiškėse įsteigta 1924 m. rudenį. Pirmuoju mokytoju paskirtas Juozas Narkevičius. 1925–1926 m. m. veikė tiktai du skyriai, buvo užsirašęs 41 mokiny. 1926 m. sausį šią mokyklą aplankęs švietimo inspektorius pastebėjo, kad mokiniai nesupranta dalies perskaitytų žodžių²⁰⁴.

Nuo 1926 m. rugsėjo 1 d. Panošiškių mokytoju ir vedėju paskirtas Jonas Pilius. Jau 1927 m. rudenį pradėjo veikti ir antras komplektas, į kurią paskirtas Jonas Čenkus. Kur buvo įsteigtas antras komplektas, 1928 m. sausio lankymo žiniose nenurodyta. Pirmo komplekto sąrašė buvo 62, o antro – 37 mokiniai²⁰⁵.

Nuo 1929 m. rudens jau veikė trys Panošiškių mokyklos komplektai: du Panošiškėse, o trečias Dėrgionyse. Nuo 1929 m. rugsėjo vietoj iškelto J. Piliaus vedėju paskirtas J. Čenkus, o laikinu mokytoju – Kazys Šičkus. Į Panošiškėse atidarytą antrą komplektą laikinai mokytojauti paskirta Magdalena Kuzmickaitė. Abu komplektai veikė nuomotose patalpose. 1930 m. birželio mėn. visuose trijuose komplektuose buvo užsirašę net 196 mokiniai, tarp jų, be lietuvių, 18 lenkų, 15 žydų ir 2 rusų vaikai²⁰⁶.

1930-aisiais, Vytauto Didžiojo metais, imta rūpintis Panošiškių kaimo centre pastatyti mokyklą. Kadangi ten nebuvo valstybinės žemės, tartasi su gyventojais, kad skirstantis vienkiemiais kaimo centre būtų suformuotas 2 ha sklypas mokyklai. Gyventojai siūlomam projektui pritarė. Kai pagal susitarimą 1931 m. rugpjūčio mėn. buvo matininko parengtas planas, ne visi gyventojai, kurių žemė mainais atiteko mokyklai,

²⁰⁰ 1931 06 19 Vieštarionių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, l. 74–75.

²⁰¹ 1932 05 28 Vieštarionių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1537, l. 83–84.

²⁰² 1933 01 13, 1936 02 28 ir 12 19 Vieštarionių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1577, l. 191–192; b. 827, l. 36, 38; b. 1704, l. 103–104.

²⁰³ 1938 05 24 Vieštarionių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1722, l. 32–33.

²⁰⁴ 1926 01 15 Panošiškių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1435, l. 163.

²⁰⁵ 1928 01 25 Panošiškių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1458, l. 50.

²⁰⁶ 1930 06 23 Panošiškių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1500, l. 232–233.

Panošiškių pradžios mokykla. Iš Kaišiadorių muziejaus archyvo

jį pasirašė. Vietos mokyklai reikėjo ieškoti kitur. Valstybė žemės mokyklai skyrė kaimo pakraštyje, pamiškėje. 1932 m. lapkričio mėn. skirtame sklype buvo baigta statyti medinė dviejų komplektų mokykla. Abi klasės vienodo ploto – po 45 m². 1934 m. mokykla galutinai įrengta²⁰⁷.

1931 m. lapkričio mėn. K. Šičkus pašauktas į kariuomenę. Jį pakeitė Aleksandras Šeštokas, baigęs Panevėžio mokytojų seminariją²⁰⁸.

1932 m. balandžio mėn. visų trijų komplektų sąrašuose buvo iš viso 196 mokiniai, tarp jų 17 žydų ir 2 rusų vaikai. 1933 m. gegužės mėn. iš viso sąrašuose 200 mokinių, be lietuvių, dar buvo užsirašę 15 žydų. 1929 m. tą mokyklą baigė 2, 1930 m. – 7, 1931 m. – 7, 1932 m. – 8 mokiniai²⁰⁹.

1934 m. kovo mėn. visų trijų komplektų sąrašuose buvo 200, o 1935 m. vasario 22 d. – 199 mokiniai. Tą dieną dėl blogo oro į Panošiškių mokyklos abiejų komplektų pamokas neatėjo net 40 mokinių. 1933 m. keturis skyrius baigė 11, 1934 m. – tik 6 mokiniai²¹⁰.

Nuo 1935 m. lapkričio 1 d. Panošiškių komplekte dirbo Anelė Bičkauskaitė. Vėliau ji susikeitė su Gervinių komplekto mokytoja Marcele Škėmaite. 1937 m. gegužės 10 d. švietimo inspektoriaus apyskaitoje nurodyta, kad iš viso Panošiškių komplektų sąrašuose 209 mokiniai. Susirgus mokytojai M. Škėmaitei, abu komplektus mokė vedėjas J. Čenkus²¹¹.

1938–1939 m. m. pasikeitė visi mokytojai. Vedėju paskirtas Kazys Na-

²⁰⁷ Žinios apie Panošiškių mokyklos statybą, *LVI*, f. 1643, ap. 1, b. 15 (lapai nenumeruoti).

²⁰⁸ 1931 11 10 Švietimo ministerijos įsakymo nuorašas, *LVI*, f. 391 ap. 3, b. 1067, l. 18.

²⁰⁹ 1932 04 25 ir 1933 05 24 Panošiškių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1537, l. 107–188; b. 1577, l. 81–82.

²¹⁰ 1934 03 05 ir 1935 02 22 Panošiškių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1617, l. 66–67; b. 1657, l. 75–76.

²¹¹ 1937 05 10 Panošiškių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1704, l. 63–64.

vickas, baigęs Alytaus gimnaziją ir vasaros mokytojų kursus. Kitame komplekte Panošiškėse mokytojavo Magdalena Navickienė. Tais mokslo metais iš viso buvo išregistravęs 231 mokinys. Švietimo inspektorius pažymėjo, kad nuo mokymo programos neatsiliekiama, mokiniai auklėjami tinkamai²¹².

1938 m. pradžioje įsteigtas Panošiškių jaunųjų ūkininkų ratelis.

Lietuvą įjungus į Sovietų Sąjungą, matyt, vietos aktyvistai pasistengė, kad palyginti neilgai Panošiškėse mokytojavę Kazys ir Magdalena Navickai 1941 m. būtų išstremti. Jie atsidūrė Altajaus krašte.

Panošiškių mokyklos Gervinių kompleksas

Įsteigtas antras Panošiškių mokyklos kompleksas iš pradžių buvo Dergionyse, tame kaime nurodytas ir 1930 m. lankymo žiniuose. Nuomojamos klasės plotas buvo 36 m². Tada Dergionyse mokytojavo vedėjas Jonas Čenkus. 1930 m. vasarą iš Dėrgionių kompleksas perkeltas į Gervinių kaimą, nes taip norėjo mokinių tėvų komitetas. Gerviniuose patogesniame name iš Juozo Arlausko išnuomotos mokyklai patalpos²¹³.

1932 m. kovo 11 d. Gervinių kompleksą aplankęs švietimo inspektorius pažymėjo, kad mokiniai susirinkę iš nutautusių šeimų, todėl kalba neaiškiai, su akcentu, rašydami daro klaidų. Čia mokė vedėjas J. Čenkus²¹⁴.

Nuo 1932 m. rudens Gervinių komplekte sėkmingai mokė ir auklėjo A. Šeštokas. Jis šiame kaime įsteigė ir kursus suaugusiesiems, kuriuos lankė net 36 asmenys²¹⁵.

1933 m. gruodžio 1 d. A. Šeštokas perkeltas į Kietaviškes, jį pakeitė iš Dusmenų atkelta Antanina Mazaliauskaitė. 1934 m. švietimo inspektoriaus lankymo apyskaitoje pažymėta, kad mokiniai iš nutautintų šeimų, todėl daro daug rašybos klaidų²¹⁶.

Nuo 1935 m. spalio 1 d. A. Mazaliauskaitė paskirta mokytojauti į Žilinus, jos vieton paskirta Marcelė Škėmaitė. Vėliau ji perėjo dirbti į Panošiškes, o į šį kompleksą paskirta Anelė Bičkauskaitė. 1936 m. gegužės 7 d. inspektorius pastebėjo, kad A. Bičkauskaitė dirbo neblogai, mokinių žinios patenkinamos, tačiau blogas lankomumas²¹⁷.

1937–1938 m. m. Gerviniuose mokytojavo Antanas Kubilinskas, baigęs Veiverių mokytojų seminariją Voroneže, o 1938 m. rudenį paskirta Magdalena Bagdonaitė, baigusi Šiaulių mokytojų seminariją²¹⁸. Daugiau žinių apie šį kompleksą iki 1940 m. nepasitaikė aptikti.

Tolkiškių pradinė mokykla

Netoli Vilkóksnio ežero šiaurės vakarų galo, jo vakariniame krante, stovėjo Tólkiškių dvaras. Kadangi to dvaro savininko Leono Chlastausko (Chlastovskio) įpėdiniai buvo paveldėję kelis dvarus, 1924 m. balandžio 5 d. Žemės

²¹² 1939 12 15 Panošiškių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1754, l. 270–271.

²¹³ 1930 06 23 Panošiškių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1500, l. 232–233; 1930 07 17 raštas apie komplekto perkėlimą į Gervinius, *ten pat*, b. 819, l. 71.

²¹⁴ 1932 03 11 Gervinių komplekto lankymo žinios, *ten pat*, b. 1537, l. 135–136.

²¹⁵ 1933 01 11 Gervinių komplekto lankymo žinios, *ten pat*, b. 1577, l. 195–196.

²¹⁶ 1934 02 10 Gervinių komplekto lankymo žinios, *ten pat*, b. 1617, l. 84–85.

²¹⁷ 1936 05 07 Panošiškių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 827, l. 9–10.

²¹⁸ 1938 05 ir 1939 12 15 Gervinių komplekto lankymo žinios, *ten pat*, b. 1722, l. 38–39; b. 1754, l. 270–271.

reformos valdyba nutarė šį dvarą su pastatais ir 108 ha žemės laikyti perėjusiu valstybės nuosavybėn nuo 1922 m. balandžio 3 d. 1925 m. dalijant tą dvarą naujakuriams iš 12 jo pastatų medinis 21 x 9,3 m dydžio gyvenamasis namas perduotas mokyklai, o kiti pastatai atiteko naujakuriams nusigriauti. Mokyklai dvaro centre paskirta ir apie 6 ha žemės su dideliu sodu²¹⁹.

Pritaikius gautą namą mokyklai, jame nuo 1926 m. rugsėjo 13 d. prasidėjo pamokos. Tais mokslo metais užsirašė 35 mokiniai. Pirmuoju mokytoju paskirtas Antanas Vikšraitis, baigęs Naumiesčio mokytojų kursus. Kitais mokslo metais jį pakeitė Feliksas Vilutis, baigęs Kėdainių mokytojų seminarijos du kursus. 1927–1928 m. m. sąrašė buvo 44 mokiniai. 1928 m. birželio 22 d. švietimo inspektorius mokykloje vaikų neberado, jie talkininkavo tėvams²²⁰.

1929 m. vasario 28 d. iš pamokose turėjusių būti 44 mokinių atėjo tik 26. Aiškinta, kad tą dieną buvo šalta ir užpustyti keliukai. 1928 m. gruodį mokytojas F. Vilutis buvo įsteigęs ir kursus suaugusiesiems, tačiau vasario pabaigoje šie kursai jau nebeveikė²²¹.

Kadangi dvaro pastate įrengta mokykla sudarė keblumų, gyventojų ir mokytojo prašymu 1929 m. buvusio dvaro centre pradėta statyti nauja medinė mokykla, kuri baigta 1930 m.²²² Mokykloje buvo net 3 klasės, kurių plotas 49, 45 ir 29,5 m², tačiau iki 1939 m. joje veikė tik du komplektai.

Dar 1929 m. į Tolkiškes mokytojauti ir dirbti vedėju paskirtas Jonas Sveikackas. 1930 m. vasarą į antrą komplektą paskirta Apolonija Plikšnienė, baigusi 6 gimnazijos klases ir mokytojų kursus Palangojė. 1931 m. balandžio 8 d. pamokos vyko naujoje mokykloje, sąrašė 46 mokiniai. Nors mokiniai buvo iš nutautintų šeimų, švietimo inspektorius lietuviškai su jais susikalbėjo. Mokymas vyko sėkmingai, nors dar trūko suolų ir rašomosios lentos. 1929 m. šią mokyklą baigė 2 mokiniai²²³.

1932 m. kovo 3 d. sąrašė buvo 119 mokinių. Tebedirbo tie patys mokytojai. Tą dieną turėjo mokytis 79 mokiniai, tačiau 21 iš jų pamokas praleido. Inspektorius reikalavo imtis priemonių pagerinti lankomumą. Mokiniai darydavo daug rašybos klaidų. 1930 m. keturis skyrius baigė 2, 1931 m. – 3 mokiniai²²⁴.

Nuo 1932 m. lapkričio 16 d. į Tolkikiškes atkeltas Bytautonių mokytojas Stasys Kadžiulis, o jo vieton paskirta A. Plikšnienė. 1933 m. gruodžio mėn. sąrašė buvo 100 mokinių, iš jų 98 lietuviai ir 2 rusai. Mokytojai J. Sveikackas (vedėjas) ir S. Kadžiulis²²⁵.

1934 m. vasarą vietoj S. Kadžiulio mokytoju paskirtas Bronislovas Gladas, baigęs mokytojų seminariją. 1935 m. vasario mėn. abiejų komplektų sąrašė buvo 121 mokinyš. Inspektoriaus lankymosi dieną iš turėjusių mokytis 85 mokinių dėl blogo oro į pamokas neatėjo 22. Švietimo ministerija pareikalavo pasiaiškinti, kodėl blogas lankomumas. Vedėjas J. Sveikackas atsakė, kad mokyklą lanko visi tam

²¹⁹ 1924 m. Tolkiškių dvaro išdalijimo byla, LVIA, f. 1248, ap. 20, b. 3156.

²²⁰ 1927 05 11 ir 1928 06 22 Tolkiškių mokyklos lankymo žinios, LVIA, f. 391 ap. 3, b. 1447, l. 83; b. 1458, l. 107.

²²¹ 1929 02 28 Tolkiškių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1469, l. 255.

²²² Žinios apie Tolkiškių mokyklos statybą, LVIA, f. 1643, ap. 1, b. 15 (lapai nenumeruoti).

²²³ 1931 04 08 Tolkiškių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1500, l. 99–100.

²²⁴ 1932 03 03 Tolkiškių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1537, l. 142–143.

²²⁵ 1933 12 20 Tolkiškių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1577, l. 9–10.

rajonui priskirti mokyklinio amžiaus vaikai, tiktai keletas praleidžia daug pamokų. 1934 m. už vaikų neleidimą į mokyklą 2 litų baudomis nubausti 3 tėvai, o 1935 m. ruošiasi bausti 6 gyventojus.

Nors mokyklos apylinkė nutautinta, tačiau darbščių mokytojų pastangomis mokinių žinios buvo geros. 1932 m. keturis skyrius baigė 2, 1933 m. – 11, 1934 m. – 6 mokiniai²²⁶.

1937 m. sausio 14 d. lankymo apyskaitoje nurodyti tie patys mokytojai J. Sveikackas (vedėjas) ir B. Gladas. Sąrašė 125 mokiniai. Pažymėta, kad mokyklos lankymas pagerėjęs, abu mokytojai darbštūs ir rūpestingi²²⁷.

1937–1938 m. m. vietoj B. Glado dirbo Konstantinas Petriškis, baigęs gimnaziją ir mokytojų kursų, o kitais mokslo metais vietoj jo mokytojavo Vladas Ruskonis, vedėjas tebebuvo tas pats. 1938 m. gegužės mėn. sąrašė buvo 138, 1939 m. birželį – 150 mokinių. 1935 m. šią mokyklą baigė 6, 1936 m. – 3, 1937 m. – 7, 1938 m. – 10 mokinių. 1939 m. pažymėta, kad gražiai tvarkoma mokyklos sodyba²²⁸.

1939–1940 m. m. mokyklos lankymo žinių nepavyko aptikti, todėl nesužinota, kada keitėsi mokytojai. Stalinistų valdymo metai taip pat neįeina į šio rašinio temą. 1940 m. Tolkiškių mokykla jau turėjo būti trijų komplektų. Per Lietuvą ypač sukrėtusius 1941 m. birželio 14 d. tremimus Tolkiškių mokyklos vedėjas Jonas Sveikackas paimtas į tremtį, atskirtas nuo šeimos, išgabentas į Rešotų lagerį. Ten 1943 m. sausio 13 d. NKVD Ypatingojo pasitarimo nubaustas 8 metams lagerio. Mirė 1943 m. liepos 17 d. Kitas mokytojas Antanas Gudynas išvežtas į Vorkutos lagerį, kur mirė 1946 m. Nurodyta, kad ištremta ir Tolkiškių mokyklos mokytoja Otilija Golubovaitė, tačiau ji neminima leidinyje apie 1939–1941 m. represuotus Lietuvos gyventojus²²⁹.

Drabužninkų pradinė mokykla

Pirma pamoka įsteigtoje Drabužniūnų mokykloje įvyko 1927 m. lapkričio 20 d. Rodos, kad mokyklai patalpos išnuomos Modestavos dvare. Susidaro išspūdis, kad Modestavos dvare (palivarke) tinkamo mokyklai įrengti namo nebuvo. Dar 1925 m. iš išdalyto Modestavos dvaro mokyklai buvo skirtas 4 ha sklypas be jokio pastato, tačiau tame sklype mokykla nepastatyta. Tais mokslo metais įsirašė 48 mokiniai, veikė I ir II skyriai. Mokytoju paskirtas Steponas Vasiliauskas, baigęs Aukštadvario mokytojų kursus. Beveik visi į mokyklą atėję mokiniai nemokėjo lietuviškai²³⁰.

Kitais mokslo metais Drabužninkų mokykloje mokytojavo Elena Juknevičienė, tačiau 1930 m. sausio mėn. ją pakeitė Jonas Vailionis, baigęs dvimečius Lazdijų mokytojų kursus. Klasės plotas 44 m². 1930 m. balandžio mėn. sąrašė buvo 41 mokinytis²³¹.

1931 m. pavasarį sąrašė buvo 47, o tų metų rudenį – 52 mokiniai. Visi

²²⁶ 1935 02 22 Tolkiškių mokyklos lankymo ir kt. žinios, *ten pat*, b. 1657, l. 70–74.

²²⁷ 1937 01 14 Tolkiškių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1704, l. 98–99.

²²⁸ 1938 05 21 ir 1939 06 06 Tolkiškių mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1722, l. 34–35; b. 1734, l. 236–237.

²²⁹ Lietuvos švietimo darbuotojų likimai 1941 metais, *Lietuvos archyvai*, Vilnius, 1990, t. 2, p. 77; *Lietuvos gyventojų genocidas (1939–1941)*, Vilnius, 1999, t. 1, p. 319–787.

²³⁰ Modestavos dvaro išdalijimo byla, LCVA, f. 1248, ap. 20, b. 3143; 1928 06 21 Drabužninkų mokyklos lankymo žinios, LCVA, f. 391, ap. 3, b. 1458, l. 110.

²³¹ 1930 04 08 Drabužninkų mokyklos lankymo žinios, LCVA, f. 391, ap. 3, b. 1500, l. 296–197.

užsirašę lietuviais. Mokytoju tebedirbo J. Vailionis. Švietimo inspektoriui mokiniai atsakinėjo sąmoningai, nors buvo iš nutautintų šeimų²³².

1933 m. balandžio mėn. buvo užsirašę 54, o 1934 m. kovą – 50 mokinių. Pažymėta, kad mokiniai drausmingi, nori mokytis, mokytojui priekaištų nepareikšta²³³.

1934 m. vasarą patalpos išnuomos Sinkevičiuvkos vienkiemyje, tačiau mokyklai nepritaikytos. Klasės plotas 35,5 m². 1935 m. balandžio mėn. sąraše buvo 58 mokiniai. Nurodyta, kad mokytojas J. Vailionis dirba rūpestingai. 1931–1934 m. kasmet ketvirtą skyrių baigdavo 3 mokiniai²³⁴.

1937 m. gegužės mėn. buvo įsirašę 87, o 1937-ųjų gruodį – 108 mokiniai. Dalis mokinių vėluodavo į pamokas. Išnuomota klasė Modestavoje buvo ankšta ir žema. Dviviečiuose suoluose sėdėdavo po 3–4 mokinius. Daugiau suolų klasėje netilpo. Kadangi tinkamesnių patalpų Modestavoje nebuvo, švietimo inspektorius siūlė statyti mokyklai nuosavus namus. Dauguma mokinių neturėjo vadovėlių²³⁵.

1938 m. lapkričio mėn. žurnale buvo įrašyta 120 mokinių. Mokyta toje pačioje 44 m² klasėje. Pažymėta, kad 1938 m. gruodį steigiamas antras Drabužninkų mokyklos komplektas. 1936 m. keturis skyrius baigė 2, 1937 m. – 4, 1938 m. – 5 mokiniai²³⁶.

Nuosava mokykla Modestavoje iki 1940 m. liko nepastatyta. Atrodo, kad abiem komplektams nuomos patalpos Modestavoje, klasių plotas 36 ir 48 m². 1940 m. balandžio mėn. sąraše buvo 119 mokinių. 1939 m. mokyklą baigė 8 mokiniai. I ir II skyrius mokė Ona Vaičiūnienė, o III ir IV – vedėjas Jonas Vailionis. Nurodyta, kad abu mokytojai dirbo rūpestingai²³⁷.

1941 m. birželį Drabužninkų mokytoja Ona Vaičiūnienė su trimis dukromis ištremta į Altajaus kraštą. Jos vyras miškininkas Jonas Vaičiūnas nukankintas Rešotų lageryje. Mirė 1944 m. liepos 7 d.²³⁸

Lenkiškos mokyklos Onušio valsčiuje

Lietuvos vyriausybė sudarė sąlygas ir tautinių mažumų vaikams mokytis gimtąja kalba. Tačiau lenkų veikėjų noras steigti kuo daugiau lenkiškų mokyklų grėsė tolesniu lietuvių nutautinimu. Propaguojama lenkų laisvė pasirinkti tautybę – tai veidmainystė, nes Vilniaus vyskupijos lietuviams šimtmečiais prievarta buvo brukama lenkų kalba. Lenkų kalbos žmonės buvo priversti pramokti, nes gimtoji šneka neturėjo teisių nei bažnyčioje, nei viešajame gyvenime. Dėl šimtmečiais niekinamos lietuvių kalbos pasitaikė žmonių, nežinančių, kokios jie tautybės. Galima priminti, kad ir didžioji dauguma bajorų etnine kilme buvo lietuviai. Bajorai rengė ir leido pirmąsias lietuviškas knygas. Nemažai lenkiškai kalbančių nekilmingojo luomo žmonių, kurių seneliai ar tėvai dar mokėjo gimtąją kalbą, laikė save lietuviais. Lenkų veikėjai mokančius lenkiškai žmones siekė priskirti lenkams, o Onušio valsčiuje didesnė dalis gyventojų šią kalbą mokėjo.

Pradinių mokyklų įstatymas leido steigti valstybines nelietuvių dės-

²³² 1931 05 05 ir 10 08 Drabužninkų mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, l. 19–20, 102–103.

²³³ 1933 04 25 ir 1934 03 06 Drabužninkų mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1577, l. 119–120; b. 1617, l. 64–65.

²³⁴ 1935 04 04 Drabužninkų mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1657, l. 57–58.

²³⁵ 1937 05 10 ir 12 03 Drabužninkų mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1704, l. 61–62; b. 1722, l. 152–153.

²³⁶ 1938 11 24 Drabužninkų mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1734, l. 377–378.

²³⁷ 1940 04 27 Drabužninkų mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, b. 1754, l. 130–131.

²³⁸ *Lietuvos gyventojų genocidas (1939–1941)*, Vilnius, 1999, t. 1, p. 869.

tomąja kalba mokyklas, jeigu tose apylinkėse buvo ne mažiau negu 32 nelietuvių tautybės vaikai. Tai galiojo visoms tautinėms mažumoms. Be to, gavę Švietimo ministerijos leidimą, nelietuviškas mokyklas galėjo steigti ir visuomeninės organizacijos, privatūs asmenys. 1924 m. rugsėjo mėn. buvo įsteigta Lietuvos lenkų švietimo draugija „Pochodnia“ (Švyturys), kuri rūpinosi lenkiškų mokyklų steigimu ir Trakų apskrityje²³⁹.

Kadangi 1926 m. sudarytą valstiečių liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybę rėmė tautinės mažumos, joms padaryta daug nuolaidų švietimo srityje. Faktiškai „Pochodnios“ draugija galėjo nevaržomai steigti lenkiškas mokyklas, nebuvo reikalaujama net įstatymu numatyto mokytojų išsilavinimo. Todėl 1926 m. pabaigoje–1927 m. lenkiškų mokyklų padaugėjo 3,7 karto. Trakų apskrityje buvo įsteigtos 7 lenkiškos mokyklos²⁴⁰.

Lenkiškos mokyklos Onuškio valsčiuje išsamiau netyrinėtos. Tikėtina, kad mokyta ir nelegaliai. Čia daugiausia pateikiami tik Trakų apskrities švietimo inspektoriaus lankymo apyskaitų duomenys.

Viešartonių „Pochodnios“ draugijos pradinė mokykla. Mokykla įsteigta 1926 m. lapkričio mėn. 1927 m. sausio 26 d. mokėsi 41 mokinys. Mokytojas Jurgis Vareika buvo baigęs Šiaulių gimnaziją, tačiau pedagoginių žinių neturėjo. Pats nemokėjo gerai lenkiškai. Netinkamai dėstyta lietuvių kalba, per jos pamokas buvo kalbama lenkiškai. Mokyklos žurnalas rašytas lenkiškai. Vadovėliai atvežti iš Lenkijos. Kitą kartą ši mokykla aplankyta 1927 m. gegužės 13 d. Tada mokėsi tik 5 mokiniai, o užsirašę 49. Mokytojo turėtuose lenkiškuose vadovėliuose buvo daug straipsnių, netinkamų Lietuvos Respublikos mokykloms. Pasitaikė ir lenkiškos propagandinės literatūros, pavyzdžiui, *Kto ty jesteš?* (Kas tu esi?). Dėstyta daug dalykų, priešišku Lietuvos valstybingumui²⁴¹. Ši mokykla siekė vilioti mokinius iš ten pat veikusios lietuviškos mokyklos. Daugiau švietimo inspektoriaus tos mokyklos lankymo žinių nerasta.

Nupronių „Pochodnios“ draugijos pradinė mokykla. Dar 1926 m. rugsėjo mėn. Nupronių kaimo gyventojas Kazys Nausutis Nupronių, Jočionių, Ramanavos ir kitų aplinkinių kaimų gyventojų vardu prašė Švietimo ministerijos Nupronyse įsteigti valstybinę lenkišką mokyklą, kuriai patalpos numatytos Andriaus Arlausko name. Trakų apskrities taryba siūlė prašymo netenkinti. Švietimo ministerija atsakė, kad tokia mokykla Trakų apskrities mokyklų tinkle nenumatyta²⁴².

„Pochodnios“ draugijos mokykla Nupronyse pradėjo veikti 1926 m. gruodžio 1 d. 1927 m. sausio mėn. mokėsi 35 mokiniai. Mokytojavo Elena Kšivickaitė, baigusi Kauno lenkų gimnazijos 6 klases. Lietuvių kalbą ji dėstė nemokėsiškai, mokiniai nežinojo klasėje buvusių daiktų lietuviškų pavadinimų. Vadovėliai atvežti iš Lenkijos²⁴³.

Rodos, kad 1928 m. rudenį Nupronių mokytoju paskirtas Kazys Sologubas iš Panevėžio apskrities Krekenavos parapijos. Kadangi toje mokykloje rinkosi nedaug mokinių, jis vaikščiojo

²³⁹ Šetkus B. Lietuvos vyriausybės požiūris į lenkų tautinės mažumos mokyklas Lietuvoje 1919–1940 m., *Lietuvos rytai*, Vilnius, 1993, p. 207–209.

²⁴⁰ *Ten pat*, p. 201–217; Trakų apskr. 7 lenkiškos mokyklos minimos iš 1926–1927 m. tos apskr. mokyklų lankymo žiniose.

²⁴¹ 1927 01 27 ir 05 13 Viešartonių „Pochodnios“ draugijos mokyklos lankymo žinios, LCVA, f. 391, ap. 3, b. 1447, l. 91, 150.

²⁴² 1926 09 susirašinėjimas dėl lenkiškos mokyklos Nupronyse, *ten pat*, b. 816, l. 181–283.

²⁴³ 1927 01 28 Nupronių „Pochodnios“ draugijos mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, l. 149.

po kaimus ir ragino žmones leisti vaikus į lenkišką Nupronių mokyklą. Be to, K. Sologubas įkalbinėjo žmones keisti lietuvių tautybę į lenkų. Surinko pluoštą pasų, kuriuos atnešė į Onušio valsčiaus valdybą ir pareikalavo pakeisti lietuvių tautybę į lenkų. Vadovaudamasis karo padėties nuostatais Trakų apskrities komendantas pareikalavo, kad K. Sologubas išvyktų iš Nupronių²⁴⁴.

Todėl 1929 m. spalio mėn. „Pochodnios“ draugijos centro valdyba prašė Švietimo ministerijos Nupronių mokytoja skirti Stefaniją Šimkevičiūtę. Švietimo ministras dėl mažo mokinių skaičiaus Nupronių mokykloje prašymą atmetė²⁴⁵.

Rieznyčios „Pochodnios“ draugijos pradinė mokykla. Ši mokykla pradėjo veikti 1926 m. lapkričio 25 d. Pirmaisiais metais įsirašė 38 mokiniai. Išskyrus vieną, visi tos mokyklos vadovėliai išleisti Lenkijoje, o juose buvo neigiamas net Lietuvos valstybingumas. Mokytojavo Kazimiera Stanevičiūtė, baigusi Telšių Motiejaus Valančiaus gimnaziją. Apie Lietuvą mokiniai iš mokytojos nieko nesužinodavo. Žurnale visi įrašai lenkiški. Lietuvių kalba dėstyta nepatenkinamai²⁴⁶. Daugiau žinių apie šią mokyklą nepasitaikė aptikti.

Carinės Rusijos valdymo metais Vilniaus gubernijos mokyklose lietuvių kalbos pamokos buvo reta išimtis. Onušio ir Dusmenų mokyklose lietuvių kalbos iki 1915 m. nemokyta. Dauguma Onušio valsčiaus tėvų nemokėjo lietuviškai nei skaityti, nei rašyti. Todėl tėvai namuose negalėjo savo atžalų pamokyti lietuviško rašto. Buvo ir nutautintų kaimų, kurių vaikai blogai mokėjo arba išvis nemokėjo lietuviškai. Apžvelgtų visų Onušio valsčiaus 1920–1940 m. veikusių mokyklų raida rodo, kad šie ir kiti sunkumai ilgainiui buvo sėkmingai įveikti. Siekiant įgyvendinti privalomąjį pradinį mokymą, 1927–1930 m. padaugėjo mokyklų arba jų komplektų. Iš viso Onušio valsčiuje veikė 12 pradinių mokyklų, kurios atskiruose kaimuose turėjo dar 11 komplektų. Po 1936 m. Onušio ir Žilinių mokyklos tapo šešių, o kitos liko keturių skyrių. Onušio valsčiuje Švietimo ministerijos lėšomis pastatytos aštuonios 2–3 komplektų medinės mokyklos, o pačiame Onuškyje 1940 m. iškilo moderni mūrinė 6 komplektų pradinė mokykla.

²⁴⁴ 1929 04 08 Trakų apskr. komendanto nutarimas, *ten pat*, b. 1026, l. 153.

²⁴⁵ 1929 10 17 Švietimo ministerijos raštas Trakų apskr. švietimo inspektoriumi, *ten pat*, b. 818, l. 147.

²⁴⁶ 1927 01 26 Rieznyčios „Pochodnios“ draugijos mokyklos lankymo žinios, *ten pat*, l. 151.

Onuščio valsčiaus mokyklos 1940–1944 metais (pirmuoju bolševikmečiu ir nacmečiu): kai kurie aspektai

Stanislovas Buchaveckas

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras

Įvadas

Nedidelės apimties straipsniu skaitytojas supažindinamas su dviem neilgais, bet Lietuvos visuomenei labai sudėtingais ir permainingais bei tragiškais laikotarpiais. Tai – 1940–1944 metų istorijos problematika, kurios aiškios ištakos glūdi bent 1939 m. Dėl Lietuvos istorijos įvykių, susijusių su agresyviais nacių Vokietijos (dar 1939 m. atplėšė Klaipėdos kraštą) ir bolševikų Sovietų Sąjungos (jau 1939 m. „mainais“ už gražintą Vilnių dislokavo Lietuvos teritorijoje Raudonosios armijos dalinius) veiksmais, nepriklausomybę praradusi šalis ir jos gyventojai patyrė daug aukų ir įvairiausių nuostolių. Visa tai negalėjo nepaveikti švietimo įstaigų, jų veiklos, mokytojų, mokinių ir pastarųjų tėvų likimo. O mokytojų darbas ir visuomeninė veikla kaip niekada buvo susijusi su moraliniais apsisprendimais ir nuo jų priklausančiais asmeninio gyvenimo išbandymais. Trākų apskrities Ūnuškio valsčiaus pradžios mokyklos, jų mokytojai ir mokiniai bei pastarųjų tėvai taip pat patyrė tai, ką išgyveno ir kitų Lietuvos apskričių žmonės savo valsčiuose, miestuose, miesteliuose ir kaimuose.

Autoriaus pasirinkti 1940–1944 m. chronologiniai rėmai leidžia skaitytojams priminti išbandymų kupiną mokytojų dalį tais istorinių pervartų laikotarpiais, kurie buvo susiję su Antruoju pasauliniu karu ir bolševikų bei nacių okupacijomis. Straipsnyje glaustai apibūdinsime 1940–1944 m. Onuščio valsčiaus mokyklas ir kai kurias jų veiklos ypatybes. Tai buvo sovietų (bolševikų) ir nacių (vokiečių) okupacijų laikotarpiai, atnešę visos Lietuvos gyventojams įvairių išbandymų, kančių ir tragedijų. Daug jų patyrė ir Lietuvos švietimo sistema, ir asmeniškai mokytojai. Pirmoji sovietų okupacija (sovietmetis, bolševikmetis) iki tol buvusiems aktyviausiems ir autoritetingiausiems pedagogams reiškė profesinę diskriminaciją. Tada, kai buvo vykdoma šiurkšti mokyklų sovietizacija ir primityviai brukama bolševikų ideologija, daugumai kitų mokytojų iškilo vidiniai moraliniai išbandymai. Tačiau apskritai mokytojai neatsisakė iki bolševikų okupacijos propaguotų vertybių. Tiesa, tiek mokiniams, tiek jų tėvams ir mokyklos rajono suaugusiesiems daugelį dalykų teko aiškinti vadinamąja Ezopo kalba. 1941 m. birželį daugelis valsčiaus pedagogų buvo represuoti. O nacių okupacija (nacmetis) sutapo su karu Lietuvos žemėje ir jo sukeltais nepritekliais, dideliu žmogaus gyvybės nuvertinimu, Onuščio žydų bendruomenės sunaikinimu. Tiesa, nacmečiu vokiečių civilinė administracija neturėjo pakankamai savo žmonių ir galimybių kiek labiau kontroliuoti veikiančių švietimo įstaigų.

Straipsniui daugiausia faktinės medžiagos rasta Lietuvos centriniame valsčių archyve (toliau – LCVA). Taip pat naudotasi Lietuvos ypatingojo archyvo (toliau – LYA) bylomis. Archyvų fondų duomenis papildė žmonių atsiminimai, faktai iš knygų ir kitų publikacijų. Pavyzdžiui, iš Trakų viešosios bibliotekos

leidinuko sužinome, kad 1937 m. įsteigtos Onušio viešosios bibliotekos pirmuoju vedėju buvo paskirtas miestelio pradžios mokyklos vedėjas Donatas Staniūnas¹. Yra nuorodų į kitus monografijos „Onušis“ straipsnius, kuriuose esama 1940–1944 m. valsčiaus mokyklų istorijos fragmentų. Vienas iš straipsnio tikslų – priminti iš Onušio miestelio ir jo apylinkių kaimų ir vienkiemių sodybų kilusiems skaitytojams, jų vaikams ir vaikaičiams bei kitiems buvusios Trakų apskrities istorija besidomintiems žmonėms apie daugiau kaip prieš pusę amžiaus veikusias pradžios (pradines) mokyklas, jų „geografiją“. Taip pat siekiama tas pradinio švietimo įstaigas, nagrinėjamaisiais metais dirbusius mokytojus ir jų pavardes sugrąžinti į dabartinių onuškiečių istorinę atmintį. Straipsnis chronologiškai pratęsia šios knygos Kazio Misiaus publikaciją apie 1918–1940 m. laikotarpio Onušio valsčiaus mokyklas², kuriame yra užsiminta ir apie 1941 m. mokytojus – tremtinius ir sovietų konclagerių kalinius bei jų likimus. Šiame straipsnyje apie juos pateikti papildomi faktai.

Valsčiaus pradžios mokyklų tinklas kai kuriomis istorinėmis aplinkybėmis

Iš pradžių žvilgtelėkime į Onušio valsčiaus mokyklų, veikusių Nepriklausomybės laikotarpio pabaigoje ir pirmuoju bolševikmečiu, tinklą. Būtina pabrėžti, kad maždaug XX a. ketvirtojo dešimtmečio viduryje valsčiuje susiformavo optimalus pradžios mokyklų tinklas. Lietuvoje centrinė valdžia ir valsčių savivaldybės švietimo reikalams galėjo skirti daugiau lėšų nei anksčiau. Tuomet Onušio valsčiuje nusistovėjęs pradžios mokyklų tinklas beveik nesikeitė per pirmąją bolševikų okupaciją ir Vokietijos–Sovietų Sąjungos karo bei nacių okupacijos metais, taip pat antrosios sovietų (bolševikų) okupacijos pradžioje.

1939–1940-ieji mokslo metai buvo paskutiniai laisvos Lietuvos sąlygomis, nors jau nuo 1939 m. spalio mėnesio valstybinį nepriklausomumą varžė Lietuvos teritorijoje įkurdintos Raudonosios armijos karinės bazės. Jų keliamą grėsmę kuri laiką primiršti leido lietuvių džiaugsmas atgavus sostinę Vilnių su ruoželiu tos teritorijos, kuri po J. Pilsudskio suplanuotos ir L. Želigovskio įvykdytos klatingos karinės intervencijos buvo prarasta 1920 m. Į lietuvių apdainuotąjį Vilnių vyko mokinių ekskursijos. 1939 m. rudenį ir 1940 m. į Vilnių ir Trakus mokytojai su savo auklėtiniais vyko ir iš Onušio valsčiaus, kurio sulenkintos gyvenvietės per Nepriklausomybės laikotarpį tapo lietuviškesnės, o daugelis mokinių iš lenkalkalbių šeimų – Lietuvos patriotais. Žilinių pradžios mokyklos mokinių grupė į Vilnių išsiruošė 1940 m. bolševikų okupacijos išvakarėse – birželio 14 d. Jaunieji keliauninkai pėsčiomis ėjo iki Rūdiškių. Čia pernakvoję, pirmiausia traukiniu važiavo į Trakus. Tačiau paskui atvykę į Vilnių Žilinių mokiniai jau susidūrė su per Lietuvos sostinę važiuojančiais okupantų sovietų tankais. Tai atsispindi V. Vičkačkos straipsnyje³. Buvo valstybei lemtinga birželio 15-oji diena.

1939 m. rudenį į atgauto Vilniaus krašto ruožo vietovių mokyklas buvo siunčiami mokytojai. Į Vilniaus miesto ir srities mokyklas dirbti išvyko ir keli Onušio valsčiaus pradžios mokyklų pedagogai. Tarp jų – ir iki tol Onušio

¹ *Onušio miestelio bibliotekos istorijos puslapiai 1937–1997*, Trakai, 1998, p. 5.

² Žr. šioje knygoje K. Misiaus str. „Onušio valsčiaus mokyklos 1920–1940 metais“.

³ Žr. šioje knygoje V. Vičkačkos str. „Žilinių mokytojas Adomas Kaulius“.

valsčiaus pradžios mokykloje laisvai samdomo teisėmis mokytojavęs Kazys Okunevičius. Jis 1939–1940 m. m. mokė nutautėjusių lietuvių vaikus Pakenės pradžios mokykloje (Vilniaus apskr.)⁴. Tai dar viena priežastis, dėl kurios 1939–1940 m. m. kai kuriose Onušio valsčiaus pradžios mokyklose buvo didesnė nei iki tol mokytojų kaita. Didelė pedagogų kaita, bet jau dėl kitų priežasčių, vyko ir vėlesniais straipsnyje nagrinėjamais metais. Tai matyti iš Lietuvos centrinio valstybės archyvo fondų bylų. Iš archyvinių šaltinių taip pat sužinome, kad 1940–1944 m. Onušio valsčiuje, be pradžios mokyklų, nebuvo kitų bendrojo lavinimo mokyklų. Tačiau jau 1939–1940 m. m. didesnės valsčiaus pradžios mokyklos turėjo penktąjį ir šeštąjį skyrius, ir kai kurios iš jų po metų kitų galėjo tapti progimnazijomis. Tik vėliau, jau antrosios sovietų okupacijos laikotarpiu, Onuškyje ir kai kuriose kitose didesnėse valsčiaus gyvenvietėse atsirado aukštesniųjų mokyklų klasių ir kelios buvusios pradžios (pradinės) mokyklos virto septynmetėmis, aštuonmetėmis ar vidurinėmis mokyklomis.

XX a. ketvirtojo dešimtmečio antroje pusėje Onušio valsčiuje padaugėjo tiek pradžios mokyklų, tiek jose veikusių komplektų (klasių). Komplektų skaičius atitiko valsčiuje dirbusių mokytojų skaičių, išskyrus tuos laiko tarpusius, kada vienoje ar kitoje mokykloje stigidavo pedagogo. Tada toje mokykloje, mokyklų inspektorių žodžiais tariant, būdavo vakuojanti mokytojo vieta. Dauguma valsčiaus mokyklų turėjo savo filialinius komplektus (klases) ir kituose kaimuose. Pavyzdžiui, vienas Dusmenų mokyklos komplektas (klasė) veikė Bakaloriškių kaime. Jame dirbantis mokytojas buvo pavaldus Dusmenysė mokytojavusiam mokyklos vedėjui, kuris savo žinioje turėjo įstaigos raštinę. Pradžios mokyklų vedėjams buvo pavaldūs nesavarankiškų mokyklėlių pedagogai Alabūrdiškių, Bakaloriškių, Taučionių ir kituose kaimuose.

Tad mokyklos komplektų skaičius neatspindėjo švietimo įstaigos dydžio tame kaime, kurio pavadinimas buvo užrašytas mokyklos iškaboje. Tiesa, ne visada mokyklos pavadinimas atitikdavo kaimo, kuriame veikė mokykla, vardą. Mat nuomojamose patalpose buvusią mokyklą perkėlus į kitą kaimą, dažniausiai bent kurį laiką likdavo senasis mokyklos pavadinimas. Tada pradžios mokyklų iškabų neskubėta kaitalioti.

XX a. trečiajame ir ketvirtajame dešimtmečiais kas keleri metai valsčiui prireikdavo daugiau mokytojų – vietos gyventojai ėmė geriau suprasti švietimo vaidmenį. Kasmet daugiau tėvų leido vaikus ir į aukštesnius skyrius didesnėse pradžios mokyklose. Į jas atvykdavo mokyti didesnio išsilavinimo siekiančių vaikų, jaunuolių ir iš aplinkinių kaimų ir gyvenviečių, kurios nepriklausė vadinamajam mokyklos rajonui. Tad didesnėse valsčiaus pradžios mokyklose daugėjo komplektų bei pedagogų. Kita to meto tendencija – buvo vis daugiau vietovių, kuriose veikė vieno komplekto mokykla, kurioje dirbo tik vienas pedagogas, arba filialinis komplektas, kurio mokytojas buvo pavaldus kitoje vietovėje dirbusiam mokytojui, ėjusiam ir mokyklos vedėjo pareigas. Taip palaipsniui susiformavo Onušio valsčiaus kaimų bendruomenių poreikius tenkinantis pradžios mokyklų tinklas. Kad jis būtų optimalus ir vaikams nereikėtų iki mokyklos eiti daugiau kaip 4 ar 5 kilometrus, kartu su vietos

⁴ 1940 m. spalio 3 d. švietimo liaudies komisaro įsakymo ištrauka, LCVA, f. R-762, ap. 4, b. 187, l. 127.

savivaldybe, vadovaujama viršaičio, rūpinosi Trakų apskrities pradžios mokyklų inspekcija. Nurodytą atstumą iki švietimo įstaigos reikėjo įveikti mažesniai daliai mokinių, nes valsčiuje įsteigus naujus filialinius komplektus daugumai vaikų nuo namų iki mokyklos buvo 3 kilometrai ir mažiau, nemažai daliai – tame pačiame didesniame kaime ar netoli vienkiemio, kuriame gyveno mokinys su mokyklinio amžiaus broliais ir seserimis.

Pavyzdžiui, jau minėta Žilinių mokykla buvo pietrytinėje Onušio valsčiaus dalyje. Mokykloje dirbo trys arba keturi pedagogai. Tačiau vienas iš jų mokytojavo filialiniame Vėrgakiemio komplekte (klasėje), kuris buvo įsteigtas tam, kad kelių kaimų vaikams netektų labai toli eiti iš namų. Dideliame Vergakiemio kaime gyvenantiems mokiniams mokyklinis suolas buvo prie namų. Į vakarus nuo Žilinių, nuo pastarųjų atskirta miškais, veikė dvikomplektė (dirbo du pedagogai) Genionių mokykla. Per centrinę valsčiaus dalį, tarsi juostoje iš vakarų į rytus, buvo išdėstytos Dusmenų ir Bytautonių pradžios mokyklos, turėjusios net po du filialus, veikusius prie kitų didesnių gyvenviečių. Maždaug 5–6 kilometrus nuo Dusmenų mokyklos buvo nutolusios Dusmenėlių ir Bakaloriškių filialinės klasės. Pirmoji – vakarų pusėje, antroji – rytų. Dar labiau į rytus buvo Bytautonių pradžios mokyklos rajonas. Tos švietimo įstaigos vedėjui pavaldūs komplektai veikė už 3–4 km – Grúožninkų ir Smalių kaimuose, bet juos nuo Bytautonių skyrė ir miško plotai, ir per ežerus tekantys pelkėti upeliai. Netoliese, už 4 km, veikė ir Taučionių komplektas, kuris priklausė už 4 km esančiai Onušio pradžios mokyklai. Centrinė valsčiaus pradžios mokykla irgi turėjo antrą filialinę klasę, kuri buvo Jočionysė. Per Onušį išvedę liniją „rytai–vakarai“, tuometinio valsčiaus pakraščiuose randame po dvikomplektę mokyklą. Rytiniame valsčiaus pakraštyje veikė Gūdakiemio mokykla, o vakariniame – Vėštarionių. Tankus pradžios mokyklų ir jų filialinių komplektų tinklas buvo šiaurinėje valsčiaus dalyje. Prie ribos su Aukštādvario valsčiumi buvo Pāsamanio (*Pasamovio*, *Pasamavio*) mokykla (du komplektai), kuri dar turėjo ir filialą. Labiau į rytus, prie Vilkóksnio ežero, veikė Tólkiškių mokykla. Buvusios dvarvietės pastate vaikus mokė trys mokytojai. Šiaurrytiniame valsčiaus kampe veikė Panóšiškių mokykla (du komplektai) ir jos Gervinių filialas⁵. Tad Onušio valsčiaus pradžios mokyklų tinklas to meto sąlygomis buvo beveik optimaliai pritaikytas prie vietos gyventojų poreikių. Atrodo, kad XX a. ketvirtajame dešimtmetyje dirbę viršaičiai su seniūnais stengėsi sudaryti sąlygas vaikams ne tik baigti keturis mokyklos skyrius, bet ir įgyti penktojo skyriaus žinių. Anksčiau pateikti duomenys irgi rodo, kad valsčiaus kaimuose buvo orientuojamasi į dvikomplektes mokyklas. Esant bent dviem mokytojams ir mokinių tėvams imantis iniciatyvos, švietimo įstaigoje buvo galima įsteigti ir penktąjį skyrių.

Onušio valsčiaus pradžios mokyklomis kartu su vietos savivaldybe, vadovaujama viršaičio, rūpinosi Trakų apskrities pradžios mokyklų inspekcija. Apskrities pradžios mokyklų vyriausiasis inspektorius kartu su kitu inspektoriumi, kuris Nepriklausomybės laikotarpiu ilgą laiką vadintas inspektoriaus padėjėju, vizitavo mokyklas, tikrindavo mokytojų tinkamumą toliau dirbti pedagoginį darbą. Tarp svarbių apskrities pradžios

⁵ 1940 m. spalio 3 d. švietimo liaudies komisaro įsakymo ištrauka, *ten pat*, ap. 4, b. 187, l. 127.

mokyklų vyriausiojo inspektoriaus tikslų buvo siekis kiekviename valsčiuje optimizuoti inspekcijai pavaldžių mokyklų tinklą.

1940 metų mokytojai

1940 m. sausio mėnesį, kai iki bolševikų okupacijos buvo likę mažiau nei pusė metų, vienuolikoje Onušio valsčiaus pradžios mokyklų veikė 29 komplektai (klasės). Kiekvienas turėjo po mokytoją. 27 arba 28 etatiniai dirbo turėdami bent minimalų pedagoginį cenzą, t. y. reikalaujamą išsilavinimą. Dar keli mokytojai buvo laisvai samdomi. Jiems 1939–1940 m. m. buvo leista mokytojauti valsčiaus kaimo mokyklose tik todėl, kad 1939 m. rudenį į vakuojančias mokytojų vietas nepavyko paskirti cenzuotų pedagogų⁶. XX a. ketvirtajame dešimtmetyje pradžios mokyklos pedagogui išsilavinimo ir kvalifikacijos reikalavimai buvo mažesni nei mokytojui, dirbusiam aukštesniojoje mokykloje (gimnazijoje ar progimnazijoje). Bet ir pradžios mokyklose mažėjo mokytojų, neturinčių reikiamo pedagoginio cenzo. Tačiau jei kuriais nors mokslo metais miestelio ar kaimo pradinio švietimo įstaigoje stigidavo mokytojo, į vakuojančią pedagogo vietą būdavo priimami asmenys, neturintys pagal sugriežtintus reikalavimus būtino bendrojo ir pedagoginio išsilavinimo. Tokie atvejai dažniau pasitaikydavo ūkininkų sodybose išnuomotuose kambariuose veikiančiose vienakomplektėse pradžios mokyklose ar nuošaliuose vietovėse įsteigtuose didesnių mokyklų nesavarankiškuose kompleksuose. Mokytojo darbo ir buities sąlygos jose dažniausiai būdavo nelabai palankios. Todėl neretai vaikai rudenį prie mokytojo stalelio išvysdavo naują auklėtoją. Beveik visų pradžios mokyklų Onušio valsčiuje iki 1940 m. sovietų okupacijos vykusį mokytojų kaita atsispindi minėtame K. Misiaus straipsnyje⁷. Dar didesnę mastą mokytojų kaita įgavo bolševikų okupacijos pradžioje, ypač 1940 m. rugpjūčio ir rugsėjo mėnesiais.

Likus mažiau nei pusei metų iki sovietų okupacijos, penkių komplektų Onušio pradžios mokykloje vedėjo pareigas ėjo Donatas Staniūnas. Kartu su juo vaikus miestelyje mokė trys mokytojos – Veronika Petrauskienė, Regina Okunevičienė, Janina Stankevičienė. Taučionių Jočionių komplekte 1938–1939 m. m. mokytojavo Marija Zmitrienė⁸. Paskutiniaus Nepriklausomybės mokslo metais kelis mėnesius Onušio mokykloje mokytojavo Antanas Čyžius, kuris nuo 1940 m. sausio 1 d. buvo perkeltas į Pālokysčio pradžios mokyklą (Tauragės apskr.)⁹. Nuo 1940 m. vasario 1 d. D. Staniūno pavaldiniu tapo ir laisvai samdomo mokytojo teisėmis paskirtas Vytautas Rimavičius¹⁰. Miestelio mokytojai dirbo keliose vietose turimose ar klasėms nuomojamose patalpose. Toks mokyklos išsklaidymas turėjo baigtis 1940 m. Tačiau statyba užsitęsė dėl Antrojo pasaulinio karo sukeltų trukdžių, iš užsienio negavus reikalingų metalinių sijų. Mokykla, turinti salę, turėjo tapti antruoju miestelio kultūros židiniu (šalia Šaulių sąjungos namų) ir skatinti tolesnę valsčiaus kultūrinę raidą

⁶ Trakų apskrities pradžios mokyklų ir tarnautojų atlyginimo išmokėjimo lapas (1940 m. sausio mėn. duomenys), LCVA, f. 391, ap. 6, b. 492, l. 3.

⁷ Žr. šioje knygoje K. Misiaus str. „Onušio valsčiaus mokyklos 1920–1940 metais“.

⁸ Trakų apskrities pradžios mokyklų mokytojų ir tarnautojų atlyginimo lapai, LCVA, f. 391, ap. 6, b. 492, l. 3.

⁹ Švietimo ministerijos Pradžios mokslo departamento raštas Trakų apskrities pradžios mokyklų inspektoriui, *ten pat*, f. R-762, ap. 4, b. 187, l. 535.

¹⁰ 1939–1940 m. m. Trakų apskrities pradžios mokyklų mokytojų sąrašas, *ten pat*, f. 391, ap. 6, b. 460, l. 4.

ir ugdyti vietos gyventojų tarpusavio toleranciją. Juolab kad 1939 m. į Ūnuškį katalikų bažnyčios klebonu buvo atkeltas tolerantiskasis kunigas Nikodemus Švogžlys, pagarsėjęs aktyvia kultūrine veikla savo ankstesnėje parapijoje¹¹. Tačiau naujuoju miestelio statiniu intensyviai propagandai ir žmonių supriešinimui pirmiausia ėmė naudotis vietos kolaborantai ir kiti sovietų aktyvistai bei iš Trakų ar Kaišiadorių, Kauno ar Vilniaus atvykę Staliną liaupsinę prisitaikėliai (konformistai).

Prisiminkime 1940 m. pradžioje ar pavasarį ir kitose valsčiaus pradžios mokyklose mokytojavusius pedagogus. Likus pusei metų iki sovietų okupacijos, Dusmenų mokykloje mokytojavo vedėjas Jonas Šalčiūnas su žmona Anele. Kartu su jais trečiaja pedagoge dirbo Elena Kazlauskienė. Gudakiemio mokykloje vaikus mokė ir auklėjo Aleksas Dragūnas ir Ona Andrulionienė, Bytautonių – Jonas Čenkus, Antanina Klimašauskaitė ir laisvai samdoma mokytoja Zofija Marcilionytė (pastaroji dirbo nuo 1940 m. sausio 6 d.), Pasamanio (*Pasamavio*) – Bronius Gladas, Vladas Ruskonis ir Marija Pšerackienė, Panošiškių – Kazys Navickas, Magdalena Navickienė, Magdalena Bagdonaitė ir Augustas Bulis (pastarasis dirbo nuo 1940 m. vasario 15 d.), Tolkiškių – Jonas Sveikackas, Otilija Golubovaitė, Žilinių – Adomas Kaulius, Salomėja Maciulevičienė, Petronėlė Monkevičienė ir Domicėlė Karlonienė (pastaroji dirbo nuo 1940 m. balandžio 11 d.), Genionių – mokytojų šeima – Aleksandras Naudžiūnas su žmona Marija, Vieštonių – vedėja Ona Šimkūnaitė ir laisvai samdomas mokytojas Juozas Martusevičius (pastarasis dirbo nuo 1940 m. sausio 16 d.), Drabužniškų – Jonas Vailionis ir Ona Vaičiūnienė¹². Kai kurie iš suminėtų pedagogų valsčiaus mokyklose dirbo ne visus 1939–1940 mokslo metus.

1940–1941 mokslo metai sovietizacijos gniaužtuose

Pedagogų „perauklėjimas socialistiniais pagrindais“ prasidėjo 1940 m. vasarą. Po Lietuvos aneksijos ir inkorporavimo į SSRS (1940 m. rugpjūčio 3 d.) svarbiu švietimo sistemos sovietinimo veiksniu turėjo tapti 1940 m. rugpjūčio 14–15 d. Kauno sporto halėje surengtas mokytojų suvažiavimas. Jam labai daug dėmesio skyrė tiek valdžią uzurpavę Lietuvos komunistai, tiek aukšti ministerijų pareigūnai ir kiti aukštus postus užėmę įstaigų funkcionieriai, tiek jų kuratoriai iš Maskvės. Tai rodo ir suvažiavimo prezidiumo sudėtis. Jame buvo visi vyriausybės nariai, jų užnugaryje daug nematomos įtakos svertų turėjęs LKP Centro komiteto sekretorius A. Sniečkus, to komiteto narys švietimo reikalams Kazys Preikšas, SSRS diktatoriaus J. Stalino užduotį prijungiant Lietuvą prie bolševikų imperijos atlikęs N. Pozdniakovas. Įdomu, kad net pirmąją suvažiavimo kalbą pradėjęs švietimo ministras A. Venclova beveik nieko nepasakė apie tikruosius mokytojų reikalus, bet kelis kartus pašlovino Staliną, Raudonąją armiją. Labai ilgai iš tribūnos mokytojus „švietė“ M. Gedvilas, tada dar tebeėjęs vidaus reikalų ministro pareigas ir pagarsėjęs įvykdytais masiniais inteligentijos suėmimais. Trumpa ir, anot klausytojų, santūriausia buvo nebent Vinco Krėvės, tuometinio ministro pirmininko pavaduotojo, kalba. Ją baigė himno, kurį Lietuvoje jau keitė privalomas SSRS himnu tapęs „Internacionalas“, žodžių eilute: „*Ir šviesa, ir tiesa mūs žingsnius telydi.*“ Antrą suvažiavimo dieną

¹¹ Iv. šaltiniai.

¹² Trakų apskrities pradžios mokyklų mokytojų ir tarnautojų atlyginimo lapai (1940 m. sausio mėn.), LCVA, f. 391, ap. 6, b. 492, l. 3–11; 1939–1940 m. m. Trakų apskrities pradžios mokyklų mokytojų sąrašas, *ten pat*, b. 460, l. 4.

kalbėjusį J. Paleckį (turėjusį ir nedidelę pedagoginio darbo patirtį; dar būtina pridurti, kad jis iškart po mokytojų suvažiavimo, 1940 m. rugpjūčio 17 d., tapo LKP nariu¹³) mokytojai įvertino taip:

„Prikalbėjęs eilę naujų žodžių bei palyginimų, tarytum turėdamas nemokšų auditoriją, jis vis kėlė Tarybų Sąjungą, kaip laisvų darbo žmonių kraštą, kaip vienintelę pasauly kultūringą šalį. Visos kitos, jų tarpe ir Lietuva, atsilikėlės, pažangos stabdytojos“¹⁴.

Daugelio istorijos vadovėlių autorius Juozas Geniušas, tuometinis Švietimo ministerijos departamento direktorius, ragino mokytojus „iš naujo pervertinti mūsų tautos istoriją, o ypač ligšiolinį nepriklausomo gyvenimo tarpusnį“¹⁵. Antrąją suvažiavimo dieną halės žiūrovų tribūnose sėdintys mokytojai beveik nesiklausė kalbėtojų, skaitė laikraščius, šnekučiavosi tarpusavyje, vaikštinėjo į lauką ir atgal. Tiesa, vienu metu, Stalino šlovinimo meną demonstruojant raudonarmiečiams, jų pasirodymo pertraukėlės metu mokytojai spontaniškai sudainavo kelias neprogramines lietuvių liaudies dainas. Tai jau buvo švelnaus protesto apraiška. Gal ir būtų mokytojų požiūriu nevykęs, primityvus ir propagandinis renginys pasibaigęs palyginti ramiai. Turbūt dalis suvažiavimo kalbų klausytojais buvusių miestelių ir kaimų inteligentų dar neižvelgė virš Lietuvos mokyklos pakibusios grėsmės. Tačiau suvažiavimo pabaigoje mokytojai, tarsi protestuodami prieš dvi dienas vykusį „socialistinį auklėjimą“ ir klausytą melą, vietoj programoje numatyto „Internacionalo“ demonstratyviai sugiedojo Lietuvos himną. Turbūt įtakingi Lietuvos kolaborantai tokio mokytojų protesto neužmiršo ir 1941 m. pavasarį, kai vietos bolševikams reikėjo talkinti NKVD ir NKGB įstaigoms, šioms sudarinėjant represuotinių socialinių profesinių sluoksnių „kvotas“ tremčiai ir konclageriams. Tarp suvažiavimo kalbų klausytojų buvo ir nemažai Onuškiečio valsčiaus mokytojų. Jie, be abejo, onuškiečiams papasakojo apie minėtą moralinį mokytojų pasipriešinimą. Matyt, tai piktino Trakų apskrities ir Onuškiečio valsčiaus komunistus ir sovietų aktyvistus, kurių aršiausi 1941 m. galėjo nulemti mokytojų ir jų šeimų likimus, kai buvo sudarinėjami konkretūs tremtinių sąrašai.

1940 m. rugpjūčio 27 d. Lietuvoje, tęsiantis sovietizacijai, neliko ir Švietimo ministerijos. Mat 1940 m. rugpjūčio 22 d. Maskvoje VKP (b) CK politinis biuras patvirtino Lietuvos aukščiausiosios valdžios ir valdymo institucijų vadovų personalijas. SSRS vadovybės nurodymus ir paskirtus aukščiausiuosius pareigūnus okupuotame krašte formaliai įteisino 1940 m. rugpjūčio 24–25 d. vykusio Lietuvos Liaudies seimo nepaprastoji sesija. Rugpjūčio 25 d. vadinamasis Liaudies seimas buvo paskelbtas LSSR Aukščiausiaja Taryba, iš pradžių – laikino statuso. Ministrai tapo liaudies komisarais. Švietimo ir kultūros įstaigas kuravusi ministerija pagal SSRS pavyzdį virto Švietimo liaudies komisariatu (toliau – ŠLK). Ministras A. Venclova – švietimo liaudies komisaru. Tačiau centrinės švietimo įstaigos struktūrinis sovietinimas ir departamentų naikinimas vyko nelabai sklandžiai.

¹³ Kašauskienė V. *Lietuvos mokyklos sovietizacija ir priešinimasis jai 1940–1964 metais*, Vilnius, 2002, p. 338.

¹⁴ Vosičius B. Kaip pradžios mokykla pradėjo bolševikinius mokslo metus, *Lietuvių archyvas*, t. 2, p. 55–57.

¹⁵ Lukšas A. Melas, virtęs tiesa, *Lietuvos žinios*, 2012, spalio 5.

Tad 1940–1941 m. m. kelis kartus buvo kaitaliota naujojo ŠLK struktūra. Atrodo, iš dalies dėl to vėluota su apskričių ir miestų pradžios mokyklų inspekcijų, kaip „buržuazinio palikimo“, panaikinimu ir žemesnio lygio švietimą administruojančių įstaigų pagal SSRS modelį steigimu. Vadinamieji liaudies švietimo skyriai turėjo funkcionuoti nuo 1941 m. sausio 1 d., bet praktiškai daugelyje apskričių ir miestų jie atsirado gerokai vėliau.

Aplinkybių, į kurias 1940–1941 m. m. pateko valsčiaus pradžios mokyklos, jų mokytojai ir mokiniai, detaliau nenagrinėsime. Jos buvo daugmaž vienodos visuose į Sovietų Sąjungos bolševikų gniaužtus patekusiųose Lietuvos valsčiuose ir miestuose. Specifiniai bruožai daugiausia priklausydavo nuo netikėtai provincijos valdžioje atsidūrusių vietos komunistų ir kitų sovietų aktyvistų veiksmų. Tie asmenys, daugeliui kurių stigo net ir pradinio išsilavinimo, kolaboruodami su okupantais galėjo visiškai sukarikatūrinti bet kokias bolševikų iniciatyvas švietimo srityje arba žiūrėti į jas pragmatiškiau. Tačiau visur, nepaisant lokalių skirtumų, iki tol turėtas aukštas daugelio mokytojų autoritetas nukentėjo. Labiausiai tų pedagogų, kurie bandė Lietuvos sovietų socialistinės respublikos Švietimo liaudies komisariato (komisaro A. Venclovos pavaduotojai – Liudas Gira ir Juozas Žiugžda) aplinkraščius ir įsakymus įgyvendinti paraidžiui ir dar klusniai vykdė komunistų ir komjaunuolių nurodymus. Sovietizuojant švietimo sritį didelis vaidmuo teko buvusiems paskutinių kelerių Nepriklausomybės metų rašytojams kultūrbolševikams, kurių daugeliui darė įtaką SSRS ambasada Lietuvoje, ir 1940–1941 m. kolaboravimo kelią pasirinkusiems kūrėjams. Bolševikuojantis rašytojas Petras Cvirka tapo aktyviu okupuotos Lietuvos visuomenės gyvenimo sovietizuotoju. P. Cvirka reikėsi visur, kur tik nukrypavo jo dėmesys ir kam užtekdavo laiko. Tad esant tokioms aplinkybėms, dar ir būdamas impulsyvaus ir ironiškai kandaus charakterio, rašytojas tiesiog negalėjo „nepadėti“ centrinei Lietuvos švietimo įstaigai, ypač kol ji kelis mėnesius teberezidavo Kaunė. Juk okupantų statytinis švietimo ministras – bendramintis rašytojas A. Venclova (vėliau – švietimo liaudies komisaras) – jo svainis. Apie P. Cvirkos vaidmenį sovietizuojant Lietuvos pradžios mokyklas V. Žilionis, buvęs pradžios mokyklas prižiūrinčio departamento (vėliau – valdybos) direktorius (iki 1941 m. balandį vykdytos ŠLK bendrojo lavinimo mokyklas kuruojančių valdybų reorganizacijos), po kelių dešimtmečių rašė:

„Daugelį kartų jis (P. Cvirka – S. B.) teiravosi, kaip sekasi perorganizuoti pradžios mokyklas. Ir kiekvieną kartą iš kišenės sugraibytuose lapeliuose pateikdavo pavardžių iš kaimo švietėjų, kurie tiktu mokyklų inspektorių ar kitoms pareigoms. Šitai buvo naudinga, nes tuo metu kadru parinkimas (atleidus iki tol dirbusius profesionalus – S. B.) buvo pats sunkiausias administratoriaus uždavinys“¹⁶.

Atsiminimų apie P. Cvirką rinkinyje V. Žilionis taip pat rašė, kad rašytojas sakė „auklėjamąją“ kalbą jau minėtame 1940 m. rugpjūčio 14–15 d. mokytojų suvažiavime¹⁷.

Dar 1940 m. vasaros pabaigoje prieš mokytojus griebtasi įvairių pro-

¹⁶Žilionis V. Susitikimai su Petru Cvirka, *Atsiminimai apie Petrą Cvirką*, Vilnius, 1969, p. 617.

¹⁷Ten pat, p. 618.

fesinės diskriminacijos formų. Bolševikams ir apskričių bei valsčių kolaborantams nepatinkantys mokytojai buvo atleidinėjami iš pareigų kaip nepatikimi ar netinkami „socialistinei mokyklai“. Dar dažniau taikytas kuo nors neįtinkančių pedagogų iškėlimas į kitą mokyklą. Miestelių ir didesnių kaimo pradžios mokyklų vedėjai buvo perkelti į mažas kaimo mokyklėles, kuriose tebūdavo vienas komplektas ir pedagogui tekdavo dirbti su visais mokiniais. Tokiais diskriminaciniais perkėlimais į atkampias mokyklas (jose buvo blogesnės ne tik darbo, bet ir buities sąlygos) būdavo baudžiami didelį autoritetą ir įtaką didelės pradžios mokyklos rajone turintys vedėjai ir mokytojai. Apskirtyse neretai naujos sovietų valdžios funkcionieriai taip suvedinėdavo asmenines sąskaitas su jiems kuo nors praeityje neįtikusiais pedagogais. Vėliau ŠLK buvo konstatuota, kad pradžios mokyklose

„mokytojų kilnojimas ir naujų skyrimas nebuvo toks intensyvus kaip per šį laikotarpį (nuo 1940 m. vasaros paskutinių savaitių iki 1941 m. kovo 15 d. – S. B.). Iš viso per tą laiką nukelta į kitas vietas 2 514 mokytojų“¹⁸.

Tą perteklinį ir diskriminacinį mokytojų kilnojamą atspindi ir Onušio valsčiaus faktai. Neretai jie sujaukdavo mokslo metų pradžią, nesiliovė ir vėliau. Štai Gedanonių pradžios mokyklos mokytojas Juozas Guzikas nuo 1940 m. rugsėjo 1 d. buvo perkeltas į Bytautonių mokyklą¹⁹. Tačiau spalio mėnesį J. Guzikas gražintas į ankstesnę darbo vietą. Tada iš Gedanonių mokyklos mokytojauti į Bytautonių mokyklą atvyko Irena Lisauskienė²⁰. Tik nuo 1940 m. spalio 1 d. į Onušio pradžios mokyklą laisvai samdomo mokytojo teisėmis (vadinasi, neturėjo reikiamo cenzo) buvo paskirtas Kazys Okunaitis²¹ (turbūt mokytojos R. Okunevičienės vyras buvo susilietuvinęs pavardę), veikiausiai – į filialinį Taučionių kompleksą, kuriame jis mokytojavo beveik iki pat 1940 m. okupacijos (kiekvienais mokslo metais K. Okunevičiui–Okunaičiui²² pratešdavo leidimą dirbti mokykloje). Jis veikiausiai pakeitė trumpai Onušio mokyklos filialiniame komplekte dirbusį Joną Žulį. Tuo metu Onušio pradžios mokyklai priklausė ir Jočionių kompleksas. Tie abu filialiniai kompleksai (Taučionių ir Jočionių) yra 1940–1941 m. m. Trakų apskrities pradžios mokyklų sąrašė²³. Tik neaišku, kaip sėkmingai abu kompleksai tada veikė ir kiek ilgai juose nevyko pamokos. Dėl diskriminacinės politikos visuomeniškai aktyvių Nepriklausomybės laikotarpiu mokytojų atžvilgiu pradžios mokyklose stigo mokytojų. Kai kurias vakuojančias vietas užėmė 1940 m. mokytojų seminarijas baigę absolventai. Nuo 1940 m. rugsėjo 1 d. į valsčiaus mokyklas buvo paskirti du Marijampolės mokytojų seminariją baigę jaunuoliai: į Žilinių mokyklą – Adolfas Čėplaitis, Vieštartonių – Vytautas Eidukaitis²⁴. Tačiau mokytojų kaita valsčiuje vyko ir žiemą. Pavyzdžiui,

¹⁸Švietimo liaudies komisariato veikla 1940 06 15–1941 03 15, LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 47a, l. 6.

¹⁹1940 m. rugsėjo 9 d. švietimo liaudies komisaro įsakymo nuorašas, *ten pat*, ap. 4, b. 187, l. 176.

²⁰1940 m. spalio 3 d. švietimo liaudies komisaro įsakymo ištrauka, *ten pat*, l. 127.

²¹1940 m. pabaigos Onušio valsčiaus pradžios mokyklų mokytojų sąrašas, LCVA, f. R-762, ap. 4, b. 154, l. 138.

²²Dviguba mokytojo pavardė nurodyta ir 1940 m. spalio mėnesio įsakyme (perkeliant mokytoją į Onušio mokyklą).

²³1940 m. pabaigos Onušio valsčiaus pradžios mokyklų mokytojų sąrašas, LCVA, f. R-762, ap. 4, b. 154, l. 138.

²⁴1940 m. spalio 1 d. švietimo liaudies komisaro įsakymo ištrauka, *ten pat*, ap. 4, b. 187, l. 127.

gruodžio mėnesį A. Čėplaitį pakeitė Juozas Vitkus (baigęs Alytaūs gimnaziją), o pamokų tame Žilinių mokyklos komplekte ilgai nebuvo.

1917 metų bolševikų perversmo sukaktuvių minėjimo renginiai 1940 m. lapkričio 6–8 d. – pirmoji okupantų ir jų kolaborantų vykdyta milžiniška propagandinė kampanija, nukreipta į visus Lietuvos visuomenės sluoksnius. Mokytojai, prievarta tapę stalinistinės indoktrinacijos įrankiais, turėjo organizuoti savo mokyklose net po kelis renginius (ir auklėtiniams, ir suaugusiesiems), dalyvauti mitinguose ir eitynėse. Be to, daugelio kaimų mokyklų pedagogai su mokiniais blogu oru – per lietų ir šlapdriabą – turėjo žygiuoti į renginius miesteliuose ir miestuose. Ir Onuškie valsčiuje tokiomis nepalankiomis oro sąlygomis daugelio mažųjų pradžios mokyklų ar filialinių komplektų mokytojams su savo auklėtiniais teko žygiuoti į Onuški, valsčiaus centrinę gyvenvietę, Dūsmenis ar Žilinus, ar kitus kaimus.

Apie „spalio švenčių“ renginius Onuškie pradžios mokyklos vedėjas D. Staniūnas parašė neilgą „ataskaitą“. Todėl ją galima pacituoti beveik ištisai:

„Pranešu, kad Spalių Revoliucijos minėjimas mano vedamoj mokykloj buvo pravestas sekančiais: 1) Lapkričio mėn. 6 dieną 17 valandą visi mokiniai ir mokytojai dalyvavo vėliavos pakėlime. Po to, susirinko mokyklos salėn, kur buvo iškilmingas posėdis ir vietos meno brigados vaidinimas. 2) Lapkričio 7 d. 10 valandą visi mokiniai ir mokytojai susirinko pradžios mokyklos salėn, kur buvo mokiniams išdalintos dovanos. Po to, pionieriai ir visi mokiniai su mokytojais, paėmę Stalino, Lenino, Paleckio ir kitų garbingų asmenų papuoštus paveikslus, gražiai susirikiavę, nuvyko į aikštę, iš kur prasidėjo eiseną po miestelį. Po eisenos visi mokiniai ir visuomenė susirinko mokyklos salėn, kur buvo pasakyta momentui pritaikytų kalbų, o mokiniai padeklamavo atitinkamų eilėraščių. 3) Lapkričio 8 d. 17 valandą mokiniai, susirinkusiai visuomenei, padeklamavo eilėraščių, atliko keletą plastinių pratimų su pritaikytomis dainomis ir padainavo keletą dainelių. Per visas 3 dienas kompartija suorganizavo mokykloje šokius. Šventė praėjo labai gražiai. Mokiniai dalyvavo eilėraščių ir dainų varžybose“²⁵.

Neilgas ir Tolkiškių pradžios mokyklos raštas (parašytas ant lapo dalies). Jame teigta, kad mokykloje vykusiame „Didžiosios Spalių Revoliucijos“ sukaktuvių minėjime dalyvavo maždaug 150 mokinių, jų tėvų ir kitų gyventojų. Mokyklos vedėjas Jonas Sveickackas turėjo skaityti paskaitą. Meninė dalis buvo pradėta „Internacionalu“ ir neseniai Salomėjos Nėries parašyta „Poema apie Staliną“. Paskui buvo deklamuojami eilėraščiai, sudainuota liaudies dainų, mokiniams išdalyta saldainių ir dovanėlių už 134 Lt ir 50 ct²⁶.

1940 m. Vėlinės ir vėlesnis sekmadienis po „spalio švenčių“ buvo paskelbtos darbo dienomis. Taip siekta atitraukti mokinius nuo dalyvavimo religinėse apeigose katalikų bažnyčiose,

²⁵ Onuškie pradžios mokyklos vedėjo 1940 m. lapkričio 10 d. raštas Trakų apskrities pradžios mokyklų inspektoriui, *ten pat*, f. R-762, ap. 1, b. 260, l. 99.

²⁶ Tolkiškių pradžios mokyklos vedėjo 1940 m. lapkričio 12 d. raštas Trakų apskrities pradžios mokyklų inspektoriui, *ten pat*, l. 22.

žydų sinagogose ir kitur. Tradicinis šventinis laisvadienis iš mokytojų ir jų auklėtinių buvo atimtas ir per 1941 m. Velykas. Mokyklose vyko pamokos, bet į jas labai daug mokinių neatėjo, taip kartu su tėvais protestuodami prieš bolševikų veiksmus. Daugelio pradžios mokyklų mokinių į bolševizmą diegiančius renginius neleidavo tėvai.

Onuškio valsčiaus mokytojams taip pat teko ne tik stebėtis bolševikine „kovos su neraštingumu“ kampanija, bet ir atiduoti jai didelę dalį savo laisvalaikio. Būtina priminti, kad Nepriklausomybės laikotarpiu iki 1940 m. sovietų okupacijos Lietuvoje kasmet vis daugiau dėmesio buvo skiriama beraščių ir mažaraščių suaugusiųjų mokymui. Tuo rūpinosi Lietuvos darbo rūmų įstaiga, savivaldybės ir draugijos, o mokytojai buvo kviečiami padėti pagal galimybes. Iš monografijai pateiktos medžiagos žinome, kad Onuškyje 1925–1930 m. taip pat veikė vakariniai suaugusiųjų kursai. Juos lankė visi norintys išmokti skaityti ir rašyti²⁷. Tie kursai nemažai padėjo ir XX a. pradžioje gerokai sulenkėjusio miestelio bei jo apylinkių atlietuvinimo darbuose. XX a. ketvirtajame dešimtmetyje taip pat buvo rūpinamasi Onuškio valsčiaus suaugusiųjų mokymu, mokoma be ideologinės indoktrinacijos.

Kitaip vyko 1940 m. rudenį pradėta „socialistinė“ beraščių ir mažaraščių mokslinimo kampanija. Ji, be kai kurių teigiamų padarinių (ir tai tik kai kuriose vietovėse), turėjo ir labai daug karikatūrinių elementų, kurie buvo būdingi bolševikinėms reformoms ir „pertvarkymams“, vykusiems su Lietuvoje iki tol neįprastu propagandiniu triukšmu. ŠLK net buvo įsteigtas specialus padalinys – Suaugusiųjų švietimo departamentas, 1940 m. spalio mėnesį virtęs valdyba (viršininkas Juozas Geniušas). 1940–1941 m. m. pradžioje neraštingumui likviduoti buvo sukurtas pompastiškas projektas (be datos)²⁸. Jis buvo pasmerktas žlugti dar nepradėtas įgyvendinti. Paskui kiek apkarpyta neraštingumo likvidavimo kampanija daugiausia buvo siejama su vadinamaisiais kultūros židiniiais ir jiems priskirtoms suaugusiųjų mokymo įstaigėlėms. Jose vakarais dirbę mokytojai buvo vadinami lektoriais. Kultūros židinio idėja ir sumanymas buvo dirbtinai perkelti iš Sovietų Rusijos praktikos. Per tą propagandinį kultūros židinių vajų, susijusių su suaugusiųjų mokymu, iš pradžios mokyklų mokytojų sudėtingomis okupacijos ir bolševizmo diegimo, *apkomo* ir *valkomų* kontrolės bei kitos biurokratinės painiavos sąlygomis buvo atimta labai daug laiko ir energijos (ypač – provincijoje).

Onuškio valsčiaus kultūros židinio vadovo pareigos buvo paskirtos miestelio pradžios mokyklos vedėjui D. Staniūnui. 1940 m. spalio mėnesį pagal reikalavimus jis numatė bendrojo lavinimo kursus beraščiams ir mažaraščiams prie visų pradžios mokyklų, o pačiame Ūnuškyje turėjo pradėti veikti *papildomoji pradžios mokykla suaugusiems*. Spalio 18 d. D. Staniūnas į centrinę švietimo įstaigą nusiuntė raštą, kuriuo prašė patvirtinti valsčiaus kultūros židinio tarybą. Jos siūloma sudėtis: kompartijos atstovas Motelis Skranda, komjaunimo atstovas Vladas Radzevičius, profsąjungos atstovas Dovydas Grinas, valsčiaus viršaitis Aleksandras Stankevičius ir milicininkas Vincas Balkus²⁹. Be abejo, tokia sudėtis turėjo tikti pedagogų prievaizdams ir

²⁷ Žr. S. Masilionienės str. šioje monografijoje „Onuškio vidurinės mokyklos istorija“.

²⁸ Suaugusiųjų švietimo įstatymui vykdyti taisyklės (projektas) (be datos – S. B.), LCVA, f. R-762, ap. 1, b. 301, l. 1–3.

²⁹ 1940 m. spalio 18 d. Onuškio valsčiaus kultūros židinio vadovo pranešimas Suaugusiųjų švietimo departamentui, *ten pat*, b. 320, l. 100.

valsčiuje, ir centrinėje švietimo įstaigoje, tad „taryba“ buvo patvirtinta, tik neaišku, ar 1940 m., ar jau 1941 m. pradžioje, kai suaugusiųjų mokymo planai nepateisino lūkesčių. Juolab kad masinė suaugusiųjų mokslinio kampanija, kurioje daug dėmesio buvo skiriama vadinamajam politiniam švietimui, vyko chaotiškai, ne per apskričių pradžios mokyklų inspekcijas, tik reikalaujant kompartijos valsčių komitetų pritarimo mokytojų ir „lektorių“ kandidatūroms.

Minėta Suaugusiųjų švietimo valdyba buvo užversta tiesiogiai (ne per apskrities švietimą tvarkančią apskrities įstaigą) jai iš visos Lietuvos vietovių siunčiamais raštais ir pareiškimais, į kuriuos nespėta atsakinėti ir rašyti įsakymų. Jau vien dėl to kampanija netruko virsti sovietų valdžią diskredituojančiu reiškiniu. Be to, suaugusiųjų mokymo įstaigėlių veikla iš pat pradžių buvo perdėm ideologizuota dėl 1940 m. gruodžio mėnesį prasidėjusios rinkimų į SSRS Aukščiausiąją Tarybą agitacijos kampanijos. Jai artėjant į pabaigą, „barbe devyndarbe“ tapęs pradžios mokyklos vedėjas D. Staniūnas 1941 m. sausio mėnesį turėjo raportuoti minėtai valdybai ne apie mokymo procesą, bet apie bolševikinių tiesų aiškinimą ir platinimą. Kultūros židinio vadovas pranešė, kad iki 1941 m. sausio 1 d. valsčiuje įvyko 21 priešrinkiminis mitingas, perskaityta 18 politinių paskaitų, įsteigta 13 „komjaunimo kampelių“. Tačiau ataskaitėlės apie komjaunuolius skiltyje buvo parašytas nulis. Prosovietinę padėtį gelbėjo kandidatų į komjaunuolius skaičius – net 174. Čia pat pridurta, kad sausio 14 d. dalis kandidatų taps tikrais komjaunuoliais. Sužinome įdomų faktą – kad valsčiaus gyventojai geriau suprastų „genialiojo tautų vado“ Stalino mintis ir siekius, būta dar ir „socialistinių kampelių“: Onuškyje – du, Žilinuosė, Dusmenyse, Gruožninkėliuose ir Gervėniuose – po vieną. Bolševizmo indoktrinacijoje svarbus vaidmuo buvo teikiamas teoretikų ir praktikų portretų ir paveikslų gausai. Tad ir D. Staniūnas turėjo parašyti, kad „proletariato vadų atvaizdai yra visose klasėse ir beveik visuose mokyklos kambariuose“³⁰ (turbūt turėjo omenyje savo mokyklą Onuškyje – S. B.). Kadangi vakarais mokytis ar klausyti propagandinių dalykų suaugusieji rinkdavosi mokyklų patalpose, Stalinas nuo tos pačios sienos žvelgdavo ir į besimokančius vaikus, ir į jų tėvus, kai šie vakarais prisiversdavo ar buvo priviliojami ateiti į mokyklą, ir į pastarųjų jaunesnius brolius ir seseris, iš kurių tie keli iliuzijomis gyvenę vietos komunistai, buvę pagrindininkai tikėjosi „nulipdyti“ idėjinius komjaunuolius.

Įdomu, kad D. Staniūnas dar vadovavo ir kultūros židiniui priklausančiai papildomajai pradinei mokyklai suaugusiesiems. Be paties vedėjo, joje vakarais pamokų turėjo ir kiti Onušio miestelio mokytojai: V. Petrauskienė, J. Stankevičienė, R. Okunevičienė. Onušio „suaugusiųjų“ mokykla pritraukė tik 27 mokinius³¹. Matyt, žiemos (kaip žinome, ji 1940–1941 m. buvo rūsti) sąlygomis ir vietoj pamokų gavus perteklinę dozę „Stalino mokslo“, ir tų pačių mokinių nebeliko.

Turimi statistiniai duomenys rodo, kad Trakų apskrityje valsčių kultūros židiniuose bendrojo lavinimo kursantų ir rusų kalbos kursų klausytojų skaičius iškart ėmė mažėti. Dalis formaliai įsteigtų suaugusiųjų kursų net nepradėjo veikti. To nebuvo galima nuslėpti net pagražintose žiniose ir ataskaitose, kurias rašė kai kurių valsčių kultūros

³⁰ 1941 m. sausio 10 d. Onušio valsčiaus kultūros židinio vadovo raštas Suaugusiųjų švietimo valdybai, *ten pat*, b. 320, l. 94.

³¹ 1941 m. sausio 12 d. Onušio valsčiaus kultūros židinio vadovo žinios, *ten pat*, l. 97.

židinių vadovai. Atrodo, kad D. Staniūnas tuo atžvilgiu buvo sąžiningas. Iš jo raštų sužinome, kad Onušio valsčiuje taip ir nepradėjo veikti Dusmenų papildomoji pradinė mokykla suaugusiesiems, kurioje „lektoriais“ turėjo būti Jonas Šalčiūnas ir Vytautas Eidukaitis. Gudakiemio švietimo įstaigėlė suaugusiesiems (jos lektoriai – mokytojai Aleksandras Dragūnas ir Ona Andrulionienė) nebeveikė nuo gruodžio 1 dienos, Pasamanio (Bronius Gladas ir Vladas Ruskonis) – nuo gruodžio 8 d. Kukliau (bendrojo lavinimo kursais) pavadinto mokymo rezultatus Bytautonių kaime (lektorius mokytojas Jonas Čenkus) ir Gervinių kaime (Augustas Bulis) atspindi daug pasakanti trumpa gruodžio 9 d. pastaba – į mokinius įrašyti gyventojai „nenori lankyti mokyklos“. Dar viena keista įstaigėlė – Onušio politinio lavinimo kursai (nūdienos vertinimu, vadintini „smegenų plovimo“ kursais). Jiems turėjo vadovauti tas pats D. Staniūnas. Tie kursai irgi nebeveikė nuo gruodžio 9 d.³² Tad žiemą „Stalino saulės“ nešėjams teko pasitenkinti minėtais rinkimų kampanijos propagandiniais renginiais.

1941 m. vasario mėnesį, toliau sovietizuojant okupuoto krašto švietimo sistemą, Lietuvoje nebeliko apskričių pradžios mokyklų inspekcijų. Tad ir Trakų apskrityje jos funkcijas perėmė vadinamasis apskrities liaudies švietimo skyrius³³. Jam buvo perduoti ir merdėjantys ar praktiškai jau nebeveikiantys valsčių ir miestelių kultūros židiniai. Onušio valsčiuje toks židinys su prie pradžios mokyklų buvusiais suaugusiųjų kursais veikė kelis mėnesius, bet dėl biurokratinės sumaišties kultūros židiniui vadovavęs D. Staniūnas ilgai nebuvo formaliai patvirtintas toms papildomoms daugiašakėms pareigoms³⁴. Jis kelis kartus turėjo raštu teirautis, ar gali uždaryti faktiškai kelias savaites nebeveikiančią Onušio papildomąją pradinę mokyklą suaugusiesiems. Tokį formalų leidimą Suaugusiųjų švietimo valdyba D. Staniūnui parašė tik 1941 m. sausio mėnesio pabaigoje³⁵. O 1940 m. rudens viduryje valdžios nustatyti planai buvo išpūdingi. Per trumpą laiką „papildomąją“ lankantys suaugusieji turėjo įsisavinti buvusių penkių skyrių kursą. Planuota, kad veiks keturios klasės, kurias vienu metu mokys keturi mokytojai – „lektoriai“. Keturios pamokos turėjo tęstis po 40 min., prasidėti – 19 valandą, baigtis – 22 val. 10 min.³⁶

Jau vien iš Onušio valsčiaus pavyzdžių darosi aišku, kad 1940 m. rudenį Lietuvoje pradėta beraščių ir mažaraščių mokslinimo masinė kampanija buvo chaotiška ir virto sovietų valdžią diskredituojančiu reiškiniu. Daugelis kultūros židinių nustojo veikti 1941 m. pradžioje, o pavasarį apie juos stengtasi išvis nekalbėti. Tad 1940–1941 m. Lietuvoje vykdyta bolševikinė suaugusiųjų mokymo kampanija iš esmės baigėsi nesėkme. Tad ir Onušio valsčiaus pedagogams neilgai teko vargti švietimo ministro (liaudies komisaro) A. Venclovos patvirtintą vakarinę „būdžiavą“, pagardintą stalininės konstitucijos ir kitų bolševikinių politinių šedevrų primityviais spekuliatyviais postulatais. Kitaip daugelis mokytojų iki 1941 m. pavasario būtų pasiligoję nuo kolaborantų – kompartijos funkcionierių ir jų statytinių centriniėje švietimo įstaigoje – daugiausia provincijos pradžios

³²Ten pat.

³³LTSR švietimo liaudies komisariato Suaugusiųjų švietimo valdybos 1941 m. vasario 17 d. raštas Trakų apskrities liaudies švietimo skyriui, *ten pat*, b. 366, l. 13.

³⁴Ten pat.

³⁵1941 m. sausio 21 d. Suaugusiųjų švietimo valdybos raštas Onušio valsčiaus kultūros židinio vadovui, *ten pat*, b. 320, l. 116.

³⁶1940 m. savaitinių pamokų Onušio papildomoje pradinėje mokykloje suaugusiesiems sąrašas, *ten pat*, l. 112.

mokykloms primesto krūvio (pamokos dieną ir vakarais, ideologiniai spektakliai per laisvadienius sekmadieniais ir „darbo žmonių šventės“).

O dar 1940–1941 mokslo metams tik įpusėjus (atrodo, žiemos pabaigoje) imta ruoštis naujai – vykdomai ne lektorių, bet *kultūrarmiečių* – kampanijai. Ją planuota pradėti 1941 m. vasarą, o suaugusiųjų mokytojai turėjo vadintis *kultūrarmiečiais*.

1941 m. birželį buvo ištremta 17 Onuškie valsčiaus mokytojų. Trėmimams įtakos neturėjo nei pionierių gausa tarp mokytojo auklėtinių ar jo vadovaujamoje mokykloje, nei pasakytos kalbos per bolševikų indoktrinacijos renginius. Į gyvulinius vagonus buvo susodinti šie mokytojai (turintys šeimas – su šeimomis):

Donatas Staniūnas, Regina ir Kazimieras Okunevičiai (Okunaičiai), Veronika Petrauskienė (Onuškie mokykla), Anelė ir Jonas Šalčiūnai (Dusmenų mokykla), Aleksandras Dragūnas, Ona Andriulionienė, Jadvyga Miliūtė (Gudakiemio mokykla), Jonas Čenkus (Bytautonių mokykla), Magdalena ir Kazimieras Navickai (Panošiškių mokykla), Jonas Sveikackas, Otilija Golubovaitė, Antanas Gudynas (Tolkiškių mokykla), Ona Vaičiūnienė (Drabužnikų mokykla), Marija Pšerackienė (Pasamano mokykla)³⁷.

1941 m. sukilimo apraiškos valsčiuje

Onuškie valsčiuje bolševikų okupacija keleriems metams buvo pertraukta 1941 m. birželio 23 d. Tą dieną į Vilnių besiveržiantys motorizuoti vokiečių kariuomenės daliniai užėmė Onuški. Ūnuškis kitus okupantus pasitiko gaisru, kuris kilo per vokiečių ir sovietų kareivių susirėmimą. Pirmosiomis Vokietijos–Sovietų Sąjungos karo dienomis valsčiuje buvo ir antisovietinio 1941 m. Birželio sukilimo apraiškų. Tačiau, atrodo, čia sukilėlių veiksmai nebuvo intensyvūs, juolab kad valsčių daug anksčiau nei daugelį kitų Lietuvos administracinių darinių užėmė vokiečių kariuomenė. Valsčiaus mokytojų galimybės dalyvauti sukilime buvo nedidelės, nes daug pedagogų vyrų tuo metu buvo vežami rytų kryptimi gyvuliniuose vagonuose. LYA yra išlikusi Žilinių pradžios mokyklos vedėjo Adomo Kauliaus baudžiamoji byla. Iš jos aiškėja, kad A. Kaulius buvo Žiliniuose suformuoto sukilėlių būrio vado pavaduotojas. Būriui vadovavo vietos miškininkas Maciulevičius³⁸. Neaišku, ar toje vietovėje veiksams prieš okupacinę bolševikų valdžią (prasidėjus karui) buvo ruošiamasi dar iki Vokietijos–Sovietų Sąjungos karo. Tikėtina, kad buvo antisovietinio pogrindžio branduolys. Jis vėliausiai galėjo pradėti aktyviai veikti 1941 m. birželio 23 d. rytą, kai apie visuotinę sukilimą buvo paskelbta informacija iš sukilėlių užimtos Kauno radijo stoties. Nežinome, ką Žilinių sukilėliai spėjo nuveikti iki vokiečių kareivių pasirodymo Žiliniuose. Mat pirmųjų A. Kauliaus, suimto 1944 m. Žiezmariuose (čia jis mokytojavo nuo 1941 m. rudens), tardymų protokolai yra falsifikuoti. NKGB tardytojams, rašiusiems į protokolus visai ne tai, ką per vertėją pasakojo mokytojas, svarbiausia buvo inkriminuoti A. Kauliui kuo didesnių nusikaltimų sovietų valdžiai ir Raudonajai armijai. Tardymo protokoluose buvo net rašoma, kad Žilinių sukilėlių būrys „kartu su vokiečiais sušaudė iki 400 belaisvių“³⁹. Iš tikrųjų, Žilinių sukilėliai sulaukė nemažai aplinkiniuose

³⁷ Sąrašas mokytojų, kuriuos bolševikai 1941 m. birželio mėnesį suėmė ir išvežė į Rusiją, *Lietuvos archyvai*, t. 2, p. 79.

³⁸ 1944 m. rugsėjo 2 d. Adomo Kauliaus apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 2578/3, l. 14.

³⁹ 1944 m. spalio 23 d. Adomo Kauliaus apklausos protokolas, *ten pat*, l. 14.

miškuose besislapstančių raudonarmiečių. Jie buvo laikomi mokyklos patalpose. Veikiausiai į nelaisvę pasidavusius sovietų kareivius čia palikdavo ir vokiečiai. A. Kauliui teko eiti ir vertėjo, bendraujant su vokiečių karininkais, pareigas, ir rūpintis maitinti belaisvius, kurių padaugėjo iki 400. Žilinių sukilėlių būrys veikė 4 ar 5 dienas. Paskui vokiečiai ėmėsi lietuvių sukilėlių nuginklavimo, o belaisviais rūpinosi ir juos saugojo tik patys kariškiai. Maždaug po pusės mėnesio Žilinių mokykloje laikyti raudonarmiečiai buvo išvežti į didelę belaisvių stovyklą⁴⁰. 1945 m. birželio 19 d. NKVD kariuomenės tribunolo uždarame teismo posėdyje A. Kaulius buvo nuteistas 15 metų katorgos darbų ir dar 5 metams atimti pilietines teises (tai reiškia po kalinimo buvimą paskirtoje tremties vietoje)⁴¹. A. Kauliui, iškalėjusiam aštuonerius metus ir dar dvejus metus praleidusiam tremtyje, chruščiovinio atlydžio laikotarpiu į Lietuvą pavyko grįžti 1955 m. pabaigoje⁴².

1941 m. lietuvių antisovietinio sukilimo veiksmams negalima priskirti ne teisinio susidorojimo, pavyzdžiui, su žmonėmis, skundusiais saugumiečiams savo kraštiečius, kurie paskui 1941 m. birželį buvo ištremti ar įkalinti sovietų konclageriuose. Pavyzdžiui, kažkoks Vilenskis, kuris įskundė 1941 m. represuotą mokytoją J. Sveickacką, buvo suimtas ir nužudytas 1941 m.⁴³

Nacmečio ypatybės

Nacių okupaciją Onušio valsčius pasitiko netekęs daugiau kaip pusės savo mokytojų ir kai kurių mokinių, kurie taip pat buvo sukišti į tremtinių vagonus. Valsčiaus mokyklos taip pat neteko žydų tautybės mokinių, kuriems naciai atėmė visas pilietines teises (taip pat ir teisę mokytis kartu su lietuviais), o paskui daugumą jų su tėvais ir kitais artimaisiais išžudė, jų izoliavimui ir egzekucijoms pasitelkdami (dažnai – apgaule, iš anksto nepranešę, ką reikės daryti) ir kai kuriuos vietas gyventojus. Į ištremtų mokytojų vietas Onušio valsčiuje buvo paskirti kiti pedagogai, mokytojų seminarijas baigę ar gimnazijos dar nebaigę jaunuoliai. Ne į visas vakuojančias vietas pavyko rasti žmonių iki 1941 m. rugsėjo. Tad 1941–1942 m. m. stigo mokytojų. Buvo kelių savaičių ar net mėnesių trukmės laikotarpių, kai trijų komplektų mokykloje vietoje trijų pedagogų dirbdavo tik du, o dvikomplektėje – tik vienas mokytojas. Kurį laiką neveikdavo ir kaimuose esančios viena komplektės mokyklos ar mokyklų komplektai. Tai vienoje, tai kitoje mokykloje dėl pasitraukusio mokytojo mokymas laikinai nutrūkdavo ir vėliau. Nors darbo ir buitines sąlygas buvo sunkios, atlyginimas menkas (pagal perkamąją galią, trūkstant daugelio prekių ir esant kortelių sistemai), dauguma valsčiaus mokytojų ištvėrė nepriteklius ir nuoširdžiai atliko savo pareigą mokyti ir auklėti jaunąją kartą. Nė viena pradžios mokykla nebuvo uždaryta.

1941–1944 m. nacių okupacijos laikotarpiu Lietuvos mokytojai savo darbe buvo nepalyginti laisvesni nei per 1940–1941 m. bolševikmetį. Vokiečių okupuotos Lietuvos švietimą „globoję“ nacių pareigūnai nereikalavo iš kiekvienos mokyklos vedėjo ataskaitų už, tarkim, Hitlerio pašlovinimą. Iš apskričių

⁴⁰1944 m. spalio 18 d. Adomo Kauliaus ir Nikolajaus Zinkievičiaus akistatos protokolas, *ten pat*, l. 27–28.

⁴¹1945 m. birželio 19 d. NKVD kariuomenės tribunolo teismo nuosprendis Adomui Kauliui, *ten pat*, l. 58.

⁴²*Lietuvos gyventojų genocidas*, Vilnius, 2002, t. 2 (2 dalis), p. 82.

⁴³Stasio Jarmalavičiaus, gim. 1927 m., atsiminimai, užrašyti S. Buchavecko 2010 m.

pradžios mokyklų inspektorius (1941 m. Lietuvos laikinoji vyriausybė vasarą atkūrė apskričių pradžios mokyklų inspekcijas) nebuvo reikalaujama suvestinių, kurios mokyklos turi pasikabinusios Hitlerio portretą ir kurios – ne. Švietimo klausimais vokiečių civilinės administracijos Lietuvoje pareigūnai daugiausia bendravo su jau įvade minėta Švietimo vadyba. 1941–1944 m. okupantai naciai, skirtingai nei 1940–1941 m. okupantai bolševikai (siekę kontroliuoti viską visur ir visada), beveik nesikišo į žemesnio lygio švietimo savivaldos reikalus (sunkiau buvo aukštųjų ir aukštesniųjų mokyklų direktoriams). Labiau kontroliuoti naciai neturėjo pakankamai pareigūnų vokiečių. Tuo įvairaus lygio savivaldos tarnautojai lietuviai, dėl vienu ar kitu priežasčių kolaboravę su okupacine civiline administracija, pasinaudojo gindami Lietuvos gyventojus nuo germanizacijos ir kitų nacių užmačių. Lietuvos generalinės srities (taip oficialiai vadinosi nacių okupuota Lietuva) Švietimo vadybai vadovavęs generalinis tarėjas Germantas (Pranas Meškauskas) bei kiti jam pavaldūs tarnautojai, kitaip nei 1940–1941 m. LTSR ŠLK vadovybė, pirmiausia gynė savo krašto ir jo gyventojų interesus. Tai karo ir okupacijos sąlygomis buvo sunku ir rizikinga. Tai buvo viena iš antinacinės rezistencijos formų. Buvo pasipriešinta nacių reikalavimui mokyti vokiečių kalbos pradžios mokyklų žemesniųjų skyrių mokinius (1941 m. vieno okupanto kalbos diegimas per mokyklą buvo pakeistas kito okupanto siekiu platinti savo kalbos vartojimo arealą, o paskui nutautinti jo gyventojus). Nacmečiu lietuviškose pradžios mokyklose vokiečių kalbos pamokos buvo tik nuo penktojo skyriaus. Švietimo generaliniam tarėjui Germantui laviruoti tarp neįvykdytų nacių reikalavimų ir represijų grėsmės sekėsi iki nacių sumanyto lietuvių SS legiono mobilizacijos sužlugdymo. 1943 m. pavasarį jis atvirai pasipriešino. Už tai ir už bendradarbiavimą su antinacinės rezistencijos veikėjais 1943 m. kovo mėnesį švietimo generalinis tarėjas ir dar apie dvidešimt su švietimo įstaigomis susijusių asmenų buvo suimti. Netrukus jie kaip įkaitai (46 kalinių grupė) atsidūrė Štuthofio konclageryje. Čia Germantas mirė (1945)⁴⁴.

1941–1944 m. Onušio valsčiuje formaliai veikė tos pačios, kaip 1939–1940 ir 1940–1941 m. m. vienuolika pradžios mokyklų. Daugelis jų turėjo tuos pačius filialinius komplektus kitose gyvenvietėse. Apie nacmečio mokyklas yra mažiau archyvinės medžiagos nei apie pirmąjį sovietmetį. Tad žvilgtelėkime į lakoniškas tų Onušio valsčiaus pradžios mokyklų lankymo apyskaitas, kurias pavyko aptikti LCVA. Be to, ne visas valsčiaus mokyklas inspektoriai aplankė 1941–1942 m. m., o vėlesnių lankymo apyskaitų LCVA nerasta.

1941–1942 m. m. Onušio pradžios mokykloje dirbo šeši pedagogai. Tačiau iš šešių komplektų tik keturi veikė miestelyje, kiti du – netolimuose kaimuose. Trakų apskrities vyriausiasis inspektorius J. Mudėnas didžiausią valsčiaus mokyklą vizitavo 1942 m. kovo 16 dieną. Jis stebėjo mokyklos vedėjo Aleksandro Naudžiūno (gim. 1903 m.) pamokas, kurias mokytojas turėjo net keturiuose skyriuose – nuo trečio iki šešto. Tai buvo rankų darbų pamokos berniukams. Tų pačių skyrių mergaitėms rankų darbų pamokas vedė J. Stankevičienė (gim. 1901 m.). Mokytoja Adelė Savickaitė (gim. 1919 m.), pasikeisdama tais pačiais mokiniais su minėtais pedagogais, tuose pačiuose skyriuose vedė kūno kultūros pamokas, o dainavimo pamokas – dar ir jauniausiems

⁴⁴Buchaveckas S. Germantas Pranas (iki 1940 m. Meškauskas), *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 6, Vilnius, 2004, p. 605.

Onuškio pradžios mokyklos IV, V, VI skyr. mokinių
baigiamųjų egzaminų, vykusių 1944.VI.1-2 d.,

L A P A S.

Eil. Nr.	Pavardė ir vardas	Dalykai						
		Matematika	lietuvių kalba	rusų kalba	istorija	geografija	gamtinė mokslų	muzika
IV skyr.								
1.	Jerimovas Henrikas	4.	4.	4.	4.	4.	4.	3.
2.	Keflikaitė Jadvyga	5.	3.	3.	4.	3.	4.	4.
3.	Karciava Andrius	5.	3.	3.	4.	4.	5.	5.
4.	Levanas Mykolas	5.	4.	4.	4.	5.	4.	5.
5.	Malinauskas Jonas	5.	3.	4.	3.	3.	3.	3.
6.	Kavickas Aleksandras	4.	4.	5.	5.	4.	4.	4.
7.	Naudzevičiūtė Aldona	5.	4.	4.	4.	4.	4.	5.
8.	Tarailaitė Birutė	5.	5.	5.	5.	5.	5.	5.
9.	Močiackovas Jonas	4.	3.	3.	4.	4.	4.	4.
V skyr.								
1.	Karlonas Aleksandras	5.	3.	3.	3.	4.	4.	4.
2.	Kareivaitė Janina	5.	3.	5.	5.	5.	5.	5.
3.	Kondrackaitė Kazė Janina	5.	3.	4.	4.	4.	4.	4.
4.	Krasauskaitė Žesė	4.	3.	3.	3.	4.	4.	4.
5.	Paraila Kestutis	5.	3.	4.	4.	4.	5.	5.
6.	Slaišionaitė Jadvyga	5.	4.	4.	3.	4.	4.	3.
7.	Zalieskas Česius	5.	4.	5.	4.	5.	5.	5.
8.	Žilinskas Mešislovas	3.	4.	4.	5.	5.	5.	5.
VI skyr.								
1.	Janavičiūtė Genė	4.	4.	4.	5.	5.	5.	4.
2.	Kasperavičius Pranas	4.	4.	4.	4.	4.	4.	5.
3.	Navickaitė Leonora	5.	4.	3.	4.	4.	5.	5.
4.	Paulauskaitė Nina	5.	3.	5.	4.	5.	5.	5.
	Prėkapaitė Milda- Irena	5.	5.	5.	5.	5.	5.	5.

Onuškio pradžios mokyklos IV, V, VI skyrių mokinių baigiamųjų egzaminų, vykusių 1944 m. birželio 1-2 d., lapas

mokyklos mokiniams. Ketvirtosios miestelio mokytojos Marijos Naudžiūnienės (gim. 1904 m.) pamokų inspektorius nestebėjo. 1941–1942 m. m. antrojoje pusėje Onuškio pradžios mokykloje buvo 123 mokiniai. Šeštajame skyriuje 1942 m. kovo mėn. mokėsi 10 mokinių, penktajame – 11. Gausiausias buvo ketvirtasis skyrius, į kurį susirinko net 34 auklėtiniai⁴⁵. Nacmečio mokinės prisimena, kad tuomet ūkininkų vaikams tėvai vadovėlius turėjo pirkti (neretai – nebenaujus), o vargingesnių šeimų vaikai mokymo priemones gaudavo „dykai“. Įdomu, kad kai kurie mokiniai pirmuosius skyrius lankydavo viena komplektėse mokyklose, o trečiąjį skyrių net ir nacmečiu – Onuškio miestelyje⁴⁶. Tuo iš dalies galima paaiškinti gausius trečiąjį ir ketvirtąjį skyrius 1942 m. pavasarį. Taučionių komplektą kiek vėliau tą patį kovo mėnesį aplankė inspektorius J. Vasiliauskas. Jis konstatavo, kad Irena Lisakauskienė mokyklai priklausančiose patalpose vienu metu mokė visų keturių skyrių mokinius, kurių turėjo būti 29. Tačiau vizitatorius pasigedo net 15 mokinių ir išpeikė mokytoją dėl nepakankamos švaros ir netvarkingų auklėtinių sąsiuvinų⁴⁷.

Kaip matyti iš kitų 1942 m. kovo mėnesio mokyklų lankymo apyskaitų, apskrities vyriausiasis inspektorius J. Mudėnas, pavakarojęs ir pernakvojęs Onuškyje, kitą rytą išvyko aplankyti Panošiškių pradžios mokyklos. Trijų komplektų mokykla tą savaitę turėjo tik du mokytojus. Panošiškėse, kur valdiniame pastate buvo dvi klasės, vaikus mokė tik vedėjas J. Guzikas. Tad jis turėjo dirbti už du. Sąrašuose buvo 71 mo-

⁴⁵ 1941 m. kovo 16 d. Onuškio pradžios mokyklos lankymo apyskaita, LCVA, f. R-629, ap. 16, b. 26, l. 151.

⁴⁶ Marytės Jarmalavičienės (Žilinskaitės), gim. 1930 m., ir Zofijos Okunevičienės (Okunevičiūtės), gim. 1930 m., atsiminimai, užrašyti S. Buchavecko 2010 m.

⁴⁷ 1942 m. kovo 24 d. Onuškio pradžios mokyklos Taučionių komplekto lankymo apyskaita, LCVA, f. R-629, ap. 16, b. 26, l. 154.

kinys, tačiau inspektavimo dieną dėl nepalankių oro sąlygų į pamokas atėjo tik 47 auklėtiniai⁴⁸. Atskirai Gervinių kaime veikiančio Panošiškių mokyklos filialinio komplekto J. Mudėnas neturėjo laiko ir galimybės aplankyti, nes tą pačią dieną, kažkurio ūkininko rogemis vykdamas į Trakus, dar užsuko į Tolkiškių mokyklą. Jos mokytojų pamokas apskrities vyriausiasis inspektorius stebėjo 1942 m. kovo 17 d. Tada Tolkiškių mokykloje vietoj trijų pedagogų taip pat dirbo tik du. Mokyklos vedėjas Vladas Ruskonis mokė antro ir ketvirto skyrių mokinius. Mokytojos Onos Dapkūnaitės auklėtiniai tais mokslo metais buvo trečiojo skyriaus vaikai. Be to, ji visų skyrių mokinius mokė dainavimo. Tačiau lankomumui ir Tolkiškių mokykloje tądien pakenkė prastas oras, neleidęs vaikams iš atokesnių vietovių ateiti į pamokas. Iš 31 O. Dapkūnaitės auklėtinio mokyklos suoluose sėdėjo tik 13. Ne gausiau susirinko mokiniai ir į mokyklos vedėjo klasę: iš 17 ketvirtojo skyriaus vaikų tebuvo 8. 1941–1942 m. m. šiuose trijuose skyriuose iš viso mokėsi 71 mokinys. Pirmojo skyriaus vaikai į mokyklą turėjo ateiti gegužės mėnesį. Dėl dėmėtosios šiltinės karantino Tolkiškių mokykloje pamokų nebuvo nuo 1941 m. gruodžio 13 d. iki 1942 m. vasario 28 d.⁴⁹

Dusmenų mokyklos visi trys komplektai veikė skirtinguose kaimuose. 1942 m. kovo 26 d. inspektorius J. Vasiliauskas iš jų aplankė du. Mat filialinis Bakaloriškių komplektas, kuris, pasak liudytojų, buvo įkurdintas Vlado Voverio sodyboje⁵⁰, buvo aplankytas anksčiau. 1941 m. lapkričio 22 d. inspektorius Bakaloriškėse rado mokytojaujančią Domicelę Martinaitienę. Ji pirmąjį skyrių jau buvo mokiusi rudens pradžioje ir dirbo tik su trimis aukštesniais skyriais, kuriuose buvo 32 mokiniai⁵¹.

Dusmenų bažnytkaimyje vaikus mokė mokyklos vedėjas Juozas Martinaitis, vienu metu dirbęs su antru, trečiu ir ketvirtu skyriais. Mokyklos vizitavimo dieną iš turėjusių būti 36 mokinių suoluose sėdėjo 25 auklėtiniai. Dusmenėlių kaime veikiančiame komplekte mokytojavo Elena Kazlauskienė. Jos mokinių lankomumas (tie patys trys skyriai) buvo panašus kaip vedėjo – į pamokas iš 34 vaikų atėjo 23. Inspektorius parašė, kodėl nebuvo kai kurių mokinių: „*Buvo turgaus diena*“⁵². Dusmenėlių komplekto mokytoja E. Kazlauskienė (1899 m. gimusi Birstone) gyveno Dusmenyse. Jos vyras – vargonininkas Petras Kazlauskas⁵³. Iš 1940 m. gruodžio 13 d. E. Kazlauskienės užpildytos anketos sužinome, kad Dusmenėlių komplekte ji mokytojavo nuo 1935 m., Nepriklausomybės metais priklausė Šaulių ir Vilniaus vadavimo sąjungoms, o jos brolis Jonas Kamarauskas kunigavo Šešuolėliuose (Ukmergės apskr.)⁵⁴.

Drabužninkų mokykloje turėjo veikti du komplektai, bet inspektoriaus J. Mudėno vizitavimo metu dirbo tik vienas mokytojas – Jonas Vaillionis. Jis mokė vaikus ūkininko sodyboje įrengtoje klasėje, kuri buvo „*erdvi ir šviesi*“. Tačiau mokyklos tikrinimo dieną mokytojui pakenkė tai, kad buvo „*šaltas oras ir pustė*“. Todėl iš trijų skyrių 67 auklėtinių į mokyklą atėjo tik 17 mokinių. Drabužninkų mokyklos

⁴⁸ 1942 m. kovo 17 d. Panošiškių pradžios mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, l. 152.

⁴⁹ 1942 m. kovo 17 d. Tolkiškių pradžios mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, l. 121.

⁵⁰ Albino Staniulionio, gim. 1928 m., atsiminimai, užrašyti S. Buchavecko 2010 m.

⁵¹ 1941 m. lapkričio 21 d. Dusmenų pradžios mokyklos Bakaloriškių komplekto lankymo apyskaita, *LCVA*, f. R-629, ap. 1, b. 12, l. 62.

⁵² 1942 m. kovo 26 d. Dusmenų pradžios mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, b. 26, l. 145.

⁵³ 1942 m. Dusmenų bažnytkaimio gyventojų surašymas, *ten pat*, f. R-743, ap. 2, b. 7567.

⁵⁴ 1940 m. gruodžio 13 d. Elenos Kazlauskienės asmens lapelis kadrans registruoti, *ten pat*, f. 391, ap. 3, b. 2590.

lankymo apyskaitoje taip pat parašyta, kad dėmėtosis šiltinės epidemija „gerokai pakenkė mokymo darbu“⁵⁵.

Kelias mokyklas spėta patikrinti 1941 m. rudenį. Spalio 22 d. trikomplektėje Pasamanio mokykloje (iš trijų komplektų vienas veikė kitoje vietovėje) lankęs inspektorius pažymėjo, kad „yra mokinių, kurie labai silpnai kalba lietuviškai“, o trūkstant vieno mokytojo, vienam pedagogui sunku dirbti su keturiais skyriais (įskaitant penktąjį skyrių; pirmojo skyriaus mokiniai jau nevaikščiojo į pamokas). Mokyklos vizitavimo dieną iš 119 surašytų mokinių į pamokas buvo atėję tik 51. Penktajame skyriuje – 32, tik 14 mokinių⁵⁶. 1941 m. lapkričio 19 d. buvo applankytas vienas Bytautonių mokyklos komplektas. Jame nuo 1941 m. rugsėjo 1 d. mokytojavo Mykolas Gatelis. Jis skundėsi inspektoriui, kad „dauguma mokinių neturi vadovėlių, todėl sunku tinkamai mokinius išmokyti“. Mokytojas turėjo 21 auklėtinį antrajame skyriuje, 22 – trečiajame ir 15 – ketvirtajame⁵⁷.

1941 m. lapkričio 20 d. buvo patikrinta Žilinių mokykla. Tuo metu joje vietoj keturių mokytojų dirbo trys. Jų komplektuose buvo 76 mokiniai (be pirmojo skyriaus, kuris jau nesimokė), iš jų pamokose nesėdėjo tik penki. Tadien vedėjas Julijonas Geiga mokė penktąjį skyrių ir dalį antrojo skyriaus mokinių. Kiti pastarojo skyriaus vaikai sėdėjo mokytojos Salomėjos Maciulevičienės klasėje, kurioje kartu buvo mokomi ir ketvirtojo skyriaus auklėtiniai. Atrodo, kad mokytojos Geigienės pamokoje nesilankyta⁵⁸.

1941–1944 m. (po metų pertraukos) Onušio valsčiaus pradžios mokyklose vėl vyko tikybos pamokos. Onušio ir kai kurių kitų mokyklų mokinius krikščioniškų vertybių ir katalikų tikėjimo pagrindų mokė Onušio klebonas N. Švogžlys-Milžinas. Mažiau tikybos pamokų išsibarsčiusiuose mokyklų komplektuose pajėgė turėti dvylika metų vyresnis Dusmenų katalikų bažnyčios klebonas Stanislovas Smolinskas (gim. 1887 m.)⁵⁹. Galima pridurti, kad Onušio pradžios mokykloje paskutinį kartą tikybos egzaminas aukštesniuose skyriuose buvo laikomas 1944 m. birželio pradžioje.

Kai kurie kiti 1940–1944 m. faktai ir reiškiniai, jų vertinimo problemos

1941 m. birželį Onušio valsčiaus mokyklų sovietizacijos procesą „vainikavo“ trėmimai, kuriuos vykdė NKVD operatyvinės grupės, o visuomenę pribloškusių represijų metu iš Rūsijos atsiųstiems čekistams ir kareiviams padėjo vietos kolaborantai. Tarp jų buvo įvairaus lygio sovietų valdžios funkcionierių, milicininkų, iš idėjinių ar keršto paskatų okupantams padedančių sovietų aktyvistų bei kitų žmonių, siekiančių padaryti vadinamąją karjerą tuomet plėtojamoje bolševikų biurokratinėje pareigų sistemoje ar pasiglemžti tremiamųjų turto ir pan. Tokių okupantams talkinusių žmonių motyvacijos tema tebelaukia tyrinėtojų dėmesio. Juolab kad daugelis tų asmenų nusipelnė ne tik apeliavimo į sąžinę, bet ir pripažinimo jų veiklos kolaboravimu ar net nusikaltimu bendrapiliečiams.

⁵⁵1942 m. kovo 14 d. Drabužninkų pradžios mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, l. 142.

⁵⁶1941 m. spalio 22 d. Pasamovio pradžios mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, b. 12, l. 114.

⁵⁷1941 m. lapkričio 19 d. Bytautonių pradžios mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, l. 65.

⁵⁸1941 m. lapkričio 20 d. Žilinių pradžios mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, l. 137.

⁵⁹1942 m. Dusmenų bažnytkaimio gyventojų surašymas, *ten pat*, f. R-743, ap. 2, b. 7567.

Juk daug su jų pagalba ar dėl jų įskundimų (rašytinių ar žodinių) ištremtų ir sovietų konclageriuose įkalintų gyventojų nebegrižo į Lietuvą. Jie mirė iš bado, žuvo kirsdami medžius Sibiro taigoje, buvo sušaudyti už tai, kad iki sovietų okupacijos priklausė Šaulių sąjungai ar tautininkų partijai. Pastaruoju metu tik nedaugelis talkinusiųjų okupantams (daugiausia per tremimus ir kitas represijas antrosios sovietų okupacijos metu) susilaukė kaltinamojo nuosprendžio. Tačiau tokių kolaborantų, savo veiksmais pasmerkusių Lietuvos gyventojus kančioms ir mirčiai, nusikaltimai iš esmės nėra tinkamai išnagrinėti. Dabar, praėjus daugiau kaip pusei amžiaus, mažai beliko liudytojų, o archyvinė medžiaga (daugiausia tardytojų surašyti represuojamų asmenų apklausos protokolai) ne visada padeda atskleisti tikrovę ir kaltininkus... Tai pasakytina ir apie 1941 m. prieš Onuško valsčiaus mokytojus vykdytas represijas.

Neabejotina, kad 1941 m. kovo mėnesį rašyta LSSR švietimo liaudies komisariato atliktų darbų ir statistinių duomenų apžvalga, kurioje rašoma, kad „*kadru perauklėjimas taip pat aštrus kaip ir pačių pirmąją tarybų valdžios Lietuvoje dieną*“⁶⁰, pateko tiek į LKP(b) CK, tiek į „socialistinių teisingumą“ ir kovą su „liaudies priešais“ užtikrinti turėjusių represinių įstaigų vadovų rankas. Tad 1940–1941 m. m. švietimo įstaigoms teko ypač daug represinių institucijų dėmesio. Kaip rašė 1940–1941 m. įvykius ir procesus mokykloje išgyvenęs istorikas A. Kučinskas,

*„Mokytojai taip pat buvo verbuojami sekti savo kolegas ir mokinius. Ir jiems buvo primenamas tarybinis patriotizmas, kalėjimas, galimas artimųjų nukentėjimas. <...> Paleisdamas namo čekistas įgrasindavo niekam, net žmonai, nieko nepasakoti apie buvusį pasikalbėjimą ir apie buvimą NKVD kabinete“*⁶¹.

Mokytojams sekti palankias sąlygas sudarė vietos bolševikų – kompartijos funkcionierių – ir įvairaus lygio vadinamųjų liaudies deputatų tarybų vykdomųjų komitetų pirmininkų veikla ieškant „reakcionierių“, „kontrevoliucionierių“ ar kitaip spaudoje ir mitinguose vadinamų „socializmo priešų“. Trakų apskrityje, kaip ir visoje Lietuvoje, į „raganų medžioklę“ aktyviai įsitraukė ir kai kurie miesteliuose ir valsčių kaimuose gyvenantys eiliniai sovietų aktyvistai. Vieni, ieškodami mokytojų nuodėmių, tapo formaliais ar neformaliais NKVD informatoriais, kiti savo ištikimybę bolševizmui įrodinėjo vis užeidami į mokyklą ir taip trukdydami mokinių ugdymo procesui, dar kiti rašė prieš pedagogus nukreiptus skundus. Jie buvo siunčiami į vadinamąjį Trakų *apkomą*⁶² arba kitas apskrities įstaigas. Buvo ir prieš pedagogus nukreiptų skundų, adresuotų LSSR centrinei švietimo įstaigai. Tačiau ne visi tokie „dokumentai“ (patekdavę ir čekistams), liudijantys apie bolševikų vykdytą žmonių supriešinimą, išliko. Be to, dalis skundų ar liudijimų apie „socializmo priešus“ mokytojus galėjo būti pasakyti žodžiu. O kadangi pedagogai atsidūrė ypatingoje LKP(b) ir NKVD–NKGB „globoje“, tai jų pačių skundai ar gąsdinant išreikslauti faktai apie bolševikams nevisiškai lojalius kolegas okupantų saugumiečių buvo ypač vertinami.

⁶⁰Švietimo liaudies komisariato veikla 1940 06 15–1941 03 01, LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 47a, l. 1.

⁶¹Kučinskas A. Tarybiniai metai gimnazijose, *Lietuvių archyvas*, t. 3, p. 143.

⁶²Trumpinys *apkomas* – kompartijos apskrities komitetas.

Galima manyti, kad ir Trakų apskrities pradžios mokyklų inspektoriams, ir vėliau iš jų funkcijas perėmusiam apskrities liaudies švietimo vedėjui taip pat teko lankytis Trakų apskrities čekistų būstinėje. Tik nežinia, kokio pobūdžio buvo jų konsultacijos, kokią informaciją apie mokytojus gavo bolševikų saugumiečiai, ar juos įtraukė į formalizuotų informatorių (jų registracijos žurnale įrašytų slapyvardžiais) sąrašą. Ar tarp saugumiečių agentų buvo mokytojų, ir kiek? Ar prieš 1941 m. birželio mėnesio represijas nebuvo pasinaudota apskrities NKVD ir NKGB įstaigose apie Onušio mokytojus surinkta jiems nepalankia informacija? Ir kas ją pateikė? Juk iš kitų Trakų apskrities valsčių į tremtinių vagonus patekusių mokytojų buvo daug mažiau. Onušio valsčius per 1941 m. birželio trėmimą neteko net 17 mokytojų. Tai sudarė beveik 60 procentų tada valsčiuje dirbusių mokytojų. Onušio valsčius atsidūrė tarp tų Lietuvos valsčių, kurie per 1941 m. tremtį prarado daugiausiai mokytojų.

1941 metų Onušio istorija paliko neaiškumą dėl mokytojos Janinos (Joaanos) Stankevičienės. Ne vienas tuomet Onuškyje ar valsčiuje gyvenęs asmuo ją apibūdina kaip skundikę⁶³. Tokius J. Stankevičienės „sugebėjimus“ savo rašinyje patvirtina ir mokytojų Naudžiūnų sūnus Algimantas⁶⁴. Jeigu tai tiesa, tai neaišku, ar J. Stankevičienė paskleidė mokytojams ir jų šeimoms pakenkusią informaciją netyčia, ar norėdama kompromituoti savo kolegas, ar tiesiog siekdama tapti mokyklos vedėja. Ar buvo įforminta NKGB Trakų apskrities įstaigoje kaip įslaptinta informatorė? Juk beveik kiekvienam mokytojui, dirbusiam mokykloje iki 1940 m. okupacijos, 1940–1941 m. m. buvo galima primesti tam tikrą nelojalumą bolševikų režimui. Pagrindą įtarti J. Stankevičienę 1941 m. nemažai nulėmusią savo kolegų ir jų sutuoktinių bei vaikų likimą sutvirtina ir pedagogės elgesys 1950 m. Tada ji, paskleisdama informaciją apie A. Naudžiūno giminaičius, nukonkuravo pastarąjį ir tapo Onušio vidurinės mokyklos (gimnazijos), į kurią buvo reorganizuota progimnazija, direktore⁶⁵. Tačiau įtikinamų duomenų kaltinti J. Stankevičienę 1941 m. pakenkus savo kolegoms nėra.

Iš Onušio tremtiniai buvo išvežti onuškietiški automašinomis 6 valandą ryte⁶⁶ (1941 m. birželio 14 d.⁶⁷). Rūdiškių geležinkelio stotyje mokytojų šeimos kartu su kitais tremtiniais buvo sugrūstos į gyvulinius vagonus. Vilniuje nuo žmonių ir vaikų atskyrė dalį vyrų, kurie pateko į konclagerius. Išsamiau 1941 m. birželį represuotų mokytojų likimų nenagrinėsime. Beveik visų 1941 m. įkalintų ir ištremtų Trakų apskrities mokytojų, jų sutuoktinių ir vaikų mirtys ir žūtys ar grįžimas į Lietuvą trumpai aprašyta LGGRTC leidinyje⁶⁸. Jame yra ir keturios eilutės apie mokytoją M. Pšerockienę (kitur – Pšerackienė). Ją atskyrė nuo vyro ūkininko Stanislovo (1942 m. nukankintas konclageryje prie Archàngelsko) ir su sūnumi bei dukterimi (pirmųjų skyrių mokiniais) ištrėmė į tolimąjį Altajų. Iš tremties buvo paleista 1958 m. ir tais metais grįžo į Lietuvą (suaukę vaikai – vėliau)⁶⁹. Bene svarbiausia jos

⁶³ Gražinos Jazukevičienės (Okunevičiūtės), gim. 1929 m., atsiminimai, užrašyti S. Buchavecko 2010 m.; Eugenijaus Cibarausko, gim. 1931 m., atsiminimai, užrašyti S. Buchavecko 2014 m.

⁶⁴ Žr. A. Naudžiūno rašinį šioje monografijoje „Tas, kuris šalia tavęs“.

⁶⁵ *Ten pat.*

⁶⁶ Min. E. Cibarausko atsiminimai.

⁶⁷ Sąrašas mokytojų, kuriuos bolševikai 1941 m. birželio mėnesį suėmė ir išvežė į Rusiją, *Lietuvos archyvai*, t. 2, p. 79.

⁶⁸ *Lietuvos gyventojų genocidas 1939–1941* (antrasis pataisytas leidimas), Vilnius, 1999, t. 1.

⁶⁹ *Ten pat*, p. 669.

kaltė matyti 1940 m. anketoje: dešimt metų priklausė Šaulių sąjungai⁷⁰, kurios narys buvo ir vyras. Žvilgtelėkime dar į kai kurių represuotų onuškiečių bylas. Gal mokytojos V. Petrauskienės tremties didžiausiu „kaltininku“ reikėtų laikyti jos vyrą Antaną Petrauską. Jis iki bolševikų okupacijos buvo ne tik Onušio valsčiaus viršaitis, bet ir Tautininkų partijos narys, o 1938 m. buvo išrinktas ir į Lietuvos Respublikos Seimą. Ankstyvą 1941 m. birželio 14 d. rytą Petrauskų bute NKGB politrukas Geraskinas ir milicininkas Evaldas Ramanauskas bei sovietų aktyvistas Motelis Alfedovičius atliko formalią kratą⁷¹. Nutarimą suimti A. Petrauską, tą birželį dirbusį *skaičiuotoju–kasininku*, SSRS NKGB pavaldus LSSR saugumo liaudies komisaras P. Gladkovas pasirašė dar 1941 m. birželio 11 d.⁷², o LSSR NKGB Trakų apskrities skyriaus viršininkas Tiškovas tą dokumentą parengė gerokai anksčiau. Yra ir 1941 m. birželio 14 d. A. Petrausko apklausos (ją atliko NKGB seržantas Mitrofanovas) protokolas, kuriame parašyta, kad ji atlikta po pietų, pusę trijų⁷³, vadinasi, jau traukinyje. Abejonių kelia ir represuojamojo parašai. A. Petrausko gyvybė užgeso 1943 m. vasario 10 d. Archangelsko srities konclageryje. Nutarimą ištremti mokytoją V. Petrauskienę („*kaip socialiai pavojingą*“) su sūnumis saugumo seržantas Stupakas parengė 1941 m. birželio 10 d., o kitą dieną tam savo parašu pritarė P. Gladkovas⁷⁴. Mokytojos ir jos vaikų golgota Altajaus krašto tarybiniame ūkyje buvo trumpesnė nei kitų Lietuvos tremtinių. 1945 m. sausio 19 d. pareiškimu operos dainininkas Kipras Petrauskas (A. Petrausko brolis) kreipėsi į LSSR Aukščiausiosios Tarybos pirmininką J. Paleckį, kad jis giminaičiams tremtiniais „*leistų grįžti į savo šalį*“⁷⁵. 1945 m. kovo 7 d. J. Paleckio raštu SSRS NKGB komisarui V. Merkulovui⁷⁶ prasidėjo susirašinėjimas. 1945 m. lapkričio mėnesį V. Petrauskienė buvo paleista iš tremties ir grįžo į Lietuvą⁷⁷. Prašymus leisti grįžti ištremtiems giminaičiams rašė ir kiti. 1943 m. Rešotuose (čia buvo sušaudyta ar mirė daug lagerininkų lietuvių) mirusio J. Sveikacko žmoną su vaikais 1954 m. prašė iš tremties paleisti sena ligota S. Sveikackienės motina⁷⁸. Tačiau daugiau kaip po metų susirašinėjimo ir „tyrimo“ tam pasipriešino LSSR VRM. Nutarimą (jį parengė Brejevas, Geviakinas ir Nosovas) netenkinti motinos prašymo patvirtino okupuotos Lietuvos VRM viceministras A. Gocev⁷⁹. 1956 m. gruodį, kai tremtiniai masiškai jau buvo paleidžiami, tą teisę gavo ir S. Sveikackienė. Tačiau 1957 m. grįžusi buvusi mokytoja dėl Lietuvoje daromų kliūčių gyventi ir dirbti išvyko atgal į Altajų, kur mirė 1985 m. Nesulaukę iš motinos palankios žinios, sūnus ir duktė į Lietuvą nevažiavo⁸⁰.

Laiškus į įvairias instancijas rašė ir patys tremtiniai. 1948 m. birželio 29 d. buvusi mokytoja R. Okunevičienė

⁷⁰1948 m. birželio 29 d. Reginos Okunevičienės laiškas Didžiajam Stalinui Josifui Visarionovičiui, *LYA*, f. V-5, ap. 1, b. 13273, l. 29.

⁷¹1941 m. birželio 14 d. Antano Petrausko kratos protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P-1432, l. 3.

⁷²Nutarimas suimti Antaną Petrauską, *ten pat*, l. 1.

⁷³1941 m. birželio 14 d. Antano Petrausko apklausos protokolas, *ten pat*, l. 4.

⁷⁴1941 m. birželio 10 d. nutarimas ištremti Antano Petrausko šeimą, *ten pat*, f. V-5, ap. 1, b. 38460, l. 3.

⁷⁵1945 m. sausio 19 d. Kipro Petrausko pareiškimo LSSR AT pirmininkui vertimas į rusų k., *ten pat*, l. 18.

⁷⁶1945 m. kovo 7 d. LSSR AT pirmininko J. Paleckio raštas SSRS NKGB komisarui V. Merkulovui, *ten pat*, l. 17.

⁷⁷*Lietuvos gyventojų genocidas 1939–1941* (antrasis pataisytas leidimas), Vilnius, 1999, t. 1, p. 638.

⁷⁸1954 m. rugsėjo 17 d. Elzbietos Veismontienės prašymas SSRS Ministrų Tarybai, *LYA*, f. V-5, ap. 1, b. 26801, l. 29.

⁷⁹1955 m. gruodžio 16 d. LSSR VRM nutarimas, *ten pat*, l. 39.

⁸⁰*Lietuvos gyventojų genocidas 1939–1941* (antrasis pataisytas leidimas), Vilnius, 1999, t. 1, p. 788.

iš tremties vietos Altajuje parašė jau antrą laišką-prašymą „tautų tėvui“ Stalinui (pirmasis gal užsimetė kokiam nors stalčiuje). Apeliuodama į savo invalidumą ir badaujančius vaikus, prašė leisti grįžti į Lietuvą⁸¹. Atsakyta neigiamai. Tuo metu kartu su motina iš trijų vaikų tebuvo du. Vyresnioji duktė Gražina 1947 m. nelegaliai pabėgo į Lietuvą. 1951 m. jos pavyzdžiu pasekė ir Meilutė. Sūnus Vytenis grįžo su motina 1957 m. Mokytojas K. Okunevičius mirė 1942 m. liepos mėn. viename iš Archangelsko srities konclagerių⁸². Buvusi Panošiškių mokyklos mokytoja M. Navickienė (Navickai jau 1941 m. minėto Trakų apskrities saugumo viršininko A. Tiškovo „nuosprendyje“ virto Novickais; ir kai kurių kitų represuotųjų pavardėse vietoj raidės a atsirado o) iš tremties Altajuje pabėgo į Lietuvą 1948 m. balandžio mėnesį. Vargu ar bėgdama žinojo, kad jos vyras K. Navickas, irgi mokytojas, jau 1942 m. birželio mėnesį buvo miręs bolševikų konclageryje (šeima vaikų nesusilaukė). Po dvejų metų pusiau legalaus gyvenimo Kaune M. Navickienė buvo suimta, nuteista trejiems metams kalėjimo, paskui gražinta į tremties vietą. Į Lietuvą grįžo 1957 m. 1966 m., kai buvo persvarstyta jos ir vyro byla ir represavimo teisėtumas, LSSR prokuratūra nutarė (nutarimą parengė Skiparis, patvirtino prokuroras V. Galinaitis), kad suimti K. Navicką „nebuvo pagrindo, nes jis nekovojo prieš darbininkų klasę ir revoliucinį judėjimą“, o M. Navickienės iškeldinimo byla „nutraukti ir laikyti ją nepagrįsta“⁸³. 1965 m. vasario mėn. nutarimu nepagrįstu buvo pripažintas ir mokytojo D. Staniūno šeimos ištrėmimas⁸⁴. Jos golgota skyrėsi nuo jau apibūdintų tuo, kad 1941 m. vyras nebuvo atskirtas nuo žmonos Karolinos ir dvejų dukterų, o iš Altajaus 1942 m. Staniūnai buvo nuplukdyti prie šiaurės ledjūrio – į Tit Arus. Ten 1943 m. mirė kartu ištrėmta senutė mokytojo motina. 1946 m. iš Tit Arų K. Staniūnienė rašė į SSRS VRM prašymą leisti grįžti į Lietuvą. Jis buvo persiųstas į LSSR VRM, o jos ministras J. Bartašiūnas savo ruožtu persiuntė į LSSR saugumo rezidenciją. Ten pareikšta, kad jie nedisponuoja jokia Staniūnų ištrėmimo medžiaga⁸⁵. Tik 1956 m. Staniūnai buvo paleisti iš tremties, o į Lietuvą grįžo 1958 m.⁸⁶

Dusmenų pradžios mokykloje mokytojavusi Šalčiūnų šeima buvo išskirta. Jonas Šalčiūnas 1943 m. birželio 15 d. mirė Archangelsko srities konclageryje⁸⁷. Mokytoja Anelė Šalčiūnienė su dviem mažametėmis dukterimis atsidūrė Altajuje. Operatyvinį trejetą, 1941 m. birželio 14 d. dariusį kratą ir trėmusį Šalčiūnus, sudarė NKGB seržantas Brusencevas, milicininkas Judelis Kočenskis ir Dusmenų komunistų sekretorius Vaclovas Palševičius (pastaroji pavardė parašyta neaiškiai)⁸⁸. Iš tremties į Lietuvą A. Šalčiūnienė grįžo 1957 m., dukterys, sukūrusios šeimas su rusakalbais, – skirtingu laiku. Įdomu, kad 1957 m. pavasarį, kai tremtiniai jau masiškai važiavo į gimtąjį kraštą, LSSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidi-

⁸¹ 1948 m. birželio 29 d. Reginos Okunevičienės laiškas Didžiajam Stalinui Josifui Visarionovičiui, LYA, f. V-5, ap. 1, b. 13273, l. 29.

⁸² Lietuvos gyventojų genocidas 1939–1941 (antrasis pataisytas leidimas), Vilnius, 1999, t. 1, p. 609.

⁸³ 1950 m. rugpjūčio 2 d. LSSR MGB nutarimas dėl Marijonos Kuzmickienės (M. Navickienės motinos – S. B.) pareiškimo apie dukters Magdalenos Novickienės-Kuzmickaitės iškeldinimo panaikinimą, LYA, f. V-5, ap. 1, b. 24676, l. 8; 1966 m. gruodžio 22 d. LSSR prokuratūros nutarimas, ten pat, l. 61.

⁸⁴ 1965 m. vasario 23 d. LSSR prokuratūros nutarimas, ten pat, b. 1322, l. 42.

⁸⁵ 1946 m. SSRS ir LSSR įstaigų susirašinėjimas dėl Staniūnų šeimos, ten pat, l. 1–9.

⁸⁶ Lietuvos gyventojų genocidas 1939–1941 (antrasis pataisytas leidimas), Vilnius, 1999, t. 1, p. 762.

⁸⁷ LSSR VRM, 1957 m. balandžio 20 d. nutarimas dėl Anelės Šalčiūnienės tremties, LYA, f. V-5, ap. 1, b. 40711, l. 36.

⁸⁸ 1941 m. birželio 14 d. operatyvinio trejeto raportas, ten pat, l. 6.

umo komisija, svarsčiusi 1941 m. *specposelencų* bylas, A. Šalčiūnienei teisę grįžti į Lietuvą suteikė „išimties tvarka, be turto gražinimo“⁸⁹. 1967 m. sausio 25 d. nutarimu LSSR Aukščiausiasis Teismas, o 1968 m. vasario 1 d. ir LSSR prokurorai panaikino 1941 m. birželio 11 d. Trakų apskrities operatyvinio štabo nutarimą iškeldinti Šalčiūnų šeimą, nes tam „nebuvo pagrindo“⁹⁰. Tačiau Lietuva 1941 m. prarado jauną mokytojų Šalčiūnų šeimą, žmona ir dukterys neteko nukankinto vyro ir tėvo. Ir, kaip ir kitiems *specposelencams*, ilgi nužmoginimo metai toli nuo Tėvynės.

Nežinome visų 1941 m. birželį represijas vykdžiusių, mokytojų suėmimą ar tremtį inicijavusių Onušio valsčiaus sovietų aktyvistų pavardžių. Tačiau galima įsivaizduoti, kaip jie (ir Onuškyje, ir Trakuose) buvo sutrikę dėl Bytautonių mokytojo Jono Čenkiaus, kurio nerado namie. Žmoną ir du mažamečius sūnus įsodino į gyvulinį vagoną, o J. Čenkiaus nėra. Jo pavardė buvo išbraukta ir šeimos vežimą į Rūdiškių geležinkelio stotį vykdžiusio operatyvinio trejeto raporte. Tas trejetas – saugumo seržantas Dmitrijevas, apylinkės sekretorius Semaška ir Onušio valsčiaus partorgas Šilanskas⁹¹. 1941 m. birželio 15 d. mokytojo bute kratą atliko tik vietos veikėjai. Prie Semaškos ir Šilansko prisijungė apylinkės, kurioje buvo mokykla, pirmininkas Pačkovkis (ar Pačkauskas). Jie surašė ir šeimos turta, kuriam buvo „uždėtas areštas“⁹². Grįžęs į namus ir neradęs savo šeimos, J. Čenkus nesislapstė. Jo asmens kratą kažkurios milicijos įstaigos patalpose atliko saugumietis Pavliučenkovas ir milicininkas Pieniavkis⁹³. Tad galimas retorinis klausimas – ar nereikėjo mokytojui J. Čenkui neprisistatyti „organams“? Šeimai (iš tremties paleistai 1957 m. vasarą) jis nebepadėjo, nes atsidūrė Krasnojársko krašto konclageryje, kur mirė ar nužudytas 1943 m.⁹⁴

Kaip turėtume vertinti 1940–1941 m. m. Onušio valsčiaus mokytojų veiklą organizuojant minėtus „spalio švenčių“ minėjimus ir kitus kompartijos primestus renginius ar vykdant švietimo liaudies komisaro A. Venclovos 1940 m. spalio 14 d. „Instrukciją pionieriams organizuoti prie pradžios mokyklų“⁹⁵? Su šio aplinkraščio-instrukcijos įgyvendinimu buvo susiję svarbūs pradžios mokyklų sovietizavimo procesai per ištisus 1940–1941 mokslo metus. Instrukcijos tekstas rodo, su kokiais etiniais, moraliniais ir psichologiniais išbandymais tada susidūrė mokytojai, kurie vienaip ar kitaip turėjo reaguoti į paties švietimo liaudies komisaro pasirašytą raštą. Jeigu vaikų stūmimo į pionierius procesas nebūtų spartinamas, instrukciją vėliau būtų pasirašęs Pradžios mokyklų departamento (vėliau – valdybos) direktorius Vincas Žilionis. Įdomu ir tai, kad 1940 m. rudenį iš SSRS švietimo liaudies komisariato gautus pionierių organizacijos nuostatus pirmiausia pradėta taikyti pradžios mokyklų mokiniais, nors pagal amžių daugelis jų buvo per jauni tapti pionieriais. Tad Tolkiškių pradžios mokyklos mokytoja O. Golubovaitė į pionierius įrašė ir daugelį antrojo skyriaus auklėtinių⁹⁶. Pateikiame to dokumento, kaip istorinio šaltinio, teksto pradžia:

⁸⁹ Išrašas iš 1957 m. gegužės 20 d. LSSR AT Prezidiumo nutarimo, *LYA*, f. V-5, ap. 1, b. 40711, l. 35.

⁹⁰ Dokumentai dėl 1941 m. represuotos Šalčiūnų šeimos, *ten pat*, l. 46–49.

⁹¹ 1941 m. birželio 15 d. operatyvinio trejeto raportas, *ten pat*, b. 15775, l. 34.

⁹² Sąrašas turto, kuriam uždėtas areštas, *ten pat*, l. 32.

⁹³ 1941 m. birželio 16 d. Jono Čenkiaus kratos protokolai, *ten pat*, l. 35.

⁹⁴ *Lietuvos gyventojų genocidas 1939–1941* (antrasis pataisytas leidimas), Vilnius, 1999, t. 1, p. 206.

⁹⁵ 1940 m. spalio 14 d. instrukcija pionieriams organizuoti prie pradžios mokyklų, *LCVA*, f. R-762, ap. 1, b. 189, l. 72.

⁹⁶ Min. M. Jarmalavičienės atsiminimai.

„1) Sėkmingesniai pradžios mokyklų ideologiniam auklėjimui bei susipratimui plėsti prie pradžios mokyklų steigiamos pionierių organizacijos. Pionierių organizacijos tikslas – leninizmo-stalinizmo dvasioj išauklėti būsimojus socialistinio gyvenimo kūrėjus. <...>“⁹⁷

Tad šiame straipsnyje iš plačios 1940–1941 m. represijų ir jų padarinių temos galima iškelti klausimą, kurį populiariai formuluosime taip: ar didelis skaičius mokytojo auklėtinių, pasidabinusių pionieriškais kaklaraiščiais, galėjo apsaugoti nuo galimos tremties ar įkalinimo? Čia galima pridurti, kad 1941 m. birželio pradžioje nutarimus suimti ir ištremti Onuškiečių valsčiaus gyventojus rengęs NKGB Trakų apskrities viršininkas Andrejus Tiškovas, atsiųstas į Lietuvą, karjerą pradėjo Šakiuose. Čia saugumo leitenanto laipsnį turėjęs atvykėlis pasižymėjo kaip suimtų žmonių kankintojas sadistas. 1941 m. buvo perkeltas į Trakus. Aišku, kad jis neatsižvelgė į 1940–1941 m. mokytojų užklasinę veiklą užrišant savo auklėtiniams pionieriškus kaklaraiščius, vykdamas įvairiausias kompartijos ir ŠLK nurodymus. Matyt, kiek pristabdyti A. Tiškovo „nuosprendžių“ mokytojams konvejerį galėjo tik į valdžią patekę Trakų ir Onuškiečių kolaborantai ar konformistai. Tačiau nemažai jų tikėjosi, kad represuotieji į Lietuvą nebegriš.

Dabar daug pradėta rašyti apie su naciais kolaboravusius Lietuvos gyventojus (įterpiant jų elgseną į Vakarų ir Vidurio Europai charakteringą 1939–1944 m. vertinimo modelį ir atmetant į šalį Lietuvos istorijos specifiką ir svarbias okupantų keitimosi aplinkybes). Gal kas nors pasistengs ir 1941–1944 m. nacių okupacijos laikotarpiu mokytojavusius Lietuvos pedagogus (ar dalį jų) priskirti kolaborantams ar bent konformistams? Spekuliatyvinė istoriografija, ypač besivadovaujanti publicistiniais negilais ir greito tyrimo principais (šiek tiek pavarčius archyvinės bylas, skubama stulbinti visuomenę žiniasklaidoje pareklamuotais „šedevrais“), gali padaryti ne tokių „atradimų“. Kol tokios istoriografinės „problemos“ neiškilo, nėra ką paneigti ar aiškintis. Tačiau istorikui, publicistui ar kitam besidominčiam sudėtingiau vertinti 1940–1941 m. sovietų okupacijos laikotarpio prisitaikėlius (konformistus) ir kolaborantus (asmenis, aktyviai bendradarbiavusius su okupantais bolševikais). Juolab kad buvo atvejų, kai demonstratyvus kolaboravimas slėpė net „kolaboranto“ rezistencinę (pasipriešinimo) veiklą. Toks, pavyzdžiui, buvo Geļgaudiškio mokytojas Valentinas Vakauza (Šakių apskr.), kurį vėliau žmonės vadino „apsimetusiu komunistu“⁹⁸.

Lietuvos centrinio valstybės archyvo ir Lietuvos ypatingojo archyvo medžiaga, istorikams ir kraštotyrininkams tęsiant tyrimus, leis bent iš dalies atsakyti į klausimus, susijusius su 1940–1941 m. m. mokytojų prisitaikymo prie bolševikų režimo ir kolaboravimo su juo problematika. Ar daug ir kodėl klusniai bolševikų ideologinių politrukų nurodymus vykdžiusių Lietuvos pedagogų, bet buvusių aktyviais tautinės mokyklos kūrėjais, tautininkų partijos, šaulių ir kitų iki 1940 m. bolševikų okupacijos veikusių visuomenės organizacijų nariais, išvengė represijų 1941 m. birželį? Ar skyrėsi prieš mokytojus ir inteligentiją nukreiptos represijos įvairiose apskrityse, valsčiuose ir kuo? Paradoksalu – kai kurie

⁹⁷1940 m. spalio 14 d. instrukcija pionieriams organizuoti prie pradžios mokyklų, LCVA, f. R-762, ap. 1, b. 189, l. 72.

⁹⁸Geļgaudiškis, Vilnius, 2011, d. 2, p. 758.

1940–1941 m. aktyviau bolševikams talkinę mokytojai vis tiek atsidūrė Gulage⁹⁹, prie Lāptevų jūros, Sibiro taigoje ar Kòmijos miškuose. Taip atsitiko ir ne vienam Onušio valsčiaus mokytojui, kurio laisvalaikį apskrities ir valsčiaus komunistai bei komjaunuoliai panaudojo bolševikų ideologijai skleisti. Tačiau ar juos galima vadinti kolaborantais. Autoriaus manymu ir pagal sąvokos apibrėžimą – ne. Nebent jie 1940–1941 m. savo veiksmais pakenkė kolegoms ar kitiems žmonėms ir pastarieji būtent dėl to atsidūrė įkalinimo ar tremties vietose. Vadinti 1940–1941 m. m. kai kuriuos Onušio valsčiaus pradžios mokyklų pedagogus konformistais? Gal ir galima tokį apibūdinimą pritaikyti kai kuriems asmenims. Tačiau reikia žinoti tokių mokytojų tikrąsias nuostatas ir apie tiesioginį jų bendravimą su savo auklėtiniais ir pastarųjų tėvais, ar jiems papildomai ko nors nepasakydavo vadinamąja Ezopo kalba.

Apibendrinimas

1940–1944 m. Onušio valsčiuje veikė vienuolika pradžios mokyklų. Iš jų net šešios mokyklos turėjo filialinius komplektus kituose kaimuose. Kai kurie komplektai, laikinai nesant mokytojo, veikė su pertraukomis.

Per 1940–1941 m. sovietų okupaciją mokytojas teko sudėtingi etiniai, moraliniai ir psichologiniai išbandymai. Tačiau galima teigti, kad 1940–1941 m. m. dauguma Onušio valsčiaus mokytojų, nepaisydami bolševikinio mušto ir primesto stalinistinės indoktrinacijos renginių organizavimo, neatsisakė Nepriklausomybės metais puoselėtų vertybių, netapo okupantų ir kolaborantų įrankiais ar konformistais. Juo labiau tokiais negalima pavadinti valsčiaus mokytojų nacių okupacijos laikotarpiu. Per 1941 m. birželio trėmimą valsčius neteko net 17 mokytojų. Tai sudarė beveik 60 procentų tada valsčiuje dirbusių mokytojų. Onušio valsčius atsidūrė tarp tų Lietuvos valsčių, kurie per 1941 m. tremtį prarado daugiausiai mokytojų. Todėl 1941–1942 m. m. buvo didelė mokytojų kaita.

Nacių okupacijos pradžioje valsčius neteko žydų bendruomenės, kurios nariai gyveno ne tik miesteliuose, bet ir kaimuose. Nepaisant karo sąlygų ir su jomis bei nacių politika okupuotoje Lietuvoje susijusių didžiulių nepriteklių, visos mokyklos Onušio valsčiuje veikė. Nacmečiu mokytojai atliko savo profesinę ir pilietinę pareigą ugdyti ir auklėti jaunąją kartą, galėjo beveik atvirai puoselėti nepriklausomos Lietuvos idealus.

Straipsnyje pateikti tik kai kurie Onušio valsčiaus pedagogų ir jų šeimos narių patirtos tremties atšiauriuose bolševikų imperijos rajonuose ir kalinimo konclageriuose faktai. Ten, toli nuo Lietuvos, užgeso daugelio mokytojų, mokinių ar po metų kitų į mokyklą turėjusių eiti vaikų gyvybė. Nauji tyrimai leis geriau suprasti nuostolius, kuriuos patyrė Lietuva per dvi trumpas, bet švietimui ir su juo susijusioms socialinėms struktūroms ir žmonėms pragaištingas okupacijas.

⁹⁹Gulagas – 1930 m. SSRS įsteigtos prievartinio darbo stovyklų valdybos (rus. *Glavnoje upravlenije ispravitelno-trudovych lagerei*) santrumpa, kuria imta vadinti visą bolševikų sukurtą konclagerių sistemą.

Onušio vidurinės mokyklos istorija

Stasė Masilionienė

Onušio mokykla iš paukščio skrydžio. 2014 m. K. Driskiaus nuotr.

Mokyklos istorija surašyta iš mokyklos archyve saugomų dokumentų, mokinių ir mokytojų pasakojimų, mokytojos Reginos Okunevičienės dukters Gražinos Jazukevičienės prisiminimų. Straipsnio autorė dėkinga mokytojams Nijolei Baranauskienei, Adomui Morkūnui, Daivai Žilionienei, Nijolei Česnulevičienei ir jos mamai Danutei Repeikienei už pasakojimus, padovanotas nuotraukas ir konsultacijas.

Onuškiečiai iš senelių ir tėvų pasakojimų atsimena, kad panaikinus baudžiavą Ūnuškyje veikė liaudies mokykla, „dar prie caro“ mokyti mokinius atvyko mokytojas Mikalojus Scepora. Kur mokykla buvo, sunku tiksliai nustatyti. Manoma, kad pirmoji mokykla veikė dvare arba špitolėje prie bažnyčios. Mokiniai mokėsi vienoje patalpoje, jų galėjo būti apie 20. Mokytojas už darbą gaudavo 150 rublių per metus. Nuo 1881 m. mokykla veikė valsčiaus namuose. Buvo mokoma rusų kalba, mokykloje dirbo mokytojas Ivanas Cholmovskis, baigęs Molodėčno mokytojų seminariją. Mokytojui prie metinės algos paskirti 86 rubliai duonpinigių ir nemokamas butas. Kasmet mokinių skaičius augo. 1883 m. mokykloje mokėsi 41 mokinys – 34 berniukai ir 7 mergaitės. Nuo 1885 m. rudens mokykloje dirbo mokytojas Antonas Dubrovskis, per metus uždirbdavo 200 rublių ir gaudavo 48 rublius iš Ūnuškio valsčiaus. Mokykloje mokėsi 52 berniukai. Nuo 1889 m. mokykloje dirbo mokytojas Stepanas Gordėjus. 1895–1896 m. m. mokėsi jau 66 mokiniai. Manoma, kad mokytojas S. Gordėjus baigęs Molodėčno mokytojų seminariją.

Iš senų žmonių pasakojimų žinoma, kad mokytojas mokė vaikus skaityti, skaičiuoti, rašyti rusiškai. Tokia mokykla be pertraukos veikė iki 1914 m. Katalikų tikybą dėstė kunigai. Nors 1904 m. oficialiai buvo panaikintas lietuviškos spaudos draudimas, tačiau mokykloje iki Pirmojo pasaulinio karo buvo mokoma rusiškai. Vėliau didelę įtaką darė lenkų kalba, kuria buvo kalbama aplinkiniuose dvaruose ir meldžiamasi bažnyčioje.

Po karo buvo susirūpinta steigti lietuviškas mokyklas. Onuškie valsčiuje atidarytos keturios pradinės mokyklos. Miestelyje veikė pradinį išsilavinimą teikianti mokykla, įsikūrusi specialiai mokyklai pastatytame mediniame pastate. Pietiniame namo gale dideliame kambaryje rikiavosi kelios eilės suolų – tai buvo mokymosi klasė, o šiauriniame įsikurdavo į mokyklą atvykęs dirbti mokytojas. Tačiau mokytojų trūko. 1919 m. „Švietimo reikaluose“ rašoma, jog reikia keturių mokytojų – 3 lietuvių ir lenko, 1919 m. „Švietimo reikalų“ ketvirtame numeryje skelbiama, kad Onuškie valsčiuje nuo rudens veikė 9 lietuvių mokyklos.

Nuo 1920 m. Onuškie pradinėje mokykloje dirbo mokytoja Domicelė Stankevičiūtė-Kastantinavičienė. Tai buvo pirmoji mokytoja, kuri pradėjo vaikus mokyti lietuviškai. Mokytoja įsikūrė pradinėje mokykloje, mokytojams skirtame bute. Mokslo metai prasidėdavo, kai pasibaigdavo rudens darbai ir ganymas, ir tęsėsi iki Velykų. Daug mokinių mokydavosi žiemą, o pavasarį jų gerokai sumažėdavo dėl lauko darbų pradžios. Mokytoja turėjo knygų, mokiniai mokėsi skaityti, rašyti, dainuoti.

Nuo 1922 m. atvyko dirbti mokytoja Julija Chondzinskaitė. Tuo metu mokykloje mokėsi 70–80 vaikų. Reikėjo dar vieno mokytojo, dirbti buvo sunku, klasėje mokėsi skirtingo amžiaus mokiniai. Ypač sunku buvo žiemą, kai visi mokiniai susirinkdavo į mokyklą.

Nuo 1923 m. rudens pirmą skyrių mokė mokytoja Antanina Mazaliauskaitė, antrą ir trečią skyrius – Regina Staniulytė. Vedėja R. Staniulytė gimė 1899 m. Valkiniškų apskrityje Papinykų kaime. Klebono Vlodo Mirono parengta, ji eksterneu išlaikė pradžios mokyklos mokytojo cenzo egzaminus Vilniaus „Ryto“ draugijos mokytojų seminarijoje ir gavo leidimą mokytojauti. Metus dirbo viena. Po metų pasiprašė į Užgūosčio mokyklą, nes Onuškie pradinėje mokykloje tik du trys mokiniai kalbėjo lietuviškai, kiti – lenkiškai, mokytoja lenkiškai nemokėjo.

Mokinių daugėjo, todėl 1925 m. buvo atidarytas Onuškie pradžios mokyklos skyrius Taučionių kaime. Mokiniai pavasarį ateidavo į Onuškie pradžios mokyklą, išlaikydavo egzaminus ir visi gaudavo mokyklos baigimo dokumentus. Vėliau skyrius tapo savarankiška pradžios mokykla.

1925–1926 m. mokykloje dirbo mokytojas Jonas Jakštas.

1926 m. R. Staniulytė sugrįžo į Onuškie mokyklą. Nors miestelyje gyveno daug lenkiškai kalbančių žmonių, bet patriotiškai nusiteikusi mokytoja mokė vaikus lietuviškai, lietuviybę skleisti padėjo dirbti paskirtas lietuvis kunigas Kazimieras Čibas. 1927–1928 m. antra mokytoja dirbo Anelė Kindurytė.

Mokinių skaičius mokykloje augo. Mokymosi sąlygos nepriklausomybės metais buvo prastos, klasė perpildyta, vienoje patalpoje 80–90 įvairaus amžiaus mokinių. Mokyklos baldai savadarbiai, skirtingi, tėvų sukalti. Knygos, sąsiuviniai,

pieštukai brangūs. Vadovėlių trūko, mokiniai mokėsi keletą metų iš tų pačių, kol knygos suplyšdavo. Rašalo pasigamindavo patys mokytojai.

Mokyklą lankė įvairių tautybių vaikai – lietuviai, lenkai, rusai, totoriai, žydai. Kaip rodo statistika, į pirmą klasę priimdavo apie 30 vaikų, o ketvirtąjį skyrių baigdavo tik 5–6 mokiniai. Mokinių nubyrejimo procentas buvo didelis, vyresnieji įsidarbindavo pas ūkininkus, išmokdavo tik skaityti, skaičiuoti ir rašyti. Sunkiai besiverčiančioms mokinių šeimoms buvo skiriamos piniginės pašalpos vadovėliams ir rašymo priemonėms įsigyti. Mokykloje dėstyta lietuvių kalba, aritmetika, istorija, dainavimas, žaidimai, gamta ir tikyba. Tikybos mokė kunigas. Žydų vaikams tikybą dėstė Onušio rabinas.

Mokykla turėjo biblioteką. Knygas pakeisdavo mokytojai. Prie mokyklos įrengė žaidimų aikštelę, mokyklai skirtame žemės plote (viena dešimtinė žemės) buvo pasodintos kelios obelys. Pavasarį mokiniai sėjo daržoves, vasarą ravėjo, prižiūrėjo daržą, mokėsi ūkininkauti.

Mokykloje veikė įvairios organizacijos. Minimos jaunųjų šaulių, jaunųjų ūkininkų, skautų, pavasarininkų organizacijos. 1928 m. mokytoja R. Staniulytė ištekėjo už Šaulių sąjungos nario Kazimiero Okunevičiaus. K. Okunevičiui teko dirbti mokytoju Taučionių kaimo mokykloje. Politinė situacija šiek tiek pagerėjo, bet miestelyje buvo jaučiama įtampa. Gyventojų daugumą sudarę lietuviai norėjo lietuviškai melstis bažnyčioje. Teko raštu ne kartą kreiptis dėl lietuvių kalbos sugražinimo į bažnyčią. Mokytojams buvo duoti ginklai savigynai. Onuškiečiai prisimena, jog trys mokytojos ir kunigas buvo susitarę: jei išgirs šūvį, bėgs vieni kitų gelbėti.

1925–1930 m. Onuškyje veikė vakariniai suaugusiųjų kursai, kuriuos lankė visi, norintys išmokti rašyti ir skaityti.

1929–1934 m. mokyklos vedėju dirbo Leonas Lelešius. Mokytojavo Motiejus Venzlauskas. L. Lelešius subūrė jaunųjų ūkininkų ratelį, įveisė prie mokyklos bičių, turėjo karvę ir kiauliu. Mokiniai ne tik mokėsi, bet ir ruošė pašarus, prižiūrėjo gyvulius.

Po L. Lelešiaus mokyklos vedėjo pareigas ėjo Donatas Staniūnas, veiklus, energingas, principingas ir reiklus mokytojas. Jis atsivežė į Onušį gražuolę žmoną Karoliną (pasakoja, kad tuo metu bažnyčiai paveikslus tapęs dailininkas jos portretą nutapęs ant sienos prie altoriaus, bet remontuojant paveikslas buvo uždažytas), keletą metų ji mokytojavo. Vedėjas buvo aktyvus Šaulių sąjungos narys. Nors minimos pavasarininkų, tautininkų organizacijos, bet miestelyje didžiausia narių skaičiumi buvo Šaulių sąjunga.

1934 m. Onušio valsčiaus viršaičiu išrinktas Antanas Petrauskas. Iš Žilinių mokyklos į Onušį atvyko mokytojauti jo žmona Veronika Petrauskienė.

1936 m. į Onušio mokyklą sugrįžo dirbti R. Okunevičienė. Mokinių skaičius nuolat augo, todėl reikėjo ieškoti patalpų kitam komplektui. Nuspręsta nuomoti klasėms patalpas miestelio gyventojų namuose. Du skyriai buvo senoje mokykloje, ten dirbo D. Staniūnas ir V. Petrauskienė. Vienam skyriui patalpas išnuomojo K. Zinkevičius, ten dirbo mokytoja Joana Stankevičienė. Dar vienai klasei patalpas išnuomojo Stanapėdis, ten dirbo mokytoja R. Okunevičienė.

*Paminklas lakūnams
S. Dariui ir
S. Girėnui Onuškyje
prie valsčiaus
pastato. 1936 m.
Iš S. Masilionienės
archyvo*

1936 m. vasarą mokytojai ir mokiniai dalyvavo paminklo prie valsčiaus valdybos pastato atidengimo šventėje. Pastatytas aukštas, daugiau nei trijų metrų daugiapakopis obeliskas, kurio viršūnę puošė Gedimino stulpai, ant paminklo fasado buvo Stepono Dariaus ir Stasio Girėno bareljefai, po jais ketureilis: „Jūs, kurie dievišką iškentėt pjūtį/ Kur Lietuvos stiprybė sau semia,/ Tegul būna rami ir lengvutė/ Sakalų pasiilgusi žemė.“ Ant kitų paminklo šonų buvo nupiešta verpianti motina su vaiku, rankoje laikančiu knyga, knygnešys ir rašytojo Vinco Kudirkos bareljefas. Tokie istorijos įprasminimai dar labiau suvienijo patriotiškai nusiteikusius mokinius. Mokyklos mokytojai organizavo Vasario 16-osios minėjimus. Miestelio aikštės kampe, ant kalvelės, buvo medinis stiebas. Atžygiuodavo visi mokiniai su mokytojais, pagarbiai atnešdavo išskleistą trispalvę, ją iškilmingai pakeldavo stiebu, sugiedodavo himną. Eisena patraukdavo į kapines, uždegdavo žvakučių ir pasimelsdavo prie paminklo žuvusiesiems už laisvę. Miestelio bendruomenė susirinkdavo Šaulių namų salėje pažiūrėti koncerto. Vakare mokyklos sargas nuleisdavo vėliavą ir parnešdavo į mokyklą.

1937–1938 m. m. Onuškio miestelyje veikė 6 skyrių mokykla. Kiekvienoje klasėje mokėsi po 30–40 mokinių. Buvo dirbama dalykine sistema. D. Staniūnas mokė matematikos, J. Stankevičienė dėstė istoriją ir lietuvių kalbą, R. Okunevičienė – lietuvių kalbą ir kitus dalykus.

1937 m. kovo 15 d. įsakymu įsteigta biblioteka, bibliotekos vedėju paskirtas pradžios mokyklos vedėjas.

Onuškyje nuo 1939 m. statomas naujas mūrinis mokyklos pastatas (mokyklos projekte iš „paukščio skrydžio“ matyti Gedimino stulpai) su pusrūsiu, butu mokyklos vedėjui ir sargui, sporto sale, suprojektuoti tualetai, centrinis šildymas.

1940 m. rugsėjo 15 d. mokyklos sargas Malinauskas varpelio skambėjimu pakvietė visus į naują mokyklą. Mokinius pasveikino ir visus stoti į tuo metu veikusią Šaulių sąjungą kvietė mokyklos vedėjas D. Staniūnas. Mokyklos pastatą pašventino, ilgą pamokslą pasakė bažnyčios klebonas. Visi mokiniai mokėsi po vienu stogu naujoje mokykloje. Pagerėjo mokinių ir mokytojų darbo sąlygos.

Prie statomos naujos Onušio mokyklos. 1939 m. Iš S. Masilionienės archyvo

Onušio mokyklos pastatas 1976 metais. Iš S. Masilionienės archyvo

Kai 1940 m. Onuškyje buvo įvesta tarybų valdžia, mokyklos vedėjas D. Staniūnas buvo priverstas Lietuvos kunigaikščių portretus klasėse pakeisti Stalino nuotraukomis. Kunigas jau nesilankė mokykloje, tikybos dėstymas išbrauktas iš privalomųjų dalykų. Ramų bažnytkaimio gyvenimą sujaukė trėmimai, prasidėjęs karas.

1941 m. birželio 14 d. mokytojai D. Staniūnas, R. Okunevičienė, V. Petrauskienė su šeimomis ištremti į Sibirą. Mokyklai vadovavo inspektorius Aleksandras Naudžiūnas, atvyko mokytojauti Adelė Savickaitė.

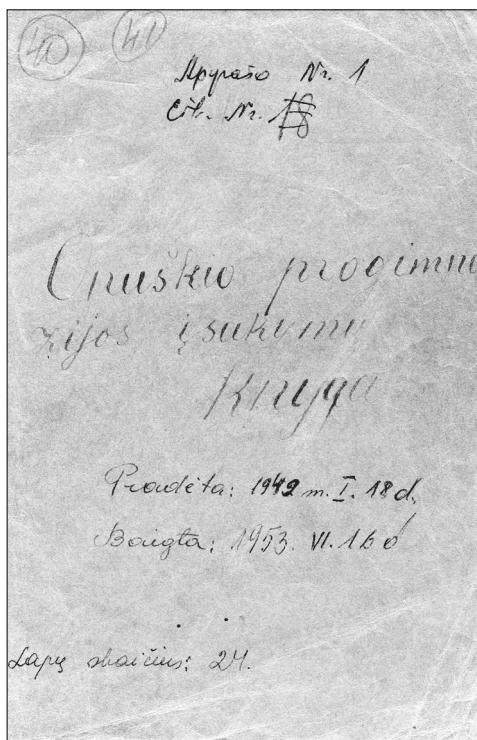
Onuškio progimnazijos mokiniai su mokytojais. Sėdi antroje eilėje penkta mokyklos direktorė J. Stankevičienė. 1949 m. lapkričio 11 d. Iš mokyklos archyvo

Prasidėjus karui, mokyklą užėmė vokiečių kareiviai, čia įsikūrė gestapininkų štabas. Vaikus teko mokyti lauke. Bet mokykla veikė. Direktorė J. Stankevičienė pasakojo, kaip mokslo metus teko pradėti lauke, suolai stovėjo prie mokyklos, mokytis trukdė lietus ir šaltas oras. Po kelias savaites užtrukusių derybų vokiečiai ėmė mokinius į pirmąjį aukštą, bet šildymo sistema buvo sugadinta, teko dirbti nekūrenamose patalpose.

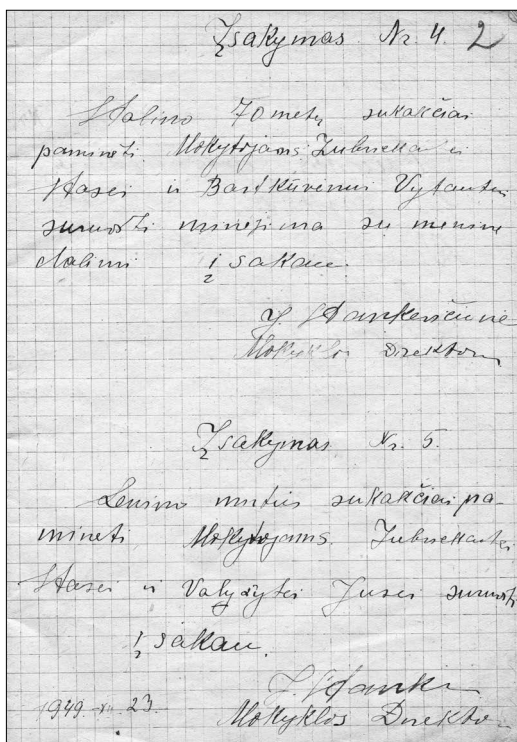
Mokykloje vokiečiai buvo įrengę ligoninę sužeistiems kareiviams ir karininkams. 1943 m. vasarą vokiečių kareiviai pasitraukė iš mokyklos. Mokytojai dirbo sunkiomis sąlygomis, alga menka, vėlavo atlyginimai, padėdavo mokinių tėvai. Kartais ugdymo procesas kurį laiką net nutrūkdavo.

1944 m. mokykla buvo paversta Plechavičiaus armijos kareivinėmis. Vasarą grįžo ir išitvirtino sovietų valdžia. Jauni kovotojai už Lietuvos laisvę pasitraukė į miškus. Neramus pokario laikotarpis, trėmimai į Sibirą, nuniokotas miestelis, partizaninė pasipriešinimo okupantams kova – vis dėlto mokykla veikė. Mokinių daugėjo. 1945 m. rugsėjo 1 d. įkurta pionierių organizacija.

1945–1946 m. m. pirmoje klasėje mokėsi 41 mokinys, antroje – 46, šeštoje – 25, septintoje – 21 mokinys. Dirbo Joana Stankevičienė, Aldona Vaicekauskaitė, Juzė Valužytė, Vytautas Bartkuvėnas, Marija Naudžiūnienė, Marytė Tubinaitė. 1946 m. mokykla išaugo į progimnaziją ir priklausė Trakų apskrčiai. Daugėjo mokinių, daugėjo ir mokytojų. 1947–1948 m. m. mokėsi apie 180–220 mokinių. 1947 m. rugsėjo 1 d. įkurta komjaunimo organizacija.

Seniausias mokyklos archyve saugomas dokumentas – Onušio progimnazijos įsakymų knyga: pradėta 1949 m. sausio 18 d., baigta 1953 m. birželio 16 d.

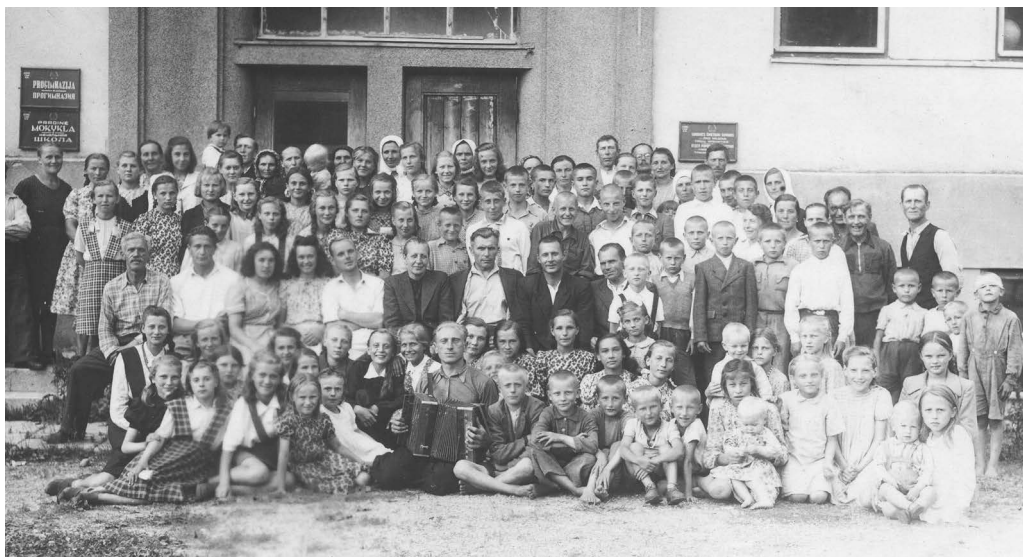

Onušio progimnazijos įsakymų knygoje direktorės J. Stankevičienės įsakymai mokytojams surengti minėjimus Stalino 70 metų sukakčiai ir Lenino mirties sukakčiai. 1949 m. gruodžio 23 d.

1948–1949 m. mokykloje dirbo 9 mokytojai. Nuo rudens jau veikė Trakų apskrities Onušio septynmetė mokykla. Keitėsi mokymo turinys. Rašinių temos per baigiamuosius egzaminus geriausiai parodė mokinių mokymosi ir auklėjimo kryptį („Dėkoju draugui Stalinui už savo laimingą vaikystę“, „Kokia tarybinė knyga man labiausiai patinka“). Rudenį į mokyklą susirinkdavo tęsti mokslų aplinkinių pradinių mokyklų mokiniai, atvykdavo baigę mokytojų seminarijas mokytojai, kiti dėl įvairiausių priežasčių palikdavo mokyklą.

1948 m. rudenį, baigusios Trakų mokytojų seminariją, atvyko dirbti Ona Bilevičiūtė ir Stasė Zubrickaitė. Pradinėse klasėse dirbo Marija Gaudzevičienė, Vladas Maskaliūnas. Pradinėse klasėse dirbo Marija Gaudzevičienė, Vladas Maskaliūnas, Marija Naudžiūnienė, Aleksandras Naudžiūnas. Aleksandras Vaicekauskas mokė matematikos, Vytautas Bartkuvėnas dėstė istoriją, rusų kalbos mokė direktorė J. Stankevičienė. Mokytoja V. Losytė kitais mokslo metais išsikėlė į Žilinių pradinę mokyklą, atvyko Jonas Baranauskas dėstyti fizikos.

Mokytojai S. Zubrickaitei teko vadovauti jaunųjų literatų būreliui, kurį lankė aktyviausi mokyklos mokiniai. Būrelio nariai leido sienlaikraštį, minėdavo rašytojų jubiliejus, aptardavo knygas, deklamuodavo eilėraščius švenčių metu. Mokytoja vadovavo ir šokių būreliui. Mokiniai išmoko šokti „Šustą“, „Kubilą“, „Žiogelį“,

Onuškio progimnazijos mokiniai, mokytojai ir tėvai prie mokyklos. Centre pirmoje eilėje sėdi su armonika mokytojas Jonas Kupinas. 1952 m. birželio 23 d. Iš Adomo Morkūno archyvo

„Mikitą“, „Sadutę“, „Kepurinę“, žaidimų, ratelių. Pasirodymai dažnėjo, visi ieškodavo gražių tekstų, rengė ilgas programas su šokiais, dainomis ir poezija. „Mes laimingi kolūkiečiai“, „Mes už taiką“ – tokių teminių vakarų buvo daug. Muzikos mokytojo tais metais nebuvo, todėl pasirodymams pagroti kvietėsi kaimo muzikantus. Parengdavo vaidinimus. „Taikos armija“, „Šilgalių šeima“ – tai spektakliai, kuriuos mokiniai suvaidino Kęstūčių, Pėsamanio, Grúožninkų kaimuose.

Kultūros namuose mokytojai skaitydavo paskaitas, reikėjo dalyvauti partiniuose susirinkimuose, organizuoti rinkimų kampaniją, dalyvauti kolūkio talkose.

1949 m. rudenį atvyko dirbti pradinių klasių mokytojas Petras Kepežinskas, prancūzų kalbos mokė J. Valužytė, Stasys Matusevičius dirbo kūno kultūros mokytoju. Jis pavasarį buvo pašauktas į armiją ir į Onuškį negrįžo.

1950–1951 m. m. mokėsi 273 mokiniai. Mokykloje rusų kalbos mokė J. Stankevičienė, rusų kalbos ir muzikos – Stefa Maslauskaitė, gamtos ir aritmetikos – Bronė Maslauskaitė, lietuvių kalbos – S. Zubrickaitė, matematikos ir geografijos – A. Vainekauskas, kūno kultūros, geografijos, piešimo, braižybos – Anelė Urbanavičiūtė, prancūzų kalbos – Genė Kasiulynaitė, istorijos, fizikos, chemijos – J. Baranauskas. P. Kepežinskas, Ona Belevičiūtė, Magdelena Bartkuvėnienė, Elena Lelevičiūtė buvo pradinių klasių mokytojai. Rugsėjo mėnesį O. Belevičiūtė (Malinauskienė) paskirta pionierių vadove.

Prie mokyklos įrengė sporto aikštelę, kūno kultūros pamokos rudenį ir pavasarį vyko lauke. Renginiai dažniausiai vykdavo salėje, o sporto varžybos ir šokiai vakare buvo didžiausia šventė visam miesteliui.

Nors miestelyje buvo daug sovietų aktyvistų, bet ideologinis darbas mokykloje sekėsi sunkiai. 1950 m. gruodžio mėnesį apsilankęs inspektorius atskaitoje parašė, kad

Gegužės pirmosios demonstracija Onuškyje. Apie 1950 m. Iš A. Morkūno archyvo

„gausi pionierių ir pirminė mokinių komjaunimo organizacija, tačiau <...> komjaunimas netapo mokytojų pagalbininku“. „Per mažai atsilanko į komjaunimo susirinkimus mokytojos Bronė Maslauskaitė, Anelė Urbonavičiūtė ir Genė Kasiulynaitė.“

O mokytojas J. Baranauskas „neturi susidaręs marksistinės pažiūros į istoriją“. Mokytojas P. Kepežinskas nesilaiko pamokos vedimo metodikos reikalavimų – „ne-užvertęs knygos aiškina naują pamoką, bet į knygą nežiūri“. Kai kurių mokytojų pamokose mažai kalbama „apie tarybinės šalies ūkį“. Tikrintojas nepatenkintas pasiruošimu pamokoms. Mokyklos vadovui teko pasiaiškinti inspektoriui ir „pagerinti“ darbą.

Stiprėjo ideologinis auklėjimas, įrengtas pirmasis pionierių kambarys. 1951 m. V. Bartkuvėnas iš mokyklos išvyko pirmininkauti į Dusmenų kolūkį. Onuškio gyvenvietė vėl atiteko kitam rajonui, mokykla pakeitė pavadinimą – tapo Vilniaus srities Daūgų rajono Onuškio vidurine mokykla.

1951 m. buvo atidaryta vidurinė mokykla, mokėsi 217 mokinių. Mokykloje mokėsi 186 lietuviai, 6 rusai, 25 lenkai. Iš 83 komjaunuoliško amžiaus mokinių – 66 komjaunuoliai. Prancūzų kalbos mokėsi 117 mokinių. Mokyklos knygų fondą sudarė 292 užklasinio skaitymo knygos.

Atvyko mokytojas Jonas Kupinas. Jis dėstė kūno kultūrą ir muziką, grojo akordeonu. Nuo tų metų mokykla turėjo muzikantą šokių vakarams. Mokytojo dėka vaikai pamėgo žaisti krepšinį. Gavusi leidimą iš Priėnų apskrities keltis į kitą apskritį, mokyklos buhalterė pradėjo dirbti Marija Kupinienė. Nors charakteristikoje parašyta:

„Reikia pastebėti, kad mokytoja yra baigusi mokytojų seminariją ir turi penkerių metų stažą. Savo dėstomus dalykus išmano gerai“, – mokytojos vietos (šeima išstremta į Sibirą) negavo.

Onuškio vidurinės mokyklos mokytojai: ant žemės sėdi (iš kairės) S. Jakubauskaitė, L. Toleikytė, S. Zubrickaitė; antroje eilėje sėdi (iš kairės) antra mokyklos direktorė J. Stankevičienė; trečioje eilėje stovi (iš kairės) antras Jonas Mikelinškas, ketvirtas J. Valiukonis, penkta P. Karlonaitė, šeštas J. Kupinas. 1953 m. gegužės 24 d. Iš J. Laurinavičiaus archyvo

Be darbo mokykloje, mokytojai skaitė paskaitas, padėjo per rinkimus, dirbo agitatoriais. Pati didžiausia mokykloje pionierių vadovų kaita. Atsiradus pamokų, visi stengėsi kuo greičiau imti dirbti dalykinėje sistemoje. 1950 m. mokymo dalies vedėju dirbo Juozas Lebionka.

1952–1953 m. m. mokykloje mokėsi 255 mokiniai. Mokytojų kaita buvo didelė. Atvyko biologijos mokytoja Liongina Toleikytė, istorikė Petronėlė Karlonaitė, Janina Tamulynaitė. Prancūzų kalbą dėstė Silvija Kairiūkštytė ir Sofija Jakubauskaitė, matematiką – Valentinas Andrešiūnas. Metus prancūzų kalbą dėstė Jonas Mikelinškas. Jis buvo paskirtas mokymo dalies vedėju, dirbo visuomeniniu vaikų apsaugos inspektoriumi. Atvyko mokytojos Genė Bukėnaitė, Genovaitė Butkevičiūtė, Adelė Lelešiūtė. Karinį parengimą dėstė Jonas Voveris, jis parvežė iš Varėnos mokomųjų ginklų mokyklai. Nuo rudens mokyklos bendrabutyje apsigyveno pirmieji mokiniai.

Visi mokytojai buvo išipareigoję laisvu nuo darbo laiku išmokyti rašyti po vieną beraštį ir mažaraštį kaimo žmogų. Todėl kartą per savaitę lankė kaimuose gyvenančius beraščius, mokė pažinti raides. Mokyklos veiklą stebėjo ir tikrino rajono švietimo skyriaus darbuotojai. Aktualios buvo ne tik mokinių, bet ir mokytojų idėjinės pažiūros. Daugų rajono inspektorius patikrinimo protokole rašoma, kad

Pirmoji abiturientų laida su mokyklos direktore (sėdi centre) ir mokytojomis. 1954 m. Iš S. Masilionienės archyvo

mokytoja Emilija Nalivaikaitė „nestoja į komjaunimo gretas dėl kažki kokių nežinomų priežasčių, o greičiausiai dėl apolitiškumo“.

Vienuoliktokų tais mokslo metais buvo per mažai, todėl Onuškio mokyklos vienuoliktos klasės mokiniai išvyko mokytis į Aukštadvarį ir ten gavo atestatus.

Per metus mokykloje dirbo 15–17 mokytojų. Jie nuomojosi butus miestelyje. Atlyginimas už darbą nedidelis, mokinių klasėse daug, dirbti nelengva. 1953 m. pradėta keturių butų namo mokytojams statyba.

1953–1954 m. m. mokėsi 258 mokiniai. Mokyklai vadovavo direktorė J. Stankevičienė. Dirbo Nijolė Markevičiūtė, Teresė Kazlauskaitė, S. Jakubauskaitė.

Mokiniai jau galėjo lankyti kino seansus. Direktorė prašė Daugų švietimo skyriaus vedėją skirti lėšų sumokėti mokiniams už bilietus į kino seansus. Šeštadienio vakarui mokyklos būrelių nariai parengdavo meninę programėlę, šokiams grojo mokytojas J. Kupinas.

1954 m. pavasarį išleista pirmoji abiturientų laida. Pirmosios laidos auklėtojas – J. Kupinas. Mokyklą baigė penkiolika mokinių, visiems išduoti brandos atestatai. Atestatus gavo Dalia Babonaitė, Stasė Blikertaitė, Aleksas Cibulskas, Jadvyga Čaikauskaitė, Irena Dailydaitė, Adomas Janavičius, Vincas Keršys, Jadvyga Kvedaravičiūtė, Melanija Leščinskaitė, Marytė Pacevičiūtė, Algirda Pranskutė, Bronė Repeikaitė, Danutė Stankevičiūtė, Jonas Žydelis, Jonas Voveris.

1954–1955 m. m. mokėsi 306 mokiniai. Baigęs pedagoginį institutą atvyko Jonas Kadelskas mokytis matematikos ir fizikos. Tais pačiais metais pradinį klasių mokytoja G. Janušaitytė išvyko į Dembinos pradinę mokyklą.

1955–1956 m. m. dirbo Danguolė Juodkazienė, Julija Zinkevičienė, Danutė Garmutė, Ilijana Černiauskiene, Vytautas Kamblevičius, Aldona Vaicekuskaitė, Leškevičius, Štūraitis. Iš mokyklos į Aukštadvarį išsikėlė direktorė J. Stankevičienė.

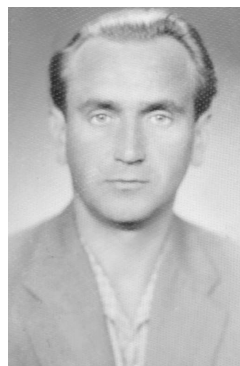
1956–1957 m. m. mokyklai keletą mėnesių vadovavo direktorė Marija Vasiliauskaitė. Mokėsi 260 mokinių. Atvyko Edmundas Narbutas mokytį prancūzų kalbos.

1957 m. mokyklai vadovavo Aleksas Černiauskas. Jo iniciatyva buvo sukurtas „Mažasis kolūkis“, turėjęs 5 ha dirbamos žemės. „Mažajame kolūkyje“ kiekviena

klasė augino skirtingas kultūras, buvo išrinktas kolūkio pirminkas. Aštuntos klasės kolūkiui vadovavo mokinys Adomas Morkūnas. Visus žemės darbus dirbo patys mokiniai.

1957–1958 m. įvestas privalomas septynmetis išsilavinimas. Vienuoliktos laidos abiturientė Danutė Repeikienė (Aliukonytė) prisimena, kad kai ji

„atėjo mokytis į 5 klasę, mokykloje buvo dvi penktos klasės, bet po metų liko šešta viena – keli nesimokė, neišlaikė pataisų, išvažiavo kitur. Ypač malonius prisiminimus paliko geografijos mokytoja Danutė Garmutė, lietuvių kalbos mokytoja Aldona Paulauskienė ir prancūzų kalbos mokytojas Edmundas Narbutas. Jų pamokos buvo šventė mokiniams. Mokyklos darže mokiniai augino daržoves, mokykla turėjo arkli, kuri prižiūrėjo mokyklos ūkvedys Pranas Paškevičius. Nors buvo bendrabutis, bet bendrabutyje ji negyveno, namo per mišką palydėdavo mokytojas Štūraitis. Mokėsi daug, laikė egzaminus, mokėjo linksmintis. O šokiuose geriausiai grojo Ignas Masilionis“.

Mokyklos direktorius Aleksas Černiauskas. 1957 m. Iš J. Laurinavičiaus archyvo

Mokytojas Vytautas Vitunskas dėstė geografiją, karinį parengimą. Tais pačiais metais iš pjuvenų, kalkių ir šlako pradėtos statyti mokyklos dirbtuvės, statyboms vadovavo mokytojas V. Kamblevičius. Jis dėstė darbus, karinį parengimą, nuo 1959 m. sausio paskirtas mokyklos dirbtuvių vadovu ir meistru. Pradinių klasių mokytojos vieta atsirado M. Kupinienei, keletą metų dirbusiai mokyklos sąskaitininke. Kūno kultūros mokytojas J. Kupinas skynė laurus rajono varžybose. Mokiniai už aukštus sporto laimėjimus apdovanoti PDG („Pasiruošęs darbui ir gynybai“) I laipsnio ženkleliais.

1958 m. mokykloje dirbo Rozalija Voverytė, Marytė Milušauskaitė, Birutė Radzevičienė. Verslumui ugdyti mokykloje įsteigta mokyklinių prekių parduotuvė, prekes imdavo iš kooperatinės Daugirdo parduotuvės. Prekiavo mokinys A. Morkūnas.

1959 m. rudenį iš mokyklos išvažiavo direktorius A. Černiauskas su šeima, direktoriumi paskirtas Kazimieras Radzevičius. Tuo metu prancūzų kalbą dėstė E. Narbutas. Jis vadovavo dramos būreliui, režisavo mokyklinius spektaklius.

Mokyklos direktoriaus K. Radzevičiaus ir mokytojo V. Kamblevičiaus

Mokyklos direktorius A. Černiauskas su fizikos ir matematikos mokytoju J. Kadelsku Onuškiu mokyklos stadione. 1958 m. Iš J. Laurinavičiaus archyvo

*Mokytoja Marija Kupinienė su pirmos klasės mokiniais prie senosios mokyklos. 1959 m.
Iš Onušio mokyklos archyvo*

*Paskutinė mokytojos I. Černiauskienės lietuvių kalbos pamoka vienuoliktokams. 1959 m.
gegužės 24 d. Iš J. Laurinavičiaus archyvo*

rūpesčiu balandžio mėnesį pavyko išigyti sunkvežimį. Prasidėjo mokytojų ir mokinių išvykos ir ekskursijos. Išlikusiuose dokumentuose apstu įsakymų dėl kelionių po Lietuvą. Mokytojas J. Kadelskas išlydėjo iš mokyklos šešiolika ketvirtos laidos abiturientų.

1960 m., baigusi Vilniaus pedagoginį institutą, į mokyklą sugrižo dėstyti chemijos pirmos laidos abiturientė Marijona Pacevičiūtė. Matematikos mokyti po studijų universitete paskirta Jadvyga Kastantinavičiūtė. Kūno kultūrą dėstė Stasys Ramoška, muzikos mokė Jonas Maciulevičius.

Nuo rudens atidaryta vakarinė mokykla. Visa mokykla buvo elektrifikuota. Mokytojas J. Kadelskas parsivežė įrangą ir sumontavo pirmąją radijo stotį mokykloje.

1961 m. iš direktoriaus pareigų buvo atleistas K. Radzevičius. Po pokalbio Trakų partijos komitete Lieponių septynmetės mokyklos direktorius Vincas Politika paskirtas direktoriumi į Onušio vidurinę mokyklą. Tuo metu dirbo Aldona Mikalopienė (dėstė 1 klasei), Ona Malinauskienė (2 klasei), M. Kupinienė (3 klasei), V. Vitunskas (4 klasei). E. Narbutas dėstė prancūzų kalbą ir meno istoriją, J. Kastantinavičiūtė – matematiką, Vykintas Zaranka – lietuvių kalbą, Lionė Tautkevičiūtė – lietuvių kalbą, Mikalauskiene – lietuvių kalbą, Marija Pečiulienė – istoriją, Henrieta Pšetulskā – rusų kalbą, Liudvika Brylaitė – rusų kalbą ir dirbo pionierių vadove, Adelė Masilionienė – geografiją ir astronomiją, J. Kadelskas – fiziką ir matematiką, Stefanija Valatkevičiūtė – muziką, Birutė Kuncytė – kūno kultūrą ir anatomiją, V. Kamblevičius – darbus ir braižybą. M. Pacevičiūtė dėstė chemiją ir zoologiją, V. Politika – kūno kultūrą. Mokykloje per mokslo metus mokinius mokė 22–26 mokytojai, mokėsi 340–360 mokinių.

Klasės didelės, trūko patalpų ir darbo vietų, buvo mokoma dviem pamainomis. Dvi klasės įrengtos senosios medinės mokyklos patalpose. Veikė dramos (vadovas E. Narbutas), turizmo ir kraštotyros (L. Brylaitė), fizinės kultūros (B. Kuncytė), šokių (S. Valatkevičiūtė), ateistų (V. Vitunskas), jaunųjų technikų (J. Kadelskas), literatų (L. Tautkevičiūtė), darbščiujų rankų (M. Kupinienė), choro (S. Valatkevičiūtė) būreliai. Mokyklą baigė 11 auklėtojos A. Masilionienės abiturientų. Jaunas mokytojų kolektyvas su mokiniais keliavo po Lietuvą.

1962 m. rudenį rusų kalbą dėstė Viktorina Gakalenko, A. Grauslys – matematiką, Kazimiera Daščioraitė – lietuvių kalbą. 1963–1964 m. m. muzikos mokė Algis Grinevičius, geografijos – Aurelija Lekevičienė, lietuvių kalbos – Irena Jaruševičienė ir Irena Ozolienė, dirbo Gražina Vrubliauskaitė, Antanas Makūnas, Janina Maselytė, Judita Dėgšnytė, Janas Jaščaninas, Aloyzas Vilpišauskas. Be pagrindinių dalykų, Stasė Morkūnienė dėstė kulinarijos kursą merginoms. Jos išmoko kepti tortus, sausainius, susipažino su stalo serviravimo gudrybėmis.

Aktyvūs mokiniai rašė straipsnius į rajono laikraštį, literatas Jonas Užurka spausdino savo kūrybą. Kartą rajono spaudoje jis pasigyrė, kad su mokytoja ateistų būrelio nariai aplankė bažnyčios požemius. Visi pateko į rajono valdžios nemalonę.

Dramos būrelio nariai pastatė veikalą „Laimės dėžutė“ ir jį parodė ne tik Onušio, bet ir Taučionių, Jūrgionių, Gruožninkų kaimų gyventojams. Vienuoliktos laidos abiturientus išleido auklėtoja G. Vrubliauskaitė.

Rudenį kūno kultūros mokyti atvyko mokytojas Zenonas Žalpys. Mokiniai dalyvavo tinklinio ir krepšinio turnyruose, žiemą slidinėjo. Populiarejo žygiai pėsčiomis.

Mokyklos bendrabutis įrengtas Onuškio revoliucinio komiteto, vėliau – valsčiaus administraciniame pastate. 1987 m. J. Laurinavičiaus nuotr.

Auklėtoja Liudovika Bučienė su savo auklėtiniais XXI laidos abiturientais. 1975 m. Iš L. Bučienės archyvo

1965–1966 m. m. mokėsi 254 mokiniai, iš jų 36 nepažangūs. Atvyko mokytojai Onutė Manarkaitė, Felicija Aleinikovaitė, Valentinas Staniulevičius. Vida Eidukevičiūtė dėstė prancūzų kalbą ir dirbo pionierių vadove. 1967 m. rudenį atvyko Elena Vilkevičiūtė (dėstė matematiką), Laima Gimdžiūnaitė (lietuvių kalbą), Ona Remeikienė (istoriją), Lilija Luneckienė (muziką), Alfonsas Luneckas (kūno kultūrą ir darbus).

Nuo 1966 iki 1970 m. Milda Nemunienė mokė lietuvių kalbos. 1968 m. pradėjo dirbti rusų kalbos mokytoja Banga Bobovnikova, lietuvių kalbos mokytoja ir bendrabučio auklėtoja paskirta dirbti Vlada Zaleckienė. 1969–1970 m. m.

Mokytojų kolektyvas: pirmoje eilėje (iš kairės) Ignas Prelgauskas, Virginijus Baranauskas, Adolfas Aniulis, Adomas Morkūnas, Kazimieras Lemežis, Vytautas Vitunskas; antroje eilėje stovi (iš kairės) Jonas Kadelskas, Aldona Radzevičiūtė, Irena Narkevičiūtė, Zita Okunevičienė, Gediminas Petrauskas, Liudvika Bučienė, Aldona Aniulienė, Marijona Pacevičiūtė, Banga Bobovnikova, Marija Kupinienė, Jadvyga Kadelskienė, Nijolė Baranauskienė. 1979 m. Iš S. Masilionienės archyvo

atvyko Emilija Cikanavičiūtė (lietuvių kalbą), Genė Pieškaitytė (lietuvių kalbą), Teresa Šematovič (matematiką ir braižybą), Benedikta Vyšniauskaitė (istoriją). Ona Rutkauskaitė buvo pradinių klasių mokytoja.

1971 m. baigusi Vilniaus universitete lietuvių kalbos studijas, į mokyklą sugrįžo buvusi mokinė Nijolė Baranauskienė (Šiaudinytė). Jos vyras Virginijus Baranauskas atvyko dėstyti prancūzų kalbos. Lietuvių kalbos mokė Marytė Kuncevičiūtė, Laima Buičenkaitė, Irena Baranauskaitė. 1974 m. užklausinės veiklos organizatoriumi paskirtas geografijos mokytojas Ignas Prelgauskas.

1973 m. istorijos ir visuomenės mokslo bei kūno kultūros mokyti atvyko Romualdas Noreika, muzikos – Birutė Miškinytė.

Daug dėmesio tuo metu buvo skirta rusų kalbai. Be Liudvikos Bučienės, rusų kalbos mokė Valentina Kulikova, Banga Bobovnikova, Aldona Radzevičiūtė, Galina Kirilova, Nadežda Polianskaja, Marija Aleksandrovič, Jelena Pachareva.

Bandant spręsti mokinių apgyvendinimo problemą, prie senojo bendrabučio (valsčiaus administracijos pastatas) pristatytas ir įrengtas bendrabučio priestatas. Bendrabutyje galėjo gyventi 30–40 vaikų. Mokytojams trūko butų, kai kurie važinėjo net iš sostinės. 1976 m. pradėtas statyti aštuonių butų namas mokytojams.

Mokykla dirbo dviem pamainomis, suaugusieji mokėsi vakarinėje mokykloje (neakivaizdininkai, 1975–1985, 10 laidų), trūko patalpų kabinetams. Todėl pradėta statyti mokyklos priestatą su nauja sporto sale ir valgykla.

1977–1978 m. m. mokykloje dirbo 28 mokytojai. Atvyko istorikė Zita Okunevičienė, rusų kalbos mokytoja Svetlana Bondarenko, iš Pasamanio aštuonmetės mokyklos perkeltas mokyti istorijos ir kūno kultūros Gediminas Petrauskas.

Mokiniai vaikščiojo per pertraukas ratu, vieną kartą per dieną visi mankštinosi koridoriuje. Klasės pasikeisdamos mokykloje budėjo ir penktadieniais perduodavo budėjimo estafetę kitai klasei. Mokykla ruošėsi sutikti spalio revoliucijos šešiasdešimtmetį, kasmet paminėdavo pergales dieną. Pirmą kartą veikė mokinių darbo ir poilsio stovykla. Pagerėjo mokytojų gyvenimo sąlygos – pastatytas aštuonių butų namas mokytojams.

1981 m. sausio mėnesį duris atvėrė naujas mokyklos priestatas su sporto sale ir valgykla. Naujose patalpose įrengti istorijos, biologijos, lietuvių ir prancūzų kalbų, muzikos, fizikos, matematikos, chemijos kabinetai, komjaunimo ir pionierių kambariai. Užsienio kalboms mokyti kabinetuose sumontuota lingofoninė įranga.

Nuo rudens į mokyklą atvyko lietuvių kalbos mokytojos Milda Baužytė ir Stasė Karužaitė. Mokydamiesi viena pamaina mokiniai galėjo lavintis būreliuose po pamokų. Repetavo mokinių agitbrigada (vadovas V. Baranauskas), renginius planavo, su mokiniais scenarijus kūrė popamokinio darbo organizatorė L. Bučienė. Populiarus išliko turizmas. Tūristų būrelio nariai (vadovas Adomas Morkūnas) pėsčiomis ir dviračiais per metus surengdavo tris keturis pažintinius žygius, keliavo su kitų rajonų mokyklų jauniaisiais turistais. Mokiniai mokėsi valdyti žemės ūkio techniką, mokykloje buvo dėstoma traktoriaus ir žemės ūkio mašinų disciplina. Darbų mokytojas A. Morkūnas ir jo auklėtiniai įrengė mokyklos dirbtuvių priestato patalpas. A. Žilionis dalyvavo respublikinėje medžio drožėjų olimpiadoje, pelnė trečiąją vietą.

1982 m. birželio mėnesį vyko tradicinės rajono artojų varžybos. Varžybose labai gerai lauką suarė Vitalijus Šlaičiūnas, kurį jaunųjų artojų varžyboms parėngė mokytojas A. Morkūnas. Mokinys gavo apdovanojimą ir ažuolo vainiką. Traktoriaus ir žemės ūkio mašinų teorijos mokė mokytojas Vytas Mindžiulis, Kęstutis Danilevičius, Eimantas Masionis, Dainius Morkūnas. Artėjant pertvarkos laikotarpiui, aktyvesni mokiniai drąsiai reiškė savo nuomonę ir atsisakė mokytis vairuoti traktorių.

Mokyklos direktorius V. Politika rūpinosi darbuotojų kvalifikacija, būtent jam pavyko suburti dalykinės sistemos mokytojus, turinčius aukštąjį išsilavinimą. Tam buvo palanki ir valstybės politika. Kaimo mokykloje kartu su didele patirtimi turinčiais mokytojais dirbo daug jaunų mokytojų, kurie norėjo išvengti tarnavimo sovietų armijoje. Visi aktyviai sportavo, dalyvavo sporto šventėse, vakarais salėje žaidė krepšinį, tinklinį. Gediminas Lašas mokė dailės, Ričardas Jančauskas – muzikos, Leonidas Kuznecovas – rusų kalbos, Arūnas Prelgauskas dėstė dailę, Kęstutis Kundrotas – kūno kultūrą, Valdemaras Barakauskas mokė dailės, baigęs pedagoginį institutą mokytojauti į mokyklą grįžo E. Masionis. Rusų kalbą dėstė Marija Aleksandrovič, Giedrė Bražinskaitė, Rita Puidokaitė ir Zita Makaveckaitė mokė muzikos. Pradinėse klasėse dirbo Danutė Kasperavičienė, Teresė Stadalny-

Mokyklos mokytojų kolektyvas 1983 metais. Pirmoje eilėje sėdi (iš kairės) Zita Okunevičienė, Milda Baužytė, Marijona Pacevičiūtė, Vincas Politika (mokyklos direktorius), Ona Kalinauskienė, Jadvyga Kadelskienė; antroje eilėje stovi (iš kairės) Aldona Aniulienė, Ona Blikertienė, Liudvika Bučienė, Nijolė Baranauskienė, Adelė Masilionienė, Aldona Mikalopienė, Teresė Stadalnykienė; trečioje eilėje stovi (iš kairės) Adolfas Aniulis, Virginijus Baranauskas, Jonas Kadelskas, Gediminas Petrauskas, Ignas Prelgauskas, Gediminas Lašas, Ričardas Jankauskas. Iš S. Masilionienės archyvo

kienė, Audra Stagniūnienė. Mokytojų vyrų krepšinio komanda tuo metu buvo stipriausia rajone. Mokyklos sporto salėje vykdavo krepšinio turnyrai, kolūkio taurės varžybos, draugiški susitikimai, sporto šventės. Kūno kultūros mokytojai G. Petrauskas ir K. Kundrotas buvo tikri sporto entuziastai. Buvę mokiniai ir mokytojai dar ir šiandien prisimena mokytojo K. Danilevičiaus (1982–1985) sugalvotas patarles visai darbo savaitei, muzikos mokytojo R. Jankausko suburtą mokinių chorą. Dailininkas A. Prelgauskas mokė mokinius gilesnės kultūros sampratos, pakvietė švęsti Užgavėnių šventę su Vilniaus universiteto „Ramuvos“ klubo nariais. Natūraliai kilo susidomėjimas lietuvių kalba ir literatūra, istorija, senąja kultūra. Direktorius V. Politika visiems parūpindavo bilietų į teatrus. Laisviau mokytojai ir mokiniai išsakydavo savo nuomonę. Subrendo sąjūdžio idėjos. Mokykla gyveno atsinaujinimo nuotaikomis, vyko mokyklos vadovų kaita.

Nuo 1989 m. vasario mokyklos direktoriumi buvo išrinktas Adolfas Aniulis. Direktorius pavaduotoja paskirta Zita Okunevičienė. Mokykla dirbo atgimimo sąlygomis, veikė iniciatyvinė sąjūdžio grupė, aktyviausia jos dalyvė ir organizatorė buvo pavaduotoja Z. Okunevičienė, jai talkino mokytojai Nijolė ir Virginijus Baranauskai. Laisvės ir nepriklausomos valstybės idėjos greitai išplito ir prigijo mokykloje. Mokiniai daug sužinojo apie trėmimus, išvežtų žmonių likimus, mokėsi liaudies dainų, užrašinėjo tautosaką. Susibūrė mokytojų etnografinis ansamblis

Mokytojų etnografinis ansamblis „Radasta“ koncertuoja Trakuose. Pirmoje eilėje stovi (iš kairės) Zita Okunevičienė, Liudovika Bučienė, Jadvyga Kadelskienė, Aldona Mikalopienė, Danutė Norinkevičienė, Marijona Pacevičiūtė, Ona Blikertienė, Nijolė Baranauskienė; antroje eilėje stovi (iš kairės) Aldona Aniulienė, Arūnas Prelgauskas, Rita Puidokaitė, Virginijus Baranauskas, Vincas Politika, Jonas Kadelskas, Juozas Okunevičius (Onušio seniūnas), Vytautas Mikalauskas (režisierius). 1988 m. Iš S. Masilionienės archyvo

„Radasta“, mokytojai repetavo ir dainavo dzūkiškas dainas, koncertavo įvairiuose renginiuose. Pavaduotoja Z. Okunevičienė susitikinėjo su tremtiniais, kvietė į mokyklą pasiklausyti pasakojimų apie pokarį, tremtį.

Mokytojai ir mokiniai sutvarkė senąsias kapinaites – iškirto krūmus, išvežė šiukšles, išbetonavo takelius, ieškojo partizanų giminių, tikslino palaidotų rezistentų sąrašus. Senosiose kapinaitėse pastatytas paminklas rezistentams, mokytojas Vydas Kasperavičius sukūrė ir pastatė kryžių ir koplytėlę. Išsipildė onuškiečių svajonė – pagerbti už laisvę žuvusieji. Prie paminklo keletą metų vyko Onušio krašto savanorių iškilmės. Nustoję veikusios spaliukų, pionierių ir komjaunimo organizacijos (keletą metų jų veikla buvo menka, nes vadovauti teko mokytojams vyrams, kurie visaip vengė rikiuočių, sueigų, susirinkimų). Susirūpinta lietuvių kalbos padėtimi ir Lietuvos istorijos mokymu. Įvestas tikybos mokymas. Metus mokykloje tikybą dėstė kunigas Ignas Kavaliauskas, nuo 1991 m. rudens – Vladė Račkienė. Sudarytos sąlygos mokytis vokiečių kalbos. Anglų kalbos pradmenų ėmėsi mokytį I. Prelgauskas.

Keitėsi mokyklinių švenčių turinys, mokinių ir mokytojų santykiai. Pamažu grįžta prie tradicinių vertybių – pagarbos savo tautai, kraštui, valstybei. Mokytojos N. Baranauskienė ir Stasė Masilionienė suorganizavo Kalbos šventę, kurioje dalyvavo Romualdas Ozolas ir buvusi mokyklos lietuvių kalbos mokytoja Irena Ozolienė. Pradėta švęsti Knygnešio diena, kurioje prisiminimais apie kelionę į

Onuškio vidurinės mokyklos lietuvių kalbos mokytoja Nijolė Baranauskienė (pirma iš kairės) su mokiniais. 2010 m. K. Driskiaus nuotr.

Sibirą ir atgal, patirtas kančias ir sugadintą gyvenimą pasakojo ir dainas dainavo Gražina Jazukevičienė, mokytojos tremtinės R. Okunevičienės dukra. Mokiniai buvo raginami užrašinėti gyvų liudininkų prisiminimus, tremtinių ir politinių kalinių gyvenimo istorijas. Visi iš naujo mokėsi Lietuvos istoriją, vertino įvykius.

Aktyviausieji mokytojai stovėjo susikibę rankomis Baltijos kelyje, dalyvavo iškeliant Lietuvos trispalvę vėliavą Trakų pilies bokšte, 1991 m. sausį budėjo Vilniuje prie Aukščiausiosios Tarybos, dalyvavo žuvusiųjų už laisvę laidojimo ceremonijoje. Susitikime su Tarybų Sąjungos Aukščiausiosios Tarybos deputatais, kuris įvyko Onuškio kultūros namų salėje, mokytojai pasisakė už Lietuvos Nepriklausomybę. Mokiniai Giedrius Beiga, Aurimas Jankauskas, Darius Okunevičius važiavo į Ignaliną dalyvauti žaliųjų akcijoje – apjuosti rankomis atominės elektrinės.

Ėmė rasti naujų tradicijų. Pradėta švęsti Vasario 16-oji, minėti Sausio 13-oji. Onuškio bažnyčios šventoriuje pastatytas mokytojo V. Kasperavičiaus ažuolinis kryžius 1941–1952 m. tremtiniams atminti. 1993 m. vasarą bažnyčios šventoriuje buvo perlaidoti Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataro Donato Malinausko, jo žmonos Sofijos ir sesers Filomenos palaikai, atvežti iš Altėjaus krąšto. Ceremoniją organizavo mokyklos direktorė Z. Okunevičienė, dalyvavo mokyklos bendruomenės nariai.

Prasidėjo švietimo reformų metas. Mokinių smarkiai sumažėjo. Vienuoliktoje klasėje atestatus gaudavo 9–11 mokinių. Kartu su atestatais kasmet 2–3 mokiniai gaudavo medalius, vėliau įteikti atestatai su pagyrimu.

Į ugdymo procesą išiveržė moderniosios technologijos. Įvestas informatikos dėstymas, 1993–1994 m. grįžo į mokyklą dėstyti informatiką buvusi abiturientė Janina Kaminskaitė. Mokykla išgijo kompiuterių. Mokiniai ir mokytojai mokėsi dirbti su informacinėmis technologijomis. Pavyko užmegzti ryšius su užsienio mokyklomis, vasarą mokinių grupė pirmą kartą išvyko į Prancūziją. Kelionėje vaikus lydėjo N. Baranauskienė, V. Baranauskas, Z. Okunevičienė.

Po metų Audrius Aliukonis dalyvavo XXVI jaunųjų filologų kūrybos konkurse, už publicistikos darbą „Takas į gamtą“ laimėtas II laipsnio diplomą (mokytoja

N. Baranauskienė). Julita Morkūnaitė dalyvavo respublikiniame jaunųjų filologų vertimų konkurse. Rajono biologų ir geografų olimpiadose prizininiais tapo Marius Pupalaigis, Andrius Kadelskas, Ramūnas Trečiokas. Mokytojas V. Baranauskas dalyvavo valstybinio prancūzų kalbos egzamino užduočių parengimo komisijos darbe.

Nuo 1995 m. mokyklai vadovavo direktorė Z. Okunevičienė. Mokėsi 180 mokinių, mokykloje buvo aktų ir sporto salės, mokomosios dirbtuvės, valgykla, bendrabutis (jau senosios mokyklos patalpose), 18 klasių-kabinetų (biologijos, istorijos, muzikos, tikybos, du lietuvių kalbos, prancūzų kalbos, vokiečių kalbos, informatikos, chemijos, du matematikos, fizikos, rusų kalbos, dailės, geografijos kabinetai, keturios pradinukų klasės). Fizikos ir informatikos mokytoja Edita Bitvinskaitė inicijavo mokyklos mokinių parlamento rinkimus, suaktyvėjo mokinių tarybos veiklą.

Keletą metų mokinių skaičius beveik nekito, mokėsi apie 180–200 mokinių, bet nuo 1995 m. ėmė sparčiai mažėti. Mokykloje mokėsi 9 abiturientai, 11 klasėje – tik 9 mokiniai. Susidomėta vis populiarėjančia anglų kalba. Mokinius anglų kalbos kaip pasirenkamojo dalyko mokė I. Prelgauskas.

1997 m. vasarą karaliaus Mindaugo karūnavimo dieną mokykloje buvo pristatyta Raimundo Lopatos knyga „Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas“. Šventėje dalyvavo filosofas R. Ozolas, istorikai Antanas Tyla, Viktoras Jencius-Butautas, „Vorutos“ laikraščio redaktorius Juozas Vercinkevičius. Kilo mintis mokyklą pavadinti signataro Donato Malinausko vardu.

2000–2001 m. m. mokykloje įvestas profilinis mokymas, mokėsi 223 mokiniai, dirbo 23 mokytojai, iš jų vienas mokytojas ekspertas, šeši mokytojai metodininkai. Mokytojų lituanisčių N. Baranauskienės ir S. Masilionienės iniciatyva parengta ir išleista 100 egzempliorių tiražu mokinių kūrybos knygelė „Plunksnos pavasaris“. Mokykloje įkurta Visuomeninė Onuškio jaunimo organizacija „VOJO“ (vadovas Tomas Stulgis ir mokytoja E. Bitvinskaitė).

2001–2002 m. m. mokykloje mokėsi 270 mokinių, iš jų 20 labai gerai. Iš reorganizuotos Dusmenų aštuonmetės mokyklos atvyko dirbti technologijų mokytoja Rita Ribačiauskienė ir prancūzų kalbos mokytoja Danguolė Čiupalienė. Matematikos mokyti atvyko Regina Lazauskienė.

2001 m. Onuškio mokykloje įkurta Šaulių sąjungos Onuškio vidurinės mokyklos jaunųjų šaulių kuopa. Pirmasis vadovas – mokytojas V. Baranauskas. Šaulių sąjungos idėjas padėjo skleisti mokytoja šaulė E. Bitvinskaitė. Mokyklos jaunieji šauliai studijavo Šaulių sąjungos istoriją, domėjosi krašto praeitimi, organizavo sporto šventes mokykloje, dalyvavo vėliavos pagerbimo ceremonijoje Vilniuje, kvietėsi Šaulių sąjungos vadovus, krašto apsaugos karininkus ir savanorius į susitikimus, dalyvaudavo ir laimėdavo įvairiose sporto varžybose. Liepos mėnesį Onuškyje prie mokyklos stovyklavo Trakų rajono jaunieji šauliai.

Nuo 2002 m. mokykloje pradėjo veikti interneto ryšys. Mokykloje mokėsi 273 mokiniai. Mokykla gavo 15 kompiuterių, įrengtas naujas kompiuterių kabinetas.

Onuškio vidurinės mokyklos lietuvių kalbos mokytoja Stasė Masilionienė. 2010 m.

K. Driskiaus nuotr.

*Onuškio mokyklos
pastatas 2010 m.
K. Driskiaus nuotr.*

2003–2004 m. m. mokinių skaičius padidėjo. Lietuvių kalbos vienus metus mokė mokytoja Aldona Armanavičienė, dirbusi Vaickūniškių mokykloje. Įrengta kompiuterių klasė su interneto prieiga, kompiuterizuota skaitykla, suintensyvintas dailės mokymas, nuo penktos klasės pradėta dėstyti anglų kalba. 26 abiturientai išlaikė valstybinius egzaminus. Mokėsi 29 dešimtokai, visi dalyvavo pagrindinio ugdymo pasiekimų patikroje. Brandos atestatai įteikti penkiasdešimtos laidos abiturientams (auklėtoja N. Baranauskienė).

2004–2005 m. pertvarkomas rajono švietimo įstaigų tinklas. Trakų rajono savivaldybės sprendimu nuo rugsėjo 1 d. prie Onuškio vidurinės mokyklos prijungti Dusmenų ir Tolkiskių pradinio ugdymo skyriai. Mokėsi 273 mokiniai. Atvyko anglų kalbos mokytoja Irma Bizulienė. Mokiniai pradėjo mokytis anglų kalbos kaip pirmosios užsienio kalbos. Sumažėjo vokiečių ir prancūzų kalbas besimokančių mokinių.

2005–2006 m. baigta mokyklos renovacija, pakeisti langai, paklotas naujas linoleumas, pakeistas priestato stogas, dalyvaujant projekte įsigyta treniruoklių, atnaujintas informatikos kabinetas, skaitykla aprūpinta grožinės literatūros knygomis. Dirbo 30 mokytojų, 6 metodininkai, 18 vyresniųjų mokytojų.

Sutvarkiusi mokyklą, parengusi kabinetus atnaujinti ir modernizuoti, staiga mirė mokyklos direktorė Z. Okunevičienė. Nuo Naujų metų mokyklai vadovavo laikinai einanti direktorės pareigas pavaduotoja Z. Aniulienė.

Vyresniųjų klasių mokinius mokyti prancūzų kalbos atvyko mokytoja Galina Loiba. Mokytoja Gražina Kulbickienė subūrė merginų etnografinį ansamblį, jos koncertuoja mokyklos bendruomenei ir dalyvauja rajono šventėse.

2006 m. balandžio mėnesį mokyklos direktore tapo pavaduotoja dirbusi Rima Blikertienė.

Dėl sumažėjusio mokinių skaičiaus nuo 2007 m. rugsėjo 1 d. uždarytas Onuškio vidurinės mokyklos Tolkiskių pradinio ugdymo skyrius. Mokytoja Meilutė Karužienė išleista

*Onuškio vidurinės
mokyklos direktorė
Rima Blikertienė.
2010 m. K. Driskiaus
nuotr.*

Onuškie vidurinės mokyklos mokytojos: (iš kairės) direktorės pavaduotoja Stasė Masilionienė, geografijos vyresnioji mokytoja Nijolė Česnulevičienė ir mokyklos direktorė Rima Blikertienė. 2010 m. Iš S. Masilionienės archyvo

į pensiją. Nuo 2007 m. rugsėjo nustojo veikęs Onuškie vidurinės mokyklos Dusmenų pradinio ugdymo skyrius. Mokytoja T. Stadalnykienė, dirbusi ir Onuškie mokykloje, išėjo į pensiją.

2007–2008 m. m. mokykloje mokėsi 320 mokinių, dirbo 31 mokytojas. Veikė Vaickūniškių pradinio ugdymo skyrius. Pradinėse klasėse vidutiniškai mokėsi po 16 mokinių, 5–8 klasėse – po 18 mokinių, 9–12 klasėse – po 20 mokinių.

Mokykloje skatinama projektų veikla. Mokiniai ir mokytojai rašo projektus, gauna finansavimą, kartu mokosi pažinti gimtinės kultūrą, studijuoja istoriją, domisi tiksliais mokslais. Nuo rudens Šaulių sąjungai paskirtas vadovauti istorijos mokytojas Kęstutis Andrulionis. Vasarą 12 klasės mokinys Mykolas Masilionis dalyvavo pasaulio jaunių akademinio irklavimo čempionate Kinijoje ir iškovojė penktąją vietą.

Vidurinio ugdymo programą baigė ir gavo brandos atestatus 28 abiturientai, iš jų vienas su pagyrimu. Į aukštąsias mokyklas įstojo 36 proc. abiturientų, į kolegijas – 21 proc., profesines mokyklas – 14 proc. Pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinime dalyvavo 24 mokiniai.

2008–2009 m. m. mokykloje mokėsi 275 mokiniai, dirbo 33 mokytojai (7 metodininkai, 23 vyresnieji mokytojai), socialinė pedagogė, bibliotekininkė, mokytojo padėjėja. Rudenį mokyti anglų kalbos atvažiavo jauna mokytoja Milda Velykytė. Vidurinio ugdymo programą baigė ir brandos atestatus gavo 18 abiturientų. Visa mokyklos veiklos programa buvo orientuota į Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmetį. Lietuvių kalbos kabinetas Tautinių mažumų ir išėivijos departamento organizuotame Rytų Lietuvos gimnazijų ir vidurinių mokyklų konkurse „Lietuvių kalbos kabinetas – tautiškumo ir pilietiškumo ugdymo židinys“ laimėjo pirmąją vietą. Kabineto vadovė mokytoja N. Baranauskienė apdovanota pinigine premija, padėkos raštu, rėmėjų dovanomis.

Birželio mėnesį mokykla šventė Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmetį. Kiekviena klasė rašė 1000 žodžių laišką Lietuvai, pynė 1000 žiedų vainiką iš lauko gėlių ir sukūrė meninę instaliaciją „Laikas ir Lietuva“. Į Lietuvos tūkstantmečiui skirtą rajono švietimo centro išleistą knygelę pateko Justės Žilionytės ir

Dovilės Giedrytės piešiniai, Danutės Vansevičiūtės ir Ievos Masilionytės rašiniai.

Vasario mėnesį mokytoja N. Baranauskienė už aktyvią ir kūrybingą pedagoginę veiklą, lietuvių kalbos puoselėjimą Trakų krašte apdovanota Trakų rajono Kunigaikščio Vytauto Didžiojo nominacijos II laipsnio diplomu. Tais pačiais metais mokytoja N. Baranauskienė laimėjo Rytų Lietuvos metų mokytojo konkursą. Šventėje „Rytų Lietuvos mokytojų žiedas“ Vilniaus rajono Nemenčinės Gedimino gimnazijoje mokytojai N. Baranauskienei įteiktas apdovanojimas. Mokytoja metodininkė N. Baranauskienė apdovanota padėkos raštu Vilniaus apskrities viršininko administracijos visuomeninių apdovanojimų šventėje.

Daug medžiagos apie mokyklos veiklą skelbiama mokyklos interneto svetainėje (vadovė D. Žilionienė), mokinių iniciatyva veikia miškininkų būrelis svetainė (vadovė A. Žukauskienė). Suaktyvėjo mokinių tarybos veikla. Mokiniai patys organizavo tradicines šventes, rengė programas valstybės šventėms, išitraukė į įvairių akcijų programas, dalyvavo miestelio renginiuose, respublikinėse akcijose, įvairių organizacijų surengtose piešinių parodose, rašinių konkursuose, įvairiuose sporto renginiuose, važiavo į ekskursijas.

Mokykloje suremontuotos patalpos technologijų kabinetui, pakeisti kabinetų suolai, apšviesti pusrūsio langai, renovuotas istorijos kabinetas. Mokyklos teritorija direktorės pavaduotojo ūkio reikalams Gintauto Balkelio iniciatyva papuošta didžiuliais lauko rieduliais.

Vidurinio ugdymo programą baigė ir gavo brandos atestatus 25 abiturientai. 18 abiturientų laikė valstybinį lietuvių kalbos, 11 dvyliktokų – valstybinį istorijos egzaminą. Šalies aukštosiose mokyklose mokslus tęsė 8 abiturientai, 10 mokėsi kolegijose, 2 – profesinėse mokyklose, 4 dirbo. Brandos atestatai su pagyrimu įteikti 3 mokinėms. Pagrindinio ugdymo pasiekimų patikroje dalyvavo 18 mokinių. 33 dešimtokai gavo pagrindinio išsilavinimo pažymėjimus.

2010–2011 m. m. mokykloje dirbo 30 mokytojų, mokytojo padėjėja, bibliotekininkė, socialinė pedagogė. Veikė Vaickūniškių pradinio ugdymo skyrius. Mokykloje mokėsi 253 mokiniai. Į vienuoliktą klasę susirinko 36 mokiniai, buvo suformuotos dvi vienuoliktos klasės. Pradinėse klasėse ir skyriuje mokėsi 68 pradinukai, 5–10 klasėse – 121 mokinys. Mokyklą baigė 28 dvyliktokai (auklėtoja D. Žilionienė). Valstybinį lietuvių kalbos (gimtosios) egzaminą pasirinko 20 mokinių, biologijos – 14, istorijos – 8, matematikos – 6, chemijos – 2, informacinių technologijų – 1, anglų kalbos – 4, vokiečių – 4, prancūzų – 3, rusų – 2. 9 mokiniai laikė mokyklinį geografijos, 8 – lietuvių kalbos, 6 – technologijų, 5 – dailės egzaminą. 11 dešimtokų dalyvavo pagrindinio ugdymo pasiekimų patikroje. Mokiniai, be ugdomųjų dalykų, pagal gebėjimus galėjo rinktis matematikos, lietuvių kalbos, chemijos, prancūzų kalbos, vokiečių kalbos modulius, mokytis medžio technologijų, braižybos.

Spalio mėnesį miškininkų būrelis nariai Nemenčinės miškų urėdijoje pasodino ypatingą mišką – užrašą iš medžių „Žalgiris 600“.

*Lietuvių kalbos
mokytoja metodininkė
Nijolė Baranauskienė.
2010 m. K. Driskiaus
nuotr.*

*Onuškio mokyklos
kiemą puošia lauko
rieduliai. 2010 m.
K. Driskiaus nuotr.*

*Jaunieji miškininkai:
(iš kairės) Darius
Okunevičius,
Robertas Tauteris,
Giedrius Beiga,
Dainius Kazlauskas,
girininkas Raimundas
Balkelis, miškininkų
būrelio vadovė Ona
Blikertienė ir kt.
Iš O. Blikertienės
archyvo*

*Onuškio vidurinės
mokyklos
Vaickūniškių
pradinio ugdymo
skyrius. 2010 m.
K. Driskiaus nuotr.*

Onuškio vidurinės mokyklos mokytojų kolektyvas. 2010 m. K. Driskiaus nuotr.

Nuo rugsėjo į pensiją išėjo technologijų mokytojas A. Morkūnas, tikybos mokytoja O. Blikertienė ir Vaickūniškių pradinio ugdymo skyriaus mokytoja Janina Jablonskienė. Uždarytas Vaickūniškių pradinio ugdymo skyrius.

2011 m. į pirmą klasę Onuškio mokykloje susirinko tik 11 pirmokų. Sumažėjo mokinių – mokėsi 242 mokiniai, iš jų – 36 abiturientai. Atvyko baigusi pedagoginį universitetą jauna specialistė Karolina Buchoveckaja mokytis technologijų, medžio ir metalo darbų, tikyba dėstyti pradėjo mokytoja Virginija Virmauskienė. Mokiniai nuo rudens turėjo galimybę mokytis groti variniais pučiamaisiais muzikos instrumentais (vadovas Vytautas Pilipavičius). Mokykloje yra 24 mokomieji kabinetai, sporto, aktų salės, stadionas ir žaidimų aikštelės, treniruoklių kabinetas, mokomosios dirbtuvės, veikia valgykla.

2012 m. balandžio 5 d. viešėdama Onuškio seniūnijoje, direktorės R. Blikertienės pakviesta mokyklą aplankė Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė. Ji domėjosi kaimo mokyklų pertvarkos problemomis, mokinių ir mokytojų darbo sąlygomis, pasidžiaugė puikiai sutvarkytais edukacinėmis erdvėmis, mokinių mokymosi rezultatais ir mokinių darbais papuošta mokykla. Dailės mokytojas Vydas Kasperavičius prezidentei įteikė atminimo dovaną – paties sukurtą angelą.

2013 m. vasario 28 d. mokyklai suteiktas Nepriklausomybės Akto signataro Donato Malinausko vardas. 2013 m. renovuota sporto salė. 2014 m. atnaujinta mokyklos biblioteka ir skaitykla.

Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro 2014 m. gruodžio 3 d. įsakymu ir Trakų rajono savivaldybės tarybos 2014 m. gruodžio 30 d. sprendimu akreditavus vidurinio ugdymo programą Onuškio Donato Malinausko vidurinė

mokykla tapo Onušio Donato Malinausko gimnazija. Per visą mokyklos istoriją aukso ir sidabro medalius už ugdymosi pasiekimus gavo 28 mokiniai, 20 mokinių mokyklą baigė su pagyrimu.

Dviem geltonaisiais autobusais mokyklos vairuotojai Laimutis Seniūta ir Algis Gudalevičius iš aplinkinių kaimų suveža mokinius į mokyklą. Nemaža mokytojų dalis yra šios mokyklos auklėtiniai – K. Andrulionis, A. Aniulienė, Z. Aniulienė (2012 m. perėjo dirbti į Onušio seniūniją seniūne), N. Baranauskienė, R. Blikertienė (mokyklos direktorė), Danutė Budrevičienė, N. Česnulevičienė, S. Masilionienė, E. Masilionis, A. Morkūnas, R. Ribačiauskienė, Milda Verseckienė, Audronė Zikarienė skaičiuoja mokytojo darbo metus savoje mokykloje.

Mokykla dar pilna jaunatviško šurmulio. Visose edukacinėse erdvėse mokyklos gyvenimas įsuka visus į prasmingų darbų ratą – pamokos, repeticijos, renginiai, sporto varžybos, projektai, olimpiados. Retos šventės priverčia stabelėti ir susimąstyti apie pasirinkto darbo prasmę. Keičiasi mokiniai ir mokytojai. Darbu gausa per pamokas, mokytojų akyse augantys mokiniai ir šviesėjantys jų veidai teikia optimizmo. Čia toliau kuriama Onušio mokyklos mokinių ir mokytojų gyvenimo istorija.

Mokyklos vedėjai, direktoriai

Eil. Nr.	Mokslo metai	Pavardė, vardas
1.	1919–1921	Stankevičiūtė Domicelė
2.	1921–1922	Staniulytė Regina
3.	1922–1924	Kodzinskaitė Julija
4.	1925–1929	Jakštas Jonas
5.	1929–1934	Lelešius Leonidas
6.	1934–1941	Staniūnas Donatas
7.	1941–1946	Naudžiūnas Aleksandras
8.	1947–1956	Stankevičienė Joana
9.	1956–1957	Vasiliauskaitė Marija
10.	1957–1959	Černiauskas Aleksas
11.	1959–1961	Radzevičius Kazys
12.	1961–1989	Politika Vincas
13.	1989–1994	Aniulis Adolfas
14.	1995–2005	Okunevičienė Zita
15.	2006–2006 balandis	Aniulienė Zita, l. e. direktoriaus pareigas
16.	Nuo 2006 balandžio	Blikertienė Rima

Mokinių skaičiaus kaita nuo 1990 metų

Mokslo metai	Mokinių skaičius	Abiturientų skaičius	Auklėtojai	Laida
1990–1991	187	24	Kadelskas Jonas, Morkūnas Adomas	XXXVII
1991–1992	178	13	Kadelskienė Jadvyga	XXXVIII
1992–1993	180	18	Aniulienė Aldona	XXXIX
1993–1994	181	12	Baranauskas Virginijus	XL
1994–1995	180	10	Baranauskienė Nijolė	XLI
1995–1996	166	9	Bučienė Liudvika	XLII
1996–1997	189	9	Masilionienė Stasė	XLIII
1997–1998	189	10	Masilionis Eimantas	XLIV
1998–1999	204	11	Bitvinskaitė Edita	XLV
1999–2000	221	12	Kasperavičius Vydas	XLVI
2000–2001	247	18	Aniulienė Aldona	XLVII
2001–2002	270	17	Masilionis Eimantas	XLVIII
2002–2003	273	16	Aniulis Adolfas	XLIX
2003–2004	269	26	Baranauskienė Nijolė	L
2004–2005	296	25	Masilionienė Stasė	LI
2005–2006	319	24	Bučienė Liudvika	LII
2006–2007	318	22	Bučienė Liudvika	LIII
2007–2008	287	28	Kasperavičius Vydas	LIV
2008–2009	275	18	Aniulienė Aldona	LV
2009–2010	263	24	Andrulionienė Jelena	LVI
2010–2011	253	28	Žilionienė Daiva	LVII
2011–2012	242	36	Baranauskienė Nijolė, Jeliniauskienė Vitalija	LVIII
2012–2013	211	24	Kulbickienė Gražina	LIX
2013–2014	192	15	Sindaravičienė Regina	LX
2014–2015	174	19	Andrulionis Kęstutis	LXI

Mokyklos abiturientai medalininkai

Eil. Nr.	Mokslo metai	Abiturientai	Apdovanojimas
1.	1978–1979	Rudytė Svetlana	Aukso medalis
2.	1979–1980	Vilčinskaitė Vilija	Aukso medalis
3.	1985–1986	Blikertaitė Astra	Aukso medalis
4.	1986–1987	Jarmalavičiūtė Ramunė	Sidabro medalis
5.	1986–1987	Papiliauskaitė Violeta	Sidabro medalis
6.	1986–1987	Pupalaigyte Loreta	Sidabro medalis
7.	1986–1987	Chmieliauskaitė Virginija	Sidabro medalis
8.	1986–1987	Kvedaravičiūtė Vida	Sidabro medalis
9.	1987–1988	Baranauskaitė Eglė	Aukso medalis
10.	1987–1988	Sikorskaitė Valė	Sidabro medalis

(tęsinys)

Eil. Nr.	Mokslo metai	Abiturientai	Apdovanojimas
11.	1988–1989	Baranauskaitė Liucija	Aukso medalis
12.	1988–1989	Balkelytė Lina	Aukso medalis
13.	1988–1989	Uždavinytė Aušra	Aukso medalis
14.	1988–1989	Vasilevskaja Jolanta	Aukso medalis
15.	1988–1989	Beiga Giedrius	Sidabro medalis
16.	1988–1989	Okunevičius Darius	Sidabro medalis
17.	1988–1989	Arbačiauskaitė Rasa	Sidabro medalis
18.	1988–1989	Glebaitė Violeta	Sidabro medalis
19.	1989–1990	Junevičiūtė Danutė	Sidabro medalis
20.	1989–1990	Paulauskaitė Rasa	Sidabro medalis
21.	1989–1990	Pledzevičiūtė Danguolė	Sidabro medalis
22.	1989–1990	Verseckas Saulius	Sidabro medalis
23.	1989–1990	Žilionis Modestas	Sidabro medalis
24.	1990–1991	Baublytė Vida	Sidabro medalis
25.	1990–1991	Buslavičiūtė Danguolė	Sidabro medalis
26.	1990–1991	Aliukonis Jonas	Sidabro medalis
27.	1990–1991	Okunevičiūtė Vilma	Sidabro medalis
28.	1992–1993	Vičkačkaitė Rūta	Sidabro medalis

Mokyklos abiturientai, baigę vidurinę mokyklą su pagyrimu

Eil. Nr.	Mokslo metai	Pavardė, vardas
1.	1993–1994	Račkauskaitė Danguolė
2.	1994–1995	Beiga Audronis
3.	1994–1995	Pupalaigis Marius
4.	1994–1995	Trečiokas Ramūnas
5.	1995–1996	Aleksaitė Rasa
6.	1995–1996	Aniulis Algirdas
7.	1996–1997	Jablonskaitė Inga
8.	2004–2005	Voverytė Jolanta
9.	2005–2006	Čiupalaitė Edita
10.	2005–2006	Dambrauskaitė Neringa
11.	2007–2008	Rainytė Jūratė
12.	2009–2010	Grinkevičiūtė Raminta
13.	2009–2010	Linkevičiūtė Dovilė

(tęsinys)

Eil. Nr.	Mokslo metai	Pavardė, vardas
14.	2009–2010	Virpšaitė Agnė
15.	2010–2011	Aniulytė Monika
16.	2010–2011	Šarkutė Irma
17.	2011–2012	Adlytė Monika
18.	2011–2012	Česnulevičius Džiugas
19.	2011–2012	Kavaliauskaitė Saulė
20.	2011–2012	Vansevičiūtė Danutė

Tas, kuris šalia tavęs

Algimantas Jonas Naudžiūnas

Mano tėvų mokytojų Marijos ir Aleksandro Naudžiūnų atminimui

1940 m. Onuškie miestelyje buvo pastatyta nauja moderni mokykla perspektyvoje įsteigti progimnaziją. Mokykloje buvo įrengta apie dešimt klasių, didelė aktų salė moksleivių susirinkimams, vaidinimams rengti, miestelio visuomenei susirinkti, erdvūs koridoriai rekreacijos reikmėms, pusrūsyje – erdvios rūbinės, tualetai. Mokykloje buvo įrengtas šaltas ir karštas vandentiekis, centrinis šildymas su anglimi ir malkomis kūrenama katiline pusrūsyje, įrengta elektros instaliacija. Mokykloje buvo du butai: trijų kambarių mokytojo šeima ir dviejų – mokyklos sargui. Mokykla buvo graži, patogi, jauki.

Nepriklausomos Lietuvos vyriausybė puikiai suprato mokslo, švietimo, ypač kaimo švietimo, kultūros kėlimo reikšmę, atėjo laikas užmiršti visiems laikams lietuviško kaimo *balanos gadynę*. Labai trūko mokytojų, todėl keliuose Lietuvos miestuose ir miesteliuose 1924 m. organizuoti dvejų metų mokytojų kursai naujiems mokytojams rengti. Nepriklausomybės metais jauniems mokytojams buvo keliamas uždavinys ne tik išmokyti jaunimą rašto. Mokytojas buvo tarsi švietisulyš kaime: mokytojos mokė jaunąsias kaimo moteris namų ruošos, higienos, vaikų priežiūros, mokytojai vyrai mokė kaimo vyrus žemdirbystės ir gyvulininkystės kultūros, sodininkystės, bitininkystės. Šiam darbui vasaros atostogų metu mokytojai buvo rengiami Švietimo ministerijos ir Žemės ūkio rūmų kursuose. Valstybė turėjo tikslą kaimą ugdyti aukštos ūkininkų kultūros kraštu. Deja, šį gražiai pradėtą darbą nutraukė Sovietų Sąjunga, 1940 m. vasarą aneksavusi nepriklausomą Lietuvos Respubliką. Nepraėjus nė metams, prieš niekuo nekaltus kaimo švietėjus, kaimo inteligentiją sovietiniai okupantai, naujai išdygusių vietos kvisingu remiami, ėmėsi žiaurių represijų. Sovietams aneksavus Lietuvą, 1941 metų birželio 14 d. (sekmadienį) prasi-dėjo masiniai trėmimai į Sibirą, Altajų, Archangelsko sritį ir kitas neaprepiamas Rusijos platybes. Pirmas smūgis buvo suduotas Lietuvos inteligentijai, kartu

Mokytojas Aleksandras Naudžiūnas. 1934 m.

Iš Algimanto Jono Naudžiūno asmeninio archyvo

Mokytoja Marija Naudžiūnienė (Paplauskaitė). 1937 m. Iš A. J. Naudžiūno asmeninio archyvo

ir Lietuvos mokytojams – pirmiesiems nepriklausomos Lietuvos kaimo švietėjams. Iš Onušio ir aplinkinių kaimų mokyklų buvo ištremti mokytojas Staniūnas su šeima ir mokytoja Petrauskienė su šeima (mano krikštatėviai), mokytojai Pranckus, Pšerockienė, Okunevičiai, Šalčiūnai su šeimomis. Rūdiškių geležinkelio stotyje sumintos šeimos buvo suvarytos į kareivių saugomus gyvulinius vagonus ir nuvežtos į Naujųjų Panerių geležinkelio stotį. Ten vyrai buvo atskirti nuo šeimų ir išvežti į NKVD lagerius Archangelsko srityje (Oneglagerį, Puksą, Kargopollagą). Moterys su vaikais ir močiutėmis buvo išvežtos į Altėjaus, Krasnojársko kraštus. Būdinga, kad sovietų „teisingumas“ nuteisė vyrus tik 1942–1943 m., t. y. 1–1,5 metų išbuvusius lageriuose. Standartiniai „kaltinimai“: Tautininkų sąjungos narys, Šaulių sąjungos narys, Vilniui vaduoti sąjungos narys, valsčiaus viršaitis ar seniūnijos seniūnas, seimo narys ir t. t. O tikslas okupantų buvo vienas – sunaikinti patį gražiausią kylančio krašto žiedą – kaimo inteligentus, iš miestelių ir kaimų žmonių sąmonės išrauti supratimą apie grožį, kultūrą, tautinę savimonę. Miesteliai ir kaimai turėjo likti tokie pat tamsūs ir paklusnūs kaip carizmo laikais, tik nuo šiol paklusnūs naujam carui – „saulei iš rytų, tėveliui Stalinui“. Tai buvo pats skaudžiausias moralinis, dvasinis ir kone nepakeliamas fizinis smūgis jauniems žmonėms, mokytojams, nusiteikusiems dirbti laisvos Lietuvos labui, jos gėrybei ir jos vaikams. Amžina garbė jiems, dvasiškai nepalūžusiems. Iš tremties Archangelsko srityje grįžo tik vienas kitas vyras. Dauguma mirė nuo bado, šalčio, nepakeliamai sunkaus darbo miškuose, kasyklose. Jų amžinojo poilsio vietos nežinomos.

Deja, tarp Onušio miestelio mokytojų atsirado ir lietuviška kvislingė, karjeristė, skundusi okupantams jai neparankius kolegas ir be gailės valydamą kelią savo karjerai. Pasirėdžiusi tautiniais drabužiais 1940 m. sutiko „išvaduotojus iš buržuazinės vergovės“, o 1941 m. birželio 22–24 d. su tais pačiais drabužiais – „išvaduotojus iš komunistinės vergovės“. Antrosios sovietų aneksijos tolimesni įvykiai 1944–1950 m. patvirtino jos karjeristinius siekius.

Mano tėvai Marija Naudžiūnienė (Paplauskaitė) ir Aleksandras Naudžiūnas, trūkstant mokytojų Ūnuškyje, iš Genionių kaimo pradinės mokyklos 1941 m. rugpjūčio mėn. buvo perkelti į Onušio pradinę mokyklą mokytojų pareigoms, o tėvas paskirtas ir mokyklos vedėju.

Mano mama Marija Paplauskaitė, Kristupo duktė, gimė 1904 m. lapkričio 22 d. Rūdnios kaime, Daūgų valsčiuje, Alytaūs apskrityje, smėlėtų Dzūkijos laukų vidutinio ūkininko šeimoje. Jos tėvai augino tris vaikus: Mariją, 3 metais jaunesnį brolių Joną ir sesutę Janytę, kuri 14 metų mirė. Mano mama Varėnoje lankė rusų pradinę mokyklą, nes lietuviškos mokyklos tame krašte nebuvo.

Kilus Pirmajam pasauliniam karui ir vokiečiams artinantis prie Lietuvos, 1915 m. rugpjūčio mėn. kartu su tėveliais mano mama, jos brolis pasitraukė į Rusiją, Smoleńsko gubernijos Jėlnios miestą. Ten baigė pradinės mokyklos 3-ią skyrių ir vasarą pasiruošusi įstojo į Jėlnios mergaičių gimnazijos 2-ąją klasę. Jėlnioje mokslus pradėjo krimsti ir jos brolis Jonas. Vėliau, įvedus Rusijoje sovietų santvarką, mokyklos buvo reformuotos, ir mama su broliu mokėsi toliau. Kadangi jų tėvelis kovojo fronte (buvo artileristas) caro kariuomenėje, o vėliau Raudonojoje armijoje, jiems buvo taikomos įvairios lengvatų. Rusijoje mama baigė penkias gimnazijos klases.

Marijos ir Kristupo Paplauskų sodyba Rudnios kaime. 1939 m. Iš A. J. Naudžiūno asmeninio archyvo

Automobilyje sėdi mokytoja Marija Paplauskaitė, šalia stovi jos tėvas Kristupas Paplauskas. Rudnios kaimas, 1929 m. Iš A. J. Naudžiūno asmeninio archyvo

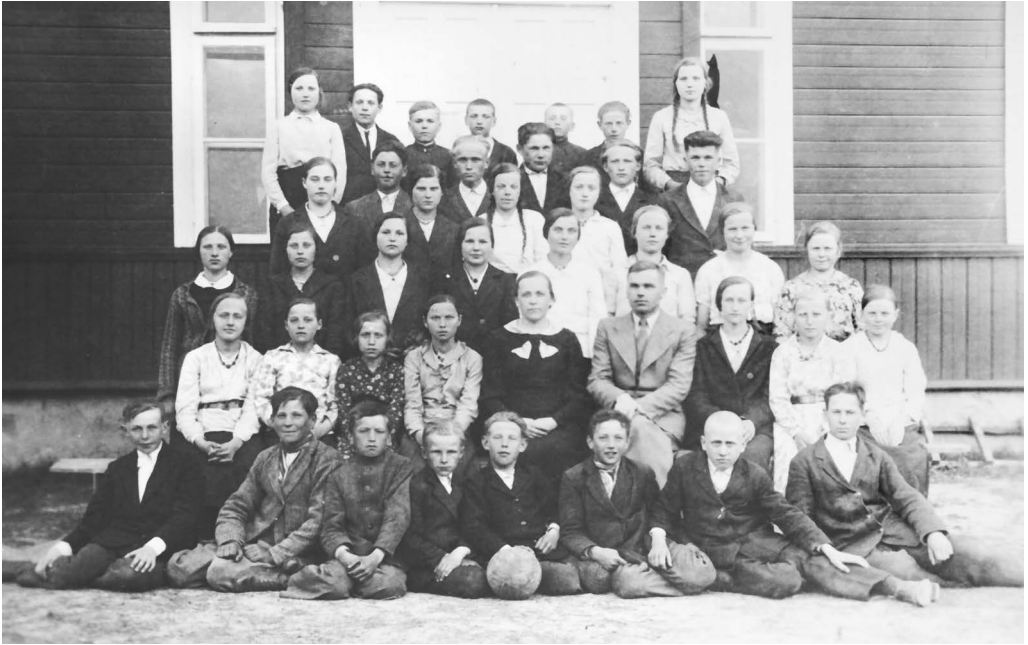

*Pamušio pradžios mokykla Genionyse. Centre – mokytoja Marija Paplauskaitė. 1929 m.
Iš A. J. Naudžiūno asmeninio archyvo*

1921 m. rudenį mama ir brolis su tėveliais grįžo į Lietuvą, į savo ūkelį Rudnios kaime. Tėvelis, gerai suprasdamas mokslo reikšmę, skolinta duona ir skolintais pinigais išvežė abu vaikus į Trākų apskrities Aukštadvario vidurinę mokyklą. Mokyklos vadovybė priėmė mano mamą tik į trečią klasę, nes ketvirtosios dar nebuvo, be to, ji silpnai mokėjo lietuvių kalbą. Paskui mokėsi Aukštadvario dvejų metų mokytojų kursuose ir baigė 1924 m. vasarą. Mokytojo vardas buvo suteikiamas tik po dvejų metų praktikos mokykloje. Lankydamą vidurinę mokyklą ir mokytojų kursus, vertėsi privačiomis pamokomis. Kadangi mama 5 metus mokėsi Rusijoje, gerai mokėjo rusų kalbą žodžiu ir raštu bei lenkų kalbą žodžiu.

Mokydama mokytojų kursuose, Marija Paplauskaitė (1904–1952) gavo 440 Lt valstybinę stipendiją, už ją reikėjo atidirbti 4 metus Švietimo ministerijos paskirtoje mokykloje. Todėl mokytojos darbą pradėjo 1924 m. spalio mėn. Utenės apskrities, Alantės valsčiaus, Klabūnių pradinėje mokykloje. Po metų, panorusi gyventi arčiau tėviškės, buvo perkelta į Trakų apskrities Onušio valsčiaus Viekštonių pradinę mokyklą. Nuo 1927 m. persikėlė į Onušio valsčiaus Genionių pradinę mokyklą, kurioje išdirbo 14 metų. 1941 m. rudenį buvo paskirta Onušio miestelio pradinės mokyklos mokytoja, kurioje dirbo iki atleidimo iš darbo 1950 m.

Mamos jaunesnysis brolis Jonas Paplauskas (nuo 1939 m. Paplėnas) 1924–1935 m. dirbo Pamūšio, Aukštadvario, Priėnų ir Kauno pradžios mokyklų mokytoju ar vedėju. Visuomeninį darbą pradėjo 1926 m., priklausė Lietuvių tautininkų sąjungai. 1935–1939 m. studijavo ekonomiką Vytauto Didžiojo universitete, 1940 m. gavo ekonomisto diplomą. 1936–1940 m. „Jaunosios Lietuvos“ sąjungos generalinis sekretorius, 1939–1940 m. savaitinio žurnalo „Jaunoji karta“ redaktorius. 1940–1944 m. dirbo socialinėje srityje eidamas referento, darbo apsaugos skyriaus

Genionių pradžios mokykla. Antroje eilėje vidury sėdi mokytojai Marija ir Aleksandras Naudžiūnai. 1938 m. A. Karlono nuotr. Iš A. J. Naudžiūno asmeninio archyvo

viršininko pareigas, vėliau aprūpinimo skyriaus viršininkas Profesinių sąjungų centre Kaunė. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1946–1948 m. studijavo Bėnos universitete, kur už disertaciją „Die Lohnpolitik in Litauen“ gavo ekonomikos mokslų daktaro laipsnį. 1948 m. Ąugustdorfo stovykloje kartu su estais, latviais ir lenkais suorganizavo kooperatyvą, kuris pagerino tremtinių mitybą, buvo kooperatyvo išdininkas, pirmininkas. Aktyviai reiškėsi visuomeniniame darbe, buvo Lietuvių sąjungos Vokietijoje valdybos sekretorius, biuletenio „Naujosios žinios“ leidėjas ir savaitraščio „Tremtinio žodis“ redaktorius. 1949 m. išvyko į JAV, dirbo dujų pramonės bendrovėje, aktyviai dalyvavo lietuvių išėivijos veikloje. 1950–1951 m. Lietuvių tautinių korporacijų sambūrio Čikāgoje pirmininkas, 1951–1953 m. Amerikos lietuvių tautinės sąjungos tarybos narys, nuo 1957 m. tos sąjungos antrasis vicepirmininkas. Rašė „Jaunojoje kartoje“, „Vaire“, „Akademike“, „Lietuvoje“, „Lietuvos aide“, „Tautos mokykloje“, „Mūsų krašte“, „Lietuvių žodyje“, „Mūsų kelyje“, „Viltyje“, „Dirvoje“, davė straipsnius apie Lietuvą, Lātvijā, Ėstijā metraščiui „Encyclopedia Britannica“, buvo Lietuvių enciklopedijos, leidžiamos Bostone, bendradarbis. Mirė 1960 m. rugsėjo 21 d. Čikagoje, ten ir palaidotas¹.

Mano tėvas Aleksandras Naudžiūnas, Juozo, gimė 1903 m. birželio 12 d. Trakų apskrities, Žiežmārių valsčiaus, Bālcariškių kaimo valstiečių šeimoje. Tėvai turėjo šešias dešimtines žemės. Tai žemės ploto matas, vartotas Rusijoje ir Lietuvoje XVIII a.–XX a. pr. 1753 m. nustatytas valstybinės dešimtinės dydis – 2 400 kvadratinų sieksnių – atitiko dabartinį 1,0925 ha plotą. Perėjus į metrinę matų sistemā, nuo 1927 m. rugsėjo 1 d. Lietuvoje nebevertotas².

¹ *Lietuvių enciklopedija*, Bostonas, 1960, t. 21; *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius, 2010, t. 17.

² *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, Vilnius, 1978, t. 3.

Trakų apskrities pradžios mokyklų mokytojų konferencija. Mokytojas A. Naudžiūnas stovi 4 eilėje antras iš dešinės, mokytoja M. Paplauskaitė stovi viršutinėje eilėje penkta iš dešinės (prie atvertų durų) 1932 m. spalio 31 d. Aukštadvaris. Iš A. J. Naudžiūno asmeninio archyvo

Tėvai augino šešis vaikus, užaugo keturi – trys broliai Aleksandras, Antanas, Boleslovas ir sesuo Ona. Sesuo Ona mirė gimdydama, brolis Boleslovas 1926 m. emigravo į Urugvają, dirbo fabrike, su juo ryšiai nutrūko apie 1934–1936 m. Brolis Antanas liko ūkininkauti tėvų žemėje, buvo darbštus, paveldėjo žemės, prasigyrveno ir buvo pasiturintis ūkininkas. 1949 m. kaip buožė ištremtas į Krasnojarsko kraštą, 800 km į šiaurę nuo Krasnojarsko, prie Jenisėjaus upės. Grįžo į Lietuvą po 10 metų, netekęs sveikatos. Mirė 1969 m.

Mano tėvas Aleksandras Naudžiūnas (1903–1954) pradinį mokslą įgijo pas kaimo daraktorius. Daraktorius – tai lietuviškos spaudos draudimo laikais samdomas kaimo mokytojas, paprastai neturėdavo pedagoginio išsilavinimo, mokė kaimo vaikus lietuviškai skaityti, rašyti, skaičiuoti, geografijos ir istorijos, bažnytinių giesmių ir maldų. Mokinių dažniausiai būdavo 10–20. Mokytojai, slaptųjų mokyklų organizatoriai caro valdžios buvo persekiojami, baudžiami. Daraktoriai tam tikrais laiko tarpais kilnodavosi iš vieno ūkininko trobos į kitą. Toli nuo pradinių mokyklų buvusiuose kaimuose daraktoriai buvo samdomi ligi 1919 m.³

Vaikystėje – pagal tuo metu Lietuvos kaime buvusias tradicijas – mano tėvas nuo septynerių metų šešias vasaras ganė savo tėvų ir kaimynų gyvulius, o paaugęs dirbo padėdamas tėvams ūkyje. Balceriškių kaimas buvo įdomus tuo, kad tarpukariu jame iš 36 ūkininkų 25 pavardės buvo Naudžiūnai, o kai kurių ir vardai sutapo. Todėl kaimiečiai vienį kitus pravardžiuodavo, bet už tai niekas nepykėdavo. Mano dėdė buvo

³ *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija, Vilnius, 1977, t. 2; 1983, t. 10.*

pravardžiuojamas Janulio Antanu. Deja, šiandien kaime belikusios vos kelios sodybos ir, kaip pasakytų Antanas Baranauskas, „tik ant lauko pliko kelios pušelės apykreivės liko“.

1920–1923 m. tėvas lankė Žiežmarių progimnaziją, 1923–1924 m. mokėsi Aukštadvario dvejų metų mokytojų kursuose. Kaip ir mama, tėvas 1924 m. baigė tuos pačius mokytojų kursus, besimokydamas gavo stipendiją, todėl turėjo dirbti Švietimo ministerijos paskirtoje mokykloje. 1924–1928 m. tėvas dirbo Ukmergės apskrities Pūsnės, Dubingių, Alionių, Mažeikiškių pradinėse mokyklose, o nuo 1928 iki 1941 m. rugpjūčio – Trakų apskrities Eitulionių, Genionių pradinėse mokyklose. Nuo 1941 m. rugpjūčio 1 d. paskirtas Onuškio pradinės mokyklos mokytoju ir mokyklos vedėju, o nuo 1945 m. – ir Onuškio valsčiaus liaudies švietimo skyriaus vedėju.

Fašistinės okupacijos metais mokykloje dirbo mano tėvai ir dar keli mokytojai. Apskrities švietimo skyriui vadovavo vietos pedagogai – lietuviai.

Pamokos mokykloje vyko savo ritmu, kiek tai įmanoma okupacijos sąlygomis. Artėjant frontui iš rytų, vokiečiai visus miestelio vyrus, inteligentus ir mokytojus, varė kasti apkasų, rengti gynybinių sutvirtinimų miestelio rytų pusėje. Kurį laiką mokyklos salę buvo užėmę vokiečių okupacinės kariuomenės kareiviai, o vėliau, 1944 m. pradžioje, salėje apgyvendinti gen. Povilo Plechavičiaus Vietinės rinktinės kariai – savanoriai. Jų tikslas buvo išlaisvinti Lietuvą nuo fašistų ir nuo artėjančių bolševikų ir, pasinaudojus situacija, vėl atkurti laisvą Lietuvą. Tačiau Vietinės rinktinės vadų parama hitlerininkams buvo labai pasyvi, tad jie pareikalavo sudaryti 15 naujų batalionų ir juos perduoti vokiečių kariuomenei aktyvesniems veiksmams. Gen. P. Plechavičius atsisakė vykdyti šį įsakymą. Todėl gegužės viduryje buvo suimtas visas Vietinės rinktinės štabas, o SS policija ėmėsi nuginkluoti rinktinės batalionus. Vienur lietuviai kariai – savanoriai spėjo išsiskirstyti, slapstėsi miškuose, bandė pasiekti tėviškes, kitur atsišaudė. Dalis lietuvių karių žuvo, didžioji dalis buvo suimti, atgabenti į Štuthofo ir Flossenbiurgo koncentracijos stovyklas, dauguma buvo įtraukti į Vokietijos priešlėktuvinę gynybą (*Luftwaffe*)⁴.

Man, 5 metų vaikui, atmintin įstrigo tragiškas lietuvių kareivių kuopos nuginklavimas Onuškio miestelyje. Iš vakaro atskrido vokiečių žvalgybinis lėktuvas

Onuškio krašto mokytojai. Dešinėje – Genionių pradžios mokyklos mokytojas Aleksandras Naudžiūnas. 1932 m. rugsėjo 10 d.

Iš A. J. Naudžiūno asmeninio archyvo

⁴ *Lietuvių enciklopedija*, 1968, t. 15.

Onuškio pradžios mokykla. Centre sėdi kun. Nikodemas Švogžlys-Milžinas ir mokytojai Marija ir Aleksandras Naudžiūnai. 1943 m. birželio 9 d. Iš A. J. Naudžiūno asmeninio archyvo

ir žemai suko ratus virš miestelio ir virš mokyklos, o kitos dienos ankstų rytą pamatėme nuo Trakų pusės atvažiuojant vokiečių motociklininkus, tanką ir virtinę mašinų su vokiečių kareiviais. Tėvai suprato, koks reikalas ir, kadangi gyvenome bute mokykloje, viską palikę skubiai išbėgome į kitą gatvės pusę priešais mokyklą. Tankas sustojo prieš mokyklą, atsukęs vamzdį į mokyklos salės antro aukšto langus. Vokiečiai, atkišę automatus, išsirikiavo dviem eilėmis nuo mokyklos durų iki sunkvežimių, sudarydami platų koridorių, o motociklininkai su kulkosvaidžiais priekabose visą laiką patruliuavo miestelio gatvėmis. Tuo tarpu vienas lietuviškos kuopos kareivis, priešais tanko vamzdį atsidaręs mokyklos salės langą, pasidėjęs veidrodėlį, ramiausiai skutosi, tarytum aplinkui visiškai nieko nevyksta, o jam šiuo metu svarbiausia švariai nusiskusti barzdą. Rinktinės kareiviai lietuviai po vieną ėjo pro vokiečius: į vieną krūvą metė šautuvus, į kitą – nusisegtus diržus su šovinių dėtuvėmis ir lipo į sunkvežimius. Fašistų kareiviai atvedė klebonijoje gyvenusį jau civiliškai apsirengusį kuopos vadą. Sunkvežimiai išsirikiavo – mašina vokiečių, mašina lietuvių kareivių, mašina vokiečių ir t. t. – ir pajudėjo Trakų kryptimi. Jokių incidentų nebuvo. Taip nuginkluota gen. P. Plechavičiaus Vietinės rinktinės kuopa Onuškyje, nepanorusi kovoti fašistinės Vokietijos pusėje. Jų tikslas buvo – Nepriklausoma Lietuva. Tų pačių metų vasarą mokyklos klasėse ir salėje jau šeiminkavo Raudonosios armijos kareiviai. Mokyklos kiemas buvo pilnas įvairiausių karinės technikos.

Fašistinės okupacijos ir antrosios sovietų aneksijos metais tėvui, kaip mokyklos vedėjui, teko rūpintis mokyklos kuru žiemai. Jis organizavo mokinių tėvų, kurie turėjo arklius, talkas malkoms paruošti, parvežti iš miško. Malkų pliauskos

Po vaidinimo pagal Milžino pjesę prie Onušio pradžios mokyklos. Centre stovi mokytojas Aleksandras Naudžiūnas ir kun. N. Švogžlys-Milžinas. 1944 m. vasario 20 d.

Iš A. J. Naudžiūno asmeninio archyvo

turėjo būti apie vieno metro ilgio, nes katilai buvo dideli. Miškas buvo vos už 2–3 km nuo mokyklos. Trūkstant kuro, mokyklos šildymo sistemos katilai buvo mažai kūrenami arba visai nekūrenami. Esant dideliems šalčiams, sproginėjo šildymo sistemos vamzdžiai, radiatoriai, dažniausiai naktį, kai paspausdavo šaltis. Mes ir mokyklos sargo Ščesnulevičiaus šeima gyvenome mokykloje, tad visiems kartu naktimis tekdavo su skudurais ir kibirais bėgioti po mokyklą ir kamšyti sprogsių radiatorių skyles.

Mes, mažesnieji miestelio vaikai, karo metais lankėme vaikų darželį. Mokyklą pradėjau lankyti būdamas šešerių metų, mano pirmieji mokytojai buvo mama ir tėtis. Privalėjau mokytis tik gerai ir labai gerai, nes buvau mokytojų vaikas ir turėjau rodyti pavyzdį kitiems vaikams. Man sekėsi gerai. Vėliau mokiausi Jiėzno, Butrimonių, Daugų vidurinėse mokyklose, keitėsi mokytojai, ir labai, ir mažiau reiklūs, bet mokslo metus gebėdavau baigti be trejetų.

1945 m. mama toliau dirbo pradinėjų klasių mokytoja, tėvas dirbo mokyklos vedėju ir Onušio valsčiaus liaudies švietimo skyriaus vedėju. Švietimo skyriaus patalpos – vienas kambarys mūsų bute, kuriame stovėjo trys stalai, kėdės, sofa, buvo ir rašomoji mašinėlė. Tėvas, būdamas valsčiaus švietimo skyriaus vedėjas, turėjo rūpintis viso valsčiaus mokyklomis: tikrinti, ar mokyklos turi tinkamas patalpas ir mokytojus, kiek mokyklinio amžiaus vaikų turi lankyti mokyklas ir kiek jų lanko, rūpintis mokytojų kvalifikacijos gerinimu, domėtis mokinių pažangumu,

kaip apsirūpinę vadovėliais, sąsiuviniais, kuriems vaikų tėvams reikalinga materialinė parama, kaip vasaros atostogų metu mokyklos remontuojamos, ruošiamos naujiems mokslo metams.

Neramiais pokario metais tėvui teko dirbti nemažą visuomeninį darbą. Per kiekvienių rinkimus – ar vietinių tarybų, ar Lietuvos SSR Aukščiausiosios tarybos – tėvas buvo skiriamas rinkimų komisijos pirmininku į Genionių pradinę mokyklą, kurioje 13 metų mokė rašto aplinkinių kaimų vaikus, gerai pažinojo jų tėvus, bendravo su jais. Rinkimų išvakarėse būdavo atsiunčiami vadinamosios „16-osios lietuviškos šaulių divizijos“ kariai saugoti rinkimų punktų nuo Lietuvos laisvės kovų partizanų. Be to, valsčiaus tarnautojai kiekvieną rudenį buvo prievarta siunčiami į kaimus raginti ūkininkus greičiau atiduoti grūdų ir kitas prievoles valstybei, organizuoti vadinamąsias „raudonąsias gurguoles“.

Ir štai prieš „rinkimus“ į Lietuvos SSR AT, 1947 m. sausio 25-os naktį, kelyje iš Genionių į Dusmenų kaimą mano tėvą ir Onušio valsčiaus milicijos seržantą Leoną Žilionį, ginkluotą šautuvu ir revolveriu, sulaukė keturi nežinomi partizanai, juos apieškojo, užrišo akis, vieną nuo antro atskyrė ir nusivedė apklausti. Maždaug po paros mano tėvą išvedė į kelią, atrišo akis ir liepė neatsigręžiant eiti. Paleistas jis sugrižo į namus, o Leono Žilionio likimas nežinomas. Nuo to įvykio tėvas buvo įtrauktas į MGB įskaitą kaip „lietuvių nacionalistas“, „antisovietinis elementas“, „nekeliantis politinio pasitikėjimo“. KGB persekiojimo šleifas lydėjo jį ir toliau Jieznė, ir Butrimonyse iki mirties.

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsaku 1948 m. tėvas apdovanotas garbės raštu už išžymius nuopelnus vaikų mokymo ir auklėjimo srityje ir už aktyvų dalyvavimą visuomeniniame gyvenime, 1949 m. apdovanotas medaliu „Už šaunų darbą Didžiojo Tėvynės karo metu“. Už Onušio valsčiaus mokyklų tinkamą paruošimą naujiems 1949–1950 mokslo metams tuometis Trakų apskrities liaudies švietimo skyriaus vedėjas Ditkevičius į darbo knygėlę įrašė padėką.

1950 m. vykdomas naujas Lietuvos TSR teritorinis administracinis suskirstymas, vadinamoji „rajonizacija“. Buvo panaikinti valsčiai ir įkurti rajonai. Onuškyje panaikintas valsčiaus švietimo skyrius, o mokykla, jau išaugusi iki septynmetės, nuo 1950 m. rugsėjo 1 d. reorganizuojama į vidurinę mokyklą. Tapti vidurinės mokyklos direktore pretenduoja progimnazijos direktorė Joana Stankevičienė. Bet yra kliūtis – mano tėvas, buvęs švietimo skyriaus vedėjas, buvęs ilgametis pradinės mokyklos vedėjas, turintis ne tik didelę pedagoginio darbo patirtį (24 metai), bet ir didelį autoritetą tarp kolegų bei mokinių tėvų, išmanantis gana sudėtingą mokyklos šiluminį ūkį, turintis patirties mokyklų darbo organizavimo srityje. Ka gi, „draugei“ Joanai lieka daug kartų išbandyta priemonė – naujai rajono valdžiai skųsti Naudžiūnus, be to, ir „medžiagos“ tam turi: Aleksandro Naudžiūno brolis yra buožė, laikė samdomąją darbo jėgą, 1949 m. ištremtas į Krasnojarsko kraštą (nesvarbu, kad broliai nuo 1924 m. gyvena atskirai ir savarankiškai), o kitas brolis, kai emigravo 1926 m. į Urugvajų duonos kėsni užsidirbti, taip ir dingo be žinios, o tai jau blogai... O su Marija Naudžiūniene dar blogiau, jaunesnysis brolis Nepriklausomos Lietuvos laikais buvo labai aktyvus veikėjas – tautininkas, jaunlietuvių sąjungos generalinis sekretorius, po užsienius važinėjo, trispalvę rankose nešė, tautišką giesmę giedojo ir 1944 m. emigravo į Vakarų.

Onuškie septynmetės mokyklos mokytojos Naudžiūnienės
Marijos Charakteristika

Naudžiūnienė Marija, d. Kristupo, gimė 1904 m. Alytaus apskr., Daugų valsč., valstieščių šeimoje. Baigusi Aukštadvario Mokytojų kursų. Pedagoginis stažas 25 metai. Lietuvoje Nepartinė.

Drg. Naudžiūnienė mokytojos darbą dirba gerai. Yra kruopšti ir turinti žymių pedagoginių gabumų mokytoja, pavyzdingai ir metodiniu politiniu atžvilgiu tvirtai vedanti pamokas bei pavyzdingai plamuoianti mokomąją medžiagą.

Dėl silpnos sveikatos visuomeniniame darbe silpnai dalyvauja.

Trakų apskr.
Liaudies Švietimo Skyriaus
V e d ė j a s

Petružytė
(Petružytė)

Trakai, 1950. VII. 18.

M. Naudžiūnienės teigiama charakteristika, pasirašyta Trakų apskr. liaudies švietimo skyriaus vedėjos. Trakai, 1950 m. liepos 18 d. Iš A. J. Naudžiūno asmeninio archyvo

4	1950	II	13	Onuškie vidurinė mokykla, Marijos d. Krisiaus mokytojos m. d.	mokyklos mokytoja Nau- d. Krisiaus atleisti nuo kaiš netinkamą	Jr. Nr. 11 § 6 4 1950 m. 18 m. 5 d.
					Plunkantė Daugų rajono Liaudies švietimo skyriaus vedėjos J. Lukšaitė, 1	

Įrašas M. Naudžiūnienės darbo knygutėje apie jos atleidimą iš darbo. 1950 m. rugsėjo 5 d. Iš A. J. Naudžiūno asmeninio archyvo

A. J. S. A.
Daugų rajonas
Onuškie vidurinė mokykla
Nr. 93
1950-8-26 d.
Onuškie

Drg. A. Naudžiūnienė
Prasau skubiai pa-
liuosuoti butą

J. Stankevičienė
Mokyklos direktorė

Onuškie vidurinės mokyklos direktorės J. Stankevičienės įsakymas A. Naudžiūnui „skubiai paliuosuoti butą“. 1950 m. spalio 26 d. Iš A. J. Naudžiūno asmeninio archyvo

Taigi tėvų darbo knygelėse 1950 m. rugsėjo 5 d. atsiranda įrašai:
„Onuškie vidurinės mokyklos mokytojus:
Naudžiūną Aleksandrą, s. Juozo,
Naudžiūnienę Mariją, d. Krisiaus
Atleisti nuo š. m. rugsėjo 1 d. kaip netinkamus“ (dirbti tarybinėje mokykloje, nes Naudžiūno vienas brolis buožė, išstremtas į Sibirą, kitas brolis Urugvajuje ar nežinia kur, o Naudžiūnienės brolis tautininkas, jaunalietuvių sąjungos genera-

linis sekretorius, pabėgo į Vakarų). Skliaustuose žodiniai šių įsakymų tęsiniai pasakyti mano tėvui Daugų rajono švietimo skyriaus vedėjo J. Rutkausko ir LKP rajkomo pirmojo sekretoriaus B. Lopato Dauguose, 1950 m. rugsėjį. „Draugės“ Joanos dar 1941 m. išbandyta sena priemonė paveikė ir 1950-aisiais.

Ką gi, tenka išvažiuoti. Gerai, kad ne prie Lāptevų jūros žvejoti ar į saulėtąjį Magadānā.

Likit sveiki, mieli mano vaikystės žaidimų draugai, bendraklasiai, kaimynai, visi onuškietėčiai. Lik sveika, mano pirmoji, mano jaukioji mokykla. Prasideda Naujas Gyvenimas, daug kietesnis. Gyvenimas – tai džiaugsmas, o man dar tik vienuolika metų.

P. S. Už idėją dalyvauti rengiant monografiją apie Onušio valsčių, sovietų represuotus mokytojus ir suteiktą vertingą medžiagą, konsultacijas nuosirdžiai dėkoju savo bendrasuoliui 3–6 klasėse, drašiam 11 metų vaikinui, sugebėjusiam 1947 m. pabėgti iš tremties Altajuje, klaipėdiečiui inžinieriui Gediminui Pranckui ir jo vyresniajai seseriai Marijai Algirdai Armalienei (Pranckutei).

Onušio mokyklos vedėjas Aleksandras Naudžiūnas su sūnumi Algimantu. 1952 m. Aukštadvaris. Iš A. J. Naudžiūno asmeninio archyvo

Dusmenų mokykla

Ona Virginavičienė (Trepulaitė)

Mokykla Dusmenyse veikė 119 metų – nuo 1888 iki 2007 m. 1888 m. Dusmenų kaime buvo atidaryta rusiška pradžios mokykla, nuo 1918 m. jau veikė lietuviška pradžios mokykla, 1949–1958 m. – septynmetė, 1958–1986 m. – aštuonmetė, 1986–2001 m. – devynmetė, 2001–2007 m. – vėl pradinė.

Enciklopedijose rašoma, kad Dusmenysė rusiška pradžios mokykla atidaryta 1888 m.¹ Tačiau Dusmenų mokykla iki 1900-ųjų neminima nė vienoje Vilniaus gubernijos mokyklų direkcijos atmintinėje. O 1911 m. sausio 18 d. mokyklų surašymo dokumentuose teigiama, kad Dusmenų vienklasė liaudies mokykla (Дусмянское однокласное народное училище) įkurta 1900 m.² Ji buvo skirta kartu mokytis berniukams ir mergaitėms.

Rusiską pradinę mokyklą lankė apie 30–40 mokinių, dirbo vienas mokytojas. 1900 m. mokytojavo Jakovas Griniukas, baigęs Molodėčno mokytojų seminariją. Tuomet Dusmenų mokykloje mokėsi 31 mokinys (visi berniukai)³.

Pastatas pastatytas 1902 m. specialiai mokyklai. Veikė ir bendrabutis, pritaikytas gyventi 10 berniukų.

Nuo 1906 m. mokytojavo Ivanas Kocelis. 1905–1906 mokslo metais mokėsi 41 mokinys (38 berniukai ir 3 mergaitės)⁴.

„Tiesa, vaikai privalėjo vartoti „graždanką“ – rusišką šriftą net lietuviškiems tekstams, tačiau lotyniškos abėcėlės pamokydavo daraktoriai – keliaujantys mokytojai ir knygnešiai“⁵, – teigė S. Zalys.

Lietuviškai mokyti vaikus tuomet buvo griežtai draudžiama, todėl reikėjo saugotis, kad pirkiose susibūrusių vaikų neužkluptų žandarai.

Kunigas Stanislovas Šlamas, klebonavęs Dusmenyse 1905–1907 m., taip pat stengėsi puoselėti lietuviybę. Jis ne tik įvedė lietuviškas pamaldas, sakė lietuviškus pamokslus, bet ir įsteigė slaptąsias lietuviškas mokyklas Alabūrdiškių, Varlių, Iždagū bei Viekštonių kaimų vaikams, materialiai šelpė Dusmenų ir kitų mokyklų mokytojus. Nuo 1905 m. kun. S. Šlamas Dusmenų pradžios mokykloje dėstė tikyba.

Bibliotekoje 1910 m. buvo 340 vadovėlių (26 pavadinimų), 28 knygos, skirtos užklausiniam skaitymui, ir 34 knygos mokytojams. Mokiniai knygas gaudavo nemokamai.

Mokyklų surašymo laiku (1911 m. sausio 18 d.) tikyba dėstė kun. Jeronimas Janulionis, bendrąsias disciplinas mokytojas Markas Prokopovičius⁶. Jis buvo ką tik baigęs Molodėčno mokytojų seminariją (gimtoji kalba – baltarusių).

Pagal sąrašus, mokykloje tuomet buvo 48 mokiniai (42 berniukai

¹ Tarybų Lietuvos enciklopedija, Vilnius, 1985, t. 1, p. 475.

² Статистические сведения о народных училищах Ганушишской волости Трокского уезда Виленской губ. по переписи 18 января 1911 г.

³ Памятная книжка Виленского учебного округа на 1900–1901 учебный год, Вильно, 1902, с. 33.

⁴ Памятная книжка Виленской дирекции народных училищ за 1905–1906 учебный год, Вильно, 1907, с. 18.

⁵ Zalys S. Penki Dusmenų šimtmečiai, *Galvė*, 1997, bal. 11.

⁶ Статистические сведения о народных училищах Ганушишской волости Трокского уезда Виленской губ. по переписи 18 января 1911 г.

ir 6 mergaitės), o surašymo dieną – 40 (35 berniukai ir 5 mergaitės). 1910 m. visą mokymo kursą baigė 3 mokiniai (berniukai). Jie išlaikė egzaminus ir gavo mokyklos baigimo pažymėjimus. Dar 10 mokinių išėjo iš mokyklos nebaigę viso kurso.

Dusmenų mokyklos surašymo dokumentuose yra ir vardinis mokinių sąrašas. Jame nurodytos ne tik pavardės ir vardai bei amžius, bet ir kokiame skyriuje mokosi, kelintus metus lanko mokyklą, kokia kalba šneka, kokią tikėjamą išpažįsta, koks atstumas nuo namų iki mokyklos. Iš šių duomenų matyti, kad tik trys mokiniai šeimose kalbėjo lenkiškai, vienas – žydų kalba, o visi kiti – lietuviškai. I skyriuje mokėsi 24 vaikai, II – 14, III – 2. Mokinių amžius – nuo 10 iki 16 metų. Vienas mokinsys, būdamas 16 metų, jau trečius metus mokėsi I skyriuje. 18 mokinių buvo vietiniai (gyveno netoli mokyklos), 17 mokinių iki mokyklos buvo 2–7 varstai, 5 mokiniams – 12–18 varstų.

Dusmenų rusiškoje pradžios mokykloje trejus metus (1910–1913) mokėsi Teofilija Dragūnaitė (vėliau Vaičiūnienė). Teofilija teigia, kad tais metais mokykloje mokėsi apie 50 berniukų, o ji buvo vienintelė mergaitė visoje mokykloje. Iš pradžių berniukai buvo sutrikę ir nežinojo kaip elgtis, bet vėliau priprato.

„Gyvenau pas mokytoją, o pamokas mokydavausi klasėje prie žibalinės lempučių. Berniukai ateidavo prie mokyklos ir pro langus įvairiais balsais gąsdindavo. <...> Jeigu pati nesugebėdavau atsikirsti, mokytojui pasiskųsdavau“, – rašo prisiminimuose T. Vaičiūnienė.

Dusmenų rusišką pradžios mokyklą buvo baigęs ir Lietuvos kariuomenės savanoris kūrėjas Viktoras Baublys (gim. 1904 m.).

Gyventojai buvo nepatenkinti, kad jų vaikams tenka mokytis rusiškoje mokykloje. 1905 m. Dusmenyse vyko gausus mitingas ir demonstracija. Žmonės smerkė caro valdžios savivalę, lietuvių tautos rusinimą, reikalavo teisės mokytis gimtąja kalba ir autonomijos visai Lietuvai.

„1918 02 18 „Darbo balsas“ (Nr. 9) rašė: „Reta tokio tamsaus krašto kaip Dusmenys – visoj parapijoj nė vienos mokyklos“⁷. Bet tų pačių metų rudenį lietuviška mokykla Dusmenyse jau veikė. Ją įrengti padėjo kun. Felicijonas Žintelis. „Buvo toks laikotarpis, kai kunigai buvo susirūpinę steigti lietuviškas mokyklas. Ir Dusmenų kunigas F. Žintelis parvežė iš Vilniaus mokytoją ir špitolėje padarė mokyklą. Iššaukė per pamokslą, kad leistų mokyklon vaikus, už mokslą mokėti nereikės“, – savo prisiminimuose rašė Juozas Pilius (gim. 1903 m.), pats kurį laiką ten mokėsis.

1918 m. pradžios mokykloje mokėsi 28 moksleiviai. Mokytojavo Monika Staniulionytė. Nuo 1920 m. mokytojavo Motiejus Aldonis. Mokykloje veikė du skyriai, buvo įrašyti 52 mokiniai. 1923 m. rudenį vietoj M. Aldonio paskirta Marija Keršytė. Mokytis užsirašė 66 mokiniai. 1924 m. rudenį išnuomotose patalpose

⁷ Vaičiūnienė T. *Literatūros ir meno pasaulyje*, Vilnius, 1986, p. 8.

⁸ Laurinavičius J. *Dusmenų bažnyčia*, Kaišiadorys, 2000, p. 47.

Dusmenų pradinės mokyklos mokiniai su mokytoju Motiejumi Kasperavičiumi (viršutinėje eilėje antras iš kairės). Apie 1952–1953 m. Iš O. Virginavičienės asmeninio albumo

atidarytas antras kompletas, mokytoja paskirta Antanina Mazaliauskaitė. Veikė keturi skyriai. 1928 m. rudenį vietoj A. Mazaliauskaitės į Dūsmenis atkeltas Juozas Martinaitis.

1929 m. į Dūsmenis atvyko mokytojai Adelė ir Jonas Šalčiūnai. Vyresni dusmeniškiai mena, kad šeima apsigyveno mokyklos pastato kitame gale. Tuo laikotarpiu Dusmenų pradžios mokykloje buvo 3 komplektai, vienas iš jų – Bakaloriškių kaime. J. Šalčiūnas tapo Dusmenų mokyklos vedėju (kurį laiką jis dirbo Bakaloriškių komplekte), žmona irgi mokytojavo.

Dusmeniškis Jonas Blažonis (gim. 1927 m.) prisimena, kad Dusmenų pradžios mokykloje jis baigė keturis skyrius, jį mokė mokytoja A. Šalčiūnienė. Tačiau mokyklos baigimo pažymėjimą 1941 m. J. Blažoniui jau įteikė mokytojas Juozas Martinaitis, nes tų pačių metų birželio 14 d. Šalčiūnų šeima buvo išstremta į Sibirą. Šalčiūnas tremtyje mirė, o jo žmona, grįžusi į Lietuvą, apsigyveno Alytujė.

Dusmeniškės Onos Blažonienės (gim. 1934 m.) mokytojas buvo J. Martinaitis. Į Dusmenis jis važinėjo iš Bakaloriškių (ten gyveno su žmona, taip pat mokytoja). J. Martinaitis (gim. 1908 m.) buvo baigęs Veiverių mokytojų dvejų metų kursų, Marijampolės pedagoginius kursus bei Kauno karo mokyklą. Jis turėjo leitenanto laipsnį. Mokytojai Domyka ir Juozas Martinaičiai mokytojavo Zūbiškių (Kaišiadorių r.) mokykloje, o 1938 m. persikėlė į Semeliškės. Vėliau mokytojavo Dusmenų bei Valkiniškų mokyklose. O. Blažonienė mena, kad tuomet Dusmenų mokykloje buvo apie 50 mokinių. Visus keturis skyrius mokė vienas mokytojas. Tais laikais mokytojas vaikams buvo didelis autoritetas, klasėje būdavo tyla, mokiniai gerbė mokytojus ir jų klausė.

Bronę Palubinskienę (Jermalaitę), Dusmenų pradžios mokyklą baigusią 1947 m., taip pat dar mokė mokytojas J. Martinaitis. Ji prisimena, kaip rytais vaikai bėgdavo pasitikti iš Bakaloriškių kaimo ateinančio mokytojo. Vėliau mokytojas apsigyveno mokyklos patalpose.

Ona Čiupailienė (Bubelevičiūtė), gimusi 1943 m., Dusmenų mokykloje mokėsi 1949–1957 m. Tuomet pradinukus mokė du mokytojai: vienas – I ir III, kitas –

*Dusmenų mokytojai
prie mokyklos: (iš
kairės) V. Černius,
S. Černiauskaitė,
B. Stankaitytė,
J. Maldonienė,
L. Maldonis,
E. Tveragaitė,
M. Černienė.
1960 m. Nuotr. iš
O. Virginavičienės
asmeninio albumo*

II ir IV klases. Ją mokė Romas Cicėnas (jis buvo kilęs iš Zarasų r. Tuūmanto k.), kitas klases – Motiejus Kasperavičius. R. Cicėnui išėjus tarnauti kariuomenėn, apie metus mokytojavo Genė Vasiliauskaitė, vėliau – Janė Petrauskaitė. Ketvirtoje klasėje visi mokiniai laikė egzaminus. O. Čiupailienės klasė egzaminus laikė Viešartonių septynmetėje mokykloje. Kaip tik tuo laiku Dusmenų pradinė mokykla buvo reorganizuota į septynmetę. O. Čiupailienė teigia, kad viskas vyko palaipsniui:

„Man baigus pradinę mokyklą, jau atsirado penktoji klasė, po metų – šeštoji, vėliau ir septintoji. Tuomet Viešartonių mokykla tapo pradine, o Dusmenyse įsteigta septynmetė mokykla. Mūsų klasė buvo pati mažiausia – joje mokėsi 14 mokinių. Kitose buvo po 16–18.“

Tuo laikotarpiu į Dusmenis atvyko ir daug naujų mokytojų: Morta Gailiūnaitė (vėliau Černienė) dėstė biologiją, geografiją, Birutė Stankaitytė – lietuvių kalbą ir literatūrą, Stasė Černiauskaitė – rusų kalbą, Liubertas Maldonis (dusmeniškiai jį vadino Maldaniami) – istoriją, fizikinį lavinimą, muziką, Janė Ambrazevičiūtė (vėliau Maldonienė) – matematiką, Ieva Vilimaitė – prancūzų kalbą, ją po trejų metų pakeitė Ona Griškevičiūtė. Direktoriumi tapo Vladas Černius.

Vitutė Virbauskienė (Bartkuvėnaitė) Dusmenyse mokėsi 1957–1965 m. Ji prisimena, kad pradinėse klasėse mokė Elena Tveragaitė, kitas klases mokė jos mama Magdalena Bartkuvėnienė (Žukauskaitė). Iš pradžių M. Žukauskaitė mokytojavo Alabūrdiškėse, vėliau – Ūnuškyje, o ištekėjusi už Vytauto Bartkuvėno, su šeima persikėlė į Dusmenis. Ji mokė pradinukus, vyras dirbo kolūkio pirmininku. Vėliau ir V. Bartkuvėnas įsidarbino mokykloje.

V. Virbauskienė mena, kad pionierių vadove dirbo Stasė Balkutė, rusų kalbą dėstė Alina Chmieliauskaitė, istoriją – Vitalija Vansevičiūtė, biologiją – Aldona Sinkevičiūtė. Ji vėliau tapo mokyklos direktore.

1951 m. išvežus į Sibirą Montvilų šeimą iš Iždagų kaimo, jų namas buvo pervežtas į Dusmenis ir iš jo pastatytas antrasis mokyklos pastatas. Vėliau prie

jo dar pristatytas mūrinis priestatas. Mokyklos patalpose įrengtame kambaryje gyvendavo tik mokyklos vedėjai (vėliau – direktoriai) su šeimomis. Kiti mokytojai butus nuomodavo pas vietos gyventojus. Maldoniai gyveno pas Trakimavičius, O. Griškevičiūtė – pas Kantakevičius.

Kol Dusmenyse nebuvo kultūros namų (jie atidaryti 1960 m.), saviveiklą organizavo mokykla. Mokytojas V. Černius vadovavo dramos rateliui, S. Černiauskaitė – šokių kolektyvui, E. Tveragaitė – chorui, organizavo šokius. O. Čiupailienė sako, kad mokytojas R. Cicėnas mokėjo groti smuiku, tad mokykloje dažnai rinkdavosi jaunimas ir organizuodavo šokius. Tiesa, atitarnavęs armijoje, R. Cicėnas kurį laiką mokytojavo Panėšiškėse, o vėliau vėl grįžo į Dusmenis.

Rašytojas Jonas Užurka (gimęs 1947 m. Dusmenyse) prisiminimų knygoje su pagarba rašo apie mokytoją L. Maldonį.

„Jis man buvo autoritetas. Jaunas vyras dėstė ir muziką, ir fizikinį, ir geografinį, per vakarėlius garsiausiai dainuodavo, ir ranką turėjo kietą; mes, berniukai, tai gerai žinjom“⁹, – mena J. Užurka.

1960 m. šioje mokykloje pradėjo mokytojauti A. Narkevičienė. 1956 m. baigusi Kauno pedagoginę mokyklą, ji keletą metų mokytojavo Totoriškėse, Pásamanyje, Dembinoje. Pasak jos, tuomet Dusmenų mokykloje dirbo septyni mokytojai, o direktoriavo O. Griškevičiūtė. Vėliau direktore dirbo Aldona Sinkevičiūtė. Tada Dusmenų mokykloje mokėsi apie 120 mokinių, pradinėse klasėse buvo 38–40 mokinių, bet jų skaičius nuolat keitėsi.

„Dusmenų aštuonmetei mokyklai priklausė keturios pradinės mokyklos: Vieštaronių, Jurgionių, Dusmenėlių ir Petrauskų (Bakaloriškių). Laikui bėgant ir mokinių pradinėse mokyklose mažėjant, jos palaipsniui buvo uždaromos. Iš pradžių buvo uždarytos Dusmenėlių, Petrauskų ir Jurgionių mokyklos, o vėliausiai Vieštaronių pradinė mokykla“, – pasakojo A. Narkevičienė.

Dusmenų mokytojai. Pirmoje eilėje (iš kairės) S. Balkutė, A. Chmieliauskaitė, O. Griškevičiūtė, A. Sinkevičiūtė, V. Vansevičiūtė, A. Narkevičienė, antroje eilėje (iš kairės) L. Maldonis, J. Mikalauskas (?), V. Bartkuvėnas. Apie 1962–1965 m. Nuotr. iš O. Virginavičienės asmeninio albumo

⁹ Užurka J. *Kario knyga*, Trakai–Vilnius, 1993, p. 16.

Pasak jos, mokykloje veikė pradinė klasių šokių kolektyvas, dramų, choro ir sporto būreliai. Mokiniai dalyvaudavo sporto šventėse, dramų būrelių apžiūrose, dainų šventėse.

„Mokytojai palaikė glaudžius ryšius su tėvais. Mokiniui dvi dienas nedalyvavus pamokose, mokytojai apsilankydavo jo namuose ir išsiaiškino nelankymo priežastis. Mokinių tėvai irgi buvo dažni svečiai mokykloje“, – mena A. Narkevičienė.

Pradines klases A. Narkevičienė mokė 32 metus – iki 1992-ųjų. Bet ir išėjusi į pensiją, namuose ilgai neužsibuvo. Jau po metų ji grįžo į mokyklą. Dar apie trejus metus dėstė muziką, biologiją, civilinę saugą.

1966 m. į Dusmenis atsikėlė jauna lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja Danutė Karužaitė. Prisiminimų knygoje „Kaip žirnis prie kelio“ ji rašo, kad mokytojų kolektyvas tuomet buvo nedidelis, o aukštąjį išsilavinimą turėjo tik ji viena. Direktorium dirbo Bolius Nenartavičius, matematiką, fiziką ir darbus dėstė vidurinę mokyklą baigęs V. Bartkuvėnas, prancūzų kalbos mokė du ar tris kursus aukštojoje mokykloje baigusi O. Griškevičiūtė. Mokykloje dirbo kūno kultūros mokytojas Romas Mikalkevičius. Pasak D. Karužaitės, ugdymo lygis buvo žemas, bet dirbti ir būti tame kolektyve buvo linksma. Mokytojai bendravo su kaimo jaunimu, vakarais rinkdavosi į kultūros namus, dalyvaudavo saviveikloje, repetuodavo šokius bei vaidinimus.

„Gražiomis dienomis po pamokų kartais traukdavom prie ežero, turinčio neblogą pakrantę, labai smagią maudytis, eidavom vieni pas kitus į svečius. Koridoriuje stovėjo teniso stalas, ir aš po truputį išmokau tenisą žaisti taip, kad galėjau palaikyti kompaniją vyrams“¹⁰, – rašo D. Karužaitė.

1968 m. D. Karužaitė tapo mokyklos direktore. 1969 m. vienerius metus direktoriavo Rūta Burkienė.

1970 m. į Dusmenis gyventi ir dirbti atsikėlė jauna mokytojų Aldonos (Pakačimaitės) ir Motiejaus Pupalaigių šeima. A. Pupalaigienė tapo aštuonmetės mokyklos direktore ir dėstė biologiją,

Mokytoja A. Narkevičienė su savo auklėtinėmis. Iš kairės A. Šidlauskaitė, V. Norinkevičiūtė, O. Dulkaitė, A. Budreivičiūtė, 1962 m. Nuotr. iš O. Virginavičienės asmeninio albumo

¹⁰Karužaitė D. *Kaip žirnis prie kelio*, Kaišiadorys, 2010, p. 117.

Aštuntokų išleistuvės. 1968 06 16. Nuotr. iš O. Virginavičienės asmeninio albumo

o jos vyras mokė vaikus istorijos, chemijos ir kūno kultūros. A. Pupalaigienė, 1965 m. baigusi Šiaulių K. Preikšo pedagoginio instituto Pedagogikos ir metodikos fakultetą, metus padirbusi Vievio vaikų namuose, keletą metų mokytojavo Daugirdiškių aštuonmetėje mokykloje. A. Pupalaigienė direktoriavo vienuolika metų – iki 1981-ųjų. Tiesa, išėjusią dekretinių atostogų laikinai pavaduodavo vyras. M. Pupalaigis, mokytojaudamas Dusmenyse, neakivaizdiniu būdu baigė Vilniaus pedagoginį institutą ir įgijo aukštąjį išsilavinimą. Jam ir vėliau teko ne kartą laikinai vadovauti mokyklai.

Mokykloje tuo laikotarpiu dirbo R. Cicėnas, kuris mokė darbų ir geografijos, pionierių vadove dirbo Aldona Pacaitytė, o vėliau Rima Rusaitė, matematiką ir fiziką dėstė Zelenkauskienė, lietuvių ir prancūzų kalbos mokė O. Griškevičiūtė, rusų kalbos – Milda Giedrytė, pradinukus auklėjo A. Narkevičienė ir Vitalija Maksimavičienė. Pastarąją pakeitė Malvina Dabravolskienė, kuri anksčiau dirbo Jūrgionių pradinėje mokykloje. Veikė ateizmo, turizmo, literatų, dramos ir sporto būreliai. Sporto būrelis turėjo šaškių ir šachmatų, krepšinio, slidinėjimo, lengvosios atletikos sekcijas. Buvo apie 130 mokinių, vėliau jų mažėjo. Klasėse buvo po 10–15 mokinių. 1974 m. ketvirtoji klasė panaikinta, nes joje liko tik du mokiniai. Septynios klasės Dusmenų aštuonmetėje mokykloje buvo penkerius metus. Buvusi tos klasės mokinė Danutė Trepulaitė (dabar Valiukienė) iki šiol prisimena, kaip ją, baigusią vos tris klases, mama verkiančią nuvežė mokytis į Trakų mokyklą-internatą. Ten pat mokėsi ir jos bendraklasis Algis Moliejus.

1981–1983 m. mokytoja A. Pupalaigienė dėstė biologiją ir darbus (mergaitėms), o po to dvidešimt metų (iki pat pensijos) dirbo su pradinukais.

Nuo 1981-ųjų mokyklos direktoriumi tapo Kazimieras Lemežis, kuris vaikus mokė fizikos, o jo žmona Ona Lemežienė dėstė matematiką. 1986 m. Dusme-

Dusmenų aštuonmetės mokyklos VIII kl. mokiniai su auklėtoju Motiejum Pupalaigiu. Sėdi (iš kairės) Aldona Voverytė, Rima Narkevičiūtė, auklėtojas M. Pupalaigis, Ona Grigūnaitė, Janina Vilkancaitė, stovi Albinas Belkevičius, Ona Trepulaitė, Jonas Vansevičius, Valė Trakimavičiūtė, Petras Budrevičius. 1975 m. Nuotr. iš O. Virginavičienės asmeninio albumo

nę mokyklai ėmėsi vadovauti Mečislovas Gasiulis (jis mokė ir kūno kultūros). 1979–1983 m. Dusmenyse dirbo Asta Grigonytė, Algis Šileris, Marija Barišauskaitė, Svetlana Bielskaja. Vienerius metus mokytojavo poetas Ramūnas Kasparavičius.

1981–1985 m. į Dusmenis atvažiavo dirbti nemažai jaunų pedagogų. Lietuvių kalbos ir literatūros vaikus mokė Regina Blaževičiūtė (vėliau Sindaravičienė), rusų kalbos – Rita Aleksaitė (Ribačiauskienė), prancūzų kalbos – Danguolė Ivanauskaitė (Čiupalienė), matematiką dėstė Aldona Bazytė (Vansevičienė), biologiją – Agnė Kadelskaitė (Bugarauskienė). Mokytojavo ir vyresnės kartos pedagogai – M. ir A. Pupalaigiai, M. Dabravolskienė, A. Narkevičienė (vėliau ją pakeitė Teresė Stadalnykienė). 1986–1987 m. rusų kalbos mokė D. Pališauskaitė (vėliau Sabaliauskienė), matematikos – Virgilijus Kvedaras, 1989–1991 m. lietuvių kalbos ir literatūros – Ona Virginavičienė (Trepulaitė). Atgimimo pradžioje tikybą dėstė kunigas Vytautas Kazimieras Sudavičius, tuomet klebonavęs Pivašiūnų bažnyčioje ir kartu aptarnavęs Dusmenų parapiją.

1986 m. vienas mokyklos pastatas sudegė, bet gana greitai buvo atstatytas. Visi stengėsi, kad jų vaikai galėtų mokytis čia, o ne kur toliau nuo namų važiuotų.

1989 m. direktoriumi tapo Petras Sabaliauskas (jis mokė darbų), o nuo 1992 m. direktoriavo Danguolė Čiupalienė. 1993 m. Dusmenų devynmetė mokykla buvo reorganizuota į pagrindinę mokyklą.

1998 m. buvo pradėta kalbėti apie pagrindinių mokyklų reorganizaciją, kurią lėmė demografinė šalies padėtis. Kaimo mokyklose kiekvienais metais mokinių mažėjo. Dusmenų pagrindinės mokyklos direktorė D. Čiupalienė Trakų rajono mokyklų vadovų susirinkime apie Dusmenų mokyklą kalbėjo:

Dusmenų mokyklos mokytojai su devintokais. Mokytojai antroje eilėje (iš kairės): M. Dabravolskienė, M. Pupalaigis, A. Bazytė, R. Ribačiauskienė, P. Sabaliauskas, A. Bugarauskienė, O. Virginavičienė. Pirmoje eilėje devintokai (iš kairės): S. Franckevičius, I. Judickaitė, L. Belkevičiūtė, G. Minikauskas, G. Kunčiūnaitė, S. Palubinskas, D. Norinkevičiūtė. 1989–1990 m. Nuotr. iš O. Virginavičienės asmeninio albumo

„Mokykloje dirba 10 mokytojų. Mokosi per 50 mokinių. Vieni mokiniai į mokyklą 7 km atvažiuoja dviračiais, kitus atveža arkliais. <...> 80 proc. dusmeniškųjų mokinių tėvų – bedarbiai. Uždarius šią mokyklą mokiniams tektų eiti į Onuškę 10 km, o gal į Pivašiūnus (Alytaus r.)“¹¹.

2001 m. Dusmenų pagrindinė mokykla buvo reorganizuota į pradinę. Buvo likviduotas Dusmenų vaikų darželis, įkurta priešmokyklinio ugdymo klasė Dusmenų pagrindinėje mokykloje. Reorganizavus mokyklą, apie pusė vyresnių klasių moksleivių pradėjo mokytis Onuškie vidurinėje mokykloje, kita pusė važinėjo į Pivašiūnus (Alytaus r.). Mokinius vežiojo mokykliniai autobusiukai. Vyresni mokiniai kartu veždavosi ir jaunesnius brolius ar seseris, todėl Dusmenų pradinėje mokykloje mokinių dar labiau sumažėjo.

Pradinukus iki pat mokyklos uždarymo mokė T. Stadalnykienė. Pradinė mokykla veikė buvusio vaikų darželio patalpose.

2007 m. Dusmenų pradinė mokykla buvo uždaryta. Joje tuo metu mokėsi mažiau nei 10 mokinių. Viename buvusios mokyklos pastate įsikūrė biblioteka, kitas stovi tuščias ir apleistas.

¹¹Rajackienė A. Švietimo įstaigų vadovai susitiko aptarti naujuosius mokslo metus, *Galvė*, 1998, rugs. 4.

Žilinių mokyklos istorija

Nijolė Česnulevičienė

*Žilinių mokykla.
2010 m. K. Driskiaus
nuotr.*

Pagal senųjų žiliniškių pasakojimus, iki Pirmojo pasaulinio karo ir karo metu Žilinuose jokios mokyklos nebuvo. Nuo 1913 iki 1918 m. (su pertraukomis) Žilinių kaimo vaikus mokė daraktorė Cicilija Kačėniūtė. Mokykla nuolatinių patalpų neturėjo. Mokinį mokė erdvesnėse patalpose (pirkiose), kur susirinkdavo 10–15 vaikų. Mokė iš vienos knygos skaityti ir iš maldaknygių giedoti šventas giesmes. Pagal V. Jakelevičiaus pasakojimą, užrašytą 1970 m., apie 1916 m. mokinius pradėjo mokyti skaičiuoti ir rašyti. Rašė grifelinėse lentelėse su angliniais grifeliniais stiliais.

1920 m. rudenį Žilinių kaimo valstiečiai pasisamdė mokytoją Petronėlę Baronytę ir atidarė pradinę mokyklą. Patalpas išnuomojo dvarininkų Žilinskių name, kurį valdė Alsiufinas, buvęs pirklys, nuomojęs Žilinių dvarą. Mokyklos materialinė bazė buvo labai skurdi. Suolus ir klasės lentą padarė kaimo stalius. Pagal V. Palionio pasakojimą, užrašytą 1975 m., mokiniai mokykloje rašė pieštukais, skaitė iš vienos knygos, vedžiodami eilutes paprasta plunksna. Mokinių skaičius svyravo nuo 15 iki 20. Daugiausia mokinių nubyrėdavo pavasarį, kai reikėdavo ganyti karves.

1922 m. Žilinių dvare įkuriama valstybinė pradinė mokykla ir atsiunčiamas mokytojas Pranas Plaušinis. Šiais mokslo metais mokykla gauna kai kuriuos vadovėlius.

1923 m. rugsėjį Žilinių pradinėje mokykloje pradeda dirbti Jonas Jankauskas, gimęs 1901 m. Varėnės rajono Dargūžių kaime. 1922 m. baigė Vilniaus lietuvių gimnaziją, perėjo Lėnkijos–Lietuvos demarkacijos liniją ir apsigyveno Žilinuose. Kai kam nepatiko jo „cicilikiškoji“ veikla ir jis 1925 m. buvo iškeltas į Slabados pradinę mokyklą.

1925–1926 m. m. mokykloje dirba mokytojas Juozas Pūras. Žilinių mokykloje jis praleidžia 13 metų. Pagal Izabelės Baublytės-Balčiūnienės pasakojimą, Žilinių mokykla Nepriklausomos Lietuvos laikais suklestėjo. Mokiniai mokėsi šešiuose

skyrriuose. Be mokytojo J. Pūro, dirbo mokytojos Antanina Maziliauskaitė, Ona Kuodzevičienė, klebonas kun. Petras Liutkus. Mokiniai naudojosi sąsiuviniais, vadovėliais. Mokykloje naujovė – vietoje keturviečių suolų gauta keletas triviečių su dviem įleidžiamomis stiklinėmis rašalinėmis. I. Baublytė-Balčiūnienė prisiminimuose mini pašalpus fondą: mokinių tėvų komitetas kartu su mokytojais nutarė, kuriems mokiniams reikalinga pašalpa. Skirdavo neturtingiems arba tiems, kurių šeimoje keli mokiniai. Mokytoja A. Maziliauskaitė rengdavo mokinių vakarus, spektaklius. Be to, visoms mergaitėms vesdavo darbelių pamokas. Mokytojas J. Pūras vadovavo jaunųjų ūkininkų rateliui. Mokykloje buvo biblioteka. Kiekvieną šeštadienį mokytojai keisdavo mokiniams knygas.

Nuo 1935 iki 1939 m. Žilinių pradinėje mokykloje pasikeitė trys mokytojai: Veronika Petrauskienė, J. Pūras, A. Maziliauskaitė. Antaną Petrauską išrinko Ūnuškio valsčiaus viršaičiu, o jo žmoną Veroniką paskyrė dirbti į Ūnuškio miestelio mokyklą. A. Maziliauskaitė ištekėjo ir išvažiavo pas vyrą į Papilę. Mokytojas J. Pūras išvažiavo dirbti kitur.

1939 m. į mokyklą atvyksta mokytojas Adomas Kaulius, nepaprasta asmenybė. Buvę mokiniai pasakoja apie neužmirštamą sodininkystės ir daržininkystės praktiką. Nusimanė ir medicinoje. Turėjo mokyklos vaistinėlę, padėdavo gyventojams ištikus nelaimei. A. Kaulius buvo skautas: vasaros metu vaikščiodavo su trumpomis kelnėmis ir skrybėle. Moterys, ypač vyresnio amžiaus, piktingavosi tokiu elgesiu. Mokytojo pamokos buvo labai turiningos ir įdomios. Prireikė ir pažymių knygelių.

1939–1940-ieji – didelės įtampos ir nežinios metai. Mokytojo A. Kauliaus vadovaujami vyresnių klasių mokiniai lankė ulonų stovyklą, išikūrusią vos už 8 km nuo Žilinių. Tais metais mokykloje pradėtas leisti laikraštėlis „Mūsų mokyklėlė“. Jis buvo spausdinamas mokytojo A. Kauliaus rašomąja mašinėle. Veikė ir jaunųjų ūkininkų ratelis. Ratelio nariai nuolat rašė į „Ūkininko patarėjo“ priedą „Jaunasis ūkininkas“. 1939 m. tapo nugalėtojais paskelbtame konkurse ir buvo apdovanoti lėkštinėmis akėčiomis.

Vokiečiams okupavus Lietuvą, A. Kaulius išsikėlė į Žiezmarį, kur mokytojavo kartu su žmona Stase. 1945 m. buvo ištremtas į Sibirą.

1940 m. į Žilinių mokyklą sugrįžo mokytojas J. Jankauskas. Jis aktyviai padeda vykdyti žemės reformą, įsitraukia į visuomeninę veiklą. Mokykla gauna naujų vaizdinių priemonių. Antrojo pasaulinio karo metais mokyklos darbas buvo labai sunkus, pamokos vyko nereguliariai. Trūko popieriaus, sąsiuvinų. Daug mokinių negalėjo lankyti mokyklos.

Po karo 1945–1946 m. m. Žilinių pradinė mokykla perkeliama į geresnes patalpas (buvusio pasiturinčio ūkininko namą), nes Žilinskių dvaro pastato būklė buvo kritiška. 1948–1949 m. m. mokykloje mokosi 63 mokiniai. Sudaryti du komplektai. Išnuomojama ir pritaikoma privačiame name viena klasė, kurioje mokosi II ir IV klasių mokiniai. Šiose klasėse pradeda dirbti Bronius Biekša. Jį pakeičia mokytoja Stasė Alaburdaitė.

1948–1949 m. m. Žilinių pradinė mokykla perorganizuojama į septynmetę, atidaroma penkta klasė. Šioje klasėje susirenka 29 mokiniai. Iš viso mokykloje mokosi 60 mokinių. Mokyklos direktorius J. Jankauskas. Mokyklai perduodamas

Mokytoja Valavičiūtė su mokiniais. 1952 m. spalio 14 d. Iš Žilinių mokyklos archyvo

Žilinių septynmetės mokyklos mokytojai ir II-oji septintokų laida. Sėdi mokytojai (iš kairės): Kostė Radzevičienė, Bronė Rasimaitė, Aldona Mizarienė, Balys Mizaras (direktorius), Anelė Urbanavičiūtė (pirma iš dešinės). 1954 m. Iš Žilinių mokyklos archyvo

Žilinių mokyklos 1956–1957 m. m. laida. Sėdi mokytojai: S. Valentukevičiūtė, G. Bucevičienė, B. Bucevičius, direktorė Janė Drobelytė, A. Urbanavičiūtė, V. Strazdas. 1957 m. Iš Žilinių mokyklos archyvo

didelis Žilinių klebonijos pastatas. Dirba Janė Raplauskaitė, Veronika Dudonytė, Vanda Zosytė.

1949–1950 m. m. mokykloje mokosi 87 mokiniai. Mokykla dirba dviem pamainomis. Iš privalomo mokymo sąrašuose esančių 55 mokinių 13 nelankė mokyklos.

1950–1951 m. m. mokyklai vadovauja direktorė D. Valentinitė. Mokykloje veikia gamtininkų, choro, šokių rateliai. 1951 m. birželio 25 d. nušautas mokytojas J. Jankauskas. Palaidotas Damononių kapinėse.

1951–1952 m. m. mokykloje mokosi 139 mokiniai. Mokykloje dirba Aldona Mizarienė, Algis Stanevičius, Milda Stanevičienė, Adelė Petkuvienė, Genovaitė Bucevičienė, Juozas Baliukynas, Bronius Bucevičius, Marija Dzeventkauskaitė. Kolektyvui vadovauja Balys Mizaras.

1954–1955 m. m. mokykloje dirba Kostė Radzevičienė, Bronė Rasimaitė, B. Mizaras (direktorius), Anelė Urbanavičiūtė.

Nuo 1956 iki 1958 m. mokyklai vadovauja Janė Drobelytė.

1958–1959 m. m. Žilinių mokyklai vadovauti pradeda Norbertas Munčelis, baigęs Vilniaus universitetą. Mokykla dirba dviem pamainomis. Klasės dviejose patalpose, tarp kurių atstumas gana didelis. Direktorius mokė vaikus geografijos, jo pamokas mokiniai prisimena kaip pačias įdomiausias.

1961–1962 m. m. mokykla perorganizuojama į aštuonmetę. Dar labiau trūksta patalpų. Tačiau 1962 m. kolūkis „Taikos keliu“ perduoda mokyklai naują mūrinių pastatą. Atvyko nauja mokymo dalies vedėja Stasė Jotautienė ir rusų kalbos mokytoja Janina Sasnauskaitė. Mokykloje veikia mičiurinkų, choro, fizinio lavinimo, literatū būreliai.

*Įteikiami 8-mečio
mokslo baigimo
pažymėjimai.*

*Direktorius Norbertas
Munčelis įteikia
pažymėjimą*

J. Dakinevičiūtei.

*Sėdi mokytojas
Šturaitis, stovi
mokytojos*

M. Zalieckaitė,

J. Stoškutė,

A. Abromaitienė.

*1966 m. Iš Žilinių
mokyklos archyvo*

1973–1974 m. m. aštuntokų laida. I eilėje sėdi mokytojai: B. Arbačiauskienė, D. Kazlauskienė, G. Bucevičienė, S. Kvietkauskienė, B. Bucevičius, J. Padegimienė, direktorius Bronius Biekša, D. Štaičiūnienė, A. Janulytė, D. Jazukevičiūtė; II eilėje pirmas iš dešinės stovi mokytojas Vincas Vičkačka. 1974 m. Iš Žilinių mokyklos archyvo

1966 m. mokyklai pradeda vadovauti Bronius Biekša, 1948–1949 m. m. čia dirbęs mokytoju. Mokymo dalies vedėja Teofilė Baliukonienė. Sustiprėjo mokyklos materialinė bazė. Įsigyta daug vaizdinių priemonių, įrengtos dirbtuvės. Mokykloje veikia choro, tautinių šokių, Raudonojo kryžiaus būreliai. Meno kolektyvai dalyvauja rajoninėse dainų šventėse. Dirba mokytojai J. Padegimienė (Sasnauskaitė), Jonas Kamarauskas, Abromaitienė, T. Baliukonienė, Ona Palevičienė, Konstancija Grigūnienė (pradinių klasių mokytoja).

Mokytojas Bronius Bucevičius su VI-os klasės mokiniais. 1958 m. Iš Žilinių mokyklos archyvo

1967–1968 m. m. mokykloje organizuojama devinta klasė, kurioje 12 mokinių, vėliau mokykla išauga į vidurinę ir 1969–1970 m. m. išleidžia pirmąją 8 abiturientų laidą. Mokytojų kolektyvas padidėja – pradeda dirbti mokytoja Birutė Vičkačkienė (Maziukaitė), dirba mokytojai Albina Grikšaitė, B. Godelis, Danguolė Kazlauskienė, Antanas Janušauskas, Angelė Krušaitė. Daugelio likimai nežinomi. Dėl nedidelio 9–10 klasių mokinių skaičiaus ir palyginti silpnos materialinės bazės mokykla vėl perorganizuojama į aštuonmetę.

1971–1972 m. m. mokyklos materialinę bazę papildė Jakėnų aštuonmetės mokyklos bazė. 1971 m. pradeda dirbti Stasė Kvietkauskienė. Ji mokykloje dirbo pradinėjų klasių mokytoja iki gyvenimo pabaigos. Meno kolektyvams vadovavo D. Kazlauskienė, tautinių šokių rateliui Danutė Jazukevičiūtė (vėliau Jaraminienė), kraštotyros būreliui – B. Biekša, kapelai – Bronius Bucevičius.

Mokytojas B. Bucevičius buvo nepaprasta asmenybė. Pradėjo pedagogo karjerą Jakėnų aštuonmetėje, ją uždarius dirbo Žilinuose. Mokykloje dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą, muziką, daile. Laisvalaikiu dirbo smuikus, kankles. Mokė mokinius šiais instrumentais groti. Tapė paveikslus, dalyvavo tautodailininkų parodose. Be to, buvo aktyvus Žilinių kaimo bendruomenės narys. Kultūros namuose vadovavo kaimo kapelai, mokytojų ansamblui.

Iki 1978 m. mokyklai vadovavo B. Biekša. Mokytojai ir mokiniai jį prisimena kaip reiklų vadovą, gerą istorijos mokytoją.

1978 m. mokyklai vadovauti pradeda Ona Marcinonienė. Tuo metu mokykloje mokėsi 210 mokinių. Dirba šie mokytojai: B. Bucevičius, B. Vičkačkienė, D. Jaraminienė, Danutė Šlaičiūnienė (Adlytė), Vincas Vičkačka, Irena Pigagaitė, Genovaitė Bucevičienė, Birutė Švedaitė, Stasė Kvietkauskienė, Vanda Račkienė, Vytautas Matulevičius. Mokykloje veikia choro, gamtininkų, sporto, tautinių šokių rateliai. Mokiniai

1983–1984 m. m. laida. I eilėje mokytojai (iš kairės): D. Jaraminienė, T. Truncienė, direktorė Ona Marcinonienė, E. Zajankauskienė, D. Šlaičiūnienė, B. Vičkačkienė, A. Šulcienė; II eilėje stovi mokytojos L. Dudulienė (klasės auklėtoja) ir G. Kmieliauskienė; paskutinėje eilėje stovi mokytojas J. Dudulis. 1984 m. Iš Žilinių mokyklos archyvo

ir mokytojai dalyvaudavo kolūkio talkose, o kolūkio autobusas mokinius ir mokytojus veždavo į ekskursijas, spektaklius, koncertus. Mokykla turėjo savo valgyklą.

Vėliau lietuvių kalbą ir literatūrą dėsto Sigita Miškinytė, Lina Dudulienė (Čepulytė). Ji įkūrė etnografinį merginų ir mokytojų ansamblį.

1985 m. pagal švietimo reformą mokykla reorganizuojama į devynmetę. 1990 m. mokyklai perduodami senieji kultūros namai, kuriuose įrengiama sporto salė.

1991 m. Žilinių devynmetę mokyklą nuspręsta palaipsniui reorganizuoti į vidurinę. 10 klasėje buvo 11 mokinių.

1997–1998 m. m. išleista 5-oji abiturientų laida. Į mokyklą dirbti sugrįžta buvę mokiniai, baigę šią mokyklą: Valdas Riaubys, Aušra Jachimovičienė (Uždavinytė), Nijolė Česnulevičienė (Repeikaitė). Tebedirba ir aktyviai popamokinėje veikloje dalyvauja Galina Kmieliauskienė, Teresa Kapočel-Truncienė, D. Jaraminienė, D. Šlaičiūnienė, B. Vičkačkienė, Irma Ambrutienė, Daiva Riaubienė, Roma Budrevičienė, Ina Kuzmenkova. Mokytojų kolektyvui vadovauja Onutė Marcinonienė – trykštanti jaunatviška energija, mokanti suvienyti mokytojus į darnų kolektyvą. Mokykloje veikia biblioteka, po pamokų mokiniai gali dalyvauti kraštotyros, etnografijos, dramos, tautinių šokių būreliuose.

2000 m. įvedus privalomą profilinį mokymą, 2001 m. mokykla tampa pagrindine.

Mokytoja Nijolė Česnulevičienė (Repeikaitė). 2010 m. K. Driskiaus nuotr.

Žilinių pagrindinės mokyklos mokytojų kolektyvas. Centre sėdi mokyklos direktorė Aldona Vaitkevičienė. 2011 m. K. Driskiaus nuotr.

2002–2003 m. m. mokykla pradėjo dalyvauti pagrindinių mokyklų tobulinimo programoje (MTP). Mokykla, dalyvaudama šioje programoje, gavo daug mokymo priemonių: keturiolika naujų kompiuterių, daugialypės terpės projektorių, vaizdo kamerą, skaitmeninį fotoaparata, nešiojamąjį kompiuterį, daug žodynų, žemėlapių, įvairių lentelių, priemonių chemijos ir fizikos pamokoms ir kt. Mokykloje dirba 19 mokytojų.

2004 m. rugsėjo mėn. mokyklai ėmė vadovauti Aldona Vaitkevičienė, prancūzų kalbos mokytoja. Pradeda dirbti tikybos mokytoja Rima Židelevičienė. Mokykloje švenčiamos tradicinės mokyklinės šventės, mokinių kolektyvai dalyvauja rajoninėse dainų ir sporto šventėse. 2006 m. renovuota mokyklos sporto salė, įrengti priešmokyklinio ugdymo kabinetai, įkurtas profesinio informavimo taškas. Įsteigti socialinio pedagogo ir logopedo etatai.

2012–2013 m. m. visiškai renovuotas informatikos kabinetas, iš dalies rekonstruota valgykla: pakeisti langai, įranga, dailės mokytojos Jurgitos Gaidukevičienės kūrybos darbais dekoruotos valgyklos sienos. Tų pačių metų rugsėjo pirmąją mokykla gavo naują mokyklinį autobusiuką. Į Žilinių pagrindinę mokyklą mokiniai atvažiuoja net iš Naujųjų Valkiniškių. Vykdomi įvairūs švietimo, sveikatos gerinimo ir sporto projektai, kuriuose mokiniai noriai dalyvauja.

Su knyga – per dešimtmečius

Ona Virginavičienė (Trepuilaitė)

„*Ūnuškio miestelio biblioteką lanko dideli ir maži. Vieni skaitytojai ima knygas, žurnalus ir laikraščius į namus, kiti skaito bibliotekoje. Vaikai čia praleidžia dalį savo laisvalaikio skaitydami vaikų periodiką, remontuodami knygeles, mokosi skaitymo kultūros. Tai – versmė, iš kurios sklinda šviesa, tiesa ir dvasingumas*“¹, – tokiais gražiais ir prasmingais žodžiais apie biblioteką laikraštyje „Galvė“ rašė onuškietė Neringa Karkazaitė. Jais nusakyta visa bibliotekos darbo esmė.

Pavarčius bibliotekoje saugomus kraštotyrinius darbus, bibliotekos kronikas, spaudos puslapius, tampa aišku, kad ši įstaiga visais laikais buvo tikras kultūros židinys, teikiantis onuškiečiams dvasinę atgaivą.

Biblioteka Ūnuškyje įkurta dar Nepriklausomos Lietuvos laikais – 1937-aisiais metais. Ši data nurodyta ir knygelėje „*Ūnuškio miestelio bibliotekos istorijos puslapiai 1937–1997*“, išleistoje bibliotekos 60-mečiui.

„*1937 m. kovo 15 d. įsakymu Lietuvos Švietimo ministras, remdamasis „Valstybinių viešųjų bibliotekų įstatymu“, įsteigė Trakų apskrityje IV eilės bibliotekas Aukštadvaryje ir Ūnuškyje („Bibliografijos žinios“, 1937, Nr. 1, p. 47). Tų pačių metų gegužės 22 d. Švietimo ministro įsakymu Ūnuškio bibliotekos vedėju paskirtas pradžios mokyklos vedėjas Donatas Staniūnas*“².

Kurį laiką bibliotekoje dirbo ir Karolina Staniūnienė.

Bibliotekos vedėjos Onos Stankevičienės 2009 m. sudarytame kraštotyriniame darbe „*Ūnuškio bibliotekos istorija*“ rašoma, kad „*1940 m. biblioteka buvo įkurta mokyklos patalpose ir skaitėsi mokyklos biblioteka, kuriai vadovavo mokytoja Naudžiūnienė. 1942 m. bibliotekos vedėju paskirtas A. Naudžiūnas. Biblioteka turėjo 1 867 knygas, 75 skaitytojus. 1943 m. buvo įkurta Ūnuškio miestelio biblioteka*“³.

1942–1957 m. laikotarpiu pasikeitė septyni bibliotekų vedėjai: Aleksandras Naudžiūnas (1942–1947), Jadvyga Blikertaitė (1947–1950), Bronė Eitutytė (1950–1951), Evdokija Žilionienė (Chimuškina) (1951–1952), Vladas Blikertas (1952–1955), Genė Svirinavičienė (1955–1956), Jadvyga Martinkėnienė (Janavičiūtė) (1956–1957).

Nuo 1957 m. Ūnuškio bibliotekoje pradėjo dirbti Emilija Norinkevičienė (Naliveikaitė). Tuo laikotarpiu skaitytojų skaičius žymiai padidėjo, išaugo ir bibliotekos fondas: biblioteka turėjo apie 5 tūkst. knygų, daugiau nei 400 skaitytojų. Pradėti organizuoti susitikimai su žinomais žmonėmis. E. Norinkevičienė už gerą ir sąžiningą darbą 1958 m. buvo apdovanota Lietuvos TSR Kultūros ministerijos Garbės raštu.

¹ Karkazaitė N. O spalvotoji knygelė... *Galvė*, 2002, bal. 12. Citatų kalba netaisyta – red. pastaba.

² *Ūnuškio miestelio bibliotekos istorijos puslapiai 1937–1997*, Trakai, 1998, p. 5.

³ *Ūnuškio bibliotekos istorija (1937–2008): kraštotyrinis darbas*, Ūnuškis, 2009, p. 3.

1963 m. Onuškie bibliotekos vedėja paskirta Irena Babravičienė. Ji šį darbą dirbo net 30 metų. Bibliotekoje nuolat vyko teminiai vakarai, susitikimai su rašytojais, aktoriais, leidėjais, skaitytojų konferencijos ir kiti renginiai.

1967 m. biblioteka persikėlė į naują mūrinę administracinę pastatą.

„1969 m. pagal „Bibliotekų surašymo anketą“ bibliotekos fonde buvo 6 540 knygų, beveik visos lietuvių kalba. Prenumeravo 33 pavadinimų žurnalus ir laikraščius. Lėšas skyrė Kultūros ministerija. Bibliotekos fondas buvo atviras skaitytojams, visos knygos buvo įtrauktos į abėcėlinį ir sisteminį katalogus, aktualūs ir kraštotyros straipsniai buvo aprašomi ir kaupiami bendroje straipsnių bei kraštotyros kartotekose“⁴.

Bibliotekoje vyko poezijos, prozos ir muzikos vakarai. 1987 m. čia įsikūrė klubas „Rugelis“. Klubo veikloje aktyviai dalyvavo ne tik apylinkės saviveiklininkai, bet ir pati vedėja I. Babravičienė. Klubui vadovavo dramos mėgėjas Vytautas Mikalauskas. 1987 m. „Rugelis“ pastatė dvi pjeses: Aleksandro Fromo-Gužučio komediją „Gudri našlė“ ir Juozo Gurauskio „Šalaputį“.

Onuškie bibliotekoje lankėsi rašytojas Jonas Mikeliniskas, literatūros kritikas Albertas Zalatorius, aktoriai Juozas Budraitis, Laimonas Noreika, Juozas Jaruševičius, Vladas Bagdonas, Regimantas Adomaitis ir Vaiva Mainelytė.

1992 m. į Onuškie biblioteką paskirta Jadvyga Lenkevičienė, anksčiau dirbusi Panóšiškių bibliotekoje. Nepriklausomybės metais bibliotekos fondas buvo pertvarkytas pagal naują klasifikaciją, išimta ir nurašyta visa sovietmečio ideologinė literatūra, pertvarkyti ir katalogai. Tai ypač kruopštus darbas, kurio skaitytojas net nepastebi. Bibliotekininkė rinko tautosaką, aprašė tautodailininkų darbus, rinko medžiagą apie Onuškie kraštą. Organizavo ir daugybę renginių. 1992 m. surengtas literatūrinis vakaras V. Krėvės 110-osioms gimimo metinėms, 1994 m. – S. Nėries 90-osioms gimimo metinėms, 1995 m. – muzikos vakaras P. Širvio 75-osioms gimimo metinėms paminėti. 1996 m. į vakaronę „Atrakintos širdys“ susirinko neigalieji iš aplinkinių kaimų.

1997 m. pabaigoje Onuškie bibliotekoje buvo daugiau kaip 8 tūkst. knygų. Per metus gauta 430 egzempliorių. Biblioteka prenumeravo 40 pavadinimų žurnalų ir laikraščių. Ji aptarnavo 20 kaimų ir vienkiemų (juose gyveno 1 283 gyventojai). Bibliotekoje skaitė 420 žmonių, iš jų – 168 vaikai. Per metus apsilankė 3 575 lankytojai⁵.

J. Lenkevičienė ypatingą dėmesį skyrė poezijos propagavimui, nes pati – didelė šio žanro gerbėja. 2002 m. lankėsi Trakų rajono literatų brolijos „Aukuras“ nariai. Į Onuškyje vykusį „Poezijos pavasarėlį“ atvyko poetai Valentinas Navickas, Aleksejus Kutkinas, Vytautas Žemaitis, Teresė Balkutė. Prie svečių prisijungė ir vietinė literatė Janina Seniutienė. 2006 m. įgyvendinant bibliotekos projektą „Literatūrinė savaitė 2006 – Onuškyje“, J. Lenkevičienė sukviėtė poetus Joną Počepovičių, Rimgaudą Šimonių, T. Balkutę, V. Žemaitį.

Bibliotekoje buvo nuolat organizuojami įvairūs renginiai. Buvo pa-

⁴ *Onuškie miestelio bibliotekos istorijos puslapiai 1937–1997*, Trakai, 1998, p. 5.

⁵ *Ten pat.*

„Lietuvos tūkstantmečio knygų kelio per Lietuvą“ bibliobusas iš Vilniaus „Versmės“ leidyklos aplankė Onuškę. Bibliotekoje „Versmės“ leidyklos vadovas Petras Jonušas (pirmas iš kairės) įteikė onuškiečiams dėžę knygų. 2009 m. birželio 16 d. Leidyklos archyvo nuotr.

žymėti rašytojų jubiliejai – Vinco Mykolaičio-Putino 110-osios gimimo metinės, Sigito Gedos 60-metis, Kosto Kubilinsko 70-osios gimimo metinės, Aklųjų švietimo Lietuvoje 75-metis. 2003 m. biblioteka aptarnavo 22 kaimus, tarp jų ir labiausiai nutolusius – Pakalniškų, Babrauniškų, Derionių. Bibliotekininkei talkino „Knygnešio“ būrelio nariai.

J. Lenkevičienė Onuškiečio bibliotekoje dirbo 15 metų. Per tą laiką buvo atnaujinti knygų fondo lentynų užrašai, parengti lankstinukai apie bibliotekos veiklą, parengti ir papildyti kraštotyrimai darbų aplankai „Onuškis ir onuškiečiai“, „Onuškiečio krašto knygnešiai“, „Kunigas N. Švogžyls-Milžinas ir Onuškis“, fotoalbumas „Onuškiečio bibliotekos kasdienybė ir šventės“.

2009 m. vasario 18 d. bibliotekoje vyko renginys, skirtas Lietuvos vardo tūkstantmečiui paminėti „Savam krašte – tėvų kalba“.

2009 m. Onuškiečio bibliotekoje lankėsi bibliobusas iš Vilniaus „Versmės“ leidyklos. Leidyklos vadovas Petras Jonušas padovanojo bibliotekai 26 knygas. Su „Versmės“ leidykla buvo sudaryta sutartis dėl „Lietuvos valsčių“ serijoje monografijos „Onuškis“ parengimo ir išleidimo.

Nuo 2008-ųjų, vykdant projektą „Bibliotekos pažangai“, įrengtos penkios kompiuterizuotos darbo vietos.

2011 m. pradžioje bibliotekos fonde buvo 8 646 spaudinių, periodinių leidinių biblioteka turėjo 19 pavadinimų. Mikrorajone užregistruota 1 230 gyventojų, iš jų 1 186 lietuviai, 4 rusai ir 40 lenkų. Bibliotekoje užregistruota 459 vartotojai, iš jų 149 vaikai.

2013 m. pavasarį Onuškiečio bibliotekoje pradėjo dirbti Justina Rutkauskienė, nuo liepos ją pakeitė Aušra Klečkauskaitė.

Dusmenų biblioteka

Ona Virginavičienė (Trepulaitė)

*Dusmenų biblioteka.
Iš autorės archyvo*

Dusmenų biblioteka įkurta 1948 m. Iš pradžių ji vadinta klubu-skaitykla. Fonde tada buvo apie 500 egzempliorių spaudinių, skaitė apie 60 skaitytojų.

Klubas-skaitykla tada išsikūrė buvusios parapijos prieglaudoje (*špitolėje*). Po metų biblioteka perkelta į naujesnes klebonijos patalpas, kuriose išbuvo 44 metus. 1993 m. biblioteka išsikūrė vaikų darželyje, o 2001 m. perkelta į buvusios mokyklos patalpas.

1977 m. rajono masinės bibliotekos buvo centralizuojamos. Dusmenų biblioteka tapo Trākų centralizuotos bibliotekų sistemos filialu. Bendrą knygų komplektavimą vykdė centrinė biblioteka. Kiekvieną mėnesį ji filialams sudarytas naujų knygų siuntas išvežiodavo. Anksčiau per metus Dusmenų filialas gaudavo apie 500–800 egzempliorių spaudinių. 2009 m. bibliotekos fonde buvo apie 7 000 egzempliorių spaudinių.

Dusmenų bibliotekos aptarnaujamame mikrorajone anksčiau buvo net 24 kaimai (dabar – 17), juose 2008 m. gyveno 504 gyventojai. Didžiausi iš jų pagal gyventojų skaičių yra Dusmenų (220), Alabūrdiškių (55), Jūrgionių (56), Varlių (54), Dusmenėlių (35) kaimai. Kadangi teritorija gana didelė, kai kurie kaimai net už 10–14 km, anksčiau buvo naudojami knygų išdavimo punktai. Toks punktas buvo Jūrgionyse, Dusmenėliuose, Alabūrdiškėse. Buvo organizuojamos kilnojamosios bibliotekėlės, talkino moksleiviai.

Per 60 metų ne kartą keitėsi bibliotekos darbuotojai. Pirmoji bibliotekininkė buvo Adelė Norinkevičienė (Zarauskaitė) (1948–1950), vėliau bibliotekoje dirbo Stasė Bakšienė, Elena Tarasevičienė, Bronė Palubinskienė (Jarmalytė), Danutė Voverienė, Danutė Dakinevičiūtė, Marytė Vaškelytė, Janina Voverienė, Ona Stadalnykienė, Virginija Nasutavičienė, Aldona Babiliūtė, Malvina Dabravolskienė, Marytė Pacevičiūtė, Marytė Jarmalienė ir kt. Nuo 1986 m. bibliotekoje dirba Dangira Sabaliauskienė (Pališauskaitė).

Bibliotekos 60-mečio šventėje. Pirmoje eilėje sėdi buvusios bibliotekininkės (iš dešinės) M. Jarmalienė, O. Stadalnykienė, A. Norinkevičienė, B. Palubinskienė. Iš autorės archyvo

Dusmenų bibliotekininkė Dangira Sabaliauskienė kraštotyros muziejaus kambaryje. 2010 m. Iš autorės archyvo

Kol nebuvo kultūros namų, bibliotekos darbuotojoms teko ne tik aptarnauti skaitytojus, bet ir organizuoti šokius, saviveiklą. Per visą bibliotekos gyvavimo laikotarpį buvo ir gyventojų, gyvulių surašymų, talkų kolūkiuose. Kaip prisimena 1957–1961 m. klube-skaitykloje dirbusi B. Palubinskienė, ji kartu su mokyklos mokytojais organizavo šokius, saviveiklą, netgi į dainų šventes važiavo su savo kolektyvais, kolūkio transportu vykdavo į ekskursijas. Organizuodavo garsinius knygų ir laikraščių skaitymus, skaitydavo paskaitas klube arba kolūkio dirbtuvėse.

Būdavo rengiamos parodos svarbiems šalies įvykiams, šventėms, rašytojų, menininkų, žymių valstybės veikėjų jubiliejams. Įkūrus kultūros namus, renginius organizuodavo su kultūros namais ir mokykla.

Nuo 2008 m. biblioteka turi interneto prieigą. 2009 m., vykdant projektą „Bibliotekos pažangai“, įrengtos dvi kompiuterizuotos darbo vietos vartotojams, todėl nemokamo interneto paslaugomis gali naudotis kiekvienas lankytojas. Bibliotekoje teikiamos mokamos kopijavimo, spausdinimo, skenavimo, kitos paslaugos. Tais pačiais metais pradėtas kurti elektroninis katalogas, jungiamasi prie Lietuvos integralios bibliotekų sistemos (LIBIS).

Kasmet buvo prenumeruojama nemažai periodinių leidinių. 1997 m. biblioteka gavo 32 periodinius leidinius, 2009 m. į biblioteką pateko 14 pavadinimų periodinių leidinių. Dusmenų bibliotekoje lankytojai skaitydavo rajoninius laikraščius „Galvė“ ir „Trakų žemė“, populiariausius šalies leidinius „Lietuvos rytas“, „Valstiečių laikraštis“, „Šeimininkė“, žurnalus „Laima“, „Panelė“, „Tarp knygų“, „Naminukas“.

2009 m. bibliotekoje skaitė apie 200 skaitytojų, iš jų apie 50 vaikų, išduota 6 121 egzempliorių spaudinių.

Bibliotekoje renkama ir kaupiama informacija apie Dusmenų kraštą, jo žmones, gamtą, istorinę praeitį ir dabartį. Parengti iškarpu, kopijuotų dokumentų aplankai „Spauda apie Dusmenis“, „Mikas ir Kipras Petrauskai“, „Rašytojas Jonas Užurka“, „Jono Užurkos kilmė“, „Dusmenų krašto ūkininkai“, kraštotyros darbai „Dusmenų krašto padavimai“, „Dusmenų krašto kaimų kryžiai“, „Dusmenų kaimo kapinės“, „Dusmenų krašto dainos“, „Dusmenų krašto smulkioji tautosaka“, nuotraukų albumai „Dusmenų kaimo darbštuolės“, „Jurgionių kaimo gyventojų rankdarbiai“, „Alaburdiškių krašto gyventojai ir jų rankdarbiai fotografijose“. Parengtame stende „Dusmenų kraštas“ kaupiama visa rašytinė medžiaga apie Dūsmenis – lankstukai, knygelės, visi bendruomenės leidinio „Dusmenų kraštas“ numeriai. Atskirame stende „Rašytojai kraštiečiai“ nuolat eksponuojami rašytojų Jono Užurkos ir Jono Laurinavičiaus kūriniai. Visa informacija įtraukta į kraštotyros kartoteką.

Bibliotekoje nuolat organizuojami renginiai suaugusiesiems ir vaikams: literatūros, vaikų piešinių, darbelių parodos, popietės, viktorinos, skaitymo konkursai, susitikimai su rašytojais, poetais, knygų pristatymai.

2006 m. bibliotekos patalpose parengta kraštotyrynė ekspozicija. Vykdamas Dusmenų kaimo bendruomenės projektą „Pažinkime savo krašto praeitį“, buvo surinkta daugiau kaip 200 vienetų senovinių eksponatų. Ekspozicijoje pateikta nemažai darbo ir buities įrankių, namų apyvokos reikmenų, audinių ir drobių, senovinių drabužių, bažnytinių reikmenų. Eksponuojama daug retų spaudinių, senų asmens dokumentų, nuotraukų, maldaknygių.

Grendavės biblioteka

Regina Karpičienė

Pačiame Grendavės seniūnijos centre, Grendavės kaime, netoli legendomis apipinto Vilkókšnio ežero, įsikūrusi kuklios išvaizdos, tačiau skaitytojų noriai lankoma Grendavės biblioteka, savo istoriją pasakojanti nuo 1949 m., kai Antákalnio kaime privačiame name buvo įsteigta biblioteka, kuri veikė kaip klubas-skaitykla. Pirmoji darbuotoja buvo Danguolė Rusaitė.

1951 m. biblioteka perkelta į Grendavės kaimą, „Gimtosios žemės“ kolūkio kontoros patalpas, kur išbuvo 54 metus. Patalpos buvo nedidelės, tad ir fondas mažas. Vėliau kolūkis pastatė priestatą, kur leido įsikurti bibliotekai.

Grendavės biblioteka išgyveno didelę darbuotojų kaitą. Darbuotojai keitėsi beveik kas metus. 1960 m. Grendavės bibliotekoje dirbo Banuškevičiūtė, sutelkusi 140 skaitytojų, fondą sudarė 1 369 egzemplioriai. 1963 m. dirbo D. Kilčiauskaitė, kuri pradėjo klasifikuoti literatūrą, sudarė katalogą. 1970 m. bibliotekoje dirbo O. Daudaitė, 1973 m. – D. Jankauskaitė, 1979 m. – J. Kasperavičienė, kuriai bedirbant buvo suburtas gausus būrys skaitytojų, organizuojami įvairūs renginiai, aktyviai dalyvaujama kaimo ir rajono visuomeninėje veikloje. 2004 m. bibliotekoje pradėjo dirbti D. Budrevičienė. Nuo 2006 m. – N. Mikšienė, 2007 m. – R. Valatkevičienė, 2011 m. – N. Korkazienė, nuo 2013 m. Grendavės bibliotekos vedėja dirbo Regina Karpičienė.

2005 m. biblioteka įsikūrė erdviame Grendavės seniūnijos pastate. Bibliotekos mikrorajone 21 kaimas. Daugiausia skaitytojų iš Grendavės ir Kazókiškių kaimų.

2008 m. dalyvaujant projekte „Bibliotekos pažangai“ bibliotekoje įrengtos 5 kompiuterizuotos darbo vietos. Vartotojai gali naudotis skenavimo, kopijavimo, spausdinimo paslaugomis. Moksleiviai dažnai įrašinėja dokumentus į elektronines laikmenas, jau yra nuolatinių elektroninės bankininkystės naudotojų. 2010 m. biblioteka pradėjo jungtis į Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) programą. 2014 m. pabaigta vesti knygas į LIBIS sistemą.

2014 m. bibliotekos fonde buvo 6 552 spaudiniai, skaitytojų – 201. Biblioteka prenumeravo 13 pavadinimų periodinių leidinių. Filialas aptarnauja neįgaliuosius ir senyvo amžiaus seniūnijos gyventojus: jiems pageidaujant, knygos ir periodinė spauda pristatoma į namus.

Bibliotekoje rengiamos įvairaus pobūdžio knygų parodos, skirtos valstybinėms šventėms, rašytojų metinių sukaktims ir kitoms svarbioms datoms paminėti. Rengiamos vaikų ir suaugusiųjų piešinių parodos, vyksta literatūrinės popietės, kultūriniai renginiai. Bibliotekos fondas kasmet papildomas daugybe naujų ir įdomių knygų, kurias skaitytojai mielai skaito.

Žilinių kaimo bibliotekos istorija

Aldona Valatkevičienė

Pirmieji duomenys apie veikusią biblioteką yra tai, kad Žilinių valstybinėje pradinėje mokykloje 1925 m. jau buvo biblioteka. Kiekvieną šeštadienį mokytojai keisdavo mokiniams knygas.

1932 m. gegužės 8 d. Žilinių šaulių būrys nutarė steigti būrio biblioteką, kuriai knygų pažadėjo paaukoti mokytojai ir kiti šauliai. 1932 m. birželio 26 d. Žilinuose atidaryta šaulių biblioteka, jos steigėjas mokytojas J. Martinaitis¹.

Žilinių kaimo klubas-skaitykla įkurtas 1951 m. Bibliotekos patalpos nuomojamos privačiuose Petro Alaburdos namuose. Klubo-skaityklos vedėja dirbo Ona Birutė Junevičienė (Zagorskaitė) (1932–2010).

Nuo 1954 m. bibliotekoje dirbo Bronė Mulskienė (Repeikaitė (gim. 1933). Buvusi bibliotekos vedėja prisimena, kad baigusi Trākų rajono Ūnuškio vidurinę mokyklą 1954 m. pradėjo dirbti Grúožninkų bibliotekoje, o rudenį įsidarbino Daugų rajono Žilinių klube-skaitykloje. Knygas gaudavo iš Daugų kultūros skyriaus. Biblioteka turėjo kilnojamas bibliotekėles Kaniūkuose (knygas keitė Alvydas Cincelevičius), Damanonyse (kilnojamoji bibliotekėlė buvo Marijonos ir Antano Stankevičių namuose). Knygas keisdavo kartą per mėnesį. Be knygų išdavimo, biblioteka turėjo organizuoti ir meninę saviveiklą. Karėivonių biblioteka (vedėja Armalienė) atveždavo savo programą parodyti į Žilinius, o žiliniškiai važiuodavo į Puodžiūs. Birželio mėnesį vykdavo festivaliai.

Bibliotekininkė turėjo 8 porų jaunimo šokių kolektyvą. Seminaruose Dauguose apmokydavo, kaip šokti, o vakarais prie bibliotekos, Petro Alaburdos kieme, vyko repeticijos. Grojo mokytojas Bronius Bucevičius (1931–1998). Šokėjai susirinkdavo iš Ūžtilčių, Vėrgakiemio ir Žilinių kaimų. Turėjo savo chorą, dainuodavo arijas, ypač gerą balsą turėjo Jonas Rusas. Šventės vykdavo aikštelėje tarp Marijos ir Vytauto Raudeliūnų ir Konstancijos ir Broniaus Grigūnų kiemų. Rugsėjo mėnesį vykdavo rajoninės kasmetinės dainų šventės. Dramos būrelis statydavo įvairias pjeses, padėdavo mokytoja Aldona Mizarienė. Į Žilinius atvažiuodavo Alytaūs dramos teatras, Vilniaus liaudies dainų ir šokių ansambliai.

1957 m. Vilniaus universiteto studentų stovybinis būrys „Žiliniai“ pastatė Žilinių kultūros namus. 1958 m. biblioteka persikelia į naujas patalpas (Žilinių pagrindinėje mokykloje).

Pirmieji įrašai bibliotekinio darbo patikrinimo knygoje byloja apie 1959 m. dirbusią M. Smolskaitę. Bibliotekoje 3 932 knygos, 192 skaitytojai.

Nuo 1962 m. Žilinių bibliotekoje dirba Stasė Zinkevičienė (Tamulevičiūtė). Yra 264 skaitytojai, veikia kilnojamoji bibliotekėlė Kalėnų kaime. 1963 m. dirba Julija Mačionytė, 1965 m. – Zita Kilčiauskienė (Krušaitė). 1967 m. bibliotekoje yra knygnešių, kurie padeda aptarnauti skaitytojus. Pradedama rašyti kraštotyrinė kartoteka. 1973 m. bibliotekoje 326 skaitytojai, dirbo Stasė Matulevičienė, vėliau Onutė Vaisietaitė.

Nuo 1978 m. rugsėjo 5 d. bibliotekoje pradėjo dirbti Aldona Valat-

¹ Česnulis V. *Varėnos krašto šauliai*, Vilnius, 2008, p. 438–448.

2001 m. Žilinių biblioteka šventė savo veiklos 50-meį. Prisiminimais dalijasi buvusi bibliotekos vedėja Bronė Mulskienė. 2001 m. Iš Nijolės Česnulevičienės archyvo

kevičienė (Gainaitė). Baigusi Trakų rajono Onušio vidurinę mokyklą, ji studijavo bibliotekininkystę Vilniaus kultūros mokykloje.

Bibliotekos patalpos buvo dabartinėje Žilinių pagrindinės mokyklos sporto salėje, tuo metu šildomos malkomis. Jas reikėjo pasiruošti savo jėgomis – supjauti rankiniu pjūklų, sukapti, pasikūrenti. Patalpos buvo labai mažos, apie 24 m². Bibliotekoje skaitė ne tik mikrorajono gyventojai, bet ir į Žilinus atvykstantys talkininkauti studentai. Biblioteka kartu su studentais rengė bendrus renginius.

Biblioteka gaudavo kas mėnesį apie 100 naujų knygų. Daugiausiai knygų skaitė vaikai, Žilinių aštuonmetės, vėliau vidurinės, dabar pagrindinės mokyklos mokiniai. Vykdavo apylinkės šventės, kartu su Kareivonių kaimo bibliotekos ilgamete darbuotoja Antanina Stadalnykiene ruošdavo parodas, surinkdavo parodoms megztus, nertus, siuvinėtus, austus rankdarbius, lovatieses.

1985 m. filialas persikelia į naujas patalpas Žilinių kolūkio administracinio pastato trečiame aukšte. Tuo metu filiale skaitė 420 skaitytojų.

1988 m. biblioteka pradeda naudotis tarpbibliotekinio abonemento (TBA) paslaugomis. Uždaroma Kareivonių kaimo biblioteka. Nuo 1988 m. rugsėjo bibliotekoje dirba Erika Junevičienė.

Nuo 1990 m. rugsėjo 1 d. bibliotekoje dirba Virginija Stadalnykienė (Zalickaitė). Nuo 1991 m. gruodžio 9 d. mokyklos knygų fondas prijungiamas prie kaimo bibliotekos fondo. 1991 m. bibliotekoje pradeda dirbti Dalia Česnulevičienė.

Nuo 1997 m. kovo 25 d. bibliotekos knygų fondas perklasifikuojamas pagal universalią dešimtinę klasifikaciją (UDK).

1999 m. lapkričio 3 d. į biblioteką grįžta dirbti Aldona Valatkevičienė. Skaitytojų filiale 259, iš jų 83 vaikai. Knygnešiai padeda aptarnauti senyvo amžiaus, silpnos sveikatos žmones. Pagrindinis bibliotekos tikslas – gerais, brandžiais

*Žilinių bibliotekos skaitytojai renginyje „Šiaurės šalių bibliotekų savaitė“.
2003 m. lapkričio 10 d. Iš N. Česnulevičienės archyvo*

renginiais sudominti skaitymu. Nuo 2000 m. bibliotekoje veikia Jaunųjų knygos bičiulių būrelis, kuriam vadovauja bibliotekininkė ir Žilinių pagrindinės mokyklos mokytoja Daiva Riaubienė. Kasmet organizuojama vaikų knygos šventė, į ją kviečiami 1–4 klasių mokiniai. Vyksta mįslių konkursai, literatūrinės popietės, viktorinos, piešinių konkursai.

2001 m. padidėjo skaitytojų skaičius ir skaitomumas. Pradedama švęsti vaikų knygos diena, vaikai gamina ir rašo knygeles, vyksta viktorinos, bibliografinės pamokos. Kartu su Žilinių pagrindine mokykla, Žilinių laisvalaikio ir pramogų centru, mokytojomis Nijole Česnulevičiene, Aušra Jachimovičiene, Rima Jurevičiūte organizuojami įdomūs renginiai.

Nuo 2003 m. lapkričio bibliotekoje vyksta šviesos ir žodžio „Šiaurės šalių bibliotekų savaitė“, kiekvienais metais skiriama vis kitai temai. Projektu siekiama skatinti Šiaurės ir Baltijos šalių kultūrinį bendradarbiavimą, pabrėžiant bibliotekų svarbą visuomenės kultūriniame gyvenime. Tradiciškai bibliotekų savaitę pradeda pirmadienio rytinis skaitymas 10 val.

2003 m. teminiame vakare „Ištiesk knygai ranką“ dramos būrelio nariai, vadovaujami mokytojos N. Česnulevičienės, parodė Bronės Buivydaitės pasakos „Stebuklinga radasta“ lėlių teatro spektaklį. Literatūrinę kompoziciją „Knygos kelias per Lietuvą“ atliko mokiniai ir Žilinių laisvalaikio ir pramogų centro direktorė Dalia Šmigelskienė.

Kartu su mokytojais organizuojamos poezijos pavakarės, kuriose skaitoma poezija, diskutuojama, skamba dainos. Jakėnų seniūnija padeda parengti renginių reklamą. Bibliotekos lankytojai turi galimybę skaityti 24 pavadinimų periodinius leidinius.

Jaunųjų knygos bičiulių būrelio nariai su mokytoja Daiva Riaubiene (už mokinių) ir Varėnos r. poetėmis Eugenija Strazdiene ir Marija Blažulioniene (dešinėje). 2004 m. Iš N. Česnulevičienės archyvo

2007 m. biblioteka išsikraustė į naujas patalpas. Tame pačiame pastate veikia ikimokyklinukų mokyklėlė, kurios vaikučiai ateina į biblioteką pažaisti, paskaityti knygeles.

2008 m. bibliotekoje įvedamas internetas, teikiamos spausdinimo ir kopijavimo paslaugos, yra 5 kompiuteriai. Lankytojai mokomi naudotis internetu. Biblioteka savo jaunuosius skaitytojus pakvietė į tradicinę vaikų knygos šventę. Apdovanoti geriausi skaitytojai.

2009–2010 m. mažėja gyventojų ir skaitytojų, mažai užsakoma spaudos. Bibliotekoje laiką leidžia socialinės rizikos vaikai.

2012 m. vyko jubiliejiniai renginiai „Maironis – Lietuvai, Lietuva – Maironiui“.

Kasmet vyksta vaikų knygos šventės, 2012 m. jos tema buvo „Meilės vaikų knygai diena“. Bibliotekininkė A. Valatkevičienė pristatė 2011 m. vaikų knygas, pelniusias įvairius titulus. Tapo tradicija šventės metu į skaitytojų būrį iškilmingai priimti pirmokus. Priešmokyklinukai su mokytoja Gema Bankauskiene jiems surengė trumpą viktoriną – reikėjo atspėti perskaitytų ištraukų kūrinius ir autorius. Antrojai su mokytoja Vaidile Sukackiene sukūrė originalias knygų karalių karūnas bei saldinių karolius ir jais vainikavo naujuosius bibliotekos skaitytojus. Ketvirtokai su mokytoja Danute Šlaičiūniene sukūrė skaitytojo priesaikos tekstą ir prisaiškino primokus. Trečiokai, vadovaujami D. Riaubienės, susirinkusiems padovanotojo Martyno Vainilaičio poemėlės „Ežio dvaras“ inscenizaciją. Vaikai pagamino įvairiaspalvių knygų žymeklių. Pirmokai atliko poezijos ir muzikos kompoziciją, juos parengė mokytoja Danutė Jaraminienė. Mokyklos direktorė džiaugėsi skaitančiais ir kuriančiais mokiniais, linkėjo lankytis bibliotekoje ir skaityti knygas, tobulėti. Apdovanoti geriausi 2011 m. skaitytojai: Gabija Marcinonytė, Gluosnė

Zagorskaitė, Asta Kavaliauskaitė, Nigrita Žydelytė, Viktorija Kavaliauskaitė, Marius Reinsys, Miglė Molevičiūtė, Gabrielė Šmigelskaitė.

2012 m. vasario 28 d. Žilinių bibliotekos darbuotoja A. Valatkevičienė ir Žilinių pagrindinės mokyklos 3 klasės mokiniai, Jaunųjų knygos bičiulių būrelio nariai su mokytoja D. Riaubiene sukvietė skaitytojus į popietę „Seneliai – anūkeliams“. Susirinko nemažas būrelis priešmokyklinukų ir 1–4 klasių mokinių, kurie atsivedė savo tėvelius ir senelius. Žilinių ir Puodžių kaimų bendruomenių senjorai Anelė Baranauskienė, Ona Rusienė, Albina Pūtienė, Ona Tarailienė ir Bronius Baranauskas sekė pasakas, minė mįsles, pasakojo atsitikimus iš savo vaikystės, dainavo dainas, dalijosi išminties ir gyvenimo patirties lobiais. Anūkėliai neliko skolingi, poezijos posmais sveikino senelius. Vėliau, suvieniję jėgas, sukūrė dvi naujas pasakas: kiekvienas dalyvis prie perskaityto teksto pridėdavo po vieną paties sugalvotą sakinį. Laikai keičiasi, karta keičia kartą, bet didžiausios vertybės – bendravimas, draugiškumas, meilė, pagarba – išlieka.

Žilinių bibliotekoje vyko Justino Marcinkevičiaus poezijos skaitymai. Mokytoja A. Jachimovičienė ir bibliotekininkė A. Valatkevičienė pasakojo apie kūrėjo asmenybę ir kūrybą. Skambėjo įvairių laikotarpių, skirtingos tematikos kūriniai.

2013 m. kovo 8 d. bibliotekoje vyko vaikų poezijos skaitymai „Lietuva amžių kelyje“, skirti Kovo 11-ajai. Veikė spaudinių paroda „Kovo 11-oji – Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo diena“. Balandžio 15 d. vyko Tarptautinei vaikų knygos dienai ir Tarmių metams skirti renginiai. Šventės metu visi stengėsi kalbėti tarmiškai.

Dabartinė biblioteka kelia sau naujus uždavinius: išspręsti skaitmeninės atskirties tarp miesto ir kaimiškųjų vietovių problemą. Tradicines paslaugas bibliotekoje įpratę gauti lankytojai, vis aktyviau domisi naujovėmis. Dažniausiai naudojami bendravimui skirtomis interneto svetainių paslaugomis, kultūrine, ekonomine informacija, ieško darbo. Vaikai bibliotekoje ruošia pamokas, internete ieško medžiagos užduotims.

Visada biblioteka buvo kultūros ir švietimo židinys. Joks visuomeninis darbas ar vykdoma akcija neapsieidavo be bibliotekininkių. Jos buvo įvairių komisijų pirmininkėmis, narėmis, surašinėjo gyventojus ir gyvulius, rinko žemės bei draudimo mokesčius, užsakinėjo spaudą, ruošė šventes ir renginius. Bibliotekininkės rinko kraštotyros medžiagą apie Žilinus ir aplinkinius kaimus, žymius kraštiečius, populiarino krašto papročius ir tradicijas. Kasmet į biblioteką atvykdavo žymūs kūrėjai: poetai, rašytojai, dailininkai, kiti meno veikėjai, priartindavo kaimo žmones prie kultūros, suteikdavo galimybę tobulėti.

Onušio kultūros namai

Liuda Korsanovienė

Kultūros įstaigų atsiradimas Onušio krašte

Remiantis Trākų rajono kultūros rūmų archyve esamais dokumentais, pirmi įrašai apie kultūros įstaigas Ūnuškio krašte apima 1947–1950 metus. Pirmos mimos kultūrinės veiklos įstaigos yra klubai-skaityklos, bibliotekos, radijo mazgas. Klubai-skaityklos veikė ne tik Ūnuškyje, bet ir didesniuose šio krašto kaimuose: Tōlkiškėse, Jūkniskėse, Jočionysė, Alėšiskėse. Rasta keletas įrašų apie bibliotekų darbuotojus Ūnuškyje, Jukniškėse, Alešiskėse, jų veiklos metus. Kultūros namai veikė Ūnuškyje, Vaickūniškėse, Dusmenysė, Jūrgionyse, Grūožninkuose, Tolkiškėse.

Ūnuškio miestelio klubo-skaityklos vedėjais dirbo Aleksandras Vaicekauskas, Boleslovas Ptašnikovas, Semionovas, Zosė Glebaitė, Kazys Stankevičius. Nuo 1957 m. klubai-skaityklos perorganizuotos į kultūros namus ir vietoje skaityklų įkurtos kaimo bibliotekas.

1947 m. liepos 11 d. Ūnuškio bibliotekos vedėja paskirta Marija Naudžiūnienė. Ji dirbo iki 1948 m. liepos 31 d. Po jos bibliotekos vedėjais trumpai dirbo Marija Čeponienė, Adomas Šiūpelis, Zosė Glebaitė.

1947 m. Tōlkiškių klubo-skaityklos vedėju dirbo Kostas Jankauskas, po jo paskirtas Motiejus Uždavinsys, M. I. Urbanavičiūtė.

Jūkniskių klubo-skaityklos vedėju nuo 1947 m. vasario paskirtas Adolfas Moisevičius. Nuo 1950 m. sausio dirbo Janina Maisevičiūtė.

Jočionių klubo-skaityklos vedėju 1947 m. kovo 1 d. paskirtas Juozas Vitkauskas.

Ūnuškyje veikė radijo mazgas. 1948 m. jo vedėju dirbo A. Kazlauskas, vėliau – Semionovas, Vaclovas Semaška, Juozas Kazlauskas.

Iš Ūnuškio kultūros namų istorijos

Ūnuškio kultūros namai savo istoriją skaičiuoja nuo 1956 m., kada jie įsteigti buvusiuose žydų maldos namuose – sinagogoje. Apie tuometę pastato būklę galima spręsti iš ilgamečio kino mechaniko Povilo Babravičiaus prisiminimų:

„Atvykęs dirbti į Ūnuškį ir pamatęs būsimas savo darbo sąlygas, Povilas susiėmė už galvos. Salė užgriuvusi, langai lentomis užkalti. Pastatas labai šaltas, salėje ir scenoje stovėjo tik viena krosnis, ir ta pati apgriuvusi, kiaurai pūtė vėjai, žiemą patalpose stovėdavo ledas, žmonės tokiomis sąlygomis į kultūros namus nesirinkdavo“¹.

Dėl blogos pastato būklės miestelio kultūrinė veikla ir filmų demonstravimas vyko Ūnuškio vidurinėje mokykloje. Filmai buvo rodomi senosios mokyklos pastate, pirmojo aukšto koridoriuje. Pirmąja kultūros namų direktore tapo Genė Svirinavičienė, jai talkino Ūnuškio vidurinės mokyklos muzikos mokytojas Jonas Kupinas. Buvo suburtas jaunimo liaudiškų šokių kolektyvas, vykdavo jaunimo šventės.

¹ *Spartuolis*, 1970, birž. 18, Nr. 72.

1960 m. Trakų kultūros skyriaus pastangomis buvo suremontuoti kultūros namai, sutvarkyta kino aparatinė.

Nuo 1963 m. kultūros namų direktoriumi pradėjo dirbti Jonas Morozas, meno vadove dirbo Stefa Valatkevičiūtė. Nuo 1964 m. kultūros namų direktore tapo Angelė Šukienė, meno vadove pradėjo dirbti Elena Paulauskienė (Turčinskaitė). Ji kultūros namuose dirbo iki 1991 m. Tuo laikotarpiu kolūkiai klestėjo, kaimiškose vietovėse gyveno gausybė žmonių. Šios darbuotojos nuopelnai kultūriniam Onuškio gyvenimui buvo vieni iš ryškiausių. E. Paulauskienė dalijosi savo prisiminimais:

„1964 m. baigusi Vilniaus kultūros-švietimo technikumą, chorinio dirigavimo specialybės kursą, pagal paskyrimą pradėjau dirbti Trakų rajono Onuškio miestelio kultūros namuose meno vadove. Tuo metu kultūros namų direktorius buvo Jonas Morozas. Darbo sąlygos buvo prastos. Salės ir scenos žiemos metu kūrenama krosnis nesusildydavo. Scenoje stovėjo išderintas pianinas. Retkarčiais buvo rodomi kino filmai, juos demonstruodavo kino mechanikas Povilas Babravičius. Kultūros namuose nebuvo nė vieno saviveiklos ratelio. Man pavedė sukurti mišrų chorą. Nelengva buvo svetimame krašte. Padėjo tuo metu Onuškio kolūkio pirmininku dirbęs Jonas Martinkėnas. Pats neabejingas muzikai ir menui, pažinojo ir savo kolūkiečius, kurie mėgo dainuoti. Jis pasirūpindavo, kad iš aplinkinių kaimelių žmonės būtų atvežti į repeticijas. Mano suburtame chore dainavo daug balsingų žmonių: M. Bekšienė, Drabužienė, Jasiūnų šeima, G. Svirinavičienė, A. Stankevičius, J. Kadelskas, Žalpytis, Daunaravičienė ir kt. Darbo turėjau daug, nes privalėjome dalyvauti chorų apžiūrose, kad patektume į Respublikinę dainų šventę Vilniuje. Kadangi kultūros namai neturėjo saviveiklininkų aprangos, žmonės rengėsi savais drabužiais. Pamatę kitus kolektyvus repeticijose pasipuošusius, mano dainininkai nusprendė, kad ir jie nori būti pasipuošę kaip darnus kolektyvas. Chore dainavo dvi siuvelės: M. Dainoravičienė ir Drabužienė, jos sutiko pasiūti moterims drabužius. Taigi susidėjome pinigėlių ir laisvu laiku pasisiuovome gražių aprangą. 1965 m. mano paruoštas mišrus choras dalyvavo Respublikinėje dainų šventėje. Dainavome pasipuošę naujais drabužiais. 1965 m. buvo sukurtas pagyvenusių žmonių šokių ratelis. Jame šoko Belaičių, Zaleckų, Tauterių, Svirinavičių, Aleksų šeimos. Šis šokių ratelis 1970 m. dalyvavo Respublikinėje dainų šventėje.

Šviesų atminimą paliko Onuškio vidurinėje mokykloje dirbusi lietuvių kalbos mokytoja I. Ozolienė. Ji buvo aktyvi visuomenininkė. Dramos būreliui ji parinkdavo veikalus, paskirstydavo vaidmenis, visuomet vaidindavo ir pati. Nuoširdi pagalbininkė buvo ir rusų kalbos mokytoja L. Bučienė (Brylaitė). Ji piešdavo dekoracijas, padėdavo puošti sceną ir pati dalyvaudavo saviveiklos kolektyvuose. Aktyvūs dramos saviveiklininkai buvo A. Tauteris, K. Svirinavičius, Z. Žilionienė, I. Babravičienė ir kt.

Onuškio miestelio gyventojai po truputėlį įsitraukė į kultūrinę veiklą. Važiuodavome koncertuoti į aplinkinius miestelius ir kaimus – Dusmenis, Aukštadvarį, Gruožninkus, Jurgionis, Rūdiškes ir kt.

Vakarais, susirinkus jaunimui, grodavome akordeonu, šokdavome, žaisdavome įvairius žaidimus: šokis su šluota, su kėdėmis, su skrybėlėmis. Ruošdavome ir šventes gamtoje.

Kultūros namuose ruošdavome susitikimus su rašytojais, kompozitoriais, aktoriais. Visuomet salė būdavo pilna žmonių. Daug koncertuodavome su pagyvenusiųjų šokių kolektyvu, buvome pakviesti šokti į Trakų pilį. Su etnografiniu ansambliu dalyvaudavome Trakų rajoninėje dainų šventėje, koncertavome Trakų pilyje, Dusmenyse, Tiltuose, Rūdiš-

Onušio moterų choras: (iš kairės) Marijona Nykštienė, Dana Narinkevičienė, Vlada Zaleckienė, Ona Blikertienė, Milda Vaickūnaitė, Zofija Žilionienė, Marytė Jankauskienė. 1977 m. Iš Aldonos Žilionytės asmeninio archyvo

kėse, Onušio vidurinėje mokykloje, dalyvavome Onušio bibliotekos 60-mečio koncerte. Šiame ansamblyje dainavo J. Kadelskienė, V. Zaleckienė, A. Žilionytė, A. Tauterienė, M. Spiridavičienė.

Onušio kultūros namuose su moterų choru ir vaikų ansambliu dirbo Onušio vidurinės mokyklos muzikos mokytoja L. Luneckienė, jaunimo ir pagyvenusių žmonių liaudiškų šokių kolektyvus subūrė choreografė Milda Vaickūnaitė.“

Nuo 1975 m. Onušio kultūros namams suteiktas zoninių kultūros namų statusas. Onušio zoniniams kultūros namams buvo pavaldūs aplinkiniai kultūros namai – Dusmenų (įkurti 1960 m.), Vaickūniškių (įsteigti 1977 m. naujame „Švyturio“ kolūkio administracijos pastate, kuris 1991 m. privatizuotas, kultūros namai likviduoti), Tolkiškių (1983 m. uždaryti), Grúožninkų, Jūrgionių. Zoninių kultūros namų saviveiklos kolektyvai važiuodavo į kaimo kultūros namus koncertuoti, ypač kolūkių ataskaitinių susirinkimų metu. Zoniniams kultūros namams buvo padidintas etatų skaičius, dirbo keturi darbuotojai: direktorius, meno vadovas, vyr. metodininkas, metodininkas. Metodinis kabinetas buvo įsteigtas ir Onušio zoniniuose kultūros namuose. Pirma Onušio zoninių kultūros namų metodininkė – Milda Vaickūnaitė. Metodininkėmis dirbo Regina Konstavičiūtė, Irina Cimbale, Saulė Bronė Čeponienė, Vitalija Stankevičiūtė, Janina Tamulevičienė, Lionginas Korcinskis, Laimutė Stašaitytė, Laima Čepukaitytė, Rima Repekaitė.

Apie 1991 m. reorganizavus rajono kultūros įstaigas, buvo panaikinti zoniniai kultūros namai, pakeisti įstaigų pavadinimai. Kaimiškieji kultūros namai tapo šokių salėmis, Onušio zoniniai kultūros namai – Onušio kaimo seklyčia. Pasikeitė ir darbuotojų pareigybės, direktoriai tapo administratoriais. Nuo 1991 m. Onušio kaimo seklyčios administratore pradėjo dirbti Nijolė Mikalauskienė. Nuo 1993 m. gruodžio 1 d. Onušio kaimo seklyčios meno vadove tapo Liuda Korsanovienė.

1996 m. vasarį Onušio kaimo seklyčios pastatas sudegė. Neišgelbėtas ir seklyčios pastate buvęs turtas: instrumentai, baldai, drabužiai, dokumentai. 1997 m. gegužės 22 d. Tra-

Onušio kultūros namų meno vadovė Nijolė Mikalauskienė. 2016 m. K. Driskiaus nuotr.

kų rajono savivaldybės valdybos sprendimu Onušio kaimo seklyčiai numatyta skirti Onušio seniūnijai priklausančias patalpas – žemės ūkio bendrovės „Onuškis“ antrame aukšte buvusius darbo kabinetus ir salę.

1998 m. baigus remonto darbus patalpos buvo pritaikytos veiklai: salė su scena, keli darbo kambariai. Pirmame pastato aukšte įrengta kino salė su stacionaria aparatūra. Onušio kino salėje filmai buvo rodomi du kartus per savaitę. 2001 m. nenaudojamose patalpose buvo įrengtas kultūros įstaigos sandėlis, o buvusi kino salė naudojama parodoms ir kitai kultūrinei veiklai. Trakų rajono savivaldybės taryba 2005 m. balandžio 28 d. sprendimu leido Onušio seniūnijai šioje salėje šarvoti. Šarvojimo salės atsiradimas tame pačiame pastate labai komplikavo kultūros įstaigos veiklą.

Onušio kaimo seklyčioje patalpų šildymas centrinis, tačiau atvėsus orams būdavo labai šalta. Pačiame seniūnijos pastate buvo daug tuščių patalpų, išardyta šildymo sistema, kiauri, seni mediniai langai visiškai nelaikė šilumos. Katilinė sena, nerenovuota. Po gaisro Onušio kaimo seklyčia veiklai plėsti neturėjo jokios techninės bazės, muzikos instrumentų, baldų. 1999 m. Trakų rajono savivaldybės skirtomis lėšomis įsigyta baldų, užuolaidų, garso aparatūra.

2001 m. lapkritį padaliniui skirtose patalpose įregistruota visuomeninė organizacija „Onušio bendruomenė“.

Nuo 2005 m. Trakų rajono savivaldybė pradėjo įgyvendinti programinio kultūros projektų finansavimo principą. Teikiant projektų paraiškas, atsirado galimybė gauti lėšų renginiams, kultūrinėms programoms.

2009 m. balandžio 1 d. Trakų kultūros rūmų Onušio filialo administratore paskirta L. Korsanovienė, meno vadove – N. Mikalauskienė.

2011 m. Trakų rajono savivaldybės Žemės ūkio skyrius įgyvendino projektą „Onušio seniūnijos pastato rekonstrukcija“. Atnaujintas pastato fasadas, pakeisti langai ir renovuota šildymo sistema. 2012 m. „Onušio bendruomenė“ teikė projektą dėl bendruomenės panaudos būdu naudojamos patalpos remonto. 2014 m. šis projektas įgyvendintas: suremontuota dalis kultūros įstaigos patalpų, įsigyta baldų.

Tradicioniai renginiai

Kultūros padalinio darbuotojai, organizuodami tradicinius renginius, daug dėmesio skiria etninės kultūros puoselėjimui, skatina mėgėjų meno kolektyvų veiklą, profesionalaus meno sklaidą.

Užgavėnės. Užgavėnių šventė organizuojama nuo 1994 m. Onušketės Onutės Balkelienės rankų darbo kaukės nuolat džiugina ne tik onuškietius, bet ir kitus Lietuvos žmones, nes onuškietiški persirengėliai dalyvauja Užgavėnių šventėse, kurios vyksta ir Ruņšišķėse, Trākuose.

Velykinių renginių ciklas. Edukacinė programa „Margučių raštų vingiais“ – tradicinis renginys, kurio metu mokomasi margučių marginimo paslapčių. Dalyvauja vaikai ir suaugusieji – kartų bendravimas yra šio renginio pagrindas.

Onušio kultūros namų administratorė ir bendruomenės pirmininkė Liuda Korsanovienė. 2016 m. K. Driskiaus nuotr.

*Užgavėnių
persirengėliai vežime.
1999 m. Iš Onušio
bendruomenės archyvo*

*Onušio liaudiškos muzikos kapela Sekminių šventėje. 2009 m. Iš Onušio
bendruomenės archyvo*

2012 m. balandžio 5 d. renginys sulaukė Lietuvos Respublikos Prezidentės Dalios Grybauskaitės dėmesio. Drauge su vietos bendruomenės nagingomis margučių margintojomis Ona Balkeliene, Ona Mikalopiene, Irena Bagdanavičiene, Onute Stankevičiene, dideliu būriu vietos gyventojų ir svečių LR Prezidentė margino margučius vašku, šoko ratelius su vaikais, bendravo su renginio dalyviais.

„Riedėk, bačkele, be jokio lankelio“ – margučių ridinėjimo varžytuvės, kurios vyksta pirmąją Velykų dieną, esant tinkamam orui – miestelio parkelyje, dalyvaujant seneliams ir anūkams, tėvams ir krikštatėviams.

Organizuojamos kuriančių vietos gyventojų darbų parodos, Atvelykio vakaronės, kūrybinės akcijos.

*Marijona ir Jonas
Balkai iš Taučionių
kaimo su dukra
Marijona Doškuviene
atneša Onušio
bažnyčioje pašventintą
duonos kepalą
„Onušio kermošiaus“
dalyviams. 2008 m.
Iš Onušio
bendruomenės archyvo*

Sekminės – nuotaikinga pavasario šventė, vykstanti skverelyje prie bažnyčios. Pasibaigus Sekminių Mišioms, žmonės kviečiami pabūti kartu su piemenėliais, kerdžiumi, kūrenamas laužas, kepama kiaušiniene su lašinukais, žaidžiami liaudiški žaidimai.

„Onušio kermošius“. Tai mėgstamas onuškiečių renginys, skirtas atkurti ir puoselėti senąją Onušį garsinusią tradiciją, kai į miestelio aikštėje šurmuliuojantį turgų sugužėdavo žmonės iš visų Lietuvos kampelių: pirkti, parduoti, pabendrauti, pasižmonėti, seniai matytą bičiulį sutikti, save parodyti, į kitus pasižiūrėti. Vyksta teatralizuotas, vietos papročius atspindintis renginys. Jame prisistato visos seniūnijos teritorijoje esančios bendruomenės, visuomeninės organizacijos, įstaigos.

Kalėdinių ir naujametinių renginių ciklas. Gerumo akcija „Pabeldė angelas į širdį“ skirta sukurti šventinę nuotaiką Onušio palaikomojo gydymo ir slaugos ligoninės ligoniams, pasveikinti ten dirbantį kolektyvą. Akcijos dalyviai – Onušio gyventojai, miestelio įstaigų darbuotojai, Onušio bažnyčios klebonas Algimantas Gaidukevičius, kunigas jubilias Ignas Kavaliauskas ir kt. Darbelius, dovanėles ruošia kūrybinis būrelis, vadovaujamas N. Mikalauskiene.

Padėkos vakaras „Gerumu sušildykime širdis“ skirtas padėkoti visiems, kurie per metus prisidėjo prie seniūnijos kultūrinio gyvenimo, renginių rėmėjams, aktyviems onuškiečiams.

Naujų metų sutikimas miestelio aikštėje – tradicinis onuškiečių ir svečių susiejimas prie eglutės.

Valstybinių švenčių minėjimai. Sausio 13 d. – Laisvės gynėjų dieną – prisijungiama prie Atminimo akcijos „Atmintis gyva, nes liudija“. Ant seniūnijos administracinio pastato palangių uždegamos žvakutės, paruošiamas atminimo stendas, skirtas Sausio 13-osios aukoms atminti, Onušio šv. Pilypo ir Jokūbo bažnyčioje švenčiamos šv. Mišios. Bendruomenės namuose vyksta kino filmų peržiūra, bendraujama prie arbatos puodelio. Užkuriamas Atminties laužas parkelyje prie bažnyčios arba kiemelyje prie bendruomenės namų.

Onušio tremtiniai (iš kairės) Zigmas Klečkauskas, Jonas Žilinskas, Elena Lapeškienė; (antroje eilėje) Vilius Šuminas, Aldona Žilionytė, viešnia, Bronė Makaveckienė su kunigais Algimantu Gaidukevičiumi ir Ignu Kavaliausku (dešinėje). 2010 06 14. Iš Onušio bendruomenės archyvo

Vasario 16-osios – Lietuvos valstybės atkūrimo dienos minėjimas tradiciškai vyksta Onušio šv. apaštalu Jokūbo ir Pilypo bažnyčioje – aukojamos šv. Mišios už kraštiečių Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarą Donatą Malinauską.

Kovo 11-ajai – Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo dienai organizuojama tradicinė kūrybinė akcija „Plazdėk, trispalve Lietuvos“. Onušio vaikų darželio auklėtiniai vieši seniūnijos administraciniame pastate ir ruošia trispalves vėliavėles, gėles, drugelius, kuriomis puošiami pastato langai. Vyksta pokalbiai apie valstybės simboliką, vėliavos svarbą ir jos reikšmę lietuviui.

Birželio 14-oji – pasibuvimas su tremtiniais „Tremtis – mes grįžome namo“. Kasmet vis mažiau lieka tarp mūsų tremtinių. Tradiciškai birželio 14 dieną onuškiečiai tremtiniai susitinka pabūti drauge. Susitikimas prasideda bendra malda bažnyčioje ir šv. Mišiomis, paskui šventoriuje prie Tremtinių kryžiaus pagerbiamas tremtinių atminimas. Vėliau bendravimas persikelia į bendruomenės namus, liejasi prisiminimai, kuriuos lydi ašaros, juokas, dainos.

Liepos 6-ajai Valstybės (Lietuvos karaliaus Mindaugo karūnavimo) diena skirta tradicinė šventė „Dviejų gimtinių nebūna“, rengiama nuo 1998 m. Tai didžiausias renginys, pritraukiantis daugiausia žiūrovų. Projektas „Dviejų gimtinių nebūna“ – praeities ir dabarties jungtis. Kasmet šventė yra kuo nors papildoma, tačiau nekinta jos prasmė – dėmesys žmogui, gimtinei, Lietuvai. Dėmesys kiekvienam šio krašto žmogui, kuriam Onušio žemė yra tiesiog gimtinė: vaikystės ir

Onuškio liaudiškos muzikos kapelos muzikantai. 2011 m. K. Driskiaus nuotr.

jaunystės namai, mokyklinis suolas, artimųjų kapai, puikus kraštovaizdis. Daugybei kitų žmonių – tai naujai atrastas ir pamiltas kraštas. Projektas „Dviejų gimtinių nebūna“ apima sportinę, meninę ir kultūrinę veiklą: pristatomi iškilių kraštiečių darbai, pateikiama plati koncertinė pramoginė programa, kurioje pasirodo vietos gabūs, muzikuojantys ir dainuojantys vaikai ir jaunimas, meno mėgėjų kolektyvai, populiarios muzikos atlikėjai. Šiai šventei organizuoti ruošiami projektai ir teikiamos paraiškos į įvairius fondus.

Onuškio liaudiškos muzikos kapela

Kapela susibūrė 2002 m. 2012 m. atšventė 10 metų kūrybinės veiklos. Kolektyvas suvienijo ne tik Onuškio, bet ir aplinkinių kaimelių liaudiškos muzikos gerbėjus. Kapeloje groja ir dainuoja įvairaus amžiaus dalyviai: Jonas Aleksa, Jonas Linkevičius, Marius Stanulionis, Rimutis ir Ona Bingeliai, Zita Aniulienė, Aušra Karčiauskienė, Liuda Korsanovienė. Kolektyvo vadovė – Gražina Kulbickienė.

Kolektyvas dalyvauja visuose Onuškio renginiuose. Repertuarą sudaro koncertinės programos, parengtos pagal numatomų renginių temas. Kolektyvas su koncertinėmis programomis yra aplankęs įvairius Trakų rajono miestelius ir kaimų vietas, aplinkinius rajonus, svečiavosi Baltarusijoje.

Dusmenų kultūros namai

Ona Virginavičienė (Trepulaitė)

Aktyvus kultūrinis gyvenimas Dusmenysė vyko dar gerokai prieš atidarant kultūros namus. Tuomet kultūra rūpinosi mokyklos ir bibliotekos darbuotojai. Mokytojas Vladas Černius vadovavo dramos būreliui, Stasė Černiauskaitė – šokių kolektyvui, Elena Tveragaitė – chorui. Jau tuomet dusmeniškių meno kolektyvai dalyvaudavo įvairiose išvykose, apžiūrose, dainų šventėse. Kultūrinis gyvenimas dar labiau suaktyvėjo atidarius kultūros namus.

Kultūros namai Dusmenyse įkurti 1960 m. buvusios klebonijos patalpose. Pirmuoju kultūros namų direktoriumi paskiriamas ką tik iš armijos grįžęs Česlovas Narkevičius, gyvenęs gretimame Vāckiškių kaime. Vėliau direktoriais dirbo Stepas Asanavičius, Genovaitė Šalkauskaitė, Jonas Moroza, Ona Keblikaitė, meno vadovais – Danutė Budrevičiūtė, Stefa Valatkevičiūtė, Danielius Noreikevičius. Kultūros namuose veikė dramos kolektyvas, ansamblis, dainų ir šokių kolektyvas, kuriame dalyvavo 12–16 narių, vyrų choras, buvo suburta kaimo kapela. Saviveikloje aktyviai dalyvavo Jonas ir Stasys Blažoniai, Aldona ir Ona Bubelevičiūtės, Petras Grinka, Vladas Voveris, Vytautas Bubelevičius, Juozas Stadalnykas, Juozas ir Petras Čiupalai, Marytė Pacevičiūtė ir daugelis kitų.

1964 m. direktore paskirta Apolonija Minkevičienė, kurios vyras Česlovas Minkevičius tuomet vadovavo Dusmenų kolūkiui. Chore dainavo apie 50 Dusmenų krašto vyrų. Jie dalyvaudavo rajono dainų šventėse, dažnai koncertuodavo įvairiuose renginiuose. Kolektyvas rajoninėje apžiūroje buvo laimėjęs II vietą. Meno

Dusmenų dainų ir šokių kolektyvas apie 1958 m. Iš autorės archyvo

vadove buvo paskirta Ona Krajeckaitė iš Jūrgionių kaimo. Kai Jūrgionyse buvo atidaryti kultūros namai, O. Krajeckaitė (Gumbrevičienė) buvo paskirta ten kultūros namų direktore. Po pusmečio, sudegus Jūrgionių kultūros namams, ji vėl sugrįžo į Dūsmenis, vėliau dirbo Dusmenų kultūros namų direktore. Kartu dirbo ir jos vyras Vaclovas Gumbrevičius.

Buvusi Dusmenų aštuonmetės mokyklos direktorė Danutė Karužaitė, dirbusi 1968–1969 m., prisimena:

„Kokius du kartus per savaitę vakarais rinkdavomės kultūros namuose į repeticijas. Repetavome liaudies šokius, dainavome dainas, rengėme programą kokiam nors šventiniam vakarui. <...> Dusmenyse šeštadienį būdavo visai neblogi šokiai. Ateidavo atvažiuavę į tėviškę studentai, dirbantys Vilniuje, Alytuje, vietinis jaunimas. <...> Populiarūs, visą salę išjudinantys šokiai buvo „Polka su ragučiais“, „Daugėjantis valsas“, „Valsas su šluota“ ir kt.¹

*Dusmeniškiai dainų šventėje Dauguose 1960 m.
Iš autorės archyvo*

1972 m. kultūros namų direktore paskirta Marytė Jermalienė čia dirbo net 22 metus (1973–1995). Meno vadovais tuo laikotarpiu dirbo Aldona Šidlauskaitė, Birutė Dubininkaitė, Mukaitė, Alfredas Andrijauskas, Vytas Nasutavičius, Lionius Bankauskas. Pasak M. Jermalienės, tuomet Dusmenyse vykdavę „pasauliniai“ šokiai, jaunimas rinkdavosi ne tik iš visų aplinkinių kaimų, bet ir kaimyninių rajonų. Salė būdavo pilnutėlė, trūko kėdžių. Apie 1980-uosius jaunimui pradėtas organizuoti diskotekas vedė didžėjai iš Vilniaus, Trakų, kitų miestų. Iš pradžių vietos jaunimas net pykdavo, nes iki tol buvo pripratęs savuose kultūros namuose šokti nemokamai, o už diskotekas reikėjo mokėti po rublį. Tris kartus per savaitę buvo rodomi kino filmai. Kino mechanikas iš Ūnuškio į Dūsmenis atvažiuodavo sunkežimiu. Dažniausiai rodydavo „Mosfilmo“ arba „Lenfilmo“ kino studijoje sukurtus rusiškus meninius filmus. Meno vadovo L. Bankausko iniciatyva suburtoje kaimo kapeloje grojo Vladas Jermala, Juozas Bugarauskas, Vytas Bankauskas, susikūrė agitmeninė brigada.

Apie saviveiklininkus 1985 m. rajono laikraštyje rašė Dusmenų kolūkio pirmininko pavaduotoja Irena Čiupalienė:

„O kiek puikių dainininkų, gerų šokėjų, muzikantų yra kolūkyje. Išeina į sceną Jurgionių dainininkės Jadvyga Seniutienė,

¹ Karužaitė D. *Kaip žirnis prie kelio*, Kaišiadorys, 2010, p. 119–120.

Zosė Bisikirskienė, Vlada Belkevičienė, Melanija Mastavičienė ir joms akordeonu pritariantis kolūkio energetikas Vytautas Bankauskas – yra ko pasiklausyti. Jaunimas liaudies šokį ar žaidimą išmoksta per keletą dienų. Uždainuoja Dusmenų vyrai – Jonas ir Stasys Blažoniai, Vytautas Budrevičius, Vladas Voveris, Jonas Pališauskas – klausaisi ir galvoji – iš kur tas talentas, tie gabumai?

1985 m. kultūros namai suremontuoti – perdengtas stogas, atnaujinta išorė ir vidus, sutvarkyta scena.

1995 m. kultūros namų administratore tapo I. Čiupalienė. Šiuo laikotarpiu buvo suburta daug naujų saviveiklinių kolektyvų: mergaičių, moterų ir mišrus ansambliai, jaunimo šokių kolektyvas, vyrų kvartetas. Per metus įvykdavo apie 75–80 įvairaus pobūdžio renginių: margučių ir piešinių parodos, teminiai vakarėliai, koncertuodavo moksleiviai ir darželinukai. 2003 m. Tarptautinę teatro dieną debiutavo vaikų teatras. Keturiolika 11–18 metų vaikų pasirodė pjesėje „Kiškio pyragėlis“. Kiekvieną šeštadienį vykdavo jaunimo diskotekos. Dusmenyse pradėjo lankytis visoje Lietuvoje žinomi atlikėjai.

Dusmenų kultūros namai yra Trakų kultūros rūmų filialas. Nuo 2003-ųjų jo administratore dirba Rima Karsokienė, meno vadove iki 2010 m. buvo Laima Česnulevičienė. 2008 m. kultūros namai perkelti į kitas patalpas (buvusį vaikų darželį). Juose rinkosi suaugusiųjų dramos kolektyvas.

Dusmenų mėgėjų teatras 2004 m. pirmąkart dalyvavo regioninėje kaimų ir miestelių teatrų šventėje „Pastogė“, vykusioje Veliuonojė (Jūrbarko r.). Kolektyvas ten parodė Kazio Sajos komediją „Palangos liūtas“. 2004–2006 m. dramos kolektyvas pasirodė mėgėjų teatrų šventėje „Širšių medus“, kuri vyko Marcinkonyse (Varėnės r.). Dusmeniškių spektaklį – Kazimiero Čiplio-Vijūno komediją „Čigonėlė nemeluoja“ – pamatė Grendavės ir Tiltų krašto žmonės bei Alytaus rajono Butrimonių seniūnijos gyventojai. 2006 m. dramos kolektyvas buvo išvykęs į regioninę kaimų ir miestelių šventę „Pastogė“, vykusią Ignalinoje. 2010 m. Dusmenų dramos kolektyvas Jadvygos Vailionienės tragikomediją „Klaida“ parodė Trakų kultūros rūmuose. Spektaklyje vaidino Marytė Norvaišienė, Rima Karsokienė, Jantina Judickienė, Dangira Sabaliauskienė, Antanas Sindaravičius ir Tadas Aponel. Pagrindinį vaidmenį atliko kolektyvo vadovė L. Česnulevičienė.

Aktyviai saviveikloje dalyvavo Dusmenų senbuviai Vlada ir Stasys Blažoniai, Ona ir Jonas Blažoniai, Aldona ir Juozas Narkevičiai, Verutė Bubelevičienė, Antanas Sindaravičius, L. Česnulevičienė, Marytė Norvaišienė, Ona Virginavičienė, Zita ir Danius Balkai, Danguolė Čiupalienė, Danguolė Karsokienė-Prakapienė, R. Karsokienė.

2007 m. susikūrusiam etnografiniam kolektyvui vadovauja Elena Vida Bubelevičienė. Kolektyvas dalyvauja ne tik tradicinėse dusmeniškių šventėse, bet koncertavo ir Ūnuškio miestelio šventėje „Dviejų gimtinių nebūna“, Grendavės paplūdimio atidarymo renginyje, Tiltuose vykusiose Antaninių iškilmėse ir Bitininkų šventėje, monografijos apie Ūnuškį pristatymo renginyje Ūnuškio vidurinėje mokykloje, Vilniaus mokytojų namuo-

² Čiupalienė I. Grožį kuriame visi, *Spartuolis*, 1985, bal. 11.

Dusmenų etnografinis ansamblis Vilniaus mokytojų namų kiemelyje: (iš kairės) Jadvyga Aliukonienė, Elena Vida Bubelevičienė, dainininkė Veronika Povilionienė, Ona Virginavičienė, Rima Karsokienė, priekyje jos Agnė Černiauskaitė, Eloyra Černiauskienė, Dangira Sabaliauskienė, Marytė Norvaišienė. 2011 m. birželio 4 d. K. Driskiaus nuotr.

se dzūkų vakaronėje. Jo repertuare etnokultūrinės programos „Duonos kelias“, „Užgavėnės Pranciškaus ir Agotos gryčioje“, muzikinės-literatūrinės kompozicijos „Tremties keliais“, „Jie kovojo už laisvę“.

Dusmenyse kasmet vykstanti tradicinė Oninių šventė į gimtinę sukviečia daug buvusių dusmeniškių. Minimos valstybinės šventės, vyksta sporto šventės, organizuojami velykiniai ir kalėdiniai renginiai, Užgavėnių šventė, minima Motinos diena. Ypač iškilmingas renginys vyko 2008 m., minint Dusmenų 515-ąsias metines. Tada šventėje dainavo operos solistas Virgilijus Noreika.

Kultūros namų administratorės R. Karsokienės iniciatyva kasmet rengiamos rankdarbių parodos suteikia galimybę susipažinti su atokiausių kaimų darbštuolių darbais. Buvo eksponuoti Dusmenų, Jurgionių, Ramošiškių, Dusmenėlių, Varlių kaimų bei Alabūrdiškių krašto gyventojų rankdarbiai. Kai kurie darbai buvo eksponuojami rajoninėse bei regioninėse ir net šalies parodose. Danutė Chmiliauskienė, Armelė Sartanavičienė, Adelė Trepuilienė ir Ona Čiupalienė dalyvavo Vilniaus apskrities tautodailininkų parodoje „Aukso vainikas“, kuri vyko Širvintose. A. Trepuilienės austos lovatiesės buvo atrinktos į liaudies dailės parodą, kuri vyko „Arkos“ galerijoje, ir pateko į parodos katalogą. Ji apdovanota padėka už tradicijų puoselėjimą, dalyvaujant 2007 m. Lietuvos dainų šventėje „Būties ratu“. 2009 m. A. Sartanavičienės ir A. Trepuilienės audiniai buvo eksponuoti Vilniuje Taikomosios dailės muziejuje Radvilų rūmuose vykusioje liaudies meno parodoje „Lietuvių liaudies menas – tradicija ir dabartis“. Ši paroda buvo Lietuvos Tūkstantmečio dainų šventės „Amžių sutartinė“ dalis.

Žilinių kultūros namų metraštis

Dalia Šmigelskienė

Žilinių kultūros namai. 2010 m. K. Driskiaus nuotr.

Žilinių kolūkis pasistatė administracinį pastatą su žiūrovų sale ir 1985 m. rugpjūčio mėn. buvo atšvestos įkurtuvės. Kultūros namų vadove paskirta Dalia Daugirdaitė (Šmigelskienė). Po mėnesio į meno vadovės pareigas buvo priimta Roma Uždavinytė.

Jau 1986 m. vasario 8 d. Žilinių kultūros namuose vyko apylinkių meno konkursas, kuriame dalyvavo Žilinių etnografinis ansamblis, kurį sudarė apie 20 narių, jaunimo tautinių šokių kolektyvas, pagyvenusiųjų šokių kolektyvas, moterų ir vyrų vokaliniai ansambliai, kaimo kapela ir pavieniai muzikantai. Dalyvavo Žilinių vaikų darželio, mokyklos ir „Šviesos“ kolūkio saviveiklininkai. Buvo suruošta gausi rankdarbių paroda.

Žilinaĩ galėjo didžiulis Broniaus Bucevičiaus (1931–1998) nutapytomis drobėmis. Jis dirbo Žilinių mokykloje direktorės pavaduotoju ir muzikos mokytoju. Laisvalaikiu gamino smuikus, kuriais grojo pats ir mokė vaikus. Drobėse daugiausia piešė Žilinių ir aplinkinių kaimų peizažus. Dažno žiliniškio namuose dar galima rasti B. Bucevičiaus tapytų darbų. Vieną iš jų turime ir Žilinių kultūros namuose.

Kitas garsus mūsų krašto žmogus buvo etnografinių dainų atlikėjas Silvestras Masalskas (1916–2000). Nors dirbo nepabaigiamus darbus, jis visada rasdavo laiko liaudies dainai. Buvo aktyvus Žilinių kultūros namų etnografinio ansamblio dalyvis, ansamblio siela. Silvestras giedodavo ir laidotuvėse. Jis išgarsėjo maždaug apie 1987 m., kai rajoninėje šventėje buvo pristatytas kaip solistas. Dainavo autentiškas Rugių dainas ir buvo kone vienintelis vyras solistas visoje Lietuvoje, dar jas menantis. Dainavo ir jo žmona Anelė Masalskienė. Ji turėjo puikią atmintį ir buvo tikra pagalbininkė savo vyrui, kai reikėdavo prisiminti labai senų dainų žodžius. S. Masalskas 1988 m. rudenį dainavo I Sajūdžio suvažiavimui skirtame koncerte. 1989 m. dalyvavo tarptautiniame folkloro festivalyje Tāline (Ēstijoje), 1990 m. su ansambliu „Ratilio“ koncertavo Amėrikoje, dainavo Pasaulio lietuvių dainų šventėje Vilniuje. Pas dainininką namuose lankėsi etnografai, studentai, režisieriai. Įrašinėjo dainas, kurių jis mokėjo ne vieną šimtą, užrašinėjo tradicijas,

Žilinių kultūros namų vyrų ansamblis: (iš kairės) Vytautas Didika, Jonas Vičkačka, Juozas Mulskas, Juozas Kasparavičius, Jonas Repeika, Česlovas Markevičius, Jonas Šarkus, vadovas Bronius Bucevičius. Iš Nijolės Česnulevičienės šeimos archyvo

būdingas mūsų kraštui. Pagal jo pasakojimus buvo sukurtas dokumentinis filmas „Adventas Žilinuose“. Jo dainos skambėjo Lietuvos radijuje.

Žilinių kultūros namai 2000 m. buvo pervadinti į Žilinių laisvalaikio ir pramogų centrą, o nuo 2010 m. – Varėnės kultūros centro Žilinių filialas.

Žilinių kultūros namuose dirbo D. Šmigelskienė, Saulius Zubkauskas (1987–1996), Roma Gecevičienė (Uždavinytė) (1985–1987), Laima Zagorskienė (Januškevičiūtė) (nuo 1996 m.), Stasė Sudvojenė (Paškevičiūtė) (1990–1995).

Žilinių kultūros namuose daug dėmesio skiriama liaudies šokiui. Šokdavo nuo pačių mažiausių iki seniausių. Šoko beveik iš kiekvienos pirkios. Buvo tokių metų, kai iš Žilinių į rajoninę dainų ir šokių šventę važiuodavo apie 65 šokėjus. Kolektyvus rengė Dalia Šmigelskienė. Šokių kolektyvai dalyvavo įvairiuose Žilinių kultūros namų renginiuose, rajoniniame šokių festivalyje „Sėjau rūtą“, „Aguonėlės“ konkurse, rajoninėse dainų ir šokių šventėse, dainų ir šokių šventėje Daūguose, Derliaus šventėje Vilniuje, šventėse Puodžių kaime, Ūnuškio (Trākų r.) mokykloje. Daug šokėjų į kolektyvą ateidavo būdami jaunučių amžiaus ir šokdavo tol, kol baigdavo vidurinę mokyklą. Pagyvenusiujų tautinių šokių kolektyvas veikė su pertraukomis, šoko jungtiniuose kolektyvuose su Gūdžių ir Valkiniškų šokėjais. Ilgiausiai šokę šokėjai – tai Antanina ir Feliksas Stadalnykai, Stasė ir Jonas Šmigelskai, Antanina ir Jonas Šarkai, Danutė ir Jonas Šlaičiūnai, Diana Jurgelevičiūtė, Žydrūnė Kondratavičiūtė, Mindaugas Čenkus, Aidas Velička, Vitalija Debesiūnaitė, Neringa Masalskaitė, Audrius Šmigelskas, Ingrida Adlytė, Renata Kublickaitė.

Žilinių etnografinis ansamblis 1985 m. turėjo 20 narių. Dainavo savo krašto dainas. Kadangi į Žilinus buvo sukelti gyventi žmonės iš gretimų skirtingų kaimų, didžiausi ginčai kildavo dėl dainos melodijos ar atskirų žodžių, mat kie-

Žilinių kultūros namų kapela: (iš kairės) meno vadovė Roma Uždavinytė, Nijolė Česnulevičienė (Repeikaitė), mokytojas Bronius Bucevičius, Kęstutis Jurgelionis. 1986 m. Iš N. Česnulevičienės šeimos archyvo

kvienas kaimas turėjo savo dainos versiją. Ansamblyje dainavo Anelė ir Silvestras Masalskai, Izabelė ir Pranas Marčiulioniai, Elena Verseckienė, Bronė Mulskienė, Irena Adlienė, Bronė Verseckienė, Danutė ir Stasys Radzevičiai, Albina ir Vytautas Didikai ir kt. Metai po metų etnografinis ansamblis mažėjo, nes dalyviai senė, o jaunimas neįsitraukė į ansamblio veiklą. Paskutinis šio ansamblio pasirodymas įvyko 1999 m. vakaronėje „Pas susiedus“.

Kultūros namuose grojo net dvi kapelos. Vienai vadovavo ir pati grojo Roma Uždavinytė, taip pat grojo Bronius Bucevičius, Nijolė Česnulevičienė (Repeikaitė) ir Kęstutis Jurgelionis. Kitai kapelai vadovavo ir armonika grojo entuziastas Romas Zajankauskas, grojo Algis Šmigelskas, Jonas Šmigelskas, Vytautas Karčiauskas, Romas Bucevičius. Kapela koncertuodavo Žilinių renginiuose, rajoninėse dainų šventėse ir konkursuose.

Žilinių kultūros namuose kiekvienais metais savo programą ruošia vaikų ir suaugusiųjų dramos kolektyvai. Vaikų dramos kolektyvas yra pastatęs spektaklius „Trys mažytės voverytės“, „Kai vėl atskris drugelis“, „Skruzdėlė atsiskyrėlė“, „Šilėnų šarkos šokoladas“, „Besmegenio nuotykių“, „Keistuoliai iš pasakų miesto“ ir daugelį kitų. Suaugusiųjų dramos kolektyvo brandesni darbai: „Amerika pirtyje“, „Trys mylimos“, „Kai velnias akmenį nešė“, „Pamestinukė“, „Moteriškas pasaulis“, „Provincijos aistros“, „Kai krizė daro gėdą“, „Paršo gaudynės“, „Geriausieji vaistai – šokių vakarėliai“, „Paskutinė valia“. D. Šmigelskienė režisavo ir keletą poezijos spektaklių. Įsimintinus vaidmenis sukūrė Loreta Kleponytė, Jonas Čenkus, Stasė Paškevičiūtė, Gintaras Žydelis, Rūta Reinytė, Kristina Stadalnykaitė, Saulius Verseckas, Jolita Bankauskaitė, Loreta Šarkienė, Laima Zagorskienė, Linas Sabaitis, Kostas Rinkevičius, Aldona Valatkevičienė, Zoja Kierienė, Marytė Čenkienė, Audrius Januškevičius.

2010 m. Žilinuose vyko vaikų ir jaunimo dramos kolektyvų festivalis-kūrybinė stovykla „Boružėlė septyntaškė“, kurioje dalyvavo 10 kolektyvų iš visos Alytaus apskritys. 1992–1996 m. programas rengė jaunimo humoro grupė.

Nuo 1989 iki 1999 m. buvo rengiamos Saulėgrįžos ir Joninių šventės. Nuo 1997 m. kasmet dalyvaujame rajoninėje „Grybų šventėje“.

2005 m. įkūrėme floristų būrelį. Organizavome mokymus, paskaitas, parodas, vykome į parodas-muges, rengėme šventę „Gėlių simfonija“.

2007 m. organizavome akciją „Pažinkime senuosius amatus“.

Į Žilinus atvykus klebonui Valdui Beleckui, 2000 m. jo iniciatyva po Šv. Antano atlaidų buvo suorganizuota Antaninių šventė „Mes esam dzūkai“. Ji tapo visos bendruomenės švente. Šventėje dalyvauja Žilinių meno mėgėjų kolektyvai ir svečiai. Jis suburia visus draugėn – čia gyvenančius, iš čia kilusius ir vis dar sugrįžtančius.

Onušio vaikų darželis

Marijona Buividaivičienė

Darželis Ōnuškyje pradėjo veikti nuo 1939 m. sausio 7 d. Jo įkūrimo iniciatorius buvo Ōnuškio vikaras kun. Valentas Balčius. Ōnuškio vaikų darželio įkūrimą liudija darželyje saugomi dokumentai. 1938 m. rugpjūčio 30 d. Ōnuškio klebono kun. Kazimiero Čibo ir vikaro kun. V. Balčiaus pranešime Šv. Vincento á Paulo draugijos centro valdybai informuojama, kad Ōnuškyje rugpjūčio 31 d. šaukiamas steigiamasis susirinkimas, kuriame ketinama įkurti Šv. Vincento á Paulo Ōnuškio skyriaus draugiją. Svarbiausias būsimos draugijos tikslas – įkurti darželį Ōnuškyje.

1938 m. rugpjūčio 31 d. Ōnuškio klebonijoje, kun. V. Balčiaus bute, įvyko steigiamasis Šv. Vincento á Paulo draugijos Ōnuškio skyriaus susirinkimas. Susirinkusieji „*per einamuosius reikalus nutarė pirmoj eilėj atidaryti vaikų darželį*“. Susirinkime dalyvavo devyni asmenys: klebonas kun. K. Čibas, kun. V. Balčius, mokytojas Donatas Staniūnas, Šlepetys, Kazimieras Okunevičius, vargonininkas Mykolas Virbickas, Petras Žilionis, Antanas Truikys ir policijos atstovas. Tų pačių metų rugsėjo 12 d. Ōnuškio skyrius įrašytas į Draugijų registrą.

1938 m. spalio 21 d. Ōnuškio Šv. Vincento á Paulo draugijos skyriaus pirminko V. Balčiaus ir sekretoriaus K. Okunevičiaus pasirašytame dokumente Pradžios mokslo departamento direktoriaus prašoma leisti įsteigti vaikų darželį (kalba netaisyta):

„Maloniai prašome Poną direktorių leisti mums įsteigti vaikų darželį Ōnuškyje. Čia yra būtinas reikalas, nes miestelis netoli administracijos linijos ir miestelio gyventojai yra sulenkėję, moraliai atsilikę ir materialiai nuskurdę. Kadangi ir vaikai yra šiomis savo tėvų ydomis persiėmę, todėl mes visa tai matydami ir suprasdami norime juos tautiniai ir moraliai auklėti teigiamąja linkme. Mūsų noras kuo greičiausiai tai realizuoti.“

1938 m. lapkričio 10 d. Švietimo ministerijos Pradžios mokslo departamentas pritarė vaikų darželio Ōnuškyje įsteigimui.

Tų pačių metų spalio mėnesį kun. V. Balčius parašė prašymą Šv. Vincento á Paulo draugijos centro valdybai „*rekomenduoti – duoti puikią vedėją*“.

1938 m. spalio 18 d. Šv. Vincento á Paulo draugijos centro valdyba Kaune Ōnuškio skyriaus valdybai rekomendavo steigiamam darželiui vedėją Emiliją Solskytę, gyvenančią Šiauliuose ir turinčią kelerių metų praktiką. 1938 m. spalio 21 d. E. Solskytė parašė laišką kun. V. Balčiui, kuriame teiravosi apie darbo sąlygas steigiamame darželyje. Į šį paklausimą kun. V. Balčius atsakė:

*„Sveika Būsimoji Bendradarbe!
Jūsų prašymą gavau. Puiku.*

Dabar truputį suteiksiu žinių ir apie Dzūkijos šį kampelį. Žmogus yra toks sutverimėlis norintis sužinoti anksčiau apie tai, su kuo jis turės reikalą. Jam neduoda ramybės, kaip atrodo tas kraštas ir kokie ten yra žmonės. Ōnuškis randasi tarp didžiųjų

Onuškie vaikai darželyje. 1943 m. Iš Algimanto Jono Naudžiūno asmeninio archyvo

miškų, gražiųjų ežerių ir smėlio-pieskynėlio kalnelių – lietuviškoji Šveicarija. Čia gyvena linksmi, tingūs dzūkėliai. Gražiuosius miškus: lieknąsias, aukštąsias pušis ir ilgakases egles palietė aštrusis kirvis su piūkle. Guldo be pasigailėjimo, net visa giria aimanuoja, vaitoja sunkiai. Gi tarp tų amžinai žaliuojančių miškų gyvena tyrios sielos žmonės, kurie yra mažai paliesti šių laikų „kultūros“. Kaip aštrusis kirvis verčia lieknąsias pušis bei egles, taip vadinamoji kultūra taurios sielos sūnus bei dukras.

Jūs turėsite reikalą su paliestaisiais ir nepaliestaisiais – sielų gydytoja. Užduotis sunkus, bet garbingas ir kilnus.

Nors Onuškis yra pačiame užkampyje, tačiau susisiekimas pakenčiamas. Iš Ukmergės galima tokiu būdu atvažiuoti: Ukmergė–Kaunas ir Kaunas–Onuškis autobusų ruožas. Iš Kauno į Onuškę autobusus išvažiuoja 14.30 val. ir atvažiuoja maždaug 20 val. kiekvieną dieną. Jei būna didelis purvas bei sniego pusnis, tada autobusai pasiilsi. Šis ruduo Dzūkijos smėlynuos autobusams yra nebaisus, dar tokio nuotykiu nebuvo, kad nuklimpusią mašiną arkliais trauktų. Manau, kad nebus ir tokių pusnių iki to laiko, kurie autobusus sulaikytų.

Kėdučių ir staliukų išmieras ėmėme Aukštadvario vaikų darželio, tai tikrai nežinau ar jos bus praktiškos. Kokių reikia būtinausių dalykėlių žaislui – pasižymėk ir važiuodama pasistenk atsivežti, jei duos – patikės be pinigų, kokioj sumoj litukų.

Kaip tik gausiu pranešimą iš inspektorius, greit pranešiu ir Jums. Prieš Naujus Metus svajojama, kad reikėtų prabūti, kad po pirmo sausio galima būtų pradėti dirbti. Gavusi pranešimą, skubėk.

Su Pagarba kun. V. Balčius
Onuškis, Trakų aps.
1938.XI.11.”

1938 m. lapkričio 28 d. E. Solskytė parašė prašymą priimti ją į vedėjos pareigas, ji baigusi Šv. Vincento á Paulo draugijos kursus vedėjoms parengti.

Onušio vaikų
darželis. 1943 m.
Iš Algimanto Jono
Naudžiūno asmeninio
archyvo

1939 m. sausio 1 d. E. Solskytė paskirta Onušio darželio vedėja. Vaikų darželio sąrašė 35 vaikai. Darželis pradėjo veikti nuo 1939 m. sausio 7 d. Jam įsteigti Šv. Vincento á Paulo draugijos centro valdyba skyrė 1 000 litų pašalpą. Didžiausias Šv. Vincento á Paulo draugijos Onušio skyriaus rūpestis buvo „darželio vedėjai išrūpinti algą“.

1939 m. sausio 28 d. kun. V. Balčius Šv. Vincento á Paulo draugijos Onušio skyriaus vardu Kaišiadorių vyskupijos kuriją informavo:

„Pranešame kurijai, kad jau veikia vaikų darželis Onuškyje nuo sausio 7 d. Vaikų yra 33 ir vis atsiranda daugiau norinčių. Ne tik vaikai, bet ir tėvai labai patenkyti darželio esimu. Būtiniausias priemonės jau yra, tik patalpos per ankštos – parapinė salė.“

1939 m. balandžio 25 d. Šv. Vincento á Paulo draugijos Onušio skyriaus valdyba rašo Švietimo ministrui prašymą skirti 2 000 litų pašalpą darželiui išlaikyti:

*„Jo Ekscelencijai Ponui Švietimo Ministrui,
/per Trakų aps. Pradžios mokyklų Inspektorių/
šv. Vincento á Paulio Draugijos, Onušio Skyriaus valdyba*

Prašymas

Onušio mst. ir jo apylinkės gyventojai yra nutautėję – sulenkėję, moraliai atsilikę ir gyvena labai skurdžiai. Patys gyventojai savo ateitimi, ypač nutautėję, labai mažai tesirūpina. Vietos skyrius šv. Vincento á Paulio Draugijos ėmėsi iniciatyvos rūpintis priaugančiaja karta: įsteigė vaikų darželį. Gyventojai savo vaikus į darželį leidžia, bet kadangi jie gyvena labai skurdžiai, tai dažnai neturi kuo savo vaikų žmoniškiau maitinti. Žinoma, esant tokiai būklei, greitai būtų darželis nustojęs veikti ir tie alkani vaikučiai būtų vėl ėmę slankioti gatvėmis be priežiūros ir jokio auklėjimo. Kad to neatsitiktų, minėtos draugijos valdyba nutarė teikti vaikučiams, kurie lanko darželį ir kurių tėvai yra visai neturtingi, maistą – pusryčius ir pietus. Viso to pasekos realios: visi tėvai savo vaikus į darželį

noriai leidžia, ypač kad labai to nori ir jų vaikučiai. Bet visa nelaimė, kad skyrius neturi visai lėšų. Darželis veikia nuo 1939 m. sausio 7 d. Nuo to laiko teikiamas vaikams maistas ir mokamas darželio vedėjai atlyginimas skyriaus lėšomis, nes darželio vedėjai atlyginimas Šv. Ministerijos bus mokamas tik nuo š/m. gegužės 1 dienos.

Maloniai prašome Poną Šv. Ministrą, mūsų tik ką pradėtą kilnų kultūros darbą paremti paskirdamas Šv. Vincento á Paulio Draugijos Onuškio skyriui vienkartinę pašalpą dvių tūkstančių litų sumoje /2 000/ vaikų darželiui išlaikyti.

*Pirmininkas
Sekretorius
Onuškis, Trakų
1939.IV.25.“*

*Ilgametė Onuškio darželio
direktorė Marijona
Buividavičienė. 2016 m.
K. Driskiaus nuotr.*

Darželis dirbo ir karo metu. Kada jo veikla nutrūko, duomenų neaptikta.

Vaikų darželis Onuškyje atkurtas 1965 m. lapkričio 1 d. Darželio veiklos koordinatorius – Trakų rajono savivaldybės administracijos švietimo skyrius. Darželio direktorės keitėsi. 1972–1980 m. darželiui vadovavo Vlada Rimšienė.

Nuo 1980 m. darželio kolektyvui vadovauja direktorė Marijona Buividavičienė. Darželyje ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus (nuo 3 iki 7 metų) vaikai ugdomi lietuvių kalba. Darželio kolektyvas leidžia darželio laikraštį „Boružiukai ir smalsiukai“, turi darželio vėliavą ir himną.

Onuškio seniūnijoje tai vienintelė priešmokyklinio ugdymo įstaiga, aptarnaujanti apie 50 aplinkinių seniūnijos kaimų. Į Onuškio vaikų darželį vaikai atvyksta iš šių seniūnijos kaimų: Onuškio miestelio, Taučionių, Ramanāvos, Jočionių, Alabūrdiškių, Karaliūnų, Kęstūčių, Vaickūniškių, Alėšiškių, Bičiūnų, Nupronių, Jūkniškių, Júodaklonio, Miciūnų, Gudžionių ir kitų darželio aptarnaujamai teritorijai priklausančių vietovių.

Dauguma seniūnijos gyventojų gyvena kaimuose, ūkininkauja, todėl darželyje gyva kaimo dvasia ir lietuviškos tradicijos, papročiai. Darželio bendruomenė kartu su tėvais ir vaikais mini valstybines bei kalendorines šventes, dalyvauja seniūnijos bendruomenės, Onuškio miestelio kultūriniame gyvenime.

2015 m. darželyje dirbo šie darbuotojai: direktorė Marijona Buividavičienė, ikimokyklinio ugdymo pedagogė Rima Voverytė, priešmokyklinio ugdymo pedagogė Aušra Kmieliauskienė, auklėtojų padėjėjos Laima Kaliukevičienė ir Erika Sapatkienė, finansininkė Ramunė Balkelienė, muzikos mokytoja Gražina Kulbicienė, santechnikas Marius Buividavičius. Beveik 43 metus darželyje dirbo virėja Marijona Žilionienė, ją pakeitė virėjos Rita Dubovikienė ir Jadvyga Dambrauskienė.

2016 m. darželį lankė 32 vaikai. Darželis Onuškyje gyvuoja ir yra reikalingas.

Žilinių mokytojas Adomas Kaulius

Vincas Vičkačka

Žilinių mokyklos vedėjas Adomas Kaulius su mokiniais. Apie 1939 m.
Iš Žilinių mokyklos archyvo

Esu Dzūkijos vaikas, bet pirmieji mano mokytojai buvo žemaičiai: kretingiškiai Antanas Urbonas ir jo sesuo Elena Urbonaitė, dvasios vadovas rietaviškis kun. Petras Liutkus ir iškiliausia asmenybė, palikusi geriausius prisiminimus, atskleidusi pasaulio grožį, išmokiusi mylėti žmones, gamtą, gimtąją kalbą tarpukario Lietuvoje atokiame Žilinių bažnytkaimyje dirbęs žemaitis laukuviškis mokytojas Adomas Kaulius (1903–1995). Nors karo metais jis buvo iškeltas dirbti kitur, bet mus pasiekė žinia, kad 1944 metais buvo areštuotas ir nuteistas. Iškalbėjęs ilgus metus, buvo sugrįžęs į Lietuvą, su žmona mokytoja ir dukrele gyveno Palangojė, ten ir mirė.

Pirmoji pažintis su mokytojumi A. Kauliumi įvyko 1939 metais per Velykų atostogas, kai vokiečiams užgrobęs Klaipėdos kraštą iš Jakų mokyklos į mūsų nuosąly, prie lenkų demarkacinės linijos prisišliejusį Žilinių bažnytkaimį buvo perkeltas mokyklos vedėju. Jau pirmasis susitikimas mokinius ir tėvelius palankiai nuteikė mokytojo atžvilgiu – subrendęs, gražiai nuaugęs, negeriantis, nerūkantis, nevedęs, rodantis daug dėmesio vaikų auklėjimui ir sielovadai, teikė didelių vilčių vaisingai, įvairiapusiškai bendradarbiauti. Iš jo, tiesioginio įvykių dalyvio, patyrėme Klaipėdos netekties kartėlį, kai šarvuota vokiečių armija ir fašistai, gatvėse skanduojantys: „Juden, Schemeiten, raus! Raus!“ – išstūmė mūsų kariuomenę, administraciją, inteligentiją.

Po turiningų pamokų darbo dienomis, sekmadieniais, po ankstyvųjų mišių mokiniams, iškylaudavome prie apylinkės ežerų, pušų sakais kvepiančiose Dzūkijos giriose,

lankėme piliakalnius, žymesnes vietas, vykome prie demarkacinės linijos, atskyrusios Vilniaus kraštą nuo Didžiosios Lietuvos, ir troškome, kad kuo greičiau atgautumėm sostinę Vilnių. Auštant pavasariui iš žemių ir velėnų mokyklos kieme pastatėme Gedimino pilies bokštą, kuore įtaisėme stiebą vėliavai ir pamokas pradėdavome rikiuote, vėliavos pakėlimu ir himno giedojimu, o darbą užbaigdavome valstybinės vėliavos nuleidimo ceremonija. Visa tai atlikdavome taip pagarbiai ir darniai, kad net bažnytkaimio gyventojai ateidavo pasižiūrėti to ceremonialo.

Neužmirštama sodininkystės ir daržininkystės praktika – išgenėjome ir nubaltinome seno, apleisto mokyklos sodo obelis, išretinome ir išmokome vegetatyviai dauginti uoga-krūmius, o kas norėjo, galėjo parsinešti savosna sodybosna serbentų ar agrastų krūmelių. Kapliais išdirbome apleistą, varnalėšomis apaugusį mokyklos sklypą, išpurenome, padarėme gražias lysves, kuriose netrukus sužaliavo vešlios daržovės.

Laisvalaikiu mokyklos aikštėje netilo futbolo aistruolių šurmulyš ar šokių rateliai, dažniausiai organizuoti mergaičių iniciatyva.

Artėjant vasaros atostogoms, pradėjome ruošti savaitinei ekskursijai į Aljūtų ir laikinąją sostinę Kauną. Pasibaigus mokslo metams, porą savaitių pasilepinę namuose, pusiau pėsčiomis (mus lydėjo du vienkinkiai vežimai ir pavargusius kartkartėmis paveždavo) įveikėme 40 km iki Alytaūs. Apsistojome gimnazijos patalpose, susipažinome su šia mokykla, kurioje po metų kai kas pradėjo mokytis. Mus globoję gimnazijos mokytojai supažindino su miestu, gražiu parku, aplankėme miesto kapinėse A. Juozapavičiaus, pirmojo karininko, žuvusio už Lietuvos laisvę, kapą, grožėjomės, elektros žiburiais spindinčiu naktiniu miestu. Mums, Lietuvos užkampio kaimo vaikams, tai buvo svajonių sapnas.

Pailsėję anksti rytą sėdome į traukinį (beveik visiems tai buvo pirmas kartas gyvenime) ir per Suvalkijos lygumas pasiekėme Kauną. Apsistojome Žaliakalnio papėdėje, Žemaičių gatvėje, netoli funikulieriaus esančioje mokykloje. Keturias dienas viešėjome mieste – miesto kapinėse pagerbėme kritusius už Lietuvos laisvę karius, pamatėme didžiųjų Lietuvos lakūnų S. Dariaus ir S. Girėno mauzoliejų, aplankėme botanikos ir zoologijos sodus, džiaugėmės Karo muziejaus vertybėmis, senosios baltų kultūros ekspozicija, M. K. Čiurlionio menu, aplankėme T. Ivanausko iniciatyva įkurtą gamtos muziejų. Aleksoto stiklo fabrike matėme, kaip iš smėlio gaminamas stiklas, „Pienocentro“ įmonėje stebėjome gaminamus įvairius produktus iš mūsų žalmargių pienelio, „Drobės“ fabrike, apkurtinti staklių gaudimo, susipažinome, kaip mašinos, pakeitusios motulių rankas, verpia siūlus ir audžia gražiausius audinius, o spaustuvoje stebėjome galingus linotipus, formuojančius švininius laikraščių ir knygų puslapius, kurie, perkelti į spausdinimo mašinas, spausdino tūkstančius laikraščių ir knygų egzempliorių. Aleksoto aerodrome apžiūrėjome sklandytuvus ir lėktuvus, lakūno Dženkaičio buvome paskraidinti, iš aukštybių pamatėme miniatiūrinį Kauną. Mums buvo nuolat pabrėžiama, kad visos gėrybės sukurtos ar įgytos darbščių tautiečių, jas reikia tausoti, o darbą – gerbti.

Dar prieš baigiantis mokslo metams, inicijuojant mokytojui ir aktyvesniems ūkininkams, mokyklos ūkiniame flygelyje buvo atidarytas rankinis pieno separavimo punktas. Vietos gyventojai galėjo parduoti atliekamą pieną, gauti papildomų pajamų – taip buvo skatinama pienininkystė, žemdirbys pradėjo just savo vertę.

Mokytojas mus mokė ir prekybos meno. Atidarėme kiaušinių supirkimo punktą, pakaitomis budėjome jame, pirkome iš žmonių kiaušinius, tikrinome jų kokybę, pakavome į dėžes ir siuntėme į „Pienocentro“ įmonę. Ši veikla ypač pagyvėjo atgavus sostinę Vilnių.

Naujuosius 1939–1940 mokslo metus šeštoje klasėje pradėjome apgaubti išplieskusio Antrojo pasaulinio karo nenusakomos nuotaikos. Jau pirmomis karo dienomis vokiečiai bombardavo 8 km atstumu nuo Žilinių, lenkų okupuotoje Valkiniūnų geležinkelio stotyje, buvusias kareivines. Išgirdome bombų sprogimus, kulkosvaidžių kalenimą, matėme kryžiais pažymėtus lėktuvus, kurie, sukdami ratus, kliudė ir Lietuvos teritoriją.

Netrukus Alytaus ulonų pulko kariai išsidėstė mūsų apylinkėse ir internuodavo į Lietuvą plūstančius lenkų karius. Netolimame Žilinėlių kaime buvo dislokuotas Lietuvos šarvuočių dalinys.

Mokytojo A. Kauliaus vedami, mes naršėme visur – gėrėjomės šauniaisiais ulonais, jie mus vaišino savos virtuvės skanėstais, inžinerinio dalinio kariai vežiojo tanketėmis.

Pradėjome leisti mokyklos daugiataražį laikraštėlį „Mūsų mokyklėlė“ (5 egz.). Jį spausdinome mokytojo rašomąja mašinėle. Jame atsispindėjo mokyklos gyvenimas, įvykiai apylinkėje ir pasaulyje.

Beveik kiekvienas mokinys prenumeravo kurį nors žurnaliuką vaikams: „Kregždutė“, „Žvaigždutė“ ar „Ateities spindulius“. Buvome skatinami į juos rašyti. Kartkartėmis viename ar kitame leidinyje pasirodydavo žinutė iš mūsų mokyklos.

Po pamokų, apspitę radijo garsiakalbį, klausėme žinių iš karo laukų, o vėliau nekantraudami laukėme pranešimų apie Vilniaus krašto grąžinimą. Spalio pabaigoje žiūrėjome, kaip mūsų šarvuotis sulaužė barjerą ties Valkininkų geležinkelio stotimi, pertvėrusį demarkacinės linijos zonoje plentą, ir išlydėjome Lietuvos karius į Vilnių. Kiek buvo džiaugsmo ašarų – verkėme ir glėbesčiavomės su mūsų broliais, jau nebepavergtais lenkų.

Mokytojas visur buvo su mumis, viską fotografavo, liepė tuos istorinius įvykius gerai įsiminti.

Per ištikus mokslo metus statėme daug dramos veikaliukų. Sekmadieniais, po pamaldų, kunigo P. Liutkaus paraginti žmonės iš bažnyčios plūdo į mokyklos salę, nemokamai žiūrėjo mūsų meną. Mokytojas ir visuomenės aktyvas proginėmis šventėmis pasakydavo kalbą, apibūdindavo padėtį Lietuvoje ir pasaulyje. Po oficialių renginių jaunimas pašokdavo mokyklos salėje ar kieme.

Prijungus prie Lietuvos Vilniaus kraštą, užmezgėme pažintis su tenykštėmis mokyklomis – lankėme vieni kitus, vaidinome, žaidėme, bendravome.

Žilinių mokykloje, kaip ir kitose kaimo mokyklose, veikė Jaunųjų ūkininkų ratelis (JŪR). Šios organizacijos spaudos organas buvo „Ūkininko patarėjo“ priedas „Jaunasis ūkininkas“. JŪR nariais buvo beveik visi mokiniai, o vadovavo mokytojas A. Kaulius. Be anksčiau minėtų praktinių sodininkystės ir daržininkystės darbų, 1939–1940 m. žiemą nutarėme rašyti referatus, kurių temas rekomendavo „Jaunasis ūkininkas“. Per žiemą ratelio nariai turėjo parašyti apie 25 referatus ir išsiųsti į centrą. Mokytojas paskirstė temas ir ėmėmės rašymo. Per susirinkimus skaitėme savo referatus, draugai kritikavo, nurodė trūkumus, juos taisėme, referatus po keletą kartų perrašydavome, ir tik susirinkimui nutarus, kad referatas pakankamai geras, siųsdavome į centrą. Koks buvo mūsų ratelio ir visos apylinkės gyventojų džiaugsmas, kai 1940 m. pavasarį per radiją ir spaudą pranešė, kad Žilinių JŪR tapo referatų rašymo nugalėtoju respublikoje. Ratelio buvo premijuotas lėkštinėmis akėčiomis, kurias mūsų tėveliai tuoj panaudojo pievų kultūrinimo darbams.

Įspūdžių sukuryje baigėme mokyklą ir nutarėme nedelsdami aplankyti sostinę Vilnių. 1940 m. birželio 14 d. pėsčiomis pasiekėme Rūdiškių miestelį. Pernakvoję mokykloje, traukiniu išvažiavome į Trakus, apžiūrėjome Kęstučio Lietuvos sostinę, salos pilies griuvėsius

ir iš Leņtvorio geležinkelio stoties pasiekėme Vilnių. Apsistojome Algirdo gatvėje esančioje pradinėje mokykloje, kuriai vadovavo mokytojo draugas, dažnai apsilankydavęs Žilinuosė. Buvome pavargę. Nusiplovę kelionės dulkes sugulėme klasėse ant patiestų čiužinių. Dar nespėjus užsnūsti, pažadino mus reiklus mokytojo balsas. Liepė išsirikiuoti koridoriuje. Išsirikiavus buvo atidarytos mokytojų kambario durys ir iš garsiakalbio prislėgtas diktoriaus balsas pranešė, kad 15 val. Sovietų Sąjungos kariuomenė peržengė Lietuvos sieną, o prezidentas Smetona pasitraukė iš Kauno.

Išklausę pranešimą buvome paprašyti paskutinį kartą sugiedoti Lietuvos himną, nes esame valstybės nepriklausomybės žlugimo liudininkai. Ašaroms plaunant veidus, paskutinį kartą skambėjo Tautos giesmė mokykloje.

Naktį mus pažadino sovietų tankų džeržgesys Algirdo gatvės grindiniu.

Ekskursiją nutraukėme ir traukiniu grįžome namo, jau visais pašaliais skambant „Katiušai“, „Volga, Volga, matj rodnaja“ ir visais keliais plūstant sovietų armijai.

Mes išsiskirstėme po įvairias mokyklas, mokytojas vokiečių okupacijos metais irgi kitur išsikėlė.

Vergijos metai mūsų klasės draugus, kaip visus Lietuvos žmones, palietė skaudžiai – daugelis buvo įkalinti, ištremti, mirė lageriuose. Sovietų vergo lemtis neaplenkė ir mūsų sąžiningo mokytojo.

Susikaupimo valandą prisizadėjau surasti mokytojo dukrą Mariją Ramutę ir išsi-
aiškinti mums nežinomą mokytojo gyvenimo epopėją.

Prieš akis prabėgo ir kitų Pietryčių Lietuvos atsidavusių mokytojų likimai: už menką atlygį, žeminami ir net žudomi, jie dosniai dalijo žinias, skleidė lietuvišką žodį. Daugelis jų ilsisi Sibiro platybėse, o kai kurių ir Lietuvoje net kapų kauburėlių neišliko.

Ačiū Jums, Mielieji.

Prisiminimai apie Alaburdiškių pradžios mokyklą

Vladas Voveris

Tik didžios dvasios asmenybė pajėgi suvokti, kad daugelyje jo laimėjimų yra nemažas įnašas (kartais gal ir lemiamas) tų žmonių, kuriuos sutiko savo gyvenimo kelyje, su kuriais likimas lėmė pabendrauti. Deja, tam suvokti reikia laiko – kartais ir ne metų, o dešimtmečio ar dešimtmečių...

Todėl dažnai jau tik nulenkęs galvą prie kapo žmogaus, kuris vedė per vaikystę, jaunystę, tu suvoki gavęs iš jo neįkainojamą lobį – savo šiandienos ir rytdienos laimėjimus.

Voveris V. *Pedagogas – mūsų viltis ir nerimas*, Vilnius, 1990.

Tai buvo...

Į dievų užmirštą Dzūkijos kaimą atėjo Žmogus, nešinas mintimi. Ar tik tai ne Stasys Tījūnaitis (1886–1976), Trākų apskrities mokyklų inspektorius, nešas minties svajonę kartu su Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečiu uždegti žibintą kaimo vidury. Bet visame kaime ir jo apylinkėse dar nedegė nė viena elektros lemputė. O jam reikėjo šviesos. Jos vardas buvo Mokykla. Jis ir ėmėsi savo svajonę įgyvendinti su Dzūkijos Alaburdiškių kaimo žmonėmis.

Mokykla turėjo būti kaimo centre. Aplink šią stambesnę Dzūkijos gyvenvietę spietėsi būrys Pikčiūniškių, Viekštonių, Vāckiškių, Išdaų, Griovinų mažųjų piliečių. Pirmuosius mokslo metus teko glaustis Juozo Jasevičiaus ir Simono Voverio atokesnėse, tačiau erdvesnėse trobose, visiškai nepritaikytose mokymo procesui.

Vladas Voveris (sėdi trečias iš dešinės) su bendramoksliais ir mokytoja.

Iš O. Voverienės šeimos archyvo

Viso šio arealo gyventojai valstiečiai vertėsi žemės ūkiu. Jokio kito verslo, įskaitant samdomą darbą, čia nebūta. Mokyklos įkūrimas laikytas išskirtiniu įvykiu, žmonių laukiamu ir siekiamu. Per dvejus trejus metus Alaburdiškių centre iškilo visas mokyklinės sodybvietės kompleksas: dviklasės mokymo patalpos, mokytojo butas, patalpos mokymo priemonėms, ūkio reikmėms, sanitarinis lauko įrengimas, žemės sklypas ir netgi jo išplanavimas. Vėliau įrengtas bitynas ilgainiui tapo savarankiška ugdymo plano dalimi.

Daugelį metų Alaburdiškių mokyklos ugdymo planas išliko beveik nepakitęs. Tradiciškai jį sudarė gimtoji kalba, pasaulio pažinimas, matematika (skaičiavimas), tikyba, papildomasis ugdymas; darbščiųjų rankų būrelis, muzika, dainavimas. Vėliau dažnėjo didesnių ar mažesnių koregavimų. Augo mokinių skaičius. Ugdymo planuose radosi profesinio mokymo elementų. Baigę šią mokyklą moksleiviai pradėjo gausiau stoti į technikumus, o po jų į aukštąsias mokyklas.

Tik vienas iš septynių bernaičių, baigusių naująją medinę mokyklėlę, panūdo sulaužyti tradicijas – palikti namus. Tai aš, Vladas Voveris, gimęs 1922 metais ir augęs Viekštonių vienkiemyje, įstojau į Aukštadvario progimnaziją, vėliau mokiausi Priėnų „Žiburio“ gimnazijoje, Trākų mokytojų seminarijoje. 1942 metais baigęs Trākų mokytojų seminariją, bandžiau dirbti mokytoju Vilniaus rajono Šventiniūnų pradinėje mokykloje, bet tai buvo trumpas tarpsnis. Trečią dieną gavau išpėjimą iš *akovcu*: „*Nešdinkis. Daugiau išpėjimų nebus*“. Įstojau į Vilniaus universiteto Ekonomikos fakultetą. Bet ir čia neilgam. Buvo 1943 metai. Teko palikti Vilnių, glaustis tėviškėje. Čia vėl – prieš ginklų vamzdžius. Juos apeiti teko vedybomis ir šeimos užuovėja. Vėliau studijos ir tiriamasis mokslo darbas Vilniaus pedagoginiame universitete. 1992 m. apginta pedagogikos mokslų daktaro disertacija (nostrifikuota 1993 m.).

Mano penkiasdešimtmečio pedagogo ieškojimai ir atradimai pirmiausia rėmėsi savo mokytojų, su kuriais likimas lėmė susitikti gyvenimo kelyje, atminimu. Tie ieškojimai ir atradimai, kaip dabar matau, prasidėjo Trākų rajono Alaburdiškių pradinėje mokykloje. Čia pirmasis mano mokytojas Aurelijus Laurinaitis, vėliau daug savo gyvenimo metų atidavęs Varėnės rajono Dubičių apylinkės dzūkams, mokė mus, klumpėtus, vyžotus, ne vien skaitymo ir skaičiavimo, o ir Tėvynės meilės. Tai jo širdies ir rankų šilumą iki šiol skleidžia po pusės šimtmečio vis dar jauna žaluma džiugina prie mokyklos ir daugelyje apylinkės sodybų augančios obelys. Jo nupirktas pianinas, tikriausiai tada pirmasis šiose apylinkėse, pažadino ne vieno šio atkampaus varguolio širdyje gėrio ir grožio troškuli. Tai sudvasintas Mokytojo žodis įkvėpė mokinius brolius Edmundą ir Česlovą Siniauskus kovai su okupantais, tam aukojant viską, įskaitant jaunas gyvybes.

Dešimtmečius Alaburdiškėse veikusi mokykla, trumpai tapusi net aštuonmetė, Lietuvai atgavus nepriklausomybę netikėtai atsidūrė įvykių kryžkelėje ir buvo uždaryta. Liko tik gražus žmogiškos kūrybos ir aukos atminimas. Ištuštėjo džiaugsmu skambėjusios sienos. Pritilo jaunystė. Tik atminties gija nenutrūksta. Tik nenumaldomai į širdį beldžiasi garbus Mokytojo žodis ir darbai. Išliko jis čia, apgintas brolių Edmundo ir Česlovo Siniauskų, buvusių mano bendraklasių, krauju. Brolių meilė gimtinei liko ir Alaburdiškių šilelių giesmėje.

Taučionių pradžios mokykla Anastazijos Karužienės (Radzevičiūtės) prisiminimuose

Parengė Stasė Masilionienė

1930–1934 metais lankiau Taučionių pradžios mokyklą. Mokykla buvo neseniai pastatyta, vienoje didelėje klasėje mokėsi apie 35–40 mokinių. Už sienos gyveno mokytoja Marcelė Sinkevičiūtė. Ji buvo kilusi iš Kietaviškių kaimo, esančio netoli Aukštādvario. Mokytoja dirbo viena, visi jos klausė, nebuvo jokių konfliktų, retai kada mokytoja vaiką pastatydavo į kampą. Kartais mokytoja pirmokus ir antrokus paleisdavo namo anksčiau, tada dirbdavo su trečiokais ir ketvirtokais dar vieną dvi valandas. Ryte prieš pamokas stovėdami sukalbėdavom visus poterius, padėkodavom Dievui. Kai pasibaigdavo pamokos pirmokams, su jais atsisveikindami dar kartą visi pasimelsdavome.

Mokytoja buvo jauna, graži, reikli. Išmokau iš jos megzti, siuvinėti, daryti paveikslėlius, karpyti, siūti. Per pamokas labai daug skaitėm, dainavom, skaičiavom, klausėm pasakojimų apie Lietuvos kunigaikščius, mūšius. Mokytoja visiems duodavo pieštukų, išdalydavo knygas, o sąsiuvinius pirkdavom. Visi norėjom išmolti skaityti, tad mokytoja mums padėdavo ir po pamokų. Kartais į mokyklą atvažiuodavo kunigas iš Ūnuškio, papasakodavo apie šventųjų gyvenimus, skaitydavo Bibliją, mokydavo tikybos. Nesisekė mokyti tik skaičiavimo, nesupratau trupmenų. O labiausiai mėgau istoriją ir skaitinius. Dažnai rašydavom diktantus, gaudavau gerus pažymius. Per krašto pažinimo pamokas eidavom visi į mišką prie Laukščežerio.

Taučionių pradinės mokyklos mokiniai ir mokytoja gamtoje. Apie 1948 m.
Iš Juozo Januškevičiaus asmeninio archyvo

Mamos netekau šešerių metų, todėl mokytoja man buvo kaip mama. Mano tėvas buvo beraštis, todėl mokiausi pati, namuose padėdavo broliai – jie buvo vyresni, jau baigę mokyklą. Knygų ir namie turėjom: tėvas iš Onušio žydų parnešdavo lietuviškų plonų knygelių, vyresnių brolių knygas saugojom, turėjau lentynoj gal penkiolika knygų ir dvi maldaknyges.

Kaimas buvo didelis, vaikų daug. Švenčių nešvėsdavom, tik mokytoja primindavo, kad bus Kūčios arba Kalėdos, ir palinkėdavo gražiai švęsti ir pasimelsti. O per Užgavėnes mokytoja prikepdavo blynų, visus pavaišindavo. Mokyklon atsinešdavome ko nors užkąsti. Visi su klumpėmis, prastomis kelnėmis, klumpės bildėdavo ir keldavo didelį triukšmą, į klasę prinešdavom daug purvo. Tekdavo ir klasę išplauti, tada mokytoja mus su Izabele Norinkevičiūte pavaišindavo pietumis.

1934 m. gavau pažymėjimą, kad baigiau Onušio valsčiaus Taučionių kaimo Onušio pradžios mokyklą. Pažymėjime yra Onušio mokyklos vedėjo Leono Lelešiaus, kunigo Kazimiero Čibo, rabino Ch. Brulando, mokytojos M. Sinkevičiūtės parašai.

Kaime buvo karčema, žydo krautuvė. Vasarą pamiškėje kelias dienas gyvendavo čigonai. Kaimas buvo pilnas žmonių, linksma buvo ir jauniems, ir seniems.

Mokytojas Petras Kepežinskas

Justas Česnulevičius

Petras Kepežinskas gimė 1923 m. rudenį Trākų rajono Pribonių kaime (tarp Ažuolijų ir Panóšiškių). Šeimoje augo septyni vaikai: 4 broliai ir 3 seserys. Tėvas, kilęs iš Ruņšiškių, dirbo pasienyje. Danutė Repeikienė (Aliukonytė) pasakoja, kad Kepežinskų šeima buvusi inteligentiška. Nors gyveno sunkiai, labai daug dirbo, tačiau visada rasdavo laiko skaityti, visi buvo tvarkingi. Kepežinskų vaikai pasirinko darbininkų profesijas, bet buvo orūs, pasitikintys savimi, mokėjo gražiai kalbėti. Tėvui anksti mirus, motina viena augino vaikus. Didelių mokslų paragauti teko tik jauniausiam Kepežinskų sūnui Kazimierui – jis vidurinę mokyklą baigė aukso medaliu ir toliau tęsė mokslus Maskvos M. Lomonosovo universitete, studijavo geologiją.

Panóšiškių pradinė mokykla glaudėsi kaimo ūkininko troboje. Čia mokėsi ne tik Panošiškių, bet ir Pribonių kaimo vaikai. Apie 20 mokinių įdėmiai klausė mokytojo, atidžiai vedžiojo raides, dėjo skiemenį prie skiemens, skaitė pirmuosius žodžius. Tarp jų ir būsimasis mokytojas, Grúožninkų pradinės mokyklos vedėjas Petras Kepežinskas.

„Sunkūs laikai buvę, už vieną kiaušinį vieną sėsiuvinį galėjai nusipirkti, todėl taupumo sumetimais rašydavo ir paraštėse. Rugsėjo mėnesį mokslus pradėdavo I ir IV skyriai. Pirmokėliai buvo per maži ganyti, ketvirtokai – jau baigiamosios klasės mokiniai. Šiems reikėjo daug mokytis, nes pavasarį turėjo laikyti egzaminus. II ir III skyriaus mokinukai mokslus pradėdavo lapkričio mėnesį, pasibaigus ganymo sezonui. Drausmė buvusi geležinė, klausėme mokytojo, ir net mintis nekildavo per pamoką pokštus krėsti. Užtat po pamokų prasidėdavo tikros linksmybės: gaudydavom akmenukus, mušdavom keblas, kiaulę dvaran varydavom. Čia derėtų pasakyti, kad draugystės baigdavosi, jei koks priboniškis imdavo ir ką nors padarydavo Panošiškių kaimo piemenukui. Tada karas! Dabar baisu pamanyti, kas galėjo nutikti, kai dvi kariuomenės, apsiginklavusios akmenimis ir lazdomis, puldavo viena kitą“, – prisimena P. Kepežinskas.

Ketveri metai Panošiškių pradinėje netruko prabėgti. 1934 m. P. Kepežinskas išvažiavo mokytis į Ūnuškio mokyklą. Čia baigė V ir VI skyrius. Apie 1938 m. pradėjo mokytis Aukštādvario progimnazijoje. Čia mokėsi trejus metus. Ryškiausiai prisimena Aukštādvario dvaro savininką V. Mongirdą, kuris progimnazijoje mokė prancūzų kalbos.

1940 m. įstojo į Trākų mokytojų seminariją. Lankė parengiamuosius kursus. Mokytojų seminarijos neteko baigti, nes 1943 m. seminaristai, kai sužinojo, kad vokiečiai veš žmones darbams į Vokietiją, išsilakstė kas kur. Slapstėsi, kad būtų nepaimti į kariuomenę.

Mokytojas Petras Kepežinskas su mokiniais. Apie 1950 m. Iš Adomo Morkūno archyvo

1944 m., sugrįžus rusams, mokytojai vyrai buvo atleisti nuo karo tarnybos. Tuo metu švietimo skyriaus vedėja pasiūlė mokytojo vietą Grúožninkuose. Mokykla veikė Veličkų name. Iki P. Kepežinsko čia mokytojavo Veličkienė. Abu Veličkos buvo išvežti į Sibirą.

Pedagoginio darbo pradžia sunki. Klasės didelės. Kai kurie mokiniai buvo didesni už mokytoją. Elektros nebuvo, pasišviesdavo žibalinėmis lempomis, kartais žibalo pritrūkdavo.

Grúožninkuose mokytojavo neilgai, 1945 m. pradėjo darbą Pāsamavio pradinėje. Tada šioje mokykloje buvo dvi klasės, o klasėse sėdėjo po du skyrius: I ir III, II ir IV. Mokykloje dirbo du mokytojai, P. Kepežinskas buvo mokyklos vedėjas. Pradinės mokyklos egzaminų laikyti mokiniai pėsti keliavo į Ōnuškį. Mokytojas pasakoja, kad mokytojauti tais laikais buvę ne tik sunku, bet ir pavojinga. Suirutė, trėmimai į Sibirą, sribai, išniekinti partizanų kūnai Ōnuškio miestelio aikštėje. Buvę tiesiog anekdotinių atvejų: dieną klasėse kabo Stalino ar Lenino portretai, o nakčiai jau apversti kita puse – tada Vinco Kudirkos, dr. Jono Basanavičiaus, nes dienomis į mokyklą (ypač prieš rinkimus) ėjo sribai, o naktimis – partizanai.

1946 m. Petras Kepežinskas vedė Moniką Aliukonytę, kilusią iš Grúožninkų kaimo. Sutuokė juos slapčia klebonas Nikodemas Švogžlys-Milžinas Nemenčinėje.

Pāsamavio pradinėje mokykloje dirbo ketverius metus, tada paskirtas į Onušio vidurinę. Šiuos dvejus metus mokytojas vadina atostogomis, nes čia tekę dirbti tik su dviem klasėmis. Pradinukai tada mokėsi dabartinio vaikų darželio patalpose. Dėl to, kad gražiai ir tvarkingai rašė, mokytojas dar dirbo ir raštinėje – tvarkė įvairius dokumentus. Daug įvairiausių raštų pakliūdavo į jo rankas, tačiau tie, kuriuose būdavo neteisingai apkaltinami arba skundžiami žmonės, dažniausiai adresato nepasiekdavo.

Dvejus metus padirbėjęs Onušio vidurinėje, mokytojas iškeliamas į Smaliūs. Gyveno mokytojas Gruožninkuose ir kiekvieną dieną pėstute eidavo į mokyklą Smaliuosė. Mokė keturias klases. Tačiau čia dirbo neilgai.

1954 m. visam laikui sugrįžta į Gruožninkus. Mokyklą atidaro savo name. Vienoje pusėje gyvena jiedu su žmona Monika, kitoje įkurdinama klasė. Pasak Gruožninkų kaimo gyventojų, mokė vaikus, tų vaikų vaikus, vėliau vaikaičius – tris kartas iš eilės.

D. Repeikienė prisimena:

„Mokytojas buvo labai tvarkingas ir reiklus. Per pamokas klasėje tvyro mirtina tyła. Mokinyms turėjo mokėti skaityti, rašyti ir skaičiuoti. Per muzikos pamokas rašydavome dailyrąštį, o sportuodavome kasdami bulves ir ganydami karves. Mokytojas mokėjo organizuoti darbą: viena klasė piešdavo, kiti mokydavosi matematikos. Kai baigę keturias klases nuėjome mokyti į Onušio vidurinę, puikiai mokėjome skaičiuoti, rašyti, skaityti, buvome drausmingi mokiniai. Mokykloje mokytojas buvo įrengęs gyvąjį kampelį, pavasarį į kiemą išnešdavo triušų namelį su girdyklomis ir šėryklomis. Žiemą sode kabindavo lesyklas, o mes, mokinukai, lesindavome paukščius. Labai mėgo paukščius. Mokytojo užsakymu kaimynas sukaldavo inkilų – daugiabučių, drožiniais papuoštų. Mums, vaikams, tie inkilai paliko didelį įspūdį, niekur daugiau tokių nematėme. Mokytojas niekada nekeldavo balso, jeigu ir „uždroždavo ešerį“, tai būdavo už ką. Tiesiog negalėjo būti taip, kad eitum į mokyklą neparuošęs pamokų. Mokykloje tais laikais valgyti niekas neduodavo, iš namų nešdavomės tai duonos, tai sūrio, o mokytojo žmona mums išvirdavo arbatos“.

1976 m. Gruožninkuose atidaroma nauja dviaukštė mūrinė mokykla. Į ją ateina mokyti vaikai ne tik iš Gruožninkų, bet ir iš Smalių kaimo. Smalių mokykla uždaroma. Mokytojas džiaugiasi naujomis erdviomis klasėmis.

Deja, mokinių pradėjo mažėti. Gruožninkų kolūkis prijungiamas prie Grendavės, jaunos šeimos kuriasi ten, kaimas sensta. 1990 m. Gruožninkų mokykla uždaroma. Mokyklos pastatas liko tuščias, o mokytojas tapo pensininku.

46 metai – toks pedagoginio darbo stažas. Tiek metų atiduota jaunų žmonių ugdymui. Kiek jų išmokyta – nebesuskaičiuosi. Kaimo *šviesuliu*, inteligentu vadino jį vietos gyventojai. Už tai, kad pamokydavo, patardavo, kad išklausydavo ir kaip galėdamas padėdavo.

Mokytojas Bronius Bucevičius

Nijolė Česnulevičienė

Bronius Bucevičius gimė 1931 metais Jackonių kaime, įsiterpusiame tarp Ūdrijos Alytaūs rajone ir Balbiėriškio Priėnų rajone. Didžiąją gyvenimo dalį nugyveno Žilinuosė arba netoli jų.

Į Žilinus atvažiavo tik su vidurinės mokyklos brandos atestatu, ėmė čia mokytojauti, po metų pradėjo dirbti įkurto Daūgų rajono laikraščio redakcijoje. Paskui porą metų studijavo Vilniaus pedagoginiame institute (dabar Lietuvos edukologijos universitetas), iš kurio antrąkart grįžo į Žilinus mokytojauti ir neakivaizdiniu būdu siekti lietuvių kalbos ir literatūros mokytojo aukštojo mokslo diplomo. Žilinių mokykloje vaikus mokė muzikos, dailės, lietuvių kalbos ir literatūros.

Pasak šviesaus atminimo Broniaus Bucevičiaus, įvairiapusių jo talentų takelių reikia ieškoti mamos giminėje. Muzikalumu ši moteris apdovanojo visus vaikus. Vienaip ar kitaip susijusių su muzika arba daile jų giminėje daug. Lūpine armonikėle užgrojo dešimties metų. Ši vyresniojo brolio dovana tais laikais vaikui buvo tikras stebuklas. Vėliau brolis Juozas nusipirko armoniką, kuria išmoko groti ir Bronius. Ne tik armonika jis grojo, bet ir pianinu, klarnetu, kanklėmis, smuiku. Per gyvenimą daugelyje konkursų dalyvauta, vestuvių atgrotą. Labiausiai į atmintį įstrigo Šiauliuosė su-rengta „Jonio pastogė“ ir armonikininkų varžytuvės Utenoje. Pačiam mieliausios tos akimirkos, kai grojo pats sau vakaro tyloje. Iš specialybės mokytojas Bronius Bucevičius buvo lietuvių kalbos ir literatūros mokytojas, jokių muzikos akademijų ar konservatorijų nebaigęs.

Kitas jo pomėgis – meistrystė. Ir ta meistrystė ne bet kokia, o muzikos instrumentų. Pirmąjį smuiką mokytojas padirbo dar karo metais, sakė, kad jis skambėjo geriausiai. Iš viso jų pagamino septynis, mokinukai jais griežė net „Dainų dainelės“ konkurse. Keletas smuikų ir dabar saugoma Žilinių mokykloje. Pats taisydavo ir pianinus, o paklaustas, iš kur išmoko šio amato, atsakydavo, kad kiekvienas muzikantas turi mokėti sutvarkyti sugedusį instrumentą.

Dar vienas mokytojo talentas – tapyba. Polinkis piešti išryškėjo gerokai vėliau, tačiau sakydavo, kad „tepliojo“ ir vaikystėje. Gražiausius Dzūkijos krašto vaizdus, ežerus, upes, kaimus, miškus galime išvysti šio žmogaus aliejinės tapybos drobėse. Su savo darbais dalyvavo ne tik rajoninėse, bet ir respublikinėse tautodailininkų darbų parodose.

Mokytojas Bronius Bucevičius mirė 1998 metais, palaidotas Žilinių kaimo kapinėse.

*Mokytojas Bronius Bucevičius.
Iš Žilinių mokyklos archyvo*

Onušio valsčiaus savanoriai

Parengė Ričardas Čepas

Adlys Stasys, Kristinos sūnus

Gimė 1904 11 02 Kalančių k., Ūnuškio vls. (Trakų r.). Tarnavo 1920 09 10–1922 10 15. 1930 m. gyveno Trakų apskr. Onušio vls. Bytautonių dv. Apdovanojimo liudijimas Nr. 6779, išduotas 1931 06 17.

Aldonis Jonas, Juozo sūnus

Gimė 1901 06 20 Jakėnų k., Varėnės vls. (Varėnos r.). Tarnavo 1918 11 05–1921 11 23. 1930 m. gyveno Trakų apskr. Onušio vls. Leipūnų k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 6640, išduotas 1931 04 21.

Babkauskas Kazys, Onos sūnus

Gimė 1904 07 15 Dóvainonių I k., Rušiškių vls. (Kaišiadorių r.). Tarnavo 1920 10 22–1921 11 25. 1929 m. gyv. Trakų apskr. Onušio vls. Kęstūčių k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 6081, išduotas 1930 12 15.

Banuškevičius Stasys, Jono sūnus

Gimė 1898 04 26 Gūdakiemio k., Onušio vls. (Trakų r.). Tarnavo sav. 1918 12 30–1922 10 27. Buvo nelaisvėje. 1930 m. gyv. gimtinėje. Sav. LKKSK 1932 03 22. Apdovanojimo liudijimas Nr. 8228, išduotas 1932 04 16.

Barišauskas Stasys, Antano sūnus

Gimė 1902 01 06 Spengliniškų k., Onušio vls. (Trakų r.). Tarnavo sav. 1919 06 22–1920 04 04, pašauktuoju 1920 11 29–1921 08 26. 1931 m. gyv. gimtinėje. Apdovanojimo liudijimas Nr. 7375, išduotas 1931 09 30.

Baublys Viktoras, Jono sūnus

Gimė 1904 06 19 Dusmenų k., Onušio vls. (Trakų r.). Tarnavo 1920 12 22–1922 01 13. 1929 m. gyv. Onušio vls. Karėivonių dv. Apdovanojimo liudijimas Nr. 3073, išduotas 1929 06 25.

Belevičius Vincas, Juozo sūnus

Gimė 1896 04 05 Čebatūrių k., Valkiniškų vls. (Varėnos r.). Įst. sav. 1919 05 04. Sav. LKKSK 1932 02 02, prot. Nr. 188. 1931 m. gyv. Onušio vls. Júodaklonio k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 7908, išduotas 1932 02 15.

Bingelis Leonardas, Motiejaus sūnus

Gimė 1896 01 20 Genionių k., Onušio vls. (Trakų r.). Puskarininkis. Tarnavo 1919 05 10–1921 12 24. 1929 m. gyv. Vievyje, apdov. po mirties. Apdovanojimo liudijimas Nr. 5651, išduotas 1930 10 10.

Bižokas Juozas, Silvestro sūnus

Gimė 1902 02 03 Leipūnų k., Valkininkų vls. (Varėnos r.). Mirė 1929 11 24 Užolėjų k., Onušio vls. (Trakų r.). Kilęs iš Pamerkio k. Tarnavo 1920 12 20–1923 06 16. 1929 m. gyv. Onušio vls. Užolėjų k., tarnavo pasienio policijoje. Mirė dėl ligos, gautos einant pareigas. Apdovanojimo liudijimas Nr. 5073, išduotas 1930 05 30.

Bukelskis Norbertas, Juozo sūnus

Gimė 1898 08 06 Zabičiūnų k., Antalieptės vls. (Zarasų r.). Mirė 1920 10 25 Leipūnų k., Valkininkų vls. (Varėnos r.). Palaidotas Onušio mstl., Onušio vls. (Trakų r.). Įst. sav. 1919 07 17. Eilinis. Žuvo mūšyje su lenkais prie Leipūnų k. Buvo pabėgęs, negrižo po atostogų. Liudijimas ir kt. dokumentai medaliui gauti 1939 03 18.

Dzedulionis Mikas, Domo sūnus

Gimė 1902 04 07 Kietaviškių k., Onušio vls. (Trakų r.). Mirė 1927 01 21. Įst. sav. 1919 10 12. Žmona valdė gautą žemę Antakalnio k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 2348, išduotas 1929 04 24.

Ežerskis Vladas, Justino sūnus

Gimė 1899 10 30 Repšių k., Židikių vls. (Mažeikių r.). Tarnavo sav. 1919 01 03–1922 04 08. Iš pradžių tarnavo partizanų Plechavičiaus būryje. 1931 m. gyv. Trakų apskr. Onušio vls. ir mstl. Apdovanojimo liudijimas Nr. 8334, išduotas 1932 04 30.

Giraitis Liudas, Antano sūnus

Gimė 1902 07 12 Vladiškių (Mačiu) k., Paežerių vls. (Vilkaviškio r.). Tarnavo sav. 1919 03 02–1921 10 16. 1931 m. gyv. Trakų apskr. Onušio vls. ir mstl., vėliau – Marijampolės apskr. Balbiėriškyje. Dirbo pašte. Apdovanojimo liudijimas Nr. 7911, išduotas 1932 02 15.

Klusevičius Juozas, Juozo sūnus

Gimė 1897 03 29 Butrioniškių k., Ąlovės vls. (Alytaūs r.). Ats. viršila. Tarnavo sav. 1919 01 02–1924 01 30. 1930 m. gyv. Trakų apskr. Onušio vls. Užolėjų k., tarnavo pasienio policijoje. Apdovanojimo liudijimas Nr. 6605, išduotas 1931 03 31.

Krasauskas Andrius, Jono sūnus

Gimė 1901 m. Vilniuje. Tarnavo sav. 1920 12 22–1922 10 15, prieš tai buvo šaulys. 1930 m. gyv. Trakų apskr. Onušio mstl. Apdovanojimo liudijimas Nr. 5330, išduotas 1930 06 25.

Kuodzevičius Bernardas, Juozo sūnus

Gimė 1895 01 14 Būrbonių k., Onušio vls. (Trakų r.). Įst. sav. 1919 01 15. 1928 m. gyv. Onušio vls. Žilinų k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 2797, išduotas 1929 06 26.

Lažauskas Viktoras, Antano sūnus

Gimė 1904 05 01 Vilniuje. Tarnavo sav. 1920 08 09–1923 11 01. 1939 m. gyv. Trakų apskr. Onušio vls. Pajautos k., 1930 m. – Pasmavės k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 10196, išduotas 1939 08 09.

Lebednikas Feliksas, Jono sūnus

Gimė 1896 10 12 Gudakiemio k., Onušio vls. (Trakų r.). Vyčio kryžiaus kavaliereus. LKKSA – apdov. savanorio medaliu. Tarnavo sav. 1918 12 30–1921 02 03. 1929 m. tarnavo pasienio policijoje, gyv. Vievio vls. Promislaukio k., vėliau – Petrauskų k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 3950, išduotas 1929 11 13.

Linkevičius Martynas, Augusto sūnus

Gimė 1899 11 11 Baltarusijoje, Lydės apskr. Rudnios mst. Tarnavo sav. 1919 05 16–1921 10 29. 1930 m. gyv. Trakų apskr. Onušio vls. Spenglininkų k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 7066, išduotas 1931 06 25.

Markevičius Motiejus, Igno sūnus

Gimė 1893 08 20 Pāakmenės k., Varėnos vls. (Varėnos r.). Tarnavo sav. 1920 02 13–1922 01 20. 1929 m. gyv. Trakų apskr. Onušio vls. Kęstučių k. Komisija 1938 12 21 prot. Nr. 431 pripažino savanoriu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 10154, išduotas 1939 03 09.

Matonis Antanas, Jono sūnus

Gimė 1896 06 16 Klepōčių k., Rūdiškių vls. (Trakų r.). Mirė JAV. Vyčio kryžiaus kavalierius (Nr. 98). Jaun. puskarininkis. Tarnavo sav. 1918 12 03–1921 11 05, buvo sužeistas. 1934 m. gyv. Onušio vls. Panóšiškių k., Bijūnų k. LKSA – apdov. sav. medaliu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 9411, išduotas 1934 01 31.

Minkelis Julius, Vinco sūnus

Gimė 1901 m. Švobiškių k., Alovės vls. (Alytaus r.). Tarnavo sav. 1919 01 02–1921 10 30. 1935 m. gyv. Trakų apskr. Onušio vls. Jūrgionių k., kur gavo sklypą. Apdovanojimo liudijimas Nr. 9591, išduotas 1935 04 30.

Nececkas Ignas, Jono sūnus

Gimė 1900 03 07 Pakalniškių k., Gėlvonų vls. (Širvintų r.). Tarnavo sav. 1919 03 10–1922 06 20. 1930 m. gyv. Trakų apskr. Onušio vls. Spenglininkų k., tarnavo pasienio policijos I rajone. Apdovanojimo liudijimas Nr. 6499, išduotas 1931 03 26.

Orlauskas Kazys, Antano sūnus

Gimė 1896 03 04 Onušio mstl., Onušio vls. (Trakų r.). Tarnavo sav. 1919 08 10–1920 04 30, paleistas dėl ligos. Komisija 1937 03 24 prot. Nr. 371 pripažino savanoriu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 10001, išduotas 1937 05 28.

Pledzevičius Jonas, Miko sūnus

Gimė 1899 06 06 Ramanāvos dv., Onušio vls. (Trakų r.). Tarnavo sav. 1918 12 23–1921 12 06. 1929 m. gyv. Onušio vls. Kęstučių k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 3068, išduotas 1929 06 25.

Pliškevičius Juozas, Gabrielio sūnus

Gimė 1901 06 15 Daūgų mst. (Alytaus r.). Tarnavo sav. 1919 05 01–1921 10 29. 1928 m. gyv. Trakų apskr. Onušio vls. Migūčionių k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 1460, išduotas 1929 02 04.

Repeika Adomas, Jono sūnus

Gimė 1898 07 09 Žilinių k., Onušio vls. (Trakų r.). Grandinis. Tarnavo sav. 1919 01 10–1921 10 15. 1929 m. gyv. Onušio vls. Pajuodžiškių k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 3147, išduotas 1929 07 30.

Saulėnas Andrius, Adomo sūnus

Gimė 1900 04 10 Pāvarenio k., Varėnos vls. (Varėnos r.). Tarnavo 1919 05 01–1921 10 29. 1931 m. gyv. Trakų apskr. Onuškio vls. Genionių k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 7356, išduotas 1931 09 25.

Stacevičius Jonas, Juozo sūnus

Gimė 1894 Giraitės k., Varėnos vls. (Varėnos r.). Tarnavo 1920 01 24–1921 05 01. 1929 m. gyv. Trakų apskr. Onuškio vls. Kęstučių k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 2931, išduotas 1929 06 26.

Stadalnikas Moizė, Jono sūnus

Gimė 1897 09 01 Genionių k., Onuškio vls. (Trakų r.). Ats. jaun. pusk. Tarnavo 1918 12 30–1921 12 05. 1930 m. gyv. Onuškio vls. Lei-punkos k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 5868, išduotas 1930 11 11.

Stančikas Antanas, Miko sūnus

Gimė 1897 08 20 Stančikų k., Semeliškių vls. (Trakų r.). Puskari-ninkis. Tarnavo 1919 02 10–1921 05 21. 1930 m. gyv. Trakų apskr. Onuškio mstl. Aktyviai dalyvavo įvedant lietuviškas pamaldas. Ap-dovanojimo liudijimas Nr. 7474, išduotas 1931 10 28.

Staniulionis Stasys, Jurgio sūnus

Gimė 1898 03 27 Bakaloriškių k., Onuškio vls. (Trakų r.). Tarnavo 1918 12 30–1921 11 12. 1929 m. gyv. Onuškio vls. Jūkniškių vnk. Apdovanojimo liudijimas Nr. 3154, išduotas 1929 07 30.

Sulistravičius-Silvistravičius Ignas, Juozo sūnus

Gimė 1900 05 05 Žilinciškių k., Onuškio vls. (Trakų r.). Tarnavo 1919 10 29–1920 06 12, bet namo nevyko ir pasiliko kariuomenėje iki 1922 04 10. Apdovanojimo liudijimas Nr. 8652, išduotas 1932 06 22.

Taraškevičius Jonas, Stepo sūnus

Gimė 1903 m. Valkininkų vls. (Varėnos r.). Tarnavo 1920 09 10–1922 10 15. 1930 m. gyv. Onuškio vls. Skynimų k. Metrikų negalėjo pristatyti, nes buvo gimęs okupuotoje Lietuvoje, krikštytas Valkininkų bažnyčioje. Apdovanojimo liudijimas Nr. 7168, išduotas 1931 08 31.

Velička Jonas, Jono sūnus

Gimė 1899 03 01 Glnakiemio k., Onuškio vls. (Trakų r.). Tarnavo nuo 1919 06 23. Miręs. Apdov. rūpinosi brolis Krisius, gyv. Gina-kiemio k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 8580, išduotas 1932 06 16.

Zaleckas Antanas, Jurgio sūnus

Gimė 1902 01 17 Vaĩtakarčmio k. (geležinkelio 748 varste), Val-kininkų vls. (Varėnos r.). Krikštytas Marcinkonių bžn. Tarnavo 1919 05 27–1922 04 11. 1929 m. gyv. Trakų apskr. Onuškio vls. Ka-reivonių dv. Apdovanojimo liudijimas Nr. 4713, išduotas 1930 02 15.

Onušio valsčiaus karininkai

Vytautas Voveris

Lietuvos kariuomenė 1918 m. pabaigoje kūrėsi tuščioje vietoje: trūko ginklų, aprangos, neturėta nei savų karinių tradicijų, nei statutų, bet svarbiausia, stigo žmonių – eilinių kareivių, ypač karininkų. Ir pats kariuomenės organizavimas vėlavo, atiduotas į civilių rankas.

1918 m. spalio 16 d. į Vilnių atvyko pirmieji eiliniai savanoriai – 11 vyrų. Lapkričio 1 d. Vincas Grigaliūnas-Glovackis pradėjo organizuoti 1-ąją pėstininkų pulką, kuriame tebuvo vos 30 savanorių. Vyriausybės pirmininkas Augustinas Voldemaras, paskirtas ir krašto apsaugos ministru, programinėje kalboje, pasakyoje lapkričio 14 d., optimistiškai pareiškė:

„Karo mes su niekuo nevedam ir nė vienas iš mūsų kaimynų – Vokiečių, Lenkų, Ukrainų, Rusų ir Latvių neturi pamato ant mūsų užpuldinėti. Tai gi didelių spėkų rubežiams sergėti mums ir nereiks“¹.

Neprabėgo nė dviejų mėnesių, kai tų „spėkų“ net labai prireikė, nes mūsų kaimynai rusai ir lenkai Lietuvą laikė savo teritorija ir nusprendė prieš beginklį kraštą panaudoti karinę jėgą. O mūsų „spėkos“ dar tik kuriasi!

Į krašto apsaugos viceministrus A. Voldemaras pasirinko carinės Rusijos infanterijos generolą Kiprijoną Kondratavičių – patį netinkamiausią žmogų, kilusį iš Lydės apskrities, bet visiškai surusėjusį. Pirmojo pasaulinio karo pradžioje jis vadovavo korpusui, tačiau labai nesėkmingai, karo pabaigoje – jau tik divizijos vadas. Lietuva K. Kondratavičiaus nedomino, kariuomenę jis ketino formuoti Gardinė ir su lietuviškais pulkais žygiuoti į Māskvą prieš bolševikus, „gelbėti vieningos ir nedalomos Rusijos“.

Su K. Kondratavičiumi į Lietuvą plūdo daugybė Rusijos karininkų, vieni jų čia patarnavo vos kelias dienas, kiti savaitę ar kelias savaites ir pamatę, kad kariuomenės dar nėra, ją reikia sukurti – dingdavo.

Jauni lietuviai karininkai, daugiausia karo meto praporščikai, kurių generolas Silvestras Žukauskas net karininkais nelaikė (pasimokę kelias savaites praporščikų mokyklose ir pasiūsti į frontą, be kovinės patirties, be specialių žinių), reikalavo pašalinti K. Kondratavičių bei rusus ir kuo skubiau kurti tikrą lietuvišką kariuomenę.

Šalyje dar šeiminkavo vokiečiai, todėl skelbti mobilizacijos neįmanoma, vienintelė teisinga išeitis – kviesti savanorius. Pirmaisiais metais ypač stigo karininkų. Carinės Rusijos kariuomenėje lietuvių arba lietuviškos kilmės karininkų tarnavo nemažai, tačiau tik nedidelė dalis sugrįžo į Lietuvą. Kai kurie prisiplakė prie bolševikų (labai nedaug, pavyzdžiui, vienas geriausių Pirmojo pasaulinio karo lakūnų Feliksas Igaunis, tapęs TSRS karinių oro pajėgų vadu, Stalino sušaudytas, Baltarusijos karo apygardos vadas komandarmas, vadinasi, armijos generolas, Jeronimas Uborevičius, taip pat Stalino sušaudytas, Vytautas Putna, Bronius Petrusevičius, Juozas Miliūnas ir kiti,

¹ Leščius V. *Lietuvos kariuomenė 1918–1920*, Vilnius, 1998, p. 72–73.

taip pat sušaudyti; nepasigailėjo net medicinos tarnybos generolo majoro, karo medicinos akademijos profesoriaus Mykolo Galvelės). Kiti atsidūrė baltųjų eilėse, bet daugiausia patraukė į Lenkiją, ten tapo pulkininkais, net generolais, ir ne tik bajoriškos kilmės, bet ir iš valstiečių (brigados generolas Motiejus Radžiukynas iš Suvalkijos, žemaitis Kazys Rumša ir kiti). Lietuvių karininkų iš Ūnuškio valsčiaus Rusijos kariuomenėje taip pat tarnavo, tačiau grįžo į Lietuvą vos du.

Karininkas Jonas Čenkus. Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. 2, p. 273. LNM archyvas

Praporščikas **Jonas Žmuidzinavičius** (1894–1942) iš Diržamenių kaimo, baigęs Oranienbaumo karo mokyklą, fronte vadovavęs būriui, kuopai, grįžęs į Lietuvą ir paskirtas į 8 pėstininkų pulką, pasižymėjo mūšiuose su lenkais prie Širvintų, buvo patekęs į jų nelaisvę, bet gebėjo pabėgti. Buvo kuopos vadas, 1926 m. pakeltas į kapitonus ir paskirtas bataliono vadu, baigęs Vytauto Didžiojo aukštųjų karininkų kursus (III laida). Nuo 1927 m. tarnavo pasienio policijoje Ukmergės, Trakų, Alytaūs, Kretingos baruose. Okupantų rusų atleistas, dirbo Seinų apskrities socialinio aprūpinimo skyriaus vedėju.

Už kovas su lenkais apdovanotas Vyčio kryžiaus ordinu.

Paporučikis **Jonas Čenkus** gimė 1892 m. rugsėjo 6 d. Puodžiuose. Baigė Oranienbaumo karo mokyklą. Paskirtas į 26 Sibiro šaulių pulką Ōmske jaunesniu ju karininku, šiame pulke tarnavo iki 1918 04 01, paauskštintas kuopos vadu, suteiktas paporučikio laipsnis. 1919 m. sausio–gegužės mėn. tarnavo Ōmsko karo mokykloje jaunesniu ju karininku. 1921 07 01 mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę, paskirtas į 11 pėstininkų pulką, buvo 2 ir 6 kuopos jaunesnysis karininkas, 6 kuopos vado padėjėjas. 1923 03 30 pakeltas į vyresniusius leitenantus. 1924 02 11 perkeltas į 5 pėstininkų pulką, ėjo 4 ir 1 kuopos vado padėjėjo, minosvaidžių kuopos vado pareigas. 1927 03 22 perkeltas į 8 pėstininkų pulką, paskirtas 1 kuopos jaunesniu ju karininku, vėliau – 5 kuopos vyresniu ju karininku, kuopos vadu. 1927 08 01 suteiktas kapitono laipsnis. 1928 11 28 baigė Aukštusius karininkų kursus. 1935 01 19 perkeltas į Telšių apskrities komendantūrą, paskirtas raštvedžiu. 1939 08 24 paties prašymu paleistas į atsargą. 1940–1944 m. gyveno Vilkaviškio apskrityje, ūkininkavo.

Apdovanotas Vytauto Didžiojo 5 laipsnio ordinu (1931) ir Lietuvos Nepriklausomybės medaliu (1928)².

Valstybės gyvenimui susitvarkius, kariuomenė atsikratė perėjūnų Rusijos karininkų ir visokių instruktorių – švedų, prancūzų, anglų, amerikiečių, kuriems tekdavo mokėti vos ne generoliškas algas, o naudos beveik jokios. Lietuvos jaunimas stoji į savąją Karo mokyklą, baigę mokslus keitė užsisėdėjusius „specialistus“ ir greitai Lietuvos kariuomenė tapo tikrai lietuviška, gerai parengta ir moderni. Jaunuoliai iš sulenkėjusių pakraščių kariuomenėje tapdavo tikrais lietuviais, nemokantieji rašto išmokdavo skaityti ir rašyti, susipažindavo su Lietuvos istorija, lietuvių literatūra, geografija.

Karo mokykloje mokėsi jaunuoliai iš visų Lietuvos valsčių, bet iš

² LCVA, f. 1787, ap. 2, b. 53; f. 930, ap. 8, b. 872, l. 15; b. 978, l. 78.

Onušio valsčiaus, deja, labai mažai. Tai suprantama, artimiausios gimnazijos Kaišiadorysė, Alytujė, Prienuose, todėl jaunuoliai stengėsi įgyti kokią nors praktišką specialybę, be to, valsčius jau buvo užkrėstas polonizacijos maru.

Leitenantas **Vladas Zaruskas** (1908–1987) iš Žilinciškių baigė gimnaziją Marijampolėje, 1933 m. – Karo mokyklą ir Somiūro kavalerijos mokyklą Prancūzijoje. Tarnavo 1 husarų pulke būrio vadu, 2 ulonų pulke eskadrono vyresniuoju karininku, Kariuomenės štabo spaudos ir švietimo skyriuje, Trečiosios pėstininkų divizijos štabo antrajame (žvalgybos ir kontržvalgybos) skyriuje. Likviduojant Lietuvos kariuomenę, paskirtas Vilniaus pėstininkų mokyklos jojimo instruktoriumi. Kai prasidėjo vokiečių ir rusų karas, beveik visi mokyklos karininkai lietuviai, kareiviai ir didžioji kariūnų dalis iš Raudonosios armijos pasitraukė. Leitenantas Zaruskas atsipalaidavo kartu su mokyklos kareivių raitelių būriu. Antrosios rusų okupacijos metais pradžioje slapstėsi, vėliau gyveno Kaunė, dirbo jojimo treneriu.

Atsargos jaunesnysis leitenantas **Stasys Grigaravičius** (1907 04 01–1980) gimė Pāmusių kaime, gimnaziją baigė Alytuje. 1929 11 06 pašauktas į karinę tarnybą, pasiūstas į Karo mokyklą. 1930 11 30 ją baigė, pakeltas į atsargos leitenantus. Nuo 1931 m. dirbo policijoje Alytuje, vėliau Rokiškio apskrities kriminalinės policijos viršininkas, šaulių kuopos vadas. 1935 m. baigė Aukštąją policijos mokyklą. Nuo 1939 m. dirbo Vilniaus kriminalinėje policijoje. Rusai 1941 m. suėmė, bet karo pradžioje išlaisvintas. Už lietuvišką veiklą vokiečiai suėmė ir išsiuntė į Drėzdeno užsienio karininkų belaisvių stovyklą. Anglų ir amerikiečių aviacijai subombardavus Drėzdeną, traukėsi gilyn į Vokietiją, Ingolštate įsteigė lietuvišką gimnaziją ir jai vadovavo. 1949 m. emigravo į JAV.

Atsargos leitenantas **Juozas Noreikevičius** (1907 05 22–1981) iš Dusmenų. Mokytojų seminarijoje baigė 2 kursus. 1928 05 22 pašauktas į Lietuvos kariuomenę, tarnavo pionierių (inžinerijos) batalione. Vadai pastebėjo sumanų vaikina ir pasiūlė pabandyti stoti į Karo mokyklą. Įstojo ir baigė 1929 m., gavo atsargos jaunesniojo leitenanto laipsnį. Nuo 1924 m. Lietuvos šaulių sąjungos narys. Grįžęs iš kariuomenės, 1930 m. paskirtas Molėtų šaulių kuopos vadu, vėliau – Jōniškio 25 šaulių būrio vadu. 1931 01 01 pagal Karininkų laipsnių įstatymą atsargos leitenanto laipsnis pakeistas į atsargos jaunesniojo leitenanto³. 1940 02 16 pakeltas į atsargos leitenantus. 1940 m. dirbo Rokiškio apskrities Panemunėlio pradžios mokyklos vedėju. 1941 06 09 rusai suėmė ir išvežė į Rešotų lagerį Krasnojarsko krašte, šeimą – į Altėjaus kraštą. 1943 01 20 SSRS NKVD Ypatingojo pasitarimo nutaistai 10 metų. Nuo 1951 03 19 tremtis Rybnoje, Uderėjaus rajone, Krasnojarsko krašte. Į Lietuvą grįžo 1956 m.

Apdovanotas Šaulių žvaigždės ordinu (1933).

Iš Dusmenų kilęs dar vienas karininkas – leitenantas **Petras Narinkevičius** (1913 04 02–2011). Baigęs pradžios mokyklą, mokėsi Aukštadvario progimnazijoje, buvo skautas. Baigęs Marijampolės mokytojų seminariją, nuo 1933 m. mokytojavo Bakalōriškėse. 1936 m.

Karininkas Juozas Noreikevičius.

Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. 5, p. 344. LNM archyvas

³ LCVA, f. 930, ap. 2N, b. 66; ap. 8, b. 12; LGG, t. 1, p. 603.

baigė Karo mokyklą, tarnavo 9 pėstininkų pulke Marijampolėje, vėliau perkeltas į 4 pėstininkų pulką, vadovavo kuopai. 1939 07 komandiruotas į Pasaulio skautų sąskrydį Škôtijoje. 1939 10 19 pakeltas į leitenantus. 1939 10 27–29 dalyvavo žygyje į Vilnių. 1940 03 01 perkeltas į 4 pėstininkų pulką 7 kuopos būrio vadu. Okupavus Lietuvą, 1940 10 03 paskirtas 262 šaulių pulko būrio vadu Trākuose. Karo pradžioje pasidavė vokiečiams, buvo paleistas, mokytojavo Panevėžyje. Antrosios rusų okupacijos metais mokytojavo Ūžventyje (Šiaulių apskr.), Stačiūnuose, Gruzdziuosė, Kaune. 1958 m. neakivaizdžiai baigė Lietuvos žemės ūkio akademiją, tapo agronomu. Dirbo Kauno grūdų produktų gamykloje, apželdinimo treste. Partizaninio karo metais, kaip pats sakėsi, gyveno tyliai, niekur nelindo. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę P. Narinkevičiui 1991 06 08 suteiktas dimisijos majoro laipsnis, po šešerių metų – pulkininko leitenanto. 1994 m. apdovanotas Vyčio kryžiaus ordino Riterio kryžiumi, vėliau ir Savanorio kūrėjo medaliu.

Atsargos jaunesnysis leitenantas **Kazys Plesevičius** (1914 06 16–1984 11 20) gimė Grinkavos vienkiemyje. Mokėsi Aukštadvaryje, 1933 06 20 baigė Prienų „Žiburio“ gimnaziją. 1933 m. įstojo į Dotnavos žemės ūkio akademiją Nuo 1936 m. buvo Šaulių sąjungos narys. 1937 m. pašauktas į kariuomenę, 1938 09 27 baigė Karo mokyklą ir gavo atsargos artilerijos jaunesniojo leitenanto laipsnį. LŽŪA baigė 1940 m. 1943 m. įstojo į Lietuvos laisvės armiją, antrosios rusų okupacijos metais spausdino antirusiškus atsišaukimus, nelegalų laikraštį „Karžygyš“. 1945 m. sausio mėnesį suimtas ir nuteistas 10 metų. Nuo 1945 06 10 kalėjo Vorkūtoje (Kòmija), šeima išstremta į Sibirą. 1956 m. paleistas, grįžo į Lietuvą, įsidarbino Joniškėlio bandymų stotyje, vėliau tapo Lietuvos žemdirbystės instituto Joniškėlio filialo agrochemijos laboratorijos vedėju. 1972 m. apgynė disertaciją, tapo žemės ūkio mokslų kandidatu. Parašė knygas „Fosforitmilčiai – pigi ir naudinga trąša“, „Tręšimo žinynas brigadininkui“, knygų „Agrochemija“, „Mineralinės trąšos“ sudarytojas ir bendraautoris.

Jaunesnysis leitenantas **Vaclovas Valatka** gimė 1917 m. Bytautonėlių kaime. Baigė Prienų „Žiburio“ gimnaziją, 1939 m. – Karo mokyklą. Tarnavo priešlėktuvinės apsaugos rinktinės 2 baterijoje ugnies būrio vadu. 1940 m. pabaigoje paskirtas 29 lietuvių šaulių korpo zenitinės artilerijos diviziono ugnies būrio vadu. 1941 m. balandžio mėnesį suimtas, NKVD tribunolo nuteistas 3 metams, birželio pradžioje išvežtas į lagerius Vòlogdos srityje ir ten jo pėdsakai dingsta.

Atsargos jaunesnysis leitenantas **Jonas Gaina** gimė 1909 m. Damononių kaime. Baigė Kauno aukštesniąją technikos mokyklą. 1934 09 18 pašauktas į karinę tarnybą. 1935 m. baigė Karo mokyklą. Suteiktas atsargos jaunesniojo leitenanto laipsnis. 1936–1939 m. dirbo techniku Klaipėdos radijo stotyje. Vokiečiams užgrobus Klaipėdą, persikėlė į Kauną ir dirbo radijo stotyje. Karo pabaigoje mokėsi Vilniaus universiteto Fizikos-matematikos fakultete, vėliau dirbo Vilniaus elektros stotyje.

Karininkas Petras Narinkevičius su žmona Stase. Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. 5, p. 310. LNM archyvas

Krautuvės tarpukario Onuškyje

Inga Butrimaitė

Onušio aikštėje išlikę namai, kuriuose buvo žydų krautuvės. 2010 m. Ingos Butrimaitės nuotr.

Prekyba buvo kiekvieno didesnio miestelio dalis, skatino jo augimą ir plėtotę. Jai buvo skiriamos pagrindinės miestų ir miestelių visuomeninės erdvės. Ōnuškyje, kuris tarpukariu buvo valsčiaus centras, vyko didžiausi valsčiuje turgūs (ketvirtadieniais), čia telkėsi amatininkų dirbtuvės, restoranai, krautuvės. Prekyba vyko šalia bažnyčios esančioje aikštėje, prie pagrindinių kelių (pvz., į Trakus). Kad būtų patogiau, ši aikštė buvo išgrįsta akmenimis ir turėjo šulinį. Onušio krautuvės galima apytiksliai lokalizuoti – nors Antrojo pasaulinio karo metais nemažai pastatų sudegė, buvo pastatyti nauji, ir aikštė išlaikė pirmąją formą. Iki šiol išliko krautuvės ir restorano savininko Baranovo namas, pastatas, kuriame buvo įsikūręs monopolis. Lokalizavimo sunkumų sukelia tai, kad daugelis pateikėjų tiksliai nebepamena, kur buvo kokia krautuvė. Dažniausiai įvardijami Ōnuškio prekybininkai: Aranovičius (medžiagos, ūkio reikmenys), Calkė, Morisas, Lipckas, Širvinskas (smulkios prekės), Skranda, Palubinskas, Florencas (mėsa), Juckė, Baranovas, Pinelienė (kepiniai). Krautuvės buvo įsikūrusios gyvenamuosiuose-prekybiniuose pastatuose, prekybai skiriamas kambarys, kai kada dalis prekių laikoma kitoje patalpoje (pvz., žibalas). Didžiausias Onušio prekybinis-gyvenamasis pastatas, priklausęs žydų kilmės savininkui Baranovui, buvo dviejų aukštų: pirmajame buvo įsikūrusi krautuvė, antrajame – restoranas, buvo ir kambarių, skirtų iš toliau atvykusiems žmonėms apsistoti.

Krautuvių išvaizda apibūdinama labai lakoniškai – krautuvėlės buvo „eilinis namas“. Pirkėjai buvo vietiniai arba iš aplinkinių kaimų nuolat į miestelio turgus ir bažnyčią atvykstantys žmonės, jie žinojo, kur ir ko galima įsigyti, neretai pažinojo ir krautuvių savininkus: „*Tai einam pas Mauškę.*“ Tiesa, prie krautuvės būtinai kaboją iškaba.

Krautuvių dydis įvairavo: pavyzdžiui, lietuvių Širvinsko krautuvė buvo visai nedidutė, bet buvo ir gana erdvių krautuvių, kurias, nors ir aptarnaudavo pats savininkas, tačiau, pateikėjo teigimu, turgų dienomis samdydavo vaiką, kuris stovėdavo prie durų, kol savininkas būdavo užsiėmęs su klientais. Prekės išdėstomos už prekystalio, lentynose, birūs produktai laikomi maišuose, silkės statinėse („*Prie bačkos – kibiras. Į kibirą pasižiūri – tau patinka, nepatinka – pliumt, trauki kitą. Kiekvienoj parduotuvėj buvo silkių*“). Prekės pilamos į popierinius maišukus, neretai klientai atsinešdavo savo maišukų: „*Moteriškė ateidavo pasisiuvus savo terbelę, į tą terbelę įpila ir nešasi.*“ Nors stipraus kvapo prekės, tokios kaip žibalas, buvo atskiriamos nuo maisto produktų, vis dėlto kai kuriose krautuvėse pirkėjai pasigesdavo švaros: „*Greta rūbų, greta visokios dantų pastos ir batam valyt tepalo stovėdavo ir silkės, ir duona, ir kas nori.*“ Kiti priešingai teigia: „*Tvarka, parduotuvėse tvarka, jau nepasakytum, kad apsileidę*“; „*Pas juos tai labai, švarumas nesvietiškas*“.

Onuškyje buvo galima nusipirkti mėsos ir jos produktų: „*Florencas – dešrininkas, labai labai skanios dešros, ir pas jį galėjo šviežios mėsos nusipirkt. Kabo ant šniūrų, tu pirštu parodai kurią, atsveria.*“ Vis dėlto pateikėjai tikina, kad kaimuose gyvenę žmonės krautuvėse lankydavosi nedažnai, užėję pirkdavo tik pagrindinių dalykų, kuriais negalėdavo apsirūpinti patys (cukraus, druskos, žibalo, silkių, rašymo reikmenų). Namuose buvo audžiama, gaminami makaronai, kepama duona („*Kaip ūkininkas galėjo duoną pirkt? Taigi sarmata didžiausia, kad pats duonos neišsikepdavo*“; „*Tokio produkto kaip duona – nebuvo, visi savo duoną kepė. Tik buvo bandeles kepė, bulkas kepdavo, ten lentynoj sudėliota, įpakavimo nebuvo, viena ant kitos*“), auginami gyvuliai aprūpindavo ūkininkus mėsa ir pieno produktais.

Pagrindinių pirkinų sąrašas nebuvo ilgas: „*Svarbiausia buvo druska*“; „*Cukrus, druska, daugiau ūkininkas nieko nepirko, duoną savo kepė, viską jis turėjo*“; „*Tai va, žibalo nupirksi, cukraus nupirksi, druskos nupirksi*“. Vis dėlto, kai prisimenamos krautuvės, teigiama, kad jose visko buvo, įvairiausių prekių:

„*Buvo krautuvių, visokių krautuvių, ir krautuvės buvo pilnos visko*“; „*Buvo visokiausių medžiagų, vujezus, ritimai*“; „*Aj, visko – ir duonos, ir pyrago, ir riestainių, ir šnapso, makaronų buvo, visko buvo*“; „*Buvo ir kostiumam, ir marškiniam, ir viršutinių drabužių, ir apatinių drabužių, žodžiu, buvo visko*“; „*Pas žydus visko buvo, visko – pilnos parduotuvėlės*“; „*Buvo kieno tai vardadienis, tai pirko staltiesę raštuotą. Buvo visokių stiklo dirbinių, grafinėlių, padėklas, grafinėlis, stikliukai tokie, nu, neeiliniai*“.

Be to, po kaimus vykdavo išnešiojamoji prekyba. Ūnuškis buvo visai netoli Lėnkijos sienos, tad plito kontrabandinės prekės: per sieną buvo pernešamos skaros, medžiagos, šukos. Jos buvo daug pigesnės nei Lietuvoje, be to, labai puošnios: „*Vujergau – gražu, par mus tokių nebuvo. Rūbai strainesni ir geresni*“. Iš Lietuvos buvo nešamas tabakas, o iš Lenkijos – degtinė: „*Buvo lenkiškas keturių pusbonkių, pas mus trijų pusbonkių.*“ Prekes iš Kaūno į Ūnuškį vežiojo totorius Ščiutskas. Žmonės prisimena, jog tam jis turėjo nuosavą automobilį. Šis totorius aptarnaudavo ne tik žydų prekyvius, bet ir valstybinę degtinės parduotuvę:

Namas Onušio aikštėje, kurioje buvo žydų krautuvė. 2010 m. I. Butrimaitės nuotr.

„Jis turėjo tokį labai ilgą vežimą. Jis prikraudavo, tuščias dėzes veždavo į Kauną ir iš Kauno arkliuku veždavo tą degtinę.“

Neretai pabrėžiama, kad kaimo žmonės krautuvėse lankydavosi nedažnai: *„Pirkdavo du kartus per metus – Kalėdos, Velykos.“* Brangi krautuvinė prekė buvo saugoma: pirktiniais batais audavosi retai, juos pirkdavo ypatingoms progoms:

„Kalėdom nupirkdavo po apelsiną, buvo pas Aranavičių. Vienas apelsinas kainavo 5 litai“; „Įvairių medžiagų buvo, nepigios tos medžiagos. Tai jei per metus naują suknytę nuperka, medžiagą, paskui pasiūva, nes siuvėjų buvo, tai ir užtenka. Vieną vasarai, kitą žiemai. Mums nupirko raudonas dugnas, balti žirniukai, ir progines pasiūvo sukneles, tai puikavomės“; „Čia iš kaimo buvo tai dvidešimt penkis metus batus dėvėjo, paskui sūnus dešimt metų. Moterys ir vyrai iš kaimo eidavo basi, paskui prie mūsų, nes čia miestelis prasideda, ant kokio akmenėlio, ar ant ko, apsiauna. Mes net mokykloj vasarą lakstėm basi“.

Tam tikrais pirkiniais buvo kuriamas identitetas: jeigu jaunuolis turėjo kostiumą, pasiūtą iš medžiagos „Visit“, tai apie jį kalbėjo, jog *„Čia bagotas ūkininkas, jeigu ištekėt – tai gyvensi gerai“; „Turi dėdę kokį nors arba tetą Amerikoj“.*

Į krautuves apsipirkti dažniausiai eidavo vyresnieji šeimos nariai, ypač iš provincijos atvykę žmonės. Kartais vaikų net nesiveždavo į miestą, nors pirkdavo daiktų ir jiems: pavyzdžiui, batus vaikams pirkdavo su meduku, kuriuo namuose būdavo pamatavę vaiko pėdos dydį: *„Pakeli koją, tai paima pagaliuką, tavo šituo pagaliuku eina pas žydą“.* Tačiau būdavo ir išimčių: viena pateikėja pasakojo, kad krizės laikais

„tėvukas išvedė karvę – jauniklė karvė, graži, žalmargė. Ir ką jis gavo už ją – 60 litų, už tą karvutę. Aš prašau: „Tėveli, duok, man bateliam reikia, man suknelei“. Tai jis man visus tuos pinigus ir atidavė, aš beveik visus ir prapirkau, tą karvę“.

Dauguma krautuvių priklausė žydų kilmės savininkams, nors būta ir lietuvių: Onuščio valsčiaus gyventojai prisimena miestelyje prekiavusį Širvinską. Vis dėlto atmintyje geriau išlikusios žydų savininkų krautuvės, tarpukario pardavėjas pirmiausia asocijuojamas su žydu:

„Visi žydai parduotuves laikė“; „Žmonės prasti, ūkininkai, čia buvo su žemėm, sėdavo, viską darydavo, o parduotuvės, prekės – žydai, žydų rankose daugiausia buvo“; „Katalikai visi ant kaimo, žemę dirbo, o miestely žydai sėdėjo“.

Tarpukario krautuvėse lietuvių ir žydų pardavėjai taikė skirtingą taktiką. Žydai, kitaip negu lietuviai, prekių duodavo skolon:

„Atiduosi kada turėsi“; „Tai paprašo: Uoj, Jocke, užrašyk! – i tas Jockė užrašo, nei pinigų ima. – O tai kada atiduosi?“; „Mes dvi seserys buvom – vyresnė, aš jaunesnė. Ir tokie gražūs batukai, mama nupirko vyresnei, o man neliko pinigų, o aš taip noriu, taip noriu. Atėjo mama, kalba su tėvu: – Kaip reikėjo ir šitai. – Nu bet kaip, trūksta pinigų. – Tai sako: – Imk, atiduosi. – Ir paėmė, nevisišškai be pinigų, dalį sumokėjo, o kitą dalį liko skoloj“; „Labai žmoniški būdavo“; „Tai ką – žmogus biednas, nueina pas žydą, žydas duoda be pinigų – kada turėsi, atiduosi“; „Čia maisto parduotuvėj turėjo tėvelis pažintį gerą – imk nors ir ant šimtą litų“; „O pas žydą tai lengviau buvo gaut, jeigu be pinigų, vujezus – šimtą kartų!“; „Jie nežiūri, ar tu gali jam dabar sumokėt, ar ne. Ir duodavo, ko tau reikia, ir medžiagų, ir produktų, ir visko: – Kai turėsi, atiduosi! – O iš lietuvio šito negaudavo“; „Lietuvis geras žmogelis buvo, bet jo krautuvėlė nedidelė, jam reikėjo išsilaikyt“.

Tikriausiai prekyba skolon buvo vienas svarbiausių veiksnių, lėmusių krautuvės pasirinkimą, nes daugelis ūkininkų pinigų gaudavo tik ką nors pardavę turguje:

„Kai padaro žmogelis, o iš ko buvo padaryt tą pinigą, iš ko? Tik iš to ūkelio. Jeigu kokį bekonėlį priduoja, arba karvutė – sūrelis, sviestelis, pats nesuvalgo, į turgų, parduoda.“

Lietuviai nebuvo linkę nuleisti pigiau: *„Tokis Palubinskas Onušky, tai tau ant penkių centų neatleis, nenori – nepirk.“* Žydų krautuvėse derybos buvo įprastos (*„Būdavo, nuleidžia kiek žmogui – žinai, jo dalykas“; „Derėkis – būtina nusiderėsi.“*

Jeigu jis siūlo dvidešimt, tu duok dešimt, paskui vienas dededa, kitas numeta, ir gaunasi vidurkis. Jeigu žydas užprašė – tai pusė dienos: – Ai, grįžk, grįžk! Tiktai tu neik, aš nuleisiu“), todėl jiems prekyba sekėsi: „Eidavo, pas ką pigiau. Kurs pigiau pardavinėjo, daugiau laimėjo, jis klientų daugiau turėjo. O kuris daugiau nori paimt, tai sėdi ir laukia“. Žydai vertėsi geriau: „Baranovas labai gerai gyveno“.

Be ekonominių sumetimų, prekybą veikė ir kiti veiksniai: kai kurie žmonės eidavo apsipirkti pas pažįstamus, kiti sąmoningai stengėsi palaikyti prekyautojus lietuvius, tretį kreipdavo dėmesį į kokybę:

„Būdavo, katras geriau daro, tai pas tų ir perka“; „Jūs pas Skrandą, jums tas žydas buvo pažįstamas, ir jūs su tuo žydu turėjot reikalą, o kitas ėjo su kitu“; „Kiek atsimenu, tėtė mūsų tai pas tą lietuvį. Jeigu ten ir centuku brangiau, bet visada tam, kad palaikytų“.

Daugelis pateikėjų tikina, kad žydams ne veltui sekėsi prekyboje – jie gebėjo išsiūlyti prekę, pritraukti pirkėjus maloniu bendravimu, dovanomis, dėmesiu:

„Mokėjo prekiaut, labai mokėjo“; „– Užeik pas mane, – kitas žydas: – Užeik pas mane, – biznis buvo žydams. Ir kai nueini su mama ar su tėčiu, tai vaikui dar duoda saldainį. Mokėjo, mokėjo“; „Oi, gabus žydas buvo: – Ponas, čia tau, čia tau – ir žino žmones, mato, kad pirmą kartą užėjai, tai jis tau kokių saldainiukų duodavo: – Vaikam nuneši, duosi“; „Lentynos būdavo, kur maisto, kur drabužių, drabužių atskirai. Sandėlis atskirai būdavo. Kūrendavo, šilta“; „Jis dar užprašydavo: Ponia, užeikit, prašom, nusipirkt, ko jums reikia? Prašau, užeikit“; „Mokėjo – žydai nemokės!“; „Tai pas tą žydą vis mama vesdavosi, tai saldainių duodavo“; „Moka kalbėt, kultūringai prišneka, įtikina“; „Atnešė – Prašau!– tik palauk. Atajo klientas, tai jis be nieko neišeis“; „Baranovas mato: – O, Paškevičius atvažiuavo! – jam suneša į vežimą, jisai apmoka ir parvažiuoja“; „Dar kur pastovesni klientai – dar arbata pavaišindavo. Jie mokėdavo, apsukrūs, apsukrūs buvo žmonės“; „Labai įpirš, nemokės atsispirt – tai už auksą, šitam jie turi gabumų: geriau negausi, pigiau negausi, – apsukrumas žmogaus“; „Jeigu ką nors perka, miltų kokių, ar ten kruopų kokių, tai: – Paimk, vaikam nuneši saldainiukų. – Saldainiukų dar pridėda, bonbonkių, ledinukų, tai žinot, pareina namo su lauktuvėm: – Žydelis davė“; „Tokia mokytoja buvo Bakaloriškėse, atvažiuodavo pas juos apsipirkt, tai būtinai: – Prašom sėst prie stalo, – tai kokių sausainukų, saldainiukų, arbatėlės“.

Tarpukario prekybą Lietuvoje veikė žydo kenkėjo įvaizdis. Šis prietaras susijęs su kitu nusistatymu, kad žydai yra nešvarūs¹. Esą tarp žydų paplitusi nešvara, todėl net Lietuvos

¹ XIX a. „purvino ir nešvaraus“ žydo įvaizdis aptinkamas beveik visų rašiusiųjų apie žydus darbuose. Vareikis V. Tarp Valančiaus ir Kudirkos: žydų ir lietuvių santykiai katalikiškos kultūros kontekste, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 1999, t. 4, p. 89.

miestai ir miesteliai „švaraus veido“ neigauna tik dėl jų kvartalų apsileidimo². Manoma, kad žydai kenkia krikščionims parduodami nešvariai paruoštą ar sugedusį maistą, kad jį gadina tyčia. Šie stereotipai išvirtino dar XVI–XVII a.³ Dauguma Onuškio pateikėjų neigia, jog žydai stengėsi pakenkti katalikams:

„Niekas negalvojo, kad kažkas gali būti bloga“; „Normalus visas maistas buvo, aš nepasakyčiau, kad jie ką nors maišė, kad jie darė žmogui ką nors bloga“; „Jeigu padarys neskanią produkciją – niekas nepirks“; „Iškepa, putnūs, Dievuliau tu mano“; „Skanūs, pas žydų perkant, tai viskas skanu“.

Vis dėlto Onuškio gyventojai žydus laikė apsuksiais:

„Jie, žinai, špikuliavo“; „Žydai, gi žinot, jie tokie labai gobšūs buvo“; „O žydai labai gudrūs: tai duoda į skolą, tai meiliai pašnekejo, tai būtina duos paragaut ką nors“; „Žydai, jie piktybiniai, jie apsuksūs buvo, landūs, ir jie ėmė viršų“.

Apie žydo prekybininko gudrumą buvo pasakojami anekdotai, pavyzdžiui:

„Siūlo žydas medžiagą kostiumui: – Pirk, čiagi čysta vilna. – Kokia tau čia, žyde, vilna, čiagi užrašyta „Bovelna“. – Tai jis perša medvilnę: – Čiagi užrašyta, kad kandis nepultų“.

Tik retu atveju žydai buvo apkaltinami piktybiniu kenkimu lietuviams:

„Kada ateini į žydo parduotuvę ir sakai: – Labas rytas! – tai žydas tuo metu, nu kaip – sukeikia tavi, tavi prakeikus, paskui: – Labas rytas!“; „Buvo irisai, jie buvo be popieriukų, ir vieną kartą aš nuėjau tų irisų nusipirkt, keli centai už tą irisą – ir tokios purvinos tos žydelkos rankos buvo, kad atsisakiau ir pabėgau. Taip jau buvo įaugę – baisiai, baisiai nesiskaitė su žmonėmis žydai“.

Požiūrio į žydus kontroversiškumą atskleidžia tai, kad tie patys pateikėjai tikina, jog

„su žydu visada buvo galima sugyvent, jis tau nešoko akysna“; „Su žydu visada galima susitart“; „Tikrai žydai buvo geri žmonės“; „Mama buvo mokytoja, tėtis buvo mokytojas, tai pas mus buvo darbininkė, tarnaitė. Tai jinai nueidavo ir imdavo pagal savo nuožiūrą, kiek jai reikia. Jeigu jinai šiandien kotletus daro, ji paima minkštos ten jautienos, kiaulienos tiek, jeigu sriubą – ima kauliukų tiek, ir ant tiek buvo pasitikėjimas – parašo, ir mama ar tėtė gale mėnesio apmoka už visą mėnesį“.

² Žydų klausimu, *Vairas*, 1938, Nr. 17, p. 53.

³ Pacevičius A. Žydų įvaizdis ir socialinė komunikacija Lietuvoje, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 1999, t. 4, p. 57.

Prekyba tarpukariu išsiskyrė prekiavimo pobūdžiu, krautuvių įrengimu ir krautuvinės prekės išskirtinumu. Didžiausios Onuškie krautuvės priklausė žydų savininkams, kurie stengėsi pritraukti klientus maloniu aptarnavimu, davimu skolon ir derybomis, o smulkūs lietuvių pardavėjai išsilaikė daugiausia todėl, kad pirkėjai palaikė „savus“.

Pateikėjai

(įrašė ir šifravo I. Butrimaitė 2010 m.)

Adelė Aladavičienė, 89 m., gyv. Vaickūniškių k.,
Jadvyga Belevičienė, 89 m., gyv. Ūnuškyje,
Marijona Beržanskienė, 78 m., gyv. Vėniškio k.,
Antanina Bonulevičienė, 87 m., gyv. Onuškyje,
Vladas Chmieliauskas, 96 m., gyv. Jūrgionių k.,
Ieva Genė Janavičiūtė, 80 m., gyv. Onuškyje,
Stasys Jarmalavičius, 83 m., gyv. Onuškyje,
Zigmas Klečkauskas, 90 m., gyv. Onuškyje,
Ona Kutušienė, 88 m., gyv. Onuškyje,
Vaclovas Labanauskas, 87 m., gyv. Onuškyje,
Ona Malinauskienė, 84 m., gyv. Onuškyje,
Zofija Okunevičienė, 80 m., gyv. Onuškyje,
Leonora Pačkauskienė, 89 m., gyv. Bakaloriškių k.,
Kleofa Petkevičienė, 79 m., gyv. Onuškyje,
Viktorija Staniulionienė, 91 m., gyv. Jūkniškių k.,
Albinas Staniulionis, 82 m., gyv. Bakaloriškių k.,
Vincas Vaitkevičius, 90 m., gyv. Ramošiškių k.,
Zosė Vaškevičienė, 81 m., gyv. Jūrgionių k.,
Zosė Virganavičienė, 83 m., gyv. Onuškyje.

Onušio žydai

Aleksandras Vitkus, Chaimas Bargmanas

Ōnuškio miestelis įsikūręs Trākų rajone, 10 km į pietus nuo Aukštadvario. Išliko prieškarį primenančių elementų.

Bronius Kviklys rašo¹, kad miestelio pavadinimas – asmenvardinės kilmės. Karališkasis Ōnuškio dvaras buvo pastatytas ant baudžiauninko Anuso (Hanuso) žemės, tai nulėmė dvaro, vėliau ir miestelio pavadinimą. Senuose lenkiškuose žemėlapiuose Ōnuškis vadinamas Hanušiški (*Hanushishki*), o rusiška pavadinimo versija – *Ганушувки*². Žydai šį archajinį pavadinimą išlaikė iki mūsų dienų – *Hanušišok*.

Žydai Lietuvojė laikomi senbuviais, autochtonais. Manoma, kad jau iki XIV a. čia būta žydu, o XIV a. jie jau tvirtai čia įsikūrė³. Šio amžiaus pabaigoje Lietuvės Didžiōjoje Kunigaikštystėje (LDK) jau buvo keletas bendruomenių ir apie 6 000 žydu⁴. 1388 m. Vytautas Didysis suteikė Brėsto žydams privilegiją⁵, paskui išplėtė ją kitoms bendruomenėms. Žydai buvo pinigų skolintojai ir mokesčių išpirkėjai – iš anksto sumokėdavo kunigaikščiui pinigus ir įgydavo teisę rinkti mokesčius. Surinkti pinigai jau priklausė jiems.

Žydai buvo paskelbti laisvais žmonėmis ir prilyginti bajorams. Jie patyrė finansininkai, dažnai jiems patikėtos atsakingos pareigos.

Vėliau, XVII–XVIII a., dalis turtingesnių žydu išvyko iš Lietuvos, kiti nuskurdo, dauguma buvo prasiskolinę. Jų verslai kuo įvairiausi, tačiau dauguma buvo prekeiviai, nors krašte viešpatavo natūrinis ūkis. 1790 m. surašant LDK gyventojus, Onušio miestelio žmonių skaičius nenustatytas; parapijoje buvo 1 220 gyventojų; kaimuose – 74 žydai⁶. Tuo metu žydai ėmė verstis smulkiaja prekyba ir amatininkyste. Panaši padėtis išliko XIX amžiuje, tačiau, vystantis kapitalizmui, vėl atsirado turtingesnių žydu, ypač didžiuosiuose miestuose. 1820 m. parapijoje gyveno 53 žydai, maldos namų jie neturėjo⁷.

Onušio istorijoje aptinkame ir aprašytų nusikaltimų, susijusių su žydais. Štai 1839 m. Vilniaus žydai (Jankelis Orlovskis, Joselis Pumpianskis ir dar trys) apvogė Onušio bažnyčią. Keturi iš jų prisipažino, o juos vogti įkalbėjęs Berkis Bliumbergas – ne. Tačiau, vėliau prabilęs, jis nurodė apvogęs ne tik Onušio, bet ir Puniōs, Vievio bei Žaslių bažnyčias, o auksinius daiktus pardavęs Vilniaus žydams auksakaliams⁸.

Iki XIX a. antrosios pusės Ōnuškis buvo skurdus miestelis. Inventoriaus apraše pažymėta, kad mieste lyje yra tik trys karčiamos ir viena smulkmės parduotuvė. Žinoma⁹, kad

¹ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, t. 1, Vilnius, 1989, p. 474.

² Miškinis A. Onušis. Lietuvos urbanistikos paveldas ir vertybės, t. 2, *Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2002, p. 197.

³ Janulaitis A. *Žydai Lietuvoje*, Kaunas, 1923, p. 8.

⁴ Levin D. *Trumpa žydu istorija Lietuvoje*, Vilnius, 2000, p. 9.

⁵ Janulaitis A. *Žydai Lietuvoje*, Kaunas, 1923, p. 8; Levin D. *Trumpa žydu istorija Lietuvoje*, Vilnius, 2000, p. 9–10; *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, t. 4, Vilnius, 1988, p. 670; Šapoka A. *Lietuvos istorija*, Kaunas, 1936, p. 168; *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius, 2003, t. 3, p. 472.

⁶ Miškinis A. Onušis. Lietuvos urbanistikos paveldas ir vertybės, t. 2, *Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2002, p. 194.

⁷ *Ten pat*, p. 195.

⁸ *Ten pat*, p. 196.

⁹ Kazlauskas D. Onušis, *Trakų žemė*, 1993, nr. 10–11 (28–29), p. 13.

1839 m. Ūnuškyje buvo 120 katalikų ir 15 žydų. Nors Ūnuškio gyvenvietė buvo prie komercinio kelio, vedančio iš Vilniaus į Butrimonis ir Merkinę, tačiau prekymečiai ir turgūs tuo metu nevyko. Tik 1871 m. turgūs ir prekymečiai buvo leisti¹⁰. Matyt, smulkiąją prekybą buvo suėmę žydai, nes jų miestelyje 1897 m., Rūsijos imperijos duomenimis, buvo net 217, nors, pasak D. Kazlauskas, Ūnuškiui galėjo būti prirašyti ir aplinkinių kaimų žydai¹¹.

Lietuvos įjungimas į Rūsijos imperiją žydams nebuvo palankus, imtasi jų teisių siaurinimo¹². Daugelis žydų apsigyveno kaimuose, arendavo žemę; dvarininkai jiems išnuomodavo karčiamas – dėl to žydai neretai buvo kaltinami žmonių girdymu. Caro vyriausybė įsakė per metus kraustyti žydams iš kaimų į miestus ir miestelius. Žydams buvo leista gyventi tam tikroje teritorijoje, vadinamoje Sės-lumo zona. Uždrausta turėti žemės, apribotos teisės plėsti prekybą ir pramonę, panaikinta žydų savivalda, uždrausta prekiauti degtine. Šie veiksmai nulėmė žydų bendruomenės būtį.

Dauguma žydų ilgainiui apsigyveno miesteliuose (žyd. štetluose)¹³. Čia jie sudarė didelę, kartais didžiausią gyventojų dalį. Susiformavusioje savotiškoje gyvenimo erdvėje reprodukovosi žydiškasis gyvenimo būdas, plėtojosi kultūra. Kaip lietuviams kaimas, taip žydams miestelis tapo kultūros lopšiu. Kiekviename miestelyje paprastai veikė sinagoga, *chederiai**, kapinės, ritualinė pirtis (*mikva*). Greta sinagogos labai dažnai stovėjo rabino namas; rabinas vadovavo visam dvasiniam gyvenimui. Daugiausia žydai bendravo tarpusavy savo jidiš kalba – (*idiš*)**. Plačiai bendravo ir su krikščionimis: dauguma žydų geriau ar blogiau išmanė vietines kalbas. Tačiau žydai nesiasimiliavo, išsaugojo tautinę savastį, identitetą, savą kultūrą. Ši reiškinį dideliu mastu lėmė religija. Judaizmas tolino žydus nuo kitatikių, ugdė uždarumą. Santuokos buvo toleruojamos tik su bendratikiais. Šeštadieniais žydams buvo nevalia dirbti, net krosnies kūrenti. Daugelis žydų papročių lietuviui atrodė keisti, svetimi, nepriimtini; neretai sukeldavo pašaipą, kartais ir priešišumą. Žydai, kaip ir anksčiau, orientavosi į tautinę kultūrą jidiš kalba.

XIX a. pabaigoje, vystantis pramonei, atsirado naujos įmonės. Ženklus žydų pagausėjimas XIX a. pabaigoje suintensyvino prekybos augimą, tai ypač būdinga miesteliuose. Ne išimtis ir Ūnuškis¹⁴.

Ūnuškyje, kaip ir kitose vietose, miestelio centre susiformavo akmenimis grįsta aikštė (dabar Kipro Petrausko aikštė). Nuo senų laikų joje vykdavo šventės, mugės; aplinkiniuose namuose veikė smuklės, arbatinės, parduotuvės. Pagrindinėje miesto aikštėje iki šiol išlikęs vandens gręžinys, būdingas aikštėms, kuriose vykdavo turgūs, nes čia suvažiuodavo daug vežimų kinkytais arkliais, kuriuos reikėdavo pagirdyti.

¹⁰Ten pat, p. 14.

¹¹Levin D. *Trumpa žydų istorija Lietuvoje*, Vilnius, 2000, p. 28.

¹²Žydai Lietuvoje, *Lietuvos miesteliai. Gyvenimas štetle*. Prieiga per internetą: <http://www.zydai.lt/lt/content/viewitem/365/>; Lempertas I. *Litvakai*, Vilnius, 2005, p. 15–24.

¹³Kazlauskas D. *Ūnuškis, Trakų žemė*, 1993, nr. 10–11 (28–29), p. 14.

*chederiai – pradinės religinės mokyklos.

**žydų (idiš, jidiš). Literatūrinė kalbos norma reikalauja rašyti *jidiš*, tačiau Lietuvos žydai – litvakai – vadina šią kalbą *idiš*. Mes nutarėme pateikti abi formas.

¹⁴Kazlauskas D. *Ūnuškis, Trakų žemė*, 1993, nr. 10–11 (28–29), p. 14; Olsufjev A. V. *Vikipedija* (rusų kalba). Prieiga per internetą: http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%BB%D1%81%D1%83%D1%84%D1%8C%D0%B5%D0%B2_%D0%90%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B5%D0%B9_%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87.

*Onuškio centrinė
aikštė. 2010 m.*

Aplink aikštę išsidėsčiusių namų dauguma priklausė žydams, besiverčiantiems prekyba. Pastarajai grupei didžiausią įtaką turėjo gyventojų perkamoji galia. Netherlingų Dzūkijos žemių valstiečiai, pamaitinę šeimą ir palikę grūdus sėklai, mažai tegalėjo parduoti ar pirkti. Tad gautų pinigų užteko tik būtiniausiems poreikiams.

Po 1863 m. sukilimo Onuškio dvaras buvo iš savininko K. Šetkevičiaus caro valdžios konfiskuotas ir 1867 m. padovanotas rusų generolui, filologui, grafui Aleksiejui Olsufjevui (1831–1915)¹⁵ [kaip nurodo A. Miškinis, grafas dalyvavo malšinant sukilimą¹⁶]. Manoma, kad Onuškio dvaras įkurtas dar XV a. pabaigoje ar XVI a. pradžioje Skundonių kaimo žemėse. Dar 1524 m. LDK didikas Žygimantas Senasis suteikė jo savininkui dvarininkui J. Kuncevičiui privilegiją kurti miestelį, rengti savaitinius turgus ir leido veikti smuklėms¹⁷. Turgūs vykdavo anksti sekmadieniais centrinėje miestelio aikštėje.

Carizmo politika netrukė prekybai Ūnuškyje plėstis; vis daugiau žydu ėmė steigti parduotuves. 1897 m. Onuškyje buvo 17 parduotuvių, iš jų penkios priklausė Onuškio dvaro valdytojui grafui A. Olsufjevui, viena – onuškiečiui, o kitose prekiaavo žydai. Parduodavo kaimo žmogui reikalingas prekes: saldinius, arbatą, cukrų, tabaką, druską, silkes, žibalą ir kt.

Iš Dainiaus Kazlauskas paskelbto straipsnio apie Ūnuškį laikraštyje „Trakų žemė“¹⁸ sužinome, kad Onuškyje 1895 m. vyko trys mugės. Pirmoji – gegužės 1 dieną – sutapo su Onuškio bažnyčios patronų šv. Pilypo ir šv. Jokūbo atlydais. Prekyba nebuvo labai intensyvi, nes iš atvežtų prekių (už 690 rublių) tebuvo parduota už 310 rublių, tai yra tik mažiau nei pusė. Antroji mugė vyko Antrąją Sekminių dieną. Trečioji sutapo ir su Onuškyje švenčiamais šv. Roko atlydais. Per šv. Roko mugę prekių užregistruota už 3 100 rublių, o parduota – už 1 900 rublių.

Prekybininkų, o ypač žydu, miestelyje padaugėjo XIX a. pab.–XX a. pirmaisiais metais. 1907 m. prekybininkų

¹⁵ Miškinis A. Onuškis. Lietuvos urbanistikos paveldas ir vertybė, t. 2, *Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2002, p. 198.

¹⁶ *Ten pat*, p. 191.

¹⁷ Kazlauskas D. Onuškis, *Trakų žemė*, 1993, nr. 10–11 (28–29), p. 13.

¹⁸ *Ten pat*, p. 14.

Išlikęs Abramavičiaus namas su mansarda, kuriame buvo „universalinė“ parduotuvė. 2010 m.

jau buvo 26 šeimos, o Trākų apskrities prekybos įmonių mokesčių registravimo žurnale nurodyta jau 27 prekybos įmonės. Tarp savininkų minimi Olsufjevo giminės, tačiau dauguma įmonių priklausė žydams¹⁹.

Onuškis turėjo konkuruoti su aplinkiniais miesteliais, kaip antai Aukštādvariu, Butrimonimis, sparčiai augančiais prie Sankt Peterburgo–Vāršuvos geležinkelio Rūdiškėmis, nes Butrimonysė metinių mugių buvo net šešios, Aukštādvaryje – keturios.

Kaip pažymi D. Kazlauskas, XX a. I ketvirtį Onuškie žydai, sukaukę lėšų, pasistatydino sinagogą²⁰. A. Miškinis patikslina, kad tik XIX amžiaus devintąjį dešimtmetį Ežero gatvelėje, kuri formavosi iš aikštės į Samānio ežero pusę, buvo pastatyta medinė sinagoga²¹. Onuškie žydai neturėjo savo kapinių, tad mirusiuosius gabenoti į Aukštādvarį.

1914 m. rugpjūčio 1 d., prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, iki tol Onuškyje gyvenęs A. Olsufjevas išvyko į Rūsiją²². Apylinkėse vykstant mūšiams, buvo sudeginti dvaro rūmai ir kai kurie kiti trobesiai; rūmai nebeatstatyti. Apie to laikotarpio žydų bendruomenės gyvenimą duomenų nerasta.

Palyginti neblogai prieškarinį (tarpukario) žydų gyvenimą, jų buitį, papročius prisimena bene seniausia Onuškie gyventoja Gražina Jazukevičienė (Okunevičiūtė), kuri, išgyvenusi

¹⁹ *Ten pat*, p. 13.

²⁰ *Ten pat*, p. 14.

²¹ Miškinis A. Onuškis. Lietuvos urbanistikos paveldas ir vertybės, t. 2, *Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2002, p. 198.

²² *Ten pat*, p. 200.

Altājaus tremtį, grįžo į gimtinę. Mes dėkingi Onuškie seniūnui Juozui Okunevičiui, supažindinusiui mus su šia gyva liudytoja.

Mūsų kalbinta liudytoja iki vienuolikos metų Onuškyje gyveno šalia žydų, bėgiojo su žydų vaikais. Ji vardija jai iš mažens pažįstamus žydus, dažnai neskirdama jų vardų nuo pavardžių, kaip antai, Abramavičių, turėjusį „universalinę“ parduotuvę name su mansarda; Calkę, turėjusį parduotuvę; Livšicą – parduotuvės savininką; Skinderį, kepusį skanias bandeles; Doba, Morisą ir kitus. Šiandien prie pagrindinės urbanistinės aikštės išliko tik keli nepakitę žydiški namai: tai Abramavičiaus parduotuvė, perstatytas Calkės namas, Skinderio kepykla.

G. Jazukevičienė prisiminė ir kai kuriuos žydų papročius, kurių prasmės tuo metu nežinojo. Žydams ruduo – švenčių laikotarpis. Šiuo metu švenčiama ir Roš ha-Šana – Naujieji metai, pirmoji ciklo šventė. Paskutinė šio ciklo šventė – Sukotas (*kučkos*). Ji trukdavo savaitę, kurios metu būtina gyventi ar bent jau valgyti bei praleisti kuo daugiau laiko *sukoje* – palapinėje. Ją galima statyti iš įvairios medžiagos, svarbu, kad stogas nebūtų vientisas, kad būtų matomas dangus, todėl neretai ji buvo dengiama žaliomis šakelėmis. *Sukot* – laikinojo būsto – simbolis primena apie egzistavimą *tarp dangaus ir žemės*; *sukoje* praleista šventė – *dykumos kartos* situacijos atkūrimas. *Sukot* liturgijoje ir ritualuose buvo vartojami keturių rūšių augalai, būdingi Izraelio florai ir simbolizuojantys ryšį su jos gamta: *lulav* (palmės šakelė), *hadas* (mirta), *arava* (ieva) ir *etrog* (citrinas – citrusinis augalas). Juos Europos žydai gaudavo iš Palestinos ar kitų šalių. Ryšys su Izraeliu yra išreiškiamas tuo, jog *Sukot* metu yra skaitoma malda apie lietų, nors Europos šalyse tuo metu ir taip paprastai prasideda lietaus sezonas: čia yra kalbama apie lietų, kurį Viešpats atsiųs Izraelio žemei tam, jog ši suklestėtų.

Labai gerai G. Jazukevičienė prisimena, kaip žydai elgdavosi per šabata (*šabą*). Šabas – diena, kada kas savaitę yra atnaujinamas ryšys su Aukščiausiuoju ir prisimenami Jo nuopelnai visai žmonijai (pasaulio sukūrimas) bei Izraelio tautai konkrečiai (išėjimas iš Egipto). Bet koku atveju šeštadienis – diena, skirta Viešpačiui. Abu šiuos šabo šventimo pagrindus kas savaitę primena šeimos galva, dalyvaujant visiems šeimos nariams bei svečiams ir laiminant vyno taurę – *kiduš*. Jau penktadienio vakarą ant langų sudėdavo žvakes, pasipuošdavo jauni ir pagyvenę, ir *špaciruodavo* (vaikštinėdavo) susikabinę poromis po centrinę Onuškie aikštę. Tai darydavo išpūdį visiems miestelio gyventojams, o vaikai su smalsumu tai stebėdavo.

Liudytoja prisimena, kaip su broliu ragaudavo skanias macas, kurias jos tėvams – mokytojams – atnešdavo draugai žydai per pagrindinę pavasario šventę *Pesach* (žydų Velykos), kuri švenčiama išsivadavimui iš egiptiečių vergovės atminti. *Pesach* šventės metu pagal Toros priesaką vietoj duonos valgoma maca – paplotėliai iš miltų ir vandens, kadangi, pasak padavimo, skubėdami palikti Egiptą, žydai nespėjo iškepti kitos duonos. Visą šventės laikotarpį nevalgoma jokia rauginta duona arba raugo turintys produktai, negalima gerti ir alaus, todėl pasiruošimas šventei prasideda nuo macų kepimo – plokščių neraugintos tešlos paplotėlių.

Kalbant apie Onuškie žydus, būtina paminėti prie Vilkokšnio ežero Žydkaimyje gyvenusius žydus. Jie vertėsi žemės ūkiu, palyginti gerai kalbėjo lietuviškai ir buvo visai neżydiško būdo. Kaip nurodo B. Kviklys knygoje „Mūsų

Lietuva²³, Onušio žydai didžiuodavosi, jei pavykdavo gauti iš to kaimo nuotakų, mat pastarosios būdavo darbštesnės.

1940 m. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, Onušio, kaip ir kitų šalies vietovių, gyvenimas iš esmės pasikeitė. Valsčiaus vadovais tapo buvusieji po-grindžio bolševikų veikėjai, buvo uždraustos katalikiškos ir kitos visuomeninės organizacijos, amatininkai suvaryti į artele, pradėta nacionalizacija. 1940 m. rugsėjo 27–29 d. nacionalizuotos Arono Aranovičiaus manufaktūros, avalynės ir galanterijos, Doros Baravienės manufaktūros ir galanterijos krautuvės, Šnejerio Moriso kepykla²⁴. Sumažėjo turgų ir prekymečių apimtis.

Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, 1941 m. birželio 23 d. po pietų vokiečiai įžengė į miestelį, kuriame tada gyveno apie 300 žydų²⁵. Kitą dieną vokiečiai užėmė Trakus ir įsteigė karo lauko komendantūrą²⁶, o Onuškyje – vokiečių komendantūrą, kuriai vadovavo majoras Fingeris²⁷. Trakų apskritį tuo metu sudarė 10 valsčių: Trakų, Aukštadvario, Kaišiadorių, Onušio, Rūdiškių, Semeliškių, Vievio, Žaslių, Žiežmarių, Leñtvario²⁸.

1941 m. liepos mėn. pabaigoje Vilniaus srities komisariato valdytojo K. Kalandros įsakymu Trakų apskrities viršininkas visuose apskrities valsčiuose turėjo įsteigti žydų atstovybes (tarybas) ir žydų getus. 1941 m. liepos 25 d. l. e. Trakų apskrities viršininko pareigas P. Mačinskas išsiuntė nurodymus Trakų miesto burmistruui ir visiems valsčių viršaičiams. Rašte nurodoma kiekvienoje žydų bendruomenėje įsteigti atstovybę, t. y. žydų tarybą. Ją turėtų sudaryti 5 proc. bendruomenės žydų ir joje būtų 3–12 asmenų²⁹. Pradėta ruošti suvaryti žydus į getus. 1941 m. rugpjūtį Onušio žydai išsirinko tarybą iš 12 asmenų ir netrukus buvo suvaryti į sinagogą, kurioje išbuvo kelias dienas³⁰.

1941 m. rugsėjo pirmomis dienomis Trakų miesto žydai (apie 400 žmonių) suvaryti į getą, kuriam parinkta vieta už ežero esančiuose vasarnamiuose (vienoje Bernardinų ežero pakrantėje). Į getą žydai perkeliama valtimis ir laiveliais. Vėliau į Trakų getą valsčių policininkai atvarė Rūdiškių, Aukštadvario ir Leñtvario žydus. Onušio žydai iš sinagogos taip pat nuvaryti į laikinojo izoliavimo vietą Trakuose³¹.

Trakų gete, surinkti ir atvaryti iš Aukštadvario, Trakų, Onušio, Valkiniūnų, Rūdiškių ir Leñtvario, žydai prabuvo apie 10 dienų³². Iš pradžių jiems buvo leidžiama netoliese esančiuose soduose kasti bulves, tačiau vėliau ir tai uždraudė. Nuo penktadienio iki antradienio jie neturėjo

²³ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, t. 1, Vilnius, 1989, p. 476.

²⁴ Miškinis A. Onušis. Lietuvos urbanistikos paveldas ir vertybės, t. 2, *Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2002, p. 203.

²⁵ Latvytė-Gustaitienė N. *Holokaustas Trakų apskrityje*, Vilnius, 2000, p. 43.

²⁶ Bubnys A. Holokaustas Lietuvos provincijoje 1941 metais: žydų žudynės Trakų apskrityje, *Voruta*, 2002, nr. 21 (519), p. 5.

²⁷ Miškinis A. Onušis. Lietuvos urbanistikos paveldas ir vertybės, t. 2, *Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2002, p. 204.

²⁸ Latvytė-Gustaitienė N. *Holokaustas Trakų apskrityje*, Vilnius, 2000, p. 8.

²⁹ Bubnys A. Holokaustas Lietuvos provincijoje 1941 metais: žydų žudynės Trakų apskrityje, *Voruta*, nr. 21 (519), p. 5; Jakulytė-Vasil M. Žydai Lietuvoje. Lietuvos miesteliai, Trakai. Prieiga per internetą: <http://www.zydai.lt/lt/content/viewitem/365/>.

³⁰ Bubnys A. Holokaustas Lietuvos provincijoje 1941 metais: žydų žudynės Trakų apskrityje, *Voruta*, 2002, nr. 21 (519), p. 5; Latvytė-Gustaitienė N. *Holokaustas Trakų apskrityje*, Vilnius, 2000, p. 43.

³¹ *Ten pat*, p. 43.

³² Jacob Saperstein [Yankev Sapershteyn]. Annihilation of the Jews of Aukštadvaris and of Trakai, Onushkis, Valkenikai, Rudushikis, Leipunai and Lentvaris. Prieiga per internetą: <http://www.jewishgen.org/yizkor/lita/lit1869.html>.

Prie aikštės esantis Marytės Alperavičiūtės (Marusios) namas. 2010 m.

ko valgyti, tačiau nebuvo leidžiama išigyti maisto produktų, ir iš bado žmonės pradėjo mirti. Vien aukštadvariečių mirė penki asmenys.

1941 m. rugsėjo 30 d. prasidėjo Trakų valsčiaus (kartu ir Onuškio) žydų likvidavimas³³. Trakų policijos vadui K. Čaplikui atsisakius likviduoti žydus, iš Vilniaus atvyko 20–30 ypatingojo būrio policininkų. Kai kurių liudytojų teigimu, į žudynių vietą buvo atvykęs ir ypatingojo būrio vadas esesininkas M. Weisas. Masinės žydų žudynės vyko Varnikų miške, 3 km į rytus nuo Trakų miesto, netoli kaimo kapinių³⁴. Antradienį atvykę baltaraiščiai pirmiausia nuvarė visus vyrus kasti duobių. Šie jau iš ten nebegrižo. Paskui buvo nuvarytos prie duobių ir moterys. Paskiausiai – vaikai. Prie duobių buvo ne tik šaudoma, bet dar ir fotografuojami šaudymo momentai. Girti baltaraiščiai ne visada pataikydavo iškart nušauti žmogų, todėl dalis jų krito į duobę sužeisti, o vėliau gyvi buvo ir užkasti.

Saugumo policijos ir SD vado K. Jegerio 1941 m. gruodžio 1 d. ataskaitoje nurodyta, kad Vilniaus operatyvinio būrio 3-ias padalinys Trakuose nužudė 1 446 žmones – 366 žydus, 483 žydes, 597 žydų vaikus³⁵. Nužudyti žydai iš Rūdiškių, Trakų, Lentvario, Onuškio (Trakų r.), Žydkaimio (Onuškio valsčius), Aukštadvario bei iš Panóšiškių kaimo (Onuškio valsčius).

³³ Bubnys A. Holokaustas Lietuvos provincijoje 1941 metais: žydų žudynės Trakų apskrityje, *Voruta*, 2002, nr. 21 (519), p. 5; Latvytė-Gustaitienė N. *Holokaustas Trakų apskrityje*, Vilnius, 2000, p. 40.

³⁴ Vitkus A. Ką šiandien mena Varnikų ir Dargonijų miškuose holokausto paminklai, *Trakų žemė*, 2009 lapkr. 21, nr. 46 (577), p. 6.

³⁵ *Masinės žudynės Lietuvoje*. Dokumentų rinkinys, d. II, Vilnius, 1973, p. 410; *Lietuvos žydų žudynių byla: dokumentų ir straipsnių rinkinys*, sudarė A. Eidintas, Vilnius, 2001, p. 290; Latvytė-Gustaitienė N. *Holokaustas Trakų apskrityje*, Vilnius, 2000, p. 40.

*Buvusios Onušio
sinagogos vieta.
2010 m.*

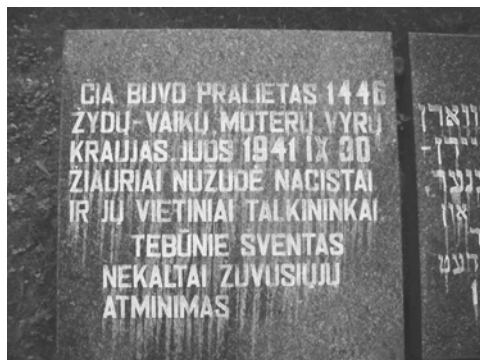

Kalbant apie žydų sunaikinimą, būtina paminėti ir čia 1939–1953 m. klebonavusį žymų kraštotyrininką, bažnyčios istoriką, publicistą, humanistą Nikodemą Švogžlį-Milžiną, karo metais gelbėjusį nuo nacių žydus. Viena iš tokių, kurią jis apkrikštijo ir išgelbėjo, buvo Marytė Alperavičiūtė (Marusia). Vėliau ji slapstėsi, partizanavo, o po karo gyveno savo išlikusiame name prie aikštės.

Reikia paminėti SS oberšturmfiuferį Miulerį ir SS hauptšarfiurerį Štiučą, kurie 1943 m. gegužės 1 d. apibūdindami sritis, kurioms gresia partizanų pavojus, rašė:

Šį mėnesį naujai prijungtos prie Lietuvos generalinės srities Baltarusijos vietovės... ir Trakų apskrities... Onušio valsčiai išvalyti nuo žydų³⁶.

³⁶Miškinis A. Onuškis. Lietuvos urbanistikos paveldas ir vertybės, t. 2, *Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2002, p. 204.

*Užrašas ant paminklo 1 446 žuvusiems
Trakų apskrities žydams*

*Paminklas žuvusiems žydams Varnikų miške
(nuotr. kairėje)*

Šiandien unikalus architektūrinis paminklas – aikštė su viduryje esančiu vandens gręžiniu – išliko, tačiau karo ugnis nusiaušė Onuškę (ypač 1944 m. kaunantis vokiečiams su sovietų tankais) ir nunešė į užmarštį daugelį žydiškų namų. Liko tik keli aplink aikštę. Iš medinės sinagogos teliko vien akmeniniai pamatai. Karas ne tik sunaikino namus, bet ir visą žydų bendruomenę, kuri čia tikėjosi išsikurti amžiams.

Po Antrojo pasaulinio karo žudynių vietoje, netoli Trakų, pastatytas betoninis obeliskas. 1984–1985 m. kapavietė rekonstruota, pastatyta medinė skulptūra (aut. Marijanas Misevičius)³⁷.

Holokausto paminklas Varnikų miške yra prie senojo Trakų–Vilniaus kelio, Varnikų kaime surandame lordo Džanerio stulpą^{***}, tuomet paminklas jau ranka pasiekiamas.

³⁷ *Skausmo knyga*, sudarytojas J. Levinsonas, Vilnius, 1997, p. 176.

^{***} Didžiosios Britanijos lordo Grenvilio Džanerio (Janner) iniciatyva 2002 m. daugiau nei 200 masinių žudynių vietose pastatyti trikampio formos akmeniniai stulpai, nurodantys atstumą ir kryptį į paminklo vietą.

Dusmenų kolūkis

Ona Virginavičienė (Trepulaitė)

Tarybiniais laikais Dusmenų apylinkėje buvo trys kolūkiai – Jurgionių, „Vienybės“ ir Dusmenų. Ne kartą vyko ūkių smulkinimas ir stambinimas, dažnai keitėsi ir kolūkių vadovai. 1975 m. prie Dusmenų kolūkio buvo prijungtas Jurgionių ir „Vienybės“ kolūkiai. 1992 m. Dusmenų kolūkis buvo panaikintas ir įkurta Dusmenų žemės ūkio bendrovė. Bendrovė likviduota 1997 m. Dusmenų žemės ūkio bendrovės likvidacinė komisija tais metais perdavė visą bendrovės turą (techniką bei pastatus) pajininkų grupėms ir bendrovės veikla baigėsi.

Dusmeniškis Jonas Blažonis (gim. 1927 m.) prisimena, kad kolūkiai 1949–1950 m. buvo kuriami prievarta. Tuometinė valdžia visaip baugino žmones, kad tik šie rašytų pareiškimus tapti kolūkio nariais. *„Iš pradžių kolūkiai buvo įkurti beveik visuose aplinkiniuose kaimuose – Alaburdiškėse, Varliuose, Jurgionyse, Dusmenėliuose ir Dusmenysė. Varliuose pirmininku buvo Stasys Karužas, Dusmenėliuose – Gabrys Balkus. Bet šiuose kaimuose kolūkiai gyvavo labai trumpai“*, – mena J. Blažonis. Pasak jo, moterys buvo privertusios Ūnuškio valsčiaus vadovybę laikinai pristabdyti kolūkio kūrimą Dusmenyse.

„Netrukus po to, kai kolūkis jau buvo įkurtas, dusmeniškės niekaip nenorėjo to pripažinti ir nutarė kolūkį išardyti. Jos surašė protesto raštą ir visos pasirašiusios nunešė į Ūnuškio valsčių. O pasirašinėjo jos ne įprastai, o ratu, prieš tai ant popieriaus lapo padėjusios lėkštelę. Nė viena nenorėjo sąraše būti pirma, nes bijojo, kad valdžia neapkalintų ir neuždarytų į kalėjimą“, – mena J. Blažonis.

Tas raštas turėjo poveikį. Per visą žiemą kolūkis neegzistavo. Bet pavasarį atvažiavo valdžia iš centro, ir kolūkis vėl buvo įkurtas. *„Pirmiausia naujai įkurtam kolūkiui buvo reikalingi arkliai, todėl žmonės turėjo juos atiduoti bendram naudojimui kartu su visais padargais“*, – sako buvęs kolūkietis. Jis mena, kaip kaime buvo sukurtas laužas, žymimi visi padargai ir visi arkliai. Arkliai buvo sustatyti Bubelevičiaus daržinėje.

Buvęs Văckiškų kaimo gyventojas Juozas Narkevičius (1933–2011) teigė, kad Alaburdiškų ir aplinkinių kaimų gyventojai taip pat labai nenorėjo stoti į kolūkį ir atsisakyti savo turėtos žemės bei gyvulių. Pasak jo, Alaburdiškų krašte susikūręs kolūkis iš pradžių buvo pavadintas „Trakų pilis“, po to Marytės Melnikaitės, vėliau tapo „Vienybės“ kolūkiu. Alaburdiškų kolūkiui vadovavo Bolius Krajeckas, Antanas Guzas, Zenonas Mečkauskas, B. Bandzevičius, Ramanauskas, Anatolijus Kuchalskis.

Pasak ilgamečio Ramošiškių kaimo gyventojų Vinco Vaitkevičiaus, Jurgionių ir Ramošiškių kaime buvo įkurtas „Tėviškės“ kolūkis, vėliau pavadintas Jurgionių kolūkiu. Pirmininku tapo K. Ališauskas, bet jau 1951 m. spalio 2 d. jį su šeima ištrėmė į Sibirą. Jurgionių kolūkiui vėliau vadovavo V. Virginavičius, paskui K. Švedas.

„Vienybės“ kolūkio
laukininkystės brigada.
Trečia iš kairės –
brigadininkė
Ašmenienė.
Iš Jadvygos
Kuchalskienės albumo

Dusmenų kolūkis pradžioje buvo pavadintas „Žalgirio“ vardu, vėliau – Juliaus Janonio. Jam vadovavo Mikas Budrevičius, Juozas Doškus, Jonas Bartkuvėnas, Vytautas Mikailionis, Česlovas Minkevičius, Kazys Zalieckas.

Štai kaip pakiliai apie gyvenimą kolūkyje 1957 m. rašo Petras Vaitkevičius savo apybraižoje, išspausdintoje Daugų rajono laikraštyje:

„Gražus birželio vakaras. Saulė jau leidžiasi, netrukus baigsis darbo diena. Kolūkio laukuose dar gaudžia traktoriai, tolumoje skamba daina... Kas čia dainuoja? Iš tolo girdisi Čiupalos ir Moliejaus balsai. Šiandien jie akėjo kukurūzus. Dainuoja merginos: „...Čia Juliaus Janonio kolūkis gražus...“. Tai kolektyvinės dainos žodžiai. Ją jau seniai sukūrė kolūkio jaunimas. <...> Dusmenys... Kadaisė tai buvo skurdus Dzūkijos kaimelis, kuriame gyveno darbštūs, dainas mėgstą žmonės, sunkiai dirbo ir neturėjo duonos kąsnio. <...> Tie laikai praėjo negrižtamai. Nuo to laiko Dusmenys labai pasikeitė. Čia susikūrė J. Janonio v. kolūkis. Gyvenimas tapo šviesesnis. Dabar Dusmenyse atidaryta septynmetė mokykla, kurioje mokosi kolūkiečių vaikai, medicininis punktas, biblioteka su 500 knygų, krautuovė. Kolūkiečių namuose yra radijas, elektra, gaunami laikraščiai“¹.

Bronė Palubinskienė (Jermalaitė) mena 1957 metus, kai ji vadovavo J. Janonio kolūkio komjaunimo brigadai:

„Komjaunuoliai gavo hektarą žemės, kuriame augino kukurūzus. Tais metais pavyko išauginti rekordinį kukurūzų derlių – 1 000 tonų. Tai buvo didžiausias derlingumas Lietuvoje. Dusmeniškiai gavo kelialapį dalyvauti Liaudies ūkio pasiekimų parodoje Maskvoje. Bet ten nuvykti nepavyko. Viena iš komjaunimo organizacijos narių

¹ Vaitkevičius P. Vasaros vakarai Dusmenyse, *Komunizmo aušra*, 1957, birž. 26.

Dirbtuvių vedėjas Juozas Narkevičius (dešinėje) raportuoja Dusmenų kolūkio pirmininkui A. Kuchalskiui apie kombainų paruošimą javapjūtei. Iš Jadvygos Kuchalskienės albumo

kaip tik tuo metu susituokė bažnyčioje. Apie tai, matyt, sužinojo komjaunimo vadovybė ir dusmeniškams į Maskvą vykti neleido“.

Ilgiausiai – net 17 metų (1975–1992 m.) Dusmenų kolūkiui vadovavo A. Kuchalskis. Anksčiau vadovavęs „Vienybės“ kolūkiui, šį prijungus prie Dusmenų, tapo stambaus kolūkio pirmininku. Jo vadovavimo laikotarpiu sustiprėjo kolūkio materialinė techninė bazė, pakilo derlingumas, padidėjo pieno primilžiai.

1985 m. kolūkis augino apie 750 ha grūdinių kultūrų, sodino apie 36 ha bulvių, apie 20 ha pašarinių šakniavaisių. Buvo vystoma ir gyvulininkystė – auginama apie 1 000 galvijų ir daugiau nei 1 000 kiaulių.

Dusmenų kolūkyje dirbo apie 200 žmonių. Kolūkyje buvo 3 brigados – Dusmenų, Alaburdiškių ir Jurgionių. Patyręs mechanizatorius Zbignevas Chmieliauskas, ne vienerius metus dirbęs mechaniku ir dirbtuvių vedėju, ne kartą iškovojo geriausio kolūkio kombainininko vardą. Jis dirbo kartu su sūnumi Gintautu. Gerai sekėsi kombainininkams Albinui Palubinskui, Petruui Mastavičiui, Algiui Belkevičiui, Petruui Siniauskui, Hilerijonui Maslauskui, Vaclovui Klerauskui, Stasiui Pacevičiui. Kombainininkai ne tik dorojo derlių, bet rudenį ir pavasarį sėsdavo prie traktorių vairo, arė laukus, sėjo žiemkenčius ir vasarojų. Pavasario sėjoje nepakeičiami buvo traktorininkai Jonas Kulieša ir Jonas Budrevičius.

Mechanikas Juozas Narkevičius buvo atsakingas už kombainų ir traktorių techninį aptarnavimą. Padedant mechanizatoriams paruošti techniką, šalinant jos gedimus, nepakeičiamas buvo kalvis suvirintojas Juozas Bugarauskas. Darbymečio metu netrūkdavo darbo ir kolūkio vairuotojams – Juozui Pališauskui, Gintui Žydeliui, Daniui Matusevičiui, Viktorui Sventnickui, Viktorui Kantakevičiui, Daniui Voveriui. Jie veždavo derlių į sandėlius ir į Vievio grūdų produktų kombinatą. Kolūkiečiai tvarkė šiaudus, krovė juos į kūgius, kiekviename po 50 tonų. Šio

darbo meistrės Albina Bugarauskienė ir Stasė Kantakevičienė visada išdirbdavo daugiausia darbo dienų. Mechanizatorius ir kolūkio talkininkus daug metų maitino valgyklos virėjos Albina Norinkevičienė, Onutė Stadalnykienė, Rima Karsokienė.

Daug darbščių žmonių dirbo ir fermose. Ilgą laiką gyvulininkystei Alaburdiškių fermoje vadovavo Jadvyga Trakimavičienė. Čia dirbo energingas fermos vedėjas Stasys Minikauskas. Alaburdiškių fermoje dirbo Aldona Narkevičienė, ji prižiūrėdavo pirmaveršes karves, primelždavo daugiausia pieno kolūkyje. Nedaug nuo jos atsilikdavo ir Zosė Kaminskaitė. Šioje fermoje šėrikais dirbo Česlovas Roška ir Petras Lukošius. Dusmenų fermoje melžėjomis dirbo Malvina Skindarienė, Julė Paškevičienė, Anelė Galinienė, Ona Moliejienė, Vlada Pravednaja, kiaulių fermoje – Ona Blažonienė, Zabelė Budrevičienė, Ona Kairienė, Juozas Kairys, penimus galvijus šėrė Konstantinas Trepula ir Juozas Burneika. Daug metų fermose dirbo veterinarijos gydytoja Genė Pališauskienė, fermos vedėjas Antanas Sindaravičius, san-technikas Alfonsas Norinkevičius, vyr. zootechnikė Jadvyga Kuchalskienė. Kolūkio kontoroje darbavosi Verutė Bubelevičienė, Aldona Bubelevičienė, Dana Žydelenė, Valė Sventnickienė, Danutė Chmieliauskienė, Stasė Mikalauskienė, dirbtuvėse – vyr. inžinierius Gintas Stadalnykas, kolūkio laukuose triūsė vyr. agronomė Ona Mastavičienė, agronomė Irena Vaškevičiūtė, brigadininkai – Jonas Blažonis, Stasys Kantakevičius, Irena Norinkevičiūtė, sandėliuose – Juozas Bubelevičius, Marytė Pacevičienė, statybose – Stasys Blažonis, Vytautas Bubelevičius, Juozas Bubelevičius, Juozas Jarmala, Albinas Maksimavičius.

Ūkio darbams kolūkis dažnai prašydavo ir talkininkų – moksleivių ir studentų. Dusmenų kolūkyje dirbo moksleiviai iš Dusmenų aštuonmetės mokyklos, Onušio vidurinės mokyklos, Lentvario I vidurinės mokyklos, studentai iš Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto.

Kolūkyje būdavo pagerbiami mechanizatoriai ir darbo pirmūnai, iškilmingai švenčiamos javapjūtės pradžia ir pabaigtuvės.

Dusmenys

Ona Virginavičienė (Trepulaitė)

O aplink Dusmenis į visas puses nuo amžių vasarą ir žiemą žaliuoja ir ošia, šlama nepaliaujami šilai, pušynai, miškai, net girios. Taigi čia miškų karalija.

Čia šilų tėvynė.

Čia gyvosios gamtos prieglobstis.

Važiوسي Onuškin – miškais važiوسي.

Vykši ar Bobriškin, ar Varėnon – šilais, pušynais vyksi.

Gal sieksi geležinkelio stoties kur Valkininkuose – vėl miškais keliausi. O reikalas bus į Daugus – didesnę kelio dalį palydės šilai, pušynai. Pušynų daubose rasi užkežusius ežerėlius, o protarpiuose pamatysi grikinio smėlio laukelius ir pasišiaušusias dzūkų bakūžes samanotas.

Kun. N. Švogžlys-Milžinas

Dusmenų bažnytkaimis yra vaizdingoje pietvakarinėje Trākų rajono dalyje, tarp Ūnuškio ir Daūgų, apie 20 km į šiaurę nuo Varėnės. Jis išsikūręs prie Dusmenų ežero (plotas 191,5 ha), dar vadinamo Didžiuliū arba Dusià. Aplink kaimą iš visų pusių tyvuliuoja dar apie 15 ežerų, kurie šiai vietai teikia ypatingą grožį. Pro Dūsmenis teka Dusmenės upelis (anksčiau vadintas Gėjumi, nes išteka

Dusmenys iš paukščio skrydžio. 2014 m. K. Driskiaus nuotr.

iš Gėjaus ežero) – Varėnės kairysis intakas. Jo ilgis – 18 kilometrų. Kaimą supa Dusmenų miškai.

Padavimas byloja, kad kadaise kaimas buvo dauboj, jį supo raistai ir pelkės. Iš jų kildavo garai, dūmai, kurie dusindavo (iš čia ir kilo kaimo pavadinimas) žmones ir gyvulius. Oras buvo drėgnas, gyventojai dažnai sirgdavo. O kai pelkių vietose atsivėrė ežerai, rūkai išsisklaidė ir visi pradėjo gyventi geriau.

Dusmenų vardas pirmą kartą paminėtas 1493 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro (1492–1506) aktuose. Žygimanto Senojo (1506–1548) laikais – 1523 m. čia jau buvo dvaras. Dvaras iš pradžių priklausė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos pastalininkui Mikalojui Kiškai. Vėliau jį įsigijo Lietuvos kancleris Kristupas Pacas. 1667 m. jis Dusmenis užrašė Pažaislio vienuoliams kamalduliams. 1744 m. kamalduliai pastatė koplyčią, o 1818 m. – naują bažnyčią, kuri veikia iki šiol.

Bronius Kviklys knygoje „Mūsų Lietuva“ teigia, kad XVIII–XIX a. Dusmenų dvare veikė geležies liejykla.

„Geležis čia buvo gaminama iš balų rūdos, kaitinant ją medžio anglimis tam tikroje krosnyje ir paskui kalant ją sunkiais kūjais. Tačiau XIX a. pirmoje pusėje geležies liejykla sunyko, nes smulkios liejyklos negalėjo konkuruoti su stambiomis užsienio geležies liejyklomis. 1853 m. Dusmenų dvaro liejyklą buvo siūloma išnuomoti už 30 rublių, tačiau neatsirado asmens, kuris būtų sutikęs mokėti ir šią nedidelę sumą. Pagaliau kažkoks Karlovičius pasiūlęs 3 rublius ir gavęs liejyklą. Bet ji veikiai sunyko“¹.

1905 m. Dusmenysė gyveno 339 gyventojai. Pasak B. Kviklio, čia nebuvo nė vieno žydo.

Dusmenų bažnyčios parapijiečių sąrašė, sudarytame 1908 m., nurodoma, kad Dusmenų kaime buvo 57 sodybos (ūkiai), gyveno 296 gyventojai (150 vyrų ir 146 moterys)². Daugiausia buvo Budrevičių – 6 šeimos. Kaime gyveno Bubelevičiai (4 šeimos), Kantakevičiai (4 šeimos), Dulkės (4 šeimos), Moliejai (3), Pališauskai (3), Narinkevičiai (3), Zarauskai (3). Dar gyveno Beniuliai, Blažonai, Butkevičiai, Vaškevičiai, Grigaravičiai, Arbačiauskai, Daraškevičiai, Trakimavičiai, Verbickai ir kt. Tuo laikotarpiu kaimuose daugiausia buvo jaunų ir vidutinio amžiaus šeimų su vaikais. Senų žmonių buvo nedaug. Vyresnių kaip 70 metų Dusmenų miestelyje buvo vos 12 (8 vyrai ir 4 moterys). Vyriausiam gyventojui Juozui Zarauskiui 1908 m. buvo 90, Juozui Verbickui – 85-eri, Andriui Trakimavičiui – 80, Vincui Norinkevičiui – 78. Tuomet šeimos buvo gausios: vienuose namuose gyvendavo ne tik tėvai su vaikais, bet ir seneliai, dėdės ar tetos. 1908 m. duomenimis, gausiausia buvo našlio Juozo Zarausko šeima. Joje buvo 11 žmonių. Šiuose namuose, be senelio, dar gyveno dvi jaunos šeimos su vaikais. Vinco Norinkevičiaus ūkyje buvo 10 žmonių. Čia gyveno dvi šeimos – viena pagyvenusi (tėvai), kita jauna (vaikai) su savo 6 vaikais. 10 asmenų buvo ir Antano Bubelevičiaus šeimoje. Joje gyveno tėvai su 7 vaikais ir sena našlė motina.

¹ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Vilnius, 1989, t. 1, p. 476–477.

² Список прихожан Римско-Католического вероисповедания по Дусмянскому приходу за 1908 год (rankraštis, saugomas Dusmenų bažnyčios archyve), l. 14–21.

Sodybų šeimininkai (ir jų pavardės) nuolat keitėsi. Atėjus į šeimą žentui, o vėliau mirus senoliams, dingdavo ir senosios pavardės. Taip senojoje Norinkevičių sodyboje ilgam išsikūrė Blažoniai, Budrevičių – Moliejai, Mačionių – Bolisai, Čepukų – Galiniai, Dulkių – Rumscai, Zarausų – Šilanskai ir kt.

Kaime buvo daug vienodų pavardžių, todėl buvo paplitusios ir pravardės. Vieną Moliejų vadino Kniaziumi, kitą – Džianu, vieną Budrevičių – Šliku, kitą – Džiovu ir t. t.

Per Pirmąjį pasaulinį karą Dusmenys kiek sunyko, o po 1918 m. kaimas vėl pradėjo augti ir plėstis. 1923 m. surašymo duomenimis, čia gyveno 272 gyventojai (62 sodybos). Apie 1930 m., be jau anksčiau minėtų šeimų, Dusmenyse gyveno Grinkos, Čepukai, Krajeckai, Šalčiūnai, Siniauskai ir kt. Apie tai liudija bažnytinės knygos³.

1888 m. Dusmenyse buvo atidaryta rusiška pradžios mokykla, 1918 m. jau veikė lietuviška pradžios mokykla. 1926 m. Dusmenyse buvo atidaryta pašto agentūra. Netoli nuo kaimo veikė moderni lentpjūvė, buvo dvi parduotuvės, vilnų karšykla.

Iki 1932-ųjų Dusmenys buvo gatvinis kaimas. Namai buvo sustatyti abipus pagrindinio kelio (galais į kelią) vienas šalia kito, o žemė suskirstyta rėželiais (*šniūrais*).

Dusmeniškė Ona Blažonienė (Bubelevičiūtė), gim. 1934 m., prisimena:

„Kur dabar Narkevičiaus darželis, prie kelio buvo mano tėvelio Vaclo Bubelevičiaus tėvų pirkia. Kaimynystėje gyveno Felikso Pališausko ir jo brolių šeimos. Abu broliai augino po šešis vaikus, iš viso buvo 14 žmonių. Visi už stalo netilpdavo, tai mažesniems vaikams patiesdavo maršką ant žemės, pastatydavo bulbų.

Kaimynai labai gražiai sutarė, todėl Bubelevičienė ir Pališauskienė nutarė savo vaikus suženyti. Mano mamai Onai dar nė 18 nebuvo, tai abi motinos ėjo pas kunigą prašyti, kad vaikams šliūbą duotų. Ona su Vaclu, jauni vedę, gražiai sutarė, susilaukė 7 vaikų. Pirmas Vaclukas gimė vienuoliktais (1911) ir mažas mirė, šešioliktais (1916) gimė Vladzė, devynioliktais – Marytė, dvidešimt antrais – Juozas, dvidešimt penktais – Anelė, trisdešimt ketvirtais – aš ir keturiasdešimt pirmais – Petras. Tarp pirmo ir paskutinio vaiko buvo trisdešimt metų skirtumas. Anelė mirė jauna – dvidešimt trejų. Kiti užaugo, sukūrė savo šeimas.

Anksčiau nebuvo mados pirkioj kamino daryti, pirkios buvo dūminės. Duryš pusiau pjautos – viršuj atsidaro, kad dūmai išeitų, apačioj uždarytos, kad šaltis neitų.

Jaunoji Bubelevičių šeima pasistatė naują namą, jau su kaminu, erdvesnį, ilgą (14 metrų), dviejų galų. Vienas galas nekūrenamas – kambarys ir kamara, kitam gale – didelis kambarys ir virtuvė.“

Anot B. Kviklio, 1932–1933 m. Dusmenys išsiskirstė į vienkiemius ir

³ Knyga aukų, surinktų Dusmenų par. ir jos bažnyčioj Dusmenų bažnyčios bei jos trobesių remontui ir kitiems tikslams pradedant 1927 m., 1927 (rankraštis, saugomas Dusmenų bažnyčios archyve).

Dusmenų parapijos tretininkai apie 1935 m. Iš Onos Blažonienės asmeninio archyvo

sunyko. Gyvenvietė iš tikrųjų ištuštėjo, bet žmonės niekur nedingo. Jų netgi padaugėjo. Dauguma dusmeniškių išsikėlė į sklypus. Šeimos ardė savo sodybas ir kėlėsi iš kaimo, o naujose vietose vėl rentė pastatus. Pačiame kaime liko vos keletas namų ir daug erdvės.

1936 m. Dusmenyse gyveno 416 gyventojų. Pokario metais gyventojų labai sumažėjo (1959 m. kaime buvo 222 gyv.). Maždaug toks skaičius išliko ir vėliau (kito tik nežymiai). 2001 m. kaime gyveno 223 žmonės, 2005 m. – 230.

1950–1986 m. čia buvo apylinkės centras (1950–1959 m. Dusmenų apylinkė priklausė Daugų rajonui, vėliau – Trakų). Sovietiniais laikais veikė parduotuvė (nuo 1947 m.), ryšių skyrius (nuo 1950 m.), medicinos punktas (nuo 1955 m.), biblioteka (nuo 1948 m.), kultūros namai (nuo 1960 m.).

1950–1992 m. Dusmenys buvo kolūkio centras. Įsikūrus kolūkiui ir nacionalizavus ūkininkų žemes, žmonės buvo raginami iš vienkiemių vėl

Dusmenų kaimo žmonės: (iš kairės) dukra Bronė Aleksandravičiūtė, mama Bronė Aleksandravičienė-Pališauskienė (Matusevičiūtė), Viktorija Pališauskienė su anūku Juozuku Pališausku. Apie 1944 m. Iš Danutės Petrošienės šeimos archyvo

Dusmenų kaimo žmonės. Iš Danutės Petrošienės šeimos archyvo

keltis į kaimą. Gyvenvietėje prie pagrindinio kelio buvo daug laisvos vietos. Taigi dauguma dusmeniškių vėl statėsi čia namus. Bet tam raginimui pakluso ne visi. Kai kas vis dėlto liko vieniškiuose. Vėliau į Dusmenis atsikėlė jaunų šeimų ir iš aplinkinių kaimų – Narkevičiai iš Vāckiškių, Vansevičiai iš Grūožninkų ir kt. Namus gyvenvietėje pasistatė Pacevičiai, Galiniai, Čėgliai, Bubelevičiai, Moliejai, iš tremties grįžusi Budrevičių šeima ir kt.

Plečiantis Dusmenų kolūkiui, labai trūko jaunų žemės ūkio specialistų, fermos darbuotojų, mechanizatorių. Darbuotojai buvo kviečiami atvykti iš kitų vietovių,

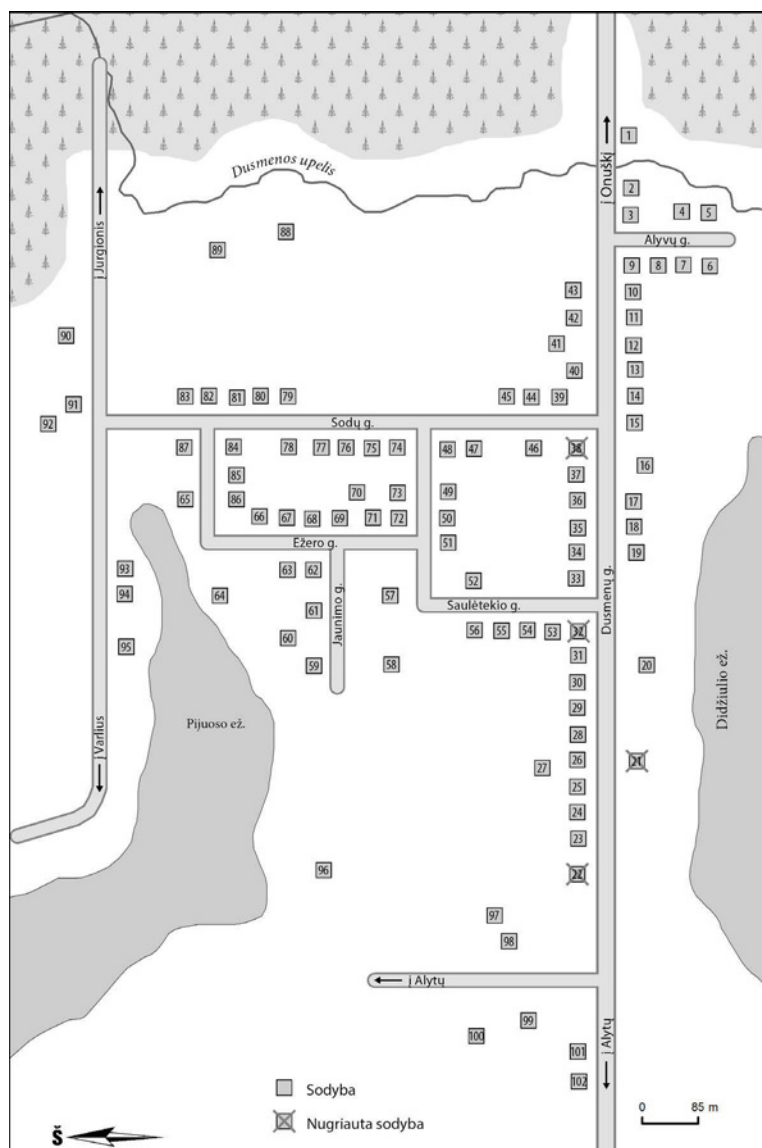
*Dusmenų kaimo
merginos. Su
armonika – siuvėja
Vlada Raudonytė.
Iš D. Petrošienės
šeimės archyvo*

*Dusmenų vyrai: ant
žemės guli Viktoras
Kantakevičius (kairėje)
ir Vincas Zaruskas,
stovi (iš kairės)
Vaclovas Blencas,
Juozas Zaruskas,
Jonas Pališauskas.
Apie 1944 m. Iš
Danutės Petrošienės
šeimės archyvo*

visus buvo žadama aprūpinti gyvenamuoju plotu. Tam pastatytas ištisas kvartalas Alytaūs eksperimentinio namų statybos kombinato namelių (apie 20), kuriuose vėliau apgyvendintos jaunos šeimos. Taip Dusmenyse apsigyveno Sindaravičiai, Vaitkevičiai, Kurmanavičiai, Dusevičiai, Radzevičiai, Česnulevičiai, Belkevičiai, Karsokai.

Iš 102 sodybų 15 stovi vienkiemiuose, visos kitos – gyvenvietėje (4 jau nugriautos). Apie 10 sodybų kol kas stovi tuščios, 4 iš jų – visiškai apleistos. Dar maždaug į 15 sodybų jų šeimnininkai atvyksta tik vasaromis. Visose kitose nuolat gyvena žmonės.

*Dusmenų planas.
2013 m. Sudarė
autorė, spaudai
parengė UAB
„Žemėlapių artelė“
kartografe Aira
Dubikaltienė*

Iširus kolūkiui ir suklestėjus bedarbystei, jaunimas iš kaimo išvažiavo į miestus, kai kas išvyko uždarbiauti net į užsienį. Daug senųjų Dusmenų kaimo gyventojų išmirė, o vaikai jų sodybas pardavė miestiečiams arba retkarčiais atvažiuodami prižiūri patys. Sodybas išsigiję miestiečiai jose nuolat negyvena. Jie čia praleidžia tik savaitgalius ir atostogas.

Nors gyventojų skaičius po truputį mažėja, išnykimas kaimui kol kas negresia. Čia dar gyvena nemažai vidutinio amžiaus šeimų. Yra ir jaunimo. Per pastaruosius metus į Dusmenis atsikėlė kelios jaunos šeimos iš miestų. Buvo ir vestuvių, ir krikštynų. Čia veikia parduotuvė, biblioteka, kultūros namai. Gyventojų poreikiams įrengti parapijos namai.

Kaniūkai

Ona Virginavičienė (Trepulaitė)

Kaniūkai – mano gimtinė. Prieš 40 metų čia bolavo laukai, medžius dar sodino, o dabar aplink vien miškai. 1969 metais, kai kėlėmės gyventi į Dūsmenis, elektros Kaniūkuose nebuvo. Pamokas tekdavo ruošti prie žibalinės lempos, o į mokyklą pėsčiomis kulniuoti apie tris kilometrus. Kai žiemą užpustydavo, neįmanoma buvo išbristi. Dabar toje vietoje vidury miškų gyvena jauna Lebednykų šeima. Ji pasistatė namus, augina tris vaikus, turi gyvulių, paukščių. Vytas Lebednykas eiguliauja aplinkiniuose miškuose, o jų vaikus į mokyklą kas rytą veža mokyklinis autobusiukas. Šalia kaimo tyvuliuojantis ežerukas baigia užakti, o senieji kaimo gyventojai jau atgulė amžino poilsio Kaniūkų kapinaitėse. Daugelis namų stovi tušti, o buvusių sodybų vietas kai kur teprimena likę be šeimininkų sodai.

Anksčiau Kaniūkų kaimas priklausė Ūnuškio valsčiui. Dabar Kaniūkai priklauso Jakėnų seniūnijai (Varėnės r.) ir Žilinių parapijai. 2001 m. čia gyveno 50 gyventojų.

Pasakojama, kad Kaniūkų kaimas atsirado po Žygimanto Augusto žemės reformos, per kurią buvo numatyta iš Vałkininkų miestelio amatininkus iškeldinti į dvaro žemių pakraščius. Tuomet arklininkai (*koniuchi*) buvo iškeldinti prie Lėluko ežero, kuriame girdė ir maudė savo arklius. Nuo žodžio *koniuchi* kilo kaimo pavadinimas.

1930–1935 m. Kaniūkų kaime gyveno 40 šeimų (apie 250 gyventojų). Buvęs Kaniūkų gyventojas Konstantinas Trepuila (mano tėvas) mena, kad kaime buvo daug Jaraminų (8 šeimos), Molevičių (7 šeimos), Masalskų bei Karčiauskų. Todėl beveik visi gyventojai turėjo pravardes. Dažniausiai vaikus vadino mažybiniais tėvo arba motinos vardais. Jei mama Zabilia (Zabelė), vaikus vadino Zabaliukais, jei tėvas Daminas, vaikai Daminukai, jei tėvas Mikas, vaikai Mikuciai, jei tėvas Janka (Jonas), vaikai Jankuciai. Tuomet kaime namai buvo sustatyti vienas šalia kito, o žemė suskirstyta rėželiais.

1933–1934 m. žmonės iš kaimo pradėjo kelti į vienkiemius. Pasak Konstantino Trepuilos (gim. 1933 m.), jo mama vis sakydavusi, kad jis dar gimė kaime, bet jau netrukus šeima kėlėsi į vienkiemį.

Kaniūkų miškas. 2010 m.

Nuotr. Onos Virginavičienės (Trepulaitės)

*Alfonso Vičkačkos gyvenamasis namas Kaniūkų kaime. 1938 m. Nuotr. Juozo Timuko.
Iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus archyvo*

*Motiejaus Jaramino gyvenamasis namas Kaniūkų kaime. Pagražinimai daryti Grigūno
iš Spenglininkų kaimo. 1938 m. Nuotr. J. Timuko. Iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio
dailės muziejaus archyvo*

*Trepuilų šeima:
dukra Bronė,
mama Apolonija,
sūnus Konstantinas.
Apie 1948 m.
Iš Adelės ir
Konstantino Trepuilų
šeimės archyvo*

*Konstantino Trepuilos
vestuvės. Kaniūkų
kaimo gyventojai prie
Trepuilų namų laukia
marčios 1959 m.
gegužės 9 d.
Iš A. ir K. Trepuilų
šeimės archyvo*

„Dauguma Kaniūkų kaimo gyventojų panoro keltis į vienkiemius („an sklypų“ – taip sakydavo vietiniai žmonės), kadangi kaime visi buvo labai susispaudę ir jautėsi kaip silkės bačkoje. Gyventojai norėjo daugiau erdvės, norėjo, kad žemė būtų aplink namus, kad arčiau namų ganytųsi gyvuliai. O ir žemės vienkiemiuose duodavo daugiau, kadangi ten ji buvo prastesnė. Todėl gyventi kaime liko tik apie 15 šeimų, o kitos išsikėlė į vienkiemius. Žmonės ardė savo pirkias, tvartus, kluonus, svirnius ir vežė į gautus sklypus, o ten pastatus vėl suręsdavo“, – pasakoja K. Trepuila.

Konstantino senelis Antanas Trepuila gavo net 54 ha žemės sklypą prie pat Spenglės ežero ir dėl to labai džiaugėsi. Nors žemė buvo prasta, priemėlis, kai kurios kultūros derėjo neblogai. Šeima sėjo nemažai grikių, šiek tiek linų, rugių,

Spenglos ežeras.
2010 m. Nuotr.
O. Virginavičienės
(Trepulaitės)

avižų, seredėlių, sodino bulvių. Augino apie dešimt avių, turėjo dvi karves, du arklius, kiaulių. Trepulų šeima buvo didelė. Antano sūnus Motiejus su žmona Apolonija turėjo apie dešimt vaikų, bet nemažai jų mirė dar vaikystėje. Užaugo tik trys – Bronė, Zabelė ir Konstantinas. Nors iš prastos žemės gyventi buvo sunku, šeima nebadavo.

Kaimiečiai vertėsi žemdirbyste ir gyvulininkyste, o kai kas papildomai užsidirbdavo iš amatų. Silvestras Masalskas buvo, kaip žmonės sako, visų galų meistras. Jis garsėjo ne tik kaip geras siuvėjas (siuvo moterims drabužius ir vyrams kostiumus), bet mokėjo visus moteriškus darbus: puikiai audė ir mezgė, kartu su moterimis pjaudavo rugius pjautuvu ir kartu dainuodavo. Algis Masalskas turėjo savo kalvę ir aplinkiniams gyventojams darydavo kauptukus, kaustydavo roges, remontuodavo plūgus. Prakapas buvo įvaldęs staliaus amatą. Jis kaimynams darydavo ratus, įvairias spinteles, išdroždavo klumpes, išskaptuodavo *luotus* žvejybai. „Už iš storos eglės išskabtuotą 4 m ilgio ir 80 cm pločio luotą Prakapui turėjome duoti keturis pūdus grikių (vienas pūdas – 16 kg), – sako K. Trepuila. Jonas Karčiauskas mokėjo groti armonika. Kartu su sūnumi, kuris mušė būgną, grodavo vestuvėse ir krikštynose ne tik savame, bet ir aplinkiniuose kaimuose. Antanas Lebednykas savo namuose buvo išsirengęs parduotuvę ir pats dirbo pardavėju. Uždarius parduotuvę Kaniūkuose, kaimo gyventojai apsipirkti ėjo į už dviejų kilometrų esantį Žydāvos kaimą, kuriame gyveno daug žydų. Jie turėjo savo parduotuves.

Kaniūkų ir aplinkinių kaimų vyrai dažnai žvejodavo ant Spenglės ežero. Ežere tuomet buvo gausu žuvų – lynų, ešerių, lydekų, karosų. Dažniausiai žvejodavo naktį. *Luote* susikurdavo ugnį, kad būtų šviesiau. Ant *luoto* dugno dėdavo lentą, ant lentos velėną, viršun pildavo dumblo ir ant jo kurdavo ugnį. Dažniausiai kūrendavo pušinėmis smalingomis malkomis. Per vakarą sukūrendavo maišą malkų. Būdavo naktų, kai ežere degdavo labai daug tokių ugnelių. Žuvis gaudydavo *čerpokėliais* (mažais samčiais). *Luote* turėdavo žeberklus. Jais gaudydavo lydekas, nes šių pernelyg jautrių žuvų *čerpokėliais* pagauti nepavykdavo. Sužvejotas žuvis žvejai dažniausiai iš karto paroduodavo.

„Krūmuose prie ežero jau iš vakaro įsitaisydavo žydas, kuris vežime atsiveždavo didelį kubilą. Pripildydavo kubilą vandens, susikurdavo ugnį ir laukdavo, kol vyrai prigaudys žuovų. Jis pusvelčiui supirkdavo iš žvejų gyvą žuvį, o vėliau veždavo į miestą ir parduodavo žymiai brangiau. Aišku, imdavo tik pačias didžiausias žuvis. Ypač paklausą turėjo lynai. Žydas atsiveždavo silkių, duonos bei mažų buteliukų degtinės. Jei vyrai susigundydavo degtine, tuomet mažiau gaudavo pinigų arba jų išvis negaudavo. Dauguma žvejų stambesnes ir vertingesnes žuvis parduodavo, o namo parsinešdavo tik tas, kurių žydas nepirkdavo“, – mena K. Trepuila.

Gyvenimas vienkiemiuose turėjo ir neigiamų ypatumų. Prasidėjus trėmimams, pirmiausia užkliūdavo tos šeimos, kurios gyveno vienkiemiuose ir turėjo daug žemės. Naujoji valdžia juos vadino buožėmis, nepagrįstai įtardavo, kad pas juos lankosi partizanai, kad vienkiemių gyventojai juos maitina. Jie ir buvo tremiami į Sibirą. Trėmimų nepavyko išvengti ir Kaniūkų žmonėms – Lebednykams, Masalskams, Trepuiloms. Trepuilų šeimos vargai tremtyje aprašyti knygelėje „Dusmenų krašto tremtiniai“¹.

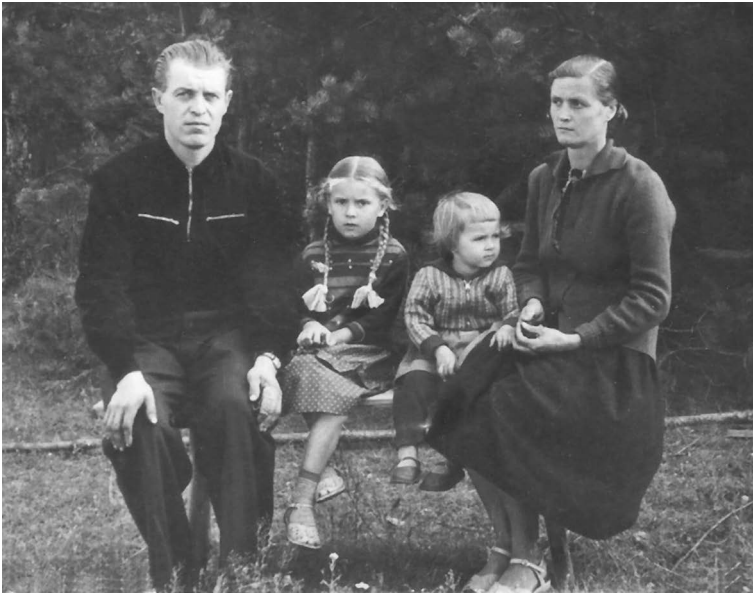
K. Trepuila mena, kad, kai 1957 m. jų šeima grįžo į Lietuvą, Kaniūkų kaime kaip tik buvo tiesiami elektros laidai. Bet elektra buvo aprūpinti tik gyvenantys kaime. Vienkiemiuose šeimos dar ilgai gyveno be elektros. Iš pradžių namuose pasišviesdavo balanomis, vėliau nusipirko žibalinių lempų. Bet aplinkinių kaimų parduotuvėse nebuvo galima nusipirkti žibalo. Todėl žmonės dviračiais važiuodavo žibalo net į Rūdiškes. Pasak K. Trepuilos, sugrįžę iš tremties, karvę nusipirko už 3 000 rb, o dviratis tada kainavo 600 rb.

Grįžęs iš Sibiro, Konstantinas įsidarbino Kaniūkų kaime įsikūrusiame kolūkyje „Taikos keliu“. Ten dirbo visi darbingi aplinkinių kaimų žmonės.

„Žiemą kolūkiečiai kirsdavo raistuose krūmus, ruošdavo malkas, pavasarį arkliais ardavo žemę, sėdavo javus, vėliau dalgiais šienaudavo pievas, ruošdavo pašarus, rudenį kuldavo kuliamosiomis, kurias sukldavo traktorius, o pasibaigus kūlimui, arkliais iš raisto vežiodavo durpes. Tuomet kolūkis turėjo mažai gyvulių, todėl ir mėšlo labai trūko. Dėl to iki pat žiemos kolūkiečiai gamindavo trąšas dirvoms tręšti. Į ilgus kapčius (kaupus) eilėmis dėdavo mėšlą, durpes, pabarstydamo ploną eilutę mineralinių trąšų, po to vėl mėšlo, vėl durpių. Kasmet padarydavo po keletą tokių kapčių. Dabar tokias trąšas vadintume kompostu“, – sako buvęs kolūkietis K. Trepuila.

Iš pradžių pinigų už darbą kolūkis nemokėjo. Pirmaisiais metais K. Trepuila gavo 130 kg grūdų (už visus metus). Vėliau pradėjo mokėti po 10 kapeikų už darbadienį, po kiek laiko jau po 20 kapeikų. Į darbą brigadininkas varė kasdien. Nenorinčius gąsdindavo, kad negaus arklio arams įdirbti, neduos ganyklų karvėms ganyti ir pievų šienauti. Žmo-

¹ Trepuilaitė-Virginavičienė O. *Dusmenų krašto tremtiniai*, Kaišiadorys, 2010.

*Adelė ir
Konstantinas
Trepuilos su
dukromis Onute
(kairėje) ir Danute.
Apie 1967 m.
Iš A. ir K. Trepuilų
šėimos archyvo*

*Konstantinas Trepuila su dukromis Onute (kairėje) ir Danute prie savo gimtosios sodybos
Kaniūkuose. 2010 m. Nuotr. J. Laurinavičiaus*

nėms pasiskundus, kad prastoje žemėje niekas neauga, kolūkis pasiūlydavo keletą arų apsėti kukurūzais dirvai pagerinti. Duodavo ir sėklas. Kukurūzus sodindavo panašiai kaip bulves: vienas aria, o kitas eina iš paskos ir beria sėklas į vagas. Prastoje dirvoje užaugdavo vešlūs kukurūzai, bet juos reikėdavo atiduoti kolūkiui. Kolūkis iš jų gamindavo pašarą gyvuliams – silosą. Kukurūzų burbuoles labai mėgdavo ēsti kiaulės, todėl žmonės jų šiek tiek pavogdavo.

Konstantinas Trepuila kolūkyje „Taikos keliu“ dirbo šešetą metų. Vėliau, girininko Matonio paragintas, perėjo dirbti į miškų ūkį, nes ten buvo galima daugiau užsidirbti. 1969 m. K. Trepuila su šeima persikėlė gyventi į Dusmenų kaimą.

„Iš vienkiemio išsikėlėme norėdami, kad vaikams būtų arčiau mokykla. Toli buvo ir parduotuvė. Iš pradžių, norint nusipirkti miltų, cukraus, druskos ir kitų būtiniausių prekių, reikėjo pėsčiomis kulniuoti net penkis kilometrus į Lieponių parduotuvę. Vėliau parduotuvė buvo atidaryta Salamenkoj, o po kiek laiko Grúožninkuose, bet ir iki jų buvo nemažas kelio gabalas. O norėdami parduoti atliekamus maisto produktus, pėsčiomis eidavom į Klepōčių traukinių stotį ir veždavom juos į Hālės turgavietę Vilniuje“, – pasakoja K. Trepuila.

Jis į turgų dažniausiai veždavo žuvis, o jo žmona Adelė (mano mama) – sviestą, sūrius ir žąsis, kurių vienkiemyje augindavo nemažai.

Į mūsų vienkiemį dažnai atvažiuodavo kelios mašinos medžiotojų iš Vilniaus. Jie medžiojo antis. Jau iš vakaro miestiečiai išsikurdavo paežerėje. Iš alksnio šakų pasidarydavo būdas ir, prie Spenglos ežero išikūrę visai nakčiai, tykodavo ančių. Man tuomet buvo šešeri metai, o sesei Danutei – treji. Vilniečiai atveždavo mums gražių žaislų ir saldumynų, todėl buvo labai laukiami.

Ir šiandien, važiuojant pro Kaniūkų kaimą, nejučiomis suvirpa širdis. Juk čia mano tėvų ir senelių žemė, čia mano vaikystės takai. Gimtasis kaimas pamažu sensta ir nyksta. Bet iš mano atminties niekada neišnyks.

Samninkai pokario metais

Danutė Plauškienė (Karūžaitė)

Buvo didelis gatvinis kaimas

Sámnykų (dabar Sámnikų) kaimas driekiasi maždaug per 3 km nuo plento Vilnius–Alytus pietų link. Iki Ūnuškio miestelio 5 km, iki Rūdiškių – 10 km. Iki 1938 m. tai buvo didelis gatvinis kaimas, gyveno 17 šeimų. Po 1938 m. dauguma šeimų persikėlė į savo sklypus, išsikasė labai gilius šulinius (15–20 ir net daugiau rentinių), iš senų rąstų pasistatė trobesius.

Pietrytinėje kaimo dalyje glaudžiasi Sámio ežeras, dabar jau susitraukęs, apsamanojęs, sunkiai prieinamas. Su Vilkókšnio ežeru jis susisiekdavo upeliu, po melioracijos virtusiu kanalu, o su Grúožio ežeru jį jungia didžiulė aukštais krantais griova, vinguriuojanti, besišakojanti ne tik per laukus, bet ir per mišką, kuris skiria mūsų kaimą nuo Grúožnikų.

1947 m. kaime gyveno daugiau nei 50 šeimų, apie 200 gyventojų, 2001 m. – apie 75 gyventojai. Mūsų kaime iki susikuriant kolūkiui labai stambių ūkininkų nebuvo. Tų, kurie turėjo daugiau nei 10 ha žemės, buvo keletas. Turtingiausi ūkininkai – tai Batarla ir Motiejus Karūžas. Jų trobesiai erdvesni ir dailesni. Motiejaus Karūžo namas dengtas raudona skarda – vienintelis toks visame kaime. Batarla buvo kaimo seniūnas prieš karą ir dar keletą metų po karo – kol išvežė jo gausią šeimą į Sibirą. Žmonės labai ilgai kalbėjo apie tą baisią nelaimę, nes Batarla buvo geras žmogus. Jo sesuo buvo akla – išvežė ir ją, kaip ir silpnaregę dukterį. Jų namai visą laiką stovėjo tušti, neprižiūrimi, niekas iš jų šeimos į juos negrižo.

Neturtingiausiu žmogumi kaime buvo laikomas Rauplys. Jis su žmona ir dviem tada dar nedideliais sūnumis gyveno dūminėje pirkioje. Neturėjo net karvės, laikė porą ožkų.

Pasklido kalbos, kad norintys gali važiuoti gyventi į Klaipėdos kraštą, kur po karo esą likę daug tuščių sodybų. Pirmosios į Klaipėdos kraštą išvažiavo

*Samninkų kaimas.
1938 m. Juozo
Timuko nuotr.
Iš Nacionalinio
M. K. Čiurlionio
dailės muziejaus
archyvo*

*Petro Veličkos
gyvenamasis namas
Samninkų kaime.
1938 m. J. Timuko
nuotr. Iš Nacionalinio
M. K. Čiurlionio
dailės muziejaus
archyvo*

*Jurgio Aliukonio
gyvenamasis namas
Samninkų kaime.
1938 m. J. Timuko
nuotr. Iš Nacionalinio
M. K. Čiurlionio
dailės muziejaus
archyvo*

Staliulionių ir Jenarauskų šeimos, gausios, sunkiai besiverčiančios nedideliuose nederlingos žemės sklypeliuose. Vėliau išvyko dar dvi. Susikūrus kolūkiui, be kolūkio valdybos leidimo niekas negalėjo išvažiuoti. Vis dėlto Petras Velička išvažiavo gyventi į Leitvarį.

1953 m. kaime, netoli Motiejaus (Macelio) Karužo namų, sribai apsupo partizanų bunkerį. Žuvo du partizanai, o Karužo žentas Jonas Taraila buvo suimtas ir nuteistas kalėti 25 metus.

Taip kaime ėmė mažėti gyventojų. Jaunimas stengėsi ištrūkti iš neturtingo, prastai tvarkomo kolūkio. Baigę mokyklą, įsidarbindavo Vilniuje, Alytuje, Kaune. Beje, pirmieji Samninkų vaikai, baigę aukštąsias mokyklas, buvo Bronius Aliukonis (vėliau tapęs Lietuvos komunistų partijos Centro komiteto nariu), Anelė Šiškaitė, mokytoja, ir Danutė Karužaitė, taip pat mokytoja. Dabar iš Samninkų kilusių ir įvairias aukštąsias mokyklas baigusių yra nemažai.

Pravardės, vardai

Kaime beveik visi turėjo pravardes. Neturėjo tik tie, kurių daugiau tokiomis pavardėmis nebuvo: Zumas, Vencius, Rauplys, Roda. O kitų geriau nei tikras pavardes prisimenu pravardes, kurios, kaip sakoma, nuo piemenų laikų išlikusios: Marulka, Baraniukas, Rauliukas, Vaciuks, Šerys, Melešius, Kubas, Vincukas, Šakalis, Driežas, Busilas, Trilapis, Peškė, Monuška, Bedūšis ir kt. Kai kurias pravardes nesunku paaiškinti, jos kilusios iš tėvų vardų (Vaciuks – Vaclas, Rauliukas – Raulas). O kitų pravardės turi įdomesnę kilmę. Pavyzdžiui, Šakalis (Stasiulionis) vietoj pagalio sakydavo *šakalis*, tai ir jį patį ėmė taip vadinti. Bedūšis kadaise žydui bandė lūpas ištepti lašiniaus, žydas ėmęs šaukti: *Bedūši, bedūši tu!* Tai ir liko tas žmogus Bedūšis, o tikros pavardės neatsimenu.

Vardai irgi skambėdavo ne taip kaip „metrikuose“: Marija, Marytė – Mariuka; Ona – Anuka, Ancka, Anutė; Katrė – Katriuka; Veronika – Varusia, Varusiulė; Genė – Gencia; Bronė – Broncia; Stasė – Stasia; Petrė – Petrusia; Izabelė, Zabelė – Zabalia; Anelė – Anelka; Elena – Alena; Ieva – Ievuka, Javuka; Jonas – Janka; Motiejus – Macka, Maciuks (vaikas); Albinas – Albukas; Danutė – Danė.

Kreipiniai

Kai kuriose šeimose kreipiniai šiurkštoki: *motka, boba* (vietoje močiutė), *diedai* (kreipiantis į dieduką, senelį). Bet taip yra tik kai kuriose šeimose. Vaikai dažniausiai į artimuosius kreipdavosi švelniai: *mama, mamyte, tata, tėvuli, dziėduli, bobute* (į senelius), *ceta, cetula* (į tetą). Suaugusieji į savo senus tėvus ar kitus giminaičius kreipdavosi kiek kitaip: *motula, tėvuli, tetula, dėdula*. Įdomu būdavo klausytis, kai kalbėdavosi kokios trys kaimynės; *vai širdela, kūmula, kvietkeli, gėlala* ir dar visaip, bet švelniai, pagarbiai. Vyrai irgi, kad ir kiek santūriau: *brolali, broli tu mano, vyreli*. Į vaikus: *sūneli, vaikeli, slūgela, pupela, dukrela, Stasiuli, Antanuli, Jonuli* ir kt.

Negaliu užmiršti širdingo kaimynių bendravimo. Sekmadienį ar per šventes, o ir paprastomis dienomis žiemą kaimynės lankydavo vienos kitas, šnekėdavo įvairiausiomis temomis, dainuodavo. Mano dėdienė labai griežtai laikydavosi pa-

Vaclovo Karužos gyvenamasis namas Samninkų kaime. 1938 m. J. Timuko nuotr. Iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus archyvo

pročio šeštadieniais ar per šventes apšvarinti trobą, o sekmadienį šventine lovatiese apkloti lovą, stalą užtiesti švaria staltiese, pačiai švaresniais drabužiais apsirengti. Po pusryčių persirengia, sėdasi ant lovos ir ima laukti viešnių.

Vestuvės

Senieji papročiai mūsų kaime išsilaikė ilgai. Pokario metais ne viena mergina laukdavo, kartais ir sulaukdavo šeštadienio vakarą piršlių, atidardančių, atskambančių iš kito kaimo. Prisimenu, kaip piršliai dar buvo atvažiavę pas kaimynų Budrevičių dukterį Antosę, pas kitų kaimynų dukteris Anutę ir Marytę. Vaikams būdavo leidžiama nubėgti ir pažiūrėti, ar jaunikis gražus. Vestuvės buvo viso kaimo šventė. Moterys prieš vestuves dar net parepetuodavo vestuvines dainas. *Šliūbo* dieną eidavo jaunosios į *šliūbą* išleisti. Dainuodavo graudžias dainas ir žiūrėdavo, ar jaunoji verkia. Kai kurios nuotakos iš tiesų verkdavo pasisriūbaudamos ir ypač atsiklaupusios prie motinos kelių, o moterys pačios tuo momentu šluostydavosi ašaras. Parvežtą marčią irgi troboje pasitikdavo moterų pulkelis. Bet tada dainos būdavo linksmos, o humoristinėmis dainomis traukdavo per dantį piršlį ir piršlienę. Piršlienė iš anksto būdavo pasiruošusi krepšį su pyragais ir buteliu karčiosios, bet tyčia erzindavo dainininkes, kad tos ilgiau dainuotų. Pagaliau jos gaudavo savo „uždirbtąjį“ krepšį ir išbrazdėdavo iš kambario į kiemą, jei būdavo vasara, ar į kamara, jei būdavo šalta. Ir aš ne kartą tokiose linksmybėse buvau, nes mano dėdienė buvo aktyvi vestuvių dainininkė. Iš atminties išnyra vestuvių stalai, užtiesti baltomis lininėmis staltiesėmis. Ant tų stalų buvo statomas *karvojus*. Na, ne bet kur, o prieš jaunosius. Toliau rikiavosi lėkštelės, dubenėliai su virta mėsa, dešrelėmis, sviestu, sūriu, kepta žuvimi. Duonos ir didžiulės pyrago (mielinio) riekės buvo kraunamos tiesiai ant staltiesės. Čia pat buvo dedamos aliumininės šakutės, vienas kitas peilis ėjo iš rankų į rankas (sviestui apsitempti). Į stalą šeimininkės ašočiais nešdavo savo darbo girą ir alų. Degtinės būdavo nedaug – vienas kitas buteliukas. Degtinė irgi savadarbė, ruginė. Degtinės *čėrkutė* keliaudavo viena aplink stalus: „*Sveikas būk*“. – „*Ant sveikatos*“. Labiausiai prisimenu pyragus, suraikytus didelėmis riekėmis, į stalą nešamus rėčiuose.

Laidotuvės

Žinią apie mirtį kaimynai perduodavo vieni kitiems. Gedulas visame kaime. Jei mirusysis būdavo šarvojamas šeštadienį ar sekmadienį, jaunimas neorganizuodavo šokių. Į *pagrabą* eidavo ir moterys, ir vyrai, su namiškiais ir vaikai. Už stalo giesmininkai giedojo giesmes, o per giedojimo pertraukas dukterys, seserys ar motinos pasikeisdamos verkdavo žodžiais – raudodavo. Kaimynės susigraudinusios irgi šluostėsi ašaras. Po laidotuvių moterys ceremoniją aptardavo, visos linguodamos galvomis sakydavo: „*Tai duktė gražiai verkė, seniai tep verkiantį girdėjau*.“ Negražų, neišmoningą verkimą apšnekėdavo, kartais net pasijuokdavo: „*Nu jau nieko daugiau ciktai „motula, širdela, motula, širdela“ nemoka*.“

Esu girdėjusi, kad seniau verkėjas samdydavo, bet mano vaikystėje to nebuvo. O paprotys apraudoti mirusįjį žodžiais mūsų kaime laikėsi gana ilgai. Jau studentė buvau, kai moterys stebėjosi tokios Roduvienės dukteria, medicinos sesele: „*Ir mokyta, ir tep gražiai verkė. Iš kur ji ir išmoko*.“

Juozo Aliukonio gyvenamasis namas Samninkų kaime. 1938 m. J. Timuko nuotr. Iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus archyvo

Šarvodavo namie, kojos durų link. Ant stalo, į kurią rėmėsi karsto galvūgalis, degė dvi žvakės. Vasarą pamerkdavo gėlių. Už stalo sėdėdavo giesmininkės ir giesmininkai su kantičkomis.

Gėlių ar vainikų niekas į laidotuves nenešdavo. Moterys ateidavo apsi- rengusios šventiniais drabužiais, ryškių spalvų vengdavo. Tos, kurios ateidavo apsirišusios skareles su raudonomis gėlėmis, kaimynių būdavo apšnekamos: „*Tai neturi supratimo.*“

Karstas medinis, obliuotų lentų, ką tik kaimo stalių sukaltas. Kiekviena šeima ant aukšto ar svirne turėdavo pasidėjusi lentų. Žmogui numirus, pirmiausia kviesdavo stalių, kuris mirusį išmatuodavo. Tada greitai susirinkdavo 2–3 staliai ir sukaldavo karstą, o moterys išklodavo jį balta drobule (vėliau pirktine), kraštelius gražiai iškarpydavo.

Nei staliai, nei giesmininkai, nei duobkasiai, nei kiti kaimynai, kurie pagelbėdavo laidotuvių ceremonijoje, užmokesčio neimdavo. Po laidotuvių visi grįždavo į namus gedulinių pietų. Būdavo duodama šiek tiek degtinės (sava- darbės, ruginės) išgerti už mirusiojo *dūšią*. Tik vėliau, išsigalėjus kolūkiams, ant stalo butelių daugėjo, smarkiai išgėrusiųjų irgi. Moterys sakydavo: „*Nu, kam tos prakeiktos degtinės per laidotuves, kokis gi čia balius ar kū. Vyrai prisigeria kap velniai, aina namo giedodami.*“

Po karo iki susikuriant kolūkiams (1948–1949 m.) reikėjo už žemę vals- tybei atiduoti nemenką dalį javų ir kitų produktų. Buvo tokie paruošų punk- tai, į kuriuos reikėjo pristatyti per metus nustatytą kiekį kiaušinių, sviesto, užaugintą bulių ar telyčią. Ūkininkui laiku nepristačius, paruošų darbuotojai su milicija konfiskuodavo karvę ar kiaulę. Mūsų šeimai reikėjo į tą punktą nu- nešti 12 kg sviesto ir užauginti bulių ar telyčią. Prisimenu, kaip moterys dėl to sielojosi, nes vasarą, per darbymetį, grietinės, mėsos ir sau reikėdavo. Be to, sūris, sviestas, kiaušiniai – vieninteliai produktai, kuriuos buvo galima parduoti turguje ir prasimanyti šiek tiek pinigų, nes valstybė už pristatytus produktus neatlygindavo.

Kolūkiai

Bet greitai pasklido kalbos apie kolūkius Rūsijoje, esą ir pas mus bus *kolchozai*. Ėmė po namus vaikščioti agitatoriai, aiškinti, kaip gera bus kolchozuose gyventi: žemę ars traktoriai, javus pjaus irgi mašinos, nereikės sunkiai dirbti. Aš buvau antroje klasėje. Tos kalbos mane domino, jomis net patikėjau. Bet suaugę žmonės nebuvo tokie patiklūs, nes buvo girdėję, kaip Rūsijoje ar Ukrainoje kaimo žmonės iš bado mirė. Labiausiai sielojosi, kad bus atimta žemė, gyvuliai. Kur dės tuos arklius, karves, kaip juos šers?

1948 m. kolūkis buvo lyg ir įkurtas. Tik mano mama pareiškimo neparašė. Vasarą žmonės suskubo nuo savo žemės javus nuimti ir susivežti į savo daržines. Kažkas sugalvojo, kad reikia parašyti tokį pareiškimą, jog jie nenori gyventi kolūkyje, ir pasirašyti apskritimo forma, kad „valdžia“ nesuprastų, kas pirmas pasirašė. Taip ir buvo padaryta. Metus laiko visi gyveno kaip gyvenę, bet po metų kolūkis vis dėlto buvo „sutvertas“. Arkliai iš ūkininkų buvo atimti, karvės irgi, paliko žmonėms tik po vieną karvę, vežimai, padargai irgi ėjo į bendrą katilą. Šeimai leista naudotis 60 arų žemės prie namų, buvo uždrausta į tą žemę sėti rugius.

Kaip ir reikėjo laukti, bendruose nepritaikytuose tvartuose gyvuliai ėmė dvesti. Eidama į mokyklą girdėdavau, kaip paskubomis suręstame dideliame tvarte baubia karvės, mačiau prie arklidės ištemptus padvėsusius arklius su išpampusiais pilvais.

Pirmuoju kolchozo „Pažanga“ pirmininku tapo mūsų kaimynas ir mano krikšto tėvas Petras Zenevičius (Rauliukas). Jis buvo jaunas, energingas žmogus, bet mažaraštis, net pradinės mokyklos dorai nebaigęs. Po metų jį pakeitė iš rajono atsiųstas berods totorius. Grendavėję pas kažką nuomojosi namo „antrą galą“. To namo šeimininkė paskleidė kalbas, kad pirmininkienė iš padvėsusių arklių šlaunų išpjaustanti mėsos gabalus, juos marinuojanti ir kepanti kotletus. Tas pirmininkas irgi metus teis buvo. Taip kas metai ir keitėsi kolchozo pirmininkai.

O kolchozninkai į darbą kolchoze negalėjo neiti. Reikėjo išdirbti per metus tam tikrą skaičių darbadienių. Darbadienis – tai ne darbo diena. Moterys retai išdirbdavo darbadienį per dieną. Kiekvienas darbas turėjo normas. Metų pabaigoj už tuos darbadienius gaudavo atlyginimą grūdais (miežiais, rugiais, avižomis). Pirmaisiais kolchozų gyvavimo metais tik stipresni ūkiai galėjo mokėti už darbadienį 1 kg grūdų. Kituose gaudavo po pusę kilogramo ar net mažiau. Taigi šeima, dirbusi visus metus, parsiveža kelis maišus grūdų.

Kaip žmonės išgyveno? Iš sodybinio 60 arų sklypo. Turėjo karvę, nusipėnėdavo kokią kiaulę. Bet iš kur gauti pinigų? Mūsų kaimą iš dviejų pusių supo miškai. O juose vasarą būdavo daug uogų: žemuogių, mėlynių, bruknių, spanguolių. Vasarą moterys uogaudavo, veždavo uogas parduoti į Vilnių, iš Vilniaus parsiveždavo batonų, bandelių, nešdavo jas į Ūnuškio turgų. Autobusai dar nevažinėjo. Pro Rūdiškes ėjo traukinys Vilnius–Varėnà. Dviračių dar neturėjo beveik niekas. Taigi anksčiausią rytą, dar prieš saulės tekėjimą, reikėjo pėsčiomis keliauti 12 km į Rūdiškes. Du krepšius surišdavo rankšluosčiu. Rankšluostį per petį, vienas krepšys ant pečių, kitas ant krūtinės. Dar mažesnis krepšys rankoje (dažniausiai su žemuogėmis). Ir ropoja moteriškės kaip vorai tuos 12 km, ir džiaugiasi spėjusios į traukinį. O Vilniuje iš stoties jau vieni niekai – halė čia pat. Pardavinėti uogas

*Vinco Budrevičiaus
daržinė Samninkų
kaime. 1938 m.
J. Timuko nuotr.
Iš Nacionalinio
M. K. Čiurlionio
dailės muziejaus
archyvo*

buvo smagu – visas išpirkdavo. Keletas rublių jau kišenėje. Kad tų rublių dar kiek padaugėtų, reikia prisipirkti batonų, kuriuos nesunku bus parduoti Ūnuškio turguje. Su traukiniu į Rūdiškes. O iš Rūdiškių – kaip Dievas duos. Gal atvažiuos *gruzovikas*, į kurį susikars visos Samninkų, Grendavės, Ūnuškio prekybininkės. Tada nuo Semeliškių – tik 3 km su batonais ant nugaros. Na, o turgaus dieną tuos batonus 5 km reikės vėl tempti į Ūnuškį. Ir taip suksis tas vargo ratas.

Žmonės prasimanė ir kitą būdą prisidurti ko nors prie savo darbadienių. Ėmė vogti. Vogti iš kolchozo – ne nuodėmė. Gal ir kunigui nieks tokių nuodėmių neišpažindavo? Ir vogė viską: grūdus, pašarus tie, kurie dirbo fermose, pieną – melžėjos, grūdus per rugiapjūtę – vairuotojai, bulves – bulvių kasėjos. Bulves kasė kauptukais, bulviakasės atsirado daug vėliau. Moterys kasa, brigadininkas ar kitas kontoros darbuotojas vaikšto palaukėje, stebi kasėjas. Bet kai prižiūrėtojas nusigręžia, šast krepšį bulvių į vagą, apkasa, apkasa kauptuku, koku akmeniu pasiženklina ir lyg niekur nieko kasa toliau. Vakare, jau beveik sutemus, vėl pilnas laukas kasėjų. Atranda savo vagas, savo *kapčius*, išsikasa bulves, susipila į maišą ir namo. Taip ir gyveno.

Girtuoklystė

Mano vaikystėje Samninkų kaime, įskaitant ir Samninkėlius, buvo du girtuokliai: Mikalėkas (Juozas Račkauskas) ir Driežas (Radzevičius). Jie buvo žinomi meistrai: vienas mūrijo krosnis (Mikalėkas), kitas dažė sienas, dengė stogus (Driežas). Dirbo jie ne kartu, tai ir į namus grįždavo kitais keliais. Bet abu gerai išgėrę. Jei Mikalėkas dirbdavo kur nors Grúožnykuose, tai namo keliaudavo pro mūsų kiemą. Mes dažniausiai jau miegodavome, kai staiga pasigirdavo beldimas į langą.

– Šeimininke, šeimininke, nepyk, pasakyk, koks čia kaimas.

Varusiutė kenčia, kenčia ir atsiliepia:

– Gùdakiemis. Aik nuog lango.

– Tfu, kad tavi perkūnas, Baraniuko Varusia... Kam meluoti?

Laisk pirkion, gerc labai noriu.

- Tu jau atsigėris ir prisgėris. Mes jau miegam. Aik ir tu namo.
- Varusiula, širdela, aš cik pusė puodelio vandenėlio.
- Aik nok lango, aš tau sakau.
- Nelaisi pirkion, aš giedosiu, – ir užtraukia: „Kaip aš jojau per žalių girelį...“

Dainuoja iš viso vieko, balsą drebindamas. Mus jau juokas ima. Kad ir pykdama, dėdienė priversta įleisti svečią nebuvelį į vidų. O tada jau amen, neišvarysi iki ryto. Jis pirmiausia kaulys *čėrkutės*, *pusbonkiuko*, *lašelio*, paskui vėl dainuos, kol užsikniaubs ant stalo ir užknarks. Ry tą pabudęs stebėsis: „*Kap aš atsidūriau? Varusia, tu jau man prabočyk.*“

Ir išslenka namo.

Driežas nebuvo toks įkyrus. Pas kaimynus užsukdavo rečiau, bet jo viešnagė irgi būdavo ypatinga. Pasibeldžia į duris (pas mus nebuvo papročio belstis pas kaimynus), išgirdęs „prašom“, įžengęs per slenkstį lankstosi, rankom mostaguoja, pirštus visaip sukaloja, žodį sunkiai išspaudžia, kažin kaip tyliai, neaiškiai, vėl mosikuoja rankom tartum nebylys. Todėl jį Driežu ir praminė, „*nu jau cikras driežas, nieko aš jo kalbos nesuprantu*“, – sakydavo dėdienė.

Kai 1949 m. susikūrė kolūkis, visų gyvenimas pasikeitė. Darbų organizavimas buvo labai prastas, primityvus. Vakare brigadininkas raitas ar pėsčias kiekvienam kolūkiečiui praneša, ką ir kur kitą dieną reikės dirbti. Žmonės rytais renkasi į nurodytą vietą, vėl laukia brigadininko. Man teko matyti, kaip vyrai krauna ant buvusio mūsų lauko šiaudų kūgį per rugiapjūtę. Susirenka prie jau pradėto šiaudų kūgio apie 9 valandą, sėdi, guli, laukia, kol traktorius atveš šiaudų priekabą. Bet tas traktorius vis neatvažiuoja ir neatvažiuoja. Belaukdami ir benuobodžiaudami sugalvoja vieną pasiūsti į *tašką samagono*. Butelis greitai ištuštėja, o žmonės vėl vartosi ant šiaudų prie kūgio. Pagaliau apie kokią 12 valandą traktorius atburzgia. Iškrauna priekabą, traktorininkas skelbia pietų pertrauką ir nuburzgia. Vyrams toloka į namus pėsčiomis, jie vėl ką nors siunčia į *tašką*. Po pietų jau svirinėdami iškrauna vieną dvi priekabas ir dainuodami arba keikdamiesi traukia namo.

Bėgant metams, girtuoklystė tiesiog išliepsnojo. Buvo geriama fermose, dirbtuvėse, palaukėse. Jau ant vienos rankos pirštų galėjai suskaičiuoti tuos vyrus, kurie negėrė. Dar blogiau: įniko gerti ir kai kurios moterys, ypač tos, kurios dirbo fermose.

Daugelio tų žmonių, kurie „kūrė“ kolūkį, jau nebėra gyvų, o jaunimas stengėsi mokytis, įsigyti profesiją, įsidarbinti mieste. Mūsų kaimo antroji, trečioji karta Vilniuje, Alytujė gyvena. Nors dabar kitos bėdos: tenka vykti uždarbiauti į Angliją, Airiją ar kitas šalis.

Kaimas ištuštėjo. Mano tėvų karta (gimę 1910–1920 m.), išgyvenusi Antroją pasaulinį karą, vokiečių ir rusų okupacijas, žemės ir turto netektį, vergovę kolchoze, ilsisi Samninkų kapinaitėse, neblogai tvarkomose jų vaikų ir vaikaičių.

Žuklių kaimo žmonių gyvenimas

Stasys Aliukonis

Apie senelius. Mano senelis Kipras Aliukonis gimė 1840 m. Žuklių kaime. Caro laikais buvo išvykęs į Liepąją, dirbo gamykloje metalurgu. Mirė 1925-aisiais. Jis buvo dailidė, gamino duonkubilius (*dziesškas*), didelius ažuolinius kubilus kopūstams raugti (apie 200 l talpos), *buikelas* sviestui mušti, *bričkas* (brikas), važeliu, vežimus; iš obels, kriaušės – įrankius staliaus darbams, pindavo įvairiausių krepšius. Pagal laivyno gelbėjimo valčių pavyzdį pats pasidarė valtį.

Be dailidės amato, buvo ir muzikantas, pats pasidarė smuiką iš drebulės, stygas – iš *barono* (avino) žarnų. Grojo kaimo *vakaruškose* (pasilinksminimuose). Caro laikais baigęs pradžiamokslį, buvo gan raštingas, skaitydavo Bibliją, bendravo su 1918 metų Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataru Donatu Malinausku, kuris vėliau pakrikštijo jo sūnų Petrą, su knygnešiu Stankevičiumi.

Vedęs buvo tris kartus. Su pirmąja žmona turėjo vieną sūnų, su antrąja – du sūnus ir dukrą. Trečiąją paėmė 30 metų jaunesnę Rozaliją Kazlauskaitę iš Panošiškių kaimo. Su ja susilaukė penkių vaikų – trijų sūnų, iš kurių vienas buvo mano tėvas Petras, ir dviejų dukrų. Keturi vaikai caro laikais išvyko į Ameriką, bėgdami nuo rekrūtų likimo, kiti liko gyventi Lietuvoje.

Senelis pasakojo tėvui apie 1863 m. sukilimą, kaip kazokai atjodavę ir klausinėdavę: „*Ar nematėt paliokų?*“ Kaimiečiai visaip turėję išsisukti, argi sakys, kad apnakvindinę buvo patį sukilimo iždininką Dionizą, kuris nešiojo krepšį su pinigais. Prisiminė senelis ir sukilėlių susirėmimą su kazokais netoliese, gale Vaikštėnių kaimo. Daug vyrų krito, vietoje ir laidojo.

Senelio Kipro brolis Rapalius tarnavo caro kariuomenėje rekrūtu 25 metus. Grįžo išmokęs visokių burtų. Nueis, būdavo, į vakaruškas ir sakys broliui: „*Ar nori, padarysiu, kad mergos pačios nuogai nusirengtų?*“ Senelis gi atsakys: „*Ne, tai gal jau nereikia...*“ Arba važiuoja abudu žiemą per mišką, o Rapalius ir sakys broliui: „*Ar nori pamatyt velnią?*“ Kipras vėl nedrąsiai: „*Ne, gal ne...*“ Tris kartus Rapalius pakartoja: „*Ar nori pamatyt?*“ Tik staiga – ateina ponaitis su skrybėle ir sėda į roges. Argi ne *monai* (burtai)?

Močiutė Rozalija Kazlauskaitė, gimusi Panošiškių kaime, atitekėjo į Žuklijus, užaugino penkis vaikus. Dirbo namų ūkio darbus. Buvo *bajava* (smarki) moteris, viską mokėjo – ir arti, ir akėti.

Apie mamos Jadvygos Aliukonienės tėvus. Senelis Jonas Zagorskas gimė Dusmenų parapijos Meškučių kaime, turėjo 40 ha nederlingos žemės ir miško. Laikė arklį, trejetą karvių, avių bandą, kiaulių, vištų, kalakutų, žąsų. Gyveno iš ūkio. Vaikai grybaudavo, uogaudavo. Žydai iš namų supirkdavo uogas, grybus. Su dainininku Kipru Petrausku buvo tolimi giminės. Į Kauną senelis nueidavo pėsčiomis, užeidavo į svečius, parnešdavo nuo dėdės lauktuvių vaikams.

Senelis Jonas Zagorskas. Apie 1956 m. Tulune (Sibire). Iš autoriaus archyvo

Su dviem žmonomis susilaukė devynių vaikų. 1951 m. išvežtas į Sibirą, mirė 1956 m., būdamas 85 metų, tremtyje Tulune, Sibire.

Močiutė Zagorskienė (Žemaitaitė) – mamos mama, gimusi Varėnos rajone, mirė anksti, mamai buvo 8 metai, dar buvo du broliai ir vyriausia sesuo, kuri išvažiavo į Argentiją „laimės ieškoti“. Senelis vedė antrą kartą Kristiną Puodžiūnaitę iš Varėnės ir dar susilaukė penkių vaikų – dviejų sūnų ir trijų dukterų. Vienas sūnus buvo Lietuvos partizanas Dainavos apygardoje, žuvo 1948 m., perlaidotas Onuškie kapinėse, kitas – mokytojas Aukštadvaryje, 1951 m. su tėvais ištremtas į Sibirą, į Tuluną. Viena dukra buvo partizanų ryšininkė, politinė kalinė Taišėto moterų lageryje. Sibire ji ištekėjo už lietuvio, kai paleido, 1958 m. grįžo pas tėvus į Lietuvą. Kitos dvi dukros užaugo vaikų namuose Lietuvoje.

Apie tėvus. Tėvas Petras Aliukonis gimė 1901 m. Žuklių kaime, čia užaugo ir nugyveno. Pats išmoko skaityti, vėliau pramoko lenkiškai, žydiškai.

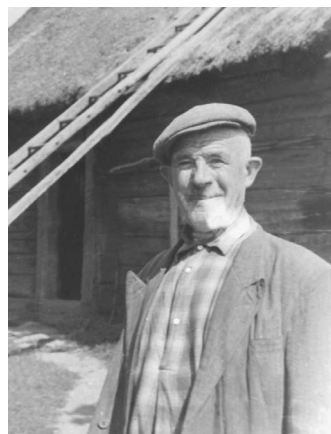
Pirmojo pasaulinio karo metu fronto linija ėjo per Žuklijus – už kaimo Panóšiškių link buvo įsitvirtinusi caro kariuomenė, o Grendavėjė – vokiečiai. Per susišaudymus patrankų sviediniai išrausdavo didžiausius šulinius. Caro kariuomenė, atsitraukdama į rytus, degino namus, viską, kad vokiečiams neliktų. Žmonės, netekę namų, kasėsi bunkerius, žemines prie ežero. Buvo badas. Žmonės maitinosi žuvimis, juos gelbėjo ežeras. 1914 m. rudenį atsitraukus frontui, senelis pradėjo atstatinėti namus. Atlygis – gaidys už pastatytą namą. 1915 m. pavasarį Petras su mama ėjo į Suvalkiją parsinešti pūdo (16 kg) grūdų, nes kaime nei maistui, nei sėjai grūdų nebuvo. Tėvas, susikūrus nepriklausomybei, nuėjo savanoriu į Lietuvos kariuomenę, dalyvavo Klaipėdos išlaisvinime, mūšiuose po visą Lietuvą. Įstojo į Šaulių sąjungą.

P. Aliukonis buvo puikus meistras, pirmiausia – kalvis. Grįžęs į Žuklijus 1925 m., pats pasistatė kalvę, dumples pasidarė, priekalą iš patrankos sviedinio. Kitus

Petras Aliukonis apie 1936 m. Kaune.

Iš autoriaus archyvo

Kalvis Petras Aliukonis prie savo namo Žuklijuose. Apie 1970 m. Iš autoriaus archyvo

Senosios dupleš kalvėje. 2013 m. Stasio Aliukonio nuotr.

Senelio Kipro Aliukonio staliaus darbo įrankiai: oblius, du laistuvai, šiaudinio stogo dengimui naudojama lentelė. 2013 m. S. Aliukonio nuotr.

kalvystės įrankius – reples, kirstukus, liejimo formas ir kt. – taip pat pasidarė pats. Buvo savamokslis. Pirmojo pasaulinio karo metu, visai dar jaunas, nebijojo išardyti šrapnelių, šovinių. Mėgo dirbti su metalu, dirbdamas jautė malonumą. Būdamas 90-metis eidavo dar į kalvę, vis rūpėjo ką padaryti. Dirbdamas kalviu, kaustė arklius, pasagas sulenkdamas, noragus keisdavo noragėliams, plūgus, peilius naujus darė, šiaudapjaustėms peilius iš plieno dirbo, aptempdavo ratams lankus, ratlankius suvirindavo plastiniu būdu, blizges žvejams iš tūtelių, likusių po karo, dirbino, žalvariu su boraksu virindavo smulkias detales spynoms, raktus padarydavo visų tipų spynoms, *kapočėlius* bulvėms kasti, kapliuoti, šakes, kastuvus taisydavo nulūžus ausiai, kaltus iš plieno, kirvius, plaktukus girnoms kalti, pjautuvus dantydavo. Darydavo peilius, šaukštus, indus – aliuminio *bliūdus* (dubenis), žalvario puodukus, – kryžiukus su *mūkelėmis* (kančia), Marijos atvaizdėlius, verpimo ratelius atnaujindavo, taisydavo siuvimo mašinas, laikrodžius, roges, rogutes pakaustydavo metalu, *korukus* (stambios prie rogių kabinamos rogutės rąstams vežti) darė.

Savadarbiai metalo kirstukai ir dornikai angoms iškalti. 2013 m. S. Aliukonio nuotr.

Savadarbiai kalvio įrankiai: replės karštam metalui laikyti, žymeklis, trys variniai litavimo plaktukai, replės. 2013 m. S. Aliukonio nuotr.

Linų šukavimo šukos. 2013 m. S. Aliukonio nuotr.

Kalvio Petro Aliukonio liejinys iš aliuminio, nukaltas apie 1948 m. 2013 m. S. Aliukonio nuotr.

Trys piešnios (ledo kirtikliai eketėms iškiršti), bulvių šakočius (virtom bulvėm smulkinti) apie 1960 m. padaryti kalvio Petro Aliukonio. 2013 m. S. Aliukonio nuotr.

Iš medžio išdroždavo šaukštus, samčius. Pokariu, kai žmonės daug ko buvo netekę, neturėjo, tėvas buvo prikaupęs tankų, lėktuvų dalių, surinko paliktus lauko virtuvės įrankius, gertuves (*baklaškes*) ir po truputį juos naudojo kitkam gaminti. Iš balto aliuminio liejo šaukštus, dubenis, puodukus, *sagonus*, keptuves darė. Iš patrankų tūtų gamindavo puodus, įdėdavo dugną, o vidurį pabalindavo maistiniu alavu, kurio gaudavo sausainių fabrike: žaizdre kaitindavo, pridėdavo dar kažkokių miltelių ir puodo viduje padarydavo blizgantį baltą paviršių. Viską sugalvojo pats.

Kalvystės amato išmokė mokinį – Antaną Strazdą, kuris buvo dėkingas, kad tėvas pragyventi padėjo. Kaimo vaikai atbėgę padėdavo dumplės padumti, sukaldavo dumplių ratą.

P. Aliukonis buvo geras kulinaras – kepė pyragus, naminę duoną, kugelį, grikinę *babką* (plokštainį), virdavo žuvienę, kitokias sriubas – raugintų kopūstų, žirnių, krosnyje džiovindavo žuvis, baravykus, virdavo lyšių (lėšių), perlinių kruopų, moliūgų košės, kepdavo švilpikus (iš virtų bulvių košės su miltais), žuvi. Viską gamindavo duonkepėje. Iš ruginių miltų darė *saldą* (gira), alų iš miežių. Vytindavo skilandžius, laikydavo juos pintame krepšyje palėpėje, sūdydavo lašinius ir laikydavo medinėje dėžėje, druskoje. Pagrindinis maistas buvo žuvis, todėl žuvaudavo žiemą vasarą.

Kaimynui su šalteksnio, ažuolo žievių vidinio sluoksnio nuoviru, linų sėlenų kompresais, *kaštanavolo* (taukės) šaknies nuoviru išgydė rankos nykšti, sutraiškytą dantračio, pats išsigydė supūliavusį blauzdos kaulą, sulaužytus dubens kaulus, tvarsčiams naudojo lininį audinį.

Iki karo dirbo kalvėje, gyveno su savo mama Žuklių kaime. Kai mama 1939 m. mirė, 4 metus gyveno vienas, o 1943 m. susirado merginą iš Dusmenų parapijos Meškūčių kaimo Jadvygą Zagorskaitę (1914–1973). Tais pačiais metais jie susituokė Dusmenų bažnyčioje. Susilaukė dviejų sūnų ir dukros.

Stanislovas Aliukonis gimė 1945 m. Žuklių kaime, Vytautavos parapijoje, Ūnuškio valsčiuje. Baigė Žuklių pradinę mokyklą, Gūdakiemio septynmetę mokyklą. Dvejus metus dirbo Rūdiškių MSV, vėliau, nenorėdamas dirbti kolūkyje, išvažiavo į Vilnių. Įsidarbino Vilniaus elektros tinklų (VET) įmonėje, pradėjo mokiniu. 1964–1968 m. tarnavo sovietinės armijos karo laivyne Liepėjoje. Grįžęs liko gyventi Vilniuje, toliau dirbo VET inžinieriumi, baigė Elektromechanikos technikumą, Kauno politechnikos institutą. VET išdirbo daugiau kaip 40 metų. Gyvena Vilniuje, vasaroja tėvonijoje, su broliu ūkininkauja.

Šaukštų liejimo formos. 2013 m.

S. Aliukonio nuotr.

Marytė Aliukonytė gimė 1946 m. Ištekėjusi išvažiavo gyventi į Alytaus rajono Daugų parapijos Bukaučiškių kaimą.

Vincas Aliukonis gimė 1948 m. Dirbo kolūkyje, melioracijos valdyboje darbininku, padėjo tėvams ūkyje, augino gyvulius: dvi karves, pieną nešdavo į pieninę, du jaučius, kuriuos pristatydavo į mėsos kombinatą, tris kiaules.

Po karo vyko kolektyvizacija, viską iš žmonių atėmė. Tėvas nerimavo, kad išveš į Sibirą, vienas iš paskutinių įstojo į kolūkį. Dirbo kolūkyje kalvio darbus, mašinas remontuodavo, detales išliedavo. Buvo nuolat prikaupęs atsargų, jei veš, turėjo atsargoje lašinių, vytintos mėsos, džiovintos duonos kelis maišus, džiovintą žuvies. Džiovindavo duonkepėje. Tėvas nesuprato naujos tvarkos – kombinavimo, vagysčių, naujos santvarkos nekentė, sakydavo: „Tarybų valdžia vis tiek sugrius...“ Ir sulaukė. Mirė 1994 m.

Mama Jadvyga Aliukonienė (Zagorskaitė) gimė 1914 m. Dusmenų parapijos Meškučių kaime. Į Žuklijus atiteko 1943 m., užaugino tris vaikus. Dirbo namų ūkio darbus, verpė vilnas, linus, pakulas (naudojo maišams austi), audė drobę marškiniams, pusvilnonę medžiagą kostiumams, milą paltams, paklodes *dvi-nycias, keturnycias, šešianycias* ir *aštuonianycias*, parinktes lovatiesėms, rankšluosčius (*abrusus*). Kaimynėms apmesdavo apmatas (*asnavas*) audimo staklėms, suverdavo *nyciesna, skietuosna* (paruošdavo austi). Vaikams pasiūdavo drabužėlius, numegzdavo batukus iš vilnos. Uogaudavo, grybaudavo, grybus džiovindavo, raugdavo. Susikūrus kolūkiams, dirbo kolūkyje, tvarkėsi savo ūkyje.

Tėvai buvo mažžemiai, turėjo apie 10 ha nederlingos žemės, 1 ha miško. Gyveno iš amatų – šaltkalvystės, kalvystės, medžio, staliaus darbų, žmonės su prašymais ateidavo iš aplinkinių kaimų 10 km spinduliu. Namai nuolat buvo pilni žmonių, kalbėdavo apie visas naujienas, politiką. Laikė arklį, karvę, kiauliu, avių. Prie namų buvo 3 ha žemės, kita, vadinama Laibine, tarp Salóviškio ir Pakuoja ežerų, miške, už 2 km nuo namų. Už atliktus darbus žmonės padėjo nudirbti žemę, apsėti, nušienauti pievas, nukasti bulves.

1914 m. namus sudegino caro kariuomenė, liko svirnas – rąstinis, statytas tik kirviu, medinėmis vinimis tvirtintas, rąstai suleisti vienas ant kito, dengtas šiaudais. Senelis Kipras Aliukonis 1914 m. namus atstatė. Darbininkai buvo iš Švenčionių. Namas rąstinis, tarp rąstų dėjo baltų samanų šilumai laikyti. Namą su-

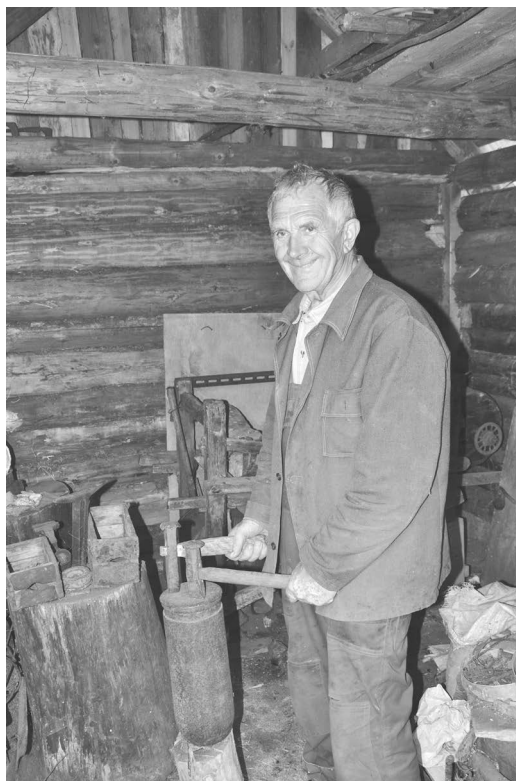

Sėdi Jadvyga Aliukonienė (Zagorskaitė) ir Petras Aliukonis, stovi sesuo Marytė Aliukonytė, Vincas Aliukonis, Stanislovas Aliukonis prie namo Žuklijuose. Apie 1960 m. Iš autoriaus archyvo

darė gyvenamasis kambarys, priemenė, rąstinis tvartas, prijungtas prie namo, iš dviejų dalių: viename laikė arklį su karvėmis, kitame – kiaules. Pastatas buvo dengtas šiaudiniu stogu. Daržinė stovėjo aukščiau. Kolektyvizacijos metu ji buvo atimta, o 1952 m. nugriauta. Dar buvo trys atskiri akmeniniai rūšiai, dengti šiaudais. 1963 m. gyvenamosios trobos stogas perdengtas skarda. 1980 m. sūnus Stasys pastatė garažą, 1989 m. atskirai pastatytas dviaukštis rąstinis gyvenamasis namas, 1990 m. – nauja daržinė.

Apie kaimą. Žuklių kaimas pirma buvo Onušio parapijos, vėliau – Vytautavos parapijos. Iki 1940 m. buvo Onušio valsčius, vėliau – Trakų rajonas. Maždaug iki 1950 m. kaimas turėjo savo seniūną, paskui sujungė kelis kaimus, dar vėliau prijungė prie Grendavės seniūnijos. Pradžioje priklausė „Saulėtekio“ kolūkiui, vėliau – kolūkiui „Gimtoji žemė“. Iki 1944 m. kaime buvo 66 sodybos, daugiausia mažažemių, sklypai padalyti rėžiais. Nuo senovės čia gyveno laisvieji valstiečiai, priklausę kunigaikščiui. Pragyvendavo iš žemės, dar dirbdavo miškuose (vasarą leisdavo sakus, žiemą rąstus ruošdavo), vaikai rinkdavo malkas, grybaudavo, uogaudavo, vyrai žvejodavo tinklais, bradiniais, statė bučius, venterius, žuvų būdavo labai daug. Dėl kolūkio laukų trėšimo žuvų sumažėjo. Žuvis, uogas, grybus supirkdavo žydai.

Kaime žmonės pavardėmis nesivadino, nes buvo nemažai panašių pavardžių. Visi turėjo pravardes, pvz.: Matulukas, Vincelukas, Vladžialka, Petrikai, Ramaska, Didžiokučiai, Tiuleliukai, Pauliukuciai, Bokanas, Piliakalnio Putys, Kriaučiukas, Bobrukai, Zelankinis, Barnasiūtės, Čekutis ir kt. Vienas iš kaimynų – Bolius Lenkevičius buvo kaimo savamokslis gydytojas, gydė žolėmis, „hipnoze“, užkalbėdavo, pokario metais (vokiečių laikais) pabėgo į Daugųs, dirbo felčerių ambulatorijoje. Bronius Streikauskas pasakodavo įvairiausias pasakas vaikams, buvo geras siuvėjas, siuvo kelnes, švarkus, paltus, važinėdavo po kaimus: kur siūdavo, ten ir apsigyvendavo. Taip ir žmoną susirado. Vincas Čiupaila buvo visų istorinių įvykių „archyvas“, vaizdingai nupasakodavo viską, kas kaip vyko. Petras Kasperavičius aplošdavo kortomis visus, vienas iš kaimynų net arklį pralošė, kitas kailinius – išėjo vienais apatiniais. Blažonienė su Stašauskiene dviese audė paklodes, *parinktes* (raštuotos lovatiesės), išmoko pačios. 1951 m. Čiupailų šeima buvo išvežta į Sibirą, Zalieckų, dvi Kasperavičių, Strazdų šeimos 1951–1952 m. pasitraukė į Klaipėdos

Stasys Aliukonis kalvėje, statytoje 1925 m. 2013 m. Iš autoriaus archyvo

*Stasys Aliukonis su
sūnumi Mindaugu
valtyje Vilkokšnio
ežere. Apie 1984 m.
Iš autoriaus archyvo*

*Petras Aliukonis
su anūku Kęstučiu
Aliukonių važiuoja
Žuklių kaimo keliu.
Apie 1975 m.
Iš autoriaus archyvo*

kraštą, kiti pasitraukė į Vilnių, Alūtų, Kauną. Paliktose sodybose apsigyveno kiti. Kitos sodybos išnyko, daug gyventojų buvo iškeldinti į gyvenvietes ar patys išvyko į miestus, griovė sodybas melioracijos metais. Kas liko gyventi, tvarkėsi savo nedideliame ūkyje, dirbo kolūkyje.

Apie vaikus. Vaikai ganė karves, ravėdavo runkelius, ropes. Ganydavo basi, per gruodą kojas šildydavo karvių mėšle. Ganydami „diedus mušdavo“ (toli pastatytą pagalį numušdavo kitu), *puščiaukas* leisdavo (akmens svaidymo varžybos), darydavo *ragatkes* (laidynes), garsinius ir šratinius braunikus, *strielbas* iš jaunos pušaitės, laužuose kepdavo bulves su lupynomis, karstydavosi po medžius, rungtyniaudavo, kas aukščiau užlips į pušį be šakų, kas pasieks vanago, kranklio lizdą, traukdavo virvę, dainuodavo, plaukimo varžybos vykdavo, žaisdavo žaidimus. Į mokyklą eidavo pasikeisdami, nes pirmiausia buvo ūkio darbai. Pradinė mokykla buvo įkurta Juozo Čiupalo namuose. Kai juos ištrėmė į Sibirą, mokyklą įkūrė

Kasperavičių namuose. Ji veikė iki 1958 metų. Baigusieji pradinę eidavo į kitoje ežero pusėje esančią Gudakiemio septynmetę mokyklą, 3 km skersai ežerą, aplinkui – 7 km. Vasarą persiurdavo valtimi patys vaikai, žiemą eidavo ledu. Rudenį, pavasarių būdavo pavojinga – ledas plonas, tad ieškodavo sekumos. Kartą teko tėvui plaukti valtimi ir gelbėti, nes ledas pradėjo aižėti. Ankstyvą rudenį, pavasariop vaikai į mokyklą eidavo basi, vėliau avėjo guminiiais batais iš mašinos kamerų. Gavę *kerzavikus* didžiuodavosi, į šokius eidavo su tokiais. Drabužiai austiniai iš lino – šaračkiniai, vilnos, pusvilnės. Kurie prasčiau gyveno, tų drabužiuose lopas ant lopo, žiemą persiūdavo suaugusiųjų paltus.

Apie vilkus. Po karo buvo daug vilkų. Kulia tėvas daržinėj, vidury 6 ha sklypo suręstoj, jaučia – lyg už nugaros kas stovi, atsisuka – du vilkai sėdi. Tėvas nesustojo, kūlė toliau, o šitie pasėdėjo, pasėdėjo ir nuėjo.

Rūkas. Ant sklypo kažkas staugia. „*Koks ten velnias, eisiu pažiūrėti*“, – sako tėvas. Žiūri gi – kaimynė Maciulevičienė ežeran inbridus, o vilkai *baroną* (aviną) papjovę krante dantis šiepia. Atėjo jos vyras Maciulevičius, užsidėjo aviną ant kupros ir nuėjo per mišką taku. Vilkai prisvijo, griebė aviną ir nusinešė sau.

Kaimyno Vinceluko tvarto pamato akmenį išvertė ir tris avis papjovę išsitempė, nuvilko prie ežero. Vilkai ko nesuėsdavo, paežerėj išsikasę duobę paslėpdavo.

Sutikus vilką žiemą kelyje, negalima bėgti. Kaimynas, sutikęs vilką, išstovėjo žiemą ant kelio vienas prieš kitą iki saulė patekėjo, tada vilkas pasitraukė.

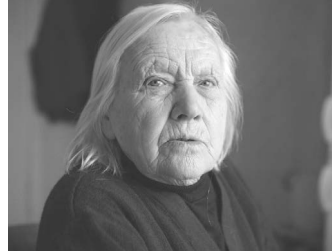
Kaimo tradicijos. Kaime kiekviena vietovė turėjo pavadinimą, pvz.: Bendrabalė, Susmauga, Pečiukai, Po Matuluku, Po Ramoniškės, Stiuris, Po piliakalniu, Mazuikė, Lanka, Po rūstais, Alkaitis, Po Žalioja, Rudulė, Kirmėliakalnis, Po eglynu, Griovelė, Laukytis, Stankevičiškės, Po Šimo, Prudelis, Po lazdynėliu, Pašilaitė, Laibinė, Velniaklonė, Varyklos, Kačergos, – taip susikalbėdavo, kur buvę, kur yra, kur ieškoti. Žiemomis būdavo vaikų nuo 8 iki 13 metų vakarėliai pas kaimynus su armonika, akordeonu, būgnu. Grodavo patys vaikai: Juozas Čiupala grojo armonika, Algis Karpičius – armonika, Stasys ir Albinas Lenkevičiai – akordeonais, Jonas Putys – akordeonu, dainuodavo, žaidimus žaisdavo. Nuo 15 metų berniukai prisirašydavo į bernus (reikdavo atsinešti butelį) ir vykdavo vakaronės pas kaimynus iki paryčių, šokdavo polką, valsą, fokstrota, pasiutpolkę, per kurią varžydavosi muzikantai su šokėjais, kurie ilgiau atlaikys. Į vakarėlius, iš vakarėlių eidavo visas kaimas būriu. Pas pamiltą merginą važiuodavo piršlys su jaunikiu. Jaunąją išleisdavo, po bažnyčios apeigų pasitikdavo visas kaimas, su persirengėliais. Atsivežusi kraitį, jaunoji apdalydavo visą giminę, pasirodydavo visiems, ar sugeba ką nors. Vestuvėse gerdavo gaivas, alų, girą, degtinę atėjo sovietų metais.

Panaikinus kolūkius, po 1990 m. didesnių pasikeitimų nebuvo, grįžo ūkininkauti tik vienas sodybos savininkas Jonas Kasperavičius. Liko 23 sodybos. Jos tuštėja, senoliai miršta, apsigyvena naujakuriai poilsiautojai.

„Nugyvenau gyvenimą laimingai“
(Zofijos Vaičiulionienės atsiminimai)

Užrašė Živilė Driskiuvienė

Zofija Vaičiulionienė (Dambrauskaitė) gimė 1927 m. gruodžio 31 d. Dagiliškių kaime, Ūnuškio valsčiuje. Tėvas Vladas Dambrauskas ir mama Elena Dambrauskienė (Baranauskaitė) kilę iš Dagiliškių kaimo. Zofija ištekėjo už Broniaus Vaičiulionio, kilusio iš Paspenglių (Salomenkos) kaimo. Į Smaliūs atsikėlė 1953 m. Zofiją Vaičiulionienę kalbinome 2016 m. gegužės 16 d. Smaliuose.

Zofija Vaičiulionienė.
2016 m. gegužės 16 d.
K. Driskiaus nuotr.

Vaikystė Dagiliškių kaime. *„Gimiau prieš pačius Naujus. Kaip šiandien prisimenu, tėvelis vis pasakojo, kaip anksčiau buvo labai kailis lapių brangus. Tai prisipratina lapį prie pirties ir eina paskui pilnyt, o mama jau sirgo: „Vladai, neik niekur, neik.“ Kaip kaimi seniau, taigi bobutes pakviečia an gimdymo. Tėvelis vis ciek neiškentė, nuvejo ir užmušė lapį. Parsinešė lapį an pecių užsidėjęs. Ir duktė gimė, ir tėvas lapį parnešė.*

Šeimoje buvome trise – dvi seserys ir brolis. Aš pirmucinė. Labai reci vaikai mano mamos buvo. Aš gimiau po vestuvių mamos an penktų metų, o man buvo dešimt metų, kai sesuo gimė, o po antros mergaitės gimė brolis, man buvo aštuoniolika, jai buvo aštuoni metukai jau. Nu o jau dabar ir seseres neturiu, ir brolio neturiu. Jau likus viena. Jau senas tokis medis kap inaugo, tada siūbuoja, siūbuoja, nu ale dar vis stovi.

Tėveliai turėjo 4 ha žemės. Ti tokiais šniūreliais buvo. Nebagoci buvo, bet darbštūs buvo mano tėveliai labai. Ūkinykavo. Dvi karvės visad būdavo ir arklys, nu ir kiaulių laikydavo, vištų. Sėdavo – pirmoj eilėj tai rugiai, bulbos. Kiek ti an tų keturių hektarėlių kų tinai prisėsi. Žemės menkos buvo. Da miežių pasisėdavo. Grikių tai sėdavo. Grikinis laukas buvo daugiau.

Gyvenom iš karto su mamytės tėvais. Duktė su mamu nesuciko. Kai mes gyvenom, tai buvom šeši: tėvelis, mamytė, vaikai trys, diedukas ir bobutė, bet paskui jau cie mirė, tai mes jau tadu likom. Pakol pas dziedukus gyvenom, tai dziedukai žiūrėjo, jau jie [tėvai] ajo laukuosna dirbc. Mokindavo bobutė daugiau.

Mano dziedukas Juozas Baranauskas tai buvo seniau siuovėjas didelis – ajo per žmones, siuvo. O mano tėvelis ti skietus taisė, batus pataisydavo, jei kieno kur suplyšdavo batai.

Tėveliai veždavo Onuškin turgun kiaušinius. Mama audėja buvo, audė paklodes ir saviem, ir svecimiem audė. Reikia dažų marškom. O ti Onušky tokia žydauka buvo, pardavinėjo, tai an kiaušinių. Tai vienąkart mama sako: „Vladai, eik tu kermošiun, įdėsiu kiaušinių, nunešk.“ Atnešė karzinkutį tokių: „Va, sako, aš tau gražiai sudėsiu, nuvežk, parsiduosi ir parveši man dažų.“ Tėvelis sako: „Dar aš imsiu.“ Tai jisai tokiu kurtkuti apsvilkįs, tai jis kišeniun vienan susdėjo, kitan. Iš išejo pėsčias Onuškin. Gruožninkus prieidzinėja, kad išvažiuoja tokis Velička su arkliu, sako: „Aikši, Vladuk, sėskis, pavėžėsiu.“ Tai jis nieko nelaukdamas paėmė ir įsėdo. O ciej kiaušiniai kišeniuj. Tai jis pasėdėjo, jam

ty negerai, pasvertė an kito šono ir patrynė tuos kiaušinius kišeniui. Ir paskui sustojo, išlipo, ais jau un tų žydaukų, pirks jau tų dažų, o jau kap kyštelėjo rankų... Tai jis ir mirė – daugiau kiaušinių nenešė.

Verpt tai jau ir labai gražiai verpiu – pas mani gražiai tas siūlas eidavo. Kokį 15–16 jau buvau metų. Jau panelė buvau. Va mano sesuo tai gražiai audė. Megzt tai mezgiau: ir skarytes mezgiau, ir mezgtinius.

Dagilišky gyveno Survila, Dambrauskas, Šablinskas, Vyšniauskas, kitas Dambrauskas, Lukoševičius, Baranauskas, Maktelė ir kitas Baranauskas, nu ir Dambrauskas Vladas. Dešim buvo. Iš turtingiausių tai buvo Lukoševičius. Ti dvaras buvo ir dvaro žemės, tai Survilai, Dambrauskui, Šablinskui buvo duota sklypai, o cia jau, kur vadinamas kaimelis, tai šniūreliais tokiais, tai cia tokie visi biedniokai. Visi ūkinykavo.

Vargingas kaimelis buvo. Bet labai žmonės buvo draugiški. Suveina vyrai pievų šienaut, tai dalgakociais va taip išsimieruoja šniūrelius, išsimieruoja, šienauna. Tai susėdo, parūkė. Ir vėl draugiškai, ir vėl šienauna. Moterys tai tos bardavosi, tai už karves, tai karvė daržan inejo. Tos bobos, tai tep kap bobos, visadu.“

Vargingas kaimelis buvo. Bet labai žmonės buvo draugiški. Suveina vyrai pievų šienaut, tai dalgakociais va taip išsimieruoja šniūrelius, išsimieruoja, šienauna. Tai susėdo, parūkė. Ir vėl draugiškai, ir vėl šienauna. Moterys tai tos bardavosi, tai už karves, tai karvė daržan inejo. Tos bobos, tai tep kap bobos, visadu.“

Šventės. „Onuškin eidavom bažnyčion. 8 kilometrai iki Onuško. Pėškom eidavom. Paskui dviračiai atsirado. O tep tai su arkliais važiuodavo visur. Ir atlaidai būdavo Onušky, ir visa, tai važiuodavo su arkliais. Ir vaikai buvo ir prie Pirmos Komunijos privesci, ir pabirmavoci buvo. Katalikai buvo tėvai ir dziedukai.

Dagiliškių kaimi buvo daininykių – mergos labai gražiai dainuodavo. O Vyšniauskai buvo broliai – trys broliai ir sesuva – Pranas, Stasys ir Vincas ir viena mergaitė. Ir vienas buvo muzikantas. Tai jau gegužio mėnasį pamaldos būdavo kaimi, tai suveinam ti pas mano dėdį Motiejų, tį buvo keturios mergaitės, tai tep suveidavom jau ant pamaldų. Pamaldos, jau tį papoteriaunam, o paskui tai kap suveina dainuot. Paskui Šablinsko ateidavo dvi mergaitės, Vyšniausko ateidavo tas ir muzikantas, paskui po pamaldų tiesiog šokiai, dainos. Šokom kambariuose. Armoniku grojo. Ateidavo Kaniūkų bernai, daugiau bernų ateidavo. Keturios buvo Dambrauskiūtės, dzvi Šablinskiūtės, Vyšniauskiūtė viena, Lukaševičiaus irgi viena, ty bernėkai buvo, nu ir mes buvom dzvi sasarys, jau aštuonios galėc. Ir visos daininykės buvo, oi daininykės buvo. Gražiai dainuodavo. Mano ir mama gražiai dainavo. Išmokdavo vieni per kitus.

Švėsdavo Kalėdas. Iš vakaro eidavo bažnyčion, Kūčias pavalgi. Tai būna Piemenėlių mišios Onušky, tai jau tėvelis, būdavo, mūs, tai jau visad iš vakaro aidavo, paskui kici an ryc važiuodavo bažnyčion.

Eglutį tai papuošdavom. Bet eglutį tai iš popierukų, tai dar ty saldainių kokių pakabina. Tėvelis atnešdavo.

[Kūčiom] jau dabar kap ruošia, ir tadu jau tas pats. Rasalų virdavo, žuvis iškepa, silkės, kleckeliai, aguonpienis, avižų kisielius ir spanguolių kisielius. Bet vaikam tai avižų neskanus buvo, ale liepė valgyc viską. Plotkelę kiekvienas rankoj turėjo, atsilaužia vienas

Zofija Vaičiulionienė savo namuose Smalių kaime dalinasi prisiminimais. 2016 m. gegužės 16 d.
K. Driskiaus nuotr.

kito ir padalini šitep. Po vakarienės aidavo šunų paklausyc – kur loja šunys. Dargi cik mergos buvom, tai reik, sakom, paklausyt, kur šunes loja, tai iš tos pusės bernas atvažiuos.

[Verba]. Onuškin eidavom bažnyčion. Ėglis ir verba, papuošta kokių gėlytį. Paskui sudegina.

[Velykos]. Kiaušinius margydavom su vašku. Ti pas mus kaime Dagiliškyj, tai labai gražiai margydavo kiaušinius Baranauskienė Monika. Tai mes prašydavom, kad išmargytų. Duodam du kiaušiniu, tai jau kad mum išmargyt. Tai jau mama duoda kokius 4 ar 6 kiaušinius: „Nuneškit, tegu išmargina.“ Darydavo raugu, tai labai gražiai apsidazo: alksnio žievių, acto inpila, užmerkia, ir jie ty išmirksta ir paskui dar virina. Tai labai būna juodi, tamsūs kiaušiniai, o vaškas nusmunka, kap šucini, tai tadu lienka balci tiej ženklukai, tai labai gražūs būna kiaušiniai. Labai ty labai gražų kiaušinių atsineša, tai mes gi mainom.

[Per Sekmines] karvėms vainikus ant galvos: beržo, gėlių, jau gėlės žydzi. Ir tadu pargenam karves, nu tai jau duoda kų nor jau. Kiaušinį duodavo, tai pinigų duodavo kiek. Sekminėm puošdavo berželiais namus. Prikaišioja palubėm, prie paveikslų.“

Mokslas. „Tai cia va Smaliuose tokis Voveris gyveno, vienas sūnus buvo Stasys, kitas – Bolius. Pakol nažanoti buvo, tai su tėvu gyveno, o paskui kap apsižanino, tai pasdalino žemį. Jau čia sklypai buvo, daugiau. Tas Bolius išėjo. Dar ir mokykla stovėjo ant jų sklypo. Smaliuose cionai pradinė mokykla buvo, keturi skyriai. Mokiausi Smalių mokykloj, kur Bolius namas. Mokytojas Plekšnys. Aukštadvary norėjau mokycis žemės ūkio mokykloj. Ty reikėj visi produktai duoc. Neišbuvoau nei metų. Paskui tėvelis atvažiojys jau negalėjo – neišgalėjo mani išmokyc. Turėjom vienų karvį, ir toj paskutinė karvė krito. Ir viskas. Ant tų 4 hektarėlių žemės gi nieko nepadarysi. Algos jokios gi nebuvo, nieko.

Brolis, sesuo mokinosi Lieponyse pradžios mokykloje. Mano seseries bernėkas jau ajo Gruožnykuosna, jau čia nebuvo mokyklos. Pas Kepežinskių gal mokykla buvo Gruožninkuose. Mano seserės bernėkas ajo in Kepežinskių mokyklon.“

Pokaris kaime. „Kur dabar Smaliuose namas stovi ir cia Voveris buvo. Šitus tai sušaudė miškan išsivedį. Vienas sūnus buvo an kunigo išsimokinįs, nu tai tas ir liko gyvas. Juos užmušė rudenį. Žinau, kad mes linus mynėm. Aš dar pas mamų gyvenau. Dar visi nulėkėm pažiūrėt: labai buvo strošni, kap atsivežė. Ten kažkur tai Jagelonių miškan buvo nuvežį juos. Iš namų paėmė ir užmušė, o paskum parsivežė.

Dar aš pas tėvelį buvau, dar aš neženota buvau, tai cia gi va kaip Bakaloriškes sudegino, paskui gi Zubrickų užmušė. Užėjo, rado namie ir užmušė. Sūnų užmušė. Tuo čėsu, kad ti maišės – vieni kitų bijojo.

Aš maciau, didelė banda kap jų cia ajo per Smalius. Iš Jagelonių miško gal. Ajo ir šaudė šitus, katrie su miškiniais turėjo galėc...

Mano tėvelis juos Jagelonių miškan pavežėjo. Kų rado, tų ėmė: ir kiaulas, ir lašinius, ir visa. Ir Žironių miškan nuveždavo. Tai dar mano ir tėvelis va arklį pakinkė, pridėj vežiman ir nuvežė. Tai Žironysna nuvažiavo, in Rūdiškes. Miški bunkeriai buvo, visa. Ne cik tėvelis mano, ir ti dar kita kieno tai padvada buvo. Paliko vyrus tuos ir nuvažiavo, išsikrovė vežimus ir atvarė arklius, o tų žmonių nelaido važiuot tinau.“

Apie Smalius. „Iš Smalių buvo ciej Voveriai išvežti – Bolius ir Stasys. Grižo. Voveris Bolius buvo, Voveris Raišelis – tas raišas buvo, tai Stasys, ir Voveris Juozas. Juozų, kur užmušė jau, sūnų, o tėvas Šimas buvo, tai tų išvežė. Iš Dagiliškių neišvežė.

Onušio krašto žmonės: sėdi (iš kairės) Stasys Brundė iš Paspenglio, kolūkio karvių melžėja Jadvyga Bujienė, Marytė Jarmalavičienė, Zofijos Vaičiulionienės vyras kolūkio brigadininkas Bronius Vaičiulionis, kolūkio veršių šėrėjas Stasys Politika, stovi (iš kairės) kolūkio traktorininkas Jarmalavičius iš Gruožninkų, Juozas Brundė iš Onušio, Vincas Kazlauskas iš Smalių, mokytojas Petras Kepežinskas, Adolfas Vencius iš Gruožninkų. Iš Z. Vaičiulionienės šeimos archyvo

Tai ti žmonės buvo biedniokėliai. Žmonės bijojo – ir vienu, ir kitų bijojo. Katrie miški buvo, tai ataina, tai jei jiem padėjai, tai tie ataji...

Smalių kaime gyveno Budrevičius (dabar žentas gyvena), Voveris (dabar gyvena Baranauskienė, namus nupirkus), ti Voverys, dabar nuolatinis tiktai Kazlauskas, tai jįsai su švoogerka, dvoiese gyvena, o tep tai va visi atsikėlį: tai vasarų būna, tai žiemų nebūna, tai kap katras ir žiemų būna, nu tai va tokie ūkinikai. Kap anksčiau tai mano sesuo ti prie Voverių gyvena.

Buvo kaime Budrevičienė, Voverienė, Kavaliauskienė, paskui dar net iš Spenglinyčių tokia Bujienė ateidavo, su dvoiračiu atvažiuodavo. Sueidavom kokios keturios penkios pas Budrevičienę, pagiedodavom.“

Gyvenimas sukūrus šeimą. „Iš karto tai lyg ir sunku buvo, visa, nu pradžia gyvenimo labai buvo sunki. Vyras geras buvo, sutarėm. Jo tėvai gi labai nenorėjo, kad su manim ženytyūs. O, Jėzau, aš buvau ir šiokia, ir anokia, ir visa. Tėvas tai buvo nieko, tasai nieko, sako pagoduodamas: „Jule, Vladas tokis meilus žmogus ir toj Elena, gal ir ji bus tokia jau moteriškė.“ O toj motka tai rėkia. O mano tėvai biedni buvo, tai irgi jokios pamačies didelės negalėjo duot, kad padėt mum. Vyro tėvai jau žemės biski daugiau turėjo. Tėvas kavolis buvo – arklus kaustė ir ratus aptraukdzinėjo, litukų paimdavo. Ir mano mama pasakė man: „Vaikeli, – sako, – apsigalvok, kur gyvensit? Ti

Obelių žydėjimas Smaliuose. 2016 m. pavasaris. K. Driskiaus nuotr.

marcios nereikia, o man žento dar nereikia.“ Ba dar bernėkas buvo, mano brolis. Tai aš pasakiau: „Mama, nor ir po tvorų, bile su juo.“ Ir paskui abudu Onuškin nuvejom peškom padaryt jau metrikacijos.

O mano vyras Bronius iš Paspenglio. Mes Salomenka vadzinom, po senovei, o knygose dar rašo Paspenglys. Abu dirbom kolūkyje. Aš 18 metų fermoj prie kiaulių, o jis brigadinyku. Kolūkis vadzinos „Gimtoji žemė“, Grendavės apylinkė skaitos. Dvi karves laikėm visą laiką, kaip jau ir apsiženinau. Mano vaikai ganė dar. Paskum, tai jau kap pradėjo mokyklon aic, jau praėjo cia va kolūkiai, visa, tai tadu jau pririšdinėjom, neganėm. Prieauglis buvo ir kiaulės. Kiaulės buvo visas pamatas: dvi motininės ir kokie trys bekonai. Va jau kai kolūkis buvo, tai labai gerai buvo laikyci ci toki gyvuliai. Priduodzi ir gauni kombikormų nusipirkc, tai tadu cik turėk sveikatos. Ir viską sandėlin atveža. Nuvažiavai sandėlin ir pasiimi, tai cik sveikatos. Pinigai saujom ajo.

Mes norėjom va cia [Smaliuose] namų stacyt, o mum nenorėjo duot, mus varė gyvenvietėn, liepė eit mum Gruožninkuosna. Tai Bronius [vyras] gi paprašė, davė pastatyti namų. Broniui pirmininkas sakė: „Statyk, ale ciktai greitai, kad niekas nesuprast, kad tu namus statais, kad žmonės mažiau šnekėtų, kad nestatytai kokių mėnesius kelis.“ Mes slaptai ir greitai šitų namų pastatėm. Buvo gatavi jau rūšiai, visa, tai per vienu dieną visų namų sustatė, cik nesusamanojo, o kitų dien visų susamanojo. Nu ir stogų uždengė, ir viskas. O senų greitai nugriovė. Kap ciktai sustatė, tai tų senų pervertė – ir stovi jau naujas namas. Ir pečius padarė švogeri mano per vienu dieną. Mes cia buvom nupirkį tų senų namų iš Kazlausko Antano ir buvom nupirkę visų medieną iš Onuškie lėntpjūvės.“

Vaikai. „Kad mum jau nedavė statyt čia namo, o mes Gruožninkuosna labai nenorėjom, tai jau mes galvojom tadu Lentoary statytis namus. Užtai aš ir palaidau

Lentvarin mokyklon Broniukų. O tadu jau galėjom statytis. O mes jau tadu nepaimsim iš ty [iš mokyklos], jau palaidom ir palaidom. Bronius gyveno Lentvaryje bendrabutyje. Nuėjo penkton klasėn. Verkiau, kap palikau. Parvažiuodavo traukiniu, pareidavo pats iš Klepočių stoties 8 kilometrai. Sekmadienį vėl paveždavom. Nu ir jau paskui kap nuvejo Lentvarin ir nuvejo. Paskui Vilniun, ir ty bendrabuty, biski pabuvo an buto vienus metus, o paskui bendrabuty. Paskui Molėtuosna išsimokino, gavo darbų Molėtuos. O paskui iš Molėtų vėl buvo paskyrimas – ar Varėnon, ar prie rubežiaus. Dar tėvas gyvas buvo, tai labai prašė: „Sūneli, tinai lenkai daugiau, ti rusai, visa, jau jei tau skiria Varėnon, tai cia toki dzūkėliai, būk tu cia Varėnoj. Cia va tau ir daržų turėsit, ir visa cenais.“ Paskui jis ir paklaūsė, ir gavo paskyrimų Varėnon. Paskui atvažiaovęs sako: „Duoda, tėveli, mum sodų, ar imt, ar ne?“ Cia tėvas sako: „Vaikeli, tau gi palei namų neduos to sodo, ale už kokių dzvie trijų kilometrų reikės važiuot, taigi pas mus gi sodas, šitokia žemė gera, visa. Dzirk ir sodzyk.“ Dėlto ir paklaūsė. Nu ir pravda. Kap tėvas pamirė, tai jis ir liko gaspadorius. Jau Bronius visadu šeštadienį, visadu būna. Jau mano šitas varėniškis kap šeiminykas. Aš kap pagimdiau jį ir parsivežiau namuosna, tai mano vyras sakė: „Jau čia tai bus mano gaspadorius.“ Nu ir buvo gaspadorius, tep ir liko.

Labai vaikai buvo geri. Paklusnūs buvo vaikai labai. Sūnus Bronius Lentvaryje baigė vidurinę mokyklą, paskui mokinosi Vilniuje inžinieriu mechaniku. Kap išsimokino, tai jis nešokinėjo, laipteliais lipo, lipo, lipo... Kitas sūnus Eugenijus. Prie gelžkelio. Gyvena Vilniuje. Bronius vyresnis. Turiu du anūkus ir anūkę, ir tris proanūkes: Aistę, Nedą ir Rugilę.

Jau 27 metai kaip viena gyvenu. Man buvo kaip kartas 60 metų, kaip vyras mirė. Tėveliai ir vyras palaidoti ant Smalių kapų. Išmirė visas kaimas.

Nugyvenau gyvenimą laimingai. Mes va pragyvenom ir su Bronium, jau aš kap ir apsiženinau, paskui likau ir viena, kur ašėjau, visi man padėjo, kažkap labai mylėjo mane visi“.

Gimtieji Kareivonys mano atsiminimuose

Vytautas Voveris

Karėivonių kaimas yra mano tėviškė, ten prabėgo vaikystės dienos, žmogaus atmintyje paliekančios ryškiausius, išimintiniausius vaizdus, kurie, laikui bėgant, vis dėlto pilkėja, blunka, o galiausiai daugelis įvykių užsimiršta. Be gyvybingų šaltinių atminties upė senka, belieka tik kontūrai, senvagė ir be vandens. Atminties upės – tai žmonės, kaimynai ir tolimesnių vienkiemų gyventojai, o tuščios sodybos arba vieniši likę medžiai, akmenys, rodantys, jog čia žmonių gyventa, tėra tarsi tie išsekę šaltiniai – nėra versmių ir nėra gyvo vandens.

Mano gimtinė – Kareivonių kaimo kampelis, pats pakraštys šalia Damanonių kaimo, šiandien jau visiškai tuščias, tarsi čia niekada žmonių ir negyventa. Ir niekas čia jau nebegyvens – nei ežero, nei upės, o žemės prastos, grynas smėlis.

Lengvabūdiškai sutikęs parašyti apie gimtąjį kaimą, greitai suvokiau, kad galiu papasakoti tik apie šį savo kampelį ir jo žmones, ir tai tik padrikai, neišsamiai, tik tai, ką žinau, o žinau labai mažai, išvažiavau iš Kareivonių būdamas paauglys, ir laikui bėgant, saitai nutrūko, daugelio tų, kuriuos pažinojau, jau nebėra. Kiti laikai, kiti žmonės, ir akyse tuštėjanti Lietuva, tarsi lietuviai būtų vieningai sutarę daugiau nebebūti lietuviais ir negyventi šioje žemėje, o išsivažinėti po įvairiausius pasaulio užkampius.

Mano tėvas Liudvikas Voveris atėjo į Karėivonis iš Kaniūkų kaimo žentuosna (dzūkai taip sako: žentuosna, ne į žentus). Vedė jis Andriaus ir Monikos Dambrauskų jauniausiąją dukterį Bronę. Dambrauskai turėjo tris vaikus. Vyriausias sūnus Petras Nepriklausomoje Lietuvoje baigė Gruzdžių aukštesniąją gyvulininkystės mokyklą Šiaulių apskrityje. Paskutiniais nepriklausomybės metais Lietuvoje prasidėjo iškraipytų, suslavintų pavardžių savanoriškas taisymas, lietuvinimas, ir Petras nusprendė, kad ir jis ne koks šunbajoris, todėl panorė savo pavardę su-lietuvinti į Ažuolą ar Ažuolaitį. Nebesuspėjo, pirmaisiais rusų okupacijos metais lietuvininti pavardes griežtai uždraudė, pagaliau ne tas tada ir rūpėjo. Po karo Petras dirbo Trākuose, paruošų įstaigoje, ir partizanai jį, kaip okupacinio režimo pareigūną, nušovė.

Anelė Dambrauskaitė ištekėjo už eigulio Juozo Matukevičiaus, gyvenusio Petrauskų kaime. Matukevičių šeima buvo bene šviesiausia visoje apylinkėje. Antanas Matukevičius ir Juozas Kuklys iš gretimo Būrbonių kaimo 1917 m. dalyvavo Lietuvių konferencijoje Vilniuje, kurioje buvo išrinkta Lietuvos Taryba, paskelbusi Vasario 16-osios Aktą. Kai tik pradėta organizuoti Lietuvos kariuomenę, Matukevičius stoji savanoriu, dalyvavo Nepriklausomybės kare. Apgynus nepriklausomybę, savanoris grįžo į tėviškę ir tapo eiguliu, aktyviai dalyvavo šaulių veikloje.

Sūnus Juozas, atlikęs privalomąją karo tarnybą, pasiliko kariuomenėje liktiniu puskarininkiu, tarnavo Kaune, dalyvavo žygyje į Vilnių. Vėliau iš kariuomenės išėjo, grįžo į tėviškę ir, kaip ir tėvas, tapo eiguliu bei šauliu. Jau pačioje antrosios rusų okupacijos pradžioje jį pradėjo terorizuoti stribai, kol vieną kartą jie Juozą Matukevičių ir Vaclovą Voverį (būsimą garsų partizanų vadą Žaibą) sučiupo ir uždarė girininkijoje, tačiau šie sugebėjo pabėgti. Beliko vienas kelias – į mišką.

Juozas, atsisveikindamas su žmona ir nė dvejų metų neturinčia dukterimi, pasakė: „*Geriau žūsiu Tėvynėje negu Sibiro platybėse.*“ Suorganizavo partizanų būrį, pasirinko Vilko slapyvardį. Būrys veikė Ūnuškio, Daūgų valsčiuose. Žuvo J. Matukevičius-Vilkas 1945 m. balandžio mėnesį, per Velykas, Kaniūku kaime.

Anelę Matukevičienę areštavo, laikė kalėjimuose, tardė, kol galiausiai su vasarine suknele ir basutėmis išvežė į Vorkūtą, iš Vorkūtos atsidūrė prie Angaros upės (Irkūtsko sr., Rūsija). Anelės duktė Angelė (ištekejusi Mačionienė) liko pas senelius, baigė Kauno sodininkystės ir daržininkystės technikumą ir Vilniaus pedagoginį institutą, ilgus dešimtmečius dėstė gamtos mokslus Marijampolės pedagoginėje mokykloje.

Anelė Matukevičienė grįžo iš tremties ir bandė susirasti kokį nors darbą Vilniuje. Apėjo visas įmones, kur tik matydavo skelbimą, kviečiantį darbininkus. Užėina į kadru skyrių, ten sėdi koks nors apšepęs, alkoholiu dvokiantis viršininkas, dažniausiai buvęs Raudonosios armijos karininkas, abejingai pavarto pasą ir burbteli: „*Pirmiau prisiregistruok, tada žiūrėsim*“, – o milicijoje sako, kad pirmiausia reikia įsidarbinti, tada registruotis. Vargais negalais pavyko tapti okupacinio režimo pareigūno Jono Kilšausko šeimos tarnaitė, prižiūrėjo jų mažą dukrą Ingridą (vėliau tapusią aktore). Kilšauskas nebuvo sukvailėjęs komunistas, šeimoje vyravo lietuviška dvasia, bet vieną kartą grįžo iš darbo suirzęs: „*Viršininkai jau domisi, kokią ten tremtinę, nacionalistę aš priglaudžiau? Teks tau, Anele, ieškotis kitos vietos. Paso neišregistruosiu, nes be registracijos tu jokio darbo negausi.*“

Tremtinė išvažiavo į Kauną, nes lietuviškame Kaune tremtiniam buvo vis dėlto lengviau. Priglaudė senas teisininkas Jonas Adamkevičius (operos solisto Valentino Adamkevičiaus tėvas), dar caro laikais baigęs Maskvės universitetą. Anelė susirado darbą siuvimo įmonėje, parsivežė iš Kareivonių dukrą. Vieną dieną užėina cecho viršininkė, lydima milicininko, liepia nutraukti darbą ir sako: „*Draugai, atsitiko baisi nelaimė, į mūsų tarpą prasibrovė liaudies priešė, banditė.*“ Ir rodo milicininkui į Matukevičienę: „*Štai ta.*“ Milicininkas iškart pareikalavo dokumentų: „*Registruota Vilniuje, o dirbi Kaune, kaip tai suprasti?*“ – „*Važinėju traukiniu, ryte atvažiuoju, vakare išvažiuoju.*“ – „*Na, žiūrėk, mes patikrinsim.*“ Pasikvietė ir įmonės direktorė Varnaitė. „*Reikalauja tamstą atleisti, bet aš to nedarysiu. Nesu komunistė ir žinau, kad mane pačią anksčiau ar vėliau atleis.*“ Tuo viskas ir baigėsi.

Siuvykloje Matukevičienė dirbo iki pensijos. Išėjusi į pensiją sulaukė savo eilės nusipirkti mažą vieno kambario kooperatinį butelį. Sulaukė Lietuvos laisvės ir Sovietų Sąjungos subyrėjimo.

Atėjo laikai, kai buvę labai idėjiški sovietų aktyvistai, tremtinius laikę antrarūšiais žmonėmis, gaudę vaikus, lankančius bažnyčią, pjoję kryžius pakelėse ir visur, kur reikia ir nereikia, kišę rusų kalbą, staiga pradėjo verkšlenti, kiek daug lietuvių Stalinas neteisėtai ištrėmė (tarsi Stalinas pats būtų gaudęs žmones ir vežęs į Sibirą, o ne jie – idėjiški komunistai ir komjaunuoliai), tapo labai dievobaimingi („*Eina į bažnyčią ir žegnojasi kūlokais*“, – šaipėsi poetas Sigitas Geda), visur, kur reikia ir nereikia, kiša anglų kalbą. Veidmainiavo okupacijos laikais, veidmainiauja ir dabar, be vyresniojo brolio ir vyresniojo brolio kalbos, jų mąnymu, Lietuvai būtų galas.

1945-ųjų vasarą suėmė ir senąjį Antaną Matukevičių. Laikė Onušio sribyne, labai žiauriai kankino, kol galiausiai užmušė. Tada išmetė pro langą, nutempė kiek tolėliau ir suvarė dvi kulkas į nugarą, atseit liaudies priešas iššoko per langą iš antrojo aukšto ir ketino pabėgti, tačiau budrus sargybinis pro šali neprašovė. A. Matukevičių nužudė NKVD kvotėjas Pavlovas, Onušio sribai Bolius Narinkevičius ir Algirdas Banusevičius.

Andrius Dambrauskas Pirmojo pasaulinio karo metais tarnavo Rusijos kariuomenėje, turėjo puskarininkio laipsnį. Kai prasidėjo visiška suirutė, vežamas į kitą fronto barą iššoko iš traukinio ir pėsčiomis parkulniavo į Lietuvą. Tai buvo bene vienintelis, bet pats narsiausias ir teisingiausias puskarininkio žygdarbis. Lietuviai neprivalo tarnauti svetimose kariuomenėse ir kariauti už svetimus reikalus. Žmoną Moniką Gataveckaitę senelis parsivedė net iš kitos Onušio valsčiaus pusės. Iš kokio kaimo – nežinau, bet senelė, prisimindama jaunystę, nuolat minėdavo Greūdavę, Žuklijus, Tölkiškes, Panóšiškes, Vilkókšnio ežerą.

Įstrigo į atmintį senelės pasakojimas, kaip ji ėjo prie Pirmosios komunijos. Kunigas, turėjęs mokyti katekizmo, iškart griežtai pasakė: „*Vaikeliai, poterius turite išmokyti lenkiškai, nes Dievas pagoniškai nesupranta. Kas poteriauti lenkiškai nemokės, tas prie komunijos nebus prileistas*“. XIX a. pabaigoje ir prieš Pirmąjį pasaulinį karą nutautinimas ir polonizacijos maras jau buvo pasiekęs aną Onušio valsčiaus pusę ir slinko toliau. Visa laimė, kad jam kelią užkirto nepriklausoma Lietuvos valstybė. Onušio valsčius liko Lietuvai, ir jis išliko lietuviškas, kaimyninių Rūdiškių valsčių užgrobė lenkai ir visiškai nutautino. Dabar lenkų šovinistai réksmingai reikalauja, kad Lietuva būtina išsaugotų mūsų žmonėms prievarta primestą tariamą lenkiškumą, betgi iš neteisybės teisybė neatsiranda.

Mūsų sodyba buvo pačiame Kareivonių pakraštyje, bet ne paskutinė. Tolėliau, už kelių šimtų metrų, stovėjo trobelė, kurioje gyveno senelio sesuo Ona Dambrauskaitė, visų vadinama Anukà. Moteris šiek tiek savotiška, visų ir visko bijanti, labai patikli ir geraširdė. Augino sūnų Bronių, maždaug mano vienmetį, ir mes draugaudavome, kartu ganėme karves, kartu į Žilinių mokyklą tris kilometrus pluošdavome (žiemą tai ne kas, sniego daug, o kelio beveik jokio). Buvo pats pasidaręs slides, nusižiūrėjęs į jį, ir aš pasidariau, ir jomis net buvo galima šiek tiek slidinėti.

Bronius mylėjo savo motiną ir stengėsi elgtis kaip tikras vyras. Eina Anuka žemuogiauti – ir Broniukas kartu. Pietiniuose šlaituose žemuogių daug ir tokios gražios, tik rink. Renka, o čia tarp žolių kažkoks baisingas juodas vabalas ropoja. „*Vai būžys, būžys!*“ – nusigąsta Anuka. „*Nebijok, mamyte, nebijok, čia ne būžys, čia velnias!*“, – ir su rykštele šmaukšt šmaukšt.

Senatvėje Anuka ėmė ir ištekėjo už tokio pat vienišiaus Grigūno, o trobelė nugriovė. Bronius gyveno Leñtvaryje, dirbo kilimų fabrike. Įgriso jam ir tas pagelžkelio miestas, ir gyvenimas su šeima bendrabutyje, todėl kai tik papūtė laisvės vėjai, grįžo į Kareivonis, atsiėmė patėvio Grigūno žemės ruoželį, dar šiek tiek miško ir pradėjo ūkininkauti. Ir įpuolė į didelį vargą, nes kas galėjo pagalvoti, kad naujosios Lietuvos valdžiai visiškai nerūpės tie, kurie nori laisvai gyventi ir savarankiškai dirbti.

Už Anukos trobelės tįsojo raistas, Velniāraisčiu vadintas, toliau – pietų link, lanku iki pat Aliukonio pušyno – baisiai šlapia, beveik neišbrendama pieva Gražulė, skyrusi Kareivonis nuo Damanonių. Vėliau iškastas melioracijos griovys, ir Velniāraisčio nebeliko. Gražulę jau visą šienavo, iš Kareivonių pusės mano tėvas ir Aliukonis, anapus griovio – damanoniškiai Valatkevičius, Gaina, Pūtys. Šieno užteko visiems.

Nuo Dambrauskų sodybos šiaurės link buvo dar keturios sodybos. Vienoje kelio pusėje Sudvajai ir Pedzevičiai, kitoje – Keršiai ir Nevierai. Dabar ten nebelikę nieko, tuščios platybės, o senelio laikais šis kampelis vadinosi Penkiabačkiu, atseit penkiese vienoje statinėje, taip stigo tos žemės maitintojos.

Sudvajai su kaimynais nelabai bendraudavo, tik reikalui spiriant, mat save laikė lenkais ir kalbėdavo „lenkiškai“, tokiu pat žargonu – lenku, gudų ir lietuvių kalbų mišiniu, koku ir mano senelę kunigas polonizatorius poteriauti išmokė. „Tas pas ponus arklius šėrė, o pati ponų vaikams užpakalius šluostė, štai ir lenkai“, – šaipėsi mano senelis ir kaimynas Stasys Aliukonis. Greičiausiai taip ir buvo.

Trākų vaivada Stanislovas Sudvojaitis (Sudivojaitis), Sudvojaus Valmantaičio Vilniaus kašteliono sūnus, valdė dvarus Vilniaus, Kauno, Ukmergės apskrityse. Tai garsi Lietuvos didžiūnų giminė. Valmantas, be Sudvojaus, turėjo dar kelis sūnus, palikusius pėdsakų Lietuvos istorijoje, – Rumbaudą, Kešgailą, Jaunių, Šedbarą. Valmanto tėvonija – Dėltuva Ukmergės apskrityje. Beveik visi Lietuvos bajorai vieningai išdavė savo tautą ir ne tik patys pradėjo apsimetinėti lenkais, bet ir ėmė uoliai lenkinti savojo krašto gyventojus. Labai retas bukaprotiškumo atvejis istorijoje. Dvarai tapo nutautinimo židiniai, per dvarus ir bažnyčias tas užkratas sklido po visą šalį.

Greičiausiai tarnavo pas Sudvajus koks baudžiauninkas vežėju ar liokajumi, pramoko lenkiškai, įgijo poniškų manierų, o metams bėgant pasisavino ir bajoro pavarde: „Aš – Sudvojaus vežėjas, aš – Sudvajus“, – ir štai prašom: lenkas, šlėkta, ne muzikas. Naujojoje Kareivonių gyvenvietėje gyveno dar viena Sudvajų šeima, taip pat save laikiusi „lenkais“. Seniai pabrėžtinai kalbėdavo tik „lenkiškai“, vaikai jau nebuvo taip griežtai nusiteikę, o anūkams teko mokytis lietuviškoje Žilinių mokykloje, į kurią jie atėjo lietuviškai beveik nemokėdami. Mokytojai paklausus, ką tėvelis dirba, Sudvajukas atsakė: „Lenciūgami rūsty tegnet.“ Tokia tatai „lenkų

Kareivonių kaimo ūkininkai Malvina ir Jonas Čyžiai su dukrelėmis Ona (kairėje) ir Jane. Už jų dešinėje stovi dukterėčia Danutė Pačkauskaitė. 1947 m. Iš Leono Zelvaro šeimos archyvo

kalba“ kalbėjo Kareivonių „lenkai“, kuriuos žmonės vadino šlėktomis, nepiktai pašiepdamo, bet labai ir nedraugaudamo, vis dėlto – Sudvajus, ne Urbaitis ir ne Sabaitis.

Už Sudvajų – Pedzevičių sodyba, dabar ten irgi tik plynas laukas. Pedzevičių sūnus Antanas, nors ir jokių mokslų nebaigęs, bet gebėjo kažkokiu būdu dirbti Kareivonių kolūkio, kuris, beje, vadinosi ne bet kaip, o labai idėjiškai – „Komunizmo keliu“, buhalteriu. Tuo metu visa kolūkio administracija ir tebuvo pirmininkas su buhalteriu, dar sandėlininkas, kontoros išsipūtė gerokai vėliau. Dirbo Antanas su kolūkio pirmininku Pranu Gudaičiu ranka rankon ir vargo nematė, kol vieną kartą užgriuvo revizija. Žmonės net neabejojo, kad revizorius, pagyvenęs barzdotas vyras, ne šiaip sau tuos popierius varto, vis ką nors suras. Ir surado! Buhalterį nuteisė, o pirmininką iškėlė kažkur kitus vadovauti.

Kitoje kelio pusėje – Keršių sodyba, aš prisimenu, kad ten gyveno tik Keršienė su vaikais. Žmonės pasakojo, kad Keršys po karo buvo pabėgęs net į Karaliūčių, bet Keršienė nusekė iš paskos ir bėglį parsivarė. Kai moterys klausdavo, kaip ji kelią surado, nepaklydo, Keršienė atlaidžiai paaiškino: „*Moterėlės, o kam žemėlapis, jūs manot, reikalingas? Ten viskas aiškiausiai parodyta.*“ Pasirodo, pabėgėlį vyrą galima surasti pagal žemėlapi.

Vėliau Keršių sodybą nusipirko Česlovas Kačėnas iš Kaniūkų kaimo, dirbęs vairuotoju Žilinių kolūkyje. Kai prasidėjo vienkiemių naikinimo vėjus, Kačėnas pasistatė mūrinuką Žilinosė, o senąją sodybą išsigijęs Banuškevičius iš Bytautonių ją persikėlė į Kareivonių gyvenvietę.

Toliau už Keršių buvo graži Nevierų sodyba, kurios šiandien taip pat nebėra.

O dabar reikia grįžti į kitą pusę kaimo keliu, vinguriuojančiu Žilinių pusėn. Vienoje pusėje smėlėti laukeliai ir Aliukonio pušynas, kitoje – pelkėtas miškas, kuriame gausu uogų, grybų ir gyvačių. Toje vietoje, kur pušynas ir miškas beveik susisiekiama, ir gyveno Stasys Aliukonis. Jo gausią šeimą pakirto kažkokia liga, bene džiova. Mirė žmona ir vaikai, vienas po kito, bet du sūnūs – Albinas ir Juozas – išliko.

Albinas dirbo kolūkyje, o kai Chruščiovo laikais prasidėjo „plėšinių įsisaivinimas“, išvyko į Kazachstaną. Ne jis vienas, iš Lietuvos buvo „organizuotai“ išsiųsta dešimtys tūkstančių jaunų žmonių. Tai savotiška, „savanoriška“ tremtis, kaip šiandien „laisvas darbo jėgos judėjimas“ iš vieno Europos Sąjungos kampo į kitą. Kam jis naudingas? Tik jau ne mažosioms tautoms. Daugelis tų „plėšinių artojų“ vėliau grįžo į tėvynę, bet jauni, tvirti vyrai išvažiavo vieni, o parsivežė daugelis rusiškas šeimas. Sugrįžo ir Albinas – su žmona ir dviem sūnumis. Apsigyveno Vilniaus rajone, kur yra rusiška mokykla, nes vaikai lietuviškai nemokėjo. Vyko į tuos plėšinius ne tik vyrai, bet ir viena kita mergina. Iš Kareivonių išvažiavo Andriulionytė, išvažiavo viena, o grįžo su Jonuku.

Juozas Aliukonis tapo vairuotoju ir gyvena Varėnoje.

Senasis Stasys Aliukonis – tikras Smetonos laikų lietuvis ūkininkas – aukštas, lėtakalbis, ramaus būdo. Į daugelį dalykų žiūrėjo su atlaidžia ironija, suprasdamas, kad nieko pakeisti neįmanoma: „*Jau per ilgai šita jų valdžia užsibuvo.*“ Šitą jų valdžią laikė visiškai svetima, su kuria geriausia neprasidėti. Aliukonių trobos gerajame kambaryje prie lango kabėjo dailiai išpjaustyta medinė dėžutė sieniniam

kalendoriui. Ją puošė medinis Vytis, kuris šeiminkui priminė nepriklausomybę, jaunystę, tarnybą Lietuvos kariuomenėje:

„Pirmieji nepriklausomybės metai, daug vilčių ir dar daugiau vargo, sunkumų. Priešų daugybė ir visi geidžia mūsų kraštą užgrobti. O mes, Lietuvos kareiviai, kas gi tokie buvome? Žali kaimo bernai, nieko nematę, nieko nemokantys. Antai girdžiu: elektra trenkia. Man labai įdomu pasidarė, kaip ji gali nutrenkti, jeigu aš tvirtai ant kojų stovėsiu? Kyštelėjau peiliuką į rozetę. Atsibudau ant grindų.“

Kol nenusausino Gražulės, šieno baisai stigo. Aliukonis šienaudavo raisto pakraščelius, plotelius miške, viksvynus, asiūklynus, šieną dar reikėdavo ir į pakraščius ištempti, nes tik čia jis ir galėjo džiūti. Tik vasarai baigiantis, suvilkęs tą šieną į savo senovinę daržinę, atsipūsdavo: *„Pagaliau baigiau šienauti savo lankas.“*

Mirė visiškai vienišas, surado, rodos, laiškanešys. Po mirties pakraigėje aptikta du kariški šautuvai, kuriuos senas kareivis kažkam saugojo, matyt, dar nuo partizaninio karo laikų.

Prie kryžkelės, kur kelias išsišakoja ir veda į Žilinus, Damanónis ir senąją Kareivonių dvarvietę, dar viena sodyba – maža trobelė, toks pat mažas tvartelis ir sodelis, irgi mažas – vos keturios obelys, kriaušė ir keli vaiskrūmiai. Čia Anelės Basiakienės gyvenimas. Jos vyro laidotuves prisimenu, nors buvau visai dar mažas. Vienintelis sūnus Antanas, paimtas į sovietų armiją, užmiršo ir motiną, ir tėviškę. Į Lietuvą nebegrižo, pasiliko kažkur Rusijoje, motinai net laiškų neberašė. Basiakienė gyveno vieniša, o kai pasiligojo, ją nukaršino kaimynė Zosė Jankauskienė. Basiakienė pasakojo, kad jos vyro tikroji pavardė ne Basiakas ar Bosekas (pasakydavo ir šitaip), bet Basijokas, kilęs kažkur nuo Švenčionių. Vos pravėrusi duris, Basiakienė pradėdavo kalbėti. Kalba čiurleno lyg pavasarinis upelis, vis apie savo gyvenimą, senus laikus, praeitį, matytus žmones, įvairius nutikimus, ir nutildavo tik susiruošusi į savo namelius, saulei kryptant vakarop. Atsikalbėdavo turbūt už visą savaitę, nes namuose kalbėtis neturėjo su kuo – buvo tik karvė, šuniukas ir kelios vištos.

Už kryžkelės jau Damanonių laukai, tad sukame į rytus, senosios dvarvietės ir naujosios Kareivonių gyvenvietės, vadintos tiesiog kaimeliu, link. Po dešinei miškas, po kairei – buvusios pelkės, numelioruotos ir paverstos pievomis. Upelis, tekantis į Lieluko ežerą, tapo melioracijos grioviu, bet lydekos neršto metu vis tiek plaukė, ne viena ir žūdavo; jų net nemušdavo basliais, nebadydavo žeberklais, gaudydavo rankomis. Sudrumsčia vandenį, į tą drumstą vandenį įplaukia kelios lydekos ir jaučiasi pasislėpusios, griebk rankomis ir mesk į krantą. Lydekų gaudymas buvo daugiau vaikų pramoga, suaugusieji tokio verslo drovėjosi, laikė nerimtu dalyku.

Ant smėlėtos kalvos vienoje pusėje Jankauskų sodyba, kitoje jokios sodybos nematyti, tik miškas, vešlus pušynas. Miško keliuku nuėjus porą šimtų metrų, prieš akis išnyra Janulių sodyba, iš visų pusių spaudžiama išnašių pušų, vieno kito šermukšnio ir senų kadagynų. Daugelį metų senajai Jankauskienei kita kelio pusė ir tebuvo tik miškas, jokie Januliai jai tiesiog neegzistavo. Į Janulio pušyną

nekeldavo nė kojos, grybauti ir uogauti eidavo gerokai toliau į mišką, darydama didžiulį lankstą.

Jankauskienės vyras Jonas Jankauskas buvo kaimo mokytojas ir jį jau pačioje partizaninio karo pabaigoje nušovė. To meto kaimo žmogui mokytojas buvo toks pats gerbiamas autoritetas kaip ir kunigas, girininkas. Partizanai kaimo mokytojus taip pat gerbė, daugelis mokytojų arba patys išėjo partizanauti, arba buvo partizanų ryšininkai, arba iškeliavo į Sibirą. Ir jeigu jau pakėlė ginklą prieš kaimo mokytoją, vadinasi, kažkokios priežasties būta, bet man jina nežinoma, ir manau, kad svarbiausia priežastis – komunistų siekis sukiršinti žmones, kad kaimynas nepasitikėtų kaimynu, įtarinėtų, nes tik taip įmanoma palaužti tautos vienybę. Senas, dar anglų kolonizatorių išbandytas principas: „Skaldyk ir valdyk.“

Jankauskai ir Januliai gyveno draugiškai, kaip ir dera kaimynams, kol vieną dieną atsitiko baisi nelaimė: jauniausias Janulių sūnus Algirdas bičiuliui Vytautui Jankauskui parodė tėvo šautuvą, ne tik parodė, bet ir pademonstravo, kaip juo naudotis reikia. Šaudyti Algirdas tai mokąs, štai žiūrėk... Šūvis – ir Vytautas krito negyvas.

Jankauskienei liko dar vienas sūnus Jonas – darbštus, labai ramaus būdo, nuolaidus, geraširdis, visą gyvenimą dirbęs kolūkyje. Jo žmona Zosė, bene nuo Grúožninkų, visiška priešingybė – energinga, sumani, bet taip pat darbšti ir gero būdo.

Janulių šeima pasklido kas kur. Sūnus Stasys baigė karo mokyklą, tarnavo toli nuo Lietuvos, su žmona ruse ir nė žodžio lietuviškai nemokančiais vaikais tėviškėje tepasirodė vos kelis kartus, po Sovietų Sąjungos subyrėjimo į tėvynę nebegrižo. Stasio pėdomis nuėjo ir Algirdas – tarnavo rusų kariuomenėje ir jam ten taip patiko, kad nusprendė pasilikti praporščiku, sukūrė rusišką šeimą, pušų apsuptus tėvų namus užmiršo, liko be šaknų, be tėvynės, be kalbos...

Nuo smėlėtos kalvos su Jankausko sodyba ir Janulio pušynu jau matyti ir Kareivonių dvarvietė, ne dvaras, tik buvęs dvaro sodas, neprižiūrimas, sulaukėjęs, virtęs šabakštynu. Kelias nuo kalvos neria žemyn ir virsta šunkeliu, kuriį be gailėsčio daugelį metų malė kolūkio traktoriai, o taisyti, niekas netaisė, žvyruoti, niekas nežvyravo, nes kelias visai nesvarbus, šalutinis. Dešinėje pusėje iki pat miško, kurio kitas pakraštys siekia mano gimtąjį kampilį, nieko nėra, tik kažkada ant kalvelės suko sparnus vėjo malūnas, seniai nugriautas, ir prie pat miško daugelį metų urzgė, dundėjo kolūkio garažas. Kareivonių kolūkį prijungus prie Žilinių kolūkio, traktorius, automašinas, agregatus ir šiaip dar tinkamus daiktus išgabeno į Žilinus, liko tik visokiausi surūdiję gelžgaliai, senos padangos, metalinės statinės ir degalų bei tepalų prisigėrusi žemė. Po Sovietų Sąjungos subyrėjimo tie gelžgaliai kaip metalo laužas atsidūrė supirktuvėse.

Kairėje kelio pusėje – dvi sodybos. Arčiau Jankausko gyveno Ambručiai. Vincas dirbo kolūkyje, jeigu gerai prisimenu, vairuotoju. Senasis Ambrutis liko atmintyje kaip užkietėjęs žvejys, apžergęs dviratį, prie kurio rėmo priištos dvi didžiausios meškerės, iškeliaujantis ežero link. Vėliau Vincas Ambrutis persikėlė gyventi į Kaišiadorių rajoną, o Karėivonyse liko Genė Ambrutytė ir jos vyras Stasys Pūtys, ramus, tylus žmogus. Jis dirbo melioracijoje.

Buvęs Kareivonių dvaras. 2010 m. K. Driskiaus nuotr.

Už Pūčių – Urbaičių gyvenimas. Kitoje kelio pusėje kažkada buvo gyvanašlės Slavinskienės sodybėlė. Dar Smetonos laikais išleido moteriškė savąjį Slavinską uždarbauti į Argentina ir greitai įsitikino, kad visiškai be reikalo. Nei jis namo grįžo, nei šeimos pasiimti Argentinon pageidavo, nors buvo žinoma, kad gyvas.

Dabar Urbaičių sodyba tuščia, ją prižiūri sūnus Vytautas, Vilniaus pasienio rinktinės Poškonių Gintaro Žagunio užkardos vadas, majoras.

Šeimos galva Juozas Urbaitis čia atsikraustė iš Onušio, vedęs Bronę Slavinskaitę. Mano tėvas su Urbaičiu gražiai sutardavo, nors atrodė tokie nepanašūs: Urbaitis linksmo būdo ir aštraus liežuvio, tėvas visiškai neturėjo humoro jausmo. Urbaitis – buvęs sribas (vienintelis Kareivonyse), tėvas – buvęs partizanas (anaiptol ne vienintelis), tačiau bičiuliautis tai jiems netrukdė. Teisybės dėlei reikia pasakyti, kad vienas sribavo, kitas partizanavo labai trumpai.

Rusams nuvijus vokiečius, tėvas, kaip didžioji dauguma kaimo vyrų, išėjo į mišką. Vieni norėjo kovoti už nepriklausomą Lietuvą, kiti vengė mobilizacijos, tretieji – kad visi ejo. Tėvas, matyt, tarp šių trečiųjų. Ką jie ten veikė, nežinau, bet vėliau, pradėjus formuoti partizanų dalinius, atsiradus vadovybei, daugeliui vyresnio amžiaus vyrų ir paaugliams liepė eiti namo, pašauksią, kai prasidės lemiamos kovos. Lemiamos kovos taip ir neprasidėjo, užtat okupacinis režimas areštavo ir išvežė į Archangelsko sritį tėvo brolių Motiejų, esą miške buvęs, „banditas“. „Aš nesiginčydavau, nes negalėjau jiems pasakyti, kad ne aš, o jaunesnysis brolis buvo“, – pasakodavo iš tremties sugrįžęs Motiejus.

Slavinskienės žentas Urbaitis į Kareivonis atsinešė ir šautuvą, kaip ir dera tikram sribui, tačiau nieko blogo jis nedarė, žmonių negaudė, partizaninis karas ejo į pabaigą. Kaip Urbaitis baigė sribauti, mano tėvui pats pasakojo, teko girdėti.

*Buvusio Kareivonių
dvaro ūkinis
pastatas. 2010 m.
K. Driskiaus nuotr.*

Vieną naktį, jau gerokai po Visų Šventųjų, į jų trobą pasibeldė partizanai. „Ar turi, Urbaiti, šautuvą?“ – klausia. „Turiu“, – prisipažįsta nusiminęs Urbaitis. „Tai atiduok ir einam.“ Urbaitis puolė ausis batais, bet partizanų vadas sustabdė: „Batų tau nereikės.“

Viskas aišku, išsives į lauką ir sušaudys, bet atsitiko visiškai kitaip. Kieme duoda šautuvą ir sako: „Dabar bėgte į Onuškę! Nubėgsi į stribyną, atiduosi šautuvą ir skusk namo, mes tavęs čia palauksim. Bėgte į Onuškę, bėgte iš Onuščio. Mūsų žmonės tave matys, slapukus išstatėm.“ Pašalę, gruodas, iki Onuščio dešimt kilometrų, pasakojo Urbaitis, bet bėgau. Nubėgau į būstinę, mečiau šautuvą ir atgal. Parbėgau vos gyvas, o partizanai tikrai manęs laukė. Sako, mes žinom, kad tu nieko neužudei, nieko neapiplėsei, tai gyvenk ir saugok savo galvą, nekišk, kur nereikia.

„Tai buvo laikai, žmogaus gyvybės nieko nereikšė, pigiau grybo... – graudindavosi „liaudies priešas“ ir „liaudies gynėjas“ – du kolūkiečiai, pasistatę dzūkiškos krūminės buteliuką. – Ačiū Dievui, gyvi likom, vaikai auga.“

Abudu parūpino tautai po penkis vaikus, kaip ir daugelis to meto šeimų.

Vyriausias Urbaičių sūnus Juozas visą gyvenimą dirbo Vilniaus statybose kranininku, buvo karštas Lietuvos patriotas. Jonas išėjo į sovietų armiją eiliniu kareiviu, po dvejų tarnybos metų grįžo su jaunesniojo leitenanto laipsniu, apsigyveno Valkiniškuose, daug metų dirbo seniūnu. Vytautas, baigęs Veterinarijos akademiją, visą laiką dirbo Šalčininkų rajone, Jašiūnuose, „Merkio“ gyvulininkystės komplekse. Prasidėjęs Atgimimui, tapo aktyviu sąjūdininku, lietuviybės šiame krašte gynėju ir puoselėtoju, vėliau vienas geriausių Valstybės sienos apsaugos karininkų. Stasys – verslininkas Varėnoje, Irena baigė Vilniaus universitetą, dirba teisininke Kaune.

Už Urbaičių sodybos jau ir dvaras, tiksliau, kas liko iš Kareivų dvaro. Dvaro sodas šiandien panašus į vaikystės Velniāraistį – visiškai neprižiūrimas ir apleistas šabakštynas, dilgėlės, pūvantys lapai, sutrešusios šakos, bet dar prisimenu ir kitokius laikus, kai dvare veikė kolūkio raštinė, sodo takeliai buvo prižiūrėti, tvenkinys pilnas vandens, žydėjo lelijos, gal net žuvelės kokios plaukiojo. Vėliau šalia sodo iškasė melioracijos griovį ir tvenkinys išdžiūvo, teliko duobė.

Pats dvaro „rūmas“ – ilgas dviejų galų pastatas, medinis, niekuo nesiskiriantis nuo valstiečių namų, gal tik tuo ilgumu, ūkininkai tokių trobesių nesistatydavo. Šalia esantys ūkiniai pastatai – svirnas, sandėliai, ledainė – išmūryti ilgiems amžiams, tvirti, iš lauko akmenų.

Kai kolūkio raštinei Kareivonių gyvenvietėje, „kaimelyje“, surentė naują pastatą, „dvare“ gyveno atsitiktiniai žmonės, kurie nei pastatais, nei aplinka nesirūpino, ir viskas sunyko. Dabar čia gyvena Antano Dakinevičiaus šeima ir mano brolis Stasys.

Kareivos, kaip ir dauguma Lietuvos bajorų, nutautėjo, sulenkėjo ir degradavo, paliko tik kaimo pavadinimą. Lietuvos valstybingumą sutiko priešiška ir poteriavo, kad tik greičiau lenkai ateitų ir sumuštų tą „mužikų“ kariuomenę. Kai „mužikai“ lietuviai sumušė ponus lenkus prie Giedraičių ir Širvintų, ilgai negalėjo patikėti. Gyveno prasčiau už vidutinius ūkininkus, bet vis tiek mūsų kraujas mėlynas ir kalbame ne kokia prasčiokų kalba, o lenkiškai!

Lietuvos valstybėje vyko žemės reforma, reikėjo aprūpinti žeme pirmiausia savanorius, apgynusius valstybės nepriklausomybę, paskui ir bežemius bei mažžemius. Antra vertus, reforma turėjo aplaužyti dvarininkams „ragus“ ir išdraskyti dvarus, iš kurių lenkiški pelėšiai plito po visą kraštą. Kad dvaro žemes apkarplys, Kareivos patikėjo tik pasirodžius matininkams. Ir kokie kenksmingi pasirodė tie matininkai – prieš ponus nenusiima kepurių ir lenkiškai nekalba, tik lietuviškai.

Matininkai išskleidė ant stalo planus ir mandagiai ėmė rodyti ponui, kokius plotus teks atrėžti tos žemės stokojuantiems ūkininkams, bet tegul nemano ponas, kad jam reikėsia ubagais išeiti – Lietuvos valstybė teisinga, – Kareivoms lieka dvaro centras, visas inventorių ir dar 80 hektarų, o už nusavintą žemę valstybė sumokės, mes ne bolševikai. Senajam Kareivai „sprogo širdis“ ir jis krito negyvas, nes visą žemę, kurios jis pats niekada nedirbo, nearė, nesėjo, laikė savo nuosavybe, o dabar reikėsia atiduoti mužikams, buvusių Kareivų baudžiauninkų, kuriuos jo tėvas rykštėmis plakė, į šunis mainė, vaikams. Nėra čia Lenkijos ir nėra teisybės! Ponai turėjo savo atskiras kapinaites, už dvaro, laukuose (nesilaidos jie bendruose kapuose su mužikais!). Ten Kareivą ir palaidojo. Suvažiavo giminės ir tokie pat nuskurę šunbajoriai iš Onušio valsčiaus dvarelių, baudžiauninkų valstybės „auką“ palaidojo, sugiedojo Lenkijos himną ir išsiskirstė toliau laukti, kol Pilsudskio ulonai atjos, tada mes su tais chamais ir atsiskaitysim.

Kareivos laukė ulonų, bet sulaukė rusų, apsiavusių kažkokiomis vyžomis su apyvarais iki blauzdų, ant pečių ilgi kaip žarstekliai šautuvai, vietoj diržų virvelės, antpečių jokių, ant galvų mongoliškos kepurės. „Kas čia per kariuomenė?“ – stebėjosi žmonės.

Prieš pat karą Kareivas išvežė į Sibirą. Žmonės nei džiaugėsi, nei gailėjosi – ponai buvo visiškai svetimi, į *chamus litvinus* žiūrėjo iš aukšto, nė žmonėmis jų nelaikė. Liko tik dvaras ir kaimo pavadinimas.

Visiškai surusėjęs Kareivų palikuonis Lietuvoje pasirodė jau atkūrus Nepriklausomybę. Jam dėl tos Lietuvos nei šilta, nei šalta, bet net tolimąjį Sibirą pasiekė žinia, kokia keista valdžia dabar Lietuvą valdo. Greitai susitvarkė dokumentus ir pareikalavo gražinti nusavintą turtą, tarsi tą turtą iš jo tėvų būtų atėmę ne bolševikai, bet lietuviai. Dvaras Kareivą nuvylė: beveik sutrešęs, apleistas, nepar-

Kareivonių kaimo žmonės: (iš kairės) Juozas Česnulevičius, Mikalina ir Kazys Zagorskai, Malvina Čyžiuvienė, Bronius Stražnickas su žmona Stefanija. Apie 1965 m. Iš L. Zelvaro šeimos archyvo

duosi, kam jis reikalingas, todėl pareikalavo kompensacijos. Ir gavo – naują butą Varėnoje! Butą mikliai pardavė, pinigėlius susižėrė į kišenę ir ramiausiai sugrįžo į savąjį Novosibirską. Kareivonių gyventojai, matydami tokią neteisębę ir kvailumą, naudingą tik visokiems „tremtinių grįžimo fondams“, negalėjo atsistebėti, bet stebėtis čia nė nereikėtų; tokie „tremtiniai“ skubėjo į Lietuvą ne gyventi ir dirbti, bet tik pasipelnyti. Skubėjo ne tik iš Rusijos, bet ir iš kitų, daug turtingesnių, šalių.

Šalia dvaro riogso buvusių kolūkio fermų, daržinių, kitokių ūkinių pastatų griuvėsiai. Prabėgs dar ne vieneri metai, gal dešimtmečiai, kol tos „dinozaurų kapinės“ išnyks nuo žemės paviršiaus ir tada nuo dvaro bus gerai matyti kitos kapinės – taip pat nykstančios, – ponų Kareivų asmeninės kapinaitės, ant kalvelės, iš visų pusių apriestos ariamų dirvų, vasarą – banguojančio vasarojaus, žiemą – sniego, užmaršties sniego; jokio takelio, nieko čia seniai nelaidoja, niekas jose nesilanko, per Vėlines žvakelių neuždega. Kareivos, kaip ir didžioji dauguma Lietuvos bajorų, išdavė savo tautą ir nugrimzdo į nebūtį.

Kareivonių gyvenvietė mano vaikystės laikais – tiesiog kaimelis, išsidėstęs abipus vieškeliui į Ūnuškį. Visokie administraciniai dalijimai perdalijimai Kareivonis priskyrė prie Varėnės rajono, bet Ūnuškis taip ir liko visų buvusio valsčiaus kaimų traukos centras ir visi valsčiaus keliai vedė į Ūnuškį. Kareivoniškiai beveik neturėjo reikalų artimiausiame miestelyje kitoje pusėje, Valkininkuose, – ir toli, ir svetimi ten, o Ūnuškis – kas kita, lyg ir savas, įprastas ir žinomas, į turgų (kermošių) kareivoniškiai važiuodavo tik į Ūnuškį. Ūnuškio kermošiai garsėjo visoje Dzūkijoje, prasidėdavo vos švintant ir iki vidudienio pasibaigdavo.

Čia, prie kelio, šiandien ir yra tikrieji Karėivonys; vienkiemiai pasmerkti ir baigia išnykti, jų gyventojams – vienišiams senukams – ir sunku, ir nesmagu, ir nesaugu. Kol gyvenvietė buvo kolūkio centras, tol čia veikė klubas, biblioteka, bet Kareivonys neturėjo savo mokyklos, nors, tarkime, Bytautonyse, Kaniūkuose vienu metu pradžios mokyklos veikė. Kareivonių vaikai eidavo į Žilinus, vieškeliu, pro kapines – netoli, kelias žiemą valomas, autobusai iš Varėnos į Ūnuškį važiuodavo triskart per dieną.

*Mokytoja Nijolė
Česnulevičienė
(Repeikaitė)
su vyru Gintaru
Česnulevičiumi
gimtuosiuose
Kareivonyse sukūrė
gražią šeimą, užaugino
vaikus, ūkininkauja.
Prie Genionių akmens
2013 m. K. Driskiaus
nuotr.*

Pačioje pamiškėje – Stražnickų sodyba. Nedidelio ūgio, bet labai vikrus, gyvas Bronius Stražnickas – dainininkas ir pasakorius, aštraliežuvis, pokštinkin- kas. Graži šeima – trys sūnūs ir dukra pasklido kas sau. Dabar sodyboje šeimi- ninkauja jauniausias sūnus, taip pat Bronius. Dakinevičiai, Čyžiai, Arbačiauskai, Sinkevičiai – tai vienkienių sodybos, pačioje gyvenvietėje kūrėsi Česnulevičiai, Siniauskai, Varanauskai, Repeikos.

Kareivonių laukų pakraštyje baigia užakti Viktorio ežerėlis. To pavadinimo mes nė nežinojome, sakydavome, „Kuklio ežeras“, nes ant paties kranto buvo gra- ži, sena Kuklių sodyba. Vėliau ją nusipirko tremtinys Stasys Zalieckas. Vaikystėje ten dar eidavome maudytis, bet žvejoti – ne, traukdavome prie Lieluko (dzūkai vartoja moterišką giminę – Lieluka). Pirmuosius ešerius, karšius, lynus sugavau tame ežere, Kalėnų pusėje, prie Gaurių sodybos.

Pati paskutinė Kareivonių sodyba – prie pat Žilinių parapijos kapinių. Joje gyveno Juozas Rusas, vertėsis staliaus amatu. Jis išgarsėjo tuo, kad griežtai at- sisakė stoti į kolūkį. Visa Lietuva jau buvo suvartyta į kolūkius, o Rusas – ne ir ne. Valdžia jam užkrovė baisingus mokesčius, kurių užsispyrėlis neįstengda- vo sumokėti, tada atvažiuodavo milicija, atimdavo net patalynę, tačiau staliaus atkaklumo palaužti nepajėgdavo. Rusas gynėsi kaip įmanydamas, rašė laiškus į Māskvą Chruščiovui ir galiausiai jį paliko ramybėje. Kai senasis Rusas numirė, jo sūnus, taip pat Juozas, pasirodė nesąs toks atkaklus. Pats pasiprašė priimamas į kolūkį, ir tada valdžia maloningai leido išvesti elektrą – iktol turėjo vakaroti prie žibalinės lempos, elektra – geriesiems kolūkiečiams, o jums nepriklauso.

Tokie mano gimtieji Kareivonys. Niekuo neišsiskiriantis mažas kaimelis, nedavęs Lietuvai nei žymių žmonių – mokslininkų, menininkų, nei bjaurių pik- tadarių – partijų sekretorių, enkavėdistų, spekuliantų (šiandien pasivadavusių verslininkais). Čia gyveno ir tebegyvena dzūkai valstiečiai, senovėje krovę turtus ponams Kareivoms, vėliau, nepriklausomoje Lietuvoje, dirbę sau, dar vėliau – partijai ir „tarybinei liaudžiai“ ir patys palaipsniui virtę „liaudimi“.

Menu vaikystę. Vasaros sekmadienis, viskas žydi, liepose dūzgia bitės. Į mūsų sodą renkasi kaimynai – Aliukonis, Leonavičius (visų vadinamas tiesiog

Paulia, mat Povilas), Nevieras, kartais, apsukęs Gražulę, ateina Valatkevičius iš Damanonių. Žili, kruopščiai nusiskutę, tvarkingai, šventadieniškai apsirengę, baltais drobiniais marškiniais. Susėda po obelimi arba liepų pavėsyje ir neskubėdami šnekučiuojasi, kartais politikuoja, bet daugiausia apie kasdieninius dalykus:

*„Stasy, tavo toje dirvoje už beržynėlio ką šiomet kaukozas pasė-
jo?“ – „Taigi lubinius, aš vis paryčiais pasipjaunu savo čiukėms,
žemė ne jų, man ją Smetona davė, tik Paleckis atėmė.“*

Nesu nė karto matęs, kad tie buvę nepriklausomos Lietuvos ūkininkai po liepomis gertų degtinę, o alaus Dzūkijoje niekas nė nedarė, manau, kad ir nemokėjo, čia ne šiaurės Lietuva. Jų vaikai jau buvo kitokie. Šventadieniais jau vaikščiojo ne su baltais marškiniais, dėvėjo bet kaip, kartais tuos pačius drabužius, su kuriais ir fermose dirbdavo, su visais kvapais, iš kurių siloso kvapas dar visai nieko. Auliniiais batais, užtat iš kišenės traukdavo butelį, ir antras – butelį, ir trečias. Kalbos, vis pamargintos rusiškais keiksmoždziais, stiprėdavo, pasigirdavo dainos, kai kurios likusios, matyt, iš partizanų laikų:

*Kai duosim bolševikams,
Net žemė sudrebės!*

Ką tu duosi, akis užsipylęs? Sovietinė liaudis. Degtinė, dažniausiai naminė, pušynėliuose sunkta, okupacijos laikais tekėjo upeliais. Dzūkai šį amatą įsisavino greitai ir jis jiems patiko, dalis tos degtinės keliaudavo ir į Onuškio kermošių. Vienas iš uoliausių „pramoninkų“, o senatvėje, deja, ir vartotojų buvo mano tėvas.

Ir vis dėlto lietuviai netapo tikrąja sovietine liaudimi kaip kokiame nors Tambovė ar Smolenskė. Tereikėjo papūsti gaiviams Sąjūdžio vėjams ir lietuviai, bent dauguma, vėl pasijuto tauta, pasiryžusi ir galinti kurti ateitį, šviesesnę Lietuvą. Mūsų kraštui atsidūrus Europos Sąjungoje, bet kokios kalbos apie tautą laikomos kenksmingomis, kažkokiu nacionalizmu, o „liaudį“ pakeitė „Lietuvos žmonės“.

Mano žmonos Nijolės tėviškė – mažas Budrionių kaimelis Kūpiškio rajone (kažkada buvęs ir nemažas, ir pilnas jaunimo). Kaimelio šiandien lyg ir nebėr, pagal Briuselio „rekomendacijas“, adresas toks: Kupiškio rajonas, Subāčiaus seniūnija, Budrionių gatvė. Keturi tolokai vienas nuo kito kiūtantys vienkiemiai – gatvė! Nežinau, gal labai „europietišku“ valdininkų galvose ir Kareivonių jau nebėra; jie praeityje... ir, turėkime vilties, ateityje.

Jadvygos Sabulienės (Lelekauskaitės) atsiminimai apie gyvenimą Pasamanio kaime

Užrašė Ingrida Verbylienė

*Matas Lelekauskas,
Jadvyga Sabulienė,
Petras Sabulis ir trys
vyriausi vaikai.
Iš Ingridos
Verbylienės šeimos
archyvo*

Į Pāsamanio (Pāsamovio, Pāsamavės) kaimą Ipolitas Lelekauskas, Igno, su žmona Marijona ir vaikais atsikraustė maždaug 1902 m. iš Varėnės rajono Žilinėlių kaimo, Akmenio parapijos (Ipolitas turėjo ir antrą žmoną Eleonorą, bet su ja vaikų nesusilaukė). Sodybą pirkė su 92 ha žemės, tačiau 20 ha pardavė Klečkauskams ir liko 72 ha. Mano močiutės Jadvygos Sabulienės (Lelekauskaitės) tėtis Matas Lelekauskas tuo metu buvo maždaug 16 metų (gimęs 1886 m.). Trobesiai jau buvo pasenę, naujus namus pradėjo statyti tik po kokių 15–20 metų. Naujus pastatus statė pats šeimininkas ir vietos meistrai.

Sovietmečiu į sodybą valdžios paliepimu atvažiavo Klerauskai ir gavo vieną pastatą šešioms žmonėms. Taigi sodyboje apsigyveno naujakurys Klerauskas su žmona ir dukra Brone.

1945 m. sodybos nebeliko, nes Lelekauskai pabėgo nuo išvežimo, o visus pastatus išvežė už 0,5 km pas Ramanauskus. Kai tikrieji šeimininkai (tėvai su vaikais) pabėgo, o pastatus išvežė, sodyboje liko senelė Eleonora (Ipolito Lelekausko antroji žmona), kuri gyveno pirtyje, ir Klerauskai, kurie pradėjo statyti naujus pastatus sode (iškirto sodą ir liepas). Sodybvietė ir 3 ha žemės liko, o Lelekauskų žemė – 72 ha buvo išdalyti naujakuriams. Vėliau Lelekauskų vaikai ir anūkai žemes persikėlė į kitus rajonus. Paveldėtojai buvo keturi Ipolito anūkai. Po 1991 m. sodyboje niekas nepasikeitė – Klerauskų dukra Bronė gyveno su vyru Arlausku ir augino keturias dukras.

Sodyba ir būstas

Tais laikais sodyba buvo patogi gyventi. Troba buvo dviejų galų. Namas geltonas su baltomis langinėmis ant visų langų. Durys dvivėrės, raižytos. Troboje buvo trys kambariai, virtuvė, kamara, rūšys po kamara. Kambariuose kabėjo šventųjų paveikslai, kryžius, įrėmintos nuotraukos, stovėjo komodos, raižytos pasoginės skrynios (kuporai), skrynios, didelis ir ilgas stalas visai šeimynai. Virtuvėje stovėjo dvi lovos, jose irgi miegodavo. Lovoos buvo dengtos namie austomis lovatiesėmis. Stalas salione kiekvieną dieną buvo užtiestas drobine staltiese, o virtuvėje stalas nebuvo dengiamas. Kambariuose ant grindų patiesti siauri takai, taip pat takas prie išorinių durų. Langai buvo su dieninėmis ir naktinėmis užuolaidomis iki pusės langų. Langinės būdavo uždaromos tik žiemą. Per šventes langus puošdavo karpiniais, sodais iš šiaudų, siuviniais. Kieme buvo dar vienas rūšys („sklepas“), ant jo žiemą atveždavo ledo. Troba turėjo du prieangius – vienas į kiemą, kitas į salioną. Virtuvėje buvo krosnis, duonkepė, plyta. Viename iš kambarių stoti krosnis (sienpetis) per visą sieną iš virtuvės. Virtuvėje stovėjo audimo staklės.

Buvo daug ūkinių pastatų – keturi tvartai: karvių tvartas, arklių tvartas, avidė ir vištidė, taip pat dvi daržinės: viena senovinė rąstų, o kita iš lentų. Buvo ir svirnas, kuriame laikydavo javus, obuolius, miegodavo. Prie vištidės buvo stoginė padargams. Iš kitų pastatų dar buvo viralinė ir rūkykla. Tualetas lauke. Prie tvartų stovėjo medine toora aptverti diendaržiai, kuriuose šiltu metų laiku buvo laikomi gyvuliai. Kiaulėms buvo iškasta kūdra. Gyvuliams šerti ir girdyti buvo pastatyti loviai. Takai prie namų išpilti žyvyru, o prie gyvulinių tvartų iškloti akmenimis. Kiemas buvo užsėtas žole.

Didelis sodas buvo iškiristas, tačiau liko šiek tiek obelių, kriaušių, vyšnių, slyvų, aviečių. Obelys ir obuoliai vadinosi „zuikio galvos“, gintariniai, cukriniai ir antaniniai. Sode taip pat augo agrastai, juodieji, raudonieji ir baltieji serbentai.

Vaisius skinti, uogas rinkti buvo vaikų darbas, padėdavo bernai, mergos, piemenys. Žiemai vaisius dėdavo ant svirno, o prieš šalčius sunėsdavo į kamara, nes svirne sušaldavo. Iš vaisių spausdavo sultis, džiovindavo, virdavo uogienes. Uogienių virdavo apie 100 litrų ir laikydavo medinėse statinėse. Uogienes virdavo iš vyšnių, aviečių, rojaus obuoliukų. Obuolius taip pat raugindavo bidonuose: kvietinius ar ruginius miltus užplikydavo, dėdavo cukraus, lapų, nupiltais kljais užpildavo obuolius ir bidonus mesdavo į šulinį. Laikydavo per žiemą, nes šulinyje vanduo neužšaldavo. Kas likdavo nesunaudota, sušerdavo gyvuliams. Sode medžių nebalindavo ir negenėdavo. Sodyboje buvo vienas bičių avilys, kuriame gyveno bitės. Medaus kopinėti atėdavo bitininkas.

Sodyboje prie namų, beveik visą laiką toje pačioje vietoje, buvo daržas. Jame būdavo sodinama visko po truputį, o toliau esančiuose daržuose ir laukuose – maždaug 1–2 ha bulvių, burokų, morkų, svogūnų, agurkų, pomidorų, kopūstų. Runkelių sėdavo apie 0,5 ha, juos plikydavo su pelais ir šerdavo karvėms, kiaulėms. Vaistažoles (mėtas, ramunėles, šlamučius, valerijonus) sėdavo ir sodindavo darže prie namų. Sėdavo apie 10 arų tabako. Pievos ir javai užimdavo apie 20 ha. Bulvėms ir javams būdavo taikoma sėjomaina.

Daigus (rasodą) sėdavo namuose, augindavo ant palangės, uždengdavo stiklais. Aplink trobą buvo pasėta veja, kurią šienaudavo dalgiu.

Gėlių darželiuose augindavo kardelius, astrus, bijūnus, jurginus, serenčius, alyvas, jazminus. Darželis buvo aptvertas medine tvorele. Gėlių lysvės būdavo įrėmintos lanke-liais, akmenukais.

Netoli namo buvo šulinys, kurį iškasė Matas Lelekauskas, o iki tol vandens iš upelio atnešdavo tarnaitės ir bernai. Vandens nevirindavo. Šulinys buvo su svirtimi ir veleniu. Elektros nebuvo.

Sodybos inventorius

Sodyboje buvo šiaudapjaustė (akselinė), dalginė kapoklė. Jas laikė daržinėje. Tarką runkeliams tarkuoti laikė kamaroje ant sienos. Kubilus, statines, randeliukus vasarą laikė rūsyje, kad neperdžiūtų. Sėtuves, dėželes, kaušus pašarams semti sustatydavo daržinėje prie peludžių. Rėčius, vėtyklę pelams laikė kamaroje. Pintines pelams, kapojams, šieno pabiroms nešioti laikė prie peludės. Maišus, paklotus kabindavo ant karties prie sijos. Naščiai buvo laikomi priėngyje. Rogutes, roges, vežimus, pakinktus, šienveržę virvę ir kartį, kamanas, šakes, grėblius ir dalgius laikė prie vištidės stoginėje. Svorį matuodavo svertuvu (nuo 400 g iki 50 kg) ir svarstyklėmis (nuo 50 iki 200 kg). Lapus, žolę, šiaudus pjaustydavo prie tvartų, o pelus plikydavo prie viralinės. Viralinėje būdavo verdami ir smulkinami burokai, bulvės gyvuliams, maišomas jovalas kiaulėms. Nekulti javai, šienas būdavo laikomi daržinėse, o šiaudai – stirtose netoli sodybos. Sėklai, maistui, pašarui, parduoti skirtus grūdus laikydavo svirne, skirtinguose aruoduose. Miltai ir kruopos buvo laikomi kamaroje. Kiaušiniai – kamaroje ir rūsyje, kibiruose, pelenuose. Pastatus, priestatus prie tvartų ruošė šeimos vyrai. Dirvas purendavo kultivatoriais – spyruoklinėmis ir virbalinėmis akėčiomis, dvivagių plūgu, vagotuvu, purentuvu, kauptukais. Javams kulti samdydavo kuliamaiją.

Kaimo statybos papročiai

Miškas buvo kertamas ramybės būsenos, per patį viduržiemį. Medžių buvo negalima kirsti sekmadienį ir švenčių dienomis, o tinkamiausia mėnulio fazė – delčia. Netinkama vieta namui statyti buvo ta, kurioje kas nors palaidotas ar nužudytas. Tinkamiausia savaitės diena pradėti rėsti trobesį – antradienis.

Norėdami apsaugoti namus nuo ugnies, statydavo perkūnsargį. Tai aukštas stulpas su trimis žvakėmis viršuje, statomas kiemo viduryje. Seniau kai kurie žmonės prie lauko durų prikaldavo šermukšninį kryželį, nes tikėjo, kad jis nubaidys piktąsias dvasias.

Namo viduje virš sijų (balkių) būdavo prikaišiojama žolynų, nes tikėta, kad šventinti žolynai saugos nuo demonų, piktųjų dvasių. Būdavo negalima sveikintis per slenkstį, nes taip pasisveikinę žmonės susipyks.

Priežodžiai, patarlės apie statybą ir statybininkus: „Neik su velniu obuoliauti, nes paliksi be obuolių ir be krepšelio“, „Akys – baisininkės, rankos – darbininkės“.

Darbai

Darbai buvo skirstomi į dvi grupes. Vyrų darbas – kiaules skersti, smulkinti, sukapti, numazgoti; malkas pjauti, skaldyti; arklius, karves, avis, šunis, kates, kiaules šerti; vyti pančius, virves, nerti tinklus; pinti krepšius; drožti šaukštus; arti, akėti; šienauti, šieną grėbti; javus pjauti, krauti ir vežimą, padavinėti, minti, grūdus vėtyti, linus suminti ir sukulti. Moterų darbas – virti valgyti, duoną, pyragą minkyti, kepti, raikyti; išvalyti, išplauti žarnas; kimšti dešras; išvirtą, iškeptą mėsą pjaustyti; muilą išpilstyti; indus plauti; skalbti, skalbinius lyginti; grindis mazgoti; dulkes valyti, šluostyti; verpti, megzti, austi; šieną grėbti; javus rišti, statinėti; linus rauti, nukulti, kloti, kelti, minti, šukuoti.

Vaikams iki septynerių metų liepdavo ganyti gyvulius kieme ir šluoti kiemą. Nuo aštuonerių metų vaikai turėdavo atlikti visus darbus.

Daržus ravėti buvo moterų darbas, o apvagoti – vyrų. Derliui nuimti kviesdavo talką, ateidavo atidirbti ir skolininkai.

Drabužių įsitaisymo būdai

Šeimos aprangą prižiūrėdavo mama. Sulaukusios trylikos metų merginos siūdavo prijuostes, sijonus ir paprastus siuvinius. Suaugusios moterys siūdavo daug sudėtingesnius drobinius apvalkalus. Ne kiekviena moteris mokėdavo siūti, bet tos, kurios mokėjo, siūdavo kasdienius drabužius: apatinius rūbus, drobinius marškinius ir kelnes.

Vasarą moterys gamindavo plonas kepuraites, saugančias nuo saulės ir karščio. Žiemą siūdavo kepures iš medvilnės ir storų vilnonių siūlų, saugančių nuo šalčio. Puošnios skrybėlaitės buvo perkamos krautuvoje, jaunoms merginoms – nuo dešimties metų.

Išėiginius drabužius pirkdavo. Siuvėjai vaikščiodavo po namus. Aptarnaudavo dažniausiai po kelis vienkiemius. Kartais siuvėjų būdavo užsiprašoma iš anksto, o kartais jie patys pasisiūlydavo. Siuvėjai mokėsi pas įgudusius siuvimo meistrus. Apie siuvėjo kvalifikaciją buvo sprendžiama iš gaminių ir kaimynų atsiliepimų. Atsiskaitydavome pinigais.

Siuvėjai būdavo skirtingi, vieni siūdavo išėiginius drabužius, kiti – darbinius. Žmogų, kuriam siuvamas drabužis, matuodavo metru ir matmenis užsirašydavo užrašų knygelėje. Dažnai pats siuvėjas pasiūlydavo formą pagal figūrą, sudėjimą.

Megzti mokėjo ne kiekviena, bet mūsų šeimos moterys mokėjo megzti virbalais ir nerti vąšeliu. Kai kurie vyrai mokėjo megzti vąšeliu pirštines ir kojines.

Viršutiniai ir apatiniai kasdieniai drabužiai buvo laikomi spintose. Juos taip pat laikydavo sukabintus ant aukšto, o apatiniai būdavo sudėti dėžėse arba svirne. Nešvarius, skalbti skirtus drabužius laikydavo pintoje skalbinių dėžėje. Išėiginiai drabužiai – marškiniai, sijonai, prijuostės, liemenės, švarkai, švarkeliai, kelnės – buvo laikomi skrynioje arba kabinami į spintą. Moterų, vyrų, vaikų drabužiai – visi atskirai, atskirose skryniose. Išėiginės skrybėlės buvo dedamos į spintą, o kasdienės kabinamos ant pakabų. Žiemines kepures vasarą, vasarines žiemą laikydavo spintoje. Skarelės būdavo laikomos dėžutėse su naftalinu. Žiemą ir vasarą didelės skaros būdavo laikomos skryniose.

Kasdienius kailinius, sermėgas, vatines, paltus ir kitus žieminius drabužius žiemą kabindavo svirne ant pakabų. Vasarą šiuos drabužius laikė taip pat svirne.

Karolius, juostas, kaklajuostes, galionus ir kitus papuošalus laikydavo komodosė su stalčiais. Pirštines ir kojines – kamaroje ant užlų.

Apavą pirkdavo krautuvoje. Klumpes, medpadžius, nagines, batus bei veltinius laikydavo medinėse avalynės dėžėse. Kasdienis apavas būdavo nusiaunamas priemenėje. Į batus, veltinius dėdavo popieriaus.

Nuo kandžių drabužius ir apavą apsaugodavo naftalinu. Padėdavo ir tabakas. Nuo pelėsių avalynę ir drabužius saugodavo džiovindami juos saulėtą dieną kieme. Tai darydavo moterys.

Marškinius ir skalbinius po skalbimo lygindavo angliniais lygintuvais arba kočėlais. Siauras išėiginių marškinių apykakles, klosteles iš pradžių reikėdavo sudaigstyti ir tik tuomet lyginti.

Dėvėtus, kandžių ar pelių išgraužtus drabužius laikė maišuose. Juos supirkdavo „skarulnikai“ (supirkėjai) – keitė į muilą, adatas, degtukus ir kt. Senus drabužius su-

pirkdavo kiekvieno žmogaus namuose atskirai. Šluostėms panaudodavo padėvėtus apatinius marškinius ir kelnes.

Plaukų šukavimas ir priežiūra

Ilgus plaukus pindavo į kasas. Sklastymą darydavo per vidurį. Plaukus vyresnioji sesuo kirpdavo nedažnai ir tik galus. Kirpdavo tik per jaunatį, kad plaukai greičiau augtų.

Senelė šukuodavo retomis arba tankiomis kaulinėmis arba medinėmis šukomis kiekvieną dieną, jas laikydavo prie veidrodžio. Plaukų nešukuodavome tik Kūčių dieną. Buvo manoma, kad tą dieną susišukavus, vištos iškapstys daržus. Kaime buvo paprotys plaukų nešukuoti, įvelti kaltūną, kad galvos neskaudėtų.

Plaukus pindavo į dvi kasas ir surišdavo kaspinais. Palaidais plaukais mergaitės niekada nevaikščiodavo. Nuleistas pintas kasas palikdavau tik nakčiai. Kaspinus įpindavau į kasų galus, jas apsukdavau vainikėliu aplink galvą. Plaukus kartą per savaitę plaudavo ūkiniu muilu. Namuose gamino tepalą su topolio pumpurais, spiritu ir kiaulių taukais. Juo tepdavo išleistus plaukus kartą per savaitę. Taip plaukai tapdavo stipresni ir gražiau atrodydavo.

Visos merginos plaukus šukuodavo panašiai – pynė kasas. Tos, kurios turėjo pras-tesnius plaukus – juos sukdamo ir kirpo trumpai. Merginos plaukus garbiniavo – suko juos ant popierių, bet tik prieš šventes, eidamos į svečius arba šokius.

Visi žmonės mokėjo kirpti plaukus. Kirpo vienas kitą. Vyrai patys skusdavosi barzdas ir ūsus, vasarą – lauke, o žiemą – troboje. Skuto skustuvais, juos laikė dėžutėse prie veidrodžio.

Vyrai nešiojo ausų nedengiančius plaukus. Sklastymas šone. Vyrams plaukus kirpo pagal jų veido formą, atsiradus poreikiui. Kirpimas vadinosi „podpolka“ (palikdavo daugiau plaukų viršugalvyje ir mažiau apačioje).

Kraitis ir pasoga

Aš kilusi iš didelio 70 ha ūkio, o sutuoktinis iš mažo – 3 ha.

Nežinau skirtumo tarp žodžių „kraitis“ ir „pasoga“, nes pas mus vadindavo ir taip, ir taip. Kraitį gaudavo iš tėvų vaikai, kai tekėdavo arba vesdavo. Pagalvės, paklodės, antklodės, staltiesės, rankšluosčiai būdavo vadinami kraičiu, jei galėdavo, duodavo ir vekselių. Merginų kraitis būdavo didesnis, nes daugiau buities reikmenų, o vaikinų mažesnis. Samdiniams pasogos neduodavo.

Kraitis buvo atiduodamas per vestuves, buvo net kraičio nešėjai. Vyrai nešdavo į skrynias sukrautą kraitį. Jei žmonės buvo neturtingi, į skrynias pridėdavo akmenų, kad atrodytų, jog kraitis gausus. Būdavo ir kraičio kubilai. Iš namų išneštas skrynias veždavo į jaunąsias namus ir ten palikdavo. Pinigus duodavo prieš važiuojant į bažnyčią, o gyvulius – pagal susitarimą, kai šeima pasiruošdavo. Žmonos kraitis ir po vedybų priklausė jai pačiai, tačiau žmonai mirus ir nesant testamento, vyras galėdavo kraitį pasilikti sau arba grąžinti tėvams.

Ruošti kraitį vaikams pradėdavo nuo 12–14 metų. Mama pirkdavo ar darydavo pagalves, pūkines antklodes, užklotus. Po Antrojo pasaulinio karo visi elgėsi pagal išgales, kas turėjo – davė, kiti neduodavo, nes neturėjo. Vyresnės sesės tekėdamos kraitį turėjo, o kai aš tekėjau, viskas pasikeitė, kraičio man nekrovė.

Šeimos kūrimas

Mano tėvai nepritarė mūsų su vyru santuokai, bet palaimino. O palaiminti vaikus prieš vestuves yra lietuviškas paprotys, tikima, kad jis gali sustiprinti santuoką. Prieš savo vaikų vestuves mes juos palaiminome taip: jie atsiklaupė prieš mus, o mes peržegnojome su šventu kryžiumi. Negali būti geros šeimos be bažnytinės santuokos.

Yra daug dalykų, iš kurių galima numanyti, kad sužadėtiniai bus nekokie sutuoktiniai: amžiaus, turto skirtumas, bloga sveikata, pomėgis išgerti, netinkamas šeimos elgesys, bloga giminė ar tinginystė ir kita. Iš žmogaus elgesio prie stalo, naudojimosi įrankiais galima nuspręsti, ar jis kultūringas, ar ne.

Svarbu, kad abu sutuoktiniai būtų to paties tikėjimo, nes dėl to gali kilti nesutarimų. Taip pat svarbu, kad abu sutuoktiniai būtų tos pačios tautybės, nes gali kilti nesutarimų dėl vaikų auklėjimo ir tarp pačių sutuoktinių. Mūsų giminėje nebuvo santuokų su kitataučiais (dvietaučių santuokų).

Labai svarbu, kad abu sutuoktiniai būtų tokio pat turtingumo ir išsilavinimo, kad nebūtų priekaištaujama.

Vaikams kraičio ir pasogos dovanojome patalynės, rankšluosčių, paklodžių, staltiesių, drabužių, buities reikmenų ir pinigų (visiems po 3 tūkstančius rublių). O dovanas visi dovanojo, kas ką išgalėjo – indus, užvalkalus, patalynę. Dovanota žemė ar namai būdavo jaunikio nuosavybė, o buities reikmenys – moters.

Mano tėvai gyveno santuokoje, taip pat ir mes su vyru. Tėvų metų skirtumas buvo didokas – mama aštuoneriais metais jaunesnė. Bet manau, kad nėra skirtumo, kas vyresnis, santuokos stiprybei reikalingas protas.

Su vyru susituokiau 1949 m. sausio 31 d. Registravomės Aukštādvaro metrikacijos skyriuje ir Alytaūs bažnyčioje. Man buvo dvidešimt ketveri metai, o vyrui dvidešimt šešeri. Susituokėme po vienerių metų draugystės. Kai atvažiuodavau pas uošvius, mane jie vadindavo „martele“, taip pat vadindavo ir po vestuvių.

Nesusituokęs vyras senberniu būdavo vadinamas nuo trisdešimties, o moteris nuo dvidešimt penkerių.

Pati turiu dvi seseris ir vieną brolių. Viena iš seserų – Staselė susituokė devyniolikos metų, antros sesės vardas – Marytė, ji susituokė dvidešimt ketverių metų, brolis Stasys susituokė taip pat dvidešimt ketverių metų.

Jadvogos Sabulienės sesers šeima su mama: (iš kairės) Marytė Bliujienė ant rankų laiko dukrelę Virginiją, Stanislava Lelekauskienė (Novickaitė), sūnelis Alvydas, Vladas Bliujus. Iš I. Verbylienės šeimos archyvo

Kūdikių auginimas

Normali šeima aprūpindavo visus vaikus, kad ir kiek jų turėjo. Niekas nespėliodavo, kiek mergina turės vaikų ar kada susituoks. Daugelis vyrų norėdavo, kad pirmasis gimtų sūnus, nes visi tai laikė garbe.

Buvo paprotys ką tik gimusį vaiką guldyti geldoje. Kūdikio kraitelį sudarė 10–15 vystyklų, būdavo keturios–penkios poros marškinių, kelios kepuraitės bei šilta skara. Kūdikį vystydami, pirmiausia labai glaudžiai susukdavo, kad kūdikis galėtų tik vos vos pajudėti, kojos būtinai turėdavo būti ištiestos. Kai vaikas paaugdavo, vystydavo laisviau. Ant rankų maudavo pirštines. Taip vystydavo 2–3 mėnesius.

Motina kūdikį maitino savo pienu tol, kol turėjo. Tikėta, kad jei atjunkytam vaikui duosi pieno, jis bus nelaimingas ir turės „piktą akį“. Vaikas nuo pieno atprasdavo lengvokai, tiesiog jo negavęs. Iki pusės metų vaikui duodavau virtų dribsnių, kruopų su pienu. Nuo pusės metų – manų košės, pieno, dribsnių, sulčių, tyrelių. O dar vėliau vaikas valgė viską, aišku, kartais reikėjo smulkinti. Kūdikis būdavo guldomas šalia lovos ant stalo, vėliau – prie savęs, o dar vėliau – lovytėje.

Vaikus dažniausiai prižiūrėjau pati, tik jaunėlių prižiūrėdavo vyriausioji dukra. Mažiems vaikams aiškinome, kad juos atradome kopūstuose arba kad atnešė gandas.

Kūdikio ir gimdyvės lankymo paprotys pas mus buvo vadinamas „palankynomis“. Gimdyvės lankyti ateidavo pažįstamos ištekėjusios moterys. Lankyti būdavo galima tik praėjus 3–4 savaitėms po gimdymo. Lankyti nebūdavo būtina, nebent iš mandagumo ir pagarbos. Dovanodavo vystyklų, aprangos, saldumynų mamai ir vyno šeimai.

Buvo atliekamas motinos įvedimas į bažnyčią. Be šio dalyko ji negalėdavo ten įeiti. Būdavo einama į zakristiją, zakristijonas uždegdavo žvakę, pasimelsdavo, o kunigas įvesdavo už stulos į bažnyčią.

Krikštynos

Vaiką krikštyti stengdavosi kuo greičiau, kad kuo anksčiau turėtų apsaugą iš dangaus, angelą sargą. Jį krikšto ir tikrieji tėvai vadindavo „vaikeliu“. Nekrikštytą vaiką bent jau peržegnodavo, kad jį saugotų Dievas. Bet tokį vaiką galėdavo nužiūrėti pikta akis.

Naminis krikštas būdavo, kai šventintu vandeniu pakrikštydavo silpną, sergantį vaiką namuose. Vėliau tai pakartodavo bažnyčioje. Mirusiam kūdikiui šis naminis krikštas galiojo ir po mirties, o nekrikštytą vaiką laidodavo atskirame kapinių kampe. Buvo sakoma, kad tokios vėlės vaidendavosi, kentėjo.

Kūdikiui vardą pasitardami parinkdavo tėvai. Senelių ir tėvų vardus duodavo tik vyriausiems vaikams.

Žmogus, kuris atsisakydavo eiti į kūmus, būdavo nepriimamas į krikštą tėvius, nes atsisakyti būdavo nevalia. Dažniausia kūmai būdavo artimi giminaičiai, draugai. Krikšto mama negalėdavo būti nėščia moteris ar mergina, susilaukusi vaikelio, nes tikėdavo, kad vaikas bus nelaimingas.

Buvo manoma, kad pirmą kartą merginai reikėtų krikštyti berniuką, o vaikinui mergaitę – tada seksis gyvenime, jie suras savo antrąją pusę, ištekės. Kūmai vaikeliai dovanodavo vystyklų, paklodžių. Kūma vaikeliai būtinai turėjo parūpinti aprangą ir vystyklius bei vystymo juostą, mat tikėta, kad ja suvysčius kūdikį, jo kojos nebus kreivos. Taip pat dovanodavo marškinius ir kaspinę.

Visus šeimos vaikus kartais krikštydavo su tais pačiais marškiniais, norėdami, kad jie gyventų santarvėje, bet taip pat buvo tikima, kad su krikšto marškiniais žmogus stovės prieš Dievo teismą, ir jeigu visi vaikai dalysis vienais marškiniais, tai jų tiesiog neužteks. Marškinių niekas neskolino.

Į krikštynas visada kviesdavo pribuvėją. Krikštatėviai vaiką aprengdavo ir suvystydavo (būtinai savo atsivežtais drabužiais). Kūmus į krikštynas išleisdavo tik atsisveikinus su tėvais ir seneliais. Giminaičiai prašydavo vaiką parvežti jau kataliką. Jei kūma buvo jauna ir nepatyrusi, kartu su ja važiuodavo ir pribuvėja. Ji po krikštynų turėjo atrišti vaiko kojas. Po krikštynų krikštatėviai turėjo tyliai įeiti į namus ir ramiai pasėdėti, pagarbinti Jėzų Kristų ir parodyti vaiką tėveliams bei seneliams. Rodydami sakydavo, kad dar vienas vaikas prisijungė prie katalikų. Pirmiausia vaikelį paimdavo mama ir paguldydavo jį į lovytę.

Per krikštynas buvo krečiami pokštai, dainuojamos dainos apie kūmus. Krikšto tėvai turėdavo sėdėti labai susiglaudę, kad vaiko dantys nebūtų reti. Į krikštynas buvo kviečiami tik vedę žmonės. Krikšto vaikai savo krikštatėvius vadino „motinėle“ ir „krikštatėviu“, buvo laikoma, kad jie sueina į kraujo giminystę.

Kūmai turėjo stebėti, ar tikrieji tėvai tinkamai auklėja vaiką, prisidėti prie vaiko mokymo, kad gyventų kaip krikščionis. Krikštavaikiams krikštatėviai ką nors padovanodavo per šv. Velykas (margučių, skanumynų), atvažiuodavo per vaiko gimtadienį.

Voniškės

Marija Šaknienė (Žarkauskaitė)

Į šį kaimą – mamos gimtinę – atsikraustėme gyventi apie 1957-uosius metus po tėčio mirties iš Pābeznykio kaimo. Vōniškių kaime gyveno mano – Marijos Šaknienės (Žarkauskaitės) – mamos – Elenos Žarkauskienės (Kurminaitės) tėvai – Adomas ir Marija Kurminai. Tuo metu kaimą, išsibarsčiusį ant kalvelių tarp miškelių ir pelkių bei pievų sudarė 25 sodybos. Važiuojant į Vōniškes keliu nuo Miletoniū kaimo pirmoji buvo Petro Balkaus sodyba. Ji stovėjo dar Miletoniū kaimo žemėje, bet Balkų šeima laikyta Vōniškių gyventojais, nes jų dirbama žemė, daržai jau buvo Voniškių teritorijoje. Petras visų gerbiamas išmintingas voniškietis. Jo šeimoje augo keturi vaikai – dvi dukros Janina ir Vanda bei du sūnūs – Juozas ir Leonas.

Pravažiavus Balkaus namus prie kelio stovėjo Vlado Ovsiano trobos bei jo motinos Konstancijos Ovsianienės gryčia. Su jo kiemu siejosi ir jo sesers Zosės Dimitrienės, kuri gyveno su dukra Maryte, vėliau nutekėjusia į Žilinus už Kačėno, namai. Dimitrienės vyro Jono tada jau nebebuvo. Pirmoji Vlado Ovsiano žmona Jadvyga judviejų dukterį Vandą atidavė auginti bevaikiams Šadzevičiams, o mažą sūnelį tiesiog paliko gatvėje Daūguose ir pati į namus nebegrižo. Berniuką milicininkai pristatė į vaikų namus. Po kelerių metų Vladas vedė dar kartą. Šįkart Volčekienės dukterį Jadvygą, kuri iš pirmos santuokos augino dukterį Juzę. Su Jadvyga antrąja Ovsianas susilaukė dar dviejų dukterų – Nijolės ir Lionės.

Paėjus keliu toliau – Prano ir Uršulės Mankevičių, auginusių dukterį Onutę, namai. (Dabar – Kazlauskienė, gyvenanti Žilinuosė.) Netoli Mankevičių gyveno trys broliai Kareivos. Dešiniau – daugiavaikė Juozo ir Elenos Kareivų šeima, auginusi dukteris Birutę, Janę ir Genę bei sūnus Juozą ir Česių. Arčiau kairiosios kelio atšakos – jo brolio Miko Kareivos, auginusio du sūnus – Romą ir Joną, o pamiškėje – kito brolio Edmundo, pravardžiuoto Vilku, auginusio vieną sūnų, šeima. Edmundas buvo padegęs kolūkio daržinę ir už tai sėdėjęs kalėjime.

Ties Mankevičiaus namais kelias šakojosi į dvi dalis, dešinioji tęsėsi per visą kaimą ir vedė į Žilinus, o kairioji, mažesnė jo atšaka, baigėsi mano senelio Adomo Kurmino kieme. Prie šio kelio už Kareivos buvo našlės Anelės Balkuvienės namai. Ji gyveno su dviem dukterimis – Vanda ir Elena, trečioji dukra Teofilė gyveno ir dirbo Vilniuje, o sūnus Danius – Baltōjoje Vōkėje. Balkuvienės vyras Motiejus jau buvo miręs. Vanda Balkutė garsėjo kaip nebloga siuvėja. Dažnas voniškietis pas ją siūdinosi apdarus.

Už miškelio, praėjus Balkuvienės sodybą, stovėjo Juozo Rainio namas. Jis buvo vienintelis iš viso kaimo komunistų partijos narys. Turėjo keturis vaikus, bet jauniausia Liongina dar visai maža sudegė. Tėvams nesant namie vaikai bandė pasikurti krosnį, o malkos buvo šlapios, nenorėjo degti, tai šliūkštelėjo žibalo į krosnį ant malkų, kaip darydavę tėvai, bet kartu apliejo ir mažąją, o pliūptelėjusi liepsna vaiką mirtinai sužalojo. Užaugo vyresnieji šios šeimos vaikai – sūnus Juozas, dukros Stasė ir Laima. Rainys į Vōniškes buvo atėjęs žentuosna iš Migūičionių kaimo, vedęs Stasę Navapolskaitę.

Motiejus Ambrutis su žmona ir vaikais – dukra Marijona, vėliau ištekėjusia už Adomo Kurmino iš Voniškių kaimo, ir sūnumi Juozu, emigravusiu į JAV, kad netektų tarnauti carinės Rusijos kariuomenėje. Iš M. Šaknienės šeimos archyvo

Juozas Ambrutis, Elenos Kurminaitės dėdė, Bostone (JAV). Iš M. Šaknienės šeimos archyvo

Netoli nuo Rainių buvo Olias Mankevičiaus sodyba, prieš tai priklausiusi Elenai ir Stasiui Navapolskams. Senoji Navapolskienė mokėjusi bendrauti su gyvatėmis – pačiomis nuodingiausiomis marguolėmis, visad po miškus vaikščiodavusi basa, o gyvačių prisidėdavusi į sterblę ir jas kalbindavusi, vadindama paukštukėmis.

Už nedidelio miškėlio nuo šių namų stovėjo Adomo Kurmino sodyba. Kurminas buvo plačiai pagarsėjęs meistras auksarankis. Pas jį užsisakyti padargų, vežimų, rogių ir kitokių namų apyvokos rakandų žmonės traukdavo iš tolimiausių apylinkių. Savo amatą Adomas išmanė puikiai: droždavo iš medžio šaukštus, šaukštelius, gamino duonkubilius, sviestmušes, ažuolines statines kopūstams raugti, statinaites grybams rauginti ar girai bei alui. Gamino verpimo ratelius, audimo stakles, ratus bei pačius vežimus, vežimaičius, roges, rogutes, slides žiemos metui, lenkė lankus, pynė krepšius, krepšelius, drožė klumpes ir kitokius daiktus. Statė namus, klėtis, pirtis bei kitokius statinius. Be viso šito, puikiai grojo armonika, buvo kviečiamas groti vestuvėse, šokiuose. Mokėjo sugroti ne tik polką ar valsą, bet ir padispaną, mazurką, suktinį, galiopą bei daugybę kitų šokių ir dainų. Sovietmečiui įsigalėjus ir kuriantis kolūkiams buvo atimtinėjamos klėtys, tai Kurminas per vieną naktį savo klėtį perdarė į pirtį – sumūrijo iš akmenų krūsnį, pristatė vandeniui statinių, ir valdžia liko nieko nepešus, o kaimas gavo vienintelę visa-

me kaime pirtį, į kurią kiekvieną savaitgalį rinkdavosi pertis. Vandens tekdavo prinešti nuo 20 iki 40 kibirų, nelygu kiek žmonių ruošėsi ateiti maudytis. Vyrams pirmiems išsimaudžius, kol maudydavosi moterys, Adomas grodavo armonika smagias melodijas, kad vyrams neprailgtų laukti savo antrųjų pusių.

Kurmino sodybą sudarė gyvenamasis namas su didele priemene ir kamaraitė, vadinta šoninuke, kur buvo įsikūrusi jo žmona Marija, gerai išmananti žolynus ir jų paskirtį, todėl kamaraitė žiemą vasarą buvo prikabinėta džiūstančių ir jau sausų vaistažolių. Didžiojoje trobos dalyje Adomas buvo pasistatęs darbatalį – *varstotą* kaip pats sakydavo, išsidėliojęs darbo įrankius ir prie jo dirbdavo rudenį, žiemą, pavasarį. Vasarą eidavo dirbti panamėje. Ten, po didžiule laukine kriauše, augančia prie pat namo, buvo įsirengęs savotišką dirbtuvėlę ir per dienas joje triūsdavo, vidun užeidamas tik užvalgyti ar giros atsigerti. Kadangi prie pat kalno, ant kurio stovėjo trobesiai, glaudėsi miškas, visą parą skambėdavo paukščių balsai, pamiškėje pasiganyti išeidavo stirnų pulkeliai, zuikis ar koks pasiklydęs briedis, o naktimis darbuodavosi šernai. Be gyvenamojo namo, Kurminų sodybą sudarė pirtis, tvartas, rūsys ir daržinė. Kieme augo didžiulis topolis, kurį vėliau, šeiminkams mirus, vėtra išrovusi su šaknimis. Pas mus kaime sakydavo, kad žmogui mirus arba apleidus savo gyvenamą vietą sunyksta arba žūva ir medžiai.

Nepriklausomos Lietuvos laikais Adomas Kurminas turėjo 8 hektarus žemės ir 1 hektarą miško, iš kurio rinkosi medieną savo meistrystės darbams, o vėliau, kai visa tai buvo nacionalizuota, tiesiog pirkdavosi iš vietos eigulių, Žilinų girininkijos girininko, dažnai ir jiems atsilygindamas darbu, o ne pinigais, mat brangininkas nebuvo, tai ir pinigai kišenių neplėšė. Reikiamą medį būsimam savo darbui išsirinkdavo pats, iš anksto nuėjęs į mišką nusižiūrėdavo, o tada prašydavo eigulį leidimo jį nusikirsti. Dažnai pats ant pečių jį ir namo parnešdavo. Buvo stiprus ir sveikas. Nors nedidelis, vidutinio ūgio, bet išgyveno 84 metus ir mirė 1973 m. (gimęs – 1889 m. Pajúodzickio kaime) žiemą, nuo trūkio, kurį gavo sunkų beržinį rąstą vilkdamas namo iš miško atgabentam iš tolimos apylinkės važeliui taisyti, taip nė karto gyvenime ir nesikreipęs į gydytojus.

Kurmino šeimoje kurį laiką gyveno netekėjusi jo sesuo Petronėlė, kuri buvo šluba. Ši vėliau išsikėlė pas Šadzevičius, nuomojusius jai kambariuką, o dar vėliau ir pas mus su mama, tačiau pas mus atskiro kambario nebuvo ir tai jai nepatiko, tad ji paprašė mano mamą pasirūpinti, kad jai leistų apsigyventi senelių globos namuose. Mama po ilgų prašymų tai ir padarė. Ji buvo įkurdinta Laugaliuose, ten ir mirė.

Netoli nuo namų, savo miške, šile, Kurminai buvo įsirengę slėptuvę. Joje slėpėsi karo metais, kol frontas praėjo. Pas juos į Voniškes slėptis buvo atėję ir mano tėvai Elena ir Kazimieras Žarkauskai net iš Pābeznykio kaimo, kuriame gyveno. Tas kaimas buvo prie Alytaūs–Vilniaus plento, kuriuo prasidėjęs Antrajam pasauliniam karui greitai žygiavo vokiečių kariuomenė, vydamasi besitraukiančius rusus. Mano tėtis Kazimieras Žarkauskas buvo Lietuvos kariuomenės savanoris, artileristas. Jis, kovėsis su lenkų kariuomene ties Valkiniškais, puikiai suvokė, kas laukia šeimos, likus namuose, atsidūrusiuose kariuomenės kelyje, tad nieko nelaukę, supratę, kad prasidėjo karas, tėvai, pasiėmę vaikus ir gyvulius – karvę, kiaulę, pasitraukė į Voniškes, kur ir pralaukė karo pradžia. Po kurio laiko sugri-

Kazimieras Žarkauskas (kairėje) su draugu – Lietuvos kariuomenės savanoriai. Apie 1918 m. Iš M. Šaknienės šeimos archyvo

Kazimieras Žarkauskas su medžiokliniu šautuvu – prisiekęs medžiotojas ir žvejas. 1953 07 20. Iš M. Šaknienės šeimos archyvo

Marcelė Žarkauskienė iš Pamerkių (Žarkauskų) kaimo – Kazimiero Žarkausko motina. Iš Marijos Šaknienės šeimos archyvo

*Elena Kurminaitė
(šviesia suknele) su
pusseserėmis Zose,
Marijona, Stefanija
ir Genovaite
Malevskytėmis.
Apie 1938 m.
Iš M. Šaknienės
šeimos archyvo*

žę rado nesunaikintus, bet nusiaubtus namus, išlaužytą vyšnyną, kurio šakomis buvo apkaišyti vokiečių išsikasti apkasai. Birželis – pats žagarvyšnių sirpimo metas, o jų sodyboje buvusi visa alėja, išgaudytos ir suvalgytos vištos – kieme stovėta kariuomenės lauko virtuvės, tik viena višta, įskridusi į bulvėms laikyti skirtą rūšį, išsigelbėjusi.

Kurminų šeima buvo gausi – gimę 7 vaikai, bet du mirę maži, išgyvenę ir užaugę tik penki – dvi dukterys ir trys sūnūs. Pirmieji gimė dvyniai Elena (mano mama) ir Juozas – 1913 m. lapkričio 25 d. Vėliau – 1925 m. rugpjūčio 1 d. – dukra Konstancija, sūnūs Vladas, gimęs 1920 m., Mykolas 1922 m. ir jaunėlis Stanislovas – 1927 m. Šeimos galva būdavo samdomas namams statyti, todėl dažną vasarą jis ištisus mėnesius dirbo kažkur gretimuose kaimuose, o namų ūkis, jų priežiūra ir darbai gulė ant žmonos Marijos Kurminienės (Ambrutytės) pečių ir augančių vaikų. Elena prisimindavo, kaip būdama maža neįstengdavusi pasiekti plytos viršaus, tad blynus visai šeimai kepdavo pasilipusi ant kaladės. Suaugusieji tuo metu triūsė laukuose prie javapjūtės ar kitų darbų. Kurminai stengėsi pasirūpinti vaikų ateitimi. Neturėdami pakankamai pinigų jiems išmokslinti, siekė bent amato pramokyti. Mano mama Elena Kurminaitė buvo išsiųsta į Salàs pas siuvėją, kad išmoktų siūti. Būdama klusni tėvų dukra ji tuos mokslus baigė, tačiau siuvimas jos niekad nežavėjo, nes ją buvo pavergęs audimas. Šioje srityje lygių jai nebuvo. Vienodai sėkmingai audė devynianyčius ir dvylikanyčius rankšluosčius, *divonus*, staltieses, drobę, kuri plonumu ir kokybe nenusileisdavo pirkteinei. Prieš tai, žinoma, pati ir susiverpdavo linus, pasiruošdavo siūlus. Lovatiesėms austi pati siūlus ir nusidažydavo dažniausiai pačios pasigamintais augaliniais dažais, kad išgautų reikiamas spalvas sumanytam raštui išausti. Pagarsėjusi kaip puiki audėja dažnai buvo kviečiama austi arba bent apmesti audimą ne tik savam kaime, bet ir pas tolimesnių apylinkių gyventojas. Taip uždirbdavo didesnę duonos kąsnį savo šeimai. Siuvėjos amatas taip prie jos ir neprilipo, nors iš mokslų parsineštas įvairių drapanų sukirpimo formas, iškarpas saugojo ligi mirties, kaip ir šeivas, skietus, vis vildamasi, kad dar kada nors teks sėsti į pamėgtas stakles.

Neaplenkė šios šeimos ir Lietuvės pokario įvykiai. Netoli Voniškių esančiame miške yra piliakalnis, kažkodėl vadinamas Būrbonių piliakalniu, nors šis kaimas nuo jo daug toliau negu Voniškės. Ant šio piliakalnio viršūnės Lietuvės partizanų iširengto bunkerio nei rusų kariuomenė, nei sribai ilgai neaptiko. Vienais metais žiemą vykstant įnirtingiems mūšiams tarp partizanų ir rusų kariuomenės prie Migūičionių, traukdamiesi sužeisti partizanai netoli Kurminų namų paliko arklį su vežimu, prikrautu mantos. Arklys atklydo į kiemą, o Kurmino sūnus Vladas, kuris buvo raišas (vaikystėje brolis nustūmė nuo kaladės ir jis išsisuko koją), nuvedė arklį su vežimu į artimiausią mišką ir jį ten pririšo prie medžio. Mišką šukavę rusai rado arklį ir pėdsakais atsekė iki Kurmino namų, apkaltino juos partizanų ryšininkais, suėmė Adomą Kurminą, jo sūnų Vladą ir dukterį Konstanciją, tada dar tik šešiolikmetę. Suėmę nuvežė į Ūnuškį ir ten įmetė į rūsį – kalėjimą. Elena Kurminaitė tuo metu jau buvo ištekėjusi už mano tėčio Kazimiero Žarkausko ir gyveno

Pābeznykio kaime. Sužinojusi apie šeimą ištikusią nelaimę, prikepė duonos, pasiėmė lašinių ir pasiskolintu iš kaimynų arkliu su vežimu išvažiavo į Ūnuškį tėvo su broliu ir seseria lankyti. Tačiau atvykus niekas nesileido su ja į kalbas, ir tik tada, kai atidavė atsivežtą lašinių paltį, pavykę prisiprašyti parodyti seserį. Šią atvedė į pasimatymą visiškai nukamuotą, nusiverkusią, užtinusių akim, sunkiai atpažįstamą. Ji kaltinta buvus partizanų sugulove, nors tuo metu dar buvusi nekalta mergaitė.

Vėliau, neištengę nieko įrodyti, enkavėdistai Adomą Kurminą ir jo dukrą Konstanciją buvo priversti paleisti namo, o Vladą Kurminą ištrėmė be jokio teismo kažkur į Āziją prie Tuřkijos sienos. Ten išbuvo trejus metus. Kadangi nesugebėta sukurpti jam bylos, jis taip pat buvo paleistas ir šiaip taip parkeliavo namo. Grįžęs vedė to paties kaimo merginą Emiliją Paškevičiūtę, su ja išgyveno ligi mirties 1995 metais, bet nesulaukė vaikų. Vladas Kurminas buvo išmokęs batsiuvystės ir visą gyvenimą siuvo bei taisė batus.

Kiti šios šeimos vaikai: Juozas Kurminas, vedęs Zofiją Paškevičiūtę, apsigyveno gretimame Miletonių kaime. Mykolas vedė kaimynuose gyvenusią Eleną Lebedaitę ir įsikūrė netoli tėvų. Jis buvo kuprotas – vaikystėje, dar mažiuką, brolis nustūmė nuo krosnies, krisdamas jis nugara pataikė ant stovėjusios kaladės, skilo

Elena Žarkauskienė (Kurminaitė). Nuotrauka, buvusi Žilinių kolūkio garbės lentoje kaip geriausios laukininkystės darbininkės. 1965 m. E. Žarkauskienė apdovanota Sovietų Sąjungos medaliu „Už puikų darbą“. Iš M. Šaknienės šeimos archyvo

stuburo slankstelis ir toje vietoje pradėjo formuotis kupra. Kai mama apsižiūrėjo, kad kažkas vaikui negerai, ir nuvežė pas gydytoją, šis pasakė, kad jau per vėlu ir niekuo nebegalima padėti. Taip ir liko visam gyvenimui pažymėtas, o buvo gražus, gabus ir darbštus. Kurminų dukra Konstancija ištekėjo už to paties kaimo gyventoją Broniaus Paškevičiaus, o brolis Stasys vedė šio seserį Juzefą Paškevičiūtę. Vėliau, atsiradus galimybei emigruoti į Lenkiją – ten buvo nutekėjusi dar viena Paškevičiūtė, kuri juos ir prikalbino atvykti gyventi, esą gausią nuosavybės žemės ir galėsia nepriklausomi nuo nieko gyventi. Jie taip ir padarė.

Mano mama Elena Kurminaitė nusipirko iš brolio Stanislovo namą ir mudvi persikėlėme į Voniškes, vos tik jie susiruošė išvykti. Ten nuvykęs Stasys Kurminas su šeima – žmona Juzefa ir sūnumi Juozu, gavo 100 ha žemės ir vokiečių po karo paliktus namus Košalino srityje, kur gyveno ligi pat mirties. Ten jam dar gimė sūnus Tomas. Stanislovas buvo jauniausias Adomo Kurmino vaikas, ir tėvas buvo numatęs jam palikti žemę, bet viską sugriovė rusų okupacija, žemė buvo atimta, ir tik išvykęs į Lenkiją jis tarsis įgyvendino tėvų ir savo svajonę – dirbo žemę. Konstancija baigė konditerijos kursus ir dirbo konditere iki pensijos. Dabar netoli Pòznanės gyvena pas dukterį Vladą, kurią, kaip ir sūnų Joną, išsivežė iš Lietuvos. Mykolas Kurminas su žmona Elena susilaukė trijų vaikų: dukters Vandos ir sūnų Juozo ir Stasio. Melioruojant Voniškių kaimą jų šeima išsikėlė gyventi į Žilinus, ten ir dabar gyvena Vanda Kurminaitė-Karčiauskienė. Abu jos tėvai mirė ir palaidoti Žilinių kapinėse. Brolis Stasys gyvena ir dirba Vilniuje, o Juozas – Perlojojė. Juozas Kurminas, mano mamos brolis dvynys, per nelaimingą atsitikimą mirė dar pokariu, palikęs dukterį Onutę ir sūnų Stasi, ir palaidotas Miletonių kapinėse. Dukra, ištekėjusi už Miletonių kaimo gyventoją Gecevičiaus, gyvena Leñtvaryje, o sūnus Stasys, verslininkavęs tame pačiame Leñtvaryje, buvo užpuoliko nušautas savo darbovietėje.

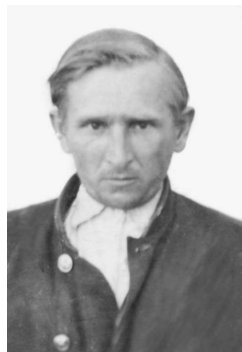
Palei kelią, vedusį į Žilinus, Voniškių kaime gyveno Silvestro ir Zofijos Mačionių šeima, užauginusi dukteris Bronę, Adelę, Antosytę, Marytę ir sūnų Vytą. Ties jų namais ir prie kelio į Žilinus augusios didelės liepos puošė visą kaimą. Niekur kitur tokių gražuolių nebuvo. Netoli jų – Antaninos Paškevičienės, turėjusios tris sūnus: Stasi, anksti vedusį ir išsikėlusį gyventi į Žilinus, Antaną ir Joną, sodyba. Toliau – Michalinos Gecevičienės su trimis sūnumis: Vytu, Stasiu ir Jonu (vyras Juozas jau buvo miręs), o priešais juos, kitapus kelio, – Antaninos Volčekienės, kuri buvo Marijos Kurminienės sesuo, sodybos. Antaninos vyras Volčekas buvo emigravęs į Argentíną ir ten kasyklose žuvęs, o ji likusi su dukterimis Vanda, Janina, Jadvyga ir Antose bei sūnumi Stasiu viena. Sūnus užaugęs emigravo į Lenkiją.

Adomas Kurminas.

Apie 1973 m.

*Iš M. Šaknienės
šeimos archyvo*

Vladas Kurminas

sugrįžęs iš tremties.

Apie 1955 m.

*Iš M. Šaknienės
šeimos archyvo*

Gecevičių sodyboje kerojusio didžiulio seno ąžuolo viršūnėje buvo gandra-lizdis. Gandrai jame perėjo nuo neatmenamų laikų. Arčiau miško ant kalvos – Maciulevičių, perpirkusių namus iš Vačo ir Vladzės Ulčickų šeimos, turėjusių sūnus Adolfą ir Edmą bei dukteris Vandą, Janiną ir Bronę, pastaroji emigravo į Lenkiją. Netoli jų – Genovaitės ir Julijos Lebedaičių, dar toliau – Elenos ir Juliaus Daugirdų, grįžusių iš tremties ir nusipirkusių sodybą iš Viktoro ir Juzefos Lebedų šeimos, kuri emigravo į Lenkiją. Daugirdų šeimoje buvo sūnūs Juozas, Petras, Jonas ir Vytas, o dukra liko gyventi Rūsijoje, tremties vietoje. Vyriausia iš seserų Lebedaičių Genė netekėjusi buvo susilaukusi sūnaus Mečislovo. Ji siuvėjo.

Kitapus kelio prie miško stovėjo Antano ir Vladislavos Šadzevičių trobos. Jiedu neturėjo vaikų, augino Ovsiano dukterį Vandą. Priešais juos, kitapus kelio, prie pat miško gyveno Emilija Beržanskienė su dukra Brone, kurios vyras Antanas buvo miręs. Netoli Vlodo Kurmino trobų gyveno Janinos ir Jono Beržansų šeima, auginusi sūnus Kazimierą, Juozą ir Joną bei dukterį Danutę. Jų kieme, priešais duris, augo gražus dvikamienis beržas. Visi šie Beržanskai tarpusavyje giminės – broliai ir sesuo bei jų motina. Emilija Beržanskienė buvo prityrusi uogautoja, gerai pažinojo aplinkinius miškus, praleisdavusi juose didžiąją savo laiko dalį uogaudama. Eidavo į mišką net sulaukusi senatvės. Sakydavusi, kad miškas jai teikiaš jėgų ir sveikatos.

Sovietmečiu, užėjus melioracijos vajui, Voniškių kaimas buvo numelioruotas, gyventojai priverstinai iškelti į Žilinus, sodai nurauti ir užkasti žemėn, kad nė pėdsako neliko. Ekskavatorius kelias dienas kasė duobę, į kurią versdavo gražuolius ąžuolus, beržus, egles ar vaismedžius ir juos užversdavo žemėmis. Namai nugriauti, perstatyti Žilinuosė arba sukūrenti vietoj malkų. Kryžius nugriautas.

O kaimo būta gražaus: namai išsidėstę ant kalnelių, aukštumelių, tarp kurių buvo pelkės, vasarą išdžiūdavusios ir virsdavusios kone pievomis, o pavasariais patvindavusios ir vietomis tapdavusios pavasariniais upokšniais, kurie, kaip buvo pasakojama, susiliedavę, susijungdavę ir pasiekdavę net Meškį, į kurį ir įtekėdavę. Raistai tęsėsi ir miškais, kuriuose veisėsi ne tik nuodingosios gyvatės marguolės, gluodenos, bet ir gervės, vanagai, pelėdos, apuokai, kiti reti paukščiai, gausiai derėdavo uogos, ypač spanguolės, kurių tiesiog maišus prisirinkdavę vietos gyventojai. Aplinkiniuose miškuose lodavo lapės, nemažai vištų iš kaimiečių išvogdavusios, o žiemą stūgėdavę vilkai, tik niekada nesigirdėję, kad būtų žmonėms eibių pridarę. Jų pridarydavo šernai, nuo kurių nebuvo išsigelbėjimo: suknsidavo pievas, „nukasdavo“ savo ilgais šnipais bulves, nuniokodavo javus. Palei takelius, vedančius iš vienos sodybos į kitą, augo miškeliai – beržai, drebulės, eglės, karklynai, o po jais grybai. Buvo jų čia gausu visokių – žalsvųjų ir kitokių ūmėdžių, grūdų, voveraičių, lepšių, čia miškiniais vadintų, piengrybių, vietinių vadintų karvutėmis, kurių niekur kitur neteko matyti, raudonviršių, baravykų, rudmėsių. Vasarą miškas lepindavo uogomis – žemuogėmis, avietėmis, mėlynėmis, girtuoklėmis, bruknėmis ir spanguolėmis, kurių prityrę uogautojai sugebėdavo ir ankstyvą pavasarį, vos sniegui nutirpus, prisirinkti. Pavasarį miško šlaitai nusipildavo žibuoklių mėliu ir žalčialunkiais, plukėm, plautėm bei kitokiais žiedais, pievos – kūlingėm, švyliais, o vasarą jos sužydėdavusios neapsakoma daugybe augalų, kaip dabar, iš metų perspektyvos suvokiu, gana retų. Miško pakraščiais ir pievų kimsynuose gausiai

*Elena Žarkauskienė
su anūkais –
dukters Marijos
vaikais (iš kairės)
Virginija, Kristijonu
ir Marija.
Iš M. Šaknienės
šėimos archyvo*

augo blindės, pavasarį apsipildavusios kačiukais, tamsoje tiesiog švieste švietusiais ir kvepėjusiais medumi, dūzgsios bitėmis. Vakarais ūbaudavo pelėdos, dienomis kukuodavo ir kvatodavosi gegutės. Gausiai ir neapsakomai gražiai žydėdavo sodai. Gyveno žmonės, paukščiai ir žvėrys drauge, puikiai sutardami, niekuo nesiskųdami ir nieko per daug nestokodami. Tiesa, nebuvo šiame kaime mokyklos, parduotuvės ar kitų civilizacijos patogumų, bet buvo į valias gyvos nepakartojamos gamtos, jos skambesio ir grožio. Kaimo laukuose augo daug ažuolų vienišių, be to, laukinių obelių ir kriaušių. Šių vaisius žmonės džiovindavo, o iš jų gamindavosi girą, kurią gerdavo žiemą ir vasarą. Be jos, dar vartodavo beržų ir klevų sulą, kurios taip pat niekad netrūko. Turėjo kaimas ir neprastus naminukės varymo meistrus. Juos su visais naminės gamybos aparatais nuo smalsių akių saugiai priglobdavo miškas. Garsėjo kaip itin aukštos kokybės naminė degtinė, vertinama ir aplinkinių kaimų gyventojų. Keldami vestuves, krikštynas ar šermenis, atvykdavo gėrimo ieškoti pas voniškiečius.

Tarp kaimo žmonių turėtos nuosavos žemės sklypų iki pat numelioravimo apie 1976–1977 metus buvo išlikusios ribos, vadintos medėmis. Tai buvo neliečiama, nedirbama žemės juosta, apaugusi pavieniais beržais, gluosniais, alksniais ar šiaip krūmais. Per visą sovietmetį kiekvienas voniškietis žinojo savo turėtos žemės ribas, vietą ir plotą ir stengėsi jų daugiau ar mažiau laikytis ganant gyvulius, šienaujant pievas ar šiaip dirbant žemę savo reikmėms. Vadindavo jas taip pat buvusių savininkų duotais vardais, kaip Kampas, Viksvynė ar Tūkstantis, mat taip pavadintą miškelį pardavusi jo savininkė tikėjosi gauti tūkstantį litų.

Voniškių vaikai į pradinę mokyklą ėjo į Miletónis arba Žilinus, kam kur buvo patogiau. Vėliau, užbaigus pradinę, reikėjo rinktis tarp Jokėnų (dabar Jakėnų) ir Žilinių aštuonmečių. Žilinaĩ, žinoma, buvo arčiau, todėl dauguma čia mokėsi. Po kurio laiko Žilinuosė buvo pastatyta vidurinė mokykla, bet manoji karta jau buvo išsisklaidžiusi po pasaulį kas kur. Šiuo metu Voniškėse tik dvi sodybos – ilgamečio eigulio Geniaus Beržansko ir jo žmonos Marytės, o kitapus kelio, palei

pat durpyną, pamiškėje, jo sesers Bronės Beržanskaitės. Dauguma atgulę Žilinių kapinėse amžino poilsio. Buvusioje Adomo Kurmino sodybvietėje lyg per stebklą išlikęs sulaukėjęs radastos krūmas ir nedidukė, iš viso buvusio vyšnyno užsilikusi užskurdusi vyšnaitė. O virš viso to – visagalių medžiotojų bokštelis šernams tykoti. Krūmynais ir piktžolėm užžėlęs keliukas vedė prie piliakalnio, kuriuo kasmet mokslo metų pabaigoje keliaudavom pasigrožėti atsiveriančiais miško vaizdais ir prisiliesti prie senosios Lietuvos istorijos. Mama pasakojusi, kad jos vaikystės metais ant piliakalnio augusi eglė, į kurią įlipus buvo galima pamatyti Merkinę ir Daugū. Ties buvusia Vlodo Kurmino sodyba išlikęs vienintelis kaimo ažuolas nebuvo sunaikintas tik todėl, kad Kurminas vykstant melioracijai atsisakė griauti savo namus ir keltis į Žilinus. Deja, naujieji žiliniškiai baigia pjaustyti jo šakas, kurias naudoja savo kiemų puošybai. Jiems nieko nereiškia buvusių voniškiečių giminės atminimą tebesaugantis senolis ir jo skausmas, prarandant dar gyvą, lapojantį ir gausiai giles vedantį gražųjį vainiką.

Marija Šaknienė (Žarkauskaitė) gimtinėje Voniškių kaime, 2010 m. Iš M. Šaknienės šeimos archyvo

Voniškių kaimas XXI a. pradžioje. Dešinėje – Vlodo Kurmino sodybvietės medžiai ir vienintelis išlikęs kaime ažuolas. Iš M. Šaknienės šeimos archyvo

*„Dievo duota savo kampelis...“***(Marijos Stadalnykienės prisiminimai apie gyvenimą Miguičionyse)***Užrašė Živilė Driskiuvienė*

Marija Stadalnykienė (Staniulionytė) gimė 1934 m. Onušio valsčiaus Miguičionių kaime. Tuo metu Miguičionių (Migučionių) kaimas priklausė Genionių seniūnijai, Dusmenų parapijai. Pagal 1923 m. vykusį visuotinį Lietuvos gyventojų surašymą, kaime buvo 31 ūkis, 155 gyventojai¹. Panaikinus valsčius, Miguičionys priskirti Varėnės rajonui. Kaimas nutolęs nuo Onušio 13 km, nuo Dusmenų – 7 km, šalia gūdaus Būrbonių miško.

Visą gyvenimą M. Stadalnykienė gyveno Miguičionyse. Ištekėjo už kaimyno Vinco Stadalnyko, susilaukė dviejų sūnų – Valento ir Viktoro. Sunkiai dirbo namuose ir kolūkyje, išgyveno karą, pokario baisumus, sulaukė nepriklausomos Lietuvos; čia dalijosi džiaugsmiais ir vargais su giminėmis, kaimynais. Čia jos namai, šalia, ant kalnelio, – kapai, kur ilsisi patys brangiausi jai žmonės – vyras ir anksti iškeliavęs sūnus Viktoras. Miguičionyse Marija sulaukė gražios senatvės. Ji liko vienintelė kaimo gyventoja, išsaugojusi šio gražaus Dzūkijos kaimo istoriją. Mariją Stadalnykienę kalbinome 2015 m. liepos mėnesį.

Iš vaikystės prisiminimų. Marijos tėvai Miguičionyse ūkininkavo. Marijos mama Anelė Staniulionienė (Arbačiauskaitė) gimė 1910 m., ištekėjo už eigulio Vinco Staniulionio. Tėvų šeimoje buvo keturi vaikai (du sūnūs ir dvi dukterys), užaugo trys vaikai, vyriausias vienerių metų mirė. Jauniausia sesuo gimė jau po karo. Tėvas sulaukė 86 metų, mama – 77-erių.

Nuo mažens tėvai lenkė vaikus prie darbų:

„Austi, verpti mokino mama. Kokių 12–13 metų mokinomės verpt, brukt. Daržus ravėjau, turėjau gėlių darželį. Uogaut, grybaut. Sau valgyt, pasdziovyt. Mylėjau labai uogaut – spanguoles.“

Tėvai vaikams perdavė tradicines krikščioniškas vertybes, kuriomis ir patys gyveno:

„Tėveliai buvo labai pamaldūs žmonės. Mamytės gražus buvo balsas. Tėvelis šventas giesmes giedojo. Nabašnikus ajo giedoc. Atsimenu, ajo rytais subata, kožnų dienu, vienu nedėliu pas vienu būna poteriai, susrenka ražončių

*Marija Stadalnykienė
Miguičionyse prie savo namų.
2015 m. liepos 2 d.
K. Driskiaus nuotr.*

¹ Lietuvos apgyventos vietos, Kaunas, 1925.

ir maldos, paskui kitų nedėlių. Susrenka visas kaimas – vyrai ar moterys, kas galėjo. Un kožnos pirkios vienu nedėlių pas vienu, kitų nedėlių sutaria pas kitų, rytais. Atsimeldžia, tadū aina namuosna.

Švęsdavom Velykas, Kalėdas. Kleckų prikeпам. Plotkutės. Pirma buvo kitaip. Dabar kasdien tų patį valgį valgai. Tai nelauki nei tų Kalėdų, nei tų Velykų. Nieko kitap nėra. O pirma tai laukdavo. Eidavo į bažnyčią į Dusmenis – septyni kilometrai reikia vaikščiot pėškom, paskui dviračius nusipirkom. Anksčiau apie bažnyčią merginos altorelius nešė kas nedėlę. Prie kunigo Smolinsko Komunijų ėmiau.

Anksčiau į Onuškę dažnai nuvažiuodavo, turgai buvo Onušky, ant atlaidų. Anksčiau važiuodavo į Pivašiūnus į atlaidus. Mama bajino.“

Marija užaugo dideliame kaime, kur buvo tvirtos bendruomeniškumo tradicijos. Žmonės spėdavo ne tik savo ūkyje darbus nudirbti, kaimynams padėti, bet mokėjo ir linksintis:

„Su kaimynais sugyvenom visada. Kas anksčiau nusišienauja, padeda. Plunksnas plėšydavom žiemą. Jaunimo šokiai buvo. Vienu savaitį pas vienu, kitų – pas kitų. Tai užgrajina, rateliai. Vyro brolis grajina, Stadalnyko Feliksa mokėjo, Genionyse buvo rusas, tas pagrajina. Kas turi armonikų, tas ir grojo. Tada iš savo kaimo niekur nevažiavo.“

Karo ir pokario išgyvenimai. Marija mena ir karo metus, kada Miguičionyse buvo vokiečių kareivių, žmonėms teko slėptis bunkeriuose:

„Miške bunkeris buvo. O vokiečių stovėjo mašina kitoj pusėj kelio. Tėvulis parėjo ir aš. Aš pradėjau verkt, mažutė buvau. Tai išėmė ir muilą man kvepiančių, ir saldainių tokių skanių pridėjo, o aš vis tiek nieko nenoriu imt. Tada vėl nuvedė bunkerin.“

Į Miguičionis pokaryje užklysdavo partizanai, kovoję su sovietų okupantais:

„Vakarais užėina, kortavoja lempas užsidegę. Vieni stovi sargyboj. Žiemų nori sušilt, valgyt pasdaryt. Iš Miguičionių kaimo ryšininku buvo Balkų Alfonsas. Atsimenu, Bakaloriškių Voveris, Vaclovas ir Vladas buvo. Vyrai buvo akuratni. Vaclovo Voverio ir Vlado sesuva Veronika Voveriūtė iš Bakaloriškių buvo nutekėjus už Stadalnyko Jankos. Ir jis grajindavo, turėjo armoniką. Buvo Lodzka, Vandzia, Malvinka, Mariuka, Veronika. Jauniausia gal Vandzia buvo. Pažinau gerai. Gyveno Miguičionyse, vyras kolūkio brigadyrius buvo. Vienas Voveris palaidotas Rudnioj. Laidojo slaptai. Nebuvo kam kavot.“

Ryškiausiai iš praėjusių gyvenimo metų Marija išsiminė 1945-ųjų vasarį. Miguičionyse vasario 5–6 d. į pasitarimą susirinko apie 180 partizanų. Tarėsi, kaip jiems reikėtų vienyti jėgas ir kokiais būdais kovoti su okupantų kariuomene. 1945 m. vasario 7 d. partizanus užpuolė NKVD kariuomenės kareiviai ir stribai. Mūšis vyko kelias valandas. Buvo nukauta daug enkavėdistų, kautynėse žuvo ir partizanų. Po šių kautynių NKVD baudėjai Miguičionių kaime sudegino 15 sodybų, sušaudė ar gyvus sudegino 11 žmonių. Žuvusių partizanų ir kaimo gyventojų kūnai buvo išniekinti Ūnuškyje.

„Kai partizanai užėjo visan kaiman. Kožnoj pirkioj pilna. Labai daug. Gal keli šimtai. Miguičionių visas kaimas. Žadėjo pult Onuškin. Jie niekam nedavė nė krustelt, kad niekas žinios neduot Onuškin. Gyvulus pjovė, vežėsi, virė ir gyveno. Gyveno gal dvi paras. Neišlaido niekur, nei tėvuko. Tiktai rozu aina, tik su sargyba laidžia pašert karves. Kožnoj pirkioj sargyba buvo. Jie galvojo, sulauks ryto, paryčiu, aš atsimenu.

Ir kažkas atsirado, kažkas pranešė Onuškin. Dar tamsu buvo. Jie [kareiviai] važiavo nuog Onuščio su arkliais, o sargybinis netoli stovėjo ir pamatė, kad važiuoja. Tėvulis mano riktelėjo: „Jau kad jūs, perkūną, prapuolėt. Prapuolėt ir mus prapuldėt.“ Tai padarė sklepu, tai mes – mama ir mes vaikai – visi sulipom sklepan, o tėvulis – buvo pritįsta šiaudų pirkioj, kap nakvojo tie, – šliauždamas, buvo trainais, balanom apipiltas, kulkos tik zvimbiam, sukapojo tuos trainus, o tėvulis liko gyvas. Dievulio neskirta. Pirkia liko nesudeginta. Mano tėvulio liko, pirkucė kap iščystyta buvo, ti visur degė. Svirnas prie pat pirkios sudegė. Galvoju, gal užsidegs, svirnas uždegtas, bet pirkaicė liko. Nuotraukos buvo svirne, viskas nuveji, viskas.

Daug žuvo žmonių. Partizanų žuvo daug. Daug pašaudė žmonių, ir kaimynka žuvo. Susidėję vežimuosna, kiek spėjo, vežė, kur apkasė čia, kur nuvežė. Laidojo vieni kitus.

Ir iš mūs kaimo nuvežta yra. Bet ne partizanai, tep nušovė. Visi išsikavoji, visi išlakioji, nebuvo kam kavoc. Atėjo kokis diedas ar kas, insuko marškon, nuvežė, iškasė duobį... Ba nebuvo kap ir kur. Iki Rudnios kokie 4 kilometrai.“

Marija pokaryje išgyveno ir trėmimus, ji prisimena, kaip iš Miguičionių trėmė kaimynus, gimines:

„Diedukas buvo išvežtas Juozas Arbačiauskas, mamytės tėvas, ir dėdė Valentas. Buvo sūnelis išvežtas, mažas Valentas. Alfonsas Arbačiauskas buvo partizanas. Užsiregistravo Ūnuškyje ir gyveno. Tėvą išvežė už sūnų į tremtį. Išvežė į Sibirą vyro dėdę Mamer-tą Stadalnyką su šeima ir su anūkais. Išbuožino gal, bet menka

*Marija Stadalnykienė
džiaugiasi savo
užaugintų rožių
žiedais. 2015 m.,
Miguičionys.
K. Driskiaus nuotr.*

žemelė. Buvo žmona, duktė, trys anūakai – Petrukas, Ramutė ir Onutė. Grįžo.“

Gyvenimas sukūrus šeimą. Marija ištekėjo labai anksti, turėdama tik 17 metų, už kaimyno Vinco Stadalnyko. Apie vedybinio gyvenimo pradžią, nesibaigiančius darbus pasakoja:

„Pradžioj gyvenom su vyro tėvais. Vyras eiguliavo Onušio girininkijoj. Su vyru gražiai gyvenom, geras buvo. Davė mums 60 arų, karvę, arklį, kiaulių, vištų. Karvių jau ir kitų paimam. Vaikusiai kap pradėjo augt, tai kap kadu pagano, kap kadu pririšam, tai ir dzvi laikėm, visap. Siūt išsimokinau, biški pasiuvėjau, o paskui darban, darban, darban. Dirbau Dainavos kolūky. Sunku buvo. Ir šienų krovėm, ir iškrovėm, ir bulbas rinkom, ir sodzinom. Labai sunkiai dirbom, labai. Tiktai menkai uždirbom. Kolūkin ir kolūkin, ir kolūkin. Miški pasodzinau, ti nieko aš ti neužsodzinau, nieko, jokios paramos nebuvo. Paskui sargybavau: medžių buvo priversta, miško pramonė pjoję. O aš ir samdžiau, kad kolūkin eitų, ir sargybavau, kad cik nor daugiau uždirbus. Labai cia menkai mokėjo. Nieko nedadėj, nei pensijos, nieko. Labai labai žmones skriaudė.“

Iš mamos Marija išmoko šeiminkauti, o ištekėjus jau pačiai tekdavo šeimynai ir duoną kepti:

„Nuog 20 metų duonelį kepiu. Ant ližės, kopūsto lapą sudziovytą didelį pakloja. Kopūstlapius sudeda sudeda, tai paskui va kap sąsiuviniai toki lapai gražūs, lygūs, tai ant tų lapų. Būna užuolų prirenkam rudenį lapų, priveriam ant siūlo ir ant tų. Ti labai skani ir duonelė būdavo ir bandų net kepdavom an lapų, tai labai

*Migūičionių klevai
saugo kaimo istoriją.
2015 m.
K. Driskiaus nuotr.*

skani banda būna. Gal užtai skanu, kad nebuvo labai tokis perteklius kap darties – nieko netrūksta, visko yra. Nu ale tadu buvo skaniau ir sveikiau gal.“

Marija su Vincu užaugino du sūnus: Valentą (gim. 1950 m.) ir Viktorą (gim. 1963 m.). Motina džiaugiasi savo vaikais:

„Vaikai geri buvo – Valentulis, Viktorukas. Viktoras 13 metų jaunesnis. Vaikai pradžioje mokėsi Genionyse, paskui Serapiniškyje, paskui Valentas ėjo dar į Pavarėnę. Tada išėjo aukštosnose mokyklose Alytųj. Dirbdamas Valentas ėjo aukštąjį. Viktorukas išėjo Daugų mokyklon, išsimokino, praktikų atliko kolūky, paskui nuvei pas Valentų „Elfon“, mechaniku buvo.“

Kiekvieną savaitgalį į Migūičionis pas motiną skuba sūnus Valentas. Jis – didžiausia M. Stadalnykienės paguoda. Valentas Stadalnykas anksti išėjo iš Migūičionių į mokslus, Vilniuje dirbo ir mokėsi. „*Mane traukė geležys...*“ – juokauja Valentas. Likimas ir skyrė Valentui dirbti prie geležinkelio. Jis vadovauja geležinkelio depo kolektyvui. Kai kalba pasuka apie gimtąjį kaimą, nušvinta – viskas artima, brangu. Didžiausias rūpestis – mama. Kviečia ją gyventi pas save į Vilnių, bet neprikalbina. Nuvažiuoja Marija į Vilnių pas sūnų, aplanko anūkus, bet nenori mieste būti, traukia gimtieji namai: „*Dievo duota savo kampelis*“, – sako Marija Stadalnykienė, džiaugdama savo žydinčiais gėlynais, vydama vanagą nuo atbėgančio iš laukų po jos langais kiškeliu.

Vaikantonių kaimas

Ona Virginavičienė (Trepuilaitė)

*Vaikantonių
kaimo merginos
apie 1955 m.
Iš Adelės ir
Konstantino Trepuilų
šeimos albumo*

Vaikantónys, Skabeikiai, Rakščia, Žilinčiškės – šie keturi Alytaūs rajono Daugų seniūnijos kaimai, 1923 m. surašymo duomenimis, priklausė Ūnuškio valsčiui. Žilinčiškės iki šiol priskirtos Dusmenų parapijai. 2001 m. Rakščioje jau nebuvo nė vieno gyventojų, Žilinčiškėse gyveno 6, Skabeikiuose 61, Vaikantonysė 117 gyventojų. Visi šie kaimai yra kairėje Varėnės upės pusėje. Vaikantonių kaimas įsikūręs prie kelio į Ūnuškį ir nutolęs nuo seniūnijos centro per 6 km. Kolūkių laikais Vaikantonys buvo Daugų žuvininkystės ūkio pagalbinė gyvenvietė.

Duomenų apie Vaikantonis galima rasti 1909 m. išleistoje knygoje „Виленский Временник“ (Vilniaus metraštis). Čia teigiama, kad Vaikantonyse tuomet buvo 17 sodybų, gyveno 42 šeimos, 165 žmonės – 88 vyrai ir 77 moterys. Laikinai išėjusių uždarbiauti – 19 vyrų ir 5 moterys, likę gyventi 141. Turi 385,09 dešimtinės žemės, 23 arklius, 49 raguočius, 105 smulkius galvijus¹.

Kaip keitėsi Vaikantonių kaimo gyventojų skaičius, matyti iš duomenų, pateiktų „Tarybų Lietuvos enciklopedijoje“: „1738 buvo 9 dūmai. 1923 buvo 225, 1959 – 222, 1970 – 227, 1979 – 175 gyv.“² Čia yra duomenų ir apie mokyklą. 1921–1949 m. veikė pradinė mokykla, 1949–1961 m. septynmetė, 1961–1986 m. aštuonmetė, nuo 1986 m. devynmetė. Po keleto metų mokykla reorganizuota į pradinę. 2002 m. Vaikantonių pradinė mokykla buvo uždaryta. Nors 2004 m. mūrinis dviejų aukštų buvusios mokyklos pastatas buvo įtrauktas į Alytaus rajono savivaldybės privatizuojamų objektų sąrašą, bet 2011 m. pastatas dar stovėjo apgriuvęs ir apleistas.

„1933 m. kasant kanalą Varėnės upėje, apie 0,5 m gilumoje rastas 24,8 cm ilgio kaulinis žeberklas su viename šone įdėto-

¹ Крестьянское землявения Виленской губерний, Виленский Временник, кн. III-9, Вильно, 1909, с. 338.

² Tarybų Lietuvos enciklopedija, t. 4, Vilnius, 1988, p. 412.

*mis titnago skiltelėmis. Radinys priklauso mezolitui. Saugomas Vytauto D. Kultūros muziejuje*³, – rašoma 1965 m. išleistoje „Lietuvių enciklopedijoje“ skyrelyje apie Vaikantonis.

Šie duomenys skelbiami ir vėliau išleistose enciklopedijose. Tik jose teigiama, kad šis žeberklas saugomas Kauno istorijos muziejuje.

Mano mama Adelė Trepulienė (Dusevičiūtė) (gim. 1930) kilusi iš Vaikantonių kaimo. Ji mena, kad jame gyveno apie 10 šeimų Dusevičių. Beveik visi jie turėjo savo pravardes. Kazys Dusevičius buvo vadinamas Amerikonu, kitas Kazys Dusevičius – Makidonu, Juozas Dusevičius – Dūda, kitas Juozas

Dusevičius – Adomėku, Jonas Dusevičius – Barkuciu. Kaime buvo nemažai Šilalių, Šilansku, Sakalausku, Maževičių, Lebednyku. Čia gyveno tikri dzūkai, beveik visi šnekėjo tarmiškai. Vardus taip pat tardavo dzūkiškai: Genę vadino Gencia, Bronę – Broncia, Vladą – Vladzia, Petronėlę – Petrulka, Aleksandrą – Olium, Motiejų – Macka, Martyną – Marcynu, Viktorą – Vikcium, Feliksą – Paliksa. Ištekėjusios moterys tarsi prarasdavo savo tikruosius vardus. Jas pradėdavo vadinti pagal vyrų vardus: jei vyras Macka, tai žmona Mackuonė, Vaclo žmona Vacluonė, Paliksos – Paliksienė, Krisiaus – Krisiuonė, Broniaus – Broniuonė. O jei vyrų vardai būdavo vienodi, tuomet dar pridėdavo ir jo pavardę ar pravardę (dažniau pravardę) – Dūdodos Juozienė, Dūdzynų Broniuonė, Mikynų Paliksienė, Griškos Adomienė.

Vaikantonių kaime neturtingų šeimų buvo nedaug. Dauguma šeimų gyveno vidutiniškai, ir tik kelios turtingai. Tame pačiame kaime žemė buvo labai skirtinga, tai ir gyvenimas skyrėsi. Štai Dusevičiai (Adelės tėvai) turėjo 10 ha žemės, bet ji buvo labai prasta: vietomis vien smėlis, o kitur – vien molis. Todėl ir derlius būdavo labai prastas. O ganyklos – klampūs raistai. Karvės juose įklimpdavo. Dažnai prirėkdavo net kaimynų pagalbos ištraukti iš pelkės įklimpusią karvę. O šalia Dusevičių gyvenantys Jakubavičiai žemės turėjo nedaug, bet ji visa buvo derlinga – juodžemis. O ir pievos jų buvo geros. Todėl Jakubavičių šeima laikė nemažai gyvulių, turėjo pakankamai mėslo, viskas užderėdavo. Jie gyveno turtingai.

Turtingose šeimose dažniausiai augdavo po du vaikus, o beturčiai vaikų turėjo daug. Didžiausia buvo Griškų šeima, nedaug nuo jų atsiliko ir Dusevičiai (Adelės tėvai). Antaninos ir Jono Dusevičių šeimoje gimė septyni vaikai, bet užaugo tik keturi. Adelė šeimoje buvo vienintelė mergaitė. Ji turėjo šešis brolius.

„Daniukas buvo labai gražus kūdikis, jis mirė sulaukęs vos devynių mėnesių. Jo karstelį mergaitės į kapines nešė ant juos-

Bronius Dusevičius su seserimi Adele apie 1950 m. Iš A. ir K. Trepulų šeimos albumo

³ *Lietuvių enciklopedija*, t. 32, Bostonas, 1965, p. 450.

tu. Vaclukas mirė keturių mėnesių. Dar vienas kūdikis gimė negyvas. Bet mes, vaikai, jo laukdami buvome jau sugalvoję ir vardą. Jis būtų buvęs Valentas. Tėvas šį kūdikį palaidojo už kapinių tvoros. Tuomet nekrikštytų vaikų kapinėse laidoti nebuvo galima“, – prisimena A. Trepuilienė.

Tik ką grįžęs iš tarybinės armijos netikėtai mirė ir jos brolis Petras. Iš šešių brolių liko tik du – Viktoras ir Bronius.

Kaime dauguma ūkininkų papildomai užsidirbdavo iš amatų. Buvo nemažai stalių, siuvėjų, muzikantų. Macka Šilalė siuvo kailinius, Adolfas Dusevičius – vyriškus rūbus, Juozas Šilanskas – moteriškus drabužius: sukneles, palaidinukes, paltus. Moterims siuvo ir Krisius Vilkauskas. Juozas Dusevičius (Adomėkas) aplinkiniams taisė batus. Norėdami pasisiūti naujus batus, žmonės eidavo į Dusmenis pas gerai žinomą batsiuvį Antaną Bolisą. Staliaus amatu vertėsi Bronius Dusevičius, Olius Zarauskas, Jonas Šilalė, Vikcius Šilalė.

Sviesto muštuves, kubilus ir kitokius buitines rakandus pardavimui darydavo ir Jonas Dusevičius (Adelės tėvas). Jis gražiai išdroždavo ir klumpes. Savo kalvę turėjo Alfonsas Sakalauskas. Groti mokėjo Jonas, Juozas ir Viktoras Dusevičiai.

Jonas Dusevičius mokėjo padaryti „mikscių“.

„Iš kluono atsinešdavo pirkion šiaudų ir išpjaustydavo kamblius (sudūrimus). Paskui ant stalo atbula ranka juos atbulai suskaičiuodavo – ne vienas, ne du, ne trys, ne keturi ir t. t. Po to tą krūvelę supildavo skudurėlin ir surišdavo ilgu pantuku (raišteliu). Mazginuką pririšdavo prie tos vietos, kur miksteldavo (nikstelėdavo ar pasitempdavo) ir nešiodavo tol, kol skausmas išnykdavo. Tą mazginuką ir vadino „miksciumi“. Jei tik kas miksteldavo ranką, tai ateidavo pas tėvą „gydytis“, – prisimena A. Trepuilienė.

Prisiminimais apie gimtąjį Vaikantonių kaimą ir šiurpų pokarį prieš pat mirtį pasidalijo ir mano dėdė Bronius Dusevičius (1932–2010). Pasak jo, pradinė mokykla buvo įsikūrusi Juliaus Šilansko namuose. Mokytojais dirbo Abraitis, Stankutė, Šumskas, Kriukonienė, Krušna. Biblioteka buvo įkurta Broniaus Maževičiaus name, joje dirbo Marytė Palubinskaitė iš Daugų, vėliau – Aldona Petrauskienė. Vaikantonyse buvo ir felčerio punktas.

Petras Dusevičius apie 1957 m.

Iš A. ir K. Trepuilų šeimos albumo

Tuomet kaime girtuoklių nebuvo. Bet B. Dusevičius prisiminė vieną nelaimingą atsitikimą, kuris įvyko dėl alkoholio.

„Kai visa šeima išvažiavo į atlaidus Pivašiūnuose, likęs namuose senasis Juozas D. ant aukšto ieškojo degtinės ir uždegė savo namus. Tada sudegė visi pastatai. Liko tik kluonas.“

Daug Vaikantonių kaimo gyventojų nukentėjo pokario metais. Kai kas namuose buvo įsirengę bunkerius ir juose slapstėsi.

„Petras Dusevičius bunkerį turėjo pasidaryęs namie po girnom. Kai enkavėdistai apsupo namą, jis, neturėdamas kitos išeities, atsidarė bunkerį, sudaužė langą, iššoko pro jį ir bėgo upės link. Enkavėdistas, nulipęs nuo arklio, jį bėgantį nušovė.

Viktorui Rūkšteliui rusai peršovė ranką (ranka visą gyvenimą buvo pritraukta), o jo draugui – barzdą. Jie abu buvo pasislėpę po pečium. Juozą Jakubavičių taip pat pagavo besislapstantį namuose. Jį varinėjo po laukus ir šaudė, bet Jakubavičius liko gyvas. Bronius Šilanskas buvo nušautas naktį. Jis grįždamas iš savo merginos turbūt papuolė ant pasalos. Jam ištaškė smegenis. Jo mama rytą atėjusi ištaškytus smegenis surinko į palutę. Vladas Jakubavičius buvo išbuožintas ir metus laiko praleido Šilutės kalėjime. Joną Dusevičių (Makidoną) taip pat pagavo enkavėdistai. Jis dingo be žinios. Vėliau buvo išvežtas Sibiran, kažkur už Uralo. Stasį Lebednyką nušovė dėl to, kad jis buvo vagis. Vogė avis, audeklus. Vagystes darė partizanų vardu. Stasys Sakalauskas buvo išstremtas, nes jo dukra Albina buvo partizanų ryšininkė.“ (Iš Broniaus Dusevičiaus prisiminimų).

Iš Vaikantonių kaimo 1949 m. buvo išstremta visa Sakalauskų šeima: Stasys (gim. 1892), jo žmona Petrė (gim. 1902) ir keturi vaikai – Danius (gim. 1928), Albina (gim. 1926), Genė (gim. 1930), Aldona (gim. 1945). Šeima pateko į Irkutsko srityje išikūrusį Usolės kaimą. Į Lietuvą Sakalauskai grįžo 1957-aisiais. Iš gretimo Rakščios kaimo į Krasnojarsko kraštą Taštypo rajoną 1948 m. buvo išvežta Maslauskų šeima (10 žmonių). Iš kaimyninio Žilinčiškių kaimo išstremta Vilkauskų šeima.

Pokario metais ne kartą nukentėjo ir Dusevičių šeima.

Medinis kryžius Vaikantonių kapinėse. 2010 m.
Nuotr. Onos Virginavičienės (Trepuilaitės)

Iš B. Dusevičiaus prisiminimų:

„Tuomet man buvo apie 15 metų. Parėjau arę, pririšau arklį ir atsiguliau. Staiga išgirdau triukšmą. Pirkion įsiveržė ginkluoti sribai. Rinko mokesčius, o pinigų nebuvo. Motina iš išgąscio nualpo. Sribas puolė ją. Aš neiškentęs norėjau motiną užstoti. „Mama labai silpnos sveikatos. Argi nematot?“ – sakau. „Ak, tu, bandite!“ – suriko sribas. Tuoju atbėgo ir kitas. „Renkis, bandite! Tu daugiau šito krašto nematysi! Lipk vežiman!“ – suriko. Nuvežė į Dusmenis klebonijon, kur buvo įsikūrusi sribų būstinė. Sutemo. Mane pradėjo imti baimė. Nežinojau, ką jie darys toliau. Netrukus man surašė bylą. Ten laikė per naktį. O išaušus davė pasirašyt kažkokį popierių ir paleido. O tėvas nesulaukęs manęs per naktį, jau važiavo ieškoti. Susitikęs parsivežė namo.“

Anksčiau kaimiečiai buvo negudrūs ir kai kuriuos darbus darydavo labai primityviai. Niekada iš anksto nepasirūpindavo malkų žiemai. Žiemą nupjautą alksnį atsitempdavo pirkion, čia supjaudavo, paskui čia pat ant kaladės sukupodavo. Asla buvo plūkta moliu, tai kapojant malkas išdaužydavo joje duobes, prišuokšlindavo. O sukapotas malkas dėdavo už kamino arba pečiun (duonkepin), kad nors šiek tiek pradžiūtų. Žalios malkos dažnai pradėdavo smilkti, atsirasdavo smalkių, vaikams pradėdavo skaudėti galvas (jas apgaruodavo).

„Į namus žiemai leisdavo ir vištas. Po duonkepiu pečių vištoms buvo įrengtas „kambarys“, padaryti varteliai. Visą dieną jos tam papečky kapstydavosi, o kai reikėdavo lesinti, tai atidarydavo vartelius ir išleisdavo. Čia pat pirkioj paberdavo grūdų, o kai prilesdavo, vėl varydavo atgal. Dažniausiai tą darbą atlikdavo vaikai. Jie apstodavo vištas iš visų pusių ir išskėtę rankas varydavo: „Čišš po pečių, čišš po pečių.“ Suvarę vėl uždarydavo vartelius. O kol vištos lesdavo, vaikai liždavo papečkin ieškoti kiaušinių. Žiemą, kai labai atšaldavo, pirkion esti leisdavo ir kiaules. Kiaulę skersdavo irgi pirkioj. Surišdavo kojas ir ją užkeldavo ant stalo. Įsmeigę peilį, kiauulę laikydavo, kad nenukristų, o toje vietoje, kur lašėdavo kraujas, pastatydavo puodą. Vėliau kiauulę nukeldavo ir tempdavo laukan svilinti, o apsvilintą ir nuplautą, užkėlę ant leitarų, vėl nešdavo pirkion mėsinėti“, – mena A. Trepuilienė.

Ypač daug ir sunkiai dirbo tie, kurie varganai gyveno. Reikėjo dirbti ne tik namuose, bet ir svetimiems. Jų šeimai dažnai pritrūkdavo maisto, todėl pas turtingesnius kaimynus tekdavo jo paimti an darbo. „Paimi bliūdėlį taukų ar lašinių bryzelį, o paskui už jį reikia atidirbti“. A. Trepuilienė iki šiol atsimena, kaip kartą už visos dienos darbą gavo sūrį, bet, einant namo, sūrio galas nulūžo, ir jį kažkur pametė. Buvo labai skaudu. Iš atminties neišdyla ir taip trokštamos suknelės kaina. Įsigijusi medžiagos naujai suknelei, ji turėjo už ją atidirbti. Sunkiai dirbo daugiau kaip dvi savaites.

„Turtingiau gyvenantiems buvo žymiai lengviau. Sunkesniems darbams nudirbti jie pasisamdydavo kaimynus. Todėl jų vaikai gyveno žymiai laisviau, galėjo mokytis. O vargšai tokių galimybių neturėjo. Ir aš gerais pažymiais baigiau pradinę mokyklą. Mokytojas atėjęs į namus prašė tėvų, kad mane leistų mokytis toliau. Bet tėvai nesutiko. „O kas tada namuose dirbs, jeigu ji mokysis? – tiesiai šviesiai paklausė mokytojo. Mėgau įvairius rankdarbius, labai norėjau išmolti siūti. Teta buvo siuvėja, kalbino pas ją šiek tiek pagyventi ir pramolti siūti. Bet tėvai ir vėl užprotestavo“, – mena A. Trepulienė.

Daug prakaito reikėdavo išlieti tvarkant linus.

„Nurautus linus pirmiausia suveždavo į daržinę ir nukuldavo sėklas. Tuomet vėl kraudavo į vežimą, veždavo raistan ir paskleisdavo ant pievų. Linai ten gulėdavo apie tris savaites. Po to veždavo pirtin ir pernakt padžiūvusius, rytą susirinkusios moterys mindavo. Pirtį tais laikais mažai kas turėjo. Mūsų ir aplinkinės šeimos naudodavosi Vasiliauskų pirtimi. Minti su savais mintuvais susirinkdavo apie 7–10 moterų. Kiekvieną dieną mindavo vis kitos šeimos linus. Parsivežus išmintus linus, pradėdavo brukti. Mes brukdavom „an pirkios“ (namo palėpėje). Išbruktus linus nešdavomės pirkion ir prasidėdavo begalinis jų šukavimas. Iš pradžių šukuodavom medinėm šukom, paskui metalinėmis. Šukuojant linus sienos ir langai taip apdulkėdavo, kad pro stiklus nieko nebuvo matyti, – prisimena A. Trepulienė.

Paskui viską reikėdavo suverpti. Moterys verpdavo visą žiemą. Paskui prasidėdavo audimas. Neišmesdavo ir nuobrukų. Iš jų ausdavo maišus. Daug klapato buvo ir išaudus drobes. Jas balindavo, o paskui rietimus nešdavo upėn plauti. Iš išdžiūvusių drobių jau siūdavo įvairius rūbus, patalynę.

„Nors anksčiau žmonės labai sunkiai dirbo, bet mokėjo ir linksmintis. Mokykloje buvo rengiami vieši vakarai. Vyrai tam tikslui padarydavo sceną. Kaimiečiai rengė vaidinimus, dainavo. Į tokius vakarus susirinkdavo visas kaimas, namie nelikdavo nei vaikai, nei senukai. Po saviveiklininkų pasirodymo suolus sustatydavo pasieniuose, kitus išnešdavo laukan. Ir prasidėdavo šokiai iki ryto. Vyresnės moterys dar nesiskirstydavo, susėsdavo ir stebėdavo, kaip jaunimas šoka. Merginos, aišku, pykdavo ir laukdavo, kad tik greičiau moterys išeitų“, – sako A. Trepulienė.

Įsikūrus kolūkiui, Adelės tėvas Jonas Dusevičius šėrė fermos arklius, o ji pati iš pradžių šėrė kolūkio kiaules, kurios buvo Vasiliauskų tvarte. Gardų tvoros buvo labai aukštos, su pilnais kibirais sunku buvo jas perlpti. Bulves kiaulėms virė

lauke (žiema taip pat) dideliame puode, lauke ruošdavo ir ėdalą. Kad būtų tirščiau, į ėdalą dėdavo šiek tiek miltų ir nemažai arklių mėšlo. Jo maišuose parsinešdavo iš arklių fermos. Vėliau A. Trepuilienė melžė kolūkio karves. Kiekvienai melžėjai reikėjo rankomis pamelžti po 12 karvių.

Įdomi Vaikantonyse gyvenusių Vasiliauskų šeimos istorija. Kazys Dusevičius, vadinamas Amerikonu, turėjo dvi dukras. Viena ištekėjusi paliko namus, o kita liko gyventi tėvų ūkyje. Ji buvo *žencinė* nuotaka. Netrukus atsirado ir žentas. Juo tapo Vasiliauskas iš Kazimieravo. Vasiliauskai užaugino dvi dukras – Aldutę ir Ritą. Jaunesnioji Rita Dauguošė susipažino su būsimuoju skulptoriumi Antanu Kmieliausku iš Butrimonių parapijos, tuomet jau baigusiu Dailės institutą. A. Trepuilienė mena, kad pas Ritą Vasiliauskaitę jis dažnai atvažiuodavo motociklu (vadinamu „kiaule“). Tai Vaikantonyse buvo neįprasta. Netrukus jie susituokė, susilaukė dukros Ramunės. Vėliau Ramunė Kmieliauskaitė tapo žinoma dailininke. Tik įėjus pro vartus į Vaikantonių kapines visus pasitinka susimąščiusio Jėzaus skulptūra, kurią skulptorius A. Kmieliauskas pastatė ant savo uošvių Vasiliauskų kapo.

Vaikantonių kaimas tarybiniais laikais priklausė Daugų žuvininkystės ūkiui. Aplink Vaikantonis, Skabeikius ir kitus kaimus atsirado tvenkinių, kuriuose ūkis augino karpnius. Nepriklausomybės metais Skabeikių kaime įsikūrė UAB „Daugų žuvis“ administracija. 700 ha plote, nutolusiame nuo miestų ir kitų taršos šaltinių, bendrovė augina veidrodinius karpnius, baltuosius amūrus, lydekas, sidabrinius karosus, lynus, šamus ir kitas žuvis. Žuvimi prekiaujama ne tik Lietuvoje, ji eksportuojama į Lenkiją, Latviją, Vokietiją bei Švediją.

Skulptoriaus Antano Kmieliausko paminklas uošviams Vaikantonių kapinėse. 2010 m. Nuotr. O. Virginavičienės (Trepuilaitės)

Pajautos

Jonas Laurinavičius

Pajautos, paženklintos Lietuvos istorijos datomis

Pajautos. Iki 1929 m. Ūnuškio valsčiaus kaimų sąrašuose tokio pavadinimo visai nebuvo. Pagal 1923 m. surašymą, tada čia gyveno dvi šeimos (viena katalikų, kita sentikių), 15 gyventojų. O vietovė vadinta Päckiškėmis. Kai savanoriams dalijo šių apylinkių žemes, kaimas buvo pavadintas Pajáutomis¹. Iki artimiausio miestelio – Ūnuškio – maždaug šeši kilometrai. Čia išspaudė pagrindinės Lietuvės istorijos datos, paliko savo ženklą visi audringi istorijos įvykiai. Tarsi nereikia nė skaityti Lietuvės istorijos – pakanka perversti šio ir aplinkinių kaimų istorijos puslapius.

Pajáutose vienas valstietis buvo visiškai beraštis: nei skaityti, nei rašyti nemokėjo. Tai mano tėvas. Nuostabios sielos žmogus. Geraširdis, be jokių sukybių. Tylus, ramus. Visi kiti mokėjo skaityti, šiek tiek rašyti. Čia jau – knygnešių ir daraktorių Lietuvà. Nors buvo lietuviškos spaudos atgavimo priešaušris, bet mokyklų nebuvo, po kaimus vaikščiojo daraktoriai. Ėjo ir per Dembinà, Pásamanį, per Päckiškių vienkiemį. Mokė daraktorius Pranas Glinskis, buvęs Vılniaus kunigų seminarijos klierikas.

Šių apylinkių neaplenkė ir Pirmasis pasaulinis karas. Man apie jį pasakojusi mama tada jau paaugusi buvo. Matė netgi *armotas ir apkasus*. Apsistojusius kareivius maitinti reikėjo. O vienas per susišaudymą netgi žuvęs. Jį Päckiškėse palaidojo, o paskui žmonės ten ant kalnelio kapines įrengė. Siautėjo plėšikai, žmones guldė šiltinė. Kaimyninės Aukštádvario parapijos klebonas Juozas Aukštuolis, lankydamas mirštančiuosius, pats užsikrėtė šiltine ir mirė. Mama pasakojo, kaip iš pusbadinės karo nualintos Dusmenų parapijos su kaimynėmis, maišelius pasiėmusios, ėjo į Ūžnemunę kokio pūdo grūdų sėjai pirkti. Ant pečių nešėsi iki namų.

Buvo Nepriklausomybės kovos. Nejaugi galėjo jos vykti be mano apylinkių vyrų?! Du Vyčio kryžiaus ordininkai Juozas Baranauskas ir Stasys Pasaulis pliekė okupantus prie Radviliškio, Giedraičių, Perlojės... Buvo sužeisti. Pajáutų kaime gavo po kelis hektarus žemės. Ūkininkavo.

Nelengva buvo gyventi. Nederlinga žemė negalėjo išmaitinti gausių šeimų. Kaimo bernai, sveiki ir stiprūs, regėjo vieną išeitį – emigruoti užjūrin.

Prieš Antrąjį pasaulinį karą valdžia rūpinosi švietimu. Kaimyniniame Pásamanio kaime buvo įkurta (valstiečio troboje) pradžios mokykla, o netrukus Vaickiškėse pastatyta medinė dviaukštė skarda dengta mokykla su dviem butais mokytojams. Tokia pat mokykla iškilo ir Alabūrdiskėse visai netoli Griovinų, mano senelio kaimo.

Sovietinių tankų džeržgesį Lietuvos keliais iš Pajáutų kaimo pirmoji turbūt išgirdo mano mama. Ūnuškio parapijos klebonas kun. Nikodemus Švogžlys-Milžinas surengė parapijiečių maldos kelionę į Vılniaus Kalvarijąs. Didžiulis būrys žmonių, daugiausia moterų, tarp jų ir mano mama, iš Pajáutų kaimo patraukė pėsčiomis per miestą – ir staiga raudonžvaigždžiai pabaisos tankai suriaumojo. Mama į kaimą atnešė kraupią žinią:

„Rusai užėjo...“

¹ *Vyriausybės žinios*, 1929, Nr. 312.

16-ojoje lietuviškojoje divizijoje nuo pat jos susikūrimo pradžios kovėsi Antanas Bernatonis. Iki Ėlbės buvo nuėjęs 1944-aisiais mobilizuotas Ivanas Rancevas.

Arši kova po karo. Mūsų kaimyno J. Baranausko sodyboje bunkeris. Kalėdų rytą jį apsupo kareiviai. Žuvo visi keturi partizanai. Šeima – į Sibirą. Maždaug tuo pačiu metu labai skurdžiai gyvenusių kaimynų sūnus išėina į stribus. Namie neturėjo ko valgyti, kuo apsirengti. Buvo baisiai apsileidęs.

Kai kūrėsi kolūkiai, žmonės buvo prievarta į juos varomi. Pasipriešinimas didžiulis – niekas nenorėjo rašyti pareiškimų. Bet kur dėsiės – „Neries“ kolūkis sukurtas. Kontora Pasamanio kaime, Pajautos – atskira laukininkystės brigada. Abu vadovai iš Pajautų kaimo – kolūkio pirmininkas Vaclovas Rudis, brigadininkas Fiodoras Rancevas. Miškiniai supleškina Kšivoblockų tvartą, kuriame stovėjo pirmosios kolūkio karvės. Naktį apšaudoma mokykla, kurioje aš mokiausi. Ten tada prieš rinkimus buvęs agitpunktas. Kaimynas Ālovėje baigia traktorininkų kursus, ir pirmą kartą Pajautose pasirodo traktorius; birbia per laukus, per ežias – girdi, žemė dabar visų, bendra.

Pasipriešinimas atlėgsta. Plečiasi kolūkio statybos. Pajautų kaime atsiranda pirmieji komunistai, keli komjaunuoliai. Sužalioja chruščioviniai kukurūzai, pasodinti kvadratinio lizdiniu būdu. Pajautiečiai šaipėsi iš tokių naujovių.

Neaplenkė besiplečiantis girtavimas. Po kolūkio valdybos posėdžio girti vyrai važiavo sunkvežimiu namo. Mašina nuvirto į pakalnę ir negyvai užspaudė brigados brigadininką.

Kaimo vaikinai ir merginos, baigę mokyklas, Pajautų kaime nelieka – visi važiuoja į miestus, studijuoja, dirba. Kaimas sparčiai ima tuštėti. Pajautų nykimas buvo nesulaikomas. Jis tęsiasi ligi šiol. Žemė nedirbama. Piktžolynai iki kelių. Nė vieno ūkininko. Nė vieno darbingo žmogaus. Nuolat plečiasi tik Pasamanio kapinės. Ten laidojami išėjusieji, kurie senatvėje išsikėlė gyventi į miestus pas vaikus. Vykdydami mirusiųjų valią, vaikai atveža juos palaidoti čia, į Pasamanių, nes Pajautų kaime kapinių nėra.

Pajautų kaimo žmonės: Laurinavičiai

Mano prosenelis buvo Alfonsas Laurinavičius. Jis gyveno Nupronių kaime netoli Jūkniškių dvaro. Šio dvaro savininkai buvo M. ir N. Rachmanovai. Laurinavičiai savo žemės neturėjo, dirbo Jūkniškių dvare. Prosenelis Alfonsas Laurinavičius vedė Antaniną Dobrovolskaitę iš Pasamanio kaimo ir atsikėlė pas ją gyventi užkuriuosna. Jų sodyba buvo Sāmės upelio kairėje pusėje, pačiame paupyje.

Pasamanio kaime Alfonsui ir Antaninai Laurinavičiams 1863 m. rugsėjo 1 d. gimė sūnus, kuris rugsėjo 15 d. Onušio bažnyčioje buvo pakrikštytas Mykolo vardu. Mykolas Laurinavičius – tai mano senelis. Jis buvo vedęs Prancišką Butrimavičiūtę iš Nupronių kaimo. Pagal 1909 m. Onušio parapijiečių sąrašą, saugomą Kaišiadorių kurijos archyve, Mykolas Laurinavičius, 42 metų amžiaus, turėjo tokią šeimą: žmona Pranciška (38 m.), keturi sūnūs: Edvardas (kurčėbylys, 20 m. mirė), Vaclovas (mano tėvas), Petras, Pranas, ir duktė Bronislava. Onušio parapijos kūdikių registravimo knygoje yra įrašyta, kad 1898 m. gegužės 9 d. Onušio bažnyčioje Vaclovo vardu pakrikštytas teisėtoje santuokoje gyvenančių

Mykolo ir Pranciškos Laurinavičių šeimoje gimęs kūdikis (iš Pasamanio kaimo). Krikštijo klebonas Stanislovas Šlamas. Vaclovo Laurinavičiaus krikšto tėvai buvo sutuoktiniai Patelčyciai iš to paties kaimo.

Prieš pat Pirmąjį pasaulinį karą sentikių Rancevų šeima, ruošdamasi trauktis į Rusiją, išnuomojo savo žemę Mykolui Laurinavičiui. Į jų sodybą Packiškių vienkiemyje mano senelis ir persikėlė gyventi. Parceliuojant Jukniškių dvarą 1927 m., Mykolas Laurinavičius gavo 15 ha žemės, taigi iš viso jau turėjo 21,13 ha.

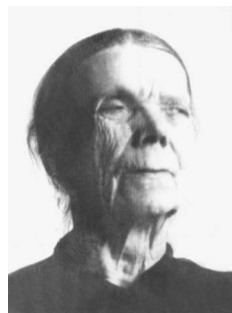
1930 m. spalio 19 d. M. Laurinavičius mirė. Jį palaidojo greta žmonos Onuško kapinėse. Sodyboje liko gyventi keturi jo vaikai: Vaclovas, Petras, Pranas ir Bronislava. Netrukus jie ėmė kurti savo šeimas: pirmiausia susituokė Pranas (gim. 1906), paskui Vaclovas ir Bronislava. Pranas vedė Elena Dakinevičiūtę (gim. 1908), Petro ir Konstancijos Listauskaitės Dakinevičių dukrą iš Piliakalnių kaimo (Stākliškių par.).

Vaclovas vedė Zofiją Vyšniauskaitę (1897–1976) iš Griovinių kaimo, Dusmenų parapijos. Juos sutuokė Dusmenų bažnyčioje klebonas kun. Stanislovas Smolinskis (1898–1975). Sutuoktuvės įvyko 1933 m. birželio 6 d. Sutuoktiniai apsigyveno kartu su Prano Laurinavičiaus šeima.

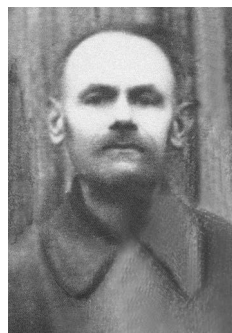
Petras vedė Zofiją Sajevičiūtę iš Dembinos kaimo ir ją apsigyveno. Bronislava ištekėjo už Kocimo į Parankavos kaimą.

Netrukus Laurinavičiai nusprendė išsidalyti tėvų žemę ir visą ūkio turtą. 1937 m. 21,13 ha žemės buvo padalyta keturiems Mykolo Laurinavičiaus vaikams: Pranui, Vaclovui, Bronislavai ir Petro Laurinavičiaus našlei (Petras staigiai mirė, nepalikęs vaikų) Zofijai Laurinavičienei, kuri po kiek laiko ištekėjo už Olochvoščiaus tame pačiame Dembinos kaime. Kadangi sodyboje liko gyventi Pranas Laurinavičius, kuriam atiteko beveik visi sodybos pastatai, tai jis gavo 4 ha žemės (po tiek pat jos gavo ir Zofija Laurinavičienė (Sajevičiūtė), ir Bronė Kocimienė), o Vaclovui, mano tėvui, iš sodybos pastatų tegavusiam klėtį trobelei pasistatyti, buvo duota daugiau žemės – 7 ha, tačiau dirbamos – tik 3,5 ha. Iš tos klėties mano tėvai, padedami mamos brolio Konrado Vyšniausko, ir įsirengė gyvenamąjį būstą.

Prieš kolektyvizaciją Pajautų kaime stambiausias ūkininkas buvo mano dėdė Pranas Laurinavičius, turėjo 21,13 ha žemės. Sodyba buvo didelė, su plačiu diendaržiu, kuris šliejosi prie 1,5 aro dydžio tvenkinio. Priešais tvenkinį ant pakilumėlės stovėjo ilgas tvartas, kur po viena pastoge buvo laikomas arklys, dvi trys karvės, pulkelis avių, kiaulės. Kiek atokiau stovėjo kluonas. Tokio didelio kluono kaime niekas neturėjo, todėl, kai susikūrė kolūkis, į jį buvo vežami aplinkinių laukų rugiai. Po rugiapjūtės dėdės kuliamaža (jų irgi niekas kaime neturėjo) brigadininko suvaryti kolūkiečiai kuldavo. Iš pradžių kuliamažą suko į maniežą pakinkyti du trys arkliai, po metų kitų maniežą pakeitė traktorius.

Zofija Laurinavičienė (Vyšniauskaitė) apie 1970 m. Iš autoriaus archyvo

Vaclovas Laurinavičius apie 1950 m. Iš autoriaus archyvo

Mano tėvo sodybėlė buvo pati vargingiausia kaime. Trobelė buvo menkutė, iš senelio Mykolo Laurinavičiaus klėties pastatyta. Mano tėvas Vaclovas Laurinavičius (1898–1958) nuo jaunystės buvo ligotas, sirgo lėtiniu bronchitu. Vedė turėdamas 35 metus, o žmona Zofija Vyšniauskaitė, gimusi Amėrikos kaime (Užūguosčio par.) buvo metais vyresnė – 36 metų (1897). Aš gimiau penktaisiais jų vedybinio gyvenimo metais – 1938 m. liepos 7 d. Mama tuo metu jau buvo pradėjusi 42-uosius.

Mama nešė pieną į priėmimo punktą Dembinos kaime, augino tabaką ir turguje pardavinėjo, laikė daug vištų ir už kiaušinius rublį kitą gaudavo. Sukosi kaip įmanydama. Tokiu sunkiu pokario metu įstengė iš kažkur rąstų nusipirkti, pasamdyti vyrai juos tašė, paskui ir namą iš jų rentė, netgi malksnų stogui dengti nupirko. Namą statė šalia senos šiaudais dengtos trobelės. Tačiau 1948 m. birželio naktį trobelėje išplieskė gaisras. Ugnis beregint apėmė visą

Pranas ir Elena Laurinavičiai su dukra Genovaite po Pirmosios Komunijos. Onuškis, 1943 m. Iš autoriaus archyvo

Pamokoje Pasamaniao pradinės mokyklos vedėjas Vytautas Galvėnas, skaito trečios klasės mokinius Jonas Laurinavičius. 1950 m. Iš autoriaus archyvo

pastatą. Sulėkė kaimynai gesinti. Blogiausia, kad ir naujo namo sienos ėmė pleškėti (stogo dar nebuvo). Todėl visi puolė gelbėti naujo statinio – pylė ir pylė ant jo vandenį, kol visa mūsų kūdra buvo išsemta. Siena smarkiai apdegė, apanglėjo, bet sutvirtinta galėjo stovėti. Taip paskui statybininkai ir padarė. Tik neužteko malksnų stogui uždengti. Todėl dalis buvo uždengta malksnomis, dalis lentomis, o priemenę uždengė šiaudais. Tai buvo paskutinis šiaudais dengtas naujo namo stogas Pajautų kaime. Tėvai gyveno labai skurdžiai, kuri laiką elgetavome. Tėvų, ypač mamos, darbštumo, atkaklumo dėka, atkutome.

Septynerių ar aštuonerių metų pradėjau lankyti Pasamanio pradinę mokyklą. Aplinkiniais keliais – per Pasamanį – buvo toli, kokie penki kilometrai. Ėjau takais, per krūmus, raistus, laukus. Iki pusiaukelės mama palydėdavo, nes aš bijojau vienas eiti. Tačiau žiemą, kai daug sniego prisnigdavo, mama manęs mokyklon neleisdavo. Pavasarį irgi neleisdavo, nes patvindavo Samės upelis, raistuose vanduo tyvuliudavo.

Pamaldumas

Visi mano gimtojo Pajautų kaimo žmonės buvo pamaldūs. Nė vienas vaikas nelikdavo nepakrikštytas. Nebūdavo nė vienu laidotuvių be kunigo ar popo. Su malda pajautiečiai ateidavo į šį pasaulį, su malda išeidavo. Tai buvo jų moralinio gyvenimo pagrindas.

Kol nebuvo kolūkių, niekas sekmadieniais nedirbdavo, tačiau kai susikūrė kolūkiai ir pagrindinis pragyvenimo šaltinis buvo sodybos sklypas, tai daugiausia sekmadieniais jį ir įdirbdavo. Padėdavo suvažiavę miestuose besimokantys vaikai, anūkai. Sekmadieniais būdavo lengviau iš kolūkio gauti arklių, nes darbo dienomis jie būdavo užimti kolūkiniais darbais.

Eilinėmis sekmadieniais eidavome į savo parapijos Onušio bažnyčią. Atlaidų dienomis vykdavome į kaimynines parapijas, dažniausiai į Pivašiūnus, rečiau į Dusmenis ar Aukštadvarį. Mano dėdė Pranas Laurinavičius turėjo brikelę, tvirtus arklius, tai pakinkydavo ir važiuodavo. Kartais paimdavo ir mudu su mama. Bet dažniausiai eidavome pėsti. Į Aukštadvarį važiuodavome (arba eidavome pėsti) iš vakaro, nes turėjome kur pernaktoti – pas mamos seserį Stefaniją Makarevičienę. Po pamaldų niekad neskubėdavome į namus. Susitikdavome su giminėmis, pažįstamais, pasitiedavome ant žemės kur nors medžių pavėsyje staltiesę ar laikraščius, išdėliodavome iš namų atneštų užkandžių, kai kas ir buteliuką naminės, ir išisnekėdavome, naujienomis pasidalydavome.

Iš jaunimo uoliai lankė bažnyčią tik Genė Baranauskaitė, viena iš keturių savanorio kūrėjo Juozo Baranausko dukterų. Neprisimenu tokio sekmadienio, kad jos nebūtų Onušio bažnyčioje ar per atlaidus. Maldaknygė ir *rožančius* nuolat būdavo jos rankose per visas pamaldas. Jos mama sakė, kad Genė norėjo būti vienuolė, deja, pokario metais nebuvo vienuolynų.

Dauguma Pajautų kaimo gyventojų į bažnyčią eidavo retai, tik atlikti priešvėlykinės išpažinties, į rarotas, į atlaidus, jei tuokdavosi kas nors iš artimųjų arba velionį su karstu veždavo į bažnyčią, dar į užpirktas Mišias. Mano tėtis irgi į bažnyčią nueidavo labai retai, daugiausia dėl to, kad nebūdavo „prie ko“ palikti

namų, gyvulių. Taip būdavo ir pas kaimynus: kažkuris iš suaugusiųjų likdavo namuose (vienas ar su mažais vaikais) ūkio prižiūrėti.

Visi apie kunigus kalbėjo su pagarba. Ypač tai išryškėdavo prieš Kalėdas, kai kunigas kalėdodavo – apsilankydavo pas visus kaimo gyventojus. Kunigas iš anksto iš *ambonos* paskelbdavo, kokią dieną kokiam kaime kalėdos. Žmonės tam labai noriai ir kruopščiai ruošdavosi. Išplaudavo, aslas gelsvu smėliuku pabarstydavo. Paruošdavo kunigui *kalendų* (sviesto, kiaušinių), pinigų. Visa tai sukraudavo kunigą lydintiems zakristijonui ar vargonininkui į maišą. Kunigas pašventindavo gryčias, paklausdavo vaikų poterių, apdalydavo juos saldainiais, meduolėliais, šventųjų paveikslėliais. Vienas iš turtingesnių apylinkės ūkininkų pakviesdavo kunigą pavakarių.

Ryškliai atmintyje išliko kaimo gegužinės pamaldos. Pajautiečiai, daugiausia moterys, rinkdavosi pas Kazakevičius. Jų namas buvo didelis, su stikliniu prieangiu, dviem galais, skarda dengtu stogu. Viename gale šeimininkai įrengdavo altorėlį. Ant didelės komodos, arba virš jos pastatydavo ar pakabindavo Švč. Mergelės Marijos paveikslą, apipintą vainiku. Visas kambarys būdavo papuoštas beržų šakelėmis. Uždegdavo žvakę. Ant grindų būdavo patiestas storas naminis audinys, tarsi kilimas. Ant jo klaupdavosi giedotojai. Kam būdavo per sunku klūpoti, tie sėdėdavo *ant uzlano* (suolo). Svarbiausia gegužinių pamaldų dalis būdavo Švč. Mergelės Marijos litanija.

Švenčiant Velykas, eidavo lalautojai. Keli vyrai ateidavo į kiemą ir užgiedodavo šventas giesmes. Jei šeimininkai miegodavo, tai giedodavo sustoję prie langų. Šeimininkas kviesdavo į vidų. Pavaišindavo, apdalydavo lalautojus margučiais, įdėdavo į jų krepšį šventinio pyrago. Tie padėkoję eidavo toliau. Su krepšiu ir maldaknyge per kaimą eidavo ir vaikai – *žakeliai*. Kelis kartus *žakeliu* buvau ir aš. Atėjęs pas kaimyną, sukalbėdavau maldele ir laukdavau, kol kas nors iš namiškių man į krepšį įdės margutį.

Kaimas savo kapinių neturėjo. Mano vaikystės metais Pajautų kaimo gyventojai buvo laidojami Pasamano kapinėse. Laidodavo tik su kunigu. Jį atveždavo ratais ar rogėmis prieš pat laidotuves. Kunigas namuose atlikdavo bažnytines apeigas, lydėdavo mirusįjį į kapines. Ten pašventindavo duobę, tardavo atsisveikinimo žodį, giesmininkai pagiedodavo.

Pajautų kaime stovėjo tik paprastas, be meninių puošybų juodai dažytas kryžius. Jis ženklino tą vietą, kur karo metais kažkas išsivedė ir sušaudė ūkininką Pašvenską. Sušaudytojo atminimui namiškiai ir pastatė šį kryžių. Ilgainiui kryžius sutrūnijo. Kiekvieno gyventojų namuose kabėjo nedideli kryželiai, šventųjų paveikslai – *abrozai*. Šventųjų paveikslai kabėjo didžiausiame kambaryje virš stalo. Dažniausiai jų būdavo trys: per vidurį „Paskutinioji vakariėnė“, o iš šonų – Švč. Mergelės Marijos, Nukryžiuotojo Kristaus ar kokio šventojo: šv. Pranciškaus, šv. Jono Krikštytojo, šv. Antano. Po vieną mažesnę šventojo paveikslą kabindavo virš lovos. Visi paveikslai būdavo su stiklais, dažniausiai ir su mediniais rėmeliais. Paveikslus pirkdavo bažnyčių šventoriuose per atlaidus arba turguje. Kartais sienas nukabindavo ir mažyčiais paveikslukais, kai kas sienos kampe prieš valgomąjį stalą įsirengdavo lyg ir altorėlį. Prie jo suklupe meldavosi. Daug kur ant sienos kabodavo *rožančiai*.

Visuose namuose būdavo maldaknygė (dar iš prieškario laikų). Į maldaknyges pridėdavo ir smulkių šventų paveikslėlių – *abrozėlių*. Prieš kiekvieną valgį visi žegnodavosi. Žegnodavosi ir eidami gulti, ir keldamiesi. Būtinai visi kartu garsiai poterius sukalbėdavome prieš sėdami prie Kūčių ir Velykų stalo. Trumpas maldeles sukalbėdavo arba tik persižegnodavo prieš pradėdami lauko darbus (sėja, pjūtį). Peržegnodavo kiekvieną kepamos duonos kepalą, o į pirmą dar ranka išpausdavo kryžiaus ženklą.

Vienu metu – gal apie 1948-uosius – pasklido kalbos, kad pas žmones atsinaujina seni paveikslai: aprūkę, vos išžiūrimi šventųjų paveikslai pradeda šviesėti, spindėti. „Tai stebuklas“, – sakydavo kaime. Mužu su mama buvome nuėję į kažkurį kaimą už Onušio, matėme tokį paveikslą, prieš jį meldėmės.

Pajautų kaime gyveno ir sentikiai – Rancevai. Senieji Rancevai griežtai laikydavosi religinių reikalavimų, tačiau vaikai, sukūrę mišrias šeimas – nebe. Beje, per sentikių šventes, gerbdami kaimynų įsitikinimus, mūsų kaimo žmonės stengdavosi nedirbti, kaime būdavo pabrėžtina tyla, o per katalikų šventes – Rancevai irgi laikydavosi pagarbiai, nedirbdavo lauko darbų.

Kaip mes maitinomės

Visi Pajautų kaimo gyventojai sunkiai dirbo: pasikinę arkliukus arė, iš sėtuvės sėjo, spragilais kūrė, girmomis malė. Niekas kaime nebadavo. Visas maistas buvo gaminamas savo pastogėje, pirkdavome tik druskos, kada ne kada pasisekdavo Onušio parduotuvėje nusipirkti cukraus.

Mūsų trobelės prieangyje stovėjo gornos. Mama ir tėtis pakaitomis jomis malė rugius. Iš jų miltų mama mediniame duonkubilyje užmaišydavo tešlą. Ją kokias dvi ar tris paras palaikydavo, kad parūgtų, tada minkė, darė kepalus ir liže įkeldavo į duonkepę krosnį kepti. Duona buvo kepama ant ajerų (jie augo kūdroje) arba ant ažuolo lapų. Lapai buvo suverti ant siūlo ir kabojo ant aukšto. Vienu kartu buvo iškepami keturi kepalai, pirmas paženklintas kryžiumi (išpausdavo ranka). Iš duonkubilio nuogrėbų mama visada man padarydavo mažytį pagranduką. Vieno kepimo duonos pakakdavo beveik mėnesiui, nes nedaug buvo valgytojų – tėvai ir aš.

Prieš Kalėdas kviečių grūdus veždavome į Nikronių malūną (prie Aukštādvario, 6 km nuo mūsų kaimo) pikliuoti. Mama šventėms ar kitomis progomis iškepdavo pyragą. Onušio turguje kartais nupirkdavo mielių, turėjo aguonų, sviesto, todėl jos pyragai tiesiog tirpo burnoje. Aš mėgau juos valgyti užgerdamas pienu. Kavos niekas nežinojo, o arbatžolių virdavo tik ligos atveju.

Laikėme dvi tris karves. Nuo kiekvienos karvės reikėjo valstybei pristatyti nustatytą pieno kiekį. Kad būtų mažesnės prievolės, vienos karvės neužrašydavo, laikė nelegaliai. Taip visi darė, todėl niekas valdžiai apie neregistruotas karves neskųsdavo. Mums būtų užtekę vienos karvės, tačiau, įvykdę privalomas prievoles valstybei, nešėme pieną į netoliese esantį pieno supirkimo punktą. Tai buvo pagrindinis šaltinis gauti pinigų visoms reikmėms. Šviežią pieną mama atšaldydavo kūdroje. Daug jo ir raugindavome, nes visi mėgome raugintą pieną. Spausdavo sūrius. Pienas buvo riebus, mama nuo paviršiaus nugriebdavo grietinę, turėjome medinę sviestamušę, kai tik daugiau surinkdavo grietinės, plakdavome sviestą.

Sviestą plakdavome bene kas savaitę, tačiau namuose per daug jo nebūdavo: mama šeimai palikdavo nedidelę sviestinę sviesto, pasūdydavo jį, kad ilgiau laikytųsi, negestų, o visą likusį sudėdavo į sviestinį popierių arba į kopūstlapį ir nešdavo į Onuškio turgų parduoti. Kadangi iš Vilniaus, Trakų kaskart į turgų atvažiuodavo tie patys pirkėjai, jie mamą pažinojo, jos sviestą gerai vertino ir iškart jį pirkdavo. Pieną ir jo produktus vartojome kasdien: raugino ir spaudė sūrius (mažesni – sau, o didesni – į turgų). Beveik visą vasarą kambario kampe ant suolo (*uslano*) gulėjo akmens prispaustas sūris sūrmaišyje, iš kurio į kibirą varvėjo išrūgos. Kartais vieną kitą sūrį padžiovindavo. Juos palaikydavo svečiams, vėlesniam laikui. Pienu baltindavo naminius makaronus, kukulienes (*zacirkas*). Labai mėgomė uogas – žemuoges, mėlynės, avietės, – užpiltas pienu. Grietine skanindavo sriubas, ypač burokėlių. Miltinius blynus valgydavome tik su grietine, o tarkuotų bulvių blynus – su grietine arba su spirgučiais.

Senų bulvių išlaikydavome beveik iki šviežių, ankstyvųjų. Beveik kasdien mama ką nors iškepėdavo iš bulvių. Dažniausiai kepėdavo blynus, rečiau – kugelį (plokštainį), dar rečiau *babkas* – tarkuotas bulves su visokiais prieskoniais (spirgais, svogūnais, kiaušiniu) supildavo į puodą ir į duonkepę krosnį pakišdavo. Taip darė, kai duoną kepė. Mėgstamos buvo *lazankos* – tarkuotų bulvių virti plokštainiukai be jokio įdaro. Juos užpildavo spirgučiais, kartais pašildytu sviestu. Virdavo ir tarkuotų bulvių *kleckučius*. Juos užbaltindavo pienu. Iš virtų trintų bulvių mama kepėdavo *kukorius*. Tai blynai su mėsos, kopūstų ar keptų obuolių įdaru. Užpildavo riebalais, spirgais. Panašūs buvo ir *švilpikai*, tik mažesni ir storesni, o įdaras ne į vidų dedamas, o sumaišomas su koše. Atskirai padarydavo padažo, švilpikus mirkydavome į grietinę ir valgydavome. Tačiau dažniausiai virtas bulves valgydavom su raugintu pienu, su sviestu. Skani būdavo ir bulvių košė su spirgučiais.

Ne visada ant stalo turėjome mėsos. Tėvai laikydavo paršavedę, vieną ar du paršelius. Kartais paršelių atsivesdavo daug, bet juos dažniausiai už kojų sukišdavo į maišus ir nešdavo į turgų parduoti. Prieš Kalėdas vieną bekoną paskersdavome. Lašinius pasūdydavo arba rūkykloje išrūkydavo ir pakabindavo ant aukšto, kur buvo langeliai ir skersvėjis. Padarydavo skilandį (prikimšdavo pūslę), dešrų, pakabindavo virš orkaitės, išrūkydavo, išdžiovindavo ir taip pat išnešdavo ant aukšto. Tik per šventes dešrų riestes nuimdavo, o šiaip viską laikydavo vasaros darbymečiui, svečiams, giminėms pavaišinti. Mama laikydavo keliolika vištų, tad kartais ir vištienos paragaudavome. Vištos vasarą buvo laikomos lauke, žiemą – po duonkepe krosnimi.

Turėjome dviejų arų daržą. Auginome kopūstus, burokus, morkas, pomidorus, agurkus, svogūnus, česnakus, sėjome krapus, salotas, aguonas. Mama raugindavo dideliame mediniame kubile kopūstus, mažesniuose induose – agurkus. Kopūstų užtekdavo ligi pavasario. Tai būdavo dažniausiai verdama sriuba – su mėsa ar tik su spirgais, su bulvėmis. Prie rūkytos dešros, sūdytų ar rūkytų lašinių mama atnešdavo iš priemenės raugintų agurkų.

Ligi pavasario išlaikydavome ir nesuvytusias morkas – jas priemenėje, rūsyje sukišdavome į smėlio dėžes. Rūsyje laikydavome ir burokėlius, kopūstų galvas. Visą žiemą nestokojome daržovių. Rūsyje laikėme ir dalį bulvių, o kitą dalį – maistui ir sėklai – supildavome į *kapčius*. Tai būdavo sausoje vietoje, ant kalvelės,

*Jonas Laurinavičius Pikčiūniškių kapinėse prie senelių kapo.
2008 m. Onos Virginavičienės nuotr.*

iškastos duobės, į jas supildavome bulves, ant viršaus užklodavome šiaudais ir užpildavome žeme. Bulvės gerai išsilaikydavo peržiem, o anksti pavasarį *kapčių* atkasdavome, kad bulvės nešustų.

Mama stengdavosi keisti maistą. Jei vieną rytą verda sriubą, tai kitą dieną kepa blynus, kartais kiaušiniene. Sriubos išvirdavo daugiau, kad ir pietums užtektų, nes virti pietų nebuvo kada, ypač vasarą, kai reikėjo laukuose dirbti, eiti į kolūki. Pietums pienu užpildavo varškę ir valgydavome su duona arba su blynais. Vasarą žalias salotas paruošdavo iš agurkų, pomidorų, svogūnų laiškų, krapų, užpildavo grietine. Jas valgydavome su lašiniiais. Vakare, kai visi pavargę grįždavo namo, stengėsi paruošti „greito maisto“ – dažniausiai virdavo kukulienės, makaronų arba tik duonos riekę užtepdavo sviestu.

Panašiai valgydavo ir visi Pajautų kaimo žmonės. Mes išsiskyrėme nebent tuo, kad neturėjome sodo (kiti irgi tik vieną kitą obelį turėjo), tačiau be vaisių negyvenome. Obelų, kriaušių, slyvų sodą turėjo mamos brolis Konradas Vyšniauskas, gyvenęs už 4 km nuo mūsų sodybos, tad aš nueidavau su maišeliu ir parsinešdavau iš jų obuolių, kitų vaisių. Mama obuolius supjaustydavo, džiovindavo, kad Kalėdoms iš jų išvirtų kompoto. Antaninius obuolius rūsyje išlaikydavome iki Naujųjų metų.

Retkarčiais paragaudavome žuvies iš dėdės P. Laurinavičiaus tvenkinio. Aš eidavau meškerioti į Dembinos ežerėlį, Kšivoblockų tvenkinius. Per mūsų kaimą ėjo dar Smetonos laikais iškastas melioracijos griovys, nusitęsęs į Sāmės upelį. Pavasarį jis labai patvindavo, o kai nusekdavo, jo užutekiuose aptikdavau žuvų, netgi upėtakių. Žuvis buvo didžiausias ir rečiausias šeimos skanėstas.

Nors maisto ir netrūko, bet jo kelias iki stalo buvo be galo sunkus. Tėvas buvo ligotas, tad pagrindinė našta gulė ant mamos pečių. Anksčiausiai kėlė, vėliausiai gulė. Po darbo kolūkyje puldavo prie savo ūkio. Dirbdavo ir savaitgaliais. Kad ir daug dirbo, stengėsi, bet derlius buvo menkas, nes mineralinių trąšų nenaudojo, o mėšlo patręšti žemei neužteko.

Mano tėvų sodybos Pajautų kaime nebeliko nė pėdsako. Žemė nedarbama, vien piktžolynai, kerojantys krūmai. Tarsi žmonių niekada čia ir negyventa. Maždaug aštuoniasdešimt metų vešliai žaliavęs Laurinavičių giminės medis Pajautų apylinkėse sunyko.

Mano tėvas mirė 1958 m., palaidotas Pāsamanio kapinėse. Mama mirė 1976 m., palaidota Mažeikių kapinėse.

Mano žmona Aldona Laurinavičienė (Čiuladaitė) gimė 1938 m. birželio 16 d. Kampynės k., Kazokiškių sen. (Elektrėnų sav.) eigulio Jono Čiulados ir Marijos Čiuladienės (Karpavičiūtės) šeimoje. Susituokėme Šalčininkuose 1961 m. Didžiąją gyvenimo dalį gyvenome Kaišiadorysė, 11 metų Mažeikiuose, dabar Vilniuje. Aldona bibliotekininkė. Kaišiadoryse 1966 m. rugpjūčio 13 d. gimė sūnus Saulius, Mažeikiuose 1974 m. birželio 14 d. – sūnus Valdas. Abu baigę Vilniaus universitetą (Saulius ir Vilniaus Gedimino technikos universitetą), abu magistrai. Saulius fizikas, bet pašlijus sveikatai nedirba. Valdas ekonomistas (bankininkystės specialybė), dirba atsakingą darbą Rusijos mašinų gamybos srityje. Gyvena Nižnij Növgorode. Žmona Eglė Laurinavičienė (Penikaitė) vadybininkė. 2009 m. liepos 8 d. Vilniuje jiems gimė sūnus Rojus Augustas. Viliuos, kad Laurinavičių giminės šaknų su Lietuva niekas nepakirs.

Krupoviesų giminė

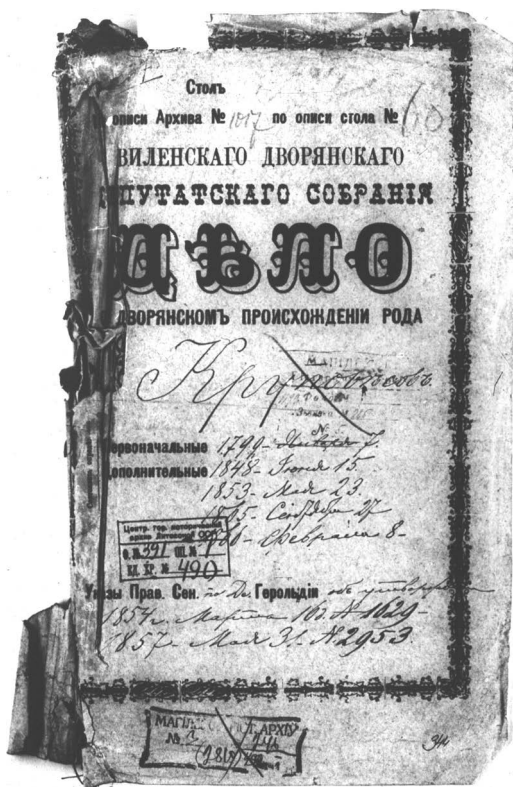
Vytautas Krupoviesas

Ūnuškio miestelio kapinėse dažnam lankytojui žvilgsnis užkliūna už apsamojusių kryžių, paminklinių akmenų su vos iškaitomomis pavardėmis – Krupowies, Krupovies, Krupowes – ir kiek naujesniuose, šiandieniniuose antkapiuose įrašytomis – Krupovėsas, Krupoviesienė, Krupoves, Krupoviesas... Kodėl lyg ir tos pačios, bet skirtingos pavardės? Kas tie Krupoviesai?

Krupoviesai – sena lietuvių bajorų giminė, nuo seniausių laikų gyvenanti Lietuvos valstybės Dzūkijos etnografiniame regione, Lydės–Eišiškių–Ūnuškio–Trākų–Vilniaus miestuose ir apylinkėse. Krupoviesų giminės žmonės patyrė tai, ką ir visa Lietuva – valstybė ir šių vietovių, kraštų žmonės, – priešų antpuolius ir naikinimą, klestėjimą ir nuopusius, valstybės, tautos ir giminės padalijimus, svetimųjų kalbinę įtaką, emigraciją ir „repatriaciją“, atgimimą ir suklestėjimą...

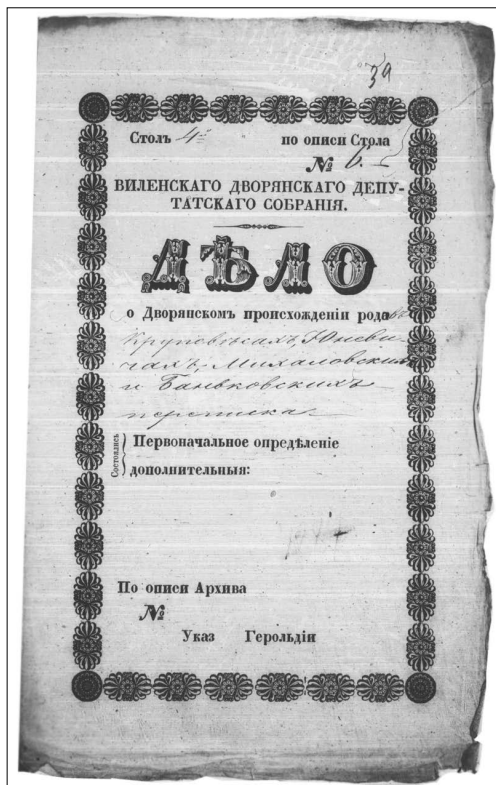
Po paskutinio Abiejų Tautų Respublikos padalijimo ir valstybės sunaikinimo 1795 m. Rusijos imperijos carai ir jų okupacinis-represinis valdininkijos aparatas įvairiais būdais stengėsi naikinti ir siaurinti kilmingos kilmės žmonių sluoksnį Lietuvoje, reikalavė po kelis kartus prisiekti, patvirtinti kilmės įrodymus, ieškojo būdų konfiskuoti žemes, už dalyvavimą sukilimuose trėmė, atimdavo kilmės vardus... Kaip tik šiuo laikotarpiu, 1799 metais, pradėdama vesti Krupoviesų kilmės ir titulo byla. Iki pat Pirmojo pasaulinio karo Krupoviesai nuolat ją pildė dokumentais, išvadomis, pažymomis, prašymais... Domėdamasis giminės ir pavardės istorija, jos raida, Lietuvos valstybės istorijos archyve radau daug vertingų bylų, dokumentų apie Krupoviesų giminės ir pavardės kilmę, giminės raidą¹.

Šios bylos, kiti dokumentai bent iš dalies atsako į daugelį klausimų apie kilmę. Iš kur tokia mūsų pavardė? Kokia jos kilmė? Pavardę *Krupoviesas*, *Krupowies*, *Круповес*, *Krupoviesa*, *Krupovies*, *Krupoves* ir dar kelis jos variantus pasaulyje turi apie 850–900 vyrų ir moterų. Visoje Lietuvoje ši pavardė nedažna, bet Vilniuje, Pietryčių Lietuvoje gan paplitusi įvairiomis formomis, kalbomis ir užrašymo būdais. Jau porą dešimtmečių tyrinėju giminės, pavardės

Krupoviesų byla, LVIA, f. 391, ap. 1, b. 490

¹ Krupoviesų byla, LVIA, f. 391, ap. 1, b. 490; Krupoviesų byla, LVIA, f. 391, ap. 4, b. 1523.

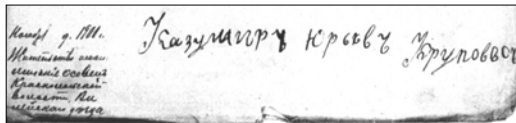
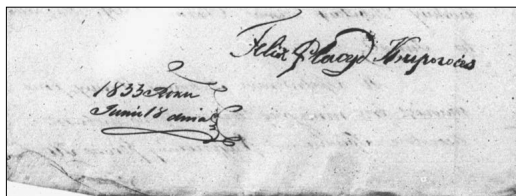
Krupoviesų byla, LVIA, f. 391, ap. 4, b. 1523

istoriją ir tai, ką radau archyvuose, bažnytinėse knygose, metraščiuose, žiniasklaidoje, dokumentuose ir atsiminimuose, sako tik viena – visi asmenys, turintys *Krupovies'o* pavardę ar kiek pakitusią jos formą, yra artimesni ar tolimesni giminaičiai, juos sieja bendra protėvynė, kilmė.

2002 m. „Baltisticoje“ (XXXVII (2) Jūratė Čirūnaitė paskelbė straipsnį „Bajorų pavadinimai – lietuvių pavardžių šaltiniai“, kuriame nurodo, kad bajorų pavardės jau seniai domina istorikus. Apie jas rašė W. Semkowiczius (1915), P. Dabkowskis (1916), W. Kamienieckis (1947) ir ypač daug H. Lowmianskis (1983). Iš kalbininkų bajorų vardynu domėjosi N. Taluntytė (2003) – aprašė šio vardyno perėjimą į oikonimijos sluoksnį.

Remiantis išvardintų autorių pateiktomis teorinėmis prielaidomis, asmenvardis *Krupovies* yra kilęs iš pravardės. Archyvinėje byloje (f. 391, ap. 4, b. 1523) nurodoma, kad *Krupoviesų* protėvis turėjo Eyzginto pavardę, ir tik vėliau bajoras Eyzgintas gavo *Krupovieso* pravardę. Pravardė *Krupovies* yra dviskiemenė, galbūt nurodo kokią nors veiklą, o gal atsirado dėl kokių kitų priežasčių. Rusiškuose šaltiniuose nurodoma, kad ta veikla galėjo būti susijusi su žemės ūkio produktų prekyba, realizavimu. Manau, kad tai mažai tikėtina, nes absoliuti dauguma Lietuvos bajorų prekybą laikė jų luomui netinkamu užsiėmimu. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje žinoma ne viena giminė, asmuo, kurio pravardė tapo asmenvardžiu, pavarde. XVI a. pradžioje Stanislovas Strumila gavo *Kiškos* (*Kiszka*) pravardę ir vėlesni jo palikuonys turėjo tik šį asmenvardį. Mantvydas iš Grinkiškio tapo *Bia-*

lozaru, Graužijus – Davaina – Sologubu. Krupoviesų 1799–1915 m. kilmingumo įrodymų patvirtinimo byloje nurodoma, kad giminės protėvis yra *Bartolomej Eyzgint* (Bartolomejus Eyzgintas). Janas Ciechanowiczius savo knygoje „Rody rycerskie Wielkiego Księstwa Litewskiego“ (2006) taip pat nurodo šį teiginį. Kada pravardė tapo asmenvardžiu *Krupovies*, tiksliai nežinoma, bet jau 1528 m. karių surašyme randame vardą ir pavardę ЯН КРУПОВЕС. Nė viename

Krupoviesų parašai

vėlesniame dokumente Eyzginto asmenvardžio neradau ir jokių duomenų apie žmogų tokiu asmenvardžiu nepavyko rasti. Asmenų tokia pavarde, kaip rodo paieškų sistemos, nėra.

Pravardė, tapusi asmenvardžiu *Krupovies*, yra dviskiemenė, slaviškos kilmės. *Krup* (*krupa*) – kruopos, *vies* – svėrimas, svoris. Apie pavardės slavišką kilmę rašoma lietuviškų pavardžių žodyne. Vis dėlto tai lietuviška, istoriškai susiformavusi, gyva pavardė. Pravardė, tapusi asmenvardžiu, pasiekė mūsų laikus. Pasiekė nepakitusi, prie jos šaknies, priklausomai nuo vartojamos kalbos, pridedama arba ne galūnė *-as, -a*. Pvz.: *Krupoviesas* (Lietuvojė), *Krupoviesa* (Argentinoje). Be galūnės pavardė vartojama Lėnkijoje, Jungtinėse Amėrikos Valstijose, Rūsijoje, Baltarusijoje ir daug kur kitur. Moteriška pavardės forma daugumoje valstybių nesiskiria nuo vyriškos, bet kai kuriose (Lietuvoje) pridedama tradicinė priesaga, nurodanti, ar tai mergina, ar ištekejusi moteris – *Krupoviesienė, Krupoviesaitė*. Lotynų Amėrikos šalyse (pvz., Argentinoje) pavardės struktūrai priklauso ne tik tėvo, bet ir motinos pavardė, todėl ji su moteriška galūne *-a* dažnai pridedama vyrui: *Krupoviesa*. Vėliau ji gali tapti vienintele vyro vartojama pavarde (pvz., futbolininkas Juan Angel *Krupoviesa*). Pavardė *Krupovies* pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose užfiksuota 1528 m. Ir vėlesniais laikais, ir mūsų dienomis šalyse, kuriose rašto sistema egzistuoja kirilicos pagrindu (Rūsija, Baltarusija, Ukrainà), pavardė rašoma be sunkumų ir diskusijų – Круповес. Iki 1917 m. Rusijos imperijoje pavardė buvo rašoma jos gale rašant kietąjį ženklą – КРУПОВЕСЪ, kuris rodo, kad *С* tariama kietai. Kai kurie Krupoviesai iki 1917 metų pasirašydami naudojo šį ženklą.

Lietuvoje iki XVIII a. Romos katalikų bažnyčių metrikų knygos buvo rašomos lotynų kalba, todėl pavardė buvo rašoma su *w*. Tad *w* į mūsų pavardę atėjo ne per lenkų kalbą...

Tam tikrą laikotarpį Lietuvos Romos katalikų bažnyčiose metrikų įrašai buvo rašomi lenkų kalba. Kai kuriose vietovėse lenkų kalba įrašams buvo vartota iki pat XX a. pradžios. Pavardės rašyboje ir toliau liko *w*. Ši rašymo tradicija atėjo iš lotyniškosios pavardės rašymo tradicijos.

Pokyčiai politinėje, valstybinėje aplinkoje lėmė ir dar kitus pokyčius rašant pavardę. Dalis asmenų turi pavardę *Krupoves*. Kur dingio raidė *i* ir kartu dvigarsis *ie*? Niekur nedingo – pateikus naujai administracijai senuosius Rusijos imperijos dokumentus, visa pavardė buvo perrašyta lotyniškais rašmenimis, neatsižvelgiant

į tai, kad rusiška *e* skamba kaip *ie*, ir reikėjo ne perrašyti *e*, o keisti į *ie*. Tokia yra, pvz., daktarės, dainininkės Marijos Krupovės pavardės istorija. Keiliolikos asmenų pavardės rašomos su *e*, bet kiek panagrinėjus jų genealogiją paaiškėja, kad reikėtų rašyti *ie*.

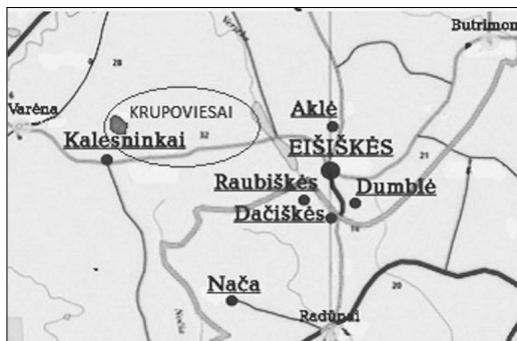
Panašiai atsirado ir *é* raidė pavardėje. Onuškie kapinėse yra net keli antkapiniai paminklai, kuriuose velionio (-ės) pavardė turi *é* – *Krupovės(-as)*. Dar vienas balsių rašybos iškraipymo atveju – šaknyje rašoma raidė *a* – *Krupaviesas*. Net istorinė vietovė Šalčininkų

rajone dažnai rašoma *Krupaviesai*, nors turėtų būti *Krupoviesai*... Čia nekirciuota o rusų kalboje tariama kaip *a*, tad buvo užrašyta pagal tarimą, o ne pagal iš metų glūdumos atėjusį vietovės vardą.

O kur Krupoviesų protėvynė ir nuo kada jie gyvena Onuškie žemėje? Tyrinėtojai, istorikai, genealogai Janas Ciechanowiczius, Czeslawas Malewskis ir kiti nurodo, kad Krupoviesų ir Krupovičių lizdas, vieta, iš kurios jie plito po Lietuvą ir pasaulį, yra dabartiniame Šalčininkų rajone, netoli Eišiškių, Kalesniūnų apylinkėje esantys (dabar jau buvęs kaimas, vienkiemis, dvaras) *Krupoviesai*. Mano surinkti dokumentai patvirtina, kad Krupoviesų bajorkaimis yra visų Krupoviesų protėvynė, lizdas.

Lietuvos genealogijos ir heraldikos draugijos pirmininkas Česlavas Malevskis straipsnyje „Rody szlacheckie na Litwie“ rašo, kad Krupoviesai (Krupowies) bajoro (šlėktos) titulą ir herbą gavo iš Jogailos ir Vytauto. Tais laikais gauti kilmingojo luomo titulą galėjo tik nusipelnęs, dirbęs valstybės labui žmogus, karys, gynęs valdovą, tarnavęs jam. Be abejonės, titulą ir herbą gaudavo tik kai kurie iš šimtų ar tūkstančių valdovo karių. Tarp jų buvo ir Bartolomiejus Eyzgintas (Bartolomej Eyzgint), kuris po to ar tuo pačiu metu gavo Krupovieso pravarde, vėliau tapusią asmenvardžiu. Galbūt tai įvyko Lietuvos krikšto metu 1387 m., ką rodo Eyzginto turimas krikščioniškas Baltramiejaus vardas.

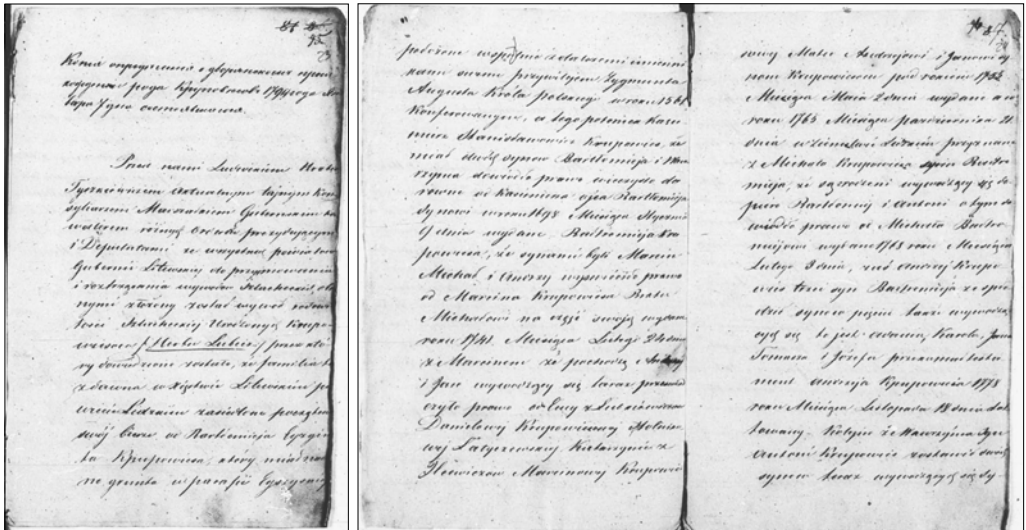
1413 m. Horodlės mieste buvo sudaryta Horodlės unija. Pagal ją Lenkijos didikai, šlėktos, bajorai suteikė savo herbus Lietuvos bajorams, kurie iki to laiko herbų neturėjo (arba tik retas turėjo). Krupoviesas (Krupowies) gavo Liubičo (Lubicz) herbą. Kai kurie istorikai teigia, kad herbai visų pirma suteikti bajorams, dalyvavusiems Žalgirio mūšyje. Šis herbas atsirado apie 1190 m., juo naudojosi apie 100 šeimų Lietuvoje, Lenkijoje, Baltarusijoje, Ukrainoje. Herbe esančių simbolių reikšmės: pasaga – riterio simbolis ir privilegijos turėjimas kautis raitam, t. y. būti raiteliu; kryžius – religinis riterio ženklas, reiškiantis pergalę prieš mėnulį (totorius ar pagonis); mėlyna spalva – pulko vėliavos, kuriame kovėsi

Visų Krupoviesų protėvynė dabartiniame Šalčininkų rajone, netoli Eišiškių esanti vietovė *Krupoviesai*. Iš autoriaus asmeninio archyvo

Liubičo herbas. Iš autoriaus asmeninio archyvo

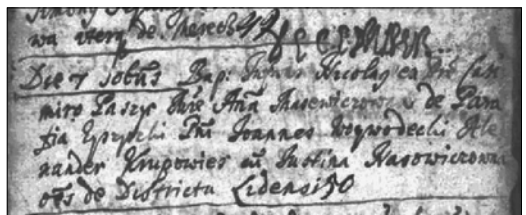

Krupoviesų titulo ir luomo patvirtinimas byloje

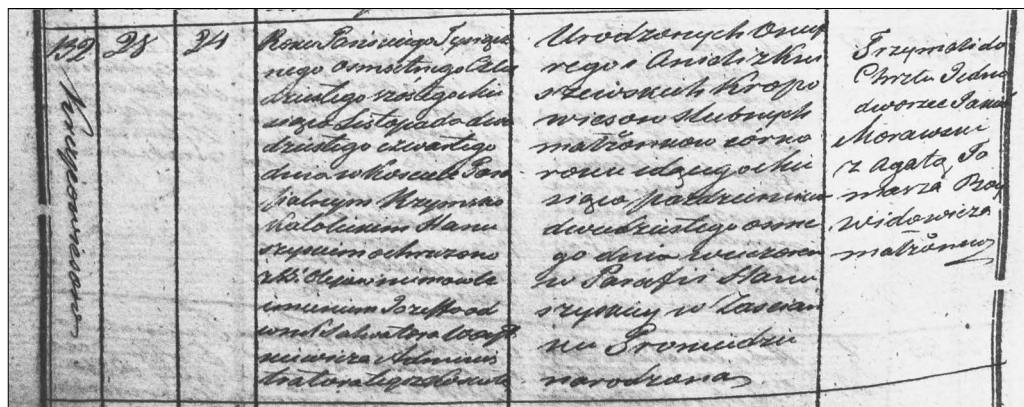
riteris, spalva; auksinė, geltona spalva – turtingumo, tiesos, kilniadvasiškumo simbolis; sidabrinė, balta – švaros ir nekaltybės simbolis; mėlyna – grožio, didybės, švelnumo simbolis. Krupoviesų titulo ir luomo patvirtinimo byloje rašoma, kad Abiejų Tautų Respublikos karalius Žygimantas Augustas 1561 m. dar kartą patvirtino šią herbą ir legitimavo Kazimierą Stanislovaitį Krupoviesą. Tai labai svarbus faktas Krupoviesų giminės istorijoje.

Nors Krupoviesai buvo bajorai, bet ir įrašas 1528 m. Lietuvos kariuomenės surašyme, ir vėlesni įrašai leidžia teigti, kad žemės turėjo mažai. Tad norėdami išlaikyti titulą Krupoviesai stengėsi gauti karaliaus privilegijų, keltis į kitas vietas, vesti turtingas moteris, pirkti žemių kitose vietovėse. Nuo XVI a. vidurio prasidėjo giminės skaidymasis į atskiras šakas. Krupoviesų kilmės ir titulo byloje užrašytas faktas, kad Lietuvos didysis kunigaikštis, Lenkijos karalius Žygimantas Augustas 1561 m. suteikė Krupoviesams privilegiją ir dovanavo žemių. 1600 m. Abiejų Tautų Respublikos karalius Zigmantas Vaza Augustinui Krupoviesui suteikė privilegiją, kurioje nurodoma, kad leidžiama Trākuose pirkti totorių žemes.

Apie Krupoviesų gimimą, mirtį, santuokas randama įrašų Merkinės, Valkiniškų, Lydos Romos katalikų bažnyčių knygose, bajorų ir kituose sąrašuose. Į Onušio Romos katalikų parapiją, į Savaitiškes, kaip nurodo heraldikos žinovas, herbų sudarytojas Adamas Bonieckis, Krupoviesai atsikėlė ir apsigyveno 1674 m. Šis teiginys nepatvirtintas jokių kitų dokumentu, bet kiek vėliau, 1732 m., Valkininkų bažnyčios krikšto knygoje įrašyta, kad šioje bažnyčioje krikštijamas Stanislovas Krupoviesas, Martino sūnus, o jo motina Ona Mamčikaitė yra iš Savaitiškių vietovės prie Vilkókšnio ežero (Onušio parapija).

Aleksandro Krupovieso paminėjimas Merkinės metrikų knygoje

Prosenelės Juzefos Krupowies gimimo įrašas 1846 m.

Krupoviesų šeimos buvo gausios, vaikų mirtingumas mažas, tad reikėjo daug lėšų šeimoms išlaikyti. Iš Lietuvos valstybės istorijos archyvo statistinių bylų 1850 m. padarytos Alojzyzo Krupovieso ir jo sūnaus Ignoto Krupovieso žemės ūkio analizės galima daryti išvadas, kad tuo laikotarpiu Krupoviesai prastose žemėse gan pažangiai ūkininkavo, augino pelningas žemės ūkio kultūras (bulves), gaudavo vidutinį derlių, turėjo realių pajamų, neturėjo skolų. Krupoviesai neturėjo baudžiauninkų, jų ūkiuose dirbo arba šeimos nariai, arba samdomi darbininkai. Be abejonės, orientuotis to laiko ekonominėje situacijoje padėjo ir tai, kad Krupoviesai buvo raštingi, lankė nuo 1777 m. Ūnuškyje veikusią paparinę mokyklą. Krupoviesai ne tik mokėsi lenkų kalba, bet ir kalbėjo lenkiškai, nors laikė save lietuviais. Tuo laikotarpiu tai buvo bajorų tradicinė lietuviškoji tapatybė. Modernioji lietuvių tauta dar tik ruošėsi rasti.

„Moderniosios lietuvių tautos genėzė žymiai sudėtingesnė, nei iki šiol įsivaizdavome. Ir tikrai akivaizdu, kad nemenką darbą nuveikė ne tik valstiečių išsimokslinę vaikai, bet ir bajorai. Ir būtent iš jų išlaikytos istorinės savimonės, savo krašto meilės kilo daug impulsų moderniai tautai atsirasti. Kartu šios giminės istorija iliustruoja, kad perėjimas nuo lenkiškai kalbančio litvino prie lietuviškai kalbančio lietuvio nebuvo toks skausmingas.“²

Vilniaus, Lydos, Trakų lietuviškoji tapatybė tradiciniu požiūriu reiškė bajorą, gimusį LDK teritorijoje, kalbantį lenkiškai. Stanislovas Narutavičius, Gabrieliūs Landsbergis-Žemkalnis, Tadas Ivanauskas ir tokie eiliniai bajoriškos kilmės žmonės kaip mano senelis Petras Krupoviesas nepasidarė lietuviais, jie nuo amžių laikė save lietuviais, jie buvo gimę lietuviais, nors jų tėvai ir jie patys vaikystėje kalbėjo lenkiškai. Net ir dabar Lietuvoje į Amerikos lietuvių, kuris kalba tik angliškai, žiūrime kaip į lietuvių, bet jeigu jis kalba tik lenkiškai – jis daugumai jau ne lietuvis... Matyt, kalti istoriniai prietariai... Krupoviesai, apsigyvendami vis kitose vietovėse, nenutraukė

² Savukynas V. Skausmingos skyrybos: litviny – lenkai ir lietuviai. *Naujasis židinys-Aidai*, 2012, Nr. 7.

giminystės ryšių, reikalui esant, padėdavo spręsti sudėtingus klausimus. Onušio parapijos Krupoviesai, turėdami patvirtinti priklausantys bajorų luomui, rėmėsi Vilniaus šakos Krupoviesų byla ir joje surinktais dokumentais, patvirtinimais ir išvadomis. Tai įrodo byloje esantys dokumentai.

1830–1831 m. siautė choleros epidemija. Liga pasiekė ir Onušio apylinkes. Tuo laikotarpiu nuo choleros mirė bent keturi Krupoviesai – nuo kūdikio iki pagyvenusių žmonių. Mirties įrašų kopijos:

† 10.09.1830 r. Franciszka Krupowies c. Marcina i Marianny Kondratowicz lat 4 w okolicy Passamowa

† 27.08.1831 r. Michał Krupowies lat 73. Zostawił syna Dominika i córki Mariannę i Franciszk

† 13.07.1831 r. Florian Krupowies s. Michała i Marianny N. Lat 25 we wsi Zakaycie

† 24.07.1831 r. Karol Krupowies s. Ignacego i Marianny W...? lat 56 we wsi Zakaycie od cholery.

Nors mirtis palietė Krupoviesų šeimas, bet esminės žalos nepadarė – jos buvo gausios, gyvybingos. Jose augo po 5–8 vaikus, ir beveik visi užaugdavo, kurdavo savo šeimas. Vaikų gausa keldavo ir daug keblumų – šeimoms skaidantis, ir taip nedideli ūkiai smulkėjo, reikėjo ieškoti pragyvenimo šaltinių.

Šiuo laikotarpiu mano prosenelis Anupras Krupoviesas nupirko dukrai Juzefai namą Trakuose, o Aleksandrai namą Stākliškėse, jinai ten persikėlė gyventi, neištekėjo ir 1897 m. mirė. Panaikinus baudžiavą, sparčiai formuojantis kapitaliniams santykiams, nutiesus geležinkelio linijas į Peterbūrgą ir Váršuvą, vyko reikšmingi pokyčiai ir Krupoviesų gyvenime. Lietuvą budino 1863 m. sukilimas. Onušio apylinkėse jis mažai teįsiplieskė, o štai netoliese esančiose Eišiškėse ir jų apylinkėse vyko aktyviai. Ten veikė Eišiškių Krupoviesų kaimyno Liudviko Narbuto (tėvas – garsus Lietuvos istorikas Teodoras Narbutas) sukilėlių būrys. Tame būryje kovėsi ir 18 metų Jonas Krupoviesas. Sukilimas pralaimėjo, Liudvikas Narbutas žuvo. Tarp represuotų būrio narių minimas Jonas Krupoviesas ištremtas į Samāros guberniją. Minima, kad sukilime dalyvavo ir Adomas Krupoviesas, vėliau baigęs Vilniaus gimnaziją, Peterburgo technologijos institutą. Tuo laikotarpiu prasidėjo ir ekonominė migracija į didžiuosius Lietuvos miestus, visų pirma Vilnių. Krupoviesai gyveno ne tik šalia Vilniaus esančiuose Buivėdžiuose, bet ir pačiame Vilniuje, miesto centre, Šv. Jonų parapijoje. Šiuo laikotarpiu yra duomenų ir apie Krupoviesus, kurie gyveno Kaune ar verslo reikalais atvyko į šį miestą. Onušio Romos katalikų parapijoje gyvenamų vietovių skaičius nuolat augo ir XX a. pradžioje Krupoviesai gyveno gausiai išsibarstę Onušio parapijoje, Grendavės ir Vilkokšnio ežero apylinkėse.

Žemėlapyje pažymėtos Krupoviesų gyvenamos vietovės – maksimumas, pasiektas iki maždaug 1905 m. Vėlesniais metais vietovių skaičius mažėjo, nes senieji Krupoviesai mirė, jų vaikai vyko į miestus, emigravo. Po paieškų JAV valstybės

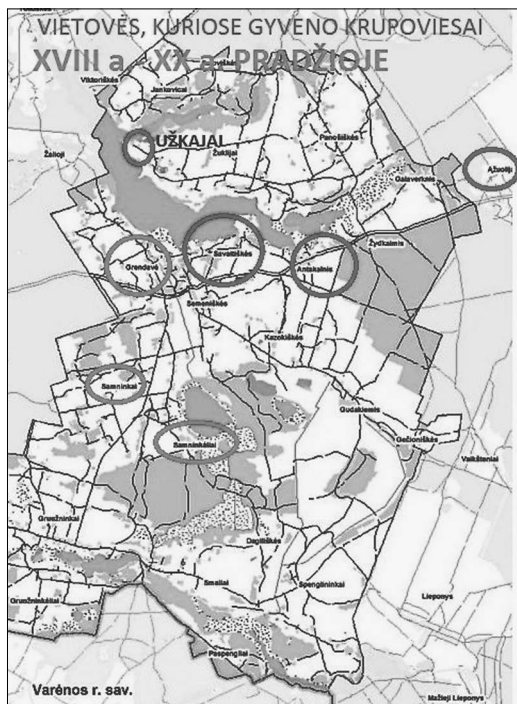
departamento duomenų bazėse galima įvardyti pirmuosius Krupoviesius, atsikėlusius į JAV. Tai gali būti Joseph (Josef?) Krupowies. Jo atvykimo į JAV dokumentuose nurodoma, kad gimė apie 1860 m. Turimoje gimimo metrikų kartotekoje yra tik vienas maždaug tuo metu gimęs Krupoviesas iš Onuškio parapijos Nupronių vietovės.

Josefo Krupowieso tėvas Feliks Krupowies, motina Petronela Budrikowa. Turimais duomenimis, jau 1910 m. Josephas Krupowiesas gyveno JAV, Pensilvānijoje, Vestmōrlande. Tad jis emigravo jau būdamas apie 50 metų – gan solidaus amžiaus tais laikais. Tikriausiai į JAV atvyko ir su vaikais, nes vėliau minima, kad jis turi dukrą Wandą Krupowies ir sūnus Antony ir Michaelį Krupowiesus.

Vėliau į JAV emigravo ir daugiau Krupoviesų, tai gerai atspindi 1940 m. Jungtinėse Valstijose vykusio gyventojų surašymo dokumentai. Nestebina įrašas, kad atvyko iš Lenkijos. Tuo laiku šalia Onuškio ėjo demarkacinė linija, o tyrimų duomenys sako, kad tuo laikotarpiu Lenkijoje, išskyrus Vilniaus kraštą, Krupoviesai negyveno.

Kaip susiklostė Krupoviesų likimai Amerikoje? Bent keli buvo profesionalūs kariškiai. Nurodoma, kad, be Antrojo pasaulinio karo, Korėjos karo dalyvio, karo lakūno Stanley Michaelio Krupowieso, kare dalyvavo ir Alexas Krupowiesas. Kelionių ir imigracijos tarnyboje Niujorke dirbo Anna Krupowies. Mokyklos direktoriais Naujajame Džersyje buvo Christine Krupowies, Ken Krupowies. Mokytoja dirbo Marie E. Krupowies. Šiuo metu Jungtinėse Amerikos Valstijose gyvena 12 asmenų, turinčių Krupoviesų pavardę.

Onuškio parapijos Krupoviesai, kaip ekonominiai migrantai, XIX a. antrojoje pusėje vyko ir į Rusijos pramonės centrus, visų pirma Peterburgą. Štai Mamertas Krupoviesas, gimęs 1881 m. Savaitiškėse, išvyko ir dirbo Peterburgo geležinkelyje. Tragiškai susiklostė šio eilinio darbininko likimas – jis po 1917 m. bolševikų perversmo liko gyventi Rusijoje, o vėliau tapo stalininio teroro auka, 1937 m. buvo suimtas, *trojkos* nuteistas ir 1938 m. sušaudytas:

Onuškio apylinkėse pažymėtos vietovės, kuriose XVIII a. pab.–XX a. pr. gyveno Krupoviesai.

Iš autoriaus asmeninio archyvo

Крупновские	25	15	"	11	10	Миссия воеводств по 10-й дивизии в 1904 г. в Ганушицкой волости Виленской губернии. Миссия воеводств по 10-й дивизии в 1904 г. в Ганушицкой волости Виленской губернии. Миссия воеводств по 10-й дивизии в 1904 г. в Ганушицкой волости Виленской губернии. Миссия воеводств по 10-й дивизии в 1904 г. в Ганушицкой волости Виленской губернии.
-------------	----	----	---	----	----	---

Дворецъ Фреймана и Петра Милое уральской буржуазии на Купцовыхъ в окончаніи судебныхъ делъ по обвиненію его гда. петербурга. Милое въ Архиве съ Курляндско-	Воспоминанія о милое Дворецъ Фреймана и Петра Милое уральской буржуазии на Купцовыхъ в окончаніи судебныхъ делъ по обвиненію его гда. петербурга. Милое въ Архиве съ Курляндско-
--	--

JAV valstybės departamento 1862 m. duomenų bazės dokumente aptiktas įrašas apie Josefą Krupoviesą

Круповес Мамерт Каэтанович. Родился в 1881 г., хут. Савайцишки Ганушицкой вол. Трокского у. Виленской губ.; поляк; беспартийный; ст. ремонтный рабочий 3-го околотка 14-й дистанции службы пути ст. Ленинград Варшавской линии Окт. ж. д. Проживал: ст. Гатчина. Арестован 16 декабря 1937 г. Приговорен: Комиссией НКВД и Прокуратуры СССР 5 января 1938 г., обв.: ст. ст. 58-6-10 УК РСФСР.

Приговор: ВМН Расстрелян 22 января 1938 г. Место захоронения – г. Ленинград. Источник: Ленинградский мартиролог, т. 8 (готовится к печати).

Pirmasis pasaulinis karas, Lietuvos, Lenkijos valstybių atsikūrimas, Sovietų Sąjungos susikūrimas nubrėžė naujas padalijimo sienas ne tik tarp valstybių, bet ir tarp Krupoviesų giminės šeimų ir žmonių. Krupoviesai vieną rytą atsibudo gyvenantys skirtingose, viena kitai priešiškosiose valstybėse – Lietuvoje, Lenkijoje, Sovietų Sąjungoje (Sovietų Gudijoje)... Nutrūko beveik visi ryšiai tarp giminės žmonių – Gudijoje vyko sovietizacijos procesas, Lenkijos okupuotoje Lietuvos dalyje buvo puoselėjamas lenkiškumas jau ne kaip kalba, bet kaip ideologija ir politinė nuostata. Visai netoli Onuščio ėjo demarkacinė linija, Onuščio parapijos Krupoviesai buvo atskirti net nuo giminių, gyvenančių Trakuose ir jų apylinkėse. Jie buvo priversti ryžtis labai reikšmingiems apsisprendimams. Mano senelis Petras Krupoviesas, per Pirmąjį pasaulinį karą būdamas Rusijos caro armijoje, kariavo rusų–turkų fronte. Jo

žmona, mano senelė Antanina, paskui ji nuvykusi įsikūrė Tbilisyje. Po 1917 m. bolševikų perversmo Rusijoje seneliai apsisprendė grįžti į Lietuvą.

Apsisprendimas svarbus, nes iki 1914 m. senelis Petras gyveno, dirbo, tuokėsi Vilniuje. Grįžę bandė rasti vietą ir darbą Nepriklausomoje Lietuvoje, gyveno Vievyje, Onuškyje. Senelis Petras saugojo Lietuvos diplomatus Parýžiuje. Vėliau šeima iš Onuškio persikėlė gyventi į Kauną, bet neilgai trukus iširo, ir senelė Antanina viena išaugino keturis vaikus.

Rašant apie Krupoviesų giminę, reikėtų paminėti sudėtingą Vilniaus krašto Krupoviesų (Vilnijoje tarpukariu gyveno apie 30 Krupoviesų šeimų) likimą po Antrojo pasaulinio karo. Didesnioji jų dalis, apie 50 asmenų, kalbantys lenkiškai, būdami bajoriškos kilmės, bijodami sovietizacijos proceso 1944–1959 m. repatrijavo į Lenkijos Respubliką. Šiuo metu Lenkijos Respublikoje gyvena 46 Krupoviesų šeimos. Dauguma – vakarų Lenkijoje, buvusiose Vokietijos žemėse, kur ir akmenys kalba vokiškai ir pasakoja Vokietijos istoriją.

Tuo laikotarpiu Onuškyje ir jo apylinkėse gyveno kaip gyvenę kelios Krupoviesų šeimos. Jų pagrindinis verslas, pragyvenimo šaltinis buvo ir liko žemdirbystė. Žemės Onuškio apylinkėse mažo derlingumo (34–40 našumo balų), tad derlius būdavo negausus. Tą nelengvą fizinį, materialųjį gyvenimą skaidrino, teikė ateities vilčių Lietuvos atgimimas, kultūros, švietimo pakilimas. Daugelis Krupoviesų šeimų suprato mokslo reikšmę ir vertę, todėl stengėsi leisti vaikus į mokslus. Krupoviesai ir jų palikuonys tapo mokytojais, inžinieriais, teisininkais, finansininkais, gydytojais. Adomas Krupoviesas (1947–2010), kilęs iš Onuškio, baigė Vilniaus universitetą ir ilgą laiką dirbo Valstybinėje mokesčių inspekcijoje vyriausiuoju specialistu, Mečislovas Krupoviesas (1921–1998) ir Vytautas Krupoviesas buvo ir yra mokytojai, Drąsutis Krupoviesas – inžinierius, Vitalija Krupoviesaitė – bi-

*Antanina ir Petras Krupoviesai 1916 m. Tbilisyje.
Iš autoriaus asmeninio archyvo*

Antanina Krupoviesienė su vaikais Genovaite, Vytautu, Mečislovu. Iš autoriaus asmeninio archyvo

Pirma iš kairės stovi Pranė Krupoviesaitė. 1933 m. Iš autoriaus asmeninio archyvo

ologė, Marius Krupoviesas – informacinių technologijų specialistas. Gal labiausiai reikėtų paminėti iš Onušio kilusią Krupoviesų palikuonių ir Janavičių šeimą.

Pranė Krupoviesaitė gimė 1900 m. netoli Onušio esančiame Vaickūniškių kaime. Anksti liko našlaite, patyrė daug vargo. Ištekėjo už Pranciškaus Dailydos (1894–1945). Susilaukė sūnaus Stanislovo (1921–1945), dukrų Bronislavos (1926–1992) ir Pranciškos Irenos (gim. 1934). Pranciška Irena ištekėjo už onuškietio Adomo Janavičiaus (1934–2012).

Adomas 1959 m. baigė Kauno politechnikos institutą, tapo pramoninės ir civilinės statybos inžinieriumi. Statė Matūizų statybinių medžiagų kombinatą, vėliau persikėlė gyventi į Drūskininkus ir buvo daugelio čia išaugusių, puošiančių miestą pastatų projektų įgyvendintojas. Pranciškos Irenos ir Adomo šeima išaugino du sūnus – Naglį (gim. 1962) ir Arnoldą (gim. 1965). Abu pasirinko gydytojo

Pranė Krupoviesaitė-Dailydienė (1900–1985). Iš autoriaus asmeninio archyvo

Krupovieių ir jų palikuonių susitikimas Onuškyje 2011 m. A. Janavičiaus nuotr.

Grendavėje gyvenanti Zofija Krupoviesaitė-Blažonienė (pirma iš dešinės) su šeima ir svečiais. Iš autoriaus asmeninio archyvo

Pranciška Irena ir Adomas Janavičiai su sūnumis Nagliu ir Arnoldu. Iš autoriaus asmeninio archyvo

Kardiologas, medicinos mokslų daktaras Arnoldas Janavičius. 2012 m., Japonija. Iš autoriaus asmeninio archyvo

profesiją. Naglis Janavičius dirba Lazdijų ligoninėje, Arnoldas Janavičius – kardiologas, medicinos mokslų daktaras, dirba Lietuvos sveikatos mokslų universiteto Kauno klinikose. Arnoldo žmona Aušra – gydytoja, akušerė ginekologė. Sūnus Arnas pasirinko teisininko kelią, o dukra Gabija studijuoja mediciną Vilniaus universitete. Gausioje šeimoje auga dar du jaunesni sūnūs – Juozapas ir Motiejus.

Krupoviesai, jų palikuonys, jau turintys ir kitas pavardes, nepamiršta protėvių žemės, kasmet renkasi Onuškyje, dalyvauja bendrose giminės mišiose, lanko kapinėse palaidotus artimuosius, dalijasi mintimis apie savo džiaugsmus ir vargus.

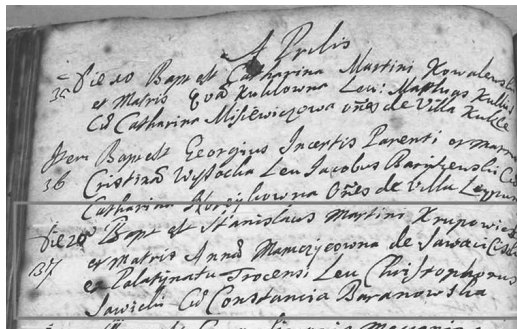
Literatūra

1. Petrauskas R. Senųjų LDK didikų giminių likimai, *Spectrum* 2011, Nr. 1 (14).
2. Ciechanowicz J. *Rody rycerskie Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Wilno, 2006, t. 6.
3. *Herbarz Polski*, wyd. A. Boniecki, Warszawa 1900, cz. 1, t. 1.
4. Malewski C. *Rody szlacheckie w powiecie lidzkim na Litwie w XIX wieku*, Wilno, 2002.
5. *Lietuvos Metrika* (1528); kn. 523 p. 67.
6. Stravinskienė V. *Tarp giminės ir tėvynės: Lietuvos SSR gyventojų repatriacija į Lenkiją 1944–1947, 1955–1959 m.*, Vilnius, 2011.
7. Savukynas V. Skausmingos skyrybos: litvinų – lenkai ir lietuviai, *Naujasis židinys-Aidai*, 2012, Nr. 7.
8. Čirūnaitė J. Bajorų pavadinimai – lietuvių pavardžių šaltinis, *Baltistica* XXXVII (2), 2002, p. 343–352.

Onuščio bajorų Aloyzo ir Ignoto Krupoviesų ūkių struktūra ir žemėvalda 1850 metais

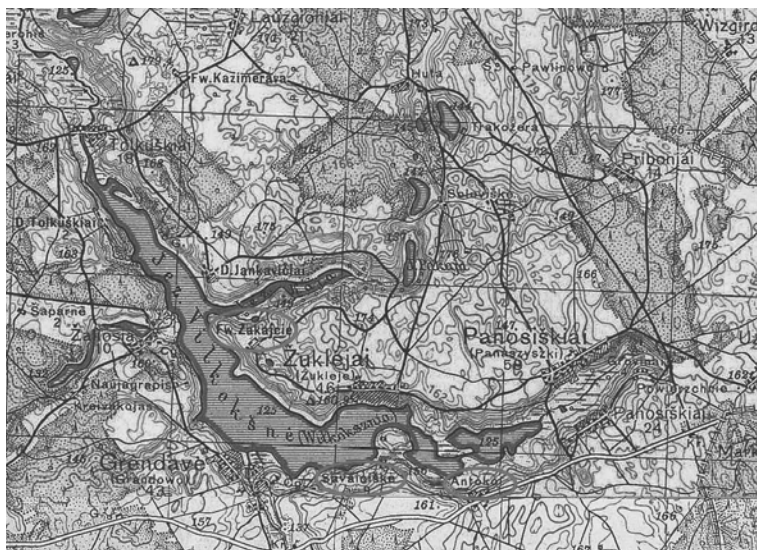
Vytautas Krupoviesas

1850 m. Ūnuškio Romos katalikų bažnyčios parapijoje gyveno kelios bajorų Krupoviesų šeimos. Prie nuostabaus Onuščio krašto perlo, Vilkokšnio ežero, abiejuose jo krantuose nuo seno gyveno bajorai, smulkūs dvarininkai Krupoviesai. Senosios heraldikos žinovas Adamas Bonieckis, parašęs daugiatomį leidinį apie senąsias lietuvių ir lenkų gimines, teigia, kad Savaitiškių vietovėje Krupoviesai gyveno nuo 1674 metų. To fakto negaliu patvirtinti jokių realių dokumentu.

1732 m. Įrašas Valkininkų krikšto metrikų knygoje

O štai vėlesnis, dokumentu patvirtinamas faktas: Krupoviesai iš savo „lizo“, šalia Kalesniūnų bažnytkaimio esančio Krupoviesų bajorkaimio, dabar tuščio, apleisto ir net išbraukto iš Lietuvos Respublikos administracinio registro, įvairiais keliais – pirkdami, paveldėdami, gaudami kaip žmonos kraitį – nuo XV amžiaus kėlėsi į Valkininkų, Onuščio žemes. Valkininkų santuokos metrikų įrašai byloja, kad tuo laikotarpiu herbyne minimas Martynas Krupoviesas krikštijo sūnų Stanislovą. Ona Mamčikaitė yra Martyno žmona, Stanislovo motina, ir ji kilusi iš Savaitiškių. Manychiau, kad šiuo laikotarpiu Krupoviesų protėvis atsikėlė prie Vilkokšnio ežero. Krupoviesų šeimos gyveno ne tik Savaitiškėse, bet ir kitame Vilkokšnio ežero krante – greta Žūklijų esančiuose Užkajuose (tuo metu – Zakaicy). Ten buvo nedidelis dvarelis, palivarkas. 1674 m. Bonieckio herbyne minimas Steponas yra

Krupoviesų šeimos gyveno prie Vilkokšnio ežero – Savaitiškėse, Užkajuose, Antakalnyje. Iš autoriaus asmeninio archyvo

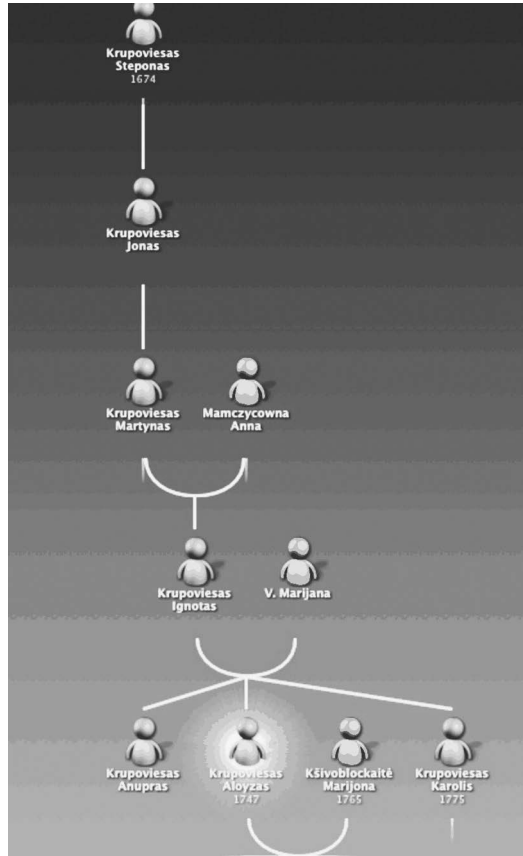
ir Aloyzo, ir kitų čia gyvenusių Krupoviesių proprosenelis. 1831 m. aplink Vilkokšnio ežerą siautė choleros epidemija, mirė nemažai žmonių, tarp jų ir keli Krupoviesai – Florianas 56 metų amžiaus, Karolis – 25 metų. Choleros epidemija ėjo ir praėjo, vėl gyvenimas tekėjo savo vaga, vėl buvo keliamos vestuvės, gimė vaikai. Dauguma šeimų buvo labai gausios, jose tuo laikotarpiu augo po 5–8 vaikus. Mano proprosenelio Anupro Krupoviesio šeimoje 1836–1851 m. augo 8 vaikai.

Nors šeimos buvo gausios, bet jos gyvybingos, tad vaikus reikėjo maitinti, galvoti apie jų ateitį. Krupoviesai buvo smulkūs dvarininkai – bajorai. Žemės valdos, dalį jų atiduodant, atidalinant vaikams – mažėjo. Carizmo politika buvo nukreipta prieš vietinius bajorus. Įvairiais būdais carizmas bandė formuoti naują rusiškųjų atsikėlėlių (kolonistų) žemėvaldą: įvairiu pretekstu (dalyvavimas sukilimuose, mokesčių nemokėjimas ir t. t.) konfiskuodavo dvarus, žemes ir jas atiduodavo rusų kolonistams. Jeigu žemė būdavo parduodama, ją įsigyti pirmumo teise galėjo rusų kolonistai. Turėdamas daug dokumentų, mano lėšomis suskaitmenintų Lietuvos valstybės istorijos archyvo kopijų, pristatysiu tipinę XIX amžiaus vidurio (1850 metai), vidutinio Onušio dvarininko bajoro baudžiavinio laikotarpio žemėvaldą, jo ūkio struktūrą, auginamas žemės ūkio kultūras, darbo jėgos naudojimą, pajamų šaltinius.

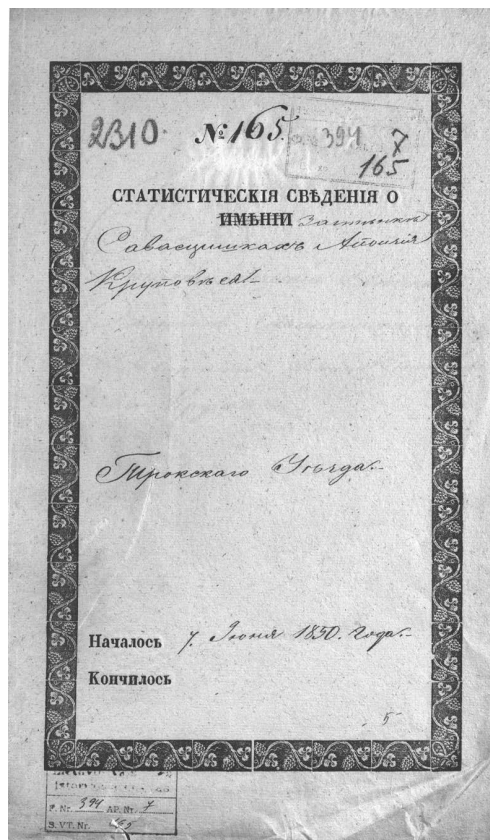
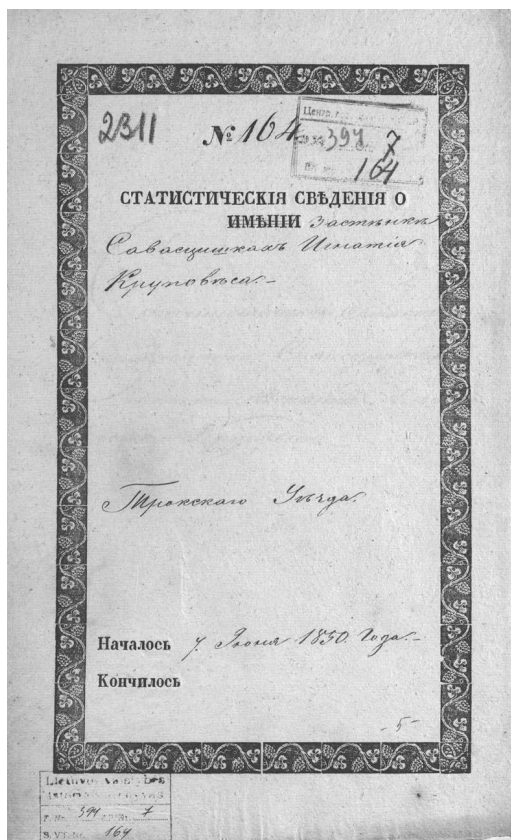
Apie šio laikotarpio Krupoviesių žemėvaldą galime kalbėti analizuodami Lietuvos valstybės istorijos archyve rastas 2 bylas: f. 394, ap. 7, b. 164, 165.

Manau, kad tai ypatingos reikšmės dokumentai, kurie reikšmingi ne tik tuo, kad yra tiesiogiai susiję su Onušio Krupoviesių giminės šaka, apibūdina Krupoviesių ūkio padėtį, žemėvaldą, auginamas kultūras, ūkio struktūrą, žemės įsigijimo kelius, bet ir atspindi XIX amžiaus vidurio tipišką Onušio parapijos smulkaus ar vidutinio bajoro ūkį. Daugiau rasti šiuo metu tokių bylų nepavyko, bet manau, kad jų archyve turi būti, nes šios bylos buvo privalomos visiems turintiems žemės valdas ir ūkius. Pagal jų duomenis buvo skaičiuojami mokesčiai.

Apie ką kalba statistinės bylos? Abi bylos savo struktūra ir skyriais (paragrafais) yra labai panašios, net viršeliai identiški, tai standartinės statistinės bylos su būtinumu atsakyti į tam tikrą klausimą. Abi bylos patvirtina, kad žemė,

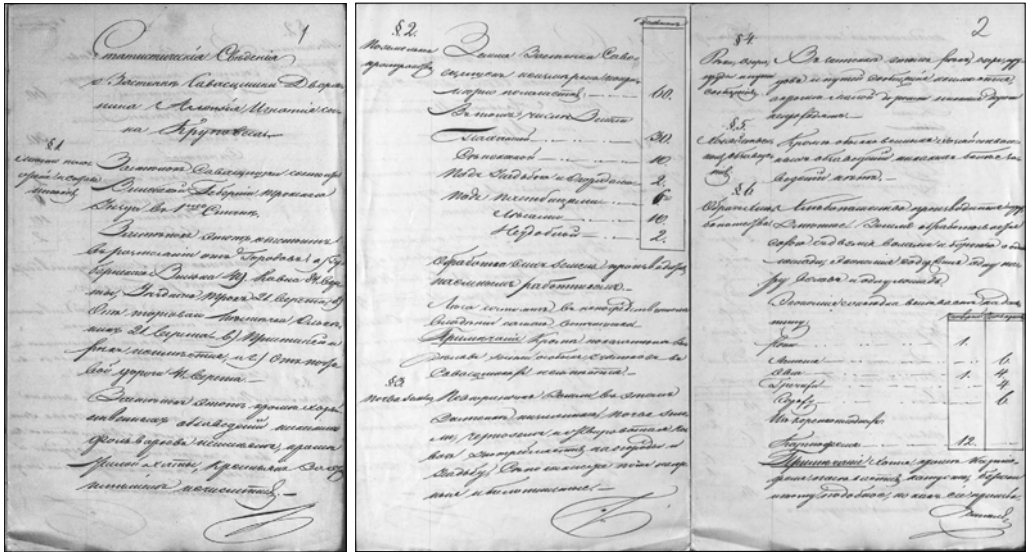
Krupoviesių genealoginės schemos dalis

Apie Krupoviesų žemėvaldą rašoma Lietuvos valstybės istorijos archyve esančiose bylose:
f. 394, ap. 7, b. 164, 165

kaip nekilnojamas turtas, buvo arba paveldima (Aloyzo Krupovieso byla) arba perkama (Ignoto Krupovieso byla). Tiesa, buvo dar ir kitų kelių – caro valdžia konfiskuotas žemes, ūkius perduodavo kolonistams iš Rusijos arba vietiniams ištikimiausiems carizmo politikos gynėjams. Aloyzas Krupoviesas byloje įvardijamas kaip dvarininkas (ДВОРЯНИН). Aloyzas Krupoviesas žemės įgijo paveldėjimo keliu iš savo tėvo Ignoto Krupovieso. Nusakoma turimos žemės vieta – parašyta, kiek varstų (1 varstas = 1,067 kilometro) iki svarbiausių vietovių: iki Vilniaus – 49 varstai, Kauno – 84 varstai, Trakų – 21 varstas (3 bylos puslapis).

Aloyzas Krupoviesas 1850 m. birželio 7 d. turėjo 60 dešimtinių (65,535 ha) žemės. Tai labai vidutinis to meto dvarininko bajoro (šlėktos) ūkis. Iš šios žemės (4 puslapis): 10 dešimtinių užėmė miškas, 2 dešimtines – pastatai ir daržai, 6 dešimtines ganyklos ir pievos, 30 dešimtinių ariamos ir 10 dešimtinių suartos žemės. 2 dešimtinės buvo netinkamos, nedirbamos žemės. Upių, ežerų, kelių neturėjo. Krupoviesų dvarelį tuo metu sudarė sodybos trobesiai, palivarkas, priesodybinis sklypas (daržas). Aloyzui Krupoviesui tuo metu buvo apie 100 metų ir jis vargu ar galėjo žemę dirbti pats. Šioje byloje rašoma, kad žemę dirba pamaininis samdomas darbininkas, bet ir vienas darbininkas tiek su to laiko žemės dirbimo technika niekaip negalėjo apdirbti, todėl manytina, kad žemę dirbo daugiau sam-

Lietuvos valstybės istorijos archyve esančios Aloyzo Krupovio ūkio statistinės bylos 3, 4 ir 5 puslapiai

domų lauko darbininkų ir sūnūs Stanislovas, Jonas, Feliksas, Juozas, Benediktas. Kiek žemės su to meto technika galėjo apdirbti 1 žmogus? 5 puslapyje nurodoma, kad žemė dirbama jaučiais ir 1 arkliu. Štai ką sako apie to meto žemės dirbimą etnokultūrininkas Libertas Klimka:

„Norint išmaitinti didelę šeimą, tekdavo plėsti dirbamos žemės plotus, deginant miškus, raunant kelmus. O žemė tada imta matuoti žagre arba žambiu, arklu. Vienetu tapo vienu jaučių jungu įdirbamos žemės plotas. Dvigubai mažesniu mokesčiu būdavo apdedamas ūkis, jeigu ariama arkliu, nes darbas perpus mažiau našus. Mat mediniu arklu dirvoną lengvai plėšti tik pora jaučių pajėgdavo. Panašius žemės ploto matus turėjo ir kaimynai: vokiečiai, rusai, latviai. Istorikų vertinimu, didysis arklas prilygo 17 hektarų. Iš vokiečių buvo pasiskolintas būdas išmatuoti mažesnę žemės ploto vienetą – margą. Jo pavadinimas – iš vokiško žodžio „morgen“ (rytas). Tai arimas, jaučiais išvagojamas nuo saulėtekio iki pietų. XVI amžiaus viduryje atlikus Valakų reformą ir įvedus trilaukę sėjomainą, 30 margų sudarė valstiečio šeimai paskirtą valaką (apie 20–21 ha). 10 margų būdavo užsėjama žiemkenčiais, 10 – vasarajumi, 10 paliekama pūdymui. Septyni valakiniai kiemai turėdavo įdirbti vieną valaką dvaro palivarke. Tai – lažas. Šios reformos iniciatorė buvo valdovo Žygimanto Senojo žmona italė Bona Sforca. Todėl ir pavadinimas „valakas“ yra kilęs iš lenkiško žodžio, reiškiančio „italų, itališkas“. Tokia ryžtinga žemės ūkio pertvarka labai padidino jo produktyvumą, kartu – ir valstybės išdo pajamas“ (iš Lietuvos radijo laidos).

Įdomi auginamų žemės ūkio kultūrų struktūra: žinant to laiko iš dalies natūrinio ūkio struktūras, kur žemės savininkas stengėsi viskuo apsirūpinti pats – Aloyzo Krupovieso ūkis jau tuo laikotarpiu turi daug prekinio ūkio požymių: Aloyzas augino ir rugių, ir kviečių, ir avižų, ir grikių, ir žirnių. Aloyzo Krupovieso statistinėje byloje yra pateikiami derlingumo statistiniai duomenys: grūdinių kultūrų derliai buvo (lyginant iš šiandienos statistiniais rodikliais) menki – iš vieno pasėto grūdo gaudavo 3 grūdus. Pagal dabartinį žemės verčių žemėlapi Savaitiškių apylinkių žemė yra mažo našumo, t. y. apie 30–34 balus, tad natūralu, kad tokioje žemėje gauti gerą derlių neįmanoma. Tuo labiau, kad (minimu laikotarpiu) žemės įdirbimo kokybiniai rodikliai buvo žemi, mažai naudota organinių, beveik nenaudota mineralinių trąšų. Pagal savo struktūrą tokia žemė labiausiai tinka auginti rugius, avižas, grikius, lietingais metais – bulves. 1850 m. buvo pasėta 10,9 hektaro rugių, 2,4 ha kviečių, 6,54 ha avižų, 0,54 ha grikių, 1,2 ha žirnių ir net 17,44 ha bulvių. Statistinė byla nurodo, koks pelnas (прибыль), t. y. kiekis, liksiantis dalį derliaus panaudojus savo reikmėms, turėtų būti gautas: (ūkio pelno rodiklis – 3) rugių – 20 ketvirčių (1 ketvirtis = 57,5 kg) arba 1 150 kg, kviečių – 253 kg, avižų – 690 kg, grikių – 80 kg, žirnių – 126 kg. Kokia pinigine išraiška šio grūdinių kultūrų derliaus, skirto pelnui gauti, dalis? Tuo laikotarpiu (*Статистический сборник России, 1914 г. Отд. III. с. 7–14; Записки Имп. общ. сел. хоз. Южной России, 1847 г., № 12* ir kiti) Rusijoje 1 kilogramas (mano suskaičiuota tarptautiniais matų vienetais) rugių kainavo 80 kapeikų, avižų – 58 kapeikas, kviečių – 1 rublį 34 kapeikas, miežių – 75 kapeikas, grikių – 92 kapeikas, žirnių – 93 kapeikas. Už visą šią parduotą žemės ūkio produkciją Aloyzas Krupoviesas turėjo gauti 1 849 rublius. Dar 20 rublių turėjo gauti už 75 pūdus parduoto šieno. Manau, kad kita, didesnioji, šių kultūrų derliaus dalis turėjo būti sunaudoti kaip šeimos maistas, ar galvijams, arkliams, kiaulėms šerti. Įdomu, kad Aloyzas augino net 16 dešimtinių (17,44 ha) bulvių. Bajoro ūkis specializavosi kaip bulvininkystės ūkis, tai buvo vienas pagrindinių pajamų šaltinių, nes savo reikmėms niekaip negalima auginti 17,44 ha bulvių. Kokią vietą to meto bajorų, dvarininkų ūkio struktūrose užėmė bulvės ir bulvininkystė kaip ūkio kryptis?

Bulvės, kaip žemės ūkio kultūra, dar XIX a. pradžioje, išskyrus Vilnių ir jo apylinkes, buvo gan egzotiška kultūra. Bulvės Lietuvoje pradėtos masiškai sodinti dėl visiškai paprastos priežasties – jos buvo pigesnė žaliava spiritui nei grūdai. Pirmieji tokie pasėliai atsirado XIX a. 3-ajame dešimtmetyje. Iš pradžių tai buvo pavieniai didesnio pelno siekiančių dvarininkų agronominiai eksperimentai, bet naują „aukso gyslą“ netruko pastebėti caro vyriausybė. 1840 m. ji išsiuntinėjo Vilniaus gubernijos dvarininkams Sankt Peterburgo akademiko Aleksandro Neliubino (1785–1858) subrošiūruotą straipsnį apie bulvinės degtindarystės privalumus, paneigiantį tuomet jau paplitusią nuomonę apie bulvinio spirito nuodingumą. Sulaukta tikėto efekto. 1842 m. įsteigtoje Kauno gubernijoje jau amžiaus viduryje bulvinė degtindarystė pasiekė 50 proc. degtinės gamybos, o Vilniaus gubernijoje didžioji dalis degtinės jau varyta iš bulvių. Pamažu dvarininkų baudžiauninkai pratinosi ne tik sodinti, bet ir valgyti bulves. Gundytojais tapo žydai. Litvakams, kurie šiaip buvo laisvi piliečiai, dėl tikybos drausta įsigyti žemės, todėl jie vertėsi mažmenine prekyba ir dar nuo XVI a. dvarininkų traktierių (pakelės smuklių)

nuoma. Palaikydami glaudžius giminystės ryšius su aškenazių kamieno tautiečiais Vokietijoje ir Lenkijoje, žydai litvakai greitai įgudo traktieriuose išalkusiems nekilmingiems klientams vakarienei pasiūlyti kugelį (bulvių plokštainį) ar latkių (bulvinių blynų). Tai buvo pigiausiai paruošiami valgiai. Tiesa, sau žydai bulves kepavo ne su kiaulienos, o su žąsienos spirgais. Per traktierių virtuvių tarnaites lietuves tie receptai greitai paplito lietuvių valstiečių virtuvėse.

Lietuvoje bulvė nuo pat pradžių buvo valstiečių maistas. Garsiausioje Lietuvos receptų knygoje Wincentos Zawadzkos „Kucharka Litewska“, skirtoje bajorams ir turtingiems miestiečiams, pirmąkart lenkiškai išleistoje Vilniuje 1854 m. ir iki 1938 m. sulaukusioje 14 leidimų, rasite vos keletą bulvinių patiekalų receptų (iš kelių tūkstančių). Ponai nevalgė bulvių, tai buvo socialinio statuso reikalas.

Iš statistinių bylų matyti, kad bulvių derlius buvo geras – iš vienos sėklinės bulvės – 5 bulvės. Net ir tais laikais tai geri derliai, nes statistikoje radau, kad net vietovėse apie Pilviškius (Vilkaviškio r.), kur žemė derlinga, gaudavo panašių derlių. Paskaičiuokime: į 1 hektarą sėjama (sodinama) apie 50–60 tūkstančių sėklinių bulvių, kurių kiekviena sveria apie 35–51 gramus. (Visus ilgio, svorio, dydžių matus iš tuo laiku naudotų Rusijos imperijoje paverčiam tarptautiniais matų vienetais.) Tad 1 hektarui reikia apie 1,5 tonos sėklinių bulvių. Bylos statistika sako, kad iš 1 bulvės išauga 5 bulvės. Iš hektaro Aloyzo Krupoviesio ūkyje išaugo apie 300 tūkstančių bulvių ir kiekviena vidutiniškai svėrė 70–90 gramų. Tad iš 1 hektaro buvo prikasama apie 11–13 tonų bulvių. Iš 17,44 hektarų gaudavo (kukliausiais skaičiavimais) ne mažiau 200 tonų bulvių. Net šiais laikais tai būtų neblogas derlius. Kur tas bulves parduodavo? Dar 1804 m. Vilniaus universiteto profesorius Jozefas Frankas savo dienoraštyje rašė, kad bulvė įprasta daržovė Vilniuje. Tai viena derliaus realizacijos kryptis – vežti ir parduoti didžiuosiuose miestuose. Vis tik, kaip teigia to meto statistika, stambūs bulvių augintojai daugiausia bulvių parduodavo į spirito varyklas (arba patys varydavo spirita, jeigu tokią turėdavo). Krupoviesai spirito varyklos neturėjo, tad palikę savo reikmėms, sėklai (reikėjo apie 26 tonų), parduodavo tik 4 tonas bulvių (taip teigia statistinė byla).

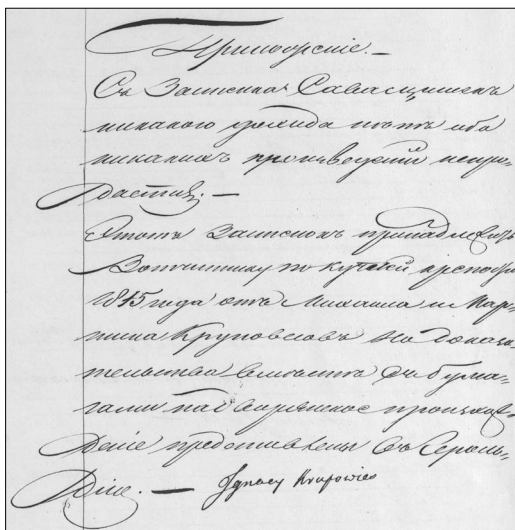
Rusijos statistikos duomenimis, tuo laikotarpiu bulvių 1 kg kainavo apie 50 kapeikų. Pelnas už parduotas bulves buvo apie 2 000 rublių. Visos Aloyzo Krupoviesio ūkio pajamos sudarė 3 869 rublius. Tai didžiuliai pinigai tais laikais. (Pavyzdžiui, arimui skirtų jaučių pora kainavo apie 100 rublių.) Istoriniai šaltiniai teigia, kad XIX amžiuje didelė spirito varykla buvo Onušio dvare, kita – šalia Trākų. Tad bulvėms transportuoti didelių išlaidų nereikėjo. Tais laikais, gyvenantys iš žemės ūkio, daugiausia pajamų gaudavo iš gyvulininkystės, bet Aloyzo Krupoviesio ūkio struktūra sako, kad pievų, šiaudų, šakniavaisių buvo paliekama tiek, kad gyvuliai galėjo būti auginami tik darbui ir savo reikmėms. Turimas miškas apibūdinamas kaip gan prastas, tad didelių pajamų iš jo nebuvo. Jį kirsdavo savo reikmėms – malkoms, remontui. Gauti pinigai dar netapdavo grynuoju pelnu – Rusijos imperijoje veikė gan tobula mokesčių sistema – valstybinis mokestis už turimą žemę, draudimo mokestis, pasaulietinis mokestis, žemietijos mokestis, parduodamos produkcijos mokesčiai, akcizai, rinkliavos. Pagal to meto Rusijos statistiką mokesčiai sudarė apie 28 procentus gaunamų pajamų. Tad sumokėjus įvairiausius mokesčius, Aloyzui Krupoviesui turėjo likti apie 2 800 rublių. Iš šitų

pinigų, trūkstant darbo jėgos, buvo samdomi darbininkai. Statistika teigia, kad ariančiam su arkliu ar jaučiais reikėjo mokėti 1,40–1,90 rublio per dieną. Dirbančiam su savo maistu ūkio darbus (išskyrus arimą) – 1,20 rb, o maitinant – apie 0,50–0,60 rb. Tuo laikotarpiu kiek turtingesniems žmonėms buvo tiesiog privalu visokeriopai remti bažnyčia, parapijos mokykla, prieglauda, elgetas. Tad metinio pelno likdavo apie 2 000 rublių.

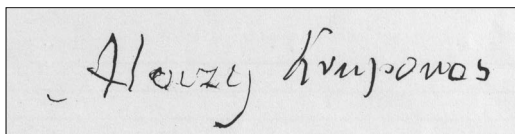
Iš visos Aloyzo Krupovieso ūkio analizės galime daryti išvadą, kad ūkis buvo prekinis, atitinkantis laikmetį tiek savo struktūra, tiek žemės dirbimo technologijomis, tiek gaunamomis pajamomis. Iš auginamų žemės ūkio kultūrų buvo daugiau specializuojamasi auginant didelius bulvių plotus.

Antroji statistinė byla (f. 394, ap. 7, b. 164) pateikia duomenis apie Aloyzo Krupovieso sūnaus Ignoto Krupovieso ūkį toje pat Onušio Savaitiškių vietovėje. Byla savo struktūra analogiška prieš tai aptartai Aloyzo Krupovieso statistinei bylai. Ir čia nurodomos ūkio koordinatės, atstumai nuo Vilniaus, Trakų, Kauno. Bylos 7 puslapyje yra pastaba, kurioje nurodyta, kad Ignotas šias žemes 1815 metais pirkė iš Mykolo ir Martyno Krupoviesų. Šie asmenys buvo gan artimi Ignoto giminaičiai, bet kokios priežastys vertė parduoti žemes, nežinoma. Mykolas ir Martynas turėjo vaikų, bet žemę pardavė. Mykolas Krupoviesas yra mano proprosenelis, jo sūnus Anupras tuo laikotarpiu vedė ir persikėlė gyventi į žmonos ūkį Purvynų vietovėje. Gal tai ir buvo priežastis parduoti žemę Savaitiškių vietovėje.

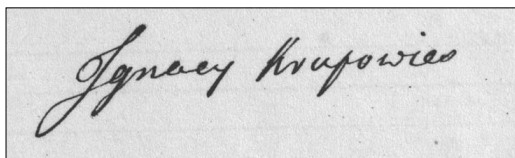
Ignotas turėjo 20 dešimtinių žemės (21,845 ha). Iš jos daugiau kaip pusė – ariama, kiemas ir daržas – 1 dešimtinė, pievos ir ganyklos – 5 dešimtines, netinkamos dirbti – 1 dešimtinė (3 p.). Žemę dirba pakaitinis samdomas darbininkas jaučiais ir arkliu. Ir šiame ūkyje (4 p.) yra auginami javai, žirniai. Didžiausius plotus užima bulvės – net 12 dešimtinių (13,08 ha). Derlingumas yra beveik toks pat, kaip ir Aloyzo Krupovieso ūkyje. Ir čia peršasi išvada, kad pagrindinis pajamų šaltinis – bulvininkystė. Ignotas Krupoviesas už parduotas bulves gaudavo apie 1 000 rublių. Dar 962 rublius gaudavo už kitą produkciją. Iš viso: 1 962 rubliai. Atskaičius mokesčius,

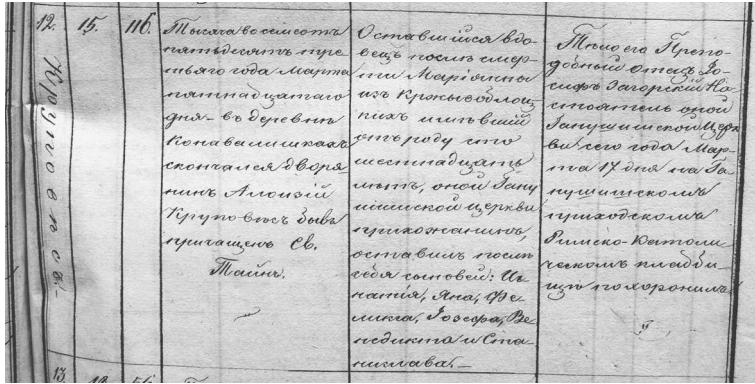
Lietuvos valstybės istorijos archyve esančios Aloyzo Krupovieso ūkio statistinės bylos 7 puslapis

Aloyzo Krupovieso parašas

Ignoto Krupovieso parašas

Įrašas Onušio
bažnyčios metrikų
knygoje apie
dvarininko Aloyzo
Krupoviesio mirtį
1853 m.

kurie sudarė 818 rublių, sumokėjęs samdomiems darbininkams, Ignotui likdavo 1 000 rublių. Nors rublio perkamoji galia ir vertė buvo didelė – tai buvo nedideli pinigai, ir kad vėliau Ignoto ūkis plėtėsi, duomenų neturiu.

Krupoviesai gerai orientavosi to laikotarpio ekonominėje situacijoje, rinkosi pelningas žemės ūkio kultūras: mokėjo auginti bulves, o tuo laikotarpiu tai buvo pelningiausia žemės ūkio kultūra, turėjo realizavimo rinkas. Gal orientuotis ekonominėje situacijoje padėjo ir tai, kad Krupoviesai buvo raštingi, jie lankė tuo laiku (nuo 1777 metų) veikusią parapijinę Onušio mokyklą. Aloyzas ir jo sūnus Ignotas po bylomis pasirašė.

Krupoviesų šeimos buvo gyvybingos, kūdikystėje ar jaunystėje mirdavo labai mažai vaikų, tad užaugus vaikams reikėdavo juos kažkaip išleisti į gyvenimą, dukras sėkmingai ištekinti, sūnums surasti žmonas, kurios turėtų žemės ar pinigų.

Praėjus metams, Aloyzas Krupoviesas paliko ūkį vaikams, pats persikėlė gyventi į Antakalnį (tada Konovališkes), kur, kaip teigia įrašas Onušio bažnyčios mirčių metrikos knygoje, ir mirė sulaukęs 116 metų amžiaus. Palaidotas Onušio parapijos kapinėse.

Literatūra

1. Tarvydienė M. E. *Žemėtvarkos pagrindai*. Mokomoji knyga, 2007.
2. *Записки Имт. общ. сел. хоз. Южной России*, 1847 г., № 12.
3. *Статистический сборник России*. 1914 г. Отд. III, с. 7–14.
4. Шмидт А. *Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба*, 1847.
5. Морозов А. *Картофелеводство в Ростовском уезде в конце XVIII – первой половине XIX в. Часть 1*. Ростовская старина, № 138, 29 апреля 2008.
6. ŽŪMPRIS. *Sėklų sektoriaus apžvalgos*, 2010.
7. LRT radijo mediateka. Libertas Klímka.

Smalių Voverys

Nijolė Marija Mickevičienė

Kiekvienas žmogus nešioja savyje šeimos praeitį ir tautos praeitį. Be praeities žmogus negyvena. Per šeimos, giminės istoriją kuriama visos Lietuvos istorija. Trākų apskrities Ūnuškio valsčiaus Smalių kaimo autochtonų ūkininkų Jono ir Monikos Voverių, gyvenusių XIX a. vid.–XX a. pradžioje, šeimos genealogija tipiskai atspindi šio valsčiaus ūkininkų šeimų likimus, per kuriuos išryškėja ir šio krašto gyventojų raida.

Apie Voverių gimimą, mirtį, santuokas randami įrašai Ūnuškio bažnyčios metrikų knygose. Deja, dėl Smalių kaime gyvenusių žmonių pavardėmis *Voveris*, *Voverienė*, *Voverytė* ir tų pačių vardų gausos (vaikai buvo krikštijami katalikiškais vardais, kurie mažai įvairavo), XVIII–XIX a. metrikų knygose sunku atsekti tiksliai skirtingų šeimų narių gimimo, mirties datas.

Apie Smalius

1923 m. surašymo duomenimis, Trākų apskrities Ūnuškio valsčiaus Smalių kaime buvo 11 sodybų, jose gyveno 53 gyventojai.¹ Šiuo metu Smaliai priklauso Grendavės seniūnijai, o 2011 m. surašymo duomenimis, Smaliuose belikę tik 6 gyventojai. Nykstančiame kaime tvarkosi naujakuriai, kurie, persistatę ar pasigražinę senąsias sodybas, atvažiuoja tik vasaroti.

Smaliai – dzūkiskas kaimas, kur smėlinga žemė apjuosta miškų, kur kvėpia viržiais, sakais, pievų gėlėmis ir medum. Čia pušys žengia į kiemą, grybai auga aplink sodybą. Čia jaukios Smalių kapinaitės, kur ilsisi seneliai ir proseneliai, o viltingą nuotaiką kuria gandralizdis šalia kapinaičių rymančiame medyje. Smaliai ribojasi su Grúožninkų, Spengliniūkų kaimais. Kaime tyvuliavo Smalių, Spenglės ežerai, žuvinga Spenglos upė, ištekanti iš Dagiliškių pelkių, toliau driekiasi Bytautonių, Kaniūkų miškai.

Kažkada Smalių kaimas, kaip ir aplinkiniai kaimai, priklausė ponui Daugėlai. Jo dvaras buvo Bytautonyse. Dvaras buvo labai gražus, prabangiai įrengtas, su kokliais. 1863 m. panaikinus baudžiavą, Smalių valstiečiai gavo

Smalių kapinės. 2010 m. Ž. Driskiuvienės nuotr.

¹ Lietuvos apgyventos vietos, Kaunas, 1925.

Nykstantis Smalių kaimas. 2015 m. K. Driskiaus nuotr.

dvaro žemės – kiekviena sodyba po valaką. Vėliau tuos valakus ūkininkų vaikiai dalijosi. Apie 1920 m. ponas Daugėla išvažiavo į Prancūziją, o dvaro žemės per žemės reformą buvo išdalytos.

Smaliai – Voverių kaimas. Dauguma gyventojų turėjo *Voverių* pavardę. Senieji kaimo žmonės kalbėjo, kad visi Smalių Voverys yra iš vieno kelmo, bet jau niekas nebesigiminiavo. Vėliau čia užkuriom atėjo Kazlauskas, Kavaliauskas, Buckus ir kt. Dėl vienodų pavardžių gausos, kad patogiau būtų atskirti vienus nuo kitų, kaime visi turėjo pravardes.

Bytautonių dvare vaitu dirbo Motiejus Voveris. Jis prižiūrėjo pono sodą, bites. Ponas jį vadino *Voiceku*, matyt, nuo žodžio „vaitas“ – prižiūrėtojas. Todėl kaimo žmonės jį praminė *Vaicynu*.

Šalia, toj pačioj kelio pusėj, gyveno Motiejus Voveris, pravarde *Džundžia*. Jis turėjo 1/3 valako žemės. 1937 m. jį nutrenkė žaibas.

Kitoj kelio pusėj *ant vieno kiemo* (buvo bendras šulinys) gyveno Petras Voveris su šeima, greta – jo brolis Alfonsas Voveris. Jie turėjo po 1/3 valako žemės.

Kitame kaimo gale gyveno Simonas Voveris (pravarde *Šimas*) ir Stasys Voveris. Jie turėjo po 0,5 valako žemės. Simono Voverio sūnus Juozas 1945 m. buvo paimtas į reicho tarnybą, vėliau partizanavo. Už tai Šimo šeimą išvežė į Sibirą.

Stasys Voveris buvo Jono Voverio pusbrolis. Jis turėjo du sūnus ir dvi dukteris. Sūnūs – Jonas ir Juozas, dukterys – Antanina (Antosė) ir Zofija (Zosė). Sūnų Joną Voverį išmokė kunigu. Jis mokėsi kartu su pusbroliu Juozu Kauno kunigų seminarijoje. Stasį Voverį ir jo sūnų Juozą nušovė stribai.

Wiciunij lat	50.	Antoni Dębrowski Prai: 8	14. wttanustypakach 8	18.
Pastanawil dygodni 9.		Albina Chyżkowska: 10	25. wttanustypakach 8	26.
Wicewiore dygodni 8.		M. Maryana Kimbarowna 8	30. wttanustypakach 8	27.
Grodniki lat	40.	Apimisi Dubis Prai: Jul: 8	2. Ma Mogile Julii 8	31.
Koreyuiany lat	40.	J. P. Fikunikiu pocascis Aug: 8	8. wttanustypakach Aug: 8	9.
Smotuki lat	50.	Jan Nowieris Prai: Aug: 8	29. wttanustypakach Aug: 8	30.
Romanowa lat	1.	J. P. Anna Kędowska Wra: 8	22. wttanustypakach Wra: 8	23.
Hannypski lat	63.	Wrypkof Danko Prai: Wra: 8	27. wttanustypakach Wra: 8	28.
Papamawio lat	75.	Jakub Ruzinski Prai: Wra: 8	28. wttanustypakach Wra: 8	29.
Wawerany lat	21.	Burdow Prai: Wra: 8	18. wttanustypakach Wra: 8	19.
Kenuwalicki lat	70.	Krytyna Chyżkowska Prai: 8	1. wttanustypakach Wra: 8	2.

1808 m. įrašas Onušio bažnyčios metrikų knygoje

Visai netoliese gyveno kaimynas Grigūnas. Jo svainis pokary išėjo partizantauti, turėjo slapyvardį Kirvis.

Kiti kaimynai – Budrevičiai. Juos vadino Kiškiais. Užkuriom atėjęs Andrius Buckus vedė jų dukterį Antaniną Budrevičiūtę. Andrius Buckus kariavo Pirmajame pasauliniame kare, vėliau buvo patekęs į vokiečių nelaisvę. Grįžęs nustebo, kad Onušio bažnyčioje pamaldos vyksta lenkų kalba. Nors Onušio parapija smarkiai kentėjo nuo lenkinimo, Smalių kaimas išliko lietuviškas. Lenkų okupacijos metu demarkacinė linija ėjo per šalia esantį Spenglininkų kaimą.

Kaimo žmonės kartu švęsdavo šventes, kartu dainuodavo, giedodavo, gėdėdavo. Kaimynas Juozas Buckus pasakojo, kaip kalėdodavo Onušio klebonas kun. Nikodemas Švogžlys-Milžinas.

„Važiudavo dviem vežimais. Vienu – kunigas, vargonininkas ir klapčiukas, kitu – jis su gera kumele, rinko grūdus. Kalėdodamas kunigas pašventindavo ir kryžius. Kalėdojimo mokestis maždaug buvo nustatytas, bet žmonės duodavo įvairiai, kiti visai nieko neduodavo. Užvažiuoja pas Balkų. Jis duoda 10 červoncu. Pas Joną Voverį-Vaicyną visuomet vaišindavosi. Užvažiuoja pas Bolių Voverį. Bolius kalėjime. Žmona Jadvisia kunigų nemylė, pinigų neduoda. Tada Milžinas paima nuo sienos rankšluostį ir išsiveža. Užvažiuoja pas Alfonienę – ji irgi nieko neduoda. Tada Milžinas liepia nuimti nuo pečiaus svogūnus. Užvažiuoja pas Vaičiulionis, žmonos Vandos tėvus. Tėvas išėmė penkis červoncus: „Ar užteks?“ – klausia. Milžinas derisi: „Gal dar keturis?“ Tėvas ištraukė penkis. Milžinas pagriebė: „Užteks, užteks.“ Užvažiuoja pas Joną Brundę: „Ar ką turit bažnyčiai?“ „Nieko neturiu.“ Biedni, nes turi 9 vaikus. Milžinas visus juos susodina vežiman ir nuveža pas Baranauskienę, kad vaikai pavalgytų, nes ši geriau gyvena.“

Ona ir Motiejus Voverys

Onos ir Motiejaus Voverių šeimoje užaugo šeši vaikai. Dukterys Marijona (vėliau – Lenkauskienė), Teofilė (vėliau – Paznėkienė) nutekėjo į aplinkinius kaimus, o duktė Marcelė išvyko į Ameriką, kur ištekėjo už lietuvių Stepono Kašėtos. Sūnus Jonas liko gyventi Smalių kaime su tėvais ir nukaršino juos. Senelė Ona Voverienė nugyveno ilgą gyvenimą ir perkopė 100 metų.

Jonas ir Monika Voverys

Jonas Voveris (1874–1948) gimė Smalių kaime Motiejaus ir Onos Voverių šeimoje. Kaip ir tėvas Motiejus, Jonas dirbo Bytautonių dvare sodininku, todėl Smaliuose turėjo pravardę *Vaicynas*. J. Voveris turėjo 1,5 valako žemės, dalį žemės nuomojo iš dvaro, vėliau ši žemė jam atiteko pagal senatį. Žemės dar prisipirko ir turėjo jau 50 ha. J. Voveris Smalių kaime buvo turtingiausias ūkininkas, jį vadino *bagotyrium*. Darbams ūkyje samdydavo berną, mergą ir padienius darbininkus. Laikė 6 karves, arklių, avių, kiaulių, paukščių.

Jonas užsodino du didelius sodus, kur augo geros, retos obelų ir kriaušių veislės, greičiausiai išgytos iš dvaro. Jis mylėjo sodą, jį puoselėjo, skiepydavo vaismedžius, todėl už juosmens visą laiką būdavo užsikišęs peiliuką.

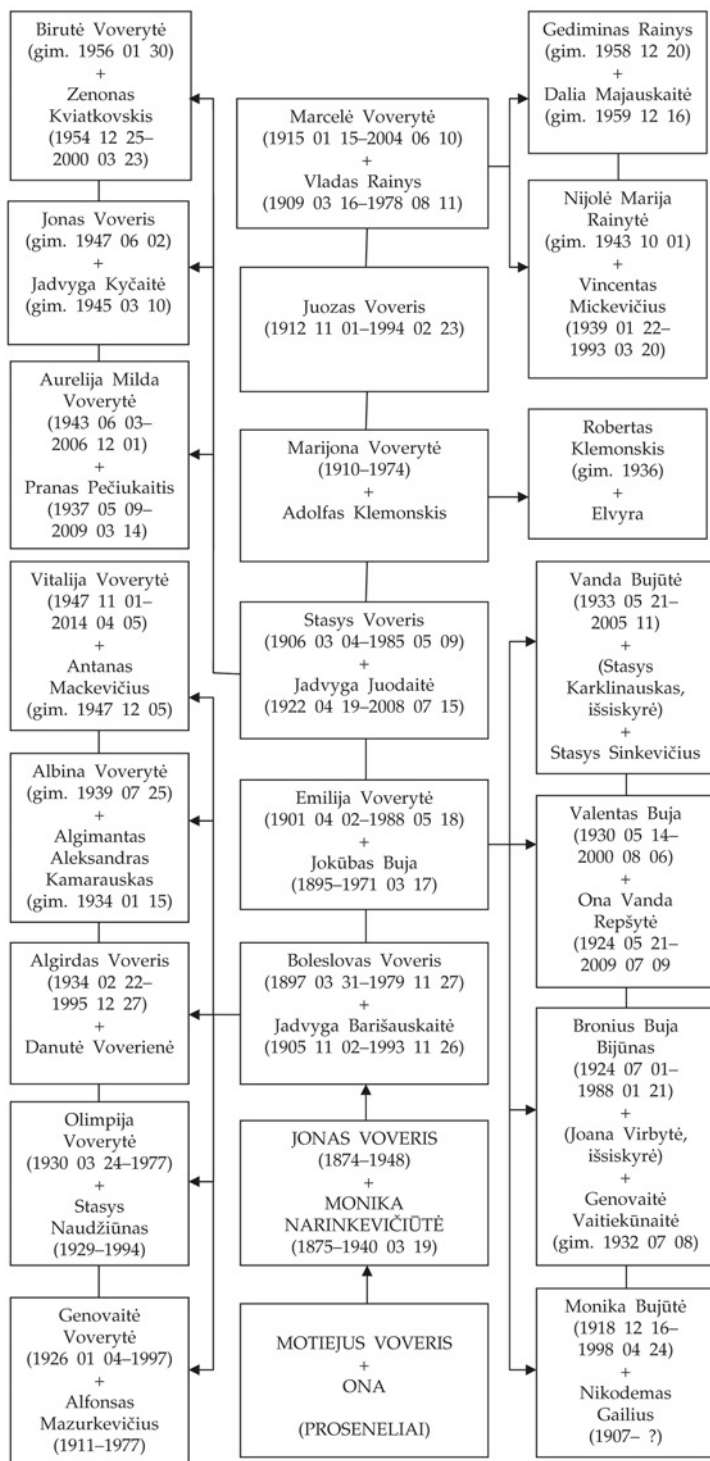
J. Voveris turėjo gražią bričkėlę, kuria sekmadieniais, pasikinkęs gražų arklių, su šeima važiuodavo į bažnyčią. Jis buvo bažnyčios komiteto narys. Ten susipažino ir su Onušio vargonininku, dainininku Kipru Petrausku. Kartu aplinkiniuose miškuose medžiodavo. Po medžioklės Smaliuose pas Voveris vaišindavosi. Jonas tada pasipuošdavo baltomis kelnėmis, juoda skrybėle, o Kipras sėdėdavo prieangyje ir traukdavo dainą:

*O kas sodai do sodeliai –
Kada žydi, kada ne,
O kas mergos do mergelės –
Kada myli, kada ne.*

Voverių šeima. Sėdi (iš kairės) motina Monika Voverienė, senelė Ona Voverienė, marti Jadvyga Voverienė su dukterimi Genovaite, stovi (iš kairės) tėvas Jonas Voveris, sūnus Boleslovas Voveris. Smaliai, 1929 m. Iš N. Mickevičienės asm. archyvo

*Jono ir Monikos
Voverių šeimos
medis*

Jonas sunkiai dirbo, bet šventes švęsdavo linksmai. Mėgo priimti ir pavaišinti svečius. Buvo labai doras, sąžiningas, šviesus žmogus, skatino vaikus siekti mokslo: jauniausius vaikus išmokslino, o sūnus Juozas tapo kunigu. Vaikus išmokslinti padėjo Jono sesuo Marcelė Kašėtienė (Voverytė) – ji siųsdavo iš Amerikos siuntinius.

Jonas Voveris paėmė į žmonas Moniką Narinkevičiūtę (1875–1940) iš Taučionių kaimo (Onušio vls.). Ji gimė Petro Narinkevičiaus šeimoje, nugalėto 65 metus, mirė 1940 m. kovo 19 d. (per sūnaus Juozo vardo dieną) nuo plaučių uždegimo. Monika buvo begalinio gerumo, darbšti, nuoširdi ir labai pamaldi moteris, kaimynai sakydavo, kad ji „šventa“.

Jono ir Monikos Voverių šeimoje gimė aštuoni vaikai. Du mirė maži, užaugo šeši – trys sūnūs ir trys dukterys: Boleslovas (1897–1979), Emilija (1901–1988), Stasys (1906–1985), Marijona (1910–1974), Juozas (1912–1994) ir Marcelė (1915–2004).

J. Voveris parašė namų testamentą, kuriuo padalijo vaikams turta, bet rusams okupavus Lietuvą, komunistai atėmė žemę, sūnų kunigą Juozą suėmė ir išvežė į lagerį. Tai palaužė tėvą J. Voverį ir jis 1948 m. mirė.

Sėdi Marcelė Kašėtienė (Voverytė) su brolio Jono Voverio vaikais gimnazistais Juozu ir Marcele Onuškyje. Apie 1934 m. Iš N. Mickevičienės asm. archyvo

Naminis Testamentas

Tūkstantis Devini Šimtai keturias dešimt antrais metais Lapkričio mėn. 23 diena. Smalių kaimo Onušio Valsčiaus Trakų apskr. Aš Žemiau pasirašęs Voveris Jonas sunus Motėjo. Būdamas Sveikami Proti ir turėdamas Tvirta atminti visa savo igyta turta kilnojama ir nekilnojama, iš ko jis nesidėtu ir kur nesirastu ir abelnai viska kas mano mirties dienoje man prigules ir ka sulig istatimo turesiu Teise užrašiti užrašau Savo sunui Voveriui Stasiui pilnon nuosavyben nuo mano mirties iš bendro ploto Žemės 49,78 haru.

1. Su trobesiais užrašau Sunui Stasiui 11 ha Aremos Žemės ir 6,28 ha pievos kuris rubežiojasi iš rytu pusės Su Balkuvienė Mihalinos Žeme, iš Žemiu pusės Voverio Šimo Žeme, rytų pusės Voverienės Teofilijos žemės sklypu,

iš vakaru pusės su savo sklypo Žeme kuria atskyriau ir užrašau sunui Boliui 21 haktaru pilnon nuosavyben.

Maninis Testamentas.

*Testamento Dairini Šimtai keturiasdešimt antais
metais lobkričio mėn. 23 diena, Smalio kaimo kunikio
Vokščiaus Tadeu apskričio. Iš Romian pasirašas Voveris
Jonas sumis o Netija, sudamas sveikami Proli is tur-
damas turta Admini mia savo igylo turta
filnejamia is nekulnojama, is to jis nusivieldeu is
kur veisatu is abelvai is to kas mano mistico dievoje
man prigules is ka sulig istatimo turciu feru usdasisit
usdasisau savo sumi Voverini Štadini filmon musosyben
šuo mano mistico is kendo plote kemo 49, 85 haru*

*1) Su koto basio usdasisau sumi Štadini 14 pa
cemos kemo is 6, 28 40. piroos kuris rubidija
is rytu puses su palhendani allahalinu kemo,
is kemo puses Voverio šimo kemo, rytu puses
is is vortaru puses su savo šlypo kemo
kuria atkyriau is usdasisau sumi bolni
81 hektoru. filmon musosyben.*

*2) Gyvenamos namos, šluono, foresto šiuomo
Manišius is šito kemo usio mošinos bei gramitai
bei atslyrai pingu banchuriskose 1, 88 parus kuris sub-
duojosi is rytu puses Lepom kaimo puses is kemo
puses Lepom kaimo, is vortaru puses Dambausko
is is pietu puses su savo atslyru šlypeliu puses
3/4 haru is kurias usdasisau Štadini 184 aru viso Štadini
prigules banchuriskiu Picausi 356 harai piroos
is piltos is varzybiniu Smalio kaimo puses
šlypo 4, 85 haru usdasisau sumi Voverini Štadini
viso kendo plote 85, 68 haru kemo šuo mano
mistico filmon musosyben susalygo kad mani
šlypa feru usdasisit tenkomai is tvaskinga, iki
mistico is šuo mistico palaictos su peresipom
perpelta.*

Jono Voverio
namų testamentas,
parašytas 1942 m.
lapkričio 22 d.
Iš N. Mickevičienės
asm. archyvo

*veikamui Abdderei Emelijai, Aseclai, o Marjonomi
is sumi juoci visimo kerdiskai apšis atpolician.
is apru pimau. kuris jau žinome keis peniois Jona Vover,
Si Testamenta kodo i kodo yosau is kalbos testamentario
Voverio kuris keso saicho koto is kurija turta atpinti
Amustio velsčiaus Amustio Semionius Semionos Štacinus kemo.
Kad si Testamenta kas Štacinus Jona sulig
Fasoleros avo Voverio Jona kodo isiu kuris pokles tamentu
pasivazi su dlija Prigunas, Jono gyvenanto Smolui kaimi
tapat su dlija velsčios. Štadys gy-vi Smalio kaimo is
ta pat su dlija šlypo Jono gy-vi Amustio velsčiaus
Spengliniu kaimo. Vsi kiti Amustio velsčiaus Smolui k
ka is pasirašome 1 2 Gyvenamos
2 3. Balduis
1942 11 23 d. 3. kerdiskai.*

Tėvo Jono Voverio laidotuovės. Prie karsto Onušio bažnyčios šventoriuje stovi vaikai: (iš dešinės antras) Stasys, šalia jo Marcelė, Boleslovas, Emilija. Laidoja Onušio parapijos klebonas Nikodemus Švogžlys-Milžinas. 1948 m. Iš N. Mickevičienės asmeninio archyvo

2. Gyvenamas namas, Kluonas, Tvirtas Svirnas Maniežius ir kitas Žemės ukio mašinos bei yrankiai Bei atskyrui pievu Bandurinskese 1,28 harus kuris rubežuojasi iš rytų pusės Leponu kaimo pievos iš Žemiu pusės Leponu kaimo, iš vakarų puses Dambrausko ir iš pietų puses su savo atskyrų sklipeliu pievos 3,74 haru iš kurios užrašau Stasiui 1,84 arus. Viso Stasiui prigules banduriškiu pievose 3,56 harai pievos ir pirktos iš varžytiniu Smaliu kamo pievos sklypo. 4,75 harus užrašau sunui Voveriui Stasiui viso bendro ploto 25,68 haru Žemės nuo mano mirties pilnon nuosavyben su sąlyga kad mani kaipo Tėva užlaikis tinkamai ir tvarkingai iki mirties ir nuo mirties palaidos su pareigom perkelta

Veikams dukterei Emilijai, Marcelėj, Marijonai ir sunui Juozui visiems Tėviškai dalis atidaviau ir aprupinau. Kurie jau Žmonesė ka ir pasirašo. Jonas Voveris.

Šį Testamentą žodis į žodi rašau iš kalbos Testamento Voverio kuris buvo sveika proto ir turėja Tvirtą atmintį. Onušio valsčiaus Onušio seniunijos seniunas Šlaičiūnas Jonas. Kad Šis Testamentą rašė Šlaičiūnas Jonas sulig testatoriaus Voverio Jono Žodžiu kuris po testamentu pasirašė Liudija Grigūnas Jonas. Gyvenantis Smaliu kaime Ta pat Liudija Balkus. Stasys gyvė Smaliu kaimi ir Ta pat liudija Kuklys Stasys gyvė Onušio valsčiaus Spengliniku kaime. Visi kiti Onušio valsčiaus Smaliu kaimo ir pasirašome

1. J. Grigūnas

2. S. Balkus

3. S. Kuklys

1942.XI.23 d.

Toliau pateikiamos trumpos Jono ir Monikos Voverių vaikų ir anūkų biografijos. Siekiant išsamiai sugrupuoti ir atskirti septynias Voverių giminės kartas, pasitelkiame raidinį grupavimą, kur seniausioji karta žymima raide **A** (proseneiliai); jų vaikai – raide **B** (vienas iš vaikų – Jonas Voveris); toliau išskiriama Jono Voverio šaka, kur raide **C** žymimi Jono ir Monikos Voverių vaikai; raide **D** – jų anūkai; **E** – jų proanūkiai; **F** – proproanūkiai; **G** – proproproanūkiai.

C. Boleslovas Voveris (1897 03 31–1979 11 26)

Boleslovas Voveris – vyriausias vaikas Jono ir Monikos Voverių šeimoje. Gimė Smalių kaime 1897 m. kovo 31 d. Buvo aukštas, išvaizdus, tamsių plaukų, su ūsais, ramaus būdo, geraširdis, nedrąsus, visada šypsodavosi. Kaimynė Verseckienė sakė dukrai Vitalijai: „*Tavo tėvelis nieko neužgavo.*“ Dėl savo jautrumo skundėsi skrandžiu, vasarą jam vis būdavo šalta. Nerūkė, bet su žentais užsirūkydavo. Mėgo klausyti radijo, skaitė laikraščius. Pas Boleslovą (vadindavo Boliumi) rinkdavosi kaimynai pašnekėti apie politiką.

Boleslovas dirbo eiguliu. Kaip ir jo tėvas Jonas, senelis Motiejus, buvo sodininkas, skiepydavo obelis, sode augino braškes. Labai mylėjo bites, mokėjo jas prižiūrėti. Turėjo apie 10 avilių. Medumi apdovanodavo kaimynus.

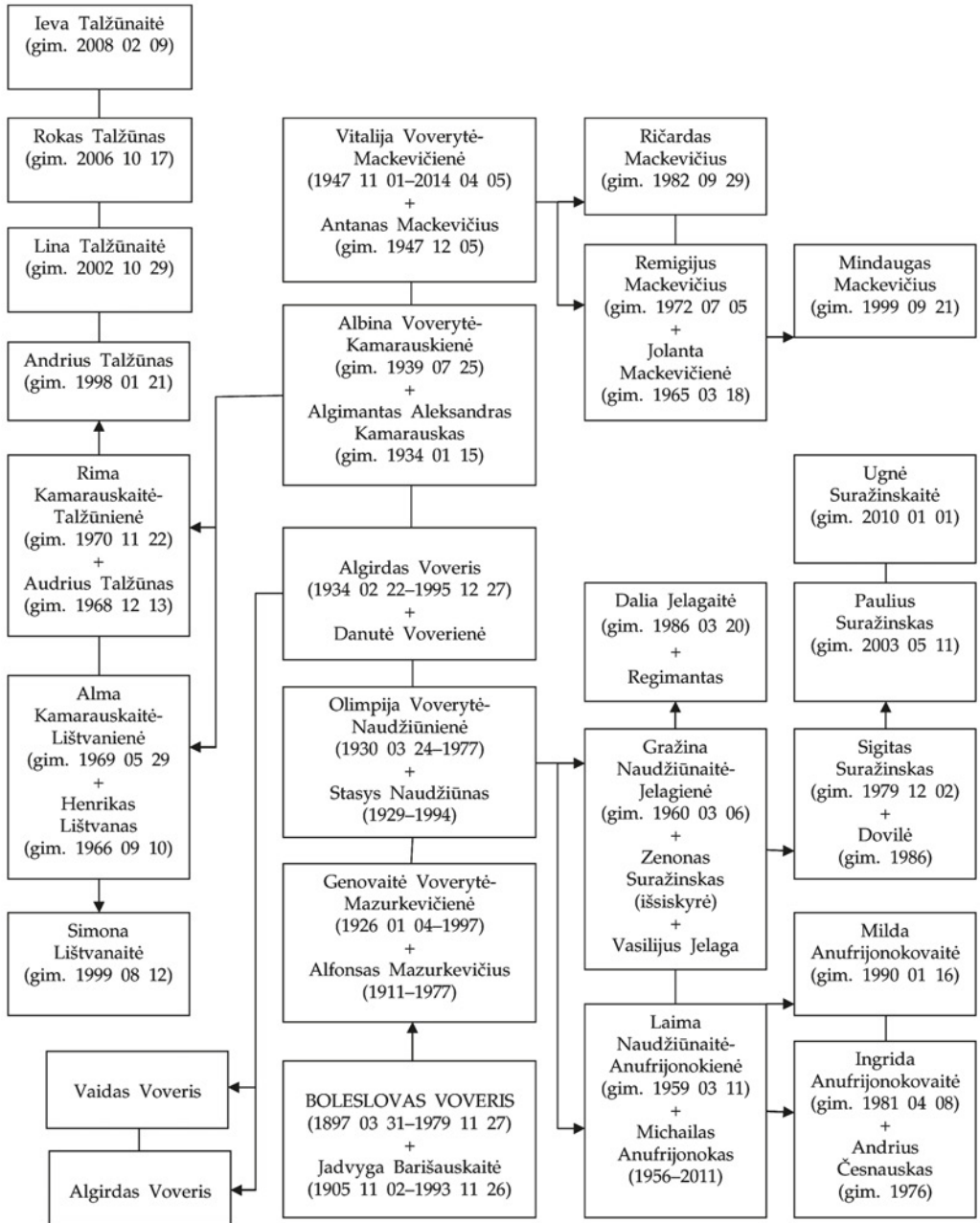
Bolius turėjo labai gražų balsą ir gerą klausą, daug dainuodavo. Mokėjo labai daug senovinių dainų. Dainuodavo ir dviese su žmona Jadvyga.

Vedė 1924 m. vasario 10 d. būdamas 27 metų. Žmoną paėmė iš Spenglininkų kaimo Jadvygą Barišauskaitę. Tuokėsi Onušio bažnyčioje. Iš pradžių gyveno pas Boleslovo tėvus, o kai tėvas padalijo žemę, nuo tėvų atsiskyrė, pasistatė namus ant savo žemės. Pagal namų testamentą Boleslovui teko 21 ha žemės. Savo name įrengė pradinę mokyklą. Tai buvo vienas labai didelis kambarys, kur kartu mokėsi visos keturios klasės. Dar ilgai po to, kai mokykla buvo iškelta, Boliaus vaikai tą kambarį vadino klase.

Sodyba buvo prie miško, todėl karo ir pokario metais šeimos gyvenimas buvo įtemptas, nes dažnai iš miško ateidavo ir partizanai, ir sribai. Sribai iškrėsdavo visus namus, ieškodami maisto ir degtinės. Kartą tokios kratos metu surado butelį degtinės, bet Boliaus žmona Jadvyga drąsiai puolė sribą ir išplėšė tą butelį iš jo rankų. Supykęs jis pagrasino nedovanosias ir jį pasigailėsianti. Greit po to įvykio sribai sugrįžo ir išvežė Bolių į Sibirą, kur jis išbuvo vienerius metus. Paleido iš tremties, nes jo nebuvo nei ištremtųjų sąrašuose, nei byla jam buvo sukurta.

Boleslovas su Jadvyga susilaukė penkių vaikų: Genovaitės, Olimpijos, Albinos, Vitalijos ir Algirdo. Sunku įsivaizduoti, kaip reikėjo išgyventi tokiuose dzūkiškuose smėlynuose, pamaitinti, aprengti penkis vaikus. Tik didelis darbštumas, atkaklumas, gyvenimo optimizmas, susitelkimas gelbėjo šeimą. Sėdavo grikius, rugius, avižas, kviečius. Javus veždavo malti į malūną ir patys maldavo girnomis. Sodindavo bulves, daržoves. Padėjo ir miškas – prisirinkdavo uogų, grybų. Grybai augo net kieme prie namų. Jų vaikai buvo nepralenkiami uogautojai ir grybautojai.

Boleslovas mirė 1979-aisiais, sulaukęs 86-erių. Palaidotas Smalių kaimo kapinaitėse, visai netoli namų. Jam pastatytas aukštas granito paminklas.

Boleslovo Voverio šeimos medis

Boleslovo žmona Jadvyga Voverienė (Barišauskaitė) gimė 1905 m. lapkričio 11 d. gretimame Spenglininkų kaime neturtingų ūkininkų šeimoje. Krikštyta Valkininkų bažnyčioje. Tėvas – Andrius Barišauskas, motina – Marcijona Noreikaitė. Jadvyga ištekėjo 19 metų. Verkdavo, kad jai reikia žiūrėti vaikus, dirbti, o norėjosi būti su jaunimu. Jadvyga buvo valdingo charakterio, veikli. Buvo gera audėja – priaudė daug lovatiesių, staltiesių. Vėlė veltinius. Vaikus taip pat lenkė prie darbų.

Jadvyga buvo gera dainininkė, turėjo stiprų gražų balsą. Dainuodavo viena ir su vyru. Mokėjo daug senovinių dainų, raudų.

Boleslovo ir Jadvygos šeima maitinosi panašiai kaip ir visos to meto ūkininkų šeimos. Rytais Jadvyga virdavo sriubą – įmesdavo į puodą gabalą mėsos ir daržovių ar kruopų, o vakarais – bulves. Jas valgydavo su rūgšiu ar saldžiu pienu. Kepdavo duoną, *bulkas* (pyragus), meduolius, žagarėlius. Žiemai priraugdavo kopūstų su obuoliais, prisūdėdavo, pridžiovindavo daug grybų.

Kai mirė vyras, liko viena, atvykdavo pagyventi pas dukrą Genovaitę į Vilnių. Nepatiko jai miesto gyvenimas – nesuprato, ko visi taip skuba, lekia.

Mirė 1993 m. lapkričio 26 d. Palaidota prie vyro Boleslovo savo kaimo kapinaitėse Smaliuose.

D. Genovaitė Voverytė-Mazurkevičienė (1926 01 04–1997)

Genovaitė Voverytė – vyriausia dukra Boleslovo ir Jadvygos Voverių šeimoje. Gimė Smalių kaime. Baigė Smalių pradžios mokyklą. Vėliau teta Marcelė Rainienė (Voverytė) ją paėmė pas save į Seirijūs (Lazdijų r.), kur tetos vyras Vladas Rainys vadovavo Žemės ūkio mokyklai. Čia Genovaitė gyveno pas tetą Marcelę ir mokėsi namų ūkio ruošos specialybės. Mokslų nebaigė, grįžo pas tėvus į Smaliūs, tvarkėsi namų ūkyje. Po karo dirbo kolūkyje, bet darbas ir gyvenimas kaime buvo nepakeliamas. Visi, kas galėjo, stengėsi ištrūkti iš kolūkių ir bėgo gyventi į miestus. Genovaitė irgi išbėgo į Vilnių. Čia dirbo darbininke įvairiose įstaigose: Teismo medicinos ekspertizės instituto laboratorijoje, Kultūros mokykloje.

Genovaitė buvo labai linksmo būdo, mėgo bendrauti su jaunimu. Globojo sesers dukras, nes sesuo Olimpija jauna mirė, dukros buvo dar mokinės. Rūpino si ir savo seserimis, broliu, padėdavo visuose jų reikaluose – kai susirgdavo ar reikėjo patarimo. Ji buvo kaip antroji mama.

Ištekėjo jau būdama vyresnė už reemigranto iš Urugvėjaus Alfonso Mazurkevičiaus. Tuometinė valdžia grįžusius iš Lotynų Amerikos žmones aprūpino butais, darbu. Alfonsas dirbo darbininku. Jis buvo geras kulinaras, mėgo gaminti, ypač kepsnius. Pats eidavo į turgų, pirkdavo įvairias prieskonines žoleles. Su žmona

Boleslovo Voverio žmona Jadvyga su dukterimis Albina, Genovaitė ir Olimpija prie savo namų Smaliuose, 1956 m. Iš V. Mackevičienės asm. archyvo

jiedu labai sutarė, vadino ją *senjorita*. Vaikų nesusilaukė. Alfonsas mirė 1977 m. nuo vėžio. Palaidotas Smalių kapinaitėse.

Genovaitė mirė 1997 m. nuo insulto. Palaidota tėviškėje, Smaliuose, šalia savo vyro.

D. Olimpija Voverytė-Naudžiūnienė (1930 03 24–1977)

Olimpija Voverytė gimė Smalių kaime. Buvo antras vaikas Boleslovo ir Jadvygos Voverių šeimoje. Baigė Smalių pradžios mokyklą. Vėliau mokėsi siuvimo. Išvykusi gyventi į Vilnių, dirbo siuvimo fabrike „Lelija“. Olimpija buvo labai linksma, daininga. Skaitė daug knygų, gražiai mezgė, siuvo, siuvinėdavo.

Ištekėjo už Stasio Naudžiūno (1929–1994). Jis buvo baigęs Aukštadvario žemės ūkio mokyklą, bet pagal specialybę nedirbo. Dirbo įvairiose bazėse.

Gyveno Grigiškėse. Susilaukė dviejų dukterų: Laimos (gim. 1959) ir Gražinos (gim. 1960).

Olimpija mirė būdama 47 metų nuo krūties vėžio.

E. Laima Naudžiūnaitė (gim. 1959 03 11)

Laima Naudžiūnaitė – vyriausia Olimpijos dukra, pirmoji Boleslovo anūkė. Gimė Vilniuje 1959 m. kovo 11 d. Gyveno Grigiškėse. Čia baigė ir vidurinę mokyklą. Paskui – kulinarijos mokyklą, konditerijos kursus, verslo organizatorių kursus. Buvo įstojusį į Vilniaus universiteto Istorijos fakultetą, bet mokslų nebaigė.

1980 m. ištekėjo už Michailo Anufrijonoko. Susilaukė dviejų dukterų – Ingridos ir Mildos.

M. Anufrijonokas mirė 2011 m. nuo plaučių vėžio.

Laima gyvena Kuršėnuose. Mėgsta istoriją, fotografiją, keliones. Važiuoja dirbti į Vokietiją, kur prižiūri senutes. Dalį uždirbtų pinigų skiria pažintinėms kelionėms, todėl kasmet važiuoja dirbti vis į kitą Vokietijos regioną.

Ingrida Anufrijonokovaitė gimė 1981 m. balandžio 8 d. Vilniaus kolegijoje baigė ikimokyklinio amžiaus pedagogikos specialybės studijas. Vėliau – verslo organizatorių kursus. Dirba prekyboje. Ištekėjusi. Vyras – Andrius Česnauskas.

Milda Anufrijonokovaitė gimė 1990 m. sausio 16 d. Mokėsi Šiaulių universitete ikimokyklinės ir pradinių klasių pedagogikos ir Šiaulių konservatorijoje aktorinio meno.

E. Gražina Naudžiūnaitė (gim. 1960 03 06)

Gražina Naudžiūnaitė – Boleslovo Voverio anūkė, antroji Olimpijos dukra. Gimė 1960 m. kovo 6 d. Vilniuje. Grigiškėse baigė vidurinę mokyklą. Baigė kulinarijos kursus. Dirba Kuršėnų vaikų darželyje-lopšelyje virėja.

Ištekėjo už Zenono Suražinsko. Susilaukė sūnaus Sigitą (gim. 1979 12 02), kuris vedė Dovilę (gim. 1986). Jiems gimė Paulius (gim. 2003 05 11) ir Ugnė (gim. 2010 01 01). Sigitas dirba Anglijoje statybose.

Su pirmu vyru Zenonu Gražina išsituokė. Ištekėjo už antro vyro Vasilijaus Jelagos, su kuriuo turi dukrą Daliją Jelagaitę (gim. 1986 09 20). Dalia ištekėjusi už Regimanto. Jis dirba Anglijoje statybose kartu su žmonos Dalios broliu Sigitu.

D. Algirdas Voveris (1934 02 22–1995 12 27)

Algirdas Voveris gimė Smaliuose 1934 m. vasario 22 d. Vienintelis sūnus Jadvygos ir Boleslovo šeimoje tarp keturių seserų. Baigė Smalių pradžios mokyklą. Daugiau nesimokė, gyveno ir dirbo tėvų ūkyje ir kolūkyje. Vėliau išvyko į Vilnių, dirbo darbininku. Vedė. Žmona Danutė. Susilaukė dviejų sūnų – Algirdo ir Vaido. Šeimos gyvenimas klostėsi nelabai palankiai, nes abu išitraukė į alkoholio liūną, kur ir pražuvo – prarado sveikatą, neprižiūrėjo vaikų. Ir Algirdas, ir žmona Danutė mirė. Sūnus Vaidas taip pat sirgo alkoholizmu ir jaunas mirė. Kito sūnaus Algirdo keliai nežinomi.

D. Albina Voverytė-Kamarauskienė (gim. 1939 07 25)

Ketvirtas vaikas Jadvygos ir Boleslovo šeimoje. Gimė 1939 m. liepos 25 d. Smalių kaime. Lankė Smalių pradžios mokyklą. Paskui mokėsi Lieponysė, kur baigė aštuonias klases. Kaip ir vyresnės seserys, išvyko į Vilnių, įsidarbino ūkvede lopšelyje-darželyje. Čia ir gyveno, kol ištekėjo už Algio Aleksandro Kamarausko (gim. 1934 01 15 Prienuose). Jis baigė vakarinę vidurinę mokyklą. Dirbo įvairiose bazėse, gyveno Grigiškėse. Santuokoje gimė dvi dukterys – Alma ir Rima.

E. Alma Kamarauskaitė-Lištvanienė (gim. 1969 05 29)

Alma Kamarauskaitė gimė Grigiškėse 1969 m. gegužės 29 d. Čia baigė vidurinę mokyklą. Vilniaus universitete baigė ekonomikos studijas. Dirba bankininke. Vyras Henrikas Lištvanas (gim. 1966 09 10). Turi dukterį Simoną Lištvanaitę (gim. 1999 08 12).

E. Rima Kamarauskaitė-Talžūnienė (gim. 1970 11 22)

Antroji Albinos ir Algio Kamarauskų dukra. Gimė Grigiškėse 1970 m. lapkričio 22 d. Baigusi Grigiškėse vidurinę mokyklą, išsimokė kirpėja ir masažistė-kosmetologė. Vyras Audrius Talžūnas (gim. 1968 12 13) – ekonomistas. Užsiima mašinų prekybos verslu. Šeima augina keturis vaikus: Audrių (1998 01 21), Liną (2002 10 29), Roką (2006 10 17), Ievą (2008 02 09).

D. Vitalija Voverytė-Mackevičienė (1947 11 01–2014 04 05)

Jauniausia Boleslovo dukra, penktas vaikas šeimoje. Gimusi 1947 m. lapkričio 1 d. Krikštijo Onušio bažnyčioje Vaclovas Biekša (Rėksnys) ir jo sesuo Stasė Biekšaitė.

Vitalija lankė Smalių pradinę mokyklą, vėliau baigė Lieponių aštuonmetę. 1964 m. Vilniuje baigė mašininkų kursus. Dirbo Baldų projektavimo ir konsultavimo biure sekretore-mašininke, Baldų pramonės ministerijoje.

1970 m. ištekėjo už Antano Mackevičiaus (gim. 1947 12 05), kilusio iš Molėtų r. Bálninkų miestelio.

Vitalija buvo tiesaus būdo, atvira, linksma, labai ūkiška, darbšti. Tėviškėje, Smaliuose, aplink namus dideli miškai. Čia uogaudavo, grybaudavo visa šeima. Miške Vitalija jautėsi kaip namie: žinojo kada, kur kokie grybai auga, kur uo-

gieniojai. Ji buvo nepralenkiama uogautoja. Grybais, uogomis apsirūpindavo visai žiemai, dovanodavo ir giminaičiams. Nemažai parduodavo šviežių uogų, grybų supirkimo punktuose. Iš Vilniaus išsikraustė į sodą šalia Vilniaus ir gyveno ūkiškai: laikė daug vištų, kiaulių. Turėjo nemažą sodą, augino daug gėlių. Kiaušinius, gėles parduodavo ūkininkų turgeliuose. Išlaikė tėvų sodybą Smaliuose. Čia iškasė tvenkinį, priveisė žuvų.

Su vyru Antanu užaugino du sūnus – Remigijų (gim. 1972 07 05) ir Ričardą (gim. 1982 09 29).

Sūnus Remigijus vedė Jolantą (gim. 1965 03 18), turi sūnų Mindaugą (gim. 1999 09 31).

Sūnus Ričardas dirba apsaugininku. Nevedęs.

Vitalija Mackevičienė mirė 2014 m. balandžio 5 d. Palaidota Smalių kapinėse.

C. Emilija Voverytė-Bujienė (1901 04 02–1988 05 18)

Emilija Voverytė gimė 1901 m. balandžio 2 d. Smalių k. Buvo antras vaikas Jono ir Monikos Voverių šeimoje. Buvo neaukšta, graži, linksma, dainininkė. Ištekėjusi mėgo švęsti šventes. Susikviesdavo žmonių per šeimos šventes, Kalėdas, Velykas, dainuodavo, šokdavo.

Ištekėjo būdama 16 metų už Jokūbo Bujos į gretimą Spenglininkų kaimą. Jokūbas (gim. 1895) buvo aukštas, išvaizdus vyras. Buvo labai nagingas, geras stalius. Pats pasigamindavo įvairių ūkio padargų, langus, duris savo namui. Ūkyje buvo išsigyjama vis naujos žemės ūkio ruošos ir dirbimo technikos. Žemės turėjo nedaug, apie 10 ha. Laikė bites, prisukdavo nemažai medaus.

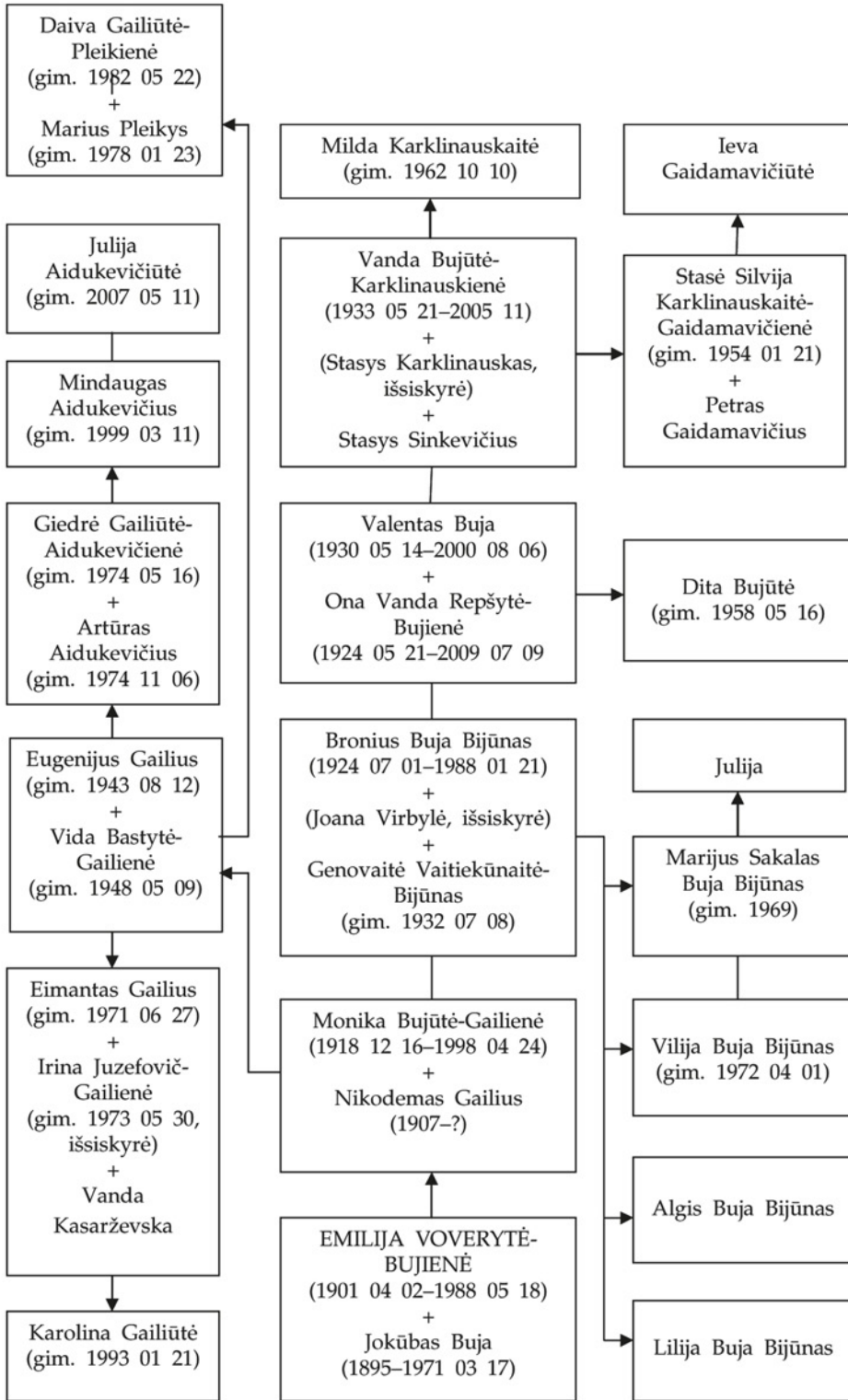
Emilijai, jaunai, trapiai, be gyvenimo patirties, nebuvo lengva, nes anyta, valdinga, griežta moteris, vis prikaišiojo, kad per mažai pasogos atsinešė. Matyt, ir tai atsiliepė Emilijos sveikatai, nervams. Emilija vis važinėdavo gydytis į Aljūtų, vėliau į Vilnių. Jai buvo operuotas skrandis, trūkusi pilvaplėvė, todėl Alytaūs gydytojas liepė vaikščioti pilvą standžiai apsijuosus rankšluosčiu.

Emilija su Jokūbu susilaukė keturių vaikų: dviejų sūnų – Broniaus (1924) ir Valento (1930) ir dviejų dukterų – Monikos (1918) ir Vandos (1933).

J. Bujas susirgo tuberkulioze ir mirė 1971 m., sulaukęs 76 metų.

Sėdi (iš kairės) Jokūbas Buja ir Emilija Bujienė (Voverytė), kaimynas, stovi dukterys Monika (kairėje) ir Vanda, vidury – kaimynė. Spenglininkai. Iš Ditos Bujūtės asm. archyvo

Emilijos Voverytės šeimos medis

Emilija, turėdama daugiau nei 70 metų, ištekėjo antrą kartą už Survilos. Giminės tam nepritarė, ypač brolis Stasys, nes Survila dar nuo Nepriklausomybės laikų liko skolingas Emilijos tėvui Jonui Voveriui.

Mirė Emilija 1988 m., sulaukusi 87-erių. Palaidota Smalių kapinaitėse šalia savo vyro Jokūbo Bujos.

D. Monika Bujūtė-Gailienė (1918 12 16–1998 04 24)

Vyriausia Emilijos ir Jokūbo Bujų dukra. Gimė 1918 m. gruodžio 16 d. Spenglininkų kaime. Baigusi pradžios mokyklą, mokėsi Aukštadvario amatų mokykloje ir įgijo guvernantės-ekonomistės specialybę.

Ties Spenglininkų, Lieponių kaimais ėjo demarkacinė linija tarp Lenkijos okupuotų Lietuvos žemių ir neokupuotų. Pasienį saugojo Lietuvos policininkai, žmonių vadinami *parubežiniais*. Pasienis nebuvo griežtai saugomas, pievose laisvai ganėsi ūkininkų karvės. Policininkai daugiausia gaudė kontrabandininkus.

Trys policininkai apsigyveno pas Bujas. Valgį jiems gamindavo Monika. Čia ji susipažino su vienu policininku Nikodemu Gailiumi ir už jo ištekėjo. 1942 m. sausio mėn. susilaukė dukros Genovaitės, kuri mirė būdama devynių mėnesių 1942 m. spalio 1 d. nuo difterijos. 1943 m. gimė sūnus Eugenijus.

Karo metais vokiečiai Lietuvos policininkus paėmė į tarnybą. Vokiečiams traukiantis 1944 m., šie policininkai pasitraukė į Vakarų. Nikodemus Gailius atsidūrė Kanadoje, kur gyveno iki mirties.

Užėjus sovietams, Monika dirbo buhalterė kolūkyje. Vėliau – Daūguose virėja miestelio valgykloje, Ąlovėje – mašinų ir traktorių stoties (MTS) valgykloje, Švenčionėliuose, Trakų Vokėje taip pat virėja, valgyklos vedėja.

Trākų Vókėje su sūnaus Eugenijaus šeima gyveno savo name. Čia ir mirė 1998 m. nuo vėžinio susirgimo. Palaidota Trākų Vókės kapinėse.

E. Eugenijus Gailius (gim. 1943 08 12)

Eugenijus Gailius – Monikos ir Nikodemo Gailiaus sūnus – gimė 1943 m. rugpjūčio 12 d. Spenglininkų kaime. Baigė vakarinę vidurinę mokyklą Lentvaryje. Švenčionių profesinėje technikos mokykloje įgijo elektromonterio ir gyvulininkystės fermų mechaniko specialybę. Vėliau mokėsi Vilniaus elektromechanikos techniku, įgijo skaičiavimo mašinų ir įrengimų elektriko specialybę. Dirbo Vilniaus radijo komponentų gamykloje, vėliau – Trakų Vokės meteorologijos laboratorijoje laborantu. Buvo paimtas į sovietų kariuomenę.

Vedė Vidą Bastytę. Susilaukė trijų vaikų: Eimanto (gim. 1971), Giedrės (gim. 1974) ir Daivos (gim. 1982). Turi tris anūkus: Karoliną (gim. 1993), Mindaugą (gim. 1999) ir Juliją (gim. 2007).

D. Bronius Buja-Bijūnas (1924 07 01–1988 01 21)

Bronius Buja-Bijūnas gimė 1924 m. liepos 1 d. Spenglininkų kaime. Buvo antras vaikas šeimoje. Baigė Smalių pradžios mokyklą. Po to išvyko mokytis į amatų mokyklą Vilniuje. Iš čia 1943 m. vokiečiai jį paėmė į karo reicho tarnybą, išvežė Vokietijon, paskyrė dirbti vokiečių ūkininkams.

Emilijos Bujienės (Voverytės) šeima. Priekyje stovi anūkės Milda Karklinauskaitė, Dita Bujūtė, Stasė Karklinauskaitė. Stovi (trečias iš kairės) Jokūbas Buja, duktė Vanda, sūnūs Valentas, Bronius, duktė Monika, žentas Stasys Karklinauskas. Vilnius, 1965 m. Iš Eugenijaus Gailiaus asm. archyvo

Monikos sūnaus Eugenijaus Gailiaus šeima: (iš kairės) Eugenijus su žmona Vida, marti Irina, sūnus Eimantas su dukterimi Karolina, Eugenijaus duktė Daiva, Monika Gailienė. Trakų Vokė, 1996 m. Iš E. Gailiaus asm. archyvo

Pasibaigus karui, pateko į anglų valdomą zoną. Iš čia išvyko į Kanadą. Dirbo vario kasyklose, kur susigadino sveikatą. Stengėsi siekti mokslų. Materialiai šiek tiek padėjo senelio Jono Voverio sesuo Marcelė Kašėtienė (Voverytė), kuri gyveno JAV.

Baigęs mokslus, dirbo Monreālio (Kanadà) oro uoste inžinieriumi elektriku. Prasigyveno, pasistatė namus.

1949 m. vedė Joaną Virbytę. Gimė du vaikai – dukra Lilija Buja Bijūnas ir sūnus Algis Buja Bijūnas. Dukra mokėsi Europoje, Vokietijoje.

Su pirma žmona Bronius 1954 m. išsiskyrė. 1966 m. vedė antrą kartą Genovaitę Vaitiekūnaitę. Ji Vilniaus universitete dėstė prancūzų kalbą. Su Genovaite

susilaukė dviejų vaikų – sūnaus Marijaus Sakalo Bujos Bijūno (gim. 1969) ir dukros Vilijos Bujos Bijūno (gim. 1972).

Sūnus Marijus Sakalas turi dukrą Juliją. Su žmona išsiskyrė. Dukra Vilija netekėjusi. Visi gyvena Kanadoje.

Bronius dažnai atvykdavo į Lietuvą, bendraudavo su giminėmis.

Mirė 1988 m. sausio 21 d. nuo insulto. Sulaukė vos 63 metų. Palaidotas Kanadoje.

D. Valentas Buja (1930 06 08–2000 05 11)

Valentas Buja – trečias vaikas Emilijos ir Jokūbo Bujų šeimoje. Gimė 1930 m. birželio 8 d. Spenglininkų kaime. Baigė Smalių pradžios mokyklą ir vidurinę mokyklą Valkiniškuose. Įstojo į Kauno politechnikos instituto Hidrotechnikos fakultetą ir įgijo hidrotechninės statybos inžinieriaus specialybę. Buvo labai gabus. Dirbo vyriausioju inžinieriumi statybininku statant Jonavės „Azoto“ įmonę, Kauno dirbtinio pluošto gamyklą.

Vedė Oną Vandą Repšytę ir 1958 m. su ja susilaukė dukros Ditos.

Valentas buvo gražus, sportiškas, elegantiškas, linksmo būdo, iškalbus. Jis mylėjo tėviškę ne žodžiais, o darbais. Padėdavo mamai, kaip galėjo. Gyveno labai aktyviai, gal todėl nusialino, pradėjo kibtį ligos, sveikata blogėjo ir 2000-aisiais metais, tik atšventęs 70-metį, mirė. Palaidotas Kaune Karmėlavos kapinėse.

Valento žmona Vanda gimė 1924 m. gegužės 21 d. Utenės apskrityje Užpalių valsčiaus Abrōmiškio kaime. Buvo graži, linksma, elegantiška, labai gera šeiminkė, vaišinga, jautri kito nesėkmėms. Buvo įtraukta į sąrašus asmenų, numatytų ištremti į Sibirą. 1946 m. sausio mėn. buvo suimta, kalinta Utenoje, kankinta, pvz., laikoma paromis šalto vandens duobėje. Paleista 1947 m. birželio mėnesį.

Vanda ir Valentas gyveno Kaune. Vanda dirbo kavinėse kasininke, padavėja.

Vanda Bujienė mirė 2009 m. liepos 9 d. Palaidota šalia vyro Valento Kauno Karmėlavos kapinėse.

Dukra Dita Bujūtė mokėsi psichologijos Vilniaus universitete. Dirba Socialinės apsaugos ir darbo ministerijoje, Tarptautinių ryšių skyriuje.

D. Vanda Bujūtė-Karklinauskienė (1933 05 21–2005 11)

Vanda Bujūtė – jausias Emilijos ir Jokūbo Bujų vaikas, gimė 1933 m. gegužės 21 d. Spenglininkuose. Smaliuose baigė pradžios mokyklą. Daugiau nesimokė, dirbo namų ūkio darbus, padėjo tėvams.

Ištekėjo už Stasio Karklinausko – geležinkelio darbininko Vilniuje. Buvo gera kulinarė, gamino skaniai ir išradingai, o konditeriniai gaminiai buvo tarsi meno kūriniai. Dirbo įvairiose Vilniaus maitinimo įstaigose.

Susilaukė dviejų dukterų – Stasės (gim. 1954) ir Mildos (gim. 1962).

Vanda buvo labai energinga, linksma, stengėsi daug dirbti ir užsidirbti pinigų, kad aprūpintų dukras ir pačiai netektų skursti.

Su pirmu vyru išsiskyrė. Antrą kartą Vanda ištekėjo už Stasio Sinkevičiaus.

Vanda sirgo diabetu, vėliau įvairiomis diabeto komplikacijomis. Mirė 2005 m. nuo insulto. Palaidota Klaipeidoje, kur gyvena vyriausia dukra Stasė.

Dukra Stasė baigė Vilniaus medicinos mokyklą ir igijo sanitarės felčerės specialybę. Išvyko dirbti į Klaipėdą, kur ištekėjo už dailininko Petro Gaidamavičiaus. Turi dukrą Ievą. Su vyru išsiskyrė.

Dukra Milda baigė prekybos mokyklą ir Vilniuje dirba pardavėja. Netekėjusi.

C. Stasys Voveris (1906 03 04–1985 05 09)

Stasys – trečias vaikas Jono ir Monikos Voverių šeimoje. Gimė 1906 m. kovo 4 d. Buvo gabus, labai geros atminties, iškalbus, labai mylėjo žemę ir mokėjo ūkininkauti, todėl pasiturinčiai gyveno. Smaliuose Stasys turėjo pravardę *Raišelis*, nes nuo vaikystės šlubavo.

Stasys Voveris liko gyventi su tėvais ir juos nukaršino. Pagal namų testamentą žemę tėvas padalijo dviem sūnums – Boleslovui 21 ha ir Stasiui 25,68 ha. Stasiui teko geresnės žemės dalis, bet jis buvo įpareigotas tėvo testamentu: „*Kad mane kaipo Tėvą užlaikys tinkamai ir tvarkingai iki mirties ir po mirties palaidos su pareigomis.*“ Stasys sėkmingai tęsė senelio ir tėvo darbus.

Vedė Jadvygą Juodaitę iš Bičiūnų kaimo, Onušio valsčiaus. Jadvyga su Stasiu susilaukė trijų vaikų: Aurelijos (gim. 1943), Jono (gim. 1947) ir Sibire – Birutės (gim. 1956).

Visas gyvenimas pasikeitė, sovietams okupavus Lietuvą. 1950 m. kovo mėnesį S. Voveris buvo suimtas, kalintas Vilniuje, Lukiškių kalėjime. Jam pritaikė 58 str., kaip ginkluoto pasipriešinimo dalyviui. 1952 m. šį straipsnį jam panaikino, iš kalėjimo išleido.

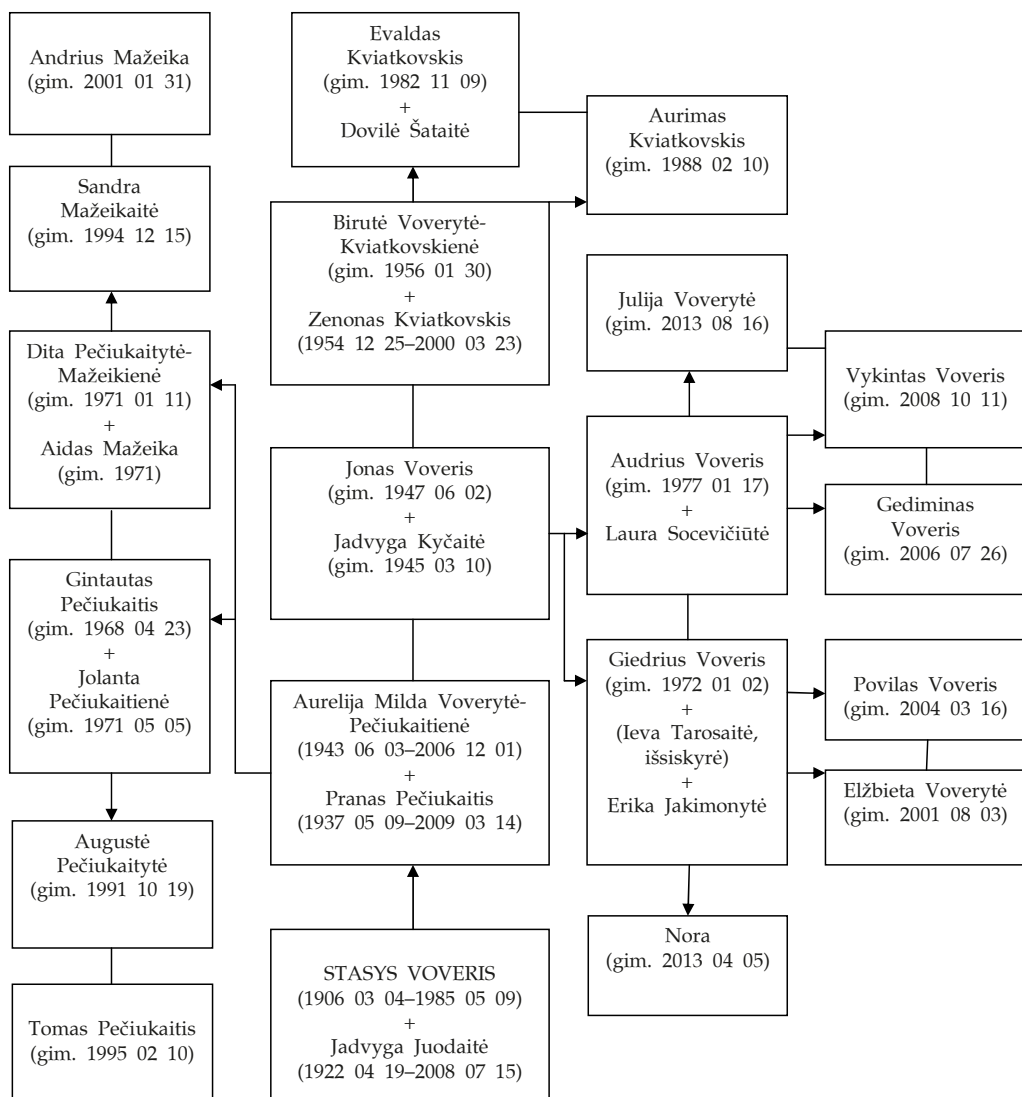
Grįžęs iš kalėjimo namo į Smalius, šeimos nerado. Žmona Jadvyga su dviem mažais vaikais – 8 metų Aurelija ir 4 metų Jonuku – 1951 m. spalio mėnesį buvo ištremti į Sibirą, Krasnojarsko kraštą. Stasys išvyko pas šeimą. Ten dirbo tarybiniame ūkyje miško ruošimo darbuose. Sibire Stasys nenuleido rankų, dirbo žemės sklypelį, pasistatė šiltnamį, augino daržoves, bulves, kiaules. Išmokė rusus, kaip dirbti. Taigi šeima maistu buvo gerai apsirūpinusi. Žmona Jadvyga siūdavo ne tik šeimai, bet ir kaimynėms rusėms, viršininkų žmonoms.

Sibire 1956 m. sausio 30 d. gimė dukra Birutė.

Į Lietuvą šeima grįžo 1958 m. Čia rado sugriautus, išgrobstytus namus. Po truputį atsistatė. Dirbo kolūkyje. Išmokė vaikus. Vaikai iš miestų dažnai

Stasys ir Jadvyga Voverys su dukterimi Aurelija (kairėje), sūnumi Jonu ir Stasio sesers Marcelės dukterimi Nijole Rainyte. Smaliai, apie 1949 m. Iš N. Mickevičienės asm. archyvo

Stasio Voverio šeimos medis

grįždavo pas tėvus, padėdavo ūkio darbuose, kartu ir patys apsirūpindavo pieno, mėsos produktais, daržovėmis, vaisiais.

Mirė S. Voveris 1985 m. nuo insulto, sulaukęs 79 metų.

S. Voverio žmona Jadvyga Juodaitė gimė 1922 m. balandžio 19 d. Bičiūnų kaime, esančiame šalia Onušio miestelio. Buvo graži, darbšti, labai tvarkinga. Namai blizgėjo švara ir tvarka. Pati visada susitvarkiusi. Labai gera šeiminkė: mokėjo gerai sutvarkyti skerdieną, daržoves. Jos pagaminta varškė, sūriai buvo ypač skanūs. Gerai siuvo, gražiai audė, mezgė.

Jadvyga buvo geros širdies. Dvejus metus pokary pas Stasį gyveno sesers Marcelės dukra Nijolė, nes Marcelė slapstėsi nuo išvežimo – buvo įtraukta į išvežamųjų sąrašus. Nijolė čia nesijautė svetima, skriaudžiama. Kai ėjo Pirmosios Komunijos Onuškyje, dėdienė Jadvyga padėjo pasiruošti.

Stasio Voverio laidotuvės Smalių kapinėse. Stovi: (iš kairės) sūnus Jonas, žentas Pranas Pečiukaitis, žmona Jadvyga, dukterys Birutė ir Aurelija, sesuo Marcelė Rainienė, neatpažintas, brolis kun. Juozas, Onuškio klebonas kun. Ignas Kavaliauskas. 1985 m. Iš N. Mickevičienės asm. archyvo

Sibire Jadvyga dirbo tarybiniame ūkyje, miško ruošimo kontoroje. Jadvyga buvo ori ir Sibire išlaikė šią savybę. Buvo gegužės 9-osios – pergalės Antrajame pasauliniame kare minėjimas. Jadvyga protestuodama į minėjimą nėjo. Kitą dieną ją išsikvietė direktorius paaiškinti, kodėl nebuvo pergalės dienos minėjime. Tada ji ir sako: „Jums pergalė – o mums Sibiras.“ Direktorius į tai nieko neatsakė.

Grįžo į Lietuvą 1958 m. Gražiai tvarkėsi savo ūkelyje. Kai liko viena ir nebeturėjo sveikatos, atvyko gyventi į Vilnių pas dukrą Aureliją.

Jadvyga Voverienė mirė 2008 m. liepos 15 d. nuo širdies nepakankamumo. Palaidota šalia vyro Stasio Smalių kapinaitėse.

D. Aurelija Milda Voverytė-Pečiukaitienė (1943 06 03–2006 12 01)

Aurelija – vyriausias vaikas Stasio ir Jadvygos Voverių šeimoje. Gimė Smalių k. 1943 m. birželio mėn. 3 d. Krikštyta parapiinėje Onuškio bažnyčioje. Mokyklą pradėjo lankyti Smaliuose 1950 m. 1951 m. spalio mėnesį su mama ir broliu Jonu buvo ištremti į Sibirą. Ten lankė ir baigė rusišką septynmetę mokyklą. Grįžo į Lietuvą 1958 m. Tėvo Stasio sesuo Marcelė pasiėmė Aureliją į Vilnių ir apgyvendino Vilniaus Antano Vienuolio vidurinės mokyklos internatė, kur Aurelija mokėsi ir baigė vidurinę mokyklą. Įstojo į Finansų ir kredito technikumą. Baigė ir dirbo finansininke ekonomiste Vilniaus radijo komponentų gamykloje. Ištekojo už Prano Pečiukaičio, kilusio nuo Širvintų.

Aurelija ir Pranas Pečiukaičiai susilaukė dviejų vaikų – Gintauto (1968) ir Ditos (1971).

Aurelija mirė 2006 m. gruodžio 1 d., palaidota Smalių kapinėse.

2009 m. kovo 14 d. mirė P. Pečiukaitis, palaidotas šalia žmonos Smalių kapinėse.

Sūnus Gintas gimė Vilniuje 1968 m. balandžio 23 d. Baigė 50-ąją vidurinę mokyklą. Dirba staliaus darbus. Vedė Jolantą (gim. 1971 05 05), susilaukė dviejų vaikų – Augustės (gim. 1991 10 19) ir Tomo (gim. 1995 02 10).

Dita gimė Vilniuje 1971 m. sausio 11 d. Baigė 50-ąją vidurinę mokyklą. Turėjo polinkį siūti, todėl įstojo į Aukštesniąją lengvosios pramonės mokyklą, kur įgijo konstruktorės-modeliuotojos specialybę. Vėliau Kauno technologijos universitete mokėsi siuvimo dizaino ir technologijos specialybės. Ištekėjo už teisininko Aido Mažeikos. Turi du vaikus – Sandrą (gim. 1994 12 15) ir Andrių (gim. 2001 01 31).

D. Jonas Voveris (gim. 1947 06 02)

Jonas Voveris – Jono Voverio anūkas, Stasio sūnus. Gimęs 1947 m. birželio 2 d. Smaliuose. Senelis Jonas norėjo, kad anūkui duotų Jono vardą ir būtų jo įpėdinis.

Mažiems vaikams jau teko slapstytis nuo išvežimo į Sibirą. Slapstėsi dėdės Boliaus pirtyje, miške, už Smalių ežero. 1951 m. spalio mėnesį vis tiek išvežė į Sibirą, Krasnojarsko kraštą, Kansko rajoną. Išvežė mamą su dviem mažais vaikais. Jonukui tada buvo 4-eri. 7 metų Jonas nuėjo į rusišką mokyklą Georgijevkos kaime. Baigė 4 klases.

1958 m. grįžo į Lietuvą, į gimtuosius Smalius. Smaliuose buvo mokykla, čia mokytoju dirbo Jonas Kadžiulis. 1958–1959 m. J. Voveris po tremties norėjo pasimokyti lietuvių kalbos, bet nedrįso, nes J. Kadžiulis buvo labai griežtas mokytojas. Nuėjo į Lieponių aštuonmetę mokyklą. 1963 m. Lieponyse baigė 8 klases. Įstojo į Vilniaus technologijos technikumą, išsimokino keramiku technologu. Dirbo Matuizų statybinių medžiagų gamykloje saugumo technikos ir kadrų rengimo inžinieriumi. 1967 m. lapkrityje Joną paėmė į sovietinę kariuomenę. Grįžo 1969 m. Pradėjo dirbti Statybinių medžiagų pramonės ministerijos Darbo ir gamybos valdymo mokslinio organizavimo centre, dirbo iki 1974-ųjų metų. Paskui – silikatinių dirbinių gamybiniame susivienijime. 1976 m. baigė VU Ekonomikos fakultetą.

1970 m. vedė Jadvygą Kyčaitę (gim. 1945 03 10) iš Suvalkijos. Jadvyga baigė Finansų ir kredito technikumą. Ekonomistė.

*Jonas Voveris su
sūnumis Giedriumi ir
Audriumi. 2012 m.
K. Driskiaus nuotr.*

Jonas ir Jadvyga Voverys užaugino du sūnus – Giedrių (gim. 1972 01 02) ir Audrių (gim. 1977 01 17).

Giedrius Voveris ekonomistas. Pirmoje santuokoje susilaukė dukters Elžbietos (gim. 2001 08 03) ir sūnaus Povilo (gim. 2004 03 16).

Antrą kartą vedė Eriką Jakimonytę. Turi dukrą Norą (gim. 2013 04 05).

Audrius Vilniaus universitete studijavo teisę, advokatas. Vedęs Laurą Socevičiūtę. Ji sociologė. Šeima augina tris vaikus – Gediminą (gim. 2006 07 26), Vykintą (gim. 2008 10 11) ir Juliją (gim. 2013 08 16).

D. Birutė Voverytė-Kviatkovskienė (gim. 1956 01 30)

Birutė Voverytė – jauniausioji Stasio Voverio dukra. Gimusi 1956 m. sausio 30 d. tremtyje Sibire – Krasnojarsko krašte, Kansko rajone, Georgijevkos kaime. Grįžo iš tremties 1958 m. Pradėjo lankyti pradinę Smalių mokyklą. Čia mokytoja dirbo Malinauskienė. Paskui baigė Lieponių aštuonmetę mokyklą, Vilniaus 34-ąją vidurinę mokyklą. Vilniaus universiteto Prekybos fakultete įgijo aukštos kvalifikacijos prekių žinovės specialybę. Dirbo Radijo komponentų gamykloje.

1974 m. ištekojo už Zenono Kviatkovskio (gim. 1954 12 25). Jis buvo inžinierius energetikas, baigęs Kauno politechnikos institutą.

Birutė ir Zenonas susilaukė dviejų sūnų – Evaldo (gim. 1982 11 09) ir Aurimo (gim. 1988 02 10). Abu sūnūs gyvena Aīrijoje. Evaldas vedęs Dovilę Šataitę.

Z. Kviatkovskis mirė 2000 m. kovo 23 d. nuo širdies smūgio, sulaukęs vos 46 metų.

Birutė gyvena Kaune, dirba finansininke.

C. Marijona Voverytė-Klemonsienė (1910–1974)

Marijona (Marytė) – ketvirtas vaikas Jono ir Monikos Voverių šeimoje. Gimė 1910 m. Smaliuose. 1928 m. išvyko į Argentiną. Sunkiai dirbo plantacijose.

Ištekojo už lietuvio Adolfo Klemonsio. Apsigyveno Buėnos Aīrėse (Argentinoje). Sūnus Robertas gimė 1937 m.

Šeima vertėsi maisto produktų ir pramoninių prekių prekyba. Prasigyveno, buvo turtingi žmonės. Kvietė atvykti į Buėnos Aīrės į svečius brolių kunigą Juozą 1968–1969 m., Juozas taip pat labai norėjo aplankyti seserį, bet nesutiko bendradarbiauti su KGB, todėl nebuvo išleistas.

Sūnus Robertas 1969 m. vedė Elvyrą. Susilaukė dviejų vaikų – dukros Gracielos (gim. 1964) ir sūnaus Jorgės (gim. 1973).

Graciela yra profesorė odontologė. Dėsto universitete. Turi odontologijos kliniką. Ji ištekojusi už Andresą, kuris verčiasi bižuterijos komercija. Jiedu turi dukrą Tatjaną (gim. 1990).

Roberto sūnus Jorgė taip pat odontologas.

Marijos šeima puoselėjo lietuviybę. Jų namai buvo lietuviybės židinys Buenos Aīrėse. Namie buvo kalbama lietuviškai. Sūnus Robertas moka kalbėti ir rašyti lietuviškai, dalyvavo lietuviškoje veikloje – šoko, dainavo lietuviškame ansamblyje. Marija su vyru savo namuose organizuodavo lietuvių susibūrimus.

Marija sirgo diabetu. Mirė 1974 m. Palaidota Buenos Aīrėse.

*Robertas, Marija,
Adolfas Klemonskiai
Argentinoje.
Iš N. Mickevičienės
asm. archyvo*

C. Juozas Voveris (1912 11 01–1994 02 23)

Juozas Voveris gimė Monikos ir Jono šeimoje Smalių kaime 1912 m. lapkričio 1 d. 1924 m. Juozukas pradėjo lankyti Bytautonyse įsikūrusią pradžios mokyklą. 1926 m. įstojo į keturklasę Aukštadvario progimnaziją. Baigė ją 1930 m. su pagyrimu. Tais pačiais metais įstojo mokytis į Alytaūs gimnaziją, kurią baigė 1934 m. Kadangi Juozas buvo labai gabus, tėvai norėjo jauniausią sūnų išleisti į kunigus, tad 1934 m. Juozas įstojo į Kauno kunigų seminariją.

1938 m. balandžio 2 d. Kauno arkikatedroje bazilikoje J. E. vyskupas Juozapas Skvireckas suteikė Juozui Voveriui subdiakonato šventimus.

1938 m. birželio 19 d. J. E. vyskupas Pranciškus Karevičius suteikė jam diakonato šventimus.

1939 m. birželio 3 d. Kauno arkikatedroje bazilikoje J. E. vyskupas J. Skvireckas iššventino J. Voverį į kunigus.

Juozo Voverio pirmosios Šv. Mišios (primicijos) vyko 1939 m. birželio 18 d. gimtosios Onušio parapijos bažnyčioje. Šv. Mišioms vadovavo Onušio klebonas Nikodemas Švogžlys-Milžinas. Onušio krašto žmonėms tai buvo neeilinis įvykis.

Pirmoji parapija, į kurią kun. Juozas Voveris paskirtas dirbti vikaru, buvo Žāsliai (1939–1942).

1942 m. spalio mėn. kun. J. Voveris paskirtas dirbti į Mūsninkus (Ukmergės apskr.), kur klebonavo iki 1945 m. rugpjūčio. Dirbdamas Mūsninkuose, kun. J. Voveris įsitraukia į kovą prieš sovietų okupantus.

1946 m. spalio mėn. J. Voveris perkeltas į Jōniškį (Švenčionių apskr.), kur iki suėmimo (1947 m.) klebonavo ir tęsė pasipriešinimo sovietų okupacijai veiklą.

1947 m. birželio 25 d. už antisovietinę veiklą ir pagalbą partizanams sovietinių represinių struktūrų suimtas, kalintas ir išvežtas į Karagāndos lagerį (Kazāchijos SSR).

Iš lagerio ir tremties grįžo 1955 m. pavasarį ir paskiriamas į Rasėinius (1955–1959). 1959–1963 m. kun. J. Voveris klebonavo Puniojė (Alytaūs r.), 1964–1966 m. – Butrimonyse (Alytaus r.), 1966–1970 m. – Dubingiuosė (Molėtų r.).

1970 m. balandžio 28 d. paskirtas dirbti klebonu į Aukštadvarių (Trākų r.).

1977 m. kun. J. Voveris siunčiamas į Skudūtiškį (Molėtų r.).

Nuo 1985 m. kun. Juozas Voveris grįžo į Aukštadvarių kaip altarista ir gyveno čia iki mirties.

1989 m. lapkričio 25 d. Lietuvos TSR Aukščiausiojo Teismo, kuris rėmėsi LTSR AT Prezidiumo sprendimu, 1989 m. liepos 28 d. įsaku „Dėl asmenų, nuteistų už kai kurias veikas, reabilitavimo“, kunigui Juozui Voveriui išduotas reabilitavimo pažymėjimas.

1994 m. vasario 23 d. mirė, palaidotas Aukštadvario bažnyčios šventoriuje.

Kunigas Juozas Voveris buvo ir yra visos Voverių giminės pasididžiavimas. 2012 m. lapkričio 1 d. Voverių giminės palikuonys paminėjo kun. Juozo Voverio gimimo šimtmetį. Šv. Mišias Aukštadvario bažnyčioje laikė monsinjoras Vytautas Sudavičius, dalyvavo giminės, laikraščių „Voruta“ ir „Trakų žemė“ redaktorius Juozas Vercinkevičius ir aukštadvariečiai, dar prisimenantys savo mylimą ir gerbiamą kleboną. Apie dėdę kun. Juozą Voverį straipsnį parašė ir paskelbė „Trakų žemės“ laikraštyje dukterėčia Nijolė Mickevičienė. Po Mišių trumpoje kalboje dėdę kun. Juozą prisiminė sūnėnas Gediminas Rainys. Ant kapo šventoriuje degė 100 žvakučių, buvo giedamos giesmės.

Monografijoje kun. Juozui Voveriui paskirtas atskiras straipsnis.

C. Marcelė Voverytė-Rainienė (1915 01 15–2004 06 10)

Marcelė Voverytė – jauniausia Monikos ir Jono Voverių dukra. Gimė 1915 m. sausio 15 d. Smalių kaime. Kartu su vyresniu broliu Juozu 1924 m. pradėjo lankyti Bytautonių pradžios mokyklą. Prieš pamokas vaikai kasdien kalbėdavo maldą Aušros Vartų Švč. Mergelei Marijai, melddami grąžinti Lietuvai Vilnių.

1926 m. tėvas abu jauniausius vaikus arkliu nuvežė mokytis į keturklasę Aukštadvario progimnaziją. Abu vaikai gyveno išnuomotame kambaryje pas šeimininkus. Valgė gamindavo šeimininkė, o produktų ir malkų atveždavo iš Smalių tėvas. Aukštadvario progimnazijoje Marcelė įstojo į katalikiško jaunimo organizaciją „Pavasaris“.

1930–1936 m. Marcelė mokėsi Alytaus valstybinėje gimnazijoje. Čia ne tik įgijo žinių, bet ir brendo dvasiškai. Didelę įtaką mokinių auklėjimui turėjo gimnazijos kapelionas. Jis ne tik dėstė tikyba, bet ir mokė mergaites etikos, moralės dalykų, apsirengimo kultūros.

1937 m. Marcelė įstojo į Lietuvos Raudonojo Kryžiaus gailėstingųjų seserų mokyklą Kaune, kurią 1939 m. birželio 20 d. baigė gaudama gailėstingosios sesers diplomą. Besimokydama Kaune, Marcelė Voverytė bendraudavo su išymiais

*Juozas Voveris
gimnazistas. Alytus,
apie 1930 m.*

*Iš N. Mickevičienės
archyvo*

LIETUVOS RESPUBLIKA
ŠVIETIMO MINISTERIJA

Alytaus Valstybinė Gimnazija

PAŽYMĖJIMAS

Šiuo raštu pažymima, kad *Marcelė Voverytė* *Romos katalikų* tikybos,

gimė 19 *15* metų *Spensio* mėnesio *15* dieną *Onušio vaši,*
Smalių kaime 19 *30* metų *Spensio* mėnesio *1* diena
 įstojo į *Alytaus Valstybinės Gimnazijos*
Antrojo klasę, būdamas elgesio, 19 *35* metų mokslo
 metų gale buvo perkeltas iš *Antrojo* klasės į *Septintojo* ir 19 *37*
 metų *lipos* mėn. *20* įstojo iš jos.

Marcelės Voverytės mokėjimas *Gimnazijos*
su lotynų kalba *šešių* klasių kurso įvertintas

šitaip:

1. Tikybos	<i>4 (g.e.r.a-i)</i>
2. Lietuvių kalbos ir visuotinės literatūros	<i>3 (patenkamas)</i>
3. Vokiečių kalbos	<i>3 (patenkamas)</i>
4. <i>Prancūzų</i> kalbos	<i>3 (patenkamas)</i>
5. Lotynų kalbos	<i>3 (patenkamas)</i>
6. Istorijos	<i>3 (patenkamas)</i>
7. Visuomenės mokslo (<i>IV</i> klasėje)	<i>4 (g.e.r.a-i)</i>
8. Filosofijos pradmenų	<i>4 (g.e.r.a-i)</i>
9. Geografijos (<i>IV</i> klasėje)	<i>4 (g.e.r.a-i)</i>
10. Aritmetikos (<i>III</i> klasėje)	<i>4 (g.e.r.a-i)</i>

Marcelės Voverytės
Alytaus Valstybinės
gimnazijos baigimo
pažymėjimas su
mokslo įvertinimo
balais

rašytojais, gydytojais, politikais. Ji būdavo kviečiama į jų organizuojamus vakarus. Mėgo „Konrado“ kavinę, kur būdavo bendraujama, šokama, kur grojo gera muzika. Marcelė buvo labai linksma, graži, elegantiška, gražios vidinės kultūros, gerai mokėjo vokiečių, neblogai prancūzų ir lotynų kalbas. Mokėjo daug aforizmų, patarlių ir labai dažnai kalboje jas taikydavo. Dėl jos dėmesio varžėsi vyrai. Tėvelio sesuo (irgi Marcelė Voverytė) jai siuntė iš Amerikos gražius drabužius, kitką siuvosi pas gerus Kauno siuvėjus. Ji mėgo gimnastiką, sportuodavo, mėgo šokti, todėl buvo puikios figūros ir išliko tokia graži, jaunatviškos sielos ir kūno visą gyvenimą.

Smaliuose Marcelė susipažino su Vladu Rainiu, kuris tuo metu dirbo Alytaus apskrities agronomu ir atvyko į Smalius matuoti žemių, vertinti žemės rūšį.

1939 m. gruodžio 31 d. Marcelė Voverytė susituokė su V. Rainiu parapiinėje Onušio Šv. Jokūbo bažnyčioje (Trakų apskr.). Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvineame fonde, Onušio Romos katalikų bažnyčios santuokos metrikų knygoje įrašyta, kad „1939 m. gruodžio 31 dieną susituokė Vladislovas Rainys, Ignoto sūnus (30 metų), ir Marcelė Voverytė, Jono duktė (24 metų)“.²

² F. 1976, ap. 1, b. 37, l. 122, eilės Nr. 32.

11. Algebros	3 (patalpinimai)
12. Geometrijos	3 (patalpinimai)
13. Trigonometrijos	_____
14. Analizės geometrijos	_____
15. Diferencialinės skaičiuotės	_____
16. Gamtos mokslo ir higienos (12 ^o klaseje)	4 (g.e.r.o.i)
17. Fizikos	3 (patalpinimai)
18. Kosmografijos	_____
19. Chemijos	_____
20. Paišybos	4 (g.e.r.o.i)
21. Dailiraščio (11 ^o klaseje)	4 (g.e.r.o.i)
22. Darbelių (11 ^o klaseje)	3 (patalpinimai)
23. Kūno kultūros ir karinio parengimo	5 (labai gerai)
24. Muzikos ir dainavimo	5 (labai gerai)
25. Specialinio dalyko (_____)	_____

Remdamasi šiais duomenimis, „Vidurinių mokyklų įstatymo“ 40 str. 6 p. (Vyr. Žin. Nr. 541, eil. 3759) ir „Vidurinėms ir aukštesniosioms mokykloms pertvarkyti nuostatai“ 7 str. antrąjį posmą (Vyr. Žin. Nr. 545, eil. 3794), Aljtaus Valstybinės Gimnazijos Mokytojų Taryba Marcelė Voverytė laiko išėjusi Gimnazijos su šitų klasių visa šesiu klasių kursą ir duoda jam šitą pažymėjimą.

Aljtaus 1937 metų lipos mėnesio 31 dieną
 Nr. 610
 Gimnazijos Direktorius P. Gustad
 Mokytojų Tarybos nariai J. Konevskis, L. Konevskis, P. Konevskis, K. Konevskis
 Mokytojų Tarybos Sekretorius A. Mikšėni

Marcelės Voverytės Alytaus Valstybinės gimnazijos baigimo pažymėjimas su mokslo įvertinimo balais

Rainiai apsigyveno Jieznė. Vladas dirbo Jiėzno žemės ūkio mokykloje. Vėliau jie persikėlė gyventi į Seirijūs (Lazdijų r.), kur Vladas dirbo žemės ūkio mokyklos vedėju. Gerai uždirbdavo, todėl šeima gyveno pasiturinčiai. Įsigijo gražius baldus, pianiną. Turėjo netgi motociklą, kuriuo važiuodavo į tėviškę aplankyti tėvų.

Marcelė medicinos sesele iki okupacijos nedirbo, kūrė gražią buitį, rūpinosi namais, šeiminkavo. Marcelė išmoko buities etiketo, lietuviškų ir vakarietišku valgių gaminimo, nes Seirijų žemės ūkio mokykla rengė kvalifikuotas namų ūkio šeiminkas. Seirijuose susitelkė draugų inteligentų būrys, kurie minėdavo įvairias progas, švėsdavo šventes. Marcelė mėgo skambinti pianinu, turėjo gerą muzikinę klausą, gražų balsą. Marcelė pasakojo, kad jie buvo pakviesti į Seirijų miestelio žydų vestuves, pasakojo apie jų papročius, valgius.

Gražus šeimos gyvenimas pasibaigė su rusų okupacija 1940 m. Prasidėjo žmonių vežimai į Sibirą. Marcelės ir Vlado šeima buvo vežamųjų sąrašuose. 1941 m. birželio 22-osios naktį atėjo rusai jų išvežti, bet prasidėjęs karas sutrukdė tas užmačias.

1943 m. spalio 1 d. Seirijuose gimė dukra Nijolė Marija Rainytė. Karo metu šeimai nuo lėktuvų antskrydžių dažnai tekdavo bėgti ir slėptis slėptuvėse.

LIETUVOS RAUDONASIS KRYŽIUS
+

PAŽYMĖJIMAS

Šiuo pažymima, jog Lietuvos pilietė Noverytė Marcelė
 gimusi 1915 metais rusių mėnesio 15 dieną Traly apskr.
 baigusi 1936 metais Prūsijos ab. Smalio k.
Stytaus Valstybinės Gimnazijos
Prūs. klases, lankė Lietuvos Raudonojo Kryžiaus gailėstingųjų seserų dvejų
 metų kursus ir išbuvo juose nuo 1937 metų rugpjūt mėnesio 20 dienos
 iki 1939 metų birželio mėnesio 20 dienos. Išlaikiusi puskursinius egzami-
 nus iš: anatominijos fiziologijos, kūno kultūros, ligonių slaugymo, bakteriologijos, bendrosios
 patologijos, farmakologijos su farmakognozija, fizikalinio gydymo metodu, desmurgijos,
 higienos, vidaus ir užkrečiamųjų ligų, sterilizacijos dezinfekcijos

ir atlikusi visus praktikos darbus buvo priėsta prie baigiamųjų egzaminų, kuriuos
 1939 metais birželio mėnesio 16 dieną egzaminų komisijoje, dalyvaujant Svei-
 katos Departamento atstovai, išlaikė su sekanciais pažymiais:

1. Chirurgija	4 (gerai)
2. Vaikų ligos, jų prieštara ir socialė glaba	4 (gerai)
3. Akišerija, moterų ligos	5 (labai gerai)
4. Veneros ir odos ligos	3 (patenkinamai)
5. Akių ligos	4 (gerai)
6. Proto ligos ir ligonių slaugymas	4 (gerai)
7. Socialė medicina ir higiena	4 (gerai)
8. Pirmoji pagalba	3 (patenkinamai)
9. Kova su cheminiu karu	3 (patenkinamai)
10. Renigenologija	3 (patenkinamai)
11. Raupų skiepijimas	4 (gerai)
12. <u>Organinė chemija</u>	4 (gerai)

Remiantis šiuo pilį Noverytėi Marcelėi

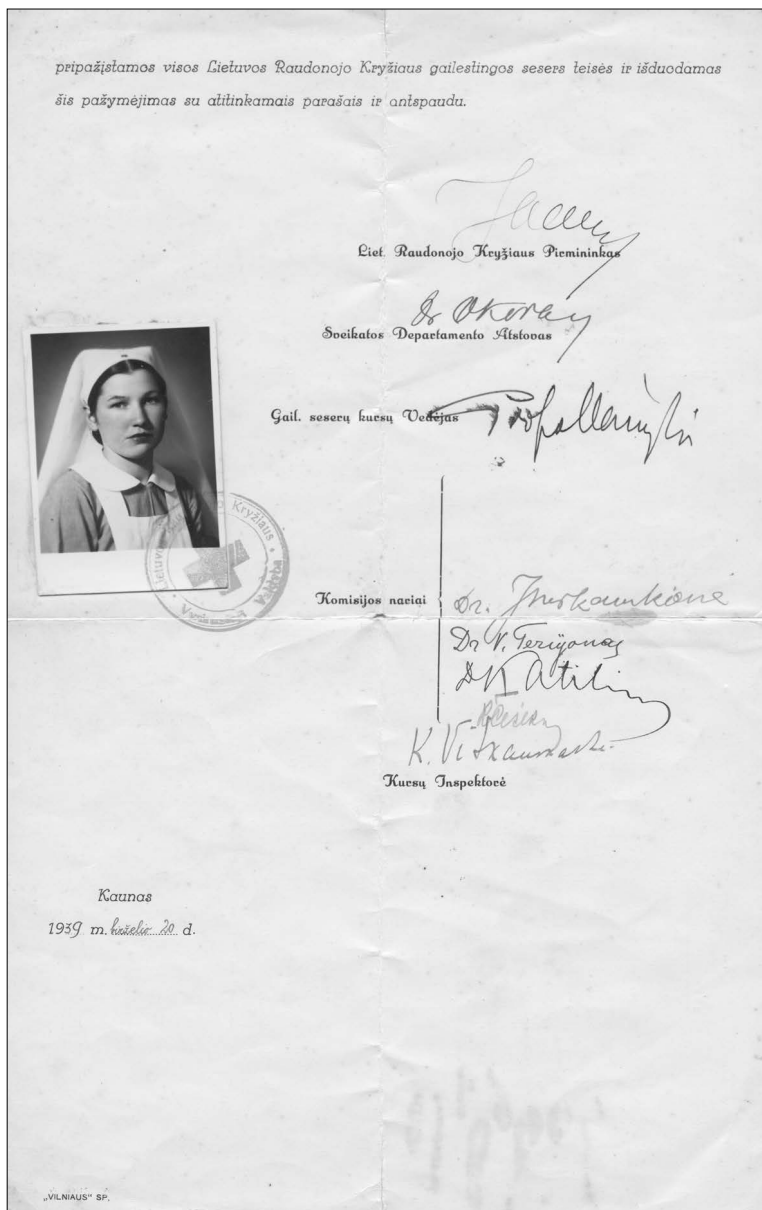
Marcelės Voverytės
 Lietuvos Raudonojo
 Kryžiaus gailėstingųjų
 seserų dvejų metų
 kursų baigimo
 pažymėjimas.
 Iš N. Mickevičienės
 asm. archyvo

1944 m. rugpjūčio 29 d. sugrįžę rusai V. Rainį suėmė, nuteisė 15 metų katorgos ir išvežė į Vorkūtos lagerį.

Kai suėmė Marcelės vyrą, ji turėjo slapstytis, negalėjo gyventi savo namuose Seirijuose, nes buvo įtraukta į išvežti numatytų žmonių sąrašą. Su dukra Nijole, kuriai tuo metu buvo tik 10 mėnesių, pabėgo į Mūsninkus (Širvintų r.) pas brolių kun. Juozą Voverį. 1946 m. kartu su broliu persikraustė į Jōniškį (Molėtų r.), kur gyveno iki brolio suėmimo 1947 m. birželį. Brolių kunigą išvežė į Kazachstano Karagandos anglių kasyklas. Marcelė su dukra pabėgo į Vilnių, kur nuomojo butą, slapstėsi, pasikeitė pavardę – vėl tapo Voveryte.

Vėliau nuvyko pas brolių Stasį ir Smalius, slapstėsi pas seserį Emiliją Spenglininkuose.

Nuo 1949 m. gruodžio 29 d. pradėjo dirbti Vilniaus kūdikių namuose medicinos sesele, gyveno kūdikių namų bendrabutyje – buvusiam Misionierių vienuolyne.

Marcelės Voverytės
Lietuvos Raudonojo
Kryžiaus
gailėstingųjų seserų
dvejų metų kursų
baigimo pažymėjimas.
Iš N. Mickevičienės
asm. archyvo

Dukterį Nijolę paliko seseriai, bet kadangi sesuo ją prastai prižiūrėjo, nuvedė pas brolių Stasį ir Smalius, kur brolienė Jadvyga augino Nijolę kaip savo vaiką.

1950 m. spalį Marcelė pasiėmė iš brolio dukrą Nijolę, nes brolis jos neleido į mokyklą, o jai reikėjo eiti į pirmą klasę. Abi apsigyveno kūdikių namų bendrabučio celėje kartu su dar dviem medicinos seselėmis. Vėliau vyr. gydytojas Šeinbergas davė atskirą mažą kambarėlį – buvusią vienuolyno celę su mažučiu langeliu. Marcelė nuolatos domėjosi saugumas: dažnai iš KGB ateidavo tikrinti darbuotojų kortelių ir visada paimdavo jos kortelę. Gydytojas Šeinbergas saugojo Marcelę nuo išvežimo, ją užstodavo. Jis buvo geras žmogus, žydų tautybės.

Marcelė dirbo naujagimių skyriuje su pamestinukais. Dažnai vaikus rasdavo paliktus prie kūdikių namų durų, jiems duodavo vardą, pavardę. Dirbdavo paro-

mis, stengėsi, kad niekam neužkliūtų. Už gerą darbą gaudavo net pagyrimo raštų.

Šiuo laikotarpiu išryškėjo ir kitos Marcelės savybės. Tai begalinis pasiaukojimas gelbstint vyrą ir brolių kunigą Juozą Voverį, nuteistus ir išvežtus į katorgą: Vladą nuteisė 15 metų sunkių darbų kalėjimuose Vorkutoje ir dar 5 metams tremties, o brolių – 12 metų katorgos darbų Kazachstano lageriuose ir tremčiai. Visą Rainių šeimos turtą konfiskavo sovietų valdžia. Kadangi savo algos neužtekdavo, važiuodavo pas gimines į kaimą rinkti maisto, dažniausiai lašinių, kad nusiųstų lageriuose esantiems artimiesiems. Tai buvo pavojingos kelionės, nes ji važinėjo perpildytais traukiniais, net žiemą, išsikibusi į turėklus, stovėdama ant išorinių traukinio laiptelių. Rankos taip nušaldavo, kad ji vos nenukrisdavo ant bėgių. Kartą vos nežuvo.

1955 m. sulaukė iš kalėjimo sugrįžusio brolio Juozo, o 1956 m. – iškankinto, palaužta sveikata vyro Vlado.

1958 m. gruodžio 20 d. Marcelė ir Vladas susilaukė sūnaus Gedimino.

Nuo 1971 iki 1991 m. Marcelė dirbo vaikų lopšelyje-darželyje auklėtoja. Gyveno Vilniuje kartu su dukters Nijolės šeima.

Marcelės gyvenimą, veiklą lėmė gerumas ir meilė – Dievui, Tėvynei, šeimai, visiems žmonėms. Visada tikėjo ir pasitikėjo Dievo valia. Sunkiomis valandomis guosdavo, sakydama, kad tik Dievas, ir tik Jis, viską sutvarkys. Sakydavo: „*Niekas taip kaip Dievas.*“ Visą sovietmetį drąsiai išpažino savo tikėjimą, kiekvieną sekmadienį

Marcelė Voverytė. 1939 m., Kaunas. K. Baulo nuotr. Iš N. Mickevičienės asm. archyvo

Vladas Rainys apie 1939 m. Kėdainiai. J. Romaškevičiaus nuotr. Iš N. Mickevičienės asm. archyvo

Marcelė Rainienė su sūnumi Gediminu. Vilnius, 1959 m. Iš N. Mickevičienės asm. archyvo

ARCHYVO PAŽYMĖJIMAS

2004-10- 22 Nr. R4- 4746

Lietuvos statistikos vadybos archyvineame fonde, visuotinio Lietuvos generalinės srities gyventojų surašymo 1942-05-27 žiniose, Alytaus apskrities Seirijų valsčiaus Seirijų miestelio Metelių gatvės (numeris nenurodytas) gyventojų Rainio Vlado buto-ūkio lape įrašyti: Rainys Vladas, šeimos galva, agronomas, tarnautojas; žmona Rainienė Marcelė, išlaikoma vyro.

PAGRINDAS. F. R-743, ap.2, b. 654.

PASTABA. Dokumentų apie Vlodo Rainio, Igno s., Alytaus apskrities Seirijų valsčiaus Seirijų miestelyje turėtą butą archyve saugomuose fonduose nerasta.

Direktorius pavaduotoja

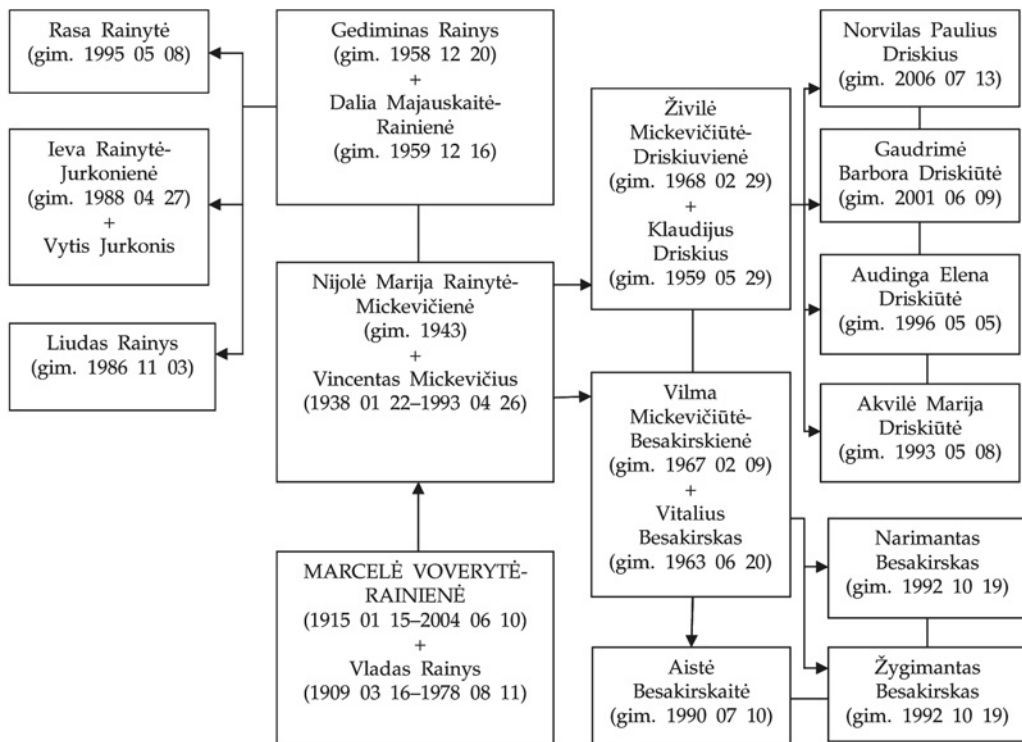
Gražina Sluckaitė

Dokumentų naudojimo skyriaus vedėja

Lida Varkauskienė

Archyvo pažymėjimas
Nr. R4-4746,
išduotas 2004 10 08.
Iš N. Mickevičienės
asm. archyvo

Marcelės Voverytės šeimos medis

eidavo į Mišias. Vilniuje eidavo melstis Aušros Vartų Dievo Motinai, į Šv. Terešės, Šv. Onos bažnyčias. Dažnai meldavosi prie šv. Antano paveikslu, tikėjo jo stebuklinga galia. Kai išvežė į Sibirą vyrą, nežinojo, kur jis pateko, ar gyvas. Tada meldėsi prie šv. Antano paveikslu, prašydama jo pagalbos. Netrukus atėjo nepažįstamas žmogus, kuris papasakojo apie Vladą ir paliko jo kalinimo vietos adresą.

Marcelė labai daug dirbdavo, bet niekada nesiskųsdavo, buvo rami, visiems atlaidi, rūpestinga, labai dosni, vaišinga. Jei ateidavo svečias, sakydavo: „*Nešk viską, ką turi.*“ Marcelė žmonėse matė tik gėrį, niekada nieko neapkalbėdavo, linkėjo visiems tik gero. Labai vertino mokslą, rūpinosi vaikų ir anūkų lavinimu. Nupirko vaikams gerą pianiną, samdė muzikos mokytojus. Pati kartais skambindavo pianinu, mokėjo keletą valsų.

Marcelė mylėjo savo tėviškę, nuolat lankydavo tėvų namus, brolius Stasį ir Bolių, seserį Emiliją. Bendravo su giminėmis, kiek galėjo, padėjo brolių vaikams siekti mokslo, pasiėmė juos pas save į Vilnių, kur jie gavo geresnį išsilavinimą. Ji dažnai važiuodavo pas brolių kun. Juozą, veždavo jam pilnus krepšius sunkiai gaunamo sovietinėse parduotuvėse geresnio maisto.

1990 m. Marcelė džiaugėsi, sulaukusi Lietuvos Nepriklausomybės. Nepriklausoma Lietuva buvo jos didžioji svajonė. Lietuvos simboliai – trispalvė vėliava, vytiš – jai buvo šventi. Dalyvaudavo Sąjūdžio mitinguose. Kai stovėdama tarp žmonių Vilniuje Katedros aikštėje pamatė Gedimino pilyje po daugelio metų keliamą Lietuvos trispalvę, Marcelė labai susijaudino ir apsverkė.

2004 m. birželio 10 d. Marcelė Rainienė mirė. Į Smalių kapinaites ją palydėti atėjo ne tik Smalių žmonės, bet ir tūkstančiai čiuobančių paukštelių nežinia iš kur suskrido ir sutūpė į medžius.

Marcelės Voverytės vyras Vladas Rainys (1909 03 16–1978 08 11)

Vladas gimė 1909 m. kovo 16 d. Šulaičių kaime, Krakių valsčiuje.

Buvo ketvirtas vaikas iš devynių Barboros ir Igno Rainių šeimoje. Pakrikštytas Krakių šv. Motiejaus bažnyčioje. Dokumentuose jį užrašė Vladislavo vardu, tėvą – Igotu.

Pradžios mokyklą baigė Šulaičiuose. 1930 m. baigė Kėdainių gimnaziją. Tuo labai rūpinosi mama: nusamdė kambarį, aprūpindavo maistu ir rasdavo pinigų užmokėti už mokslą ir kitoms išlaidoms. „*Kai baigs mokslus, – sakydavo mama, – nuvažiuosiu pas Vladelį arbatos išgerti.*“ Vladas buvo labai gabus, gerai mokėsi, todėl siekė aukštojo mokslo. Gimnaziją baigė 1930 m. ir tais metais įstojo į Lietuvos žemės ūkio akademiją Dotnuvoje, agronomijos specialybę. Besimokydamas akademijoje, buvo pavyzdingas studentas, aktyvus, visuomeniškas, įstojo į Tautininkų partiją.

1932 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Grįžęs iš kariuomenės, tęsė studijas. Užsimokėti už studijas akademijoje paėmė 1 800 Lt stipendiją.

1935 m. kovo 8 d. gavo pažymėjimą, kad išklause LŽŪA Agronomijos kursą.

Tam, kad galėtų atiduoti stipendiją, 1935 m. liepos 15 d. pradėjo dirbti Jiezno žiemos žemės ūkio mokykloje mokytoju ir rajono agronomu.

1939 m. balandžio mėnesį LŽŪA išlaikė diplominius egzaminus, parašė ir apgynė diplominį darbą ir tą pačių metų birželio mėnesį gavo Lietuvos žemės ūkio akademijos baigimo diplomą.

Vlado veržimasis į mokslą įveikiant materialinius nepriteklius, dėl ko nukentėjo jo sveikata, skolinantis pinigų iš valstybės, dirbant ir mokantis, kad atiduotų skolas, buvo panašus į sunkų Lietuvos valstybės kūrimosi ir kilimo kelią, kai svetimieji visai trukdė lietuviams mokytis ir šviestis. Deja, sovietams okupavus Lietuvą, 1944 m. rugpjūčio 29 d. Vladą areštavo, o taip siektą diplomą okupantai atėmė ir sunaikino.

Kai baigė akademiją, Vladui pasiūlė dirbti žemės ūkio ministro referentu, bet jis atsisakė, nes labiau traukė praktinė žemdirbystė.

Vladas Rainys dirbo: 1935 07 15–1940 09 01 Jiezno žiemos žemės ūkio mokyklos vedėjas, mokytojas ir rajono agronomas;

1940 09 02–1941 03 14 Butrimonyse, rajono agronomas;

1941 03 14–1941 09 01 Alytaus I MTS, vyr. agronomas;

1941 09 01–1944 04 20 Alytaus apskrities Seirijų valsčiaus agronomas ir Seirijų žemės ūkio mokyklos vedėjas, taip pat agronomas Alytuje.

Sovietams okupavus Lietuvą, iki suėmimo 1944 m. rugpjūčio 29 d. toliau dirbo Alytaus MTS vyr. agronomu ir Seirijų žemės ūkio mokyklos vedėju.

Sovietai atėjo suimti V. Rainio jau 1941 m. birželio 22-osios naktį. Beldėsi į langą, kad išileistų, bet kaip tik tuo metu pradėjo kristi pirmos bombos – prasidėjo karas su vokiečiais, ir rusų kareiviai nubėgo nuo namo.

Užėjus vokiečiams 1941 m. birželį, Vladas ir toliau dirbo Alytaus MTS vedėju ir Alytaus apskrities Seirijų valsčiaus agronomu bei Seirijų ŽŪM vedėju.

Grižus rusams 1944-aisiais, į Vakarus nesitraukė, nors žmona ragino trauktis. Vladas sakė, kad niekam nieko blogo nepadarė, todėl iš Lietuvos nesitrauks.

Bet 1944 m. rugpjūčio 29 d. buvo suimtas ir TSRS 1-osios oro pajėgų armijos karinio tribunolo 1944 m. rugsėjo 16 d. nuosprendžiu nuteistas 15 metų katargos darbu. Atimtas visas turtas. Išsiųstas į Sibiro Vorkutos lagerius už poliarinio rato. Kalėjime išbuvo iki 1955 m. gruodžio 22 d.

Vlado tėvas Ignas Rainys.

Apie 1930 m.

Iš N. Mickevičienės asm.

archyvo

Vlado motina Barbora

Rainienė (Kuprytė). Apie

1930 m. Iš N. Mickevičienės

asm. archyvo

Vladas Rainys Vorkutoje

apie 1950 m.

„УТВЕРЖАЮ“
НАЧ. ОКР „СМЕРШ“ 1 ВА
КАПИТАН ЧЕРВЕВАТЕНКО
29 августа 1944 г.

„АРЕСТ САНКЦИОНИРУЮ“
ВОЕННЫЙ ПРОКУРОР 1-й ВА
ПО СЛУЖБЕ В ЛЮБИМЦЕ
(ИЛИШЕНКО)
1944 г.

LI

LIETUVOS YPATINGASIS ARCHYVAS
F. K. 1 Ap. 52 В. Р. 1448 1
Tikras
Skyriaus vedėjas

П О С Т А Н О В Л Е Н И Е
(об избрании меры пресечения)

Действующая Армия. 29 августа 1944 г. Ч. ст. следователь отдела контрразведки „Смерш“ 1 ВА капитан ЧЕРВЕВАТЕНКО, рассмотрев поступившие в ОКР „Смерш“ материалы с преступной деятельностью

РАЙНИС Владислав Игнатьевич, 1909 г. рождения, урож. д. Шульвичей Каленевского уезда, б/п, образование высшее, литовец, проживающий г. Алитус, ул. Вайжганто, № 5,

И М Е Л :

что РАЙНИС подозревается в преступлениях, предусмотренных ст. 68-1 п. „в“ УК РСФСР и принимая во внимание, что РАЙНИС находится на свободе, может уклониться от следствия и суда, в соответствии со ст. ст. 145 и 158 УК РСФСР

П О С Т А Н О В И Л :

Мерой пресечения способом уклонения от следствия и суда РАЙНИС Владиславу Игнатьевичу избрать содержание под стражей, с чем в порядке ст. 145 УК РСФСР объявить арестованному под расписку в настоящем постановлении.

В соответствии со ст. 160 УК РСФСР копию постановления направить Прокурору и передать начальнику тюрьмы для приобщения к личному тюремному делу.

СТ. СЛЕДОВАТЕЛЬ ОКР „СМЕРШ“ 1 ВА
КАПИТАН (ЧЕРВЕВАТЕНКО)
[Подпись]

Настоящее постановление мне объявлено „30“ Августа 1944 г.
[Подпись]
по дписью

Įsakymas suimti
Vladą Rainį. 1944 m.
rugpjūčio 29 d.
Iš N. Mickevičienės
asm. archyvo

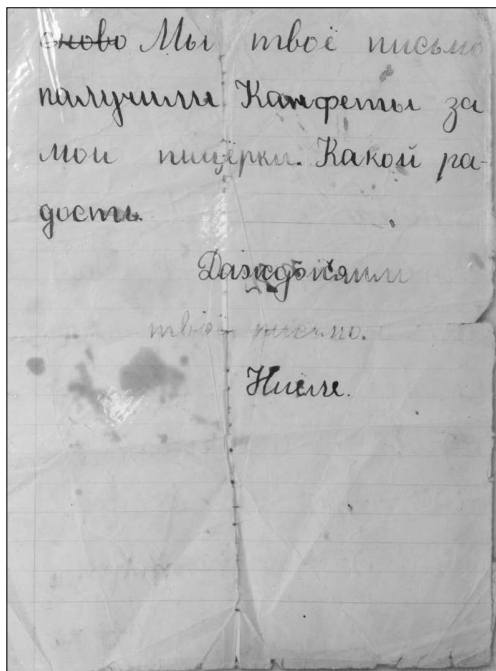
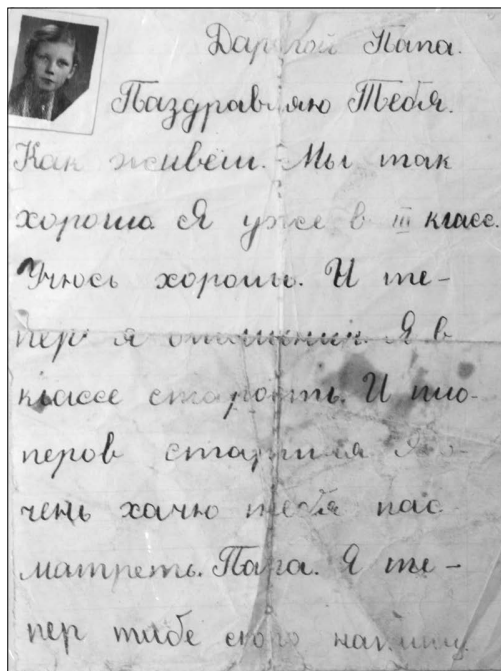
Vladas brangino laiškus, gautus iš namų. Dešimtmetės dukters Nijolės, kuriai, kai tėvą išvežė į kalėjimą, tebuvo 10 mėnesių, 1950 m. jam rašytą laišką rusiškai Vladas išsaugojo ir parsivežė į Lietuvą.

„Brangus Tėti,

Sveikinu Tave. Kaip gyveni. Mes tai gerai. Aš jau trečioje klasėje. Mokausi gerai. Dabar aš pirmūnė. Aš klasėje seniūnė. Ir pionierių vadovė. Aš labai noriu tave pamatyti, Tėti. Aš dabar tau greitai parašysiu. Mes tavo laišką gavome. Saldainiai už mano penketus. Koks džiaugsmas.

Laukiame tavo laiško. Nijolė“

Vladui kalint, 1950 m. balandžio 4 d. mirė jo motina Barbora Rainienė.

Nijolės Rainytės rusiškai rašytas laiškas tėvui į Vorkutos kalėjimą. 1950 m.
Iš N. Mickevičienės asm. archyvo

1956 m. Vladas grįžo į Lietuvą. Jis išliko gyvas, bet grįžo namo praradęs sveikatą. Vladas pradėjo dirbti Vilniaus kūdikių namų pagalbiniame ūkyje agronomu. Nugyventą ūkį per trumpą laiką padarė pelningą.

Norėdamas susigrąžinti arešto metu atimtą diplomą, 1956 m. vasario 8 d. parašė pareiškimą KGB pirmininkui prašydamas grąžinti jam Lietuvos žemės ūkio akademijos baigimo diplomą, išduotą 1939 m. birželio mėn., kuris buvo atimtas arešto metu 1944 m. rugpjūčio 29 d. ir yra byloje.

„Dabar išėjau iš kalėjimo, grįžau namo ir galvoju dirbti pagal savo specialybę. Turiu vilties, kad šis dokumentas man bus sugrąžintas.“

Vladas Rainys
Vorkutoje apie
1955 m.

Vladas gavo atsakymą: „Man, Rainiui V. J., 28.02.56 m. pranešta, kad visi arešto metu iš manęs paimti dokumentai sunaikinti sudeginant.“

Iš N. Mickevičienės
asm. archyvo

Tada Vladas nutarė vėl mokytis LŽŪA neakivaizdiniu būdu. Išlaikė daugybę egzaminų ir būtų baigęs akademiją antrą kartą, bet susirgo ir jo planai sužlugdo.

Iki 1971 m. Vladas dirbo agronomu įvairiuose ūkiuose, esančiuose netoli Vilniaus, – Báltupiuose, Kairėnuose. Tai buvo pagalbiniai ūkiai, priklausantys didelėms ligoninėms. Dėl netinkamo vadovavimo nusmukusius, nugyventus ūkius jis paversdavo pelningais. Buvo labai sąžiningas, iš savo vadovaujamo ūkio nėra

*Vladas Rainys
sugrįžęs iš Sibiro
su dukterimi Nijole
ir draugais. Vilnius,
1956 m.
Iš N. Mickevičienės
asm. archyvo*

Vlodo Rainio dvidešimtųjų mirties metinių paminėjimas Smaliuose. 1998 m. rugpjūčio 11 d.

paėmęs į namus nė gramo kokio nors produkto nesumokėjęs. Išsirašydavo tik truputį, užmokėdavo, o čekius laikydavo pasidėjęs namie.

1971 m. dėl galvos kraujotakos sutrikimo prarado darbingumą, gavo invalidumą.

Mirė 1978 m. rugpjūčio 11 d. nuo insulto, būdamas 69 metų.

Vladas Rainys su žmona Marcele palaidoti Smalių (Trakų r.) kaimo kapi-
naitėse, žmonos tėviškėje, kur jiedu susipažino ir kur norėjo būti palaidoti.

Atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę, Vladas buvo reabilituotas. Deja, tai
įvyko jau jam mirus.

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
AUKŠČIAUSIASIS TEISMAS**

Vilnius, Lentojųv. 24 Tel. 61-05-60
1990 09 24...Nr. B-2287/90

7332

PAŽYMĖJIMAS

Siuo pažymima, kad **RAINYS Vladas, Igno, gim. 1909 m.**
(pavardė, vardas, tėvo vardas, gimimo metai)

Kėdainių raj.

gyvenęs (usi) _____
buvo neteisėtai represuotas (-a) ir išbuvo laisvės atėmimo vietoje _____
nuo **1944 m. rugpjūčio 29 d.** iki **1955 m. gruodžio 22 d.**

tremtyje _____ nuo _____ iki _____

Pagal 1990 m. gegužės 02 d. Lietuvos Respublikos įstatymą „Dėl asmenų, represuotų už pasipriešinimą naciniams režimams, teisių atstatymo“ jis (ji) yra nekaltas (-a) Lietuvos Respublikai ir yra atstatomas visų teisių.

Siuo pažymėjimas yra pagerindas įskaityti jame nurodytą laiką į visų rūšių darbo stažą, taip pat moki _____
Rainiui Vladiui, Igno
(pavardė, vardas, tėvo vardas)

arba jo (jos) įpėdinams kompensacija ir gražinti turtą Lietuvos Respublikos įstatymais nustatyta tvarka.
Kompensacija išmoka miesto, rajono, kurio teritorijoje asmuo gyveno iki represavimo, finansu organai.
Konfiskuoto turto gražinimo arba jo vertės atlyginimo klausimus sprendžia miestų, rajonų savivaldybės teritorijoje buvo tas turtas, vykdomieji organai.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo teismo pirmininkas M. LOSYS

*Pažymėjimas apie Vlado Rainio
reabilitavimą, išduotas
1990 09 24. Iš N. Mickevičienės
asm. archyvo*

D. Nijolė Marija Rainytė-Mickevičienė (gim. 1943 10 01)

Nijolė Marija Rainytė – Marcelės ir Vlado dukra, gimė 1943 m. spalio 1 d. Baigė Vilniaus 1-ąją vidurinę mokyklą (dabar – Vilniaus jėzuitų gimnazija).

Vilniaus universitete įgijo gydytojos bakteriologės specialybę. Vadovavo ligoninių klinikinėms bakteriologinėms laboratorijoms, dėstė Vilniaus universitete Gydytojų kvalifikacijos fakultete, rašė mokslinius darbus, dėstė Medicinos mokykloje.

Ištekėjo už teisininko Vincento Mickevičiaus (1939 01 22–1993 03 20), susilaukė dviejų dukterų Vilmos (gim. 1967 02 09) ir Živilės (gim. 1968 02 29).

Vilma VU baigė medicinos studijas. Dirba gydytoja, įkūrė privačią kliniką. Ištekėjo už Vitaliaus Besakirsko. Užaugino tris vaikus: Aistę Agotą (gim. 1990 07 10), dvynius Žygimantą Jokubą ir Narimantą Motiejų (gim. 1992 10 19).

Aistė Besakirskaitė baigė ekonomiką, ištekėjo už Vytauto Puzero, augina dukrelę Vyte. Žygimantas Besakirskas Kaune baigė Lietuvos veterinarijos akademiją. Narimantas Besakirskas baigė Mykolo Riomerio universitetą.

Živilė Vilniaus universitete baigė ekonomikos mokslus, dirba leidykloje. Ištekėjo už fotomenininko Klaudijaus Driskiaus. Augina keturis vaikus: Akvilę (gim. 1993 05 08), Audingą (gim. 1996 05 05), Gaudrimę (gim. 2001 06 09) ir Norvilą (gim. 2006 07 13).

Akvilė baigė Vilniaus dailės akademiją. Audinga studijuoja Vilniaus universitete, Gaudrimė mokosi Vilniaus jėzuitų gimnazijoje. Norvilas – moksleivis.

Nijolė Rainytė su mama Marcele apie 1950 m. Iš N. Mickevičienės asm. archyvo (viršutinė nuotr. kairėje)

Nijolė Rainytė (dešinėje) po Pirmosios Komunijos šventės Onuškyje su pussesere Aurelija ir Onušio klebonu N. Švogžliu-Milžinu. 1950 m. Iš N. Mickevičienės asm. archyvo

Nijolei Rainytei 18 metų. 1961 m. Iš N. Mickevičienės asm. archyvo

Juozas Voveris sugrįžęs iš kalinimo su seserimi Marcele ir jos dukterimi Nijole Vilniuje. 1955 m. Iš N. Mickevičienės asm. archyvo

*Nijolė su anūkais:
(iš kairės) Narimantu,
Gaudrime, Aiste,
Audinga, Žygimantu,
Akvilė ir Norvilu
(sėdi ant kelių)
Vilniuje. 2009 m.
K. Driskiaus nuotr.*

*Vilma su vaikais
Žygimantu,
Narimantu ir
Aiste. Vilnius, 2014 m.
K. Driskiaus nuotr.*

*Živilė ir Klaudijus Driskiai
su vaikais (iš dešinės)
Akvilė, Audinga, Gaudrime
ir Norvilu. Vilnius, 2010 m.
Iš K. Driskiaus archyvo*

D. Gediminas Rainys (gim. 1958 12 20)

Marcelės ir Vlado sūnus Gediminas Rainys gimė 1958 m. gruodžio 20 d. Vilniaus universitete baigė ekonomikos studijas, ekonomikos mokslų daktaras. Dirbo Lietuvos ekonomikos institute, Lietuvos Respublikos Vyriausybėje viceministru, Lietuvos pramonininkų konfederacijos vicepirmininku, užima kitas atsakingas pareigas.

Žmona Dalia Majauskaitė-Rainienė (gim. 1959 12 16) – ekonomistė.

Dalia ir Gediminas Rainiai užaugino tris vaikus: Liudą (gim. 1986 11 03), Ievą (gim. 1988 04 27) ir Rasą (gim. 1995 05 08).

*Gediminas Rainys.
Vilnius, apie 1965 m.
Iš N. Mickevičienės
asm. archyvo*

*Nijolė laiko ant kelių
brolių Gedimino
Rainį. Vilnius,
1959 m.
Iš N. Mickevičienės
asm. archyvo*

*Gediminas Rainys
Lietuvos pramonininkų
konfederacijos posėdyje
su Bronislovu
Lubiū. Vilnius,
2010 m. K. Driskiaus
nuotr.*

*Gediminas Rainys su šeima ir giminėmis savo namuose Vilniuje. 2013 m.
K. Driskiaus nuotr.*

Liudas dirba privačioje kompanijoje. 2016 m. vedė Giedrę Chainauskaitę. Ieva baigė Vilniaus licėjų, Vadybos ir ekonomikos universitetą. Ištekėjo už politologo Vyčio Jurkonio. 2015 m. birželio 21 d. jiems gimė sūnus Vincas Jurkonis. Rasa studijuoja ekonomiką Vilniaus universitete.

B. Marcelė Voverytė-Kašėtienė

Marcelė Voverytė buvo Onos ir Motiejaus duktė, Jono Voverio sesuo. Ji gimė XIX a. pabaigoje ir pateko į emigrantų, vykusių į Ameriką *laimės ieškoti*, bangą.

Amerikoje ištekėjo už lietuvio Stepono Kašėtos, sukūrė lietuvišką šeimą. Marcelė ir Steponas Kašėtos užaugino tris savo vaikus ir vieną įsivaikino: dvytnukes Ameliją ir Žozefiną (Juzę), Franką (Praną) ir Džoną (Joną).

Amelija Kašėtaitė mirė jauna, prieš savo vestuves restorane suvalgiusi austrių ir apsinuodijusi. Žozefina, Frankas ir Džonas taip pat jau mirę.

Juzė Kašėtaitė ištekėjo už Andriaus Speare (irgi lietuvio), susilaukė dvynukių Joan (Jonės) ir Joanne (Joanos). Juzė Speare (Kašėtaitė) buvo atvažiavusi į Lietuvą, aplankė kun. Juozą Voverį, kitus gimines.

Jonė ištekėjo už bankininko, užaugino dukrą Lee.

Joana ištekėjo už Davido Kurlando ir užaugino dvytnukes Tanią ir Tašią.

Tania gyvena Tampoje (Amerikoje), yra pradinių klasių mokytoja, augina dukrą Berli.

*Aistė Besakirskaitė
uždega žvakutę
prosenelių atminimui
Smalių kapinėse.
2012 m. K. Driskiaus
nuotr.*

*Prie prosenelių
šulinio sėdi
Norvilas Driskius.
2010 m. Smaliai.
Ž. Driskiuvienės
nuotr.*

Tačia ištekėjo už karo fotokorespondento ir susilaukė trynukų – mergaičių Amelijos ir Natali ir berniuko Jacob (Jokūbo).

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, Lietuvoje lankėsi Juzės Kašėtaitės dukros Jonė ir Joana su dukra Lee. Jos aplankė ir savo mamos tėviškės Smalių kapus, kur ilsisi jų seneliai. Deja, jos lietuviškai jau nebekalbėjo. Abi seserys Jonė ir Joana Kašėtaitės jau mirusios.

Smaliuose Onos ir Motiejaus Voverių kelmo atžalų neliko. Sūnus kun. Juozas Smalių kapuose tėvams ir seneliams pastatė menišką paminklą – raižytą metalinį kryžių su keturiais žibintais.

Aplink prosenelius sugulė ir jų vaikai, o anūakai tik atvyksta aplankyti senelių kapų ir uždegti žvakelės, sukalbėti maldos.

Praeities puslapiai

Vincas Vičkačka

Juozas Vičkačka

(1899 05 13–1967 04 27)

Mano tėvelis gimė ketvirtuoju vaiku gausioje mažajam ūkininko Jurgio Vičkačkos, Simo, ir Marijonos Vičkačkienės (Piliūtės), Adomo, šeimoje dūminėje trobelėje Kaniūkų kaime, Onuškio valsčiuje, Trakų apskrityje (dabartinis Varėnos r., Jakėnų apyl.). Visas tris sesutes dar ankstyvoje vaikystėje priglobė Kaniūkų kapinaičių smėlis, o berniukai: Motiejus, Juozas, Vincas, Feliksas ir Martynas, nors vargo ir kentė nepritekliaus, diena po dienos stypo, augo. Šeimos galvai Jurgiui sunku buvo išmaitinti šeimą, todėl kiek paaugęs Juozukas ėjo piemenauti pas kaimynus, parduoti savo vasarų. Tarnavo savame kaime pas Stasį Jaraminą, tarnavo Damononyšė pas Igną Zaliecką ir keletą metų piemeniu ir pusberniu Karėivonių dvare pas poną Kareivą.

Iš visų samdžiusių šeiminkų geriausiai prisimindavo poną Kareivą. Tai buvo viengungis ponas, darbštus, tvarkingas, reiklus, mylėjęs gamtą, ūkį, vertinęs sąžiningumą ir darbštumą. Nors tėvelis augo vargingoje šeimoje, iš mažens jam buvo įskiepytas sąžiningumas ir darbštumas. Tai pastebėjo ponas Kareiva ir todėl prieš Kalėdas, išleisdamas namo, prie sutarto atlyginimo pridėdavo kokią nors dovaną – svarą vilnų, mėsos, o kartą net avinuką padovanavo.

Dirbdamas dvare, daug kuo domėjosi – lauko darbų organizacija, gyvulininkyste, bendravimu su žmonėmis – ir tą patirtį panaudojo dirbdamas savame ūkyje.

Ponas Kareiva lietuviškai gerai mokėjo ir su Juozuku kalbėjo tik lietuviškai. Dvare buvo vartojama lenkų kalba, todėl per keletą metų tėvelis neblogai išmoko lenkiškai. Eidamas tarnauti į dvarą, raides jau pažino, bet skaitė prastai. Ponas pasidomėjo piemens raštingumu, padovanavo lietuvišką elementorių ir beganydamas avis tėvelis vaikystėje išmoko skaityti ir rašyti. Tai buvo visi jo universitetai, bet gyvenime jis buvo protaujantis ir apsiskaitęs žmogus, domėjosi knygomis, laikraščiais, pasaulio įvykiais.

Nors vaikai iš mažens tarnavo pas žmones, šeimoje duonos vis trūko. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą vyriausias tėvelio brolis Motiejus emigravo į Jungtines Amerikos Valstijas, Lauryno (Lawrence) miestą.

Pirmasis pasaulinis karas buvo labai negailestingas Kaniūkų apylinkėms. 1915 m. rudenį fronto linija nusistovėjo Kaniūkų–Kálvių kaimuose. Kaniūkuose įsitvirtino vokiečiai, o Kálviuose rusai. To karo metais pagrindinė traukiamoji jėga buvo arkliai, todėl nusistovėjus frontui arkliams buvo sušerti beveik visi kaimo javai ir žiemkenčiai. Frontui pasistūmėjus toliau į rytus, sugrižę gyventojai nedaug ką rado kluonuose. Žiemkenčiais kiek galėdami apsėjo laukus, o žiema atėjo alkana. Kaimas badavo. Rugių duonai pirkti eidavo į Alytaus apylinkes ir nusipirkę po 20–30 kg nešdavo namo. Pusę grūdų pasi-

Vincas Vičkačka. 1954 m.

Iš Sigitos Jurkonienės
(Vičkačkaitės) šeimos albumo

likdavo namuose duonai, kitą pusę gabendavo į užuvalkininę (už Valkininkų), kur grūdai buvo dar brangesni, pardavę dvigubai uždirbdavo ir vėl keliaudavo pirkti naujo pirkinio. Kartą begrįždamas namo su kroviniu, tėvelis pasijuto tiek silpnas, kad penkių kilometrų jau neįstengė pareiti su našta. Krovinį paliko pas pažįstamus, o pats šiaip taip parėjo ir atgulė. Į kaimą jau buvo atėjusi bado palydovė – šiltinė, kuri paguldė ir paauglį Juozuką. Sirgo jis ilgai, apie tris mėnesius. Apie mėnesį neturėjo sąmonės. Visi manė, kad jis silpniausias ligonis visame kaime. Jau šviečiant pavasario saulutei, išeidavo į kiemą, pasišildydavo jos atokaitoje, suvalgydavo svogūno laišką su druska ir vėl grįždavo lovon. Jam nesakė, kad šiltinė siautėja visame kaime. Skynė ji vargšus ir turtinguosius. Tą pavasarį šiltinė iš kaimo pasigrobė apie penkiolika žmonių. Mirė ir geriausias tėvelio draugas pusbrolis Feliksas Vičkačka.

Kilęs iš ligos ėmė rūpintis šeimos reikalais. Bekovojojant su badu, kažkaip nepastebimai praėjo visi svarbieji įvykiai – Rusijos revoliucijos, Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimas, bolševikų antplūdis, lenkų legionų okupacija, kol galutinai kaime įsitvirtino Nepriklausomos Lietuvos kariuomenė, kuri iš pradžių neleido bolševikams plėsti gyventojų, o vėliau – lenkams. Taip Kaniūkų kaimas liko Lietuvos valstybės pakraštyje. Rytinius kaimo laukus 1919 m. perkirto lenkų demarkacijos linija, dvidešimčiai metų atplėšusi nuo Lietuvos Vilniaus kraštą.

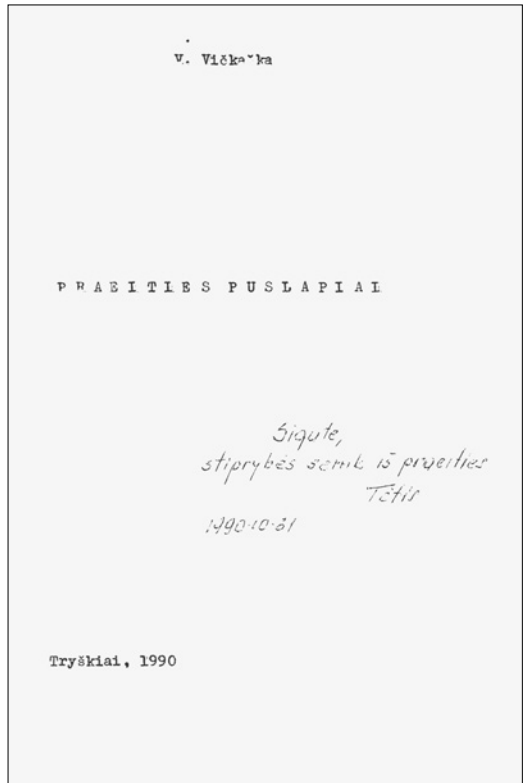
1921 m. buvo pašauktas į Lietuvos kariuomenę. Tarnavo Kaūno mokomojoje kulksvoidžių kuopoje. Į atsargą išėjo 1923 m. turėdamas vyresniojo puskarininkio laipsnį.

Tarnaudamas kariuomenėje buvo drausmingas, su užsidegimu mokėsi dėstomas disciplinas. Kariuomenę prisimindavo kaip puikią mokyklą, kuri labai praplėtė jo akiratį.

1922 m. liepos mėnesį buvo išleistas atostogų. Parvykusį namo prie vartų pasitiko sergantis tėvukas Jurgis. Labai apsidžiaugė pamatęs sūnų šaunų kareivį, kurio jau daugiau kaip metus nebuvo regėjęs. Pasakė, kad labai jo laukęs, pasiskundė silpna sveikata, o naktį numirė.

Palaidojus tėvuką, grįžo baigti karinę tarnybą. Siūlė likti kariuomenėje virštarnybiniu. Būdamas šeimoje vyriausias, jautė atsakomybę už šeimą ir nesutiko likti kariuomenėje, grįžo namo.

Tėveliui baigus tarnybą kariuomenėje, Lietuvoje prasidėjo žemės reforma. Dvarininkams buvo paliekama 80 hektarų žemės sklypai, o kita žemė dalijama mažžemiams ūkininkams ir žmonėms, aktyviai rėmusiems Lietuvos Nepriklausomybę.

Vinco Vičkačkos atsiminimų rankraščio viršelis su užrašytu palinkėjimu dukrai Sigutei.
1990.10.31

Iš išparceliuoto Bytautonių dvaro gavo 10 hektarų dydžio iškirsto miško laukymę, kurią pradėjo dirbti. Broliai dar buvo jauni, o mamos sveikata menka. Duonos kąsnis atsiėjo brangiai, apsirengti padoriai nebuvo už ką.

Lenkų pasienyje kariuomenę pakeitė pasienio policija. 1923 m. 24 metų Juozas Vičkačka pradėjo tarnauti eiliniu pasienio policininku lenkų pasienio Trakų bare. Iš pradžių saugojo gimtojo kaimo laukais besidriekiančią demarkacijos liniją, o vėliau tarnavo Žarnavolkoje, Baltāmiškyje, Strėvoje ir kituose pasienio punktuose.

Papildomos pajamos padėjo šeimai atsistoti ant kojų. Duonos jau užteko, pasistatė naują gyvenamąjį namą, tačiau broliai pasidarė pernelyg išlaidūs, trūko tvirtos šeimninkiškos rankos.

1926 m. birželio 6 d. vedė Alytaus rajono Daugų valsčiaus Bukaučiškių II kaimo 22 metų merginą Petronėlę Dabravolskaitę, Kazio dukrą, dėdės Piliaus žmonos giminaitę. 1927 m. kovo 11 d. gimė sūnus Vincas, 1929 m. rugpjūčio 26 d. – antras sūnus Juozas, o 1934 m. rugsėjo 13 d. – dukra Onutė. Žmona ir vaikai beveik nuolatos gyveno ūkyje su tėvelio motina ir broliais, o tėvelis Juozas buvo pasienio tarnyboje, atsiskyres nuo šeimos. Gyveno taupiai, kartais asketiškai, taupė litus, kad galėtų brolius aprūpinti ir užtikrinti gyvenimą šeimai.

1926 m. rudenį brolis Vincas emigravo į Argentina. Namuose, be žmonos ir motinos, liko 18 metų brolis Feliksas ir 15 metų brolis Martynas. 1930 m. tėvelio sveikata labai pašljo – sunkiai susirgo vidurių šiltine. Gydėsi Kauno karo ligoninėje. Gijo pamažu, ilgą laiką jautėsi silpnas.

1933–1934 m. Kaniūkų kaimas buvo išskirstytas į vienkiemius. Vičkačkams 24 hektarų sklypą skyrė dvaro žemėje. Netrukus įsikūrė. Pastatė trobesius. Broliams Feliksui ir Martynui išmokėjo jų dalis ir liko sklypo šeimninku. 1934 m. gruodžio 27 d. mirė motina Marcijona. Gražiai palaidojo Kaniūkų kapinėse, tėvams pastatė paminklą. Brolis Feliksas išėjo žentu į savąjį kaimą, paėmęs žmoną – Aleksandrą Blažonytę. Jauniausias Martynas ėmė mokytis kalvio amato.

Atėjo 1939 metai. Lietuvos rytinė siena, gražinus Vilniaus kraštą, buvo nukelta toliau į rytus. Tėveliui tarnauti teko Lietuvos–TSRS pasienyje, Paberžės kaimelyje, netoli Stasylių geležinkelio stoties, Vilniaus–Lydos geležinkelio ruožo.

Tarnaudamas pasienio policijoje buvo drausmingas, pareigingas, gerbiamas draugų ir viršininkų. Beveik nevaratojo alkoholio. Buvo pavyzdingos doros, nors nuo šeimos ilgą laiką gyveno skyriumi. Už sąžiningą tarnybą 1928 m. apdovanotas Lietuvos Nepriklausomybės dešimtmečio atminimo medaliu, o 1936 metais – Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino ordino III laipsnio medaliu.

1940 m., Tarybų Sąjungai inkorporavus Lietuvą, tėvelį paleido iš policijos. Jis dirbo savo ūkyje, Kaniūkų kaime. Būdamas darbštus ir tvarkingas, ūkį tvarkė gražiai, gyveno neblogai. Naujai santvarkai nepritarė, neperprato naujų pertvarkymų esmės. Kaimynų akivaizdoje kritikavo valdžios daromą chaosą ir žalą Lietuvos kraštui. Tarybų valdžia už jo priešišką nusistatymą numatė jį ir jo šeimą kandidatais tremti į Sibirą. Tremtį sulaukė 1941 m. birželio 22 d. prasidėjęs Vokietijos–TSRS karas.

Nors vokiečiai atėjo kaip išvadotojai nuo tremties, ūkininkas Vičkačka jiems tarnauti neskubėjo. Atskaitęs moralus sukomunistėjusiems kaimynams, kurie tarybinės santvarkos metu kėsinosi į jo laisvę ir turtą, atsisakė pasiūlymo tarnauti vokiečių okupuoto krašto policijoje, liko dirbti savo ūkyje ir dalijosi karo negandomis su visais kaimynais. Sunkiai

Brolis Juozas
Vičkačka, sesuo Onutė
Vičkačkaitė ir tėvelis
Juozas Vičkačka
trentyje Krasnojarsko
krašte, Partizansko
rajone Južnyj
apylinkėje, Dizos
gyvenvietėje. 1955 m.
Iš S. Jurkonienės
šeimos albumo

kentė žydų naikinimo akciją, nesikišo jom ir laikė tai bausme žydams už nusikaltimus Dievui ir lietuvių tautai. Nepateisino tarybinių belaisvių naikinimo stovyklose ir rėmė maistu bei laikė namuose pabėgusį iš Alytaus stovyklos rusą belaisvį, kilusį nuo Rostovo prie Dòno. Smerkė tarybinių partizanų plėšikavimą ir žmonių naikinimą, todėl įsijungė į kaimo savisaugą.

1944 m. liepos 14 d. Kaniūkuose pasirodė pirmasis tarybinių karių dalinys. Tai reiškė, kad pasibaigė vokiečių okupacija. Daugelis siūlė tėveliui su šeima trauktis į Vakarų, bet jis atsisakė motyvuodamas, kad niekam nėra blogo padaręs.

1944 m. rugsėjo 28-osios naktį į 29-ąją tarybiniai pasieniečiai areštavo tėvelį. Tardė ir kankino Onuškyje, Trakuose ir galutinai perkėlė į Vilniaus Lukiškes. Jam buvo sufabrikuota byla, esą jis nužudęs tarybinį karį ir buvęs vokiečių gestapo agentu. Vienas iš liudininkų buvo Kaniūkų kaimo gyventojas Juozas Lebedninkas (pravarde Nedamuštas), gimęs apie 1924 m., kuris stoji akistaton su tėveliu. Tardytojo kabinete tėveliui lietuviškai paklausus, kodėl neteisybę liudija, jis pasakęs, kad jį privertė. Jam tėvelis pataręs sakyti tik tiesą. Rusui karininkui rusiškai paklausus, ar jis matęs, kaip Vičkačka nušovęs tarybinį karį, jis pasakęs, kad akistatoje esąs žmogus jokio kario nenušovęs. Tada karininkas liepęs sargybiniui uždaryti kalėjiman Lebedninką už tarybų valdžios suvedžiojimą. Išsigandęs grasinimo, Lebedninkas pasakė, kad tėvelis nušovęs karį. Karininkas davęs pasirašyti akistatos protokolą ir tėvelio likimas buvo nuspręstas. 1945 m. sausio 6 d. LTSR Aukščiausiasis teismas nuteisė Juozą Vičkačką, Jurgio, gim. 1897 m. (1942-aisiais tėveliui gimimo metus buvau ištaisęs iš 1899 į 1897, nes 45 metų žemdirbių nelietė jokios totalinės mobilizacijos), 10 metų laisvės atėmimo ir 5 metams trenties.

Beje, teismas buvo tik farsas. Proceso metu nebuvo klausinėjama, nebuvo liudininkų nei gynėjų, tėvelį tik atvežė iš Lukiškių kalėjimo į kažkokį kabinetą, jam perskaitė sprendimą ir liepė pasirašyti.

Iki 1946 m. kalėjo Vilniaus Rasų gatvės lageryje, vėliau Ūchtoje ir Vorkūtoje. Kalėjimo sąlygos buvo žiaurios. Kalint Ūchtoje buvo susirgęs šiaurės pelagra ir nuo mirties išgelbėjo geležinė sveikata, reti namiškių siuntiniai ir kalinys rusas gydytojas, rūpinęsis tėvelio sveikata. Dauguma žmonių, areštuotų 1944–1945 m., negrižo į gimtinę.

Sugrįžęs Lietuvon, tėvelis perskaitė Balio Sruogos „Dievų mišką“ ir sakė, kad sąlygos Vorkutoje nebuvo geresnės už autoriaus aprašytą Štuthofio koncentracijos stovyklą.

Tėvelio brolis Martynas, vengdamas tarybų valdžios represijų, pasitraukė į pogrindį, tapo partizanų, net būrio vadu (slap. „Vasara“). 1945 m. rugpjūtyje legalizavosi, bet buvo suimtas ir sušaudytas, o jo šeima ištremta.

Tėvelio brolio Felikso šeima 1945 m. rugpjūtyje buvo ištremta, o jis pats pusantrių metų kalintas be teismo sprendimo, vėliau paleistas nesant įkalčių.

1954 metų gegužės mėnesį tėvelį paleido iš Vorkutos lagerio ir ištremė visam gyvenimui pas vaikus Juozuką ir Onutę į Krasnojarsko kraštą. Vaikai nuo 1948 m. buvo jau prasigyvenę, maisto užteko, o ir žmogaus nuvertinimas buvo mažesnis negu lageryje. Kankino artimųjų ir tėvynės ilgesys. Šiek tiek pasitaisė lageryje pašlijusi sveikata.

1957 m. pradėjo sklaidytis stalinizmo debesys. LTSR Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo 1957 m. rugsėjo 30 d. nutarimu tėveliui Juozui Vičkačkai ir dukrai Onutei Vičkačkaitei buvo leista grįžti į Lietuvą. Tų pačių metų lapkričio mėnesį tėvelis atvyko pas mus, žmoną Petronėlę ir sūnų Vincą, į Telšius. Tėviškė buvo beveik sunaikinta. Name gyveno iš tremties grįžusi brolio Felikso šeima. Nutarėme visi apsigyventi Telšiuose. Registravimo ceremonija tęsėsi beveik pusę metų. Labai jau vietas valdžia nenorėjo priregistruoti, teko net Paleckiui rašyti.

Prisiregistravęs Telšiuose, įsidarbino sargu statybos valdyboje, o vėliau nežinybinės apsaugos skyriuje. Sveikata buvo silpna. Kankino lėtinis plaučių uždegimas ir astma.

Nuotaiką kėlė tai, kad po sunkių išmėginimų visa dvasiškai nepalaužta šeima sugrįžo į gimtąjį kraštą. Visi vaikai sukūrė lietuviškas šeimas. Džiaugėsi anūkais. Gėrėdamasis klausydavo lietuviškų dainų, sekė anūkeliams pasakas ir matydamas, kad jaunoji karta auga lietuviškoje aplinkoje, laikinai užmiršdavo ir savo kančias.

Dirbo iki 1965 m., kol liga galutinai pakirto. Įtarė plaučių vėžį.

Mirė 1967 m. balandžio 27 d. Palaidotas Telšių miesto kapinėse.

Iki paskutinio atodūsio neatleido tarybų valdžiai falsifikacijos, melo, materialinių ir dvasinių vertybių aiškinimo. Paskutiniu metu, matydamas net ir gerus poslinkius, netikėjo jais, sakydamas, kad tai tik priedanga kokiai nors niekšybei vykdyti.

Telšiai, 1967 m. kovas

Pažyma tėvelio Juozo Vičkačkos pasui išduoti

Petronėlė Dabravolskaitė-Vičkačkienė

(1899 06 17–1983 12 23)

Mamytė gimė Alytaūs apskrities Daugų valsčiaus Bukaučiškių II kaime (dabartinis Alytaus r., Dvārčėnų apylinkės) Kazio Dabravolsko, Raulyno sūnaus, ir Martos Dabravolskienės (Skerniškiūtės), Adomo dukters, šeimoje. Mamos gimimo data ilgą laiką buvo laikoma 1904 06 17. Apie 1980 m., galutinai nuslopus represijų bangai ir iškilus reikalui įrodyti mamytės tapatybę, archyve rasti gimimo metrikai rodė, kad ji gimusi 1899 06 17.

Šeimoje buvo gimę keturi vaikai – dvi seserys ir du broliai. Kuri pagal eilę buvo mama, sunku pasakyti. Žinoma, kad jos sesutė Jadvyga ir broliukas Juozukas mirė ankstyvoje vaikystėje, o ji, Petrutė, ir jauniausias broliukas Kaziukas, gimęs 1904 m. spalį, išaugo. Sesutės Jadvygos mirties aplinkybės nežinomos, o broliukas Juozukas dar kūdikystėje mirė nelaimingo atsitikimo metu.

Seniau kaimuose, užėjus žiemos šalčiams, apsiėriavusios avys su mažais ėriukais, kol pastarieji sustiprės, buvo laikomi žmonių gyvenamose patalpose. Prausiant mažylį Juozuką, bėgdama avis apvertė niekotėlę (geldelę) su vaiku ir nuo sutrenkimo jis mirė.

1904 m., dar negimus broliui Kaziukui, mamos tėvelis Kazys išvyko į Jungtines Amerikos Valstijas pinigų uždirbti, kad išmokėtų už žemę (0,7 valako), kurią prie turėto sklypo buvo prisipirkę iš Bukaučiškių dvaro pono Kazlausko. Maždaug po pusantrų metų, turbūt 1906 m. pavasarį, prieš pat Velykas, mamos tėvelis Kazys ruošėsi grįžti namo. Turėjo jau visus dokumentus, laivakortę, net išleistuves buvo atšventęs, bet prieš išvažiudamas nenorėjo veltui praleisti laisvos dienos ir nutarė padieniu darbininku padirbėti anglių kasykloje, kad uždirbtų 10 dolerių. Bedirbant šachtoje įvyko tragedija – sprogo metano dujos ir tėvelis žuvo kasykloje.

Namuose jau laukė jo sugrįžtančio. Išdažė pirkią, šventiškai papuošė. Žmona Marta su kaimynėmis nutarė, kad suneš kaimynuose buvusius metinukus ir pasiūlys sugrįžusiam tėčiui atpažinti savąjį sūnelį Kaziuką. Dienos bėgo, tėvelis nesirodė, o vietoj jo iš Amerikos atkeliavo draugų laiškėlis, pranešantis, kad tėvelio jau nėra. Labai sunkiai netektį išgyveno mamos mama (mano senelė) Marta. Ji taip ir netekėjo antrą kartą, nors mirė 1957 m. gruodžio mėnesį.

Likę našlaičiai su mama Marta gyveno Bukaučiškėse pas mirusio tėvelio tėvus Raulyną ir Rozaliją Dabravolskus. Be jų, šeimoje gyveno žuvusio tėvelio broliai Juozas ir Gabrys bei seserys Elena ir Marytė.

Mokyti Petrutei beveik neteko. Vieną žiemą lankė kaimo daraktoriaus mokyklą, pramoko skaityti ir rašyti. Tolimesniame gyvenime tų žinių negilino, spauda ir knygomis nesidomėjo, buvo mažai raštinga, nors pasakas ir liaudies dainas labai mėgo, lankė susiejimus, turėjo gražų balsą ir buvo ji išstisias liaudies dainų lobynas. Jau senatvėje su didžiausiu malonumu dainuodavo anūkams liaudies dainas, sekė pasakas, pasakojo apie senovinį gyvenimo būdą.

Laikas bėgo, vaikai augo. 1913 m. tėvelio brolių Gabrį pašaukė į caro kariuomenę. Tarnavo Vidurinėje Azijoje, Taškentė. 1914 m., prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, kovojo su vokiečiais Rytprūsiuose ir žvalgybos metu dingo be žinios. Tai pranešė rusų karinės vadovybės laiškėlis (pachoronkė) dar prieš vokiečiams užimant Bukaučiškes.

1915 m. Bukaučiškės buvo vokiečių okupuotos. Prasidėjo karo nepritekliai ir nelaimės, atnešusios šeimai daug sielvarto ir vargų. Dar nenudžiūvo ašaros apraudojus

mamos dėdės Gabrio dingimą, kai 1915 m. birželio 30 d. žuvo mamos teta Marytė, vežant žvyrą ant kelio. Karjere prikrautą žvyro vežimą vyrai išvežė ant kelio, o Marytė liko karjere. Tuo metu pradėjo lyti. Marytė, matyt, norėjo pasislėpti iškasoje po susidariusiu žvyro stogeliu. Per lietu įvyko griūtis, Marytė buvo užpilta žemėmis ir užtroško, nes negreitai pastebėta, kad ji užgriuvusi. Sugrįžę su tuščiu vežimu vyrai Marytės nematė, pradėjo krauti vežimą ir atrado užpiltą Marytės lavoną.

1916 m. sausio 6 d. mirė senelė Rozalija, o 1917 m. balandžio 14 d. – senelis Raulynas.

Petrutė su broliuku Kaziuku ir mamyte Marta dirbo ūkyje. Vedė dėdė Juozas, o vėliau ištekėjo teta Elena už našlio Juozo Piliaus į Verbūčiškių kaimą, Onušio valsčių, Trakų apskritį. Ūkyje dėdė Juozas pradėjo jaustis tikras šeimininkas, o žuvusio brolio žmoną Martą ir jos vaikus laikė savo samdiniiais. Šeimoje prasidėjo įtampa, nesutarimai.

Paūgėjęs vaikams, 1923 m. Marta su vaikais atsiskyrė nuo dėdės Juozo šeimos ir liko gyventi sename name, o dėdė Juozas perėjo gyventi į naują namą, kurį pastatė abi šeimos. Iš turimo bendros žemės pusantro valako Martos šeimai skyrė pusvalakį. Pusiau žemės nedalijo todėl, kad marti Marta gautų iš Amerikos pinigų, žuvus vyrui Kaziui, neįmokėjo už žemę, o padėjo į banką, tikėdamasi, kad jais pasinaudos suaugę vaikai. Caro rubliai karo metais nuvertėjo. Šešuras Raulynas (vyro Kazio tėvas), tuo pasipiktinęs, žemę užrašė sūnams Juozui ir Gabriui. Pirktos žemės dalies sūnaus Kazio šeimai neskyrė. Dalijant žemę, buvo gauta pusė žemės, turėtos iki pripirkimo, ir tik po bylinėjimosi ir energingo Daugų parapijos kunigo Vlodo Mirono įsikišimo šeimai buvo pridėtas ketvirtadalis pripirktos žemės (pusė žuvusio mamos dėdės Gabrio dalies). Taigi senelė Marta gavo seną gyvenamąjį namą, tvartą, naują kluoną ir 7 hektarus žemės.

Atsiskyrus gyvenimas palengvėjo. Kunigas Vladas Mironas davė pinigų karvei nuspirti, vėliau priaugo prieauglio ir netrukus ūkis teikė pakankamai maisto ir apsirengimo.

Augusi varge Petrutė buvo darbšti. Jos rankos prašė daugelis jaunikaičių. Važinėjo net trylika piršlių, bet labiausiai patiko tetos Elenos vyro giminaitis (sesers sūnus), pasienio policininkas Juozas Vičkačka, Jurgio, iš Kaniūkų kaimo, Ōnuškio valsčiaus, Trakų apskrities, už kurio 1926 m. birželio 6 d. ištekėjo. Šliūbą ėmė Daugų Romos katalikų bažnyčioje.

Vyro šeimoje Kaniūkuose rado motiną Marcijoną ir vyro brolius: Vincą, apie 22 metų, Feliksą – 18 metų ir Martyną – 15 metų. Vincas, praėjęs 17 savaičių po

Senelė Marta Dabravolskienė (Skerniškiūtė) su sūnum Kaziuku ir dukra Petrutė. Apie 1915–1918 m. Iš S. Jurkonienės šeimos albumo

vestuvių, emigravo į Argentiją. Namuose liko vyro mama ir du jos jaunesnieji sūnūs. Vyras Juozas tarnavo pasienio policijoje, iš pradžių savame kaime, o vėliau iškėlė į kitus Trakų baro pasienio punktus. Pirmuosius trejus metus jo tarnybos vieta buvo netoli nuo namų, todėl mama gyveno tėviškėje. Čia gimė ir pirmieji du sūnūs: aš, Vincas (1927 03 11), ir Juozas (1929 08 26). Dar prieš gimstant Juozukui, tėvelį perkėlė į Vievio pasienio ruožą, apie 40 km nuo namų. Susitikdavo retai. Juozukas labai sirgo, todėl mama su mumis persikėlė pas tėvelį į Žarnavolkos pasienio punktą. Tai buvo apie 1930 metus. Į tėvelio tėviškę mama grįždavo tik per darbymetį. Taip gyvenome iki 1933 m., tėveliui tarnaujant Žarnavolkos ir Baltamiškio pasienio punktuose. 1933 m. Kaniūkų kaimą skirstė į vienkiemius. Vičkačkos gavo 24 ha žemės sklypą buvusio Bytautonių dvaro žemėje. Reikėjo kelti trobesius iš kaimavietės į skirtą sklypą. Iškilo klausimas, kaip šeima gyvens toliau – ar pasidalys gautą žemę ir kiekvienas savo gabalėlyje kursis atskirai, ar ieškos kitos išeities. Broliai Feliksas ir Martynas, kurstomi kaimynų, panorą tapti savarankiški ir pareikalavo vyriausio brolio Juozo pareikšti savo nuomonę.

Buvau tik pirmaklasis, bet labai gerai prisimenu tą pokalbį, vykusį naujame sklype pastatytame pastate – pirtyje, kurioje laikinai gyveno šeima. Kaip man pasirodė, pokalbis vyko ramiai, tačiau jčiau didelę įtampą.

Tėvelis, t. y. vyriausias brolis Juozas, pasakė, kad turimas 24 ha žemės sklypas susideda iš bendro 14 ha sklypo ir jo, vieno iš pirmųjų Nepriklausomos Lietuvos kareivių, gauto 10 ha žemės sklypo. 14 ha sklypas priklauso 6 palikuoniams: motinai Marcijonai ir penkiems broliams, iš kurių Juozas, Feliksas ir Martynas gyvena tėviškėje, Motiejus – JAV, o Vincas – Argentijoje. Motiejaus ir Vinco dalimis dabartiniu metu disponuoja motina Marcijona. Kas ją išlaikys, tas pasiims tas tris dalis sklypo ir motinai mirus, jei reikės, turės atsiskaityti su emigravusiais broliais. Buvo įvertinti trobesiai, gyvuliai, padargai ir pasiūlyta įvertinti vienos dalies kainą. Feliksas, ilgai negalvojęs, vieną dalį įvertino 900 litų. Su tuo sutiko ir Martynas. Motina Marcijona pareiškė, kad norėtų gyventi pas sūnų Juozą. Visi laukė, ką pasakys tėvelis, t. y. vyriausias brolis Juozas.

Po kelių minučių jis pertraukė tylą. Pasiūlė broliams dalies duoti po 1 200 litų ir išmokėti nedelsiant, kai tik notaras patvirtins susitarimą. Motiną Marcijoną imasi iš-

Senelė Marcijona Vičkačkienė (Piliūtė) ant kelių laiko Vincuką Vičkačką, šalia sėdi mama Petronėlė Vičkačkienė (Dabravolskaitė), stovi dėdė Feliksas Vičkačka ir tėvelis Juozas Vičkačka. 1929 m. vasara. Nuotrauka daryta Vievyje, aplankius tėvelį jo tarnybos vietoje. Iš S. Jurkonienės šeimos albumo

laikyti iki gyvos galvos. Broliams, iki gyvens gimtinėje, duos visą išlaikymą ir už darbą mokės sutartą atlygį.

Su šiuo pasiūlymu visi sutiko ir netrukus (tikriausiai tai buvo 1934 m. pavasarį) Semeliškių notaras patvirtino susitarimą.

Motina Marcijona jau buvo ligota. Ją kankino plaučių astma ir širdies nepakankamumas. Mirė ji 1934 m. gruodžio 27 d.

Ilgai netruko ir brolis Feliksas. 1935 m. išėjo į žentus, imdamas savo kaime merginą Aleksandrą Blažonytę.

Martynas buvo pašauktas į kariuomenę. 1936 m. grįžo turėdamas jaunesniojo puskarininkio laipsnį ir išvažiavo į Merkinę, pas kalvį žydą, kur metus mokėsi kalvio amato. Tapęs kalviu, brolio Felikso sklype, Kaniūnų kaime, pasistatė kalvę ir iki 1939 m. vertėsi kalvio amatu. Gyveno gimtinėje pas brolių Juozą. 1940 m. pradžioje stojo tarnauti į pasienio policiją.

Išskirsčius Kaniūnų kaimą į vienkiemius, mama Petronėlė su mumis nuo 1934 m. nuolat gyveno Kaniūkuose, buvo sklypo šeimininkė, prižiūrėjo trobesių statybą, leido mus į mokyklą. Su tėveliu susitikdavo tik kartkartėmis nuvažiuodama pas jį arba į namus parvažiuodavo tėvelis. Maždaug nuo 1935 iki 1939 m. tėvelis tarnavo Strėvės pasienio punkte, arčiau namų, ir mes gana dažnai pasimatydavome. Net aš, būdamas dešimtmetis, arkliu nuveždavau tėvelį į Strėvą ir vienas sugrįždavau, nors važiuoti pasieniu, per miškus buvo labai neįjauku.

1934 m. rugsėjo 13 d. Kaniūkuose, jau naujoje sodyboje, gimė mūsų jaunėlė Onutė.

Mama, dėdžių ir samdinių padedama, valdė ūkį, augino mus ir laukė, kai baigęs tarnybą, grįš ūkininkauti tėvelis. Jai buvo nelengva – turėjo gyventi atskirai nuo vyro, su vyro giminėmis, juos maitinti, jiems skalbti, rengti, gesinti šeimyninius konfliktėlius ir sunkiomis minutėmis net nebuvo su kuo pasitarti. Kartais priekaištaudavo tėveliui, kad ji esanti tik tarnaitė jo šeimoje, bet pasikalbėję, apsvarstę savo vargus, sutardavo, jog turi tikslą – gražiai sutvarkyti ūkį, išauginti vaikus ir išleisti juos į gyvenimą. Lėšų, gaunamų iš tarnybos ir ūkio, pakako, nors jos būdavo panaudojamos nelabai racionaliai. Kaimynai ir giminės to net pavydėjo ir stengėsi kiek galėdami pasinaudoti iškilusiais sunkumais. Savo gyvensena mūsų šeima skyrėsi nuo aplinkos – nevysiškai pritapo prie kaimynų ūkininkų, nes buvome ekonomiškai pajėgesni ir, jų manymu, šiokie tokie „ponai“. Dar labiau nepritapome prie tėvelio draugų, pasienio policininkų, kurie gyveno kartu su šeimomis, nelabai rūpinosi rytdiena, „ponavo“ ir į mus žiūrėjo kaip į kaimiečius, besistengiančius turtą sukaupti.

Netrukus atėjo 1939 metai. Mūsų pasienyje buvo justis karo aidas. Tėvelį mobilizavo į kariuomenę ir kurį laiką jis stovėjo Vievėje, buvo devintojo bataliono ūkvedys.

Įpusėjęs rugsėjui, per sieną masiškai pradėjo eiti į Lietuvą lenkų armijos kariai, kurie pas mus buvo internuojami. Rugsėjo gale pamatėme, kad lenkų pasienio sargybą pakeitė bolševikinės Rusijos kariai, kurie vaikščiojo po tris gerokai atokiau, apie 50 metrų, nuo sienos. Spalio 10 d. Lietuvos–SSRS sutartimi buvo grąžintas Lietuvai Vilnius. Džiaugėmės, bet kartu jautėme ir nerimą, nes buvo nutarta įleisti į Lietuvą Sovietų karines bazes. Tėvelio tarnybos vieta pasikeitė. Iš buvusio Lietuvos–Lenkijos pasienio jis buvo perkeltas į Lietuvos–SSRS pasienį. Tarnavo Pabėržės kaimelyje, netoli Stasylų geležinkelio stoties, Vilniaus–Lydės geležinkelio ruožo.

Mamai tos dienos buvo labai sunkios. Ėjo kalbos, kad vyksta susirėmimai su išskverbusiais lenkų daliniais, yra žuvusiųjų. Prasidėjo mamos ašaros, kelionės pas tėvelį. 1940 m. sausyje gavome pranešimą, kad tėvelis guli ligoninėje, Vilniuje. Mama, viską metusi, išvyko į mums nepažįstamą Vilnių, apieškojo ligonines ir rado tėvelį Antakalnio kariškių Raudonojo Kryžiaus ligoninėje, sunkiai sergantį plaučių uždegimu. Tėvelį lankėme, jis sveiko.

1940 m. birželio pradžioje tėvelis parvyko atostogų. Visi tvarkėmės namuose, ruošėmės šienapjūtei. Birželio 15 d. Lietuva buvo galutinai rusų okupuota, tėvelis iš tarnybos atleistas ir liko dirbti ūkyje.

Laikas buvo neramus, iš ūkininkų, turinčių daugiau kaip 30 ha, buvo atimama žemė, ėjo visokios kalbos apie išvežimus, artėjantį karą, bet mamos gyvenimas sunormalėjo. Ūkis buvo tvarkingas, darbo jėgos ir visa ko pakako. Vaikai mokėsi. Iš pasienio policijos buvo paleistas ir jauniausias tėvelio brolis Martynas, kuris gyveno su mūsų šeima ir vėl dirbo kalvui gimtajame kaime. Gyvenimas būtų buvęs visiškai pakenčiamas, jeigu nebūtų jaudinę kaimą pasiekdavusios žinios, kad kai kurių kaimynų ir mūsų šeima pakliuvo į tremiamųjų į Sibirą sąrašus. Kalbos darėsi vis įkyresnės. 1941 m. birželio mėnesį pradėjome nenakvoti namuose. Birželio 14 d. kalbos pasitvirtino – iš apylinkės išvežė nemažai šeimų, bandė vežti net mūsų kaimyną Staknį, bet jo namuose nerado. Jų šeima, kaip kitų kaimynų ir mūsų, nuo birželio 14-osios slapstėsi ne tik naktimis, bet ir dienomis. Buvo kalbama, kad karas kas valanda turi prasidėti. Bėgančios dienos kaskart mažino viltį, kad būsime laisvi. Ketvirtadienį, birželio 19 dieną, kaimynas Staknys nutarė, kad slapstytis nėra prasmės, su šeima pasidavė valdžiai ir buvo išvežti. Mūsų šeima taip pat susitaikė su likimu, nakvojome namuose ir buvome pasiruošę išvežimui.

Aušo birželio 22-osios rytas. Namą sudrebino trenksmas. Pašoko dėdė Martynas ir įėjęs pas tėvelį pasakė, kad ruoštumėmės į kelionę. Žvelgėme pro langus. Kieme nieko nematyti. Išėjome į lauką ir išgirdome šaudantį lėktuvus, kurie bombardavo už 5 kilometrų esantį Vaitakarcmio geležinkelio tiltą per Speņglą. Supratome, kad prasidėjo karas. Karą sutikome su džiaugsmo ašaromis akyse – jis mus išgelbėjo nuo baisios tremties iš tėvynės.

Vokiečiai žaibiškai artėjo. Jau sekmadienio vakare pasirodė bėgantys rusai, o ant-radienį rytą, vesdamiesi rusų belaisvius, kurie rodė savo stovyklavimo vietas, mūsų miškilius šukavo vokiečiai. Frontas tolo, gailėjome išvežtųjų, nerimavome dėl aukų, kurias patyrė sukilėliai, kaudamiesi su besitraukiančiais rusais ir vietos bolševikais, baugu darėsi girdint kalbas apie žydų naikinimą.

Tėvelį kvietė tarnauti į vokiečių policiją, bet jis atsisakė ir liko dirbti savame ūkyje.

1942 metais vedė dėdė Martynas ir pradėjo savarankiškai gyventi. Mes, vaikai, buvome paaugę, visi mokėmės, bet vasaros darbus nudirbdavom lengvai, ūkis buvo tvarkingas ir mama gyvenimu buvo patenkinta. Ji sakydavo, kad geriausi jos gyvenime buvo pirmieji dveji vokiečių okupacijos metai.

Karas užsitęsė. 1943 m. atsirado rusų parašutininkų, kurie Rūdninkų gėriose pradėjo organizuoti ginkluotus būrius ir sprogdinti geležinkelius, atiminėti iš gyventojų maistą ir aprangą. Kaniūkų ir aplinkiniai kaimai apsiginklavo, vyrai naktimis budėdavo, nesileido plėšiami, gindavosi nuo raudonųjų. Šen bei ten įvykdavo susirėmimai ir abiejose pusėse atsirasdavo aukų. Didžiausias kaimiečių mūšis su raudonaisiais partizanais įvyko netoli Žilinų, Vóniškių kaime. Šiame mūšyje kaimiečius rėmė neseniai įkurtos Plechavičiaus Vietinės rinktinės dalinys. Mūšio metu žuvo 16 raudonųjų partizanų ir pirmasis plecha-

Dzūkijos partizanai. Nuotraukos kitoje pusėje parašyta „Gyvenimo vaizdas“. Antras iš kairės Martynas Vičkačka-Vasara. Iš Onos Skruzdienės (Vičkačkaitės) šeimos albumo

vičiukas Jonas Kliučinskas. Vokiečiams likvidavus Vietinę rinktinę, kaimiečių savisaugos pasipriešinimas buvo palaužtas, raudonieji partizanai laisvai šeiminkavo apylinkėje, plėšė ir net žudė gyventojus.

Pirmąkart apsikanę raudonieji tėvelį sumušė, todėl jis vėliau slapstėsi, aš mokiausi Vilniuje, o raudonųjų plėšimą, grasinimus ir patyčias turėjo patirti mama ir jaunesnieji broliukas su sesute.

Liepos 14 d. pasirodė pirmieji Tarybinės armijos daliniai. 1944 m. prasidėjo nauja tarybinė okupacija. Jau po kelių dienų buvo paskelbtos pyliavos. Prasidėjo jaunų vyrų mobilizacija į Tarybinę armiją. Kurie savu noru neidavo, tuos vidaus kariuomenė gaudė, prievarta pristatydavo į karinį komisariatą (vojenkomatą), o kai kuriuos sugautuosius šaudė vietoje. Tėveliui mobilizacija negrėsė, o dauguma vyrų slapstėsi. Baimė ir netikrumas sukaustė visą kraštą.

Baigus nuimti derlių ir įsėti rugius, aš išvažiavau į Vilnių susižinoti, ar atkuriamą mūsų Aukštesnioji technikos mokykla, kurią kovo mėnesį vokiečiai buvo uždarę. Tą pačią naktį iš rugsėjo 28 į 29-ąją pasieniečiai suėmė tėvelį. Pradžioje jį kalino Ūnuškyje, vėliau Trākuose ir Vilniuje. 1945 01 06 pagal sufabrikuotą kaltinimą LTSR Aukščiausiasis teismas nuteisė dešimčiai metų laisvės atėmimo ir penkeriems metams tremties su turto konfiskacija. Iki 1946 m. birželio kalino Vilniuje, Rasų gatvės lageryje, vėliau išvežė į Ūchtą ir Vorkūtą.

Nuo tėvelio suėmimo dienos mama stengėsi jį išvaduoti. Tuo metu pamatėme tikrąją tarybinių pareigūnų moralę. Atsirado daug galinčiųjų padėti ir visi prašė pinigų ir degtinės. Buvęs raudonasis partizanas Bronius Daujotas iš Gīnakiemio kaimo, tuo laiku

tarnavęs Vilniuje milicijoje, tikino pažįstas tėvelio tardytojus ir užtikrino, kad už 10 tūkst. rublių ir geras vaišės tėvelis bus paleistas. Davėme. Paskui minėtas milicininkas vengė mus susitikti. Taip jis elgėsi ir su kitais. Paėmė pinigus ir iš savo kaimo gyventojų Arbačiauskų, kad išvaduočiau jų brolių iš kalėjimo, tačiau nieko nepadėjo. Už tai kitas brolis, žaliasis partizanas Tigras, patykojęs Daujotą nušovė.

Daug pastangų padėjo mama, išstis naktis nemiegojo, upelius ašarų praliejo, Ūnuškio pareigūnams ir įtariamiesiems skundikams rankas išbučiavo, dovanomis apdalijo, bet viskas buvo perniek.

Sužinoję, kad tėvelis nuteistas, nustojome ieškoti „išvaduotojų“ iš kalėjimo ir tiekėme jam tik maisto.

Visoje Lietuvoje siautėjo suėmimai, teroras, liejosi ašaros, girdėjosi aimanos.

Žmonės, matydami okupantų patyčias, niekinimą ir kankinimus, ryžosi geriau mirti gimtineje, savoje žemėje, nei tapti okupantų vergais. Iki šiol pasyviai slapstėsi vyrai ginklavosi, rinkosi į būrius ir ginklu priešinosi baudėjams, naikino vietas išdavikus bei okupantų rėmėjus. Taip 1944 m. antroje pusėje susiformavo Lietuvos pasipriešinimas – partizanų būriai.

Pirmaisiais rusų siautėjimo mėnesiais išvengęs suėmimo, dėdė Martynas tapo partizanu, o po kurio laiko net organizavo savo būrį. Martynas turėjo Vasaros slapyvardį. Tuo pat vardu vadinosi ir jo būrys. Iš Kaniūkų kaimo buvo kilęs ir antras aktyvus partizanas Aleksandras Kaukelis, irgi vadovavęs partizanams, turėjęs Pavasario slapyvardį.

Iki vyko karas, partizanų operacijos buvo gana sėkmingos ir jų būriai nuolatos augo. Iš didesnių susirėmimų mūsų apylinkėse pažymėtini šie: Ūnuškio miestelio puolimas 1944 m. rudenį, mūšis su NKGB daliniais Migūičionių kaime 1945 m. vasario 7 d., pasala strībams Ginakiemo kaime 1945 metų pradžioje. 1944 m. gruodžio mėnesį Kaniūkų kaime buvo sunaikintas aršus skundikas Černiauskas, su kareiviais ar strībais eidavęs areštuoti žmonių, ir jo šeima (žmona ir penkiolikmetis sūnus). 1945 m. pavasarį bandyta likviduoti kitą skundiką ir teroristą Juozą Lebednyką, turėjusį Nedamušto pravardę, gegužės 10 d. nušovusį savo kaimyną Juozą Kačėną. Lebednykas buvo tik sužeistas į ranką ir išsigydęs tapo nuožmiu strību, sukėlusiu daug nelaimių ir kančių kaimui.

Pasibaigus karui, kovai prieš partizanus buvo mestos daug gausesnės karinės pajėgos. Kariškiai, turėdami gerų ryšio priemonių, išsidėstydavo numatomose partizanų buvimo vietose iš karto 10–15 kaimų, šukuodavo miškus, kratydavo gyventojus. Kiek nors įtariamus žmones areštuodavo, kankindavo ir versdavo bendradarbiauti, t. y. snipinėti ir pranešinėti, kur slepiasi partizanai, pas ką lankosi, kas tiekia maistą, žinias, kas palaiko ryšį. Nesutikusius bendradarbiauti tremdavo į Sibirą ar teisdavo.

Šitokiomis priemonėmis valdžiai pasisekė palaužti kai kuriuos žmones. Prasidėjo partizanų ir jiems pritariančių žmonių išdavinėjimas, atsirado naujų aukų. Partizanai nelikdavo skolingi – bendradarbiaujančius, o kartais tik įtariamus bendradarbiaujant su saugumu asmenis naikindavo. Labai dažnai žudydavo net jų šeimos narius. Nukentėjusiųjų nuo partizanų gimines valdžia kvietė eiti į strības ir skatino kraujo kerštą. Šitaip buvo organizuotas neapsakomas tautos genocidas, kiekvienam kaimui kainavęs dešimtis ar net šimtus žuvusių ir ištremtų žmonių.

Tokiomis aplinkybėmis, neturint tėvelio, gresiant aibei pavojų ir nepriteklių, mama paėmė į rankas ūkio vairą. Beveik neįmanomomis sąlygomis skatino mane mokytis. Penkiolikmetis brolis Juozukas vilko pagrindinę ūkio darbų naštą. Dešimtmetė Onutė, 1944 m.

baigusi keturis skyrius, dvejus metus nesimokė, o 1946 m. pradėjo mokytis Valkiniūnų gimnazijoje.

1945 m. vasarą užgriuvo mūsų namus sribų ir valsčiaus tarnautojų būrys. Pranešė, kad konfiskuoja nuteisto tėvelio turtą. Sukrovė visas žemės ūkio mašinas, paėmė arkli, vežimą, dvi karves, bulių ir kažkiek kiaulių. Smūgis ūkiui buvo be galo didelis. Ypač buvo sunku netekus arklio. Bet nutarėme verstis, prisiauginti prieauglio. Pradėjome šienapjūtę, nukirtome rugius ir ruošėmės pjauti vasarą.

Sako, kad nelaimė viena nevaikšto. Naktį iš rugpjūčio 4-osios į 5-ąją partizanai mūsų apylinkėse masiškai sušaudė bendradarbiavusius su valdžia žmones ir jų šeimos narius. Kaniūkuose buvo nužudyta Juozo Lebednyko motina ir dvidešimtmetė sesuo. Valdžia skatino Lebednyko kerštą – jam dalyvaujant iš Kaniūkų buvo išvežtos penkios šeimos. Mūsų šeima irgi turėjo būti išvežta, bet mes pasislėpėme. Dar prieš vežimą areštavo Juozuką, bet palaikę tris mėnesius bylos nesudarė ir paleido.

Visą rugpjūtį apylinkėje siautėjo saugumo kariuomenė. Vežė šeimas ir ragino legalizuotis partizanus. Ypač spaudė Martyno uošvį Juozą Zaliecką, buvusį pilietinio karo raudonarmietį. Jam saugumo pulkininkas garantavo, kad legalizavusis Martynui-Vasarai, jo dukra ir anūkai (Martyno žmona ir vaikai) bus neliečiami. Pietų Lietuvos partizanų štabas, matydamas sunkią Vasaros būrio padėtį, neprieštaravo, kad norintieji partizanai legalizuotųsi. Kartu jie norėjo įsitikinti, ar teisinga bus vidaus reikalų ministro Bartašiuo skelbiama amnestija.

Didelė dalis Vasaros būrio partizanų ir jis pats legalizavosi.

Martyną ir penkis jo būrio vyrus nuteisė sušaudyti. Atviras teismas vyko Onuškyje. Martynas laikėsi gerai, nieko neišdavė, pasigailėjimo neprašė. Po teismo jį sušaudė, žmoną ir vaikus išvežė į Tiumentę. Martyno Vičkačkos-Vasaros dalis parodymų išspausdinta LTSR mokslų akademijos archyvinių dokumentų rinkinyje „Buržuazinių nacionalistų siautėjimas Dzūkijoje“ (Vilnius, 1964). Tardymo metu labai norėta juodinti Nepriklausomos Lietuvos gyvenimą ir jos veikėjus. Tardytojai Martynui jaunesniojo puskarininkio laipsnį pakeitė į jaunesniojo leitenanto laipsnį.

Niekam nesijautėme nusikaltę ir tikėjome, kad legalizavusis partizanams mūsų šeimai bus lengviau. Skaudžiai apsirikome.

Kad ir kaip buvo sunku, mama pradėjo ūkininkauti viena, o mane išsiuntė į Vilnių mokytis. Kaimynų padedama nusikasė bulves, o laukas liko neartas. Lapkričio pradžioje iš kalėjimo grįžo Juozukas. Po kelių dienų, lapkričio 7 naktį, girtas sribas Lebednykas su savo draugu Jakaviuku įsilaužė į namus, prikėlė ir nedavė net apsirengti, mamą, Onutę ir Juozuką sustatė prie sienos. Antrasis sribas atsistojo į kampą, automatą nukreipė į pasmerktuosius. Sesuo Onutė pradėjo klykti, kad nešaudytų mamytės. Sribas Lebednykas, prišokęs prie Onutės, griebė rankomis už kaklo, pradėjo smaugti ir savo bendrininkui liepė šaudyti. Automatas, nukreiptas į mamą, spragtelėjo, bet nešovė (nedegė šovinys, jį vėliau radome ant grindų). Girtas sribas pradėjo krapštyti užsikirtusį automatą. Brolis Juozukas užpūtė spingsulę ir riktelėjo mamai, kad bėgtų. Mama vienmarškinė spruko pro duris į raistą. Girti sribai bandė vyti, bet tamsoje, pasipainiojus kėdei po kojomis, nugriuvo nespėję sulaikyti mamos. Likusių vienu vaikų šaudyti nediršo, nes suprato, kad juodo darbo nenuslėps, nesuvers partizanams.

Po to įvykio mama buvo atsargesnė, saugojosi susitikti su sribais. Ją ypač saugojo mūsų dešimtmetė Onutė, kuri, pamąčiusi sribus, mamą įspėdavo ir ši pasislėpdavo

namuose ar šalimais raiste. Stribas Lebednykas kas savaitę ar dvi užsukdavo pas mus, ieškojo mamos, reikalavo pinigų, troško kraujo.

1946 m. sausio mėnesį būrys kareivių kartu su sribu Lebednyku apsupo mūsų sodybą ir areštavo mamą. Nuvarė ją į Ūnuškį. Kareiviai bazavosi šešiametėje mokykloje, nuo jos iki sribų būstinės lydėti mamą pasisiūlė Lebednykas. Karininkas leido, tačiau mama užprotestavo sakydama, kad Lebednykas nori su ja susidoroti, o nušovęs pasakys, kad ji bėgusi. Karininkas patenkino mamos prašymą ir palydėti paskyrė kareivį.

Areštuota išbuvo tris savaites. Tardė pagal Lebednyko skundą, kuriame jis buvo nurodęs visokių nesąmonių apie mamos bendradarbiavimą su partizanais ir kad jo motina ir sesuo buvo sušaudytos mamai liepus. Tardė naktimis devynis kartus NKGB karininkas Kvačenka ir sribų viršininkas Pacelis, tačiau ir jiems, tokių bylų meistrams, tuoj paaiškėjo, kad kaltinimai visai nepagrįsti ir bylos suregzti nepavyks.

Artėjo rinkimai. Padaugėjo areštuotųjų, kameros buvo užkištos vyrais. Areštuotą mamą pradėjo laikyti virtuvėje, prie sribų būstinės. Ji net arbatą jiems virė. Rinkimų į Aukščiausiąją Tarybą dieną visi karininkai ir dauguma sribų išvažinėjo į apylinkes, o būstinėje liko tik keli sribai, tarp jų ir Lebednykas. Per pietus jis į būstinę atėjo girtas ir kažką šnekėjo su kitu ten buvusiu sribu. Mama gulėjo virtuvėje ant suoloelio, užsiklojusi skrandute. Išėjimas iš sribų būstinės į lauką buvo per virtuvę ir koridorių, kuriame stovėjo sargybinis. Stribas, šnekėjęs su Lebednyku, išėjo iš būstinės ir pasakė mamai, kad ji prižiūrėtų girtą Lebednyką, o pats einąs pakviesti draugų, kad jį sudrausmintų. Mama suprato jų užmačias, šoko nuo suoloelio ir išbėgo paskui išeinantį sribą į koridorių. Jai bėgant, Lebednykas per uždarus būstinės duris paleido automato seriją į virtuvės suoloelį, ant kurio ji gulėjo. Kilo sąmyšis. Lebednyką suėmė ir porą dienų laikė areštuotą. Rytojaus dieną mamą paleido į namus, tačiau paso neatidavė motyvuodami, kad jis prapuolė. Tardytojas sąmoningai sumelavo, nes mamos pasas buvo mergautine Dabravolskaitės pavarde, o jie išdavė pažymą, kad pas juos prapuolęs Petronėlės Vič-kačkienės pasas.

Mama ir toliau gyveno namuose, jau šiek tiek drąsiau, bet vis privengdama prашalaičių.

Balandžio 6 d. į mūsų sodybą vėl užgriuvo trijų sribų grupelė – Lebednykas, Stasys Vitkauskas ir trečias iš toliau kilęs stribas. Beeidama iš tvarto mama juos pastebėjo sukančius į sodybą ir greitai įbėgo į pirkį. Stribai ją irgi pastebėjo ir puolė iš paskos. Namuose nebuvo kur gerai pasislėpti, todėl ji išsoko pro langą, esantį priešingoje pagrindiniam įėjimui namo pusėje, ir bėgo pas kaimyną. Įsiveržę į vidų stribai ėmė jos ieškoti kambariuose, sakė, kad ji kažkur į bunkerį įlindusi. Vienas stribas žvilgtelėjo pro langą ir pamatė bėgančią per laukus. Nieko nelaukę, išbėgo į kiemą, vietoj atramos pasinaudojo tvora ir pradėjo į mamą šaudyti. Po pirmųjų šūvių mama kluptelėjo, bet bėgo toliau į Gliebų sodybą. Ją sužeidė į dešinės kojos šlaunį, apie 15 cm virš kelio, tačiau kaulo nekliudė. Stribai vijosi iš paskos nuolatos šaudydami. Gliebienės prašėsi, kad paslėptų, tačiau ši atsakė. Ji bėgo toliau į Damononių kaimą. Maždaug už pusantrą kilometro, prie gyventojų, pravardžiuojamo Teisybe, sodybos, ją pavijo ir šautuovų buožėmis ėmė mušti. Sudaužė visą kūną, net kojų padai buvo mėlyni, veide žymėjo buožių smūgių mėlynės ir metalinių šautuovų grūstuovų kirčių randai. Mušama neteko sąmonės. Tada egzekutoriai nuvilko ją į pavasarį patvinusią pievą, paliko aukštiekniką vandenyje, o patys patraukė toliau „liaudies ginti“.

Atgavusi sąmonę, mama pakilo ir pradėjo eiti namo. Paėjo apie 500 metrų į Tamulių sodybą ir neteko jėgų. Mūsų bendraamžiai Tamulių sūnūs aptoarstė mamą, pakinkė arklį ir, paguldę į ratus, parvežė namo. Gyvybė vos pulsavo.

Rytojaus dieną susirinko kaimynės ir marinamai ligonei nutarė parvežti Žilinių kunigą Linartą (vėliau mirusį Šilūtės lageryje). Belaukiant kunigo, į trobą įsiveržė stribas Lebednykas su draugužiais ir vytiniais bei šautuvų buožėmis ėmė mušti moteris. Šioms išbėgiojus, kambaryje liko tik merdinti ligonė, ją apkabinusi ir vienuolikmečiu kūneliu pridengusi dukrelė Onutė ir egzекutoriai. Lebednykas peržvelgė ligonę, pribraigti nesiryžo, matyt, nutarė, kad mirs, ir išėjo.

Moterys vėl sugrįžo. Netrukus parvežė kunigą. Ligonei buvo suteikti sakramentai, visi paguosti, kartu paprašyta Dievulio gelbėti mus, sulaikyti piktadarių rankas.

Tą pačią dieną atvežė iš Onušio felčerį Zinkevičių. Apžiūrėjo ligonę, išrašė obdukciją (pažymą apie sužalojimus), paliko šiek tiek vaistų ir patarė, kaip toliau gydyti, tačiau vilčių didelių neteikė.

Obdukciją pristačius stribų viršininkui Paceliui, Lebednykas buvo nubaustas dešimčia parų arešto. Mums atrodė, kad valdžia jį nubaudė už neįvykdytą iki galo darbą.

Mama gulėjo skausmuose. Reikėjo vaistų. Pas mane į Vilnių atvažiavo brolis Juozukas, turėdamas viltį ką nors gauti.

Papasakojau draugams savo šeimos nelaimę. Bendraklasis J. Pukštas pakvietė mane užeiti pas jo šeimininę, kuri esanti medikė ir tikriausiai padėsianti.

Nuėjome. Mus priėmė apie 40 metų moteris, felčerė. Kalbėjo lenkiškai. Smulkiai išklausinėjo apie sužalojimo aplinkybes, pobūdį, mamos būklę. Davė raštelį ir pasakė adresą Šv. Jono gatvėje. Nuėjus liepė kalbėti tik lenkiškai. Taip ir padariau. Gavau vaistų šautinei ir sumuštinėms žaizdoms gydyti ir tvarstomosios medžiagos.

Kas buvo tie žmonės, kurie parūpino vaistų, aš nežinau.

Po ketverto dienų pajutome, kad mama sveiksta. Pradėjome galvoti, kur reikia ją toliau gydyti, nes namuose laikyti buvo pavojinga, į ligoninę vežti nenorėjome. Pradėjome galvoti apie gimines.

Pagalba atėjo staiga ir netikėtai. Savaitei po sužeidimo baigiantis, atvažiavo kaimynas, apylinkės vykdomojo komiteto sekretorius Valatkevičius ir pasisiūlė paimti mamą gydyti į savo namus. Atseit pas jį būsią saugu, niekas neieškos, be to, mums bus arti – galėsime lankyti, atnešti maisto, vaistų, perrišinėti.

Tai buvo mums didžiausia pagalba. Šito pasiaukojamo poelgio mūsų šeima niekada nepamiršo – amžinai dėkinga Valatkevičiams ir kaimynams. Mūsų tautiečių solidarumas su pasmerktaisiais išgelbėjo daug žmonių, apsunkino represinio aparato veiksmus.

Prižiūrima mama sparčiai sveiko. Šautinė žaizda kojoje užgijo be komplikacijų. Po mėnesio jau galėjo vaikščioti ir grįžo į namus. Paso neturėjo. Žinojo, kad Lebednykas ir toliau tykos.

Nutarėme, kad reikia jai kurį laiką gyventi nelegaliai. Šiek tiek laiko gyveno pas savo brolių Kazimierą Bukaučiškėse, o vėliau – namuose, tačiau niekam nesirodydavo, su niekuo nebendravo. Šeimnininkauti parsivežėme senelę Martą. Apie pusę metų kaimynams ir pažįstamiems sakydavome, kad mama gydos Vilniuje, Raudonojo Kryžiaus ligoninėje. Jos buvimo vietos teiravosi ir Lebednykas. Jam, kaip ir visiems, buvo atsakyta, kad gydos Vilniuje.

Taip ir bėgo dienos. Didžiausią ūkio našta nešė Juozukas. Reikėjo ne tik žemę dirbti, sėti, derlių nuimti, gyvulius auginti, žiemą prie miško paruošų dirbti, bet ir

Paskutinės dienos
gimtinėje – Juozas,
Onutė ir Vincas kartu
prieš išvežant.
1948 05 02, Kaniūkai.
Iš S. Jurkonienės
šėimos albumo

nežmoniškas pyliavas valdžiai duoti. Gyvulių Juozukas su senele priaugino, įsigijo arklį, kūlė ir vežė pyliavas. Greitai pajutome, kad valsčius ir grūdų bei gyvulių ruošos punktai neturi tiesioginio ryšio ir negali kontroliuoti pyliavų. Tam tikslui jie siųsdavo į kaimus valsčių agentus su sribais, kurie šaukdavo susirinkimus ir reikalavdavo atsinešti duoklės lapelius ir pristatytų javų, sviesto, kiaušinių, mėsos, vilnų koitus. Jeigu pristatytų gėrybių koitai atitikdavo duoklės lapeliuose nurodytą kiekį, bėda būdavo kuriam laikui nustumta.

Šitai patyrę, mes išmokome meistriškai ištaisyti koitus, o po kurio laiko gavome net koitų blankų, taigi, visų nuostabai, nežmoniškas pyliavas „vykdydavome“ apie 99,9 proc. ir valdžia mūsų nelaikė nusižengėliais. Žinoma, tai laikėme griežtoje paslapyje.

1946 m. baigiau Vilniaus politechnikumą ir rudenį įstojau į Lietuvos žemės ūkio akademiją. Kraštas pradėjo rimti. Partizanų veikla labai sumažėjo, tik sribai paplėšikaudavo. Kaimynai stebėjosi, kaip mūsų šeima geba du žmones leisti mokytis, mamai gyvenant nelegaliai. Tikriausiai neįsivaizdavo, kad mums, ypač broliui Juozukui, teko maksimaliai sukaupti visas jėgas, gyventi labai asketiškai.

Mama gyveno tyliai kaip pelytė, žiemą pas gimines ar namuose, o vasarą – raiste, šalia namų. Sėkmingai baigėme mokslo metus, praleidome vasarą susibūrę namuose, apibarami senelės Martos. Atrodė, kad pamažu grįšime į normalaus gyvenimo vėžes. Rudenį su Onute vėl išskridome į mokslus, palikome Juozuką su senele ir besislapstančia mamyte vargelio vargti.

1947 m. gruodžio mėnesį saugumas išsiaiškino, kad mano tėvelis areštuotas, o giminės priešiški tarybų valdžiai. Kai nepriėmiau pasiūlymo bendradarbiauti, iš akademijos buvau pašalintas.

1948 m. sausio mėnesį pradėjau dirbti Vilniuje, Siuovyklų ir trikotažo tresto vyriausiojo mechaniko skyriuje. Gegužės 17 d. aplankiau namus, pasimačiau su mamyte, broliuku ir sesute, kuri sėkmingai ruošėsi 6 klasės egzaminams. Kalbėjome, kad reikia ką nors keisti mūsų gyvenime. Brolis Juozukas pavežė mane iki Valkininkų geležinkelio stoties, palinkėjo laimingos kloties, o aš jam – būti atsargiam...

Gegužės 23 d. atvažiavusi kaimynų mergaitė Janytė Kochanskaitė pranešė, kad brolis Juozukas ir sesuo Onutė gegužės 22 d. išvežti į Sibirą. Mama likusi.

Viskas susimaišė, nublanko. Visos ankstesnės pastangos ir pats gyvenimas pasirodė beprasmiška veikla. Sunku buvo įsivaizduoti mamos dvasines kančias. Širdį draskė nekalto trylikametės sesutės ir aštuoniolikmečio broliuko likimas. Jie nei tarybų valdžiai, nei kaimynams niekuo nebuvo nusikaltę. Buvo aišku, kad tai viršūnių planuojamas tautos naikinimas pasinaudojant tokiais akla neapykanta savo liaudžiai degančiais žmonėmis, kaip Juozas Lebednykas. Jis buvo kareivių grupės vedlys, deportuojant šeimą, labai apgailstavo neradęs mamos, tyčiojosi iš broliuko ir sesutės ir beveik nieko neleido pasiimti į kelionę. Norėjosi eiti ir paaukoti save ant tėvynės aukuro, parodyti okupantams ir jų pakalikams, kad piktadarybės negali būti nebaudžiamos. Bet kerštas man nepriimtinas. O mama šaukėsi mano pagalbos.

Savaite palaukęs, kol nurims kariškių ir sribų siautėjimas, išvykau į tėviškę. Mamą radau nusikankinusių, išsiverkusių, visai praradusių viltį gyventi. Mane pamačiusi, šiek tiek pragiedrėjo, bet tuoj vėl liejo raudą dėl dukrelės Onutės ir sūnelio Juozuko netekties.

Aplankiau gimtąją sodybą. Ji sutiko spengiančia tyla. Gyvenamojo namo ir ūkinių pastatų durys atviros, gyvuliai išvesti, visi daiktai išnešti. Slaptavietėje tarp malkų buvo paslėpti grūdai, tikėjauisi juos rasti ir parduoti. Deja, kažkieno jie buvo aptikti ir tik tuščios skrynios rodė juos buvus. Neradau ir mano brangintos bibliotekos (apie 200 knygų), kurią buvome su Juozuku paslėpę šiauduose. Ją pasisavino iš pradžių kaimynai, o vėliau sribai.

Labai buvo skaudu atsisveikinti su išniekinta tėviške. Paslapčiomis, prieš aušrą, vengdami susitikti pažįstamus, tarsi nusikaltėliai pėsčiomis iškeliauvome į Valkininkų geležinkelio stotį. Laimė, pažįstami nevažiavo ir mes su mama, neatkreipę niekieno dėmesio, pasiekėme Vilnių.

Gyvenau Geležinio vilko gatvėje. Žirmūnų tilto tuomet nebuvo, per Nėrį žmonės keldavo valtinkai. Mamai didžiausia paguoda buvo bažnyčia. Kas rytą ji, persikėlusi per Nėrį, eidavo į Šv. Petro ir Povilo bažnyčią, išliedavo ten savo skausmą, prašydavo Dievulio globoti jos vaikelius ir meldavo stiprybės pakelti likimo uždėtą naštą. Mano buto draugai, Vilniaus universiteto studentai, žemaičiai kuršėniškiai ekonomistas Viktoras Šukliauskas ir medikas Julius Simanavičius bei lenkai kaimynai padėjo mums kiek galėdami, saugojo mamą nuo netikėtų milicijos pareigūnų tikrinimų.

Gyventi Vilniuje tapo nesaugu. Mieste sutiktas iš kaimyninio kaimo kilęs milicininkas Radzevičius patarė pasitraukti iš Vilniaus, nes esą gimtinėje šnekama, kad mama su manimi gyvenanti Vilniuje, todėl gali pradėti paieškas.

Gavome laišką iš vaikų. Jie buvo ištremti į Krasnojarsko krašto Partizansko rajoną, Južnyj apylinkę, Dizos gyvenvietę. Pasiuntėme jiems šiek tiek pinigų.

Reikėjo iš Vilniaus keltis kur nors į provinciją. Be to, mama neturėjo jokių dokumentų. Pradėjau galvoti, iš kur gauti pasą.

Darbe bendradarbiai pastebėjo mano pakitusią nuotaiką ir manęs paklausė, kodėl aš nusiminęs. Slėpti nebuvo prasmės, nes numačiau, kad man reikės jų pagalbos keičiant gyvenamąją vietą ir darbą. Papasakojau jiems apie šeimos nelaimę. Neapsirikau. Labai mane užjautė ir padėjo. Pasiūlė paduoti pareiškimą, kad perkeltų į gamybą. Tuo metu Panevėžyje, nedideliame tekstilės fabrikelyje „Nevėžis“, reikėjo vyriausiojo mechaniko. Mane ten rekomendavo ir perkėlė.

Pasą mamai gavau paprasčiausiu būdu. Nuvažiavau pas mamos brolių Kazį į Bukaučiškes ir paprašiau dėdienės Teresės paso. Davė. Pasas buvo laikinas, išduotas viešiesiems metams. Pakeičiau nuotrauką, pagal savo paso registracijos spaudus mamos pase

padariau išregistravimo iš Daugų, Vilniaus priregistravimo ir išregistravimo spaudus ir išvažiavome į Pānevėžį.

Pānevėžyje išnuomojome kuklutį kambarėlį Staniūnų 4, prieš muilo fabriką, prisiregistravome, o po kiek laiko ir pasą mamai pakeitė. Taigi ji nuo 1948 m. liepos vadinosi Teresė Dabravolskienė, Mato, gimusi 1909 m. sausio mėn. Meškūčių kaime, Daugų valsčiuje, Alytaus apskrityje.

Vilnionių audinių fabrikas „Nevežis“ buvo mažytis. Dirbo viena verpimo mašina (selffaktorius) su karštųjų komplektu, 10 audimo staklių ir nedidelis primityvus taurinimo skyrius. Antrasis verpimo komplektas buvo nesuvaržytas, trūko detalių, nors gamybos planas ir šiam komplektui buvo numatytas, todėl bendrų fabriko planų nevykdėme ir algu nemokėjo 3–4 mėnesius iš eilės. Iš pradžių labai sunku buvo verstis. Bet pamatėme, kaip verčiasi darbininkai, ir pasekėme jais.

Pānevėžio ūkininkai audė daug milo ir velti jį vežė į fabriką. Kiekvienas darbuotojas galėjo suvelti gabalą milo ir už suvėlimą iš kaimiečių paimti atlygį. Mama, kaimynių padedama, susipažino su Pānevėžio kaimiečiais, jie atveždavo milo, aš pasistengdavau jį suvelti. Taip gaudavome lėšų pragyventi ir šiek tiek galėjome padėti savo tremtiniams.

Bet sunkiausia pirmomis gyvenimo Pānevėžyje dienomis buvo dėl mamos kančios. Man išėjus į darbą, ji pradėdavo garsiai raudoti savo išvežtų vaikų, visiškai nekreipdama dėmesio, kad ją gali išgirsti ir susidomėti su saugumu susiję žmonės. Prašydavau jos, kad valdytųsi, ji prižadėdavo, bet man išėjus į darbą vėl paskėdavo ašarose, dzūkiškose raudose.

Bėgant antrai savaitei, pakvietė mane kaimyninio buto gyventoja ir papasakojo, kad išgirdusi labai verkiančią mamą, užėjusi pas ją ir sužinojusi jos skausmo priežastį. Mama jai pasakiusi, kad jos išvežti vaikai. Gerai, kad moteris irgi buvo nukentėjusi nuo sovietų valdžios. Prieš mėnesį buvo areštuotas jos vyras ir ji gyveno su dvejų metų dukrele Rasute ir paralyžiuota motina. Niekur nedirbo. Pardavinėjo daiktus, siuntė siuntinius vyriui. Maistui jai padėdavo kaime gyvenančios sesers šeima. Taip susipažinome su kaimyne Apolonija (Pola) Uogintiene (Žostautaitė). Prašiau, kad ji bendrautų su mama, nes mamai bendravimas su panašaus likimo žmonėmis buvo didelis dvasinis nusiramimas, o jų šeimai mamos pagalba – dukrelės ir paralyžiuotos motinos priežiūra – taip pat reikalinga. Matydamas, kad Pola sunkiai verčiasi, padėjau jai įsidarbinti fabriko buhalterijoje.

Palaiškėme ryšį su vaikais, žinojome jų padėtį, šiek tiek padėjome. Mama ėmė atsigauti, bažnytėlėse nuoširdžiausiai meldavosi ir tai ją šiek tiek nuramino.

Metai prabėgo greitai. 1949 m. kovo mėnesį vėl prasidėjo žmonių vežimas. Stebėjome tremiamus, skausmingai su savąja tėvyne atsisveikinančius žmones. Mamai vėl atgijo nesenai prisiminimai, sugrįžo sielos skausmas.

Šioje naujoje aplinkoje pasimatė, kad daugelis rusų kariškių nepritaria deportacijoms ir tyliai, kartu su mumis kenčia dėl valdžios daromų piktadarybių.

Įstrigo atmintin atsitikimas Staniūnų gatvėje, prieš mūsų namą. Sustojo sunkvežimis su vežamais ir kareivių saugomais žmonėmis. Iš sunkvežimio iššoko apie 10 metų berniukas. Bešokantį kareivis sučiupo už paltuko, bet vaikas išsinėrė, paltukas liko kareivio rankose, o berniukas vien su švarkeliu nubėgo į kiemus ir pradingo. Pasirodo, jį paslėpė ruso lakūno šeima, keletą dienų palaiškė, o vėliau atidavė giminėms.

Nudardėjo ešelonai į rytus. Laikiniai, iki kito karto, praėjo baimė būti ištremtiems. Sužaliavo pavasaris. Kartu su vežimais atėjo į mūsų fabrikėlį žinia, kad jį naikina kaip nerentabilų. Žmonės nežinojo, ką daryti, gailėjo darbo, neiški buvo rytdiena.

Mane paskyrė vyriausiuoju mechaniku į vilnionių audinių fabriką „Laisvė“ Bajoruose, šalia Kretingos, tačiau jau Klaipėdos apskrityje.

Įsikūrėme gerai. Gavau dviejų kambarių butą, tik gaila, neturėjau ką jame statyti. Gerai, kad buvo valdiška spinta. Pasidariau lovą, davė spintelę virtuvėn, staliuką ir pradėjome su mama gyvenimą.

Materialinės sąlygos Bajoruose buvo geresnės. Fabrikas dirbo rentabiliai, algas išmokėdavo reguliariai. Geografinė padėtis buvo gera – čia pat Palangà. Mama susidraugavo su klaipėdiečiais, šišioniškiais, darbščiais ir tvarkingais žmonėmis, ištvėrusiais karo metų baisumus, paniekinimą, šeimų išskyrimą, o moterys – net grupinį rusų kareivių prievar-tavimą. Apie tokią savo nelaimę mamai pasakojo fabriko kontoros valytoja Trakimienė. Klaipėdiečių gyvensena, papročiai ir ištvėrmė mamai patiko.

Melstis apie 3 kilometrus eidavo į Kretingos bažnyčią.

Namuose šeiminkavo. Pagalbiniam ūkyje gavome žemės sklypelį, sodinome bulves, kurių pakadavo mums ir auginamam paršiukui.

Siuntinius vaikams siųsdavome vieno patikimo žmogaus adresu. Tuo pačiu adresu gaudavome ir jų laiškus. Savo adresu nenorėjome susirašinėti, nes tuoj būtume atkreipę dėmesį. Siuntinius siųsti buvo mamos rūpestis. Ji susirasdavo dėžučių, gaudavo baltos medžiagos joms apsiūti. Kartą, nesant medžiagos, siuntinį apsiuvo savo paskutiniaus marškiniais, bet išsiuntė laiku.

Mūsų gyvenamasis namas priklausė fabrikui. 1950 m. Bajorus priskyvus Kretingos rajonui, namas buvo perduotas komunaliniam ūkiui. Butų valdytoju tapo buvęs Onušio sribas Daveckas. 1951 m. iš kadryų skyriaus darbuotojų sužinojau, kad saugumas domisi manimi – paėmė mano asmens bylą. Pajutau ir keistą savo pavaldinių elgesį. Statybos darbininkas, buvęs sribas Dževėčka, užėjęs į kabinetą, pasakė radęs proklamaciją, siūlė man su ja susipažinti ir prašė patarimo, ką su ja daryti. Susipažinti su proklamacijos turiniu atsisakiau, patariau niekam jos neplatinti, elgtis pagal sąžinę ir neįtraukti į tą žaidimą kitų žmonių.

Netrukus buvau pakviestas pas fabriko direktorių Romanovskį. Jis pristatė man kabinete buvusį žmogų kaip Kretingos rajono vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotoją. Pastarasis, dalyvaujant direktoriui, pasakė norįs patikslinti kai kuriuos mano biografijos momentus. Klausė apie šeimos sudėtį, teiravosi, ar nėra represuotų šeimos narių. Biografijoje apie tėvelį, brolių ir seserį nerašiau, todėl pakartojau legendą, kad aš šeimoje buvau vienas, tėvelis miręs prieš karą. Išklaudytas buvau nepatikliai. Nuotaiką kiek pataisė direktoriaus tvirtinimas, kad aš geras ir sąžiningas darbuotojas.

Aiškliai jutau, kad saugumo rankos veržia kilpą ant mano kaklo. Nežinojau, ko imtis. Pradėjau šnekinti mamą, kad jeigu mane areštuotų, ji turi nedelsdama važiuoti į Sibirą pas vaikus. Mama sutriko, nusiminė.

Galutinai taurę pripildė buvusio bendramokslio, ukmergiškio Akstinavičiaus, dirbusio Klaipėdos MTS, apsilankymas pas mane. Girdėjau, kad jis įtariamasis bendradarbiavimu su saugumu. Akstinavičius pasiskundė, kad jį iš darbo atleidžia, ruošiamasi jo areštui ir jis planuojąs tapti Ukmergės rajono partizanais. Girdėjęs, kad man irgi ne pyragai, taigi kviėčiau eiti kartu – jis mane ten rekomenduos ir mane priims į partizanus.

Pamačiau, kad su manimi ruošiamasi susidoroti, tik reikia rimtesnių įkalčių.

Akstinavičiui atsakiau, kad tikriausiai mane atleis, bet aš pasirengęs dirbti eiliniu darbininku. Tarptautinė padėtis greitų pokyčių nerodė, todėl partizaninę kovą matau

neturinčią jokios perspektyvos, ten aš neisiu, patariau neiti jam ir atkalbėti visus, kurie tikisi rasti išeitį partizaninėje kovoje.

Apsilankymas sukretė, bet ir parodė, kad reikia keisti gyvenimą – mano tylėjimas ir uždarymas sukėlė liguistą domėjimąsi manimi, kuris tapo blogesnis nei tikros savo padėties atskleidimas.

Parą pamąstęs įsitikinau, kad senaisiais ryšiais su pagrindžiu apkaltinti manęs saugumas neturi pagrindo, jie jų neįrodys, darbinėje veikloje buvau charakterizuojamas tik gerai, o dėl biografijos klastojimo ir mamos gelbėjimo pasiruošiau atsakyti.

Pavakare pasiprašiau, kad direktorius priimtų pasikalbėti asmeniniais reikalais. Priėmė.

Pasakiau, kad jaučiu pernelyg didelį susidomėjimą ir nepasitikėjimą. Atskleidžiau savo padėtį, nurodydamas, kad mano vienintelė kaltė – kad gelbėjau nuo tremties savo motiną. Išklause mane direktorius įdėmiai, tačiau apibendrindamas pasakė, kad man reikia greitai veikti, nes gali suimti. Jis davė komandiruotę į Vilnių ir siūlė prašyti Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo pirmininko J. Paleckio, kad padėtų. Nuvažiavau.

Priimamojo vedėjas paklausė, kuriuo reikalu kreipiuosi į J. Paleckį, ir užrašė į lankytojų knygą. Surašęs pasakė, kad tai saugumo reikalas, jie bandysią padėti, bet man reikia vietoje aiškintis, o pasimatyti su Paleckiu neleido.

Grijau be nuotaikos. Direktorius tuoj pasikvietė sužinoti apsilankymo rezultatus. Sužinojęs liūdnas naujienas, patarė parašyti apie savo padėtį saugumui. Delsiau. Po savaitės pasikvietė ir pasakė, jeigu aš nerašysiu, tai jis bus priverstas pranešti, nes esą rajkomas jį spirias išaiškinti mano asmenybę. Tada aš pasiūliau direktoriui, kad parašysiu apie savo padėtį ne saugumui, bet rajkomui. Sutiko.

Per naktį kūriau laišką. Parašiau savo tikrąją biografiją ir išgalvotą. Pažymėjau, kad tai padariau norėdamas mokytis, dirbti gimtineje ir gelbėdamas nekaltai tremtą motiną. Prisipažinimo motyvu pažymėjau tai, kad pajutau, jog mano paslaptį nujaučia pavaldiniai, nori tuo pasinaudoti, o aš noriu dirbti sąžiningai ir negaliu paslapties dėlei būti marionete savanaudžių rankose.

Apie porą savaitių buvo ramu ir labai nejauku. Nekantriai laukiau, kaip bus reaguota. Pagaliau gavau kvietimą prisistatyti į Kretingos saugumo būstinę. Prasiėjo tardymai. Ypač stengėsi nustatyti buvusius ryšius su pagrindžiu, patirti, ar dabartiniu metu neturiu kokių nors ryšių. Kaip ir tikėjau, jokių įrodymų nebuvo, pagrindžio reikalai atkritę. Apsiribojo apkaltinę biografijos klastojimu ir paso perdirbimu mamai, ką aš buvau numatęs.

Sudarę bylą pasakė, kad teis už dokumentų klastojimą, o aš atsakiau, kad tam pasiruošęs.

Tardymas naktimis buvo privarginęs. Dėl jo kentėjau ne tiek aš, kiek mama. Sugrižęs po „pokalbių“ 3–4 valandą nakties, rasdavau ją nemiegojusią, išsiverkusią, besimeldžiančią. Sunku buvo numanyti, kaip pasielgs su manimi – teis ar paliks laisvoje.

Nugirdau, kad rajkomo atstovams dalyvaujant, fabriko partinėje organizacijoje buvo svarstomas mano darbinės ir visuomeninės veiklos klausimas. Dauguma partijos narių apie mane palankiai atsiliepė. Direktorius Romanovskis savo nuomonę pareiškė sakydamas, kad nežinašs mano politikos, bet dirbąs aš už tris.

Vėl buvau iškviestas į saugumą. Priėmė pats saugumo viršininkas, atrodo, žydas.

Peržvelgė ir aptarė visą tardymo medžiagą. Pasakė, kad tai maži išdykavimai. Žinoma, už tai galima nuteisti, bet nuteisto žmogaus gyvenimas jau sugriautas, o jis

ir kranus. Pastovaus kolektyvo neturėjau, sekimo neįėjau ir su mama ramiau pradėjome gyventi.

1953 m. kovo 5 d. mirė Stalinas, lyg nusinešdamas su savimi visišką žmogaus nuvertinimą, netikrumą dėl rytdienos. Laisviau pradėjome susirašinėti su saviškiais, įsižiebė susitikimo vilties spindulėlis.

Mama susipažino su Klaipėda, pradėjo rūpintis labai pašlijusia sveikata. 1953 m. gruodyje mūsų varganą būstelį vėl užgriuvo nelaimė – mama susirgo miokardo infarktu. Pavargo širdelė nuo nuolatinio drebėjimo, jaudinimosi.

Aplankęs mamos tėviškę Bukaučiškės, susipažinau su ten gyvenusia ir dirbusia mokytoja Liuda Liogyte. Susirašinėjome, kūrėme ateities planus. Visu tuo dalijausi su mama, paslapčių neturėjau, planavome, kad teks keisti darbą, ieškoti buto, geresnių gyvenimo sąlygų.

1954 m. gegužės 28 d. gavome Onutės telegramą, kad tėvelis sugrįžo pas juos. Mama pajaunėjo dešimtmečiu. Paspirtėjo jos žingsneliai, spinduliavo laime, džiaugsmu. Susirašinėjimas su Sibiru pasidarė dažnesnis, džiaugsmingesnis. Išblaškyta Sąjungos platybėse šeima pradėjo burtis. Pradėjome tvirtai tikėti, kad ne už kalnų tas laikas, kai įveikė visas negandas, susitiksime gimtojoje žemėje.

Liepos 1 d. vedžiau mokytoją Liudą Liogytę. Klaipėdoje mažame kambarėlyje sunku buvo gyventi, bet ir įsidarbinti jai buvo sunku. Man pasiūlė butą ir darbą Telšiuosė, trikotažo fabrike „Mastis“. Pradėjau dirbti jėgainės viršininku, gavau dviejų kambarių su virtuve butą. Liudukė įsidarbino Žemaitės vidurinėje mokykloje. Pas mus dar apsigyveno dėdės Kazio dukra Onutė, kurią įdarbinau fabriko „Mastis“ buhalterijoje.

Prasidėjo natūralus, visavertis gyvenimas su rūpesčiais ir džiaugsmiais. Mes visi sukomės po darbovietes, o mamytė triūsė namuose, maitino mus ir augino paršiuką.

Laiškai iš Sibiro buvo labai dažni mūsų namuose. Džiugu buvo, kad tėvelio sveikata pagerėjo, kad tremtinių gyvenimas tapo laisvesnis. Sugrįžimo Lietuvon perspektyva vis ryškėjo.

1955 m. gegužės 27 d. mūsų šeimą aplankė džiaugsmas – gimė dukrelė Sigutė. Džiaugėmės mes, sveikino mus mielieji sibiriečiai, o mamytei džiaugsmas tryškė tryško. Labai ji mylėjo savąją anūkėlę – augino, vaikščioti, kalbėti ir dainuoti mokė. Liaudies dainas jai turbūt visam gyvenimui įskiepijo.

1956 m. pradėjo leisti į Lietuvą tremtinius. Sugrįžo dėdės Felikso vaikai. Du vyresnius paėmė į armiją, o jaunėlis Vincas apsigyveno pas mus ir mokėsi Telšių antrojoje vidurinėje (rusų) mokykloje.

Pradėjome rašyti pareiškimus, kad paleistų ir mūsų tremtinius.

1957 m. gruodžio 1 d. tėvelis su broliu Juozuku parvyko į Lietuvą.

Neapsakomas džiaugsmas apėmė mus. Įveikėme dešimtį sunkių engimo ir kančių metų. Ištvėrėme bene sunkiausią žmonijos istorijoje išmėginimą ir visi gyvi, užgrūdinti,

Telegrama, pranešusi, kad tėvelis iš įkalinimo vietos atvyks į trenties vietą pas vaikus.

1954 05 28

Tėvelis Juozas Vičkačka (pirmoje eilėje trečias iš kairės) iš Vorkutos lagerio atvyko pas vaikus į Krasnojarsko kraštą. Būsima marti Verutė Vičkačkienė (antroje eilėje trečia), dukrytė Onutė Vičkačkaitė (trečioje eilėje septinta). 1957 m. Iš S. Jurkonienės šeimos albumo

nepraradę tėvynės meilės susibūrėme Lietuvoje, tik jau Žemaitijoje, kad lietuviškoje aplinkoje auklėtume savo jaunąją kartą ir įdiegtumėm jai ryžtą visiškai sutraukti vergijos pančius.

Graudu buvo prisiminus, kad daugelis mūsų kaimynų, dešimtys tūkstančių tautiečių nesulaukė pasimatymo dienos – liko ilsėtis Sibiro platybėse, amžino įšalo žemėje.

Tėvelis apsigyveno pas mus, o Juozukas dar grįžo į Sibirą, kad vestų ten esančią mergaitę Verutę, atsiskaitytų darbovietėje, išparduotų ar pasiųstų į Lietuvą užgyventą turtą ir patys sugrįžtų. Nutarėme visi gyventi Telšiuose.

Mamytė džiaugėsi, meldėsi, labai sustiprėjo.

Pakeičiau darbovietę. Pagrindinį darbą pasirinkau ankstesnijį – Katilų priežiūros inspekciją, perkrikštytą į Pramonės ir kasybos darbų saugumo priežiūros valdybą, o antraeilį – dirbau fabrike „Mastis“ jėgainės meistru. Padidėjo mano uždarbis, nereikėjo taupyti kiekvieno kėsnio.

Dėdės Kazio dukra Onutė 1956 m. ištekėjo, o dėdės Felikso sūnus Vincas 1958 m. baigė Telšių vidurinę mokyklą ir išvyko gyventi pas tėvus į mūsų buvusią tėviškę Varenės rajone.

1958 m. kovo 7 d. brolis Juozukas su sesute Onute iš Sibiro sugrįžo į Telšius. Brolienė Verutė grįžo tik liepos mėnesį.

Privargome su registravimu ir įsidarbinimu, nes vietos valdžia labai nenorėjo įsileisti tremtinių, bet viską įveikėme.

Tėvelis, mamytė ir Onutė gyveno pas mus, o Juozukas susirado butą kaimynystėje.

1958 m. kovo 16 d., lyg pasveikinti sugrįžusius senelį, dėdę ir tetą, į mūsų šeimą atėjo sūnus Vaidotas.

Dabartiniu metu, žvilgtelėjus trisdešimt metų atgal, keistokai atrodo, kaip galėjo dviejų kambarių bute gyventi devyni asmenys, o tuo metu jautėmės labai puikiai, vieni kitus rėmėme, visi prižiūrėjo ir augino mūsų vaikučius ir mes net nepajutome, kai jie paaugo.

Rudenį Juozukas pradėjo mokytis vakarinėje vidurinėje mokykloje, dirbo „Masčio“ mechaniniame skyriuje šaltkalviu, Onutė – fabriko siuvelykloje, tėvelis – sargu nežinybinės apsaugos skyriuje. Visi dirbome, mamytė mus maitino ir augino mūsų atžalas.

Onutė nenutraukė ryšių su buvusiais likimo draugais. Su jais susirašinėjo ir aplankydavo juos, įsikūrusius Dzūkijoje ar Panevėžio apylinkėse.

1960 m. pavasarį, sugrįžusi iš viešnagės pas Panevėžio tremtinius, nudžiugino mus, ypač mamą, pasakiusi, kad ruošiasi ištekėti už buvusio tremtinio, panevėžiečio Vytauto Skruzdzio. Telšiuose apsilankė ir gražiai nuaugęs jaunuolis Vytautas. Su tėveliais ir Onute sutarė vestuvių laiką ir 1961 m. lapkričio mėnesį sukūrė savąją šeimą. Vytautas atvažiavo į Telšius ir įsidarbino buldozerininku Telšių kelių statybos ruože. Pusę metų jie gyveno pas mus, iki įrengėme privačiame name, mansardoje, dviejų kambarių butą, kuriame jie įsikūrė.

Apie dešimtmetį trys mūsų šeimos gyveno gretimuose namuose, vienas kitą rėmėme, džiaugėmės sėkmėmis ir bendrai stengėmės nugalėti sunkumus.

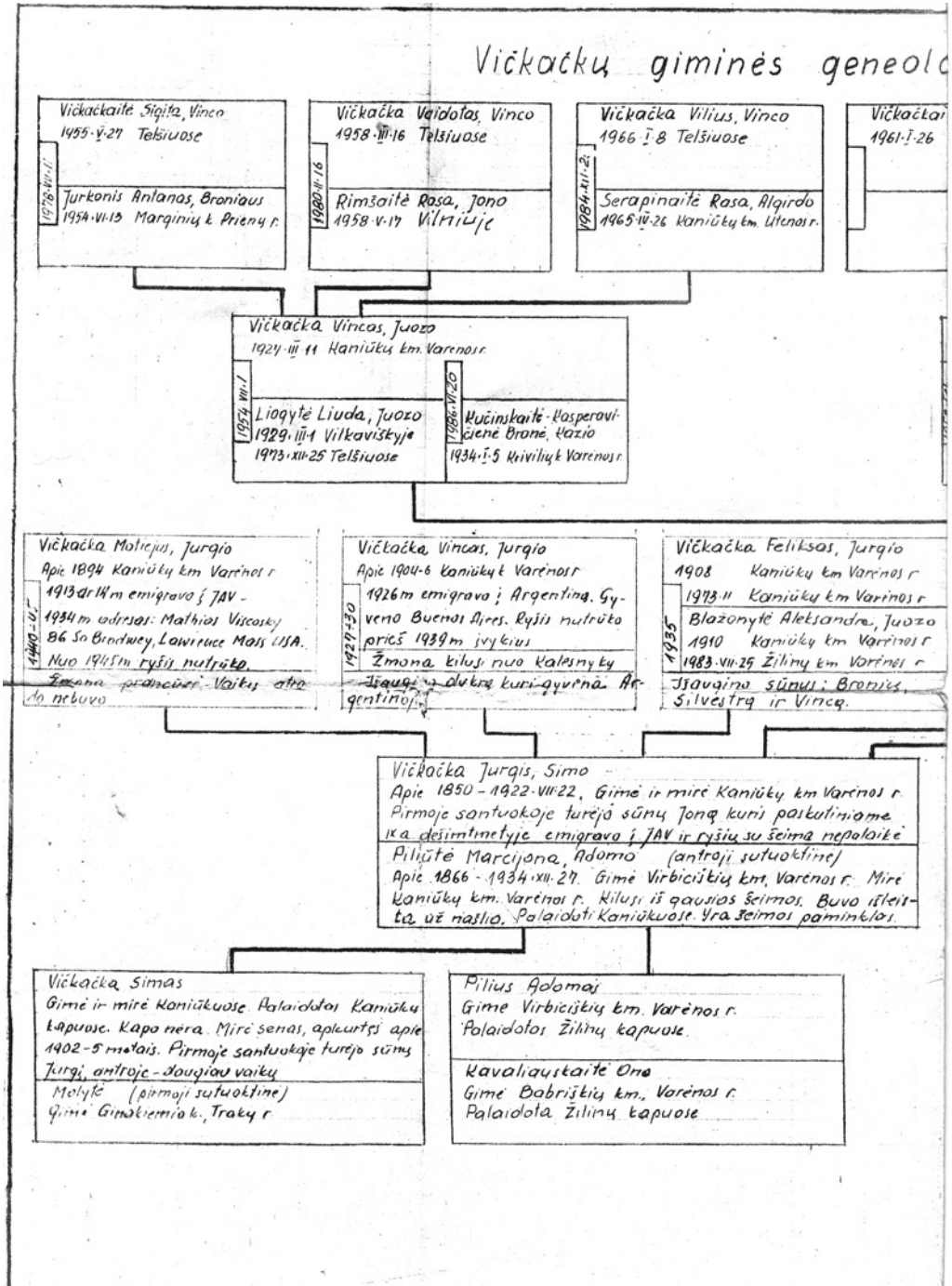
Juozukas baigė vakarinę vidurinę mokyklą ir įstojo į Vilniaus lengvosios pramonės technikumą Telšių filialą, Vytautas baigė vakarinės mokyklos aštuonias klases.

Juozuko šeimoje augo dukrytė Vidutė, Onutė augino sūnus Virginijų ir Giedrių, o mūsų šeimą 1966 m. sausyje papildė sūnelis Vilius.

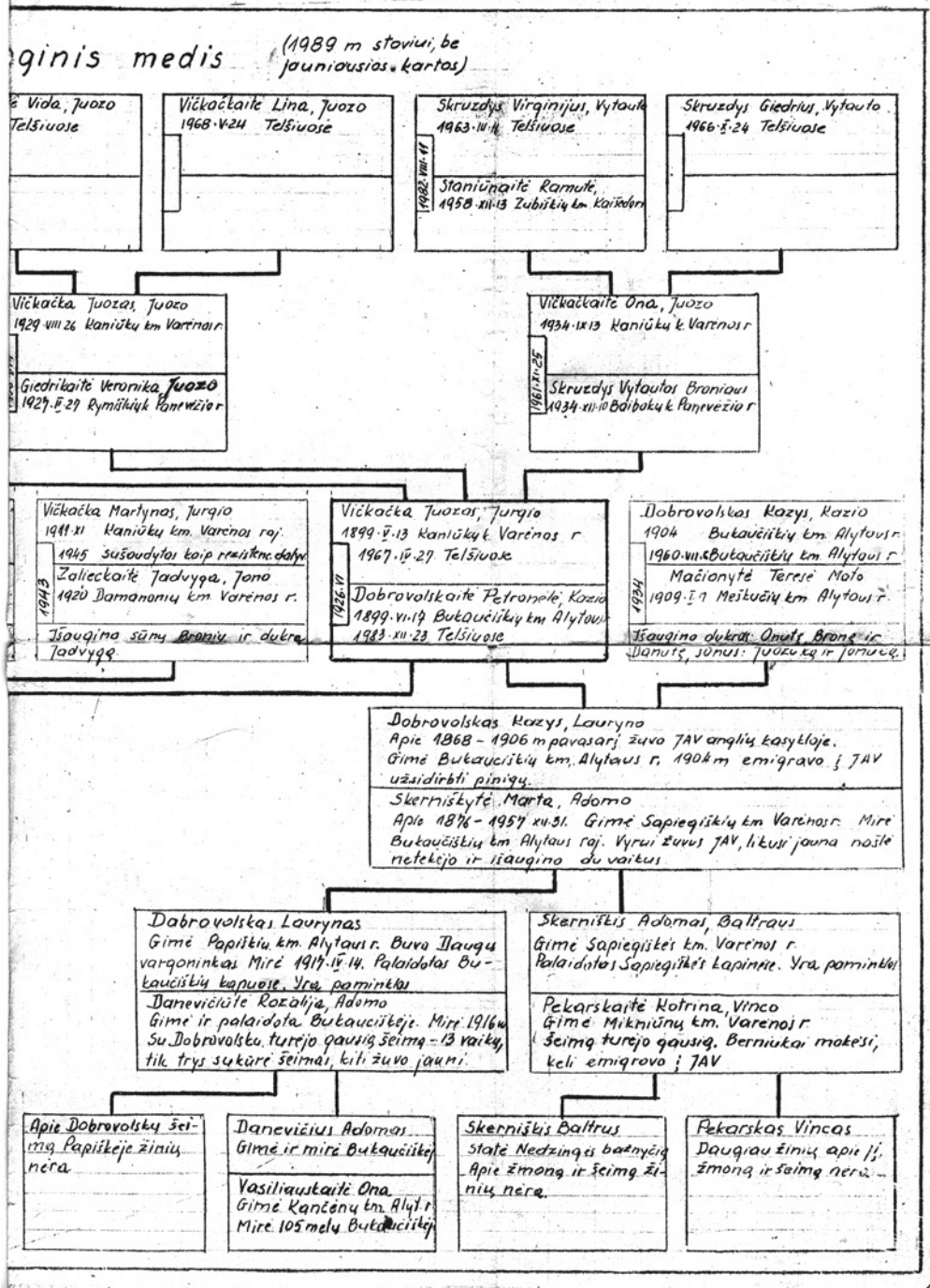
1966 m. sunegalavo tėvelis. Atsiliepė jam Vorkutos lagerių dešimtmetis. Įtarė plaučių vėžį. Sveikata smarkiai silpo. Mamytei nesakėme, kokia baisi liga užgriuvo tėvelį, minėjome tik chronišką plaučių uždegimą. Ji tikėjo, kad tėvelis pasveiks. 1967 m. pavasarį

Vėl visi Lietuvoje susibūrė sūnelio Vaidoto vienerių metų amžiaus sukakties proga. Priekyje stovi žmona Liuda Vičkačkienė (Liogytė), rankose laiko sūnelį-sukaktuvininką Vaidotą Vičkačką, šalia stovi dukra Sigutė Vičkačkaitė. Už jų (iš kairės) stovi sesuo Onutė Vičkačkaitė, mama Petronėlė Vičkačkienė (Dabravolskaitė) ir brolienė Verutė Vičkačkienė (Giedrikaitė). Už moterų stovi (iš kairės) – brolis Juozas Vičkačka, Vincas Vičkačka ir tėvelis Juozas Vičkačka. 1959 m. Iš S. Jurkonienės šeimos albumo

Vičkačkų giminės genealoginis medis. 1989 m. sudarė Vincas Vičkačka

liga buvo smarkiai pažengusi, prasidėjo kraujavimas iš plaučių. Balandžio 27 dieną tėvelis paliko tiek kančių suteikusių žemę.

Su dideliu skausmu palydėjome į aukštą Telšių kapų kalnelį mylimą tėvelį. Mamai tai buvo labai sunki netektis. Devynerius su puse metų ji dėkojo Dievui už suteiktą susitikimo malonę, kuri prabėgo kaip akimirka.

Tuščia paliko mūsų būryje. Ramino tai, kad tėvelis ilsisi savoje žemėje, kad galime visuomet jį aplankyti, prisiminti pamokymus, vargo ir džiaugsmo akimirkas.

Onutei auginant sūnelius, mama gyveno pas ją, prižiūrėjo berniukus, šeiminkavo, beveik kas dieną lankydavo kapus.

Juozukas 1967 m. baigė Lengvosios pramonės technikumą, įgijo elektrotechnikos specialybę.

1973 m. Sigutė baigė vidurinę mokyklą ir įstojo mokytis į Vilniaus universitetą. Mokėsi ir kiti vaikai.

Jau mirus tėveliui, Juozuko šeimoje gimė antroji dukrytė Linutė.

Ėjo septinti metai po tėvelio mirties. 1973 m. gruodžio 24-os į 25-ąją naktį susirgo mano žmona Liudukė. Po operacijos net neatgavusi sąmonės, mirė Telšių ligoninėje. Buvo staigiai nuskinta 44 metų tauri asmenybė, labai reikalinga šeimai ir visuomenei.

Sunku buvo likus vienam su trimis vaikais. Sušlubavo ir mano sveikata. Neįsivaizdavau, kaip galėsiu įveikti iškilusius sunkumus, išauklėti vaikus. Berniukai buvo dar nepilnamečiai – Vaidutis 15, o Viliukas – 7 metų amžiaus.

Šiuo sunkiu metu mano senutė mamytė, einanti 75 metus, atėjo į mūsų šeimą ir ėmėsi visos motinystės naštos: maitino, barė ir mokė mus, stengėsi, kad vaikai būtų švaručiai, aprengti, reikalavo, kad jie būtų drausmingi, gerai mokytųsi.

Sveikata jos silpo, dažnai sirguliavo, kartais tekdavo gultis į ligoninę. Šlubavo širdies veikla, kankino sklerozė. Ligos priepuolių metu geriausias vaistas būdavo nuoširdūs pokalbiai apie praėjusius sunkius metus, iškentėtas kančias, apie tai, kad mūsų Dievas neapleido ir sunkūs išmėginimai nepalaužė.

Sigutei baigiant universitetą, ji buvo labai patenkinta, kai su ja atvažiavo jaunas geologas Antanas Jurkonis ir paprašė anūkės rankos. Senelei tarsi metų našta nukrito. Labai laiminga buvo, kad galėjo dalyvauti mieliausios anūkėlės vestuvėse. Vėliau labai domėjosi jos šeima.

Prabėgus nepilniems dvejiems metams, džiaugėsi antrojo anūko Vaidučio, Vilniaus inžinerinio statybos instituto ketvirto kurso studento, vestuvėse. Jai tuomet buvo aštuoniasdešimt metų. Ji sakydavo, kad tuo džiaugsmu Dievas ją apdovanoja už praeityje nekaltai patirtas kančias.

Apie 1980 m. labai panorėjo susigražinti tikrąją pavardę ir vardą. Sakė nenorinti mirti svetima pavarde. Parašėme pareiškimą Telšių pasų skyriui, nurodėme pavardės pakeitimo aplinkybes ir paprašėme išduoti pasą tikrąja pavarde. Teko išsirūpinti sutuoktuvių pažymėjimą, gimimo metrikus, buvo apklausti pažįstami ir giminės. Po kurio laiko išdavė pasą Petronėlei Vičkačkienei, Kazio, gimusiai 1899 06 17 Alytaus rajono, Bukaučiškių kaime. Labai džiaugėsi daugiau kaip po trisdešimties metų igijusi teisę vadintis savuoju vardu ir pavarde.

Paskutinį kartą gražų džiaugsmą patyrė 1983 m. birželio mėnesį, kai Viliukas, baigęs vidurinę mokyklą, įteikė jai rožę ir padėkojo sengalvėlei už jos vargą.

Paskutinį kartą aplankė mūsų tėviškę Kaniūkų ir savo gimtinę Bukaučiškės 1983 m. liepos 26–27 dienomis, laidojant brolienę Aleksandrą Vičkačkienę.

Susitiko su buvusiais jaunystės draugais, kaimynais, pasidalijo įspūdžiais, kartu apžvelgė nueitą erškėčiuotą kelią.

Gruodžio 22 d. smarkiai pakilo aukšta temperatūra, paprašė parvežti kunigėlį. Priėmusi sakramentus, prarado sąmonę ir gruodžio 23 d. 5 valandą ryto mirė.

Paliko šį pasaulį paprasta lietuvė moteris, visą gyvenimą paaukojusi kovai už lietuvių egzistenciją savame krašte, už šeimos išsaugojimą neįsivaizduojamomis sąlygomis. Ji nebuvo labai išsilavinusi, nebuvo drąsi, tačiau motiniškas gyvybės instinktas padėjo jai ir pagelbėjo visai jos šeimai pereiti labai sunkų tarybinio laikotarpio lietuvių tautos naikinimo ir kančių kelią, nepalūžti dvasiškai ir išlaikyti fiziškai. Šito ji meldė Dievulio, už tai jam dėkojo, tuo ji didžiavosi.

Palaidojome ją Telšių miesto kapinių kalnelyje šalia vyro ir marčios, netoli Rainių kankinių kapų.

Teprimena tie kaiburėliai mums ir mūsų ainiams, kad širdys, degančios meile savo kraštui ir saviems vaikams, kovojančios su piktu, klastingu ir gausiu priešu ir niekad nesuabejojančios savo kovos teisingumu, – visada taps nugalėtojomis.

Tryškiai, 1990 m. kovas

Aleksų šeima

Nijolė Baranauskienė

Monikos Cibulskaitės ir Kazimiero Aleksos šeimos istorija – tai kelias iš Ūnuškio, Kazimiero tėviškės, į Ameriką laimės ieškoti ir atgal – į tėviškę, į pasistatytus naujus namus su lietuviškos puošybės elementais. Tai kelias per XX a. istoriją – du pasaulinius karus ir pokarį, gyvenimas laisvoje tarpukario Lietuvoje, viltys ir netektys, vyriausios dukters Marijos šeimos tremtis į Sibirą, tai dukterų Kazimieros ir Jadvygos kelionė į Sibirą pas seserį Mariją ir atgal į Lietuvą su dviem jos nepilnamečiais vaikais Alge ir Gediminu, tai kelias sovietų Lietuvoje ir likimo skirtas išsipldymas dukrai Kazimierai – sulaukti Lietuvos Nepriklausomybės. Kaip ir daugelio onuškėčių, sudėtingas, dramatiškas, tragiškas gyvenimas.

Aleksų šeimos istoriją rašau remdamasi mamos Kazimieros Aleksaitės-Šiaudinienės, Marijos Aleksaitės-Prancukvienės dukters Algės Pranckutės-Armalienės, jos dukters Vilijos, Algės brolio Gedimino Pranckaus bei kitų giminaičių pasakojimais.

Ir Kazimieras Aleksa, ir Monika Cibulskaitė kilę iš mažžemių šeimų.

Kazimiero tėvai buvo lietuviai, caro laikais Ūnuškyje turėjo 3 dešimtines žemės (apie 4 ha). Jų šeimoje augo 5 vaikai: 3 sūnūs ir 2 dukros. Ir Monikos tėvai turėjo 5 vaikus: 3 sūnus ir 2 dukteris. Susituokę Ūnuškio bažnyčioje, apie 1906–1907 m. Kazimieras ir Monika iškeliavo į Ameriką. Reikėjo užsidirbti pinigų – išmokėti dalis broliams ir seserims, kad Kazimierui tėviškėje liktų žemė, galėtų statyti namus, ūkininkauti. Išikūrė Čikagoje. Kazimieras dirbo geležies liejykloje. Nuomojosi butą, priėmė kartu gyventi kelis lietuvius vaikus. Monika jiems virė valgi ir skalbė drabužius – šitaip pinigų uždirbdavo ir ji. Po kurio laiko prasigyvenę vaikinai pirko darbinius drabužius, dėvimus iki skalbimo – Monikai sumažėjo darbo. Čikagoje 1908 m. birželio mėnesį per Sekmines gimė pirmoji dukra – Marija. O 1909 metais pasaulį išvydo ir antroji dukra – Zofija.

Prieš pat Pirmąjį pasaulinį karą Monikos ir Kazimiero šeima grįžo į Lietuvą. Išmokėjo Kazimieras dalis broliams ir seserims – išleido juos į Ameriką. Pinigus

Monikos Aleksienės (Cibulskaitės) tėvai Marija ir Aleksandras Cibulskai Aukštadvaryje. Apie 1921 m. Iš Nijolės Baranauskienės asmeninio archyvo

ir auksą (manė, auksas nežus) padėjo Kaunė į banką, planavo nusipirkti daugiau žemės, o kol kas pradėjo ūkininkauti 3 dešimtinių sklype. 1912 m. gimė dukra Kazimiera. Vėliau – du sūnūs, Jonas ir Aleksandras, bet jie mirė dar kūdikiai. Pirmasis pasaulinis karas sužlugdė visas viltis įsigyti žemės. Kazimierą paėmė į kariuomenę, Monika liko su mažais vaikais. Laimė, vyras grįžo iš karo sveikas. Deja, indėlis banke (net ir auksas) pražuvo, viską reikėjo pradėti iš naujo. 1916 m. gimė ketvirta dukra – Stanislava. Gyventi reikėjo, abu su Monika buvo darbštūs, sumanūs, tad sugebėjo pragyventi iš 3 dešimtinių, nors laikai ir buvo sunkūs. Kazimiera prisimena:

„Mūsų tėvams 1919 metų vasarį gimė penkta dukra Jadvyga, mes ją vadinom „bolševike“, nes tada, prisimenu gerai, bolševikai viską iš žmonių plėšė, o daugiausia ieškojo lašinių, mėsos. Kartą tėvas man davė ryšuliuką su maistu. „Nešk, vaikel, už pirties prie miško ir ten atiduosi ruskiui, nes kai jiems vienam kaime nedavė valgyt, tai jie pakorė žmogų“, – liepė man. Kodėl reikėjo nešti už pirties, dabar jau nežinau. Tada vaikui nelabai rūpėjo.“

Kazimiera Aleksaitė. 1919 m.

Iš N. Baranauskienės asmeninio archyvo

Žmonės slėpė maistą nuo rusų kareivių, kad patys išgyventų. Kartą Monika plakė sviestą, žiūri – rusų kareiviai ateina. Ką daryt? Atims. Greit po ilgu plačiu sijonu pakišo sviestamušę, dvi mažas dukras prispaudė prie šonų ir nė krust. Kareiviai apėjo, apžiūrėjo namus ir nieko neradę išėjo.

Mergaitės paaugo, išmoko ūkio darbų. Prie 3 dešimtinių nuomojosi dar žemės. Augino rugių, kviečių, avižų, linų. Pavalgyti užteko. Laikė 2–3 karves, avelių, kiaulių, turėjo nuosavą arklį. Linus patys apdirbdavo, mergaitės mokėjo ne tik verpti, bet ir austi. Nukirpus avis, iš papildvės vilnų reikėjo išpešioti murzinius sulipusius gumulėlius, pirštai net kruvini būdavo. Monika iš savo amerikoniškų suknelių siuvo suknelės mergaitėms. 1921 metais gimė šešta dukra – Vanda.

„Ją mes vadinom „lietuvaite“. Mačiau, kaip lietuviai kareiviai jojo ir dainavo: „Šią naktelę per naktelę aš miegelio nemiegojau, aš miegelio nemiegojau, sau žirgelį pabalnojau“, – pasakoja Kazimiera.“

Darbštūs tėvai ir dukras pratino prie darbo. Vasarą prisirinkdavo vaistažolių iš miško ir pievų, surišdavo puokšteles ir padžiaudavo seklyčioj – visi namai

pakvėpdavo. Arbatos gėrimas buvo ir šeimos poilsis, ir bendravimas. Mama kvėpdavo dukras: „*Manka, Zoska, Kaze, Staska, Jadzka, Vandze, na čionberek*“ (čionbrelė gerti). Monikos tėvai Aukštādvarėje lenkiškai kalbėjo, o Kazimiero tėvai Onuškėje – lietuviškai, todėl jis pamokė mergaites lietuviškai.

„Toliau gyvenom jau geriau, – pasakoja Kazimiera. – Lietuva nepriklausoma, atsirado lietuviškų knygų, Onuškėje atidarė lietuvių pradinę mokyklą. 1923 metais pradėjau lankyti mokyklą, 1927 metais išlaikiau egzaminus, gavau pažymėjimą, visų dalykų penketai. Pirmoje ir antroje klasėje mus mokė mokytoja Kinderytė, o trečioje ir ketvirtoje – mokytoja Okunevičienė. Buvo labai gera mokytoja, aiškino, kaip caro laikais mus rusino, lenkino. Statėm vaidinimus, ir aš vaidinau, kaip Kamčiatkoj lietuviai ištremiti laukdavo nors vieno žodžio, parašyto iš Lietuvos.“

Prisimenu, ką dar mama spėjo papasakoti. Mokytoja Okunevičienė Onuškio pradinės mokyklos mokiniams iškiepėjo meilę tėvynei, puoselėjo lietuviškas tradicijas. Iki gilios senatvės Kazimiera mokėjo atmintinai ne vieną Maironio eilėrašį, dainavo patriotines dainas. 1928 m. onuškėčiai kapinėse pastatė paminklą (kenotafą) žuvusiems už Lietuvos laisvę ir kasmet vasario 16 dieną organizuodavo iškilmingas eitynes su vėliavomis prie paminklo, sakė ten kalbas, deklamavo eilėraščius, dainavo dainas. 1932 m. Dainų šventei Marija Prancukvienė siuvo tautinį kostiumą – dalyvavo Kaune tautinių drabužių parodoje-konkurse. Padėjo ir seserys, juk medžiaga turėjo būti namie austa, siūlai dažyti natūraliais gamtiniais dažais. Į parodą vežėsi ir austų sijonų, liemenių. Už kostiumą buvo apdovanota diplomu. Meilė tėvynei niekada neišblėso ir per visą sovietmetį suteikė vilties sulaukti laisvės. Kazimiera buvo labai laiminga sulaukusi Atgimimo ir Lietuvos laisvės. O tada, 1927 metais, mokytoja Okunevičienė parašė Kazimieros tėvams laiškėlį, kad jų dukra labai gabi mokinė, galėtų mokytis gimnazijoje. Tačiau tėvai neleido, matyt, neužteko pinigų. Reikėjo ganyti karves. Kazimiera vasarą ganydavo 10 žydu karvių, už vieną mokėjo 50 litų, taigi iš viso per vasarą uždirbdavo 500 litų – gera paspirtis šeimai. Mama dažnai pasakodavo apie tas vasaras – kaip kojas karvių „bandose“ šildėsi, kaip šlapias maišas per lietų ant nugaros „į kuprą traukė“ (gal nuo to ir buvo palinkusi, o senatvėje „į kuprelę susimetusi“), kaip su piemenimis berniukais pešdavosi, nes reikėjo nenusileisti, apsiginti, kad neužjuoktų, kaip paukščių lizduose kiaušinių (skanėstų) ieškojo. Ganė (keturiolikmetė!) net sesers Marijos vestuvių dieną, 1927 metų vasarą. Muziką girdėjo ir miške prie karvių taip skaudu buvo, kad nusprendė tėvus pamokyti. Paliko karves ir tiesiai per mišką patraukė į Aukštādvarį, pas *babūnę*. Tegu kas nori, gano, o ji į namus negrįš. Verkė verkė, bet per krūmus braudamasi nurimo ir susimąstė: „O ką nuėjusi pasakysiu? Ir man ką pasakys? Palikau karves ir pabėgau. Tai kokia iš manęs piemenė?“ Ir grįžo. Net uždainavo. Susitiko sakintojus, tie klausinėjo, kieno mergaitė taip gražiai dainuoja. Išdidžiai atsakė – Aleksų. Karvės į jaunuolyną sulindusios, prisidėdusios, guli ir atrajoja. Gerai, kad eigulys neužtiko.

Vyriausioji Aleksų dukra Marija, ištekėjusi už mokytojo Juozapo Prancus, išsikėlė į Zarasų apskritį, ten į Bajorų pradinę mokyklą buvo paskirtas Prancus. Susipažino jie Aukštadvaryje: Juozapas lankė dvimečius pradžios mokyklos mokytojų kursus, o Marija mokėsi siūti ir gyveno pas pusbrolių Cibulską, Aukštadvario vargonininką. Po kelerių metų Juozapas Prancus gavo vietą ką tik pastatytoje Meįgiškių pradinėje, netoli Aukštadvario. Lietuva statė mokyklas, „*vaikams bėdnesniems*“, anot Kazimieros, „*buvo duotos knygos dovanai, ir medžiagos dalindavo pasisiūt drabužėliams, kad tik lankytojų mokyklą*“.

Aleksų namuose su tėvais liko 5 mergaitės. Gyveno gražiai, nes darbo nebijojo: pačios akėjo, pjovė, vežė, ir visur su daina, linksmai, visi buvo pavalgę, gražiai apsirengę. Tėvas turėjo kostiumą, mama ir mergaitės išėiginius drabužius, visi pasipuošę sekmadieniais eidavo į bažnyčią. Tik į mokslus negalėjo išleisti. 1929 m. tėvas sunkiai susirgo ir mirė. Prieš mirtį Monikos prašė, kad dukrą Kazimierą bent siūti išmokytu, jautėsi jai skolingas. Monika pažadą ištesėjo –

leido Kazimierą mokytis siūti pas geriausią Onušio siuvėją Prakapienę. Gabi mokinė buvo. Vėliau ir pati tapo geriausia miestelio siuvėja, siuvinimas gelbėjo ir sunkiais kolūkių laikais, kai liko našlė su trimis dukromis. Dvi Aleksų dukros – Marija ir Kazimiera – išmoko siūti, Jadvyga baigė Aukštadvario ūkio mokyklą, o Vanda – Aukštadvario progimnaziją. Zofija linko prie žemės ūkio darbu, išmanė, kada, kur ir ką sėti, sodinti. Stanislava išvažiavo į Kauną tarnauti: prižiūrėti vaikus, virti valgi, skalbti, tvarkyti kambarius. Norėjo lengvesnio gyvenimo. Užsidirbo pinigų, pasipuošė. Kaune ištekėjo už Felikso Kavaliausko, vėliau grįžo gyventi į tėviškę. Zofija ištekėjo už Edmundo Ravinsko, Jadvyga – už našlio girininko Broniaus Kriščiūno.

Manau, reikia papasakoti Aleksaičių meilės ir šeimos sukūrimo istorijas, istorijas apie požiūrį į šeimą, romantišką pirmosios meilės išsaugojimą, pagarbą žmogui, orumą, savigarbą, gyvenimo išmintį.

Marija draugavo su Alfredu Stanapėdžiu, tačiau Aukštadvaryje susitiko Juozapą Prancų – likimo siūstąjį. Ir Alfredui tėvai piršo turtingesnę už Aleksaitę. Išsiskyrė gražiuoju, pasižadėjo savo pirmagimius pavadinti vienas kito vardais. Pažadą ištesėjo: Marija savo pirmąją dukrą pavadino Alfreda, o Alfredas savąją – Marija.

Seserys tėviškėje. Iš kairės Marija Aleksaitė ir Zofija Aleksaitė. Apie 1927 m.

Iš N. Baranauskienės asmeninio archyvo

Onuškyje prie Ragelio. Iš kairės Zofija Aleksaitė, Juozas Pranckus, Alfreda Pranckutė, Marija Aleksaitė-Pranckuvienė, jaunuolio pavardė nežinoma, Kazimiera Aleksaitė, jaunuolio pavardė nežinoma. Apie 1934 m. Iš N. Baranauskienės asmeninio archyvo

Zofija draugavo su Švabausku, jau tarėsi dėl vestuvių. Tačiau draugė papasakojo, kad jaunimo pulkelyje Švabauskas Zofijos mamą pavadino *indička* (kalakute), mat Monikos Aleksienės skydliaukė buvo nesveika ir priekinėje kaklo dalyje karojo išsiveržusi į paviršių kaip maišelis. Zofija neatleido. „*Negerbia mano motinos, negerbs ir manęs*“, – paaiškino. Vėliau ištekėjo už Edmundo Ravinsko.

Kazimieros pirmoji meilė buvo onuškietis Petras Žilionis. Gražiai draugavo, gerbė vienas kitą. Bet vieną dieną sesers Marijos dukra Alfreda parnešė žinią iš Žilionių (ten žaisdavo su jaunesniais Žilionių vaikais): Petro sesuo iš Amerikos parašė laišką, prašė Petro nevesti Aleksiiūtės, kvietė į Ameriką, žadėjo turtingą nuotaką ir gerą gyvenimą. Alfreda netyčia nugirdo garsiai skaitomą laišką ir, žinoma, viską papasakojo tetai Kazimierai. O šios išdidžios būta – pasakė, kaip kirviu nukirto: „*Neisiu į šeimą, kur manęs nenori.*“ Petras aiškino, kad sesers neklausysias, bet Kazimieros neįtikino. Apie 1937 m. į Onuškę eiguliu dirbti atvažiavo Antanas Šiaudinis, kilęs iš Ignalinos krašto, iš lenkų okupuotos Lietuvos į tikrąją Lietuvą pabėgęs. Pamilo Kazimierą, pasipiršo. Ir toks Andrius pasipiršo. Taip nutiko, kad Aleksų namuose abu laukė atsakymo. Širdis linko prie Andriaus – jaunesnis, gražesnis. Kaip tik tuo metu iš Mergiškių atvažiavo sesuo Marija. Pakalbėjo su vienu, kitu. Išsivedė seserį ir sako:

„*Tekėk už Antano, vyresnis 10 metų, tave gerbs ir vaikus mylės. Andrius jaunas, gražus, ką žinai, koks gyvenimas su juo laukia.*“

Paklausė sesers. 1938 m. susituokė su Antanu Šiaudiniu. Marija verkė, jei sesuo nelaiminga bus, kalta jausis. Gyveno gražiai, deja, 1950 m. Kazimieros vyras mirė, anksti našlė su trimis dukromis liko. Sesuo Zofija piršo kitą vyrą, bet Kazimiera nė iš tolo: „*Sesute, neieškok man jokio vyro. Geras su trim vaikais neims, o bet kokio man nereikia. Viena užauginsiu.*“ Ir patėvio dukroms neatsivedė. Po daugelio metų, kai dukros jau savų suaugusių vaikų turėjo, Kazimierą aplankė Andrius su žmona, supažindino, medžiagos suknučiai padovanojo, gražiai visi trys apie gyvenimą pasikalbėjo. Kazimiera pasisiuvo suknele, į bažnyčią puošdavosi. Tokios anų laikų istorijos.

1940 metai. Sovietų invazija į Lietuvą. Kančių ir praradimų kelias.

„Rusai liepė iš mokyklų kryžius nuimt, lietuviai nesipriešino. Pas-kui nacionalizavo parduotuoves (daugiausia žydėliai prekiaudavo), amatininkus apmokestino, – pasakoja Kazimiera. – 1941 metais pradėjo žmonės vežt. Iš Onušio valsčiaus išvežė mokytojus Okunevičienę, Staniūną, Petrauskienę su šeimomis, Stadalnyką su šeima, jis valsčių dirbo. Išvežė ir mano seserį Mariją su šeima, jos vyras Juozapas Pranckus mokytojavo Mergiškių pradinėje mokykloje. Išvežė ir stambius ūkininkus. Kaip buvo baisu... Žmonės verkė, karvės bliovė, kiaulės žviegė. Pasirašo kokie trys žmonės, ir veža, sugrūda į mašiną ir veža į stotį.“

Kazimiera tą dieną, 1941 m. birželio 14-ąją, maudė 6 mėnesių dukrytę Eugeniją. Vaiko nepaliksi, nepulsi sesers išlydėt. Marija atvažiavo pas savo mamą vaikų pasiimti, nes jie viešėjo pas *babūnę*. Juozapą suėmė Mežgiškėse, o Mariją su vaikais – Onuškyje. Marija kaip tik iš bažnyčios grįžo, išpažintį atliko. Netoli Aleksų namų, prie miško, stovėjo sunkvežimis – *polutarkė*. Susodino visą šeimą kaip stovi ir išvežė į Rūdiškių geležinkelio stotį. Kitą dieną sesers Zofijos vyras Edmundas Ravinskas nuvežė jiems šiek tiek maisto produktų, spėjo su Juozapu pasikalbėti, šis primygtinai prašė jų spintą iš Mergiškių pasiimti, mat joje vertingų papuošalų buvo. Po karo Kazimiera matė bažnyčioje mergaites, Marijos dukrelių Algės ir Alfredos suknutėmis aprengtas, tik širdį suspaudė – kaip Sibire vargsta, kuo apsirengę Marijos vaikai?

Vyrus atskyrė, ir traukinys pajudėjo į Naūjąją Vilnią, iš ten... į Sibirą, į Slāvgorodą Altėjaus kraštė. Koks Juozapo ir kitų nuo šeimų atskirtų vyrų likimas, išsiaiškinti nepavyko, nors vaikai bandė. Žinoma tik tiek, kad išvežė į Pukso lagerį Archángelsko srityje.

Slāvgorode Mariją įdarbino mėsos kombinato ceche, kur iš karvių ragų darydavo ruošinius ir tankias šukas, sagas. Apgyvendino plytinės barakuose. Pirmą žiemą gyveno rusų šeimoje, nes barakuose buvo nežmoniškai šalta. Šeimininkas dirbo prie elevatoriaus, tai didelėse kelnų kišenėse parnešdavo grūdų: viena kišenė – savai šeimai (trys vaikai), kita – tremtiniams (vaikams atrodė, kad to vyro kojos labai storos). Nuoširdūs žmonės buvo, rūpinosi ne tik savais.

Pavasarij vėl barakai. Gavo žemės lopinėlių už 6 km. Pasodino bulvių lupenų su akutėmis, rudenį maišą bulvių prisikasė. Marija susirgo, mėnesį gydėsi

ligoninėje, vaikai liko vieni, glaudėsi apledėjusiame barake. Gavo šiek tiek malkų, pakūrė krosnelę – vanduo upeliais tekėjo nuo sienų. Alfreda ir Algė noriai lankė mokyklą, nes ten duodavo šiltos arbatos. Rusų karininkai iš Vokietijos žmonoms atsiųsdavo siūlų, Alfreda mezgė joms megztinius, šitaip gaudavo šiek tiek maisto. Marija iš Lietuvos turėjo austinę maršką, nudažė ją, pasiuvo šimtasiūlę ir pardavė. Po kurio laiko turguje pamatė žmogų su ta šimtasiūle, nudėvėta, išblukusia. Daugiau taip nesielgė – sąžinė neleido. Siuvo karininkų žmonoms, viena rusė paskolino siuvamąją mašiną, vėliau Marijai ją pardavė. Siuvėjos amatas padėjo išgyventi – už darbą imdavo maisto produktais. Sūnus Gediminas prisimena, kad už vieną pasiūtą suknelę gaudavo kibirą bulvių arba porą kilogramų miltų, iš jų kepdavo paplotėlius – *lepeškas*.

Pirmą vasarą priklydo šuo. Guli prie barako slenksčio dieną, kitą, nevarė. Nors valgyt patys ne kažin ką turėjo, ši bei tą ir šuniui numesdavo. Kartą žiūrė – šuo kaulą parnešęs, padėjęs. Matyt, į mėsos kombinatą buvo įlindęs. Kaulą į puodą, balandų priskynė – į puodą. Iki vėlyvo rudens šitaip. Paskui tas šuo kažkur dingo.

Pro jų baraką piemenys gindavo karves, tos pridėda *lepešky*. Vaikai kojas šildėsi: išokt – sušilt, į kitą išokt – sušilt. Ir prisirinkt jų reikėjo kuo daugiau. Uždeda ant didelių žolės lapų ir ant krosnies padžiovina, turi kuo šaltą dieną pakurt. Kvapas? Nieko... Tremtiniai viską galėjo išvert. Net lenktyniaudavo, kas daugiau pririnks, jei daugiau turėsi, mažiau stepėje ieškosi.

Po karo jau galėjo laišką artimiesiems parašyti: pranešti gyvi esą, pasiguosti, vargus išpasakoti. Ir žinių iš Lietuvos sulaukti.

O Lietuvoje karas, pokaris. Kazimiera Šiaudinienė prisimena pirmą karo dieną: rusai traukiasi, kareiviai meta šautuvus ir prašo civilinių drabužių, sako, nekariausim, čia ne mūsų žemė, Stalinas žmogžudys, už ką kariauti. Rusų kariuomenė traukėsi padrikai, pas Ravinskus užklydo rusas Grigorijus Korsakovas, išsikėpė bulvių pasislėpęs, nakčiai įlindo į rūšį, Zofija ryte rado. Pavalgydino. Priglaudė. Padėdavo Edmundui kult. Dieną, kai mama ir tėvas miške, likdavo su mažais vaikais – Janina ir Jonu. Vėliau pasidavė vokiečiams, o tie belaisvius išskirstė ūkininkams, Griša pateko pas Šiaudinius. Pas Ravinskus buvo prisiglaudęs ir žydas Majerka, jį slėpė bulvių duobėje, Zofija nunešdavo valgyti. Kiek laiko slapstėsi, dabar jau nebėra kam papasakoti, bet Majerka liko gyvas, po karo pasitraukė į Ameriką.

„Vokietys“ neglostė: reikėjo prievolę duot – paskirdavo nuo žemės ploto. Reikia mėsos – atvažiuoja, atidaro tvartą, pasiima kiaulę ar avelę ir išvažiuoja. Lietuviai policininkai, jei spėja, praneša, kada gyvulių važiuos, tai žmonės su gyvuliais – į mišką ir slapstosi dieną, kitą. Ūkininkams, kaip minėjau, paskyrė belaisvius. Taip pas Šiaudinius atsirado Griša Korsakovas. Tada ir Kazimiera pramoko rusiškai, vyras Antanas jau mokėjo (kilęs iš Ignalinos krašto, ten buvo rusų). Sugyveno gražiai. Griša ir naminę varyt išmokė. Vėliau pas rusų partizanus į mišką patraukė. Kazimiera prisimena ir dar vieną belaisvį – Ivaną:

„Vieną dieną atvažiuoja dviračiu policininkas – duotas įsakymas surinkt visus belaisvius. Aš prašau palaukt, duona baigia kept, neturiu

ką įdėt. Policininkas buvo geras žmogus, atsisėdo ir laukia. Ivanas buvo darže, aš išėjau ir sakau: atvažiavo policininkas tavęs paimt, kažkur belaisvius veš, imk mano mergaitę ant rankų ir pamažu eik miškan, su mergaite į tave nešaus. Jis taip ir padarė. Mergaitę už tvarto paleido, o pats miškan. Ji grįžo, stuksi pirštuku į langą ir skundžiasi: Ivanas nubėgo, o mane paliko. Policininkas šoko, pradėjo šaudyt ir prašo: nesakyk, Šiaudiniene, kad aš jį paleidau.“

Ivano likimo taip niekas ir nesužinojo. Rusams belaisviams padėjo ir onuškiečių Blikertų šeima. Gelbėjo žmones nepaisydami tautybės, ruselis ar žydėlis, svarbu žmogus, ir nepadėt jam nevalia, taip lietuviai nuo amžių mokyti buvo. Karo metais ateidavo rusų partizanai duonos, lašinių, drabužių pasiimt, mat eigulio šeima pamiškėj gyveno, ėmė, žinoma, patys, neklausė ar galima. Kartą partizanai pasiėmė duonos, lašinių, vienas jau siekė kailinukų, bet vadas liepė daugiau nieko nekliudyt. Ir paklausė Šiaudinio, argi neprisimena jo. Tai Kostios būta. Karo pradžioje rusų kariuomenei padrikai traukiantis jis slėpėsi miške, pamatęs Šiaudinį paprašė maisto, šis nunešė. Dabar už gera geru atsilygino. Kostios likimas taip pat nežinomas. O Griša Korsakovas išliko gyvas. Po karo jam siūlė likti Lietuvoje – dirbti NKVD. Nesutiko, – sakė, čia ne jo žemė, grįžo į tėvynę. Parašė raštelį, kas jam padėjo, ir išvažiavo. Dar parašė kelis laiškus Šiaudiniui, Ravinskui ir Blikertui. Vėliau buvo atvažiavusi jo žmona, padėjo už pagalbą vyrui.

Pokaris diktavo savo taisykles. Monikos Aleksienės dukra Jadvyga buvo ištekėjusi už girininko Broniaus Kriščiūno, vadinasi, sovietų požiūriu, potencialūs priešai, padedantys „banditams“ (taip vadino Lietuvos partizanus). Suėmė Kriščiūną ir varė į Daugųs. Pakeliui jam pavyko pabėgti ir prisijungti prie miško brolių. Žinoma, suėmė žmoną Jadvygą, tardė, kur vyras, su mažu sūneliu ant rankų vežė į Daugus. Kareivis pasiūlė bėgti, nežinia, nušaut norėjo ar padėt. Nubėgo. Kur dingsi su vaikelium ant rankų? Daūguose palaikė parą, patardė ir paleido. Nuo to laiko turėjo slapstytis, nes bet kada galėjo išsivesti. Ir ateidavo. Slapstėsi tėviškėj, mamos namuose. Aleksų namo stogas buvo dengtas skiedromis, gana žemai nuleistas, tad po priebučio stogu įsitaisė slėptuvę – guolį. Ant aukšto užlipa sribai ieškoti – nemato. Dieną tūno slėptuvėje, o vakare nulipa. Jadvygos sūnumi Vilimantu rūpinosi babūnė Monika, jam pasakė – mama išvažiavo, o mama galvą skarele apmuturiuoja, balsą pakeičia, kad sūnus nepažintų (dar netyčia pasigirs sribams – mama namie). Gyveno užsikabinę duris dieną naktį. Naktį langai užkarstyti marškom, kad švieselės kas nors nepastebėtų.

1947 m. Marija parašė laišką iš Slavgorodo, ilgesingą, graudų laišką, artimuosius sujaukino žodžiai: „*Jeigu norit mane gyvą pamatyti, atvažiuokit.*“ Į kelionę leidosi Kazimiera (vyras supratingas – liko su mažametėmis dukrelėmis: aštuonerių Jadvyga ir šešerių Eugenija, dar pamokė Kazimierą rusiškai skaityti) ir Jadvyga (vis tiek turi slapstytis, o sūnelį babūnė prižiūri). Tik nemanė, kad kelionė bus tokia ilga.

Taigi 1947 m. liepos 5 d. seserys Kazimiera ir Jadvyga, pasiėmusios išgelbėtus Prancū papuošalus (Sibire Marijai jie bus kaip gelbėjimo ratas), prisikrovusios duonos, lašinių ir dešrų, išvažiavo į Vilnių, iš ten – į Māskvą, Slavgorodą. Deja,

nesitikėjo, kad kelionė visą mėnesį užtruks (tik tris dienas pas Mariją pailsėjo). Maskvoje reikėjo bilietus *kompasiruot* – pažymėt, laukė tris dienas, kol išleido traukinį į *Dalnyj Vostok*, kaip rusai vadino, „*piat sot vesiolyj*“, surinko apie du tūkstančius keleivių, susigrūdė visi kaip silkės, vagonuose lentų gultai. Traukinys dažnai stotelėse stoviniavo, į vagonus vietinės moterys atnešdavo papločių, nekoks skonis, anot Kazimieros, tai ne lietuviška duonelė. Kazimiera traukinyje pametė auksinį kryželį – nutrūko grandinė, rusė rado ir atidavė, sakė: pravoslavų kryžius kitoks, iš kalbos suprato – ne rusės, vadinasi, kryželis jų, sąžiningos moters būta, ir apskritai kelionėje sutiko gerų žmonių, jų patarimai labai padėjo.

Slavgorode pamačiusios adrese nurodytą namelį išsigando – mažulytė molinė trobelė, čia žmonės gyvena? Alfredos, išėjusios pasitikti, nepažino. Sesuo Marija tik rankomis suplojo:

„Sesutės mano brangiosios, aplankėt mano bakūžėlę.“ Kazimiera pasakojo: „Man tik suūžė galvoj, ir nieko neatsimenu. Prabundu, guliu lovoj, žiūriu – lubos įkritusios, pradėjo jas lipdyt. Sesuo pasakojo, kai lietus lyja, turi saugotis, nes molis sušlampa ir krenta žemyn (viename namelyje vaiką užmušė), o žiemą, kai užpusto, gali išeit tik tada, kai kas nors iš lauko nukasa sniegą. Viduryj trobelės duobė iškasta – bulvėms supilt, lentomis uždengta, langeliai mažučiai, kaip kalėjime.“

Seserys pasitarė ir nusprendė nepilnamečius Marijos vaikus Algę ir Gediminą į Lietuvą vežtis – „pavogti“, gal valdžia nepasigės. Vyriausiajai, pilnametei Alfredai, du kartus per mėnesį reikėjo registruotis milicijoje, be to, ir sergančią plaučių tuberkulioze mamą slaugyti (beje, Marija vėliau džiovą šuniukų taukais išsigydė). Kazimiera Algei pasiuvo paltuką, Gediminui apsiaustėlį ir susiruošė į Lietuvą. Marija vienintelio prašė – leisti vaikus į mokyklą, peržegnojo visus ir krito į lovą leisgyvė. Į stotį palydėjo Alfreda ir kaimynės lietuvis tremtinės.

Atvažiavo į Tatarką, vėl bilietus reikia *kompasiruot*, eilės ilgiausios, tris dienas stotyje sėdėjo. Kazimiera pasakojo kelionėje sutikusi gerų žmonių, ir tada viena rusė patarusi:

„Sėdėsi mėnesį ir neišvažiuosi. Kai atvažiuos traukinys, eik pas konduktorių ir prašyk, suspausk jam ranką, bet neverk, pasakyk – sumokėsiu. Tik neik pas jaunos, dairykis pagyvenusio.“

Reikės aukštą peroną peršokti, o Gediminas nedidelis. Kol tetos tarėsi, Gediminas liuokt per tvorą ir jau perone. Rusės patarimas padėjo. Konduktorius viską sutvarkė, Maskvą pasiekė sėkmingai. Maskvoje, žinoma, vėl tie patys vargai prasidėjo. Tik Kazimiera jau pati gudresnė buvo. Kad pažymėtų bilietus, sukūrė istoriją: dokumentus pavogė. Traukinyje į Vilnių lengviau atsikvėpė – Lietuva atrodė ranka pasiekiamą.

Algę ir Gediminas apsigyveno pas močiutę Moniką Aleksienę, Jadvyga vėl į seną slėptuvę. Skrebai nedavė ramybės Monikai Aleksienei – kur dukra Jadvyga,

kur jos vyras Kriščiūnas. Vieną naktį išsivedė Antaną Šiaudinį, nuvarė į *garnizoną* (dabar slaugos ligoninė), pastatė prie sienos ir šaudė virš galvos, reikalavo pasakyti, kur Kriščiūnas, vis dėlto nieko nepešę paryčiais paleido. Bronius Kriščiūnas žuvo su Dzūkijos partizanais. Neilgai trukus, 1948 m. Antaną Šiaudinį ištiko insultas, liko gyvas – Kaune puiki gydytoja gydė, pasveiko, dar pagyveno dvejus metus. Tik į eiguolio darbą jau nepriėmė, išmokėjo pašalpą, ir viskas. Tuo metu, 1949 m. spalį, dar gimė jauniausia duktė Nijolė.

„1949 metais, – pasakoja Kazimiera, – suvarė visus į kolūkį, viską sugriebė: ir arklius, ir pakinktus, ir vežimus, kluonus vertė, vežė į fermą, degino. Mamos (Monikos Aleksienės) 4 hektarus žemės paėmė kolūkis, neleido net karvutės paganyt savo žemėj, mama labai verkė, susirgo, neilgai ir pagyveno. 1950 metais gegužės 11 dieną ant mano rankų mirė. Žydėjo alyvos, paprašė nuskinti šakelę, pakvėpino, atsiduso ir tepasakė: „Ak, kaip noriu gyvent.“ Mama pašarvota, sesuo Jadvyga slapstosi ant gonkelių. Tuo metu kaip tik gavom laišką iš Sibiro. Išleidusi vaikus į Lietuvą, sesuo Marija labai verkė, netyčia įkrito į duobę bulvėms, susitrenkė smegenis ir susirgo nervų liga, ją išvežė į Omsko psichiatrinę ligoninę. Tais pačiais 1950 metais birželio 19 dieną mirė mano vyras Antanas Šiaudinis. Likau našlė su trim mergaitėm, vyresnės buvo baigusios keturias klases, jauniausiai – aštuoni mėnesiai. Vėliau į savo namus pasiėmiau iš Sibiro parsivežtą Algę, o jos brolių Gediminą priglaudė sesuo Zofija.“

Stanislava Kavaliauskienė (Aleksaitė) su vyru Feliksu Kavaliausku ir sūnumi Česlovu Kaune. Apie 1935–1936 m. Iš N. Baranauskienės asmeninio archyvo

Jadvyga Kriščiūnienė su sūneliu Vilimantu išvažiavo į Klaipėdą pas seserį Vandą, vis toliau nuo tėviškės, kur negalėjo laisvai gyventi. Klaipėdoj pasikeitė pavardė – pasiliko mergautinė, kad būtų saugiau, jei Kriščiūnienės ieškotų. Tėviškėje apsigyveno iš Kauno sugrįžusi Stanislava Kavaliauskienė su šeima (turėjo tris sūnus: Česlovą, Alfredą ir Feliksą). Tačiau likimas jai nebuvo dosnus: mirė jauna, tą pavasarį Česlovas baigė vidurinę, Alfredui buvo septyneri, Feliksui šešeri. Vaikus užauginti ir į žmones išleisti Feliksui Kavaliauskui padėjo antroji žmona, ji tikrai rūpinosi vaikais kaip savais. Jos mama padėjo paauginti mažuosius. Anot

Alfredo, netikra močiutė buvo miela ir rūpestinga, todėl dienas su ja prisimena labai šviesiai. Su antrąja žmona Feliksas Kavaliauskas susilaukė dukros Janinos ir sūnaus Sauliaus. Vyriausias Stanislavos sūnus Česlovas savo jėgomis kabinosi į mokslą: pasirinko Kauno politechnikumą. Iš pirmosios santuokos su Liuda turi sūnų Raimondą. Su antrąja žmona Aldona užaugino tris vaikus: Giedrių, Danguolę ir Audrių. Giedrius Kavaliauskas studijavo Kauno kolegijoje, po metų perėjo į Kauno technologijos universitetą, tačiau nebaigė, pasirinko darbą – dirba privačios Lietuvos įmonės atstovybėje Vāršuvoje, ten su žmona Milda ir gyvena. Danguolė Kavaliauskaitė pasirinko studijas užsienyje: Dānijoje baigė Ōdensės koledžą, taip pat Ōdensės universitete baigė tarptautinės gamybos ir vadybos bakaluro bei administravimo magistrantūros studijas. Audrius Kavaliauskas Kauno Vytauto Didžiojo universitete baigė informatikos studijas. Alfredas taip pat savo jėgomis kabinosi į gyvenimą: Kauno profesinė mokykla, metai kiti studijų Kauno politechnikos institute, bendro gyvenimo kūrimas su

Jadvyga Kriščiūnienė (Aleksaitė) Klaipėdoje. Apie 1949 m.

Iš N. Baranauskienės asmeninio archyvo

žmona Vitalija, tarnyba tarybinėje armijoje Tolimuosiuose Rytuose, darbas Alytaus šaldytuvų gamykloje, vėliau Kaune (pakvietė brolis Česlovas), Jonavos azotinių trąšų gamykloje, vėliau – posūkis į verslą: šiltnamiai Jonavoje (agurkai, pomidorai, paprikos), vėliau nusprendė keisti veiklą, nusipirko sodybą Krikštėnuose, Ukmergės rajone, ir pradėjo ūkininkauti. Sekėsi labai gerai, nes abu su žmona darbštūs. Užaugino dvi dukras: Birutę ir Dainorą. Birutė Kavaliauskaitė-Gorab Kauno kūno kultūros institute studijavo psichologiją, pagal studentų mainų programą išvyko studijuoti į Ameriką, Ferfakso universitetą Virdžinijos valstijoje, vėliau, baigusi studijas, apsigyveno Amėrikoje, ištekėjo. Turi Amerikos pilietybę, Ferfakso universitete bakalaurams dėsto psichologiją ir rengiasi gauti medicinos psichologo profesoriaus vietą. Dainora Varanauskienė (Kavaliauskaitė), baigusi vidurinę, pradėjo verslą – įkūrė grožio

Vanda Zaborienė (Aleksaitė) Klaipėdoje. Apie

1949 m. Iš N. Baranauskienės asmeninio archyvo

saloną. Su vyru Eugenijumi augino sūnų Deimantą ir dukrą Akvilę, tačiau šeimos gyvenimas nesusiklostė. Sukūrusi naują šeimą, Dainora Sakienė susilaukė dukters Ievos. Sūnus Deimantas studijuoja Kauno technikos universitete. Jauniausias Stanislavos sūnus Feliksas pasirinko paprasto darbininko kelią. Kauno profesinėje technikos mokykloje įgijo šaltkalvio santechniko profesiją, Jėniškyje baigė Statybos tresto organizuotus suvirintojų elektra ir dujomis kursus. Po trejų metų jam buvo suteikta suvirintojo elektra ir dujomis pirmos klasės kategorija. Su pirmąja žmona Vanda užaugino dukrą Gitaną ir sūnų Raimedą, su antrąja žmona Aldona – sūnų Vilių. Vilius pasirinko darbininko kelią. Augina dukrelę Saulę.

Kazimiera Šiaudininė augino ne tik savo tris dukras, bet ir Marijos dukrą Algę, vėliau iš Klaipėdos atsivežė sesers Vandos devynių mėnesių dukrelę Aušrą, ją paaugino trejus metus. Pas Kazimierą dar pagyveno ir iš Ravinskų išėjęs Gediminas. Žinoma, Algirda tetai irgi padėjo ir ūkio darbus nudirbti, ir kolūkyje už tetą padirbėti vasarą teko, kad darbadieniai būtų išdirbti, ir mažąją Nijolę padėjo prižiūrėti. Algė, baigusi vidurinę mokyklą, susituokė su Onušio veterinarijos gydytoju Petru Armaliu ir išvažiavo į Taučiūnis, kur jis buvo paskirtas kolūkio pirmininku. Ten pasiėmė ir brolių Gediminą, kol jis baigė vidurinę mokyklą, padėjo jam ir kol studijavo Kauno politechnikos institute. Gediminas svajojo studijuoti radiotechniką, tačiau tremtiniui nepatikėjo tokios specialybės, teko pasirinkti fiziką ir elektromechaniką. Vienerius metus pas Kazimierą gyveno sesers Jadvygos sūnus Vilimantas. Visiems užteko duonos. Tėvų išmokyta nepalikti artimųjų bėdoje, būdama našlė Kazimiera ne tik augino savo tris dukras, bet ir glaudė seserų vaikus. Jokių pašalpų tais laikais niekas nemokėjo. Dieną – kolūkyje, vakare ir naktį – prie siuvamosios. Būtent siuvėjos amatas gelbėjo nuo bado. Žinoma, paaugę vaikai, ir savi, ir sesers Marijos, padėjo, kiek galėjo. Sutartinai dirbo, pavalgyt užteko, nors ir kukliai, paprastai. Vyru mirus, liko neįrengta pusė namo, našlė viena sugebėjo ir namą užbaigti, ir dukras į mokslą išleisti, ir seserims padėti. Apie gyvenimą kolūkyje Kazimiera taip pasakojo:

„Davė po 60 arų žemės, už ją reikėjo mokėt kasmet po 14 rublių. Reikėjo duoklę duot: 250 kg bulvių, kiaušinių, vilnos, neprisimenu kiek, kiaulės odą, 300 litrų pieno, nebuvo žiūrėta, ar karvė daug pieno duoda, ar bergždžia. Atsirado daug agentų, skrebu. Skrebai, būdavo, vežime važiuoja ir dainuoja: „Caria net, boga nam nenada, savecka vlast priznaju.“ Jeigu neišpildei prievolės, agentas, žiūrėk, jau tempia karvę ar priauglį į fermą. Obligacijas reikėjo išpirkt už 100 rublių. Už darbadienį gaudavom 200 gramų rugių. Pjovėm pjautuvais, kukurūzus sodinom kapliais, kūlėm spragilais. Stovėjom eilėse dėl kepaliuko duonos, nes ką gaudavom iš kolūkio, užteko tik paragaut. Prisimenu nepriklausomą Lietuvėlę, kaip buvo gera, jokių eilių nebuvo, parduotuvių buvo Onuškyj daug, savininkas koviečia – pas mane, kitas vėl – prašom pas mane. Kas turėjo kokį amatą, dirbo laisvai, jokių agentų nebuvo, o kai sulaukėm „išvaduotojų“, tai tik dairykis, prisistato agentas: duok pieno, duok kiaušinių, sakau – atiduota, tai sako – kvitas ne taip parašytas, duodi antrą

kartą. Viską griovė, Onuškyj iš žydų sinagogos padarė kultūros namus. Mes, tikintieji, patys savo bažnytelę išlaikom, o kai 1977 metais reikėjo kunigą palaidot šventoriuj, apylinkė nedavė leidimo, žmonės važiavo į Trakų vykdomąjį komitetą, prašė, kad leistų kunigą palaidot šventoriuj, vis dėlto leido.“

*Mokytoja Nijolė Baranauskienė.
2010 m. K. Driskiaus nuotr.*

Vyriausia Kazimieros duktė Jadvyga Biekšienė (Šiaudinytė) Klaipėdos žemės ūkio technikume įgijo agronomo specialybę. Jadvyga su vyru Stasiu augino sūnų Rimvydą, nuo gimimo sirgusį cerebriniu paralyžiumi. 40 meilės ir pasiaukojimo sūnui metų, kai negalintis vaikščioti Rimvydas buvo ant rankų ir vežimėlyje. Ieškota sveikatos Druskininkų „Saulutėje“, Krýmo sanatorijose, deja... Tėvams užteko meilės ir jėgų: nė vienai dienai nebuvo atidavę sūnaus į jokią įstaigą, patys mylėdami prižiūrėjo. Eugenija Poškuvienė (Šiaudinytė), jaunesnioji Kazimieros duktė, Vilniaus pedagoginiame institute baigė matematiką. Eugenija su vyru Broniumi užaugino du vaikus: Egidijų ir Džiugintą. Egidijus Kauno taikomosios dailės mokykloje įgijo dekoruotojo-apipavidalintojo specialybę, toje pačioje mokykloje baigė meninio pynimo iš vytelių mokslus, kurį laiką šiuo amatu ir vertėsi. Vėliau pasirinko interjero apdailos meistro darbą. Pasistatė namą, savo rankomis daug ką įrengė, augina du vaikus: Dovydą ir Emiliją. Džiuginta Poškutė Vilniaus pedagoginiame institute baigė rusų kalbą, vėliau persikvalifikavo – įgijo ir lietuvių kalbos mokytojos specialybę. Nijolė Šiaudinytė-Baranauskienė, jauniausia Kazimieros duktė, Vilniaus universitete baigė lietuvių kalbą ir literatūrą, 41 metus Onušio vidurinėje mokykloje dirbo lietuvių kalbos mokytoja. Nijolė su vyru Virginijumi užaugino dvi dukras: Eglę ir Liuciją. Eglė Baranauskaitė Vilniaus universitete baigė žurnalistiką, 2012 m. laimėjo ES institucijų vertėjų raštu konkursą, ES Vadovų Taryboje dirba vertėja. Su vyru Valentinu Juškevičiumi augina dvynukus: Jorį ir Jurgį. Liucija Černiuvienė (Baranauskaitė) Vilniaus universitete įgijo prancūzų kalbos ir literatūros dėstytojo kvalifikaciją, studijavo Grenoblis III Stendalio universitete ir gavo prancūzų kalbos dėstyto užsieniečiams diplomą, Vilniaus universitete apgynė humanitarinių mokslų daktaro disertaciją, VU Vertimo studijų katedros docentė, verčia grožinę ir mokslinę literatūrą.

Tremtyje Marija Pranckuvienė (Aleksaitė) kas kelis mėnesius rašė prašymus, kad leistų grįžti į Tėvynę, deja, atsakymo jokio. Pagaliau 1956 m., kaip ligonei, kuri negali pakenkti sovietų santvarkai, buvo leista grįžti į Tėvynę. Grįžo. Glaudėsi pas dukrą Algę. Kartais pagyvendavo pas seserį Kazimierą. Labai vertino ir gerbė mokytojus, buvo įsitikinusi, kad mokytojo profesija pati svarbiausia. Savaip gynė lietuviškumą: pasisiuvo tautinius drabužius (su karūna ir tautinių spalvų kaspinais) ir jais pasipuošusi sekmadieniais eidavo į Onušio bažnyčią. Tuomet man, nedidelei mergaitei, teta atrodė keistokai – vienintelė taip apsirengusi. Vėliau supratau ir didžiavausi teta: orios, išdidžios lietuvės nepalaužė nei Sibiras, nei liga.

Marijos dukra Alfreda Slavgorode susipažino su aviacijos mokyklos kariškiu Stepanu Vorogušinu. Pamilo vienas kitą, sukūrė šeimą. Tačiau Stepanui buvo nurodyta išsiskirti, jis nepakluso, neišdavė meilės, tad kaip nepatikimas buvo paša-

Зоборудгаа
 ал. Лин. Зобезопасности СССР
 Сов. секретно 36
 (Левов)
 16 июля 1948.
 ЗАКЛЮЧЕНИЕ
 (по заявлению ади. вассалки из Литвы)
 Пранкувене М. К.
 16 июля 1948. г. Вильнюс

Я, заместитель начальника 3 отд-я, Отд. А*
 МВД Лит. ССР и. т. д. Зотин, рассмотрев
 поступившее заявление от ади. вассалки
 из Литвы в 1941 году - Пранкувене, Марии
 Казимировна (Казимовна), ходатайствующей
 об отмене ей вассалки, отбываемой ее в
 Алтайском крае, а также собранные ее
 последние в порядке проверки данные, в
 связи с поступлением указанного заявления,
 на имею:

Пранкувене Мария Казимировна
 (Казимовна) в своем заявлении указала,
 что она из Литвы была вассалка в 1941
 году в административном порядке.
 Однако никаких материалов о причи-
 нах ее вассалки в МВД и МВЗ
 Лит. ССР не сохранилось.

Из сообщения Отд. А* УМВД по
 Алтайскому краю видно, что она была
 вассалка, как жена руководителя органи-

зации "Дуной Литовца" (Младомитовца),
 арестованного в 1941 году.
 Кроме того, в том же сообщении
 указано, что Пранкувене М. К. в вассал
 среди окружных вассалов Буржуазной
 строи Литвы.
 Читавая изложена -
 полагаю - ба:
 В просьбе Пранкувене М. К. об отмене
 ей вассалки и предоставлении права ей
 вернуться обратно на жительство в
 Лит. ССР - отказать.
 О чем сообщить Отд. А* УМВД по
 Алтайскому краю для объявления заявителю
 мне.

Отд. А* 3 отд-я, Отд. А* МВД Лит. ССР
 и. т. д. Зотин

Согласно Нар. 3-го отделения
 Магара Вильнюс (Сотинский)
 Зап. Нар. Отд. А* МВД Лит. ССР
 майор Пранк (Ковал)

LIETUVOS YPATINGASIS ARCHYVAS
 P. 2. Nr. 3721. 304
 Tiekimo: 1948. 07. 16
 Distribucija: 1948. 07. 16

Iš Lietuvos ypatingajame archyve saugomų bylų. Lietuvos TSR neigiamas atsakymas dėl Marijos Prancukvienės (Aleksaitės) prašymo leisti jai grįžti į Lietuvą. 1948 m. Iš Gedimino Pranckaus asmeninio archyvo

lintas iš mokyklos. Visą gyvenimą dirbo paprastu šaltkalviu. Kai 1990 m. Lietuva tapo laisva, Gediminas Pranckus Ypatingajame archyve susipažino su savo šeimos byla. Pasirodo, Alfreda buvo sekama, paskirti net agentai susidraugauti su ja ir Stepanu, nurodyta išgauti, ar nesirengia bėgti į Lietuvą, mat buvo žinoma, kad Algė ir Gediminas pabėgo. Tikrinti ir Algės, ir Alfredos laišakai. Net užuomina apie galimą susitikimą ateityje buvo vertinama kaip pabėgimo organizavimas. Stepanas iš pradžių vienas išvyko į savo tėviškę Keskeleną Alma Ātos apskrityje, Alfredos, kaip tremtinės, su juo neišleido, į Alma Ātą ją „pristatė“ su palydovu. Tuo metu Alfredos mama gydėsi Ōmsko psichiatrijos ligoninėje ir KGB pareigūnų ataskaitose ne tik užfiksuota, kada dukra aplankė mamą, bet ir smulkiai papasakota, apie ką kalbėjosi su gydytoju, beje, baimintasi, kad Alfreda su vyru 1952 m. gali bėgti į Lietuvą. Alma Ātoje jie ir gyveno iki mirties. Ne kartą svečiavosi Lietuvoje, Alfredos giminės šiltai priėmė paprastą, nuoširdų Stepaną. Užaugino dukterį Tatjaną ir sūnų Jurijų. Jurijus baigė Alma Atos geležinkelio technikumą. Su žmona Olga augina du sūnus: Aleksandrą ir Vitalijų. Aleksandras studijuoja Minsko universitete. Tatjana Vorogušina, baigusi Alma Atos vidurinę mokyklą, atvažiavo į Lietuvą, Vilniaus universitete baigė rusų kalbos studijas. Vėl išvyko į Alma Atą, ištekėjo, susilaukė dviejų dukrelių, Valentinos ir Oksanos, tačiau vedybinis gyvenimas nesusiklostė, po skyrybų su dukrelėmis grįžo į Lietuvą. Dirba Trākų Vytauto Didžiojo gimnazijoje. Ištekėjo už lietuvio istorijos mokytojo, didelio

Lietuvos patrioto Gedimino Mickonio, su juo užaugino dukterį Aistę. Tikriausiai pats likimas panorėjo, kad lietuvės tremtinės, visam gyvenimui likusios Kazachstano žemėje, atžala prigytų motinos Tėvynėje. Jurijus liko Kazachstanė, tęsia tėvo giminės tradicijas. Vyro žemė Alfreidai tapo antraisiais namais, ten ir liko amžinojo poilsio kartu su vyru Stepanu. Tokia Sibiro meilės istorija, meilės, kuri buvo stipresnė už tremtį ir KGB. Tąjanos dukra Valentina Ptach Vilniaus technologijų ir dizaino kolegijoje baigė geležinkelio eksploatavimo studijas. Su vyru Artūru augina dukreles Karoliną ir Eveliną. Oksana Karalavičienė Mykolo Romerio universitete baigė teisės bakalauro studijas. Aistė Mickonytė Mykolo Romerio universitete baigė teisės bakalauro studijas ir Švedijos Lūndo universiteto ES verslo teisės magistrantūrą.

Algė ir Petras Armaliai persikėlė į Tiltus, nes Armalį paskyrė Tiltų kolūkio pirmininku. Algė dirbo bibliotekoje, neakivaizdiniu būdu Vilniaus universitete studijavo rusų kalbą ir literatūrą, tačiau su mažais vaikais buvo sunku, todėl nebaigė. Užaugino tris vaikus: Viliją, Neringą ir Gintarį. Vilija Babarskienė (Armalytė), kaip anksčiau mama, pasirinko kultūros vadybą, daug energijos ir jėgų atidavė Trakų karališkojo teatro kūrimui ir veiklai. Paragavusi emigranto duonos Lõndone, sugrįžo į Trakus, vėl dirba kultūros baruose. Veikli, kūrybinga, iniciatyvi Vilija rado savo vietą. Užaugino dukrą Ievą, ji pasirinko muzikos pedagogės kelią. Ieva Tījūnelienė (Babarskaitė) Muzikos akademijoje įgijo alto atlikėjos ir pedagogės magistro bei Mykolo Romerio universitete švietimo įstaigų vadybos ir administravimo magistro diplomus. Su vyru Dariumi augina Rūtą, Urte, Elzę. Vilijos sūnus Rokas Babarskas Vilniaus kolegijoje baigė verslo vadybą ir pasuko verslo keliu. Su žmona Inga augina Tada, Matą, Luką. Neringa Gliebienė (Armalytė) Kūno kultūros institute įgijo kūno kultūros mokytojos specialybę ir dirba Trakų Vytauto Didžiojo gimnazijoje. Neringa ir Alvydas Gliebai užaugino keturis vaikus: Justiną, Simoną bei dvynukus Petrą ir Juozą. Justina Gliebutė-Gimžauskienė Kauno Vytauto Didžiojo universitete įgijo tarptautinių santykių ir diplomatijos magistro, Simona Malmigė – Vilniaus universitete biochemijos magistro laipsnį. Dvynukai Juozas ir Petras Gliebai Mykolo Romerio universitete baigė finansų ekonomiką. Abu aktyviai sportuoja. Juozas ir Petras yra daugkartiniai Lietuvos lengvosios atletikos čempionato vidutinių nuotolių (800 ir 1 500 metrų) bėgimo prizininkai, o Petras ir daugkartinis čempionas. Gintaris Armalis Vilniaus pedagoginiame institute įgijo fizinio lavinimo ir geografijos mokytojo specialybę, bet pasuko verslo keliu. Iš pirmosios santuokos turi sūnų Justą. Justas baigė verslo studijas. Iš antrosios santuokos su žmona Vilma užaugino dukrą Eglę. Eglė su vyru Alvydu augina sūnų Igną.

Marija Pranckuviene (Aleksaitė), iš tremties sugrįžusi, pačios siūtais tautiniais drabužiais. Taučionyse prie dukters Algės Armalienės (Pranckutės) namų 1956 m.

Iš N. Baranauskienės asmeninio archyvo

Paauginusi vaikus Algė Armalienė atsidėjo ne tik bibliotekininkės, bet ir kraštotyros darbu. Subūrė Tiltų (beje, Tiltuose Algė gyvena jau 50 metų), Kálvių, Lieponių moteris į etnografinį ansamblį, užrašė daug liaudies dainų, pasakojimų, rengė kolektyvo pasirodymus. Dirbo ne valdiškai, bet iš širdies, atliko savo misiją: puoselėjo Tiltų, Kalvių, Lieponių kaimų folkloro tradicijas. Jos parengti kolektyvai dalyvavo folkloro festivaliuose ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje. Žinoma, daugiausia nuveikta laisvoje Lietuvoje, kai atsivėrė durys į pasaulį. Pelnyta nemažai apdovanojimų: Ėstijos prezidento Arnoldo Riutelio, kardinolo Audrio Juozo Bačkio padėkos, svarbiausias – lietuviškuoju „Oskaru“ vadinama „Aukso paukštė“ (2000 m.) geriausiam kaimo folkloro ansamblui ir vadovui, Valstybinė premija už nuopelnus kultūrai: už vertingų tradicinės kultūros lobių – papročių, dainų, šokių, instrumentinės muzikos, tautosakos ir kitų liaudies kūrybos bei dvasinio paveldo sričių išsaugojimą ir pateikimą rinkėjams, archyvams, visuomenei (2008 m.).

Tautosakos puoselėtoja, Tiltų, Kalvių, Lieponių kaimų moterų folkloro ansamblio įkūrėja Algė Armalienė (Pranckutė) švenčia aštuoniasdešimtmetį

Marijos sūnus Gediminas Pranckus Kauno politechnikos institute studijavo fiziką ir elektromechaniką, įgijo inžinieriaus profesiją. Dirbo Mažeikių kompresorių gamyloje konstruktoriumi, vėliau persikėlė į Klaipėdą. Klaipėdos politechnikume dėstė fiziką ir elektroniką. Iš pirmosios santuokos sūnus Aidas 12 metų dirbo Ispanijoje, grįžo į Lietuvą, rengiasi tapti tolimųjų reisų vairuotoju. Jo dukra Toma gyvena Airijoje. Antroje santuokoje Gediminas su žmona Janina užaugino dvi dukras: Astą ir Rasą. Rasa Pranckuvienė (su vyru Dariumi senelio ir tėvo garbei pasirinko Pranckų pavardę) Klaipėdos universitete baigė jūrų ūkio ekonomikos bakalauro ir rinkodaros vadybos magistrantūros studijas. Augina tris vaikus: Martyną, Lauryną ir Kotryną. Asta Bagdonavičienė (Pranckutė) Vilniaus Gedimino technikos universitete baigė vadybos bakalauro ir vadybos magistrantūros studijas. Su vyru Linu augina dukrelę Ugnę.

Zofija Ravinskienė (Aleksaitė) su vyru Edmundu užaugino tris vaikus: Janiną, Joną ir Albiną. Edmundas Ravinskas labai vertino arklius. Nusiperka, būdavo, arklių, atšeria jį, išpuoselėja ir parduoda. Tada kito dairosi. Patiko jam bendrauti su žmonėmis, ypač su vaikais. Eina per miestelį, būtinai užkalbina sutiktą vaiką, paklausinės ko nors, pajuokaus, saldiniu pavaišins (kišenėj jų visada turėdavo). Zofija nepaprastai darbšti buvo. Dar jauna būdama tėvų namuose išmoko vyriškų darbų: akėti, vežimą rugių ar šieno sukrauti. Juk brolių neturėjo, tad sunkiausių darbų ėmėsi Zofija. Žinojo, kada ir kur ką sėti, sodinti. Kartą susiruošėm su vyru mamos (Kazimieros Šiaudinienės) aruose rugių kirsti. Ir skersai lauko, ir išilgai dalgiu bandom rugius suguldyti, negula, draikosi, į pėdus paimti neįmanoma. Pasikvietėm tetą Zofiją. Ji pažiūrėjo, kaip rugiai suaugę, į kurią pusę varpos žiūri, iš kur vėjas pučia, ir patarė: šiemet įstrižai lauko teks kirsti. Pabandėm – kaip per sviestą. Eidami pietauti lauko gale, už kalnelio, žiūrim – pjautuvu nupjautų

Sesers Stanislavos Kavaliauskienės (Aleksaitės) laidotuvės prie tėvų Monikos ir Kazimiero Aleksų namo. Virš gonkelių po stogu Jadvyga Kriščiūnienė (Aleksaitė) po karo slėpėsi nuo sribų. Seserys: iš kairės septinta Vanda Zaborienė (Aleksaitė) tarp Česlovo ir Felikso Kavaliauskų, jų priekyje mažieji Alfredas ir Feliksas Kavaliauskai, devinta Kazimiera Šiaudinienė (Aleksaitė), vienuolikta Zofija Ravinskienė (Aleksaitė), trylikta Jadvyga Kriščiūnienė (Aleksaitė), keturiolikta Marija Pranckuvienė (Aleksaitė). 1956 m. Iš N. Baranauskienės asmeninio archyvo

rugių guba sustatyta tvarkingai puikuojasi, pėdai lygūs, visi kaip vienas, rugienoj nė varpelės. Tai Kazimieros pamoka – pažiūrėkit, kaip gražiai mokėjom jaunos dirbti, ir rugienos grėbt nereikia, ir kaip kirsti nesvarbu. Taigi Aleksų dukros buvo išmokytos ir dirbti, ir darbą vertinti. Zofija ir Edmundas Ravinskai į kolūkį neįstojo, nusprendė laisvi gyventi. Zofija daug metų dirbo Onušio ligoninėje slauge (sovietų laikais vadino sanitarėmis), žmonės ją gyūrė, gydytojai džiaugėsi darbščia, paslaugia, mandagia darbuotoja. Pagarbos žmonėms Aleksaitės taip pat iš tėvų išmoko. Zofijos dukra Janina Abaravičienė (Ravinskaitė) Kauno medicinos institute studijavo farmaciją ir daugelį metų dirbo vaistininke. Su vyru Juozu užaugino dukrą Giedrę Ramintą. Giedrė Raminta Rubežienė (Abaravičiūtė) Lietuvos muzikos akademijoje baigė chorinio dirigavimo magistrantūrą. Su vyru Audriumi Rubežiumi augina dukrą Justiną. Zofijos sūnus Jonas Ravinskas Žemės ūkio akademijoje baigė miškininkystės studijas ir Maskvos miško technikos institute aspirantūrą. Su žmona Dalia užaugino du vaikus: Eglę ir Žilviną. Eglė Budrikienė (Ravinskaitė) Vilniaus universitete baigė klasikinę filologiją. Su vyru Linu augina Tada ir Guostę. Žilvinas Ravinskas Žemės ūkio universitete baigė ekologijos bakalauro studijas ir Kauno Vytauto Didžiojo universitete aplinkotyros magistrantūrą. Su žmona Aušra

Pirmasis tremtinių Alfredos, Algės ir Gedimino Pranckų susitikimas tėvynėje. Pirmoje eilėje antra Alfreda Vorogušina (Pranckutė), ketvirta Algė Armalienė (Pranckutė), trečioje eilėje antras iš kairės Gediminas Pranckus. 1960 m. Onuškis, prie tetos Kazimieros Šiaudinienės (Aleksaitės), 1947 m. su seserimi Jadvyga Kriščiūniene (Aleksaite) atsivežusios iš Sibiro Algę ir Gediminą, namų. Iš N. Baranauskienės asmeninio archyvo

augina dvi dukreles: Ievą ir Liepą. Zofijos sūnus Albinas Ravinskas Vilniaus politechnikume baigė vėdinimo sistemų studijas. Jo sūnus Tomas Ravinskas Vilniaus Gedimino technikos universitete gavo gaisrinės saugos inžinieriaus diplomą, o Lietuvos teisės universitete baigė viešojo administravimo magistrantūrą. Su žmona augina sūnų Augustą. Albino dukra Ingrida Sasnauskienė (Ravinskaitė) Vilniaus Gedimino technikos universitete baigė vadybos bakalauro ir magistrantūros studijas.

Jadvyga Aleksaitė ir Vanda Zaborienė, jauniausios Aleksų dukros, šaknis įleido Klaipėdoje. Duoną pelnė dirbdamos fabrike. Toli nuo seserų, bet į svečius atvažiuodavo ir pačios nuoširdžiai priimdavo giminaičius. Pas Vandą gyveno Kazimieros dukra Jadvyga, kol mokėsi Klaipėdos žemės ūkio technikumė. Vargais nesiskundė, nors gyvenimas nelepino. Mokėjo šiltai bendrauti, vertino giminystės ryšius. Jadvygos sūnus Vilimantas Kriščiūnas Klaipėdos politechnikume įgijo mechaniko specialybę. Su žmona Stase užaugino dvi dukras: Gaivą ir Gailę. Gaiva Šimkienė (Kriščiūnaitė) Klaipėdos universitete baigė edukologijos bakalauro studijas. Su vyru Vidmantu užaugino du vaikus. Sūnus Audrius Šimkus Klaipėdos universitete baigė statybos inžinerijos bakalauro studijas, dukra Gintarė Šimkutė Vilniaus dailės akademijoje studijuoja architektūrą. Vilimanto duktė Gailė Serapinienė (Kriščiūnaitė) Klaipėdos universitete baigė statybos inžinerijos bakalauro studijas. Su vyru Vytu augina du sūnus: Ernestą ir Roką.

Vanda Zaborienė (Aleksaitė) užaugino du vaikus: Vytautą ir Aušrą. Vytautas Klaipėdos politechnikume studijavo autotransporto remontą. Jo sūnus Gintaras duoną pelnosi išeivijoje: iš pradžių Amerikoje, dabar Airijoje. Sūnus Vytautas baigė Klaipėdos politechnikumą, dabar verslininkas. Vandos dukra Aušra Gaigalienė (Zaboraitė) Klaipėdos politechnikume baigė pramoninę ir civilinę statybą. Su vyru Pranu užaugino tris sūnus: Ramūną, Mindaugą ir Orentą. Ramūnas Klaipėdos ryšininų technikumė įgijo ryšinininko specialybę, buvo išvykęs užsidirbti į Ameriką, grįžęs įkūrė nuosavą verslą. Mindaugas Klaipėdos laivų statybos ir remonto technikumė įgijo staliaus baldžiaus specialybę, dirbo Airijoje, dabar Norvegijoje. Orentas Klaipėdos N. Skučienės kalbų ir verslo vadybos kolegijoje baigė bankininkystės bakalauro studijas. Augina dukrą Ema.

Monika ir Kazimieras Aleksos išmokė dukras savo darbu pelnytis duoną, įskiepijo pagarbą žmogui, meilę gimtinei ir krikščionišką moralę – padėti artimui.

Visos Aleksų dukros jau atgulusios amžino poilsio. Marija, Zofija, Stanislava ir Kazimiera ilsisi Onuškie, o jauniausios Jadvyga ir Vanda – Klaipėdos kapinėse. Tik Kazimierai likimas lėmė sulaukti atkurtos Lietuvos nepriklausomybės ir laisvoje Lietuvoje dar pagyventi 19 metų.

O kiek Monikos ir Kazimiero Aleksų palikuonių? Šešios dukterys, penkiolika vaikaitių (septyni jau išėję Anapilin), trisdešimt keturi provaikaitiai (vienas ilsisi Anapilyje), trisdešimt penki propроваikaitiai ir dešimt propроваikaitių.

Ši pasakojimą pavadinčiau ne Aleksų šeimos istorija, o proistorija. Juk kiekvienas Aleksų vaikaitis parašytų platesnę ir gilesnę savo gyvenimo istoriją, anot Paulo Coelho, „Asmeninę Legendą“. Papasakotų apie savo meilę, mokslą, darbą, apie tai, kaip laimės ieškojo...

Dusmenų kaimo žmonių istorijos

Danutė Petrošienė (Kantakevičiūtė)

Kantakevičių šeimos istorija

Esu dusmeniškė Kantakevičiūtė, Viktoro Kantakevičiaus ir Elenos Dulkaitės duktė. Tai kas, kad Vilniuje nuo 1979-ųjų, mano šaknys Dzūkijoje, Dusmenų krašte, ir vis dažniau grįžtu namo, kur mano kalnelis, kur vienuolių kamaldulių melstasi kadaise, kur mano tėvų, protėvių išpaustos pėdos, kur kvėpia oras gegužę alyvom, rugsėjį – obuoliais. Ir aš čia grįšiu...

Du tūkstančiai dešimtujų rugpjūčio aštuntą dieną, gerokai prieš brėkšmą neįprastos kaitros ir alsaus sunkumo pripildytą nakties tamsybę ėmus tviekti be perstojo švytuojantiems žaibams, kilo neapsakomo aršumo vėtra ir nulaužė už senosios dūminės pirties žaliavusį qžuolą. Tas qžuolas, daugiau nei prieš pusšimtį metų tėvelio sodintas, šiųžiem keistu būdu pusiau kamieno nuo viršūnės įskilo, buvo visokiais būdais gelbėjamas: kamienas rištas storu oranžiniu lynu, paskui viena medžio dalis visgi nupjauta, paaukota, bet gražioji, didžioji, ta, kur nuo pirtelės stogo atsistiepusi, vėlyvą pavasarį išsprogo, sužaliavo ir pasidabino mažais giliukais.

Kėpso stuobrys dabar, o tamsžaliai lapai ant nuvirtusių ir plačiai išsikėtojusių šakų dar byloja apie taip neseniai buvusią didybę.

Išvakarėse, prieš didžiąją audrą, kalbinau devyniasdešimtmetį šviesios galvos senolį, bitininką Vincą Vaitkevičių (gim. 1920 m. Varėnės r. Aukštakalnių k.). Kai paklausiau, ką pamenaš apie mano tėvus, kurių aš pati tiek daug ko nespėjau paklausti prieš jiems iškeliaujant Anapilin, pirmu sakiniu palingavo: „Vaikeli, o kaip dažnai pagalvoju, kiek aš savo tėvų neišklausinėjau...“

Kantakevičiai ir Dulkės (Dulkiai) – Dusmenų senbuviai, seniausiose Dusmenų parapijos bažnyčios knygose (1826, 1862, 1884, 1891, 1908 m.) kartojamos Kantakevičių ir Dulkių giminių pavardės.

1884 m. minimas Vincas Kantakevičius, 46 m., vedęs Kristiną Zalieckytę,

Kaimo daraktorius Bronislovas Kantakevičius su žmona Vladislava ir anūku Vituku prie savo namo Dusmenyse. Apie 1956 m. Nuotr. iš D. Petrošienės (Kantakevičiūtės) šeimos albumo

38 m., ir jų vaikai: Ieva, 16 m., Katerina, 13 m., Vincas, 9 m., Gipolitas, 5 m., ir Emilija, 3 m. Po 7 metų, 1891 m., įrašyta Vincas Kantakevičius, 45 m., jo žmona Kristina, 40 m., vaikai: Vincas, 16 m., Gipolitas, 12 m., Emilija, 7 m. ir Bronislovas, 5 m. Žmonių amžius užrašytas netiksliai ir tokių netikslumų, lyginant skirtingų metų parapijiečių sąrašus, pasitaiko nemažai.

Mano senelis Bronislovas Kantakevičius gimė 1887 m. rugpjūčio 18 d. Buvo, matyt, gabus vaikas, pasimokęs rusiškoje mokykloje, mokėjo skaityti, rašyti ir lietuviškai. Lietuvių kalbos draudimo laiku kaime daraktoriavo – mokė vaikus lietuviško rašto.

Apie 1910 m. vedė Vladislavą Padgalskaitę – parsivežė iš dvarelio, iš Daūgų parapijos. Susilaukė vaikų: du ar tris palaidojo mažučius, ačiū Dievui, spėtus pakrikštyti, kapinaitėse prie berželių, nes kapinėse būdavo griovių atskirta vieta laidoti nusižudėliams ir vaikams, mirusiems be krikšto. 1913 m. kovo 15 d. gimė Bronytė. Mamai paaužugusi ilgakasė nedidelė pagalbininkė

buvo, nes turėjo ligotą širdelę, bet grožio jai netrūko. Sulaukusi 18-os neatsigynė piršlių. 1931 m. spalio 25 d. buvo paskelbti pirmieji užsakai su Kalikstu Ališausku-Olišausku iš Pivašiūnų parapijos Mickūnāvos kaimo. Vedybos neįvyko, gali būti, kad jaunikaičio giminė atsitraukė dėl silpnos Bronytės sveikatos. 1932 m. sausio mėnesį Dusmenų bažnyčioje skelbiami Bronislavos Kantakevičiūtės ir Juozo Noreikos, 22 metų jaunikaičio iš Butrimonių parapijos Griškonių kaimo, užsakai. Ir vėl vedybos neįvyko. Tų pačių metų liepos mėnesį paskelbti užsakai Bernardo Balkiaus, 24 metų jaunikaičio iš Dusmenų parapijos Migūičionių kaimo, su Bronislava. Nuo trečių užsakų gauta dekanos dispensa, vedybos įvyko. Po pusės metų tėvai parsivežė Bronytę namo, į Dūsmenis, kur ji 1934 m. vasario 28 d. mirė. 1934 m. balandžio mėnesį buvo paskelbti Bernardo Balkiaus, našlio, užsakai su Vincenta Daugirdaite, mergina iš Pāmusių kaimo.

1934 m. Kantakevičiai dar gyveno gatviniame kaime, nors jau vyko skirstymas į vienkiemius. Po Bronytės mirties tėvai su antron dešimtin įkopusiu Vikciuliu (gim. 1924) kėlėsi naujon vieton, dabartinio Dusmenų bažnytkaimio pakraštį, statėsi, kur ir dabar stovi 1937 m. statytas svirnas, akmeninis rūsys, mano vaikystės pirkia, sudegus nuo žaibo ir ant tų pačių pamatų atstatyta po karo 1947 m.

Dešinėje stovi Bronė Balkuvienė (Kantakevičiūtė). 1933 m.

Vienturčiu likęs Viktoras baigė keturis skyrius pas mokytoją Šalčiūnienę. Ypač sekėsi istorija, geografija ir rašyti – retai kokia klaidelė išipainiodavo, o raštas gražus, nuožulniai gulantis, bet toliau mokytis tėvai neleido – kas žemę dirbs, nors tos žemės ne kažin kiek buvo – pagal Onušio valsčiaus Dusmenų bažnytkaimio žemės išskirstymo į vienkiemius planą, sudarytą 1933 m., Broniui Kantakevičiui priklausė 8 ha 61 aras ir dar 1931 m. rudenį iš Broniaus Norinkevičiaus išnuomotas vienos dešimtinės dydžio (97 arų) sklypas.

Kantakevičių namuose gyveno piemenukas, taip pat augo sesers duktė Vladzia, siuvėja – vaikystėj besikarstydama iškrito iš medžio, susižeidė, taip ir liko raiša, bet linksma, pašėlus. Užsidirbdavo mokydama kaimo mergaites siūti. Taigi Vikčiui bendravimo su mergaitėmis netrūko.

Neilgai teko Kantakevičiams, kaip ir kitiems lietuviams naujakuriams, pasidžiaugti taikiu gyvenimu. Karo pradžioje, vokiečių okupacijos laikotarpiu, Bronius buvo išvežtas dirbti darbų į Vokietiją. Grįžo karui besibaigiant, pramokęs vokiečių kalbos, „su pliušiniais paletais ir auksiniais žiedais“, kaip mano mama prisimindavo. Sūnui ir žmonai reikėjo čia, Lietuvoje, sunkiai duoną uždirbti, prievoles atidavinėti tai vieniems, tai kitiems...

Mama Vikčiulį mylėjo ir saugojo kaip akies vyzdį. Tuoj po karo, 1945 m. biržely, buvo nugirsta šnekų prieš tarybų valdžią. Vietos saugumiečiai liepė pasirinkti kaimynėms Kantakevičienei ir Kaminskienei – po vieną vyrą iš namų, kurį teis už antitarybines kalbas. Kaminskienė skaudama širdimi palydėjo sūnų Alfonsą, Kantakevičienė – vyrą Bronių. Bronius buvo nuteistas 1945 m. birželio 24 d., Rūdiškių geležinkelio stotyje įsodintas į traukinį ir išvežtas į Vorkūtą. Kalėjo iki 1946 m. rugsėjo 18 d. Grįžo namo. Mirė 1967 m.

Mano tėvai susituokė 1946 m. spalio 15 d. Jauni. Iš meilės. Meilė greitai paskendo pokario varguose ir nepritekliuose. Prasidėjo duoklės naujai valdžiai. Kraujyje, prievartoje kūrėsi kolchozai. Traktoriai išarė kalnelį iki pat langų, brigadininkas kiekvieną dieną varė vykdyti plano, išdirbti reikalaujamus darbdienius, nesvarbu, ar mažas vaikas namie, ar ligonis ant patalo. Metų pabaigoje atseikėdavo akuotuotų grūdų.

1950 m. vasary gimė Vitukas. Tėvas 1953 m. baigė šoferių kursus ir sėdo prie sunkvežimio vairo. Gyvenimas ėjo duobėtu keliu tolyn.

Tėtį vadinau *tata*. Buvau tėvo duktė ir esu, net vaikščioju, mama sakydavo, kaip tėvas – tokiais plačiais žingsniais, lyg žemę matuočiau... Būdavo, ir su kartėliu pasakys...

Petras Moliejus ir Viktoras Kantakevičius (dešinėje). Apie 1928 m.

*Dusmenų siuvėjos.
Centre – Vlada
Virganavičienė
(Raudonytė), šalia
jos – Viktoras
Kantakevičius.
Apie 1942 m.*

*Viktoras
Kantakevičius su
žirgu. Apie 1944 m.*

Mano tėvas – piršlys mėgėjas, beveik profesionalas. Kokį nedrąsų jaunikaitį matydamas prisirpusį, pamerks akį: „*Ruoškis*“, – merginą nužiūrėjęs. Eina vakare abu, butelaitį ant stalo ir kad apipins žodžiais, iš tolo, aplinkui, apie šį bei tą ir apie jaunikio taikų būdą ir merginos gražumą, taip kalbės, taip pats džiaugsis, kad, žiūrėk, ir į vestuves jau kviečiamas. Piršliu pačiose vestuvėse atsikalbinėdavo būti, giminė, sakydavo, tegul piršliauja, bet paprastu svečiu ateiti niekada neatsisakydavo.

Dar 1965–1970 m. Dzūkijoje senovinių vestuvių papročių buvo nemažai išlikę. Prisimenu, nes tėvai į vestuves, kol vaikas buvau, ir mane vesdavosi. Vaikai už suaugusiųjų stalo sodinami nebuvo, bet tarpdury stypsoti ir stebėti galėjo.

Kviečiami buvo muzikantai: armonikininkas, būgnininkas, kartais ir smuikininkas. Būtinai dar dainininkės. Uršytė Moliejienė užvedavo, kas kiekvienam

Viktoras Kantakevičius (kairėje) su kaimynu.
Apie 1945 m.

Elena Kantakevičienė (Dulkaitė) ir Viktoras
Kantakevičius tik susituokę. 1946 m.

Juzė Kaminskienė (Jarusevičiūtė, kairėje), kilusi nuo Alovės. Jos mama, likusi našle, su vaikais apsigyveno Pivašiūnuose. Juzės sesuo Marytė ištekėjo už Naujosios Vilnios viršininko ir gyveno Naujojoje Vilnioje. Juzė nuvyko pas seserį, apsigyveno ten ir susidraugavo su geležinkelio stoties viršininko pavaduotoju. Apie 1915 m. jos draugą paėmė į frontą, kur jis dingo be žinios. 1916 m. gimė mergaitė Janina Jarusevičiūtė. Juzė, besilaukdama vaikelio, turėjo išėiti iš sesers namų, atvyko į Dusmenis, tarnavo pas mokytojus. 1919 m. ištekėjo už Jurgio Kaminsko. 1915 m. Nuotr. iš Onos Čiupalienės (Bubelevičiūtės) šeimos archyvo

Elena ir Viktoras Kantakevičiai su sūnumi
Vituku. 1952 m.

Gegužinė Dusmenyse.
Iš kairės poroje
šoka Elena Dulkaitė
ir Viktoras
Kantakevičius.
Apie 1943 m.

vestuvių momentui pritiko, kitos pritardavo. Jau taip gražu, taip gražu ir linksma, ir gaudu vaiko ausiai, kad iširėžė visam gyvenimui.

Vėliau palengva, bet garsiai ir agresyviai tikras vestuves keitė kičinės, moderniškios su džeržgiančiais mikrofonais, kimstančiomis *jonikomis* ir pigiais sąmojais apsiginklavusiais „naujaisiais muzikantais“, kurių svarbiausias tikslas buvo „apgroti stalą“ ir susirinkti pinigus. Uršytė irgi padėdavo rublį, vėliau Uršytės jau nebuvo mados kviesti.

Negaliu nepaminėti dar keleto gražių *tatos* charakterio savybių, kurios išmokė mane gebėjimo nepasiduoti sunkiausiose gyvenimo situacijose, žvelgti į pasaulį ir žmones su pasitikėjimu, kad ir kiek kartų būtum nuvilta...

Tėvas buvo darbštus, novatoriškas – visokias naujoves jam magėjo įdiegti, išbandyti, – pirmas kaime ir kultūrinėmis žolėmis gabalėlį *baluoso* krūmus iškirtęs užsisėjo, ir centrinį šildymą išmėgino. Neatsisakydavo padėti kaimynui, buvo diplomatiškas, puikus pašnekovas ir klausytojas. Paauglystėje, pamenu, ko negalėdavau pasakyti mamai, pasakodavau jam, skaitydavau patikusias knygų ištraukas, drąsiai reikšdavau savo besikeičiantį, ne visada racionaliai suvokiamą ir pateisinamą požiūrį į pasaulį, o jis tik paklausys, palinguos galva ir niekad nesukritikuos, niekad nepakels balso, niekad nenuvertins, tik aplinkiniais keliais, lyg netyčia pasakys ir savo nuomonę... Tėtis mylėjo vaikus santūriai, tyliai, tik kai išgerdavo, imdavo mumis didžiulius prieš visų...

Tėtis mėgo ir gamtą, ir gyvūnelius. Mūsų namuose buvo išmokyti tarnauti (tupėti ant dviejų kojųčių) juodaplaukiai katinai, kuriems tėtis už tarnystę duodavo skanesnių kąsnelių, o jie, tinginiai, vietoj pelių medžioklės gulinėdavo mamos šiltnamyje, pakapstydami besišaknijančius agurkus ir tuo užsitarnaudami mamos nemalonę. Man atnešė šuniuką Šariką, kuris lydėdavo visose laukinėse kelionėse, kol nebuvo užpjautas dvigubai didesnio šuns nelygiose grumtynėse. Tėtis vedavosi mane prie ežero pažiūrėti gulbių šeimynos, kvietė pasigrožėti stirnomis ir briedžiais, ateinančiais prie upeliuko atsigerti. Tėtis sodino medžius,

*Elena ir Viktoras
Kantakevičiai su
sūneliu Vituku.
1955 m.*

*Elena ir Viktoras
Kantakevičiai su dukra
Danute prie savo
namų Dusmenyse.
1961 m.*

skiepijo, prižiūrėjo sodą, mokėjo džiaugtis obelų žydėjimu ir pirmu obuoliu, kurį padalydavo paragauti...

Mirė 1989 m. rugsėjo 4-ą. Bulviakasio pradžioj. Atgulė čia, Dusmenų kapinaitėse, prie tėvų Broniaus ir Vladislavos ir sūnų – Viktoro ir Algiuko.

Moterys, iš kurių atėjau

Ieva

Ieva balsu raudėjo savo vienatvę girios medeliams, drabniems paukšteliams:

*Oi, mano motula, motula širdela,
Ko tu atsigulei aukštajam kalnely?*

*Tai likau našlaitėlė našalė
 Be tėvulio, motulės, vyrelio, broralio.
 Cik girios medeliai – mano broliukėliai,
 O mano tėvulis – mėnuo siecynėlis.
 Mano mocinėlė – saulalė danguje,
 O mano sesulė – pilka volungėlė...*

Kaip prasidėjo praradimų virtinė, sustoti niekaip negali. Per dešimtmetį nuo trisdešimtųjų, kai tėvulis pasaulį ši paliko, paskui save nusivedė ir motulę, ir brolių Motiejų, broliai Salva ir Adomas tolimoj Amerikoj pražuvo, ir jauniausias broralis Vincas, katras caro junkerių mokykloj mokinosi, oficierium stojo, Stalino lagery galvą padėjo, ir vyras Juozas amžiams akis užmerkė...

*Ieva Ievula, sese sesula,
 – Kas? – ar cikra sesuva Marija ūkuoja,
 Riešutus renka? Juokias? Dainuoja?
 – Nėra sesulės, už jūrių marių vargelį vargsta,
 Cia cik paukšteliai sparneliais plaka,
 Žali lapeliai tarp savis šneka...*

Sopulys, akmeniu gulėjęs ant krūtinės, balsu veržėsi pro tankias eglių šakas dangaus aukštybėsna, giružė ošė, gaudė, ramino savo sesę Ievą.

Mano *baba* Ieva gimė Pamusiuose, kur Mūsės upeliūkštis per rūdynus teka, palei dvarą stovėjusioj dūminėj mažžemių Tribendžių trobelėje 1891 metais.

Bažnytinėse knygose „Apie išpažintį atlikusius ir apsisivaliusius“ minimi Tribendžiai, gyvenę Pamusiuose. 1891 m. tarp surašytų 31 šeimos 191 asmens įrašyti ir Jurgis Tribendis, 40 m., jo žmona Viktorija Balkiūtė, 39 m., jų vaikai: Motiejus, 14 m., Silvestras, 12 m., Adomas, 5 m., Bernardas, 4 m., Marija, 7 m., Ieva, 2 m. Žmonių amžius, ypač suaugusių, užrašytas labai netiksliai; labiau tikėtina Ievos vyriausio brolio Motiejaus užrašu ant tėvams pastatyto paminklėlio: Jurgis Tribendis mirė 94 metų amžiaus 1930 m., Viktorija, jo žmona, mirė 78 metų amžiaus 1933 m.

1908 m. knygoje surašytos Pamusiuose gyvenusios 32 šeimos, 156 gyventojai, tarp jų Jurgis Tribendis, 67 m., Viktorija, 55 m., Ieva, 17 m., Vincas, 12 m. Čia Tribendžių amžius nurodytas tiksliau.

Prosenelis Jurgis gimė apie 1836 m. Po 1863 m. sukilimo buvo paimtas rekrūtu caro kariuomenėn, grįžo namo išbuvęs ne 25, kaip vyrus imdavo, o 12 metų, nes 1875 m. rekrūtų prievolė buvo panaikinta. Ilgai nelaukęs vedė Viktoriją Balkiūtę, apie 20 metų jaunesnę merginą, susilaukė vaikų.

Vyriausias sūnus Motiejus gimė apie 1877 m., paaugęs išmoko lietuviškai skaityti ir rašyti slaptoje daraktorių mokykloje ir užsidedė noru sukurti sau ir savo šeimai geresnį, šviesesnį gyvenimą. XIX a. pabaigoje, visai jaunas būdamas, išplaukė tolimon Amerikon laimės ieškoti. Matyt, Motiejaus darbštumas, imlumas ir siekio aiškumas padėjo jam su Dievo palaima uždirbti tiek, kad broliams Salvai ir Adomui, o paskiau, apie 1904 m., ir seseriai Marijai galėjo išsiųsti laivakortes (*šipkartes*), kad šie atplauktų į Amėriką.

*Viktorija ir Jurgis
Tribendžiai, duktė
Ieva, marti Elena
ir sūnus Motiejus
Dusmenyse prie savo
namo*

Broliai Amerikoje sukūrė šeimas, susilaukė vaikų. Nėra žinių, kaip susiklostė Silvestro šeimos likimas, o tragišką Adomo šeimos istoriją mama ne kartą yra pasakojusi.

Adomas vedė Amerikoje merginą iš savo kaimo Eleną Andrijauskaitę. Vienas po kito gimė vaikai. Šeima prasigyveno tiek, kad Adomas galėjo išleisti žmoną su vaikais pasisvečiuoti į Lietuvą pas savus. Gali būti, ir pats jau ruošėsi suvisam grįžti gimtinėn, nusipirkti žemės ir įsikurti. Elenai su vaikais grįžus į Lietuvą, prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas, sienos užsidarė, vaikai susirgo ir mirė vienas po kito, o Adomas taip ir baigė savo gyvenimą Amerikoje, daugiau nepamatęs nei žmonos, nei gimtinės.

Eleną priglaudė vyro brolis Motiejus, tuomkart jau iš užjūrių grįžęs ir su tėvais įsikūręs Dusmenysė, nedidelėj trobelėj prie bažnyčios.

Elena Tribendienė 1926 m. pakrikštijo mano mamą Eleną. 1939 m. Motiejui mirus, buvo jau be sveikatos, sunkiai vaikščiojo, mirė 1961 m. Pamusiuose brolio namuose. Palaidota Rūdnios kapinaitėse.

Ievos vienintelė sesuo Marija, su kuria Ieva Pagėse riešutaudavo, dainuodavo, pokštaudavo, ištekėjo Amerikoje už Juozo Listavičiaus. Tekėti nenorėjo, nepažinojo to Juozo nuo Butrimonių, irgi atplaukusio iš už marių laimės ieškoti. Brolis Motiejus liepė, ir viskas. Pasakė, jei netekės, išodins ją į laivą ir nuplukdys atgal į Lietuvą. Marija daugiau nenorėjo patirti didžiai sunkios kelionės vargų ir sutiko tekėti už Juozo.

Tribendžių šeima Dusmenyse prie Motiejaus Tribendžio trobos: sėdi Jurgis Tribendis ir Viktorija Tribendienė (Balkiūtė), stovi (iš kairės) vyriausias sūnus Motiejus, jauniausia duktė Ieva su sūneliu Juozu ir Adomo Tribendžio žmona Elena Tribendienė (Andrijauskaitė). 1925 m.

Elenos Andrijauskaitės ir Adomo Tribendžio vestuvės Amerikoje. Apie 1905 m.

Anūkė Janet Listowich (gim. 1951 m.) po šimtmečio manys, jog santuoka buvo gera. Nuo 1905-ųjų iki 1922-ųjų gimė 9 vaikai: William (gim. 1905), Lucy (mirė 5 metų), Alice (gim. 1909), Francis (mirė 3 mėn.), Joseph (gim. 1915), Henry (gim. 1917), Anthony (gim. 1919), Berutha (gim. 1921), George (gim. 1922). Janet žino, kad jie labai sunkiai dirbo visą gyvenimą. 2011 m. laiške ji rašė:

„Marija ir Juozas (Mary ir Joseph), kol jų vaikai buvo nedideli, kraustėsi iš vienos vietos į kitą keletą kartų. Jie mokėjo ūkininkauti ir bandė sėkmę keliuose miesteliuose, bet Rhode Island ir Massachusetts žemė nederlinga ir prasigyventi buvo labai sunku. Mano tėvas gimė North Brookfield fermoje, Massachusetts, 1919 metais. 1929 metais seneliai pirko fermą Sterling (-e), Massachusetts, ir čia jau gyveno iki mirties. Tai buvo pirmoji vieta, kur juos aplankė sėkmė, ir jie galėjo uždirbti tiek, kad galėtų išlaikyti šeimą. Pini-gų, tiesa, užteko pragyvenimui, tačiau susitaupyti negalėjo. Mano tėvas Anthony dažnai kalbėdavo, kokie neturtingi jie buvo ir kaip sunkiai dirbo. Alice (tėvo sesuo) turėjo šeimos nuotrauką, kai buvo atvykę pusbroliai. Mano tėvas ir jo broliai vilkėjo suplyšusiais,

skylėtais fermerių drabužiais, o pusbrolių rūbai atrodė daug geriau.

Mano senelis Juozas turėjo pienininkystės fermą, laikė karves, ir mano tėvas Anthony su broliais Henry ir George išvežiodavo pieną sunkvežimuku po aplinkinius miestelius žmonėms. Abudu – ir mano tėvas, ir George – sutiko savo būsimąsias žmonas tame kelyje, pristatydami pieną savo būsimųjų šeimoms.

Mano tėvai nusipirko namą netoli savo tėvų namų – per gatvę, už kalnelio. Henry ir Alice gyveno tėvų fermoje iki mirties, o dabar mano sesuo Joan (gim. 1947) ten gyvena.”

Jauniausią brolių Vinčą, gim. 1895 m., Motiejus pasiuntė mokytis į junkerių mokyklą, kurią baigęs Vincas tapo karininku Vikentijum Jurjevičiumi. Tarnavo Rusijoje. Vedė gražią, inteligentišką, išsilavinusią rusų tautybės moterį. 1920 m. susilaukė vienintelio sūnaus Jurijaus. Gyveno Novosibirske. 1937 m. Stalino įsakymu Vincas suimtas ir sušaudytas.

Ievai Motiejus prisakė, kaip jauniausiai dukteriai, likti prie tėvų. Ištekino už našlio Juozo Dulkės. Sunku pasakyti, norėjo Ieva tekėti ar ne. Lyg ir buvo prasitarusi, kad, kai giedojo pirmosios Juozo žmonos Marcelės *pagrabe*, pakėlė akis ir susitiko su Juozo akimis, galvon stuktelėjo mintis: „Kad imtų mani, aitu...“ O jis irgi pamislino: „Jei aitu, imtau...“ Po metų abu ir susišliūbavojo: našlys Juozas ir Ieva, jauniausia Tribendytė, giedotoja.

1923 m. rugsėjo 27 d. susilaukė sūnaus Juozo, 1926 m. rugsėjo 1 d. – dukters Elenos, mano mamos.

Motiejus Tribendis savo šeimos nesukūrė. Amerikoje buvo dirbęs restorane. Sugrįžęs į Lietuvą, Dusmenyse prie bažnyčios atidarė nedidelę arba-

Silvestras Tribendis su šeima Amerikoje. 1909 m.

Marijos Tribendytės ir Juozo Listavičiaus vestuvės Amerikoje. 1904 m.

tinę, turėjo kelių avilių bityną. Bendravo su kunigais, buvo tretininkas.

Savo sesers Ievos šeimai Motiejus tarpininkavo įsigyjant daugiau žemės iš bevaikės Reginos Žydeliutės-Daraškevičienės. 1934 m. gegužės 22 d. Semeliškėse buvo sudarytos dvi sutartys: nuomos ir „užpardavimo“. Nuomos sutartyje Regina Daraškevičienė nuomoja Juozui Dulkei jai priklausančius 6 ha

„laikui dešimties metų <...> už 150 lt į metus“, bet „žemės savininkė R. Daraškevičienė pažymėto nuomos mokesnio iš nuomininko Dulkės nereikalaujanti, nes žemės savininkė žemę išnuomojo Dulkei už tokias sąlygas, kad pastarasis ją iki mirties tinkamai užlaikys, kaip duodamas tinkamą valgi, drabužį, apsiavimą ir t. t., gi jai mirus, katalikiškai palaidos“.

Tą pačią dieną surašytoje „užpardavimo“ sutartyje

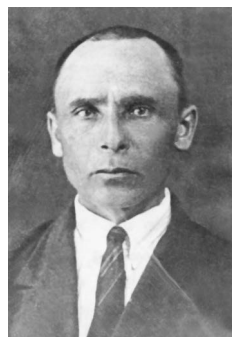
„Juozas Dulkė užperka pas Reginą Daraškevičienę pažymėtą sutartyje žemę (6 ha) ir mokės 500 litų prie sudarymo šios sutarties kaipo rankpinigių, gi likusius 1 000 litų surašant pirkimo-pardavimo aktą pas Semeliškio notarą ne vėliau vienu metų laikotarpyje, t. y. iki 1935 m. gegužio 22 dienos“.

Abi sutartis šalys sutikdamos pasirašė: už Juozą Dulkę, beraštį, asmeniškai prašomas, pasirašė Andrius Žilionis ir už Reginą Žydeliutę-Daraškevičienę, beraštę, asmeniškai prašomas – Motiejus Tribendis.

Motiejus išmūrijo duobę ir pastatė paminklą Dusmenų kapinaitėse tėvams ir sau. Palaidojo tėvus, pats mirė staiga, pačiame jėgų žydėjime.

1939 m. „Pranciškonų pasaulio“ žurnale parašyta:

„Dusmenų tretininkų kongregaciją pastaruoju metu ištiko labai skaudus smūgis, nes spalio 21 d. š. m. Viešpats teikėsi atsiimti iš Dusmenų tretininkų tarpo Motiejų Tribandį, kupiną šv. Pranciškaus dvasios, visa širdimi atsidavusį tretininkų siekimams.

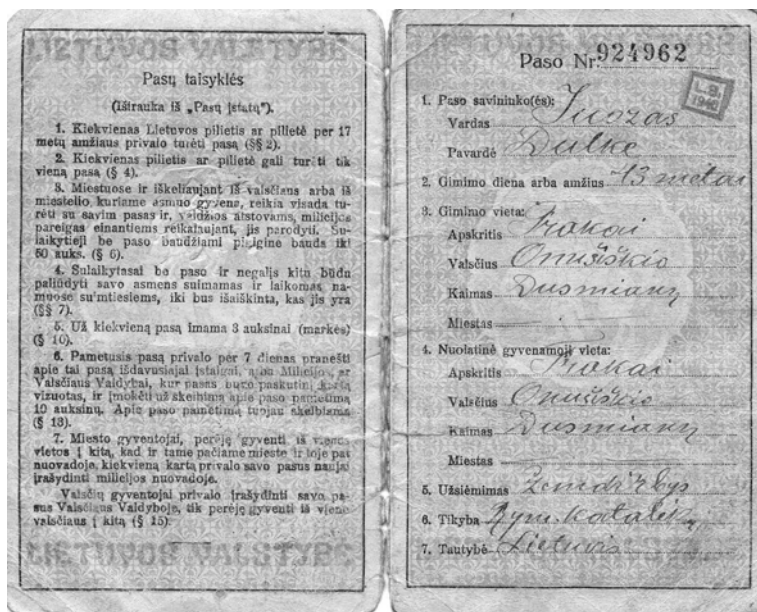
Vincas Tribendis.
Nuotrauka daryta
Rusijoje pasui.
Apie 1937 m.

Juozas Dulka su pirmą žmona Marcela Amerikoje.
XX a. pr.

Juozo Dulės pasas, išduotas 1921 m. Onuškėje

A. a. Motiejus per ilgus metus Dusmenų tretininkų kongregacijoje pavyzdinai ėjo išdininko pareigas; jis taipogi rūpinosi paskleisti žmonių tarpe kuo daugiausia katalikiškos spaudos, o ypač jis sielosi, kad kiekvienas tretininkas skaitytų savo laikraštį „Pranciškonų pasaulį“. Dažnai a. a. Motiejus iš savo kuklių lėšų neturtingiems užprenumeruodavo „Pranciškonų pasaulį“. A. a. Motiejus prieš mirtį savo nedidelį turtelį testamentu paliko Dusmenų bažnyčiai su tikslu, kad šis kuklus turtelis, dideliu darbštumu įgytas, patarnautų tretininkų siekimams Dusmenų parapijoje. Teatlygina jam gerasis Dievulis Dangum.“

Motiejus paliko jauniausiai seseriai Ievai, mažaraštei giedotojai, storą knygą „Visų šventųjų gyvenimai“. Ieva metų metais kiekvieną vakarą skaitydavo tai dienai skirtą dalį.

Giedoti Ievai patiko – lyg nuo žemės atsiplėšti galėdavai, – balsas minorine gaida pakildavo į padebesių aukštybę ir vėl guldavo rasotu pradalgiu žemėn... Ko ne skrydis?

Elena

Žemiško maisto daugiau Alenaitei nesinorėjo – nei raugintų kopūstų sriubos, nei zacirkos, nei šviežių bulvių su spirginiais. Vis dažniau ji nugrimzdavo į savo jaunystės svajas ir vaikystės atsitikimus ir vis labiau norėdavo ten pasilikti. Net pyktelejo kartą ant dukters, kai ta bandė kalbinti: „Mama, mama, ar valgysit, gal gerti norit, kaip jaučiatės?..“ O ji tuokart gi taip smagiai, regėjos, šoko pas Domcią vakarėly su aukštu, stotingu vienturčiu Kantakevičiaus Vikcium, kuris mokėjo taip pašėlusiai polką išsukti į abi puses ir ant vietos, nieko neužkliudydamas, kad, rodės, devintam danguj būtum.

– Kad šokau, tai šokau, – pratarė silpnai krutindama lūpas ir atsiduso. Pamažėl vėl grįžo į ligoninės lovą, į savo neklausantį, sopantį kūną, silpnai sudejavo: – Ir ko gi aš nemirštu?..

Elena negalėjo išsiveržti iš savo kūno nepajėgumo, taip kan-kintis rodės nežmoniška ir, dangišškai malonei padedant, aniuolams sargams atsargiausiai klostant nematomomis plunksninėmis marškomis, vėl leidosi prisiminimų takeliais, bėgo ankstyvą pavasario rytmetį, lydekų neršto metu, pažiūrėti, ar į vakare Gojaus senovagė užmerktą bučių įsinarpliojusi nuo pavasario kerų apspangusi dryžuotašonė lydeka, ir pamačius spurdančią gyvybę, pačiai kažin kas širdy suplazdėdavo, – gyvybei palaikyti reikia kitos gyvybės, tų išnarstyty Kristaus kančios kaulelių iš lydekos galvos prie pietų stalo atsisėdusio vaiko delnuke...

Sūnus išvažiavo į mokslus, bučius be priežiūros...

Pavasario besiskleidžiančiai gyvybei nenusileido savo grožiu rudeniniai klevų gaisrai – savam kieme ir prie bažnyčios. Deimantiniai rasos karoliai voratinkliuose, kai bėgo pasišokinėdama, pamiršusi maudžiančius sąnarius, baravykauti ant salukės.

Gimtinės grožis, sugertas siūlų gijų nugulė ant drobės lopinių stilizuotom gėlėm, kurias maža duktė prabudus glostinėjo pirštų galiukais, rankutes tiesdama prie ant sienos pakabinto siuvinėto paveikslu, o paskui maža anūkėlė glaudė skruostelį prie močiutės siuvinėtų gėlių: „Gražiausiai siuvinėta pagalvėlė mano močiutės...“

Mano mama Elena Kantakevičienė (Dulkaitė) gimė 1926 m. rugsėjo 1 d. Juozo Dulkės ir Ievos Dulkienės (Tribendytės) šeimoje po brolio Juozo, gimusio 1923 metais.

Elena turėjo ir seserį Moniką – Juozo Dulkės ir jo pirmosios žmonos Marcelės dukterį, gimusią Amerikoje. Monika nutekėjo į Doškónis, Daugų parapiją už Jono Kalinausko 1928 m. rudenį. Pasogos gavo pinigais 300 Lt, 300 Lt vertės voršį, 200 Lt vertės karvę ir dar po dvejų metų, 1930-ais – 300 Lt vertės karvę.

Tėtis Juozas buvo tylus, pasiligojęs, turėjo skrandžio soperę. Pas daktarus nevažiavo, skausmą malšindavo soda su vandeniu. Mirė, vaikus paliko našlaičiais. Elenai buvo 14 metų.

Neklusnaus, skaudančio kūno nelaisvė mainėsi su buvusiu laiku – lyg vakar būtų – sumirguliavo sesers Moncios kasnykai ant galvos, kai ją, apsitačiusių nuotekos rūbais, vedė vežiman važiuoti prie altoriaus, o paskui kitan kaiman, į vyro namus... Taip ir tiesėsi mažos Alenutės rankelės prie tų kasnykų, to šilkinio raibuliavimo: „Noriu... noriu...“

Bažnyčioj su draugaitėmis stovi moterų pusėj – tautiški rūbai, jau su liemene, skruostai vos vos burokėlių skystimu patrinti, kad gražiau raudonuotų, prie antakių angliuko iš pečiaus ženkle būta, o plaukai – geriausia – garbanos išraitytos cukruotu vandeniu sumirkius, kad standžiai gulėtų, tai musės, saldumą pajutę, lyg avily – aplink pasipuošusių mergaičių galvas zvimbia svaigdamos...

Ar dar visai piemenaitė sugalvojo kūdroje išskalbti mamos šventadienes skareles – prasidarė kuparą, suėmė glėbukan, mažais žingsneliais greitai greitai tapnojo ant lieptelio, pateliūskavo raudonaguones, lelijavas vandeny, išsitaisė visas ant liepto, suėmė kultuovę, kaip mamą matė velėjant. Iškūlus glostė delnu dangiškas vosilkas, žalias pakraštėlių apvijias, vėl kūlė, grožėjosi stebuklingais taškeliais, vinguriuotais žalčiukais, kol neužmatė iš laukų pargrižus mama. Jau kad lupo, tai lupo...

Prieš karą atėjo siuntinys iš Amerikos – iš mamos sesers Marijos – dovylika suknelių Elenutei – širdis, atrodė, pliš iš džiaugsmo, visur su tom suknelėm, net karo metu, sproginėjant bomboms, bėgdavusi slėptis ir su savimi ryšulėlis – šviesiai žalia vilnonė su siuvinėtomis priekyje blyškesnio šilko gėlytėmis, tamsiai mėlyna šilkinė su nusiūtomis klostelėmis ir kitos, tiek brangios, kad galvojusi: „Jei atims šitas mano sukneles, tai tegul ir mane nušauna...“

Dėdė Motiejus davė pinigų, kad Elytė pasimokytų siūti. Ir siuvimo mašina buvo irgi iš Amerikos – Zingeris...

Čiupinėti audeklus, per naktį pasiūti suknelę krikštynomis ar į svočias, Alenutei buvo lyg ir apdovanojimas po kasdienių darbų. Pasities ant stalo, būdavo, medžiagą, matuos, kirps, striguos, siūs, siūlės, prosys, kol gatavas daiktas pakibs lyg gyvas ant pakabos ir meiliai glostys akis.

Geriausia kaimo siuvėja – taip sakydavo moterys ir nešdavo siūti.

Aš gimiau 1961 m. po brolio Viktoro, meiliai vadinto Vituku, ir po Algiuko.

Mano vaikystės pirkia medinė, statyta ant senų akmeninių pamatų, žaibui sudeginus senąją trobą. Tėvas pats vilko rąstus iš miško, tašė ir rentė. Tarp sienojų samanos iš raistelio nuo Bedūgnio.

Statyba nebuvo baigta, kai mano mama su pusės metukų sūneliu 1959 m. rudenį čia išikėlė. Kambarys buvo šalia virtuvės su besikūrenančia krosnimi, kuri turėjo šildyti ir mažylio su mama kambarį, o kambarėlį krosnelės nespėjo pastatyti. *Diedas*, kaip mama jį su kartėlio prieskoniu vadino, mėgo su kaimo vyrais pakortuoti, parūkyti, sėsdavo vakarais už stalo virtuvėje, apie mažą vaiką net neužsimindamas...

Algiukas peršalo, susirgo sloga, ausies uždegimu, tuojau prisimetė plaučių uždegimas, o paskui ir meningitas. 1960-ųjų pavasarį mirė Vilniuje, Žvėryno ligoninėje.

Oras kvėpėjo visais pavasariniais žiedais.

Šarvonės nuotraukose mažas angelėlis, ir rankutės surištos, kad būtų kur šventą paveiksluką įdėti, nes mažo vaiko kūnelis nesustingsta ir sielai išskridus į dangaus platybes. Nuotraukoje geležinis vainikas su geležinėmis dažytomis gėlėmis, abi *babos* prie karsto, *mama, tata* ir *diedas* už nugarų...

Gimiau po Algiuko, praėjus nuo laidotuvių nepilniems metams. Mama nebuvo išgedėjus – kiek pamenu, kiekvieną dieną vesdavosi į kapines. Kapinės tapo

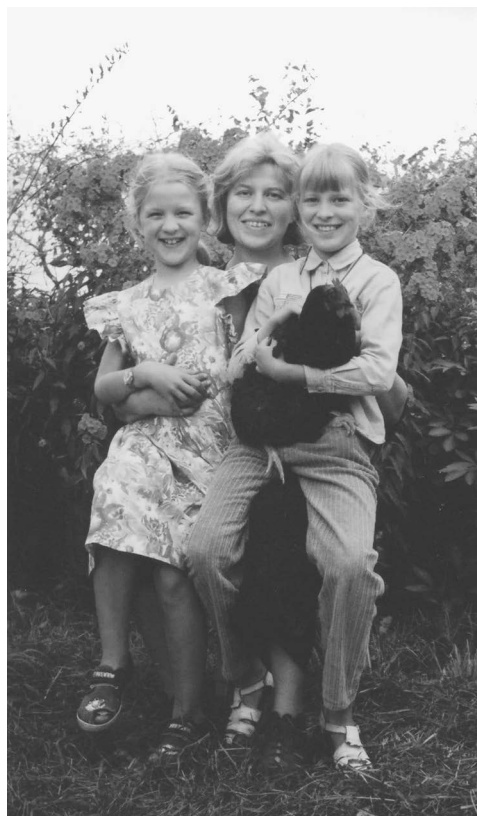
Vitukas Kantakevičius su mama. 1954 m.

Prie Algiuko Kantakevičiaus karstelio (iš kairės) tėvas Vikcius, baba Vladzė, dziedas Bronius, brolis Vitukas, mama Elena, baba Ieva. 1960 m.

Elena Kantakevičienė (Dulkaitė) su anūkėmis Jore (kairėje) ir Aušrine Dusmenyše, 1994 m.

Danutė Petrošienė (Kantakevičiūtė, Visockienė) su dukrelėmis Aušrine (kairėje) ir Jore savo gimtajame kaime Dusmenyše, 1994 m.

Elena Kantakevičienė su dukra Danute ir jauniausia anūke Rasa Dusmenyše, 2003 m.

tokios savos, išvaikščiotos, nuklystant į tolimiausius užkaborius, kur maži vaikeliai palaidoti vieni šalia kitų, nepažymint net kryželiu, ar kryželis tik menkas, tad greit papūdavo ir žemėn susmegdavo, žeme pavirsdamas, o vaikeliai mirdavo ir mirdavo užmarštin. Tik ne mano mamai... Mamos skausmas nenuslopo visą likusį jos gyvenimą.

Ilgesingai sudilgsi širdy, kai vinguriuotu keliu tarp gelstančiais lapais pasidabinusių pakelės medžių skubu iš Vilniaus namo, į savo vaikystės kiemą. Paukščių voros skubinasi į pietus, sparnų šnaresys ir liūdnas atsisveikinimas draikosi voratinkliais pievose, kur rasos lašeliai spindės rudens rytmečiais saulei kylant. Ir pakvimpa bulviakasiu.

Sekmadieniais mama krosnyje kepdavo bandą: ištraukdavo kvepiančią iš krosnies, apversdavo ant medinės lentelės vidury stalo, prie spirginių ir varškės su grietinėle pagardų dubenėlių; apskrudusios plutelės skleisdavo tokį aromatą, kad seilės rinkdavosi burnoje, ir reikėdavo sulaikyti besitiesiančią ranką, kol tėvelis atpjautų pirmą pakraštėlį...

Mama mirė 2006 m., palaidota Dusmenų kapinaitėse prie vyro Viktoro Kantakevičiaus. Gale kojų kapai sūnų – Viktoro ir Algiuko.

Svajojų pasiūti skiautinį iš mamos dvylikos suknelių, mano jaunutės mamos dvylikos suknelių...

Skiautinį iš mamos Elenos jaunystės svajonių ir babos Levos, giedotojos, skepetaitės kampo, iš savo ilgesio joms, brangiausioms mano moterims, iš kurių atėjau...

Ir svajojų, kaip mano dukros

Ir anūkės

Paglostys pirštais

Audeklo

Siūles

Ir panorės sugrįžti

Kur ir aš kasdien grįžtu

Namo...

Danutė Petrošienė (Kantakevičiūtė) su tautiniu kostiumu „Skamba skamba kankliai“ šventėje Vilniuje, 2000 m.

Atgimimas Onuškyje

Nijolė Baranauskienė

1989 m. Vasario 16 d. Onuškyje. Sąjūdiečių eitynės su trispalvėmis. Iš kairės pirmas vėliavą neša Trakų sąjūdininkas Romualdas Lankas. Iš dešinės pirma su vėliava Zita Okunevičienė, šalia Liudvika Bučienė. (Batūra R. Lietuvos Sąjūdis ir valstybės atkūrimas. Panorama, V., 1998, p. 18)

Onuškiečiai, kaip ir visa Lietuva, nuėjo tautinio atgimimo kelią. Reikėtų sugrįžti į 1987 metus. Žinojome, kad Lietuvoje veržiasi laisvės dvasia – 1987 m. rugpjūčio 23 dieną Vilniuje prie Adomo Mickevičiaus paminklo įvyko mitingas. 125-osios Maironio gimimo metinės pažadino norą atsigręžti į tautos istoriją, o gal jau pleveno laisvės nuojauta. Taigi Irena Babravičienė, Ūnuškio miestelio bibliotekos vedėja, Vytautas Mikalauskas, kultūros namų darbuotojas, ir aš, Nijolė Baranauskienė, Onuškio vidurinės mokyklos mokytoja, 1987 metų lapkritį nusprendėme organizuoti Maironio 125-ųjų gimimo metinių minėjimą. Salė sausakimša – tiek onuškiečių, ko gero, dar nematė. Maironio eilės (deklamavo ir mokiniai, ir mes, mokytojai, ir Vytautas), dainos poeto žodžiais (moterų ansamblių parengė kultūros namų darbuotoja Elena Paulauskienė), istorinio Lietuvos kelio ir Maironio biografijos pasakojimai pažadino bendrumo ir dvasingumo jausmus. Tokio vieningumo, tokios iškalbingos tylos dar nebuvo patyrusi, nors su Irena Babravičiene nuo 1972 metų buvom suorganizavusios ne vieną susitikimą su rašytojais, poetais, aktorais.

1988 m. birželį jau veikė Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis (LPS) ir buvo išsakyti reikalavimai delegatams, vykstantiems į partinę konferenciją Maskvoje. Liepos mėnesį V. Mikalauskas Onuškio mokyklos stadione surengė didelę šventę – Dariaus ir Girėno skrydžio per Atlantą 50-ųjų metinių minėjimą. Onuškietė Janina Aleksienė pasiuvo tautinę vėliavą, deja, ji tada dar nebuvo iškelta, nes Onuškio kolūkio partinis sekretorius labai prašė V. Mikalauską nekelti trispalvės, mat bijojo Trakų komunistų partijos vadų.

Trakų sąjūdininkai prie paminklo nužudytai Blažonių šeimai Grendavėje. Tupi (iš kairės) pirmas Alfonsas Raila (Trakų sąjūdininkas), antras Juozas Mikalkevičius (Rūdiškių vidurinės mokyklos mokytojas), penkta tremtinė, Rūdiškių bibliotekos bibliotekininė Lionė Verseckienė, šeštas signataras Rimvydas Raimondas Survila; pirmoje eilėje stovi: ketvirta Onuškio vidurinės mokyklos mokytoja Nijolė Baranauskienė, aštuntas prie vėliavos partizanas Stanislovas Baltrūnas; antroje eilėje stovi: antra Onuškio vidurinės mokyklos mokytoja Zita Okunevičienė, trečias Onuškio mokyklos mokytojas Virginijus Baranauskas, Onuškio seniūnas Juozas Okunevičius. Iš autorės archyvo

Viena po kitos Lietuvoje buvo kuriamos Sąjūdžio grupės. 1988 m. rugpjūčio 5 d. pirmoji Sąjūdžio grupė įkurta Trakų rajone, o rudenį, prasidėjus mokslo metams, ir Onuškio vidurinėje mokykloje. Mokytojai Zita Okunevičienė, Kęstas Kundrotas, Virginijus Baranauskas, Nijolė Baranauskienė, mokiniai Saulius Verseckas, Darius Okunevičius, Liucija Baranauskaitė – tai šios grupės branduolys. Vadovu išsirinkome Virginijų Baranauską, jis palaikė ryšius su Trakų rajono Sąjūdžio grupe. Vėliau į veiklą įsitraukė daugiau onuškiečių. Mums svarbu buvo ne Sąjūdžio dalyvių sąrašai, planai, pasitarimai ir protokolai, bet veikla. Tiksliau – gyvenimo būdas, nes noras išsiveržti iš sovietinio kalėjimo buvo toks stiprus, kad nevaržė jokia baimė, nekilo nė menkiausia mintis apie pralaimėjimą. Neužrašinėjome, nefiksavome... Šiandien dėl to gailiuosi, nes iš atminties išsitrynė konkrečios datos. Tačiau tada manėme, kad privalome atkurti istorinę tiesą, ir dirbom, ką galėjom. Dvasią stiprino ir 1988 m. rugpjūčio 23 dieną Vingio parke įvykęs visuotinis mitingas. Jame dalyvavome ir mes, Zita ir Juozas Okunevičiai, Virginijus ir Nijolė Baranauskai. Trispalvių jūra, Sąjūdžio vadovų kalbos, pakili bendrumo nuotaika kūrė išpūdį, kad susirinko visa Lietuva ir visi kaip vienas eina vieninteliu laisvės keliu.

1988 m. rugsėjo 16–18 dienomis Sąjūdis prie Ignalinos atominės elektrinės organizavo protesto akciją „Gyvybės žiedas“. Joje nusprendė dalyvauti (savarankiškai, mokytojų neraginami) keli Onuškiečių mokyklos dvyliktokai: Darius Okunevičius, Vidas Andriulionis, Aurius Jankauskas, Giedrius Beiga. Iš Vilniaus jie keliavo traukiniu. Savo automobiliais nuvykome ir mes, Okunevičiai ir Baranauskai. Tuomet norėjome dalyvauti visur, kur kvietė Sąjūdis, nes labai svarbus buvo pasirinkimas ir apsisprendimas.

1988 m. spalio 27 d. Trakų salos pilyje buvo iškelta trispalvė. Šventei rengėmės ir mes, Onuškiečių mokyklos sąjūdininkai. Pasielgėme diplomatiškai: autobusų kelionei į Trakus paprašė mokiniai. Saulius Verseckas kreipėsi į mokyklos direktorių Vincą Politką, paaiškino, kad reikės dviejų autobusų, nes norinčių dalyvauti iškilmėse Trakuose labai daug. Direktorius neprieštaravo. Du autobusai, pilni džiūgaujančių mokinių ir mokytojų, iškeliavo į trispalvės iškėlimo šventę Trakuose. Ta diena buvo viena geriausių istorijos pamokų, tokių pamokų prieš akis dar ne viena, iš jų susidėjo aktyvūs, kūrybingi laisvėjimo metai, Onuškiečių istorijos rašymo metai. Juk privalėjom sugrąžinti istorinę teisybę, privalėjom prisiminti tai, kas sovietiniais metais buvo draudžiama, ištrinta iš onuškiečių istorijos.

1989 m. vasario 16 diena – dar viena istorijos pamoka. Žinojome, kaip laisvoje Lietuvoje šią dieną švėsdavo onuškiečiai. 1928 m. Onuškiečių visuomenė Lietuvos Nepriklausomybės 10-mečio proga Onuškiečių naujosiose kapinėse pastatė paminklą (kenotafą) žuvusiems už Lietuvos laisvę atminti. Kasmet vasario 16 dieną organizuodavo eitynes į kapines, prie paminklo dainuodavo patriotines dainas, sakydavo kalbas, deklamuodavo eilėraščius. Ir mano mama, Kazimiera Šiaudiniene, ne kartą didžiūdama pasakojo, kaip ji dalyvaudavo toje šventėje. Tad 1989 m. vasario 16 d. pakvietėme onuškiečius būtent taip paminėti Lietuvos Nepriklausomybę. Šventėje dalyvavo Trakų sąjūdininkas Romualdas Lankas, kitų svečių. Žinoma, išdidžiai plauktėsi trispalvės.

Į Baltijos kelią 1989 m. rugpjūčio 23 d. riedėjo ir autobusas iš Onuškiečių. Kartu su Trakų rajono gyventojais stovėjome prie Bagaslaviškio kryžkelės. Prie

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio mitingas Vingio parke Vilniuje. Jame dalyvavo ir onuškiečiai Zita ir Juozas Okunevičiai, Virginijus ir Nijolė Baranauskai. Kalba Sąjūdžio Seimo Tarybos pirmininkas profesorius Vytautas Landsbergis. 1989 m. Klaudijaus Driskiaus nuotr.

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio organizuotas Baltijos kelias. 1989 m. rugpjūčio 23 d. K. Driskiaus nuotr.

Onuškio vidurinės mokyklos mokiniai Onuškio kapinėse prie paminklo knygnešiui Antanui Didikui. 2001 m. Iš Stasės Masilionienės asmeninio archyvo

kelio Vilnius–Ukmergė ties Bařtkuškiumi buvo pastatytas liaudies meistro Jono Kasparavičiaus kryžius.

Onuškio sąjūdininkai bendradarbiavo su Trakų centrinės bibliotekos darbuotoja Jadvyga Kulikiene. Ji domėjosi Trakų krašto knygnešių veikla ir įgyvendino didžiulį projektą: susitarė su liaudies meistrais įamžinti knygnešių atminimą ir kapinėse pastatė paminklus knygnešiams. Onuškio miestelio kapinėse palaidoti trys knygnešiai: Mečislovas Stankevičius, Antanas Didikas ir Stasys Banuškevičius. Žinoma, mes taip pat domėjomės jų gyvenimu, mokykloje organizavome popietę, skirtą knygnešiams. Pasikvietėme knygnešių giminaičius: Mečislovo Stankevičiaus dukterį Marytę Stankevičiūtę-Biekšienę (ji papasakojo, jog tėvą, jo paties prašymu, palaidojo su medaliu už knygnešystę, tik kitoje švarko atlapo pusėje, juk buvo 1953-iejį), sūnų Antaną Stankevičių, Antano Didiko sūnų Didiką (šis atsivežęs parodė tėvo medalį už knygnešystę) – atvertėme dar vieną Lietuvos istorijos puslapį ir vedėme mokinius knygnešių takais. Parodėme mokiniams, kur palaidoti knygnešiai, ir vėliau Knygnešio dieną su mokiniais aplankydavome kapines.

Atgimimo metais priminėme ir sudėtingą gimtosios kalbos – podukros – likimą sovietiniais laikais. Onuškio vidurinėje mokykloje surengėme šventę gimtajai kalbai. Į svečius pasikvietėme sąjūdininką filosofą Romualdą Ozolą su žmona Irena (ji apie 1964–1966 metus dirbo Onuškio vidurinėje mokykloje, dėstė lietuvių

kalbą). Scenoje drauge dainavo, deklamavo, kalbėjo mokiniai ir mokytojai. Tikėjimą laisve stiprino ir pokalbis su filosofu R. Ozolu.

Atgimimas atvertė ir tremtinių istorijos puslapius. Su bibliotekininke Irena Babravičiene Onušio kultūros namų salėje surengėme vakarą Onušio krašto tremtiniam. Salė vėl pilnutėlė. Dalyvavo kompozitorius Julius Juzeliūnas, tremtinės Gražina Jazukevičienė, Ona Lepeškienė su vyru, Algė Armalienė, kiti tremtiniai. Pirmą kartą tremtiniai galėjo papasakoti tiesą, pirmą kartą iš jų lūpų išgirdome šurpias Sibiro istorijas, drauge dainavome tremtinių pamėgtas dainas, jautėmės vieningi. Ne viena ašara išriedėjo... Ji gali nuplauti širdgėlą, deja, negali pakeisti istorijos, bet mes jau galim neleisti šurpia istorijai pasikartoti – tuo tada šventai tikėjome.

Istorijos mokytojos Zitos Okunevičienės iniciatyva įamžinome pokario aukų atminimą. Z. Okunevičienė surinko daug medžiagos (ankstyva mirtis Zitą išplėšė iš gyvenimo, ji nespėjo sutvarkyti surinktos medžiagos ir jos publikuoti) apie stribų ir NKVD pokariu nužudytus rezistentus, jų gimines, šiaip įtartinus, stribų požiūriu, žmones, pakastus senose Onušio kapinaitėse. Negaliu rašyti palaidotus, nes juos be karstų, neleidę atsisveikinti artimiesiems, po du ar net kelis užkasė. Z. Okunevičienė surado aukų artimuosius. Taigi Sąjūdžio grupė ir aukų giminės susitarėme organizuoti talkas ir sutvarkyti amžinojo poilsio vietą. Aukų artimieji nusprendė palaikų neperlaidoti, nes surinkti kaulelius, identifikuoti būtų buvę beveik neįmanoma. Be to, anot artimųjų, žemelė sugėrė kraują, priėmė kūnus, todėl nereikia judinti, tik pažymėti vietas, kur jie guli. Lavonus stribai suguldydavo miestelio aikštėje, paskui vežimu po kelis veždavo į kapinaites. Janina Ravinskaitė-Abaravičienė, gimusi 1939 m., pasakojo mačiusi vežimą ir iš jo kyšančias kojas ir rankas (Ravinskai gyveno prie pat senųjų kapinaičių), labai baisu jai buvę. Kai kurie giminaičiai slapčia naktį pažymėdavo vietą: kas pušies kamiene ženklą įkirto, kas žingsniais išmatavo, kam tėvai papasakojo, kaip turėtų rasti. Pasikvietėme ir gebančius su prietaisais nustatyti, kur palaikų esama. Žinojome, jog visi buvo užkasti kapinaičių gale, ten kur nebuvo laidojama. Kapinaitės alyvomis, įvairiais krūmokšniais apaugusios, neprižiūrimos, šabakštynu virtusios, nes sovietų laikais žmonės bijojo koją ten kelti, o pačiame gale, vos ne ant nužudytųjų palaikų, kolūkis pastatė pesticidų sandėlį.

Dirbome šeštadieniais. Grupelė onuškiečių (Zita ir Juozas Okunevičiai, Liudvika Bučienė, Nijolė ir Virginijus Baranauskai) ir pulkelis aukų giminaičių. Kirtom brūzgynus, ir kapinaitės šviesėjo. Supratom, kad negausiam pulkeliui ilgai reikės dirbti, tad į talką pasikvietėm Onušio vidurinės mokyklos mokinius. Ir po kelių talkų nušvito kapinaitės. Kaip įamžinti atminimą? Pasitarę su aukų artimaisiais, nusprendėme pažymėti palaikų vietas: pastatyti iš betono išlietus nedidelius kryžius, tokius, kokius pastatyti Lietuvos savanoriams, žuvusiems už Lietuvos laisvę. Dailės mokytojas Vydas Kasperavičius padarė medines formas, o darbų mokytojas Adomas Morkūnas su mokiniais išliejo kryžius. Kapinaitėse tie dešimt kryžių ir žymi nužudytųjų už Lietuvą amžinojo poilsio vietas. Alytuje gyvenantiems rezistentų artimiesiems draugai padovanojo didelį paminklinį akmenį, iškalė nužudytųjų vardus, penkiasdešimt penkis (vėliau atsirado daugiau artimųjų ir ant pastatyto paminklo buvo iškaltos dar dvi pavardės). Pagaliau

Koplytėlė senosiose Onušio kapinaitėse Onušio krašto rezistentams atminti. Marija su lelijomis. Pastatyta 1990 m. liaudies meistro Jono Kasparavičiaus. Dirbo su sūnumis Vydu ir Ramūnu. Nuotrauka iš Onušio vidurinės mokyklos archyvo

Liaudies meistro Jono Kasparavičiaus kryžius Petrui Kabarui ir kitiems Onušio krašto rezistentams atminti. 1990 m. Iš Onušio vidurinės mokyklos archyvo

1991 m. iškilo paminklas. Tais metais Onušio miestelio gatves asfaltavo darbininkų brigada iš Armėnijos (Onušio kolūkio pirmininkas buvo su jais sudaręs sutartį). Kreipėmės į juos. Suprato ir padėjo: davė asfalto mišinio, o mes patys kibirais nešėm ir pylėm – tiesėm takelį prie paminklo ir du šoninius. Liaudies meistras Jonas Kasparavičius su sūnumis Vydu ir Ramūnu pastatė koplytėlę su medine Švč. Marijos skulptūrėle, kryžių koplytėlei pagal meistro brėžinius nukalė Alytaus kalviai. Jonas Kasparavičius Onušio kapinaitėse savo lėšomis pastatė ir ažuolinį kryžių, jo puošyboje panaudojo Vyties motyvą – lietuvių karių simbolį. Kryžius skirtas Jono Kasparavičiaus žemiečio Petro Kabaro atminimui. 1945 m. vasarą juos (abu kilę iš Čižiūnų) suėmė stribai ir nuvežė į Trakų kalėjimą. Abiem pavyko pabėgti. P. Kabaras pasirinko partizano kelią. 1947 m. mūšyje su NKVD jis žuvo, pakastas, kaip ir daugelis kitų rezistentų, senosiose Onušio kapinaitėse.

Atgimimo metais susidomėjome ir kunigo Nikodemo Švogžlio-Milžino, Onušio parapijoje klebonavusio 1939–1953 m., veikla. Z. Okunevičienė ir mes, Virginijus ir Nijolė Baranauskai, nuvykome į Kaišiadorių vyskupijos kuriją, nes jos archyvuose saugomi Milžino rankraščiai. Kai kuriuos leido pavartyti, paskaityti,

Kryžius Onušio krašto tremtiniams atminti Onušio bažnyčios šventoriuje, pastatytas 1989 m. Autorius liaudies meistras Jonas Kasparavičius, dirbo kartu su sūnumis Vydu ir Ramūnu. 1998 m. Autorės nuotr.

ypač susidomėjome memuariniu kūrinio „Mano gyvenimo pasaka“, paantraštė: Knyga trečioji (1939–1953). Penktoji dispozicija: Onuškis. – 1962 m. Kazokiškės (rašymo data). Laimingo atsitiktinumo dėka 1993 m. pavasarį šį tomą (ir kitą – „Karo filmas. I tomas – Lenkijos žlugimas. – 1939 m. Onuškis. II tomas – Lietuva atgavo Vilnių. – 1941 m. Onuškis“) galėjau skaityti vieną parą. Iš jų ir gimė mano straipsnis „Milžinas ir Onuškis“ („Naujasis dienovidis“, 1993, gruodžio 24). 1941 m., kai Onuškę užėmė vokiečiai, Milžinas skverelyje prie šventoriaus pastatė nenužievinto ažuolo kryžių 1941 m. birželio 14 d. tremtiniams atminti. O 1944 m., sugrįžus sovietams, Milžinui buvo įsakyta kryžių nupjauti. Supjaustytas į kelias dalis jis ilgai dar gulėjo šventoriuje. Atsimenu, vaikai laipiojome ant jo, tik nežinojome, jog tai kryžiaus būta.

1989 m., rengdamiesi paminėti Gedulo ir Vilties dieną, nusprendėme pastatyti kryžių visiems tremtiniams atminti. Klebonas Ignas Kavaliauskas sutiko jį statyti šventoriuje. Iniciatyvos ėmėsi Virginijus Baranauskas. Ažuolą davė Onušio girininkija, kryžių padarė liaudies meistras Jonas Kasparavičius su sūnumis Vydu ir Ramūnu. 1989 m. birželio 14 d. į minėjimą susirinko daug žmonių, buvo pašventintas kryžius, prisiminta trėmimų istorija.

1989 m. LKP Trakų rajono komitetas puolė „Spartuolio“ redaktorių Juozą Vercinkevičių dėl „netinkamų“ straipsnių, buvo stengiamasi užgniaužti laisvą žodį: suorganizuotas LKP Trakų rajono plenumas, kuriame tikėtasi J. Vercinkevičių atleisti iš redaktoriaus pareigų. Surinkome nemažai onuškietiškių parašų ir pristatėme juos į plenumą – šitaip gynėme laisvą laikraštį ir jo redaktorių. Už laisvą spaudą pasisakė ne vienas, tarp jų ir aš. Redaktoriaus atleisti neišdriso.

1989 m. kovo 26 d. Lietuvoje įvyko rinkimai į SSRS liaudies deputatų suvažiavimą, laimėjo Sąjūdžio kandidatai, Trakų rinkimų apygardoje – kompozitorius Julius Juzeliūnas. Jo patikėtinis rinkimų kampanijoje buvo Virginijus Baranauskas, žinoma, padėjome ir kiti Onušio sąjūdininkai. Tai buvo pirmoji pergalė Onuškyje.

1990 m. vasario 24 d. pirmieji laisvi rinkimai į LSSR Aukščiausiąją Tarybą. Onušio Sąjūdžio grupė padėjo Onuškyje organizuoti rinkimus. Laimėjo mūsų remtas LPS kandidatas Rimvydas Romualdas Survila. 1991–1992 m. V. Baranauskas buvo

*Steigiamasis Lietuvos
Persitvarkymo Sąjūdžio
suvažiavimas Vilniaus
sporto rūmuose.
1988 m. spalio 22 d.
K. Driskiaus nuotr.*

*Sąjūdžio mitingas Vilniaus Kalnų parke 1989 m. rugpjūčio 22 d.
Kalba Sąjūdžio Seimo Tarybos pirmininkas prof. Vytautas Landsbergis.
Už jo stovi (iš kairės) antras prof. Kazimieras Antanavičius,
prof. Julius Juzeliūnas, filosofas Romualdas Ozolas, už jo –
prof. Česlovas Kudaba, Mečys Laurinkus, prof. Kazimiera Prunskienė,
rašytojas Romas Gudaitis, prof. Aloyzas Sakalas (trečias iš dešinės).
1989 m. rugpjūčio 22 d. K. Driskiaus nuotr.*

jo padėjėjas. Ir J. Juzeliūnas, ir R. Survila gana dažnai buvodavo Onuškyje, daug su jais bendrauta, kalbėta apie Lietuvos laisvę ir ateitį. Džiūgavome sulaukę 1990 m. kovo 11-osios.

1991 m. sausio 12 d. Vievio vidurinėje mokykloje vyko Trakų rajono mokyklų etnografinis konkursas. Dalyvavo ir mano parengta Onuškiečių vidurinės mokyklos mokinių grupelė. Pasirodėme neblogai ir patekome į respublikinį renginį. Tik nuotaiką temdė pranešimai apie įvykius Lietuvoje. Grįžome pavakare. Žinojome, kad žmonės renkasi prie Parlamento ir Televizijos bokšto. V. Baranauskui paskambino onuškietis Stasys Velička ir pasiūlė važiuoti į Vilnių. Taigi iškeliavome penkiese: Stasys ir Aldona Veličkos, mes, Nijolė

ir Virginijus Baranauskai, ir mūsų dukra Eglė Baranauskaitė, Vilniaus universiteto studentė. Iš pradžių nuvykome prie Televizijos bokšto. Žmonių buvo nedaug, todėl nusprendėme pasižvalgyti prie Parlamento ir vėliau grįžti budėti prie bokšto. Tačiau prie Parlamento netyčia besikalbėdamos atsiskyrė Eglė su Aldona ir dingio minioje. Žmonių jūroje surasti jų nepavyko, todėl likome prie Parlamento. Budėjome visą naktį. Matėm pravažiuojančius tankus, girdėjom šūvius prie Radijo ir televizijos komiteto pastato (vyras iš pradžių nuramino – šaudė tuščiais, paskui pridūrė – o dabar tikri šūviai), išgirdom, kas nutiko prie Televizijos bokšto, matėm pralekiančias greitosios pagalbos mašinas. Laukėm tankų ir čia. Kažkas netoliese pasakė: „Susikibkim rankom ir, kai pradės šaudyti iš pabūklų, prasiziokim, bus lengviau.“ Ryte atsitiktinai susitikom su Egle ir Aldona. Palengvėjo. Eglė liko Vilniuje, o mes grįžom namo. Įjungę radiją automobilyje išgirdome „nacionalinio gelbėjimo komiteto“ pranešimus. Jautėmės prislėgti, bet po kurio laiko pagavome Sitkūnų radijo stotį, išsižiebė viltis. Sunki naktis, bet patirti išgyvenimai tik smulkmena palyginti su tų, kurie budėjo prie bokšto, kurie dirbo Radijo ir televizijos pastate.

1991 m. sausio 13 d. V. Baranauskui paskambino Atkuriamojo Seimo deputatas R. Survila ir paprašė sukviesti onuškietis į susitikimą su SSSR AT Tautybių tarybos delegacija, mat jos nariai nori susitikti su kaimo žmonėmis. R. Survila pasiūlė Onuški, nes žinojo, jog čia aktyviai veikia sąjūdininkai, be to, netoli Vilniaus. Sausio 14 d. susirinko ne tik onuškietis, atvyko ir iš kaimyninių kolūkių, pirmininkai atvežė žmones. Delegacijos vadovas – L. Ter Petrosianas, Armėnijos SSR AT pirmininkas, nariai – N. Dementėjus, Baltarusijos SSR AT pirmininkas, Prezidentinės tarybos narys B. Oleinikas, ukrainiečių rašytojas, ir SSRS AT Žmogaus teisių ir viešumo komisijos pirmininkas V. Fotijėvas. Sausakimšoje salėje kalbėjome vienas po kito, karštai gynėme laisvą valstybę, priekaištavome dėl sausio 13-osios aukų, tikinome negrišią į SSRS glėbį. N. Dementėjus užsirašinėjo, šalia sėdinčio kolūkio

Iš visos Lietuvos suvažiavę žmonės budėjo prie Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos. 1991 m. sausio 12 d. K. Driskiaus nuotr.

pirmininko vis paklaudamas kalbančiojo pavardės. Onuškie krašto žmonės atliko savo misiją – abejonių dėl noro gyventi laisvoje valstybėje nebuvo. Vytautas Landsbergis knygoje „Nauji dokumentai apie sausio 13-ąją“ (2003) išspausdino N. Dementėjaus užrašus, paaiškino, kaip juos gavo: užrašų sąsiuvinį „rado pamestą ir atnešė V. Landsbergiui“ (pastaba psl. 39). Tuose užrašuose tik dvi pavardės neiškraipytos: Marjano Michelkevičiaus ir Petro Armalio, kitų, matyt, Dementėjus gerai neišgirdo, tad užrašė iš klausos arba tiesiog pasižymėjo: moteris, jauna, studentė, ligoninės darbuotoja arba tik numeris, iš viso pažymėta 14 pasisakiusių. Kai ką galima patikslinti: ligoninės darbuotoja – tai Gražina Jazukevičienė, Šadlavskas – Šidlauskienė, Kulskij Valentin – Valentinas Kuchalskis, „Dusmenu“ kolūkie pirmininkas. Kalbėjau ir aš, ir mano dukra Eglė. Užrašyta tik nuotrupos, vienų ilgesnės, kitų vos vienas kitas žodis. Visko atsiminti po dviejų dešimtmečių neįmanoma. Eglė Baranauskaitė prisimena teigusi, jog lietuviai pasiryžę mirti už tėvynę, Ter Petrosianas atsakė: reikia gyventi. Prisimenu, paklausiau Ter Petrosiano, kaip jis galės pažiūrėti į akis savo vaikams ir vaikaičiams dėl Vilniuje pralieto kraujo ir dėl to, jei padės užgniaužti Lietuvos laisvę, žinoma, labai tiksliai savo žodžių jau negalėčiau pakartoti, tik įsirežė į atmintį ši mintis.

Iš miestelio ir mokyklos ne vieną dieną pilnas autobusas riedėjo į Vilnių saugoti Parlamento. Onuškie vidurinės mokyklos mokytojai ir mokiniai nuvykome atsisveikinti su Vilniaus sporto rūmuose pašarvotais žuvusiaisiais 1991 m. sausio 13-ąją. Nekliudė nei spiginantis šaltis, nei nepaprastai ilga laukiančiųjų eilė.

Po sausio 13-osios įvykių Onuškyje kai kurie „veikėjai“ sudarė sąjūdininkų ir jiems pritariančiųjų sąrašą, matyt, laukė tinkamo momento atsiskaityti, sąrašė pirmasis buvo įrašytas Virginijus Baranauskas. Nesulaukė. Laisvės jau buvo neįmanoma sustabdyti. Likimas leido pamatyti, kaip Vilniuje nuo pjedestalo pakilo Lenino paminklo dalys, kaip iš Vilniaus pasitraukė sovietinė armija.

V. Baranauskas buvo LPS II ir III suvažiavimų delegatas. Dalyvaudavome Trakuose Sąjūdžio grupės pasitarimuose, kituose renginiuose.

Veikė ir Trakų rajono mokytojai – aptarė rajono švietimo problemas, įkūrė mokytojų Sąjūdžio grupę, išrinko delegatus į Lietuvos mokytojų sąjūdžio suvažiavimą. Man taip pat, kaip delegatei, teko garbė dalyvauti 1989 m. birželio 3–4 d. vykusiame Lietuvos mokytojų sąjūdžio suvažiavime.

Na, o toliau – dirbom savo darbą. Mano gyvenimo ir darbo dvidešimt treji metai patys gražiausi ir prasmingiausi. Likimas leido būti istorijos dalimi. Mokykloje parengiau mokinių, kurie laimėjo ne vieną rašinių konkursą, dalyvavome įvairiuose projektuose.

Laisva valstybė atvėrė duris į pasaulį. V. Baranauskas buvo Lietuvos ir Prancūzijos asociacijos Trakų skyriaus prezidentas. 1994 m. gavo asociacijos pasiūlymą dalyvauti IV-oje Europos mokyklos savaitėje Troarno miestelyje Prancūzijoje. Taigi V. Baranauskas suorganizavo pirmąją Onuškie vidurinės mokyklos mokinių kelionę į Prancūziją, išvyko 17 mokinių ir 3 mokytojai. Mokiniai gyveno šeimose, turėjo galimybę daugiau pramokti prancūzų kalbos. Savaitei pasibaigus, mokytojo Virginijaus iniciatyva dar užsuko į Paryžių, vieną dieną praleido Paryžiuje, mokytojas parodė miesto įžymybes, pakilo į Eifelio bokštą. 1997 m. mokytojas V. Baranauskas suorganizavo kelionę į Prancūziją, Strasbūrą, dar vienai Onuškie

Onušio vidurinės mokyklos mokiniai, IV-osios Europos mokyklų savaitės dalyviai, Paryžiuje prie Eifelio bokšto. 1994 m. Iš V. Baranausko asmeninio archyvo

Onušio vidurinės mokyklos mokiniai, IV-osios Europos mokyklų savaitės dalyviai, Paryžiuje prie Šv. Širdies bazilikos. 1994 m. Iš V. Baranausko asmeninio archyvo

vidurinės mokyklos mokinių grupei. Padėjo asmeniniai ryšiai su Filipu Edel, Elzaso ir Lietuvos draugijos prezidentu. Mokiniai taip pat gyveno šeimose, galėjo tobulinti prancūzų kalbos žinias, bendrauti su bendraamžiais ir, žinoma, pamatyti gražųjį Elzasą bei Strasbūrą.

Iškilius diskusijai, ar reikia Sąjūdžio, pritariau – formalaus ne. Sąjūdis atliko savo misiją, ir nuo šiol kiekvieno piliečio darbai įprasmina būtį laisvoje valstybėje.

Vilniaus apskrities Karaliaus Mindaugo šaulių 10-osios rinktinės Onuškio 8-oji šaulių kuopa

Virginijus Baranauskas

Ūnuškyje šaulių organizacija veikė tarpukario Lietuvoje. Yra išlikusios nuotraukos su šaulių namų atvaizdu. Išsamesnių duomenų apie būrio veiklą neturime, kovos veiksmuose Ūnuškio šauliai tikrai nedalyvavo, nes ties miesteliu jokių susirėmimų nevyko.

1990 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, Onuškio vidurinės mokyklos direktorei Zitai Okunevičienei kilo mintis atgaivinti organizacijos veiklą miestelyje. Beliko surasti būsimąjį vadą, kuris turėtų nors elementarių karybos žinių ir, aišku, noro. Pasiūlė man, Onuškio vidurinės mokyklos prancūzų kalbos mokytojui Virginijui Baranauskui, ir aš sutikau. Turėjau atsargos karininko laipsnį, buvau stažavęsis karo akademijoje Maskvoje. Kreipėmės pagalbos į 10-osios rinktinės Trakų 6-ąją kuopą. Jos vadas Gediminas Romaška neliko abejingas, nes onuškietiškas entuziazmas buvo didelis, norą būti šauliais pareiškė tiek daug jaunuolių, kad kalba iš karto pasisuko ne apie šaulių būrio, o apie kuopos steigimą. Buvo atsiųsti Trakų 6-osios kuopos instruktoriai, kurie keletą savaitių mokė būsimuo-

Onuškio vidurinėje mokykloje steigiama jaunuųjų šaulių kuopa. (Iš kairės) Trakų 6-osios kuopos vadas Gediminas Romaška, Vilniaus apskrities karaliaus Mindaugo rinktinės vadas Vytautas Geštautas, šaulys Stanislovas Baltrūnas, buvęs partizanas, priesaiką skaito Virginijus Baranauskas, 8-osios kuopos vadas, Onuškio vidurinės mokyklos mokytojas, prie vėliavos stovi J. Lebedevas. 1999 m. Nuotr. iš V. Baranausko asmeninio archyvo

Onuškio vidurinės mokyklos 8-osios kuopos jaunieji šauliai Vilniuje prie Krašto apsaugos ministerijos. Kovo 11-osios šventė. Pirmoje eilėje (iš kairės) Albertas Antanaitis, Andrius Spiridavičius, Rasa Svinskaitė, Danutė Purpurovičiūtė, už jos su uniforma 8-osios kuopos vadas Virginijus Baranauskas. 2003 m. kovo 11 d. Nuotr. iš V. Baranausko asmeninio archyvo

Onuškio vidurinės mokyklos 8-osios kuopos jaunieji šauliai Vilniuje prie Karininkų Ramovės po iškilmingos priesaikos. Pirmoje eilėje (iš kairės) Tomas Rulevičius, Dainora Dulskaitė, Kristina Aleksionaitė, Danielius Gromovas; antroje eilėje (antras iš kairės) 8-osios kuopos vadas Virginijus Baranauskas, trečia Kristina Ragoža, ketvirtas Vilniaus apskrities karaliaus Mindaugo rinktinės vadas Vytautas Geštautas. 2003 m. Nuotr. iš V. Baranausko asmeninio archyvo

Jaunųjų šaulių stovyklos atidarymas Onuškio vidurinėje mokykloje. Dešinėje su aplanku Onuškio vidurinės mokyklos direktorė Zita Okunevičienė, šalia mokytoja Liudvika Bučienė. Kairėje – LK Garbės sargybos kariai. 2000 m. Iš V. Baranausko asm. archyvo

Onuškio 8-osios kuopos jaunieji šauliai stovykloje Trakuose prie Totoriškių ežero. Iš dešinės stovi šaulys Stanislovas Baltrūnas, buvęs partizanas, Indrė Minsevičiūtė, Virginijus Baranauskas, 8-osios kuopos vadas, Raminta Grinkevičiūtė, kiti jaunieji šauliai. 2005 m. Nuotr. iš V. Baranausko asmeninio archyvo

sius šauliukus elementarių rikiuotės įgūdžių, Šaulių sąjungos statuto. Vilniaus apskrities rinktinės vadas majoras Vytautas Geštautas parūpino keletą uniformų, kad jas turėtų bent vadai.

2001 m. rudenį Šaulių sąjungos vadas pasirašė įsakymą dėl Vilniaus apskrities Karaliaus Mindaugo šaulių 10-osios rinktinės Onuškio 8-osios kuopos įsteigimo. Šventė vyko mokykloje, priesaiką priėmė apie 100 Onuškio vidurinės mokyklos mokinių. Kuopoje buvo trys būriai; jaunieji šauliai buvo suskirstyti pagal amžių: 1 ir 3 būriai buvo vaikinių, 2 – merginų. Naujosios kuopos vadu tapo mokytojas Virginijus Baranauskas, jo pavaduotoja – mokytoja Edita Bitvinskaitė. Šaulių

Mokyklos jaunujų šaulių komanda 2007 m. respublikinėse varžybose.

Iš Kęstučio Andriulionio asmeninio archyvo

sąjungos tikslas – mokyti mylėti ir ginti Tėvyne, tad netrukus prasidėjo veiklos šiokiadieniai. Kuopos šauliai daug dėmesio skyrė sportui, rikiuotei, elementariems karybos įgūdžiams, mokėsi šaudyti, nes direktorė skyrė pinigų pneumatiniams šautuvams pirkti. Onuškiečiai nuolat dalyvaudavo rinktinės pavasarinėse varžybose Vilniuje.

2001 m. Onuškėje buvo organizuota šaulių rinktinės vasaros poilsio stovykla. Prie mokyklos išdygo palapinių miestelis, kuriame apsigyveno jaunieji šauliai iš visos Vilniaus apskrities. Į atidarymą atvyko kariuomenės Garbės sargybos kuopa, susirinko onuškietiškiečiai, svečiai. Visą savaitę jaunieji šauliai mokėsi karo mokslų, šaudė iš pneumatinių šautuvų, dalyvavo sporto varžybose, žygiuose.

Kuopos jaunujų šaulių būrių vadai buvo pasiūsti į šaulių mokymų kursus Lietuvos karo akademijoje, po kursų atliko praktiką Rūklos mokomajame pulke ir gavo šaulių instruktorių pažymėjimus. Kiekvienais metais Onuškio 8-osios kuopos šauliai dalyvaudavo Kovo 11-osios minėjime Vilniuje. Vasarą nemažai jaunujų šaulių vykdavo į jaunujų šaulių stovyklas. Kai kurie jaunieji šauliai vėliau savo likimą susiejo su pasienio apsauga: tai Rasa Svinskaitė, Dalė Pravednaja. 2004 metais išvykau dirbti į Trakų rajono savivaldybės švietimo skyrių, tad mane pakeitė naujas kuopos vadas – istorijos mokytojas Kęstutis Andriulionis. Šiandien kuopoje liko mažiau šaulių, nes mažėja mokinių skaičius, bet ji tęsia veiklą. Tikėkimės, kad jos veikla nenutrūks ir ateityje.

Trumpa seniūnijų apžvalga

Parengė Marija Rainytė

Onušio seniūnija

Onušio miestelis iš paukščio skrydžio. 2014 m. K. Driskiaus nuotr.

Ūnuškio seniūnija – viena iš aštuonių Trakų rajono savivaldybės administracinių dalių. Onušio seniūnija nutolusi 30 km nuo Trakų miesto. Seniūnijos centras – Onušio miestelis. Seniūnijos plotas – 25 000 ha, miškai užima 7 638,3 ha, vandens telkiniai – 750 ha (32 ežerai). Seniūnijos teritorijoje yra Aukštadvario regioninio parko dalis, Gėjaus telmologinis, Taučionių geomorfologinis draustiniai.

2013 m. sausio 1 d. Onušio seniūnijoje gyveno apie 2 000 gyventojų, iš jų: vyrų – 929, moterų – 1 085, darbingo amžiaus – 1 256, paauglių iki 16 m. – 160, pensininkų – 508, socialiai remtinų – 600. Onušio seniūnijos seniūnė – Zita Aniulienė.

Onušio seniūniją sudaro 71 kaimas. 2009 m. seniūnija suskirstyta į 4 seniūnaitijas: Onušio (seniūnaitė Irena Bagdanavičienė), Dusmenų (seniūnaitis Antanas Sinderavičius), Tolkiškių (seniūnaitė Vida Laužonienė), Vaickūniškių (seniūnaitė Lina Muknickienė).

2013 m. seniūnijoje veikė Onušio Donato Malinausko gimnazija, vaikų darželis, pirminės sveikatos priežiūros centras, Onušio palaikomojo gydymo ir slaugos ligoninė, vaistinė, bibliotekos Ūnuškyje ir Dusmenysė, paštas, Trakų kultūros rūmų padaliniai Onuškyje ir Dusmenyse, Onušio girininkija, Onušio ugniagesių komanda, maisto produktų gamybos individuali įmonė, durpių gavybos bendrovė, medienos apdirbimo įmonė, kaimo turizmo sodybos.

*Išlikęs paminklo
lakūnams Steponui
Dariui ir Stasiui
Girėnui postamentas.
2013 m.
K. Driskiaus nuotr.*

Seniūnijoje susikūrė visuomeninė organizacija „Onuškie bendruomenė“ (pirmininkė Liuda Korsanovienė), Dusmenų kaimo bendruomenė „Dusmena“ (pirmininkė Rima Karsokienė), Vaickūniškių kaimo bendruomenė (pirmininkė Lina Muknickienė), Pakalniškių kaimo bendruomenė (pirmininkas Audrius Penkauskas), Caritas, Onuškie medžiotojų būrelis.

Onuškie garsėja Vilniaus katedrą primenančia Šv. apaštalo Pilypo ir Jokūbo bažnyčia, paminklu Nepriklausomybės Akto signatarui Donatui Malinauskui bažnyčios šventoriuje, urbanistiniu paminklu – Kipro Petrausko aikšte. Atgimimo metais senosiose kapinėse pastatytas paminklinis akmuo žuvusiems už Lietuvos laisvę Onuškie krašto žmonėms, išlikęs paminklo lakūnams Steponui Dariui ir Stasiui Girėnui postamentas. Dusmenyse yra veikianti Šventų apaštalo Simono ir Judo Tado bažnyčia.

Grendavės seniūnija

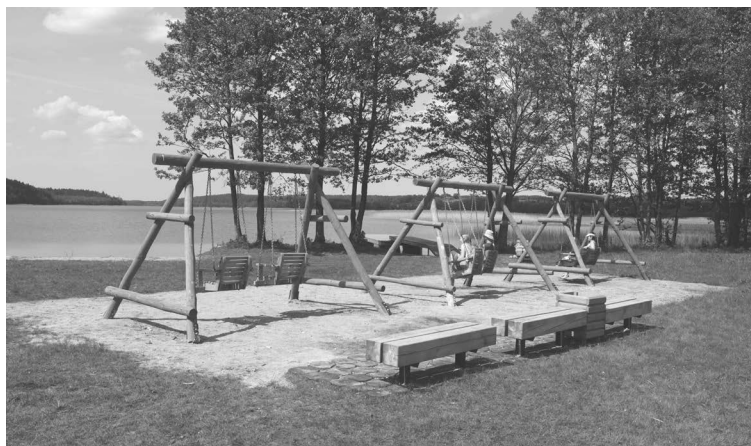
Sovietmečiu Grendavė buvo kolūkie centrinė gyvenvietė. 1995 m. įkurta Grendavės seniūnija. Ji priklauso Trakų rajono savivaldybei, yra Trakų rajono pietvakariuose, viena iš mažiausių rajone. Seniūnijos teritorija užima 5 200 ha ploto. 2013 m. Grendavės seniūnijai priklausė 21 kaimas, 2009 m. įkurtos trys seniūnaitijos: Grendavės, Grúožninkų ir Panóšiškių. 2013 m. seniūnijoje registruoti 644 gyventojai. Grendavės seniūnijos seniūnas Aleksandras Abeciūnas. Grendavės administraciniame pastate įsikūrusi seniūnija, veikia paštas, biblioteka.

2012 m. patvirtintas Grendavės herbas, vaizduojantis mėlyname lauke šėlstančią sidabrinę fantastinę būtybę – vilko galva, krūtinė ir priekinės kojos, toliau žuvies uodega – su auksiniu liežuvium, iltimis ir nagais (autorius Juozas Galkus).

Panóšiskėse buvusiuose kultūros namuose įkurta koplyčia. 1999 m. Grendavės kaime buvo pastatytas ir pašventintas paminklas 1946 m. nužudytiems partizanams

*Grendavės herbe –
fantastinė būtybė*

Vilkokšnio ežero
pakrantėje įrengtas
Grendavės
paplūdimys. 2010 m.
K. Driskiaus nuotr.

ir jų rėmėjams atminti (skulptorius Jonas Jagėla). 2001 m. susikūrė bendruomenė „Žiburys“, Grendavės kaimo kapela „Žiburys“, moterų ansamblis „Versmė“.

Seniūnijos teritorijoje yra 12 ežerų, didžiausi iš jų – Vilkokšnis – 350 ha, Sāmis – 63 ha, Grūožis – 27 ha, teka 3 upės – Sāmė, Spenglā ir Veŕknė. Dalis seniūnijos teritorijos yra Aukštadvario regioniniame parke. Žūklijų kaime šalia Vilkokšnio ežero stūkso Žuklių piliakalnis, nuo kurio atsiveria nuostabūs gamtos vaizdai. Gruožninkų kaime, šalia Grūožio ežero – senovės pilkapiai. Yra keletas draustinių: Salóviškių, Vilkokšnio kraštovaizdžio draustiniai, Spengliniūnkų gamtinis kompleksas. 2010 m. Vilkokšnio ežero pakrantėje įrengtas Grendavės paplūdimys.

Seniūnijų gyventojų pasiskirstymas

(2011 m. Lietuvos gyventojų surašymo duomenys)

2013 m. Lietuvos statistikos departamentas paskelbė Lietuvos gyventojų surašymo, vykusio 2011 m., duomenis. Skelbiama, kad 2011 m. kovo 1 d. Lietuvoje gyveno 3 mln. 53,8 tūkst. gyventojų (1 407,9 tūkst. vyrų ir 1 645,9 tūkst. moterų). Onušio seniūnijoje 2011 m. gyveno 1 874 žmonės, Grendavės seniūnijoje – 653; pateiktose lentelėse išskiriamos Onušio, Grendavės ir Jakėnų seniūnijos, į kurias 2011 m. pateko buvusio Onušio valsčiaus kaimai (MST – miestelis, K – kaimas, VNK – vienkiemis).

Onušio seniūnijos gyventojų pasiskirstymas gyvenamosiose vietovėse

Gyvenamoji vietovė	Statusas	Iš viso	Vyrai	Moterys
		1874	851	1023
Alabūrdiškės	K	31	17	14
Aleksandravà	K	0	0	0
Alėšiškės I	K	43	21	22
Alešiškės II	K	3	0	3
Babrāuka	K	0	0	0
Babrauniūnkai	K	13	7	6
Bakalōriškės	K	36	16	20
Balagānai	K	0	0	0
Bičiūnai	K	63	30	33

(tęsinys)

Gyvenamoji vietovė	Statusas	Iš viso	Vyrai	Moterys
Dembinà	K	5	4	1
Deriónys	K	12	5	7
Dusmenėliai	K	34	16	18
Dūsmenys	K	181	93	88
Gineitiškės	K	26	12	14
Gražiškės	K	8	4	4
Griovinaĩ	K	0	0	0
Gudāšiai	K	3	1	2
Gudžiónys	K	28	13	15
Iždagaĩ	K	19	7	12
Jaroslāviškės	K	2	0	2
Jočiónys	K	23	9	14
Jùkniškės	K	27	14	13
Júodaklonis	K	4	1	3
Jürgionys	K	47	18	29
Kamaravà	K	0	0	0
Karaliúnai	K	51	23	28
Kęstùčiai	K	38	16	22
Kietāviškės	K	0	0	0
Klōniai	K	0	0	0
Lausgėniai	K	22	9	13
Miciúnai	K	14	6	8
Mirgėliai	K	5	4	1
Nuprónys	K	22	9	13
Ōnuškis	MST	519	234	285
Pajáuta	K	4	0	4
Pakalniņkai	K	15	5	10
Parankavà	K	21	12	9
Pāsamanis	K	63	28	35
Petrauskaĩ	K	0	0	0
Pikčĩúniškės	K	1	1	0
Polka	K	0	0	0
Pónyktės	K	9	4	5
Promėžiai	K	4	0	4
Ramanavà	K	63	34	29
Ramōšiškės	K	8	4	4
Rieznýčia	K	25	9	16
Samáuka	K	2	1	1
Sāviškės	K	12	6	6
Skynimaĩ	K	22	7	15
Smetōniškės	K	3	1	2
Stōniškė	K	0	0	0
Svirnėliai	K	0	0	0
Taučiónys	K	92	40	52

(tęsinys)

Gyvenamoji vietovė	Statusas	Iš viso	Vyrai	Moterys
Toliotónys	K	9	4	5
Tölkiškės	K	37	21	16
Väckiškės	K	8	3	5
Vaickūniškės	K	140	59	81
Valūikos	K	0	0	0
Vanagai	K	1	1	0
Varliai	K	29	14	15
Vertimai	VNK	0	0	0
Viešartonyš	K	3	0	3
Viktōriškės	K	0	0	0
Zaciškės	K	0	0	0
Začepkā	K	17	5	12
Zaizdrāuka	K	0	0	0
Zākiškės	K	0	0	0
Žalioji	K	5	3	2
Žilnčiškės	K	0	0	0
Žydabrastis	K	2	0	2

Grendavės seniūnijos gyventojų pasiskirstymas gyvenamosiose vietovėse

Gyvenamoji vietovė	Statusas	Iš viso	Vyrai	Moterys
		653	316	337
Antākalnis	K	24	14	10
Dagīliškės	K	0	0	0
Galāverknis	K	6	3	3
Gečioniškės	K	5	1	4
Grendavė	K	214	112	102
Grúožninkai	K	53	21	32
Gruožninkėliai	K	17	6	11
Gūdakiemis	K	33	13	20
Jankovīcai	K	22	9	13
Kazōkiškės	K	54	31	23
Panōšiškės	K	65	31	34
Paspengliai	K	4	1	3
Salóviškės	K	0	0	0
Sāmninkai	K	63	29	34
Samninkėliai	K	8	3	5
Savāitiškės	K	11	5	6
Semėniškės	K	7	5	2
Smaliai	K	4	1	3
Spengliniņkai	K	6	1	5
Žydkaimis	K	18	8	10
Žūkljiai	K	39	22	17

Jakėnų seniūnijos (Varėnos r.) gyventojų pasiskirstymas gyvenamosiose vietovėse*

Gyvenamoji vietovė	Statusas	Iš viso	Vyrai	Moterys
		1202	586	616
Akmuo	K	0	0	0
Aukštakalnīs	K	11	7	4
Bartėliai	K	18	8	10
Bytautėnys	K	15	9	6
Būrbėnys	K	12	7	5
Damonėnys	K	12	8	4
Gėnakieimis	K	15	8	7
GruoŹninkėliai	K	0	0	0
Jakėnai	K	10	6	4
Kalėnai	K	17	10	7
Kaniūkai	K	35	15	20
Karėivėnys	K	99	50	49
Karpiškės	K	13	6	7
Kukliai	K	33	19	14
Laukiāpušis	K	0	0	0
Maskāuka	K	22	12	10
Miletėnys	K	0	0	0
Norvėdiškės	K	2	1	1
Pāakmenė	K	0	0	0
Pābezninkai	K	2	1	1
Pajuodikys	K	0	0	0
Pālielukis	K	0	0	0
Pāručiai	K	12	5	7
Paspengliai	K	0	0	0
Petrauskaĩ	K	0	0	0
PuodŹiai	K	322	150	172
RadŹiūnai	K	4	2	2
Sālos	K	8	3	5
Striėlčiškės	K	6	4	2
ŪŹtilčiai	K	10	6	4
Vazgirdėnys	K	75	37	38
Verbėciškės	K	0	0	0
Vėrgakieimis	K	34	18	16
Vėniškės	K	3	1	2
Zākoriai	K	0	0	0
Źilinaĩ	K	392	184	208
Źilinėliai	K	20	9	11

Vytautāvos kaime (priklausančiame Rūdiškių seniūnijai) 2011 m. beliko 3 gyventojai. Vytautavos parapija įkurta 1940 m., pastačius bažnyčią, ji priklausė Onušio valsčiui. 2011 m. bažnyčia priklauso Kaišiadorių vyskupijos Elektrėnų dekanatui, aptarnauja Onušio kunigas, kaip saugomo paveldo objektu rūpinasi Aukštadvario regioninis parkas.

* Kai kurie buvusio Onušio valsčiaus kaimai patenka į Jakėnų seniūnijos, įsikūrusios Źilinuose, teritoriją.

Onušio herbo simbolika

Daiva Červokienė

2012 m. kovo 29 d. Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė dekretu Nr. 1K-1013 patvirtino Ūnuškio seniūnijos herbą. Onušio herbo aprašymas: žaliame lauke sidabrinė sidabražolė su trimis auksiniais žiedeliais.

Herbo, kurį sukūrė dailininkė Laima Ramonienė, pagrindu tapo Onušio vidurinės mokyklos mokytojo dailininko Vydo Kasperavičiaus eskizo idėja. Lietuvos heraldikos komisija Onušio herbą aprobavo 2012 m. kovo 1 d.

Tai didelių Onušio bendruomenės ir monografijos apie šį miestelį rengėjų pastangų vaisius. Jau pirmajame „Vermės“ leidyklos redaktorių susitikime su Onušio bendruomenės atstovais 2009 m. gruodžio mėnesį buvo svarstyta galimybė patvirtinti seniūnijos heraldikos ženklus.

Onušis istorinio herbo niekada neturėjo. Pasak tuometinio Onušio seniūnijos seniūno Juozo Okunevičiaus, dauguma Trākų rajono seniūnijų jau turėjo pastarąjį dešimtmetį sukurtus savo herbus, vėliavas ir antspaudus, o tai skatino neatsilikti ir Onuški.

Svarstant galimus Onušio herbo motyvus, į Lietuvos heraldikos komisijos posėdžius bendruomenės atstovai buvo atsivežę ir Onušio mokyklos dailės mokytojo Vydo Kasperavičiaus nupieštų herbo eskizų, tarp kurių buvo sidabražolė (lot. *Potentilla*). Tiek komisijos, tiek bendruomenės atstovų nuomone, sidabražolė – tinkamiausias simbolis miestelio heraldikai, nes ji yra gana retas ir saugomas augalas, randamas Onušio apylinkėse. Be to, mintis įamžinti šį augalą herbe yra puiki dar ir dėl to, kad sidabražolė garsėja savo plataus spektro gydomosiomis savybėmis, kurios buvo žinomos ne vieną amžių. Jos lotyniškas pavadinimas kilo nuo žodžio *potentia*, kuris reiškia galybę. Šis augalas – vienas svarbesnių kupoliavimo žolynų, kuriems būdavo teikiama ypatinga reikšmė, priskiriamos net ir magiškos savybės. Sidabražolė naudota ne tik liaudies medicinoje, bet ir dedama į maistą, iš jos gaminami dažai.

Seniūnijos heraldikos piešinių idėjų konkursą organizavo Onušio bendruomenė ir mokykla. Jis vyko keliais etapais. 2011 m. liepos 6 d. Valstybės (Lietuvos karaliaus Mindaugo karūnavimo) dieną Onušio mokykloje buvo surengta bendruomenės narių siūlomų seniūnijos herbų paroda. Iki jos ir net po jos herbo idėjas mokiniai piešė dailės pamokose.

Idėjų, kokie galėtų būti seniūnijos heraldikos ženklai, buvo įvairių. Dauguma jų: gandrai, žuvis, bebras, šulinys, įvairūs augalai, ežerai, miškai ir gėlės – akcentavo seniūnijos gamtos grožį. Buvo ir kitokių pasiūlymų: pavaizduoti Šv. Oną, kaip Onušio miestelio vardo simbolį, Onušio bažnyčios frontone nupieštą Dievo akį, Švč. Trejybės simbolį.

Onušio herbas – sidabražolė

LIETUVOS HERALDIKOS KOMISIJA

Vilnius,

2012 m. kovo 15 d.

Onušio herbas

Istoriniai duomenys: Onušis, kurio senoji dalis paskelbta Lietuvos urbanistikos paminklu, yra Trakų r. savivaldybės seniūnijos ir seniūnaitijos centras, įsikūręs Džūkų aukštumoje, Aukštadvario regioniniame parke.

Kryžiuočių kelių aprašymuose minimas *Jwanendorf* tapatinamas su Onušiu. XV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje šioje vietovėje būta Karališkojo Onušio dvaro, kuriam, 1534 m. inventoriaus duomenimis, priklausė šimtas bačkų žiemkenčių sėjos. Manoma, kad šio dvaro trobesiai stovėjo ant baudžiauninko Anuso (Hanuso) žemės. Nuo to tikriausiai kilo ir miestelio pavadinimas. Onušyje būta bažnyčios, trys smulkės, turgaus aikštė. 1722 m. Onušio dvarui priklausė dar devyni kaimai neskaitant pačio miestelio. XIX a. pradžioje Kazimiero ir Teresės Šetkevičių iniciatyva, miestelyje pastatyta į Vilniaus katedrą panaši mūrinė bažnyčia. Onušio apylinkės pasižymi akį traukiančiu kraštovaizdžiu, kurį puošia puiki augalija ir gražūs ežerai.

Sidabražolė (lot. *Potentilla*)

tinkamiausias simbolis miestelio heraldikai, nes ji yra gana retas ir saugomas augalas, randamas ir Onušio apylinkėse. Be to, mintis įamžinti šį augalą herbe yra puiki dar ir dėl to,

Svarstant galimus Onušio herbo motyvus, į Lietuvos heraldikos komisijos posėdžius bendruomenės atstovai buvo atsivežę vaikų ir dailės mokytojo Vydo Kasperavičiaus nupieštų herbo eskizų, tarp kurių buvo sidabražolė (lot. *Potentilla*). Tiek Komisijos narių, tiek bendruomenės atstovų nuomone, sidabražolė –

kad sidabražolė garsėja savo plataus spektro gydomosiomis savybėmis, kurios buvo žinomos ne vieną amžių. Jos ir lotyniškas pavadinimas kilo nuo žodžio *Potentia*, kuris reiškia galybę. Šis augalas – vienas svarbesnių kupoliavimo žolynų, kuriems būdavo teikiama ypatinga reikšmė, priskiriamos net ir magiškos savybės. Sidabražolė naudota ne tik liaudies medicinoje, bet ir dedama į maistą arba iš jos gaminti dažai. Skydo žalia spalva simbolizuoja ne tik puikią Onušio gamtą, bet ir papildo sidabražolės, kaip vaistinio augalo, prasmę, nes heraldikoje ši spalva reiškia ir sveikatą.

Onušio herbo etaloną sukūrė dailininkė Laima Ramonienė. Jį Lietuvos heraldikos komisija aprobavo 2012 m. kovo 1 d. (Komisijos posėdžio protokolas Nr. 6K-4 (439)).

Svarbesnė literatūra: B. Kviklys, *Mūsų Lietuva. Krašto vietovių istoriniai, geografiniai, etnografiniai bruožai*, t. 1, Boston, 1964 (2-oji fotografuotinė laida, Vilnius, 1989); E. Rimša, *Heraldika. Iš praeities į dabartį*, 2-oji papildyta laida, Vilnius, 2004.

Herbo aprašymas: Žaliame lauke sidabrinė sidabražolė su trimis auksiniais žiedeliais.

Specialistė Lietuvos heraldikos klausimais

Agnė Railaitė

Lietuvos heraldikos komisijos 2012 m. kovo 15 d. patvirtintas Onušio herbo aprašas

2011 m. rugsėjo 5 d. tuometis Onušio seniūnijos seniūnas Juozas Okunevičius nuvyko į Lietuvos heraldikos komisiją ir pateikė prašymą pradėti kurti seniūnijos herbą, vėliavą ir antspaudą.

Po poros mėnesių J. Okunevičius ir Onušio vidurinės mokyklos mokytojas dailininkas Vydas Kasperavičius į Lietuvos heraldikos komisijos posėdį nuvežė keliolika bendruomenės atstovų sukurtų herbo idėjų. Be paties V. Kasperavičiaus, vežti Lietuvos dailės akademijos studentės Eglės Motuzaitės, mokinių Milenos Karčiauskaitės, Povilo Voverio piešiniai.

Su Lietuvos heraldikos komisijos nariais nutarta, kad miestelio simboliui labiausia tinka dailės mokytojo, dailininko Vydo Kasperavičiaus pasiūlyta iškilni sidabražolė, miestelio bendruomenės atstovai tam neprieštaravo.

2011 m. gruodžio 8 d. Onušio seniūnas J. Okunevičius Lietuvos heraldikos komisijai pateikė prašymą patvirtinti sidabražolę Onušio herbu.

Kai buvo pasirinktas heraldikos simbolis, Lietuvos heraldikos komisijos dailininkai ir Onušio bendruomenės atstovai svarstė, kaip jį komponuoti, pakreipti lapelius, šakeles, žiedus, žalias ar raudonas fonas būsimam herbui yra tinkamesnis. V. Kasperavičius ir J. Okunevičius išsirinko žalią. Onušio seniūnijos herbo, kurį sukūrė dailininkė L. Ramonienė, pagrindu tapo dailininko V. Kasperavičiaus eskizo idėja.

Visuomeninė organizacija „Onušio bendruomenė“

Liuda Korsanovienė

Lietuva – mažų miestelių kraštas. Ūnuškis vienas iš jų. Atvykstantiems žmonėms įdomus savo architektūra ir istorija. 2015 m. tradicinės Ūnuškio krašto šventės „Dviejų gimtinių nebūna“ metu pažymėtos Ūnuškio vardo paminėjimo rašytiniuose šaltiniuose 510-osios metinės. Mums – čia gyvenantiems – Ūnuškis mielas, brangus ir savas. Čia mūsų namai, mūsų gimtinė ir žemė. Čia auga ir mokosi mūsų vaikai. Čia keturiais keliais (miestelis yra keturių kelių sankirtoje) sugrįžta į namus išvykę mokyti ir studijuoti, dirbti ir svetur laimės ieškoti išvažiuavę vaikai, kraštiečiai. Čia, tėviškės kalnelių kapuose, ilsisi daugelio mūsų protėviai, seneliai, tėvai.

Asociacijos visuomeninės organizacijos „Ūnuškio bendruomenė“ pirmininkė Liuda Korsanovienė. 2010 m. K. Driskiaus nuotr.

Sakoma, kad namai – žmogaus tvirtovė, vadinasi, jiems būtina nuolatinė priežiūra. Nedidelė grupelė Ūnuškėčių susibūrė į iniciatyvinę 14 žmonių grupę ir 2001 m. spalio 26 d. įregistravo visuomeninę organizaciją „Ūnuškio bendruomenė“ (toliau – VOOB). Trakų rajone buvome vieni iš visuomeninio judėjimo pradininkų. Ūnuškis šiuo laiku išgyveno sunkią socialinių problemų našta: bedarbystė, alkoholio vartojimas, jaunimo iš įvairių vietovių konfliktai viešųjų renginių metu miestelyje ir jo apylinkėse kėlė grėsmę gyventojų saugumui. Iniciatyvūs vietos gyventojai ėmėsi atsakomybės spręsti esamas problemas.

Pirmasis VOOB veiklos tikslas – saugios aplinkos kūrimas. Ne vienerius metus teko kreiptis į Trakų rajono policijos komisariatą dėl viešosios tvarkos pažeidimų diskotekų, masinių renginių Ūnuškyje metu. Situacija pradėjo keistis, kai trys Ūnuškėčiai – R. Korsanovas, R. Bingelis ir K. Antanaitis – tapo policijos rėmėjais. Vėliau gretas papildė dar aštuoni Ūnuškio bendruomenės vyrai. Ūnuškio bendruomenė ne vienerius metus buvo sėkmingo policijos ir bendruomenės bendradarbiavimo pavyzdys.

Siekėme išbandyti projektinę veiklą, suprasdami, kad ji prisidėtų prie gyvenimo kokybės kaime gerinimo. Projektas „Bendruomenės plėtra gerinant informacijos sklaidą“ (finansuotas Baltijos–Amerikos partnerystės programos – (BAPP) suteikė galimybę įsigyti pirmą kompiuterį ir spausdintuvą, naudotis internetu, mokyti, organizuoti seminarus, bendradarbiauti su kitomis Lietuvos bendruomenėmis. Į projekto veiklą aktyviai įsitraukė vietos jaunimas. Organizuotas pirmas jaunimo forumas „Jaunimas – bendruomenės dalis“, vyko vieša diskusija „Jaunimo galimybių perspektyvos Europos Sąjungoje“, joje dalyvavo Labdaros ir paramos fondo Lietuvos ir JAV iniciatyvos (LUSI) direktorė I. Zakarevičienė, buvęs Atviros Lietuvos fondo (ALF) vadovas V. Gruodis su žmona. Projekto metu aplankytos Bálninkų

Pirmoji Onušio bendruomenės talka. 2002 m. Iš Onušio bendruomenės archyvo

(Molėtų r.), Kulautuvos (Kaūno r.), Beižonių (Elektrėnų sav.) ir Rūsnės (Šilutės r.) bendruomenės. 53 asmenų grupė, tarp jų didelė jaunimo dalis, dalyvavo ne tik susitikime su Rusnės bendruomene, bet ir apsilankė prie Baltijos jūros, daugelis ją pamatė pirmą kartą.

Organizuotos miestelio aplinkos gražinimo talkos, organizacijos narių rankomis įrengti pirmieji Onušio miestelyje gėlynai. VOOB, bendradarbiaudama su labdaros fondu „Ekklesia“, labdaros ir paramos fondu „Vilties sala“, socialiai remtiniams asmenims, šeimoms organizavo labdaros akcijas: drabužiai, techninės priemonės, skirtos ligonių bei senyvo amžiaus žmonių slaugai, žaislai ir kitokia parama pasiekė ne vieną seniūnijos žmogų. Leidžiamas bendruomenės informacinis leidinukas „Onušio žinios“, vyksta viešos diskusijos aktualiais klausimais, susitikimai, kuriuose dalyvauja rajono valdžios atstovai, Seimo nariai, kitų bendruomenių nariai.

2005 m. laimėtas PHARE konkurso projektas „Viešosios interneto prieigos taškų steigimas kaimiškose vietovėse“, kurio dėka VOOB gavo 3 kompiuterius su internetine prieiga, daugiafunkcinį įrenginį, 3 kompiuterinius stalus. Interneto tiekėjas Lietuvos radijo ir televizijos centras Onušio miestelio gyventojams suteikė galimybę jungtis prie interneto erdvės ir namuose. Šis projektas atvedė internetinį ryšį į Onušį.

Lietuvai tapus Europos Sąjungos (ES) nare, atsivėrė galimybės naudotis ES struktūrinių fondų lėšomis. Parama kaimo plėtrai pradėta finansuoti iš dviejų šaltinių – ES struktūrinių fondų ir nacionalinio biudžeto. „Leader“ programai atėjus į Lietuvą, Trakų rajono savivaldybėje įkurta Vietos veiklos grupė, VOOB tapo jos nare.

Onuškio bendruomenės namų atidarymo iškilmės 2014 m. Iš Onuškio bendruomenės archyvo

2011 m. birželio 3 d. įvykusio visuotinio bendruomenės susirinkimo metu patvirtinti nauji įstatai, išrinkta penkių asmenų valdyba, pirmininkas. VOOB tęsė veiklą jau turėdama asociacijos statusą.

Onuškio miestelyje didelė problema – visuomeninės paskirties patalpų trūkumas. Onuškio seniūnijos administraciniame pastate susitelkusios visos įstaigos. Pritarus tuometiniam Kaišiadorių vyskupijos vyskupui Juozapui Matulaičiui, su Onuškio parapijos klebonu Algimantu Gaidukevičiumi buvo pasirašyta 15 metų panaudos sutartis dėl priešais bažnyčią esančio gyvenamojo namo, priklausančio parapijai, panaudos bendruomenės poreikiams. Bendruomenės pirmininkės L. Korsanovienės iniciatyvos ir didelių pastangų dėka 2014 m. kovo mėn. pastatytas ir įrengtas naujas namas, sutvarkytas apie jį 16 arų sklypas. Onuškio bendruomenės namai tapo vieta, kur galima rinktis ne tik džiaugsmingomis progomis, bet ir liūdesio valandą.

Kartu su Onuškio D. Malinausko gimnazija, Onuškio seniūnija ir kitomis įstaigomis bendruomenė organizuoja edukacines programas, tautodailininkų parodas, įvairius renginius, gerumo akcijas.

2012 m. balandžio 5 d. organizuotoje tradicinėje edukacinėje programoje „Margučių raštų vingiais“ apsilankė Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė. Tai iškiliausias įvykis ir garbingiausias bendruomenės veiklos įvertinimas. Onuškiečiams Prezidentė D. Grybauskaitė dėkojo:

„Atsiradau čia ne visai šiaip sau Onuškyje. Jau žinojau apie jį nuo mažens. Nors gimiau Vilniuje ir tėveliai gyveno Vilniuje, mes į Onuškį važinėdavome į sekmadieninį turgų. Ir labai gerai atsimenu tą tokią grįstą aikštę prie bažnyčios, akmenis ir daug daug žmonių. Atminty Onuškis iš tiesų yra išlikęs. <...> Nieko nėra atsitiktinio gyvenime: anksčiau ar vėliau vis tiek sugrįžti ten, kur susilietė gyvenimo laikotarpiai ar tiesiog kažkas gražaus išlikę. Tikrai labai džiaugiuosi, kad Onuškis – toks mažiukas, bet toks arti Lietuvos

*Lietuvos Respublikos
Prezidentės Dalios
Grybauskaitės (centre)
sutiktuovės Onuškyje.
2012 m. balandžio
5 d. Iš Onuškio
bendruomenės archyvo*

širdies ir sostinės ir su tokiomis gražiomis mūsų lietuviškomis tradicijomis. <...> Ačiū, kad puoselėjate mūsų tautinį meną, mūsų tautinį paveldą ir tai, kas tikrai mus visus skiria nuo kitų pasaulio šalių ir žmonių, <...> tai, kuo išsiskiriame, ką mokame ir ką išsaugojome iš kartos į kartą ir per visą savo istoriją. Ačiū Jums labai, kad mylite savo kraštą ir puoselėjate viską, kas yra geriausia.“

Onuškio bendruomenė aktyvi ir sportinėje veikloje. Sportinės varžybos, šventės, rungtys, turnyrai, jaunimo užimtumas – visa tai mokytojo Eimanto Masilionio rūpestis. VOOB teikė paraišką projektui „Judėsi – sveikatos turėsi“. Gautas finansavimas padėjo išigyti priemonių sveikatingumo mankštoms, sportinės atributikos šventėms.

Visuomeninė organizacija „Onuškio bendruomenė“ – ne pelno siekianti organizacija. Jos nariai moka nario mokestį ir dovanoja laiką mūsų visų labui. Per penkiolika metų daug nuostabių žmonių įsiliejo į bendruomenės veiklą. Kūrybingiausi darbuotojai: VšĮ „Amžiaus Vizija“ direktorė Nerija Šnirienė, informatikos mokytoja Edita Bitvinskaitė, pirmas bendruomenės pirmininkas Romualdas Korsanovas, kuriam teko visa atsakomybė, rūpesčiai, pradėjus visuomeninį judėjimą Onuškyje.

Dabartinę VOOB valdybą sudaro penki asmenys: Rima Blikertienė (D. Malinausko gimnazijos direktorė), Zita Aniulienė (Onuškio seniūnijos seniūnė), Daina Žilionienė (Onuškio seniūnijos seniūnaitė), Gintautas Balkelis (D. Malinausko gimnazijos direktorės pavaduotojas ūkio reikalams) ir Liuda Korsanovienė (VOOB pirmininkė). Onutė Balkelienė, Marijona Doškuvienė, bendruomenės buhalterė Ramunė Balkelienė, jai talkinanti buhalterė Onutė Bingelienė, Nijolė Mikalauskiene – tai žmonės, be kurių VOOB veikla neįsivaizduojama.

Onuškiečių sporto pasiekimai

Stasė Masilionienė

Ūnuškio miestelyje iki 1978 m. visą sportinę veiklą organizavo Onuškiečių vidurinės mokyklos kūno kultūros mokytojai. Jie rūpinosi mokinių sveikos gyvensenos įgūdžių formavimu, įvairia sportine veikla, organizuodavo tarpklasines varžybas, sudarydavo komandas, kurios atstovaudavo mokyklai rajono varžybose, pastebėdavo gabius ir talentingus jaunos žmones ir paskatindavo juos sportuoti. Taip mokytojo Romualdo Noreikos dėka iš mokyklos į Pānevėžio sporto mokyklą 1975 m. po dešimtos klasės išvyko mokyti ir aktyviai treniruotis Vladas Vansevičius, pasiekęs gerų rezultatų rutulio stūmimo rungtyje. Mokykloje jau dirbo mokytojas Gediminas Petrauskas, kuris skatino visus judėti ir vakarais sportuoti senojoje mokyklos salėje. Populiarus išliko krepšinis. Švietimo darbuotojų šventėse mokytojai pažaisdavo tinklinį, turizmo sąskrydžiuose įveikdavo kliūčių ruožus.

1980 m. į Trākų sporto mokyklą mokyti ir sportuoti išvažiavo onuškiečiai Jonas Saulius Kavaliauskas, pasiekęs gražių akademinio irklavimo sporto pergalių. 1982 m. jaunimo akademinio irklavimo pirmenybėse dviviečių valčių klasėje jis užėmė pirmąją vietą, 29 moksleivių spartakiadoje dviviečių valčių klasėje užėmė pirmąją vietą, 1983 m. tarptautinėje regatoje „Gintariniai irklai“ aštuonviečių valčių klasėje laimėta trečia vieta, 1984 m. Lietuvos TSR IV jaunimo sporto žaidynėse – antra vieta. Kai iš aktyvaus sporto pasitraukė, laisvalaikiu sportavo ir kilnojo svarsčius. Susidomėjo galiūnų rungtimis, jų įvairove, stipriam sportininkui pavyko pasiekti puikių rezultatų.

Sportinė veikla ypač pagyvėjo, kai į Onuškiečių kolūkį atvyko dirbti inžinierius Rimantas Šilalė. Jis buvo paskirtas kolūkiečių sporto metodininku. Vakaraus mokyklos sporto salė buvo pilna sportuojančių onuškiečių. R. Šilalei pavyko suburti stiprią krepšininukų komandą. Tuo metu daug krepšinio turnyrų laimėti padėjo Rimantas Žukauskas, Kęstutis Kundrotas, Ričardas Jankauskas, Rimvydas Žilionis, Aleksandras Vasilevskis, Valdemaras Barakauskas, Eimantas Masilionis, Rimantas Šilalė. Vykdavo kolūkiečių žiemos sporto šventės, populiarėjo seniūnijų (apylinkių)

Onuškiečių irklotojas Saulius Kavaliauskas su porininku Antanu Griškoniū varžybose Trakuose.

Iš S. Kavaliausko archyvo

Respublikinėse svarsčių kilnojimo varžybose po apdovanojimo (iš kairės): Bronislovas Stanulionis, Vaitiekus Dobrovolskas. 2007 m. Iš B. Stanulionio asmeninio archyvo

rajono varžybos, buvo slidinėjančių, kilnojančių svarsčius. Vyko krepšinio turnyras Onušio kolūkio taurei laimėti. Renginius stebėdavo vietos gyventojai, atvykdavo svečių. Prasidėjus atgimimui sportuojančiųjų skaičius sumažėjo.

Veikla vėl suaktyvėjo, kai 1994 m. Onušio seniūnijos sporto instruktoriumi pradėjo dirbti mokyklos kūno kultūros mokytojas Eimantas Masilionis. Jis atgaivino krepšinio turnyrus, gerai žaidžiantiems krepšininkams varžybose padėdavo jaunesni – Sigitas Steponkevičius, Darius Okunevičius, Aldas Kolevinskas, Raimundas Šlaičiūnas, Valdas Uždanavičius, Tomas Prelgauskas. Šie seniūnijos sportininkai gerai pasirodydavo rajono krepšinio pirmenybėse, yra laimėję įvairių turnyrų, žaidę su miestų krepšinio komandomis.

Be krepšinio, populiarėjo ir kitos sporto šakos. Aštuntajame dešimtmetyje kolūkiuose ir kitose organizacijose sportininkai pamėgo svarsčių kilnojimo rungtį. Atkaklių, stiprių ir ištvėringų žmonių yra ir mūsų krašte. Tarptautinės klasės sporto meistro vardas suteiktas vieninteliam Lietuvos stipruoliui Vaitiekui Dobrovolskui, gimusiam 1958 m. Alešiškių kaime. Jam priklauso 24 rekordai: stūmimas – 9, rovimas – 7, trikovė – 8. Kartu su broliu Vytautu jie buvo svarsčių kilnojimo Lietuvos rinktinės nariai, turnyrų, čempionatų, taurės etapų nugalėtojai ir prizininkai. V. Dobrovolskas – 1998 m. pasaulio senjorų svarsčių kilnojimo čempionato nugalėtojas. 1999 m. (svorio kategorija iki 80 kg) pasaulio svarsčių kilnojimo čempionate Zaporožėje, rungtyniaudamas 24 kg svarstininkų grupėje, rovimu veiksmu pakaitomis viena ir kita ranka per 10 minučių iškėlė po 123 kartus ir pagerino pasaulio rekordą, priklausiusį jam pačiam (115 kartų). Vėliau jis per 10 minučių du 24 kg svarsčius išstūmė 174 kartus ir pasiekė pasaulio rekordą. Dvikovėje iškėlęs 297 kartus pasiekė pasaulio rekordą. Vaitiekus ir jo brolis Vytautas Dobrovolskai yra ir tarptautinės kategorijos teisėjai. Jie abu daugybės šalies ir užsienio valstybių svorio kilnojimo čempionatų dalyviai ir prizininkai. Vytautas Dobrovolskas buvo išrinktas Lietuvos svarsčių kilnojimo federacijos prezidentu ir vadovavo federacijai 2003–2004 metais. Pasaulio Gineso rekordų knygoje puikuoja Vaitiekaus Dobrovolsko svarsčio kėlimo netradiciniu būdu pasiekti rezultatai. Abu broliai mokėsi Gudžionių aštuonmetėje mokykloje ir prisimena kūno kultūros

mokytoją Vyta Armanavičių, juos paskatinusį sportuoti, tęsti mokslus Kauno sporto mokykloje.

Nepaisant sudėtingų demografinių problemų, mažėjančio gyventojų skaičiaus seniūnijoje, išvykstančių ieškoti geresnio gyvenimo į užsienį, aktyviai sportuojančių dar yra. Vienas iš tokių – Bronislovas Stanulionis, gimęs 1966 m. Jūkniškių kaime. Pásamavio aštuonmetę mokyklą (vėliau – Vaickūniškių pradinio ugdymo skyrius) pradėjo lankyti 1973 metais. Tuo metu kūno kultūros mokė mokytojas Gediminas Petrauskas, jis pastebėjo judrų ir aktyvų mokinį, davė pirmuosius patarimus. Rajono bėgimo, lengvosios atletikos, keturkovės rungtyse B. Stanulionis būdavo tarp prizininkų, keturis kartus tapo Lietuvos svarsčių kilnojimo čempionatų prizininku, daug kartų užimdavo prizines vietas tarptautinėse varžybose. 2008 m. Lietuvos Respublikos svarsčių kilnojimo federacija Kazimiero Paltaroko taurei laimėti svarsčių kilnojimo varžybose (svorio kategorijoje iki 78 kg) Paįstryje apdovanojo Bronislovą Stanulionį aukso medaliu ir diplomu.

Sportininkas Rimas Judickas gimė Rieznųčios kaime 1964 m. Mokėsi Onuškių vidurinėje mokykloje, Elektrėnų miesto vidurinėje profesinėje technikos mokykloje ir sportavo. Pats iširengė patalpas treniruotėms, kvietė sportuoti jaunesnius miestelio gyventojus. Jis daug kartų atstovavo Onuškių seniūnijai rajono sporto šventėse, dalyvavo seniūnijos sporto renginiuose. 2002 m. – tarptautinėse svarsčių kilnojimo varžybose „Pirmojo LSKF prezidento Kazimiero Paltaroko taurei“ laimėti ir svorio kategorijoje iki 75 kg iškovojo trečią vietą, 2003 m. sporto žaidynėse Vilniuje, skirtose Lietuvos valstybės karaliaus Mindaugo karūnavimo 750 metų jubiliejui paminėti, vyrų iki 75 kg grupėje buvo trečias. Yra apdovanotas Onuškių seniūnijos padėkos raštu už sporto idėjų propagavimą seniūnijoje.

Svarsčių kilnojimu susižavėjo ir aktyviai sportavo onušketis Vilius Doškus. 2001 m. Lietuvos svarsčių kilnojimo pirmenybėse Panevėžyje kategorijoje iki 75 kg buvo tarp prizininkų.

Nuo 2004 m. įkurtas Onuškių sporto klubas. Klubo nariai susirenka į mokyklos sporto salę pasitreniruoti, organizuojamos žiemos sporto šventės, kalėdiniai krepšinio turnyrai, baudų ir tritaškių metimo konkursai, šeimų varžybos. Aktyviausieji atstovauja Onuškių seniūnijai rajono sporto šventėse, dalyvauja „Žalgiridos“ varžybose.

Rimas Judickas svarsčių kilnojimo varžybose.

Iš autorės archyvo

Onuškėčiui Mykolui Masioniui įteiktas ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ medalis. Nuotraukoje LR prezidentūroje Mykolas Masionis su Lietuvos Respublikos Prezidente Dalia Grybauskaitė ir seserimi Ieva Masionyte (dešinėje). 2015 m. rugsėjo 16 d. Autorės nuotr.

„Žalgiriadoje“ 2001–2006 m. poledinės žūklės varžybose Dauguose dalyvavo Vaclovas Arlauskas, Jonas Aleksa, Eimantas Masionis. 2003 m. ši žvejų komanda laimėjo antrąją vietą, o E. Masionis individualioje įskaitoje apdovanotas bronzos medaliu. Rajono poledinės žūklės varžybose trijų žvejų komanda – Rimvydas Žilionis, Vaclovas Arlauskas ir Jonas Aleksa – buvo varžybų nugalėtojai ir prizinkai. Dauguose stalo tenisą „Žalgiriadoje“ žaidė Kęstutis Andrulionis, Raimundas Šlaičiūnas, Rima Blikertienė, Inga Armanavičiūtė, Rūta Buividavičiūtė. Rajono varžybose komandai nugalėti padėjo Tomas Prelgauskas.

Tradiciniame bėgime Trakuose aplink Totoriškių ežerą 6 km trasą yra įveikę daug seniūnijos bėgikų. Kartu su mokiniais trasą išbando Bronius Stanulionis, Rimas Judickas, Eimantas Masionis. Geriausiai 2007 m. pasisėkė Dovilei Korkazaitė, kuri pagerino merginų rajono bėgimo aplink Totoriškių ežerą rekordą savo amžiaus grupėje.

Nuo 2009 metų sporto klubas kartu su Onuškio kultūros namų darbuotojomis Liuda Korsanoviene ir Nijole Mikalauskiene per Valstybės dienos šventę organizuoja bėgimą aplink Onuškio ežerą. Mažiausieji trasą nuvažiuoja su dviračiais, seneliai palydi vaikaičius ir visi kartu įveikia trasą. Šia akcija onuškėčiai nori atkreipti dėmesį, kad užpelkėjusį ežerą būtina išvalyti ir pritaikyti miestelio

gyventojų reikmėms. 2010 m. šventėje visus gerai nuteikė mažiausių šventės dalyvių lenktynės dviratukais ir triratukais.

Onušio vidurinę mokyklą 2008 m. baigė nuo šeštos klasės akademinio irklavimo sportą pasirinkęs Mykolas Masilionis. Jį treniravo Trakų kūno kultūros ir sporto centro treneris Vladislovas Sokolinskis. Atkaklaus darbo, užsispyrimo ir ryžto dėka pavyko pasiekti puikių rezultatų. M. Masilionis Lietuvos akademinio irklavimo vienviečių valčių klasėje jaunių (2006 m., 2007 m.) ir suaugusiųjų amžiaus grupėje yra tapęs Lietuvos čempionu. 2007 m. jam suteikta tarptautinė kategorija. 2007 m. atstovavo Lietuvai pasaulio jaunių irklavimo čempionate Kinijoje ir iškovojo penktą vietą, buvo geriausiųjų respublikos mokinių sportininkų dešimtuke.

Mykolui Masilioniui už Trakų vardo garsinimą aukštais rezultatais ir pasiekimais irklavimo sporte paskirta kunigaikščio Vytauto Didžiojo 2007 metų nominacija ir III laipsnio diplomas.

2008 m. buvo pirmas Lietuvos irklavimo taurės regatoje vienviečių valčių klasėje ir pirmi su Gyčiu Ruzgiu pasiekė finišą 46-ojoje tarptautinėje „Gintarinių irklų“ regatoje ir atvirame Lietuvos irklavimo čempionate, Duisburge Wedau regatoje laimėjo aukso medalius. M. Masilionis 2009 m. atstovavo Lietuvai pasaulio jaunimo (iki 23 metų) irklavimo čempionate ir iškovojo šeštą vietą. 2010 m. laimėjo pirmąją vietą Birštono maratone, atvirame Baltijos šalių čempionate. Dvivečių valčių klasėje kartu su Sauliumi Ritteriu Europos suaugusiųjų akademinio irklavimo čempionate Portugalijoje iškovojo aštuntą vietą. 2011 m. pasaulio jaunimo (iki 23 metų) irklavimo čempionate buvo ketvirtas. 2012 m. sezoną pradėjo Italijoje, „Memorial d’Ajola“ regatoje iškovojo sidabro medalį vienviečių valčių klasėje.

Daugkartinis Lietuvos irklavimo čempionas Mykolas Masilionis nuo 2013 m. tapo vyriausiuoju Lietuvos irklavimo rinktinės treneriu. Jo treniruojami irklotojai Rolandas Maščinskas ir Saulius Ritteris 2014 m. iškovojo Europos irklavimo čempionų titulą ir 2015 m. sidabro medalius pasaulio irklavimo čempionate.

2015 m. rugsėjo 16 d. onuškietiškiui M. Masilioniui įteiktas ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ medalis.

2016 m. rugpjūčio mėnesį Rio de Žaneiro olimpinėse žaidynėse M. Masilionio treniruojami irklotojai laimėjo Lietuvai olimpinius medalius.

Šiuo metu aktyviau miestelyje sportuoja tik mokyklos mokiniai. Jie laimi rajono kroso varžybose prizines vietas, pradinukai ir penktų–šeštų klasių mokiniai gerai žaidžia kvadrata, atstovauja rajonui įvairiose varžybose. Vakaris rečiau susirenka į mokyklos sporto salę pažaisti jaunimas. Vietiniai gyventojai sensta, jaunesni išvažiuoja į miestus, kaime verslui kurti sąlygos nepalankios, trūksta iniciatyvos, todėl ir sportuojančiųjų sumažėjo.

Atgimimas Dusmenų krašte

Ona Virginavičienė (Trepulaitė)

Lietuvės Persitvarkymo Sąjūdis į aktyvią veiklą įtraukė visos Lietuvos žmones, ižiebė viltį kovoti ir siekti Lietuvos nepriklausomybės, sužadino domėjimąsi istorine tautos praeitimi. Prasidėjus Atgimimui, aktyvesni dusmeniškiai, paraginti Trākų rajono laikraščio redaktoriaus, Sąjūdžio tarybos nario Juozo Vercinkevičiaus, susibūrė į neformalią Sąjūdžio grupelę. Aktyvistai rinko parašus dėl Lietuvos nepriklausomybės, aiškindami gyventojams jos svarbą šalies ir žmonių ateičiai, skatindami domėtis istorija ir šalyje vykstančiais įvykiais. Dusmeniškė Marytė Norvaišienė prisimena, kad tada nemaža dalis gyventojų į naujus reiškinius žiūrėjo nepatikliai, su baime, daug kas bijojo pasirašinėti.

Aktyviausi Sąjūdžio grupelės nariai 1989 m. rugpjūčio 23 d. dalyvavo Báltijos kelio gyvojoje grandinėje, nusitęsusiėje per tris Báltijos šalis. Buvo minimos lemtingosios Molotovo–Ribentropo pakto metinės, ir Báltijos kelio dalyviai tvirtai nusprendė siekti savo šalių nepriklausomybės. Tuomet Báltijos kelyje, susikibę rankomis, stovėjo aštuoni dusmeniškiai: Antanas Sindaravičius, Gintas Stadalnykas, Teresė Stadalnykienė, Vytautas Rumskas, Pranas Lučinskas, Marytė Norvaišienė, Stasys Blažonis ir Motiejus Pupalaigis. Pasak M. Pupalaigio, tai įsimintinas laikas: vyravo visuotinis džiugesys – dainos, skanduočės, lėktuvas... Tada visi buvo nepaprastai vieningi.

Štai ką apie Báltijos kelią prisimena dusmeniškis A. Sindaravičius: „*Tai buvo neapsakomas įspūdis: žmonių minios, autobusų pristatyta nuo Máišiagalos iki Vievio. Jokio tarpelio. Trakietis Romualdas Lankas priekyje su vėliava*“.

Tada Širvintų–Bagaslaviškio sankryžoje šalia trakiečių pastatyto tautodailininko Jono Kasparavičiaus sukurto medinio Atgimimo kryžiaus vyko gausus mitingas. Kryžius buvo papuoštas Báltijos šalių vėliavomis, o šiai datai įprasminti pasodinta medelių.

2009 m. rugpjūčio 23 d. tie patys dusmeniškiai (tik ne visi) dalyvavo Báltijos kelio 20-mečio minėjime netoli Viesų kaimo Širvintų rajone, ten pat, kur buvo susirinkę prieš dvidešimt metų. Prie Atgimimo kryžiaus vyko šventinis mitingas, buvo prisimintas Lietuvos kelias į laisvę. Susirinkusieji vėl susikibo rankomis į gyvą grandinę.

Tada Vytautas Žemaitis rajono laikraštyje rašė:

„Šventinį minėjimą vedė elektrėnietis Juozas Janonis ir onuškietis Virginijus Baranauskas. Šventėje dalyvavo Šaulių sąjungos nariai. Iš atokiausių Trākų rajono kampelių atvyko dusmeniškiai, aukštadvariečiai, onuškietėiai, lentvariečiai <...>. Prie laužo vėl skambėjo dainos, anų dienų prisiminimai, sukosi poros. Ir kaip anuomet, 1989 metais, ėmė lyti gėlėmis iš dangaus – iš praskrendančio lėktuvo“¹.

Vienas iš svarbiausių šio minėjimo akcentų – unikali fotonuotrauka, kuriose įamžintos įsimintinos Báltijos kelio akimirkos, paroda. Šios parodos iniciatorius buvo trakietis Romualdas Lankas. Ši fotoparoda išvakarėse kaip tik buvo atkeliavusi į Dūsmenis, kur vyko renginys, skirtas

¹ Žemaitis V. Báltijos kelyje po 20 metų, *Galvė*, 2009, rugpj. 28.

Juodojo kaspino dienai ir Baltijos kelio 20-mečiui paminėti. Vėliau paroda apkelia visą Trūkų rajoną, primindama svarbius istorinius įvykius.

1991 m. sausio 13-osios naktį nemažas būrys dusmeniškų budėjo prie Parlamento rūmų, dalyvavo ten vykusiame mitinge. Tą naktį iš Dusmenų į Vilnių išvyko pilnas kolūkio autobusas. Važiavo ir tuometis kolūkio pirmininkas Anatolijus Kuchalskis.

Dusmenų bendruomenės koordinatore Rima Karsokienė prisimena tos nakties išpūdžius:

„Aukščiausiosios Tarybos rūmų prieigos buvo užverstos barikadomis – dideliais akmenimis bei blokais, aplink degė laužai, susirinkusieji dainavo patriotines dainas, giedojo, meldėsi, šildėsi karšta arbata. „Važiuoja tankai! Būkit atsargūs, nes šaudo į kojas!“ – sušuko kažkas minioje. Bet baimės tuomet niekas nejautė. Paryčiui nuvažiuome prie televizijos bokšto. Ten buvo ką tik įvykusi tragedija – tankai mirtinai sužalojo bei sužeidė daug žmonių. Buvo pristatyta vainikų bei gėlių, degė žvakutės. Sklido kalbos, kad minioje yra provokatorių, šaudančių kulkomis, kurios sudrasko kūno audinius“.

Kryžius Dusmenėlių kaime, pastatytas atkūrus Nepriklausomybę. 2010 m. K. Driskiaus nuotr.

Atgimimo metais Dusmenų krašte buvo pastatyta keletas kryžių, dauguma jų – anksčiau stovėjusių vietose. Pirmiau kryžius dažniausiai statydavo kryžkelėse, nes buvo manoma, kad ten daugiausia kaupiasi visokio blogio. Tikėta, kad pastačius kryžkelėje kryžių, ta vieta tampa švaresnė, šventesnė.

Pirmiausia mintis pastatyti kryžių kilo Dusmenų ir Varlių kaimų gyventojams. 1989 m. aukštadvariečio Jono Kasperavičiaus išskobtas kryžius buvo pastatytas Dusmenų bažnyčios šventoriuje. Šv. Onos atlaidų išvakarėse jį pašventino Pivašiūnų parapijos klebonas, tada aptarnaujantis ir Dusmenų parapiją, monsinjoras Vytautas Sudavičius.

1990 m. Dusmenėlių kaimo gyventojų lėšomis kryžius pastatytas kryžkelėje prie kelio, vedančio į Dusmenėlius. Toje pačioje vietoje anksčiau stovėjo senasis medinis kryžius. Naujajį kryžių, pagamintą iš metalo, šventino monsinjoras V. Sudavičius. Tais pačiais metais Pónyškėių kaime pastatytą kryžių sumeistravo šalia jo esančioje sodyboje gyvenantis skulptorius. Bakaloriškių kaimo gyventojai Dusmenų miške pastatė kryžių žuvusiems partizanams atminti. Nemažai Dusmenų krašto gyventojų Atgimimo metais kryžius statė savo sodybose.

Dusmenų kaimo bendruomenė „Dusmena“

Ona Virginavičienė (Trepuilaitė)

„Sunku pasakyti, kuri Trākų rajono bendruomenė yra padariusi tiek daug, kiek yra nuveikusi Dusmenų kaimo bendruomenė. Iš nuošalaus rajono kaimelio Dūsmenys per pastaruosius penkerius metus tapo vienu iš kultūros centrų rajone. Kaime rengiamos įvairios šventės, vykdomi nauji ir vis įdomesni projektai. Sunku patikėti, bet tai tiesa, viską Dusmenyse organizuoja labai veikli bendruomenė. „Dusmena“ yra ne tik pavyzdys rajono, bet ir visos Lietuvos bendruomenėms. Čia galima labai daug ko išmokti – pradedant bendruomenės steigimu ir baigiant aktyvios veiklos plėtojimu“¹, – 2008-aisiais rašė žurnalistas Mindaugas Miliauskas.

Dusmenų bendruomenės koordinatore Rima Karsokienė. 2010 m. K. Driskiaus nuotr.

Bendruomenės įkūrimas. Dusmenų kaimo bendruomenė buvo įregistruota 2003 m. vasario 18 d. Pagrindiniai veiklos tikslai – vienyti Dusmenų ir aplinkinių kaimų gyventojus ir iš jų kilusius žmones, rūpintis jų gerove, organizuoti poilsį, gražinti aplinką, plėtoti informacinę, švietėjišką, kraštotyrinę veiklą.

Bendruomenės koordinatore tapo Rima Karsokienė, aktyviausiai į bendruomenės veiklą įsitraukė Marytė Norvaišienė, Motiejus Pupalaigis, Janina Lekevičiūtė, Ona Virginavičienė, Dangira Sabaliauskienė, Vaida Sindaravičiūtė.

Pirmiausia bendruomenė kreipėsi į savivaldybę prašydama įrengti skelbimų lentas, seniūnijos prašė padėti sutvarkyti kapines, sąvartynus, gatvių apšvietimą, pateikė prašymą Automobilių kelių direkcijai dėl autobusų stotelės sutvarkymo ir paviljono įrengimo. Maždaug po pusmečio dauguma šių darbų buvo atlikti.

Norėdama atgaivinti anksčiau kaime buvusias populiarias sporto šventes, bendruomenė pateikė paraišką Valstybinės jaunimo reikalų tarnybos organizuotam konkursui „Jaunimas kaimui“. „Dusmenos“ pirmasis projektas „Vilčių startai“ vieningai Trākų rajone gavo lėšų sporto šventei surengti. Tai bendruomenės nariams suteikė pasitikėjimo savo jėgomis ir paskatino imtis naujų darbų.

2005 m. laimėjus projektą „Viešųjų interneto prieigos taškų steigimas kaime“, atsirado galimybė naudotis kompiuteriais ir internetu. Vykdamas šį projektą, įrengtos trys kompiuterizuotos darbo vietos vartotojams ir pajungtas internetas, kuriuo lankytojai galėjo naudotis nemokamai. Tai labai palengvino organizacijos veiklą. Pradėtas leisti bendruomenės laikraštis „Dusmenų kraštas“, kuriame atsispindi visi nuveikti darbai, pristatoma kultūrinė veikla, socialinės problemos.

Bendruomenė parengė apie 40 įvairių programų ir projektų. Maždaug pusė iš jų sulaukė didesnio ar mažesnio finansavimo ir buvo įgyvendinti. Nuo 2003 m. vykdomos jaunimo laisvalaikio užimtumo programos. Bendruomenės vykdytą žalingų įpročių prevencijos programą „Spindulėlis vilties į tave, jaunuoli“ iš dalies finansavo Dreifuso sveikatos apsaugos fondas (JAV).

¹ Miliauskas M. Dusmenų kaimo bendruomenė jau penkeri, *Trākų žemė*, 2008, vas. 9.

Kraštotylinė veikla. 2007 m. bendruomenė pradėjo vykdyti kraštotylinio pobūdžio programas. Projektą „Pažinkime savo krašto praeitį“, kurio pagrindinis tikslas – išsaugoti sparčiai nykstantį praeities palikimą ir padaryti jį prieinamą visiems, finansavo Nýderlandų fondas. Vykdamas šią programą per keletą mėnesių surinkta daugiau kaip 200 senovinių daiktų (darbo ir buities įrankių, audinių, drabužių, spaudinių ir kt.) ir bibliotekos patalpose parengta jų ekspozicija. Daugelis dusmeniškų atsiliepė į prašymą padovanoti senų nenaudojamų daiktų. Vertingų eksponatų pateikė Ona Stadalnykienė, Albina Norinkevičienė, Bronė Palubinskienė, Adelė Trepulienė, Anelė Ivančenko, Aldona Narkevičienė. Ekspozicija nuolat pildoma naujais eksponatais, ir ateityje tikimasi įkurti Dusmenų krašto muziejų.

Dusmenų bendruomenė, užmezgusi ryšius su Lietuvių literatūros ir tautosakos institutu (LLTI), gavo jo fonotekoje saugomų įrašų kopijų, kur skamba dusmeniškų balsai. Daugelio tų žmonių, kurių pasakojimai ir dainos buvo įrašyti 1988 m. Vilniaus universiteto kraštotylininkų klubo „Ramuva“ ekspedicijos metu, jau nėra tarp mūsų. Gauti įrašai saugomi bendruomenės centre ir prireikus naudojami kultūrinių renginių programose.

2008 m. organizuotos kraštotylinės ekspedicijos „Atverkime senelių dainų skrynelę“ metu surinkta nemažai mūsų krašto tautosakos – dainų, pasakų, anekdotų, pasakojimų, net raudų. Savo surinktos tautosakos įrašų kopijas bendruomenė taip pat perdavė saugoti LLTI.

2009 m. „Dusmenos“ vykdytas projektas „Krašto tradicijų puoselėjimas ir informacijos apie organizacijos veiklą sklaida Dusmenų bendruomenėje“. Pagrindiniai šio projekto tikslai – puoselėti dzūkiškas tradicijas, plačiau viešinti veiklą. Bendruomenė parengė ir išleido lankstinuką bei knygelę apie Dusmenų kraštą ir bendruomenės veiklą. Įmonė iš Anykščių pasiuvo Dusmenų folklorinio ansamblio dalyvėms 12 komplektų dzūkiškų tautinių drabužių.

2009 m. „Dusmenos“ nariai rinko Dusmenų krašto tremtinių prisiminimus. Buvę tremtiniai pildė bendruomenės parengtas anketas, pasakojo savo atsiminimus, pateikė nuotraukų. Surinktos medžiagos pagrindu O. Virginavičienė parengė ir išleido knygelę „Dusmenų krašto tremtiniai“, kurioje aprašoma 16 tremtinių istorijų.

DUSMENŲ KRAŠTAS

Dusmenų kaimo bendruomenės „Dusmena“ leidinys 2014 m., spalį Nr. 16

PAGERBTAS DUSMENŲ KLEBONAS KUN. JUOZAS BAKŠYS

Šiemet kun. J. Bakšys mini 15 metų kunigystės sukaktį. Ta proga rugsėjo 7 d. po pamaldų savo kleboną pasveikino ir dusmeniškiai. Linkėjo stiprios sveikatos, visokeriopos sėkmės, prasmingos tarnystės ir Dievo palaimos: „Jūsų dvasinė veikla yra didelė vertybė ir dovana mums visiems. Jūsų įtaigus žodis priverčia pamąstyti, padeda atrasti tikrąsias tiesas bei tikrąjį gyvenimo prasmę. Ačiū už Jūsų paprastumą, supratimą, kantrybę, rūpestį! Ir toliau būkite dvasinė versmė, kuri suteikia žmogaus gyvenimui kitą prasmę, o Jūsų dovanojama širdies šiluma ir dvasios šviesta tegu dar ilgai švies mūsų parapijos kelyje...“ Parapijietės A. Narkevičienė ir O. Virginavičienė įteikė klebonui gelius puokštę ir simbolinę dovanėlę – J. Laurinavičiaus knygelę „Dusmenų bažnyčia“ ir atviruką skirtą, bažnyčios 190 metų jubiliejui.

Kun. J. Bakšys, dėkodamas už sveikinimus sakė, kad 15 kunigystės metų prabėgo labai greitai: „Dusmenyse lankydavau dar būdamas kleriku, o netrukus jau bus 5-eri metai, kai aš su jumis. O ar ilgai pas jus dar būsiu, priklauso ne nuo manęs, o nuo vyskupo.“

Dusmenų parapiją kun. J. Bakšius Elektrėnų dekanas mons. Jonas Sabaliauskas perdavė 2009-ųjų gruodžio 17 d. Iš pradžių jis buvo paskirtas Dusmenų parapijos administratoriumi, vėliau tapo šios parapijos klebonu. [Dusmenis kun. J. Bakšys važinėja iš Butrimonių.

VYTAUTO DIDŽIOJO MEDALIS – DUSMENIŠKEI

2014-ųjų Vasario 16-ąją Trakų kultūros rūmose antrojo laipsnio Vytauto Didžiojo medalis už pasiekimus plėtojant bendrąją gyventojų kultūrą ir puoselėjant etnokultūrą buvo įteiktas dusmeniškai Onutei Virginavičienei.

Trakų rajono savivaldybė 2006 m. įsteigė specialų apdovanojimą labiausiai kraštui nusipelnusiems žmonėms, kurį simbolizuoja trijų laipsnių Vytauto Didžiojo nominacija. Šis prestižinis apdovanojimas skiriamas už geriausius pasiekimus įvairiose srityse: už verslo vystymą, darbo vietų kūrimą, etnokultūros puoselėjimą, kultūros ir sporto plėtrą, aktyvią visuomeninę veiklą ir kt. Medalį sukūrė bendrovės „Metallo forma“ dailininkas A. Vaičekauskas. Vytauto Didžiojo apdovanojimai visada įteikiami Lietuvos valstybės atkūrimo diena – Vasario 16-ąją.

Šį garbingą apdovanojimą jau pelnė daugiau kaip šimtas Trakų rajono gyventojų. Vytauto Didžiojo medalių gavo tokie visoje Lietuvoje žinomi žmonės kaip ralytojas E. Malūkas, verslininkas A. Guoga, dainininkė E. Sašenko, LRT laidų režisierė R. Zakarė. Tarp apdovanojamųjų buvo ir keletas Onuškio seniejių atstovų: J. Okunevičius, M. Masilionis, kun. A. Gaidukevičius, N. Baranauskienė, L. Korsanavienė ir kt. Bet iki šiol šios gretose nebuvo nė vieno dusmeniškio.

*Bendruomenės laikraštį „Dusmenų kraštas“
rengia redaktorė Ona Virginavičienė*

Gražiausių sodybų konkursas. Jau penkerius metus iš eilės bendruomenė organizuoja gražiausių ir tvarkingiausių sodybų konkursą, kuriuo siekiama skatinti gyventojus susitvarkyti gyvenamąją aplinką ir puoselėti grožį. Bendruomenės tarybos nariai kasmet aplanko daugiau kaip 100 sodybų ne tik pagrindinėje gyvenvietėje, bet ir aplinkiniuose Jūrgionių, Dusmenėlių, Alabūrdiškių, Iždagū, Väckiškių, Varlių ir kituose kaimuose. Fotografuojami gražiausi ir įdomiausi sodybų fragmentai, vėliau nuotraukos iškabinamos specialiaame stende. Daugumoje sodybų įrengtos įdomios pavėsinės, dekoratyviniai baseinai, tvenkiniai, lauko židiniai, pirtelės, įvairių formų alpinariumai ir gėlynai. Ypač graži Jūrgionių kaime esanti Vitos ir Kazimiero Virbauskų sodyba. Kelių hektarų plote vyrauja pastatų ir želdinių darna, subtiliai išnaudotos reljefo galimybės.

Nacionalinis diktantas. Bendruomenės nariai aktyviai dalyvauja Nacionalinio diktanto konkurse. Diktantas kasmet rašomas Dusmenų bendruomenės centre. „Dusmenos“ vadovė R. Karsokienė jau pirmaisiais (2006) metais susitarė su šio konkurso organizatoriais, kad norintiesiems rašyti diktantą nereikėtų vykti į Trakus. Dusmeniškės Vaida Sindaravičiūtė ir O. Virginavičienė pateko į pirmojo Nacionalinio diktanto finalinį etapą, vykusį Lietuvos televizijoje. Trakų r. savivaldybės meras ir administracijos direktorius pasveikino Dusmenų bendruomenės nares, tapusias raštingiausiomis Nacionalinio diktanto konkurso „Aš moku rašyti lietuviškai“ dalyvėmis Trakų rajone. O. Virginavičienė (vienintelė Trakų rajone) į Nacionalinio diktanto finalinį etapą pateko ir 2010 m.

Šventės ir kita veikla. Bendruomenės nariai noriai prisideda prie kultūros darbuotojų organizuojamų tradicinių renginių. Jie aktyviai dalyvauja saviveiklinėje dramos kolektyvo ir etnografinio ansamblio veikloje, mini įvairius jubiliejus ir sukaktis. Buvo paminėtas Dusmenų medicinos punkto 50-metis, Dusmenų bibliotekos 60-metis, mokyklos atidarymo 120-osios metinės, kultūros namų 50 metų jubiliejus, Dusmenų kaimo atsiradimo 515-oji sukaktis.

Bendruomenės iniciatyva dusmeniškiai kasmet (nuo 2009 m.) per Valstybės dieną (liepos 6) renkasi ant Pijuso kalno ir kartu gieda „Tautišką giesmę“. Paskui sudainuoja Dusmenų himną, dar keletą patriotinių dainų. Kolūkie laikais sukurtą Dusmenų himną bendruomenė atnaujino ir papildė naujais posmais. Juo pradedamos beveik visos šventės ir renginiai.

Dusmenų bendruomenės nariai dalyvavo kaimo bendruomenių sąskrydyje, kuris vyko Ukmergės rajono Užulėnio kaime, prezidento Antano Smetonos gimtinėje. Dusmeniškiai, kasmet dalyvaujantys Ūnuškyje vykstančiame *kermošiuje*, gražiai iširengia savo kiemelį.

Bendruomenės nariai nuolat prižiūri ir tvarko Dusmenų bažnyčios šventoriuje esančius žinomų muzikų Miko ir Kipro Petrauskų tėvų kapus. „Dusmenos“ atstovės dalyvavo Maisto banko akcijoje, kurios metu surinkti maisto produktai buvo išdalyti vienišiesiems ir sunkiai gyvenantiems Dusmenų krašto gyventojams.

Dusmenų kultūros namuose nuo 2009 m. birželio mėnesio vyksta praktiniai mokymai neigaliesiems. Trakų neigaliųjų užimtumo centro darbuotojai, vykdydami projektą „Neigaliųjų gebėjimų integruotis į darbo rinką ir visuomenę įvertinimo modelio sukūrimas ir taikymo galimybių analizė“, dirba ir su Dusmenų krašto neigaliais. Šie mokymai Dusmenysė surengti bendruomenės ir jos koordinato-

rės R. Karsokienės iniciatyva. Mokymus lanko įvairaus pobūdžio negalią turintys asmenys, nes projekto programa labai lanksti ir kiekvienam neigaliajam pritaikoma pagal gebėjimus, galimybes ir pageidavimus. Sunkią kompleksinę negalią turintys Darius Virginavičius ir Snieguolė Kanaševičiūtė kljuoja paveikslėlius, piešia, dėlioja dėliones, lipdo iš molio. Kiti neigalieji mokosi dekupažo paslapčių, pina iš vytelių, gamina darbelius iš spalvotos vilnos, siuva skiautinius, siuvinėja.

Jaunimo veikla. Dusmenų jaunimas aktyvesnis tapo tada, kai bendruomenės centre atsirado internetas. Jis buvo paskata jaunuoliams labiau domėtis rajono jaunimo veikla, dalyvauti įvairiuose renginiuose bei mokymuose.

Didelio jaunimo susidomėjimo sulaukė bendruomenės organizuojamos sporto šventės, vykstančios tris kartus per metus. Atkakliausios kovos verda krepšinio aikštelėje. Į varžybas atvyksta komandų ne tik iš aplinkinių kaimų, bet ir iš gretimų rajonų. Jaunuoliai rankos taiklumą išbando mesdami į krepšį baudas ir tritaškius, varžosi virvės traukimo, svarsčio kilnojimo rungtyse, žaidžia šaškėmis ir šachmatais, o žiemą dalyvauja poledinės žūklės varžybose.

Dusmenų jaunimas įsitraukia į bendruomenės organizuojamas akcijas ir aplinkos tvarkymo darbus, rūpinasi paveldo išsaugojimu, talkina vykdant kraštotyrimus ir kultūrinius renginius.

Dusmenų parapijos Caritas

Ona Virginavičienė (Trepuilaitė)

*„Gerieji Jūsų darbai bus užmiršti rytoj.
– Vis dėlto darykite gerus darbus!“*

Motina Teresė

Nepriklausomoje Lietuvoje Caritas federacija veikė nuo 1926 m., o 1940 m. jos veikla buvo nutraukta. Caritas veiklos atkūrimo darbai prasidėjo 1988 m., kai slaptai susitikusi septynių moterų iniciatyvinė grupė, kuriai vadovavo ses. Albina Pajarskaitė MVS, pasirašė Katalikiško moterų sambūrio Caritas įkūrimo aktą. 1989 m. Kaune įvyko steigiamasis suvažiavimas, o vėliau Caritas įsikūrė visose vyskupijose.

Ar Dusmenų parapijoje nepriklausomoje Lietuvoje veikė Caritas, sužinoti nepavyko. Bet daugelis dusmeniškių mena, kad čia buvo stipri ir gausi Tretininkų organizacija, savo veikla labai artima Caritas veiklai. Tretininkai siekė tarnauti bažnyčiai ir artimui, gyventi vienybėje ir visiems būti pavyzdys. Prieš didesnes šventes jie tvarkydavo bažnyčią, puošdavo ją vainikais, palaikė bažnytinį rožinio giedojimą, slaugė vietos ligonius. Dusmenų tretininkų kongregacijoje ypač aktyviai dalyvavo Motiejus Tribandis. Jis buvo išdininkas, rūpinosi plačiau paskleisti katalikišką spaudą, iš savo kuklių asmeninių lėšų neturtingiesiems prenumeruodavo leidinį „Pranciškonų pasaulis“, o prieš mirtį savo nedidelį turtelį testamentu paliko Dusmenų bažnyčiai.

Dusmenų bažnyčioje visada švaru ir tvarkinga. Ant altorių niekad nevysta gėlės, žydi jos ir aplink bažnyčią. Gražu ir jauku parapijos namuose, tvarkinga šventoriuje. Ir mažai kas susimąsto, kas gi visu tuo rūpinasi. O visus šiuos ir daugelį kitų darbų atlieka parapijos savanoriai.

Kaišiadorių vyskupijos Caritas savanorio atmintinėje rašoma:

„Savanoris – bet kuris žmogus, skiriantis savo laiką, žinias, patirtį, energiją darbui organizacijoje ir neimantis už tai piniginių atlygio. Savanoriškas darbas gali būti trumpalaikis, pavyzdžiui, pagalba vienos dienos renginyje, arba ilgalaikis, skiriant keletą valandų savo laisvalaikio kas savaitę arba net kasdien. Tai priklauso tik nuo jūsų norų ir galimybių.“

Ilgą laiką Dusmenų bažnyčią prižiūrėjo Bronė Petruškevičienė iš Jūrgionių kaimo, vėliau tą darbą perėmė dusmeniškės Albina Norinkevičienė ir Ona Stadalnykienė. Joms talkino ir daugiau parapijiečių. Didžiąją patirtį turinti savanorė O. Stadalnykienė prisimena, kad jų abiejų su A. Norinkevičiene savanoriškas darbas prasidėjo 1992 m., kai į Dusmenų bažnyčią buvo paskirtas kunigas Petras Orlickas. Į Dusmenis kunigas atvyko su savo sena ir ligota motina, ir pagalba jiems abiem buvo reikalinga. Tuomet A. Norinkevičienė ir O. Stadalnykienė dirbo vaikų darželio valgykloje. Moterys ėmė rūpintis maitinimu, buitimi, padėdavo jiems nusiprausti,

skalbė drabužius, tvarkė namus. Vėliau savanoriška veikla plėtėsi.

Kaišiadorių vyskupijos Dusmenų parapijos Caritas įkurtas parapijos administratoriaus monsinjoro Vinco Baublio iniciatyva 2005 m. Šiuo metu Dusmenų parapijos Caritas vienija apie 20 savanorių iš visų aplinkinių kaimų: Dusmenėlių, Jūrgionių, Alabūrdiškių, Bakalōriškių, Sarapŷniškių ir kt. Caritas veikloje dalyvauja ir daugiau parapijiečių, kurie neįtraukti į oficialius sąrašus, bet prisideda savanorišku darbu.

Dusmenų parapijos Caritas ikūrėjas monsinyoras Vincas Baublys. K. Driskiaus nuotr.

Dusmenų Caritas veikla yra gana plati. Ji susijusi su parapijos poreikių tenkinimu, materialine ir socialine pagalba, ligotų ir vienišų žmonių globa, bažnyčios ir aplinkos tvarkymu ir kita veikla.

Dusmenų parapijos Caritas dalyvauja Maisto iš intervencinių atsargų tiekimo labiausiai nepasiturintiems asmenims programoje. Trākų rajono savivaldybės Socialinės paramos skyriaus socialinė darbuotoja Ūnuškio seniūnijoje Olimpija Sarkanavičienė maisto produktus perduoda Dusmenų Caritas savanorėms. Darbuotojos juos sandėliuoja Caritas patalpose, įrengtose parapijos namuose, vėliau išdalija socialiai remtiniams žmonėms. Šią paramą gauna daugiau kaip šimtas Dusmenų ir aplinkinių kaimų gyventojų. Tai daugiausia bedarbiai, vieniši, neįgalūs asmenys, nepilnos ir daugiavaikės šeimos. Ši akcija – tai priemonė nemažos dalies žmonių skurdui sušvelninti, galimybė palengvinti nepasiturinčiųjų dalią.

Dusmenų Caritas išitraukia į kasmetę adventinę vargstančiųjų paramos akciją „*Gerumas mus vienija*“. Advento laikotarpiu Caritas teikia paramą šeimoms, vienišiams ir kitiems paramos reikalingiems asmenims. Bažnyčioje kasmet organizuojama rinkliava Caritas reikalams. 50 procentų šių aukų skiriama parapijos Caritas, o kita pusė – Kaišiadorių vyskupijos Caritas reikmėms. Savanorės už gautas lėšas nuperka maisto produktų ir išdalija juos vargstantiesiems. Jos dalijasi su šiais žmonėmis meile ir dėmesiu.

Dusmenų Caritas savanorės nuolat rūpinasi neįgaliaisiais, vienišais, socialiai remtiniais žmonėmis. Neužmiršta apleistųjų: lanko juos namuose, padeda buityje, lydi pas gydytojus.

Dusmenų Caritas savanoriai malda ir meile padeda sunkiai sergantiems ligoniams, kuriems reikalinga kvalifikuota medikų pagalba ar operacija. Šv. Mišiose meldžiamasi už parapijiečių sveikatą, o jiems pasveikus, dėkojama Dievui ir visiems geradariams už sugražintą sveikatą. Savanorė Vlada Račkienė padeda rengti vaikus Pirmajai komunijai. Dusmenų parapijos savanorės išipareigojusios skaitomų maldavimų tarnystei.

Caritas atstovės nuolat organizuoja talkas ir pačios jose aktyviai dalyvauja. Talkų metu buvo sutvarkytas apleistas bažnyčios sodas: išpjauti ar nugenėti medžiai. Talkos kasmet vyksta prieš visas didžiąsias šventes – Šv. Kalėdas, Šv. Velykas,

Piligrimai laimina dusmeniškį Darių Virginavičių. Iš autorės šeimos archyvo

Šv. Onos atlaidus. Jų metu tvarkomas bažnyčios vidus, šventorius ir aplinka. Prieš atlaidus savanorės pina vainikus bažnyčiai papuošti.

2008 m. Caritas reikalų vedėja J. Lekevičiūtė džiaugėsi, kad prieš šv. Apaštalų Simono ir Judo Tado atlaidus organizuotoje talkoje dalyvavo rekordinis skaičius žmonių – netoli keturiasdešimties. Talkose dažnai dalyvauja Stadalnykai iš Dusmenėlių, Bubelevičiai iš Dusmenų, Bugarauskai iš Varlių, Lebednykai ir Chmieliauskai iš Jūrgionių, Moliejai ir Stadalnykai iš Dusmenų ir daugelis kitų. Caritas narės O. Stadalnykienė ir A. Norinkevičienė talkininkams visada paruošia sumuštinį ir karštos arbatos.

Jau keletą metų iš eilės Dusmenų Caritas savanorės Žolinės atlaidų Pivašiunuose dienomis parapijos namuose priima ir apnakvina piligrimus. Jos paruošia patalpas nakvynei, padeda surinkti maisto produktų ir juos paruošti. Jų raginimu parapijiečiai atneša piligrimams bulvių, obuolių, daržovių, pieno, sūrių. Caritas iniciatyva piligriminio žygio dalyviai kasmet užsuka pas Dusmenų kaime gyvenantį neįgalų jaunuolį Darių Virginavičių, palaimina jį ir kartu pasimeldžia.

Daugiau kaip šimtas jaunuolių kasmet pėsčiomis atkeliauja iš Varkalių kaime Užguosčio parapijoje (Kaišiadorių r.) įsikūrusios jaunimo stovyklos. Jų piligriminis žygis tęsiasi per Aukštadvarį, Ūnuškį, Dūsmenis, Pivašiūnus (iš viso 50 km). Kiekvienais metais jie keliauja į Pivašiūnų šventovėje organizuojamą Kaišiadorių vyskupijos jaunimo dieną ir meldžiasi prie Stebuklingo Marijos Nuliūdusiųjų Pagodos paveikslo.

Dusmenų parapijos savanorės kasmet dalyvauja Pivašiūnuose (Alytaūs r.) vykstančiuose Žolinės atlaiduose, kai meldžiamasi už Caritas darbuotojus ir savanorius bei ligonius. Tą dieną Pivašiūnų vidurinėje mokykloje Kaišiadorių vyskupijos Caritas darbuotojams ir savanoriams kasmet rengiama konferencija.

Janina Lekevičiūtė teigia, kad labiausiai jai išsiminė 2008 m. vykusi konferencija „Išmintingųjų darbai yra Dievo rankoje“.

„Tuomet pranešimą „Bažnyčios esmė yra gailestingoji meilė“ skaitė Lietuvos Caritas vadovas kun. Robertas Grigas. Pasak jo, Caritas darbuotojai ir savanoriai būtent šia meile ir turėtų gyventi. Tai pasiaukojimas vargstančiųjų naudai, kuris žmogaus sielai atneša tikrąją laimę ir džiaugsmą. Bet nereikėtų pamiršti ir meilės sau. „Žmogus negali vien tik dovanoti, jis turi ir gauti. Kas nori dovanoti meilę, turi ją gauti kaip dovaną. O kad taptų meilę teikiančiu šaltiniu, žmogus pats turi vis gerti iš pirmapradžio meilės šaltinio – Jėzaus Kristaus“, – kalbėjo kun. Robertas Grigas. Po šv. Mišių vyskupas Juozas Matulaitis iškilmingai pašventino neseniai pastatytą Kaišiadorių vyskupijos Caritas kryžių. Tai jau ne pirmas kryžius, pastatytas greta Pivašiūnų bažnyčios esančiame kalnelyje. Jis atspindi visų karitiečių darbus vargstančiųjų naudai ir jų teikiamą laimę sielai. Prie šio kryžiaus pastatymo aukomis prisidėjo ir Dusmenų Caritas“, – sako Dusmenų Caritas vadovė.

Stebuklingas Pivašiūnų Švč. Mergelės Marijos Nuliūdusiųjų Paguodos paveikslas, 1988 m. vainikuotas Popiežiaus Jono Pauliaus II dovanotomis karūnomis. K. Driskiaus nuotr.

Dusmeniškės dalyvavo Pivašiūnų parapijos senelių namuose vykusiuose slaugos kursuose, skirtuose slaugantiems ir globojantiems savo artimuosius. 2007 m. Caritas savanorės dalyvavo Kaišiadorių sielovados centre vykusioje metinėje konferencijoje „Visų pirma turėkite meilės apsčiai vieni kitiems“, 2008 m. – konferencijoje „Kad jūsų džiaugsmui nieko netrūktų“. 2009 m. dusmeniškės buvo išvykusios į Caritas veiklos 20 metų sukakties minėjimą, kuriame šios organizacijos veiklą apžvelgė kun. R. Grigas. Jis savo kalboje priminė meilės, maldos ir pasitikėjimo Dievu svarbą Caritas veikloje.

ETNINĖ KULTŪRA

Apie Onušio bitininkus ir bites

Martynas Vingrys

*Vinco Vaitkevičiaus
bitynas Ramošiškių k.,
2010 m., Martyno
Vingrio nuotr.*

Bitininkyste nuo seno buvo užsiimama praktiškai visoje Lietuvoje. Visais laikais tai buvo garbingas, taurus verslas, o bitininkus kaimo bendruomenė ypač gerbė. Nors bitininkystė Ūnuškio apylinkėse nebuvo itin paplitusi, čia ja irgi užsiimta nuo seno. Apie bičių ūkį šiose vietose rašęs Klemensas Čerbulėnas rėmėsi 1938 m. vykusios Kauno valstybinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus etnografinės ekspedicijos surinktais duomenimis. Autorius pastebėjo, kad „bičių ūkis Ūnuškio apyl. nėra labai paplitęs, nors sąlygos tam ir geros¹, o bičių turi tik turtingesni valstiečiai“². Šiais laikais bitininkystė Ūnuškio apylinkėse – plačiai paplitusi. Bitynų ar bent jų užuomazgų galima rasti kiekviename šio valsčiaus kaime, dažnai net daugelyje kaimo sodybų.

XXI a. pradžioje Ūnuškyje bitininkystė toli gražu nebe tokia, kokią aprašė K. Čerbulėnas. Straipsnyje minėta, kad 1938 m. „aviliai daugiausia kelminiai. Naujus avilius taip pat daro kelminius“³. Šiais laikais kelminių avilių niekas nebeturi. Tiesa, daugelis senesniųjų gyventojų prisiminė, kad „seniau aviliai tai ne toki kaip dabar buvę“, o panašūs į kelmus: „dar kadaise ir tėvukas mano turėjo tokių

¹ Čerbulėnas K. Bitininkystė Ūnuškio apylinkėje (Trakų r.), *Kraštotyra*, Vilnius, 1970, p. 160.

² *Ten pat*, p. 160.

³ *Ten pat*.

Petro Radzevičiaus
kelminiai aviliai
Samninkėlių k.
1938 m. Juozo
Timuko nuotr.
Iš Nacionalinio
M. K. Čiurlionio
dailės muziejaus
archyvo
(NMKČDMA)

avilių kaip kelmų. Gal keturi kokie buvo.“ Ne vienas galėjo nupasakoti, kaip atrodė toks avilys. Česlovas Kačėnas (gim. 1931 m.) prisiminė: „Anksčiau tai drėvę iškaipoja medžio kamiene, tada dangtelį padaro ir laką – skylę, kad bitės vaikščiėtų. Tai tokį avilį vadino „stuobrys“. Laura Piškinaitė-Kazlauskienė monografijoje „Bitininkystė Lietuvoje“⁴ mini, jog „XX a. pirmoje pusėje šis kelminių avilių pavadinimas sutinkamas retai“⁵. Č. Kačėnas teigė, kad „statydavo tuos avilius visaip, stačiai ir gulsčiai.“ Taip pat pažymėta, jog lakas saugojo nuo lietaus: „jeigu stačiai statė – būtinai paversdavo tokiu kampu, kad į lakas neprilytų.“

Nors K. Čerbulėnas ir rašė, kad Onuškio apylinkėse kelminiai aviliai buvo gaminami dar ir ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje: „naujus avilius taip pat daro dar kelminius“⁶, vis dėlto pateikėjai užsiminė, jog prieš karą aviliai buvę pradėti gaminti iš lentelių. Č. Kačėnas pasakojo, kad tarpukariu „tų stuobrių jau nė nebedarydavo. Tėčio brolis turėjo oblių – pats gamindavo tuos avilius. Bet ne pardavimui, o sau, kaimynams, artimiesiems. Ir tėvukui padaręs buvo.“

Šiuolaikiniai bitininkai mano, kad iš to senovinio kelminio bitininkavimo daug naudos nebūdavo: „O tada tai jos pačios gyveno, be žmogaus įsikišimo. O žmogus kiek ten randa to medaus, tai ir tiek pasiima. Nedaug ten to medaus būdavo.“ Anot kitų bitininkų, seniau buvo daroma didelė žala bitėms: „Ale man tai gaila. Išpjauna ten tuos korius, bites palieka vargšes sau“, – svarstė O. Balkelienė.

Daugelis Onuškio apylinkių senesniųjų gyventojų, prisimindami savo

Vaclovo Karužos kelminiai aviliai Samninkų k.
1938 m. J. Timuko nuotr. (NMKČDMA)

⁴ Piškinaitė-Kazlauskienė L. *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a.–XX a. pirmoji pusė)*, Vilnius, 1995.

⁵ *Ten pat*, p. 44.

⁶ Čerbulėnas K. *Bitininkystė...*, p. 160.

Kazio Blažonio aviliai Grendavės k. 1938 m. J. Timuko nuotr. (NMKČDMA)

bitininkavimo pradžią, juokais užsiminė, kad vaikystėje dar ganydami pradėję bitininkauti. Senieji bitininkai pasakojo, kad laukuose ganydami atradę laukinių bičių lizdą laukdavo, kol bitės nurims arba kol sutems, tada tyliai nueidavo ir per šiaudą medų išsiurbdavo. Tų koriukų nesugadindavo, bitės juose ir toliau gyvendavo, o piemenys nuolat ateidavo medaus per šiaudą patraukti. Žinoma, bičių spiečiai nedideli buvę: „du koriukai būdavo, kaip degtukų dėžutės, o medaus tai tik paragavimui.“

Petras Velička (gim. 1923 m.) pasakojo, kaip dar vaikystėje susidomėjo bitėmis ir norėjo jas laikyti:

„anksčiau tai, būdavo, randu ganydamas karves bičių laukinių. Tai kai vakaras atajo, nuveinu, lizdas tai būna toks su samanom, su šieniu, tai paimi ir nusineši. Ir parsinešdavau darželin. Patupdau daržely kelias šeimas. Ir nepabėgdavo, gyvendavo. Per šiaudą pageri medaus. Nugį ir ilgai gyvendavo ten bitelės.“

Vincas Vaitkevičius prisiminė, kad dar vaikas būdamas labai mėgo medų ir svajodavo: „kad tik ig valei sulauktau kada nors pavalgyt medaus.“ Jau vaikystėje iš beržo tošies darydavo aviliukus ir į juos leisdavo laukinių bičių spiečiukus.

Apie tikrojo bitininkavimo pradžią kiekvieno bitininko istorijos yra itin skirtingos. Vieni bitininkais patapo gavę bityną palikimu, kiti bičių gavo dovanų. Bronius Česonis, Onušio gyventojų laikomas vienu rimčiausių miestelio bitininkų, bites pradėjo laikyti gana atsitiktinai. Jis pasakojo, kad sūnus padėdavo senukui

Andriaus Aliukonio
kaladiniai aviliai
Gruožninkėlių k.
1938 m.
J. Timuko nuotr.
(NMKČDMA)

prie bičių, tai šis už paslaugą jam avilį padovanojo: „Sūnus biskį į pagalbą bitininkui senam tokiam eidavo, tai tas atsilygino ir aviliuką vieną davė. Taip ir prasidėjo bitininkavimas.“ Kiti minėjo, kad bitininkavimas buvo priemonė derlių pagerinti: „Turėjau šiltnamį didelį, tai reikėjo, kad agurkus apvaisintų bitės. Tai gale šiltnamio buvo aviliukas.“

Bitininkė Aliukonienė iš Sámnikų kaimo nusprendė laikyti bites, nes itin mėgo medų: „Grįždama iš Onušio [į Sámnikus – aut. past.] suvalgiau gal pusę kilo medaus.“ Medus seniau buvęs labai brangus, todėl taip smalžiauti dažnai nebuvo galima. Neliko nieko kita kaip užsiimti bitininkyste: „Labai mėgau medų, o brangus buvo, tai nusprendžiau pati bites laikyt. Ir niekam nė dėkui už medų nebereikėjo sakyt.“ Bičių ūkiui vadovauja tik ji: „Vieną kartą bitės labai piktos buvo. Sakiau vyrui, kad nelįstų, kai pasakysiu – tada ir lįsk. O jis neklausė, lindo, tai ir sugėlė. Labai piktos bitės buvo.“ K. Čerbulėnas 1938 m. pastebėjo, kad Onušio apylinkėse bitininkais buvę tik vyrai⁷. Reikia pripažinti, kad bitininkyste visais laikais daugiausia užsiėmė vyrai. Bitininkų žmonos, paklaustos, kodėl ne jos, o vyras vadovauja bitynui, dažniausiai aiškino, kad „vyras turi daugiau žinių, daugiau patirties prie bičių.“ Dzūkijoje dar visai neseniai bitininkų moterų apskritai nebuvo: „XX a. antroje pusėje Varėnės rajone moterų bitininkų negirdėta“⁸. Šiais laikais bitininkaujanti moteris nieko nebestebina: „a koks ten skirtumas, bile nusimano bitėse.“

Vienas seniausių Onušio valsčiaus bitininkų Vincas Vaitkevičius (gim. 1920 m.) iš Ramošiškių kaimo bitininkauti pradėjo prieš 60 metų. Kaip ir daugelis, pradėjo nuo vieno spiečiaus. Pasakojo, kaip pas jį bitės atsiradusios: „Rudenį kaimynas ėjo pas mane su reikalu ir eidamas pro mano sklypų, pamatė, kad ažuole spiečius yra. Drėvė ažuole buvo. Nu tai kai jis taip pasakė, tai aš susidomėjau labai, nuėjau, žiūriu – tos bitelės laksto.“ V. Vaitkevičius pasakojo, kad dėl pirmo bičių spiečiaus teko nupjauti ažuolą: „Pasikviečiau bitininkų, nupjovėm mes pirmiausia ažuolų žemai. Neaukštai buvo ta drėvė. Paskui aukščiau nupjovėm, kad ne per bites, parvežėm namo ir taip atsirado tos bitės pas man.“ Patį pirmąjį savo avilį, kuriam jau bemaž 60 metų, V. Vaitkevičius ir dabar turi. Tas avilys pirmutinis

⁷ Ten pat, p. 161.

⁸ Piškinaitė-Kazlauskienė L. *Bitininkystė Lietuvoje...*, p. 156.

stovi jo bityne. „Dar ne dadano, ne su magazinu, ilgas toks. Bet talpus.“ Kadaise V. Vaitkevičius turėjęs apie 40 bičių šeimų, vėliau jo bitynas „sumažėjo iki 14 bičių“. Beje, senesnieji Onušio apylinkių bitininkai „bite“ vadina ir vieną vabzdį, ir visą šeimą: „brolėnas išsivežė 4 bites“. Dauguma Onušio apylinkių bitininkų teigė, kad jų bityne gyvena 14 bičių šeimų. Bitininkai apsisprendė bityno nebeplėsti dėl įvairių priežasčių: „bile peržengti tą skaičių [velnio tuziną – 13 – aut. past.]“. Kiti svarstė, kad jiems turbūt buvo lemta turėti būtent tokį bičių skaičių: „Buvom nusprendę, kad 13 užteks, bet kaip tik per dukros vestuves spietėsi, tai ir paskyrėme tą keturioliką aviliuką jai.“

Kalbėdami apie bitininkavimo svarbą, daugelis bitininkų pripažino, kad tai ne pagrindinis užsiėmimas – daugiau laisvalaikis ir pomėgis. V. Vaitkevičius vaizdžiai nusakė, kad „bitininkavimas insėdęs kraujan. Kaip būna žvejai, medžiotojai, ženklų rinkėjai, o man bitės patinka. Negalėčiau aš be bitelių gyvent.“ Senieji bitininkai aiškino, kad daug materialios naudos iš bičių nėra ir būti negali: „Ką čia pelnysies iš tokio mažo gyvūnelio kaip bitukė.“ Arba: „O čia nauda – jei daugiau prisisuki, tai kaimynams išdalini, ir viskas. – Ale ot, kažkaip įpratęs ir negali atsisakyt bitelių.“ Kiti svarstė, kad „naudos jei nori – tai gal reikia jų daug laikyt.“ Vis dėlto bitininkams dvasinė – moralinė nauda kur kas svarbesnė nei materialinė: „Bitės man patinka labai. Nors sunkiai jau ir vaikštau dabar, bet malonumas, poilsis man prie bičių.“

Apie naujovišką, modernią bitininkystę su nuostaba užsiminė ne vienas pateikėjas, pasakodamas apie bitininkų verslininkų išradimą – kilnojamąjį avilių vagonėlį. Žmonės pasakojo, kad „bitininkas atveža vagonėlį į laukus, kai griekiai žydi. Pastato, paskui ir išveža jas kažkur kitur.“ Kiti skundėsi, kad vagonėlyje gyvenančios bitės piktos, „neduoda net bulvių apsikaup, gelia“. Tiesa, nors tokia „bitininkystė dėl pelno“ kol kas nėra dažnas reiškinys, tačiau daugelis gyventojų į tai žiūri neigiamai.

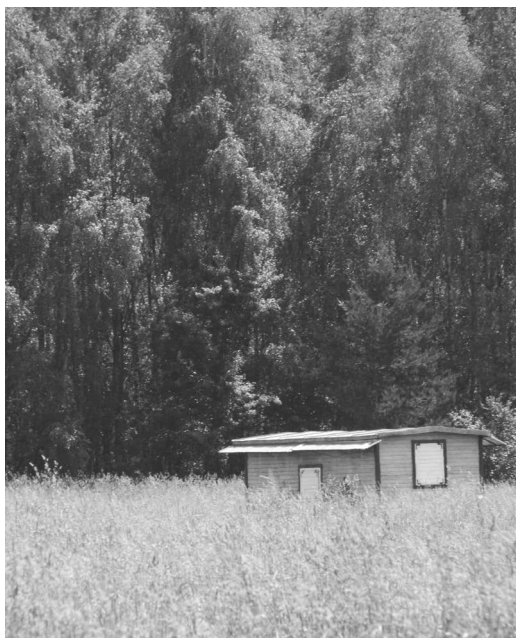
Irena Bagdonavičienė su ką tik susemtu spiečiumi. Taucionys, 2010 m. M. Vingrio nuotr.

V. Vaitkevičiaus avilys Ramošiškių k., 2010 m. M. Vingrio nuotr.

Dauguma Onuščio apylinkių gyventojų, laikančių bites, save vadina bitininkais mėgėjais. Bitininkavimo paslapčių ir subtilybių mokėsi ir iš knygų, žurnalų. Kaip vieną geriausių mokomųjų bitininkystės knygų senieji bitininkai įvardijo prof. Jono Kriščiūno „Bitininkystė“⁹. Šis veikalas ypač daug nusipelnė visos Lietuvos bitininkystei ir buvo praktiškai kiekvieno bitininko parankinė knyga¹⁰. Taip pat daugelis Onuščio bitininkų minėjo skaitą laikraščio „Ūkininko patarėjas“ priedą „Bitutė ratuota“. Dauguma jaunesniosios kartos bitininkų pasakojo, esą daugiausia bitininkavimo paslapčių ir subtilybių sužinojo bendraudami su senaisiais bitininkais ar jiems padėdami. Tai būdas ne tik išmokti, bet ir perimti krašto bitininkavimo tradiciją. Kiti jaunesniosios kartos bitininkai pripažino, kad stengiasi išlaikyti tradicinę krašto bitininkystę. Nors kelminių avilių niekas neturi, dedama pastangų išlaikyti tradicinio bitininkavimo bruožus. Pavyzdžiui, dauguma dabartinių bitininkų sugautą spiečių uždaro į tam pritaikytą dėžutę. Irena ir Bronius Bagdonavičiai ką tik sugautą spiečių laiko pintinėje, kurios viršus aprištas medžiagos skiaute. Nors, anot bitininkystės tyrėjų, dar XX a. antrojoje pusėje spiečiui semti pintinės ir kibirai naudoti tik tuomet, kai nebūdavo kitų indų¹¹.

Tradicijų, nors dažnai apsunkinančių bitininko darbą, buvo laikomasi nuo seno. Pavyzdžiui, spiečių nutupdyti būtų paprasčiau naudojant švirškto principu veikiančius purkštukus, žinomus XX a. pradžioje. Vis dėlto dauguma bitininkų XX a. vadovavosi J. Kriščiūno patarimu ir spiečius šlakstė senoviniu būdu – beržine šluota ar žolių ryšuliuku¹². Bitininkystės tyrėjai teigia, kad senais laikais spietimosi sezono metu bityne stovėdavo kibiras vandens ir pora beržinių vantų ant ilgų kotų¹³. Šiais laikais daugelis bitininkų, norėdami,

Bičių vagonėlis Taučionyse. 2010 m. M. Vingrio nuotr.

Spiečius sugautas ir uždarytas pintinėje. Taučionys, 2010 m. M. Vingrio nuotr.

⁹ Kriščiūnas J. *Bitininkystė*, Kaunas, 1933, 2 leid. Kaunas, 1947, 3 leid. Kaunas, 1954, 4 leid. Vilnius, 1961.

¹⁰ Piškinaitė-Kazlauskienė L. *Bitininkystė Lietuvoje...*, p. 12.

¹¹ *Ten pat*, p. 91.

¹² *Ten pat*, p. 90.

¹³ *Ten pat*.

kad bitės negalėtų pakilti ir išskristi, susimetusį spiečių apšlaksto taip pat „gyvu daiktu“, dažniausiai beržine šluota. Vis dėlto ne vienas dabartinis bitininkas kaip pačią veiksmingiausią spiečiaus nutūpdymo priemonę įvardijo vandens purškimą į pakilusį spiečių per vandens žarną: „Va dabar laukiam, spiesis, tai šlanga paruošta.“ Reikia pripažinti, kad keičiantis materialiajai kaimo kultūrai žmonės dažnai naudoja nebe tradicinius įrankius, J. Kriščiūno įvardytus gyvais daiktais, o tokias priemones, kurios palengvina darbą ar yra veiksmingesnės.

Pavyko užfiksuoti kelis vandens šlakstymo į viršų, siekiant nutūpdyti spiečių, aiškinimus. Vieni mano, jog „bitės pajunta vandenį ir supranta, kad užėjo lietus, todėl nori kuo greičiau nutūpti, bijodamos suslapti“. Tačiau tiksliausias paaiškinimas yra tai, kad „svarbiausia yra suslaptinti bičių motinėle, tuomet ji negali paskristi, atsitupia, o paskui ją sutupia ir visos likusios bitės“.

Daugelis bitininkų gali papasakoti įdomių istorijų apie spiečiaus gaudymą ar netikėtą jo nutūpimą. V. Vaitkevičius prisiminė, kad kartą spiečius buvo nutūpęs ant pievoje besiganančios kumelės. Einantys pro šalį žmonės pamatė, kad arklys itin keistai vartosi nuo šono ant nugaros, o priėję arčiau suprato, kad taip jis bando nusikratyti spiečiaus, nutūpusio ant jo nugaros. Viskas baigėsi laimingai: nors kumelė buvo itin smarkiai sugelta, po kiek laiko atsigavo. Tai, kad bitės užsipuola kumelę, nėra retas atvejis. L. Piškinaitė-Kazlauskienė taip pat mini, kad „bitės ypač aršiai puola arklius“¹⁴.

Kiti bitininkai pasakojo, kad kartais ir į medį tenka lipti norint spiečių pasiekti. „Ir obelin, ir grūšėn susimeta [spiečius]. Tai kartais ir į medį lipt reikia. O dabar tai kopėčias pasiruošę turim, jei spiesis“, – sakė Jonas Balkus. O. Balkelienė pripažino, kad ne visuomet pavyksta spiečių pagauti, o ir medį ne visuomet dėl spiečiaus auškoja: „Va tos eglės dabar suaugo, tai būna, kad kur viršūnėj nutūpia, ir palieki. Ir išskrenda. O ką daryt, jei jų pasiekt neįmanoma.“

Apie tai, kam spiečius priklauso, jeigu išskrenda iš bitininko valdų, dauguma tvirtino: jeigu nusekei spiečių – tai jis priklauso tau, nesvarbu, kad ir pas ką teritorijoje jis būtų nutūpęs. Tačiau jeigu palikai skristi – jis priklauso žmogui, pagavusiam spiečių: „kas susisėmė, to ir bus. Tu susisėmei, tu ir turėkis.“ Pagal bitininkavimo papročius seniau bitininkas aktyviai saugojo savo nuosavybę ir išlekiantį spiečių vijosi¹⁵, negalėjo palikti jo likimo valiai¹⁶. Priežodis „tai važiuoja, kaip bites veja“ (greitai važiuoja)¹⁷ taip pat rodo, kad skrendantis spiečius buvo gaudomas. Tačiau šiais laikais dauguma pripažino, kad spiečiaus dažniausiai nesiveja, o seka paskui, jeigu nori plėsti savo bityną.

Tiesa, dauguma bitininkų minėjo, kad aptikę atsitūpusį spiečių ar kaimynų pasikviesti susemti niekuomet neatsisako, net jeigu to spiečiaus nėra kur dėti. Tokiu atveju jį pasiūlo kitiems, jeigu žino, kad kažkam reikia šeimai sustiprinti: „Jeigu atskrenda, tai pas kitą bitininką eini, klaus, gal reikia. Nu arba pasikeičiam, kad sustiprinti šeimą.“

Lietuvoje nuo seno dauguma bitininkų parduoti bičių vengė, tikėdami, kad tam, kuris pardavinės bites – nesiseks bitininkauti¹⁸, arba bijodami, kad kartu su spiečiumi neparduotų savo

¹⁴Ten pat, p. 127.

¹⁵Ten pat, p. 144.

¹⁶Ten pat, p. 142.

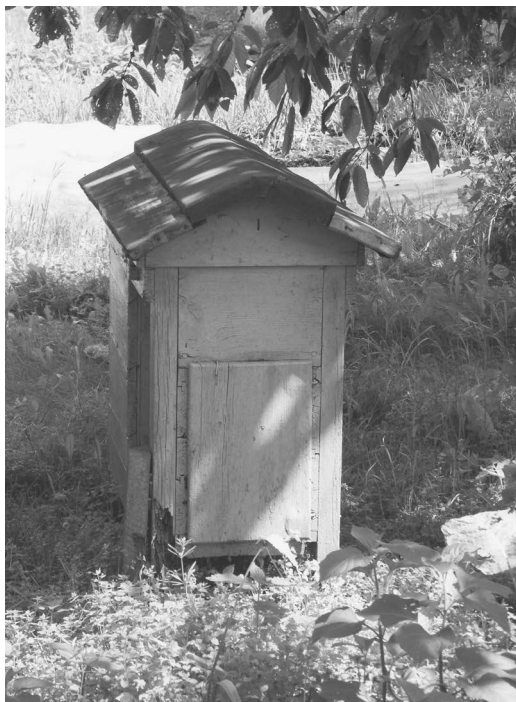
¹⁷Lietuvių kalbos žodynas, elektroninė versija <http://www.lkz.lt/startas.htm> (žiūrėta 2010 12 29).

¹⁸Petruolis J. Bitininkystė Varėnos rajone, *Merkinė*, Vilnius, 1970, p. 159.

laimės¹⁹. Nepaisant to, kad prekiauta spiečiais buvo nuo XX a. pirmosios pusės, bitininkai ir šiais laikais dažniausiai spiečius dovanoja: „*Aš tai visiems veltui duodu tuos spiečiukus. O kiti tai irgi taip pat draugiškai.*“ O. Balkelienė tokį gražų bitininkų tarpusavio bendradarbiavimą įvardijo žodžiu – „*bitininkiškas elgesys: visi bitininkiškai elgiasi – pasidalina, pasitaria, padeda kai reikia.*“ K. Gukovskis mano, kad net ir bičiulystės paprotys kilo Lietuvoje iš prietaro, jog bičių negalima pirkti, parduoti, o galima tik tai perleisti, padovanoti ar parduoti visą bityną²⁰. Bičiulystės paprotys visiškai sunyko XX a. pirmojoje pusėje²¹, tačiau šiais laikais dauguma bitininkų yra apie jį girdėję, tiesa, sužinoję iš knygų.

Šiandieniniai Onuškio apylinkių bitininkai tiki: norint, kad bičių veislė nesuprastėtų, neišeitų, dovanojant spiečių reikia paprašyti kelių monetų. V. Velička teigė, kad „*simboliškai pinigų paimti tai reikia, kitaip veislė išeis, sako, nu paimi litą, du*“ – dėl veislės. Panašus tikėjimas, pasirodo, buvo žinomas ir kitose Lietuvos vietose. Zarasų rajone bites taip pat parduodavo už menkus pinigus, kadangi buvo tikėta, jog veltui atiduotos bitės nesiseka²². Tiesa, šie tikėjimai skiriasi tuo, kad pirmu atveju nesiseks dovanojančiam – „*veislė išeis*“, o antruoju – tikima, kad nesiseks bitininkauti gavus spiečių dykai.

Pasakodami apie bitininko asmenines savybes, dauguma įvardijo, kad žmogus, laikantis bites, turi būti doras, sąžiningas, geras kitiems. Prie bičių negalima keiktis, reikia būti gerai nusiteikusiam: „*Jei su žmona apsipykstu ar ką, tai ir prie bičių susinervinęs neinu.*“ Kaip itin svarbų dalyką bitininkai aiškino, kad bitininkas negali būti pavydus ir pavydėti kitam bičių: „*Pas tokį [pavydų – aut. past.] bitės negyvens. Arba pabėgs, arba numirs*“, – teigė O. Balkelienė. Ir iš tiesų, manoma, kad viena iš neigiamiausių lietuvių būdo savybių buvo laikytas būtent pavydas²³. Taip pat bitininkas negali būti piktas, gobšus žmogus. Onuškio bitininkai pasakojo, kad kaime gobšus žmogelis laikęs bites, „*už viską norėjęs gauti pinigų, tai pasigavo svetimą spiečių ir negavęs pinigų už jį pasiliko sau. Tai negyveno pas jį bitės.*“ Vėliau ir pats stebėjosi, kad tokia buvusi stipri bičių šeima, o išmirė taip greit. Gobšus, piktas, pavydus žmogus yra ne tik smerkiamas kaimo bendruomenės, bet pas tokį net bitės negyvena. Ne vienas pateikėjas prisiminė seną žydų tautybės bitininką Bolisą ir minėjo jį

Broniaus Česonio avilys, Onuškis, 2010 m.

M. Vingrio nuotr.

¹⁹ Piškinaitė-Kazlauskienė L. *Bitininkystė Lietuvoje...*, p. 85.

²⁰ *Ten pat*, p. 143.

²¹ *Ten pat*, p. 140.

²² *Ten pat*, p. 146.

²³ *Ten pat*, p. 154.

geru žodžiu: „*Jei vaikas serga, tai būtina duos medaus. Ir pinigų neimdavo. Ir ant vaistų dykai duodavo medaus.*“ Kiti bitininkai įvardijo, kad bitininkas turi palaikyti gerus santykius su kaimynais: „*Nunešu kaimynams medaus pirmo kokiį slojkėlį – kad jei bitės ar ingelia per metus ar ką, kad jau būtų, kad nesipykti.*“

Vis dėlto, anot daugumos bitininkų, santykiai su bitėmis priklauso nuo požiūrio į jas. B. Česonis aiškino, kad „*būk draugiškas tu su bitelėm, ir jos tada bus geros. Kaip čia yra, kad svetimus puola, o manęs ne.*“ O V. Vaitkevičius tvirtina, kad svarbiausia bites mylėti: „*Aš myliu tas bites. Man simfonija, o jom [žmonai, dukrai – aut. past.] baubas. Tai man beveik ir negelia.*“

Nepaisant to, kad priežodis: „*kas bites išplėš, to peklo subine svils*“²⁴ šiurkščiai perspėja apie medaus vogimo pasekmes, O. Balkelienė prisiminė įvykį, kai žiemą, atėjusi bičių apžiūrėt, pamatė avilius išplėštus:

„*Atsimenu, parėjau žiemą visu keliu ten nuo bičių verkdama. Nu girtuokliai, turbūt, išsitraukė korius. Jie įkiša į vandenį ir ten toks saldus skystis gaunasi ir jie ten kokią „braškę“ darydavo ar ką. Tai sunaikino daug avilių. Dieve, atsimenu, nuvažiauvau žiemą – bitės ropinėja po sniegą, nei tu jų susemsi, nei susidėsi kažkur. Verkiau kruvinom ašarom dvi dienas.*“

Anot tradicinės bitininkystės tyrėjų, seniau bičių naikinimas ir medaus vogimas buvo laikomas didele nuodėme, prilygstančia žmogaus nužudymui²⁵. Ir šiais laikais *bitvagiai* įvardijami kaip paties žemiausio moralinio lygio atstovai: „*Jau tokie, kur praradę viską ir sąžinės neturi, tik tokie gali taip padaryt.*“

Lietuviai nuo seno bites laikė šventais vabalėliais, kurių negalima naikinti ar skriausti. Tas, kuris jas skriaudžia – nusideda Dievui²⁶. Yra žinoma, kad, kurdamas bityną naujoje vietoje, dažnas lietuvis parinktai vietai pašventinti pakviesdavo kunigą²⁷. Nepaisant to, kad šiais laikais daugelis apie tokį paprotį nėra girdėję, bites įvardija kaip šventas: „*Nereikia bičių nei šventinti. Gi sako, kad jos ir taip šventi vabaliukai.*“ Seniau bičių šventumas buvo aiškinamas tuo, kad jos palaikančios ryši su pomirtiniu pasauliu, arba dėl jų konkrečios naudos bažnyčiai – be bičių nebūtų žvakų, o „*be žvakės ir danguj tamsu*“²⁸. Šiais laikais bitei gana retai skiriamas „*švento vabzdžio*“ epitetas. Dažniau dėmesys atkreipiamas į stebėtiną bičių darbštumą: „*Bitė man toks vabaliukas, kur dirba virš savo jėgų. Bitė ir gal dar skruzdėlė, vieninteliai tokie.*“ Tiek senosios, tiek jaunesniosios kartos bitininkai kalbėdami apie negyvas bites vartoja žodį „*mirtis*“: „*Pamirė bitukės mano.*“ Visame lietuvių folklore tik apie žmogų, gulbę ir bitę yra sakoma: „*miršta*“. Tai rodo, kad ir seniau, ir dabar bitė buvo laikoma neeiliniu vabzdžiu, gerbiama.

Senieji Onušio apylinkių gyven-tojai dar žino tikėjimą, esą, mirus bityno savininkui, bitėms reikia pranešti šią žinią. „*Jau seniai žmonės pastebėjo, kad netekusios globėjo bitės dažniausiai išmiršta*“²⁹. Taigi, mirstant bičių šeimininkui, reikėjo imtis priemonių, apsaugančių

²⁴ Kėnsminienė A. Tautosaka Antano Juškos žodyne, *Tautosakos darbai VIII (XV)*, Vilnius, 1998, p. 197.

²⁵ Piškinaitė-Kazlauskienė L. *Bitininkystė Lietuvoje...*, p. 155.

²⁶ *Ten pat*, p. 125.

²⁷ *Ten pat*, p. 129.

²⁸ *Ten pat*, p. 125.

²⁹ *Ten pat*, p. 123.

*Andriaus Aliukonio kaladinis avilys
Gruožninkėlių k. 1938 m. J. Timuko nuotr.
(NMKČDMA)*

*Juozo Aliukonio kaladinis avilys
Gruožninkėlių k. 1938 m. J. Timuko nuotr.
(NMKČDMA)*

bites. Č. Kačėnas prisiminė, kaip pas juos išnykusios bitės: „Bičių buvo gal 10 kelmų, o tėvuką nušovė karo metu. Tai kada sako šeiminyką išveždavo iš namų jau, kapuosna – anapilin, tai reikia aviliai pabudyti. Kožnus avilukus subudyti. O mes šito nežinojom, tėvukų palaidojom. Dėl to tais pačiais metais rudenį ir bitės išmirė.“ M. Norvaišienė minėjo, kad, kai numiršta bitininkas, reikia tris kartus pabelsti į kiekvieną avilį ir pasakyti: „Šiandien tavo gaspadorius numirė“. Panašios į šią maginės formulės buvo žinomos visoje Lietuvoje, tiesa, vartojamos kiek kitokiomis formomis³⁰.

Bitininkai, paklausti, ar gali bitės nužiūrėti bloga akis, vieni juokavo: „O kas jas nužiūrės, kad jos pačios tris šimtus akių turi?“ Nors bičių akių skaičius ir nėra toks didelis (anot prof. J. Kriščiūno, bitė turi penkias akis³¹), greičiausiai taip stengiamasi pabrėžti, kad bitės itin gerai jaučia aplinką. Kiti Onuškio apylinkių bitininkai minėjo, kad negalima pro tvorą žiūrėt, kai kopiamas medus, mat dėl šios priežasties bitės užpuolė vieną moterį: „Ėjo moteriškė, cekavijos, kai medų kopė. Tai tik pakilo, visos pradėjo ją pult. Gerai, kad dukra šalymais buvo, tai antklodę užmetė ir tik taip nuvijo bites.“ Šio draudimo atsiradimui įtaką padarė tikėjimas, kad „blogas akis“ turintis žmogus gali bites nužiūrėti³². J. Balkus pripažino tikintis, kad bloga akis gali pakenkti bitėms ir

³⁰Ten pat, p. 123.

³¹http://www.bitininkas.lt/BITE/kuno_sandara.htm pakys (žiūrėta 2010 12 29).

³²Piškinaitė-Kazlauskienė L. *Bitininkystė Lietuvoje...*, p. 130.

bitininkui: „*ir nesiseks bitėse, išmirs.*“ Taip pat jis nurodė apsaugojimo priemonę nuo blogos akies: „*Pamatei, kad kažkas labai spokso į bites – reikia nusisukt ir nusi-spjaut tris kartus.*“

Apibendrinant reikia paminėti, kad, nors buvo apklausti ne visi Onuškių apylinkių bitininkai, iš turimų duomenų įmanoma susidaryti bendrą vaizdą. Bitininkystė Onuškių apylinkėse turėjusi senas tradicijas. Vis dėlto šiais laikais didžiulę įtaką bitininkavimui daro mokomoji literatūra, technologijų plėtra, itin spartinanti inventorius kaitą. Daugelis jaunesniosios kartos bitininkų mokosi ne tik iš knygų, bet stengiasi kuo daugiau bendrauti, mokytis iš senosios kartos bitininkų. Taip ne tik sužinoma bitininkavimo paslapčių ir subtilybių, bet ir perimamos, išlaikomos tos vietos bitininkystės tradicijos bei ypatybės. Nors daugelis senųjų tikėjimų ir papročių jau nebeaktualūs, užmiršti arba gerokai pakitę, greta jų formuojasi naujos bitininkavimo tradicijos.

Beveik visi pateikėjai vadino save bitininkais mėgėjais, o bitininkystę – laisvalaikio praleidimo būdu. Būtent dėl to, kad bitininkystė yra pomėgis, o ne darbas, ne vienas bitininkas prisipažino, kad be bičių greičiausiai negalėtų gyventi. Ne vienas drąsiai įvardijo bites ne tik kaip augintines, bet ir kaip svarbią vietą jų šeimoje bei gyvenime užimančias būtybes. Nuo seniausių laikų apie bites buvo kalbama kaip apie socialines būtybes, o ne tik kaip apie vabzdžius. Ne veltui ir žmogus dažnai lyginamas būtent su šiuo vabzdžiu. Apie daug dirbantį žmogų yra sakoma: „*vargo bitelė*“.

Vieno antkapinio paminklo, esančio Onuškių kapinėse, epitafijoje užrašyta „*darbo bitė*“. Žmogus pagerbiamas, juo žavimasi pavadinant jį „*bite*“ – neeilinio, itin darbštaus ir tvarkingo, nuo seno sakraliu laikyto vabzdžio vardu.

Pateikėjų sąrašas:

1. Stanislovas Aidukevičius, gim. 1922 m. Žukliuose, gyv. Taučionyse;
2. Aldona Alikonienė gim. 1933 m. Vergakiemyje, gyv. Žilinuose;
3. Aliukonienė, gim. 1927 m. Panevėžio r., gyv. Samninkų k.;
4. Irena Bagdonavičienė, gim. 1957 m. Jukniškių k., gyv. Taučionyse;
5. Bronius Bagdonavičius, gim. 1953 m. Petrauskų k. (Varėnos r.), gyv. Taučionyse;
6. Ona Balkelienė, gim. 1944 m. Junčionyse (Alytaus r.), nuo 1966 m. gyvena Onuškyje;
7. Jonas Balkus, gim. 1933 m., gyv. Taučionyse;
8. Marijona Balkuvienė (Putytė), gim. 1930 m., gyv. Taučionyse;
9. Bronius Česonis, gim. 1948 m., veterinaras, Onuškyje gyvena nuo 1980 m.;
10. Česlovas Kačėnas, gim. 1931 m. Kaniūkuose, gyv. Žilinuose;
11. Liudas Kovaras, gim. 1926 m., gyv. Vaickūniškėse;
12. Marytė Norvaišienė (Pacevičiūtė), gim. 1947 m., gyv. Dusmenyse;
13. Adelė Pališauskienė (Skandelytė), gim. 1936 m., gyv. Dusmenyse;
14. Vincas Vaitkevičius, gim. 1920 m. Aukštakalnyje, gyv. Ramošiškių k.;
15. Petras Velička, gim. 1923 m. Gruožninkuose, nuo 1980 m. gyv. Taučionyse;
16. Vincentas Velička, gim. 1939 m., gyv. Samninkų k.;
17. Adelė Veličkienė, gim. 1946 m., gyv. Samninkų k.

Žvejyba Onušio apylinkėse*

Klemensas Čerbulėnas

Pateiktoji medžiaga surinkta Vytauto Didžiojo kultūros (dabar Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės) muziejaus ekspedicijoje Onušio valsčiuje 1938 m. Be abejo, tokie pat žvejybos būdai bei prietaisai buvo žinomi ir anksčiau.

Onušio apylinkėse yra nemaža ežerų, todėl arčiau jų gyveną valsctiečiai dažnai žuvaudavo. Daugumas žuvį gaudė tik sau, gyvenantieji arčiau Onušio vežė parduoti į miestelį. Tikrų žuvininkų, kurie vien tik žuvimis verstųsi, buvo nedaug. Didžiausias stabdys buvo nuomojamų valdiškų ežerų (kaimui ar atskiram valstiečiui priklausančių ežerų nedaug tebuvo) per didelę nuomos taksa.

Buvo žvejojama bučiais, pintais iš lininių siūlų. Bučius įstatydavo į vandenį ir laikydavo 8–14 valandų. Daugiausia statydavo vakare ir laikydavo per visą naktį. Pagaudavo daugiausia lydekas, lynelius, ešerius, kuojeles, karnosus. Forma beveik visų bučių panaši, su surištomis lazdelėmis smaigalyje. Tas lazdeles atriša ir žuvį iškrato. Buvo ir tokių bučių, kurių smaigalys padarytas iš lenkto lazdyno lazdelių. Iš tokių žuvis išima pro bučiaus gerklę.

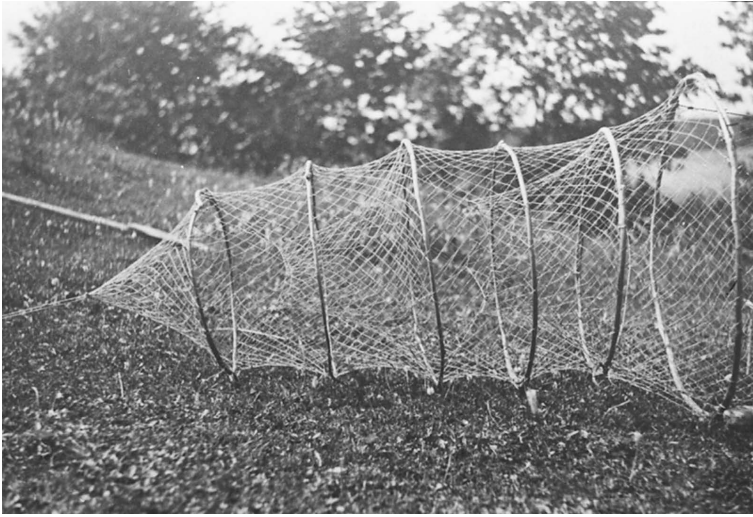
Žvejodavo ir samčiais su ilga kartele, pintais iš lininių siūlų. Jais žuvaudavo mažas žuvis – pamatę žuvį, semia lyg samčiu. Samčiais geriausia žuvauti, kai žuvis neršia. Samčių buvo visokio dydžio. Mažesnius samčius vartojo ledo gabalams išsemti iš aketės, arba ir žuvims pasidalyti, kai žuvaudavo tinklu ar bradiniu keli valstiečiai susidėję. Samčiu naktį žvejojo vėžius. Sugautiems vėžiams vandenyje laikyti naudojo iš karklų pintas varžaites. Jos pailgos, į abu galus siaurėjančios. Vėžiai išimami pro skylutę, esančią varžaitės išgaubtame viduryje.

Kai žuvis nėra labai jautrios, gaudoma ir žeberklais, kalvio nukaltais iš geležies su 10–15 cm ilgio kabliukais. Žuvis paprastai būna kurčios per nerštą ir rudenį, tada laiveliu galima prie jų arti priplaukti ir tiesiog nudurti. Rudenį lydekas gaudė ir kilpelėmis, padarytomis iš arklio uodegos ašutų (valų). Lydekai rudenį esant nejautriai, priplaukiama

Juozas Pecikonis su samčiu. Varėnos r., Dargužių k., 1961 m., V. Gobio nuotr. Lietuvos istorijos instituto bibliotekos rankraštynas, Etnologijos fondas (LII BR F73), Nr. 27526

* Perspausdinta iš: Čerbulėnas K. Žvejyba Onušio apylinkėse (Trakų r.), *Kraštotyra*, Vilnius, 1969, p. 146–149.

*Tinklas žvejybai –
venteris. Trakų apyl.,
1929 m.*

*I. Pruferovos nuotr.
LII BR F73,
Nr. 73812*

visai arti prie jos, atsargiai maunama kilpelė per lydekos uodegą ir, užmovus iki žuvies vidurio, staigiai traukiama, kilpelė susiveržia, ir žuvis įmetama į luotą.

Žuvaujama ir su meškerėmis. Kabliukai paprastai buvo pirkti, o valas nupinamas namie iš arklio uodegos ašutų. Valas pririšamas prie gana ilgos lazdyno lazdos (4–8 m ilgio). Su meškerėmis daugiausia žuvaujama uždraustu žuvauti laiku.

Blikstine, nupinta iš arklio ašutų, su trumpu koteliu ir paliktomis šakelėmis, ant kurių apvynioja valą, žuvaujama visada, ypač rudenį, žiemą ir pavasarį. Ja sugaunamos didesnės žuvys. Kabliukus perka, o žuvelės formą prie kabliukų patys pasidaro; ant kabliukų nemauna jokios kirmėlaitės, mat blikstinė vandenyje judinama mirguoja lyg maža žuvelė.

Dažniau žuvaują valstiečiai turėjo abarus, bradinius, tinklus, venterius, pusventerius ir tribradžius.

Abarai dažniausiai buvo pačių mezgti iš lininių siūlų. Tiesa, kai kurie turėjo fabriko darbo abaro sienas, bet apšodindavo patys, t. y. pritaisydavo šonuose iš abiejų pusių retus tinklus, vadinami *rateliais*, *redžiais*, virves, laikančias abaro sienas, siūlus, prie kurių prikabindavo tinklą, plūdes, daromas iš beržo tošies ar šaltkėsnio šakų ir svarelius, daromas iš molio, švino ar akmens, kad skandintų gilyn abarą.

Žuvauti abaru galėjo ir vienas. Tada vienas abaro galas pritvirtinamas su kartele (*abarulka*) prie dugno, o su antru galu, einant ratu ir baidant žuvis abarulka arba tam tikslui padarytu *bolkuku*, grįžtama prie pirmojo abaro galo. Žuvis bėgdamos susipainioja abaro terbose, o atgal grįžti neleidžia iš abiejų šonų pritaisyti reti redžiai.

Dažnai žuvaujama ir dviem abarais iš karto. Tada vienas abiejų abarų galas vienas prie kito abarulkomis pritvirtinamas dugne, abu žuvautojai iš priešingų pusių eina ratu ir baido žuvis, kol susitinka. Su dviem abarais žuvaujama panašiu principu, kaip ir su vienu. Skirtumas tas, kad pasidaro tik didesnis ratas. Pagaunama didesnių žuvų, nes mažesnės išlenda pro tinklo skylutes.

Bradinius mezgė iš kanapių siūlų patys valstiečiai. Pirktų bradinių retai pasitaikydavo. Žuvaudavo su bradiniu dviese, laikydami už jo sparnų. Sparnai

*Luotas (skobtinis).
Varėnos r.,
Mergėžerio k.
1940 m.
Elisono nuotr.
LII BR F73,
Nr. 73706*

pradžioje plačiai išskečiami ir pamažu glaudžiami, o kartimi baidoma, tokiu būdu žuvis varoma į bradinio gerklę. Plūdės bradiniui daromos iš medinių lentelių, o svariukai – iš akmenų, pavyniotų medžiaga. Bradinys be redžių, bet su pavaromis ir abūzais.

Su tinklais žuvaujama panašiai, kaip ir su bradiniais. Jie mezgami taip pat iš kanapių siūlų.

Pusventeriai dažniausiai paliekami ežere per visą naktį. Pinami iš kanapių siūlų pačių žvejų. Forma visų panaši. Sugaunama daugiausia lynų, karosų. Pusventerio sparnas prijungiamas prie ingerklio vidurio. Žuvis plaukdamos susiduria su sparno tinklu ir plaukia pagal jį, kol per ingerklį patenka į pusventerio uodegą, iš kur jau reta kuri išplaukia. Prie sparno kartais dar pririšama medžio žievės plūdėlė, o prie apatinės pavaros – svareliai (dažniausiai akmenėliai).

Venteris nuo pusventerio skiriasi tuo, kad iš abiejų venterio sparno galų yra uodegos su ingerkliais žuvisms sulįsti, ir žuvis, plaukdama pagal sparno tinklą į tą ar kitą pusę, vis tiek pateks į venterio uodegą. Prie dugno pritvirtinama iš abiejų uodegos galų kartelėmis (*šatromis*).

Iš kitų žvejybos įrankių reikia dar paminėti *kukelį*. Per nestorą ledą tuo kukeliu smarkiai trenkiama, žuvis apkurtinama ir, prakirtus ledą, su samčiu ar net rankomis paimama.

Žuvaujant, aišku, reikalingas ir laivelis (*luotas*). Pirmiau retai kada darė laivelius iš lentų ir su irklais. Paprastai išskaptuodavo storesnio medžio vidų ir tokiu luotu, prikale prie šonų lentų ar paprastos kartelės lysvas, kad ne taip labai judėtų į šalis, pasispirdami kartimi, žuvaudavo. Luotas padalytas į dvi dalis. Tą luoto dalį, kur laiko žuvis, vadina *krama*.

Žiemą žuvaujant, ledui prakirsti vartojama geležinė peikena su mediniu kotu ir virvute gale apsisukti aplink ranką, kad iš netyčių peikena neiškristų ir nepaskęstų ežere. Iš pradžių peikena iškertama maža skylutė, o paskui po truputį aketė platinama. Ledai išimami samteliau.

Tinklo šatrai po ledu varyti ir paskui ištraukti vartojamos šakės, jų vienas ragutis užlenktas kaip kablys – tinklą traukiant iš po ledo, užkabinti už pavaros.

Sugautoms žuvims vandenyje laikyti naudojamos skrynios, sukaltos iš lentų, arba varžos, nupintos iš karklų ar balanų. Jos panašios į varžaites vėžiams laikyti, tik didesnės.

Pavasari žuvauti tinklais pradedama paprastai kuri penktadienį, ir kai būna mėnulio pilnatis. Sakoma: „*Jei pėtnyčioje bus žuvies, bus visada*“, „*Kaip mėnulio pilnas, taip ir tinklas visada bus pilnas žuvies*“. Pradėti megzti kokius nors žūklavimo įrankius taip pat reikia penktadienį, ir kada mėnulio pilnatis, ir dar užnėrus ant samčio, nes „*tada žuvis semsi lyg su samčiu*“ (Gruožninkų k.).

Valgiai iš žuvies

Jei yra taukų ar lašinių, tada žuvis kepa keptuvėje krosnyje.

Žuvis, kad ilgiau išbūtų, džiovina. Parneštas žuvis nuskuta, išdarinėja, pasūdo gerokai ir keletą valandų džiovina. Taip džiovintos žuvys nesugenda kelerius metus. Tokias žuvis verda su batviniais ar kopūstais. Valgo su duona ir nevirtas, jei gerai būna išdžiovintos.

Šutintos žuvys. Pagautas žuvis nuskuta, išdarinėja ir sudeda į puodą, apipila druska, pipirais ir vandeniu, apdengia mediniu dangčiu ir krosnyje šutina. Taip šutintas žuvis valgo su grikių sklandžiais ar duona.

Keptos ant žarijų žuvys. Pirma išdarinėja, bet neskuta ir deda ant žarijų. Dažnai apvarto ir laiko, kol pajuosta. Kai iškepa, nuskuta, apipila druska ir su duona valgo.

Žuvų kukuliai. Žuvis nuskuta, išdarinėja, kaulus išima, žuvį smulkiai sukapoja, sumaišo su grikių miltais bei sutrintomis bulvėmis ir iškepa keptuvėje.

Kaip matome, iš žuvų daugiausia daromi tokie valgiai, kad nereikėtų riebalų.

Gamtos turtais ir jų panaudojimas*

Vidmantas Lopeta

Gražiose Ūnuškio apylinkėse, kur netrūko miškų, pelkių, ežerų, žmonės nuo seno grybaudavę, uogaudavę, riešutaudavę, medžiodavę, žvejodavę ežeruose ir upėse.

Smetonos laikais einant grybauti, uogauti ar riešutauti į valstybinį („valdišką“) mišką, kiekvienam reikėjo pirkti bilietą, kuris kainavo 1,5 lito. Suaugusieji gąsdindavo einančias į mišką mergaites: „*Ateis eigulys, skarytę nuims, jei neturėsi bilieto*“ (18). Tiesa, ne visi eiguliai to bilieto reikalavė.

Grybavimas. Smetonos laikais grybų buvo daug. Po karo augę baravykų, voveraičių tiltai. Tačiau ne visi jų daug rinko, kai kas parsinešdavo tik tam kartui. Žmonės žinojo, kad grybai keičia savo vietas. Jei saulę užtemdo medžiai, grybai pranyksta. Jų kiekis priklauso nuo miško amžiaus (10).

Grybauti eidavę ryte. Išeidavę dar prieš saulėtekį, kai būdavę tamsu. Kai truputį matyti, jau ieško po eglutėmis (18). Vyrai grybaudavo anksti, nes dieną jiems reikėjo vagoti bulves. Moterys ir vaikai grybaudavo ir dieną. Giliai tikintieji negrybavo per Sumą.

Grybaudami kartais imdavosi gudrybių. Grybų drožlių nepalikdavę, kad kiti nerastų tos vietos, kur grybai auga. Ten, kur auga baravykai, šūkaudavę, nors negrybaudavę. Kiti manydavę, kad čia jau nieko nerastas, ir į tą vietą neidavę. Dar grybus pridengdavę, paslėpdavę samanomis (12).

Grybus dažniausiai rinkdavo į pintines, vadinamas *kašikais*. Tvirtiausios *kašikai* būdavo nupinti iš žilvičio stiebelių, mažiau tvirti – iš pušies ar eglės šaknų. Kai kas *kašikus* pynė ir iš lazdynų. Rečiau grybus dėdavo į *terbas*.

Rinkdavo tik tuos grybus, kuriuos gerai pažinojo. Labiausiai vertinami buvo baravykai, raudonviršiai, mėgiamos lepšės, voveraitės, žaliuokės, rudmėsės, ūmėdės, kelmučiai, kazlėkai. Vietiniai žmonės valgomus ir nevalgomus grybus vadino *savais*, vietiniais pavadinimais. Daug jų pasa-

Elena Kantakevičienė (Dulkaitė) su anūkiemis Aušrine (dešinėje) ir Jore džiaugiasi prisigrybavusios baravykų. Dusmenys, 1995 m. Iš Danutės Petrošienės (Kantakevičiūtės) šeimos archyvo

* Medžiaga straipsniui surinkta 1989 m. Vilniaus universiteto kraštotyros klubo Ramuva ekspedicijoje.

kė trisdešimt metų girininku išdirbęs Jonas Pališauskas: baravyką paąžuolį (*Boletus luridus*) vadino baravyku *kartuliu*; gauruotąjį mėšlagrybį (*Coprinus comatus*) – *busiluku*; geltonąjį baravyką (*Suillus variegatus*) – *kiškiabaravykiu*; juodmėšę ūmėdę (*Russula adusta*) – *kiaule*; karpotąjį pumpotaukšlį (*Lycoperdon perlatum*) – *skuzdubeliu* ar *bezdziuku*; kartųjį kazlėką (*Suillus piperatus*) – *naktinuku*; lepšį – *miškiniu*; musmirę – *musiomiriu*;

Dzūkijos miškų grybai. Ž. Driskiuvienės nuotr.

piengrybį paberžį (*Lactarius torminosus*) – *vilniuška* ar *vilniute*; pilkąją meškutę (*Paxillus involutus*) – *meška*; raukšlėtąjį guduką (*Rozites caperata*) – *kepuraite*, *panele*; valgomąjį bobausį (*Gyromitra esculenta*) – *šmaršku*; valgomąją voveraitę – *lepeška*; žaliuokę – *zelionka*. Įvairias piengrybių rūšis, kurių sultys karčios, todėl verdant reikia daug kartų nupilti vandenį, vadino *karcikais*.

Seniau žmonės rinko, valgė ir tas grybų rūšis, kurių dabar jau nerenka. Pavyzdžiui, pilkąsias meškutes. Dar apie 1984 m. vietinė mokytoja virdavo kriaušinį pumpotaukšlį (*Lycoperdon pyriforme*) (10). Viena moteris nuo ažuolų nuplėsdavo baltus kaip sūris grybus ir juos kepdavo. Lenkiškai šiuos grybus vadino *damboviki* (greičiausiai, tai valgomoji geltonpintė – *Laetiporus sulfureus*). Parsinešdavo tų grybų pavasari (18).

Grybus troškindavo su *cibuliais* (svogūnais), grietine, riebalais, lašinukais, kartais įmaišydavo kiaušinių. Vaikai grybus kepdavo ant laužo (14). Patys mėgiamiausi grybai buvę baravykai. Rinkdavę sau ir pardavimui. Baravykus skaičiuodavo kapom – 60 vienetų viena kapa. Vienais metais apie 20 arų plote grybautojas radęs beveik 14 kapų baravykų. Kitais metais daugiausia surinkdavęs po 3–4 kapas.

Baravykus džiovindavo. Suverdavo ant storų smaigų ir dėdavo į didelę krosnį, kurioje galėdavo iškepti keturis *bakanus* (kepalus) duonos, po 15 kilogramų kiekvienas (12). Džiovino ir raudonikius, kazlėkus, voveraites. Valgydavo per adventą, gavėnią. Džiovintus grybus dėdavo į barščius. Prieš Kūčias žydams nešdavo kyšio džiovintų grybų, kad palauktų „su pinigais“, nes pinigų nebuvo. Tada žydai savaitę ar kitą palaukdavo (18).

Džiovintus baravykus parduodavo turguje Butrimonysė, Ūnuškyje. Vienas kilogramas džiovintų baravykų kainavęs net 20 litų, kai ūkininkai už kilogramą lašinių tegaudavę 2 litus (4).

Žiemai grybus raugindavo. Prie Smetonos išvirtus grybus sudėdavo į bačkutes, užpildavo sūdytu vandeniu, pridėdavo morkų, krapų, česnakų, pipirų. Raugdavo kelmučius, rudmėses, *zelionkas*. Žiemą valgydavo su grietine, *cibuliu* ir *bulbais* (bulvėmis).

Pateikėjų teigimu, dabar dingę grybai (12). Grybieną išknisa gausūs šernai, grybus nurenka masės grybautojų. Anot Jono Pališausko, „dabar ne tiek grybų, kiek mašinių“.

Uogavimas. Smetonos laikais ir dar anksčiau uogų buvę nors vežimu vežk (2). Per dieną uogaudavo moterys ir vaikai, vyrai neuogavo, turėjo vyriškų žemės

darbų (18). Sekmadienį taip pat eidavo į mišką. Laikrodžių neturėjo. Pagal šešėlių nustatydavo, kada pusiaudienis – mišios. Kai šešėlių galėdavai peržengti žingsniu, ruošdavosi namo (2). Kiti namo neidavo, tik miške suklaupę papoteriaudavo ir toliau uogaudavo (18).

Uogaudavo valdiškame miške. Jei pakliūdavai į privačią valdą, būdavo, kad savininkai užpjudydavo šunimis.

Smetonos laikais dažniausiai rinkdavę *spalgenas* (spanguoles), mėlynės, bruknės, avietės, žemuogės, rečiau – girtuokles; po Antrojo pasaulinio karo rinko ir gervuoges.

Uogaudami nešdavosi iš žilvičio pintus *kašikus*, *viedrus* (kibirus), spanguoles rinkdavo į maišus. Pasak Prano Lučinsko, Smetonos laikais spanguoles pildavo į skardines 800 g talpos konservų dėžutes, vadinamas *pūškomis* (7).

Onuškio valsčiaus pelkėse daugiausia pririnkdavę spanguolių. Per sezoną patyrusios uogautojos jų surinkdavo po keliolika centnerių. Rinkdavo tik sunokusias, nes daug buvę. Uogas semdavo rieškėmis ir pildavo į maišus. Viena moteris per dieną priuogaudavo apie 50 kg, nuo svorio net pelkėje klimpdavo. Surinktas spanguoles „išleisdavę ant vėjo“, kad šis nuneštų šapus ir lapelius. Daug uogų dar buvę ir po Antrojo pasaulinio karo. Uogaudavo net spalio mėnesį (18).

Spalgenas laikydavo ant aukšto krepšeliuose iš žilvičių. Surinkdavo tik prinokusias, tai nesudžiūdavo (19). Kiti papildavo ant aukšto, kur išalę, ir prabūdavo per žiemą (7). Kai kurios moterys žiemai spanguoles laikydavo vandenyje, indą su uogomis pastatydavo vėsioje vietoje.

Uogas parduodavo žydams. Spanguoles jiems veždavo į Stakliškes ar Butrimonis (2). Arba patys žydai į kaimą atvažiuodavo uogų pirkti, atsiveždavo dėžes. Už litrą mokėjo 20–25 centus. Jei *spalgenas* išlaikydavai iki šv. Kalėdų, už tą patį kiekį galėjai gauti po 40–50 centų (18).

Prieš karą būdavo daug mėlynių, kurias taip pat pirkdavo žydai. Brangios buvo. Su *viedrais* veždavo į Butrimonis parduoti (6).

Uogas vartojo ir patys. Vasarą avietės, mėlynės, žemuogės užpildavo pienu arba vandeniu ir valgė su duona. Iš spanguolių virdavo kisielių (ypač – Kūčioms). Šių uogų dėdavo ir į rauginamus kopūstus.

Smetonos laikais daugelis gyveno neturtingai, cukraus negalėjo nusipirkti. Cukraus 1 kg kainavo nuo 1 iki 1,5 lito. Jį naudojo tik per šventes, o šiaip vartojo sachariną. Mažytė dėžutė sacharino kainavo 10 centų. Cukraus brangumas riboja uogienių virimą. Į bruknės dėdavo nedaug cukraus. Jas supildavo į molinius indus, ažuolinius kubiliukus. Virdavo su obuoliais ir kriaušėmis (19). Kitos moterys bruknės virdavo visai be cukraus ir sudėdavo į medines bačkutes. Paskui valgydamos uogas dėdavo į *sacharinka* pasaldintą vandenį. Stiklainių nebuvo. Apie 1938 m. mėlynės be cukraus supildavo į molinius uzbonus, o ant viršaus užpildavo *proškos* ar nerūgimo miltelių, pirktų vaistinėje, uždengdavo celofanu (2, 18). Kitos šeimininkės mėlynės su cukrumi sudėdavo į *bonką* (butelį). Vaistams naudojo spanguoles, išsivirdavo aviečių. Gervuogių nevirdavo, nes joms reikia cukraus (18). Atpigus cukrui, uogų virdavo daugiau. Iš gervuogių pasidarydavo skanaus kompoto ir uogienės (6).

Riešutavimas. Riešutynų ne visur buvę, todėl kartais turėdavę paeiti ir toliau, net į Pivašiūnus (7). Riešutaudavo vaikai ir suaugusieji.

Riešutus rinkdavo dažniausiai sau, rečiau pardavinėdavo žydams (8). Kai jie išnokdavo ir krisdavo papurčius, lazdynus palenkdavo grėbliu, purtydavo su kačergom. Rinkdavo į *terbas* – drobinius maišelius. Neprinokusius riešutus nuskindavo ir džiovindavo saulėje. Terbose parsinešdavę po 3–4 kilogramus riešutų. Kartais vaikai epušėse išplėsdavo voverių lizdus su riešutais (17).

Riešutus valgydavo per žiemą. Būdavo, penki vaikai sulipa ant pečiaus ir kramto riešutus. Riešutus aižydavo dantimis, susigurindavo plaktuku, iš medžio pasidarydavo spaustuvus.

Jei rasdavo riešutą su keliais branduoliais, dėdavo į piniginę. Dvilypis ar trilypis riešutas reiškė laimę. Sakydavo, jei tokį įsidedi į piniginę, visus metus pinigai neišeina. Vienas vaikas pirko trilypį riešutą už 15 kapeikų (18). Sakydavo, kad riešutų su dviem branduoliais negalima valgyti jaunam, nes gims dvynukai (15).

Su riešutais žaisdavo: į vieną kumštį paimdavo porą, o į kitą – vieną (*lyšną*). Arba vienoj rankoj laikydavo riešutą, o kita ranka būdavo tuščia. Reikėdavo atspėti, kurioj rankoje yra riešutas (ar jų pora). Jei atspėdavai, tuos riešutus gaudavai, jei neatspėdavai – pats turėdavai atiduoti (10).

Daug lazdynų iškirto po karo. Nes sakė, kad „užgožina (užstelbia) gerą medieną“ (11).

Augalų vaisių, sėklų ir žiedynų rinkimas. Smetonos laikais sodų nebuvo. 1933 m. žmonės išsikėlė *ant sklypų* (į vienkiemius). Tuo metu tik pas kleboną ir gal dar pas keturis žmones Dusmenyse buvo po kelias obelaites (10).

Neturėdami sodų, kai kurie žmonės rinko laukinius vaisius. Laukinius obuolius rinkdavę žiemą, tada, kai *peršūla* ir atsiranda laukinių obuolių skonis. Žiemą valgydavo ir laukines kriaušes.

Iš laukinių kriaušių, džiovintų obuolių Kalėdoms darydavę girą. Raugdavę į *spūskeles* – medinius indus su dugnu (7). Iš laukinių obuolių darydavę ir vyną. Baltas, gražus, skanus buvęs, anot pateikėjos, nė degtinės tokios nerasi.

Šermukšnių uogas kartais naudojo uogienei virti, bet reikėjo dėti daug cukraus.

Ažuolo gilėmis (jas vadino *bučiukais*) penėdavo kiaules. Iš maltų miežių ir gilių mišinio darydavo kavą (6).

Jonas Pališauskas, dirbdamas girininku, rinkdavo zuikiakrūmio, šermukšnių, kaulenio, putino sėklas. Girininkija „uždėdavo“ surinkimo planą. Reikėdavo rinkti ir kankorėžius (10).

Vietiniai žmonės skindavo ir paprastųjų apynių (*Humulus lupulus*) moteriškuosius žiedynus – spurgus. Iš džiovintų apynių, cukrinių runkelių ar obuolių šutinio alų. Dėdavo mielių ir cukraus (6). Vladas Voveris pamena, kad seniau iš apynių darė mieles, spurgus džiovino *bulkom* (17).

Sulos leidimas. Sulą vadindavo „beržo krauju“. Dažniausiai ją leisdavo iš beržų, nes klevų buvo mažai. Sulą pradėdavo leisti, kai „atšyla“ medis. Į išgręžtą medyje skylę įstatydavo iš alksnio ar drebulės padarytus latakus. Leisdavo į ažuolinį kubiliuką, paskui perpildavo į *viedrus* (kibirus) ir su *nasylais* (neštuvais) parsinešdavo. Sakydavo, kad ant kalno sula būdavusi saldesnė (3).

Sulą gerdavo, iš jos darydavo girą (4). Prisileisdavo didelius kiekius, nesu-
vartodavo, todėl ilgesniam laikui raugindavo, nors ne visiems pavykdavo skanią
surauginti. Sulą supildavo į bačkutę su prideginta duona ar duonos plutelėmis.
Kiti įdėdavo džiovintų obuolių, kriaušių, žalių avižų, žalių vyšnių šakelių. Su-
siraugindavo net po dešimt kibirų (12). Gerdavo per visą vasarą, o kai kam
užtekdavo net rugiapjūtei.

Vėžiavimas ir žvejyba. Ežeruose vėžiavo su bučiais. Naktį pasišviesdavo su
šiaudais ir smalėkais. Smetonos laikais buvo daug žuvų. Ežeruose ir upėse sugau-
davo lydekų, vėgėlių, lynų, *leščikų* (karšių), *mekšrų* (kuoju), *žiezulių* (raudžių), ešerių
ir kitokių žuvų. Žvejojo įvairiais būdais. Kuojeles, žiezules ir ešerius meškeriojo.
Iš balto arklio uodegos nusivydavo *žilų* žuvims gaudyti. Kabliuką darydavę iš
drato (vielos). Gaudydavę ant slieko. Kai ganydavo po laukus, rasdavo vabaliukų –
„grikučių“ (gali būti grikinukas (*Phyllopertha horticola*) – V. L.). Jie skraidydavo
saulėtomis dienomis. Ant tų vabaliukų gerai kibdavo *žiezulės*.

Stambesnes žuvis gaudė su žeberklais. Kalviai padarydavo su penkiom šaku-
tėm. Ežeruose su tinklais žvejojo žydu samdyti žvejai. Žuvų tonas prigaudydavo,
supildavo kluone; duodavo ir žmonėm. Žuvis (išskyrus lydekas) sūdė (17). Žydai
lydekas supirkinėjo, už 1 kg mokėjo 2 litus (15).

Upelyje žvejojo su *lopšiu*. Sukaldavę lengvą eglinį rėmą, kurio ilgis buvęs 2 m,
plotis – kaip per stalą. Į rėmą įtaisydavo tinklą. Žuvies nemažai sugaudavę (7).

Gyvačių gaudymas. Seniau būdavę labai daug gyvačių. Pasitaikydavo, kad
ir žmogui įgeldavo. Sakydavo, kad gyvatės, įgėlusios žmogui, uodega nuo pusės
geltona. Tokia gyvatė negali įlįsti į žemę, nes jos žemė nepriima.

Gyvates gaudydavo paprastai: perskeldavo alksniuką ir su juo prismeigda-
vo. Po to gyvą įkišdavo į butelį ir užpildavo spiritu; naudojo vaistams (4). Toks
Kajeckas visada gėrė jų antpilą (6).

Plačiai buvo naudojamos džiovintos gyvatės. Džiovino karštoje krosnyje.
Išdžiūvusios gyvatės skonis panašus į žuvies. Vienas vaikas buvęs visas šašuo-
tas, apsilupęs. Namie likęs, suvalgęs gyvatę vietoj žuvies. Užaugęs kariuomenėje
tapęs aukštu valdininku. Kūnas buvęs gražus ir sveikas, nes gyvatė išvarė visus
nuodus. Džiovintos gyvatės gabaliuką sutrindavę ir įmaišydavę į maistą paršams,
kurie būdavo užskurę. Paršai pasitaisydavę (4). Votis gydė džiovintos gyvatės
nuoviru. Tokios „arbatos“ gerdavo po stiklinę. Visos votys išeidavo į viršų (14).
Džiovintos gyvatės gabaliuką įkišdavo į plaukus, sakydami, kad gyvatė išvaro
utėles. Karvėms seną *šerstį* (vilną) išvalo, atauga naujas gražus kailis. Kartą katinas
suėdė gyvatę. Juodas, labai gražus pasidarė, spalva pasikeitė (18).

Laukiniai paukščiai. Onuškie apylinkės miškuose, laukuose ir sodybose gyve-
nė įvairūs laukiniai paukščiai. Tarp jų pasitaikydavę ir retų. Miške būdavę daug
tetervinų – lyg *ant klerneto* grotų (12). Jie bruknes lesdavo. Buvo ir kurtinių kaip
kalakutų.

Nuo seno žmonės paukščius globoję, jų lizdus saugoję. Tėvai draudę vai-
kams lizdų ieškoti, nes paukščiai atsižadės savo vaikų. Antinai, jei pamatys, kad
žmogus lizdą pastebėjo, patys jį sunaikins (11). Sakydavę, kad kregždės kiaušinių
negalima guryti, nes būsi šlakuotas (13).

Senieji kaimo žmonės paukščius stebėję ir apie juos galėję ilgai pasakoti. Anot Rapolo Budrevičiaus, labai geri paukščiai *kurapatkos* (kurapkos), nes kirmėliauna. Deda net iki 25 kiaušinių. Šaltą žiemą *kurapatkas* užpusto. Užaugęs gegužiukas „*mėsu gyvena*“ – gauda paukštukus: strazdynus, žvirblius. Atkukuoja iki šv. Petro, tada „uždaro“ savo kukavimą. Jei ilgai kukoja po šv. Petro, tada žiema bus šalta.

Kartą žmonės laikę sužeistą gandrą. Šerę per žiemą. Pavasarį parskridę gandrai ir užpuolę jį, kapoję. Gandras išokęs į krosnį ir sudegęs. Vadinasi, gamtoje yra nepaaiškinamų reiškinių, savų įstatymų (4).

Paukščių medžioklė, plėšrūnų naikinimas, kiaušiniavimas. Kai kuriuos paukščius žmonės laikė žalingais. Vanagai gaudė naminius paukščius, varnos, šarkos naikino paukštelių kiaušinius ir jauniklius. Todėl kai kas šaudė vanagus, o jų lizdus draskydavo. Vyrų išardydavo šarkų ir varnų lizdus.

Šarkų ir varnų vaikus kepdavo, nes jos *škadlyvos*. Iš namų atsinešdavę keptuves, prisigaudydavę paukštukų, išvirtus juos užsidėdavo ant lašinių ir *smožindavo*. Skanūs kaip vištukai. Vanagų vaikus irgi valgydavo, nes jie žalingi. Naktigonės metu kepdavę šių paukščių vaikus (4). Kiti vanagučius kepdavo, o varnų nelaike už mėsa.

Jarmališkėje kai kas šaudė kurapkas (8). Kitur kurapkas gaudė su bučiais, o masalui naudojo pelus (17).

Pasitaikydavo, kad susigaudavę mažų, neskraidančių ančiukų, parsinešdavo namo ir augindavo. Arba prisirinkdavo laukinių ančių kiaušinių, išsiperindavo po višta auginimui, o suaugusiems pakirpdavę sparnus (5).

Ganydami vaikai kiaušiniaudavę po raistus – prisirinkdavę laukinių ančių kiaušinių. Radę pramušdavo, pasižiūrėdavo, ar neužperėti – imdavo tik šviežius. Parsinešę kepdavo kiaušiniene. Labai retai rinkdavo ir varnų bei kurapkę kiaušinius (12).

Žvėrių medžioklė. Medžiojama buvo nuo seno. Pasak Uršulės Blikertienės, „*kai dar buvęs gyvas šimtametės močiutės diedukas, gyvenę trys strielčiai. Jie kitokio darbo nedirbę, tik važinėję ir šaudę žvėris: meškas, vilkus*“ (2).

Smetonos laikais buvo tik pavienių medžiotojų. Vienas iš jų – Bubelevičius. Kipras Petrauskas Bubelevičiui *užpundijo* šautuvą. Senas buvęs šautuvas. Kiti iš jo juokėsi. Bet tuo šautuvu nušaudavęs Bubelevičius daugiau nei kiti (11). Medžiotojų buvę dvare. Ponas Vasiliauskas šaudė kiškius. Suverdavo juos ant kuolelių (18).

Kiaunes, šeškus gaudė spąstais. Sode prie obelų statė spąstus kiškiams. Barsukus medžiodavo su šunimis. Iš urvo išbėgusį barsuką užmušdavo lazdomis. Kai kas barsukieną valgė. Iš krautuvų šovinius pardavinėjo tik pažįstamiems. Šaudė vilkus, lapes (jos buvo brangios). Su šunimis kelis kilometrus atvarydavo stirną ar kiškį. Žvėrių kailius pardavinėjo žydams (17).

1935–1936 m. už šernų padarytą žalą nuostolius atlygindavo valstybė. Vėliau – ne (10).

Po karo buvo labai padaugėję vilkų. Išliko briedžių, stirnų, o baltų kiškių jau nepasitaiko.

Pateikėjai:

1. Vladžė Belkevičienė, Jono, gim. 1926 m. Onuškio apyl., Jurgionių k.;
2. Uršulė Blikertienė, Vinco, gim. 1889 m. Alaburdiškių k., gyv. Smetoniškių k.;
3. Izabelė Bubelevičienė, Simo, gim. 1908 m., atsikėlė iš Bukantiškių k.;
4. Rapolas Budrevičius, Simono, gim. 1899 m. Onuškio apyl.; Varlių k., gyv. ten pat;
5. Janė Dainoravičienė, Kazio, gim. 1924 m. (1954 m. išsikėlė į Onuškį);
6. Monika Jarmalavičienė, Alekso, gim. 1914 m., gyv. Onuškio apyl., Jurgionių k.;
7. Pranas Lučinskas, Edvardo, gim. 1932 m. Dusmenėlių k., 1970 m. atsikėlė į Dusmenis;
8. Stepas Markevičius, Zigmo, gim. 1916 m. Onuškio apyl., Alaburdiškių k.;
9. Rimantas Mikšys, Jono, gim. 1931 m. Tauragnuose. Nuo 1975 m. gyv. Onuškio apyl., Jurgionių k.;
10. Jonas Pališauskas, Felikso, gim. 1920 m. JAV, nuo 1 metų gyvena Onuškio apyl., Dusmenyse;
11. Vaclovas Pališauskas, Silvestro, gim. 1910 m. Onuškio apyl., Dusmenyse;
12. Bronius Rainys, Jono, gim. 1903 m., gyv. Onuškio apyl., Dusmenėlių k.;
13. Valė Reikevičienė, Prano, gim. 1931 m. Onuškio apyl., Dusmenėlių k.;
14. Aldona Repeikienė, Stasio, gim. 1933 m., gyveno Babiloniškio k., vėliau – Jurgionių k.;
15. Veronika Stadalnykienė, Juozo, gim. 1914 m. Onuškio apyl., Dusmenėlių k.;
16. Veronika Voverienė, Motiejaus, gim. 1914 m., gyv. Onuškio apyl., Varlių k.;
17. Vladas Voveris, Prano, gim. 1911 m., gyv. Onuškio apyl., Varlių k.;
18. Zofija Zaleckienė, Juozo, gim. 1923 m. Žydabrasčio k., nuo 1957 m. gyv. Onuškio apyl., Jurgionių k.;
19. Ieva Židonienė, Motiejaus, gim. 1916 m., gyv. Onuškio apyl., Jurgionių k.;
20. Antanas Židonis, Miko, gim. 1916 m., gyv. Onuškio apyl., Jurgionių k.

Tradiciniai sodybų želdiniai

Gražina Balčiūnienė

Šiame straipsnyje aprašomi Ūnuškio apylinkių XX a. pirmosios pusės sodybų dekoratyviniai krūmai ir medžiai, sodai, daržai, gėlių darželiai ir kambarinės gėlės. Straipsnis parašytas remiantis autorės 2010 m. vasarą surinkta medžiaga.

Kiekviena pateikėja pasakojo apie savo tėvų sodybų želdinius. Visos pateikėjos augo ūkininkų šeimose. Genės Vaitkevičienės pasakojime daug pavyzdžių paminėta iš jos vyro Vinco Vaitkevičiaus tėvų sodybos. Į Ramošiškių kaimą ji atitekėjusi 1950 m. ir tęsusi šios sodybos tradicijas. Ši pateikėja teigė, kad jos tėvai, gyvendami Kaniūkų kaime, skaitė „Ūkininko patarėją“, labai domėjosi naujovėmis ir stengėsi jas išbandyti.

Straipsnyje vartojami Ūnuškio (ypač Dusmenų kaimo) apylinkėms būdingi tarminiai augalų pavadinimai ir kiti žodžiai.

Dekoratyviniai medžiai ir krūmai

Sodybose dažniausiai buvo auginami klevai (paprastasis klevas – *Acer platanoides* L.), liepos (liepa – *Tilia*), beržai (*Betula* L.), šermukšniai (paprastasis šermukšnis – *Sorbus aucuparia* L.), uosiai (paprastasis uosis – *Fraxinus excelsior* L.), ažuolai (paprastasis ažuolas – *Quercus robur* L.) ir verbos (blindė – *Salix caprea*). Visos pateikėjos nurodė, kad sodybose šiuos medžius sodino jų tėvai. Daug šių medžių nesodindavo, „nes žemė brangi, reikėjo ir daržo“ (4). Kiemuose aukštų medžių nesodino. Dauguma pateikėjų nurodė, kad aukšti medžiai augdavo palei kelią į sodybą arba iš šiaurinės pusės – „užuovėja trobesiams“ (1). Šermukšnis dažniausiai augdavo prie pirties. „Labai svarbu buvo užsiauginti verbą (blindė), įkalsi kuolą ar įsmeigsi vytelę ir sužels. Štai ir turėsi, ką į bažnyčių nusinešt“ (1).

Tik apie 1960 m. pradėta sodinti medelį (dažniausiai ažuoliuką), sūnui išeinant į kariuomenę. Tada atsirado tradicija sodinti ažuoliuką, jei gimdavo berniukas, liepaitę – jei gimdavo mergaitė. Liepos žiedus naudojo arbatai. Sekminių proga beržų šakelėmis puošdavo namus, apkaišydavo šventųjų paveikslus. „Panaudotas šakeles sudėgindavom arba užkišdavom palėpėj, kad nuo griaustinio apsaugotų“ (5). Kitos pateikėjos nurodė, kad tas beržų šakeles sudėdavo kluone, o ant jų javus klodavo – „pelės nepuls javų“ (7). Į arčiau namo esantį medį būtinai įkeldavo inkilą – „paukščiai reikalingi, daug vabzdžių sulesa“ (8). Kitos pateikėjos nurodė, kad inkilų į medžius nekėlė. Ši tradicija atsiradusi sovietmečiu.

Iš krūmų sodybose buvo auginami egliukai (kadagiai – *Juniperus communis*), alyvos (*Syringa*), jazminai (*Philadelphus coronarius*), diemedžiai (*Artemisia abrotanum*). „Diemedis vertingesnis, darželyje sodindavom. Alyvom priežiūra nereikalinga, jos palei kelią buvo susodintos“ (5). Kadagys buvo sodinamas arčiau ūkininkų pastatų. Kadagio šakelę kartu su verbos šakele (blindės) nešdavosi per Verbą į bažnyčią. „Jei gyvulys susirgdavo, parūkydavo šventinto kadagio šakele“ (4). Po metų verbos ir kadagio šakeles sudėgindavo, bet būtinai degindavo griaustinio metu – taip buvo saugomasi nuo perkūnijos. Jazminus augino arčiau namo, bet žiūrėjo, kad darželio gėlių neužgožtų.

Nuo pat mažens vaikus mokė mylėti medžius, neleido jų laužyti, o laiptoti į juos vaikai labai mėgo. „*Griekas, negalima medelio skriaust, jis gyvas, kad ir be rankų, ir be kojų. Viskam buvo meilė*“ (4).

Sodas

Sodus turėjo visi: vieni mažesnius, kiti didesnius. Kas turėjo mažiau žemės, tas ir sodą mažesnę turėjo: pasodindavo vieną kitą obelį, kriaušę, keletą vyšnių, slyvų, serbentų. Tik viena iš pateikėjų nurodė sodo sodyboje nebus. Šios pateikėjos tėvai turėjo vos 4 ha žemės ir ta buvusi ant kalno, visai nederlinga, sodui netinkama. „*Prie namo augo tik slyvos, jos mažai vietos užėmė. Dar buvo dvi obelaitės*“ (3).

Dažniausiai sodas būdavo įveisiamas pietinėje pusėje arba ten, kur žemė derlingesnė. Vaismedžius sodindavo eilėmis. Tarp vaismedžių žemę dirbdavo, nes „*žemė buvo brangi, nedirvonavo kaip dabar*“ (7). A. Trepuilienė nurodė, kad jos sodybietėje vaismedžiai buvo pasodinti pakraštyje, nes daugiau dėmesio skirdavo daržui.

Dauguma pateikėjų prisiminė, kad sodybose augo 5–6 obelys, 1–2 kriaušės, 2–4 slyvos. Tik G. Vaitkevičienė ir O. Moliejienė nurodė, kad jų sodybose buvo įveistas didelis sodas: augo iki 15–20 obelių. G. Vaitkevičienės tėvelis mokėjo skiepyti vaismedžius, todėl pasodintas laukines obelaites įskiepydavo. Kitos pateikėjos nurodė, kad skiepyti nebuvo madinga, o jei kas labai to norėjo, kviesdavosi mokantį tai daryti. Kaimuose tokių žmonių būdavo vienas kitas.

Kaimo žmonėms buvo žinomos tik kelios obuolių veislės: antaniniai, alyviniai, grapšteinai. Kitus vadino pagal vaisių išvaizdą, skonį, prinokimo laiką ar kitas savybes: *saldukai, raudonukai, rudeniniai, žieminukai, laukinukai*. Slyvas vadino *vengerkomis ir baltosiomis*. „*Vengerkos (vengriškos slyvos) smulkesnės, rūgštesnės ir vėlyvesnės, o baltosios – didelės, saldžios*“ (5). Vyšnios šiuose kraštuose nebuvo populiarios, tik viena kita pateikėja nurodė sodybose buvus vyšnių. „*Kad paukščiai neišlestų uogų, įtaisydavom čiučiolas*“ (4). Vaikai iš senų skudurų pagamindavo *čiučiolą* (baidyklę), o tėvas įkeldavo į medį. Kitos pateikėjos teigė, kad baidyklės paplito vėliau (kolūkio laikais).

Obuolius valgydavo šviežius ar džiovindavo. Antaninius išlaikydavo iki Naujųjų metų. Kai kurių veislių obuolius – dar ilgiau (*žieminukus*). Miške rinkdavo laukinius obuolius ir valgydavo apšalusius. Nuskintus obuolius laikydavo statinėse tarp šiaudų: „*Pastatom kamaroj ir visą žiemą turim šviežių obuolių*“ (4). Obuolius laikydavo ir kluone tarp šieno arba statinėse, apipiltus pasaldintu vandeniu. Cukraus dėdavo nedaug, tada skaniai parūgdavo. Ši būdą O. Moliejienė sužinojo iš tremtinių, grįžusių iš Sibiro. Kitos pateikėjos nurodė, kad obuolius laikydavo palėpėse. Tik būtinai reikėjo šiltai apkloti. Tam naudojo senus drabužius.

Obuolius, kad ilgiau išsilaikytų, skynė labai atsargiai. Skindavo visa šeima, vaikai įlipdavo į aukštesnę medį, kiti kopėčias pasistatydavo. Nuskintus obuolius vyrai sunešdavo į palėpę. Jokių įrankių nenaudojo. Jei kurių obuolių nepasiekė, nukritusius atiduodavo gyvuliams. Supuvusius obuolius surinkdavo ir išbarstydavo daržo žemėj – tai buvo trąša. Tik turintieji didesnius sodus obuolius parduodavo turguje.

Sodo priežiūrai ypatingo dėmesio neskyrė. Pavasarį ar rudenį išgenėdavo nudžiūvusias šakas, o žaizdas aptepdavo moliu – greičiau užgyja. Kamienus baltinti pradėjo daug vėliau. Balino degtomis kalkėmis. O jas paruošdavo taip: laukuose surinktus baltus trapius akmenukus (kalkinius) sudėdavo į duobes, paskui degindavo. Iš degtų kalkių darydavo skiedinį ir juo balindavo obelų kamienus. Jaunas obelaites, kad žiemą nenugrauztų žvėreliai, aprišdavo ruginiais šiaudais. Iš rudens šaknis apdėdavo pastovėjusiu mėšlu. „Prieš dedant mėšlą, būtinai aplink medelį reikėjo pajudinti žemę“ (4). Aplink medelį iškasdavo negilų griovelį ir ten dėdavo mėšlą (8).

Šiame krašte buvo renkamos miško uogos. Ypač vertintos bruknės. Jas išvirtdavo su cukrumi ir sluoksniuodavo moliniuose induose su slyvomis. „Uogas rinkom miške, cukraus nėra, tai kam tas uogas sodinti? Ir dabar tų uogų neturim, jų miške prisirenkam“ (1). Serbentų prisirinkdavo miške palei upelį (2). Tik G. Vaitkevičienės tėvai tarp obelų buvo pasodinę serbentų ir agrastų. Sodinukų turguje išigydavo.

Daržas

Daržas buvo dviejose vietose: prie namų ir laukuose – *šniūruose*. Prie namų esančiame mažame darže sodino daržoves, reikalingas kasdienai. Didžioji dalis daržovių buvo sodinama *šniūruose*: bulvės, *kručkos* (ropės). Laukuose augino rugius, miežius, linus, avižas, kviečius, lubinus, žirnius, grikius. Turintieji daugiau žemės, laikė pūdyką. Kiti taip pat laikėsi sėjomainos: po lubinų (juos apardavo) sėjo rugius, po rugių – bulves. „Kai ant bulvių atsiranda karputės, keisk vietą“ (4). Grikius sėjo pačioje nederlingiausioje žemėje. „Geroj žemėj grikiai tik žydi, o sėklų nėra“ (2). Visų šių kultūrų augindavo tik savo reikmėms.

Daržui žemę parinkdavo derlingesnę, puresnę. Dauguma daržą aptverdavo *lotų* tvora. *Lotos* – eglinės nežievintos lentos. Jas sukaldavo horizontaliai.

Darže prie namų augindavo ankstyvasias bulves, raudonuosius burokėlius, kopūstus (tik vėlyvuosius), morkas, svogūnus (daugiagalvius), česnakus (vasarinis), pupeles, agurkus, *garbūzus* (moliūgus). Aguonų ir krapų savaime prisisėdavo. Dar augino salotas, petražolės paplito daug vėliau (sovietmečiu). Daržo pakraštyje – ramunėles (vaistinė ramunė – *Matricaria recutita*). Krienu nesodino, jie augo savaime, tačiau maistui naudojo (su mėsa ir raugiant agurkus). Geriausioje daržo žemėje sodino tabaką (*Nicotiana tabacum*). Tabakui žemę išlygindavo, suplodavo su lentele arba delnu, padarydavo duobutes ir į jas pikudavo tabako daigelius. Laistydavo šaukštu, kad vanduo neužpiltų daigo viršūnėlės. Tabakas buvo kelių rūšių: *tureckas* (turkiškas) – gražiai žydintis, silpnėsnis, *multenskas* – geros rūšies, derlingas dideliais lapais. Kai tabakas paaugdavo, *apšinkavodavo* (aplaužydavo atžalas) – užaugdavo didesni lapai. Tabaką papildomai trėšė skiestomis srutomis. Pradėjusius gelsti lapus skindavo ir džiaudavo suvėrę ant raiščio. Džiovindavo palėpėje. Išdžiūvusius tabako lapus lyjant lietui rišdavo į krūveles (drėgną dieną lapai netrupėdavo) ir padėdavo į sausą vietą (dažniausiai už krosnies). Tiek tabaką, tiek daržoves sodino lysvėse, tik bulves vagose.

Daržo žemę kiekvienais metais iš rudens arba pavasarį trėšdavo mėšlu. Kiekviena pateikėja nurodė, kad buvo būtina laikytis sėjomainos. Pelenus išber-

Aptvertas daržas Vinco Kazlausko sodyboje Smalių kaime. 2011 m. Ž. Driskiuvienės nuotr.

Rūšys bulvėms supilti lauke Gruožninkėlių kaime. 1938 m. Juozo Timuko nuotr. Iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus archyvo

davo ant daržo žemės. Pelenais barstydavo kopūstus – spragės nepuola, kirmėlės negrauzia. Tai darydavo anksti ryte, esant rasai. Karštu pelenų šarmu laistė svogūnus – „*tai trąša ir kirmėlės negrauzia galvučių*“ (2). Svogūnus laistė pelūno (kartusis kietis – *Artemisia absinthium*) antpilu (4).

Sodindami ar sėdami daržoves, žiūrėjo į gamtą ar kalendorių. Svogūnus būtina sodino gegužės 8 dieną (per Stasines) – geras derlius bus. Dar svarbu buvo, „*kad nebūtų pilnaties, kitaip bus daug žyduolių*“ (3). Vidurvasary česnakų laiškus surišdavo į mazgą, o galvutes, kad didesnės užaugtų, truputį atkasdavo. Sodindami bulves žiūrėjo į dangų – jei debesų daug, bus daug gumbų. „*Trečiadienis – negera diena bulvėms sodinti*“ (1). Sėjant linus, į sėklą dėdavo žalių kiaušinių – „*geriau linai užderės*“ (2). Po sėjos iš tų kiaušinių sėjėjui iškepavo kiaušiniene. Šermukšniui pražydus, sėdavo agurkus. Daržus ravėdavo vien moterys ir vaikai. „*Vyrai tik lysves padarydavo, patrešdavo mėšlu, o į daržovių sodinimą nesikišdavo*“ (8). Sekmadieniais jokių darbų nedirbdavo.

Daržoves augino tik dėl maisto sau ir gyvuliams. Nuimtas daržoves laikydavo rūsiuose, kamarose arba duobėse. Iškastą duobę išklodavo lentomis, kraštus sutvirtindavo irgi lentomis. Supildavo bulves, morkas, burokėlius apdėdavo šiaudais, apipildavo žemėmis, uždėdavo medinį stogelį. Duobėse daržoves išlaikydavo iki pavasario. Jas iširengdavo tie, kas neturėjo rūsių. Kopūstus raugindavo statinėse, o agurkus *cebarukuose* – nedideliuose mediniuose kibirėliuose. Kai atsirado metaliniai bidonai, agurkus raugdavo juose. Sandariai uždarytą bidoną įleisdavo į šaltinį. Agurkai išsilaikydavo iki šv. Velykų.

Gėlių darželis

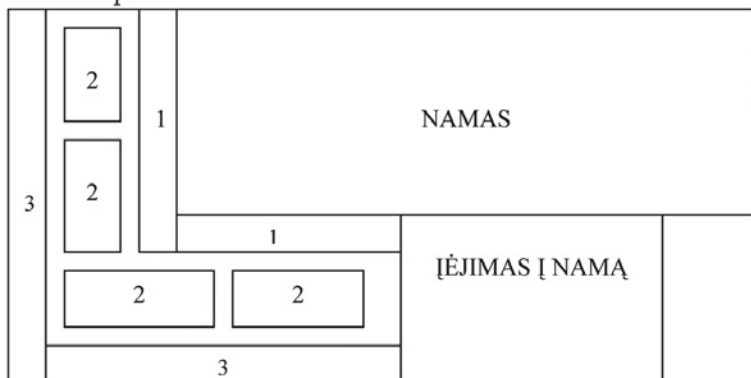
Kiekviena pateikėja nurodė, kad gėlių darželis buvo ir dabar tebėra neatsiejama sodybos dalis. Visos pateikėjos teigė, kad prastas, neapravėtas gėlių darželis liudijo namuose esant prastą šeimninę. Buvo laikoma didžiule gėda, jei namuose augant mergaitėms gėlių darželiai būdavo neprižiūrimi. Darželio priežiūra rūpinosi namų šeimninė, o paaugusios mergaitės ir jos buvo mokomos pažinti ir prižiūrėti gėles. Merginoms buvo labai svarbu, kad jų darželis gražiai atrodytų. „*Jei neapravėsi, kaimo bernai kalbės, kad tinginės mergos auga, bus prastos šeimninės*“ (7).

Darželis buvo įrengiamas dėl grožio. Darželį rengė prie gyvenamojo namo. Gėlėms geriausia augti pietinėje, rytinėje ar vakarinėje pusėje. Sodybose darželis buvo įrengiamas ir į kiemo pusę, kad visi galėtų džiaugtis ir grožėtis gėlėmis dirbdami įvairius darbus. Gėlių darželiai buvo aptverti *strakolių* tvorele. Tvorele aptverdavo ir kiemo dalį. *Strakoliai* – lygūs, dažniausiai iš lazdyno išpjauti ir statmenai sukalti pagaliai su nenulupta žieve. Tik turtingesni *strakolius* pasidarydavo iš apipjauto medžio. „*Aptvertas darželis garbingiau atrodė, o ir vištos neiškapstydavo gėlių*“ (1).

Vertingesniais krūmais buvo laikomi jazminas ir diemedis. „*Jazminus dažniausiai sodino prie šulinio, o diemedžiui surasdavo vietos darželyje*“ (7).

Gėles sodino keturkampėse lysvelėse. Palangėse, palei namą ir palei tvorą lysvelės buvo maždaug 40–50 cm pločio, viduryje – iki metro pločio ir įvairaus ilgio. Jei namas buvo su veranda (*gonkais*), abiejose verandos pusėse buvo *klombos* (dažniausiai kvadratinės formos lysvės), o iš kraštų dar pailgos lysvelės. Šiaurinėje pusėje gėlių stengėsi nesodinti.

Šiaurinė pusė

Pietinė pusė

Gėlių darželių išsidėstymo schema, remiantis Onos Blažonienės pasakojimu. 1 – lysvelės (40–50 cm pločio) palei namą; 2 – lysvelės iki 1 m pločio, 3 – lysvelės (40–50 cm pločio) palei tvorą.
Braižė Gražina Balčiūnienė

Lysvelių kraštus apdėdavo akmenukais. „Kaip gražu, kai nubalini“ (4). Balindavo praskiestomis degtomis kalkėmis. Kitos pateikėjos nurodė, kad lysvelių kraštus apdėdavo *dernom* (velėna). *Dernų* parsinešdavo iš pievų, pasistengdavo išpjauti lygius gabalėlius. Vėliau *dernų* žolę apkirpdavo ar apipešiodavo. Lysvelių kraštus apdėdavo dėl grožio ir kad vanduo neišplautų. Takelius tarp lysvelių išskusdavo kastuvu arba išravėdavo. Iš rudens gėles trėšdavo smulkiu mėšlu (rudeni apdėdavo), vasarą palaistydavo atskiestomis srutomis, retkarčiais pabarstydavo pelenu. Dauguma pateikėjų nurodė, kad pelenai buvo reikalingesni daržui.

Darželį prižiūrėdavo mama, o kai paaugdavo dukros, ravėdavo kartu. Visos pateikėjos teigė mėgusios gėles, tad ir ravėti buvo nesunku. Darželį ravėdavo vakarais arba kai laukuose nebuvo darbo.

Darželiuose buvo auginamos *žieminės* (daugiametės), *vasarinės* (vienmetės), *dvimetės* gėlės. Labiau buvo vertinamos daugiametės. „*Žieminės gėlės nuo pavasario iki rudens gražiai atrodo ir ravėti mažai reikia. Dvimetės pačios prisisėja, išdygsta ir auga*“ (7). Dažniausiai buvo sodinamos šios daugiametės gėlės: raudonos pivo-nijos (vaistinis bijūnas – *Paeonia officinalis*), baltos, rožinės pivo-nijos (baltažiedis bijūnas – *Paeonia lactiflora*), raudoni ir balti večiornikai (šluotelinis flioksas – *Phlox paniculata*), mėtos (*Mentha*), rūtos (žalioji rūta – *Ruta graveolens*), žieminiai jurginai (plunksnalapė rudbekija – *Rudbeckia laciniata*), smidras (*Asparagus officinalis*), mirtos (šliaužiančioji žiemė – *Vinca minor*), goštautos (goštautinė gaisrena – *Lychnis chalcadonica*), čebatėliai (mėlynoji kurpelė – *Aconitum napellus*), geltonoji ramunė (dvispalvė rudbekija – *Rudbeckia bicolor*), karvelis (paprastasis sinavadas – *Aquilegia vulgaris*); *dvimetės*: vilniagvazdikiai (šurpinis gvazdikas – *Dianthus barbatus*), našlaitės (*Viola*), piliariožės (piliariožė – *Alcea rosea*); *vienmetės*: medatkos (medetka – *Calendula officinalis*), nasturkos (nasturtė – *Tropaeolum*), žirneliai (kvapusis pelėžirnis – *Lathyrus odoratus*), astrai (kininis ratilis – *Callistephus chinensis odorata*), gvazdikai (didysis serentis – *Tagetes erecta*), šabalbonai (dekoratyvinės pupelės –

Phaseolus); svogūninės: narcizai (*Narcissus*), tulpės (*Tulipa*); šakniagumbinės ir šakniastiebinės: jurginai (*Dahlia cultorum*), gladiolės (kardeliai – *Gladiolus*), irisai (mėlynžiedis vilkdalgis – *Iris germanica*), paprastos lelijos (oranžinės) (*Lilium*), juozapinės lelijos (baltos) (*Lilium*), Marijos karūnos (tigrinė lelija – *Lilium lancifolium*).

Prie namo po langais sodino piliarožes, bijūnus, mėtas, smidrus. Bijūnų ir smidrų nedaug – po 1–2 kelmus. Lysvelėse palei tvorą augino kvapiuosius pelėžirnius, jurginus, nasturtas, dekoratyvines pupeles. „Nasturtos ir žirneliai gražiai apaugdavo strakolius, žiedeliai iš visų pusių matyt. Jurginai ir namo sienos užstoja vėjus“ (7). Jurginų stengėsi turėti įvairesnių spalvų, todėl mainydavosi su kaimynėmis. Plačiujų lysvelių centre buvo auginamos rūtos. Rūtas apkarpydavo, tada jos nesubrandindavo sėklų ir buvo tankesnės. Aplink rūtas sodindavo lelijas. Kitas gėles susodindavo aplinkui. Gėles sodino ne po vieną kelmelį, o grupelėmis. Tarp žieminių augdavo svogūninės gėlės. Šių gėlių svogūnelių neiškasdavo. Vasarinių gėlių daigelių užsiaugindavo pačios šeimininkės. Sėklas pasisėdavo į mažas dėžutes, įskilusias puodynes ar pan.

Pateikėjos nurodė, kad visos gėlės buvo gražios, bet labiausiai vertinama rūta. „Darželio gėlės buvo rūtos“ (4), „Iš rūtų pindavo vainikėlių jaunamartėms, jaunos merginos į bažnyčią eidamos plaukus puošė rūtos šakele, o ir darželyje labai koepia“ (7).

Gėlėmis džiaugdavosi ne tik darželyje. Su gėlėmis rankose fotografuodavosi, skintų gėlių pamerkdavo į vazą. Į bažnyčią per Devintines (devinta savaitė po šv. Velykų) nešdavosi puokštelę darželio gėlių, per Žolinę į bažnyčią nešdavosi 12 lauko žolynų. „Per Žolinę reikia neštis tai, ką Dievulis pasėjo, užaugino, palaistė“ (4). Pašventintas gėles užkišdavo palėpėj. Iš jų mirusiajam darydavo pagalvę. Merginos mėgdavusios nusiskintą gražesnę gėlės lapelį ar žiedelį išsidžiovinti maldaknygėje. „Kartais džiovintą gėlės žiedelį ar lapelį į laišką įdėdavom“ (7). Pokario laikais darželio gėles pradėjo sodinti ant kapų.

Iš darželio gėlių vaistams naudojo tik mėtas. Jų arbata veikė raminaimai.

Kambarinės gėlės

Kambarines gėles augino dėl grožio, kvapo, vaistams, naudojo apeigose. Augino šias gėles: balzaminkus (balzamininė sprigė – *Impatiens valleriana*), jeronimus (kvapioji pelargonija – *Pelargonium odoratissimum*), fikusus (*Fikus*), oleandrus (*Nerium*), egliuką (kambarinis smidras – *Asparagus densiflorus*), alijošių (alavijas – *Aloe*), varažbitniką (monstera – *Monstera*).

Gėles sodino į įvairius vazonus: pirktus molinius vazonėlius, namie sukaltus medinius, kiaurus indus – puodus, dubenėlius, puodukus. „Pirktinių vazonų mažai kas turėjo“ (5). Medinius vazonus dažniausiai nudažydavo žalia ar ruda spalva, kartais palikdavo nedažytus, bet jie greičiau supūdavo. Kitus indus aprišdavo spalvotu popieriumi.

Gėles daugino ūgliais. Dažnai kambarinių gėlių ūgliais dalijosi su kaimynėmis. „Svarbu už dyką neduot, o tai veislė išnyks“ (1). Kambarinėms gėlėms žemę parinkdavo puresnę ir derlingesnę (iš daržo ir kurmiarausių). Gėles persodindavo įvairiai, pagal vazono dydį. Laistė kambario temperatūros vandeniui. Plaudavo apipurkšdami vandeniui. Vasarą prieš lietų išnešdavo į lauką. „Lietus išsprausia ir vėl parsinešam“ (3). Tik sprigių nenešdavo į lauką: „Balzaminkos labai trapios, vėjas

išlaužys“ (3). Žiemą gėles laikydavo ant palangių ar sustatytas ant suoliuko palei langą. Didesnes statydavo ant grindų prie lango.

Alijošių vertino dėl vaistų. Jį vartojo su medumi nuo peršalimo ligų. Jeronimo arbata taip pat gydė peršalimo ligas. Smidro šakelę kartu su kadagiu ir blinde Verbų sekmadienį nešdavosi į bažnyčią. Pelargonijas augino, kad gražiai žydi ir muses atbaido. „*Varažbitnikas (monstera) visada pranešdavo apie lietuų ar atodrėkį, žiūrėk, jau aprasojo*“ (3).

Straipsniui medžiagą pateikė:

1. Ona Blažonienė (Bubelevičiūtė), Vaclo, gim. 1934 m. ir gyv. Dusmenų k.;
2. Ona Čiupailienė (Bubelevičiūtė), Vinco, gim. 1943 m. ir gyv. Dusmenų k.;
3. Genė Grinkaitė, Viktoro, gim. 1930 m. ir gyv. Dusmenų k.;
4. Ona Moliejienė (Budrevičiūtė), Vlado, gim. 1931 m. Urugvājuje; nuo 5 metų gyv. Dusmenų k.;
5. Albina Norinkevičienė (Stadalninkaitė), Andriaus, gim. 1941 m. Pivašiūnų parap., Stāckiskėse; nuo 1980 m. gyv. Dusmenų k.;
6. Danutė Petrošienė (Kantakevičiūtė), gim. 1961 m. Dusmenų k., gyv. Vīlniujė;
7. Adelė Trepuilienė (Dusevičiūtė), Jono, gim. 1930 m. Vaikantonijų k., gyv. Dusmenų k.;
8. Genė Vaitkevičienė (Vičkačkaitė), Jono, gim. 1927 m. Kaniūkų k., gyv. Ramōšiškių k.

Tradicinė tekstilė ir kiti rankdarbiai

Auksė Noreikaitė

Audimas

Audimas buvo ypač svarbus amatas Ūnuškio apylinkėse iki Antrojo pasaulinio karo ir dar keletą metų po karo. Kiekvienoje kaimo šeimoje audžiančios moterys aprūpindavo šeimą ne tik kasdieniais ar proginiais drabužiais, bet ir kitais buityje reikalingais audiniais – *abrūsais* (rankšluosčiais), įvairios paskirties *marškomis*¹, maišais. Kadaisė buvusio merginų darbštumo pavyzdžių randame ir XXI a. Ūnuškio apylinkių kaimų sodybose. 2010 m. ekspedicijos metu beveik kiekvienoje Ūnuškio miestelio, Semėniškių, Vaickūniškių, Jūkniskių, Taučionių, Žilinų, Jūrgionių, Bakalōriškių, Ramōšiškių ir Dusmenų kaimų sodyboje radome namie austų audinių. Džiugu, kad didžiojoje dalyje sodybų dar galėjome apklausti pačias audinių audėjas, rečiau apie audinius pasakojo audėjų vaikai ar vaikaičiai.

Audimo stakles Ūnuškio apylinkėse vadino *stovais*. Audimo stovus darydavo meistrai – staliai, vaikščiojantys po kaimus ir siūlantys savo paslaugas. Dažnai jie būdavo iš kitų rajonų, pavyzdžiui, Jonas Pabalis vaikščiodavo po Ūnuškio apylinkes, Dusmenysė stovus ir verpimo ratelius darė Budrevičius. Kitose šeimose stakles mokėjo padaryti ir šeimos vyrai.

Moteriai buvo privalu mokėti austi ir iš nuaustos drobės vyrui ir vaikams pasiūti apatinius baltinius. Nemokančios austi merginos nė vienas vyras nenorėjo imti į žmonas. Todėl mergaitės pradėdavo austi tada, kada kojomis galėdavo pasiekti stovų pakojus, dažniausiai būdamos 12–15 metų, kai kurios 18 ar net 20, o pačios nekančiausias – sulaukusios 8 metų, pasidėjusios ant suoliuko pagalvėlė. Motinos ar močiutės pirmiausia stengėsi išmokyti vyresniąsias dukteris, tačiau prie staklių veržte veržėsi ir jaunesnės. Ne viena mergaitė išmoko austi tupėdama po stovais ir žiūrėdama, kaip audžia vyresnės seserys, močiutė ar mama. Kitos mamos mokydavo griežtai, iš pat pradžių reikalavo, kad dukra gerai austų, ypač jeigu atsisėda prie motinos pradėto audinio. Tada, jeigu blogai, nelygiai ausdavo, ir per nagus gaudavo. Paprastai patyrusi audėja nenorėdavo duoti savo darbo tęsti besimokančiajai. Kitos mergaitės, jei audimas jų nedomindavo, o šeimoje augdavo daugiau merginų, taip ir neišmokdavo austi. Tokiu atveju senesniais laikais tokia mergina išmokdavo austi jau vyro namuose, o naujesniais laikais, kada audimas tapo nebebūtinausiu ir nebereikalingu amatu, visai neišmokdavo. Blogiau būdavo, kai mergaitė neturėdavo nei mamos, nei seserų – tada pamokydavo draugės, kaimynės ar giminaitės.

Pats audimas nebuvo sudėtingas darbas ir austi dvynytį lengvai galėjo išmokti kiekviena mergina. Tai patvirtino visos sutiktos moterys, pavyzdžiui, viena pateikė išsireiškė taip: „*Nesunku, nu ką čia, tokios pakojos parištos – tiktai sėdi sau ir spaudi*“ (15)².

¹ Ūnuškio apylinkėse įvairiems audiniams pavadinti buvo vartojamas žodis *marška* – *marška* ant lovos, *marška* ant stalo, *marška* įvairiems daiktams uždengti. *Marškų* ir kitų rankdarbių nuotraukos pateiktos knygos spalvotame lanke.

² Pateikėjų sąrašas straipsnio gale. Atsiminimus užrašė Auksė Noreikaitė 2010 m. Rankraštis autorės archyve.

Žydkaimes k. audėja Monika Veličkienė audžia staklėmis. 2010 m. K. Driskiaus nuotr.

Daug sudėtingiau buvo paruošti austi stovus ir siūlus – užmesti (suverti) nytis. Todėl gera audėja buvo laikoma ta, kuri pati geba susiverti nytis ir austi sudėtingus raštus. Kaime paprastai būdavo kelios geros audėjos, į kurias pagalbos kreipdavosi mažiau audimą išmanančios merginos ir moterys. Onuškio apylinkėse drabužiai ir po Antrojo pasaulinio karo buvo siuvami iš namie austų audinių, dėl to kiekvienoje troboje buvo stovai. Besimokančioms mergaitėms iš pradžių duodavo austi prastas drobes ar takus iš skudurų. Vėliau ausdavo paprastą dvinytę drobę, dvinyčius rankšluosčius, kol galiausiai išmokdavo sudėtingesnių raštų (keturnytį ar šešianytį), o jei buvo noro, išmokdavo pačius sudėtingiausius (šešiolicos nyčių ar rinktinį raštą). Sudėtingiausi raštai buvo rinkiniai, nes reikdavo didžiausios atidos, be to, audžiant tokius audinius reikėjo pagalbininkų. Kitos moterys per visą savo gyvenimą neišmokdavo austi sudėtingų raštų. Ausdavo paprastu dvyničiu būdu, kai kurios tokias drobes pajavairindavo įvairių spalvų siūlų dryželiais.

Pirmuosius audimo raštus merginos išmokdavo iš motinų, vėliau pradėdavo raštais keistis su draugėmis ar kaimynėmis. Sudėtingesniau audimui raštą reikia nusipiešti ant languoto popieriaus, t. y. pasidaryti planelį. Geresnės audėjos gebėdavo pačios susikurti savo raštų ar savaip pakeisti jau esamus, kitos ausdavo tik pagal planelį. Geresnės audėjos ne visada norėdavo dalytis savo gražiaisiais raštais su kitomis – būta konkurencijos tarp kaimo audėjų. Todėl dar ir dėl to dauguma merginų stengdavosi sugalvoti savo dar niekur neregėtą raštą. Laimingos būdavo tos, kurios turėjo giminių kituose rajonuose ir iš ten galėdavo parsivežti naujų pavyzdžių (pvz., iš Varėnės, Jiėzno ar net iš toliau).

Audinius laikydavo kuparuose (medinėse skryniose). Apie 100 metų senumo Motiejaus Aleksos kuparas iš Samninkų k. 1938 m. Juozo Timuko nuotr. Iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus archyvo (NMKČDMA)

Tačiau iki karo ir dar keletą metų po karo audė daugiausia prastus ir pačius reikalingiausius audinius. Svarbiausia buvo priausti drobės visos šeimynos drabužiams, kurie dirbant susidėdavo (daugiausia reikėdavo apatinių drabužių, apatinių kelnų, marškinių). Ir tik priaudus pakankamai drobės, buvo galima žaisti su įvairiais raštais ir spalvomis audžiant lovatieses.

Paprastai pradėdavo austi žiemos pabaigoje arba pavasarį, nes vasarą būdavo daug darbų. Dažniausiai žiemą verpdavo siūlus – paruošdavo juos austi, be to, verpiant nereikia daug šviesos, kurios žiemą labai trūksta. Išsiverpusios dažniausiai jau po Užgavėnių pradėdavo austi, tačiau kai kuriose trobose atsiradus elektrai pokariu ausdavo ilgais žiemos vakarais. Reikėjo skubėti vasarai paruošti pakankamai drobės darbo drabužiams pasiūti. Kitos ausdavo vasarą, nes stengėsi, kad iki žiemos viskas būtų išausta, išbalinta ir pasiūta. Ne kiekviena šeima turėjo stovų, todėl tekdavo jų pasiskolinti. Dažnai nepavykdavo gauti stovų, kada jų reikia, nes paprastai skolindavo tada, kai audimai būdavo baigti. Kartais susirinkdavo kelios merginos į vieną trobą austi bendro audinio. Susinešdavo savo siūlus, sutardavo, kokį raštą aus, ir pakaitomis ausdavo. Kol viena audžia, kitos užsiima kitais darbais: siuva, mezga ar net visa draugė plėšo plunksnas. Vėliau išaustą audinį pasidalydavo, nelygu kiek kurios buvo medžiagų.

Išaustas *marškas* reikėjo išdaužyti, kad būtų lygios ir gražios. Daužydavo dviese, už galų paėmusios šlapią *maršką*.

Ausdavo dažniausiai savo reikmėms, tačiau buvo tokių audėjų, kurios savo audinius vežė parduoti į

Anelės Doškuvienės kuparas. Gruožninkėlių k. 1938 m. Juozo Timuko nuotr. (NMKČDMA)

Vilnių. Geras audėjas žmonės kviesdavo austi į savo namus, jeigu ten nebūdavo kam austi arba reikėdavo gražesnių, sudėtingesnio rašto *maršku*.

Dalį audinių moterys išdovanodavo. Rankšluosčius dovanodavo per vestuves pabroliams, piršliui. Dažnai piršliui išausdavo užrašą – „Piršlys melagis“. Gražią lovatiesę taip pat dovanuoja jaunavedžiams. Vardinėms užtekdavo rankšluosčio. Dalis audinių būdavo skiriami vaikams – dukterų kraičiams. Dukterims skirtus audinius kartais motinos pažymėdavo, išiūdamos skirtingų spalvų siūliukų blogosiose audinių pusėse. Tamsias juodo fono lovatieses klojo ant sienų per šermenis, taip pat šermenų metu patiesdavo po karstu.

Onuškie apylinkių moterys austi nustojo po Antrojo pasaulinio karo, kada prasidėjus sovietų okupacijai kūrėsi kolūkiai ir moterims reikėjo eiti dirbti kolūkio darbu. Laiko nei audiniams, nei kitiems rankdarbiams neliko, nes grįžus po darbų laukdavo savi ūkio darbai, reikėjo vaikais rūpintis. Be to, parduotuvėse atsirado nebrangių drabužių, todėl nebebuvo poreikio austi drobės. Susikūrus kolūkiams, žmonės namie nebesėjo linų, nes duotos 60 arų žemės vos pakakdavo daržovėms. Kadangi kolūkiai augino linus, norinčiosios austi parsinešdavo šiek tiek linų iš ten. Audimas liko tik kai kurių moterų pomėgis ar net būdas šiek tiek užsidirbti papildomų pinigų. Ateidavo pas jas žmonės užsisakyti gražesnių lovatiesių, rankšluosčių, patalynės. Sovietų metais austas rankšluostis kainuodavo apie 3 rb, lovatiesė – 20–30 rb, nelygu siūlų kiekis ir audimo technika. Brangiausios būdavo rinktinio būdu su šilko siūlais austos lovatiesės.

Didžioji dalis apklaustų pateikėjų dukterų, de ja, jau nebeaudžia, nes „*audimas išėjo iš mados*“. Kitos ir staklių nebeturi, nors dukterys ir būtų norėjusios mokytis. Dažnai tuo laiku, kai dukterys augo, jau neaudė ir pačios pateikėjos. Kai kurios močiučių vaikaitės dabar norėtų pabandyti austi, tačiau seniai nebelikę audimo stovų. Dauguma nustojusių austi audėjų savo stovus suplovė į malkas ir sudegino nelyginant savo sunkaus ir vargingo gyvenimo simbolį.

Į mamų ir močiučių rankdarbius vaikai ir vaikaičiai žiūri įvairiai – vieni vertina, džiaugiasi ir saugo kaip šeimos relikviją, kiti keičia audinių naudojimo paskirtį, tretį audinius laiko beverčiais. Pavyzdžiui, vienos pateikėjos duktė raštuotas linines lovatieses dabar vežasi į paplūdimį – jos praktiškos, lengvai skalbiamos. Tačiau dauguma jaunosios kartos Onuškie apylinkių gyventojų močiučių austų lovatiesių nebenori kloti ant lovų ir sofų. Net pačios audėjos močiučių nevertina savo audinių – laiko juos nebemadingais, nebegražiais ir naudoja fabrikinės gamybos baldų užtiesalus. Anot jų, tie audiniai jau „*negražūs, senoviniai labai*“ (16), nebemadingi ir niekam nebeįdomūs. Kitos nekloja dėl praktinių priežasčių – prastai plaunasi šilkiniai audiniai arba nuo ilgo gulėjimo spintoje visos lovatiesės prarado savo grožį. Tačiau daugiausia austi audiniai dabar laikomi kaip suvenyrai namų spintoje, o ištraukiami gal tik kartą per metus pravėdinti.

Siūlų ir drobių balinimas

Moterys ausdavo iš įvairių siūlų. Pavyzdžiui, drobę apatiniams baltiniams, paklodes ausdavo iš nedažyto lino siūlų, paskui, jei reikėdavo, balindavo pačią drobę. Kitiems audiniams, pavyzdžiui, rankšluosčiams ar šventiniams marškiniams, reikėdavo iš anksto išbalintų siūlų. Iki Antrojo pasaulinio karo siūlus ruošdavo

namie. Žmonės augino linus savo ūkeliuose, o jiems sutvarkyti reikėjo skirti nemažai laiko. Subrendusius linus raudavo rankomis, juos surišdavo į pėdus, išdžiovindavo ir išmindavo. Kiti linus mirkydavo vandenyje ir tik išmirkytus ir išdžiovintus mindavo. Išmintus linus dar reikėjo išbrukti, tuomet atsiskirdavo spalvai ir prasčiausios kokybės pakulos, dar vadinamos *nuobrukomis* ar *nuobraukomis*, kurios buvo naudojamos virvėms ir pančiams vyti. Nubruktus linus išsukuodavo įvairaus tankumo šepeliais. Pirmiausia, šukuojant retais mediniais šepeliais, atsiskirdavo pakulos, paskui, šukuojant geležiniais šepeliais, atsiskirdavo pašukos ir galiausiai tankiu šeriniu šepėčiu – pašukėlės. Nušukuoti linai dažniausiai dar keletą metų buvo laikomi skryniose, kad išsigulėtų ir įgautų blizgesio, o tik po to juos verpdavo. Suverptos pašukos ir pašukėlės buvo naudojamos drobėms ir paklodėms austi, o iš pakulų siūlų audė maišus, *gūnias* (raštuotus audeklus vežimo sėdynėms ar arkliui apdengti).

Lininiai siūlai būdavo žalsvos spalvos, todėl juos balindavo. Tam pravertė pelenų šarmas. Užvirdavo vandenį su pelenais, paskui supildavo į bačkutę ir sumerkdavo siūlus arba jau išaustas drobes. Toks šarmas buvo labai stiprus ir taip nuėsdavo spalvą, kad net vanduo žalsvas pasidarydavo. Šarme audinius laikė apie savaitę, paskui balinimą tęsdavo lauke. Vasarą drobes patiesdavo pievoje, verpalus sukabindavo ant tvoros, kad saulė balintų. Išbaldavo maždaug per mėnesį. Kitos darydavo atvirksčiai: pirmiausia pabalindavo saulėje, pabaigoje merkdavo į pelenų šarmą, tada iškuldavo su kultuve, ir drobės būdavo baltos. Saulėje balinti pradėdavo gegužės mėnesį, kartais balandžio pabaigoje, jeigu oras saulėtas, o balinimą baigdavo iki rugiapjūtės. Kitos drobes balindavo žiemą, ant ežero su kultuvėmis kuldavo ir plaudavo. Buvo galima balinti ir be šarmo, o sudrėkintas drobes laikyti saulėje arba žiemą šaltyje. Po karo pradėjo balinti chlorkalkėmis – pamirkytą jose drobę paskui išskalbdavo. Šiuo būdu drobė ar siūlai išbaldavo daug greičiau, negu naudojant kitus senus balinimo būdus. Tačiau geriausiai ir gražiausiai drobę išbalindavo laikas, net buvo vartojamas toks posakis – „*vilna išguli vilką, o linas išguli šilką*“ (8).

Siūlų dažymas

Reikėdavo spalvotų siūlų, ypač lovatiesėms ar viršutiniams drabužiams. Vieni dažė natūraliais, augaliniais dažais, kiti – pirktais cheminiais (*kvorba*). Iki Antrojo pasaulinio karo gana plačiai buvo naudojami namie pagaminti natūralūs dažai. Iš ažuolo žievės pasidarydavo pilka, šiek tiek žalsvoka spalva. Ažuolo žievės viršų nuskusdavo ir virdavo apie 10 minučių, kol vanduo nusidažydavo. Tada vandenį nusunkdavo ir merkdavo siūlus. Tokiu pačiu būdu dažančios ir su alksnio žievėmis gaudavo rudą spalvą. Lininius siūlus dažant svogūno lukštais, jie nusidažydavo rusva arba gelsva spalva. Geltonai siūlus nudažydavo pavirinę su jonažolėmis, o žalią spalvą gaudavo pavirinę su samanomis. Tokiuose dažuose siūlus užtekdavo pavirinti porą valandų. Nudažytus siūlus dar reikėdavo išplauti, kad liktų natūrali spalva. Anot L. Pačkauskienės, pirktiniai dažai blunka, o natūraliais dažais dažyti siūlai ilgai išlieka gražūs (10). Iš natūraliai dažytų siūlų dažniausiai audė rankšluosčius, staltieses, lovatieses. Natūraliais dažais dažydavo pirktus šilkinis baltus siūlus, o vilną dažniausiai pirktais dažais. Tarpukariu dažų

buvo galima nusipirkti Onušio žydų krautuvėse arba žydai atnešdavo parduoti į namus. Dar ir po karo žydai vežiodavo dažus. Vėliau *kvorbos* gaudavo žmonės, dirbantys fabrikuose, ir pasivogę pardavinėjo kitiems. *Kvorba* buvo pardavinėjama miltelių pavidalu, norint dažyti tuos miltelius supildavo į vandenį, įpildavo rūgšties, acto ir virdavo. Dažniausiai pirkdavo juoda, raudona, žalia, mėlyna, geltona *kvorbą*.

Audiniai

Buityje audinių reikėjo įvairių – ir prastesnių, ir geresnių. Visos medžiagos buvo sunaudojamos buityje, ir tik visiškai niekam nebetinkamas audinys būdavo atiduodamas po kiemus važinėjantiems žydams. Plačiau įvairius audinius aptarsime pagal jų naudojimo būdą, t. y. ką iš jų siuvo ar kokią paskirtį tam audiniui suteikdavo.

Drabužiai. Žiemos vakarais merginos susirinkdavo kartu vakaroti, tada kartu siuvinėdavo ar megzdavo, dainuodavo, kalbėdavo, viena iš kitos kokį raštą išmokdavo. Visus rankdarbius buvo galima išmokti pasižiūrėjus, tik siūti jau reikėdavo, kad kas pamokytų. Kasdienius ir apatinius drabužius turėjo mokėti siūti kiekviena moteris, jei ne mašina, tai bent rankomis. Reikėdavo apatinių baltinių ir šeimos vyrams, ir moterims, ir vaikams. Vyrams ir moterims apatinių marškinių ir kelnių, vaikams – ilgų apatinių marškinių, su kuriais lakstydavo karštomis vasaros dienomis. Iš plonos drobės pamokytos siuvėjos siuvo liemenėles (*stanikus*). Apatiniai dažniausiai buvo siuvami iš prastesnės, kartais nebalintos drobės. Dailus pasiuvimas nebuvo labai svarbus, nes tokių drabužių nesimatė.

Su šventiniais drabužiais niekas neleido eksperimentuoti, nes medžiagos buvo brangios ir buvo gaila sugadinti. Ne kiekvienas kaimas turėjo savo siuvėją (*kriaučiu*), kviesdavosi iš kitur. Arba *kriaučius* vaikščiodavo po kaimus ir siūdavo visiems iš eilės. Siuvėjo amato dažnai mokydavosi ir vaikinai. Šie daugiau siūdavo vyriškus drabužius.

Žinomas Onušio krašto siuvėjas Petras Velička, kilęs iš Gruožninkų kaimo, kad nori būti siuvėju, sugalvojo karves ganydamas. Jau tada iš popierinių cemento maišų siuvo broliams kostiumus. „*Mes keturi broliai, sakau, kap man apsiženyti? Sakau, išmoksiu amato, siūsiu, paimsiu nuo brolių hektarą žemės namam pasistatyt, apsiženyti ir gyvensiu – siūsiu*“ (18). Turėdamas 18 metų, vokiečių okupacijos metais išėjo mokytis siuvimo amato į Žilinus pas siuvėją. Kartu mokėsi dar vienas vaikinukas ir abu dažnai pešdavosi, o siuvėjas tada grasindavo diržu ir poteriauti liepdavo. Sekmadeniais siuvėjas nedirbdavo ir eidavo į bažnyčią, grodavo vargo-

Audėja Leonora Pačkauskienė su pačios austais audiniais. Bakaloriškės, 2010 m. A. Noreikaitės nuotr.

nais. P. Velička siuvimo amato mokėsi vienerius metus. Siuvėjui už mokymą mokėjo grūdais, nes tuo metu pinigai neturėjo vertės. Pirmiausia išmokė sukirti įvairius drabužius, paskui jau ir siūti. Bobutė P. Veličkai buvo nupirkusi siuvėjo žirkles ir *prošą* (lygintuvą), vėliau už savo pinigus nusipirko siuvimo mašiną. P. Velička siūdavo ir moteriškus, ir vyriškus drabužius: kailinius, paltus, kostiumus, marškinius, švarkus, liemenes, kelnes, kepures, sukneles, moteriškus kostiumėlius. Tada ypač populiarios vyrams buvo *galifė* kelnės. Tokias mėgo nešioti ir P. Velička. Marškinius siūdavo drobininius, juose išsiūdavo perkelio krūtinę ir apykaklę. Už siuvimą imdavo grūdais, o karo metu – ir kitais maisto produktais, po karo mokėdavo pinigais. Velička buvo sąžiningas siuvėjas, pinigus imdavo tik pasiuvęs drabužį.

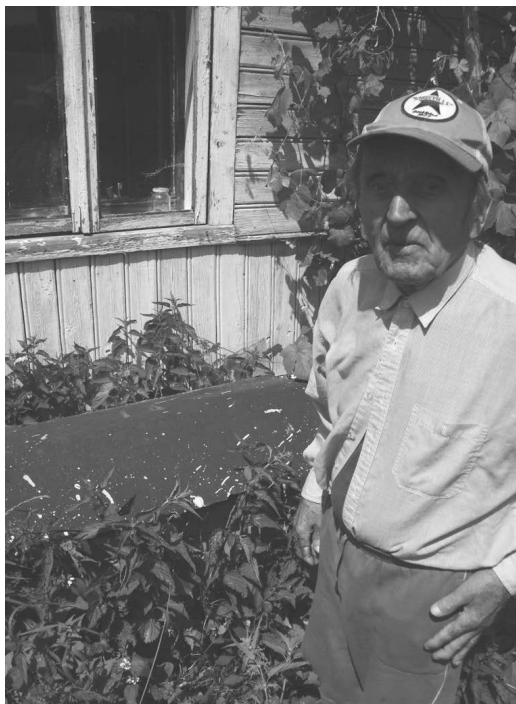
Kaip minėjome, visas reikalingas medžiagas Onuškio apylinkių moterys išausdavo namie. Fabrikinės gamybos audinių pirkdavo retai, jų būdavo žydų krautuvėse, tačiau jie buvo brangūs, o savo mažuose ūkeliuose gyvenantys žmonės neturėjo daug pinigų. Tik retkarčiais nusipirkdavo krautuvinės medžiagos geresnei suknelei, šiek tiek perkelio vyriškiems marškiniams. Šventinius marškinius siūdavo iš baltos naminės drobės, o iš perkelinės išsiūdavo tik rankoves, apykaklę ir krūtinę, kartais pakakdavo perkelinės apykaklės ir krūtinės. Vien iš baltos drobės pasiūtus marškinius kartais pasiuvinėdavo.

Dar keletą metų po Antrojo pasaulinio karo šio krašto žmonės siuvisi šventinius drabužius iš namie austos medžiagos. Viskas priklausė nuo moterų išradingumo. Iš priaustų įvairiausių languotų, dryžuotų, spalvotų medžiagų siuvo sukneles, sijonus, kostiumėlius.

Patalyšnė. Paklodes ausdavo paprasčiausiu dvinyčiu būdu iš nebalintų lininių siūlų, dažnai jas palikdavo nebalintas. *Kaldras* (antklodes) kartais darydavo merginos draugėn suėjusios ilgais žiemos vakarais. Į dvi paklodes prikišdavo pakulų, spalvių, plunksnų ir susiūdavo.

Užvalkalus pagalvėms siūdavo iš baltos drobės, galus puošdavo nėriniais arba siuvinėdavo. Rinktiniais raštais ausdavo užvalkalus dekoratyvinėms pagalvėlėms, o rinktinio būdu išaustas juosteles išsiūdavo į didesnių pagalvių galus.

Lovatiesės. Jos dar buvo vadinamos *marškomis*, paklodėmis, *divonais* arba *kapomis*. Tai puošniausi ir sudėtingiausi audiniai, puošiantys namų interjerą. Onuškio apylinkėse moterys audė vienos *palos* lovatieses, nes turėjo tik tokias siauras

*Onuškio krašto siuvėjas Petras Velička.
Taučionių k., 2010 m. A. Noreikaitės nuotr.*

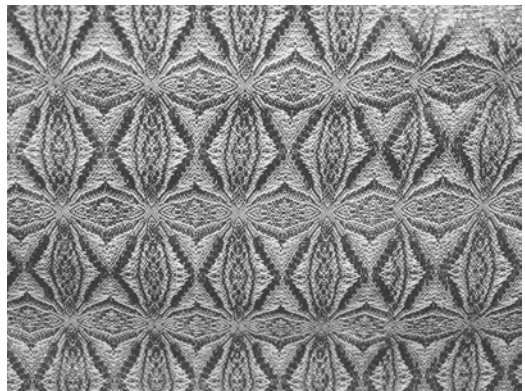
stakles. O, pavyzdžiui, Jiėzno apylinkėse buvo audžiamos dviejų palų lovatiesės (10). Lovatiesių būta įvairių. Seniausios iš lininių ir vilnionių siūlų. Derindavo balintą ir nebalintą liną, balintą liną su dažytu linu, liną su vilna. Lovatieses ausdavo iš šilko ir medvilnės (*bovelnos*). Šilko vienos pateikėjos parsiveždavo iš Kauno, kitos – iš Valkiniūku. Iš Kauno į Onuškie apylinkes atvažiuodavo žmonės, jie eidavo per sodybas ir slapta pardavinėdavo iš fabrikų paimtus šilkinis ir medvilninius siūlus. Kitos tokių fabrikinis siūlų gaudavo iš ten dirbančių pažįstamų. Siūlų buvo įvairiausių spalvų – žalių, pilkų, rudų, raudonų, mėlynų, geltonų. Lovatieses ausdavo ir iš pakulinių siūlų.

Lovatiesių raštai daugiausia geometriniai – įvairiai išdėstyti, susipynę langeliai, kryželiai, rombai, apskritimai. *Diminiu* būdu austose lovatiesėse vyrauja katpėdėlės motyvas. Rinktiniu būdu austų lovatiesių kompozicijos įvairesnės, jos audžiamos dvinytai, tačiau rankomis galima išrinkti įvairesnius raštus – tulpes, lelijas, kitus gėlių žiedus, vazonus, paukščius, žvaigžduotes, snaiges.

Lovatiesėje dažniausiai derinamos dvi kontrastingos spalvos – tamsi su šviesesne. Pavyzdžiui, juoda derinama su balta, mėlyna, žydra, geltona, raudona. Taip pat balta derinama su juoda, ruda, žalia, geltona, violetine. Bandydavo derinti ir daugiau spalvų, pavyzdžiui, balta–raudona–geltona, mėlyna–raudona–rožinė–ruda–oranžinė–geltona, raudona–geltona–mėlyna–rožinė–žalia–balta–juoda, mėlyna–geltona–žalia–rožinė–balta–juoda, balta–ruda–žalia ir t. t. Daug spalvų derinių pasitaiko daugianytėse lovatiesėse.

Gražios raštuotos lovatiesės buvo kabinamos ir kambariuose ant sienų. Džiukiškas lovatieses labai vertino kitų tautų žmonės. Pavyzdžiui, Adelė Aladavičienė savo lovatieses pasiėmė tremiama į Sibirą. Sibire visas lovatieses pardavė, jas labai pirkto vietos rusės ir kabino kambariuose ant sienų. Specialiai tam buvo audžiami mažesnio dydžio kilimėliai su panašiais ornamentais. Senos išblukusios lovatiesės gali būti klojamos ant grindų virtuvėje ar prieškambaryje vietoj takų. Koridoriams užkloti dažniau išausdavo specialiai siauresnių ir ilgesnių takų. Takai galėjo būti audžiami iš sukarpytų skudurų juostelių, vėliau pradėti austi rinktiniai grindų takeliai.

Staltiesės. Staltieses Onuškie apylinkėse dar vadindavo *servetkomis* (lenk. – *serwetka*). Kasdieniam naudojimui ausdavo paprastas, o svečiams – raštuotas, geometrinių motyvų (langelių, rombų, apskritimų). Ausdavo iš plonų balinto lino siūlų, vėliau – iš balto šilko. Staltieses, kaip ir lovatieses, susiūdavo iš dviejų palų, tik į staltieses kartais išsiūdavo nertą juostelę. Lininės staltiesės būdavo baltos, o šilku austų pasitaiko spalvotų, dažniausiai dvispalvių – baltos ir geltonos ar baltos ir mėlynos spalvos.

Rankšluosčiai. Rankšluosčiai šiose apylinkėse dar buvo vadinami *abrūsais*. Jie būdavo kasdieniai ir puoš-

Aštuoniantytės staltiesės fragmentas (šilkas). Audė Antanina Šarkienė. Žilina, 2010 m. Auksės Noreikaitės nuotr.

Žukliųų kaimo audėja
Ona Blažonienė
Lietuvos himno tekstą
išaudė rankšluostyje.
2010 m.
K. Driskiaus nuotr.

nūs dekoratyviniai. Kasdieniam naudojimui butyje ausdavo paprastus drobinius dvinyčius rankšluosčius. Dekoratyviniai būdavo audžiami keturnyčiu ar aštuonianyčiu raštu. Galus apnerdavo baltais ažūriniais nėriniais. Toks rankšluostis kabėdavo *abrūsnioje* (rankšluostinėje), gerajame kambaryje. Mažose pirkiose, kur tokio kambario nebuvo, gražų rankšluostį kabindavo tada, kai laukdavo garbingų svečių, pavyzdžiui, atvykstant kunigo kalėdoti. Rinktiniu būdu audžiamuose rankšluosčiuose dažnai išausdavo įvairių užrašų – „Laba diena“, „Ką myliu, tam dovanuju“, „Linkiu laimės“, „Piršliui melagiui“ – arba datų, dažniausiai vestuvių. Rankšluosčiai su užrašais būdavo dovanojami per vestuves ar kitomis progomis.

Tarpukariu pradėti austi ant sienos kabinami tautiniai dekoratyviniai rankšluosčiai ar takeliai, kurių galuose būdavo įaudžiami trispalviai siūlai ir išaudžiamas Lietuvos himno tekstas, įkomponuojami Gedimino stulpai, Vyčio kryžius. Tokių rankšluostį kabindavo ant sienos arba laikydavo pakabintą rankšluostinėje.

Rankdarbiai

Kaimo moterims nepakako mokėti vien austi, dažnai kasdienybei palengvinti ir buičiai pagražinti prireikdavo kitų rankdarbių – mezginių, nėrinių, siuvinių, karpinių. Be to, kaip teigė dauguma pateikėjų, „*anksčiau buvo tokia mada – be darbo negali sėdėt, norėjosi ir aust, ir megzt, ir siuvinėt*“ (12).

Siuvinėjimas

Siuvinėti mergaitės išmokdavo pačios, pasižiūrėjusios į vyresnes seseris, arba mama pamokydavo. Kitos siuvinėti išmokdavo mokykloje. Vienos siuvinėjo būdamos 12 metų, kitos pradėdavo 18 metų sulaukusios. Paklaustos, kaip išmoko siuvinėti, dažnai pateikėjos atsakydavo, kad „*pati per save*“. Paveikslėlius dažniausiai merginos nusikopijuodavo ant audinio per kalnę. Tokiais paveikslėliais dažniausiai mainydavosi draugės, kaimynės, giminaitės. Išradingesnės pačios nusipiešdavo. Siuvinėdavo staltieses, pagalvėles, kampelius ant lentynėlių, takelius ant stalo. Dažnai derindavo siuvinėjimą su peltakiavimu (*mereškavimu*). Siuvinėdavo pagalvėles, palaidines, skarytes, nosines, užuolaidėles. Tuo metu buvo madinga vaikščioti

tokiomis palaidinėmis ir į bažnyčią, ir į šokius. Išsiuvinėtomis nosinaitėmis kartais keisdavosi su draugėmis. Geriausios draugės vienodai išsisiuvinėdavo skarytes ir kartu eidavo į bažnyčią – matosi, kad draugės (11). Vyrams pasiuvinėdavo marškinių priekį.

Siuvinėdavo ant naminės drobės ir ant pirktos perkelinės medžiagos. Įvairių spalvotų siuvinėjimo siūlų ir paveikslėlių prieš Antrąjį pasaulinį karą buvo galima nusipirkti krautuvėse. Sunkiau jų gaudavo per karą ir pokariu. Sovietmečiu paveikslėlių siuvinėjimui moterys rasdavo žurnaluose, pavyzdžiui „Tarybinė moteris“. Kitos moterys paveikslėlių nusipiešdavo pačios. Tačiau dažniausiai raštus pasuferuodavo gamta, tai, ką merginos matė aplinkui. Todėl siuvinuose dažnos įvairių gėlių kompozicijos – rūtų, žibučių, rugiagėlių, ramunių, dobilų, našlaičių (broliukų), rožių. Atsinešdavo iš lauko tų gėlių ir derindavo spalvas. „Broliukus reikėjo siuvinėt. Nuėjau ant lauko, prisiskyniau broliukų ir paskui atsinešus pradėjau siuvinėt. Kaip jie lauke žydėjo, taip ir ant mano staltiesės žydi“ (12). Baigus siuvinėti, audinį išplaudavo, servetėles iškrakmolydavo.

Populiariausi siuvinėjimo būdai – pilnas siuvinėjimas ir *rišeljė*, kai baltais siūlais siuvinėjamas ažūrinių motyvų raštas, o baltos medžiagos plotai iškarpomi. Taip siuvinėjamos servetėlės, staltiesės, užuolaidėlės. Panaudodavo ir peltakiavimą (*merėškavimą*) – siūlų ištraukimą ir apsiuvimą.

Ant pagalvėlių dažniausiai siuvinėdavo ryškias raudonos, rausvos spalvos rožes ar kitas stambias gėles, įkomponuodavo mėlynų ar geltonų kitokių gėlyčių. Mažų pagalvėlių užvalkalas dažniausiai būdavo visas užpildomas, dažnai paveikslėlių irėmindavo gražiai raityti rėmeliai. Didelių pagalvių užvalkalams siuvinėjo tik galus.

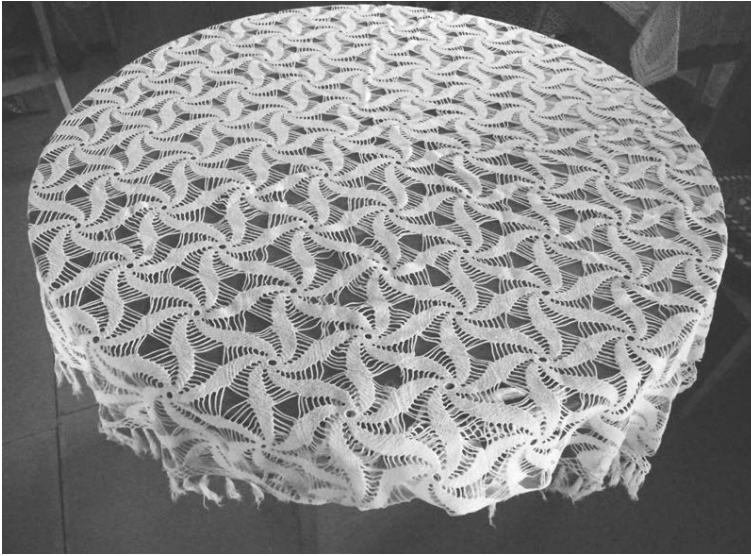
Siuvinėti audiniai panaudojami kambarių interjerui puošti. Gražia siuvinėta staltiesė dažnai galima pamatyti uždengtą namų altorėlį. Maža siuvinėta servetėlė gali būti padėta po gėlių vazele ant stalo. Ant stalo klodavo pailgus augalinius motyvais siuvinėtus takelius. Į lentynėles klodavo siuvinėtus kampelius.

Dabar močiutės daugiausia siuvinėja kryžiuku ant specialios medžiagos. Iš miesto vaikai ar giminaičiai parveža specialiai siuvinėti kryželiu atspausdintų paveikslėlių, dažnai religinės tematikos, gamtos vaizdų. Tokius paveikslukus irėmina ir pakabina ant sienos arba deda į sekciją.

Nėrimas vąšeliu

Nerti mergaitės dažniausiai išmokdavo irgi pačios, pažiūrėjusios į kitas arba pamokytos vyresniųjų. Nėrinių prireikdavo tvarkant nuaustus audinius, kada gražiai nunerta juostele sujungdavo išaustas staltieses ar į galus išsiūdavo plačius užgalius. Nerdavo ažūrinius užvalkalus pagalvėlėms, išsiūdavo ryškesnės spalvos pamušalą, kad geriau kiauraraštis matytųsi. Apnerdavo paklodės kraštą, kuris kyšodavo iš po lovatiesės. Dažniausiai nėriniai būdavo prisiuvami dekoratyvinių rankšluosčių galuose.

Būdavo mada apnerti nosines, dažniausiai jas merginos dovanodavo vaikams. Nosinėms naudojama pirkta medžiaga sukarpydavo, tada apmegzdavo. Pinigų medžiagai mergaitės uždirbdavo rinkdamos uogas. Jas veždavo į Vilnių, o pardavusios pirkdavo medžiagos (16). Apnerdavo palaidinukes, nerdavo pirštines.

*Nerta staltiesė.
Nėrė Stasė
Papiliauskienė.
Onuškis, 2010 m.
Martyno Vingrio
nuotr.*

Dabar močiutės mėgsta nerti įvairias servetėles. Jos gali būti vientisos arba sunertos iš atskirų dalių, pavyzdžiui, kelios įvairių spalvų mažos servetėlės sukomponuotos į vieną didelę. Servetėlėse gausu augalinių ir zoomorfinių motyvų, dažniausiai išneriama įvairių gėlių, paukščių. Nėrinių spalvų gama labai įvairi, nes parduotuvėse galima nusipirkti įvairių spalvų ir atspalvių siūlų. Tačiau moterys labiausiai mėgsta nerti iš ryškių spalvų siūlų arba vienspalves baltas. Pastelinės spalvos dažnai derinamos su ryškėmis, įvairiai komponuojamos. Mėgstama baltą spalvą derinti su kitomis ryškėmis spalvomis (baltą ir raudoną bei jos atspalvius, baltą ir rudą, baltą, mėlyną ir rudą, baltą, žydrą ir mėlyną, baltą, oranžinę ir rudą ir t. t.).

Dabar Onuškie apylinkių gyventojos nėrinius naudoja interjero puošybai – kloja ant kėdžių, fotelių atlošų, kabina virš lempų, uždengia mažesnių spintelių paviršių. Spalvotas servetėles kloja ant balta staltiese dengto didelio stalo. Gražiai dera spalvotos servetėlės po gėlių vazonais. Spalvotos servetėlės kabinamos ant baltų kambario durų viršaus. Didelės kiauraraštės staltiesės klojamos ant televizoriaus spintelės, ant stalų ir staliukų, komodų. Tokias dideles ir mažesnes baltas staltiesėles dovanodavo bažnyčiai altoriams, altorėliams uždengti ar po gėlių vazonais patiesti. Kartais bažnyčiai dovanojamos staltiesės būna su kryželiais. Tačiau bažnyčiose, kaip ir žmonių namuose, dabar daugiau naudojamos fabrikinės gamybos staltiesės.

Mezgimas

Mezgti mokėjo beveik kiekviena kaimo mergina. Kaip ir kitus rankdarbius daryti, taip ir mezgti kai kurios pradėdavo niekieno nemokytos, tiesiog – *nusižiūrėjusios* į mamą arba seseris. Dažniausiai mezgdavo pačius reikalingiausius daiktus – vilnones kojines ir pirštines. Šventinės pirštines būdavo raštuotos, puoštos lelijų, tulpių, egļučių ar geometrinių raštų motyvais. Kasdienės pirštines – paprastos vienspalvės. Kojines papuošdavo keliomis spalvotomis siūlų juostelėmis, retkarčiais – vienu kitu ornamentu.

Žuklių kaimo audėja Ona Blažonienė moko austi ekspedicijos dalyvę Akvilę Driskiūtę. Žuklių k., 2010 m. K. Driskiaus nuotr.

Prieš Antrąjį pasaulinį karą ir dar keletą metų po jo buvo gana populiariu namus dekoruoti baltais popieriaus karpiniais³. Karpinius klijavo ant langų vietoj užuolaidėlių, apvyniodavo lempas, puošdavo šventus paveikslus – *abrozdas*. Dekoravo lentynų kampelius, iškarpytus takelius klojo ant stalo – vėliau šių karpinių vietą užėmė vašeliu nertos servetėlės.

Tinklines užuolaidas mezgdavo iš lininių siūlų su šeiva lygiai tokiu pačiu principu, kaip žvejybos tinklus. Tik užuolaidas moterys pasiuvinėdavo spalvotais siūlais.

Audimas po Antrojo pasaulinio karo pradėjo nykti, o mezgimas šiek tiek suaktyvėjo. Moterys pradėjo megzti sau įvairių drabužių, pavyzdžiū rasdavo žurnaluose. Mezgdavo sijonų, suknelių, megztinių, liemenių, palaidinių, skarų, drabužėlių vaikams ir pan. Žurnaluose rasdavo įmantrių mezgimo būdų, o kitų raštų pavyzdžių gaudavo iš draugių.

Onuškio apylinkėse apklaustos auksarankės:

1. Adelė Aladavičienė (Ablačinskaitė), gim. 1921 m. Gripiškių k., Alytaūs vls., gyv. Jūkniškių k.;
2. Aldona Alikonienė, gim. 1933 m. Vėrgakiemio k., Onuškio vls., gyv. Žilinuose;
3. Onutė Balkelienė, gim. 1944 m. Jūnčionių k., Alytaūs vls., gyv. Onuškyje;
4. Marijona Balkuvienė (Putytė), gim. 1930 m. Vobriškių k., Varėnės vls., gyv. Taučionių k.;
5. Zofija Eidukevičienė (Stanevičiūtė), gim. 1924 m. Solomenkos k., Onuškio vls., gyv. Taučionių k.;

³ Karpyti didelio mokslo ir gabumų nereikėjo. Sulankstydavo popierių ir apkarpinėdavo kraštus dantukais, viduryje išėdavo simetriški augaliniai, gyvūniniai motyvai. Karpiniai dažniausiai būdavo iš balto popieriaus, o mokydavosi karpyti iš laikraščinio. Popierius buvo brangus, todėl bet kaip karpyti ir gadinti nederėjo. Po karo, kai popierius atpigo ir nuvertėjo, karpiniais Onuškio apylinkių gyventojų namai nebepuošiami.

6. Albina Kondratavičienė (Vercečkaitė), gim. 1936 m. Vėrgakiemio k., Onušio vls., gyv. Žilinuose;
7. Teofilė Makavičienė, gim. 1937 m. Lieponių k., Alytaus vls., gyv. Onuškyje;
8. Marytė Norvaišienė (Pacevičiūtė), gim. 1947 m. ir gyv. Dusmenyse;
9. Zofija Okunevičienė (Okunevičiūtė), gim. 1930 m. Kęstūčių k., Onušio vls., gyv. Onuškyje;
10. Leonora Pačkauskienė (Balkevičiūtė), gim. 1921 m. Jūrgionių k., Onušio vls., gyv. Bakaloriškių k.;
11. Adelė Pačkauskienė (Skendelytė), gim. 1936 m. Sarapiniškių k., Varėnos vls., gyv. Dusmenyse;
12. Stasė Papiliauskienė (Šlaičiūnaitė), gim. 1921 m. ir gyv. Onuškyje;
13. Anelė Radzevičienė (Doškutė), gim. 1934 m. Gruožninkėlių k., Onušio vls., gyv. Semėniškių k.;
14. Aldona Stanulionienė (Nevieraitė), gim. 1937 m. Radžiūnų k., Daūgų vls., gyv. Ramošiškių k.;
15. Stefanija Stanulionienė (Vaitkuskaitė), gim. 1919 m. Pāsamavio k., Onušio vls., gyv. Jukniškių k.;
16. Antanina Šarkienė (Tarasevičiūtė), gim. 1936 m. Vėrgakiemio k., Onušio vls., gyv. Žilinuose;
17. Genė Vaitkevičienė (Vičkačkaitė), gim. 1927 m. Kaniūkų k., Onušio vls., gyv. Ramošiškių k.;
18. Petras Velička, gim. 1923 m. Gruožninkuose, nuo 1980 m. gyv. Taučionių k.;
19. Veronika Veličkienė, gim. 1924 m. Gruožninkų k., Onušio vls., gyv. Taučionių k.

Kryždirbystė Onuškio apylinkėse

Alė Počiulpaitė

Onuškio apylinkėse gana gausu medinių paminklų. Daugiausia jų sakralinėje aplinkoje – kapinėse, bažnyčių šventoriuose – ir visai nedaug gyvenamosiose ir gamtinėse erdvėse – miesteliuose, kaimuose, sodybose, pakelėse. Šie paminklai nėra seni – jie statyti ne anksčiau kaip XX a. viduryje. Vienas kitas, sprendžiant iš statinio būklės, kai kurių formos niuansų, galbūt ir anksčiau. Tačiau dauguma jų atsiradę Atgimimo ir atgautos Nepriklausomybės laikotarpiu. Deja, tikriausiai dėl tam metui būdingo skubotumo, medžio apdirbimo technologijos nepaisymo dalies šių paminklų būklė prasta, jie jau reikalingi taisymo ir atnaujinimo.

Gaila, kad neišliko (ir naujų nepastatyta) tradicinių dzūkikiškų kryžių su tik šiam kraštui būdingu apversto trikampio, kurį sudaro specifiškai įkomponuoti Kristaus kankinimo įrankiai, siluetu. M. K. Čiurlionio muziejaus ikonografinė medžiaga liudija, kad kaip tik tokių kryžių būta daugiausia. Kai kurie iš jų paprasti, be dekoratyvinių ir tradicinių architektūrinių elementų, tačiau dauguma išsiskiria ir savitomis koplytėlėmis. Koplytėlių gali būti tik viena – kryžmoje, arba kelios – žemiau kryžmos, netgi, kaip liudija M. K. Čiurlionio muziejaus nuotrauka, virš kryžmos ir ant pečių. Kryžmos koplytėlėse paprastai esti šiam kraštui būdinga nukryžiuotųjų scena, t. y. prie kryžiaus su Nukryžiuotojo skulptūra dedamos Švč. Mergelės Marijos Sopulingosios ir šv. Jono apaštalo statulėlės. Kitose koplytėlėse – Švč. Mergelės Marijos ar kurio nors šventojo skulptūros (gaila, nuotraukų kokybė neleidžia identifikuoti kai kurių siužetų).

Ir muziejinė medžiaga, ir dabartinis Onuškio apylinkių vaizdas rodo, kad čia vyravo ir tebevyrauja kryžmiški kryžiai – tai, beje, irgi šio krašto tradicija. Puošybės atžvilgiu jie labai įvairūs: nuo paprastų nedekoruotų konstrukcijų, kartais net be stogelių kryžmoje, iki įvairiai dekoruotų. Dekorui naudojamos įvairios technikos – drožinėjimo, pjaustymo, raižymo, tekinimo, – jas atitinkamai derinant ar pasirenkant kurią nors vieną. Tačiau vyrauja pjaustinėti ažūriniai elementai, primenantys aukštaitiškų kryžių puošybą, nors Dzūkijos kryžiuose jų ne tiek tiršta.

Kryžiai Kazokiškių kaimo kapinėse. 1938 m.

Juozo Timuko nuotr. Iš Nacionalinio

M. K. Čiurlionio dailės muziejaus archyvo

Kitų tradicinių formų statinių nedaug – ekspedicijoje užfiksuota vos keletas koplytstulpių, stogastulpių. Jų sandaroje irgi galima atpažinti kitų regionų (aukštaičių, net žemaičių) kryždirbystės atgarsius.

Palyginti nemažai paminklų, kuriuose vyrauja ne tradicinės konstrukcinės ar architektūrinės, o skulptūrinės formos, t. y. skulptūrinių stogastulpių. Dauguma jų, išskyrus vieną kitą visai savitą, atspindi dabartinės visos Lietuvos kryždirbystės tendencijas.

Kaip ir visur Lietuvoje, daugumos paminklų autoriai nežinomi, nes buvo neįprasta ant statinio iškalti meistro pavardę ar bent inicialus. Dauguma meistrų, be abejo, vietiniai. Žmonės prisimena vieną kitą pavardę, bet negali įvardyti jų darbų (jie bus paminėti aptariant konkrečius paminklus). Iš prisiminimų matyti, kad tie meistrai dirbo įvairius medžio darbus, kryždirbystė nebuvo jų pagrindinis amatas. Palyginti daug kryžių yra Jono Kasparavičiaus (1925–2000) ir Vydo Kasperavičiaus, tėvo ir sūnaus, darbo. Jų formos, puošybos ypatybės, Nukryžiuotojo skulptūros modeliavimo pobūdį ir su tam tikra išlyga galima laikyti išskirtiniu dabartinės Onuškio krašto kryždirbystės bruožu. Kita vertus, jie išsiskiria savita stilistika: kryžmos puošyba, Nukryžiuotojo skulptūros traktuote. J. ir V. Kasperavičių kryžiuose galima išžiūrėti ir aukštaičių įtakos, bet apskritai jų struktūra, dekoras atspindi ir tam tikrą visai Lietuvai būdingą dabartinio kryžmiško kryžiaus struktūrą, tarsi kokį bendrinį tipą. Galima spėti, kad tokį sprendimą šie meistrai pasirinko sąmoningai, galbūt savotiškos atrankos būdu. Šių meistrų kūryba balansuoja tarp liaudiškos tradicijos ir akademinės dailės. J. Kasparavičius dirbo mokytoju ir drožinėti pradėjo išreikšdamas savo meninius polinkius, iš dalies paskatintas bendravimo su profesionaliais dailininkais (J. Mikėnu ir kt., kurie lankydavosi jo namuose). Jis gana aktyviai reikėsi sovietinio meto liaudies dailės gyvenime, parodose eksponuodavo įvairaus turinio skulptūreles. Sovietmečiu yra padaręs ir porą kryžių, dėl to sulaukė nemalonumų, tačiau kūrė ir pasaulietinio turinio paminklus, tęsdamas Ablingojė suformuotą liaudies monumentalistikos tradiciją¹.

Vydas Kasperavičius yra profesionalus dailininkas tekstilininkas, baigęs tuometinį Dailės institutą, sukūręs nemažai batikos darbų įvairiems interjerams. Atgimimo metais mokytojaudamas Ūnuškyje, galbūt veikiamas tėvo pavyzdžio, ėmėsi kryždirbystės, nors yra padaręs mažiau kryžių nei tėvas. Nemažai kryžių yra dirbę abu, išlaikydami tėvo stilių. V. Kasperavičiaus kryžiuose galima išvelgti ir akademinės dailės įtaką, ypač skulptūrų (Nukryžiuotojo) formose. Beje, J. Kasparavičius nėra onuškietis, nors gyvenęs ir dirbęs netoliese, tame pačiame Trākų rajone (Čižiūnuose, Vladislavoje).

Vienas kitas statinys Onuškio apylinkėse, ypač kapinėse, yra kitų regionų meistrų darbo. Būtų galima paminėti Vytauto Ulevičiaus paminklą Onuškio kapinėse, Antano Česnulio – Žilinių kapinėse, vienas kryžius Onuškio kapinėse itin artimas panevėžiečio Kazimiero Nemanio braižui. Praną Kiškį², kurio paminklų esama Onuškio kapinėse, sunku priskirti prie vietos meistrų, nes yra dirbęs ir gyvenęs Žemaitijoje, Leñtvaryje ir kt.

Kaip minėta, buvusio Onuškio valsčiaus teritorijoje neiškilo senųjų

¹ Kasperavičius J. *Skulptūra*, Vilnius, 1985, p. 54.

² Duomenys apie šį meistrą prieštaringi. Galbūt tai tas pats meistras, kuris yra dalyvavęs kuriant Ablingos, Miliūnų ansamblius, gyvenęs Klaipėdoje, Grigiškėse (čia pastatęs kryžių), Lentvaryje.

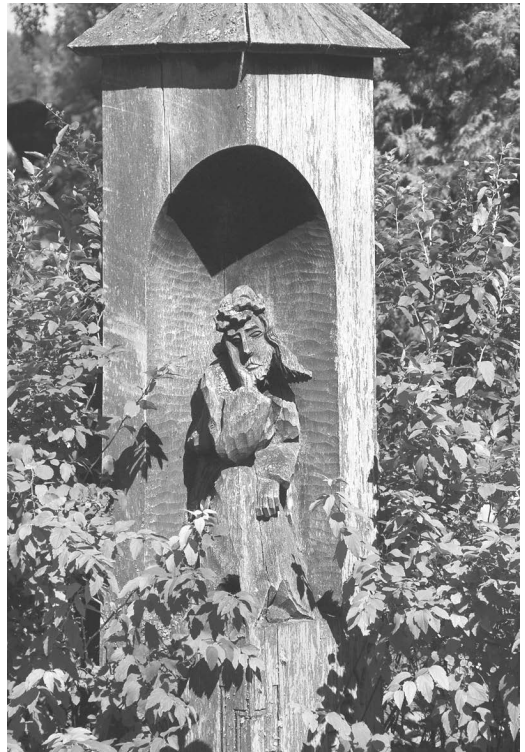
medinių paminklų, todėl šių apylinkių kryždirbystės vaizdą sudaro pastaraisiais 3–4 dešimtmečiais pastatyti kryžiai. Straipsnis paremtas 2010 m. ekspedicijoje surinkta lauko medžiaga ir viena kita publikacija. Siekiant atskleisti Onušio krašto medinių paminklų ypatybes, jie grupuojami pagal buvimo vietas: kapines, bažnyčių šventorius, miestelius, kaimus, pakeles ir sodybas.

Kapinės

Įvairaus dydžio kapinių buvusio Onušio valsčiaus teritorijoje daug – jas turi kone kiekvienas kaimas. Medinių paminklų skaičių jose lemia kapinių dydis, iš dalies ir vietos tradicijos.

Tarp medinių antkapinių paminklų vyrauja kryžmiški kryžiai (tai irgi minėtasis dzūkų kryždirbystės bruožas). Paprastai kapavietėje jie išsiskiria dydžiu ir yra savotiškas jos centras, nes retai toks kryžius joje yra vienintelis statinys – greta dažniausiai stovi vienas ar net keli akmeniniai ar cementiniai paminklai. Didelė dalis pastarųjų ankstesni už medinius, kurie įterpti tarp jų ar pastatyti ten, kur buvo laisvos vietos, dažnai kapavietės pakraštyje. Tokios skirtingų medžiagų ir formų paminklų sancaupos ypač būdingos šeimų kapavietėms, kur palaidotos kelios kartos. Jeigu formuojama nauja kapavietė, medinis kryžius paprastai derinamas su akmeninėmis (kartais medinėmis) stelomis ar panašiais dariniais, kurie dažniausiai skirti įrašams ir dedikacijoms. Panašiai į kapavietę įkomponuojami ir kitokių formų mediniai paminklai – tradiciniai ar skulptūriniai stogastulpiai, koplytstulpiai, skulptūrinės kompozicijos. Dauguma kapaviečių aptvertos medinėmis ar metalinėmis tvorelėmis, apjuostos akmeniniais ar betoniniais bordiūrais, kartais gyvatvorėmis ir pan.

Apskritai, lyginant medinių statinių skaičių skirtingose buvusio Onušio valsčiaus vietose, akivaizdu, kad jų daugiausia kapinėse, todėl būtent jie labiausiai atskleidžia dabartinį šio krašto kryždirbystės vaizdą ir lokalinius jo niuansus. Lokaliniai bruožai išryškėja ir daugiausia medinių paminklų turinčiose kapinėse (Onušio, Dusmenų, Žilinių, Pāmusių), ir kai kuriose mažesnėse. Chronologiniu atžvilgiu vyrauja, kaip jau minėta, paskutinio XX a. ir pirmojo šio amžiaus dešimtmečio statiniai. Tiksliau juos datuoti sudėtinga, apie pastatymo laiką dažnai tenka spręsti iš jų būklės, palaidojimo laiko, iš dalies – kai kurių drožybos, sandaros, formos niuansų.

Paminklas knygnešiui Mečislovui Stankevičiui. Onušio kapinės. 2010 m. A. Počiulpaitės nuotr.

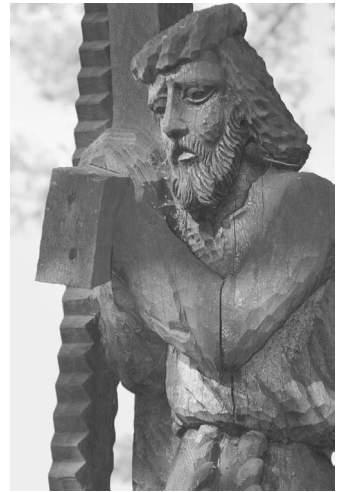
Onušio kapinės didžiausios ir užimamu plotu, ir medinių paminklų, kurie, be kita ko, įvairių formų, skaičiumi. Jos išsiskiria ir tuo, kad čia palaidoti keli šio krašto knygnešiai – Antanas Didikas, Stasys Banuškevičius, Mečislovas Stankevičius. Kada statyti mediniai paminklai jų kapavietėse, nustatyti sunkoka, bet jų sandara, simbolika, medžio būklė leidžia manyti, kad tai praėjusio amžiaus paskutinio dešimtmečio statiniai.

Antano Didiko (1870–1933) kapavietėje stovi arkinius kopyltstulpis su kryžių nešančio Kristaus skulptūra. Pavyko išsiaiškinti, kad tai P. Kiškio darbas. Skulptūra (h 113 cm) tradicinės ikonografijos, apibendrintų formų, Jėzaus veidas jautriai modeliuotas, perteikta rimties ir kančios išraiška. Kopyltstulpį dengia dvišlaitis stogelis su stambia simboline Gedimino stulpų viršūne. Be kopyltstulpio, čia esama ir trijų akmeninių plokščių, kuriose iškalti palaidotųjų vardai.

Kitoks paminklas knygnešiui Stasiui Banuškevičiui (1887–1943). Jį sudaro stambus trikampis (kraštinė ~50 cm) masyvas. Stačiajame kampe išskobta niša su didele (h 83 cm) horeljefu drožta Jėzaus Nazariečio skulptūra. Skulptūra tradicinės ikonografijos, ganėtinai išraiškingų apibendrintų formų. Statinio paviršius lygus, nedekoruotas, dengtas dvišlaičiu stogeliu. Ant briaunos išraižytas Gedimino stulpų simbolis, o šonuose – užrašas „Knygnešys“. Epitafija iškalta paminklo nugaroje.

Analogiškos struktūros ir simbolikos paminklas knygnešiui Mečislovui Stankevičiui (1875–1953), tik jo nišoje – Rūpintojėlio skulptūra (h 70 cm). Skulptūra tradicinės ikonografijos, darnių proporcijų, išraiškingos pozos, jautriai modeliuotų veido bruožų. Statinys dengtas piramidiniu stogeliu. Abu šie paminklai irgi P. Kiškio darbo.

Didelė tradicinės ikonografijos Rūpintojėlio skulptūra (h 95 cm) yra Žilionių ir Cibulskienės kapavietės stogastulpyje. Stogastulpiui naudotas medžio kamienas, kuriame išskobtoje nišoje horeljefu išdrožta skulptūra. Statinys dengtas piramidiniu skiedrų stogeliu, virš jo susilanksčiusi metalinė saulutė.

Pranas Kiškys. Kopyltstulpis knygnešio Antano Didiko kapavietėje. Onušio kapinės. 2010 m. A. Počiulpaitės nuotr.

Paminklas knygnešiui Stasiui Banuškevičiui. Onušio kapinės. 2010 m. A. Počiulpaitės nuotr.

Tarp skulptūrinių paminklų Onušio kapinėse išsiskiria V. Ulevičiaus darbas Kadžiulių šeimos kapavietėje (1987 m.). Tai monumentalus sudėtingos struktūros statinys, kurį sudaro apvaliame medžio kamiene išskobtoje nišoje horeljefu išdrožta stambi (h 240 cm) Metraštininko skulptūra. Paminklo apimtį praplečia šoniniai skydai. Metraštininko, kuris vaizduojamas ilgu rūbu, basas, figūrai būdinga statika, pabrėžtinai griežtas dekoratyvus rūbų modeliavimas, fiksuotas judesys, iškilminga poza. Akcentuojami ir tipiški Metraštininko atributai – knyga ir plunksna.

Šoniniai skydai gana tirštai išraižyti augaliniais motyvais: iš ašočio, tarsi kokio šaltinio, kyla augalų – lapų, žiedų – puokštė. Dekorą papildo ažuolo lapų kompozicijos: girlianda, juosianti dedikaciją, juosta, puošianti statinio nugarinės pusės vertikale, ažuolo lapų kuokštas, kaip atrama Metraštininko kojoms.

Negiliai išraižytas smulkus dekoras dengia visus priekinius statinio paviršius. Ornamentai – dydis, santykis su lygaus paviršiaus salelėmis kaip tam tikromis pauzėmis – harmoningai įsilieja į skulptūrinės formas, jas apgaubdami ir suteikdami savotiško virpėjimo bei gyvybės. Tokio pobūdžio dekoras – būdinga V. Ulevičiaus stiliaus ypatybė, beje, ryškiai atspindinti meistro sąsajas su Liongino Šepkos kūryba. Tai liudija ne tik panašus dekoro santykis su skulptūrinėmis formomis, bet ir ornamentai, atrodantys kaip savotiškos L. Šepkos citatos.

Paminklas dengtas dvylikakampiu apskardintu stogeliu. Ant jo briaunų statmenai įmontuotos pjaustinėtos juostos, viršuje subėgančios į bokštelį su geležine saulute, kurios struktūroje irgi dominuoja ažuolo lapų motyvai. Šoninių skydų viršuje – nedideli bokšteliai.

Tarp kitų skulptūrinių medinių paminklų Onušio kapinėse atkreipia dėmesį stilizuotas minimalistinis statinys, skirtas miškininkui Stasiui Balkeliui. Tai neaukštas, stačiakampio skerspjūvio, beveik nemodeliuotas stulpas, kurio didžiąją dalį užima stambus schemiškas bareljefu drožtas portretas. Nugarinėje paminklo pusėje išraižytas tekstas, galbūt liaudies dainos parafrazė: „Vai kaip aš išėjau ant aukšto laukelio, tai aš pažiūrėjau į visas šales ir žalias gireles.“

Dar vienas skulptūrinis stogastulpis, pasirašytas SR monograma, yra Seniutų šeimos kapavietėje. Jis visas padengtas juodu impregnantu, kurio blizgesys skulptūrinės formas daro „sunkiai įskaitomas“. Didžiąją dalį paminklo užima horeljefu drožta, neaiškaus ikonografinio tipo, ganėtinai chaotiškų formų Kristaus skulptūra. Likęs paviršius išraižytas horizontaliais grioveliais. Stogastulpis dengtas dvišlaičiu stogeliu kiaurapjūviu pjaustinėtomis atbrailomis. Stogelio viršų puošia metalinė saulutė.

Didžiąją dalį Onušio kapinių medinių paminklų sudaro kryžmiški kryžiai. Dalis jų beveik nedekoruoti, kai kurie tik su vienokiais ar kitokiais stogeliais kryžmoje. Kai kurių siluetą praturtina pečių ir viršūnės galų formos, beje, nesu-

Vytautas Ulevičius. Paminklas Kadžiulių šeimos kapavietėje. Onušio kapinės. 2010 m. A. Počulpaitės nuotr.

dėtingos – daugiausia dvigubos piramidės, netaisyklingo rutulio, rečiau trilapio. Beveik visų krucifiksai metaliniai. Didelė tokių kryžių dalis gana prastos būklės – apsamoję, papuvusiomis apačiomis. Galbūt tai seniausieji šių kapinių paminklai, bet, kaip minėta, vargu ar senesni nei XX a. antrosios pusės.

Pagal struktūrą, medžio būklę seniausiu turbūt galima laikyti kryžių, šalia kurio nėra kapo arba jis sunykęs (galbūt tai būta bendrojo kapinių kryžiaus). Ekspedicijoje teko girdėti, rodos, iš V. Kasperavičiaus, kad jis padarytas Tauterio prieš 25 metus (iš pažiūros kryžius senesnis). Apie Tauterį, kuris, esą, dirbęs kryžius ir valtis, nieko daugiau sužinoti nepavyko, nerasta ir panašios struktūros statinių (galbūt jie sunykę).

Kryžius išsiskiria savitai modeliuotais pečių ir viršūnės galais, tačiau ypač įdomus skardinis darinys kryžmoje, juosiantis metalinį krucifiksą, prikaltą tiesiog kryžmos paviršiuje. Tai tarsi koplytėlės imitacija ar neįprastas stogelis: siaurėjantis, netaisyklingos formos ovalas, kurio neaukštos cinkuotos skardos sienelės trapecijomis iškarpytu viršumi remiasi į jau aprūdijusios skardos juostą, kuri dėl stambiais trikampaiais iškarpyto išorinio krašto panaši į keistoką aureolę. Kryžius apsamojęs, aukšto, į apačią plėtėjančio pagrindo apačia papuvusi.

Tarp gausiau dekoruotųjų išsiskiria kryžius Žilionių kapavietėje. Jo puošyba primena aukštaitiškas kryždirbystės tradicijas ir panevėžiečio K. Nemanio drožybos stilių: liemens apačią apkalant lentelėmis suformuotas pagrindas, pjaustinėto ornamento juostos ant briaunų ir šonuose bei stilingas liemens ir pečių paviršių raižytas dekoras – savotiškos girliandos, sudarytos iš nenutrūkstamų priešpriešinių lapų grandinių. Nemažą (h ~40 cm) medinį krucifiksą dengia dvišlaidis medinis stogelis pjaustinėtomis atbrailomis. Kryžmą puošia iš augalinių elementų sukomponuoti spinduliai.

Galima būtų paminėti dar keletą šiose kapinėse stovinčių puošnesnių kryžių. Beveik visas jų dekoras sukonzentruotas kryžmoje (tai, beje, būdinga daugeliui Onušio apylinkių kryžių). Kai kurių kryžma apjuosta lanku tarsi nimbu, iš kurio eina (arba jį kerta) spinduliai, dažniausiai sudaryti iš daugiau ar mažiau stilizuotų augalinių elementų. Kai kurių kryžių kryžmose pilnavidurį nimbą primenantys skritulio, rečiau rombo formos skydeliai yra spindulių pagrindas. Vyrauja metaliniai krucifiksai, viename kryžiuje vietoj krucifikso – medalionas su Kristaus galvos bareljefu.

Tarp kitokių formų tradicinių paminklų paminėtinas Elenos Janavičienės kapavietėje esantis koplytstulpis. Jis gausiai dekoruotas kiaurapjūviu ornamentu. Koplytėlė stačiakampio plano, į apačią siaurėjanti, atvira iš visų pusių. Virš piramidinio stogelio – palyginti stambus kryželis profiliuotais galais ir tulpės silueto spinduliais kryžmoje. Koplytėlės kampai apjuosti tokiu plačiu kiaurapjūviu ornamentu, kad jis beveik užstoja įdėtą gipsinę Švč. Mergelės Marijos skulptūrėlę.

*Kryžius (fragmentas).
Onušio kapinės. 2010 m.
A. Počiulpaite's nuotr.*

Koplytstulpis Elenos Janavičienės kapavietyje. Onušio kapinės. 2010 m. A. Počiulpaitės nuotr.

Jonas ir Vydas Kasperavičiai. Koplytėlė. Senosios Onušio kapinės. 2010 m. A. Počiulpaitės nuotr.

Stulpo briaunos dekoruotos kiaurapjūvio ornamento juostomis, o paviršiai – pas-kirais pridėtiniais augalinio ornamento elementais.

Senosiose Onušio kapinėse seniai nebelaidojama. Iš seniausių tėra išlikę keli jau apirę akmeniniai paminklai (iš vienintelio išskaitomo įrašo matyti, kad laidota 1904 m.).

Kapinės dabar yra tapusios partizanų atminimo vieta: jų vardai iškalti stambioje akmens plokštėje. Be jos, memorialą sudaro du kryžmiški kryžiai ir koplytėlė ant cementinių pamatų. Visi šie statiniai J. ir V. Kasperavičių darbo. Vienas kryžius dedikuotas dviem žuvusiems partizanams – Jonui Budrevičiui ir Feliksui Truncei.

Kryžius su minėta dedikacija palyginti nesudėtingos dekoruotos struktūros. Kryžmą puošia nedidelis skydas su stilingais spinduliais. Dvišlaidis medinis stogelis drožinėtomis atbrailomis dengia stilizuotą, statišką Nukryžiuotojo skulptūrą. Šonuose, žemiau kryžmos, statmenai paviršiumi įkomponuotas gana stambus dekoruotas elementas. Gana aukštas pagrindas suformuotas liemenių paplatinus lentomis, jo briaunas puošia pjaustinėtos juostos.

Antrasis kryžius panašus, tik sudėtingesnės struktūros. Spinduliai ir pilnaviduris skydas beveik analogiškai aptartajam kryžiui. Savitas kryžmos medinis puslankio formos stogelis apjuostas palyginti stambiu išlenktų kalto metalo spindulių vainiku,

*Kryžius Vlado Belkevičiaus kapavietėje.
Dusmenų naujosios kapinės. 2010 m.
A. Počiulpaitės nuotr.*

*Kryžius Viktoro Balkaus kapavietėje.
Dusmenų naujosios kapinės. 2010 m.
A. Počiulpaitės nuotr.*

primenančiu nimbą. Kryžiaus pagrindo briaunas puošia kiaurapjūvio ornamento juostos. Nukryžiuotojo skulptūra medinė, statiška, stilizuota, šiems meistrams būdingo modeliavimo. Abiejų kryžių šakų galai nepuošti, tiesiog užapvalinti.

Koplytėlė, stovinti ant cementinio pamato, ganėtinai sudėtingos struktūros. Tai kvadratinio plano, dvišlaičiu stogeliu dengtas statinėlis, atviras iš visų pusių. Stogelį su pagrindo kampais jungia dvigubos atramos: išorinės stambios su pabrėžtomis jungtimis, vidinės lengvos, pjaustinėtos, turinčios puošybines, ne konstrukcinę funkciją. Abu frontonai dekoruoti stambiais kiaurapjūviais elementais, kurių formose galima išžiūrėti dvigubo kryžiaus siluetą. Virš stogelio – tradicinis kaltos geležies širdies formos kryžius, kurio ornamento struktūroje vyrauja ažuolo lapų motyvas.

Gana mįslinga ant suolo sėdinčios moters skulptūra koplytėlės viduje. Ją sunku ikonografiškai identifikuoti. Galbūt tai netradicinė Švč. Mergelės Marijos paveikslo (Sopulingosios?) interpretacija, gal partizano motinos simbolis. Figūra statiška, apibendrintų formų. Veidas primena kaimo moters tipažą, drabužiai – liaudišką kostiumą. Atributai – kryželis ir tulpių puokštė rankose. Savotiška nuoroda į šio skulptūrinio įvaizdžio sakralumą yra spinduliuotas nimbas.

Šiuose J. ir V. Kasperavičių darbuose kaip tam tikra išraiškos priemonė savitai panaudota polichromija: skulptūros monochrominės, spalva išskirtos tik kai kurios detalės: moters koplytėlėje akys, Nukryžiuotojo perizonijus.

Dusmenų naujosios kapinės išsiskiria keletu savitų kryžių su mediniais krucifiksais. Vos įėjus pro vartus į akis krinta kryžius Vlado Belkevičiaus kapavietėje – monumentalus, saikingo dekoro, visas nuteptas juodu impregnantu. Kryžmoje didelė (h 141 cm) horeljefu drožta gana išraiškinga Nukryžiuotojo skulptūra. Menamą liemens ir pagrindo sankirtą (visa kryžiaus vertikale vientiso medžio) žymi profiliuotas tarpsnis. Kryžiaus liemuo ir pečiai nedekoruoti. Stilingą epitafijos lentą iš šonų gaubia gėlės stiebas su lapais, o stambūs žiedai horeljefu iškalti virš jos.

Vienas gražiausių šiose kapinėse – originaliai dekoruotas kryžius Viktoro Balkaus kapavietėje. Gana šviesus, nudažytas geltonai, kapinių aplinkoje jis išsiskiria grakštumu. Stogelio šlaitų apačia sujungta netaisyklingos formos lanku, tarsi atramų imitacija. Stogelis iš viršaus apgaubtas ištestu lanku, kurį kerta tulpės formos spinduliai, virš išorinio krašto sudarydami girliandą. Nedidelė medinė stilizuota Nukryžiuotojo skulptūrėlė prikalta kryžmoje.

Kryžiaus pečių ir viršūnės galai dvigubos piramidės formos, pagrindo ir apatinės liemens dalies briaunos išdrožinės virvele.

Dar vienas savitas kryžius, kurio pusę slepia vešlios tujos, stovi Jono ir Marijonos Sakalausų kapavietėje. Lentelėje išraižyta: „*Dievas yra mūsų meilė, paguoda ir stiprybė.*“

Platus medinis dvišlaitis stogelis pjaustinėtomis atbrailomis dengia nedidelę medinę gana grubios drožybės Nukryžiuotojo skulptūrėlę (h ~20 cm). Kryžiaus šonai išskaptuoti tankiais lygiagrečiais grioveliais, kurie nuo pusės pereina į stambias statmenas pridėtinio dekoro juostas.

Kalviško darbo bronzos nudažytu nimbu išsiskiria kryžius Stasio ir Vytauto Sabaliauskų kapavietėje. Krucifiksas metalinis, stogelio nėra. Gana stambus, neiškiomis skulptūrinėmis formomis modeliuotas pagrindas nedera prie griežtos kryžiaus liemens konstrukcijos.

Žilinių kapinės išsiskiria medinių paminklų gausa ir tam tikra drožybės bei dekoro įvairove, keliais savitais antkapiniais ansambliais. Kaip ir kitur, jose vyrauja kryžmiški kryžiai.

Čia esama ir žinomo meistro nuo Drūskininkų A. Česnulio darbo kryžiaus Adomo ir Anelės Kuklių kapavietėje. Tai liudija nugaroje išraižyti inicialai A. Č. ir šiam meistriui būdingos drožybės bei stilistikos ypatybės. Kryžius pastatytas 1992 m.

Neplačiu stamboku ažūriniu nimbu apjuostoje kryžmoje dvišlaitis stogelis ir medinė Nukryžiuotojo skulptūra (h ~35 cm). Liemens apačioje išskobta gana didelė negili niša, dengta dvišlaičiu stogeliu dekoruotomis atbrailomis, primena koplytėlę. Joje – horeljefu drožta Rūpintojėlio skulptūra (h 70 cm), kurią šonuose įrėmina raižytinės lapų girliandos.

Priekinis liemens paviršius išraižytas nenutrūkstama grakščių elementų, tarsi vėduoklėlių ar skėtinių žiedų eile. Pečių ir viršūnės galai profiliuoti, apskardinti kaip ir stogeliai. Visas kryžius padengtas tamsiu impregnantu.

Vienas išraiškiausių, darniausios puošybės, primenančios panašaus tipo aukštaitiškus paminklus, kryžius stovi Alaburdų kapavietės pakraštyje šalia kelių akmeninių plokščių su iškaltomis palaidotųjų pavardėmis.

Sudėtinga dvipusė kryžmos kopolytėlė, greičiau kopolytėlės imitacija, sudaryta iš dvišlaičio stogelio ir dekoratyvių atramų, jungiančių stogelį su gana plačiu pagrindo karnizu. Virš stogelio atramos perauga į stambokus postamentėlius, ant kurių sukomponuoti besimeldžiančių angeliukų siluetai. Stogelio viršuje – stilizuotas Apvaizdos akies simbolis, o metalinė Nukryžiuotojo statulėlė prikalta prie dekoratyvaus kryželio, primenančio pastatomus kryželius (nugarinėje kopolytėlės pusėje – paprastas pridėtinis kryželis). Kryžma puošta dvišakiais spinduliais.

Kryžiaus pečiai ir viršūnė profiliuoti, jų paviršius išraižytas rozetėmis. Liemens briaunos puoštos pridėtinėmis kiaurapjūvėmis juostomis, o priekio ir nugaros paviršiai – trimis, irgi pridėtinėmis, juostomis: vidurinė išraižyta rombelių grandine, kraštinės – pjaustinėtu ažūru. Pagrindo paviršiai nedekoruoti, jo ir liemens sankirtą žymi gana stambus stogeliu dengtas karnizas.

Daugeliu atžvilgių įdomi Karužų, sprendžiant iš dedikacijos, greičiausiai tremtinių, kapavietė („Dieve, tebūna jiems poilsis ramus sugrįžus į tėviškės kapus“ ir „Mamyte, daug apkeliavai / daug matei vyrą Praną / sūnų Joną soetur palaidojai / tėviškės žemelėj su dukra / Elenute poilsį radai / Duktė Ona“). Joje dominuoja kryžmiškas kryžius su ištiklinta stačiakampe kryžmos kopolytėle, pjaustinėtu ornamentu dekoruotomis sienelėmis, dengta dvišlaičiu stogeliu. Krucifiksas metalinis. Be to, kryžma puošta skydu su ištęsto trikampio formos spinduliais. Briaunos dengtos dvigubomis pjaustinėto ornamento juostomis – jos, kaip ir kiti pridėtiniai elementai (pvz., gana didelis pridėtinis kryželis ant liemens žemiau kopolytėlės), nudažyti rudai ir ryškiai išsiskiria geltoname viso statinio paviršiaus fone.

Panašaus tamsiai geltono paviršiaus ir tamsiai rudo dekoru deriniu išsiskiria Kvietkauskų kapavietės kryžius. Rudai dažytas ne tik pridėtinis šonų dekoras, nimbo lankas, bet ir medinė Nukryžiuotojo skulptūra. Ji gana didelė (h 63 cm), apvalių stilizuotų formų. Nimbo lanko paviršius išraižytas trikampėliais, o išorinė pusė išdrožinėtas gana stambia virvute. Kryžmą puošia trikampiai gofruoti spinduliai.

Kryžiaus paviršių dekoras skirtingo stiliaus. Gan primityvaus piešinio laisvai asimetriškai išraižytų tulpės žiedų ir lapų girlianda kryžiaus nugarinėje pusėje sudaro netikėtą kontrastą griežtai fasado ornamentikai: raižytai ištisinei rombais perkirstų rozečių eilei, išraižytai priekiniame paviršiuje, ir gana sudėtingo, primenančio susipynusias erškėčio šakas, ažūro juostoms šonuose.

Kryžius Alaburdų kapavietėje. Žilinių kapinės. 2010 m. A. Počulpaitės nuotr.

Paprastu, bet savitu dekoru išsiskiria kryžius Jadvygos Slavinskienės kapavietėje. Palyginti didelę metalinę (h 40 cm) Nukryžiuotojo skulptūrą dengia platus, lėkštas dvišlaitis stogelis banguotomis atbrailomis. Kryžmą puošia neaiškios konfigūracijos spinduliai. Liemens briaunos drožinėtos stamboka virvute. Savotiškas paviršių dekoras: šonai ir nugara išraižyti rombelių grandine, o priekis – nedidelėmis rozetėmis, kurias skiria trikampių įstrižainės. Pagrindas nedekoruotas. Matyti polichromijos pėdsakų.

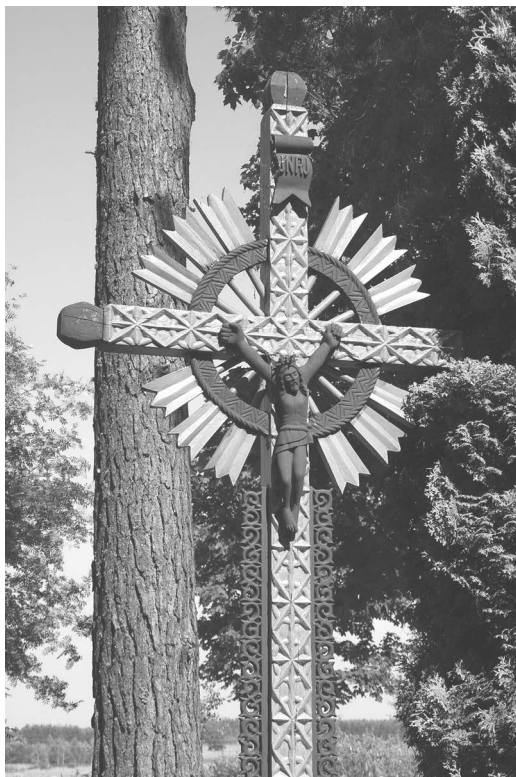
Stilingai atrodo Janinos ir Adomo Beržanskų antkapinis kryžius. Tai gana aukštas (h ~6 m), palyginti stambių konstrukcijų statinys, išsiskiriantis pjaustinėtais pridėtiniais briaunų apvaisais. Siluetą pajvairina dvigubos piramidės formos pečių ir viršūnės galai. Tamsiame viso kryžiaus fone išsiskiria nedidelis baltas metalinis krucifiksas.

Tarp antkapinių ansamblių verta paminėti Teofilės ir Ginto Kuklių kapavietę, pasižyminčią skirtingos stilistikos, kuria, matyt, bus nulėmęs ir skirtingas palaidojimo laikas (1964 ir 2003 m.), paminklais. Ansamblių sudaro neaukštas, ne 1 m nesiekiantis kryželis, šiek tiek primenantis laikinuosius paminklėlius, kryžmiškas kryžius ir skulptūrinis stogastulpis. Ši kapavietė išsiskiria ir keistu aptvaru. Mažasis kryželis nieko išskirtinio neturi. Didesnysis kryžius palyginti neaukštas (h ~3 m), dekoruotas pjaustinėtomis skirtingos konfigūracijos juostomis, statmenomis priekio ir šonų paviršiams, susisiekiančiomis ties briaunomis. Kryžmoje – dvišlaitis stogelis su stačiakampiu baltai dažytu skydeliu su metaliniu krucifiksu. Visas kryžius dažytas gana intensyvia geltona spalva.

Stogastulpį sudaro stambus suapvalintos trinkos pavidalo pagrindas su dvišlaičiu stogeliu sujungtas gana stambiomis atramomis, išraižytomis nemažais horizontaliais grioveliais. Rūpintojėlio skulptūra (h 63 cm) išdrožta iš to paties medžio kamieno kaip ir pagrindas. Skulptūra tradicinės ikonografijos, ilgo rūbo klostės modeliuotos gana komplikuotai. Statinys dažytas rusvu impregnantu.

Ši kapavietė atkreipia dėmesį ir jau minėtu keistu apvalių karčių aptvaru, kurio kampuose kaip jungiamasis elementas įkomponuotos prie sakralinių statinių nederančios pasakų personažų (nykštukų) skulptūrėlės. Ir kartys, ir nykštukai nudažyti šviesiai geltona spalva.

Kaip savotiškas ansamblis turbūt minėtina ir Palionių kapavietė po dideliu medžiu. Kapavietėje cementinis (ant jo įrašai), trys paprasti metaliniai (iš vamz-

Kryžius Kvietkauskų kapavietėje. Žilinių kapinės. 2010 m. A. Počiulpaitės nuotr.

džių sunerti) kryžiai ir neaukštas medinis melsvai pilkas kryželis. Ir medinį, ir metalinius kryžius jungia keistas dekoru elementas – metalinės balta bronzos nudažytos gėlių šakelės su žiedais, pritvirtintos ant kryžių liemens (jų fragmentais puošta ir metalinė tvorelė).

Pastarosios kapavietės aptartos ir dėl netradicinių, sakytum, keistų elementų, atspindinčių savitą jų kūrėjų paminklinio darinio sampratą ir pasaulėjautą.

Žilinių kapinėse yra dar keletas medinių kryžių. Tarp jų verta paminėti nedidelį (h 1,95 m), ryškia geltona spalva nudažytą Lauryno Cipario kapavietėje. Jo liemuo dekoruotas stambiomis statmenomis šonų paviršiams pjaustinėto ornamentu juostomis, statmenomis šonų paviršiams. Analogiškai dekoruotas ir gana platus dvišlaitis stogelis. Nukryžiuotojo skulptūra medinė (h 30 cm), apibendrintų stilizuotų, sakytum, dekoratyvių formų.

Esama ir keleto nepuoštų, jau gerokai apnykusių kryžių. Vienas, kurio, matyt, būta gana išraiškingo, jau nuvirtęs. Dar matyti dvigubos piramidės formos galai, stilingai profiliuota liemens ir pagrindo sankirta.

Pamusių kapinės išsiskiria aukštais kryžiais. Pirmiausia atkreipia dėmesį akivaizdžiai nykstantis pakrypęs kryžius be jokio įrašo. Šalia jo nėra kapo, sunku jį priskirti ir gretimiems (gal tai būta kapinių kryžiaus). Sprendžiant iš karnizo liekanų, kryžmoje greičiausiai būta koplytėlės, gal ir ne vienos, nes liemens paviršiuje matyti neaiškūs fragmentai. Kad būta gražaus kryžiaus, liudija ažūrinėmis juostomis puošto briaunos.

Šių kapinių paminklai pažymėtini ir dėl tekinto dekoru. Kitose Onuškių apylinkėse tokia technika kryžių puošybai beveik nenaudota. Visų pirma atkreipia dėmesį du beveik identiški kryžiai. Vienas iš jų su neiškaitomu įrašu jau gerokai apnykęs. Jo kryžma apjuosta gražiai sukomponuotu, ganėtinai sudėtingu nimbu – stambaus pilnavidurio disko ir tulpės žiedo bei lapų deriniu. Metalinis krucifiksas įdėtas į ištiklintą koplytėlę, kurioje dar matyti baltų dažų pėdsakų. Jos fasadą puošia prigludusios kolonėlės, sudarytos iš pusiau skeltų tekintų detalių. Analogiškos konfigūracijos pusinės tekintos juostos sukomponuotos ir ant priekinio bei šoninių kryžiaus paviršių.

Antrasis Andriaus Šarkaus kapavietėje stovintis kryžius turi analogišką kryžmos koplytėlę ir nimbą, tik jo paviršiai nedekoruoti.

Tekintų elementų dekoras dominuoja ir Tribandžių šeimos kapavietės kryžiaus pečių, viršūnės ir liemens priekiniuose paviršiuose. Jo kryžmą puošia išraiškinga kompozicija. Gana platus dvišlaitis stogelis nedekoruotas. Krucifiksas metalinis. Šakų galai – tradicinio trilapio formos. Liemens ir pagrindo sankirtą žymi nedidelis karnizas. Įdomus, gaila, sunkiai iškaitomas, tačiau vertas pacituoti šalia stovinčiame akmeniniame kryžiuje iškaltas užrašas: „*Jurgio / Tribandžio / stato / amžiną / paminklą / už visą / pamiliją / už gyvų / ir mirusių / 1906*“.

Juzės Kazlauskienės kapavietės kryžius išsiskiria ištiklinta, į apačią siaurėjančia koplytėle ir originalios sandaros spinduliais kryžmoje. Ant liemens, virš įrašo lentelės – kryželis su plastmasine Nukryžiuotojo skulptūrele.

Tikriausiai vienas naujausių šiose kapinėse – tamsiu impregnantu nuteptas kryžius Gliebų kapavietėje. Apskardinto dvišlaičio medinio stogelio, dengiančio ganėtinai išraiškingą medinę Nukryžiuotojo skulptūrėlę (h ~25 cm), atbrailos

išpjaustinėtos trikampėliais. Kryžma apjuosta pilnaviduriu gofruotu nimbu. Pečių ir viršūnės galai stilizuoto trilapio pavidalo. Priekinis paviršius iki menamo pagrindo išdrožinėtas gana giliais priešpriešiniais lankeliais.

Pilnaviduris daugiakampis nimbas su baltais, iš metalinių virbų išlankstytais spinduliais puošia ir Zalieckų kapavietės kryžių.

Dar keli kryžiai atspindi bendrus Pamusių kapinių medinių paminklų bruožus, tik vienas jų – Gliebų kapavietėje, – matyt, nukentėjęs nuo audros (nulūžęs vienas petys).

Čia esama ir šiose apylinkėse reto pasaulietinio turinio antkapinio paminklo, stovinčio Jono Zagorsko kapavietėje. Stambiame medžio masyve išskobta niša, o joje – horeljefu drožta gana mįslingo siužeto skulptūra su ne mažiau mįslinga epitafija: „O jūs sugrįšit / į tėvų žemę, / kuri jums laisvę ir / laimę lemia“ (galbūt paminklas skirtas tremtiniui). Skulptūra vaizduoja vienplaukį žmogų su kirviu po pažastimi ir puokšte lapų rankoje. Paprastos, stilizuotos formos primena liaudies monumentalistikos paminklus. Galimas daiktas, tai J. Kasperavičiaus darbas.

Nišos kraštai išdrožinėti lapų girliandomis (panaši puošia ir nugarinę pusę), o šonuose įmontuoti dekoratyvūs skydai praplečia statinio siluetą. Dvišlaičio stogelio viršuje – išraiškingas kalvio darbo geležinis kryžius-saulutė. Visas paminklas darnios architektūros, jo architektūriniai ir dekoratyviniai elementai harmoningai dera su skulptūra.

Samninkėlių kapinės nedidelės, bet jose palyginti nemažai medinių kryžių.

Čia stovi du J. ir V. Kasperavičių kryžiai, kurių vienas beveik paskendęs tujų guote. Jie panašios, šių meistrų kūrybai būdingos struktūros, skiriasi tik kai kurie elementai. Abu be įrašų. Abiejų kryžmose dvišlaičiai analogiško dekoru stogeliai bei pilnaviduriai skydai su skirtingos konfigūracijos spinduliais. Skirtingi ir šakų galai (vieno – trilapio, kito – skritulio formos), pagrindo išplatinimas. Vieno kryžiaus paviršiai nepuošti, kito liemens šonus ir pagrindo briaunas puošia pjaustinėtos juostos. Kaip ir daugelio šių meistrų darbo kryžių, krucifiksai mediniai, gana dideli (h ~40 cm), darnių stilizuotų proporcijų, tačiau iš stilizacijos pobūdžio galima spėti, jog vienas tėvo, kitas – sūnaus darbo.

Išskirtinis nežinomo meistro (iškalti tik jo inicialai: G. V.) kryžius Felikso Batarlos kapavietėje. Monumentalumo statiniui teikia gana stambios, itin vykusiai

Paminklas Jonui Zagorskui. Pamusių kapinės.
2010 m. A. Počiulpaitės nuotr.

subalansuotos konstrukcijos bei saikingi dekoruoti elementai. Pečių ir viršūnės galai – taisyklingo rutulio formos, liekens ir pagrindo sankirtą žymi didokas karnizas. Platus, palyginti masyvus, lenktas stogelis, gal greičiau jo imitacija, įkomponuotas virš kryžmos, tarsi pakabintas erdvėje. Nukryžiuotojo skulptūra medinė (h 33 cm), gana primityvios drožybos, bet išraiškinga. Kryžius tamsiai impregnuotas.

Gana sudėtingos sandaros kryžius su koplytėle ant pagrindo stovi Leonoros ir Petro Zenevičių kapavietėje. Kryžma puošta stambokais stilizuoto tulpės žiedo elementais. Stogelis medinis, dvišlaitis su kryželiu viršuje. Krucifiksas metalinis.

Kryžius išsiskiria gana didele (h 1,47 m) profiliuotomis sienelėmis koplytėle, kuri užima visą pagrindą. Joje horeljefu drožta besimeldžiančios Švč. Mergelės Marijos skulptūra (h 55 cm). Sunku pasakyti, kuriuo ikonografiniu tipu sekta: Švč. Mergelės Marijos poza šiek tiek primena ir Sopulingąją, ir Lurdo Švenčiausiąją Mergelę, ir Rožinio Švč. Mergelę Mariją (sąsaja su pastarąja liudija ir ant skulptūros užkabintas rožančius).

Be šių, Samninkėlių kapinėse esama ir keleto paprastų, niekuo neišsiskiriančių tradicinių medinių kryžių. Jų fone savitai atrodo neaukštas abstrakčių formų medinis paminklas su neiškaitomu įrašu, viršuje apjuostas metaliniu nimbū.

Žuklių kapinėse stovi du skirtingos sandaros ir dekoruoti mediniai kryžiai.

Felikso Blažonio kapavietę puošia aukštas, saikingo dekoruoti kryžius. Kryžmoje, kurią juosia neplatus skydas ir tulpės motyvų sudaryta kompozicija, – gana platus pjaustinėmis atbrailomis stogelis, kurį su palyginti plačiu karnizu jungia tekintos atramos. Pečių ir viršūnės briaunos išdrožinėtos smulkiu tulpės žiedo profiliu, liekens – stamboka virvute. Pagrindas neaukštas, apvalus. Nukryžiuotojo skulptūra medinė, gražiai modeliuota – akivaizdu, gero meistro darbo. Žmonių liudijimu, tai kryždirbio iš Švenčionių statinys, bet jo pavardės nepavyko sužinoti. Kryžius apsaugotas nuo atmosferos poveikio – apskardintas ne tik stogelis, bet ir pagrindo viršus bei trilapio formos šakų galai.

Sofijos Čiupalaitės antkapinis kryžius sudėtingesnės struktūros. Jo kryžmoje esama dvišlaičio stogelio ir medinio krucifikso, o liekens apatinėje dalyje – gana didelės išskobtos nišos su horeljefu drožta Švč. Mergelės Marijos skulptūra. Nukryžiuotojo skulptūra, palyginti su F. Blažonio kryžiumi, didesnė, paprastesnė, net

Kryžius Felikso Blažonio kapavietėje. Žuklių kapinės. 2010 m. A. Počiulpaitės nuotr.

grubesnės drožybos, bet nestokoja išraiškingumu. Kryžma puošta dvišakiais spinduliais. Pečių ir viršūnės galai – nukirstos piramidės pavidalo, briaunos drožinėtos gana stambia virvute.

Švč. Mergelės Marijos atvaizdą nišoje ikonografiškai sunku tiksliai apibrėžti, jį galima suvokti ir kaip Mergelės Marijos Sopulingosios, ir kaip Švenčiausiosios Marijos Širdies įvaizdį (Mergelė Marija vaizduojama atvira širdimi, ant krūtinės sudėtomis rankomis, galva apsupta stambia aureole). Drožyba, kaip ir krucifikso, primityvoka, tačiau skulptūra ganėtinai subtili.

Niša dengta dvišlaičiu stogeliu, jos šonuose įmontuoti gana stambūs trikampiais išdrožinėti skydai su nedideliais kryželiais (tolimi V. Svirskio kryžių silueto atgarsiai) praturtina viso statinio siluetą.

Kitose Onuščio apylinkių kapinėse irgi esama vieno kito medinio kryžiaus. Kai kuriuos iš jų verta paminėti.

Smalių kapinėse stovi du mediniai kryžiai: vienas paprastas, be puošmenų, kitas – Bujų kapavietėje – palyginti stilingai išgražintas. Pastarojo dekoro struktūroje dominuoja stilizuoti tulpės elementai: iš jų sukomponuotas ornamentas kaip nenutrūkstama juosta dengia viršūnės, pečių ir liemens priekinius paviršius, spinduliai irgi sukomponuoti iš stilizuotos tulpės elementų. Statmenų šonams pjaustinėtų juostų profilyje nesunkiai atpažįstama tulpės žiedo konfiguracija. Stambus profiliuotas tarpsnis žymi liemens ir pagrindo sankirtą. Panašaus profilio ir šakų galai. Dvišlaitis pjaustinėtomis atbrailomis stogelis dengia medinę Nukryžiuotojo skulptūrą (h 30 cm), gana grubiai stilizuotą, suplokštintą.

Dusmenėlių kapinėse irgi yra du mediniai kryžiai. Vienas, nedekoruotas, į apačią platėjančiu liemeniu stovi Sakalausų kapavietėje. Metalinė Nukryžiuotojo statulėlė prikalta ant skardiniu stogeliu dengto balto medinio skydelio.

Antrasis, be dedikacijos, kryžius – įmantresnės struktūros, lengvos, sakytum, trapios konstrukcijos. Kryžmą juosia platus ažūrinis nimbas, kurį sudaro medinis profiliuotais kraštais lankas ir jį kertantys metaliniai spinduliai. Krucifiksas metalinis. Šakų galai sumodeliuoti iš stambių tulpės elementų. Liemens apačioje – gana stambi dvipusė atvira koplytėlė be skulptūrų, jos dvišlaitį stogelį su pagrindu jungia lenktos atramos.

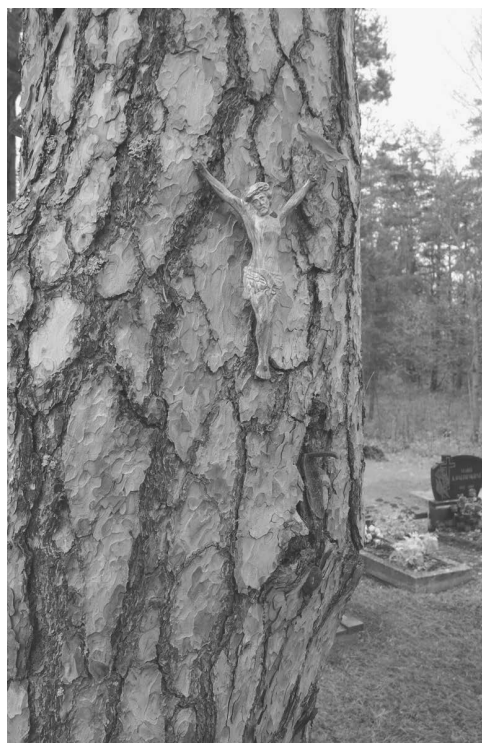
Tolkiškių kapinėse yra du neaukšti mediniai paminklai: gelsvu impregnantu padengtas kryžius su medine Nukryžiuotojo skulptūra ir skulptūrinis paminklas

Sofijos Čiupalaitės antkapinis kryžius. Žuklių kapinės. 2010 m. A. Počiulpaitės nuotr.

Medinis kryžius Bujų kapavietėje. Smalių kaimo kapinės. 2016 m. Ž. Driskiuvienės nuotr.

Prie medžio prikaltas krucifiksas. Smalių kaimo kapinės. 2016 m. Ž. Driskiuvienės nuotr.

Jadvygos Narvydienės kapavietėje. Pastarojo centre – stilizuota, kresna, bet gana išraiškinga tradicinės ikonografijos Rūpintojėlio skulptūra. Ją dengia architektūrinė konstrukcija, tarsi atvira koplytėlė: kūginis stogelis, stambiomis, į apačią platėjančiomis įvijomis atramomis sujungtas su pagrindu.

Rūdnios kapinaitėse tėra vienas medinis gana aukštas kryžius, stovintis už Dirsų kapavietės, be jokio įrašo. Kryžmoje – gana platus pilnaviduris rombo formos nimbas trikampėliais išdrožinėtais kraštais. Nemažas skardinis šiek tiek ištęsto lanko formos stogelis stambiomis trapecijomis į abi puses atlankstytomis atbrailomis dengia metalinį krucifiksą. Paviršiai išraižyti horizontaliais stačiakampiais grioveliais.

Diržamenių kapinės irgi teturi vieną medinį kryžių, stovintį Arbačiauskų kapavietėje. Tai gana aukštas rusvai ir rudai dažytas statinys ietigalio formos spinduliais. Paviršiai nedekoruoti. Kryžmą juosia pilnaviduris skritulio pavidalo nimbas su spinduliais. Stogelis platus, skardinis, krucifiksas metalinis.

Migūičionių kapinaitėse bent kiek ryškesnių medinių paminklų nėra.

Minėtose ir neminėtose Onušio apylinkių kaimų kapinaitėse esama palyginti nemažai laikinųjų medinių kryželių, galima pamatyti ir baigiančių sunykti, net jau nugriuvusių kryžių bei gana daug iš metalinių vamzdžių sunertų kryžių. Vienur kitur pasitaiko prie medžių prikaltų krucifiksų, greičiausiai buvusių sunykusiuose kryžiuose.

Šventoriai

Onušio apylinkių bažnyčių – Onušio, Dusmenų, Žilinių, Vytautavos – šventoriuose medinių paminklų negausu. Juose tėra po vieną–tris statinius.

Onušio Šv. apaštalu Pilypo ir Jokūbo bažnyčios šventoriuje stovi vienintelis – J. ir V. Kasperavičių – kryžius, dedikuotas tremtinių atminimui („1941–1952 / metų / tremtiniam / atminti / Tautos atmintis amžina“). Tai tipiškas, vienas paprastesnių šių meistrų darbo statinys, beveik nedekoruotas. Kryžmoje nedidelis pilnaviduris skydas su dvišakiais spinduliais ir platus dvišlaidis stogelis pjaustinėtomis atbrailomis. Krucifiksas metalinis. Šakų galai rutulio pavidalo.

Dusmenų Šv. apaštalu Simono ir Judo Tado bažnyčios šventoriuje esama ir senų, jau nykstančių kapaviečių bei paminklų. Medinių kryžių čia trys. Du iš jų gali būti dar iš prieškario laikų, kapaviečių prie jų jau nebelikę. Vieno, matyt, buvusio darnių proporcijų, kryžmoje tebėra didelis (h ~40 cm) metalinis krucifiksas ir skardinio stogelio liekanos. Nedidelė skardinė lentelė taip surūdijusi, jog išskaityti įrašo neįmanoma. Dar gana ryškus stilingas profilis, žymėjęs pagrindo ir liemens sankirtą.

Kitas kryžius su gana dideliu (h ~40 cm) metaliniu krucifiksu irgi apiręs, styro metaliniai virbai, ant kurių tikriausia buvo sumontuoti viršūnės ir pečių galai. Įdomus jo elementas – skardinis kaukolės, kaip mirties simbolio, siluetas ant liemens.

Trečiasis kryžius, V. Kasperavičiaus darbo, stovi priešais bažnyčią, orientuotas į gatvę. Jo fundatoriai – Dusmenų ir Varlių kaimai. Kryžmą puošia pilnaviduris nimbas su stilingais spinduliais, šakų galai – tradicinio trilapio formos. Platus dvišlaidis stogelis pjaustinėtomis atbrailomis dengia medinę stilizuotą Nukryžiuotojo skulptūrą. Pagrindo briaunos puoštos pridėtinėmis pjaustinėtomis juostomis, analogiškos konfigūracijos kaip ir stogelio atbrailos. Tamsią kryžiaus spalvą paįvairina šviesiau dažytas dekoras ir baltas Nukryžiuotojo perizonijus.

Vytautavos Šv. Antano Paduviečio bažnyčios šventorius išsiskiria dviem vienaaukščiais stogastulpiais (tai, kaip minėta, reta medinių paminklų forma šiose apylinkėse). Vienas stogastulpis statytas dar sovietmečiu, 1982 m., kunigo Stanislovo Čiupalos primicijų proga. Jo stoginėlės konstrukcija nelabai būdinga tradiciniams tokio tipo statiniams, visų pirma dėl kryžmiško stogelio. Gana plačios ažūrinės skardinės jo atbrailos beveik dengia pastogėles, juosiančias pjaustinėtas medines lysteles. Frontono apačia išpjaustinėta kiaurapjūviu širdelių ir kryželių ornamentu. Frontonai išraižyti simboliais: priekinis – Lietuvos krikšto emblema, kiti – paprastų kryželių kontūrais.

Stogelio kampai su gana smulkiai išdrožinėtomis stulpo briaunomis sujungti gražios konfigūracijos atramomis. Virš stogelio – bokštelis su sudėtingos struktūros

Vydas Kasperavičius. Kryžius (fragmentas). Dusmenų bažnyčios šventorius. 2010 m. A. Počiulpaitės nuotr.

Stogastulpiai. Vytautavos bažnyčios šventorius. 2010 m. A. Počiulpaitės nuotr.

geležiniu kryžiumi, kurio centre įkomponuota pastatymo data. Liemens ir pagrindo sankirtos karnizas apskardintas. Metalinė Nukryžiuotojo skulptūrėlė prikalta prie gana stambaus kryželio fasadinėje stoginėlės pusėje. Kitų skulptūrų statinyje nėra.

Kitas stogastulpis, dedikuotas Švč. Mergelės Marijos metams, irgi statytas sovietmečiu, bet jau Atgimimo aušroje – 1988 m. Šešiakampiu stogeliu dengtos stoginėlės konstrukcija leidžia jį sieti su žemaitiška tradicija (beje, tokio tipo stogastulpius visoje Lietuvoje yra platinęs tėvas Stanislovas, kun. Mykolas Dobrovolskis, Pabėržės Kėdainių rajone klebonas). Su tėvo Stanislovo veikla galima sieti ir tipiską stilingą metalinį kryžių-saulutę virš stogelio, kurio atbrailas puošia skardiniai tulpės silueto pakabučiai.

Šiame stogastulpyje neišvengiamai sukomponuotos stoginėlės atramos ir skulptūros. Paprastai tokio tipo statiniuose augalinių elementų (šakelių su lapais) atramos esti stoginėlės šonuose, o skulptūros – fasade ir nugaroje. Čiagi atvirkščiai – dvi skulptūrėlės – Nazariečio ir Švč. Mergelės Maloningosios – pastatytos šonuose ant prie stulpo pritvirtintų postamentėlių, o atramos – priekyje ir nugaroje. Skulptūrėlės nedidelės, tradicinės ikonografijos, apibendrintų formų, gana grubios drožybos. Pagrindo ir liemens sankirta apskardinta, pagrindo briaunos aptrauktos metalo juostomis.

Žilinių Šv. Antano Paduviečio bažnyčios šventorių puošia dekoratyvus, rudai dažytas kryžius, stovintis centrinio tako dešinėje. Jis išsiskiria įvairios technikos dekoro (tekinto, kiaurapjūvio, drožinėto), kuriuo padengti kone visi paviršiai ir briaunos, gausa ir įvairove. Siauroje dekoratyvioje koplytėlėje, labiau primenančioje dvišlaitį stogelį su plačiomis, sienelės imituojančiomis atramomis, įdėtas metalinis krucifiksas.

Kryžiaus galai siauro, primenančio stilizuotą kryželį, trilapio formos. Pečių ir viršūnės paviršiai puošti stambiais statmenais elementais. Viršutiniuose kryžmos tarpsniuose irgi gana stambūs dariniai.

Liemuo padalytas į tris skirtingai dekoruotas atkarpas karnizais, deja, jau nykstančiais. Viršūnės, pečių ir pirmosios atkarpos paviršiai išdrožinėti ištętais rombeliais, antrosios – puoštą ištisine pridėtinųjų tekintų elementų grandine, trečiosios, kaip ir pagrindo, – nedekoruotas. Pirmosios ir antrosios atkarpos, kaip ir pečių bei viršūnės, briaunos padengtos skirtingos konfiguracijos pridėtinėmis pjaustinėtomis juostomis.

Šiek tiek platėjančio pagrindo ir liemens sankirtą žymi nedidelis karnizas. Apskritai skirtingi kryžiaus dekoro elementai nekonkuruoja tarpusavy, teikia jam lengvumo. Jų gausa šiek tiek primena kunigo Alfonso Šato darytus kryžius.

Kryžius. Žilinių bažnyčios šventorius. 2010 m. A. Počiulpaitės nuotr.

Miesteliai, kaimai, pakelės, sodybos

Čia, kaip ir bažnyčių šventoriuose, medinių paminklų nedaug. Jie neturi bent kiek ryškesnių lokaliųjų bruožų, todėl tikslinga juos aptarti drauge, negrupuojant pagal vietas kaip sakralinių erdvių kryžius. Kai kurie senesnieji jau nyksta. Galbūt labiausiai sunykęs kryžius prie Karėivonių kaimo (Žilinių–Onuškio kelias). Matyt, jo būta gražaus – tai liudija išlikę rutulio formos šakų galai. Kryžmoje jau nebėra nei stogelio, nei kopytėlės, tik vos besilaikantis kryželis su metaliniu krucifiksu.

Kitas nykstantis statinys – aukštas kryžius, stovintis Tölkiškių–Pakalniūnų–Babrauniūnų kryžkelėje, kiek atokiau nuo kelio, laukų fone. Per samanų sluoksnį vos išžiūrimas lapelių ornamentas, kuriuo išraižyti paviršiai. Iš stilizuotų tulpės elementų sukomponuotas kryžmos dekoras išlikęs tik dviejuose tarpsniuose. Medinis dvišlaitis stogelis dengia metalinį krucifiksą. Šakų galai rutulio formos. Ant aukšto pagrindo, šone, prikalta dar viena metalinė Nukryžiuotojo skulptūrėlė.

Bakaloriškių kaimo kryžius itin kuklus, puoštą tik įkirstais grioveliais ties pečių ir viršūnės galais. Gana didelis cinkuotos skardos stogelis į viršų atlankstytais trikampaiais dengia metalinį krucifiksą. Keistai atrodo skardos lentelė su Jėzaus monograma INRI, pritvirtinta žemiau kryžmos, po krucifiksu (paprastai ji esti kryžiaus viršūnėje).

Aukštas (h ~7 m) 1997 m. statytas kryžius stovi Ūtės kaime. Marijonos Truncienės (Blencaitės) liudijimu, jį padaręs kažkoks meistras iš Kauno, pavardės

*Kryžius Babrauninkų
ir Derionių kaimų
sankryžyje. 2010 m.
A. Počiulpaitės nuotr.*

nežinanti. Kryžius kukliai, bet savitai dekoruotas. Kryžmoje – dvišlaitis skardinis stogelis įprastai iškarpytomis atbrailomis. Krucifiksas metalinis. Pečių ir viršūnės šoniniai paviršiai puošti gana stambiais statmenais ištęsto trikampio, o pagrindo – eglučių formos dariniais. Priekinis paviršius paraižytas paskirais širdelės formos ir augaliniais motyvais.

Diržamenių kaime, neaptvertoje sodyboje, prie kelio stovi rusvai dažytas kryžius. Kryžmą juosia rombo formos nimbas, po mediniu dvišlaičiu stogeliu metalinis krucifiksas. Kitų ryškesnių puošybos elementų, išskyrus profiliuotas nusklembtas briaunas, jame nesama.

Sudėtingiausios struktūros tarp pakelių ir sodybų kryžių yra 2008 m. pastatytas Pakalninkų kaime. Jo šeimininkai nevietiniai, čia nuolat negyvena, todėl nieko konkretaus apie statinį nepavyko sužinoti.

Kryžiaus pečių ir viršūnės galai profiliuoti. Stogelis medinis, gana platus, pjaustinėtomis atbrailomis. Kryžmą puošia nedidelis pilnaviduris rombo pavidalo nimbas ir dvišakiai spinduliai. Priekinės liemens, viršūnės ir pečių briaunos iškalinės tankiais stačiakampiais grioveliais, primenančiais virvutę. Pagrindo šonuose išraižytas tulpės siluetas.

Nemaža Nukryžiuotojo skulptūra medinė, ištęstų, kiek negrabiai modeliuotų formų, tačiau turinti tam tikro dvasingumo. Kryžiuje esama dar vienos skulptūros. Tai horeljefu drožta Švč. Mergelės Marijos, greičiausiai Sopulingosios (nors ją būtų galima sieti ir su Švč. Mergelės Marijos Širdies įvaizdžiu) skulptūra ant pagrindo išskobtoje nišoje. Skulptūra gana darnių proporcijų, jos, kaip ir Nukryžiuotojo, formų modeliavimas bei drožyba rodo tam tikrą meistro jautrumą ir neįgudimą.

Be viešose erdvėse stovinčių sakralinių statinių, išimtinai kryžių, yra ir vienas pasaulietinio turinio skulptūrinis stogastulpis prie Jakėnų kaimo seniūnijos pastato. Ir skulptūrinė – dviejų šokančių jaunuolių tautiniais drabužiais – kompozicija, ir dekoru elementai drožti horeljefu. Dekorui naudoti augaliniai (tulpės) motyvai. Tarp skulptūrinės dalies ir statinį dengiančio dvišlaičio stogelio išskirtas nedidelis tarpsnis su keistoka simbolika – bitės siluetu. Statinys gana gražiai sukomponuotas, tai tipiškąs liaudies monumentalistikos pavyzdys.

Samninkų kaimo gatvė. 1938 m. J. Timuko nuotr. (NMKČDMA)

Kryžius dirbtas Jono Grinkos Panošiškių kaimo kapinėse. 1938 m. J. Timuko nuotr. (NMKČDMA)

Kryžius Kaniūkų kaimo kapinėse. 1938 m. J. Timuko nuotr. (NMKČDMA)

*Kryžius su koplytėlėmis Žuklių k. kapinėse.
1938 m. J. Timuko nuotr. (NMKČDMA)*

*Kryžius Žaliosios k. Alekso Prano sodyboje.
1938 m. J. Timuko nuotr. (NMKČDMA)*

*Kryžius Kalėnų k. 1938 m. J. Timuko nuotr.
(NMKČDMA)*

*Kryžius dirbtas Korsako 1923 m. Taučionių
kaime. 1938 m. J. Timuko nuotr.
(NMKČDMA)*

Tokia medinių paminklų apžvalga leidžia bent kiek pažinti Onuškio apylinkių kryždirbystės vaizdą. Jis, kaip matyti, gana vienodo turinio, siužetų ir iš dalies formų, tarp kurių daugiausia kryžmiškų kryžių. Todėl natūralu, kad vyrauja skulptūrinis Kristaus paveikslas, beveik vien Nukryžiuotojo, išskyrus keletą Rūpintojėlių, Nazarietį, Kristų, nešantį kryžių. Kryžiuose su koplytėlėmis – tik Švč. Mergelės Marijos atvaizdai. Šiuo atžvilgiu Onuškio apylinkių kryždirbystė artima tradicijoms, nors, kaip minėta, čia jau nebėra tik šiam kraštui būdingos formos kryžių ir jų koplytėlėse buvusių šventųjų skulptūrėlių.

Kapinės

Rita Garškaitė

Skabeikių kaimo
kapinės. 1934 m.
Balio Buračo nuotr.
Iš Nacionalinio
M. K. Čiurlionio
dailės muziejaus
archyvo

2010 m. ekspedicijos po Onušio kraštą metu aplankiau, išvaikščiojau, palyginau 24 Ūnuškio valsčiaus teritorijoje esančias kapines.

Nykstant kaimams, keičiantis istorinėms ir politinėms sąlygoms, užmarštis apgaubia senąsias miestelių ir kaimų kapines. Jos nyksta, bet ir vėl atgyja nauju, kartais keistu, tačiau esamam laikui būdingu pavidalu.

Kas yra kapinės? Pagal Lietuvos Respublikos žmonių palaikų laidojimo įstatymą¹, priimtą LR Seimo 2007 m. gruodžio 20 d., kapinės – žemės plotas žmogaus palaikams, taip pat kremuotiems ar balzamuotiems, laidoti kapuose, rūsiuose, kolumbariumų nišose ar kitose vietose, kuriose išbarstomi arba užkasami kremuoti žmogaus palaikai. Kapas – vieta, kurioje užkasti žmogaus (žmonių) palaikai. Tačiau šis kapinių apibrėžimas mums atrodo nepakankamas, jame trūksta kažko, ką sunku įvardyti, apibūdinti. Kapinės mums yra kažkas daugiau negu specialios paskirties žemės sklypas. Jos suvokiamos kaip su kitu pasauliu susijusi erdvė, jos turi sakralų matmenį. Taigi kapinės yra dvasinės kultūros paveldo dalis. Kapinių elementai – antkapiai, kryžiai, koplyčios, tvorelės ir kt. – yra materialusis kultūros paveldas. Tuo pat metu kapinės yra objektas, konsoliduojantis kaimo, miestelio bendruomenę. Kapų ir kapinių tvarkymas, Vėlinės ir kitos panašios šventės ne tik telkia kaimo žmones, bet ir skatina išlaikyti bei sutvirtinti giminystės ryšius.

Dėl kultūrinio daugiasluoksniškumo aprašyti kapines yra sudėtinga. Gal todėl kapinės, kaip sinkretinis kultūros reiškinys, dar nesulaukė pakankamo mokslininkų dėmesio. A. Miškinis monumentaliame veikale „Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai. Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės“² pateikia fragmentiškų žinių apie Onušio valsčiaus kapines:

„Kapinės kuriamos už miestelių, kaimų ribų, bet plečiantis miesteliams, jos atsidurdavo paties miestelio teritorijoje.“ <...>

¹ Lietuvos Respublikos žmonių palaikų laidojimo įstatymas, *Valstybės žinios*, Vilnius, 2007, nr. 140-5763.

² Miškinis A. *Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai. Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės*, Vilnius, 2002, t. 1, p. 194, 200, 204, 215.

Kunigo Jono Voverio (1911–1979) kapas Onušio kapinėse. Prieš mirtį kun. Jonas Voveris pageidavo, kad būtų palaidotas gimtinės parapijos – Onušio bažnyčios šventoriuje, bet jo valios sovietmečiu nepaisė. 2015 m. K. Driskiaus nuotr.

„1915 metų rugpjūtį–rugsėį Vokietijos kariuomenei žygiuojant į rytus, Onuškis buvo užimtas. Atrodo, kad apylinkėje vyko mūšiai, per kuriuos žuvo nemažai vokiečių; jie palaidoti prie Onušio–Grendavės kelio ir miestelio bažnyčios šventoriuje.“ <...> „1941 metų antroje pusėje klebono (1939–1953 m.) kun. Nikodemo Švogžlio iniciatyva prie varpinės pastatytas kryžius ir aukuras „Ištremtų į Sibirą Onušio mokytojų šeimų atminimui.“ <...> „Dar 1990 metais sovietmečiu nugriauto tremtinių kryžiaus ir aukuro vietoje pastatytas medinis kryžius <...>. 1993 metais suremontuota bažnyčia, šventorius ir jame buvę kapai. Tai padaryta ruošiantis perlaidoti iš Altajaus atkeltus 1941 metais ištremtų Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataro D. Malinausko ir jo artimųjų palaikus; iškilms įvyko 1993 metų kovo 16 dieną.“

Vienos Onušio valsčiaus teritorijoje esančios kapinės buvo įkurtos per valakų reformą XVI a. susiformavus kaimams, kitos – vėliau, susikūrus kaimo bendruomenėms, konfesinės kapinės – susiformavus religinėms bendruomenėms.

Kaimo kapinės dažniausiai yra už pusės kilometro ar toliau nuo kaimo, pakilnesnėje vietoje ar kalvoje, prie vieškelio ar kaimo kelio. Tačiau Vilniaus gubernijos Trākų dekanato parapiinės Onušio bažnyčios 1830 m. vizitacijos akte³ nurodoma, kad *„kapinės, kur laidojami parapijiečiai, yra prie pat bažnyčios“*. Tais pačiais metais parapiinės Dusmenų bažnyčios vizitacijos akte⁴ rašoma:

„Aplink bažnyčių yra kapinės, apjuostos tvora su dviėriais vartais. Netoli bažnyčios stovi medinė varpinė su dvių aukštų varpais. Kapinių plotas užima pusantro margo. Dusmenų parapijos koplyčia Žilinių dvare yra medinės statybos priešais gyvenamąjį pastatą. Jos ilgis 20, plotis 12, aukštis 10. Įeinant į tą koplyčią yra dvi verandos su keturiais laiptais. Durys dvigubos, apmuštos oda,

³ Bažnyčių vizitacijos aktai, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 694, ap. 1, b. 4093, l. 106.

⁴ *Ten pat*, l. 226–228.

*Onušio naujųjų kapinių vartai.
2010 m.
R. Garškaitės nuotr.*

su vidiniu užraktu, koplyčioje keturi langai. Tos koplyčios viduje yra tokia tvarka: vienas altorius, pasidabruotas, tame altoriuje yra pasidabruotas Dievo Motinos paveikslas auksiniuose rėmuose. Žemiau yra Šv. Antano paveikslas su auksuotais rėmais. <...> ši koplyčia pašventinta 1880 metais.“

Kapinėms būdingas jų teritorijos ženklimas. Onušio valsčiaus kaimų kapines dažniausiai juosia vielos tinklo arba storesnio metalo tvoros, statytos XX a. antrojoje pusėje (Grendavės, Kazokiškių, Panošiškių, Dusmenėlių kaimų kapinės). Kai kurių kapinių vielos tvoros sutvirtintos mediniais apvadais (Pásamano, Žūklijų, Gruožninkėlių, Tólkiškių, Babrauniŋkų kaimų kapinės). Trākų rajono savivaldybės taryba 2006 m. sausio 26 d. nusprendė iš naujo aptverti Grendavės ir Panošiškių kaimų kapines (jos buvo aptvertos prieš 25–30 metų vielos tinklu, betoniniai stulpeliai sutrūniję, išgriuvę). Karėivonių kapinės aptvertos akmenine tvora, būdinga XIX a. pabaigai–XX a. pradžiai. Tveriant tvoras dideli akmenys būdavo sulipdomi kalkėmis, kurios per ilgą laiką ištrupėjo, tvoros suiro. Onušio senąsias kapines juosia gyvatvorė. Dusmenų kaimo kapinių tvora medinė. Onušio naujųjų kapinių dalį juosia metalinė, kitą dalį – medinė tvora. Kapinių vartai dažniausiai yra dvivėriai metaliniai. Tolkiškių ir Kareivonių kapinių varteliai mediniai. Kapinių tvorų varčios sumūrytos iš akmenų (Onušio naujųjų kapinių), kitos – iš plytų (Ramanāvos, Grendavės ir kt. kapinių). Kai kur varčios viršuje sujungtos lenkta arba smailia akmenų (Onušio naujųjų kapinių), plytų (Kazokiškių, Dusmenėlių, Grendavės ir kt. kapinių) ar metaline (Pasamano, Panošiškių, Žuklį ir kt. kapinių) arka, kurios viršuje dažniausiai – kalti geležiniai kryžiai.

Kapinės pagal statusą skirstomos į neveikiančias, riboto laidojimo ir veikiančias. Veikiančiomis kapinėmis laikomos visos kapinės, kuriose gali būti formuojamos naujos kapavietės, nauji kapai pakartotinai laidojant į jau esamus, taip pat laidojant kolumbariumuose, laidojimo rūsiuose arba išbarstant kremuotus žmogaus

*Smalių kaimo kapinių vartai. 2016 m.
Ž. Driskiuvienės nuotr.*

palaiikus pelenu barstymo lauke. Neveikiančioms priskiriamos kapinės, kuriose negalimi nauji laidojimai dėl nustatytų visuomenės sveikatos saugos, kultūros paveldo apsaugos ar aplinkosaugos reikalavimų⁵.

Neveikiančios kapinės skirstytinos į dvi grupes: 1) kapines, kuriose dalis kapų dar prižiūrima; 2) baigiančias išnykti apleistas kapines. Neveikiančioms yra priskirtos Onušio senosios, Tolkiškių dvaro, Taučionių, Kareivonių kapinės. Tolkiškių dvaro kapinaitės – tik pamiškėje stovinti koplytėlė, takelio, vedančio prie jos, nėra. Taučionių kapinaitės, apaugusios pušimis, beržais, alyvų ir kitokiais krūmais, yra prie kelio. Medžių ir krūmų tankmėje atsiveria oazė – kapelis su cemento apvadu, medinis kryželis bei žydinčios našlaitės ir serenčiai. Netoli jo stovi labai aukštas medinis kryžius, pastatytas 1989 m. Kryžiuje pateikta informacija: „1941–1951 / GEDULO IR VILTIES / DIENA / STALINIZMO / AUKOMS PRISI / MINT / 1989.“ Senosios Onušio kapinės vadinamos Rezistentų kapinėmis. Jose yra antkapinių paminklų žuvusiems pokario metais ir šioje vietoje užkastiems, 1944–1957 m. Onušio apylinkėse žuvusiems Didžiosios kovos ir Dainavos apygardos partizanams atminti. Šiose kapinėse yra kelių XIX a. pabaigos–XX a. pradžios antkapinių paminklų liekanų. Užrašai juose lenkiški, tik viename antkapiniame paminkle su lieto kryžiaus likučiais užrašyta: „A A / AGOTA / ALUKONIS / GIVIANO 52 M. / MIRE 1904 M. / LIEPO MENU 10 D. / SYTU PAMINKLU / STATO SUNUS / STANISLAVAS.“ Kareivonių kapinėse yra išlikę keli Koreivų giminei priklausantys antkapiniai paminklai, kurių užrašai dar išskaitomi: „WACLAW KOREJWO / 1864.V.27–1925.XII.16; S. P. / HERONIM PLACYD / KOREJWO / UR (...)1817 R. / ZM 6 LISTOPADA 1902 R. / WIEKO LAT 85; JADWIGA LUDWIKI / Z POMARNACKICH / KOREJWINA / ZM 15 LUTEGO 1871 R / WIEKU LAT 42; PIOTRUS WASILEWSKI (...); S. P. / Z KOREJWOW / KONSTANCIJA WASILEWSKA / zmarla 3 grudnia / 1936 roku / w wieku lat 82; JOZEF KOREIWO / 1861–1931 (...) // JANINA KOREJWO / 1875–1968 (...)“ ir kt.

Kapai yra kelių tipų: 1) apaugę žolėmis nykstantys kauburėliai; 2) neprižiūrimi kapai, apjuosti įvairių formų apie 25–30 cm atvirais betono rentiniais; 3) prižiūrimi kapai, apjuosti įvairių

⁵ Kapinių tvarkymo taisyklės, *Valstybės žinios*, Vilnius, 2008, lapkr. 29, nr. 137-5411.

*Tolkiškių dvaro
kapinių koplytelė.
2010 m.
R. Garškaitės nuotr.*

formų apie 25–30 cm atvirais betono rentiniais; 4) kapai, kurių viršus uždengti betono, akmens ar kt. plokšte; 5) prižiūrimi, apšodinti gėlėmis kapai.

Kapai kai kuriose kapinėse išsidėstę eilėmis, tarp jų yra takeliai. Kitoje kapinėse, išnykus daugumai kapų, jų išsidėstymo simetriškumas suiro. Yra kapinių, kuriose laidojama į įvairias puses (pvz., Panošiškių kaimo kapinės). Viename kape gali būti palaidoti vieno ar kelių žmonių, susijusių giminystės ryšiais, palaikai. Šeimos kapus dažnai juosia tvorelės. Dabar populiareesnės yra akmeninės, o anksčiau – metalinės tvorelės, nors dar randama ir senų medinių. Antkapinis paminklas gali būti vienas keliems kapams arba kiekvienam kapui atskiras. Prižiūrimi kapai apšodinti vienmetėmis gėlėmis (serenčiais, našlaitėmis, begonijomis, petunijomis, jurginėliais ir kt.), kai kurie – daugiametėmis (bijūnais, rūtomis ir kt.). Vis dažniau nesenuose palaidojimuose kapo kauburėlio nepaliekama, žemė sulyginama ir nubarstoma skalda, kartais išklojama keraminėmis plytelėmis ar apdengiama plastikine žalia danga ir tik kampe ar viduryje pasodinamos kelios žydinčios gėlės.

Pasamanio kaimo kapinaitėse beveik prie kiekvienos kapavietės, net jei kapo jau nebėra, žydi bijūnai. Kai kurie kapai visiškai apleisti, kiti baigia išnykti, ir tik bijūnų žiedai byloja apie buvusį ilgą, meilę, skausmą. Žmonių atmintis čia siekia tik 1948 m., nes senesnių užrašų nepastebėjau.

Ne visose Onuškio valsčiaus kapinėse yra išlikusių XIX a. statytų antkapinių paminklų. XIX–XX a. vidurio antkapiniai paminklai pagal medžiagą, iš kurios jie pagaminti, gali būti mediniai, akmeniniai, mūriniai, geležiniai, betoniniai ir kalkiniai.

Mediniai paminklai yra archajinės tradicijos išraiška. Iki XIX a. pabaigos–XX a. pradžios prioritetą buvo teikiamas mediniams paminklams, o akmeniniai ir geležiniai, kaip pagaminti iš nesakralios medžiagos, buvo tik pakaitalai. Dar ir dabar prie kai kurių metalinių kryžių, kryžmų sankirtoje (pvz., Pasamanio kapinėse) yra pritvirtintos medinės lentelės, kai kur su skardos stogeliu karpytais kraštais. Prie lentelės pritvirtinta Nukryžiuotojo statulėlė. Čia galima išvelgti ne

techninį sprendimą (kitur tvirtinama prie metalinio kryžiaus), bet gilesnę prasmę – Kristus buvo nukryžiuotas ant medinio kryžiaus. Medis yra sakrali medžiaga.

Mediniai paminklai skirstomi į tris grupes: lentinius (krikštai), stulpinius ir dėžinius (koplytėlės prie medžių, ant žemės). Stulpiniai paminklai skirstomi į stogastulpius, koplytstulpius ir kryžius⁶. Stogastulpiai ir koplytstulpiai – seniausi ir būdingiausi Lietuvai paminklai, tačiau dėl medžiagos netvarumo jų, kaip ir XIX a. pabaigos–XX a. pradžios antkapinių paminklų, rasti jau sunku. Mediniai kryžiai yra stulpinių paminklų vėlyvoji forma. Medinis kryžius buvo statomas kaip bendrasis kapinių kryžius ir kaip antkapinis paminklas. Jie yra įvairaus aukščio. Nuo XX a. antrosios pusės mediniai paminklai – stogastulpiai, koplytstulpiai, rūpintojėliai, kryžiai – tampa vėl populiarūs. Jiems būdingas gausus puošybos elementų naudojimas ir skirtinga stilizacija.

Akmeniniai XIX a. paminklai grupuojami taip: 1) stulpiniai (koplytstulpiai, akmeniniai memorialiniai stulpai ir kryžiai); 2) dėžiniai (akmeninės koplytėlės ant sudėtų akmenų pagrindo)⁷.

Onušio valsčiaus teritorijoje esančiose kapinėse rasta monolitinių akmeninių stulpų (obeliskų), kurie, manoma, atsirado kaip medinių stogastulpių taša, tiktai jų viršūnės užbaigtos ne stogeliais, o nedideliais kaltais arba lietais geležiniais kryželiais. Dabar nuo kai kurių paminklų kryžiai nulūžę ties jungimu su akmens obelisku. Obeliskai priskiriami klasicistinio stiliaus antkapiniams paminklams, vyravusiems XIX a. ir XX a. pradžioje iki Pirmojo pasaulinio karo. Akmeniniai monolitiniai stulpai yra stačiakampio skerspjūvio, į viršų plonėjantys, įvairaus aukščio. Kazokiškių kapinėse stovi XX a. pradžios tašyto akmens 130 cm aukščio obeliskas, pritvirtintas prie 30 cm akmens postamento, užbaigtas 78 cm aukščio kalto kryžiumi. Panošiškių kapinėse aukščiausi obeliskai yra 150 cm, pritvirtinti prie 35 cm postamento, užbaigti 90 cm lietais kryžiais. Kai kurie obeliskai pritvirtinti prie postamento, sudaryto iš kelių skirtingo aukščio (20 ir 10 cm) akmeninių laiptelių (Panošiškių kapinėse). Žemesni obeliskai yra 60–80 cm aukščio, kryžiai – 86–138 cm. Onušio valsčiaus teritorijoje esančiose kapinėse vyrauja žemi ir vidutinio aukščio obeliskai. Obelisko viršūnė gali būti užbaigta

Onušio kapinės. „Atkartojantis“ kalto kryžių simboliką medinis kryžius. 2010 m. R. Garškaitės nuotr.

⁶ Čerbulėnas K. Memorialiniai paminklai, *Lietuvių liaudies architektūra*, Vilnius, 1968, t. 2, p. 106–110.

⁷ Širmulis A. *Lietuvių liaudies memorialiniai paminklai*, 1999.

tokio paties arba skirtingo atspalvio akmens kryžiumi. Tokie antkapiniai paminklai būdingesni XX a. pradžiai, o ketvirtajame dešimtmetyje ėmė plisti tokios pačios formos betono paminklai.

Kapinėse dar galima rasti ir tašytų lauko riedulių, būdingų XIX a. pabaigai–XX a. pradžiai (kituose regionuose – ir XIX a. viduriui). Babrauninkų kapinėse esančio riedulio aukštis – 56 cm, plotis apačioje – 48 cm, viršuje – 20 cm. Pritvirtintoje skardinėje plokštėje iškalti 1874 bei 1894 metai. Tolkiškių kapinėse esantis tašytas riedulys yra 82 cm aukščio, 58 cm pločio, viršuje – 44 cm. Užrašas: „S. P. / HELE. ROZM. / ZM. 28 LU. / 1905 R. ŽYCIE / JEJ LAT 3 (?) G M.“

XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje didžiųjų Lietuvos miestų kapinėse paplito romantizmo dvasia sukurti nupjauto medžio su nukapotomis šakomis formos akmeniniai antkapiniai paminklai. Onuškio valsčiaus teritorijoje esančiose kapinėse šios formos paminklų randama nedaug, jie datuojami XX a. 3–4 dešimtmėčiais.

Geležiniai antkapiniai kryžiai pradėti statyti vėliau, negu atsirado geležinės paminklų viršūnės, bet jų konstrukcija ir puošyba yra panaši. Geležiniai antkapiniai kryžiai pagal jų konstrukciją gali būti vienastiebiai, padaryti iš plokščios – juostinės, keturkampės arba vamzdžio – formos strypų, arba daugiastiebiai, jų statmenoji ir gulsčioji kryžmos sumontuotos iš dviejų arba trijų tam tikru atstumu vienas nuo kito nutolusių geležinių strypų. Abiejų grupių kryžiai yra ažūriniai. Jie papuošti įvairių formų ornamentais iš lankstytos ar susuktos geležies. Ornamentai simetriškai komponuojami iš abiejų – statmenos ir gulsčios – kryžmų pusių. Daugiastiebiuose kryžiuose ornamentu užpildomi tarpai tarp pagrindinę konstrukciją sudarančių strypų, kartais puošiamos ir išorinės dalys. Daugelis kryžių puošiami S ir C formos ornamentais. Kai kurių kryžių centrinė dalis būna papuošta lankstytos geležies spinduliais.

Č. Kontrimas, aprašydamas Lietuvos geležinius kryžius, pateikia Onuškio, Dusmenų, Žilinų bažnyčių kryžių pavyzdžius ir teigia, kad „formų ir puošybos įvairumu Dzūkijos bažnyčių ir kapų kryžiai, nors buvo šiek tiek kukliau puošiami, turi bendrą bruožą su kitų etnografinių Lietuvos sričių kryžiais“⁸. Jis pritaria A. Rūkštelei, teigusiam, kad Dzūkijos kryžiuose mėgstami vaizduoti Kristaus kankinimo įrankiai ir kita religinė atributika. Dažnai naudojama karpyta skarda, dengianti kartais medinį Nukryžiuotąjį, kartais

Kazokiškių kapinės. Obeliskas su kalnu kryžiumi. 2010 m. R. Garškaitės nuotr.

⁸ Kontrimas Č. *Lietuvos geležiniai kryžiai*, Vilnius, 1991, p. 23–25.

*Grendavės kapinės.
Kaltas stiebinis
kryžius. 2010 m.
R. Garškaitės nuotr.*

*Dusmenėlių kapinės.
Kaltas kryžius.
2010 m.
R. Garškaitės nuotr.*

metalinį krucifiksą. Ne visiems Dzūkijos kryžiams būdingi iš kryžmos centro sklindantys spinduliai, o ir tie, kurie juos turi, dažnai ornamentuoti gana kukliai.

Geležiniai kryžiai gali būti kalti arba lieti. Onušio valsčiaus kapinėse XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje dažniau statyti lieti geležiniai kryžiai kaip paminklų viršūnės. Tyrinėtose kapinėse nedaug išliko šio laikotarpio geležinių kryžių. Lietų kryžių formos neįvairios. Kai kuriuose kryžiuose išlieti tekstai. Dažniausiai tai lenkiški užrašai, kuriuose nurodoma mirusiojo vardas, pavardė, mirties metai.

Antkapiniuose paminkluose pateikiama glausta informacija: vardas, pavardė, gimimo ir mirties metai. Kartais nurodoma profesija ar veiklos sritis, pvz., miškininkas, knygnešys ir kt. Tačiau paminkluose, statytuose XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje, dažnai jokių užrašų nėra. XX a. vidurio ir antrosios pusės antkapinių paminklų užrašams būdinga ne tik „A+A“ arba „Amžinąjį atilsį“, toliau „Čia ilsisi“, vardas, pavardė, gimimo ir mirties metai, kokio amžiaus sulaukęs mirė, bet ir

Antkapinis paminklas
Smalių kapinėse.
2010 m.
R. Garškaitės nuotr.

poetiškas tekstas, iškaltas ar užrašytas paminklo viršutinėje ar apatinėje dalyje, bei nuoroda, kas liūdi, arba atmintis (kieno?), auka (kieno?). Pvz.:

„liūdi artimieji“, „amžinai liūdi žmona ir sūnus“, „liūdi dukros su šeimomis“, „liūdi šeima“, „liūdi žmona“, „liūdi žmona ir vaikai“, „liūdi sūnus, marti ir anūkas“, „atmintis duktės Anelės“, „atmintis vyro Kazio“, „atmintis motinos“, „auka tėvo (vardas, pavardė)“, „atmintis sūnaus“, „ŠY PAMINKLU / PASTATE JO / TIEVAS“, „ŠITU PAMINKLU / STATO SUNUS ŠIMAS / SU SAVO MOTE-RIE“ (1907 m.), „VINCENTAS / CHADZEVIČUS / M. 1881 M. / IR JO ŽMONA / KOTRINA / PUNDATORAS / SUNUS JONAS SU / SAVO ŽMONA“ (Žilinių kapinės), „A.†A. / MARIJONA / DAMBRAUSKINE / G 1909 M. 1969 / LAPKRIČIS 12 / GILUS LIUDETIS / ŠEIMAI IR / ANUKAMS“ (Smalių kapinės).

Iškaltuose, įrėžtuose ar dažais užrašytuose (kartais net su klaidomis) ant antkapinio paminklo tekstuose dažnai kartojami linkėjimai ramybės sielai, kad būtų lengva žemelė, skausmingas atsisveikinimas su išėjusiais, konstatuojama mirties neišvengiamybė. Pvz.:

„Dieve, būk gailestingas šioms sieloms“, „Mirtis visus sulygina ir išlaisvina“, „Praeivi, aš buvau toks, kaip tu / Tu būsi toks, kaip aš...“, „Mirtis mus išskyrė – / amžinybė sujungs“, „Nutilo geros širdys, ilsisi darbščios rankos“, „Ilsėkis ir lauk mus“, „Gyvendamas man didelį džiaugsmą teikei, mirdamas – skausmą palikai“, „Iš gyvenimo tu išėjai / mūsų širdyse likai“, „Per anksti palikai mus kryžkelėje“, „Brangūs tėveliai, Jūs liksite gyvi mūsų širdyse“,

Panošiškių kapinės.
2010 m.
R. Garškaitės nuotr.

„Po audringos gyvenimo kelionės rami amžinybė“, „Gyvenimas nesibaigia – jį tik keičia tikėjimas“.

Ant paminklo, kuriame nurodyti tik gimimo metai, yra toks užrašas: „TĖVELIAI / PALIKOT PRAŽYDUSIĄ ŽEMĘ / IR NULIŪDUSIUS SAVO VAIKUS / LIŪDI VAIKAI.“ Kai kurie antkapinių paminklų tekstai primena raudas:

„MAMYTE DAUG APKELIAVAI / DAUG VARGŲ MATEI
VYRĄ PRANĄ / SŪNŲ JONĄ SVETUR PALAIDOJAI / TĖ-
VIŠKĖS ŽEMELĖJ SU DUKRA / GENUTE POILSĮ RADAI /
DUKTĖ ONA“ (Žilinių kapinės).

XX a. 7–9 dešimtmečių antkapinių paminklų tekstams būdingas jausmingumas, poetiškumas:

„Lyg palūžęs beržas / Rauda čia jaunystė / Lyg nutrūkę gijos /
Nebaigti darbai / Išsiskleidęs žiedas / Per anksti nuvytęs / Kaip
gyventi miela / Žemę palikai“ (Žilinių kapinės), „Negirdėjom
paskutinio Tavo žodžio / Mirtis užspaudė lūpas nelauktai / Ne-
matėm paskutinio Tavo žvilgsnio / Sudie Tu nepasakius išėjai“
(Bakaloriškių kapinės), „Kodėl, Brangus, be laiko / Tu taip
skubiai apleidai mus / Ir savo gyvenimo vieta / Pasirinkai šaltus
kapus“ (Bakaloriškių kapinės), „Ir vėl žydės alyvos / Pavasaris
vėl bus / Bet Tu brangus Tėveli / Negriši pas vaikus“ (Žilinių
kapinės), „Tavęs nėra ir mūs / nebus, per žemę eis / kiti gyvi,
net kai ruduo / šiurens lapus gyvie- / siems žemė bus žavi, o /
mes paliksim užmiršti“ (Dusmenėlių kapinės).

Papročių teisė ir Jurgionių bei Varlių kaimai

Venantas Mačiekus

Jurgionių kaimas¹ valdė 8 valakus² žemės. 1936 m. dalijantis vienkiemiais kaime buvo apie 20 sodybų. Iki išskirstant kaimo žemę sklypais, beveik visa ji buvo padalyta į tris maždaug vienodo dydžio laukus (*palietskus*, iš lenkų *poletek* ar gūdų *paletki*). Toks žemės padalijimas atitiko trilaukę sėjomainą: pūdymas, rugiai, vasarojus ir bulvės. Kada nenaudota mineralinių trąšų, ši sėjomaina buvo efektyvi: vienais metais laukas auginęs rugius, kitais metais – vasarojų ir bulves, trečiais metais ilsėjosi, pūdydavo. Iki apmėšlavimo ir pirmojo arimo pūdyme buvo gano mi kaimo gyvuliai. Kaimas bendrai valdė ir į laukus nepatenkančią 15 ha pelkę.

Varlių kaimas valdė 10 valakų po 20 ha. Vienkiemiais skirstėsi 1937 m.

Kiekviename lauke kiekvienas valakinis Jurgionių kaimo ūkis turėjo po 2–3 rėžius (*šniūrus*). Rėžių skaičius lauke priklausė nuo žemės kokybės vienodumo, vietovės raižytumo, paties lauko geometrinio taisyklingumo. Kuo žemė nevienodesnė, laukas daugiau raižytas, netaisyklingesnės formos, tuo į daugiau sąlyginių dalių buvo sudalytas laukas ir kiekvienoje dalyje valakinis ūkis turėjo po rėžį. Taip buvo siekiama suvienodinti ūkių valdomos žemės kokybę, nes tame pačiame kaime valaką valdančiai šeimai baudžiavinės prievolės dvarui buvo vienodos. Todėl kalvoto, ežeringo kraštovaizdžio Varlių kaime valakiniai ūkiai turėjo net po 17 rėžių (vienaime lauke – po 5, kitame lauke – po 7, trečiame lauke – po 5).

Iki baudžiavos panaikinimo paprastai dvarininkai draudė smulkinti valakinius ūkius, nes nebuvo tikri, kad iš valako susidarę smulkesni ūkiai sugebės atlikti prievolės dvarui. Panaikinus baudžiavą šio draudimo neliko. Per 75 metus po baudžiavos panaikinimo Jurgionių kaime iš 8 valakinių ūkių susidarė apie 20 ūkių. Išliko tik vienas Čepulinsko valakinis ūkis. Kiti ūkiai valdė po trečdalį (*trečtokai*), ketvirtadalį (*ketvirtokai*) ar šeštadalį (*šeštokai*) valako. Po Pirmojo pasaulinio karo Jurgionių kaimo mažžemiai gavo papildomos žemės iš dalijamo Jūkniškių dvaro. Varlių kaimas išliko nesusismulkinęs. Dalijant ūkį pusiau ar į daugiau dalių, į tiek pat dalių buvo dalijami ir žemės rėžiai laukuose. Rėžius išilgai pasidalydavo patys žmonės be matininkų pagalbos.

Pasitaikydavo žemės ribų pažeidimo, t. y. ežių nuarimo atvejų. Kaimo viešoji nuomonė tokius pažeidėjus smerkė. Jeigu nukentėjęs ūkininkas ir pažeidėjas patys nesutardavo dėl žemės ribos, tuomet nukentėjusi šalis kviesdavo seniūną (*šaltyšiu*) ir su jo pagalba, permatavę rėžių pločius, pažymėdavo ežią.

Jurgionių kaime pievos buvo laukų rėžių galuose. Pievos gale rėžiai buvo sužymėti įkaltais kuolais. Prieš šienaujant nuo tų kuolų į laukų ežias išbrisdavo brydes ir taip pažymėdavo rėžių ribas. Šienauti visas kaimas pradėdavo kartu, nes, veždami savo šieną, per laiku nenušienautą rėžį kaimynai

¹ Apie Jurgionių kaimą pasakojo Vladas Jankauskas, gim. 1911 m., gyv. Trakų r. Onušio sen. Jurgionių k.; apie Varlių kaimą – Jaroslavas Budrevičius, gim. 1907 m., gyv. Trakų r. Onušio sen. Varlių k. Užrašė autorius 1989 m.

² Valakas – per Valakų reformą suformuotas skirtinės žemės sklypas (apie 20–22 ha). Nuo jo buvo atliekamos baudžiavinės prievolės dvarui. Valako dydis priklausė nuo žemės kokybės. Pavyzdžiui, tos pačios tarpukario metų Dusmenų seniūnijos Dusmenėlių kaimo valaką – dėl labai blogos žemės, smėlynų – sudarė 30 dešimtinių (dešimtinė lygi 1,0925 ha).

Šienpjoviai Rudnios kaime. 1939 m. Iš Algimanto Jono Naudžiūno asmeninio archyvo

galėjo važiuoti ir už sumintą žolę neatsakė. Nenušienautą rėžį galėjo nuėsti ir pievos atole ganoma kaimo gyvulių banda.

Varlių kaimo pieva buvo atskirame masyve, kaimo kiemams išdalyta rėžiais. Kiemas turėjo po 3 rėžius skirtingose pievos vietose.

Kol Jurgionių ir Varlių kaimai buvo neišsiskirstę vienkiemiais, kolektyviai buvo ganomos dvi kaimo gyvulių bandos: viena – karvių ir avelių, antroji – kiaulių. Karvių ir avelių bandą ganė 3–4 piemenys, kiaulių – 2 piemenys. Varlių kaime piemenis kiemai ganyti siuntė iš eilės nuo ganomų karvių skaičiaus (avelių neskaičiuodavo), pavyzdžiui, jei kiemas turi 2 karves, tai iš eilės piemenį duoda 2 dienas, jei 3 karves, tai iš eilės piemenį duoda 3 dienas ir t. t. Kadangi Jurgionių kaimas kerdžiaus (*skerdžiaus*) nesamdė, tai piemenų siuntimo eilę sekė patys ūkininkai. Kam kokią bandą ganyti, pasiskirstydavo patys piemenys. Manyta, kad kiaules ganyti lengviau, nes karštą dieną raguočiai zylioja, o kiaulės sulenda į purvyną ir guli. Varlių kaimas kelerius metus buvo samdęs kerdžių (*skerdžių*).

Kolektyvinis kaimo gyvulių ganymas, ganymo vieta, šienapjūtė ir kiti bendri kaimo reikalai buvo aptariami kaimo sueigoje (*suvėjime*). Kaimuose atsirasdavo iniciatyvesnių, patyrusių, turinčių autoritetą ūkininkų, vadinamų *pradininkais*, kurie nesavanaudiškai vadovaudavo kaimui. Jurgionių kaime toks ūkininkas buvo trečdalį valako valdęs ir dvaro žemėje dar 3 dešimtines žemės turėjęs Mastavičius: „Jis buvo kaip ir vadovas, buvo lyg ir mandresnis žmogus.“ Šeimų galvos vasarą rinkdavosi gatvėje prie Mastavičiaus namų „ant tvorų“, žiemą ar blogu oru – Mastavičiaus troboje. Sueigose būdavo ginčų, daugiau žemės turintys ūkininkai norėdavo primesti savo nuomonę: „Kas daugiau žemės turėjo, norėjo būti mandresnis, kad būtų kaip jis pasakys. Biednesnis irgi nenorėdavo dovanai vergauti. Iš pradžių kalbėdavo lyg ir mandagiai. Po to ir rimtai susibardavo. Po dienos vėl susirenka, reikia reikalus tvarkyti“ (V. Jankauskas).

Sueigoje tardavosi dėl ganymo pradžios (pradėdavo ganyti pūdyme), ganymo vietų pakeitimo (Jurgionių k. po pūdymo gyvulius ganydavo bendrai kaimo valdomoje pelkėje; abu kaimai nušienautose pievose, rugienose ir vasarojienose), šienapjūtės pradžios. Nuimti derlių reikėjo kartu su visu kaimu, nes vėluojančiųjų niekas nelaukė:

„Rugius stengdavosi nukirsti ir suvežti laiku. Jeigu nenukirsi, tada galėjo nuganyti ir niekam nepasiskųsi. Taip pat ir su pievomis. Vieną dieną, kitą gal pavėluoja, bet vis vien stengiasi nuimti derlių kartu“ (V. Jankauskas).

Kerdžių samdęs Varlių kaimas sueigoje tarėsi dėl kerdžiaus algos, dėl jos paskirstymo atskiriems kiemams, dėl kerdžiaus valgydinimo. Varlių kaimas jau buvo pradėjęs sėti dobilus. Tad sueigoje tarėsi, kuri pūdymo lauko galą užsėti dobilais, kad lengviau juos būtų galima apsaugoti nuo pūdyme ganomų kaimo gyvulių bandos. Buvo ir daugiau bendrų reikalų, kuriuos aptardavo sueigoje. Jurgionių kaimas, siekdamas pasėlius geriau apsaugoti nuo nuganytųjų, laukus vieną nuo kito buvo atitvėręs 3–4 karčių tvoromis. Tvoros ėjo per rėžių galus. Ūkininkai turėjo prižiūrėti, taisyti tvoros tarpsnius ties savo rėžiais. Pavasari, prieš gyvulių ganymo pradžią, sueigoje būdavo primenama, kad reikia patikrinti tvorų būklę ir, esant reikalui, jas pataisyti. Jurgionių kaimo sueigoje vyrai tarėsi ir dėl tilto, kuris buvo pastatytas per kaimo žemę iškastą griovį, remonto. Tiltu taisyti turėjo eiti po vyrą nuo kiekvieno kiemo. Medžiagos tiltui remontuoti vyrai pasikirsdavo bendrame kaimo miške. Ne be sueigos sprendimo buvo prižiūrima ir Jurgionių kaimo kapinių, kurios buvo prie kelio į Ūnuškį, tvora: kiekvienas kiemas turėjo prižiūrėti statinių (*štankietų*, iš lenkų *sztacheta*) tvoros tarpsnį, kurio ilgis proporcingas kiemo valdomai žemei.

Kaimo sueigos nutarimai buvo privalomi visam kaimui ir kaimas jų laikėsi: *„Kaip sutardavo, taip ir laikydavosi susitarimų“* (V. Jankauskas).

Paskutinės ir dažnos kaimų sueigos buvo kaimams skirstantis vienkiemiais. Jurgionių kaimas turėjo 3 ha statybinio miško ir sueiga nutarė, prieš kaimui išsiskirstant vienkiemiais, pušis išdalyti valakams. Kadangi kaime buvo 8 valakai žemės, pušis grupavo po 8, žymėjo eilės numeriais nuo 1 iki 8 ir dalijosi burtais:

„Ant popieriukų užrašydavo numerius, sumesdavo terbelėn ir traukdavo. Išsitraukęs numerį, valakas ant pušies dėdavo savo ženklą. Patėvis dėdavo ženklą P. J. (Petras Jankauskas). Buvo pas kalvį pasidaręs specialų ženklą ant kirvelio. Patepdavo degutu ar kuo ir dėdavo savo kleimą“ (V. Jankauskas).

Valako gautas pušis išsidalijo ūkiai, kurie buvo susidarę skaldantis valakui. Pavyzdžiui, V. Jankausko patėviui, kuris valdė šeštadalį valako, atiteko kas šešta jų valako gauta pušis.

Kaimui dalijantis vienkiemiais matininkas žemę įkainojo. Blogesnės žemės ūkininkas galėjo gauti daugiau. Vadovaujant matininkui, kaimo sueigoje vyko varžytynės dėl sklypų. Pavyzdžiui, 15 ha sklypo toje pačioje vietoje nori du

Onušio kolūkyje šienapjūtės talka. Liudvika Aleksienė (Stankevičiūtė) sėdi trečia (iš kairės) ir Marytė Keršienė (Judickaitė) stovi trečia (iš kairės) kilusios iš Ramanavos kaimo. Apie 1952 m. Iš Jono Aleksos šeimos archyvo

ūkininkai. Matininkas skelbia varžytynes. Laimi tas, kuris kaimo labui atsisako daugiausia žemės. Jeigu laimėjęs varžytynes ūkininkas atsisakė 1 ha, t. y. sutiko norimoje vietoje imti 14 ha sklypą vietoje 15 ha, tai nuvaržytas 1 ha buvo pridamas prie kaimo žemės bendro fondo. Jurgionių kaimo valakininkas Čepulinskas, varžydamasis dėl sklypo kaimavietėje, prarado 3 ha (vietoje 20 ha gavo 17 ha geros kaimo daržų žemės).

Jurgionių kaimą išsidalijus sklypais, pastatus iš kaimo į vienkiemius reikėjo išsikelti per 2 metus. Taip buvo nusprendusi kaimo sueiga. Trobesiams išardyti ir pervežti ūkininkai telkėsi į atodirbines talkas: 4–5 ūkininkai susitardavo tarpusavyje vienas kitam pagelbėti perkeliant pastatus į naujas vietas. Talkos buvo blaivios, be svaigalų.

Jurgionių ir Varlių kaimų viešoji nuomonė laikėsi visai Lietuvai būdingo požiūrio į vagystę: smerkė bet kokio svetimo turto slaptą pasisavinimą, išskyrus dvaro miško vogimą, kuri toleravo: „Dvaro miške slaptai daugiausia kirsdavo sausuo-lius. Niekas labai neėmė į galvą. Kirsdavo žemai, šakų nepalikdavo“ (V. Jankauskas). Jurgionių senoliai prisimena ilgokai kaime užsitęsusias lašinių vagystes:

„Apie 1930 metus kaime lašinius vogė toks Č. iš Onušio. Šiaudinių stogą praplėsdavo, išvogdavo. Niekas neįtarė. Buvo gero liežuvio, mokėdavo kalbėti. Apvogtieji įtarė biedniokus. Eidavo per kaimą, kratydavo. Kada žmonės sužinojo, Č. išsikraustė kitur“ (V. Jan-kauskas).

Jurgioniškiai, ieškodami lašinių vagies, elgėsi pagal seną paprotį: kaimo vyrija, kad neižeistų metamais kaltinimais kurio nors vieno kiemo, kratė iš eilės visas sodybas, bet įtariamuosius (šiuo atveju mažiau pasiturinčius) nuodugniau.

Arklių vagystę prisiminė Varlių kaimo senolis J. Budrevičius. Kaimo vyrai arklių ieškojo sekdami pėdsakais, apklausinėdami liudininkus: „*Pavogė dvi kumeles iš lauko, iš rėžių. Rado pėdsakus: išjota ant kelio. Matė jojant per Onuškę vieną žmogų dviem kumelėm. Ieškojo dvi savaites, nesurado*“ (J. Budrevičius). Tėvai stengėsi vaikus išauginti dorais žmonėmis. Todėl nuo mažens aiškino, kad bet koks svetimo turto pasisavinimas, pvz., net krituolių pasirinkimas svetimame sode, yra nuodėmė.

Žemę sūnūs dažniausiai dalijosi po tėvo mirties. Prisimenama *didžioji šeima*, kada vedę sūnūs su žmonomis gyveno kartu su tėvais, tėvas vadovavo visam ūkiui, jo rankose buvo ūkio kasa. Jei sūnūs ir jų žmonos norėjo nusipirkti koki drabužį ar apavo, turėjo prašyti tėvo. „*Kažkada viskas būdavo tėvo rankoj: ar gerai, ar blogai, – turėjo klausyti tėvo komandos*“ (V. Jankauskas).

Artimiausias Jurgionių ir Varlių kaimams turgus buvo Ōnuškyje, tolimesni – Butrimonysė, Aukštādvaryje. Dėl vertingesnės prekės (karvės, arklio ir pan.) turguose buvo smarkiai deramasi. Pardavėjas užsiprašydavo aukštesnės kainos, kad derantis būtų iš ko nuleisti. Pirkėjas stengėsi nusiderėti nurodydamas kokius nors pastebėtus gyvulio trūkumus. Pirkimo ir pardavimo sutartis buvo laikoma sudaryta, kada pirkėjas ir pardavėjas sukerta rankomis: „*Kada sutaria, sumuša rankomis; jau niekas iš šalies negali kištis, jau sutarta*“ (V. Jankauskas). Kada pirkėjas sumoka pinigus pardavėjui, abu dar kartą vienas kitam paspaudžia rankas ir pardavėjas palinki sėkmės.

Pasitaikydavo, kad, derantis dėl kainos, apsimetę pirkėjais pardavėjo draugai sukeldavo kainą.

Sudarius stambesnę sandorį, buvo pasivaišinama, geriamos magaryčios (*baryšiai*). Dažniausiai abi šalys, sudariusios pirkimo ir pardavimo sutartį, susidėdavo perpus. Jeigu derantis dėl kainos kuri nors šalis nusileido su sąlyga, kad antroji šalis statys magaryčias, tai išipareigojusi šalis jas ir statė.

Smarkios derybos dėl kainos vyko žydu parduotuvėse:

„*Derasi, derasi žydo krautuvėje, nesusidera, [kaimietis] eina pro duris, žydas iš paskos vejasi, susigrąžina*“ (V. Jankauskas).

Siekdami turėti nuolatinių klientų ir padidinti apyvartą, pažįstamiems patikimiems pirkėjams žyda duodavo prekių skolon (*bargan*). Kartais nurodydavo skolos grąžinimo terminą, kartais tik pasakydavo: „*Kada turėsi, tada atiduosi.*“ Tradicinė tiek lietuvių, tiek ir žydu dorovė reikalavo laikytis duoto žodžio: pinigai už skolon paimtas prekes buvo grąžinami. Neatsitiktinai žyda prekybininkai sakydavo: „*Žodis svarbiau negu dokumentas*“ (V. Jankauskas).

Turintys daugiau pievų ir stokoiantys darbininkų ūkininkai išnuomodavo pievas iš pusės šieno. Nuomininkas turėjo nupjauti žolę, ją išdžiovinti ir šieną sukrauti į lyginį kupetų skaičių taip, kad dvi greta esančios kupetos būtų vienodo dydžio. Pievos savininkas ir nuomininkas pereidavo pievą, savininkas pagal šieną

išsirinkdavo vieną iš dviejų greta esančių kupetų ir jas pažymėdavo nuvoždamas kupetos viršų. Pažymėtas kupetas nuomininkas turėjo suvežti į nuomotojo daržinę.

Kai kurie Jurgionių kaimo ūkininkai turėjo pirčių. Pirtyse ne tik prausdavosi, bet ir mindavo linus. Ūkininkai leido pirčių neturintiems kaimynams nemokamai išsiminti linus. Reikėjo tik linams džiovinti savo malkų atsivežti.

Jurgionių kaimo ūkininkai karves kergdavo dvare. Užmokestis už sukergtą karvę: dieną atidirbti dvare. Kumelės pačios susikergdavo naktigonės metu, kiaulės – kaimo kiaulių bandoje.

Pasitaikydavo, kad svetimi gyvuliai pasėlius sunaikindavo. Javuose pastebėtus svetimus gyvulius ūkininkas stengėsi uždaryti kaip įkaltį. Jeigu abi šalys nesutardavo dėl žalos dydžio, tai kviesdavo seniūną, kuris, paprastai dar pasitelkęs porą rimtų kaimo ūkininkų, įvertindavo žalos dydį.

Per kaimus eidavo elgetos (*ubagai*, iš lenkų k. *ubog*). Pagal paprotį elgetą reikėjo būtinai sušelpsti: duoti duonos ar lašinių kokią gabaliuką. Buvo vienas aklas elgeta, kurį po Dusmenų parapijos kaimus vedžiojo giminaitis.

Padegėliai irgi važiuodavo per kaimus rinkdamiesi pašalpa. Dažniausiai norėdavo pašalpos pinigais, bet priimdavo paramą grūdais, ilgai negendančiu maistu, drabužiais ir kitkuo. Tikrus padegėlius, ne apsimetėlius, ūkininkai šelpė:

„Jei žinojom, kad tikrai padeges, nelaimingas, tai šelpdavom; Smetonos laikais pasitaikydavo, kad apsidraudavo brangiai, o užėjus perkūnijai, patys padegdavo namus; tai tokių niekas nešelpė“ (V. Jankauskas).

Tarpukario metais keli kaimai ir vienkiemiai sudarė seniūniją. Pavyzdžiui, Dusmenų seniūnijai priklausė Dūsmenys, Dusmenėliai, Jūrgionys, Varliai ir kt. Seniūnijai vadovavo seniūnijos sueigoje renkamas seniūnas. Vienas svarbiausių kriterijų kandidatui į seniūną – teisingumas.

„Seniūnijos sueigos būdavo Dusmenyse, Varliuose didesnėje troboje. Senasis seniūnas pasisako, kad nebenorįs eiti [pareigų], žmonės aptaria, parenka naują. Jei žmogus sutinka, tai ir balsuoti nereikia. Rinkdami kandidatą į seniūnus numatydavo, kad jis būtų teisingesnis žmogus“ (J. Budrevičius).

Kiekviename kaime seniūnas turėjo padėjėjų (*rinktinių, vybornų*). Seniūno padėjėjas išdalydavo iš seniūno gautus žemės mokesčio lapelius, šaukimus kariuomenėn, pranešdavo kelių taisymo terminus, pranešdavo apie seniūnijos sueigą. Ūkininkai turėjo taisyti per valsčių einančius kelius. Kiekvienam ūkininkui, proporcingai jo valdomai žemei, buvo paskirtas kelio ruožas. Pagrindinis taisymas buvo pavasarių po sėjos: išvalyti griovius, prisivežti žvyro ir kelią nužvyruoti. Pasibaigus kelių taisymo terminui, kelių būklę tikrino komisija, kurią sudarė viršaitis, seniūnas ir dar kas nors iš valsčiaus administracijos. Blogai savo kelio ruožą pataisęs ūkininkas buvo įspėjamas iki nurodyto termino pagerinti taisymą, o to neatlikęs ar blogai atlikęs, baudžiamas pinigine bauda.

Onušio krašto kalendorinės šventės

Nijolė Marcinkevičienė

Ilgą laiką vyraujantys du pagrindiniai lietuvių verslai – žemdirbystė ir gyvulininkystė – kalendorinių švenčių ritualuose, papročiuose, tikėjimuose paliko ryškų pėdsaką. Vienas svarbiausių kalendorinių švenčių tikslų ir rūpesčių – nuspėti, ar metai bus palankūs, pasinaudojus sakraliojo laiko ypatingumu, dievybėmis, protėviais ir savo veiksmais pabandyti nulemti ūkio, šeimos asmeninę gerovę. Iki šių laikų švenčių ritualuose ryškūs pagrindinių stichijų – vandens, ugnies ir augalijos – garbinimo momentai, mirusiųjų kultas.

Krikščionybė, bažnytinės dogmos, liturgija nesunaikino iš senosios pasaulėjautos kildinamų apeigų, papročių, tikėjimų, tik iš dalies juos pritaikė. Ōnuškio krašto didžiųjų metinių kalendorinių švenčių papročiai panašūs kaip ir visoje Lietuvojė. Gal šio krašto specifika (vandeningumas, miškingumas, ne itin derlingos žemės, žmonių bendruomeniškumas ir kt.) lėmė, kad jame ilgiau nei kituose Lietuvos regionuose išliko pavasario ir vasaros kalendorinėms šventėms būdingų senųjų papročių, tikėjimų, susijusių su augalų garbinimu, jų stebuklinių galių panaudojimo praktikomis. Pavyzdžiui, išlikę mušimo verba, jos laikymo gerajame kampe už šventųjų paveikslų, gyvulių smilkymo šventintais augalais, jų dėjimo į karsto pagalvėlę tradicija. Dar ir šiais laikais Ōnuškio apylinkėse galima užfiksuoti daugybę pasakojimų apie gyvates, žalčius, driežus, bet daugiausia žmonės linkę kalbėti apie savo ar pažįstamų nutikimus su rupūžėmis. Šiuose kraštuose tai ypač nemėgstamas padaras, dažniausiai susijęs su piktomis galiomis, pasireiškančiomis pieno iš karvių atėmimu, nelaimių namams ir jų gyventojams siuntimu. Pateikėjai pavardėmis vardija jų ir aplinkiniuose kaimuose gyvenusius (ir dar gyvenančius) žmones, turinčius blogas akis, užkalbėtojus ar tiesiog tam tikromis aplinkybėmis gebančius persikūnyti, pakenkti savo neįtikusiems kaimynams. Išskirtinių galių turintys žmonės savo veikas suaktyvina per Jonines, kartais – per Kūčias. Įdomu tai, kad Ōnuškio apylinkių žmonėms gerai žinomos šiuo metu gerokai primirštos šventės, kaip antai *Blovieščius* ar Kryžiaus išaukštino dienos. Ne tik žinomos, bet ir tebetikima šių datų nulemtu laiko sakralumu. Užfiksuota Užgavėnių įdomių papročių, nors Dzūkijoje šios šventės senieji papročiai, tikėjimai nunyko anksčiau nei kituose Lietuvos regionuose. Užgavėnių šventimo tradicija Ōnuškio valsčiaus teritorijoje taip pat primiršta labiau nei kitų svarbesnių kalendorinių žiemos ar pavasario švenčių, vis dėlto šio krašto kalendorinių papročių apžvalga pradėsime nuo Užgavėnių.

Užgavėnės – žiemos palydų šventė. Tuoj po jų prasideda gavėnios – 46 dienų griežto pasninko, susilaikymo, atgailos, bet kokių linksmybių draudimo – metas. Tai tam tikros meditacijos laikas, skirtas Jėzaus Kristaus kančias prisiminti. Tačiau liaudiškieji papročiai rodo labai menkos šios senos šventės sąsajas su krikščioniškąja liturgija. Etnologai linkę manyti, kad Užgavėnės senovėje galėjo

Straipsnis parengtas remiantis autorės Ōnuškio apylinkėse surinkta (2001–2002 ir 2010 m.) etnografinė medžiaga, taip pat Veronikos Glaveckienės, gim. 1923 m. Alabūrdiškių k., ir Jadvygos Vyšniauskienės, gim. 1914 m. Dembinos k., pasakojimais, kuriuos 1989 m. užrašė Aurelija Dzingelytė ir Giedrė Malūkaitė.

būti naujų ūkinių metų pradžios paminėjimas, atspindintis ciklišką pavasarinį atsinaujinimą. Užgavėnės – tai ir didžiosios pavasario šventės – Velykų – preliudija. Su metų ciklo pradžios senaisiais papročiais susijusi visuotinė linksmybė – vienas iš svarbesnių šios šventės akcentų. Pokštai, juokas, triukšmas galėjęs reikšti ne tik nusiteikimą ilgam pasninkui, bet ir tikėjamą užsitikrinti gerus, smagius ateinančiuosius metus, susikaupusių blogybių išvayrą. Onušio apylinkėse prisimenama, kad per Užgavėnės buvo privalu linksmintis ir pokštauti. Pavyzdžiui: „Bernai, mergos važiuoja su barškalais aplink kaimus. Dainuoja, kad net laukai skamba. Iš rogių išvirsta, tai bernai mergas dar paniurko, pavolioja, užancin sniego užkiša, tai spiegame, riksmas. Padūkia. Niekas dėl to neširdo, tam ir Užgavėnės, kad šumo ko daugiau. Tai bernai duris kokiom akėcom užstumia, tai kaminų užkemša ir dar tu neturi teisės pasbarc, ca gi tokis juokas. Jau matai, Užgavėnės“ (19). „Ruošdavo vakarėlius. Susirinkdavo ir jaunimas, ir seni kokioj nor kaimo troboj. Pakoiesdavo muzikantą. Senieji susėsdavo ant suolų kambario pasieniais. Vyrai lošdavo kortom, o moterys šnekėdavosi. Jaunimas šokdavo, žaisdavo, po to jaunimas sėdasi, o senimas šoka“ (6). Išskirtines linksmybes, pokštus iliustruoja ir šis pasakojimas: „Būna tokių žemų vietų-lomų, kur prisrenka vandeni. Tas vanduo užšąla, tai per Užgavėnės šitose lomose jaunimo cik čiugžda. Teta, sako, jei būna mėnulis, tai jaunimas išbūna iki vidurnakco. Važinėjas su rogutėm, grūdas. Bernai specialiai iškerta aketes, tai mergos atsėdė an rogelijų, tai bernai pastumia, pavaro cėsiai ton aketėn. Tai būdavo ir inkrenta ton aketėn ir išsimaudo, bet vis ciek nesiskirsto“ (24). Dar viena ežerų krašto specifika – arklių lenktynės: „Užgavėnių šventė – cik vakaras. Mėšų labai šucina, valgių geresnių priverda, vakaruškas padaro. Su arkliais labai mada buvo važinėc. Po piet jau ir kinkia, važinėja. Važinėja ir po ažerus – lanktynėsa aina. Labai mada buvo lanktynėsa. Matai, pirma žiemos buvo šaltos, tai duodas po ažarus“ (15).

Laiko išskirtinumą liudija draudimai vengti kai kurių darbų, kad ateityje mažiau susidurtų su blogybėmis. Pavyzdžiui, iki Užgavėnių stengtasi užbaigti vilnų ir linų verpimą, javų kūlę. Sakoma, kad jei per Užgavėnės verpsi, tai gyvuliai seilėsis, o neužbaigta javų kūlė reiškė, kad pelės sunaikins nemažą dalį grūdų – „po Užgavėnių pelės kulia javų“. Bet prisimenama, kad per Užgavėnės būtinai reikėjo skalbti drabužius, tada visus metus drobės bus baltos. Ir ne tik: „Per Užgavėnės moterys plaudavo drabužius ir stengdavosi kultuovę iškelt kuo aukščiau. Kuri aukščiau iškels kultuovę, tai tos linai aukštesni augs“ (6). Taip panašumo magija (švarūs skalbiniai – švarūs linai, baltos drobės, aukštai iškelsi – aukšti linai už-augs), sakralusis laikas išnaudojamas lemti linų gerovę. Tą patį lemia ir važinėjimas arkliais, ir supimasis sūpuoklėse. Pavyzdžiui: „An pečio sėdėsi, linų neturėsi. Kuo toliau važiuosi ar kiminėsi, tuo linus gerasnius turėsi. Vaikam an balkio sūpynukes pakaria ir supkitės, kad cik aukščiau, kad cik linai geri augt. Ir kitas jėvas, sako, geriau augs“ (19). Nėra pateikėjo, kuris neprisimintų pasivažinėjimo su rogutėmis nuo kalnelių ar arkliais kinkytomis rogėmis, apvažiuojant laukus, aplankant gimines, kitus kaimus. Vyresni pateikėjai prisimena, kad toks greitas, smagus jaunimo pasivažinėjimas dėl „linų tempimo“ vadintas *kulika*.

Suprantamas tuomečių kaimiečių noras užsitikrinti gerą linų derlių – linas reikalingas apsirengimui, apsiklojimui ir pasiklojimui, kraičiui. Be to, iš sėmenų spaustas aliejus labai pravertė artėjančios gavėnios pasninkiškiems patiekalams gardinti.

Su ūkinių metų užbaigomiais sietinas sotaus, riebaus valgymo paprotys, nes taip ir sakoma: „*Per Užgavėnės daug valgyta, kad visi metai būtų sotūs*“. Įdomu, kad minimas skaičius *dvylika* kaip ir kalendorinių metų pabaigoje – Kūčiose, tik jau kitame kontekste. Pavyzdžiui: „*Iš ryto prigamina visokių valgių. Sako, kad reikia dvylika kartų pavalgyc, kad namuose valgių nepritrukt. Tiek gal ir nevalgė, bet geriau ir daugiau valgyt nei paprastų dienų buvo priimta*“ (10). Skaičius 12 galėjo simbolizuoti 12 sočių mėnesių.

Užgavėnių persirengėlių pateikėjai neprisimena, nors užsimena šią dieną buvus vieną kitą: „*Dėl šposo kokiais ti ryzais apsikūtoja ir po langais pastūgauna.*“

Pabaigai trumpas apibendrinantis pasakojimas: „*Užgavėnės, tai moteros neverpė. Rūbus, tai jau plauna. Sūpyklas tokias pakardzinėja vaikam supcis. Šaltienos visadu priverda, blynų visokių prikepa Užgavėnėm. Ir važinėjamės dėl linų. Arklius kinko po pietų, povakarį. Mergos, bernai keliese susėdam ir važiuojam, taikom apvirst. Ir muzikantas atsisėda ir su armoški graina. Pas mus Užgavėnių dainų nedainavo, kokia papuola tokių dainuojam. O visai vakari – šokiai. Šokam iki dvyliktos. Vakarienei priverda mėsos ir savo makaronų padaro ir pieni verda. Jei viena kaimynė pieno neturi, tai būtinai kita atneša, kad sociai pavalgytai*“ (4).

Išaušta pirmoji gavėnios diena – **Pelenija**. Vyresnieji šią dieną vadina *Papelčium*. Šią dieną bažnyčiose žmonėms ant galvų barstomi pelenai primenant, kad žmogus, iš dulkės kilęs, dulke ir pavirsias. Žmonės keldavosi su šviesa ir didelių darbų nepradėdavo. Moterys neverpė ir net slėpė ratelius, nes jei vyrai atrasdavę, tai būtinai į kuodelį priberdavę pelenų. Taip primindavo, kad linai turi būti suverpti iki Užgavėnių, kad laikas pradėti audimą. Pelenų dieną eidavo į bažnyčią, bet tuoj po pamaldų nevengė „*praplauc būrnų šlakeliu scipresnės*“. Namie pasilikusių moterų pirmas darbas – išplauti, iššveisti su ragažėmis, pelenais puodus, keptuves, karštu vandeniu nuplauti stalą, suolus, lentynas, kad „*riebalo ir kvapo neliktų*“.

Jei jau pirmoji gavėnios diena susijusi su pelenais, tai ir jaunimas dar iš užgavėniško smagaus nusiteikimo barstydavosi vieni kitus pelenais. Ypač bernai stengėsi merginoms į plaukus įberti pelenų teisindamiesi tikėjimu, kad tai nulems galvos švarumą, t. y. „*nebus galvon utėlių, glyndų. Čysta galva bus*“. Buvo mada nejučia kabinti vieni kitiems ant nugarų maišelius su pelenais, ir ne tik. Pavyzdžiui: „*Būdavo metiniai turgūs, tai bernai prisprašo, kad jiem pasiūtų mažas terbukės ir prispila pelanų ir kabineja vieni kiciem. Kriūkelius iš drato pasdaro, tai žiūrėk kokia tai mandra merga vaikščioja pasrėdius, o jai už kalnieriaus užkabyta tarbukė su pelanais. Būdavo, kad ir kokių sudziūvusiu pelį ar žiurkį ar kieno nor uodegų pakabydavo. Tai dėl juoko, kad jau Pelenija*“ (21).

Vienas iš svarbesnių **gavėnios** draudimų – pasninkinė mityba. Prisimenama: „*Pelanijoj ir pirmų savaitį gavėnios mėsos visai nevalgo. Pienų valgo, o penktadienį ir pieno nevalgo. Mama pasakojo, kad anksčiau, tai visa gavėnia sausai. Išplaudavo ir puodus, visa. Nei pieno, nei mėsos nematė*“ (4). Onušio apylinkėse nemažai vandenių, t. y. upių, ežerų, tai žuvis ir gelbėjo žmones nuo badmiriavimo: „*Nuo Užgavėnių iki Velykų mėsos neparagausi. Valgėm žuvis. Ca ažerai, tai žuovų gavėniai maišus pridzovindavo. Pečiai anksčiau buvo dzidzuliai, tai paimam puodelį, pridedam žuovų, užpilam aliejum, pečių puodelį instatom, uždengiam ir an žairų išsišucina. Jos tep gerai išsišucina, kad*

ir ašakutių nelieka. Medų mestai valgius ir valgytai šitas žuvytes, tokis dzovyty žuvyty su aliejum skanumas! Pas mano momų visadu buvo maišas žuvyty – pečių prikūrina, šiaudais iškloja, supila žuvytes ir dzovina. Mano brolio vestuvės buvo 9 kilometrai už Valkinykų, o ti ažarų nėra, tai kap mes nuvežem žuvų dzovyty, tai kap padėjo ant stalo, tai žmonės kap nušlavė. Sako, skaniau kap medus.

Gavėniai silkių atveždzinėjo žydai. Saldį su šucytom bulvėm valgė. Pieno nevalgė! Galėc kunigai norėjo, kad jiem daugiau nešt, tai žmones kankino. 7 metai vaiku suvejo, tai pieno neparagaus 7 savaites. Buvo toki aukšlukai, tai pienu juose surūgina, paskui atšyldo, padaro tokius tvaragus, kubiluose supila, paluki užkloja, kad nepelėt ir stovi. Prieš Velykas iš jo daro sūrius“ (19). „Virė avižinį kisielių. Valgė su duonu. Seniau pečiukai buvo ne kokliniai, bet moliniai, tai avižų bobutė užšucina, puodų pečiukan, angliais apsodzina, apsodzina, kad ne tep kartu būt ir rūgsta. An rytojaus nusunkia ir verda. Tų nusunktų avižų pienu duodavo vaikam gerc ir sakydavo, kad labai sveika. O paskui valgykit šitų kisielių, kad mėsos negalima. Trečiadieniais ir penktadieniais ir pieno neduodavo. Žuvis valgėm. Ant pečiaus buvo pridzovyty žuvų ir grybų maišai. Kopūstuosna prideda dzovyty žuvų ar grybų ir verda. Ir poliaukų verda“ (13).

Vėliau gavėnios pasninkas buvo šiek tiek sušvelnintas: mėsos nevalgydavo tik trečiadieniais, penktadieniais ir šeštadieniais, bet galima buvo vartoti pieno produktus. Penktadienį vengė ir pieniškų produktų. Dauguma pateikėjų prisimena, kad pagrindinis gavėnios patiekalas buvusi saldė: „Tradicinis gavėnios valgis buvo saldė. Ją darydavo taip: ruginius miltus užpliko verdančiu vandeniū ir šutina ant ugnies, laikas nuo laiko pamaišant, kad neprisviltų. Užvirina vandenį, atšaldo ir supila į duonkubilį arba statinę. Į tą vandenį supila karštą raugą, išmaišo. Jeigu saldę daro statinėje, tai dar įmeta duonos plutelių. Po to indą su mase apdengia ir padeda šiltai. Tai ryte, tai vakare pamaišo. Po paros dviejų išrūgsta, ant dugno nusėda miltai. Pasidaręs geltonas skystis ir yra saldė. Salde užsigeria valgydami bulves“ (6).

„Saldį ir aš dariau. Atsineši ruginių miltų puodan, užpili šaltu vandeniū, menti gerai išmaišai, instumi gerai pakūrytam pečiun prie žairų ir apsūla tas maišymas. Ištrauki, tai saldzi saldzi būna. Išpili duonkubilin, šaltu vandeniū užpili ir pastatai palei pečių. Parų pastovi, tai tokia skysta gaunas. Saldį suvalgai, tai tirščius atmaišo myltais ir duonų kepa. Duona saldės rūgsta, tai ant viršaus užsideda tokia pluta, tai mes vaikam grabaliojam tų plutų ir kad valgom. Grikinį košį su aguonapieniu dažnai valgėm. Gavėnion, jau kai Didžioji savaitė, tai mėsos duodavo tik mažiausiai mergaitei, mum nedavė, bet pripikliavoja miežių, rugių, kviečių myltų, visas rūšis sumaišo ir blėkutėse kepa bandeles. Oi kokios skanios bandelės!“ (4).

„Šucino pupų, žirnių, turėjo sėmenų aliejaus, tai daug kų juo gardzino. Vieton pieno padaro aguonapienio. Vakare kopūstai su bulvėm“ (24). Tai tokie buvę pagrindiniai XX a. pirmosios pusės šio krašto gavėnios valgiai. Be pasninko, žmonės dar laikėsi draudimų nekelti gavėnioje vestuvių, krikštynų, jaunimas nerengė šokių, vengė linksmesnių susibūrimų. Žmonės daugiau meldėsi, bažnyčiose ir namie giedojo „Graudžius verksmus“.

Verta dėmesio dažniausiai gavėnioje minima diena – kovo 25-oji, šiuose kraštuose vadinta *Blovieščiumi*, rečiau *Zviestovanija*. Tai šventė, skirta Evangelijos pasakojamam įvykiui prisiminti, kai Dievo siųstas angelas Gabrielius pranešė Mergelėi Marijai, kad ji pasirinkta būti Jėzaus Kristaus motina. Mėgstamo paukščio,

tikrojo pavasario pranašo gandro, sugrįžimo laiko sutapimas su šia data lėmė, kad ši diena dar vadinta **Gandrinėmis**. Prie dienos išskirtinumo, tikėjimų, papročių galėjo prisidėti evangelinių žodžių „angelas“, „žinia“ asociacijos su laukiamiausio paukščio sugrįžimu, kitais išibėgėjančio pavasario ženklais.

Visoje Lietuvoje šią dieną laukiama parskrendant iš šiltųjų kraštų gandro. Pamatyti jį šią dieną laikyta geru ženklu. Apie Ūnuškį dar tebegyvuoja tikėjimas, kad ir gandalizdį tikslinga kelti Blovieščiuje – gandras tikrai jame apsigyvens ilgam. Tik kelti reikia vyrui ir žmonai drauge, moteris bent jau ranką turi uždėti ant lizdo. Būtent Ūnuškio valsčiaus teritorijoje ilgiausiai išliko tikėjimai, kad gandras parneša vaikams dovanų. Galbūt šis paprotys – aidas pačių seniausių laikų, kai pačiam gandrui kaip totemui buvo aukojamos dovanos? Keletas pasakojimų: „Busilas parlakia per Busilų šventį. Blovieščius busilų šventė. Nieko nedaro, jokių darbų nedyrba, sako, vanagai visas vištas ir vištukus ištušis, jei dyrbsi. Busilas vaikam atneša dovanų. Momos pakepa bulkaitių, padeda kur an kiemo ir sako, va parlėkė busilas ir parnešė jumi bulkaitių. Iš bile kokių myltų iškepa: miežinių, grikiinių, ruginių. Visokių miltų primaišo ir iškepa bulkaitį. Ir busilu iškepa bulkaitį. Iškepa ir padeda palig busilo lizdų, kad busilas ca vaikus vedzot, kad ca jo būt namas. Per Blovieščių busilu kepė bulkaitį. Panóšikėn an kapų yra pušalė ir busilo lizdas, pirma busilas gyveno. Jau seniai busilas negyvena, bet tos pušelės nekerta. Daug medžių išpjovė, o tų paliko, sako, negalima. Ir dabartės toj pušalė stovi“ (19). „Blovieščiuon kepė bandelas. Nuveinam būdavo vaikai pas kaimynus, pas drauges, tai vaišina busilo banda. Iškepa bandų, kol vaikai miega, padeda an šulo ir sako vaikam, kad busilas bandų atnešė. Visokias bandas kepė: gali bulvinių, gali milcinių. Kap seniau, tai būdavo žyrnių primala ir iškepa busilo bandų. Blovieščius dzidelė šventė, net paukščis lizdo neveja. Per Blovieščius traukia akėčias in medzij. Sako, kad raikia kad ir moteriška nor rankų pridėt“ (5). „Busilas atlakia. Pakepa bandų, daugiausia bulvinių an kopūsto ar ažuolo lapų. Ir va kap būna aptvertas kiemas ir yra šulas, tai an šito šulo padeda bandų. Tėvelis ar bobutė ineina pirkion ir sako: kelkitės vaikai, busilas parnešė bandų. O jau mes laukiam jo visi! Priguli Blovieščiuon banda ir dar kiaušinių padeda palei bandų, daugiausia šucytų, dažytų svogūnų lukštuose. A jau toj busilo banda, kiaušiniai! Kap skanu! Ir bandaicių pakepa. Seniau savo kviecius sėjo, tai nuveža Samyliškėn, privalcuoja ir bandaicių busilo prikepa dėl vaikų“ (13). „Kepė busilo bandas. Dar ir dar mano moteriškė kepa busilo bandas. Vaikam lizdus padarom iš eglių šakų an šulo ir padedam bandų savo anūkam. Vaikai, va busilas kų atnešė! Ir mano mama tep darė: kokių blynų pakepa, kiaušinių apdažo, padaro lizdų iš šieno ar šiaudų, ar tep“ (18). „Blovieščius buvo dzidelė šventė, sako, net paukščis lizdo neveja. Vaikai, nešukuokit galvos – vištos draskis daržus. Ir klausom. Busilas parskrenda su dovanom. Iš vaikų juokias: vaikai, bėkit, an šulo rasit busilo bandų! Sako, ieškokit busilo bandų, jis gi šiandien parlakia“ (4). „Per Zviestovaniją gandras atneša blyną. Seniau kepė an skarvados grikinį blyną. Dar saulei nepatekėjus, pakabina ant šakos. Suvynioja blyną drobinėn paloj ir kabo ant šakos. Greičiau kelias, skubinas vaikai, kad gandras blyną atnešė“ (1). „Blovieščiai, sako, jau gandro laukiam. Kap kepa duonų, tai mažų bandukų iš paskucinės tešlos padaro. Ir aš savo vaikam tep dariau. Iš bulvės išpjausto formelį ir ispaudžia, ispaudžia. Pamargina tų bandukų. Išneša ir padeda an tvoros šulo. Vaikai dairos, ieško bandukės. Randa – va gandras mumi parnešė bandukų. Gandro atnešta bandelė labai skani“ (24). „Šovsydavo. Dyrbt, tai jau nieko nepaimsi. Kų tai paėmiau maža daryt,

tai bobutė sukirto per rankas – ką tu dara? O kol? Šiandien ir busilas lizdo nesuka, o tu dyrbi! Busilas bandelių parneša. Jis ir vaikus pas mus neša, ir jei ką parneša, ar iš turgaus parveža vaikam, tai vis va busilo“ (21).

Kaip jau minėta, gandras – dangiškųjų sferų „atstovas“, jį galėtume sieti su pavasario pranašavimu, šilumos malonumais. Bet daug sunkiau paaiškinti, kodėl šią dieną minima gyvatė. Gyvatė kaip požemio gyventojas šliužas yra tikras antipodas iš Dausų atskrendančiam gandrui. Daug kas net linę tikėti, kad gyvatės iš savo urvų išsirango kaip tik Blovieščiaus dieną. Gal šiuos tikėjimus netiesiogiai galima sieti su faktu, kad gandrai gauda gyvates? Žinomas ne vienas nutikimas, kai gandras, nešdamas gyvatę į lizdą, netyčia ją išmeta ar pati ji iškrinta iš lizdo. Taip nepageidaujama viešnia gyvatė atsiduria sodyboje. Gyvatė šioje šventėje susieta su draudimu nieko neparnešti iš miško į namus, nieko, kas priklauso gyvajai gamtai: samanų, skujų, šakų, karnų, malkų. Šio draudimo moralas – parvesi į namus gyvatę. Vėl autentiški pavyzdžiai: *„Gyvatės pareina per Blovieščių. Aš įsitikinau per savo pusbrolių. Mano dėdė turėjo kuznių, o už raisto gyvena kaimynai, tai dėdės sūnus, mano pusbrolis, aidamas iš kuznios, vis pas juos užeidinėjo. Buvo Blovieščius ir pusbrolis eidamas iš kaimynų per tą raistą išsilaužė rykštę ir sau mojuodamas eina. Parėjo namo ir tą rykštę prie kuznios numetė. Vieną kartą vasarą nueina prie tos kuznios – didžiausia gyvatė raitos. Jis bijojo, net šieno eit grėbt toj vietoj. Kaip tik toj vietoj, kur numetė rykštę, ir gulėjo gyvatė. Per Blovieščių jas gerai gaudyti vaistams. Sirgau skrandžiu, mes dar Začėpkos kaime gyvenom, tai brolis nuvažiavo prie tokių raistų, prie kurių žmonės gyveno, gaudė gyvates ir pardavinėjo. Užpyliau tą gyvatę degtine, parudavo ta degtinė. Išgėriau ir pasveikau. O vieną kartą Jūrgionyse rinkau spanguoles, pakeliu galvą, kad vyras iš Rūdiškių atvažiuoęs uogaut spanguolių. Išsišnekejom, ir aš klausiu, ar nematėt gyvačių. Sako, aš ir turiu gyvatę sugavęs. Sakau, ponas, atiduokit jūs man tą gyvatę dėl vaistų, mano paršiukas tokis menkas. Tai jis man atidavė tą gyvatę. Sakau, dovanai nenoriu, užėikit. Aš jau džiaugiuosi, nešu namo gyvatę. Pareinu, išpilu uogas, kad nėra jokios gyvatės. Ji išlindo ir pabėgo. Atrodė man, kad ji negyva, aš uždėjau ją uogomis ir nešiojau. Bet sako, kad gyvatė gyvena, kol saulė nenusileidus. Ji dar, matyt, spėjo pabėgt. Vieną kartą vyras pagavo gyvatę, tokių ilgą rainą. Jis ją pervėrė ir prie virtuvėlės pakabino. Kabojo, kaboją ir paskiau dingo, tai gal katinai nunešė. Iš žmogaus gyvatės mėsa išvaro nudą“.*

Jei parsivedei gyvatę ar ant jos užėjai, reikia žinoti, kaip nuo jos apsiginti. Pavyzdžiui: *„Buvo maldelių nuo gyvatių, bet aš jau neprisimenu, tik žinau, kad jei pamatei gyvatę, tai reikia jai žiūrėt į akis ir sakyt: „Ty gadyna, bieža glova, ic lienkaisia Matkie Jazusova.“ Ji tada nepuola, o sprunka nuo žmogaus. Jei jau gyvatė įkando, tai reikia paimt auksinį šliūbinį žiedą, per jį permaut skarytę ar kokį kitą audeklą ir užrišt aukščiau įkandimo – nuodai nepereina. Ir labai gerai šv. Agotos duona – nekąs gyvatė“ (1). „Jei kovo 25 dienų parneši ką iš miško, tai negerai. Čia vieno žmogaus iš mūsų kaimo sūnus per Blovieščių atvažiavo raistan malkų. Tai pirmą reisą sėkmingai išvežė, o antro reiso kaip sėdo, tai sėdo. Užboksavo, tai tris dienas prasmūčino. Mes ir kalbam: atvažiavo malkos ant Blovieščiaus, kaip ir paukštis tokių dienų lizdo neveja, tai sakau, Dievas yra. Ir gyvatį gali parvest iš miško su malkom. Jei pamatai gyvatį, tai nebėk, o pasakyk: „Stok!“ Ir sustoja. Nepuola. Arba kai miške ar kur pamatai gyvatį, tai iš pagaliukų padarai kryželį ir ji sustoja“ (11). „Blovieščius, tai cik vaikai, nieko iš miško*

neneškite – dar gyvatė rasis. Per Blovieščių tėvas važiavo malkų ir an skiedryno matau gyvatį. Musėt tėvas su malku puvėki parsivežė. Bobutė sakė, kad nematytai gyvatės, tai reikia maldelė kalbėt, bet aš jau jos nepasakysiu. Bet žinau, ką pamatai gyvatį, tai reikia sakyc: „Kur tu buvai kaip Jėzus Kristus gimė?“ Ir sustoja gyvatė, ir neinkųs. Panóšiškėn žinojau tokį senberni, tai jis raistan kelmus varto ir ieško gyvatių. Pagauna kelias gyvates, tai an delno pasdeda, kilnoja, bet nebėga ir jam nekanda. O aš jau neriuos iš strioko, nežinau ką daryc, o jis man jų per veidų pertysia. Butelin paskui inlaidzia ir turi“ (13). „Per Blovieščių parsineši rykštį, tai parsivesi gyvatį. Mama baras, jei Blovieščiųun ką parsineši. Va mano dėdė parsinešė rykštį, tai jam liepė nešc jų atgal. Nunešė, bet gyvatės neišvengė – vaikas žaidė ton vieton, kur buvo rykštukė, ir vaiku inkando gyvatė. Blovieščius, vaikai, kad neneštūt jokių rykščių!“ (18). Atkreipkite dėmesį, kad gyvatei pasakotojai skiria daugiau dėmesio nei šios dienos herojui gandrui. Tikėjimuose dažniausiai minimos rykštelės įvaizdis nulemtas jos išorinio panašumo į gyvatę. Gal ir draudimai šią dieną nešti ką nors iš miško nulemti apsidraudimo, kad kartu nepakliūtų šakelė kaip gyvatės netiesioginis įvaizdis? Dar apie gyvates: „Blogavėščia, zoiestavonės. Tą dieną negalima jokios rykštės imti į rankas. Jei numesi iš miško parneštą rykštukę, ten atšliauš gyvatė. Tą dieną eidavo į mišką gaudyti gyvačių. Gyvatę užmušdavo arba parnešdavo gyvą išpraustą pagalyje. Gyvatę įkišdavo į butelį ir užpildavo spiritu. Taip pagamintais vaistais trindavo ssnarius, gerdavo nuo niežų, valydavo vidurius. Gyvates dar dėdavo į dukofkę, kad išdžiūtų ir duodavo paršams, kad nesirgtų. Žmonės gaudydavo margas, juodas, geležines, aksomines gyvates, o raudonų negaudydavo, kadangi jos labai pavojingos. Žmonės sako, kad raudona gyvatė iš žemės išlenda septintuose metuose. Į ką ji kirs, tas ir mirs. Jei į žmogų – mirs žmogus, jei į medį – jis nudžius. Geležinės gyvatės vaikuojasi ant kelmų ir atsiveda apie penkiolika vaikų. Ji juos ėda. Kiek vaikų spėja nuo jos pabėgti, tai tiek ir gyvena. Gyvates pardavinėdavo Butrimonių turguje džiovintas arba gyvas buteliuose. Žmonės sako, kad užmušta gyvatė dar gyvena tol, kol saulė nenusileidžia“ (6).

Gavėnios paskutinis sekmadienis – **Verbų sekmadienis**. Dar vis rūščioji gavėnia, bet šio krašto gyventojai prisimena, kad per Verbas šeiminkės pagamindavo namiškiams skaniau su riebalu pavalgyti. Moterys, merginos eidamos į bažnyčią rišdavosi šviesias skareles, vyriškas jaunimas pašėliodavo su verbų rykštelėmis, kibindami vieni kitus ir ypač merginas simpatijas. Tai vis Didžiosios Velykų šventės laukimo ženklai. Pagal Evangeliją Verbų sekmadienis – tai Kristaus atvykimo į Jeruzalę minėjimo diena. Žmonės jam po kojomis klojė medžių šakas. Šiam įvykiui atminti bažnyčiose šventinami augalai. Tai medžiai ar krūmai, anksčiausiai pradedantys sprogti ar pasižymintys kitokiomis išskirtinėmis savybėmis. Onušio valsčiuje tokie augalai – gluosnis (dažniausiai blindė) ir kadagys. Kad pagrindinis verbos augalas šiuose kraštuose buvęs gluosnis, rodo tai, jog jis šnekamojoje kalboje vadinamas *verba*.

Jauni vyrai į bažnyčią šventinti dažniausiai nešdavosi tik blindės šakelę (rykštę), kartais jos viršūnėlėje parišdavo raudoną vilnonį siūlą ar austą juostelę. Moterys savo verboje būtinai dėdavo kadagio (ėglio), kuris labai tiko smilkyti. Vienas kitas pateikėjas prisimena, kad kartais į verbą būdavo dedama amalo. Bet tegu patys žmonės pasakoja: „Nešam bažnyčion verbų ir ėglukų. Verba – tokis gluosnis. Vienas gluosnis su kaciukais, tai tų nešvencina. Švencina tų juodų. Jos iš anksto

nuslauži, parsineši namo ir inmerki vandenin, ir palaikai savaitį ar daugiau. Išsprogsta toki gražūs žali lapukai. Bažnyčion kiek nori, ciek nešies. Viena kaimynė, tai visų glėbį nešas, sako, dėl griausmo. Kap debesys kykla, tai verbos dūmus an vėjo palaidzia. Kap buvom mergos, tai rėdėm verbas visokiais popierais, o kap senesnės, tai nerėdo. Būna tokių žmonių, kur pašvencina verbų ir parsineši pasodzina. Antakalnio kaimas, ti kur pirmas namas, tai vis pasodzina švencytų verbų. Sako, šventa, tai labai gerai kad prigija“ (19).

Šio krašto verbos specifika – kuo gražiau išpuošta. Tačiau puošdavo tik merginos ir jaunos moterys. Pagrindiniai verbos puošmenys pagal pateikėjus: „Šeštadienį daro verbas. Jas gamina iš ėglių, išsprogdintų gluosnių šakučių, beržo, kadagių. Puošdavo popierinėm gėlytėm, spalvotais siūlais, „vlučka“ [piršto storio minkštas siūlas, kurių nusipirkdavo parduotuvėje], stangutėmis [blizgančiomis juostelėmis, kurias brangiai pirkdavo parduotuvėse], austom juostelėm“ (6). Jei tuo metu žydėdavo žibutės, merginos ir jaunos mergaitės jų žiedeliais apkaišydavo verbą, į verbos puokštę įdėdavo ir žydinčių kambarinių gėlių. Įdomu, kad senosios tradicinės šio krašto verbos sudedamos taip, kad vienas jų šonas būtų lygesnis, o kitas išplatėjęs, pavyzdžiui: „Verba turi būt sava, kiekvienas savo rankose turi turėt verbos. Taiko, kad verbos šakelės būtų lygios, nešakotos. Penkias šešias šakeles nusiskinam verbos ir dar ėglio pridedam su uogom. Verbų padarai tep, kad in vienu pusį būtų lygi, o in kitų pusį buinesnė, daugiau ėglio su uogelėm. Vilnoniu siūluku surišam ir dar kukardaitį padarom“ (13). Dar ir dabar Trākų, Vılniaus bažnyčiose vyresnių žmonių rankose galima pastebėti taip asimetriškai sudėliotų verbų. Kiekvienas pateikėjas teigia, kad labai svarbu verbų puokštę surišti vilnoniu siūliuku, dažniausiai raudonu. Raudona spalva lietuvių tikėjimuose reiškia gyvybę, atgimimą, baido piktašias jėgas. Siūliukas reikalingas ne tiek dėl patogumo, puošybos, o naudotinas kaip vaistas nuo skausmo ar ligų profilaktikai. Pavyzdžiui: „Verbų daugiausia raudonu siūluku rišu. Žmonės sakė, kad verbos siūlas kap vaistas, jo daugiau užrišu, kad galima būtų jo paskiau užrišt ant rankos, kaklo. Jis gydo, tep kap vaistas. Siūlas verbos – šventas“ (15). „Kap anksčiau, tai suriša verbų vilnoniu siūlu. Daugiausia gražiais vilnoniais raudonais siūlais. Anksčiau kap rugius pjovė pjautuvais, tai labai užpjaudavo moteros rankas. Skausmas, tos rankos išcysta, tai nuo verbos paima gijelį ir užriša an rankos. Atseit kap vaistas“ (4). Verbos gijelė, tai kaip apsauga. Jei vaikas mažas labai jautrus, tai siūlu nuo verbos rankutę suriša (14). „Siūlukų visokių spalvų priraišioja verbon ir sako, kap būna mikcas kojon ar rankon, tai labai gerai tuom siūluku aprišč. Ir jei gyvulys apraišta, tai tuoj siūluku apriša ir nustoja raišuoc“ (24). Dabartiniai pateikėjai nesiryžta aiškinti, kodėl siūlas nuo verbos buvęs toks svarbus. Bet galima numanyti, kad siūlas, pabuvojęs stebuklinėje verbos puokštėje, pašventintas bažnyčioje įgyja tam tikrą apsauginių galių, jis, apjuosdamas skaudulį, tarsi uždaro skausmą ar jo tiesiog neprileidžia. Šiam papročiu svarbus mazgas pagal lietuvių tautosaką, senuosius tikėjimus irgi turėjo maginę prasmę. Mazgui buvo priskiriama blogio nukreipimo, laimingo gyvenimo prasmių. Pranė Dundulienė rašė, kad dzūkės nuotakos per vestuves, be tinklo, dar apsijuosdavo sumazgyta juosta, siekdamas apsisaugoti nuo blogos akies, piktų dvasių, raganysčių.

Matyt, tikėta, kad ir prisilietimas šventinta verba reiškia palinkėjimą jėgų, sveikatos, sėkmės. Ir dabar dar sakoma, kad vaikus reikia pamušti šventinta verba, kad geriau augtų. Ilgiau nei kitur apie Ūnuškį laikėsi tradicija plakti vieniems

kitus šventinta verba, sakant tam tikrą formulę. Pavyzdžiui: „*Parsinešam verbu namo ir visus pamušam. Mušam ir sakom: „Ne aš mušu, verba muša. Už savaitės ir Velykos!“ Ir gyvulius bobutė išvaro, pamuša su verbu. Verba pamušč, o tų siūlukų nuo verbos naudoja kap rankų miksteri“* (13). „*Verbu švencintu pamuša. Iššina iš bažnyčios, tai vieni kitus kad muša. Nei vieno neaplanks. Aina keliu, tai kū suscinka, tai vėlgi pamuša. Muša ir sako: „Ne aš mušu, verba muša. Už nedėlios ir Velykos!“ Arba: „Verba muša, neužmuša. Po šešių naktų – Velykos!“ Gyvulius pirmą dieną kap išvarinėja iš tvarto, tai verbos vieny rykštelį išsitraukia ir gyvuliu suduoda biskį. Sako, raikia suduoc nuo blogų akių ir nuo žvėrių. Pamuša, tai tadų tų rykštukų inkiša po tvarto stogu, kad ir toliau saugotų gyvulius“* (24). Paprotį vieniems kitus pamušti verba pateikėjai aiškina evangeliniais įvykiais: „*Ir Jėzų Kristų plakė“*.

Verba pamušama visi pavasarį ganyti išleidžiami gyvuliai, išskyrus arklį: „*Iš tvarto kap išvaro gyvulius, tai nuveinam ir su verbu visus apmušam. Karvį, tai būtina, ba matai, ir karvė šventa. Cik, sako, arkliu negalima suduoc šventu verbu“* (19). Pašventinta blindė (rykštelė) dažniausiai gyvulius saugojo nuo žvėrių, vabzdžių, išsilakstymo, o verbu puokštės kadagys per parūkymą (smilkinimą) gelbėjo juos nuo blogų žmogaus akių, piktų dvasių. Namus, kitus sodybos pastatus nuo perkūnijos, audrų saugo visa verbos puokštė, bet žmonės linkę labiausiai pasitikėti šventinto kadagio dūmų galiomis: „*Užėjus burei (audrai) ar griaustinio metu, ištraukdavo iš verbos kadagio šakelę ir kryžmai apsmilkindavo kambarį, kad apsaugotų trobą, o po to trobą padėdavo ant palangės“* (23). „*Ėgliu šventytu parūko namus – jo dūmų per kaminų išlaidžia, kad perkūnas netrenktų namų, kad burė aplenktų. Verba kiek pabūna už abrozo ar balkio ir nuneša užkiša pastogėn, kad netrankyty perkūnas. Būtina, kad būtų ėglio. Ir kalbėt reikia poterius“* (17). Visai suprantamas pasitikėjimas ėgliu, nes jis turi savybę gerai degti, dūminti, t. y. žmonės itikėję, kad per vėją, per į viršų kylantį dūmą malda sėkmingiau pasiekia Dievą.

Kad verba laikyta ir tebelaikoma šventenybe, rodo ne tik tikėjimai, bet ir jos laikymo vieta. Dažniausiai ji kišama už pirmojo balkio, viršūnėle atsukta į duris, už šventųjų paveikslų, kampinėje lentynėlėje (gerajame namų kampe), skrynioje (*kupare*), ant spintos ar spintoje. Išbuvusi metus verba sudeginama, o jos pelenai išbarstomi darže, bet dar dažniau gėlių darželyje.

Savitė po Verbinių vadinama **Didžiąja** arba **Priešvelykine**. Onuškie krašte pagrindiniai šio ypatingo laiko akcentai: dar sausesnis pasninkas (kai kas nevalgydavo nuo trečiadienio iki Didžiojo šeštadienio vidurdienio), visų namų išskirtinis tvarkymas, šventintos ugnies, vandens parnešimas į namus, kiaušinių dažymas, šventinių valgių gaminimas. Štai kaip prisimena žmonės: „*Didžiojo savaitėj labai pasninkų išlaikydavo. Kai kas duonu ir saldi buvo gyvi. Nuo penktadienio jau pylnos bažnyčios žmonių. Penktadienį kunigas jau gula kryžium ir visi žmonės sugula. Ir galvoja apie Kristaus kančių. Vargonai negroja, tik tokis tarklukas medinis padarytas, duoda žmonėm ženklų, kad skaitos Jėzus jau miršta“* (24).

Tvarkytis Velykoms žmonės pradeda jau Didžiosios savaitės pirmadienį, bet pagrindinė tvarkymosi diena – ketvirtadienis. Pastarasis dėl ypatingo švarinimosi net vadintas *Švariuoju*, o dar dažniau – *Čysciniu*. Žmonės valydavo kaminus, balino sienas, krosnis, nušveisdavo lubas, balkius, sutvarkydavo pakrosnį, paloves, nugriebdavo voratinklius tvartuose, iššluodavo kiemą ir gatvę prie savo namų.

Kiekvienai šventei būdingas susitvarkymas, dvasinė ir fizinė švara. Didžiojo ketvirtadienio ypatingas tvarkymasis kildinamas iš bažnytinės liturgijos tradicijos – kunigas šią dieną plauna altoriaus menšą, per Mišias mazgoja kojas seneliams.

Be fizinio apsiprausimo pirtyse, šio krašto gyventojai ilgai išlaikė tikėjimą, kad Švarųjį ketvirtadienį nusiprausę dar prieš saulei tekant (ypač tekančiame vandenyje), žmogus visus metus bus švarus. Svarbiausia, kad tokiomis maudynėmis tikėtasi išvengti odos ligų, apsiginti nuo parazitų: „Sako, nusprausk dar prieš saulį, kur jau ty vanduo bėga, neužsistovėjis, tai neliks tau ti kokių sopulių ar ti niežų. O kap seniau žmonės vargo nuo jų!“ (19). „Didįjį ketvirtadienį, kol saulė nepatekėjus, eina praustis, net priežodis buvęs: „Ir varna savo vaikus prausia“ (23). Su Didžiojo ketvirtadienio išskirtinėmis švaros galiomis sietinas ir šis tikėjimas: „Čystinis četvergas, tai vaikus kelia kuo anksčiausiai, kad eitų in Ažero šalcinį, kad parnešč vandenio. Užbonėlį ar butelį to šalcinio vandenio parnešam, tai motulė ar tėvulis visiem jo an galvos užpila, kad mes sveiki augtūm, kad brudo galvon nebūtų“ (24). O kad namuose blusų neliktų, reikėjo vėlgi keltis prieš saulės patekėjimą, šluoti pirkią ir šiukšles išnešti kuo toliau nuo namų – „už savo rubežiaus“.

Buvusi tradicija Didįjį šeštadienį šventoriuje kurti laužą iš kapinėse surinktų nugriuvusių kryžių. Kadaisė labai stengtasi parnešti į namus *gyvą*, t. y. dar neužgesusią ugnį ir ją užkurti krosnį, ant šventintos ugnies virti kiaušinius. Pavyzdžiui: „Berniukai pasdaro iš gelažinių dėžutių prietaisų ugniai parnešč. Dugni iškula, iškula skylutes ir prideda žairų. Būna iš drato padaryta rankena, tai nešdami suka, kad neužgestų. Aina ir mosuoja, žairų neužgesusių parneša, tai peržegnoja ir deda pečiūn, užkuria. Velykinė ugnis, tai jau gali kiaušinius vyrc. Tarybinias metais atsimenu mes vaikai ainam iš mokyklos ir matom, kad ant šventoriaus ugnė kūrinas, tai mum tep gražu ir kartu graudu, tai mes tik ti pastoviniavom, iš tolo pažiūrėjom. Kokie tai vaikai pasakė mokytojai, kad mes buvom prie bažnyčios, tai mus paklupdė, liepė iškelt rankas ir ilgai klūpėt (24). Ugnį šeštadienį iš senų kryžių šventoriūn kuria. Vaikus pasiunca ugnies, tai lopinaicį susuka, susuka, indegina ir parneša namo šventos ugnelės su tuoj lopinaicu. Paskui kunigas sako, ne, degtukus švencysim. Šeiminykės iš pečiaus senus pelanus iššluoja, pečių iščyščina ir kuria su parneštu ugneli, švencytu kuria. Nuo pirmos ugnies ir pelanai skaitos švenci. Vandenio bakeliai pripilci, tai kunigas pašvencina, visi puola pilcis. Parsineša, tai kap sėdas per Velykas pyrmų dzienuų valgyc, tai visi pageria švencyto“ (19). „Ajom švenčyto vandenio, ugnies. Bitonas kunigo pašvencytas stovi, tai butelukų parsineši ir išnaudoji. An krūcinės sunkumas – pageri, galva sunki – ragauni to vandenio. Jei koki orai blogi: perkūnas, vėtra, kruša, tai tuo vandeniū namus iškrapini“ (15). „Šventytu vandeniū gali pašventyt numirėlį, duobį kap laidoc reikia, jei kunigo nėra. Ir paciem labai gerai del lengvumo vis pagert“ (4). Šventinto vandes įpildavo į šulinius, duodavo atsigerti visiems šeimos nariams, pašlakstydavo stalą.

Parnešus šventą ugnį, ruošiami velykiniai valgiai. Svarbiausia iškepti aukštus, minkštus ir skanūs pyragus – „be pyragų ne Velykos“. Pyragai labiausiai rūpėjo vaikams: „O kap laukiam pyragų! Prieš pacias Velykas moma daug būlkų prikepa, tai jau mum vaikam tep rūpi, kad nor trupinį atgnybtų. Ne. Moma neduoda net paragauc, sako, be Velykų negalima. Sako, jei iki Velykų valgysit pyrago, tai Džievulis jus po kubilu pavoš. Velykų rytų mes sėdėsim prie stalo ir valgysim, o jūs po kubilu sėdėsit. Ir nevalgom, kol nepašvencina“ (19). „Kepė pyragus. Paprastai kepė, jei pieno inpila ir

Velykoms išmarginti
kiaušiniai.

K. Driskiaus nuotr.

visas pagerinimas. Bet Velykom pagražina pyragų. Paima gabalukų tešlos, plonai iškočioja ir an pyrago bandos išdeda raides: „Su šventom Velykom“, o kaimynė užrašydavo ant pyrago bandos: „Su šventėm.“ Pyrago viršų ir tešlines raides patepa kiaušiniu. Velykom pjauna paršų, vyniotinių daryt nebuvu mados, bet tep mėsa ir dešrelių pridaro. Velykų pagrindinis valgis – riebus kopūstai. Jei kas neturi kopūstų, tai ieško pas ką pasiskolyt. Skolykis pas kaimynus, bet kopūstų turi būt“ (24). Velykoms sukdamo karkas, virdamo šaltieną, pakepdavo bandelių, sausainių, padarydavo duoninės ar džiovintų obuolių giros.

Svarbiausias Velykų atsigavėjimo maistas ir pagrindinis šventės simbolis – dažytas kiaušinis. Onuškio krašte labiausiai paplitęs kiaušinių dažymas svogūnų lukštais, bet kaimuose ir miesteliuose nemažai moterų (rečiau vyrų) kiaušinius dažydavo tamsiomis spalvomis, margindavo vašku: „Savaitę prieš Velykas pradėdavo dažyti kiaušinius. Dažydavo su svogūnų lukštais – raudonai, kluone surinkdavo šieno nuobiras, jas pamerkdavo kelioms dienoms, pavirindavo kartu su kiaušiniiais – nusidažo pilkai. Prieš kelias savaites užmerkdamo ažuolo žievės. Šiame raugė virti kiaušiniai būdavo juodi. Alksnio žievės nuovire virti kiaušiniai būna rudi. Kiaušinius margindavo ir su vašku. Būdavo dažomi vištų, žąsų, ančių, kalakutų kiaušiniai“ (23). „Dar prieš Verbą užraugdavo atskirai alksnio, ažuolo žievės, surūdijusių gelžgalių, anglių ir įpildavo rūgšties: saldės arba acto. Naudodavo ir iš parduotuvės dažus (kraska). Kiaušinius margindavo taip: paima žalią kiaušinį, išpiešia ant jo ornamentą arba jo dalį, po to išvolioja jį kokios nors spalvos pirtiniuose dažuose, po to vėl su vašku piešia, tada išvolioja kitos spalvos dažuose, galiausiai įdeda į pačių pagamintus dažus. Tokius kiaušinius kepdavo krosnyje šalia ugnies, vašką nubraukdamo skudurėliu. Kiaušinius kepdavo šeštadienį prieš Velykas“ (6). Dažna šeima dažydavo nuo 60 iki 100 kiaušinių.

Dar keletas autentiškų pasakojimų apie kiaušinių dažymą, marginimą: „Kiaušinius margina šeštadienį. Su vašku. Ne visi sugeba. Pas mus yra moteriškė, katroj nuo jaunystės labai gražiai margina, ir jos mama margino, tai jos ranka išlavinta. Prieš Velykas jai žmonės atveža kiaušinių ir prašo, kad numargintų. Ji vašku išmargina ir deda svogūnų lukštų nuoviri. Arba ji vantų lapų vandenin pribrauko, deda tam vandenin kiaušinius ir kartu šutina. Vantų lapuose gaunasi salotiniai kiaušiniai. Žmonės jai

už marginimą atsidėjoja“ (24). „Mano motina nemėgo marginimų, ji dažė tik svogūnų lukštais, bet jei reikia krikštavaikiam, tai mūs kaime buvo labai garsi margintoja Blažonienė Magdalena. Prieš Velykas visos kaimo moterys eidavo pas ją, kad apsiimtų nor porą kiaušinių nudažyt. Dažė alksnio žievių raugė, kurį raugindavo 4 savaites ir dar parsinešdavo visokių surūdijusių gelžgalių iš kalvio. Magdalena margino juoda balta“ (12). „Prieš savaitį pradėdam margyc kiaušinius. Suveinam kokios keturios mergos su savo kiaušiniiais. Turim žvakių vaškinių, tai vaškų sulaidziam puškutėn. Puškutį gelažinį padėdzi an žairų ir vaškas suslaidzia. Paimam vinelas su galvuti, padažai vaškan ir pieši an kiaušinio. Apmarginam ir dedam raugi: alksnio šakutių, būžiukų priskinam, primerkiam, gelažų surūdijusių primėtom, inpila rūgščies, tai kap ištrauki, tai kiaušiniai būna juodzi, juodzi kap kranklukai“ (19). „Mes augom kelios seserys ir visos gražiai marginom kiaušinius. Reikia gero alksnių raugo ir gero vaško, lajus nukrenta. Prieš Velykas atnešdavo moteriškės kiaušinių, kad mes išmargytum ir iš kitų kaimų. Kašikus primargydavom. Vidurin aslos puodų su žairom pasdedam, an žairų dedam blėšinukį su vašku, adataites rankose, puodų aptupiam ir paišom. Mes savo raštus turėjom, kožnai vis kitap gaunas. Atsilygina. Tai tų pacių kiaušinių, tai lašinių kųsnėlių, tai sūrį kas išgali. Pirma žalius kiaušinius vašku išpaišom, dedam juodalksnio raugan ir išlaikom parų. Švarian vandenin kiaušiniai verda. Išėmus raikia vilnoniu, minkštu skudurėliu nuvalyc. Jei nori, kad kiaušiniai žibėtų, tai aliejun invilgai vilnonį ryzelį ir nušluostai kiaušini. Pas mus alksnių gerų nėra, tai reikia jų važiuot net in Klepočius. Spalva dar priklauso ir nuo kiaušinio: Dubinienė pernai atnešė nudažyt, tai kur senesnis kiaušinis, tai gražiai nusdažė, o kur šviežias, tai lienka pilkas. Aš išmokau iš savo mamos, ir bobutė dažydavo raugi. Bobutė darė tep: alksnio žievių nuo kamieno prieš 2–3 savaites priskuta, karštu vandeniū užpila. Kap seniau buvo tos kuznios, tai diedukas dzyldrų parneša, primerkia, tai labai jau gerai šitos rūdzys. Raugų reikia šiltai laikyc, jei geras raugas, tai per dien, per nakt kiaušiniai pabuvo ir nudažyti. Šitam raugi mano močiutė ir siūlus dažydavo. Teta būdavo paima kiaušinių žalių, išgeria, o tan lukštan smalos prilaidžia, užlygina ir numargina. Smala sunki, tai matos, kad palšyvas kiaušinis“ (21). Grendavės seniūnijoje iki šių laikų išlikusi tradicija būtinai Velykoms bent 10 kiaušinių turėti išmargintų gražiais raštais – *kitoniškai*. Jei patiems nepavyksta, tai neša šį amatą nusimanančioms moterims. Už marginimą simboliškai atsilyginama. Gražieji margučiai skirti dovanoms, dažniausiai krikštavaikiams.

Vyresnieji pateikėjai dar prisimena, kad Didžiojo šeštadienio vakarą kai kurie žmonės likdavo budėti prie Kristaus karsto per naktį: „Kap Velykos būna šiltos, tai žmonės šeštadienį pernakt būna bažnyčion. Sargyba prie Jėzaus karsto. Bernai, mergos susrenkam ir nuveinam. Paskiau jau snaudziam, bet skaitos Velykų gerbimas“ (19).

Onušio, Žilinių, Dusmenų bažnyčiose ir šiais laikais šventinami velykiniai valgiai. Pateikėjai prisimena, kad iki karo ir pokariu maisto į bažnyčią šventinti kas norėjo nešėsi ir Didžiojo šeštadienio vakarą. Seniau maisto šventindavo daugiau. Dabartiniais laikais šis paprotys tapęs daugiau simbolinis. Tik vienas kitas iš vyresniųjų linė „švencyc po senovei“. Pasakojimai: „Kap kas tai pylnas karzynkas nešė maisto, kas ko turi Velykom pasruošis – švenconys. Sudeda ant šventoriaus, kunigas peraina su krapyla ir pašventina“ (14). „Dziedus nešė per Velykas [maistą elgetoms ir kunigams, kad melstųsi už mirusius artimuosius – N. M.]. Nuveik bažnyčion kap Velykos, tai an altorėlio padėta ir kumpelis, ir sūrio, kiaušinių. Jau dabar nėra tep. Viskas

buvo kunigu, ir žebrokam paduodavo. Per Velykas kunigas švencina valgius per visų bažnyčių – vienu šonu ir kitu šonu valgiai sudėta. Kunigas aina ir švencina kiaušinius, duonų, sūrį, sviestų, druskų. Iš paskos aina klapčiukas ir renka kiaušinius. Ima vienu, tai sakai: „Prašom, prašom imk daugiau.“ Gražiausius išrenka. Pašvencytų kiaušinių lukštus meci pečiun“ (19). „Seniau per Velykas visų maistų nešė šventyt: pyragus, mėsų, kiaušinius, sūrį, sviestų. Ir dar kunigu visko pridėda už tai, kad pašventina“ (13). Pašventintas maistas dažniausiai vadintas švenconu, bet yra ir kitokių užrašymų: „Per Velykas keldavosi saulei netekėjus, grįžę iš bažnyčios likusius sveikindavo sakydami: „Sveiki sulaukę šv. Velykų, atnešiau velykos.“ Pasveikintieji turėjo dėkoti. Vaikams Velykų rytą, kol jie dar miega, po pagalve padėdavo saldainių, pyrago. Vaikams aiškino, kad tai Velykos atnešė“ (23). Maisto įvardijimas velykomis tik pabrėžia, kokią didelę sakralinę reikšmę turėjęs maistas, šventinis apeiginis valgymas.

Taigi jau ir **Velykos**. Pirmoji diena tokia šventa, kad moterys net galvos nešukavo. Jei Velykos pasitaikydavo šiltos, merginoms toks tikėjimas sukeldavo keblumą – užsislėpę šukas, eidavo į nuošalę, kad niekas nematytų, ir susišukuodavo. Buvo sakoma, kad jei Velykų pirmą dieną šukuosi plaukus, tai vištos kapstys daržus. Net geriau nusiprausti pirmą Velykų dieną nebuvo galimybės – kiekvienas nukritęs lašas vandens pranašavo blusų pavojų. Aprašytas toks nutikimas: „Pirmą Velykų dieną negalima papilti vandens ant grindų. Žmonės tikėjo, kad kuo mažiau papils vandens ant grindų, tuo mažiau jų namuose bus blusų. Vieną kartą atėjo toks bernas, papylė vandens ant grindų ir pasakė: „Kad daugiau blusų būtų.“ Tais metais šeima negalėjo apsiginti nuo blusų“ (6).

Vieni šeimos nariai važiuodavo į bažnyčią, kiti likdavo tvarkytis namuose. Po pamaldų labai skubintasi pirmiesiems sugrįžti į namus. Važiuotieji ragino arklius, pėstieji trumpindami kelią palaukėmis ėjo. Šio papročio moralas – pirmas sugrįši, pirmas visus ūkio darbus nudirbsi. Ypač stengtasi dėl svarbiausio metų darbymečio – rugiapjūtės. Pavyzdžiui: „Skubinos namo. Kap su arkliais, tai vienas kitų lankia. Sako, raikia pasiskubyc, tai pirmiausia rugius nupjausim“ (19). Įdomus buvęs tikėjimas, kad likę namuose ta pačia dingstimi stengėsi kuo anksčiau užkurti krosnį – visuose ūkio darbuose šeimyna pirmaus.

Sugrįžus iš bažnyčios su švenconu, sėdama prie stalo. Stalą su valgiais pašlakstydavo šventintu vandeniu ir dar gurkšnelį šito vandens duodavo kiekvienam atsigerti. Valgymas paprastai pradedamas nuo šventinto dažyto kiaušinio: kiekvienas pasiima kiaušinių ir muša vieną į kitą. Išskirtinių velykinį stalą rašytojo Kazio Borutos motinos namuose prisimena ten tarnavusi Veronika Glaveckienė: „Prieš dvi savaites bliūde su žemėm pasėjo avižų, miežių ir sudaigino. Į šitą bliūdą per Velykas sudėjo margučius. Dar paėmė butelį, aplipdė jį moliu ir į molį įspraudė avižų ir miežių. Vis palaistinėjo vandeniu ir sudaigino. Į tokį butelį pamerkė gėlių ir pastatė ant stalo. Iš sviesto padarė avinėlių. Virtą cielą paršo galvą dėjo ant stalo. Ant stackos trys ratai virtos dešros – du ant ausų, vienas ant nosies. Buvo iškeptas pusanatro metro aukščio bankuchinas iš šimto kiaušinių. Buvo pakviestas kunigas, kuris stalą pašventino“. Bažnyčioje pašventinti valgiai ant stalo, valgymo papročio apeigiškumas bus nulėmęs, kad po šventinių pusryčių net trupinių bet kur nenumesdavo, o atiduodavo gyvuliams, dažniausiai vištoms. Pateikėjai pasakoja, kad kai kurios šeiminkės šventintų kiaušinių lukštus suvyniodavo į drobinį skudurėlį ir laikydavo iki kitų

Velykų. Tik paskui juos sudegindavo, o pelenus sunaudodavo kaip vaistus. Šventintos mėsos kaulus užkišdavo tvarte, kad kiaulės gerai sektųsi, o po metų ir juos sudegindavo. Po šventinių pusryčių valgiai nuo stalo nukraustomi. Namiškiai dažniausiai prigula ar šiaip ilsisi, bet iš namų eiti pirmą Velykų dieną neiprasta.

Dzūkijoje XX a. pirmojoje pusėje, o ir vėliau, buvo labai populiarūs vaikų kiaušiniavimo tradicija, kuri iki šių dienų gyvuoja dar daugelyje kaimų. Onuškių valsčiaus teritorijoje kiaušiniavimo tradicija gerokai apnykusi. Paprotys tarsi ir žinomas, bet apie tai kalbama kaip apie atsitiktinį reiškinį, t. y. sakoma: „*Vienas kitas nubėgo kiaušinio pas savus*“ arba „*Visi savo dažytų kiaušinių turėjo, negražu ait pakiemiais*“. Kad kiaušiniavimas buvęs ir kad net laikytas rimta apeiga XX a. pradžioje, tai faktas. Vyresnieji pateikėjai užsimena apie *žekavimą, žėkučius*. Pavyzdžiui, kad ir toks pasakymas: „*Kadaise žėkeliai su evangeliju vaikščiojo. Jų šventas žodis, tai reikėjo jiems duot kiaušinių*“ (15). Kadaise berniukai antrą Velykų dieną vaikščioję po namus. Įėję į trobą, pasveikindavo šeiminius su šv. Velykomis ir paskaitydavo ištrauką iš „Šventojo Rašto“. Už tai privaloma atsidėkoti dažytais kiaušiniiais. Va šie šventi žodžiai ir bus papročiu suteikę *žekavimo* pavadinimą. Lietuvių kalbos žodyne *žėkas* aiškinamas: 1) mokinys, studentas, bernelis; 2) kunigo patarnautojas per mišias; 3) kiaušiniautojas per Velykas. *Žėkas* „atstovauja“ vyriškajai giminei, tai ir bus nulėmę, kad šiuose kraštuose kiaušiniuoti buvo įprasta tik berniukams. „*Antrą Velykų dieną vaikai (tik berniukai) eina kiaušiniuoti. Vaikui duodavo 2–5 kiaušinius*“ (23). „*Antrą Velykų dieną žėkas eina. Vaikai eidavo pas krikšto motiną margučių. Atėję sakydavo pavyzdžiui taip: „Aš mažiukas žėkas, kaipo kirminukas. Šokau nuo kupstelio ant kupstelio, atėjau pas močiutę prašyti kiaušinuko*“ (6). Vėliau vaikai kiaušinių išdrįsdavo užėiti tik pas krikšto tėvus ir tai dažniausiai berniukai. Mergaitėms krikšto tėvai kiaušinių atnešdavo į namus. Dar prisiminimų: „*Patys vaikai nėjo kiaušiniaut, nebuvo mados. Patys krikšto tėvai ateina pas vaikus antrą Velykų dieną, atneša mažiausiai 4 kiaušinius, atpjauna pyrago*“ (24). „*Vaikai seniau in krikšto motkų ajo kiaušiniauc, bet jei cik nesulaukia. Vaikas laukia, laukia, o kiaušinių nėra – nesulaukia, tai pacys nubėga. Duoda kokius 8–10 kiaušinių*“ (13). „*Aš mokėjau gražiai margyc kiaušinius, o man ir reikėjo mokėc, aš gi turėjau 6 krikšto vaikus, o vyras – 2. Krikšto vaikam – gražiausi kiaušiniai. Dar ir nuperki kų prie kiaušinių: mergaitėm kaspinių, berniukam baltinukus. Vieniems nunešam kiaušinių, kici patys ateina. Jei neši, tai užtenka 4 kiaušinių, o jei ateina in namus, tai duodzi ir 8–10 kiaušinių*“ (4). „*Vaikai kiaušiniaust neina, o jei kokis ko užbėga, tai paduoda kiaušinių, bulkaitių. Krikšto mama ir krikšto tėvelis atneša kiaušinių. Krikšto tėvelis kiekvienu kartų sako: aš tau daugiau nenešiu kiaušinių, kojytes turi – gali paci atbėgt. Ale kap aisi kiaušinių? Mama sako, neik, priklauso ir atneš. Ir atneša. Kap atneša, tadu priima tuos tėvelius, pavaišina. Labiausiai buvo vertinami raudoni, vašku margyci kiaušiniai*“ (19).

Onuškių kraštas gali didžiulius turtingais lalavimo papročiais. Jau pirmą Velykų dieną saulei nusileidus grupė jaunų vyrų lalauninkų vaikščiodavo pakiemiais giedodami velykines giesmes, sveikindami šeiminius su šv. Velykomis, linkėdami gero būsimo derliaus, sveikatos ir kitokių gėrybių. Su lalauninkais kartais būdavo ir muzikantas, taip pat užsitarnautų kiaušinių ir kitokių dovanų nešiotojas su pintu krepšiu rankoje. Įdomiausia šio papročio dalis – jaunų merginų *paauginimas*. Šiek tiek autentiškos medžiagos: „*Ajom lalauc, aš dar pravadnykas buvau, tai raikejo*

mokėc gražiai pakalbėc. Sutemus išėini, tai grįšci savo kaiman jau saulai tekanc. Kaimai dzideli, tai pririnkdavom po kelis kašikus kiaušinių. Pirmiausia eini prie lango, pabaladoji ir sakai: „Tėvulia, motula, ar laisite namelius paveselyt?“ Žmonės per naktį nemiega, laukia, tai ir sako: „Veselykit namelius, veselykit, nu tai giedokit.“ O kici baras, rokuojas, bet visciek insiprašai. Išgiedi visų „Linksmą dieną mums nušvito“ ir dar visko prilinki, vadzinos „aracija“. Išneša kiaušinių desėtkų ir mažiau, daugiausia žalių, dešros, pyrago. Jei yra mergų, tai dar: „Tėvulia, motula, pavelyk dukralas paaugyc.“ Nu tai augykit. Ir merga po langų sėdzi, žiūro. Pradedzi sakyc: „O kad pavasario lietutis gražiai palydzinėt, visi žolynėliai margai sužydėt, jaunas bernelis pas tavi atjodzinėt. Kad šita graži mergelė veseilių iškeldzinėt ir mus jaunus bernelius pakviestų.“ Dar visko prikuri. Tadu lalyinka, pagiedzi mergom jau ne šventų. Paauginai, tai merga savo dalių kiaušinių išneša. Atsargiai raikia nešč tuos kašikus su kiaušiniiais, kad nesuguryc. Savo kaiman ainam paskuciniai, kad neraikėt toli kiaušinių nešč. Jau prieš rytų ateini, bet mergos pačujina, kad savo kaimo bernai aina tai ir priima. In bile kų užėjai ir pasdalinai kiaušinius. Parsineši namo po 20–30 kiaušinių“ (15). „Ajo su „aleliuja“. Ateidavo po langais lalaunyškai būtinai. Po langų viskų atlieka, kas priklauso, pagerbia šeiminykus, mergaites. Mama kiaušinių ant lauko jiem išneša, atsiskaito, ir jie toliau keliauna“ (3). „Prieš karų, tai pirmos dzienos vakari aina suaugį vyrai ir bernai lalauc. Kelios grupės per kaimų peraina. Pabaladoja langan: „Tėvulia, motula, gal laisit jus palinksmyc, mergelas paaugyc?“ Atsako: „Kad kiaušinių neturim.“ Lalaunyškai atsako: „Kampi čerepi ir po pečium keturi“ – pasako kur ieškot kiaušinių. Seniau kambarin laikė vištas, tai žinojo, kur raikia ieškot kiaušinių, kur deda vištos. Vėl klausia, ar pavelysit. Gerai. Gieda „Linksmą dieną“ 6 punktelius. Tadu prašo mergelį pavelyc paaugyc. Jei pavelina, tai gieda lalyнкų. Jei ne, tai ne. Tadu užmoka cik už šventų giesmį. Pavelina, tai gieda: „Vai lėkė, lėkė trys karvelaičiai, vai nešė, nešė jie vainikaitį.“ Tai jau tadu daugiau duoda kiaušinių. Aš atsimenu, kad paskutinį kartų buvo pas mus užėjį 1943 metais, tai užsikvietė kambarin, gėrė prie stalo, tai ir mani pasisodzino ir nugirdė. Po tam nėjo“ (4). „Saulai nuslaidus sėdzim namie po langų ir laukiam lalaunyкų. Ataidzinėjo Gruožnyкų, Kazōkiškės, Gūdakiemio ir an pagynos Gren-davės pulkas. „Tėvuli, pavelyk paaugyc dukrelį.“ Aikit, aikit savo keliais – aš neturiu dukrelės! Pradedu derėcis: „Mes žinom, kad turi dukrelį, kap vyšnių sodelin raibų gegulį. Mes jos neužgausime piktu žodeliu, mes jai pagiedosim, jos širdelį paveselysim.“ Nu tai tadu: „Prašau, prašau.“ Vaje kap gražiai! Kad tu ty stovėk, klausyk ir verk. An pagynos vėl gražių žodzių prisako: „Kad tu, Juzyte, ištekėtai, mus veseilion užprašytai. Kad tau Dzeivulis nepagailėtų geros dalalės, mažų vaikelių.“ Ir tėvulių, ir mergos širdzis cirpsta, išneša kiaušinių ir raudonų, ir margų, ir baltų. O jei terpu giesminyкų bernelis, mielas ir norimas, tai mergelė kita ir abruso nepagaili“ (19). Dar vienas puikus pasakojimas: „Lalauc aina kelios kompanijos, kuo daugiau, tuo mergai smagiau. Aš kap paaugau, tai an suolo palei langų per Velykas ir gulėjau – bemiegė nakcis, ale mergų labai laukiama. Kap prašos pirkion, tai merga paskavoja, bernai jų turi išsivilioc vidurin aslos. Žuklijų lalaunyškai labai gražiai giedojo, jų mergos labiausiai laukė. Tėvulia, motula, ar laisit sa namelius paveselyc, dukrelį paaugyc? Kap nelais? Pasodzina mergų an uslanėlio, apstoja aplinkui ir:

Augo verbelė labai šakota,
 An tų šakelių aukso raselė.

*Kų mumi duosi, kų dovanosi?
Kapų raudonų, kapų mėlynų,
Kapų nekapų, puskapio maža.*

Ilga šita giesmė, ale išgieda nuo galo galan. Mergaitė raudonuoja kap uoga, ale be šito nebūt ir merga. Kalbėjo, kad kuo daugiau merga apgiedota lalaunyku, tuo dalingesnė. Kad vaikelia, ir žydai buvo tuo intikėji. Žydavon žydai gyveno, tai jie bijojo, kad Panošiškių bernai jų dukterų nelankt, tai jie iš anksto užsiprašo; „Cik nelankit, berneliai, mūs kaimo“, jie buvo intikėji, kad jų dukterys graicau ištekės, jei jas „paau-gis“. Žydai jiems pridėda macų, pinigų. In sa kaimų aina kap saulė teka“ (13). Tėvai ir pačios merginos labai laukė lalauninkų, tačiau jiems užėjus, pasibranginama, ne iš karto prisileidžiama apdainavimui, reikia paprašinėti. Tai tarsi savo vertės kėlimas, matyt, tikėta, kad tai galėję lemti piršlybų sėkmę. Jaunos mergaitės per lalavimo apeigas tarsi įvesdinamos į kitą, jau galinčių tekėti, socialinę merginų grupę. Onušio krašto lalavimo papročiuose tai labai akivaizdu. Čia tai įvardija ir apeigos posakis *paau-gyc dukrelį*. Pateikėjai užsimena, kad vienokias lalinkas dainavo vyresnėms merginoms, kitokias jaunesnėms. Jei namie buvo kelios merginos, kiekviena apdainuojama atskirai ir vis kitokia lalinka.

Vaikai ir vyriškas jaunimas žaisdavo su kiaušiniais. Visoje Onušio valsčiaus teritorijoje žinomos kiaušinių mušynės (daužynės) – „graina su kiaušiniais“. Kiaušinių ridenimo tradicija vienuose kaimuose buvusi populiari, o kituose kiaušinių neridinėjo. Pavyzdžiui: „Vyrai aina graic, galynių – katro kiaušinis scipriausias. Susrenka vienon vieton su kiaušiniais ir muša. Vienas kepėsi turi, o kitas, tai paėmis dzidelį kiaušinį ir gražiai vinį per kiaušinį perkalė, su vašku užlipdė. Vinis po lukštu; kiaušinin čiaukšt – sudaužyta. Parejo pilnus kišenių prisdėjis kiaušinių“ (24). „Vaikai susrinkdavo su kiaušiniais. Būdavo pasidarę lovelius ir ribuoja kiaušinius. Vienas paribina, kitas iš paskos ir jei kiaušinį užgavo, tai jau atiduok tu jį man, aš pataikiau – išgrainau. Ir dar kur minkščiau, kur dar pavasarinio purvo daugiau, tai mėjo kiekvienas savo kiaušinį. Kas toliau, kieno nesudužo, tai jau jo stipriausias“ (12).

Prieš karą buvusi supimosi tradicija, bet mūsų aptariamuoju laikotarpiu jau nebuvo tokia populiari kaip kituose Lietuvos kraštuose. Bernai dar prieš Velykas padirbdavo sūpynes ir jaunimas prie jų rinkdavosi dažniausiai trečią ar ketvirtą Velykų dieną.

Velykos XX a. pirmojoje pusėje Onušio valsčiuje buvusi ilga šventė. Vyresnieji pateikėjai užsimena, kad visą savaitę žmonės rimtų darbų nedirbdavo. Prisimenama, kad Velykas šventė keturias dienas. Ketvirtąją dieną vadino *Ledų diena*. Nedirbo žemės, triukšmingų darbų, kad kruša javų neišmuštų. Trečioji (kai kur, kai kada) ketvirtoji diena švęsta už gyvulius. Moterys ta proga neverpė, neaudė, nesiuvo, nemalė, kad gyvuliai gerai vestųsi.

Tikrąją gyvulių šventę žmonės laikė balandžio 23-iają, švento Jurgio garbei paskirtą dieną – **Jurgines**. Gyvuliai senajame kaime neatskiriamai susiję su žemės ūkio darbų, derliaus sėkme, todėl šią dieną pagerbiama ir žemė. Jurginių dieną nejudindavo žemės: nearė, neakėjo, nesėjo. Pirmą vagą artojai išvartydavo šventės išvakarėse. Artojas pasiimdavo su savimi duonos. Grįžęs po orės, išdalydavo ją namiškiams, kad šeima niekada nepritrūktų duonos.

Onuškiečiai myli šventą Jurgį, vadina jį karžygiu, jojančiu ant širmo arklio, išvadavusiu nenaudėliui slibinui paaukotą karalaiteį. Gal todėl artėjant Jurginėms žmonės vieni kitiems džiaugsmingai primindavo, kad jau joja Jurgis ant balto žirgo. Tai reiškė, kad gyvuliai, ištvėrę sunkią žiemą, sulaukė meto, kai pasklis po laukus ir atsigaus ant šviežios žolės. Sakoma, kad jei per Grabnyčias (vasario 2 dieną) gaidys atsigers po stogo lašais, tai per šv. Jurgį priganysi karvę po krūmais. Karves, avelės nepriklausomai nuo oro į laukus išvarydavo Jurginių dieną, ir ne bet kaip, o su tam tikromis apeigomis: „*Karvelė, avelė – turtas šeimai. Jau atėjo šv. Jurgis, tai gyvulius varo su verbu iš tvarto ir dar kiaušinių nešas. Dėl gyvulio stengės, nes jo netekus žmogu bėda*“ (21). Kad tos bėdos išvengtų, moterys viena kitai neskolidavo skieto, nyčių, kad vilkas avių nepapjautų, karvėms ant ragų užrišdavo lopinėlių su įrišta šv. Agotos duona. Ir dar: „*Išvaro gyvulius su verbos rykštuki ir pamuša. Ėglio nuo verbos parūkina apė karvės galvą, tešmenį, kad jei sektųs an lauko. Išvaro gyvulius. Jei žolės nėra, tai nor iš tvarto išvaro, paslakioja ir vėl tvarti. Būna, kad jau ir žolės yra, tai būtinai pagano. Sakydavo, Jurgis – gyvulių globėjas, tai neša aukas už gyvulius. Ir kunigas laiko mišias už gyvulius. Jei nori aukot už karvį, tai neši pieno, sūrį, jei kad kiaušė vestųs – lašinių, o kiaušiniai dėl visų. Ir dabar kubilas aukom prie altoriaus pastatytas, bet dar jau daugiausia aukoja pinigais. Per Jurgį ir arkliam šventė, nedarbo su arkliais. Nuo Jurgio iki Morkaus nejudzino žemės. Rasodą moterys stengėsi pasėti prieš Jurgines*“ (24). Šv. Jurgis yra ir žemdirbiško derliaus patronas. Su javų sėkme susijęs toks pasakojimas: „*Šv. Jurgis – šventė. Pyragus kepa ir kiaušinių padažo, bet su kiaušiniiais pas mus per Velykas duodas, ribinėja, o apė Semeliškės, tai per Jurgį. Mergos, bernai visi su kiaušiniiais duodas labiau nei per Velykas. Ir ti labai aina in rugius. Ir mes per Jurgį ainam ti kur rugiai pasėta. Nešam duonos, druskos ir ainam aplink rugių laukų. Pavaikščiojam, suvalgom duonelį. Ainam ir kalbam, kad rugeliai užaugt, kad mum duonelės visadu būtų. Va tep pakalbam, pavaikščiojam, pavaikščiojam ir pareinam namo. Nedainavom, va kap jau pjaunam, tai dainuojam*“ (19). Įdomu, kad kalbėdami apie šventą Jurgį onuškiečiai prisimena, jog balandžio 23-ioji yra ir šv. Vaitiekaus diena. Šis šventasis kankinys (apie 939–997 m.) – pirmasis krikščionių misionierius Prūsų žemėse, vadinamas prūsų apaštalu, vienuolis benediktinas. Nukankintas balandžio 23-ią dieną. Neaišku, kaip tai galima susieti su šios dienos šventaisiais, bet šiuose kraštuose gyvas tikėjimas, kad balandžio 23-iąją medžiotojams sekasi su laimikiais. Šv. Jurgis turtingas žvėrienos, o šv. **Morkus** sako mėsai ne. Tai liudija šio krašto žmonių prisiminimai, esą balandžio 25-ą negalima valgyti mėsos. Iki šių dienų išlikę posakiai: „*Puode nei gabaliuko mėsos, kiba šiandien Morkus?*“, „*Morkau, nedėk puodan lašinių!*“ ir pan. Viena iš legendų pasakoja, kad šv. Morkus nukankintas velkamas pririštas už kaklo miesto gatvėmis paskui arkli. Netikėtai pasipylusi kruša privertusi priešus išlakstyti, ir jo draugai krikščionys galėję kūną palaidoti. Legendoje paminėta kruša bus nulėmusi pagrindinį šv. Morkaus dienos paprotį rinktis kaimo bendruomenėms prie kryžiaus ir su procesija, giedant „Visų Šventųjų litaniją“, meldžiantis ir maldaujant šv. Morkaus užtarimo Dievui, kad laimintų pasėlius, kad audros, krušos nepaliktų žmonių be duonos. Apeigos baigiamos prie kapinių kryžių. Truputis autentikos: „*An kryžkelės buvo kryžius, tai per šv. Morkų sueina iš ryto žmonės, papoterauna, pagieda ir eina visi an kapinyno. Yra bendras kapų kryžius, tai*

prie jo papoterauna ir aina pabūna prie savo kapų. Dėl audrų. Dabar jau eina tik in savus kapus. Žemės nejudino“ (15).

Kai kurie pateikėjai labai įtikėję šiuo šventuoju ir šv. Morkui priskiria galias gelbėti žmones nuo ugnies, karo, maro ir netikėtos mirties.

Kryžius turi tiesiogiai jam pagerbti skirtas dienas. Gegužės 3 diena – **Kryžiaus atradimo šventė**. Katalikų kalendoriuje-žinyne rašoma, kad šią dieną mini mi apaštalai Pilypas ir Jokūbas. Pilypas skelbęs Evangeliją Skitijoje ir, būdamas Hierapolyje, kryžiumi išvaręs gyvatę ar drakoną garbintą Marso šventykloje. Pabaisa taip dvokusi, kad nuo to šlykštaus kvapo mirę daugybė žmonių. Lietuvoje ši diena nebuvo populiarai, jos minėjimai populiariesni Dzūkijoje, ir tai labai epizodiškai. Onušio valsčiuje daugiau nei kitur užrašyta pasakojimų apie kaimo bendruomenės rinkimąsi prie kryžiaus. Įdomiausia, kad kai kuriuose kaimuose jis nenunykęs. Pavyzdžiui: „*Trečio gegužio – Kryžiaus diena. Visas kaimas renkas an kapinių. Meldzias prie Kryžiaus, gieda Visų Šventų litanijų. Mes ir dabar Gudakiemio kaimas per Kryžių nuveinam ant kapinių, pasmeldziam už mirusius. Nutariam, kadu rinksimės, ir daugiausia renkamės, kap apsižiūrim, kokių 11 valandų. Ir dabar pagiedam Visų Šventų litanijų. Kas nori ir vienas nueina prie kryžiaus*“ (24). Čia gyvi Kryžiaus dienos tikėjimai suponuoti minėtos bažnytinės legendos apie išvarytą gyvatę: „*An Kryžiaus nieko nedyrba, per Kryžių (3 gegužio) raikia švysc – kryžius an viso pasaulio. Ajom an kapinių, ti daugiausia kryžių, meldziamės priklaupį už numirusius. Gyvatė paraina an Kryžiaus. Jei nuvažiuosi miškan, jei parsineši nor tokių kap pirštas vytelį, tai visciok atais an tavo kiemo gyvatė. An Kryžio niekas neina miškan. Kartų girdzu šaukia: „Ceta, ceta, aiški, aš bijau, aš bijau!“ Matai, žodzo gyvatė negalima sakyc, tai toj piemenaitė cik rėkia. Atbėgau, kad palei ravų gyvatė ir rykštaitė mėtos – nešės kas ir numėtė ir atej. Mano vyras an Kryžiaus ruošias miškan samanų. Sakau, Motiejau, nevažuok, o tai parsiveši gyvatį. Ai ca babski zababonai, kap sveikas būk! Kelinton dzienon atejo gyvatė. Va sakau, svecias atejo, parsitysiai iš miško. Ca ne zababonai, ca nuo senovės teip po“ (19). „*Ir dabar nuveina žmonės per Kryžių in kapus. Papoteriauna, pataiso kapus. Yra tokis paprotys nuo senovės, kad susrenka, kad dideliais darbais žmonės neužsiima. Sako, kad sėc javų negalima ant Kryžiaus, kad labai kryžiuosis jei pasėsi. Bet svarbiausia, kad ant Kryžiaus negalima jokio žalio medžio parsinešt in namus. Sauso galima, o žalio – ne. Iš Sapiškio mano tetos dziedas sakė, neneškit žalio iš miško – parvesi gyvatį. Dziedas sako: aš pyniau kašikus, parsinešis karnų. Ateina po kiek laiko, kad ton vieton dvi gyvatės rangos. Ir mes kartų užejom in Kacinienį, tai pasakojo, kad jos sūnus taisė kašikus žilvicinius, žalio medžio parsinešis Kryžiaus dzienoj. Po kelių dzienu mato, kad gyvatė ti rangos, rangos“ (5). Šventės data – gegužė, metas, kai sprogsta medžių lapai, kalasi iš po žemės žolė, pumpurus krauna pirmosios gėlės. Gamta atgyja ir būtent *gyvumas* lemia laiką, kai pagarba augalui išreiškiama tuo, kad negalima jo laužti, rauti, kasti, t. y. patikima, kad jis gyvas. Kaip ir gyvas kryžius.**

Paskutinė pavasario šventė – **Sekminės**. Pagal bažnytinį kalendorių – Šventosios Dvasios atsiuntimo šventė. Pagrindinis šios šventės akcentas – berželiai. Sekminių išvakarėse berželius statė prie lauko durų ar prie vartelių, kaišė berželių šakomis trobas. Pavyzdžiui: „*Seniau labai kaišė namus berželiais. Būdavo, atneša dzidelius beržus ir pastato vienon pusėn durų ir kiton. Apkaišo visas gonkas. Po balkiu*

vėl beržų kap miškas. Stovi kol sudžiūsta. Neišmeta, žmonės sako, kad džiovinti beržai labai pamačni nuo grausmo, žaibo, audrų. Sako, kap būrė, tai Sekminių sudžiūvusius berželius raikia išsinešt laukan ir parūkyt – išvaiko debesis. Sako, šventos šakos. Kap būna Sekminės, tai bažnyčion aukštų beržų pristato, tai po oktavos moteros aplupinėja iki mažiausios šakutės. Lienka cik vienas kitas stambas. Aš žinau dėl ko, ale sakau, moterys, dėl ko jūs juos laužot? Nuo žaibo, nuo grausmo geriausia pamačė.

Per Sekmines piemeniui šeimininkės suspausdavo sūrį. K. Driskiaus nuotr.

Parsineša, tai duoda ir tam, kas nebuvo bažnyčion. Sekminėm kiaušinių mūs namuose nedažė, bet kiaušinių tai būtinais raikia valgyt. Kiaušinius kepa. Sekminės šventė, suveina giminės, ateina kaimynai, paskiminėja, pabaliavoja, pasėdzi, pakalba. Anksciau buvo žmonės meilingesni“ (19). „Graudžninkėliuose brolis prie vartų du dzidžiausius beržus pastato. Vieni beržų prie vieno vartų stulpo pririša, kitų prie kito. Visas lubas berželiais nukaišo. Paskui tuos beržus, kur apkaišyta, vadino Sekminių beržais ir laikė juos vertingais. Jei kur kirmėlės ėda kopūstus, tai tais berželiais tų ežių apkaišo. Ir jei kurmiai iškeldzinėj žemį, tai vėl kaišė Sekminių berželių šakom. O jau daugiausia tai nešė kluonuosna, kai tušti būna. Kloja apačion, kad pelės javo neest. Jie nešventinti, bet Sekminių beržai. Būna pristatyta daug beržų bažnyčioj prie altoriaus. Kap būna Devintinės, tai kap puola tuos berželius skabyt. Jie būna prastovėjį nuo Sekminių iki mišparų. Šventi. Visas šakelas nulupinėja“ (24). Berželių kultas, etnologų manymu, siejasi su šio augalo gyvybingumo galiomis, tikėta, kad tai gali pereiti žmonėms, gyvuliams, žemei. Sekminės – tai ir gyvulių, ypač karvių, pagerbimo metas. Tai atsispindi tradicijoje pavasarinėmis gėlėmis, liaunomis beržų šakelėmis apvainikuoti ganomus gyvulius, skerdžių. Karvė – pagrindinė šeimos maitintoja, todėl jos pagerbimas visai suprantamas. Pavyzdžiui: „Per Sekmines pynė vainikus karvėm, tai už tai davė kiaušinių, pyrago. Būdavo ir padažytų kiaušinių. Seniau žydai vežiojo ir an skarulių mainė tai tų, tai tų. Tai kap kas iš gaspadorių piemenukėm Sekminėm nuperka šukas ar kokių broškį, ar dar kų. Jau padaro dovanėlių. Pynėm kuo gražesnį vainikų, kap kadu tai vieno beržo, o kap kadu, tai jei žydi bezai, tai inpinam, tai pridedam purienų ar kitų pievos gėlukių. Kiekvienas stengės kuo gražesnį. Karvėm dedam ne ant kaklo, o ant ragų, tai karvės grįžta vainikuotos, galvas cik kalatoja, kalatoja. Ir savo karves apvainikuoja, tai duoda padažytų kiaušinių“ (24). „Iš berželių piemuo nupina vainikų ir pareina karvės vainikuotos. Buvo tokia mada, kad mama laukia karvių ir piemenų pagatavojus pyrago, sūris padarytas, ant stalo sviestas gražiai spotkoj sudėtas kaip laukiamiausiais svečiui. Ir dar litų duoda – piemenų uždarbis“ (1). „Parvaro karves su vainikais, tai motinos kiaušinių dažytų duoda, o jei svetimas karves gamai, tai duoda pinigų ir sūrį už vainikų. O, sako, karvės su vainikais, tai piemeniu sūris priklauso. Vainikai iš visokių gėlių ir beržo šakos. Kiaušinių ir žalių duoda, tai piemenys susrenkam visi ir pabaliavojam. Kiaušinis brangus daiktas, tai kiaušiniene iškepta lauki, tai jau dzidelis balius“ (5). Sekminės – tai ir galutinė velykinio laikotarpio užbaiga: „Per Sekmines baigias Velykų laikas, tai jei krikšto tėvai neatsiskaitį su savo krikšto vaikais,

tai nuneša kiaušinių savo krikšto vaikam. Jei ir išpažinties velykinės neprijais, tai per Sekminės būtinai turi priait“ (24).

Devintinės. Pirmąjį sekmadienį po Sekminių Katalikų bažnyčia mini Švč. Trejybės šventę. Per Devintines dažniausiai vaikai iškilmingai prieina Pirmosios Komunijos. Prie puošnių altorėlių, įrengiamų ant keturių šventoriaus kampų, atliekamos iškilmingos apeigos apeinant bažnytinę Devintinių procesiją: „Per Devintinį švenčia ant visų keturių šventoriaus kampų. Turi tokis specialius stovus, tai sustato kampuose. Moterys atsineša gražių paklodių austinių ir paima gražias užuolaidas ir viską tiesia ant tų stovų – altorėlis. Pastato stalelį, užkloja gražiausiu paklodi, pastato šventų abrožų, apdeda žydinčiais žolynais. Paklodė ištiesta ir ant žemės, ant jos kunigas stojas. Kaimai rėdo ir stengias kieno gražiau“ (4). Prieš karą altorėlius įrengdavo ir miestelių gatvėse.

Iš liaudiškųjų papročių žmonės labiausiai yra įsidėmėję lauko ir darželio žolynų šventinimą bažnyčioje. Tokie žolynai naudoti kaip vaistas, bet dažniau nuo dvasinių ligų (*sunkumas an širdzies, nerimas* ir pan.) ir nuo audrų. Vyresnieji pateikėjai prisimena apie devynis vainikėlius, kurie būdavo paliekami bažnyčioje, kad įgautų ypatingų galių saugoti namus nuo įvairiausių gyvenimo negandų. Pavyzdžiui: „Daugiausiai nešėm ir švenčinom lauko žolas. Jurgucus skynėm, jieį geltonai žydzi, tai jieį labai gerai nuo kosulio. Aviecynojus skynėm, tai nuo peršalimo. Šmendrių nešėm pašvencyc, tai geriausias vaistas gyvuliam nuo visokių ligų. Karves dažnai nužiūro bloga akis, ir nežinai, kas jom daros. Anksčiau dar iš darželio būtinai nešėmės čyščiaus. Iš lauko žolių, tai abložnykas. Abložnykas mėlynai žydzi ir smirda, nuo moteriškų ligų. Jis tokis stacias, o nešės dar ir raskodnyko, tai jis tokis pastjisis – nuo gerklės sopėjimo. An sklepo ar pirkios išdžiūsta, terbelėn sudeda ir naudojo vaistam“ (13). „Aš atsimenu kap augom, tai Devintinėm pynėm vainikėlius ir žiūrėjom, kad kiekvienam vainikėlin būtų devynių rūšių žolynų. Ir kietelis, ir dobilėlis, ir bijūnas, abložnyko, širdelių. Reikia devynių rūšių ir surinkdavom daugiausia iš laukų. Tuos vainikėlius supinam ir per Devintinį nunešam ir paliekam bažnyčion. Visų oktavų išguli bažnyčion, kitų ketvirtadienį pašventina ir nešamės namo. Ir dar tų ketvirtadienį kaip šventina nusinešam puokštėlį suskintų gėlių. Tai kvepia visa bažnyčia nuo tų gėlių. Tada pašventina su vainikėliais ir parsinešam namo. Ant paveikslų ar kampi sukabini tuos vainikėlius ir tų puokštėlį, ir džiūsta. Devintinio žolynai daugiausia nuo audrų. Mes žinojom, kokių žolelių reikia padegyti, kaip užaina audra. Uždegam ir išsinešam lauki, ar pirkion po kaminu parūkom. Paskiau visas sudeginam, kad nesmėtytų. Devintinių žolės nuo audrų, o Žolinių deda nebaščiku po galvu“ (16). Žolynai šventinami ne per Devintines, o po savaitės: „Devintinį ainam be žolynų bažnyčion, o Dešimtinį jau nešam rūtų, mėtų, lauko gėlių nuskini ir būtinai nendrių. Mama, kap apsiveršiuoja karvė, tai tų šventytų nendrių supjausto drabnai, su grūdais sumaišo ir duoda karvei, kad ir karvei būtų gerai, ir veršėlis svaikas augtų“ (4).

Joninės – birželio 24-oji. Onuškie valsčiuje ypatingų šios dienos šventimo papročių neužfiksuota, vyresni žmonės šią dieną netgi vadina *švente ne švente* arba tiesiog *kitokia diena*, ir toj parapijoj, kur nėra šv. Jono atlaidų, dauguma kaimiečių tai laikė beveik paprasta diena, todėl dirbo visus einamuosius kasdienius darbus. Laiko šventumas seniau tuo ir pasireikšdavo, kad jokių darbų (išskyrus namų ruošą) žmonės šventadieniais nedirbdavo. Bet apie Joninių ypatumus labai vaizdžiai papasakos patys šio krašto gyventojai: „Jonų beveik švençam, bet ma anyta ir

šešuras bajino, kad buvo ir kitap. Vincas Matulis an Jono prie piliakalnio vagojo grikius, tai kap trenkė perkūnas, ir jį priglušino. Va sako, matai Vincai, sakei, kad Jonų švysim kap grikius išvagosim. Va, žmogeli, tau ir parodė Jonas! Jonas scipresnis už Vincukų. Tadu jau Jonų šventė“ (13).

Vardinių išvakarėse Jonams ant durų kabino ažuolo lapų ar kitokių žalumynų, gėlėmis apkaišytus vainikus. Pavyzdžiui: „Jonam, Janėm kabina vainikus ant durų. Jei ažuolo, tai jau gerai, labai pagerbtas. Iš tep kokio žalio pina ir kala, o kiti duris prilaiko, kad neužvyst, kas kabina. Gegužines padaro jaunimas, tai tas Jonas kokių saldainių, bonkutį atsineša ir po viskam. Jei yra Janė, tai mergaitės jai gražų buketų suskina, atvirutį užrašo“ (22).

Joninės – tai metas, kai saulė pasiekia aukščiausią dangaus tašką, ateina trumpiausia metų naktis. Žmonės pastebėjo, kad nuo Joninių įvyksta akivaizdūs pasikeitimai visoje gamtoje. Manoma, kad tai išskirtinis laikas, kai ne tik augalai pasiekia aukščiausią suvešėjimo, brendimo stadiją, bet ir tam tikri burtai, maldos, tepalai ir kitos ne visiems žinomos priemonės veikia kitaip, ypatingai. Išskirtinėmis augalų galiomis Joninių išvakarėse naudojosi moterys, merginos, pasklidamos po laukus ir miškus rinkti vaistažolių, kurios kaip tik tuo metu veiksmingiausios ir geba apsaugoti nuo sunkiausių ligų, burtų. „Geriausias vaistas, jei žolalas surinksi iki Joninių vidurdienio – pamačlyvos. Daugiausia turi macies. Paskiau jau ne tep. Jei merga ne koki, o bernas labai an visko vertas, tai sako, gal jį apžolino. Buvo moterų, kad žino kokių nor žolių dėl priviliojimo. Sako, privilioja bernų ne cik žolėm, bet ir tokis krūkucis yra pas vištų, tokis kaulukas. Kap seniau bajino, atsisėda merga pas bernų ir užkabina tų kaulukų-krūkucį ir patraukia. Sako, su juoj ir apsiženina. Ar ti prauda, ar ne prauda?“ (19).

Tik viena kita pateikė užsiminė, kad jaunuomenė pindavo vainikėlius ir mesdavo į vandenį, bandydama nuspėti vedybinę sėkmę. Jei vainikėliai suplaukdavę draugėn, tai reiškė, kad jų savininkai taps pora visam gyvenimui. Galėjo šie būrimai (kaip ir kiti bendralietuviški Joninių papročiai) paplisti tarpukariu. Tautiškausi nusiteikę aktyvistai iš laikinosios sostinės Kauno raginte ragino vietines jaunimo organizacijas aktyviau švęsti Jonines pagal jų parengtus ir visai Lietuvai siuntinėjamus scenarijus. Juose, be kita ko, pažymėta vainikėlių svarba trumpiausios nakties atrakcijose. Pavyzdžiui: „Aš dar pacanka buvau, bet buvo žmonių, kur sukviečia visų jaunimų, padaro šokius, žaidimus visokius žaidžiam. Jau ir ugnį kai kada kurdavom. Visi vainikų prisipinam ir nešam mest vandenin, kieno prie ko prisglaus – toks pajukavimas. Buvo tam organizatorių“ (14). „Vainikėlių mesdavo į balą. Mano jaunystėj pynėm vainikėlius Joninėse. Bet ne ant upės, o ant balos, ant ramesnio vandens juos paleisdavom. Susirinkdavo bernai ir mergos ir mesdavo savo vainikus į vandenį. Žiūrėdavo, ar susieis jų vainikai. Skiriasi tie vainikai: vienas iš vienu gėlių pina, kitas iš kitų. Vyru vainikuose būdavo daugiau žalumos. Kitas ir pasižymėdavo. Jei tavo vainikai su jo suplaukia, tai jau tu už jo ištekėsi“ (11).

Onušio krašto žmonės buvo įtikėję, kad išskirtinėmis savo galiomis pasinaudoję gero nelinkintys žmonės stengdavosi Joninių laiką išnaudoti kenkdami pažįstamiems, kaimynams, kad patenkintų savo ego, tiesiog pademonstruotų išskirtinumą, pasipelnęti kito gero. Daugiausia kerėjimų susiję su karvių pieno atėmimu, rečiau ligų, nelaimių užleidimu. Šiuose kraštuose tokių nutikimų žmo-

nės dar prisimena daugiau nei kur kitur Lietuvoje. Sakoma, yra bėda, yra ir roda. Todėl žmonės žino ne tik kaip pienas atimamas, bet ir kaip jį galima atgal susigražinti. Štai keletas pačių tipiškiausių pasakojimų apie burtininkavimą, ir ne tik: „Joninių naktį gyvulius uždaro į tvartą. Apie tvarto duris apibrėžia šventinta Trijų Karalių kreida tam, kad gyvulių neužburtų burtininkė. Joninių ankstų rytą vaikšto moteris, apsigobus balta drobulė. Kur tik ji praeina, ten rasa pienu pavirsta“ (6). „Per Jonines, kol rasa nenukritus, neišvarydavo gyvulių, kad karvėms neatimtų pieno. Ant karvių ragų užrišdavo raudoną raikštį, kad burtai neveiktų. Užburdavo karves tie, kurių akys blogos – pažiūrės į karvę ir užburs. Reikėjo ieškoti žmonių, kurie atburtų. Vienas iš atbūrimų: pasemti vandens iš šulinio, jį tris kartus pilti per krosnį ir su juo mazgoti karvę“ (23). „Kap buvau vaikas, tai per Jonines anksti karvių an žolės neginė. O už tvarto durų būdavo užkišta šermukšnių, sako, nuo ragany. Seniau kokios tai raganos vaikščiojo baltu maršku apsisukę ir atiminėjo pienu. Arba nešioja pavalkus ir iš jų bėga pienas“ (24). „Vaikšto moteriškė baltu maršku apsisukus ir dar vienu marškų per rasų tįsia. Andrikenė mokėjo padaryt – pienu atima. Ji buvo čeraunyknė ir rupūžėm užleisdavo. Ir man pačiai tep buvo. Kiek ainu melžt – tiek mano karvė išmelžta. Vyru pasakiau, tai vyras zomkų an tvarto durų tokį didelį uždėjo. An rydzienės nuvejau – ir vėl išmelžta. Va, sakau, išmelžė ir per tavo zomkų. Kitų rytų pažiūriu, kad rupūžė, kap šitas kacinas, karvės tešmenį užgriuvus ir melžia. Rupūžės gi negalima mušč, raikia gyvų palaist. Maniškis jų viedran inrėgdzino ir išnešė pušynan ir palaido. Ir vėl pas mano karves pieno nėra. Bingelienė ir Andrikenė mokėjo iš karvių pienu atimt, mokėjo čeravot. Vienas žmogus man pasakojo apie jas. Pirma karves tik per pietus išveda, o jis išvedė anksčiau. Sako, pririšau karves ir einu namo, kad žiūriu aina kokia tai moteriškė baltu apsisukus ir raikštes tįsia. Tos raikštės tai jos burtas. Vijaus, vijaus ir jei būtau pavijis, tai jai būtų galas. Inbėgo pušynėlin, marškų nusmetė, trenkė ir aš jau jos nematau. Mano sugyventinio motka nuo čeraunykių gynės šventinta druska ir vandeniū“ (21). „Ma bobutė prieš Jonų man liepia rinkc baltas dzirgėlas, kur nedzyrgina. Sako, nuo ragany gerai. Sako raganos per jas nepraveis. Raganos savos, Aliulienės motka lakstė, aš žinau už tai, kad mano vyras jų matė. Jis prieš Jonų bulvės vagojo. Vagojo labai anksti iš ryto, kad paskiau būna karšta. Sako, matau, kad ji lakia nuo kaimyno kiemo. Sakau, teta, ko pas tavi Kuncevičienė buvo? Kų aš žinau, mes tai gi dar miegojom. Va tep pašnekejo, parejo pirkion, pavalgė ir pamirė.“ (13).

„Va buvo tokių, kad per Jonines nakcu vaikščioja ir atiminėja pienu. Va dartės jau jie išmiri. Buvo tokia kaimynka, menkų karvį turėjo, o pas jų visadu pieno buvo. Moteriškė pasakojo, sako, matau, kad ateita pas tvartų (buvo šiaudzinis stogas), atsistota palei tvartų ir ištraukta šaudų. Pienu atimdzinėjo. Ir aš rozų išėjau, kad ji baltu maršku apsisupus lakia per klonį. Ko tu cia lakioji? Melži karves? Tai kap lėkė in savo trobas! Ji karvių mėšlus rinko. Jos bernėkas pasakojo: mūs motka karvių mėšlo prisdėjus pečiūrkon. Kų jį daro? Košį verda iš to mėšlo? Sako, pieno uzbonėlius surykiuoja, indeda kožnan akmenaicį ir karvės mėšlo. Išplauna tuos uzbonėlius, pečiūn išdegina. Pienu supila uzbonėliuose, tai daug grietinės nusistoja. Surūgsta, tadu uzbonėlį pavercia, grietinį nupila, ji atsiskiria nuo rūgštaus pieno. Ji tep padaro, kad tavo karvės pienas karvės mėšlu smyrda ir negali tu jo valgyt. Ca pas mus buvo tokis žmogus, tai jis sako, palauk, aš padarysiu, kad atsitaisis tavo karvės pienas. Jis tokių žolių turi parinkis, ale tų žolių nerodzia, cik sutrupino, sutrupino drabnai – tai geltonas žiedukas, tai

žalias lapukas. Parnešk šitų žolį, su duonu sumaišyk, karvei ataduok ir in tavi ateis moteriškė, katroj iš tavį pienu acėmė. Ji pas tavi ko tai prašys – neduok. Kap rozas! Moteriškė sako, aš to pieno negalėjau valgyt, kiaulėm pyliu. Tai paskiau kap šitų žolį maišiau su duonu ir sušėriau karvėm – pienas atsistatė. Žiūrau ateina, ateina. Seniau kap kepė duonų pacys, tai buvo tokios skujinės šluotos, tai skujini pečiaus padų išluoja, išluoja ir pašauna duonų pečiun. Ateina ir sako: „Va, kūma, duonų kepu ir neturiu kuom pečiaus iššluoc, paskołyk skujinį.“ – „Va gi pušynas netoli, nuveik ir parsineši skujinį, o tu atajai ca šluotauc! Aš per tavi savaitį pieno neragavau, prasmyrdo, o tu pas mani čėstauni!“ Senis mokėjo, adaryc tai, tep ir sakė, kad ateis. Po kiek laiko vėl ateina: Kūma, tu sakei, kad pieno negali valgyt ir aš nevalgau savo pieno – prasmyrdo. Sakau: „Ba tu padarei, tai ir tau padarė!“ Senis sako: „Aš kap adariau, tadu an jos karvės nuvejo“ (19).

„Rupūžėm kap užlais, tai mažas vaikas gali ir numirc. Moteriškė sako apė Jonines kol tai daugiau tų rupūžių randas. Spyrė nepsikentus rupūžei, tai net pateškėjo. Negalima užmušć – jos vaikų išbėrė, tai važinėjo per visokius daktarus ir nepadėjo“ (13).

Netgi galima paaiškinti, kodėl iš visų gyvūnų rupūžė dažniausiai rūgojama kaip raganų sąmokslininkė. Raganos dažniausiai įsivaizduojamos kaip išskirtinai nepatrauklios būtybės. Rupūžė yra virtusi negražumo, net bjaurumo simboliu. Šis gyvūnas turi vieną išskirtinę savybę, kad kilus pavojui (norint ją pagauti ir pan.) išleidžia nuodingas gleives, kurios apdengia jos rauplėtą odą. Raganavimu užsiimančių žmonių veiklos laikas – sutemos. Rupūžė medžioti išeina tik sulaukusi sutemų, kaip ir čerauninkės labai mėgsta gaivius rasos lašelius. Be to, jos pasižymi sėsłumu, todėl jų įkyriai pastovus šliaužiojimas apie sodybų pastatus kelia žmonėms įtarimų. Pagaliau jų nebaikštumas – ne vienas pateikėjas sakosi matęs, kai jos rasota žole šliaužia prie prigulusių ir ramiai atrajojančių karvių.

Trumpiausią metų naktį veikia ne tik raganos (pasakotojų manymu – tos pačios kaimo moterys ir jų pagalbininkės rupūžės), bet ir mistinės būtybės – laumės. Pavyzdžiui: „Per šventų Jonų negalima išlaist anksti karvių iš tvarto – tokios raganės lakioja. Dar ir dabar sako, raganės aplinkui karvės lakioja, iš tų pacių – apsisupa maršku ir lakioja. Mano mamai buvo padarį, kad melžia karvį ir pienas bėga ir tuo paciū rozų rūgsta. Bajino, kad ir laumės atslenka prie ežero. Sako, negalima rūbų velėc, laumės velėja“ (18). „Pirmiau nuneša audeklus, padžiauna, tai po Joni neranda. Prapuola audeklai. Sako, laumės paima. Sako, jos ir vaikus upelėse prausia, ir vaikus sukeica. Už mano bobutės pomėcies buvo laumių. Sako, nuvejau rozų pircin, kad laumės prausias, tai kap bėgau atgal. Po kiek laiko viena moteriškė nuvej pažiūrėc, ar jau laumės išsiprausį. Sako, man visur niešći, tai jei laumės išėjį, aš išsiprausiu. Ilgai negrižta. Nuvejo ieškoc ir rado negyvai užmūčytų an krosnies. Bobutė pasakojo, kad laumės labai baisios, kap beždžionės“ (13).

„Gruožnykuose buvo garsus burtininkas Velička, tai kap Joninės, tai jis visai pasiunta, nieko nepriiminėjo, bet išeidavo iš namų. Joninės – burtininkų šventė, jie dar labiau gali padaryt. Aš jau Veličkos nepažinojau, bet mano tėvukas dirbo pas Veličkos tėvų (burtininkų), tai daug apie jį žinojo. Jis Gruožnykuose ir miegodavo pas jį. Sako, vakarienių pavalgom, atsigulam, elektros nebuvo, tik balanės. Mano tėvokui pakloja, sako, pradedu snaust, tai ant pirkios prasdeda triukšmas didžiausias. Tai tas Velička paskelia ir rėkia: „Apsiramykite, ar nematote, kad svetimas žmogus yra!“ Tai pabūna kiek ramiau

ir tadu vėl. Aš, sako, guliu ty kamara, aš nematau, bet girdžiu, kad šep šep šep. Nesuprantu, ką jie ty jam atsako“ (7).

Dar vienas Joninių nakties stebuklas – paparčio pražydejimas. Paparčio žiedas pražysta dažniausiai vidurnaktį ir žydi trumpą akimirksnį. Jis pasirodo geriems, drąsiems žmonėms ir tik kartą gyvenime. Suradęs šį stebuklingą žiedą, žmogus tampa turtingas, visažinis, suprantantis gyvulių, žvėrių ir paukščių kalbą. Paparčio žiedas – tai didžiausios žmogaus svajonės išsipildymo siekiamybė. Vėl pasakojimai: „Paparčio žiedo ieškodavo dvyliktą valandą nakties prieš Jonines. Palei papartį patiesdavo šilkinę skarelę, šventinta kreida apsibrėždavo aplink save, kiek pasiekia ranka, uždega žvakę, atsisdėd palei papartį ir laukia, kol nukris žiedas ant skaros. Kai nukrenta žiedas, jį reikia paimti ir, nulupus nuo mažiuko piršto odos gabaliuką, žiedu užgydyt žaizdą – tada viską žinosi. Laukiant žiedo vaidendavosi vilkai, gyvatės, kad vežimas užgriuva. Žiedo reikėjo laukti iki ryto, kol saulė patekės“ (23).

„Per Jonines anksčiau eidavom paparčio žiedo ieškot. Aš ieškojau žiedo, kai ganėm prie tokio miško. Baisus miškas. Lyg mačiau, kad turėtų pražydet papartis. Jis turėtų pražydet Joninių naktį, jį reikia nuskint, įsipjaut pirštukas, žiedą įsidėt ir viską tu žinosi. Kai ganėm, tai randi pumpurą, bet žinai, kad jis pražydės tik Joninių naktį. Reikia paimt šventą kreidą, auksinį žiedą, žvakę ir apsibrėžt. Šventa kreida apie save reikia apsibrėžt ratą. Ba tave belaukiant negeros dūšios gali nunešt. Papartis pražysta, nukrenta, tai lapukus surenka ir užsiūna sau persipjovus pirštą. Tai tada viską žino, visų mintis skaito. Aš buvau mačius žiedą, bet, žinot, kaip bumburiukas. Ganydama aš buvau radus, man buvo gal 12 metų“ (11).

Tačiau dažniausiai paparčio žiedas pakliūva į žmogaus rankas tarsi visai atsitiktinai: „Joninių naktį bernas ganė arklus. Vienas arklys pasimetė, ir bernas ėjo jo ieškot. Jam einant per papartyną, žiedas įkrito į jo čebatą. Ir kaip tik tuo momentu jis pamatė savo arklį. Pajautęs, kad kažkas yra čebate, nusiavė ir iškratė. Kaip tik iškratė, ir arklys pradingo. Kai papartis pražysta, tai žiedas šokte iššoka ir reikia jį sugauti. Jei nepagausi krentančio žiedo, tai nukritęs pradings“ (6).

„Bajino, kad ajo piemuoj jaučių ieškot per mišką. Buvo Joninių vidurnakcis ir jam vyžon inpuolė paparčio žiedas. Viskų jis jau žino, kur jaučiai, kur pinigai suslapstyti. Viskų žino. Parejo, nusevė kojas, ir nieko vėl nežino. Žiedas iškrito, ir vėl tas pats. Mano bobutė pasakojo, kad ne vien paparčio žiedas stebuklingas, bet yra ir dar viena stebuklinga žolė, panaši in viksvukį, bet jų gali surast tik driežas. Reikia suieškot driežo lizdų su jo kiaušiniiais. Raikia tų lizdų aptvert labai tankiu pagalukų tvoreli. Jis atlėks, pamatis, kad tokia tanki tvora, tai panardzis, panardzis aplinkui, atneš ir inmes tokių žolį už tvorelės. Tadu reikia tų žolį paimt, insipjaut sau kur nor rankų ir tų žolį insidėt ton žaizdukėn. Užgis, ir tu, turėdamas tų žolukį, visur praeisi, visos pasaulio spynos nebaisios. Kur tu, ką beprieksi – jokių tau užtvarų, jokių, sulaikymų, jokių zomkų“ (5).

Tuoj po Joninių – **Petrinės** (birželio 29 d.). Išskyrus atlaidus (eidavo net į Užuguostį), liaudiškais papročiais ši diena negarsėja. Onuškie apylinkėse, dažniau nei kitur, užsimenama apie Saulę ir jos gebėjimą šią dieną šokinėti. Tikėtina, kad šį tikėjimą lėmė ženklus saulės „atsitraukimas“, nuo Joninių diena ima aiškiai trumpėti. Sakoma: „Po Petri, jau dzienos trumpyn, jau saulė teka pasišokinėdama (19). Per šv. Petrą saulė tekėdama tris kartus pašoka“ (23). „Sako, saulė pašoka tris kartus tekėdama. Ir va kap švento Petro, tai nelaisdavo miškan. Sako, nuveisi miškan, tai gyvatė

visciek kieman pareis. Ir in ažerų nelaido. Sako, vaikai neikit – nuskysit. Negalima“ (24).

Štai jau ir rugpjūčio 15-oji – **Žolinė**. Tai rudenėjimo šventė. Tą dieną į bažnyčią visi nešasi šventinti žolynų. Šventino įvairiausias žydinčias gėles. Puokštelę dažniausiai suskindavo iš darželio gėlių, dar pridėdavo rugių, miežių, avižų varpų, kurių grūdus įmaišydavo į sėklą, nes tikėdavo padėsiant javams subrandinti gerą derlių. Kartais pašventindavo ir vieną kitą daržovę, vaisių. Pirmiausia paminimas daržo karalius kopūstas. Šiek tiek autentikos: „Žmonės šventina žolynus. Buvo taip: Švenčiausia Marija mirė būdama 63 metų. Angelai ją su visu kūnu nunešė į Dangų. Atėję žmonės jos pasižiūrėt toj vietoj, kur ji gulėjo, rado tik karstą, pilną gėlių. Už tai ir šventina tas gėles ir žoles, kurios tinkamiausios dėt karstan. Šv. Marija gydo, žmones globoja, tai ir pašventytos gėlės padeda žmonėm. Man labai buvo prie širdies tinkama Marijos šventėm maldelė: „Ant kalno Marija užmigus buvo. Jėzus paklausė: „Motina, miegi?“ – „Buvau užmigus, atsakė mergelė Marija, bet tu, mielas Sūnau, pabudinau mane. Mačiau Tave darželyje alyvų apvainikuotą, nuo keipošiaus pas Pilotą, nuo Piloto pas Erodą vestą, ten spjauta ant Tavo veido, ir galva erskėčiais vainikuota. Paskui buvai teistas. Pririšo Tave prie stulpo, retežėmis plakė taip skaudžiai, jog kūnas gabalais krito. Toliau prikėlė prie kryžiaus ir galų gale pervėrė Tavo šoną, iš kurio ištekejė susimaišęs su vandeniu tavo šventas kraujas. Nuimtą Tavo kūną atidavė man į rankas.“ Jėzus į tai meilingai atsakė: „Brangi mano Motina, viskas tas įvykis, nes mane Judas išduos.“ Už tai Devintinio žolės pašventytos nuo žaibų, audrų, o Žolyninės, kad mirusiam po karsto paduškaitį padėtų“ (16). „Rudenį – Žolynienė. Bus Savestava (iš lenkiško), o prieš Savestavų būna Žolynienė, tai tadu darželio koietkus švencina, kopūstų galvelas, morkų išrauna, varpas rugių, avižų. Ir tadu tas avižas, tuos rugius nubrauko ir padeda. Kap sėja avižas, tai švencytus grūdus sumaišo su sėklu. O rugius, tai ištrina, ištrina ir kap aina sėc, tai nešas juos laukan ir pirmiausia pasėja – tai jau švenci. Ir kap pjauna rugius, tai pyrmos saujos tep kap šventos. Pirmiausia nuveina moterys an lauko ir paima vienų saujų, antrų saujų, trečių saujų, suima, suriša – padaro tokį pėdukų. Pėdukų neša namo – gaspadorius. Parneša namo ir pastato kampan. Dar sako: „Va tau gaspadoriau, parnešėm gaspadorių.“– „Tai ačiū, kad parnešėt, tai aš jumi už jį bonkelį pastacysiu.“ Kap veža pyrmų rugių vežimų kluonan, tai tadu ateina, paima gaspadorių, neša ir pastato šalinės kampi, ir pasako: „Gaspadoriau, gaspadoriau, pilniok, kad pelės rugių nekult. Pilniok gaspadoriau. Gaspadoriau, gaspadoriau, tu pirmiausia atejai pilnioc kluonų, kad pelės rugių nekult.“ Nu ir tadu krauna rugius spakainiai, jau gaspadorius inėjis“ (19). „Per Žolynų šventį nešas žolynus bažnyčion iš darželio ir gerų laukinių nusiskina. Jei geros žolės, tai pašvencinus išgeria kap vaistus. Indeda po žiupsnelį pašvencytų žolynų paduškon, ir miega an jų, skaitos geresnis miegas. Ir grabo paduškaitėn deda“ (15). Tikėjimą, kad Žolinėje pašventinti augalai nešą ramybę gyviesiems ir mirusiesiems, galėjo nulemti legenda apie Švč. Mergelės Marijos karstą, pilną žydinčių gėlių.

Žolinių puokštė.

K. Driskiaus nuotr.

Vyresnieji pateikėjai prisimena dar vieną šio krašto įdomybę, kad iki Žolinės moterys, turinčios mirusių vaikų, nevalgydavo ne tik vaisių, bet ir daržovių: morkų, agurkų, ridikų. Šio draudimo liaudiškąjį paaiškinimą turi tik obuoliai: „*Motinos, kurios turi mirusių vaikų, iki Žolyninės nevalgo obuolių. Mano duktės mirė pusantrų metų vaikas, tai ji nevalgo. Sako, jei valgysi iki Žolyninės, tai nuskriausi savo mirusį vaikų. Marija visiem dalys obolius, o tavo vaikas negaus*“ (24). „*Jei moteriškė turi numirusį vaikų, tai iki Žolyninės nevalgo obolių. Sako, tadu Džievas duoda jos vaiku obolį anam svietai. Pirma obolių nevalgė, laukė kolai pašvencina. Kap jau Žolynienė, tai tadu valgyk obolius, o ne, tai Džievas tavo vaiku neduos. O kita moteriškė, sako, o aš knygoše skaitiau, kad Džievas neskiria vaikų – lygiai dalina, nesako, kad tavo moma suvalgo. Kap gali Džievas lankc vaikų!?*“ (19). Obuolio išskirtinumą gal galima paaiškinti rojus vaizdiniais, t. y. rojus įsivaizduotas kaip vaismedžių sodas. Draudimą iki šios datos nevalgyti šiūmečio derliaus galima aiškinti primicijų tradicija, t. y. senosiose religijose praktikuoto pirmųjų gamtinėje erdvėje rastų vaisių ar išauginto pirmojo derliaus dalies aukojimu. Tai susiję su įsiteikimu dievams ar Dievui, kad žmogui būtų geriau. Pašventinimas šiuo atveju asocijuojasi su aukojimu.

Lapkričio 1-ąją bažnyčia mini **Visų Šventųjų** dieną. Tai metas, kai prisimenami mirusieji ir elgetos, t. y. žmonės, kurie savo darbu nepajėgia pelnyti duonos, bet malda gali užtarti mirusiuosius prieš Dievą. Lapkričio 2-oji – **Vėlinės**, siejamos su tikėjimu, kad mirštant žmogui nuo kūno atsiskiria vėlė, kuri tam tikromis progomis sugrįžta pas gyvuosius ir net tikisi jų pagalbos. Liaudiški abiejų dienų papročiai taip tarp savęs susipynę, kad patys pateikėjai neskiria esminių jų prasmių skirtumų. Kai kurie išvelgia skirtumą tuo, kad per Visus Šventuosius privalomai eidavo į bažnyčią, o per Vėlines lankydavo kapus. Tai dienos, ryškiausiai atspindinčios mirusiųjų kultą. Lapkričio 1 ir 2 dienos švenčiamos ir šiais laikais, bet papročiai pakitę bene ryškiausiai iš visų kalendorinių švenčių. Anksčiau artimųjų vėlės daugiausia buvo pamaloninamos valgomąja auka vargstantiems ir malda, dabar – kapinių lankymu, kapo puošyba ir žvakėmis. Vėlgi Onušio kraštas gali didžiutis ilgiau nei kur kitur palaikęs tikėjimą, kad per auką elgetai (*dziedam*) galima labiausiai pamaloninti savo artimųjų vėles. XX a. pradžioje elgetaujantys ar tiesiog seni ir vargingai gyvenantys žmonės vadinti *dziedais*, o aukojimas jiems mirusiųjų intencija – „*duoc dziedam*“. Svarbiausias šio krašto patiekalas *dziedams* – grikinis ragaišis. Pasakojimai apie mirusiuosius neatšiejami nuo sapnų, vaiduoklišku pasakojimu; žmonės įtikėję, kad vienaip ar kitaip jie duoda ženklą gyviesiems, kad dar nėra galutinai pasitraukę iš žemiškosios teritorijos. Mirusieji kurį laiką reikalauja iš gyvųjų, bent tam tikromis progomis, juos prisiminti ir kai ką dėl jų nuveikti. Tai geriausiai patvirtina žmonių pasakojimai: „*Malda, auka labiausiai reikalinga mirusiem. Tam ir yra Zadūšnos, kad juos pagerbt gyvi. Jei tu juos pamirši, tai jie patys tau atsilieps, bet jau negerai, jau gero nelauk. Pirma kapai nebuvo svarbūs, svarbūs – ubagai ir poteriai, ir ragaišis. Seniau minėjo dziedus, bet dar prie mano tėvo*“ (15). „*Kap vaikas buvau, tai kad labai puošų kapus Visiem Šventiem, tai tep nebuvo. Ir iš vis – medinis kryželis pabuvo, supuvo ir niekas to kapelio neatnaujina, an tos vietos vėl laidoja. Būdavo ciej kapai bezais, špicikom, kad jie labai krūmuojas, užauga. An kapinių užėini ir ieškai kapo: va cia, o gal cia? Už tai labai nešė žebrokam. Žebrokų apė bažnyčių daugybė, tai nešė jiem duonų*

ir kepė specialų ragaišį. Tokios apvalios bandelės. Ragaišį žebrokam kepė mano bobutė ir mama. Prieš Visus Šventus buvo pasnykas, kepa ragaišį ir pjauna baronų. Barono mėsų, ragaišį ir mes pacys valgėm. Buvo labai skanus, žinau, kad grikinis ir dar trupucis ruginių miltų. Ragaišį ir barono mėsų dalina ubagam ir sako savų mirusių vardus ir jie kalba už juos poteriesius“ (24). „Per Zadušnas palaidžia dūšias, tai mes tep kap bijojom toli vaikščioc. Pas mus buvo dzvi tokios žabrokės, tai jom priklausė duoc prieš Zadušnas duonos, ragaišio ir dar lašinio atpjauna, kad mirusiem būtų žemiška pamačė. Davinėjo, davinėjo žabrokam, kad dūšios būt ramios. Per sapnų daugiausia jie pareina“ (10). „Visiem Šventiem kapų puoš nebuvė mados. Tėvelis nežinojo, kur mano diedukai palaidoti. Būdavo palaidoja, tai tuoj dirvonėlis užėina ir būna. O dabar jau puošia kapus vienas per kitą. Kalbėjo, kad per Zadušnas pareina mirusieji, kad jie meldžias bažnyčioj. Šnekėdavo, kad mirusieji jaučia, jei už juos meldžias, jaučia, kaip tu gyveni, kaip gyvena šeima. Labiausiai tai pareina mirusios vaikų mamos. Kai vaikas užmiega, tai jos pareina pažiūrėt. Aš dabar pati kalbu kasdien už mirusius, o pirma per Visus Šventus duodavo žebrokam. Jų labai daug būdavo, po bažnyčia sėdėdavo. Mama jiems specialiai kepdavo grikinius ragaišius. Žinau ir kaip jį kepė: sumaišo iš ruginių miltų buzytę ir kai jau ji parūgsta, tai tada atminko grikiniais miltais. Tada apsalsta. Kepa pečių, blėkutėse. Mama suolą lininiu audeklu užkloja, iš pečiaus traukia bandeles ragaišio ir guldo ant suolo. Sakydavo, iškepė dziedam grikinis ragaišis. Ragaišius supjausto porcijom, lašinukų atpjauna ir viską porcijom išdalina elgetom“ (1).

„Žvakių už Lietuvos niekas nedegino. Tokis kapų tvarkymas ir žvakių deginimas – rusų laikų mada. Pas mus seniau kapai – tai buvo raistelis, o dar jau labai gražiai sutvarkė. Pirma mama nešdavo ubagam, kai važuodavo bažnyčion an Visų Šventų ir Velykų. Visas takas būdavo nusėstas ubagų. Mama jiems nešė bŭlkų ir kiaušinių. Ir dar prieš Visus Šventus papjauna baronų, tai gražiausių šlaunį nuneša bažnyčion ir deda an altoriaus, bet ne an to pagrindinio, o an šoninio. Tam, kad melstų už dūšias. Žmonės sako, kad per Visus Šventus, Zadušnas ir Kūčias pareina dūšios. Mano mama tuo įsitikino. Vienais metais per ar prieš Uždūšinį kūrino pircį ir jį nuvejo viena nusprausc. Nežinom ką jį matė, ką jį girdėjo, bet jį visadu kartojo: „Cik neikit prauscis prieš Uždūšines. Aš negaliu jumi pasakyc kas man buvo, bet aš jum sakau, cik venkit pircies.“ Tai jau bus dėl dūšių“ (4). „Per Visus Šventus nešėm žebrokam. Nog vartelių ik bažnyčios sėdėjo rėdas žebročių ir kiton pusėn tako – rėdas. Kap katra moteriškė duoda šitam žebroku ir net va šitam, o aš kap duodu, tai iš ailės. Kuom šitas gerasnis, o kuom šitas blogesnis? Per Visus Šventus, sako, raikia nešč dziedam, tai reiškia – žabrokam. Visiem Švenciem kepa ragaišį. Primala gygnose grikių, prisioja myltų. Iš ruginių myltų pirmiausia padaro tokį apsalusį raugų. Darėm tep: puodan pridedzi myltų, verdanciu vandeni užpili, užkloji paluki ir šiltai padedzi, ir tadu apsūla. Kap kadu indedzi sacharino, ale nuo sacharino negražiai rūgsta. Tais grikiniais myltais užmaišai, ir darai grikinės bandelas-ragaišį. Skanus, salstera. Tokis išsikėlis tas ragaišis. Raikia būtinau kepc dziedam ragaišį. Supjaustai an kelių žebročių ir duodzi už mirusius. Pasakai vardų, ir meldžias, o gal ir nesmeldžia. Jiej ty neturi kadu: vienas duoda, kitas duoda, trecias duoda, cik rankos jų išciestos. Gal namo parejį pasmeldžia už visų numirusių dūšias iš rozo? Kap pats meldžies ne tep gerai, bet kap duodzi dziedam, tai dūšiom labai gerai. Dabar pas mus jau nėra šitų žebročių, o Vilniun dar, sako, sėdzi. Aš savo dukrai sakau, kap eini per žebročių, tai paduok obolį ar ką sau nebuvo, ar ti dešrelį nupirk ir nunešk žebroku.

Duktė sako, tai kad jieį parduoda. Kur jieį nori tegu deda, sakau, ale tavo paaukota. Tai jei Dzeivas yra, tai gal per tavo tų auų nebaščiku tėvu bus geriau? Ogi seniau kap prikepa dėl dūšių ragaišių, tai stalų nukrauna. Onušio bažnyčion buvo špitolius, tai ty padaro stalų po numirėliais. Kap giminės prineša babų bulvinių, grikinų, tai kitųroz ir kunigas ateina ir visi valgo, vaišinas. Ir ko giminės nesuvalgo, tai lieki ciem dziedam-žebrokam, išdalina dziedam. Vai, vaikeli, mes juos penėjom, kad mūs numirėlių dūšiom būtų gerai. Sako, stalai už mirusius. Aš visų atlikau, kad mano numirėliam būtų gerai. Aš savo tėvelio klausiau (sapni): ar tau ti gerai? Sako, kap ateisi, tai pamacysi paci. Nepasako, negalima“ (19).

Advento pradžia laikoma lapkričio 30-a, šv. **Andriejaus diena**. Advento pirmas sekmadienis nuo IV a. Katalikų bažnyčioje laikomas liturginių metų pradžia. Gal tai, kad šv. Andriejaus diena laikyta ribiniu metų laiku, jai, kaip ir Kūčioms, būdinga būrimų praktika. Etnologai sako, kas senovėje žmonės atlikinėję apeigas, turinčias nulemti ateinančių metų derlių, būrė, norėdami nuspėti būsimą derlių ir vedybinę sėkmę. Burtai panašūs į Kūčių vakaro spėjimus. Apeigos, burtai dėl derliaus seniai nunyko, niekas jų jau neprisimena, bet štai meilės burtai Onušio apylinkėse dažnos pateikėjos pačios išbandyti. Šios dienos spėjimai dažniausiai nulemti sapnų. Gal dėl to buriant labiausiai naudotasi medžiagomis, susijusiomis su miegu, t. y. turinčiomis narkotizuojančių savybių. Tai kanapės, aguonos, rečiau sėmenys. Sėklas dažniausiai berdavo apie šulinį (aliuzija į anapusinį pasaulį, dvasias), prašant Dievą (tarpininkaujant šv. Andriejui), kad sapne parodytų, kas bus vyras ar žmona. Vėliau merginos prasimanė aguonas sėti aplinkui lovą: „Per Andriejų atsėda ant lovos, sėja aguonas ir prašo Dievo ir švento Andriejo, kad vyrų atvestų parodyt. Sako, šventas Andriejau, aguonas sėju, kad Dievas duotų ir prisisa-pnuotų, kokis bus mano vyras. Mano pusseserei ir prisapsnavo. Mano mama buvo jos krikšto mama, tai ji sako: žinai, krikšto mama, ką Andriejus atvedė, ką prisapsnavau? Ką prisapsnavai? Sapsnavau, kad labai žydzi aguonos ir ateina vyras, priskina tų aguonų ir man paduoda. Už to ir ištekėjo“ (9). Žydinti vaismedžio šakelė – tai dar vienas mažas kalėdinis stebuklas, kurio vedybinio spėjimo esmę bus pasufleravęs žodžio „žiedas“ asociacija su sutuoktusių žiedu. Taigi: „Žiedas pražydės, tai jau ištekėsi. Ma sesuva buvo už mani keturiais metais vyresnė, tai užsiminėjo būrtais. Sėjo kanapes. Ir mes anksčiau an Andriejaus būrėm. Prie kapų buvo vyšnių, tai mes slaptai iš namų išbėgam, nusiskinam ir vėl bėgam be kalbos. Parbėgi nė žodžio neištarus. Pasgamini qotėlį, kur insodysi vyšnios šakelį. Pastatai kur šiltai ir lauki, ar an Kalėdų pražydės, tai jau tuos metus ištekėsi. Mes vieną kartą trys draugės sodinom. Mano ir vienos mano draugės pražydo, o kitos cik lapeliai. Mes abi tuos metus ištekėjom, o kita draugė galėc už 10 metų išėj“ (4). „Mes tep darėm: per Andriejų nuskinam šakutę vyšnios, pamerkim butelin ir pastatom kur tamsiau, seniau tai prie pečiaus buvo tokis kampelis, „kaniku“ vadinom, tai ant to kaniko ir padedam šakutę. Jei per Kalėdas pražydės, tai jau ištekėsi. Paskiau vietoj buketo pastatai.

Mes turėjom dar tokių būrimo knygą. Knygoj visokie būrimai pagal numerius surašyta, tai atsiverti puslapį ir meti duonos trupinį. Ant kurio numerio užkrinta, tai tas ir išsipildis. Bet neteisybė; mano viena puseserė vis numeta ant kapų, vis skaito, kad jai kapai, o dar ir dabar gyvena. Andriejųj paimam puodukus ir žiedų, ražančių ir žalumynų. Viena lieka ir šitus daiktus užvožia puodukais, o kitos laukia už durų.

Jei atverčia žiedų, tai šiemet ištekės, žalumynai – mergaus, jei ražančių – senmergiaus. Viena merga, tai vis atverzdžinėjo ražančių, tokia Vaiciukevičiaus Onutė, ir liko senmergė“ (11).

Gruodžio 24-oji – **Kūčios**. Senajame liaudies kalendoriuje Kūčios ir Kalėdos laikytos senųjų metų palydėjimo ir naujųjų sutikimo šventėmis. Kūčių naktis – ilgiausia metuose, o nuo 25 dienos saulė sugrįžta ir dienos ima ilgėti.

Kūčių vardas kilęs iš ritualinio patiekalo *kūčios*. Etnologai sako, kad kūčia gaminta iš šutintų kviečių, miežių kruopų, žirnių, pupų su aguonų pienu ir medumi. Ši patiekalą žmonės ne tik patys valgė, bet ir mirusiųjų vėles vaišino. Kalbininkas Kazimieras Būga tvirtino, kad lietuviai žodį „kūčia“ dar XII a. per rytų slavus pasiskolino iš graikų. Kūčias šventė dar prieš įvedant krikščionybę. Jei valgis lėmė tokios svarbios datos pavadinimą, tai ir apie Kūčių vakaro papročius pradėkime nuo apeiginių šio krašto patiekalų. Tokio patiekalo kaip kūčia šiuose kraštuose niekas nėra girdėjęs, bet kai kurie pateikalai iš javų žinomi ir privalomi iki šių dienų. Apžvelgus visų pateikėjų pasakojimus, matyti, kad Onušio valsčiuje tradiciniai Kūčių vakarienės patiekalai yra avižinis ir spanguolių kisielius, miežinės kruopos (*grucė*), kūčinės bandelės, kūčiukai (*šližikai, kleckai*), džiovintų baravykų patiekalai (dažniausiai – pyragėliai *ausytės*, grybų sriuba), silkė, kita žuvis. Visi šie patiekalai Kūčioms tebegaminami daugumoje šio krašto šeiminkinių. Tik vis rečiau verdamas avižinis kisielius, jaunimui vis mažiau patinka miežinių kruopų košė. Kaip vyresnieji žmonės vertina kūčinius valgius, ką jie prisimena apie jų gaminimą, vėl sužinosime iš jų pačių pasakojimų: „*Per Kūčias, kad ir pasnykinai, bet labai skanūs valgiai. Ir būna, ir buvo. Silkė – visais laikais. Pripjausto žalių su svogūnais ir actu, ir smožina silkes. Tep kasdien nedarė, bet Kūčiai pašmožina. Kepa šližikus. Vienan bliūdan supila su aguonapieniu ir visi semia iš vieno bliūdo“ (15). „Kūčios – pasnykas. Metuose dzidžiausi pasnykai: Kūcia, Pelenų dziena ir Didysis penktadienis. Pietų Kūcion nebūna, tep kad visi susėstų ir pavalgytų. Jei kas nekenca, tai ką nor iš pasnyko suvalgo. Mūs šeimon grikių primala ir pridaro grikinių kleckų, padaro ir aguonapienio, tai kas nori užvalgo. Iš ryto grikiniai kleckai, o vakaru kepa kviecinis kleckus. Mūs tėvai visai pietų nevalgo, mano vyro tėvas visų Kucių išpasnykauna, net nepusryčiauna. Ir moterim nėra laiko pavalgyc. Viską dyrba, cik neverpia. Labai švarinas: iššluoja, mazgoja, čeravoja viską iš pagrindų. Dar kai buvo mama, bobutė, tai iš ryto verda avižų kisielių. Ir dar juokias dainuodamos:*

Užsimanė mano vyras avižų kisieliaus.

Oi liuka ir dar liuka avižų kisieliaus.

Ir apraugiau aš kisielių

An devynių nedėlių,

Oi liuka ir vėl liuka an devynių nedėlių.

Avižas padžiauna, kapokliu apkapoja lukštus, tadu nusijoja, sumala, iš vakaro užmaišo, pastato šiltai an pripečkio ir dar anglių primėto, kad kartumų ištraukt. Lukštus karvei aduoda. An ryt tų pienu nusunkia ir tų sunkų verda. Paskui pastovi kur vėsiau, tai sustengsta kap šaltiena. Prikepa pečiun bulvių, ir kas nori, valgo tų kisielių su bulvėm. Palienka kisieliaus ir vakaru. Verda spanguolių kisielių. Vakaru prikepa kviecinis kleckų,

grybų rasalo išverda – paraugytų burokų skystiman deda džiovintų grybų, pipirų, lapelių. Vakari kap atsisėda valgyt, tai pirmiausia šito rasalo užvalgo, tadu obuolį – išėina, kad nesiskirt šeima obuolys. Silkė, žuvis“ (4). „Kūčiom visokius pyragėlius kepam. Sukočiojam mielinį tešlą, su koku stiklini išspaudi ir dedi vidurin kų nor. Jei grybus, tai džiovintus grybus perverdi, sumali, pasmožini an aliejaus su svogūneliais ir in pyragėlį. Obolio papjaustai, sumaišai su aguonom ir cukrum, tai pyragėliai su obuoliais, su raugintais kopūstais, su trintom aguonom. Pyragėlius kepu pečiun. Turi būt dvylika valgių, kad yra dvylika mėnesių. Kisielių verdu iš spanguolių ir dar avižinį. Vaikai sako neskanu, bet aš sakau, kad būtina reikia suvalgyt šito kisieliaus. Seniau buvo savo žyrnių, tai būtina virėm, kad jie buvo minkšti, bet nesuverda. Dabar iš pirkinių, tai gaunas košė. Pupų šunta. Anksčiau kleckai buvo didesni nei dabar“ (24). „Kap Kūcia, tai dabar geriau valgo kap pirma. Kūcia, tai pasnykas, ir ryti nevalgo. Iš vakaro kap pavalgo, tai vakari cik kap sėda. Priskepa grikių myltų kleckelių. Kici brangūs myltai. Pikliavotų kviecinų jei nusperka, tai papila an stalo ir tuos grikinius kleckus pavolioja tuose pikliavotuose myltuose, kad kleckai būt balci. Baltas, prakandzi – vidurin juoda. O tu pirma pyragų paragausi!? Grikinė babkelė, tai skani! O jei nuperka svarų pyrago, tai oho. Žyrnių prisverda, saldės yra, ir valgo. Mano tėvas prie ežero gyveno, žuvoavo žydu, tai drabnos žuvis visadu turėjo. Tai žuvis puodelin sudedzi, aliejun užpili, žairose instatai. Va Jėzus, kap skanu! Aguonų būna prisauginį, tai vėl aguonapienis su kleckais kap gerai. Avižinį kisielių darė Kūciai. Vandenio priverda, pasaldzia ir Kūcion pirmucinis valgis. Kap tas miešimas atšąla, tai šaukštais valgė. Ot skanu. Raudono kisieliaus pirma nedarė. Raudono iš uogų nigdi niekas nedarė. Tai jau paskui pradėjo daryc raudonų. Kap mano vyras pamatė raudonų kisielių, tai sako, man labai pikta, negaliu an jo nei žiūrėc. O dabartės avižų kisieliaus nedaro. O seniau dvejios gyrnos buvo, tai celių savaitį moteros viena pas kitų ajo susmalc avižų. Iš miežių padaro kruopų: sutrina pieston, isijoja, išniekoja niekotėlėn. Tai tep kap malūnan geros kruopos gaunas, lukštai nuskapoja ir Kūciai grucė gaunas gera. Priverda iš ryto saldaus vandenio – miešimo ir valgo kruopas su tuo miešimu. Nu ir tadu bliūdas kruopų stovi an stalo, bliūdas kisielio ir to miešimo. Kap kas nori valgo, bet daugiausia ir miešimų semia su šaukštu: šaukštas grucės ar kisieliaus ir šaukštas miešimo burnon. Aguonas, tai cik su kleckais valgė. Pritrina aguonų, užpila virytu vandeniū, pamerkia kleckus ir tadu valgo. Aš tai nemyliu sumirkytų kleckų – tuom kartu insidedu. Kap sakiau, kleckai grikiniai, bet jei iškepa kviecinų kleckų ir vaikas jų išsineša sodzun, tai kici vaikai žiūro kap in stebuklų – duok paragauc, duok paragauc. O kad kitas neturėjo kviecinų, tai ir grikiniai gerai“ (19).

„Kūčiosa ir dabar, ir anksčiau: šližikai-kūčiukai, kisielius spanguolių ir avižinis, baravykai džiovinti. Padžiovinam baravykus, išverdam ir per mašynką peroarom, ir vyniojam į tešlą. Gaunasi „ausytės“ ir verdam jas aliejuj. Gali „ausytes“ ir kept aliejuj, bet dažniausiai verdam aliejuj. „Ausytes“ kepėm ir su aguonom: aguonas sumali, pasaldai ir įvynioji į tešlos vidų, ir verdi. Gali ir su obuoliais „ausytes“ virt. Aguonapieni valgo su kūčiukais. Kūčiukai iš kviečių miltų, iš vaikystės atsimenu, kad buvo malūnuose valcai, tai tėvelis veždavo valcuot kviečius ir būdavo labai geri miltai. Tai jau vaikai laukdavom, kad bus pyrago ir šližikų. Kūčiukai buvo maži, tokie kaip dabar. Užverdi vandeniū, ataušini, aguonas sudedi, cukraus ir tada kūčiukus sudedi, ir labai skanu. Tėvai sriubą virė iš baravykų. O aš neverdu, vyras nelabai valgydavo, tai mes tik „ausytes“ su grybais. Ir dabar aš bulves su lupynom verdu, su silke skanu“ (1).

„Iš spanguolių virė kisieliaus. Išverda skystesnio ir tirštesnio kisieliaus. Netoli mūsų buvo miškas, tai visokių uogų prisirinkdavom. Vaikam svarbiausia kleckai. Primerkia kleckų didžiausią puodą, ir kiek norim valgom. Buvo molinė terlūška, tai užplikina aguonas, išmirksta gerai, tai tada tėvelis su kirvio kotu suka suka ir taip susitrina, kad būna baltas, baltas kaip pienas. Vandeni atšaldo, kleckus sumerkia, tai jie gerai išmirksta, skanu būdavo. Dabar man taip neskanu, todėl kad mes viską, ką norim, kasdien valgom. O anksčiau nieko nebuvo, tik saldė ir grybų rasaluko išvirdavo. Tai kai jau šventė, tai šventė! Virdavo avižinį kisielių. Avižinių kruopų būdavo – į malūną nuveža, tą lukštą nuima. Paskui užverda ir supila tas kruopas, ir palaiko kokias tris dienas – rūgštį duoda. Jį vieną valgė, cukraus įdeda. Atsimenu, kai ėjau į mokyklą Žilinuose, tai mokytojas buvo labai geras, mane labai mylėjo. Per Kūčias eidavom į pamokas, tai po pamokų jis mane atsivesdavo į savo namus ir vaišindavo šokoladiniu kisieliu. Smetonos laikais galima buvo nusipirkt visokių skanumynų, kas turėjo pinigų. Mokytojai gyveno gerai. Gručę reikia virt ilgai, kad išvirtų labai skani. Mes jau turėjom plytą, tai ant plytos kepdavo žuvi ir „auseles“, ir gruce, ir kisielius virdavo ant plytos. Sukas moterys, bet kaip atsisėdi, tai jau jaučias šventė. Pirmiausia plotkelė, paskui valgo žuvi, silkę, dar kompotą – būdavo 12 patiekalų. Bulvės, duona, burokėlių dar padarydavo. Atverda burokėlius, sutarkuoja, svogūnėlius aliejų pakepina, sumaišo, ir skanu“ (14). „Gručė, silkė kepta visada būdavo. Vynioja silkę į tešlos blynėlį, kraštukus užsuka ir kepa. Pas mus grybingos vietos, tai per Kūčias grybus valgėm. Ir sūdytų padėdavo, ir džiovintų baravykų. Grybus džiovintus paverda, supjausto ir sėmenų aliejų kepa“ (17).

„Pas mus ant Kūčių stalo būtina turi būti žuvis, būtina turi būt lydeka. Ežere sugaudavo. Ir bobutė, atsimenu kaip šiandien, visą išvirusios lydekos galvą išskirsto ir sako: va čia visa Jėzaus kančia. Yra ir kelikas, kur komuniją duoda, ir kryžius būna, replės ir kalavijas, kur Kristų pervėrė. Galvą išardo ir viską gražiai išdžiovindavo (galvos kaulus) ir sudėdavo ant stalo atskiroj lėkštutėj. Paskiau sutrupindavo. Jų bet kur neišmesdavo, bet atiduodavo vištytėm ar sudegindavo. Stovėjo šitie lydekos galvos kaulai ant Kūčių stalo garbingai. Ir per naktį šitie kaulai būtina turi būti ant stalo – ateis dūšios. Ir kiekvieno valgio palikdavo ant stalo. Žuvies būdavo ir virtos, ir keptos. Man labai liko atminty ta lydegos galva. Jei išrinksit lydekos galvą, tai rasit visą Jėzaus kančią“ (9).

„Visas stalas paruoštas su pasninku. Silkė, žuvis, kūčiukai. Kūčiukus tai pas mus vadina kleckais ar kleckučiais. Kisielių virėm. Grybų būtina prisidžiovinam ant šypukų. Ir baravykus ir visokius grybus rinkom. Išverdam grybus, pakepinam ir darom „maišelius“. Taip darom: išvolioji tešlą, grybukus susmulkini su peiluku, pakepini aliejų, palukėn tešlinėn suvynioji ir aliejų kepi. Blynėlis – pala, o paskiau šaukštų grybų padėjai, apspaudei, ir gaunas „maišelis“. Galima stiklini išspaust ar tep kuo, ar peiliu. Stalų pridarai pilnų ir tada kepi aliejų. Sriuba, tai tik rasalukas – indedi grybų, gali žiupsnelį ir kopūstų indėt, aliejaus inpili, svogūno indedi ir paverdi. Sriubų valgė kap kas nori. Kiti sako, su bulvėm, o mes Kūčion nieko iš bulvių nedarėm. Aguonos. Buvo terlyčia, ir sugrūda, geriausia trynt su kirvakočiu. Paskiau vandenukų užvirinti, atausini ir užpili, pasaldini ir kleckus sudedi. Valgo kaip sriubų. Žinau ir avižinį kisielių. Mes virėm avižinį. Avižas sumala ir kokian puodelin biškį padžiovina ir apgrūda, kad ašakos apsiivalytų, gyrnom sumala. Iš vakaro užmaišom, pastatom, per nakc prabūna, o ryti inpila vandens, išmaišo ir tą skystimą perkošia, ir tadu išverdam. Supilam bliūdelin – ir kisielius“ (16). Štai tokie pagrindiniai šio krašto Kūčių vakaro valgiai. Paprasti,

bet kad Kūčių vakarienė nepaprasta, užtvirtina ir šis vyresniems žmonėms gerai žinomas tikėjimas: „*Miškan kap nuveini, tai raikia acimyc kokion savaitės dzienon Kūčių valgei – nesuciksi gyvatės*“ (18).

Kūčioms kurdavo pirtį. Sugrįžus iš pirties, moterys baigdavo paskutinius darbus ir tuoj kviečia šeimyną prie stalo. Sėdama gerokai sutemus. Kai kurie pateikėjai prisimena, kad nesėdavo anksčiau 9 valandos vakaro, kiti užsimena, kad užtekdavo sulaukti patekančios vakarinės žvaigždės. Seniau Kūčių valgydavo prie to paties kasdienio stalo, tik padengto šienų ir užklotu balta linine staltiese: „*ciesia paklodį dešimtanycį, baltų, lininį*“. Paprastai, visose šeimose sustojus aplink stalą pasimeldžiama ir pradedamas valgymas nuo kalėdaičio (*plotkelės*). Tegu trumpai papasakoja patys žmonės: „*Nuo poterių pradedam Kūčių. Suklupdo visus, o jau po maldų imkit plotkų. Persižegnoji, ir jau ji kap suvalgyta, imkis rasalo*“ (15). „*Atnešdavo tėvelis šieno. Šieno po staltiese padeda ir kašikėlį šieno statydavo po stalu. Šieno todėl, kad Jėzus Kristus gimė tvartelyje ant šieno. Plotkelę atsinešdavom iš bažnyčios, po vieną kiekvienam žmogui. Persižegnoji, plotkelę pabučiuoji ir suvalgai. Aš giedojau bažnyčios chore. Tai giesmę per Kūčias giedojom, bet neatsimenu. Mirusiam ant stalo statėm lėkštutę, ir dabar aš statau. Tuščią lėkštutę, šakutę ir peilį, taip kaip gyvam. Pradedam nuo plotkelės, tada silkę, žuvis*“ (1). „*Prieš Kūčias eidavom pas kaimyną į pirtį, kad prie stalo sėstum švarus. Pradedam nuo poterių, o tada plotkelės. Mes gerai pažinujom kleboną (aš ir barstydavau gėles per šventes), tai zakristijonas duodavo plotkelę kiekvienam šeimos nariui, bet taip, tai ir vienos šeimai užtenka plotkelės. Daug šeimų viena plotkele dalindavos. Aš Onušky dirbau mokytoja, bet ir čia valgėm Kūčių visą laiką. Nepamatė aktyvistai, bet buvo vienas tokis mokytojas škaradnas, tai po langais lakstydavo, tikrindavo, kas sėda prie stalo. Bet mes gerai uždengiam langą – ir niekas nemato. Gal tais laikais nebuvo mados statyt lėkštutę mirusiam. Mano sesuo mirė turėdama 19 metų. Daktaras buvo, bet ji sarmatinos ir nevažiavo. Nu paskui diedukas mirė, nebuvo mados ką nors padėt mirusiam*“ (14).

„*Pirty visada išsiprausiam ir visada papoteriaunam prieš valgį. Plotkeles nešiojo vargonininkas. Mes per langą pamatom, kad ateina, tai lėkštukę padedam ant stalo, ir vargonininkas į tą lėkštukę padeda plotkelių. Kiek šeimoj narių, tiek ir plotkelių. Atsilyginam pinigais ar iš javo duoda. Jau dabar einam patys nusiperkam. Visadu ant stalo dedam kryželį, žvakę ir šieno. Šieno ant stalo pakloja ir dar po stalu maiše šieno dėdavo. Ant ryt nurenka šieną ir tą, iš po stalo, šieną neša ir atiduoda gyvuliams*“ (2). „*Plotkas iš bažnyčios gaudavom. Kadaisė zakristijonas išnešiodavo – kiek asmenų, tiek plotkelių palieka. Kap susėdam, tai pirmiausia po plotkelį, tėvelis visiem padalina, visi vienas kitam akyse pažiūrim, pasdžiaugiam, kad visi sulaukėm Kūčių. Šieno atnešdavo, be šieno nebūtų Kūčių. Atnešdavo daug, paties gražiausio šieno, tai staltiesi kaip užkloja, tai tas stalas kaip paduška. Dabar jau tep nėra. Celafaniniam maišely atsinešam ir padedam po staltiesi ton vieton, kur dėsim plotkeles*“ (16).

Pasirodė įdomių ir retų papročių – „*Kūčių šieno kitkutė*“ ir „*lopšelis*“. „*Mes buvom 5 vaikai, tai prieš šventę kiekvienas sau pasisiūdavom terbeles kleckeliams susidėt. Kiekvienas savo ir terbeles nešiojomės, ir džiaugėmės, kad turim savo kleckų. Tėvelis Kūčiai surišdavo kitkutę iš šieno. Tą patį šieną susuka, tokią kaip virvę padaro ir suriša šienelį. Padeda kitką po stalu, o palaido šieno deda ant stalo. Tą kitką suriša panašiai kaip būna rugių pėdas. Per vidurį suriša, o galai laisvi. Skaitos, kad gimė Dievulis ant*

šieno. Prisimenu, kaip tėvelis darydavo lovytę Jazusėliui iš plotkelių. Paima plotkelę ir visus keturis plotkelės kampus sulenkia. Tada iškerpa iš plotkelės kryžių, deda į šitą lopšėlį, pakabina virš stalo ant siūlo ir liepia vaikam pūst, kad tas lopšelis suptųsi. Šitą plotkelinį lopšėlį vaikai pučia vienas nuo kito, tai labai smagu. Kalbėjo, kad ir Dievulis valgis kartu su mum Kūčių. Plotkelė – visiem po vieną, o lopšeliui perka lyčną“ (17).

Pateikėjai visi kaip vienas tvirtina, kad tai, ko nesuvalgydavo, tą ir palikdavo ant stalo iki Kalėdų pirmosios dienos ryto. Sako, kad kūčiavoja ir namų vėlės: „Sakydavo, kad reikia palikt ant stalo visų valgių ir plotkelės. Sako, ateis mirusių dūšios ir kūčiavos. Paledžia dūšias. Ir dabar per naktį išlaikom plotkeles ir visų valgių. Jei yra mirusių, tai padedam lėkštutę, šakutę, peiliuką, tegu žino, kad laukiam. Valgius suvalgom atsikėlę, o plotkelės, tai paliekam. Plotkelė gerai turėt namuose, jei teliuojas karvė, duodam, ar jei žmogų pasidaros negerai, jei nori prieš mirtį ko nor švento, kad palengvėtų, tai duoda plotkelės suvalgyt ir šventinto vandeniui atsigt“ (9). „Sakydavo, kad reikia viską palikt ant stalo, kad ateis dūšios ir jos norės. Iš manęs visi juokės, kai aš likdavau miegot prie stalo, man gal rūpėjo tos dūšios? Sako, žiūrėk, žūrėk, kai ateis dūšios tai bus tau. Aš sakau, nebijau tų dūšių. Būdavo po langu atsigulu, tai mėnulis šviečia – gražu, šviesu, toli matau. Miegas neima, a čia stalas valgiais nukrautas. Atsikeliu, pavalgau ir vėl atsigulu, nesulaukus tų dūšių“ (14). „Sako, per Kūčių dūšios sugrįžta, už dūšias ir meldės Kūčion. Mes kap Kūčių valgom, tai viskų, kas nesuvalgyta, lienka an stalo. Ir šaukštus palienkam. Šaukštus užvercia. Bijo, kad nerast ryti apvirtusio. Sako, gal ateis“ (19).

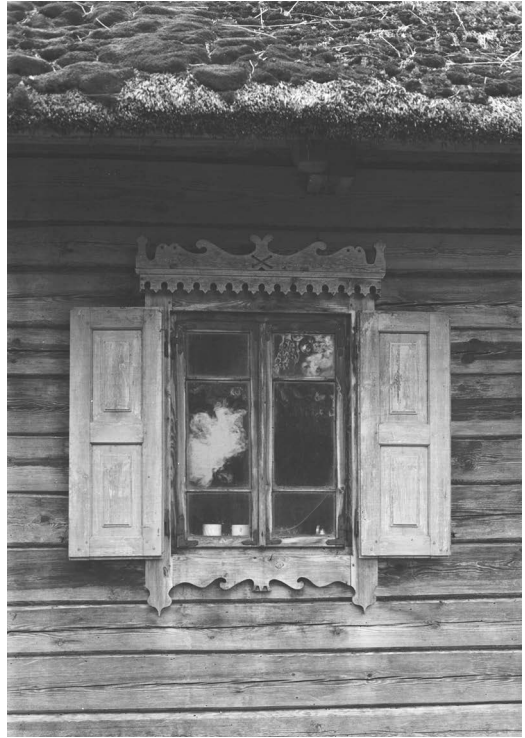
Po vakarienes buvo buriama. Populiariausi būrimai tie, kurie žinomi visoje Lietuvoje: šieno iš po staltiesės traukimas, malkų nešimas, šunų klausymasis, tvoros statinių kabinimas ir kt. Stasė Čeikauskienė iš Panošiškių pasakoja: „Iš savo malkinės glėbį malkos suima mergos ir neša. Atneši skaičiuoja – pora ar lyčnas. Pora, tai šitais metais išteks. Išbėga mergos an kiemo ir kabina tvoros štankietus. Kiek apkabins – porų ar lyčnų, išteks ar neišteks. Kiekvienas savo kleckų pasižymi ir sudeda an slanksčio. Inlaidžia šunį ir žiūro, katros kleckų šuva pirmiausia paims, tai toj pirma išeis iš namų. Bėga pas kaimynus po langu ir klauso, ką toj šeima kalba. Jei išgirsi, kad pasako: „Vaikai, sėskitės“, tai jau merga sėdės dar metus. O jei – „Aik tu ti!“, tai jau išaisi iš namų. Visi žinojo šitų burtų, tai būna, jei išgirsta, kad kas po langu baladojas, tai tyčia pasako „Sėdėk, sėdėk“, tai jau bėda. O kitas tyčia pasako: „Aikit, aikit“. Mano sesuva vienais metais bėgiojo, tai gal pirkion užgirdo, kad po langu kas yra ir pasakė: „Labas vakaras. Užeikit atsisėsit, pasėdėsit“, tai jau blogai, grįžo nepatenkyta“.

Strikolių tvora ir lentelė sūriui džiovinti. Kūčių naktį mergos kabina tvoros štankietus – porų ar lyčnų, išteks ar neišteks. Jono Balkaus sodyba Samninkų k. 1938 m. J. Timuko nuotr. (NMKČDMA)

Paskutinis būrimas šiuose kraštuose labai populiarus. Dar būrimų: „Pavalgėm Kūčių, traukiam šienų – kas ilgiau gyvens. Tai vėl dėdė sako, mergos aikit varažyt. Atsinešė niekocių, surinko visų po vienu tūflį [bata], sudėjo niekocion ir krato. Katros tūflis pirmiausia iškris, tai toj pirma apsiženis. Tai po to ainam tūflių mest per stogų. Mėtėm, mėtėm, ir mano sesuvai užsilaiškė tūflis už kamino. Dėdė sako, tai tu tikrai jau nepsiženysi, sėdėsi palei kaminų. Dėdė paskiau sunkiai nuėmė tų tūflį. Tai vėl liepia pirkių išluot ir mėšlus užnešt an pirkios ir apeit kaminų. Kų pamatysi už kamino, tai su tuoj apsiženysi“ (21). Šiame burte neatsitiktinė būrimo priemonė – tūflis. Ištekėjimas, kartais ir vedybos, asocijuojasi su žodžiu „eiti“, o eiti apsiavus tūplius – nekasdienis išėjimas. Kaminas priklauso tai namų sričiai, kur veikia namų dvasios, tai jos gal ir talkina būrėjams. Pastebėjau, kad šieno traukimas pagal šiaudelio ilgį, nuspėjant gyvenimo trukmę, kartais atliekamas ne iš karto po Kūčių vakarienės, bet pirmosios Kalėdų dienos ryte: „Būrė kieno ilgesnis šienas. Vieni spėjo, kiek gyvens, o mano tėvo laikais pagal šienų sprendė an kieno dalios aukštesnis javas, labiausiai linai augs. Būrėm an rydzenos, prieš nešanc šienų gyvuliam“ (15). Arba: „Traukdavo šieną iš po staltiesės – jei šiaudas ilgas, tai gerai augs linai. Jei šiaudas šakotas, bus geras javų derlius“ (20). Tikėjimas, kad apkabinamų tvoros statinių skaičius nulems vedybas, šiuose kraštuose turi vieną svarbų specifinį niuansą – apkabinama gėlių darželio tvora: „Pavalgom, tai išeinam an oro ir bėgam in darželį ir rankom apkabini darželio kuolus. Dėl išėjimo“ (19).

Dar vienas populiarus burtas: „Išsikerpam mažus poperiukus ir užrašom bernų vardus. Dedam po galvu. An rytojaus kap atsikeliam, traukiam – tas bus tavo vyras. Neteisybė. Mano vyras Andrius, o aš tokio vardo net nebuvo užrašius, už tai, kad Gruožnykuos buvo Andrius labai dzidelis skandalistas. Vyras mušas, ir jis lenda, tai man nepatiko ir aš tokio vardo nerašiau. Vaškų vandenin lašinam – vis kas nor išeina“ (24). Lapelius su vardais traukė ir taip: „Kortelas su vardais deda terbelėn – ir kokį vardų ištrauksi, tokis bus tavo. Aš nuvejau pas draugį, sudėjom lapelius terbelėn ir traukėm. Sakau, tai kad aš ištrauktai Motiejų, man tokis gražus vardas Motiejus. Nu tai trauk. Inkišau rankų – va ir papuolė Motiejus, ir išėjau už Motiejo. O gi būdavo an žiemos pasliekci rūtų; priskinam ir su samanom sudedzi, sudedzi. Tai jei jau veseilia, tai ateina, prašo mergaitės, kad duotai vainikėliu. Tai aš Kūcion inmetiau bliūdan rūtos šakutį –

Stasio Mikalopo namo langas Taučionių k.

Per Kūčias mergos bėga pas kaimynus po langu ir klauso, ką toj šeima kalba. 1938 m. Juozo Timuko nuotr. Iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus archyvo (NMKČDMA)

aina, aina, plaukia, plaukia šakutė ir va šiton vieton, kur Kazokiškės, ir sustoja. Tai dartės Zosia sako, jau tu išeisi Kazokiškėn. Zosios šakutė apei aplinkui bliūdų ir palei jų sustoja. Sako, mano bus vieton. O ji pas motinų buvo viena ir pasėmė vyrų pas savi, o aš in šitų pusį ir nuveju“ (19). Dar vienas panašus spėjimas: „Prieš Kalėdas ir tep varažinom: paimi dzidelę bliūdų, pripili vandenio, prisiskini rūtų ir nuspini vainikaicį. Dedzi vainikų bliūdan ir žiūri – in kurių pusį vainikas plauks. Aš dar jauna buvau, nenorėjau būrcis, bet pamotė pripylė vandenio ir sako, aik nusiskynk rūtų in kur plauks tavo vainikėlis. Ir vainikėlis in mano vyro pusį plaukė, ir šunys iš tos pusės lojo. Ir buvo vyras iš to krašto“ (13).

Dar keletas senovinių burtų: „O kap kas, tai varažino pircin. Mergos apsirangia kailiniais, nuveina prie pircies ir kiša pircin rankų ir varažina, ar bagotas bus vyras. Jei rankų paduos su vylnu (gal vilnonė piršcinė?), tai bus bagotas. Bernai išgirdo, kad mergos ruošias varažyc pircin, tai jie nuvejo ir laukia, kad pagūdzyc. Sako, inkišo rankų per duris, tai jai suėmė už rankos ir insitraukė pircin. Merga rėkė, rėkė ir pasbaigė. Kap pasisveikino ir pasisveikino“ (13). „Kitan galan pirkios būdavo kamaros ir ti stovėjo gyrnos. Pavalgius Kūcių, raikia nuveic kamaron, an gyrnų pastacyc žvakį, bliūdų vandenio ir zerkolų. Užsidegi žvakį ir galvodama apė bernų nusprausi, ir pažiūrai zerkolan. Viena merga tep darė – nusprausė ir pažiūrėjo zerkolan, pamatė nepažįstamo vyro veidų. Ir tas pats bernas atvažiavo piršliuosa. Išsikvietė jį per būrtų, pasrodė – va tavo vyras“ (4). „Bernai prieš vakarienių suveina vienas pas kitų pasėdėc, bet jau po Kūcių, tai mano tėvas nelaido niekur – gulc! Vienais metais išejom pavalgį ir girdzim, kad pas kaimynus išejo mergos iš pirkios ir krykta, krykšta. Jos basos bėgioja apė pirkių ir buria. Mes su kitu kaimynu cykiai nuvejom, pasgovėm ir basas palaikėm an sniego. Pirma buvo būrimas basom bėgc, kų suciksi“ (15).

Pranašingi Kūcių nakties sapnai: „A sesuva, pavalgius Kūčias, nusprausė ir napsišluostius atsigulė. Aš dar vaikas buvau, bet galvoju ir aš tep padarysiu – nusprausus atsiguliau ir sapnavau. Jis buvo iš mūs kaimo, aš jį pažinojau. Su mano broliu vienu metų, tai daug už mani vyresnis. Net negalvoju, kad už jo ištekėsiu, bet ir ištekėjau. Sapnuoju, kad mes po kapus vaikščiojam abudu. Dar nedzidelė būdama susapnavau, o paskui mergu būdama ko nedariau, bet nikdi nieko nesapnavau“ (4).

Visi pateikėjai prisimena legendą apie Kūcių naktį prakalbančius gyvulius, apie vynu virstantį šulinių vandenį. Netgi paprotį – šieną nuo Kūcių stalo sušerti gyvuliams – grindžia šia legenda: „Gyvuliai prakalba, tai jiem priklauso Kūcių šienų atiduot“ (18). Tačiau išplėtoto siužeto pasakojimo apie gyvulių kalbą neteko užrašyti. Tik užsimenama, kad gyvuliai nuspėja, kokie bus ateinantys metai, pasiskundžia blogais šeimininkais. Už tai žmonių dėka ilgiausią metų naktį vyksta stebuklai-pokštai: „Per Kūčias Ūnušky jaunimas dar krėsdavo šposus: nuima šulnio dangtį, nuverčia tvoras, nuima vartus, nukabina nuo šulinio kibirą ir prie kito šulinio pakabina. Bet nieko nesulaužydavo. Taip darydavo miestelio vyrai ir berniukai. Kai kuriuos daiktus: vartus, kibirus, kirvius, razgines reikėdavo eit ir išsipirkt. Kad atsiimt daiktus, reikėdavo šposininkus pavaišinti ar net pinigais išsipirkti. Kartais ir vežimus nuvartydavo, o paskiau reikėjo išsipirkt, kad atstumtų ir pastatytų į vietą. O ne taip seniai tai mašiną nuvarė. Daugiausia šitoj vietoj, kur dabar parduotuvė, visus nutemtus daiktus sukrauna. Iš kažin kur prinešdavo, iš kolonijų, o paskiau atėik išsipirkt, kad tau atneštų, atvartytų ir padėtų į vietą. Iš Bičiūnų kaimo net prinešdavo. Taip

Jono Alaburdos šulinys Žilinuose. 1938 m. J. Timuko nuotr. (NMKČDMA)

darydavo senovėj ir dabar dar taip daro, dar nepametė šito papročio. Per šias Kūčias mums kibirą su lenciūgu gražiai nuėmė ir nunešė. Šulinys prie pat namo. Atsikėlėm, eisim pasemt vandens – nei kibiro, nei lenciūgo. Reikia eit ieškot. Nuėjo, parsinešė, ir vėl semiam. Ir šiais laikais visą naktį dirba pacanai, kokį 15–16 metų. Dabar tai jau mažiau svarbius daiktus nuneša, o anksčiau tai ir vežimus, akėčias, plūgus tįsdavo. Nesulaužo, nieko“ (3).

Kaip jau užsiminta, Kalėdų rytą kaip visoje Lietuvoje, taip ir Onuškio krašte, šienas atiduodamas karvėms, veršiams ir avelėms. Pavyzdžiui: „Kūčios naktį kalba gyvuliai. Arklys ne. Arklys mulas procaunykas. Avytės, karvės, ožka, avytės kalbas, tai jom duoda nuo stalo šieno, arkliu neduoda. Tėvelis tep sakydavo“ (15). „Plotkelę, kur buvom palikę ant stalo, tai susukam į poperėlį ir paliekam kitiem metam. Šieną, kur po staltiese, nešdavo karoytei. Paršams neklodavom. Turi kas nors suėst, o jei karvės nėra, tai mama šieną deda į pečių. Klot kiaulėm negalima. Duodavom karvei plotkelės, o arkliui – ne. Nuneša mama karvei atsigert ir prieš tai duoda plotkelės“ (20). „Šieno tas nuotrupas, kaip nurenka stalų, pasilieka, sako, labai gerai virti arbatėles iš to šieno ir gerti. Nuo nervų, jie jau šventinti. Šieno trupinukus į maišelį ir laiko, o taip šieną atiduoda gyvuliam. Šventas daiktas“ (3).

Kalėdos, kad ir laikomos labai didele ir svarbia švente, bet liaudiškais papročiais nepasižymi ir nepasižymėjo. Kalėdinės eglutės namuose atsirado vėlai, kaip ir kalėdinės dovanėlės. Truputis autentikos: „Kalėdos, tai jau būtinai važiuoja an Bernelių mišių. Skaniau riebiau pavalgai, ir gerai, ir šventė. Aglutių pas ma tėvus nebuvo ir jokių dovanėlių nebuvo. Bet kad šventė, tai mama iš kleckelių tešlos kiekvienam vaiku po „antukį“ iškepa. Padaro tokių kap antukį. Tai jau dziau-

gies, kad ir tu, ir tu, ir tu gausi Kalėdom antukį. Mano gražesnė antukė, bet ir tavo graži. Dovana vaikam ir kleckai. Kūčių vakari valgai kiek nori kleckų ir Kalėdų rytų valgai kiek nori kleckų. Kas lienka, tai mama padalina kožnam vaiku tuos likusius kleckus. Laikai kapšėlį pasruošus, kad kuo daugiau tektų kleckų. Kapšelis daugiausia būna nuo cukraus popierinis, arba pasisiuovam kapšukų kleckams susdėt iš audeklo. Tas kapšukas, tai ir visa dovana. Kleckus per Kalėdas pirmiausia ir suvalgai, o antuki dar pasdziaugi“ (4). „Kalėdos – bažnyčia, pavalgai geriau, ir poilsis. Jaunimo vakaruškos. Valgymas tokis – riebus kopūstai, mėsa, dešraitė, šaltiena, net pyragų ne visadu buvo. Eglaitių puošimas – nebuvo mados. Kap čia atėjau, tai savo vaikam pradėjau puošč eglutes. Vienais metais nuvejom su vaikais miškan, tai gal 8 eglutes parsinešėm: šita graži, šita dar gražesnė, o va kokia tanki. Žaislai iš popieriaus. Pripiešiu visokių: va varna, voverka, kiškis, lapė, tai mano vaikai cik šokinėja iš laimės. O tai Kalėdos! Dovanų vaikam nežinota“ (24). „Kalėdinės eglutės būdavo tik mokyklose. Namuose nebuvo mados. Mokykloj, tai labai gražiai padarydavo; ir pirktiniai, ir savadarbiai žaislai. Žilinuosė mokytojavo Onuškie viršaičio žmona, nu tai labai gražių padarydavo ir vaikai prie eglutės pašoka, padainuoja. Kalėdom iškepėdavo kvietinių pikliavotų miltų pyragą. Į malūną savo miltų nuveža. Iškepėdavo pyragą, laikėm savo paršus, tai prieš Kalėdas pjaudavo kiaulę ir mėsos kopūstuose išvirdavo. Po bažnyčios pavalgom skaniau ir einam pas drauges arba jos pas mane ateina. Vakare šokiai“ (14).

Labiau už Kalėdas Onuškie krašto gyventojai prisimena **tarpušventį**. Pavyzdžiui: „Nuo Kalėdų būdavo šventvakariai ir mes nieko nedirbom. Neverpė, ir atsimenu – aš mezgiau ir sesuo mezgė, tai tėvelis uždraudė. Negalima nieko dirbt, tai sėdim vieni pas kitus, bet butelio nebuvo mados. Draugiškai jaunimas gyveno, vakarėlius darydavo po namus. Pas mus vienas galas namų buvo su grindim (seniau ne pas visus tos grindys buvo), tai pas mus susirinkdavo jaunimas ir šokdavom, žaidimus žaidžiam“ (1). „Po Kalėdai vakarais neverpia – saulė laidzias, ir ratelį pastato. Negalima. Mum jauniem labai gerai, mes lakiam in kaimų. Susėda bernai, mergos ir visokių žaidimų aina. Daugiausia žiedų dalina. Paima akmenukų ar bulbaitį – žiedas, ir deda saujon, o kitas spėja, pas ką žiedas žydi. Atspėk. Atspėjo, tai aduoda kokį daiktų. Surenka fantus, tai iškelia, rodo – kieno skarelė. Tai ta, katros skarelė, sako: „Aduok man skarelį, mano skarelė niekuo nekalta, man galvelai šalta“. „Tai aik, parvežk tris vežimus šieno“. Tai in duris nuvejo ir trina galvu – parveža šieno. Atgauna skarelį. Tarpukalėdzis reikia šovsc dėl gyvulių. Neverpia, kad gyvuliam kojų nesuktų. Prieš Kalėdas paveja va tokį nedzidelį kamuolaicį ir padeda. Matai tarpukalėdzin negalima pradėc vyc kamuolio. Kap kamuolaicis jau pradėtas, tai jau gali, jau nuveja špulių. Dzienu špulių nuveja, vakari ir vyc negalima. Dėl gyvulių. Jau sėdzi ir švenca. Tėvai švenca, o mes lakiojam po kaimų“ (19). „Po Kalėdų buvo šventvakariai. Dar ir dabar mes šventvakarius kap ir švenčiam – vakarais nieko nedarom, jokių darbų nedirbam. O kap buvom jauni, tai šventvakariai – dziaugsmas. Anksciau visi vakarai praverpci, o per šventvakarius neverpėm ir tep nieko nedarėm. O kad neraikia dirbt, tai kiekvienu vakarų darėm vakaruškas. Vyresni irgi nedirbo, svarbiausia, kad vakarais niekas nedirbtų. Sutemė, tai mama visus ratelius sustatė ir jokių darbų, jokių verpimų. Ir lig Naujų metų vakarais neverpė, nesiuvo, lopkų nedarė, balanų nesmailino. Ca dėl gyvulių šventė. Šventvakariai, tai nedirbo, kad avys erukus gerai vestų, karvė telukų laimingai atvestų, kad nebūtų jokių apsigimėlių. Šventvakarius pas mus šventė iki Naujų metų, o kitur iki Trijų Karalių“ (4). Naujieji

metai, anot pateikėjų, – *dzidelė šventė*, bet jokių papročių, jokios šventimo tradicijos taip ir nepapasakoja. Galima nujauti, kad Naujųjų metų data – tai tik viena iš tarpusvenčio dienų. Kad ir toks pasakymas: „*Naujus metus ir anksčiau šventė. Didelė šventė. Jaunimas daro vakaruškas, o senesni aina bažnyčion. Anksčiau niekas dzvyliktos nelaukė, su degtini nešventė, nebaliavojo. Ryti atsikėlei – ir Nauji metai. Paruošia valgyc geriau, nu tep, kap sekmadienį. Blynų prikepa pečiuon, mėsos priverda. pavalgai, pasilsi ir po šventei*“ (4).

Apie Lietuvoje buvusias populiarias **Trijų Karalių** (sausio 6 d.) vaikštynes Onušio apylinkėse prisimena miglotai: „*Aš maža buvau, gal 4–5 metų, vos vos atsimenu, kad pas mus atejo trys karaliai. Rūbai, tai baltas su raudonu. Kepurės labai įdomios. Popierinės, tokios kampuotos, aukštos. Daugiau karalių nematiau, po to jau nevaikščiojo*“ (24). „*Trys karaliai pas mus nejo. Kap adarė rubežių, tai lenkai ataidzinėjo. Padaro šokius, tai ir lenkų karaliai sudalyvauna, pašoka. Už Lietuvos karaliai nėjo, nebuvo mūs kaimi karalių. Kreidų tai švencino. Anksčiau kryžukus ir raides rašė ne cik an durų, bet ir an langų. Macyc dėl to, kad piktos dvasios neineitų, namai būtų laimingi*“ (4).

Žilinuosė Trijų Karalių vaikštyinės populiariesnės: „*Žilinuose vaikščiojo trys karaliai. Tėvelis išsivarydavo samagono savo reikalam, tai laikė ir karaliam pavaišyt. Trys karaliai užaina pirkion, pagieda. Tėvelis jiem duodavo samagono, užkąst. Pasvaišina, pagieda ir išaina. Kitus namus lanko. Kreida va ir dabar yra nupiešta ant mano durų su šventa kreida, taip ir seniau piešė. Saugo namus*“ (14).

Štai ir visas Kalėdų laikotarpis, ir beveik visa kalendorinių švenčių Onušio valsčiuje apžvalga. Galime paminėti dar vieną neeilinę dieną – **šv. Agotą**. Šią dieną (vasario 5 d.) į bažnyčią nešama šventinti duona. Šv. Agota laikoma ugnies globėja, tai ir šventintos duonos viena iš pagrindinių funkcijų – saugoti namus nuo ugnies. Po trupinį šventintos duonos gauna paragauti visi šeimos nariai. Įrišta į drobinę atraižėlę duona dedama į spintą, skrynią, kartais kišama į krosnies ar pakrosnio nuošalesnę kertelę ir laikoma ištisus metus, kad „*namų ugnis būtų spakaina*“. Jei vis dėlto gaisro neišvengta, šv. Agotos duona bent jau „*prilaiko ugnį*“, „išveda“ į saugesnę erdvę. Kad ir toks pasakojimas: „*Ir dar aš dėl šv. Agotos duonos įsitikinus. Čia kaimynystėj buvo gaisras, mes su vyru jau miegojom, ir čia mums pro langą atšviečia. Nulėkėm, vandenį kibirais nešiojom, paskiau gaisrinė atlėkė. Aš sakau, gal kas turit šv. Agotos duonos? Viena mokytoja sako, aš turiu. Rado tą duoną, tai aš bėgom aplaksčiau apie tą namą ir reikia į vieną pusę mest, kur nėra namų. Ir taip gražiai vėjas pakreipė į vieną pusę, kur aš mečiau. O taip tai jau nešė ant vargonininko namų. Aš išvedžiau į kitą pusę ugnį su Agotos duona. Paskiau gaisrinė atvažiavo ir apgesino. Paskiau mano dukra važiavo iš darbo su mašina, o čia toks putinys buvo! Nematyt nieko, o mašinos vis lenkia. Tai ji išsiėmė Agotos duonos, pabučiavo tą duoną ir pradėjo melstis, kad laimingai grįžtų. Ir grįžo, tai sako, tikrai man padėjo šv. Agotos duona. Šv. Agotos duoną reikia su savim turēt kelionėse*“ (1). Šv. Agotos duonos dedama numirėliui ant krūtinės, kad „nekeltų“, ji gina nuo blogos akies, gyvatės ir net kulkos, todėl motinos, išleisdamos sūnus į kariuomenę, išsiūdavo į drabužį šv. Agotos duonos gabalėlį.

Pateikėjai

1. Janina Aleksienė, gim. 1929 m. Onušio mstl.;
2. Ona Bagdonavičienė, gim. 1932 m. Karėivonių k.;
3. Genovaitė Baniuškevičienė, gim. 1931 m. Onušio mstl.;
4. Stasė Čeikauskienė, gim. 1926 m. Panóšiškių k.;
5. Jadvyga Čiupalienė, gim. 1932 m. Žūklijų k.;
6. Veronika Glaveckienė, gim. 1923 m. Alabūrdiškių k.;
7. Angelė Jarmalavičienė, gim. 1966 m. Gruožninkų k.;
8. Marija Jarmalavičienė, gim. 1930 m. Kęstučių k.;
9. Marytė Kaminskienė, gim. 1939 m. Ramanāvos k.;
10. Veronika Kazokienė, gim. 1919 m. Žūklijų k.;
11. Stefa Klerauskienė, gim. 1941 m. Ramošiškių k.;
12. Adelė Kubilienė, gim. 1935 m. Grendavės k.;
13. Zosė Kuncevičienė, gim. 1922 m. Panošiškių k.;
14. Ona Malinauskienė, gim. 1926 m. Žilinių k.;
15. Andrius Matusevičius, gim. 1918 m. Panóšiškių k.;
16. Bronislava Petruškevičienė (Glebaitė), gim. 1929 m. Júodklonio k.;
17. Jadvyga Senutienė, gim. 1930 m. Ramošiškių k.;
18. Bronius Strikauskas, gim. 1932 m. Žūklijų k.;
19. Juzė Šidlauskienė, gim. 1908 m. Grendavės k.;
20. Marytė Tviragaitė, gim. 1926 m. Onušio mstl.;
21. Ona Vaškevičienė, gim. 1927 m. Gūdakiemio k.;
22. Zosė Vaškevičienė, gim. 1929 m. Utos k.;
23. Jadvyga Vyšniauskienė, gim. 1914 m. Dembinos k.;
24. Ona Vyšniauskienė, gim. 1936 m. Gruožninkėlių k.

Onuškiečiai apie bendravimo kultūrą

Elena Bacvinkienė

Pagrindinis šio darbo tikslas: remiantis archyvine, kraštotyrine, etnologine medžiaga, naudojantis informacijos pateikėjų atsiminimais, liudytojų liudijimais ir sukaupta ekspedicijoje medžiaga atskleisti Ūnuškio miestelio ir aplinkinių kaimų žmonių bendravimo kultūrą, tarpusavio santykius, bendravimą šeimoje ir tarp kaimynų, jaunimo tarpusavio santykius. Taip pat aptariamas požiūris į vienišas moteris ir nesantuokinius vaikus bei nerašytas elgesio taisykles.

Lietuvės kaime per šimtmečius nusistovėjusi bendražmogiška liaudies kultūra apėmė visą žmogaus buitį ir būtį, lėmė papročius, elgesį, santykius šeimoje ir bendruomenėje. Net nežinodamas kultūros termino žmogus dvasines vertybes – toleranciją, geranoriškumą, orumą ir pagarbą – intuityviai diegė savo vaikams. Ne mažiau svarbus mūsų etninės kultūros šaltinis – liaudies etiketas – atspindėjo tarpusavio santykius, pagarbą, nerašytas taisykles, kuriose išryškėja praktinė žmonių galvosena, elgesio įpročiai, papročiai, ryšys su aplinkiniu pasauliu. Tai sudedamoji visuomenės išorės kultūros dalis, kurioje matyti per ilgą socialinę praktiką sukauptas dorovinis patyrimas. Liaudies etiketas reguliuoja bendras, unifikuotas elgesio manieras ir todėl reiškiasi tam tikrais žmonių įpročiais, papročiais, taip pat ritualais. Jis remiasi elementariomis dorovės normomis, susijusiomis su dėmesiu ir pagarba kitam žmogui.

Žmogus kur kas geriau jaučiasi, kai yra susipažinęs su papročiais, elgesio taisyklėmis, nurodančiomis tam ar kitam atvejui reikalingas elgesio normas. Šių taisyklių laikymasis padeda jam laisvai orientuotis situacijose, žinoti, ko iš jo tikimasi ir kaip privalu elgtis. Būdamas dėmesingas kitiems, tokio paties dėmesio sulauks iš aplinkinių. Didelę įtaką elgesiui darė ir daro gyvenimo sąlygos, todėl nenuostabu, kad etiketą lėmė ekonominis krašto gyvenimas, bendras krašto kultūrinis lygis, šeima, kaimynai ir daugelis kitų veiksnių.

Kaimo bendruomenės centre yra šeima. Joje ir per ją paveldima daugelis tradicijų, kultūros normų ir vertybių. Abipusės pagarbos, atviro bendravimo, darnos sklidiną namų atmosferą lemia jiems vadovaujantys žmonės; pagal tradiciją tai tėvas ir motina. Šeimoje vertybes buvo stengiamasi įdiegti dažniausiai pamokymais ir draudimais. Kasdienis šeimos, kaimo ar miestelio gyvenimas ugdė vaikus ir jaunimą, skatino gerbti vyresnio amžiaus žmones, pasveikinti, prireikus – padėti.

Pati kasdieniškiausia, būdingiausia pagarbos ir draugiškumo išraiška – pasisveikinimas. Žodinis pasisveikinimas turi plačią prasmę, kuri XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje buvo reiškama palabiniu, pasveikinimu, palinkėjimu. Vaikai žinojo, kad užėjus į kaimyno namus reikia pagarbinti Jėzų Kristų. Atsisveikinant pasakyti „sudiev“. Ne vienas pasakotojas teigė, jog sveikindavosi visi: „*nepraeisi pro žmogų kaip kiaulė*“ (10). Dažnai žodinis pasisveikinimas buvo lydimas įvairių gestų ir veiksnių. Besisveikinantys dažnai vienas kitam paduodavo ranką. Taip sveikinosi kaimynai, artimesni pažįstami. Moteris, prisimindama vaikystės metus, pasakojo: „*Jei tetos ar kokios moteriškės ateidavo, tai pasisveikinant pamotė mokė ranką pabučiuoti*“ (7). Pagarbus elgesys, dėmesys kaimynui ar sutiktam svetimam žmo-

Mikalopų kūdikio krikštytos Onuškyje. Iš kairės pirmas stovi Onuškio pasienio policininkas Stasys Žilionis su žmona. 1939 m. Iš Aldonos Žilionytės archyvo

gui, be abejo, daug priklausė nuo šeimoje ugdomų vertybių. Tai atspindėjo tėvų ir vaikų, kaimynų santykius. Pasakotoja prisimena, kad būdami vaikai, atvažiavę pas močiutę, tardavo: „*Garbė Jėzui Kristui*“ (10), o kai močiutė ateidavo į namus, sakydavo: „*Pagarbinkime šiuos namus*“ (7). Su kaimynais visada pasisveikindavo, atsiveikindavo, ir taip iki šių dienų pagarbiai bendraujanti su kaimynais. Ūnuškio miestelio senbuvė Marijona Didkienė teigė, kad gatvėje susitinkantys kaimynai sveikindavosi: „*labas rytas*“, „*laba diena*“. Jei kelis kartus susitikdavo tą pačią dieną – nebesisveikindavo. Vyruvi ranką paduodavo, o su moterimis paprastai. Tačiau pasakotojai, kalbėdami apie šiandieną, ne vienas tvirtino, kad pasikeitė pasisveikinimas ir su kaimynais, ir su šeima. Dažniausiai sveikindamiesi vienas kitam sako „*laba diena*“.

Devyniasdešimtmetis senolis Benediktas Maksimavičius, gimęs 1916 m., pasakojo, kad nuo pat jaunų dienų, kiek tik jis prisimena, pasisveikinimas buvo „*laba diena*“, kaip ir visuomet. Taip pat sakydavo senoviškai: „*Garbė Jėzui Kristui*“ (7). Dabar Ūnuškyje jį iš abiejų pusių supa kaimynai, su jais sveikinasi pasakydamas „*laba diena*“ per tvorą. Apie sveikatą neklausia, jie gyvena sau, o pasakotojas sau. Tačiau apklaustieji pasakojo, jog kai kurie žmonės nesisveikino. Nebuvo tokios mados. „*Kaip atsimindavai, tai ir pasakydavai „laba diena“ ar „labas rytas“, bet nebuvo tokios mados, nes vienos durys atsidarė, o kitos užsidarė*“ (10). Jau kai mokyklon vaikai eidavo, tada juos pradėjo auklėti. Tėvai poterių pamokė ir kaip reikia žegnotis pasakė. Vaikai buvo puikūs stebėtojai: „*Anksčiau berniukas susitinka kokią moteriškę, tai rankas iš kišenės išsitraukia ir galvą nulenkia, o dabar nežinia ar pasisveikins, ar ne. Jau po karo sakydavo „laba diena“. Bet iš senesnių žmonių, kur pas diedukus ateidavo, tai sakydavo: „Garbė Jėzui Kristui“ ar „Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus“.*

Abiem atvejais reikėjo atsakyti: „Per amžius.“ Išeidami žmonės sakydavo: „su Dievu“, linkėdavo: „laimingai pareit“ ar „laimingos kelionės“ (2). Bet kai moterys susitikdavo, tai daugiausiai apsikabindavo ir labindavosi taip: „Oj, sveika, kūmela, oj, sveika, širdela“, o vyrai daugiau už rankos imdavo (10).

Aptariant lietuvių šeimos, vyro ir žmonos santykius, būtina panagrinėti vyro ir žmonos, tėvų ir vaikų tarpusavio bendravimą. Kaip ir daugelyje Lietuvos sričių, Onuškio apylinkėse šeimai dažniausiai vadovavo vyras. Jis buvo pagrindinis šeimos maitintojas, o moters rūpestis buvo namų ruošą, vaikų auginimas ir auklėjimas. Sutuoktinių atidumas, pagalba, pagarba vienas kitam buvo pirmoji mokykla ugdamas vaikus, diegiant jiems nusistovėjusias vertybes, etiketo taisykles. Prisimindama vaikystę Žūklijų kaimo gyventoja, verpėja, audėja ir dainininkė Ona Blažonienė pasakojo, kad vaikai labai jautė tėčio meilę mamai, labai gražų sugyvenimą: „Jei ko reikėjo – pasitarė, pasisakė, ir po visai kalbai, po visam pasakymui“. Mokė abu – tėvas ir motina. Tėvelis buvo: „bistresnis, mama nuolaidesnė, mažai buvo mokyta, pasirašyt beveik nemokėjo. Tėvelis buvo šviesesnis ir skaitydavo labai gražiai, ir vaikus mokydavo skaityti. O tai buvo sunkiausias dalykas, bet tėvelis mus mokė. Ir laikrodį buvo ant sienos dėžutė, tai jįsai parodė ir kaip valandas skaičiuot. O mama mokė verpti ir austi“ (4). Moteris pasakoja, kad buvo pirtis prie ežero, ten linus išmindavo, jos mama brukdavo, o pati pasakotoja verpdavo. Kol mama nubrukdavo, pasakotoja pakulas suverpdavo. Jos mama spėdavo ir kitoms moterims linus suverpti, o verpalus dalydavosi per pusę, nes savo žemės mažai turėjo ir dar linai prasti buvo. „Mama pamokino, pasakė kaip daryt, ir viskas. Jei mama ką pasakydavo, tai gražiais žodžiais. Mama spėdavo visus moteriškus darbus nudirbti, ir prie tėvelio pabūti, kol jis sirgo, ir kulti, ir miltus malti padėjo. Tėvai vaikų nebaudė, nei pirštu nesudavė. Po darbų, jei tėvelis išeidavo pas kaimynus, tai mama sėsdavo prie ratelio. Buvo, kad viena koja ratelį mindavo, o kita medinį lopšį supdavo. Buvo, susėda tėvai be darbų tik per Kūčias ant pečiaus šiltai po vakarienės, ir tik tada tėvelis ar mama ką nors prisimindavo, papasakodavo“ (4). Prisimindamas jaunystės metus pasakotojas apie žmoną kalbėjo: „Labai graži buvo, labai gera. O dabar jinai rupūžė, nes paseno. Retkarčiais barasi. Jaunystėje buvau nepatenkintas, nes žmona nesutiko nieko prieš vestuves, buvo ne paleistuvė. Užtai ją dabar ir gerbiu. Daugumoje Meilė buvo vadovė, o aš jau tik kaip tarnas. Viską jai patikėjau, o tik bėgiojau aplinkui. Vaikai ir žmona diržo negavo. Buvo kaimynas, kuris savo žmoną mušė“ (20). Kita respondentė, prisimindama tėvų tarpusavio santykius, pasakojo, kad: „namuose kamandino abudu. Dažnai susibardavo, nes neturtingi buvo, visko reikėjo. Todėl vienas kitą dėl to kaltino ir kildavo tokis barnis. Bet barniu nieko nepadarysi, kai gražiai gyvensi, tai daugiau turėsi“ (6).

Tačiau ne visada šeimoje vyravo meilės, tarpusavio sutarimo atmosfera. Susituokus be draugystės: „nei jo mylėjo, nei nemylėjo. Tai va tokia meilė ir buvo. Vyras buvo karo invalidas, negali sakyti, kad geras buvo. Ir mušdavosi, už nieką daužė galvon. Vaikus labai retai mušė, tik jei nepaklausydavo. Bet jie klausė, nes žinojo, kad tėvas negailėdamas muš“ (13). Ne viena kalbintų moterų pasakojo, kad kai vyras: „ateidavo pakaušęs, tai jos nieko nesakydavo. O jei atsišauksi, jei pasisakysi ar paklausi, muštynės bus, tai geriau tylėt, vyro ranka sunki, iki muštynių nesileidi“ (1). Tačiau kilus barniui ir vyrai mokėjo išvengti nesutarimų. Jei susipykdavo: „tai kepurė ant galvos, po kiemą pavaikšto, pavaikšto ir pareina“ (16). Bardamiesi tėvai dažniausiai

Dusmenų giedotojai su vyskupais ir klierikais prie Dusmenų bažnyčios. Sėdi (iš kairės) antra Marytė Matusevičienė (Balkiūtė), ketvirta – Marijona Blencaitė, šalia vyskupų sėdi Dusmenų klebonas Stanislovas Smolinskis (ketvirtas), vargonininkas Petras Kazlauskas (penktas), stovi klierikai (antras iš kairės) Juozas Voveris iš Smalių, Jonas Kaušyla, Marytė Matusevičiūtė iš Dusmenų, Emilija Pačkauskaitė (su gražia apykaklaite) ir Blavačkaiūtė (su kasomis) iš Bakaloriškių, Veronika Stadalnykienė (Balčiūtė) iš Dusmenėlių, Antosė Navickienė (Trakimavičiūtė) iš Ūtos kaimo, trečioje eilėje stovi: Monika Bingelytė, Anelė Trakimavičiūtė (voiduryje), Vladzė Bubelevičiūtė iš Dusmenų, stovi (viršutinėje eilėje pirmas iš dešinės baltais marškiniais) Motiejus Pačkauskas iš Ūtos kaimo, šalia jo – Alfonsas Kantakevičius iš Dusmenėlių, trečias (iš dešinės) Vitalius Rainys iš Dusmenėlių, ketvirtas – Stasys Balkus iš Ūtos kaimo, penktas (baltais marškiniais) Viktoras Balkus. Apie 1939 m. Marijonos Truncienės (Blencaitės) iš Ūtos kaimo nuotr.

sakydavo: „rupūže“, „ragana“ – tai baisus keiksmožodis buvo. Mergaitėms sakydavo „varla“, o berniokus „žalčiais“ ir „razbaininkais“ vadino. Ir ausis užsukdavo. Močiūtė tai meiliai vadino: „slūgela“, „dukraite“ (18).

Bet ne visose šeimose buvo vyro viršus: „Tėvas nebuvo piktas. Mama buvo tokia aštresnė, barėsi iš menkniekių su tėveliu. Kad labai keiktųsi, tai nebuvo. Tik pykdavo, kai jis kortavojo, bet nebuvo pijokas“ (16).

Kad ir nereti būdavo nesutarimai, barniai tarp sutuoktinių, tačiau ne viena šeima stengėsi, jog jie neperžengtų namų slenksčio. Prisimindami vaikystę, tėvų tarpusavio sutarimą ar santykius dabartinėje šeimoje, apklaustieji mini, jog tėvai, o ir jie patys, vienas kitą vardais vadindavo. Tarp savęs sutuoktiniai pasibardavo. Dar mama ir nugaron gaudavo iš tėvo, ne taip jau labai, bet pastumdavo. Nesutarimų kildavo kiekvienoje šeimoje, tik vienur vyro ar žmonos pyktis trukdavo neilgai, o kitur barnis peraugdavo į fizinę prievartą ar muštynes. Dažnai moterys stengdavosi išvengti nesutarimų. Pareiškėja apie vyrą ir tarpusavio santykius

pasakojo: „*Gėrė jis labai, bet neblogas buvo žmogus. Susikeikdavo kaip kada. Buvo piktas, todėl aš – nuolaidi. Parvažiuoja kaip kada išgėręs, tai tada išėini daržan. O kai žiema – tvartan, gyvulius šert ar pagirdyt, ir pareini, kai jis miega. Va tep ir stengiesi ramiai. Jei ne, tai visko būty“ (2).*

Tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai priklausė nuo šeimoje puoselėjamų vertybių ir tradicijų. Tėvai ne tik mokė, bet ir barė, baudė prasikaltusius vaikus. Vaikai neturėjo teisės tėvams piktą žodį pasakyti. Tradicinėje lietuvių šeimoje jaunimas buvo mokomas dėmesio, pagarbos vyresniesiems. Dažniausiai mokydavo motina ar šeimoje esantis vyresnis žmogus, močiutė ar senelis. Mokė senus žmones, tėvus gerbti ir tono nepakelti, net nepažiūrėti piktai, sakydavo: „*Gal tu jau akis išsisukinėsi, bežiūrėdamas piktai. Visada švelniai, logadniai pažiūrėdavo į tėvus, diedukus“ (4).* Ne vienoje šeimoje kartu gyveno seni tėvai, neturintys savo šeimos broliai ar seserys. Visi tarp savęs pasiskirstydavo pareigas, padėdavo vieni kitiems, kartu dirbdavo įvairius namų ir lauko darbus. Ne vienuose namuose kartu gyveno ir uošvė. „*Ji buvo jau sena ir vaikus dabojo [prižiūrėjo]. Švogerką buvo sena merga likus ir ūkyje visokius darbus dirbo“ (4).* Tai buvo lygiateisiai šeimos nariai, padėdavo vieni kitiems.

Būdavo įvairiausių nesutarimų tarp tėvų ir vaikų, tačiau jie visada išsprendavo. Nesutarimai, barniai ir net muštynės kildavo ir tarp vaikų. Tačiau šie baigdavosi įsikišus vienam iš vyresnių šeimos narių. Prasikaltusius vaikus tėvas dažniausiai bausdavo diržu ar rykšte, motina pabarimu. Nesutarimai tarp suaugusių vaikų dažniausiai kildavo dėl turto, žemės ar palikimo. Toks pyktis trukdavo ilgai. Susipykę vengė susitikti ar visai nebendraudavo, nesutarimai būdavo sprendžiami ir teismuose. Nesantaika brolius ir seseris paversdavo priešais visam gyvenimui, ir tik mirties valandą sugebėdavo vienas kitam atleisti ar prieš mirtį klaidas ištaisyti.

Nors tradicijos, papročiai, etiketas reikalauja pakantumo, atidumo, pagarbos vienas kitam, neretai buvo demonstruojama nepakanta ir priešprieša. Tikriausiai nerastume nė vieno namų, kuriuose nekiltų mažesnių ar didesnių nesutarimų. Tačiau konfliktai visada buvo sprendžiami už uždarytų durų. Nedaug buvo šeimų, kuriose taikiai sugyvendavo moterys – marti ir anyta. Dažna piktumų priežastis – skirtingi charakteriai, pažiūros ar valdžios nepasidalijimas. „*Atėjus pas vyrą, viskas buvo kitaip, visas gyvenimas buvo kitaip. Kai ateini, tai ateini į šeimą ir į jų visus papročius, ir atrodo, kad taip reikia. Savo valdžios juk nedarysi“ (1).* Dauguma apklaustųjų tvirtino, kad pykčio moterys nelaikydavo ilgai, susitaikydavo, bet jei pačioms nepavykdavo išspręsti konflikto, įsikišdavo vyrai.

Apklauskos duomenys rodo, kad savi papročiai ir tarpusavio santykiai formavosi ir kaimo jaunimo gyvenime. Dauguma pateikėjų, prisimindami jaunystės metus, pasakojo, kad jaunimas aktyviai dalyvavo kaimo gyvenime, talkininkavo, linksmino ir bendravo. „*Buvo protingi, geri bernai ir gražūs. Išėini iš kokios talkos, tai lauki bernų iš svetimo kaimo, o jie dainuodami eina. Išėjusios panos klauso, ar jie ateina, nes iš kažin kur buvo girdėti traukiama daina. Labai garsiai dainuodavo, iš dainų juos pažindavo. Buvo gražūs, linksmi šokėjai ir dainininkai, kaip siena sueina. Ėjo ir ėjo į šokių. Tėvas sakydavo: ir kaip tu netingi po darbų, aš niekap neitau. Jam atsakydavo: jau tu senas. O tarp mergų buvo pavydas. Ot širsdavo, jei dar su tuo šoka, kuris jau*

patinka, tai nenorėdavo nei šnekėti su šokdinta merga. Širsta, ką čia tokį berną nuo mani atkalbino. Bernai irgi susimušdavo už mergas, jei jau pamatė, kad su jo kitas šoka, tai ir kyla muštynės. Mergom didelis striokas buvo, ant pečiaus susilipdavo. Bernai turi mergas vesti šokti, tik dabar čia atbulai pasidarė. Buvo ir gerų vakarų, ir muštynių, ot buvo linksma (11). Jei du jauni žmonės patiko vienas kitam, tai: „pirmiausiai žvilgsniais vienas su kitu susikalbėdavo, o kai prasidėdavo šokiai, tai vaikinai neleisdavo merginai nei pailsėti, neleisdavo ir kitam ją pašokdinti (2). O gegužio mėnesį, ant majavos vakare tik jaunimas eidavo, seni tai nesueidinėjo, tik jaunimas. Šokiai buvo sekmadienį, nes šeštadienį reikėjo dirbti iki vakaro. Pareina iš bažnyčios, vakare bernai pasamdo muzikantus, ir sueina visas kaimo jaunimas. Didelis kaimas buvo Žūkliuose, tai visi gražiai pašoka, padainuoja. Savo kaimo bernai tarpusavyje nesimušdavo, tik kai iš kito kaimo ateina, tai tada mušdavosi. Galas žino, ko jie mušėsi – ar dėl mergų, ar dėl ko. Buvo mušeikos, mylėjo priskabyt, o šito kaimo tai nebuvo tokie“ (11).

Šokiai buvo puiki galimybė susipažinti su dominančiu asmeniu, ieškant sau gyvenimo draugo. Tačiau iš tolimų gyvenviečių nereikėtų ieškoti, nes skiriasi papročiai, gyvenimo būdas, net kalba. „Geriausiai imt aplinkui kokį 50 km atstumu savą žmogų, ne kažkur tai iš toli, neženyt žemaitį su dzūku. Jų kitokie papročiai ir kalba. Kai pirmą kartą nuvažiauoju pas vyro tėvus, anyta vadina prie stalo: nujau prašom, prašom, eikit est. Pagalvoju, kad kaip kiaulė kokia, ir sėdžiu pasipūtus. Taigi, klausykite, gal ne žmones kvietė, o kokius gyvulius. Pasirodo, čia gražus pasakymas buvo“ (18).

Merginos bažnyčion eidamos nusižiūrėdavo ant šventoriaus, kuris bernas būtų tinkamesnis į vyrus. Renkantis gyvenimo draugą, patardavo ir šeimos nariai. Apie pirmą pažintį su savo vyru paklausta O. Blažonienė pasakojo, kad savo vyrą pamatė vestuvėse. „Tarp kitų ir vyrelis buvo. Dar jo nepažinojau. Kai pradėjo muštis vyrai, jis užsimojo būgnu ir lempą užgesino, tai išsigando mergos, parlėkė namo, pati pas pusseserę atsiguliau ant suolo ir sakau: kaip gyva būsiu, jei pasauly būtų jis vienas, o aš antra, tai aš už jo neitau. Taip ir pasižadėjau, kad, jei jis mane imtų, tai aš neitau. O paskui susitikom kitoj vestuvėj, už savaitės. Susišokom, pašokom ir visi pradėjo skirstytis namo, tai prisistatė palydėt mane su uošve. Po kiek laiko, kaip anksčiau, turguj susitikom Ūnušky, pasišnekėjom. O dar po kiek laiko atvažiuoja su savo švogeriu piršliusna, ir tarėmės, ir susitarėm. Tėveliai sako, tik viena sesuo jaunesnė už jį, tėvai, atrodo, protingi žmonės buvo. Man tada buvo jau 22 metai – pats laikas tekėti. Kaip skirta buvo ir susitarėm vestuves“. Prisimindama jaunystės metus, pasakotoja sakė, kad: „visadu eidavo šokiuosna. O jei didelis kaimas, tai ir priima, susrenka daug jaunimo. Ir draugiškai būna. O paskui būna, kad susimuša, tai kitų sekmadienį to nenori priimti į šokius. Linksma buvo. Gerti tai negeria, bet bernai su mergom susėda, tai dainuoja, dainuoja su mergom porom susėdę. O šeimnininkas papjausto lašinukų, jei turi, o paskui šoka. Bagotos mergos tai jau savo kaimuose turėjo bernus, o biednesnės savo kaimo bernų neturėjo. Tik kur iš toliau“. Prieš vakarėlius merginos tarpusavyje: „ir skarytėm, ir bliuskutėm keisdavosi, puošdavosi, ir karoliais ar špilikutėm. Bet tik su ta, su kuria sutaria, su kita tai jau nesikeis, nes tuoj išplepės visam kaimui“ (19). Draugės pasipasakodavo, kaip klostosi draugystė su vienu ar kitu berniuku, pasijuokdavo iš savo draugysčių. Jei berniokas nepatinka, tai mergina visai kalbos neturi ir nedraugauja su juo.

Prisimindamos jaunystės metus, pasilinksminimus, ne viena pasakotojų minėjo, kad vakarėlio metu nebuvo mados atsakyti šokio vaikinui net tada, kai

jis merginai visai nepatiko. „Kai šokiai buvo, tai kas tik kvietė šokti, tai su tuo ir ėjom, nesvarbu, ar mažas, ar ne. Nepasipriešinsi, nesvarbu. Paskui kitas gali išmesti iš vakarėlio ir nepriimti kitą kartą. Atidaro duris ir išstumia. Ir nebegrįši tada. Jau katra nemoka šokti, tai anksčiau išeina“ (19). Pasakotoja prisimena, kad turėjo tokį berną, kurio labai nenorėjo, o jį visada ketino ją palydėti namo. Jis buvo mažo ūgio, o ji aukšta. Jai buvo sarmata dėl jo ūgio. „Vienuose šokiuose jis atėjo ir šokti išsivedė, pašoko, o paskui atsisėdo. Ir jau nesinori su juo eit – sakau, kad skauda kojas pirštą. Paskui atėjo tokis aukštas gražus bernas, tai jis klausė, ko aš nešoku. O tas mažas sako: kad jai pirštą skauda. Visokių zbitkų [išdaigų] buvo. Paskui su tuo aukštu nuėjau ir visų šokių šokau. Paskui atvedė ir vėl prie to mažo pasodino. Ot jis iširdo. Paskui ištekėjau ir jo taip atsikračiau“ (19). Tarp kaimo bernų būdavo visokių, net tokių, kurie ne itin pagarbiai elgėsi su merginomis: „Jau tokio velnio bijok, kuris atsisėdęs grabinėjasi, jis tik tave nori išnaudoti. O tokių irgi buvo, kaip ir dabar yra“ (19).

Tarp jaunimo atsispindėjo nuo seno susiklostę liaudies papročiai, pažiūros ir dorovinės nuostatos, vaikų ir merginų tarpusavio santykiai. Dvasinį jaunimo pasaulį rodė elgesys ir kalba. Apklausos parodė, kad jaunimas draugaudamas laikėsi padorumo, pakantos ir etiketo taisyklių. Jei patikdavo vienas kitam, tai jau ir ženijasi (tuokiasi). Tačiau neapsieita ir be ikivedybinių santykių. Bet, kad paliktų merginą nėščia, būdavo retai. „Jau būtų labai negražu iš bernioko pusės. Apgavo mergaitę, prigavo – negražu, negalima, negarbė“ (3). Tokių santykių netoleravo visa bendruomenė. Respondentė, dar būdama paauglė, pati girdėjusi, kaip jos tėvas aiškino savo broliui, jog šis turi tinkamai elgtis su savo mergina. „Tėvelis jam sakė: brolau, jei ji tau tinka, tai neišnaudok tu jos, jei negalvoji, kad imsi. O šis aiškino, jog jam taip tinka, gerai – pavalgau, išgeriu, vaikus palaidžiu, į viskas. Jisai su ta mergaite pauliodavo, sakė, kad ją tik panaudojo“ (4). Kaimuose pasitaikydavo nesantuokinių kūdikių susilaukusių merginų. Nesantuokinio kūdikio susilaukusią merginą žmonės laikė viso kaimo negarbe. Merga su vaiku – visam gyvenimui pasmerktas žmogus. Jaunimas vengė su ja draugauti, vyresnieji laikė ištvirtėle. Skausmingai tokią nelaimę išgyveno ir šeima. „Sarmata buvo, visi pirštais badė, broliam buvo sarmata. Mergą tai visai vadino, didžiausia bėda, sarmata visiems namam. Vaikai tą mergos vaiką stumdė, skriaudė ir benkortu vadino“. Jei apgautoji mergina ir kūdikio tėvas priklausė pasiturinčioms ir gerbiamoms šeimoms, tėvai versdavo juos susituokti. Būdavo, kad šeima tokį dalyką slėpdavo ir ištekindavo už vaikino, kuris paimdavo ir su vaiku. Tokį dalyką slėpdavo ir pati pora. Ne vienas pasakotojų minėjo, jog tokių mergų su vaikais padaugėjo karo metu. Jei atsitikdavo bėda ir vaikelis mirdavo, tai: „tokios kapinėlės buvo, net nešventintos. Ten mergvaikius laidodavo ir tokius, kokie patys nelaimingi pasikabina“ (18).

Nusistovėję tarpusavio santykiai, gyvenimo normos atspindi ne tik šeimos, tėvų ir vaikų santykius, bet parodo ir visos tautos, bendruomenės ar žmonių grupės vertybines nuostatas, dorovinę kultūrą. Todėl būtina išskirti ir aptarti kaimynų tarpusavio santykius. Kaip ir šeimoje, kaimynų tarpusavio santykiai buvo grindžiami tarpusavio pagarba, pakantumu, užuojauta ir pagalba. Kaimynai vienas kitam talkininkavo ne tik nudirbant lauko darbus, bet buvo pagalbininkai sprendžiant ne vieną šeimos ar ir visos bendruomenės problemą. Kaimo žmonės kartu linksmynosi pabaigę darbus, švėsdavo kalendorines šventes, kartu šokda-

Varlių kaimo žmonės.
Dusmenys, 2011 m.
K. Driskiaus nuotr.

vo vestuvėse, padėdavo laidotuvėse. Ilgais žiemos vakarais moterys vakarodavo dirbdamos įvairiausias darbus, vyrai aptardavo kaimo reikalus. Prisimindama tą laiką M. Norvaišienė pasakojo, kad anksčiau moterys *suveidavo*. Atėjusi kaimynė dažniausiai sakydavo: „Nu tai atėjau, va kūma, pavakarot, susėdka atėjau pavakarot ar atėjau pasėdėt“ (10). Moterys paprastai atsinešdavo mezginį – mezga, kalbasi apie vaikus, ligas, visokias bėdas, kaimo naujienas pasakoja. Ir austi susidėdavo, susimeta, *stovus* (stakles) pasistato, sako: „Va tavo pirkia šviesesnė, tai šviesiau bus austi, tai vieną kartą vienoj pirkioj *abrūsus* [rankšluosčius] *audžia*, kitoj – kartu *pavakarieniaudavo*. Kelios susimesdavo austi, o paskui *raižydavo ir dalindavosi*“ (12). Moterys susirinkusios pas kurią nors kaimynę *kaldras* (antklodes) kartu siūdavo. Likdavo nuobrukų, tai sudėdavo į *kaldras*. Adatų kalvis nedarydavo, ta, iš žydo nusiperka arba kuris iš kaimo meistrų padaro iš *drato* (vielos) ar virbalo. Kiekviename kieme būdavo vištų, ančių, žąsų, tad žiemos vakarais plėšydavo plunksnas. Kaip šeštadienis, taip talka. Sueidavo kaimo mergaitės, kita dar su mama, jei dukrai labai toli reikia pareiti. Vakaroti ateidavo ir vaikinai, „tai sėdės sėdės, *papūtė taip plunksnas, nu tai jau šeimynykė, kad rėkia. Sakė, būkit geri, nes išvoysi. Paskui dar muzikantą parveda, dar pašoka iki doyliktos, o paskui eina, žiemos laiku*“ (22). Talkos ir vakarojimai buvo kiekvieno kaimo tradicija.

Kiekviename kaime gyvavo savi papročiai, savas gyvenimo ritmas ir tarpusavio santykiai. Buvo bendruomenių, kuriose bendrų kaimo švenčių nebūdavo. „Tik moterys susitarę sueidavo „į ražončių“ žiemos laiku. Tai vienu sekmadienį pas vienu, kitų sekmadienį – pas kitų, ir taip per visų kaimų. Kas susitarę, eidavo ir su vaikais, ir su vyrais, bet mažai vyrų susirinkdavo, tik šeimnininkas ar vyresnio amžiaus su žmonom ateidavo“ (4). O vyrai susirinkdavo pas kurią kaimyną, kalbėdavosi, aptardavo kaimo reikalus. „Pas tėvelį buvo visada susirinkimai. Buvo, prieina pas tėvą ir ant slenkščio atsiseda vyrai. Jie kalbėdavo, kaip ir kam reikia padėti, kokius darbus reikia kartu nudirbi“ (5). Kaimuose žmonės organizuodavo kopūstų pjaustymo žiemai talkas. Rinkdavosi ir moterys, ir vyrai. „Moterys pjausto, o vyrai sėdi ir politikuoja. Vaikai čia pat. Vyrų peilius paaštrina ir vėl politikuoja. Ir taip vieną kartą pas vieną, kitąkart – pas kitą“ (10). Linams minti taip pat talkos buvo. „Pas vieną – vieną

dieną mini, kitą dieną – pas kitą, mintuvus tik ant pečių užsidedi“ (4). Linus mindavo pirtyje: „Karšta, o moterys visos purvinos. Sunku buvo, kaip jau pietaut reikia, tai priepirtyje ant spalių pakloja marškų [audekla], o visos moterys aprūkusios, praustis rankų eina. Atveža bandų [tarkuotų bulvių kepinijų], košės, grietinės, visos pavalgo ir vėl mina, per visų dienelių (9). Tarp savęs moterys rungtyniaudavo, kuri darbštesnė, greitesnė, geresnė: „Skaičiuoja saujas ir riša ryšiuosna, jei katra ant daug mažiau sumynė, tai jai jau sarmata, ta jau tinginė. Visos skubina, kad neatsiliktai labai. Paskui parsiveži tuos išmintus linus ir ant karšto pečiaus [krosnies] pirkioj džiauni, gi buvo dideli pečiai – išdžiūdavo. Paskui reikia brukti, spaliai laksto. Iš galų siuva kaldras, menkesnes nuobrukų suverpia ir audžia maišus. Iš gerų tai jau marškas, paklodes ar kaldras“ (9). Moterys į talkas imdavo ir vaikus, nes kur mamos eina, tai buvo ir vaikams įdomu. Po talkų talkininkai kartu prausdavosi. Pirma vyrai, tai moterys namie sėdėdavo ir laukdavo, kol vyrai išsipraus, o „vaikams jau buvo galima sėdėti netoli stalo ir klausyti visokių šnekų. Tai kai moterys išeidavo, nuvarydavo vaikus už pečiaus, bet vaikam tai ausų neužkiši. Tai vyrai prie stalo kai pradėdavo laikas pasakoti, dabar tai anekdotais vadintų, o tada gal ir teisybė buvo. Pasakojo apie vilkus ir raganas“ (17).

Besilaukiančiai moteriai ne tik šeima, bet ir kaimo bendruomenė rodė ypatingą dėmesį ir pagarbą. Gerbė tą nėščiąją, kuri laikėsi viešosios nuomonės nustatytų šeimos moralės normų. Tuo laikotarpiu motina ir jos elgesys tapdavo pavyzdžiu kūdikiui. Laukiančioji turėjo būti tvarkinga, neimti svetimo daikto. Moterys savo nėštumo neslėpdavo. Nėščioji moteris buvo vadinama *sunkumoj*. Platesnius rūbus nešiodavo, kad nespaustų. „Dar kaip nėščia vaikšto, negalima eiti ir prašyti negalima. Nuveini, pamatai: oj kokia tavo vištukė, tokia graži, gal tu man duotai kiaušinių, duok – negalima prašyt – nusipirk. Arba toji moteriškė turi pasiūlyt, moteriškė nenori paskolyt ir išeinant, kad tau visas nėštumas sektųsi gerai, tai reikia arba peilį pavaryt peiliu, arba kirvį įkirst. Bet ir tai negerai, dar peilis, tai nieko, o jei kirviu kirsi – tai nėščia moteriškė išeis, vaikas gims su kiškio lūpom. Skolytis taip pat negalima. Jei ateina nėščia moteris ir prašo, jai labai reikia kokios druskos ar kokio rakando, tai reikia paskolyt, nes paskui pelės užpuola, drabužius sukapoja. O skolintis nėščiai negalima, bet jei reikia, tai turi jai neatsakyti. Jei nėščia eina ir sako: oj, kokie obuoliai gražūs, tai ir duok jai, nes nėščiom labai rūgštis norisi. Bet jei nėščioji pati paims obuolius, tai skaitosi kaip vogimas – ilgpirštis vaikas gims. Negalima taip elgtis, turi dorovės laikytis. Jau kokia tu pati devynis mėnesius prabūsi, tokį ir vaikelį pasigimdysi“ (18).

Gimdymą reikėjo mokėti priimti. Anksčiau bobutės priimdavo. M. Norvaišienė, prisimindama savo močiutę, pasakojo, kad močiutė buvo labai švari moteriškė, bet labai *strošnai* (baisiai) apsirengdavo, kai eidavo priiminėt vaikelio. Apsirengia taip, kad jei susitiksi dieną, tai raganų ragana, nepažinsi. Užsidėdavo dieduko žieminę kepurę, pusiau vyriškai apsirengdavo, apsimuturiudavo, kad jos niekas nepažintų. Kodėl taip rengėsi, pasakotoja nežinojo. Jei naktį eidavo, tai niekas nemato, pirma eina vyras, o priėmėja iš paskos. Kol vyko gimdymas, vyras buvo išvaromas už durų. Po visų vargų priėmėjai atsidėkodavo tuo, ką turėdavo – skarelių nupirkdavo, sūrių, sviesto, bet pinigų neduodavo.

Kaimynai ne tik kartu darbus dirbdavo, vakarodavo, bet ir bėdoje padėdavo. Anksčiau buvo, kai numiršta, tai visos kaimo moterys sueina ir padeda praust, kol dar šiltas, aprenkia ir guldo tiesiai ant suolo. Stalas ir suolas, jokių gėlių

nebūdavo. Ant stalo tik kryželis, dvi žvakės ir aplinkui giesmininkai sustodavo. Kol sutvarkys visas įkapes, tol suolas gali būti nedengtas, paskui užklodavo jį kas kuo turėdavo, uždengdavo iki žemės. Vienos pasakotojos tėvas ir *grabus* (karstus) darydavo. „*Kol lavonėlis guli ant suolo, tai vyrai padeda grabus daryt, lentas obliuoja, kad gražesnės būtų, o skiedrų neišmeta, deda graban ir pagalvėlį iš jų daro. Viską taip sunaudoja, nieko nelieka*“. Kaime žmogui numirus visi sueidavo savo pagalbą siūlyti. Lentų kiekvienas savo turėdavo arba pasiskolindavo. Vyko mainai, nes už grabo darymą ranka nekildavo užmokesčio imti: „*ranka sudžius*“. Į laidotuves eidavo giedoti po 6–8 žmones. Jei vienas negali, kitas eina.

Kalbėdami apie šiandienos tarpusavio santykius, pasakotojai pastebi, kad „*visa pasikeitė, dabar labai didelis pavydas ir didelė šita paleistuvystė supyktina žmones, o ir žmonės labai pasikeitė. Vieni iš turto, kiti iš biednystės, tretį iš paleistuvystės, o dar kiti iš didelio pavydo*“ (6). „*Išnyko artumas šeimynų ir kaimynų. Šeimos tarpusavyje draugaudavo, rinkdavosi, padėdavo vienos kitoms, o dabar tesusirenka į laidotuves. Nėra artumos, kaimyniškumo*“ (2). Tačiau vis dėlto galima teigti – šiandieninis kaimo žmogus suvokia, kad modernėjančio pasaulio fone būtina išlaikyti savitą kultūrinį paveldą, privalu domėtis savo ištakomis.

Pasakojo:

1. Adelė Ališauskienė, gim. 1936 m., gyv. Dusmenų k.;
2. Stasė Ališauskienė, gim. 1936 m., gyv. Onuškyje;
3. Jadvyga Belevičienė, gim. 1921 m. Onuškyje;
4. Ona Blažonienė, gim. 1934 m. Dusmenų k., gyv. Žuklių k.;
5. Genė Bubelevičienė, gim. 1927 m., gyv. Dusmenų k.;
6. Bronislava Čegienė, gim. 1937 m., gyv. Dusmenų k.;
7. Marijona Didkienė, gim. 1941 m., gyv. Onuškyje;
8. Melanija Dilijonienė, gim. 1920 m., gyv. Onuškyje;
9. Genoefa Grinkaitė, gim. 1930 m., gyv. Dusmenų k.;
10. Ieva Genė Janavičiūtė, gim. 1930 m., gyv. Onuškyje;
11. Stasys Kazokas, gim. 1924 m., gyv. Dusmenų k.;
12. Mikalina Laniauskienė, gim. 1929 m. Bičiūnų k.;
13. Leonora Lekavičienė, gim. 1928 m., gyv. Antakalnio k.;
14. Albinas Maksimavičius, gim. 1934 m., gyv. Dusmenų k.;
15. Benediktas Maksimavičius, gim. 1916 m., gyv. Onuškyje;
16. Ona Malinauskienė, gim. 1926 m., gyv. Onuškyje;
17. Melanija Mastavičienė, gim. 1925 m., gyv. Jurgionių k.;
18. Marytė Norvaišienė, gim. 1947 m., gyv. Dusmenų k.;
19. Leva Pečkauskienė, gim. 1936 m., gyv. Bakaloriškių k.;
20. Vincas Vaitkevičius, gim. 1920 m., gyv. Jurgionių k.;
21. Janina Zinkevičienė, gim. 1929 m., gyv. Onuškyje;
22. Eugenija Žilionienė, gim. 1936 m., gyv. Onuškyje.

Dusmenų apylinkių vestuvės XX a. viduryje*

Irma Šidiškienė

Lietuvos istorijos institutas

Ūnuškio valsčius priklauso Dzūkijos etnografiniam regionui. Apie dzūkų XIX–XX a. vestuves turime aprašų ir tyrimų iš Merkinės, Druskininkų apylinkių (V. Krėvė-Mickevičius, Teodoras Brazys, I. Šidiškienė), Marcinkonių (P. Stukėnaitė), Raitiniškų (V. Ulčinskas), Pūnsko, Seinų apyl. (N. Aleksaitė, V. Milius, A. Vaicekauskienė, I. Šidiškienė), Zervynos (V. Kulikauskienė), Pelesės (A. Vyšniauskaitė), Ūdrijos par. (A. ir J. Kasparavyczius), Varėnės r. (I. Čepienė) bei apie visą Dzūkijos regioną (J. Miškinis, A. Vyšniauskaitė)¹. Ūnuškio apylinkių vestuvių apeigos ir papročiai nebuvo plačiau pristatyti. Šis straipsnis parengtas remiantis Linos Balčiūtės (vėliau Būgienės) surinkta etnografinė medžiaga 1988–1989 m. Vilniaus universiteto (VU) kraštotyriminkų ramuvos organizuotoje Dusmenų ekspedicijoje (30 l.), taip pat pagal sudarytą klausimyną. Vestuvių apeigų klausimynai, kaip ir čia pateikiama medžiaga, buvo skirti atskleisti senosius vestuvių papročius ir apeigas, todėl klausinėti vyresni pateikėjai. Daugumos Dusmenų ekspedicijoje apklaustųjų vestuvės vyko XX a. 4–5 dešimtmetyje ir tik vienos – 1918 m., o antrosios – 1957 m. Iš viso užrašyta 11 aprašų, iš kurių trys sudaryti apklausiant du šeimos narius. Aprašai pateikti „laisvo interviu stiliumi“, t. y. atsakymai nenuumeruoti pagal klausimus, neaišku ir koku klausimynu remtasi. Pateikėjų atsakymai rodo, kad buvo užduodami konkretūs klausimai siekiant atskleisti atskirų apeigų epizodų (simbolinių veiksmų) atlikimo būdą ar neatlikimo faktą, be to, dėmesys krypo ir į folkloro elementus. Fiksuojant medžiagą, Lina Balčiūtė pateikė pastabas,

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2013 07 04.

¹ Aleksaitė N. [Anastazija Aleksa]. Lietuviškos vestuvės Lenkijoje, *Acta Baltico-Slavica*, Wrocław, Warszawa, 1987, t. XVIII, p. 125–134; Brazys T. Lietuvių liaudies daina vestuvėse, *Tauta ir žodis*, Kaunas, 1924, t. 2, p. 190–236; Čepienė I. Šiuolaikinės dzūkų vestuvės, *Kraštotyra*, 1971, p. 255–264; Čepienė I. Kriokšlio kaimo vestuvių papročiai, *Dubičiai*, Vilnius, 1989, p. 174–182; Karaliūtė E. Vestuvių papročiai, *Gervėčiai*, Vilnius, 1989, p. 162–175; Kasparavyczius A. ir J. iš Bernocziszkių k. (dabar Alytaus r. sav., Krokialaukio sen., Bernotiškių k.). Keli žodžiai apie Ūdrijos par. Suv. gub. Kalvarijos va[iv]. ir kaip vesėlias kelia, *Vienybė lietuvininkų*, 1893 [02 01], nr. 5, p. 60–61; Krėvė-Mickevičius V. Dzūkų vestuvės, *Mūsų tautosaka*, Kaunas, 1930, nr. 2, p. 17–93; Kulikauskienė V. Vestuvių papročiai, *Zervynos. Kraštotyros bruožai*, Vilnius, 1964, p. 109–120; Marcinkevičienė N. *Pavarėnis*, Vilnius, 1998, p. 151–170; Milius V. Punskiečių vestuvių papročiai, *Liaudies kūryba*, Vilnius, 1969, nr. 1, p. 271–278; Milius V. Seinų krašto lietuvių vestuvių papročiai, *Lietuvių liaudies papročiai*, Vilnius, 1991, p. 116–137; Miškinis J. Dzūkų

vestuviniai papročiai, *Rinktinė*, Londonas, 1959, nr. 1[3], p. 43–49; Strimaitis V. Meteliečių vestuvių papročiai; Meteliečių laidotuvių papročiai, *Meteliai*, p. 180–183; Stukėnaitė P. Vestuvės Marcinkonių apylinkėje, *Naujoji Romuva*, Kaunas, 1940, nr. 14, p. 273–276; *Lietuvių etninė kultūra. Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*, Vilnius, 2009, p. 111–152; Šidiškienė I. Lietuvių vestuvės XX a. antroje pusėje–XXI a. pradžioje: etniškumo diskursas, *Punsko ir Seinų krašto lietuviai: etninio ir kultūrinio tapatumo bruožai*, sud. P. Kalnius, Punkskas, 2006, p. 106–137; Šidiškienė I. Santuoka ir vestuviniai simboliai Merkinės apylinkėse XX a. antroje pusėje, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2002, t. 21, p. 195–209; Ulčinskas V. *Raitininkų kaimas*, Vilnius, 1995, p. 104–115; Vaicekauskienė A. Krikščioniškieji Punsko parapijos vestuvių aspektai XX a., *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 1997, t. 11, p. 97–105; Vyšniauskaitė A. Aukštaičių ir dzūkų vestuvės XIX a.–XX a. pradžioje, *Liaudies kultūra*, 1991, nr. 1, p. 12–18; Vyšniauskaitė A. Dzūkijos etnografinio regiono vestuvių apeigų struktūra ir prasmė (XIX a. antroji pusė–XX a.), *Alytaus miesto ir apylinkių istorijos bruožai*, Vilnius, 1989, p. 132–139; Vyšniauskaitė A. Pelesiškių dzūkų vestuvės, *Dainava*, 2001, nr. 1(2), p. 60–64.

*Vestuvės Dusmenyse.
XX a. 4 dešimtmetis.
Iš Danutės Petrošienės
šeimos albumo*

kai pateikėja negalėjo rišliai papasakoti, atsiminti ir atsakyti į klausimą. Tai rodo ekspedicijos dalyvės kruopštumą, nuoseklumą. Surinkta medžiaga leidžia kelti tikslą atskleisti XX a. vid. Dusmenų apylinkių lietuvių vestuvių apeigas, papročius, kuriose užfiksuojama tiek archajiškų vestuvių apeigų elementų, tiek atsirandančių naujų. Vis dėlto šiame straipsnyje pasilieku teisę kartu pateikti medžiagą kaip šaltinį, kiek susistemindama ją pagal vestuvių procesą ir pakomentuodama atskirų simbolinių veiksnių paplitimą ar analogijas. Šiam tikslui pasiekti keliami uždaviniai atskleisti vedybų eigą, pateikti turimų aprašų suvestinę ir tautosakos medžiagą, užrašytą aprašuose, savitus vestuvių apeigų, papročių elementus palyginti su kitų vietų (dažniau dzūkiškais) vestuvių papročiais. Tyrime taikomas sintetinio apibendrinimo metodas, siekiant pažinti objektą sisteminami faktai, empiriniai duomenys.

Klausinėtos moterys dažniausiai buvo atitekėjusios iš gretimų kaimų netoli Dusmenų ir tik dvi iš „toliau“: viena iš Kalėnų kaimo (dabar Naujųjų Valkininkų apyl.) ir kita iš Babriškių (Senosios Varėnos apyl.). Kadangi tuo metu dar dauguma vestuvių vykdavo abiejose pusėse, nuotakos kilmės vieta aprašuose yra svarbi: vestuvių apeigų dalis (pusė) vyko būtent jos gimtinėje, o kita – vyro, pastaroji dažnai būdavo pateikėjos gyvenamoji vieta apklausos metu. Kai vyras eidavo užkuriom ar abu jaunieji būdavo iš to paties kaimo, vestuvės vykdavo vienoje pusėje – nuotakos. Todėl tiriamos vestuvės apima Dusmenų–Senosios Varėnos–Naujųjų Valkininkų trikampį.

Vedybų apeigos ir papročiai

Kaip pastebėjo pateikėjai, vestuvės ir turtingųjų, ir vargingųjų vykdavo maždaug vienodai. Iš aprašų matyti, kad XX a. 4–5 dešimtmečio vedybų cikle Dusmenų apylinkėse dar buvo išlikę piršlybų ir atgrįžtųjų senieji papročiai, t. y.

išlikęs paprotys kelis kartus atvykti piršlybą pas galimos nuotakos tėvus ir kelis kartus lankyti vieniems kitus (abiejų tėvams ir jauniesiems) po vestuvių. Pateikėjų atmintyje išlikusios piršlybos su dviem piršlių atvykimais, t. y. dvi pagrindinės piršlybų dalys. Atskirus piršlių atvykimus Dusmenysė žymėjo skirtingi pasakymai: norėdami pažymėti pirmąjį piršlių atvykimą, sakydavo „svotai atvažiavo“, o kai „bernas atvažiuodavo svotijon – pragėrai“. Vadinasi, pirmu atveju buvo piršliai atvykę atsiklausti, o antru atveju piršlybos vadintos *pragėrais*, kur tėvai, dalyvaujant ir jaunikiui, derėdavosi dėl pasogos ir panašiai. Nevienkartinis piršlių atvykimas pas galimai būsimą nuotaką žinomas nuo seno: XVII a. piršlybos Ragainės apylinkėse, aprašytos Teodoro Lepnerio, vykdavo dviem trim piršlių atvykimais, kurių galutinis vykęs po *žvalgų* (t. y. jaunikio ūkio apžiūrėjimo), vadinosi *užgertuvėmis* ar *darybomis*². Analogiškus piršlybų papročius pastebėjo Irena Čepienė, analizuodama Kriokšlio kaimo vestuvių papročius³.

Raitiniškų apylinkėse piršlybų dalis, vykusi po jaunikio ūkio peržiūrų ir užsakų bažnyčioje padavimo, taip pat vadinama *pragėromis*⁴. Tai galutinis piršlybų etapas.

Dusmenų apylinkėse prieš piršlybas ateidavo piršlys (ar kitas jo pažįstamas) atsiklausti nuotakos tėvų. Piršlybos dažniausiai vykdavo šeštadieniais. Arkliai būdavo papuošti žvangučiais, kad iš toli girdėtusi važiuojant. Paprastai *ant pragėrų* pasikviesdavo ir kokį kaimyną. Atsiveždavo butelį degtinės su rūtų vainiku ir skarytę dovanų, nors dauguma kitų pateikėjų neminėjo dovanų. Prisistatydami sakydavo, kad yra paklydę ir prašosi pernaktot: „*Mes klydom priklydom, važavom ieškodami mergelės. Mums reikia šeiminykės geros. Atvežėm va ir berniuką, kuriam reikalinga šeiminykė...*“ Kiti piršliai įėję klausdavo: „*Ar ką nuspirkc galima?*“, bet dažniausiai *ieškodavo telyčios pirkt*, sakydavo: „*Atvažiavom telyčios pirkt*“, o tėvas atsakydavo: „*Telyčios neturiu, dukterį turiu*“⁵ arba: „*Atvažiavo svotas su svočia, atvežė bačkutį su alum. Bet kas jų pradės gerc? Jei nupirksim telyčių, tai bus baryšiai*“ (t. y. magaryčios, sugertuvės), o tėvas atsakydavo: „*Telyčios neturiu, bet šeiminykį tai turiu parduoc*“. Jau po Antrojo pasaulinio karo atsiranda kitokios apsilankymo interpretacijos: piršliai išradingai apsimesdavo, pavyzdžiui, antstoliu.

Mergina, užmačiusi piršlius, pasislėpdavo, o tėvai derėdavosi dėl pasogos. Jei nuotaka nesutikdavo tekėti, už išgertą degtinę reikėdavo sumokėti, todėl stengėsi, jei jaunikis nepatinka, daug degtinės negerti. Sutarus dėl pasogos, tėvai važiuodavo „*ant jaunikio ūkio peržvalgų*“, ant peržiūrų (Babriškės). Mergina kartais irgi važiuodavo – „*jei jaunikis patinka*“ ar „*katra drąsi*“. Sutarus dėl vedybų, po užsakų paskelbimo bažnyčioje prasidėdavo ruošimasis vestuvėms.

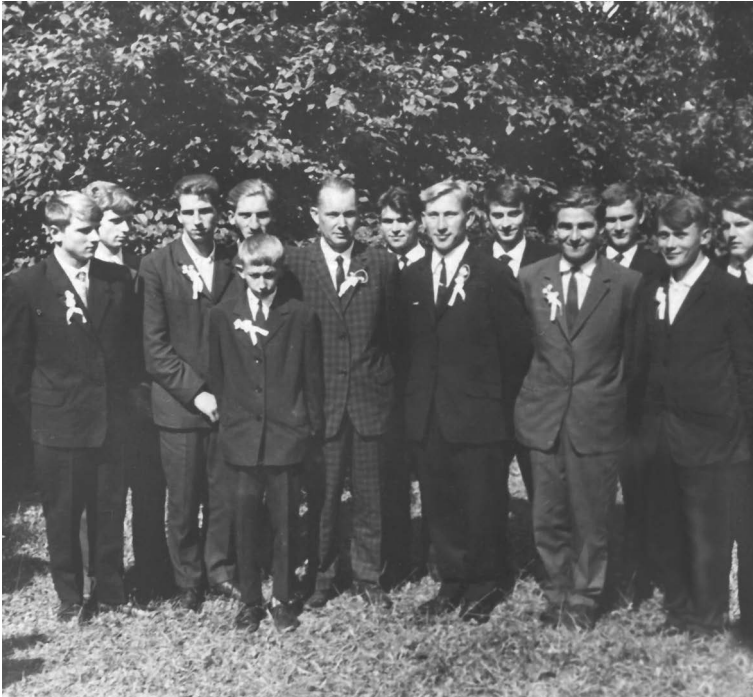
XX a. antrajame dešimtmetyje į vestuves buvo įprasta kviesti visus per kvieslį, kuris „*bukietą pasidaręs gražiai prašinėdavo*“, ir tai, jog jaunoji iš vakaro „*eidavo su drūškom arba svočia*“ per visus kaimynus ir kviesdavo ateiti išleisti ją, verkdamo (Smetoniškių k.). Kvieslys vestuvėms būdavo dar ir XX a. ketvirtajame dešimtmetyje. Ūtės kaime kviesle būdavo viena sena močiutė. Ji eidavo per kaimą su lazda, papuošta gėlėmis ir žolynais. Įėjusi į trobą, sakydavo: „*An[t] meitėlio skersto, an[t] vištos kuoduotos, an[t]*

² Lepneris T. *Prūsų lietuviai*, Vilnius, 2011, p. 163.

³ Čepienė I. Kriokšlio kaimo vestuvių papročiai, *Dubičiai*, Vilnius, 1989, p. 174–175.

⁴ Ulčinskas V. *Raitininkų kaimas*, Vilnius, 1995, p. 106.

⁵ Panaši prakalba užrašyta ir Gervėčių apyl. (Karaliūtė E. Vestuvių papročiai, *Gervėčiai*, Vilnius, 1989, p. 165).

Jaunikis Juozas
Januškevičius iš
Kareivonių kaimo
su piršliu ir
pabroliais. 1967 m.
Iš Leono Zelvaro
šeimos archyvo

gaidžio pancinuoto; Jaucis in pečių bus pririštas, peilis užpakalin inkištas, tai kas norės, atsipjaus, kas norės, atsilauš. Jaunų pašokinėc, o mažų po suolais palakioc ir karvojai lupinėc.“ Bakalōriškių kaime buvo kurčias senas skerdziaus. Jis eidavo per kaimą [kviesdavo į vestuves] su lazda, aprišta šilkinė juostele, papuošta gėlėmis. Eina ir sako: „Prašom nuo nedėlios ryto an alaus varyto. Jaucias papjautas, in pripečkų pririštas, užpakalin peilis inkištas; kas norės – atsipjaus, paragaus, o kas nenorės – atitrauks. Mažiem vaikeliām po suolalius pabėginėc, karvojai palupinėc, prūsokai raveliuosna išvarinėc, o kas neklausys, paprašysim šimto tarakonų, atveš kaip gerų ponų.“ Kalėnų kaime (Valkininkų apyl.) kvieslys kvietė taip pat ir į šermenis, sakydavo: „Būkit sveiki, jau tas ir tas namo pariajo“, o į vestuves kviesdamas nešdavosi aukštą lazda, „pas-trajytą gėlėmis“. Iėjęs į trobą, sakydavo oraciją: „Prašom vestuvėn, atakit seni pasėdėc, jauni – pašokinėc. Jaucias in pečių pririštas, peilis šiknon inkištas, kas dais – atsipjaus ir paragaus“⁶. Vis rečiau kvieslys būdavo XX a. penktajame dešimtmetyje, o kai kurie pateikėjai konstatavo, kad kviesliai buvo jų motinų vestuvėse, bet jų pačių vestuvėse – nebebuvo, kaip ir užsaku metu nebebuvo sekiočių. A. Vyšniauskaitė, tvirtindama, kad kvieslys ilgiausiai išsilaikė Dzūkijoje, teigė, jog XX a. 3–4 dešimtmetyje ir čia baigė nykti⁷.

Artimesnius svečius sukviestavo tėvai ir pati jaunoji. Svečius sukviestavo tėvai, jaunieji kviesdavosi pabrolis ir pamerges – jaunojo pulko pamerges „svokas“, jaunosios – „družkas“, „druskutes“. XX a. ketvirtajame

⁶ XX a. 5 dešimt. (?) Pošalčių kaime (Valkininkų apyl.) paminėta labai panaši prakalba, kuria buvo kviečiami visi svečiai eiti apdovanoti jaunikį: „Jaucis balkin pakartas, peilis šiknon invertas, kas norės acipjaus, tos mėsos paragaus ir jaunikius apdovanos.“ Toks simbolinis veiksmas su šia prakalba Pavarėnio apylinkėse tuo metu nebuvo įprasta (Marcinkevičienė N. *Pavarėnis*, Vilnius, 1998, p. 168). Panašios oracijos suliteratūrintą trumpesnę variantą pateikė Miškinis J. *Dzūkų vestuviniai papročiai, Rinktinė*, Londonas, 1959, nr. 1[3], p. 48.

⁷ Vyšniauskaitė A. *Aukštaičių ir dzūkų vestuvės XIX a.–XX a. pradžioje, Liaudies kultūra*, 1991, nr. 1, p. 13.

dešimtmetyje būdavo 2–5 svočios. Jos pasirūpindavo vaišėmis, jei jas apdainuoja, o kai kurios ant galvos užsidėdavo „*sugarbaliuotas juostas*“ (Kalėnai). Pabrolių ir pamergių būdavo 4–7, net iki 10 porų. Poromis niekas jų neskirstydavo, visi maišėsi, o prieš jungtuves visą pabrolių pulką apdovanodavo svočia, „*kiekvoieną pabrolį apsupdavo abrūsu*“ (Ūtos k.).

Vestuvių išvakarėse susirinkdavo 5–6 kaimų jaunimas – šokdavo per naktį. Jaunimas sueidavo neprašytas pas jaunąją (jei abu jaunesni iš to paties kaimo, o jei iš skirtingų – pas abu jaunuosius). Rinkosi ir prašyti svečiai – jiems duodavo užvalgyti. Vakarienes metu nuotaka „*daugiausiai verkia, katra protinga*“. Kaip pastebėjo viena pateikėja, ji nešokdavo – būdavo liūdna, „*markatna*“. XX a. pr.–3 dešimtmetyje (rečiau ir 4 dešimtmet.) nuotakos dar ėjo atsiveikinti su rūtų darželiu (Kalėnai; Varliai) – verkdamo darželyje. Jei nemokėjo verkti, samdydavę kitas (Babriškės). Šokius pradėdavo teta su vyru (jei ne našlė). Jiems pašokus, jaunoji padėkoja, tada jaunimas šoka⁸. XX a. 5 dešimtmetyje jau minimas pirmas nuotakos šokis su pabroliu – už šokį jis sumokėdavo muzikantams.

Maistui gaminti šeimininkės nesamdydavo – patys gamino. Vaišėms kepdavo ragaišius, griekines *babkas*, bulvines bandas, darydavo darytinio, pripjaustydavo kašneliais karštos mėsos. Pyragus kepdavo iš pikliuotų kviečių miltų, supjaustydavo riekėm ir rečiais nešdavo į stalą, išvirdavo kopūstų sriubos, kruopų. Svečiai, eidami į vestuves, irgi atsinešdavo valgių, dažniausiai prispirgintų griekinių *babkų* (Varliai). Pasidarydavo naminio alaus, kuris buvo kaip gira, degtinės būdavo mažai (Ūta). Svečiai atsinešdavo karvojaus, dirbtinio medaus, pasukų (*maslionkų*) (Kalėnų k.), degtinės, sūrį, indelį sviesto (*spotkucį*) (Bakaloriškės). Po Antrojo pasaulinio karo vaišėms būdavo pyragų, mėsos „*kaupini bliūdai*“, degtinės, alaus, sviesto, sūrio, obuolienės, virtinio medaus (iš pasukų ir deginto cukraus), *košelienos*, t. y. šaltienos, padarydavo giros. Svečiai atsinešdavo valgio drobinuose ryšuliuose (Jurgionys).

4–5 dešimtmetyje pamergės rengėsi baltai, kiti svečiai – kas kaip norėjo. Jaunoji turėjo „*valioną*“, suknelę – kokią turėjo geresnę. Nebuvo gėlėtų, daugiausia lygios, t. y. vienspalvės.

Jaunikį, atvykusį pas nuotaką vestuvių dieną, priimdavo tėvai. Jaunoji „*paskavodavo*“. Nuotaką į kambarį atveddavo „*druskos*“ ir svočios, pasodindavo už atskiro stalo. Jaunikis jaunąjai atveždavo dovanų – *skepetukų*, vainikėlių⁹. Jį vyriausias pabrolis paduodavo vyriausiai pamergei, kuri prisegdavo jį nuotakai. Kartais dar su vainikėliu paduodavo maldaknygę, joje paslėpę 10 rublių, kuriuos pamergė turėdavo surasti ir juos pasiimti, jei nerasdavo – knygelę gražindavo.

Visi užvalgydavo. Jaunasis nupirkdavo ir žiedus, kuriuos paduodavo bažnyčioje.

XX a. 5 dešimtmetyje jau žinomas prietaras, jog atvaživus jaunikui, jaunoji stengėsi pirma jį pamatyti, o ne kad jaunikis ją pamatytų – „*jos viršus tuomet bus*“ (Babriškės). Tai turėtų būti naujoviškas prietaras, atėjęs iš Rytų (slavų) papročių.

XX a. 4 dešimtmetyje jaunikui atiduodavo suderėtą pasogą prieš *šliūbą*, kad liudininkai matytų. XX a. 6 de-

⁸ Panašiai aprašomos ir Pavarėnio vestuvės (Marcinkevičienė N. *Pavarėnis*, Vilnius, 1998, p. 152).

⁹ Jaunikio atvežamas vainikėlis minimas daugumoje ankstesnių aprašymų, XXI a. užfiksuotas vainikėlio atvežimas ir įteikimas nuotakai 2000 m. vykusiose vestuvėse Onuškyje – jaunikis buvo iš Juodaklonių k. (Šidiškienė I., užr., Vestuviniai simboliai. Suvalkijos ir Dzūkijos regionai, 2006–2007, Lietuvos istorijos institutas, Etnologijos fondas (toliau – LII EF), b. 2327/1–45, l. 359, b. 2327/22, l. 169).

Vaikantonių kaimo gyventojai susirinko išlydėti nuotakos Adelės Dusevičiūtės. 1959 m. gegužės 9 d. Iš Trepulių šeimos archyvo

šimtmetyje dar buvo išlikęs simbolinis veiksmas, kad ir nuotaka jaunikiui dovanoja marškinius, kuriais jis turi apsirengti (Varliai). Užfiksuota, jog nuotaka nuo Valkininkų (Kalėnų k.) apdovanodavo atvykus jaunikiui jo pabrolius, piršlį, nes atvažiaavę nevalgydavo, sakydavo, kad sūru. Pateikėja nepaaiškino, ką tai reiškia, bet, matyt, tai yra pakitęs pasogos atidavimas¹⁰. Dažnai 4–5 dešimtmetyje ir nuotaką apdovanodavo – pamergės duodavo *abrūsų*, svočios – drobės baltiniams, indų, pinigų.

„Išlydint į bažnyčią, jaunąją apovesdavo apie stalą, ant kurio stovėdavo kryželis, kurį jiniai pabučiuodavo ir atsisveikindavo su tėvais, kurie susėdavo ant suoliuko: pabučiuodavo jiems veidą, rankas, kelius. Sėsdavo vežiman su svočia, nusilenkdavo „pasikloniavo“ visam pulkui“¹¹.

Vežimai būdavo papuošti barškuliais. Pirmas važiuodavo jaunikis¹². Tik dvi pateikėjos, tekėjusios 5 dešimtmetyje, paminėjo, kad pirmoji išvažiuodavo nuotaka, atsistojusi vežime (kad greičiau ištekėtų pamergės)¹³, o jei ką sutikdavo – ji nulenkdavo galvą (Jurgionys). Toks paprotys, kai nuotaka išvykdavo pirmoji, matyt, buvo žinomas seniau, kai jaunųjų pulkai lenktyniaudavo, kas pirmas atvyks. Ekspedicijoje buvo užrašytas prietaras – važiuojant jungtusių, jaunikis stengdavosi aplenkti jaunąją – „*bus jo viršus*“ (Babriškės), kuris gali būti susijęs su minėto papročio atgarsiu. Antai Ūdrijos parapijos

¹⁰Šaukė „nesūru“ Alytaus apyl. (Vyšniauskaitė A. Dzūkijos etnografinio regiono vestuvių apeigų struktūra ir prasmė (XIX a. antroji pusė–XX a.), *Alytaus miesto ir apylinkių istorijos bruožai*, Vilnius, 1989, p. 136; Čepienė I. Kriokšlio kaimo vestuvių papročiai, *Dubičiai*, Vilnius, 1989, p. 178).

¹¹Analogiškai apeigos atliktos ir Pavarėnio k. (Marcinkevičienė N. *Pavarėnis*, Vilnius, 1998, p. 156).

¹²Būdavo, kad jaunikis nedalyvaudavo atsisveikinime su nuotakos tėvais – jis jau atsisveikino su savais savo namuose, – todėl išvykdavo pirmas, kol nuotaka atsisveikins su savais. Taip pat darė ir Pavarėnio k. (Marcinkevičienė N. *Pavarėnis*, Vilnius, 1998, p. 158), stengėsi lenktyniauti – kas pirmas bus, to viršus šeimoje (*ten pat*, p. 159).

¹³Analogiškas šiam žinomas XX a. pab. Dubičių apylinkėse ir simbolinis veiksmas, kai pamergė, greitai paėmusi kilimėlį (*divoną*, t. y. lovatiesę), ant kurio klūpojo nuotaka (jaunieji), išneša jį ir meta ant stogo, kad kitos greičiau ištekėtų (*LII EF*, b. 2327/14, l. 106).

(Alytaus apskr.) vestuvėse XIX a. pab. jaunoji pirma išvykdavo į bažnyčią, kiek palaukęs išvykdavo paskui ir jaunikis¹⁴. Tėvai nevykdavo į santuokos ceremonijas bažnyčioje, kaip ir vėliau į civilinės metrikacijos biurą. Dar XXI a. pr. manyta, kad „negali tėvai vykti – vaikams nelaimingas gyvenimas bus“¹⁵.

Grižtančius jaunosius pasitikdavo tėvai: ant lėkštutės paduodavo riekele duonos, druskos, du stikliukus. Name buvo užsėstas stalas tariamų jaunųjų, visokių „čigonų“, išpirkti turėjo svotai: duoti pyrago, butelį, saldainių, o persirengėliai už stalo bučiuodavosi, dainuodavo apsirengę išverstais kailiniais, pasiėmę kočėlus vaizduodavo muzikantus (Jurgionys), kabino lopšį virš stalo¹⁶. Apdainuodavo svočias, už tai jos, *palukėn surišę* savo lauktuves, paduodavo valgyt vakare ir prieš išvykstant pas jaunikį – būdavo svočios pietūs, svočių stalas: pyragai, sausainiai, sūris, sviestas ir t. t. Jaunosius suguldydavo pas nuotaką. Juos ryte keldavo muzikantai. Duodavo nusiprausti vandens, į kurią jaunieji įmesdavo kokį rublį. Nuotakai nuimdavo vainikėlį, o važiuojant pas vyrą – vėl jį užsidėdavo. Nuėmę vainikėlį, dėdavo jį ant jaunesniosios sesers galvos. Sulaužydavo seną *kašiką* – jaunesnė sesuo „*paleidžiama laisvėn, dabar jau ji mergaus*“¹⁷.

Nuotaką pas vyrą lydėdavo palydai: visos svočios, *druškutės*, pabroliai ir giminės. Kartu su nuotaka jos pabroliai veždavo ir kraitį *kuperuose*. Nuvežę reikalaudavo išpirkti. Jaunikis ar jaunikio pusė turėdavo išpirkti pinigais ar degtine – duoti butelį¹⁸.

Nuotakos kraičiui padidinti vogdavo daiktus. Tai darydavo maršalka, svočia iš jaunojo pusės ir kiti prieš išvykstant į vyro pusę, „čigonaudavo“ – tvarstydavo kas papuola po ranka (paveikslus, indus, vištas, žąsis, svogūnus, kokią avi). Jei „čigonai“ įeidavo *vištinykan*, juos ten uždarydavo. Kartais „čigonavo *laukdami marčiosna*“ ar pavogdavo ir pačią jaunąją (Jurgionys). Pastarasis paprotys atsirado šiame krašte po Antrojo pasaulinio karo, kaip ir kitose vietose, pvz., Kriokšlio kaime¹⁹.

Prieš išvažiuojant pas jaunąją 4 dešimtmetyje, tėvas atvesdavo dukrą, paduodavo jaunikui rūtų šaką ir sakydavo:

„*Kitu nieku nemušk savo žmonelės, o tik šitu rykštuki*“ ar panašiai (Varliai, Bakaloriškės)²⁰.

Važiuojant vyro pusėn, jaunoji apsisvelka vėl „*šliūbo rūbais*“ ir jaunieji susėda atskirai („*kaip prieš šliūbą*“). Pirmieji išeina jaunikis su savo pulku, paskui jaunoji. Juos sutikdavo tėvai, kuriuos jaunoji apsupdavo stuomeniu iš karto, bet dažniausiai kiek vėliau, t. y. ji apdovanodavo vyro pusę: mamai – stuomenį, dovanas broliui, mergaitei skarytę, vyro pabrolius, muzikantus – rankšluosčiais. Pas jaunikį irgi buvo užsėstas stalas (Kalėnų k.).

Vyriausias pabrolys arba *švogėris* išvesdavo nuotaką šokti – už tai ji

¹⁴Kasparavyczius A ir J. *isz Bernociszkių k. (dabar Krokialaukio sen.) Keli žodžiai apie Udrijos par. Suv. gub. Kalvarijos va[il]v. ir kaip veselias kelia, Vieniųbė lietuvininkų*, 1893 [02 01], nr. 5, p. 61.

¹⁵LII EF, b. 2327/22, l. 170.

¹⁶Panašiai ir Pavarėnio k. lopšy kabindavo ir amalą, jei vasarą – beržų šakeles (Marcinkevičienė N. *Pavarėnis*, Vilnius, 1998, p. 160).

¹⁷Sulaužę *kašiką*, Pavarėnio k. išveda bernai jaunesniąją seserį šokti – vadinasi, jauniman inveda (Marcinkevičienė N. *Pavarėnis*, Vilnius, 1998, p. 169).

¹⁸Gervėčiuose taip pat reikėjo kraitvežius už atvežimą vaišinti pas jaunikį (Karaliūtė E. *Vestuvių papročiai, Gervėčiai*, Vilnius, 1989, p. 171). Toj [jaunikio] pusė turi išpirkti kraitį (Marcinkevičienė N. *Pavarėnis*, Vilnius, 1998, p. 167); Kriokšly nuvežę kraitį turėjo išsipirkti vietą kraitvežiai (Čepienė I. *Kriokšlio kaimo vestuvių papročiai, Dubičiai*, Vilnius, 1989, p. 179).

¹⁹Čepienė I. *Kriokšlio kaimo vestuvių papročiai, Dubičiai*, Vilnius, 1989, p. 179.

²⁰Marcinkevičienė N. *Pavarėnis*, Vilnius, 1998, p. 167.

Anytą veža balėje
skandinti, marti
išperka. Dusmenys,
1969 m. Iš Danutės
Petrošienės šeimos
archyvo

apdovanodavo jį ir muzikantą rankšluosčiu – apsupdavo „*abrūsu, visi žiūrėdavo, ar ne raiša*“ (Jurgionys)²¹.

Po šokio nuotaka pati nusiimdavo vainiką ar veliumą ir uždėdavo jį vyriausiai pamergei, persirengdavo. Kartais pirmiau nuimdavo vainikėlį, o tik tuomet šokdino nuotaką. 5 dešimtmetyje minimas vainikėlio deginimas (Jurgionys), o 6 dešimtmetyje aprašytas vainikėlio nuėmimas, kai pamergės sukdavosi ratu, o vainikėlį mesdavo nuotaka – „*kuri pagauna, pirmoji ištekės*“ (Jurgionys). Tiek vainikėlio deginimas, tiek toks jo nuėmimo būdas žinomas XX a. pr. Mažojoje Lietuvoje.

Pas jaunikį lova būdavo paklota anytos, tai svočia tą patalą nuimdavo, surišdavo rankšluosčiu ir paklodavo savais patalais. Ryte jaunosius keldavo muzikantai, juos nuotaka turėjo apdovanoti. Kai jauniausia jaunikio sesuo ar vyro mama paduodavo vandens nusiprausti, reikėdavo padovanoti jai skarytę, *abrūšą* ar pan. Po keltuvių jaunąją apsupdavę prijuoste (Bakaloriškės).

Marčiai atvykus, anytą aprišdavo kokiom skarom, išodindavo *niekočion* (geldon) ir tempdavo į mišką – atseit, jos nebereikia. Jaunoji pribėgdavo artyn, pabučiuodavo anytą, aprišdavo ją skarele ir susigražindavo (Jurgionys).

4 dešimtmetyje grįžę palydai pas nuotakos tėvus darydavo „*susiedų stalą*“: susimetę nusipirkdavo išgerti (Bakaloriškės). Pateikėjai teigė, kad dar 4 dešimtmetyje nebuvo papročio teisti („karti“) piršli, bet 5 dešimtmetyje jau kartais „kardavo“²².

XX a. pr. po savaitės nuo vestuvių būdavo „*atgręžtuvai pas jaunikį ar pas mergų – kaip sustaria*“, o XX a. vid. sakydavo „*atgrūžčiai*“, kai jaunojo tėvai ir jaunieji vyko pas nuotakos tėvus po savaitės nuo vestuvių, dar po savaitės vaisės būdavo jaunojo pusėje (Jurgionys), panašiai kaip Kriokšly, kur kartais taip pat kelias dienas viešėdavo, sakydavo „*antrosios vestuvės*“²³ arba „*ženotų veselija*“, nes jaunimas jose nedalyvauja²⁴.

²¹Marcinkevičienė N. *Pavarėnis*, Vilnius, 1998, p. 166.

²²Pavarėnio k. pradėjo karti jau 4 dešimtmetyje (Marcinkevičienė N. *Pavarėnis*, Vilnius, 1998, p. 169).

²³Čepienė I. Kriokšlio kaimo vestuvių papročiai, *Dubičiai*, Vilnius, 1989, p. 182.

²⁴Marcinkevičienė N. *Pavarėnis*, Vilnius, 1998, p. 170.

Išvados

Rašyti straipsnį remiantis ne autoriaus surinkta medžiaga, šiuo atveju apie vietos gyventojų vestuvių apeigas, papročius, yra rizikinga, nes ji riboja problematikos formulavimą. Turima medžiaga tinka lokalinio pobūdžio realijoms apibendrinti ir gali būti kaip tolimesnių tyrimų šaltinis. Ši medžiaga leido pažvelgti į nedidelės apylinkės tarp Dusmenų–Naujųjų Valkininkų–Babriškių XX a. vidurio vestuvių apeigas ir papročius. Kalbama teritorija nesudaro išskirtinio vieneto Dzūkijos regione. Pagal išlikusių tradicinių apeigų elementus tirtoji teritorija įsilieja į šio regiono rytinės dalies visumą, o naujieji elementai plito visoje Lietuvoje, neaplenkdami ir Dusmenų apylinkių.

Pateikėjai

1. Marytė Babrauskienė, gim. 1926 m. Jurgionyse, išteko 1947 m., nuo 1985 m. gyveno Dusmenyse.
2. Ona Belkevičienė (Bugarauskaitė), Petro, gim. 1923 m. Seinuose, nuo 1941 m. gyveno Jurgionyse, išteko 1947 m., buvo ir sročia.
3. Urša Blikertienė (Seniauskaitė), gim. apie 1890 m. Alaburdiškių k.; Smetoniškių k. gyveno nuo 1920 m.
4. Bronė Budrevičienė, gim. 1919 m. Babriškių k. (Senoji Varėna), išteko 1942 m. Dusmenyse.
5. Ona Buslavičienė (Stanilioniūtė), gim. 1912 m., ir Jurgis Buslavičius, gim. 1906 m. Bakaloriškių k. 1933 m. keltos vestuvės.
6. Teofilija Kantakevičienė (Gauriūtė), Jurgio, gim. 1914 m., iš Kalėnų k., Valkininkų apyl.; išteko 1934 m. Dusmenyse.
7. Izabelia Minikauskienė (Budrevičiūtė), Simo, gim. 1910 m. Varlių k., 1932 išteko, nuo 1938 m. gyveno Žydabrasčio k.
8. Leonora Pačkauskienė (Belkevičiūtė), Kipro, gim. 1922 m. Jurgionyse; išteko 1943 m.; Bakaloriškių k. nuo 1965 m.
9. Viktorija Ribačiauskienė (Voverytė), gim. 1919 m. Varlių k., išteko 1957 m. Dusmenyse.
10. Felicija Trakimavičienė (Bingelytė), Jono, gim. 1909 m. Ūtos k., 1931 m. išteko ir nuo 1940 m. gyveno Dusmenyse.
11. Ieva Židonienė (Žarikaitė), Motiejaus, gim. 1916 m. Ramošiškėse, ir Antanas Židonis, Miko, gim. 1916 m. Miciūnuose. 1937 m. vestuvės; Jurgionyse nuo 1982 m.

Laidotuvių papročiai Dusmenų apylinkėse

Arūnas Vaicekauskas

Įvadas

Šiandieną, vis labiau išgalint vartotojiškos miesto kultūros stereotipams, daugelis tradicinės kaimo kultūros elementų negrižtamai pasikeitė. Šio straipsnio tikslas – aptarti XX a. pirmosios pusės Dusmenų apylinkėse gyvavusius laidotuvių papročius ir su jais susijusius tikėjimus. Straipsnis paremtas 1989 m. Vilniaus universiteto kraštotyrininkų ramuvos atliktu lauko tyrimu. Tyrimo metu buvo apklausti vyresnio amžiaus kaimo gyventojai, todėl tekste labiau atsispindi XX šimtmečio pirmosios pusės laidotuvių papročiai. Ir tik iš atskirų pateikėjų pastebėjimų galima šį bei tą sužinoti apie XX a. antrojoje pusėje įvykusius apeiginės tradicijos pokyčius.

Bendrame Aukštaitijos vidurio kontekste dusmeniškų laidotuvės pernelyg neišsiskyrė. Čia kiek mažiau užfiksuota mitine pasaulėžiūra pagrįstų laidojimo apeigų ir su jomis susietų tikėjimų, tačiau bendruomeninės elgsenos stereotipai prisimenami palyginti gerai. XX šimtmečio devintojo dešimtmečio pabaigoje Dusmenų apylinkių gyventojų pateikiama informacija gan marga ir prieštaringa, ir tai nestebėtina. XX šimtmečio pirmojoje pusėje laipsniškai modernėjant visuomenei, dalis archajiškos kilmės apeigų ir tikėjimų sparčiai sunyko, jų vietą palaipsniui užimdavo naujos ritualinės elgsenos formos, labiau atitinkančios laiko poreikius. Kita vertus, nei visuomenės modernėjimas, nei papročių kaita toli gražu nebuvo tolydūs, netgi jei kalbėtume apie vieno regiono ar vieno kaimo gyventojus. Stipresniuose ūkiuose simbolinės žemdirbių elgsenos naujovės pasirodydavo anksčiau ir lengviau pritaikydavo, vargingesniuose senovinius ritualus menančių papročių buvo laikomasi kiek ilgiau. Nesudaro išimties ir laidotuvių papročiai.

Tikėjimai

Tradicinės kultūros santykis su mirtimi dvejopas. Turint galvoje tai, kad bendruomeninio kaimo hierarchijoje aukščiausią padėtį užėmė didžiausią gyvenimo patirtį sukaukę (vyriausi amžiumi) bendruomenės nariai, nesunku suprasti, kad mirę tėvai ir protėviai mitinės mąstysenos pagrindus išlaikiusių žemdirbių vertybinėje sistemoje atsiduria kaip tik tokioje padėtyje. Ne veltui ritualinėje lietuvių žemdirbių tradicijoje beveik visų ūkinės sėkmės ir asmeninės laimės spėjimų adresatas – giminės protėviai. Kita vertus, be jokio gailėsčio artimuosius atimanti mirtis – vienas slėpingiausių ir itin bauginančių žmogaus gyvenimo įvykių. Todėl mirties baimė buvo stiprus akstinas laikytis viešąjį elgesį reglamentavusių draudimų. Ir tuo pat metu žmogus jautė nenugalimą troškimą pamėginti iš anksto atspėti, kiek jam dar bus lemta vaikštinėti po šį pasaulį. Juolab kad apie tai buvo galima sužinoti iš daugelio ženklų – tam tikro gyvūnų elgesio, neįprastų reiškinių namuose, sapnų. Dusmenų apylinkėse aptinkami iprastiniai visai Lietuvai būdingi tikėjimai. Juose gan dažnas gegutės vaizdinys. *„Jei gegutė prie namų kukuoja arba šuo kaukia, tai mirs kas nors. Prieš mirtį sapnuoja ežias arba*

Kryžius Samninkų kaime, dirbtas onuškietiško Jalinsko. Prie kryžiaus stiebo prikabinta skepetaitė, kad nemirtų vaikai. 1938 m. Juozo Timuko nuotr. Iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus archyvo

bulves kasant“ (Dūsmenys, 1905). „Jei gegutė ant sausos šakos tupi – tai mirtį pranašauja“ (Dusmenys, 1916).*

Marinimas

Specifinis žemdirbių gyvenimos modelis lėmė, kad patys subtiliausi, individualiausi žmogaus gyvenimo momentai ritualiniame kontekste tapdavo viešu kaimo bendruomenės įvykiu. XVI–XVII a. etnografiniai šaltiniai mini apeiginį alaus gėrimą, kurio metu kaimo bendruomenės nariai atsisveikindavo su išėinančiuoju iš šio pasaulio. Be abejo, XX šimtmečio pradžios tokios apeigos nepasiekė. Tačiau daugelyje Lietuvos vietovių sunkiai sergantį bendruomenės narį kaimo gyventojai lankydavo dar ir XX a. pradžioje. Mirties patale gulintis sodybos šeimininkas neretai pasakydavo, kur ir kaip jį palaidoti, kuo aprengti, kiek ir kokių gyvulių papjauti šermenų vaišėms. Ši paskutinė mirštančiojo valia tradiciniame kaime būdavo nepriekaištingai vykdoma. Dusmenų krašte jaučiama stipri bendruomeninės gyvenimos įtaka laidotuvių apeigoms, tačiau turimoje etnografinėje medžiagoje mirštančiojo marinimas neakcentuojamas.

Prausimas

Mitinėje pasaulėžiūroje visų be išimties apeigų laikas ir erdvė priklausė užpasaulei sričiai, todėl visos pasaulio kultūros ir religijos sukūrė ir išplėtojo tam tikras ritualinės elgsenos taisykles, kurios turėtų padėti žmogui tinkamai pasirengti susitikimui su aukštesnėmis jėgomis. Apeiginis švarinimas ir aprengimas naujais drabužiais aptinkamas tiek kalendorinio ciklo šventėse, tiek su lauko darbų pradžia ar jų pabaiga siejamuose ritualuose, tiek vestuvėse. Laidotuvių apeigos taip pat prasidėdavo nuo mirusiojo prausimo ir aprengimo naujais drabužiais.

* Informacijos pateikėjo gimimo metai.

Dusmenų apylinkėse mirusįjį nuprausdavo pasodintą į vonią ar ant suolo, būtinai su muilu; nukirpdavo nagus, pakirpdavo plaukus. Vyrams nuskusdavo barzdą. „Praudavo mirusįjį virtuvėje. Pasodindavo tam tikroje vonioje ir prausdavo su muilu visą žmogų. Jei staigi mirtis, tai tik burną ir rankas apšluosto“ (Kučionų k., Lazdijų r.; nuo 1941 – Varlių k., Ūnuškio apyl., 1909, toliau – Varlių k., 1909). „Praudė mirusįjį „balejkoj“ [skardinėje vonioje – A. V.] stačią. Vieni palaiko, kiti su muilu visą nuprausia“ (Varlių k., Ūnuškio apyl., 1911, toliau – Varlių k., 1911). „Vasarą mirusįjį kieme pasodina ir nuprausia. Žiemą kambarį; balėjoj pasodina ir nuprausia visą su muilu“ (Varlių k., Ūnuškio apyl., 1914, toliau – Varlių k., 1914). „Praudavo mirusįjį pirmą kartą ant „uslano“ [suolo – A. V.]. Nupraudavo visą su muilu“ (Dusmenys, Ūnuškio apyl., 1916, toliau – Dusmenys, 1916). „Praudavo mirusįjį kambarį. Ant „uslano“ pasodindavo: vieni palaiko, kiti su muilu nuprausia. Dabar neprausia, tik apšluosto“ (Babriškio k., Varėnės r., nuo 1942 – Dusmenys, Ūnuškio apyl., toliau – Dusmenys, 1919).

Visoje Lietuvoje per laidotuves mirusiojo artimuosius stengtasi izoliuoti nuo artimo kontakto su velioniu. Todėl ir Dusmenų apylinkėse mirusįjį prausė ir rengė svetimi žmonės. Dažniausiai prašydavo kaimynų. „Kaimynai prausdavo: vyrus vyrai, moteris – moteris“ (Varlių k., 1911). Namiškiai neprausė – „nes gaila“ (Varlių k., 1909).

Už mirusiojo nuprausimą atlygio neprašydavo, nes „visiems reiks mirt“ (Varlių k., 1914). Rečiau buvo atsilyginama drobe: „Duodavo jiems audeklo“ (Varlių k., 1911). Vis dėlto Dusmenų apylinkėse net ir vėlyvuosiu sovietmečiu nebuvo papročio už tradicines laidotuvių paslaugas duoti piniginių atlygių.

Aprėngimas

Nuo seniausių laikų mirusiuosius lietuviai stengdavosi aprėngti gražiausiais drabužiais. Tačiau šios nuostatos įgyvendinimas labai priklausė nuo šeimos ekonominės padėties. „Drabužiai visada būdavo nauji: argi neužsigyveno gyvendamas. Biednesni patys drabužį siūdavo, bagotesni – pirkdavo“ (Varlių k., 1909). „Kokius drabužius turėjo, tokiais ir aprėngdavo mirusįjį. Jei kas išgalėjo, tai pirkdavo naujus drabužius“ (Dusmenys, Ūnuškio apyl., 1905 ir 1930, toliau – Dusmenys, 1905, 1930). „Naujų drabužių nesiūdavo, nes biednai gyveno“ (Dusmenys, 1916). Ir priešingai: „Siūdavo naujus drabužius. Ir aš kiek jau pasiuvau, ir dar sau reik pasisiūti“ (Dusmenys, 1919).

Vyrus aprėngdavo apatiniais baltiniais, marškiniais ir kostiumu. „Vyrus rengdavo juodu kostiumu, baltais baltiniais. Jaunam šlipsų [kaklaraištį – A. V.] užrišdavo“ (Varlių k., 1914).

Moteris aprėngdavo ilga tamsesnės spalvos suknele ar kostiumėliu, galvą aprišdavo skarele. „Moteris rengė sijonu ir palaidine arba suknele, aprišdavo skarytę“ (Varlių k., 1909). „Moteris tamsia suknele aprėngdavo“ (Varlių k., 1914). „Moterims sijonų, bliuzkutę, baltą skarytę“ (Dusmenys, 1916). Jaunas merginas laidodavo imituodami nuotakos apdarą – šviesia, dažniausiai balta, suknele (Varlių k., 1909; Varlių k., 1914).

Vyresnio amžiaus žmonės, dažniausiai moteris, mirties drabužius būdavo pasiruošę iš anksto. „Seni žmonės turi iš anksto pasiruošę drabužius“ (Varlių k., 1909). „Turėdavo kai kas geresnį drabužį – smerties laukdavo“ (Dusmenys, 1916).

Batus dažniausiai pirkdavo naujus (Varlių k., 1911; Varlių k., 1914). Geri batai tarpukario kaime buvo prabangos dalykas, todėl teigiama ir priešingai – esą su batais seniau nelaidojo. „*Seniaus su batais nelaidojo, siuvo tokias „čiunkes“*“ (Dusmenys, 1916). Arba laidojo tik su kojinešmis. „*Batų nebuvo, su kojineš laidodavo*“ (Dusmenys, 1916). „*Laidodavo su kojineš*“ (Dusmenys, 1919).

Elgesys su mirusiojo turtu

Dar XX a. pradžioje visoje Lietuvoje tikėta, kad mirus šeimnininkui, visas namų turtas gali išeiti drauge su juo – išmirti bitės, kristi gyvuliai, ūkinė sėkmė apieisti jo vaikus. Todėl mirus šeimos galvai, buvo būtina pranešti gyvuliams, bitėms, kad pasikeitė jų šeimnininkas. Gyvuliams pasakydavo žodžiu, bitėms patuksendavo į avilius ar kilstelėdavo juos nuo žemės.

Dar ir XX šimtmečio pabaigoje dusmeniškiai gerai atsiminė šį paprotį ir – ypač svarbu – kodėl jo laikytasi. „*Buvo legenda: eidavo gyvuliam pasakyti apie šeimnininko mirtį, kad nekristų gyvuliai*“ (Varlių k., 1911). „*Gyvuliam pasako, kad šeimnininkas numirė, nes [kitai] gyvuliai gaišta*“ (Dusmenys, 1919). „*Bitėm pasakydavo, kad šeimnininkas mirė. Kad bitės neišnyktų*“ (Dusmenys, 1916). Užmiršus ritualinės elgsenos motyvaciją, ji nuspėjama remiantis asmeniniu patyrimu. „*Gyvuliams pranešdavo apie šeimnininko mirtį, tai gyvuliai verkėdavo*“ (Dusmenys, 1905, 1930).

XX a. pradžioje Dusmenų apylinkėse buvo užrašytos itin archajiškos prigimties apeigos, kai mirusiajam priklausęs turtas būdavo tarsi išperkamas už tam tikrą auką. Namiškiai ant kiekvieno avilio padėdavo po stuomenį drobės, kuria vėliau nunešdavo prie bažnyčios ir išdalydavo elgetoms.

Lygiai taip pat visoje Lietuvoje tikėta, kad namuose palikus drabužius, kuriais velionis vilkėjo mirdamas, rankšluosčius, kuriais jis šluostytas po ritualinio apiprausimo, neįdėjus į karstą pakirptų nagų, plaukų ar į karsto lentas kaltos ir sulinkusios vinies, mirusysis grįš pasiimti to, kas jam „teisėtai“ priklauso. Kitaip sakant, jis nuolat vaidensis ar net kenks.

Dusmenų apylinkių gyventojai taip pat prisimena, kad mirusiojo patalas arba prausimui naudotas rankšluostis būdavo sunaikinamas. „*Patalą, rankšluostį sudegindavo*“ (Varlių k. 1914; Dusmenys, 1905, 1930). „*Tvarkant paklodę skubina išnešti, kad vėl namie nebūtų numirėlio*“ (Dusmenys, 1919). Tačiau XX a. pradžioje kaimo žmogaus gyvensenoje įvykusios permainos pakoregavo gyvųjų santykį su mirusiojo turtu: ne itin turtingame krašte patalas, kuriame gulėjo miręs žmogus, būdavo sutvarkomas ir naudojamas toliau. „*Patalą išvėdindavo ir vėl naudojo*“ (Varlių k., 1911).

Karsto gaminimas

Karstą padarydavo kaimynai. „*Kaime beveik kožnas mokėjo karstą daryti. Sudegindavo keturi vyrai ir padarydavo*“ (Varlių k., 1911). „*Kas sugėbėdavo, tas karstus ir darydavo. Sueina trys keturi vyrai ir padarydavo*“ (Varlių k., 1914). Dalis pateikėjų nurodo, kad karsto seniau nedažydavo (Dusmenys, 1916). Kiti teigia priešingai: „*Karstą dažydavo juoda arba tamsiai burdine spalva*“ (Varlių k., 1914). Vienas pateikėjas nurodė, kad karstus dažyti pradėjo tik sovietmečiu. „*Karsto nedažydavo, tik vėliau*

„*prie ruso*“ *padažydavo*“ (Varlių k., 1911). Į karstą pridėdavo skiedrų ar šieno ir išmušdavo balta drobe. „*Iš perkelio pasiūdavo paduškutę*“ (Varlių k., 1909; Varlių k., 1911), „*pagalvėlę žolynų prikimšdavo*“ (Varlių k., 1914). Karstą kaimynai padarydavo neatlygintinai. „*Jiems nemokėjo, tik pavaišindavo*“ (Varlių k., 1911; Dusmenys, 1905, 1930). Į karstą, dažniausiai į pagalvę, įdėdavo šventintų žolių (Varlių k., 1911; Varlių k., 1914; Dusmenys, 1905, 1930; Dusmenys, 1916).

Šarvojimas

Tradiciniame kaime mirusysis būdavo šarvojamas ant specialiai padaromos lentų pakylės ir tik prieš pat išlydint iš namų perkeliamas į karstą. Etnografiniuose šaltiniuose nuolat pabrėžiamas šio momento skubotumas bylotų, kad mitologizuotos kaimo žmogaus sąmonės požiūriu mirusysis galėjo išsiveržti ir likti šiame pasaulyje. „*Šarvojo ant lentų, padėtų ant suolų ir užtiestų paklode. Kol padarydavo karstą, mirusį ant tų lentų paguldydavo. Kai jau veždavo laidot, tai tik tada paguldydavo į karstą. Tokia mada būdavo*“ (Dusmenys, 1905, 1930). „*Iš karto nedėdavo graban. Prie stalo pastato suolą, lentą padeda, užtiesia staltiese, padeda pagalvę ir paguldo kol neša kavot*“ (Dusmenys, 1919).

Kol karstas būdavo gaminamas, mirusysis gulėdavo ant suolo ar lovoje. „*Kol padarys karstą, mirusį paguldydavo ant suolo*“ (Varlių k., 1909). „*Kol karstų padaro, tai mirusį ant uslano paguldo*“ (Varlių k., 1911). „*Kol padarydavo karstą, lavonas būdavo lovoje*“ (Varlių k., 1914). Dusmeniškiai beveik visuomet nurodo, kad karstas būdavo pastatomas ant šarvojimo pakylės. „*Karstui padėti pastatydavo kėdes. Ant jų lentas padėdavo ir užtiesdavo naminiu audeklu*“ (Varlių k., 1909). „*Karstui pastatyti padarydavo „oželius“, kuriuos uždengdavo namie austom marškom*“ (Varlių k., 1911). „*Karstui pastatyti būdavo specialūs kuoliukai. Pas kurį mirė, tas juos ir priglobdavo, paskui – kitas. Kuoliukus užtiesdavo tamsiom paklodėm, bet jei neturi – tai šviesiom*“ (Varlių k., 1914). O vienu atveju tiesiogiai nurodoma, kad mirusysis į karstą būdavo įkeliamas iškart, kai tik jį padarydavo (Dusmenys, 1916).

Mirusį pašarvodavo patalpos viduryje arba kampe taip, kad iš šonų būtų galima užėiti. Iš kambario išnešdavo baldus, kad būtų vietos žmonėms. Pasieniais sustatydavo suolus. Palikdavo stalą giesmininkams. „*Šarvojo didesniame kambaryje, toliau nuo durų*“ (Varlių k., 1909). „*Šarvojo [toje] kambario dalyje, kur „abrozai“ [paveikslai – A. V.] būna. Baldus išnešdavo į kluoną. Sustatydavo suolus ir stalą, prie kurio giedojo*“ (Varlių k., 1911). „*Šarvojo toliau nuo durų. Sunešdavo iš kaimynų suolų, stalą, prie kurio giedodavo*“ (Varlių k., 1914). „*Kambarių nebuvo. Vienas namas gyvenamas. Kur gyveno, ten šarvojo: galva į stalo pusę, o kojom į duris*“ (Dusmenys, 1905, 1930).

Langus uždengdavo juodu *divonu* (Varlių k., 1909). Tačiau kiti pateikėjai teigė, kad uždengti langus nebuvo privaloma arba kad jų iš viso nedengdavo. „*Langus uždengdavo juoda medžiaga, jei turėjo, bet nebūtina dengti*“ (Varlių k., 1914). „*Langų nedengdavo, nes giedoti reikėjo*“ (Varlių k., 1911).

Įkapės

Senovės lietuviai tikėjo, kad mirusysis po mirties gyvens tokią patį gyvenimą kaip ir šiame pasaulyje. Todėl kartu su mirusiuoju būdavo laidojami žmogaus

socialinę padėtį atspindintys daiktai – papuošalai, darbo įrankiai ar ginklai. XX šimtmečio pradžioje vis dar pasitaikydavo, kad mirusiajam į karstą įdėdavo jo pomėgius atliepančių daiktų. *„Seniau vyram, kurie mėgo išgert, degtinę į karstą dėjo. Pati mačiau, kai iškasė šventoriuj duobę, tai su degtine palaidotas buvo“* (Dusmenys, 1905, 1930). Vis dėlto dauguma XX a. Lietuvos kaimo gyventojų apsiribojo krikščioniškomis įkapėmis. Mirusiajam į rankas įdėdavo šventą paveikslėlį, rožinį, nosinę.

Žvakės

Šalia mirusiojo statydavo dvi, keturias ir daugiau žvakių. Galvūgalyje patatydavo kryžių su Nukryžiuotojo figūra. Dvi žvakės būdavo statomos galvūgalyje. Jei buvo statomos keturios žvakės, tai dvi degdavo gale galvos, dvi prie kojų. Kitas žvakes (jei buvo daugiau) statydavo per vidurį. Dusmeniškiai neretai teigia, kad tradicija prie mirusiojo uždegti daugiau žvakių esanti nauja. Seniau esą uždegdavo tik vieną žvakę ant stalo, prie kurio sėdėdavo giesmininkai. *„Prie mirusiojo nebuvo mados statyt. Dabar 4 žvakes [stato] prie mirusiojo ir vieną ant stalo“* (Dusmenys, 1905, 1930). *„Seniau tik ant stalo statydavo žvakę. Dabar šešis liktoriukus ir altorėlį gale galvos statos. Neseniai susidėję pirkom altorėlį. Seniau kryžių gale galvos pastatydavo“* (Dusmenys, 1919). Turintieji bičių žvakes pasidarydavo patys ir nešdavo bažnyčion šventinti. Kiti pirkdavo prie bažnyčios. *„Žvakes žmonės patys liedavo iš bičių vaško. Šventindavo Grabnyčios dienoj – vasario 2 d. Žvakes įstatydavo į molinius indelius ir apdėdavo aplink karstą“* (Varlių k., 1911). *„Žvakes darydavo patys iš bičių vaško. Šventinti nešdavo vasario 2 d. Prie karsto statydavo 6, 8, 10 žvakių. Kai pradeda giedoti, tai žvakes uždegdavo. Taip jos dieną ir naktį degdavo, o kai išlydi, tada užgesina“* (Varlių k., 1914). *„Žvakes darydavo patys iš bičių vaško. Kiti pirkdavo. Viena žvakė kainavo pusė lito. Į stiklinę grūdų pripila ir įdeda žvakę. Vieną žvakę statydavo ant stalo. Kai giedodavo, tai žvakes uždegdavo, o kai ne – tai užgesindavo“* (Dusmenys, 1905, 1930).

Gėlės ir vainikai

Apie laidotuvių vainikus ir gėles ekspedicijos metu apklaustų Dusmenų apylinkių gyventojų nuomonės išsiskiria. Vieni teigia, kad vainikai ir gėlės laidotuviuose pasirodė dar prieš Antrąjį pasaulinį karą, kiti – kad vainikai pasirodė tik septintajame XX a. dešimtmetyje. *„Vasarą pindavo vainikus iš pievų gėlių, o žiemą statydavo gėlių vazonėlius“* (Varlių k., 1909). *„Vainikus pindavo iš eglių ir popierinių rožių. Prieš karą būdavo blėkiniai [skardiniai – A. V.] vainikai. Pirkdavo vainikus Alytuje, Butrimonyse. Giminės vainikus atnešdavo“* (Varlių k., 1911). *„Būdavo darželio gėlių: jurginų, mirtų. Patys pindavo vainikus“* (Varlių k., 1914). *„Gėlių nebūdavo. Vainikai gal prieš dvidešimt metų atsirado. Būdavo ir geležinių vainikų. Bet brangūs – jų nepirkdavo“* (Dusmenys, 1905, 1930). *„Gėlių ir vainikų nebūdavo. 1964 m. mirė mama, tai dar nebuvo vainikų“* (Dusmenys, 1916). *„Gėlių nebūdavo. Gal prieš 15 metų buvo geležinių vainikų. Dabar ir pačios nupinam vainiką, paėmę lanką ar kašikėlį“* (Dusmenys, 1919).

Budėjimas prie mirusiojo

Mirus namiškiui, sukviesti kaimo žmones prašydavo kaimyno arba pasiūsdavo ką nors iš savų. *„Sukviesti kaimo žmones prašydavo kaimyno“* (Varlių k., 1909).

„Žmogus iš to namo [kur mirė] sukviečia giesminykus ir kaimynus: mirė tas ir tas, prašom ateit laidotuvsna“ (Varlių k., 1911). „Šeimininkas ar šeimininkė pereidavo per kaimą ir sukviisdavo žmones“ (Varlių k., 1914).

Paprotys reikalavo prie mirusiojo budėti dvi naktis. „Laidojo antroj dienoj. Nes tokie zakonai“ (Varlių k., 1909). Rečiau budėdavo vieną arba tris keturias naktis. „Mirusį laikydavo dvi–keturias dienas. Kad neatgytų“ (Varlių k., 1911).

Susirinkę kaimynai giedodavo netgi tada, kai būdavo kviečiami giedotojai. Už šią paslaugą Dusmenų apylinkėse pinigų paprastai neimdavo. „Žmonės susirinkę giedojo visas dienas ir naktis. Giedoriams mokėt nereikėjo“ (Varlių k., 1911). „Pakviisdavo giedorius. Jiems nemokėjo. Dabar jau po 25 rublius už naktį Alytuje ima. Ir pas mus duoda po biškį, bet nepatogu imti. Lyg ant uždarbio eini. Giedojo ir dieną, ir naktį. Pirma – Angelas Dievo, o paskui giesmes iš knygų. Dabar orkestrą kas nori, tas pakviečia. Bet dovanai neateina – reik 100 rublių mokėt“ (Varlių k., 1914).

Apsirengimas

Į laidotuves žmonės ateidavo apsirengę tamsesniais kasdieniais drabužiais. „Kas ką turėjo, bet vis šviesiai nesirengdavo. Moterys tamsias skarytes užsirišdavo“ (Varlių k., 1909).

Šermenų duona. Šermenų vaisės

Seniau ateidama į laidotuves kiekviena šeimininkė atsinešdavo savo namų duonos. Tyrėjai šią apeigą interpretuoja kaip simbolinę visų bendruomenės narių auką mirusiajam. Dusmenų apylinkėse ši apeiga taip pat buvo atliekama. „Žmonės ateidami atsinešdavo kampą duonos. Pridėtas pilnas stalas būdavo“ (Dusmenys, 1905, 1930). „Ateidami žmonės atsinešdavo kampelį duonos“ (Varlių k., 1909).

Būtina laidotuvių ritualo dalis – šermenų vaisės. Pagal senesnę tradiciją susirinkusius į laidotuves žmones vaišindavo tame pačiame kambaryje, kuriame gulėdavo pašarvotas mirusysis. „Prie stalo sėdėdavo giesmininkai. Ten pat ir valgyti duodavo. Negeras daiktas buvo, kad prie mirusiojo valgė“ (Dusmenys, 1919). „Valgyti duodavo prie to stalo, kur giedodavo“ (Dusmenys, 1905, 1930). Vėliau maistą pradėta patiekti kitoje patalpoje. „Vakarienę duodavo kitam kambaryje arba virtuvėje“ (Varlių k.,

Jono Čyžiaus
iš Kareivonių kaimo
laidotuvs. 1979 m.
Iš Leono Zelvaro
šėimos archyvo

1909). O jei namuose nebūdavo vietos, valgyti eidavo pas artimesnį kaimyną. „*Jei nėra vietos, dabar pas kitą žmogų nuveda*“ (Dusmenys, 1905, 1930). „*Dabar tai valgyt duoda kitam kambarį arba pas kaimynus*“ (Dusmenys, 1919).

Artimųjų atsisveikinimas. Karsto išnešimas iš namų

Mirusįjį perkėlus į karstą, su juo atsisveikindavo artimieji. Dusmenų apylinkėse gyvavo paprotys iš namų išnešti atidarytą karstą arba atidaryti jį kapinėse. „*Atidengtą karstą išnešdavo į kiemą ir tada užkaldavo*“ (Varlių k., 1909). „*Karstą išnešdavo atidarytą ir tik vežime užkaldavo*“ (Varlių k., 1914). Karstą nešdavo tolimesni giminės ar kaimynai. Jei bažnyčia ar kapinės būdavo toli, karstą veždavo arkliais. „*Jei kapai netoli, tai į kapus nešdavo, jei toliau, tai veždavo. Vežime pagalius prikaldavo iš šonų – mažas lazdeles, kad karstas neslydinėtų. Užklodavo vežimą marškom, kampuose prikaldavo berželius arba eglutes. Jei kelias blogas, tai vienas važnyčioja. Jei kelias geras, tai savo stovi prie krašto*“ (Varlių k., 1911).

Laidojimo laikas. Laidotuvės

Seniau visuomet laidota iš ryto. Dusmeniškiai šią tradiciją buvo išlaikę dar ir XX a. antrojoje pusėje (Dusmenys, 1905, 1930). Kapo duobę iškasdavo kaimynai. „*Duobę iškasti prašydavo kaimo vyrų. Užmokesčio neėmė. Dovanai viską darydavo, vieni kitiems padėdavo. Ir dabar kaimė nesamdo duobkasių*“ (Dusmenys, 1905, 1930).

Duobkasiai laidotuvių procesijos laukdavo prie kapo duobės. Karstą pastatydavo ant žemės prie kapo duobės ir dar kartą atidarydavo. Kunigas pasimelsdavo. Tada karstą uždengdavo ir ant virvių, vadžių ar juostų nuleisdavo į kapo duobę. Kol užkasdavo kapą, visi giedodavo litaniją.

Vienas baigiamųjų laidotuvių ritualo akcentų – į kapą metamos trys saujos žemių. Dabar ši apeiga yra bažnytinio laidotuvių ritualo dalis. Krikščioniškame ceremoniale žemės bėrimas į kapą simbolizuoja suvokimą, kad žmogus kilęs iš

Laidotuvių procesija palydi Stasį Voverį į Smalių kaimo kapinaites. 1985 m. Iš Nijolės Mickevičienės archyvo

žemės ir į ją sugrįžta („Dulkė esi, dulke ir pavirsi“). Seniau tokia apeiga galėjo žymėti laidotuvių ritualo pabaigą. Ne veltui, mirus skolininkui, skolintojai ant kapo užmesdavo tik dvi saujas žemių, neleisdami iki galo baigti apeigų. Trečią saują žemių jie užmesdavo tik tada, kai mirusiojo giminės atiduodavo skolą. Tačiau dusmeniškiai šią tradiciją susieja su bažnytinėmis laidotuvių apeigomis – „*tai religinis įstatymas*“ (Varlių k., 1911).

Užkasus kapo duobę, kas nors iš artimųjų šeiminių vardu visus pakviesdavo gedulingų pietų. Dusmenų apylinkėse į gedulingus pietus eidavo tik giminės ir kuo nors prisidėję prie laidotuvių žmonės – duobkasiai, giesmininkai.

Pakasynas ruošdavo kuris nors iš namiškių ar gimių. Rečiau samdydavo šeiminkę iš šalies. Dusmenų apylinkėse dar menama, kad tokioms vaišėms pjaudavo kiaulę, tačiau apeiginės reikšmės šiam veiksmui jau nebeteikė.

Mirusių paminėjimai

Savo mirusiuosius Dusmenų krašto žmonės minėdavo praėjus metams nuo mirties datos. Tuomet būdavo užsakomos Mišios. Sukviečiami giminės ir artimesni kaimynai. Ruošiamos vaišės.

Mirusieji ne sava mirtimi

Savižudžius, kaip ir kitur Lietuvoje, Dusmenų krašto gyventojai laidėjo už kapinių tvoros ir be bažnyčios. Nekrikštytus vaikus, kaip ir savižudžius, laidėjo už kapinių tvoros. „*Eidavo keli žmonės palaidoti, bet negiedojo. Nekrikštytą vaikutį savi nuveždavo ir užkasdavo*“ (Dusmenys, 1919). „*Savižudžių kunigai nelaidėjo. Žmonės ateidavo palydėti ir giedojo* [bet giedorių nekviestavo – A. V.]“ (Varlių k., 1911).

Išvados

1989 m. Dusmenų apylinkėse atliktų lauko tyrimų medžiagoje gerai atsispindi XX a. įvykę laidotuvių ir su jomis susietų tikėjimų pokyčiai. Dusmeniškiai palyginti retai akcentuoja archajinę prigimtį turinčius laidotuvių ritualo momentus – pavyzdžiui, mirusiųjų marinimą, gyvulių pjovimą laidotuvių vaišėms, mirusįjį lietusių daiktų (patalynės, rankšluosčio) sunaikinimą arba atidavimą svetimiems, skubų mirusiojo perkėlimą į karstą ir šarvojimo vietos išardymą iš karto po mirusiojo išlydėjimo ir t. t. Vis dėlto matome gerai išlikusius bendruomeninės kaimo gyvenamosios elementus. Dar ir XX a. antrojoje pusėje Dusmenų krašte beveik visos laidotuvių paslaugos buvo atliekamos neatlygintinai.

Etnografinių duomenų analizė rodo gan skirtingą dusmeniškųjų santykių su kultūrinėmis inovacijomis. Pavyzdžiui, vieni duomenų pateikėjai akcentavo, kad laidotuvėse vainikų nebuvo dar XX šimtmečio septintajame dešimtmetyje. Kiti teigė, kad skardinių vainikų galima buvo išsigyti ir prieš Antrąjį pasaulinį karą. Treti – kad vainikus patys pindavo iš lauko gėlių. Vieni teigė, kad karstų nedažydavo. Kiti – kad dažydavo. Treti – kad dažyti pradėjo „prie rusų“. Iš dalies tokį etnografinių duomenų margumą galima paaiškinti statistinių duomenų menkumu ir tuo, kad laidotuvių tradicijų pokyčiai yra artimai susieti su socialine ekonomine apklaustų pateikėjų mikroaplinka.

Liaudies medicinos ir užkalbėjimų tradicija Onušio apylinkėse

Rita Balkutė

Trākų rajono Ūnuškio apylinkės buvo tyrinėtos ne vieną kartą. Vilniaus universiteto kraštotyrininkai 1989 m. šiose apylinkėse surengė ekspediciją¹. 2010 m. šiame krašte ekspediciją suorganizavo „Versmės“ leidykla. Tais pačiais ir 2012 m. dar keletą papildomų ekspedicijų suorganizavo pati straipsnio autorė². Medžiaga rinkta gana plačiose apylinkėse. Buvo užrašyta daugiau 200 vnt. medžiagos iš daugiau nei 40 pateikėjų.

Onušio apylinkėse ligos vadinamos pagal vietą, kuri skauda: skauda ausis, galva, širdis, skrandis, pilvas; nervų ligų grupei galima būtų priskirti tokias ligas: nervai, nemiga, išgąstis, priepuoliai; virškinamojo trakto ligos buvo įvardijamos taip: *kai sopa krūtinę, prisūkai, votys, žaizdos viduriuose, trūkis, kataras, rėmuo*; odos ligos: miežis, karpos, išbėrimai, egzemos, žvynelinė, žaizdos, votys, pūlinukai ir t. t. Ligos gydė augalais (užrašyta daugiau nei 100 augalų rūšių), gyvūnais (užrašyti receptai daugiau nei su 6 gyvūnais), mineralinės kilmės medžiagomis (daugiau nei 10 vnt.), kitomis medžiagomis: alumi, mielėmis, duonos rūgštimi ir pan.; grybais; taurėmis ir kt. Čia gerai buvo žinomi įvairios maginio poveikio priemonės, užkalbėjimai.

Gydymas augalais³, gyvūnais, mineralais

Pasak S. Saulėnienės, **jei į akį įkrisdavo krislas**, Pāmusių kaime gyvenanti moteris *specialistas* mokėjo *išlaižyti akis*. Tam tikslui į akį dėdavo linų sėklą, o moteris, ją išimdama, išvalydavo akį: „*Nu tai padaro liežuvį labai plonų ar kap ty, jau cia specialistas. O mes tai atsimenu, jei užkrecia akį, tai sėmenis laisdavo akin. Nu lino sėklų [inlaidzia], o ji tokia slidzi, tai praplečia blakstienų, inlaidzia, pavaikščioja, pavaikščioja toj sėkla ir in jų prilimpa krislukas ir išeina*“⁴ ([29]⁵ RBAR⁶ 23 (110)). Jei vaikams labai traiškanodavo akys, vilgydavo šlapimu arba „*su liežuviu perbraukdavo per akis*“ ([22] LKAR⁷ 174 (22)).

¹ Straipsnyje panaudota Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje esanti medžiaga (f. 169), užrašyta R. Navickaitės 1989 m. VU rankraščio numeracija buvo pertvarkyta, sudarytas rankraštis LKAR 171, kuris yra saugomas Lietuvos liaudies kultūros centro Liaudies kūrybos archyve.

² Ekspedicijų metu buvo ne tik užfiksuota daug videomedžiagos liaudies medicinos tema, sukurtas antropologinis filmas „Sieteli, rėteli, pasakyk“ (Trākų rajono tikėjimai ir burtai)“ (autoriai R. Balkutė, R. Gruodis, V. Radajėvas, E. Baniūnas), Vilnius, 2014. Taip pat buvo sukurtas antropologinis filmas, skirtas rugiapjūtės papročiams: „Rugiapjūtė: „svečias“, jėvaras, vainikas (rugiapjūtės papročiai Trākų rajone, Onušio apylinkėje)“ (autoriai R. Balkutė, R. Gruodis, A. Kurgonas), Vilnius, 2012.

³ Tekste esantys tarminiai augalų pavadinimai paaiškinami, įvardinant juos oficialiai priimtais pavadinimais, skliaustuose nurodant lotynišką jų atitikmenį. Už pagalbą identifikuojant augalus dėkoju Gamtos tyrimų centro Botanikos instituto mokslo darbuotojai dr. B. Karpavičienei.

⁴ Straipsnyje pasviruoju šriftu cituojama pateikėjo mintis, laužtiniuose skliaustuose autorės intarpai.

⁵ [...] – laužtiniuose skliausteliuose numeris žymi pateikėjų numerį, kurių sąrašas yra gale straipsnio.

⁶ RBAR – Ritos Balkutės archyvo rankraštis.

⁷ LKAR – Lietuvos liaudies kultūros centro Liaudies kūrybos archyvo rankraštis.

Jei suskausdavo ausį, šildė ir lašino sviestą ([29] RBAR 23 (71.15) arba ausį šildydavo žvake: „Uždega žvakį švencytų ir šildzydavo. Pašildzydavo, netoli ugnies palaikydamo [ausį] ir praeidavo“ ([7] (RBAR 23 (29.8).

Kaip ir daug kur Lietuvoje, šikšnosparnį siejo su demoniška velnio jėga, todėl moterys vengdavo vaikščioti plika galva, kad jis neišiveltų į plaukus. Tikėta, kad įsivėlus į plaukus šikšnosparniui, pradės **skaudėti galvą** ([22] LKAR 174 (21). Nuo galvos skausmo naudojo usnis ir spanguoles: „Usnių galvelių arbatą taip pat gerdavo nuo galvos skausmo. Nuo šios ligos gelbėdavosi taip pat prisikišdami į ausis spalgenų“ ([10] LKAR 171 (78). Galvos skausmą populiariu buvo malšinti rūgštimi: ant galvos dėjo ar ją vilgė karvės pieno išrūgomis ([21] RBAR 23 (2.3), [10] LKAR 171 (76).

Tikėta, kad tiek vaikams, tiek suaugusiesiems yra kenksminga mėnulio šviesa, todėl mamos labai saugodavo vaikus, kad jų neapšviestų mėnulis, ypač pilnatis. Pasakojama, kad apšviestas mėnulio vaikas vaikšto aukštyn kojom ant lubų ar sienų ([33] LKAR 173 (34), vaikas gali **nemiegoti**, labai rėkia, verkia, būna negeras: „Sako: „Nu kiba čia tave mėnulis apšvietė, – kaip jau [vaikas] būna irzlus“. Tai mėnulio tai jau reikia saugotis“ ([22] LKAR 174 (50). Jei vaikai nemiegodavo, juos maudė išvirtose geltonose žolėse ([33] LKAR 173 (33).

Nuo **išgąsčių, nervų, priepuolių** buvo geriama jonažolių ([21] RBAR 23 (2.6), baltųjų alyvų ar *pivonijos*⁸ žiedų ([3, 20, 30] RBAR 23 (11.2, 66.1, 81.3), valerijono šaknų, žiedų ar lapų arbata ([22] LKAR 174 (3), [18] LKAR 16 (65.29), duodavo *priepažolių*⁹ ([21] RBAR 23 (2.5). Mažus vaikus dažniausiai prausdavo perluočio, dar vadinamame *piliratais, peleratais, pšeliotu*¹⁰, ir duodavo išgerti jo žiedų arbatos ([21] RBAR 23 (2.5), [8, 33, 34] LKAR 173 (8, 16, 76). Sakoma, kad veiksmingiausia arbata nuo išgąsčio, nemigos buvo *beviršio*¹¹ ar *naktinyčių*¹²: „Tai atajus buvo Dudkuvienė pas mano mamų prašo: „Tu man prirink naktinyčių. Mergaitė sumaišė dzienu su nakciu. Dzienu miega, nakciu nemiega, tai reikia naktinyčių. O tos naktinyčios mėlynos, tai jau reikia vyrų dėl vaikų, kadu sumaišo dzienu su nakciu“ ([29] RBAR 23 (106); „Nuog priepuolio, jau skaitos, vaikam, nuog išgąsčio, nuo nervų tai rinkdavo tokis buvo beviršis, paskui tokios naktinyčios buvo. [Beviršis auga miške], nu jis toks: lapai trys. Viena šakutė ir an tos šakutės trys toki kaip lapai, bet an tų lapų ten tokių lapelių [yra] ir jis be viršaus. Bet būdavo, kad

Pateikėja Stasė Saulėnienė
(Miguičionių k.). 2010 m.
Autorės nuotr.

Melisa. Autorės nuotr.

⁸ Pivonija – vaistinis bijūnas (lot. *Paeonia officinalis*).

⁹ Priepažolis – siauralapis vingiris (lot. *Thalictrum lucidum*).

¹⁰ Piliratai, peleratai, perletai, pšeliotas – paprastasis perluotis (lot. *Anthyllis vulneraria*).

¹¹ Beviršis – varpotoji juodžolė (lot. *Actaea spicata*).

¹² Naktinyčia – paprastoji juodgalvė (lot. *Prunella vulgaris*).

in rudenį vėlyvą nat ir uogos atsirasdavo kažkokios juodos an jo. Piliratus rinkdavo. Piliratai buvo in dobilus panašūs“ ([11] LKAR 173 (38). Nuo išgąščio padėdavo arbata iš čiuzmų¹³: „Čiuzmos auga dirvonuose, geltonai žydzi, nuo išgąščio“ ([21] RBAR 23 (2.7). Nervus ramino mėtų ([18] LKAR 173 (142), melisos ([37, 36] RBAR 23 (43.4) arbata.

Suskaudus dantims, juos gydė augalais, dėlėmis, ekskrementais arba tiesiog ištraukdavo. V. Reikevičienė iš Dusmenėlių pasakojo, kad **dantys** būtų sveikesni ir stipresni, reikėjo kramtyti ažuolo žievę ([28] LKAR 171 (50). Pasak J. Voverio, dantų skausmą apmalšinti padėdavo kalavijai¹⁴: „Nuo dantų gerai ir kalavijai. Juos reikia ruošti taip: iškastas šaknis plauti šulinio vandeniui iki jos bus švarios. Po to nuskusti juodą viršutinę odelę (galima ir neskusti), supjaustyti ir išdžiovinti“ ([41] LKAR 171 (140). Taip paruoštų augalų nuoviru reikėjo skalauti dantis ar jį gerti. Tikėta, kad kriene esančios veikliosios medžiagos taip pat apramina maudžiantį danties skausmą ([12] LKAR 171 (20). Suskaudus dančiui, įkaitindavo akmenį, uždėdavo paprastąjį kietį ir tais dūmais kvėpuodavo: „Aš kai buvau nėščia trečiu vaiku, kaip jau man skaudėjo dantis, tai aš sienom laipiojau ir man niekas nepadėjo. Tai paskui ką darodė: kiečio. „Indegink akmenį. In plytą inmesk [akmenį, kai jau] raudonas bus akmuo ir inmesk in bliūdą tą akmenį, ir užmesk kiečio an to akmeno, kad degtų ir užsimesk paklodę va taip ir išsižiok, kvėpuok.“ Tai kaip pakvėpavau, tai visi dantys išbyrėjo ir neskaudėjo“ ([22] RBAR 14 (33). M. Jarmalavičienė dantų skausmą gydė garais. Ji sako, kad labiausiai padeda čia pat darže auganti vitrabka¹⁵ ir mėta: „Aš tai žinau dvejas žolas. Šita vitrabka, nežinau kaip [ji kitaip] vadinasi, [o] vitrabka – lenkiškai. Daržuose, visur jos būna, tai nuo dantų skaudėjimo. Paskui tokia mėta, nežinau, kaip ji vadinasi. Mėtą an titnago reikia [dėti]. Pridegyt titnagą ir į vandenį tos žolės įdėt, ir tą titnagą, tai visi dantys išbyra, ale jau neskaudės. Imi koki kibirą, paskui kibirą apgaubk koku skuduru ir dantį tą [garink], ir kvėpuok [tais garais] – išbyra dantys, ale jau neskaudės“ ([18] LKAR 173 (92). Vyrų dažniausiai ant skaudamo danties dėdavo tabako ar parako ([26, 27] LKAR 171 (170), o moterys čia pat po ranka pasitaikančios druskos ar jodo ([29] RBAR 23 (71.12), [31] LKAR 171 (20). I. Bubelevičienė ant skaudamo danties žando išorėje dėjo dėles, o nepadėjus ieškodavo kaimyno, kuris su replėmis dantį ištraukdavo ([12] LKAR 171 (20).

Nuo seno lietuvių liaudies medicinoje buvo naudojami ekskremen-

Marytė Jarmalavičienė rodo žolę nuo dantų skausmo – vitrabką. 2010 m. Autorės nuotr.

¹³ Čiuzma – paprastoji bitkrėslė (lot. *Tanacetum vulgare*).

¹⁴ Kalavijas – geltonasis vilkdalgis (lot. *Iris pseudacorus*). Kalavijais taip pat vadino balinį ajerą (lot. *Acorus calamus*), – aut. past.

¹⁵ Vitrabka – dirvinė aklė (lot. *Galeopsis tetrahit*).

tai. Onuškie apylinkėse ant skaudamo danties dėjo žmogaus arba šuns šūdo [išmatų – red. past.]: „O ką, žmogaus šūdas tai, atsiprašant ne prie stalo kalbant, tai [nuo dantų skausmo]. Mano akivaizdoj va Marytė [iš] Kauno atvažiavo, dar mažiukė buvo. Ir kai pradėj jai skaudėt dantį, tai pas mumi buvo tokia baba – bobutės sesuva, o ji per karą išsigando ir ją suparalyžavo, ir ji tik sėdėjo, niekur nuo lovos nenuveidavo, tik sėdėjo. Baba pasakė: „Vaikeli, uždėk [žmogaus] šūdo.“ „Oj, ne, baba.“ Bet kai jau baisiai skaudėjo,

Miškinė sidabrazolė. Autorės nuotr.

tai nežinau kur ji lėkė, an sienų lipo ir ji uždėjo mano akivaizdoj. O mes tada sodelij, taip už darželio sodelis buvo, ty toki krūmai, aidavom daugiausia [ant savo reikalo]... Ji nuvejo, kur šviežesnis šūdas [paėmė] ir dar mano akivaizdoj uždėjo, ir praėjo skausmas, ir [daugiau jai] neskaudėdavo dantų“ ([18] LKAR 173 (105)); „O šunio šūdas, tai nežinau, irgi turbūt nuo dantų [skaudėjimo]. Ale baltas, kad būt tik baltas šūdas, tai irgi, sako, gerai uždėt an dančio nuo skaudėjimo, girdėjau šitą“ ([22] RBAR 14 (33)).

Jei labai **skaudėdavo gerklė**, virdavo vosilkų¹⁶ arbatą ([33] LKAR 173 (34)) arba pridėdavo karštą pelenų ar smėlio kompresą ([41] LKAR 171 (155)). M. Saulėnienė pasakojo, kad nuo gerklės skausmo taip pat padėdavo šuns šūdas. Jį reikėjo pasišutyc ir gerc ([30] RBAR 23 (81.29)). Visoje Lietuvoje žinomas paprotys per Šv. Blažiejaus šventę šventinti žvakes, surištas linais. Kunigas žvakes pridėdavo prie gerklės, kad ji neskaudėtų, o susirgus nuo žvakių buvo nurišami linai ir jais apvyniojama gerklė. Taip šventintų linų šiluma numalšindavo gerklės skausmą ([22] LKAR 174 (20)).

Ypatinga infekcinė gerklės liga buvo **difteritas**, Onuškie apylinkėse vadintas **kriokle**. Jis labiausiai paveikdavo gerklės takus, tapdavo sunku kvėpuoti. Jai gydyti ypatingų savybių turėjo rupūžė: „Pavyzdžiui, rupūžė [gelbsti] kaip būna šitoj krioklė – difteritas. Dabar tai jos nesimato, bet aš mačiau, kaip mirė vaikas keturių metų – neduok Dieve, kaip baisiai. Mano akyse pamirė. Aš buvau poliklinykoj, tai atvažiavo moteriškė iš Aukštadvario ir kai kartas kai mano Jonukui [tiek pat metų buvo]. Toks gražus vaikas. Tai tam vaikui buvo krioklė. Nu toks gražus vaikas, keturių metų. Jau tiek kriokia, akutės [išverstos], tiesiog išvarė akutes. Tai daktaras, atsimenu, tik pasakė, kad per vėlai atvežėt. O reikia arba žibalo inlašint nor du lašus burnon nuo to difterito, arba rupūžės nachadu išvirt ir duot [išgert]. Tai tik šita išvada, o daktarai dar tada neturėjo supratimo, kaip juos išgydyt“ ([18] LKAR 173 (110)). Nuo krioklės Onuškie apylinkėse moterys ieškojo moteriškos rupūžės, iš kurios nugaros, pasak E. Lepškieinės, bėgdavo pienas. Tokia rupūžė labai tiko ne tik krioklei gydyti, ja gydė ir kitas gerklės ligas: „Kai labai skauda gerklę, kaip čia būna, nežinau, kaip vadinsi [toj] gerklės liga, tai reikia pagaut rupūžę ir nuplaut va ją ir išpaust tą. Ten pienas bėga, ne visų rupūžių dar [tinka], kur moteriška rupūžė, tai pienas bėga iš nugaros, va kaip paspaudi. Tai tada reikia nuplaut ir užmerkt tą rupūžę, ir tada gert degtinę, tai

¹⁶ Vosilka – rugiagėlė (lot. *Centaurea cyanus*).

nuo gerklės [ligų] būna [gerai]. Ir va taip gerklę kada [skauda] ar votis kokia [gerklėj], ar koks užkimimas, koks [gerklės] sunkumas [gerai gert rupūžę] ([22] RBAR 14 (28).

Įvairios **vidurių ar virškinamojo trakto ligos** įvardijamos buvo paprastai: *jei skauda pilvas, kai sopa krūtine, prisūkai, votys, žaizdos viduriuose, trūkis, kataras*. Ypatingų savybių gydyti virškinamojo trakto ligas turėjo gyvatės. Jų gebėjimas išsinerti suteikė joms maginių gydomųjų galių išvaryti iš vidaus visokias vidurių ligas: *„Gyvatė tai vaistai. Visokias tokias blogybes išvaro, kokie toki prisūkai būna, votys, žaizdos, tai labai gerai išvalo vidurius. Gyvatę užpilti degtine ir tą degtinę gerti, tai labai gerai“* ([22] LKAR 174 (38). R. Budrevičius pasakojo, kad vidurių darbą labai gerina juodieji ridikai: *„Maži juodieji ridikai, sumaišyti su cibuliais, smetona, valgomi su karštom šutintom bulbėm labai sveika viduriam“* ([13] LKAR 171 (102). Kaip ir visoje Lietuvoje, virškinimui pagerinti vartojo *pupalaiškius*. Nuo viduriavimo tradiciškai gėrė *pelūnų*¹⁷ arbatą ([6, 22] LKAR 174 (2, 59), [8] RBAR 16 (4.12, 20.7), [5] RBAR 23 (124.5), o jei viduriai buvo silpni, juos stiprino putino uogos ([41] LKAR 171 (151). Jei skaudėdavo pilvą, paprastai virdavo kmynų, pelynų ar duodavo išgerti *kumparo* plytelę (LKAR 173 (174.5, 174.8). Kai suskausdavo po krūtine, virė *dzerevenkas*¹⁸ ([6] LKAR 171 (3).

Skrandžio ligas gydė alijošiumi, šermukšniu: *„Alijošius irgi gerai skrandžio žaizdas gydyti. Jį, kiek prisimenu, kambariuose augino prie Smetonos. Reikia imti apie kilogramą alijošiaus lapų, juos sumalti mėsmale ir išsunkti. Jei nenaudosim dabar, galima šaltai laikyti kelias savaites. Po to santykiu 1:1 sumaišyti su medumi, palaikyti 3 paras ir gerti, kada yra noras, po arbatinį šaukštuką“* ([39, 40] LKAR 171 (142); *„Nuo skrandžio valgiau alijasų su medum. Nuo skrandžio gėriau šermukšnio antrą žievę. Viršutinę žievele nuskuta, o brazdelį pavairinc ir gerc“* ([30] RBAR 23 (81.9, 81.10, 81.11). Nuo skrandžio skausmo gėrė ugniažolę ar gyslotį ([18] LKAR 173 (134). Onuškie apylinkėse skrandžio uždegimą vadino *kataru*. Jį įveikti padėdavo *pupalaiškiai*, kuriuos patys rinko balose ir džiovino, o vėliau gėrė arbatą ([6] LKAR 174 (60). Jei skrandis nevirškino ar skaudėdavo po krūtine, buvo sakoma, kad tai *gumbas pjauna* ([29] RBAR 23 (71.19). Anot V. Voverio, nuo *gumbo* gydėsi degtine: *„Gumbas – tai visokiausi nevirškinimai. Nuo jų žmonės gerdavo paprastą degtinę. Ir dabar gyvuliams duoda nuo dieglio degtinės“* ([42] LKAR 171 (121). *Gumbui* gydyti populiarūs buvo *komforo*, arba *kumparo*, milteliai. Į stiklinę vandens įberdavo šiek tiek miltelių ir duodavo atsigerti ([9] LKAR 173 (213), [7] 23 (29.7). Beržo grybą vartojo nuo virškinimo sunkumų, pykinimo, jis gerino apetitą ([26, 27] LKAR 171 (167), tačiau labiausiai beržo grybas¹⁹ gelbėjo nuo skrandžio vėžio: *„Nuo beržo jis nuskeliamas kiroviu, nulupama viršutinė oda, švariai nudrožiamas. Sutrinti į miltelius ant bulvinės tarkos, džiovinti orkaitėje ar ant plytos, į stiklinę verdančio vandens pilti šaukštą miltelių [ir gerti]. Skani ir kvapni arbata“* ([40] LKAR 171 (145).

Jei kankindavo rėmuo, valgė aguonas, žirnius, medų, gėrė šiltą pieną, sodą ([18] LKAR 173 (120, 121, 122, 123, 124).

Kepenų ligos buvo gydomos takažole ([18] LKAR 173 (133).

Ką nors sunkiai pakėlus, galima buvo gauti **trūkį**. Nuo trūkio galima buvo net numirti, todėl žinojo nemažai vaistų jam gydyti. Onuškie

¹⁷ Pelūnas – kartusis kietis (lot. *Artemisia absinthium*).

¹⁸ Dzerevenka – miškinė sidabražolė (lot. *Potentilla*).

¹⁹ Beržo grybas – įžulnūs sklylenis, juodasis beržo grybas (lot. *Inonotus obliquus*).

apylinkėse kaip ir visoje Dzūkijoje daugelis vartojo augalą vietos žmonių vadinamą *trūkciažole*²⁰: „*Trūkciažolės nuo patrūkimo*“ ([36, 37, 38] RBAR 23 (43.3, 46.5). V. Bovydavičienė ir M. Saulėnienė pasakojo, kad *trūkciažolius* kepė su kiaušiniu ir davė valgyti: „*Jei patrūksta, tai tokios šaknelės buvo – trūkciažolis vadzinosi, jis raistuose augdavo, kai morkų lapai. Nu tai kažkap kepdavo su kiaušiniu. Tų šaknukių pripjaustydavo ir kepdavo su kiaušiniu, valgydavo*“ ([11] LKAR 173 (88); „*Trūkciažolių šaknis sutrupina ir kepdavo nuo patrūkimo su vienu ar trimis kiaušiniiais*“ ([30] RBAR 23 (81.24). R. Budrevičius sakė, kad jį nuo trūkio ir mirties išgelbėjo kiškio taukai: „*Nuo trūkio paprastai žmonės mirdavo. Ir mirdavo greitai – po paros. Vieninteliai vaistai buvo kiškio taukai. Kai viduriai po skūra siejo į rietus, ėmiau varinėti, trinti tas vietas apsitepęs delnus kiškio taukais – tik atgal, atgal ir sugrižo viduriai į vietą*“ ([13] LKAR 171 (99). Jei moterims nuo keliamų sunkumų nusileisdavo viduriai, gėrė *stanaunyko*²¹ nuoviro ([18] LKAR 173 (126), o jei po gimdymo skaudėdavo viduriai, pilvas, sakydavo, kad *serga gumbu, gumbas pasikėlė*, tuomet duodavo *kaštanavolo*, *živakosto*²² arbatos, jį kepė su kiaušiniene ir davė valgyti ([9] LKAR 173 (204).

Appendicitą vietiniai gyventojai taip pat vadino *gumbu*. Jam gydyti naudojo kamparą ir pelyną: „*Gumbas – apendicitas. Šucydavo pelūnų, pirkdavo komforų, laisdavo vandenin ir gerdavo*“ ([7] LKAR 173 (29.7).

Širdies ligas vadino bendrai: *širdzis, širdies skausmas, jei dreba širdzis* ir pan. Jos darbui pagerinti gėrė čiobrelis ([22] LKAR 174 (1), raudonėlius ([6] LKAR 174 (57). Kai kurie augalai – jonažolė ([5] RBAR 23 (124. 6), melisa ([37] RBAR 23 (43.4), *perletai* ([30] RBAR 23 (81.6) – ramino ne tik nervus, bet ir širdį. Tačiau pagrindinis augalas širdžiai gydyti buvo *širdžialapis, širdažolė, ružava*²³. Jų arbata gerino širdies veiklą, malšino skausmą: „*Nuo širdies širdžialapiai, žydi raudonai*“ ([24] RBAR 23 (32.3); „*Širdažolės nuo širdies*“ ([37] RBAR 23 (43.2); „*Ružavos – nuo širdies*“ ([33] LKAR 173 (24). Dirvonuose augantys *devyniažiedžiai* arba *devynios arvės*²⁴ taip pat tiko širdžiai: „*Devyniažiedzis nuo širdies: geltoni žiedeliai, keturi lapukai, augo dzirvonukuose*“ ([30] RBAR 23 (81.14), „*Devynios arvės – nuo širdies*“ ([28] LKAR 171 (38). Kiškio ašarėlių, dar vadinamų *širdukėmis* ar *kiškio lineliais*²⁵, širdies pavidalo varputės primena lašelius arba ašaras ir virpa nuo mažiausio vėjo pūstelėjimo. Dėl šios maginės savybės jas dažnai naudodavo tada, kai drebėdavo širdis: „*Kai dreba širdis, reikia gerti kiškio linelio arbatą*“ ([28] LKAR 171 (46).

Trūkžolės šaknis. Autorės nuotr.

Kaulažolė. Autorės nuotr.

²⁰ *Trūkciažolė* – pelkinis salivas (lot. *Peucedanum palustre*).

²¹ *Stanaunykas* – mažoji žiemė (lot. *Vinca minor*).

²² *Kaštanavolas, živakostas, kaulažolė* – vaistinė taukė (lot. *Symphytum officinale*).

²³ *Širdžialapis, širdažolė, ružava* – skėtinė širdažolė (lot. *Centaurium erythraea*).

²⁴ *Devyniažiedis, devynios arvės* – dvimetė nakviša (lot. *Oenothera biennis*).

²⁵ *Širdukės, kiškio lineliai, kiškio ašarėlės* (lot. *Briza media*).

Pakilus **kraujo spaudimui**, kaip ir skaudant galvą, į ausis dėjo *spalgenas*²⁶ ([5] RBAR 23 (124. 7).

Susirgus **plaučių uždegimu**, ant nugaros dėjo taures – *bonkas* ([6] LKAR 174 (56), [21] RBAR 23 (2.11). Temperatūrai mažinti gėrė ramunių, *ragulku*²⁷, šermukšnių, kaštonų žiedų, kanapių arbatą ([6] LKAR 174 (56), [33] 173 (25), [12, 31] 171 (2, 13, 14). Sakydavo, kad plaučių ligas gydo gyvatės, kurios iš organizmo išvaro šlakus ([20] RBAR 23 (66.5). Populiaru, susirgus plaučių uždegimu, buvo gerti savo šlapimą ([42] LKAR 171 (128) arba virti *karvės šūdo* [mėšlo – red. past.] arbatą: „*Mano sesuo labai sirgo plaučių uždegimu, tai karvės šūdas nuo plaučių uždegimo labai gerai. Kokia bobulė darodė jai, sako, karvės šūdą un skuduriukan indėk ir išvirk arbatą, ir duok tą vandenį gert. Tai prikėlė iš numirusių, jau ji buvo gatava visai*“ ([22] LKAR 174 (5).

Peršalus ir užklupus slogai – *katarui*, gėrė čio-brelius ([22] LKAR 174 (63), šiene kaitino kojas: „*Kojas šutino. Atneša šieno, išverda, kojas pašildai ir eini į lovą. Saują šieno atneša, in puodą, išverda tą vandenį, išpila in bliūdą, pašutina kojas ir gerai. Aš ir dabar taip gydausi. Pašutinu kojas ir sveika. Kad jokios tabletės nepadedą, tik nuodai šitos tabletės. Pašutinu kojas, trys dienos ir sveika. Anei gripo, anei nieko nėra*“ ([6] LKAR 174 (64). Nuo temperatūros labai padėjo spanguolės, rugiagėlės, kanapės, žemuogės: „*Nuo temperatūros mama duodavo spanguolių su cukrum. Pirmas vaistas nuo temperatūros. Kai aš sirgau škarlatina, buvo aukšta temperatūra, tai gydytojai liepė pirkt karstą, tai mama trynė spanguoles ir davė, numušė temperatūrą ir aš likau gyva*“ ([21] RBAR 23 (2.12); „*Jei turėdavo temperatūros, gerdavo kanapių grūdų nuovirą*“ ([12, 31] LKAR 171 (1); „*Žemuogės nuo temperatūros, arbata skani*“ ([29] 23 (71.1). Peršalimą, dažnai lydimą kosulio, gydė rugiagėlėmis, čio-breliais, *brolukais*²⁸, medumi ([8, 33, 11] LKAR 173 (2, 22, 90), RBAR 23 (46.3).

Nuo **bronchito** su pienu ir medumi gėrė barsuko taukus ([38] LKAR 173 (117).

Užėjus **astmos** priepuoliui, virė ir gėrė diemedžio arbatą ([18] LKAR 173 (141).

Nusilpusiam organizmui stiprinti gėrė kiaulės taukus, sumaišytus su pienu, „*kad būtų daugiau raudono kraujo*“ ([10, 14] LKAR 171 (73), o patį kraują valė *kryvaavnykas*²⁹ ([34] LKAR 173 (79).

Kai prausdavo vaikus, į vandenį įdėdavo ramunėlių³⁰ ar žiupsnelį druskos, kad būtų stipresni **kaulai** ([2] RBAR 23 (49). Sulūžusį kaulą gydydavo kaulažolės šaknimis ([18] LKAR 173 (144). O. Blažonienė pasakojo, kad sūnui lūžusį kaulą sugydė kaulažole, sumaišyta su medum: „*Kaulas kaip sutruksta, nulūžta, tai geriausiai irgi vaistai* [kaštanavolas],

Pateikėja Marytė Saulėnienė (Genionių k.). 2010 m. Autorės nuotr.

Kanapės. Autorės nuotr.

²⁶ *Spalgena* – paprastoji spanguolė (lot. *Vaccinium oxycoccos*).

²⁷ *Ragulka* – dirvinis raguolis (lot. *Consolida regalis*).

²⁸ *Brolukai* – dirvinė našlaitė (lot. *Viola arvensis*).

²⁹ *Kryvaavnykas, kryvaavnykas, kraujuotis* – paprastoji kraujažolė (lot. *Achillea millefolium*).

³⁰ *Ramunėliai* – vaistinė ramunė (lot. *Matricaria recutita*).

ba jau gydeu. Sūnus buvo susižeidęs, tai jau nukasiau visus kiemus, per mėnesį [laiko] Trakuosna vežiojau kaštanavolų tų su medum ir gėrė. Galima ir [dėt], bet atvira žaizda buvo, tai dėt negalima buvo“ ([9] LKAR 173 (204). M. Jarmalavičienė prie sulaužyto kaulo dėjo žliugę ([18] LKAR 173 (132).

Radikulito, pusiaujo skausmus gydė deginančiais ar badančiais augalais, labiausiai padėdavo dilgėlės ir kadagiai: „Vanuojuos pirty dilgėlėm, kap skaudėjo pusiau, ir išsigydeu radikulitą“ ([22] LKAR 174 (7); „Vienai moteriai skaudėjo nugara, tai ji pirty vanojos ėglio vanta“ ([29] RBAR 23 (71). Skaudamą stuburą šildė: „Nuo nervų skausmo reikia dėti karšto smėlio arba vandens“ ([26, 27] LKAR 171 (165), o radikulito skausmus gydė papartis: „O papartis gydo nuo radikulito“ ([28] LKAR 171 (39); „Plunksninį papartį. Jo mažai yra. Tai pririnkt, išsidžiovyt, padaryt tokį matrasėlį, tai nuo radikulito gulėt [ant jo] labai gerai“ ([22] LKAR 174 (15).

Ant skaudamų sąnarių dėdavo sutarkuotą juodąjį ridiką ([12, 31] LKAR 171 (11), tikrą papartį ([30] RBAR 23 (81.25), nuo kaulų sukimo ir paralyžiaus darė viržių vonias ([30] LKAR 171 (36). Nuo kojų skausmų ypač padėdavo dilgėlės: „Nuo kojų skausmo gydomas dilgėlėmis – žmogus nuogas jomis išsitrina kūną arba nuogas gulasi į dilgėlių patalą“ ([42] LKAR 171 (126). Sąnariams trinti gamino įvairias užpiltines. V. Voverienė pasakojo, kad ji sausiems skausmams užpila pienes³¹: „Reikia 100 pienių žiedų užpilti degtine ir trinti antpilu rankas, kai kas suka, nuo sauso skausmo, sąnarių skausmo“ ([40] LKAR 171 (153). Su degtine užpildavo ir skruzdėles ([42] LKAR 171 (127), ypač tiko didžiosios miško skruzdėlės: „Tos didelės miško skruzdėlės, tai reikia vandens pasaldint ir inpilt butelin, ir padėt skruzdėlynan, ir tada skruzdėlių prieis butelin, ir tada užpilt degtine, tai trynimas labai geras nuo visokių kaulų sukimų“ ([22] LKAR 174 (47). Onuški apylinkėse sąnariams gydyti plačiai naudojo ir įvairius grybus: *kiaulytes*, *musiomerius* (*musmires*) užpildavo spiritu ([22] LKAR 174 (46), [20] RBAR 23 (66.3), [42] LKAR 171 (124). Sudėtingą vaistų paruošimo receptą papasakojo E. Lepeškieinė: „Musmirį įdeda į sloiką, užpila samagonu ir kur karvė stovi, tai po mėšlais užkasa tą sloiką ir reikia laikyt mėnasį laiko, ir paskui trynimams [labai gerai]. Nuo visokių sukimų kaulų, labai vaistai. Musmirę tai ir mes darėm. Tris–keturias galviukes pridėjai pusę to sloiko tų grybų, paskui degtine užpylei ir apkasei in mėšlus, ir tada trynimams labai gerai. Nežinau, kodėl mėšluose reikia laikyt“ ([22] LKAR 174 (46). R. Budrevičius prisiminė, kad vienas geriausių vaistų sąnariams – barsuko taukai. Jis papasakojo, kad taukus gaudavo kaitindami barsuko mėsą krosnyje: „Barsukas – gyvūnas didumo sulig katinu. Jo taukai irgi vaistas. O ruošiami jie taip. Nuėmus kailį, būna balta mėsa kaip saldus pienas. Tą mėsą sutrupina, sudeda į skylėtą bliūdą, kurį uždeda ant švaraus puodo ir įstumia į iškūrentą pečių. Ant puodo viršaus vietoj kiauro bliūdo galima dėti šakas ir ant jų krauti mėsą. Mėsa

Diemedis. Autorės nuotr.

Kraujazolė ir dirvinė našlaitė. Autorės nuotr.

³¹ Pienė – paprastoji kiaulpienė (lot. *Taraxacum officinale*).

pasileidžia, lieka tik kauliukai. Iš tų mėsų pasidaro vieni riebalai kaip vanduo. Jie pilami buteliukuosna. Iš barsuko prileidžiami 5 buteliukai riebalų. Jie netirštėja. Gelbsti nuo rankų, kojų sukimo. Vaistininkai jų labai norėdavo pirkti ir duodavo 5 rublius už butelį“ ([13] LKAR 171 (100).

Jeigu išsinarindavo koją ar ranką, dažniausiai naudojo magines poveikio priemones, tačiau kartais uždėdavo nesūdytų riebalų ar lašinių ([21] RBAR 23 (2.9).

Pievose augančių naktižiedžių – *pūslukių, barškulių*³² – arbata buvo puikus vaistas nuo **pūslės uždegimo** ([8, 11, 18] LKAR 173 (6, 89, 113), [21] RBAR 23 (2.8). S. Saulėnienė savo vaikams nuo pūslės uždegimo duodavo gerti nuovirą varpučio, kurio šaknis perauga bulvę: „Jei šlapinas vaikas be paros, jau be tolko, reikia tų šaknukį, kur peraugusi, bulbį, ištraukc ir išvyrc“ ([29] RBAR 23 (71.17).

Šermukšnio uogas valgė **nuo hemarajo** ([30] RBAR 23 (81.12).

Vaikams nuo **kirmėlių** duodavo gerti *komporo* miltelių arba su cukrumi su-trindavo ir duodavo *citvoro*³³ ([30] RBAR 23 (81.21), šutino *čiužmas* ([42] LKAR 171 (112).

Išaugus akyje **miežiui**, dėjo keptą svogūną ([38] RBAR 23 (46.7) arba valgė žalių mielių, tikėdami išvarinėti pūlinukus akyje ([2] RBAR 23 (49.11).

Įprastai **karpas** gydė įvairiomis maginėmis priemonėmis, tačiau žinota ir augalų, kuriais jas naikino. Jas tepė arba trynė ugniažolė ([3] RBAR 23 (11.7), *pieniais*³⁴: „Karpas patrina pieniais“ ([8] LKAR 173 (4); „Karpas tepti baltu pienu“ ([33] LKAR 173 (17). Kartais karpas užrišdavo plauku ([7] RBAR 23 (29.5), plonu siūlu arba duodavo nukąsti žiogui ([30] RBAR 23 (81.18).

Nuo visokių išbėrimų, egzemos ir žvynelinės gėrė gyvatės užpiltinę ([22] LKAR 174 (17), [3] RBAR 23 (11.4).

Žaizdoms praplauti ir gydyti naudojo įvairius augalus. V. Voveris pasakojo, kad gysločių, beržo ir alksnio lapai labai gerai išvalo žaizdas ([42] LKAR 171 (131), o pušų viršūnėlių spirito antpilas jas gydo ([42] LKAR 171 (132). Populiariausias augalas, gydantis ir dezinfekuojantis žaizdas, buvo šermukšnis. Jo brazduose žaizdas praplaudavo ([30] RBAR 23 (81.11) arba net mirkydavo: „Kai vyras įsipjovė rankų, virinau šermukšnij, mirkyc reikia. Šermukšnis labai gydo žaizdas ir nelaidzia užsiteršt. Žievė viršutinė nuskusc, o tadu ciej brazdukai labai vaistai. Paverda vanduo, užviri, kiek ataušta, mirkyc. Tulžiu užpila an žaizdų. Kai kiaulas skerdzia, tai suspila butelukan, net neužpilu nieko“ ([2] RBAR 23 (50). Bėgant kraujui, naudojo kraujutį, *kryvaunyką*: „Kai bėga labai kraujas, tai reikia kraujučio. Prikarpei, prikarpai smulkiai ir uždėjai tą kraujutį“ ([22] LKAR 174 (6); „Kryvaunykas [gerai], jei eina labai kraujas – patrina“ ([8] LKAR 173 (11). Apsideginus dėjo eglės ar pušies sakų ([29] RBAR 23 (71.4). Duonai nuo seno buvo priskiriamos ne tik maistinės, bet ir gydamosios savybės. E. Lepeškieienė pasakojo, kad duonos rūgštis apsideginus ištraukdavo ugnį, todėl duonos raugą dėjo prie apdegintos vietos ([22] LKAR 174 (33). Apdegimams gydyti naudojo ir gyvulinės kilmės medžiagas. Barsuko ([22] LKAR 174 (18), kiškio taukais ([18] LKAR 173 (119) tepdavo apdegintas vietas, išbėrimus. Ne tik Onušchio apylinkėse, bet ir visoje Dzūkijoje, apsideginus prie žaizdų pridėdavo *karvės šūdo* ([2] RBAR 23 (49.6). Žaizdas gydė *velnio pirštais, velnio akmenimis*³⁵. Jais

³² *Pūslukės, barškuliai* – paprastoji naktižiedė (lot. *Silene vulgaris*).

³³ *Citvoras* – citvarinis kietis (lot. *Artemisia cina*).

³⁴ *Pieniai* – dirvinė krapažolė (lot. *Euphorbia helioscopia*).

žaiždas trindavo ([18] LKAR 173 (114), juos dėjo ant žaiždų: „*Velnio pirštas lyg akmuo būt, bet ne akmuo. Peiliu jį padrožia, miltukai toki būna ir an žaiždos dėdavo to velnio piršto. Ty ir panašus in pirštų, gal jis ty velnio ir buvo. Kai ganydavom, rasdavom, jieį būna an dirvonų, kur menka žemė*“ ([29] RBAR 23 (71.16). Jei žaiždos šlapiuodavo, miltelius iš *velnio pirštų* barstydavo ant žaiždų, taip jas sausindami ([42] LKAR 171 (129).

Velnio pirštas. Autorės nuotr.

Sutrūkus kulnams, mamos vaikams juos tepdavo *saldzia grietinėle*, riebalais arba uždėdavo vaško ([11] LKAR 173 (94), [21, 38] RBAR 23 (2.10, 46.10).

Kiščio taukai geriausiai ištraukdavo rakštis – *pašinus* ([5, 38] RBAR 23 (46.9, 124.8), [18] LKAR 173 (118).

Nuo **vočių**, pūlinukų gėrė varnalėšų šaknų ar lapų nuoviro. Prie voties dėjo medų, keptą svogūną, *beviršį*, dėjo kaštono, burokėlių ar runkelių lapus ([25, 29, 38] RBAR 23 (46.6, 71.7, 119.3), [10] LKAR 171 (83). Prie skaudulių S. Saulėnienė virė ir dėjo pačios pagamintą tepalą: „*Eglės smalos, vaško, taukų suvirina lygiom dalim, tai uždėda an skuduruko ir deda prie skaudulio*“ ([29] RBAR 23 (71.3).

Onuškie apylinkėse skyrė kelias votis. *Saldzi vocis* labai niežtėjo. Prie jos dėdavo ramunėlių kompresą ir išspausdavo ([29] RBAR 23 (71.5). Pavojingiausia buvo *kniūpscia votis*. Sakoma, kad vaikas jau gimdavo turėdamas tokią votį arba ji atsirasdavo nuo stipraus peršalimo. Jei *šunvotės* viršūnė buvo išorėje, tai *kniūpscios voties* viršūnė buvo viduje, todėl ji buvo daug pavojingesnė, nes jei tokia votis trūksta, žmogus gali net numirti ([22] RBAR 14 (23), [25] RBAR 23 (119.2).

Kaip ir daugeliui kitų ligų, nuo **geltos** Onuškie apylinkėse labiausiai naudojo *kraujucius* ([29] RBAR 23 (71.18), gėrė kmynus ir juose prausėsi ([22] RBAR 14 (41), [33] LKAR 173 (87). Taip pat sakoma, kad pirmas vaistas geltai buvo *geltonos ramunės*³⁶. Gėrė šių augalų arbatą arba virė jas su alumi ([34] LKAR 173 (77), [28] LKAR 171 (37). Pasak V. Voverio, nuo geltligės geriausiai *lauko ramunės* žiedus virti aliejuje ir jį gerti ([42] LKAR 171 (113). Populiariausias vaistas nuo geltos buvo morkos. Susirgus gelta, jų stengėsi kuo daugiau suvalgyti ([29] RBAR 23 (71.18), [33] LKAR 173 (27).

Šunų taukai gelbėdavo nuo **tuberkuliozės**. Jie buvo ruošiami taip: „*Šuni užmuša, nulupa skūrą, o mėsą išlydo. Gaunasi taukai, panašūs į kiaulės taukus, [juos ir geria]*“ ([10, 14] LKAR 171 (72).

Kai kurios maginio gydymo priemonės Onuškie apylinkėse

Įvairioms ligoms gydyti Onuškie apylinkėse dažnai naudotasi magija. Maginiais veiksmais ligą stengtasi sudeginti, nušluoti, surišti, pasmeigti, apspjaudyti, palaidoti ir pan.

Vieną įdomiausių gydymo nuo **geltos** būdų papasakojo E. Lepėškienė: „*Mūs tėvelis paskui sirgo, aš kaip pasveikau, tai tėvelis sirgo. Tai tada darodė, kad*

³⁵ *Velnio pirštas, velnio akmuo* – belemnitas, suakmenėjęs galvakojis moliuskas (lot. *Belemnoida*).

³⁶ Geltonos ramunės, lauko ramunės – geltonasis bobramunis (lot. *Anthemis tinctoria*).

morkvą [reikia] išskust, vidurį morkvos [išskust] ir tada prisiusiot ir kai pečius, tiej duonkepieiai, dideli pečiai ir kaip sušluoji tą pečių ir būna pečiūrka, kur šluoja žarijas ir in tas žarijas tą morkvą prisiusiotą in tas žarijas pastatyt ir tegul ji tenai verda, verda, verda, išverda, sunyksta toj morkva ir tiej sysalai [šlapimas – red. past.]. Tai mes tėvelį taip išgydėm. Triskart padarė ir nereikėjo nei daktarų, nei nieko“ ([22] RBAR 14 (41). Tikint, kad panašus gydo panašų, stengtasi valgyti kuo daugiau geltonų kiaušinių trynių, taip sumažinant geltonumą, atsiradusį susirgus gelta ([29] RBAR 23 (71.18).

Simpatine magija buvo gydoma ir tada, kai vaikas susirgdavo **apšviestas mėnulio**. Apšvietus mėnuliui vaikas pasidarydavo irzlus, verkdamas, bet blogiausia, kad jis imdavo naktimis vaikščioti. Tuomet mamos paimdavo kultuvę, apvilkdavo ją vaiko marškinėliais ir išnešusios ant tvoros pakabindavo, kad saulės šviesa juos apšviestų: „*Tai dar seniau, kap apšviecia mėnulis mažų vaikelį. Tai dar, vaikelį, tai atsimenu, kai mano mama darydavo. Nuvelka marškinėlius ryti ir kultuoės buvo kur kuldavom, tai an tos kultuvės užvelka marškinėlius ir išneša an lauko, an tvoros ir padeda. Bet kiek laiko, tai nežnuau, gal ik vakari palaiko kad nuimt tą apšvietimų vaikui. Išneša dzienu an saulės. Ar saulė, ar nebūna saulės, išneša an lauko. Su tuoj kultuvi išneša ir padeda an tvoros ar atremia viršuj an tvoros, ir pabūna per dzien ik vakaro, ir sveika, ir padeda“ ([30] RBAR 23 (89).*

Ligą buvo stengiamasi nuplauti. Sakoma, kad **įkandus šuniui** reikėjo įmesti į indą su vandeniu duonos, kad šuo tą duoną išgaudytų. Toks vanduo su šuns seilėmis labai tiko prausti išsigandusį vaiką ar žmogų: „*Nuo šunio išsigandimo jau šitas, va teip reikia [daryt]. Bliūdelin inpilt vandens ir inmerkti tris gabaliukus duonos ir pašaukti tą šunį, kad tas šuva išgaudytų, suėstų tą duoną, tada tuo vandeni nuprausk kas [išsigandęs]. Tai čia va, sako, taip. Nu tai iš senovės čia gi taip, iš senovės taip darydavo. Sako, išsigando šunio, tai reikia būtinai [paprausc tuo vandeni]“ ([22] RBAR 14 (13). O. Blažonienė sako, kad padėdavo ir tada, kai šuo pakerpamas, o jo plaukai deginami virš vandens, kad kristų į vandenį lašeliai. Taip paruoštu vandeniu buvo prausiamas vaikas ir duodama jo gerti ([9] RBAR 16 (27).*

Kartais kokią ligą kėsdavo ilgą laiką, nes tikėjo, kad ji pereis iš vieno organo į kitą. Jei skaudėdavo galva, buvo sakoma, kad į galvą įlindo **kaltūnas**. Jis atsirasdavo iš stipraus nervinio sukrėtimo, silpnusių nervų žmonėms ar nuo labai didelio išgąščio – priepuolio. Kaltūno negalima buvo kirpti ir juo stebėtis. Draudimas kirpti Onuškie apylinkėse buvo susijęs su tuo, kad tikėta, jog nekerpant plaukų nervai sueina iš galvos į plaukus: „*Kaltūnų senovėj [užlaisdavo] kap labai skaudėdavo galvų kam. Tai buvo tokia moteris Jarmalavičienė, tai buvo inlaidus kaltūnų – nešukau plaukų. Pakirpo nelabai ilgus plaukus ir tep ir buvo tokis kap vilokas užvožtas, čiut pirštai va te va lenda po juom. Ir kap išprausc. Sako, nuo išgąščio būna tas kaltūnas, tai užlaido, kad paskiau kap atsikelia jis, plaukai auga ir jį atkelia, tai už kokių pusę metų ar daugiau, tai nukerpa jau tadu“ ([9] RBAR 16 (31); *Adalia anam šone kelio gyveno. Tai ajo parvaryc avių, kap seniau avis laikė. Tai jai tėvas liepė, aik ir parvaryc avis, ba nuvejo in Stadalnykų, o čia Stanioniai buvo. Tai ji varė tas avis ir užpuolė jų šuva ir jų pakramtė. Nu ir sukramtė, ir trecioj dienoj jai pradėjo vaidintis, jau ji per miegus rėkia, nu ir kap ty darodzino, kad laist kaltūnas. Tai kap seniau grikius sėjo, tai grikojų privirė ir jau jai tą galvų išprausė, ir nešukavo,**

ir inlaido jai ton galvon kaltūnų“ ([29] RBAR 23 (105). Sakoma, kad per anksti nukirpus kaltūną, žmogus dar labiau gali susirgti arba net apakti: „Kaltūnas tai būdavo. Aš mačiau kaltūną. Susivėlęs kaltūnas. Būna ir aštuonis metus, ir keturis metus, ir tris metus būna tas kaltūnas, negalima šukuot, šukų negalima kišt į galvą. Kaltūną aš mačiau: tiesiog kaip akmuo plaukai susivėlę. Nežinau, nuo ko jis čia papuola. Kaimynė turėjo tą kaltūną, tai šešis metus nešiojo. Negalima nukirpti, tai apaksi, judyt visai negalima, taip ir vaikščioja. Anksčiau nebuvo tų gydymų“ ([22] (RBAR 14 (35). Kaltūną nukirpti galėjo tik užkalbėtojai:

„Kaltūnas – plaukai susisukdavo, susveldavo, tai Matusevičius kalbėdavo ir nukirpdavo. Kap jau galima buvo, tai nukirpdavo, o kap negalima, tai nekirpdavo. Taip paprastai negalima buvo, gali neišlaikyc, gali ir numirc. Kaltūnas buvo ir nuo priepuolio, ir jei silpnesnių nervų“ ([9] RBAR 17 (173).

Maginės priemonės buvo naudojamos ir **karpoms** gydyti. Karpos paprastai atsirasdavo netikėtai, jų būdavo daug. Visoje Lietuvoje karpų atsikratyti buvo stengiamasi jas nušluojant, surišant arba sudeginant. E. Lapeškienė pasakojo, kad karpas reikia *pabrūžinti* akmeniuku, paimtu iš vietos, kur ant jo laša lašai, ir keletą kartų pabraukus padėti į tą pačią vietą ([22] RBAR 14 (2). J. Belevičienė karpas trynė žirniais prie stogo, kur varva vanduo: „Ir galima kaip būna jaunas mėnulis, tai reikia paimt žirnių ir nuveit, atsistot palei stogų, kur varva vanduo nuo stogo, ir tą karpą patrint va taip atbulai ir per petį mesti ir sakyti: „Iš kur atsiradai, ten ir dink! Iš kur atsiradai, ten ir dink!“ Ir tą žirniį mesti ir kad tas žirnis papultų po tuo vandeniui, kur teka, ir paskui atsigrįžti ir inkišti jį in žemę“ ([6] RBAR 14 (61). Karpos greitai prapuldavo, jei jas sumazgydavo ant siūlo: „Nu tai va karpų tai irgi, sako, irgi mazgyt reikia, kai turi karpų daugiau. Kiek turi karpų, [tiek ant siūlo suriši mazgelių]. Ir tada po lašais padedi, kur laša nuog stogo, tai, sako, kai supūsta, tai tada ir [karpos prapuola]“ ([22] (RBAR 14 (2). Nušluoti karpas padėdavo tikra šluota. Tikėta, kad uždeginus beržinį šluotražį ir pridėjus jį prie karpos, ji tuoj pat išnyksta ([1] RBAR 14 (45).

Miežis nebuvo laikomas rimta liga. Tikėta, kad jis išnyks, jei bus tris kartus apspjautas: „Tfu tfu tfu...“ ([18] RBAR 16 (65). Miežį stengtasi nudurti špyga: „O miežiui špygą – va te, va, pavarei, pavarei špygą...“ ([22] RBAR 14 (3); Miežį špygom bado ([37] RBAR 23 (43); Miežį reikia badyc špygas tris kartus ir pasakyc „Šūdas ne miežis“ ([2] RBAR 23 (49.12).

S. Saulėnienė taip pat pasakojo, kad **spuoga**, išaugusį ant liežuvio, badė žiogu: „Paima guzikų atbulu pusi ir grafki pabadyc tan guzikan [reikia], tai, sako, tam širdzin duria, katras apšneka. Nu sako, jei an liežuvio būna [spuogas], tai sako, kad apšneka. Gal ir apšneka kas. Dariau, kad kartais būna tokia pūslė, kad nepakenčiamai,

S. Saulėnienė (Miguičionių k.) rodo, kaip gydyti ant liežuvio išdygusį spuogą: paimti sagą ir žiogu iš kitos pusės ją pabadyti. 2010 m. Autorės nuotr.

tiesiog in dancis pasisuka ir skauda. Tai čia nuog senovės ir jaunimi tep darydavo, juokdavomės“ ([29] RBAR 23 (115).

Kokliušą stengtasi gydyti ne tik racionaliais vaistais – pienu su medumi, bulvių žiedų arbata. Ligą stengtasi iškratyti, vežant per tiltus: *„Mes labai sirgom, tai mama per tiltus vežė, bet nežinau per kiek. Vežė ir drabužėlius [mėtė]. Su Ona vežė ir turėjo numest kokį drabužiuką vaikų. Arklį pakinkė, atsimenu, jau didesnės buvom, [gal] mokyklon ėjom. Nu tai mūsų tilčiukas [buvo], paskui vieškelin išvažiavo, ten toliau buvo tilčiukas, paskui ten in Miguicionis, tai va, paskaičiavo, kažkur tai paskaičiavo, tik kiek tų tilčiukų, ar penkis, ar septynis, ar kiek, nežinau [ir vis an kiekvieno išmesdavo po drabužėlį], kad liktų liga“ ([18] RBAR 23 (118); „Kokliušu kai serga, tai per tris tiltus [reikia pervežt]. Kosulys baisus. Mūs kaimynuos mergaitėi tai atskilo kiaušas, tai daktarai subandažavo. Baisiausias kosulys. Kosėjo mergaitė, aš nežinau, kiek ji ar jai metukų turėj, ar kiek daugia, ale mažiukė. Tai kosėjo, kosėjo ir atsivožė visas kiaušas. Taip, ir mani vežiojo“ ([18] RBAR 16 (119).*

Kai kurias ligas buvo stengiamasi „palaidoti“. Onušio apylinkėse tikėta, kad jei **nuomariniu** sergančio žmogaus drabužius įdės į karštą ir palaidos kartu su numirėliu, žmogus pasveiks ([18] RBAR 16 (103).

Maginėmis priemonėmis gydė **žagsulį**. S. Saulėnienė sako, kad susirgus žagsuliu reikia pagerti šalto vandens iš trijų skirtingų puodelio pusių: *„Jei žagsi, vandenį geria iš puoduko per tris vietas. Pagėrei per vieną vietą, pasuko, vėl geria, pasuko, vėl geria šaltų vandenį. Ar ty tos trys pusės, ar ty gal vandenukas šaltas padeda. Nu kad ciem zababonam nēr ko labai ir tikėc, ale daro žmonės, kap bėda būna, tai rodos ieško kožnas vienas“ ([29] RBAR 23 (114).*

S. Glėbienė papasakojo, ką jos mama, o vėliau ir ji pati darė vaikams, jei atsirasdavo **kirminų**. Pasak moters, geriausias vaistas nuo kirminų – tris kartus įtrauktas ir išleistas per rugio šiaudą vanduo: *„Nuo kirminų mama taip darydavo ir aš taip darydavau. Šiaudų kaip*

Stanislava Glėbienė (Gruožninkų k.) rodo, kaip daromi vaistai nuo kirminų: pro ruginį šiaudą tris kartus įtraukiamas ir išleidžiamas vanduo. 2010 m. Autorės nuotr.

Ona Balkienė (Ūtos k.) rodo, kaip gydoma išnarinta karvės koja: paimamas peilis, aprėžiama žemė po išnarinta karvės koja, žemė iš po išnarintos karvės kojos apverčiama – mikscis. 2010 m. Autorės nuotr.

seniau, rugio šiaudų atkerpi, kad jis būt cielas, nebėgt pro šonų, ir kiek burnon mama inima vandens per tų šiaudų pritraukia ir jau tų [vandenį] reikia išlėc, katras jau ty yra. Nu ir tadu per tų šiaudų vėl išlaisc ir vėl intraukc, ir vėl išlaisc. Tai tris kartus reikia [taip padaryti] ir padeda. Nieko neraikia sakyc, cik raikia per tų šiaudų intraukc, išpalc per tų šiaudų, vėl intraukc – tris kartus ir duoc vaikui išgerc. Nu tai tep būdavo ir dariau, ir mano vyriausiam sūnui [dariau]. Nu tai kai kirmėlės būna, tai skauda gi labai. Ir, skaitos, tadu padariau va šite va ir vėl vaikas pasveiko“ ([16] RBAR 16 (157).

O. Balkienė karvėm išnirimus gydė apversdama žemes iš po išnirusios karvės pėdos: „[Jeigu arklys ar karvė apraišuoja] nu taigi miksciu darydavo. Aš atsimenu, miksciu darydavo. Ale tai šitai va: dabar jei karvei [išnarinta koja], tai paimi kap jos pėda, kap stovi, tai aprėži peiliu, išimi šufeluku ar peiliu išimi [žemes] ir apverci an kito šono, kad pieskom būt in viršų, o toj žolė in žemį. Čia mikscis karvei, o arkliu tai aš nežnau“ ([2] RBAR 23 (52).

Marytė ir Stasys Jarmalavičiai rodo, kas daroma, jei višta nesudeda kiaušinio: tris kartus perkišama per kelnes. 2010 m. Autorės nuotr.

O. ir V. Balkai pasakojo, kad pirmą vištos kiaušinių dėdavo ant rėčio, nes tikėjo, kad toks maginis veiksmas pritrauks **kiaušinių gausą**: „[Kai višta sudeda pirmą kiaušinių], tai, sako, an rėcio dėk, nu tai jau tep dės, kiek rėcį skylukių. Pirmą kiaušinių [kap sudeda] ir in rėcį indeda ir ribina tų kiaušinių, tai kiek akelių, tiek kapeilių kad sudėt vištos ([2, 4] RBAR 23 (57)). M. ir S. Jarmalavičiai pasakojo, kad jei višta tris dienas nesudeda kiaušinio, ją reikia tris kartus pertempti per vyriškas kelnes: „Jeigu [višta] kiaušinio tris dienas [nesudeda], vaikšto su tuo pačiu kiaušiniu, nesudeda, tai per vyro kelnes per klešnę [ištraukti reikia]. Ištrauki, tada kiaušinių sudeda greit“ ([18, 19] RBAR 16 (122)).

Užkalbėtojai ir užkalbėjimų tradicija Onušio apylinkėse

Onušio apylinkėse užrašyta daugiau nei 47 užkalbėjimai, prašymai-maldos, dėkojimai. Užkalbėjimų tradicija Onušio apylinkėse ne tik sena, bet ir iki šiol gyvybinga. Šiame krašte užkalbėjimais gydomas dantų, galvos skausmas; užkalbama tada, kai žmogus nieko negali valgyti; užkalbama rožė, jei žaizdotos kojos, vėjo užpūtimas, išgąstis, priepuoliai, blogos akys, šuns įkandimas, mikčiojimas, karpos, dedervinė, *valasnykas*, išnirimas, kojų kauliukai, impotencija; užkalbama, kad moterys lengviau sirgtų ar būtų negausios mėnesinės. Užkalbėjimais buvo gydomos sunkios psichikos ir nervų ligos, paralyžius, epilepsija, pasiutligė, gumbas, polinkis į alkoholį ir kt. Užkalbėtojai žinojo ir tebežino, kaip sugauti vagį ar surasti pamestą daiktą, kaip užkalbėti, kad nebūtų gaisro, kad neprapultų žmogus ar jo siela, kad žmogui būtų gerai. Trumpais ritualiniais užkalbėjimais – maldomis buvo pradedami įvairūs darbai, sėja, bulvių sodinimas; dėkojama žemei, meldžiamasi, kad užderėtų derlius. Užkalbėjimais apsisaugoma nuo graužikų, užkalbėjimai padėdavo kad vilkas nenuneštų gyvulių, kad jų kas nepavogtų; buvo užkalbama pirmą kartą išgenant gyvulius į lauką ir t. t. Užrašyta

nemažai sakmių apie užkalbėtojus ir jų gydymo būdus, užkalbėjimų perdavimo tradicija.

Tuos, kurie mokėjo užkalbėti, Onušio apylinkėse vadino *šaptūnais*, *šeptūnais* gal todėl, kad jie, pasak M. Saulėnienės, kalbėjo tyliai, saulei nusileidus, todėl atrodė paslaptingi ([30] RBAR 23 (81.1)). Sakoma, kad užkalbėtojai pripažino Dievą, jie kalbėjo šventas maldas ir *poterius*. Žmonės sakydavo, kad užkalbėtojas yra „*pusė kunigo*“. Kiekvienas gydymo užkalbėjimu ritualas buvo lydimas kryžiaus ženkle. Žegnodavosi ne tik pats užkalbėtojas, bet ir užkalbamasis, peržegnodavo ir skaudamą kūno vietą. Tačiau kai kurių pateiktųjų nuomone, užkalbėtojai vis dėlto buvo susidėję nežinia su kokia jėga. Pasak V. Šidlauskienės, *šeptūnų* nevadina šventais ir miršta jie labai sunkiai ([34] LKAR 173 (72)).

Iš Onušio apylinkėse užrašytų sakmių, pasakojimų apie užkalbėtojus, aiškėja, kad jie turėjo gerų charakterio ir būdo bruožų, kitiems stengėsi nieko blogo nedaryti. Kai kurie iš jų buvo labai ūkiški, buvo linksmi, mokėjo dainuoti, giedoti.

Užkalbėjimo ritualas buvo slepiamas nuo pašalinių akių, tad užkalbėtojai eidavo užkalbėti į nuošalę: savo kambarėlį ar į kokią tylią vietą.

Užkalbėjimams buvo svarbus paros laikas ar mėnulio fazė. Kai kurias ligas geriausiai buvo užkalbėti saulei netekėjus ar nusileidus. Kitoms ligoms, pvz., karpoms, dantų skausmui gydyti, buvo svarbi mėnulio fazė: gydydavo per jaunatį ar delčioje.

Kartais ligos buvo perkeliamos į daiktus. Pavyzdžiui, užkalbant dedervinę, buvo naudojama išdžiūvusi medžio šaka, į kurią buvo ji perkeliama peilio pagalba, į medžio šaką duriant ar stuksenant peiliu. Tikima, kad kartais burtininkai ligas paleidžia pavėjui, tad jų atsikratyti taip pat buvo pasitelkiama vėjo galia. Norėdami *pavaryti ligą*, užkalbėtojai tris kartus papūsdavo žaizdą.

Užkalbamas buvo valgis: cukrus, druska, vanduo, duona, sviestas, *ant arielkos*, arba užkalbėtojas naudojosi šventintais daiktais, pvz., žvake. Išnirimai buvo užkalbami naudojantis lininiu siūlu.

Gydant užkalbėjimu, ant žmogaus buvo uždedamos rankos, jis glostomas ar virš jo *mostyguojama rankom*, perbraukiama per pečius, glostomas visas žmogus iki pat kojų ar pirštais „šukuojami“ ligonio plaukai. Kartais užkalbant buvo laikoma už rankų: „*Už rankų palaikis ir jauči, kaip in tavi kaip dzirgėlės, kaip skruzdelės pereina*“ ([7] RBAR 16 (165)). Kai kurios ligos, pvz., rožė, buvo užkalbamos vienu atsikvėpimu ir pan. Sergantys gyvuliai su užkalbėjimais ir šventinta žvake būdavo apeinami.

Užkalbėjus ligonis jausdavo didelį palengvėjimą: „*Atrodo, tų kojų ir neskauda, an širdzies gera pasdaro*“ ([16] RBAR 16 (149)), ligonis užmigdavo. Kartais užkalbamas žmogus pajusdavo kokį dūrį, po kurio palengvėdavo ir atleisdavo. Tikima, kad užkalbėtojas išgydo dėl to, kad paveikia žmogaus kraują.

Tikėta, kad kol užkalbėtojas yra stiprus ir jaučiasi gerai, niekam neperduoda užkalbėjimo. Žodžius perduodavo tik prieš pat mirtį kuriam nors savo vaikui: „*Cia paslaptis, jau ji tik mirdama jau kitam pasakis, tai tadu tas mokės. Pakol gyvas, tai niekam nesako*“ ([29] RBAR 23 (111)). Neperdavę užkalbėjimų užkalbėtojai ne tik sunkiai mirdavo, bet ir neduodavo ramybės gyviesiems: „*Brundės tėvas labai*

sunkiai numirė“ ([34] LKAR 173 (74); „*Andriuškiūtė senė mokėjo kalbėti, buvo čeraunykė, tai kai mirė, ateidavo*“ ([34] LKAR 173 (75). Tačiau ne visą laiką vaikai norėdavo perimti jų mokslą. Iš dalies dėl to, kad valdžia drausdavo ir persekiojo šiuos žmones: „*Anksčiau daug užkalbėtojų buvo, bet valdžia draudė, net milicija gaudė*“ ([13] LKAR 171 (104). Taip atsitiko ir garsiajam užkalbėtojui Jonui Stadalnykui: „*Nu ne, vaikai nenorėjo nė vienas, nei mano švogrius [nenorėjo mokytis]*“ ([9] RBAR 23 (28). Pasakojama, kad garsusis užkalbėtojas Jonas Velička išmokė savo sūnų, tačiau jo jėga nebuvo tokia didelė kaip tėvo, o ir jis pats nebuvo toks žmonėms malonus ir iškalbus kaip tėvas ([13] LKAR 171 (104).

Užkalbėjimus perduodavo ne bet kam. Reikėjo, kad žmogus būtų pamaldus, teisingas, ne *pletkinykas*, ne paleistuvys, tvarkingas ir kantrus: „*Būk pats švarus, nemeluok, neužgauk*“ ([13] LKAR 171 (92). O. Balkienė iš Ūtos k. pasakojo, kad ją užkalbėti norėjo išmokyti ne vienas užkalbėtojas: „*Tribandzis iš Gudzių sakė: „Aš matau, kad tu moteriškė teisinga, dievobaiminga.“* O. Balkienė mokytis užkalbėti atsisakė moraliniais sumetimais. Ji sakė, kad jos vyras buvo miškininkas, todėl neaplenkdavo stikliuko, o tai versdavo ją nusidėti, nes namie dažnai kildavo barniai. Kitas užkalbėtojas taip pat norėjo perduoti savo užkalbėjimą: „*Rafalka sakė: „Ona Balkuone, aš išmokysiu tavi. Ateik ar aš pas tave atvažiuosiu ir tu pradėk kalbėti. Tu žinok, kiek žmonėms gera padarai, [kai pagydai] kadu serga šitų rože.“* Aš sakau: „*Aš savo gyvenime negaliu kalbėti. Pareis girtas, [reiks su juo bartis], aš negalėsiu kalbėti... Ot buvo nužiūrėję ir vienas, ir kitas, kad galima perduoti, bet aš jau šito atsisakiau*“ ([2] RBAR 23 (53).

Kaimynams ar giminėms užkalbėtojas paprastai padėdavo nemokamai, o iš toliau atvažiausieji atsilygindavo „*kiek kas gali*“ pinigais arba dovanomis. I. Skendelienė dažnai vietoj atlyginimo prašydavo pasimelsti arba palikti jai skirtus pinigus bažnyčiai. Dekodamas užkalbėtojas palinkėdavo ligoniui būti sveikam.

Čia pristatome tik nedidelę dalį užkalbėtojų, gausiai gyvenusių Onušio apylinkėse. Tarp jų buvo gana garsių ne tik savo apylinkėje, bet ir toli už jos. Vienas tokių – užkalbėtojas Jonas Velička iš Grúožninkų kaimo. Daugybė žmonių traukė ir pas Stasį Matusevičių iš Panóšiškių kaimo.

Vienas garsiausių apylinkėse **užkalbėtojas Jonas Velička** iš Grúožninkų kaimo buvo nelabai didelio ūgio, gerai sudėtas, linksmo būdo ir iškalbus žmogus: „*Tas senis labai iškalbus buvo tokis, o sūnus mažai kalbėjo, skaitos, bet irgi mačino*“ ([16, 17] RBAR 16 (149). Kaip ir kiekvieną užkalbėtoją, J. Veličką gaubė paslaptis, kaip jis išmoko savo amato. Buvo manoma, kad, panašiai kaip ir burtininkai, užkalbėti jis greičiausiai mokėsi iš juodų knygų: „*Jis ir knygas turėjo, iš tų knygų skaitė. Ten storos tokios. Nu nežinom, nematėm, nerodė jisai. Tik sakydavo kažkaip, kad tas knygas reikia perskaityti ir paskui atgalio kažkap jos vėl atskaityt reikia, ale, sako, ne visiem pasiseka tas*“ ([16, 17] RBAR 16 (149). Už savo darbą iš kaimynų neimdavo jokio atlyginimo, tačiau iš svetimų užmokestį pasiimdavo. Užkalbėdavo ne tik savame Grúožninkų kaime. Pasakojama, kad Onuškyje, kai ketvirtadieniais būdavo turgūs, jis priimdavo žmones išsinuomotame kambarėlyje ([16, 17] RBAR 16 (149). Sakoma, kad nežiūrint savo galių, jis, kaip ir paprastas žmogus, turėjo ydų – mėgo išgerti ir mylėjo merginas: „*Jis šventas maldas [skaitė], bet buvo ir merginis jisai. Aha, ir jau nejaunas buvo, tai aš atsimenu, mano mama buvo, tai užėina, skaitos, einant, mes*

netoli ten gyvenom, tai užaina einant, skaitos: „Kokis jis ty daktaras, jam ne tas galvoj“. O. Šlaičiūnienė prisimena, kad šaptūno Veličkos namuose buvo mokykla, o jis gyveno kitoj mokyklos pusėj. Per pertraukas senasis užkalbėtojas mėgo pakibinti merginas: „Tokis šposinykas buvo. Atsimenu, kad jau pertrauka, ty mokykla buvo kitam gali, tai jis, kap jau pertrauka, mergaitės lakstom po kalidorį, tai jis pastvers, apsikabina ir barzdu va patrina žandus ir juokias. Linksmas tokis senelis“ ([35] RBAR 16 (19)). Tačiau žmogiškos ydos vis dėlto nesumenkino jo gebėjimų būti garsiu užkalbėtoju ne tik savo apylinkėje. Garsas apie jį sklido toli, jis gydė dantų skausmą, rožę, išgąstį, šuns įkandimą, impotenciją, taip pat sunkiai pagydomas psichikos ir nervų ligas, pasiutligę.

Visai kaimynuose gyvenę S. ir V. Glėbai prisimena, kiek daug žmonių pas jį važiuodavo. S. Glėbienė ne tik pati gydėsi pas garsųjį užkalbėtoją, bet prisiminė ne vieną išgydytų žmonių istoriją: „Duoda cukro žiupsnelį suvalgyt. Paskui buvo net tokis atvejas. Nuo Kauno du broliai brolių atvežė ir jisai... Ko nesurištų atvežė, tai niekap neleido prieic tam jau šeptūnu, tai jis... Po biskį, po biskį jau pasodino broliai [ji] an suolo, a jisai... Tokie seniau platūs suolai buvo, tai jisai šitas [Velička] suolu tuom ajo, ajo ir priejo prie jo. Pradėjo kalbėt jam iš užpakalio, nu jis tadu užsnūdo ir nakvojo, nu ir paskiau atsiprašė jisai, [kad] spjaudė an to jau [Veličkos]. Buvo jis šeptūnas geras. Mano mama ligoninėj gulėjo šitan Elektrėnuose. Sakė moteriškė nieko negalėj valgyc ir atvažiavo pas Veličką gydycis. Tai kap išgijo, tai pasakė: „Gorčių obuolių suvalgiau“. [O taip tai] sakė: „Nieko nevalgiau visiškai“. Nu jis meldės, maldas šventas [skaitė] ir pripažino, išeina, Dievų ir šventom maldom gydė. Mano nuvejo tėvelis ir su pussesere [pas jį, nes] vaikai buvo išsigandę. Iš Valkinykų. Nu ir nuvej, jau tota nuvedė jų pas jį ir inejus [pasakė]: „Labas vakaras“. Tai sako: „Pabuciuk užpakalin“. [Taip atsakė] užtai, kad reikia sakyc: „Garbė Jėzu Kristu“. O aš kap buvau mergaitė, karvos ganydavau, tai seniau gi buvo aukšta rugiena kap su pjautuvais pjovė, tai labai buvo apsidraskius kojas. Tai kap prismetė man [pūliniai] – visos kojos žaizdotos! Tai tadu mani nuvedė irgi [pas jį]. Kap seniau buvo suolas, o cia tokis uslanas jau išeina pastatytas vadzino. Tai jis an suolo atsisėdo, o mani an uslano [pasodino] ir va te, va jau [mano] kojas an savo kojų padėjo ir, skaitos, tadu žegnoja ir žegnoja, [kalba ir pučia]. Ir kap jis peržegnoja ir papucia, tai atrodo, kad net an širdzies gera pasdaro, gera širdziai, jau atrodo tų kojų ir neskauda, [o man] nuog rugienos prismetė tiej pūlinukai toki. Aha. Žegnoja, kojas pasdėjo an savo kelienų, jau padėjo, žegnoja, papucia ir kalba, kalba, kalba, vėl peržegnoja, papucia. Ir užlipdė tokiais popierukais mažais ir jau nereikėj nuimc tų popierukų ir su tais popierukais nuvej ir ciej šašeliai, ir liko sveikos kojos“ ([16] RBAR 16 (149)).

A. Zajankauskienė pasakojo, kad J. Velička mokėjo kalbėti ne tik rožę, vėjo užpūtimą. Jauni vyrai ateidavo pas jį, jei turėjo problemų su vyrišku pajėgumu. Užkalbėtojas mokėjo kalbėti nuo impotencijos: „Nu jis kalbėdavo ir nuog rožės, sakė, ir jei perkreipia veidų. Man tai perkreiptas veidas [buvo]. Jei būtau dar nuvažiavus kartų, tai gal būt ir praejį visai, [bet nenuvažiavau, taip ir liko], o buvo labai jau [blogai], nei šnekėc [negalėjau], dzoigubas veidas buvo. [O jis tai] daug kam pamačina, jau, skaitosi, jis užkalbėj ir „padaryc“ kažkų galėjo jisai daug mažą. Skaitos, vienas čia pas mus žmogus apsizenino ir negalėj „reikalų“ atlikt, tai kreipės in jį ir, žinot, atsitaisė“ ([43] RBAR 16 (141)).

A. Šidlauskienė prisiminė, kad garsusis Gruožninkų užkalbėtojas gydė epilepsiją, sunkias nervų ligas, o jos mamai užkalbėjo danties skausmą: „[Jei žmogus labai išsigąsta], *apmirdzinėja*, [tai] buvo *Gruožnykuose tokis Velička, tai jau atgelbėja. Bet kaip ne ant greičio, pereina daugiau laiko, nu tai jam būna tep ir užėina tokie priepuoliai, traukuliai, užnegyvėja. Jeigu kas būna prie jo, tai pagelbėja, pakrato ir jis atsigauna, o jei jau va nieko nebūna, ilgai krato. Mes ganėm karves, ir buvo čia vienam, užeidzinėjo, tai mes bėgam, skerdžio šaukiam: „Dėde, eik ten ir ten“.* [Vieną kartą] pro mūs kaimų vežė rėkiantį žmogų. Jis išsigando ir jį rėkiantį, [surištą] vežė jau šeima jau, ty žmona, vaikai, kas ot nepasakysiu, vežė in tų [Veličkų] užkalbėt. Sako, kai jis užvažiau in tų kalbėtoji an kiemo, išėjo, sako, [jis] an kiemo, sako, ranku pamostygavo ir pasakė savo žodžius. „Atriškite, – sako, – jūs tų žmogelį, kam jūs jį vežat surištų“. Ir, širdukas, sako, staigiai tas žmogelis aprimo [ir] parvažiavo namo [sveikas]. Kad perėjo jam ir perėjo, ir perėjo, ir perėjo. O! [O mano] mamai dancis skaudėjo, tai aš nuvėjau [pas jį] užkalbėc [į Gruožnykus]. Ir aš parėjau jau namopi. Buvo ceta ištekėjus Gruožnykuose. [Užkalbėjau], *pernakvojau [pas ją], parėjau namo, kad mama sako: „O, dukrela, jau aš pirmų nakc miegojau, jau man dantų neskauda.“* Jisai [užkalbėjo] an cukro. Ot neprisimenu, rodos, cukrų davė. Anksčiau sakydavo, kad an sviesto kaip kam kalba, tai an cukro, tai an druskos. Dabar aš jau prisimenu, kad jis [gal] an cukro [kalbėjo] ir praažo mamai tas dancis, ir ji skausmo neturėjo. Jis jau turėj savo kambarėli, tų žmonelių [tenai] nesivedė. Nu ir jis jau savo [kalbas mokėjo]. Tai tokių kalbėtojų dar ir Panošiškėj buvo. Tai aš nežinau, ar jis dar gyvas, tas žmogelis Panošiškėj. Bet Gruožnykų Velička geriau, sako, pamačina. O šitam, tai nežinau, kaip jam pravardė. Nu jis buvo žmogelis nelabai didelis buvo, viducinio ūgio tokis. Paskui sūnus [mokėjo kalbėc]. Tokis stambus žmogelis buvo. Ir, skaitos, sūnų paskui [jis] mokino, kaip jis mirė, tai sūnų mokino. O dabar cik kas gali žinoc, cik Gruožnykų žmonys, ar tas jo sūnus gyvas, ar jis padėjo kam, šito aš nežinau. Kiek kas gali, [tiek duodavo] pinigais. Ale jis [nesakė, kiek duoc], kiek duosi, tiek gana, jis jau nepasakis tau, kiek duoc. Padėkavoji, jis jau ty užkalbėj: „Aikit, aikit sveikyn ir viskas, būsit sveiki“ ([33] RBAR 16 (8)).

Užkalbėtojas J. Velička susilaukė trijų sūnų ir dukters. Duktės vardas buvo Marytė, o sūnų Jonas, Vladas ir Stasys. Mirė J. Velička apie 1955 m., sulaukęs maždaug 80 metų.

Panošiškių kaime gyveno kitas garsus **užkalbėtojas Stasys Matusevičius**. O. Blažonienė pasakojo, kad užkalbėtojas S. Matusevičius buvo gražus, aukštas, labai malonus ir pamaldus vyras: „*Diktas, gražus buvo žmogus, prijemnas labai, labai prijemnas buvo, pamaldus. Ajo pas numirėlius giedoc su sūnum ir labai gražiai giedojo. Klausydavo visadu žmonių, nu senoviškai buvo pusė kunigo galima sakyt, labai [geras]. Labai ūkiškas buvo, viską ir žemės nemažai turėjo, ir sodas didelis buvo pas jį“* ([9] RBAR 16 (165)). Pas užkalbėtoją važiuodavo ne tik iš aplinkinių kaimų, bet ir iš aplinkinių rajonų: „*Atvažinėdavo net iš Alytaus žmonys, iš Vilniaus buvo kiek žmonių, privažiudavo baisiausiai iš visų [kraštų]“* ([9] RBAR 16 (165)). Paprastai kalbėdavo jis saulei nusileidus arba netekėjus, nes tada geriausiai padėdavo. Kaimynus užkalbėtojas gydė už ačiū, o iš kitų imdavo, kiek kas duodavo, arba dovanomis: „*Nu tai [jis] labai mėgėjas buvo [žuvų], tai tėvelis prigaudydavo, tai tankiai žuvų nunešdavau“* ([9] RBAR 16 (165)).

O. Blažonienė pas užkalbėtoją S. Matusevičių gydėsi išgąstį, priepuolius: „*Pas [užkalbėtoją] Matusevičių [iš Panošiškių] daug sykių buvau, labai padėjo. Buvau persigandus labai, apcinus buvau. [Man jis kalbėjo] an cukraus, an vandens, an manį pacios nuo priepuolio, nuog išgūscio, kap seniau sakydavo. Pasodindavo arba stačių. Persižegnojo, man liepė persižegnot, tai kol jis kalbėjo, tai man po padais vanduo tiesiog atsistojo, [iškaitau visa]. [An galvos] nieko nepylė, tiktai rankas uždėjo, glosto ir vis kalba ir kalba iš vieno. Tai paskui kaip jau baigia tuos savo poterių ir atsidusta per naują. Va šitaip va [galva] paglosto, per plaukus su pirštais pašukuoja, bet jau padėjo, tai jau labai padėjo. Po padais tiesiog šlapia pasidarė, kaip vandens pripilta, kaip iš manį ajo [prakaitas]. Ir maža jau iškalbėc galėjo. Ir viskas [pasveikau]. [Jis] poterių kalbėjo, girdėjau. Vien va te pos, va. Cik už rankų palaikis ir jauci, kaip per tavi kaip dzirgėlės, kaip skruzdėlės pereina. Ir už rankų paims, paglostis, visur ir va taip per pečius perveda, per visų iki kojų. Bet jau maldų tai aš negaliu pasakyt [ką jis kalbėjo], poterių [tai girdėjau]. Ką jis [dar] kalbėdavo, ne viską girdėdavau, bet kelis žodžius tai tikrai žinau, kad poterių žodžiai. O kiek jis laiko per tų [kalbėjimų] išlaiko neatsidusdamas, o paskui jau žinau, kad jau atsidusta ir jau net nastajasičiai, iš visų jėgų, paskui ir vėl [kalba] kitų ailių. Bet jau padėdavo [labai], važiavo iš toliausiai žmonys. Ir veždavo dovanų. Ir suparalyžuotus atveždavo, kaip anksčiau buvo, ir mažai vaikščiodavus“ ([9] RBAR 16 (165). E. Balkienė pas garsų užkalbėtoją važiavo gydyti negyjančių pūlinukų: „*Kas ten pasdarė man. Kur prasdraskiau, tuoj apiberia, tuoj pūliuoja, tep kap apdegyta ir negija, tai vieną kart nuvažiavau Panošiškėn užkalbėc. Šaptūnas liepė, kad niekur špilkos nebūt ir grąpkos nebūt niekur. Išsipyniau plaukus ir jis va šitaip va glosto plaukus ir poteriaunas, ir davė vandens, ir gal cukro, bet, jūs žinot, po to praejo ir nepasikartojo“ ([3] RBAR 23 (46.4).**

Užkalbėtojas S. Matusevičius buvo mylimas žmonių. Jo išgydyti ligoniai sako, kad *jei [jam] būt raši padėkų, tai jau didžiausias knygas būt suraši, kap jis žmonėm [padėjo]. Jis turėjo žmoną ir vaikų. Savo „mokslą“ paliko sūnui Andriui. Užkalbėtojas S. Matusevičius mirė apie 1995 m. iš senatvės, jam buvo apie 90 metų.*

Apylinkėse buvo ir daugiau gerų užkalbėtojų, kurie gebėdavo gydyti net sudėtingas psichikos ligas. O. Blažonienė pasakojo, kad jos sesers vyro tėvas **Jonas Stadalnykas** buvo užkalbėtojas, gyvenęs Dusmenėlių kaime, gydęs nervų ligas, pasiutligę. Ji papasakojo apie vieną išgydytą pakrikusiais nervais merginą, kuri buvo atvežta pas užkalbėtoją: „*Tai mano sesuva buvo nuvejus Dusmenėliusna. Tai jos vyro tėvas kalbėdavo, labai gerai kalbėdavo. Atvežė surištų nuog Nemunaicio mergų gražių. Surišta, jau neinlaikė jos broliai trise. Sako, davėm jau ir kambariukų, miegoce reikė, tris kartus užkalbėjo ar keturis. Dzvi dienas, sako, buvo jie. Ty kap saulai nuslaidus kalba. Ir, sako, nusvežė sėdzincių jau atrišta buvo. Tep staigiai, sako, padėjo. [O jai buvo] nu išsigandimas, nervai koki, rėkia, durnavota [buvo] pasdarius“ ([9] RBAR 16 (28). R. Budrevičius prisiminė, kaip kartą J. Stadalnykas išgydė iš Valkininkų atvežtą pasiutligę užsikrėtusį žmogų: „*Užkalbėjo ant arielkos – peržegnojo, davė išgerti. Žmogus akyse pradėjo laistis, atsisėdęs prisirėmė prie sienos ir užmigė. Stadalnykas ir sako: „Nuejo jo kraujas. Kai pabus, jam dar sveikiau bus.“ Mat tai buvo jau antrą užkalbėjimo dieną. Žmogus pasibudo, nosinę išsiėmė, apsišluostė ir sako: „Ot tai užmigau, ir gardu burnoj“ ([13] LKAR 171 (94).**

XX a. pradžioje Voverių kaime gyveno **užkalbėtojas Banevičius**. Jis mokėjo gydyti pasiutligę. Pasak R. Budrevičiaus, ligai užkalbėti jis kalbėjo poteries ir naudojo šventintą žvakę: „Kiekvienais metais, kovo 24 – Blavėščiaus dieną jis liedavo žvakę: šildė vašką, apleidinėjo juo siūlą. Žvakę liedavo storą, didelę, kad ant celių metų užtektų. Jeigu žmogų ištinka nelaimė, nuo kurios galima užkalbėti, tai tuojau važiuoja pas jį. Šuniui įkandus gyvulį, jei šuo pasiutęs buvo, gyvulys pradeda sirgti tiktai po mėnesio laiko. Užkalbėdamas gyvulius, [jis] juos suvarydavo į vieną krūvą, kurį pamato iš būrio neramiai elgiantis, eina apie tą gyvulį su uždegta žvake, žegnojasi, kalba poteries ir gyvuliai pasveiksta“ ([13] LKAR 171 (91)).

Nuo dantų šopės **užkalbėdavo Suslavičius**. R. Budrevičius pasakojo, kad pas jį gydė savo brolių: „Broliui susopus dantį važiauvau už 15 kilometrų [pas užkalbėtoją Suslavičių], kad [jis] užkalbėtų ant cukraus, sviesto. Jis apsiivilko kailinukais, užgulė stalą, žegnojo, kažką kalbėjo. Po to pasakė: „Namo nesiskubink, jam praeis dantis.“ Ir taip buvo iš tikro. Dar nebuvo grįžęs, o broliui staiga kaip davinktelėjo, kaip dūrė, po to atleido, atleido lengviau, lengviau. Visi dantys išbyrėjo, o nesopėjo nei karto“ ([13] LKAR 171 (93)).

Užkalbėtojas Rapolas Budrevičius iš Varlių kaimo, papasakojęs ne vieną istoriją apie užkalbėtojus ir jų gydymo būdus, pats buvo išmokęs užkalbėti rožę. Užkalbėti ją išmokė kaimynas: „Rožė – tai kraujo uždegimas. Burną, kūną išmuša raudonos dėmės. Kalbėti mokė kaimynas, kuris tai mokėjo daryti, tačiau niekam padėti negalėdavo, nes buvo užmušęs žmogų. Užkalbėti ligą gali tik geras žmogus, kuris kitiems nėra padaręs nieko blogo. „Būk pats švarus, nemeluok, neužgaul.“ Senovėje buvo dvi lenkiškos knygos: viena apie žolynus, kita – užkalbėjimų knyga. Aš mokėjau užkalbėti senoviškom lenkiškom maldom, dabar nebeprisimenu nei vienos. Kai pradėjau užkalbinėti, buvau 25 metų. Kaimynų merginai buvo įsimitusi rožė į kojas – po oda buvo vandens pūslės, nemožna buvo paeiti. Kankinosi ji 3 dienas. Atėjęs apžiūrėjau, liečiau nusigręžti. Peržegnojau, pakalbėjau maldele, liečiau aprišti švariais skaruliais. Po 4 dienų jau kieme sveikomis kojomis stovėjo. Galima užkalbėti ant valgio – sviesto, duonos, cukraus. Pirmiausia persižegnoji, po to peržegnoji valgį, atkalbi maldele ant valgyimo, 3 kartus paputi, po to suvynioji į popierių ir gali duoti ligotam žmogui parnešti, kad suvalgytų. Tik poterių reikia vienu dūku atkalbėti – išlaikyti dūką nesumažinus, o jei kalbėsi dūsaudamas – nepadės“ ([13] LKAR 171 (92)).

Užkalbėtoja Malvinka Stadalnykienė užkalbėdavo karpas. Vieną kartą senolė išgydė karvę, kurios speniai buvo nusėti karpų: „Jau nēr gyvos [Stadalnykienės]. Mano karvė buvo. Tokia gera karvė – vien karpas [an tešmenio]. Nu vien karpas, melžč tai [neįmanoma buvo]. O aš ty pro jos ganyklą [vaikščiojau]. Mano ganykla ir jos ganykla. Ir aš vargstu su tuo melžimu, žinai su karpom – [pamelžk]. Tai ji kų pasakis man, toj Malvinka Stadalnykienė, sako: „Vaikeli, Janyte, va uždarysi karvį tvartan ir tos karpas [dings]“. Ji ty kų padarė. Jau rudenį tas buvo reikalas. Uždarėm karvį tvartan. An rytdzienes, kur tos karpas dingo!? Ji pas savi ty kų darė. Sako: „Vaikeli, uždarysi karvį tvartan ir dings“. Ciek karpų buvo! Kur dingo [nežinia], ji ty kų mokėjo [kalbėc]“ ([21] RBAR 23 (5)).

Genionių kaime išnirimus, vadinamus *miksciais* rišo **Juozas Balkus** pravarde Juozukaicis, o Grendavės kaime išnirimus gydė **užkalbėtoja Zosė Radzevičienė**: „Mikscį ji mokėj daryc. Jau užkalba [ir] apriša an rankos tų mikscį. Mano metų buvo,

ale mirus jau koki 4–5 metai. An lininio siūlo [mazgė]. Linų suverptas siūlas ir ji žinojo, sakė, kiek reikia kartų [užrišė]. Ar kojų, ar rankų miksterna, tai [riša mikstį]. Kiek reikia ilgio to siūlo [paima] ir kiek sluoksnelių [sulenkia], ir tadu kalba, ir kalba, ir riša mazgelį. Kalba, jau kalba ji ir mazginį an to siūluko mazgo. Ir kiek reikia [primezga], ji atkalba, ką ji žino, ir tadu te ir nešk namo, ir rišk, ir pamačina. Ir va dabar tai deda gipsuosna, o tai [seniau] buvo kalbėjimas – miksciai“ ([33] RBAR 16 (10).

S. Saulėnienės dukterį, išsinarinusią koją, išgydyti padėjo **užkalbėtoja Navickienė**, kuri ant lininio siūlo ne tik mazgė mazgelius, bet dar pririšo avižėlių: „Jei išsinarina, tai sakė mikterėjau. Toj Navickienė, tai ji mokėjo padaryc tų mikscį. Dar cik vienų Genutį turėjau ir kasė sklepų mano vyras, ir ji nuvejus ty vaikščioj, vaikščioj. Nežinau, gal kokių dzvoiej metukų buvo, gal daugiau ir inkrito sklepan. Ji krito, jis gaudė jų, bet ji inkrito ir mikterėjo kojų. Ir sėdzi vaikas, ir nepaina. O jau taip rudeniop kasė šitų sklepų. Nu ir kas daryc, o jau mano vyras žinoj, kad toj Navickienė mokėj padaryc, tai nuvėjom in jų, padarė mikscį ir po dzvoiej dienuų vaikas pradėj vaikščioc. Nugi reikia žalio siūlo lino ir ty mazgucius kokius [mazgyti]. Kalba ir mazgucius padaro, ir dar prie to reikia avižų grūdelių su tais prilypkais, su vaikuciais [pririšti]. Ir ji tas avižukes suriša skudurukan, ir užriša in tų siūlų, ir apie tų kojų ar apie rankų, jei miksterta, apriša. Ir tikrai tep buvo“ ([29] RBAR 23 (11)).

Prie išnirusios kojos avižas rišo ir **užkalbėtoja Karolina Andrijauskienė** iš Rudnios kaimo, pravarde Krapštuonė: „Seniau kažkap tai mokėjo iš avižų grūdelių [daryti mikstį]. Kur [yra avižos] grūdelis ir dar vaikucis, avižukė mažukė, tai irgi kažkap tai mokėjo. Krapštuonė va gi tuos mikscius darė. Va kaip aviža, grūdelis ir dar vaikucis in jį prilipis, grūdelis mažas, tai kažkiek dėdavo [tų] grūdelių, skudurukan rišdavo ir kalbėdavo, ir an tos sopancos kojos arkliu(i) ar karvei rišdavo [ir vadino] – mikscis“ ([3] RBAR 23 (52).

Miguičionių kaime dedervinę užkalbėti mokėjo **Levickiūtė**. S. Saulėnienė pasakojo, kad kai jos dukteriai ant veido atsirado dedervinė, ji nuėjo pas dedervinių užkalbėtoją Levickiūtę: „Dedervinė mano Genutei buvo vienąkart, dar mokyklon nejo, kap mėnuliukas mažiukas an veido. Ir irgi skauda jai. Tai [dariau viską] kas ką rodzino: ir nuo lango rasu tepiau, nepadeda, paskui dikolonu [tepiu], tai graužia, tai vaikas rėkė, kap ištepiu. Paskui tokia Levickiūtė buvo, bet jau pamirus, tai toj mokėjo [užkalbėti] an šakos medžio. Atsisėda ir apie šakų pirštu veda, veda ir apie veidukų [veda], ir išgijo. Kada saulė nusileidžia, tadu paima šitu [bevardžiu] pirštu veda, veda veda apie šakų ir kažką tai kalba, kalba ir nukalbėjo, ir pasveiko mergaitė mano“ ([29] RBAR 23 (113)).

V. Norkūnienės tėvelio mama **užkalbėtoja Marijona Balkuvienė** iš Genionių kaimo taip pat gydė dedervines. Kaip ir Levickiūtė, ji dedervinę gydė aprėždama medžio šaką, tačiau tam naudojo peilį: „Mokėjo dedervinį aprėžt. Žinau, kad ji paimdavo peilį ir vakaran saulai leidžiantis ir va kaip šakos šitos [lieka ir matosi nupjautame medyje]. Ką ji ten pašnekėdavo, tai ten aš jau nežinau nieko, bet ji padarydavo taip. Trys šakos [matosi kur nors lentoje] ir [ji] pasisodzina [ligonį] ir dėlioja [ant tos šakos]. Čia [matosi] šaka, tai su peilio viršūnėle ji va šitai, va kažkaip tai [rėždavo] ir kažką kalbėdavo ir žmogui tada apibrėžia [apie dedervinę] po kiekvienos [šakos] ir kažką sako. Ten per tris kartus ar du kartus [išgydydavo]. Kai vaikai buvo, tai vis buvo pas mus tų dedervinių, tai ji mum vis padarydavo, o paskui aš ir užmiršau, ir

užaugau. Dedervinės, sakydavo, atsiranda nuo kačių, o gal ko nors trūko organizmui“ ([25] RBAR 23 (91).

Užkalbėtojos Marijonos Balkuvienės sūnus **Adolfas Balkus** taip pat mokėjo užkalbėti. Užkalbėjimo meno jis išmoko ne iš mamos, o iš savo giminaičio užkalbėtojo Čenkaus. Savo mokiniu A. Balkų senasis užkalbėtojas pasirinko ne tik dėl gerų jo būdo savybių, bet ir todėl, kad jis buvo trečias – jauniausias vaikas šeimoje: „Jis paskutinis vaikas. [Užkalbėti] pirmutinis ir paskutinis vaikas turi galių. Mano tėvelis [buvo] antras, pirmas brolis [buvo] miręs, o Adolfas [buvo] trečias [vaikas šeimoje]. Jis paskutinis, tai diedukas jau pasirinko jį“ ([25] RBAR 23 (92). A. Balkus gerai užkalbėdavo išgąstį, rožę, mikčiojimą, taip pat mokėjo ir „tokių paslaptingesnių jau burtų žmonom, vyram“. Kol gyveno Genionių kaime, užkalbėti dažniausiai eidavo į tylią vietą svirne prie girnų: „Vienas [nueidavo], persižegno davė. Gyrnos dar buvo kamaroj, tai nešdavosi ten. Jis daugiau an akmens dėdavo. Jis daugiau an akmens, an tų girnų statydavosi. Jo vaistai buvo cukrus ir vanduo. [Pas jį] ateidavo [daug žmonių], daug kas [jo] klūsė. Nuo išgąščio, mikčiojimo tai [duodavo] gert cukraus ir vandens. Aš irgi [jei būdavo] išsigąstu ar nemiegu [prašiau jo užkalbėti], tai irgi 5 gabaliukai cukraus [duodavo] sučiulpt. [Užkalbėdamas] jis klausdavo vardo. [Cukrų užkalbėdavo] dviem dienom: rytui ir vakarui, o trečiai dienai likdavo vienas gabaliukas. O vandėnėlį [reikėjo per] 7 dienas išgerti“ ([25] RBAR 23 (92). Kartą užkalbėtojas galvos skausmą numalšino tiesiog uždėjęs rankas ant galvos: „Man pačiai skaudėjo galvų. Jis ajo iš kapų, sako: „Sėskis“. Padėjo rankų an galvos ir kų jis ty šiušeno. Nei man vandens davė, nei nieko, va šitėp padėjo rankų ir kų tai šnekėjo.

Užkalbėtoja Marijona Balkuvienė (Genionių k.).
Iš Adolfo Balkaus asmeninio archyvo

Vanda Norkūnienė rodo, kaip gydoma dedervinė:
peiliu aprėžiama medžio šaka. 2010 m.
Autorės nuotr.

Ir dar kairį rankų“ ([20] RBAR 23 (65). V. Verseckui užkalbėtojas išgydė votį: „Mano buvo votis, tai šitas va Adolfas tai jis užkalbėjo. Mane pasguldė, šitą koją taip [padėjo]. Ir jis ten užsidengė galvą, nežinau, rankšluoščiu ar kuo, ten tokią skarą [užsidėjo] ir ten kažką šnekėjo. Man paskiau to vandens ipylė ir [votis] išnyko. [Man] vandenį [davė] trint, gert ir viskas išnyko“ ([39] RBAR 23 (124).

Užkalbėtojas Adolfas Balkus (Genionių k.) su žmona. Iš A. Balkaus asmeninio archyvo

A. Trakimavičienės mama **Ieva Skendelienė**, gyvenusi Pamusių kaime, o vėliau Vilniuje, buvo puiki užkalbėtoja. Ji mokėjo užkalbėti rožę, dedervinę, priepuolį. A. Trakimavičienė pati nelabai tikėjo užkalbėjimais. Būdama vyriausia šeimoje, ji galėjo perimti mamos mokymą, tačiau nenorėjo ir nesutiko: „O aš buvau vyriausia, o aš nenorėjau. Man kažkaip buvo gėda, kad čia aina ciej žmonės, ko jie ty aina, aš nenorėjau visai“ ([37] RBAR 23 (39). A. Trakimavičienė, nors ir nelabai tiksliai, bet prisimena mamos mokytus žodžius nuo rožės: „Ėjo šv. Marija ir rado tris rožes: vienu nuskynė, kitų nulaužė, trečių visai išmetė. Kad ir tau prapultų visos ligos!“ ([37] RBAR 23 (39). Užkalbėjimą reikėjo pasakyti vienu atskėpimu ir po šių žodžių nuo savęs nubraukti ranka, o gale sukalbėti tris kartus „Sveika, Marija“. Užkalbėti reikėjo tris kartus saulei netekėjus.

Užkalbėtoja Ieva Skendelienė (Pamusių k.).

Vienintelis užkalbėjimas, kurį A. Trakimavičienė išmoko iš savo mamos užkalbėtojos I. Skendelienės, – nuo dedervinės:

„Dedervinę tai aš [moku užkalbėti]. Ji ten trumpa, tai aš išmokau. [Reikia] paimti peilį ir reikia suieškoc medžio šaka kad jau būc [lentoj]. Bet ty lankiškai: „Dzień dobry, lizaju, ja ciebia nie znaju. Zgin' ty, przepadni, a ni tu lisz'aj byt by [Laba diena, dedervine, aš tavęs nepažįstu. Prapulk tu, išnyk, o ne čia būk“]. An žmogaus aprėžia... [Vedžioja apie tų dedervinę su peiliu ir kalba]: „Dzień dobry, lizaju, ja ciebia nie znaju. Zgin' ty, przepadni, a ni tu lisz'aj byt by“, – ir ton šakon [pastuksena] ir [po to] pavaro [peilį nuo savęs]. [Triskart stuksena ant medžio ir pavaro peilį nuo savęs]. Tep tik šitų atsimenu. [Dedervinė atsiranda] nuo vandens kokio ir nuo gyvulių gali būti, odos uždegimas kažkokis. Būna tokia pasišiaušus oda“ ([37] RBAR 23 (40).

Ilgą laiką užkalbėtoja gyveno Vilniuje pas dukterį. G. Trakimavičienė prisimena, kad vyro močiutė I. Skendelienė, užkalbėdama atėjusį ligonį, kalbėdavo ilgai ir suminėdavo daug ligų: „ir nuo skvazniako, ir nuo nerovų, ir nuo rožės, ir nuo gumbo, nuo visko“. Visas ligas iš eilės suminėdavo dėl to, nes buvo neaišku, kas būtent buvo žmogui pakenkta. Vieną kartą močiutė gydė ir pačią Trakimavičienę: „Man kažkas an kojos buvo. Nežinau, galvojau, kad įkandį, nes buvo vasara ir man tokia šlapiuojanti kap pūslė [buvo], negyjanti. Aš buvau nuvažiauvus in daktarų, man

ty kažkokio tepaliuko išrašė, [bet] man ten niekas nuo jo nesdarė. Vasara, dulkės, aš apsirovyniodavau, tokia šlapiuojanti žaizdelė kaip galas piršto tokia. Bobutė gyveno pas [savo] dukterį Vilniuj. Atvažiavau, sakau: „Bobute, man cia va kažkas an kojios yra.“ „Tai sėskis, vaikeliai, užkalbėsiu.“ Nu užkalbėjo, ryte atsikėliau, žiūriu, jinai nusausėjus, ta žaizda ir iš karto užsitraukė plėnukė, ir jinai užgijo, užgijo ir daugiau neatsivėrė. [O ji] persižegnojo, pats persižegnoji. Aš žinau, kad ji poteriaudavo ten ilgai. Tokia maldelė būna, kur užkalba, ir atskirus poterius kalba. Kelis kartus teko girdėti, tai kalba: „Ėjo šv. Marija, nešė tris rožes. Vienu degančių, kitų šlapių, trečių...“ Kap ty? Ty kap... Ir: „Kad tu prapultum!“ Ir tos maldelės. Bet jos reikėdavo iškalbėt ne taip paprastai, bet su tam tikrais intervalais. Jas ten dar ne vieną kartą [kalbėjo], [o] kad ir tą pačią maldelę, bet dar, pvz., be atsikvėpimo tam tikrą skaičių tų žodžių [turi] pasakyt, vienu atsikvėpimu. [O pabaigoje] brūkštelna su ranka nuo savęs, kad pavarytų [tą ligą]. Būdavo ten septynis ar ten devynis kartus [ji kalbėdavo]. Bet ten ne tik maldelė [buvo]. Aš ten jos visos nemoku, ten ilgai kalbėdavo, mažiausiai kokią valandą kalbėdavo tuos visus užkalbėjimus. Ne tai, kad tik, tai raz ir susakė. Tris kartus reikėjo [ateiti]. Dar tau užkalbėdavo arba an vandenio, arba an cukraus, kurį turėjai gert ir vandenį turėjai gert, ir pavalyt [juo], ir užkalbėdavo tas pačias maldas ir an vandenio, ir an cukraus“ ([36] RBAR 23 (39)). G. Trakimavičienė prisimena, kad bobutė mokėjo užkalbėti ir nuo alkoholio. Jei žmogus norėdavo atsilyginti jai už užkalbėjimą, ji prašydavo pasimelsti arba palikti jai skirtus pinigus bažnyčiai.

G. Trakimavičienę garsioji užkalbėtoja I. Sken-delienė išmokė užkalbėti karpas: „Karpas bobutė užkalbėdavo. Užtai, kad pas mani pačių karpų buvo. Ir ji sakydavo: „Imk ir paci užsikalbėk“. Ir užkalbėdavo. Reik laukt, kad būt jaunas mėnulis. Ir jeigu tu jį pamatei per langų ar kur nor ir tu nori kam užkalbėti, tai tu pamatei ir negali niekur nutraukt akių, turi tiktai in mėnulį žiūrėt, bet tau kažkas turi paduoti vandenio ir sakyti: „Jaunas mėnuli, dangaus karalaiti, iščystinai dangų ir žemi, iščystyk ir mano griešnų kūnų“. Ir su tuo vandeniu tris kartus per tas karpas nupilt. Bet turi nenutraukt akių [nuo mėnulio]. Tai tokia buvo močiutės maldelė, šitų tai aš [žinau]. Jinai sakydavo: „Pamatei, gali ir pats sau išsigydyt“. Ir tris kartus ir šitą maldelę sakai. Pasakai maldelę, su vandeniu brauki. Turi persižegnot prieš ir turi persižegnot po“ ([36] RBAR 23 (44)).

Buvo tikima, kad **blogos akys** kenkia ne tik žmogui, bet ir gyvuliams, paukščiams ar augalams. Onušio apylinkėse užrašyta daugybė tikėjimų, sakmių

Pateikėja Adelė Trakimavičienė
(Pamusių k.). 2010 m.
Autorės nuotr.

Pateikėja Genė Trakimavičienė
(Pamusių k.). 2010 m.
Autorės nuotr.

Vanda Šidlauskienė (Alkos k.) rodo, kaip gydomos blogos akys: kiaušinio lukštai suvyniojami į kelnių juosmenį, uždegami ir jais aprūkomas nužiūrėtas gyvūnas. 2010 m. Autorės nuotr.

apie žmones blogomis akimis³⁷, taip pat nemažai apsisaugojimo būdų ir priemonių nuo blogų akių, 5 užkalbėjimai.

Kad niekas negalėtų nužiūrėti, L. Glėbienės močiutės brolienė davė jai patarimą: „Jeigu kažkas labai giria ir bijai, kad nenužiūrėtų, tai reikia mintyse sakyci: „Šūdas dantysna, druska akysna“ arba „Ir tau to paties, ir tau to paties“. Jeigu [tau kas nors] blogai linki, tai [sakai mintyse]: „Ir tau to paties“, o jeigu labai jau giria, tai čia kad nenurodytų. Pas man(e) kaimynės ten labai buvo tokios. Jos ten visokių raganavimų [žinojo], net baisu klausyt(i), ko jos prisigalvodavo. Dar nuo nudyvinimo kaimynė ožkai riša raudoną tokį kaspinėli, vaikam grafkes, žiogelius sega kažkur drabužiuose, kokioj nors tokioj nematomoj vietoj, išvirškščioj pusėj. Ji labai tikėjo, kad ant jos kažkas kažką daro“ ([15, 16] RBAR 16 (156).

Pasak V. Šidlauskienės, paprastai nužiūrėdavo pavydo turintys žmonės: „Kitas ateina į trobą ir tokis va akim pervedė ir viską mato. Aš, pavyzdžiui, nuveinu pas žmogų, aš nematau, man tiesiog gėda [žiūrėt] visur. Gal toks stebėjimas pakenkia, o gal čia nieko nėra“ ([34] RBAR 16 (29). Jeigu gyvulys neėda, pieno neduoda, ima spardyti, suserga ar neauga, tikėta, kad jis yra nužiūrėtas. V. Šidlauskienė pasakojo, kad tada reikia paimti išsiritusių viščiukų kiaušinių lukštų, susukti juos į gabaliuką kelnių juosmens, uždegti jį, duoti šiek tiek pauostyti nužiūrėtam gyvūnui ir tris kartus atbula ranka apnešus nunešti tolyn. Toks ritualas panaikina blogos akies poveikį. Jei akių pabodavo vaikas, vesdavo jį į kambario kampą ir mamos sijono *padalkais* apšluostydavo. Nuo blogų akių apsisaugoti galima buvo kišenėje susukant špygą. Ypač tai padėdavo, jei koks žmogus eidavo į tvartą ir norėdavo apžiūrėti gyvulį.

V. Šidlauskas taip pat įsitikinęs, kad paprastai nužiūrėdavo tie, kurie pavydėdavo žmogaus turto. Jei žmogus nusiperka gyvulį ir kas nors jį pagiria, gali pakenkti: „Pirmąkart žmogus kai gyvulį kokį nusiperka ar dalaiskim paršeli koki,

³⁷Plačiau žr. Balkutė R. *Galia užburti (kenkimo magija 1982–2012 metų įrašuose)*, Vilnius, 2013, p. 295–540.

ir kitas atajįs: „Oj, kokis gražus!“ – ten [pasako]. Nu tai, ot jau kauks. Nu tai ir, sako, akių tada paboja“. Paprastai tokiam giriančiam būdavo sakoma: „Ko čia dyvinies!“

O. Balkienė pasakojo, kad, jei žmogus žino, kieno akių pabojo paukštis ar gyvulys, reikia tam žmogui į akis tiesiai pasakyti: „Tavo akių pabojo!“ arba „Tavo akys tokios negeros!“ ([2] RBAR 23 (58)). O. Balkienė pasakojo, kad vieną kartą višta pabojo jos vyro akių vien dėl to, kad jis nenorėjo jos auginti. Ji suprato, kad višta nužiūrėta, kai ta pradėjo mušti savo viščiukus. Tada

O. Balkienė atėjo namo ir vyrui pasakė, kad jo akių pabojo. Sugrįžusi atgal pas vištą pamatė, kad višta nusiramino ir nustojo mušti savo vaikus.

Seserys **Marytė Jarmalavičienė ir Elena Lepeškienė** – vienos geriausių pateiktųjų apylinkėje. Jos ne tik geros papročių, tikėjimų žinovės, iškalbingos ir svetingos, jos taip pat puikiai išmano žoles ir jų gydomąsias savybes. Iš jų buvo užrašyta ne viena dešimtis receptų, tikėjimų, sakmių, net keliolika užkalbėjimų: „Nuo nuomarinio“, „Nuo valasnyko“, „Jei išaugęs kovoje kauliukas“, „Kaip „parduoti“ karpas“, „Jei gausios mėnesinės“, „Kad pelės neėtų bulvių“, „Kad neskaudėtų dantys“, užkalbėjimo „Nuo rožės“ fragmentas, „Kaip sugauti vagį“, „Ką daryti, jei vištos nededa kiaušinių“, „Kad nebūtų gaisro“. Tai neatsiejama šeimos tradicija. Tiek mama, tiek jų senelė buvo ne tik užkalbėtojos, bet ir liaudies medicinos žinovės.

Epilepsiją – nuomarinį tiek šiandien, tiek seniau buvo sunku išgydyti, kartais neįmanoma. Tačiau senosios žiniuonės vis dėlto žinojo, kaip padėti sunkia liga sergančiam žmogui. E. Lepeškienė pasakė retą užkalbėjimą, kurį jai perdavė mama, buvusi tremtinė, o ją tremtyje gydyti išmokė latvė. Gydyti šią ligą galėjusios ir pačios mamos, braukdamos vaikams per veidą „vieta, kuria gimdė“, ir kalbėdamos užkalbėjimą: „Nuomarinį labai sunku išgydyti. Tai va, šitas mes Sibire turėjom, ten tokis bernaitis sirgo nuomarinium, tai ten tokia sena sena latvė buvo, tai jinai sako: „Kaip [būna] nuomarinis, kaip jam užėina, kaip jis apmiršta, tai, – sako, – greit nusimauk kelnes ir su ta visa „vieta“ an akių, an burnos [vedžiok] ir sakyk: „Kuo gimdžiau, tuo ir gydau. Kuo gimdžiau, tuo ir gydau. Kuo gimdžiau, tuo ir gydau“. Tai reikia per veidą, per burną pervedei, tai, sako, čia geriausias vaistas“. Nu tai mama, kai parvažiavom iš Sibiro, tai mama čia vienai užrodė. Jai jau aštuoniolikos metų mergaitė buvo, o mama draugavo su ta moterim, tai, sako, mano mergaitei teip ir teip. Ir pas gydytojus, sako, kur nevedžiojo, tai, sako, niekas nepadėjo. Nu tai mūs mama parodė jai taip padaryt“ ([22] RBAR 14 (29)).

E. Lepeškienė taip pat papasakojo, kad mergaitei, pirmą kartą susirgusiai mėnesinėmis, mama suduodavo per veidą, kad lengviau sirgtų ir būtų negausios mėnesinės, o jeigu moteris sirgdavo gausiomis mėnesinėmis, reikėdavo daryti tokią burtą: „Tai kaip sergi, tai pilk tris kartus per šitą kryžiauką va te va [ir sakyk]: „Kad

Seserys Elena Lepeškienė (kairėje) ir Marytė Jarmalavičienė (Onušio mstl.). 2010 m.
Autorės nuotr.

Elena Lapeškienė (Onuškie mstl.) rodo, ką reikia daryti, kad būtų negausios mėnesinės: prišlapinti į puoduką, semti su kiaušinio lukštu ir pilti ant kryžmos. 2010 m. Autorės nuotr.

mažai sirgtum. Kad mažai sirgtum. Kad mažai sirgtum“, – va taip sakyti reikia, aha. Mama taip mumi sakydavo. Vidun in daržą pili per tą kryžiauką. Puodukan pasiusiojai ir dabar semk su tuo lukštu iš to puoduko ir pylk va: „Kad mažai sirgtum. Kad mažai sirgtum. Kad mažai sirgtum“ ([22] RBAR 14 (24).

M. Jarmalavičienė papasakojo, kaip ji vaikystėje „nusipirko“ karpas: „Aš kai ganiau karves, tai pas mane an rankos buvo tokios nu nedidelės [karpos], nu tokios plaskos, ale tiek daug. Ir kaip buvo, žinokit, stebuklas. [Buvo] kaimynų mergaitė [ir] mes draugavom, ir karves kartu ganėm, ir jai an rankos buvo [karpu], karpuotos rankos. Sakau: „Kol tu negydai tų karpu?“ „Nu, – sako, – negyda, – sako, – tu sakyk „Parduok“, o aš sakysiu „Pirk“: „Pirk. Parduok. Pirk. Parduok. Pirk. Parduok“, – aš ir sakau taip. Tai ji man žybt ir padavė, ir mano ranka nuvėjo [karpom]. Nu ir va, tik „Pirk – parduok“ ir tik ji žybt ir va taip man ranką nubraukė [ir atidavė karpas]. Tai mes vaikai buvom, ganėm karves ir atsimenu kaip šiandien“ ([18] RBAR 16 (87).

Abi seserys nežino, kas yra dantų skausmas, nes mama išmokė užkalbėti nuo šios ligos. Pasak M. Jarmalavičienės, pasakius maldelę mėnuliui, ne tik neskauda dantys, bet galima išvengti ir gaisro: „Jaunas jaunikaiti, dangaus karalaiti, tau jauna jaunystė, man dangaus karalystė. Saugok mane nuo ugnies degimo, nuo vandens skendimo ir nuo dantų skaudėjimo“. Tai [kai pasakai šitą maldelę], tai neskauda dantys ir gaisro nebūna. Svarbu, kai pirmąkart pamatai [jauną mėnulį], niekur neit iš vietos ir šitą maldelę [sukalbėt], ir „Sveika, Marija“. Tris „Sveika, Marija“ ir tris kartus šitą maldelę [reikia sukalbėt]. Aš visada kalbu ir žiūriu į mėnulį“ ([18] RBAR 16 (74).

Onuškie apylinkėse įvairiomis progomis buvo sakomi prašymai–maldos, dėkojimai. Maldavimai buvo skirti įvairioms gyvenimo negandoms numalšinti, pvz., „kad neprapult žmogus“, „kad gerai būt žmogui“, „kad neprapultų žmogaus siela“. Iš lauko grįždami namo senoliai nepamiršdavo padėkoti žemei: „Nu gal kadu kaip jau baigia tokių, tai atsklaupia, poterius sukalba ir žemelį pabučiuodavo. Bobutė tai tankiai taip [darydavo] kap senoji buvo, tėvelio. Kai pabaigia, jau vakaras, namo eit, tai prisklaupia, persižegnoja: „Kad dar sulauktau rytdienos, ateitau padirbtau, po žemelį pavaikščiotau“, – pasakydavo visaip jau, paslinkėdavo. Bobutė irgi sena buvo, bet dar ajo laukuosna“ ([9] RBAR 16 (162). Tikint, kad derlius bus geresnis, darbų pradžioje buvo sakoma: „Dieve, padėk, padėk, kad derlius geras [būt], kad užderėt“ ([34] RBAR 16 (23). Eidami

sėti žmonės nepamiršdavo pabučiuoti žemės, prašydami Dievo pagalbos, kad ji derėtų, sakydavo: „*Dieve, užderyk*“ ([16] RBAR 16 (158). Be magijos neapsieidavo ir bulvių sodinimas. O. Blažonienė, pradėdama sodinti bulves, visada į vagą pirmą įdeda akmenį su žodžiais: „*Pana Švenciausia, užaugyk dar didesnes, kap šitas akmuo*“ arba „*Vardan Dievo Tėvo ir Sūnaus, ir Šventosios Dvasios. Amen. Pana Švenciausia, augyk tokias dideles kaip šitas didelis akmenukas, kad užaugtų tokios dzidelės bulvės*“, – ir viskas, ir viskas, ir pradedzi mėtyc [bulves]. Akmenį indėjai ir toliau [mėtai bulves], ir viskas“ [9] (RBAR 16 (167).

Prašydami, kad Dievas globotų per vasarą gyvulius, kad vilkas nenuneštų, kad nepavogtų kas gyvulių, pavasarį buvo aukojamos mišios šv. Jurgiui ir nešama į bažnyčią kiaušinių, mėsos ar sviesto gabaliuką, o pirmą kartą į lauką išgenami gyvuliai mušami verba su žodžiais, turinčiais juos apsaugoti: „*Dabar išėini iš tvarto, žiūrėk, kad rudenį grįžtai atgal*“ ([6] RBAR 16 (134).

O. Blažonienė (Žuklijų k.) rodo bulvių sodinimo pradžios ritualą: persižegnojama, į vagą įmetamas akmuo, tada sodinamos bulvės. 2010 m. Autorės nuotr.

Pateikėjai

1. Bagdanavičienė (Januškevičiūtė) Janina, gim. 1932 m. Trakų r., Onušio apyl., Kareivonių k., gyv. Trakų r., Onušio mstl.
2. Balkienė (Sabaitytė) Ona, gim. 1932 m. Varėnės r., Pāvarėnio apyl., Papiškių k., gyv. Varėnos r., Pāvarėnio apyl., Ūtės k.
3. Balkienė (Saulynaitė) Elena, gim. 1930 m. Varėnos r., Pāvarėnio apyl., Migūičionių k., gyv. Varėnos r., Pāvarėnio apyl., Meškūčių k.
4. Balkus Vaclovas, gim. 1923 m. ir gyv. Varėnės r., Pāvarėnio apyl., Ūtės k.
5. Baranauskienė (Gudonytė) Mikalina, gim. 1934 m. ir gyv. Varėnės r., Pāvarėnio apyl., Genionių k.
6. Belevičienė (Mečkauskaitė) Jadvyga, gim. 1921 m. Trakų r., Ōnuškio apyl., Dembinos k., gyv. Trakų r., Onušio mstl.
7. Blažonienė (Bubelevičiūtė) Ona, gim. 1934 m. ir gyv. Varėnos r., Dusmenų k.
8. Blažonienė (Krupovesaitė) Zofija, gim. 1935 m. Alytaūs r., Babiškių k., gyv. Trakų r., Onušio apyl., Grendavės k.
9. Blažonienė (Lenkevičiūtė) Ona, gim. 1928 m., gyv. Trakų r., Onušio apyl., Žuklijų k.
10. Blikertienė Uršulė, gim. 1889 m. ir gyv. Trakų r., Onušio apyl., netoli Alabūrdiškių k.
11. Bovydavičienė (Mikalopaitė) Vladislava, gim. 1934 m. Trakų r., Onušio apyl., Taučionių k., gyv. Trakų r., Onušio apyl., Grendavės k.
12. Bubelevičienė Izabelė, gim. 1908 m. Trakų r., Daugų apyl., Bukaūtiškių k., gyv. Trakų r., Onušio apyl., Dusmenėlių k.

13. Budrevičius Rapolas, gim. 1909 m., gyv. Trakų r., Onušio apyl., Varlių k.
14. Daunoravičienė Janė, gim. 1924 m., gyv. Trakų r., Onušio apyl., netoli Alaburdiškių k.
15. Glėbienė (Burškytė) Laima, gim. 1974 m. ir gyv. Vilniuje.
16. Glėbienė (Legetavičiūtė) Stanislava, gim. 1932 m. ir gyv. Trakų r., Onušio apyl., Gruožninkų k.
17. Glėbus Vladas, gim. 1928 m. ir gyv. Trakų r., Onušio apyl., Gruožninkų k.
18. Jarmalavičienė (Žilinskaitė) Marytė, gim. 1930 m. Trakų r., Onušio apyl., Kėštūčių k., gyv. Trakų r., Onušio mstl.
19. Jarmalavičius Stasys, gim. 1927 m. Trakų r., Onušio apyl., Babrauninkų k., gyv. Trakų r., Onušio mstl.
20. Karpičienė (Balkutė) Bronė, gim. 1944 m. ir gyv. Varėnos r., Pāvarėnio apyl., Genionių k.
21. Klimaševska (Arlauskaitė) Janina, gim. 1944 m. Varėnos r., Jakėnų apyl., Radžiūnų k., gyv. Varėnos r., Pāvarėnio apyl., Sarapiniškių k.
22. Lėpeškienė (Žilinskaitė) Elena, gim. 1932 m. Trakų r., Onušio apyl., Kėštūčių k., gyv. Trakų r., Onušio mstl.
23. Markevičius Stepas, gim. 1916 m., gyv. Trakų r., Onušio apyl., netoli Alaburdiškių k.
24. Moliėjienė (Budrevičiūtė) Ona, gim. 1931 m. Urugvājuje, Montevidėjo mst., gyv. Varėnos r., Dusmenų k.
25. Norkūnienė (Balkutė) Angelė Vanda, gim. 1939 m. Varėnos r., Pāvarėnio apyl., Genionių k., gyv. Kaūno mst.
26. Rainienė Genė, gim. 1921 m., gyv. Trakų r., Onušio apyl., Dusmenėlių k.
27. Rainys Pijus, gim. 1915 m., gyv. Trakų r., Onušio apyl., Dusmenėlių k.
28. Reikevičienė Valė, gim. 1931 m. ir gyv. Trakų r., Onušio apyl., Dusmenėlių k.
29. Saulėnienė (Balkutė) Stasė, gim. 1933 m. Varėnos r., Pāvarėnio apyl., Genionių k., gyv. Varėnos r., Sarapiniškių apyl., Migučionių k.
30. Saulėnienė (Mačionytė) Marija, gim. 1933 m. Varėnos r., Jakėnų apyl., Jakėnų k., gyv. Varėnos r., Pāvarėnio apyl., Genionių k.
31. Stadalnykienė Veronika, gim. 1914 m. ir gyv. Trakų r., Onušio apyl., Dusmenėlių k.
32. Šidlauskas Vaclas, gim. 1943 m. Trakų r., Onušio apyl., Kazōkiškių k., gyv. Trakų r., Grendavės apyl., Grendavės k.
33. Šidlauskienė (Blažonytė) Antosė, gim. 1922 m. ir gyv. Trakų r., Grendavės apyl., Grendavės k.
34. Šidlauskienė (Narvydaitė) Vanda, gim. 1943 m. ir gyv. Trakų r., Grendavės apyl., Grendavės k.
35. Šlaičiūnienė (Rudzinskaitė) Olimpija, gim. 1922 m. Trakų r., Onušio apyl., Gruožninkėlių k., gyv. Trakų r., Grendavės apyl., Grendavės k.
36. Trakimavičienė (Mickevičiūtė) Genė, gim. 1957 m. Varėnos r., Pāvarėnio apyl., Pāvarėnio k., gyv. Varėnos r., Pāvarėnio apyl., Pāmusių k.
37. Trakimavičienė (Skendelytė) Adelė, gim. 1926 m. Varėnos r., Pāvarėnio apyl., Aleksandrāvos k., gyv. Varėnos r., Pāvarėnio apyl., Pāmusių k.
38. Truncienė (Blencaitė) Marijona, gim. 1922 m. ir gyv. Varėnōs r., Pāvarėnio apyl., Ūtōs k.
39. Verseckas Vytautas, gim. 1937 m. Varėnos r., Pāvarėnio apyl., Vėrgakiemio k., gyv. Vilniuje.
40. Voverienė Veronika, gim. 1924 m., gyv. Trakų r., Onušio apyl., Varlių k.
41. Voveris Juozas, gim. 1907 m., gyv. Trakų r., Onušio apyl., Varlių k.
42. Voveris Vladas, g. 1911 m., gyv. Trakų r., Onušio apyl., Varlių k.
43. Zajankauskienė (Šlaičiūnaitė) Angelė, gim. 1927 m. ir gyv. Trakų r., Onušio apyl., Gruožninkų k.

Raudojimo tradicija – gyvybingas Dzūkijos fenomenas

Rasa Zakarė

Stebint dzūkų laidotuvių apeigas jau nuo vaikystės, mirusiųjų palydėjimas anapus raudomis visuomet atrodė natūrali, tiesioginė skausmo išraiška. Poetiški, graudūs žodžiai ir šiandien vis dar užrašomi ir saugomi rankraštynuose. Visoje Dzūkijoje įprasta verkti žodžiais, *lemencyc*, jei yra mokančių, žinančių, kaip tinkamai reikia raudoti. Ūnuškio krašte raudotojų, mokančių raudoti, taip pat sutinkama. Vertingiausia medžiaga, atskleidusi ekspedicijų metu nepastebėtus gyvosios tradicijos ypatumus, – tai laidotuvių metu užfiksuotų raudų atlikimo specifika ir autentiška jų spontaniško kūrimo aplinka. Šiuos stebėjimus papildė visos pietų Dzūkijos kaimo žmonių gausūs komentarai (pagal specialiai sudarytą anketą apklausta daugiau kaip 200 pietų Dzūkijos regiono pateikėjų; medžiaga saugoma asmeniniame archyve). Unikalu yra tai, jog būtent laidotuvių metu fiksuojamas spontaniško raudojimo procesas atvėrė ypač platų spektrą intonacijų, emocijų, išraiškos priemonių, neišryškėjusių, raudant ekspedicijų metu, kai moterų prašyta paraudoti, atkurti autentišką situaciją. Pastebėta, jog neautentiškoje aplinkoje išskirtas paramuzikines (kvėpavimas, balso tembras, verksmas) ir vizualines (kūno judesiai, veido išraiška) išraiškos priemonės gabios raudotojos naudoja sąmoningai, kaip individualią ar savitą raudų atlikimo manierą, lemiančią jų pačių savireguliaciją bei įtaigą aplinkiniams (todėl tikslingas ir apgalvotas paramuzikinių elementų naudojimas raudojimo procese prilygsta išbulintoms epinės tradicijos atlikėjų improvizacinei kūrybai).

Tikrosios šio unikalaus reiškinių saugotojos dar geba *insizėlyc* (įsijausti) ir „*sudėc visky kap reikia*“, nors daugelis jau atsisako to emocinio krūvio (atsižvelgdamos ir į aplinkinių pastangas emocingą raudojimą nutraukti arba pačių raudotojų nenorą „be reikalo“ raudoti). Vis dėlto nepaisant didelių emocijų ir fiziologinių pastangų, mirusiųjų apraudojimas, remiantis kaimo žmonių ir pačių raudotojų pasakojimais, yra svarbus. Raudojimo esmė – ne gailėsčio išraiška, o pagalba mirusiajam ir apsauga nuo piktybų dvasių, persikeliant anapus. Be abejo, pasaulėžiūros kaita galėjo smarkiai paveikti raudojimo tradiciją ir jos funkcijas (senojoje pasaulėžiūroje mirusiųjų apraudojimas laikytas viena svarbiausių apeigų dalimi, o krikščioniškoje etikoje jis atmetinas kaip „destruktyvias“ emocijas kelianti gailėsčio išraiška). Tikėtina, kad užčiuopti senąsias raudojimo prasmes padės kitų tautų etnografiniai faktai.

Senoji raudojimo prasmė

Senojoje lietuvių pasaulėžiūroje žmogaus gyvenimas, kaip ir gamtos metų ciklas, suvokiamas nuolatinėje tėkmėje. Čia amžinas judėjimas ratu: nuo gimimo, vestuvių – mirties link. Ir čia nesustojama – „*mirtis reikalinga gyvenimui iš naujo*“¹, nes tai tik riba, už kurios prasideda „*naujas gyvenimas naujame pasaulyje*“². Vadinasi, gimstama mirčiai ir mirš-

¹ Gimbutienė M. *Deivės kalba*, 1989, p. 35.

² Еремья В. И. *Ритуалы фольклора*, Ленинград, 1991, с. 29.

tama gimimui. Todėl senajame tikėjime mirtis nebuvo suvokiama kaip visiškas išnykimas – tai tik egzistencijos formos pasikeitimas.

Tarp daugelio senųjų laidotuvių papročių mirusiųjų apraudojimas buvo laikomas viena svarbiausių apeigų dalių. Mat ši sritis priklausė išskirtiniams kaimo bendruomenės nariams, kurie turėjo ypatingą statusą visuomenėje ir atlikdavo vieną pagrindinių funkcijų – lydėjo mirusiuosius anapus, atliko apsauginę funkciją ir, spėjama, „žadino“ naujam gyvenimui. Bėgant laikui, susipynus senosios pasaulėžiūros reliktais ir krikščionybei, požiūris į raudojimo tradiciją keitėsi. Mirusiųjų apraudojimas, prarasdamas profesionalius raudotojus, neteko įprastos paskirties, kaip nesiderinantis su krikščioniškąja etika, tapo atmetinas³.

Dar XV a. šaltiniai mini senųjų laidotuvių apeigų raudotojas, kurias valdžia už raudojimą baudavusi:

*„1426 m. išleistas Prūsuoje Mykolo Jurgio mandatas nustato 3 mar-
kes pabaudos už mirusiojo apraudojimą“ arba „1639 m. Įsrūties
„Recessus generalis“, patyręs, kad lietuviai savo mirusius leidžia
raudotojams apgarbstyti ir jiems už tai duoda mėsos, javų, drabužių
ir kt., nutaria, kad raudotojus reikia bausti kaip ir nusikaltėlius“⁴.*

Etnologė Angelė Vyšniauskaitė savo darbuose yra minėjusi:

*„Dar XVII a. vid. lietuviai labai nenoromis teleisdavo dvasininkams
kištis į savo mirusiųjų laidojimo tvarkymą. Dėl to šie, siekdami
savo interesų, bažnytinį mirusiojo apgiedojimą ir skambinimą įvedė
kaip priešpriešą naminiam mirusiojo apraudojimo būdui, drauge
nustatydami atlyginimo už šį patarnavimą tvarką. <...> Giedo-
jimas ir skambinimas varpais, be abejonės, yra tiesiogiai susijęs su
senovės lietuvių triukšmavimo lydimt numirėlių papročiu – tokiu
būdu krikščionybė naujai įprasmino senąjį lietuvių paprotį raudomis
ir šūkavimais nuvaikyti tariamai mirtį nešančias piktas jėgas“⁵.*

Mirusiųjų apraudojimas prieš juos palaidojant – būtinas, svarbiausias laidojimo apeigų akcentas, kitaip kaimo bendruomenė nesilaikančiuosius reglamento smerkia. Nemokančiosios raudoti būtinai turi paprašyti vyresnę raudotoją, mo-kančią šią apeigų dalį.

*„Gal tokia mada buvo, kad visiem reikėjo verkc. Anksčiau kiekviena
turėjo verkc. Jei nemoki, tai prašyk, kad tau kita paverkt“ (13). „Jei
neverki, išėina – negaila tau. Dar buvom vaikai, mirė Šiaučius, o
Anska Kazelio labai mokėjo verkc, o Monia
nemokėjo verkc žodziais. Tai Monių korido-
rukij Anska verkc mokino. Aš pažiūrėjau,
reiškia, kad tu neverksi tėvo, tau visas
kaimas visko pasakis – tau jo negaila. Kap
tu čia dabar neverksi! O kap senovinės*

³ Korzaniewska K. Seinų ir Punsko krašto laidotuvių tradicijų kaita, *Liaudies kultūra*, Vilnius, 1995, Nr. 3, p. 17.

⁴ Gimbutienė M. Mirusiųjų laidojimas, *Gimtas kraštas*, 1943, Nr. 31, p. 55.

⁵ Vyšniauskaitė A. *Lietuvių etnografijos bruožai*, Vilnius, 1964, p. 523.

bobos – pradeda giesmes giedoc ir lementavoc. Viskas kartu maišos. Kap kadaise puse valandos lementavoja“ (1). „Sarmata, jei neverki žodžiais. O reikia. Gi paskucinį kartų matai“ (4). „Reikia žodžiais verkc, gražu būna. Sako, kap gražiai palaidojo – daug verkė žodžiais“ (15). „O gal ir žmonės buvo geresni, labiau gailėjos?“ (2).

Panašiai ir tautosaka byloja, jog „neapraudoti mirusieji vaidenasi gyviesiems“⁶. Jų vėlės prilyginamos „klaidžiojančioms ir nešventintose vietose palaidotoms nelaimėlių vėlėms“⁷, mat jeigu niekas mirusiojo neaprauda, „jis niekam nevertas, seniai nuo visų atlikęs arba pasilikėliai niekam netikė“⁸. Panašūs pasakojimai ir tikėjimai galėtų paliudyti, jog anksčiau raudojimas laidojimo apeigose turėjo svarbią paskirtį. Neapraudotų mirusiųjų „grįžimas“ į gyvųjų pasaulį veikiausiai simbolizuoja neatliktą apeigą. Todėl raudojimas galėjo būti privaloma, o galbūt net esminė ritualo dalis, kurią atlikus mirusieji sėkmingai persikeltų anapus ir negrįžtų atgal.

Beje, tokią raudojimo paskirtį galėtų patvirtinti kviečiamų raudotojų vaidmuo laidojimo papročiuose. Juk neretai jos turėdavo apraudoti ne tik savo artimuosius, bet ir kitus kaimo bendruomenės narius, kurių artimieji negalėjo ar nemokėjo raudoti. Anot Simono Daukanto, „jei kuris gentis nenorėjo ar negalėjo verkti, tas turėjo samdyti svetimą raude, kuri jo vietoj raudotų“⁹. Svarbiausia, kad mirusysis būtų apraudotas. Jeigu giminėje neatsiranda galinčių paraudoti moterų, paprašoma kaimynė, mokanti verkti žodžiais. Mirus kaimo bendruomenės nariui, samdyta raudotoja eina mirusįjį apraudoti tarsi atlikdama pareigą. Kaip pasakoja kaimo žmonės, „raudotojos profesionalės visada mokėdavusios prie mirusiojo paverkti gražiais žodžiais ir žėlingu balsu“ (20). Jos dažnai „iš vakaro ateina į mirusiojo namus ir sužino svarbiausias jo gyvenimo detales, kad galėtų geriau ir tiksliau sudėti žodžius“ (20). O jeigu niekas prie mirusiojo nerauda, tai iš susirinkusiųjų atsiranda, kas moka tinkamai paraudoti. Pasak Kriokšlio kaimo gyventojos Marytės Ratkevičienės, „verčiau savo bermavotinės mamos – jos nebuvo kam apraudoti“¹⁰.

Nemažai panašių duomenų sužinome ir iš kitų tautų etnografinės literatūros. Bulgarijoje laidojant netgi nemylimą vyrą, žmona privalo jį apraudoti (lietuvių tradicinėje kultūroje labai gausų raudų parodijų, kuriose moterys aprauda nevykėlius, girtuoklius savo vyrus). Jei ji nemoka, turi prašyti kitų moterų, mokančių raudoti. Priešingu atveju nusižengiam ritualo reikalavimui¹¹. Analogiškai mordvių moterys laiko savo pareiga apraudoti mirusiuosius giminės narius ir pažįstamus. Dėl to čia mokomasi raudoti nuo mažens¹². Karėlijoje mirusiuosius apraudoti privalo vyriausios bendruomenės moterys. Net ir šiais laikais, kai tradicinis laidotuvių raudų ciklas jau nebeatliekamas, raudotojų pareiga verkti žodžiais bent pakeliui į kapines¹³. Rusijoje raudojimo specifiką privalo išmanyti visos vyresnio amžiaus

⁶ Balys J. *Lietuvių liaudies pasaulėjauta tikėjimų ir papročių šviesoje*, Čikaga, 1966, p. 82.

⁷ Vyšniauskaitė A. *Senovės baltų kultūra*, Vilnius, 1992, p. 110.

⁸ Basanavičius J. *Rinkiniai raštai*, Vilnius, 1970, p. 574.

⁹ Daukantas S. *Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių*, Vilnius, 1993, p. 131.

¹⁰ Aš išdainavau visas daineles, Vilnius, 1988, t. 2, p. 394.

¹¹ Толстой Н. И. *Скрытый плач по покойнику, Язык и народная культура*, Москва, 1995, с. 465.

¹² Чувашев М. И. *Мордовские эрзянские причитания, Soomi-ugri rahvaste muusikaporandist*, Tallin, 1977, с. 355.

¹³ Конкка У. *Карельские причитания, Soomi-ugri rahvaste muusikaporandist*, Tallin, 1977, с. 325–326.

moterys. Jeigu kuri nemoka raudoti – gėda¹⁴. Estų tyrinėtojai rašo, kad kaimo bendruomenė stebi raudojimo tradiciją ir reikalauja kuo griežčiau jos laikytis¹⁵. Polėsėje mirus apleistam ir vienišam žmogui, bendruomenė pirmiausia apgailestauja, kad niekas neapraudos¹⁶. Palikti neapraudotą visuomenės narį rusui, kaip ir pravoslavų serbui, neleistina lygiai taip pat, kaip neatiduoti jo žemei, nepalaidoti¹⁷. Vadinasi, mirusiojo apraudojimas – reikšminga laidojimo apeigų dalis, kurios neatlikus nusižengiama ritualui.

Mirusiųjų apraudojimo funkcijos

Raudojimas – mirusiųjų (ir gyvųjų) apsauga. Mirusiųjų apraudojimo svarba užkoduota ir tam tikruose reglamentuose. Kaimo žmonės ypač pabrėžia raudojimo laiką ir vietą. Labai svarbu mirusįjį apraudoti „iš karto, kai tik numiršta“, „prie grabo“, „kai giminės ateina“, „išnešant iš namų – per slenkstį“, „einant keliu iki duobės“, „prieš kalną“, „prie duobės“. Raudojimas lydėjo visą laidotuvių ceremoniją – nuo pradžių iki galo, o reglamentuojamas laikas ir vieta galėjo turėti svarbią simbolinę prasmę apeigose, juo labiau kad slenkstis, kelias, kalnas – tai „tam tikros ribinės erdvės be apsaugos“¹⁸. Daugelis mitologų šiuos pagrindinius taškus susieja su mitiniais įvaizdžiais, senojoje pasaulėžiūroje atspindėjusiais tarpinės erdvės tarp šio ir ano pasaulio dėsningumus. Todėl raudojimas, priėjus kiekvieną ribinį tašką, turėjo būti gyvybiškai svarbus ir neišvengiamas, o kita vertus, šiuose nesaugiuose taškuose turėjo atlikti mirusiojo, taip pat ir gyvųjų apsaugojimo funkciją.

Tokią funkciją galėjo atspindėti dažnas mirusiojo vardo „slėpimas“ raudų tekstuose. „Mirus vyrui, žmona nesako ir nerauda „vyrelį“ ar ti vardu, o – galvela mano“¹⁹. Ypač ryškus šis akcentas kitų tautų raudose. „Pagal nerašytą, tačiau griežtą taisyklę raudotoja ne tik nevadino velionies „mirusiuoju“ („kūnu“, „velionimi“, „lavonu“), bet nedrįso vadinti vyru, sūnumi, dukterimi, broliu, giminaičiu, o savęs – žmona, motina, seserimi“²⁰. Senojoje Rusijoje netgi palaidoto mirusiojo „vardą buvo draudžiama minėti. O jeigu giminėje pasitaiko dar vienas toks pat vardas, jis pakeičiamas kitu“²¹. Karelių raudose neaptinkami įprasti kreipiniai „tėve“, „motina“. Jie pakeičiami tam tikromis raudojimo terminijai būdingomis metaforomis, kurios pasireiškia kaip specifinė kulto kalba. Manoma, jog būtent tikrojo vardo slėpimas turėjo suklaidinti ir atbaidyti piktąsias jėgas²², o tai patvirtintų raudojimo kaip mirusiojo apsaugojimo prasmę.

Dar vienas akcentas – šiurpą keliantis reksmingas raudojimas šiais ribiniais momentais. Tai liudija ir istoriniai šaltiniai, iš kurių sužinome, jog „raudojimas buvo šiurpus, kone kraują stingdantis“²³. Kaimo žmonės pasakoja, kad „lomentavoja sustojį penkiose tep garsiai, kad nieko negirdėc daugiau, cik ausyse spengia“ (18). Balys Buračas mini, kad

„lydint numirėlį keliu per kaimą, miestelį ir į kapus iki pat duobės, vis būdavo

¹⁴ Аникин В. П. *Русский фольклор*, Москва, 1987, с. 259.

¹⁵ Pino V., Sarv V., 1981, с. 42.

¹⁶ Можейко З. Я. *Песенная культура русского Полесья*, Н., 1981, с. 81.

¹⁷ Толстой Н. И. *Скрытый плач по покойнику, Язык и народная культура*, Москва, 1995, с. 465.

¹⁸ Vušniauskaitė A. *Lietuvių šeima ir papročiai*, Vilnius, 1995.

¹⁹ *Švintų rytų rytelį*, Vilnius, 1995.

²⁰ Чистова К. В. Вст. статья и примечания, *Причитания*, Ленинград, 1960, с. 12.

²¹ Баргенов, 1895, 491.

²² Степанова А. *Карельские причитания*, П., 1976.

²³ Sauka D. *Lietuvių tautosaka*, Vilnius, 1982, p. 118.

raudama kuo labiau šaukiant <...>. Per raudotojos šaukimą ir giesmininkai maža besigirdėdavo²⁴. „Raitininkuose visada raudama viena intonacija. Pakeltu balsu šaukiama „vai tu mano motula, vai tu mano brangioji“²⁵.

Kitų tautų tyrinėtojai mano, jog toks reksmingas raudojimas turėjo specialią paskirtį – padėjo apsaugoti nuo piktų jėgų ir mirties²⁶.

Perėjimo ritualų, simboliškai žymėjusių žmogaus gyvenimo tarpsnių pradžią, pabaigą bei sezonų kaitą (gimimas, vestuvės, laidotuvės, žiemos ir vasaros saulėgraža, derliaus nuėmimas ir kt.) metu turėjo vyrauti kuo didesnis triukšmas – apsauginis, tamsą ir mirtį išvarantis veiksnys. Todėl ir raudojimą kuo smarkiau šaukiant galima laikyti priemone mirčiai išvartyti²⁷, juo labiau, kad tokia raudojimo specifika – ne tik lokalinis, bet ir įvairiose kultūrose žinomas reiškinys.

Raudojimas kaip signalas – pranešimas apie mirtį. Stebint raudojimo tradiciją įprastoje jos aplinkoje – laidotuvėse, galima teigti, kad vienas pagrindinių mirusiųjų apraudojimo bruožų – emocinis arsenalas. Esminė jo dalis – išskirtinis garsas. Garsus, „kraują stingdantis“, „šurpus“ raudojimas – stiprų poveikį ir aplinkiniams darantis reiškinys. Kaimo žmonės pasakoja, jog anksčiau raudotojos labai garsiai šaukdavo, ir tas garsas dar labiau sustiprėdavo, jei sustodavo kelios raudotojos ir kiekviena savaip šaukdavo. Tačiau svarbu atkreipti dėmesį, kad toks šauksmingas raudojimas senajame tikėjime galėjo turėti ir kitą prasmę – juo galėjo būti pranešama apie mirtį. Antai Raitiniūnų kaime užfiksuotas garsus raudojimas ką tik numirus velioniui interpretuotinas kaip garsinis signalas.

„Iš tų namų, kuriuose kas nors mirė, išeidavo kas nors iš artimųjų į lauką (daugiausiai moterys) ir garsiai užraudodavo. Tai darydavo tik dieną. Jeigu ligonis miršta naktį, tai raudama (verkaunama) praaušus. Tai signalas visiems, kad ten jau pagrabas“²⁸.

Spėjame, jog toks raudojimas kaimo bendruomenėje galėjo būti suvokiamas kaip pranešimo apie mirtį funkciją atliekantis veiksmas.

Raudojimas kaip mirusiojo „žadinimas“. Analizuojant laidotuvių raudų tekstus, galima pastebėti, kad itin dažnai raudotojos *budzina*, kelia, prašo pabusti mirusįjį:

*O tai tu paskelkie,
Tai tu pažiūrėkia
Pro sciklo langelį,
Kiek cia susrinko
Ta mielių tarnelių,
Ta mielių susiedėlių.
Kelkis, ma sūneli...*

(Ona Siniausienė, Karėvionių k.,
Varėnės r.)

²⁴Buračas V. *Pasakojimai ir padavimai*, Vilnius, 1996, p. 13.

²⁵Ulčinskas V. *Raitininkų kaimas*, Vilnius, 1995, p. 124.

²⁶Чистова К. В. Вст. статья и примечания, *Причитания*, Ленинград, 1960, с. 11.

²⁷Земцовский И. Этномузыковедческий взгляд на Балто-славянскую похоронную причеть в индоевропейском контексте, *Балто-славянские исследования*, Ленинград, 1985, с. 61.

²⁸Ulčinskas V. *Raitininkų kaimas*, Vilnius, 1995, p. 118.

Dažnas žadinimo motyvas raudų tekstuose leistų kelti prielaidą apie apeiginių mirusiojo žadinimą kitam gyvenimui ir palydėjimą anapus. Šią mintį stiprina raudotojų stebėjimas apeigų metu: būdinga dažnai rėksminga, įsakmi raudojimo maniera, kūno bei rankų judesiai, tarsi jos keltų mirusį, siektų atgaivinti. Ir pačių kaimo žmonių pasakojimai patvirtintų prielaidą apie galimą mirusiojo „žadinimą“ raudant.

Antai raudotoja pasakojo:

„Mirėlis girdzi. Gražiausius žodžius primintau, kad cik paskelt. Skaitai iš jo gyvenimo, meldzi, kad atsiliept in tavi. Aš paprašysiu, viskų atiduosiu, kad cik prikeltau. O kap paci ataisiu, tai jie man nor pirštų paduos“ (6).

Taigi galima išvelgti dar vieną raudojimo prasmės interpretaciją. Mirusiųjų apraudojimas, kaip vienas iš apeiginių momentų, savitai padedantis mirusiajam atsiskirti nuo gyvųjų, galėjo turėti ir magišką poveikį. Šią hipotezę galėtų patvirtinti nuolatiniai nuverkimai (*cha cha cha*) raudų eilučių pabaigose, dažnai tarsi pereinantys į juoką. Fiksuojant raudas neautentiškoje aplinkoje, pačios raudotojos šio fakto neneigdavo. Galima svarstyti, ar slypėjo raudose pirminė ritualinio juoko funkcija; pasak rusų mokslininko I. Zemcovskio, besikartojantys nuraudojimai „*cha cha cha*“ yra kartu ir juoko išraiška²⁹.

Daugelis kitų tautų tyrinėtojų, remdamiesi faktais, kad laidotuvių metu bendruomenė galėjo „linksmintis“, svarstė juoko funkciją šiose apeigose (viena laidotuvių puotą ir Lietuvoje aprašė keliautojas Vulfstanas). Žymus rusų tipologas V. Propas mano, kad juokas tam tikrais momentais buvo privalomas lygiai taip pat, kaip kitais atvejais privalomas verksmas (galbūt raudojimas – aut.), nesvarbu, jautė žmogus gailestį ar ne³⁰. Genetiniu požiūriu tiek juokas, tiek ir verksmas galėjo sudaryti bendrą visumą. Verksmo ritualizavimas galėtų turėti dar gilesnes ištakas: gimimas (vaiko šauksmas – verksmas) ir mirtis (rėksmingas raudojimas). Tačiau jei pažiūrėsime į juoką ir verksmą kaip į nedalomą genetiniu požiūriu fenomeną, tai vėliau ir juokas, ir verksmas pakrypsta skirtingomis kryptimis. Juokas išlieka gyvybės skatintojas, o verksmas šią funkciją praranda³¹.

Matyt, juoko funkcija galėjo sietis su magišku pradū. Todėl ir laidotuvių apeigose (ir galbūt raudose) juokas, susipynęs su verksmu, veikiausiai buvo neatsitiktinis. Tik keičiantis pasaulėžiūrai, išivyraujant gedulingam mirties suvokimui, jis tampa atmestiniu reiškiniu. Remdamiesi prielaida, kad mirtis – tik kito gyvenimo pradžia, galime spėti, jog raudojimas turėjo iš esmės kitą prasmę, juo labiau kad šiam reiškiniui nedrįstame priešpastatyti ir juoko kaip gaivintojo bei „gyvybės žadintojo“.

²⁹ Земцовский И. Этномузыкаведческий взгляд на Балто-славянскую похоронную причеть в индоевропейском контексте, *Балто-славянские исследования*, Ленинград, 1985, с. 78

³⁰ Пропп В. Я. *Русские аграрные праздники*, Ленинград, 1963, с. 135.

³¹ Бернштам Т. А. Свадебный плач в обрядовой культуре восточных славян (XIX–начало XX в.), *Русский север. Проблемы этнокультурной истории, этнографии, фольклористики*, Ленинград, 1986, с. 98–99.

Raudotojų vaidmuo senosiose laidotuvių apeigose

Raudotojos – tarpininkės tarp gyvųjų ir mirusiųjų. Raudotojos svarbios ne tik dėl gebėjimo įtaigiai kreiptis į mirusį ir jį žadinti naujai egzistencijai. Mirusiojo „žadanimas“ anapusiniam gyvenimui raudant – tai savotiška pagalba mirusiajam lengviau persikelti anapus. Raudų tekstuose aptinkamos formuluotės, primenančios užkalbėjimus. Štai pažvelkime į šį raudos pavyzdį:

*Oi atkelkite vėlių vartelius,
Oi atidarykite vėlių dureles,
O priimkite mano vyrelį,
O pasodinkite į vėlių suoloelį.*

Šiame pavyzdyje itin svarbus yra „vėlių vartelių“, „vėlių durelių“ atkėlimo motyvas. Jis prilygsta daugelio tautų raudoms būdingam žemės prasiverimo arba vartų atkėlimo motyvui. Svarbu tai, kad raudų tekstuose tarsi pati raudotoja tuos vartus atkelia ir reikalauja mirusį tinkamai priimti.

„Dabar tas raudojimas nemadingas, bet aš madų nesvaikau. Moku ir raudu. Sako, kas turi kuo daugiau laidotuvių, tuo geriau moka verkc žodžiais. Aš turiu labai dzidelį nuoskaudų, kad savo sesės neturėjau teisės verkc (dukterys nelaido) – lyg užrakyta, užraštuota, kad man negalima verkc. Sesė ne blogiau buvo palaidota, bet ne pagal mus“ (6).

Šis pasakymas „ne pagal mus“ daug ką galėtų paaiškinti. Juk neatsitiktinai kaimo žmonės pasakoja, jog anksčiau visi turėjo mokėti raudoti.

Raudotoja Stasė Jankauskienė pasakojo, jog raudodama ji „kalbasi“ su anksčiau išėjusiais, prašo juos tinkamai sutikti naują giminės narį anapus:

„Va, kap pamirė mano sesulė, tai ji mano sūnelio Rimuko krikštų mamytė, tai aš prašiau Rimuko, kad jis pascikt mano sesulį, adaryt vario vartelius, ba aš jos verkc žodžiais negalėjau, ba man nelaido jos dukterys. Tai man buvo dzvigubai sunkiau an širdzies, kad mano sesulė neapverkta reiks palaidoc. Tai už tai aš tadu priverčiau ne sesulai, o sa mirusiam sūneliui.“

Štai trumpas raudos pavyzdys:

*Sūneli mano,
O tai tu pascikie
Sa krikštų mocinėlį,
Mano seserėlį,
O tai ji ataina
Iš savo namelių.
O tai ji paliko*

Viena unikaliausių šio krašto raudotojų Stasė Jankauskienė (Kilčiauskaitė), autorei stebint, apraudojusi laidotuvių metu savo mirusių mamą ir kitus artimuosius. Gudakiemio kapinaitėse. 2010 m. K. Driskiaus nuotr.

*Sa brangias dukrelas,
Sa visus darbelius.
Sūneli mano,
Tai tu dabar atkelkie
Varinius vartelius,
Tai tu jų priimkie,
Tai tu jų paguoskie,*

*Savo mocinėli,
O mano seserėli,
Uoj tu paklausykie
Ma viernų žodelių,
Uoj tu paklausykie
Savo mocinėlės,
Viečnos siratėlės.*

(Stasė Jankauskienė)

Raudotojos kreipimasis į mirusiųjų pasaulį, reikalavimas atkelti vėlių vartelius, galėjo turėti magišką prasmę, juo labiau kad būtent per raudojimą ji tampa savotiška tarpininke tarp dviejų skirtingų egzistavimo erdvių. Matyt, neatsitiktinai yra manoma, jog senosios laidotuvių raudos galėjo būti suprantamos kaip bendravimo forma su mirusiųjų pasauliu, nes mirusieji veikiausiai girdėjo ir suprato tik raudojimo kalbą³². Karelijoje raudotoja kreipiasi į anksčiau mirusius protėvius ir prašo gerai sutikti naują mirusįjį. Ji privalo atidaryti mirusiųjų karalystės vartus, pro kuriuos mirusysis turi patekti į aną pasaulį³³.

Kadangi mirusiųjų kultas, dominuojantis visuose pereinamuosiuose ritualuose, laikomas sveikatos, derlingumo, vaisingumo garantu, į mirusiųjų pasaulį kreipiamasi siekiant jo palankumo tiek mirusiojo, tiek gyvųjų atžvilgiu³⁴. Todėl raudotoja, tarsi vykdydama šią misiją, tampa tarpininke tarp šio ir ano pasaulio. Jos pagrindinis įrankis – žodžiai, kurie taip pat įgauna magišką galią ir tampa savotišku užkalbėjimu. Žodžiais atveriami mirties karalystės vartai, pro kuriuos palydimas mirusysis.

Daugelis lietuvių mitologų tarpininkavimo tarp šio ir ano pasaulio paskirti suteikia seniesiems apeigų dalyviams – elgetoms (*ubagams*). Elgetos buvo labai gerbiami žmonės bendruomenėje. Atėjusių į namus jų negalima išvaryti. Paprastai elgetoms duodavo maisto ir mirusiojo drabužių. „*Numirus kokiam žmogui, artimieji veža dziedam prie bažny-*

³² Конкка У. Карельские причитания, *Soomi-ugri rahvaste muusikaporandist*, Tallin, 1977, c. 331.

³³ *Ten pat*, p. 33.

³⁴ Антонова Е. В. *Обряды и верования*, Москва, 1990, c. 99.

čios maisto – iškepa pyragą, atiduoda mirusio drapanas. Paprašo, kad ubagai pasimelstų už mirusiojo vėlę – poterius kalbėtų“ (8). Taip pat ir per Vėlines elgetoms duodavo išmaldos ir prašydavo melstis. Galbūt elgetoms duodama išmalda anksčiau galėjo būti suvokiama kaip auka anam pasauliui.

„Auka – vienas seniausių kulto elementų – dovana dievams ir dvasioms. <...> Elgetos, kontaktuojantys su to pasaulio atstovais, ir senojoje pasaulėjautoje laikyti tarpininkais tarp gyvųjų ir mirusiųjų“³⁵.

Samdomoms raudotojoms buvo panašiai atsilyginama – pupomis, vilnomis, žirniais, kartais pyragą duodavo. Tai neįprastas užmokestis. „Žirniai, pupos yra vieni senoviškiausių kultūrinių augalų, jie valgyti per kalendorines (plg. Kūčias) bei kitas šventes“³⁶. Ar negalėtų raudotojų užmokestis, kaip ir elgetų išmalda, igtį simbolinę aukos prasmę? Auka, atiduodama per raudotojas anam pasauliui, leidžia svarstyti jų tarpininkavimo statusą.

Panašiai ir kunigas – vienintelis ir pagrindinis krikščioniškųjų apeigų vykdytojas – malda bendrauja su Dievu. Jis palydi anapus visus bendruomenės žmones – paskutinė giesmė „Amžiną atilsį“ tarsi prilygsta paskutiniam palydėjimui. Kunigas tarsi tampa pagrindiniu ir vieninteliu tarpininku tarp gyvųjų ir mirusiųjų. O ar negalėtume išvelgti tarp šių apeigos vykdytojų – kunigo ir raudotojos – tam tikrų funkcijos sąsajų? Įdomu, kad raudojimas kartais net apibūdinamas kaip „kunigavimas“, „kuniguoti“^{37; 38}. Taip pat ir apie pagrindinį giedotoją sakoma „kunigauna“ (16). Baltarusijoje per vestuves raudotoja kunigauja šalia nuotakos³⁹.

Raudotojų statuso išskirtinumas. Tiriant raudotojų tarpininkavimo vaidmenį senosiose laidotuvių apeigose ir profesionalų požiūrį į raudojimą, galima pastebėti, jog dar ir šiandien kaimo žmonės pabrėžia raudančių moterų išskirtinumą visuomenėje. Geras raudotojas kaimo bendruomenė aukština, jos gerbiamos kaip menininkės. Gebėjimas savaip dėlioti žodinius įvaizdžius, modeliuoti jų savitą seką, praturtinti tradicinius rėmus naujais deriniais – tai „menininkų“, „poetų“, netgi „mokslininkų“ bruožas, būdingas tik geroms raudotojoms: „*Cia reikia būc poetu, ba kuri kap poezijų, vis renki gražesnį žodžį ir mėgini dataikyc*“ (9). Anot Donato Saukos, „*senų raudotojų, kaip ir gerų pasakotojų ar dainininkų, vardas buvo plačiai garsus. Raudotojos dažnai būdavo ir geros dainininkės*“⁴⁰. Kaimo žmonės eidavo į laidotuves paklausti ir gražaus raudojimo. Dažnai vertindavo, ar meistriškai apraudojo mirusįjį. „*Jeigu kuri gražiai žodeliais paverkia, apie ją ilgai moterys kalba prisimindamos*“⁴¹. Tikėtina, jog yra iškeliami individualūs kiekvienos raudotojos kūrimo (improvizavimo)

³⁵ Rekašius A. Apeiginės aukos elgetoms, *Mokslas ir gyvenimas*, Vilnius, 1990, Nr. 10, p. 18.

³⁶ Vyšniauskaitė A. *Lietuvių šeima ir papročiai*, Vilnius, 1995, p. 456.

³⁷ *Kuniguoti, -úoja, -ávo*: 1. žodžiais skundžiantis, verkti, raudoti: Gana jau tau kuniguoti. Tada ana kuniguoja: „Kaselės mano, mielos mano!“ Kuniguoja jaunoj. 2. sakyti kvieslio kalbą (prieš vestuves): Kvieslys užaina pirkion ir kuniguoja (LKŽe).

³⁸ *Aš išdainavau visas daineles*, Vilnius, 1988, t. 2, p. 355–356.

³⁹ Варфоломеева Т. Б. О традиции похоронного причитания междуречья Литвы и Пелясы, *Балтославянские исследования*, Москва, 1985, с. 90.

⁴⁰ Sauka D. *Lietuvių tautosaka*, Vilnius, 1982, p. 122.

⁴¹ Ulčinskas V. *Raitininkų kaimas*, Vilnius, 1995, p. 126.

principai, daugiausia priklausantys nuo jos charakterio ir polinkio į meniškumą. Leonardo Saukos teigimu,

„nors raudos remiasi tradicija, jose labai stiprus improvizacinis pradas. Čia nėra, kaip dainose, santykiškai pastovaus teksto, jis kaskart eksromptu kuriamas. Raudant susidaro tokia situacija, kad kiekvienas raudotojas tampa kūrėju. Raudos suteikia retą galimybę stebėti patį liaudies poezijos kūrimo aktą“⁴².

Dar vienas labai svarbus kriterijus, apibrėžiantis pačias garsiausias ir geriausias raudotojas, – amžius. Raudotojos apskritai apibūdinamos kaip pagyvenusios moterys, dažnai vyriausios kaime. *„Pacios seniausios moterys kaimi būna geros raudotojos, jos moka verkti žodžiais, o jeigu jaunos nemoka, tai dar niekas nepasmerks“* (17). Peržvelgus daugelį apeigų, išskirtinumas neretai apibrėžiamas amžiumi ir išmintimi. Pasak mitologo Norberto Vėliaus, *„pasaulio išmintis atsiskleidžia senatvėje. Išmintingieji tie, kurie yra seni. Žynys yra išmintingas, nes jis yra senas“⁴³*. Atkreipkime dėmesį, kad seniausios kaimo moterys atlikdavo esmines funkcijas daugelyje šeimos ciklo apeigų. Etnografiniai duomenys liudija, jog mirusiojo eidavę marinti jau *„patyrusios, senos moteriškės, jos ir apiprausdavo mirusį. Vėliau jau prausia savi“* (10).

Raudotojų profesionalumą galėjo atspindėti ne tik amato išmanymas, garbus amžius, bet ir gebėjimas perduoti savo žinias jaunesnėms giminės moterims arba vyriausioms dukroms. Apie raudotojų „mokyklą“ galima pateikti konkrečių faktų. Antai puiki dainininkė ir giesmininkė, garsi kaimo raudotoja, perėmusi raudojimo tradiciją iš savo mamos Marijos Kilčiauskienės (Okunevičiūtės) ir močiūtės, gerai žinomos pribuvėjos Antaninos Okunevičienės (Budrevičiūtės), jau vienuolikos metų apraudojusi savo žuvusį tėvą, o vėliau ir visus artimuosius, Kazokiškių kaime gyvenanti Stasė Jankauskienė ir mane pačią, kaip savo dukterėčią, besidominčią raudojimo tradicija, prieš 18 metų mokė raudoti savo sergančio tėvelio:

„Vaikeli, tai kaip gi tu neverksi žodžiais savo tėvo, kaip jis pamirs? Taigi kas jo verks? Aš tavi pamokysiu. Tai tu priaisi prie grabo ir tep sakysi – vai tu mano tėvuli... Svarbiausia, nieko neklausyc, cik rykiuoc tuos žodžius, katriej pas tavi ataina. O giesminyškai jei jau pradeda giedoc, tai tadu tu neverk. Jų eilė. O kaip aš verkiau dar vienuolikos metų, tai žmonės ajo klausycis. Tai nieko nežiūrėjau, nei giesminyku, nei kunigo, o kunigai nelabai mylėjo raudas. Tad dar Nikodemas Milžinas buvo kunigas, tai net jis pasakė: „Nedenkit nedenkit grabo, tegu Stasytė dar parauda, ji labai gražiai rauda.“

Paklausta, ar norėtų perduoti šį amatą kitoms kartoms, raudotoja atsakė: *„Aš negaliu tep nenorėti! Taigi galima žodžius sudėti ir viskas. Va ir Elena prašė, blogai, kad nesucikau, būtau parodius.“*

⁴²Sauka L. *Lietuvių tautosaka*, Kaunas, 1993, p. 136.

⁴³Repšienė R. Sakralumo prasmė. Lietuvių etiologinės sakinės: zoomorfinis aspektas, *Metai*, 1997, Nr. 4, p. 13.

Siekdamos perduoti raudojimo tradiciją kitoms kartoms, tikrosios šio amato saugotojos pabrėžia, jog svarbiausia mirusiuosius tinkamai, pagal visas tradicijas apraudoti ir palaidoti, kad „*kaimo žmonės nesijuoktų*“, o prisimintų ir raudotojas, ir mirusiuosius geru žodžiu.

Dažnai raudotojos pamokydavusios jaunas moteris ne tik laidotuvių raudų, bet ir vestuvinių verkavimų. Kriokšlio kaimo gyventoja Marytė Ratkevičienė pasakojo:

„Ulbinienė Rudnion verkavo, aš iš jos išmokau. Dabar moku verkti ir prie numirėlio. Verkiu savo tėvulio, dėdės. Kitos jaunesnės prašo, kad pamokinčiau“⁴⁴.

Atsakomybė ir rūpinimasis šios tradicijos tęstinumu – tai savotiškas profesionalumo požymis.

Raudotojų profesionalumo požymiai. Apie raudotojų profesionalumą byloja ir buvusių samdytų raudotojų vaidmuo laidotuvių apeigose. Samdytos raudotojos mokėjo apraudoti kiekvieną kaimo bendruomenės narį. Iš vakaro eidavusios susižinoti velionio gyvenimo detalių, jos pravirkdydavo ne tik giminės narius, bet ir susirinkusius kaimo žmones. Anksčiau samdytos raudotojos akis trindavusios svogūnais, kad galėtų kuo daugiau ašarų išspausti.

„Kad gailiau raudotų, sako, raudotoja akis pritrindavo česnaku ar svogūnu. Dėl to čia dar ir dabar sakoma: „Alutis, midutis – giedotojom, / Cibulis, česnakas, pipiras, ridikas – raudotojom“⁴⁵.

Tokios raudotojos profesionalės greičiausiai sąmoningai naudojo visą rinkinį paramuzikinių priemonių, tokių kaip *žėlingas* (gedulingas) balso tembras, gilus, arba raudulingas, kvėpavimas ar fiziologinis verksmas nuverkimuose. Būtina paminėti ir veido išraišką bei kūno judesius. Svarbiausia, kad kaimo žmonės pajustų „*tikrą raudotojos įsijautimą*“, gebėjimą valdyti susirinkusiuosius, paveikti juos savo žodžiu.

Tinkamas paramuzikinių priemonių panaudojimas – tai dar vienas parametras, apibūdinantis raudotojų profesionalumą ir išskirtinumą. Šios priemonės sustiprina poveikį ne tik pačios raudotojos, bet ir aplinkinių psichikai. Paramuzikinės priemonės yra tolygiai svarbios kaip ir kitos kompozicinės priemonės. Tai specialūs raiškos būdai, būtini raudojimo procese. Tačiau raudotojai įsijautus, jie tampa savaimingais, sustiprina įtaigumą. Todėl kartais net nevykusios raudotojos griebiasi šių priemonių, siekdamos pravirkdyti susirinkusiuosius.

Raudojimas kaip kūrybinis vyksmas

Stebint dzūkų raudojimo procesą laidotuvių apeigų metu, dėmesį prikaustydavo raudotojų gebėjimas beatodairiškai pasinerti į kūrybą, visiškai atsiribojant nuo aplinkos. Tokiais momentais raudotojos taip giliai įsijaučia, tarsi pasineria į tariamą pokalbį su mirusiuoju: „*Insijauti, tarytai su mirusiu šneki*“ (19). Dažnai intensyvu

⁴⁴ *Aš išdainavau visas daineles*, Vilnius, 1988, t. 2, p. 394.

⁴⁵ Buračas B. *Pasakojimai ir padavimai*, Vilnius, 1996, p. 12.

raudojimą sunku net nutraukti. „*Jei labai insiverkia moterys, tai negali apstot. Tai net ramina širdzies*“ (14). Manoma, jog įsijautusių verkėjų nereikia stabdyti, reikia leisti joms išsirekti, išsiskyti, išsiverkti. Po tokio intensyvaus kūrybos proceso raudotojos emociškai nepajėgia iš karto grįžti į pradinę būseną. Tam reikia laiko. Didelės įtampos ir susikaupimo būseną, prasiveržus emocingam raudojimui, moterys prilygina visiškam vidinės pusiausvyros netekimui, savikontrolės praradimui:

„*Kap insisakau, tai nesiorientuoju, nei kur aš, nei kap*“ (5). „*Man tuo kartu niekas neegzistuoja, žodziai pacys savaimė aina*“ (7). „*Kap gaila, tai nežinai nei ką daryc – ir rėki, ir plaukus rauni, net apslopsi. Nejauci, kap nuvirsci*“ (11). „*Man atrodė, sprogs širdzis ar kas. Mani lyg pakėlė visų. Kap kokia jėga man tų balsų iššaukė*“ (12). „*Labai insigilini, sunku ir sustot. Gali net nuvirst tuo momentu. Tadu aš nematau jokių žmonių – nei savų, nei svecimų. Aš nabašnikui verkiu ir su juo šneku*“ (3).

Tikėtina, jog mirusiųjų apraudojimas galėjo atlikti ne tik apeiginę funkciją, kuri išlikusi raudotojų pašamonėje kaip būtinybė, bet ir psichologinę savireguliacijos funkciją. Tai leistų kalbėti apie raudojimą kaip terapinę priemonę, kurią ir šiandien daugelis raudotojų dažnai naudoja nesąmoningai, o kartais ir sąmoningai, nes išsiverkus palengvėja.

Taigi galima teigti, jog mirusiųjų palydėjimas anapus raudomis – tai viena svarbiausių laidotuvių ritualo, atliekamo profesionalių šios srities žinovių – raudotojų, dalių.

Kaimo žmonės pasakoja, jog ir šiuo metu kunigai draudžia raudoti. Manoma, jog mirusiajam reikalinga malda ir bažnytinės giesmės, o raudojimas sutapatinamas su fiziologiniu verkimu. Dabartinėse laidotuvių apeigose raudojimas neturi griežtos paskirties, dažniausiai yra ignoruojamas, ypač jaunesnės kartos žmonių. Nors ši tradicija nyksta, daugelio žmonių pašamonėje mirusiųjų apraudojimas vis dar būtinus.

Pateikėjai

1. Ona Banuškevičienė, gim. 1937, Taučionių k.
2. Irena Buslavičienė, gim. 1938, Bakaloriškių k.
3. Janina Čirienė, gim. 1936, Žiūrų k.
4. Elena Dusevičienė, gim. 1933, Grúožninkų k.
5. Emilija Galilienė, gim. 1908, Lieponių k.
6. Stasė Jankauskienė, gim. 1933, Kazokiškių k.
7. Kęstutis Jarusevičius, gim. 1964, Doškonių k.
8. Kazlauskienė (Andruškevičiūtė), gim. 1922, Tiltų k.
9. Bronė Kilčiauskienė, gim. 1932, Bukaučiškių k.
10. Marytė Lebednykienė, gim. 1905, Tiltų k.
11. Bronė Luizdienė, gim. 1926, Mikalavo k.
12. Marija Mortūnienė, gim. 1936, Lýnežerio k.
13. Genovaitė Rústelienė, gim. 1926, Tiltų k.
14. Albina Sakalauskiene, gim. 1937, Doškonių k.
15. Ona Seniūtienė, gim. 1921, Taučionių k.
16. Genovaitė Stadalnykienė, gim. 1936, Taučionių k.
17. Agnė Verseckienė (Mazalauskaitė), gim. 1908, Tiltų k.
18. Bronė Verseckienė, gim. 1936, Tiltų k.
19. Zofija Verseckienė, gim. 1921, Tiltų k.
20. Ona Žilėnienė, gim. 1921, Kužių k., Šiaulių r.

KALBA

Onušio šnektos eskizas*

Asta Leskauskaitė

Lietuvių kalbos institutas

Reikšminiai žodžiai: šnektą, fonetika, kirčiavimas, morfologija, žodžių daryba, leksika, tarminės nuostatos.

Nors viso buvusio Ūnuškio valsčiaus šnektos išsamiai netirtos, tačiau stambiuosiuose dialektologijos mokslo veikaluose (Zigmo Zinkevičiaus *Lietuvių dialektologijoje*, *Lietuvių kalbos atlase*, Žanetos Markevičienės knygos *Aukštaičių tarmių tekstai* pirmojoje dalyje ir kitur) nurodomos būdingosios, su gretimomis pietų (ir kitų) aukštaičių šnektomis siejančios, taip pat kai kurios savitos fonetikos, morfologijos, kirčiavimo bei kitos ypatybės. Duomenų iš kai kurių vietovių gyventojų yra užrašę studentai ir paskelbę savo diplominiuose darbuose (pavyzdžiui, Marytė Kuncevičiūtė aptarė Žūklijų kaimo priebalsius, Petras Vaitkevičius tyrė Dusmenų kaimo fonetiką ir morfologiją). Fonetine transkripcija užrašytų tekstų pateikta iš kelių buvusio Ūnuškio valsčiaus kaimų: Jūrgionių (Markevičienė, Grinaveckis 1992: 263–265), Dusmenų (Vaitkevičius 1963: 127–133; Markevičienė, Grinaveckis 1992: 266–268; LKT 365; Markevičienė 1999: 167–170), Panóšiškių (LKT 362–363), Žūklijų (Kuncevičiūtė 1974: 149–164). Garso įrašų galima rasti Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve, asmeniniuose mokslininkų archyvuose ir kitur. Šio straipsnio pagrindinis tikslas – glaustai aptarti buvusio Ūnuškio valsčiaus šnektos svarbiausias ypatybes ir XXI amžiaus pradžios tarmines nuostatas. Iliustracinė medžiaga daugiausia paimta iš minėtame Lietuvių kalbos instituto archyve saugomų garso įrašų.

Dialektologų nuomone, Ūnuškio šnektą priskirtina pietų aukštaičiams (Girdenis, Zinkevičius 1966: 139–147; Zinkevičius 1966: 446; 2006: 137; LKA I žemėl. Nr. 1), anksčiau vadintiems vakarų dzūkiais (Явнис 1911, 22–25; Salys 1933: 21–34; 1935, žemėlapis; 1992: 137–138, žemėlapis įklia; Būga 1961: 85–97; LKT 36–37; Baranovskij 1999: 34–35). Etnografijos požiūriu ji priklauso daugiakalbei Dzūkijos daliai, kur nėra aiškesnės regioninės savimonės (Ragauskaitė, Daugirdas 2010–2011; Ragauskaitė 2012; Kalėdienė 2013).

Šiai šnektai, kaip ir kitiems pietų aukštaičiams, yra būdingos dvi skiriamosios ypatybės – nosinių balsių *a*, *e* siaurėjimas ir mišriųjų dvigarsių *an*, *am*, *en*, *em* išlaikymas, pvz.: *užuolaĩ*. ~

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2015 03 31.

ažuolai, *gūr̥zdei* ~ gąsdei (gąsdinai), *ku.šnė.li* ~ kašnelį, *netusí kit* ~ netąsykite, *sumùši.* ~ sumušę, *bábu* ~ babą (senele), *kóju* ~ koją, *ti.ná i* ~ tenai (ten), *išf̥ī šc* ~ ištęsti, *bo b̥ùti.* ~ bobutę, bet *danguñ.* ~ dangun (į dangų), *gramvuolī's* ~ gramvuolys (grambuolys), *šveñ.tę* ~ šventė (plg. Zinkevičius 1966: 82–83; LKT 36–37; LKA II 24, 35–36, 62–67, žemėl. Nr. 5, 17, 44–46, 49–51). Nosinių balsių *a*, *e* siaurinimas taip pat būdingas vardazodžių vienaskaitos įnagininko galūnėms *-u*, *-i* ir vienaskaitos vietininko galūnei *-i* (< **-ū*, **ī* < **-ą*, **-ė* < **-án*, **-én*), pvz.: *šuvejū* ~ siuvėja, *dūr̥pi* ~ durpe, ~ egle, *mišk̥i* ~ miške, *raist̥i* ~ raiste.

Garsynas ir kirčiavimas. Kirčiuotoje pozicijoje ilgųjų ir trumpųjų balsių opozicija paprastai išlaikoma. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Ūnuškio šnektos balsiai *o*, *e* kokybe panašūs į atitinkamus kitų rytinių pietų aukštaičių garsus, t. y. tariami siauri, įtempti (plg. Markevičienė 1999: 27–28, 225–226; Leskauskaitė 2004: 56–58; GST 162–163, VII žemėl. ir komentaras). Nekirčiuoti ilgieji balsiai *i*, *u*, *o*, *e* dažniausiai sutrumpėja iki trumpųjų garsų, pvz.: *žuvina* ~ džiovina, *giv̥əna* ~ gyvena, *skūbidavos* ~ skubdavosi (skubindavosi), *válgic* ~ valgyti, *k̥itu* ~ kitą, *su-áugi* ~ suaugę, *rañ.ku* ~ ranką, *baĩ.ge* ~ baigė, *gi.vė.no* ~ gyveno, *stálo* ~ stalo (plg. LKA II žemėl. 83, 84). Be to, šioje pozicijoje, kaip ir šiauriau esančiose pietų aukštaičių šnektose (pavyzdžiui, apie Semeliškės), tokie garsai gali pakisti dar ir kokybiškai – virsti *i*, *u*, pvz.: *muk̥īkluj* ~ mokykloje, *mànu* ~ mano, *pi.rágu* ~ pyrago, *mažėšni* ~ mažesnė, *lávimi* ~ laimė, *birūtis* ~ Birutės, *mókis* ~ mokėsi, *žinut* ~ žinote, *v̥ištus* ~ vištos, *kárvim* ~ karvėmis (plg. Markevičienė 1999: 29). Iki pusilgių nekirčiuoti ilgieji balsiai dažniau sutrumpėja tik pietinėje arealo dalyje.

Grúožninkų, Gruožninkėlių, Taučionių ir kituose kaimuose tiek kirčiuoti, tiek nekirčiuoti balsiai *o*, *e* nesistemiškai gali būti silpniau ar ryškiau dvibalsinami, pvz.: *nušenávo.* ~ nušienavo, *píežus* ~ pėdžius (pėdus), *apker̥ėtas* ~ apkerėtas, *sus̥ėda* ~ susėda, *vakar̥ėlin* ~ vakarėlin (į vakarėlį), *viētra* ~ vėtra, *iš kuō* ~ iš ko, *puōnai* ~ ponai, *kuojėly* ~ kojelę, *k̥ojėlę* ~ kojelė, *túoi* ~ toji, *mam̥ōs* ~ mamos, *stōvu.* ~ stovų, *kapúoje* ~ kapoja. Fakultatyviai monoftongizuojami *ie*, *uo*, pvz.: *paš̥enáuc* ~ pašienauti, *let̥uviškai* ~ lietuviškai. Šiuos balsių sistemos pokyčius lemia gretimai vartojamų slavų kalbų poveikis (plg. Zinkevičius 1966: 87–88; LKA II 77–78; Mikulėnienė, Morkūnas 1997: 10–11; Leskauskaitė 2004: 73–74; Tuomienė 2008: 46 ir ten nurod. lit.).

Emocingoje kalboje trumpieji *i*, *u* kartais paplatinami ir pailginami, taigi tariami panašūs į žemaičių balsius *e*, *o*, pvz.: *išm̥eri.* ~ išmirę, *sekm̥ėnu* ~ Sekminių, *p̥ėlero.žū* ~ piliarožių, *pil̥ė* ~ pilį, *gr̥ėku* ~ grikių, *is̥ėkele* ~ išsikelia. Tirdama Dusmenų kaimo kalbą tai kiek anksčiau yra pastebėjusi ir Žaneta Markevičienė (1999: 29–30).

Iš balsyno ypatybių dar minėtinas ir kitiems pietų aukštaičiams būdingas tvirta-pradžių dvigarsių *ui*, *il*, *im*, *in*, *ir*, *ul*, *um*, *un*, *ur* pirmųjų sandų ilginimas, pvz.: *g̥í r̥kit* ~ girkite, *k̥í r̥kina* ~ kirkina, *p̥í lna* ~ pilna, *šp̥rnta* ~ spinta, *c̥íŋgiño* ~ tinginio.

Žodžio pradžios *e*, *ei* dėsningai pakinta į *a*, *ai*, taigi sakoma *aĩ.nat* ~ einate, *aĩ.lū.* ~ eilią (eilę), *á.žū.* ~ ežią, *á.žeras* ~ ežeras, *aš̥er̥ū* ~ ešerių. Tai būdinga ir naujai į šnektas atėjusiems žodžiams: *al̥ėktros* ~ elektros, *ask̥úr̥sijo.sna* ~ ekskursijosna (į ekskursijas), *amal̥úotas* ~ emaliuotas, *aigul̥ėĩ.* ~ eiguliai, *aiguva* ~ eiguva ir kt. Manoma, kad šis fonetinis reiškiny senas, o sąlygas jam atsirasti sudarė fonemų *a* ir *e* neutralizacija ne žodžio pradžios pozicijoje (Zinkevičius 2006: 144–145).

Žodžio pradžioje prieš *u*, *uo* nenuosekliai gali būti pridedamas priebalsis *v*, o prieš *i*, *ie*, *ė* – *j*, plg.: *vuogá.uc* ~ uogauti, *vúogo.s* ~ uogos, *vúr̥kinęi* ~ ūkiniai, *įiš̥ku* ~ ieško,

jižbruka ~ išbruka, *iĕmę* ~ ėmė, *iir.* ~ ir, *priĕdi.* ~ priėdę, *iĭma* ~ ima, bet *uogās, ūpę* ~ upė (plg. LKA II 99–101, 111–112, žemėl. Nr. 83, 84, 93).

Kai kuriuose žodžiuose vyksta nekirčiuotų trumpųjų balsių elizija (išmetimas), pvz.: *rúnĕlūs* ~ runkelius, *brokĕlei* ~ burokėliai, *nežnāũ.* ~ nežinau, *kalĕjimas* ~ kalėjimas.

Ž. Markevičienė (1999: 30) yra atkreipusi dėmesį į Dusmenysė vykstančią įvairių balsių nazalizaciją (po jų tariamas silpnas *m*), ypač būdingą sakinio pabaigai.

Ūnuškio šnektai būdingos abi dzūkavimo ypatybės – afrikatos *c*, *ʒ* tariamos: 1) prieš *V*^u tipo balsius vietoj *č*, *ʒ*, kilusių iš senovinių junginių **tj*, **dj*, pvz.: *cā* ~ čia, *tracā* ~ trečia, *bernāicēi* ~ bernaičiai, *garĕžāũ.* ~ gardžiau, *pūožu* ~ Puodžių, *peĕūr* ~ pečių, *žovīĕ* ~ džiovyti, *sĕžu* ~ sėdžiu; 2) prieš *V*^v tipo balsius vietoj sprogstamųjų priebalsių *t*, *d* ir junginiuose *tv*, *dv*, pvz.: *cik* ~ tik, *šcipri* ~ stipri, *prigīrĕzis* ~ prigirdys, *sĕžit* ~ sėdite, *ciēšēi* ~ tiesiai, *ʒienū* ~ diena, *grūĕ¹* ~ griūti, *áušĕ* ~ austi, *apibārfĕ* ~ apibarti, *keĕvīrtā* ~ ketvirta, *ʒvi* ~ dvi (plg. Salys 1935; 1992: 133–137, 311–314; LKT 36; Zinkevičius 1966: 139–140, 518; LKA II 94–96, žemėl. 80). Išimtys yra tokios pat kaip ir kitose dzūkuojančiose pietų aukštaičių šnektose. Afrikatos *c*, *ʒ* nevartojamos: a) prieš *i*, *ĩ*, kilusius iš **ĕ*; b) dėl kitų formų analogijos *ē* kamieno daiktavardžių daugiskaitos kilmininko ir būtojo kartinio laiko veiksmažodžių vienaskaitos 1 asmens formose (*pavarĕdūr* ~ pavardžių, *li.dekāiŭ.* ~ lydekaičių, *suskaiŭ.* ~ suskaičiau); c) samplaikose su priebalsiais *š*, *ʒ* (*krikšĕĩ nas* ~ krikštynas, *vĕšĕ* ~ vežti; *pāũ.kĕšĕi* ~ paukštį); d) garsažodžiuose; e) skoliniuose (*ĕĕsas* ~ laikas).

Kaip didžiojoje aukštaičių tarmės dalyje, taip ir čia junginiai *le*, *lę* tariami kieti, pvz.: *lāšino* ~ lesino, *gelažinė* ~ geležinė, *suknā.lę* ~ suknelė, *galĕjo* ~ galėjo, *papūolę* ~ papuolė, *nepĕrlaĕkāũ* ~ neperlenkiau, *lazdā'bi.* ~ lazdele, *vasarĕbi* ~ vasarėlė, *lazdeli* ~ lazdele, *kilbi.* ~ kilę (plg. Zinkevičius 1966: 158–163, 458, 461, 463, 480, 482, 486, 488, 490, 498, 510–511, 514, 519; 2006: 62–64, 142; LKT 38; LKA II 33–34, 45–50, 88, žemėl. 15–16, 28, 30–32, 72).

Ūnuškio šnektos kirčiavimo sistema panaši į kitų rytinių pietų aukštaičių. Minėtini savitai kirčiuojami vardažodžiai *sprāgelas* (1), *māma* (2), *švilpikas* (1), *užkandā* (3^b), *naujienā* (3), *vėtyklĕ* (3^a), *drōbinis*, *-ė* (1), *žiēminis*, *-ė* (1), *ātraiža* (1), *nāuda* (1), *kiškienā* (4) ir kt.

Akūtinės šaknies linksniuojamųjų žodžių vienaskaitos įnagininko ir daugiskaitos galininko formos kai kada kirčiuojamos ir galūnėje, pvz.: *žiedũ* ~ žiedu, *žiedũs* ~ žiedus, *šāudũs* ~ šiaudus, *ilgās* ~ ilgas. Vilijos Ragaišienės (2010: 43, 139) nuomone, šis reiškinys sietinas tiek su akcentiniu paradigmos išlyginimu, tiek su galima jų kilme iš oksitoninės paradigmos.

Gana stiprų poveikį Ūnuškio šnektos vardažodžių kirčiavimo sistemos raidai daro paprastosios ir kuopinės daugiskaitų semantinės ir akcentinės priešpriešos nykimas, plg.: dgs. vard. *pušynāi* ~ pušynai, *pijokāi* ~ pijokai (girtuokliai), *karosāi* ~ karosai, *skietāi* ~ skiėtai, *lenkāi* ~ lėnkai, *uslanāi* ~ uslānai (suolai), *kaimynāi* ~ kaimynai, *poperiai* ~ pōpieriai, *baldaĩ* ~ bāldai, *siuvĕjāi* ~ siuvėjai, *kabeliai* ~ kābeliai, *lietuviaĩ* ~ lietūviai, dgs. kilm. *ĕigonũ* ~ ĕigōnų, *kaimũ* ~ káimų, *pijokũ* ~ pijōkų, *ĕĕsũ* ~ ĕĕsų (laikų), *sklypũ* ~ sklŕpų, *vĕjũ* ~ vĕjų.

Pietų aukštaičių vardažodžių kirčiavimui įtakos turi ir morfonologinis akcentinės paradigmos išlyginimas – ko-

¹ Veiksmažodžių bendraties formose išnykus balsiui *i* afrikata dažniausiai išlieka minkšta (plg. LKA II žemėl. 90, 91).

loninio ir galūninio kirčiavimo tipų formavimasis (Ragaišienė 2010: 53–56, 139). Šis reiškinys pastebimas ir Ōnuškio šnekteje. Antrosios kirčiuotės žodžių vienaskaitos įnagininko ir vietininko bei daugiskaitos galininko formos gali būti kirčiuojamos šaknyje, pvz.: *abrūsus* ~ *abrūsùs* (rankšluosčius), *kaunierėlu* ~ *kaunierėliù* (apykakle), *šokiùs* ~ *šokiùs*, *miėstus* ~ *miestùs*, *drobinės* ~ *drobinės*. Tačiau pažymėtina, kad tokių koloninio kirčiavimo atvejų nėra gausu.

Su kirčiavimo sistemos pertvarka susiję ir kai kurie vardažodžių linksniavimo sistemos pokyčiai. Pavyzdžiui, *u* ir priebalsinių kamienų daiktavardžiai gauna produktyviojo *a* kamieno fleksijas, pvz.: *sūnai* ~ *sūnūs*, *turgai* ~ *turgūs*, *piemenai* ~ *piemenys* (plg. LKA III žemėl. Nr. 66; Ragaišienė 2010: 40–53, 64–71). *a*₂ kamieno daiktavardžių vienaskaitos vardininko formų fleksija yra ne *-is*, bet *-ys*, plg.: *žvirblys*, *botkaitys*, *sprindys*, *lietuvis*, *vokietys*, *kurmys* (Zinkevičius 1966: 217; LKA III žemėl. Nr. 5, 8–10; Ragaišienė 2010: 58–71).

Kartais tariant žodžius pabrėžiamąja intonacija, tvirtagaliuose skiemenyse balso spūdis perkeliamas į pirmąjį dvigarsio dėmenį, t. y. vyksta priegaidės defonologizacija, pvz.: *dabár* ~ *dabar*, *dáuk* ~ *daug*, *tárdavo* ~ *tardavo*. Tačiau tokios kaitos priežastis gali būti ir kita – dėl slavų kalbų poveikio pirmasis dvigarsio dėmuo rodo ne priegaidę, o kirčio vietą (plg. Mikulėnienė 1996: 148–150).

Žodžių sandara ir sintaksė. Morfologijos ypatybėmis Ōnuškio šnektai ir panašiai kaimynines šnektas, ir turi tam tikrų skirtumų. Pirmiausia minėtina, kad daiktavardžių skaičiaus kategorijos struktūra tokia pati kaip ir kitų pietų aukštaičių: opoziciją sudaro vienaskaita ir daugiskaita. Retai vartojama dviskaita – fakultatyvinis pozicinis daugiskaitos variantas. Ši skaičių yra išlaikę tik vyriškosios giminės galininkas, pvz.: *reĩ.ke_gi pu_dù šu.lukù padavinėc* ~ reikia gi po du siūluku padavinėt, *pardúoda už_dù rublù* [šakas] ~ parduoda už du rubliu [šakas]; *váikšcõ.jáu dù mėnešu* ~ vaikščiojau du mėnesiu; *dù būtėlu aláu.s* ~ du buteliu alaus; *dù kėpalu dúono.s nùperku* ~ du kepalu duonos nuperku (plg. Vaitkevičius 1963: 43–44; Zinkevičius 1966: 204).

Kai kurie daiktavardžiai yra kitos giminės ir kamieno nei bendrinėje kalboje, pvz.: *sausainė* ~ sausainis, *ramūnis* ~ ramunė, *būrmistra* ~ burmistras, *nasturtas* ~ nasturtė, *jurginis* ~ jurginas, *rūdamėsis* ~ rūdmėsė, *añglis* (vyr. g.) ~ anglis (mot. g.), *kantòras* ~ kontora, *armònikas* ~ armonika, *benzinà* ~ benzinas, *tònas* ~ tona, *skrybelys* ~ skrybėlė. Pasitaiko ir tos pačios giminės, tačiau skirtingų kamienų gretybų, pvz.: *olà / olė, skolė / skolà, pažastis / pāžastė, balañdė* ~ balanda, *patvorys / patvorė* (plg. LKA III 31–33, žemėl. Nr. 19–20, 22). *i* kamieno vyriškosios giminės daiktavardžiai *dantis* (> *dantys*), *debesis* (> *debesys*), *vagis* yra perėję į *ja*₁ kamieną (Vaitkevičius 1963: 58; LKA III 34, žemėl. Nr. 25–26). Šio kamieno yra ir *pūsnis* ~ *pusnìs* (*i^m* kamienas).

Nemažai giminės ir / ar kamienų gretybų iš Ōnuškio šnektos pateikia P. Vaitkevičius (1963: 47, 50, 52–54, 56) ir Z. Zinkevičius (1966: 214–215, 219, 229, 247, 255).

Greta *ja*₁ kamieno daiktavardžio vienaskaitos vardininko formos *mėdis* pavartojama senoji *ja*₂ kamieno forma *mėdžias*. Dialektologijos darbuose paliudyta, kad anksčiau greta *jautis* buvusi ir forma *jaučias* (plg. LKA III 23–24, žemėl. Nr. 2–3).

u, iu ir priebalsinių kamienų daiktavardžių vienaskaitos kilmininkas greta *-(i)aus* dažniau turi *ja*₁ kamieno fleksiją *-o*, pvz.: *cùkro* ~ cukraus, *Vilnio* ~ Vilniaus, *põpiero* ~ popieriaus, *šventõrio* ~ šventoriaus, *pėčio* ~ krosnies, *rubėžio* ~ rubežio, *Trakimãvičio* ~ Trakimavičiaus, *rùdenio* ~ rudens (plg. Vaitkevičius 1963: 59–61).

Gana gerai išlaikyta *i* kamieno moteriškosios giminės daiktavardžių paradigma, pvz.: *móteris* / *moteris̃* ~ moteris, *šlauniēs* ~ šlaunies, *óbelys* ~ obelys, *šáknys* ~ šaknys, *šakniñ* ~ šaknimis, *durýse* ~ duryse, *nýcysna* ~ į nytis. Tiesa, nurodoma, kad vartojama ir gretiminių formų su *ē* kamieno fleksijomis, plg.: *nósis* / *nósė*, *obelis* / *obelė*, *úsnė*, *krósnė* (Vaitkevičius 1963: 58; LKA III 32–33, 60, žemėl. Nr. 20, 52, 54).

Priebalsinių kamienų paradigmos yra mišrios. Vyresnioji karta ligi šiol dar vartoja, nors ir retai, senąsias nesutrumpintas priebalsinių kamienų vienaskaitos kilmininko ir daugiskaitos vardininko formas su fleksija *-es* greta *-s*, pvz.: *seserēs* / *seseřs*, *rudenēs* ~ rudens, *móteres* ~ moterys. Gretybų arba kitų kamienų fleksijų turi ir kiti linksniai, pvz.: *sesuō* / *sesuvà*, *sēseriai*, *sēserys* / *sēserēs*; *dūkteriai*, *dūkteria* ~ dukterimi; *šuvà*, *šūnys*; *akmuō*, *ākmenio*, *ākmenį*, *akmenaĩ*, *akmenų*, *ākmenus* (plg. Vaitkevičius 1963: 63–65; Zinkevičius 1966: 505; LKA III 34–35, 41, 43, žemėl. Nr. 27–31, 37, 40).

Iš archajiškų morfologijos ypatybių dar minėtina vienaskaitos naudininko fleksija *-uo*, nekirčiuotoje pozicijoje pakitusi į *-o* (Vaitkevičius 1963: 46; Zinkevičius 1966: 208, 520; 2006: 145; LKA III 40–42, žemėl. Nr. 36–37, 39). Ji vartojama greta vyraujančios fleksijos *-u*. Vienaskaitos naudininko formos, ypač pavartotos prielinksninėse konstrukcijose, gali turėti ir apibendrintą senovinę fleksiją *-i*, pvz.: *ākmeni* ~ akmeniui, *su dūkteri* ~ su dukterimi, *su sēseri* ~ su seserimi, *po kāri* ~ po karo, *iki káuli* ~ iki kaulo (dar plg. Vaitkevičius 1963: 65; LKA III 41–43, žemėl. Nr. 38, 40 nurodytus pavyzdžius; Zinkevičius 2006: 145).

u ir *ju* kamienų vienaskaitos įnagininkas turi ne tik sutrumpėjusias fleksijas *-um* (< *-umi*) ir *-ium* (< *-iumi*), bet ir gretimines *-u* ir *-iu*, pasiskolintas iš produktyviųjų *a* ir *a₁* kamienų (plg. Vaitkevičius 1963: 59–60).

Vardžodžių ir įvardžių daugiskaitos naudininko ir įnagininko formos su formantu *-m(i)*, turinčiu dviskaitos įnagininko reikšmę, yra dvejopos – trumposios ir ilgosios: dgs. naud. *daktarám* ~ daktarams, *seserimi* ~ seserims, *Velykóm* ~ Velykoms, *piemenám* ~ piemenims, *móterim* ~ moterims, *visiēm* ~ visiems, dgs. įn. *nakcimiñ* ~ naktimis, *obelimi* ~ obelimis, *šakōm* ~ šakomis, *žmonēmi* ~ žmonėmis, *rañkom* ~ rankomis, *klūmpēm* ~ klumpėmis (plg. LKA III 61–65, žemėl. Nr. 56–61, 63–66; Zinkevičius 2006: 146). *Lietuvių kalbos atlase* (III 66–67, žemėl. Nr. 63–64) nurodytos gretiminės fleksijos *-ėmis*, *-omis* retos ir laikytinos naujomis.

Savita yra *ja₁*, *ja₂*, *i_f* ir priebalsinių kamienų daiktavardžių vienaskaitos inesyvo fleksija: *kòlukij* ~ kolūkyje, *sandelij* ~ sandėlyje, *vandenij* ~ vandenyje, *vidurij* ~ viduryje, *Ōnuškij* ~ Ōnuškyje, *pavāsarij* ~ pavasaryje, *stotij* ~ stotyje, *mėnesij* ~ mėnesyje. Ji vartojama greta *-yj* / *-y* ir laikoma senesne (plg. Vaitkevičius 1963: 49–50, 57; Zinkevičius 1966: 231; LKA III 52, žemėl. Nr. 46). Tokią vienaskaitos inesyvo fleksiją gali turėti ir įvardžiai *áš*, *tù*, *savē*.

Pažymėtina ir tai, kad paprastai daugiskaitos inesyvo fleksija yra *-se*, tačiau pietiniuose kaimuose gretimai kartais vartojamos ir formos su *-sa*, pvz.: *Dusmenýsa* ~ Dusmenyse, *Žiemenosa* ~ Žiemenose (plg. LKA III žemėl. Nr. 45–46, 68–70). Daugiskaitos iliatyvas, be fleksijos *-sna*, kartais turi *-san* (LKA III 76, žemėl. Nr. 48).

Ōnuškio šnektoje, kaip ir kitur pietų aukštaičių plote, išlaikyti abu vidaus vietininkai (Vaitkevičius 1963: 44; Zinkevičius 1966: 201; 2006: 145–146). Tačiau, kitaip nei pietinėje ir vakarinėje dalyje, čia (ir kitur rytuose bei šiaurėje) šių linksnių reikšmės aiškiai skiriamos: inesyvu reiškiamą vietą, o iliatyvu – kryptis, pvz.: *áš *ōnuškij givenãũ*.

dár ~ aš Onuškių gyvenau dar; *sandelį ir_sandelį* | *priek_miltais* [dirbau] ~ sandėlių ir sandėlių prieg miltais (=prie miltų) [dirbau]; [klumpes] *vieton pàdeda* | *ir_stóvi vietoj* ~ [klumpes] vieton (=į vietą) padeda ir stovi vietoj; *virtùvej per_užúolaidu ropóje mánu kař. kvabalis* ~ virtuvėj per užuolaidą ropoja mano karkvabalis; *kuř. suspažinot* | *ar_šókuose* ~ kur suspažinot, ar šokuose; *tùri bú ĉ pašarvó ta sàvų namúose* ~ turi būt(i) pašarvota savo namuose; *sklepañ. inpuólau* ~ sklepan (=į rūšį) inpuoliau; *jé igu biški mažėsnį patalpa* | *tai_tuóji vė_ža lá idojimų kařkuř.tai sà.lin* ~ jeigu biškį (=truputį) mažesnė patalpa, tai tuoj veža laidojimo kažkur tai salėn (=kur nors į laidojimo salę); *mašinosna valinam tuos_grūdus* ~ mašinosna (=į mašinas) valinam (=verčiame) tuos grūdus. Vietininkų reikšmės neskiriamos tik pačiuose pietuose. Šį vartosenos skirtumą pastebi ir patys Ūnuškio šnektos atstovai.

Pasitaiko suprieveiksmėjusių adesyvo (pašalio vietininko) relikto, pvz.: aš *gulėjau namiepi* ~ aš gulėjau namiepi (=namuose).

Nežymimųjų įvardžių ir kiekinių skaitvardžių daugiskaitos vietininkas turi daiktavardinę galūnę *-iuose*, pvz.: *sàvo* [javų] *tai_nekúlsi kelúose* ~ savo [javų] tai nekulsi keliuose (=keliese); *šešiem vaiká.m tai_jĩ.gi reĩ.ke paválgic* | *jie du* | *taĩ. aštuonúose* ~ šešiem(s) vaikam(s) tai irgi reikia pavalgyt(i), jie du, tai aštuoniuose (=aštuoniese).

Veiksmazodžių tariamoji nuosaka nesiskiria nuo kitų pietų aukštaičių šnektų. Vienaskaitos 1 ir 2 asmens formos turi fleksijas *-au* ir *-ai*, o 3 asmens formos *-ų* arba visai jos neturi, pvz.: *lėktáu* ~ lėkčiau, *atsidurtáu* ~ atsidūrčiau, *atsisėstái* ~ atsisėstum, *neitų/ neit* ~ neitų (plg. Zinkevičius 1966: 367–368; LKA III 107–111, žemėl. Nr. 103–106; Markevičienė 1999: 33–34).

Iš savitų ypatybių minėtinos veiksmazodžių *šálti*, *bálti*, *mėlti* esamojo laiko 3 asmens formos *šálsta*, *báлта*, *mėлта* (plg. Vaitkevičius 1963: 97).

Žodžių darybos požiūriu Ūnuškio šnektą iš esmės nesiskiria nuo kaimyninių pietų aukštaičių šnektų. Pavyzdžiui, deminutyvai daromi su priesagomis *-ukas*, *-ė*; *-elis* (*-ėlis*), *-ė*; *-aitis*, *-ė*; *-ytis*, *-ė*; *vargėlis*, *duonėlė*, *pinigėliai*, *rėžėlis*, *avėlė*, *pušėlė*, *kačergaitė*, *anūkaitė*, *pirkaitė*, *diržaitis*, *spragilukas*, *akmenukas*, *pirkūtė*, *akūtė*, *virvukė*, *duonytė*, *skarytė*, *mamytė*; veiksmazodžiai gali turėti slavišką priešdėlį *da-* (plg. Vaitkevičius 1963: 29–31, 34, 38; LKA III 130–133, žemėl. Nr. 116–118). Iš retesnių priesagų išskirtina *-ysta* (*lenkystà*, *ponystà*, *jaunystà*, *senystà*), *-ekšnis* (*šaldekęšnis* ‘šaltekęšnis’), *-astis* (*nėrimastis* ‘nerimas, nuolatinė baimė’), *-okšlis* (*krūmókšlis* ‘krūmokšnis’), *-akšlis* (*putākšlis* ‘besiseilėjantis kalbantis žmogus’) (Vaitkevičius 1963: 31, 33–34).

Senomis laikomos prielinksnių *ik(i)*, *in(g)*, *po*, *prie(g)* konstrukcijos su naudininku (Ambrazas 2006: 294–294) būdingos daugeliui pietų aukštaičių šnektų. Tokias konstrukcijas vartoja ir Ūnuškio šnektos atstovai, pvz.: *gi.vė.nom mės_ĉe prieg_bažnĩĉei và* ~ gyvenom mes ĉia prieg bažnyčiai (=prie bažnyčios) va; aš *inj_k_pà.beigai prabuváũ*. ~ aš ing pabeigai (=iki pabaigos) prabuvau; *strakólei* | *aptvėrta tuóro.s* | *kat_nór priek_pórai* | *ka_nór priek_pórai pajimtà.i* ~ strakoliai (=statiniai), aptverta tvoros, kad nor (s) prie porai (=poromis), ka nor prieg porai paimtai (=paimtumei); *vazĩno tai_pu_mótkai* | *tai_pu_tėvu vazĩna* ~ vadina tai po motkai (=pagal mamą), tai po tėvo (=pagal tėvą) vadina²; *dabař. žinókit* | *prieg_báimeigyvėnam* ~ dabar, žinokit, prieg baimei (=bijodami) gyvenam; *acisėda* | *ir_ùškasa ik_šitai viėtai* ~ atsisėda ir užkasa ik šitai vietai (=iki šitos vietos).

² Gretiminės yra prielinksnio *po* konstrukcijos su įnagininku, pvz.: *šveikatà baĩ.gesi* | *viskas* | *i_po_darbaĩ.s* ~ sveikata baigiasi, viskas, i (=ir) po darbų.

Prielinksnis *in* gali būti vartojamas vietoj *pas*, *prie*, o *iž* – vietoj *pro*, pvz.: *pririša in_vežimu šāku* ~ *pririša in vežimą* (=prie vežimo) šaka; *ka_māno māma apsižēninu | tai_sākē | nuvāi in_šitu. in_brolī_jāu | tēvo* ~ *ka* (=kai) *mano mama apsiženino* (=ištekėjo), *tai, sakē, nuej in* (=nuėjo *pas*) *šitą, in brolių jau tėvo*; *ir_và irà cā dār a.žerūkas tokēs_cā | bedūgnis vā irā | tai_ir_dař. baisū in_ř pri-ai.č* ~ *ir va yra čia dar ežerukas tokias* (=toks) *čia, bedugnis va yra, tai ir dar* (=dabar) *baisu in jį* (=prie *jo*) *prieiti; macīc vā iž_lāngo nēd kap_kurīe* [ežerai] ~ *matyt(i) va iž lango* (=pro langą) *kap* (=kai) *kurie* [ežerai].

Nusakant objektą, prielinksnio *apie* reikšme kartais vartojamas *aplīnk*, pvz.: *aplīj(k)_aktāru nēsneka* ~ *aplīnk hektarą nešneka; aplījk_senōui. čēsu tai_nērā_ko bājic* ~ *aplīnk senovės česą* (=laiką) *tai nėra ko bājyt(i)* (=pasakoti).

Apytikslis kiekis gali būti reiškiamas konstrukcija su prielinksniu *in*, pvz.: *gāl_ti. būvu ij_kāturezdē.šim* [laipsnių] *jāu_to. kař.šcū* ~ *gal tē* (=ten) *buvo in* (=apie) *keturiasdešimt(t)* [laipsnių] *jau to karščio*.

Reikiamybė, rečiau galimybė reiškiamas sintaksine konstrukcija *daiktavardžio* arba *įvardžio vardininkas* + *modalinis veiksmažodis* (dažniausiai *reikėti*) + *veiksmažodžio bendratis*, pvz.: *tadū jāu_duona reī.ke maišc* ~ *tada jau duona* (=duoną) *reikia maišyt(i)*; *reī.ke būlba pasodīc | reī.ke | daržai. vīskas* ~ *reikia bulba* (=bulves) *pasodyt(i)*, *reikia daržai vīskas* (=daržus, viską); *kāušīņei | reī.ke valstībei duoc* ~ *kiaušiniai* (=kiaušinius) *reikia valstybei duot (i)*; *reī.ke miškī | padarīc dārbas* ~ *reikia miške padaryt (i) darbas* (=darbą).

Kartais vartojamos konstrukcijos *bevardė giminė* + *daiktavardžio vardininkas* + *veiksmažodžio bendratis*, pvz.: *būlbo.s kās(č) tai_nelaņ.va* ~ *bulbos* (=bulves) *kast(i) tai nelengva*.

Ūnuškio šnekoje užfiksuota ir senovinių pasyvo konstrukcijų, pvz.: *īs līniju. | pareī.s ir_pažu.rēs | ar_vāžuota ar_nevāžuota žmogāū.s* ~ *jis liniją pareis ir žiūrės, ar važiuota, ar nevažiuota žmogaus; ne-uspāusta šākni.š geraī.* ~ *neužspausta šaknys gerai; atkirsta bū-a gāl dū kvartālai* ~ *atkirsta buvo gal du kvartalai*.

Leksika. Ūnuškio šnektos atstovai vartoja nemažai dialektizmų, tarp jų ir semantinių, pvz.: *vakarīnē* ‘vakarėlis’, *būžys* ‘karkvabalis’, *kānva* ‘retas audeklas siuvinėti’, *apsōdžias* ‘įpjova’, *skarulys* ‘audeklo gabaliukas’, *nuoteka* ‘nuotaka’, *asys* ‘asiūklis’, *jūozupo rýkštē* ‘kardelis’, *mazgīnē* ‘ryšulėlis’, *bandūkē / bandēlē* ‘ratilis’, *kiaūlē* ‘grūzdas’, *gardūškykas* ‘gardėsis’, *lapiēnē* ‘griežčių stiebų, perlinių kruopų, bulvių ir mėsos sriuba’, *burzgūlis* ‘kas burzgia’, *pagynā* ‘pabaiga’, *užeidinēti* ‘užželdinėti’, *sušliūkti* ‘sutižti, sukiaužti’, *sužebōti* ‘sukišti (į ką)’, *lietuviškūoti* ‘kalbėti bendrine lietuvių kalba’, *ribyti* ‘ridenti’, *ribūoti* ‘riedėti’, *atkraūlinti* ‘atkraustyti’, *kūlīnē* ‘šiaudų kūlelis (stogui dengti)’, *savaržyti* ‘sukraipyti’, *stuburys* ‘medžio kamienas’, *pėrsiverti* ‘pakilti (duonai)’, *išlōšti* ‘išlenkti, išgaubti’, *prīeranga* ‘prietaisai, įranga’, *grybaujā* ‘grybingas kraštas’. Vieni iš jų būdingi tik šiai šnektai, o kai kurie vartojami ir gretimose šnektose.

Be pietų aukštaičių patarmę vartojančių gyventojų, Ūnuškio šnektos areale, ypač šiaurrietinėje dalyje, gyvena nemažai žmonių, kurių gimtoji kalba yra vietinė lenkų, tačiau jie moka ir lietuviškai (plg. Zinkevičius 1993: 148–149, 187–188; 1993a; 2006: 110–114; Čekmonas, Grumadienė 1993: 134; Vidugiris 1993; Gaučas 1993; 2004; Turska 1995). Pasak M. Kuncevičiūtės (1974: 5), XX amžiaus 8-ajame dešimtmetyje lenkiškai buvo kalbama Savaitiškėse, Grendavėjė, Tōlkiškėse, Lausgėniuose, Jankoviciuose, Vytautavoje, Gerviniuose. Ji taip pat nurodo, kad „susitikę kitų kaimų gyventojus, jie šneka arba

dzūkiškai su akcentu, arba bendrinės kalbos ir tarmės mišiniu“ (ten pat). Žūklijų kaimas buvęs grynai lietuviškas, o Žydkaimyje gyvenę žydai (Kuncevičiūtė 1974: 5–6).

Be abejonės, dvikalbystė / daugiakalbystė turi įtakos šnektai. Didžiausią poveikį patiria leksika. Tad gausu slaviškų skolinių bei jų vedinių, yra ir per slavų kalbas atėjusių germanizmų, pvz.: *pričynáuti* ‘priekaištauti’, *pracívnas* ‘bjaurus’, *apmatikúoti* ‘apkaupiti’, *bājinti* ‘pasakoti’, *škarādnas* ‘bjaurus, įkyrus’, *zeřklas* ‘veidrodis’, *lašà* ‘lova’, *akurātnas* ‘geras’, *čvertùkas* ‘ketvirtis degtinės butelio’, *katùkas* ‘pakrosnis’, *cėglà* ‘plyta’, *feránka* ‘užuolaida’, *šėravoti / širavóti* ‘šveisti’, *zgādnas* ‘tinkamas’, *fāstas* ‘atlaidas’, *pančėkà* ‘kojinė’, *prisizupùityti* ‘prisirinkti atsargų’, *točkà* ‘karutis’, *kùfras* ‘skrynė’, *pìlntyti* ‘sergėti’, *krōminis* ‘pirtinis’, *ženėiba* ‘vedybos’, *panāras* ‘žibintas’. Kartais pasiskolinama tik semantinė reikšmė, o žodžio forma yra lietuviška, pvz.: *pripúolė antàno àtlaidas* ~ pripuolė (vyko) Antano atlaidas.

Patys vietiniai gyventojai taip pat pastebi, kad kai kurie žodžiai nėra lietuviški: *mēs nesakìdauo.m lóva | sakìdauom laškà | nisakìdauom kauptùkas | sakìdauom kapučėlis | ař.ti. matikas || iř.gi iš_kaškuř. tai atėjis | tās ir líkis nuok_sėnu tie_žožėi tuķi* ~ mes nesakydavom *lova*, sakydavom *laška*; nesakydavom *kauptukas*, sakydavom *kapočėlis* ar tę *matikas*; irgi iš kažkur tai atejis (=atėjęs) tas ir likis (=likęs), nuo seno tie žodžiai toki(e).

Vietos žmonių kalbai ekspresyvumo ir gyvumo suteikia frazeologizmai, vaizdingi posakiai, palyginimai: *labai. mi.lėjáu šókė pòlku. su_ragùcėis | oĩ. | ka(p)_vėjes nešóju* ~ labai mėgau šokt(i) polką su ragučiais, oĩ, kap (=kaip) vėjas nešiojo; *señáu. bernai. kab_aĩ.na | tē kap_užuolai.* ~ seniau bernai kap eina, te (=taip) kap ažuolai; *aš pasakāũ. kap_kirōũ iĩ.kirsta* ~ aš pasakiau – kap kirviu inkirsta (=nukirsta); *arzalúoje kai_var. lėš* ~ erzeliuoja kai (=kaip) varlės; *bíržė švari kap_áuksas* ~ biržė švari kap auksas; *kíek ižžírpta | o.pinigĩr šudo gáuta* ~ kiek išdirbta, o pinigų šudo (=mažai) gauta; *zũkai vėlñũ krũkai* ~ dzūkai velnio krūkai (=pasiutę); *ar_bóba ar_katė | labai.gaji* ~ ar boba, ar katė labai gaji; *abdułom raĩ.kom darĩsi | abdułai.s danciũ. ir_válgĩ.si* ~ atbulom(is) rankom(is) darysi, atbulais dantim(is) ir valgysi (apie darbus).

Tarminės nuostatos ir šnektos pokyčiai. Be abejo, dabartiniu metu apie tradiciškumą labiau galima kalbėti tuomet, kai aptariamas vyriausiosios, o ne vyresniosios ir jaunosios kartos žmonių tarminis kalbėjimas. P. Vaitkevičius (1963: 5–6), XX amžiaus 7-ajame dešimtmetyje analizuodamas Dusmenų šnektą, pastebėjo, kad ji „taip smarkiai paveikta literatūrinės kalbos, kad jaunesnės kartos žmonės jau pradeda užmiršti net giliai jaugusį dzūkavimą, o vyresnės kartos žmonės kalbėjimą tarmiškai pradeda suprasti kaip atsilikimą“.

Kaip rodo XXI amžiaus pradžios geolingvistiniai ir sociolingvistiniai tyrimai, visoje Lietuvoje vykstantys tarmių kaitos procesai neaplenkia ir Ūnuškio šnektos. Ją smarkiai veikia vietos gyventojų skaičiaus mažėjimas dėl migracijos ir emigracijos, įvairiose viešojo gyvenimo srityse vartojama bendrinė kalba, slaviškieji vietinių kalbų variantai bei kiti veiksniai (Kalėdienė 2013; GST 159, XIII žemėl. ir komentaras). Pavyzdžiui, nosiniai balsiai *q*, *ę* jau nėra sistemingai siaurinami, greta afrikatų *c*, *dz* vartojamos *č*, *dž*, ne visuomet kietinami junginiai *le*, *lę* (GST 162–163, VII, X žemėl. ir komentarai). Tačiau silpnosios ypatybės (nekirčiuotų balsių trumpinimas, dvigarsių *il*, *im*, *in*, *ir*, *ul*, *um*, *un*, *ur* pirmųjų dėmenų ilginimas bei kt.) dažnai išlaikomos kalbant pusiau tarminė ir bendrine kalba. Taigi šios pietų aukštaičių šnektos, kaip ir apskritai kalbų bei tarmių,

Ekspedicijoje po Onušio kraštą dr. Asta Leskauskaitė kalbina Smalių kaimo gyventoją Vincą Kazlauską. 2010 m. Ž. Driskiuvienės nuotr.

vartojimui neabejotinos reikšmės turi kodų kaitos mechanizmas, kurį lemia prestižas, o ši savo ruožtu – socialiniai santykiai (Kalėdienė 2013: 128 ir nurodyta lit.).

Pažymėtina, kad aptariamojo arealo socialinio tinklo centras yra Ōnuškio miestelis. Čia susitelkę svarbiausi administraciniai, kultūriniai ir kitokie objektai: bažnyčia, vidurinė mokykla, kultūros namai, paštas, biblioteka, palaikomojo gydymo ir slaugos ligoninė, pirminės sveikatos priežiūros centras, vaikų darželis, girininkija, turgus... Ōnuškyje tarmiškai beveik nekalbama – vyrauja, pasak pačių gyventojų, lietuvių kalba. Čianai gramatinė kalba vyrauja. Gramatinė jau. Tarmiškai ne, ne, ne. Nu žinot, tie, kurie kadaise vien lenkiškai kalbėjo, tai galbūt tokį akcentuką turi šioį tokį, bet tai tik akcentas. Bet bendrai tai gramatinė kalba. Dzūkų kalba nevyrauja. Ot jau į kaimus pavažiavus, jau ten gali rasti ir dzūkuojančių. O pats Onuškis – gramatinė kalba. <...> Nu tada, kai aš vaikas buvau, tai labai, labai, labai daug lenkiškavo (pateikėja G. J., gim. 1929 m., gyv. Ōnuškyje). Jos įsitvirtinimą lėmė šio daugiakalbio krašto istorinės ir socialinės aplinkybės (Kazlauskas 1993 ir nurodyti šaltiniai).

Centro poveikis periferijai – artimiems ir tolimesniems kaimams – yra akivaizdus. Tarmiškai paprastai kalbama privačioje erdvėje (namuose su artimaisiais, kaimynais, pažįstamaisiais), vietinėse įstaigose ir bendruomenės susibūrimuose. Bendraujant su nepažįstamais, meldžiantis, per televiziją ir radiją, rašant ir kitur viešai vartojama pusiau tarminė, bendrinė arba kita kalba, jeigu pašnekovas ne lietuvis ir lietuvių kalbos nemoka. Dainuojama ir tarmiškai, ir bendrine kalba, t. y. taip, kaip dainų tekstai išmokti, įsiminti. Mokykloje per pertraukas tiek lietuvių, tiek kitakalbių vaikai dažniausiai kalbasi lietuviškai, t. y. išmoktąja bendrine kalba, retai tarmiškai: *Negirdėt, kad per pertraukas kas nors kalbėtų lenkiškai. Lietuviškai. Tarmiškai, tarmiškai irgi labai retai. Žinot, dar į mūsų mokyklą, dar atvažiuoja mokytis iš Žilinių. Karėivonys, Žilinaĩ dar už Taučionių truputėlį tolėliau, ten irgi gražus lietuviškas kaimas. Tai va tie mokiniai pašneka, pašneka tarmiškai. Jie ir dabartiniai mokiniai moka ir kalba tarmiškai* (N. B., gim. 1949 m., gyv. Ōnuškyje). Taigi su socialiniais santykiais glaudžiai susijusi kodų kaita iš tiesų turi lemiamos įtakos Ōnuškio šnektos (iš)likimui.

Vis dėlto miestelio ir jo apylinkių gyventojai, net ir nekalbantys gimtąja šnektą, tarmiškumą dažniau vertina palankiai ir retai jį sieja su menku išsilavinimu ar kaimie-

tiška kilme. Jų nuomone, tarmiškai kalba patriotiškai nusiteikę, savo tarmę gerbiantys, išsaugoję ir mokantys žmonės: *Čia yra palikimas mūsų tėvų, mūsų ainių. Čia yra palikimas. Čia yra tas, kas seniau kalbėjo* (pateikėja G. J., gim. 1929 m., gyv. Ūnuškyje). Kai kurie papabrėžia, kad taip kalbėti yra paprasčiausiai patogiausiu.

Vietos gyventojai pastebi ir kai kurių skirtumų tarp paskirų kaimų kalbos. Pavyzdžiui, pateikėjai N. B. (gim. 1949 m., gyv. Ūnuškyje) Taučionių kaimo kalba skambanti švelniau negu Grúožninkų, čia ir daugiau dzūkuojama. Be abejo, lengviausiai pastebimi ir akcentuojami leksikos skirtumai.

Vietoj išvadų. Kaip ir viso Dzūkijos regiono, taip ir Ūnuškio šnektos ateitis priklauso nuo jos prestižo, vartotojų savimonės ir socialinių tinklų. Įvairūs kalbos lygmenys rodo gana sparčiai kintantį, dinamišką kalbinį kraštovaizdį – perėjimą į naują raidos ir funkcionavimo etapą. Tai visiškai suprantama, nes apskritai „XXI amžiuje objektyvių sąlygų raiškos konservatyvumui, tęstinumui arba kaitai grynai dėl imanentinių (kalbos vidinių) ypatybių nebelikę (ir kažin ar apskritai kada taip galėjo būti)“ (GST 263). Tad net ir geriausiai tradicinę tarmę mokantys vyriausiosios kartos atstovai nevengia diglosijos.

Literatūra

- Baranovskij 1999: A. Барановский. Замѣтки о литовскомъ языкѣ и словарѣ. – *Lietuvių dialektologijos skaitiniai* 1. Zofija Babickienė, Birutė Jasiūnaitė (sud.), Vilnius: Vilniaus universitetas, p. 34–35.
- Būga 1961: Kazimieras Būga. *Rinktiniai raštai* 3, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės minties leidykla.
- Čekmonas, Grumadienė 1993: Valerijus Čekmonas, Laima Grumadienė. Kalbų paplitimas rytų Lietuvoje. – *Lietuvos rytai*. Sudarė Kazimieras Garšva ir Laima Grumadienė, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, p. 132–136.
- Gaučas 1993: Petras Gaučas. Lietuvių–gudų kalbų paribio etnolingvistinė situacija 1795–1914 m. – *Lietuvos rytai*. Sudarė Kazimieras Garšva ir Laima Grumadienė, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, p. 42–100.
- Gaučas 2004: Petras Gaučas. *Etnolingvistinė Rytų Lietuvos gyventojų raida. XVII a. antroji pusė – 1939 m.*, Vilnius: UAB „Infrastras“.
- Girdenis, Zinkevičius 1966: Aleksas Girdenis, Zigmas Zinkevičius. Dėl lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos. – *Kalbotyra* 14, p. 139–147.
- GST – XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas. *Žemėlapiai ir jų komentarai*. Autoriai: Danguolė Mikulėnienė, Violeta Meiliūnaitė, Daiva Aliūkaitė, Rima Bakšienė, Asta Leskauskaitė ir kt. Sudarytojos Danguolė Mikulėnienė, Violeta Meiliūnaitė. Vilnius: Briedis, 2014.
- Kazlauskas 1993: Dainius Kazlauskas. Ūnuškis. Nuo seniausių laikų iki 1915 metų vasaros. – *Trakų žemė* 10–11(28–29), p. 1–16.
- Kuncevičiūtė Marytė. *Žuklijų kaimo priebalsių fonologinė sistema*. Diplominis darbas, Vilnius: Vilniaus valstybinis V. Kapsuko universitetas, 1974.
- Kalėdienė 2013: Laima Kalėdienė. Požiūris į tarmes ir nuostatos dėl jų vartojimo trijose Dzūkijos etnografinio regiono dalyse. – *Miestai ir kalbos II: Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis*. Vilnius: Vilniaus universitetas, p. 125–151.
- Leskauskaitė 2004: Asta Leskauskaitė. *Pietų aukštaičių vokalizmo ir prozodijos bruožai*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- LKA II – *Lietuvių kalbos atlasas 2. Fonetika*, Vilnius: Mokslas, 1982.
- LKA III – *Lietuvių kalbos atlasas 3. Morfologija*, Vilnius: Mokslas, 1991.
- LKT – *Lietuvių kalbos tarmės. Chrestomatija*. Red. E. Grinaveckienė, K. Morkūnas, Vilnius: Mintis, 1970.
- Markevičienė–Urbanavičiūtė Žaneta, Grinaveckis Vladas 1992: *Lietuvių tarmės 2: Fonetika, morfologija*, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
- Mikulėnienė 1996: Danguolė Mikulėnienė. Dėl linksniuojamųjų žodžių kirčiavimo variantų pietinėse aukštaičių šnektose. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 36, p. 148–154.

- Mikulėnienė, Morkūnas 1997: Danguolė Mikulėnienė, Kazys Morkūnas. *Dieveniškų šnektos tekstai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Ragaišienė 2010: Vilija Ragaišienė. *Linksniojamųjų žodžių kirčiavimo variantai pietų aukštaičių ir rytų aukštaičių vilniškių tarmėse*. Daktaro disertacija, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Ragauskaitė 2012: Alma Ragauskaitė. Regioniškas ir tradicinė kultūra. Kompleksinė kultūrinio regiono samprata. – *Tautosakos darbai* 43, p. 109–125.
- Ragauskaitė, Daugirdas 2010–2011: Alma Ragauskaitė, Vidmantas Daugirdas. Džukijos kultūrinis regionas. – *Annales Geographicae* 43–44, p. 16–28. Prieiga internetu: <http://www.geo.lt/geo/fileadmin/failai/43-44/16-28.pdf>.
- Salys 1933: Antanas Salys. Kelios pastabos tarmių istorijai. – *Archivum Philologicum* 4, p. 21–34.
- Salys 1935: Antanas Salys. *Lietuvių kalbos tarmės* (rankraščio teisėmis), Tübingenas. Kaunas, p. 1–87.
- Salys 1992: Antanas Salys. *Raštai 4: Lietuvių kalbos tarmės*, Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija.
- Turska 1995: Halina Turska. *O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie*. / Галина Турска. *О происхождении польскоязычных ареалов в Вильнюсском крае*, Vilnius: Mintis.
- Zinkevičius 1966: Zigmas Zinkevičius. *Lietuvių dialektologija*, Vilnius: Mintis.
- Zinkevičius 1993: Zigmas Zinkevičius. *Rytų Lietuva praityje ir dabar*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Zinkevičius 1993a: Zigmas Zinkevičius. Pietryčių Lietuva nuo seniausių laikų iki mūsų dienų. – *Lietuvos rytai*. Sudarė Kazimieras Garšva ir Laima Grumadienė, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, p. 9–29.
- Zinkevičius Zigmas 2006: Zigmas Zinkevičius. *Lietuvių tarmių kilmė*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Vaitkevičius 1963: Petras Vaitkevičius. *Dusmenų šnektos (fonetika ir morfologija)*, Vilnius: Vilniaus valstybinis V. Kapsuko universitetas.
- Vidugiris 1993: Aloyzas Vidugiris. Etnolingvistinė pietryčių Lietuvos padėtis XX a. pirmojoje pusėje. – *Lietuvos rytai*. Sudarė Kazimieras Garšva ir Laima Grumadienė, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, p. 115–130.
- Явнис 1911: Казимир Явнисъ. *Грамматика литовского языка*, С.-Петербургъ: Типографія И. Академіи наукъ.

Onušio vandenvardžiai*

Laimutis Bilkis

Lietuvių kalbos institutas

Onušio valsčiaus vandenvardžiai, t. y. upių, upelių, šaltinių, ežerų, griovių ir visų šių vietų dalių vardai¹, tarpukariu surinkti dviem būdais. Tuo metu Lietuvos Respublikos švietimo ministerijai pavedus ir Archeologijos komisijai vadovaujant buvo renkamas visas Lietuvos žemės vardynas. Vietovardžiai iš visų miestų, miestelių, bažnytkaimių, kaimų, vienkiemių, dvarų buvo surašomi į anketas, kurias užpildydavo pradinių mokyklų mokytojai, surinkę informaciją iš vietos gyventojų². Anketose surašyti įvairiausių vietų (balų, dirvų, laukų, pievų, pelkių, raistų, akmenų ir pan.) vardai, tarp jų ir vandenvardžiai. Šiuos duomenis papildė tarpukariu veikusios Pavardžių ir vietovardžių komisijos sudarytoje ne gyvenamųjų vietų vardų kartotekoje rasti vandenvardžiai. Minėtoji komisija savo įgaliotus žmones siūsdavo į valsčių centrus, kuriuose tie įgaliotiniai duomenis rinko iš pakviestų vietos gyventojų³.

Šiuose dviejuose tarpukario vietovardžių rinkiniuose užrašyta 120 Onušio valsčiui priklausančių vandenvardžių: 95 ežerų bei jų dalių (įlankų), tvenkinių vardai ir 25 upių, upelių, šaltinių, griovių ar jų dalių vardai. Anketų duomenys rinkti 1935–1938 m. Vietos gyventojus apklausė ir vandenvardžius surinko pradžios mokyklų mokytojai: Tölkiškių – Jonas Sveikackas, Gùdakiemio – Ona Andrulionienė (Juozaitytė) ir Aleksandras Dragūnas, Ōnuškio – Donatas Staniūnas, Panóšiškių – Anelė Bičkauskaitė ir Marcelė Škėmaitė, Bytautonių – Angėlė Veličkienė, Elena Subačiūtė ir Antanas Urbonas, Pásamavio – Salomėja Karpavičiūtė, Žilinų – Agnė Bigelytė, Antanina Mazaliauskaitė ir Juozas Pūras, Migùičionių – Aleksandras Naudžiūnas ir Justinas Rūkas, Drabužniņkų – Jonas Vailionis, Dusmenėlių – Elena Kazlauskienė, Dusmenų – Anelė Šalčiūnienė ir Jonas Šalčiūnas, Miciūnų (Aukštadvario vls.) – Birutė Valauskaitė. Šalia vandenvardžių dažnai nurodyta daug papildomos informacijos – aprašyta, pro kokias gyvenamas vietas upė, upelis ar griovys teka, iš kur išteka, į ką įteka, nurodyta, šalia kokių gyvenviečių yra išsidėstę ežerai, apibūdintas upių, upelių, griovių ilgis ir plotis, ežerų plotas, dugno, krantų ypatumai, gyvūnija ir augmenija, pastebima, ar vandens objektai vasarą išdžiūsta, ar yra nuolatiniai, ir pan. Žinoma, tuometės geografinės ir kitokios pastabos gali būti ne visai tikslios dabarties požiūriu, nes geografinė padėtis per daugelį dešimtmečių galėjo kiek pakisti, tačiau norint išlaikyti to meto autentiškumą minėta informacija taip pat pateikiama.

Tarpukario duomenys leidžia apžvelgti autentiškų Onušio valsčiaus vandenvardžių visumą, panagrinėti juos keliais kalbiniais požiūriais.

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2014 02 10.

¹ Lietuvių toponimikoje egzistuoja dvi termino *vandenvardis* sąvokos. Siauresne prasme – tai upių, upelių (griovių, šaltinių), ežerų ir šių vietų dalių vardai, platesne – visų vandens objektų vardai (plačiau žr. Bilkis L. Lietuvių helonimai: termino teikimas, sąvoka, vieta toponiminėje sistemoje, *Lituanistica*, 1997, Nr. 1 (29), p. 35–57).

² Anketos saugomos Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriaus archyve.

³ Plačiau apie vietovardžių rinkimą tarpukariu žr. *Lietuvos vietovardžių žodynas*, Vilnius, 2008, t. 1, p. XIV–XVIII.

Daugelis Lietuvos, kartu ir Onušio, vandenvardžių detaliai išnagrinėti Aleksandro Vanago darbuose, kuriuose tirta šių vietovardžių daryba, kilmė ir semantika⁴. Kai kurių Onušio ežerų vardų darybą ir kilmę aiškino Bronys Savukynas⁵, A ir B raidėmis prasidedančių vandenvardžių kilmė aiškinta Lietuvos vietovardžių žodyno I tome⁶, vienas kitas vandens objektų vardas paminėtas ir kitų onomastų veikaluose. Tačiau dalis šio krašto vandenvardžių, ypač upelių, šaltinių, griovių, įlankų vardų, visai nepublikuoti ir netirti.

Atsižvelgiant į tyrimų padėtį galima suformuluoti tokius šio straipsnio tikslus: darybos, kilmės ir semantikos (motyvacijos) požiūriu ištirti Onušio vandenvardžius, apžvelgti ir įvertinti jau esančius šio pobūdžio tyrimus, esant duomenų pateikti naujų kilmės hipotezių, atsižvelgiant į visų Lietuvos vandenvardžių darybos, kilmės ir semantikos polinkius išryškinti Onušio vandens objektų vardų chronologinius sluoksnius, darybos modelius, kilmės šaltinius, motyvacijos bruožus.

Kilmė

Pagal kilmės pobūdį pirmiausia išskirtinas vienas ežero vardas, kurio kilmei paaiškinti pasitelktini kitų indoeuropiečių kalbų duomenys.

Anýkštis. Ežeras Ponýkščių kaimo vakaruose⁷. Siejamas su ilyrų *en* 'vanduo', *enach* 'pelkė, bala', spėjama, jog šie vv. gali turėti seną indoeuropietišką šaknį *an-/en-* 'vanduo, upė'⁸.

Gana daug vandenvardžių galima priskirti baltiškajam sluoksniui. Jų kilmės raktą reikia ieškoti keliose išlikusiose ar išnykusiose baltų kalbose. Tokios kilmės gali būti 18 vietovardžių.

Dusià. Upelis, ištekančias iš Gėjaus ežero, tekantis pro Dusmenų bažnytkaimį, įtekančias į Dumblių (Didžiūlių). *Dusmenà*.

Upė, ištekančias iš *Dumblio* (Didžiūlio). Vardai gretinami su liet. *dausà, daūsios* 'šiltas, tolimas kraštas; rojus', *daus-ingas* 'vėjuotas, vėsus', lat. *dusa* 'ramybė, snaudulys, miegas'⁹, siejami su liet. *dūsti* 'stigti oro, trokšti, ilsti; dvisti, švinkti, gesti', *su-dūsti* 'sušvinkti, sugesti, sudvisti'¹⁰, šaknis *dus-* kildinama iš balt. **dus-* 'šniokšti, sukuriuoti ir kt.' < ide. **dhus* 't. p.'¹¹

Gaidinė, Gaidinis (*Kunigáikštis*). Ežeras tarp Panóšiškių kaimo pievų. Gali būti seni vardai, kilę iš balt. **geid-* 'spindėti, šviesti'¹²; kita vertus, įmanoma kilmė iš liet. *gaidys* 'naminis paukštis, vištų patinas (*Gallus gallinaceus*)'¹³.

Galvóžeris. Ežeras Kazókiškių kaimo pietuose. Sutrumpėjusi forma iš **Galv-ó-ežeris* ar **Galv-à-ežeris*, kuri sietina su liet. *galvis, gálvis* 'savaime

⁴ Žr. Vanagas A. *Lietuvos TSR hidronimų daryba*, Vilnius, 1970; *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981; *Lietuvių hidronimų semantika, Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1981, t. 21, p. 4–153.

⁵ Žr. Savukynas B. Ežerų vardai, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1960, t. 3, p. 289–300; Ežerų vardai, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1961, t. 4, p. 219–226; Ežerų vardai, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1962, t. 5, p. 191–198; Ežerų vardai, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1966, t. 8, p. 183–194.

⁶ *Lietuvos vietovardžių žodynas*, Vilnius, 2008, t. 1.

⁷ Anketoje pažymėta, kad ežere labai daug žuvų.

⁸ Vanagas A. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981, p. 42.

⁹ Savukynas B. Ežerų vardai, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1962, t. 5, p. 193.

¹⁰ Vanagas A. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981, p. 98.

¹¹ Maziulis V. Dėl *Dusetų* vardo kilmės. *Kazimiero Būgos konferencija: etimologija ir onomastika*. Konferencijos programa ir tezės, Vilnius, 1993, p. 19–20.

¹² Maziulis V. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*, Vilnius, 1998, t. 1, p. 311–312.

¹³ Dėl lietuvių kalbos bendrinių žodžių ir jų reikšmių žr. *Lietuvių kalbos žodynas (1941–2002, t. I–XX): elektroninis variantas*, Vilnius, 2005, www.lkz.lt.

pasidariusi kūdra senos upės vagos vietoje ar užutėkyje' ir galbūt kildintina iš balt. **galva-* 'duburingas'¹⁴.

Gėjus. Ežeras Pagėjų miško viduryje, negilus, dumbingas, žuvingas. Siejamas su liet. *gijà* 'siūlas, sruoga; drika', *geinys* 'lenkta lazda ripkai mušti' ir manoma, kad baltų hidronimų šaknies *gė-/gi-/gei-* reikšmė buvusi 'lenktas, riestas'¹⁵.

Gruožė. Upė Damanonių (Damononių) kaime. Išteka iš Alkañčio ežero, įteka į Lielukos ežerą. Teka Kalėnų kaimo rytų puse. **Gruožys, Gruožis.** Ežeras Gruožninkėlių kaime. Laikomi dėl balsių kaitos atsiradusiais šaknų *grauž-/gruž-* variantais ir siejami su liet. *gráužas, graužas* 'smulkūs akmenukai; žvyro sudėtinė dalis; žvyras; žemė prie graužo; graužynė; potvynio sunešta smėlio krūva, salelė; žvirgžduotas, smėlėtas upės ar ežero pakraštys; kriaušis'¹⁶. Tokią kaitos galimybę paremia ir bendrinis žodis *gruožinėti* 'graužinėti'. Kita vertus, vandenvardžiai siejami su lat. *grūožs* 'stipriai, tvirtai susuktas', *gruožs, gruožas* 'virvė'¹⁷.

Lieluka, Lielukas. Ežeras tarp Pālielukio, Vėrgakiemio, Kalėnų ir Verbīčiškių (Virbīčiškių) kaimų laukų. Sietinas su lat. *liēls*, liet. *liēlas* 'didelis'.

Sōlius, Sōlis, Solys. Ežeras Pakalniņkų kaime. Siejamas su liet. *sōlymas* 'sūrymas'¹⁸. Toliau galbūt sietinas su pr. **sālis* < balt. **sālis* 'druska'¹⁹.

Spenglà. Ežeras Spengliniņkų ir Smalių kaimuose. Vandenvardis greičiausiai sietinas su liet. *spingėti* 'skaisčiai šviesti, žibėti, žerėti' ir kildintinas iš balt. **speng-/sping-* 'žibėti, spindėti'²⁰.

Staginis, Steginis. Ežeras Žilinų bažnytkaimio vakaruose. Greičiausiai sietinas su žuvies pavadinimais: liet. *stėgė, stegė, stegis* 'trispyslė dyglė (Gasterosteus aculeatus)', lat. *stagars* 'dyglė, stegė', *staģe* 'meknė'²¹.

Svitukas. Ežeras Dusmenų miške. Manoma, jog dėl s vietoj š žodžio pradžioje gali būti jotvingiškas vandenvardis, sietinas su liet. *švisti (švīto)* 'imti šviesti, spindėti, spūsti; darytis šviesniam, labiau apšviestam; darytis šviesesnės spalvos, ryškesniam, labiau matomam'²².

Daugelio kitų vandenvardžių kilmę galima paaiškinti, pagrįsti lietuvių kalbos duomenimis.

Akėlė. Ežeras apie 4 km į vakarus nuo Salomėnos kaimo, valdiškame miške. Apvalus ir gilus. **Akėlė.** Ežeras 200 m nuo Salóviškių dvaro į vakarus, miške. Kilę iš liet. *akis* 'liūne kiaura vieta; pelkių ar baigiančių užaugti ežerų nedidelis vandens plotas; iš gilumos prasimušęs šaltinis, akivaras'.

Aklaitis. Ežeras Panóšiškių kaime, ūkininko Zavacko miške. Baigia nykti. Iš liet. *āklas* 'tamsus; uždaras, aklinas'.

Alkañtis. Ežeras Karėivonių kaime, 1 km nuo Žilinų–Onušio vieškelio.

Aļkas. Ežeras Karėivonių ir Ģinaķemio kaimuose. Abu vandenvardžiai

¹⁴ Mažiulis V. Apie vardus *Trakai* ir *Galvys (Gālvē)*, *Baltistica*, 2006, t. 41 (3), p. 508–510.

¹⁵ Savukynas B. Ežerų vardai, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1966, t. 8, p. 188; Vanagas A. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981, p. 110.

¹⁶ Savukynas B. Ežerų vardai, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1966, t. 8, p. 193, 192.

¹⁷ Vanagas A. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981, p. 124.

¹⁸ *Ten pat*, p. 310.

¹⁹ Mažiulis V. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*, Vilnius, 1997, t. 4, p. 42–43.

²⁰ Vanagas A. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981, p. 311; Mažiulis V. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*, Vilnius, t. 4, p. 139.

²¹ Balkevičius J., Kabelka J. *Latvių–lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius, 1977, p. 631.

²² Vanagas A. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981, p. 322, 324.

kilę iš liet. *alkà*, **āl̥kas* 'balokšnis, tvenkinys', *alka* 'vieta ant kalno, kur būdavo deginamos aukos; senovės lietuvių šventovė', *āl̥kas* 'kalnelis, apaugęs medžiais; senovės lietuvių šventovė, alka'.

Baluosỹs. Ežeras tarp Panóšiškių kaimo pievų ir Žūklijų kaimo. Vardas sietinas su liet. *balà*, kita vertus, gali būti susijęs su liet. *bālas* 'baltas'.

Bedūgnis. Ežeras Jūrgionių kaime, 200 m į pietus nuo vieškelio Dusmenys–Onuškis²³. **Bedūgnis.** Ežeras Diržamenių kaime. Iš liet. *bedūgnis* 'be dugno; labai gilus; didelė gelmė, pragarmė'.

Bildiškis. Ežeras netoli Ūtės kaimo, Dusmenų miške prie Varėnos–Onušio vieškelio. A. Vanago darbuose vartojama sudėtinė vardo forma *Bildiškės ežeras*, kuri kildinama iš kokios kitos vietos (pievos, lauko ar pan.) vardo **Bildiškė* (kuri kilusi iš pvd. *Bilda*)²⁴. Tačiau žemės vardyno anketoje užrašyta nesudėtinė forma – *Bildiškis*. Ji greičiausiai yra autentiška, kilusi iš liet. *bildėti* 'išduoti tam tikrą garsą daužant į kietus daiktus; trinksėti, dundėti', dėl motyvacijos plg. ežero vardą *Bildėlis* Jrb.

Bytautonių ežeras. Ežeras Bytautonių kaime. Iš kaimo vardo *Bytautónys*.

Bliūdēlis. Vilokšnio ežero įlanka prie Tōlkiškių kaimo laukų. Iš liet. *bliūdas* 'dubuo'.

Bōbis. Ežeras Ismonių kaime. Gali būti iš liet. *bōba* 'toks iš statinės padarytas prietaisas, vartojamas žiemą tinklui traukti su virve'; kita vertus, neatmestinas ryšys su liet. *bōba* 'tokia trumpa su didelėmis žiotimis, juodu priešakiu ir pilku užpakaliu žuvis'.

Bradēliai. Upelis Karėivonių kaime. Teka Žilinių–Onušio vieškelio pietų puse, išteka iš Alkañčio ežero pietų pusės, įteka į Steginės upelį. Griovio pavidalo, negilus. **Brādos.** Upelis Vōniškių kaimo rytuose, ištekančias iš Staginės ežero. Abu vandenvardžiai kilę iš liet. *bradà*, *brādas* 'didelis purvas, klampus kelias, šlapia vieta; upės seklesnė vieta, kur galima pervaziuoti; brasta; upėje gilesnis lygus tarpas'.

Brāvoras. Upelis Žydkaimio kaime. Išteka iš skardžio, įteka į Baluōsio ežerą. Iš liet. *brāvoras* 'spirito varykla ar alaus darykla'.

Dembīnos ežeras. Ežeras Dembīnos kaime. Iš kaimo vardo *Dembinà*.

Didžiūlis (Dumblis). Ežeras prie Dusmenų bažnytkaimio²⁵. Iš liet. *didžiūlis* 'žymus savo apimtimi, stambus; tolimas, ilgas; žymus skaičiumi, kiekiu, gausus, apstus'.

Drabužaitis. Ežeras Danosų viensėdyje. Iš ežero vardo *Drabūžis*.

Drabūžis. Ežeras Drabužniūkų kaime. Žinomos dvi vandenvardžio kilmės versijos: siejamas su lat. vv. *Drabas*, *Drab-enas*, pr. vv. *Drab-inow*, liet. *drab-na* 'liūnas', *drabà* 'šlapio sniego dribimas, dreblius, dreblys'²⁶; šaknis *drab-* laikoma apofoniniu ar net tarminiu *drob-* variantu, siejama su liet. *drabūžis*, *dróbė* ir manoma, kad *drab-*, *drob-* išsirutuliojo iš senesnių leksemų, turėjusių bendresnę laužymo, draskymo reikšmę²⁷. Be nurodytų kilmės galimybių, įmanomas ryšys su liet. *drabūs* 'kuris dreba', *drebėti* 'būti apimtam dažno krečiančio judesio (dėl šalčio, baimės ir t. t.), virpėti, tirtėti; kratytis, virpėti, veikiant išorinėms jėgoms'.

²³ Aplink ežerą liūnai, jame yra daug ešerių.

²⁴ Vanagas A. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981, p. 64.

²⁵ Anketoje dar pažymėta, kad yra labai žuvingas, ypač daug leščių (karšių), lydeku.

²⁶ Savukynas B. Ežerų vardai, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1962, t. 5, p. 195.

²⁷ Vanagas A. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981, p. 90.

Dùbaraisčio rėvas. Du tik palijus tekantys upokšniai Gìnakiemio kaimo pietiniame pakraštyje. Iš pievos vardo *Dùbaraistis* ir liet. *rėvas* 'griovys'.

Dubelkà. Griovys Drabužniūku dvaro šiaurėje, apie 1 km ilgio. Tai apslavinta vandenvardžio forma (slaviška priesaga *-ka*) iš *Dubėlė*, kuri iš liet. *dūbti* 'darytis dubiam, rastis įdubai, linkti; klimpti, smegti, grimzti', *dubūs*, *-i* 'įdubęs, įduobtas, gilus; duobėtas, duburiuotas', *dubė* 'įdubimas, slėnys'.

Dum̃blis. Ežeras Dėrgionių (Dėrgonių) kaime²⁸. **Dumblis** (*Didžiūlis*). Iš liet. *dum̃blas* 'nusėdusios drumzlės, šlapias suplaktas purvas', *dumblà* 'dumblas, purvas', *dum̃blė*, *dumblė* 'dumblo žemė; purvas, dumblynas; vieta, kur daug dumblo, dumblynė', *dumblūs*, *-i* 'klampus, šlapias'.

Dusmenėlių ežeras. Ežeras Dusmenėlių kaime. Iš kaimo vardo *Dusmenėliai*.

Ešerinis. Ežeras Ūtės kaime. **Ešerinis.** Ežeras Jūrgionių kaime. Iš liet. *ešerỹs* 'tokia ešerinių šeimos žuvis (Perca fluviatilis)'.

Ežeraitis. Spenglės ežero dalis prie Spengliniūku kaimo. **Ežerėlis.** Ežeras 0,2 km į šiaurės rytus nuo Diržamenių kaimo, Dusmenų miške. Iš liet. *ežeras*.

Geisčiūlis. Ežeras Kaniūku kaime, Dykūno raiste. Manoma, kad galėjo susidaryti iš kilmininkinio varianto **Geisčiūlio ežeras*, kuris iš avd. **Geisčiūlis*²⁹. Tokia kilmės galimybė labai tikėtina, nes Onušio valsčiuje yra išlikusi bendrašaknė pavardė *Geisčiūnas*³⁰.

Gėjūkas. Ežeras Pagėjų miško viduryje, negilus, dumblingas, žuvingas. Vardas kilęs iš kito ežero vardo *Gėjus*.

Genionių ežeras. Ežeras Genionių kaime. Iš kaimo vardo *Geniõnys*.

Gilāndis. Ežeras Derionių palivarko šiaurėje. **Gilūšis.** Ežeras Derionių palivarko pietryčiuose. Abu vardai kilę iš liet. *gilūs* 'toli einantis nuo paviršiaus į centrą, dubus'.

Graužinė, Graužinka. Upelis, tekantis per Bytautonių kaimą, Kaniūku kaimo vakarų puse, įtekantis į Lieluko ežerą. Iš liet. *gráužas*, *graužas* 'smulkūs akmenukai; žvyro sudėtinė dalis; žvyras; žemė prie graužo; graužynė; potvynio sunešta smėlio krūva, salelė; žvirgžduotas, smėlėtas upės ar ežero pakraštys; kriaušis'; kita vertus, gali būti iš liet. *gráužti* (*gráužia*) 'trinti, zulinti, dilinti'.

Greižėlis. Ežeras Kaniūku kaime. Siejamas su liet. *su-greižiõti* 'sugręžioti', *grėžti* 'sukti, gręžti', *graižas* 'lankas', *graižūs* 'vingiuotas, kreivotas'³¹.

Griovà. Šaltinis Panóšiškių kaimo viduryje. Iš liet. *griovà* 'dauba, lenkė; tarpukalnė, griovys; griūvantis upės krantas; skardis'.

Gruožaitis. Ežeras Grúožninkų ir Gruožninkėlių kaimuose. Iš ežero vardų *Gruožys*, *Gruožis*.

Ismonių ežeras. Ežeras Ismonių kaime. Iš kaimo vardo *Ismõnys*.

Įvoda. Upelis Žilinų bažnytkaimio vakaruose. Iš liet. *įvoda* 'griovys'.

Jogėlonių ežeras. Ežeras Jogėlonių kaime. Iš kaimo vardo *Jogėlõnys*.

Juodikis. Ežeras Pajuodikių vienkiamyje ir Petrauskų kaime, 200 m į vakarus nuo vieškelio Žilinai–Jakėnai³².

²⁸ Dugne labai daug dumblo.

²⁹ Savukynas B. Ežerų vardai, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1966, t. 8, p. 188; Vanagas A. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981, p. 110.

³⁰ *Lietuvių pavardžių žodynas*, Vilnius, 1989, t. 1, p. 645.

³¹ Savukynas B. Ežerų vardai, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1966, t. 8, p. 192; Vanagas A. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981, p. 122, 120.

³² Anketoje pažymėta, kad jame yra daug lydekų, lynų, ešerių.

Juodikis. Ežeras Varlių kaime. **Juodžiūkas.** Ežeras Danosų viensėdyje. Iš liet. *júodas* 'anglies spalvos, tamsus'.

Kaniūkų ežeras. Ežeras Kaniūkų kaime. Iš kaimo vardo *Kaniūakai*.

Kapaničų rėvas. Griovys Pakalniškų vienkiemyje, į šiaurės rytus nuo Piėskų ežero. Iš pievos vardo *Kapanicos*.

Karosnyčia. Tvenkinys Ismonių kaime. Iš liet. žuvies pavadinimo *karōsas*.

Kazōkiškių ežeras. Ežeras Kazōkiškių kaime. Iš kaimo vardo *Kazōkiškės*.

Kerėplis. Ežeras Jūrgionių kaime. Iš liet. *kerėpla* 'nedailus, išsikėtojęs daiktas; išsiskėtęs, išsišakojęs augalas (ppr. medis, krūmas)'.

Kója. Ežeras (Vilkókšnio ežero dalis) tarp Jankovičių ir Zokaicų dvaro laukų. Iš liet. *kója*.

Kolýtaragis. Ežeras Gruožninkėlių kaime. Greičiausiai iš liet. augalo pavadinimo *kolytà* 'dirvinė čiuzutė (Thlaspi arvense)' ir iš liet. *rāgas* 'smailus žemės plotas, įsikišęs į jūrą, ežerą ar mišką, pusiasalis'.

Kundrotiškis. Upelis Ponýkščių kaime. Išteka iš Anýkščio ežero. Iš avd. *Kūndrota, Kuñdrota, Kūndrotas, Kuñdrotas, Kundrōtas*.

Kunigáikštis (Gaidinė, Gaidinis). Ežeras tarp Panōšiškių kaimo pievų. Metaforiškai iš liet. *kunigáikštis* 'karo vadas ir srities valdovas feodalinėje Lietuvoje ir kituose kraštuose'.

Laūkščežeris, Laūkščežeris (Didelis). Ežerai Gruožninkėlių ir Taučionių kaimuose. Sietini su liet. *laukstūs* 'nejaukus, ilgus, nykus'.

Ležėnas. Griovys Grendavės kaimo šiaurėje. Gilus, akmenuotas. Manoma, kad ši vardo forma nėra autentiška, iškreipta iš **Liežėnas*, kuri siejama su liet. *liėžti* 'graužti, išplauti (apie upę, vandenį)'³³.

Lydėkinis. Ežeras apie 1 km į pietus nuo Salomėnkos kaimo, valdiškame miške. Iš liet. žuvies pavadinimo *lydekà, lydėkis*.

Mārgis. Ežeras Špokų kaime. Iš liet. *mārgas* 'su ne vienos spalvos dėmėmis, juostomis, ornamentais, raibas, rainas'.

Meilupỹs. Upė Užtilčių kaime, tekanti per Pāmeilupio pievą. Greičiausiai iš liet. *meilūs* 'malonus, mielas'.

Mėlnyčia. Upelis 600 m į vakarus nuo Smalių kaimo. Teka iš Gruožio ežero, įteka į Speņglą. Iš liet. *mėlnyčia* 'malūnas'³⁴.

Meškerėlis. Ežeras Gudāšių ir Skynimū kaime. Greičiausiai iš liet. *meškeriōti* 'gaudyti žuvis meškere'.

Mikálkasėdis. Upelis Žýdkaimio kaime. Išteka iš skardžio, įteka į Baluōsio ežerą. Iš avd. **Mikálka*, plg. Onušio valsčiuje esančią pavardę *Mikalkėvičius*³⁵, ir iš liet. *sėdėti* 'pastoviai gyventi (kokioje vietoje)', t. y. upelis, prie kurio gyvena Mikalka.

Mūsė. Upelis, tekantis Ūtōs, Rūdnios kaimų rytų puse, įtekantis į Varėnės upę. Sietinas su liet. *mūsti* 'tirštėti verdant, suvirti į košę', *su-mūsti* 'sutirštėti verdant, smarkiai suvirti; patižti; susidrumsti'.

Mūsỹs. Ežeras Taučionių kaime.

Sietinas su liet. *mūsaĩ* 'stovinčio vandens paviršiuje susidarę žali maurai; pelėšiai', *mūsėti, mūsýti, mūsóti* 'trauktis mūsais'.

³³ Vanagas A. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981, p. 187, 190.

³⁴ Anketoje nurodyta, kad seniau prie upelio stovėjo malūnas.

³⁵ *Lietuvių pavardžių žodynas*, Vilnius, 1989, p. 227.

Pādvario ēžeras, Padvarj̄s. Ežeras Ūnuškio miesto šiaurėje. Iš liet. *padvarj̄s* ‘vieta palei dvarą’.

Pakalniū ēžeras. Ežeras Pakalniūku kaime. **Pakalniū upėlė.** Upelis, tekantis iš Pakalniūku kaimo pievų vakarų link, įtekantis į Veřknę. Iš liet. *pakalnė, pakalnys* ‘žema vieta kalno papėdėje, slėnys’.

Pākojis, Pakojj̄s. Ežeras Žūkljū kaimo šiaurėje. Iš ežero vardo *Kója*.

Pākojo upėlė. Upelis Žūkljū kaime. Ištekia iš Pākojo ežero, įteka į Kojos ežerą. Iš ežero vardų *Pākojis, Pakojj̄s*.

Pasėžiauķj̄s. Šaltinis Panóšiķkiū kaimo kapų rytų pusėje. Iš liet. **sėžiauķa*, plg. *sėžiauķa* ‘kūdra’.

Pāskardės. Ežeras Pakalniūku kaime. Iš liet. *paskardė* ‘vieta prie skardžiaus, pašlaitė’.

Piēskos. Ežeras Pakalniūku kaime. Vardas kilęs iš liet. *pieskà* ‘smėlis; smėlinga dirva, smėlinga žemė’.

Pijūosas. Ežeras Varliū kaime. Greičiausiai sietinas su liet. *pýti (pýja, pįjo)* ‘gerti drėgmę, bjurti, žliugti, tižti’.

Pikčiūkas. Ežeras Petrauskū kaime. Iš liet. *piktas* ‘kuris greit supyksta, vaidingo būdo; apimtas pykčio, supykęs, susierzinęs; didelis, smarkus; kuris blogai elgiasi, nedoras; atšiaurus, nepalankus, nemalonus’, *pikčius* ‘kas piktas, nuolat nepatenkintas kuo, pikčiurna’.

Prūdas. Tvenkinys prie Grendavės kaimo malūno. **Prūdėlis.** Ežeras Žaliōsios kaimo šiaurėje. Iš liet. *prūdas* ‘tvenkinys’.

Ramanavōs ēžeras. Ežeras Ramanavōs kaime. Iš kaimo vardo *Ramanavà*.

Rūdinkas. Šaltinis vakariniame Lielukos ežero gale. Iš liet. *rūdà* ‘gamtinė mineralinė medžiaga, iš kurios gaunami metalai; prasta, pelkėta žemė su durpių priemaiša, rūdynė’³⁶.

Salóvišķės, Salóvišķiū ēžeras. Ežeras Panóšiķkiū kaime, ūkininko Zavacko laukų viduryje. Greičiausiai iš viensėdžio vardo *Salóvišķės*.

Samavà, Sāmė. Upelis, tekantis per Ūnuškį. Prasideda Pādvario ežero vakarinėje pusėje, teka per Pasamavio kaimą, Rieznýčios vienkiemį, Savišķkiū kaimą, įteka į Veřknę³⁷. **Sāmis.** Ežeras Sāmninkū kaimo šiaurės rytuose³⁸. Spėjama, kad vandenvardžiai išlaikė žodžio *sāmana* formą *sam-*, plg. *samėti* : *ap-samėti* ‘apsamantoti’³⁹. Kita vertus, gali būti su šaknies balsių kaita kilęs iš liet. *sėmti (sēmia)* ‘imti, pilti skysčių, kabinti biralų; užlieti, tvindyti’, plg. *samūs* ‘kuriuo galima daug pasemti; kuriuo patogų semti’.

Sąsmauga. Spenglōs ežero dalis prie Spengliniūku kaimo. Iš liet. *sąsmauga* ‘susiaurėjusi ežero, miško, pievos ir pan. vieta, sąsiauris’.

Sėklius. Spenglōs ežero dalis prie Spengliniūku kaimo. Iš liet. *sėklius, sėkliūs* ‘sekluma ežere ar upėje’.

Siaūrumos. Spenglōs ežero dalis prie Spengliniūku kaimo. Iš liet. *siaurumà* ‘siauroji vieta’.

Spindžiūkas. Ežeras Drabužniūku kaime. Iš ežero vardo *Spindžiūs*.

³⁶ Anketoje parašyta, kad vanduo šaltinyje rudas, moterys neša į jį siulus juodai dažyti.

³⁷ Anketoje dar pažymėta, kad upelyje 3 km į vakarus nuo Ūnuškio Kšinablockis augina karpis.

³⁸ Užrašytojo pastebėta, jog ežeras labai žuvingas, daugiausia pagauna lynų.

³⁹ V a n a g a s A. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981, p. 289.

Spindžiūs. Ežeras Spindžiaūs kaime. Sietinas su liet. *spiñdžius* 'siaura, tiesi ir ilga linija, iškirsta miške, proskyna, iškarta; vieta, plotas tarp iškartų, proskynų'.

Strūzdà. Upelis Katalaučiznos vienkiemyje. Ištekta iš vienkiemio kūdros, įteka į Veřknę Zabarauškų kaimo laukuose. Greičiausiai vandenvardis yra su įspraustiniu *t* bei suskardėjusiu *s* (*Strūsda*) ir sietinas su liet. *srūsti* (*srūdžia, srūdė*) 'aptekti kuo plūstančiu, tekančiu'⁴⁰.

Šaltiniai. Versmė prie Spenglės ežero. Iš liet. *šaltinis* 'iš žemės tekanti vandens versmė'.

Šamūkas. Ežeras Modestavos dvare. Iš liet. *šamas* 'stambi gėlujų vandenu žuvis su ūsais (Silurus glanis)'.

Šėrmis. Ežeras Bakalōriškių kaime. Sietinas su liet. *šermōti* 'šarma trauktis, šerkšnyti', *šarmas* 'pilkšvas, širmas', *šarmà* 'šerkšnas'.

Šermūkas. Ežeras Bakalōriškių kaime. Iš ežero vardo *Šėrmis*.

Švenčiūs. Ežeras Bakalōriškių kaime. Iš liet. *šven̄tas* 'pagarbiai saugomas, laikomas; iš pagarbos neliečiamas'.

Trākežeris. Ežeras Panōšiškių kaime, dvarininko Malinausko laukų viduryje. **Trakāžeris, Trākežeris.** Ežeras prie Trakāžerio vienkiemio ir Salōviškių dvaro. Iš liet. *trākas* 'aukšta, sausa pieva, apaugusi retais krūmais bei medžiais, miško aikštelė; iškirsta ar išdegusi miško vieta, skynimas; tarpas tarp pelkių ar ežerų praeiti, pravažiuoti'.

Ūrmis. Ežeras Genionių kaimo vakaruose⁴¹. Galbūt sietinas su liet. *ūrmis* 'didelis sūkurys', *urmulāis* 'veržliu srautu, sūkuriais (apie vandenį)'.

Valkà. Ežeras Bičiūnų kaimo rytuose. Iš liet. *valkà* 'nedidelis klanas, bala, negili lietaus prilyta duobė ant kelio, pievoje, dirvoje, kieme ir pan.'

Verknāitis, Verknāičiai 2 ežerai (1 ir 2 ha) Tōlkiškių kaimo šiaurėje. Iš upės vardų *Verknià, Veřknė, Verknė*.

Verknià, Veřknė, Verknė. Upė, tekanti per Panōšiškių kaimo pievas, Tōlkiškių kaimą⁴². Sietini su liet. *veřkti* 'tekėti, plūsti ašaromis, ašaroti; praleisti drėgmę, rasoti, sunktis', *verknỹs, -ė* 'kas nuolat verkia ar greit pravirksta'.

Verniėjus. Ežeras Verniėjaus kaime. Greičiausiai sietinas su liet. *virnōti* 'sroventi; pamažu virti'.

Vijūnė, Vijūnka. Upelis, tekantis per Pajuodikių kaimo vidurį. Ištekta iš Juodikio ežero, įteka į Stegīnio ežerą. Jungia Juodikio, Lieluko ir Stėginio ežerus. Vasarą kai kada išdžiūsta⁴³. Iš žuvies pavadinimo *vijūnas* 'nedidelė, plona mažais žvyneliais žuvis, pyplys (*Misgurnus fossilis*)'.

Vīktaris, Vīktorka. Ežeras Liepūnkų vienkiemio vakaruose ir Būrbonių kaime⁴⁴. Greičiausiai iš avd. *Vīktaras, Vīktoras*⁴⁵.

Vīlkežeris, Vīlkūtis. Ežeras Bičiūnų kaimo šiaurėje⁴⁶. **Vīlkinis, Vīlkīnis.** Ežeras prie Ūtės kaimo, Dusmenų miške, prie kelelio iš Ūtės į Dusmenėlius. **Vīlkuokšnỹs, Vīlkúokšnīs, Vīlókšnīs, Vīlkošnỹs.** Ežeras tarp Panōšiškių kai-

⁴⁰ *Ten pat*, p. 315.

⁴¹ Anketoje pažymėta, kad ežeras dumbingas, jame daug karosų.

⁴² Anketoje dar pastebėta, jog prie Tōlkiškių kaimo joje gyvena ūdros.

⁴³ Anketoje teigiama, kad upelyje laikosi žuvis: lydekai (lydekos), vijūnai ir ešerai (ešeriai).

⁴⁴ Apvalus, dugnas dumblo, pirmiau priklausė dvarininkui Koreivai, dabar valdžios nusavintas.

⁴⁵ Kuzavinis K., Savukynas B. *Lietuvių vardų kilmės žodynas*, Vilnius, 1987, p. 372.

⁴⁶ Yra šamų, lydzlių, ešerių, plotkų (kuoju) ir kt.

mo, Antākainio kaimo pievų, Tōlkiškių, Grendavės kaimo bei pievų ir Varėnės miško. Iš liet. gyvūno pavadinimo *vilkas*.

Žiezmena (*Žižmà*). Upelis, tekantis per Dusmenėlių vienkiemius. **Žiezmuõ**. Ežeras Dusmenėlių kaime, 400 m nuo vieškelio Onuškis–Daugai. Vandenvardžiai sietini su liet. *žiezti*, *žiezti* ‘pykti, niršti; barti, uiti’.

Žižmà (*Žiezmena*). Upelis, tekantis per Dusmenėlių vienkiemius. Sietinas su liet. *žizti* ‘pykti’.

Kelių vandenvardžių kilmė aiškintina remiantis ne lietuvių, o slavų kalbų duomenimis.

Akruglūkė. Ežeras Vėrgakiemio kaime 200 m į pietus nuo kelio į Pālielukį. Sietinas su rus. *округлыи* ‘panašus į apskritimą, apskritos formos’⁴⁷.

Mačiulà. Upelis Júodaklonio kaime, tekantis šiaurės vakarų link. Sietinas su brus. *мачула* ‘žolės priaugusi kūdra’⁴⁸.

Paparevkà. Ežeras 1,5 km į vakarus nuo Skynimų vienkiemio. Galbūt sietinas su brus. *nanap* ‘neapsėtas arimas; rugiena’⁴⁹.

Likusiųjų vandenvardžių kilmė nėra aiški. Jų ryšiai su nurodomais bendriniais žodžiais yra spėjami.

Paviėdas. Spenglės ežero dalis prie Spengliniūnų kaimo. Galbūt sietinas su lenk. *powiadać* ‘kalbėti, šnekėti, pasakoti; skelbti ką nors’, *powiedzić* ‘pasakyti; paskelbti, pagarsinti’⁵⁰, tačiau toks ryšys abejotinas vandenvardžio motyvacijos požiūriu.

Splošimai. Ežeras Pāsamavio kaimo pietuose. Galbūt sietinas su lenk. *spłoszyć* ‘išgąsdinti, išbaidyti’⁵¹.

II. Daryba

Vandenvardžiai sudaryti įvairiais būdais. Pirmiausia išskirtini pirminiai vardai, t. y. tokie, kurie padaryti be papildomų darybos priemonių ir struktūriškai visiškai sutampa su pamatiniais žodžiais (jų vienaskaitos ar daugiskaitos formomis). Tokių rasta 22. Daugumos pirminių hidronimų pamatiniai žodžiai yra bendriniai lietuvių kalbos daiktavardžiai: **Aīkas** : *aīkas*⁵²; **Bedūgnis** (2 vandenvardžiai) : *bedūgnis*; **Brādos** : *bradà*; **Brāvoras** : *brāvoras*; **Griovà** : *griovà*; **Įvoda** : *įvoda*; **Kója** : *kója*; **Kunigáikštis** : *kunigáikštis*; **Mėlnyčia** : *mėlnyčia*; **Padvarjys** : *padvarjys*; **Pāskardės** : *paskardė*; **Piėškos** : *pieskà*; **Prūdas** : *prūdas*; **Sąsmauga** : *sąsmauga*; **Sėklius** : *sėklius*; *sėkliūs*; **Siaūrumos** : *siaurumà*; **Spindžiūs** : *spindziūs*; **Šaltiniai** : *šaltinis*; **Ūrmis** : *ūrmis*; **Valkà** : *valkà*. Ežero vardo **Salóviškės** pamatinis žodis yra tikrinis daiktavardis (viensėdžio vardas) *Salóviškės*, o vandenvardžio **Geisčiūlis** – avd. *Geisčiūlis*. Vienas su baltarusių kalbos žodžiu sietinas vandenvardis taip pat priskirtinas prie pirminių, nes jo galūnė yra ne žodžių darybos, bet gramatinimo priemonė: **Mačiulà** : brus. *мачула*. Dar vienas pirminis ežero vardas sudarytas iš būdvardžio: **Didžiūlis** : *didžiūlis*.

Pirminiais, matyt, laikytini dar du neskaidrios struktūros ežerų vardai: **Gėjus** : plg. *gijà*, *gei-njys*, balt. *gė-/gi-/gei-*; **Sōlius**, **Sōlis**, **Soljys** : plg. *sól-ymas*, pr. **sālis* < balt. **sālis*.

⁴⁷ Ожегов С. И. *Словарь русского языка*, Москва, 1984.

⁴⁸ Яшкін І. Я. *Беларускія геаграфічныя назвы*, Мінск, 1971, с. 113.

⁴⁹ *Ten pat*, p. 134.

⁵⁰ Vaitkevičiūtė V. *Lenkų–lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius, 1979, p. 514, 515.

⁵¹ *Ten pat*, p. 729.

⁵² Įvardijamieji objektai ir pamatinių žodžių reikšmės nurodyta kilmės skyriuje, todėl čia šie duomenys nekartojami.

Kiti vandenvardžiai darybos požūriu yra antriniai, t. y. iš pamatinių bendrinių ar tikrinių žodžių sudaryti panaudojant papildomas darybos priemones. Pagal darybos būdą jie skirstytini į vedinius, dūrinius ir sudėtinius vandenvardžius. Vediniai dar skaidytini į galūninius, priesaginius ir priešdėlinius.

Galūnių vedinių daugiausia (10) padaryta iš veiksmažodžių: galūnės *-a* vedinys: **Strūzd-à** : plg. *srūsti* (*srūdžia*, *srūdė*); galūnės *-ia* vedinys: **Dus-ià** : *dūsti*; galūnės *-ė* vediniai: **Gruož-ė** : plg. *gruožinėti*, **Mūs-ė** : liet. *mūsti*, *su-mūsti*, **Sām-ė** : *sėmti* (*sėmia*), kita vertus, plg. *sām-ana*, *samėti*; galūnės *-is* vediniai: **Gruož-is** : plg. *gruožinėti*; **Sām-is** : *sėmti* (*sėmia*), kita vertus, plg. *sām-ana*, *samėti*, **Šėrm-is** : *šermoti*; galūnės *-ys* vediniai: **Gruož-ys** : plg. *gruožinėti*, **Mūs-ys** : *mūsėti*, *mūsyti*, *mūsoti*, kita vertus, gali būti vedinys iš daiktavardžio *mūsaī*. 6 hidronimai padaryti iš daiktavardžių: galūnės *-ė* vedinys: **Vijūn-ė** : *vijūnas*; galūnės *-is* vediniai iš bendrinių daiktavardžių: **Bōb-is** : *bōba*, **Duñbl-is**, **Dumbl-is** : *duñblas*, **Kerėpl-is** : *kerėpla*, iš asmenvardžio: **Viktar-is** : *Viktaras*. 2 vandenvardžiai laikytini būdvardžių vediniais: galūnės *-is* vedinys **Mārg-is** : *mārgas* ir galūnės *-ius* vedinys **Švenč-iūs** : *švenčas*.

Vandenvardžio **Paviėd-as** daryba nėra aiški, galbūt jis laikytinas galūnės *-as* vediniu : plg. lenk. *powiadać*, *powiedzieć*.

Su priesagomis sudaryti vandenvardžiai yra gausiausia vedinių grupė. Daugiausia jų padaryta iš daiktavardžių: su 21 priesaga išvesti 34 hidronimai. Su priesaga *-aitis* (*-aičiai*) iš bendrinio daiktavardžio: **Ežer-aitis** : *ėžeras*, iš kitų vandenvardžių: **Drabuž-aitis** : *Drabūžis*; **Gruož-aitis** : *Gruožys*, *Gruožis*; **Verkn-aitis**, **Verkn-aičiai** : *Verknià*, *Verknė*, *Verknė*; su priesaga *-antis*: **Alk-añtis** : *alkà*, **alkas*, *alka*, *alkas*; su priesaga *-elė*: **Ak-ėlė** (2 vandenvardžiai) : *akis*; su priesaga *-eliai*: **Brad-ėliai** : *bradà*, *brādas*; su priesaga *-elis*: **Bliūd-ėlis** : *bliūdas*; **Prūd-ėlis** : *prūdas*; su priesaga *-ėlis*: **Ežer-ėlis** : *ėžeras*; su slaviška priesaga *-evka*: **Papar-evkà** : plg. brus. *nanap*; su priesaga *-ykštis*: **An-ỹkštis** : plg. ilyrų *en* 'vanduo', indoeuropiečių *an-/en-* 'vanduo, upė'; su priesaga *-inė*: **Grauž-inė** : *gráužas*, *graužas*, kita vertus, gali būti padarytas iš veiksmažodžio *gráužti* (*gráužia*); su priesaga *-inis*: **Ešer-inis** (2 vandenvardžiai) : *ešerỹs*; **Lydėk-inis** : *lydekà*, *lydėkis*; **Stag-inis**, **Steg-inis** : *stėgė*, *stegė*, *stegis*, lat. *stag-ars*, *stage*; **Vilk-inis**, **Vilk-inis** : *vilkas*; su priesaga *-iškis* iš asmenvardžio: **Kundrot-iškis** : *Kùndrota*, *Kuñdrota*, *Kùndrotas*, *Kuñdrotas*, *Kundrótas*; su slaviška priesaga *-ka* iš bendrinio daiktavardžio: **Vijūn-ka** : *vijūnas*; iš asmenvardžio: **Viktor-ka** : *Viktoras*; su priesaga *-nyčia*: **Karos-nyčia** : *karōsas*; su priesaga *-ninkas*: **Rūd-ninkas** : *rūdà*; su priesaga *-okšnis*: **Vilk-ókšnis** : *vilkas*; su priesaga *-okšnys*: **Vilk-okšnỹs** : *vilkas*; su priesaga *-(i)ukas* iš bendrinių daiktavardžių: **Pikč-iukas** : *pikčius*; **Šam-iukas** : *šāmas*; iš kitų vandenvardžių: **Gėj-iukas** : *Gėjus*; **Spindž-iukas** : *Spindžiūs*; **Šėrm-iukas** : *Šėrmis*; su priesaga *-uokšnis*: **Vilk-úokšnis** : *vilkas*; su priesaga *-uokšnys*: **Vilk-uokšnỹs** : *vilkas*; su priesaga *-uosys*: **Bal-uosỹs** : *balà*, kita vertus, gali būti vedinys iš būdvardžio *bālas*; su priesaga *-utis*: **Vilk-ūtis** : *vilkas*.

Antroji pagal vedinių gausumą yra iš veiksmažodžių padarytų priesaginių vandenvardžių grupė: su 17 priesagų išvesta 18 hidronimų. Su priesaga *-ava*: **Sam-avà** : *sėmti* (*sėmia*), kita vertus, plg. *sām-ana*, *samėti*; su priesaga *-elis*: **Greiž-ėlis** : plg. *su-greižióti*, *gríežti*; su priesaga *-ėlis*: **Mešker-ėlis** : *meškerióti*; su priesaga

-ėnas: *Lež-ėnas* (iš **Liežėnas*) : *liežti*; su priesaga -iejus: *Vern-iėjus* : plg. *virmóti*; su priesaga -inė: *Gaid-inė* : baltų **geid-*, kita vertus, gali būti vedinys iš daiktavardžio *gaidỹs*; su priesaga -inis: *Gaid-inis* : baltų **geid-*, kita vertus, gali būti vedinys iš daiktavardžio *gaidỹs*; su priesaga -iškis: *Bıld-iškis* : *bıldėti*; su priesaga -la: *Speng-là* : plg. *spingėti*; su priesaga -mena: *Dus-menà* : *dùsti*; *Žiez-mena* : *žiežti*, *žiežti*; su priesaga -ma: *Žiž-mà* : *žižti*; su priesaga -muo: *Žiez-muō* : *žiežti*, *žiežti*; su priesaga -nė: *Veřk-nė*, *Verk-ně* : *veřkti*; su priesaga -nia: *Verk-nià* : *veřkti*; su priesaga -ukas: *Svit-ùkas* : plg. *švìsti* (*švìto*); su priesaga -uosas: *Pij-úosas* : *pýti* (*pýja*, *pýjo*); su priesaga -užis: *Drab-ùžis* : plg. *drebėti*.

Mažiausiai priesagų vedinių išvesta iš būdvardžių. Su 7 darybinėmis priesagomis padaryti 8 vandenvardžiai: su priesaga -aitis: *Akl-aitis* : *āklas*; su priesaga -andis: *Gil-ándis* : *gilūs*; su priesaga -ikis: *Juod-ikis* (2 vandenvardžiai) : *júodas*; su priesaga -uka: *Liel-uka* : lat. *liēls*, liet. *liēlas*; su priesaga -(i)ukas: *Juodž-iùkas* : *júodas*; *Liel-ukas* : lat. *liēls*, liet. *liēlas*; su priesaga -ukė: *Akrugl-ùkė* : plg. rus. *округлыи*; su priesaga -ūšis: *Gil-ūšis* : *gilūs*.

Vandenvardis *Sploš-imai* greičiausiai padarytas su priesaga -imai, tačiau jo pamatinis žodis nėra aiškus, plg. lenk. *spłoszyć*.

Išskirtina ir labai negausi priešdėlinių vandenvardžių grupė. Jų tėra 3, visi – priešdėlio *pa-* vediniai, du išvesti iš kito vandenvardžio: *Pā-kojis*, *Pa-kojỹs* : *Kója*; vienas – iš bendrinio daiktavardžio: *Pa-sėžiaukỹs* : **sėžiauka*, plg. *sėžiauka*.

Iš dviejų pamatinių žodžių sudurti vandenvardžiai vadinami dūriniais. Jų taip pat yra nedaug – 8. Pagal pirmąjį pamatinį žodį jie skirstytini į daiktavardinius ir būdvardinius. Daugiausia dūrinių pirmųjų sandų padaryta iš bendrinių daiktavardžių: *Galv-ó-žeris* (iš **Galv-ó-ežeris* ar **Galv-ā-ežeris*) : *gālvis*, *gálvis* ir *ežeras*; *Kolỹt-a-ragis* : *kolytā* ir *rāgas*; *Trāk-ežeris* (2 vandenvardžiai), *Trak-ā-žeris* : *trākas* ir *ežeras*; *Vīlk-ežeris* : *vīlkas* ir *ežeras*. Vieno sudurtinio vardo pirmasis pamatinis žodis yra asmenvardis: *Mikālk-a-sėdis* : **Mikālka* ir *sėdėti*.

Likusiujų vandenvardžių pirmieji sandai padaryti iš būdvardžių: *Laūkšč-ežeris* (2 vandenvardžiai) : *laukstūs* ir *ežeras*; *Meil-upỹs* : *meilūs*, -i ir *upė*.

Iš dviejų savarankiškų žodžių susidedantys vandenvardžiai (jų yra 16) laikytini sudėtiniais. Visi jie priskirtini kilmininkiniams, t. y. tokiems, kurių pirmasis žodis yra kilmininko linksnis.

Nemažai kilmininkinių vandenvardžių pirmųjų dėmenų sudaryta iš kitų vietovardžių, ypač gyvenamųjų vietų vardų: *Bytautonių ežeras* : *Bytautónys* ir *ežeras*; *Dembinos ežeras* : *Dembinà* ir *ežeras*; *Dusmenėlių ežeras* : *Dusmenėliai* ir *ežeras*; *Genionių ežeras* : *Geniónys* ir *ežeras*; *Ismonių ežeras* : *Ismónys* ir *ežeras*; *Jogėlonių ežeras* : *Jogėlónys* ir *ežeras*; *Kaniūkų ežeras* : *Kaniūikai* ir *ežeras*; *Kazōkiškių ežeras* : *Kazōkiškės* ir *ežeras*; *Ramanavōs ežeras* : *Ramanavà* ir *ežeras*; *Salóviškių ežeras* : *Salóviškės* ir *ežeras*. Dar 2 vandenvardžių pirmieji dėmenys sudaryti iš pievų vardų: *Dūbaraisčio rėvas* : *Dūbaraistis* ir *rėvas*; *Kapanicų rėvas* : *Kapanicōs* ir *rėvas*. Vieno upėvardžio pamatinis žodis – ežero vardas: *Pākojo upėlė* : *Pākojis*, *Pakojỹs* ir *upėlė*.

Iš bendrinių daiktavardžių sudaryti tik 3 vandenvardžių pirmieji dėmenys: *Pādvario ežeras* : *padvarỹs* ir *ežeras*; *Pakalnių ežeras*, *Pakalnių upėlė* : *pakalnė*, *pakalnỹs* ir *ežeras*, *upėlė*.

III. Semantika (motyvacija)

Vandenvardžių semantika, kitaip tariant, atsiradimo motyvacija, labai įvairi, susijusi su daugeliu įvardijamųjų vandens objektų savybių.

Vieni iš dažnesnių motyvų yra greita, audringa arba, atvirksčiai, lėta tėkmė, banguojantis arba ramus vandens paviršius: **Bildiškis** : *bildėti* 'išduoti tam tikrą garsą daužant į kietus daiktus; trinksėti, dundėti', tai galbūt stipriai banguojantis ežeras, kurio bangos plakasi į krantus, ar pan.; **Drabūžis** : *drebėti* 'būti apimtam dažno krečiančio judesio (dėl šalčio, baimės ir t. t.), virpėti, tirtėti; kratytis, virpėti, veikiant išorinėms jėgoms', tai galėtų būti banguojantis ežeras; **Dusià, Dusmenà** : *dūsti* 'stigti oro, trokšti, ilsti; dvisti, švinkti, gesti', *su-dūsti* 'sušvinkti, sugesti, sudvisti', šaknis *dus-* kildinama iš balt. **dus-* 'šniokšti, sukuriuoti ir kt.'; tai galėtų būti lėtos tėkmės arba, atvirksčiai, greitai tekančios, sūkuringos upės; **Meilupỹs** : *meilūs* 'malonus, mielas', galbūt tai ramiai tekanti, gražių krantų upė; **Strūzdà** : *srūsti* (*srūdžia, srūdė*) 'aptekti kuo plūstančiu, tekančiu', tai galbūt greitai srūvantis upelis; **Ūrmis** : *ūrmis* 'didelis sukuryr', *urmulāis* 'veržliu srautu, sukuriais (apie vandenį)', tai galėtų būti ežeras, kuriame daug vandens sukurių; **Verniējus** : *virnóti* 'sroventi; pamažu virti', galbūt tai ežeras, kurio vanduo sukuriuoja, 'verda'.

Gana dažnas motyvas yra vandens spalvos, temperatūros, kvapo, skonio ar sudėties ypatybės: **Aklaitis** : *āklas* 'tamsus; uždaras, aklinas', tai yra ežeras, kurio vanduo tamsus, kitas vertus, motyvacija gali būti susijusi su krantų ypatumais: uždaras, su kitais vandens telkiniais nesusisiekiantis ežeras; **Gaidinė, Gaidinis** : balt. **geid-* 'spindėti, šviesti', t. y. ežeras, kurio vanduo šviesus, spindintis; kita vertus, motyvacija gali būti susijusi su gyvūno pavadinimu: *gaidỹs* 'naminis paukštis, vištų patinas (*Gallus gallinaceus*)'; **Juodikis** (2 vandenvardžiai), **Juodžiukas** : *júodas* 'anglies spalvos, tamsus', t. y. ežerai, kurių vanduo juodas, tamsus; **Márgis** : *márgas* 'su ne vienos spalvos dėmėmis, juostomis, ornamentais, raibas, rainas', t. y. ežeras, kurio vanduo ne vienos spalvos, dėmėtas, raibuliuojantis; **Mūsė** : *mūsti* 'tirštėti verdant, suvirti į košę', *su-mūsti* 'sutirštėti verdant, smarkiai suvirti; patišti; susidrumsti', tai galbūt upelis, kurio vanduo drumstas; **Mūsỹs** : *mūsāi* 'stovinčio vandens paviršiuje susidarę žali maurai; pelėsiai', *mūsėti, mūsyti, mūsóti* 'trauktis mūsais', tai būtų ežeras, kurio vanduo neskaidrus, apsitraukęs maurais; **Rūdninkas** : *rūdà* 'gamtinė mineralinė medžiaga, iš kurios gaunami metalai; prasta, pelkėta žemė su durpių priemaiša, rūdynė', tai šaltinis, kuriame yra rūdos; **Sōlius, Sōlis, Solỹs** : *sōlymas* 'sūrymas', pr. **sālis* < balt. **sālis* 'druska', tai būtų ežeras, kurio vanduo sūrus, ar pan.; **Spenglā** : *spingėti* 'skaisčiai šviesti, žibėti, žerėti', balt. **speng-/sping-* 'žibėti, spindėti', t. y. ežeras, kurio vanduo šviesus, žibantis; **Svitūkas** : *švīsti* (*švīto*) 'imti šviesti, spindėti, spūsti; darytis šviesesniam, labiau apšviestam; darytis šviesesnės spalvos, ryškesniam, labiau matomam', tai būtų šviesaus, skaidraus vandens ežeras; **Šėrmis** : *šermóti* 'šarma trauktis, šerkšnyti', *šārmās* 'pilkšvas, širmas', *šarmà* 'šerkšnas', t. y. ežeras, kurio vanduo pilkas, širmas.

Dažnai motyvas yra vandens objektus apibūdinantys įvairūs fiziografiniai duomenys: vagos krypties, krantų (formos) ypatumai, dydis ir pan.: **Akėlė** (2 vandenvardžiai) : *akis* 'liūne kiaura vieta; pelkių ar baigiančių užaugti ežerų nedidelis vandens plotas; iš gilumos prasimušęs šaltinis, akivaras', tai būtų nedideli, užan-

kantys ežerai; *Akruglūké* : rus. *округлыю* ‘panašus į apskritimą, apskritos formos’, t. y. apvalios formos ežeras; *Alkañtis, Aļkas* : *alkà*, **aļkas* ‘balokšnis, tvenkinys’, *alka* ‘vieta ant kalno, kur būdavo deginamos aukos; senovės lietuvių šventovė’, *aļkas* ‘kalnelis, apaugęs medžiais; senovės lietuvių šventovė, alka’, tai galėtų būti nedideli, į balas panašūs ežerai arba ežerai, šalia kurių buvo lietuvių šventovės; *Baluosỹs* : *balà*, *bālas* ‘baltas’, t. y. nedidelis į balą panašus ežeras, kita vertus, motyvacija gali būti susijusi su vandens spalva: ežeras, kurio vanduo skaidrus, šviesus; *Bliūdēlis* : *bliūdās* ‘dubuo’, t. y. apvalios formos ežeras; *Didžiūlis* : *didžiūlis* ‘žymus savo apimtimi, stambus; tolimas, ilgas; žymus skaičiumi, kiekiu, gausus, apstus’, t. y. labai didelis ežeras; *Ežeraitis, Ežerēlis* : *ēžeras*, t. y. nedideli ežerai; *Gėjus* : plg. *gijà* ‘siūlas, sruoga; drika’, *geinỹs* ‘lenkta lazda ripkai mušti’, *gė-/gi-/gei-* ‘lenktas, riestas’, t. y. lenktos formos ežeras; *Greižēlis* : *su-greižiōti* ‘sugręžioti’, *grīēžti* ‘sukti, gręžti’, *graižās* ‘lankas’, *graižūs* ‘vingiuotas, kreivotas’, tai galėtų būti netiesių, vingiuotų krantų ežeras ar pan.; *Gruōžė, Gruōžis, Gruožỹs* : *gruožinēti* ‘graužinėti’, t. y. upė ir ežeras, kurių vanduo graužia, ardo krantus, ar pan.; *Lieluka, Lielukas* : lat. *liēls*, liet. *liēlas* ‘didelis’, t. y. didelis ežeras; *Kerēplis* : *kerēpla* ‘nedailus, išsikėtojęs daiktas; išsiskėtęs, išsišakojęs augalas (ppr. medis, krūmas)’, t. y. nelygių krantų, daug kyšulių turintis ežeras; *Kója* : *kója*, t. y. pailga, siaura ežero dalis; *Laūkščežeris, Laūkščežeris (Dīdelis)* : *laukstūs* ‘nejaukus, ilgas, nykus’, tai galėtų būti sunkiai prieinami, klampiu, apaugusių krantų ežerai ar pan.; *Ležėnas* : (iš **Liežėnas*) : *liēžti* ‘graužti, išplauti (apie upę, vandenį)’, t. y. krantus graužiantis griovys; *Pijúosas* : *pýti (pýja, pįjo)* ‘gerti drėgmę, bjurti, žliugti, tižti’, tai galėtų būti patvinstantis ar labai vandeningas ežeras; *Prūdēlis* : *prūdas* ‘tvenkinys’, t. y. nedidelis ežeras; *Samavà, Sāmė, Sāmis* : *sēmti (sēmia)* ‘imti, pilti skysčių, kabinti biralų; užlieti, tvindyti’, plg. *samūs* ‘kuriuo galima daug pasemti; kuriuo patogu semti’, tai kokias nors vietas (pievas, laukus, miškus) apsemiantys upelis ir ežeras; kita vertus, plg. *sāmana, samēti* : *ap-samēti* ‘apsamanoti’, tokiu atveju tai galėtų būti samanoto dugno ar samanotų pakrančių vandens objektai; *Sąsmauga* : *sąsmauga* ‘susiaurėjusi ežero, miško, pievos ir pan. vieta, sąsiauris’, t. y. siaura ežero dalis; *Siaūrumos* : *siaurumà* ‘siauroji vieta’, t. y. siaura ežero dalis; *Spindžiūs* : *spīndžiūs* ‘siaura, tiesi ir ilga linija, iškirta miške, proskyna, iškarta; vieta, plotas tarp iškartų, proskynų’, t. y. siauros formos miške esantis ežeras; *Valkà* : *valkā* ‘nedidelis klanas, bala, negili lietaus prilyta duobė ant kelio, pievoje, dirvoje, kieme ir pan.’, tai būtų nedidelis (į balą panašus) ežeras.

Kai kurie vandenvardžiai motyvacijos požiūriu sietini su įvardijamųjų objektų dugno ypatybėmis: *Bedūgnis* (2 vandenvardžiai) : *bedūgnis* ‘be dugno; labai gilus; didelė gelmė, pragarmė’, t. y. gilus, klampus ežeras; *Bradēliai, Brādos* : *bradà*, *brādas* ‘didelis purvas, klampus kelias, šlapia vieta; upės seklesnė vieta, kur galima pervažiuoti; brasta; upėje gilesnis lygus tarpas’, tai upeliai, kuriuose yra seklesnių, pervažiuoti galimų vietų; *Dubelkà* : *dūbti* ‘darytis dubiam, rastiš idubai, linkti; klimpti, smegti, grimzti’, t. y. idubęs, gilus griovys; *Duñblis, Dumblis* : *duñblas* ‘nusėdusios drumzlės, šlapias suplaktas purvas’, t. y. ežerai, kurių dugnas dumblingas, klampus; *Galvóžeris* : *galvīs, gálvois* ‘savaime pasidariusi kūdra senos upės vagos vietoje ar užutėkyje’, balt. **galva-* ‘duburingas’, t. y. duburingas ežeras; *Gilándis, Gilūšis* : *gilūs* ‘toli einantis nuo paviršiaus į centrą, dubus’, tai

gilūs ežerai; *Graužinė, Graužinka* : *gráužas, graūžas* 'smulkūs akmenukai; žvyro sudėtinė dalis; žvyras; žemė prie graužo; graužynė; potvynio sunešta smėlio krūva, salelė; žvirgžduotas, smėlėtas upės ar ežero pakraštys; kriaušis', t. y. upelis, kurio dugnas akmenuotas, žvyruotas, smėlingas; *Piėskos* : *pieskà* 'smėlis; smėlinga dirva, smėlinga žemė', t. y. smėlėto dugno ežeras; *Sėklius* : *sėklius, sėkliūs* 'sekluma ežere ar upėje', t. y. sekli ežero dalis.

Vandenvardžių atsiradimo motyvai dažnai priklauso nuo įvardijamųjų objektų tekėjimo (ištekėjimo, įtekėjimo) ar buvimo vietos, priklausomybės ir pan. Išskirtini keli pogrupiai: 1) su įvairiais bendriniais žodžiais susiję vandenvardžiai: *Mačiulà* : brus. *мачула* 'žolės priaugusi kūdra', tai būtų per kūdrą tekantis upelis ar pan.; *Mėlnyčia* : *mėlnyčia* 'malūnas', t. y. upelis, prie kurio stovėjo malūnas; *Pādvario ežeras, Padvarjys* : *padvarjys* 'vieta palei dvarą', t. y. prie dvaro esantis ežeras; *Pakalnių ežeras, Pakalnių upėlė* : *pakalnė, pakalnys* 'žema vieta kalno papėdėje, slėnys', t. y. pakalnėje, slėnyje esantys ežeras ir upelis; *Paparevkà* : brus. *nanap* 'neapsėtas arimas; rugiena', galbūt tai šalia laukų, arimų esantis ežeras; *Pasėžiaukjys* : **sėžiauka*, plg. *šėžiauka* 'kūdra', t. y. šalia kūdros esantis šaltinis; *Pāskardės* : *paskardė* 'vieta prie skardžiaus, pašlaitė', t. y. prie skardžio esantis ežeras; *Trākežeris, Trakāžeris, Trākežeris* : *trākas* 'aukšta, sausa pieva, apaugusi retais krūmais bei medžiais, miško aikštelė; iškirsta ar išdegusi miško vieta, skynimas; tarpas tarp pelkių ar ežerų praeiti, pravažiuoti', t. y. šalia traukų esantys ežerai; 2) su kitais vietovardžiais susiję vandenvardžiai: *Bytautonių ežeras* : *Bytautónys* k., t. y. ežeras, esantis Bytautonių kaime ar jam priklausantis; *Dembinos ežeras* : *Dembinà* k., t. y. ežeras, esantis Dembinos kaime ar jam priklausantis; *Drabužaitis* : *Drabūžis* ež., t. y. netoli Drabužio esantis už jį mažesnis ežeras; *Dūbaraisčio rėvas* : *Dūbaraistis* pv., t. y. per Dubaraistį tekantys upeliai; *Dusmenėlių ežeras* : *Dusmenėliai* k., t. y. ežeras, esantis Dusmenėlių kaime ar jam priklausantis; *Gėjukas* : *Gėjus* ež., t. y. netoli Gėjaus esantis už jį mažesnis ežeras; *Genionių ežeras* : *Geniónys* k., t. y. Genionių kaime esantis ar jam priklausantis ežeras; *Gruožaitis* : *Gruožjys, Gruožis* ež., t. y. netoli Gruožio esantis už jį mažesnis ežeras; *Ismonių ežeras* : *Ismónys* k., t. y. ežeras, esantis Ismonių kaime ar jam priklausantis; *Jogėlonių ežeras* : *Jogėlónys* k., t. y. ežeras, esantis Jogėlonių kaime ar jam priklausantis; *Kaniūku ežeras* : *Kaniūkai* k., t. y. Kaniūku kaime esantis ar jam priklausantis ežeras; *Kapanicų rėvas* : *Kapanicos* pv., t. y. per Kapanicas tekantis griovys; *Kazokiškių ežeras* : *Kazokiškės* k., t. y. Kazokiškių kaime esantis ar jam priklausantis ežeras; *Pākojis, Pakojjys* : *Kója* ež., t. y. netoli Kojos esantis ežeras; *Pākojo upėlė* : *Pākojis, Pakojjys* ež., t. y. iš Pakojo ištekantis upelis; *Ramanavōs ežeras* : *Ramanavà* ež., t. y. Ramanavos kaime esantis ar jam priklausantis ežeras; *Salóviškės, Salóviškių ežeras* : *Salóviškės* vs., t. y. Saloviškių viensėdyje esantis ar jam priklausantis ežeras; *Spindžiukas* : *Spindžiūs* ež., t. y. šalia Spindžiaus esantis už jį mažesnis ežeras; *Šermukas* : *Šėrmis* ež., t. y. šalia Šermio esantis už jį mažesnis ežeras; *Verknaitis, Verknaičiai* : *Verknià, Veřknė, Verknė* up., t. y. ežerai, per kuriuos perteka Verknė; 3) su asmenvardžiais susiję vandenvardžiai: *Geisčiūlis* : **Geisčiūlis*, t. y. žmogui, pavarde Geisčiulis, priklausantis, jo žemėje esantis ežeras; *Kundrotiškis* : *Kūndrota, Kuñdrota, Kūndrotas, Kuñdrotas, Kundrótas*, t. y. žmogui, pavarde Kundrota, Kundrotas, priklausantis, per jo žemę

tekantis upelis; *Mikálkasėdis* : **Mikálka, sėdėti* ‘pastoviai gyventi (kokioje vietoje)’, t. y. upelis, prie kurio gyvena Mikalka, ar jam priklausantis upelis; *Viktaris, Viktorka* : *Viktaras, Viktoras*, tai žmogui, vardu ar pavarde Viktaris arba Viktoras, priklausantis, jo žemėje esantis ežeras.

Vieno vandenvardžio atsiradimo motyvas sietinas su įvardijamojo objekto paskirtimi: *Meškerėlis* : *meškeriōti* ‘gaudyti žuvis meškere’, t. y. ežeras, kuriame meškeriojama.

Vandenvardžių motyvacija sietina ir su gyvūnų pavadinimais. Tokie vardai, matyt, susidarė dėl to, kad gyvūnai, iš kurių pavadinimų kilę vandenių vardai, galėjo tikrai ar tariamai, nuolat ar tam tikrą laiką gyventi, būti (pvz., plaukioti, maudyti, gerti) vandenyje ar šalia jo: *Ešerinis* (2 vandenvardžiai) : *ešerỹs* ‘tokia ešerinių šeimos žuvis (Perca fluviatilis)’, tai ežerai, kuriuose daug ešerių; *Karosnyčia* : *karōsas*, t. y. tvenkinys, kuriame yra (daug) karosų; *Lydėkinis* : *lydekà, lydėkis*, tai ežeras, kuriame yra (daug) lydekų; *Staginis, Steginis* : *stėgė, stegė, stegis* ‘trispnyglė dyglė (Gasterosteus aculeatus)’, lat. *stagars* ‘dyglė, stegė’, *staģe* ‘meknė’, t. y. ežeras, kuriame yra tokių žuvų; *Šamukas* : *šāmas* ‘stambi gėlujų vandenių žuvis su ūsais (Silurus glanis)’, tai ežeras, kuriame yra šamų; *Vijūnė, Vijūnka* : *vijūnas* ‘nedidelė, plona mažais žvyneliais žuvis, pyplys (Misgurnus fossilis)’, t. y. ežeras, kuriame laikosi vijūnai; *Vilkežeris, Vilkūtis, Vilkinis, Vilkinis, Vilkuokšnys, Vilkuokšnis, Vilkokšnis, Vilkokšnys* : *vilkas*, t. y. ežerai, prie kurių gyventa vilkų.

Vieno ežero vardo motyvacija susijusi su augalo pavadinimu: *Koljtaragis* : *kolytā* ‘dirvinė čiūžutė (Thlaspi arvense)’ ir *rāgas* ‘smailus žemės plotas, išikišęs į jūrą, ežerą ar mišką, pusiasalis’, t. y. ežeras, kurio pusiasaliuose auga kolytos.

Yra ir vandenvardžių, neturinčių kokios nors išskirtinės motyvacijos. Jie tiesiog yra tikriniais vardais tapę bendriniai vandens objektų pavadinimai: *Anýkštis* : plg. su ilyrų *en* ‘vanduo’, *enach* ‘pelkė, bala’, indoeuropiečių *an-/en-* ‘vanduo, upė’; *Griovà* : *griovà* ‘dauba, lenkė; tarpukalnė, griovys; griūvantis upės krantas; skardis’; *Įvoda* : *įvoda* ‘griovys’; *Prūdas* : *prūdas* ‘tvenkinys’; *Šaltiniai* : *šaltinis* ‘iš žemės tekanti vandens versmė’.

Keli vandenvardžiai semantiškai laikytini mitologiniais: *Pikčiukas* : *piktas* ‘kuris greit supyksta, vaidingo būdo; apimtas pykčio, supykęs, susierzinęs; didelis, smarkus; kuris blogai elgiasi, nedoras; atšiaurus, nepalankus, nemalonus’, *pikčius* ‘kas piktas, nuolat nepatenkintas kuo, pikčiurna’; *Švenčiūs* : *šveñtas* ‘pagarbiai saugomas, laikomas; iš pagarbos neliečiamas’; *Žiežmena, Žiežmuō* : *žiežti, žiežti* ‘pykti, niršti; barti, uiti’; *Žižmà* : *žižti* ‘pykti’.

Dar vienas upėvardis motyvacijos požiūriu greičiausiai yra metaforinis: *Kunigáikštis* : *kunigáikštis* ‘karo vadas ir srities valdovas feodalinėje Lietuvoje ir kituose kraštuose’, tai galbūt koku nors požymiu iš kitų išsiskiriantis, kažkuo didingas ežeras.

Išvados

1. Onuškie valsčiaus vandenvardžiai kilmės požiūriu priskirtini indoeuropietiskajam, baltiskajam ir lietuviškajam sluoksniui. Be to, yra iš slaviškų žodžių kilusių ir neaiškios kilmės hidronimų.

- 1.1. Indoeuropietiškojo sluoksniu vandenvardžiu galima laikyti ežero vardą *Anýkštis*.
- 1.2. Net 18 vandenvardžių yra baltiškojo sluoksniu: *Dusià, Dusmenà, Gaidinë, Gaidinis, Galvóžeris, Gėjus, Gruožė, Gruožys, Gruožis, Líeluka, Líelukas, Sōlius, Sōlis, Solys, Spenglà, Stagìnis, Stegìnis, Svitùkas*.
- 1.3. Didesnės dalies vandenvardžių kilmei paaiškinti pakanka lietuvių kalbos duomenų.
- 1.4. Iš slavų kalbose vartojamų žodžių kilo 3 vandenvardžiai.
- 1.5. Kilmės analizė rodo, jog absoliuti dauguma vandenvardžių yra autentiški, susidarę baltų ir lietuvių kalbų dirvoje.
- 1.6. Hidronimai *Sōlius, Sōlis, Solys, Svitùkas* dėl kilmės ir fonetinių ypatumų gali būti išnykusių baltų kalbų – prūsų, jotvingių – reliktai.
- 1.7. Iškeltinos naujos, ligšioliniuose hidronimų tyrimuose nesančios, vandenvardžių *Bildiškis, Drabūžis, Grauzinė, Grauzinka, Gruožė, Gruožys, Gruožis, Samavà, Sāmė, Sāmis, Sōlius, Sōlis, Solys, Stagìnis, Stegìnis, Šėrmis, Ūrmis, Verniėjus* kilmės hipotezės ar galimi dar neminėti jų ryšiai su bendriniais žodžiais.
2. Darybos požūriu vandenvardžiai yra pirminiai, t. y. sutampantys su bendriniais žodžiais, ir antriniai, t. y. sudaryti panaudojant papildomas darybos priemonės.
 - 2.1. Pagal darybos būdą daugiausia yra priesaginių vandenvardžių – 50, arba 42,8 proc. visų aiškesnės darybos vandenvardžių, po to pagal dažnumą eina pirminiai hidronimai – 22, arba 18,8 proc., galūnių vediniai – 18, arba 15,4 proc., sudėtiniai – 16, arba 13,7 proc., sudurtiniai – 8, arba 6,9 proc., ir priešdėlių vediniai – 3, arba 2,6 proc.
 - 2.2. Onušio valsčiaus vandenvardžių darybos polinkiai panašūs į visos Lietuvos tuo, kad abiem atvejais daugiausia yra priesagų vedinių, tačiau šioje teritorijoje sudurtinių hidronimų yra daug mažiau nei visoje Lietuvoje, o pirminių ir galūnių vedinių – daugiau nei visoje šalyje. Sudurtinių vardų nedaug, matyt, todėl, kad Onušio valsčiuje nėra daug upių ir upelių, kurių vardai dažnai daromi suduriant du žodžius, kurių antrasis būna *ùpė*.
3. Vandenvardžių semantika arba atsiradimo motyvacija labai įvairi, bet galima išskirti dažniau pasitaikančius motyvus.
 - 3.1. Daugiausia yra vandenių vardų, reiškiančių buvimo vietos, priklausomybės, taip pat vagos krypties, krantų (formas), dydžio ypatumus.
 - 3.2. Kiek rečiau vandenvardžių semantika arba motyvacija sietina su gyvūnų (daugiausia žuvų ir vilko) pavadinimais, taip pat su vandens spalvos, kvapo, temperatūros, objektų dugno ypatybėmis.
 - 3.3. Retai motyvas vandenvardžiams atsirasti esti vandens paviršiaus ar tėkmės ypatumai, taip pat mitologinės priežastys ir tiesioginis ryšys su bendriniais vandens objektų pavadinimais.
 - 3.4. Mažiausiai (po 1) nustatyta metaforinių, su augalo pavadinimu sietinų ir objekto paskirtį reiškiančių vandenvardžių.

Sutrumpinimai

avd. – asmenvardis	liet. – lietuvių
b. – bala	plg. – palygink
bdv. – būdvardis	pr. – prūsų
brus. – baltarusių	pv. – pieva
ež. – ežeras	pvd. – pavardė
ide. – indoeuropiečių	up. – upė
Jrb – Jurbarkas	upl. – upelis
k. – kaimas	vs. – viensėdis
lat. – latvių	vv. – vietovardis
lenk. – lenkų	

Literatūra ir šaltiniai

- Balkevičius J., Kabelka J. *Latvių–lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius, 1977.
- Bilkis L. Lietuvių helonimai: termino teikimas, sąvoka, vieta toponiminėje sistemoje, *Lituanistica*, 1997, Nr. 1 (29), p. 35–57.
- Kuzavinis K., Savukynas B. *Lietuvių vardų kilmės žodynas*, Vilnius, 1987.
- Lietuvių kalbos žodynas (1941–2002, t. I–XX): elektroninis variantas*, Vilnius, 2005, www.lkz.lt.
- Lietuvių pavardžių žodynas*, Vilnius, 1985–1989, t. 1–2.
- Lietuvos vietovardžių žodynas*, Vilnius, 2008, t. 1.
- Mažiulis V. Dėl *Dusetų* vardo kilmės. *Kazimiero Būgos konferencija: etimologija ir onomastika. Konferencijos programa ir tezės*, Vilnius, 1993, p. 19–20.
- Mažiulis V. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*, Vilnius, 1988, t. 1; 1993–1996; t. 2–3; 1997, t. 4.
- Mažiulis V. Apie vardus *Trakai* ir *Galvys (Gálvė)*, *Baltistica*, 2006, t. 41 (3), p. 508–510.
- Savukynas B. Ežerų vardai, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1960, t. 3, p. 289–300; Ežerų vardai, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1961, t. 4, p. 219–226; Ežerų vardai, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1962, t. 5, p. 191–198; Ežerų vardai, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1966, t. 8, p. 183–194.
- Vaitkevičiūtė V. *Lenkų–lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius, 1979.
- Vanagas A. *Lietuvos TSR hidronimų daryba*, Vilnius, 1970.
- Vanagas A. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981.
- Vanagas A. Lietuvių hidronimų semantika, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1981, t. 21, p. 4–153.
- Ожегов С. И. *Словарь русского языка*, Москва, 1984.
- Яшкін І. Я. *Беларускія геаграфічныя назвы*, Мінск, 1971.

Onušio valsčiaus gyvenamųjų vietų vardų daryba ir kilmė

Marija Razmukaitė

Ūnuškio valsčius – vienas didesnių Trākų apskrities valsčių tarpukario Lietuvoje, turėjęs per 150 gyvenviečių (su dvarais ir vienkiemiais); didesnę gyvenviečių spiečių iš devynių šios apskrities valsčių turėjo tik Aukštadvario, Vievio bei Žāslių valsčiai¹.

Dvarų vietoje, girių bei klampynių apsuptyje išaugusio miestelio vardas *Ūnuškis* įvairiai minimas istorijos šaltiniuose, tačiau siejamas su tuo pačiu asmenvardžiu. Pavyzdžiui, XV a. kryžiuočių karo kelių aprašymuose minimas *Ywanendorf* manytina bus tas pats Onuškis, nors, kita vertus, šaltiniai mini ten pat ir *Hannusdorf*, kuris sietinas su *Hanuso* ar *Anuso*, kurio žemėje buvo gyvenamieji trobesiai, vardu². Šiaip ar taip, bet kuriuo atveju, vietovardis sietinas su tarminiais ar kitų kalbų (slavų, germanų) paveiktais vardo *Jōnas Onus-* (*Anus-*) šaknies variantais.

Kiti valsčiaus vietų vardai pateikiami suskirstant juos pagal darybinius požymius, drauge paaiškinant ir pamatinių žodžių kilmę.

Darybos aspektu visi aptariami vietų vardai skirstytini į pirminius ir antrinius³.

Kilmės požiūriu vietų vardai bus skirstomi į vietovardinius, t. y. kilusius iš vandenvardžių ar kitų vietų vardų, apeliatyvinius, t. y. kilusius iš bendrinių žodžių, ir asmenvardinius, t. y. kilusius iš pavardžių, vardų, pravardžių.

I. Pirminiai gyvenamųjų vietų (oikonimų) vardai

Pirminiais vardais laikomi tie, kurie neturi formalių darybos požymių, t. y., kurie, pereidami iš kitų leksikos sluoksnių į oikonimus, neišgauna darybos formantų, bet formaliai sutampa su tais žodžiais, iš kurių jie kilę ar padaryti.

Pirminių oikonimų Onušio valsčiuje yra vienaskaitinių (vienaskaitos formos) ir daugiskaitinių (daugiskaitos formos).

A. Vienaskaitiniai oikonimai

1. Vietovardiniai (iš vandenvardžių): *Krokšlė* vs.: *Krokšlė* up. (Btr)⁴; *Pakojys* vs. (išn.): *Pakojys* ež. (Onš); *Spindžiūs* k.: *Spindžiūs* ež. (Onš); *Trākežeris* vs.: *Trākežeris* ež. (Onš).

2. Apeliatyviniai: *Rudniā*⁵ k. (LAV): *rudnia* „geležies lydimo krosnis“⁶; *Lelyvā* vs.: *lelyvas*, -ā „*tylus, ramus*“;

¹ Duomenys imti iš 1935–1940 m. laikotarpiu sudarytų gyvenviečių vardų bylų, saugomų Lietuvos kalbos instituto Vardyno skyriuje. Šios rankraštinės bylos (mašinarštis) sudarytos pagal apskritis ir valsčius; gyvenamųjų vietų vardai jose prieškarui kalbininkų norminti, kirčiuoti, parengti spaudai.

² Plg. Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Bostonas, 1964, t. 1, p. 473–474; Vanagas A. *Lietuvos miestų vardai*, Vilnius, 2004, p. 147–150.

³ Dėl tokio detalesnio vietų vardų skirstymo žr. Vanagas A. *Lietuvos TSR hidronimų daryba*, Vilnius, 1970, p. 25.

⁴ Ežerų ir upių vardai bei jų lokalizacijos nurodomos kaip „Lietuvos TSR upių ir ežerų vardyne“ (Vilnius, 1963).

⁵ Kai kurie vietų vardai fiksuoti tik leidinyje „Lietuvos apgyventos vietos“ (Kaunas, 1925), tokiu atveju prie jų pažymėta skliaustuose šio šaltinio santrumpa LAV.

⁶ Dėl kai kurių bendrinių žodžių ir jų reikšmės aiškinimų žr. „Lietuvių kalbos žodynas“ (t. 1–20, Vilnius, 1968–2002).

Šafárné k.: lenk. szafarnia „sandėlis, kamara“⁷; Ūtā k., vs., plg. lenk. huta „lydykla, gamykla“; Žalióji k.: žalióji < žālias, -iā.

B. Daugiskaitiniai oikonimai

1. Apeliatyviniai: **Bijūnai** k.: *bijūnas*; **Išdagai** k.: *išdagas* „išdegusi ar saulės išdeginta vieta“; **margėliai** k. (išn.): *margėlis*, plg. *mārgas* „žemės matas“; **Pabaliai** k.: *pabaliai*, *pabalys* „vieta pagal balą; pieva (ppr. nuganyta, nušienauta)“; **Skynimai** k.: *skynimas*, *skynimas*; **Ūžtilčiai** k.: *ūžtiltis* „vieta už tilto“.

2. Asmenvardiniai: **Bičiūnai** k.: *Bičiūnas*⁸ pvd.; **Bytautónys** k., buv. dv.: **Bytautonis*⁹, plg. *Býtautas* pvd.; **Būrbonys** k.: **Burbonis*, plg. *Būrba*, *Būrbas* pvd.; **Damonónys** k.: **Damononis*, plg. *Damónskas* pvd.; **Danòsai** vs.: **Danosas*, plg. *Dānasas* pvd.; **Deriónys** k., buv. plv. (sen. *Deronio* vs. (LAV)): **Derionis*, plg. *Dereivà* pvd.; **Geniónys** k.: *Geniōnis* pvd.; **Gerviniai**¹⁰ k.: **Gervinis*, plg. *Gérvė*, *Gervys* pvd.; **Grioviniai** k.: **Griovinas*, plg. *Grioviškis* pvd.; **Gudāšiai** k.: *Gudāšius* pvd.; **Jačiónys** k.: *Jočiōnis* pvd.; **Jogėlónys** k.: **Jogėlonis*, plg. *Jógėla*, *Jogelėvičius* pvd.; **Jankoṽicai** k. (sen. *Jankavičių*, *Jankavicų* k. (LAV)): *Jankovicas* pvd.; **Jūrgionys** k., dv.: *Jūrgionis* pvd.; **Kaniūkai** k.: **Kaniūkas*, plg. *Kaniūchas* pvd.; **Karaliūnai** k.: *Karaliūnas* pvd.; **Karėivonys** k., buv. dv.: **Kareivonis*, plg. *Karėiva* pvd.; **Kęštūčiai** k.: *Kęštūtis* v., pvd.; **Migūičionys** k.: **Miguičionis*, plg. *Migōnis* pvd.; **Nuprónys** k.: *Nupronis*, plg. *Anūpris*, *Anuprėvičius* pvd.; **Petrauskaĩ** k. (sen. *Petraučiznos* vs. (LAV)): *Petráuskas*, *Petraūskas* pvd.; **Pribónys** k.: **Pribonis*, plg. *Prýbė*, *Pribišas* pvd.; **Puodžiai** k.: *Puodžius*, *Puodzys* pvd.; **Radžūnai** k.: *Radžūnas* pvd.; **Skabeĩkiai** k.: *Skabeĩkis* pvd.; **Smaliaĩ** k.: *Smalys* pvd.; **Šiláičiai** vs. (išn.): *Šiláitis* pvd.; **Taučiónys** k.: **Taučionis*, plg. *Taučys*, *Taučius* pvd.; **Vaikantónys** k.: **Vaikantonis* < **Vain-kantonis*, plg. v. *Kaĩt-vainas*; **Vanagai** k.: *Vānagas* pvd.; **Varliaĩ** k.: **Varlys*, plg. *Varláuškas* pvd.; **Viēštartónys** k.: **Vieštartonis*, plg. *Vieštartas* pvd.; **Zakáičiai** dv. (išn.): *Zakáitis* pvd.; **Zakarai** (išn., sen. *Zakarų* plv., vs. (LAV)): *Zākaras* pvd.; **Žilinaĩ** bk., buv. ir dv.: *Žilinas* pvd.; **Žūkliaĩ** k.: *Žūkljus* pvd.

Šiai darinių grupei gali būti priskiriami ir keli neaiškios kilmės kaimų vardai: **Diržamenys** k. (*Diržamonių* k. (LAV)), plg. *Diržius* pvd.; **Ismónys** k. (*Ismonio* k.); **Kalėnai** k., plg. *Kaláitis*, *Kaliūnas* pvd.; **Lausgėniai** k. (sen. *Lauzgionių* k. (LAV)), plg. *Liausgėnas* pvd.

II. Antriniai oikonimai

Tai oikonimai, turintys jų darybos formantų ar kitų rodiklių – tai galūnių, priesagų ar priešdėlių vediniai, dūriniai bei sudėtiniai vardai.

A. Vediniai

1. Galūnių vediniai

a) vietovardiniai (iš vandenvardžių): **Dūsmenys** bk., k.: *Dusmena* up. (Dg); **Rūklabalis** vs. (išn.): *Rūkliabalė* rst., plg. *rūklis*, -ė „kas susiraukšlėjęs“, *rūklis*, -i „užsidaręs, niūrus“.

⁷ Dėl lenkų kalbų žodžių ir jų aiškinimo žr. Vaitkevičiūtė V. „Lenkų-lietuvių kalbų žodynas“, Vilnius, 1979.

⁸ Dėl pavardžių bei jų paplitimo žr. „Lietuvių pavardžių žodynas“ (Vilnius, 1985, d. 1; Vilnius, 1989, d. 2), dėl vardų – žr. Kuzavinis K., Savukynas B. „Lietuvių vardų kilmės žodynas“, Vilnius, 2003.

⁹ Kai žodis ar asmenvardis rekonstruojamas, prieš žodį rašoma žvaigždutė.

¹⁰ Galima vietovardžio sąsaja ir su apeliatyvu *gėrvė*.

b) apeliatyviniai: *Ažuolijai* k.: *ažuolijà „ažuolynas“*; *Rakščia* vs.: *rakštūs, -i „tankus, susiraizgęs“*; *Sālos* k.: *salà „pakilesnis, sausas žemės plotelis liūne, raiste“*; *Ūžtilčiai*¹¹ k. (sen. *Užtilčio* vs. (LAV)): *ūžtiltis*.

2. Priesagų vediniai

2.1. Vietovardiniai: a) iš kitų oikonimų su priesaga *-ėliai*: *Bytauton-ėliai* k.: *Bytautónys* k.; *Dusmen-ėliai* k.: *Dūsmenys* bk., k.; *Gruožnink-ėliai* k.: *Grúožninkai* k.; *Samnink-ėliai* k.: *Sámninkai* k.;

b) iš vandenvardžių su priesaga *-(i)ninkai*: *Drabuž-niškai* k., dv.: *Drabūžis* ež. (Sem); *Grúož-ninkai* k.: *Grúožė* up. (Onš); *Sám-ninkai* k.: *Sámė* up., *Sāmis* ež. (Onš); *Spengl-iniškai* k.: *Spenglà* up. (Onš); su priesaga *-iškės – Viktōr-iškės* vs. < ? **Viktār-iškės*: *Viktaris* ež. (Onš); su priesaga *-k-*: *Gelužkės* plv. (išn.): *Gelūžis* ež. (Auk);

c) iš apeliatyvų: *Pakal-niškai* k.: *pakalñė*; *Zaizdr-áuka* vs.: **zaizdrà*, plg. *žaiždrà „vieta (lauke ar kamine) ugniai kūrenti“*.

2.2. Asmenvardiniai

Su *-(i)ava*¹²: *Aleksandr-avà* k.: *Aleksándras* v., pvd.; *Grink-ava* dv., plv. (dab. *Grìnk-iškės* k.): *Grìnka*, *Grìnkus* pvd.; *Julijan-avà* k.: **Julijanas*, **Julijana*, plg. *Julijōnas*, *Julijonà* v.; *Kamar-avà* dv.: **Kamaras*, plg. *Kōmaras* pvd.; *Kazimier-avà* plv. (išn.): *Kazimieras* v.; *Modest-avà* dv. (išn., sen. *Modestavo* dv. (LAV)): *Modēstas* v.; *Paulin-ava* vs. (išn.): *Páulinas* v.; *Raman-avà* k.: *Ramanas* pvd., plg. *Ramōnas*; *Sinkevič-iava* vs. (išn.): *Sinkėvičius* pvd.; *Stanisl-ava* dv. (išn.) (dab. ? *Stōn-iškė* k.): *Stanislavas* v.; *Tamoš-iava* vs. (išn.): *Tamōšius* v., pvd.;

su *-avė – Grend-avė* k.: *Grėnda* pvd.;

su *-čizna – Arlau-čiznà* dv. (išn.): *Arláuskas*, *Arláuskas* pvd.;

su *-yčia – Žežnyčia* vs. (išn.): **Žežnys* ar pan., plg. *Žežnėvičius* pvd.;

su *-inė – Lak-inė* vs. (išn.) (sen. *Lakinių* vs. (LAV)): *Lakis* pvd.;

su *-iškė – Aleks-iškė* vs. (sen. *Aleks-eikà* vs.): *Aleksà*, *Áleksas*, *Aleksjys* v., pvd.; *Cecil-iškė* vs. (išn., LAV) < ? **Cecil-iškė*, plg. *Cecilė* v.;

su *-iškės*: *Alabūrd-iškės* k.: *Alabūrda* pvd.; *Bāb-iškės* vs. (išn.): *Babjys* pvd. (dar plg. liet. *babà „motinos ar tėvo motina; močiutė; senelė; sena moteriškė“*¹³); *Bakalōr-iškės* k.: **Bakalorius*, plg. sl. *bakalōrius „pradžios mokyklos mokytojas“*; *Dagì-liškės* k.: *Dagìlis*, *Dagìlius* pvd.; *Gečion-iškės* k.: *Gečiónis* pvd.; *Ignāc-iškės* vs.: *Ignācas* v., plg. *Ignācijus* v., pvd.; *Jaroslāv-iškės* k., dv.: *Jaroslāvas* v.; *Jūkn-iškės* dv.: *Jūknis*, *Jūknjys*, *Juknà* pvd.; *Kazōk-iškės* k.: *Kazōkas* pvd. (arba b. ž. *kazōkas*); *Kietāv-iškės* vs.: **Kietava*, **Kietavas*, plg. *Kietāvičius* pvd.; *Norvjd-iškės* k.: (sen. *Narvidiškių* vs.): *Nórvydas* pvd., dar plg. *Narvýdas* pvd.; *Pack-iškės* // *Vāck-iškės* of. vs.: *Packjys* pvd., **Vackus* ar pan., plg. *Vackónis* pvd.; *Panóš-iškės* k.: **Panošis* ar pan., plg. *Panašėvičius* pvd.; *Peter-iškės* k.: *Pēteris* pvd.; *Pikčiūn-iškės* k.: *Pikčiūnas* pvd.; *Ramōš-iškės* vs. (išn.) (dab. *Stōn-iškė* k.): **Ramošius*, plg. *Ramošà* pvd., brus. *Ромаш*¹⁴; *Salōv-iškės* dv.: **Salova* ar pan., plg. *Seliavà* pvd.; *Savāit-iškės* k.: **Savaitis*, plg. *Sāvas*, *Saveikà* pvd.; *Sāv-iškės* k.: *Sāvas* pvd.; *Semēn-iškės* k.:

¹¹ Vietovardis gali būti ir priešdėlio *už-* vedinys iš bendrinio žodžio *tiltas*.

¹² Dėl slaviškos kilmės priesagų plačiau žr. Razmukaitė M. *Priesaginiai Lietuvos oikonimai iš asmenvardžių*, Baltistica 32 (1), p. 113–114.

¹³ Dėl šio aiškinimo žr. „Lietuvos vietovardžių žodynas“, Vilnius, 2008, t. 1, p. 282.

¹⁴ Dėl baltarusių k. asmenvardžių žr. Бірыла М. *Беларуская антрапанімія*, Мінск, 1966.

Semēnas, Semenīs pvd.; *Smetōn-iškēs* k.: *Smetonà, Smetōnas* pvd.; *Stav-iškēs* vs. (išn.): *Stavys* pvd.; *Striēlč-iškēs* k.: *Striēlčius* pvd., dar plg. sl. *striēlčius* „šaulys; medžiotojas; eigulys“; *Tōlk-iškēs* k., buv. ir dv.: *Toļkus* pvd.; *Vāck-iškēs* k.: **Vacka*, brus. *Baуко*, plg. *Vackónis* pvd.; *Vaickūn-iškēs* k.: **Vaickūnas*, plg. *Vaickus* pvd.; *Verbīc-iškēs* vs., plg. *Verbīckas* pvd.; *Vōn-iškēs* < **Ivon-iškēs*: *Ivōnas, Ivónis* pvd.; *Zāk-iškēs* (sen. *Žakiškēs* vs. (LAV): *Zākas, Zākis* pvd., plg. *Žākas* pvd.; *Žilīnč-iškēs*: **Žilinčius*, plg. *Žiliņskas* pvd.;

su *-uoka*: *Marijan-uoka* vs. (dab. *Marijōn-iškē* vs.): **Marijanas*, plg. *Marijōnas* v.; *Zapij-uoka* vs. (išn.) < **Zapija* < *Zōpija* v., plg. *Zōfija* v.

3. Priešdėlių vediniai

3.1. Iš bendrinio žodžio ir priešdėlio *anta-* – *Antā-kalnis*; antrasis dėmuo *kálnas*.

3.2. Iš vandenvardžių ir priešdėlio *pa-(po-)*: *Pa-juodikys* vs.: *Juodikis* ež. (Onš); *Pā-samavis* k.: *Samavà, Samáuka* up. (Onš); *Pā-lielukis* vs., buv. dv.: *Lielukas* up. (Onš); *Pā-musiai* k.: *Mūsē* up. (Onš); *Pó-nykštēs* k.: *Anýkštē* up., *Anýkštis* ež. (Btr).

3.3. Vienas atvejis užfiksuotas, kai vietovardis yra priešdėlio *pa-* ir drauge priesagos *-ninkai* vedinys: *Pa-juodninkai* vs. (išn., LAV): **Pa-juodis* ar **Pa-juodē* gyv. vt. < *Júodis* ež. (Sem).

B. Dūriniai

Dūriniai, arba sudurtiniai oikonimai, yra dariniai iš dviejų lygiaverčių žodžių, arba leksemų: ir iš apeliatyvų, ir iš tikrinių vardų.

1. Iš apeliatyvo ir vandenvardžio – *Gal-ā-verknis* k.: *gālas* „vieta, kur baigiasi koks ilgesnis daiktas; daikto kraštinė dalis“ ir *Verknē, Verknē* up. (Jz), *Verknáiciai* 2 ež. (Onš).

2. Iš asmenvardžių ir apeliatyvų: *Gīn-a-kiemis* k.: *Gīnas, Gīnius* pvd. ir *kiēmas*; *Gūd-a-kiemis* k.: *Gūdas* pvd. (arba b. ž. *gūdas* „baltarusas (kartais lenkas ar rusas) kitos tarmės žmogus“) ir *kiēmas*; *Vérg-a-kiemis* k.: **Verga*, **Vergus* ar pan., plg. *Vergūtis* pvd. ir *kiēmas*.

3. Iš būdvardžių ir daiktavardžių: *Júod-a-klonis* vs.: *júodas* ir *klónis*; *Nauj-ā-sodžiai* vs. (sen. *Navasodų / Naujasodų* vs. (LAV)): *naūjas* ir *sódžius*.

4. Iš daiktavardžių: *Žýd-a-brastis* k.: *žýdas* ir *brastà* „negili upės vieta, per kur galima perbristi, pervažiuoti“.

Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, visais atvejais dūriniai turi jungiamąjį balsį *a*.

C. Iš sudėtinių vietų vardų Onuškie valsčiuje fiksuotas tik vienas – *Panóšiškių Žýdkaimis* k. (išn.), sudėtas iš dviejų kaimų vardų: *Panóšiškēs* ir *Žýdkaimis*.

Baigiant šią apžvalgą, prisimintina, jog apie Trakùs bei aplinkiniuose valsčiuose prieškarinio laikais gyventa nemažai ir žydu bendruomenės, ir karaimų bendruomenės, įkurtos kunigaikščio Vytauto, narių. Šiems gyventojams slavėjant kalbos požiūriu, radosi ir slaviškos kilmės gyvenviečių vardų – jų fiksuota ir Onuškie valsčiuje: *Dembinà* k.; *Goranimauka* vs. (išn.); *Promíeziai* k.; *Rieznýčia* k.; *Saloméнка* k. (išn.),

plg. sl. *saloma, soloma* „šiaudai“; *Ustrōniškės* dv. (išn.), plg. lenk. *ustronie, ustroń* „nuošali vieta; atkampi vieta“; *Zaciškės* dv. (išn.), plg. lenk. *zacisze, zacisza* „užkampis“ ir kt., kurių kilmė bei daryba aiškintina slavų kalbų dirvoje.

Išvados

1. Onuškie valsčiaus gyvenamųjų vietų struktūroje atsispindi visame Lietuvoje pažįstamas struktūrinis modelis.

2. Darybos aspektu vyrauja pluralizacija (daugiskaitinės formos) bei priesagų vediniai (vyrauja priesagos *-išké(s)* bei *-(i)ninkai*).

3. Produktiviausi kilmės aspektu yra asmenvardinės kilmės dariniai.

Naudota literatūra

- Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Bostonas, 1964, t. 1.
 Kuzavinis K., Savukynas B. *Lietuvių vardų kilmės žodynas*, Vilnius, 2003.
Lietuvių pavardžių žodynas, Vilnius, 1985, d. 1; Vilnius, 1989, d. 2.
Lietuvių kalbos žodynas, Vilnius, 1941–2002, t. 1–20.
Lietuvos apgyventos vietos, Kaunas, 1925.
Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas, Vilnius, 1963.
Lietuvos vietovardžių žodynas, Vilnius, 2008, t. 1.
 Vaitkevičiūtė V. *Lenkų–lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius, 1979.
 Vanagas A. *Lietuvos miestų vardai*, Vilnius, 2004.
 Vanagas A. *Lietuvos TSR hidronimų daryba*, Vilnius, 1970.
 Бірыла М. *Беларуская антрапанімія*, Мінск, 1966.

Sutrumpinimai

- Auk – Aukštadvaris (Aukštadvarys) (Trākų r.)
 bk. – bažnytkaimis
 brus. – baltarusių kalba, baltarusiškai
 Btr – Butrimónys (Alytaūs r.)
 buv. – buvo, buvęs
 b. ž. – bendrinis žodis
 dab. – dabar
 Dg – Daūgai (Alytaūs r.)
 dv. – dvaras
 ež. – ežeras
 gyv. vt. – gyvenamoji vieta
 išn. – išnykęs, išnykusi
 įv. f. – įvardžiuotinė forma
 Jz – Jiėznas (Prīenų r.)
 k. – kaimas
 LAV – Lietuvos apgyventos vietos (Kaunas, 1925)
 lenk. – lenkų kalba, lenkiškai
 nj. – naujas
 Onš – Ōnuškis (Trākų r.)
 plv. – palivarkas
 pvd. – pavardė
 r. – rajonas
 rst. – raistas
 Sem – Semeliškės (Elektrėnų sav. t.)
 sen. – seniau, senesnis vardas
 sl. – slavizmas, slavų kalbos
 up. – upė
 v. – vardas
 vs. – viensėdis
 vtv. – vietovardis

„Vermės“ leidyklos redaktoriai vyksta į susitikimą su onuškiečiais: (iš kairės) Kazys Misius, Daiva Červokienė, Margarita Kazakevičiūtė, Venantas Mačiekus, Živilė Driskiuvienė su Norvilu ir Gaudrime. 2010 m. Onuškis, K. Driskiaus nuotr.

„Vermės“ leidyklos surengtos lokaliųjų tyrimų ekspedicijos po Onuški kraštą dalyviai Daugėlos dvare Daugėlišio viensėdyje. 2010 m. K. Driskiaus nuotr.

TAUTOSAKA

Onušio valsčiaus tautosaka

Parengė Edita Korzonaitė

Tautosakos rinkiniai rankraštyne

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto (toliau – LLTI) Lietuvių tautosakos rankraštyne (toliau – LTR) randama Ōnuškio valsčiuje užrašytos tautosakos rinkinių.

Ankstyviausi rinkiniai į LTR pateko XX a. 4-ajame dešimtmetyje. 1937 m. iš Petro Dambrausko gautas tautosakos pluoštas su 66 dainų tekstais (LTR 1151), iš Pāsamanio JŪR – užrašytos tautosakos rinkinys (LTR 1387) su 111 burtų, prietarų ir oro spėjimų. 1938 m. gauti trys Juozo Zalecko rinkiniai (LTR 1422, LTR 1490, LTR 1602), kurių pirmajame yra 12 dainų tekstų ir 2 pasakos, antrajame – 32 dainų tekstai ir 5 pasakos, trečiajame – 35 dainų tekstai ir 3 pasakos. Tais pačiais metais Ōnuškio valsčiuje tautosaką rinko ir Lietuvių tautosakos archyvo darbuotojai, kurie iš Marcelės Aliukonienės užrašė 34 dainų tekstus. 1939 m. gautuose rinkiniuose (LTR 2087 ir LTR 2197) matome iš Juozo Jurgos užrašytų 30 ir iš Taučionių kaimo pateikėjų užrašytas 74 dainas su melodijomis.

Tautosaka rinkta ir XX a. 5-ajame dešimtmetyje. 1947 m. Stasys Biziulevičius pateikė 300 užrašytų tautosakos kūrinių:

Tautosakininkas Jurgis Dovydaitis užrašo pateikėjos dainas. Iš KTU bibliotekos fondo

218 dainų tekstų, 78 burtus, prietarus, orų spėjimus, 4 papročių, apeigų aprašymus, kuriuos rinko Aukštādvario, Butrimonių ir Onušio apylinkėse. Sudarytas rinkinys (LTR 2542) perduotas į rankraštyną. 1955 m. gautas tautosakininko ir kraštotyrininko Jurgio Dovydaičio Dzūkijoje užrašytos tautosakos rinkinys (LTR 2948). Jame yra 535 kūrinėliai: 406 dainų tekstai, 24 raudos, 11 šokių ir ratelių, 9 pasakos, 6 pasakojimai, atsiminimai, 9 oracijos, 7 priežodžiai ir patarlės, 57 papročių ar apeigų aprašymai ir kt. Rinkinyje randama ir Onušio valsčiuje užrašytos tautosakos.

Gruožninkų kaimo dainininkės seserys Ona Vyšniauskienė ir Marytė Kasparavičienė. 2010 m. K. Driskiaus nuotr.

Šiame valsčiuje tautosaka aktyviai rinkta XX a. paskutiniiais dešimtmečiais ir XXI a. pradžioje. 1989 m. VU kraštotyros klubo narės perdavė į rankraštyną 1988 m. užrašytą tautosaką. Rinkinyje (LTR 5789, LTRF 3537) yra 145 kūriniai: 41 daina su melodija, 4 šokiai, žaidimai, 5 padavimai, sakmės, 7 priežodžiai, patarlės, 19 burtų ir prietarų, 4 garsų pamėgdžiojimai, 1 erzinimas, 1 juokavimas, 6 keiksmi, 49 atsiminimai, 8 įvairūs. Keli rinkiniai gauti iš Onušio vidurinės mokyklos. 1993 m. iš Onušio vidurinės mokyklos gautas D. Trečiokaitės sudarytas į garso juostą įrašytos tautosakos rinkinys (LTR 6187, LTRF 3882). Jame yra 76 kūriniai: 38 dainų tekstai, 28 dainos su melodijomis, 1 rauda, 6 papročių, apeigų aprašymai, 3 įvairūs. 1995 m. D. Sinkevičiūtė į garso juostą įrašė 43 dainas su melodijomis ir 1 raudą. Sudarytas rinkinys (LTR 6335, LTRF 3998) perduotas į rankraštyną.

1999 m. gautas Onušio vidurinės mokyklos XII klasės mokinio Vido Dusevičiaus užrašytos tautosakos (mokytoja Stasė Masilionienė) rinkinys, pavadintas „Trakų rajono Paspenglio kaimo tautosaka“ (LTR 6631, LTRF k. 390). Jame yra 51 kūrinys: 25 dainos su melodijomis, 1 ratelis, 2 padavimai, 13 pasakų, 5 priežodžiai, patarlės, 2 burtai, 3 įvairūs. Rinkinio pradžioje randamas įvadas „Į Paspenglio kaimą“. Kituose tekstuose, pavadintuose „Gyvenimo ir dainų kelias...“ ir „Dainų laikas išgyventas, suprastas“, išsamiai papasakojama apie 67 metų Paspenglių kaimo tautosakos pateikėją Vladą Kavaliauskienę (Jakučionytę). Ji pateikė dainuojamosios ir pasakojamosios tautosakos kūrinį. Pateikėja padainavo: „Devintinių rytą“, „Tu sakei, broleli“, „Kai ėjom mes per lauką“, „Vai partizane, vargo sūneli“, „Palikęs tėviškės laukus“, „Jurginai žydi, galvas lenkia“, „Adaryk langą į sodo pusę“, „Pavasarelį sodai žydėjo“, „Kad aš turėčiau balsą gegutės“ ir kt. dainas, papasakojo padavimų apie vietų vardų aiškinimą: „Paspenglio kaimas“, „Lydekinis ežeras“, „Daugelės miškas“, „Dagiliškės“ ir kt. Padavimų užrašyta ir iš 57 metų Gruožninkų kaimo gyventojos Elenos Dusevičienės. Ji papasakojo, kaip atsirado *Dundorakalnis*, *Samio ežeras*, *Giedociakalnis* ir kt. vietų vardai.

2000 m. iš minėtos mokyklos gautas L. Karčiauskaitės rinkinys (LTR 6753) su 462 smulkiosios tautosakos kūriniais: 56 erziniiais, 141 skaičiuote, 265 keiksmiais.

2005 m. perduotas Onušio seniūnijoje užrašytos tautosakos rinkinys (LTR 7471, LTRF k. 1049). Į garso juostą J. Makavičiūtė įrašė 33 tautosakos kūrinius: 25 padainuotas dainas, 1 šoki, žaidimą, 4 pasakojimus, atsiminimus, 2 užkalbėjimus, 1 eilėrašį. Tais pačiais metais gautas V. Rainytės užrašytos tautosakos – 35 dainų su melodijomis rinkinys (LTR 7476, LTRF k. 1041). 2005 m. tautosakos Onušio valsčiuje užrašė ir rinkinį sudarė S. Masilionienė. Rinkinyje (LTR 7519) yra 598 kūriniai: 87 dainų tekstai, 498 atsiminimai, 9 eilėraščiai, 4 skelbimai.

Publikuoti tautosakos tekstai

Lietuvių liaudies dainyno tomuose randama Onušio valsčiuje užrašytų dainų.

Šeimos dainoms skirtame tome publikuota 37 metų Žuklių kaimo gyventojos Onos Čiupailienės padainuota daina (dainininkės pavadinta „Gėrimo daina“) „Gerkit, broleliai, leiskit aplinkui“ (LTR 2087(21), kuri priskiriama dainų tipui „Gerkit, broleliai, leiskit aplinkui“ (Š 271). Dainą užrašė tautosakos rinkėjas J. Jurga 1939 m.¹ Kitame šeimos dainoms skirtame tome matome 1902 m. M. Petrausko iš dainininkių Radzevičienės, Buivydavičienės ir kt. užrašytą dainą „Dega ugnį už ežerų“ (LTR 2197(40), kuri priklauso dainų tipui „Dega ugnis už ežerų“ (Š 903)².

Dainų apie girtuoklystę tome randame tris Onušio valsčiuje užrašytas dainas. 1937 m. tautosakos rinkėja M. Voverytė iš 65 metų Smalių kaimo pateikėjos Mortos Budrevičienės užrašė dainą „Dzievuliui dėkui“ (LTR 1187(684), priskiriamą dainų tipui „Dievuliui dėkui, kad ištekėjau“ (Gr 69). 1953 m. tautosakininkui J. Dovydaičiui dainą „Kada tu mirsi, dzieduli mano“ (LTR 2948(185), priklausančią tipui „Kada tu mirsi, dzieduli mano“ (Gr 108), padainavo 49 metų Bičiūnų kaimo gyventoja V. Žilionienė. Dainininkė pateikė komentarą: „*Vestuvėse mergos gieda an bobų, an svočių, an svotų.*“ Kitą dainą „Oi, kur tu buvai, dzieduli mano“ (LTR 2948(465), dainų tipas „Oi, kur tu buvai, bernužėli“ (Gr 110), padainavo 38 metų Vytautāvos kaimo gyventoja M. Arlauskienė³.

Viename iš karinėms-istorinėms dainoms skirtų tomų matome 1995 m. iš 68 metų Taučionių kaimo pateikėjos Jadvygos Andrulionienės (Balkutės) užrašytą dainą „Darius ir Girėnas narsūs vyrai buvo“ (LTR 6335(14), LTRF mg. 3398(39), priklausančią dainų tipui „Pavasarelių gėlelės pražydo“ (K 1021). Kūrinėlį į garso juostą įrašė D. Sinkevičiūtė, melodiją iššifravo A. Žičkienė 2004 m.⁴

Knygoje „Senelių pasakos“⁵, kurią parengė žymus folkloristas Norbertas Vėlius, publikuotas Onušio valsčiuje užrašytas pasakojamosios tautosakos kūrinėlis – „Mergaitė saulės rūbais“. Iš 1895 m. gimusios Vytautāvos kaimo gyventojos Marcelės Arlauskienės tautosakos užrašė J. Dovydaitis.

Lietuvių tautosakos daugiatomico smulkiajai tautosakai skirtame tome⁶

¹ *Lietuvių liaudies dainynas*, t. 7, kn. 1: Šeimos dainos, par. L. Sauka, melodijas par. V. Juodpusis, Vilnius, 1994, nr. 392, p. 313–314.

² *Lietuvių liaudies dainynas*, t. 14, kn. 3: Šeimos dainos, par. J. Ūsaiytė, D. Vaitkevičienė, melodijas par. Ž. Ramoškaitė, Vilnius, 1998, nr. 328, p. 376–377.

³ *Lietuvių liaudies dainynas*, t. 16: Dainos apie girtuoklystę, par. J. Ūsaiytė, melodijas par. J. Gudaitė, Vilnius, 2002, nr. 326, p. 392; nr. 476, p. 561–562; nr. 100, p. 592–593.

⁴ *Lietuvių liaudies dainynas*, t. 18, kn. 4: Karinės-istorinės dainos, par. V. Ivanauskaitė, melodijas par. A. Žičkienė, Vilnius, 2004, nr. 384, p. 482–483.

⁵ *Senelių pasakos*, užr. J. Dovydaitis, par. N. Vėlius, Vilnius, 1972.

⁶ *Lietuvių tautosaka*, t. 5: Smulkioji tautosaka; Žaidimai ir šokiai, red. kolegija: K. Grigas (5 tomo redaktorius) ... [et al.], Vilnius, 1968.

aptinkamos kelios 1936 m. Onuškyje užrašytos mįslės: „Žmogus turi ir ieško“, kurios atsakymas yra „utėlė“ ir „Geležinis grendinaitis, grikinis klojimaitis“, kurios įminimas – „blynas keptuvėje“. Abi mįslės imtos iš signatūra LTR 899 pažymėto tautosakos rinkinio. Tai 1936 m. į rankraštyną perduotas Kaišiadorių vidurinės mokyklos „Tradicijos“ būrelio nario Domo Kalvelio Trākų apskrityje rinktos tautosakos pluoštas. Jame iš viso yra 620 kūrinų: 218 dainų tekstų, 1 rauda, 61 pasaka, 76 patarlės ir priežodžiai, 25 mįslės, 239 burtai, prietarai, orų spėjimai.

Neskelbta tautosaka iš rinkinių

Publikacijoje atrinkti iki šiol nespausdinti tekstai. Didžiąją dalį sudaro pasakojamosios tautosakos tekstai – padavimai apie vietovių vardus.

Kelių tekstų pavadinimai parašyti laužtiniuose skliausteliuose, nes juos sugalvojo tekstų rinkėjas ar rengėjas. Po publikuojamais tekstais nurodomas pateikėjo vardas, pavardė (jeigu žinoma, moterų mergautinė pavardė), amžius teksto fiksavimo metu, gyvenamoji vieta, kai nesutampa, rašoma ir kilmės vieta. Žymimas užrašytojo vardas, pavardė, teksto užrašymo ar įrašymo į garso laikmenas metai. Įvardijamas dainos šifruotojas ir šifravimo metai. Taip pat nurodomi tekstų šaltiniai – rankraštyno ar fonotekos pavadinimas, rinkinio / garso laikmenos juose numeris, kūrinio numeris.

1. Daugel vargo ir skurdo pakėliau

♩ = 63
C
Daugel vargo ir skurdo pakėliau, daug vergijos ir vėjų šaltų.
Ne mažiau gal vandens Nemunėlis nuplukdė į jūras giliai.
1. ... 2. ...
1) 1/2, 2/2, 3 2) 1/2, 3

1. Daugel vargo ir skurdo pakėliau,
Daug vergijos ir vėjų šaltų.
Ne mažiau gal vandens Nemunėlis
Nuplukdė į jūras giliai. (2x2) | 2. Tavo namas apaugęs vijokliais,
Į sodelį užžėlė takai.
Tik niūriai kaukė vėjas vaiduoklis
Po sodybų tremtinių langais. (2x2) |
|--|---|

3. – *Neliūdėk, pavergtoji Tėvyne,
Dar gyvi sakalai milžinai.
Jie išovs šiuos kranklius iš gimtinės
Ir parneš šviesių laisvę sparnais. (2x2)*

Padainavo Vlada Kavaliauskienė (Jakučionytė), 67 m., gyv. Paspenglių k. (gim. Kurpiškių k., Varėnės r.). Į garso juostą įrašė V. Dusevičius 1999 m., melodiją iššifravo E. Garšvienė 2002 m. LTR 6631(13), LTRF k. 390(40).

2. [Daina apie kalbas]

1. *Vokiečių tai „das in bas“,
Nei kalba, nei šis, nei tas.
Kai lietuvis prakalbės,
Net staklės suskambės. (2x2)*
2. *Prancūzų tai „da parlia“,
Kai lakštutė, kur miške.
Kai lietuvis prakalbės,
Net staklės suskambės. (2x2)*

LTR 6631(26), LTRF k. 390(23). Pateikėjos pst.: „Nu amžinatilsį mano krikštų tėvelis buvo grynas lietuvis ir mylėjo lietuviškų kalbų. Ir jis sakė: „Vai-kai, nuveisin parduotuovėn ir pirmiausia savu kalbu kalbėkit. Jei nemokės jau pardavėja, tadu kalbėkit, kap ji moka. Savo kalbos tikras lietuvis nežemina, bet aukština savų kalbų.“

3. Mergele jaunoji

<p>1. – <i>Mergele jaunoji,
Kas šiandien yra,
Kad iš vakarėlių
Debesiai kyla? (2x2)</i></p> <p>2. <i>Kad iš vakarėlių
Debesiai kyla,
Nuo žalių rūtelės
Lapeliai byra. (2x2)</i></p> <p>3. <i>Mislinai⁷, mergele,
Kad geriau rasi,
Kai žalių rūtelį
Nuo galvos mesi.</i></p> | <p>4. <i>Kai žalių rūtelį
Nuo galvos mesi,
Baltu valiūnėliu⁸
Greit apsidžiaugsi. (2x2)</i></p> <p>5. <i>Baltu valiūnėliu
Greit apsidžiaugsi,
Senos motinėlės
Žodžius atminsi. (2x2)</i></p> |
|--|--|

LTR 6631(35), LTRF k. 390(29). Pateikėjos pst.: „Nu, papročiai anksčiau vestuvių tokį buvo. Kad jaunimas gieda jaunajai, tadu, kada jau sėdi už stalo, pasipuošus su valionais. Nu ir jų, jau graudžiai kad verkt, jau jai labai graudžias dainas dainuoja. Va, tokios pavyzdžiui.“

⁷ Mislyti (sl.) – mąstyti, galvoti.

⁸ Valiūnas, veliūmas (l. *welon*) – tiulinis nuotakos galvos papuošalas, vualis, šydas.

*Žilinių dainininkės:
(iš kairės) Irena
Adlienė, Konstancija
Grigūnienė, Bronė
Mulskienė. 2010 m.
K. Driskiaus nuotr.*

4. Apie ratelius

Anksčiau jaunimas, ypač merginos, ajo ratelius, giedodavo visap ratelius, pakol suaidavo daugiau jaunimo. Nu, tai jos:

*„Pasėjau žilvitį tėvelio sodely,
Išdygo žilvitis tėvelio sodely.“*

Sukdavos ratelin. Nu, ir jau tadū vidurin pastato vėl kitus, jie vėl dainuoja susėmį, ir šitep ajo visokius žaidimus mergaitės anksčiau.

LTR 6631(27), LTRF k. 390(24).

5. Būgnasalė

Miške yra didelė laukymė. Ten žmonės ganydavę gyvulius. Ir dažnai girdėdavos keistas garsas, panašus į būgno mušimą. Žmonės tą lauką ir pavadino Būgnasale.

LTR 6631(42), LTRF k. 390(36).

6. Dagiliškės

Tai išnykęs kaimelis už Gruožninkų į Tiltų pusę. Ten auga didelis pušynas. Vasarą priskrenda daugybė paukščių dagilių. Žmonės pasakoja, kad kaimui pavadinimą atnešė dagiliai.

LTR 6631(51).

7. Daugelės miškas

Netoli Gruožninkų gyvenęs dvarininkas Daugelė. Jis turėjo gražaus miško. Dvaras sunyko, o žmonės tą mišką dabar vadina Daugelės mišku. Šitas miškas yra einant keliu į Paspenglio kaimą.

Papasakojo V. Kavaliauskienė (Jakučionytė), 67 m., gyv. Paspenglių k. (gim. Kurpiškių k., Varėnos r.). Užrašė V. Dusevičius 1999 m.
LTR 6631(47).

8. Dundorakalnis

Gyveno ponas, labai turtingas. Labai daug turėjo pinigų, pasamdė samdinykus. Samdinykai išgrindė kelių nuo Onušio iki Gruožninkų ant Giedociakalnio. Išdėjo akmenis. O paskum užmokėjo tuos pinigus.

Kai ponas važiuodavo, bildėdavo labai, ir dabar praminė tų dzidelį kalnų Dundorakalniu. Ba dundėjo ir dundėjo, ir dundėjo.

LTR 6631(37), LTRF k. 390(31).

9. Giedociakalnis

An kalno stovėjo karčiama, vyrai važiuodavo į turgų, parduodavo grūdus, ten kokį, ką turėdavo. Ir grįždavo, ir ten baliavodavo⁹ ant to kalno. [...] Dainavo vyrai. Žmonos išgirdi nuaidavo tuos vyrus parsivesti. Parsivesdavo girtus. Ir tada praminė, kad Giedociakalnis.

Ir dabar vadinasi Giedociakalnis.

LTR 6631(40), LTRF k. 390(34).

10. Gruožis ir Gruožaicis

Buvo labai gražus Gruožninkų ažeras. Ir praminė Gruožiu. O kitas per sūsmaukų ajo – Gruožaicis. Užtat praminė Gruožaičiu, kad iš vienos pusės kaimas ir iš kitos pusės kaimas. Kaimai. Aplinkui supo miškai. Ir užtat praminė Gruožis ir Gruožaicis. Cik sūsmaukėlė yra. Susėj... Perėjimas. Bet užtat praminė, kad vienoj pusėj kaimas ir kitoj pusėj kaimas, ir miškai, raistai. [...]

Papasakojo Elena Dusevičienė, 57 m., gyv. Grúožninkų k. Užrašė V. Dusevičius 1999 m. LTR 6631(39), LTRF k. 390(39).

11. Gudaraiscis

Lietuviai kariavo su savo kaimynais lenkais. Po vieno tokio karo raistą padalino pusiau. Lenkiškoji raisto dalis buvo pavadinta Gudaraisciu. Dabar visas raistas vadinamas tuo vardu.

LTR 6631(45), LTRF k. 390(39).

12. Krikštaraistis

Senovėje buvęs labai gražus, mažas ežeriukas, kurio viduryje buvo salelė. Ten augdavo daug uogų. Žmonės eidavo prauscis, o į salelę – uogauti. Vėliau žmonės sakydavo, kad eina ne prauscis, o krikštytis, nes vanduo ten buvęs minkštas, ypatingas. Salelė augo, vanduo dingo. Liko pelkė. Vieta užpelkėjo. Tą raistą žmonės ir dabar vadina Krikštaraistis. Na, va.

LTR 6631(41), LTRF k. 390(35).

13. Lydekinis ežeras

Tarp miškų, netoli Paspenglio kaimo, yra ežeras, pavadintas vardu Lydekinis. Ten lydekų auga, ešerių, kuojų. Ir piemenai, kada ganydavo karves, jei padegė tuos kalnus. Tai labai daug šitų gyvačių. Tai gyvatės kaip plaukė par ežerų, sakė, cik galvos iškeltos.

⁹ *Baliavoti* (sl.) – puotauti, pokyliauti.

Ir dabar tas ažeras yra. Ir vardas jo išliko, kad jis išsitęsęs tep ilgai ir pavadinimą gavo Lydekinio vardu.

LTR 6631(46), LTRF k. 390(40).

14. Paspenglio kaimas

O ce, kap aš sakau, Užubradė. Netoli Paspenglio kaimo yra pelkėtas ežeras. Po Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo kaimą pavadino Paspenglio vardu. Tačiau iki 1918 metų šį kaimą vadino Salamianka. Žmonės pasakoja, kad salelėje Lietuvą užpuolė lenkai. Jie pamatė daug gražių sodybų, dengtų šiaudais. O lenkų kalba „saloma“ – reiškia šiaudas. Jie kaimą pavadino Salamianka, o lietuviai – Paspenglys. Dar ir dabar žmonės dažnai kaimą vadina Salamianka, o ne Paspenglys. Na, va.

Papasakojo V. Kavaliauskienė (Jakučionytė), 67 m., gyv. Paspenglių k. (gim. Kurpiškių k., Varėnos r.). Užrašė V. Dusevičius 1999 m. LTR 6631(43), LTRF k. 390(37).

15. Samio ežeras

Senų senovėj gyveno žmonės, ir ganė karves ir bandų, suaugį žmones. Ir ajo gyvuliai.

Girdzi, kad kažkas tai šniokščia. Žiūro, kad vandenys eina.

– Tai, Sami, grįžk atgal.

Ir ganės kartu, buvo bulis. Tai tas bulis, veršis, grįžo atgal. Ir tas vanduo taukše, ir atgal nuvejo nuo Samio, ir nuvejo ažeran. Praminė Samis.

Papasakojo E. Dusevičienė, 57 m., gyv. Gruožninkų k. Užrašė V. Dusevičius 1999 m. LTR 6631(38), LTRF k. 390(32).

16. Tiltelis

Tai du nedideli kalniukai, tarp kurių kadaise bėgo vanduo. Buvo padarytas tiltelis žmonėms vaikščioti. Tiltelis sugriuvo, vandens jau nėra, o seni žmonės tas vietas Tilteliais vadina.

LTR 6631(50).

17. Uzbonsalis

Uzbonsalis – tai sala prie Bedugnio ežeriuko, netoli Gruožnykų kaimo. Tai sala panaši į ašotį¹⁰.

LTR 6631(44), LTRF k. 390(38).

18. Varyklos

Varyklos – tai laukai. Seniau karo metu ten buvo suvaryti žmonės. Gal jie ten buvo nužudyti. Žmonės sako, kad laksto juodas šuva ir „tarp kojų pinasi“. Vaidenasi toj Paspenglio kaimo vietoj.

Po Varyklas žmonės varo gyvulius ganyti, bet ten gyvulių negano.

LTR 6631(49).

¹⁰ *Uzbonas* (sl.) – ašotis.

19. Žydėlio kalnas

Netoli kalno, kuris yra prie kelio į Paspenglius, gyveno senukas. Jį žmonės žydėliu vadino. Senukas seniai numirė, o kalnas ir dabar Žydėlio kalnu vadinamas.

Žmonės nieko ant to kalno nesėjo, nes kartais ten vaidendavosi, girdėdavosi barono bliovimas. Dabar kalnas mišku užaugo. Niekas ten ir neina.

LTR 6631(48).

20. [Apie sodinimo laiką]

Anksčiau bulves reikia sodzinti. Sodino, kaip sodai žydi arba jau obuolukai užsimezgi. Tai anksčiau bulves sodino seniau žmonys, viskas vėliau buvo. Gamta gal kartais pasikeitė, ar kas.

LTR 6631(28), LTRF k. 390(27).

21. Jei Grabnyčios po lašu, tai Jurgis po lapu.

LTR 6631(28), LTRF k. 390(26).

22. Jei katė prausiasi, tai bus svečias iš katros pusės.

Papasakojo V. Kavaliauskienė (Jakučionytė), 67 m., gyv. Paspenglių k. (gim. Kurpiškių k., Varėnos r.). Užrašė V. Dusevičius 1999 m.

LTR 6631(28), LTRF k. 390(28). Pateikėjos pst.: „*Senovės patarlių daug yra, dabar jau viskas dingo.*“

Paspenglio kaime užrašytos partizanų dainos

Užrašė Vidas Dusevičius

Į Paspenglio kaimą*

Keliukas, vingiuojantis iš Grúožninkų kaimo į didžiuosius ir gūdžiuosius Paspenglio eglynus, man gerai pažįstamas. O už tų tankumynų kemsynais lyg aptvertas Paspenglio kaimas. Prisimenu, įsikibęs į senelio ranką pėsčias nueidavau penkis kilometrus. Kelias neprailgdavo, nes senelis nemėgo tylėti. Ir mane mokė, jog su žmogumi turi šnekėti, nes tylėdamas ką nors bloga gali sugalvoti.

Kiek daug visko tada patyriau ir sužinojau. „Ar žinai, kaip šernas prausiasi? Griūna į pelkę, išlenda visas juodas ir... prie storiausios eglės, trina šonus į kamieną. Tokia jo pirtis“, – atrodo, šiandien girdžiu senelio balsą. Ranka rodo eglutes, po kuriomis kiškiai pyragus vaikams kepa, dabar jų nepamatysi, išbėgę miltų pirkti... Žengia žingsnį į šalį, kviečia išrauti baravykų šeimyną, rodo samanų kalniuką, pakiša ranką – ir ištraukia gražiausią voveraitę. Išeiname į laukymę, pasėdime ant pilkomis samanomis apaugusių akmenų. Matau kelias sulaukėjusias obelis, kriaušes. Pakely krūmokšniais apžėlusios žalios kūdros. Stovi kelios vienišos žalios liepos. Čia buvo žmonių gyventa.

Nyksta Paspenglio kaimas. Beveik pusė namų sudegė per karą, vaikai išardė, kitur perstatė, kiti sugriuvo netaisomi, apleisti. Stovi tuščias senelio namas. Liko gyventi savo namelyje tik kaimynė Vladutė. Suku į jos namus. Gražiai su seneliu sutardavo, tas pačias dainas dainuodavo. Ji šeiminkauja viena. Vaikai „anais laikais“ išskubėjo iš motinos namų. Laukia grįžtančių, nesulaukusi kilometrą kelio „nulakia pažiūrėc, kadu vaikas atvažiuos“.

Gyvenimo ir dainų kelias

Paprastai, kukliai, bet jaukiai ir tvarkingai gyvena Vlada Kavaliauskienė (Jakučionytė), atitekėjusi iš Kurpiškių kaimo (Varėnės r.). Ji gimė 1932 metais, baigė keturis skyrius. Mokėsi labai gerai, turi gerą atmintį.

Vlada augo didelėje šeimoje. Teko anksti pas ūkininkus išeiti. Tėvai žemės turėjo, bet žemelė prasta, priesmėlis. Ganė kiaules ir karves. Dažnai basa, nuo rasos ir pievų vandens kojos suskilinėdavo. Ganydavo būrys vaikų. Jie prasima-nydavo visokiausių žaidimų. Dažniausiai *statė pečius* – įkiša koją į smėlį, supila kalniuką, rankomis suplaka, atsargiai koją ištraukia. Lieka anga. Toks ir *pečius*. „Virdavo valgyti“, valgydindavo padarytas iš skudurėlių lėles. Piemenys berniukai priimdavo ją žaisti *piką*: reikėjo nuo užbrėžtos linijos lazda numušti išmeigtą *piką* – lazdele, o numušus pagriebti savąją lazda ir grįžti atgal. Jei spėdavo grįžti, laimėdavo. Jei paliesdavo piemuo, ganantis *piką*, stodavo į jo vietą. Dar mergaitės akmenukais žaisdavo.

Ypač laukdavo Sekminių. Tądien karvių ragus apipindavo beržų šakelėmis (vainikais), o iš šeiminkų gaudavo kiaušinių, sūrio. Po pietų visi piemenys pamiškėj kepdavo kiaušiniene. Ganyda-

* Straipsnyje panaudotas Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto archyvo rankraštyne (LTR 6631, LTRF k. 390) saugomas 1999 m. V. Dusevičiaus užrašytos tautosakos rinkinys „Trakų rajono Paspenglio kaimo tautosaka“.

vo iki Visų Šventųjų dienos už grūdų maišą, keletą litų. Labiausiai laukdavo žiemos. Tada galėjo lankyti mokyklą ir vakarais namuose klausytis mamos pasakų ir dainų.

Mama – Marė Jakučionienė (Saulėnaitė) augo Migūičionių kaime. Dainingas buvo tas dzūkų kaimas. Mama – geriausia kaimo dainininkė. Iš jos ir mokėsi dainų, kartu dainavo. Tėvas tarnavo Lietuvos kariuomenėj, buvo šaulys. Motina viena kantriai vaikus augino, verpė, audė, siuvo. Iš jos mokėsi dukra. Išmoko megzti, nerti, karpyti, audė dvinyčius, šešianyčius, *parinktes* lovatieses. Turi dar pačios austą rankšluostį su Lietuvos himno žodžiais. Slėpė tą rankšluostį ir išsaugojo.

Vlada jauna buvo graži, mėgo linksmintis, mokėjo *skersines ir išilgines polkas išėiti*. Ateidavo į šokus su klumpėmis, paspirdavo jas po suolu, o pati šoko basa. Tik kaimo bernai dažnai iki kraujų kojų pirštus numindavo.

Sunkus buvo Vlados gyvenimas.

Su vyru susipažino per atlaidus. Jauna ištekėjo į Paspenglius, augino keturis vaikus, buvo ir dvynukai. Reikėjo seną Kavaliauskų namą tvarkyti, rūpintis ūkiu, *pijoku* vyru.

Jau gyveno Paspenglio kaime, kai užėjo rusai. Vyras gėrė, susirgo, jaunas mirė. Liko viena su vaikais tarp pušynų. Jaunas mirė ir vienas sūnus.

Dabar gyvena viena. Ūkis nedidelis, karvė, du paršeliai („*mano gyvulukai negaišta, aš kokių sepcynis kartus tvartan pažiūrėc nulakiu*“), trys vištos, du šunes. Sunkios ir vasaros (šienas, daržai, lauko darbai), ir žiemos (užpusto, trūksta malkų, „*nor tarp miškų gyvenu*“). Duonos per pusnis net penkis kilometrus į Grúožninkus reikia eiti. Bet į miestą nenori, pas vaikus nenori. „*Noriu vaikščiot po savų kiemų. Kol dar sveikatos turiu, sėdžiu sau viena, paskūrenu, valgyc pasdarau ir dainuoju.*“

„*Dainų laikas išgyventas, suprastas...*“

O kodėl dainos tokios liūdnos? „*O kaip linksmi dainuoc, kad gyvenimas nelinksmino.*“ Savus, gimines laidoja Vlada, kaimynams per šermenis pagieda. Visus Paspenglio kaimo žmones pažinojo, kartu dirbo, kartu buvo, kartu linksmos ir dainavo. Jauni žmonės į miškus išėjo. Tie patys miškiniai ne vieną naktį nakvojo, ne kartą jiems duoną kepė. Kaip nedainuosi apie pažįstamus. „*Visas tas dainų laikas išgyventas, suprastas.*“ Taip ir dainuoja apie aplinkinių kaimų vyrus partizanus, skrebus, kelionę *Sibyriun*, žalias rūteles, jaunos mergelės našlaitėlės vargelį.

Geležinio Vilko rinktinės partizanai.

Iš LGGRTC archyvo

Devintinių rytą

<p>1. <i>Devintinių rytą</i>
Gegutė kukavo,
Žalgiris, Papartėli
Sužeisti dejavo. (2x2)</p> <p>2. <i>Kartu sudejavo</i>
Ir jauna Genutė,
Mirdama ištarė:
– Sudievou, broliukai. (2x2)</p> <p>3. <i>Prašyk, Papartėli,</i>
Tu savo brolelių,
Kad jie tau padirbtų
Medinį karstelį. (2x2)</p> <p>4. <i>Padirbo broleliai</i>
Medinį karstelį,
Sargyba neleido
Įdėt į karstelį. (2x2)</p> | <p>5. <i>Prašyk, Papartėli,</i>
Tu savo sesučių,
Kad jos tau nupintų
Vainiką iš rūtų. (2x2)</p> <p>6. <i>Nupynė sesutės</i>
Vainiką rūtelių.
Sargyba neleido
Uždėt ant galvelės. (2x2)</p> <p>7. <i>Nuvežė brolelį</i>
Į tankų šilelį.
Sargyba neleido
Supilt jam kapelio.</p> |
|---|--|

Tu sakei, broleli

<p>1. <i>Tu sakei, broleli,</i>
Kad laisvės sulauksi.
Ir sakei sugrįši
Su žibučių žiedais. (2x2)</p> <p>2. <i>Ažna tu, broleli,</i>
Laisvės nesulaukei,
Barčių kaime žuvai
Rūtelių daržely. (2x2)</p> | <p>3. <i>Laisvės laukei, brolau,</i>
Parskrajojant miškais.
O dabar jau žuvai
Barčių kaime laukuos. (2x2)</p> <p>4. <i>Tu pavasarius tris</i>
Palydėjai miškuos.
O dabar jau žuvai
Barčių kaime laukuos. (2x2)</p> |
|---|--|

Kai ėjom mes per lauką

<p>1. <i>Kai ėjom mes per lauką,</i>
Mums lenkėsi rugiai.
Rugiagėlės žydėjo,
Kvepėjo jazminai. (2x2)</p> <p>2. <i>Kai ėjom mes per mišką,</i>
Šlamėjo mums šilai.
Paukšteliai mums čiulbėjo,
Šlamėjo riešutai. (2x2)</p> | <p>3. – <i>Tada, mamyt, sugrįšiu,</i>
Kai rusų čia nebus.
Kai paskutinį skreba
Plieno kulka užmuš. (2x2)</p> |
|--|--|

Vai partizane, vargo sūneli

1. *Vai partizane, vargo sūneli,
Vai kam tu klausi tokių žinėl.
Pučia vėjai tavo sodyboj,
Budi visa šalel. (2x2)*
2. *Tavo sodyboj vingiuoti grioviai,
Namų griuvėsiai dar tebestovi.
Tenai toli tarpe berželių
Trys nauji kapai stovi. (2x2)*
3. *Vai ir atlėkė raibi gegutė
Ir užkukavo graudų balselį.
Nėr tėvelio, nei motinėlės,
Nėr kam papuošt kapelio. (2x2)*
4. *Tavo tėveliai išvežti toli,
O seserėlių visai neturi.
Puošk, gegele, mano kapelį
Rūtelių vainikėliu. (2x2)*

Palikęs tėviškės laukus

1. *Palikęs tėviškės laukus,
Sūnau pilkų arimų,
Tu išėjai kovon drąsus
Aru dangaus mėlynėj. (2x2)*
2. *Tėviškę troškai išvaduot
Iš kraugerių engėjų,
Troškai gyvent, bet atiduot
Gyvybę jai galėjai. (2x2)*
3. *Per audrą žygin išėjai,
Narsuoli, vėjūneli,
Tau mirštant rugienoj liūdnei
Giedojo šalti vėjai. (2x2)*
4. *Kovos pradžioje tu žuvai,
Draugai ir priešai dingo,
Tik snaigės ašarų perlais
Blakstienose sustingo. (2x2)*
5. *Nudažė kraujas raudonai
Pūkinį baltą sniegą,
Turėj palikt tave draugai
Gulėti tenai vieną. (2x2)*
6. *Ne motinos švelni ranka
Tavo akis užspaudė,
Engėjai mirusį piktį
Purvinais batais spardė. (2x2)*
7. *Piktų strebitelių keiksmų
Tu jau nebegirdėjai,
Kankinį mielą, brangų mūs
Užmigdė amžiams vėjai. (2x2)*
8. *Palaidojo tave slapčia
Strebiteliai ir rusai.
Bet atminimas tavo čia
Amžiais gyvuos tarp mūsų. (2x2)*
9. *Iš laurų didvyrių perlų
Vainiką tau nupinsim,
Iš sesių ašarų graudžių
Dainose jį supinsim. (2x2)*

Jurginai žydi, galvas lenkia

1. *Jurginai žydi, galvas lenkia,
Gamta jau puošiasi žiedais,
Trejus metus išsiskrajojau
Tėvynės vieškeliais plačiais. (2x2)*
2. *Gegužės trisdešimtą dieną
Lakštutė suokė taip liūdnai,
Tik nepasakė jūs dalelės,
Kad suruošti jums čia kapai. (2x2)*
3. *Ilsėjot jūs po sunkaus žygio,
Vėjelis glostė plaukus jūs.
Staiga tik šūviui pasigirdus,
Sudie, pasauli, toks ramus. (2x2)*
4. *Sudie, mergaitės mėlynakės,
Sudie, daržely žolynai.
Jau neateisiu tamsioj naktelėj
Ir nepabelsiu langan tyliai. (2x2)*
5. *O tu, jaunasis jaunimėli,
Visad kartoki šiuos žodžius.
Kad mūsų jaunieji broliukai
Už laisvę nuėjo į kapus. (2x2)*
6. *Mielas Degsneli ir Putinėli,
Kokia sunki jūsų dalia.
Sugrįš tėveliai iš Uralo,
O kur atras jūsų kapus. (2x2)*

Ir gyveno kartą partizanas

1. *Ir gyveno kartą partizanas,
Jis valdovas žaliųjų miškų cha cha cha.
Ir gyveno kartą partizanas,
Jis valdovas žaliųjų miškų.

Pried.
Per girias, per žalias,
Šiandieną čia, rytoj jau ten.
Per girias, girias žalias.*
2. *Tik neverki, jauna mergužėle,
Aš iš miško greitai sugrįšiu, cha cha (cha).
Tik neverki, jauna mergužėle,
Aš iš miško greitai sugrįšiu.

Pried.*
3. *O jei grįšiu jaunas nepražuvęs,
Tai tave, gražuole, paimsiu cha cha (cha).
O jei grįšiu jaunas nepražuvęs,
Tai tave, gražuole, paimsiu.

Pried.*
4. *Ir gyvensim mes tada laimingai,
Ir bus laisva tėvynė Lietuva cha cha (cha).
Ir gyvensim mes tada laimingai,
Ir bus laisva tėvynė Lietuva.

Pried.*

Vai kyla kyla debesėliai

1. *Vai kyla kyla debesėliai,
Sniegulis krenta pamažu.
O aš savo draugams kartoju,
Kad piktas priešas jau arti. (2x2)*
2. *Nereikia priešui pasiduoti,
Bet reik su juo narsiai kovot.
O jeigu žūtų mūsų draugas,
Jo vietoj turi šimtai stot. (2x2)*
3. *Vos tik įėjom į Merkinę,
Padegėm lizdą kraugerių,
Sučiupom keturis strebokus,
Kurie norėj kelią pastot. (2x2)*
4. *Vai tu narsus kulkosvaidėli,
Prabilk maliodija narsia.
Parodyk drąsą partizanų,
Atėjusių brolių vaduot. (2x2)*
5. *Aplankėm gimnazijos rūmus,
Kur mokos broliai, sesės mūs.
Jie auga, bus tikri didvyriai,
Jie eis už mus narsiai kovot. (2x2)*
6. *Vos tik išėjom iš Merkinės,
Pastiko mus mieli vadai.
Kiekvienam baltą ranką spaudė
Ir klausė, ar visi gyvi. (2x2)*
7. *– Ne, ne, tu mūsų mielas vade, –
Atraportavo Gegužė, –
Nėra čia Povo, Savanorio,
Nėra čia Dūšos ir Nario. (2x2)*
8. *Vai ten, pilkasis debesėli,
Išplėški širdį iš manęs,
Išplėški širdį iš krūtinės,
Nuneški ją mano draugams. (2x2)*

Kai vežė į Sibyrių

1. *Kai vežė į Sibyrių,
Vagonai užkalti.
Verkė maži vaikeliai,
Nuo tėvų atskirti.

Pried.
Oi ly, oi ly, oi lia lia
Vai ly, vai ly lia lia,
Verkė maži vaikeliai,
Nuo tėvų atskirti.*
2. *Kentėk, kentėk, lietuvi,
Kentėk, kentėk vargas.
Minės tave per amžius
Lietuvis malonus.

Pried.
Vai ly...
Minės tave per amžius
Lietuvis malonus.*
3. *Atėjo azijatai
Po motinos langu.
Ir klausė: – Motinėle,
Kur yr tavo sūnus?

Pried.
Vai ly... Ir klausė: – Motinėle,
Kur yr tavo sūnus?*
4. *Bet motina supratęs
Neišdavė sūnaus.
Užtat šaltam Sibyriuj
Per amžius ji vergaus.

Pried.
Vai ly...
Užtat šaltam Sibyriuj
Per amžius ji vergaus.*

Adaryk langą į sodo pusę

1. *Adaryk langą į sodo pusę,
Tegul tau kvepia obels žiedai.
Gal nuraminsiu širdelę liūdną
Ir ant krūtinės bus lengviau. (2x2)*
2. *Dar nepravėriau stiklo langelio
Ir nepakvipo obels žiedai.
Ir pasigirdo aistringas šūvis
Tarp mūsų pievų, žalių miškų. (2x2)*
3. *Krito Šermukšnis tiesiog per langą,
Kulka pataikė jaunon širdin.
Krito an žemės, ištryško kraujas
Ir ant jurginų baltų žiedų. (2x2)*
4. *Už ką mums vargti, už ką kentėti,
Esu nekaltas tautos sūnus.
Aš nenorėjau priešui tarnauti,
Skriaust ir žudyti savo draugų. (2x2)*
5. *Ateik, mergaitė, prie mano kapo.
Saugok, mergaitė, kur aš guliu.
Uždėk rankutę ant smėlio kapo,
Gal ant krūtinės bus lengviau. (2x2)*
6. *Tik neateiki, sena močiute,
Nes ilgai verksi lig sutemos.
Ir prisiminus sūnelį savo,
Kad jis negrįš jau niekad. (2x2)*

Pražydo pirmos miške žibutės

1. *Pražydo pirmos miške žibutės,
Paukštelių daina skamba linksma.
Tėvynės ginti išėjo broliai,
Tylūs, bet narsūs kaip tie arai. (2x2)*
2. *Vartuos rymojo sena močiutė
Ir mergužėlė likus viena.
Jinai žinojo, kad vėjai pučia,
Kad partizanų sunki dalia. (2x2)*
3. *Vėjai įsiutę staugė ir užė,
Draskė žibučių melsvus žiedus.
Skambėjo ginklai, mielos granatos,
Žygiavo broliai žaliais miškais. (2x2)*
4. *Ilsėkis tyliai tu, partizane,
Tave laisvoji šalis minės.
Pačioj jaunystėj paguldęs galvą,
Lietuva laisva tave minės. (2x2)*

Beržai nusviro, šakas nuleido

1. *Beržai nusviro, šakas nuleido,
Nakties šešėliai tiesia sparnus.
Ak, nesugausit jūs partizanų,
Nes mano mielas yra narsus. (2x2)*
2. *Jisai sugrįžo, kai švito rytas
Šviesa, pašvaiste švito dangus.
Jauna mergaitė prie lango rymo –
Ar nepareina josios brangus. (2x2)*

Partizanų būrys paklebeno duris

1. *Partizanų būrys paklebeno duris,
Paklebeno į sodžiaus trobelę.
Atidarė duris, džiaugės jo mylima,
Kad berneliai sugrįžo laimingai. (2x2)*
2. *Žuvo vyrai šeši, jiems vainiką visi,
Kas nuskins partizanui rūtelę.
Juos ant gatvės parveš, šaltas vėjas išbučiuos,
Tai lietuviai kovojo už laisvę.*

Dzūkijos krašto dainorius Silvestras Masalskas

Rimgaudas Paulius Kondratavičius

Dzūkijos krašto dainorius, liaudies dainų atlikėjas Silvestras Masalskas gimė vargingoje ir didelėje Petronėlės ir Jokūbo Masalskų šeimoje 1916 m. gruodžio 31 d. Kaniūkų kaime. Kadangi šeimoje buvo paskutinis vaikas, tėvai ilgai vardo nerinko ir pakrikštijo „atsineštiniu“ Silvestro vardu. Šeimoje, be jo, dar augo keturi broliai ir dvi sesės. Kai sukako šešeri metai, atsitiko didelė nelaimė, kuri gyvenimą dar labiau apsunkino: tėvelį, beganantį arklius, užpjovė vilkai. Liko našlaitis. BroLIAI, sesės išėjo samdiniais, o jis liko su mama ir taip susiklostė, kad daugiau dirbo su moterimis moteriškus darbus ir kartu išmoko dainuoti, ir būtent darbo dainas. Todėl visą gyvenimą lydėjo daugiau „moteriški“ darbai (dalgiu šienauti neišmoko iki gyvenimo pabaigos, bet pjautuvu – puikiai) ir, žinoma, daina.

Pats šeimą sukūrė jau sugrižęs iš kariuomenės ir savo kaime radęs pas gimines atvykusią padėti auginti vaikus Anelę Jurkonytę iš Jiėzno apylinkių. Ji irgi buvo iš didelės ir vargingos šeimos, todėl pradėti gyvenimą buvo gana sunku, daug dirbo. Išmoko siūti ir ėjo per namus siūdamas, o Anelė gražiai audė, verpė. Tad po truputį kabinosi į gyvenimą, statė namelį ir visada dainuodavo – ir vienas, ir kartu su žmona. Anelė taip pat mėgo dainą ir gražiai dainavo. Kaimo žmonių buvo mėgstami, dažnai kviečiami į vestuves ir krikštynas, nes mokėjo daug apeiginių dainų ir visokių pramanų. Tekdavo giedoti ir laidotuvėse.

1943 m. gimė pirma dukra, vėliau du ką tik gimę vaikai mirė ir tik 1950 m. gimęs sūnus augo. Pokario metai buvo sunkūs ir pilni įtampos. Banditai norėjo jį nušauti, kad su visais bendrauja (toks jau jis visada buvo) – ir su banditais, ir su partizanais, bet kaimynai laiku perspėjo, spėjo pasislėpti.

Sovietų laikais dirbo kolūkyje. Niekada neužmiršdavo prie darbų pridėti ir dainos, užvesdavo ir skatindavo dainuoti kitus, dalyvaudavo visuose saviveiklos renginiuose. 1980 m. pasistatė Žilinuosė namą ir persikėlė gyventi. Čia ir bažnyčia arčiau buvo, ir parduotuvė, turėjo daug laisvo laiko, todėl visur, kur tik pakviesdavo, su malonumu vykdavo ir koncertuodavo.

Dzūkijos krašto dainorius Silvestras Masalskas.

K. Driskiaus nuotr.

S. Masalskui buvo suteiktas liaudies dainininko vardas. Jo atliekamos rugiapjūtės dainos nuskambėdavo unikaliai ir visiems labai patikdavo. Ypač palankiai įvertintos folkloro festivalyje „Baltica-88“ Tāline.

Žurnalistės Zitos Kelmickaitės paskatintas S. Masalskas subūrė grupelę žmonių Žilinių kaime, kurie surengė nuostabią vakaronę. Ji buvo nufilmuota Lietuvos televizijos, ne kartą demonstruota ekrane ir visada prieš Kalėdas, nes per vakaronę ir rodė, kaip mūsų senoliai ruošdavosi Kalėdoms, ką dainuodavo, kaip burdavo.

Tik va, po vienos kelionės jau susimąstydavo, ar verta vykti, ar viskas bus gerai. O buvo taip. Kanadoje vyko folkloro festivalis, kur buvo pakviestas padainuoti žinomas Dzūkijoje rugiapjūtės dainas. Apsigyveno emigrantų lietuvių šeimoje. Laisvu laiku su vaikinukais iš šokių grupės išėjo po miestą pasivaikščioti ir pasiklydo. Miestas didelis, kalbų jokių daugiau nemoka, pagalbos iš niekur nėra. Jo kalbos niekas nesupranta. Jis irgi nieko nesupranta, ką jam sako. Kreipėsi bažnyčioje į šventikus ir gatvėje visus kalbino, o vakaras čia pat. Pamatęs policininką, puolė prie jo. Ir tik policininkui jį apieškojus ir kišenėje suradus voką su pinigais ir adresu (mat tas šeimnininkas, kur jie buvo apgyvendinti, kiekvienam davė pinigėlių smulkioms išlaidoms voke, ant kurio buvo užrašyti jo inicialai ir adresas), reikalas buvo išspręstas. Policininkas pasodino Silvestrą į taksi ir nurodytu ant voko adresu nuvežė. Ši įvyki visada prisiminė kaip didelį išgyvenimą.

Gyvenimas bėgo, metai darė savo. Pasiligojus Anelei, slaugė ją pats, gal mažiau dainavo, ir jau tik savo malonumui. Bet visą laiką bendravo su kaimynais, jaunimu ir vaikais. Niekada nepraeidavo pro žmogų jo neužkalbinęs, nepajukavęs. Mirus žmonai, labai liūdėjo, bet vis tiek gyveno vienas – atsisakė keltis pas vaikus ir iki paskutinių dienų buvo ištikimas savo namams. Atgulė į kapus 2000-ųjų lapkritį. Anelė paliko daug išaustų lovatiesių, staltiesių, rankšluosčių, o Silvestras – dar vis neišdainuotų dainų, deja, dabar skambančių tik iš įrašų.

ĮŽYMŪS ŽMONĖS

Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas*

Kazys Misius

Apie Donatą Malinauską yra išleista Raimundo Lopatos monografija, paskelbta keletas Viktoro Jenciaus-Butauto ir kitų autorių straipsnių¹. Šiuo ribotos apimties kompiliaciniu rašiniu siekiama priminti jo biografiją ir reikšmingesnius nuopelnus, ypač kovoje dėl Vilniaus krašto lietuviybės iki 1915 metų.

Jaunystė, mokslo ir studijų metai

Matyt, iš paties D. Malinausko pateiktų žinių nurodoma, kad jis gimė 1869 m. vasario 23 (kovo 7) d. Krėslaukyje, tuometėje Vitebsko gubernijoje. Dabar šis miestelis priklauso Latvijai, latviškai vadinamas Krāslava. Gimimo data su krikšto įrašu nepatikrinta. Latvijos įvairių bažnyčių metrikų knygos prieinamos internetinėje laikmenoje, tačiau Krėslaukio katalikų parapijos 1869 metų įrašų trūksta. Donato tėvas Mykolas Malinauskas buvo Rusijos kariuomenės pulkininkas, kilęs iš Kauno gubernijos, susituokęs su Alina Tanskyte (Tanska) ir kraičio gavęs Tōlkiškių dvaro dalį – Jankovičų palivarką, buvusį Ūnuškio parapijoje, prie Vilkōkšnio ežero. Gana anksti mirus tėvui, motina Alina Malinauskienė su sūnumi Donatu, dukromis Filomena ir Jadvyga grįžo į Jankovičius. Kita Tōlkiškių dvaro dalis atiteko Alinos tetai Viktorijai, ištekėjusiai už Kazimiero Chelstovskio. Pastarasis pradėjo bylinėtis ir dėl Jankovičų dalies.

Donatą priglaudė jo dėdė Baltosios Ālovės dvaro savininkas Bernardas Kęstutis Gediminas. Nors Ālovės apylinkėse gyvenantys lietuviai valstiečiai dar buvo nesulenkti, tačiau Lietuvōs, ypač Vilniaus gubernijos, dvaruose XIX a. antroje pusėje vyravo lenkų kalba. Lietuvių kalba ma-

D. Malinauskas 1912 m.
(*Vairas*, 1914, nr. 8, p. 7)

* Rašinys buvo parengtas spaudai dar neišėjus Viktoro Jenciaus-Butauto monografijai „Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas“.

¹ Lopata R. *Nepriklausomybės akto signataras Donatas Malinauskas*, Trakai–Vilnius, 1997; Žemaitis Z. Donatas Malinauskas. Jo 70 metų jubiliejaus proga, *Lietuvos aidas*, 1939, kovo 8, nr. 107, p. 3; Mongirdas T. Donatas Malinauskas – Nepriklausomybės Akto signataras, *Voruta*, 1990, kovas, nr. 2, p. 3; Jencius-Butautas V. „Taip mums, Dieve, padėk šventame reikale“. Donatas Malinauskas, Vasario Šešioliktosios Akto signataras, *Voruta*, 1994, nr. 6, p. 5, nr. 7, p. 5; Jencius-Butautas V. 1918 metų Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas, *Lietuvos bajoras*, 2008, nr. 13, p. 5–29; Jencius-Butautas V. Donatas Malinauskas Vilniuje, *Voruta*, 2008, vas. 23, nr. 4, p. 5; kovo 15, nr. 5; p. 5, kovo 29, nr. 6, p. 5; Jencius-Butautas V. Donatas Malinauskas Alvite, *Voruta*, 2009, rugpj. 22, nr. 16, p. 10; spalio 3, nr. 19, p. 10; spalio 17, nr. 20, p. 10; Jencius-Butautas V. Donatas Malinauskas Taline 1931 metais, *Voruta*, 2011, geg. 7, nr. 9, p. 10.

žai teturėjo teisių net Ālovės baŕnyčioje. Vaikystėje Donatui nebuvo sąlygų išmokti kalbėti lietuviškai, jo gimtoji kalba liko lenkų. D. Malinausko biografai mano, kad daug garbingos Lietuvos praeities dalykų Donatas suŕinojo iš savo dėdės Ālovėje.

Po teisminių ginčų Jankovičiai galutinai liko Alinai Malinauskienei. Tikėtina, kad Donatas pradinės mokyklos nelankė, dėdės parengtas jis ištojo į Vilniaus realinę mokyklą. 1885 m. rudenį mokėsi ketvirtoje klasėje, su mama gyveno Vilniuje, Tiltlo gatvėje. Klasėje, kurioje mokėsi Donatas, tada buvo 46 mokiniai, iš jų 33 užsirašė dvarininkų vaikais. Tarp bendraklasių 23 buvo katalikų, 15 stačiatikių, 5 judėjų tikybos. Dar buvo kita ketvirta klasė, ją tada lankė 40 mokinių².

Vilniaus realinė mokykla atsirado 1872 m., kada to miesto realinė gimnazija buvo pertvarkyta į mokyklą. Realinė mokykla turėjo septynias klases, tačiau mokyklos baigimo atestatus išduodavo baigus šešias klases. Norintieji iš realinės mokyklos stoti į aukštąją mokymo įstaigą turėjo baigti papildomą septintą klasę. Vilniaus realinės mokyklos septintoji klasė 1886 m. turėjo šiuos skyrius: bendrąjį, technikos-mechanikos ir technikos-chemijos³.

Dėl susiklosčiusių aplinkybių XIX a. miestuose gyventojai stengėsi kalbėti lenkiškai arba rusiškai. Vilniaus baŕnyčiose lietuviams pamokslai gimtąja kalba nebuvo sakomi (tokie pamokslai panaikinti dar XVIII a.). Vis dėlto iki 1863 m. Vilnius buvo lietuviškų knygų spausdinimo centras. Šio miesto knygynuose plačiai prekiauta lietuviška spauda, daugiausia religine literatūra. Po 1863 m. sukilimo generalgubernatorius Michailas Muravjovas (Korikas) represijomis siekė išplėsti iš žmonių viltį ištrūkti iš Rūsijos priespaudos ir kuo greičiau Lietuvą surusinti. Nors 1863–1864 m. sukilimą rusų valdžia vadino *lenkų intriga*, tačiau skaudžiausi smūgiai teko lietuvių tautai. 1864 m. pradėtas lietuvių spaudos draudimas lotyniškėmis raidėmis. Iškilio visiško lietuvių kalbos išnykimo pavojus. *Aušros* pasirodymo metais Vilniuje tautiškai susipratusių lietuvių inteligentų gyveno.

Apie Donato Malinausko mokymąsi Vilniuje konkrečių žinių aptikti nepavyko. Realinės mokyklos archyvo išliko tik nuotrupos. Atrodo, kad Donatas Malinauskas 1884 m. pradžioje toje mokykloje laikė egzaminus, reikalingus stojantiems į karo tarnybą. Tarp 18 mokinių, išlaikiusių karo tarnybai reikalaujamus egzaminus, yra dvarininko Malinausko pavardė, tačiau sąrašė vardai nenurodyti. Kariškio profesijos Donatas nepasirinko⁴.

Liko nesužinota, kada D. Malinauskas persikėlė į Minsko realinę mokyklą. Yra pagrindo spėti, kad į Minską persikėlė todėl, jog Vilniaus realinės mokyklos 7 klasėje nebuvo tinkamo agronomijos studijoms skyriaus.

D. Malinauskas apie 1886 m. (Lietuvos bajoras, 2008, nr. 13, p. 8)

² Lopata R. *Min. veik.*, p. 21–24; Jencius-Butautas V. 1918 metų Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas, *Lietuvos bajoras*, 2008, nr. 13, p. 6–7; 1885–1886 m. Vilniaus realinės mokyklos mokinių sąrašas, *LVIA*, f. 1293, ap. 1, b. 8, l. 70–82.

³ 1886 m. Vilniaus realinės mokyklos ataskaita, *LVIA*, f. 1293, ap. 1, b. 9, l. 14–16.

⁴ 1884 01 31 Vilniaus realinės mokyklos pedagogų tarybos protokolas, *LVIA*, f. 1293, ap. 1, b. 7, l. 78.

Baigęs realinę mokyklą Minske, 1889 m. D. Malinauskas studijuoti agronomijos išvyko į Černigovą, tada priklausiusi Austrijos-Vėnrijos imperijai. Tos imperijos aukštesiose mokyklose mokomoji kalba buvo vokiečių. Tai gi Donatas jautėsi realinėje mokykloje gerai išmokęs vokiečių kalbą. Dar tais pačiais 1889 m. jis atvyko į Tāborą (Čekija) ir pradėjo lankyti Tāboro žemės ūkio akademijos parengiamuosius kursus, o kitais metais buvo priimtas į tos akademijos pirmą kursą. Klausimas, kas lėmė tokį D. Malinausko apsisprendimą, lieka be atsako. Tikėtina, kad bendraudamas su bendrakursiais Donatas gana greitai išmoko čekų kalbą. Jis dalyvavo „Jaunųjų čekų“ veikloje, buvo „Sakalų“ draugijos narys. Tarp D. Malinausko pažįstamų iš studijų laikų Čekijoje vėliau iškilė žymių valstybės veikėjų⁵.

D. Malinauskas apie 1889 m. Galicijos Černigove (*Lietuvos bajoras*, 2008, nr. 13, p. 10)

Lietuvių visuomenės veikėjas 1895–1915 metais

Iki lietuvių spaudos draudimo panaikinimo. Baigęs studijas, 1895 m. D. Malinauskas grįžo į Lietuvą. Apsigyveno Vilniuje, nors dažnai lankydavosi Jankovičių dvare. Tikėtina, kad, paveiktas čekų tautinio atgimimo, tvirtai apsisprendė – jis su lietuvių tauta ir dirbs jos labui. Tai turėjo būti nelengvas apsisprendimas. Dauguma Vilniaus vyskupijos bajorų gerokai priešiščiau žiūrėjo į lietuvių tautinį judėjimą, negu Kauno gubernijoje ar Suvalkijoje. O lietuvių atgimimo idėjos jau buvo pasiekusios Vilnių.

1883 m. iš Kūktiškių apylinkių į Vilnių atvykęs mokytojas Jurgis Alekna liudijo pirmaisiais metais niekur negirdėjęs lietuviškos kalbos. Apsigyvenęs šiame mieste lietuviai stengdavosi greičiau pramokti lenkiškai, neprisipažindavo esą lietuviai. Vilniaus moksleiviai irgi neturėjo aukštesnių siekių, nebuvę jų kuopelių. Jau D. Malinauskui nebesimokant Vilniaus realinėje mokykloje, apie 1891 m. tos mokyklos mokinys Jonas Bortkevičius subūrė moksleivių kuopelę ir tapo jos vadovu. Ši kuopelė domėjosi socialdemokratinėmis idėjomis, darbininkų judėjimu. Pats J. Bortkevičius ima mokyti lietuvių kalbos ir tampa sąmoningu lietuviu patriotu. Kiti kuopelės nariai, nors ir pripažino, kad reikalinga mokėti lietuviškai, nesiryžo laužyti lenkišką tradiciją. Keli moksleiviai, kuopelės nariai, buvo iš mokyklos pašalinti⁶.

⁵ Jencius-Butautas V. 1918 metų..., *Lietuvos bajoras*, 2008, nr. 13, p. 7–8.

⁶ D-ras Al[ekna Jurgis]. Atminimui netolimos praeities Vilniaus gyvenimo, *Lietuvos žinios*, 1912, kovo 23, nr. 36/37, p. 3–4.

Net Žemaitijos bajorams ištraukti į lietuvių judėjimą buvo ne taip paprasta. Pavyzdžiui, keliose Vlado Putvinskio šeimos kartose pasitaikė kovotojų dėl tėvynės laisvės, tačiau tos kartos buvo pamiršusios protėvių kalbą ir didžiavosi lenkišku patriotiškumu. Apie grįžimą į lietuvybę V. Putvinskis rašė:

„Amėriką surasti“ man padėjo patys dvarininkai. Iš jų išgirdau apie kažkokius „litvomanus“, pusiau maištininkus, pusiau bepročius, kurie svajoja iš „chamiškojo žargono“ „padaryti“ kultūringą kalbą; jie esą nusistatę prieš „polską“ tėvynę, leidžią kažkokius raštus Prūsuoje ir t. t.

Kai V. Putvinskio šeimoje gimė vaikas, tėvai apsisprendė – vaikas neturi girdėti svetimos lenkų kalbos. O toliau...

Sunku aprašyti, kas pasidarė. Atšoko nuo mūsų visi dvarininkai, kaip nuo užkrėstųjų kokia bjauria liga. Pasidarė nepadoru ir mums pasipažinti. Trūko ryšiai su giminėmis, kaimynais, pažįstamaisiais. Likę keli artimiausieji nuoširdžiai gailėjosi mūsų ir stengėsi sugrąžinti į protą „nelaiminguosius vaikus paklydėlius“. Mūsų pačių tarnautojai juokėsi iš pamišusių „jaunųjų ponų“ ir jų laužytos lietuviškos kalbos⁷.

Kiekvieno bajoro grįžimas į lietuvybę buvo individualus, pasitaikė šeimų, kurių vienas brolis laikė save lenku, o kitas – lietuviu.

D. Malinauskas atsiminimų apie savo pasirinkimą ir ištraukimą į lietuvišką veiklą nepaskelbė. Todėl lieka nežinoma, kaip jis Vilniuje susirado bendraminčių. 1907 m. Jonas Vileišis apie D. Malinauską rašė:

Pabaigęs ūkio mokslus čekų žemėj, Donatas Malinauskis sugrįžo Lietuvon su karščiausiu noru pasidaruoti vardan Lietuvės, vardan tautiškojo lietuvių atgijimo. Buvodamas čekų žemėj savo akimis regėjo darbus ir užsidegimą čekų jaunuomenės, čekų minios prie visko, kas tik čekams buvo brangu. Būdamas tarp kitataučių, pasijuto ir patsai esąs Lietuvos sūnumi, suprato, jog reikia kelti viengenčių iš tautiško apmirimo. Sugrįžęs Vilniun, rods, čion terado vos mažą kuopelę lietuvių inteligentų, kurie drįso vadintis lietuviais ir drįso ginčiotis su lenkais⁸.

Jau minėtas gydytojas Jurgis Alekna teigia, kad

Vilniuje apie 1895 m. tveriasi karštų Lietuvos mylėtojų būrelis iš pirmiau sulenkėjusių lietuvių tarpo: [Andriaus] Domaševičiaus, [Elijošiaus] Nonevičiaus, [Donato] Malinausko, [Boleslovo] Stankevičiaus, kurie ir

⁷ Putvinskis V. Atsivertėme į lietuvius ir įsteigėme knygų gabenimo centrą ir paštą, *Knygnešys 1864–1904*, t. 1, Kaunas, 1938, p. 225–226.

⁸ Vileišis J. Trumpos pašnekėlės, *Vilniaus žinios*, 1907, rugs. 27, nr. 153, p. 2–3.

varo rimtai lietuvių klausimą, bekovodami su lenkų, o labiausia su sulenkėjusių lietuvių atkaklybe. Jie jau užmezga ryšius su senesniais Lietuvos veikėjais, gauna „Varpą“, „Ūkininką“ ir rods „Tėvynės sargą“, daro pas save didesnius Lietuvos veikėjų susirinkimus⁹.

Iš paminėtųjų asmenų tik tai A. Domaševičius mokėjo lietuviškai.

Įvairių šaltinių duomenimis, pirmuosiuose Vilniaus lietuvių būrelio susirinkimuose dar dalyvaudavo kunigas Juozapas Ambraziejus, miškininkas Povilas Matulionis ir kiti. V. Jencius-Butautas teigia, kad šis nelegalus lietuvių inteligentų būrelis įsisteigė gydytojo A. Domaševičiaus bute. Atsirado ir neoficialus šio būrelio pavadinimas – *Dvylikos Vilniaus apaštalu draugija*. Be jau minėtų atsiminimų, gana plačiai apie šią draugiją yra rašęs Jonas Aničas¹⁰. Draugija nuostatų ir programos neturėjo, susirinkimai nebuvo protokoluojami.

Būrelio nariai buvo skirtingų politinių pažiūrų: nuosaikiųjų demokratų, socialdemokratų ir kt. Juos vienijo meilė lietuvių tautos kultūrai, siekis žadinti Vilniaus lietuvių tautinę sąmonę. Būdami išsilavinę ir materialiai apsirūpinę, jie metė iššūkį lenkų veikėjams, kurių nuomone, lietuviai turėjo jungtis su lenkais ir privalėjo pripažinti aukštesnę lenkų civilizaciją. Tai deklaruota 1897 m. Lvovė išleistoje lenkų endekų (*Narodowa demokracja*) judėjimo programoje¹¹.

Kai kurie autoriai teigia, kad *Dvylikos Vilniaus apaštalu draugijoje* nebuvo moterų. Iš tiesų vėliau šioje draugijoje moterys dalyvavo ir narių buvo ne 12, o beveik dvigubai daugiau. 1899 m. Vilniaus žandarmerijos pažymoje apie Vilniaus lietuvių ratelį nurodyti 8 jo nariai, tarp jų šios draugijos sekretore ir bibliotekininke įrašyta Donato Malinausko sesuo Filomena Malinauskaitė¹². Pastaroji vėliau teigė, kad lietuvišką spaudą slėpti savo bute jai pasiūlęs kun. Juozapas Ambraziejus, pagal šio kunigo raštelius knygas išduodavusi atvykusiems platintojams. Nurodoma buvus ir daugiau moterų.

Nereikėtų abejoti, kad minėta žandarmerijos pažyma parengta iš šnipa Pranciškaus (Franco) Petrusėvičiaus pranešimų. Jis 1899 m. žandarmerijai pradėjo teikti žinių apie Vilniaus gubernijos lietuvių žadintojus. Keista, kad perrašius to veikėjo pranešimus buvo nurodyta šnipa pavardė ir vardas. Antai 1900 m. kovo mėn. pranešime, be kita ko, rašoma, kad geras kun. J. Ambraziejaus pažįstamas Kazimieras Būda pasakojęs apie savo dalyvavimą lietuvių vakare, vykusiame Vilniuje gydytojo Zigmanto Fedaravičiaus bute. Tarp vakaro dalyvių K. Būda paminėjo 7 asmenis, iš jų ir Donatą Malinauską. Apie vakaro programą šnipas nieko nesužinojo, tik tai nurodė, kad dalyvavusieji mokėjo po 50 kapeikų, taip pat priminė, jog vienas to vakaro dalyvių Andrius Domaševičius neseniai areštuotas¹³. Kitas šeiminis lietuvių vakaras įvykęs 1901 m. sausio 28 (vasario 10) d. Savičiaus gatvėje pas Krumanę, vakaro šeimininkas – Donatas Malinauskas, dalyvavo apie 500 asmenų. Kun. J. Ambraziejaus vadovaujamas choras padainavo

⁹ Žr. 6 išnašą.

¹⁰ Aničas J. *Antanas ir Emilija Vileišiai*, Vilnius, 1999, p. 88–112.

¹¹ Merkys V. *Tautiniai santykiai Vilniaus vyskupijoje 1798–1918 m.*, Vilnius, 2006, p. 369.

¹² 1899 10 07 Vilniaus gub. žandarmerijos valdyboje surašyta visiškai slapta pažyma, LVIA, f. 419, ap. 4, b. 7, l. 9–10; F. Malinauskaitės pensijos byla, LCVa, f. 1787, ap. 1, b. 91.

¹³ 1900 08 03 P. Petrusėvičiaus pranešimo Vilniaus žandarmerijos valdybai nuorašas, LVIA, f. 419, ap. 4, b. 19, l. 35, kitas nuorašas, l. 100.

kelias lietuviškas dainas. Buvo renkami pinigai. Slaptas lietuvių grupės bankas buvo laikomas pas D. Malinauską. Tų pinigų buvo skiriama lietuviškos spaudos leidybai ir jos platinimui¹⁴. Prieš *Dvylikos Vilniaus apaštalu draugiją* caro valdžia represijų nesiėmė.

Dar 1890 m. lietuvių spauda priminė, kad Lietuvos sostinėje, be nutautusių lietuvių, yra nemažai atvykusių, kurie nė vienoje bažnyčioje negali tenkinti savo dvasinių poreikių gimtąja kalba. Todėl lietuvių prasčiokų vardu norint Dievo žodį girdėti gimtąja kalba, keliami mintis, kad *dėl mūsų nors viena iš bažnyčių turi būti paskirta, jeigu ne katedra, tai tegul Šv. Jono arba Šv. Petro*¹⁵.

Be lietuvių spaudos platinimo organizavimo, *Dvylika Vilniaus apaštalu* ėmė rūpintis išgauti Vilniuje lietuviams bažnyčią. Apie tai paskelbtas išsamus straipsnis¹⁶, o čia pakartojami tik svarbiausi teiginiai, ypač susiję su D. Malinausku.

Dvylika Vilniaus apaštalu nutarė prašyti lietuviams skirti apleistą Šv. Mikalojaus bažnyčią, kuri buvo Šv. Jonų parapijos filija. Toks pavyzdys jau buvo – Vilniuje vokiečiai katalikai nuo seno turėjo Šv. Onos bažnyčią. Pirmą prašymą, kuriam buvo surinkta apie 300 parašų, 1896 m. gegužės mėn. Vilniaus vyskupijos valdytojui Liudvikui Zdanavičiui įteikė Donatas Malinauskas, Andrius Domaševičius, Kazimieras Landsbergis ir Povilas Matulionis. Vyskupijos valdytojas pareiškė, kad tai politinis klausimas, ir kreiptis pasiūlė į Vilniaus gubernatorių Aleksandrą Frežę. Pastarasis buvo palyginti palankus lietuviams, tačiau tokių dalykų negalėjo spręsti ir delegaciją pasiuntė pas generalgubernatorių Piotrą Orževskį, išgarsėjusį Krąžių skerdynėmis. Šis delegacijos nepriėmė, o kai buvo bandyta kreiptis antrą kartą, juos pavadino *tvarkos ardytojais* ir pasakė, kad pamaldos turi vykti rusų kalba, o tolesniam pokalbiui pasiūlė kreiptis į jo kanceliarijos viršininką Golobovą. Su pastaruoju kalbėjosi vienas D. Malinauskas. Golobovas pasiūlė lietuviams reikalauti, kad visose bažnyčiose vietoj lenkų būtų įvesta rusų kalba. D. Malinauskas paaiškino, kad lietuviai nenusistatę prieš lenkų kalbą bažnyčiose, tiktai nori teisių ir lietuvių kalbai. Dar D. Malinauskas kalbėjo, kad rusų raidės nepritaikytos lietuvių kalbai. Tapo aišku, kad iš Golobovo nieko negalima tikėtis. Po kurio laiko vėl užsirašyta į priėmimą pas generalgubernatorių. Šį kartą caro vietininkas lietuvius apšaukė maištininkais ir neleidęs net pasiaiškinti pokalbį nutraukė. 1897 m. Vilniaus vyskupijos valdytojas L. Zdanavičius ir generalgubernatorius P. Orževskis mirė.

1898 m. pavasarį su prašymu paskirti Vilniaus lietuviams bažnyčią jau kreiptasi į vyskupą Steponą Zvierovičių, tačiau jokio atsakymo nesulaukta. Prašymas buvo surašytas lietuvių kalba. Tai buvo dingstis neatsakyti į kreipimąsi nevalstybine (t. y. ne rusų) kalba. Pradėti rinkti parašai naujam prašymui. Parašai buvo renkami Donato Malinausko bute Didžiojoje gatvėje. Dauguma lietuvių buvo neraštingi. Todėl budintis asmuo užrašydavo tiktai pasakytas pavardes, o jų sąrašą paliudydavo D. Malinauskas, Jonas Vileišis, kiti lietuviai inteligentai. Prolenkiškos orientacijos dvasininkai paleido gaudus, kad pasirašę prašymą dėl lietuviškų pamaldų asmenys bus atleisti iš darbo. Apie tai liudija jau minėtas gydytojas J. Alekna, į kurį kreipėsi būrelis žmonių, prašydami išbraukti

¹⁴ Lopata R. *Min. veik.*, p. 29.

¹⁵ Morkas Dauburis [Žeimys Adomas]. Kodėl mus Vilniuje visi užmiršo?, *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*, 1890, nr. 20, p. 155.

¹⁶ Raškauskas K. Kova dėl lietuvių kalbos teisių Vilniaus religiniame gyvenime 1896–1901 m., *Darbai ir dienos*, t. 48, Kaunas, 2007, p. 21–40.

jų pavardes. 1898 m. pabaigoje su prašymu lietuviams bažnyčios ir surinktais parašais pas vyskupą S. Zvierovičių nuėjo gydytojas Jurgis Alekna ir Kazimieras Landsbergis. Apie šį vizitą J. Alekna vėliau rašė:

...Padavėm jam surinktus parašus su atsakančiu prašymu. Liandsbergis kaip vyresnis išdėstė priežastį mūsų apsilankymo. Tik ką užgirdęs mus prašant lietuviškų pamaldų, jisai kaip įgeltas aštriai atrėžė, kad mes be jokio reikalo keliamė tą klausimą. Nežiūrint nei parašų, nei turinio prašymo, jisai pradėjo užpuldinėti su pasipiktinimu, kam mes dabar keliam tą klausimą, kodėl seniau niekas apie tai nesirūpino¹⁷.

Šv. Mikalojaus bažnyčioje pradėta savavališkai giedoti lietuviškai. 1900 m. sausio 22 (vasario 4) d. įvyko pirmos lietuviškos pamaldos už Vinčą Kudirką. Jose dalyvavo ir D. Malinauskas. Supratę, kad taip vyskupo nepaveiks, lietuviai giedojimus nutraukė.

1900 m. pavasarį D. Malinauskas raštiškai paprašė persiųsti jam prašymų dėl skyrimo Vilniaus lietuviams bažnyčios kopijas su rezoliucijomis. Vyskupo raštinė rastų dokumentų kopijas prašytojui pasiuntė. D. Malinauskas nutarė kovą dėl Šv. Mikalojaus bažnyčios plačiau paskleisti. Jis bendru pavadinimu „Pranešimas“ parengė 1898 m. lietuvių prašymą, jam vyskupo 1900 m. atsakymą ir savo atvirlaiškį Vilniaus lietuviams. Toks rašomąja mašinėle išspausdintas rusiškas tekstas buvo įteiktas cenzoriui. Nuėjęs atsiimti cenzūruoto teksto D. Malinauskas pastebėjo, kad atvykęs iš Galicijos cenzorius Venediktas Ploščanskis neturi supratimo apie vietos aplinkybes, ir pasiūlė pridėti lietuvišką vertimą. Cenzorius sutiko, tiktai paprašė, kad šalia D. Malinausko būtų ir kitas parašas, patvirtinantis, kad vertimas atitinka originalą. Dokumentai buvo išversti į lietuvių kalbą, vertimą pasirašė D. Malinauskas ir Antanas Vileišis. Kitą dieną pasibaigus darbo valandoms D. Malinauskas vertimą vėl nunešė cenzoriui, šis leido spausdinti. Šio „Pranešimo“ buvo išspausdinta 3 000 egz. Nuo 1879 m. tai buvo pirmas Vilniuje lotyniškomis raidėmis legaliai išleistas lietuviškas spaudinys ir pirmas nuo 1865 m. pasirašytas Vilniaus cenzūros. Jo pasirodymo aplinkybes plačiai aprašė pats D. Malinauskas¹⁸.

1901 m. kovo mėn. dėl Vilniaus lietuviams bažnyčios paskyrimo kreiptasi į Mogiliāvo arkivyskupijos valdytoją Karolį Niedzialkovskį. Jis palankiai vertino lietuvių prašymą, tačiau jau buvo beatsisakas pareigų ir kreiptis į Vilniaus vyskupą nebegalėjo. Vilniečių inteligentų paprašyti, į Vilniaus vyskupą kreipėsi tada Peterbūrge gyvenantys kunigai lietuviai. Jie pabrėžė, kad Rusijos miestų bažnyčiose leidžiama ir lietuvių kalba, o Vilnius yra išimtis. 1900 m. gegužės mėn. lietuviai vyskupui įteikė ketvirtą prašymą, vyskupo atsakymui buvo duotas Antano Vileišio adresas. Tačiau vyskupas nusileisti dar nebuvo linkęs ir teigė, kad Vilniaus lietuviai moka lenkiškai. Tikėtina, kad, be kitų priežasčių, jį erzino užsienyje leidžiamoje lietuvių spaudoje skelbiami

¹⁷ Žr. 6 nuorodą.

¹⁸ Spaudinio egz. MAVB RS, f. 318-22178, l. 5; Malinauskas D. – Užmirštas istorijos lapas, *Lietuvos aidas*, 1930, birž. 6, nr. 127, p. 3–4, p. 3, „Pranešimo“ faksimilė. Vyskupo atsakymo D. Malinauskui su jo atvirlaiškiumi faksimilė, žr. Aničas J. *Min. veik.*, p. 124. Perspausdinta Lopata R. *Min. veik.*, p. 153–161.

susirašinėjimo dokumentai ir jų komentarai. Lietuviai rengėsi kreiptis į popiežių, tam reikėjo dokumentus išversti į lotynų kalbą, o jiems pasiūsti gauti Rusijos valdžios leidimą. Kai 1901 m. gegužės mėn. per Vilnių į Peterbūrgą vyko naujas Mogiliavo arkivyskupas Boleslovas Klopotovskis, jam D. Malinauskas įteikė lietuvių prašymą skirti Vilniuje lietuviams bažnyčią, taip pat leisti vartoti lietuvių kalbą kitose šio miesto bažnyčiose. Mogiliavo arkivyskupas lietuvius užtarė. Jis vyskupui Zvierovičiui pareiškė, kad, jei nebus patenkintas Vilniaus lietuvių prašymas skirti jiems bažnyčią, pats kreipsis į popiežių. Tada vyskupas raštu atsiklausė Vilniaus kunigų nuomonės. Net 26 kunigai (didžioji dauguma atsakiusių) pritarė, kad lietuvių prašymą reikia patenkinti, ir niekas nepasiūlė viską palikti po senovei. Tuo reikalu vyskupas irgi pakeitė savo nuostatą. 1901 m. rugsėjo 16 d. vyskupo atstovas Šv. Mikalojaus bažnyčioje susirinkusiems lietuviams paskelbė, kad nuo šiol giedojimai bus perpus: vieną sekmadienį lenkiškai, kitą – lietuviškai. Laikinu šios bažnyčios administratoriumi buvo paskirtas senas kunigas Antonijus Michaelis.

1901 metai buvo paskelbti bažnyčios jubiliejiniiais metais. Šia proga vyskupijos vadovybė pasiūlė Jubiliejaus iškilnių atminimui bažnyčiose įrengti memorialines lentas. Lietuviai iš Šv. Mikalojaus bažnyčios administratoriaus gavo žodinį sutikimą pakabinti kryžių. Lenkai tuoj virš Šv. Mikalojaus bažnyčios pakabino lentą su lenkišku jubiliejaus atminimo įrašu. Netrukus šalia buvo pakabinta lenta su lietuvišku įrašu. Sekmadienį, kai abi lentos turėjo būti pašventintos, kun. A. Michaelis pašventino tiktai lenkišką. O kitą dieną lietuviai lentos jau neberado. Ta proga D. Malinauskas kreipėsi į vyskupą. Jis rašė:

Papildant Jūsų Prakilnybei savo paaiškinimą žodžiu, dabar turiu garbės pranešti apie žemiau išdėstytą:

Spalio 21 gavę žodinį vietos klebono leidimą mūsų paaukotsais pinigais mes pirkome jubiliejinį kryžių ir tą pačią dieną jį atnešėme į bažnyčią, tačiau laukdami mūsų jubiliejinių dienų pabaigos, jo nepritvirtinome. Mūsų nuostabai kitą dieną pasirodė pritvirtintas kryžius su lenkišku užrašu ir nors savąjį mes prikėlėme paskutinę iškilnių dieną, tai yra spalio 24, tačiau prasidėjo savotiškas jo persekiojimas.

Sekmadienį spalio 28 vietinis kunigas nepanoro jo apšlakstyti šventu vandeniu, nors besimeldžiančiųjų akivaizdoje tai padarė kryžiui su lenkišku užrašu, paskui kitą sekmadienį lapkričio 4 d. jis buvo uždengtas popieriumi, matyt todėl, kad niekas iš žmonių nedrįstų jo bučiuoti ir pagaliau lapkričio 5 buvo nuplėštas ir kažkur padėtas. Su liūdėsiu apie visa tai pranešdamas, šiuo nuolankiausiai prašau Jūsų Prakilnybę duoti nurodymą kuo greičiau pritvirtinti minėtą kryžių Šv. Mikalojaus bažnyčioje ir nurodyti pranešti man apie rezoliuciją šiuo reikalu¹⁹.

Pagaliau 1901 m. gruodžio 17 (30) d. Šv. Mikalojaus bažnyčios kapelionu paskirtas kun. Juozapas Kukta. Leisti lietuviški pamokslai ir šia kalba pridėtinės pamaldos, tiktai evangelija buvo

¹⁹ D. Malinausko laiškas Vilniaus vyskupui, MAVB RS, f. 318-22179, l. 2.

skaitoma ir lenkiškai. D. Malinauskui dėl kryžiaus atsakyta, kad naujas kapelionas pasirūpins ir jubiliejiniu kryžiumi. Atsakyme pridurta, kad į šią raštinę atėjo daug katalikų lietuvių su pareiškimais, kad jie niekam nedavė jokių įgaliojimų ir kad į panašius prašymus nereikia kreipti jokio dėmesio. Taip bandyta įgelti D. Malinauskui, kad jis daugiau nesikreiptų lietuvių vardu²⁰.

D. Malinausko žmona Zofija Malinauskienė (Kučiauskaitė) (Lietuvos bajoras, 2009, nr. 14, p. 26)

D. Malinauskas lietuvišku raštu padėjo vyskupui už leidimą pakabinti kryžių su lietuvišku užrašu ir atsiklausė, ar raštinės jam pranešta žinia yra vyskupo *leidimas mums lietuviams jungtis su bažnyčia savo tėvų kalboj*, ar klebonas paskirtas nuolatiniam darbui, ar visam laikui Šv. Mikalojaus bažnyčioje leidžiama vartoti lietuvių kalbą. Jis taip pat priminė, kad raštinė neatkreipė dėmesio dėl mūsų užgautų tikėjimiškų ir apskritai žmoniškų jausmų, nutylėdama ar *Altoriaus tarnai taip ir liko nenubausti už viešą paniekinimą šv. Kryžiaus: uždengimą jo su popieriu, nuplėšimą nuo sienos ir išmetimą iš bažnyčios dėlei to, jog ant jo vietoj lenkiško parašo buvo padėtas toksai pat lietuviškas*. Dėl raštinės atsakyme paminėtų katalikų lietuvių, kurie siūlė nekreipti dėmesio į D. Malinausko raštus todėl, kad tuo reikalu nieko neįgalioje, siekiant aiškumo, jis prašė nurodyti bent kelis tokius asmenis. Priminė, kad raštinė turi prašymą skirti lietuviams bažnyčią su šimtais parašų. Matyt, negavęs atsakymo D. Malinauskas tą patį raštą pakartojė rusų kalba, nuroydamas, kad su lietuvišku tekstu sutikrinta²¹.

Šv. Mikalojaus bažnyčia tapo lietuvių būrimosi vieta. Joje buvo slepiama draudžiama lietuviška spauda. Apleista Šv. Mikalojaus bažnyčia lietuvių aukomis buvo suremontuota, sutvarkyta aplinka.

1903 m. rudenį D. Malinauskas susituokė su Zofija Kučiauskaite (Kuczewska), santuoka registruota Vilniaus Šv. Jonų bažnyčioje. Jaunosios motina Marijona Odincaitė-Kučiauskienė Trākų apskrities Aukštadvario valsčiuje turėjo apie 380 dešimtinių Ūbiškės dvarą²².

Iš 1904–1915 m. veiklos

Dar iki panaikinant lietuvių spaudos draudimą „Vilniaus Dvylikos apaštalu“ draugija nutarė įsteigti nors ir ribotų galimybių, tačiau legalią draugiją. 1904 m. kovo 14 (27) d. įvyko Vilniaus lietuvių savišalpos draugijos (VLSD) steigiamasis susirinkimas. Valdžiai patvirtinus valdybą ir įstatus, šios draugijos veikloje aktyviai dalyvavo ir D. Malinauskas. 1905 m. pradžioje VLSD valdyba nutarė prašyti daugiau lietuvių kalbos teisių ir kitose vyskupijos bažnyčiose, įvesti lietuvių kalbos dėstymą Vilniaus kunigų seminarijoje. Į tam įgyvendinti sudarytą komisiją įėjo D. Malinauskas, Povilas Matulionis, Valentinas Urbonavičius ir Antanas Vileišis. 1905 m. gegužės 2 (15) d. vyskupui Edvardui Ropui įteiktas memorandumas dėl lietuvių

²⁰ 1901 12 19 Vilniaus vyskupo raštinės atsakymas D. Malinauskui, *ten pat*, l. 3.

²¹ 1902 01 11 (29) D. Malinausko raštas Vilniaus vyskupui, *ten pat*, l. 4–5, l. 6–7 (1902 02 8 (21) tas pats rusų kalba).

²² Lopata R. *Min. veik.*, p. 32; Žemės reformos valdybos 1938 09 14 nutarimas, LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 2619, l. 4.

kalbos teisių Vilniaus vyskupijos bažnyčiose. Dokumentą pasirašė minėti keturi komisijos nariai²³.

1904 m. pasirodė Petro Vileišio lėšomis leidžiamas pirmasis lietuvių dienraštis *Vilniaus žinios*, apie jį ėmė burtis Vilniaus lietuviai, tautinės savimonės ugdytojai, tarp jų ir D. Malinauskas. 1905 m. vasarą į Vilnių atvykęs Jonas Basanavičius. Jis irgi palaikė glaudžius ryšius su redakcija. Atsiradus galimybei, buvo rengiamasi lietuvių suvažiavimui Vilniuje, vėliau pavadintu Didžiuoju Vilniaus Seimu. Į sudarytą organizavimo komitetą D. Malinauskas neįėjo taktiniais sumetimais. Organizavimo komitetas net trijuose posėdžiuose svarstė J. Basanavičiaus parengtą memorandumą Rusijos vyriausybei dėl Lietuvos autonomijos. Nors memorandumas organizavimo komiteto narių buvo priimtas absoliučia balsų dauguma, tačiau jį 1905 m. lapkričio 5 (18) d. pasirašė tik tai Jonas Basanavičius, kun. Juozapas Ambraziejus, Donatas Malinauskas ir Mečislovas Davainis-Silvestraitis. Žinoma, D. Malinauskas dalyvavo ir 1905 m. lapkričio 21–22 (gruodžio 4–5) d. vykusiame Didžiajame Vilniaus Seime.

Netrukus lapkričio 27 (gruodžio 10) d. jis dalyvavo Tautiškosios lietuvių demokratų partijos (TLDP) steigiamajame susirinkime. Išrinktas tos partijos išdininku, taip pat paskirtas į 5 asmenų delegaciją bendradarbiauti su latviais dėl autonomijos išsikovojo, tačiau dėl bendrų veiksmų su latviais praktiškai nieko nenuveikta²⁴.

Didžiojo Vilniaus Seimo dvidešimtmečio proga, socialdemokratams išleidus užgaulų atsisaukimą, D. Malinauskas spaudoje atitaisė neteisingus teiginius, taip pat rašė ir apie šio seimo sušaukimo priežastis²⁵.

Tapęs TLDP partijos nariu D. Malinauskas išitraukė į politinę veiklą. Jis sutiko kelti savo kandidatūrą į 1905 m. gruodžio mėn. paskelbtus Valstybės dūmos rinkimus. Ta proga spaudoje aprašyti jo nuopelnai lietuvių atgimimui, primenama, kad jis

buvo iniciatorium pirmosios mūsų laikuose lietuviškos kuopos Vilniuje (žinomos šiandien po „apaštalu“ vardu). Be jau aprašytos veiklos, nurodoma, kad D. Malinauskas žadino įsteigti didelę profesionalią ūkininkų sąjungą, kas ir liko vienbalsiai priimta per lietuvių atstovų susivaižavimą Vilniuje, tačiau neprielankus administracijos atsinešimas į tą dalyką <...> to ir šiandien įvykdyti neleidžia²⁶.

Žinoma, Vilniaus gubernijoje, veikiamoje lenkų endekų propagandos, „litomanas“ D. Malinauskas į dūmą negalėjo būti išrinktas, o 1906 m. vasarą I Rusijos dūma buvo paleista. Rinkimai į II Valstybės dūmą vyko 1907 m. sausio mėn. Šiuose rinkimuose D. Malinauskas savo kandidatūros nekėlė.

Dėl 1905 m. revoliucijos caro valdžia buvo priversta mažinti engiamų tautų priespaudą. Mokyklose leista įvesti lietuvių kalbos pamokas, mokytojauti galėjo lietuviai katalikai, buvo galima steigti kultūrinės ir švie-

²³ Aničas J. *Min. veik.*, p. 130–137, 161, 163.

²⁴ Motieka E. *Didysis Vilniaus Seimas*, Vilnius, 2005, p. 59, 74, 76, 309; Lopata R. *Min. veik.*, p. 38.

²⁵ Malinauskas D. Didžiojo Lietuvos Seimo 20 metų sukaktuvių reikalui, *Lietuvis*, 1925, rugpj. 7, nr. 31, p. 7; Didžiojo Lietuvos Seimo įvykdymo priežastys, *ten pat*, rugpj. 14, nr. 32, p. 6.

²⁶ Donato Malinausko kandidatūra, *Vilniaus žinios*, 1906, kovo 28, nr. 65, p. 1.

timo draugijas. Siekiant iškovoti lietuviams daugiau gimtosios kalbos teisių, 1906 m. gegužės mėn. įsisteigė Vilniaus laikinasis komitetas, jį sudarė kun. Juozapas Ambraziejus ir Ignotas Šopara, Donatas Malinauskas, Liudas Gira, Pranas Klimaitis ir Kazimieras Strazdas. Netrukus į šio komiteto veiklą įsitraukė Jonas Basanavičius. Komitetas persiorganizavo į *Sąjungą pagražinimui tiesų lietuviškajai kalbai Rymo-Katalikų bažnyčiose Lietuvoje* (toliau – Sąjunga). Tarp jos steigėjų, be D. Malinausko, dar buvo apie 14 asmenų. Tiktai daugiau negu po metų 1907 m. rugpjūčio 16 (29) d. valdžia įstatus patvirtino. Patvirtinus įstatus, buvo išrinkta valdyba, D. Malinauskui teko kasininko pareigos. 1907 m. rugsėjo mėn. išsiųstą Vilniaus lietuvių prašymą vidaus reikalų ministrui – pašalinti iš pareigų vyskupą Eduardą Ropą – pirmas pasirašė Donatas Malinauskas. Netrukus E. Ropas už politinę veiklą buvo iš pareigų pašalintas. Dėl bažnyntinių Lietuvos dalykų ir naujo Vilniaus vyskupo paskyrimo J. Basanavičiaus siūlymu nuo 1907 m. buvo rengiama lietuvių delegacija kelionei pas popiežių su nauju memorandumu. Kaip žinoma, dar 1906 m. vasario mėn. Jonas Basanavičius buvo parengęs memorandumą *Apie lenkų kalbą Lietuvos bažnyčiose*, pasirašytą D. Malinausko. Tas memorandumas su lotynišku vertimu buvo išleistas atskira knygute ir pasiūstas popiežiui, išspausdintas ir lenkiškas jo vertimas. Tarp delegacijos narių buvo numatytas Donatas Malinauskas. Tokiai misijai pas popiežių reikėjo Rusijos vyriausybės leidimo. Gauti leidimo į Peterbūrgą išvyko D. Malinauskas. Jam Kitatikių dvasinių reikalų departamento direktorius pažadėjo kunigams, įtrauktiems į delegaciją, išduoti užsienio pasus. Pasai buvo gauti, tačiau Vilniaus vyskupijos valdytojas Viktoras Fronckevičius tos vyskupijos kunigams uždraudė vykti į Ròmą.

1909 m. D. Malinauskas išrinktas Sąjungos pirmininku, 1910 m. pabaigoje pirmininku išrinktas Augustinas Paškevičius, o sekretoriumi – D. Malinauskas, kurį nuo 1913 m. pakeitė Juozas Kairiūkštis. Sąjungos veikla nutrūko, kai 1915 m. Vilnių užėmė vokiečiai²⁷.

VLSLD 1906 m. kovo 17 (30) d. įsteigė Lietuvių kalbos mokymo komitetą, į kurį vėliau įėjo Donatas Malinauskas. 1908 m. VLSLD pavyko išgauti valdžios leidimą įsteigti Vilniuje dviklasę lietuvių mokyklą, buvo rūpinamasi, kad lietuvių kalbos būtų mokoma Vilniaus pirmojoje gimnazijoje ir realinėje mokykloje. 1909 m. parengtų naujų VLSLD įstatų iniciatoriumi pasirašė Donatas Malinauskas. Pagal naujus įstatus renkant valdybą D. Malinauskas išrinktas į revizijos komisiją. 1910 m. gegužės mėn. jis dalyvavo lietuvių dviklasės mokyklos egzaminuose. 1912 m. kartu su kitais D. Malinauskas paskelbė straipsnį apie lietuvių kalbos mokymą Vilniuje²⁸.

1907 m. kovo 25 (balandžio 7) d. įvyko Lietuvių mokslo draugijos steigiamasis susirinkimas. Jame dalyvavęs Donatas Malinauskas kartu su kitais pasirašė steigiamąjį protokolą.

1908 m. spalio mėn. patvirtinti Vilniaus lietuvių kultūros draugijos *Rūta* įstatai. Šios draugijos steigiamajame susirinkime, vykusiame 1909 m. sausio mėn., išdininku išrinktas D. Malinauskas²⁹. Į 14 asmenų *Rūtos* valdybą jis išrinktas ir 1914 m. kovo mėn.

²⁷ Merkys V. *Tautiniai santykiai Vilniaus vyskupijoje 1798–1918 m.*, Vilnius, 2006, p. 371, 373, 376, 382–383.

²⁸ Aničas J. *Min. veik.*, p. 178, 264; Malinauskas D., Vileišis A., Sleževičius M. Lietuvių kalbos mokymas Vilniuje 1911–1912 metais, *Lietuvos žinios*, 1912, rugpj. 14, nr. 95–96, p. 2–3.

²⁹ Aničas J. *Min. veik.*, p. 238, 296; „Rūtos“ visuotinis narių susirinkimas, *Viltis*, 1914, kovo 12, nr. 58, p. 1.

Nors D. Malinauskas daugiausia gyveno Vilniuje, tačiau neretai lankydavosi ir savo Jankovičių dvare. Jam rūpėjo žemės ūkio reikalai. 1912 m. kukli žinutė pranešė, kad 1912 m. lapkričio mėn. įsisteigė Rūdiškių ūkio draugijėlė (žemės ūkio ratelis), kurio pirmininku išrinktas lietuvis dvarininkas Donatas Malinauskas³⁰. Konkrečių žinių apie šio ratelio veiklą nepasitaikė aptikti.

1913 m. sausio 31 (vasario 13) d. įvyko Vilniaus „Ryto“ lietuvių švietimo draugijos steigiamasis susirinkimas. Tarp kandidatų į valdybą Donatas Malinauskas buvo pasiūlytas, tačiau neišrinktas³¹, o 1914 m. valdyba nebuvo perrenkama. 1914 m. birželio mėn. įsteigta *Lietuvos ūkininkų bendrovė*. Vienas jos steigėjų buvo ir D. Malinauskas.

Reikšmingais lietuviams reikalais D. Malinauskas rašydavęs lietuvių spaudoje. Keletą jų norisi paminėti. 1906 m. vyskupui Eduardui Ropui suspendavus lietuvių visuomenės veikėją kun. Juozapą Ambraziejų, protestą dėl to kartu su 15 asmenų pasirašė ir D. Malinauskas. 1906 m. pabaigoje spaudoje paskelbtas D. Malinausko, Antano Smetonos ir kun. Vlodo Mirono kreipimasis į visuomenę *Šelpkime talentus*. Prašoma aukoti, kad galėtų muzikos mokyti talentingi dainininkai Kipras Petrauskas, Eleonora Gališauskaitė ir kiti. Paskelbtas pirmųjų geradarių sąrašas, D. Malinauskas buvo paaukojęs 10 rublių³².

Straipsnyje apie Vilniaus vyskupijos lietuvių kalbos teises 1908 m. D. Malinauskas apžvelgė pastarųjų Vilniaus vyskupų požiūrį į lietuvių kalbos teises bažnyčiose ir, be kita ko, rašė:

*Per ištisus amžius „bajoriškoji“ kalba niekino ir naikino Viešpaties Šventyklų nevertąją „pagonių“ kalbą, bažnyčia skiepijo lenkystę. Tai buvo taip nuosekliai vartojama sistema, kad dabar skaitlingiems mūsų žemažiūriams by-kokia reakcija tame dalyke jau rodos įsivyravusių jų tradicijų paniekinimu*³³.

Vilniuje leidžiamas baltarusių kalba laikraštis 1911 m. liepos mėn. pabaigoje paskelbė, kad lietuvių organizacijos pasiūlė rusų valdžiai panaikinti Vilniaus vyskupiją. Tą gandą lenkų laikraščiai panaudojo antilietuviškai propagandai, imta tyčiotis iš D. Malinausko už pavardės susilietuvinimą. D. Malinauskas pasiuntė tą žinią persispausdinusio *Vilenskij viestnik* laikraščio redakcijai paneigimą ir lietuvių organizacijų įgaliotas paskelbė *Pranešimą*, atsakymą lenkų spaudai ir vyskupijos valdytojui K. Michalkevičiui³⁴.

Vilniaus miesto valdybai užsakius miesto vandentiekio rekonstrukciją, 1911 m. rudenį inžinierius E. Šenfeldas parengė projektą, kuriame Gedimino pilies kalne buvo numatytas vandens rezervuaras. 1911 m. gruodžio mėn. Vilniaus miesto valdyba nutarė tokį projektą įgyvendinti. Apie tai sužinojusi Lietuvių mokslo draugijos valdyba nu-

³⁰ Rūdiškis. Ūkio draugijėlė, *Aušra*, 1912, nr. 23, p. 363.

³¹ Įsteigiamasai „Ryto“ draugijos susirinkimas, *Viltis*, 1913, vas. 2, nr. 14, p. 1.

³² Protestas, *Vilniaus žinios*, 1906, geg. 4, nr. 94, p. 1; Malinauskis D., kun. Mironas, Smetona A. *Šelpkime talentus, ten pat*, 1906, gruodžio 11, nr. 276, p. 1–2.

³³ Malinauskas D. Lietuvių padėjimas Vilniaus vyskupijoje, *Viltis*, 1908, gruodžio 21, nr. 148, p. 1–2.

³⁴ Malinauskas D. Dėl „Biel. žizni“ paskalų, *Viltis*, 1911, rugpj. 12, nr. 92, p. 1; Pranešimas, *ten pat*, 1911, rugpj. 31, nr. 100, p. 4; Lenkų laikraščiams ir kun. Michalkevičiui, *ten pat*, 1911, rugs. 23, nr. 110, p. 2, ir *Lietuvos žinios*, 1911, rugs. 24, nr. 111, p. 3.

tarė protestuoti. J. Basanavičius, Jonas Vileišis ir D. Malinauskas buvo įpareigoti parengti memorandumą apie Gedimino pilies istorinę reikšmę Vilniui ir visai Lietuvai. Parengtas memorandumas išsiuntinėtas įvairioms Rusijos mokslo įstaigoms, Vidaus reikalų ministerijai, Rusijos dūmos atstovams. Savo ruožtu D. Malinauskas kartu su 5 inteligentais spaudoje pasirašė trumpą kreipimąsi dėl Vilniaus Pilies kalno galimo suniokojimo³⁵.

E. Šenfeldas lenkų spaudoje gynė savo pasiūlymą ir pageidavo susilaikyti nuo protestų, kol bus parengti darbo brėžiniai. D. Malinauskas spaudoje nurodė, kad senovės paminklai turi būti saugomi, ir pasiūlė rezervuarą rengti ant kitų Vilniaus kalnų. Minėtam inžinieriui toliau ginant savo projektą, D. Malinauskas šiuo reikalu paskelbė dar 3 straipsnius³⁶. D. Malinausko ir kitų protestai neliko beprasmy. 1912 m. pavasarį Vilniaus gubernatorius uždraudė rengti vandens rezervuarą Vilniaus Gedimino kalne.

1914 m. birželio mėn. D. Malinauskas apkaltino Vilniaus katedros prelatą Janą Kurčevskį ir Vladislavą Zahorskį slapta apiplėšus Vytauto karstą ir išniekinus jo palaikus³⁷. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, rimti kaltinimai liko be tolesnio atgarsio. 1914 m. rugpjūčio mėn. J. Basanavičiaus ir D. Malinausko pasirašytoje deklaracijoje Rusijos vyriausiajam karo vadui, be kita ko, reiškiamą lietuvių viltis susijungti su Mažąja Lietuva³⁸.

Gavus karinės vadovybės leidimą, 1914 m. liepos 29 (rugpjūčio 11) d. įsisteigė Laikinasis lietuvių komitetas nukentėjusiems nuo karo šelpti, tačiau jis galėjo veikti tik Vilniuje. Vienu iš trijų jo sekretorių buvo išrinktas D. Malinauskas. 1914 m. buvo parengti ir lapkričio 14 (27) d. Vilniaus gubernatoriaus patvirtinti Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti įstatai. Po savaitės Vilniuje įvyko šios draugijos steigiamasis susirinkimas. Per penkis balsavimus išrinkta 15 asmenų Centro valdyba, į kurią pateko ir D. Malinauskas. 1915 m. pradžioje Laikinasis komitetas likvidavosi³⁹.

Jau įsisiūbavus Pirmojo pasaulinio karo kovoms, D. Malinauskas spaudoje paskelbė porą žinučių apie Rūdiškes ir jų apylinkes. Jis rašė apie lenkuojančių asmenų sukeltą triukšmą Rūdiškių bažnyčioje per lietuviškas pamaldas. Taip pat pranešė apie 1915 m. birželio mėn. įvykusius gaisrus Jelščiznos dvare ir Ūlkiškių kaime⁴⁰.

Vasario 16-osios Akto signataras

1915 m. rugsėjo 5 (18) d. Vilniū be mūšio užėmė vokiečiai. Nežinia, kur tuo metu buvo D. Malinauskas. Tikėtina, kad savo dvare. Dalis nukentėjusiems nuo karo šelpti komiteto narių pasitraukė į Rusiją, dalis liko Vilniuje. Vilniuje likęs komitetas persiorganizavo, buvo įtraukta naujų narių, pirmininku išrinktas Antanas Smetona. Šis komitetas iš šalpos organizacijos tapo lietuvių politinio ir kultūrinio gyvenimo vado-

³⁵ D. Malinauskas, J. Vileišis ir kt. Dėl negerbimo senobės liekanų, *Viltis*, 1911, gruodžio 21, nr. 148, p. 3.

³⁶ Malinauskas D. Vilniaus pilies kalnui apsaugoti, *Viltis*, 1911, gruodžio 30, nr. 150, p. 1, ir *Lietuvos žinios*, 1911, gruodžio 30, nr. 151, p. 1; Dėliai Vilniaus pilies kalno apgynimo, *Lietuvos žinios*, 1912, vas. 14, nr. 19, p. 1–2.

³⁷ Malinauskas D. Dėl Vytauto karūnos ir Vytauto grabo apiplėšimo, *Viltis*, 1914, birž. 5, nr. 122, p. 2.

³⁸ Basanavičius J., Malinauskas D. Lietuvių deklaracija, *Lietuvos ūkininkas*, 1914, nr. 35, p. 325–326.

³⁹ Aničas J. *Min. veik.*, p. 312–314.

⁴⁰ M[alinauskas] D. Triukšmas bažnyčioje. Rudziškės, *Aušra*, 1915, nr. 20, p. 254; Įvairūs atsitikimai. Rudziškės, *Viltis*, 1915, birž. 20, nr. 137, p. 1.

vybe, čia sėkmingai darbavosi įvairių politinių pažiūrų veikėjai. Į naują komitetą D. Malinauskas neįėjo, gal tada jo nebuvo Vilniuje. 1915–1917 m. jis dalyvavo susibūrusiose Intelektualų tautinės grupės ir Lietuvos diplomatijos grupės veikloje. 1916 m. balandžio 6 d. Intelektualų tautinei grupei D. Malinauskas pasiūlė pasiųsti popiežiui jo parengtą laišką, tačiau dėl tokio laiško nieko nenutarta⁴¹. Pagaliau 1917 m. gegužės 10 d. Komiteto nukentėjusiems nuo karo šelpiti nariu priimtas ir D. Malinauskas.

Vilniaus lietuviai gavo vokiečių valdžios leidimą Vilniuje sušaukti lietuvių konferenciją. Delegatai buvo kviečiami. Konferencijoje, kuri įvyko 1917 m. rugsėjo 18–22 d. Vilniuje, dalyvavo ir D. Malinauskas. Jis buvo išrinktas į 20 asmenų Lietuvos Tarybą. Pagaliau buvo parengta visiems priimtina Lietuvos Nepriklausomybės Deklaracija, kurią 1918 m. vasario 16 d. pasirašė ir D. Malinauskas. Deja, jo parašas 1997 m. R. Lopatai pasirodė įtartinas.

Remdamasis 1991 m. išleistais P. Klimo ir Antano Dambrausko atsiminimais, kur rašoma apie jo pasikalbėjimus lageryje su P. Klimu, 1997 m. R. Lopata pažėrė abejonę: galbūt D. Malinauskas Vasario 16-osios Akto nepasirašė. Apie tai jis kalbėjo televizijoje, 1998 m. šia tema paskelbtas K. Petrauskio straipsnis⁴². Tai davė peno įvairioms fantazijoms.

Viktoras Jencius-Butautas kategoriškai atmeta bet kokias abejones dėl D. Malinausko parašo ir mano, kad P. Klimo atsiminimai galėjo būti cenzorių *patobulinti*. Todėl juose atsirado frazė, kad D. Malinauskas *net Nepriklausomybės akto pasirašymą pramiegojo*. Kito jokio „šaltinio“ apie D. Malinausko „pramiegojimą“ nėra.

A. Dambrauskas, neva perpasakodamas P. Klimą, rašo:

Aktas buvo suredaguotas ir tarybos nariai ėmė pasirašinėti abėcėlės tvarka. Bet žiūrėm – nėra Donato Malinausko. Buvo jis senas kavaličius, bajoras ir ilgai pusryčiaudavo Štralio kavinėje. Atėjo eilė pasirašyti, o bajoro nėra. Aš buvau Tarybos sekretorius ir susirūpinau, kaip čia bus. Matau: daktaras Jurgis Šaulys kažką pasirašė ir šypsodamasis klausia kaimyną: ar gerai? Tas galva linkt – gerai⁴³.

Nors tiesiogiai neteigiama, bet duodama suprasti, kad už D. Malinauską galėjo pasirašyti J. Šaulys. V. Jencius-Butautas primena paskelbtą sovietinio saugumo generolo K. Liaudžio pranešimą, kuriame rašoma, ką 1948 m. kaliniui Dambrauskui kalbėjęs P. Klimas⁴⁴. Ar sovietinio saugumo bendradarbio atsiminimai gali būti patikimi?

Jau minėta, kad nuo 1903 m. D. Malinauskas nebebuvo *senas kava-*

Donatas Malinauskas

Vasario 16-osios Akto
signataras Donatas Malinauskas

⁴¹ Klimas P. *Dienoraštis 1915–1919*, Čikaga, 1988, p. 106, 156.

⁴² Lopata R. *Min. veik.*, p. 69–70; Petrauskis K. Dėl Lietuvos valstybingumo ietys lūžo ne vien karalių turnyre, *Veidas*, 1998, nr. 7, p. 29.

⁴³ Dambrauskas A. *Viskas praeina*, Vilnius, 1991, p. 83.

⁴⁴ Jencius-Butautas V. Donatas Malinauskas ir lopatologija, *Voruta*, 2007, kovo 24, nr. 6.

Pirmoji Lietuvos Valstybės Taryba, kuri 1918 m. vasario 16 d. pasirašė Lietuvos Nepriklausomybės Aktą. Sėdi (iš kairės): J. Vileišis, dr. J. Šaulys, kun. J. Staugaitis, S. Narutavičius, dr. J. Basanavičius, A. Smetona, kan. K. Šaulys, S. Kairys, P. Smilgevičius. Stovi: K. Bizauskas, J. Vailokaitis, Donatas Malinauskas, kun. V. Mironas, M. Biržiška, kun. A. Petrulis, S. Banaitis, P. Klimas, A. Stulginskis, J. Šernas, P. Dovydaitis

lierius, nuo tada jis gyveno susituokęs, su žmona sutarė, šeimoje augo dukra. Kaip pastebėjo Raimondas Klimavičius, Akto dublikatą J. Šaulys pirmas pasirašė kitame stulpelyje ir galėjo paklausti *ar gerai*⁴⁵.

Išvedžiojimai, kiek turėjo užtrukti Akto pasirašymas ir kodėl užtruko pusvalandžiu ilgiau, negu kažkas apskaičiavo, yra iš fantazijų srities. P. Klimo dienoraštyje, išleistame 1988 m. Čikagoje, neminimas D. Malinausko pavėlavimas pasirašyti Aktą. Pagaliau atverskime paskelbtą Vasario 16-osios Akto pasirašymo protokolą. Ten parašyta, kad pirmininkaujantis Jonas Basanavičius perskaito nutarimo projektą. O toliau

*statomas balsavimui tas nutarimas lig žodžio „drauge“. Priimamas vienbalsiai. Toliau balsuojama antra dalis to nutarimo, būtent nuo žodžio „drauge“. Už tą nutarimo dalį balsuoja – 16, prieš ją – 4 (Biržiška, Kairys, Narutavičius ir Vileišis). Toliau balsuojamas visas nutarimas en bloc. Priimamas vienbalsiai. Vileišis paskaito pareiškimą*⁴⁶.

Aritmetika nesudėtinga: 16+4=20. Balsavo visi 20 Tarybos narių. Tikslai po to, kai Jonas Vileišis perskaitė pareiškimą, pradėta pasirašyti Aktą. Taigi Donatas Malinauskas dalyvavo balsavime ir Aktą pasirašė kartu su visais. Abejojant D. Malinausko parašu, pirmiausia metas kaltinimas, kad Lietuvos Valstybės

⁴⁵ Klimavičius R. *Neįminta XX amžiaus Lietuvos istorijos mįslė*, Vilnius, 2003, p. 135.

⁴⁶ *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai*. Sudarė A. Eidintas ir R. Lopata, Vilnius, 1991, p. 208.

Tarybos protokolai yra su klastotėmis. Taigi samprotavimai, kad D. Malinauskui pasirašyti buvo paliktas tarpas, kuriame jis pasirašė vėliau, nieko verti. R. Lopatos pastebėjimas, kad D. Malinausko parašas *išsiskiria rašalo riebumu*, paaiškinamas paprastai: pasirašinėjama buvo keliomis plunksnomis, „riebesni“ yra ir K. Bizausko bei J. Šerno parašai⁴⁷.

Nereikėtų mėgautis ir P. Klimo dienoraštyje esančiu *vieno valstiečio* neigiamu D. Malinausko apibūdinimu. Jo dienoraštyje pasitaiko priekaištų ir kitiems Tarybos nariams. Pavyzdžiui, 1918 m. balandžio 26 d. P. Klimas rašo, kad *sekretorius Šernas vaidina didelį poną, bet nieko nemoka dirbti, <...> o Smetona į organizacijos darbą visai netinka*⁴⁸. Žinoma, D. Malinauskas negalėjo rašyti užsieniečiams skirtų knygų aktualiais Lietuvos istorijos klausimais, kaip tai darė P. Klimas, negalėjo rengti labai reikalingų lietuviškų vadovėlių, dirbti laikraščių redakcijose. Gal tai P. Klimą ir erzino.

R. Lopata, metęs abejones dėl D. Malinausko parašo autentiškumo, taip pat sukompromitavo Lietuvos Nepriklausomybės Aktą. Sunku suvokti, kodėl mūsų valstybėje asmenys, verčiantys Lietuvos istoriją gėrio ir blogio mišiniu, žeminantys net Joną Basanavičių, tampa įtakingais Lietuvos veikėjais, kurių idėjas propaguoja ne tik privati spauda, bet ir valstybinis radijas, televizija.

Keletas 1920–1941 m. D. Malinausko gyvenimo ir veiklos faktų

Lietuvos Valstybės Taryboje D. Malinauskas buvo kelių komisijų narys. 1918 m. spalio 28 d. Valstybės Taryba priėmė Lietuvos valstybės laikinąją konstituciją, o lapkričio 11 d. Valstybės Tarybos prezidiumas patvirtino pirmąjį Lietuvos ministrų kabinetą. Dėl artėjančių raudonarmiečių 1918 m. gruodžio mėn. pabaigoje Lietuvos Taryba ir jau antroji vyriausybė pasitraukė į Kauną. Ten išvyko ir D. Malinauskas. Nurodoma, kad 1919 m. jis rūpinosi ginklų įsigijimu iš Vokietijos. 1919 m. rugpjūčio mėn. buvo likviduota lenkų karinė organizacija Lietuvoje (POW). Rastuose dokumentuose tarp numatytų areštuoti asmenų buvo ir D. Malinausko pavardė.

1920 m. balandžio 14–15 d. vyko rinkimai į Steigiamąjį seimą. D. Malinauskas buvo Tautos pažangos partijos sąrašė, tačiau ši partija nelaimėjo nė vienos vietos rinkimuose. 1921 m. birželio ir liepos mėn. Čekoslovākijoje vykdė diplomatinę misiją, o nuo 1922 m. kovo mėn. iki 1923 m. vidurio toje valstybėje buvo Lietuvos pasiuntinys. Galima priminti, kad darbo buvo apščiai, 1922 m. Čekoslovākijoje buvo spausdinami Lietuvos pinigų banknotai – litai, reikėjo rūpintis juos laiku atgabenti į Lietuvą. 1923 m. balandžio 27 d. D. Malinauskas ir Dovas Zaunius pasirašė Prekybos sutartį su Čekoslovākija⁴⁹.

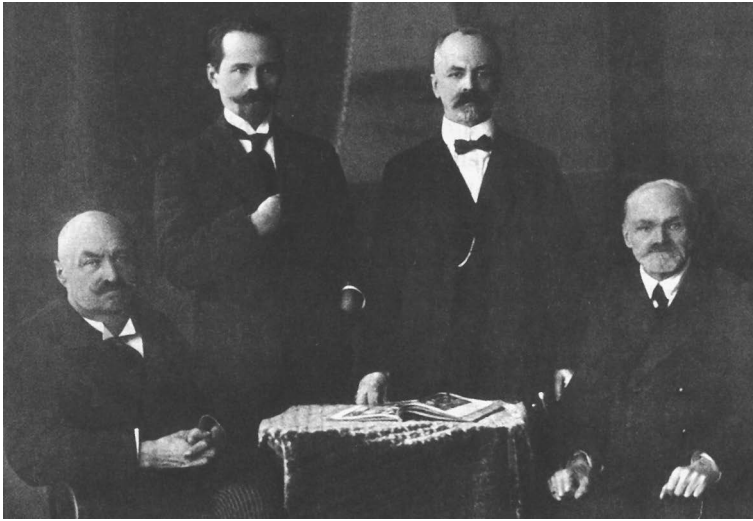
Paties D. Malinausko teigimu, už spaudoje paskelbtą pareiškimą, *kad jokia Lietuvos valdžia neišdrįs sudaryti bet kokią artimo bendradarbiavimo sutartį su Lenkija, kol Lietuvos sostinė Vilnius yra užgrobeta lenkų*, jį Ernestas Galvanauskas atšaukęs iš Prāhos⁵⁰. V. Jencius-Butautas nurodo, kad tas pareiškimas buvo išspausdintas Čekoslovākijos laikraštyje *Narodni listy* (1922, nr. 266).

⁴⁷ Klimavičius R. *Min. veik.*, p. 67.

⁴⁸ Klimas P. *Dienoraštis*, Čikaga, 1988, p. 194, 261.

⁴⁹ Jencius-Butautas V. 1918 metų..., *Lietuvos bajoras*, 2009, nr. 14, p. 25–29.

⁵⁰ Lopata R. *Min. veik.*, p. 102; D. Malinausko biografija, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1125, l. 24.

*Buvę lietuvių
visuomenės veikėjai
Kaune 1921 m.
(Aničas J. Petras
Vileišis, Vilnius,
2001, p. 451)*

1925 m. balandžio 26 d. įvyko Vilniaus vadavimo sąjungos (VVS) steigiamasis susirinkimas. Jame dalyvavęs D. Malinauskas buvo išrinktas šios sąjungos Vykdomojo komiteto nariu. Atrodo, kad D. Malinauskui aktyviau dalyvauti VVS veikloje trukdė jo ginčas su Mykolu Biržiška. 1926 m. buvo nagrinėjama Bondienės byla. Jai palikta 4 normos žemės, tačiau ji kaltinta prisidėjusi prie 1922 m. vasario 6 d. 20 lietuvių ir 13 baltarusių ištrėmimo iš Vilniaus. Rašęs apie šią bylą Mykolas Biržiška papriekaištavo, kad liudytojas D. Malinauskas teisme kalbėjęs rusiškai. Donatas tos replikos nepraleido negirdomis. Spauldoje jis atsakė save laiką lietuviu, tuo neabejojanti Lietuvos visuomenė. M. Biržiška atsakė nemanęs kelti abejonių dėl D. Malinausko lietuviškumo, tačiau teigė nesupratęs, kodėl D. Malinauskas, netobulai mokąs lietuviškai, teisme nekalbėjo savo gimtąja lenkų kalba, o griebėsi svetimos. Į tai Donatas irgi spauldoje atsakė. Polemika toliau nebuvo tęsiama⁵¹.

1928 m. vasario 16 d. D. Malinauskas apdovanotas Gedimino antrojo laipsnio ordinu. 1928 m. įsisteigė Lietuvos bajorų draugija. Vienas iš jos steigėjų buvo D. Malinauskas. 1929 m. skulptoriui Vincui Grybui jis užsakė karsto Vytauto palaikams projektą. Karstas buvo pagamintas Prāhoje 1931 m.

Po 1926 m. perversmo Lietuvos prezidentu tapo Antanas Smetona, su juo D. Malinausko santykiai buvo neblogi. Matyt, jis prezidento prašė paskirti diplomatiniam darbui į Čekoslovākiją. Kadangi spauldoje yra prieštaringų vertinimų dėl D. Malinausko diplomatinės veiklos, norisi pacituoti tuo reikalu Jono Aukštuolio pranešimą apie 1930 m. gruodžio mėn. 9 d. pokalbį su D. Malinausku. Jame rašoma:

Pranešiau p. Malinauskui dėl ko, mūsų manymu, jam negalime suteikti pasiuntinio vietos Prāhoje. Būtent, jei Prāhon būtų pasiųstas atstovas, tai jam reiktų atstovauti ne tik Čekoslovākijoje, bet ir Rumūnijoj, Jugoslāvijojei bei Bulgārijoj ir reiktų skubiai sudaryti nemažai sutarčių su šiomis šalimis. Tokiam darbui reikalingas lankstesnis ir daugiau prityręs diplomatas, gerai žinąs prancūzų kalbą.

⁵¹ Lopata R. *Min. veik.*, p. 104–106.

Kita vertus, einant tarptautiniais papročiais, nepriimta atšauktąjį atstovą vėl ton pačion vieton siųsti (p. Malinauskas buvo atstovu Čekoslovākijoj 1922 m.). Be to, yra nusistatymas, kad kiekvienas Užsienio reikalų ministerijos valdininkas bei jo žmona būtina mokėtų lietuvių ir prancūzų kalbas.

Po to pranešta D. Malinauskui, kad svarstoma jį paskirti Tālinan, kur laikinai būtų galima dėl kalbos mokėjimo apsieiti.

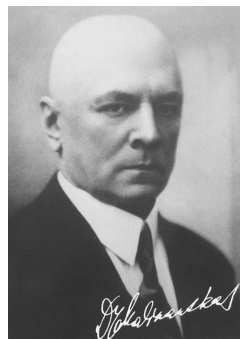
D. Malinauskas pasakė, kad prezidentas kelis kartus jam siūlęs vietą Prahoje, bet ministras Zaunius sutrukdęs. Jo siuntimu prezidentas siekęs pagerinti santykius su Čekoslovākija, kuriuos P. Zaunius sugadinęs.

Dėl vykimo į Tāliną D. Malinauskas sakė pakalbėsiąs su prezidentu, kuris ir atsakys ministruui Zauniui⁵².

D. Malinauskas vykti į Tāliną sutiko ir pasiuntiniu paskirtas 1931 m. kovo 15 d., tačiau dėl įvairių priežasčių šių pareigų atsisakė ir tų metų lapkričio mėn. buvo atleistas. Spėjama, kad viena iš atsisakymo priežasčių galėjo būti rūpesčiai dėl Vytauto palaikų. Kaip žinoma, dėl 1931 m. balandžio mėn. pradžioje Vilniuje kilusio potvynio nukentėjo arkikatedra. Ta proga vykdyti archeologiniai tyrimai ir užmūrytoje kriptoje rasti kunigaikščio Aleksandro ir valdovo Žygimanto Augusto abiejų žmonių Barbaros ir Elžbietos palaikai. Tikėtasi rasti ir Vytauto kaulus. Deja, jo palaikus iki šiol tebegebūia paslaptis.

Dar 1926 m. Ūnuškio valsčiaus Panošiškių, Žuklių ir Pribonių mažažemiai ir bežemiai (198 asmenys) prašė perimti valstybės žinion ir išdalyti Donato Malinausko ir jo sesers našlės Jadvygos Zavadskienės viršnormines žemes. Prašyme rašoma, kad D. Malinauskas yra lenkas, jo duktė *be lenkų negali gyventi*, mokosi Vilniuje. Jo atskiri ūkiai nuomojami lenkams. Žemės reformos valdyba prašytojams atsakė, kad duotas nurodymas prašomas žemes nusavinti ir tai įtraukti į 1927 m. planą. Nusavinti D. Malinausko žemes prašė ir Darbo federacijos Ūnuškio skyrius. Prašyme, be kita ko, rašoma, kad lenkų pasienio sargybiniai ir policija D. Malinausko dukrą pasitinka su didžiausia pagarba⁵³. Koks D. Malinauskas lenkas, valdžios pareigūnai žinojo. O duktė, matyt, žmonos paskatinta, paveikta, lankė Vilniaus lenkų gimnaziją, kuri negalėjo neturėti įtakos pasirinkti lenkų tautybę.

D. Malinausko žemės paėmimo byla užsitęsė. 1929 m. lapkričio mėn. nusavintoms žemės norma buvo padidinta iki 150 ha. 1935 m. iš D. Malinausko valstybė nusavino apie 211 ha miško, dar reikėjo paimti 477 ha žemės. Be to, iš jo žmonos Ubiškių dvaro nusavinta dar 102 ha miško. 1935 m. D. Malinauskas susitarė su vyriausybe iškeisti jo visą turimą žemę į jo pasirinktą valstybinį dvaro centrą. Apžiūrėjęs Mockavės (Seinų apskr.) ir kitus dvarus, jis mainams pasirinko Liudvinavo valsčiuje buvusį Buktos dvarą su spirito varykla, turėjusį 223 ha žemės. Tačiau iš vyriausybės pusės atsirado kliūčių ir mainai neįvyko. 1937 m. kovo mėn. D. Malinauskas ir Jonas Vileišis kreipėsi į Seimą su prašymu Vasario 16-osios Aktą pasirašiusiems asmenims

D. Malinauskas
1928 m. (Lietuvos bajoras, 2009, nr. 14, p. 20)

⁵² 1930 12 09 J. Aukštuolio pasikalbėjimas su D. Malinausku, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1125, l. 25.

⁵³ 1926 03 05 Darbo federacijos Ūnuškio skyriaus ir 1926 07 17 (gavimo data) Panošiškių, Žuklių ir Pribonių valstiečių prašymai žemės ūkio ministruui, LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 2618, l. 28–31, 43.

papildyti iš turėtos žemės jų nuosavybę dar 80-čia ha, kad signatarai galėtų teisėtai turėti 230 ha žemės. Tokia įstatymo pataisa buvo paskelbta *Vyriausybės žiniuose* (1937, nr. 574).

Nuo 1930 m. pradėtas vykdyti Žemės reformos įstatymo numatytas atlyginimas už dvarininkų paimtą žemę. Matyt, apžiūrėjęs ir susitaręs pirkti Alvito dvarą, 1937 m. birželio mėn. D. Malinauskas paprašė žemės ūkio ministrą atlyginti pinigais už jo nusavintą žemę ir miškus. Jam už paimtus 605,7 ha žemės su mišku buvo apskaičiuoti 44 000 litų atlyginimo, o žmonai už 102 ha miško – 4 000 Lt. Be to, valstybė už 70 164 litus nutarė nupirkti 233 ha D. Malinausko Jankovičių dvaro žemės su Zakaičių, Gervinių ir Svainionių palivarkais. Išskaičiavus banko paskolą ir kitas skolas, mokesčius, D. Malinauskui sumokėta 97 213 litų. Toks atsiskaitymas įvyko 1937 m. rugpjūčio 1 d.⁵⁴ Jau tų metų rugpjūčio 14 d. Kauno notaras patvirtino pirkimo aktą, kuriuo D. Malinauskas iš Stanislovo Apolinaro Voičinskio už 90 tūkst. Lt pirko Alvito dvarą⁵⁵.

Į Alvito dvarą atsikėlė D. Malinauskas su žmona ir duktė Marija Alina su vyru Viktoru Stomma. Taip pat apsigyveno Donato sesuo Jadvyga Zavadskienė. 1940 m. birželio mėn. 15 d. į Lietuvą įvesti papildomi raudonarmiečių daliniai, prasidėjo okupacija ir su tuo susijusios represijos. Dar birželio mėn. suimtas žentas Viktoras Stomma, tačiau kitą dieną buvo paleistas. V. Stomma su žmona ir sūnumi Tadu pasitraukė į Vokietiją.

Lietuvą įjungus į Sovietų Sąjungą, 1940 m. rugpjūčio 15 d. Valstybinė žemės komisija Alvito dvarui paliko 10 ha žemės. Pats Donatas tada jau beveik nebegalėjo vaikščioti. Netrukus Alvito dvaro žemė buvo išdalyta, pastatai nacionalizuoti. D. Malinausko šeima išvežta į Vanaginės kaime gyvenusio suimto policininko Jono Kreivėno namus. Apie tą laiką į Vanaginės kaimą pasiimta ir Filomena Malinauskaitė. Ji buvo paėmusi paskolų, todėl dar 1934 m. jos Bukaūčiškių dvaro likusi žemė su pastatais buvo parduota iš varžytinių. Nuo tada Filomena gyveno prisiglaudusi pas gerus dzūkus, tačiau 81 metų senutė būdama beveik akla, vos beprigirdinti ir kankinama kitų ligų, be nuolatinės priežiūros nebegalėjo gyventi⁵⁶.

D. Malinausko pranešimas apie jo turimą žemę (LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 2318)

⁵⁴ D. Malinausko dvaro nusavinimo byla, LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 2816; atlyginimo už nusavintą žemę byla, *ten pat*, ap. 1, b. 616.

⁵⁵ Jencius-Butautas V. Donatas Malinauskas Alvite, *Voruta*, 2009, rugpj. 22, nr. 16, p. 10.

⁵⁶ *Ten pat*, *Voruta*, 2009, spalio 3, nr. 19, p. 10; Lietuvos TSR valstybinės žemės ūkio komisijos protokolai 1940 m., Vilnius, 1976, p. 77; F. Malinauskaitės pensijos byla, LCVA, f. 1787, ap. 1, b. 91.

Aukštadvario klebono pranešimas apie D. Malinausko uošvės mirtį (LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 2319)

1941 m. birželio 14 d. prasidėjus trėmimams, žmoniškumą praradę stalinistai sunkiai vaikstantį D. Malinauską su žmona, seserį Jadvygą ir gulinią patalę senutę Filomeną pasmerkė tremčiai, skausmingiems išgyvenimams, nepakeliamoms kančioms. Į sunkvežimį Donatas buvo įkeltas su kėde, Filomena atnešta gulinti. Kitą dieną traukinys iš Vilkaviškio pajudėjo į Altėjaus kraštą. Kelionėje mirė Jadvyga Zavadskienė. Tų metų rugsėjo mėn. tremties vietoje Bijsko rajone, Altėjaus kaime Filomena mirė, 1942 m. lapkričio 30 d. amžinybėn išėjo ir Donatas, jo žmona Zofija mirė 1950 m. gegužės 27 d.

V. Jencius-Butautas rašo, kad Zofiją Malinauskiene trėmyje globojo Janina Jasėnienė⁵⁷. Tai mano žmonos dėdienė, kurią, gyvenančią Kaunė, neretai lankydavome. Deja, man ji apie tremtį vengdavo pasakoti, apie savo kančias lageryje nepasakodavo ir jos vyras Kazimieras Jasėnas. J. Jasėnienė net neprasitarė, kad trėmyje tame pačiame kaime taip pat buvo D. ir Z. Malinauskai, mirė nesulaukusi Lietuvos atgimimo.

1991 m. Antano Petroko vadovaujamas Lietuvos ištremtų asmenų palaikų perkėlimo ir socialinės pagalbos komitetas surengė ekspediciją į Altėjaus kraštą. Buvo sužinota ir D. Malinausko, jo žmonos ir sesers Filomenos palaidojimo vieta. 1993 m. gegužės 31 d. jų palaikai pargabenti į Lietuvą ir birželio 14-ąją iškilmingai palaidoti Onuškio bažnyčios šventoriuje⁵⁸.

D. Malinausko šeimos kapas Onuškio bažnyčios šventoriuje, 2010 m. K. Driskiaus nuotr.

⁵⁷ Jencius-Butautas V. „Taip mums, Dieve, padėk šventame reikale“, *Voruta*, 1994, nr. 7, p. 5.

⁵⁸ Petrokas A. Nepriklausomybės signataro palaikai turi ilsėtis Tėvynės žemėje, *Kauno diena*, 1993, bal. 6, nr. 64, p. 9; Nemeikaitė S. Ilsėsis po Tėvynės dangum... *Galvė*, 1993, birž. 16, nr. 45, p. 4.

Petrauskų šeima

Ona Virginavičienė (Trepuilaitė)

Petrauskų kaime priemo. Kipras Petrauskas stovi centre, šalia jo (kairėje) sesuo Veronika, trečioje eilėje (pirmas iš dešinės) brolis Antanas (su ūsais). Iš M. ir K. Petrauskų lietuvių muzikos muziejaus fondų

Dusmenų kaime apie dvidešimt metų gyveno garsių muzikų Miko ir Kipro Petrauskų tėvai – Juozapota ir Jonas Petrauskai. Jų namai stovėjo labai gražioje vietoje – ant kalnelio prie miško. Iš vienos pusės telkšojo didelis ežeras, iš kitos buvo galima matyti Dūsmenis.

Į Dūsmenis 1904 m. Petrauskų šeimą pasikvietė kunigas Stanislovas Šlamas (1866–1951).

1898–1899 m. kun. St. Šlamas vikaravo kaimyniniame Ūnuškyje. Iš tų laikų jam buvo pažįstamas Ūnuškio bažnyčios vargonininkas Jonas Petrauskas. Klebonas jį pasikvietė į Dusmenis. Šiai parapijai tai buvo istorinis kun. St. Šlamo pasirinkimas. Kartu su tėvais į Dusmenis atsikėlė ir jų vaikai: Kipras, Antanas ir Veronika. Vyresnysis sūnus Mikas tuo metu mokėsi Peterbūrgo konservatorijoje.¹

Juozapota ir Jonas Petrauskai

Juozapota Petrauskienė (Rastenytė) (1851–1924) kilusi iš Palūšės parapijos (Ignalinos r.) Antāgavės kaimo. Ji apylinkėse garsėjo kaip puiki dainininkė, giedojo bažnyčios chore, mokėjo daug liaudies dainų. Ne vieną iš motinos išminktą dainą, Miko įvilktą į harmonijos rūbą, broliai dainuodavo koncertuose.

Jonas Petrauskas (1840–1919) kilęs iš Šeduvės. Iš prigimties būdamas muzikalus ir turėdamas gražų balsą, jis savarankiškai išmoko groti vargonais ir ėmė dirbti vargonininku. O Rygojė ėgudęs dirbti medžio apdailos darbus, vėliau gaminti muzikos instrumentus (smuikus, violončeles, kontrabosus). Jonas Petrauskas – liaudies menininkas, jis išdrožė muziejuose tebesaugomus dievukus, išdabino bažnyčių altorius, pagamino

¹ Laurinavičius J. *Dusmenų bažnyčia*, Kaišiadorys, 2000, p. 17.

savo gabiems vaikams muzikos instrumentų. Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejuje yra eksponuojamas jo išskobtas smuikas.

Jonas Petrauskas platino draudžiamą lietuvišką spaudą, rūpinosi lietuviškomis knygomis ir laikraščiais, todėl knygnešiai Petrauskų namuose galėdavo prisiglausti.

Už dalyvavimą 1863 m. sukilime Jonas buvo priverstas pasitraukti iš gimtinės ir apsigyventi ten, kur jo niekas nepažįsta. Iš pradžių šeima persikraustė į Labanorą. Jai ne kartą teko keltis iš vienos vietos į kitą ieškant geresnės parapijos, nes tais laikais vargonininkų pragyvenimas priklausė nuo aukų natūra, surinktų kalėdojant kartu su klebonu, nuo gimimų ir mirimų skaičiaus parapijoje. Kurį laiką Jonas vargonininkavo Ūnuškio bažnyčioje.

Juozapota ir Jonas Petrauskai susilaukė 8 vaikų, iš kurių išgyveno tik keturi. Petrauskų namuose vyravo meninė atmosfera, todėl ir vaikai buvo įtraukiami į muzikinę veiklą.

Mikas Petrauskas prisiminimuose apie tėvus rašė:

Mūsų šeimynos nariai augo tėvų namuose gana tvarkingai; tėvas ir motina buvo žmonės blaivūs, padorūs ir jautrūs kitų žmonių nelaimėms. Tėvas visą gyvenimą negėrė degtinės, nerūkė ir alaus negerdavo daugiau dviejų stiklų <...>. Motina sekė tėvą. Tėvas vargonavo, nors iš profesijos buvo dailiadirbis ir auksorius, mokėjęs Rygojė. Tad ir mums prisiėjo pereiti vargoninkystės amatą, ir tokiu būdu buvome iš mažens prie muzikos. Tėvai abu turėjo gerus balsus, ypač motinos balsas, artimesnis kontraltui, buvo labai gražaus tembro, ir motina kada sudainuodavo „Tykiai tykiai Nemunėlis teka“, tai aš, mažas būdamas, apsioverkdavau ir prašydavau dar padainuoti².

Jonas Petrauskas, visur, kur dirbo, organizuodavo vietos muzikinį gyvenimą, steigė bažnytinius chorus, orkestrus. Petrauskų šeimai atvykus į Dusmenis, netrukus čia buvo suburtas lietuviškas bažnytinis choras.

Suburtas ir nedidelis bažnyčios orkestras, kuriame griežė visi trys Petrauskai – vargonininkas ir abu jo sūnūs: Kipras ir Antanas. Ketvirtadieniais ir šeštadieniais vykdavo repeticijos, o sekmadieniais choristai ir orkestras giedojo ir griežė bažnyčioje. Ne tik dusmeniškiai, bet ir aplinkinių parapijų žmonės plūdo į bažnyčią

Jono Petrausko darytas smuikas eksponuojamas Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejuje. Iš Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejaus fondų

² Petrauskas M. Kaip ir išpažintis, Mikas Petrauskas, Vilnius, 1976, p. 82.

*Juozapotos ir Jono
Petrauskų kapas
Dusmenų šventoriuje.
2010 m. K. Driskiaus
nuotr.*

pasiklausyti choro ir orkestro. Buvo mokomasi ir liaudies dainų, pasaulietinės muzikos kūrinių, rengiami koncertai klebonijoje, prie ežerų, pamiškėse³, – rašo J. Laurinavičius.

Dusmenų bažnyčioje Jonas Petrauskas vargonininkavo 15 metų. Jis mirė 1919 m., būdamas 79-erių. Po penkerių metų greta savo vyro bažnyčios šventoriuje atgulė ir Juozapota Petrauskienė (Rastenytė). Ji mirė 73 metų. Vaikų lėšomis pastatytas cementinis paminklas stovi iki šiol. Ant jo užrašyta: „*Gyvenimas sapnas, mirtis – atbudimas*“.

Mikas Petrauskas

Muzika paguodžia nelaimėje <...>, muzika suteikia smegenims gerą pasilsį po nuovargio, sustiprina ir atnaujina mintis.

M. Petrauskas

Kompozitoriaus Miko Petrausko kelias į muziką panašus į kitų to meto žmonių, paskyrusių savo gyvenimą muzikos menui. Muzikinę veiklą pradėjęs tradicine vargonininko profesija, M. Petrauskas ja neapsiribojo, siekė daugiau žinių. Jo kūrybinis palikimas gana gausus. Didžiąją dalį sudaro vokalinė muzika: originalios ir harmonizuotos liaudies dainos, operos ir operetės.

M. Petrauskas gimė 1873 m. spalio 13 d. Palūšės miestelyje netoli Ignalinos. Pirmąsias muzikos žinias įgijo iš tėvų: tėvas išmokė groti vargonais, motina – dainuoti liaudies dainas.

M. Petrauskas apie savo vaikystę rašė:

*Mikas Petrauskas apie 1905 m.
Iš Lietuvos teatro, muzikos ir
kino muziejaus fondų*

³ Laurinavičius J. *Dusmenų bažnyčia*, Kaišiadorys, 2000, p. 17.

Mane tėvai iš mažens norėjo leisti kuniguosna. Bet aš vis motinai sakydavau, kad kunigu būti nenoriu. Motina vieną kartą pradėjo užsispyrusi klausti, kodėl nenoriu. Buvau gal apie 13 metų. Motinai pasakiau, kad nenoriu klausyt visokių bobų pletkų, nes jos ateina išpažinties <...> ir tau visokius blogumus pasakos, o tu jų klausyk. Motina už tokią kalbą mane apibarė, bet visgi jau daugiau tuo reikalu nekalbėjo⁴.

Pastebėjęs sūnaus gabumus, tėvas jį nusiuntė mokytis į Rōkiškio vargonininkų mokyklą, kurioje buvo rengiami vargonininkai aplinkinėms parapijoms. Pirmoji savarankiško darbo vieta – Obėliai, iš kurių po metų persikėlė į Gervėčius. Kartu su Miku klajojo jaunesnis jo brolis Kipras, jį Mikas išmokė griežti smuiku, skambinti fortepijonu, lavino jo balsą.

1901 m. Mikas išvyko mokytis į Peterbūrgo konservatoriją.

Egzaminavausi ant vargonų, smuikos ir balso. Visais dalykais patenkinau. Ant smuikos norėjau pastoti pas žinomą Auerą, bet jis iš pirmų metų nepriimdinėjo ir priėmė savo skyriun, pas pagalbininką, tad aš atsisakiau. Atsisakiau ir nuo vargonų, nes jie man jau buvo nusibodę...⁵, – apie stojamuosius egzaminus prisiminimuose rašo Mikas.

Nepatekęs į žymaus smuikininko Leopoldo Auerio klasę, M. Petrauskas pasirinko dainavimo specialybę. Jis buvo priimtas į vieno geriausių to meto vokalo specialistų – dainavimo katedros profesoriaus Stanislavo Gabelio klasę. M. Petrauskas išitraukė į Peterburgo lietuvių draugijų veiklą: vadovavo chorui, dainavo jų rengiamuose vakaruose. Peterbūрге buvo pastatytos pirmosios jo operetės: „Kaminkrėtys ir malūnininkas“ (1903) ir „Adomas ir Ieva“ (1905).

Audringi 1905 metai įtraukė Miką į savo sukūrį. „Užsikrėtęs“ pažangiomis idėjomis jis atvyko į Vilnių ir savo butą pavertė slaptos literatūros saugykla. Revoliucines nuotaikas Mikas Petrauskas atvežė ir į Dusmenis, kuriuose tuo metu gyveno jo tėvai ir brolis Kipras. Vilniaus žandarmerija pradėjo jį sekti už pažangią veiklą.

Į visas puses – į Peterburgo konservatoriją, Dusmenis, Kaūną, Šėduvą ir kitur – skrenda slapti raštai su užklausimais, kur dabar esąs Mikas Petrauskas. Mat, žandarmerija yra gavusi pranešimą, kad Dusmenysė jis ir brolis Kipras platino nusikalstamo turinio atsišaukimus, kurstė valstiečius nemokėti mokesčių, netarnauti kariuomenėje ir pan.⁶, – rašo Jūratė Burokaitė.

Miko Petrausko pavardė buvo įtraukta į Vidaus reikalų ministerijos valstybei kenksmingų asmenų sąrašą, o brolis Kipras suimtas. Bet suimti Miko

⁴ Petrauskas M. Kaip ir išpažintis, *Mikas Petrauskas*, Vilnius, 1976, p. 82.

⁵ *Ten pat*, p. 83.

⁶ Burokaitė J. Mikas Petrauskas, *Mikas Petrauskas*, Vilnius, 1976, p. 7–8.

nepavyko. Jis dažnai keitė gyvenamąsias vietas, pasus, skleidė apie save netikras žinias. 1905 m. rudenį M. Petrauskas grįžo į Peterbūrą, 1906 m. pavasarį išlaikė visus egzaminus ir gavo laisvo menininko diplomą.

Grįžęs į Lietuvą, Mikas Petrauskas pradėjo kurti pirmąją lietuvišką operą „Birutė“ (libreto autorius – Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis). Jis organizavo orkestrą ir chorą, mokė artistus, pats viskam vadovavo. Kostiumus ir rekvizitą šiai operai pagamino Dusmenų apylinkių jaunimas. Spektaklis pavyko puikiai. 1906 m. lapkričio 6-oji tapo lietuvių nacionalinės operos gimimo diena.

Po premjeros Miko asmuo buvo iššifruotas, jam grėsė areštas, o paskui kalėjimas. M. Petrauskui reikėjo nedelsiant trauktis iš Vilniaus. Todėl grįžęs į Peterbūrą, jis susituokė su savo sužadėtine Stase Kuraityte, ir abu išvyko į Šveicariją. Vėliau M. Petrausko žmona Stasė apsigyveno Suomijoje. 1909 m. gimė sūnus Adakris. Kompozitorius tada gyveno Amerikoje ir dažnai lankydavo šeimą.

J. Burokaitė rašo:

Pagal susitarimą žmona su sūnumi turėjo atvykti į Ameriką. Tačiau prasidėjęs pasaulinis karas, o kiek vėliau – Didžioji Spalio revoliucija ir pilietinis karas sutrukdė jiems pasimatyti. Be to, Stasė Petrauskienė susirgo džiova ir, ieškodama palankesnių klimatinų sąlygų, persikėlė gyventi į Chárkovo guberniją. Tačiau šitai nebe padėjo. 1920 m. S. Petrauskienė mirė ir buvo palaidota miestelio Lebedino kapinėse. Jos sūnų globojo senelė, motinos giminės, vėliau dėdė Kipras Petrauskas ir jo žmona Elena⁷.

Miko Petrausko darbas išeivijoje truko daugiau kaip 20 metų. Kad darbas lietuvių išeivijai būtų naudingesnis, kompozitorius dažnai keitė gyvenamąsias vietas – Čikagą, Bostoną, Šenandoras, Klivlandas ir t. t. Visur būrė choras, organizavo koncertus, įvairias programas, vaidinimus, ruošė lietuviškus muzikinius vakarus, skaitė paskaitas, rašė straipsnius, kūrė muzikos mokyklas, aktyviai pats koncertavo. Miko Petrausko koncertai sulaukdavo didelio pasisekimo. Koncertus rengdavo ir kitataučiams, programas atlikdavo įvairiomis kalbomis. Koncertams Mikas nuomodavo didžiules sales miestų centruose, todėl turėdavo kai kada nuostolių. Bet labiausiai jis mėgo koncertuoti lietuvių darbininkų gyvenamose vietovėse. Norėdamas įpratinti žmones lankyti koncertus, M. Petrauskas kai kada rengdavo juos nedidelėse salėse, kurios dažniausiai būdavo greta smuklių.

Štai ką apie M. Petrausko pasirodymą prisimena Jonas Kaškaitis:

⁷ Ten pat, p. 15.

Mikas Petrauskas Amerikoje XX a. II dešimtmetyje. Iš Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejaus fondų

Pirmasis Lietuvių liaudies koncertas. Šiauliai, 1912 m. Stovi (iš kairės): Mikas Petrauskas, Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis, Martynas Yčas. Sėdi seserys Jadvyga ir Elena Neimanytės. Iš Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejaus fondų

1912 metų rudenį Niujorko lietuviai turėjo šaunią pramogą, gražų meninį estetinį pasilinksminimą, kokio ši didelė kolonija dar nebuvo turėjusi lig tolei.

Vieno sekmadienio popietį įvyko Miko Petrausko koncertas! <...>

Lietuvių svetainė žemutinėj Niujorko miesto daly kimština pilna publikos.

Koncerto programa buvo dvilypė. Pirmoji dalis – dainos, operų arijos, vėl dainos. Antroji dalis – fortepijonas.

<...> Išėina Petrauskas estradon, darniai juodu fraku apsitaisęs, aukštyn riestais ūsais, pilnaveidis, pilnakūnis, gražus, stamantrus vyras. Didelės, raiškios, drąsios akys, valdingi mostai, santūri laikysena. Tikras artistas. Tuoj patraukia ir sukaupia publikos dėmesį⁸.

Per keletą metų Mikas Petrauskas išlavino kultūringą meno mėgėjų publiką, kurios paprasti koncertai jau netenkino. Supratęs publikos norus, Mikas ėmė rašyti ir statyti operetas. Jis dažniausiai pats jas režisuodavo, pats diriguodavo, dažnai pats vaidindavo. Vėliau pradėjo kurti operas. Norėdamas lietuvius išmoksinti muzikos ir dainos meno srityje, 1910 m. Čikagoje įkūrė muzikos mokyklą, kuri buvo pavadinta Lietuvių muzikos konservatorija. 1915 m. ją perkėlė į Bostoną. Konservatorijoje buvo mokoma dainuoti, groti kuriuo nors instrumentu (dažniausiai fortepijonu ar smuiku), privalomų teorinių dalykų – solfedžio, harmonijos, muzikos istorijos ir kt. Pats kompozitorius dėstė solinių dainavimą, choro bei orkestro dirigavimą, muzikos teoriją. Mokinių skaičiumi skūstis neteko. Tarp M. Petrausko mokinių buvo nemažai žinomų JAV lietuvių bei Lietuvės muzikų: Antanas So-deika, Jonas Būtėnas, Rojus Mizara, Marijona Rakauskaitė ir kt.

Mikas Petrauskas ne kartą buvo atvykęs į Lietuvą. 1912 m. į tėvynę grįžo su svetimu pasu, o 1924 m. atvyko pasirengęs visam laikui čia apsigyventi ir dirbti. Bet suplanuotus darbus

⁸ Kaškaitis J. Miko Petrausko koncertas, *Mikas Petrauskas*, Vilnius, 1976, p. 231.

teko atidėti. Atostogaujantį Dusmenysė M. Petrauską partrenkęs žaibas ilgam prirakino jį prie lovos.

Atožiavęs Lietuon, parvažiavau namon, kaiman. Atsitiko ten nelauktas, netikėtas nuotykis: užtrenkė mane perkūnas ir trobas sudegino. Tapau atgaivintas ir parvežtas Kauną, kur dr. Devenis mane puoselėjo. Išsiritęs iš po perkūno letenos, vėl pradėjau darbą⁹, – rašė Mikas Petrauskas prisiminimuose.

Pasveikęs kompozitorius ėmėsi organizuoti Liaudies operą ir konservatoriją. Jis ir Lietuvoje, kaip ir Amerikoje, norėjo lavinti jaunimą, suteikti jam muzikos žinių. Liaudies opera per trumpą laiką pastatė du M. Petrausko kūriniai – operą „Birutė“ ir operetę „Vaikas ar mergaitė?“. Kompozitorius bandė suburti Liaudies operą Šiauliuosė. Bet šie mėgėjų spektakliai nebuvo reikiamai įvertinti. Nepavyko M. Petrauskui gauti ir nuolatinės tarnybos. Neturėdamas pragyvenimo šaltinių, kompozitorius vėl išvyko į Ameriką. Į Lietuvą visam laikui jis grįžo tik 1930 m. Paskutiniaisiais metais buvo atsidėjęs muzikos teorijos darbams.

1932 m. M. Petrauskas vedė Aureliją Oną Aranauskaitę. Jie susipažino Kaunė: ji buvo gimusi JAV, o kompozitorius daug metų ten gyveno ir dirbo, todėl abu greitai rado bendrą kalbą. Nors tarp jų buvo didelis amžiaus skirtumas, juos suartino dažni, ilgi ir įdomūs pokalbiai.

Kompozitoriui tada buvo 59-eri, tačiau, nepaisant metų naštos ir pašlijusios sveikatos, jis buvo tiesus, visuomet elegantiškas, tvarkingas, gerai nusiteikęs, reiklus visiems, o ypač sau. Ryte keldavosi anksti – penktą, šeštą, kartais net ketvirtą valandą. Prausdavosi tik šaltu vandeniu, šluostydavosi kaimišku drobinu rankšluosčiu. Truputį padirbėjęs, nepaisydamas nei oro, nei metų laiko, eidavo porai valandų pasivaikščioti. Grįžęs pusryčiaudavo ir vėl dirbdavo iki pietų. Laisvalaikiu daug grodavo. Pagrindinis instrumentas, žinoma, buvo pianinas, tačiau jis labai mėgo ir smuiką, ir violončelę¹⁰, – mena M. Petrausko žmona.

Mikas Petrauskas su smuiku. 1923 m.

Iš Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejaus fondų

⁹ Petrauskas M. Kaip ir išpažintis, *Mikas Petrauskas*, Vilnius, 1976, p. 93.

¹⁰ Petrauskienė A. Atsiminimai, *Mikas Petrauskas*, Vilnius, 1976, p. 247.

1933 m. Petrauskų šeima susilaukė dukrelės, kuriai davė retą Protelės vardą. Kiekviena minutė, praleista su dukra, Miką Petrauską tarsi atjaunindavo.

Kompozitorius negalėjo atsidžiaugti, žiūrėdamas į mažą padarėlį. Jo akys spindėte spindėdavo meile ir švelnumu, ir tik retkarčiais jomis nuslinkdavo kažkoks šešėlis. Kartą, kaip tik tokiu momentu, aš paklausiau, kas jį slegia. Laikydamas ant rankų dukrą, vyras susimąstė.

– *Santovarka, gyvenimo sąlygos sutrukdė man pačiam išauklėti sūnų, o sveikata neleis išauginti dukters. Matyt, man nelemta džiaugtis ir auginti savo vaikų, todėl vieno tik noriu, kad jie taptų gerais žmonėmis¹¹, – mena žmona A. Petrauskienė.*

Kompozitoriaus Miko Petrausko jėgos pamažu seko, sveikata blogėjo, bet darbo krūvio jis nemažino. Jo darbo diena trukdavo 13–14 valandų, kartais daugiau. Nors žmona prašydavo, kad jis daugiau laiko skirtų poilsiui, labiau tausotų sveikatą, tačiau viskas buvo veltui. 1937 m. Mikas Petrauskas mirė.

M. Petrausko mokinys A. Sodeika prisimena:

Dar būdamas gyvas, Mikas Petrauskas pareiškė norą, kad jį palaidotų greta tėvo mylimuose Dusmenyse, susijusiuose su jo darbinga ir gražia jaunyste. Šį norą išpildėme – brolis Kipras Petrauskas, skulptorius A. Aleksandravičius ir aš palydėjome jį į pasirinktą paskutinę poilsio vietą¹².

Iš Iglulos bažnyčios po pamaldų Miką Petrauską išlydėjo į Dusmenis. Šv. Mišias čia aukėjo klebonas Stanislovas Smolinskis, dalyvavo aplinkinių parapijų kunigai. Kompozitorius buvo palaidotas Dusmenų bažnyčios šventoriuje greta savo tėvų. 1969 m. jo palaikai perkelti į Vilnių (Rasų kapines) ir palaidoti šalia brolio Kipro.

Kipras Petrauskas

Visada dainavau iš širdies, liaudžiai. Į savo darbą žiūrėjau su meile. Už tą meilę susilaukiau gražiausio atpildo – tūkstančių džiaugsmo akimirku.

K. Petrauskas

Lietuvių operos tėvu vadinamas Kipras Petrauskas gimė 1885 m. lapkričio 23 d. Ignalinos rajono Ceikinių kaime. Jis teatre sukūrė daugiau kaip 80 vaidmenų, tarp jų antraeilį beveik nebuvo.

Pirmoji pažinta ir visą gyvenimą branginta vertybė K. Petrauskui buvo balsingų tėvų dainuotos lietuvių liaudies dainos. Muzikos rašto pradmenis jis gavo iš tėvo, kuris dirbo vargonininku, vėliau – iš vyresniojo brolio Miko, jau gerokai pažengusio šioje srityje. Mikas išvelgė dvylika metų už save jaunesnio

¹¹Ten pat, p. 250.

¹²Sodeika A. Mano mokytojas Mikas Petrauskas, Mikas Petrauskas, Vilnius, 1976, p. 194.

broliuko gabumus muzikai ir pradėjo globoti. Jis mokė brolių groti smuiku, vargonais, skambinti fortepijonu, lavino jo balsą, rūpinosi bendru jo muzikiniu išprusimu. Penkiolikmetis Kipras jau buvo tiek pažengęs, kad 1901 m., išvykdamas studijuoti į Peterburgą, vietoj savęs Gervėčiuose Mikas paliko Kiprą.

Jis mitriai grojo vargonais, skambino fortepijonu, sugebėjo vadovauti chorui ir orkestrui... O bažnyčioje jau tada Kipras taip užtraukdavo per pamaldas, kad parapijiečiai gužėdavo ten ne tik melstis, bet ir pasiklausyti gražaus jo kaip „aniuoliuko“ balselio¹³, – rašo Vlada Mikštaitė.

Tėvams persikėlus gyventi į Dusmenis, Kipras atvyko pas juos ir čia vargonininkavo.

Audringi 1905 metai į savo įvykių sūkurį įtraukė ir brolius Miką ir Kiprą Petrauskus. Revoliucines nuotaikas į Dusmenis atvežė iš Peterburgo parvykęs Mikas. Neliko nuošalyje ir Kipras.

Man tuomet dar nebuvo pilnų devyniolikos, o nesuvaldoma jaunystė paėmė savo – aš minios priešaky, aistringas, bebaimis agitatorius!.. Mano rankose lietuvių kalba politinė literatūra: atsišaukimai, brošiūros, lapeliai ir... Trākų kalėjimas¹⁴, – prisimindavo Kipras, kurio žodžius vėliau citavo jo mokinys Virgilijus Noreika.

1906 m. pradžioje Dusmenyse Petrauskų namuose buvo padaryta krata. Nors įkalčių nerasta, bet Kipras vis dėlto buvo suimtas ir uždarytas į Trākų kalėjimą. Pagrindas jį suimti buvęs policijos pranešimas ir liudytojų parodymai, esą Petrauskas kurstęs valstiečius nemokėti mokesčių, uždaryti rusų mokyklą, vaikščiojęs po kaimus ir platinęs proklamacijas. Po šešių mėnesių nurodyta paleisti iš kalėjimo Kiprą Petrauską ir nustatyti jam ypatingą priežiūrą.

Vilniuje tuo metu buvo statoma pirmoji lietuviška opera „Birutė“. Mikas Petrauskas rūpinosi muzikine dalimi, o Kipras kostiumais.

J. Burokaitė cituoja muziejuje saugomą K. Petrausko pasisakymą:

Kostiumų, rekvizito našta pasiėmiau sau. Susimobilizavę Dusmenų apylinkės jaunimą, mes iš karnų nupynėm vyžas choro dalyviams, iš šiaudų ir smilgų – skrybėles, merginos išaudė spalvotas tautiškas juostas. Visus spektaklio dalyvius apvilkome dryžuotomis pakulinėmis kelnėmis ir marškiniais¹⁵.

1906 m. lapkričio 6-oji – ne tik lietuviškos operos gimimo data, bet ir Kipro Petrausko – operos dainininko –

K. Petrauskas Peterburge.

Apie 1912–1914 m. Iš M. ir

K. Petrauskų lietuvių muzikos muziejaus fondų

¹³Mikštaitė V. K. Petrausko kelias į meną, *Kiprui Petrauskui – 100*, Vilnius, 1988, p. 40.

¹⁴Noreika V. Pasisakymas minėjime, *Kiprui Petrauskui – 100*, Vilnius, 1988, p. 13.

¹⁵Burokaitė J. Broliai Mikas ir Kipras Petrauskai, *Kiprui Petrauskui – 100*, Vilnius, 1988, p. 94.

debiuto diena. Jis šioje operoje atliko Birutės brolio partiją. Savo sūnų darbais pasidžiaugti iš Dusmenų atvažiavo motina Juozapota Petrauskienė. Pasiklausyti operos atvyko ir Dusmenų klebonas kun. St. Šlamas, būrelis bažnyčios choristų ir orkestrantų.

Netrukus „Vilniaus žiniose“ pasirodžiusioje publikacijoje „Šelpkime talentus“ buvo raginama materialiai paremti jaunuosius „Birutės“ operos dainininkus, kad jie galėtų mokytis dainavimo.

Visuomenė atsiliepė į kvietimą, ypač paremti K. Petrauską, kuriam reikėjo nedelsiant išvažiuoti mokytis, nes kitaip jį pašauktų kariuomenė. <...> Kun. St. Šlamui gaila buvo skirtis su talentingu Dusmenų bažnyčios choro solistu, bet jis neprieštaravo Kipro siekiams, o dargi prie 400 rublių, sudėtų visuomenės, 100 rublių pridėjo iš savo kišenės.

Ir vėliau kun. St. Šlamas, netgi nedirbdamas Dusmenyse, materialiai šelpė K. Petrauską, kol tasai mokėsi konservatorijoje. Už tai didysis operos dainininkas visą gyvenimą buvo dėkingas kun. St. Šlamui, su didžiule meile jį minėjo¹⁶, – rašo J. Laurinavičius.

Netrukus Kipras išvyko mokytis į Peterburgo konservatoriją pas buvusį brolio profesorių S. Gabelį. Į savo brolių aš dedu dideles viltis, nes jo puikūs balsiniai daviniai ir bendrai jis labai muzikalus, – rašė Mikas Petrauskas laiške S. Gabeliui. Bet nepaisydamas rekomendacinio Miko laiško, patyręs pedagogas kruopščiai išegzaminavo jaunuolį. Kipro balsas iš pradžių buvo labai nestiprus, bet iš prigimties turėjo visą diapazoną, švelnų tembrą ir nepaprastai lengvai pasidavė lavinamas.

1907 m. atvykęs į Peterburgą ir vos pradėjęs dainavimo studijas, K. Petrauskas iš karto atkreipė žymių muzikų dėmesį. Studijuodamas jis dalyvavo įvairiuose koncertuose, dainavo choruose, vėliau keliose konservatorijoje statomose operose. Dar studentas būdamas buvo pakviestas į garsųjį Marijos teatrą, ir greit Kiprijanas Ivanovičius Piotrovskis (Rūsijoje dainininkas taip buvo vadinamas) tapo vienu garsiausių pasaulio teatrų solistų. Per dešimtmetį Marijos teatre jis sukūrė apie 40 vaidmenų ir pelnė visuotinį pripažinimą.

Žinoma aktorė Teofilija Vaičiūnienė (1899–1995), 1915 m. taip pat atsidūrusi Peterburge, keletą metų buvo stebėtoja ir liudytoja ką tik pražyduosio Kipro Petrausko talento klestėjimo. Ji savo prisiminimų knygoje rašo:

Sunku aprašyti, kaip atrodė jaunystėje scenoje K. Petrauskas Lenskio, Romeo, Fausto, Hercogo, Germano ir kituose vaidmenyse. Tai buvo gamtos dosniai apdovanotas aktorius. Jo grakšti poetiška išvaizda, plastiški

K. Petrauskas – Romeo Šarlio Guno operoje „Romeo ir Džuljeta“, pirmasis vaidmuo. Maskva, 1911 m. Iš M. ir K. Petrauskų lietuvių muzikos muziejaus fondų

¹⁶Laurinavičius J. *Dusmenų bažnyčia*, Kaišiadorys, 2000, p. 20.

¹⁷Mikas Petrauskas, sud. J. Burokaitė, Vilnius, 1976, p. 117–118.

*gestai, ritmiški lengvi judesiai ir skambus, tyras, nuoširdus balsas, susiliejęs su muzika, užburdavo ne tik jaunimą, bet ir visus be išimties*¹⁸.

Pasak aktorės, kas nematė triumfo, kuris scenoje lydėjo K. Petrauską, tas negali įsivaizduoti, kas dėdavosi teatre po spektaklio. Jaunimas nesiskirstydavo, stoviniudavo prie teatro durų, o pasirodžius K. Petrauskui, griebdavo ant rankų ir nešdavo iki vežiko, kuris visada jo laukdavo.

*Kai K. Petrauskas dainuodavo vasaros teatre, po spektaklio susirinkdavo šitiek autografo prašytojų, kad jis niekaip negalėdavo pasprukti iš teatro ir turėdavo valandų valandas pasirašinėti savo nuotraukas. Kai kurios gerbėjos atsinešdavo ištisą jų kolekciją ir maldaudavo ant visų pasirašyti*¹⁹, – mena T. Vaičiūnienė.

Peterburge Kipras anaipol nenutolo nuo lietuvių muzikinio gyvenimo. Šiame mieste tada gyveno apie 30 000 lietuvių, o Pirmojo pasaulinio karo metais – su apylinkėmis net apie 150 000. Tai buvo vienas svarbiausių lietuvių kultūrinio sąjūdžio centrų, kuriame studijavo ir dirbo daug mūsų tautiečių. Peterburgo lietuvių vakarėlyje pirmą kartą susitiko išpūdingo grožio ir temperamento jaunutės lietuvės Elenos ir tada jau populiaraus Kipro žvilgsniai. Vėliau jie susitiko Lietuvoje.

Kipras Petrauskas grįžo į karo nuniokotą Lietuvą 1920 m. Būdamas išgarsėjęs Marijos teatro solistas, energingai išitraukė į profesionalaus lietuvių operos teatro pradžią žymintį Dž. Verdžio „Traviatos“ pastatymą. Jis buvo išrinktas į Operos tarybą. Kaūno scenoje prasidėjo naujas K. Petrausko kūrybos etapas.

1924 m. Kipras Petrauskas kartu su savo broliu Miku Kaunė pasistatė namą (jame dabar įrengtas muziejus). Netrukus vedė kartu teatre dirbusią dramos teatro aktorę Eleną Žalinkevičaitę. Abu teatrai tuo metu veikė viename pastate. Kipro žmona E. Žalinkevičaitė mokėsi Petrąpilio gimnazijoje, vėliau Kaunė lankė Petrovo baleto studiją, muzikos mokykloje mokėsi dainavimo. Talentinga moteris kūrė eilėraščius, pjeses Alės Sidabraitės slapyvardžiu. Ji pati režisavo, vertė operų libretus.

Žinoma aktorė gerai suprato dainininko psichologiją, geriau nei kas kitas žinojo, kaip jaučiasi ir ko reikia žmogui, vakare dalyvaujančiam spektaklyje. Kaūno dramos teatras, kuriame dirbo K. Petrausko žmona, buvo įsikūręs tuose pačiuose rūmuose kaip ir opera ir vaidino toje pačioje scenoje. Dramos ir operos

K. Petrauskas – Almaviva Džoakino Rosinio operoje „Sevilijos kirpėjas“ 1912 m. Iš M. ir K. Petrauskų lietuvių muzikos muziejaus fondų

¹⁸Vaičiūnienė T. *Literatūros ir meno pasaulyje*, Vilnius, 1986, p. 17–18.

¹⁹Ten pat, p. 18.

artistai turėjo lyg ir vieną bendrą kolektyvą. Nuolat vykdavo diskusijas, naujų spektaklių aptarimai²⁰, – prisimena Rimas Geniušas.

K. Petrauskas dažnai atvykdavo į Dusmenis, nes ši bažnytkaimis labai mėgo. Aktorė T. Vaičiūnienė savo atsiminimuose rašė:

*K. Petrauskas atvažiavo į savo numylėtus, karo nualintus Dusmenis, kuriuos iki mirties minėdavo. Nesvarbu, kad jis kūrė lietuvišką operą Kaune, bet visko pradžia jam buvo Dūsmenys. Jis neapsakomai mylėjo tą Dzūkijos kampelį ir linksmus, nuoširdžius jo žmones. Iki paskutiniųjų gyvenimo dienų globojo ir visokeriopa remdavo visus, kurie tik į jį krepdavo*²¹.

1924 m. kilus gaisrui Kipro Petrausko tėvų namuose Dusmenyse (liko tik namas be stogo), gaisre dingo Kiprui labai brangus žiedas, jo jis labai gailėjo. Šis žiedas Kiprui buvo brangus ne tik kaip materialinė vertybė, bet ir todėl, kad jį dainininkui padovanojo kilmingi žmonės iš Peterburgo – jo talento gerbėjai. Žiedas ypač kerėjo nepaprastu akmeniu. Jame nuolat tarsi degė skaidri ugnelė. Dainininkas labai krimtosi ir pažadėjo radėjui atiduoti savo ūkelį. Vyresni žmonės pasakojo, kad toks žmogelis atsirado. Jis ilgomis dienomis krapštėsi tuose degėsiuose ir surado aukso žiedą. Savo tėviškę Kipras tikrai užrašė žiedo radėjui. Valstietis buvo laimingas gavęs tokių radybų.

Netrukus Kipras Petrauskas netoli Dusmenų pasistatė namą jau savo žemėje, kurią atkūrus Lietuvos nepriklausomybę gavo kaip savanoris. Savo namą dainininkas statė stichiškai: surenčia vieną aukštą, sumano – dar aukščiau. Paskui – veranda, vėliau – palėpė. Nutarė verandą ištiklinti spalvotais stikliaukais: geltonais, žaliais ir raudonais. Namas išėjo gana originalus.

*Tėtis labai džiaugėsi savo statiniu, kiekvieną medžioklės sezoną jis ten apsigyvendavo. Tik kai mirė tame pačiame name su šeima gyvenusi teta, 1946-aisiais tėtė leido savo name įkurdinti pradinę mokyklą*²², – mena K. Petrausko dukra Aušra.

K. Petrauskas – Chosė Žoržo Bizė operoje „Karmen“.

Kaunas, 1924 m. Iš M. ir K. Petrauskų lietuvių muzikos muziejaus fondų

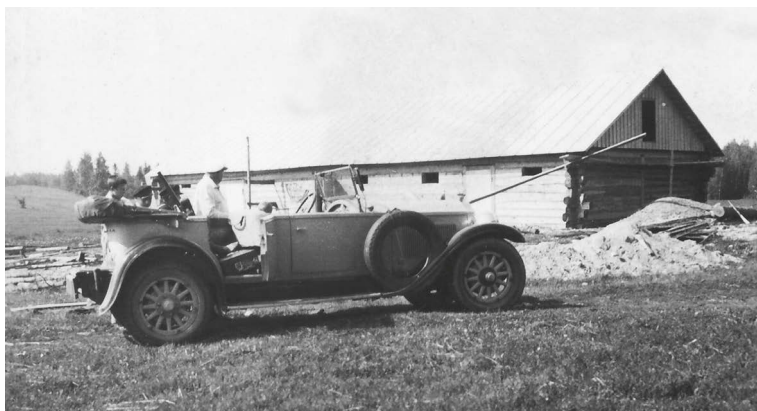
K. Petrauskas – Otelas Džiuzepės Verdžio operoje „Otelas“. Apie 1955 m.

Iš M. ir K. Petrauskų lietuvių muzikos muziejaus fondų

²⁰Geniušas R. Žiupsnelis prisiminimų, Kiprui Petrauskui – 100, Vilnius, 1988, p. 112–113.

²¹Vaičiūnienė T. Literatūros ir meno pasaulyje, Vilnius, 1986, p. 18.

²²Zapolskienė A. Namai Kipro, Moteris, 1988, nr. 8, p. 95.

*Petrauskų kaime,
K. Petrauskas prie
automobilio šalia
statomo tvarto.
Iš M. ir
K. Petrauskų lietuvių
muzikos muziejaus
fondų*

*K. Petrauskas
žvejyboje su Antano
Petrausko sūnumi
Juozu. 1954 m.
Iš M. ir
K. Petrauskų lietuvių
muzikos muziejaus
fondų*

Į kaimą išengus melioracijai, norėta šį namą nukelti. Vėliau dukrai daug metų teko minti įvairių įstaigų slenksčius, kol valdžia leido jį brangiai nusipirkti.

Kipras Petrauskas buvo aistringas medžiotojas ir meškeriotojas. Atvykęs į savo sodybą Petrauskų kaime eidavo medžioti ančių į Taučionių ar Švenčiaūs ežerus, į Būrbonių, Žilinų miškus – tetervinų. Medžiojo ir stirninus.

Mėgo medžioti vilkus, kurių 1928–1931 m. labai daug buvo Bakaloriškių, Dusmenų ir Ūtės miškuose. Jie kaimo gyventojams padarydavo daug žalos ir žmonės prašydavo, kad Kipras rengtų pilkių medžiokles. O jos būdavo labai išpūdingos – dalyvaudavo 20 šaulių ir 60 varovų²³, – prisimena Kipro sūnėnas Balys Sterlo-Orlickas, kurį dėdė dažnai pasiimdavo kartu.

Tokiose medžioklėse nušaudavo apie 10 vilkų. Medžiodamas Kipras visada turėdavo saiką. Jis nutraukdavo medžioklę sakydamas, kad tegu lieka kitam kartui.

²³Zapolskienė A. Dėdė Kipras, *Galvė*, 1995, gruodžio 5.

K. Petrauskas su žmona ir dukterimis. Iš Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejaus fondų

Vokiečių okupacijos metais Petrauskų šeima gyveno Rainių dvare (Telšių r.). Rainių dvarą 1936 m. dainininkui švenčiant 25-erių metų sceninio darbo jubiliejų padovanojo Lietuvės žmonės. Karo negandos Petrauskų šeimą keletą metų buvo išskyrusios. Tada Elena Petrauskienė su vaikais išsėjos Palangojė. Kipras turėjo atvažiuoti pas juos, bet nespėjo, nes Elenai jau buvo rizikinga laukti vyro. Tą naktį visa kolona patraukė Klaipėdos link, vėliau pasiekė Berlyną, o paskui atsidūrė Bavarijoje. Į Lietuvą E. Petrauskienė su dukra Aušra grįžo 1948 metais.

K. Petrauskas 1949 m. buvo pakviestas dirbti į LTSR Valstybinę konservatoriją vadovauti Operinio parengimo katedrai. Dirbo iki 1958-ųjų. 1951 m. jam suteikiamas profesoriaus vardas. Išleido 10 diplomantų. Tarp jų – žinomi dainininkai Elena Saulevičiūtė, Leonidas Muraška, Vaclovas Daunoras, Jonas Girijotas ir kt. Paskutinis jo mokinys buvo Virgilijus Noreika. Ilgametis pedagogas 38 metus atidavė teatrui.

K. Petrausko – artisto ir pedagogo – darbe nebuvo smulkmenų. Nuo judesių, kūno plastikos valdymo iki vokalinio meistriškumo subtilybių – viskas buvo pajungta meninės idėjos išraiškai²⁴, – mena V. Noreika.

K. Petrauskas buvo aistringas sporto mėgėjas. Retas laisvalaikio valandas leisdavo įvairiose sporto varžybose, net automobilių lenktynėse. Gamta ir sportas padėjo jam ilgai išsaugoti kūrybinę energiją (dainavo iki 73 metų), išlikti žvaliam iki gyvenimo saulėlydžio.

V. Noreika prisimena:

Mums, studentams, K. Petrauskas buvo dievaitis. Žavėjomės viskuo – ir jo, jau senyvo žmogaus, užmaršumu, ir nepaprasta aistra medžioklei, žvejybai (teatre jis visada padės, patars, bet nebandyk už jį daugiau sugauti lydekų – neatleis, gali staiga išvažiuoti

²⁴Noreika V. Pasisakymas minėjime, *Kiprui Petrauskui* – 100, Vilnius, 1988, p. 15.

Lietuvos operos dievaičiui Kiprui Petrauskui 1974 m. gruodžio 31 dieną Vilniuje, skvere prie Lietuvos nacionalinio operos ir baleto teatro rūmų pastatytas paminklas (skulptorius Gediminas Jokūbonis, architektas Aleksandras Lukšas). 2015 m. K. Driskiaus nuotr.

namo, palikęs tave vieną prie ežero). Ir suprantama, pirmiausia jo, išymiojo dainininko, kūrybos turtingumu bei patirtimi²⁵.

Kiprui Petrauskui, kaip garbės svečiui, iki gyvenimo pabaigos Operos teatre buvo laikoma nuolatinė vieta.

K. Petrauskas mirė 1968 m. sausio 17 d. Vilniuje. Palaidotas Rasų kapinėse.

Antanas Petrauskas

Jauniausias Petrauskų sūnus Antanas gimė 1892 m. Antanas buvo aktyvus Dusmenų bažnyčios choristas ir orkestrantas, kartais pavaduodavo vargonininką. Kaip ir broliai Mikas ir Kipras, jis keletui metų buvo išvykęs į Rusiją. Kai 1924 m. sudegė tėvų namai Dusmenyse, Antanas buvo ką tik grįžęs į Lietuvą. Tuomet jis kartu su sesers Veronikos šeima persikėlė į Juodikio kaimą ir ten, gavęs žemės kaip Lietuvos savanoris kūrėjas, ėmėsi ūkininkauti. Antano žemė buvo šalia brolio Kipro, tame pačiame kaime, kuris vėliau Petrauskų garbei buvo pavadintas jų vardu. Pasak buvusiųjų Petrauskų kaimo gyventojų, A. Petrauskas buvo pavyzdingas ūkininkas, vertėsi žemės ūkio darbais, samdė žmones.

Antanas Petrauskas buvo aukštas, stambus žmogus. Labai malonus, mus visada pašnekindavo. Prisimenu, atvažiuodavo

²⁵Noreika V. Prisimenant maestro, *Kiprui Petrauskui – 100*, Vilnius, 1988, p. 85.

vasarą pasipuošęs šviesiu kostiumu, iš tikro lino buvo kostiumas pasiūtas. O sekmadieniais matydavau jį Onuškiečio bažnyčioje. Vėliau mano vyras Vaclovas Karužas vis pasakodavo, kad Antanas Petrauskas dažnai užsukdavo pasisvečiuoti į Griovinų kaimą. Apsilankęs pas Karužus, kartais palikdavo Vaclovui keletą litų, nes buvo jo krikšto tėvas, – prisimena Anastazija Radzevičiūtė-Karužienė (g. 1922), tada gyvenusi Taučionių kaime.

*Antanas Petrauskas.
Apie 1940 m.
Iš J. Laurinavičiaus
archyvo*

Sukūręs šeimą A. Petrauskas dar kurį laiką gyveno Juodikio kaime. Žmona Veronika dirbo Žilinių mokykloje. Ji mokė vaikus lietuviško rašto, istorijos, diegė meilę Lietuvai. Jų namuose dažnai lankydavosi Antano broliai. Kipras atvažiuodavo savo mašina su būriu menininkų, su jais kartu medžiudavo aplinkiniuose miškuose.

Antano Martinionio straipsnyje, spausdintame „Kardo“ žurnale, Veronika Petrauskienė prisimena:

Kai su Antanu tapome vyras ir žmona, patekau lyg į kitą pasaulį. Vyro broliai, kompozitorius Mikas ir mūsų operos tėvas didysis dainininkas Kipras buvo dažni mūsų svečiai. Mikas labai mylėjo kaimą. Jis dažnai pas mus atostogaudavo gražiausiais vasaros mėnesiais. Visada prašydavo, kad lovą kločiau lininėmis paklodėmis. <...> Kipras atvykęs man ir savo seseriai Veronikai Orlickienei sakydavo:

– Rytoj pusryčiams kepsime bulvines bandas ant džiovintų kopūstų lapų.

Tai buvo jo mėgstamiausias patiekalas²⁶.

1934 m. lapkričio 1 d. Antanas Petrauskas tapo Onuškiečio viršaičiu ir netrukus persikėlė gyventi į Ūnuškį. Veronika Petrauskienė pradėjo mokytojauti Ūnuškio pradžios mokykloje.

Izabelė Baublytė-Balčiūnienė (gim. 1927) savo atsiminimų knygoje rašo:

Mokiausi antrame Žilinių pradinės mokyklos (Trākų apskritis) skyriuje, kai mokytojos vyrą Antaną Petrauską, garsaus dainininko Kipro Petrausko brolių, išrinko Ūnuškio valsčiaus viršaičiu, o jo žmoną – mūsų mokytoją – paskyrė dirbti į Ūnuškio miestelio mokyklą. Prieš išvažiuodama iš Žilinių mokytoja V. Petrauskienė savo išleistuvėms surengė įspūdingą Kalėdų eglutę. <...> O jau žaisliukų gražumėlis! Juos pats valsčiaus viršaitis – mokytojos vyras – parvežė iš Kauno. <...> Šventė baigėsi ašaromis, nes reikėjo atsisveikinti su mylimąja mokytoja²⁷.

1941 m. pirmojo masinio trėmimo metu Antanas Petrauskas su šeima buvo

²⁶Martinionis A. Gyvuliniais vagonais į vergiją, *Kardas*, 1999, nr. 3–4, p. 19–20.

²⁷Baublytė-Balčiūnienė I. *Kančių saloj palaidota jaunystė*, Alytus, 1994, p. 49–50.

Dusmenų šviesuomenė. Sėdi (antras iš kairės) Antanas Petrauskas. Iš A. J. Naudžiūno archyvo

ištremtas į Sibirą. Ankstyvą birželio 14-osios rytą juos prikėlė netikėtas ir stiprus beldimas į duris. Antanas jas atidarė.

Atsilapoję plačiai durys ir į kambarį įžengė du vyrai su ginklais: vienas NKVD kariškis, o kitas vietinis aktyvistas. Prikėlė vaikus: Juozuką ir Dainių. Visą šeimą susodino už stalo. Saugojo enkavedistas, o kitas darė kratą: apžiūrėjo rūbų spintas, palovius, vertė skryniose sudėtus audinius. <...> Pagaliau „svečiai“ pasakė, kad Petrauskų šeima – „liaudies priešai“, teks važiuoti į Rytus ir liepė visiems susikrauti atskirus lagaminus. Taip bus geriau! Paskui ant stalo patiesė popieriaus lapą su paruoštu tekstu ir įsakė pasirašyti, kad Antanas Petrauskas sutinka būti perkeltas į Rūsijos gilumą²⁸, – taip aprašė tą tragišką įvykį A. Martinionis žurnale „Kardas“.

Naujiosios Vilnios geležinkelio stotyje įvyko didžioji šeimos tragedija. Antanas Petrauskas buvo atskirtas nuo šeimos ir įgrūstas į atskirą „vyrų vagoną“. Žmonos atmintyje išliko tik liūdnas žvilgsnis ir papilkėjęs staiga pasenęs vyro veidas. Tada nežinojo, kad mato jį paskutinį kartą.

Antanas Petrauskas kartu su kitais tremtiniais pateko į Archangelsko srities konclagerį. Jo žmona su vaikais atsidadė Altėjaus krašte, Rodinsko avių auginimo tarybiniame ūkyje. Veronika iš savo vyro gavo keturis laiškus.

²⁸Martinionis A. Gyvuliniais vagonais į vergiją, *Kardas*, 1999, nr. 3–4, p. 19.

Paskutiniajame Antanas Petrauskas rašė, kad jį pervedė į vietos polikliniką felčerių, gydytojo padėjėjų, tai gal išliks gyvas ir dar pasimatys su savo šeima. Deja... nenutuokė, kad čia jam teks atsisveikinti su savo gyvenimu. Veroniką pasiekė žinia, kad nuo dizenterijos (išbadėjęs Antanas persivalgė) 1942 metų pabaigoje mirė. Kur palaidotas, kur jo kapas? Nei žmona, nei sūnūs nežino²⁹, – teigia A. Martinionis.

Veronika Petrauskienė į Lietuvą iš tremties grįžo 1945 m. Pirmiausia atvažiavo pas vyro brolių Kiprą Petrauską, tuomet gyvenusį Kaune, vėliau persikėlė į Ukmergės apskritį pas savo brolių, po kiek laiko vėl sugrįžo pas Kiprą į Vilnių. Kipras Petrauskas pasirūpino, kad brolio Antano vaikai baigtų mokslus, daug padėjo ir jo žmonai Veronikai.

Veronika Petrauskaitė

1905 m. į Dusmenis kartu su tėvais atsikėlė dukra Veronika. Kai Kipras Petrauskas gyveno ir dainavo Peterburge, pas jį į svečius dažnai nuvažiuodavo sesuo. Pas brolių ji susipažino su savo būsimoju vyru P. Sterlo-Orlicku iš Lydės.

Petrauskų kaime prie namo stovi: (iš kairės) Vladas Sterlo-Orlickas (Veronikos sūnus), Kipras Petrauskas, Adakris Petrauskas (Miko Petrausko sūnus), pulkininkas Urbonas, Petrauskų kaimo eigulys; sėdi (iš kairės) Veronika Sterlo-Orlickienė (Petrauskaitė), Mykolas Sterlo-Orlickas (Veronikos sūnus), Leonas Eugenijus Petrauskas, Elena Petrauskienė (Žalinkevičaitė). Iš Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejaus fondų

²⁹Ten pat, p. 20.

K. Petrausko sesers Veronikos dukros Pranciškos (Franės) vestuvės. Antroje eilėje iš dešinės sėdi: trečias – K. Petrauskas, ketvirta – E. Petrauskienė, penktas – K. Svilainis, šešta – P. Sterlo-Orlickaitė, septinta – V. Sterlo-Orlickienė (K. Petrausko sesuo), aštunta – P. Žalinkevičienė-Damijonaitienė (E. Petrauskienės motina). Trečioje eilėje iš kairės antra stovi Eugenija Žalinkevičaitė. Iš M. ir K. Petrauskų lietuvių muzikos muziejaus fondų

Ištekėjusi už jo, Veronika susilaukė 5 vaikų: Balio, Marijos, Pranutės, Mykolo ir Jono. Po tėvų mirties ji į savo rankas perėmė visą sodybos priežiūrą.

„Galvės“ žurnalistė Austra Zapolskienė 1995 m. buvo susitikusi su Kaunė tada gyvenančiu aštuoniasdešimtmečiu Veronikos Petrauskaitės sūnumi Baliu. Jo pasakojimų pagrindu ji parengė keletą straipsnių apie Petrauskus. Balys Sterlo-Orlickas šiek tiek papasakojo apie savo motiną ir jų šeimos nuolatinį globėją dėdę Kiprą. Jo atmintyje giliai įsirėžė 1924-ųjų metų vasara, kai sodyboje kilęs gaisras nuniokojo visus pastatus ir jų nemažą šeimyną paliko be namų. Kilus gaisrui, Veronika ir jos vyresnioji dukra Marija blaškėsi po kiemą, šaukdamosi visų šventųjų.

Veronikos sūnus Balys prisimena:

Ryte, kai visi jau buvo sukilę ir apsiruošę (išskyrus svečius vasarotojus), mama, pamačiusi, kad artėja lietaus debesys ir žaibuoja, suskubo vežti iš lauko į klojimą rugius. Virtuvėje kūrenosi krosnis, o prie atviro lango dėdė Mikas rengėsi skustis barzdą. Į mamos prašymą uždaryti langą, nes gališ trenkti perkūnas, dėdė numojo ranka. Bet, o varge, mamos žodžiai buvo pranašiški. <...> Mano motutė Veronika liko visai sveika. Bet, sudegus trobesiams, su 4 mažais vaikais apsigyveno Dusmenų bažnyčios špitolėje (vargonininko name)³⁰.

³⁰Zapolskienė A. Dėdė Kipras, *Galvė*, 1995, gruodžio 5.

*Petrauskų namas
Petrauskų kaime.
Jame gyveno Veronika
Petrauskaitė, Antanas
Petrauskas, vasarodavo
K. Petrausko šeima,
artimieji, lankydavosi
draugai, kolegos
Iš M. ir
K. Petrauskų lietuvių
muzikos muziejaus
fondų*

1925–1926 m. Juodikio kaime Kiprui pastačius gražų, erdvų namą su mansarda, Veronika su vaikais ir broliu Antanu persikėlė tenai ir ūkininkavo.

Lietuvoje Veronikos Petrauskaitės vyras P. Sterlo-Orlickas taip ir nepritapo. Po ankstyvos jo mirties seserį ir jos vaikus globojo brolis Kipras.

Seserį Pranutę ir brolių Mykoliuką dėdė pasiėmė į Kauną, o mane leido į žemės ūkio mokslus Alytujė, vėliau Frėdos aukštesniojoje žemės ūkio mokykloje ir Dotnuvės žemės ūkio akademijoje. <...> 1927 m. gimus broliui Jonui, į krikštynas buvo atvažiavęs dėdė Kipras su žmona, be kitų dovanų, atvežė mums radiją-ausines³¹, – prisimena B. Sterlo-Orlickas.

1941 m. grįžusiam iš kariuomenės Veronikos sūnui Baliui Kipras Petrauskas pavedė sutvarkyti savo dvarą Rainiuosė. Nuvažiavęs ten, jis pradėjo šeiminkauti. Supratęs, kad viskam greit bus galas, pardavė visus gyvulius, pinigus atidavė dėdei Kiprui, o pats išvažiavo ieškoti saugesnės vietos.

Kipro Petrausko dukra Aušra teigia, kad jos teta Petrauskų kaime gyveno iki mirties, ir tik jai mirus Kipras tuose namuose leido įkurti pradinę mokyklą.

³¹ *Ten pat.*

Prisimenant kolegą Vladą Voverį*

Antanas Kiveris

Kiekvieno žmogaus prisiminimuose surasime teigiamų, gerų dalykų, įvykių, kuriuos prisiminus atsiskleidžia būtis ar suvirpa širdis, kuriuose slypi didelė, pozityvi, žmogų palaikanti jėga. Manau, kad tokie būtų ir prisiminimai apie iškilią asmenybę, Lietuvos pedagoginio universiteto (dabar Lietuvos edukologijos universitetas) ilgametį darbuotoją, kolegą, edukologijos mokslininką Vladą Voverį. Su V. Voveriu man teko nemažai bendrauti, todėl galiu pasidalyti kai kuriais jo pamąstymais, savo ir kolegų prisiminimais apie Vladą, nušviesti jo gyvenimo ir kūrybinės veiklos ryškesnius ir prasmingus epizodus.

Vladas Voveris gimė 1922 m. balandžio 1 d. vidutinių ūkininkų Simo ir Stanislavos Voverių šeimoje Ūnuškio valsčiuje (dabar Trākų r.) Viekštonių kaime. Tėvai čia iki kolchozo įkūrimo turėjo 24 ha ūkį. Šeimoje dar augo du broliai: Viktoras (žuvęs 1948 m.) ir Mykolas (gyveno Kaunė, dirbo prekybos srityje) – bei sesuo Marija (ištekėjusi – Augulienė, medicinos darbuotoja).

Ūnuškio apylinkėse žemė nekokio derlingumo, sunku buvo iš jos verstis, bet užtat kokie vaizdai atsiverdavo, kai mažasis Vladukas žengdavo į Alaburdiškių pradžios mokyklą arba jau kiek vėliau – į Aukštadvario progimnaziją. Gimtoji pirkia Viekštonyse turėjo raižiniais išpuoštą prieangį su pakraščiuose įtaisytais suolais, ant kurių susėdusi visa Voverių šeimyna vakarais uždainuodavo apie karužėn išjojusį broliužėlį ar kraitelį kraunančią merguželę. Į pietvakarius, link Gražiškių, Smetoniškių ir Svirnėlių kaimų, tvyrojo Ilgio ežeras ir Pivašiūnų miestelis. Tiesiai į pietus už 8 km buvo pasiekiamas Dusmenų bažnytkaimis prie Dusmeno (Didžiūlio) ežero, kur jau prieš Pirmąjį pasaulinį karą aktyviai reikėsi lietuvių tautinis atgimimas. Čia tuo metu gyveno ir vargonininkavo kompozitoriaus Miko ir dainininko Kipro Petrauskų tėvas Jonas. Abu jo sūnūs buvo gana dažni svečiai šiose apylinkėse. Tautinio atgimimo idėjos sparčiai plito ir po visas apylinkes. Nepriklausomybės kovų metu ir po Antrojo pasaulinio karo ypač išgarsėjo Dusmenų partizanai, kovojantys prieš bolševikinę priespaudą, besitelkiantys į savisaugos būrius. Štai tokiose apylinkėse ir tokioje aplinkoje teko vaikystę praleisti ir Vladui Voveriui.

Vladas šiltai prisimindavo pirmąjį savo Alaburdiškių pradžios mokyklos mokytoją Valentina Laurinaitį, gėrio ir grožio puoselėtoją, kurio lėšomis mokyklai nupirkto pianino garsai visam laikui įstrigo tuometinio mokinuko Vlado atmintyje. Jo pavyzdžiu pasekė ir V. Voveris – lygiai po 70 metų, 1999-aisiais, kaip ir jo buvęs mokytojas, už jam valstybės gražintas lėšas nupirko VPU pianiną ir paskyrė jį chorui „Ave Musica“, kuriame ir pats dainavo nuo 1994 iki 2007 m. Tokių mecenatavimo pavyz-

Mokslininkas

Vladas Voveris.

Iš Onos Voverienės šeimos archyvo

* Perspausdinta iš *Mokslo Lietuva*, 2011, geg. 11, 24. Straipsnis sutrumpintas.

džių reta šiais pragmatizmo laikais. Vėliau V. Voveris mokėsi Aukštadvario progimnazijoje (dabar Aukštadvario vidurinė mokykla), kur veikė skautai, ateitininkai, jaun lietuviai ir kitos organizacijos, matematikos, Raudonojo Kryžiaus būreliai. Vokiečių ir lietuvių kalbas čia 1934–1936 m. V. Voveriui dėstė Antanas Gustaitis, kuris nuo 1936 m. balandžio 1 d. buvo paskirtas Valstybės radiofono Klaipėdos programų skyriaus vedėju, o 1936–1940 m. dirbo Klaipėdos ir Kauno radiofonuose, 1940–1941 m. buvo Vilniaus dramos teatro direktorius. 1944-aisiais jis pasitraukė į Vakarų. Kartu su Vladu mokėsi ir būsimoji profesorė Domicelė Mikalaukaitė, su kuria Vladas nuolat ir ilgai bendravo.

Vietos gyventojų atmintyje yra išlikę prisiminimų apie tai, kad 1920 m. ties Aukštadvariu vyko įnirtingi mūšiai tarp lenkų generolo L. Želigovskio,

Vlodo Voverio tėvai Simonas ir Stasė Voveriai (pirmi iš kairės) prie dukters Marytės namų Kaune. Apie 1974 m. Iš Onos Voverienės šeimos archyvo

Aukštadvario valstybinės progimnazijos mokiniai. Vladas Voveris (viršutinėje eilėje trečias iš dešinės) trečios klasės mokinys. Aukštadvaris, 1936–1937 m. Iš Onos Voverienės šeimos archyvo

bandžiusio užgrobti Lietuvą, legionų ir jaunos Lietuvos savanorių kariuomenės. Tų metų rudenį Aukštadvaryje stovėjo Lietuvos kariuomenės 3-iosios divizijos 3-iasis pėstininkų pulkas. Priešakinėse pozicijose lenkų puolimą stabdė 6-ojo pėstininkų pulko Lietuvos savanoriai. Kovose su lenkais čia žuvo ir Aukštadvario kapinėse buvo palaidoti savanoriai Jurgis Baltrušis iš Slavikų miestelio, Šakių apskrities, Jonas Urbonas iš Telšių apskrities Rietavo valsčiaus ir Stasys Burneikis (kilmė nežinoma). Šių Lietuvos savanorių kapai išliko Aukštadvario kapinėse. Prisiminimai apie Aukštadvarį ilgam išliko V. Voverio atmintyje, traukė jį čia sugrįžti.

1938–1940 m. V. Voveris mokėsi Priėnų „Žiburio“ gimnazijoje, kuriai vadovavo labai iškili asmenybė vikaras Feliksas Martišius (dar gimnazistas caro laikais buvo pašalintas iš Mintaujės gimnazijos už atsisakymą rusiškai melstis). Vikaras F. Martišius Priėnuose įkūrė didelį 5 ha medelyną-sodą, kuriame dirbo kartu su mokiniais, dėstė sodininkystę kaip fakultatyvą, laiškais keitėsi patyrimu su kitais Lietuvos sodininkais. Šiame gimnazijos sode teko patyrimo semtis ir Vladui. Jo puoselėtos obelys taip pat ilgam ir giliai įstrigo jaunuolio atmintyje. „Obelis, kur augalota, ką sode matei“, – dainavo Vladas kartu su kitais choristais „Ave Musica“ VPU kameriniame chore jau vėliau, kai dirbo VPU ir net išėjęs į pensiją.

Be įprastinių pamokų „Žiburio“ gimnazijoje, šeštadienį ir sekmadienį vykdavo trumpos pamokėlės-koncertai, po jų – loterijos. Pinigai būdavo skiriami sumokėti už mokslą to neišgalintiesiems, neturtingų gimnazistų šelpimui. Mokinių tarpusavio santykiai buvo geri, vyravo tolerancija, pagarba. Gimnazijoje buvo puoselėjamos literatūros, muzikos ir sporto tradicijos, veikė ateitininkai, kurie buvo pasidaliję į vyresnių ir jaunesnių kuopeles, veikė šauliai. Buvo rengiami vakarai su vaidinimais, kuriuos paruošdavo mokytojai, ypač išradingas mokytojas Juozas Eidukevičius. Apie jį, kaip ir apie kitus „Žiburio“ gimnazijos mokytojus – matematiką Igną Saudargą, prancūzų kalbos mokytoją Benediktą Bučinskį – V. Voveris šiltai atsiliepė 1990 m. „Šviesos“ leidyklos išleistoje knygoje „Pedagogas – mūsų viltis ir nerimas“.

Išpūdinga Priėnų „Žiburio“ gimnazijoje būdavo ir mokslo metų pradžia, ir metų pabaigos posėdis. Pedagogų tarybos sekretorius, lietuvių kalbos ir literatūros

Vladas Voveris (pirmas iš kairės) su draugais V. Taraila (viduryje) ir M. Zaikausku. Aukštadvaris, 1937 m. gegužės 15 d. Iš Onos Voverienės šeimos archyvo

mokytojas kalbininkas Stasys Barzdukas iškilmingu balsu skaitydavo protokolą, kas į kurią klasę yra keliamas, kuris gimnazistas apdovanojamas. Mokytojas S. Barzdukas 1944 m. pasitraukė į Vakarų, JAV parašė lietuvių kalbos vadovėlį, dalyvavo lietuvių bendruomenės veikloje. Kartą Lietuvos Nepriklausomybės dienos Vasario 16-osios minėjimo proga su kitais lietuvių atstovais S. Barzdukas buvo priimtas JAV prezidento D. Eizenhauerio. Štai tokioje gimnazijos aplinkoje galutinai ir susiformavo tvirtas darbštus ir pareigingo, vertinančio krašto praeitį ir galvojančio apie jo ateitį, nesitaikstančio su jokiais blogybėmis V. Voverio charakteris.

Baigęs „Žiburio“ gimnaziją, 1940 m. V. Voveris įstojo mokytis į Trakų mokytojų seminariją, kuri buvo kultūros ir švietimo židinys. Nuo 1920 m. iki 1939 m. veikusioje Trakų mokytojų seminarijoje visas mokymas ir auklėjimas pagal pilsudskininkų direktyvas bei nurodymus vyko tik lenkų kalba. Ir tik kaip atskiros disciplinos tuo metu buvo dėstomos lietuvių ir baltarusių kalbos, nes seminarija rengė mokytojus Vilniaus krašto pradinėms mokykloms, kur absoliuti dauguma vaikų buvo lietuviai. 1940 m. liepos mėn. atkurtoje lietuviškoje Trakų mokytojų seminarijoje jau lietuviškai pradėti rengti pradinė klasių mokytojai. Buvo toks didžiulis jų poreikis ilgai lenkintame Vilniaus krašte, kad mokyklos įkūrėjas ir jos pirmasis direktorius Juozas Mičiulis neturėjo kada nė atsikvėpti, komplektuodamas reikiamus pedagoginius kadrus Lietuvai sudėtingiausiu istoriniu laikotarpiu. J. Mičiulis (iš Elvyros Biliūtės-Aleknavičienės prisiminimų) turėjo didžiulę mokytojų rengimo patirtį, kurią buvo igijęs Pānevėžio, Tauragės, Marijampolės ir Trakų mokytojų seminarijose. J. Mičiulis galvojo apie skubų mokytojų seminarijų įkūrimą ir kitose Lietuvos vietovėse net prasidėjus karui, mat iš seminarijų į vokiečių karo tarnybą jaunuoliai nebuvo šaukiami. Po karo iškiliajam pedagogui teko „savo darbą“ tęsti Karėlijos ir Mordvijos lageriuose, kuriuose jaunuosius tremtinius mokė Lietuvos istorijos ir lietuvių kalbos, o šie jį praminė ir gražiai vadino Amžinuoju Pavasariu.

Kaip savo knygoje prisimena Ona Bražiūnienė (*Trakų mokytojų seminarija*, Vilnius, 2009), stojantieji į seminariją turėjo dalyvauti konkurse. Buvo tikrinama sveikata, ypač klausia, reikėjo padainuoti pasirinktą dainą, padeklamuoti eilėraštį. Neturintys muzikinės klausos žmonės į seminariją nebuvo priimami. Laimėjusiems konkursą buvo pranešama, koku muzikos instrumentu turės mokytis groti, nes tai buvo privalomas dalykas. Instrumentais aprūpindavo mokykla: turėjo 23 smuikus, po keturis altus, violončeles, mandolinas, vieną naują ir tris senesnius fortepijonus. Kiekvienas būsimas pradinės mokyklos mokytojas privalėjo mokytis groti bent vienu muzikos instrumentu. Seminaristus visada vertė pasitempti mokyklos drausmė, dvelkianti auditorijų švara ir tvarka, nors senasis dviejų aukštų seminarijos pastatas buvo statytas cariniais laikais ir skirtas realinei mokyklai. Vadovėlius mokiniai gaudavo seminarijos bibliotekoje, jie buvo išleisti tarpukario Lietuvoje ir jais naudotasi iki pat 1944 m., naujos rusų okupacijos. Pirmoji seminarijos laida, kurioje buvo ir V. Voveris, išleista 1942 m. Joje buvo 16 absolventų.

Po mokslų Trakų seminarijoje 1942 m. V. Voveris paskirtas mokytojauti į Vilniaus rajono Šventiniškų pradžios mokyklą. Įstojo į Vilniaus universiteto Ekonomikos fakultetą. Tačiau neilgai trukus dėl lietuvių atsisakymo dalyvauti vykdant grobikiškas Vokietijos užmačias vokiečiai 1943 m. kovo mėn. uždarė visas Lietu-

*Vladas Voveris su
mama ir seserimi
Marija. Apie 1967 m.
Iš Onos Voverienės
šėimos archyvo*

vos aukštąsias mokyklas. Nutrūkus studijoms ir gavęs „atitinkamą paskyrimą“ į Reichą, Vladas skubiai pasitraukė iš Vilniaus ir nelegaliai apsigyveno Žiežmarių rajone, kur iki 1946 m. dirbo mokytoju Antakalnio pradinėje mokykloje. Čia jis greit pagarsėjo kaip puikus pedagogas. 1946–1947 m. mokytojavo Trakų mokytojų seminarijoje, 1947–1949 m. dirbo literatūros ir kalbos redaguotoju Kaišiadorių rajono laikraščio redakcijoje, o nuo 1949 m. įsidarbino ir Kaišiadorių darbininkų jaunimo vidurinės mokyklos mokytoju. Nuo 1949 iki 1961 m. kartu dirbo mokytoju ir Kaišiadorių gimnazijoje (vidurinėje mokykloje). Pasak Jono Laurinavičiaus, 1946–1950 m. Kaišiadorių rajono laikraščiu „Bolševikiniu keliu“ nuolat trūkdavo raštingesnių žmonių, todėl 1947 m. V. Voveris buvo priimtas šio apskrities laikraščio korektoriumi, kartu rašė žinutes, straipsnelius, pasirašinėdamas įvairiausiais slapyvardžiais. Pats baisiausias dokumentas, kurį 1948 m. kovo 29 d. paskelbė laikraštis, kaip ir visi kiti tuometiniai laikraščiai, buvo LTSR Ministrų tarybos ir LKP(b) CK nutarimas „Dėl kolektyvinių ūkių organizavimo respublikoje“. Tada ir prasidėjo masinis valstiečių varymas į kolūkius, kuriuos jie vadino rusišku dariniu „kolchozais“. Įdomu, kad apie pačių kolūkių kūrimą rajono laikraštis rašė pernelyg mažai, nebuvo paskelbta nė vieno reportažo, nė vieno platesnio straipsnio. Tai rodo, kad redakcijos darbuotojai gerai suprato tuometines valstiečių nuotaikas, o valstiečių masinis nusiteikimas prieš stojimą į kolūkius buvo toks akivaizdus, kad redakcija nesiryžo atvirai meluoti apie vadinamąjį „visuotinį valstiečių entuziazmą“ stojant į kolchozus. Į laikraštį rašydavo ir būsimasis prof. Bronislovas Genzelis, Kovo 11-osios Nepriklausomybės akto signataras, tuometinis Kaišiadorių gimnazijos moksleivis. Jo žinutes tekdavo V. Voveriui, kaip laikraščio korektoriui, redaguoti.

Dirbant laikraščio korektoriumi, tarp žinučių ir straipsnelių autorių V. Voveriui teko sutikti ir poetą Paulių Širvį, ir moksleivį, būsimą kolegą VPU biologijos mokslų daktarą R. Logminą. Kai kurios laikraščio žinutės iš 1948 m., kaip prisiminimuose rašo J. Laurinavičius, ir šiandien kelia šurpą: už tai, kad neliaupsina okupacinės valdžios, moksleiviai šalinami iš gimnazijos. Beveik visi būvę dvarininkai, pasiturintys valstiečiai, kurie buvo paminėti laikraštyje, netru-

kus buvo ištremti į Sibirą. Laikraštyje, ir ne tik šiame, „buvo griežta cenzūra, be partijos komiteto sekretoriaus parašo negalėjo būti platinamas laikraštis“, – prisimena Stasys Ivanavičius, 1952 m. buvęs Kaišiadorių rajono vykdomojo komiteto sekretorius. Gyvendami Kaišiadorysė Voveriai susilaukė sūnų Dainiaus (dabar Lietuvos Respublikos diplomatas, 2003 m. apdovanotas ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Komandoro kryžiumi), Antano ir dukros Ramunės.

Vėlesnį savo šeiminio gyvenimo kelią, jau būdamas brandaus amžiaus, V. Voveris susiejo su bendraminte, įžymia visuomenės veikėja, mokslotyros profesore Ona Brazauskaite-Voveriene, kuri yra per 50 knygų autorė, paskelbusi daugiau negu pusantro tūkstančio mokslinių ir publicistikos straipsnių, daugelio disertacijų ir diplominių darbų Vilniaus universitete vadovė ar komitetų (komisijų) narė, recenzavo per 150 leidinių, darbų, monografijų, yra plačiai cituojama, jos moksliniais tyrimais remiasi kiti žymūs Lietuvos mokslininkai. Iki pat Vlodo išėjimo Anapilin 2010 m. ji rūpinosi jo sveikata, namų židiniu, puoselėjo ir skleidė Vlodo edukacines idėjas. Jie kartu dažnai lankydavosi įvairiuose Lietuvos Nepriklausomybės ar kituose svarbiuose Lietuvai, įvairiems jubiliejams ar atminimo datoms skirtuose renginiuose ir koncertuose.

V. Voveriui dirbant mokytoju Kaišiadorių vidurinėje mokykloje (buvusioje gimnazijoje), Kaišiadorių rajono švietimo skyrius 1953 m. siuntė jį studijuoti į Vilniaus valstybinį pedagoginį institutą (VVPI). Išlaikęs stojamuosius egzaminus, sėkmingai įveikė konkursą ir pradėjo studijuoti lietuvių kalbą ir literatūrą.

Studijuojant V. Voveriui VVPI Lietuvių kalbos ir literatūros fakultete, fakulteto vadovai buvo labai dažnai atleidžiami ir keičiami dėl įvairių „sunkinančių“ aplinkybių ar „netinkamos socialinės kilmės“. Fakultetui tuomet vadovavo: doc. Alfonsas Gučas, doc. Ričardas Mironas, kalbininkai Bronius Kalinauskas, Vincentas Drotvinas, literatas Vytautas Svetulaitis. Be minėtų dekanų, kurie taip pat dėstė savo kuruojamus kalbos ar literatūros dalykus, V. Voveriui dėstė ir kiti įžymūs Lietuvos kalbininkai ar literatūros mokslo tyrinėtojai, kaip antai: doc. Zenonas Slaviūnas, Vitas Areška, Jonas Riškus, Marcelinas Ročka, Ipolitas Cieška, Petronėlė Bernadišienė. Psichologiją dėstė A. Gučas, pedagogikos dalykus Kazimieras Žukauskas ir Magdalena Karčiauskienė. Fakultetas dirbo nelengvomis sąlygomis, nes iki 1960 m. glaudėsi Vilniaus 16-osios vidurinės mokyklos patalpose, todėl paskaitos ir pratybos vyko tik po pietų.

Dėl aršios ideologų kritikos buvo atleisti iš dekanų pareigų įvairių fakultetų vadovai: J. Laužikas, M. Chvasas, J. Stabinis, K. Januškevičius, V. Mockus, o Lietuvių kalbos ir literatūros fakulteto dekanas P. Mikutaitis 1952 m. pašalintas iš instituto, suimtas ir ištremtas. Tais pačiais metais buvo atleistas ir ištremtas Lietuvių literatūros katedros vyr. dėstytojas Antanas Vengris. V. Voveriui teko studijuoti tokioje nestabilioje ir ideologinio teroro sukaustytoje instituto atmosferoje. Tačiau nepaisydami labai aktyviai ir sparčiai kuriamai, prievarta ir diktatu grindžiamai stalininei tvarkai, kai kurie darbuotojai ir studentai pasyviai priešinosi. Didžioji dalis dėstytojų rėmėsi Vakarų ir Nepriklausomos Lietuvos laikotarpio mokslinė metodine literatūra, vengė paskaitų ideologizavimo, tiesos žodis dažnai buvo sakomas puse lūpų, metaforiškai. Ypač Lietuvių kalbos ir literatūros fakulteto dėstytojai gynė lietuvių kalbos teises ir padėti, jie iš rusakalbių dėstytojų reikalavo

mokyti lietuvių kalbos ir dėstyti lietuviškai. Kiek pagelbėjo ir faktas, kad lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų rengimo mokymo planas fakulteto mokslininkų buvo parengtas lietuviškai (skirtingai nei kitų dalykų mokytojų mokymo planai, kurie buvo siunčiami iš Maskvės), paskui išverstas į rusų kalbą ir Maskvoje tiek lietuviško, tiek rusiško mokymo plano variantai buvo patvirtinti, registruoti ir antspauduoti. Tačiau visiems institute oficialiai buvo rodomas tik lietuviškas mokymo plano variantas, juo ir buvo remiamasi, o apie tai, kad egzistuoja ir rusiškas jo variantas, žinojo gal tik du asmenys visame Pedagoginiame institute.

Ona ir Vladas Voveriai 1979 m. Iš Onos Voverienės šeimos archyvo

V. Voveris 1960 m. gavo aukštojo mokslo diplomą ir įgijo vidurinės mokyklos lietuvių kalbos ir literatūros mokytojo kvalifikaciją, pradėjo dirbti Aukštojo ir spec. vidurinio mokslo ministerijos metodiniame kabinete, o nuo 1971 m. perėjo dirbti į VVPI (dabar Lietuvos edukologijos universitetas) Psichologijos katedros vyr. metodininku. Katedrai tuo metu vadovavo docentas (vėliau profesorius) Sigitas Kregždė. Kartu V. Voveris dirbo VVPI Profesinio orientavimo instituto moksliniu sekretoriumi ir Lietuvių kalbos katedros dėstytoju valandininku. Nuo 1982 m. paskirtas dirbti VVPI neakivaizdiniame skyriuje vyr. metodininku. Per šį laikotarpį V. Voveris paskelbė daugiau negu 80 mokslo, metodinių ir periodikos straipsnių, išleido šešis leidinius, buvo kai kurių iš jų sudarytojas ir bendraautoris.

1980 m. V. Voveris visuomeniniais pagrindais inicijavo Būsimojo pedagogo fakulteto (BPF) įkūrimą tuometiniame VVPI ir buvo paskirtas į dekaną pareigas. Būsimojo pedagogo fakultetas, bendradarbiaudamas su bendrojo lavinimo mokyklomis, padėjo XI–XII klasių mokiniams ruošti pedagoginių specialybių studijoms ir dar prieš jas pasirenkant patiems atsirinkti, kas yra kas. Į šį fakultetą savanoriškai, tačiau rekomenduoti tėvų ir pedagogų, stojo XI klasės mokiniai iš beveik visų Lietuvos vidurinių mokyklų. Jų kasmet būdavo priimama po kelis šimtus. Pageidaujantiesiems stoti į BPF per rajonų švietimo skyrius ir mokyklos vadovus V. Voveris nusiųsdavo atitinkamą informaciją atmenoje ir gaudavo kasmet per 500 laiškų iš moksleivių, jų mokytojų ir mokyklų vadovų. Į jį kreipdavosi rajonų ar miestų švietimo skyriaus vedėjai ar kiti įgalioti darbuotojai. Nė vienas laiškas ar kreipimasis nelikdavo be atsakymo. Tokio pavydėtino kruopštumo neturėjo kiti, vadovavę BPF jau V. Voveriui išėjus į pensiją. Fakultete moksleivis išklaUSDavo tam tikrą skaičių pasirinktos specialybės paskaitų ir pratybų, gaudavo atitinkamų užduočių, taip pat privalėjo iš savo mokyklos pateikti pažymą apie įvykdytus darbus ir savo mokslo metų pasiekimus. Paprastai 75–80 proc. baigusiujų BPF moksleivių rinkdavosi pedagogines specialybes tuometinėse aukštosiose ir aukštesniosiose mokyklose. Fakultete klausytojai buvo anketuojami, vykdavo kryptingi pokalbiai siekiant išsiaiškinti specialybės rinkimosi motyvus. Šių ir kitų tyrimų

pagrindu kartu su bendraautorais buvo paskelbti ir apibendrinti tyrimo rezultatai mokslinėse publikacijose¹.

1990 m. gegužės 10 d. V. Voveris buvo išrinktas VPI Pedagogikos katedros docentu. Kiek vėliau panašaus modelio, kaip ir BPF Vilniaus pedagoginiame institute, buvo pradėti kurti tokie fakultetai (klubai) ir kitose aukštosiose mokyklose².

Taigi V. Voverio plėtojamos idėjos leido kiekvienam panorusiam jaunuoliui turėti galimybę mokytis atpažinti būsimąjį savo profesinį kelią, praktikuoti saviauklą, tirti savo asmenybę, socialinę aplinką ir pabandyti atsakyti sau į klausimą: ar aš tinku, ar galiu tapti mokytoju.

V. Voverio atliktų ir apibendrintų tyrimų pagrindu jau 1985–1988 m. buvo parengti jo kandidatinės disertacijos matmenys, bet darbo aprobavimas dėl nelabai aiškių priežasčių buvo vis atidėliojamas. Šiandien iš įvairių tuometinių pareigūnų elgsenos ar puse lūpų ištartų frazių tik galima numanyti, kad disertacijos tekstas, joje keliamos ir apibendrinamos idėjos buvo ideologiškai nepakankamai pagrįstos, neturėjo tuo metu praktikuojamos „atitinkamos ideologinės aureolės“. Be to, atrodo, nemažai lėmė ir tas faktas, kad Katalikų bažnyčios kronikos priede „Aušra“ 1979 m. buvo paskelbtas sąrašas asmenų (tarp jų buvo ir V. Voveris), kurie Vilniuje 1979 m. rugsėjo 8 d. blaivininkų klube „Šaltinis“ pabandė organizuoti pirmąjį oficialų blaivininkų susitikimą-konferenciją. Todėl galutinis disertacijos variantas galėjo būti pateiktas ginti tik atkūrus Nepriklausomybę. 1992 m. V. Voveris pateikė disertaciją-mokslinį pranešimą „Būsimųjų pedagogų atranka, rengimas studijoms“, aprobuotą VPI Pedagogikos katedroje ir Mokslo taryboje, Vilniaus universiteto specializuotai pedagogikos mokslų tarybai pedagogikos kandidato moksliniam laipsniui už darbų visumą įgyti. Prie prašymo leisti ginti disertaciją pridėjo anketoje V. Voveris į klausimą apie partiškumą nurodė, kad jis „nepartinis visą amžių“. Mokslinis jo darbo vadovas buvo prof. Vladas Rajeckas, oficialieji oponentai prof. S. Kregždė ir doc. Kazys Poškus. Kolektyviniu oponentu buvo paskirtas Lietuvos mokytojų kvalifikacijos institutas, kuriam tuo metu vadovavo šių eilučių autorius. Įsimintinas V. Voverio disertacijos svarstymas tuometinėje LMKI Taryboje, kuri įvertino darbo aktualumą, problematiką, atliktų tyrimų reikšmingumą pedagogikos mokslui ir pateikto ginti darbo išvadas bei rekomendacijas. 1992 m. vasario 19 d. disertacija buvo sėkmingai apginta ir

Mokslininkai docentas, dr. Vladas Voveris ir profesorė Ona Voverienė. 1992 m. Iš Onos Voverienės šeimos archyvo

¹ Kregždė S., Voveris V. Profesinio orientavimo problemų tyrimai Vilniaus valstybiniame pedagoginiame institute, *Pedagogika* 23, 1998; Šulcas A., Voveris V. Orientavimo į pedagogo profesiją sistemos klausimu, *Moksleivių ir studentų profesinis orientavimas*, Kaunas, 1985, p. 15–20; ir kt.

² Lileikienė T. *Pedagogika*, 2004, t. 73.

*Vladas Voveris
(centre) su pussesere
Stase Ramoškiene
(Narkevičiūte), seserimi
Marija Švediene-
Auguliene ir bičiuliu
prof. Antanu
Kiveriu. 1992 m.
Iš Onos Voverienės
šeimos archyvo*

specializuota taryba tą dieną suteikė V. Voveriui pedagogikos mokslų kandidato laipsnį. Tai buvo pirmoji apginta disertacija Vilniaus pedagoginiame institute, atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę. 1992 m. balandžio mėn. VPI Senatas, atsižvelgęs į Pedagogikos ir psichologijos fakulteto atestacinės komisijos posėdžio išvadas, patvirtino V. Voverio atestaciją docento pareigoms. Docentu jis dirbo iki 1994 m. liepos 1 d., iki išėjimo į pensiją. Tačiau iki 2002 m. gruodžio 31 d. jis dar dirbo Būsimojo pedagogo fakulteto dekanu arba koordinatoriumi ir tik nuo 2003 m. sausio 1 d. abiejų šalių sutarimu paliko šias pareigas.

Kaip jau buvo minėta, 1999-ųjų rudenį V. Voveris nupirko VPU kameriniam chorui pianiną. Jis pakvietė instrumentų derintoją, kuris atvežtą ir viename iš universiteto amfiteatru pastatytą pianiną suderino, kad visi garsai skambėtų kaip pridera. Šis V. Voverio dovanotas instrumentas iki šiol yra naudojamas universiteto reikmėms. Chore „Ave Musica“ V. Voveris ne tik dainavo, bet ir kūrė tekstus, kuriais buvo anonsuojami atliekami kūriniai, net kurdavo ištisą koncerto scenarijų. Apie kamerinio choro „Ave Musica“ koncertinę veiklą Vladas parašydavo ir spaudoje.

Visada būdavo išiklausoma ir į Vlado nuomonę organizuojant choro koncertinę veiklą. Jis siūlydavo vykti į mažesnes, atokesnėse kaimo vietovėse esančias mokyklas, kur retai koks meninis kolektyvas užklysta, taip pat vykti į pietryčių Lietuvos lietuviškas ir lenkiškas mokyklas, atokesnes parapijas. Taip jo iniciatyva buvo giedama per šv. Mišias Stakliškių, Aukštadvario, Dievėniškių, Ratnyčėlės, Liškiavės, Senųjų Trąkų, Sudervės, Šeduvės, Šalčiniūnų, Gervėčių, Pūnsko, Rimdžiūnų, Pelesės parapijose, dažnai lankyti rajoniniai senelių namai ir juose padainuojama. Chorui lankantis vienoje iš rajono mokyklų, mokytojai kalbėjo, kad net 20 ar 30 metų jų mokykloje nėra buvęs joks meno kolektyvas ir kad apskritai mokyklose mažai kas iš menininkų lankosi. Šiandien sunku būtų suskaičiuoti, kiek koncertinių išvykų į Lietuvos parapijas ir bažnyčias organizavo arba prie jų įgyvendinimo prisidėjo Vladas, bet galima drąsiai teigti, kad tai buvo iškilis ir tauraus charakterio asmenybė, rodžiusi tikrą gyvenimo kelią, kuriuo verta eiti ir mums.

Visada malonu prisiminti Vladą, bažnyčioje giedantį Viešpaties garbei, karštai mylintį Dievą, Tėvynę, namiškius, tėviškę ir nekenčiantį bet kokių okupantų, brukamų naujų pažiūrų, diegiamų kitokių papročių, negu turi tauta, prievartinio kalbos naikinimo, tikėjimo išstūmimo, kai buvo išstremiami nekalti, darbštūs Lietuvos žmonės, mokytojai, o likusieji žinojo, kad yra akys ir ausys, kurios matydamos ir girdėdamos gali nulemti žmogaus likimą, nes tautoje buvo pastatytas brolis prieš brolių, kai ne meilė užvaldė kraštą, o nepasitikėjimas, įtarumas ir baimė. Vladas džiaugėsi Nepriklausomybės atkūrimu, daug mąstė, rašė spaudoje apie tikrąsias gyvenimo vertybes. Iš jo, švelnaus būdo žmogaus, nebuvo girdėti blogo ar skaudaus žodžio, pykčio, pakelto tono. Nuolaidus, nuolankus, nuoširdus draugas, kur reikėjo, tiesė pagalbos ranką, visiems padėjo. Grožis, taurumas, tautinė dvasia – jo gyvenimo nuostata buvo iki pat išėjimo Anapilin 2010 m. lapkritį. O prie kapo suskambo jo paties anksčiau dainuota kameriniame chore ir labai mėgstama Juliaus Gaidelio „Malda už Tėvynę“: „*Praskaidrink, o Dieve, mūs Lietuvai niūrias dienas, atsiųsk saulės jai spindulius...*“ Telieta šviesus Vlado atminimas visų jį pažinojusių širdyse.

Aktorė Teofilija Vaičiūnienė

Ona Virginavičienė (Trepulaitė)

Dėl amžino kūrybinio degimo aktorės ir apskritai menininkės gyvenimas labai sudėtingas. Menas iš mūsų reikalauja didžiulės duoklės, visiško atsidavimo, net savęs išsižadėjimo...

T. Vaičiūnienė

Žinoma aktorė, Lietuvės nusipelnusi artistė Teofilija Vaičiūnienė augo gražiausiame Lietuvės kampelyje – Dzūkijoje. Jai vienai pirmųjų Dainavos krašto moterų pavyko prasiskverbti į šviesą, sulaužyti amžiais nusistovėjusias tradicijas, esą mergaičių mokyti nereikia. Tais laikais mergaitės buvo pasmerktos amžinai tamsai, vargui ir neapsakomai sunkiam darbui.

Dzūkės trilinkai susilenkusios, kaip skruzdės apeidavo visus to gražaus krašto smiltynus. Pavasarį jos daržus sodindavo, paskui ravėdavo. Bulves kauptukais apkaupdavo, rudenį kauptukais nukasdavo. Rugius ir kitus javus pjautuvais pjaudavo. Grikius, keliais po kalnus vaikščiodamos, raudavo. Linus ravėdavo, raudavo, klodavo, mintuvais mindavo, iki vėlyvo rudens jos plušdavo laukuose. Žiemai atėjus, sėsdavo prie ratelių linelių verpti, pavasarį į stakles plonų drobelių austi. Taip nuo lopšio iki karsto¹, – rašo prisiminimų knygoje T. Vaičiūnienė.

Teofilija Vaičiūnienė Kaune, 1930 m. Iš Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejaus fondų

Tik tėvo dėka jai pavyko išsiveržti iš tos vergijos į platesnį pasaulį, nors tam reikėjo didelio pasiryžimo ir sugebėjimo. Tėvas ryžosi laužti ledus, padėti žmonėms įsisaugoti, kad mergaitėms mokslas reikalingas taip pat, kaip ir berniukams.

Teofilija Dragūnaitė gimė 1899 m. Aukštakalnio kaime (Varėnės r.). Jos tėvas buvo išprusęs žmogus pagal tuos laikus. Jis baigė pradinę mokyklą, dešimt metų tarnavo caro kariuomenėje, baigė kariškus felčerių kursus. Trisdešimtmetis Dragūnas vedė septyniolikmetę Marytę Norinkevičiūtę iš Dusmenų kaimo. Dusmenų bažnyčioje juos sutuokė kunigas Kazimieras Valantinas.

Mano tėvai visą gyvenimą mylėjo vienas kitą ir gerbė, ypač motina mylėjo tėvą ir juo didžiavosi. Šeimoje niekuomet negirdėjome jokių barnių nė ginčų², – mena aktorė.

Dragūnų šeima susilaukė 13 vaikų, bet išaugo tik šeši – trys dukros ir trys sūnūs. Tais laikais nuolatos siautė vienokia ar kitokia epidemija, nuo kurios masiškai mirdavo vaikai.

¹ Vaičiūnienė T. *Literatūros ir meno pasaulyje*, Vilnius, 1986, p. 6.

² *Ten pat*, p. 7.

Du mano jaunesni broliai vienas po kito mirė nuo skarlatinos. Tiesiog stebuklas – aš nugalėjau šią baisią ligą³, – prisimena T. Vaičiūnienė.

Kartą Dragūnas, viešėdamas uošvijoje Dusmenysė, kur tada gyveno Petrauskų šeima, sutiko jų sūnų Kiprą. Įsikalbėjo jie apie liūdnius lietuviškus švietimo reikalus, ir šis patarė organizuoti kaime slaptą mokyklą.

Pargabeno iš Varlių kaimo (netoli Dusmenų) „daraktorką“ Oną Karužaitę, kuri jau mokėjo lietuviškai gerai skaityti, rašyti, šiek tiek skaičiuoti ir garsėjo kaip gera giesmininkė. „Daraktorką“ ūkininkai laikydavo po savaitę. Vieną savaitę ji pas vieną gyveno ir valgė, kitą – pas kitą. Tą savaitę ir vaikai ten rinkdavosi. Lietuviškai mokyti vaikus buvo griežtai draudžiama, todėl reikėjo nuolatos papirkinėti pristavą ir patiems budėti, kad staiga neužkluptų žandarai kokioje nors gryčioje susibūrusių vaikų⁴, – mena Teofilija.

Porą metų taip pasimokiusią dukrą tėvas nuvežė mokytis į Dusmenų pradinę mokyklą, kurioje viskas buvo mokoma rusų kalba. Pradžios mokykloje mokėsi vieni berniukai. Mokykloje ji pasijuto kaip balta varna – viena mergaitė tarp penkiasdešimties berniukų. Iš pradžių jie nežinojo kaip su mergaite elgtis, bet paskui įsidrąsino ir pradėjo po truputį erzinti ir skriausti. Bet Teofilija buvo labiau už juos išprususi, todėl greitai santykiei pasikeitė, klasės draugai tapo mandagesni ir draugiškesni. Po trejų metų baigiamuosius egzaminus Teofilija laikė Ōnuškio mokykloje. Atvažiavęs egzaminuoti inspektorius iš Trākų labai nustebė, tarp dviejų mokyklų mokinių išvydęs vienintelę mergaitę. Priėjo, padavė ranką, pasisveikino ir pradėjo klausinėti, iš kur ji esanti, kas jos tėvai, o baigęs egzaminuoti patarė tėvui leisti Teofiliją mokytis toliau. Tęsti mokslų ją skatino ir Kipras Petrauskas.

1913 metais aš, jau paaugusi mergaitė, ką tik baigusi pradžios mokyklą, sutinku Dusmenysė K. Petrauską, vaikštinėjančią po miestelį su tuometiniu mano mokytoju. Jis pasisveikino ir paklausė, ar neketinu toliau mokytis. Mokytojas jam už mane atsakė, kad ruošias mane egzaminams į Vilniaus gimnaziją. K. Petrauskas, pagyręs šį mūsų sumanymą, tarė:

– Būtinai mokykis toliau, mums reikia išsilavinusių lietuvių⁵, – prisiminimuose rašo T. Vaičiūnienė.

Tačiau mokytis Vilniaus gimnazijoje Teofilijai nebuvo lemta – susirgo motina, reikėjo prižiūrėti namus, o netrukus prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas Teofiliją Dragūnaitę nubloškė į Petrogrādą. 1919 m. Petrogradė ji baigė gimnaziją, vėliau mokėsi P. Gaidebu-

³ *Ten pat*, p. 7.

⁴ Vaičiūnienė T. *Scena ir gyvenimas*, Vilnius, 1975, p. 9–10.

⁵ Vaičiūnienė T. *Literatūros ir meno pasaulyje*, Vilnius, 1986, p. 17.

rovo vaidybos studijoje, imperatoriškojoje Aleksandro teatro dramos mokykloje, vaidino lietuviškuose spektakliuose. Lietuvių klube *suvaikinau savo pirmąjį vaidmenį (veikale „Iš meilės“)*. Paragavau to saldaus, bet „užnuodyto“ vaisiaus ir jam pasidaviau visam gyvenimui⁶, – rašė T. Vaičiūnienė. Tame spektaklyje ją pirmą kartą pamatęs Petras Vaičiūnas vėliau tapo Teofilijos vyru. Po spektaklio savo palto kišenėje ji rado laiškėli, kuriame buvo tik trys žodžiai: „Būk tamsta artistė“ ir parašas: Petras Vaičiūnas.

Vėliau P. Vaičiūnas dar ilgai įkalbinėjo Teofiliją tapti aktore. Jis gražiausiomis spalvomis nupiešė artistų gyvenimą ir pasistengė, kad ją priimtų į P. Gaideburovo dramos studiją. Pamokos prasidėjo nuo mažų, nesudėtingų improvizacijų. Būsimieji aktoriai pirmiausia buvo supažindinti su pagrindinėmis laikysenos taisyklėmis, kurios buvo privalomos.

Daugiausia dėmesio P. Gaideburovas kreipė į du dalykus: į kūno ir sceninės kalbos kultūrą. Sakydavo: dramos aktorius turi dvi svarbiausias išraiškos priemones – balsą ir kūną, kurias privalo tobulai valdyti, o trečią komponentą – jautrią sielą, ateidamas į sceną, atsinešti, nes šito išmokti negalima⁷, – mena T. Vaičiūnienė.

Petrogradė Teofilija sutiko Kiprą ir Antaną Petrauskus. Keletą metų ji buvo stebėtoja ir liudytoja ką tik pražydusio Kipro Petrausko talento klestėjimo. Pirmoji opera, kurioje jai teko lankytis, buvo „Eugenijus Oneginas“.

Savo išpūdžius aktorė aprašė taip:

Aš žinojau, kad šioje operoje dainuos ir mūsų kaimynas Kipras Petrauskas, nes mačiau jo pavardę afišose, bet ką jis dainuos ir kada pasirodys scenoje, nežinojau. Sėdžiu ir laikiu nerimaudama <...>. Staiga pasirodo du jaunuoliai. Mano širdis pradėjo smarkiai plakti, nes vienas iš jų turi būti K. Petrauskas. Permetu akimis vieną, kitą ir viename iš jų atpažįstu savo seną, iš kūdikystės laiku pažįstamą kaimyną. Išgirdusi jo balsą, suspaudžiau draugių rankas ir didžiudamasi sukuždėjau:

– Tai jis, mano senas pažįstamas, mano kaimynas⁸.

1920 m., ką tik grįžusi į Lietuvą, Teofilija Dragūnaitė iškart aplankė savo tėvus, apie kuriuos šešerius metus neturėjo jokios žinios. Tačiau, artėjant lenkų legionams, ji vėl turėjo palikti tėviškę.

T. Vaičiūnienė – Nastė-Sofija – Vytauto duklė Maironio dramoje „Vytautas pas kryžiuočius“. 1925 m. Iš Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejaus fondų

⁶ *Ten pat*, p. 24.

⁷ *Ten pat*, p. 28.

⁸ Vaičiūnienė T. *Scena ir gyvenimas*, Vilnius, 1975, p. 23.

Išvykusi į Kauną, netrukus ištekėjo už Petro Vaičiūno, o 1921 m. jų šeimoje gimė sūnus Arnas.

Net 20 metų T. Vaičiūnienė vaidino Kauno valstybės teatre (1920–1940), vėliau – Vilniaus akademiniam drosos teatre (1940–1957).

Visas roles, kurias man skirdavo, stengiausi pamilti. Artimiausios mano prigimčiai savaime jaugo, įsiliejo į mane, o svetimos mano charakteriui sunkiai pakludavo – jos pasiliko gyventi iki šiol šalia manęs. Bet visos jos tartum draugės ar giminaitės. Ir jei pasakyčiau, kad labiausiai myliu vieną iš jų, rodos, kitos išsižeistų...⁹, – rašė aktorė.

T. Vaičiūnienė sukūrė daug įdomių ir prasmingų vaidmenų. Tai Kristina (H. Zudermano „Joninės“), Ana Andrejeva (N. Gogolio „Revizorius“), Daukšienė (J. Baltušio „Anksti ryteli“), Rožė (S. Čiurlionienės-Kymantaitės „Aušros sūnūs“), Marytė (P. Vaičiūno „Sudrumsta tyla“), Daubienė (P. Vaičiūno „Tuščios pastangos“) ir daugelis kitų.

Aš vaidinau beveik visuose P. Vaičiūno veikaluose. <...> Visokių buvau gavęs vaidmenų – didelių ir mažų, senų personažų ir jaunų, todėl ir sėkmė lydėjo visokia. Pirmame Vaičiūno veikalė „Sudrumsta ramybė“ vaidinau mergaitę Marytę, klebono augintinę. Buvo labai malonu ir lengva. Antrame „Tuščiose pastangose“ – seną ūkininkę <...>. Žinoma, čia jau buvo sunkiau. Prisidėjau stormenų, jauną veidą išvagojau, kaip sakydavom, geležinkelio bėgiais ir stengiausi persikūnyti į seną, geraširdę kaimo moterėlę¹⁰, – mena aktorė.

Teofilija Vaičiūnienė visada sukosi menininkų pasaulyje. Ji buvo pažįstama ir artimai bendravo su žinomais rašytojais – Maironiu, J. Tumu-Vaižgantu, V. Mykolaičiu-Putinu, B. Sruoga, V. Krėve, skulptoriais J. Zikaru ir t. t. Aktorė dirbo su visais žinomais to meto režisieriais: A. Oleka-Žilinsku, K. Glinskiu, A. Sutkumi, J. Vaičkumi, B. Dauguviečiu ir kt. Ji taip pat artimai bendravo su Kipro Petrausko žmona.

1923 m. likimas mane suvedė su nuostabia moterimi – Elena Žalinkevičaitė (vėliau Petrauskienė). Tais metais ji atėjo į mūsų teatrą ir gavo vietą tame pačiame grimo kambaryje šalia manęs, todėl mudvi daug laiko praleisdavom kartu. <...> Ji pasirodė tikra aktorė, mylinti teatrą, o ne save teatre¹¹.

O jos būsimą vyrą Kiprą Petrauską aktorė pažinojo dar vaikystėje.

T. Vaičiūnienė – Bronė P. Vaičiūno spektaklyje „Tikruoju keliu“. 1933 m. gruodžio 18 d. Iš Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejaus fondų

⁹ Vaičiūnienė T. *Literatūros ir meno pasaulyje*, Vilnius, 1986, p. 117.

¹⁰ *Ten pat*, p. 147.

¹¹ Vaičiūnienė T. *Scena ir gyvenimas*, Vilnius, 1975, p. 111–112.

T. Vaičiūnienė.
1995 m. birželio
16 d. Iš Lietuvos
teatro, muzikos ir
kino muziejaus fondų

Esu dėkinga likimui, kad leido jis man, gal daugiau negu kitiems mano amžininkams, gėrėtis šiuo mūsų tautos pasididžiavimu, dvidešimto amžiaus meno stebuklu. Didįjį dainininko kelią jis pradėjo mano motinos tėviškėje Dusmenysė, kur, ankstyvoje jaunystėje, vargonininkavo. Mane jis pažino dar mažą ir vėliau dažnai mėgdavo sakyti: „Štai šita moteriškė užaugo ant mano rankų“¹².

Teofilija Vaičiūnienė parašė dvi atsiminimų knygas: „Scena ir gyvenimas“ (1975) ir „Literatūros ir meno pasaulyje“ (1986). Ji paliko plačius atsiminimus apie savo vyrą Petrą Vaičiūną. Rašytojas, poetas, dramaturgas ir vertėjas, perleidęs žmonai visus buitinius rūpesčius, visu veržlumu ir energija pasinėrė į kūrybą. Jis buvo labai jautrios sielos žmogus, o jo įkvėpimas stichinis.

Pradėjęs kurti, jis tarsi ištirpdavo savo kūryboje ir nejausdavo nei laiko, nei aplinkos, nei alkio ir nuovargio. Rašydavo ir dieną, ir naktį su trumpomis pertraukomis. Visuomet jam reikėdavo atsargiai priminti, kad laikas pusryčiauti, valgyti pietus bei vakarienę. Apie poilsį neleidavo net užsiminti. Kol nebaigdavo pradėto kūrinio, jis būdavo vadinamam kūrybiniam transe¹³, – mena žmona.

1923 m. P. Vaičiūnas išleido pirmąjį eilėraščių rinkinį „Rasoti spinduliai“. Jis kūrė poetas, dramas, pateikdavo vertimus. Vėliau pagrindiniu jo kūrybos žanru tapo dramos. 1924–1940 m. laikotarpiu kasmet teatrams parašydavo po vieną dramos veikalą. O vėliau, jau nepajėgdamas parašyti didesnės apimties kūrinių, pradėjo kurti trumpus filosofinio turinio eilėraščius – aforizmus.

Lietuvos nusipelnęs meno veikėjas, rašytojas Petras Vaičiūnas mirė 1959-aisiais, aktorė Teofilija Vaičiūnienė – 1995 metais.

¹²Ten pat, p. 24.

¹³Ten pat, p. 207.

Astronomas Vladas Vansevičius

Ona Virginavičienė (Trepuilaitė)

Kai intuityviai ar sąmoningai pasirenkate kelią, nesustokite pusiaukelėje – kiekvieno kelio gale laukia kryžkelė, kur jūs vėl galėsite rinktis – pusiaukelėje galima pasirinkti tik šunkelį, kuris ne visada išveda į kelią...

V. Vansevičius

Astronomas Vladas Vansevičius turi tiek veiklos, kad visus jo darbus ir pareigas sunku būtų ir išvardyti. Jis – Vilniaus universiteto (VU) profesorius, VU Astronomijos observatorijos vedėjas, Fizinių ir technologijos mokslų centro Fundamentinių tyrimų skyriaus vadovas, Lietuvos mokslo tarybos pirmininko pavaduotojas, Gamtos ir technikos mokslų komiteto pirmininkas ir t. t. O kur dar plati visuomeninė veikla, darbas su jaunaisiais tyrėjais. V. Vansevičius taip užsiėmęs, kad atokvėpio valandėlių turi labai mažai. Sakoma, kad tikras mokslininkas dirba visą parą ir neatstogauja. Ir tai, matyt, tiesa.

Žinomo mokslininko gimtinė – Dusmenų miestelis. Vansevičių namas stovi pačiame miestelio centre priešais parduotuvę. Jame gyvena Vlado mama Adelė Vansevičienė (gim. 1932 m.) ir brolis Danielius su šeima. Vladas sako, kad gimtinė jam labai brangi, jos pasiūlgsta. Nors ir stengiasi dažniau į ją sugrįžti, bet retai tai pavyksta dėl vis nesibaigiančių darbų. Gimtųjų vietų ypač pasiūlgo gyvendamas Japonijoje.

„Kai dirbau Japonijoje, reikėjo aprašyti savo gimtinę. Japonai stebėjosi, kai rašiau, jog vaikystėje gyvenau tarp miškų. Jie niekaip nesuprato, kaip galima tarp miškų gyventi. Nors toje šalyje miškų netrūksta, bet beveik visi jie saugomi ir juose niekas negyvena“, – pasakojo mokslininkas.

V. Vansevičius gimė 1958 m. vasario 18 d. Vaikystė nelepino. Anksti mirus tėvui, motinai vienai teko auginti tris sūnus. Vladas buvo vyriausias – jam tuomet

Astronomas Vladas Vansevičius. Gedmanto Kropio nuotr. Iš Vlado Vansevičiaus šeimos albumo

*V. Vansevičius (sėdi antras iš dešinės) – pradinukas Dusmenų aštuonmetėje mokykloje.
Nuotr. iš Aldonos Narkevičienės asm. archyvo*

buvo penkiolika. Mamai teko daug ir sunkiai dirbti, o vaikai stengėsi jai padėti. Tačiau neapleido ir mokslų. Gerais pažymiais baigė aštuonmetę ir vidurinę mokyklas, visi trys įstojo į aukštąsias. Vladas, jau mokydamasis Dusmenų aštuonmetėje, aktyviai sportavo. Devintą ir dešimtą klases baigė Onušio vidurinėje mokykloje, o vėliau tęsti mokslų išvažiavo į Pānevėžio sporto mokyklą-internatą. V. Vansevičius pasiekė puikių sportinių rezultatų, buvo patekęs į Sovietų Sąjungos rinktinę, turi daug apdovanojimų. Lengvaatletis, rutulio stūmikas – buvusios Sovietų Sąjungos moksleivių spartakiados aukso medalio laimėtojas. Nors daugelis jam pranašavo sportininko karjerą, tačiau gyvenimo su sportu Vladas nesiejo.

Dar šeštoje klasėje, perskaitęs G. Kakaro knygutę „Šimtas astronomijos mįslių“, Vladas jau žinojo, kuo nori būti ir kuo bus – astronomu.

V. Vansevičius 1976–1983 m. studijavo Vilniaus universiteto Fizikos fakultete, 1985–1988 m. mokėsi Fizikos instituto aspirantūroje. 1983–1985 m. dirbo Fizikos institute jaunesnioju mokslo darbuotoju, 1988–1992 m. – mokslo darbuotoju, 1992–2002 m. – vyresnioju mokslo darbuotoju, nuo 2002 m. – vyriausioju mokslo darbuotoju.

1993–2011 m. V. Vansevičius vadovavo Fizikos instituto Žvaigždžių sistemų fizikos skyriui (ŽSFS). Chemijos, Fizikos ir Puslaidininkų fizikos institutus sujungus į Valstybinį mokslinių tyrimų institutą Fizinių ir technologijos mokslų centrą (FTMC), nuo 2011 m. vadovauja šio centro Fundamentinių tyrimų skyriui.

Astronomo V. Vansevičiaus tyrimų sritis – astrofizika ir astrobiologija. Jis domisi gyvybės atsiradimo ir vystymosi Žemėje problemomis. Mokslininko nuomone, šiuolaikinė astronomija sprendžia du pagrindinius uždavinius. Vienas iš jų – sužinoti, kas yra Visata, iš ko ir kaip ji sudaryta (nors matome tik apie

5 proc. to, kas yra Visatoje). Antra tyrimų tema, aktyviai pradėta vystyti prieš maždaug 15 metų – astrobiologija. Tai siekis atsakyti į klausimą, ar mes esame vieni Visatoje. Esami ir dar tik statomi didieji teleskopai ir kosminės observatorijos, sukurti naudojant naujausias technologijas, padės įminti šias mįsles. Astronomai, stebėdami kosmosą, mato, kaip gimsta ir miršta žvaigždės, kaip formuojasi planetų sistemos, susiduria galaktikos.

Astrofizika – tai mokslo šaka, tyrinėjanti Visatos ir jos objektų (planetų, žvaigždžių, tarpžvaigždinės medžiagos, galaktikų ir jų sistemų) fizines savybes ir prigimtį. Pagrindinis V. Vansevičiaus mokslinių tyrimų objektas – diskinės galaktikos, o svarbiausias tikslas – galaktikų diskų sandaros ir evoliucijos bendrųjų dėsningumų atskleidimas, kuris leistų perprasti Saulės sistemos aplinkos raidos ypatumus bei jos įtaką gyvybės fenomenui Žemėje. Mokslinius tyrimus V. Vansevičius su kolegomis vykdo bendradarbiaudami su užsienio mokslininkais – daugiausia su Japonijos ir Europos šalių. Stebėjimų duomenis gauna Japonijos Nacionalinės observatorijos 8,3 m teleskopu Subaru, leidžiančiu išmatuoti milijonus žvaigždžių kitose galaktikose, ir naudojasi kitų observatorių stebėjimų archyvais, tarp jų ir kosminio Hubble teleskopo gausiais duomenimis. V. Vansevičius su kolegomis nuolat dalyvauja tarptautiniuose mokslo projektuose. 1997–2009 m. jis koordinavo tarptautinę programą „Andromedos galaktika“, kurioje dalyvavo Lietuvos ir Japonijos mokslininkai. 1999–2004 m. aktyviai dalyvavo kosminės observatorijos GAIA (Global Astrometric Interferometer for Astrophysics) parengimo darbuose. Jis yra tarptautinio konsorciumo „Vietinė galaktikų grupė“, kuriame dalyvauja Lietuvos, Japonijos, Prancūzijos ir Anglijos mokslininkai, koordinatorius. Nuo 2012 m. V. Vansevičius vadovauja FTMC Fundamentinių tyrimų skyriaus vykdomai ilgalaikiai mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros programai „Sudėtingų sistemų dinamika ir charakterizavimas“, kuri tęsis iki 2016 m.

V. Vansevičius ketverius metus dirbo Japonijoje. 1993–1994 m. stažavosi Japonijos nacionalinėje astronomijos observatorijoje Tokijuje, o 1997–1999 m. ir 2003–2004 m. profesoriavo toje pačioje observatorijoje ir dėstė Tokijo universiteto magistrantams bei doktorantams. Pasak V. Vansevičiaus, sukakus keturiasdešimt metų, jis gavo pasiūlymą visam laikui pasilikti Japonijoje. Mokslininkas pasiūlymo atsisakė.

„Ten visai kitoks gyvenimas, kiti papročiai, kitos tradicijos, visiškai skirtingas požiūris į daugelį dalykų. Nesvarbu, kiek metų būtum pragyvenęs, visada būsi svetimšalis. O ir Lietuvoje – daugybė pradėtų darbų bei neįgyvendintų idėjų, daug mokinių. Visa tai vertė rinktis atsakingai“, – teigia jis.

Vladas Vansevičius. Iš V. Vansevičiaus šeimos albumo

Astronomas paskelbė daugiau nei 50 mokslo darbų tarptautiniuose mokslo leidiniuose, skaitė daugiau kaip 30 pranešimų mokslinėse konferencijose užsienyje. 2004 m. jis paskelbė straipsnį apie dar nežinomos nykštukinių galaktikų struktūros atradimą, 2008 m. – apie naujo tipo žvaigždžių spiečių atradimą nykštukinėse spiralinėse galaktikose. Jis įrodė, kad nykštukinių galaktikų dydžiai yra bent du kartus didesni nei manyta. Už tai, kad mega pasaulį bando paversti mums suvokiamu, V. Vansevičius buvo nominuotas konkursui „Daugiau saulės, daugiau šviesos“. 2005–2006 m. jam buvo paskirta aukščiausiojo laipsnio valstybės stipendija mokslininkams.

Nuo 2002 m. V. Vansevičius profesoriauja Vilniaus universitete, dėsto VU Fizikos fakulteto studentams, vadovauja doktorantams. Jam vadovaujant jau apgintos aštuonios mokslų daktaro disertacijos. Nuo 2008 m. vadovauja VU Astronomijos observatorijai.

2002–2009 m. V. Vansevičius buvo Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo valdybos narys. Nuo 2002 m. – tarptautinės astronomų sąjungos narys, nuo 2008 m. Lietuvos mokslo tarybos Gamtos ir technikos mokslų komiteto pirmininkas ir t. t.

Nuo 2004 m. V. Vansevičius – Lietuvos atstovas ekspertas Europos Sąjungos (ES) ir Europos kosmoso agentūros aukšto lygio pareigūnų kosmoso politikos darbo grupėje. Lietuvai pradėjus rengtis narystei Europos kosmoso agentūroje, 2008 m. jis lydėjo švietimo ir mokslo ministrą Algirdą Monkevičių į Prancūzijos Gvianoje (Pietų Amerikoje) esantį Kuru kosminį centrą, kur susirinko už kosmoso veiklas atsakingi visų Europos šalių ministrai. Po kelionės surengtoje spaudos konferencijoje V. Vansevičius sakė, kad kosmoso programos svarbios ne tik mokslo pasauliui. Pasak jo, šiose programose sukuriama didelė technologijų įvairovė. Jis akcentavo aukštą Lietuvos mokslininkų lygį ir išreiškė viltį, kad aktyvėjanti mokslinė veikla padės mūsų šaliai susigrąžinti „nutekėjusius protus“.

Mokslininkas teigia, kad yra žinomi keli tūkstančiai pavyzdžių, kai technologijos, sukurtos kosmosui, buvo pritaikytos ir sėkmingai tarnauja visuomenei Žemėje. Pavyzdžiui, skafandrų technologijos pritaikytos neišnešiotiems vaikams auginti, dauguma sunkvežimių padengti raketų gamybai išrastomis medžiagomis. Neįkainojamą įnašą kosmoso technologijos suteikė telekomunikacijos, navigacijos, vietos nustatymo technologijų plėtrai. Lietuva, anot V. Vansevičiaus, turi labai geras šios srities tradicijas. Vienas didžiausių kosmoso pasiekimų Sovietų Sąjungoje – erdvėlėivis Buranas, buvo „aprengtas“ Lietuvoje gamintomis termoizoliacinėmis dangomis. Lietuvoje taip pat buvo gaminami atskiri tekstilės elementai skafandrams. Daugiau nei du dešimtmečius lietuviai kosmose atlikinėjo įvairius augalų auginimo eksperimentus, domėjosi, kaip elgiasi augalai nesvarumo sąlygomis. Pasak profesoriaus, dabartinėje situacijoje, kai jau 2034 metais žmonija žada išsilaipinti Marse ir pradėti jo atgaivinimą iki tinkamo gyvybei, tokia patirtis su augalais, su gyvybe, su fiziologiniais žmogaus poreikiais kosmose yra labai aktuali.

Jau daugiau kaip dešimtmetį V. Vansevičius ypač daug dėmesio skiria jauniems mokslininkams ugdyti. Jo sumanytas Europos socialinio fondo remiamas projektas „Mokinių jaunųjų tyrėjų atskleidimo ir ugdymo sistemos sukūrimas“ siekia mokinius sudominti, paskatinti, įtraukti į mokslinę veiklą ir jiems padėti.

„Mokslininko profesija – specifinė, sudėtinga ir labai įdomi. Čia reikia kuo anksčiau apsispręsti, kokią sritį, pakraipą rinksisiesi, kur studijuosi ir apskritai, ar šis kelias – tau. Vien tik kalbėti – mokykitės, tyrinėkite – tuščias darbas. Jei norime matyti Lietuvą kaip mokslo ir inovacijų kraštą, privalome padėti mokiniams ir mokytojams. Jei išsižiebia nors menkiausia mokslo kibirkštis, nors koks susidomėjimas, privalome jį puoselėti ir auginti. Tokia mūsų projekto idėja“, – sako V. Vansevičius.

I-asis projekto etapas buvo vykdomas 2009–2011 m., II-asis prasidėjo 2012 m. ir tęsis iki 2015 m. Įgyvendinant šią programą, sukurta jaunųjų tyrėjų pagalbos ir skatinimo sistema, parengta metodinė medžiaga mokytojams – mokslinio darbo vadovams, įkurtas konsultavimo centras, Jaunųjų tyrėjų klubas, sukurta Jaunojo tyrėjo portalas, vyksta mokymai mokiniams bei jų vadovams. 2009–2011 m. išleisti keturi mokslo populiarinimo žurnalo „Jaunasis tyrėjas“ (redakcinės kolegijos pirmininkas – V. Vansevičius), numeriai. 2011 m. pasirodė metodinis leidinys „Jaunojo tyrėjo vadovas“, kurį sudaro 4 knygos. Šias knygas moksleiviai gali rasti kiekvienos mokyklos bibliotekoje.

Be V. Vansevičiaus neapsieina nė vienas projekto „Mokinių jaunųjų tyrėjų atskleidimo ir ugdymo sistemos sukūrimas“ renginys. Profesorius ne tik vadovauja įvairių konkursų vertinimo komisijoms, bet ir padeda juos organizuoti, teikia pastabas bei pasiūlymus, skaito paskaitas, negaili patarimų jų dalyviams. 2009–2010 m. vykusiuose Eruditų turnyruose, kuriuose varžėsi komandos iš visos Lietuvos (8–10 klasių mokiniai), vertinimo komisijos pirmininkas V. Vansevičius dalyviams rekomendavo išsikelti tikslą ir suformuluoti po porą uždavinių jam įgyvendinti. Profesoriaus vadovaujama komisija įvertino ir patarimų davė visiems renginių „Idėjų mugė“, kurių tikslas skatinti jaunosius mokslininkus tęsti mokslinius darbus ir geriau pasirengti kasmet vykstančiam Europos Sąjungos jaunųjų mokslininkų konkursui, dalyviams. Jis globojo moksleivius, susirinkusius į Jaunųjų tyrėjų vasaros mokyklas. 2010–2011 m. vykusiuose mokytojų mokymuose daug dėmesio buvo skirta pagrindiniams mokslinio tyrimo principams, kuriuos dėstė V. Vansevičius. Pasak profesoriaus, nėra neįdomių ir neperspektyvių mokslų, o ar įdomu ir prasminga, priklauso nuo tyrimų gylio, į kurį sugebama pasinersti. Savo pastabomis ir siūlymais jis siekė mokytojus nukreipti tinkama linkme. Mokslininkas negailėjo patarimų ir jaunųjų tyrėjų renginių „Mokslo kalvė“, skirtų atskleisti 4–8 klasių mokiniams tiksliuju, gamtos ir technologijų mokslų grožį bei svarbą, dalyviams.

V. Vansevičius yra prestižinio Europos Sąjungos jaunųjų mokslininkų konkurso (ES JMK) nacionalinio etapo vertinimo komisijos pirmininkas – jis padeda laureatams parengti mokslinius darbus Europos konkursui.

„Šis konkursas daugeliu aspektų nėra įprastas mokyklinis renginys. Jame taikomi labai aukšti reikalavimai moksliniams darbams – iš esmės niekuo nesiskiriantys nuo reikalavimų suaugusiems moks-

lininkams, todėl visokeriopa pagalba mokiniams ir mokytojams būtina“, – teigia mokslininkas.

Profesoriaus nuomone, ypač aukšto lygio mokslinius darbus Lietuvos mokslivai parengė 2011 m. Todėl nekeista, kad iš Tarptautinio jaunųjų mokslininkų konkurso, vykusio Helsinkyje, lietuvis Povilas Kavaliauskas grįžo kaip pagrindinis nugalėtojas. Jo tyrimas apie naminių musių pernešamas bakterijas buvo pripažintas pačiu geriausiu tarp dalyvių iš ES, JAV, Japonijos, Kinijos, Rusijos ir kt. šalių. Vaikinas gavo 7 tūkst. eurų premiją bei keliones į tarptautinį Stokholmo jaunųjų mokslininkų forumą ir Nobelio premijos laureatų apdovanojimų savaitę. Helsinkyje merginų iš Varėnos darbas apie grybų dažomasias savybes taip pat pelnė specialųjį prizą.

2012 m. šiame konkurse dalyvavo apie 250 mokinių.

„Anksčiau būdavo apie 500 dalyvių, tačiau atsisakius referatų pobūdžio darbų, galinčių sėkmingai dirbti mokinių skaičius sumažėjo per pusę. Didelio masiškumo konkurse ir negali būti, nes reikia visapusiškų gabumų, mokslinio tyrimo įgūdžių ir tokiems iššūkiams pasirengusių mokytojų – mokinių darbų vadovų“, – teigia vertinimo komisijos pirmininkas.

Mobiliųjų telefonų skleidžiamų elektromagnetinių bangų poveikis bakterijoms, magnetinio lauko įtaka pipirinės augimui, seniausios mūsų Galaktikos žvaigždės – tokie mokinių moksliniai darbai 2012 m. pristatė Lietuvą Europos Sąjungos jaunųjų mokslininkų konkurse, vykusiam Bratislavoje.

„Manau, kad mokinių – tik jokiū būdu neskirstant į gabius ir negabius, – skatinimas ir visokeriopų sąlygų sudarymas dar mokykloje užsiimti tyrinėjimais yra ypač svarbus Lietuvos ateičiai. Taip galima išugdyti asmenybes, kurios ne tik išsaugos prigimtinių norą pažinti ir tyrinėti, bet ir išlavins kūrybines galias – tai ir yra pati didžiausia vertybė žmogui ir šaliai. Man džiugu, kad Lietuvoje netrūksta talentingų ir genialių vaikų – per daugelį ES jaunųjų mokslininkų konkurso rengimo metų teko pažinti ir bendrauti su daugybe išskirtinių asmenybių – ir mokinių, ir mokytojų. Tai įkvėpia darbui ir kažkaip net užmiršti laiką“, – sako V. Vansevičius.

Mokslininkas mano, kad apie 95 proc. abiturientų gali sėkmingai rasti vietą Lietuvos aukštosiose mokyklose.

„Užsienyje siekti vienokio arba kitokio išsilavinimo reikėtų tada, kai tikrai neįmanoma realizuoti savo siekių namuose. Daugeliu atvejų Lietuvoje galima įgyti pasaulinio lygio išsilavinimą, belieka tinkamai suderinti jūsų norus su mūsų universitetų galimybėmis“, – teigia jis.

Dailininkas ir mokytojas Vydas Kasperavičius

Daiva Červokienė

Ūnuškio vidurinės mokyklos languose pamatęs meniškų medžio dirbinių, viduje ant sienų – subtilių verpsčių ir saulučių, neklysdamas gali pasakyti, kad čia dirba talentingas dailės mokytojas. Ne mažiau pasako ir faktas, kad bent keli šios mokyklos abiturientai kasmet laiko mokyklinį dailės egzaminą. Ir viso to „kaltininkas“ – dailininkas, mokytojas metodininkas Ūnuškio seniūnijos herbo idėjos autorius Vydas Kasperavičius, kurio šaknys tvirtai įaugusios Trakų rajono žemėje.

Dailininkas ir mokytojas Vydas Kasperavičius. 2010 m. K. Driskiaus nuotr.

Tėvų šeima

„Gimiau 1952 metais. Vaikystė prabėgo gražiame gamtos kampelyje – Vladislavoje (Trakų r.), buvusiam grafų Odinecų dvarelyje prie Siėnio ežero. Čia buvo pradinė mokykla, kurioje mokytojais dirbo mano tėveliai“.

Taip V. Kasperavičius rašo trumpoje autobiografijoje¹.

Vydas gimė Čižiūnuose, kur gimė ir užaugo jo tėvas Jonas. Vyriausias brolis Ramūnas Kasperavičius gimė 1948 m. Žikaronyse, jaunesnysis Kęstutis (gim. 1954 m.) – Vladislavoje. Visi trys broliai mokėsi Vladislavoje, čia tėvai mokytojavo 15 metų. Pasak Vydo, šiandienos jaunimui jo vaikystės metų kaimo mokykla sunkiai įsivaizduojama: viename apleisto dvaro gale veikė pradinė mokykla, kitame gyveno mokytojų šeima. Mokykloje dvi klasės, viena – pirmokų ir trečiojų, kita – antrojų ir ketvirtokų. Kiekvienoje klasėje – po dvi suolų eiles: vienoje sėdi vienos, kitoje – kitos klasės mokiniai. Jonas Kasperavičius dirbo vienoje klasėje, Stanislava Kasperavičienė – kitoje. Taigi Ramūną, Vyda ir Kęstutį vienais metais mokė mama, kitais – tėtis. Beje, pirmokus visada mokė Jonas Kasperavičius, pasak Vydo, tiesiog turėjęs pedagoginį talentą mokyti vaikus pažinti raides.

Tėvas Jonas Kasperavičius buvo baigęs Aukštadvario progimnaziją, Vilniuje išklausė mokytojų kursus. Menišką jo prigimtį rodė pomėgis drožinėti. Iš pasi-vaikščiojimo po mišką parnešdavo įdomių formų šakų, iš kurių meistrudavo skulptūreles. Nuo praėjusio amžiaus septintojo dešimtmečio J. Kasperavičius pradėjo daugiau drožinėti, daugiau laiko kūrybai rado atsiveikinęs su mokytojo darbu. Atkūrus Lietuvės nepriklausomybę atsiėmė tėvų žemes, tapo ūkininku, vadovavo Trakų rajono ūkininkų sąjungai.

Mama Stanislava Kasperavičienė (Strašunskaitė) gimė Žikaronių kaime,

¹ Vydo Kasperavičiaus autobiografija, saugoma Ūnuškio vidurinėje mokykloje.

Kaišiadorių rajone. Ji, būdama vyriausia savanorio šeimos dukra, galėjo nemokamai mokytis, tuo labai džiaugėsi ir didžiavosi. Baigė Kaišiadorių gimnaziją, dainavo chore. Valstybės radiofonas buvo padaręs įrašų, kuriuose S. Strašunskaitė buvo atlikusi solo partiją. Ji mėgo ir gražiai dainavo liaudies dainas, mokėjo Ėstijos ir Látvijos himnus, kuriuos gimnazijos choras giedodavo tų šalių nepriklausomybės dienų progomis. Buitį šeimoje tvarkė mama. Kad ji viena akimi nematė (naujagimė nusinešta į rugių lauką besiraičiodama ražiena įsidūrė akį, vietos daktaras buvo bejėgis padėti), sūnūs sužinojo tik suaugę.

Vydas puikiai atsimena visus senelius, išskyrus mamos tėvą Juozapą Strašunską, kurio gyvo nematė. Jis, Lietuvos savanoris, 1946 m. buvo ištremtas 25 metams į Sibirą, ten ir mirė. Abi senelės turėjo stakles ir audė. Tėvelio mama Marijona buvo ir žolininkė, gydė kaimo žmones.

Vydui labai reikšminga vaikystė Vladislavoje. Jis puikiai prisimena, kaip su broliais visai dienai išeidavo prie ežero, braidžiodavo po dvaro parką ar karstydavosi po medžius, klausydavosi paukščių čiulbėjimo, maudydavosi, irstydavosi. Dideliu tėvų pedagoginiu nuopelnu jis vadina mokėjimą taktiškai aptarti su jais galimus pavojus ir mokyti atsargumo, atsakomybės už savo sprendimus, laisvalaikio pomėgius. Tėvai anksti išmokė sūnus plaukti ir atsargiai elgtis vandenyje. Šeima turėjo savo valtį: tėvai ją leisdavo imti bet kada, bet tik reikėjo pasakyti, prašė nesimaudyti nežinomoje vietoje, geriau ten, kur dugnas žinomas, į bet kokį luotą nesėsti.

Pasirinkimų etapas

„Nuostabūs vaizdai, klasikinio tipo parkas, ežero spindėjimas, kasdieninė paukščių muzika, vaikų klegesys, mamos dainavimas, tėtis, drožiantis visokius medžio stebuklus (o tėvelis buvo gana garsus liaudies menininkas medžio drožėjas), žymūs to meto menininkai, pamėgę lankytis gražiamoje Lietuvoos kampelyje (Juozas Mikėnas, Vytautas Palaima, Konstantinas Bogdanas, Kazys Saja, Juozas Aputis ir kiti) – štai ir priežastys, kodėl visi trys broliai tapome menininkais. Nuo 5 klasės mokiausi Vılniaus vidurinėje meno mokykloje-internate“².

Pasak Vydo, žymių to metų žmonių viešnagė Vladislavoje buvo lemtinga visai šeimai. V. Kasperavičius prisimena, kaip tėvelis parodė J. Mikėnui savo paukščio skulptūrą, padarytą iš įdomių šakų. Skulptorius patarė ją dar padrožinėti. Vėliau, kai parodė undinę, Mikėnas patarė dirbti kiek kitaip, arčiau liaudies meno.

Vyriausiasis brolis Ramūnas, anksti pradėjęs rašyti „Moksleivyje“, spausdinęsis „Nemune“, studijavo matematiką, tai lėmė Vladislavoje viešėjusio matematiko Mindaugo Stakvilevičiaus patarimai – visiems broliams matematika sekėsi, vyriausiajam – itin gerai, tik meniškai sielai jos nepakako.

Mama labai svajoto iš sūnų padaryti muzikantus. Vydas, baigęs keturias klases, 1962 m. stojo į Vılniaus vidurinės meno mokyklos-internato (dabar Nacionalinė M. K. Čiurlonio menų mo-

kykla) Muzikos skyrių, bet neįstojo, ² Ten pat.

o 1963 m. tapo šios mokyklos-internato dailės skyriaus mokiniu. Nuo 8 klasės mokėsi skulptūros, vadovaujamas skulptoriaus Alfonso Ambraziūno. 1968 m. Vilniaus vidurinės meno mokyklos-internato mokiniai, vadovaujami skulptoriaus A. Ambraziūno, atliko praktiką Vladislavoje. Jos metu iškalė ažuolinę skulptūrą, kurią paliko Vladislavos pradinei mokyklai.

V. Kasperavičiaus diplominį darbą (šiam atlikti mokiniai turėjo mėnesį laiko) – iš geležies iškalta paukštė – galime pamatyti albume „Sidabriniai rytmečiai II“, kuriame pristatomi Nacionalinės M. K. Čiurlionio menų mokyklos Dailės skyriaus auklėtinių įdomiausi darbai. Juos dailėtyrininkė Ingrida Korsakaitė apibūdino kaip igimtų gabumų ir atkaklaus triūso, mokymosi ir kūrybinio augimo vaisius³.

Mokydamasis Vilniaus vidurinėje meno mokykloje-internate Vydas neabejojo, kad toliau nori studijuoti Lietuvos TSR valstybiniame dailės institute (dabar Lietuvos dailės akademija). Tačiau jam vos nepakišo kojos neįvykęs šimtadienis. Šventei klasės draugai statė spektaklį, tačiau dėl nepriimtinių idėjų jis buvo uždraustas. Šimtadienis neįvyko, mokiniams buvo pagrasinta, kad Lietuvos TSR valstybinį dailės institutą jie matys kaip savo ausis. Vydas, mėtydamas pėdas, nunešė prašymą studijuoti tekstilę, o ne skulptūrą.

1970 m. V. Kasperavičius įstojo į Lietuvos TSR valstybinį dailės institutą. Studijų metais jį labiausiai domino batika. Nuo trečiojo kurso V. Kasperavičius dalyvavo Lietuvos TSR valstybinio dailės instituto studentų darbų parodose, ketvirtame kurse surengė savo personalinę parodą.

V. Kasperavičiaus diplominis darbas – batikinė aplikacija „Trys mūzos“ – papuošė vieną instituto kabinetų. Beje, kai jaunesnis brolis, būsimasis dailininkas Kęstutis, baigdamas Vilniaus vidurinės meno mokyklos-internato muzikos skyriuje choro dirigavimą, sumanė toliau studijuoti Lietuvos TSR valstybiniame dailės institute dizaino specialybę, Vydas padėjo jam pasirengti stojamiesiems egzaminams.

Baigdamas studijas V. Kasperavičius suprato nenorintis gyventi dideliame mieste. 13 metų, praleistų sostinėje, leido įsisąmoninti, kad nedidelio miestelio gyvenime išlikęs artimesnis žmonių ryšys su gamta jam yra priimtinesnis už miesto šurmulį ir skubėjimą.

Kūrybinio darbo detalės

Apie 10 metų V. Kasperavičius pagal užsakymus dirbo kūrybinius darbus. Pasak Vydo, tam laikai buvo palankūs. Pavasariais Dailininkų sąjungos komisijai pristatydavo sumanytų darbų eskizus su aprašais, kokio dydžio bus darbai, o ši atrinkdavo, tiks jie parodoms ar ne, numatydavo terminą, iki kada jie turi būti padaryti, ir išipareigodavo pirkti. Dailininkas gaudavo avansą ir įgyvendindavo idėjas. Jeigu nepavykdavo gerai atlikti darbo, komisija nepriimdavo kūrinio parodai, nepirkdavo jo muziejui, tačiau avanso gražinti nereikalavo. Pasak Vydo, ši tvarka buvo paranki jauniems kūrėjams: gavę užsakymą gaudavo ir pinigų medžiagoms, žinojo, kad pasisekęs darbas pateks į parodas ar į muziejų. Praėjusio amžiaus dešimtmėtis dailininkams buvo geras ir tuo, kad praturtėję, atkutę kolūkiai ir įmonės steigė kavinių, pirtelių, kurioms papuošti užsakydavo meno kūrinių.

Nuo 1983 m. V. Kasperavičius yra Lietuvos TSR dailininkų sąjungos

³ *Sidabriniai rytmečiai II*, 1976, p. 74.

(jaunųjų dailininkų sekcijos) narys. Didesni V. Kasperavičiaus batikos darbai: batika „Žolynas“ – nupirktas Lietuvos dailės muziejaus fondo 1983 m., batika „Du paukščiai“ 1985 m. nupirkti Lietuvos finansų ministerijos (ministerijos valgyklai), „Paukštis“, 1984 m. sukurtas kartu su kurso draugu Kęstučiu Balčikoniu, puošia Butrimonių paukštyną. Daug dailininko darbų yra išsigiję privatūs asmenys.

V. Kasperavičiaus „Žolynas“ Lietuviškojoje tarybinėje enciklopedijoje iliustruoja pasakojimą apie lietuvių tekstilės – batikos raidą⁴.

Vydas labai mėgo augalijos ir gyvūnijos motyvus, jo darbai supina realius vaizdus ir netikėtas fantazijos detales. V. Kasperavičius neslėpė, kad jaunystėje jį žavėjo aborigenų menas, archajiškas tautiškas minimalizmas, Šiaurės šalių gotika ir renesansas, tai turėjo įtakos ir jo batikos darbams.

Taip jau likimas lėmė, kad tapęs laisvu menininku V. Kasperavičius sukiososi prie namų ir su tėvu, kuris, baigęs pedagogo karjerą, daugiau laiko skyrė drožybai, kūrė įvairius meno dirbinius.

Netrukus V. Kasperavičius pajuto, kad medis jam labiau prie širdies negu tekstilė. „Tada buvo nesunku gauti medžio. Su miškininkais pašnekėjai, kolūkiui padarei stendų, ir gavai kokio nori medžio“, – prisimena skulptorius.

Jis sukūrė nemažai medžio pano: „Moteris ir paukštis“ 1984 m. – Vilniaus silikatinių plytų gamyklos kavinei, „Vytis gėlėse“ 1991 m. – Leñtvario savivaldybės aktų salei, „Riteris“ 1998 m. – Respublikinės Kauno ligoninės aktų salei ir kt. 1998 m. Respublikinės Kauno ligoninės kavinukei sukurta batika „Gėlė-drugelis“.

Jo medžio pano ir skulptūroms būdingi tie patys augalijos ir gyvūnijos motyvai, gerai išžiūrėję pamatytume ir vieną kitą nerealaus pasaulio detalę.

Talentingas skulptorius ir pedagogas suskaičiavo, kad kartu su tėvu nukalė 25 medinius kryžius, kurie pasklido po įvairias Trakų rajono ir tolimesnes vietas.

Pats vienas padarė 15 kryžių. Po širdies šuntavimo operacijos 2010 m. vasario mėnesį 2010-ųjų gegužės–birželio mėnesiais padarytą sudedamą kryžių iš trijų dalių pastatė Kryžių kalne. Tai talentingo pedagogo padėka Dievui po patirtos sudėtingos operacijos.

Vydo kelias į Onuški

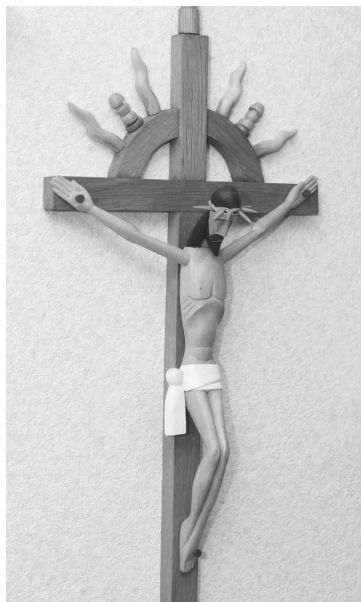
Nuo 1990 m. V. Kasperavičius dirba Onuškių vidurinėje mokykloje. Įsidarbino atsitiktinai – gavęs pasiūlymą pavaduoti dailės mokytoją atėjo padirbėti laikinai, bet nutiko tai, kaip dažnai gyvenime būna: kur įkeli koją trumpam, neretai apsisotji visam laikui. Dėsto dailę ir etiką.

Nuo 2003 m. yra dailės mokytojas metodininkas. Bent po kelis šios mokyklos abiturientus nuo 1997 m. kasmet pasirenka ir laiko mokyklinį dailės egzaminą: 2006 m. jį laikė 5, 2007 m. 4, 2008 m. 4, 2009 m. 7, 2010 m. 3, 2011 m. – 5 moksleiviai (egzamino pažymių vidurkis – 9,5 balo).

V. Kasperavičiaus mokiniai sėkmingai dalyvauja įvairiose tarptautinėse, šalies ir rajono moksleivių kūrybinių darbų parodose ir moksleivių dailės olimpiadose.

2011 m. jo pasiūlyto Onuškių seniūnijos herbo idėja šiame heraldikos simboleje pavaizduoti sidabražolę, bylojančią apie gražią, mažai civilizacijos paliestą

⁴ Lietuviškoji tarybinė enciklopedija, t. 1, 1985, p. 220.

gamta, Lietuvos heraldikos komisijai pasirodė priimtinausia iš dešimties vietos bendruomenės siūlomų idėjų.

2010 m. V. Kasperavičius apdovanotas Trakų rajono kunigaikščio Vytauto Didžiojo nominacija ir II laipsnio diplomu už švietimo naujovių diegimą ugdymo procese ir aktyvią, kūrybingą pedagoginę veiklą.

Tapęs pedagogu V. Kasperavičius tapo ir drožinėja (dažniausiai spalvotus angelus) tik laisvalaikiu. Kūrybingiausias metas jam yra ruduo ir žiema, vasarą labiau traukia gamta.

Talentingas pedagogas sako geriausiai pailsintis drožinėdamas: ramu, niekas kitas nerūpi, lieka tik jo pokalbis su medžiu apie gyvenimo ir kasdienybės prasmę ir tikslus, likimo išbandymus.

„Sunkus pedagogo darbas. Dažnai ir nedėkingas, bet turįs ir savo gerųjų pusių – visada būni tarp jaunų žmonių, o tai verčia stengtis nesenti, būti sieloje jaunu ir žingeidžiu, nesurambėti, kitaip prarasi ryšį su jaunąja karta. Mokymo procesas turi žavesio – mokai kitus ir mokaisi pats. Man labai svarbu, kad po manęs liktų žmonės, kurie myli savo kraštą, žino jo istoriją, gerai pažįsta liaudies meną, saugo ir puoselėja tautines tradicijas ir gyvena plačiai atmerktomis akimis viskam, kas gražaus ir gero vyksta pasaulyje“⁵.

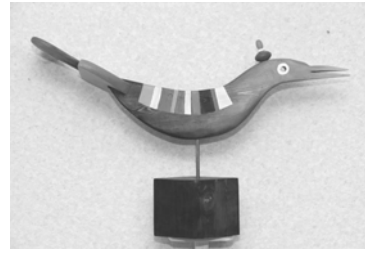
Taip V. Kasperavičius rašė autobiografijoje.

Vydas Kasperavičius.
„Nukryžiuotasis.
Rytas. Saulė kyla“.
2007 m. K. Driskiaus
nuotr.

Vydas Kasperavičius.
„Užmaršties angelas“.
2005 m. K. Driskiaus
nuotr.

Vydas Kasperavičius.
„Tu mano gyvenimo
paukštis“.
2010 m.
K. Driskiaus nuotr.

⁵ Vydo Kasperavičiaus autobiografija, saugoma Onuškio vidurinėje mokykloje.

„Motinos angelas“, 2003 m.

„Angelas su mylimo žmogaus šešėliu“, 2011 m.

„Lietaus paukštis nešantis vaivorykštę“, 2008 m.

„Žydinčių pievų angelas“, 2006 m.

„Angelas su katinu“, 2009 m.

„Dangaus drugelių angelas“, 1996 m.

„Angelas spalvotais drabužėliais“, 2012 m.

„Mergaitė su katinu“, 2008 m.

Vydo Kasperavičiaus drožiniai. K. Driskiaus nuotraukos

Apie autorius

Stasys **Aliukonis** – inžinierius.

Gailė **Ambraziėnė** – muziejininkė.

Elena **Bacvinkienė** – etnologė.

Gražina **Balčiūnienė** – mokytoja.

Rita **Balkutė** – etnologė.

Valentinas **Baltrūnas** – geologas, habilituotas fizinių mokslų daktaras, profesorius.

Virginijus **Baranauskas** – mokytojas, vertėjas.

Nijolė **Barauskienė** – mokytoja.

Chaimas **Bargmanas** – istorikas.

Laimutis **Bilkis** – filologas, humanitarinių mokslų daktaras.

Stanislovas **Buchaveckas** – istorikas.

Marijona **Buividavičienė** – ikimokyklinio ugdymo pedagogė.

Inga **Butrimaitė** – etnologė.

Eugenijus **Cibarauskas** – inžinierius.

Ričardas **Čepas** – istorikas, humanitarinių mokslų daktaras.

Klemensas **Čerbulėnas** – etnologas.

Daiva **Červokienė** – žurnalistė.

Nijolė **Česnulevičienė** – mokytoja.

Justas **Česnulevičius** – andragogas.

Klaudijus **Driskius** – žurnalistas, fotomenininkas.

Živilė **Driskiuvienė** – sociologė, redaktorė, kraštotyrininkė.

Akvilė Marija **Driskiūtė** – kultūrologė.

Aira **Dubikaltienė** – kartografe.

Vidas **Dusevičius** – mokytojas.

Rita **Garškaitė** – etnologė.

Sigita **Jurkonienė** – biologė, biologijos mokslų daktarė.

Valentinas **Karmaza** – geologas, fizinių mokslų daktaras.

Regina **Karpičienė** – bibliotekininkė.

Danutė **Karužaitė-Plauškienė** – mokytoja.

Dainius **Kazlauskas** – istorikas.

„Onuško“ monografi-
jos straipsnius parašė
77 autoriai.

Antanas **Kiveris** – pedagogas, humanitarinių mokslų daktaras, profesorius.

Rimgaudas Paulius **Kondratavičius** – ūkininkas.

Liuda **Korsanovienė** – kultūros darbuotoja.

Edita **Korzonaitė** – etnologė, humanitarinių mokslų daktarė.

Vytautas **Krupoviasas** – mokytojas.

Jonas **Laurinavičius** – žurnalistas.

Asta **Leskauskaitė** – filologė, humanitarinių mokslų daktarė.

Vidmantas **Lopeta** – biologas.

Olijardas **Lukoševičius** – istorikas, muziejininkas.

Venantas **Mačiekus** – ekonomistas, kraštotyrininkas, redaktorius, valstybinės Jono Basanavičiaus premijos laureatas.

Angelė **Mačionienė** – mokytoja.

Nijolė **Marcinkevičienė** – etnologė.

Stasė **Masilionienė** – mokytoja.

Anelė **Matukevičienė** – ūkininkė.

Nijolė Marija **Mickevičienė** – gydytoja.

Kazys **Misius** – istorikas.

Algimantas **Miškinis** – architektas, urbanistikos istorikas, habilituotas humanitarinių mokslų daktaras.

Algimantas Jonas **Naudžiūnas** – inžinierius.

Auksė **Noreikaitė** – etnologė.

Danutė **Petrošienė** – psichologė.

Alė (Elena) **Počiulpaitė** – etnologė, menotyrininkė, humanitarinių mokslų daktarė.

Violeta **Pukelytė** – geologė, fizinių mokslų daktarė.

Marija **Rainytė** – sociologė.

Marija **Razmukaitė** – filologė, humanitarinių mokslų daktarė.

Antanas **Rupeika** – architektas.

Marija **Rupeikienė** – architektė, humanitarinių mokslų daktarė.

Zofija **Sinkevičienė** – biologė, biologijos mokslų daktarė.

Marijona **Šaknienė** – žurnalistė.

Irma **Šidiškienė** – etnologė, humanitarinių mokslų daktarė.

Aleksandras **Šliaupa** – geologas, fizinių mokslų daktaras.

Dalė **Šmigelskienė** – kultūros darbuotoja.

Talvydas **Špiliauskas** – gamtininkas.

Nikodemas **Švogžlys** – kunigas.

Antanas **Terleckas** – istorikas.

Andrius **Tumavičius** – istorikas.

Arūnas **Vaicekuskas** – etnologas, humanitarinių mokslų daktaras, docentas.

Aldona **Valatkevičienė** – bibliotekininkė.

Ingrida **Verbylienė** – gamtininkė, gamtos mokslų daktarė.

Vincas **Vičkačka** – inžinierius.

Martynas **Vingrys** – etnologas.

Ona **Virginavičienė (Trepulaitė)** – bibliotekininkė, kraštotyrininkė.

Manvydas **Vitkūnas** – archeologas, lektorius, publicistas, humanitarinių mokslų daktaras.

Aleksandras **Vitkus** – istorikas.

Ona **Voverienė** – pedagogė, tautotylininkė, habilituota humanitarinių mokslų daktarė, profesorė.

Vytautas **Voveris** – žurnalistas.

Vladas **Voveris** – pedagogas, humanitarinių mokslų daktaras, docentas.

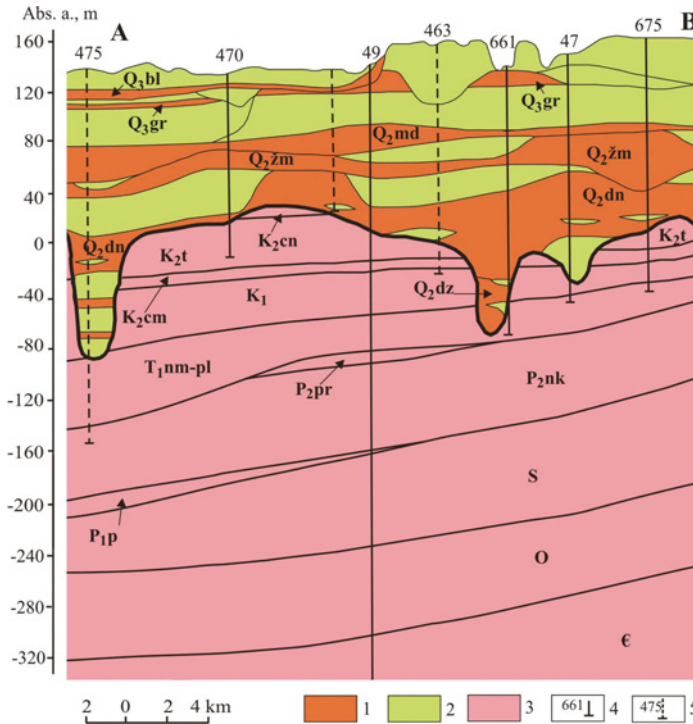
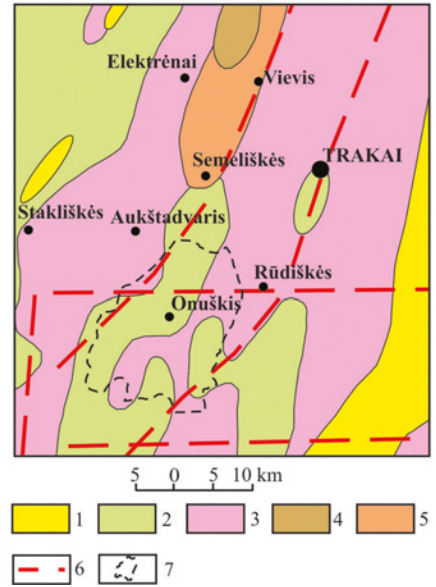
Rasa **Zakarė** – etnomuzikologė.

Rimantas **Zizas** – istorikas, humanitarinių mokslų daktaras.

Vytautas **Žeimantas** – žurnalistas.

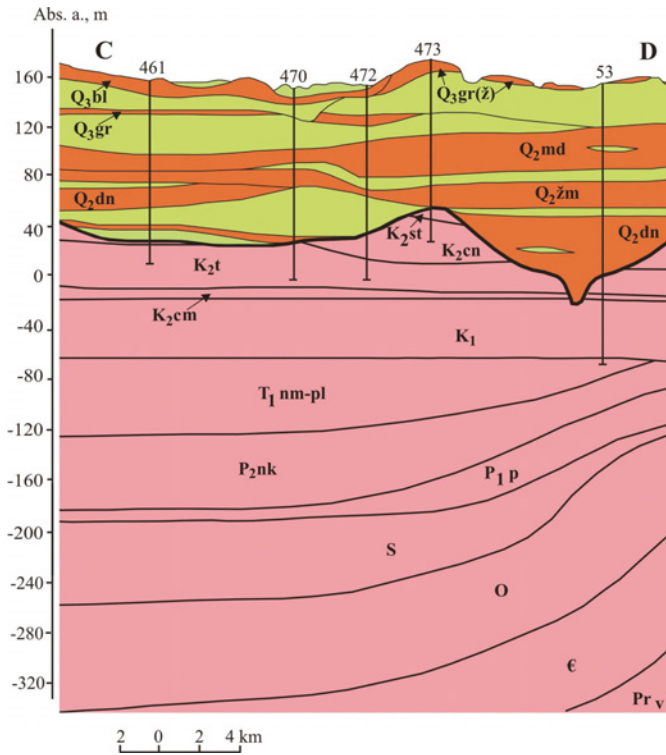
Iliustracijos straipsniui „Onušio apylinkių Žemės gelmių sandara ir raida“ (1–8 pav.)

1 pav. Kristalinio pamato geologinė schema. Sutartiniai ženklai: suprakrustalinės uolienos: 1 – biotitiniai-koarciniai-plagioklaziniai gneisai-pirminiai psamitai; 2 – amfibolitai-pirminiai bazaltai ir diabazai; migmatitai: 3 – granulitinės facijos su metapelitų paleosoma, su bazinių granulitų ir metapsamitų paleosoma, taip pat amfibolitinės facijos su amfibolito ir metapsamito paleosoma; plutoninės uolienos: 4 – gabroidai, 5 – dioritoidai-granodioritai, 6 – tektoninis lūžis, 7 – buvusio Onušio valsčiaus riba. Pagal G. Motuzą, 2004 m.

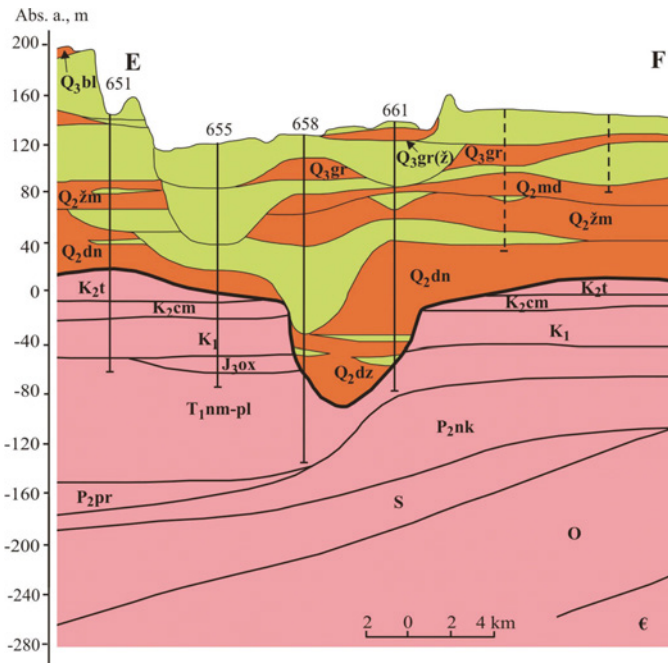

2 pav. Geologinis pjūvis A–B. Sutartiniai ženklai: 1 – kvartero sistemos moreninio priemolio ir priemolio kompleksai: Q₂dz – Dzūkijos posvitės, Q₂dn – Dainavos posvitės, Q₂zm – Žemaitijos posvitės, Q₂md – Medininkų posvitės, Q₃gr – Grūdos posvitės, Q₃gr (ž) – Grūdos posvitės Žiogelių sluoksniai, Q₃bl – Baltijos posvitės; 2 – kvartero sistemos neledyninės (nemoreninės) nuogulos (molis, aleuritas, smėlis, žvirgždas, gargždas); 3 – prekvartero sistemų uolienu sluoksniai:

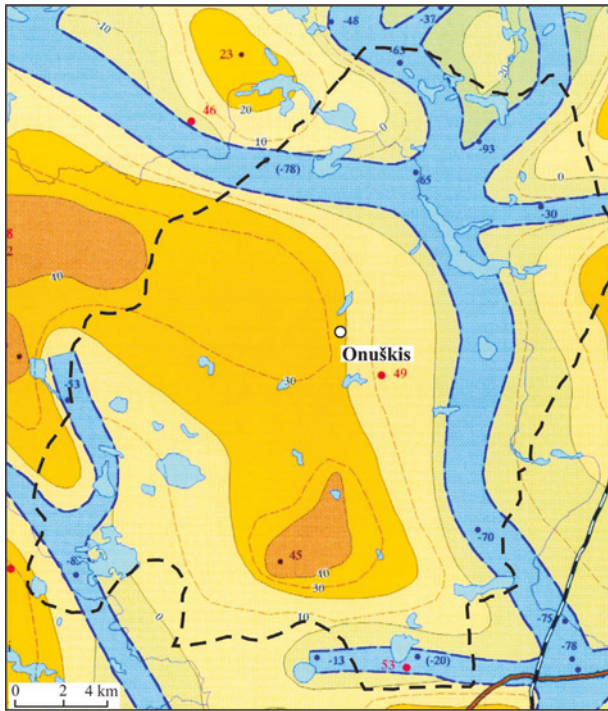
Prv – neoproterozojaus vendo komplekso, E – kambro sistemos, O – ordoviko sistemos, S – silūro sistemos, P₁p – apatinio permo Perlojos svitos, P₂nk – viršutinio permo Naujosios Akmenės svitos, P₂pr – viršutinio permo Prėgliaus svitos, T₁nm-pl – apatinio triaso Nemuno-Palangos svitų; J₃ox – viršutinės jūros oksfordžio aukšto, K₁ – apatinės kreidos, viršutinės kreidos: K₂cm – cenomanio aukšto, K₂t – turonio aukšto, K₂cn – konjako aukšto, K₂st – santonio aukšto; 4 – geologinio kartografavimo grėžinys ir jo numeris; 5 – grėžinys, išgrėžtas šalia geologinio pjūvio linijos. Sudarė A. Šliaupa, V. Baltrūnas, B. Karmaza

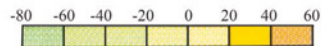
3 pav. Geologinis pjūvis C–D. Sutartiniai ženklai prie 2 pav. Sudarė A. Šliaupa, V. Baltrūnas, B. Karmaza

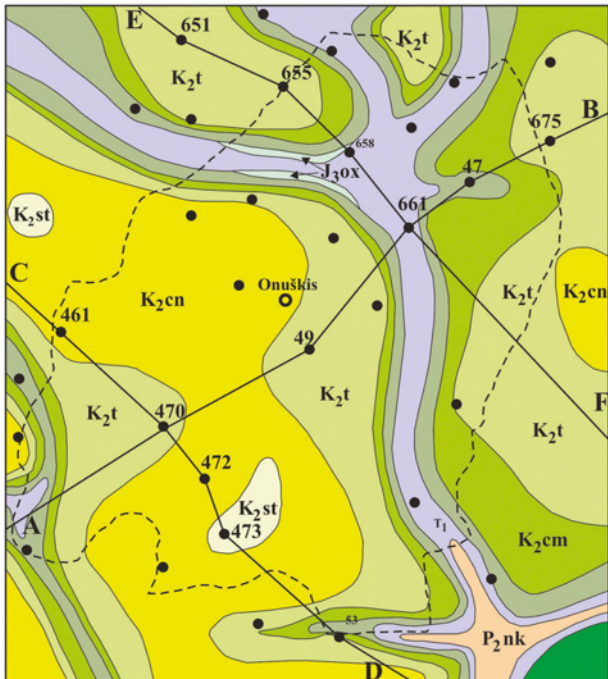
4 pav. Geologinis pjūvis E–F. Sutartiniai ženklai prie 2 pav. Sudarė A. Šliaupa, V. Baltrūnas, B. Karmaza

Pokvarterinio paviršiaus hipsometrinė skalė, m

● 46 1 ● 23 2 ● -63 3 ● 4 4 ● 49 5

0 2 4 km

K₂st 1 K₂cn 2 K₂t 3 K₂cm 4 K₁ 5 J_{3ox} 6

T₁ 7 P₂nk 8 ● 46 9 A-B 10 ● 49 11

5 pav. Prekvartero uolienu paviršiaus reljefo žemėlapis.

Sutartiniai ženklai:

1 – geologinio kartografavimo grėžinys ir jo numeris;

2 – paleopaviršiaus absoliutus aukštis grėžinyje; 3 – paleoįrėžio

dugno absoliutus aukštis grėžinyje;

4 – paleopaviršiaus įrėžis

(palaidotas slėnis); 5 – buvusio Onuškio valsčiaus riba.

Pagal A. Šliaupą, 2004

6 pav. Prekvartero uolienu paviršiaus geologinis žemėlapis.

Sutartiniai ženklai: Prekvartero

sistemų sluoksniai. Viršutinės kreidos: 1 – santonio aukšto,

2 – konjarkio aukšto, 3 – turonio aukšto, 4 – cenomanio aukšto;

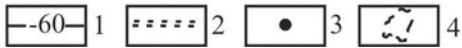
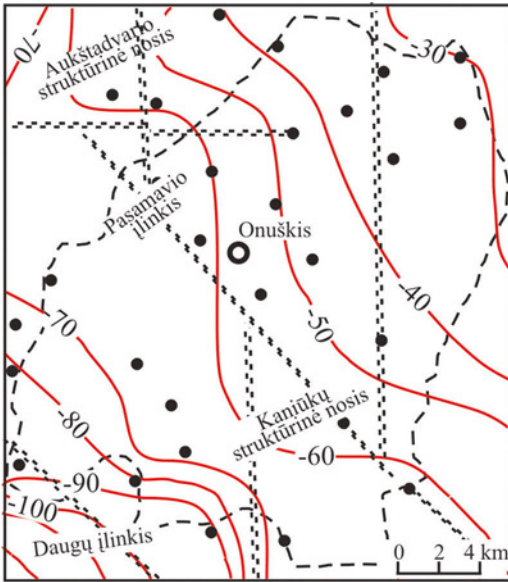
5 – apatinės kreidos; 6 – viršutinės jūros oksfordžio aukšto;

7 – apatinio triaso; 8 – viršutinio permio Naujosios Akmenės svitos;

9 – geologinio kartografavimo grėžinio vieta; 10 – geologinio pjūvio linija; 11 – buvusio

Onuškio valsčiaus riba.

Sudarė A. Šliaupa

7 pav. Apatinės kreidos pado struktūrinė schema. Sutartiniai ženklai:

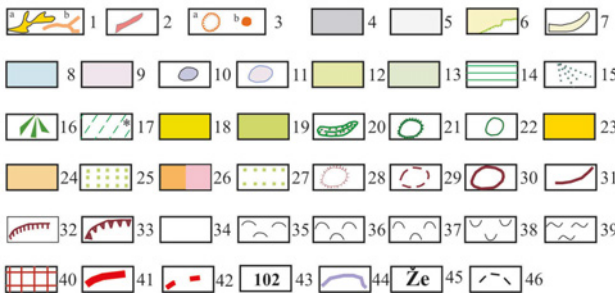
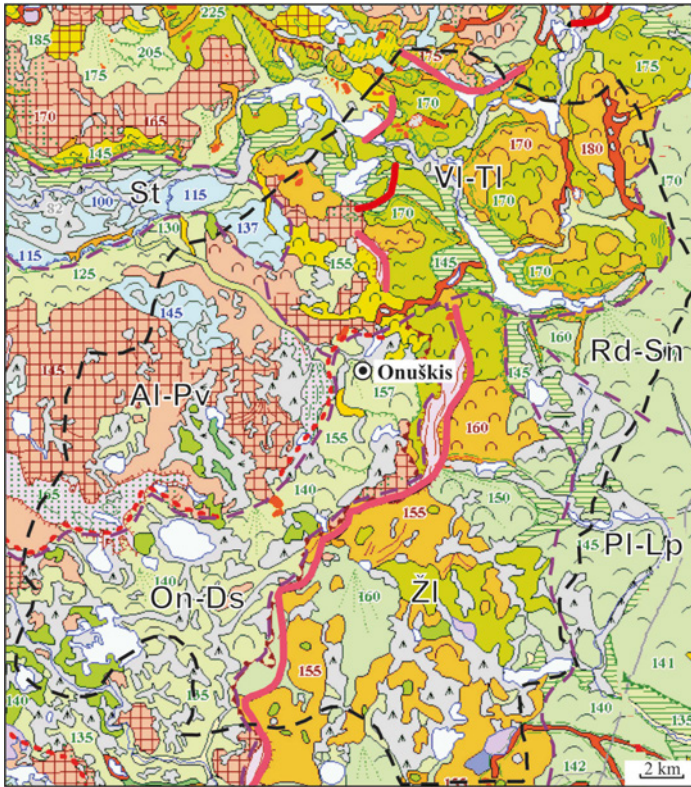
- 1 – apatinės kreidos pado izohipsė (m);
- 2 – neotektoniškai aktyvi linijinė zona;
- 3 – geologinio kartografavimo gręžinio vieta;
- 4 – buvusio Onuškio valsčiaus riba.

Sudarė A. Šliaupa

8a, b pav. Samninkų smėlio ir žvyro telkinys

Iliustracijos straipsniui „Onuškio apylinkių paviršiaus sandara, paleogeografija ir geopaveldas“ (1–12 pav.)

1 pav. Onuškio apylinkių geomorfologinis žemėlapis (pagal R. Guobytę, 2001) su autorių išskirtais mikrorajonais.

Sutartiniai ženklai:

Reljefo tipas pagal kilmę.

Solifliukcinis, gravitacinis:

1 – raguvotas sausslėnis

(a – mastelinis, b –

nemastelinis), 2 – šlaitas

(mastelinis). Glaciokarstinis:

3 – glaciokarstinė dūbė

(a – mastelinė, b –

nemastelinė). Biogeninis:

4 – pelkės lyguma.

Limninis: 5 – ežerinė

lyguma. Fliuvialinis:

6 – salpos, I ir

II viršsalpinių terasų

lygumos (neskirstyta),

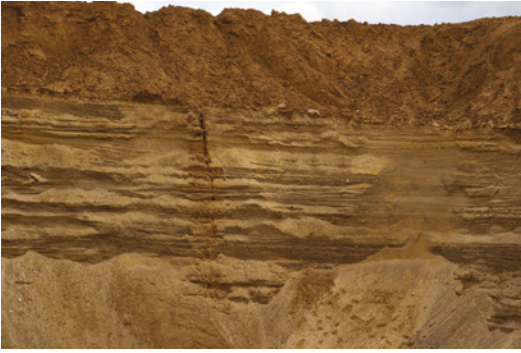
7 – salpinis slėnis.

Limnoglacialinis:

8 – priedėdininio ežero

Baltijos stadijos reljefas,

9 – vidinio ledo ir ledo pakraščio Baltijos stadijos reljefas, 10 – keimas, 11 – zvoncas, plokščiakalvė. Fliuvioglacialinis: 12 – Baltijos stadijos reljefas, 13 – Grūdės stadijos reljefas, 14 – fliuvioglacialinė terasa, 15 – zandro žiotys, 16 – delta, 17 – erozinė lyguma (ženklas parodytas pirminės genezės spalviniame fone), 18 – vidinio ledo ir ledo pakraščio Baltijos stadijos reljefas, 19 – vidinio ledo ir ledo pakraščio Grūdės stadijos reljefas, 20 – marginalinis gūbrys; 21 – fliuvioglacialinis masyvas, 22 – kalva (vidutinė ir stambi). Glacialinis: 23 – Grūdės stadijos pagrindinės morenos lyguma, 24 – Baltijos stadijos pagrindinės morenos lyguma, 25 – agraduoti moreninės lygumos plotai, 26 – Baltijos stadijos ledyno pakraščio ruožo reljefas, 27 – smėlingas ledyno pakraščio ruožo reljefas, 28 – kalvotas masyvas, 29 – žema kalva, 30 – kalva (vidutinė ir stambi), 31 – kalvagūbrio ketera, 32 – glacialinio reljefo akumuliacinis šlaitas (pakopa), 33 – glacialinio reljefo ledo kontaktinis šlaitas (pakopa). Reljefo morfometrija: 34 – plokščia lyguma, 35 – silpnai banguota lyguma, 36 – banguota lyguma, 37 – kauburiuotas reljefas, 38 – daubotas reljefas, 39 – keteruotas reljefas, 40 – smulkiai kalvotas reljefas. Kiti: 41 – paskutiniojo apledėjimo Baltijos stadijos riba, 42 – ledyno osciliacijų ribos, 43 – reljefo absoliutaus aukščio reikšmė, m; 44 – mikrorajono ribos, 45 – mikrorajono pavadinimo trumpinys, 46 – buvusio Onuškio valsčiaus riba

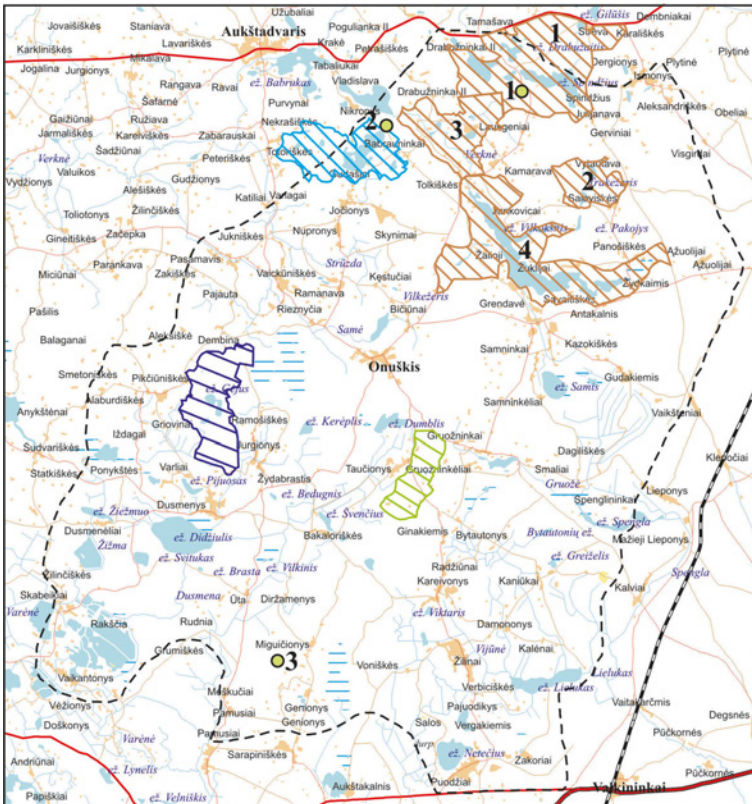
2 pav. Žiogelių stadijos kalvų vidinė sandara Sanninkų karjere

3 pav. Žiogelių stadijos aukštai iškilusios lėkštosios kalvos prie Taučionių

4 pav. Žemiau tįsančios Baltijos stadijos smulkios kalvos prie Taučionių

5 pav. Onušio apylinkių geopaveldo objektų schema.

- I – Taučionių geomorfologinis draustinis,
- II – Verniejaus hidrografinis draustinis, III – Gėjaus telmologinis draustinis,
- IV – kraštovaizdžio draustiniai (1 – Spindžiaus, 2 – Saloviškių, 3 – Verknės aukštupio, 4 – Vilkokšnio),
- V – vertingi kraštovaizdžio (geopaveldo) objektai (1 – Nikronių akmuo, 2 – raudonžemis, 3 – Kiškio akmuo)

6 pav. Iš vietinių lauko riedulių pastatytoji Onuškio bažnyčia

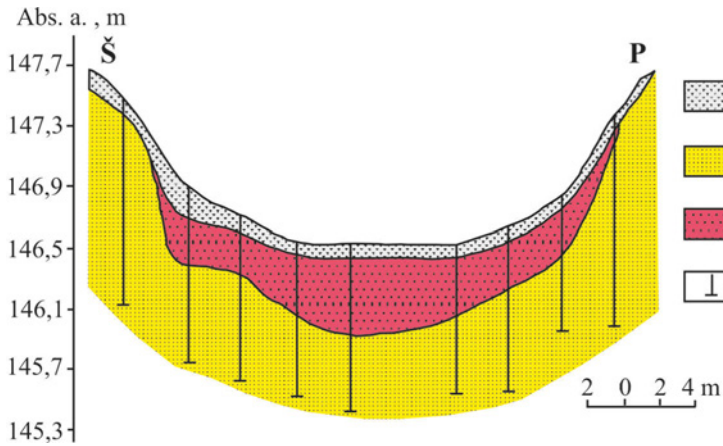
7 pav. Onuškio bažnyčios sienose galima pamatyti įdomių petrografinių tipų uolienas

8 pav. Kartais ir vienas bažnyčios mūro akmuo liudija sudėtingus uolienų formavimosi procesus

9 pav. Raudonžemio vaizdas ant miško keliuko (A) ir raudonžemis kasinio sienelėje (B)

10 pav. Lobo su raudonžemiu geologinis pjūvis.
1 – dirvožemis;
2 – smulkus šviesiai geltonas smėlis;
3 – smulkus ir smulkutis raudonasis smėlis; 4 – grėžinys

11 pav. Įprastas Nikronių akmens vaizdas

12 pav. Atkastasis Nikronių akmuo su naujaisiais abejotinais „puošybos“ elementais

Pelkinė sidabražolė

Raudonstiebė nakviša

Pelkinis žinginyš

Kalninė arnika

Pelkinis gailis

Našlaitė

Paprastoji spanguolė

*Paprastoji lūgnė
pelkiniame ežere*

*Spanguolės ir
magelaninis kiminas*

Daugiažiedis kiškiagrikis

Kiškiakopūstis

*Zofijos Sinkevičienės
nuotraukos*

Siauralapis gaurometis

Onušio šv. apaštalo Pilypo ir Jokūbo bažnyčios sakralinis paveldas. Klaudijaus Driskiaus nuotraukos

Paveikslas „Šv. Rokas“, XIX a.

Skulptūra „Šv. Jurgis“, XIX a.

Žemaičių Kalvarijos stebuklingo Dievo Motinos su Kūdikiu paveikslu kopija didžiajame altoriuje, XX a. vid.

Paveikslas „Švč. Mergelė Marija“

Skulptūra „Angeliukas“, XVII a.

Šv. Kryžiaus relikvijorius, XIX a.

Dusmenų šv. apaštalu Simono ir Judo Tado bažnyčios sakralinis paveldas
Klaudijaus Driskiaus nuotraukos

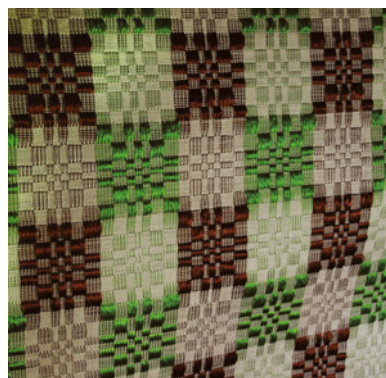
Paveikslas „Pieta“ („Švč. Mergelė Marija Sopulingoji“), XVIII a. II p.–XIX a. I p.

Paveikslas „Šv. Juozapas“, XIX a.

Paveikslas „Šv. Ona“, XIX a.

Paveikslas „Šv. Jurgis“, XIX a. pab.–XX a. pr.

Zofija Vaičiulionienė
iš Smalių rodo sesers
Vladislavos
Andriulionienės
(Dambrauskaitės) austą
lovatiesę. 2016 m.
K. Driskiaus nuotr.

Dešimtanytės lovatiesės
fragmentas (šilkas
ir medvilnė). Audė
Leonora Pačkauskienė.
Bakaloriškės,
2010 06 12, Auksės
Noreikaitės nuotr.

Rinktinė lovatiesė
(šilkas ir medvilnė).
Audė Antanina
Šarkienė. Žiliniai,
2010 06 11,
A. Noreikaitės nuotr.

Rinktinė lovatiesė
(šilkas ir medvilnė).
Audė Adelė
Pačkauskienė.
Dusmenys,
2010 06 13,
A. Noreikaitės nuotr.

English summaries of the papers approved
by the “Lietuvos valsčiai” Monograph Series
Lithuanian Local Researches Commission
for Scientific Works

The earth subsurface setup and its development in
Onuškis area

Aleksandras Šliaupa, Valentinas Baltrūnas, Bronislavas Karmāza

Nature Research Centre

Quite a lot of information about the land subsurface setup in the area of the former Onuškis Valsčius (a rural district) and nearby environs had been collected in 1961–1963 by means of geological mapping on a scale of 1:200 000 and studying the borehole drilled at Taučionys Village across the whole sedimentary cover as deep as the crystalline basement. Moreover, rich data about the upper part of the sedimentary cover in this area had been obtained in 1975–1983 by geological mapping on a scale of 1:50 000. The crystalline basement of our planet in the area of Onuškis lies at the depth of 606 m; it is formed of amphibolites originated from primary basalts and diabases. The basement is overlain by sedimentary cover consisting of layers formed during the periods of Vendian, Cambrian, Ordovician, Silurian, Devonian, Permian, Triassic, Jurassic, Cretaceous and Quaternary. This determined a great variety of rocks in the geological section of the area. The setup of the sedimentary cover was formed under the conditions of two large tectonically active structures of the subsurface in Lithuania, i.e., the Baltic Syncline and the Mazurian–Belarussian Antecline, with the Onuškis area being in the contact zone of these structures. During the recent geological period, the blocks of the Earth crust experience movements along the active faults. Nowadays, the practical demands of humans are satisfied by the minerals from the near-surface lying Quaternary layer ranging from 60 to 207 m in thickness. The water-bearing sand and gravel beds lying between the glacier-deposited till loam beds are good groundwater traps used for production of drinking water using artesian wells. Shallow lying sand, cobble, pebble-containing sand and gravel are explored in detail in three deposits of the area.

Nature Research Centre, Institute of Geology and Geography, Akademijos
St. 2, 08412 Vilnius, Phone +3705 2104700, baltrunas@geo.lt

The earth surface setup, palaeogeography and geoheritage in Onuškis area

Valentinas Baltrūnas, Bronislavas Karmaza, Violeta Pukelytė

Nature Research Centre

The land surface in the area of the former Onuškis *Valsčius* (a rural district) is notable for great variety in its geology and geomorphology, due to complicated palaeogeographical evolution of the Dzūkija Upland. The geological setup of the area and its geomorphology is related to the Baltic (Pomeranian) stages and Žiogeliai (Frankfurt) glacial retreat stages of the Last (Nemunas) glaciation.

New data of the area studies enabled to define peculiar geological and geomorphological complexes (micro-regions) notable for specific geological setup and composition, hydrogeological, hydrological and geomorphological features. This caused also the spread of forests and location of bogs in the area, the potentials for agrarian expansion, urbanisation and mining, as well as a distinction of its landscapes. Small marginal areas of plain micro-regions (Rūdiškės–Senieji (Old) Trakai and Paluknys–Lieponiai) have been distinguished and described. The micro-regions of Žiliniai and Vilkokšnis–Tolkiškės formed by the earlier stage (Žiogeliai) of the Last (Nemunas) glaciation and those of Onuškis–Dusmenys, Alaburdiškės–Pivašiūnai on the Dzūkija Upland left by the later stage (Baltic) of the glacier as well as a small margin of the Stakliškės micro-region have been also dealt.

Now the area of Onuškis has only one valid geological nature monument, i.e., Nikronys Mythological Stone, there are also four landscape reserves and three more reserves: geomorphological, hydrographical and telmatological. From petrological and palaeogeographical viewpoints, the houses built of boulders, including the Onuškis Church, are interesting for onlookers; there are also some attraction sites, such as bog iron ore production and moulding places including the Dusmenys Estate foundry in the nearby village of Rudnia.

Nature Research Centre, Institute of Geology and Geography, Akademijos St. 2, 08412 Vilnius, Phone +3705 2104700, baltrunas@geo.lt

The vegetation in Onuškis area

Zofija Sinkevičienė

Nature Research Centre

The data on vegetation studies carried out in the environs of Onuškis in 2010–2012 are presented. In the research area, most natural vegetation of mire complexes dominated by the communities of bogs (*Ledo-Pinetum sylvestris*, *Sphagnetum magellanicum*), transitional mires (*Caricetum lasiocaropae*), quaking bogs (*Rhynchosporium albae Caricetum limosae*), wet pine and deciduous forests (*Vaccinio uliginosi-Pinetum sylvestris*, *Carici elongatae-Alnetum glutinosae*) and terrestrial pine (*Peucedano-Pinetum sylvestris*) and mixed forests (*Quercus-Piceetum sylvestris*) on mire

islands was found. Other terrestrial forests have been intensively exploited or cleaned of tumbled down trees after storm in 2010. Poor vegetation of fens and grasslands was presented by small fragments communities of sedges (*Caricetum vesicariae*, *Caricetum vulpinae*, *Caricetum rostratae*), rushes (*Scirpetum sylvatici*, *Juncetum effusi*) and mat-grasses (*Calluno-Nardetum strictae*). These types of vegetation were most affected by the land reclamation.

Nine habitat types of European importance in the investigated territory were inventoried: natural dystrophic lakes, active raised bogs, degraded raised bogs, transitional mires and quaking bogs, Fennoscandian herb-rich forests with *Picea abies*, coniferous forests on, or connected to, glaciofluvial eskers, Fennoscandian deciduous swamp woods, bog woodland, Central European lichen Scots pine forests.

In the study area, seven red-listed species were recorded: *Arnica montana*, *Dactylorhiza traunsteineri?*, *Huperzia selago*, *Nuphar pumilum*, *Pulsatilla patens*, *Peplis portula*, *Salix myrtilloides*. Four species (*Coeloglossum viride*, *Hammarbya paludosa*, *Orchis morio*, *Salix lapponum*) were not found or overlooked in previously known locations.

Nature Research Centre, Institute of Botany, Žaliųjų Ežerų St. 49,
08406 Vilnius, Phone +3705 2697066, zofija.sinkeviciene@botanika.lt

Archaeological monuments in Onuškis area

Manvydas Vitkūnas

The General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania

The paper deals with the archaeological heritage in the area of Onuškis (former Onuškis Valsčius or rural district, covering now a part of Trakai, Varėna and Alytus districts) and the attempt have been made to reconstruct the development of this land during prehistorical, medieval and Early Modern periods.

The archaeological heritage of Stone Age and Early metal period in the area of Onuškis is not rich. The sporadic archaeological finds available allow to say that the area had been inhabited already during the Mesolithic period (8000–4000 BC).

Up to now, not a single archaeological monument of the Early Iron Age (1st-4th c.) had been investigated in the area of Onuškis, moreover, there are no sporadic finds of this period there. According to the external signs, the mounds of Mirgeliai, Nupronys and Žuklijai II might be attributed to the start of the 1st millennium. It looks like that number of settlements and burial sites in the area studied started to grow from the middle of the 1st millennium. The most abundant group of archaeological monuments in the area of Onuškis comprises the barrows of the Middle and Late Iron Age. The Pamusiai barrow is up to now the best-explored archaeological site in this area. The cremation graves dated as of the 5th-10th centuries found there are typical of the burial monuments of a Lithuanian tribe. Moreover, the written sources show that Yotvingian settlements and graves of Iron Age and Medieval times could be south of Lake Vilkokšnis in the environs of Grendavė and Gudakiemis.

The archaeological heritage of Medieval and Early Modern periods in the area of Onuškis is underinvestigated. Only small-scale archaeological investigations had been performed at the site of Dusmenys estate and old cemetery of Miciūnai. Several coin hoards have been also found. Two hoards contained coins produced in the 16th century in the Lithuanian Grand Principality and neighbouring lands.

In the area of Onuškis, there are several mythological and sacred sites mentioned in folk stories and legends of sacred significance for local people during long ages.

Deeper investigation of the development of the Onuškis area, as based on archaeological data, would be possible only after more comprehensive studies are done.

The General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania, Šilo St. 5A,
10322 Vilnius, Phone +3705 2103635, manvydas.vitkunas@gmail.com

The architecture of sacral and parish buildings in Onuškis *Valsčius*

Marija Rupeikienė, Antanas Rupeika

The following sites where sacral buildings stand or had stood have been investigated: Onuškis, Dusmenys, Panošiškės, Vytautava, Žiliniai and Žydkaimis.

Onuškis has the Catholic church with a belfry, church yard fence with the sites of chapels of the Way of Cross and three gates, as well as two parsonages and an almshouse; while the wooden synagogue has rotted away. The compound of church buildings is in the central part of the town. The existing *church* had been built in 1823–1829. Its exterior witnesses modest architecture traits of classicism and folk romanticism. The fence of the church-yard is with uprights, i.e., sites of the Way of Cross stations, the wide and narrow gates going well with the architecture of the church. The *belfry* of laconic ethnical architectural forms stands away of the fence. *Parsonage homestead* consists of two buildings (parson's house and olden brick-built parsonage) and two outhouses; the buildings are sited in regular order and make a semi-closed yard. *The parsonage* built of red and yellow bricks is a two-storey building. *The almshouse* of laconic architecture stands in front of the church.

The Dusmenys Catholic Church compound consists of the church with a belfry and makeshift parsonage. Beside this compound there is the parsonage and outhouses; an almshouse had been on the opposite side of the street. The *Dusmenys church* is of simple folk classicism forms; its interior is miscellaneous with eclectic elements. The *belfry* is of laconic forms and traditional architecture. The *makeshift parsonage* is of simple architecture; its windows are mainly widened. Of the former *olden wooden parsonage*, its shape, roof form, wooden open porch of portico style and wooden under-roof cornice have remained.

In *Vytautava* there is a church and a parsonage with an outhouse on both sides of the street cutting the village, between the churchyard and the cemetery.

The *church* is of laconic forms, simple architecture reflecting the stylistics of the inter-war period. The *parsonage* is of traditional architecture, but very untended.

In Žilina there is a church, a parsonage homestead and an almshouse (olden parsonage) standing a bit away. The architecture of the *church* is not integral. The forms of the main facade reflect laconic inter-war stylistics; the shape of windows on the side facades and interior decor elements are more typical of that of historicism period. The *makeshift parsonage* is of forms typical of ethnic architecture. The *existing parsonage* is of laconic architecture. The architecture of the *almshouse* had been original, with elements of ethnic and stylish architecture decors; after the repair works done, the building lost its authenticity.

The *Chapel of Panošiškės* is set out in the former culture house. Its purpose is seen from a trapezium-shaped pedestal built above the roof ridge with openwork cross.

In Žydkaimis there was a wooden *synagogue*. In 2015, near the synagogue, there was a little wooden house. The building is very untended. A rabbi is supposed to have lived there.

bulakaite@gmail.com

A punitive action against Onuškis *Valsčius* people accused of collaboration with the Soviets

Andrius Tumavičius

The Genocide and Resistance Research Centre of Lithuania

The paper deals with the revenge action organised in response to the deportations in July of 1945; the action during the night from August 4 to August 5 had been performed by partisans in the nearby districts of Onuškis (Trakai County) and Daugai (Alytus County). During this operation, dozens of people had been put to death.

The deportation of Lithuanian people on July 17, 1945 and the attitude of partisans towards those complicit are also discussed. The details of punitive operations about their preparation and execution are described. The squads of partisans, which dealt with these operations, are determined and some partisans involved are identified. It is revealed that there were 20 families affected by the punitive actions and 34 persons put to death.

The Genocide and Resistance Research Centre of Lithuania,
Gedimino Ave. 40/1, 01110 Vilnius, Phone +3705 2661522,
andrius.tumavicius@genocid.lt

The wedding rituals in the area of Dusmenys in mid-20th century

Irma Šidiškienė

The Lithuanian Institute of History

The present paper is based on the ethnographic material collected by Lina Balčiūtė (now Būgienė) in 1988–1989, during the expedition organised by the Ramuva Ethnography Club of Vilnius University. The material obtained enabled to make an attempt to disclose the wedding rituals and traditions of Lithuanians in mid-20th century with both archaic and new elements of rituals fixed. A course of wedding ceremonies has been established; the summarised and folklore material stored in inventories has been presented. The specific elements of wedding rituals and traditions are compared to those in other areas (mainly Dzūkija). The mid-20th century wedding rituals and traditions in a small area of Dusmenys–Naujieji Valkininkai–Babriškės showed, that this area did not make an exclusive unit in Dzūkioja region. According to the old elements of traditional rituals, the area studied belongs to a larger zone of the eastern part of the region, while the new elements had spread in all Lithuania, including the environs of Dusmenys.

The Lithuanian Institute of History, Kražių St. 5, 01108 Vilnius,
Phone +3705 2629410, irma.sidiskiene@istorija.lt

A sketch of Onuškis subdialect

Asta Leskauskaitė

Institute of the Lithuanian Language

The subdialect of former Onuškis *Valsčius* is attributed to the South Aukštaitians. From the ethnographic viewpoint, it belongs to the multilingual part of Dzūkija, where people do not have clear regional self-awareness. The present paper deals with the main phonetic and other features of the subdialect as well as the dialectal attitudes at the beginning of the 21st century. Undoubtedly, the use of Onuškis subdialect depends on the mechanism of code changes (diglossia, bilingualism and/or multilingualism), which is determined by the prestige and the latter one by social relations. People of older generation have preserved the traditional features rather well, i.e., they narrow nasal vowels *a*, *e*, voice affricates *c*, *ʒ*, some old flexions of nominatives and syntactic constructions etc. The middle and younger generations give priority to semi-dialect or non-dialect language.

Institute of the Lithuanian Language, P. Vileišio St. 5, 10308 Vilnius,
Phone +3705 2637861, astal@ktl.mii.lt

The hydronyms in Onuškis area

Laimutis Bilkis

Institute of the Lithuanian Language

In total, 120 hydronyms had been registered in Onuškis *Valsčius* (a rural district) in 1935–1938, i.e., the names of 95 lakes or their parts, 25 rivers, sources, runnels or their parts.

According to the name origin, the names of Indo-European, Baltic and Lithuanian layer, as well as non-Lithuanian (Slavonic) or uncertain origin should be distinguished. The name of Lake *Anýkštis* can be attributed to the Indo-European layer. Even 18 hydronyms belong to the Baltic layer: *Dusià, Dusmenà, Gaidinè, Gaidinis, Galvòžeris, Gėjus, Gruožè, Gruožys, Gruožis, Lieluka, Lielukas, Sòlius, Sòlis, Solys, Spenglà, Staginis, Steginis* and *Svitukas*. Major part of hydronyms can be sufficiently explained by Lithuanian language data. Three hydronyms have been found to be formed of the Slavonic words. The analysis of origin shows that the overall majority of hydronyms are authentic and formed on the soil of Baltic and Lithuanian languages. Such hydronyms as *Sòlius, Sòlis, Solys* and *Svitukas* due to their origin and phonetic peculiarities, can be relics of the Prussian and Yotvingian languages now extinct. Moreover, new hypotheses of the origin of hydronyms *Bildiškis, Drabužis, Graužinė, Graužinka, Gruožè, Gruožys, Gruožis, Samavà, Sāmè, Sāmis, Sòlius, Sòlis, Solys, Staginis, Steginis, Šermis, Urmis* and *Verniejus* have been proposed about their possible relation to the common words.

According to word formation, the hydronyms can be primary, i.e., coinciding with basic words, or secondary, i.e., formed by applying additional means. According to the type of formation the suffix type of hydronyms prevail, making 50 ones, or 42.8 per cent of all the hydronyms of obvious formation. Then, according to their frequency, follow primary hydronyms (22 derivatives, or 18.8 per cent); ending derivatives (18 ones, or 15.4 per cent); composite (16 ones, or 13.7 per cent), compound (8 hydronyms, or 6.9 per cent), and prefix derivatives (3 words, or 2.6 per cent). The trends in formation of Onuškis *Valsčius* hydronyms are similar to those in other areas of Lithuania, i.e., the prefix derivatives prevail, but compound derivatives in Onuškis are met significantly rarer, while primary and ending derivatives are much more numerous than in other areas.

There is very different semantics of hydronyms or motivation of their formation, but the motives met more often can be distinguished. The most names express the peculiarities of the site, dependence and channel direction, type of banks and size. In rarer cases, the hydronym semantics or motivation can be related to the names of animals (mainly fishes or wolf) as well as water colour, odour, temperature, and bottom features. There were rare cases of motivation to appear hydronyms expressing water surface or stream peculiarities or mythological reasons, and direct relation or common names of water bodies. The least frequencies of hydronyms (one for each case) were found to be metaphoric, related to plant names or expressing water body purpose.

Santrumpos ir sutrumpinimai

- AB – akcinė bendrovė
AG – arklio galia
ALF – Atviros Lietuvos fondas
ASI – Architektūros ir statybos institutas
AT – Aukščiausioji Taryba
ATL – Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje (knyga)
BK – baudžiamasis kodeksas
BPDG – būk pasiruošęs darbui ir gynybai (sporto normatyvai)
BPF – Būsimojo pedagogo fakultetas
BS – Bendrasis skyrius
CD – kompaktinė plokštelė
CK – Centro komitetas
ELTA – Lietuvos telegramų agentūra
ES – Europos Sąjunga
FTMC – Fizinių ir technologijos mokslų centras
GPU – Valstybės politinė valdyba (SSRS)
GST – geolingvistiniai ir sociologiniai tyrimai
INRI – Jėzaus monograma
JAV – Jungtinės Amerikos Valstijos
J.E. – Jo Eminencija
JŪR – Jaunųjų ūkininkų ratelis
KAA – Kauno apskrities archyvas
KAM – Krašto apsaugos ministerija
KC – kultūros centras
K. g. – Kauno gubernija
KGB – SSRS valstybės saugumo komitetas
KPC – Kultūros paveldo centras
KP – Komunistų partija
KP CK – Komunistų partijos centro komitetas
KPI – Kauno politechnikos institutas
KTU – Kauno technologijos universitetas
KTU ASIA – Kauno technologijų universiteto Architektūros ir statybos instituto archyvas
KU – Klaipėdos universitetas
KVKA – Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvas
LAA – Lietuvos TSR archeologijos atlasas
LAF – Lietuvių aktyvistų frontas
LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas
LDK – Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė
LDP – Lietuvos demokratų partija
LF – Lietuvių frontas
LGGRTC – Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras
LHEŽ – Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas
LYA – Lietuvos ypatingasis archyvas
LIBIS – Lietuvos integralios bibliotekų informacijos sistemos (suvestinis katalogas)
LIES – Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus archyvas
LII BR Lietuvos istorijos instituto bibliotekos rankraštynas
LII EF – Lietuvos istorijos instituto etnografijos fondas
LIIR – Lietuvos istorijos instituto rankraštynas
L.J.S. – Lietuvos jaunimo sąjunga
LKA – Lietuvių kalbos atlasas
LKAR – Lietuvos liaudies kultūros centro Liaudies kūrybos archyvo rankraštis
LKBK – Lietuvos katalikų bažnyčios kronika
LKP(b) – Lietuvos komunistų partija (bolševikų)
LKP CK – Lietuvos komunistų partijos centro komitetas
LKT – Lietuvių kalbos tarmės, Liaudies komisarių taryba
LKŽ – Lietuvių kalbos žodynas
LLA – Lietuvos laisvės armija
LLD – Lietuvių liaudies dainynas
LLDK – Lietuvių liaudies dainų katalogas
LLMA – Lietuvos literatūros ir meno archyvas
LLKS – Lietuvos laisvės kovos sąjūdis
LLTI – Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
LLV – Lietuvos laikinųjų vyriausybė; Lenkijos–Lietuvos Valstybė
LM – Lietuvos Metrika
LMA – Lietuvos mokslų akademija
LMKJ – Lietuvos mokytojų kvalifikacijos institutas
LMTA – Lietuvos muzikos ir teatro akademija
LNM – Lietuvos nacionalinis muziejus
LNMMB RKR – Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius
LPJŠ – Lietuvos partizaninio judėjimo štabas
LPTK – Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas
LR – Lietuvos Respublika
LRT – Lietuvos radijas ir televizija
LSDP – Lietuvos socialdemokratų partija
LSKF – Lietuvos svarsčių kilnojimo federacija
LS(T)SR – Lietuvos Sovietų (Tarybų) Socialistinė Respublika
LŠS – Lietuvos šaulių sąjunga
LTR – Lietuvių tautosakos rankraštynas
LTRF – Lietuvių tautosakos rankraštyno fonoteka
LPS Lietuvos partizanų sąjunga; Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis
L.T.S. – Lietuvos tautininkų sąjunga
LUP – Lietuvos urbanistikos paminklai
LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas
LVR – Lietuvos vietinė rinktinė
LŽŪA – Lietuvos žemės ūkio akademija
LŽŪU – Lietuvos žemės ūkio universitetas
MA – Mokslų akademija
MAB RS – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius
MADA – Lietuvos Mokslų akademijos darbai, serija A
MGB – SSRS valstybės saugumo ministerija
MMT – Mokslinė metodinė taryba
MN – absoliutus aukštis nuo jūros lygio
MSV – Melioracijos statybos valdyba
MT – Ministrų Taryba
MTI – mokslinių tyrimų institutas
MTP – mokyklų tobulinimo programa
MTS – mašinų ir traktorių stotis
MVD – SSRS vidaus reikalų ministerija

NKGB – SSRS valstybės saugumo liaudies komisariatas
 NKVD – SSRS vidaus reikalų liaudies komisariatas
 NMKČDM – Nacionalinis Mikalojaus Konstantino Čiurlionio dailės muziejus
 OBA – Onušio bažnyčios archyvas
 OLP – atskiras lagerio punktas
 ORS – darbininkų aprūpinimo skyrius
 OSN – Panemunių šaulių organizacija
 PDG – pasiruošęs darbui ir gynybai (sporto normatyvai)
 POW – lenkų karinė organizacija
 PS – politinis skyrius
 RBAR – Ritos Balkutės asmeninis archyvas
 RKB – Romos katalikų bažnyčia
 RSFSR – Rusijos Sovietų Federacinė Socialistinė Respublika
 SA – senieji aktai
 SKD – smulkaus kredito draugija
 SS – apsaugos rinktinė, sukarinta nacistinės Vokietijos organizacija
 SSKP – Sovietų Sąjungos komunistų partija
 SSRS – Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjunga
 ŠLK – Švietimo liaudies komisariatas
 Š.S. – Šaulių sąjunga
 ŠVS – Šiaurės vakarų skyrius
 TBA – tarpbibliotekinis abonementas
 TLDP – Tautiškoji lietuvių demokratų partija
 TSKP CK – Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komitetas
 TSRS – Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjunga
 TV – televizija
 UAB – uždaroji akcinė bendrovė

UDK – universalioji dešimtainė klasifikacija
 VAK – Valstybės archeologijos komisija
 VDA – Vilniaus dailės akademija
 VDKM – Vytauto Didžiojo karo muziejus
 V.D.M. – Vytauto Didžiojo metai
 VDU – Vytauto Didžiojo universitetas
 VET – Vilniaus elektros tinklai
 VGTU – Vilniaus Gedimino technikos universitetas
 VIPT – viešasis interneto prieigos taškas
 VKP(b) – Visasąjunginė komunistų partija (bolševikų)
 VLIK – Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas
 VLSD – Vilniaus lietuvių savišalpos draugija
 VOJO – visuomeninė Onušio jaunimo organizacija
 VOOB – visuomeninė organizacija „Onušio bendruomenė“
 VPI – Vilniaus pedagoginis institutas
 VPU – Vilniaus pedagoginis universitetas
 VR – vietinė rinktinė
 VRM – Vidaus reikalų ministerija
 Vši – viešoji įstaiga
 VU – Vilniaus universitetas
 VUBR(S) – Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius
 VVDI – Vilniaus valstybinis dailės institutas
 VVPI – Vilniaus valstybinis pedagoginis institutas
 VVS (V.V.S.) – Vilniui vaduoti sąjunga
 VŽF – Valstybinis žemės fondas
 ŽŪB – žemės ūkio bendrovė; žemės ūkio bankas
 ŽŪK – žemės ūkio komisija
 ŽŪKD – žemės ūkio kredito draugija
 ŽŪM – žemės ūkio ministerija
 ŽŽŪM – žemesnioji žemės ūkio mokykla

a – aras
 a. – amžius; aikštė
 a. a. – amžiną atilsį
 adm. – administracija, administracinis
 agr. – agronomas
 akad. – akademija
 al. – alėja
 ap. – aprašas
 apyl. – apylinkė
 apyg. – apygarda
 apskr. – apskritis
 archit. – architektas (-ė)
 asm. – asmeninis
 ats. – atsakingasis
 aukšt. – aukštuma
 aut. – autorius
 b. – byla
 bal. – balandis (mėnuo)
 bibliogr. – bibliografija
 birž. – birželis (mėnuo)
 b-ka – biblioteka
 brėž. – brėžinys
 brus. – baltarusių (kalba)
 buv. – buvęs
 b-vė – bendrovė
 b. ž. – bendrinis žodis

bžn. – bažnyčia, bažnytinis
 bžnk. – bažnytkaimis
 cm – centimetras
 cnt – centneris
 d. – diena; dalis; duktė
 dab. – dabartinis
 dail. – dailiminkas
 dėst. – dėstytojas
 dgs. – daugiskaita
 d-ja – draugija
 doc. – docentas
 dok. – dokumentas
 dr. – daktaras (mokslų)
 drg. – draugas (kreipimasis)
 dš. – dešinysis (intakas)
 dv. – dvaras
 egz. – egzempliorius
 eil. – eilėraštis; eilutė
 eil. Nr. – eilės numeris
 eksp. – ekspedicija
 el. – elektroninis
 etc. – (lot. et cetera – ir kita, ir taip toliau)
 ež. – ežeras
 f. – fondas
 fak. – fakultetas
 fotogr. – fotografas; fotografavo

- g – gramas
 g. – gatvė; giminė (gram.)
 geg. – gegužė (mėnuo)
 gerb. – gerbiamasis, gerbiamas
 gim. – gimęs (-usi)
 gimn., g-ja – gimnazija
 gyv. – gyvenantis
 glž. st. – geležinkelio stotis
 gram. – gramatika, gramatikos
 gub. – gubernija
 h – aukštis
 ha – hektaras
 habil. dr. – habilituotas daktaras (mokslo laipsnis)
 hibr. – hibridas
 ibidem (ibid) – lot. ten pat (nurodant citatų šaltinius)
 iliustr. – iliustruotas
 inst. – institutas
 int. – intakas
 inž. – inžinierius, inžinerinis
 išl. – išleista
 išsp. – išspausdinta
 k. – kaimas; kalba
 kan. – kanauninkas
 kand. – kandidatas
 kg – kilogramas
 k-ja – komisija
 kl. – klasė
 kln. – kalnas
 klv. – kalva
 km – kilometras
 kn. – knyga
 kol. – kolūkis
 Kor. – laiškas korintiečiams
 kp – kapeika
 kr. – kraštas
 kt. – kita; kiti
 k-tas – komitetas
 ktm – kietmetris
 kun. – kunigas
 kv. m – kvadratinis metras
 l, L – litras
 l. – lapas (popieriaus); laipsnis; literatūra
 laikr. – laikraštis
 lapkr. – lapkritis (mėnuo)
 leid. – leidinys, leidimas, leidėjas
 lenk. – lenkų
 lent. – lentelė
 liet. – lietuvių, lietuviškai
 lit. – literatūra
 l-kla – leidykla
 lot. – lotynų (kalba)
 Lt – litas
 ltn. – leitenantas
 m – metras
 m. – metai; miręs; mokslų (prie mokslų laipsnio);
 moteriškoji giminė (gramatika)
 m. dr. – mokslų daktaras
 mėn. – mėnuo
 min. – minėtas (straipsnis)
 m-ja – ministerija
 mjr. – majoras
 m. kand. – mokslų kandidatas
 m-kla – mokykla
 mm – milimetras
 mln. – milijonas
 m. m. – mokslo metai
 mok. – mokinys
 mokyт. – mokytojas
 moksl. – mokslinis, mokslo
 mst. – miestas
 mstl. – miestelis
 mšk. – miškas
 mškl. – miškėlis
 m. ū. – miškų ūkis
 neg. nr. – negatyvo numeris
 Nr., nr. – numeris
 nuotr. – nuotrauka
 org. – organizacija, organizacinis
 orig. – originalas, originalus
 p. – puslapis; ponas, ponija, panelė
 P – pietūs
 pab. – pabaiga
 pagr. – pagrindinis
 pan. – panašiai
 par. – parapija
 past. – pastatyta, pastaba
 pav. – paveikslas (ilustracija); pavietas (apskritis)
 ped. – pedagoginis, pedagogas
 ph – vandens potencialas
 pieš. – piešinys
 pil. – pilietis
 piliav. – piliavietė
 pirm. – pirmininkas
 pkp. – pilkapynas
 plg. – palygink
 plk. – pulkininkas; pelkė
 plkl. – piliakalnis
 plv. – palivarkas
 po Kr. – po Kristaus
 pr. – pradžia; prospektas; prieš; prūsų
 PR – pietryčiai
 prad. – pradinis, pradžios
 pr. Kr. – prieš Kristų
 pr. m. e. – prieš mūsų erą
 proc. – procentas
 prof. – profesorius
 prvd. – pravardė
 pv. – pieva
 PV – pietvakariai
 pvd. – pavardė
 pvz. – pavyzdžiui
 r. – rajonas
 R – rytai
 rb – rublis
 red. – redaktorius, redakcinis
 reprod. – reprodukcija
 resp. – respublika
 rezist. – rezistentas, rezistencinis
 rež. – režisierius
 rink. – rinkinys
 rst. – raistas

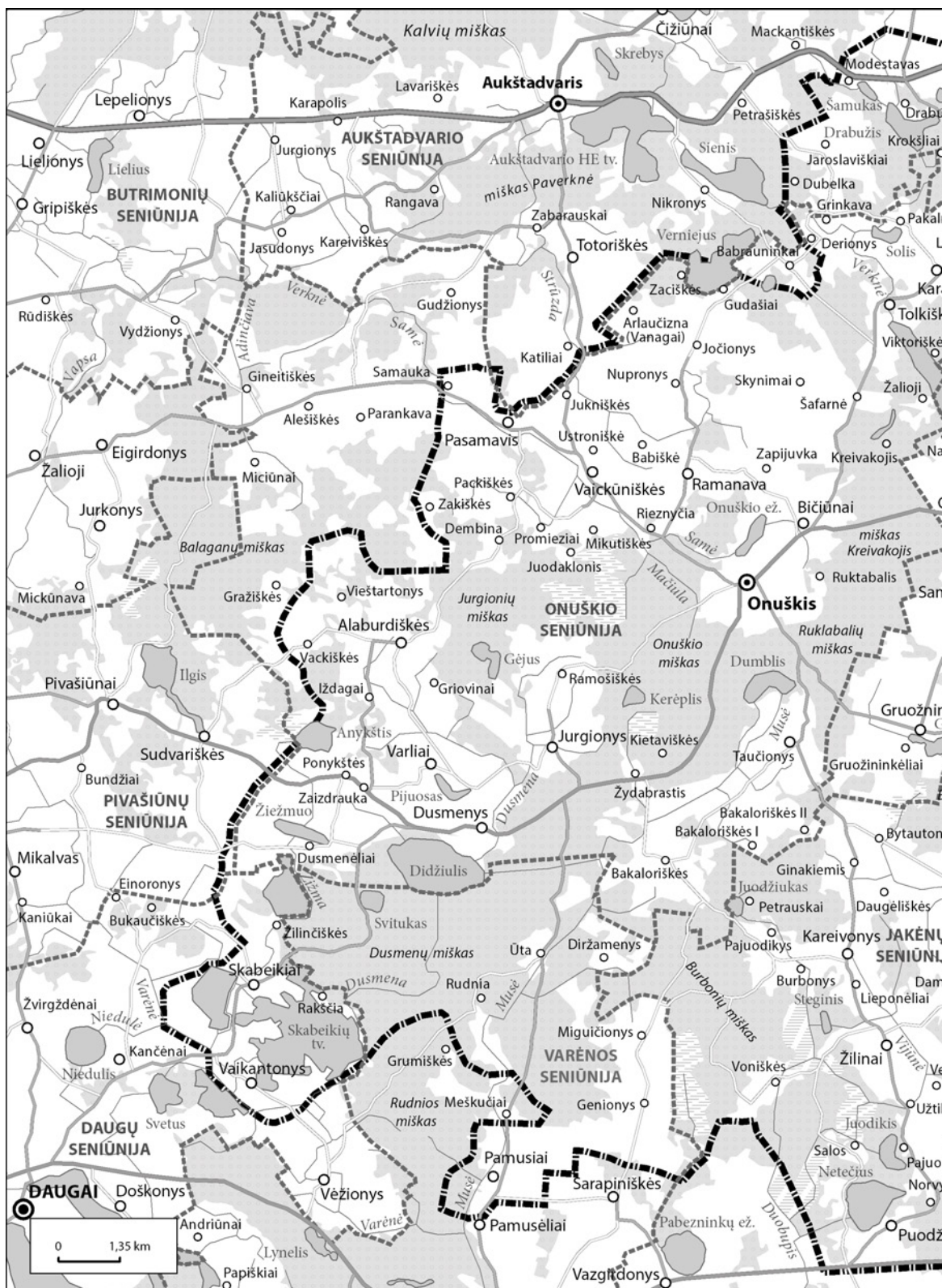
<i>rugpj.</i> – rugpjūtis (mėnuo)	<i>t. y.</i> – tai yra
<i>rugs.</i> – rugsėjis (mėnuo)	<i>t. p.</i> – taip pat
<i>rus.</i> – rusų (kalba)	<i>t. t.</i> – taip toliau
<i>s</i> – sekundė	<i>tūkst.</i> – tūkstantis
<i>s.</i> – sūnus; sala; sieksnis	<i>tv.</i> – tvenkinys
<i>sav.</i> – savaitė	<i>ukr.</i> – ukrainiečių (kalba)
<i>saviv.</i> – savivaldybė	<i>up.</i> – upė
<i>sen.</i> – seniūnas; seniūnija; senasis, senovinis	<i>upl.</i> – upelis
<i>s-ga</i> – sąjunga	<i>u-tas</i> – universitetas
<i>sk.</i> – skyrius	<i>v.</i> – vardas; vyriškoji giminė (gramatika)
<i>sl.</i> – slavų	<i>V</i> – vakarai
<i>slap., slapyv.</i> – slapyvardis	<i>vad.</i> – vadovas; vadinamasis
<i>soc.</i> – socialinis	<i>val.</i> – valanda
<i>sov.</i> – sovietų; sovietinis	<i>vas.</i> – vasaris (mėnuo)
<i>sp.</i> – spauda; spaustuė	<i>v-ba</i> – valdyba
<i>splv.</i> – spalvotas, -a	<i>veik.</i> – veikalas
<i>spec.</i> – specialus; specialybė, specialistas	<i>vid.</i> – vidurinė (mokykla); vidurinis (išsilavinimas)
<i>sr.</i> – sritis	<i>vyr.</i> – vyriausias, vyriausiasis
<i>str.</i> – straipsnis	<i>vyresn.</i> – vyresnysis
<i>sud.</i> – sudarė; sudarytojas	<i>vysk.</i> – vyskupas; vyskupija
<i>š.</i> – šalis	<i>vls. (vlsč.)</i> – valsčius
<i>Š</i> – šiaurė	<i>vlst.</i> – valstybė
<i>Š.</i> – šaltinis (informacijos)	<i>vnk.</i> – vienkiemis
<i>š. m.</i> – šių metų	<i>vns.</i> – viensėdis
<i>šnek.</i> – šnekamosios (kalbos)	<i>vnt.</i> – vienetas, vienetų
<i>ŠR</i> – šiaurės rytai	<i>vok.</i> – vokiečių (kalba)
<i>šv.</i> – šventas	<i>vtv.</i> – vietovardis
<i>ŠV</i> – šiaurės vakarai	<i>žml.</i> – žemėlapis
<i>Švč.</i> – Švenčiausiasis, -ioji	<i>žr.</i> – žiūrėk
<i>t</i> – tona	<i>ž. ū.</i> – žemės ūkis
<i>t.</i> – tomas	<i>žurn.</i> – žurnalas
<i>tech.</i> – technikos	

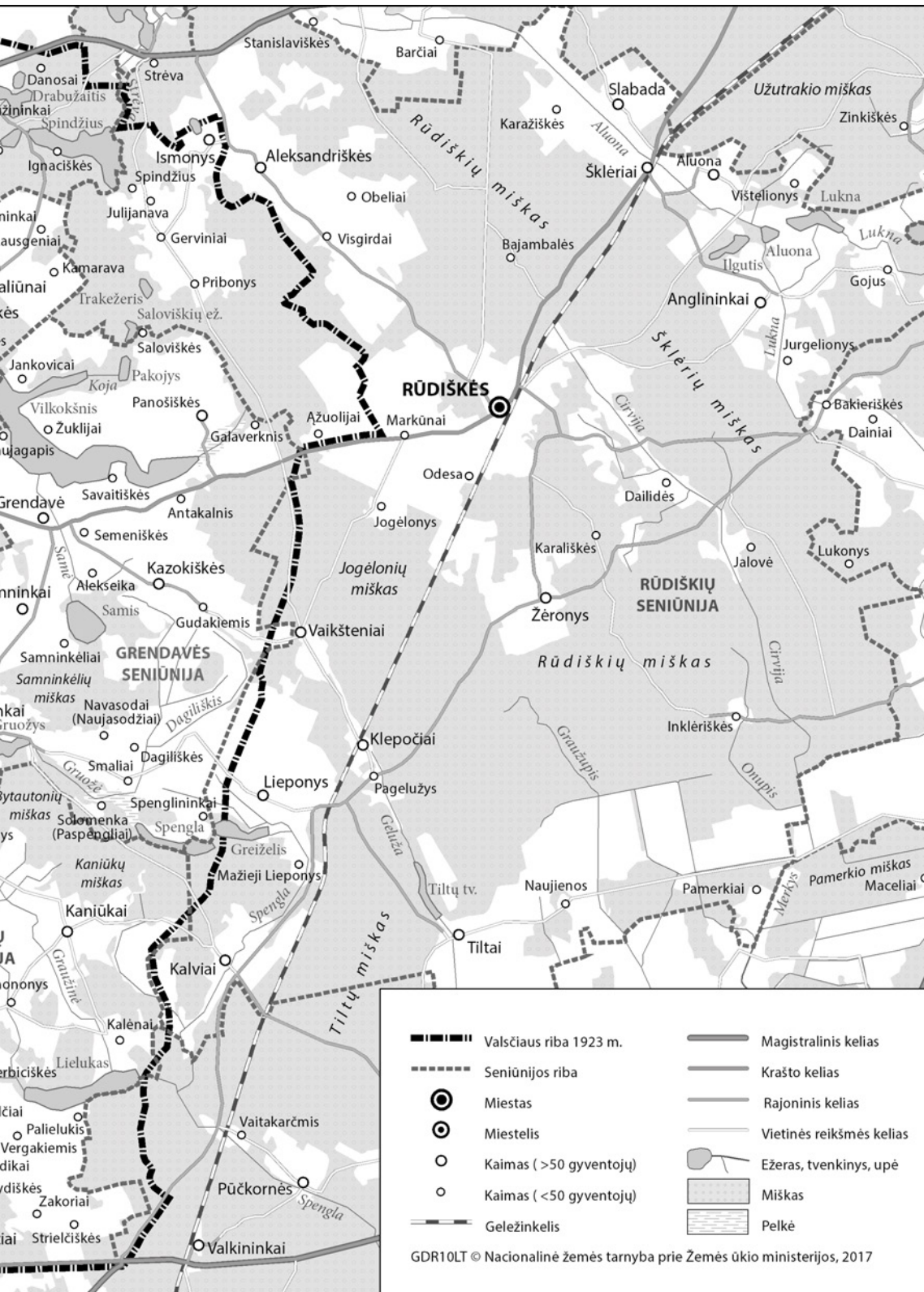
Buvusio Onuškių valsčiaus demografinis žemėlapis (pagal 1923 m. Lietuvos gyventojų surašymo duomenis). Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“ kartografe Aira Dubikaltienė

Onuškio miestelio žemėlapis. 2016 m. Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“ kartografinė Aira Dubikaltienė

*Buvusio Onuškio valsčiaus žemėlapis. Sudarė UAB „Žemėlapių artele“
kartografe Aira Dubikalienė*

- Dabartinė Lietuvos Respublikos siena
- Lietuvos Respublikos siena 1923 m.
- Apskritis riba
- Valsčiaus riba
- Apskritis centras
- Valsčiaus centras

*Buvusių Lietuvos
valsčių žemėlapis
(Onušio valsčius
išskirtas tamsiau).
Sudarė UAB
„Žemėlapių artelė“
kartografe Aira
Dubikaitienė*

M 1 : 1 400 000

Apie seriją „Lietuvos valsčiai“

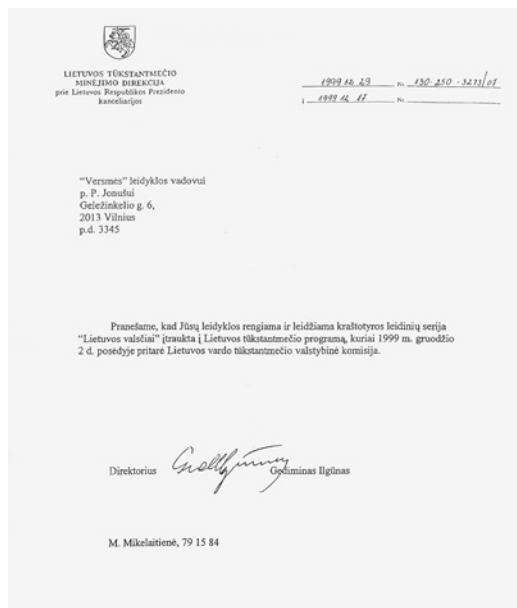
„Versmės“ leidykla nuo veiklos pradžios 1994-aisiais rengia ir leidžia lokaliųjų monografijų seriją „Lietuvos valsčiai“, skiriamą Lietuvos tūkstantmečiui, minėtam 2009-aisiais, Lietuvos valstybės susikūrimo 750 metų jubiliejui (1253–2003) ir Lietuvos valstybės atkūrimo 100-mečiui (1918–2018). Kartu monografijos dedikuojamos kitoms reikšmingoms valstybės, jos miestų ir miestelių bei kitų svarbių šalies istorinių įvykių sukaktims.

Serijos pavadinimas pasirinktas neatsitiktinai – XIX a. viduryje susiformavę valsčiai iki jų panaikinimo 1950 m. buvo mažiausi ir palyginti stabilūs administraciniai-teritoriniai vienetai, jungę tapačios etninės kultūros žmones, valsčių ribos paprastai atitiko ir parapijų bendruomenių ar šnektų ribas.

Remdamiesi žmonių atsiminimais, lokaliųjų tyrimų ekspedicijų bei archyvų duomenimis, mokslo studijomis, kitais rašytiniais šaltiniais bei medžiaga, kiekviena serijos knygą rašo dideli – iki 120 autorių kolektyvai: žinomi Lietuvos istorikai, archeologai, etnologai, tautosakininkai, kalbininkai, sociologai, geologai, geografi, biologai, taip pat kraštotyrininkai, kraštiečiai, kiti autoriai. Iš viso serijai jau yra rašę apie 3 000 autorių, iš jų daugiau kaip 380 turi mokslo vardus, per 1 700 autorių straipsnius parašė jau išleistoms monografijoms (žr. www.versme.lt).

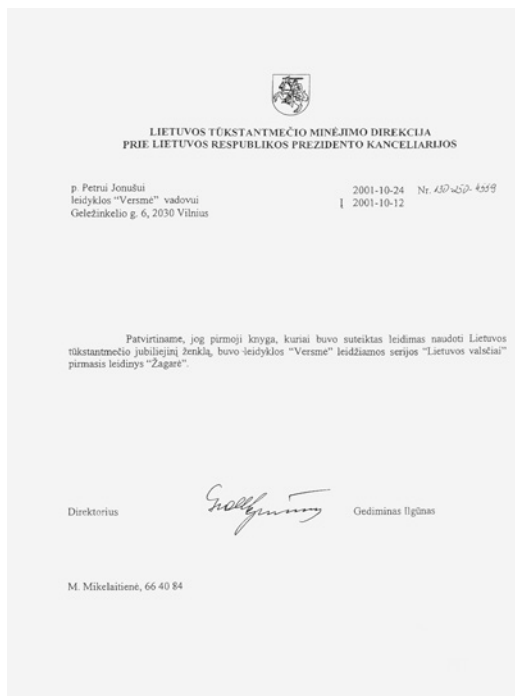
„Lietuvos valsčių“ serija – tai daugiatomis vienodos struktūros leidinys apie Lietuvos miestus ir miestelius, kaimus ir vienkiemius, apie jų ir jų apylinkių kraštovaizdžio raidą bei istoriją nuo seniausių priešistorinių laikų iki mūsų dienų, kovas už Nepriklausomybę, apie tradicinę kultūrą, verslus, kalendorinius ir šeimos papročius, papročių teisę, liaudies išmintį, bažnyčias, išžymius žmones, tarmių ir vietos šnektų ypatumus, tautosaką, tautines mažumas, jų papročius ir kt.

„Onuškis“ – 34-oji „Lietuvos valsčių“ serijos monografija, skiriama Onušio 500 metų jubiliejui (1572 p., 2017). Anksčiau išleistos: „Žagarė“ (1-oji serijos monografija; dedikuota Žagarės 800 m. jubiliejui, 912 p., 1998), „Obeliai. Kriaunos“ (2-oji; Obelių 480 m. sukakčiai, 864 p., 1998; 2-oji laida – Obelių ir Kriaunų 500 m. jubiliejui, 1 224 p., 2009), „Plateliai“ (3-ioji; Platelių 550 m. jubiliejui, 800 p., 1999), „Žiobiškis“ (4-oji; Žiobiškio parapijos 200 m. jubiliejui, 1 024 p., 2000), „Širvintos“ (5-oji; Širvintų 525 m. sukakčiai, 776 p., 2000), „Lygumai. Stačiūnai“ (6-oji; Stačiūnų parapijos 90-mečiui, 896 p., 2001), „Veliuona“ (7-oji; Magdeburgo teisių

„Lietuvos valsčių“ serija buvo įtraukta į Lietuvos tūkstantmečio programą, kuriai 1999 m. gruodžio 2 d. pritare Lietuvos vardo tūkstantmečio valstybinė komisija

suteikimo Veliuonai 500 m. jubiliejui, 1 176 p., 2001), „Raguva“ (8-oji; Raguvos 500 m. jubiliejui, 1 128 p., 2001), „Seredžius“ (9-oji; Seredžiaus 710 m. sukakčiai, 1 238 p., 2003), „Kvėdarna“ (10-oji; Kvėdarnos 675 m. sukakčiai, 1 160 p., 2004), „Papilė“ (11-oji; Papilės 665 m. sukakčiai, I dalis – 1 082 p., 2004, II dalis – 752 p., 2006), „Tauragnai“ (12-oji; Tauragnų 750 m. jubiliejui, 1 364 p., 2005), „Musninkai. Kernavė. Čiobiškis“ (13-oji; Musninkų 445 m., Kernavės 725 m., Čiobiškio 475 m. sukaktims, 1 304 p., 2005), „Laukava“ (14-oji; Laukuvos 750 m. jubiliejui, 1 874 p., I dalis – 924 p., 2005, II dalis – 950 p., 2008), „Gelvonai“ (15-oji; Gelvonų 625 m. sukakčiai, 1 384 p., 2009), „Baisogala“ (16-oji; Baisogalos 470 m. sukakčiai, 1 056 p., 2009), „Gruzdžiai“ (17-oji; Gruzdžių 375 m. sukakčiai, 2 304 p., I dalis – 1 000 p., 2009, II dalis – 1 304 p., 2010), „Endriejavas“ (18-oji; Endriejavo 230 m. sukakčiai, 1 412 p., 2010), „Vepriai“ (19-oji; Veprių 625 m. sukakčiai, 1 320 p., 2010), „Žeimelis“ (20-oji; Žeimelio 510 m. sukakčiai, 1 796 p., I dalis – 888 p.,

1998 m. pasirodžiusi 1-oji „Lietuvos valsčių“ serijos monografija „Žagarė“ kartu yra ir 1-oji knyga Lietuvoje, išleista su Lietuvos tūkstantmečio sukakties minėjimo jubiliejiniu ženklų

Pirmąją „Lietuvos valsčių“ serijos monografiją „Žagarė“ Lietuvos Respublikos Prezidentui Valdui Adamkui įteikia viena knygos sudarytojų ir autorių žagarietė mokytoja Romualda Vaitkienė. Žagarės 800 metų jubiliejus. 1998 06 27. Džojos Gundos Barysaitės nuotr.

Atidariusi 11-ąją Vilniaus knygų mugę, Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė aplankė ir „Versmės“ leidyklos „Lietuvos valsčių“ serijos bei jos 400 tomų Baltosios serijos standą. Jos Ekselencijai leidyklos vadovas Petras Jonušas (stovi greta) padovanojo dvi „Lietuvos valsčių“ serijos monografijas, susijusias su valstybės vadovės šeimos istorija. 2010 02 18. Virginijos Valuckienės nuotr.

Pasibaigus „Lietuvos valsčių“ serijos 15 metų sukakties minėjimo ir naujausių 2009-aisiais išleistų monografijų pristatymo renginiui, skirtam, kaip ir pati serija, tais pačiais metais minėtam Lietuvos tūkstantmečiui, „Tautišką giesmę“ kartu su visa sale gieda renginio pranešėjai (iš kairės) „Gelvonų“ monografijos sudarytoja Vida Girininkienė, „Gruzdžių“ sud. Damijonas Šniukas, „Obelių. Kriaunų“ sud. Venantas Mačiekus, „Baisogalos“ sud. dr. Jonas Linkevičius, Lietuvos heraldikos komisijos narys, dailininkas Arvydas Každailis, Baisogalos seniūnas Romas Kalvaitis, „Versmės“ leidyklos vadovas Petras Jonušas, sociologas prof. Romualdas Grigas, Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Leidinių komplektavimo skyriaus vedėjas Vytautas Gocentas, Kovo 11-osios Akto signataras Romualdas Ozolas, Lietuvos heraldikos komisijos pirmininkas dr. Edmundas Rimša. 2010 m. vasario 19 d. Klaudijaus Driskiaus nuotr.

II dalis – 908 p., 2010), „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ (21-oji; I dalis – 2000–2002 m. mokslo darbai, 1 082 p., 2011), „Panemunėlis“ (22-oji; Panemunėlio 240 m. sukakčiai, 1 684 p., I dalis – 858 p., II dalis – 826 p., 2011), „Gelgaudiškis“ (23-ioji; Gelgaudiškio 500 m. jubiliejui, 1 808 p., I dalis – 900 p., II dalis – 908 p., 2011), „Juodupė. Onuškis“ (24-oji; Onušio 510 m. sukakčiai bei Juodupės 100 m. jubiliejui, 1 832 p., I dalis – 912 p., II dalis – 920 p., 2012), „Kartena“ (25-oji, Kartenos 750 m. sukakčiai, 1 484 p., 2012), „Sintautai“ (26-oji; 2 912 p., I dalis – 1 448 p., II dalis – 1 464 p., 2013), „Užpaliai“ (27-oji; Užpalių 375 m. sukakčiai, 2 372 p., I dalis – 1 160 p., II dalis – 1 212 p., 2013), „Pašvitinys“ (28-oji; Pašvitinio 375 m. sukakčiai, 1 540 p., 2014), „Daujėnai“ (29-oji; Daujėnų 460 m. sukakčiai, 1 396 p., 2015), „Šeduva“ (30-oji; Šeduvos 460 m. sukakčiai, 1 388 p., 2016), „Kamajai“ (31-oji; Kamajų 475 m. sukakčiai, 1 580 p., 2016), „Kupiškis“ (32-oji; Kupiškio 535-osioms metinėms, 1 256 p., 2016), „Ramygala“ (33-ioji; Ramygalos 650 m. jubiliejui, 1 560 p. 2016). Išleidus „Onušio“ monografiją, „Lietuvos valsčių“ seriją kartu su serijoje nenumeruota, dar plonais viršeliais išleista išangine knyga „Sintautai. Žvirgždaičiai“ (430 p., 1996) sudaro 34 monografijos, kurių bendra apimtis 45 tomai, 50 742 puslapiai, 4 008 straipsniai, kuriuos parašė 1 784 autoriai.

Prasminga Lietuvos pirmojo rašytinio paminėjimo istorijos šaltiniuose tūkstantmetį, Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmetį, kitas svarbiausias šalies istorijos sukaktis sieti su kiek kuklesniais jos miestų ir miestelių jubiliejais ir šias tradiciškai irgi su jų pirmuoju rašytiniu paminėjimu siejamas sukaktis įprasminti taip pat rašytiniu žodžiu – knyga.

Lietuvoje būta daugiau kaip 400 valsčių, kurių vietoje įkurtų dabartinių seniūnijų yra apie tris šimtus. Vildamiesi, kad užteks jėgų nors apie dalį jų išleisti knygas, nuoširdžiai dėkojame savo kraštų serijos monografijas jau

išleidusiems gimtinės puoselėtojams ir maloniai kviečiame kultūros ir kitas įstaigas, rajonų savivaldybes, seniūnijas, aktyvius kraštiečius, kraštotyrininkus, valstybininkus, kultūrininkus, rėmėjus, visus rašančiuosius susikaupti ties dar neįveiktais darbais ir neatidėliojant teltis į Lietuvos istorijos ir tradicinės kultūros šimtatomės „Lietuvos valsčių“ serijos kūrėjų – autorių, rengėjų, leidėjų ir rėmėjų – būrį. Laukia ne vieną dešimtmetį trukiantis didelis prasmingas darbas.

„Lietuvos valsčių“ serijai parašyti moksliniai straipsniai, įvertinti Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslo darbų komisijos, pirmiausia paskelbiami interneto svetainėje www.llt.lt, periodiniame elektroniniame serijiniame leidinyje „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029–0799

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka
ISSN LIETUVOS AGENTŪRA

ISSN

Tarptautinio standartinio serialinio leidinio numerio (ISSN) suteikimo

PAŽYMĖJIMAS

2008 m. 19 mėn. 05 d. Nr. IS-218-A.109-19)

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos išuomenės informavimo įstatymu (Zin., 1996, Nr. 71-1706; 2000, Nr. 75-2272, Nr. 102-3215, Nr. 113-3619; 2001, Nr. 93-3255; 2002, Nr. 68-2759, 2771; 2003, Nr. 38-1732, Nr. 117-5319; 2004, Nr. 73-2515, Nr. 120-4436; 2006, Nr. 85-3254) 36 straipsnio 1 dalyje:

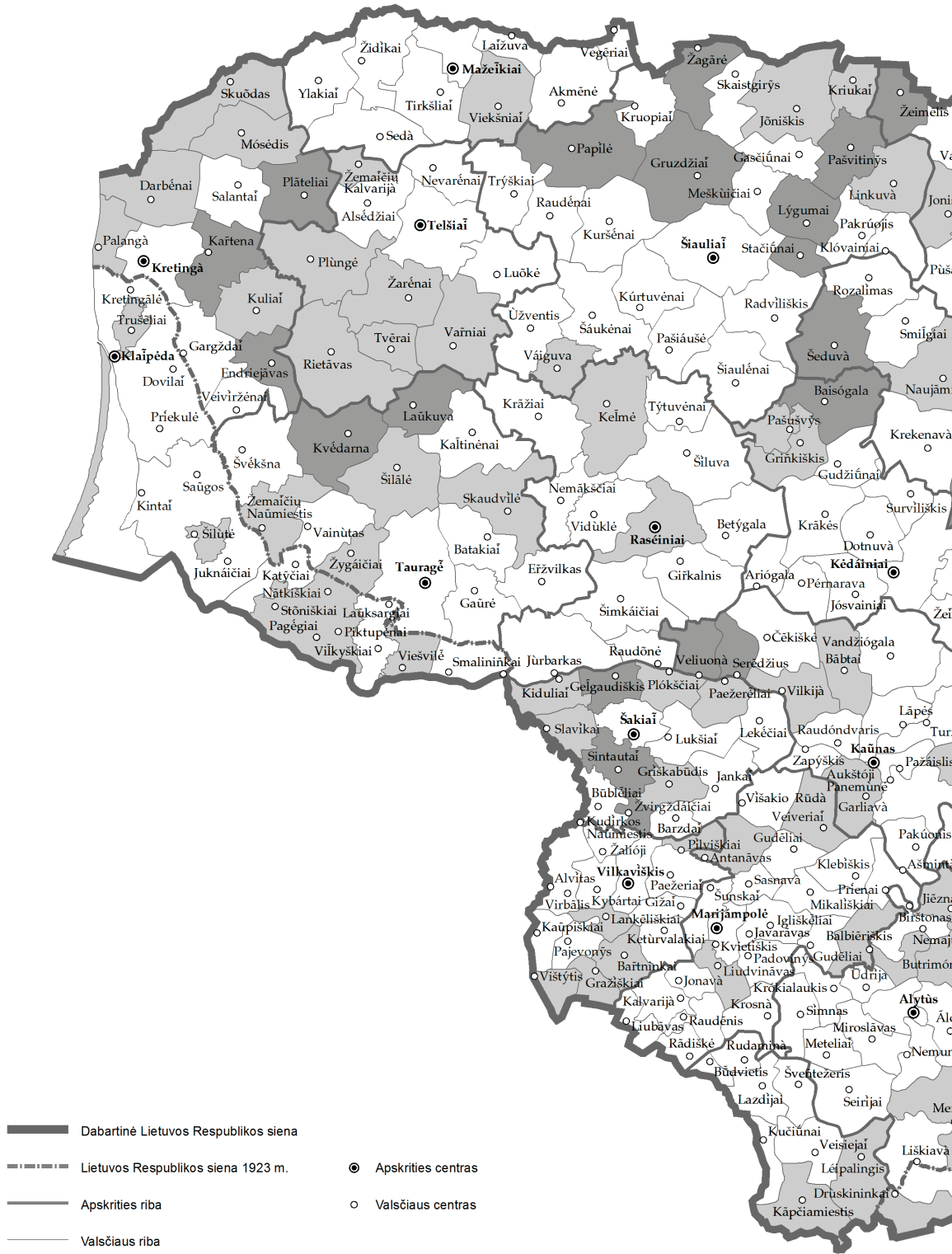
Leidiniui **LIETUVOS LOKALINIAI TYRIMAI**
(antraštinė)
(ONLINE)

suteikiamas Tarptautinis standartinis serialinio leidinio numeris
ISSN 2029-0799

Leidėjas Viešoji įstaiga „Versmės“ leidykla

A.V. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos generalinio direktoriaus pavaduotojas, pavadojantis generalinių direktorių Algirdas Piliplys

ISSN Lietuvos agentūros vedėja Danutė Petrušienė

- Dabartinė Lietuvos Respublikos siena
- Lietuvos Respublikos siena 1923 m.
- Apskritis riba
- Valsčiaus riba
- Apskritis centras
- Valsčiaus centras

Rengiamų bei išleistų „Lietuvos valsčių“ serijos monografijų žemėlapis. Tamsiau pažymėti tie valsčiai, kurių monografijos jau išleistos, o dar nebaigtų rašyti ir rengti spaudai serijos monografijų valsčiai nuspalvinti šviesiau. Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“ kartografė Aira Dubikaltienė

A map of “Lietuvos Valsčiai” series monographs being prepared and issued. The darker marked Valsčiai (rural districts) show monographs already published; while the lighter marked districts indicate the monographs being in preparation and those to be composed

About the “Lietuvos Valsčiai” series

Established in 1994 the Versmė Publishing House, a serial book publisher, is dealing with preparation and publishing of monograph series only under the title of “Lietuvos Valsčiai” devoted for Lithuania’s Millennium celebrated in 2009, the 750th anniversary of the creation of the Lithuanian State (1253–2003) and starting from the 15th monograph of “Gelvonai” also for the Centenary of the Restoration of the Lithuanian State (1918–2018). The books published are also dedicated to other anniversaries of historical events important to the state, its towns and settlements.

Based on reminiscences of people, archive data, scientific studies, written sources and material, each serial book is being written by large teams consisting of up to 120 author teams: prominent Lithuanian historians, archaeologists, ethnologists, folklorists, linguists, sociologists, geologists, geographers, biologists, local lore investigators et al. Total number of authors is about 3 000 with more than 380 persons holding scientific degrees (see *www.versme.lt*).

The “Lietuvos Valsčiai” series is a multi-volume edition about Lithuania’s towns, townships, villages, homesteads, landscapes and their history from the olden times to the present days, about independence fights, traditional culture, trades, calendar and family traditions, custom laws, folk wisdom, churches, celebrities, features of dialects and local sub-dialects, folklore, ethnical minorities and their traditions etc.

“Onuškis” – the 34th monograph in the “Lietuvos Valsčiai” series (1 572 p., 2017).

The following series have appeared before: “Žagarė” (dedicated to the 800th jubilee of Žagarė, 912 p. in 1998) that was the first book issued with the official logo of the Lithuanian Millennium Celebration; “Obeliai. Kriaunos” (2nd; 480th anniversary of Obeliai, 864 p., 1998, 2nd edition – 500th jubilee of Obeliai and Kriaunos, 1 224 p., 2009), “Plateliai” (3rd; 550th jubilee of Plateliai, 800 p., 1999), “Žiobiškis” (4th; 200th jubilee of Žiobiškis parish, 1 024 p., 2000), “Širvintos” (5th; 525th anniversary of Širvintos, 776 p., 2000), “Lygumai. Stačiūnai” (6th; 90th anniversary of Stačiūnai parish, 896 p., 2001), “Veliuona” (7th; 500th jubilee of the Magdeburg Law granting to Veliuona, 1 176 p., 2001), “Raguva” (8th; 500th jubilee of Raguva, 1 128 p., 2001), “Seredžius” (9th; 710th anniversary of Seredžius, 1 238 p., 2003), “Kvėdarna” (10th; 675th anniversary of Kvėdarna, 1 160 p., 2004), “Papilė” (11th; 665th anniversary of Papilė, Part I, 1 082 p., 2004; Parts II, 752 p., 2006), “Tauragnai” (12th; 750th jubilee of Tauragnai, 1 364 p., 2005), “Musninkai. Kernavė. Čiobiškis” (13th; 445 anniversary of Musninkai, 725 anniversary of Kernavė, 475 anniversary of Čiobiškis, 1 304 p., 2005), “Laukuva” (14th; 750th jubilee of Laukuva, 1 874 p., Part I, 924 p., 2005; Part II, 950 p., 2008), “Gelvonai” (15th; 625th anniversary of Gelvonai, 1 384 p., 2009), “Baisogala” (16th; 470th anniversary of Baisogala, 1 056 p., 2009), “Gruzdžiai” (17th; 375th anniversary of Gruzdžiai, 2 304 p., Part I, 1 000 p., 2009; Part II, 1 304 p., 2010), “Endriejavas” (18th; 230th anniversary of Endriejavas, 1 412 p., 2010), “Vepriai” (19th; 625th anniversary of Vepriai, 1 320 p., 2010), “Žeimelis” (20th; 510 anniversary of Žeimelis, 1 796 p., Part I, 888 p., Part I, 908 p., 2010), “Lithuanian Local Researches” (21th; 1 082 p., Part I: 2000–2002 scientific works), “Panemunėlis” (22nd; 240th anniversary of Panemunėlis, 1 684 p., Part I,

Prof. Vytautas Landsbergis, the herald of the Lithuanian Independence, the moving spirit and signatory of the March 11 Act, is met with a great pleasure by the publisher Petras Jonušas and his son 9-year old Danielius assisting his father at the Book Fair. February 21, 2010. A picture is from the Publisher's Archive

858 p., Part II, 826 p., 2012), "Gelgaudiškis" (23rd; 500th jubilee of Gelgaudiškis, 1 808 p., Part I, 900 p., Part II, 908 p., 2012), "Juodupė. Onuškis" (24th; 510th anniversary of Onuškis and 100th anniversary of Juodupė, 1 832 p., Part I, 912 p., Part II, 920 p., 2012), "Sintautai" (26th; 2 912 p., Part I, 1 448 p., Part II, 1 464 p., 2013), "Užpaliai" (27th; 375th anniversary of Užpaliai, 2 372 p., Part I, 1 160 p., Part II, 1 212 p., 2013), "Pašvitinys" (28th; 375th anniversary of Pašvitinys, 1 540 p., 2014), "Daujėnai" (29th; 460th anniversary of Daujėnai, 1 396 p., 2015), "Šeduva" (30th; 640th anniversary of Šeduva, 1 388 p., 2016), "Kamajai" (31th; 475th anniversary of Kamajai, 1 580 p., 2016), "Kupiškis" (32th; 535th anniversary of Kupiškis, 1 256 p., 2016), "Ramygala" (33th; 650th anniversary of Ramygala, 1 560 p., 2016).

Total number of pages of these monograph books published together with the maiden soft-cover book issued under the title "Sintautai. Žvirgždaičiai" (430 p., 1996) is 45 and total number of pages – 50 742.

The celebration of the Millennium of the first reference to Lithuania in written historical sources is reasonable to relate with more modest jubilees of its towns and townships and give an implication to these anniversaries of their first written reference by a written word—a book.

In pre-war Lithuania there were more than 400 rural districts (*valsčiai*), which were later replaced by neighbourhoods (*seniūnijos*) numbering now about 300. With a hope that our capacities will enable us to publish books about the majority of them, we kindly invite culture institutions, district governments, neighbourhoods, local activists, local lore investigators, state men, culture activists, sponsors and all writers to join, without hesitation, the team preparing and publishing the hundred volumes of the "Lietuvos Valsčiai" series about Lithuanian history and traditional culture. A great work to last several decades is waiting for you.

Asmenvardžių rodyklė

6 673 vnt.

A

- Abaravičienė (Ravinskaitė) Janina 1124
 Abaravičius Juozas 1124
 Abaravičiūtė Giedrė Raminta 1124
 Abdulskis Antanas 298, 318
 Abeciūnas Aleksandras 1161
 Abraitis 1002
 Abramavičienė Chana 235, 238
 Abramavičius 917, 918
 Abramavičius Chaimas 238
 Abramavičius Leonas-Leiba 237, 238
 Abromaitienė A. 851
 Abrosimovičius Stepanas 700
 Adamkevičius Augustas 244, 254
 Adamkevičius Jonas 965
 Adamkevičius Valentinas 965
 Adamkus Valdas 1529
 Adliai 249
 Adlienė Irena 881, 1416
 Adlienė Kristina 899
 Adlys I. 194
 Adlys Ignas 184, 188, 214
 Adlys Stasys 899
 Adlytė Ingrida 880
 Adlytė Monika 825
 Adolsėniėnė Pesė 233
 Adomaitis Regimantas 856
 Afoninas M. 285, 560, 561
 Afoninas Michailas (slap. Petras) 549,
 552, 555, 561
 Agolas 238
 Agolienė Ita 235, 238
 Agolienė Sora 235, 238
 Agota, Šv. 474, 475, 1273, 1284, 1305
 Aidukevičius Stanislovas 1197
 Akełaitytė Elena 612
 Akimovas 489
 Akstinavičius 1098
 Alaburda 247
 Alaburda Jonas 1303
 Alaburda Juozas 226, 528
 Alaburda Petras 862
 Alaburda Vaclas, Juozo, slap. Džūkas
 573
 Alaburda Vaclovas 510
 Alaburdaitė Stasė 848
 Alaburdos 1238, 1239
 Aladavičienė Adelė 526, 913, 1224,
 1228
 Aladavičius Jokūbas 526
 Aladavičius Liudvikas 526
 Aladavičius Rimantas 526
 Aladavičius Vincas 526
 Aldoniai 610
 Aldonis Jonas, Juozo 899
 Aldonis Juozas 899
 Aldonis M. 740
 Aldonis Motiejus 739, 839
 Aleinikovaitė Felicija 810
 Alekna 619
 Alekna J. 1434
 Alekna Jurgis 1431, 1432, 1435
 Aleksa Aleksandras 1109
 Aleksa Anastazija 1317
 Aleksa Antanas 185–187, 189–191,
 211, 279, 619
 Aleksa Jonas 874, 1109, 1265, 1175
 Aleksa Kazimieras 1108–1110, 1124,
 1126
 Aleksa Motiejus 1219
 Aleksa V. 256
 Aleksaitė 1124
 Aleksaitė (Ribačiauskienė) Rita 845
 Aleksaitė Alfreda 1122
 Aleksaitė Jadvyga 1108, 1111,
 1115–1117, 1125, 1126
 Aleksaitė Kazimiera 1108–1113, 1116,
 1117, 1126
 Aleksaitė Marija 1108, 1110–1117,
 1126
 Aleksaitė N. 1317
 Aleksaitė Rasa 824
 Aleksaitė Stanislava 1109, 1111, 1126
 Aleksaitė Vanda 468, 1109, 1111,
 1117, 1119, 1126
 Aleksaitė Zofija 1108, 1111–1114,
 1117, 1126
 Aleksaitė-Pranckuvienė Marija 1108,
 1112
 Aleksaitės 1111
 Aleksaitė-Šiaudininė Kazimiera 1108
 Aleksandra, imperatorė 1481
 Aleksandras, kunigaikštis 98, 125,
 132, 291, 329, 374, 928, 1446
 Aleksandravičienė-Pališauskienė (Matu-
 sevičiūtė) Bronė 930
 Aleksandravičius 353
 Aleksandravičius A. 1456
 Aleksandravičius Jonas 244
 Aleksandravičius Stasys 249
 Aleksandravičiūtė Bronė 930
 Aleksandrovič Marija 811, 812
 Aleksienė (Cibulskaitė) Monika 1108
 Aleksienė (Stankevičiūtė) Liudvika
 1265
 Aleksienė Janina 1145, 1306
 Aleksienė Monika 1109–1112,
 1115–1117, 1124, 1126
 Aleksišūnaitė Kristina 1157
 Aleksos 868, 1108, 1110–1113, 1115,
 1124–1126
 Alexandrowicz S. 292
 Alfredovičius Motelis 791
 Algirdas, kunigaikštis 890
 Alikonienė Aldona 1197, 1228
 Ališauskas 248
 Ališauskas A. 558
 Ališauskas Aleksandras 555
 Ališauskas K. 923
 Ališauskas-Olišauskas Kalikstas 1128
 Ališauskienė Adelė 1316
 Ališauskienė Stasė 1316
 Aliūkaitė Daiva 1386
 Aliukoniai 968
 Aliukonienė 675, 1190, 1197
 Aliukonienė (Zagorskaitė) Jadvyga
 954
 Aliukonienė Jadvyga 878, 949
 Aliukonienė Leonarda 521
 Aliukonienė Marcelė 1411
 Aliukonis 475, 678, 967, 969, 975
 Aliukonis Albinas 968
 Aliukonis Andrius 1190, 1196
 Aliukonis Audrius 815
 Aliukonis Bronius 519, 942
 Aliukonis Edvardas 521
 Aliukonis Jonas 475, 538, 824
 Aliukonis Juozas 945, 968, 1196
 Aliukonis Juozas, slap. Girėnas 574
 Aliukonis Jurgis 942
 Aliukonis Kęstutis 956
 Aliukonis Kipras 949, 951, 954
 Aliukonis Mindaugas 956
 Aliukonis Mykolas 521
 Aliukonis P. 953
 Aliukonis Petras 189, 949, 950, 952,
 954, 956
 Aliukonis Rapalio 949
 Aliukonis S. 952, 953
 Aliukonis Stanislovas 953, 954
 Aliukonis Stasys 106, 107, 187, 188,
 231, 755, 949, 951, 955, 956, 967, 968
 Aliukonis Vincas 519, 613, 954
 Aliukonis Vincas, slap. Miškas 574,
 579
 Aliukonis Vitoldas 521
 Aliukonis Vladas 541, 613
 Aliukonytė Filomena 521
 Aliukonytė Janina 521
 Aliukonytė Marytė 954
 Aliukonytė Monika 896
 Aliulienė 1289
 Alkaza 118, 131
 Alperavičiūtė Marytė 920
 Alsifinas 847
 Alsufjevas (Olsufjevas) 217, 222
 Alsufjevas A. 218, 222
 Alsufjevas Aleksejus 218
 Alsufjevas Andrejus 217
 Alukonis Agota 1255
 Alukonis Stanislavas 1255
 Ambrazas 1382
 Ambrazevičiūtė Janė 841
 Ambrazejus Juozapas 1433,
 1438–1440
 Ambrazienė Gailė 509
 Ambraziūnas Alfonsas 1492
 Ambrazevičius Petras 254
 Ambros M. 718
 Ambručiai 970
 Ambrutienė Irma 853
 Ambrutis 970
 Ambrutis Juozas 354, 986
 Ambrutis Motiejus 986
 Ambrutis V. 576–578
 Ambrutis Vincas 970
 Ambrutis Vincas, Stasio,
 slap. Nevėžis 573
 Ambrutytė Genė 970
 Ambrutytė Marijona 986
 Andrašūnaitė Dalia 79, 108
 Andrešiūnas Valentinas 805
 Andriejus, Šv. 1295
 Andrijauskaitė Elena 1135, 1136
 Andrijauskaitė Genovaitė 531
 Andrijauskaitė Ona 531
 Andrijauskas Alfonsas 531
 Andrijauskas Alfredas 876
 Andrijauskas Jonas 531
 Andrijauskas Juozas 613
 Andrijauskienė Karolina 1356
 Andrijauskienė Veronika 531
 Andrikienė 1289
 Andriulionienė (Andrulionienė) Ona
 757
 Andriulionienė (Dambrauskaitė)
 Vladislava 606, 1510
 Andriulionienė (Andrulionienė)
 (Juozaitytė) Ona 755, 1388
 Andriulionienė Ieva 518
 Andriulionienė Kotryna 520
 Andriulionienė O. 756
 Andriulionienė Ona 783
 Andriulionis 636, 648, 663
 Andriulionis J. 194
 Andriulionis Jonas 184, 520
 Andriulionis Juozas 520
 Andriulionis Jurgis 182

- Andriulionis Kęstutis 1159
 Andriulionis Vidas 1147
 Andriulionis Vytautas 520
 Andriulionytė 968
 Andriulionytė Ona 520
 Andriunaitis Jonas 170
 Andriušis Pranas 254
 Andriuškiūtė 1351
 Andropovas Jurijus 498
 Andrulionienė (Balkutė) Jadvyga 1413
 Andrulionienė Ieva 518
 Andrulionienė Jelena 823
 Andrulionienė Marijona 528
 Andrulionienė Ona 517, 545, 775, 782
 Andrulionis Juozas 517, 518, 528, 544
 Andrulionis K. 822
 Andrulionis Kęstutis 818, 823, 1175
 Andrulionis Motiejus 518
 Andrulionis Petras 528
 Andrulionis Vaidautas 545
 Andrulionis Vaidutis 517
 Andrulionytė Anelė 518
 Andrulionytė Bronislava 518
 Andrulionytė Danutė 517, 545
 Andrulionytė Ona 518
 Andrulionytė Stanislava 528
 Andrulionytė Teofilė 518
 Aničas J. 1433, 1435, 1438, 1439, 1441, 1445
 Aničas Jonas 1433
 Anikinas 703
 Anilionis Petras 361, 362
 Anulienė Aldona 811, 813, 814, 822, 823
 Aniulienė Z. 817, 822, 874, 1160, 1171
 Anulis Adolfas 811, 813, 822, 823
 Anulis Algirdas 824
 Anilytė Monika 825
 Antanaitis Albertas 1157
 Antanaitis K. 1168
 Antanas Paduvietis, Šv. 350, 364, 368, 395, 400, 1246, 1247
 Antanas, Šv. 264, 305, 351, 353, 354, 356–358, 459, 670, 882, 1012, 1069, 1254, 1384
 Antanavičius 256
 Antanavičius Kazimieras 1152
 Anufrijonokaitė Ingrida 1049
 Anufrijonokaitė Milda 1049
 Anufrijonokas Michailas 1049
 Anuprevičius 1406
 Anusas (Hanusas) 914
 Anusevičius Juozapas Napoleonas 326, 327
 Anušauskas A. 595
 Apačionka Kazys 184, 189
 Apanavičius Romualdas 4
 Apocianka 558
 Aponel Tadas 877
 Aputis Juozas 1491
 Aputis Vytautas 612
 Aranauskaitė Aurelija Ona 1455
 Aranavičius 909
 Aranavičius 907
 Aranavičius (Aronavičius) Aronas 285, 919, 235
 Arbačiauskai 928, 975, 1091, 1245
 Arbačiauskaitė Malvina 714
 Arbačiauskaitė Rasa 824
 Arbačiauskas 217
 Arbačiauskas Alfonsas 997
 Arbačiauskas Bronius 613
 Arbačiauskas Ipolitas 256
 Arbačiauskas Juozas 997
 Arbačiauskas Petras 528
 Arbačiauskas S. 574, 583, 584
 Arbačiauskas Stasys 613
 Arbačiauskas Stasys, Stasio, slap. Tigras 574
 Arbačiauskas Valentas 997
 Arbačiauskienė B. 851
 Areška Vitas 1474
 Arlauskas 977, 1407
 Arlauskas A. 82
 Arlauskas Algirdas 543
 Arlauskas Andrius 81, 189, 768
 Arlauskas J. 194
 Arlauskas Jonas 184, 187, 543
 Arlauskas Jonas, Petro 187
 Arlauskas Jonas, Juozo 187
 Arlauskas Juozas 517, 536, 543, 764
 Arlauskas Vaclovas 1175
 Arlauskienė Liucija 543
 Arlauskienė M. 1413
 Arlauskienė Marcelė 1413
 Arlickas Jonas 528
 Arlickas Kazys 244, 245
 Armakevičius Jonas 264
 Armalaitė Vilija 1108
 Armalienė 862
 Armalienė (Pranckutė) Algė 1122, 1123, 1125, 1149
 Armalienė (Pranckutė) Marija Algirda 837
 Armalienė Vilma 1122
 Armalis Gintaris 1122
 Armalis Justas 1122
 Armalis Petras 1119, 1122, 1154
 Armalytė Eglė 1122
 Armalytė Neringa 1122
 Armalytė Vilija 1122
 Armanavičienė Aldona 817
 Armanavičius Vytautas 1174
 Armanavičiūtė Inga 1175
 Aronas 650
 Aronavičius Chaimas 238
 Asanavičius Stepas 875
 Ašmena Pranas 526
 Ašmenienė 924
 Ašoklis Fortūnatas, slap. Mindaugas 569
 Audenis Adolfas 254
 Aueris Leopoldas 1452
 Augaitis Pranas 231, 252
 Augūnas Juozapas 320, 415
 Augustas II, karalius 113, 129
 Augustas, imperatorius 503
 Augutavičius Simonas 330
 Aukštuolis 252
 Aukštuolis J. 1446
 Aukštuolis Jonas 1445
 Aukštuolis Juozas 1007
 Aukštuolis S. 184
 Aukštuolis Simonas 714, 715
 Aušra, slap. 584
 Avižienytė Veronika 269
 Ažubalis 486, 487
 Ažubalis Alfonsas 484, 490
- B**
- Babarskas Lukas 1122
 Babarskas Matas 1122
 Babarskas Rokas 1122
 Babarskas Tadas 1122
 Babarskienė (Armalytė) Vilija 1122
 Babarskienė Inga 1122
 Babickienė Zofija 1386
 Babiliūtė Aldona 858
 Babkauskas Kazys 899
 Babkauskienė Ona 899
 Babonaitė Dalia 806
 Babrauskienė Marytė 1325
 Babravičienė I. 868
 Babravičienė Irena 856, 1145, 1149
 Babravičius Povilas 867, 868
 Bacvinkienė Elena 1307
 Bačkis Audrys Juozas 1123
 Bagdanavičienė (Januškevičiūtė) Janina 1363
 Bagdanavičienė Irena 871, 1160
 Bagdanavičius 474
 Bagdanavičius Lionginas 667
 Bagdanavičius Zigmas 667
 Bagdanavičiūtė Genovaitė 667
 Bagdanova Zofija 123
 Bagdonaitė Magdalena 764, 775
 Bagdonas Vladas 856
 Bagdonavičienė (Pranckutė) Asta 1123
 Bagdonavičienė Irena 1191, 1192, 1197
 Bagdonavičienė Ona 1306
 Bagdonavičius Bronius 1192, 1197
 Bagdonavičius Linas 1123
 Bagdonavičiūtė Ugnė 1123
 Bagdžius B. 742
 Baguckas 643
 Baikauskas Mikalojus 313
 Bajerienė Beilė 235
 Bajeris 617
 Bajertis-Garibaldis Konstantinas 599
 Bajoras Pranas 254
 Bajovas Faiba 235, 238
 Bakanauskas A. 620
 Bakanavičius 256, 617
 Bakanavičius A. 617, 618
 Bakšienė Rima 1386
 Bakšienė Stasė 858
 Bakšys Juozas 349
 Bakšys Povilas 470
 Bakšys Pranas 254
 Bakulinas 684
 Bakutis Vincas 254
 Balčikonis Juozas 411
 Balčikonis Kęstutis 1493
 Balčiūnaitė Neringa 4
 Balčiūnas J. 88, 90, 98, 101
 Balčiūnas Jonas 77–79
 Balčiūnas Juozapas 323
 Balčiūnas Juozas 536
 Balčiūnienė Elena 693
 Balčiūnienė Gražina 1209, 1214
 Balčius 450
 Balčius V. 884, 885
 Balčius Valentas 269, 324, 443, 449, 468, 619, 883
 Balčiūtė-Būgienė Lina 1317
 Balevičienė 44
 Balevičienė J. 53
 Baliński M. 118
 Balionas Abromas 238
 Baliukevičius-Dzūkias Lionginas 602, 605, 606
 Baliukynas Juozas 850
 Baliukonienė T. 851
 Baliukonienė Teofilė 851
 Baliulis A. 118, 120, 122, 136–139, 286, 290, 373, 374, 378, 379, 382, 384, 386
 Baliulis Algirdas 110
 Balys J. 1367
 Balkai 985

- Balkauskas 447
 Balkauskas Jonas 446
 Balkauskas M. 555, 556, 558
 Balkauskas Petras 300, 322, 423
 Balkalienė Ona 870, 871, 1171, 1188, 1193–1195, 1197, 1228
 Balkalienė Ramunė 886, 1171
 Balkelis Gintautas 819, 1171
 Balkelis Raimundas 62, 63, 65, 66, 820
 Balkelis Stasys 61, 66, 1234
 Balkelytė Lina 824
 Balkevičius Feliksas 528
 Balkevičius J. 1390, 1404
 Balkienė (Sabaitytė) Ona 1348, 1349, 1351, 1361, 1363
 Balkienė (Saulynaitė) Elena 1363
 Balkienė E. 1354
 Balkienė Marijona 872
 Balkienė Zita 877
 Balkius Bernardas 1128
 Balkiūtė (Balkiūtė) Viktorija 1134
 Balkus 217, 1040
 Balkus Adolfas 1357, 1358
 Balkus Alfonsas 526, 996
 Balkus Danius 877, 985
 Balkus F. 194
 Balkus Feliksas 184, 187, 189
 Balkus Feliksas, Juozo 586
 Balkus Gabrys 923
 Balkus J. 1196
 Balkus Jonas 515, 872, 1193, 1197, 1300
 Balkus Juozas 985, 1355
 Balkus Leonas 985
 Balkus Motiejus 176, 985
 Balkus Petras 613, 985
 Balkus Pranas 515
 Balkus S. 1045
 Balkus Stasys 515, 1310
 Balkus V. 1349
 Balkus Vaclovas 1363
 Balkus Viktoras 1237, 1238, 1310
 Balkus Vincas 780
 Balkutė Elena 985
 Balkutė Janina 985
 Balkutė R. 1335, 1360
 Balkutė Rita 1335, 1519
 Balkutė S. 842
 Balkutė Sasė 841
 Balkutė Teofilė 985
 Balkutė Teresė 856
 Balkutė Vanda 985
 Balkuvienė (Kantakevičiūtė) Bronė 1128
 Balkuvienė (Putytė) Marijona 1197, 1228
 Balkuvienė Anelė 985
 Balkuvienė Marijona 1356, 1357
 Balkuvienė Mihalina 1043
 Balnys Pranas 509
 Baltrūnas Stanislovas 1146, 1156, 1158
 Baltrūnas V. 20, 24, 26, 32, 1499, 1500
 Baltrūnas Valentinas 4, 19, 30, 1511, 1512
 Baltrušaitis Juozas 254
 Baltrušis Jurgis 1471
 Baltrušis J. 1482
 Balvočienė (Cibauskaitė) Irena 635, 663
 Balvočius Vladas 635, 663
 Banaitis S. 1443
 Banaškevičius Stasys 510
 Banaškevičius Vladas 610
 Bandonienė Ona 534
 Bandonis 570
 Bandzevičienė Marijona 514
 Bandzevičius B. 923
 Bandzevičius Kazimieras 442
 Banevičius 1355
 Banišauskas Kazys 536
 Baniūnas E. 1335
 Baniuškevičienė Genovaitė 1306
 Bankauskaitė Jolita 881
 Bankauskaitė Vanda 354
 Bankauskas 671
 Bankauskas L. 876
 Bankauskas Lionius 876
 Bankauskas Vytautas 876, 877
 Bankauskienė Gema 865
 Banusevičius Algirdas 966
 Banuškevičienė Ona 519, 1376
 Banuškevičius 968
 Banuškevičius Jonas 899
 Banuškevičius Juozas 226, 519
 Banuškevičius S. 717
 Banuškevičius Stasys 112, 713, 714, 899, 1148, 1233
 Banuškevičiūtė 861
 Barakauskas Valdemaras 812, 1172
 Baranauskai 1147
 Baranauskaitė Bronė 526
 Baranauskaitė Eglė 823, 1120, 1153, 1154
 Baranauskaitė Genė 1011
 Baranauskaitė Irena 811
 Baranauskaitė Liucija 824, 1146
 Baranauskaitė Marytė 534
 Baranauskaitė Ona 526
 Baranauskas 959
 Baranauskas Adomas 534
 Baranauskas Antanas 832
 Baranauskas Bronius 866
 Baranauskas J. 184, 803, 804, 1008
 Baranauskas Jonas 534, 802
 Baranauskas Juozas 184, 958, 1007, 1011
 Baranauskas Petras 526, 534
 Baranauskas V. 812, 815, 816, 1153, 1155, 1158
 Baranauskas Vaclovas 534
 Baranauskas Virginijus 811, 813, 814, 823, 1120, 1146, 1147, 1149–1151, 1153, 1154, 1156–1158, 1177
 Baranauskienė 961, 1040
 Baranauskienė (Gudonytė) Mikalina 1363
 Baranauskienė (Šiaudinytė) Nijolė 811
 Baranauskienė Anelė 866
 Baranauskienė Marija 526
 Baranauskienė Monika 960
 Baranauskienė N. 814–819, 822, 1109, 1111, 1112, 1117, 1118, 1122, 1124, 1125
 Baranauskienė Nijolė 717, 796, 811, 813–815, 819, 823, 1108, 1120, 1145–1147, 1149, 1150, 1153
 Baranauskienė Ona 534
 Baranovas 257, 645, 646, 907, 911
 Baranovas J. 235, 261, 271, 284
 Baranovas Joselis 190, 191
 Baranovas Josifas 178, 189, 239
 Baranovienė Dora 235
 Baranovskij 1377, 1386
 Barau Anė 691
 Barauskas A. 551
 Barauskas Albertas 551
 Barauskas J. 550
 Barauskas Juozas 550
 Barauskas-Vėžys K. 602
 Baravienė Dora 285, 919
 Barbaravičius Juozas 572
 Barčinskas Petras 357, 360
 Bardauskas J. 340, 343
 Bareika Matas 224
 Bargmanas Chaimas 914
 Barisas 247
 Barišauskaitė Jadvyga 477, 1046
 Barišauskaitė Marija 845
 Barišauskas Andrius 1047
 Barišauskas Antanas 899
 Barišauskas Stasys 899
 Barišauskas Šimas 187, 248
 Barysaitė Džoja Gunda 1529
 Barysas 674
 Barkauskas Stasys 531
 Baronytė Petronėlė 847
 Bartaševičius Juzefas 527
 Bartašiūnas 1092
 Bartašiūnas J. 566, 593, 595, 792
 Bartkevičius Jonas 529
 Bartkevičius Leonas 244, 254
 Bartkuvėnas Jonas 924
 Bartkuvėnas V. 804, 842, 843
 Bartkuvėnas Vytautas 801, 802, 841
 Bartkuvėnienė (Žukauskaitė) Magdalena 841
 Bartkuvėnienė Magdalena 803
 Bartnikas Bernardas 536
 Bartuška Liudas 758
 Bartzdukas Stasys 1472
 Basalykas A. 19, 31
 Basanavičius 546
 Basanavičius J. 222, 269, 710, 711, 1367, 1441, 1443
 Basanavičius Jonas 17, 18, 421, 716, 896, 1438, 1439, 1443, 1444
 Basas Chaimas 238
 Basiakas (Basijokas) 969
 Basiakienė Anelė 969
 Baskakova Niura 706
 Bastytė Vida 1053
 Batarla 941
 Batarla Adolfas 535
 Batarla Feliksas 535, 1242
 Batarla Juozas 535
 Batarlaitė Antanina 535
 Batarlaitė Julija 535
 Batarlaitė Ona 535
 Batarlaitė Zosė 535
 Batarlienė Marė 535
 Batūra R. 1145
 Baublienė Malvina 541, 544
 Baublys B. 236
 Baublys Jonas 899
 Baublys Stasys 541, 544
 Baublys V. 263
 Baublys Viktoras 265, 541, 839, 899
 Baublys Vincas 342, 541, 544, 1184
 Baublys Vytautas 544
 Baublytė Izabelė 541, 544
 Baublytė Ona 541, 544
 Baublytė Vida 824
 Baublytė-Balčiūnienė Izabelė 847, 848, 1464
 Baubonis Z. 81, 83, 87, 88
 Baubonis Zenonas 56, 78, 94
 Baukys (Baukevičius) Juozas 334
 Baukus J. 743
 Baukus Jonas 740
 Baulas K. 1067

- Bauža Pranas 264
 Baužytė Milda 812, 813
 Bazytė (Vansevičienė) Aldona 845
 Bazytė A. 846
 Bėderis L. 550
 Beiga 243
 Beiga Audronis 824
 Beiga Giedrius 815, 820, 824, 1147
 Bėkša S. 580
 Bėkša Stasys, Kosto, slap. Rugsėjis 580
 Bekšienė M. 868
 Belaičiai 868
 Beleckas Valdas 357, 363, 882
 Belevičienė (Mečkauskaitė) Jadvyga 1363
 Belevičienė J. 1346
 Belevičienė Jadvyga 913, 1316
 Belevičius Juozas 899
 Belevičius Vincas 899
 Belevičiūtė (Malinauskienė) O. 803
 Belevičiūtė Ona 803
 Beliajevas 135
 Belickienė Giltė 238
 Belkevičiai 932
 Belkevičienė (Bugaruskaitė) Ona, Petro 1325
 Belkevičienė Vlada 877
 Belkevičienė Vladzė 1208
 Belkevičius Albinas 845
 Belkevičius Algis 925
 Belkevičius Jonas 1208
 Belkevičius Kipras 1325
 Belkevičius Vladas 1237, 1238
 Belkevičiūtė L. 846
 Belvertaitė Leokadija 308
 Bencelis 650, 652
 Benesevičius 248
 Beniuliai 928
 Beniulienė Monika, Adomo (Motiejaus) 586
 Beniulis Jonas 586
 Beniulis Juozas, Prano 583, 586
 Beniulytė Anelė 586
 Beniulytė Monika 586
 Beniulytė-Rakštienė M. 586
 Berija Lavrentijus 566
 Berkovičius 128
 Bernadišienė Petronėlė 1474
 Bernardinas, Šv. 369
 Bernatonis Antanas 1008
 Beručka Petras 613
 Beržanskai 992
 Beržanskaitė Bronė 992, 994
 Beržanskaitė Danutė 992
 Beržanskas Adomas 1240
 Beržanskas Antanas 992
 Beržanskas Genius 993
 Beržanskas Jonas 992
 Beržanskas Juozas 992
 Beržanskas Kazimieras 992
 Beržanskienė Emilija 992
 Beržanskienė Janina 992, 1240
 Beržanskienė Marijona 913
 Beržanskienė Marytė 993
 Beržas, slap. 603
 Besakirskaitė Aistė 1074, 1076, 1079
 Besakirskas Narimantas 1074, 1076
 Besakirskas Vitalius 1074
 Besakirskas Žygimantas 1074, 1076
 Besakirskienė Vilma 1074, 1076
 Bičinskaitė Paulina 521
 Bičiūnas 1406
 Bičkauskaitė Anelė 763, 764, 1388
 Bičkauskas Benediktas 171
 Biekša Bronius 848, 851, 852
 Biekša M. 255
 Biekša Rimvydas 1120
 Biekša Romasius 249, 252, 256
 Biekša Stasys 613, 1120
 Biekša Vaclovas 1050
 Biekšaitė Stasė 1050
 Biekšienė (Šiaudinytė) Jadvyga 1120
 Bielaitis Aleksandras 63, 66
 Bielevičius Juozas 622
 Bieliauskaitė I. 338
 Bieliauskas Aleksandras 205, 756
 Bieliauskas Juozas 522
 Bieliauskas Martynas 522
 Bieliūnas 212
 Bieliūnas Petras 753
 Bielskaja Svetlana 845
 Bigelytė A. 103
 Bigelytė Agnė 76, 1388
 Bijūnas, slap. 574, 584
 Bikauskai 631
 Bikauskaitė Aldona 631
 Bikauskaitė Angelė 631
 Bikauskas Jonas 631
 Bilevičius E. 548
 Bilevičiūtė Ona 802
 Biliūtė-Aleknavičienė Elvyra 1472
 Bilkis Laimutis 1388, 1404, 1517
 Bingelienė 1289
 Bingelienė Ona 874, 1171
 Bingelis 140, 261
 Bingelis Bronius, slap. Pupa 574
 Bingelis J. 185, 186, 190, 194, 205
 Bingelis Jonas 1325
 Bingelis Juozas 183, 184, 189, 191
 Bingelis Leonardas 899
 Bingelis Mečislovas 621
 Bingelis Mečius 189
 Bingelis Motiejus 899
 Bingelis Petras 368
 Bingelis R. 1168
 Bingelis Rimutis 874
 Bingelis Romualdas 545
 Bingelis Vaclovas 621
 Bingelytė Monika 1310
 Birutė, kunigaikštienė 117, 281
 Biržiška Mykolas 1443, 1445
 Biržiška V. 316
 Bisikirskienė Zosė 877
 Bistrickas Petras 252
 Bitkevičius 340
 Bitvinskaitė Edita 816, 823, 1158, 1171
 Bivėnas Stanislovas, Antano, slap. Ugor 590
 Bizauskas K. 1443, 1444
 Bizė Chosė Žoržas 1460
 Bizulevičius Stasys 1411
 Bizulienė Irma 817
 Bižokas Juozas 899
 Bižokas Silvestras 899
 Byla S. 207
 Byla Stanislovas 744
 Byla Stasys 206
 Bytautas 1406
 Blavackas Feliksas 218
 Blavackiūtė 1310
 Blažaitis Juozas 435
 Blaževičienė Elžbieta 527
 Blaževičius Fabijanas 527
 Blaževičius Juozas 525
 Blaževičius Miroslavas 527
 Blaževičiūtė Irena 527
 Blaževičiūtė-Sindaravičienė Regina 845
 Blažiejus, Šv. 1338
 Blažienė Grasilda 4
 Blažytė-Baužienė Danutė 4
 Blažoniai 589, 597, 928, 929
 Blažonienė 955
 Blažonienė (Bubelevičiūtė) Ona 929, 1216, 1363
 Blažonienė (Krupovesaitė) Zofija 1363
 Blažonienė (Lenkevičiūtė) Ona 1363
 Blažonienė Magdalena 1279
 Blažonienė Monika Zosė 517
 Blažonienė O. 1312, 1341, 1345, 1353, 1354, 1363
 Blažonienė Ona 840, 877, 926, 930, 1214, 1225, 1228, 1309, 1316
 Blažonienė Vlada 877
 Blažonienė Z. 595, 596
 Blažonienė Zofija, Kazimiero 595
 Blažonis 593
 Blažonis Feliksas 1243
 Blažonis J. 194
 Blažonis Jonas 184, 840, 875, 877, 923, 926
 Blažonis K. 595, 596
 Blažonis Kazimieras, Petro 595
 Blažonis Kazys 221, 517, 1189
 Blažonis P. 595, 596
 Blažonis Petras 517, 613
 Blažonis Petras, Stanislovo 595
 Blažonis Stasys 875, 877, 926, 1177
 Blažonyš 1146
 Blažonytė Aleksandra 1082, 1088
 Blažonytė Antosė, Petro 595
 Blažonytė M. 595, 596
 Blažonytė Monika, Petro 517, 595
 Blažulionienė Marija 865
 Blencaitė Marijona 1310
 Blengas Vaclovas 932
 Blikertai 1115
 Blikertaitė Astra 823
 Blikertaitė Jadvyga 855
 Blikertaitė Stasė 806
 Blikertas 1115
 Blikertas Vincas 1208
 Blikertas Vladas 855
 Blikertienė (Seniauskaitė) Urša 1325
 Blikertienė O. 821
 Blikertienė Ona 813, 814, 820, 869
 Blikertienė R. 821, 822
 Blikertienė Rima 817, 818, 822, 1171, 1175
 Blikertienė Uršulė 1207, 1208, 1363
 Blinderienė Beilė 235
 Blinderis Bencelis 238
 Blinikovas M. 628
 Blinstrubas Alvydas 107
 Bluijienė Marijona 524
 Bluijienė Marytė 982
 Bluijus Aleksas 513
 Bluijus Algirdas 513
 Bluijus Alvydas 982
 Bluijus Juozas 513, 524
 Bluijus Pranas 524
 Bluijus Vytautas 524
 Bluijus Vladas 982
 Bluijūtė Virginija 982
 Blumbergas Berkis 914
 Bobovnikova Banga 810, 811
 Bogdanas Konstantinas 1491
 Boguslavskis Mikalojus 314
 Bogušas Sestrencevičius Stanislovas 332

- Boharnė R. 134
 Bolisai 929
 Bolisas 1194
 Bolisas Antanas 1002
 Bondarenko Svetlana 812
 Bondienė 1445
 Boniecki A. 1029
 Bonieckis 1030
 Bonieckis Adamas 1021, 1030
 Bonulevičienė Antanina 913
 Border 248
 Borisovas Dimitrijus 552
 Bortkevicius Jonas 1431
 Boruta Kazys 1280
 Bovydavičienė (Mikalopaitė) Vladislava 1363
 Bovydavičienė V. 1340
 Boženkovas Jefimas 537
 Braun-Blanquet 44
 Brazas R. 274
 Brazauskaitė-Voverienė Ona 1474
 Braziulis A. 169
 Brazys Teodoras 1317
 Bražinskaitė Giedrė 812
 Bražiūnienė Ona 1472
 Breiva Juozas 438
 Brejevas 791
 Briginaitė Adelaida 760
 Briuchanovas Ivanas 701
 Brylaitė Liudvika 809
 Brodovskis B. 294
 Brulandas Ch. 894
 Brundė Jonas 201, 1040
 Brundė Juozas 961
 Brundė Stasys 961
 Bruno, slap. 574
 Brusencevas 792
 Brusvičius 590
 Bubelevičiai 928, 929, 931, 1185
 Bubelevičienė 929
 Bubelevičienė Aldona 926
 Bubelevičienė Elena Vida 877, 878
 Bubelevičienė Genė 1316
 Bubelevičienė I. 1337
 Bubelevičienė Izabelė 1208, 1363
 Bubelevičienė Ona 585, 929
 Bubelevičienė Verutė 877, 926
 Bubelevičius 586, 923, 1207
 Bubelevičius Antanas 928
 Bubelevičius Juozas 585, 926, 929
 Bubelevičius P. 192, 194
 Bubelevičius Petras 184, 187, 189, 515, 585, 929
 Bubelevičius Simas 1208
 Bubelevičius Vacloas 583, 929, 1216
 Bubelevičius Vaclovas, Antano 585
 Bubelevičius Vincas 1216
 Bubelevičius Vincentas 335
 Bubelevičius Vytautas 875
 Bubelevičius Vytautas 926
 Bubelevičiūtė 585
 Bubelevičiūtė Aldona 875
 Bubelevičiūtė Anelė 929
 Bubelevičiūtė Marytė 929
 Bubelevičiūtė Ona 875
 Bubelevičiūtė Vladzė 929, 1310
 Bubelis Pranas 290
 Bubilevičius P. 260
 Bublys Benadas 746
 Būbnelis 622
 Bubnelis Jonas 531
 Bubnys A. 919, 920
 Bubnys Arūnas 4
 Bucevičienė Genovaitė 850–852
 Bucevičius Bronius 850–852, 862, 879–881, 898
 Bucevičius Juozas 898
 Bucevičius Romas 881
 Buchaveckas Stanislovas 770, 784–787, 790
 Buchoveckaja Karolina 821
 Bucilinas 673
 Bucilinas Jonas 571
 Bucylinas J. 550, 553
 Buckienė Vanda 481
 Buckus 1039
 Buckus Andrius 1040
 Buckus Juozas 481, 1040
 Bučienė (Brylaitė) L. 868
 Bučienė Liudvika 810–814, 823, 1145, 1149, 1158
 Bučinskis Benediktas 1471
 Bučys (Būčys) Juozapas 276, 364
 Būda Kazimieras 1433
 Budraitis Juozas 856
 Budrevičiai 340, 341, 610, 626–628, 928, 929, 931, 944, 1040
 Budrevičienė 961
 Budrevičienė Bronė 515, 627, 628, 1325
 Budrevičienė D. 861
 Budrevičienė Danutė 822
 Budrevičienė Izabelė 515, 627
 Budrevičienė Morta 1413
 Budrevičienė Roma 853
 Budrevičienė Zabelė 926
 Budrevičius 929, 961, 1217
 Budrevičius Danius 627
 Budrevičius Gabrielius (Gabrielis) 515, 609, 610, 627, 628
 Budrevičius J. 596, 1266, 1267
 Budrevičius Jaroslavas 1262
 Budrevičius Jonas 515, 609, 613, 627, 925, 1236
 Budrevičius Mikas 924
 Budrevičius Motiejus 536
 Budrevičius Petras 845
 Budrevičius R. 1339, 1340, 1342, 1354, 1355
 Budrevičius Rapolas 1207, 1208, 1355, 1364
 Budrevičius Simas 1325
 Budrevičius Simonas 1208
 Budrevičius V. 289, 584
 Budrevičius Vaclovas 515, 517, 609, 610, 613, 627, 628
 Budrevičius Vaclovas, Ignoto, slap. Lietus 574, 595
 Budrevičius Vincas 947
 Budrevičius Vytautas 340, 877
 Budrevičius Vladas 1216
 Budrevičius-Garsas Jonas 603, 610
 Budrevičiūtė A. 843
 Budrevičiūtė Aldutė 628
 Budrevičiūtė Antanina 1040
 Budrevičiūtė Antosė 944
 Budrevičiūtė Bronė 609, 627
 Budrevičiūtė Danutė 628, 875
 Budrevičiūtė Ona 609, 610, 627
 Budrevičiūtė Stasė 515, 627
 Budrikaitė Guostė 1124
 Budrikas Linas 1124
 Budrikas Tadas 1124
 Budrikienė (Ravinskaitė) Eglė 1124
 Budrikova Petronela 1024
 Budvydas Ugnius 98
 Būga Kazimieras 1296, 1386, 1404
 Bugarauskai 632, 633, 1185
 Bugarauskaitė Marytė 633
 Bugarauskaitė Ona 633
 Bugarauskas Antanas 632
 Bugarauskas Juozas 633, 876, 925
 Bugarauskas Petras 632, 633, 1325
 Bugarauskas Vincas 633
 Bugarauskienė A. 846
 Bugarauskienė Albina 926
 Bugarauskienė Olesė 633
 Bugarauskienė Ona 633
 Buičenkaitė Laima 811
 Buiko 602, 603
 Buividavičienė Marijona 883, 886
 Buividavičius 617
 Buividavičius Bronius 185, 450, 537
 Buividavičius Jonas 174
 Buividavičius Juozas 517
 Buividavičius Marius 886
 Buividavičiūtė Rūta 1175
 Buivydaite Bronė 864
 Buivydavičienė 1413
 Buivydavičiūtė-Voverienė Viktorija 600
 Buja Antanas 247
 Buja Balys 537
 Buja Bijūnas Algis 1054
 Buja Bijūnas Lilija 1054
 Buja Bijūnas Marijus Sakalas 1055
 Buja Bijūnas Vilija 1055
 Buja-Bijūnas Bronius 1051, 1053, 1054
 Buja Jokūbas 478, 1051, 1053–1055
 Buja Valentas 492, 1051, 1054, 1055
 Bujanauskaitė Stasė 524, 607
 Bujanauskaitė Vanda 524
 Bujanauskas Jonas 524
 Bujanauskas Pranas 221
 Bujanauskas Stasys 600, 607
 Bujanauskienė Jadvyga 524
 Buijenė 961
 Buijenė (Voverytė) Emilija 1051, 1053–1055
 Buijenė Jadvyga 961
 Buijenė Vanda 1055
 Bujos 1053, 1244, 1245
 Bujus Silvestras 554
 Bujūtė Dita 1051, 1054, 1055
 Bujūtė Julija 1055
 Bujūtė Monika 1051, 1054
 Bujūtė Vanda 1051, 1054, 1055
 Bujūtė-Gailienė Monika 1053
 Bujūtė-Karklinauskienė Vanda 1055
 Bukauskienė T. 724
 Bukelskis Juozas 900
 Bukelskis Norbertas 900
 Bukėnaitė Genė 805
 Bulis Augustas 775, 782
 Bulka Juozas 438
 Bunelytė Genė 528
 Bunkulis Bernas 525
 Buračas B. 1369, 1375
 Buračas Balys 1252, 1368
 Burba 1406
 Burdulis J. K. 557
 Burkienė Rūta 843
 Burmistrovas Pavelas 560
 Burneika Algis 629
 Burneika Juozas 629, 926
 Burneikaitė Albina 629
 Burneikaitė Elena 629
 Burneikaitė Veronika 629
 Burneikienė Janina 629
 Burneikienė Rožė 629
 Burneikis Stasys 1471

Burneikos 626, 629
 Burokaitė Jūratė 1452, 1453, 1457, 1458
 Buslavičienė (Stanilioniūtė) Ona 1325
 Buslavičienė Ieva 510
 Buslavičienė Irena 1376
 Buslavičius 256
 Buslavičius Bronius 510
 Buslavičius Bronius, Vinco 596
 Buslavičius Jurgis 1325
 Buslavičiūtė Danguolė 824
 Būtėnas Jonas 1454
 Butkevičiai 928
 Butkevičius 228
 Butkevičiūtė Genovaitė 805
 Butkus A. 101
 Butkus Antanas 244, 245
 Butrimaitė Inga 907, 909, 913
 Butrimavičiūtė Pranciška 1008
 Butvilaitė Rasa 4
 Bžezovskis Vaclovas 534
 Bžozovskienė Jadvyga 517
 Bžozovskis Mykolas 517
 Bžozovskytė Marija 517

C

Calkė 907, 918
 Cecilija, Šv. 268, 269
 Cedleris 106
 Ceidleriai 217
 Ceidlerienė Ana 352
 Ceidleris Mikalojus 219, 352
 Ceidleris Mykolas 351, 751
 Ceidlytė Marija 352
 Cekavičius 476
 Celinskis Raimondas 332, 343
 Chadakauskienė Vanda 222
 Chadzevičius Jonas 1260
 Chadzevičius Kotrina 1260
 Chadzevičius Vincentas 1260
 Chainauskaitė Giedrė 1078
 Charnatkevič Filitija 527
 Chelstauskas Leonas 219
 Chelstovskiai 223
 Chelstovskis 217
 Chelstovskis Kazimieras 1429
 Chelstovskis Kazys 169
 Chlastauskas (Chlastovskis) Leonas 764
 Chmieliauskai 1185
 Chmieliauskaitė A. 842
 Chmieliauskaitė Alina 841
 Chmieliauskaitė Virginija 823
 Chmieliauskas 174
 Chmieliauskas Antanas 514
 Chmieliauskas Gintautas 925
 Chmieliauskas Vladas 913
 Chmieliauskas Zbignevas 925
 Chmieliauskienė Danutė 878, 926
 Chodakauskienė Vanda 749
 Chodykinaitė Helena 540
 Chodykinas Aleksandras 540
 Chodykinas Kazys 540
 Chodykinienė Bronė 540
 Chodkevičiai 124
 Chodkevičius 124
 Cholmovskis Ivanas 150, 720, 796
 Chominskiai 309
 Chominskis K. 124
 Chondzinskaitė Janina 732
 Chondzinskaitė Julija 729, 797
 Chorvatas 454
 Chruščiovas 968, 975

Chvasas M. 1474
 Cibarauskai 645, 646, 653, 656, 658, 664, 666
 Cibarauskaitė Bronislava 634
 Cibarauskaitė Ingrida, Aloyzo 528, 544, 634, 639, 649, 653, 661, 665–667, 669
 Cibarauskaitė Irena 635
 Cibarauskaitė Janina 634
 Cibarauskaitė Kamilė 666, 667
 Cibarauskas 260, 656
 Cibarauskas Aloyzas (Aleksandras), Bronislovo 262, 267, 269, 528, 544, 634–641, 644, 647–649, 653, 654, 663, 665–669
 Cibarauskas Aurelijus 665–667
 Cibarauskas Bronislovas 634
 Cibarauskas Dominykas 666, 667
 Cibarauskas Eugenijus, Aloyzo 18, 138, 140, 144, 148, 172, 262, 267, 444, 458, 528, 544, 634–645, 647–649, 651–654, 658, 660, 662–669, 736, 790
 Cibarauskas Gabrielius 666, 667
 Cibarauskienė (Mackevičiūtė) Karolina 634, 635
 Cibarauskienė (Mikolaitytė) Joana 664, 667
 Cibarauskienė Daiva 667
 Cibarauskienė (Kumpikevičiūtė) Elena, Antano 266, 528, 544, 634, 635, 639, 651, 653, 665, 669
 Cibarauskienė Nomeda 667
 Cibulskaitė Monika 1108
 Cibulskas 650, 652, 1111
 Cibulskas Aleksandras 1108
 Cibulskas Aleksas 806
 Cibulskas V. 572
 Cibulskas Vladas, Jono 572
 Cibulskienė 1233
 Cibulskienė Marija 1108
 Cibulskis 643
 Cibulskis Adolfas 530
 Ciénas Romas 841, 842, 844
 Cichockas Stasys 244
 Ciechanowicz J. 1029
 Ciechanowiczus Janas 1019, 1020
 Cieška Ipolitas 1474
 Cieškovskiai 124
 Cijūnaitis Matas 457
 Cijūnaitis Motiejus 278
 Cijūnėlis P. 115, 117, 119, 123
 Cijūnėlis Petras 111
 Cikanavičius S. 579
 Cikanavičiūtė Emilija 811
 Cimbala Irina 869
 Cincelevičius Alvydas 862
 Ciparis Laurynas 1241
 Ciškevičiai 309
 Ciunus P. 267
 Coelho Paulo 1126
 Cvirka Petras 777

Č

Čaikauskaitė Jadvyga 806
 Čaplikas J. 205, 338, 626
 Čaplikas Julius 238, 239, 347
 Čaplikas Juozapas 243, 337, 346, 347, 352, 422
 Čaplikas Juozapas (J. Šimtakojis) 347
 Čaplikas Juozas 523, 626
 Čaplikas K. 176, 230, 920
 Čaplikas Kazimieras 175, 230, 239, 243

Čeberiokas Juozapas 327, 328
 Čecenikovas Nikolajus, Efosinijaus, slap. Čiornyj 591
 Čėcuovras 486
 Čėgienė Bronislava 1316
 Čėgliai 931
 Čėikauskienė Stasė 1300, 1306
 Čėkmonas Valerijus 1383, 1386
 Čėkutis R. 289
 Čėlnokovas 488
 Čėnkaitė Marija 545
 Čėnkiėnė 544
 Čėnkiėnė Katrė 545
 Čėnkiėnė Marytė 881
 Čėnkus 263, 626, 1357
 Čėnkus J. 266, 269, 763
 Čėnkus Jonas 184, 189, 231, 264, 544, 734, 749, 761, 762, 764, 775, 782, 783, 793, 881, 904
 Čėnkus Mindaugas 880
 Čėnkus S. 177, 233
 Čėnkus Stasys 516, 545
 Čėnkus V. 177
 Čėnkus Vincas 233
 Čėnkutė Marija 516
 Čėnkuvienė Katrė 516
 Čėnkuvienė O. 263
 Čėpas Ričardas 899
 Čėpėnas P. 145
 Čėpiėnė Irena 1317, 1319, 1322–1324
 Čėpla Jonas 693
 Čėplaitis A. 779
 Čėplaitis Adolfas 778
 Čėpokas Juozas 516
 Čėponiėnė Marija 867
 Čėponiėnė Saulė Bronė 869
 Čėponis 645
 Čėponis Baltrus 530
 Čėpukai 929
 Čėpukaitė Laima 869
 Čėpukas Jonas 516
 Čėpulinskas 1262, 1265
 Čėpulytė V. 19, 31
 Čėpurkovskis 663
 Čėrbulėnas Klemensas 294, 1187, 1188, 1190, 1198, 1257
 Čėrniakas (Lada) Maksimilijonas 135, 297
 Čėrniauskaitė Agnė 878
 Čėrniauskaitė S. 841, 842
 Čėrniauskaitė Stasė 841, 875
 Čėrniauskas 1091
 Čėrniauskas Aleksas 806, 807, 822
 Čėrniauskas Gintautas 4, 18
 Čėrniauskas Juozas 244, 245
 Čėrniauskienė 212
 Čėrniauskienė Elvyra 878
 Čėrniauskienė Ilijana 806, 808
 Čėrniėnė M. 841
 Čėrnius V. 841, 842
 Čėrnus Vladas 841, 875
 Čėrniuvienė (Baranauskaitė) Liucija 1120
 Čėrskis 245
 Čėrskis Andrius 330, 351
 Čėrvokienė Daiva 1166, 1410, 1490
 Čėslėvičius Pranas 254
 Čėсна Stasys 254
 Čėснаuskas Andrius 1049
 Čėsnus M., slap. Lapkritis 570
 Čėsnulevičiai 932, 975
 Čėsnulevičienė (Repeikaitė) Nijolė 796, 818, 822, 847, 853, 863–865, 880, 881, 898, 975

- Česnulevičienė Dalia 863
 Česnulevičienė Laima 877
 Česnulevičius Džiugas 825
 Česnulevičius Gintaras 975
 Česnulevičius Jonas 516
 Česnulevičius Juozas 974
 Česnulevičius Justas 895
 Česnulevičius Petras 530
 Česnulis A. 1238
 Česnulis Antanas 1231
 Česnulis V. 194, 233, 260, 263, 265, 266, 268, 862
 Česonis Bronius 1189, 1194, 1195, 1197
 Čibas Kazimieras 206, 258, 276–278, 281, 301, 302, 323, 324, 364, 365, 442–446, 450–452, 454, 469, 797, 883, 894
 Čibiras 175, 176
 Činskaitė Marija 281
 Čiplies-Vijūnas Kazimieras 877
 Čirienė Janina 1376
 Čirūnaitė J. 1029
 Čirūnaitė Jūratė 1018
 Čiulada Jonas 1016
 Čiulada Jonas (Bevardis) 549, 552
 Čiuladienė (Karpavičiūtė) Marija 1016
 Čiupaila Antanas 541
 Čiupaila Boleslovas 541
 Čiupaila Jonas 541
 Čiupaila Juozas 541
 Čiupaila P. 41, 225
 Čiupaila Pranas 224
 Čiupaila Stasys 541
 Čiupaila Vincas 955
 Čiupailienė (Bubelevičiūtė) Ona 840, 1216
 Čiupailienė Elena 541
 Čiupailienė O. 841, 842
 Čiupailienė Ona 1413
 Čiupailos 955
 Čiupala 192, 924
 Čiupala Salva 187
 Čiupala Selvestras 189
 Čiupala Stanislovas 397, 1246
 Čiupalaitė Edita 824
 Čiupalaitė Sofija 1243, 1244
 Čiupala Juozas 875, 956, 957
 Čiupala Petras 875
 Čiupalienė (Bubelevičiūtė) Ona 1131
 Čiupalienė Danguolė 816, 845, 877
 Čiupalienė I. 877
 Čiupalienė Irena 876
 Čiupalienė Jadvyga 1306
 Čiupalienė Ona 878
 Čiurlionienė-Kymantaitė S. 1482
 Čiurlionis Mikalojus Konstantinas 18, 174, 201, 214, 215, 218–221, 236, 888, 935, 941–943, 945, 947, 1187, 1188, 1198, 1212, 1219, 1230, 1252, 1301, 1327, 1491, 1492, 1519
 Čiuskaitė Marijona 442
 Čivilis Pranciškus 362, 363
 Čivm 136
 Čižienė Malvina 575
 Čižikovskis Ipolitas 527
 Čižius Jonas, Jokūbo 575
 Čyžiai 975
 Čyžienė Malvina 967
 Čyžius Antanas 774
 Čyžius Jonas 967, 1332
 Čyžiūtė Janė 967
 Čyžiūtė Ona 967
 Čyžiuvienė Malvina 974
- D**
 Dabkowskis P. 1018
 Dabravolskaitė 1093
 Dabravolskaitė Elena 1085, 1086
 Dabravolskaitė Jadvyga 1085
 Dabravolskaitė Marytė 1085, 1086
 Dabravolskaitė Petronėlė 1082
 Dabravolskaitė Petrutė 1086
 Dabravolskaitė-Vičkačkienė Petronėlė 1085
 Dabravolskas Gabrys 1085, 1086
 Dabravolskas Juozas 1085, 1086
 Dabravolskas Kazimieras 1094
 Dabravolskas Kazys 1082, 1085, 1086
 Dabravolskas Matas 1097
 Dabravolskas Raulynas 1085, 1086
 Dabravolskas Vladas 613
 Dabravolskienė (Skerniškiūtė) Marta 1085, 1086, 1094, 1095
 Dabravolskienė M. 845, 846
 Dabravolskienė Malvina 844, 858
 Dabravolskienė Rozalija 1085, 1086
 Dabravolskienė Teresė 1096, 1097
 Dailys Pranas, Ignoto 586
 Dailys Pranciškus 1027
 Dailys S. 586
 Dailys Stanislovas 1027
 Dailys Bronislava 1027
 Dailys Irena 806
 Dailys Janavičienė Pranciška Irena 1027
 Dainienė Julija 538
 Dainys Algis 538
 Dainytė Birutė 538
 Dainoravičienė Janė 1208
 Dainoravičienė M. 868
 Dainoravičius Kazys 1208
 Dakanis B. 77, 78, 82, 90, 93, 98
 Dakanis Bronius 79, 94
 Dakinevičiai 975
 Dakinevičius 256
 Dakinevičius Antanas 973
 Dakinevičius Petras 1009
 Dakinevičiūtė Danutė 858
 Dakinevičiūtė Elena 1009
 Dakinevičiūtė J. 851
 Daleckis N. 272
 Daleckis Nikodemas 239
 Dalinkevičius J. 19, 30
 Dambarauskas Petras 756
 Dambrauskai 967
 Dambrauskaitė Aldona 517
 Dambrauskaitė Antosė 517
 Dambrauskaitė Bronė 964
 Dambrauskaitė Neringa 824
 Dambrauskaitė Ona 517, 966
 Dambrauskaitė S. 579
 Dambrauskaitė Stasė 578
 Dambrauskas 959, 1045
 Dambrauskas A. 1442
 Dambrauskas Andrius 964, 966
 Dambrauskas Antanas 1442
 Dambrauskas J. 289, 575, 579, 581, 586, 590, 592–594, 596
 Dambrauskas Jonas 510, 578, 601, 613
 Dambrauskas Jonas, Petro, slap. Siaubas 287, 289, 558, 571, 573, 574, 583–585, 589, 595
 Dambrauskas Petras 517, 964, 1411
 Dambrauskas Stasys 517
 Dambrauskas V. 579
 Dambrauskas Vaclovas 578
 Dambrauskas Vincas 517
- Dambrauskas Vladas 517, 606, 958, 959, 961
 Dambrauskienė (Baranauskaitė) Elena 958
 Dambrauskienė (Dombrauskienė?) Melanija 517
 Dambrauskienė Elena 961
 Dambrauskienė (Lebednykienė) Elena 578
 Dambrauskienė Frania 517
 Dambrauskienė Jadvyga 886
 Dambrauskienė Marijona 1260
 Dambrauskienė Monika 964
 Dambrauskiūtės 959
 Dameronas 1406
 Damulevičienė Aleksandra 526
 Damulevičienė Antanina 526
 Damulevičius Antanas 526
 Damulevičius Česlovas 526
 Damulevičius Juozas 526
 Dania, slap. 573
 Danilevičius Kęstutis 812, 813
 Dapkūnaitė Ona 787
 Daraškevičiai 928
 Daraškevičienė Regina 1138
 Darius Steponas 652, 279, 288, 511, 643, 799, 888, 1145, 1161, 1413
 Darškus Jonas 230
 Daščioraitė Kazimiera 809
 Dauda Petras 613
 Daudaitė O. 861
 Daugauskas Berelis 238
 Daugauskas Jankelis 238
 Daugauskas R. J. 238
 Daugauskas Šlioma 238
 Daugėla 1038, 1039, 1410
 Daugėla Antanas 218
 Daugėlaitė-Odyneć Juzefa 222
 Daugėlė 1416
 Daugelionis Jonas 107, 108
 Daugirdaitė (Šmigelskienė) Dalia 879
 Daugirdaitė Vincenta 1128
 Daugirdas 807, 1377
 Daugirdas Jonas 992
 Daugirdas Julius 992
 Daugirdas Juozas 992
 Daugirdas Petras 992
 Daugirdas Vidmantas 1387
 Daugirdas Vytautas 992
 Daugirdienė Elena 992
 Daugudis A. 104
 Daugudis V. 103, 104
 Daugudis Vytautas 77, 79
 Dauguvietis B. 1482
 Dajotas 1091
 Dajotas Bronius 246, 1090
 Daukantas Simonas 205, 733, 753, 1367
 Daukša Mikalojus 410, 411
 Daunaravičienė 868
 Daunoras Vaclovas 1462
 Daunoravičienė Janė 1364
 Davainis-Silvestraitis Mečislovas 1438
 Daveckas 1098
 Daveckas Pranas 673
 Debesiūnaitė Vitalija 880
 Degsnytė Judita 809
 Degutis 261
 Degutis Mykolas, Vincento 540
 Delnickis S. 121
 Dementėjus N. 1153, 1154
 Desidrovskis 150
 Deškus Stasys 518
 Devenis 1455

Didika Vytautas 880
 Didikaitė Katrė 524
 Didikaitė Marytė 87
 Didikas 1148
 Didikas A. 717
 Didikas Algirdas 524
 Didikas Antanas 712, 713, 716, 1148, 1233
 Didikas Juozas 524
 Didikas Vincas 713
 Didikas Vytas 881
 Didikas Vytautas 524
 Didikienė Albina 881
 Didikienė Leonora 524
 Didkienė Marijona 1308, 1316
 Didžiulis Karolis (iki 1940 m. Grosman) 567
 Dijakevičius Ferdinandas 318
 Dilijonienė Melanija 1316
 Dimitrienė Zosė 985
 Dimitris Jonas 985
 Dimitrytė Marytė 985
 Dirsiai 1245
 Ditkevičius 835
 Dmitrijevas 793
 Dobas 918
 Dobilas 570
 Dobrovolskaitė Antanina 1008
 Dobrovolskas V. 551
 Dobrovolskas Vaitiekus 1173
 Dobrovolskas Vytautas 1173
 Dobrovolskis Mykolas 1247
 Dolženkovas (Dovženkovas?)
 Jevtichijus 537
 Domaševičius Andrius 1432–1434
 Dombrovskaja Aleksandra 509
 Dombrovskaja Antonina 509
 Dombrovskas Francas 509
 Domininkas, Šv. 326
 Dorošenko 489
 Dostojevskis Fiodoras 498
 Doškus Juozas 924
 Doškus Vilius 1174
 Doškuvienė Anelė 1219
 Doškuvienė Marijona 872, 1171
 Dovydaitis 508
 Dovydaitis Jurgis 1411–1413
 Dovydaitis P. 1443
 Dovydaitis Pranas 508
 Dovydas, karalius 508
 Dovnarovičienė Felicija 527
 Dovnarovičius Albinas 527
 Dovnarovičius Edvardas 527
 Dovnarovičius Janas 527
 Dovnarovičiūtė Jadvyga 527
 Dovnarovičiūtė Juzefa 527
 Dovnarovičiūtė Teodora 527
 Drabužienė 868
 Dragūnai 1479
 Dragūnaitė Laima Irena 519
 Dragūnaitė-Vaičiūnienė Teofilija 839, 1479–1481
 Dragūnas 257, 1479, 1480
 Dragūnas A. 269, 277
 Dragūnas Aleksandras 76, 95, 519, 756, 757, 782, 783, 1388
 Dragūnas Aleksas 184, 189, 211, 545, 775
 Dragūnas (Dragunas) Gintautas 519, 545
 Dragūnienė Genoefa (Genė) 519, 545
 Dragūno (Draguno) Alekso kūdikis (bevardis) 545
 Dreifusas 1179

Driekanas Antanas 470
 Driskius Klaudijus 4, 18, 54, 56–58, 60, 61, 72, 87, 92, 97, 102, 105, 201, 272, 291, 296, 297, 305–308, 312, 328, 329, 331, 333, 341, 349, 350, 355–357, 364, 447, 483, 494, 495, 499–502, 556, 559, 597, 611, 612, 713, 714, 751, 796, 815–817, 819–821, 847, 853, 854, 869, 870, 874, 878, 879, 886, 927, 958, 959, 962, 971, 972, 975, 995, 998, 999, 1039, 1147, 1059, 1074, 1076–1079, 1120, 1148, 1152, 1153, 1160–1162, 1168, 1178, 1179, 1184, 1186, 1218, 1225, 1228, 1253, 1278, 1286, 1292, 1314, 1372, 1410, 1412, 1416, 1427, 1448, 1451, 1463, 1490, 1494, 1495, 1508–1510, 1530
 Driskius Norvilas 18, 1074, 1079, 1410
 Driskiūtė Akvilė Marija 18, 542, 1074, 1076, 1228
 Driskiūtė Audinga 18, 1074, 1076
 Driskiūtė Gaudrimė 18, 1074, 1076, 1410
 Driskiuvienė Živilė 4, 18, 72, 96, 478, 606, 634, 712, 717, 958, 995, 1038, 1074, 1076, 1079, 1203, 1212, 1245, 1255, 1385, 1410
 Drobėlis E. 71
 Drobelytė Janė 850
 Drotvinas Vincentas 1474
 Drunga Zigmas, slap. Mykolas-Jonas 569
 Druzgenickaitė Rivka 235
 Druzgenickas Šlioma 238
 Druzginickai 671
 Druzginickas Joškė 671
 Dubikaltienė Aira 4, 309, 331, 353, 367, 933, 1522–1524, 1527, 1533
 Dubinienė 1279
 Dubininkaitė Birutė 876
 Dubinskas Petras 531
 Dubovikienė Rita 886
 Dubrovskis Antanas 150, 720, 796
 Dūdėnas 683, 686
 Dudkuvienė 1336
 Dudonytė Veronika 850
 Dudulienė (Čepulytė) Lina 853
 Dudulienė L. 853
 Dudulis J. 853
 Dūlės 661
 Dulus Jonas, Motiejaus, slap. Klevas 595, 596, 613
 Dulkaitė Elena 1127, 1132, 1135, 1137, 1141
 Dulkaitė Monika 1141
 Dulkaitė O. 843
 Dulkė P. (Berželis) 553
 Dulkė Juozas 246, 1137–1141
 Dulkė Petras 553
 Dulkės 928, 929
 Dulkės (Dulkiai) 1127
 Dulkienė (Tribendytė) Ieva 1140
 Dulkienė Ieva 1142, 1144
 Dulkienė Marcelė 1137, 1138, 1141
 Dulskaite Dainora 1157
 Dulskas Izidorius 187
 Dumčius Arimantas 657
 Dunderis Antanas 747
 Dundys 599
 Dundulienė Pranė 55, 56, 85, 1275
 Dundulis Bronius 112, 134
 Dusevičiai 932, 1001, 1003
 Dusevičienė Antanina 1001

Dusevičienė Elena 1376, 1412, 1417, 1418
 Dusevičius Adolfas 1002
 Dusevičius Bronius 1001–1004
 Dusevičius Daniukas 1001
 Dusevičius Jonas 1001–1003, 1005, 1216
 Dusevičius Juozas 1001, 1002
 Dusevičius Kazys 1001, 1006
 Dusevičius Petras 1002, 1003
 Dusevičius S. 194
 Dusevičius Silvestras (Selvestras) 184, 188
 Dusevičius V. 1415–1419
 Dusevičius Vaclukas 1002
 Dusevičius Vidas 1412, 1420
 Dusevičius Viktoras 1002
 Dusevičius Zigmas 188
 Dusevičiūtė Adelė 1001, 1005, 1322
 Dužauskas-Duž Klaudijus 365
 Duž-Dužanskis 395
 Dvorcenienė Rochė 235
 Dzedulionis Domas 900
 Dzedulionis Mikas 900
 Dzeventkauskaitė Marija 850
 Dzingelytė Aurelija 1268
 Džukas, slap. 603
 Džanėris (Janner) Grenvilis 922
 Dženkaitis 888
 Dževečka 1098
 Džiumarina Zina 690

E

Edel Filipas 1155
 Egertienė Marija 219
 Ėglis, slap. 584
 Eidintas A. 920, 1443
 Eidukaitis Vytautas 778, 782
 Eiduekičienė (Stanevičiūtė) Zofija 1228
 Eiduekičius Juozas 1471
 Eiduekičius P. 225
 Eiduekičius Povilas 224
 Eiduekičiūtė Ada 686
 Eiduekičiūtė Vida 810
 Eidziatavičius 309
 Einšteinas 507
 Eitutytė Bronė 855
 Eizenhaueris D. 1472
 Eyzgintas 1018
 Eyzgintas Bartolomejus (Eyzgint Bartolomej, Bartolomejus) 1019, 1020
 Elinas Mejeris 552
 Elisonas 1200
 Elžbieta, karalienė 1446
 Endrikas (Endriekus, Andriekus, Эндрик) Petras 320
 Endrikas P. 321
 Endrikas Petras 299, 418
 Endrykas 419
 Endziulytė Alfonsė 746
 Erodas, karalius 503, 1292
 Ėšerys, slap. 584
 Ezopas 770, 795
 Ėžerskis 243
 Ėžerskis Justinas 900
 Ėžerskis Vladas 241, 242, 900

F

Faila 236
 Fareniukas 595
 Fedaravičius Zigmantas 1433

- Figūrinis 590
 Filomatovas 136, 138
 Fingeris 285, 919
 Firkovičius Romualdas 148, 149, 294, 333
 Fleišeris Icka 235
 Florencas 907, 908
 Fokas 639, 641
 Fotijevas V. 1153
 Franckevičiai 124
 Franckevičius Andrius 124
 Franckevičius S. 846
 Frankas Jozefas 1035
 Frankonis Stepas, Jono, slap. Volk 591
 Frezė Aleksandras 1434
 Fromas-Gužutis Aleksandras 856
 Fronckevičius Viktoras 1439
- G**
- Gabelis S. 1458
 Gabelis Stanislavas 1452
 Gabrys, slap. 603
 Gaidamavičius Petras 1056
 Gaidamavičius Pranciškus 302, 324
 Gaidamavičiūtė Ieva 1056
 Gaideburovas P. 1480, 1481
 Gaidelis Julius 1478
 Gaidukevičienė Jurgita 854
 Gaidukevičius Algimantas 306, 312, 328, 363, 872, 873, 1170
 Gaigalaitė Ema 1126
 Gaigalas A. 33, 39
 Gaigalas Mindaugas 1126
 Gaigalas Orentas 1126
 Gaigalas Pranas 1126
 Gaigalas Ramūnas 1126
 Gaigalienė (Zaboraitė) Aušra 1126
 Gailevičius Steponas 333, 334, 337, 344
 Gailienė Irina 1054
 Gailienė Monika 1054
 Gailienė Vida 1054
 Gailiūnaitė-Cėrnienė Morta 841
 Gailius Eimantas 1053, 1054
 Gailius Eugenijus 1053, 1054
 Gailius Nikodemus 245, 254, 1053
 Gailiūtė Daiva 1053, 1054
 Gailiūtė Genovaitė 1053
 Gailiūtė Giedrė 1053
 Gailiūtė Karolina 1053, 1054
 Gaina 967
 Gaina J. 65, 573, 574, 579
 Gaina Jonas, Jono 205, 518, 581, 582, 906
 Gaina Jonas, Jono, slap. Gruodis 574, 579
 Gaina Juozas 205
 Gaina Vladas 582
 Gaimaitė Jadvyga 582
 Gaimaitė Stasė 582
 Gaimienė Marijona 582
 Gaižutis Algirdas 4
 Gakalenko Viktorina 809
 Galavaiytė E. 618
 Galavaiytė Elena 468
 Galilienė Emilija 1376
 Galinaitis V. 792
 Galiniai 929, 931
 Galinienė Anelė 926
 Gališauskaitė Eleonora 1440
 Galkus Juozas 1161
 Galočkinas Semionas 552
- Galvanauskas Ernestas 1444
 Galvelė Mykolas 904
 Galvėnas Vytautas 1010
 Garbačiauskas Adomas 530
 Gardinas, slap. 574, 584
 Garmutė Danutė 806, 807
 Garškaitė Rita 1252, 1254, 1256–1261
 Garšva Kazimieras 1386, 1387
 Garšvienė E. 1415
 Garunkštis A. 31, 34
 Gasiulis Mečislovas 845
 Gasiūnas 254
 Gasiūnas Jonas 254
 Gataveckaitė Monika 966
 Gatčinas 135
 Gatelis Mykolas 788
 Gauba Zigmąs 254
 Gaučas 1383
 Gaučas Petras 1386
 Gaudzevičienė Marija 802
 Gauriai 975
 Gaurienė Vladislava 520
 Gavelis-Rytas Vladas 631
 Gebetienė Ela 705, 706
 Gecevičiai 992
 Gecevičienė (Uždavinytė) Roma 880
 Gecevičienė Michalina 991
 Gecevičius 991
 Gecevičius Jonas 991
 Gecevičius Juozas 613, 991
 Gecevičius Stasys 991
 Gecevičius Vytautas 991
 Geda Sigita 857, 965
 Gedgaudaitė Šetkevičienė Teresė 296
 Gedimainiai 116
 Gediminas Bernardas Kęstutis 1429
 Gediminas, kunigaikštis 183, 184, 279, 463, 464, 467, 649, 650, 799, 819, 888, 1016, 1069, 1082, 1123, 1125, 1233, 1440, 1441, 1445, 1515, 1519
 Gedvilas M. 775
 Geidleras (Ceidleris) Mykolas 218
 Geiga Julijonas 788
 Geigienė 788
 Geina 248
 Geiščiulis 1401
 Geiščiūnas Jonas 186–188, 190
 Gelpernas Dimitrijus 552
 Gelvonis 598
 Gendrėnas Gediminas 90
 Geniušas Juozas 776, 780
 Geniušas Rimas 1460
 Genzelis Bronislovas 1473
 Geraskinas 791
 Gerbutavičius P. 304
 Gerbutavičius Pranas 326, 361
 Gerbutavičius Stepas 254
 Gercovskis 489
 Germantas Pranas (iki 1940 m. Meškauskas) 785
 Gerulaitis Virginijus 4
 Gervys 1406
 Geštautas Vytautas 1156–1158
 Geviakinas 791
 Gibneris Antanas 561
 Giedrytė Dovilė 819
 Giedrytė Milda 844
 Gilius Juozas 244, 245, 254
 Gilius-Gilevičius Kazys 243
 Gimbutienė M. 1365, 1366
 Gimbutienė Marija 55
 Gimdžiūnaitė Laima 810
 Gimžauskas Silvestras 416, 713, 714, 716
- Gineika T. 266
 Gineika Teofilius 245
 Gineitis 111, 119
 Gira Liudas 777, 1439
 Giraitis Antanas 900
 Giraitis Liudas 900
 Girdenis 1377
 Girdenis Aleksas 1386
 Girėnas Stasys 279, 288, 511, 643, 652, 799, 888, 1145, 1161, 1413
 Girijotas Jonas 1462
 Girininkienė Vida 1530
 Girnius K. 587
 Giržadas Stanislovas 314
 Gladas B. 766
 Gladas Bronislovas 765
 Gladas Bronius 758, 775, 782
 Gladkovas P. 791
 Glagan O. 55
 Glatkauskas 277
 Glaveckienė Veronika 1268, 1280, 1306
 Glebaitė Violeta 824
 Glebaitė Zosė 867
 Glėbienė (Burškytė) Laima 1364
 Glėbienė (Legetavičiūtė) Stanislava 1364
 Glėbienė L. 1360
 Glėbienė S. 1352
 Glėbienė Stanislava 1347
 Glebus Albertas 533
 Glebus Alfonsas 537
 Glebus Motiejus, slap. Epušė 574
 Glebus Motiejus, slap. Ledas 573
 Glebus Petras, Prano 533
 Glėbus V. 1352
 Glėbus Vladas 1364
 Glebusas Feliksas 94
 Glebus-Gributis Viktoras 527
 Glebutė Veronika 533
 Gliėbai 1093, 1241, 1242
 Gliėbienė 1093
 Gliėbienė (Armalytė) Neringa 1122
 Gliėbienė O. 555, 581
 Gliėbienė Ona, Juozapo 581
 Gliėbytė Bronė 582
 Gliėbytė Veronika 582
 Gliėbytė Zofija 582
 Gliėbus Albertas 603
 Gliėbus Alvydas 1122
 Gliėbus Antanas, Jokūbo 581
 Gliėbus Juozas 1122
 Gliėbus Petras 672, 1122
 Gliėbus Stasys 581
 Gliėbus Vytautas 581
 Gliėbus Vladas 581
 Gliėbutė Justina 1122
 Gliėbutė Simona 1122
 Gliėbutė-Gimžauskienė Justina 1122
 Glinskai 626, 627
 Glinskaitė Stasė 535, 627
 Glinskaitė Vlada 627
 Glinskaitė Vladislava 535
 Glinskas Jonas 535, 627
 Glinskas Stanislovas 626
 Glinskas Stasys 535
 Glinskas Vaclovas 536, 627
 Glinskienė Kazimiera 535, 626
 Glinskis K. 1482
 Glinskis Pranas 1007
 Gobys V. 1198
 Gocentas Vytautas 1530
 Gocev A. 791
 Godelis B. 852

- Gogolis G. 1482
 Golicinas 488, 489
 Golydovas 700
 Golobovas 1434
 Golšteinas-Lordas Ričardas 602
 Golšteinienė Monika 602
 Golštynienė 615
 Golubovaitė O. 793
 Golubovaitė Otilija (Otylija) 542, 766, 775, 783
 Gordėjus Stepanas 720, 796
 Gorelčnikovas 150
 Goškevičius 113
 Goštautas Bronius 747
 Grabiai 669
 Grabienė 641, 664
 Grabienė (Cibarauskaitė) Bronislava 635, 661, 663, 668, 669
 Grabys Dominykas 634, 635, 663, 668, 669
 Grabytė Bronislava 635, 669
 Grakovas 595
 Gramauskaitė Janina 540
 Gramauskas Edmundas 540
 Gramauskas Juozas 540
 Gramauskas Petras 540
 Gramauskienė Zosė 540
 Grauslys A. 809
 Gražus, slap. 603
 Grečko 140, 146
 Gricius Jonas 254
 Grigaitis, gyd., kun. 212, 505
 Grigaliūnas-Glovackis Vincas 903
 Grigaravičiai 928
 Grigaravičius Jonas 302, 447
 Grigaravičius Stasys 905
 Grigas K. 1413
 Grigas R. 1186
 Grigas Robertas 1186
 Grigas Romualdas 4, 1530
 Grigelis A. 20
 Grigonienė Jadvyga 510
 Grigonis J. 550, 555, 557, 558
 Grigonis Juozas 724
 Grigonis Jurgis 550
 Grigonytė Asta 845
 Grigūnaitė Ona 845
 Grigūnaitė Stanislava 510
 Grigūnas 935, 966, 1040
 Grigūnas Bronius 862
 Grigūnas Dominas 510
 Grigūnas Jonas 1045
 Grigūnas Vladas 510
 Grigūnienė 675
 Grigūnienė Konstancija 851, 862, 1416
 Grigūnienė Zosė 510
 Griksaitė Albina 852
 Grinas Dovydas 617, 620, 780
 Grinas M. 618
 Grinaveckienė E. 1386
 Grinaveckis 1377
 Grinaveckis Vladas 1386
 Grinevičius Algis 809
 Griniukas Jakovas 721, 838
 Grinka 1407
 Grinka Jonas 1250
 Grinka Petras 875
 Grinka Viktoras 1216
 Grinkaitė Genė 1216
 Grinkaitė Genoefa 1316
 Grinkevičienė Domicelė 520
 Grinkevičius Antanas 520
 Grinkevičius Eugenijus 520
 Grinkevičiūtė Antanina Aldona 520
 Grinkevičiūtė Genė Ona 520
 Grinkevičiūtė Jonė 520
 Grinkevičiūtė Raminta 824, 1158
 Grinkos 929
 Grišinas 490, 610
 Griška Juozas 186
 Griškevičius Kazys 182
 Griškevičiūtė Ona 841–844
 Griškonis Antanas 1172
 Griškos 1001
 Grižas Gytis 101
 Grybas, slap. 603
 Grybas Vincas 1445
 Grybauskaitė Dalia 821, 871, 1166, 1170, 1171, 1175, 1530
 Grybauskas Donatas 244
 Grolinskas 287
 Gromovas Danielius 1157
 Grumadienė 1383, 1386
 Grumadienė Laima 1386, 1387
 Grunskis E. 288
 Gruodis R. 1335
 Ruodis V. 1168
 Gučas Alfonsas 1474
 Gudaitė J. 1413
 Gudaitis Martynas, Antano 586
 Gudaitis Pranas 968
 Gudaitis Romas 1152
 Gudalevičius Algis 822
 Gudavičius E. 41, 56
 Gudynas (Gudinas) Antanas 528, 542, 766, 783
 Gudonis Juozas 520
 Gudonytė A. 335, 337, 346
 Gudžinskas 44
 Gudžinskas Z. 53
 Guk Olė 686, 691
 Gukovskis K. 1194
 Gumbrevičius Vaelovas 876
 Guno Šarlis 1458
 Guoba 604
 Guobytė R. 30, 31
 Gurauskis Juozas 856
 Gurvičius Benjaminas 235, 238
 Gurvičius S. 735
 Gustaitis Antanas 1470
 Gustaitis R. 395, 400
 Gutauskas Tomas 224
 Guturavičius Jonas 370
 Guzas Antanas 923
 Guzikas J. 786
 Guzikas Juozas 778
 Gužna 685
- H**
- Hanulus 111, 117, 118
 Hipatijus 104
 Hirsch T., Von 113
 Hiršas T. 112
 Hitleris Adolfas 462, 472, 656, 664, 784, 785
- I**
- Igaunis Feliksas 903
 Ignatavičius I. 286, 289
 Ignatavičius Jonas 170
 Ikašas Vytautas 605
 Ikašala Bronius 613
 Isokas G. 54, 56, 59, 62, 65
 Italjanec, slap. 592
 Ivanas Ivanovičius 686, 687, 692
 Ivanauskaitė (Čiupalienė) Danguolė 845
 Ivanauskaitė V. 1413
 Ivanauskas E. 90, 106
 Ivanauskas Eugenijus 78
 Ivanauskas Jonas 18
 Ivanauskas Stasys 211, 264
 Ivanauskas T. 888
 Ivanauskas Tadas 1022
 Ivanavičius Stasys 1474
 Ivančenko Anelė 1180
 Ivanovas 490
 Ivaškevičius Vytautas, Vladas 572
 Ivickaitė-Mazurkevičienė Adelė 212
 Izvekovas Konstantinas 560
- Y**
- Yčas Jonas 724
 Yčas Martynas 1454
- J**
- Jablonskaitė Inga 824
 Jablonskienė Janina 821
 Jacevičius Jonas 523
 Jachimovičienė (Uždavinytė) Aušra 853
 Jachimovičienė A. 866
 Jachimovičienė Aušra 864
 Jagėla Jonas 1162
 Jakaviukas 1092
 Jakelevičius V. 263, 847
 Jakimonytė Erika 1060
 Jakimovičienė Stefanija 527
 Jakimovičius Alfonsas 527
 Jakimovičius Anzelmas 527
 Jakimovičiūtė Anelė 527
 Jakštas 246, 247, 250
 Jakštas Adomas 438
 Jakštas Antanas 254
 Jakštas J. 733
 Jakštas Jonas 732, 797, 822
 Jakubauskaitė Sofija 805, 806
 Jakubauskas Leonas 366, 370
 Jakubauskas S. 225
 Jakubavičiai 1001
 Jakubavičius Jonas, Kazimiero, slap. Rugys 571, 587
 Jakubavičius Juozas 1003
 Jakubavičius Vladas 1003
 Jakubčionis Algirdas 4
 Jakubovskis Janas 329
 Jakubowski J. 329
 Jakučionienė (Saulėnaitė) Marė 1421
 Jakučionis Motiejus 249
 Jakulevičius 470
 Jakulevičius Petras 302, 325, 470, 472, 473
 Jakulytė-Vasil M. 919
 Jalinskas 1327
 Jalinskas Viktoras 530
 Jalinskienė Marcelė 530
 Jaloveckas Romanas 110
 Jaloveckis Andrius 337, 344
 Janauskas Bernardas 519
 Janavičiai 1027
 Janavičienė Aušra 1029
 Janavičienė Elena 1235, 1236
 Janavičienė Pranciška Irena 1029
 Janavičius A. 1028
 Janavičius Adomas 806, 1027, 1029
 Janavičius Arnas 1029
 Janavičius Arnoldas 1027, 1029

- Janavičius Juozapas 1029
 Janavičius Motiejus 1029
 Janavičius Naglis 1027, 1029
 Janavičiūtė Gabija 1029
 Janavičiūtė Ieva Genė 913, 1316
 Jankauskai 969, 970
 Jankauskaitė D. 861
 Jankauskas 970
 Jankauskas Aleksas 237
 Jankauskas Aurimas 815
 Jankauskas Aurius 1147
 Jankauskas J. 352, 848, 850
 Jankauskas Jonas 205, 752, 847, 970
 Jankauskas Jonas, Lauro 577
 Jankauskas Kostas 867
 Jankauskas P. 255
 Jankauskas Petras 528, 1264
 Jankauskas R. 813
 Jankauskas Ričardas 812, 813, 1172
 Jankauskas Rimas 1371
 Jankauskas V. 1263–1267
 Jankauskas Vytautas 226, 970
 Jankauskas Vladas 1262
 Jankauskienė 969, 970
 Jankauskienė (Kilčiauskaitė) Stasė 1372
 Jankauskienė Marytė 869
 Jankauskienė Ona 528
 Jankauskienė Stasė 1371, 1372, 1374, 1376
 Jankauskienė Zosė 969, 970
 Jankevičienė 44
 Jankevičienė A. 373
 Jankevičienė R. 53
 Jankevičius 486, 488, 489
 Jankūnienė-Kopylova Jadvyga 536
 Janonis Julius 924
 Janonis Juozas 1177
 Janulaitis A. 112, 131, 145, 914
 Janulevičius Zigmas 526
 Januliai 969, 970
 Janulionis J. 336, 338
 Janulionis Jeronimas 335, 345, 838
 Janulis 969, 970
 Janulis Algirdas 970
 Janulis Stasys 254, 970
 Janulytė A. 851
 Janušaitytė G. 806
 Janušauskas Algimantas 543
 Janušauskas Antanas 852
 Janušauskas Jonas 543
 Janušauskas Juozas 517
 Janušauskienė Marcelė 543
 Januševičius J. 424
 Januševičius Jurgis 300, 322, 423
 Januševičius Povilas 322, 423
 Januškevičienė V. 556, 558
 Januškevičius Audrius 881
 Januškevičius Juozas 893, 1320
 Januškevičius K. 1474
 Jaraminai 934
 Jaraminas Motiejus 935
 Jaraminas Stasys 1080
 Jaraminienė D. 852, 853
 Jaraminienė Danutė 865
 Jarmala Juozas 539, 926
 Jarmalavičienė 1345
 Jarmalavičienė (Žilinskaitė) Marytė 786, 1364
 Jarmalavičienė Angelė 1306
 Jarmalavičienė M. 793, 1342, 1362
 Jarmalavičienė Marytė 961, 1337, 1349, 1361
 Jarmalavičienė Monika 1208
 Jarmalavičius 961
 Jarmalavičius Aleksas 1208
 Jarmalavičius Jonas 539
 Jarmalavičius Stasys 784, 913, 1349, 1364
 Jarmalavičiūtė Ramunė 823
 Jarmalienė Marytė 858, 859
 Jarmolavičius 249
 Jarusevičius Kęstutis 1376
 Jarusevičiūtė Janina 1131
 Jarusevičiūtė Marytė 1131
 Jaruševičienė Irena 809
 Jaruševičius J. 327
 Jaruševičius Jonas 361
 Jaruševičius Juozapas 304, 326, 381
 Jaruševičius Juozas 856
 Jasar R. 131
 Jasad Rimantas 112
 Jasėnas Kazimieras 1448
 Jasėnienė Janina 1448
 Jasevičius Juozas 509, 891
 Jasevičius Marijonas 509
 Jasiulevičius Antanas 536
 Jasiūnai 868
 Jasiūnaitė Birutė 1386
 Jaspė 247
 Jaspė Iseris 235, 238
 Jaščaninas Janas 809
 Jazukevičienė (Okunevičiūtė) Gražina 545, 733, 790, 796, 815, 917, 918, 1149, 1154
 Jazukevičiūtė D. 851
 Jazukevičiūtė-Jaraminienė Danutė 852
 Jefimovas 580–585
 Jegeris K. 920
 Jekaterina II, imperatorienė 657
 Jelaga Vasilijus 1049
 Jelagaitė Dalia 1049
 Jelinauskienė Vitalija 823
 Jenaruskai 942
 Jencius-Butautas Viktoras 161, 169, 222, 223, 230, 277, 364, 365, 816, 1429–1431, 1433, 1442, 1444, 1447, 1448
 Jeraminas Bronius 519
 Jeraminas Feliksas 519
 Jeraminas Vincas 519
 Jeraminienė Agota 519
 Jeraminienė Ona 354
 Jermala Juozas 622
 Jermala Vladas 876
 Jermalavičius 254
 Jermalavičius Juozas 206, 245, 254
 Jermalienė Marytė 876
 Jeseneva (Eseneva?) Ana 531
 Jesevičius Juozas 622, 624
 Jesevičius Marijonas 622, 624
 Jesiulevičius 242, 243
 Jezukevičius Vladas 276, 364
 Jėzus Kristus (Nazarietis) 79–81, 297, 305, 324, 356, 444, 503, 508, 659, 684, 961, 984, 1006, 1186, 1233, 1247, 1251, 1248, 1268, 1271, 1274, 1276, 1279, 1292, 1297–1300, 1307, 1308, 1352, 1518
 Jocius 262
 Jočius Kazys 681
 Jogaila, kunigaikštis 111, 117, 125, 291, 329, 410, 1020
 Jogailaitis Kazimieras, kunigaikštis 329
 Jogėla 1406
 Jogelevičius 1406
 Jokūbas, Šv. 17, 142, 148, 291, 295, 305, 306, 374, 447, 482, 872, 873, 916, 1063, 1161, 1246, 1285, 1508
 Jokūbonis Gediminas 1463
 Jonaitis Mangirdaitis Petras 329
 Jonaitis P. 591
 Jonas Krikštytojas, Šv. 296, 355, 1012
 Jonas Paulius II, Popiežius 504, 1186
 Jonas, Šv. 304, 315, 316, 1023, 1094, 1230, 1287–1290, 1434, 1437
 Jonikaitis (Jonaitis) Petras, Mykolo, slap. Karosas 591
 Jonušas Danielius 1535
 Jonušas Petras 4, 17, 18, 857, 1530, 1535
 Josevičius Vl. 257
 Jotautienė Stasė 850
 Juckė 907
 Judas Tadas, Šv. 329, 330, 341, 343, 386, 1161, 1185, 1246, 1509
 Judas 1292
 Judelevičius 636, 650
 Judelevičius Elijasas 238
 Judelevičius J. 735
 Judelevičius Josifas 290
 Judelevičiūtė Sorė 235, 238
 Judickaitė I. 846
 Judickas J. 573, 578
 Judickas Jonas, Lukošiaus, slap. Pėdas 573
 Judickas Rimantas 66
 Judickas Rimas 1174, 1175
 Judickienė Janina 877
 Judžentis Artūras 4
 Juknevičienė Elena 766
 Juknevičius A. 494
 Jukonienė 44
 Jukonienė I. 53
 Junaitis 261
 Junevičienė (Zagorskaitė) Ona Birutė 862
 Junevičienė Erika 863
 Junevičius Kazys 182
 Junevičius V. 261, 269, 270, 759
 Junevičius Vandalinas 759
 Junevičiūtė Danutė 824
 Juodagalvis Juozapas (Juozas) 325, 468, 469
 Juodaitė Jadvyga 477, 1056, 1057
 Juodelė 222
 Juodytė Bronė 613
 Juodkazienė Danguolė 806
 Juodpusis V. 1413
 Juozaitytė Ona 750, 755
 Juozapaitytė Sigrida 4, 18
 Juozapas (Darbininkas), Šv. 353, 362, 366, 367, 424, 425, 500, 501, 503, 504, 1509
 Juozapavičius 716
 Juozapavičius A. 888
 Jurevičius A. 369
 Jurevičius Algirdas 18, 307, 342
 Jurevičiūtė Rima 864
 Jurga J. 1413
 Jurga Juozas 1411
 Jurgaitis Robertas 4
 Jurgelevičiūtė Diana 880
 Jurgelionis Kęstutis 881
 Jurginis J. 117, 127, 130, 133
 Jurginis Juozas 113
 Jurgis, Šv. 305, 332, 333, 343, 483, 1283, 1284, 1363, 1508, 1509
 Jurkevičius Kazimieras 337
 Jurkonienė (Vičkačkaitė) Sigita 1080, 1083, 1086, 1087, 1095, 1102, 1103
 Jurkonis Antanas 1106
 Jurkonis Vincas 1078

Jurkonis Vytis 1078
 Jurkonytė Anelė 1427
 Jurkūnas Jonas 724
 Jusys V. 71
 Juška 250
 Juška Antanas 1195
 Juška Juozas 244
 Juška Vaidas 4, 18
 Juškeliene Honorata 522
 Juškelis Stanislovas 522
 Juškelis Stasys 267
 Juškelis Zenonas 522
 Juškelytė Marytė Aldona 522
 Juškevičius Joris 1120
 Juškevičius Jurgis 1120
 Juškevičius Valentinas 1120
 Juškevičiūtė A. 361
 Juzeliūnas Julius 1149, 1151–1153
 Juzukonis 182

K

Kabaras Petras 613, 1150
 Kabelka J. 1390, 1404
 Kablys Vladas 525
 Kaboras Petras 289
 Kačėnas 985
 Kačėnas Česlovas 968, 1188, 1196, 1197
 Kačėnas Juozas 251, 1091
 Kačėniūtė Cicilija 847
 Kadelskaitė (Bugarauskiene) Agnė 845
 Kadelskas Andrius 816
 Kadelskas J. 807, 809, 868
 Kadelskas Jonas 806, 811, 813, 814, 823
 Kadelskienė J. 869
 Kadelskienė Jadvyga 811, 813, 814, 823
 Kadūnas V. 20
 Kadžiuliai 1234
 Kadžiulis Jonas 1059
 Kadžiulis Stasys 211, 750, 765
 Kadžiulytė Veronika 744
 Kairienė (Cibarauskaitė) Janina 635
 Kairienė Janina 663
 Kairienė Ona 926
 Kairiūkštis Juozas 1439
 Kairiūkštytė N. 335, 337, 346
 Kairiūkštytė Silvija 805
 Kairys Juozas 926
 Kairys Petras 187, 538, 634, 635, 663
 Kairys S. 257, 1443
 Kairyte Adelė 538
 Kajeckas 1206
 Kakaras G. 1485
 Kalanta K. 606
 Kalėdienė 1377, 1384, 1385
 Kalėdienė Laima 1386
 Kalendra K. 919
 Kalinauskas Bronius 1474
 Kalinauskas Jonas 1141
 Kalinauskienė Ona 813
 Kalistratas 693
 Kaliukevičienė Laima 886
 Kaliukevičius Juozas 66
 Kalnius P. 1317
 Kaloškienė Dora 484
 Kaluškevičius B. 183, 709, 716
 Kalvaitis Romas 1530
 Kalvedis Andrius, Aleksandro 579
 Kalvelis Domas 1414
 Kamarauskaitė Alma 1050
 Kamarauskaitė-Lištvaniene Alma 1050
 Kamarauskaitė-Talžūnienė Rima 1050
 Kamarauskas Algis Aleksandras 1050
 Kamarauskas Jonas 787, 851
 Kamarauskienė Albina 1050
 Kamblevičius V. 807, 809
 Kamblevičius Vytautas 806
 Kamenecas 238, 267
 Kamienieckis W. 1018
 Kaminskaitė Janina 815
 Kaminskaitė Zosė 926
 Kaminskas Adomas 533
 Kaminskas Alfonsas 516, 1129
 Kaminskas Juozas, Vlado 514, 586, 746
 Kaminskas Jurgis 1131
 Kaminskas S. 218
 Kaminskas Vladas 586
 Kaminskienė 1129
 Kaminskienė (Jarusevičiūtė) Juzė 1131
 Kaminskienė Marytė 1306
 Kanaševičiūtė Snieguolė 1182
 Kantakevičiai 626, 842, 928, 1127–1129
 Kantakevičienė 1129
 Kantakevičienė (Dulkaitė) Elena 1131, 1133, 1140, 1143, 1144, 1202
 Kantakevičienė (Gauriūtė) Teofilija, Jurgio, 1325
 Kantakevičienė Kristina 1128
 Kantakevičienė Leonida, Vinco (Miko) 585
 Kantakevičienė Stasė 926
 Kantakevičienė Vladislava 1127, 1133
 Kantakevičienė Vladislava 517
 Kantakevičius 248, 586, 609
 Kantakevičius Alfonsas 1310
 Kantakevičius Algis 1133, 1142, 1144
 Kantakevičius B. 205
 Kantakevičius Bronislovas 1127, 1128
 Kantakevičius Bronius 186, 190, 516, 517, 1129, 1133
 Kantakevičius Danius 517
 Kantakevičius Gipolitas 1128
 Kantakevičius J. 165
 Kantakevičius Matas 517
 Kantakevičius Pr. 96
 Kantakevičius Pranas 517
 Kantakevičius S. 585
 Kantakevičius Stasys 553, 585, 926
 Kantakevičius V. 205
 Kantakevičius Viktoras 925, 932, 1127–1133, 1140, 1142, 1144
 Kantakevičius Viktoras (Vitukas) 1129, 1133, 1142
 Kantakevičius Vincas 583, 1127, 1128
 Kantakevičius Vincas, Vinco 585
 Kantakevičius Vytautas 517
 Kantakevičiūtė Bronislava 1128
 Kantakevičiūtė Danutė 1133, 1143
 Kantakevičiūtė Elena 1142
 Kantakevičiūtė Emilija 1128
 Kantakevičiūtė Ieva 1128
 Kantakevičiūtė Katerina 1128
 Kanuševičienė Ona 269
 Kapočel-Truncienė Teresa 853
 Kapočiūnas Pranas 245, 254
 Kapralovas 590
 Kapsukas V. 1386, 1387
 Karalavičienė Oksana 1122
 Karalevičius Kazys 537
 Karalius S. 71
 Karaliūtė E. 1317, 1319, 1323
 Karazija Povilas 114
 Karčauskas Petras 186
 Karčevskis (Korčevskis?) Ignatas 523
 Karčiauskai 934
 Karčiauskaitė L. 1412
 Karčiauskaitė Milena 1167
 Karčiauskas 256
 Karčiauskas Jonas 937
 Karčiauskas Jurgis 530
 Karčiauskas Petras 186, 187
 Karčiauskas Pranas 251
 Karčiauskas Vytautas 66, 881
 Karčiauskienė Aušra 874
 Karčiauskienė M. 719
 Karčiauskienė Magdalena 1474
 Kareiva 973, 1080, 1406
 Kareiva Česius 985
 Kareiva Edmundas 985
 Kareiva Jonas 985
 Kareiva Juozas 985
 Kareiva Mikas 985
 Kareiva Petras 523, 657
 Kareiva Romas 985
 Kareiva V. 190, 221
 Kareiva Vaclovas 220
 Kareiva Vladas 184, 523
 Kareivaitė Birutė 985
 Kareivaitė Genė 985
 Kareivaitė Jadvyga 523
 Kareivaitė Janė 985
 Kareivaitė Vanda 523
 Kareivaitės 658
 Kareivienė 656
 Kareivienė Elena 985
 Kareivienė Marija 523, 657
 Kareivos 973–975, 985
 Karevičius Pranciškus 479, 1061
 Karinkevičius J. 572
 Karinkevičius Juozas, Miko 572
 Karkazaitė Neringa 855
 Karklinauskaitė Milda 1054–1056
 Karklinauskaitė Stasė 1054–1056
 Karklinauskas Stasys 1054, 1055
 Karlonaitė Petronėlė 805
 Karlonaitė Regina 654
 Karlonas Aleksandras 184, 260, 262, 267, 639–641, 644, 645, 647, 649, 653, 654, 664, 830
 Karlonienė Domicėlė 775
 Karlovičius 928
 Karmaza B. 1499, 1500
 Karmaza Bronislavas 19, 30, 1511, 1512
 Karmuševičius Kaziuokas 442
 Karosas, slap. 595
 Karpavičienė B. 1335
 Karpavičius 246
 Karpavičiūtė S. 263
 Karpavičiūtė Salomėja (Selemija) 76, 752, 758, 1388
 Karpičienė (Balkutė) Bronė 1364
 Karpičienė Marija 510, 545
 Karpičienė Regina 861
 Karpičius Algis 957
 Karpičius J. 710
 Karpičius Juozas 518
 Karpičius Jurgis 709
 Karpičius Motiejus 709
 Karpičius Petras 532
 Karpičius Salvas 265
 Karpičius Salvys 545
 Karpičius Silvestras 224, 510
 Karpičius Simas 264
 Karpičius Vincas 215
 Karpičiūtė Aldona 510, 545
 Karpičiūtė Danguolė 510, 545
 Karsokai 932

- Karsokas J. 205
 Karsokas Juozas 537
 Karsokienė R. 877, 1181, 1182
 Karsokienė Rima 877, 878, 926, 1161, 1178, 1179
 Karsokienė-Prakapienė Danguolė 877
 Karuža Jonas 510
 Karuža Pranas 510
 Karūža Stasys, Jono 596
 Karuža Vaclovas 943, 1188
 Karužai 1239, 1464
 Karužaitė Danutė 843, 876, 942
 Karužaitė Ona 1239, 1480
 Karužaitė Stasė 812
 Karužaitė Veronika 545
 Karūžas 595
 Karūžas Jonas 1239
 Karūžas Juozas, Juozo 535
 Karūžas Motiejus 256, 523, 545, 941
 Karūžas Motiejus (Macelis) 942
 Karūžas P. 190
 Karūžas Petras 265
 Karūžas Petras 545
 Karūžas Petras, Jono 523
 Karūžas Pranas 188, 1239
 Karūžas Stasys 523, 923
 Karūžas Stasys 593
 Karūžas Vaclovas 1464
 Karūžienė (Radzevičiūtė) Anastazija 893
 Karūžienė Jadvyga 545
 Karūžienė Liudvika 510
 Karūžienė Meilutė 817
 Karūžienė Monika 523
 Kasinskas 686
 Kasinskas Matas 260
 Kasilynaitė Genė 803, 804
 Kasparas K. 287–289, 564
 Kasparas Kęstutis 563
 Kasparavičienė Marija 520
 Kasparavičienė Marytė 1412
 Kasparavičienė Vida 4, 18
 Kasparavičienė Zosė 102
 Kasparavičius 591
 Kasparavičius Aleksandras 532
 Kasparavičius Jonas 1148, 1150, 1151, 1177, 1231
 Kasparavičius Juozas 880
 Kasparavičius Motiejus 520
 Kasparavičius Ramūnas 1150, 1151
 Kasparavičius Stasys 520
 Kasparavičius Vaclovas 520
 Kasparavičius Vladas 532
 Kasparavičiūtė Zosė 520
 Kasparavyczius A. 1317, 1323
 Kasparavyczius J. 1317, 1323
 Kasperavičiai 955, 957
 Kasperavičienė 543
 Kasperavičienė (Straušnkaitė) Stanislava 1490
 Kasperavičienė Danutė 812
 Kasperavičienė J. 499, 861
 Kasperavičienė Janina 497
 Kasperavičienė Joana (Jugasia) 532
 Kasperavičienė Marijona 1491
 Kasperavičienė Stanislava 1490
 Kasperavičius 541
 Kasperavičius Vincas 543
 Kasperavičius Gediminas 532, 543
 Kasperavičius Izid. 255
 Kasperavičius J. 1237, 1242, 1246
 Kasperavičius Jonas 541, 957, 1178, 1236, 1490
 Kasperavičius Juozas 497, 532, 543
 Kasperavičius Kęstutis 1490, 1492
 Kasperavičius Motiejus 840, 841
 Kasperavičius Petras 955
 Kasperavičius Ramūnas 845, 1490, 1491
 Kasperavičius S. 63
 Kasperavičius Stasys 189, 532, 543
 Kasperavičius V. 815, 1235, 1237, 1242, 1246, 1492
 Kasperavičius Vincas 532
 Kasperavičius Vydas 814, 821, 823, 1149–1151, 1166, 1167, 1231, 1236, 1246, 1490–1495
 Kasperavičius Vytautas 532, 543
 Kasperavičius-Čakas Motiejus 288
 Kasperavičiūtė Gražina 532, 543
 Kastantinavičiūtė Jadvyga 809
 Kašauskienė V. 776
 Kašielionis 261
 Kašėta A. 287, 289
 Kašėta Džonas (Jonas) 1078
 Kašėta Frankas (Pranas) 1078
 Kašėta Steponas 1041, 1078
 Kašėta Vladas 528
 Kašėtaitė Amelija 1078
 Kašėtaitė Joana 1079
 Kašėtaitė Jonė 1079
 Kašėtaitė Juzė 1079
 Kašėtaitė Zozefina (Juzė) 1078
 Kašėtienė (Voverytė) Marcelė 1043, 1054
 Kašėtienė M. 553
 Kašėtienė Rasa 4, 18
 Kašyra Jurijus 369, 370
 Kaškaitis Jonas 1453, 1454
 Katlauskas Bronius 265
 Kaubrys S. 725, 730
 Kaukelis Aleksandras 1091
 Kaukolis 256
 Kaukolis-Pavasaris Aleksas 287
 Kaulienė Stasė 848
 Kaulius Adomas 752, 753, 771, 775, 783, 784, 848, 887, 889
 Kaupinis Juozas 611
 Kaušyla Jonas 481, 1310
 Kavaliauskaitė Asta 866
 Kavaliauskaitė Birutė 1118
 Kavaliauskaitė Dainora 1118
 Kavaliauskaitė Danguolė 1118
 Kavaliauskaitė Gitana 1119
 Kavaliauskaitė Janina 1118
 Kavaliauskaitė Saulė 825, 1119
 Kavaliauskaitė Viktorija 866
 Kavaliauskaitė-Gorab Birutė 1118
 Kavaliauskas 589, 1039
 Kavaliauskas Alfredas 1117, 1118, 1124
 Kavaliauskas Audrius 1118
 Kavaliauskas Česlovas 492, 496, 1117, 1118, 1124
 Kavaliauskas Feliksas 1111, 1117–1119, 1124
 Kavaliauskas Giedrius 1118
 Kavaliauskas Ignotas (Ignas) 304, 305, 307, 328, 363, 717, 814, 872, 873, 1058, 1151
 Kavaliauskas Jonas Saulius 1172
 Kavaliauskas Jurgis 536
 Kavaliauskas Karolis 107
 Kavaliauskas Povilas 1489
 Kavaliauskas Raimedas 1119
 Kavaliauskas Raimondas 1118
 Kavaliauskas Saulius 1118, 1172
 Kavaliauskas Vilius 1119
 Kavaliauskienė 961
 Kavaliauskienė (Aleksaitė) Stanislava 1117, 1124
 Kavaliauskienė (Jakučionytė) Vlada 1412, 1415, 1416, 1418–1421
 Kavaliauskienė Aldona 1118, 1119
 Kavaliauskienė Lidija 4
 Kavaliauskienė Liuda 1118
 Kavaliauskienė Milda 1118
 Kavaliauskienė Stanislava 1117–1119
 Kavaliauskienė Vanda 1119
 Kavaliauskienė Vitalija 1118
 Kavoliūtė 43
 Kavoliūtė F. 53
 Kazakevičiai 1012
 Kazakevičienė Viktorija 269
 Kazakevičius 645, 650
 Kazakevičius Juozapas 760, 761
 Kazakevičiūtė Apolonija 757
 Kazakevičiūtė Margarita 1410
 Kazarinas Piotras 513
 Kazimieraitis 603
 Kazimieras, kunigaikštis 410
 Kazimieras, Šv. 296, 354, 362, 463
 Kazinskas Matas 184, 206
 Kaziukonytė Ieva 714
 Kazilionis Vytautas 612
 Kazlauskai 609, 626
 Kazlauskaitė Albina 514, 610, 611
 Kazlauskaitė Ieva 246
 Kazlauskaitė Marija 539
 Kazlauskaitė Rozalija 949
 Kazlauskaitė Stasė 539
 Kazlauskaitė Teresė 806
 Kazlauskas 610, 961, 1039, 1085, 1385
 Kazlauskas A. 576, 867
 Kazlauskas Adomas, Bernardo 533, 573, 613
 Kazlauskas Algis 539
 Kazlauskas Antanas 246, 962
 Kazlauskas B. 915
 Kazlauskas Dainius 109, 193, 234, 266, 279, 291, 304, 737, 820, 914–917, 1386
 Kazlauskas J. 94
 Kazlauskas Jonas 93, 222, 514, 528, 601, 609, 627
 Kazlauskas Juozas 539, 867
 Kazlauskas Modestas 186
 Kazlauskas Petras 787, 1310
 Kazlauskas Vincas 961, 1212, 1385
 Kazlauskas Vytautas 515, 609–611
 Kazlauskas, slap. Vasaris 577
 Kazlauskas-Šermukšnis Jonas, Šimo 574, 585, 604, 605, 609, 610, 612, 622, 627, 632
 Kazlauskas-Vanagas Viktoras 603–605, 610
 Kazlauskienė (Andruškevičiūtė) 1376
 Kazlauskienė (Budrevičiūtė) Stanislava 514
 Kazlauskienė-Rūta (Budrevičiūtė) Stasė, Gabrio 585, 609–612, 626, 627
 Kazlauskienė Danguolė 851, 852
 Kazlauskienė Elena 743, 775, 787, 1388
 Kazlauskienė Juzė 1241
 Kazlauskienė Marcelė 539
 Kazlauskienė Marija 539
 Kazlauskienė S. 574, 585, 611
 Kazokas Stasys 1316
 Kazokienė Veronika 1306
 Každailis Arvydas 1530
 Keblikaitė Ona 875

- Keblikas 650
 Kelmickaitė Zita 1428
 Kemeklytė Anelė 743
 Kemėšis Florijonas 466
 Kemsminienė A. 1195
 Kepežinskai 895
 Kepežinskas 960
 Kepežinskas Bernardas 254
 Kepežinskas Kazimieras 895
 Kepežinskas Petras 803, 804, 895, 896, 961
 Kepežinskienė Monika 897
 Keppenas Piotras 414
 Keras Mykolas 254
 Kerinas 589, 590, 592, 595
 Kerinas Anatolijus, Georgijaus 592
 Kernuševičius Kazys 281
 Keršiai 967, 968
 Keršienė 968
 Keršienė (Judickaitė) Marytė 1265
 Keršienė Rozalija 510
 Keršys 685, 968
 Keršys Adomas 522
 Keršys Albinas 510
 Keršys Motiejus 254
 Keršys Silvestras 510, 511
 Keršys Stasys 511, 684
 Keršys Vincas 806
 Keršytė Elena 510
 Keršytė M. 205
 Keršytė Malvina 510
 Keršytė Marija 740, 839
 Kesminas Juozas 757
 Keturenka Aleksas 279
 Keženis Jonas 261
 Keženys Jonas 226
 Kešgaila 967
 Keštutis, kunigaikštis 56, 117, 250, 281, 889
 Kiaulevičius 249
 Kibildis Aleksas 245, 254
 Kicenko 486
 Kiełpšai 147
 Kieras Mikas 244, 245
 Kiergergard 508
 Kierienė Zoja 881
 Kilčiauskaitė D. 861
 Kilčiauskas Petras 518
 Kilčiauskas Stasys 517
 Kilčiauskas Vytautas 517
 Kilčiauskienė (Krušaitė) Zita 862
 Kilčiauskienė (Okunevičiūtė) Marija 1374
 Kilčiauskienė Bronė 1376
 Kilčiauskienė J. 178, 235, 283
 Kilčiauskienė Ona 517
 Kilšauskaitė Ingrida 965
 Kilšauskas Jonas 965
 Kinderytė 1110
 Kindurytė Anelė 797
 Kindurytė Angelė 733
 Kirilova Galina 811
 Kirinas 490
 Kirkliauskas 452, 453
 Kirkliauskas Kazimieras 453
 Kiseliovas Pavelas 139
 Kisielis 260
 Kisielis Aleksandras 757–759
 Kisielis 261
 Kisielius Aleksas 260
 Kisielius Gaudentas, Mato, slap. Lesnoj 590
 Kisminas 610
 Kiška Mikalojus 928
 Kiškis P. 1233
 Kiškis S. 312, 323–326, 342, 347–349, 358, 359, 371, 629
 Kiškis Stanislovas 432, 438
 Kiškys Pranas 717, 1231, 1233
 Kiveris Antanas 1469, 1477
 Kizienė B. 53
 Kyčaitė Jadvyga 1059
 Klečkauskai 977
 Klečkauskaitė Aušra 857
 Klečkauskas Zigmąs 532, 873, 913
 Kleinaitytė Ieva 533
 Kleinotai 600
 Kleinotas Vladas 511, 600, 607
 Kleinotas-Ulanas J. 632
 Kleinotienė Marytė 607
 Klemonsienė Elvyra 1060
 Klemonsienė Marija 1061
 Klemonska Adolfas 478, 1060, 1061
 Klemonska Jurgė 1060
 Klemonska Robertas 1060, 1061
 Klemonska Graciela 1060
 Kleponytė Loretą 881
 Klerauskai 977
 Klerauskaitė Bronė 977
 Klerauskas 977
 Klerauskas Vaclovas 925
 Klerauskienė Stefa 1306
 Klimaitis Pranas 1439
 Klimas P. 1442–1444
 Klimašauskaitė Antanina 750, 775
 Klimaševska (Arlauskaitė) Janina 1364
 Klimavičius Raimondas 1443, 1444
 Klimka Libertas 1033
 Kliučinskas Jonas 1090
 Klivečkienė Aldona 25, 27
 Klungevičius Andrius 413, 414
 Klopotovskis Boleslovas 1436
 Klusevičius Juozas 900
 Kmieliauskaitė Ramunė 1006
 Kmieliauskas 245
 Kmieliauskas Antanas 359, 1006
 Kmieliauskienė Aušra 886
 Kmieliauskienė Galina 853
 Knabikas Aloyzas Pranas 4
 Knyva V. 71
 Kocelis Ivanas 721, 838
 Kochanskaitė Janytė 1095
 Kochanskis Vincentas 314
 Kocimas 1009
 Kocimienė Bronė 1009
 Kočenski Judelis 792
 Kodzevičius S. 573
 Kodzevičius V. 575–577
 Kodzinskaitė Julija 822
 Kolevinskas Aldas 1173
 Kolevinskas Mečys 261
 Koltušis 256
 Kolvedienė-Putienė M. 579
 Komaras 1407
 Komarienė Marija 219
 Kondratavičienė (Vercečkaitė) Albina 1229
 Kondratavičius Kiprijonas 903
 Kondratavičius Paulius 1427
 Kondratavičiūtė Žydrūnė 880
 Kondratowicz Marcin 1023
 Kondratowicz Marianna 1023
 Kondrotas Martynas 526
 Konstavičiūtė Regina 869
 Kontrimas Č. 1258
 Kopylovas Julijanas 536
 Kopylovas Nikolajus 536
 Kopočis Vasiljevičius 329
 Korabliova L. 20
 Korčinskienė Janina 749
 Koreiva 1395
 Koreiva Petras 544
 Koreiva Vladas 188, 544
 Koreivaitė Elena 544
 Koreivaitė Genovaitė 523
 Koreivaitė Vanda 544
 Koreivienė Marija 544
 Koreiwo Jozef 1255
 Korejwo Heronim Placyd 1255
 Korejwo Janina 1255
 Korejwo Wacław 1255
 Koreva (Korėva) Jaroslavas 172, 222
 Koreva Kletas 427
 Korgenkins S. 562
 Koricinskis Lioginas 869
 Korinas 636, 647, 652
 Korkazaitė Dovilė 1175
 Korkazas G. 65
 Korkazas Gintaras 66
 Korkazienė N. 861
 Kornouchovas Michailas 552, 554
 Korsakaitė Ingrida 1492
 Korsakas 220
 Korsakas (Karsokas) Juozas 189
 Korsakas Feliksas, Mataušo 586
 Korsakas J. 194
 Korsakas Juozapas 317
 Korsakas Juozas 184, 187
 Korsakovas Grigorijus 1114
 Korsakovas Griša 1115
 Korsanovas Romualdas 1168, 1171
 Korsanovienė Liuda 867, 869, 870, 874, 1161, 1168, 1170, 1171, 1175
 Koršun, slap. 593, 595
 Korzaniewska K. 1366
 Korzonaitė Edita 1411
 Kosciuska Vaclovas 435–437, 497
 Kostiučikas 595
 Kostočikas 589, 590, 592
 Koturjenko Aleksas 571
 Kovalis 489, 490
 Kovalskis 645, 646
 Kovalskis M. 212, 268
 Kovaras Liudas 1197
 Kragelskis 134, 135
 Krainovas 603
 Krajeckai 929
 Krajeckaitė (Gumbrevičienė) O. 876
 Krajeckaitė Ona 876
 Krajeckas Bolius 923
 Krajevskis Pranas 107
 Kralikauskas Jeronimas 254
 Krasauskas 652
 Krasauskas Andrius 530, 900
 Krasauskas Ant. 260
 Krasauskas Audrius 226
 Krasauskas Jonas 900
 Kraujalis Edvardas 327
 Kregždė Sigitas 1475, 1476
 Krevėnas Jonas 1447
 Kreivys Vladas 93
 Krėvė-Mickevičius Vincas 109, 598, 775, 856, 1317, 1482
 Kriščiuikaitis Petras Kastytis 357, 361, 362
 Kriščiuonas-Rimvydas Jurgis 599
 Krištulienė (Kvedaravičiūtė) Jadvyga 761
 Krisiulevičius Viktoras 613
 Kristoforas, Šv. 359
 Kriščiuonaitė Gailė 1125
 Kriščiuonaitė Gaiva 1125

- Kriščiūnas 1117
 Kriščiūnas Bronius 1111, 1115, 1117
 Kriščiūnas Bronius, slap. Dėdė Andrius 574
 Kriščiūnas J. 1193, 1196
 Kriščiūnas Jonas 1192
 Kriščiūnas Jurgis 541
 Kriščiūnas Vilimantas 1115, 1117, 1119, 1125
 Kriščiūnienė (Aleksaitė) Jadvyga 1117–1119, 1124, 1125
 Kriščiūnienė Stasė 1125
 Kriukonienė 1002
 Krivaitis Česlovas 356, 359, 437, 438
 Kryževičius V. 125
 Kryževičius Vincas 109
 Kropis Gedmantas 1484
 Krot, slap. 591
 Kruk, slap. 593, 595
 Krumanė 1433
 Krupavičius M. 175
 Krupavičius Mykolas 414
 Krupoves (Krupovies) 1019
 Krupoves Marija 1020
 Krupovėsas (Krupoves, Krupoviesas) 1017
 Krupovičiai 1020
 Krupoviesai (Krupowies, Krupovies, Krupowes) 1017–1032, 1035, 1037
 Krupoviesaitė 1019
 Krupoviesaitė Aleksandra 1023
 Krupoviesaitė Genovaitė 1026
 Krupoviesaitė Juzefa 1023
 Krupoviesaitė Pranė 1027
 Krupoviesaitė Vitalija 1026
 Krupoviesaitė-Blažonienė Zofija 1028
 Krupoviesaitė-Dailydienė Pranė 1027
 Krupoviesas 465, 647, 648, 1018, 1020, 1024
 Krupoviesas (Krupoviesa) 1019
 Krupoviesas (Krupowies, Круповес, Krupoviesa, Krupovies, Krupoves) 1017
 Krupoviesas Adomas 1023, 1026
 Krupoviesas Aleksandras 1021
 Krupoviesas Aloyzas 1030–1037
 Krupoviesas Alojzys 1022
 Krupoviesas Anupras 1023, 1031, 1036
 Krupoviesas Augustinas 1021
 Krupoviesas Benediktas 1033
 Krupoviesas Draštutis 1026
 Krupoviesas Feliksas 1033
 Krupoviesas Florianas 1031
 Krupoviesas Ignotas 1022, 1030, 1032, 1036, 1037
 Krupoviesas Jonas 1023, 1033
 Krupoviesas Josefas 1025
 Krupoviesas Juozas 1033
 Krupoviesas Karolis 1031
 Krupoviesas Kazimieras Stanislovaitis 1021
 Krupoviesas Mamertas 1024
 Krupoviesas Marius 1027
 Krupoviesas Martinas 1021
 Krupoviesas Martynas 1030, 1036
 Krupoviesas Mečislovas 1026
 Krupoviesas Mykolas 1036
 Krupoviesas Petras 1022, 1025, 1026
 Krupoviesas Stanislovas 1021, 1030, 1033
 Krupoviesas Steponas 1030
 Krupoviesas Vytautas 1017, 1026, 1030
 Krupoviesas Vladas 465, 757
 Krupoviesienė 1017, 1019
 Krupoviesienė Antanina 1026
 Krupoviesienė Olimpija 757
 Krupoviesienė 256
 Krupowies Anna 1024
 Krupowies Christine 1024
 Krupowies Feliks 1024
 Krupowies Florian 1023
 Krupowies Franciszka 1023
 Krupowies Joseph (Josef?) 1024
 Krupowies Juzefa 1022
 Krupowies Karol 1023
 Krupowies Ken 1024
 Krupowies Marie E. 1024
 Krupowies Michał 1023
 Krupowies Wanda 1024
 Krupoviesas Alexas 1024
 Krupoviesas Antony 1024
 Krupoviesas Josefas 1024
 Krupoviesas Josephas 1024
 Krupoviesas Michaelis 1024
 Krupoviesas Stanley Michaelis 1024
 Krušaitė Angelė 852
 Krušna 1002
 Krutulis Juozas 205, 748
 Kšinablockis 1394
 Kšivablockaitė Monika 222
 Kšivablockas Bronius 222
 Kšivablockas Liudas 222
 Kšivablockas Mykolas 222
 Kšivickaitė Elena 768
 Kšivoblockai 1008, 1015
 Kšivoblockas Mikas 172
 Kšivoblockiai 309
 Kubicki P. 317, 318, 320, 334, 344, 419, 429
 Kubilienė Adelė 1306
 Kubilienė Irena 717
 Kubilinskas Antanas 764
 Kubilinskas K. 606
 Kubilinskas Kostas, slap. Varnas 289, 603, 604, 610, 857
 Kubilius 262
 Kubilius J. 261
 Kubilius Juozas 265
 Kublickaitė Renata 880
 Kuchalskienė Jadvyga 924–926
 Kuchalskis A. 925
 Kuchalskis Anatolijus 923, 1178
 Kuchalskis Valentinas 1154
 Kučeras Ivanas 552
 Kučiauskaitė (Kuczewska) Zofija 1437
 Kučinskas A. 789
 Kudaba Č. 19, 31, 34
 Kudaba Česlovas 1152
 Kudirka 363, 911
 Kudirka Vincas 799, 896, 1435
 Kudzevičius (Kodzevičius) Vacslas (Vincas), Vinco, slap. Verbas 573
 Kukauskas J. 266
 Kuklelius 168
 Kukliai 607, 975
 Kuklienė (Čeglaitė) Kotryna 715
 Kuklienė Anelė 1238
 Kuklienė Jadvyga 511
 Kuklienė Monika 519
 Kuklienė Teofilė 1240
 Kuklys 242, 243, 247
 Kuklys Adolfas 607
 Kuklys Adomas 535, 1238
 Kuklys Gintas 1240
 Kuklys J. 263, 265, 717
 Kuklys Juozas 181, 182, 226, 352, 511, 671, 715, 716, 964
 Kuklys Mataušas 518
 Kuklys Petras 532
 Kuklys S. 1045
 Kuklys Silvestras 715
 Kuklys Stasys 601, 1045
 Kuklys Stasys, slap. Kirvis 574
 Kuklys Vaclovas 715
 Kuklys Valentas 715
 Kuklys Vincentas 715
 Kuklys Vytautas 519
 Kuklytė Angelė 511
 Kuklytė Bronė 519
 Kuklytė Bronislava 715
 Kuklytė Liudvisia 715
 Kuklytė Malvina 715
 Kuklytė Marijona 519, 715
 Kuklytė Ona 715
 Kuklytė Veronika 511
 Kukta J. 275, 277, 353, 365, 435
 Kukta Juozapas 203, 223, 278, 339, 340, 352, 354, 364, 400, 434, 438, 445, 460, 462, 480, 1436
 Kukta Juozas 459
 Kukta Tomas 170
 Kulakauskis Domykas 294, 374
 Kulakovskis Bronislavas 533
 Kulbickienė Gražina 817, 823, 874, 886
 Kulieša Jonas 925
 Kuliešius Jonas 522
 Kulikauskas Pranas 94
 Kulikauskas-Daktaras Antanas 602
 Kulikauskienė V. 1317
 Kulikienė J. 112, 183, 710, 714
 Kulikienė Jadvyga 717, 1148
 Kulikova Valentina 811
 Kumpikevičius 237
 Kumpikevičius Zigmās 267, 651, 663, 664
 Kuncevičiai 111, 119, 123
 Kuncevičienė 123, 130, 1289
 Kuncevičienė Zosė 1306
 Kuncevičius 121, 291, 496
 Kuncevičius J. 58, 115, 125, 916
 Kuncevičius Jokūbas 115, 119, 123, 291
 Kuncevičius Juozapas 319
 Kuncevičiūtė 1377, 1384
 Kuncevičiūtė Barbora 292
 Kuncevičiūtė M. 1383
 Kuncevičiūtė Marytė 811, 1377, 1386
 Kunczewiczowie 123
 Kuncienė O. 88, 91
 Kuncienė Ona 75, 79, 89
 Kuncytė Birutė 809
 Kunčiūnaitė G. 846
 Kundrota 1401
 Kundrotas 1401
 Kundrotas K. 813
 Kundrotas Kėstas 1146
 Kundrotas Kėstutis 812, 1172
 Kundzičius Tadas 330, 386
 Kunigėlis J. 205
 Kunigėlis Jonas 301, 323
 Kuodzevičienė O. 206
 Kuodzevičienė Ona 752, 848
 Kuodzevičius Bernardas 263, 754, 900
 Kuodzevičius Juozas 900
 Kuodzevičius Stasys, Jono, slap. Tauras 573
 Kupinas J. 805–807
 Kupinas Jonas 803, 804, 867

- Kupinienė Marija 804, 807–809, 811
 Kuraitytė Stasė 1453
 Kurauskas Valerijonas 244
 Kurczewski J. 132, 148, 293, 329, 718
 Kurčevskis Janas 329, 1441
 Kurčevskis Jonas 438
 Kurelavičius Petras 514
 Kurgonas A. 1335
 Kurland Tania 1078
 Kurland Taša 1078
 Kurlandas Davidas 1078
 Kurlavičius P. 71
 Kurmanavičiai 932
 Kurminai 987, 989, 990
 Kurminaitė Elena 986, 989–991
 Kurminaitė Konstancija 989–991
 Kurminaitė Onutė 991
 Kurminaitė Petronėlė 987
 Kurminaitė Vanda 991
 Kurminaitė-Karčiauskienė Vanda 991
 Kurminas Adomas 985–987, 990, 991, 994
 Kurminas Juozas 989–991
 Kurminas Mykolas 989–991
 Kurminas Stanislovas 989, 991
 Kurminas Stasys 991
 Kurminas Tomas 991
 Kurminas Vladas 989–992, 994
 Kurminienė (Ambrutytė) Marija 989
 Kurminienė Elena 991
 Kurminienė Juzefa 991
 Kurminienė Marija 985, 987, 991
 Kušmanovas 688
 Kutarenka 648
 Kutišienė Liudvika, Jokūbo 582
 Kutišius A. 582
 Kutišius Antanas, Karolio 582
 Kutychienė Liudvisė 519
 Kutkinas Aleksejus 856
 Kutraitė Zita 4, 18
 Kutušienė Ona 913
 Kutušis 581
 Kuzavinis K. 1395, 1404, 1406, 1409
 Kuzinevičius Antanas 254
 Kuzinevičius Jonas 254
 Kuzmenkova Ina 853
 Kuzmickaitė Magdalena 762
 Kuzmickas Vytautas 601
 Kuzmickienė Marijona 792
 Kuznecovas Leonidas 812
 Kvačenka 1093
 Kvačenka Vitalijus, Georgijaus 571
 Kvedaras Virgilijus 845
 Kvedaravičius Mantas 78
 Kvedaravičiūtė Jadvyga 806
 Kvedaravičiūtė Vida 823
 Kviatkovskaja A. 95
 Kviatkovskis Aurimas 1060
 Kviatkovskis Evaldas 1060
 Kviatkovskis Zenonas 1060
 Kvietkauskai 1239, 1240
 Kvietkauskienė Stasė 851, 852
 Kviklys B. 111, 117, 134, 136, 201, 285, 372, 914, 918, 919, 929, 1405, 1409
 Kviklys Bronius 110, 115, 914, 928
 Kvintienė Zofija 222
- L**
- Labanauskas Vaclovas 913
 Labėnas-Kariūnas Benediktas 604, 610
 Labukas Juozapas 434
 Lacevičienė (Lasevičienė?) Marijona 530
- Ladyga Alvydas 4
 Lagunavičienė (Voverytė) Vanda 608
 Lagunavičius Jonas 609
 Lagunavičius Viktoras 609
 Laima, deivė 55
 Landsbergis Kazimieras 1434, 1435
 Landsbergis Vytautas 1147, 1152, 1154, 1535
 Landsbergis-Žemkalnis Gabrielius 1022, 1453, 1454
 Laniauskienė Mikalina 1316
 Lankas Romualdas 1145, 1147, 1177
 Lapavičius Rapolas 413
 Lapinskas K. 205
 Lapinskas Konstantinas 744
 Lapkovas 610
 Lapurka 280
 Lapurka Gintautas Juozas 528, 543
 Lapurka Vaclovas 279
 Lapurkaitė Veronika Nijolė 528, 543
 Lapurkienė Pranė 280, 528, 543
 Lapušniakas Vasilijus, Piotro, slap. Junak 591
 Lasevičius 148
 Lasevičius Rapolas 313
 Laskauskas A. 166
 Laskovas 608
 Lašas Gediminas 812, 813
 Latvytė-Gustaitienė N. 235, 238, 919, 920
 Laučkaitė-Surgailienė L. 285, 288
 Laugauskas 238
 Laurinaitis Aurelijus 892
 Laurinaitis Valentinas 762, 1469
 Laurinavičiai 1008, 1009, 1016
 Laurinavičienė (Čiuladaitė) Aldona 1016
 Laurinavičienė (Penikaitė) Eglė 1016
 Laurinavičienė (Sajevičiūtė) Zofija 1009
 Laurinavičienė (Vyšniauskaitė) Zofija 1009
 Laurinavičienė Antanina 1008
 Laurinavičienė Elena 1010
 Laurinavičienė Pranciška 1008, 1009
 Laurinavičius Alfonsas 1008
 Laurinavičius Edvardas 1008
 Laurinavičius J. 177, 183–185, 211, 233, 235, 238, 239, 257, 260, 277, 278, 280, 281, 301, 302, 342, 438, 464, 714, 715, 736, 758, 759, 805, 807, 808, 810, 839, 939, 1449, 1451, 1458, 1464
 Laurinavičius Jonas 430, 617, 709, 860, 1007, 1010, 1015, 1473
 Laurinavičius Mykolas 1008–1010
 Laurinavičius P. 1015
 Laurinavičius Petras 1008, 1009
 Laurinavičius Pranas 1008–1011
 Laurinavičius Rojus Augustas 1016
 Laurinavičius Saulius 1016
 Laurinavičius Vaclovas 1008–1010
 Laurinavičius Valdas 1016
 Laurinavičiūtė Bronislava 1008, 1009
 Laurinavičiūtė Genovaitė 1010
 Laurinkus Mečys 1152
 Laužikas J. 1474
 Laužys R. 604
 Laužonienė Vida 1160
 Lavreniukas Ivanas 552
 Lazarevas Stepanas 554
 Lazarevičius 254
 Lazarevičius Jonas 254
 Lazauskas Petras 245, 254
 Lazauskienė Regina 816
- Lazdauskaitė Ž. 53
 Lažauskas Antanas 900
 Lažauskas Viktoras 900
 Lebedaitė Elena 990
 Lebedaitė Genė 992
 Lebedaitė Genovaitė 992
 Lebedaitė Julija 992
 Lebedas Viktoras 992
 Lebedevas J. 1156
 Lebedienė Juzefa 992
 Lebedys Jurgis 410, 411
 Lebednikas 247
 Lebednikas Feliksas 900
 Lebednikas Jonas 900
 Lebedninkas Juozas 1083
 Lebednykai 934, 938, 1001, 1185
 Lebednykaitė Elena (Anelė), Motiejaus 578
 Lebednykas 1092–1094
 Lebednykas Alfonsas 182
 Lebednykas Antanas 937
 Lebednykas Juozas 307, 384, 580, 1091, 1092, 1096
 Lebednykas Juozas, Motiejaus 578
 Lebednykas Stasys 1003
 Lebednykas Vytas 934
 Lebednykienė Marytė 1376
 Lebionka Juozas 165, 414, 805
 Ledesma J. 410
 Legetavičienė Ona 519
 Legetavičienė Zofija 518
 Legetavičius A. 266
 Legetavičius Bernardas 189, 518
 Legetavičius S. 289, 596
 Legetavičius Stanislovas 613
 Legetavičius Stasys, Martyno, slap. Aušra 518, 574, 584, 595
 Legetavičiūtė Birutė 518
 Legetavičiūtė Monika 518
 Lekavičienė Leonora 1316
 Lekevičienė Aurelija 809
 Lekevičius Juozas 254
 Lekevičiūtė Janina 1179, 1185, 1186
 Lelekauskai 977
 Lelekauskaitė Marytė 982
 Lelekauskaitė Stasė 982
 Lelekauskas Ignas 977
 Lelekauskas Ipolitas 977
 Lelekauskas Matas 977, 979
 Lelekauskas Stasys 982
 Lelekauskienė (Novickaitė) Stanislava 982
 Lelekauskienė Eleonora 977
 Lelekauskienė Marijona 977
 Lelešius Algimantas 612
 Lelešius Kazys 751
 Lelešius L. 184, 194, 267, 279, 284, 734
 Lelešius Leonas 190, 261, 262, 267, 277, 733, 737, 798, 894
 Lelešius Leonidas 822
 Lelešūtė Adelė 805
 Lelevičiūtė Elena 803
 Lelka K. 265
 Lelka Kazys 746
 Lemežienė Ona 844
 Lemežis Kazimieras 811, 844
 Lempertas I. 915
 Lenartavičius Stasys, slap. Aušra 595
 Leninas 617, 779, 802, 896, 1154
 Lenkevičienė Jadvyga 856, 857
 Lenkevičienė Ona, Tomo 576
 Lenkevičius (Linkevičius) Juozas, Jono 576
 Lenkevičius Albinas 957

- Lenkevičius Bolius 955
 Lenkevičius Stasys 957
 Lenkevičūtė Marijona 576
 Lenkevičūtė Ona 576
 Lenkevičūtė Veronika 576
 Lenkevičūtė Zofija 576
 Leonas XIII, Popiežius 147
 Leonavičius 975
 Leonavičius Povilas 976
 Leonovas 589, 590, 592
 Leonėjas 589, 590, 592, 593
 Lepeškienė (Žilinskaitė) Elena 873, 1361, 1362, 1364
 Lepeškienė E. 1338, 1342–1344, 1346
 Lepeškienė Ona 1149
 Lepneris Teodoras 1319
 Leščinskas B. 218
 Leščius V. 164–166, 169
 Lesevičius J. 265, 741
 Lesevičius Juozas 742
 Leskauskaitė Asta 1377, 1378, 1385, 1386, 1516
 Lesnoj, slap. 593, 595
 Leščinskaitė Bronė 454
 Leščinskaitė Melanija 806
 Leščius V. 903
 Leškevičius 806
 Levickiūtė 1356
 Levin D. 914, 915
 Levinas 572
 Levinas Joselis 238
 Levinas Zelmanas 238
 Levinienė Peisė 238
 Levinienė Sorė 238
 Levinsonas J. 922
 Levonas 652
 Levulis Juozas 254
 Liaudis K. 1442
 Libertas Vilis 1100
 Liepsna, slap. 577
 Liesys Jonas 4
 Lietus, slap. 584
 Liščicas Izraelis 235
 Lileikienė T. 1476
 Linartas 1094
 Linartas Donatas 355, 359
 Linas, šv. 362
 Linčius A. 40, 41
 Linkevičienė O. 576
 Linkevičius 257, 576
 Linkevičius Augustas 901
 Linkevičius Jonas 874, 1530
 Linkevičius Martynas 901
 Linkevičiūtė Dovilė 824
 Linkolnas Abraomas 502
 Liogytė Liuda 1101
 Liorencienė Jadvyga 238
 Lipčikas 907
 Lipiński T. 118
 Lipovas Aleksandras 423
 Lisa, slap. 593, 595
 Lisakauskienė Irena 786
 Lisauskaitė Birutė 90
 Lisauskaitė Stasė 490
 Lisauskienė Irena 778
 Listauskaitė-Dakinevičienė
 Konstancija 1009
 Listavičius Juozas 1135–1137
 Listowich Janet 1136
 Listowich Joan 1137
 Lištvanaitė Simona 1050
 Lištvanas Henrikas 1050
 Liudvikas, šv. 363, 370
 Liugailienė Ona 4
 Liukaitis 610
 Liutkus 264
 Liutkus P. 265, 268, 889
 Liutkus Petras 264, 355, 358, 848, 887
 Livšicas 918
 Logminas R. 1473
 Loiba Galina 817
 Lomonosovas M. 895
 Lopata R. 1429, 1430, 1434, 1435, 1437, 1438, 1442–1445
 Lopata Raimundas 816, 1429
 Lopatas B. 837
 Lopeta Vidmantas 1202, 1552
 Lopenė Regina 18
 Losytė V. 802
 Lovmianskis (Łowmiański) H. 112, 117, 118
 Lowmianskis H. 1018
 Lubys Bronislovas 1077
 Lučinskas Edvardas 1208
 Lučinskas G. 558
 Lučinskas Pranas 1177, 1204, 1208
 Luizdienė Bronė 1376
 Lukas, šv. 304
 Lukaševičius V. 63
 Lukjanova 583
 Lukjanovas Semionas, Vasilijaus 584
 Lukoševičius 959
 Lukoševičius Olijardas 161, 192, 634
 Lukošūnas Petras 926
 Lukša 552
 Lukša Adomas 287
 Lukšaitė I. 112, 133
 Lukšas A. 776
 Lukšas Aleksandras 1463
 Lukšiai 622
 Lukšienė (Baubliūtė) Marijona 513
 Lukštis J. 422
 Luneckas Alfonsas 810
 Luneckienė L. 869
 Luneckienė Lilija 810
- M**
- Machovas Fiodoras 552
 Macijauskas 246
 Macijauskas Jonas 244, 245, 254
 Maciulevičiai 992
 Maciulevičienė 957
 Maciulevičienė Salomėja 775, 788
 Maciulevičius 783, 957
 Maciulevičius Jonas 809
 Mackevičienė (Karpavičiūtė) Salomėja 758
 Mackevičienė Jolanta 1051
 Mackevičienė S. 758
 Mackevičienė V. 1048
 Mackevičienė Vitalija 1051
 Mackevičius 250
 Mackevičius Antanas 1050
 Mackevičius Konstantinas 318
 Mackevičius Mindaugas 1051
 Mackevičius Remigijus 1051
 Mackevičius Ričardas 1051
 Mačiekus Venantas 4, 18, 1262, 1410, 1530
 Mačinskas P. 919
 Mačioniai 929
 Mačionienė (Matukevičiūtė) Angelė 670, 707
 Mačionienė A. 672–674, 701, 704
 Mačionienė Angelė 708, 965
 Mačionienė Zofija 991
 Mačionis Sigitas 708
 Mačionis Silvestras 991
 Mačionis Vytautas 991
 Mačionis Vytautas 612
 Mačionytė 615
 Mačionytė Adelė 991
 Mačionytė Antosė 991
 Mačionytė Bronė 991
 Mačionytė Julija 862
 Mačionytė Marytė 991
 Mačiulis M. 88
 Mačiulis Mindaugas 78
 Mainelytė Vaiva 856
 Maironis 433, 471, 865, 1110, 1145, 1481, 1482
 Maisevičiūtė Janina 867
 Majauskaitė-Rainienė Dalia 1077
 Majauskas Pranas 190
 Majerka 1114
 Makarevičienė Stefanija 1011
 Makarevičius J. 266
 Makarevičius Petras 535
 Makarevičius Pranas 254
 Makauskas 272
 Makauskas Pranas 206, 757
 Makaveckaitė Zita 812
 Makaveckienė Bronė 873
 Makavičienė Teofilė 1229
 Makavičiūtė J. 1413
 Makselė Antanas 249, 250
 Maksimaitienė O. 135, 290, 298
 Maksimaitienė Ona 112
 Maksimavičiai 632, 633
 Maksimavičienė Anelė 633
 Maksimavičienė Vitalija 844
 Maksimavičius 633
 Maksimavičius Albinas 633, 926, 1316
 Maksimavičius Algis 633
 Maksimavičius Benediktas 1308, 1316
 Maksimavičius Bronislovas 633
 Maksimavičius Vytautas 633
 Maksimavičiūtė Birutė 633
 Maktelė 959
 Makūnas Antanas 809
 Malachovskienė Teklė 539
 Malachovskis Dominykas 539
 Malachovskis Stasys 539
 Malachovskis Vaclovas 539
 Malachovskis Vitoldas 539
 Malakauskaitė Jadvyga 523
 Malakauskas Stasys 523
 Malakauskas Zigmundas 523
 Malašauskas Aleksas 244, 245, 254
 Malcmanas Feifelis 238
 Malcmanienė Beilė 235, 238
 Maldoniai 842
 Maldonienė J. 841
 Maldonis L. 841, 842
 Maldonis Liubertas 841
 Malevskis Česlavas (Malewskis Czeslawas, Malewski) 1020, 1029
 Malevskytė Genovaitė 989
 Malevskytė Marijona 989
 Malevskytė Stefanija 989
 Malevskytė Zosė 989
 Malickas 250
 Malickas Juozas 244, 245, 254
 Maliejeienė Kristina 333
 Malijauskas Tomas 172, 222
 Malinauskaitė Filomena 815, 1429, 1433, 1447, 1448
 Malinauskaitė Jadvyga 1429
 Malinauskaitė Marija Alina 230, 1447

- Malinauskaitė-Zavackienė
(Zavadzkienė) Jadvyga 222, 223, 276
Malinauskas 459, 643, 799, 1395
Malinauskas Antanas 544
Malinauskas D. 222, 230, 275, 277,
284, 365, 1170, 1171, 1253, 1431,
1434–1438, 1441, 1444–1448
Malinauskas Donatas 17, 161, 169,
172, 222, 223, 230, 277, 305, 307, 364,
394, 419, 420, 423, 430, 459, 710, 815,
816, 821, 822, 873, 949, 1160, 1161,
1429–1434, 1438–1440, 1442, 1443,
1445–1448
Malinauskas Mykolas 223, 1429
Malinauskas Stasys 231, 244, 252
Malinauskas Vaclovas 244, 245
Malinauskas Z. 79, 80
Malinauskienė 656, 1060
Malinauskienė (Kučiauskaitė) Zofija
1437
Malinauskienė Alina 1429, 1430
Malinauskienė Ona 809, 913, 1306,
1316
Malinauskienė Sofija 815
Malinauskienė Zofija 1448
Malinauskis D. 1440
Malinauskis Donatas 1432
Malinovas 682
Malinovskis Francišekas 530
Malmigė Simona 1122
Malūkaitė Giedrė 1268
Mamčikaitė Ona 1021, 1030
Manarkaitė Onutė 810
Mangirdaičiai 117
Mangirdaitis Petras 329
Mangirdaitis Petras Jonaitis 329
Mankevičiai 985
Mankevičienė Uršulė 985
Mankevičius 985
Mankevičius Olius 986
Mankevičius Pranas 985
Mankevičiūtė-Kazlauskienė Onutė
985
Mankus R. 60, 61, 63
Manomaitis E. 736
Marcevičienė M. 196
Marcilionytė Zofija 775
Marcinkevičienė Nijolė 1268, 1317,
1320–1324
Marcinkevičius Justinas 866
Marcinonienė Ona 852, 853
Marcinonytė Gabija 865
Marčiulionienė Izabelė 881
Marčiulionis Pranas 881
Marčiūnas 263
Marčiūnas Juozas 263
Margiris, kunigaikštis 492, 551, 598
Margis, kunigaikštis 170
Marija Mergelė, Švč. (Maloningoji,
Sopulingoji, Škaplierinė) 294, 297, 305,
307, 308, 332, 334, 381, 398, 464, 492,
494, 495, 499, 501, 503, 504, 679, 691,
951, 1012, 1062, 1150, 1185, 1186, 1230,
1235, 1237, 1243, 1244, 1247, 1249,
1251, 1271, 1292, 1293, 1358, 1359,
1362, 1508, 1509
Markelevičius J. 104
Markelevičius Juozas 77, 104
Markevičienė 1377, 1378, 1382
Markevičienė O. 579
Markevičienė Ž. 1379
Markevičienė-Urbanavičiūtė Žaneta
1377, 1378, 1386
Markevičius 253
Markevičius Ignas 901
Markevičius Česlovas 880
Markevičius Juozas 254
Markevičius Motiejus 901
Markevičius Stepas 1208, 1364
Markevičius Zigmās 1208
Markevičiūtė Nijolė 806
Martinaitenė Domicelė 787
Martinaitenė Dominyka 840
Martinaitis 265
Martinaitis J. 263, 862
Martinaitis Juozas 264, 740, 754,
787, 840
Martinionis Antanas 1464–1466
Martinkėnas Jonas 868
Martinkėnienė (Janavičiūtė) Jadvyga
855
Martišius Feliksas 1471
Martusevičius 761
Martusevičius Juozas 775
Masaitis A. 547
Masalskai 934, 938
Masalskaitė Neringa 880
Masalskas Algis 937
Masalskas Jokūbas 1427
Masalskas Juozapas 348
Masalskas Juozas 245
Masalskas Silvestras 879, 881, 937,
1427, 1428
Masalskienė Anelė 879, 881, 1428
Masalskienė Petronėlė 1427
Masalskis Ignotas 308
Masalskis Zidorius, slap. Šaulys 574
Maselytė Janina 809
Masilionienė Adelė 809, 813
Masilionienė Stasė 271, 780, 796, 799,
800, 806, 811, 813, 814, 816, 818, 822,
823, 893, 1148, 1172, 1412, 1413
Masilionis Eimantas 812, 822, 823,
1171–1173, 1175
Masilionis Ignas 807
Masilionis Mykolas 818, 1175, 1176
Masilionytė Ieva 819, 1175
Maskaliūnas Vladas 802
Maslauskai 1003
Maslauskaitė Bronė 803, 804
Maslauskaitė Stefa 803
Maslauskas Balys 226, 530
Maslauskas Bolius 261
Maslauskas Hilerijonas 925
Maslauskienė Regina 684
Mastauskas Matas, Petro 570
Mastavičienė Melanija 877, 1316
Mastavičienė Ona 926
Mastavičius 1263
Mastavičius Mikas 522
Mastavičius Petras 925
Mastavičius Vladas 522
Maščinskas Rolandas 1176
Mašiotas P. 203
Matas, Šv. 304
Matiukas D. 278
Matiukas Juozas 254
Matonis 940
Matonis A. 99
Matonis Antanas 901
Matonis J. 184, 207
Matonis Jonas 901
Matonis Juozas 188, 220
Matrosovienė Sofija 218
Matrosovienė Stefanija 218
Matuiza Mantas 308
Matukevičiai 964
Matukevičienė 687
Matukevičienė (Dambrauskaitė) Anelė
670–672, 705, 707, 708, 965
Matukevičienė A. 701, 704
Matukevičius Antanas 187, 613, 674,
708, 964, 966
Matukevičius Juozas, slap. Vilkas
287, 288, 573, 574, 613, 622, 670, 672,
673, 708, 964, 965
Matulaitis J. 501
Matulaitis Juozapas 307, 368, 1170
Matulaitis Juozas 18, 342, 497, 758,
1186
Matulaitis Jurgis 337, 426
Matulaitis-Labukas Juozapas 492
Matulevičienė Stasė 862
Matulevičius Antanas 226
Matulevičius Henrikas 524
Matulevičius Vytautas 852
Matuliauskas Jonas 371
Matulionis Povilas 1433, 1434, 1437
Matulionis Teofilus 485
Matulis Vincas 1288
Matusas J. 166
Matusevičienė (Balkiūtė) Marytė 1310
Matusevičius 134, 1346
Matusevičius Andrius 1306, 1354
Matusevičius Danius 925
Matusevičius Jonas 516
Matusevičius S. 1354
Matusevičius Stasys 803, 1351, 1353
Matusevičius V. 134
Matusevičiūtė Marytė 1310
Matuszkiewicz 44
Matuszkiewicz W. 53
Mavlinas 572
Mazaliauskaitė A. 742, 756
Mazaliauskaitė Antanina 205, 732,
740, 753, 754, 764, 797, 840, 1388
Maziliauskaitė A. 277
Maziliauskaitė Antanina 184, 848
Mazūra J. 206
Mazūra Jonas 752, 756
Mazūras Jonas 194, 263, 748
Mazūrienė A. 206
Mazūrienė Elena 748
Mazurkevičius Alfonsas 1048, 1049
Mažeika Aidas 1059
Mažeika Andrius 1059
Mažeikaitė Sandra 1059
Maževičiai 1001
Maževičius Bronius 1002
Mažiukas, slap. 574, 584
Mažiulis V. 1389, 1390, 1404
Mažonytė Monika 613
Mažrimienė Vida 308
Mažvydas M. 1518, 1530
Mečkauskas V. 63
Mečkauskas Zenonas 923
Medekša Steponas 58
Medišauskienė Zita 4
Medonis A. 59
Medvedevas 706
Meidus Juozapas 304, 492
Meigys Klemensas 254
Meilūnaitė Violeta 1386
Meilūnas Alfonsas 254
Meilus Elmantas 125, 126
Mekas Karolis 79, 80
Mekčiuko Doma 691
Melnikaitė Marytė 923
Merkevičius A. 103
Merkiai 194–196, 208
Merkienė Irena Regina 4
Merkienė Olga 194–196

- Merkys J. 194, 228
 Merkys Juozas 184, 193–196, 239
 Merkys V. 413, 421, 1433, 1439
 Merkys Vytautas 414
 Merkytė R. 208
 Merkytė Rytė 195, 196
 Merkulovas V. 791
 Meškauskas Pranas 785
 Meškauskas V. 127, 128
 Meškėnas Kazimieras 353, 354, 358
 Michaelis Antonijus 1436
 Michalkevičius Albinas 622
 Michalkevičius Jonas 622
 Michalkevičius K. 338, 1440
 Michalkevičius Kazimieras 425
 Michejevas 486
 Michelkevičius Marjanas 1154
 Michnevičius Karolis 244, 245, 254
 Micholapas (Михолап) Juozapas 422
 Micholapas Juozapas 422, 423
 Micholapienė Pranciška 422, 423
 Mickevičienė (Rainytė) Nijolė Marija 18, 477–480, 482, 483, 486, 491–493, 497, 498, 501, 1038, 1041, 1043–1045, 1056–1058, 1061, 1062, 1064–1068, 1070–1077, 1333
 Mickevičius Adomas 1145
 Mickevičius Vincentas 1074
 Mickonis Gediminas 1122
 Mickonytė Aistė 1122
 Mičiulis Juozas 1472
 Mierzynski A. 55
 Miglinas 653
 Miglinas Kazys 530
 Mikailionis Vytautas 924
 Mikalauskaitė Domicelė 1470
 Mikalauskas 247
 Mikalauskas J. 842
 Mikalauskas V. 257
 Mikalauskas Vytautas 814, 856, 1145
 Mikalauskienė 809
 Mikalauskienė N. 870, 872
 Mikalauskienė Nijolė 869, 1171, 1175
 Mikalauskienė Stasė 926
 Mikalka 1393, 1402
 Mikalkevičiai 626
 Mikalkevičienė Elena 539
 Mikalkevičius 1393
 Mikalkevičius Albinas 539, 613
 Mikalkevičius Bronius 539
 Mikalkevičius J. 574, 583–586
 Mikalkevičius Jonas 540
 Mikalkevičius Jonas, Mato, slap. Sausis 574, 584
 Mikalkevičius Juozas 1146
 Mikalkevičius Matas 539
 Mikalkevičius Petras 539
 Mikalkevičius Romas 843
 Mikalkevičius Vytas 539
 Mikalojus, Šv. 325, 359, 360, 419, 459, 711, 1434–1437
 Mikalopas 652
 Mikalopas Pranas 613
 Mikalopas Stasys 554, 1301
 Mikalopienė Aldona 809, 813, 814
 Mikalopienė Ona 871
 Mikelinškas Jonas 805, 856
 Mikėnas J. 1231
 Mikėnas Juozas 1491
 Miklašauskaitė Sorė 238
 Mikolajūnas 289
 Mikšiai 626, 630
 Mikšienė N. 861
 Mikšienė Stasė 626, 630
 Mikšys Jonas 630, 1208
 Mikšys Rimantas 630, 1208
 Mikštaitė Vlada 1457
 Mikučionis Ignas 358
 Mikučionis J. 355
 Mikučionis Jonas 354, 358
 Mikulėnienė 1378, 1380
 Mikulėnienė Danguolė 1386, 1387
 Mikutaitis P. 1474
 Milalas Juozas 226
 Mileišis Vaelovas 709
 Miliauskas Mindaugas 1179
 Miliūnas Juozas 903
 Milius Vacys 151, 1317
 Miliūtė Jadvyga 783
 Milušauskaitė Marytė 807
 Mindaugas, karalius 2, 55, 56, 104, 598, 599, 873, 1156–1158, 1166, 1174
 Mindžiulis Vytautas 812
 Mineika 136
 Mineika Ignotas 344
 Minikauskas G. 846
 Minikauskas Stasys 926
 Minikauskienė (Budrevičiūtė) Izabela, Simo 1325
 Minkelis Julius 901
 Minkelis Vincas 901
 Minkevičienė Apolonija 875
 Minkevičius Česlovas 875, 924
 Minsevičiūtė Indrė 1158
 Mirkius 425
 Mirkius U. 425
 Mironas 1440
 Mironas Ričardas 1474
 Mironas Vladas 301, 336, 352, 797, 1086, 1440, 1443
 Misevičius Marijanas 922
 Misionis 610
 Misiūnas Jonas, slap. Žalias Velnias 484, 592
 Misius Kazys 4, 18, 151, 152, 157, 183, 291, 329, 350, 354, 355, 364, 372, 374, 379, 382, 384, 390, 391, 395, 398, 410, 427, 433, 437, 466, 511, 709, 710, 716, 718, 724, 771, 774, 1410, 1429
 Miškinis A. 98, 116, 118–120, 122, 125, 136–139, 163, 182, 200, 202, 212, 222, 228, 233, 235, 237, 279, 286, 290–294, 373, 374, 378, 379, 382, 384, 914, 916, 917, 919, 921, 1252
 Miškinis Algimantas 110, 285, 291, 294
 Miškinis J. 1317, 1320
 Miškinytė Birutė 811
 Miškinytė Sigita 853
 Mitalas Juozas 76, 87
 Mitrofanovas 791
 Mitrošinas 659
 Miuleris 285, 921
 Mizara Rojus 1454
 Mizaras Balyš 849, 850
 Mizarienė Aldona 849, 850, 862
 Mizinenka Petras 224, 225
 Mykolaitis-Putinas Vincas 857, 1482
 Mykolas Jurgis 1366
 Mykolas, Šv. 322, 332, 334, 369, 435
 Mockus V. 1474
 Modzeliauskienė Marija 223
 Moisevičius Adolfas 867
 Mokas 639, 641
 Molėjus Jonas, Kazio 572
 Molevičiai 934
 Molevičiūtė Miglė 866
 Moliejai 240, 928, 929, 931, 1185
 Moliejienė (Budrevičiūtė) Ona 1216, 1364
 Moliejienė O. 1210
 Moliejienė Ona 926
 Moliejienė Uršytė 1130, 1132
 Moliejus 924, 929
 Moliejus Algis 844
 Moliejus J. 553, 558
 Moliejus Jonas 553
 Moliejus Jonas (Paukštis) 549
 Moliejus Petras 1129
 Moliejus S. 558
 Moliejus Stasys 553
 Molotovas 1177
 Monasevičius 152
 Mončiūnškas T. 560
 Mončiūnškas Teofilis (Žvirblis) 549
 Mongirdai 118
 Mongirdas 118
 Mongirdas Jonas 117
 Mongirdas T. 1429
 Mongirdas V. 274, 895
 Mongirdas Vladas 220, 274
 Monkevičienė P. 268
 Monkevičienė Petronėlė (Petronelė) 754, 775
 Monkevičius 652
 Monkevičius Algirdas 1487
 Montvila Jonas 184
 Montvila V. 338
 Montvila Viktoras 336
 Montvilas 203
 Montvilas Jonas 189
 Montvilos 841
 Moricas 646, 650
 Moricas (Morisas) Šnejeris 238, 285, 919
 Morisas 907, 918
 Morkūnaitė A. 192
 Morkūnaitė Julita 816
 Morkūnas 107, 1378
 Morkūnas A. 804, 807, 821, 822
 Morkūnas Adomas 618, 732, 734, 796, 803, 807, 811, 812, 823, 896, 1149
 Morkūnas Dainius 812
 Morkūnas Kazys 1386, 1387
 Morkūnienė Stasė 809
 Morkus, Šv. 304, 1284, 1285
 Moroza Jonas 875
 Morozas Jonas 868
 Morskvoj, slap. 591
 Mortensenas H. 19, 30
 Mortūnienė Marija 1376
 Morzė 608
 Motiejūnaitė Jurga 4
 Motiejūnas Eugenijus 664
 Motiejūnas Vladas 244
 Motiejūnienė (Grabytė) Irena 635, 668, 669
 Motiejus, Šv. 1069
 Motieka E. 420, 1438
 Motina Teresė 1183
 Motuza G. 20, 1499
 Motuzaitė Eglė 1167
 Mudėnas J. 785–787
 Mukaitė 876
 Muknickas Bronius 66
 Muknickienė Lina 1160, 1161
 Mulevičius Leonas 151
 Mulskas Juozas 880
 Mulskienė (Repeikaitė) Bronė 862
 Mulskienė Bronė 863, 881, 1416
 Munčelis Norbertas 850, 851
 Muraška Leonidas 1462

Murauskaitė T. 61
 Muravjovas 136
 Muravjovas Michailas 335, 1430
 Muravjovas Nikolajus 429
 Murka J. 203

N

Nachimavičienė Beigė 235
 Nachimavičienė Feigė 238
 Nalivaikaitė Emilija 806
 Napoleonas 134
 Narbutas Edmundas 806, 807, 809
 Narbutas Liudvikas 1023
 Narbutas Teodoras 1023
 Narbutt T. 55
 Narinkevičiai 928
 Narinkevičienė Dana 869
 Narinkevičienė Stasė 906
 Narinkevičius 722
 Narinkevičius B. 574
 Narinkevičius Bolius 966
 Narinkevičius Petras 477, 511, 742, 905, 906, 1043
 Narinkevičiūtė Monika 477, 1043
 Narkevičiai 931
 Narkevičienė A. 842–845
 Narkevičienė Aldona 877, 926, 1180, 1485
 Narkevičienė Bronė 520
 Narkevičius 929
 Narkevičius (Norkevičius?) Vytautas 514
 Narkevičius Antanas 254
 Narkevičius Česlovas 875
 Narkevičius D. 194
 Narkevičius Daminas 186, 187, 190
 Narkevičius Domininkas 184
 Narkevičius Juozas 203, 205, 762, 877, 923, 925
 Narkevičius Mikas 520
 Narkevičius Stasys 187
 Narkevičius Vytautas 520
 Narkevičiūtė Irena 811
 Narkevičiūtė Leokadija 520
 Narkevičiūtė Rima 845
 Naruszewicz A. 124
 Naruszewicz K. 124
 Naruszewicz Krzysztof 293
 Naruszewicz Mikołaj 292
 Naruševičiai 114, 124, 130
 Naruševičius 676
 Naruševičius Aleksandras 124
 Naruševičius K. 293
 Naruševičius Kazimieras 124, 126
 Naruševičius Kristupas 124, 133, 292
 Naruševičius M. 124
 Naruševičius Mikalojus 123, 126, 132
 Naruševičius Mykolas 292
 Naruševičiūtė Katerina 124
 Naruševičiūtė Ona 124
 Naruševičiūtė Teklė Marija 124
 Narutavičius S. 1443
 Narutavičius Stanislovas 1022
 Narvydas V. 207
 Narvydienė Jadvyga 1245
 Nasedkin V. 20
 Nasutavičienė Virginija 858
 Nasutavičius Vytas 876
 Naudžiūnai 790, 831, 835
 Naudžiūnaitė Gražina 1049
 Naudžiūnaitė Laima 1049
 Naudžiūnaitė Ona 831
 Naudžiūnas 836

Naudžiūnas A. 265, 278, 836, 855
 Naudžiūnas A. J. 828–832, 834, 836, 837, 1465
 Naudžiūnas Aleksandras 209, 741, 744, 745, 775, 785, 800, 802, 822, 826, 827, 830–837, 855, 1388
 Naudžiūnas Algimantas 790, 837
 Naudžiūnas Algimantas Jonas 4, 18, 209, 303, 546, 730, 741, 826, 884, 885, 1263
 Naudžiūnas Antanas 831
 Naudžiūnas Boleslovas 831
 Naudžiūnas Juozas 830, 836
 Naudžiūnas Stasys 1049
 Naudžiūnienė 836, 855
 Naudžiūnienė (Paplauskaitė) Marija 209, 745, 775, 786, 801, 802, 826, 827, 830, 833, 835, 836, 867
 Naujalis Adomas 747
 Nausutienė (Navsutienė?) Martyna 527
 Nausutis Kazys 768
 Navapolskaitė Stasė 985
 Navapolskas Stasys 986
 Navapolskienė Elena 986
 Navasaitis J. 38
 Navickai 792
 Navickaitė Benedikta 657
 Navickaitė Bernadeta 544
 Navickaitė Bernadeta Marija 533
 Navickaitė Birutė Salomėja 533
 Navickaitė Marija Teresė 533
 Navickaitė Marytė 544, 657
 Navickaitė R. 1335
 Navickaitė Salomėja 544, 657
 Navickas Feliksas 533, 544
 Navickas Jonas 544, 657
 Navickas Jonas Feliksas 533
 Navickas K. 266, 792
 Navickas Kazimieras 783
 Navickas Kazys 532, 543, 763, 764, 775
 Navickas Tadas 657
 Navickas Tadas Antanas 533
 Navickas Valentinas 856
 Navickienė 543, 658, 1356
 Navickienė (Trakimavičiūtė) Antosė 1310
 Navickienė M. 792
 Navickienė Magdalena 280, 532, 764, 775, 783
 Navickienė Veronika 533, 544, 657
 Nececkas Ignas 901
 Nececkas Jonas 901
 Neciunskas Zigmąs 339, 480, 481
 Neicelis-Šarūnas J. 288
 Neimanytė Elena 1454
 Neimanytė Jadvyga 1454
 Nekrašaitė Irena Eulalija 522
 Nekrašaitė Mariana Jolanta 522
 Nekrašas Jeronimas 522
 Nekrašas Vojtekas 522
 Nekrašienė Marija 522
 Neliubinas Aleksandras 1034
 Nemanis K. 1235
 Nemanis Kazimieras 1231
 Nemeikaitė S. 1448
 Nemunas, slap. 603
 Nemunienė Milda 810
 Nenartavičius Bolius 843
 Nenartonis Juozas 254
 Neniauskas (Nenėnas) Antanas 345
 Neniauskas A. 346
 Neniauskas Antanas 336

Nėris Salomėja 434, 779, 856
 Nevedomskis S. 552
 Nevedomskis Stanislavas 528
 Nevėžis, slap. 576
 Nevierai 967, 968
 Nevieras 976
 Niciecka Klara 541
 Niciecka Liudvika 541
 Niedzialkovskis Karolis 1435
 Nikiforovienė A. 218
 Nikitinas J. 560
 Nikitinas Josifas (Sokolovas) 549
 Nikštas Alfonsas 514
 Nikštas Jonas 514
 Nikštas Stasys 515
 Nykštas 585
 Nykštienė Marijona 869
 Nyva, slap. 576
 Nobelis 1489
 Nočnoj, slap. 603
 Nonevičius Elijošius 1432
 Noreika Juozas 1128
 Noreika Laimonas 856
 Noreika Romualdas 811, 1172
 Noreika V. 1462, 1463
 Noreika Virgilijus 878, 1457, 1462
 Noreikaitė Auksė 1217, 1222–1224, 1510
 Noreikaitė Marcijona 1047
 Noreikavičius 216
 Noreikavičius P. 205
 Noreikavičius Danielius 875
 Noreikavičius Juozas 905
 Norinkevičiai 631, 929
 Norinkevičienė (Naliveikaitė) Emilija 855
 Norinkevičienė (Stadalnikaite) Albina 1216
 Norinkevičienė (Zarauskaitė) Adelė 858
 Norinkevičienė A. 859, 1185
 Norinkevičienė Albina 926, 1180, 1183
 Norinkevičienė D. 112
 Norinkevičienė Danutė 814
 Norinkevičienė E. 855
 Norinkevičienė Elena 538
 Norinkevičienė Marijona 631
 Norinkevičius 451, 554
 Norinkevičius Alfonsas 626, 631, 926
 Norinkevičius Boleslovas 537
 Norinkevičius Bolius 613
 Norinkevičius Bronius 626, 631, 1129
 Norinkevičius Jonas 554
 Norinkevičius Juozas 537, 613
 Norinkevičius Petras 540, 631
 Norinkevičius Pranas 538
 Norinkevičius Stasys 279, 451, 538
 Norinkevičius Vincas 538, 928
 Norinkevičius Vladas 226
 Norinkevičiūtė D. 846
 Norinkevičiūtė Genovaitė 538
 Norinkevičiūtė Irena 926
 Norinkevičiūtė Izabelė 609, 894
 Norinkevičiūtė Leokadija 631
 Norinkevičiūtė Marytė 1479
 Norinkevičiūtė Ona 631
 Norinkevičiūtė V. 843
 Norinkevičiūtė Zabelė 631
 Norkūnienė (Balkutė) Angelė Vanda 1364
 Norkūnienė V. 1356, 1357

Norkus Jonas 254
 Norvaišienė (Pacevičiūtė) Marytė 1197, 1229
 Norvaišienė M. 1196, 1314, 1315
 Norvaišienė Marytė 877, 878, 1177, 1179, 1316
 Nosovas 791
 Novickienė-Kuzmickaitė Magdalena 792
 Novikas Jonas 248
 Novopolskis Stasys 550

O

Obolevičius Karolis 412
 Obolevičius Liudvikas 332, 343, 413
 Ochmański J. 292, 330
 Ochmanskis Ježis 291, 330
 Odinaičė-Kučiauskienė Marijona 1437
 Odincas M. 41
 Odincienė Juzefa 749
 Odinecai 1490
 Odnycias F. 136
 Okunaitis Kazys 778
 Okunevičiai 636, 649, 650, 827, 1147
 Okunevičienė 652, 1110, 1113
 Okunevičienė (Budrevičiūtė) Antanina 1374
 Okunevičienė (Okunaičienė) Regina 783
 Okunevičienė (Okunevičiūtė) Zofija 786, 1229
 Okunevičienė (Staniulytė) Regina 755
 Okunevičienė R. 269, 778, 781, 791, 798–800, 815
 Okunevičienė Regina, Jono 206, 529, 544, 545, 547, 649, 650, 735, 738, 751, 774, 791, 792, 796
 Okunevičienė Z. 815–817, 1150
 Okunevičienė Zita 811–814, 822, 1145–1147, 1149, 1156, 1158
 Okunevičienė Zofija 913
 Okunevičius 636, 656
 Okunevičius (Okunaitis) Kazimieras 783
 Okunevičius Darius 815, 820, 824, 1146, 1147, 1173
 Okunevičius Juozas 257, 814, 918, 1146, 1147, 1149, 1166, 1167
 Okunevičius K. 792
 Okunevičius Kazimieras, Jono 529, 547, 636, 649, 650, 738, 798, 883
 Okunevičius Kazys 269, 543, 772
 Okunevičius V. 65
 Okunevičius Vytautas 66
 Okunevičius Vytenis, Kazimiero 529, 544, 545, 547, 654, 661, 792
 Okunevičius–Okunaitis K. 778
 Okunevičiūtė Malianė 648
 Okunevičiūtė Vilma 824
 Okunevičiūtė-Beloglazovienė Meilutė, Kazimiero 529, 544, 547, 661, 792
 Okunevičiūtė-Jazukevičienė Gražina, Kazimiero 280, 529, 544, 545, 547, 661, 792
 Oleinikas B. 1153
 Olekas J. 550, 551, 553–555, 561
 Olekas Juozas 550
 Oleka-Žilinskas A. 1482
 Olochovoščius 1009
 Olsufievas 166
 Olsufinas 423
 Olsufjev A. V. 915

Olsufjevai 147
 Olsufjevas 139, 142, 146, 153, 201, 301, 423
 Olsufjevas A. 917
 Olsufjevas Aleksiejus 299, 916
 Olšauskai 626, 628, 629
 Olšauskaitė Bronislava 628, 629
 Olšauskaitė Elena 628
 Olšauskas Kazimieras 628
 Olšauskas Stasys 628
 Olšauskas Vaclovas 628
 Olšauskienė Kazimiera 628
 Ona, Šv. 282, 335, 460, 1069, 1166, 1178, 1185, 1434, 1509
 Oneginas Eugenijus 1481
 Oriol. slap. 603
 Orlauskas 595
 Orlauskas Antanas 901
 Orlauskas Jonas 589
 Orlauskas Juozas 592, 593
 Orlauskas Kazys 901
 Orlauskas Petras, Juozo 596, 1183
 Orlickienė Veronika 1464
 Orlovskis Jankelis 914
 Orževskis Piotras 1434
 Osipovas 415, 722
 Ostromenckis Florijonas 300
 Ovsianaitė Lionė 985
 Ovsianaitė Nijolė 985
 Ovsianaitė Vanda 985, 992
 Ovsianas 992
 Ovsianas Vladas 985
 Ovsianienė Jadvyga 985
 Ovsianienė Konstancija 985
 Ozolas Romualdas 814, 816, 1148, 1149, 1152, 1530
 Ozolienė I. 868
 Ozolienė Irena 809, 814, 1148
 Ozolinčius R. 54, 59
 Ožkutis Vincas 550

P

Pabalas Jonas 1217
 Pacai 124
 Pacaitė Teodora 124
 Pacaitytė Aldona 844
 Pacas Kazimieras Povilas 124
 Pacas Kristupas 330, 928
 Pacelienė 583
 Pacelis 1093, 1094
 Pacevičiai 931
 Pacevičienė Marijona 530
 Pacevičienė Marytė 926
 Pacevičius 289
 Pacevičius A. 912
 Pacevičius J. 603, 618
 Pacevičius Stasys 925
 Pacevičiūtė M. 809
 Pacevičiūtė Marijona 809, 811, 813, 814
 Pacevičiūtė Marytė 806, 858, 875
 Pachareva Jelena 811
 Packys 1407
 Pačauskaitė Adelė 511
 Pačauskaitė Danutė 967
 Pačauskaitė Emilija 1310
 Pačauskaitė Marytė 511
 Pačauskas Adolfas 558
 Pačauskas Alvydas 511
 Pačauskas Bolius 511
 Pačauskas Ignas 511
 Pačauskas Juozas, Juozo 572, 673
 Pačauskas Motiejus 1310

Pačauskienė (Balkevičiūtė) Leonora 1229
 Pačauskienė (Belkevičiūtė) Leonora, Kipro 1325
 Pačauskienė (Skendelytė) Adelė 1229, 1510
 Pačauskienė L. 1221
 Pačauskienė Leonora 913, 1222, 1510
 Pačauskienė Monika 511
 Pačkovkis 793
 Pačkovkis (Pačauskas) 793
 Padegimienė (Sasnauskaitė) J. 851
 Padegimienė J. 851
 Padgalskaitė Vladislava 1128
 Pajarskaitė Albina 1183
 Pakačimaitė-Pupalaigienė Aldona 843
 Pakarklis P. 411
 Pakucas Č. 19, 30, 31
 Palaima Vytautas 1491
 Paleckis 779, 976, 1084
 Paleckis J. 566, 776, 791, 1099
 Paleckis Justas 611
 Palevičienė Ona 851
 Palioniai 1240
 Palionis Juzefas 107
 Palionis V. 847
 Pališauskai 632, 928
 Pališauskaitė Stasė 632
 Pališauskaitė-Sabaliauskienė D. 845
 Pališauskas Feliksas 632, 929, 1208
 Pališauskas J. 63
 Pališauskas Jonas 66, 632, 877, 932, 1203, 1205, 1208
 Pališauskas Juozas 925, 930
 Pališauskas S. 553
 Pališauskas Silvestras 1208
 Pališauskas Stasys 553
 Pališauskas V. 190
 Pališauskas Vaclovas 188, 1208
 Pališauskas Viktoras 516, 626, 631, 632
 Pališauskas-Uosis Viktoras 632
 Pališauskienė 584, 929
 Pališauskienė (Skandelytė) Adelė 1197
 Pališauskienė Bronė 583
 Pališauskienė Genė 926
 Pališauskienė Mikalina 632
 Pališauskienė Viktorija 930
 Palovinskis 267
 Palševičius Vaclovas 792
 Paltanavičius Antanas 724
 Paltarokas Kazimieras 436, 1174
 Palubinskai 626, 629
 Palubinskaitė Albina 629
 Palubinskaitė Janina 629
 Palubinskaitė Marytė 1002
 Palubinskas 907, 910
 Palubinskas Adolfas 538
 Palubinskas Albinas 629, 925
 Palubinskas Jonas 629
 Palubinskas Juozas 613
 Palubinskas Martynas 629
 Palubinskas Mikas 538
 Palubinskas Mykolas 184, 187
 Palubinskas S. 846
 Palubinskienė (Jarmalytė) Bronė 858
 Palubinskienė (Jermalaitė) Bronė 840, 924, 1180
 Palubinskienė B. 859
 Palubinskienė Izabelė 629
 Palubinskienė Marijona 629
 Palukas Zigmantas 323
 Pamarnackas Vaclovas 254
 Panaševičius 1407

- Panošiškis P. K. 266
 Panteleonas Soltanas 170
 Papiliauskaitė Violeta 823
 Papiliauskas Petras 530
 Papiliauskienė (Šlaičiūnaitė) Stasė 1227, 1229
 Paplaskaitė Janytė 827
 Paplaskaitė M. 205, 745, 831
 Paplaskaitė Marija 203, 744, 760, 827–829
 Paplaskas B. 205
 Paplaskas Jonas (nuo 1939 m. Paplėnas) 829
 Paplaskas Jonas 535, 744, 827, 829
 Paplaskas Juozas 534
 Paplaskas K. 205
 Paplaskas Kazys 513
 Paplaskas Kristupas 827, 828
 Paplaskas Petras 415
 Papovas 700
 Parkis Steponas 150
 Pasaulis Stasys 1007
 Paškevičienė Antanina 991
 Paškevičienė Julė 926
 Paškevičius 911
 Paškevičius Antanas 991
 Paškevičius Augustinas 1439
 Paškevičius Bronius 991
 Paškevičius J. 20
 Paškevičius Jonas 991
 Paškevičius Pranas 807
 Paškevičius Stasys 991
 Paškevičiūtė 991
 Paškevičiūtė Emilija 990
 Paškevičiūtė Juzefa 991
 Paškevičiūtė Stasė 881
 Paškevičiūtė Vlada 991
 Paškevičiūtė Zofija 990
 Paškonis F. 274
 Pašvenskas 1012
 Patalauskaitė D. 53
 Patelėyciai 1009
 Patinskas 249
 Patinskas Aleksas 244, 245, 254
 Patrimpas P. 213, 270
 Patrimpas, slap. 584
 Paučinskis Mykolas 298, 319, 415
 Paukštytė Teresė 760
 Paulauskai 461
 Paulauskaitė Rasa 824
 Paulauskas 201, 242, 243, 247
 Paulauskas Antanas 244, 254
 Paulauskas J. 63
 Paulauskas V. 218
 Paulauskas Vladas 182, 255
 Paulauskienė (Turčinskaitė) Elena 868
 Paulauskienė Aldona 807
 Paulauskienė Elena 1145
 Paulionkienė Zofija 521
 Paulionkus Jonas 521
 Paunksnienė Jolanta 100
 Pavliučenkovas 793
 Pavlovas 966
 Pecikonis Juozas 1198
 Peciukevičius 673
 Peciukevičius Petras 254
 Pečiukaitienė Aurelija 1058
 Pečiukaitienė Jolanta 1059
 Pečiukaitis Gintautas 1058, 1059
 Pečiukaitis Pranas 1058, 1059
 Pečiukaitis Tomas 1059
 Pečiukaiytė Augustė 1059
 Pečiukaiytė Dita 1058, 1059
 Pečiulienė Marija 809
 Pečkauskienė Leva 1316
 Pedzevičiai 967, 968
 Pedzevičius Antanas 968
 Pempė Vytautas 530
 Penkauskas Audrius 1161
 Penkauskas P. 282
 Perednis Julius 740
 Petelėycas Juozas 455
 Petkevičienė Kleofa 913
 Petkevičius Marijonas Mykolas (Pranas Tamošaitis) 342, 348, 357, 626
 Petkūnas A. 206
 Petkūnas Augustinas 746, 747
 Petkuvienė Adelė 850
 Petras I 154
 Petras, Šv. 207, 316, 323, 340, 362, 368, 505, 1096, 1291, 1434
 Petrašiūnas Aloyzas 439
 Petraška Juozas, Jurgio 532
 Petraška Vladas 532
 Petraškaitė Selė 532
 Petraškienė Petronėlė 532
 Petrauskai 257, 270, 282, 335, 431, 444, 461, 791, 1449, 1450, 1456, 1457, 1461–1463, 1465, 1467, 1468, 1480
 Petrauskaitė Aušra 1460, 1462, 1468
 Petrauskaitė Janė 841
 Petrauskaitė Orlickienė Veronika 461
 Petrauskaitė Protelė 1456
 Petrauskaitė Veronika 1449, 1463, 1466–1468
 Petrauskaitė-Augulienė Marija 1469
 Petrauskas 1406
 Petrauskas A. 186, 194, 200, 261, 267, 269, 270, 277, 281, 282, 284, 285
 Petrauskas Adakris 1453, 1466
 Petrauskas Antanas, Jono 184, 185, 190, 193, 211, 228, 262, 271, 279, 336, 444, 445, 461, 462, 469, 474, 511, 529, 544, 546, 617, 626, 644, 650, 652, 654, 656, 738, 791, 798, 848, 1449, 1450, 1461, 1463–1466, 1468, 1481
 Petrauskas Dainius 529, 544, 546, 650, 654, 1465
 Petrauskas Gediminas 811–813, 1172, 1174
 Petrauskas Jonas 335, 426, 431, 1449–1451, 1469
 Petrauskas Juozas 529, 544, 546, 650, 654, 1461, 1465
 Petrauskas K. 279, 282, 1468
 Petrauskas Kipras 17, 169, 185, 216, 230, 270, 278, 283, 335, 336, 340, 431, 444, 455, 461, 650, 738, 791, 860, 915, 949, 1041, 1161, 1181, 1207, 1440, 1449, 1450, 1452, 1453, 1456–1464, 1466–1469, 1480–1482
 Petrauskas Leonas Eugenijus 1466
 Petrauskas M. 1413, 1449, 1458–1461, 1467, 1468
 Petrauskas Mikas 257, 270, 335, 336, 340, 431, 738, 860, 1181, 1449–1457, 1459, 1463, 1464, 1466, 1467, 1469
 Petrauskas R. 1029
 Petrauskas Vacys 601
 Petrauskas Z. 570
 Petrauskas-Guoba Vaclovas 614
 Petrauskienė 652, 827, 1113
 Petrauskienė (Kadžiulytė) Veronika 745
 Petrauskienė (Rastenytė) Juozapota 1449, 1451
 Petrauskienė (Žalinkevičaitė) Elena 1466
 Petrauskienė A. 1455, 1456
 Petrauskienė Aldona 1002
 Petrauskienė E. 1467
 Petrauskienė Elena 1453, 1459, 1462
 Petrauskienė Juozapota 1449–1451, 1458
 Petrauskienė Stasė 1453
 Petrauskienė V. 266, 735, 746, 753, 781, 791, 800
 Petrauskienė-Kadžiulytė Veronika, Petro 267, 280, 529, 544, 546, 734, 738, 774, 783, 798, 848, 1464–1466
 Petrauskis K. 1442
 Petriškis Konstantinas 766
 Petrokas Antanas 1448
 Petrošienė (Kantakevičiūtė, Visockienė) Danutė 225, 339, 930–932, 1127, 1143, 1144, 1202, 1216, 1318, 1324
 Petrošiūtė Rasa 1143
 Petrovas 1459
 Petrusis A. 353–355, 1443
 Petrusis Alfonsas 352
 Petrusis J. 1193
 Petruševičius Bronius 903
 Petruševičius Jonas 523
 Petruševičius Pranciškus (Francas) 1433
 Petruševičius Vaclovas 66
 Petruškevičienė (Glebaite) Bronislava 1306
 Petruškevičienė Bronė 1183
 Pieniavkis 793
 Pieškaitytė Genė 811
 Pigaga Stepas 254
 Pigagaitė Irena 852
 Pijus X, Popiežius 710
 Pikturna Juozapas 416
 Pileckas Petras 521
 Piliauskas Ignas 186
 Pilipavičiai 652, 656
 Pilipavičienė Jadvyga 529, 543, 657, 658
 Pilipavičius 652
 Pilipavičius Algirdas 529, 543
 Pilipavičius Algis 657
 Pilipavičius Viktoras 529
 Pilipavičius Vytautas 821
 Pilipavičiūtė Birutė 529, 543, 657
 Pilius 1082
 Pilius Adomas 1080
 Pilius J. 190, 191, 194, 207, 210, 212, 217, 221, 233, 256, 265, 762
 Pilius Jonas 206, 211, 216, 621, 743, 761, 762
 Pilius Juozas 184, 187–190, 216, 621, 839, 1086
 Piliūtė Monika 216
 Piliuvienė Antanina (Antosė) 216, 217
 Pilypas, Šv. 17, 142, 148, 291, 295, 305, 306, 374, 447, 482, 872, 873, 916, 1161, 1246, 1285, 1508
 Pilkionienė Rimigailė 4, 18
 Pilotas Poncijus 1292
 Pilsudskis 248, 973
 Pilsudskis J. 771
 Pilsudskis Jurgis 411
 Pinelienė 907
 Pinelis 247
 Pinkevičienė (Penkevičienė?) Rožė 516
 Pinkevičienė R. 571, 572
 Pinkevičius J. 571
 Pinkevičius Juozas 516
 Pinkevičius Vincas 360

- Pinkevičius Vincentas 327
 Pinkevičiūtė Vlada 516
 Pino V. 1368
 Pipiliauskas Petras 59
 Piročkinas Arnoldas 411
 Pisanka Bonifacas 316, 317
 Piškinaitė-Kazlauskienė Laura 1188, 1190, 1192–1196
 Pivariūnas Kazimieras 490
 Pylinskis Jonas 165
 Plaušinis Pranas 752, 847
 Plaušienė (Karūžaitė) Danutė 941
 Plechavičius 801, 900, 1089
 Plechavičius Povilas 622, 623, 832, 833
 Plečkaitis J. 251
 Pledzevičius Jonas 226, 901
 Pledzevičius Mikas 901
 Pledzevičiūtė Danguolė 824
 Plegevičius Jonas 222
 Plekšnys 960
 Plesevičius Kazys 906
 Pletkus V. 551
 Pliateriai 114
 Pliateris Adomas 416, 418
 Pliksnienė (Kaziliūnaitė) Apolonija 750, 765
 Pliškevičius Gabrielis 901
 Pliškevičius Juozas 901
 Ploščanskis Venediktas 1435
 Plutulevičius Julius 613
 Pocelienė 584
 Pocevičius 251
 Pocius M. 590
 Pocius Mindaugas 564
 Pocius Mindaugas Kazimieras 213
 Počepovičius Jonas 856
 Počiulpaite Alė 1230, 1232–1237, 1239, 1240, 1242–1244, 1246–1249
 Podlipskas 643
 Podlipskis B. 237, 257
 Podlipskis Bronius 230
 Pogrebickis 657
 Pokrovskis F. 79, 85, 106
 Pokrovskis Fiodoras 75
 Polianskaja Nadežda 811
 Poligienė S. 340, 343
 Politika Stasys 961
 Politika Vincas 809, 812–814, 822, 1147
 Polovinskas 238
 Polubinskas M. 194
 Poškus B., slap. Naras 570
 Poškus Bronius 1120
 Poškus Dovydas 1120
 Poškus Egidijus 1120
 Poškus Juozas 490
 Poškus Kazys 1476
 Poškutė Džiuginta 1120
 Poškutė Emilija 1120
 Poškuvienė (Šiaudinytė) Eugenija 1120
 Pott 44
 Povilaitis Benediktas 254
 Povilas, Šv. 316, 323, 362, 368, 1096
 Povilonienė Veronika 878
 Povyla Steponas 203
 Pozdniakovas N. 775
 Prakapas 937
 Prakapas Juozas 66
 Prakupienė 1111
 Pranciškus Ksaveras, Šv. 362
 Pranciškus, Šv. 369, 462, 1012, 1138
 Prancai 1115, 1123
 Prancėnaitė Elena 78
 Pranckienė Janina 1123
 Pranckienė Marija 1119
 Pranckus 827
 Pranckus Aidas 1123
 Pranckus Darius 1123
 Pranckus Gediminas, Juozo 547, 837, 1108, 1114, 1116, 1117, 1119, 1121, 1123, 1125
 Pranckus Juozapas 1111, 1113
 Pranckus Juozas, Mykolo 546, 1112
 Pranckus Laurynas 1123
 Pranckus Martynas 1123
 Pranckutė Alfreda, Juozo 547, 1111–1114, 1116, 1120, 1121, 1125
 Pranckutė Algė 1113, 1114, 1116, 1117, 1119–1121, 1125
 Pranckutė Asta 1123
 Pranckutė Kotryna 1123
 Pranckutė Toma 1123
 Pranckutė-Armalienė Algė 1108
 Pranckutė-Armalienė Marija Algirda, Juozo 547, 1119
 Prancukvienė (Aleksaitė) Marija 1120, 1121, 1122, 1124
 Prancukvienė Marija, Kazimiero 547, 1110
 Prancukvienė Rasa 1123
 Prans Bronius 754, 760
 Pranskutė Algirda 806
 Prapuolenis Kazimieras 445
 Pravednaja Dalė 1159
 Pravednaja Vlada 926
 Pravednyj Eugenijus 627
 Preikšas K. 844
 Preikšas Kazys 775
 Prekopiūtė A. 268
 Prelgauskas Arūnas 812–814
 Prelgauskas Ignas 811, 813, 814, 816
 Prelgauskas Tomas 1173, 1175
 Presniakovas Sevostjanas, Evstignejaus, slap. „Veter“ 591
 Prialgauskas, Prialgauskis Vincentas 297, 316, 414
 Prokopovičius Markas 721, 838
 Propas V. 1370
 Prūdnikas Saša 703
 Pruferova I. 1199
 Prundzenas Enechas 238
 Prunskienė Kazimiera 1152
 Pšemeneckienė Stasė 512
 Pšemeneckis 722
 Pšerackaitė Birutė 542, 760
 Pšerackas Algimantas 760
 Pšerackas Algirdas 542
 Pšerackas Stanislovas 760
 Pšerackas Stasys 187
 Pšerackienė (Keršytė) Marija 740
 Pšerackienė M. 206, 758–760
 Pšerackienė Marija 542, 757, 775, 783
 Pšerockaitė Birutė 521
 Pšerockaitė-Nadtočnaja Birutė, Stanislovo 547
 Pšerockas (Pšerackas) Stanislovas 521
 Pšerockas Algimantas, Stanislovo 521, 547
 Pšerockas Stanislovas, Adolfo 547
 Pšerockienė 827
 Pšerockienė (Pšerackienė) M. 790
 Pšerockienė M. 790
 Pšerockienė Marija, Jono 521, 547
 Pšerockis Stanislovas 790
 Pšetulska Henrieta 809
 Ptach Valentina 1122
 Ptašnikovas Boleslovas 867
 Ptašnykovas J. 205
 Pūčiai 626, 971
 Pudliauskienė Marija 440
 Puidokaitė Rita 812, 814
 Puidokienė Stefanija 525
 Puišys Petras 254
 Pukelytė Violeta 30, 32, 1512
 Pukėnas Kazimieras 467
 Pukšta Baltramiejus 333, 343
 Pukštas J. 1094
 Pulys 265
 Pumpianskis Joselis 914
 Punkaj 691
 Puodžiūnaitė Kristina 950
 Puodžiūnaitė Marytė 531
 Puodžiūnas Bronislovas 531
 Puodžiūnas Juozas 531
 Puodžiūnienė Sofija 531
 Pupalaigienė A. 843–845
 Pupalaigis M. 844, 846
 Pupalaigis Marius 816, 824
 Pupalaigis Motiejus 843, 845, 1177, 1179
 Pupalaigytė Loretta 823
 Pupaleigis S. 166
 Pupka 168
 Pūraitė Kazimiera Ona 521
 Pūras J. 753, 848
 Pūras Juozas 752, 847, 1388
 Pūras Kazimieras 521
 Pūrienė Julija 521
 Purpurovičiūtė Danutė 1157
 Pušinskas Juozas 613
 Putienė (Kolvedienė) Marcelė (Martyna), Andriaus 579
 Pūtienė Albina 866
 Pūtienė Uršulė 515
 Pūšys 967
 Putys Jonas 415, 515, 957
 Putys Juozas 579
 Putys Stasys 579
 Pūtyš Stasys 970
 Pūtyš Valentas 515
 Pūtytė Birutė 515
 Pūtytė Ieva 579
 Pūtytė Juzė 579
 Putna Vytautas 903
 Putvinskis Stasys 223
 Putvinskis Vladas 1432
 Puzarevskis 161
 Puzeraite Vytė 1074
 Puzeras Vytautas 1074
 Puzirevskis Martynas (Puzyrevskis) 301, 323, 322, 425, 426
 Puzyrewicz Marcin 425
 Puzyriauskas 181
 Puzonas Liudvikas 484–487, 490

R

- Rabikauskas P. 330
 Rachmanovai 218, 1008
 Rachmanovas Mikalojus 218
 Rachmanovas Mykolas 218
 Račkauskaitė Danguolė 824
 Račkauskas Juozas 947
 Račkauskas Motiejus 613
 Račkienė Vanda 852
 Račkienė Vlada 1184
 Račkienė Vladė 814
 Račkus Stasys 254
 Radajevas V. 1335

- Radomskis Pranciškas 539
 Radvila Mikalojus Juodasis 133
 Radvila Mikalojus Rudasis 133
 Radvilaitė Barbora 1446
 Radvilas P. 286
 Radvilos 492, 878
 Radzevičiai 428, 932
 Radzevičienė 1413
 Radzevičienė (Doškutė) Anelė 1229
 Radzevičienė Birutė 807
 Radzevičienė Danutė 881
 Radzevičienė Kostė 849, 850
 Radzevičienė Marija 524
 Radzevičienė Ona, Antano 581, 583
 Radzevičienė Zosė 1355
 Radzevičius 593, 947, 1096
 Radzevičius A. 583
 Radzevičius Antanas, Bernardo 583
 Radzevičius Antonas 524
 Radzevičius Bernardas 581
 Radzevičius Ernestas 105
 Radzevičius Janas 524
 Radzevičius Jonas 428, 518
 Radzevičius Juozas 66, 518, 613
 Radzevičius Jurgis 428
 Radzevičius K. 809
 Radzevičius Kazimieras 807
 Radzevičius Kazys 189, 822
 Radzevičius Michalas 524
 Radzevičius Petras 1188
 Radzevičius Pr. 257
 Radzevičius Stasys 450, 589, 592, 881
 Radzevičius Vl. 618
 Radzevičius Vladas 780
 Radzevičiūtė Aldona 811
 Radzevičiūtė Ieva 427, 428
 Radzevičiūtė Katerina Dana 524
 Radzevičiūtė Marija 524
 Radzevičiūtė-Karužienė Anastazija 1464
 Radzimičiūtė Elena 124
 Radžienė Anastazija 580
 Radžiukynas Motiejus 904
 Radžius 581
 Radžius Juozas, Martyno 580
 Radžius Stasys 581
 Radžius Vaclovas 580
 Radžius Vytautas 580
 Radžiūtė Bronė 580
 Radžiūtė Stasė 581
 Ragaišienė 1380
 Ragaišienė Vilija 1379, 1387
 Ragauskaitė 1377
 Ragauskaitė Alma 1387
 Ragoža Kristina 1157
 Raila Alfonsas 1146
 Rainiai 626, 628, 986, 1064, 1067
 Rainienė (Kuprytė) Barbora 1069–1071
 Rainienė Genė 1364
 Rainienė (Voverytė) Marcelė 1048, 1058, 1067, 1069, 1073–1075, 1077
 Rainienė Veronika 515, 628
 Rainys 621, 623
 Rainys (Reinys?) Kazys 534
 Rainys (Reinys?) Vitoldas 515
 Rainys Bronius 1208
 Rainys Gediminas 501, 1062, 1067, 1077, 1078
 Rainys Ignas (Igotas) 1063, 1069, 1070
 Rainys Jonas 1208
 Rainys Juozas 985
 Rainys Kazys 622, 625
 Rainys Liudas 1077, 1078
 Rainys Petras 515, 628
 Rainys Pijus 1364
 Rainys Pranas 515, 628
 Rainys V. 486, 1065
 Rainys Viktoras 515, 628
 Rainys Vincas 534, 622, 625
 Rainys Vitalius 1310
 Rainys Vladas (Vladislovas) 478, 491, 1048, 1063, 1064, 1067, 1069–1074, 1077
 Rainytė Albina 515, 628
 Rainytė Bronė 515, 628
 Rainytė Genė 515, 628
 Rainytė Ieva 1077, 1078
 Rainytė Jūratė 824
 Rainytė Laima 985
 Rainytė Liongina 985
 Rainytė Rasa 1077, 1078
 Rainytė Stasė 985
 Rainytė V. 1413
 Rainytė Vanda 534, 628
 Raskis Stanislovas 121
 Rajackienė A. 846
 Rajeckas Vladas 1476
 Rajeckis M. 231
 Rakauskaitė Marijona 1454
 Rakauskas Povilas 418
 Rakickas J. 370
 Rakickas Juozapas 366, 369, 460
 Raklevičius-Myslinčius, Tigras Stasys 604
 Rakovskienė Bronislava 521
 Rakovskis Boleslavas 521
 Rakovskis Kazimiras 521
 Rakovskis Stanislavas 521
 Rakovskytė Marija 521
 Rakovskytė Valentina 521
 Rakštienė M. 586
 Ramanauskai 977
 Ramanauskaitė (Romančiukaitė) Juzė, Konstanto, slap. Lisa 592
 Ramanauskas 923
 Ramanauskas Evaldas 791
 Ramanauskas Juozas 693
 Ramanauskas L. 617
 Ramanauskas Leopoldas 620
 Ramanauskas-Vanagas Adolfas 289, 484, 602–605, 609, 611, 612, 614
 Ramančiukaitė J. 592
 Ramonienė Laima 1166, 1167
 Ramoška 249
 Ramoška Petras 244, 266
 Ramoška Stasys 809
 Ramoškaitė Ž. 1413
 Ramoškienė (Narkevičiūtė) Stasė 1477
 Ramunis Bronius 254
 Ramunis Mykolas 254
 Ramutė Marija 890
 Rancevai 1009, 1013
 Rancevas Fiodoras 1008
 Rancevas Ivanas 1008
 Rapeika Adomas 176
 Rapkevičienė Ona 511
 Rapkevičius Bronislovas Algirdas 511
 Rapkevičius Tadas 511
 Rapkevičius Vincas 511
 Rapkevičiūtė Janina 511
 Rapkevičiūtė Marijona 511
 Rapkevičiūtė Ona 511
 Raplauskaitė Janė 850
 Rapolas, Šv. 345, 347, 349, 711
 Rasimaitė Bronė 849, 850
 Raslanas 486
 Raškauskas K. 419, 1434
 Raškauskas Kęstutis 419
 Raškus Kostas 254
 Rašomavičius 44
 Rašomavičius V. 53
 Raštutis Pranciškus 412
 Ratkevičienė Marytė 1367, 1375
 Raubickis Bonifacas 299, 319, 320, 415
 Raudeliūnas Vytautas 862
 Raudeliūnienė Marija 862
 Raudonikis L. 71
 Raudonytė Vlada 932
 Rauka A. 63
 Rauplys 941, 943
 Ravinskai 1114, 1119, 1149
 Ravinskaitė Eglė 1124
 Ravinskaitė Ieva 1125
 Ravinskaitė Janina 1114, 1123
 Ravinskaitė Liepa 1125
 Ravinskaitė-Abaravičienė Janina 1149
 Ravinskai 1115
 Ravinskai Albinas 1123, 1125
 Ravinskai Augustas 1125
 Ravinskai Edmundas 1111–1114, 1123, 1124
 Ravinskai Jonas 1114, 1123, 1124
 Ravinskai Tomas 1125
 Ravinskai Žilvinas 1124
 Ravinskienė (Aleksaitė) Zofija 1123, 1124
 Ravinskienė Aušra 1124
 Ravinskienė Dalia 1124
 Ravinskienė Zofija 1124, 1125
 Razmislevičius Ignas 538
 Razmukaitė Marija 1405, 1407
 Rečiūnienė J. 62
 Reikevičienė V. 1337
 Reikevičienė Valė 1208, 1364
 Reikevičius Pranas 1208
 Reinys Marius 866
 Reinys Mečišlovas 434
 Reinys Petras 340
 Reinytė Rūta 881
 Rejus Mikolajus 292
 Rekas Vasilijus 289
 Rekašius A. 1373
 Rėkus Vaclovas, slap. Neris 574
 Reimeikienė Ona 810
 Remnovas 146
 Repeika Adomas 901
 Repeika Jonas 880, 901
 Repeika Stasys 186, 352, 1208
 Repeikaitė Bronė 806
 Repeikaitė Rima 869
 Repeikienė (Aliukonytė) Danutė 807, 895
 Repeikienė Aldona 1208
 Repeikienė D. 897
 Repeikienė Danutė 796
 Repeikos 975
 Repšienė R. 1374
 Repšytė Ona Vanda 1055
 Riaubienė Daiva 853, 864–866
 Riaubys Valdas 853
 Ribačiauskienė (Voverytė) Viktorija 1325
 Ribačiauskienė R. 822, 846
 Ribačiauskienė Rita 816
 Ribentropas 1177
 Riepšos 701
 Rimantienė Rimutė 80
 Rimavičius Vytautas 774
 Rimkai 702
 Rimkienė 702
 Rimkienė Marija 661
 Rimkus Jonas 254

- Rimša E. 125
 Rimša Edmundas 125, 1530
 Rimšienė Vlada 886
 Rinkevičius A. 274, 558
 Rinkevičius Adolfas 555
 Rinkevičius Kostas 881
 Riomerienė 345
 Riškus Jonas 1474
 Ritteris Saulius 1176
 Riukas Ipolitas 701
 Riutelis Arnoldas 1123
 Ročka Marcelinas 1474
 Roda 943
 Roda Juzefas 535
 Roduvienė 944
 Rokas, Šv. 142, 305, 307, 384, 916, 1508
 Rokša (Roška) Silvestras 249
 Romanovskis 1098, 1099
 Romaška Gediminas 1156
 Romaškevičius J. 1067
 Romeras 124
 Romeriai 136
 Romeris Mykolas 1122
 Romualdas, Šv. 332
 Ropas Eduardas 710, 1439, 1440
 Ropas Edvardas 1437
 Rosinis Džoakinas 1459
 Roška Česlovas 926
 Roška Pranas 217
 Rūbas J. 261, 267, 277, 734
 Rūbas Justinas 171, 733, 746
 Rubežienė (Abaravičiūtė) Giedrė Raminta 1124
 Rubežius Audrius 1124
 Rubežiūtė Justina 1124
 Ručytė 486, 487
 Ručytė I. 487
 Ručytė-Smaukštienė Otilija 490
 Rudamierai 147
 Rudis Vaclovas 1008
 Rudyko 573, 576–580, 583–586
 Rudyko Ivanas 288, 289
 Rudytė Svetlana 823
 Rudokas Stasys 340, 386
 Rudzinskis Petras 519
 Rūdžiškis 1440
 Rugys, slap. 601, 603
 Rūkas Justinas 1388
 Rukša A. 170
 Rukšėnas K. 550
 Rukšta Aleksas 523
 Rukšta Jokūbas 523
 Rukšta Viktoras 524
 Rukšaitė Janina 523
 Rūkštelė A. 1258
 Rūkštelis Viktoras 1003
 Rukštienė Jadvyga 523
 Rukštienė Paulina 523
 Rulevičius Tomas 1157
 Rumbaudas 967
 Rumsakai 929
 Rumskas Vytautas 1177
 Rumša Kazys 904
 Rupeika Antanas 372–375, 378, 385, 391, 395, 396, 400, 401, 404, 405, 407, 409, 1514
 Rupeikienė Marija 372, 376–381, 383–385, 389–394, 397–400, 402–408, 1514
 Rusaitė Bronė 613
 Rusaitė Danguolė 861
 Rusaitė Rima 844
 Rusas Algirdas, slap. Rėmas 574
 Rusas Jonas 474, 862
 Rusas Juozas 613, 975
 Rusas Pranas 186
 Rusas Stasys 543
 Rusas Vaclovas, Juozo, slap. Ešerys 574, 613
 Rusas Vincas (kitur – Vaclovas), Juozo, slap. Ažuolas 573
 Rusas Vytautas 543
 Rusas Vladas 543
 Rusienė 543
 Rusienė Ona 866
 Rusinas 217
 Ruskonis Vladas 538, 766, 775, 782, 787
 Rusteika 248
 Rūstelienė Genovaitė 1376
 Rutkauskaitė Ona 811
 Rutkauskas J. 837
 Rutkauskienė Justina 857
 Ruzas V. 170
 Ruzgys Gytis 1176
- S**
- Sabaitienė Teresė 536
 Sabaitis 968
 Sabaitis Algimantas Petras 536
 Sabaitis Jonas 66
 Sabaitis Jonas, Jono 571
 Sabaitis Kazys 227, 229, 536, 738
 Sabaitis Linas 881
 Sabaitytė Marijona 536, 715
 Sabakonis Jonas 732
 Sabaliauskas J. 294
 Sabaliauskas Petras 845, 846
 Sabaliauskas Stasys 1238
 Sabaliauskas Vytautas 1238
 Sabaliauskienė (Pališauskaitė) Dangira 96, 97, 858, 859, 877, 878, 1179
 Sabulienė (Lelekauskaitė) Jadvyga 977
 Sabulienė Jadvyga 977, 982
 Sabulis Petras 977
 Sagatavičius Jonas 254
 Saja Kazys 877, 1491
 Sajeiviūtė Zofija 1009
 Sakalas Aloyzas 1152
 Sakalauskai 219, 236, 1001, 1003, 1244
 Sakalauskaitė Albina 1003
 Sakalauskaitė Aldona 1003
 Sakalauskaitė Genė 1003
 Sakalauskas (Sokolowski) Pranciškus 320
 Sakalauskas Alfonsas 1002
 Sakalauskas Danius 1003
 Sakalauskas Gabrys 172, 222
 Sakalauskas Jonas 1238
 Sakalauskas Pranciškus 299, 320, 321, 415, 418, 709, 710
 Sakalauskas Stasys 1003
 Sakalauskas Vytautas (Rimonis) 561
 Sakalauskienė Albina 1376
 Sakalauskienė Elena 172, 222, 236
 Sakalauskienė Marijona 1238
 Sakalauskienė Petrė 1003
 Sakienė Dainora 1119
 Salys 1377, 1379
 Salsy Antanas 1387
 Sapatka Julius 557
 Sapatkienė Erika 886
 Saperstein Jacob (Yankev Sapershteyn) 919
 Sapieigaitė Ona 123
 Sapieigaitė-Kuncevičienė Ona 123
 Sartanavičienė Armelė 878
 Sartanavičienė Joana 100
 Sartanavičienė Olimpija 1184
 Sartanavičius Vaclovas 100
 Sarv V. 1368
 Sasnauskaitė Janina 850
 Sasnauskienė (Ravinskaitė) Ingrida 1125
 Saudargas Ignas 1471
 Sauka Donatas 1368, 1373
 Sauka Leonardas 1374, 1413
 Saulėnaitė Genovaitė 1356
 Saulėnas Adolfas 525
 Saulėnas Adomas 902
 Saulėnas Andrius 902
 Saulėnas Antanas 525
 Saulėnas Juozas 187, 525
 Saulėnienė (Balkutė) Stasė 1364
 Saulėnienė (Mačionytė) Marija 1364
 Saulėnienė M. 1338, 1340, 1350
 Saulėnienė Marytė 1341
 Saulėnienė Ona 525
 Saulėnienė S. 1335, 1343, 1344, 1346, 1347, 1356
 Saulėnienė Stasė 1336
 Saulevičiūtė Elena 1462
 Sausis, slap. 584
 Savčenko 608
 Savickaitė Adelė 785, 800
 Savickas Petras 750
 Savickis Juozapas 317
 Savičius 1433
 Savičius Kazimieras 611
 Savukynas Bronys 1389–1392, 1395, 1404, 1406, 1409
 Savukynas V. 1022, 1029
 Scepura (Щепуро) Nikolajus 151, 156
 Scepura Mikalojus 720, 796
 Sciepkio Nikolajus 150
 Sčesnulevičius 834
 Sedlickas Juozas 231, 254
 Semaška 793
 Semaška Vaclovas 673, 693, 867
 Semionovas 595
 Semionovas 867
 Semkovičius V. 118
 Semkovicz W. 118
 Semkoviczius W. 1018
 Seniūta Jonas 538, 554
 Seniūta Laimutis 822
 Seniūta Vaclovas 538
 Seniūta Vladas 538
 Seniutos 1234
 Seniūtaitė Anastazija 538
 Seniūtaitė-Smailienė A. 554
 Seniūtienė Antosė 538
 Seniūtienė Jadvyga 876
 Seniūtienė Janina 856
 Seniūtienė Ona 1376
 Senkevičius Henrikas 146
 Senutienė Jadvyga 1306
 Serapinas Ernestas 1125
 Serapinas Rokas 1125
 Serapinas Vytautas 1125
 Serapinienė (Kriščiūnaitė) Gailė 1125
 Serbenta Andrius 729
 Serbenta Vladas 729
 Sergejevas 286, 289
 Sergejevas S. 552
 Servantasas Migelis 498
 Sevastijanovas 135
 Sforca Bona 1033

- Siaubas, slap. 590–593, 595, 602
 Sidabraitė Alė 1459
 Sidaras Vytautas 357, 359, 360
 Sikorskaitė Valė 823
 Simanavičienė Marijona 533
 Simanavičius J. 274
 Simanavičius Jonas 533
 Simanavičius Julius 1096
 Simanavičius Kazys 533
 Simanavičius Pranas 533
 Simonaitis Antanas 525
 Simonas, Šv. 329, 330, 341, 343, 386, 1161, 1185, 1246, 1509
 Sindaravičiai 932
 Sindaravičienė Regina 823
 Sindaravičius A. 1177
 Sindaravičius Antanas 877, 926, 1160, 1177
 Sindaravičiūtė Vaida 1179, 1181
 Sinderauskas Mejeris 238
 Sinderauskienė Feigė 238
 Sindrauskienė S. 617
 Sinevičius Mikalojus 319
 Siniakovas Georgijus 520
 Siniauskai 621, 623, 929, 975
 Siniauskas Česlovas 509, 622, 623, 625, 892
 Siniauskas Edmondas 509, 613, 622–625, 892
 Siniauskas Julius 624
 Siniauskas Kipras 509, 551, 622, 623, 625
 Siniauskas Petras 925
 Siniauskas Stasys 509, 622, 624
 Siniauskas Vaclovas 509
 Siniauskas Vytautas 509
 Siniauskas Vytautas 509, 622, 624
 Siniauskas Vladas 509, 623
 Siniauskas Zigmantas 509
 Siniauskas Zigmas 622, 623
 Siniauskas-Sinevičius Vytautas 509
 Siniauskienė Ona 1369
 Siniauskienė Uršulė 509
 Sinicinas 591, 593
 Sinkevičiai 632, 633, 975
 Sinkevičienė Z. 53
 Sinkevičienė Zofija 43, 1507, 1512
 Sinkevičius 633, 1407
 Sinkevičius Adomas 224, 225
 Sinkevičius Egidijus 715, 716
 Sinkevičius Jonas 633
 Sinkevičius Juozas 633
 Sinkevičius Jurgis 633
 Sinkevičius Petras 525
 Sinkevičius S. 559
 Sinkevičius Stasys 224, 1055
 Sinkevičius Vincas, Šimo 575
 Sinkevičius Vitas 633
 Sinkevičiūtė Aldona 841, 842
 Sinkevičiūtė D. 1412, 1413
 Sinkevičiūtė Leokadija 633
 Sinkevičiūtė M. 266, 277, 894
 Sinkevičiūtė Marcelė 211, 738, 893
 Sinkevičiūtė Ona 633
 Siras Sen 134
 Skamarakienė Marijona 516
 Skendelienė I. 1351, 1358, 1359
 Skernevičius 428
 Skerniškis Adomas 1085
 Skindarienė Malvina 926
 Skinderis 918
 Skinkys A. 606
 Skinkys Algirdas, slap. Rytas 289, 603, 604, 610
 Skiparis 792
 Skirgaila, kunigaikštis 329, 598
 Skirmantas Kiprijonas 414
 Skirmontas Baltramiejus 427
 Skirmontas Jonas 429
 Skirmontas K. 427–429
 Skirmontas Kazimieras 429
 Skirmontas Kiprijonas 298, 318, 427, 429
 Skorobogatas R. 216
 Skorobogatas Romualdas 254
 Skranda 907, 911
 Skranda Motelis 780
 Skrandienė Asnė 238
 Skrandienė B. 238
 Skrodenis Stasys 4
 Skromnas 581
 Skromnas Vladas 583
 Skromnienė Sofija 583
 Skromovas Sergejus, Timofejaus (Tito), slap. Somov 591
 Skruodis Jonas 434
 Skrupskelis A. 101
 Skrupskelis Algirdas 78
 Skruzdienė (Vičkačkaitė) Ona 1090
 Skruzdis Giedrius 1103
 Skruzdis Virginijus 1103
 Skruzdis Vytautas 1103
 Skučienė N. 1126
 Skukauskas Jonas 252
 Skundevičiai 123
 Skundonis 123
 Skvireckas Juozapas 479, 480, 506, 1061
 Sladkevičius Vincentas 495–498, 501
 Slavinskaitė Bronė 971
 Slavinskas 971
 Slavinskas K. 166, 169
 Slavinskienė 971
 Slavinskienė Jadvyga 1240
 Slaviūnas Zenonas 1474
 Slavynas Vincentas 195
 Sleževičius M. 1439
 Sliesoriūnas F. 135
 Sliesoriūnas Feliksas 112
 Smetanina 688
 Smetona Antanas 186, 191, 200, 222, 242, 256, 264, 284, 467, 469, 635, 641, 655, 716, 890, 968, 971, 976, 1015, 1181, 1202–1207, 1298, 1339, 1408, 1440, 1441, 1443, 1445
 Smilgevičius P. 1443
 Smilinis Stasys 244
 Smirnovas 573, 576–580, 583–586
 Smolinskas 996
 Smolinskis (Smolinskas) Stanislovas 340, 347, 386, 481, 742, 761, 788, 1009, 1310, 1456
 Smolinskis S. 339–342
 Smolskaitė M. 862
 Smolskis Boleslovas 246
 Smoriga Afanasijus 720
 Snarskis Juozas 333
 Snarskis P. 43
 Sniečkus A. 548–550, 555, 561, 775
 Sobieskis Jonas 126
 Socevičiūtė Laura 1060
 Sodeika A. 1456
 Sodeika Antanas 1454
 Sokolauskis 419
 Sokolauskis Eduardas 219
 Sokolinskis Vladislovas 1176
 Sokolovas 591, 593, 595
 Sokolovas A. 590
 Sokolovas Aleksejus, Ivano 590
 Sokolovskis V. 84, 85
 Sokolovskis Vladislavas 75, 83
 Sokołowski W. 85
 Sologubas Kazys 768, 769
 Soloidas 486, 488
 Solskytė Emilija 883–885
 Songin Vanda 509
 Soroka Jonas 344
 Sosna Anton 140
 Sosnickis 316
 Speare Andrius 1078
 Speare Joan (Jonė) 1078
 Speare Joanne (Joana) 1078
 Sperskis Justinas 314
 Spiridavičienė M. 869
 Spiridavičius Andrius 1157
 Spražinskas 576
 Sruoga Balys 1083, 1482
 Stabinis J. 1474
 Stacevičius Jonas 902
 Stacevičius Juozas 902
 Stadalnikaitė Aldona Marija 529
 Stadalnikaitė Aldutė 543
 Stadalnikas Andrius 1216
 Stadalnikas Feliksas 189
 Stadalnikas Jonas 902
 Stadalnikas Maižiešius 529
 Stadalnikas Mamertas 526
 Stadalnikas Moizė 902
 Stadalnikas Mojžešius 543
 Stadalnikienė Genovaitė 529, 543
 Stadalnikienė Marija 526
 Stadalnikas Antanas 211
 Stadalnykai 607, 1185
 Stadalnykaitė Kristina 881
 Stadalnykas 1113, 1345
 Stadalnykas Feliksas 187, 880, 996
 Stadalnykas Gintas 926, 1177
 Stadalnykas Janka 996
 Stadalnykas Jonas 607, 1351, 1354
 Stadalnykas Juozas 875, 1208
 Stadalnykas Mamertas 997
 Stadalnykas Moižiešius 185, 279–281
 Stadalnykas Valentas 4, 18, 995, 999
 Stadalnykas Viktoras 995, 999
 Stadalnykas Vincas 995, 998, 999
 Stadalnykienė (Balčiūtė) Veronika 1310
 Stadalnykienė (Staniulionytė) Marija 995–999
 Stadalnykienė (Zaliejkaitė) Virginija 863
 Stadalnykienė Antanina 863, 880
 Stadalnykienė Genovaitė 1376
 Stadalnykienė Malvinka 1355
 Stadalnykienė Ona 858, 859, 926, 1180, 1183, 1185
 Stadalnykienė T. 818, 846
 Stadalnykienė Teresė 812, 813, 845, 1177
 Stadalnykienė Veronika 1208, 1364
 Stadalnykienė Verutė 607
 Stagniūnienė Audra 813
 Stakauskas Juozapas 438
 Staknienė Marija 542, 544
 Staknys 1089
 Staknys Andrius 250
 Staknys Jonas 265, 542, 544
 Stakvilevičius Mindaugas 1491
 Stalinas Josifas Visarionovičius 552, 599, 617, 655, 657, 695, 775, 776, 779, 781, 782, 791, 792, 800, 802, 827, 896, 903, 965, 1101, 1114, 1134, 1137

- Stalionienė Akvilija 531
 Stalio Pranas 531
 Staliulioniai 942
 Stanaitis A. 34
 Stanapėdis 647, 648, 652, 798
 Stanapėdis Alfreidas 1111
 Stanapėdytė Marija 1111
 Stančikaitė Genė 533, 681
 Stančikas Antanas 902
 Stančikas J. 225
 Stančikas Jonas 224
 Stančikas Juozas 613
 Stančikas Mikas 902
 Stančikas Stasys 533
 Stanevičienė 470
 Stanevičienė Milda 850
 Stanevičius 469, 470
 Stanevičius Aleksas 469
 Stanevičius Algis 850
 Stanevičius Vytautas 169
 Stanevičiūtė Kazimiera 769
 Stangirdas E. 215
 Stangvila 621
 Stanioniai 1345
 Staniulevičius Valentinas 810
 Staniulionienė (Arbačiauskaitė) Anelė 995
 Staniulionienė Viktorija 913
 Staniulionis Albinas 556, 787, 913
 Staniulionis Jurgis 902
 Staniulionis Petras 226
 Staniulionis Stasys 902
 Staniulionis Vincas 995
 Staniulionytė Monika 839
 Staniulis 241
 Staniulis Petras 754
 Staniulytė Regina 205, 732, 733, 797, 798, 822
 Staniūnai 283, 618, 619, 620, 656, 792
 Staniūnaitė Aldutė 544
 Staniūnaitė-Andrikienė Regina, Donato 529, 546, 618
 Staniūnaitė-Petrauskienė Danutė, Donato 529, 544, 546, 618, 620
 Staniūnas 656, 827, 1113
 Staniūnas Donatas, Igno 76, 106, 171, 269, 280–284, 462, 463, 529, 544, 546, 617–620, 734–737, 771, 774, 779–783, 792, 798–800, 822, 855, 883, 1388
 Staniūnienė (Šalomskaitė) Karolina, Mykolo 546
 Staniūnienė Jadvyga 463, 544
 Staniūnienė K. 280, 620
 Staniūnienė Karolina 280, 283, 529, 619, 792, 798, 855
 Staniūnienė Rozalija 529, 546, 619, 620
 Stankaitytė Birutė 841
 Stankevičiai 485
 Stankevičienė J. 280, 781, 785, 799, 801–803, 805, 806, 836
 Stankevičienė Janina 774
 Stankevičienė Janina (Joana) 790
 Stankevičienė Joana 269, 280, 455, 619, 735, 798, 801, 822, 835
 Stankevičienė Marijona 862
 Stankevičienė Ona 855, 871
 Stankevičius 261, 712, 949
 Stankevičius A. 868
 Stankevičius Aleksandras 780
 Stankevičius Antanas 862, 1148
 Stankevičius Antonas 521
 Stankevičius Boleslovas 1432
 Stankevičius Jonas 244, 245
 Stankevičius Julius 485
 Stankevičius Juozapas 303
 Stankevičius Kazimieras 711
 Stankevičius Kazys 867
 Stankevičius M. 186, 714
 Stankevičius Mečius (Mečislovas) 161, 182, 183, 711, 712, 716, 717, 1148, 1232, 1233
 Stankevičius Mikas 613
 Stankevičius Petras, slap. Rūgpiūtis 574
 Stankevičius Vincas 254
 Stankevičiūtė D. 202, 203, 732
 Stankevičiūtė Danutė 806
 Stankevičiūtė Domicelė 731, 822
 Stankevičiūtė Vitalija 869
 Stankevičiūtė-Biekšienė Marytė 1148
 Stankevičiūtė-Kastantinavičienė Domicelė 797
 Stankus J. 103
 Stankutė 644, 1002
 Stanulionienė (Nevieraitė) Aldona 1229
 Stanulionienė (Vaitkunskaitė) Stefanija 1229
 Stanulionienė Marija 512
 Stanulionis Algis 512
 Stanulionis Bronislovas 1173, 1174
 Stanulionis Bronius 512, 1175
 Stanulionis Jonas 512
 Stanulionis Marius 874
 Stanulionis Viktoras 512
 Starkauskas J. 287–289, 563, 566
 Stasiulionis 943
 Stasiūnas 246, 247
 Stasys Žilionis 524
 Stašaitytė Laimutė 869
 Stašauskas Antanas 519
 Stašauskienė 955
 Staugaitis J. 1443
 Staugaitis V. 211
 Steikūnas A. 183
 Stelionis Vytautas 265
 Stelmbokas 135
 Stendalis 1120
 Steponavičius Vladas 244
 Steponkevičius Sigitas 1173
 Sterlo-Orlickaitė Marija 1467
 Sterlo-Orlickaitė Pranė 1467, 1468
 Sterlo-Orlickas Balys 1461, 1467, 1468
 Sterlo-Orlickas Jonas 1467
 Sterlo-Orlickas Mykolas 1466–1468
 Sterlo-Orlickas P. 1466, 1468
 Sterlo-Orlickas Vladas 1466
 Sterlo-Orlickienė (Petrauskaitė) Veronika 1466, 1467
 Sterlo-Orlickienė Pranciška (Franė) 1467
 Stolypinas 138
 Stomma Viktoras 1447
 Stončius D. 88
 Stončius Darius 4, 78
 Stosiūnas B. 165, 169, 181
 Stosiūnas Bronius 164, 192
 Stosiūnas Tautvilas Marijonas 165
 Stoškutė J. 851
 Strašinskas Antanas 245
 Straševičius Jarošas 330
 Strašinskas Antanas 264
 Strašunskaitė S. 1491
 Strašunskas Juozapas 1491
 Stravinskaitė Rasa 4, 18
 Stravinskas 576
 Stravinskas Stasys 613
 Stravinskas Stasys, slap. Liepsna 573
 Stravinskienė V. 1029
 Strazdai 955
 Strazdas A. 78, 80, 90, 97–101
 Strazdas Antanas 716, 953
 Strazdas Arūnas 73, 77, 92
 Strazdas Kazimieras 1439
 Strazdas V. 850
 Strazdienė E. 60, 61, 63
 Strazdienė Eugenija 865
 Stražnickai 975
 Stražnickas (Staržinskas, Spražinskas) Juozas, Karolio, slap. Aukštaitis 573
 Stražnickas Bronius 974, 975
 Stražnickas K. 576, 577
 Stražnickas Karolis 613
 Stražnickas Vladas 613
 Stražnickienė Stefanija 974
 Streikauskas Bronius 955, 1306
 Strikauskas Ignas 245
 Strimaitis V. 1317
 Strumila Stanislovas 1018
 Strusevičius K. 137
 Strukėnaitė P. 1317
 Stulginskis A. 1443
 Stulgis Tomas 816
 Stupakas 791
 Sturonas Antanas 252, 254
 Subačius Paulius 713
 Subačiūtė Elena 750, 1388
 Sudavičius Vytautas 501, 1062, 1178
 Sudavičius Vytautas Kazimieras 845
 Sudvajai 967, 968
 Sudvajus 968
 Sudvojaitis (Sudvojaitis) Stanislovas 967
 Sudvojenė (Paškevičiūtė) Stasė 880
 Sudvojus Valmantaitis 967
 Sukackienė Vaidilė 865
 Sulistravičius-Silvistravičius Ignas 902
 Sulistravičius-Silvistravičius Juozas 902
 Suražinskaitė Ugnė 1049
 Suražinskas Paulius 1049
 Suražinskas Sigitas 1049
 Suražinskas Zenonas 1049
 Suražinskienė Dovilė 1049
 Survila 959, 1053
 Survila Antanas, Ciprijono 513, 592, 596
 Survila R. 1153
 Survila Rimvydas Raimondas 1146
 Survila Rimvydas Romualdas 1151
 Survus 260, 271, 272
 Suslavičius 1355
 Suslavičius Pranas 254
 Suslovas M. 566
 Sutkus 261
 Sutkus A. 1482
 Suvorov, slap. 603
 Svarinskas Alfonsas 498
 Sveikackaitė Laimutė 539
 Sveikackas 196, 208
 Sveikackas (Sveikūnas) Jonas 539
 Sveikackas Donatas Daumantas 539
 Sveikackas J. 766, 784, 791
 Sveikackas Jonas 76, 184, 211, 544, 765, 766, 775, 779, 783, 1388
 Sveikackas Juozas 103
 Sveikackienė 544
 Sveikackienė S. 791
 Sveikackienė Stanislova 539
 Sventnickas Viktoras 925
 Sventnickienė Valė 926

Svetulaitis Vytautas 1474
 Svilainis K. 1467
 Svinskaitė Rasa 1157, 1159
 Svirinavičiai 868
 Svirinavičienė G. 868
 Svirinavičienė Genė 855, 867
 Svirinavičius K. 868
 Svirskis Liova 561
 Svirskis V. 1244
 Szetkiewicz Kazimierz 376
 Szetkiewiczowa Teresa 376
 Szyszman A. 112, 118
 Szyszmanas A. 112, 118
 Szukiewicz W. 75

Š

Šablinskas 959
 Šablinskiūtės 959
 Šabunevičius 146
 Šabunevičiūtė Šetkevičienė Teresė 294, 374
 Šaduikis Č. 115–117, 119, 135, 136, 141, 150
 Šaduikis Česlovas 111
 Šadzevičiai 985, 987
 Šadzevičienė Vladislava 992
 Šadzevičius Antanas 992
 Šakaitis Simas 525
 Šakaitis Vincentas 525
 Šaknienė (Žarkauskaitė) Marija 985, 994
 Šaknienė M. 986, 988–991, 993, 994
 Šaknienė Marija 988, 993
 Šaknys Kristijonas 993
 Šaknys Žilvytis 4
 Šaknytė Marija 993
 Šaknytė Virginija 993
 Šalčiūnai 742, 792, 793, 827, 840, 929
 Šalčiūnaitė Aldutė 545
 Šalčiūnaitė Birutė 517, 545, 741
 Šalčiūnaitė Gražina 517, 741
 Šalčiūnaitė-Martynova Gražina, Jono 547
 Šalčiūnaitė-Murašova Birutė, Jono 547
 Šalčiūnas J. 265, 742–744
 Šalčiūnas Jonas, Jono 207, 269, 516, 545, 547, 626, 740, 741, 756, 759, 761, 775, 782, 783, 792, 840, 1388
 Šalčiūnas Romualdas 357, 360, 501
 Šalčiūnienė 1129
 Šalčiūnienė (Kemeklytė) Anelė 741, 743
 Šalčiūnienė A. 793
 Šalčiūnienė Adelė 626, 840
 Šalčiūnienė Anelė, Rapolo 76, 96, 516, 545, 547, 741, 775, 783, 792, 1388
 Šalkauskaitė Genovaitė 875
 Šalomskaitė Karolina 618
 Šalūga R. 111, 115, 119
 Šapira Joselis 238
 Šapiro Chaimas 250
 Šarkauskas Placidus 433
 Šarkienė (Tarasevičiūtė) Antanina 1229
 Šarkienė Antanina 880, 1224, 1510
 Šarkienė Loreta 881
 Šarkus Andrius 1241
 Šarkus Jonas 880
 Šarkutė Irma 825
 Šarmaitis R. 555
 Šarūnas, kunigaikštis 598, 599
 Šataitė Dovilė 1060
 Šatas Alfonsas 1248

Šaulauskas (Szawłowski) 133
 Šaulauskas Juozapas 313, 412
 Šaulys Jurgis 1442, 1443
 Šaulys K. 1443
 Šaulys V. 41
 Šavareika Vaclovas 254
 Ščiuckas 59
 Ščiutskai 646, 650
 Ščiutskas 908
 Šeinbergas 1066
 Šematovič Teresa 811
 Šenfeldas E. 1440, 1441
 Šepka Lionginas 1234
 Šermukšnis, slap. 584
 Šernas J. 1443, 1444
 Šeršenovičius Andriejus 721
 Šešelgis K. 119, 120
 Šešelgis Kazys 110
 Šeškus 253
 Šeškus Juozas 254
 Šeštokas A. 764
 Šeštokas Aleksandras 265, 763
 Šeštokas Aleksas 264
 Šetkevičiai 146, 448
 Šetkevičienė Teresė (Teresa) 148, 296, 448
 Šetkevičius 148
 Šetkevičius K. 916
 Šetkevičius Kazimieras 136, 146, 148, 294, 296, 374, 448
 Šetkevičiūtė Marina 146
 Šetkus B. 768
 Šiaučiūnas Juozas 435, 437
 Šiaučius 1366
 Šiaudiniai 1114
 Šiaudinienė 1115
 Šiaudinienė (Aleksaitė) Kazimiera 1114, 1115, 1119, 1120, 1123–1125, 1147
 Šiaudinis 1115
 Šiaudinis Antanas 1112–1114, 1117
 Šiaudinytė Eugenija 1113, 1115
 Šiaudinytė Jadvyga 1115, 1125
 Šiaudinytė-Baranauskienė Nijolė 1117, 1119, 1120
 Šibonis Vincas 185
 Šičkus Kazys 762, 763
 Šidagis 424
 Šidagis Motiejus 300, 322, 420–425
 Šidiškienė I. 1317, 1321
 Šidiškienė Irma 1317, 1516
 Šidiškis Tadas 78
 Šidlauskaitė A. 843
 Šidlauskaitė Aldona 876
 Šidlauskas V. 1360
 Šidlauskas Vaclas 1364
 Šidlauskienė 1154
 Šidlauskienė (Blažonytė) Antosė 1364
 Šidlauskienė (Narvydaitė) Vanda 1364
 Šidlauskienė A. 1353
 Šidlauskienė Juzė 1306
 Šidlauskienė Vanda 1350, 1360
 Šilalė Jonas 1002
 Šilalė Macka 1002
 Šilalė Pranas 187
 Šilalė Rimantas 1172
 Šilalė Vikcius 1002
 Šilaliai 1001
 Šilanskai 929, 1001
 Šilanskas 793
 Šilanskas Bronius 1003
 Šilanskas Julius 1002
 Šilanskas Juozas 1002
 Šilanskas Petras 206
 Šilanskas Urbonas 187

Šilanskas-Labutis Petras 604, 610
 Šilauskas (Šilanskas) Feliksas 188
 Šilauskas Feliksas 188
 Šileris Algis 845
 Šiliūnas Jonas 754
 Šilonis Vincas 760
 Šimanskas Aleksas, Kazio 523
 Šimas 1260
 Šimelevič Stefanija 533
 Šimelevičienė Beilė 235, 238
 Šimelevičienė Chasė 238
 Šimelevičienė Šima 238
 Šimelevičius Hileris 238
 Šimėnas Juozas 747
 Šimkevičius Š. 279
 Šimkevičiūtė Stefanija 769
 Šimkienė (Kriščiūnaitė) Gaiva 1125
 Šimkūnaitė Ona 761, 762, 775
 Šimkus Audrius 1125
 Šimkus S. 169
 Šimkus Vidmantas 1125
 Šimkutė Gintarė 1125
 Šimonis Rimgaudas 856
 Šimulynas Jonas 247
 Šinkūnas R. 372
 Šipulskis Juozas 205, 755, 756
 Širmulis A. 1257
 Širvinskaitė Vl. 271
 Širvinskas 235, 474, 648, 907, 908, 910
 Širvinskas Balys 271, 272
 Širvinskas I. 206
 Širvinskas Ignas 190, 450
 Širvys P. 856
 Širvys Paulius 1473
 Šiškaitė Anelė 942
 Šiškauskas Andrius 525
 Šiūpelis Adomas 867
 Škėmaitė Marcelė 76, 86, 103, 106, 763, 764, 1388
 Šlaičiūnas Aleksandras 531
 Šlaičiūnas Jonas 190, 531, 880, 1045
 Šlaičiūnas Petras 182, 518
 Šlaičiūnas Raimundas 1173, 1175
 Šlaičiūnas Vitalijus 812
 Šlaičiūnienė (Adlytė) Danutė 852
 Šlaičiūnienė (Rudzinskaitė) Olimpija 1364
 Šlaičiūnienė D. 851, 853
 Šlaičiūnienė Danutė 865, 880
 Šlaičiūnienė O. 1352
 Šlamaitė Alma 432
 Šlamas 426, 430
 Šlamas S. 338, 430–432
 Šlamas Stanislovas 322, 335, 345, 419, 430, 432, 710, 838, 1009, 1449, 1458
 Šlekys Antanas 254
 Šlepetyš 883
 Šlepetyš Mykolas 185, 279, 281
 Šležauskas Antanas 361
 Šliaupa Aleksandras 19, 24, 1499–1502, 1511
 Šmigelskaitė Gabrielė 866
 Šmigelskas Algis 881
 Šmigelskas Audrius 880
 Šmigelskas Jonas 880, 881
 Šmigelskienė Dalia 864, 879–881
 Šmigelskienė Stasė 880
 Šmitienė Monika 700
 Šnejeris Moricas 235
 Šnirienė Nerija 1171
 Šniukas Damijonas 1530
 Šopara Ignas 165
 Šopara Ignotas 337, 346, 1439
 Šostakas 243

- Špiliauskas Talvydas 67, 217
 Štainos 626
 Šteina Jonas 520
 Šteina Vaitiekus 520
 Šteinaitė Irena 520
 Šteinaitė Jadvyga 520
 Šteininė Stefanija 520
 Štucas 285, 921
 Štralis 1442
 Štūraitis 806, 807
 Štūraitis 851
 Šukevičius Vandalinas 75, 89
 Šukienė Angelė 868
 Šukys Donatas 363
 Šukliauskas Viktoras 1096
 Šulcas A. 1476
 Šulcienė A. 853
 Šulčienė Vladislava 541
 Šulčys Rimtautas 541
 Šulčys Steponas 541
 Šulcytė Irena 541
 Šulga Adomas 246
 Šuminas Vilius 4, 18, 873
 Šumskas 1002
 Šumulevičius V. 289
 Šutaitė Sofija 748
 Šutinienė Irena 4
 Švabauskas 1112
 Švabauskas Antanas 186
 Švaila Feliksas 245
 Švarbenskis 257
 Švarbordinė K. 238
 Švedaitė Birutė 852
 Švedas K. 923
 Švedienė-Augulienė Marija 1477
 Šveikauskas Jonas 124
 Šveikauskienė Teresė 124
 Šveistrienė (Mazaliauskaitė) Antanina 753
 Šveistrienė A. 753
 Švejys 278
 Švejys Jonas 324
 Švogžliai 433
 Švogžlienė Julija (Julia) 433, 441
 Švogžlys 432, 645, 648, 659
 Švogžlys Mataušas Memelis 470
 Švogžlys Mateušas 433
 Švogžlys N. (Nieknieknis) 434
 Švogžlys-Milžinas Nikodemus 17, 110, 111, 146, 149, 172, 177, 178, 235, 258, 270, 277, 278, 281–285, 288, 302–304, 325, 335, 336, 340, 356, 364–366, 432–442, 446, 447, 458, 462–464, 466, 467, 481, 482, 496, 500, 619, 644, 646, 711, 736, 775, 788, 833, 834, 857, 896, 921, 927, 1007, 1040, 1045, 1061, 1150, 1151, 1075, 1253, 1374
- T**
 Tadas, Šv. 332
 Talačka Jonas, Igno 527
 Taluntytė N. 1018
 Talžūnaitė Ieva 1050
 Talžūnaitė Lina 1050
 Talžūnas Audrius 1050
 Talžūnas Rokas 1050
 Tamošaitis Antanas 758
 Tamulevičiai 626
 Tamulevičienė Janina 869
 Tamulevičienė Petronėlė 515
 Tamulevičius 549
 Tamulevičius K. 260
 Tamulevičius Tomas 550
 Tamulevičiūtė Ona 515
 Tamulevičiūtė-Miklušienė Ona 550
 Tamuliai 1094
 Tamulionienė 266
 Tamulionis 648, 650
 Tamulionis M. 267
 Tamulionis Mikas 261
 Tamulynaitė Janina 805
 Tanskiai 169, 223
 Tanskytė (Tanska) Alina 1429
 Tanskytė Alina 223
 Taraila 196, 262, 472, 643, 648
 Taraila Juozas 472
 Taraila A. 256, 260, 263, 273
 Taraila Andrius 239
 Taraila Jonas 942
 Taraila Juozas 281, 531
 Taraila V. 618, 620, 1471
 Taraila Vyt. 211, 282
 Tarailienė Ona 866
 Tarasena Petras 41, 75, 80, 85, 87
 Tarasevičienė Elena 858
 Tarasevičius Julius 613
 Tarasevičius L. 572
 Tarasevičius L., slap. Aras 570
 Tarasevičius L., slap. Lūšis 570, 586, 588
 Tarasevičiūtė E. 739
 Taraškevičius Jonas 902
 Taraškevičius Stepas 902
 Tarūta J. 750
 Tarūta P. 206, 750
 Tarūta Petras 749
 Tarvydienė M. E. 1037
 Taščiakovas 652
 Tautavičius A. 77, 86, 95
 Tauteriai 868
 Tauterienė A. 869
 Tauteris 1235
 Tauteris A. 868
 Tauteris Robertas 820
 Tautkevičiūtė Lionė 809
 Televičius Juozas 254
 Telnovas Michailas 550, 552
 Ter Petrosianas L. 1153, 1154
 Teresė, Šv. 316, 325, 1069
 Teresėlė, Šv. 368
 Terleckas Antanas 614
 Tervydis A. 54, 56, 59, 62, 65
 Tigras, slap. 584, 593, 1091
 Tījūnaitis Stasys 210, 891
 Tījūnelienė (Babarskaitė) Ieva 1122
 Tījūnelis Darius 1122
 Tījūnelytė Elzė 1122
 Tījūnelytė Rūta 1122
 Tījūnelytė Urtė 1122
 Timukas Juozas 174, 201, 214, 215, 218–221, 236, 935, 941, 942, 945, 1188–1190, 1196, 1212, 1219, 1230, 1250, 1251, 1300, 1301, 1303, 1327
 Tirva Kazys 744
 Tirva Pranas 245, 254
 Tiškevičiai 114
 Tiškevičius 124
 Tiškevičius Jonas 412
 Tiškovas 791
 Tiškovas A. 792
 Tiškovas Andrejus 794
 Titovas 490
 Tyla Antanas 816
 Tyniakovas 610
 Tyzenhauzas 124
 Tyzenhauzas Michailas 124
 Toleikytė Liongina 805
 Tomkus Jonas 254
 Tomkus Vincas 255
 Tomsčiai 136, 147
 Tosčiakovas 474
 Toščiakovas 147
 Totoraitis J. 56
 Trakimavičiai 842, 928
 Trakimavičienė (Bingelytė) Felicija, Jono 1325
 Trakimavičienė (Mickevičiūtė) Genė 1364
 Trakimavičienė (Skendelytė) Adelė 1359, 1364
 Trakimavičienė A. 1358
 Trakimavičienė Genė 1358, 1359
 Trakimavičienė Jadvyga 926
 Trakimavičius 1380
 Trakimavičius Andrius 928
 Trakimavičius Jonas 622, 625
 Trakimavičius V. 265, 574, 586
 Trakimavičius Vladas 540, 622, 625
 Trakimavičius Vladas, Motiejaus, slap. Patrimpas 574, 586
 Trakimavičiūtė Anelė 1310
 Trakimavičiūtė Valė 845
 Trakimienė 1098
 Trečiokaitė D. 1412
 Trečiokas Ramūnas 816, 824
 Trepuila Antanas 936, 937
 Trepuila Konstantinas 630, 926, 934, 936–940, 1000–1002
 Trepuila Motiejus 937
 Trepuilaitė Bronė 630, 936, 937
 Trepuilaitė Danutė 939, 940
 Trepuilaitė Zabelė 937
 Trepuilaitė-Valiukienė Danutė 844
 Trepuilienė (Dusevičiūtė) Adelė 1001, 1216
 Trepuilienė A. 1001, 1002, 1004–1006, 1210
 Trepuilienė Adelė 630, 878, 936, 939, 940, 1000, 1180
 Trepuilienė Apolonija 630, 936, 937
 Trepuilos 626, 630, 936–938, 1322
 Tribandis Jurgis 1241
 Tribandis Motiejus 1183
 Tribandis Vincas 613
 Tribandis Vytautas 613
 Tribandzis 1351
 Tribandžiai 1241
 Tribendienė (Andrijauskaitė) Elena 1136
 Tribendienė (Balkiūtė) Viktorija 1136
 Tribendienė Elena 1135
 Tribendienė Viktorija 1134, 1135
 Tribendis Adomas 1134–1136
 Tribendis Bernardas 1134
 Tribendis Jurgis 1134–1136
 Tribendis Motiejus 1134–1141
 Tribendis Silvestras 1134, 1135, 1137
 Tribendis Vincas 1134, 1137, 1138
 Tribendytė Ieva 1134–1138, 1140
 Tribendytė Marija 1134–1137, 1141
 Tribendžiai 1134, 1136
 Trimonis Kazimieras 276, 364
 Trinkūnas J. 55
 Truikys Antanas 269, 883
 Truncė Feliksas 603, 613, 1236
 Truncienė (Blencaitė) Marijona 1248, 1310, 1364
 Truncienė T. 853
 Truska L. 131, 287, 297
 Truska Liudas 112
 Truškauskaitė Elena 753

Tūbelis Juozas 242
 Tubinaitė Marytė 801
 Tūbinė Juozas 524
 Tubinė Motiejus 187
 Tubiniūtė 247
 Tučienė A. 53
 Tugaudis Liudas 170
 Tumas J. 416
 Tumas-Vaižgantas Juozas 263, 415, 471, 1482
 Tumavičius Andrius 563, 589, 1515
 Tuomienė 1378
 Turska 1383
 Turska Halina 1387
 Tvaronas Pranas 170
 Tveragaitė Elena 841, 842, 875
 Tviragaitė Marytė 1306

U

Uborevičius Jeronimas 903
 Ugor, slap. 593, 595
 Ulbinienė 1375
 Ulčickaitė Bronė 992
 Ulčickaitė Janina 992
 Ulčickaitė Vanda 992
 Ulčickas Adolfas 992
 Ulčickas Edmas 992
 Ulčickas Vaclas 992
 Ulčickienė Vladžė 992
 Ulčinskas V. 1317, 1319, 1369, 1373
 Ulevičius Vytautas 1231, 1234
 Uogintienė (Žostautaitė) Apolonija (Pola) 1097
 Urbaičiai 971, 972
 Urbaitis 968, 971, 972
 Urbaitis Jonas 972
 Urbaitis Juozas 971, 972
 Urbaitis Stasys 972
 Urbaitis Vytautas 971, 972
 Urbaitytė Irena 972
 Urbanavičienė Olimpija 543
 Urbanavičius Alfonsas 543
 Urbanavičius Bolius 246
 Urbanavičius Rimgaudas 543
 Urbanavičius Valentinas 711
 Urbanavičius Vytautas 79
 Urbanavičiūtė A. 850
 Urbanavičiūtė Anelė 803, 849, 850
 Urbanavičiūtė M. I. 867
 Urbanovičius Zigmas 541
 Urbonaitė E. 265
 Urbonaitė Elena 749, 887
 Urbonas 645, 1466
 Urbonas Antanas 749, 887, 1388
 Urbonas Jonas 1471
 Urbonavičienė Olimpija 529
 Urbonavičius 136, 610
 Urbonavičius Augustinas 529
 Urbonavičius Valentinas 1437
 Urbonavičius Vitoldas 529
 Urbonavičiūtė Anelė 804
 Ūsaiytė J. 1413
 Usovas 289
 Uždanavičienė Ona 534
 Uždanavičius Aleksas 534
 Uždanavičius Fabijonas 534
 Uždanavičius Valdas 1173
 Uždanavičiūtė Marija 534
 Uždanavičiūtė Ona 534
 Uždaravičius Stasys 289
 Uždavinyš Benadas 254
 Uždavinyš Motiejus 867

Uždavinytė Aušra 824
 Uždavinytė Roma 879, 881
 Užurka Jonas 809, 842, 860

V

Vackonis 1408
 Vaicekaskaitė Aldona 801, 806
 Vaicekaskas 247
 Vaicekaskas A. 803
 Vaicekaskas Aleksandras 802, 867
 Vaicekaskas Arūnas 1326, 1328, 1330, 1331, 1334
 Vaicekaskas Juozas 184, 244, 245, 254
 Vaicekaskienė A. 1317
 Vaičiukevičienė Marija 522
 Vaičiukevičius Simas 522
 Vaičiukevičius Stanislovas 522
 Vaičiukevičiūtė Anelė 522
 Vaičiukevičiūtė Genė 522
 Vaičiukevičiūtė Onutė 1296
 Vaickūnaitė Milda 869
 Vaickūnas 1408
 Vaičiulioniai 1040
 Vaičiulionienė (Dambrauskaitė) Zofija 958, 959, 961, 1510
 Vaičiulionis Bronius 4, 18, 958, 961–963
 Vaičiulionis Eugenijus 963
 Vaičiūnaitė Aldona 514, 542
 Vaičiūnaitė Danutė 514, 542
 Vaičiūnaitė Gražina 514
 Vaičiūnas Arnas 1482
 Vaičiūnas Jonas 514, 542, 767
 Vaičiūnas Juozas 224, 514
 Vaičiūnas Petras 1481–1483
 Vaičiūnienė Ona 514, 542, 767, 775, 783
 Vaičiūnienė Teofilija 839, 1458–1460, 1479–1483
 Vaičkus J. 1482
 Vailionienė Jadvyga 877
 Vailionis 261
 Vailionis Jonas 766, 767, 775, 787, 1388
 Vailokaitis J. 1443
 Vaina A. 121
 Vaina Semionas 121
 Vainilaitis Martynas 865
 Vaisietaitė Onutė 862
 Vaitiekūnaitė Genovaitė 1054
 Vaitiekus, Šv. 1284
 Vaitkevičiai 932
 Vaitkevičienė (Vičkačkaitė) Genė 1216, 1229
 Vaitkevičienė Aldona 854
 Vaitkevičienė D. 1413
 Vaitkevičienė Genė 1209–1211
 Vaitkevičius 1377, 1380–1382
 Vaitkevičius Gabrys 583
 Vaitkevičius Jonas 254, 629
 Vaitkevičius Petras 924, 1377, 1380, 1384, 1387
 Vaitkevičius Salvatoras 297
 Vaitkevičius V. 41, 42, 105, 106, 1191, 1193, 1195
 Vaitkevičius Vincas 913, 923, 1127, 1187, 1189, 1190, 1197, 1209, 1316
 Vaitkevičius Vyktintas 78, 104
 Vaitkevičiūtė V. 1396, 1404, 1406, 1409
 Vaitkienė Romualda 1529
 Vaitkūnas Jonas 748

Vaitkūnskis Mykolas 529
 Vaižgantas 471, 507
 Vakauza Valentinas 794
 Valančius 911
 Valančius Motiejus 55, 316, 414, 769
 Valantinas Kazimieras 335, 344, 345, 426, 722, 1479
 Valatka Vaclovas 906
 Valatkevičiai 1094
 Valatkevičienė (Gainaitė) Aldona 862
 Valatkevičienė Aldona 862, 863, 865, 866, 881
 Valatkevičienė Elena 512
 Valatkevičienė Janina 512
 Valatkevičienė Juzė 512
 Valatkevičienė Ona 512
 Valatkevičienė R. 861
 Valatkevičius 576, 967, 976, 1094
 Valatkevičius (Volodkevičius) Stasys, Kristoforo, slap. Nyva (Niva), Pieva 558, 573
 Valatkevičius Danius 512
 Valatkevičius Gintautas 512
 Valatkevičius Jonas 512
 Valatkevičius Julius 512
 Valatkevičius K. 184
 Valatkevičius S. 573, 575–578
 Valatkevičius Stasys 512, 613
 Valatkevičius Vaclovas 512
 Valatkevičius Vladas 512
 Valatkevičiūtė Jadvyga 512
 Valatkevičiūtė Stefa 868, 875
 Valatkevičiūtė Stefanija 809
 Valauskaitė Birutė 1388
 Valavičius 124
 Valavičius Vincentas 713
 Valavičiūtė 849
 Valentinaitė D. 850
 Valentinas 716
 Valentukevičius Jonas, slap. Dobilas 574
 Valentukevičiūtė S. 850
 Valis Merry, del 421
 Valiukonis Antanas 447
 Valiukonis Domas 302
 Valiukonis J. 805
 Valkauskaitė B. 758
 Valmantaitis Jaunius 967
 Valmantaitis Kęsgaila 967
 Valmantaitis Rumbaudas 967
 Valmantaitis Šedbaras 967
 Valmantas 967
 Valmantas Rumbaudas 967
 Valmantas Sudvojus 967
 Valuckienė Virginija 1530
 Valužytė J. 803
 Valužytė Juzė 801
 Vanagas 616
 Vanagas A. 116, 117, 1390–1394, 1404, 1405, 1409
 Vanagas Aleksandras 115, 1389
 Vanagas V. 316
 Vanagėlis Ks. 272
 Vansevičiai 1484
 Vansevičienė Adelė 1484
 Vansevičius Danielius 1484
 Vansevičius Jonas 845
 Vansevičius S. 123
 Vansevičius Vladas 1172, 1484–1489
 Vansevičiūtė Danutė 819, 825
 Vansevičiūtė Vitalija 841, 842
 Varanauskai 975
 Varanauskaitė Akvilė 1119
 Varanauskas Deimantas 1119

- Varanauskas Eugenijus 1119
 Varanauskienė (Kavaliauskaitė)
 Dainora 1118
 Varanavičienė Elena 584
 Varanavičius 584
 Varanavičius Jokūbas 583, 584
 Varanavičius Piotras 584
 Vareika Jurgis 768
 Vareikis V. 911
 Varlauskas 1406
 Varnagirienė (Piliūtė) Marytė 216
 Varnaitė 965
 Varnas Alfonsas 434, 728
 Vasaris, slap. 576
 Vasilevskaja Aleksandra 527
 Vasilevskaja Jolanta 824
 Vasilevskis Aleksandras 1172
 Vasiliauskai 1005, 1006
 Vasiliauskaitė Aldutė 1006
 Vasiliauskaitė Genė 841
 Vasiliauskaitė Marija 806, 822
 Vasiliauskaitė Rita 1006
 Vasiliauskas 1006, 1207
 Vasiliauskas, slap. 603
 Vasiliauskas (Vasilevskis) Vladas 522
 Vasiliauskas J. 786, 787
 Vasiliauskas Liudas 522, 545
 Vasiliauskas Steponas 766
 Vasiliauskas Vladas 545
 Vasiliauskienė Jadvyga Liudvika 522
 Vasiliauskienė Mikalina 522
 Vasiliauskienė Ona 545
 Vasiliauskienė Valerija 522
 Vaškelytė Marytė 858
 Vaškevičiai 928
 Vaškevičienė Ona 1306
 Vaškevičienė Zosė 913, 1306
 Vaškevičius 251
 Vaškevičius Leonas 318
 Vaškevičiūtė I. 95
 Vaškevičiūtė Ilona 94
 Vaškevičiūtė Irena 926
 Vaza Jonas Kazimieras 97
 Vaza Zigmantas 1021
 Važnevičius Andrius 343
 Veberaitė Alfkė 206
 Veismontienė Elzbieta 791
 Velička 616, 958, 1290, 1352, 1353
 Velička Aidas 880
 Velička J. 186, 206, 207, 423, 1352, 1353
 Velička Jonas 183, 902, 1351, 1353
 Velička Juozas 187
 Velička Krisius 902
 Velička Petras 942, 1189, 1197, 1222, 1223, 1229
 Velička Stasys 1153, 1353
 Velička V. 1194
 Velička Vincentas 1197
 Velička Vladas 1353
 Veličkaitė (Gricienė) Ona 614
 Veličkaitė Marytė 1353
 Veličkaitė-Mėta, Snaigė Ona 614
 Veličkienė 266, 896
 Veličkienė A. 751
 Veličkienė Adelė 1197
 Veličkienė Aldona 1153
 Veličkienė Angelė (Angėlė) 76, 102, 750, 1388
 Veličkienė Monika 1218
 Veličkienė Veronika 1229
 Veličkos 896
 Vėlius Norbertas 1374, 1413
 Velykytė Milda 818
 Vencius 943
 Vencius Adolfas 961
 Vencius Stasys 252
 Venckus Z. 53
 Venclauskas Motiejus 107
 Venclova A. 775–777, 782, 793
 Vencius Adolfas 255
 Veneris Boleslovas 333
 Veneris Danielius 296
 Vengris Antanas 1474
 Venzlauskas 108, 274
 Venzlauskas Motiejus 733, 798
 Verbickai 928
 Verbickas 1408
 Verbickas Adomas 254
 Verbickas Juozas 928
 Verbylienė I. 982
 Verbylienė Ingrida 977
 Vercinkevičius J. 59
 Vercinkevičius Juozas 501, 816, 1062, 1151, 1177
 Verdis Džiuzepė 1459–1460
 Verkėlis Kostas 239
 Verknė S. 225
 Verseckaitė Marytė, Vinco 588
 Verseckaitė Vitalija 1046
 Verseckas Feliksas 264
 Verseckas L. 265
 Verseckas S. 263
 Verseckas Saulius 824, 881, 1146, 1147
 Verseckas Stasys 186
 Verseckas V. 571, 1358
 Verseckas Vytautas 1364
 Verseckienė 1046
 Verseckienė (Mazalauskaitė) Agnė 1376
 Verseckienė Bronė 881, 1376
 Verseckienė Elena 881
 Verseckienė Lionė 1146
 Verseckienė Milda 822
 Verseckienė Zofija 1376
 Verzilinas 135
 Veter, slap. 595
 Vetrovas P. 288
 Vėželis Kajetonas 526
 Vėžys, slap. 601
 Vičkačka 580, 1082, 1083
 Vičkačka Alfonsas 935
 Vičkačka Bronius 613
 Vičkačka Feliksas 1080–1082, 1084, 1086–1088, 1101, 1102
 Vičkačka Jonas 580, 880, 1216
 Vičkačka Juozas 1080–1084, 1087, 1088, 1091, 1092, 1094–1096, 1101–1103, 1106
 Vičkačka Jurgis 1080, 1081, 1083, 1086
 Vičkačka Kazys 1096, 1101, 1102, 1106
 Vičkačka M. 571, 573, 578–580, 587, 589
 Vičkačka Martynas, Jurgio, slap.
 Vasara 288, 558, 570, 573, 1080, 1082, 1084, 1086–1092
 Vičkačka Motiejus, Motiejaus 537, 579, 1080, 1087
 Vičkačka Simas 1080
 Vičkačka V. 771
 Vičkačka Vaidotas 1103, 1106
 Vičkačka Vilius 1103, 1106
 Vičkačka Vincas 851, 852, 887, 1080–1082, 1084, 1086, 1087, 1095, 1101–1104
 Vičkačkaitė Anelė 579
 Vičkačkaitė Genė (Stasė) 579
 Vičkačkaitė Lina 1106
 Vičkačkaitė Ona 1082–1084, 1088, 1091, 1092, 1094–1096, 1101–1103, 1106
 Vičkačkaitė Rūta 824
 Vičkačkaitė Sigutė 1081, 1101, 1103, 1106
 Vičkačkaitė Vida 1103
 Vičkačkienė 235
 Vičkačkienė (Dabravolskaitė) Petronėlė 1084, 1087, 1088, 1093, 1103, 1106
 Vičkačkienė (Giedrikaitė) Verutė 1102, 1103
 Vičkačkienė (Liogytė) Liuda 1103, 1106
 Vičkačkienė (Maziukaitė) Birutė 852
 Vičkačkienė (Piliūtė) Marcijona 1082, 1086–1088
 Vičkačkienė (Piliūtė) Marijona 1080
 Vičkačkienė Aleksandra 1107
 Vičkačkienė B. 852, 853
 Vičkačkienė Marė 579
 Vičkačkienė Zosė 537
 Vičkačkos 579, 580, 1082, 1104
 Vidugiris 1383
 Vidugiris Aloyzas 1387
 Vienožindis Antanas 521
 Vienuolis 507
 Vikšraitis Antanas 765, 1058
 Vilčinskaitė Vilija 823
 Vildžiūnas Vladas 565, 566
 Vileišiai 710
 Vileišienė Emilija 1433
 Vileišis A. 1439
 Vileišis Antanas 1433, 1435, 1437
 Vileišis J. 222, 1443
 Vileišis Jonas 420, 1432, 1434, 1441, 1443, 1446
 Vileišis Jonas (Parapijonis) 412, 420
 Vileišis P. 1516, 1517
 Vileišis Petras 1438, 1445
 Vilenskis 784
 Vilhelmas, slap. 573
 Vilimaitė Ieva 841
 Vilkaitis J. 201
 Vilkancaitė Jadvyga 534
 Vilkancaitė Janina 845
 Vilkanca Stasys 534
 Vilkanca Zenonas 534
 Vilkancaienė Stėfa 534
 Vilkauskai 1003
 Vilkauskas Jonas 613
 Vilkauskas Jonas, slap. Liepa 573
 Vilkauskas Krisius 1002
 Vilkauskienė 675
 Vilkauskienė Stefanija 674
 Vilkevičiūtė Elena 810
 Vilkovickas Abromas 235
 Vilnius 646
 Vilnius A. 212
 Vilnius Antanas 212, 213, 264
 Vilpišauskas Aloyzas 809
 Vilutis Feliksas 765
 Vincentas á Paulas, Šv. 883–886
 Vincentas, Šv. 269, 369
 Vingrys Martynas 1187, 1191, 1192, 1194, 1227
 Vinikas Moricas 238
 Virbalis Adomas 246, 254
 Virbauskas Kazimieras 1181
 Virbauskienė (Bartkuvėnaitė) Vitutė 841
 Virbauskienė Vita 1181

- Virbickas Benediktas 433
 Virbickas Mikas 443
 Virbickas Mykolas 269, 465, 883
 Virbickas Stasys 254
 Virbytė Joana 1054
 Virganavičienė (Raudonytė) Vlada 1130
 Virganavičienė Zosė 913
 Virganavičius Juozas 222
 Virganavičius V. 923
 Virganavičius Vytautas 66
 Virginavičienė (Trepuilaitė) Ona 343, 621, 626, 838, 840–846, 855, 858, 875, 877, 878, 923, 927, 934, 937–939, 1000, 1003, 1006, 1015, 1177, 1179–1181, 1183, 1449, 1479, 1484
 Virginavičius Darius 1182, 1185
 Virmauskienė Virginija 821
 Virpšaitė Agnė 825
 Vislouchas Feliksas 427
 Visockis Stanislovas 300, 321, 419, 420, 430, 710
 Visockytė Aušrinė 1143, 1202
 Visockytė Jorė 1143, 1202
 Vitkauskas Juozas 867
 Vitkauskas Stasys 1093
 Vitkūnas Kazys 183, 205
 Vitkūnas Manvydas 73, 82–84, 90, 93, 94, 1513
 Vitkuskienė Adelė 219
 Vitkus A. 920
 Vitkus Aleksandras 914
 Vitkus Juozas 779
 Vitkus Juozas, slap. Kazimieraitis 589, 599, 601
 Vituskas V. 809
 Vituskas Vytautas 807, 811
 Vygandas 111
 Vygantas I. 251
 Vygantas Izidorius 244, 245, 254
 Vyšniauskaitė A. 1317, 1320, 1322, 1366–1368, 1373
 Vyšniauskaitė Angelė 1366
 Vyšniauskaitė Benedikta 811
 Vyšniauskaitė Zofija 1009, 1010
 Vyšniauskas 959
 Vyšniauskas Adomas 513
 Vyšniauskas Jonas 350, 351, 748
 Vyšniauskas Konradas 1009, 1015
 Vyšniauskas Pranas 959
 Vyšniauskas Stasys 959
 Vyšniauskas Vincas 959
 Vyšniauskienė Jadvyga 1268, 1306
 Vyšniauskienė Ona 1306, 1412
 Vyšniauskiūtė 959
 Vytautas Didysis, kunigaikštis 18, 41, 56, 80, 116–118, 125, 133, 134, 261, 273–276, 279, 349, 360, 364, 365, 369, 459, 463, 599, 635, 762, 819, 829, 904, 914, 1001, 1020, 1118, 1121, 1122, 1124, 1176, 1198, 1408, 1441, 1445, 1446, 1481, 1494, 1519
 Voicevas Griša 561
 Voičinskis Stanislovas Apolinaras 1447
 Voina Abraomas 330
 Volčekaitė Antosė 991
 Volčekaitė Jadvyga 991
 Volčekaitė Janina 991
 Volčekaitė Vanda 991
 Volčekas 991
 Volčekas Stasys 991
 Volčekienė 985
 Volčekienė Antanina 991
 Volčekytė Jadvyga 985
 Volčka Kazys 671
 Voldemaras Augustinas 903
 Volk, slap. 595
 Volkaitė-Kulikauskienė Regina 94
 Volkovička Yoselis 186
 Volodka 214
 Volteris Eduardas 75, 89
 Volungevičiai 630
 Volungevičienė Antanina 630
 Volungevičius Dominykas 630
 Volungevičiūtė (Bikauskienė) Stasė 626, 630, 631
 Vonsevicius Audrius 186
 Vorogušina (Pranckutė) Alfreda 1125
 Vorogušina Olga 1121
 Vorogušina Tatjana 1121
 Vorogušinas Aleksandras 1121
 Vorogušinas Jurijus 1121, 1122
 Vorogušinas Stepanas 1120–1122
 Vorogušinas Vitalijus 1121
 Vosylius B. 776
 Voveriai 600, 601, 621, 960, 1469, 1474
 Voverienė 961, 1038
 Voverienė (Barišauskaitė) Jadvyga 1047
 Voverienė (Buivydavičiūtė) Liudvika 479
 Voverienė (Narinkevičiūtė) Monika 478
 Voverienė Danutė 858, 1050
 Voverienė Jadvyga 537, 1040, 1041, 1046, 1048–1050, 1056, 1058, 1060, 1066
 Voverienė Janina 858
 Voverienė Liudvika 458
 Voverienė Marijona 536
 Voverienė Monika 458, 477, 481, 1038, 1041–1043, 1046, 1051, 1056, 1060–1062
 Voverienė Nijolė 976
 Voverienė O. 574, 585, 600, 607, 610, 891
 Voverienė Ona 477, 598, 600, 1041, 1078, 1079, 1469–1471, 1473, 1475, 1476
 Voverienė Ona, slap. „Olga“ 603
 Voverienė Stanislava 1469
 Voverienė Stasė 760, 1470
 Voverienė Teofilija 1043
 Voverienė V. 1342
 Voverienė Veronika 512, 1208, 1364
 Voverienė Viktorija 601, 606
 Voveris 486, 489, 960, 961, 1038
 Voveris A. 607
 Voveris Alfonsas 1039
 Voveris Algirdas 1046, 1050
 Voveris Andrius 512, 600, 606
 Voveris Antanas 1474
 Voveris Audrius 1059, 1060
 Voveris Balys 529
 Voveris Boleslovas 477, 600, 1041, 1043, 1045–1050, 1056
 Voveris Bolius 960, 1040, 1059, 1069
 Voveris Dainius 1474
 Voveris Danius 925
 Voveris Gediminas 1060
 Voveris Giedrius 1059, 1060
 Voveris J. 1337
 Voveris J. J. 489
 Voveris Jonas 186, 282, 457, 458, 477–481, 487–490, 495, 507, 537, 600, 601, 805, 806, 1038, 1039, 1041–1046, 1051, 1053, 1054, 1056, 1058–1063, 1078, 1253
 Voveris Jonas (Vaicynas) 1040
 Voveris Juozas 278, 282, 339, 457, 477–504, 536, 537, 960, 1039, 1043, 1045, 1058, 1060–1062, 1065, 1067, 1069, 1075, 1078, 1079, 1310, 1364
 Voveris Leonas 540, 622
 Voveris Liudvikas 964
 Voveris Mykolas 1469
 Voveris Motėjas 1043
 Voveris Motiejus 477, 971, 1039, 1041, 1046, 1078, 1079, 1208
 Voveris Pranas 1208
 Voveris Romas 613
 Voveris Romualdas 540
 Voveris Simas 621, 1469
 Voveris Simonas 536, 891, 1039, 1470
 Voveris Stasys 458, 477, 479, 537, 960, 973, 1039, 1043, 1045, 1053, 1056–1060, 1065, 1066, 1069, 1333
 Voveris Šimas 960, 1043
 Voveris V. 1339, 1343, 1344, 1472, 1474
 Voveris Vaclovas 536
 Voveris Vaclovas 512, 601, 607, 609, 964, 996
 Voveris Vaidas 1050
 Voveris Viktoras 1469
 Voveris Vykintas 1060
 Voveris Vytautas 512, 536, 622, 625, 903, 964
 Voveris Vladas 218, 251, 512, 600, 607, 609, 622, 787, 875, 877, 891, 892, 996, 1205, 1208, 1364, 1469–1471, 1473–1478
 Voveris-Deksnyns Vladas 602, 608, 631
 Voveris Vaclovas, Andriaus, slap. Žaibas 17, 558, 571, 574, 585, 599–612, 614, 621, 631, 632
 Voveriūtė Veronika 996
 Voverys 1038, 1039, 1041, 1046
 Voverytė 1038
 Voverytė Marcelė 1078
 Voverytė Albina 1046, 1048
 Voverytė Aldona 845
 Voverytė Antanina 216, 1039
 Voverytė Aurelija Milda 537, 1056, 1058
 Voverytė Birutė 537, 1056, 1058, 1060
 Voverytė Eleonora 512, 606–609
 Voverytė Elžbieta 1060
 Voverytė Emilija 477, 1043, 1045, 1051–1053, 1065, 1069
 Voverytė Genovaitė 1041, 1046, 1048
 Voverytė Jadvyga 600, 607
 Voverytė Jolanta 824
 Voverytė Julija 1060
 Voverytė M. 1413
 Voverytė Marcelė 18, 477, 478, 486, 491, 492, 1041, 1043, 1045, 1057, 1058, 1062–1069, 1075
 Voverytė Marija 492, 600, 1473
 Voverytė Marijona 477, 478, 1043, 1045
 Voverytė Marytė 283, 459, 462, 607, 608, 1470
 Voverytė Nora 1060
 Voverytė Olimpija 1046, 1048, 1049
 Voverytė Ramunė 1474
 Voverytė Rima 886
 Voverytė Rozalija 807
 Voverytė Stasė 513
 Voverytė V. 609
 Voverytė Vanda 512, 600, 606, 607
 Voverytė Verutė 607

- Voverytė Vitalija 1046
 Voverytė Zofija 512, 1039
 Voverytė-Bujienė Emilija 1051
 Voverytė-Kamarauskienė Albina 1050
 Voverytė-Kašėtienė Marcelė 1078
 Voverytė-Klemonskienė Marijona 1060
 Voverytė-Kviatkovskienė Birutė 1060
 Voverytė-Lenkauskienė Marijona 1041
 Voverytė-Mackevičienė Vitalija 1050
 Voverytė-Mazurkevičienė Genovaitė 1048, 1049
 Voverytė-Naudžiūnienė Olimpija 1049
 Voverytė-Paznėkienė Teofilė 1041
 Voverytė-Pečiukaitienė Aurelija Milda 1058, 1059
 Voverytė-Rainienė Marcelė 1056, 1062
 Vrublevskiai 41, 1518
 Vrublevskis Andrius 314
 Vrubliauskaitė Gražina 809
 Vujekas Jokūbas 410
 Vulfstanas 1370
 Vutkinas P. 99
 Vutkinas Pavelas 78
- W**
 Wasilewska Konstancija 1255
 Wasilewski T. 293
 Weisas M. 920
 Wierzbowski T. 134, 718
 Woldstedtas P. 34
 Wolf J. 96, 330
- Z**
 Z. R. (Zizas Rimantas) 556
 Zabiela G. 81, 83, 87, 88, 94
 Zabiela Gintautas 4, 56, 78
 Zablackas Vincas 738
 Zaboraitė Aušra 1119, 1126
 Zaboras Gintaras 1126
 Zaboras Vytautas 1126
 Zaborienė (Aleksaitė) Vanda 1118, 1124, 1126
 Zaborienė Vanda 1125
 Zabženskis Jonas 123
 Zacepilovas 595
 Zacharevičius Jonas 509
 Zagorskaitė Gluosnė 865
 Zagorskaitė Jadvyga 953
 Zagorskas Jonas 949, 1242
 Zagorskas Juozapas 317
 Zagorskas Kazys 974
 Zagorskas Vincas 529, 613
 Zagorskienė (Žemaitaitė) 950
 Zagorskienė Laima 880, 881
 Zagorskienė Mikalina 974
 Zahorskis Vladislovas 1441
 Zaikaitė 261
 Zaikaitė Uršulė 183
 Zaikauskas M. 1471
 Zajankauskas Romas 881
 Zajankauskienė (Šlaičiūnaitė) Angelė 1364
 Zajankauskienė A. 1352
 Zajankauskienė E. 853
 Zakaitis 1406
 Zakarė Rasa 1365
 Zakarevičienė I. 1168
 Zakarevičius A. 65
 Zakarevičius Albinas 66
 Zakrevskis, slap. Koršun 590
 Zalatorius Albertas 856
 Zaleckai 868
 Zaleckas A. 576
 Zaleckas Alfonsas 540
 Zaleckas Antanas 176, 188, 523, 575, 902
 Zaleckas Juozas 1208, 1411
 Zaleckas Jurgis 902
 Zaleckas Krisius 540
 Zaleckas Petras 541
 Zaleckas S. 574, 581–583
 Zaleckas S., slap. Rytas 581
 Zaleckas Stasys, Vinco 589
 Zaleckas Stasys, Vinco (Balandis) 589
 Zaleckas Stasys, Vinco, slap. Rytas 574
 Zaleckas V. 561
 Zaleckienė Emilija 514
 Zaleckienė Vlada 810, 869
 Zaleckienė Zofija 1208
 Zaleckis Leonardas 513
 Zaleckis Vitoldas 514
 Zaleckytė Regina 514
 Zaleckytė Stasė 514
 Zaleckytė Vanda 514
 Zalieckai 955, 1242
 Zalieckaitė M. 851
 Zalieckas A. 190
 Zalieckas Antanas 187
 Zalieckas Ignas 1080
 Zalieckas Juozas 1092
 Zalieckas Kazys 924
 Zalieckas Motiejus 519
 Zalieckas Stasys 975
 Zalieckas Vytautas 613
 Zalieckas Vladas 524
 Zalieckienė Josė 524
 Zalieckytė Kristina 1127
 Zalys S. 838
 Zaluckaitė Chyva 238
 Zaluckaitė Mevė 238
 Zaluckas 469
 Zaluckas Chaimas 238
 Zaluckis 452
 Zapkus-Piliakalnis Aleksandras 484
 Zapolskienė A. 553, 554, 556, 558, 1460, 1461
 Zapolskienė Austra 1467
 Zapolskis 287
 Zapolskis Vladas 571
 Zaranka Vykintas 809
 Zarauskai 928, 929
 Zarauskas 233, 265
 Zarauskas Jonas 541, 613
 Zarauskas Juozas 928, 932
 Zarauskas V. 205, 553, 617
 Zarauskas Vincas 932
 Zarauskas Vytautas 553
 Zarauskas Vladas 553, 905
 Zarubinas 704, 706
 Zarubinas Vasilijus 703
 Zaunius 1446
 Zaunius Dovas 1444
 Zaunius P. 1446
 Zausejevas 580–585
 Zavaackas 1390, 1394
 Zavadskienė Jadvyga 1446–1448
 Zavadzkis 222
 Zavaliskis Antanas (Anton Zavalskij) 357, 363
 Zawadzka Winceta 1035
 Zdanavičius Antanas 184
 Zdanavičius Liudvikas 1434
 Zdanevičius Antanas 189
 Žėčius L. 553
 Zelenkauskienė 844
 Zelenkovas Foma 527
 Zelvaras L. 974
 Zelvaras Leonas 967, 1320, 1332
 Zemcovskis I. 1370
 Zenevičienė Leonora 1243
 Zenevičius Petras 946, 1243
 Zenkevičius P. 231, 233, 234, 246, 247, 249, 250, 263, 264, 279
 Zenkevičius Pranas 213, 244
 Zigmantas III Vaza 101
 Zikaras J. 1482
 Zikarienė Audronė 822
 Zimanas G. 548–550, 558
 Zimanas G. (Jurgis) 548, 561
 Zinevičienė Eleonora 535
 Zinkevičienė 266
 Zinkevičienė (Tamulevičiūtė) Stasė 862
 Zinkevičienė Janina 1316
 Zinkevičienė Julija 806
 Zinkevičienė Ona, Adomo 577
 Zinkevičius 141, 618, 646, 1094, 1377–1383
 Zinkevičius A. 63
 Zinkevičius J. 577
 Zinkevičius Jonas, Jono (Juozo) 272, 576, 577, 672
 Zinkevičius K. 200, 201, 798
 Zinkevičius Vaclas 577
 Zinkevičius Z. 1380
 Zinkevičius Zigmantas 1377, 1386, 1387
 Zinkevičiūtė Varė 577
 Zinkievičius Nikolajus 784
 Zizas Rimantas 548, 563
 Zmitrienė M. 739
 Zmitrienė Magdalena 738
 Zmitrienė Marija 774
 Zolotovas Aleksandras 552
 Zosytė Vanda 850
 Zubikas J. 260
 Zubkauskas Saulius 880
 Zubkus Vladas 254
 Zubrickaitė Stasė 802, 803, 805
 Zubrickas 554, 556
 Zubrickas 960
 Zubrus Jonas 357, 362, 363, 368, 371
 Zudermanas H. 1482
 Zumas 943
 Zvierovičius 1436
 Zvierovičius S. 1435
 Zvierovičius Steponas 419, 1434
 Zvolinskis Mykolas 300
- Ž**
 Žabo Michailas, Fiodoro, slap. Kruk 590
 Žagunis Gintaras 971
 Žaibas, slap. 615, 616
 Žalėnas G. 296, 300, 301, 333, 337, 340, 354, 366
 Žalias Velnias, slap. 592, 595
 Žalinkevičaitė Elena 1459
 Žalinkevičaitė Eugenija 1467
 Žalinkevičaitė-Petrauskienė Elena 1482
 Žalinkevičienė-Damijonaitienė P. 1467
 Žalkauskas Alfonsas 754
 Žalpys 868
 Žalpys Zenonas 809
 Žareika Adomas 535
 Žareika Vytautas 535
 Žareikai 626

Žareikienė Genė 535
 Žarkauskaitė-Šaknienė Marija 993
 Žarkauskas Kazimieras 987, 988, 990
 Žarkauskienė (Kurminaitė) Elena 985, 990
 Žarkauskienė E. 990
 Žarkauskienė Elena 987, 993
 Žarkauskienė Marcelė 988
 Žebrytė Jonė 709
 Žegelauskas, Žegelovskis Vladislavas 318
 Žeimantas Vytautas 54
 Žeimys Adomas (Morkas Dauburis) 1434
 Želigovskis L. 169, 771, 1470
 Želionis Kazys 254
 Žemaitė 1101
 Žemaitienė Ona 577
 Žemaitis Jonas 325, 326, 577, 1513, 1514
 Žemaitis Silvestras 189
 Žemaitis V. 577, 1177
 Žemaitis Vacslas 577
 Žemaitis Vincas 186, 257
 Žemaitis Vytautas 448, 856, 1177
 Žemaitis Z. 276, 1429
 Žemaitis Zigmas 223, 365, 444
 Žemaitis-Vytautas Jonas 599, 604, 612
 Žementauskas Jurgis 313
 Žežnevičius 1407
 Žičkienė A. 1413
 Židackas Jonas 613
 Žideckai 622
 Žideckas Juozas 531
 Žideckas Motiejus 531
 Žideckas Petras 532, 613
 Žideckienė Zofija 531
 Židelevičienė Rima 854
 Židenienė O. 576, 577
 Židonienė (Žarikaitė) Ieva, Motiejaus 1325
 Židonienė Ieva 1208
 Židonis Antanas, Miko 1208, 1325
 Židonis Mikas 1208, 1325
 Židonis Motiejus 1208
 Žilėnienė Ona 1376
 Žilinskai 847, 848
 Žilinskaitė Elena 524
 Žilinskaitė Ona 524
 Žilinskas 1408
 Žilinskas Adolfas 613
 Žilinskas Gerardas 195
 Žilinskas Jonas 524, 873
 Žilinskas Kazys 524
 Žilinskas Petras 195, 212
 Žilinskas Vaclovas 148
 Žilinskienė Ona 524
 Žilinskis 350
 Žilinskis J. 351
 Žilinskis Juozapas 350
 Žilinskis Konstantinas 351
 Žilinskis Vaclovas 297
 Žilioniai 1233, 1235

Žilionienė (Chimuškina) Evdokija 855
 Žilionienė (Grečnaitė) Zofija 253
 Žilionienė D. 819
 Žilionienė Daiva 796, 823, 1171
 Žilionienė Eugenija 1316
 Žilionienė Marijona 886
 Žilionienė V. 1413
 Žilionienė Z. 868
 Žilionienė Zofija 524, 869
 Žilionis 254, 474, 475, 593
 Žilionis A. 812
 Žilionis Andrius 1138
 Žilionis Ignas 539
 Žilionis Jonas 415, 722
 Žilionis Leonas 835
 Žilionis M. 573, 580
 Žilionis Mikas, Kazio, slap. Martynas 573, 579
 Žilionis Modestas 824
 Žilionis Petras 187, 205, 226, 462, 474, 531, 883, 1112
 Žilionis Petras, Martyno 592, 596
 Žilionis Rimvydas 1172, 1175
 Žilionis Stasys 249, 253, 452, 524, 1308
 Žilionis V. 777
 Žilionis Vincas 793
 Žilionis Vytautas 611
 Žilionis Vladas 107, 108
 Žilioniūtė G. 268
 Žilionys 1112
 Žilionytė A. 253, 869
 Žilionytė Aldona 4, 18, 249, 869, 873, 1308
 Žilionytė Justė 818
 Žilvitis J. 274
 Žilvitis, slap. 604
 Žintelis Felicijonas 337, 346, 839
 Žiugžda Juozas 777
 Žydėliai 626
 Žydėlienė Dana 926
 Žydelis Gintaras 881
 Žydelis Gintas 925
 Žydelis Jonas 806
 Žydelis Kazys 535
 Žydeliūtė-Daraškevičienė Regina 1138
 Žydelytė Nigrita 866
 Žygimantas 123
 Žygimantas Augustas 126, 127, 934, 1021, 1446
 Žygimantas Senasis, karalius 58, 123, 373, 916, 928, 1033
 Žylionis Petras 183
 Žmuidzinavičius Jonas 904
 Žmuidzinavičius Stasys 527
 Žolankovskis Jonas Motiejus 313
 Žubikas (Žerutis) L. 553
 Žubikas L. 553
 Žubikas Leonas 552
 Žukauskaitė Elena 757
 Žukauskaitė M. 841
 Žukauskaitė Marytė 525

Žukauskas Juozas 525
 Žukauskas Jurgis 366, 398
 Žukauskas Kazimieras 1474
 Žukauskas Rimantas 1172
 Žukauskas Silvestras 903
 Žukauskas Vincas 254
 Žukauskienė 633
 Žukauskienė A. 819
 Žukauskienė Elena 525
 Žukovas M. 591
 Žukovas Michailas, Ivano, slap. Žutkij 591
 Žulys Jonas 778
 Žutautas Vladas 172, 176
 Žvingilas Vincas 254
 Žvinys J. 626
 Žvinys Jonas 349, 371, 626
 Žvynys Jonas 240
 Аникин В. П. 1368
 Бірґула М. 1407, 1409
 Балтрунас В. 19, 24, 26, 29, 31
 Барановский А. 1386
 Бартенов 1368
 Бернштам Т. А. 1370
 Битгинас А. 19
 Варфоломеева Т. Б. 1373
 Вершицкас И. 19
 Гошкевич Г. Г. 113
 Гуоґбите Р. 19
 Даль В. И. 154
 Довнар-Запольский М. 129
 Еремиа В. И. 1365
 Земцовский И. 1369, 1370
 Зубкова Е. 566, 569
 Конкка У. 1367
 Корева А. 132
 Круповес 1019
 Круповес Мамерт Каганович 1025
 Круповес Ян 1019
 Круповесь 1019
 Кудабя Ч. 34
 Кунцене О. 75
 Леонтович Ф. Н. 329
 Можейко З. Я. 1368
 Морозов А. 1037
 Норвайшас И. 19, 24, 26, 29, 31
 Ожегов С. И. 1396, 1404
 Покровский Ф. 75, 85, 106
 Пропп В. Я. 1370
 Салдукайтене М. 19
 Степанова А. 1368
 Сувейздис П. И. 22
 Толстой Н. И. 1367, 1368
 Турска Галина 1387
 Чистова К. В. 1368, 1369
 Чувашев М. И. 1367
 Шляупа А. 19, 22, 24, 26, 29, 31
 Юшкявичюте А. 19, 24, 26, 29, 31
 Явнис 1377
 Явнись Казимір 1387
 Яшкін І. Я. 1396, 1404

O

nuškis – 34-oji Lietuvos valsčių serijos mono-

grafija, dedikuojama Lietuvos valstybės atkūrimo 100-mečiui (1918–2018), 500 metų Onušio paminėjimo istoriniuose šaltiniuose jubiliejui (1505–2005), kitoms Lietuvai svarbioms istorinėms sukaktims.

Monografijoje aprašyta Onušio (Trakų r.), Grendavės, Dusmenų, Žilinių ir Vytautavos apylinkių gamta, svarbiausi šio krašto istorijos raidos etapai, parapijų, kaimų, giminių istorijos, partizanų kovos dėl Lietuvos Nepriklausomybės, tremtinių atsiminimai, švietimas ir kultūra, papročiai, tradicijos, Onušio krašto kalbos ypatybės, tarmės ir tautosakos lobiai, jamžinti žmonės, kurie paliko šiame krašte ryškius pėdsakus. Leidinys gausiai iliustruotas istorinėmis bei dabarties nuotraukomis, brėžiniais, žemėlapiais.

Monografijoje surinkta ir publikuojama medžiaga šių laikų globalizacijos procese išsaugos ateities kartoms šio nedidelio Dzūkijos miestelio, istoriniuose dokumentuose minimo kaip *Trakų krašto širdis*, savitumą, istorinę atmintį. Monografija *Onušis* – tai rašto paminklas Onušio kraštui ir jo žmonėms.

Onuškis / [sudarytoja ir vyriausioji redaktorė Živilė Driskiuviene]. – Vilnius, Versmė, 2017. – 1572 p. iliustr., faks., žml. – (Lietuvos valsčiai, ISSN 1822-489X, kn. 34)

Santr. angl. – Bibliogr. išnašose. – Asmenvardžių r-klė: p. 1536–1569. Skiriama Lietuvos tūkstantmečiui, 1009–2009. Lietuvos valstybės – karaliaus Mindaugo karūnavimo 750 metų jubiliejui, 1253–2003. Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečiui, 1918–2018. Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo 25 metų sukakčiai, 1990–2015. Onuškio 500 metų sukakčiai, 1505–2005.
ISBN 978-609-8148-51-0

„Lietuvos valsčių“ serijos 34-oje monografijoje „Onuškis“ aprašyta Onuškio (Trakų r.), Grendavės, Dusmenų, Žilinių ir Vytautavos apylinkių gamta; svarbiausi šio krašto istorijos raidos etapai, parapijų, kaimų, giminių istorijos, partizanų kovos dėl Lietuvos Nepriklausomybės, tremtinių atsiminimai, švietimas ir kultūra, papročiai, tradicijos; Onuškio krašto kalbos ypatybės, tarmės ir tautosakos lobiai; įamžinti žmonės, kurie paliko šiame krašte ryškius pėdsakus. Leidinys gausiai iliustruotas istorinėmis bei dabarties nuotraukomis, brėžiniais, žemėlapiiais, jame publikuojama 116 straipsnių, kurius parašė 77 autoriai.

Išleidus „Onuškio“ monografiją, bendra „Lietuvos valsčių“ serijos apimtis perkopė 50 tūkst. puslapių (50 742 p.), serijoje publikuojami 4008 straipsniai, kurius parašė 1784 autoriai.

*„Onuškio“ monografijos
vyriausioji redaktorė sudarytoja
Živilė Driskiuviene su svarbiausiu
talkinginku, vyru Klaudijumi
„Versmės“ leidykloje monografijos
rengimo pradžioje. 2010 m.
Leidyklos archyvo nuotr.*

Formatas 70 × 80/24 (spaudos lanko, cm), puslapio 170 × 260 mm. Apimtis 1572 p., 71,45 aut. l., 65,5 sp. l. Tiražas 500 egz.

Spaudai parengė viešoji įstaiga „Versmės“ leidykla, kodas 122732630, adresas Geležinkelio g. 6, 02100 Vilnius, telefonai +3705 2130623, +370 698 09077, leidyklos vadovo tel. +370 698 20707, elektroninio pašto adresas leidykla@versme.lt, interneto svetainė www.versme.lt. Parengta spaudai 2017 06 22.

Spaudai rengta Microsoft® Office Word 2003 Part of Microsoft Office Standart Edition 2003 (tekstas), Adobe PhotoShop CS4 (ilustracijos), Coda Music Technology Finale 2000 (natos), Adobe InDesign CS4 (maketas) informacinių sistemų kompiuterių programomis.

Spausdino ir rišo UAB Standartų spaustuvė, Dariaus ir Girėno g. 39, Vilnius.

Spausdinta Hostmann-Steinberg GmbH, Vokietija, poligrafijos dažais, kurių sudėtyje nėra mineralinių alyvų.

Viršelių šilkografinius užrašus spausdino UAB „Spalda“, Rytų g. 18, Kaunas.

Popierių lankams kreidinis G-print, 90 g/m², gamintas Grycksbo Paper AB, Švedija; priešlapiams ofsetinis Maxi Offset, 190 g/m², UPM Kymmene, Suomija; blizgiu celofanu dengtiems viršelių aplankalams kreidinis Multi Art Gloss, 250 g/m², Stora Enso, Suomija.

Kartonas viršeliams Eskaboard, 2,4 mm, Eska Graphic Board, Nyderlandai. Viršeliai traukti medvilnės įrišimo audiniu Natural Coloret Brown Laminated 624, BN International, Nyderlandai.